

LIETUVOS VALSČIAI

Užpaliai I dalis

LIETUVOS VALSČIAI

Knyga skiriama

LIETUVOS TŪKSTANTMEČIUI
1009–2009

LIETUVOS VALSTYBĖS – KARALIAUS MINDAUGO
KARŪNAVIMO 750 METŲ JUBILIEJUI
1253–2003

LIETUVOS VALSTYBĖS ATKŪRIMO ŠIMTMEČIUI
1918–2018

ANTICARINIO 1863 METŲ SUKILIMO 150 METŲ SUKAKČIAI
1863–2013

UŽPALIŲ 780 METŲ SUKAKČIAI
1233–2013

UŽPALIŲ MIESTO MAGDEBURGO TEISIŲ SUTEIKIMO
220 METŲ SUKAKČIAI
1792–2012

Užpaliai

I dalis

Versmė
Vilnius
2013

Lietuvos
tūkstantmečiui
skiriamas
leidinys

Užpaliai

27-oji serijos „Lietuvos valsčiai“ monografija

Vyriausiasis redaktorius sudarytojas
STANISLOVAS BALČIŪNAS

Redaktoriai
STANISLOVAS BALČIŪNAS, PETRAS JONUŠAS, EDITA KORZONAITĖ, JUOZAS SKIRIUS,
REGINA RINKEVIČIENĖ

Kalbos redaktorė
NERINGA BALČIŪNAITĖ

Anglų kalbos redaktorius, vertėjas
ALOYZAS PRANAS KNABIKAS

Korektorė
VIDA KASPARAVIČIENĖ

Viršelio dailininkės
ONA LIUGAILIENĖ, KARINA ADAMONIENĖ

Principinio maketo dailininkas
ALVYDAS LADYGA

Kartografiė
AIRA DUBIKALTIENĖ (UAB „Žemėlapių artelė“)

Maketuotojos
VIOLETA BARKAUSKAITĖ, KARINA ADAMONIENĖ

Monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisija

Prof. habil. dr. ROMUALDAS APANAIVIČIUS (etnologija), prof. habil. dr. VALENTINAS BALTRŪNAS (geologija), prof. habil. dr. GRASILDA BLAŽIENĖ (kalbotyra), dr. DANUTĖ BLAŽYTĖ-BAUŽIENĖ (XX a. istorija), dr. ARŪNAS BUBNYS (XX a. istorija), dr. RASA BUTVILAITĖ (menotyra), LMA tikrasis narys prof. habil. dr. ALGIRDAS GAIŽUTIS (kultūrologija), doc. dr. VIRGINIJUS GERŪLAITIS (geografija), VIDA GIRININKIENĖ (XIX a. istorija), LMA narys emeritas prof. habil. dr. ROMUALDAS GRIGAS (sociologija), doc. dr. ALGIRDAS JAKUBČIONIS (XX a. istorija), doc. dr. ARTŪRAS JUDŽENTIS (kalbotyra), doc. dr. ROBERTAS JURGAITIS (istorija), dr. ZITA MEDIŠAUSKIENĖ (XIX a. istorija), LKMA akademikė prof. habil. dr. IRENA REGINA MERKIENĖ (etnologija), dr. JURGA MOTIEJŪNAITĖ (botanika), prof. dr. AIVAS RAGAUSKAS (istorija), prof. habil. dr. STASYS SKRODENIS (tautosaka), dr. DARIUS STONČIUS (biologija), dr. ŽILVYTIS ŠAKNYS (etnologija), IRENA ŠUTINIENĖ (sociologija), LKMA akademikas, LMA narys emeritas prof. habil. dr. ANTANAS TYLA (istorija), doc. dr. GINTAUTAS ZABIELA (archeologija, komisijos pirmininkas)

Rengėjas ir leidėjas
VšĮ „Versmės“ leidykla (leidyklos vadovas PETRAS JONUŠAS)

Pagrindiniai finansuotojai ir rėmėjai
Utenos rajono savivaldybė (meras Alvydas Katinas), Stepono Kairio fondas, Užpalių bendruomenė, Užpalių garbės piliečiai Viktorija Jovarienė ir Vytas Jurka, Vladas Murnikovas, Vanda ir Pranas Miškiniai, Petras Jonušas, UAB „Magnolija“ (direktorius Jonas Dubickas)

Viršelio aplankale ir priešlapiuose
Užpalių panorama. 2012 m. Stanislovo Balčiūno nuotr.

Už knygoje spausdinamų straipsnių turinį ir visą juose pateiktą informaciją atsako straipsnių autoriai.

Knygą elektroniniu formatu išleido „Versmės“ leidyklos Elektroninių knygų rengimo centras. Vilnius, 2015-05-29

ISBN 978-9955-589-84-6 (1 dalis)

ISBN 978-9955-589-86-0 (2 dalys)

ISBN 978-609-8148-21-3 (elektroninė kn.)

© VšĮ „Versmės“ leidykla, 2013

Pirmosios dalies turinys

- 17 Turinys anglų kalba
- 29 *Stanislovas Balčiūnas*. Pratarė
- 33 *Edmundas Rimša*. Užpalių herbas
- 35 Užpalių meilė širdyse. *Žodžiai Stanislovo Balčiūno, muzika Algimanto Kubiliūno*

GAMTA

- 39 *Stanislovas Balčiūnas*. Mūsų svajonių kraštas
- 73 * *Regina Morkūnaitė*. Užpalių apylinkių reljefo pagrindiniai bruožai
- 88 * *Aldona Baubiniėnė*. Užpalių apylinkių vandenys ir jų hidrologiniai ypatumai
- 100 *Stanislovas Balčiūnas*. Vasarinis Šventosios poplūdis
- 102 * *Ieva Baužienė*. Užpalių valsčiaus dirvožemių ypatybės žemdirbystės raidos kontekste
- 111 * *Mindaugas Ilčiukas*. Žinduolių, paukščių, roplių, varliagyvių bei vabzdžių įvairovė Užpalių apylinkėse
- 177 *Gražina Gaidienė*. Užpalių krašto gamtos vaistinė

ISTORIJA

- 185 * *Andra Simniškytė*. Užpalių apylinkių pilkapynai: nauji atradimai
- 204 *Stanislovas Balčiūnas*. Iš praeities stiprybę semiam
- 212 *Stanislovas Balčiūnas*. Užpaliai – laisvas miestas
- 259 Užpalių valsčiaus savivalda. *Parengė Marija Dovydaitienė*
- 343 *Vanda Kuliešienė*. Pokarinė Užpalių valsčiaus valdžia
- 344 *Vytas Jurka*. Užpalių seniūnijos gyventojai
- 362 *Vanda Kuliešienė*. Emigrantai
- 365 *Vanda Kuliešienė*. „Biežencai“
- 368 *Vytas Jurka*. Užpalių bendruomenė

---

* Žvaigždute turinyje žymimi straipsniai, įvertinti monografių serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos (žr. p. 4).

- 374 *Vanda Kuliešienė*. Užpalių tautinis ir politinis margumynas
 374 Katalikiškos ir pasaulietinės organizacijos
 378 Laisvamaniai, socialdemokratai, komunistai
 381 *Dobilas Kirvelis*. Apie Galinių kaimo kairiuosius
 392 *Vanda Kuliešienė*. Užpalių žydai

ISTORIJA. KOVŲ UŽ LAISVĘ AIDAI

- 397 *Dobilas Kirvelis*. 1863 metų sukilimas Užpaliuose ir Sova
 402 *Vytautas Indrašius*. Užpalėnai – 1863 metų tremtiniai
 443 *Antanas Žvirionas*. Vaiko dienų atsiminimai apie 1905 metus
 449 *Dobilas Kirvelis*. Lietuviškas nepriklausomybės kūrimas
 1905 metais Užpaliuose
 454 *Vytautas Indrašius*. Užpalėnai – prieškario Lietuvos
 karininkai
 464 *Vilius Kavaliauskas*. Užpalėnai karininkai – Vyties Kryžiaus
 kavaliai
 482 *Vanda Kuliešienė*. Permainų metų uraganuose
 505 *Vanda Kuliešienė*. Užpalių špitolės paslaptys
 521 *Pranas Miškinis*. Pas baltąsias meškas
 538 *Vytautas Indrašius*. Tragedija Puodžių kaime
 551 *Juozas Kazlauskas*. Mirtinam pavojui žvelgta į akis
 555 Partizano likimo keliai. *Pasakoja Jonas Abukauskas, užrašė
 Regina Abukauskienė*
 569 *Juozas Leika*. „Alaušo“ partizanų būrys
 571 *Vytautas Katinas*. Kaip žuvo biliakietis Užpaliuose,
 užpalietis Biliakiemyje
 573 *Aloyzas Adomaitis*. Užpaliečiai fašistinės ir bolševikinės
 okupacijų metais
 597 *Aloyzas Palskys*. Prisiminimai apie gyvenimą kaime
 pokario laiku
 603 *Vanda Kuliešienė*. Užmirštųjų atminimas
 610 *Vytas Jurka*. Atmintis lieka širdyse ir akmenyse
 621 *Stanislovas Balčiūnas*. Mūsų gyvenimo randai
 ISTORIJA. UŽPALĖNŲ ŪKIS
 635 *Stanislovas Balčiūnas*. Kaip mezgamas kelias
 654 *Stanislovas Balčiūnas, Vanda Kuliešienė*. Užpalių kraštą net
 Ukraina vadino
 662 *Vanda Kuliešienė*. Ūkininkų kasdienybė

- 675 *Stanislovas Balčiūnas*. „Neišėik, neišėik tu iš sodžiaus...“
- 712 *Valerija Morkūnienė*. Kolektyvizacija ir jos pasekmės Kaniūkuose
- 717 *Eugenijus Keraminas*. Šiuolaikiniai Užpalių ūkininkai
- 727 *Kazimeiras Miškinis*, *Birutė Zinkevičienė*. Viešeikių vandens malūno likimas
- 733 *Irena Butrimaitė*. Prekyba tarpukario Užpaliuose
- 738 *Daiva Ivanauskaitė*. Užpalių paštas
- 745 *Stanislovas Balčiūnas*, *Giedrius Indrašius*, *Vanda Kuliešienė*. Apie tuos, kurie gydė užpalėnus
- ISTORIJA. UŽPALIŲ VALSČIAUS KAIMŲ ISTORIJOS
- 759 Užpalių parapija 1784 metais. *Parengė Algirdas Antanas Baliulis*
- 764 *Audronė Stanikienė*. Abromiškis
- 771 *Nijolė Bankauskienė*. Alaušos kaimas
- 780 *Daiva Ivanauskaitė*. Alinauka
- 784 *Vytautas Indrašius*. Antakalniai. Kaimo istorinė apžvalga
- 791 *Kazimieras Miškinis*. Armališkių kaimas
- 794 *Marjia Dovydaitienė*. Armoniškis
- 799 *Rima Juzulėnaitė*. Bartašiūnų kaimas
- 800 *Daiva Ivanauskaitė*. Daugilio kaimas ir jo gyventojai
- 808 *Rima Juzulėnaitė*. Dumbravos kaimas
- 809 *Ona Zabulionytė*. Senelių išmintomis brydėmis Gaigalių kaime
- 812 *Birutė Mikučionienė*. Gailiešionys
- 816 *Antanas Vytautas Binkauskas*. Galinių kaimo gyventojų likimas
- 825 *Algimantas Kubiliūnas*. Galiniai
- 830 *Marija Dovydaitienė*. Gireišiai
- 832 *Vytautas Mikučionis*. Ilčiukų kaimas
- 835 *Stanislovas Balčiūnas*. Kaimynai
- 843 *Valerija Morkūnienė*, *Regina Abukauskienė*. Kaniūkų kaimas ir jo likimas
- 863 *Marija Dovydaitienė*. Karkažiškiai
- 866 *Vytautas Merkys*. Kėpių kaimas
- 869 *Albinas Kusta*, *Adolfas Remeikis*. Pamąstymai apie Kustų kaimo likimą
- 877 *Stefanija Eigirdienė*. Kušlių kaimas
- 884 *Bronislovas Tilindis*. Kušnieriūnų kaimas

- 887 *Vytautas Indrašius*. Levizarai – kaimelis prie Pasčio ežero
- 893 *Ona Abukauskienė*. Lygamiškio kaimas
- 895 *Audronė Stanikienė (Paškonytė)*. Gimtinės kodas – Linskis
- 904 *Juozas Leika*. Mažeikiškių kaimas ir palivarkas
- 909 *Vida Žižienė*. Mikėnų kaimas
- 914 *Kazimieras Miškinis*. Musteikių kaimas
- 916 *Rima Juzulėnaitė*. Neviržos kaimas
- 917 *Stefa Meiduvienė*. Nemuniškis
- 921 *Vytautas Indrašius*. Norvaišiai. Kaimo istorinė apžvalga
- 932 *Bronė Kibildienė*. Pasaliai
- 933 *Valė Čerškuvienė, Algimantas Čerškus*. Pladiškių kaimas
- 938 *Stefa Meiduvienė*. Pilveliai
- 943 *Kazimieras Miškinis*. Plepesiškių kaimas
- 944 *Ona Sirvydienė*. Puodžių kaimas
- 948 *Kazimieras Miškinis*. Ramavidiškių kaimas
- 951 *Vytautas Indrašius*. Remeikių kaimo Indrašiai
- 957 *Kazimieras Miškinis*. Satarečiaus kaimas
- 960 *Rima Juzulėnaitė*. Sirutiškio kaimas
- 961 *Aldona Braukylienė*. Stasiškės
- 963 *Nijolė Bankauskienė*. Šeiminiškių (Bikuškėnų) kaimas
- 968 *Regina Sasnauskienė*. Šernupis
- 970 *Bronislava Gobužienė, Genovaitė Šnurova*. Toleikiai nuo senų laikų iki šių dienų
- 980 *Stanislovas Balčiūnas*. Trumpaliai, kur aukščiausia valsčiaus kalva
- 989 *Stanislovas Balčiūnas*. Bagočiūnai, nepelnytai Ubagais pavadinti
- 991 *Rima Juzulėnaitė, Vanda Kuliešienė*. Vaiskūnai
- 993 *Vanda Kuliešienė*. Vėželiai
- 994 *Kazimieras Miškinis*. Viešeikių kaimas
- 1007 *Egidija Lekavičienė*. Vygėlių kaimas, likęs prisiminimuose
- 1020 *Marija Dovydaitienė*. Vilučių kaimas
- 1047 *Gvida Marijona Sirutienė*. Žaibiškių kaimas
- 1061 Kiti Užpalių valsčiaus kaimai. *Parengė Stanislovas Balčiūnas*
- Antadavainiai
- Antaniškis
- Bajorai

Baltakarčiai
Bradesiai
Butiškiei
Čižiškės
Degesiai
Gaigaliai
Gaižiūnai
Jociškės
Juškonys
Kamisarauka
Kupriai
Kureisiškės
Kušnieriūnai
Likunčiai
Martinčiūnai
Mažionys
Nosvaičiai
Nosvaitėliai
Novosiolkos
Pašiliniai (Pašliniai)
Paškonys
Pusbėdis
Rimiškiai
Sidabrinė
Šeimyniškiei
Tarvydžiai
Traidžiūnai
Vanagiškės
Voverynė

ISTORIJA. ŠVIETIMAS IR KULTŪRA

- 1073 *Zoja Stukienė, Vanda Kuliešienė.* Užpalėnų daraktorinės mokyklos
- 1078 *Stanislovas Balčiūnas, Vanda Kuliešienė.* Nuo daraktorinės mokyklos iki gimnazijos
- 1113 *Stanislovas Balčiūnas.* Liepa – mokyklos simbolis
- 1117 *Vanda Kuliešienė.* Ilčiukų septynmetė–aštuonmetė mokykla
- 1124 *Vanda Kuliešienė.* Kišūnų–Vilučių septynmetė–aštuonmetė mokykla
- 1132 *Vanda Kuliešienė.* Žydų mokykla Užpaliuose
- 1134 *Pranas Gipiškis.* Mano gyvenimo prisiminimai

Spalvotų iliustracijų puslapių intarpai „Kraštovaizdis, gamtos ir istorijos paminklai“. Parengė Stanislovas Balčiūnas p. 49–72, 145–168

Antrosios dalies turinys

ISTORIJA. ŠVIETIMAS IR KULTŪRA

Milda Balčiūnienė. Užpalių krašto knygnešiai

Vida Juškienė. Biblioteka – išminties aruodas

Jonas Bučelis, Vanda Kuliešienė. Užpalių Švč. Trejybės bažnyčios istorija

* *Marija Rupeikienė.* Užpalių dvaro sodybos ir miestelio sakralinių pastatų bei parapijos trobesių architektūra

Vanda Kuliešienė. Užpalių cerkvė

Vanda Kuliešienė. Užpalių sinagoga

Vanda Kuliešienė. Konvertitai

Asta Motuzienė. Aukštaitiškų kanklių skambėjimas

Stanislovas Balčiūnas. Tautinis Valstybės šventės minėjimas

Stanislovas Balčiūnas. Gražių žmonių gražios tradicijos

Vanda Kuliešienė. Gimtinės šventės, tradicijos ir amžinoji trauka

Stanislovas Balčiūnas. Medus per barzdą varvėjo...

Vytas Jurka. „Už palių“ laikraštis – populiarusis metraštininkas

ETNINĖ KULTŪRA

Vanda Kuliešienė. Užpalėnų sodybos ir senoji architektūra

Regina Abukauskienė. Gyvuliai, jų ganymas, priežiūra

Jonas Kereminas. Užpalėnų arkliai

Palmira Sirvydytė. Kaimo kasdienybė tarpukario metais

Audronė Stanikienė (Paškonytė). Užpalėnų papročiai

* *Jolanta Zabulytė.* Užpalių kryždirbystės paminklai

* *Rolandas Petkevičius.* Nerviniai sutrikimai ir jų gydymas Užpalių apylinkių XX–XXI a. tradicinėje medicinoje

Vanda Kuliešienė. Užpalėnų kasdienis stalas XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje

Valstiečių maistas

Užpalėnų smagurių valgiai (XX a. pirma pusė)

Kad būtų derlius geresnis (XIX a. pab.–XX a. pirma pusė)

*Vanda Kuliešienė. Dažymas natūraliomis priemonėmis
(XIX a. pab.–XX a. pirma pusė)*

Vanda Kuliešienė. Užpalėnų etiketas

Vytautas Navickas. Moterų maginės patirtys

Monika Balikienė. Bloga akis

ETNINĖ KULTŪRA. MENO PULSAS UŽPALIUOSE

*Dalia Tarandaitė. Užpalių seniūno Pranciškaus Sapiegos
portretas*

Stanislovas Balčiūnas. Kai sieloj kelios mūzos...

Stanislovas Balčiūnas. Vladas Karatajus susižavėjęs Užpaliais

Stanislovas Balčiūnas. Gyvenanti tarp angelų

Marija Dovydaitienė. Liuda Bekintytė iš Bekinčių kaimo

Birutė Minutkienė. Geležinės Regimanto Motuzos gėlės

Vytas Jurka. Šventas Motinos vardas

Stefa Meiduvienė. Vidmantas Kviklys

Palmyra Sirvydytė. Medžio drožėjas Pranas Rimiškis

Birutė Minutkienė. Mediniai Jono Vaškeliio stebuklai

Birutė Minutkienė. Ko nepasakė Šulcas

Vanda Kuliešienė. Fantastiškas Marijos Grižienės pasaulis

Birutė Minutkienė. Išraiškingas lino kalbėjimas

Genovaitės Mierkienės drobėse

Stanislovas Balčiūnas. Onos Uborevičienės drobių kalba

Ona Sirvydienė. Spalvų skambėjimas audimo raštuos

Elvyra Kuncienė. Raštų žaismas motinos drobėse

Birutė Minutkienė. Visas pasaulis – mažomis šukėmis

Birutė Minutkienė. Gyvenimas tarp lėlių

Regina Abukauskienė. Vytautas Šaučiūnas kuria ne parodoms

Birutė Minutkienė. Laimutės Šakalienės spalvų pasaulis

*Birutė Minutkienė. Onutės menas ir ant stalo, ir ant sienų,
ir ant pečių...*

Audronė Stanikienė. Aš amatininkų duktė

*Stanislovas Balčiūnas. Teptuką dailininkė pasidarydavo iš
savo plaukų*

Stanislovas Balčiūnas. Ramybės spalvos fantazijų pasaulyje

Šiandieninės užpalėnų dainos. *Parengė Asta Motuzienė,
Algimantas Kubiliūnas*

KALBA

Rima Rimkevičienė. Užpalėnų šnektos

Vanda Kuliešienė. Užpalių valsčiaus vietovardžiai

Stanislovas Balčiūnas. Užpalėnų pavardės, vardai ir pravardės

Vanda Kuliešienė. Užpalėnų anekdotai (tarmiškai)

TAUTOSAKA

Vanda Kuliešienė. Ką dainavo ir porino užpalėnai

Vanda Kuliešienė. Padavimai ir sakmės

Vanda Kuliešienė. Apie velnius ir vaiduoklius

UŽPALIŲ KRAŠTO ŽMONĖS

UŽPALIŲ KRAŠTO ŽMONĖS. UŽPALIŲ GARBĖS PILIEČIAI

Vytas Jurka. Užpalių garbės piliečiai

Birutė Minutkienė. Buvimas žemėje – nelengvas darbas

Antanas Napoleonas Stasiškis. Šis tas apie save ir prabėgusį laiką

Stanislovas Balčiūnas. Matematikas, mokęs gyvenimo išminties formulės (Apie mokytoją Alfonsą Dominiką Juzulėną)

Stanislovas Balčiūnas. Įsiklausęs gimtosios žemės balso... (Profesorius Albinas Kusta)

Vytas Jurka. Gimtinės aidas pasiekia kanadietės širdį (Užpalių garbės pilietė Elena Narbutytė)

Stanislovas Balčiūnas. Gimtinės žvaigždės parodė kelią... (Stanislovo Balčiūno išpažintis vietoj autobiografijos)

Stefa Meiduvienė. Prie užpalėnų tautiškumo aruodų (Mokytoja, kraštotyrininkė Vanda Kuliešienė)

Regina Abukauskienė. Pensija – geriausias ženklas tapti menininke (Kraštotyrininkė Palmira Sirvydytė)

Stefa Meiduvienė. Atsakingas už gyvybę ir gyvenimą (Medikas Kazys Binkis)

Stanislovas Balčiūnas. Gimtinės aidas širdyje (Pedagogė, politikė Milda Petrauskienė)

Stanislovas Balčiūnas. Pasaga – likimo ir laimės ženklas (Ūkininkė, visuomenininkė Viktorija Jovarienė)

Grażina Kačerauskienė, Albinas Kusta. Seniūnijos autoritetas (Ilgametis Užpalių seniūnas Vytas Jurka)

Ona Palubinskienė. Spinduliuojanti gerumu (Pedagogė, visuomenininkė Nijolė Rinkevičienė)

UŽPALIŲ KRAŠTO ŽMONĖS. IŽYMYBĖS PRAEITIES IR
ATEITIES SANDŪROJE

Aurimas Abukauskas. Petras Abukauskas – ryšininkas,
sujungęs Lietuvos miestus

Vanda Kuliešienė. Kukli žymaus žmogaus biografija

Stanislovas Balčiūnas. Gražios šeimos motina

Bronė Balčiūnienė. Gimtinės poetės pėdos

Nijolė Bankauskienė. Džiaugiuosi, kad užaugau prie Alaušo

Valdemaras Beržinskas. Gyvenimo patirtis išmokė
skaičiuoti pinigus

Stanislovas Balčiūnas. Svajonę likimas nugalėjo

Bronius Kviklys. Gydytojas Antanas Čerškus

Stefa Meiduvienė. Rašytojas Jonas Drazdauskas

Regina Sasnauskienė. Marija Dovydaitienė – gimtinės patriotė

Vanda Kuliešienė. Pedagogė Anelė Dulkytė

Juozas Girdvainis. Lietuvos radijo kūrėjas Kleofas Gaigalis

Daiva Ivanauskaitė. Vilniaus užpalėnų klubo pirmininkas
Jeronimas Galvydis

Gintauas Surgailis. Generolas Jonas Galvydis-Bykauskas

Gražina Kačėnauskienė. Docentė Elena Gargasienė

Leonas Geleževičius. Mūsų vaikystės pėdomis

Vanda Kuliešienė. Mokslininkas Vytautas Gipiškis

Vanda Kuliešienė. Pranas Gladutis

Rūta Jonuškienė. Su saule viršum stirnų miško

Stanislovas Balčiūnas. Julius Jodelė kūrė net Amerikos
kosminius laivus

Vanda Kuliešienė. Pranas Jodelė – statybų profesorius

Irena Budriūnienė. Pranciškus Jurgelėnas 40 metų
vargonininkavo Užpaliuose

Birutė Minutkienė. Pedagogas ir aukščiausios prabos
menininkas

Ekena Gargasienė. Chemikė Gražina Kačėrauskienė

Stanislovas Balčiūnas. Etnologė Gražina Kadžytė

Egidija Lekavičienė. Žurnalistas Juozas Kazlauskas

Stanislovas Balčiūnas. Ir svetimų vaikų gerumas paglosto
širdį (Apie Eugenijaus ir Jūratės Keraminų šeimyną)

Genovaitė Šniurova. Anapus Šventosios gimusi,
šiapus Šventosios gyvenusi

Dobilas Kirvelis. Prie žmogaus proto paslapčių

Dobilas Kirvelis. Mūsų tėvas Jonas Kirvelis

Širdyje amžinai užpalėnas (Algimanto Antano Kubiliūno autobiografija)

Stanislovas Balčiūnas. Tėvai – humanitarai, sūnus – fizikas

Stefa Meiduvienė. Medikas Vidmantas Kviklys

Vanda Kuliešienė. Vincas Liulevičius užpalėnų vaikų draugas

Stefa Meiduvienė. Sėkmės formulė: šeima, mokykla, talentas

Stanislovas Balčiūnas. Mokslo premijos laureatų rikiuotėje užpalėnas Ričardas Makuška

Stanislovas Balčiūnas. Meilę miškams suradęs Dvarašilyje...

Stanislovas Balčiūnas. Vytauto Mikučionio svajonių sparnai

Stanislovas Balčiūnas. Matematikas Vytautas Merkys

Stanislovas Balčiūnas. Gyvenimas be kompleksų

Stanislovas Balčiūnas. Kukli žymių mokslininkų šeima

Stefa Meiduvienė. Ekonomistė išminties semiasi iš kasdienybės

Stanislovas Balčiūnas. Antanui Namikui Užpaliai buvo svarbesni nei universitetas

Stanislovas Balčiūnas. Lakūnas Juozas Namikas

Regina Nijolė Pilipavičienė. Namikų giminė už jūrų marių

Dobilas Kirvelis. Pasaulio tautų teisuolės iš Užpalių – Bronė Pajedaitė ir Veronika Žvyronaitė

Sofija Jalionienė. Netilstantis Sekminių ragelis (Balio Pakšto muzikinio gyvenimo akimirkos)

Stanislovas Balčiūnas. Neišgirstas pranašas ir gyvenimo patvirtinta Lietuvos ateities nuojauta

Stanislovas Balčiūnas. Nuo pirmojo blyno iki karūnos

Juozas Girðvainis. Lietuvą Europoje garsino ir radijo inžinierius iš Užpalių Petras Radžiūnas

Vanda Kuliešienė. Poetas Pranas Raščius

Stanislovas Balčiūnas. Spalvingos biografijos asmenybė

Vytautas Ridikas. Lemtingi atsitiktinumai

Vanda Kuliešienė. Pedagoginės išminties saugotojas
Vincas Ruzgas

Stanislovas Balčiūnas. Jis girių paslaptis pažįsta

Vanda Kuliešienė. Kazimieras Sakalauskas

Palmira Sirvydytė. Mano motinos Faustinos Sirvydienės patirtys

Stanislovas Balčiūnas. Mokslininkas, išmintį paskyręs
paukštinkystei

Vanda Kuliešienė. Jono Sirvydžio gyvenimas paskirtas mokslui

Stanislovas Balčiūnas. Ačiū profesoriau už gerą širdį
(Apie kardiologą Vytautą Joną Sirvydį)

Stanislovas Balčiūnas. Ne visad saldi kasdienybė

Aldona Puodžiukienė. Garsus matematikas Jonas Sunklodas

Stanislovas Balčiūnas. Julijonas Šlepetys

Regina Narbutienė. Užaugau doroje Sургailių šeimoje

Stanislovas Balčiūnas. Gyvenimas paskirtas gamtos paslaptims

Stanislovas Balčiūnas. Parodos – Aloyzo Tarvydo gyvenimo
dominantė

Jūra Štepetienė. Prasmingas Antano Tarvydo gyvenimas

Vanda Kuliešienė. Muziejininkas Balys Tarvydas

Pirmasis Užpalių valsčiaus viršaitis Jonas Tarvydas-
Tarvydavičius, jo artimieji ir palikuonys.

Parengė Jonas Puodžius, Valensas Puodžius

Stanislovas Balčiūnas. Geologijos paslapčių žinovas
Rimvydas Tarvydas

Stanislovas Balčiūnas. Giminės šaknų atradimas

Kornelija Gureckaitė. Tursų giminės genealogija 1733–1940 metais

Tursų giminės genealoginis medis (1733–1940 m.).
Sudarė istorikė genealogė Kornelija Gureckaitė

Vanda Kuliešienė. Jonas Urbonas kilnios dvasios užpalėnas

Albinas Kusta. Melioracijos profesorius Rimantas Urbonas
iš Armoniškio

Vanda Kuliešienė. Povilas Vaitonis – pasaulinio garso
šachmatininkas

Marija Dovydaitienė. Albino Vanago gyvenimo žingsniai

Lina Jukonienė. Chorvedys Juozas Vanagas

Vanda Kuliešienė. Jono Varno sieloj armonika grojo

Vanda Kuliešienė. Profesorius, literatūrologas Bronius Vaškelis

Zenonas Jusys, Eugenijus Morkus. Akademikas Povilas
Algirdas Vaškelis

Stanislovas Balčiūnas. Ar profesorių Algirdą Vyžintą nuo
Sibiro išgelbėjo Stalinas?

Dobilas Kirvelis. Antanas Žvironas – socialdemokratas

Dobilas Kirvelis. Pasaulio klajūnas – Kazys Žvironas iš Galinių

Straipsnių, įvertintų monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“
Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos,
reziumė anglų kalba

Apie autorius

Santrumpos ir sutrumpinimai

Monografijos finansuotojai ir rėmėjai

Asmenvardžių rodyklė. *Sudarė Jūratė Baradinskienė,
Stanislovas Balčiūnas*

Vietovardžių rodyklė. *Sudarė Jūratė Baradinskienė,
Neringa Balčiūnaitė*

Buvusio Užpalių valsčiaus (pagal 1923 m. Lietuvos
gyventojų surašymo duomenis) žemėlapis.
Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografė Aira Dubikaltienė

Buvusio Užpalių valsčiaus demografinis žemėlapis.
Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografė Aira Dubikaltienė

Užpalių seniūnijos demografinis žemėlapis.
Sudarė Vidmantas Jurka

Užpalių miestelio žemėlapis. *Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“
kartografė Aira Dubikaltienė*

Buvusių Lietuvos valsčių žemėlapis. *Sudarė UAB „Žemėlapių
artelė“ kartografė Aira Dubikaltienė*

Buvusių Lietuvos valsčių abėcėlinis sąrašas

Buvusių Lietuvos valsčių teritorinis sąrašas

Apie seriją „Lietuvos valsčiai“

Rengiamų „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų bei
monografijų, išleistų iki 2013 m. pabaigos, žemėlapis.
Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografė Aira Dubikaltienė

Apie seriją „Lietuvos valsčiai“ (anglų k.)

*Spalvotų iliustracijų puslapių intarpas „Meno pulsas Užpaliuose“.
Parengė Stanislovas Balčiūnas*

Part I. Contents

- 17 Contents in English
29 *Stanislovas Balčiūnas*. Preface
33 *Edmundas Rimša*. Užpaliai coat of arms
35 The love of Užpaliai in our hearts. *Words by Stanislovas Balčiūnas, Music by Algimantas Kubiliūnas*

NATURE

- 39 *Stanislovas Balčiūnas*. The land of our dreams
73 * *Regina Morkūnaitė*. The basic traits of relief in the environs of Užpaliai
88 * *Aldona Baubiniėnė*. Water bodies in the Užpaliai area and their hydrological peculiarities
100 *Stanislovas Balčiūnas*. A summer flood of the Šventoji River
102 * *Ieva Baužienė*. The peculiarities of soils in the Užpaliai Valsčius in the context of agricultural developments
111 * *Mindaugas Ilčiukas*. The variety of mammals, birds, reptiles, amphibians and insects in Užpaliai area
177 *Grażina Gaidienė*. The nature pharmacy of the Užpaliai land

HISTORY

- 185 * *Andra Simniškytė*. Tumuli in the area of Užpaliai: new findings
204 *Stanislovas Balčiūnas*. We draw the strength from the past
212 *Stanislovas Balčiūnas*. Užpaliai is a free town
259 The self-government of Užpaliai Valsčius. *Compiled by Marija Dovydatienė*
343 *Vanda Kuliešienė*. The post-war government of Užpaliai Valsčius
344 *Vytas Jurka*. The population of Užpaliai Neighbourhood
362 *Vanda Kuliešienė*. Emigrants
365 *Vanda Kuliešienė*. "Biežencai" (Refugees)

---

* An asterisk in the contents marks the articles approved by the "Lietuvos valsčiai" Series Scientific Works Commission (see p. 4).

- 368 *Vytas Jurka*. The community of Užpaliai
 374 *Vanda Kuliešienė*. National and political diversity of Užpaliai
 374 Catholic and secular organisations
 378 The free-thinkers, social democrats and communists
 381 *Dobilas Kirvelis*. About the leftists of the Galiniai Village
 392 *Vanda Kuliešienė*. The Jews of Užpaliai

HISTORY. ECHOES OF FREEDOM FIGHTS

- 397 *Dobilas Kirvelis*. 1863 January Uprising in Užpaliai and Sova
 402 *Vytautas Indrašius*. Užpaliai people—the deportees in 1863
 443 *Antanas Žvirionas*. The reminiscences of childhood about 1905
 449 *Dobilas Kirvelis*. The Lithuanian creation of independence in 1905 in Užpaliai
 454 *Vytautas Indrašius*. The Užpaliai officers of pre-war Lithuania
 464 *Vilius Kavaliauskas*. The knights of the Vytis Cross from Užpaliai
 482 *Vanda Kuliešienė*. The hurricanes of perturbation years
 505 *Vanda Kuliešienė*. The secrets of Užpaliai Špitolė (homte for the sick and poor)
 521 *Pranas Miškinis*. To the polar bears
 538 *Vytautas Indrašius*. A tragedy in the village of Puodžiai
 551 *Juozas Kazlauskas*. Facing a deadly risk
 555 *The fortunes of a partisan*. Narrated by Jonas Abukauskas and taken down by Regina Abukauskienė
 569 *Juozas Leika*. The Alaušas partisan squad
 571 *Vytautas Katinas*. How a Biliakiemis dweller was killed in Užpaliai, an Užpaliai dweller in Biliakiemis
 573 *Aloyzas Adomaitis*. Užpaliai people during the Nazi and Bolshevik occupations
 597 *Aloyzas Palskys*. The reminiscences about a post-war village life
 603 *Vanda Kuliešienė*. The remembrance of those forgotten
 610 *Vytas Jurka*. The memory remains in the hearts and stones
 621 *Stanislovas Balčiūnas*. The scars in our life

HISTORY. ECONOMY IN UŽPALIAI

- 635 *Stanislovas Balčiūnas*. How a road is being knitted
 654 *Stanislovas Balčiūnas*. *Vanda Kuliešienė*. The land of Užpaliai was called even the Ukraine
 662 *Vanda Kuliešienė*. Farmers' daily round
 675 *Stanislovas Balčiūnas*. „Neišeik, neišeik tu iš sodžiaus...“ a lyrical song 'Don't leave your village'

- 712 *Valerija Morkūnienė*. Collectivisation and its consequences in Kaniūkai
- 717 *Eugenijus Keraminas*. The modern farmers of Užpaliai
- 727 *Kazimieras Miškinis*, *Birutė Zinkevičienė*. The fate of Viešeikiai water mill
- 733 *Irena Butrimaitė*. The commerce in pre-war Užpaliai
- 738 *Daiva Ivanauskaitė*. Užpaliai Post Office
- 745 *Stanislovas Balčiūnas, Giedrius Indrašius, Vanda Kuliešienė*. About those who cured Užpaliai people
- HISTORY. VILLAGE HISTORIES IN UŽPALIAI VALSČIUS
- 759 Užpaliai parish in 1784 metais. *Compiled by Algirdas Antanas Baliulis*
- 764 *Audronė Stanikienė*. Abromiškis
- 771 *Nijolė Bankauskienė*. The Village of Alauša
- 780 *Daiva Ivanauskaitė*. Alinauka
- 784 *Vytautas Indrašius*. Antakalniai. A historical review of the village
- 791 *Kazimieras Miškinis*. The Village of Armališkiai
- 794 *Marija Dovydaitienė*. Armoniškis
- 799 *Rima Juzulėnaitė*. The Village of Bartašiūnai
- 800 *Daiva Ivanauskaitė*. The Village of Daugilis and its population
- 808 *Rima Juzulėnaitė*. The Village of Dumbrava
- 809 *Ona Zabulionytė*. Along the traces left by forefathers in Gaigaliai Village
- 812 *Birutė Mikučionienė*. Gailiešionys
- 816 *Antanas Vytautas Binkauskas*. The fate of Galiniai villagers
- 825 *Algimantas Kubiliūnas*. Galiniai
- 830 *Marija Dovydaitienė*. Gireišiai
- 832 *Vytautas Mikučionis*. The Village of Ilčiukai
- 835 *Stanislovas Balčiūnas*. The neighbours
- 843 *Valerija Morkūnienė, Regina Abukauskienė*. The Village of Kaniūkai and its fate
- 863 *Marija Dovydaitienė*. Karkažiškiai
- 866 *Vytautas Merkys*. The Village of Kėpiai
- 869 *Albinas Kusta, Adolfas Remeikis*. The contemplations about the fate of Kustai Village
- 877 *Stefanija Eigirdienė*. The Village of Kušliai
- 884 *Bronislovas Tilindis*. The Village of Kušnieriūnai
- 887 *Vytautas Indrašius*. Levizarai is a village at Lake Pastis

- 893 *Ona Abukauskienė*. The Village of Lygamiškis
- 895 *Audronė Stanikienė (Paškonytė)*. Linskis as a code of homeland
- 904 *Juozas Leika*. The Village of Mažeikiškiai and a folwark
- 909 *Vida Žižienė*. The Village of Mikėnai
- 914 *Kazimieras Miškinis*. The Village of Musteikiai
- 916 *Rima Juzulėnaitė*. The Village of Nevirža
- 917 *Stefa Meiduvienė*. Nemuniškis
- 921 *Vytautas Indrašius*. Norvaišiai. A historical review of the village
- 932 *Bronė Kibildienė*. Pasaliai
- 933 *Valė Čerškuvienė, Algimantas Čerškus*. The Village of Pladiškiai
- 938 *Stefa Meiduvienė*. Pilveliai
- 943 *Kazimieras Miškinis*. The Village of Plepesiškiai
- 944 *Ona Sirvydienė*. The Village of Puodžiai
- 948 *Kazimieras Miškinis*. The Village of Ramavidiškiai
- 951 *Vytautas Indrašius*. The Indrašiai family of Remeikiai Village
- 957 *Kazimieras Miškinis*. The Village of Satarečius kaimas
- 960 *Rima Juzulėnaitė*. The Village of Sirutiškis
- 961 *Aldona Braukylienė*. Stasiškės
- 963 *Nijolė Bankauskienė*. The Village of Šeiminiškiai (Bikuškėnai)
- 968 *Regina Sasnauskienė*. Šernupis
- 970 *Bronislava Gobužienė, Genovaitė Šnurova*. Toleikiai from the olden times to the nowadays
- 980 *Stanislovas Balčiūnas*. Trumpaliai, where the highest hill of the valsčius lies
- 989 *Stanislovas Balčiūnas*. Bagočiūnai, called Ubagai (Beggars) unworthily
- 991 *Rima Juzulėnaitė, Vanda Kuliešienė*. Vaiskūnai
- 993 *Vanda Kuliešienė*. Vėželiai
- 994 *Kazimieras Miškinis*. The Village of Viešeikiai
- 1007 *Egidija Lekavičienė*. The Village of Vygėliai left in reminiscences
- 1020 *Marija Dovydaitienė*. The Village of Vilučiai
- 1047 *Gvida Marijona Sirutienė*. The Village of Žaibiškiai
- 1061 Other villages of Užpaliai Valsčius. Prepared by *Stanislovas Balčiūnas*

Antadavainiai

Antaniškis

Bajorai

Baltakarčiai
Bradesiai
Butiškiei
Čižiškės
Degesiai
Gaigaliai
Gaižiūnai
Jociškės
Juškonys
Kamisarauka
Kupriai
Kureisiškės
Kušnieriūnai
Likunčiai
Martinčiūnai
Mažionys
Nosvaičiai
Nosvaitėliai
Novosiolkos
Pašiliniai (Pašliniai)
Paškonys
Pusbėdis
Rimiškiai
Sidabrinė
Šeimyniškiei
Tarvydžiai
Traidžiūnai
Vanagiškės
Voverynė

HISTORY. EDUCATION AND CULTURE

- 1073 *Zoja Stukienė, Vanda Kuliešienė*. The daraktor schools (Pl. dyrektor szkoły) in Užpaliai
- 1078 *Stanislovas Balčiūnas, Vanda Kuliešienė*. From daraktor schools to a gymnasium
- 1113 *Stanislovas Balčiūnas*. The linden tree is a symbol of the school
- 1117 *Vanda Kuliešienė*. The Ilčiukai septennial-octennial school
- 1124 *Vanda Kuliešienė*. The Kišūnai-Vilučiai septennial-octennial school
- 1132 *Vanda Kuliešienė*. The Jewish school in Užpaliai
- 1134 *Pranas Gipiškis*. My life recollections

The inserts of coloured illustrations "The Monuments of Landscape, Nature and History". Prepared by Stanislovas Balčiūnas p.p. 49–72, 145–168

Part II. Contents

HISTORY. EDUCATION AND CULTURE

Milda Balčiūnienė. The book smugglers of Užpaliai area

Vida Juškienė. Library is a granary of wisdom

Jonas Bučelis, Vanda Kuliešienė. The history of the Holy Trinity Church in Užpaliai

* *Marija Rupeikienė.* The architecture of sacral buildings and parish houses in Užpaliai estate and township

Vanda Kuliešienė. The Užpaliai Orthodox Church

Vanda Kuliešienė. The Užpaliai Synagogue

Vanda Kuliešienė. The convertites

Asta Motuzienė. The sounds of Aukštaičiai psaltery

Stanislovas Balčiūnas. The national observance of the State Holiday

Stanislovas Balčiūnas. Nice traditions of nice people

Vanda Kuliešienė. The festivities and traditions of homeland and its everlasting pull

Stanislovas Balčiūnas. Honey trickling over beards...

Vytas Jurka. „Už palių“ newspaper – a popular chronicler

ETHNIC CULTURE

Vanda Kuliešienė. The homesteads and old architecture in Užpaliai area

Regina Abukauskienė. Livestock, pasturage and care

Jonas Kereminas. The horses of Užpaliai people

Palmira Sirvydytė. A pre-war village daily life

Audronė Stanikienė (Paškonytė). The manners of Užpaliai people

* *Jolanta Zabulytė.* The cross-making monuments in Užpaliai

* *Rolandas Petkevičius.* Nerve diseases and cures in 20th–21st c. traditional medicine in Užpaliai

Vanda Kuliešienė. The everyday foods of Užpaliai dwellers from the end–19th c. to the first half of the 20th c.

The diet of peasants

The diet of Užpaliai gourmands (the 1st half of the 20th c.)

For the harvest to be better (end 19th c.–1st half 20th c.)

*Vanda Kuliešienė. Natural dyeing techniques
(end 19th c.–1st half 20th c.)*

Vanda Kuliešienė. The Užpaliai etiquette

Vytautas Navickas. The magic experiences of women

Monika Balikienė. Evil eye

ETHNIC CULTURE. ART PULSE IN UŽPALIAI

Dalia Tarandaitė. A portrait of Užpaliai elder Pranciškus Sapiega

Stanislovas Balčiūnas. With several Muses in the heart...

Stanislovas Balčiūnas. Vladas Karatajus is fascinated by Užpaliai

Stanislovas Balčiūnas. Living among angels

Marija Dovydaitienė. Liuda Bekintytė from the village of Bekinčiai

Birutė Minutkienė. The iron flowers by Regimantas Motuza

Vytas Jurka. The Holy Name of Mother

Stefa Meiduvienė. Vidmantas Kviklys

Palmyra Sirvydytė. Wood carver Pranas Rimiškis

Birutė Minutkienė. The wooden wonders by Jonas Vaškėlis

Birutė Minutkienė. What didn't Šulcas say

Vanda Kuliešienė. The fantasy world of Marija Grižienė

*Birutė Minutkienė. A strong talking of flax in the linens of
Genovaitė Mierkienė*

Stanislovas Balčiūnas. The language of Ona Uborevičienė linens

Ona Sirvydienė. The colours sound in textile patterns

Elvyra Kuncienė. A play of patterns in mother's linens

Birutė Minutkienė. The entire world – by small fragments

Birutė Minutkienė. The life among the dolls

*Regina Abukauskienė. Vytautas Šaučiūnas makes his articles not
for exhibitions*

Birutė Minutkienė. A colour world of Laimutė Šakalienė

*Birutė Minutkienė. The art things by Onutė lie everywhere: on
a table, on the walls etc...*

Audronė Stanikienė. I am a daughter of the artisans

*Stanislovas Balčiūnas. She used to make paint brushes from
her own hair*

*Stanislovas Balčiūnas. The colours of stillness in the
fantasy world*

The modern-day songs of Užpaliai people. *Prepared by
Asta Motuzienė, Algimantas Kubiliūnas*

LANGUAGE

Rima Rimkevičienė. The speech of Užpaliai people

Vanda Kuliešienė. The place names in Užpaliai Valsčius

Stanislovas Balčiūnas. The surnames, names and nicknames of Užpaliai people

Vanda Kuliešienė. The anecdotes of Užpaliai people (vernacular)

FOLKLORE

Vanda Kuliešienė. The songs and stories told by Užpaliai people

Vanda Kuliešienė. The legends and stories

Vanda Kuliešienė. About the devils and ghosts

PEOPLE OF UŽPALIAI AREA

PEOPLE OF UŽPALIAI AREA. HONORARY CITIZENS OF UŽPALIAI

Vytas Jurka. The honorary citizens of Užpaliai

Birutė Minutkienė. Being on the Earth is not easy work

Antanas Napoleonas Stasiškis. This and that about me and the time passed

Stanislovas Balčiūnas. A mathematician who taught the formula of life wisdom (About Alfonsas Dominikas Juzulėnas, the teacher)

Stanislovas Balčiūnas. The man who kept his ears open to the voice of homeland... (Prof. Albinas Kusta)

Vytas Jurka. Gimtinės aidas pasiekia kanadietės širdį (Elena Narbutytė, the honorary citizen of Užpaliai)

Stanislovas Balčiūnas. The stars of homeland showed the way... (A confession by Stanislovas Balčiūnas, instead of his autobiography)

Stefa Meiduvienė. At the granaries of nationality strength of Užpaliai people (a teacher and local lore explorer Vanda Kuliešienė)

Regina Abukauskienė. The pension seems to be the best sign to become an artist (Palmira Sirvydytė, local history investigator)

Stefa Meiduvienė. Responsible for life and being (a doctor Kazys Binkis)

Stanislovas Balčiūnas. The echo of homeland in the heart (a teacher and politician Milda Petrauskienė)

Stanislovas Balčiūnas. The horseshoe is a sign of destiny and happiness (a farmer and public activist Viktorija Jovarienė)

Gražina Kačerauskienė, Albinas Kusta. The authority of the Neighbourhood (Vytautas Jurka, a longtime elder of Užpaliai)

Ona Palubinskienė. Radiating the goodness (a teacher and public activist Nijolė Rinkevičienė)

PEOPLE OF UŽPALIAI AREA. CELEBRITIES AT THE INTERFACE BETWEEN THE PAST AND THE FUTURE

Aurimas Abukauskas. Petras Abukauskas – a signalman who connected the towns of Lithuania

Vanda Kuliešienė. A modest biography of a famous man

Stanislovas Balčiūnas. A mother of a nice family

Bronė Balčiūnienė. The footsteps of the homeland poetess

Nijolė Bankauskienė. I'm glad I grew at Alaušas

Valdemaras Beržinskas. My life experience taught me to count money

Stanislovas Balčiūnas. The fate conquered the dream

Bronius Kviklys. Doctor Antanas Čerškus

Stefa Meiduvienė. Writer Jonas Drazdauskas

Regina Sasnauskienė. Marija Dovydaitienė – a patriot of the homeland

Vanda Kuliešienė. Teacher Anelė Dulkytė

Juozas Girdvainis. The Lithuanian Radio pioneer Kleofas Gaigalis

Daiva Ivanauskaitė. Jeronimas Galvydis, the chairman of the Užpaliai People Club in Vilnius

Gintautas Surgailis. General Jonas Galvydis-Bykauskas

Gražina Kačėnauskienė. Docent Elena Gargasienė

Leonas Geleževičius. Walking in the footsteps of our childhood

Vanda Kuliešienė. Scholar Vytautas Gipiškis

Vanda Kuliešienė. Pranas Gladutis

Rūta Jonuškienė. With the sun above the roe forest

Stanislovas Balčiūnas. Julius Jodelė used to create even American spaceships

Vanda Kuliešienė. Pranas Jodelė – construction professor

Irena Budriūnienė. Pranciškus Jurgelėnas was an organist for 40 years in Užpaliai

Birutė Minutkienė. A teacher and top standard artist

Ekena Gargasienė. Chemist Gražina Kačėrauskienė

Stanislovas Balčiūnas. Ethnologist Gražina Kadžytė

Egidija Lekavičienė. Journalist Juozas Kazlauskas

Stanislovas Balčiūnas. Goodness of fostered kids also warms the cockles of heart (About Eugenijus and Jūratė Keraminai foster family)

Genovaitė Šniurova. Born beyond the Šventoji and lived on this side of the Šventoji

Dobilas Kirvelis. At the mysteries of human intelligence

Dobilas Kirvelis. Our father Jonas Kirvelis

Always an Užpaliai dweller in his heart (Algimantas Antanas Kubiliūnas autobiography)

Stanislovas Balčiūnas. Parents deal with humanities, while their son is physicist

Stefa Meiduvienė. Medic Vidmantas Kviklys

Vanda Kuliešienė. Vincas Liulevičius a friend of Užpaliai children

Stefa Meiduvienė. Success formula: family, school and talent

Stanislovas Balčiūnas. Ričardas Makuška from Užpaliai is among the science prize winners

Stanislovas Balčiūnas. He found his love to forests in Dvarašilis...

Stanislovas Balčiūnas. The wings of dreams for Vytautas Mikučionis

Stanislovas Balčiūnas. Mathematician Vytautas Merkys

Stanislovas Balčiūnas. Living without complexes

Stanislovas Balčiūnas. A modest family of famous scholars

Stefa Meiduvienė. The economist draws wisdom from daily life

Stanislovas Balčiūnas. Užpaliai for Antanas Namikas were more important than the university

Stanislovas Balčiūnas. Pilot Juozas Namikas

Regina Nijolė Pilipavičienė. The Namikai Family beyond the seas

Dobilas Kirvelis. Bronė Pajedaitė ir Veronika Žvyronaitė from Užpaliai belong to the Righteous Among the Nations

Sofija Jalionienė. A tireless Whitsunday horn (Fragments of Balys Pakštas musical life)

Stanislovas Balčiūnas. Unheard prophet and life-confirmed prognostication of Lithuania's future

Stanislovas Balčiūnas. From the first pancake to the crown

Juozas Girdvainis. A radio engineer from Užpaliai, Petras Radžiūnas, had also informed Europe about Lithuania

Vanda Kuliešienė. Poet Pranas Raščius

Stanislovas Balčiūnas. A person with colourful biography

Vytautas Ridikas. Fateful coincidences

Vanda Kuliešienė. A guard of pedagogical wisdom Vincas Ruzgas

Stanislovas Balčiūnas. He knows mysteries of woods

Vanda Kuliešienė. Kazimieras Sakalauskas

Palmira Sirvydytė. The experiences of my mother
Faustina Sirvydienė

Stanislovas Balčiūnas. A scholar who devoted his wisdom to
aviculture

Vanda Kuliešienė. The life of Jonas Sirvydis was devoted to
science

Stanislovas Balčiūnas. Thank you Professor for your kind heart
(About the cardiologist Vytautas Jonas Sirvydis)

Stanislovas Balčiūnas. Life's trivial round is not always sweet

Aldona Puodžiukienė. Jonas Sunklodas, a famous mathematician

Stanislovas Balčiūnas. Julijonas Šlepetys

Regina Narbutienė. I was grown in a honest family of Surgailiai

Stanislovas Balčiūnas. The life devoted to nature secrets

Stanislovas Balčiūnas. The exhibitions – a dominant in the life of
Aloyzas Tarvydas

Jūra Štepetienė. A meaningful life of Antanas Tarvydas

Vanda Kuliešienė. Balys Tarvydas, a museologist

Jonas Tarvydas-Tarvydavičius, the first elder of the Užpaliai
Valsčius; his family and offsprings. *Prepared by Jonas Puodžius
and Valensas Puodžius*

Stanislovas Balčiūnas. Rimvydas Tarvydas, an expert of geology
secrets

Stanislovas Balčiūnas. Discovery of family roots

Kornelija Gureckaitė. The genealogy of Tursos family from
1733 to 1940.

A genealogy tree of Tursos family. *Created by a historian
genealogist Kornelija Gureckaitė*

Vanda Kuliešienė. Jonas Urbonas, a noble-minded Užpalėnai man

Albinas Kusta. Rimantas Urbonas, a land reclamation professor
from Armoniškis

Vanda Kuliešienė. Povilas Vaitonis, a world famous chess player

Marija Dovydaitienė. The lifework of Albinas Vanagas

Lina Jukonienė. Juozas Vanagas, a choirmaster

Vanda Kuliešienė. An accordion played in the heart of
Jonas Varnas

Vanda Kuliešienė. Professor Bronius Vaškelis, a literaturologist

Zenonas Jusys, Eugenijus Morkus. Academician Povilas
Algirdas Vaškelis

Stanislovas Balčiūnas. Was it Stalin who saved Professor Algirdas Vyžintas from deportation to Siberia?

Dobilas Kirvelis. Antanas Žvironas, a social democrat

Dobilas Kirvelis. Kazys Žvironas, a world wanderer from Galiniai

English summaries of the papers approved by the “Lietuvos valsčiai” Monograph Series Lithuanian Local Researches Commission for Scientific Works

About the authors

Abbreviations

Fiscal sponsors and promoters of the monograph

The index of personal names. *Compiled by Jūratė Baradinskienė and Stanislovas Balčiūnas*

The index of place names. *Compiled by Jūratė Baradinskienė and Neringa Balčiūnaitė*

The map of former Užpaliai *Valsčius* (after the Lithuanian Census 1923). *Compiled by UAB Žemėlapių Artelė cartographer Aira Dubikaltienė*

A demographic map of former Užpaliai *Valsčius*. *Compiled by UAB Žemėlapių Artelė cartographer Aira Dubikaltienė*

A demographic map of former Užpaliai Neighbourhood. *Compiled by Vidmantas Jurka*

The map of Užpaliai Township. *Compiled by UAB Žemėlapių Artelė cartographer Aira Dubikaltienė*

The map of former Lithuanian rural districts called *Valsčiai*. *Compiled by UAB Žemėlapių Artelė cartographer Aira Dubikaltienė*

The alphabetic list of former Lithuanian *Valsčiai*

The territorial list of former Lithuanian *Valsčiai*

About the “Lietuvos Valsčiai” series

The map of “Lietuvos Valsčiai” series monographs to be published and those published by the end of 2012. *Compiled by UAB Žemėlapių Artelė cartographer Aira Dubikaltienė*

About the “Lietuvos Valsčiai” series (in English)

The insert of colour illustrations “The Art Pulse in Užpaliai”.
Compiled by Stanislovas Balčiūnas

Pratarmė

Užpalių istorija, pasak mokslininkų, gali siekti net keletą šimtmečių prieš mūsų erą, tačiau rašytiniuose šaltiniuose Užpaliai paminėti prieš 780 metų, prieš 230 metų gavo Magdeburgo teises. Užpaliai – ypatingas sėlių kraštas, vietovė daug kartų lėmusi visos Lietuvos likimą, ypač Livonijos ordino antpuolių laikotarpiu.

Šio krašto istoriją rinko ir puoselėjo viltį išleisti knygą garsus praėjusio šimtmečio šio krašto archeologas, Utenos kraštotyros muziejaus įkūrėjas Antanas Namikas. Deja, beveik visi jo rankraščiai pražuvo karo metais.

Savo krašto istorija mane plačiau pasidomėti pirmiausia paskatino žurnalisto profesijos ypatumai, amžinoji gimtinės, artimų kraštiečių likimų ir bendrystės trauka. Gal todėl nei Užpalių seniūnui Vytui Jurkai, nei „Versmės“ leidyklos vadovui Petruui Jonušui neteko ilgai įkalbinėti, kad imčiausi šio grandiozinio atsakingo darbo.

Neatsitiktinai pasirinkau šio monografijos koncepciją – remtis ne tiek archyvuose sukauptais dokumentais, bet ypatingą dėmesį skirti kraštotyryninkų surinktai medžiagai, papildant ją dar gyvenančių šio krašto ilgaamžių atsiminimais, jų namuose, senovinėse komodose saugomais dokumentais, nuotraukomis.

Archyvuose sukaupta medžiaga bet kuriuo metu gali būti parengta spaudai ir, matyt, galima būtų išleisti net keletą Užpalių istorijos tomų, tačiau „Už palių“ laikraštis kiekvieną mėnesį praneša apie Anapilin išėjusius Užpalių senolius, kurie amžinybėn išsineša ir išmintį, ir atsiminimus.

Per daugelį metų Lietuvos kalbos ir literatūros mokytoja Vanda Kuliešienė savo lentynose ir skryniuose sukaupė šimtus Užpalių krašto žmonių pasakojimų, atsiminimų, jų pačių patirtų išpūdžių ir išgyvenimų, kurie dažnai atspindi istorijos permainas, lietuvių kovas už laisvę, užpalėnų gyvenimą okupacijų metais, jų buitį, tradicijas, papročius, šio krašto tautodailę, kulinarinį paveldą ir kt.

Ši kraštotyryninkų – mokytojos Vandos Kuliešienės ir jos mokinių – surinkta medžiaga jau įgavo istorinę išliekamąją vertę dar ir dėl to, kad dalies surinktų pasakojimų, atsiminimų autorių jau nebėra šiame pasaulyje. Daug padavimų, legendų, papročių, buities faktų būtų nebeišlikę, jei ne kraštotyryninkų

pastangos ir darbai saugant Užpalių krašto specifinį, tik šiam valsčiui būdingą istorinį, kultūrinį paveldą.

Ir dar ypač svarbu, kad „Versmės“ leidykla, jos vadovas Petras Jonušas įgyvendina dar negirdėtą istorijoje idėją – tautos istoriją, etnografinę medžiagą išsaugoti rašytinio paminklo – solidžios monografijos pavidalu. Jei ne ši idėja, tai ir Užpalių kraštotyrininkų medžiaga taip ir gulėtų skryniuose, dalis – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto saugyklose, dar nedidelė dalis – Užpalių gimnazijos muziejuje, kuriame surinkta jau šiais laikais nebenaudojamų buities rakandų, mokyklos istoriją fiksuojančių nuotraukų ir ypač vertinga Užpalių krašto tautodailės darbų pavyzdžių kolekcija. Keliuose albumuose sukaupta audimo, mezgimo pavyzdžių iš lino kolekcija. Kadangi Užpalių herbe šio krašto simbolis – linų pėdelis, tai kolekcija – dar prasmingesnė.

Rengiant monografiją „Užpaliai“, kraštotyrinė medžiaga buvo gerokai ir kryptingai papildyta „Versmės“ leidyklos surengtoje mokslinėje tiriamojoje ekspedicijoje. Ypatinę dėmesį ekspedicijos dalyviams parodė Užpalių seniūnas Vytautas Jurka. Jau pirmą dieną, po ekspedicijos programos aptarimo seniūnijoje, ekspedicijos dalyviai buvo maloniai nustebinti Užpalių garbės pilietės Viktorijos Jovarienės svetingumo įkurdinant ekspedicijos dalyvius jos viloje ant Šventosios kranto, kur visus sužavėjo ne tik nuostabi gamta, puikios gyvenimo sąlygos, bet ir V. Jovarienės sodyboje esanti klėtis su gausiu eksponatų arklīninkystės muziejumi. Daugelį nustebino ūkininkės V. Jovarienės intelektas, patirtis, pasakojimai, prisiminimai, kuriuos užfiksavo ekspedicijos dalyviai.

Šio krašto žmonių likimai – tarsi legendos ar neparašytų romanų paslaptys. Tiesa, apie šį kraštą jau parašyta ne viena knyga: Adolfo Sprindžio romanai „Ne visiems lygiai“, kurio herojai – užpalėnams pažįstami žmonės, Jono Rudoko „Mes – kilmingi žmonės“, skirta protėvių šaknų paieškoms, yra dar keletas knygų, skirtų kaimų istorijoms ir žmonėms – M. Dovydaitienės „Vilučiai“, R. Abukauskienės, V. Morkūnienės, P. Sirvydytės „Kaniūkai“, B. Zinkevičienės, K. Miškinio „Viešėikių kaimas“, V. Indrašiaus „Antakalniai ir Norvaišiai“, G. Sirutienės „Žaibiškės“. Bene išsamiausia dabartinės Užpalių seniūnijos istorija, surinkta kraštotyrininkų medžiaga sudėta S. Balčiūno ir V. Kuliešienės knygoje „Užpaliai – mūsų svajonių kraštas“, išleista 1999 metais. 360 puslapių knygoje apžvelgta Užpalių krašto gamta, istorija, kultūra, pateiktos žymių šio krašto žmonių biografijos.

Tačiau net ir visose šiose knygose pateikta medžiaga apie Užpalius negali prilygti jau parengtai dviejų dalių „Versmės“ leidyklos monografijai „Užpaliai“. Daugelis šios monografijos straipsnių autorių – žinomi šalies rašytojai, mokslininkai, žurnalistai, pedagogai, šio krašto žmonės.

Rašytojas Vytautas Indrašius jau po pirmųjų susitikimų ekspedicijos metu su Norvaišių kaimo gyventojais, anot užpalėnų, netilpo savo kailyje sužinojęs, kad po 1863 m. sukilimo iš šio kaimo į Samaros guberniją buvo ištremta 11 šeimų, o jų sodybose apgyvendintos 22 rusų kolonistų, atėjūnų šeimos. Daug naujų partizaninio judėjimo faktų užfiksavo V. Indrašius, kuris keletą dienų bendravo su Vyčio Kryžiaus ordininku, buvusiu partizanų vadu Jonu Abukausku.

Kraštotyrininkų surinktą ar archyvuose sukaupią medžiagą ekspedicijos dalyviai solidžiai papildė Užpalių valsčiaus kaimuose susitikę su ilgaamžiais.

Įdomiomis žiniomis apie užpalėnų papročius, kaimų gyvenimą, tradicijas savo straipsnius papildė Audronė Stanikienė, užpaliečio geografijos specialisto, pedagogo Giedriaus Indrašiaus paskolintu dviračiu ekspedicijos dalyvis Rolandas Petkevičius, aplankęs bene daugiausiai Užpalių valsčiaus senolių, surinko gausybę medžiagos apie liaudies mediciną.

Vertingos mokslinės medžiagos apie Užpalių kraštovaizdžio raidą, vandenį, dirvožemius sukaupe mokslininkės Regina Morkūnaitė, Ieva Baužienė, Aldona Baubiniene.

Mokslinis požiūris apie Užpalių krašto kryždirbystę, kapinių paminklus ir istoriją išsamiai atsispindi humanitarinių mokslų daktarės Jolantos Zabulytės straipsnyje. Gamtos temas taip pat gvildena iš šio krašto kilę mokslininkai Mindaugas Ilčiukas ir Gražina Gaidienė, kurie išsamiai aprašė gyvūniją, augaliją, vaistinius šio krašto augalus.

Kiekvienas aplankytas kaimas, kiekvienas aplankytas žmogus ekspedicijos dalyviams buvo vertingas išminties ir informacijos aruodas apie buvusiam valsčiuje vykstančias permainas, ypač spartų buvusios buities, šeimos tradicijų, papročių nykimą ir todėl neatidėliotiną praeities faktų užrašymą, pateikimą, išsamesnius tyrinėjimus.

Štai Daugilio kaime ekspedicijos dalyvė Daiva Ivanauskaitė sutiko savo sodyboje vasaras praleidžiantį Vilniaus užpalėnų klubo seniūną Jaronimą Galvydį, kuris nebe dalgiu, o japoniška žoliapjove dailiai nukirpęs veja, parodė dar išsaugotą špižinių puodų kolekciją, kuri buvo naudojama duonkepėje krosnyje bulvėms šutinti, viralui viri. Įsirengęs naujovišką pirtį, J. Galvydis senojoje jau tik malkas sukrovęs. Laiko ženklus ryškiai pajuto ekspedicijos dalyviai, susidomėję sodybų aplinka – beveik nebeauginamos rūtos, mirtos darželiuose, dar yra bijūnų, jurginų, kvapiųjų jazminų, o šiaip jau pilna importinės, egzotiškos augmenijos. Nešt tvenkiniuose jau netik karosai vartosi, bet ir karpiai, o Jociškių ūkininkas Albinas Sirvydis net baltuosius amūrus augina.

Pervertę šūsnis archyvinės medžiagos, kraštotyriminkų užrašų, mokslinėje ekspedicijoje sukaupe gausybę įvairios medžiagos, monografijos „Užpaliai“ autoriai prisilietė ir savo širdimi, protu pajuto šio krašto istorijos, tragiškų karų ir pokario įvykių, tremties epizodų, partizanų siekių ir tikslų, kolūkiečių nepavydėtinų likimų, pajutę, kaip per keletą dešimtmečių pakito kraštovaizdis, žmonių gyvenimo būdas, užpalėnų dvasinei būsenai turinčios čia atsikėlusiu atėjūnų nuostatos, monografijai pateikė išsamius straipsnius.

O kiek sudėtingų permainų metų epizodų pateikė iš šio krašto kilę žmonės savo išsamiuose atsiminimuose ar tik papasakodami vieną kitą momentą iš savo gyvenimo. Štai Vytautas Mikučionis pasakoja, kaip per Gailiešonių kaimą po karo grįžo rusų kareiviai ir išbadėję prašė pavalgyti. „*Matuška, očen vkūsnaja vaša kaša*“ (liet. „Motinėle, labai skani jūsų košė“) – gyrė ruselis šaukštu iškabinęs dubenėlių sviesto, nesulaukęs, kol išvirs bulvės. Panašūs papasakoti epizodai, o jų – daugybė, verčia plačiau apmastyti mūsų gyvenimą, likimą ir net tai, kokia tauta mus norėjo vesti į komunizmą, kurios paprasti žmonės dar net sviesto nebuvo matę.

Taigi, atsivertę monografiją „Užpaliai“, skaitytojai ras ne tik nuogus istorijos faktus, bet ir gilių gyvenimo apmąstymų, susipažins su iš šio krašto kilusiais įžymiais žmonėmis, kurie turėjo ir turi didelę įtaką visos Lietuvos likimui.

„Užpalių“ monografija buvo sumanyta kaip 1999 m. Stanislovo Balčiūno (nuotr. kairėje) išleistos knygos „Užpaliai – mūsų svajonių kraštas“ (nuotr. viršutinė plonesnė knyga) tęsinys, gerokai praplėsta ir papildyta 2-oji laida, kurios apimtis turėjo pasiekti įprastinę tūkstančio puslapių „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų apimtį (nuotr. apatinė knyga). Nuotraukoje 2009 m. užfiksuotoje darbų pradžioje nei monografijos vyriausiasis redaktorius S. Balčiūnas, nei „Versmės“ leidyklos vadovas Petras Jonušas (nuotr. dešinėje) nežinojo, kad realybė buvusių vizijų pralenks du kartus ir 2013 m. parengtą „Užpalių“ monografiją sudarys nebe vienas, o 2 tomai, kurių bendra apimtis perkops 2 tūkst. puslapių

Už nuoširdų darbą rengiant monografiją „Užpaliai“ esu dėkingas buvusiam ilgamečiam Užpalių seniūnui Vytui Jurkai, mokslinę ekspediciją Užpalių apylinkėse rėmusiai Užpalių garbės pilietei ūkininkei Viktorijai Jovarienei, Užpalių gimnazijos direktorei Virginijai Stulienei, mokytojai, kraštotyrininkei Vandai Kuliešienei, visiems užpalėnams, padėjusiems rinkti medžiagą monografijai ir net iš savo kuklių santau-
pų ar pensijų paskyrusiems lėšų knygos leidybai. Taip pat didžiausią padėką norėčiau pareikšti „Versmės“ leidyklos vadovui Petru Jonušui ne tik puoselėjančiam Lietu-
vos valsčių istorijos įamžinimo idėją, bet ir finansiškai remiančiam mokslines tiriamą-
sias ekspedicijas, teikiančiam visokeriopą paramą monografijos „Užpaliai“ autoriams.

Dėkoju Istorijos skyriaus redaktoriui Juozui Skiriui, Etnologijos skyriaus re-
daktorei dr. Editai Korzonaitei ir Kalbos skyriaus redaktorei Reginai Rinkauskienei,
mokslinių publikacijų skyriaus redaktorei Gabijai Juščiūtei. Nuoširdus ačiū „Versmės“
leidyklos darbuotojams – tekstų rinkėjams Gabijai Gružinskienei, Tomui Palaikiui ir
Jūratei Baradinskienei, labai kruopščiai dirbusiai korektorei Vidai Kasparavičienei,
kalbos redaktorei Neringai Balčiūnaitei, maketuotojoms Karinai Adamonienei, Vio-
letai Barkauskaitei, dailininkei Onai Liugailienei ir kitiems leidyklos darbuotojams,
prisidėjusiems prie monografijos „Užpaliai“ rengimo ir leidybos.

Stanislovas Balčiūnas

Užpalių herbas

Edmundas Rimša

Jau praėjo 220 metų, kai Užpaliai gavo savivaldos, arba, kaip tada vadinosi, laisvojo miesto teises ir herbą. Prisimindami šį Užpaliams reikšmingą faktą, nors trumpam turime sugrįžti atgal ir išsiaiškinti miesto atsiradimo aplinkybes. Juo labiau, kad juridinis miesto statuso įteisinimas buvo svarbiausia prielaida Užpalių miesto herbui atsirasti.

XVIII a. paskutiniajame trečdalyje Lenkijos ir Lietuvos valstybė išgyveno tragiškiausią savo ilgametės istorijos laikotarpį, kuris baigėsi valstybingumo netekimu. Karų ir marų išsekintą kraštą draskė vidiniai prieštaravimai. Jų sureguliuojimą vis labiau trikdė beįsigalinti anarchija, peštynės tarp atskirų didikų grupuočių, tuo itin greitai pasinaudojo stipresnieji kaimynai. Dar 1772 m. įvyko

pirmasis padalijimas. Nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės buvo atplėštos ir prijungtos prie Rusijos imperijos Polocko, Vitebsko ir Mscislavlio vaivadijos bei dalis kitų žemių, o nemaža Lenkijos teritorijų dalis atiteko Austrijai ir Prūsijai. Bet ir po to galingieji kaimynai kišosi į irstančio krašto vidaus ir politinį gyvenimą, laukdami tinkamos progos tolimesnei agresijai.

Žlungančią valstybę demokratiškai nusiteikusi visuomenės dalis tikėjosi išgelbėti reformomis. Tam palankios sąlygos susiklostė XVIII a. pabaigoje, kai Rusija 1787 m. išitraukė į karą su Turkija dėl Krymo ir nebepajėgė taip aktyviai sekti Lenkijos ir Lietuvos valstybės veiksmų, daryti jai politinio spaudimo. 1788 m. į Varšuvą susirinkęs seimas užtruko iki 1792 m. ir buvo pramintas Ketverių metų, arba Reformų, seimu. Jo priimti sprendimai turėjo demokratizuoti visuomenę, atverti platesnį kelią kapitalistinių santykių vystymuisi. Tarp svarbiausiųjų Seimo nutarimų minėtinas 1791 m. balandžio 18 d. miestų Įstatymas ir Gegužės 3 d. konstitucija, suteikusi teisių ir laisvių miestiečiams.

Šiais teisiniais aktais labai greitai pasinaudojo Lietuvos miestelėnai; nauji miestai ėmė dygti vienas po kito. Per trumpą laikotarpį, 7,5 mėnesio, net 74 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miesteliai ir gyvenvietės išsirūpino iš valdovo specialias laisvųjų miestų privilegijas, kiti – senieji miestai, netekę savivaldų 1776 m., pavyzdžiui, Alytus, Lazdijai, Merkinė ir t. t., jas atkūrė ir be privilegijų. Visur buvo jaučiamas didžiulis pakilimas, miestelėnų noras kuo greičiau išsivaduoti iš seniūnų valdžios ir tvarkyti savo reikalus savarankiškai. Naujieji miestiečiai kartu su bajorais iškilmingai prisiekinėjo Gegužės 3 d. konstitucijai, žadėjo už ją

Užpalių herbas

net gyvybę atiduoti, skelbė šūkius „už laisvę, lygybę ir visos tautos laisvę“. Lietuvos sostinėje Vilniuje net kai kurie didikai įsirašė į miestiečių luomą, o miestiečių viršūnės buvo skelbiamos bajorais. Visa tai rodo, kad demokratiškai nusiteikusioje visuomenės dalyje vyko konsolidacijos procesas tarp įvairių socialinių sluoksnių, nes tik bendromis jėgomis buvo galima išvesti kraštą iš suirutės ir, sustiprėjus ekonomiškai, atsispirti gresiančiam užsienio pavojui.

Kaip tik šio visuomeninio pakilimo metu Užpaliai 1792 m. pradžioje įkūrė savivaldą ir netrukus, vasario 25 d., gavo valdovo Stanislovo Augusto Varšuvoje pasirašytą laisvojo miesto teisių privilegiją. Jos pergamentinis originalas tikriausiai per karus pražuvo, bent jau istorikams jis nežinomas. Išliko tik privilegijos įrašas Lietuvos Metrikoje, kuri dabar saugoma Rusijos valstybiniame senųjų aktų archyve Maskvoje.¹

Tuomet miestas gavo herbą: „Ant mūrinio postamento su įrašu: „1792 m. Užpalių miesto herbas“, tarp dviejų suremtų lauro medžio šakelių, žydrame lauke vaizduojamas prekybai surištas ryšelis linų, kuriais ypač šis miestas garsėja. Viršuje skydo vėliava su įrašu „Miestus augina prekyba“ (Handlem miasta wzrastają).“ Lietuvos Metrikoje mėlyname lauke nupieštas baltas linų ryšelis, vėliava raudona, lauro ir palmės šakelės žalios, o jų kaspinas – raudonas. Prekybai surištas linų ryšelis turėjo rodyti senas Užpalių linininkystės tradicijas, šių žemės ūkio produktų eksportą į kitus kraštus. Tiesa, ilgai džiaugtis savivalda ir miesto herbu neteko. 1792 m. viduryje, kai krašte išgalėjo Rusijos palaikomi Targovicos konfederatai, Užpalių miesto teisės ir herbas buvo panaikinti.

Oficialiai herbas atkuriamas pirmą kartą. Etaloną pagal Lietuvos Metrikos duomenis padarė dailininkas prof. Albertas Gurskas. Herbą Heraldikos komisija aprobavo 1998 m. gruodžio 3 d.²

Mėlyname lauke vaizduojamas sidabrinis prekybai paruoštų linų ryšelis. Herbo skydas iš šonų papuoštas žaliojomis palmėmis (dešinėje) ir lauro (kairėje) šakelėmis, apačioje surištomis raudonu kaspinu. Lauro vaisiai raudoni. Virš skydo raudonoje vėliavoje sidabrinis devizas: „MIESTUS AUGINA PREKYBA.“ Vėliavos kotas sidabrinis.

Literatūra O[bs] J. Herbarz litewski. Herby miast, *Litwa i Rus*, Wilno, 1912, t. 1, zes. L, s. 54; Gumowski M. Herby miast litewskich, *Ateneum wilenskie*, 1935, Roc. 10, s. 277; *Švyturys*, 1967, nr. 10, p. 8; *Kultūros barai*, 1968, nr. 10; Rimša E. 1791–1792 m. Lietuvos miestų privilegijos kaip heraldikos šaltinis, *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, sud. Z. Kiaupa ir E. Rimša, Vilnius, 1988, p. 105–139; *Lietuviškoji heraldika, Statyba ir architektūra*, 1988, nr. 6, p. 21; Rimša E. Užpalių miesto herbas, *Lituanistica*, 1993, t. 3(15), P. 3–8.

¹ F. 389, kn. 556, l. 71–73, nr. 34.

² Komisijos posėdžio protokolas Nr. 199.

Užpalių meilė širdyse

Žodžiai Stanislovo Balčiūno,
muzika Algimanto Kubiliūno

Vidutiniškai

mf *f*

mf

1. 4. Už - sa - ma - pa - liai - mūs sva - jo - nių, mei - lės - že - mė
 2. Ap - sa - ma - no - ję Ly - ga - miš - kio ak - me - nys
 3. Kai iš šal - ti - nio - šven - to at - si - gė - rę -

mf

mf

tai kny - g - ne - šių, su - ki - lė - lių kal - ne - liai
 dar ne - gir - dė - to - mis le - gen - do - mis kal - bės
 kan - čių ir pra - ei - ties žaiz - das už - vė - rę

mf

Užpaliai po lėktuvo sparnu.

1988 m.

Stanislovo Balčiūno nuotr.

kil - min - go sė - lių kraš - to ai - das Už -
 ar - mo - ni - kos gar - sams nu - ti - lus pa -
 su - grį - ši - me se nuos tė - vų ta - kuos Už -

pa - lių dai - no - se skam - bės, kil - min - go sė - lių
 kran - tė - se lakš - tin - ga - los skam - bės, ar - mo - ni - kos gar -
 pa - lių šir - dy - se ir smil - ki - niuos... Su - grį - ši - me se -

kraš - to ai - das Už - pa - lių dai - no -
 sams nu - ti - lus pa - kran - tė - se lakš -
 nuos tė - vų ta - kuos Už - pa - lių šir - dy -

rit.

se - ga - los ir skam - bės. skam - bės. smil - ki - niuos.

rit.

*Užpaliai – mūs svajonių, meilės žemė.
 Tai knygnešių, sukilėlių kalneliai,
 Kilmingo sėlių krašto aidas
 Užpalių dainose skambės. (2 × 2)*

*Apsamanoję Lygamiškio akmenys
 Dar negirdėtomis legendomis kalbės.
 Armonikos garsams nutilus
 Pakrantėse lakštingalos skambės. (2 × 2)*

*Kai iš šaltinio švento atsigėrę,
 Kančių ir praeities žaizdas užvėrę,
 Sugrįšime senuos tėvų takuos –
 Užpaliai – širdyse ir smilkiniuos... (2 × 2)*

*Užpaliai – mūs svajonių, meilės žemė,
 Tai knygnešių, sukilėlių kalneliai,
 Kilmingo sėlių krašto aidas
 Užpalių dainose skambės. (2 × 2)*

GAMTA

Mūsų svajonių kraštas

Stanislovas Balčiūnas

Kai parugėm ir gelstančiom klevų viršūnėm nubėga vasara, o rudenėjančiuos takuos išeina aukso rinkti saulė, kažkodėl keistai atrodo, kad su visais į kelius pabirusiais vaikais ir mes vėl grįšime į savo seną mokyklą, vėl išgirsime varinio varpelio aidą.

Ir taip kiekvieną rugsėjį – aš jį girdžiu, jis mane šaukia, kviečia nors mintimis pavaikščioti senais takais, vėl išbraidyti Šventosios pakrančių rasotas pievas, nuo Genupio pažvelgti į žilvičiais iškaišytus upės vingius, tyliai rymančias šulinių svirtis, kurias tik sapnuose gali tepamatyti, baltastogių namų gatveles, ramų, gražų Užpalių miestelį, šį taip mielą ir artimą širdžiai Lietuvos kampelį.

Pavasariį Šventoji plačiai išsiliedavo į pievas ir, vaikščiojant pakrantėmis, tekdamo pabraidyti nuo pavasarinio lietučio ir tirpstančio sniego pažliugusiais padirviais. Bet užtat koks malonumas – tiek vandens, tiek daug naujų išpūdžių. Žilvičiai, iki pat šakų išibridę į putojantį vandenį, glosto plaukiančias ledo lytis, traška šakos, poška kamienai. Na ir kas, kad iki kelių šlapios kelnės, purvini batai, tik nemalonu, kai mama priekaištuoja: „*Ir kokio galo tu ten braidai, kur gandrai varlinėja. Dar batus plėši...*“

Aš tyliu. Aunuosi batus ir tyliu, paslapčiom žvelgdamas į ant suolo išdėstytus šešis ką tik iškeptos duonos kepalus. Jie dar garuoja. Mama ištraukė iš krosnies ant ajerų keptą duoną, sudrėkino plutą vandeniu ir pridengė drobinium rankšluosčiu...

Dabar tai jau prisiminimai. O būdavo, kai tik po kambarį pasklinda ant ajerų keptos šviežios duonos kvapas, susėsdavom su kaimynų vaikais apie stalą ir, supdami basas kojas, laukdavom, kol atrieks abišalę šviežios duonos, įpils kmyną arbatos ar šilto pieno. Nepamiršamas tas skonis. Tik daugelis užpalėnų jau seniai beragavę namie keptos, ajerais ar kmynais kvepiančios duonos. Jie ir duonkepės krosnis nugriovė, koklines, vėliau visokių „beržų“ ir kitokių šildytuvų pasistatė, o verda ant dujinių, elektrinių. Duonkepės prarado vertę tada, kai Užpaliuose pradėjo veikti didžiulė kepykla – net pyragus ir tortus kepusi. „*Jau duonytė gatava – imk ir valgyk su kava*“, – kažkada užpalėnams pranašavo ateitį Pupų Dėdė.

Laikas visur palieka savo pėdsakų. Jau senokai sugriuvo aptrūnijusios, vijokliais apaugusios, samanotais šiaudiniais stogais dengtos trobelės, nebežvanga lankose dalgiai, grėbėjos po pievas su mediniais grėbliais nelinguoja, rugių gubą laukuose retai bepamatysi... Savotiškai gaila to vaikystės peizažo. Dabartiniai užpalėnai džiaugiasi naujovėm ir tarytum nė nejaučia nostalgijos tai praeičiai.

Tik vyresniųjų atsiminimuose, pasakojimuose gyva šio romantiško, gražaus, mielo Aukštaitijos kempelio istorija.

Prisimenu, prieš ketvertą dešimtmečių prie seno Užpalių malūno stovėdavo eilės vežimų su grūdais. Žmonės, atvažiavę malti, net čia pat nakvodavo, kol sulaukdavo savo eilės. Dabar kregždžių lizdais aplipdytas, šikšnosparnių išlandžiotas, paslaptinai tykus ir pamirštas senasis malūno pastatas, nebegirgžda turbinos, nebesisuka jo girmos. Ne todėl, kad nebūtų ko malti – argi lygintis senoms girmoms su nauja technika! Nors kažin ar toji technika viskuo prilYGsta senajai. Tik vienas sienoje įmūrytas akmuo čia užklydusiam keleiviui teprimena, kad šis pastatas savo istoriją pradėjo nuo 1836 metų. O jei prabiltų kiti akmenys, kiek daug istorijų jie galėtų papasakoti...

Pokario laidų abiturientus, į mokyklą susitikti sugrįžusius, pirmoji pasveikindavo senoji liepa, mokyklos kieme iki septintojo dešimtmečio stovėjusi, – drevėta, apdžiūvusiomis šakomis, bet vis gyvybe alsuojanti, kas pavasarį žaliai pasipuošianti, nors kasmet vis sunkiau. Senutė nebeišlaikė iki mūsų dienų. O kiek įvykių po jos šakomis būta! Tik gaila, kad sovietmečiu mums primindavo ne šlovingą istoriją, o tik du faktus – kad čia į specialius lovius paguldę baudžiauninkus plakdavo, o vėliau į jos viršūnę raudoną vėliavą iškėlė. Mes, dvaro rūmuose įrengtose klasėse mokslų semdamiesi, pertraukų metu po jos šakomis tinklinį žaisdavom ir nedaug težinojom, kokie istorijos vėjai laužė jos šakas. Visko ji matė, viską iškentėjo. Žaliavo ir džiūvo...

Kur tik pažvelgsi, visur mūsų tėvų, senelių, prosenelių takai, praeitis, istorija... Žilą senovę mena netoli Užpalių esantys net keli piliakalniai. Vienas jų – dešiniajame Šventosios krante, visai prie miestelio prigludęs Lygamiškio, kitų Genupio piliakalniu vadinamas, išlikęs iš II–XII amžių! Lygamiškio laukai akmenimis nusėti – nei norago, nei kastuvo įkiši. Pro čia, nuo riedulio ant riedulio šokinėdami, eidavome žemuogiauti, aviečių rinkti. Dabar daugelis akmenų susprogdinta – kelių statybai išvežta, tačiau didžiausio, prie piliakalnio prigludusio, sako, nelabasis neatidavęs. Kai tik užkabindavę lynu ir imdavę tempti, spjaudėsi ugnimi, ir lynas nuslysdavęs. Nusispjovė ir palikę jį mechanizatoriai. Ir gerai padarę.

Neprisimenu, kas man apie jį legendą papasakojo, kada pirmąkart ją išgirdau. Gal važiuodamas ant šieno ar rugių vežimo, gal girdydamas arklius Šventojeje, o gal miške malkas kirsdamas ar paupy laukdamas, kol žioplas šapalas, žiogą prarijęs, ant meškerės užkibs...

Tas didžiulis akmuo – tai kažkada buvusi auksinė valtis, giliai piliakalnyje paslėpta. Ją daug kas bandė atkasti, bet, užgiedojus gaidžiams, drąsuoliai žūdavę. Tačiau vėl drąsių, atkaklių Užpalių krašto vaikinių atsirasdavę. Kartą du jauni, tvirti vyrai ryžosi laimę pabandyti. Nors jiems trukdė raganos, kalbino meilios gražuolės, tačiau jie atkasė auksinę valtį dar gaidžiams nepragyodus, bet neištvė-

rė ir susiginčijo – kam ji atitekt turėtų. Ir valtis akmeniu pavirto... Ir dabar tas akmuo tebeguli...

Kairiajame Šventosios krante, pora kilometrų nuo Užpalių, dunkso kitas piliakalnis, slepiantis mūsų protėvių gyvenimo detales. Tai didžiausias ir reikšmingiausias Šeimyniškių istorijos paminklas. Sako, kad čia anksčiau ir buvę senieji Užpaliai. Šio miestelio vardas minimas XIII a. rašytiniuose šaltiniuose – pirmą kartą 1261 m. Tiesa, pasak T. Narbuto, čia 1233 m. lietuvių kunigaikštis Rimgaudas atrėmęs Livonijos ateivių antplūdį.

Mindaugo laikais Užpalių ir Utenos kunigaikščiu buvęs Daumantas, kuris vėliau tapo Pskovo kunigaikščiu, persikriktijimo ir buvo paskelbtas stačiatikių cerkvės šventuoju.

1373 m. Užpaliūs puolė kalavijuočiai. Kronikininkas Hermanas Vartbergė „Livonijos kronikoje“ pateikia žinią, kad maršalas Štenbergas, sutelkęs 400 vyrų kariuomenę, kovo mėnesio naktį užkariavo Užpalių pilies priešpilį. Jis išsivedė 70 arklių ir sudegino priešpilį. Tais pačiais metais Livonijos magistras Vilhelmas fon Vymersheimas nusiaubė Taurāgnų, Labanóro, Liňkmenų, Utenōs, Giedraičių apylinkes.

Esantis geroje geografinėje padėtyje, nors ir dažnai puldinėjamas, Užpalių miestelis greit augo. Vytautas jam suteikė savivaldybės teises.

XVIII a. pabaigoje užpalėnai jau turėjo savo herbą – lauro lapais vainikuoto skydo fone puikavosi linų grįžtės, o užrašas skelbė „Prekiaudami miestai auga“.

Istorija byloja, kad užpalėnai ir dabartinėms kartoms galėtų būti pavyzdys, kaip reikia mylėti savo kraštą, gimtąją kalbą, laisvę. Todėl be pėdsako čia nepraėjo nei 1831, nei 1863 metai. Drąsių vyrų būta – sukilėliai, vadovaujami K. Lukošiuo ir studento P. Červinskio (Sovos), sunaikino čia atsiųstą caro baudėjų būrį.

Muravjovas Korikas 1864 m. uždraudė spausdinti elementorius lotyniškomis raidėmis, o po metų – ir visą lietuvišką spaudą. Tačiau užpalėnai nenusileido prievartai, nepasidavė, nelankė caro mokyklų, vaikus mokė slapta. Žmonės prisimena knygnešius Motiejų Masiulį, Kazį ir Martyną Siručius, lietuviškomis knygomis prekiavusį ir vaikus mokiusį, raštingiausiu apylinkėje laikytą Adolfą Kustą. Užpalėnai knygnešiai turėjo ryšių su Ryga, Varšuva, Peterburgu...

Caro žandarų persekiojami, net gyvybe rizikuodami, knygnešiai, visokių gudrybių griebdamiesi, nešė spaudą Lietuvai. Prisimenu dar mokykliniais metais girdėtą seno užpalėno Jono Vaitonio pasakojimą:

„Atsirado žmonių, kurie, nepaisydami caro pareigūnų persekiojimų, gabelo spaudą iš Tilžės ir platino ją Lietuvoje. Į Užpalius bei aplinkinius kaimus spaudą atgabendavo šio krašto knygnešys, kilęs iš Čižiškių kaimo, Juozas Baranauskas. Jo brolis Alfonsas platino spaudą tarp kareivių. Tėvas persekiojo sūnų ir norėjo jį išduoti. Kartą, kai Juozas grįžo su spauda ir paslėpė ją svirne, tėvas tai pranešė uriadninkui. Kol atvažiavo caro pareigūnai, Juozo brolis Alfonsas per grindis įsibrovė į svirną ir iš maišo iškraustė knygas ir laikraščius, o į jų vietą prikrovė plytų.“

Nors daug teko apkeliauti, bet niekur taip gražiai skaidrus vanduo nečiurlena, žiogai tokie linksmi nebūna, tulpės taip raudonai darželiuose nežydi, niekur vakarais taip tyku, ramu ir gera nebūna, kaip čia, Šventosios pakrantėse, kur, vos pakilus vakaro rūkui, pievose paleistam po darbų vienišam arkliui sužvingus, savo svajingą dainą lakštingalos gieda, senu papratimu liepdamos dar iš vakaro Jurgiui dalgį paplakti, kad vėl rytoj naujos pradalgės čiobreliais, dobiliukais pakviptų. Kai iš už pušelėm apkaišytų kalvelių išnires mėnuo bando pasimaudyti Šventosios bangelėse, tyliai tyliai plaukdamas, lyg bijodamas žuvelių sidabrą sudaužyti, lyg skaičiuodamas akmenėlius skaidriame upės dugne, lyg klausydamas iš kultūros namų sklindančios dainos, taip gera ir ramu širdy pasidaro.

Kai sugrižę praeinam išasfaltuotom gatvelėm pro naują gražią mokyklą, ne vienas pajuntam, kaip traukia ta senoji, akmeninė, mažais langais, storomis sienomis, dideliais slenksčiais, kažkada buvusiose dvaro arklidėse įsikūrusi. Tik prie jos išgirstame varinio varpelio aidą ir kažkada pasakytus daugelį abiturientų laidų išlydėjusio auklėtojo, matematikos mokytojo A. Juzulėno žodžius: „*Nebūkite suglebę, ir iš jūsų išaugs žmonės.*“ Ir išaugo. Daug šioje mokykloje išaugo gerų žmonių, net garsių mokslininkų, medikų, pedagogų, žurnalistų, inžinierių, žemės ūkio specialistų, įvairiose srityse prasmingų aukštumų pasiekusių. Ne visų jų darbas lyriškas, kupinas romantikos, bet visų širdys jautrios, visi jie nuoširdūs, paprasti ir artimi aukštaičiai – mano draugai, pažįstami, kaimynai. Kai tenka juos susitikti, atmintin sugrižta sena girdėta pasaka, vėl prisimenu padavimus, legendas apie ši nuostabų, taip giliai į širdį įaugusių mūsų svajonių kraštą.

Vieni užpalėnai pasklidę po Lietuvą, kiti – istorijos vėtrų buvo nublokšti į tolimus, svetimus kraštus, tretį rusišką Sibiro tremtį iškentę. Kai kurie šlove, darbu, talentu, aukštaitišku orumu, atkaklumu, sugebėjimais, savo darbais patys visam pasauly išgarsėjo, kiti nebegrižo, ir net nežinia, kur jų kaulėliai ilsisi, nors jų atminimas gyvas, kaip ir darbai, pavyzdys visoms ne tik mūsų krašto kartoms, tretį ir dabar visoj Lietuvoj reikšmingus darbus dirba – profesoriais, docentais, daktarais, valstybės veikėjais tapę, ketvirtieji – savam krašte likę, žemę ardami, gražias tradicijas puoselėdami, naujas kurdami, saugo šventą tėviškėnų ryšį su gimtine. Apie juos visus šioje knygoje stengiamės rašyti, juos prisiminti, nors vieną kitą knygos eilutę paskirti. Gal ne viską sugebėjom surinkti, atminti, surasti.

Istoriją stengėmės parodyti tokią, kokia buvo. Ne vien gražiom romantikos spalvom apipintą, bet ir krauju aplaistytą. Kaip ir kiekvienas Lietuvos kampelis, Užpaliai turėjo ir dabar turi menkadvasių, savo krašto tradicijų nebranginančių žmonių, gyvenančių atėjūniška buvusių okupantų vienadieniškumo prigimtimi ir dėl to pakenkusių savo krašto herojiškai istorijai. Bet iš istorijos, kaip ir iš dainos, žodžių neišmes. Nusilenkdami jai, gaudulį slėpdami giliai savo širdyse dėl juodųjų jos istorijos puslapių, dar su didesniu jauduliu ir pagarba vartydami šią knygą, prisiminkime tuos, kurie šlovina ne tik savo gimtinę, bet ir visos Lietuvos vardą.

Legendinę Užpalių valsčiaus praeitį mena Lygamiškio (Genupio), Šeimyniškių, kur ir buvusi pati Užpalių pradžia, Likunčių, Keturkalnio, Gaigalių piliakalniai, kurie archeologų dar beveik netyrinėti. Šiuose kraštuose yra daugybė pilkapių. Vienas iš jų svarbiausias Kartuvių kalnelis.

Įspūdį palieka ir dvaro pastatų ansamblis, statytas 1802 m., jau paskelbtas architektūros paminklu, ir malūnas, pastatytas 1836 m., o netoliese – užtvanka, užpalėnų „spusku“ vadinama. Dabar modernesnė užtvanka, o už jos patvinusi Šventoji, kur užutėkiuose plaukioja gulbių porėlės.

Ypatingi čia ir gamtos paminklai. Mitologiniai akmenys, vienas iš jų – Laimės valtis. Nepaprastą šio krašto geologinę praeitį rodo gamtos paminklai, tokie kaip Konglomerato uola. Ir ypač garsėjantis Krokulės šaltinis. Apie jį sekamos legendos, kad tai stebuklinga vieta. Iš jo daug kas vandenį semiasi maistui gaminti. Čia pastatyta koplytėlė ir ne tik per atlaidus gali pamatyti žmonių. Vieni grožio siekdami nori nusiprausti Krokulės vandeniu, kiti – semiasi sveikatos, nes iš gelmių trykštantis vanduo ir žiemą, ir vasarą būna tik 7 laispių, o per sekundę jo ištrykšta 7 litrai. Ir taip yra jau nuo amžių.

Net gražiausiais žodžiais neapsakomas Užpalių gamtos grožis. Žalios, vešlios, akį viliojančios, vasaros žiedų kilimu nusagstytos pašventupio pievos, ligi aušros neužkimstančių lakštingalų giesmės Ringio, Bradesos, Užpalos, Udrokšlio ar Šventosios pakrančių žilvičiuose. Tikriausiai nejaustum to grožio, jei Šventosios vingiuose nesruventų tyri upės vandenys, jeigu jos sietuose neatsispindėtų žvaigždėtos naktys... O gal šiam kraštui nepakartojamo žavesio teikia iš piliakalnių prabylanti protėvių dvasia, nuostabūs padavimai, legendos?! Gal todėl kiekvieną vasarą pro Užpalius praplaukia turistų baidarės, gal todėl prie Šventosios krantų ne vieną vasarą praleido žymus dailininkas Vladas Karatajus, čia nutapęs nuostabius paveikslus „Anas krantas“, „Degėsių malūnas“ ir kt., gal todėl čia buvo filmuojama kino juosta „Miškais ateina ruduo“, gal todėl čia stovyklauja dailės mokyklų auklėtiniai, gal todėl čia, o ne pajūrin atostogų traukia daugelis šiame krašte gimusių žymių žmonių...

Šventoji – ne tik Užpalių puošmena, bet ir viena gražiausių bei švariausių Lietuvos upių. Prieš keletą dešimtmečių Šventąja dažnai praplaukdavo sielininkai, plukdydami medžius iš miškingo jos aukštupio. Sieliai išraudavo žoles, todėl upė buvo švari, smėlėtu dugnu, kuri dar neseniai raižydavo ne tik ūsoriai, vėgėlės, bet ir moliuskai – geldutės, kurių dabar jau ir kriauklelių nebepamatysi.

Sumažėjus miškų, o ir kito transporto atsiradus, upė neteko transportinės reikšmės.

Dabar tik su gauduliu ir kažkokia keista nostalgija prisimenam, kaip nuo tilto stebėdavom žaibu praplaukiančius šalvius, šokinėjančius šapalus. Į upę iš pakrantės dirvų, ganyklų patekdavo labai daug mineralinių trąšų, todėl Šventoji užaugo įvairiomis vandens žolėmis, maurais, neteko buvusio skaidrumo, žavesio. Daug teršalų pateko ir dar tebepatenka iš buvusio Norvaišių tarybinio ūkio Kaniūkų kiaulidžių, pastatytų 1977 m. vos 50 metrų nuo upės. Teršdavo upę ir Šeimyniškių bei Degėsių fermos, buvusio Užpalių kolūkio grūdų beicavimo aikštelė ir nuodingųjų medžiagų sandėlis. Sąjūdžio pradžioje čia lankėsi įvairios komisijos, aiškinosi padėtį, apie tai rašė rajono spauda, bet dabar viskas nutilo, aprimo. Iširo kolūkiai ir tarybinis ūkis, o jų palikti pėdsakai Šventajai bus skaudūs dar ne vieną dešimtmetį.

Ne tik tuometiniai ūkių vadovai, statybų projektuotojai nejautė atsakomybės, bet ir kai kurie užpalėnai, dažnai iš kitur atvykę čia gyventi, kartais nesidrovėda-

*Auksinė „Laumės valtis“
nesunkiai sutalpina penketą
žmonių*

*Edmundas Mažeikis žinojo
daugybę užpalėnų medžioklės
paslapčių.
S. Balčiūno nuotraukos*

*Seniau pro Užpalius plaukdavo sieliai,
o dabar kultūros centro darbuotojai surengė
parodomąjį sielių rišimą ir plukdymą.
2012 m. V. Juknio nuotraukos*

vo, išvalę savo kiemą, atliekų suversti į upę... Kaip skaudu, kad kolektyvizacijos laikotarpis tiesiogine prasme prišiukšlino Užpalių krašto istoriją.

Per šilus ir kalvas vingiuojančią Šventąją, kaip ir daugelį Lietuvos upių, pagimdė mūsų žemės paviršių klojusieji ledynai. Prieledyniniuose ežeruose telkėsi tirpstančio ledo vanduo, kurio perteklius tekėdavo iš vieno ežero į kitą, žemiau esantį. Ištisa virtinė tokių ežerų bei protakos tarp jų ir žymėjo būsimą upės kelią.

Vėliau tos protakos išigraužė giliau ir sudarė upę. Taip iš Samanio ežero, esančio netoli Dūkšto, versmių gimė Šventoji. Ilgą 246 km kelią, ligi įsiliedama į Nerį netoli Jonavos, ji teka per Dūkšto, Luodžio, Luodykščio, Asavo, Ūparto ežerus, Antalieptės tvenkinį, Sartų, Rašų, Paščio ežerus.

Kai per radiją suskamba „Prie Šventosios pakrančių gėlėtų“, kai širdin atklysta A. Baranausko eilutės apie Šventąją, kai prisimenam savo jaunystės dienas, su meškerėm praleistas prie Šventosios, ar nepakartojamai raudančią armoniką tyliais vakarais jos pakrantėse, net neatklysta mintis, kad kitaip šią gražią upę galėtum pavadinti. O iš tikrųjų yra net keletas jos vardo kilmės aiškinimų.

„Šventąja ši upė buvo pavadinta, kai mūsų protėviai dar garbino gamtą, laikė šventais medžius, upes, ežerus. Taigi Šventoji žiloje senovėje aukštaičiams buvo Šventupis, jos pakrantėse žmonės rengė aukurus, žinyčias, garbino savo dievus“, – teigiama V. Račkaičio ir M. Telksnytės knygelėje „Šventąja“.

Atėjus į Lietuvą krikščionybei, gimė naujų legendų, naujų Šventosios vardo aiškinimų.

Kaip pasakojo Šeimyniškių kaimo gyventoja O. Karklienė, gimusi 1900 m., per upę buvęs senas medinis tiltas. Kartą pas ligonį važiavęs kunigas su Švenčiausiuoju Sakramentu. Karieta buvusi geležinė, sunki, ir tiltas neatlaikęs. Kunigas nuskendęs. Taip Šventoji gavusi savo vardą.

O Užpalių gyventoja E. Paršiukienė štai kaip pasakojo:

„Būva neramūs čėsai, nuolat braudavos priešai. Anys visa ką grobė, naikina. Vienųsyk žmones pasekė žinia, kad prasidėja karas, kad nebetoli pikti atajūnai. Reikėję kavot brungesnius daiktus. Nutarė, kad geriausia būt išgelbajus varpų. Pajeme, nugabena pre upes ir inlaide jį giliausian vietan. Baigės sunkūs karą metai. Žmones dabar atamine, kad jau čėsas ištraukt iš upes varpų. Tegul anas vėl skumbes. Susrinka vyrai pre upes ir iešką varpa: nardą pa vandeniui, kartim badą... A varpa kaip nēr, teip nēr... Neaptinka ir gana. Teip ir nerada, teip anas ir lika gulēt in upes dugną. A upį, kad priglaudė takį brungų bažnyčias turtų, labai švintų, pradėję vadint Švintuju.“

Daug būtų galima pasakoti legendų, gražiausiais žodžiais apibūdinti šio krašto gamtą. Tačiau, labai glaustai žiūrėdamas į šį nuostabų Aukštaitijos kampelių geografijos specialisto akimis, buvęs Užpalių mokyklos direktorius Giedrius

Indrašius gal kiek su enciklopediniu tikslumu ir informacijos koncentruotumu pasakojo apie Užpalių gamtą.

Užpalių seniūnija yra Vakarų aukštaičių plynaukštėje, kurios rytinė dalis – nuo Vaiskūnų Trumpalių link pereina į Aukštaičių aukštumą. Šią gamtos grožiu apdovanotą vietovę skirdama pusiau, teka Šventoji. Vakarinėje dalyje, Vilučių pusėje, išvagotos upelių driekiasi lygumos. Rytinėje – didžiojo Alaušo link banguoja kalvų kepurės. Čia stūkso aukščiausias Užpalių apylinkėse Trumpalių kalnas, virš jūros lygio pakilęs 180 m. Visa tai prieš tūkstančius metų, atšalus orams, suklostė ledynas. Tų senų ir atšiaurių laikų liudininkų gausu Lygamiškyje. Čia yra didelis akmenynas – riedulynas. Ledynas iš šiaurės prinešė tiek akmenų, kad nuo Krokulės iki Dvarašilio galima akmenimis nukeliauti. Vienas didžiulis akmuo yra ant Lygamiškio piliakalnio šlaito. Dėl savitos formos jis Laumės valtimi pramintas.

Vėliau, atšilus orams, tirpstantys ledyno vandenys suplukdė į mūsų apylinkes smėlio ir žvyro sluoksnius. Šiose vietose, netinkamose žemdirbystei, auga Dvarašilio, Degėsių, Kušlių, Kaniūkų šilai.

Ypač įdomus ir retas reiškiny – tai Šeimyniškių žvyrduobės atodanga su konglomerato luitais. Tai nuostabios gamtos sukurtos žvyro ir molio lydinio skulptūros. Ši vieta paskelbta gamtos paminklu. Yra seniūnijos teritorijoje ir Vaiskūnų geomorfologinis draustinis, kuriame saugomas unikalus kalvotas reljefas.

Įdomus tas Užpalių valsčiaus peizažas. Įdomiausia pati jo įvairovė. Jei važiuosi iš Svėdasų pusės į Užpalius, tai išlindęs iš Kušlių miško dar nepamatysi miestelio kontūrų. Tik pravažiavęs Butiškių kaimą pamatai kyšančius raudonus bažnyčios bokštus ir baltą varpinę. Tik visai privažiavus prie miestelio teks nusileisti nuo kalvos, kad atsidurtum Užpaliuose.

Važiuojant iš rytų nuo Alaušo ar nuo Sudeikių teks leisti vis žemyn ir žemyn tarp kalvelių vingiuojančiu žvyrkeliu. Ir jei stebėsite peizažą, tai pamatysite daug žaliuojančių nedidelių miškelių, kurie supa kalveles ar upelių pakrantes. Todėl peizažas įgauna neregėto grožio. Tik gaila, kad nebepamatysi išsirikiavusių gubų ar šieno žaginių, o po laukus mėtosi šieno ritiniai, dažnai įvilkti į baltus polietileno marškinius. Tarp kalvelių buvusios balutės, nedidelės pelkės buvo įveiktos melioracijos ir daug kur laukai tapo sausesni, rečiau bepamatysi pempių. Ir apskritai gyvūnija pastaruoju metu gerokai pakito. Ties Trumpaliais jau teko pastebėti lapės olų, gražiame Užpalių centre bebras graužė storoką gluosnį, o netoli Šeimyniškių kaimo gyventojai obelis net vasarą tinklo tvorelėm riša nuo įkyrių graužikų.

Augmenija taip pat pastebimai pakito ne tik prie Šventosios pakrančių, bet ir kitose pievose. Gal todėl, kad anksčiau į laukus buvo pilama daug trąšų, o tokiam raižytame reljefe upeliai ir pavasario vandenys suplaukdavo į pievas, kurios ne visada dabar nušienaujamos.

Tiesa, geresnis dirvožemis buvo rytinėje valsčiaus pusėje arba vakaruose, o per vidurį prastesnis, netgi priesmėlis, pavyzdžiui, Jociškių, Kaniūkų, Žaibiškių žemės, o prie pat Užpalių, pasukus link Lygamiškio, daugelyje vietų prasiveržia šaltinėliai. Nemaži plotai smėlėtų Šventosios pakrančių dabar užsodinta pušelėmis, po kuriomis jau ir pagrybauti tenka.

Pasistiprinusi intakų vandenimis, Šventoji kadaise suko trijų malūnų girnas – Užpalių, Degėsių ir Ilčiukų. Dar vienas malūnas stovėjo ant Alaušos upelio

ties Satarečiumi. Ežerų gausumu mūsų apylinkės nepasižymi, tačiau nesame ir nuskriausti. Didžiausi ežerai – tai Paštys, Mominys, Pilašius, kiek mažesni – Kunigiškių, Čiaunas, Dumblys, Ilgys, Žvirgždas, Žvirgždelis.

Mūsų gamtos įdomybes ir paslaptis gerai atskleidžia vietovardžiai. Užpaliai – tai už palių, balų, pelkių esanti vietovė. Pilupis, Pilašius – byloja apie čia buvusias pilies. Satarečius – kilęs nuo slaviško (sviatorečka) – Šventupis. Šeimyniškiei nurodo čia gyvenusią pilies šeimyną. Degėšiai – turbūt kovose su kalavijuočiais nukentėjęs kaimas. Kaimynai – kaimas, kur žmonės susitelkė, praradę savo žemes, o pragyvenimui lėšų galėjo gauti iš bajoro ar kunigaikščio, už tai jam atiduodami tam tikrą dalį derliaus. Žaibiškės – tai senovės lietuvių dievo Perkūno ginklas – žaibas. Krokulė – nenurimstanti, kriokianti, iš po žemių trykštanti versmė. Per Užpalių miestelį teka net Dunojus, įspėjantis, kad pavasariais gali iš mažo upeliuko pavirsti į tikrą Dunojų. Ringis – vingiuodamas, ringiuodamas bėgantis upelis. Čiaunas – tai sėliškas žodis, reiškiantis kiaunę (k virtęs į č). Vaiskūnai – karo reikalus menantis vietovardis. Levizarai gavo vardą nuo ten gyvenusio revizoriaus. Nevirža nurodo čia augančius viržius.

Kraštovaizdis, gamtos ir istorijos paminklai

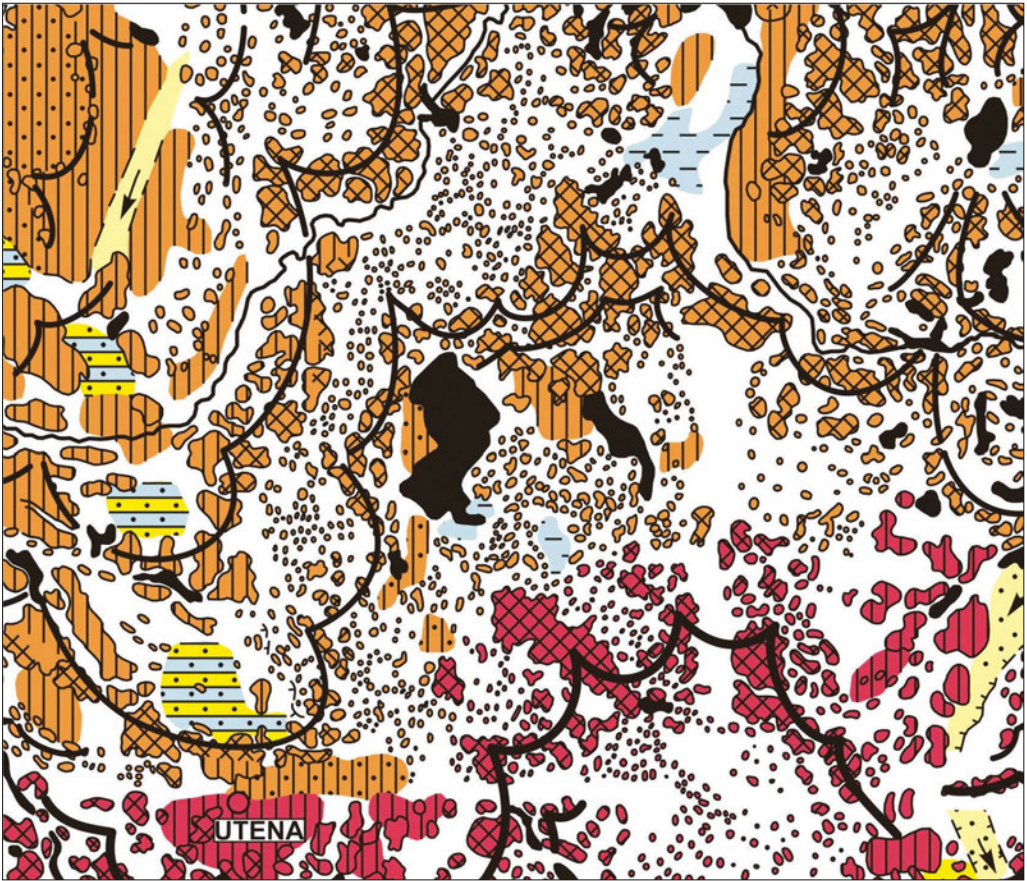
Parengė Stanislovas Balčiūnas

Šeimyniškių piliakalnis

*Krokulės šaltinis.
2010 m. Nuotraukos –
Stanislovo Balčiūno*

1 pav. Užpalių apylinkių
geomorfologinis žemėlapis.
Pagal Č. Kudabą, 1983 m.

2, 3 pav. Šeimyniškių konglomeratas.
2010 m. R. Morkūnaitės nuotraukos

Konglomerato uolos

Akmuo „Aukšinė valtis“

*Šeimyniškių piliakalnis
iš vakarų ir pietų pusės*

*Nuo Užpalių apylinkių
kalvų pažvelgus*

*Platūs toliai nuo
Šeimyniškių piliakalnio*

Genupio piliakalnis

*Akmuo Užpalių skverelyje
miestelio paminėjimo
(1233 m.) ir Magdeburgo
teisių suteikimo (1792 m.)
datoms*

Užpalių (Gobės) piliakalnis

Likunčių piliakalnis

„Užpalių tako“ schema.
Sudarė Giedrius Indrašius

*Dvaro rūmai – architektūros
paminklas*

*Dvaro arklidės, kuriose pokario
metais buvo vidurinė mokykla*

Užpalių malūnas

*Malūno akmuo, bylojantis
apie jo istoriją*

Naujoji užtvanka su elektrine

Cerkvė

Čia buvo dvaro bravoras

Bravoro akmenys

*Čia buvo dvaro vynuė
(dešinėje)*

Vakaras prie Šventosios

*Prie Šventosios užtvankos
ties Užpaliais*

Šventoji ties Užpaliais

Senoji sodyba Šeimyniškių kaime

*Gandrų Užpalių apylinkėse vis daugėja,
bet krikštynų mažėja*

*Gulbės pamėgo
Šventosios užtėkius
ties Bajorų kaimu*

*Pavasaris Liepalknio
laukuose*

*Gausybė akmenų visame
Užpalių valsčiuje*

Užpaliai iš paukščio skrydžio

*Nuo Alaušo žemyn, žemyn,
kur Šventosios slėnyje – Užpaliai*

Kelias į Užpalius nuo Svėdasų

*Ir nuo Svėdasų atvažiuvus, Užpaliai –
žaliame Šventosios slėnyje*

*Kairėje – Trumpalių kapinaitės, dešinėje –
aukščiausia Užpalių valsčiuje Trumpalių kalva*

Į Šventosios slėnį – keliu nuo Tarvydžių kaimo

Šventoji – turistų ir poilsiautojų malonumas

Šventoji prie užtvankos, žvelgiant pasroviui

*Kai Šventosios poplūdis
į pirteles neįleidžia...*

*Pražydušios pienės maudosi
poplūdžio vandenyse*

*Paplūdimį laikinai užėmė
Šventoji*

Užpalių apylinkių reljefo pagrindiniai bruožai

Regina Morkūnaitė

Gamtos tyrimų centro Geologijos ir geografijos institutas

Įvadas

Vienas svarbiausių gamtinės aplinkos komponentų yra reljefas. Nuo jo priklauso kraštovaizdis ir žmonių ūkinė veikla. Reljefas žemės objektams suteikia erdvinę charakteristiką, žmonių ūkinei veiklai – teritoriją, taipogi teritoriją žmonių rekreacijai, žemės ūkiui, statybvietsms. Reljefą sudarančios nuogulos (žvyrai, smėliai, moliai) dažnai naudojamos statyboms. Šiose nuogulose (išskyrus molius) cirkuliuoja požeminis vanduo, kuris į paviršių dažnai išsiveržia šaltiniais. Viršutiniame nuogulų sluoksnyje paplitęs dirvožemis su gyvybę augalijai teikiančiu humuso sluoksniu. Kraštovaizdžio estetika pasireiškia per reljefo sąskaidą, kuri vertinama kaip grožio buvimas. Kraštovaizdžio reljefe per nuogulų perklostymą vyksta energetiniai mainai – pažemėjimuose kaupiasi erozijos produktai, o nelaidžios nuogulos sulaiko teršalus. Iš reljefo ir nuogulų galim sužinoti apie geomorfologines sistemas, vystymosi istoriją, jos procesus, prognozuoti kraštovaizdžio ateitį. Tad reljefo pažinimas yra svarbus ir būtinas, o Užpaliai, kaip dar pakankamai neištirtas valsčius, tam tinkamas. Pagal pavadinimą Užpaliai – tai už palių, balų, pelkių esanti vietovė. Pūlupis, Pilāšius byloja apie čia buvusias piliis, kurioms pastatyti vietinis reljefas labai tinkamas. Gynybiškai ir strategiškai Užpalių vietovės tinkamos apsiginti ir slėptis nuo priešų, nes Sėlių aukštumų plokščiakalvės gana aukštos ir užstotos kitų kalvų, o Šventosios vingiai irgi sudaro kliūtį. Vakarinėje dalyje, Vilūčių pusėje, upelių išvagotos, driekiasi lygumos, o rytinėje, Alaušo link, banguoja kalvų kepurės. Čia stūkso aukščiausias Užpalių apylinkėse Trumpalių kalnas, virš jūros lygio iškilęs 180 m.¹ Ežerai – tai Paštys, Dumblys, Ilgys, Pilāšius, Momenys, kiek mažesni – Kunigiškių, Čiaunas, Ilgys, Žvirgždas, Žvirgždėlis. Upelių gausa (Ringis, Nasvė, Ūdrošoklys, Alaušas) irgi prisideda prie reljefo įvairumo ir poledynmečio sąlygų pažinimo (1 pav.).

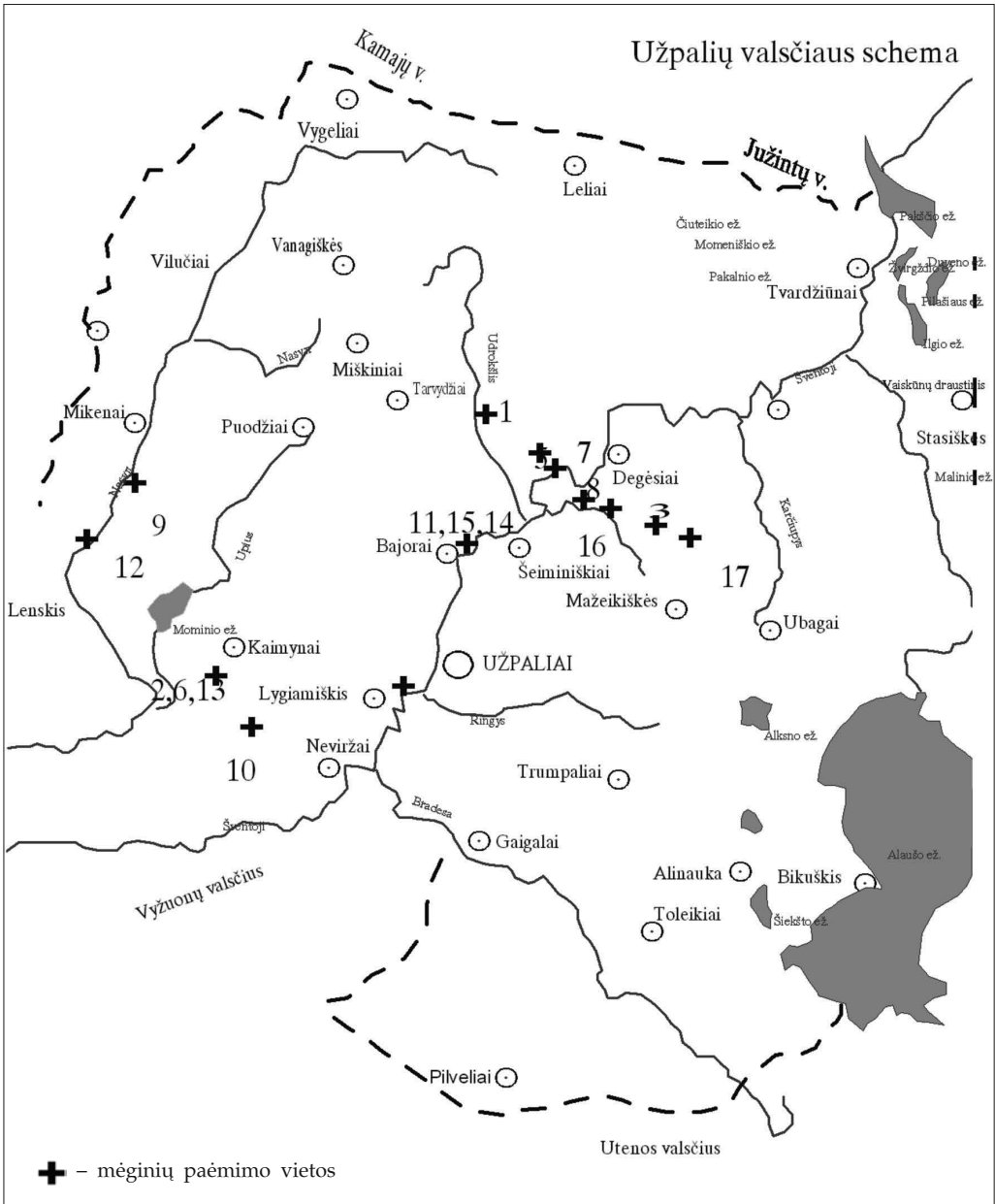
Šio darbo tikslas – aptarti pagrindinius reljefo bruožus, nurodyti, kas, kokios žemės gelmės ir kokie paviršiniai procesai juos nulėmė, kokia Šventosios slėnio nuogulų granulometrija, kokie karjerų sluoksnių dalelių pasiskirstymo ypatumai, kuo aukštumų plotai skiriasi nuo plynaukštės, kokie saugotini reljefo dariniai, t. y. gamtos paminklai, turi išlikti ateities kartoms.

Metodai

Apie kvartero storumės dangą ir gilesnius horizontus galima spręsti iš gręžinių, pragręžtų aplinkiniuose kaimuose. Apmaudu, bet pačiuose Užpaliuose iki šiol nebuvo pragręžta nei vieno gilesnio gręžinio, siekiančio kristalinių pamatų ir kirtusio visą nuosėdinių

Straipsnis „Versmės“ leidyklai įteiktas 2012 03 28, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2012 11 27, pirmą kartą paskelbtas 2013 07 01 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029-0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt.

¹ Balčiūnas S., Kuliešienė V. *Užpaliai – mūsų svajonių kraštas*, Vilnius, 1999.

1 pav. Užpalių valsčiaus schema

uolienu storumę. Arčiausiai Užpalių pragręžtas Mažeikiškių gręžinys Nr. 873, Bajoruose 600 m nuo dešiniojo Šventosios kranto pragręžtas Bajorų gręžinys Nr. 874, ant Ālaušo kranto pažemėjime 9,7 km nuo Užpalių pragręžtas Maneičių gręžinys Nr. 877, o už valsčiaus ribų 9 km į ŠR nuo Užpalių pragręžtas Ramavėdiškių gręžinys Nr. 872. Pagal šių gręžinių pjūvius galima surasti apledėjimų morenų storius.²

Granulimetrinei paviršinių nuogulų sudėčiai nustatyti buvo imami mėginiai – iš viso 17. Mėginiai buvo imami Šventosios slėnyje: kairėje Šventosios pusėje – profilyje ties Degėsių kaimu, dešinėje Šventosios pusėje – profilyje ties Kaniūkų kaimu, Bajorų, Kaimynų, Kaniūkų karjeruose ir keli lyguminėse vietose.

1 lentelė

Nuogulų mėginių Užpalių apylinkėse suvestinė

Mėginio Nr.	Paėmimo vieta	Vietos aprašymas	Paėmimo gylis, m
Šventosios slėnyje			
1	Kaniūkai	Už Kaniūkų ant bangos, apačioje jos viršūnės	0,10
3	Šventosios slėnyje 200 m nuo Ilčiukų	III terasoje šienaujamoje pievoje	0,10
5	Kaniūkai	I terasoje už kelio	0,10
7	Kaniūkai	I terasoje šalia raguvos, šalia šlaitas į II terasą	0,10
8	Kaniūkai	I terasoje, pievoje	0,10
16	Degėšiai	III terasos briauna	0,10
17	Ilčiukai	Kalvos viršuje	1,30
Karjerai			
11	Bajorai	0,30 m iki karjero apačios	
14	Bajorai	0,30 m viršaus	
15	Bajorai	Antras sluoksnis nuo viršaus	
13	Kaimynai	Vidurinė sienelė, trečias sluoksnis	
6	Kaniūkai	150 m nuo Šventosios senvagės	0,50 m nuo viršaus
2	Kaimynai	Sienelės viduryje	1,30 nuo viršaus
Lygi vietovė			
10	Kaimynų miške	Miško pakrašty prie kelio	0,10
9	Už Lenskio miško pakeliui į Lenskį	Į pietus nuo Bradesos upės, prie kelio, iš urvo	0,40
12	Už Lenskio miško	Tuo pat už Lenskio urvo	0,20
4	Užpaliai	Prie Lygiamiškio piliakalnio II terasoje	0,10

Rotapu mėginius sijojo Gamtos tyrimo centro Geologijos ir geografijos instituto Kvartero skyriaus inžinierė J. Vaitkevičienė. Išskyrė 12 frakcijų. Grafikai buvo sudaromi ekselio programa. Teritorijai apibūdinti buvo naudojami ne tik topografiniai M 1:25 000; 1:10 000 žemėlapiai, literatūriniai šaltiniai, Lietuvos geologijos tarnybos fondo medžiaga, bet ir „Lietuvos reljefo kadastras (CD kompakte)“, 2001.³ Pagal pastarąją medžiagą, kur buvo pritaikytas kompleksinių reljefo arealų indeksavimo principas, apibūdinama valsčiaus teritorija morfometriškai ir litologiškai, taipogi nurodama reljefo chronologija.

² Битинас А., Вершицкас И., Шляупа А. и др. Утянский район. Отчет о проведении групповой съемке м-ба 1:50 000 в Северо-Восточной Литве на территории листов N-35-15-Б, N-35-15-Г, N-35-16-А, N-35-16-В, N-35-16-Г, Вильнюс, 1982-1987.

³ Ten pat; Lietuvos reljefo kadastras, 2001. Elektroninis variantas. SD.

Žemės gelmės

Žemės kaip planetos amžius vertinamas 4,5–4,6 mlrd. metų. Dauguma geologinių procesų yra nepaprastai lėti, palyginus su žmogaus gyvenimo trukme. Žmogus gali užfiksuoti tik katastrofiškus įvykius – meteoritų kritimą, vulkanų išsiveržimą, žemės drebėjimus, viesulus, nuošliaužas, įgriuvas, cunamius ir kt. Visi ilgalaikiai pokyčiai, kaip denudacija, penneplenizacija, atsekami iš dabartinių šių procesų pasekmių. Visi šie įvykiai sukelia įvairiausių geologinių padarinių, jie formuoja mūsų Žemės veidą. Po mūsų kojomis susiformavusi sudėtinga įvairiausių nuogulų ir uolienuų storumė. Pagal vertikalų žemės gelmių pjūvį šią storumę galima suskirstyti į tris stambias dalis: 1) archėjaus ir proterozojaus amžiaus uolienuų kristalinį pagrindą, 2) paleozojaus eroje susiklosčiusią nuosėdinę dangą, 3) kvartero nuogulų dangą, susidariusią naujausių geologinių laikų sedimentacijos procese.

Lietuvos teritorijoje kristalinis pamatas susiformavo prieš rifėjų (senesnis kaip 600 mln. metų) ir priklauso archėjui ir proterozojui. Nuosėdinė danga slūgso ant kristalinių uolienuų. Ši apatinė struktūros aukštą sudaro magminės ir metamorfinės kilmės granitas, gneisas, kvarcitas, amfibolitas ir kitos kristalinės uolienos. Šis sudėtingas kalnodaros procesus patyręs kristalinis pamatas sudaro pagrindą stambiai geologinei-tektoninei struktūrai – Rytų Europos prekambrinei platformai, kurioje išskirta keletas žemesnio rango struktūrinių vienetų. Ant vieno iš jų – Baltarusijos–Mozūrijos anteklizės šlaito plyti Sėlių aukštuma ir nedidelę jos dalį užimanti Užpalių valsčiaus teritorija.

Kristalinis pamatas valsčiaus gelmėse slūgso apytikriai 600 m gylyje nuo žemės paviršiaus ir gilėja einant į V ir ŠV bendro anteklizės šlaito nuolydžio kryptimi – Baltijos sineklizės ir Latvijos tektoninio įlinkio link. Arčiausiai Užpalių išgręžtas gilusis gręžinys kristalinį pamatą pasiekė 859 m gylyje.⁴

Minėtas suskirstymas yra sąlyginis, nes kristalinio pamato uolienose neaptikta organinių liekanų, uolienos labai pakitusios, pirminis jų paviršius neišaiškintas dėl antrinių paviršių, susidariusių medžiagai deformuojantis, persikristalizuojant ir chemiškai kintant.⁵

Magminės ir metamorfinės uolienos dengiančiose vėlyvojo proterozojaus – vendo (prasidėjusio prieš 600 mln. metų ir trukusio 58 mln. metų) nuogulose, konglomerato, molių, smiltainio 100–120 m storumėje jau randama daugialąsčių organizmų liekanų.

Ant kristalinio pagrindo susiklosčiusių vendo uolienuų slūgso keturių paleozojinės eros (prasidėjusios prieš 542 mln. metų ir trukusios 291 mln. metų) periodų: kambro, ordoviko, silūro ir devono nuosėdinės uolienos.

Mažeikiškių gręžiniu (Nr. 873) prasigręžta iki 151–166 m gylio vidurinio devono Upninkų svitos, kuri sudaro molis raudonas, o dar žemiau – smėlis melsvai pilkas, smulkus, aleuritingas. Pragręžta apie 30 šios storumės metrų, todėl neaišku, koks šioje vietoje yra visos serijos nuogulų storis. Kituose gręžiniuose Upninkų serijos sluoksniai nepasiekti. Visame šiame giliame gręžinyje per kvartero periodo nuogulų Grūdų, Medininkų, Žemaitijos ir Medininkų ledyninės svitos

⁴ Битинас А., Вершицкас И., Шляупа А. и др. *Тен пат.*

⁵ *Lietuvos geologija*, red. A. Grigelis, Vilnius, 1994.

kaitaliojasi priemolis, priesmėlis, smėlis žvirgždingas su smėliu smulkiagrūdžiu ir smėliu įvairiagrūdžiu bei aleuritingu.

Bajorų grėžinyje (Nr. 874) 243 m gylyje taip pat pasiekta vidurinio devono moliai ir 254 m gylyje dolomitas su mergeliu. Šių pagrindinių sluoksnių paleopaviršiaus nelygumai, ypač teigiamos, iškilios formos, turėjo nemažą įtaką atslinkusių ledyninių plaštakų konfiguracijai. Ant pagrindinių sluoksnių reljefo paaukštėjimų ir jų pašlaitėse formavosi pakraštinių darinių ruožai, sudaryti iš įvairios tirpstančio ledyno pakraščio zonoje suklostytos moreninės (moreninių priemolių, priesmėlių, riedulių, gargždo) medžiagos. Tuo tarpu pažemėjimai tarnavo kaip glaciodepresijos, ant kurių iš ledyno nusėdo plonesnė dugninės morenos danga.

Ramavadiškių (Nr. 872) ir Maneičių grėžiniai (Nr. 877) irgi pasiekia devoną, bet šių pirmajame trūksta pilnos pleistoceninės stovymės, nėra, pavyzdžiui, Ramavadiškių vietoje Dainavos svitos, o kvartero stovymė tik 68 m. Kituose mūsų paimtuose grėžiniuose kvartero stovymės storesnės – 135 ar 236 m.⁶ Viršutinio kvartero nuogulų dangos dalį sudaro Baltijos stadijos Pietų ar Rytų Lietuvos fazės ledyninės plaštakos palikti suklostyti moreniniai priemoliai, priesmėliai, fluvioglacialiniai įvairiagrūdžiai smėliai, žvyrai, gargždai ir molingi, aleuritingi limnoglacialiniai sluoksniai. Iš šių nuogulų yra sudarytos dabartinės reljefo formos, išskyrus pelkes, kurių nuogulos susidarė poledynmečio laikotarpiu.

Kaip rašė A. Grigelis, plačiai naudojamų naudingųjų iškasenų čia neaptinkama. Tarpmoreniniuose smėlinguose ir poringuose sluoksniuose paplitę švaraus gėlo vandens lėšiai. Požeminio vandens horizontai susiję su Šventosios bei Upninkų smėlingomis uolienomis.⁷

Reljefo raštai ir geomorfologiniai bruožai valsčiaus teritorijoje

Rašant apie paviršiaus „skulptorius“, pažymėtina, kad, atšalus klimatui, pleistocene šiaurės pusrutulyje formavosi kontinentiniai apledėjimai. Lietuvos teritoriją pleistoceno ledynai buvo užkloję bent septynis kartus.⁸ Ledynams ištirpus ir atsitraukus, pradėdant apytikriai prieš 14–12 tūkst. metų, vyko dabartiniai, arba holoceno, procesai, formavosi upių tinklas, ežerai, pelkės.⁹ Atsitraukdami Vėlyvojo Nemuno ledynai suklojo moreninius priemolius, priesmėlius, paliko riedulius, mišrios sudėties gargždo-žvirgždo, smėlingas ir molingas sąnašas. Kvartero geologiniame žemėlapyje, parengtame Lietuvos geologijos tarnybos¹⁰ geologinio kartografavimo duomenimis, matyti, kad aplinkiniame krašte vyrauja kraštinės ir pagrindinės morenos, fluvioglacialinės ir limnoglacialinės nuogulos, organinės ir salpinės bei aliuvinės.

Utenos kraštas aukštai iškilęs Šiaurės Rytų Lietuvoje. Šiaurės rytinė Aukštaičių aukštumų dalis dažnai vadinama Sėlių aukštuma, kuriai priklauso Užpalių valsčiaus dalis. Kita vakarinė jo dalis priklauso Šventosios plynaukštei.

⁶ Битинас А., Вершицкас И., Шляупа А. и др. *Теп пат.*

⁷ Grigelis A. Sudeikių krašto gamta ir geologija Rytų Aukštaitijoje, *Geologijos akiračiai*, 2012, p. 22–35.

⁸ Guobytė R., Satkūnas J. Pleistocene glaciations in Lithuania. In J. Ehlers, P.L. Gibbard and P.D. Hughes (editors), *Developments in Quaternary Sciences*, Vol. 15, Amsterdam, 2011, t. 15, p. 231–246.

⁹ Grigelis A. Sudeikių krašto gamta ir geologija Rytų Aukštaitijoje, *Geologijos akiračiai*, 2012, p. 22–35.

¹⁰ Guobytė R. Lietuvos kvartero geologinio žemėlapio 1:200 000 masteliu revizija, nauja redakcija ir parengimas išleidimui, Vilnius, LGT fondai, 1998.

Apie šį valsčių yra parašyta tik knygoje apie istorinę praeitį, garbius žmones. Išskyrus Utenos krašto enciklopediją ir kelių Č. Kudabos straipsnių apie Sėlių aukštumą ir knygos apie aukštumas, gamtinės tyrimų medžiagos nedaug. Pagal A. Basalyko fizinį-geografinį rajonavimą¹¹ charakterizuojamos teritorijos priklauso Vakarų Aukštaičių plynaukštės (D XIV) Jūžintų-Užpalių mikrorajonui. Šiam mikrorajonui priskiriami rytinio ledyninio liežuvio šoniniai moreniniai dariniai bei tarpliežuvinis Jūžintų moreninis masyvas. Pietinėje mikrorajono dalyje aptinkami du vietovaizdžiai. Rytiniame pakraštyje, kur prieledyninio baseino pakrantės zona išvagota gilių raguvų ir suskaidyta termokarstinių daubų, išskiriamas nuolaidžiosios raguvotosios daubotosios priesmėlingosios lygumos (r2dSL) vietovaizdis, juosias iš rytų pusės Šventosios slėnį Užpalių atkarpoje. Į vakarus nuo Šventosios slėnio ima vyrėti kalvoto dauboto moreninio reljefo plotai, atitinką k2dM vietovaizdį. Šventosios slėnyje yra atSR2 vietovaizdis. Šiaurinėje mikrorajono dalyje, t. y. Jūžintų tarpliežuviniame moreniniame masyve, irgi vyrauja smulkiai ir apystačiai kalvotasis daubotasis priemolingasis (k2dM) vietovaizdis. Greta jo įlomių suraižytose dalyse aptinkamas ir k2dDM vietovaizdis.¹² Moreninius darinius sustūmė ir paliko čia Vyžuonų ledyninė plaštaka, o prieledyniniai baseinai taipogi atliko žymų vaidmenį paviršiaus raidai. Kaip paminėta¹³, į pietinius baseinus buvo prinešta daug smėlio, kuris apklojo didelius plotus Svėdasų, Užpalių, Leliūnų, Andriónišio apylinkėse. Prieledyniniame baseine tarp Svėdasų ir Užpalių kyšojo salos – apsemtų recesinių pakraštinių darinių kalvos. Jos, iš pakraščių abraduotos, kai kur įgijo piliakalnių pavidalą. Apsemtosios kalvos dėl povandeninio slysmo pavirto plačiomis bangomis.

Mes daugiausia remiamės Č. Kudabos tyrimo duomenimis, žemėlapiu (žr. splv. 1 pav.), pagal kurį Sėlių aukštuma dalijama į daugelį mažesnių orografinių vienetų – moreninių masyvų ir juos skiriančių dubumų. Tie masyvai ir dubumos tam tikra tvarka, apytikriai eilėmis, traukiasi iš vakarų į rytus. Užpaliai pagal šio darbo schemą priklauso Jūžintų moreniniam masyvui, bet daugiausia, įeinant ir Ąlaušo ežerui – Taurėgnų moreniniam masyvui. Dabartiniai stambūs Sėlių aukštumos moreniniai masyvai yra paskutiniojo ledlaikio pakraštinės akumuliacijos dariniai. Paskutiniojo apledėjimo ledyno pakraštys, kaip parodė Baltijos aukštumų tyrimai, buvo palyginti nestoras ir jo dinamikai didelę reikšmę turėjo ankstesniojo paviršiaus nelygumai: atskirais nedideliais liežuviais ledynas įslinkdavo į pažemėjimus, apeidamas paaukštėjimus. Intensyviausiai moreninė akumuliacija vyko ant paaukštėjimų, atsidūrusių tarp dviejų ledyno liežuvių. Palyginę moreninių masyvų išsidėstymą su pagrindinio paviršiaus reljefu, akivaizdžiai matome, kad tie moreniniai masyvai čia yra ant subkvarterinio paviršiaus paaukštėjimų.¹⁴ Tie pagrindinio paviršiaus paaukštėjimai buvo, matyt, ledyno pakraščiui kliuviniai, nulėmę moreninių masyvų padėtį. Detalesnį vaizdą, kas nulėmė senesnių paviršių nelygumų paveldėjimą, galima susidaryti iš tirpstančio ir besitraukiančio ledyno dinamikos ir pakraštinės moreninės akumuliacijos, kitaip tariant, iš ledyno paliktų pakraštinių darinių.¹⁵ Reikia pasakyti, kad moreninių ruožų išsidėstyme pastebima aiškesnė struktūra ar sistema: visą Sėlių aukštumą (žr. splv. 1 pav.) sudaro vienas paskui kitą einantys septyni ruožai. Pats plačiausias pakraštinis moreninis ruožas bus ketvirtas, kurį sudaro labai stambios plokščiakalvės. Įdomu,

^{11, 12, 13} Basalykas A. *Lietuvos TSR fizinė geografija*, d. 2, 1965.

kad skirtingai nuo ankstesnių pakraštinių ruožų šis mažai išsilankstęs, išlaiko pastovų aukštį. Visoje rytinėje atkarpoje ketvirtasis suklotinis ruožas beveik nepaveiktas priedėdinių vandenu. Pasisukęs rytinėmis Užpalių apylinkėmis į pietvakarius, leisdamasis ties Vyžuonomis į Utenos dubumą ruožas vis labiau tampa vandenu apiplautu, aplygintu.¹⁶ Taigi visi šie ruožai lyg ir sudaro kaitos ritmą, tad tokioje nedidelėje teritorijoje kaip Užpalių valsčius matoma galima tvarka tarp kalvų, daubų, slėniukų.

Kalvočiausias ir išpūdingiausias reljefas yra Vaiskūnų geomorfologiniame draustinyje (2 pav.). Jis yra Utenos ir Zarasų rajonuose. Plotas – 442 ha. Didelė dalis yra Sudeikių seniūnijos, Vaiskūnų kaimo apylinkėse. Tai būdingas Sėlių aukštumai termokarstinių pradubų performuotas reljefas. Vietovės kalvotos su šlaitais, pereinančiais į pradubas. 1997 m. gruodžio 29 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės paskelbtas Vaiskūnų geomorfologiniu draustiniu. Pasukus nuo Ilčiukų kaimo keliu į rytus, pasitinka Pakšio ežeras (1 pav.). Už jo į šiaurės rytus ir prasideda kalvų ir gūbrių sistemų vaizdai, charakterizuojantys Sėlių aukštumą. Ties Vosgėliais kalvynai išsidėsto šalia vienas kito, išryškėja kiek ašių kryptys iš šiaurės į pietus. Čia jie siekia 125–137 m aukščio virš jūros lygio, ties Davainiais matyti kelios pelkutės, o palei kelią link Antadavainės ir didesni tvenkiniai (1 pav.). Aukščiausia plokščiakalvė ties Doigeliškėmis siekia 147,2 m. Čia vidiniuose masyvo plotuose buvusių ledyno liežuvių sąlyčio zonose išryškėja nedideli, trikampės formos kyliai: Antadavainės, Poindrės, Davainių, Stasiškių, Bikūnų, Armališkių apylinkėse. Jose kalvos, ypač į pietryčius nuo Stasiškių, pasiekia ir 150 ir 160,4 m absoliutinio aukščio. Ypač išraižytas moreninis ruožas į šiaurę nuo Malinio ežero, turinčio stačius ir kalvingus šlaitus. Čia kalvos pasiekia 155,6 ir 154,3 m absoliutinio aukščio. Santykinis kalvų aukštis, t. y. aukščio skirtumas tarp moreninio masyvo papėdžių ir kalvų viršūnių, turi nuo 15 iki 30 metrų. Šio stamboko pakraštinių darinių masyvo išskirtinis morfologinis bruožas yra periglacialinė erozinė denudacinė sąskaida – smulkios raguvos, atsiveriančios į numelioruotus upelius miškinguose ir krūmokšniniuose plotuose. Jos dar labiau padidina kalvų vaizdingumą. Bet Vaiskūnų geomorfologiniame draustinyje morfologiniu ir morfografiniu požiūriu vyrauja ne raguvotas, o kalvotas-daubotas reljefas (2 pav.).

Įpiečiau Malinio ežero kloniukų tinkles suformavo Indrajės upelio žemupio hidrografinę sistemą, kurią netolimoje praeityje sunaikino melioracija (1 pav.). Taip buvo sunaikinti visi upeliai ne tik Užpalių valsčiuje, bet ir visoje Lietuvoje. Dabar Indrajė daug kur atsikuria, tad kraštovaidis gerėja. Antadavainės apylinkėse uždaruose tarpugūbriuose dėl gruntinio vandens pertekliaus susidarė sąlygos pelkėjimui. Viename iš tokių tarpugūbrių plyti Pilšiaus ir Duñblio ežerai (1 pav.), kuriuos „įveikinėja“ eutrofizacijos procesai, o toliau už apypelkėjusių krantų stūkso 122,4 ir 121,3 m absoliutinio aukščio kalvos. Tokių tarpugūbrių dubumose išsidėstę ir du bevardžiai ežerai bei tvenkinys, kuriuos tarpusavyje jungia upelių atšakos. Ežerų pakrantėse dirbami laukai prieš socialinę pertvarką buvo gausiai barstomi trąšomis, kurias lietaus vanduo nu-plaudavo į ežerus. Dėl to prasidėjo ežerų mirtį priartinantis procesas, vadinamas eutrofizacija.

^{14, 15, 16} Kudaba Č. Sėlių aukštumos glacialinės morfologijos bruožai, *Geografija ir geologija*, 1970, t. 7, p. 59–67; Kudaba Č. *Lietuvos aukštumos*, monografija, Vilnius, 1983.

2 pav. Vaiskūnų geomorfologinis draustinis.
R. Morkūnaitės nuotr.

3 pav. Vaizdas nuo Trumpalių kalvos.
J. Zabulytės nuotr.

Pagal kelią link Antadavainės kalvagūbrių ašys nukrypusios vakarų–rytų kryptimi, peraukštėjimai siekia 14–10 m. Už Vaiskūnų kaimo gūbrių kryptys pasikeičia į pietų pusę. Nepasiekus Alaušo upelio, abipus kelio į pietus nedidelė kalva su moliu ant paviršiaus. Čia palei kelią link Stasiškių gūbrių kryptys vėl pasikeičia rytų–vakarų kryptimi. Mezoformų dydis čia siekia 300 m, peraukštėjimai 15 m. Link Malinio ežero gūbriai kiek keičia kryptį į pietryčius, arčiau jo – vėl į pietus. Visame šiame plote abipus Malinio ežero, apimant ir Bikūnus, kalvagūbrių ašyse dominuoja pietų–šiaurės kryptis, Šventosios upės vagos aukščiai siekia 163–151 m virš jūros lygio. Už Alaušo upelio baigiasi Vaiskūnų kalvynas, vakariau jo plyti išpūdingos terasos (prie Ilčiukų). Kalvagūbrių ašys parodo, kokia kryptim recesavo ar stūmėsi ledynas, bet šį procesą sudėtinga paaiškinti, nes reikia ypatingo kalvodaros pajautimo.

Šventoji prie Ilčiukų yra 80 m pločio, apaugusi sąžalynais, kurie sudaro salas. Į pietryčius–pietus nuo Ilčiukų išsidėstę Liepakalnio ir Barsukalnio piliakalniai, kurie išryškėja banguotame paviršiuje kaip stačių šlaitų ir kupolo pavidalo formos. Ant Barsukalnio kalvos viršaus yra priesmėlis, po 50 cm – priemolis, o pašlaitėje molis prasideda 15 cm gylyje. Retai pasitaikantis reiškiny – ant Barsukalnio viršaus plyti dobilai su asiūkliais, kiek žemiau – pievelė su švyliais. Prie Barsukalnio (148,8 m) ir Lapakalnio (142,8 m) paviršiuje matosi bangelės rytų–vakarų kryptimi. Nuo jų į šiaurę miške išsidėstęs Smeliakalnis (128,2 m).

Priešingybė paminėtam reljefui – regimi banguoti paviršiaus „raštai“ dešinėje Šventosios pusėje. Iš pradžių, kol ledyno tirpimas buvo lėtesnis, formavosi aukščiau aprašytos vientisesnės ir kompaktiškesnės reljefo mezoformos, kurios vėliau tapo labiau išsibarsčiusios, daugiau praplautos tirpsmo vandenų. Keliu nuo Užpalių link Vilūčių (į šiaurės vakarus) (1 pav.) smulkios skersinės keliui bangos kaitaliojasi su plynaukštės plotais. Už Tarvydžių į vakarus išsidėsčiusi smulkiai banguota lyguma su dviem kalnagūbriais 150,9 ir 140,3 m virš jūros lygio. Prie Vigelių matyti dvi stambios plokščiakalvės 149,7 ir 145,7 m aukščio, kurias perskiria numelioruota Nasvė. Šios teritorijos dalyje gausiau plūdo tirpsmo vandenys, kurie dabar susikcentravę į keletą melioracinių upelių, kertančių ne tik banguotą, bet ir lyguminį paviršių. Ties Vanagiškėmis daug papelkėjusių duburiukų 135 m absoliutinio aukščio, o Nasvė ties Vilučiais teka kloniu 117,1 m absoliutiniame aukštyje. Šiauriau jos numelioruotas klonis telkšo 125,3 ir 126,3 m absoliutiniame aukštyje. Vilučiai išsidėstę ant kadaise nuožulnaus fluvio-glacialinio srauto šlaito, Armoniškis – taipogi. Šiaurvakariau Vilūčių ir prie Vaineikių plynaukštiniai plotai apaugę miškais ir apipelkėję. Tai galėjo būti nusidrenavusių limnoglacialinių telkinukų liekaninės teritorijos. Jas galėjo nudrenuoti numelioruota ir ilga Nasvė su intakais. Pagal autorius,¹⁷ dešinėje Šventosios pusėje, kur pagal Č. Kudabą paplitusi Šventosios plynaukštė, išsidėstę (ties Vanagiškėmis) limnoglacialiniai Pietų Lietuvos fazės žemi vidutinio stambumo kalvynų plotai – priesmėlingi ant priemolio. Į Šventosios slėnį iš šiaurės atsiremia limnoglacialiniai Pietų Lietuvos fazės vidutinio stambumo žemi priesmėlingi kalvynai. Ir šalia, tik įpiečiau, plyti tokie pat smėlingi kalvynai, kuriuos nuo Šventosios skiria jos fluvialinis slėnis.

Aplink Vanagiškes plyti lyguminis paviršius, o pasukus keliu pro Vilūčius į Lenskį, vėl plynaukštės plo-

¹⁷ Lietuvos reljefo kadastras, 2001. Elektroninis variantas. CD.

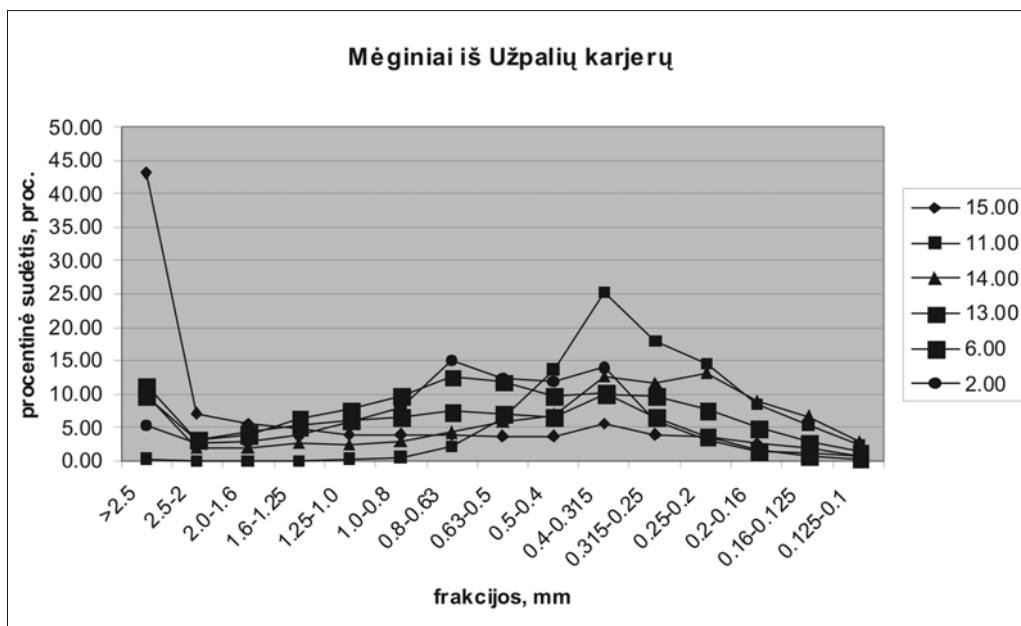
tai kaitaliojasi su lėkštomis bangomis. Bangos apskalautos priedyninio tirpsmo vandens, nes jų šlaitai lėkšti ir įgaubti. Prie Mikėnų išsidėsčiusios apaugusios mišku lygumos, toliau – lėkštai banguotas paviršius. Prie Aulelių (žemėlapyje) izohipsės nusileidžia nuo 143 iki 112 m absoliutinio aukščio. Nusileidimo paviršius išreikštas nuožulnia pakopa, kuriuo poledynmečiu pratekėjo tirpsmo vandenys. Kaimynų teritorijoje taip pat paplitusi lėkštai banguota plynaukštė. Prie Lygiamiškio matomas stambus žvyro karjeras keime su įstrižais ir horizontaliais sluoksniais ir Nemuno apledėjimo ledo pleišto žymėmis. Ten, kur nuo viršaus karjero sienelėj matyti ledo pleištu krioturbacijos, paplitęs rausvai rusvas žvyras, taip pat smėlis su pleikėmis. Šios krioturbacijos išterpia į įstrižą sluoksniuotumą iš Š į P. Vėliau į apačią seka įstrižo sluoksniuotumo žvyras, paskui tokio pat įstrižo sluoksniuotumo gargždas. Ir apačioj sienelės gargžde paplitę persikryžjavusių gulinčių eglučių tekstūros sluoksneliai, kuriuos užbaigia baltas įstrižo sluoksniuotumo smėlis. Kitoj karjero sienelėje sluoksnelių tekstūra kitokia – viršuj rudas žvyras su pavieniais rieduliais. Po šiuo sluoksniu yra 30 cm storio sluoksnis, kuriame kaitaliojasi balkšvai pilkšvas smėlis su pavieniais rieduliais. Po jais seka balto smulkaus smėlio sluoksnis su lygiagrečia, o žemiau kiek pasvirusia į pietus ir kiek besišakojančia tekstūra. Imti mėginiai iš karjero iš dalies atskleidžia srautų dinamiką formuojant šią formą.

Grafike, kur pavaizduota mėginių iš karjerų granulometrija, stambių dalelių, konkrečiai – gargždų, daugiau turi mėginys iš Kaimynų (Lygiamiškio) karjero. Žvyro sluoksnyje su rieduliais nuo viršaus dominuoja dalelės >2,5 mm. Likusios dalelės pasiskirsto beveik tolygiai, padidėja tik 0,315–0,15 mm dalelių. Ši keimą klostė stiprūs vandens srautai. Reiškėsi ir krioturbacinė akumuliacija. Matyti, kad šalia krioturbacijų klostėsi dalelės, stambesnės už 0,8 mm ir stambesnės už 0,315 mm. Šiame žvyro sluoksnyje du ne itin žymūs minėtų dalelių pikai (4 pav.).

Bajorų karjero stambiagrūdžio smėlio granulometrijos kreivė neiškyla aukščiau Lygiamiškio karjero kreivės, vadinasi, čia tolygiau tekantis srautas formavo nuogulas, ką rodo pikas, siekiantis apie 5 proc. ties 0,315–0,25 mm dalelėmis. Bajorų karjeras tikriausiai išsidėstęs Šventosios senslėnyje, vadinasi, aliuvinės nuogulos vyrauja. Lygiamiškyje yra didelis akmenynas – riedulynas. Riedulių prinešta nuo Krokulės iki Dvarašilio. Akmenys praeityje buvo garbinami, jie buvo svarbūs ir žmonių gyvenime. A. Gaigalo rengtame Vyžuonų krašto geologijos aprašyme pažymėta, kad aplinkiniame krašte daugiausia buvo sunešta kristalinių uolienu (granitų, migmatitų, gneisų, dioritų ir kt.) iš pietinės ir vidurinės Suomijos, Alandų salų archipelago ir Baltijos jūros dugno, mažiau – iš Švedijos.¹⁸

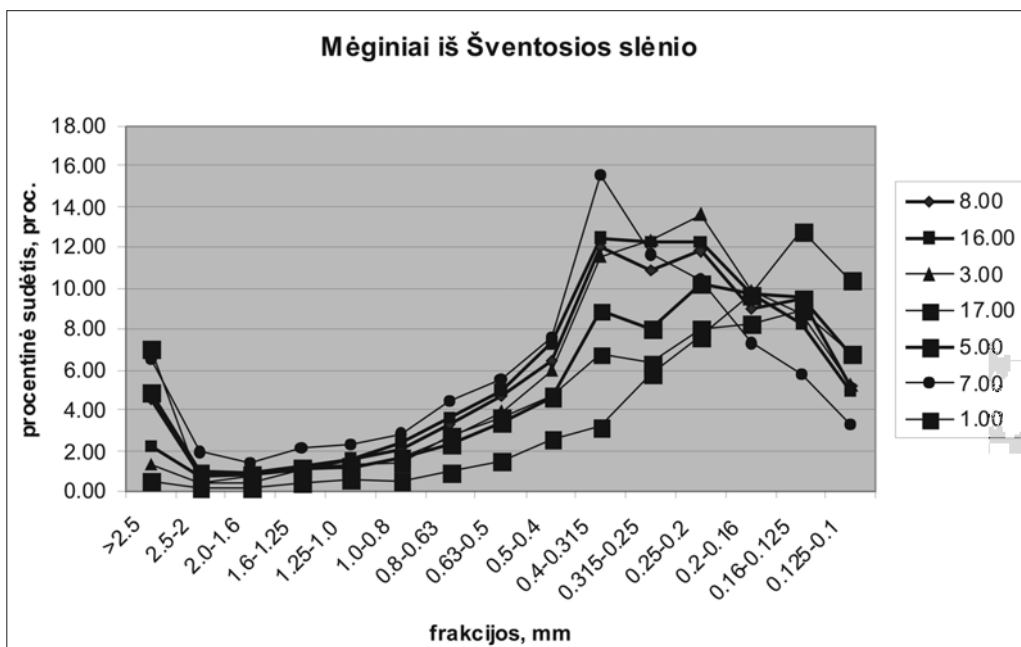
Į apylinkes tirpstančio ledyno vandenys suplukdė smėlio ir žvyro sluoksnius. Šiose vietose, netinkamose žemdirbystei, auga Dvarašilio, Degėsių, Kušlių, Kaniūku šilai. Kušlių ir Dvarašilių miškai išsidėstę lygiame paviršiuje ten, kur plyti Momenio ir Kunigiškių ežerai (1 pav.). Pastaruosius eutrofizacijos procesų apimtus ežerus skiria Nasvės upelis, turintis pirmąją terasą. Dvarašilių miške, kuriame paplitę rieduliai, plyti Kunigiškių ežeras, kuris dydžiu neprilygsta Momenio ežerui. Šalia pastarojo rytinėje pusėje kalvos aukštis siekia 130 m absoliutaus aukščio. Čia pasitvenkė tirpsmo vandenys prie kalvų, prieš nutekdami pietvakarių kryptimi

¹⁸Gaigalas A. Iš Vyžuonos: Kraštas ir žmonės, *Vyžuonių geologija*, sudarė ir parengė A. Vyžintas, Utena, 2006, p. 33–39.

4 pav. Karjerų nuogulų granulimetrinės sudėties grafikas. Sutartiniai ženklai atitinka 1 lentelę

5 pav. Šventosios slėnio nuogulų granulimetrinės sudėties grafikas. Sutartiniai ženklai atitinka 1 lentelę. (Žr. splv. 2, 3 pav. Šeimyniškių atodanga ir konglomerato uola)

suformavo Momenio ežerą. Nuo Dvarašilio miškingos teritorijos į Šventąją atsiveria keletas griovų, sudarydamos gausiai suskaidyto reljefo išpūdį. Šventoji aukščiau apipelkėjusi, su daugybe vingių ir meandrų bei senvagių.

Vykstant link Tarvydžių (1 pav.), prie numelioruoto Ūdriošoklio intako matyti pietvakarių–šiaurės rytų krypties dvi kalvų grandinėls. Jos vakarų kryptimi atsiremia į šiaurės–pietų krypties kalvagūbrius. Į Kaniūkus nuo šiaurinės pusės iširemia šiaurės vakarų–pietryčių krypties mezokompleksai. Čia dauguma kalvynų pailgi, plastiški, apystačių šlaitų ir apaugę miškeliais. Kaniūkus juosia III Šventosios terasa, kuri tęsiasi iki pat Bajorų.

Valsčiaus pietrytinė dalis tarp Užpalių ir Alaušo ežero (čia yra Mažeikiškės, Trumpaliai) žymi vidutiniška arealų sąskaida (3 pav.). Ji pailga ir tarp Užpalių ir Alaušo išsidėsto lygiagrečiai. Centrinėje šio valsčiaus dalyje nusitęsia pakraštinių darinių (Rytų Lietuvos fazės) smulkios vidutinio aukščio priesmėlingos ant priemolio kalvos. Kitas į rytus ruožas susidaro iš tokių pat kalvų, tik priemolingų. Ir į Alaušo ežerą atsiremia ruožas priemolingų ir žemų kalvų. Alaušo ežerą apjuosia limnoglacialinės Rytų Lietuvos fazės kilmės vidutinio stambumo žemos priesmėlio ant priemolio kalvos. Į pietus nuo Bradesos upės, įtekančios į Šventąją, tęsiasi Rytų Lietuvos fazės pakraštiniai smulkių vidutinio aukščio priesmėlingi dariniai ant priemolio kalvų.¹⁹

Šventosios slėnio granuliometriniai tyrimai

Šventoji, kirsdama Užpalių valsčių, gausiai meandruoja žemiau užtvankos ir pavtinusi aukščiau jos. Imtų mėginių iš Šventosios slėnio granuliometrinė analizė parodo, kad kreivės linkusios telktis ties smėlio frakcijomis ir nelabai skiriasi viena nuo kitos.

Degėsių kaimo apylinkėj buvo atliktas kairiojo Šventosios kranto skersinis profilis – imami su gražtu mėginiai, atliekama jų granuliometrinė analizė. Imamas mėginys salpoje priešais salą. Upė čia 30 m pločio, krantai lėkšti, apaugę, salpoje Latviniškių pieva, kurios plotis 50 m. Už jos kemsynas. Aliuvinio dirvožemio storis 0,8 m, kuri sudaro geltonas smėlis be organikos. Nuo 0,30 m prasideda sluoksniavimasis – smėlis sluoksniuojasi su organika. Aukščiau – įvairiai prisotintas organikos smulkus smėlis. Salpos šlaito polinkis – 11–13 laipsnių. I terasos plotis – 90 m. Giliau – 0,4 m šviesus priesmėlis, o viršuj – tamsiai rudas priesmėlis. II terasoj paviršiuje – juodas smulkus smėlis, III terasoj 0,2 m gylyje – ariamasis smėlis, po to – rusvas priesmėlis. 130 m nuo kalvos papėdės šienaujamoje pievoje dar paplitusi III terasa. Mėginys imamas kalvos šlaito viduryje, kur nuo paviršiaus priesmėlis, giliau taip pat priesmėlis. Kalvos, vadinamos plokščiakalve, viršūnėje randamas molis, kuris yra 0,35 m storio.

Kaniūkuose imami mėginiai dešinėje Šventosios pusėje. Salpoj po humusingu 0,7 m storio horizontu plyti humusas. Pasiekus 0,75 m, plyti šviesus smėlis. Šventoji čia 60 m pločio, o salpoje nedidelis paplūdimys.

Šventosios skersiniame profilyje paviršinėse nuogulose daugiausia yra 0,4–0,315 mm skersmens (I terasoje) dalelių, 0,25–0,2 mm skersmens (III terasoje) ir ant plokščiakalvės už III terasos 0,125–0,1 mm. Dešinėje Šventosios pusėje įvairaus skersmens dalelių reikšmių kiekis nėra toks didelis. Pavyzdžiui, Kaniūkuose nuo I terasos nuogulų mėginyje dominuoja

¹⁹ Lietuvos reljefo kadastras, 2001. Elektroninis variantas. CD.

0,4–0,315 mm frakcija, kuri siekia apie 9 proc. Smulkesnės dalelės čia yra iki 10 proc. I mėginio Kaniūkuose už kelio ant bangos lengvame priemolyje dominuoja 0,16–0,125 mm dalelės, kas reiškia, kad toliau nuo slėnio dalelės smulkėja. Tuo tarpu 7-ojo mėginio Kaniūkuose nuo I terasos paviršiaus mėginyje dominuoja 0,4–0,315 mm skersmens dalelės (5 pav.). Ši kreivė turi monodalinį pasiskirstymą, stambesnių ir smulkesnių dalelių mažėja, palyginus su pateikta reikšme. Priesmėlingas 5-asis mėginys Kaniūkuose turi jau bimodalinį pasiskirstymą, bet tą galėjo nulemti I terasos čia buvimas. Upės terasose dominuoja smėlio frakcijos, daugiau vidutingrūdžio smėlio ir smulkaus. Vandens srautai, klostydami minėtas terasas, galėjo dažnai patvinti. Skersinis profilis parodė, kad Užpalių valsčiuje paplitusios trys terasos, kurios pakankamai išryškėja vietovėje. Už III terasos prasideda kalvos, kartais viršuje molingos.

Paveldas

Krokulės šaltinis žinomas kaip hidrogeologinis gamtos paminklas. Prie Lygiamiškio piliakalnio išsilieja akmeniniame dubenyje. Tai išpūdingas ir stebuklingu laikomas dėl senovėje čia buvusios Alkavietės ir krikščionybės laikais pasirodžiusio Kristaus. Krokulė kas sekundę papildoma 7 l tyro vandens, kurio temperatūra tiek vasarą, tiek žiemą išlieka 7–9°. Vadinamasis šaltinis aprašomas jau XIX a. vidurio raštuose, yra 0,35 km į pietvakarius nuo Lygiamiškio piliakalnio, prie kelio į Neviržą. Jis trykšta Šventosios aukštumos papėdėje esančiame sufoziniame cirke. Į šaltinio duburį dar XX a. pr. įleistas akmeninis, 0,6 m aukščio, 1,2 m skersmens, rentinys. Vandens perteklius iš rentinio siaura protaka teka pietų kryptimi. Maždaug už 0,1 km šis upelis įteka į Šventąją. Krokulės vanduo garsėja nepaprastomis savybėmis gydyti įvairias ligas, teikti laimę, saugoti nuo Perkūno ir pan. Daugiausia žmonių ir šiais laikais Krokulę aplanko Švč. Trejybės atlaidų dieną. Maždaug 20 × 20 m dydžio pušyno teritorija su Krokulės šaltiniu apie 1904 m. kunigo Razmo iniciatyva buvo aptverta. Be to, šiame plote pastatyta raudonų plytų koplytėlė su Jėzaus Kristaus statula. Į pietryčius nuo koplytėlės guli 0,75 × 0,9 m dydžio, 0,3 m aukščio akmuo su vos išžiūrimomis kažkokių užrašų rašytinėmis raidėmis, žymėmis. Paprastai šis akmuo siejamas su Kristaus (arba Marijos) apsireiškimu prie Krokulės. Religinį švenčių metu, kuomet lankoma Krokulė, šiam akmeniui taip pat teikiamas svarbus vaidmuo. Aplinka tvarkoma ir gražiai prižiūrima.

Šeimyniškių atodanga ir konglomerato uola gamtiniu paminklu paskelbta 1999 metais (žr. splt. 2, 3 pav.). Tai neįprastos formos ir išpūdingas darinys, kurį sudaro susicementavę ledyno tirpsmo vandenų suneštas smėlis, žvyras, gargždas, rieduliai. Čia požemyje vyko sudėtingi hidrocheminiai procesai, kurių metu žvyre išsikristalizavo kalcitas. Su ištirpusiu kalcio bikarbonatu požeminiai vandens srautai pasiekė laidų ir poringą žvyro sluoksnį ir jame dėl sumažėjusio slėgio išsikristalizavo. Tokiame procese tvirtai sulipo smėlio, žvyro, gargždo nuogulos. Tačiau krituliai ir vėjas griaua šį fantastišką darinį, tad konglomerato luistai svyra, griūna ir byra. Tokio vieno nugriuvusio luisto ilgis – 11 m, o aukštis – 7 m. Dabar jau dveji metai, kaip jis suskilęs po lietaus. Nugriuvusiame arčiausiai stovinčio luisto sluoksniai pasiskirsto taip: 30 cm – smulkus žvyras, 10 cm – stambus žvyras, 20 cm – gargždas, 25 cm – stambus gargždas, o aukštis iki briaunos – 1,35 m. Gulinio pailgo luisto skersmuo iki 5,60 m. Akivaizdu, kad kas 5–10 cm per vasarą sumažėja

šių sluoksniuotų luistų dydžiai. Gaila, kad nebuvo iki galo atliktas projektas dėl konglomerato apsaugos, ir čia dabar nematome uždengiančios luistus konstrukcijos. Šioje vietoje sėkmingai galėtų būti filmuojami filmai apie unikalų pietietišką kraštovaizdį – dabar gi luistai irsta.

Užpalių valsčius garsus išskirtina gynybine piliakalnių sistema, kuri greičiausiai pranešdavo apie artėjančią prielaidą – suliepsnodavo laužai, išpėjantys apie pavojų. Degėsių piliakalnis yra kaimo R dalyje, 1,1 km į V nuo Karčiupio upelio, 900 m į ŠR nuo Šeimyniškių piliakalnio. Jis įrengtas atskiroje kalvoje. Aikštelė apvali, 30 m skersmens, su kultūriniu sluoksniu pakraščiuose. XX a. antroje pusėje karjeras nukasė didžiąją piliakalnio dalį, išliko tik R ir Š kraštas. Šlaitai statūs, 4–5 m aukščio. 1999 m. Kultūros paveldo centras (vad. P. Tebelškis) ištyrė 63 m plotą piliakalnio aikštelėje, rado 30–40 cm storio kultūrinį sluoksnį su ūkine duobe, geležiniu peiliu-pjautuvėliu, lipdyta brūkšniuotą keramiką, gyvulių kaulais. Anksčiau piliakalnyje buvo randama žmonių kaulų, akmeninio alavinių kovos kirvio dalis. Piliakalnis datuojamas I tūkst. pr. Kr. II puse. Radiniai (I daiktas, daugiau kaip 40 keramikos šukių) saugomi Lietuvos nacionaliniame ir Utenos kraštotyros muziejuose. Gailiešionių piliakalnis yra 650 į Š nuo Gailiešionių kaimo centro, 50 m į ŠR nuo Karčiupio upelio dešiniojo kranto. Jis įrengtas atskiroje kalvoje. Aikštelė pailga PR–ŠV kryptimi, ovali, 30 × 10 m dydžio, be kultūrinio sluoksniu. P šlaite 4 m žemiau aikštelės yra 5 m pločio terasa. Šlaitai statūs, 2–5 m aukščio. Piliakalnis netyrinėtas, datuojamas I tūkstantmečiu.

Lygiamiškio piliakalnis yra 1,05 km į PV nuo Užpalių bažnyčios, 120 m į V nuo Šventosios dešiniojo kranto. Jis įrengtas Šventosios kranto aukštumos kyšulyje. Aikštelė pailga PV–ŠR kryptimi, netaisyklingo trikampio formos, 70 × 60 m dydžio. V ir PV jo pakraštyje supiltas 90 m ilgio, 10 m pločio ties pagrindu, iki 1,3 m aukščio pylimas. Aikštelėje yra kultūrinio sluoksniu liekanų. Ariant buvo randama degėsių, kaulų, akmeninių kirvukų. Šlaitai statūs, 8–10 m aukščio, išskyrus V šlaitą. Į Š ir R nuo piliakalnio yra papėdės gyvenvietė. Joje rasta lipdytos brūkšniuotosios ir grublėtosios keramikos. Piliakalnis netyrinėtas, datuojamas I tūkstantmečiu. Radiniai saugomi Lietuvos nacionaliniame muziejuje.²⁰

Yra dar Užpalių, Likunčių, Žaibiškių, Bikūnų, Armališkių, Šikšnių, Gaigalių, Baltakarčių piliakalniai, kurie žinomi ir apie kuriuos kaupiama informacija.

Užpalių valsčiaus vertybė yra Vaiskūnų geomorfologinis draustinis. Jo teritorija apibūdinta glaciomorfologiškai, įrodant, kad ji nenuginčijamai vertinga kaip Sėlių aukštumos etalonas.

Išvados

1. Buvusio Užpalių valsčiaus paviršiui būdinga didelė geologinė ir geomorfologinė įvairovė, kurią lėmė sudėtinga paleogeografinė raida. Pasiecti 68–243 m gylyje devono sluoksniai byloja, kad kvartero storumė labiau įvairuoja.

2. Ant pagrindinių sluoksnių paleoreljefo paaukštėjimų ir jų pašlaitėse formavosi pakraštinių darinių ruožai, sudaryti iš įvairios ledyno tirpsmo zonoje suklostytos moreninės (priemolių, priesmėlių, žvyro, gargždo) medžiagos.

3. Kairiajame Šventosios krante išsidėsčiusi Sėlių aukštuma, dešiniajame – Šventosios plynaukštė. Vaiskūnų masy-

²⁰ www.utena-on.lt/utenos-enciklopedija/piliakalniai/piliakalniai.htm.

---

ve daug didelių kalvų, plokščiakalvių, daubų, o kalvagūbrių ašys svyruoja nuo pietų–šiaurės krypties iki vakarų–rytų krypties. Ypač išraižytas moreninis ruožas į šiaurę nuo Malinio ežero. Jam būdingi statūs ir kalvingi šlaitai, o kalvos pasiekia 155,6 ir 154,3 m absoliutinį aukštį.

4. Šventosios plynaukštė skiriasi nuo Sėlių aukštumos, nes ledyno tirpimas ir praplovimas tirpsmo vandenimis buvo greitesni, tad dominuoja paplautos bangos, lėkštos kalvos, lygumų plotai.

5. Nuogulų granuliometrinės sudėties grafikuose pavaizduota Užpalių karjerų ir Šventosios slėnio aliuvinių nuogulų sudėties kreivės, kurios skiriasi – slėnio sluoksnių nuogulų kreivės vienesnės, nes dominuoja smulkesnės frakcijos. Karjerų (Bajorų, Lygiamiškio) sluoksnių nuogulų kreivėms būdingesnis daugiau bimodalinis dalelių pasiskirstymas negu slėnio.

6. Gamtinis paveldas žymus garsiu Krokulės šaltiniu, nepakankamai saugomu Šeimyniškių konglomeratu ir daugeliu piliakalnių. Pastariesiems daug dėmesio skiria istorikai bei archeologai, vadinasi, tiriamoji teritorija išskirtinai svarbi istoriniu požiūriu.

Užpalių apylinkių vandenys ir jų hidrografiniai ypatumai

Aldona Baubiniėnė

Gamtos tyrimų centro Geologijos ir geografijos institutas

Užpalių valsčius išsidėstęs Vakarų Aukštaičių plynaukštėje bei vakariniame Aukštaičių aukštumos šlaite, kurio glacigeninį reljefą daugiausia formavo Šventosios vidurupio ir Virintės–Siesarties ledyninės plaštakos. Plynaukštės ir aukštumos dubumos pertvertos recesinių moreninių ruožų, performuotų priedyninių baseinų, ir išraižytos gilių senslėnių. Visa valsčiaus teritorija išraižyta Šventosios upės intakų, kurie iš kairės ir dešinės suteka į ilgiausią (246,0 km), tik Lietuvos teritoriją drenuojančią upę. Šventoji, išsiveržusi iš ežerų „apsupties“, Užpalių valsčiumi teka apie 20 kilometrų, kas sudaro tik 8% viso upės ilgio. Tačiau ši upės atkarpa nors ir nėra ilga, bet pati vingiuočiausia.

Aukštaičių aukštumos pašlaite vingiuojanti Šventoji dalija Užpalių valsčių į dvi beveik lygias dalis: aukštesnę – Sėlių aukštumą ir žemesnę – Vakarų Aukštaičių plynaukštę, kurių pažemėjimuose telkšo nedidelių pavienių liekaninių ežerų „akys“, o giliai iširėžusiame Šventosios upės slėnyje gausu šaltinių vietų.

Darbo tikslas – remiantis ekspediciniais tyrimais bei rašytiniais šaltiniais apžvelgti Užpalių apylinkėse esančių vandens telkinių pasiskirstymą abipus Šventosios upės (skirtingoje litomorfogenetinėje aplinkoje: Sėlių aukštumoje ir Vakarų Aukštaičių plynaukštėje), jų hidrografinius ypatumus bei pokyčius, dydžius bei formą. Remiantis valsčiaus pavadinimu patvirtinti faktą, kad teritorija įsikūrusi pelkių apsuptyje, už palių.

Pagrindiniai tyrimo uždaviniai buvo identifikuoti, atsižvelgiant į aplinkos kaitą, valsčiaus teritorijoje esančių vandens telkinių išsidėstymą bei pokyčius.

Svarbiausi darbo metodai buvo įvairių metų kartografinės ir rašytinės medžiagos analizė, jų palyginimas, ekspediciniai tyrimai su esamos būklės fotofiksacija ir aprašymu.

Valsčiaus teritorijoje esantys vandens objektai buvo identifikuojami remiantis VU, Gamtos mokslų fakulteto Kartografijos centro darbuotojos L. Kavaliauskienės parengta Užpalių valsčiaus kartografinė medžiaga M 1:50 000, kurioje apibrėžtos Užpalių valsčiaus ribos. Detalesniems vandens objektų tyrimams bei palyginimui naudoti įvairių metų topografiniai žemėlapiai M 1:25 000, M 1:10 000, ortofotonuotraukos.

Hidrografiniams pokyčiams įvertinti buvo atlikti upių ilgių, baseinų plotų skaičiavimai, gautų rezultatų palyginimas iki sausavimo darbų ir po jų.

Užpalių valsčiaus ežerų, pelkių (durpynų) identifikavimui pasinaudota topografiniais žemėlapiais M 1:10 000, jų aprašymui panaudota ekspedicinių tyrimų medžiaga, Lietuvos TSR ežerų sąrašas su morfometriniais duomenimis, 1964 m., Lietuvos durpių kadastras, 1995 m., apklausti vietiniai gyventojai.

Straipsnis leidyklai įteiktas 2011 08 25, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslų darbų komisijos įvertintas 2013 05 28, pirmą kartą paskelbtas 2013 07 03 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliai tyrimai“, ISSN 2029-0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt.

Įvadas

Valsčiaus centras – Užpaliai, tai už palių, balų, pelkių esanti vietovė. Pats Užpalių vardas buvo rašomas dvejopai: Užpaliai ir Ušpaliai (B. Kviklys „Mūsų Lietuva“, 1964–1968). Ir abu vardai kildinami nuo vandens objektų – pelkių ir upelio pavadinimo. Užpalėnai teigė, kad pavadinimas kilęs nuo dviejų žodžių: *už* ir *palių*, t. y. vietovė, kuri yra už palių (pelkių). Ušpalėnai tvirtino, kad vardas kilęs nuo nedidelio Ušpalės upelio, įtekančio į Šventąją.

Užpaliai išsikūrę erdviame Šventosios klonyje. Pasak prof. Č. Kudabos, mištelis išpūdingai atrodo artėjant prie jo nuo Ąlaušo ežero, kurio duburys yra apie 40 metrų aukščiau Šventosios upės vagos. Rudenėjant, kai rytai rūkanoti, atsidūręs šlaite ties Užpaliais jų nematai, nes garuojant Šventosios vandenims, visas slėnis užtrauktas rūko. Tik bažnyčios bokštai kyšo.

Šventosios upė – pagrindinė ir svarbiausia Užpalių apylinkių vandens ašis, daugiau nei 20 kilometrų giliu ir plačiu kloniu tekanti Užpalių valsčiaus teritorija. Šventosios krantus sujungia pačiame Užpalių miestelyje 1930 m. pastatytas gelžbetoninis tiltas. Prieš tai būta ir daugiau tiltų. Seniausias tiltas buvo ažuolinis, kurio likučiai dar ir dabar aptinkami apie 500 metrų į pietus nuo dabartinio.

Vėliau statytas, taip pat medinis, tiltas sudegė Pirmojo pasaulinio karo metais.

Dabartinė Užpalių seniūnija užima 17 600 ha plotą, iš kurių 211 ha užima vandenys. Tai sudaro 1% seniūnijos teritorijos.

Šventosios upė ir jos intakai Užpalių apylinkėse

Iki Sartų ežero Šventoji teka jaunu eroziniu slėniu arba ledyninio reljefo tarpugūbriais bei rinomis. Vakaruose Šventoji išsiveržia iš ežerų virtinės, patenka į pratakų Pășčio ežerą ir nuo čia prasideda tikrasis Šventosios vidurupis, pasukantis į pietvakarius senoviniu slėniu. Šventosios senslėnis prasideda tik patekus upei į Vakarų Aukštaičių plynaukštės ribas.

Pagal meandrų pobūdį tarp intakų Narupio ir Girbio (ruožo ilgis – 19,8 km) Užpalių valsčiaus teritorijoje Šventosios upės atkarpa viena vingiuočiausių. Į pietvakarius tekančios Šventosios upės vingiuotumo koeficientas – 1,75.¹ Upės vingiai eina vienas paskui kitą. Nuo Lųgamiškio piliakalnio, pagal vietinių gyventojų pasakojimą, matyti septyni mistiniai Šventosios upės vingiai (1 pav.).

Upė, „ieškodama“ savo kelio, daug kartų keitė vagą – tai platindama vingį, tai nukirsdama. Todėl upės salpoje vietomis matosi senvagių likučiai (2 pav.). Šventosios pakrantėse gyvenantys užpalėnai pasakoja, kad per šimtmetį upės krantai pakito apie 50 metrų.

Šventosios upės intakai Užpalių apylinkėse mažiau vingiuoti: Ąlaušos vingiuotumas – 1,43, Bradesos – 1,26, Nasvės – 1,72. Juolab kad visuotinės melioracijos laikais daugelis upių vingių buvo ištiesinti.

Hidrologai teigia, kad Šventoji – dar jauna upė. Kylant Vidurio Lietuvos žemumai, pasislinko takoskyra, todėl Šventosios vidurupio ir žemupio dešinieji intakai nėra pakankamai susiformavę.² Šventosios baseine vyrauja natūralios upių ir upelių vagos, tačiau dešiniakrantėje baseino dalyje jų išlikę mažiau.

¹ Jablonskis J., Gaigalis K. *Šventosios baseino hidrografija*, Vilnius, 1973.

² Kilkus K. *Lietuvos vandenų geografija*, Vilnius, 1998.

1 pav. Šventosios upės vingiai nuo Lygiamiškio piliakalnio.
Str. nuotraukos – A. Baubinienės

2 pav. Šventosios upės senvagė ties Lygiamiškio piliakalniu

Užpalių valsčiaus teritorija upė srūva Aukštaičių aukštumos papėde. Jos vidurpio slėnį sudaro salpa (apie 10% slėnio ploto) ir 2–4 terasos. Iš jų svarbiausia aukštesnė (8–10 m aukščio) terasa, į kurią nusileidžia tankus raguvų tinklas. Šioje atkarpoje Šventoji neša mažai sąnašų, todėl salpa daug kur formuojasi, užaugant ir durpėjant krantams.³

Vagos nuolydis tarp Paščio ežero ir Jaros–Šetekšnos žiočių yra 0,049%. Utenos rajono ribose Šventosios vidutinis nuolydis – 0,052%. O didžiausias upės nuolydis Užpalių valsčiaus ribose yra Ilčiukų–Užpalių atkarpoje – 0,066%. Todėl čia buvo pastatyti net trys malūnai: Ilčiukų, kuris dabar sugriautas, Degėsių, kuris statytas 1922 m., jo užtvankos aukštis siekė 2,8 m, vėliau nugriautas; Užpalių, statytas 1836 m., užtvankos aukštis – 3,2 m, malūno galingumas buvo 28 kW.⁴

³ Basalykas A. *Lietuvos TSR fizinė geografija*, Vilnius, 1965.

⁴ *Lietuvos TSR upių kadastras*, Vilnius, 1962.

3 pav. Užpalių
HE užtvanka

4 pav. Gulbės
patvenktoje Šventojoje
ties Bajorų kaimu

Užpaliuose 2002 m. 153,7 km nuo Šventosios žiočių pastatyta Užpalių HE. (3 pav.). Patvenktos upės plotas – 24,9 ha (4 pav.).

„Lietuvos enciklopedijoje“⁵ rašoma, kad nuo 1932 m. Užpaliuose veikė vandens matavimo stotis. Stotis buvo įsteigta prie gelžbetoninio tilto kairiojo kranto per Šventąją. Jos stebėjimų duomenimis (1933–1943 m.) vidutinis Šventosios (1 710 km² baseino plotas) debitas ties Užpaliais siekė 12,4 m³/s.

Nuo 1956 m. hidrologiniai stebėjimai buvo atnaujinti ir tęsėsi iki 1964 metų. Stebėjimų laikotarpiu (1956–1963) vidutinis Šventosios upės debitas ties Užpaliais siekė 13,1 m³/s, nuotėkio modulis – 7,7 l/s km², nuotėkio aukštis 242 mm. Šventosios upės vandens lygio vidutinė svyravimo amplitudė – 3,3 metrai.

Stoties duomenimis (9 metų stebėjimų), potvynio pradžios vidutinė data buvo kovo mėn. 25 diena, potvynis maksimumą pasiekdavo balandžio mėn. 6

⁵ Lietuvos enciklopedija, Boston, t. 32.

dieną, o baigdavosi gegužės mėn. 18 dieną. Bendra potvynio trukmė – 45 dienos. Vidutinis maksimalus debitas – 59,0 m³/s.

Poplūdžių maksimumas (per stebėjimų laikotarpį) stebėtas 1962 metais ir siekė 53,5 m³/s. Vidutinis per stebėtą laikotarpį – 16,4 m³/s. Nuotėkio modulis – 9,6 l/s km². Nuotėkio laikotarpiu minimalūs paros debitai vasaros–rudens laikotarpiu buvo 2,92 m³/s, vidutinis – 4,40 m³/s, o paros debito norma – 4,26 m³/s. Šaltuoju žiemos periodu mažiausias paros debitas per stebėjimų laikotarpį (1957–1964 metais) buvo 4,66 m³/s, vidutinis – 8,06 m³/s, o paros debito norma – 7,83 m³/s.⁶

Vidutiniškai per metus Šventosios baseine iškrenta 750 mm kritulių, iš kurių 32% iškrenta šaltuoju metų laiku. Nuotėkis yra natūraliai sureguliuotas – 40% sudaro požeminiai vandenys, o sniego ir lietaus – atitinkamai 32 ir 28%. Šventosios upė yra mišraus maitinimo, nes nė vienas mitybos šaltinių nesudaro 50%.

Užpalių apylinkių vandenys į Šventąją sunėša nemažai upelių. Didesnieji iš jų – Bradesa, Nasvė, Alauša, Ūdrokšlis, Ringis (1 lentelė). Tačiau žymiausia – mažoji Krokulė. Jos ištakos – šventame šaltinyje. Krokulė, neužšalanti net žiemą, per sekundę atiduoda 7 litrus vandens, o jos vandens temperatūra laikosi apie 7°C.

Anksčiau Šventąja dažnai praplaukdavo sielininkai, plukdydami medžius iš miškingo jos aukštupio. Sieliai išraudavo jų kelyje pasitaikančias žoles, todėl upė buvo švaresnė.

Iki Užpalių Šventosios baseino upių tankumas 0,70 km/km².⁷

1 lentelė

Tiesioginiai Šventosios upės intakai Užpalių valsčiaus apylinkėse (pagal B. Gailiušio, J. Jablonskio, M. Kovalenkoviėnės „Lietuvos upės“, 2001)

Atstumas nuo žiočių, km	Įtekėjimo krantas	Intako pavadinimas	Ilgis, km	Baseino plotas, km ²
167,1	k	Alauša	8,3	75,2
166,0	d	Narupis	5,5	7,9
164,1	k	Karčiupis	3,8	4,5
155,8	d	Ūdrokšlis	3,0	11,0
152,1	k	Ringys	3,8	8,5
149,5	k	Bradesa	10,2	19,6
149,0	d	Š-8	3,7	6,1
146,2	k	Girbys	6,0	9,6
138,0	d	Nasvė	24,6	64,1

Visa Užpalių valsčiaus teritorija priklauso Šventosios baseinui. Be tiesioginių Šventosios intakų, valsčiaus teritoriją drenuoja ir tų intakų intakai.

Indrajės upelis (38,1 km ilgio) prasideda 1,0 km šiauriau Vaikeso ežero. Aukštupyje iki Pășčio ežero (kitas Paščio ež.) ji vadinama Taurokšne. Nuo versmių iki 32,8 km ir nuo 6,5 km iki žiočių reguliuota. Užpalių valsčių drenuoja tik pats jos žemupys. Baseino plotas – 104,8 km². O už 3 kilometrų nuo Paščio ežero Šventąją savo vandenimis papildė Alauša – Šventosios kairysis intakas, įtekantis į ją tarp Ilčiūkų ir Likañčių. Prie pat žiočių upelį kerta Užpalių–Dusetų kelias. Ąlaušos upelio versmės – Ąlaušo ežere, todėl nuo pastarojo skaičiuojamas ir upelio ilgis (8,3 km). Baseinas ištįsęs iš pietų į

⁶ Gailiušis B., Jablonskis J., Kovalenkoviėnė M. *Lietuvos upės*, Vilnius, 2001.

⁷ Jablonskis J., Gaigalis K. *Šventosios baseino hidrografija*, Vilnius, 1973.

šiaurę apie 14 km, baseino plotas – 75,2 km². Nuo versmių iki žiočių upelis krinta 40 m, taigi vagos vidutinis nuolydis siekia net 0,48%. Prie Alaušos ištakos, Ąlaušų kaime, stovi senas (statytas 1890 m., užtvankos aukštis 5,6 m) vandens malūnas, o žemupyje (apie 3 km iki žiočių) 1975 m. įrengtas Satarečiaus tvenkinys (plotas 9,9 ha). Upelio vidutinis debitas žiotyse yra apie 0,55 m³/s. Į Ąlaušą iš dešinės įteka Inglaudos upelis (ilgis 5,3 km). Inglaudos upelis nuo versmių iki 1,6 km sureguliuotas. Upelio baseino plotas – 4,9 km².

Už daugiau nei vieno kilometro nuo Alaušos žiočių į Šventąją iš dešinės įteka neilgas (5,5 km) Narupio upelis. Jo ištakos – Pakalnio ežere. Iš senesnių žemėlapių matyti, kad upelio būta ilgesnio. Jis jungė ir kitus du ežerėlius – Momėniškį ir Čiūteikį. Tačiau upelis buvo sureguliuotas ir jo kelias sutrumpėjo.

Karčiupis – trumpas (3,8 km) Šventosios kairysis intakas, įtekantis į ją žemiau Ilčiukų. Upelis (baseino plotas 4,5 km²) srūva nuo Gailiėšionių kaimo, teka iš pietų į šiaurę lygiagrečiai Ąlaušai. Žemupyje upelis labai greitas, nes vaga yra giliai iširėžusi ir jos nuolydis siekia net 2%. Pavadinimas greičiausiai sietinas su liet. *kartus* – „gailus, aštraus skonio“.

Nuo Karčiupio už daugiau nei 8 km iš dešinės įteka tik 3 km ilgio upeliukas – Ūdrokšlis (5 pav.). Nors upelis ir trumpas, tačiau surenka vandenį iš didelio baseino. Jo plotas siekia 11,0 km².

Ringys taip pat įteka į Šventąją iš kairės, bet jau beveik 4 km žemiau Ūdrokšlio žiočių, Užpalių miestelio pietiniame pakraštyje. Ilgis – 3,8 km, baseino plotas – 8,5 km². Upelis lėtas, natūralus tik jo žemupys, o likusi atkarpa buvo ištiesinta melioruojant pašlapusį baseiną (upelis reguliuotas nuo 3,5 iki 1,4 km). Taigi pavadinimas, kilęs, matyt, iš liet. *ringis* – „vingis“, jau neatitinka tikrovės.

Bradesa įteka į Šventąją iš kairės, 2,6 km žemiau Ringio žiočių. Ilgis – 10,2 km, baseino plotas – 19,6 km², versmės – Bradeso ežere, netoli Kirklių kaimo. Aukštupį kerta Utenos–Sudeikių, o žemupį (prie žiočių) – Užpalių–Vyžuonų keliai. Beveik 5 km Bradesos aukštupio virto melioracijos grioviu. Gražiausia upelio atkarpa yra

5 pav. Alaušo ežeras

žemiau Gaigalių kaimo – labai padidėja vagos nuolydis ir srovės greitis, upelį spaudžia aukšti skardžiai, kairiajame krante atsiranda plikų atodangų. Vandens debitas žiotyse yra apie 0,15 m³/s.

Nasvė – ilgiausias Šventosios intakas Užpalių apylinkėse, kurio versmės – Užpalių valsčiaus teritorijoje. Nemažą kelio atkarpą upė vingiuoja dešiniąja Šventosios upės baseino dalimi, tačiau „susitinka“ su Šventąja jau už valsčiaus ribų. Upės ilgis – 24,6 km, baseino plotas – 64,1 km². Utenos rajono ribose ji yra ilgiausias Šventosios dešinysis intakas. Versmės yra tik 2,5 km nuo Šventosios, prie Norvaišių kaimo, tačiau užsimezges upelis teka priešinga kryptimi. Teka per Noniškie ežerą ir tik aukščiau Vilučių, pasukęs į pietus, pradeda tekėti lygiagrečiai Šventajai. Dar vieną ryžtingą posūkį į vakarus Nasvė padaro, kai į ją iš kairės įsilieja Upius. Pratekėjusi pietiniais Vilkabrukių kaimo pakraščiais, ji kerta pašlapusį mišką ir netrukus pasiekia Šventąją ties Šveņtupio kaimu. Nasvės aukštupio „nenormali“ tėkmės kryptis yra poledynmetyje vykusių „perskirstymo“ tarp Šventosios ir Nemunėlio baseinų atspindys. Kadaiše Nemunėlio baseinui priklausęs Nasvės aukštupys stipriai užpelkėjo, todėl, melioruojant žemes, 6,5 km ilgio upelio atkarpa buvo ištiesinta. Toks pat likimas ištiko ir 9 km ilgio vidurupio ruožą aukščiau Upiaus žiočių. Tik žemupys išliko laisvai kilpinėjantis. Čia vaga įsirežusi giliau (nuolydis apie 0,3%).

Panašiai yra ir su didžiausiu Nasvės intaku Upiumi (ilgis – 5,5 km, baseino plotas – 7 km²). Jo aukštupys iki Mominio ežero buvo ištiesintas, o 1,5 km žemupio atkarpelė išliko nepakitusi.

Kaip po melioracijos darbų pakito tiesioginių Šventosios upės intakų ilgiai ir baseino plotai Užpalių apylinkėse, matyti 2 lentelėje.

2 lentelė

Šventosios upės tiesioginių intakų ilgių ir baseinų ploto pokyčiai Užpalių apylinkėse

Intako pavadinimas	Ilgis, km			Baseino plotas, km ²		
	1959 m. kadastro duomenys	2001 m. kadastro duomenys	Pokyčiai	1959 m. kadastro duomenys	2001 m. kadastro duomenys	Pokyčiai
Alauša	8,8	8,3	-0,5	77,3	75,2	-2,1
Narupis	6,0	5,5	-0,5	9,5	7,9	-1,6
Karčiupis	4,1	3,8	-0,5	7,9	4,5	-3,4
Ūdrokšlis	-	3,0	-	-	11,0	-
Ringys	3,8	3,8	0	8,7	8,5	-0,2
Bradesa	10,3	10,2	-0,1	19,7	19,6	-0,1
Š-8	-	3,7	-	-	6,1	-
Girbys	4,4	6,0	+1,6	13,3	9,6	-3,7
Nasvė	26,8	24,6	-2,2	69,9	64,1	-5,8

Paskaičiavus dešiniuosius ir kairiuosius tiesioginius Šventosios intakus Užpalių krašte, matome, kad jų skaičius yra panašus, tačiau bendras intakų ilgis dešiniajame Šventosios krante yra didesnis.

Visi tiesioginiai Šventosios intakai Užpalių apylinkėse po melioracijos darbų sutrumpėjo nuo 0,1 iki 2,2 km, išskyrus Girbio upelį, kuris pailgėjo 1,6 km. Baseinų plotai po sausinimo darbų sumažėjo nuo 0,1 iki 5,8 km² (2 lentelė).

Užpalių krašto ežerai

6 pav. Ūdrokšlio
upelis Kaniūkuose

Šventosios baseine telkšo 658 ežerai, didesni kaip 0,5 ha. Alaušo ežeras (6 pav.), su kuriuo rytuose ribojasi Užpalių valsčius, – vienintelis ežeras valsčiaus apylinkėse, didesnis kaip 10 km². Tai takoskyrinis ežeras, turintis nedidelį santykinį baseiną. Tokių ežerų vandens lygis per metus mažai svyruoja – 30–40 cm.

Alaušas – ištįsęs iš šiaurės į pietus 6 km ir yra iki 3,5 km pločio. Bendras plotas – 1 054 ha (3 lentelė). Tai vienas didžiausių ežerų Lietuvoje. Apsuptas moreninių plotų, priklauso patvenktinių ežerų tipui. Ežero dugnas nelygus, krantai vietomis taip pat nelygūs, karpyti. Ypač pietinėje dalyje. Alaušo ežere yra dvi salos – šiaurės vakarinėje dalyje – viduryje tarp Bikuškio dvaro ir Ruklių šilelio.

Ežeras yra gana žuvingas. Sugaunama lydekų, ešerių, kuojų, seliavų, karšių. Alaušo ežero skaidrumas vasarą siekia 6 metrus. Ežero dugne daug gilių duobių. Viena jų, esanti 250 m nuo kranto pietrytinėje dalyje, yra net 42 m gylio.

Jau Užpalių valsčiaus teritorijoje telkšantis Alksno ežeras priklauso Alaušo ežero baseinui. Tai vienas didesnių ežerų Užpalių apylinkėse. 18 ha ploto ežeras tyvuliuoja už 4 km į rytus nuo Užpalių miestelio. Iš ežero išteka Alksnaitė, įtekanti į Alaušą. Pagal absoliutinį aukštį Alksno ežeras Užpalių valsčiaus teritorijoje telkšo bene aukščiausiai (157,4 m). Alaušo ežeras už jį daugiau nei 19 metrų žemiau. Ežeras seklaus, užaugantis, lėkštais krantais.

3 lentelė

Užpalių valsčiaus ežerai (pagal Lietuvos TSR ežerų sąrašą su morfometriniais duomenimis, VŪPI, 1964)

Ežero pavadinimas	Ežero tiesioginis baseinas	Ežero plotas, ha	Ilgis, m	Plotis, m	Krantinės ilgis, km	Intakai	Ištakai	Absoliutinis aukštis, m	Ežero baseino plotas, km ²
Alaušas	Alauša	1 071,8	4,95	2,50	21,95	4 bv	Alauša	138,2	51,73
Bedugnis	Alauša	0,9	0,11	0,05		1 bv	1 bv	155,0	
Dumblys	Šventoji	10,7	0,55	0,30	1,70		1 bv	105,7	

(tęsinys)

Ežero pavadinimas	Ežero tiesioginis baseinas	Ežero plotas, ha	Ilgis, m	Plotis, m	Krantinės ilgis, km	Intakai	Ištakai	Absoliutinis aukštis, m	Ežero baseino plotas, km ²
Daglėjėlis	Šventoji	5,0	0,39	0,14	0,95	1 bv	1 bv	100,2	
Duvėnas	Indraja	11,3	0,66	0,22	1,65	–	–	101,3	
Duvėnėlis	Šventoji	5,1	0,39	0,23	0,97	–	–		
Paštys	Šventoji	68,0	2,26	0,61	5,95	1 bv	Šventoji	99,1	1 559,08
						Indraja			
						Šventoji			
Pilašius	Šventoji	14,6	0,78	0,25	2,15	1 bv	1 bv	106,1	
Vokas (Jaciškių)	Šventoji	2,0	0,16	0,11	0,52	–	–		
Kunigiškių (Baukio)	Nasvė	5,3	0,41	0,14	0,91	–	1 bv	104,3	
Momeniškis	Šventoji	3,4	0,28	0,16	0,70	1 bv	1 bv	134,7	
Mominys	Nasvė	35,8	0,95	0,48	2,50	–	1 bv	105,8	6,13
Čiūteikis	Šventoji	3,3	0,30	0,13	0,75		1 bv	134,8	
Nasvaitis	Nasvė	3,0	0,32	0,11	0,65	Nasve	Nasve	–	
Noniškis	Nasvė	3,8	0,21	0,20	0,68	–	–	131,4	5,16
Pakalnis	Šventoji	6,0	0,30	0,27	0,90	1 bv	1 bv	120,9	5,24
Raistinis	Alauša	2,7	0,14	0,14	0,60	1 bv	1 bv	123,2	
Šiekštys	Alauša	20,1	0,89	0,31	2,02	1 bv	1 bv	139,6	
Šiekštelis	Alauša	8,5	0,37	0,30	1,10	1 bv	1 bv	148,7	
Alksnas	Alauša	18,0	0,70	0,45	2,25		1 bv	157,4	55
Kremblys	Alauša	1,9	0,18	0,12	0,40	–	1 bv	123,4	
Ilgys	Šventoji	12,8	0,78	0,37	2,20	1 bv	1 bv	104,1	
Malinis	Alauša	8,0	0,45	0,25	1,10	–	–	132,0	
Žvirgždelis	Pasčio ežeras	2,5	0,32	0,14	0,65	–	1 bv		
Žvirgždys	Pasčio ežeras	6,2	0,63	0,13	1,40	–	–	103,5	

Mominys – trečias pagal dydį ežeras Užpalių valsčiuje. Patvenktinės kilmės, žemais, kai kur užpelkėjusiais krantais ežeras. Šiaurės vakarinė ežero pakrantė apaugusi miškais. Per ežerą teka Nasvės kairysis intakas Upius.

Nemažai ežerų susikaupę paribyje tarp Utenos, Zarasų ir Rokiškio rajonų. Kadaisė toje vietoje ribojosi Užpalių, Dusetų ir Jūžintų valsčiai. Dar Užpalių valsčiaus ribose telkšo Pakštys, Dumblys, Ilgys, Pilašius, Duvėnas, Duvėnėlis, Žvirgždys, Žvirgždelis. Kitapus, jau dešiniajame Šventosios krante, visai ant Utenos–Rokiškio rajonų ribos tyvuliuoja Daglėjėlis. O toliau, pietvakarių kryptimi – Čiūteikis, Momeniškis, Pakalnis.

Dumblys, Ilgys, Pilašius, Žvirgždys, Žvirgždelis, Duvėnas priklauso Vaiskūnų geomorfologiniam draustinui, įkurtam išsaugoti gausių termokarstinių pradubų performuotą reljefą. Užpelkėjusiomis pakrantėmis draustinio ežerai priklauso Šventosios baseinui.

Vienas iš draustinio ežerų – Dumblys. Ežeras, turintis trikampio formą, yra negilus, žemais ir užpelkėjusiais krantais. Iš jo į Šventąją srovėna bevardis upelis.

Kitas, didesnis Užpalių apylinkių ežeras – Ilgys (plotas 13 ha). Jame taip pat pradžia randa upelis, tekantis į Šventąją. Ežeras užaugęs vandens augalija, užpelkėjusiomis (ypač pietinėmis) pakrantėmis. Ilgys protaka jungiasi su Žvirgždelio ežeru (7 pav.).

7 pav. Žvirgždelio ežeras

Paštys – trijų rajonų sandūroje telkšantis ežeras, turintis tris intakus ir vieną ištaką (per ją teka Šventoji). Nuo jo prasideda tikrasis Šventosios vidurupis. Tai didžiausią baseiną Užpalių valsčiuje turintis ežeras (2 lentelė). Vakarinė ir pietinė ežero pakrantės apaugusios mišku. Paštys – žemiausiai pagal absoliutinį aukštį (99,1 m) Užpalių valsčiuje telkšantis ežeras.

Ežerai valsčiaus teritorijoje susitelkę 99,1–157,4 m absoliutiniame aukštyje. Daugiausia jų yra 99–135 m absoliutiniame aukštyje.

Įdomios formos Pilašius, Utenos–Zarasų rajonų sandūroje esantis užpelkėjęs ežeras. Per vidurį suspaustas, jis primena aštuoniukės formą.

Dauguma ežerų Užpalių valsčiuje sujungti protakomis. Dumblys su Pilašiumi. Ilgys su Žvirgždeliu ir Žvirgždžiu. Duvėnas su Duvėneliu. Šiekštėlis su Šiekščiu ir Alaušu. Alksnas, Bedugnis ir Alaušas. Noniškis su Nasvaičiu. Didžioji ežerų dauguma turi intakus ir ištakas.

Kairiajame Šventosios krante ežerų kur kas daugiau nei dešiniajame. Didžiausias – Alaušas (1 071,8 ha), mažiausias – Bedugnis (0,9 ha). Paštys – didžiausią baseiną turintis ežeras Užpalių valsčiuje.

Užpalių apylinkių pelkės (durpynai)

Pelkėmis vadinami drėgni žemės paviršiaus plotai, kuriuose auga drėgmę mėgstantys augalai ir kaupiasi durpės. Paviršiaus plotai, kuriuose durpių sluoksnio storis yra labai plonas ir augančių pelkinių augalų šaknys siekia mineralinį gruntą, vadinami supelkėjusia žeme. Kai bent viename supelkėjusios žemės plote durpių sluoksnis būna storesnis negu 30 cm, pradeda susidaryti pelkė. Durpės – svarbiausias pelkės požymis ir didžiausias jos turtas.

Kad susidarytų pelkė, būtinos kelios sąlygos. Svarbiausia iš jų – drėgmės perteklius. Kitos sąlygos – reljefas, dirvožemio savybės, garavimas, infiltracija, nuotakumas ir kt.

Dėl dauboto reljefo pelkių daugiausia susidaro aukštumose, o lyguminėse dalyse jų daugiau upių baseinų nenuotakiuose, takoskyrinėse dalyse. Pelkės susi-

daru užpelkėjus ežerams, supelkėjus sausumai bei šaltiniuotom vietom. Daug kur pelkėdaros procesus skatina negiliai slūgsantys gruntiniai vandenys.

Pelkės, kaip ir kitos periodiškai šlapios žemės, intensyviai buvo melioruojamos. Todėl iki 1985 metų pelkių sumažėjo beveik perpus.⁸

Utenos rajone yra 261 durpynas, kurio bendras plotas – 5 755 ha. Utenos rajono pelkės užima 3,9% rajono teritorijos. Tai gerokai viršija Lietuvos teritorijos pelkėtumo vidurkį (2,3%) ir „pateisina“ Užpalių miestelio vardą.

Šventosios upės baseino (1 710 km²) pelkėtumas 153 km iki žiočių (Užpalių HS) – 12%.

Pagal Lietuvos durpynų kadastrą, Užpalių apylinkėse iš didesnių išliko abipus Nasvės upės jos slėnyje susiformavęs Bėkinčių durpynas. Jis slūgso 6 km į šiaurės vakarus nuo Užpalių miestelio. Durpyno plotas – 63 ha, vidutinis durpių storis – 1,03 m, didžiausias – 2,4 metrai. Pelkė – žemapelkinio tipo, maitinama kritulių ir gruntinio vandens. Durpynas – netaisyklingos formos, sukultūrintas. Durpyne yra vidaus sausmių (5,4 ha). Pats durpynas apsausintas, susiformavęs ant priemolio, smėlio, priemolio. Atskirose vietose sapropelio yra iki 1,1 m. Tiriamieji durpyno darbai atlikti 1959 metais.

Už 2,5 km į šiaurės vakarus nuo Užpalių, Šventosios upės slėnyje, telkšo Butiškių (Samanynės) durpynas. Bendras durpyno plotas – 6 ha, pramoninis – 5 ha. Didžiausias durpių storis – 3,4 m, vidutinis – 2,29 metrai. Durpynas – mišraus tipo, netaisyklingos formos. Pačiame durpyno viduryje auga 2–3 m pušys, pakraščiuose – pušys ir beržai iki 4–5 m aukščio. Ant molio slūgsantis durpynas apsausintas, sapropelio randama iki 5,6 metrų.

Dar vienas – Tarvydžių durpynas, nuo Užpalių į šiaurę nutolęs 3,5 km. Tai nedidelis, tik 3 ha plotą užimantis žemapelkinio tipo durpynas, turintis vidutinį 1,54 m durpių storį. Didžiausias durpių storis siekia 4 metrus. Durpynas netaisyklingos formos, sukultūrintas. Podurpiniame sluoksnyje dominuoja priemolis, smėlis.

Nasvės upės slėnyje, šalia Noniškio ežero telkšo Noniškio durpynas, nuo Užpalių miestelio į šiaurės rytus nutolęs 7,5 km atstumu. Bendras pelkės plotas – 6,4 ha, pramoninis – 5,8 ha. Durpių didžiausias storis siekia 7,0 m, vidutinis – 2,99 m. Tai netaisyklingos formos žemapelkinio tipo pelkė. Pelkėje auga 3 m aukščio berželiai. Durpyno kupstuotumas – 20%.

Už 6 km į šiaurę nuo Užpalių – Sterkoraistis. Tai lanko formos žemapelkė, sukultūrinta, nusausinga, užimanti 8 ha plotą. Didžiausias durpių storis siekia 3,5 m, vidutinis – 2,18 m.

Mominio durpynas susiformavęs Nasvės upės baseine, nutolęs 2,5 km į vakarus nuo Kaimynų gyvenvietės. Žemapelkinio tipo pelkės plotas 6 ha, vidutinis durpių storis – 0,70 m, didžiausias – 1,0 metras. Pelkė – elipsės formos, apaugusi beržų ir juodalksnių medžiais. Podurpyje vyrauja priemolis.

Kitapus Šventosios, 4,5 km į pietryčius nuo Užpalių, prie Alksno ežero, yra Alksno durpynas. Durpyno bendras plotas – 13 ha. Durpių didžiausias storis – 6,8 m, vidutinis – 2,56 m. Durpynas žemapelkinio tipo, pailgos formos, ištišęs š. r.–p. v. kryptimi. Auga 4 m aukščio beržai, šiaurinėje durpyno da-

⁸ Gailiūšis B., Jablonskis J., Kovalenkoviėnė M. *Lietuvos upės*, Vilnius, 2001.

lyje – tankūs krūmai. Durpyno kupstuotumas – 30%. Durpynas slūgso ant smėlio ir priemėlio.

Alaušos upės slėnyje glūdi Paversmio raistelis, nutolęs 8 km į rytus nuo Užpalių. Raistelio bendras plotas – 11 ha, didžiausias durpių storis – 5,7 metrai, vidutinis – 1,86 metrai. Tai š. r.–p. v. kryptimi išžėstos formos žemapelkė. Naudojama kaip pieva, podurpyje randama smėlio.

Už 6 kilometrų į pietryčius nuo Užpalių galima aptikti 5 ha ploto Grybinės balą. Tai netaisyklingos formos žemapelkė su 6 m siekiančiu durpių storiu, vidutinis durpių storis – 2,62 m. Baloje auga 3–6 m aukščio berželiai, pelkės kupstuotumas – 40%. Grybinės balos podurpio sluoksnyje slūgso smėlis, molis.

Jau Alaušo ežero baseine, už 4 km į pietryčius nuo Užpalių, išsidėstęs Pajuodraiščio durpynas. Pelkės bendras plotas – 6 ha, didžiausias durpių storis – 3,7 m, vidutinis – 1,72 m. Po durpėmis randamas smėlis. Pelkė nusausta, sukultūrinta, ištįsusi vakarų–rytų kryptimi.

Užpalių ir Daugailių valsčių paribyje, Bradeso ežero baseine, telkšo Bradesų pelkė, nutolusi nuo Sudeikių į pietvakarius apie 1 km. Bendras pelkės plotas – 10 ha. Vidutinis durpių storis – 1,83 m, didžiausias – 4,0 metrai. Tai netaisyklingos formos žemapelkinio tipo pelkė, nusausta, sukultūrinta.

Užpalių valsčiaus teritorijoje dominuoja žemapelkės, kurių dydis nuo 3 iki 63 ha. Didesni durpynai (Alksno, Paversmio, Bradesų), kurių plotas didesnis kaip 10 ha, telkšo kairiajame Šventosios krante. Tačiau didžiausias durpynas, esantis Užpalių valsčiuje – Bekinčių durpynas. Jis yra dešiniajame Šventosios krante, už 6 km į šiaurės vakarus nuo Užpalių, abipus Nasvės upės. Jo plotas – 63 ha.

Išvados

1. Užpalių apylinkėse tekančios Šventosios upės atkarpa viena vingiuočiausių per visą jos ilgį. Vingiuotumo koeficientas – 1,75.

2. Kairiųjų ir dešiniųjų tiesioginių Šventosios intakų skaičius Užpalių valsčiuje panašus, bet dešiniųjų intakų bendras ilgis (km) didesnis.

3. Ilgiausias Šventosios intakas Užpalių apylinkėse – Indrāja (38,1 km), tačiau tik pats žemupys yra valsčiaus teritorijoje. Alauša – ilgiausias intakas (8,3 km), nuo versmių iki žiočių tekantis valsčiaus teritorija.

4. Po melioracijos darbų tiesioginiai Šventosios intakai Užpalių valsčiuje sutrumpėjo nuo 0,1 km iki 2,2 km. Tik Girbio upė pailgėjo 1,6 km. Intakų baseinų plotai sumažėjo nuo 0,1 km² iki 5,8 km².

5. Ežerų daugiau kairiajame Šventosios krante nei dešiniajame (Užpalių valsčiuje). Ežerai daugiausia telkšo 99–135 m absoliutiniame aukštyje. Aukščiausiai valsčiuje tyvuliuoja Alksno ežeras (157,4 m absoliutiniame aukštyje), žemiausiai – Paštys (99,1 m absoliutiniame aukštyje).

6. Didžioji dalis valsčiaus ežerų turi intakus ir ištakus.

7. Užpalių valsčiaus teritorijoje dominuoja žemapelkės, kurių dydis nuo 3 iki 63 ha.

8. Didžiausias durpynas, esantis Užpalių valsčiuje – Bekinčių durpynas. Jis yra dešiniajame Šventosios krante, už 6 km į šiaurės vakarus nuo Užpalių miestelio, abipus Nasvės upės. Jo plotas – 63 ha.

Vasarinis Šventosios poplūdis

Stanislovas Balčiūnas

Daug ką žmogus per gyvenimą pamatai, išgyveni pirmą kartą. Ir ne tik pirmąją meilę, ievoms pražyodus ar lakštingaloms pragyodus Šventosios krantuos. 2005-ųjų vasara jau buvo ant slenksčio, kai pirmą kartą, gal per visą šešiasdešimtmetį, pamačiau tokią plačią ir galingą Šventąją, kokia būdavo tik po sniegingos žiemos per pačius pavasario polaidžius.

Kai sustojęs Užpaliuos ant Šventosios tilto žvelgi į šviežia žaluma išdažytus upės krantus ir vandenimis paplūdusias žydinčias pievas, iš vaikystės atklysta prisiminimai, kada sniegas putotais upeliais suplaukdavo į Šventąją, pašalui išsikraustant iš pievų ir miškų, upė plačiais vandenimis verpetuodama, pakrančių gluosnius girgždindama, plaukiančias ledo lytis jų šakomis glostydamas, plačiai išsiliedavo iš krantų.

Tais metais viskas buvo kitaip. Pavasaris Lietuvon ėjo pasimuistydamas lyg užsispyręs iš žiemos tvarto vedamas ožys. Žengs žingsnį ir vėl atgal – vėl šalnos, vėl žvarbama. Gal todėl taip vėlai ir kartu su vyšniomis ievos pražydo. O kai kurios obelys, dažniausiai pabaldavusios gegužės pradžioj, lyg kažko laukdamos ar bijodamos šiaurinio, žiedpumpurių nerodė iki vasaros, ir tik birželio pradžioj staiga ir trumpam, liūčių nuplautos, nuskalbtos, užsigobė baltą vestuvinių nuometą. Ir alyvoms kantrybė tuo pat metu pratrūko, visu melsvumu prasišiepė, nebegądinamos šalnų grėsmės.

Gegužės pabaigoje, vasarai atskubant, saulei nubraukus debesis nuo dangaus mėlynės, Šventoji didžiuliu, plačiu veidrodžiu suspindo net pakrančių pievose. Kur kasmet sodrios žolės prisiėdusios gromuliuodamos gulėdavo kaimiečių karvės, dabar plaukiojo išdidžios gulbės. Užpaliuose, stabtelėjęs ant Šventosios tilto, žvilgterėjau pasroviui. Ten, kur žydėdavo geltona pienių pieva ir dūgzdavo medunešio bangą pajutusios bitės, plaukė auksinė upė – pienės iki pat kaklo, tik žiedų galvutes keldamos iš vandens, stiebėsi į saulę, o kai kur lomelėse visai paniro po vandeniu. Ir nejučiom, prisiminus darbštų Užpalių seniūną, bitininką Vyta Jurką, atklydo kažkokia kvaila mintis. Kasmet kraštiečių susitikimuose seniūnas užpalėnus vaišindavo pavasarinium pienių ar vasarinium liepų, dobilų medumi. Gal šiemet jis turės medaus... iš upės? Bet pakalbintas seniūnas pritilusiu balsu ir lyg su kokia skausmo gaidelė pasakė, kad pienės skenduolės liko be nektaro. Ūkininkas iš Jociškių kaimo Albinas Sirvydis apgailestavo, kad ne tik karvėms neliko ganyklos, bet ir nebebus kur šieno pradalgės guldyti. Mat po vandeniu pabuvusi, pamirkusi žolė, Šventajai sugrįžus į vagą, sukris, subliūkš, priglus prie žemės jau be žalumos, be gyvasties, o kol nauja išaugs, Joninių paparčio žiedui nužydėjus, dienoms sutrumpėjus, žolynai nebus tokie vitaminingi ir kvapnūs.

Dvi vasarinio poplūdžio dienas Šventosios pakrantėmis su fotoaparatu klaidžiojau. Aukščiau Užpalių miestelio, kur gili upė verpetuodama supo pirteles ir ardė Bajorų kaimo skardį, miestelyje, kur plačiai išskleidusi vandenys abipus tilto Šventoji skandino užpalėnų daržus, šiltnamius, net malkų rietuves, paupiuose įrengtas vaikų žaidimo aikštes, stebino žmones ir net iervas ar vyšnias, išibridusias į tyliai, išdidžiai plaukiančią srovę. O vakare, kai fotoaparato akis pradė-

jo nebeižiūrėti, visuos kraštuos, visuos krantuos nuo giesmių alpo lakštingalos ir svaigino sodrus ievų kvapas. Per trumpą, giedrią naktį vanduo, gal tik kelis centimetrus nuslūgęs, be vėjelio spindėjo pievose, lyg veidrodyje rodydamas gražiausius Aukštaitijos peizažus. Nuo Vyžuonų šilo ankstyva gegutė, pasidžiaugusi pavasario meile tarp baltmarškinio beržo žalių kasų, skaičiavo monetas bundančių užpalėnų kišenėse. Rodos, gamta taip norėjo įtikti žmogui, kad jis pamatytų jos stebuklą. O užpalėnai skaičiavo nuostolius paupio šiltnamiuose paskendusią kelių šimtų pomidorų daigų, užtvindytų daržų, iš apsemto tvenkinio pabėgusių karpį, kuriuos, sako, kažkas šakėmis paplūdusioj pievoj badęs, ir ne šiaip sau didelius kaip kultuves, o nupenėtus – septynkilograminius.

Toki vasarinį upių poplūdį (taip hidrologai vadina dėl lietaus išsiliejusių upių potvynį, nes įprastai potvynis būna tik sniegui tirpstant) pajuto ne tik aukštaičiai. Hidrometeorologijos tarnybos prie Aplinkos ministerijos meteorologijos skyriaus vyriausioji meteorologė Dalia Skeivienė sakė, kad iš Šakių rajono Geļgaudiškio skambino išsigandusi suvalkietė – kas čia darosi: dirvos perdžiūvusios, lietus ne-lyja, o Nemunas tvinsta.

Tą pavasarį daug kas mažoje mūsų Lietuvojė keistai atrodė. Žemaitijos, Sūduvės žemės nuo sausros džiūvo, upės nuseko, o Aukštaitijoj Neris, Žeime-na, Šventoji nuo liūčių ištveno, per krantus išsiliejo. Pasak meteorologės Dalios Skeivienės, per kelias dienas iki gegužės 17-osios Aukštaitijoj iš debesų pasipylė dviejų mėnesių kritulių norma. Šis kiekis buvo užfiksuotas Ukmergėj, o Utenoj – 135 mm, arba 2,3 mėnesio norma, Dūkšte – net 151 mm, arba 2,6 mėn. norma.

Meteorologė sakė, kad tokių stichinių liūčių ne itin dažnai pasitaiko. Žinoma, jų galybę ankstesniais metais ir vilniečiai buvo patyrę. O tuomet birželio 8 dieną stichinės liūtys, nuo Aukštaitijos atsitolinusios, užklupo Birstono, Nemajūnų, Verblyškio žmones. Sako, Birstone per 6 valandas pripylė 60 mm vandens – dviejų mėnesių normą.

Antalieptės seniūnas Arvydas Saulis sakė, kad vasarinio poplūdžio vandens buvę gal tiek, kiek per 1963 ar 1995 metų pavasarinis polaidžius. Po liūčių situacija pasidariusi kritinė. Antalieptės elektrinėj, kur paprastai dirba viena turbina, buvo paleistos visos trys. Esą pritrūko gal tik kelių milimetrų, kad būtų atsidarę apsauginiai užtvankos sifonai. Tada situacija galėjusi būti visai liūdna. Atsidarius sifonams, būtų nušluotos Šventosios senvagėje įsikūrusios keliaaukštės bebrų kolonijos, ir kas žino, kur jų sienos, rąstai nunešti, prie kokios užtvankos ar tilto būtų susigrūdę ir užtvėrę upę. Gal ties Užpaliais, gal ties Anykščiais, Kavarsku ar Ūkmerge. Hidrometeorologijos tarnybos vyriausioji hidrologė Nijolė Juškienė sakė, kad ir be to ties Ūkmerge po liūčių, gegužės vidury, Šventosios vandens lygis per tris dienas pakilęs 2,11 metro. Ji teigė, kad jau 50 metų tokių poplūdžių nebuve, o ir apskritai Šventoji paplūstanti kartais tik po rudeninių liūčių. Žinoma, ne taip galingai kaip tų metų gegužę. Tik birželio antrojoj pusėj, dirvonuose ir pakelėse lubinams uždegus mėlynašias žvakes, kad nepaklystume vasaros svaigume, Joninių paparčio ieškodami, sušilę upių vandenys susiglaudė tarp krantų. Pats vasaros žydėjimas, pats bitučių siautėjimas, jazminų kvepėjimas, pats naktų trumpumas, pats rytmečių žavumas... Užpalių žmonės lengviau atsiduso, kad pagaliau baigėsi stichijos siautulys, kad prasideda tikrasis vasaros darbymetis.

Užpalių valsčiaus dirvožemių ypatybės žemdirbystės raidos kontekste

Ieva Baužienė

Gamtos tyrimų centro Geologijos ir geografijos institutas

Esminiai žodžiai: žemdirbystė, žmogaus ir gamtinis veiksniai, dirvožemio kokybė, agrocheminės savybės.

Įvadas

Užpalių apylinkių įvaizdis, kaip palankių žemdirbystei, išlikęs nuo senovės iki šių dienų. Spausdoje rašoma:

„Kuo toliau nuo Utenos į vakarus, tuo labiau vietovė keičiasi. Kalvelės nyksta, miškai nutolsta, pievos tampa lygesnės, žolė vešlesnė. Prie Užpalių ir dar tolyn – nuo seno pripažintas žemės ūkio kraštas. Čia žemės derlingesnės, ūkiai stambesni. Ne veltui Užpalių herbe puikuoja linų pėdas – derlingumo simbolis“.¹

Reikėtų patikslinti – žemdirbystę ir derlingumą simbolizuoja javų pėdas, o linai reiškia augimą, gyvybingumą, grožį, lieknumą ir ištvermę.² Pastaroji linų simbolio reikšmė Užpalių kraštui prasmingesnė.

Tiesą sakant, dabartinais laikais linų auginimas Užpalių apylinkėse nėra rentabilus. XX a. pabaigoje formuojantis rinkai, sugriuvo Lietuvoje sovietmečio teritorinė linininkystės sistema ir baigėsi nustatytas planinis linų auginimas. 1990 m. Utenos rajone linų visai nebeaugino, 1994 m. linų pasėlių plotas Utenos rajone buvo 0,005% visų pasėlių ploto, o jų derlingumas tesudarė 4,5 cnt/ha, t. y. ketvirta dalimi mažesnis už tų metų Lietuvos vidurkį (6 cnt/ha).³

Kyla klausimas, kodėl Užpalių kraštas garsėja paminklais, bylojančiais apie didelį socialinį ūkinį aktyvumą praeityje, o dabartinė socialinė ekonominė situacija Lietuvos mastu nėra išskirtinė.

Norint išsiaiškinti, kodėl vyrauja nuomonė, kad Užpalių kraštas garsėja žemdirbyste, buvo padaryta kompleksinė socialinių ir gamtinių sąlygų apžvalga, dirvodaros veiksnių analizė bei dirvožemių kokybės ir agrocheminių savybių palyginimas su statistiniais gretimų teritorijų rodikliais.

Metodologija

Šiame darbe užsibrėžta aprašyti veiksnius, formavusius ir tebeformuojančius natūralų žmogaus egzistencijos pagrindą – dirvožemį. Bandyta atskleisti, kokie istoriniai etapai buvo svarbūs Užpalių apylinkių gyventojams ir gamtai.

Dirvožemis yra centrinė krašto-vaizdžio dalis – tai ne tik gamtinis,

Straipsnis „Vermės“ leidyklai įteiktas 2011 08 25, Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2013 05 28, pirmą kartą paskelbtas 2013 08 19 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029-0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt.

¹ Sirutis D. Po karštos vasaros gero derliaus nesitikima, *Utenos diena*, 2006, rugpj. 9.

² *Simbolių reikšmių žodynas*, sud. L. Lapinskienė, Panevėžys, 2007.

³ Bražukienė I. Lietuvos 1990–1995 metų linininkystės analizė, *Geografija*, 1999, t. 32, p. 111–117.

bet ir socialinis darinys, kurio būklė atspindi dabartinę ūkinės veiklos specifiką, nes dirvožemių formavimosi veiksniai yra ir gamtiniai, ir antropogeniniai. Negana to, kai kurios dirvožemio savybės liudija ne tik apie dabartinę aplinkos būklę, bet ilgam užfiksuoja kraštovaizdyje vykusius pokyčius, nes pažeistas dirvožemis atsikuria ypač lėtai, todėl dažnai teigiama, kad dirvožemis yra neatkuriamas resursas. Dirvožemio paviršinio horizonto kokybinei charakteristikai pasirinktos dvi pagrindinės dirvožemio našumą ir būklę charakterizuojančios savybės: dirvožemio rūgštumas (pH) ir humusingumas. Naudotasi statistine medžiaga iš EkoAgros tinklalapio ir archyvine medžiaga iš buvusio Respublikinio žemėtvarkos projektavimo instituto prie Lietuvos TSR Žemės ūkio ministerijos, Dirvožemio skyriaus, kuri atspindi dirvožemio būklę 1964–1974 metais.

Tikimasi, kad šio tyrimo rezultatai padeda suprasti, kodėl Užpalių apylinkėse susiformavo stipri bendruomenė ir kokios galėtų būti perspektyvos tolesniam teritorijos vystymuisi ateityje, atsižvelgiant į dirvožemio kokybę.

Žemdirbystės raida iki XIX a. pabaigos

Žemdirbystė Užpalių apylinkėse ir apskritai Lietuvos teritorijoje plito nuo IV tūkstantmečio prieš Kristų, pirmiausia upių slėniais.⁴ Tai liudija piliakalnių (sėslaus gyvenimo liudininkų) išsidėstymas pagal plataus Šventosios upės slėnio pakraščius ir radiniai, datuojami I tūkstantmečio pr. Kr. antrąja puse, t. y. vėlyvučiu neolitu, pavyzdžiui, Lapkainio piliakalnyje rastas akmeninis kovos kirvis ir gyvulių kaulai.⁵ XIII a. Užpalių apylinkėse senosios agrarinės teritorijos jau apauga miškais.⁶

Vėliau Užpalių apylinkėse, Šventosios slėnyje žmonių ūkinė veikla tebebuvo aktyvi, nes tam turėjo įtakos prekybinis kelias, ejęs pro Užpalius iš Vilniaus į Rygą.⁷

Socialinės ir ekonominės sąlygos žemdirbystei XIX a. pab.–XXI a. pradžioje

Apie Užpalių gyventojų atsparumą ir gyvybingumą liudija istoriniai faktai. 1867 m. konfiskuotų ir sekvestruotų dvarų Užpalių apylinkėse tankis buvo didesnis nei kitose Lietuvos vietose.⁸ Degėsių, Kaniūku, Mažeikiškių dvarus sekvestravo, o gyventojus ištrėmė ištaisais kaimais. Nusavinti dvarai buvo dovanoti kolonizatoriams iš Rusijos.⁹

Didelių konfiskuotų dvarų kiekį Užpalių apylinkėse galima aiškinti įvairiai: dideliu vietinių gyventojų, taip pat ir bajorų pasipriešinimu caro valdžiai, strateginiu vietos patrauklumu kolonizatoriams. Nepaisant sukilimo metu patirtų nuostolių gyventojų aktyvumas nenuslopo. 1906 m. mažžemiai ir bežemiai valstiečiai kreipėsi telegrama į Dūmos atstovą Lopą, kad jis reikalautų padaryti žemės reformą.¹⁰

Nesileidžiant į gilesnę analizę, galima teigti, kad šioje Šventosios upės

⁴ Kavoliūtė F. Lietuvos kultūrinio kraštovaizdžio ištakos, *Geografijos metraštis*, 2000, kn. 33, p. 20–27.

⁵ Tebelškis P. Degėsių piliakalnio-kapinyno, vadinamo Lapkainiu, tyrinėjimai 1999 m., *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998 ir 1999 metais*, Vilnius, 2000, p. 124–127.

⁶ Kavoliūtė F. Lietuvos kultūrinio kraštovaizdžio ištakos, *Geografijos metraštis*, 2000, kn. 33, p. 20–27.

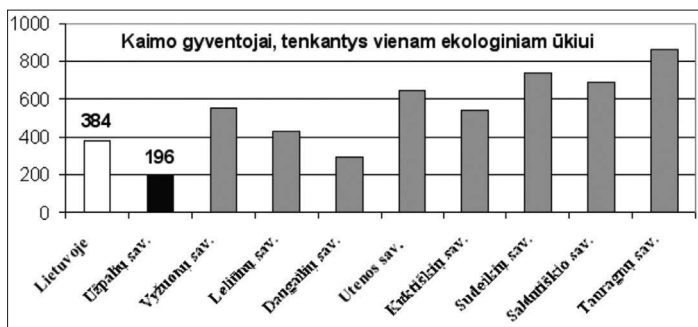
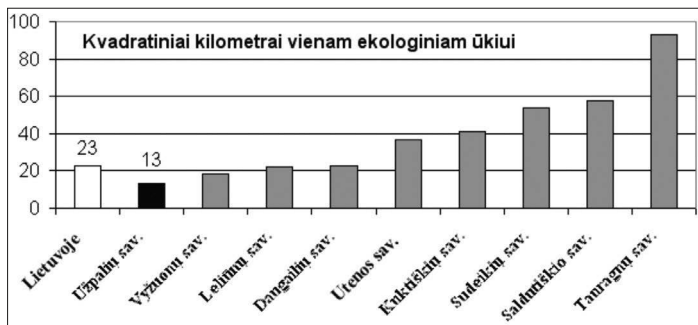
⁷ Užpaliai, *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1965, t. 32, p. 381–384.

⁸ Карта Ковенской губернии с показнями конфискованных и секвестрованных имений ферм и мест заселённых и заселяемых людьми русского происхождения, 1867, *Lietuva žemėlapiuose*, 2002, p. 152, 153.

⁹ Užpaliai, *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1965, t. 32, p. 381–384.

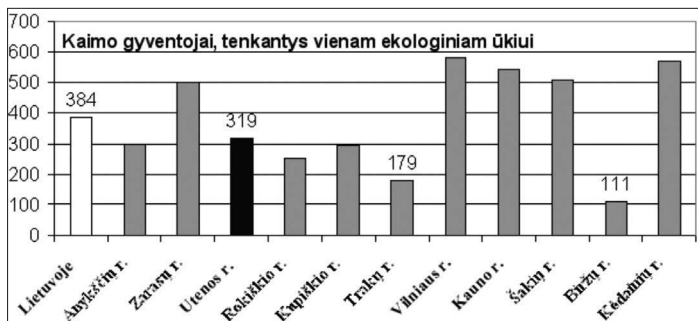
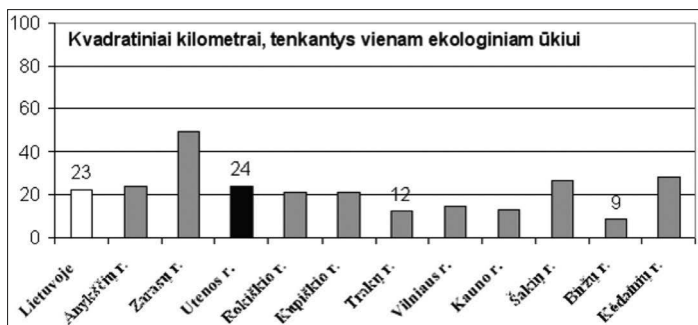
¹⁰ *Ten pat.*

1 pav. Ekologinių ūkių tankio (kvadratiniai kilometrai vidutiniškai vienam ekologiniam ūkiui) ir gyventojų užimtumo ekologinėje žemdirbystėje rodikliai Užpalių savivaldybėje, lyginant su kitomis Utenos rajono savivaldybėmis. Apskaičiuota pagal EkoAgros tinklalapio duomenis

2 pav. Ekologinių ūkių tankio (kvadratiniai kilometrai vidutiniškai vienam ekologiniam ūkiui) ir gyventojų užimtumo ekologinėje žemdirbystėje rodikliai Utenos rajono savivaldybėje, lyginant su šalies kitais rajonais. Apskaičiuota pagal EkoAgros tinklalapio duomenis

slėnio vietoje nuo senų laikų, lyginant su gretimomis teritorijomis, buvo palankios socialinės ir ekonominės sąlygos. Neišblėsusią vietinių gyventojų ištvėrę ir gyvybingumą rodo ir dabartinis jų verslumas, kurio vienas iš rodiklių galėtų būti didelis ekologinių ūkių kiekis regione. Pagal ekologinių ūkių tankį (kvadratinų kilometrų kiekį, vidutiniškai tenkantį vienam ūkiui) ir kiekį vienam gyventojui Užpalių seniūnija užima pirmą vietą tarp Utenos rajono seniūnijų ir viršija vidutinius visos Lietuvos rodiklius, nors vidutiniškai Utenos rajone šie rodikliai mažai skiriasi nuo Lietuvos vidurkio (1, 2 pav.).

Taigi istorinių ir visuomeninių veiksnių įtaką žemdirbystės raidai regiono mastu reiktų vertinti kaip palankią. Gamtinės sąlygos, lemiančios dirvožemių savybes, lyginant su Aukštaičių aukštumos ar Utenos rajono, yra išskirtinės.

Vietinius gyventojus svečiai iš derlingiausių Lietuvos vietovių švelniai pašiepia taip: „*Na, kur šiemet sėsite daržus?*“ Mat Šventosios slėnyje ir jo prieigose daug kur dirvožemiai yra lengvi, jų savybės margos ir kontrastingos, todėl, norint gauti padorų derlių, reikia labiau nei kitur atsižvelgti į konkrečios vietos grunto drėgmę ir mikroklimatines sąlygas. Pavyzdžiui, kalvotame paviršiuje geriausia daržus dirbti kalvų pašlaitėse, o šienaujamos pievos paplitusios upės slėnyje.

Gamtinės sąlygos ir dirvožemių kokybė

Šventosios upės įtaka lemia palankesnes mikroklimatines sąlygas negu kitose Aukštaičių aukštumos vietose. Šventosios upės slėnis Užpalių valsčių kerta šiaurės šiaur rytine–pietų pietrytine kryptimi, formuodamas užuovėją, o pietuose, Šventajai pasisukus link vakarų, dunkso kita natūrali užtvara – Lygamiškio, Dvarašilio ir Kušlių miškai.

Pagal Lietuvos dirvožemių rajonavimą visa Užpalių valsčiaus teritorija yra Baltijos aukštumų šiaurinės dalies smėlingų priemolių ir pasotintųjų balkšvažemių dirvožeminiame rajone (pagal senąją dirvožemių klasifikaciją – velėniniai jauriniai, vidutiniškai pajaurėję priesmėliai ir priemoliai). Tačiau Utenos–Užpalių apylinkių dirvožemiai skiriasi nuo kitų Baltijos aukštumos vietų tuo, kad formuojasi daugiausia ant senovinės aliuvinės lygumos nuogulų (vadinamų fliuvioglacialinių smėlingų bei žvirgždingų karbonatingų nuogulų), todėl naujausiame dirvožemių rajonavime išskiriamas atskiras Utenos dirvožemių rajonas (jį galima būtų vadinti Utenos–Užpalių dirvožemių rajonu), kurio dirvožemiai, palyginus su kitais Baltiškųjų aukštumų juostos dirvožemiais, yra mažiau pajaurėję. Čia yra paplitę velėniniai jauriniai silpnai pajaurėję dirvožemiai (J^V_1), kurie pagal FAO klasifikaciją atitinka karbonatinguosius išplautžemius (IDk) ir pasotintuosius smėlžemius (SDp).¹¹ Tai reiškia, kad palyginti su vyraujančiais Baltiškųjų aukštumų dirvožemiais, Utenos–Užpalių dirvožemiai daugiausia nerūgštūs.

Formaliai tokie patys dirvožemiai būdingi ir Ignalinos–Visagino–Zarasų apylinkėms, tačiau pagal fizinį geografinį rajonavimą pastarosios yra vadinamos aukštumomis, o Utenos–Užpalių ruožas šliejasi prie plynaukštės fizinio geografinio rajono¹², kurio kraštovaizdis panašesnis į Kupiškio–Rokiškio apylinkių.

¹¹Volungevičius J., Kavaliauskas P. Lietuvos pedologinio rajonavimo problema, *Žemės ūkio mokslai*, 2009, t. 16, Nr. 1–2, p. 1–13.

¹²Basalykas A. *Lietuvos TSR kraštovaizdis*, Vilnius, 1977, p. 22, 23.

Didžiausias Šventosios slėnio terasų dirvožemių trūkumas – lengva granulometrinė sudėtis. Smėlingų, kitaip sakant, lengvų dirvožemių problema yra pernelyg greitas medžiagų išplovimas, lemiantis neefektyvų kalkinimo medžiagų ir trąšų naudojimą.

Utenos rajono dirvožemiai žemės kadastruose minimi kaip mažo boniteto. 1971 m. vidutinis Utenos rajono dirvožemio kokybės vertinimas buvo 32 balai, o 1988–1990 m. pradėjus vertinti ne tik potencialųjį, bet ir efektyvųjį dirvožemio našumą, Utenos rajonas, kartu su Zarasų ir Molėtų rajonais, priskirtas prasto našumo žemių kategorijai (31,1–35,0 balo) ir žemiausiai, ketvirtajai, ekonominei grupei. Utenos rajonas pirmąja Lietuvoje pagal eroduotų dirvožemių dalį žemės ūkio naudmenose (45,1%), o trečdalį (30,8%) ariamųjų dirvožemių reikia kalkinti.¹³

Kita svarbi prastą žemės kokybę lemianti problema – užmirkę dirvožemiai, jų kiekis ir pasiskirstymas. Melioracija Lietuvoje sovietmečiu buvo vykdoma neatsižvelgiant į kraštovaizdžio tipą ir netaikant priešerozinių priemonių, todėl stipriai nukentėjo ariamasis dirvožemio horizontas.

Sausinimo darbai vyko ir Užpalių apylinkėse. Utenos rajone šlapių žemių fondas sudaro vidutiniškai 58% nuo dirbamos žemės, o artimiausiose Užpalių apylinkėse (Užpalių ir Norvaišių ūkiuose) jų yra mažiau – 48–50%. Šlapių žemių fondas „Gegužės pirmosios“ kolūkyje buvo didesnis už vidurkį ir sudarė 66%. Žemės sausinimo darbai iki 1988 metų visuose minėtuose ūkiuose apėmė vienodą dalį, net du trečdalius šlapių žemių ploto.¹⁴

Daugiausia, net 50%, žemės fondo (žemės ūkio ir miško naudmenų sumos) buvo nusausinta „Gegužės pirmosios“ kolūkio teritorijoje, Kaimynų gyvenvietės apylinkėse.

Palyginti su kitomis Lietuvos vietomis, tai gana aukšti rodikliai, jie artimi Lietuvos vidurkiui. Reikia paminėti, kad patys aukščiausi sausintų žemių plotai būdingi Pajūrio ir Vidurio Lietuvos žemumoms, o aukštumose sausintų dirvožemių plotas paprastai ir dėsningai turi būti mažesnis už vidutinį Lietuvoje.

Panašaus masto melioracija vyko Anykščių, Kupiškio rajonuose. O Kūktiškių ir Taurėgnų apylinkėse, kur šlapių žemių dalis panaši kaip ir Užpalių apylinkėse, buvo nusausinta dvigubai mažiau, apie 40% šlapių žemių fondo, tai yra tik apie 25% žemės fondo. Didelį melioruotų žemių kiekį prie Užpalių, matyt, lėmė palyginti pigūs melioracijos darbai, nes Šventosios upės slėnis ir jos intakai yra patogūs sausinimo įrenginiams statyti, todėl sutaupoma medžiagų ir darbo.

Nors Utenos rajone, palyginus su vidutine Lietuvos dirvožemių kokybe, žemės yra prastos, bet Užpalių seniūnijos teritorijoje daugumos buvusių kolūkių ir tarybinių ūkių (Vilučių, Užpalių, Pergalės, Norvaišių) žemės ūkio naudmenų dirvožemių kokybė 1971 m. buvo vertinama aukštesniu balu nei vidutiniškai rajone, nors faktiškai šių ūkių žemė, išskyrus Vilučių tarybinį ūkį (36 balai, vidutiniško našumo balas), priskirta tai pačiai, prastos kokybės dirvožemio kategorijai.

Vėlesniame Žemių kadastru (1989) ariamosios žemės našumas pagal bulvių,

¹³Lietuvos TSR Žemės kadastras, Vilnius, 1971, p. 271–275; Žemės kadastras, Vilnius, 1989, p. 362–510; Lietuvos dirvožemių našumas, Vilnius, 1999; Lietuvos dirvožemiai, 2001, kn. 32, p. 1199.

¹⁴Utenos rajono 1988 metų ekonominio ir socialinio vystymo planas. Pagrindiniai rodikliai. Utenos rajono liaudies deputatų tarybos vykdomasis komitetas.

kukurūzų, žieminių kviečių auginimo efektyvumą Užpalių kolūkyje gavo geriausią įvertinimą Utenos rajone, bet Anykščių rajone toks balų lygis buvo vidutinis, o Kupiškio rajone – vienas mažesnių. Taigi Užpalių apylinkės dirvožemiai kokybės požiūriu yra tarpiniai tarp prastų ir vidutiniškų.¹⁵

Dirvožemių kokybė vertinama pagal regione vyraujančių dirvožemių ariamojo horizonto savybes: rūgštumą (pH), humusingumą, aprūpinimą augalų mitybos elementais, t. y. judrių fosforo ir kalio kieki. Užpalių apylinkių dirvožemių rūgštumą ir humusingumą įvertinsime atskirai.

Dirvožemių rūgštumas ir humusingumas

Pagal 1974–1980 m. agrocheminius tyrimus Utenos rajono dirvožemio vidutinis rūgštumas, nepaisant visuotinio kalkinimo sovietmečiu, išliko nepakitęs – pH = 5,7.

Reikia pasakyti, kad kalkinimo rekomendacijos, pateikiamos įvairiuose šaltiniuose, iš pažiūros skiriasi. „Agrochemiko žinyne“ žemės ūkio naudmenų, priesmėlio ariamajam horizonte optimalus pH rodiklis yra 5,6–5,8 (toks ir yra vidutinis Utenos rajone), o 5,1–5,5 pH lygio dirvožemiai vadinami mažai rūgščiais, kurių kalkinti nereikia.¹⁶ Dabartinių agrocheminių tyrimų duomenimis, tokio pat, 5,1–5,5 pH lygio dirvožemius rekomenduojama kalkinti net 2 t/ha gryno CaCO₃.¹⁷ Iš tikrųjų kalkinimo rekomendacijoje nėra klaidos. Tokiai margai dirvožemių dangai, kaip Utenos ir Užpalių apylinkėse, vidutiniai agrocheminių savybių rodikliai nėra informatyvūs. Dirvožemio rūgštumo statistiniai parametrai rodo, kad vidutinė pH reikšmė gali labai smarkiai skirtis nuo modos, t. y. dažniausiai pasitaikančios reikšmės, todėl rekomenduojama šalinti ir mažą rūgštumą. Skirtumai ypač dideli Aukštaičių plynaukščių geografiniame rajone (3 pav., B). Užpalių valsčiaus ūkių dirvožemių realus rūgštumas labai skiriasi nuo vidutinių regiono reikšmių (3 pav., C).

Taigi dirvožemių rūgštumą reikia mažinti, bet vien tik kalkinimas nėra išeitis. Pakalkinti lengvi dirvožemiai greitai vėl rūgštėja, o dažnas ir gausus kalkinimas nepalankiai veikia dirvožemį: iš paviršinio, ariamojo, dirvožemio horizonto į gilesnius išsiplauna dumblo dalelės, kurios sutankina poarmentinį sluoksnį; ilgainiui blogėja dirvožemio laidumas vandeniui, padidėja medžiagų redukcija, nes dirva blogiau „vėdinama“ ir greitai vėl ima rūgštėti. Ne veltui žemdirbiai sako: „Už senelių žemių kalkinimą užmoka anūkai.“

Be rūgštumo, žemės ūkio kultūrų auginimą riboja mažas dirvožemių humusingumas. Aukštaitijos aukštumoje pagrindinėse dirvožemių grupėse humusingumas svyruoja nuo 1 iki 2,5%, plynaukštėje humuso daugiau – nuo 1,5 iki 3%. Užpalių apylinkių dirvožemiuose humuso kiekis yra ne didesnis kaip Aukštaičių aukštumose (4 pav. A, B, C).

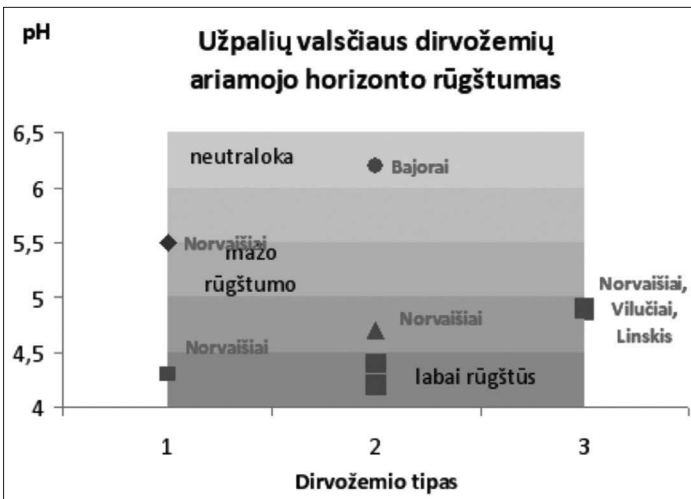
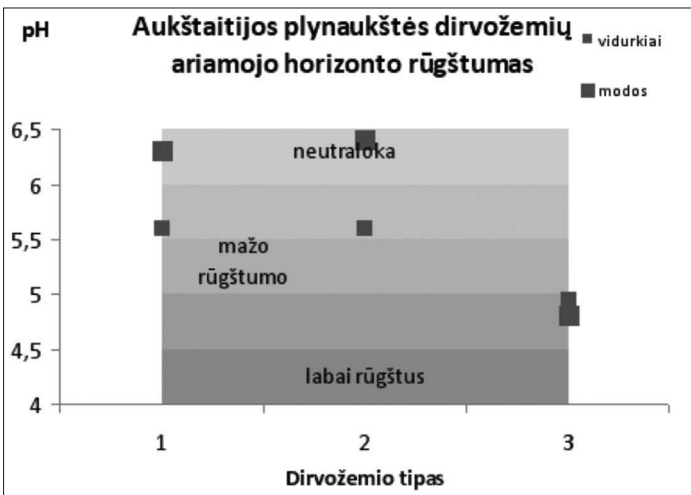
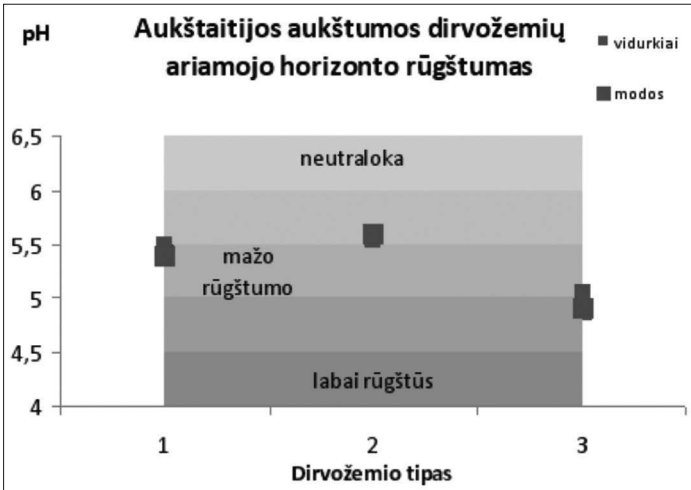
Norint išvengti žemės ūkio paskirties žemių degradavimo, žemdirbystės specialistai siūlo tausoti dirvožemius, vengti vienodų visoje šalyje žemės dirbimo būdų, smėlio dirvožemius puorenti kiek įmanoma mažiau ir sekliu.

¹⁵ Lietuvos TSR Žemės kadastras, Vilnius, 1971, p. 271–275.

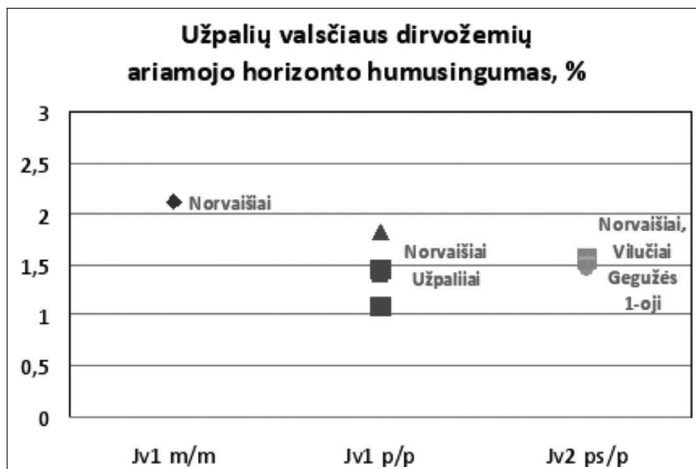
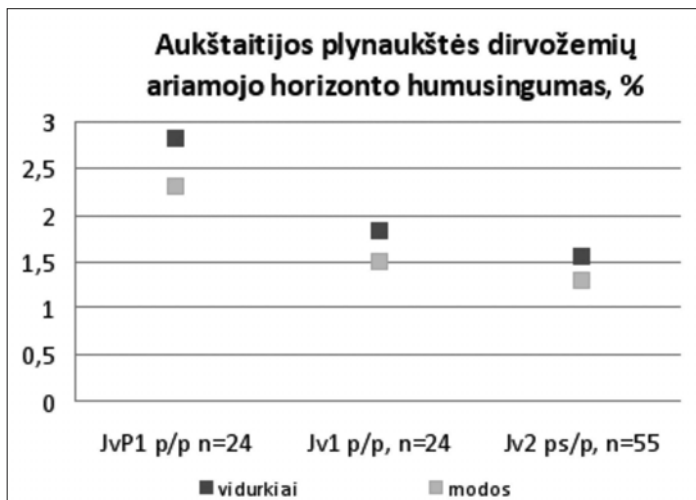
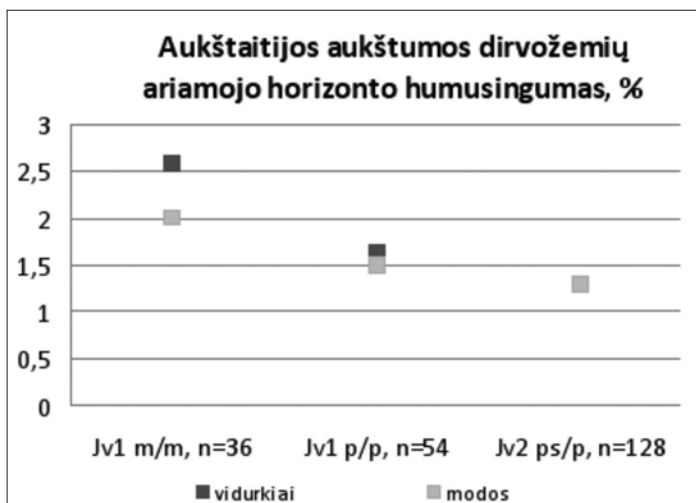
¹⁶ Agrochemiko žinynas, sud. A. Onaitis ir K. Dambrauskas, Vilnius, 1984.

¹⁷ Dirvožemio agrocheminio tyrimo medžiaga, Utenos rajono, N seniūnijos, M kaimo, O ūkininko, Lietuvos žemdirbystės instituto Agrocheminių tyrimų centras, 2004.

3 pav. Dirvožemio rūgštumo Aukštaitijos aukštumoje ir plynaukštėje palyginimas su Užpalių apylinkių ūkių. Sudaryta pagal buvusio Lietuvos TSR žemės ūkio ministerijos Žemėtvarkos projektavimo instituto archyvinius duomenis

4 pav. Dirvožemio humusingumo Aukštaitijos aukštumoje ir plynaukštėje palyginimas su Užpalių apylinkių ūkių. Sudaryta pagal buvusio Lietuvos TSR žemės ūkio ministerijos Žemėtvarkos projektavimo instituto archyvinius duomenis

Siekiant sumažinti lengvų dirvožemių laidumą, siūlomas tarpinių pasėlių auginimas, t. y. dobilų, garstyčių sėjimas po derliaus nuėmimo ir užarimas vėlyvą rudenį arba ankstyvą pavasarį iki 15–18 cm gylio. Augalų liekanos dirvožemyje sumažina atmosferos kritulių filtraciją ariamajame dirvožemio horizonte, sumažėja trąšų ir kalkinimo medžiagų netektis, didėja organinių medžiagų kiekis (ne veltui tarpiniai pasėliai vadinami „žaliaja trąša“). Javai neturi sudaryti sėjomainoje daugiau kaip 50%, javų auginimo technologijos ardo humusą. Smėlio dirvožemiuose, taip pat ir tais atvejais, kai dirvožemyje humuso mažiau negu 2 proc., kaip žaliają trąšą patartina auginti sideracinius augalus – lubinus, seradėles, facelijas, garstyčias, vikių–avižų mišinius ir kt. Ši alternatyva labai pravarti tuomet, kai ūkyje neturima organinių trąšų, o laukuose prastai auga daugiamečių ankštinės žolės.¹⁸

Apibendrinimas

Užpalių apylinkėse istoriškai susiklostė palankios žemdirbystei socialinės ir ekonominės sąlygos.

Gamtiniai veiksniai lėmė, kad Užpalių apylinkėse formuojasi mažai rūgštūs, humusingi dirvožemiai, didesnio našumo nei vidutiniškai Utenos rajono savivaldybės teritorijoje. Viena svarbiausių problemų ariamiesiems dirvožemiams yra organinių medžiagų, humuso išsaugojimas. Tausojančios žemdirbystės sistemos, numatančios minimalų žemės dirbimą, tarpinių pasėlių auginimas, javų pasėlių mažinimas sėjomainoje iki <50% padėtų stabilizuoti ir didinti dirvožemių derlingumą.

---

¹⁸Staugaitis G., Mažvila J., Adomaitis T. Lietuvos dirvožemių humusingumas, *Mano ūkis*, 2009, gruodžio mėn.

Žinduolių, paukščių, roplių, varliagyvių bei vabzdžių įvairovė Užpalių apylinkėse

Mindaugas Ilčiukas

Įvadas

*Mindaugas Ilčiukas
ekspedicijos metu*

Užpalių miestelis išikūręs Šventosios upės slėnyje, apsuptas užliejamomis pievomis ir šilais. Didelė buveinių įvairovė įtakoja čia randamų rūšių skaičių. Šiaurinėje miestelio dalyje atnaujinus hidroelektrinę buvo patvenkta Šventoji upė, kuri išsiliejo ir tapo labai svarbiu vandens telkiniu paukščiams migracijų metu. Pavasarį upė kartais išlipa iš krantų, o užlietose pievose prisiglaudžia daug vandens paukščių rūšių. Vandeniui atslūgus, ten pražysta laukinės gėlės, kurios pritraukia daug drugių. Čia randama labai daug įvairių gyvūnų bei augalų rūšių. Užpalių apylinkėse reljefas kalvotas, o pats miestelis išikūręs upės slėnyje – dauboje. Šiaurinėje miestelio dalyje yra lankytinas objektas – konglomerato atodanga. Buvo pasirinkta apie 3 000 ha teritorija įvairiems faunos stebėjimams atlikti (1 pav.). Tirtoje teritorijoje vandens telkinių nedaug, iš didesnių vandens telkinių į šią teritoriją patenka Mominio ežeras, kurio plotas siekia apie 35 ha, ir Užpalių hidroelektrinės tvenkinys – išsiliejusi Šventosios upė, kurios plotas apie 25 ha. Apie 20% tirtos teritorijos sudaro miškai, o užstatytos teritorijos sudaro apie 15% viso tirtos teritorijos ploto. Faunos tyrimai buvo vykdyti Aukštaitijos nacionaliniame parke ir visame Utenos rajone, čia taip pat rasta daug retų ir saugomų rūšių, tačiau konkrečiai Užpalių apylinkėse detalčiau fauna nebuvo tyrinėta. Drugių ir paukščių tyrimai Utenos rajone buvo atliekami naudojant panašias metodikas kaip ir mano tyrimuose. Susidomėjimą drugiais sukėlė prof. R. Kazlausko apsilankymas Užpalių krašte. Tuomet buvo

Straipsnis „Versmės“ leidyklai įteiktas 2011 12 09, Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2013 05 28, pirmą kartą paskelbtas 2013 08 20 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029-0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt.

rasta retų drugių rūšių, kas ir paskatino mane imtis mokslinių tyrinėjimų. Užpalių apylinkėse drugiai tiriami nuo 2002-ųjų metų, taip pat renkama ir drugių kolekcija. Tyrimai atliekami įvairiais stebėjimo metodais, o naktiniai drugiai stebimi prie šviesos šaltinių. Paukščiai stebimi nuo 1999-ųjų metų įvairiuose biotopuose, siekiant iširti kuo didesnę teritorijos plotą. Taip pat, naudojant įvairias metodikas, atliekamos paukščių apskaitos.

1 pav. Teritorija, kurioje buvo atlikti faunos stebėjimai

Užpalių apylinkėse gausu ne tik kultūrinių, bet ir gamtinių vertybių. Čia plyti įvairiausių biotopų margumynas – Šventoji vingiuodama prigludžia drėgnas pievas su krūmynais, kiek toliau nuo upės krantų iškyla kalvelės, ten išitvirtina jau kitokia augmenija ir gyvūnija, sausos pievos ir pušynai slepia dar didesnę biologinę įvairovę, o pakalnėse išikūrusios tarpinio tipo pelkės, apsuptos klampių nendrynų, tiesiog knibždėte knibžda gyvenimu. Visais metų laikais Užpalių apylinkės stebina gyvybės formų gausa.

Žiemą neužšalusiose upių properšose pliuškenasi ir maisto ieško vandens paukščiai – didžiosios antys, didieji dančiasnapiai, klykuolės. Kartais didesnėse neužšalusiose properšose galima aptikti ir gulbių nebylių, kurios žiemodamos pasikliauja žmogaus gerumu ir tikisi iš jo sulaukti vienintelės pagalbos – maisto. Kiek atokesnėse vietose, kur dėl upės srovės neužšąla vanduo, kartais išikuria ir tulžiai. Šie spalvingi paukščiukai maitinasi žuvimi. Tokios properšos žiemą traukia ne tik vandens paukščius, bet ir žvėris. Retkarčiais jose galima pamatyti retų gyvūnų – ūdrų, kurios taip pat minta žuvimi. Palaukėse, kur prieglobstį suteikia

krūmai, gyvena kurapkos. Joms žiemą kyla ypač daug pavojų. Miškai tiesiog aidi nuo įvairių zylių, bukučių, lipučių bei nykštukų balsų. Šie maži paukšteliai žiemą susirenka į didelius būrius ir kartu ieško maisto, taip jiems lengviau apsisaugoti nuo tykančių pavojų, lengviau pastebėti plėšrūnus – paukštvanagius, kurie nepraleistų progos ir pačiuptų išsiblaškiusį paukštelį. Žiemą paukšteliams sunkiau susirasti maisto, todėl žmonės noriai jiems padeda, įrengdami lesyklėles. Jeigu lesyklose bus daug įvairaus maisto, tai susirinks ne vien tik zylės, bet ir geniai, kėkštai, meletos, startos, karklažvirbliai. Paukšteliai džiugina žmones savo spalvingais apdarėliais, gražiais balseliais, todėl yra tinkamas objektas jauniems gamtos tyrinėtojams.

Pavasari, tirpstant sniegui ir ledams, atsiskleidžia bundančios gamtos grožis. Dar sniegui nenutirpus, pradeda skraidyti pirmieji pavasario vabzdžiai – paprastosios ankstyvės. Kiek vėliau, atšilus orams, pabunda ir drugiai – dilgėlinukai, citrinukai, paprastieji pavasarinukai. Orams šiltėjant, pasigirsta pirmieji paukščių balsai – ima čiułbėti mėlynosios, didžiosios ir pilkosios zylės. Jos dažniausiai renkasi pamiškes, krūmynus. Atviruose laukuose, dažniausiai tupintys ant elektros laidų, savo giesmę traukia ir geltonųjų startų patinėliai. Vandens telkiniuose besiplečiančios properšos sutraukia vis daugiau įvairių vandens paukščių rūšių. Ten susirenka dideli būriai kuoduotųjų ir rudagalvių ančių bei klykuolių. Rečiau atskrenda smailiauodegės ir šaukštasnapės antys bei dryžagalvės ir rudagalvės kryklės, pastarosios yra mažiausios iš Lietuvoje aptinkamų ančių. Labai įdomu stebėti įvairių rūšių ančių elgesį traukimo metu, kuomet susirenka šimtai paukščių.

Vasarą didžioji dalis vabzdžių atgyja ir užpildo pievas, pamiškes, miškus, Šventosios upės slėnį. Gausiai žydintys augalai, tokie kaip dirvinės buožainės, labai traukia dieninius drugius – įvairias perlinukų bei šaškyčių rūšis, melsvius, dilgėlinukus, usninukus, admirolus ir pačius gražiausius Lietuvos dieninius drugius – machaonus. Vasarą krūmų tankumynuose paukšteliai čiułba daug mažiau, nes šiuo metu jie daugiausia laiko praleidžia ieškodami maisto savo jaunikliams, sukiojasi netoli savo lizdelių. Vasaros pabaigoje, šiek tiek atvėsus orams ir mažėjant vabzdžių kiekiui, pradeda traukti į šiltesnius kraštus didžioji dalis vabzdžiausių paukščių, tokių kaip čiurliai, lakštingalos, pečialindos ir kiti giesmininkai.

Rudenį, gamtai ruošiantis eiti per vasarą užtarnauto poilsio, viskas tarytum sustoja. Jau seniai išskridę vabzdžiausiai paukščiai, nes, vėstant orams, paukšteliams nebeužtenka maisto – vabzdžių. Migruojantys paukščiai telkiasi į būrius ir rengiasi tolimai kelionei. Didžiuliai ančių būriai susirenka į Užpalių hidroelektrinės tvenkinį, ten dideli atviro vandens plotai ir gausu maisto. Dangaus skliaute praskrenda migruojančios želmeninės, baltakaktės ir pilkosios žąsys, taip pat, susibūrusios į didelius būrius, išskrenda gervės. Žmonės, palydėdami į tolimą kelionę išsiruošusius paukščius, pagerbia juos nukeldami nuo galvos kepures. Rudenėjant drugių pasaulyje lieka tik prisitaikiusios prie vėstančių orų rūšys: didieji ir mažieji žiemsprindžiai, rudeniniai kuoduočiai, rudeniniai verpikai. Taigi, norėdamas išsamiai susipažinti su Užpalių gamtinėmis vertybėmis, ėmiausi tyrinėti gyvosios gamtos (žinduolių, paukščių, roplių, varliagyvių ir vabzdžių) sudėtį Užpalių apylinkių teritorijoje.

Tikslas ir uždaviniai

Šio tyrimo tikslas – ištirti Užpalių apylinkėse aptinkamų žinduolių, paukščių, roplių, varliagyvių bei vabzdžių rūšinę sudėtį.

Uždaviniai – išsiaiškinti, kokiose Užpalių apylinkėse yra aptinkamos retos ir saugomos vabzdžių, roplių, varliagyvių, paukščių ir žinduolių rūšys; įvertinti retų ir saugomų rūšių paplitimą ir individų gausumą Užpalių apylinkėse; nustatyti saugomoms rūšims svarbias teritorijas; sudaryti vabalų ir drugių kolekcijas.

Metodika

Šiame tyrime aprašyti paukščių, žinduolių (išskyrus šikšnosparnių), roplių, varliagyvių bei vabzdžių klasių taksonai. Paukščių tyrimai vykdyti Užpalių apylinkėse: miestelio teritorijoje, Lýgamiškio, Kaimynų, Jociškių, Kaniūkų, Šeimyniškių, Bajorų, Degėsių kaimų apylinkėse ir Šventosios upės atkarpoje nuo Kaniūkų iki Jociškių kaimo. Paukščiai stebėti 1999–2008 metais. Dažniausiems paukščiams buvo atliekami fenologiniai stebėjimai, fiksuojant, kada paukščiai perskrenda, kada ima čiulbėti, kada suka lizdus. Šie stebėjimai buvo vykdomi vasario–birželio mėnesiais maršrutinių apskaitų metodu, kuomet buvo fiksuojamos stebėtos rūšys ir jų veikla. Paukščiai buvo stebimi įvairiuose biotopuose tam, kad būtų galima apimti kuo didesnę rūšinę įvairovę. Įvairūs kiti paukščių stebėjimai buvo vykdomi ištiesus metus. Žiemą taip pat stebimi ir fiksuojami lesyklas lankantys paukščiai. Paukščiai stebimi naudojant žiūronus (Bushnell 10 × 32; Yukon „Futurus“ 12 × 50) bei monoklius (Yukon „Scout“ 30 × 50). Sunkiau apibūdinamos rūšys nuo panašių rūšių paukščių atpažintos pagal balsą arba buveinę. Būdamas gamtoje, stengiausi užfiksuoti matytus žvėris, paukščius ar vabzdžius, fotografuodamas juos Nikon D80 fotoaparatu su Sigma APO DG Macro 70–300 mm objektyvu. Užpalių hidroelektrinės tvenkinyje vandens paukščius tiriant migracijų metu, buvo atliekamos taškinės apskaitos, o kita informacija apie paukščius buvo renkama maršrutinių apskaitų arba atsitiktinių stebėjimų metu.

Vabzdžiai pradėti stebėti nuo 2002-ųjų metų. Detalesnius vabzdžių tyrimus atlikau iki 2010-ųjų metų. Tyrimai buvo atlikti vakarinėje Užpalių miestelio pusėje – Lygamiškio, Kaimynų ir Kaniūkų kaimų apylinkėse. Įvairiuose biotopuose būdavo parenkami maršrutai ir fiksuojamos stebėtos vabzdžių rūšys. Taip pat buvo parengta vabzdžių kolekcija, geriausiai atspindinti Užpalių apylinkėse sutinkamą vabzdžių įvairovę. Vabzdžių kolekcijai sudaryti gautas Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos leidimas.

Vabzdžių stebėjimai buvo atliekami nuo kovo pradžios iki spalio mėnesio pabaigos. Dieniniai vabzdžiai stebimi kuo įvairesniuose biotopuose, taip pat prie žydinčių augalų žiedų. Drugiams stebėti pasirenkamos nevėjuotos šiltos ir saulėtos dienos, nes tuomet ši vabzdžių grupė skraido aktyviausiai. Naktiniai drugiai tyrinėti naudojant dirbtinį šviesos šaltinį – galingą elektros lemputę Philips ML 160W 225–235V ir baltą užtiesalą – ekraną, ant kurio nutūpdavo atskridę drugiai. Drugių stebėjimams prie šviesos buvo parenkamos šiltos, apsiniaukusios, nevėjuotos naktys. Šviesos šaltinis buvo naudojamas kelis kartus per savaitę, stebėjimams parenkant geriausias meteorologines sąlygas. Įjungta lemputė šviesdavo 3–4 valandas po saulėlydžio. Taip pat naktiniai drugiai tirti prie naktį žydinčių augalų: šakinių,

naktižiedžių, notrelių ar šilkažiedžių gaisrenų, kur atskrenda pasimaitinti nektaru. Dideli drugiai (sfinksai) dažniausiai buvo aptinkami gėlių darželiuose, atskridę prie flioksų ar petunijų žiedų. Taip pat naktiniai drugiai randami naktinių ekskursijų metu, einant iš anksto nustatytu maršrutu, kai aplankomos įvairios buveinės. Radus gamtoje drugių vikšrų, jie parnešami namo ir auginami, maitinant tų augalų lapais, ant kurių buvo rasti. Išauginti drugiai dažniausiai paleidžiami į laisvę. Taip pat užfiksuojamas jų išsiritimo laikas.

Vabalams tyrinėti dažniausiai buvo taškinės apskaitos, kuomet skirtinguose biotopuose tam tikrose vietose ieškoma kuo daugiau vabalų rūšių. Vabalai taip pat buvo stebimi ieškant pažeistų medžių (apgraužtais lapais), krūmų ar augalų. Žeme ropojantys vabalai būdavo tiriami kasant duobutes (toks metodas naudojamas miškininkystėje, apsaugant šviežias kirtavietes nuo pušinių straubliukų antplūdžio) įvairiose buveinėse – pušynuose, eglynuose, daržuose bei pievose. Duobutės buvo kasamos 30 cm gylio 20 cm pločio ir tokio paties ilgio su stačiomis sienelėmis, kad įkritę vabzdžiai negalėtų išlipti. Tokios duobutės buvo iškasamos gegužės–birželio mėnesiais ir naudojamos iki rugsėjo. Ten įkritę vabalai kas 3–5 dienas buvo išimami, suskaiciuojami, nustatoma jų rūšis ar šeima. Daug vabalų, ypač ūsuočių, buvo randami atskridę prie apdirbtos medienos, žievinant šviežius pušinius rąstelius ar medienos rietuvėse. Nemažai vabalų rūšių aptikta atskridusių prie dirbtinio šviesos šaltinio šiltomis naktimis.

Žirgeliai pradėti stebėti 2005-aisiais metais. Iki 2011-ųjų metų buvo ištirtos pagrindinės rūšys, aptinkamos Užpalių krašte. Daugiausiai buvo atliekami stebėjimai maršrutinių apskaitų metodu. Buvo nustatyta, kokios rūšys aptinkamos kokiuose biotopuose. Žirgeliai dažnai aptinkami ir toli nuo vandens, ypač stambūs laumžirgiai, todėl, atliekant stebėjimus, buvo apimamos įvairios buveinės, net ir toli nuo vandens šaltinių esantys miškai, kirtavietės, pievos, pamiškės.

Žinduoliai stebėti daugiausia žiemos metu, kuomet lengviausia rasti veiklos žymių – pėdsakų. Žinduolių pėdsakai būdavo matuojami, taip pat stebimi dėsningumai, kokiuose biotopuose pasiskirsčiusios skirtingos rūšys. Atsitiktiniai ir pavieniai žinduolių stebėjimo atvejai taip pat buvo fiksuojami, nors specialios metodikos šiems tyrimams nebuvo naudotos. Šikšnosparnių rūšių įvairovė Užpalių krašte nebuvo tirta. Varliagyviai ir ropliai buvo stebimi įvairiuose biotopuose šiltuoju metų laiku (kovo–spalio mėn.), taip pat prie vandens telkinių veisimosi metu (varlės, rupūžės). Kai kurios rūšys buvo aptinkamos atsitiktinai, neatliekant tyrimų su specialia metodika. Roplių ir varliagyvių taip pat buvo ieškoma tam tikrose slėptuvėse (malkų, akmenų krūvose, rąstų rietuvėse ir kt.).

Tyrimo rezultatų aptarimas

Vabzdžiai (*Insecta*)

Vabalai (*Coleoptera*)

Užpalių apylinkės išsiskiria ypač didele vabzdžių rūšių įvairove. Gausia augmenija žaliuojančios pievos traukia šimtus įvairiausių drugių ir vabalų. Dieniniai drugiai dažniausiai pasirenka gerai saulės išildomas pievas, pamiškes, kalvas, kur daug žydinčių augalų. Taip pat ten gausu ir nektaru mintančių vabalų – ūsuočių lepturų, paprastųjų ir kvapiųjų auksavabalių, minkštavabalių. Drėgnose pievose

gausiai aptinkama daug žirgelių rūšių, kurios toli nuo vandens vengia skristi. Įvairiose pievose galima aptikti galybes įvairių vabalų ir kitų bestuburių.

Vabalai (*Coleoptera*) – savita vabzdžių grupė, prisitaikiusi gyventi įvairiomis sąlygomis tiek sausumoje, tiek vandenyje. Karštomis vasaros dienomis ant smėlėtų sausų kelių galima išvysti staigiai judančių ir labai greitai skraidančių vabalų, kurie, žmogui besiantinant, pakyla „iš po kojų“. Tai žygių (*Carabidae*) šeimos vabalai – šokliai. Užpalių apylinkėse teko aptikti tik baltalūpius (*Cicindela hybrida*) ir žaliuosius šoklius (*Cicindela campestris*), o miško keliukuose, šalia kirtaviečių, kur saulė įkaitina smėlėtą kelią, retkarčiais galima išvysti ir miškinį šoklį (*Cicindela sylvatica*). Šie plėšrūs vabalai grobį medžioja tykodami ir puldami netikėtai. Žygių šeimai priklauso labai daug plėšrių ir žemės ūkiui naudingų vabalų, kurie sunaikina daug sodų ir daržų kenkėjų. Dažniausiai daržuose galima aptikti geltonkojų žvitriažygių (*Paranehus albipes*), kurių pagrindinis maistas – vabzdžių vikšrai. Kartais dirvoje randami dideli plėšrūs vabalai, kurie, paimti į rankas, ima skleisti itin nemalonų kvapą. Tai puošniažygiai, kurių Užpalių apylinkėse aptikta keletas rūšių: violetiniai (*Carabus violaceus*), gumburiuoti tieji (*Carabus granulatus*), lygieji (*Carabus glabratus*) bei raudonšlauriniai puošniažygiai (*Carabus cancellatus*). O žalvariniai puošniažygiai (*Carabus nitens*), kurie vieną kartą buvo aptikti Lygamiškio apylinkėse, yra įrašyti į Lietuvos raudonąją knygą.¹

Kita plėšrių vabalų grupė, aptinkama Užpalių apylinkėse – dusios (*Dytiscidae*). Šie vabalai, priešingai nei žygiai, grobį gaudo vandenyje. Didžiausia ir viena labiausiai paplitusių šios šeimos rūšių yra geltonkraštė dusia (*Dytiscus marginalis*). Jos dažniausiai aptinkamos stovinčio vandens telkiniuose, kūdrose, kur gausi augmenija. Šis vabalas, nors ir gyvena vandenyje, tačiau sugeba neblogai bėgioti žeme ir net skraidyti. Įdomiausia tai, jog po vandeniu šie vabalai kvėpuoja oru, kuri pasiima į burbuliuką, esantį pilvelio gale. Dusios yra labai plėšrios, jos gali sugauti net buožgalvius ar mažas žuvytes bei kitus vabalus. Be šių dusių, vandens telkiniuose galima aptikti raibųjų vėžiadusių (*Acilius sulcatus*) ir kitų.

Karštą ir saulėtą vasaros dieną galima aptikti labai greitai, ralais ir kitokiomis figūromis vandens paviršiuje plaukiojančių būreliais blizgančių mažyčių juodų vabaliukų. Tai sukučiai (*Gyrinidae*). Užpalių vandens telkiniuose aptikta geltonkojų (*Gyrinus nator*) bei ežerinių sukučių (*Orectochilus villosus*).

Didesniuose vandens telkiniuose – ežeruose galima rasti kūdravabalių (*Hydrophilidae*) šeimos atstovų – paprastųjų degutvabalių (*Hydrous piceus*). Šie ypač stambūs vabalai, išoriškai panašūs į dusias, nėra plėšrūs. Jų galima rasti ežerų pakrantėse, šalia nendrynų ar kitokių vandens augalų sąžalynų. Kiti šios šeimos atstovai – mėšlinukai. Šie vabalai pasirinkę kitokią gyvenimo būdą – negyvena vandenyje, tačiau galima rasti karvių „tortuose“, kur šie maži vabalėliai deda kiaušinėlius, o jų lervos padeda suskaidyti organines atliekas.

Labai svarbi vabalų šeima – maitvabaliai (*Silphidae*). Šiems vabalams būdinga tai, jog jie minta dvėselienu. Vabalai padeda suskaidyti kritusius gyvūnelius, juos užkasdami ir palikdami maitintis lervoms. Užpalių apylinkėse pavyko aptikti tik paprastuosius (*Nicrophorus vespillo*), juodabuožius (*Nicrophorus vespilloides*) ir juoduosius duobkasius (*Nicrophorus humator*), taip pat raudonnugarius maitvabalius (*Oiceoptoma thoracicum*).

¹ Rašomavičius V. *Lietuvos raudonoji knyga*, Kaunas, 2007.

Lietuvoje gausiausia rūšių skaičiumi vabalų šeima – trumpasparniai (*Staphylinidae*). Tai labai panašios išvaizdos nedideli vabalai, kurie dažniausiai būna plėšrūs ir tik dalis minta dvėseliena. Šių vabalų išskirtinis bruožas – jų antsparniai labai trumpi ir nedengia pilvelio, todėl šie vabalai nepanašūs į kitus. Jie aptinkami įvairiausiuose biotopuose.

2 pav. Žvilgantysis mėšlavabalis (*Trypocopris vernalis*)

Labai gausi vabalų grupė – plokštėtaūsių (*Scarabaeoidea*) antšėmis. Tai neplėšrūs vabalai, kurie skiriasi savo gyvenimo būdu. Vienu vabalų lervos minta

augalų šaknimis, kitų – išmatomis, dar kitų – negyva mediena. Mėšlavabalių (*Geotrupidae*) šeima ypatinga tuo, kad jos atstovų daugiausiai galima aptikti ganyklose. Šie vabalai galvijų išmatose deda kiaušinėlius, o išsiritusios lervos jas skaido. Užpalių apylinkėse teko aptikti paprastuosius (*Geotrupes stercorarius*), žvilgančiuosius (*Trypocopris vernalis*) (2 pav.) bei miškinius mėšlavabalius (*Anoplotrupes stercorosus*). Grybiniai mėšlavabaliai (*Bolboceras armiger*) aptinkami labai retai.

Auksavabalių (*Cetoniidae*) šeimos vabalai dažniausiai aptinkami ant žydinčių skėtinių augalų žiedų. Kai kurie iš jų – paprastieji (*Cetonia aurata*) ir dėmėtieji auksavabaliai (*Protaetia cuprea*) – labiau mėgsta drėgnas pievas. Jie įdomūs tuo, jog skraido nepakeldami antsparnių, priešingai nei kiti vabalai. Kitos auksavabalių rūšys dažnai aptinkamos ant dirvinių buožainių bei kitų augalų žiedų. Tai raštuotieji (*Trichius fasciatus*), gauruotieji (*Tropinota hirta*) bei kvapieji auksavabaliai (*Oxythyrea funesta*). Šie vabalai dažniau aptinkami sausose pievose, pamiškėse bei kalvų šlaituose. Labai retai Užpalių apylinkėse randami marmuriniai auksavabaliai (*Protaetia lugubris*)², kuriuos kelis kartus pavyko rasti atsitiktinai. Ši vabalų rūšis įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą.

Šiltomis naktimis prie stiprių šviesos šaltinių dažnai galima aptikti atskridusius grambuolių (*Melolonthidae*) šeimos atstovus – vasarinius (*Amphimallon solstitiale*), paprastuosius (*Melolontha melolontha*) ar miškinius grambuolius (*Melolontha hippocastani*). Šie vabalai žalingi miško ūkiui – lervos graužia medelių ar kitų augalų šaknis, o suaugę vabalai minta lapais, todėl dažnai pažeidžia jaunuolynus. Dažnai jaunuose drebulynuose galima rasti šių vabalų, graužiančių lapus. Rečiau Užpalių apylinkėse aptinkami naktiniai grambuoliukai (*Serica brunnea*), tačiau ši rūšis taip pat mėgsta atskristi prie stiprios šviesos šaltinių.

Dažnai ant įvairių augalų, mano stebėjimais, ypač gausiai ant tankiadyglio erškėčio lapų bei žiedų, galima aptikti grambuoliukų (*Rutelidae*) šeimos atstovus – žiedinius grambuolius (*Anomala dubia*) bei grikinukus (*Phyllopertha horticola*). Šie nedideli vabalai padaro daug žalos augalams, nes nugraužia lapus bei žiedlapius.

Gražūs ir dideli elniaragių (*Lucanidae*) šeimos atstovai – platieji elniaragiai (*Dorcus parallelipipedus*) (3 pav.) randami trūnijančiuose kelmuose ar kitoje pradėjusioje irti medienoje. Šie vabalai, nors ir

² Ten pat.

rūšis, vis tiek yra labai retai matomi. Kita elniaragių rūšis – cilindriškasis elniaragis (*Sinodendron cylindricum*) – nėra stambūs. Šios rūšies vabalai atsitiktinai aptinkami prie medienos sandėlių, sukrautų rąstų rietuvių.

Labai įdomi yra sprakšių (*Ela-teridae*) šeima, kurios atstovai sugeba apvirę ant nugaros staigiu spragtelėjimu apsiversti ore ir atsistoti ant kojų. Vabalai dažniausiai aptinkami drėgno-se bei sausose pievose, pamiškėse. Dažnai vabalai mėgsta tupėti ant miglinių augalų stiebų, tačiau žmogui prisitartinus, nukrenta žemėn tarp žolių. Dažniausiai Užpalių apylinkėse aptinkamos sprakšių rūšys yra kanapėtieji sprakšiai (*Agrypnus murinus*), žalieji rugiasprakšiai (*Selatosomus aeneus*), raudonsparniai kelmasprakšiai (*Ampedus cinnabarinus*), rusvapilviai (*Athous haemorrhoidali*), plaukuotieji laukasprakšiai (*Hemicrepidius hirtus*), o šukaūsis pievasprakšis (*Ctenicera pectinicornis*) (4 pav.), rastas Šventosios slėnyje, – reta rūšis Lietuvoje. Retkarčiais galima laukuose rasti kryžiuotuosius rugiasprakšius (*Selatosomus cruciatus*).

Minkštavabalių (*Cantharidae*) šeimos vabalai įdomūs tuo, jog jų kūnas mažai chitinizuotas ir labai minkštas. Tai išskirtinis šios vabalų šeimos bruožas. Labai gausiai aptinkami vabalai ant skėtinių augalų žiedų, taip pat įvairiose pievose, pamiškėse. Dažniausiai aptinkamos rūšys yra: paprastasis (*Cantharis fusca*), juodablauzdis (*Cantharis livida*), skėtinis (*Rhagonycha fulva*) ir raudonkojis minkštavabaliai (*Cantharis rustica*).

Skaudvabalių (*Meloidae*) šeimos vabalų Užpalių apylinkėse aptikta tik viena rūšis – paprastasis gegužvabalis (*Meloe proscarabaeus*). Šie vabalai turi vieną svarbią savybę – jie labai nuodingi. Dėl šios savybės vabalai prarado gebėjimą skraidyti, nes nebereikia slėptis ir sprukti nuo plėšrūnų. Paprastuosius gegužvabalius galima aptikti gegužės–birželio mėnesiais lėtai ropinėjančius pakelėse, ant miško keliukų ar sausose pievose.

Vieni iš labiausiai žinomų vabalų – boružių (*Coccinellidae*) šeima. Tai labai naudingi ir gražūs vabalai, išsiskiriantys apvalia kūno forma ir ryškiomis spalvomis. Boružės – plėšrūs vabalai, mintantys amaraus bei skydamariais. Šios šeimos vabalų galima aptikti įvairiausių biotopuose – pievose, pamiškėse, krūmynuose, prie vandens telkinių, soduose, daržuose. Užpalių apylinkėse dažniausiai aptinkamos dvitaškės adalijos (*Adalia bipunctata*), septyntaškės (*Coccinella septempunctata*), penkiataškės (*Coccinella quinquepunctata*),

3 pav. *Platysis elniaragis* (*Dorcus parallelipedus*)

4 pav. Šukaūsis pievasprakšis (*Ctenicera pectinicornis*)

trylikataškės (*Hippodamia tredecimpunctata*) bei dvidešimt dvitaškės boružės (*Psyllobora vigintiduopunctata*).

Labai įdomi ūsuočių (*Cerambycidae*) šeima, kurios išskirtinis bruožas – ilgos antenos. Dažniausiai ūsuočių galima aptikti prie medienos sandėlių, rąstų rietuvių, kur susirenka didžioji dalis šios šeimos vabalų. Daug jų rūšių priskiriama medienos kenkėjams – deda kiaušinėlius į medieną, o išsiritusios lervos graužiasi takus ir gadina medžio dirbinius. Kita dalis ūsuočių gyvena kitoki gyvenimą – suaugę vabalai minta augalų žiedadulkėmis ir dažniausiai aptinkami ant skėtinių augalų žiedų. Labai išpūdingi yra muskusiniai ūsuočiai (*Aromia moschata*) (5 pav.), kurių aptikdavau pamiškėse, soduose. Tai didelis, žaliai blizgantis vabalas su labai ilgais ūsais. Paimtas į rankas, vabalas ima cypsėti ir skleisti muskuso kvapą. Įvairiuose miškuose, aikštėse bei pamiškėse aptinkami labai išpūdingi dideli vabalai – gluosniniai kelmagraužiai (*Lamia textor*). Ruošiant pušies medieną, žievinant pušinius rąstus, galima privilioti trumpaūsių medkirčių (*Spondylis buprestoides*), pušinių (*Monochamus galloprovincialis*) ir mažųjų ožiaragių (*Monochamus sutor*) bei ilgaūsių pušiagraužių (*Acanthocinus aedilis*). Šie vabalai suskrenda užuodę lengvai prieinamą apdorotą medieną. Labai gražūs akiuotieji ūsuočiai aptikti tikrai drėgnose pievose, krūmynų pakraščiuose ant karklų kamienų. Dideli gluosniniai kelmagraužiai dažniausiai aptinkami drėgnų pievų pakraščiuose šalia drebulynų. Čia taip pat galima aptikti didžiųjų drebulinių (*Saperda carcharias*) bei mažųjų drebulinių ūsuočių (*Saperda populnea*). O graižaziedinių ūsuočių (*Agapanthia villosoviridescens*) galima rasti Šventosios slėnyje, drėgnose pievose bei raistuose. Šie vabalai dažnai tupi ant gelsvalapių usnių lapų. Skėtinių augalų žiedynuose galima rasti labai įdomių, vapsvas imituojančių, ūsuočių – keturjuosčių lepturų (*Leptura quadrifasciata*) (6 pav.). Taip pat ten galima dažnai aptikti raudonųjų lepturų (*Stictoleptura rubra*). Šalia senų medinių pastatų galima aptikti naminius ūsuočius (*Hylotrupes bajulus*).

Kita vabalų šeima, kurios atstovai dažniausiai randami ant įvairių augalų lapų ar žiedų – lapgraužiai (*Chrysomelidae*). Tai vabalai vegetarai, mintantys tik augaliniu maistu. Dažnai gėlių darželiuose galima rasti mažų raudonų vabalų, kurie graužia lelijų lapus, tai – lelijiniai lapgraužiai (*Lilioceris lili*). Šie vabalai nėra baikštūs ir turi savybę, paimti į rankas, skleisti tylius cypiančius garsus.

5 pav. Muskusinis ūsuotis (*Aromia moschata*)

6 pav. Keturjuostė leptura (*Leptura quadrifasciata*)

Šiai šeimai priklauso ir gerai žinomas kolorado vabalas (*Leptinotarsa decemlineata*), kurio antplūdžiai kelia didelių problemų ūkininkams, auginantiems bulves. Palaukėse, kur auga baltažiedės notrelės, galima rasti labai gražių, žaliai, mėlynai ir raudonai blizgančių mažyčių vabaliukų – tai notreliniai lapgraužiai (*Dlochrysa fastuosa*). Šventosios pakrantėse augančius gluosnius bei karklus kartais užpuola dvidešimttaškių lapgraužių (*Chrysomela vigintipunctata*) antplūdžiai, kurie beveik plikai nugraužia krūmų lapus. Pievose, kur auga daug dirvinių buožainių, lengvai galima rasti žaliųjų paslėptagalvių (*Cryptocephalus sericeus*). Drebulynuose kartais galima aptikti ir aštuoniataškių paslėptagalvių (*Cryptocephalus octopunctatus*) bei tuopinių lapgraužių (*Chrysomela populi*).

Labai įdomi vabalų šeima – cigarsukiai (*Attelabidae*). Šie vabalai sugeba iš medžių lapų susukti vamzdelius, panašius į cigarus, – ten gyvena ir vystosi lervos. Užpalių apylinkėse rastos keturios cigarsukių rūšys: lazdyninis (*Apoderus coryli*), tuopinis (*Byctiscus populi*), liepinis (*Byctiscus betulae*) ir beržinis (*Deporaus betulae*) cigarsukiai. Kiekvienos rūšies vabalai graužia skirtingų medžių rūšių lapus.

Į cigarsukius išvaizda panašūs straubliukai (*Curculionidae*), tačiau jų gyvenimo būdas skiriasi. Šie vabalai nesuka „cigarų“, tačiau moka pragaužti augalų ar medelių stiebus ar net riešutus ir juose padėti kiaušinėlius, ten vystosi lervos. Įvairiuose pušnyuose dažnai galima aptikti didžiuosius pušinius (*Hylobius abietis*) ir mažuosius pušinius straubliukus (*Hylobius pinastri*). Gilinis (*Curculio glandium*) ir riešutinis vaisiastraubliai (*Curculio nucum*) turi labai ilgus straubliukus. Tokiu straubliuku sugeba pragaužti kietą riešuto ar gilės išorinį dangalą tam, kad į vidų padėtų kiaušinėlių ir ten galėtų vystytis lervos. Taip pat yra ant augalų randamų straubliukų, kurie mėgsta drėgnesnes pievas – maudiniai (*Lixus iridis*), geltonšoniai straubliukai (*Chlorophanus viridis*), sidabražvyniai lapinukai (*Phyllobius argentatus*) bei dilgėliniai lapinukai (*Phyllobius urticae*). Taigi Užpalių apylinkėse galima aptikti 85 vabalų rūšis įvairiuose biotopuose.

Drugiai (*Lepidoptera*)

Iš viso Lietuvoje aptinkama apie 1 000 dieninių ir naktinių drugių rūšių, nuo 2002-ųjų metų tyrinėčiau drugių rūšinę sudėtį Užpalių apylinkėse, taip pat sudariau jų kolekciją. Iš viso buvo aptiktos 385 skirtingos drugių rūšys. Daugiausiai rūšių rasta Lýgamiškio kaimo apylinkėse. Čia surinkta didžioji dalis mano drugių kolekcijos. Žaliuojančios ir žydinčios natūralios pievos, pamiškės traukia drugius (*Lepidoptera*). Pušynų pamiškės, sausesnės pievos, kur gausu žydinčių augalų, traukia sklandūnų (*Papilionidae*) šeimos drugius – machaonus (*Papilio machaon*) (žr. splt. 1 pav.). Tai saugoma, į Lietuvos raudonąją knygą įrašyta, rūšis.³ Drugiai dažnai nutupia ant dirvinių buožainių ar kitų nektaringų augalų žiedų. Šių drugių vikšrai (iš vikšrų pavyko sėkmingai išauginti 7 machaonus, visi jie paleisti į laisvę) minta skėtinių augalų (dažniausiai kmynų, morkų) lapais.

Baltukų (*Pieridae*) šeima gausi. Pavasarį drėgnose pievose, paraistėse galima išvysti gražių drugelių, kurių sparnai balti su juodomis bei pilkomis dėmelėmis ir oranžiniais galais – tai aušrelės (*Anthocharis cardamines*). Drėg-

³ Ten pat; Bačianskas V. *Seventy four rare for the Lithuanian fauna Lepidoptera species found in 2007–2009*, Vilnius, 2009.

nesnes vietas mėgsta ir paprastosios garstyčės (*Leptidea sinapis*) (7 pav.), kurios Užpalių apylinkėse aptinkamos gausiai. Šlapiose vietose, kur auga gelsvalapės usnys, dažnai galima aptikti citrinukų (*Gonepteryx rhamni*). Baltukų šeimai priklauso daug daržų kenkėjų – kopūstiniai (*Pieris brassicae*), ropiniai (*Pieris rapae*) bei griežtiniai baltukai (*Pieris napi*). Dažniausiai šie drugiai skraido gyvenvietėse, drėgnesnėse pievose, daržuose, kur deda kiaušinėlius ant kopūstų, nasturtų ir kitų augalų.

7 pav. Paprastoji garstyčė (*Leptidea sinapis*)

Gudobeliniai baltukai (*Aporia crataegi*) Užpalių apylinkėse randami labai retai. Vasaros viduryje sausose pievose galima išvysti ir dirvinius gelsvius (*Colias hyale*).

Nimfalijų (*Nymphalidae*) šeima yra pati gausiausia iš dieninių drugių. Šie drugiai išsiskiria savo ryškiomis spalvomis. Karštomis vasaros dienomis miškuose, kur auga daug lazdynų, ant smėlėtų kelių prie balučių galima rasti didelių ir ypač puošnių drugių – kilniųjų (*Apatura iris*) ir puošniųjų vaivų (*Apatura ilia*), jų sparnų spalva keičiasi iš mėlynos į juodą, priklausomai, koku kampu į drugį žiūri. Į vaivas panašūs, tačiau mažesni ir ne blizgančiais sparnais, drugiai – mažieji juodmargiai (*Limenitis camilia*), aptinkami lapuočių miškų pakraščiuose, kur gausiai žydi įvairios gėlės. Sausesnėse pievose dažnai galima rasti karpytūnių (*Polygonia c-album*) bei usninukų (*Vanessa cardui*) (žr. splv. 2 pav.). Šie drugiai ypač mėgsta usnių nektarą. Gyvenvietėse labai dažna rūšis – dilgėlinukai (*Aglais urticae*). Šie drugiai deda kiaušinėlius ant didžialapių dilgėlių, o vikšrai maitinasi jų lapais. Dilgėlėmis maitinasi ir mažųjų dilgėlinukų (*Araschnia levana*) (žr. splv. 3 pav.) vikšrai. Į dilgėlinukus panašios, tačiau dydžiu besiskiriančios, raudonjuostės (*Nymphalis xanthomelas*) ir daugiaspalvės plestekės (*Nymphalis polychloros*), aptinkamos sausesnėse pievose. Soduose vasarą nukritusios kriaušės pritraukia spalvingus ir didelius drugius – admirolus (*Vanessa atalanta*). Spygliuočių miškuose, ypač šviežiose kirtavietėse, dažnai galima rasti puošnių drugių – šeirių (*Nymphalis antiopa*) (žr. splv. 4 pav.). Jie dažnai mėgsta nutūpti ant kelmų. Vasaros viduryje raistuose ir įvairiose pievose dažnai galima aptikti ryškiaspalvių raudonų su mėlynomis „akimis“ drugių – spungių (*Inachis io*) (žr. splv. 5 pav.). Tai labai gausi rūšis. Natūralias pievas, pamiškes mėgsta perlinukai, jų Užpalių apylinkėse aptikta net 10 rūšių. Tai didieji (*Argynnis paphia*) (žr. splv. 6 pav.), žalsvieji (*Argynnis aglaja*), juodakiai (*Argynnis adippe*), pušyniniai (*Argynnis niobe*), rausvieji (*Argynnis laodice*), sidabriniai (*Issoria lathonia*), gelsvieji (*Brenthis ino*), miškapieviai (*Boloria euphrosyne*), pieviniai (*Boloria selene*) ir mažieji perlinukai (*Boloria dia*). Perlinukai išsiskiria savita sparnų spalva – visų sparnai šviesiai oranžiniai su įvairių formų tamsiomis dėmelėmis. Rūšį patikimai galima atskirti tik iš apatinės sparnų pusės rašto. Į perlinukus panaši kita grupė drugių – šaškytės, tačiau pagrindinis skirtumas tas, kad sparnų gyslos padengtos tamsiais žvyneliais, tai sudaro margumyną, primenantį tinklą. Užpalių apylinkėse aptinkamos rudgelsvės (*Melitaea cinxia*), didžiosios (*Melitaea phoebe*)

(žr. splv. 7 pav.), tamsiosios (*Melitaea diamina*), mažosios (*Melitaea aurelia*) ir paprastosios šaškytės (*Melitaea athalia*). Mažosios šaškytės (*Melitaea aurelia*) ir tamsiosios šaškytės (*Melitaea diamina*) yra labai retos Lietuvoje, saugomos ir įtrauktos į Lietuvos raudonąją knygą.⁴ Dar viena savita nimfalių grupė – satyrai. Šie drugiai dažniausiai rudų, slepiamųjų spalvų, taip pat visi satyrai sparnuose turi į akis panašių dėmių. Šios dėmės suteikia drugiams apsaugą nuo plėšrūnų, nes paukščiai, manydami, kad ten vabzdžio galva, puola šiuos drugius už sparnų galiukų, o drugiai tada gali nesunkiai pasprukti. Dažnai tekdavo rasti satyrų su užpuolimo ženklais. Užpalių apylinkėse dažniausiai aptinkami tamsieji (*Aphantopus hyperanthus*) bei paprastieji jautakiai satyrai (*Maniola jurtina*) (8 pav.). Pušynų pamiškes pasirenka rudieji (*Lasiommata maera*), gelsvamargiai satyrai (*Lasiommata megera*) bei krūminiai satyriukai (*Coenonympha arcania*), o atvirus laukus mėgsta tamsieji (*Coenonympha glycerion*) ir gelsvieji satyriukai (*Coenonympha pamphilus*). Lietuvoje retos nimfalių rūšys, rastos Užpalių apylinkėse. Tai margasis satyras (*Pararge aegeria*), didžioji šaškytė (*Melitaea phoebe*) ir raudonjuostė pleštekė (*Nymphalis xanthomelas*).⁵

Storgalviukų (*Hesperiidae*) šeima nėra didelė, Užpalių apylinkėse aptiktos tik penkios rūšys. Drugiai nedideli, greitai skraidantys. Dažniausiai pasirenka įvairius pievas, pamiškes, kur gausu žydinčių gėlių. Margosios (*Pyrgus alveus*) ir mažosios hesperijos (*Pyrgus malvae*) (9 pav.) aptinkamos gausiai žydinčiose pievose. Ant smėlėtų keliukų, prie vandens balučių galima aptikti gausiai į būrius susirinkusius juodabuožius (*Thymelicus lineola*) bei raudonbuožius storgalvius (*Thymelicus sylvestris*), o miško aikštelėse galima rasti miškinių storgalvių (*Ochlodes sylvanus*).

Labai savita drugių šeima – melsviai (*Lycaenidae*). Užpalių apylinkėse aptinkami visi šiai šeimai priskiriami drugiai panašūs savo dydžiu ir sparnų margumu. Savita grupė auksinukai. Tai drugeliai dažniausiai su ryškiai oranžiniais sparnais, kurie labiausiai skiriasi tik apatinių sparnų piešiniu. Užpalių apylinkėse aptinkama mažųjų (*Lycaena phlaeas*), ugninių (*Lycaena virgaureae*) (10 pav.), tamsiųjų (*Lycaena tityrus*) (11 pav.), čiobrelinių (*Lycaena al-*

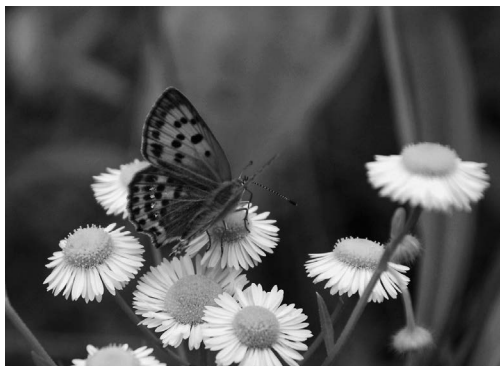
8 pav. Paprastas jautakis satyras (*Maniola jurtina*)

9 pav. Mažoji hesperija (*Pyrgus malvae*)

⁴ Rašomavičius V. *Lietuvos raudonoji knyga*, Kaunas, 2007.

⁵ Bačianskas V. *Seventy four rare for the Lithuanian fauna Lepidoptera species found in 2007–2009*, Vilnius, 2009.

ciphron) ir žvilgančiųjų auksinukų (*Lycaena hippothoe*). Drugiai pasirenka gerai išildomas natūralias pievas, kur gausiai žydi gėlės. Užpalių seniūnijoje, Lygamiškio

kaimo apylinkėse, taip pat aptinkama ganėtinai gausi didžiųjų auksinukų (*Lycaena dispar*) (žr. splv. 8 pav.) populiacija.⁶ Šie drugiai reti ir saugomi, įrašyti į Lietuvos raudonąją knygą. Dažniausiai pasirenka Šventosios slėnius, kur drėgnose pievose gausiai žydi įvairios gėlės. Vasaros pabaigoje lapuočių miškų pakraščiuose galima rasti beržinių zefyrų (*Thecla betulae*), o pavasarį pušnyuose bei mišriuose miškeliuose, jų pakraščiuose skraido žalsvieji varinukai (*Callophrys rubi*). Sausas pamiškes, kur auga usnys, mėgsta guobiniai uodeguočiai (*Satyrium w-album*), tačiau šie drugiai Užpalių apylinkėse randami retai. Melsvių šeimoje gausiausia yra melsvių grupė, Užpalių apylinkėse aptikta net 10 jos rūšių. Dažniausi yra didieji (*Polyommatus amandus*), pilkieji (*Polyommatus semiargus*) bei dirviniai melsviai (*Polyommatus icarus*) (žr. splv. 9 pav.). Šie drugiai pasirenka įvairias pievas, kur gausiai žydi gėlės, taip pat jų galima rasti karštomis vasaros dienomis ant smėlėtų keliukų, prie balučių. Rečiau aptinkami pelkiniai (*Plebeius optilete*), mažieji (*Cupido minimus*), uodeguotieji (*Cupido argiades*), žydrieji (*Celastrina argiolus*) ir rudieji melsviai (*Aricia artaxerces*). Reti Lietuvoje melsvių šeimos drugiai, kurie aptikti Užpalių apylinkėse, yra rudieji melsviai (*Aricia artaxerxes*), geltontaškiai melsviai (*Aricia agestis*), baltajuosčiai melsviai (*Aricia eumedon*) bei guobiniai uodeguočiai (*Satyrium w-album*).⁷ Baltajuosčiai melsviai (*Aricia eumedon*) taip pat yra saugoma ir į Lietuvos raudonąją knygą įrašyta rūšis.⁸ Visi šie melsviai išsiskiria tuo, jog patikimai atskirti rūšį galima tik iš apatinės pusės užpakalinių sparnų rašto.

Marguolių (*Zygaenidae*) šeimos drugiai yra išskirtiniai, jie negreiti ir nebaikštūs, nes turi ryškių išpėjamųjų spalvų sparnus, kurie išpėja plėšrūnus, kad drugiai nuodingi. Dažniausiai tupi ant dirvinių buožainių žiedų. Užpalių apylinkėse dažnai natūraliose pievose ant gėlių aptinkami žaliai (*Adscita statices*). Dažniausiai aptinkami mažieji (*Zygaena meliloti*), paprastieji (*Zygaena loniceræ*) ir siauradryžiai marguoliai (*Zygaena minos*), o drėgni raistai traukia

10 pav. Ugninis auksinukas (*Lycaena virgaureae*)

11 pav. Tamsusis auksinukas (*Lycaena tityrus*)

⁶ Rašomavičius V. *Lietuvos raudonoji knyga*, Kaunas, 2007; Bačianskas V. *Seventy four rare for the Lithuanian fauna Lepidoptera species found in 2007–2009*, Vilnius, 2009.

⁷ Bačianskas V. *Seventy four rare for the Lithuanian fauna Lepidoptera species found in 2007–2009*, Vilnius, 2009.

⁸ Rašomavičius V. *Lietuvos raudonoji knyga*, Kaunas, 2007.

vingiorykštinius marguolius (*Zygaena filipendulae*). Purpuriniai marguoliai (*Zygaena purpuralis*) taip pat ganėtinai dažnai aptinkami, ypač sausesnėse pievose – ši drugių rūšis Lietuvoje yra labai reta.⁹

Dieniniai drugiai sudaro nedidelę dalį visų Lietuvos drugių. Naktinių drugių įvairovė ir Užpalių krašte yra kur kas didesnė nei dieninių. Nors šie drugiai nėra ryškių spalvų, tačiau jie savo kukliomis spalvomis ir įvairiausiais raštų margumynais nustebina kiekvieną. Šakniagraužių (*Hepialidae*) šeimos drugiai skraido vakarais ir naktimis. Dažnai atskrenda prie stiprių šviesos šaltinių. Užpalių apylinkėse aptinkamos šios rūšys: gelsvieji (*Trioda sylvina*), mažieji apyniniai (*Korscheltellus lupulina*) ir didieji apyniniai šakniagraužiai (*Hepialus humuli*).

Stiklasparnių (*Sesiidae*) šeimos drugiai yra labai paslaptingi savo gyvenimo būdu. Drugių vikšrai gyvena įvairių medžių rūšių šakose, kamienuose ar šaknyse ir minta mediena. Suaugę vabzdžiai nepanašūs į drugius, jų pagrindinis skiriamasis bruožas – mimikrija, t. y. drugiai apsimeta nuodingais plėviasparniais (širšuolais, vapsvomis). Užpalių apylinkėse pavyko rasti tik vieną rūšį – tuopiinius stiklasparnius (*Sesia apiformis*) (žr. splv. 10 pav.). Tai dideli, labai panašūs į širšuolus, drugiai.

Medgrėžių (*Cossidae*) šeimos drugiai ypatingi tuo, kad vikšrai gyvena medžiuose arba žolių stiebuose. Drugiai stambūs, neryškių spalvų. Užpalių apylinkėse rastos tik dvi rūšys – gluosniniai medgrėžiai (*Cossus cossus*) rasti Užpalių apylinkėse tik keletą kartų, tačiau Lietuvoje tai paplitę ir nereti drugiai. Tačiau Užpalių apylinkėse gyvuoja ganėtinai stabili nendrinų medgrėžių (*Phragmataecia castaneae*) populiacija, kurie Lietuvoje yra labai reti drugiai.¹⁰

Verpikų (*Lasiocampida*) šeimos drugiams būdinga tai, jog visi jų vikšrai pūkuoti ir, prieš virsdami lėliukėmis, susisuka kokoną. Drugiai dažniausiai neryškių slepiamųjų spalvų. Patinėliai turi didelius šukiškus ūsus, kurie padeda aptikti pateles. Užpalių krašte dažniausiai randamos šios verpikų rūšys: pieviniai (*Euthrix potatoria*), žieduotieji (*Malacosoma neustria*), aviėtiniai (*Macrothylacia rubi*), pušiniai (*Dendrolimus pini*), mėnuliuotieji (*Cosmotriche lunigera*) bei ažuolalapiai verpikai (*Gastropacha quercifolia*) (12 pav.). Rečiau aptinkami žoliniai (*Malacosoma castrensis*), ažuoliniai (*Lasiocampa quercus*), gudobeliniai (*Trichiura crataegi*) ir dobiliniai verpikai (*Lasiocampa trifolii*). Šie drugiai noriai atskrenda šiltomis apsiniaukusiomis naktimis prie šviesos šaltinio. Rudenį, atvėsus orams, dauguma drugių nebeskraido, tačiau rugsėjo,

12 pav. Ažuolalapis verpikas (*Gastropacha quercifolia*)

⁹ Kazlauskas R. *Retos Lietuvos drugių (Lepidoptera) rūšys, aptiktos 1945–2005 metais*, Vilnius, 2006.

¹⁰ Kazlauskas R. *Retos Lietuvos drugių (Lepidoptera) rūšys, aptiktos 1945–2005 metais*, Vilnius, 2006; Bačianskas V. *Seventy four rare for the Lithuanian fauna Lepidoptera species found in 2007–2009*, Vilnius, 2009.

spalio mėnesiais rudeniniai verpikai (*Poecilocampa populi*) pradeda savo skraidymo laikotarpį. Užpalių apylinkėse aptikta reta verpikų rūšis – žolinis verpikas (*Malacosoma castrensis*).¹¹

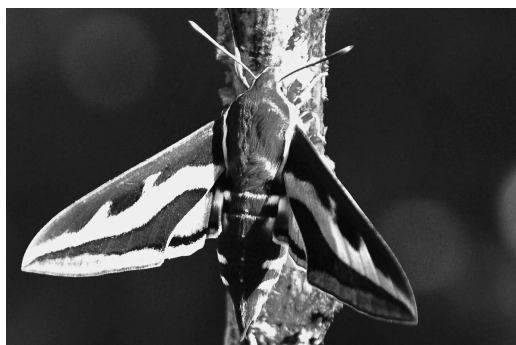
Saturnijų (*Saturniidae*) šeimos drugiai išsiskiria tuo, jog kiekviename sparne turi po dėmę, primenančią akį. Užpalių apylinkėse aptikta tik mažoji saturnija (*Eudia pavonia*). Drugiai gyvena sausose pušynų pamiškėse, kur vikšrai minta viržiais. Tai dideli ir puošnūs drugiai, kurių patelės skraido naktį, o patinėliai – dieną.

Ypač stambių naktinių drugių – sfinksų (*Sphingidae*) šeima yra viena iš išpūdingiausių. Drugiai su storu pilveliu ir smailiais sparnais. Dauguma jų skraido prietemoje ir naktį, o slepiamųjų spalvų sparnai padeda šiems drugiams pasislėpti dieną. Lietuvoje iš viso randama 18 rūšių sfinksų, o Užpaliuose aptikta net 11. Šiai šeimai priklauso ir didžiausi Lietuvos vietiniai drugiai, aptinkami ir Užpalių apylinkėse – ligustriniai sfinksai (*Sphinx ligustri*) (žr. splv. 11 pav.). Gausiausiai šiame krašte aptinkami akiuotieji (*Smerinthus ocellata*) (13 pav.), tuopiniai (*Laothoe populi*), pušiniai (*Hyloicus pinastri*), mažieji (*Deilephila porcellus*) ir pieviniai sfinksai (*Deilephila elpenor*). Drugiai dažnai lankosi gėlių darželiuose, kur ilgu straubliuku siurbia petunijų, flioksų ir kitų ilgais žiedais gėlių nektarą. Taip pat lanko naktižiedžių ir šilkažiedžių gaisrenų žiedus. Drugiai maitinasi nenutūpdami ant žiedo, o tiesiog pakimba ore greitai plazdendami sparnais. Šie drugiai naktimis noriai atskrenda prie stiprios šviesos šaltinių. Rečiau aptinkami liepiniai (*Mimas tiliae*), vijokliniai (*Agrius convolvuli*) ir lipikiniai sfinksai (*Hyles gallii*) (14 pav.). Vienintelį kartą rastas amūrinis sfinksas (*Laothoe amurensis*), kuris buvo sugautas Lygamiškio apylinkėse. Karpažoliniai sfinksai (*Hyles euphorbiae*) buvo aptikti tik vienoje vietoje, kur augo siauralapės karpažolės, tačiau, joms išnykus, dingo ir drugiai, kurių nuo 2002 m. Užpalių apylinkėse nebeaptikau. Lietuvoje retos rūšys, aptiktos Užpalių apylinkėse, yra ligustrinis sfinksas (*Sphinx ligustri*), lipikinis sfinksas (*Hyles gallii*)¹² ir vijoklinis sfinksas (*Agrius convolvuli*)¹³.

Kita naktinių drugių šeima – pūkanugariai (*Thyatirinae*). Tai nedideli ir neryškių spalvų drugiai. Jie dažniausiai aptinkami atskridę prie šviesos šaltinių. Užpalių apylinkėse dažniausiai

13 pav. Akiuotasis sfinksas (*Smerinthus ocellata*)

14 pav. Lipikinis sfinksas (*Hyles gallii*)

¹¹Kazlauskas R. *Naujos ir retos Lietuvos drugių (Lepidoptera) rūšys, rastos Šešuolėlių (Širvintų r.) apylinkėse 2006 metais*, Vilnius, 2006.

¹²Ten pat.

¹³Kazlauskas R. *Retos Lietuvos drugių (Lepidoptera) rūšys, aptiktos 1945–2005 metais*, Vilnius, 2006.

aptinkamos šios šeimos rūšys: dvidėmiai (*Tethea or*), ankstyvieji (*Achlya flavicornis*) ir rožiniai pūkanugariai (*Thyatira batis*). Beržiniai (*Tetheella fluctuosa*) ir avietiniai pūkanugariai (*Habrosyne pyritoides*) aptinkami rečiau.

Iš penkių visoje Lietuvos teritorijoje aptinkamų lenktasparnių (*Drepaninae*) šeimos drugių rūšių trys aptinkamos ir Užpalių apylinkėse. Dvijuosčiai (*Falcaria lacertinaria*) ir juodataškiai lenktasparniai (*Drepana falcatoria*) – dažnai prie šviesos šaltinių šiltomis naktimis atskrendantys drugiai. Tamsieji lenktasparniai (*Drepana curvatula*) aptinkami retai. Šiems drugiams būdinga tai, jog turi rudos spalvos sparnus su lenktu priekinių sparnų kraštu.

Kuoduočių (*Notodontidae*) šeima ganėtinai gausi. Šių drugių aptinkama atskridusių prie šviesos šaltinių. Iš viso Užpalių krašte jų rasta 18 rūšių. Gausiausiai aptinkamos šios kuoduočių rūšys: ilganosiai (*Pterostoma palpina*), tuopiniai (*Pheosia tremula*), gelsvieji (*Notodonta ziczac*), beržiniai (*Pheosia gnoma*) ir tošiniai kuoduočiai (*Phalera bucephala*) bei kupriukai (*Ptilodon capucina*). Stambiausi iš Užpalių apylinkėse aptinkamų kuoduočių – juodapilviai dviuodegiai (*Cerura erminea*). Šie drugiai taip pat telkiasi prie šviesos šaltinių. Retos Lietuvoje kuoduočių rūšys, aptiktos Užpalių apylinkėse, yra pilkoji klostera (*Clostera anachoreta*) ir skroblinė harpija (*Stauropus fagi*).¹⁴

Panašūs į verpikus bangasparniai (*Lymantriidae*) Užpalių krašte aptinkami kur kas rečiau. Drugiai randami pamiškėse, miškuose dieną besiilsintys ant medžių kamienų ar lapų, tačiau dažniausiai randami atskridę prie šviesos šaltinio šiltomis naktimis. Užpaliuose aptinkamos šios bangasparnių šeimos rūšys: raudonuodegis verpikas (*Calliteara pudibunda*), sodinis (*Orgyia antiqua*) ir dėmėtasis šepetukai (*Orgyia recens*), geltonuodegis (*Euproctis similis*), gluosninis baltasis (*Leucoma salicis*) ir liepinis baltasis verpikai (*Arctornis l-nigrum*). Lietuvoje labai reta drugių rūšis, aptinkama ir Užpalių apylinkėse, Lygamiškio kaime – baltasis liepinis verpikas (*Arctornis l-nigrum*).¹⁵

Meškutės (*Arctiidae*) yra naktiniai drugiai, dažnai turi ryškių spalvų užpakalinius sparnus, o priekiniai sparnai slepiamosios spalvos. Stambiausi šios šeimos atstovai – keršosios meškutės (*Arctia caja*) (žr. splv. 12 pav.), aptinkamos gana dažnai. Jų priekinių sparnų slepiamasis raštas leidžia jiems lengvai pasislėpti ant beržo kamieno. Nors dauguma rūšių aktyvios naktį, tačiau kelios rūšys skraido ir dieną. Tai pievinės meškutės (*Diacrisia sannio*), kurios yra gausiai aptinkamos pievose, ir purpurinės meškutės (*Rhyparia purpurata*); pastarosios aptiktos tik viena kartą Lygamiškio apylinkėse. Gausiausiai prie šviesos šaltinių naktimis aptinkamos gelsvosios (*Spilosoma lubricipeda*), taškuotosios (*Spilosoma lutea*), rudosios (*Phragmatobia fuliginosa*) ir keršosios meškutės (*Arctia caja*). Labai reta Lietuvoje meškučių rūšis, aptinkama ir Užpalių apylinkėse, – purpurinė meškutė (*Rhyparia purpurata*).¹⁶

Gausiausia naktinių drugių šeima – pelėdgalviai (*Noctuidae*). Iš viso Lietuvoje aptikta apie 370 pelėdgalvių rūšių, o Užpalių apylinkėse pavyko jų surasti 115 rūšių. Šie drugiai dažniausiai turi slepiamųjų spalvų priekinius sparnus, kuriuos suglaudžia virš pilvelio ir užsimaskuoja. Užpakaliniai sparnai dažniausiai blankių spalvų, blyškūs, tačiau

¹⁴Kazlauskas R. *Naujos ir retos Lietuvos drugių (Lepidoptera) rūšys, rastos Šešuolėlių (Širvintų r.) apylinkėse 2006 metais*, Vilnius, 2006.

¹⁵Ten pat.

¹⁶Ten pat.

kai kurių drugių jie būna ypač ryškūs ir kontrastingi. Ryškūs sparnai padeda drugiams apsisaugoti nuo paukščių, nes, tupėdamas ant žievės, drugys būna užsimaskavęs priekiniais sparnais, tačiau kai paukštis susidomi drugiu, jis nuskrįdamas atidengia ryškių spalvų sparnus ir suglumina paukštį. Tokios savybės būdingos *peteliškėms*. Iš peteliškių dažniausiai aptinkamos paprastosios (*Catocala nupta*), mėlynsparnės (*Catocala fraxini*) ir geltonsparnės peteliškės (*Catocala fulminea*). Pati gausiausia pelėdgalvių šeimos rūšis – paprastas dykrinukas (*Hoplodrina octogenaria*). Šie drugiai blyškių spalvų, skraido naktį. Dažnai galima juos pamatyti lankant notrelių, sukatzolių bei šakinių žiedus. Užpalių krašte taip pat dažnai aptinkami šie pelėdgalviai: šauktukiniai (*Agrotis exclamationis*), kaštonrudžiai (*Ochropleura plecta*), paprastieji geltonsparniai (*Noctua pronuba*), rudmargiai (*Agrotis clavis*) ir giriniai dirvinukai (*Diarsia mendica*), rusvatinkliai sėklinukai (*Hadena rivularis*), baltataškiai (*Mythimna albipuncta*), gelsvapilkiai pievinukai (*Mythimna impura*), taip pat geltonieji vėlyviai (*Xanthia ictertia*), rūgštyniniai strėlinukai (*Acrionicta rumicis*), žoliniai stiebinukai (*Oligia strigilis*), juodbalčiai (*Protodeltote pygarga*) ir taškuotieji pelėdgalviukai (*Emmelia trabealis*), ilganosiai sprindiniai naktinukai (*Polypogon tentacularia*), žalieji (*Diachrysia chrysitis*), žalieji juostuotieji (*Diachrysia tutti*), gaminiai (*Autographa gamma*) ir pietiniai žvilgūnai (*Macdunnoughia confusa*). Iš dienos metu aktyvių pelėdgalvių yra pilkieji (*Callistege mi*) ir rusvieji dobilinukai (*Euclidia glyphica*). Šie drugiai dažnai aptinkami ant žydinčių čiobrelių žiedų. Lietuvoje labai reti pelėdgalvių šeimos drugiai, rasti ir Užpalių krašte, Lygamiškio apylinkėse, yra baltasparnis strėlinukas (*Simyra albovenosa*), mėlynsparnė peteliškė (*Catocala fraxini*) (žr. splv. 13 pav.), žolinis žvilgūnas (*Plusia putnami*), auksalašis žvilgūnas (*Autographa bractea*), pelyninė kukulija (*Cucullia absinthii*), sidabruotoji kukulija (*Cucullia argentea*), baltajuostė eukarta (*Eucarta virgo*), gelsvasis pašaknis pelėdgalvis (*Apamea sublustris*), gelsvasis stiebinukas (*Amphipoea lucens*), baltamargis sėklinukas (*Hadena confusa*) ir tamsusis dirvinukas (*Xestia ditrapezium*).¹⁷ Taip pat Lietuvoje reti ir baltataškiai pievinukai (*Mythimna albipuncta*), 2005 m. rasti Užpalių apylinkėse.¹⁸

Dar viena ypač gausi naktinių drugių šeima – sprindžiai (*Geometridae*), kurių Užpalių apylinkėse pavyko surasti 116 rūšių. Šie drugiai, priešingai nei pelėdgalviai, turi plačius sparnus, tačiau daugumos jų raštas slepiamųjų pilkų, rudų bei žalių spalvų. Rudi sprindžiai dieną nutupia ant nukritusių lapų, rudų medžių kamienų, žalių spalvų sprindžiai dienomis ilsisi ant augalų lapų, o pilki – ant pilkų medžių kamienų, akmenų ir kt. Pačios gausiausios rūšys – gyslotieji sprindžiai (*Siona lineata*), keturjuostės cidarijos (*Xanthorhoe quadrifasiata*), gelsvieji sprindžiukai (*Scopula corivalaria*) ir tinklasprindžiai (*Chiasmia clathrata*). Labai noriai šios šeimos drugiai skrenda prie šviesos šaltinių, ypač šiltomis ir apsiniaukusiomis naktimis. Taip pat gausios rūšys yra rudieji pievasprindžiai (*Scotopteryx chenopodiata*), pamiškinės cidarijos (*Chloroclysta citrata*), miškiniai margasprindžiai (*Calospilos sylvata*), rudajuosčiai (*Cabera exanthemata*) ir pilka-juosčiai balsvasprindžiai (*Cabera pusaria*), mažosios geltonosios cidarijos (*Hydrelia flammeolaria*). Nemažai šios šeimos drugių skraido dieną. Iš jų dažniausiai matomi tinklasprindžiai (*Chiasmia cla-*

¹⁷Ten pat; Bačianskas V. *Seventy four rare for the Lithuanian fauna Lepidoptera species found in 2007–2009*, Vilnius, 2009.

¹⁸Bačianskas V. *Seventy four rare for the Lithuanian fauna Lepidoptera species found in 2007–2009*, Vilnius, 2009.

thrata), kurie aptinkami įvairiose pievose, pamiškėse. Taip pat dažnai matomos ir pievinės cidarijos (*Epirrhoe alternata*). Lapuočių medynus bei krūmynus mėgsta geltonosios cidarijos (*Camptogramma bilineata*). Labai įdomūs ir nereti Užpalių apylinkėse pilkšvieji (*Hemitheia aestivaria*), mažieji (*Chlorissa viridata*) ir smaragdiniai žaliasprindžiai (*Antonechloris smaragdaria*). Šie drugiai išsiskiria žalia sparnų spalva, kuria užsimaskuoja ant įvairių augalų lapų. Labai įdomi sprindžių grupė – žievėsprindžiai. Šie drugiai dieną praleidžia ant medžių kamienų, kur nusileidę tampa beveik nepastebimi. Iš žievėsprindžių dažnai taip pat aptinkami ir paprastieji margasprindžiai (*Lomaspilis marginata*), pilkieji miškasprindžiai (*Macaria alternata*). Taip pat rastos retos Lietuvoje šios rūšys: dvidėmė cidarija (*Catarhoe cuculata*), lipikinis juostasprindis (*Eulithis pyraliata*), rytinis juostasprindis (*Eulithis pyropata*), blindinė cidarija (*Hydriomena furcata*), sidabrinė cidarija (*Perizoma blandiata*), vingirinė cidarija (*Perizoma sagittata*), šilkasparnis sprindžius (*Triphosa dubitata*).¹⁹ Dar vienas Lietuvoje labai retas drugys, rastas ir Užpaliuose, – maumedinis sprindytis (*Eupithecia sinuosaria*).²⁰ Užpaliuose taip pat dar rasta retų Lietuvoje šių sprindžių rūšių: pilkrudis žilasprindis (*Epirrita christyi*), tinklasprindytis (*Eupithecia venosata*), raudonjuostis sprindžiukas (*Rhodostrophia vibicaria*) bei gelsvasis mėnulisprindis (*Selenia lunularia*).²¹ Taigi Užpalių apylinkėse dėl natūralių biotopų įvairovės randama labai daug retų, labai retų ir saugomų drugių rūšių. Iš viso Užpalių apylinkėse rastos 385 skirtingos drugių rūšys, iš kurių penkios įrašytos į Lietuvos raudonąją knygą.

Žirgeliai (*Odonata*)

Įvairiose vietose, ypač prie vandens telkinių, galima rasti žirgelių (*Odonata*). Šie plėsrūs vabzdžiai puikūs skrajūnai, sugebantys grobį sugauti ore. Šventosios upės pakrantėse, kituose vandens telkiniuose gausiai skraido labai spalvingi žirgeliai – gražutės (*Calopterygidae*). Šiose apylinkėse aptinkamos abi rūšys: blizgančiosios gražutės (*Calopteryx splendens*), kurios aptinkamos labai gausiai, ir grakščiosios gražutės (*Calopteryx virgo*), paupiuose randamos rečiau. Patinėliai būna mėlynų blizgančių spalvų, o patelės – žalios ar rusvos.

Drėgnose vietose, ypač prie stovinčio vandens telkinių, galima aptikti tikrųjų strėliukių (*Coenagrionidae*) šeimai priklausančių žirgelių. Dažnai ant vandens augalų galima pamatyti raudonakių strėliukių (*Erythromma najas*) (15 pav.). Vandens telkinių pakraščiuose bei drėgnose pievose dažnai skraido pasaginės (*Coenagrion puella*), gražiosios (*Coenagrion pulchellum*), mėlynosios (*Enallagma cyathigerum*) ir elegantiškosios strėliukės (*Ischnura elegans*). Retai, tačiau

15 pav. Raudonakė strėliukė (*Erythromma najas*)

¹⁹Kazlauskas R. *Naujos ir retos Lietuvos drugių (Lepidoptera) rūšys, rastos Šešuolėlių (Širvintų r.) apylinkėse 2006 metais*, Vilnius, 2006.

²⁰Kazlauskas R. *Retos Lietuvos drugių (Lepidoptera) rūšys, aptiktos 1945–2005 metais*, Vilnius, 2006.

²¹Bačianskas V. *Seventy four rare for the Lithuanian fauna Lepidoptera species found in 2007–2009*, Vilnius, 2009.

kiekvienais metais Lygamiškyje aptinkamos kruvinosios strėliukės (*Pyrrhosoma nymphula*) (16 pav.) yra retos Lietuvoje ir anksčiau buvo įrašytos į Lietuvos raudonąją knygą.

Žaliųjų strėliukių (*Lestidae*) šeimos žirgeliai aptinkami ir prie vandens telkinių, ir toliau nuo jų – pamiškėse, pievose, miško aikštelėse. Dažniausiai įvairiose pievose, pamiškėse aptinkamos paprastosios strėliukės (*Lestes sponsa*). Sibirinės strėliukės (*Sympecma paedisca*)²² (17 pav.) yra retos Lietuvoje, tačiau Lygamiškio kaime, Šventosios upės pakrantėje, galima jų aptikti kasmet.

Pušynų pakraščiuose ir aikštelėse, šlapiuose pievose ir šalia vandens telkinių galima rasti blizgiųjų skėčių (sin. kordulijų) (*Corduliidae*) šeimos atstovų – bronzinių (*Cordulia aenea*), smaragdinių (*Somatochlora metallica*) bei geltondėmių skėčių (*Somatochlora flavomaculata*). Dažniausiai aptinkamos bronzinės ir smaragdinės skėtės.

Dar įvairesniuose biotopuose aptinkamos raštuotųjų skėčių (*Libellulidae*) šeimai priklausančios žirgelių rūšys. Dažnai pušynų pakraščiuose bei aikštelėse, taip pat įvairaus drėgnumo pievose, galima rasti rusvųjų (*Libellula fulva*), melsvapilvių (*Orthetrum coerulescens*), tinkliškujų (*Orthetrum cancellatum*) bei keturtaškių skėčių (*Libellula quadrimaculata*). Šlapiuose vietose, šalia vandens telkinių, visada galima rasti plokščiųjų skėčių (*Libellula depressa*) (18 pav.). Tai labai dažna rūšis Užpalių apylinkėse. Sausesnėse pievose galima aptikti kruvinųjų (*Sympetrum sanguineum*), paprastųjų (*Sympetrum vulgatum*), geltonsparnių (*Sympetrum flaveolum*) bei juosvųjų skėčių (*Sympetrum danae*) (žr. splv. 14 pav.). Užpalių apylinkėse taip pat labai retai aptinkama skėčių, įtrauktų į Lietuvos raudonąją knygą, – rudajuosčių skėčių (*Sympetrum pedemontanum*).²³

Skėstaakių laumžirgių (sin. upelinių žirgelių) (*Gomphidae*) šeimos žirgelių Lietuvoje aptinkamos keturios rūšys, ir visas jas pavyko aptikti Užpalių apylinkėse. Dažna rūšis – upeliniai laumžirgiai (*Gomphus vulgatissimus*) (19 pav.), gausiai aptinkami drėgnose pievose, pamiškėse, prie vandens telkinių. Žnypliniai laumžirgiai (*Onychogomphus forcipatus*) (20 pav.) dažniausiai randami sausose pievutėse ar ant smėlėtų miško ar lauko kelių. Užpalių apylinkėse rastos rūšys geltonkojis laumžirgis (*Gom-*

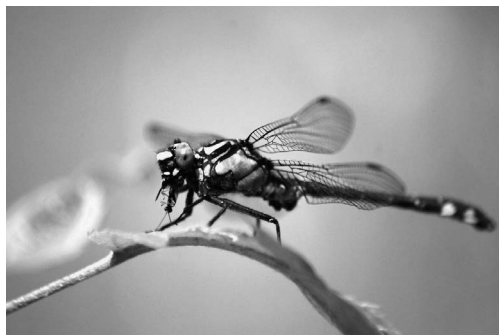
16 pav. Kruvinoji strėliukė (*Pyrrhosoma nymphula*)

17 pav. Sibirinė strėliukė (*Sympecma paedisca*)

²²Švitra G. Data on eight protected species of dragonflies (Odonata) recorded in Lithuania in 2003–2009, Vilnius, 2009.

²³Rašomavičius V. Lietuvos raudonoji knyga, Kaunas, 2007.

 18 pav. Plokščioji skėtė (*Libellula depressa*)

 19 pav. Upelinis laumžirgis (*Gomphus vulgatissimus*)

 20 pav. Žnyplinis laumžirgis (*Onychogomphus forcipatus*)

 21 pav. Pleištinis laumžirgis (*Ophiogomphus cecilia*)

phus flavipes) ir pleištinis laumžirgis (*Ophiogomphus cecilia*)²⁴ (21 pav.) įrašytos į Lietuvos raudonąją knygą.²⁵ Šios rūšys rastos Šventosios slėnyje. Be to, pleištiniai laumžirgiai aptinkami didesniame plote Lygamiškio kaimo apylinkėse.

Stambiausi iš žirgelių būrio yra tikrųjų laumžirgių (*Aeshnidae*) šeimos atstovai. Tai labai stiprūs vabzdžiai, sugebantys nuo vandens telkinio nuskristi labai dideliu atstumu. Jie randami įvairiausiuose biotopuose – nuo užpelkėjusių vandens telkinių iki sausų pušynų kirtaviečių. Dažniausiai prie vandens telkinių, ypač gausiai Šventosios pakrantėse, aptinkami mėlynziedžiai (*Aeshna cyanea*), didieji (*Aeshna grandis*), rudieji (*Aeshna isoceles*), rudeniniai (*Aeshna mixta*) ir baltaplaukiai laumžirgiai (*Brachytron pratense*). Šios rūšys nėra retos tiek Lietuvoje, tiek Užpalių apylinkėse. Taip pat Užpalių apylinkėse, dažniausiai Šventosios pakrantėse, galima išvysti retus imperatoriškuosius laumžirgius (*Anax imperator*)²⁶ bei į Lietuvos raudonąją knygą įtrauktus karališkuosius laumžirgius (*Anax parthenope*)²⁷ (22 pav.). Šie stambūs laumžirgiai ap-

²⁴Švitra G. *Data on eight protected species of dragonflies (Odonata) recorded in Lithuania in 2003–2009*, Vilnius, 2009.

²⁵Rašomavičius V. *Lietuvos raudonoji knyga*, Kaunas, 2007.

²⁶<http://lt.wikipedia.org/wiki/%C5%BDirgeliai> (2011. 11.23).

²⁷Rašomavičius V. *Lietuvos raudonoji knyga*, Kaunas, 2007; Bačianskas V. *Seventy four rare for the Lithuanian fauna Lepidoptera species found in 2007–2009*, Vilnius, 2009; Švitra G. *Data on eight protected species of dragonflies (Odonata) recorded in Lithuania in 2003–2009*, Vilnius, 2009.

tinkami ir toliau nuo vandens – pamiškėse, pievose, kirtavietėse. Iš viso Užpalių apylinkėse aptiktos 34 skirtingos žirgelių rūšys, kurioms svarbūs švarūs vandens telkiniai.

Iš viso Užpalių apylinkėse aptikta net 11 rūšių įvairių vabzdžių, įrašytų į Lietuvos raudonąją knygą. Labai svarbios vabzdžiams natūralios Šventosios upės pievos, kur auga daug mitybinių augalų. Taip pat retas rūšis galima apsaugoti saugant natūralų kraštovaizdį, neteršiant aplinkos ir tausojant gamtines vertybes.

22 pav. Karališkasis laumžirgis (*Anax parthenope*)

Varliagyviai (*Amphibia*)

Svarbią vietą gamtoje užima varliagyviai. Varliagyvių (*Amphibia*) klasės atstovų Užpalių apylinkėse randama net 11 rūšių. Čia yra daug natūralių pievų bei švarių vandens telkinių. Varliagyviai yra labai jautrūs aplinkos užterštumui, todėl daugiausia jų rūšių aptinkama natūraliose ir švariose buveinėse. Gana paslaptingo būdo yra salamandrinių (*Salamandridae*) šeimos atstovai – paprastieji tritonai (*Triturus vulgaris*). Jie aptinkami sekliuose stovinčio vandens telkiniuose, paraistėse, ganėtinai daug jų Šventosios senvagėje ties Lygamiškio kaimu. Tai retai aptinkama rūšis, nes aktyvūs jie yra tamsiuoju paros metu. Be to, pasibaigus veisimosi sezonui tritonai pasitraukia iš vandens telkinių.

Varlių (*Ranidae*) šeima nėra gausi, tačiau tai geri bioindikatoriai. Užpalių apylinkėse ganėtinai dažnai sutinkama varlių rūšis – smailiasnukė varlė (*Rana arvalis*). Pavasarį jų daugiausiai būna sekliuose, gausia vandens augmenija apaugusiuose vandens telkiniuose, vėliau randamos drėgnose pievose, pamiškėse. Dažniausiai aptinkama Užpalių apylinkėse varlių rūšis – pievinė varlė (*Rana temporaria*). Ši rūšis, kaip ir smailiasnukė, aptinkama sekliuose, apaugusiuose įvairiais augalais vandens telkiniuose, o pasibaigus veisimosi sezonui, pasitraukia į raistus, pievas, pamiškes, krūmynus. Nedideliuose, sekliuose, gausiai vandens augmenija apaugusiuose vandens telkiniuose dažnai aptinkamos mažosios kūdrinės varlės (*Rana lessonae*), kiek rečiau pastebimos ir didžiosios kūdrinės varlės (*Rana esculenta*). Šventosios pakrantėse aptinkamos ir labai stambios ežerinės varlės (*Rana ridibunda*). Kartais jų galima rasti Šventosios upės senvagėje, ties Lygamiškio kaimu ir Užpalių hidroelektrinės tvenkinio pakrantėse.

Rupūžių (*Bufo*) šeimos varliagyviams daugiau būdingas naktinis gyvenimas. Jos, skirtingai negu varlės, yra mažiau priklausomos nuo vandens telkinių. Pati gausiausia rupūžė ir labiausiai paplitusi Užpalių apylinkėse – pilkoji rupūžė (*Bufo bufo*). Jos aptinkamos labai įvairiuose biotopuose – laukuose, daržuose, soduose, gyvenvietėse, raistuose bei prie vandens telkinių. Pavasarį pilkosios rupūžės masiškai migruoja į nerštavietes – įvairius vandens telkinius (daug jų susirenka Šventosios senvagėje ties Lygamiškio kaimu). Tai naudingi žemės ūkiui varliagyviai, suėdantys daug daržų ir sodų kenkėjų. Rupūžės aktyviausios tamsiuoju

paros metu, taip pat dažnai atkeliauja prie dirbtinių šviesos šaltinių, kur randa maisto – prie žiburio atskridusių įvairių vabzdžių. Labai retai Užpalių apylinkėse aptinkama žalioji rupūžė (*Bufo viridis*). Ši rūšis įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą²⁸, ji aptinkama sausesnėse vietose – pušynų pakraščiuose, pievose, daržuose. Keletą kartų Lygamiškio apylinkėse rasta taip pat reta rūšis, įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą, – nendrinė rupūžė (*Bufo calamita*)²⁹ (žr. splv. 15 pav.). Dažniausiai aptinkama pušynuose, jų pakraščiuose bei smėlėtose miško aikštelėse.

Česnakų (*Pelobatidae*) šeimai priklauso ganėtinai paslaptingi varliagyviai – česnakės (*Pelobates fuscus*). Jų yra pušynų pakraščiuose, smėlėtose miško aikštelėse, taip pat soduose bei gyvenvietėse. Dažnai randamos daržuose nuimant derlių, arba gėlių darželiuose iškasant jurginus ar kitas gėles, kuomet česnakės iškasamos iš žemių. Jos dažnai iširsusia į lengvą dirvą, kur slepiasi karštomis dienomis. Kartais česnakės galima stebėti nakties metu, atkeliaujančias prie dirbtinių šviesos šaltinių, kur gausu priskridusių naktinių vabzdžių.

Kūmučių (*Bombinatoridae*) šeimai priklauso reta rūšis, įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą, – raudonpilvė kūmutė (*Bombina bombina*).³⁰ Ji aptinkama Lygamiškio kaimo apylinkėse, kur gyvena kūdrose, Šventosios senvagėje. 2011 ir 2012 m. kūmutės buvo aptinkamos pelkutėje, vakarinėje Užpalių dalyje, netoli buvusio hipodromo. Taip pat rasta Kaimynų kaimo apylinkėse – nedideliame vandens telkinyje.

Užpalių apylinkėse aptiktos trys varliagyvių rūšys, kurios įrašytos į Lietuvos raudonąją knygą. Šioms vertingoms rūšims išsaugoti reikia imtis ekologiško ūkininkavimo. Iš viso aptika 11 skirtingų varliagyvių rūšių, kurioms daugiau ar mažiau yra svarbūs vandens telkiniai, ypač Šventosios senvagė ties Lygamiškio kaimu.

Ropliai (*Reptilia*)

Roplių (*Reptilia*) klasei priskiriami daugiausiai sausumos gyventojai, kurie dažniausiai pasirenka įvairius miškus ar gerai saulės įkaitinamas sausas pievas. Iš septynių Lietuvoje aptinkamų roplių rūšių Užpalių apylinkėse pavyko surasti tris rūšis. Gluodenų (*Anguidae*) šeimos atstovai – trapiji gluodenai (*Anguis fragilis*) aptinkami įvairiuose miškuose, pamiškėse, pievose, tačiau dažniausiai juos aptikti pavykdavo pušynuose bei kirtavietėse. Tai į gyvates panašūs bekojai ropliai, kurie visiškai nepavojingi. Dažnai gluodenai susirango ant smėlėto miško keliuko ir šildosi saulės atokaitoje, tačiau tai pavojinga jų gyvybei ir daug jų atsiduria po automobilių ratais.

Driežinių (*Lacertidae*) šeimos Užpalių apylinkėse aptiktos dvi rūšys – vikrieji driežai (*Lacerta agilis*) ir gyvavedžiai driežai (*Zootoca vivipara*). Vikrieji driežai (*Lacerta agilis*) aptinkami rečiau. Jie pasirenka sausas, gerai saulės išildomas pievas, taip pat aptinkami kalvų šlaituose, pušynų pakraščiuose, akmenų krūvose. Vengia drėgnų pievų. Pavasarį šios rūšies driežų patinėliai nusimargina žalia spalva. Gyvavedžiai driežai (*Zootoca vivipara*) dažniau aptinkami gyvenvietėse, kur slepiasi malkų, akmenų ar statybinių medžiagų krūvose, įvairiuose apleistuose pastatuose. Mėgsta gerai išildomas vietas kirtavietėse, miškuose ir jų pakraščiuose. Taip pat dažnai galima aptikti rąstų sandėliuose. Nevengia drėgnesnių vietų.

²⁸Rašomavičius V. *Lietuvos raudonoji knyga*, Kaunas, 2007.

²⁹Ten pat.

³⁰Ten pat.

Paukščiai (*Aves*)

Paukščių (*Aves*) klasės atstovai yra labai žmones traukiantys objektai. Visi pavasarį su susidomėjimu klausomės čiulbėti pradėjusių paukščių, taip pat akimis vis palydime migracijų metu dangumi praskrendančius jų būrius. Bet ar kada susimąstome, kiek rūšių paukščių matome ir girdime? Lietuvoje aptinkama apie 375 paukščių rūšys, Užpalių apylinkėse jų teko aptikti tikrai nemažai, net 158. Taip pat rasta retų ir į Lietuvos raudonąją knygą įtrauktų

23 pav. Ausuotasis kragas (*Podiceps cristatus*)

rūšių. Gausiausiai Užpalių krašte aptinkama rūšis, kaip ir visoje Lietuvoje, – kikelis. Šie maži paukščiukai aptinkami įvairiausiuose biotopuose – nuo sausų pušynų, kirtaviečių, pamiškių iki gyvenviečių. Didžiausias paukštis – gulbė nebylė. Šie paukščiai peri Užpalių hidroelektrinės tvenkinyje, kasmet išveda po vadą jauniklių. Mažiausias paukštis – nykštukas. Tai patys mažiausi Lietuvos paukščiai, kurie gyventi pasirenka spygliuočių miškus su eglės priemaiša. Taigi plačiau apžvelgsime kiekvieną paukščių būrį, kurio atstovų aptikau Užpalių krašte.

Kraginių paukščių (*Podicipediformes*) būrio atstovai yra vandens paukščiai, kurie taip gerai prisitaikę gyventi vandenyje, kad net prarado gebėjimą gerai vaikščioti žeme. Paukščiai minta daugiausiai žuvimi ir įvairiais vandens gyvūnais, kuriuos sugauna nardydami. Šios šeimos atstovai, kurie neretai aptinkami Užpalių krašte, – ausuotieji kragai (*Podiceps cristatus*) (23 pav.). Šie paukščiai būna didesniuose vandens telkiniuose – Užpalių hidroelektrinės tvenkinyje. Lygamiškio apylinkėse, gausiai žoline augmenija apaugusioje upės senvagėje, kartą teko aptikti ir labai retą paukštį – juodakklį kragą (*Podiceps nigricollis*). Ši rūšis įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą.³¹

Irklakojų (*Pelecaniformes*) būrio paukščiai aptinkami prie vandens telkinių. Užpalių apylinkėse aptikti tik didieji kormoranai (*Phalacrocorax carbo*) (24 pav.), kurie dažniausiai apsistoja Užpalių hidroelektrinės tvenkinyje. Ten jų susirenka dešimtimis. Šie paukščiai minta žuvimis, kurias sugauna nardydami. Skirtingai nei dauguma vandens paukščių, kormoranai neturi riebalinės liaukos, kuria išteptų plunksnas ir apsaugotų jas nuo vandens. Todėl po žūklės šie paukščiai tupi saulės atokaitoje išskleidę sparnus ir džiovina permirkusias plunksnas.

24 pav. Didysis kormoranas (*Phalacrocorax carbo*)

Gandrinių (*Ciconiformes*) būriui priklauso paukščių grupė, kuri vienai ar kitaip yra susijusi su vandeniu.

³¹Ten pat.

Paukščiai turi ilgą kaklą bei ilgas kojas, yra plėšrūs – dažniausiai minta vandens gyvūnais. Ramiais pavasario vakarais nendrynuose ar kituose dideliuose vandens augalų sąžalynuose galima išgirsti baubiančius didžiuosius baublius (*Botaurus stellaris*). Šiuos paukščius pavyko rasti Lygamiškio kaimo apylinkėse. Tai reti ir į Lietuvos raudonąją knygą įrašyti paukščiai.³² Keletą kartų pavyko aptikti didžiųjų baltųjų garnių (*Egretta alba*), kurie pastebėti Lygamiškio apylinkėse, taip pat prie Užpalių hidroelektrinės tvenkinio. Šie paukščiai Lietuvoje taip pat reti ir saugomi, nes įrašyti į Lietuvos raudonąją knygą.³³ Prie seklių vandens telkinių ar didesnių vandens telkinių pakrantėse dažniausiai matomi pilkieji garniai (*Ardea cinerea*). Šie paukščiai minta žuvimi, kurią gaudo tykodami, sulenkę kaklą „S“ raidės pavidalu, o pasitaikius palankiai progai, žaibiškai ištiesia kaklą ir sugauna žuvį. Vieną kartą teko stebėti virš Lygamiškio kaimo laukų praskrendantį juodąjį gandrą (*Ciconia nigra*), kuris taip pat įrašytas į Lietuvos raudonąją knygą.³⁴ Baltieji gandrai (*Ciconia ciconia*), priešingai nei juodieji, nebijo žmogaus ir noriai pasirenka jo kaimynystę. Dažnai šiuos gandrų galima matyti susisukusius lizdus ant kaminų bei ant elektros stulpų šalia gyvenamųjų pastatų.

Žąsinių (*Anseriformes*) būrio paukščiai prisitaikę gyventi vandenyje arba šalia vandens, sugeba gerai plaukioti ir skraidyti. Dažnai migracijų metu susirenka į būrius. Visiems gerai pažįstami paukščiai – gulbės nebylės (*Cygnus olor*) (25 pav.). Jos gausiausiai aptinkamos Užpalių hidroelektrinės tvenkinyje, kur jau kelinti metai peri ir sėkmingai išaugina jauniklius. Žiemoti šie paukščiai pasirenka neužšalancias upės vietas, netoli žmonių. Migracijos metu Užpalių hidroelektrinės tvenkinyje kartais aptinkamos gulbės giesmininkės (*Cygnus cygnus*). Skirtingai nei nebylės, šios skrisdamos iš toli perspėja stebėtojus savo „trimitavimu“. Šie paukščiai reti ir įrašyti į Lietuvos raudonąją knygą.³⁵ Vienintelį kartą Užpalių hidroelektrinės tvenkinyje pavyko aptikti mažąsias gulbes (*Cygnus columbianus*), kurios yra labai retai aptinkamos Lietuvos rytinėje dalyje. Migracijų metu dažnai matomi žąsų, skrendančių trikampiais, būriai. Dažniausiai tai būna baltakaktės (*Anser albifrons*) ir želmeninės žąsys (*Anser fabalis*). Labai retai aptinkamos ir pilkosios žąsys (*Anser anser*) (26 pav.), kurios yra retos ir įrašytos į Lietuvos raudonąją knygą.³⁶ Užpalių hidroelektrinės tvenkinys migracijų metu pritraukia labai daug ančių rūšių. Čia susirenka dideli būriai (100–200 individų) kuoduotųjų (*Aythya fuligula*), rudagalvių (*Aythya ferina*) bei didžiųjų ančių (*Anas platyrhynchos*) (27 pav.). Šios rūšys Lietuvoje yra dažnos. Didžiosios antys šiame tvenkinyje peri pastoviai. Migracijų metu į šį tvenkinį atskrenda ir nedideli cyplių (*Anas penelope*) būreliai (iki 30 individų). Iš ančių pačios mažiausios yra dryžagalvės (*Anas querquedula*) bei rudagalvės kryklės (*Anas crecca*), kurios šiame tvenkinyje taip pat aptinkamos gana dažnai. Retesnės rūšys, aptiktos Užpalių hidroelektrinės tvenkinyje, kurios įrašytos į Lietuvos raudonąją knygą. Tai smailiauodegės antys (*Anas acuta*), šaukštasnapės antys (*Anas clypeata*) ir didieji dančiasnapiai (*Mergus merganser*).³⁷ Šiame tvenkinyje veisimosi metu susirenka dideli klykuolių (*Bucephala clangula*) būriai. Šios antys, kaip ir didieji dančiasnapiai, peri uoksuose ar tinkamo dydžio inkiluose, todėl norint

³² Ten pat.³³ Ten pat.³⁴ Ten pat.³⁵ Ten pat.³⁶ Ten pat.³⁷ Ten pat.

25 pav. Gulbė nebylė
(*Cygnus olor*)

26 pav. Pilkosios
žąsys (*Anser anser*)

27 pav. Didžioji antis
(*Anas platyrhynchos*)

pagausinti šių rūšių populiaciją, galima būtų kelti tinkamo dydžio inkilus šalia vandens telkinių. Labai retai migracijų metu šiame tvenkinyje aptinkami mažieji dančiasnapiai (*Mergus albellus*).

Vanaginių (*Accipitriformes*) būrio paukščiai prisitaikę medžioti, turi labai gera regą, aštrų snapą ir nagus ir dėl plačių sparnų sugeba puikiai sklandyti. Retkarčiais Lygamiškio apylinkėse galima stebėti retus Lietuvoje paukščius, kurie įrašyti į Lietuvos raudonąją knygą, – vapsvaėdžius (*Pernis apivorus*).³⁸ Keletą kartų stebėti juodieji pesliai (*Milvus migrans*) ir jūriniai ereliai (*Haliaeetus albicilla*), kurie taip pat įrašyti į Lietuvos raudonąją knygą.³⁹ Jūriniai ereliai dažniausiai aptinkami prie Užpalių hidroelektrinės tvenkinio, taip pat stebimi kartais skrendantys virš Šventosios upės. Prie vandens telkinių bei laukuose dažnai galima matyti įprastą rūšį – nendrinės lingės (*Circus aeruginosus*). Šie paukščiai peri dideliuose nendrynuose. Be nendrių, Užpalių krašte taip pat kelis kartus stebėtos pievinės lingės (*Circus pygargus*), kurios retos ir įrašytos į Lietuvos raudonąją knygą.⁴⁰ Kitokiose buveinėse galima aptikti paukštvanagius ir vištvanagius. Jie mėgsta miškus, tačiau medžiodami gali aplankyti ir laukus, pamiškes, taip pat gyvenvietes. Paukštvanagiai (*Accipiter nisus*), pastebėję lesyklas, kuriose dažnai lankosi paukšteliai, gali reguliariai jas lankyti ir ten medžioti. Vištvanagiai (*Accipiter gentilis*) taip pat yra reti paukščiai ir įrašyti į Lietuvos raudonąją knygą.⁴¹ Patys dažniausi šio būrio atstovai – paprastieji suopiai (*Buteo buteo*). Jie dažniausiai pastebimi atviruose laukuose, pamiškėse. Ten dažnai tupi ant elektros stulpų ar laidų ir tykoja grobio – dažniausiai pelinių graužikų. Žiemos metu atvirose vietose sklandančius galima išvysti tūbuotuosius suopius (*Buteo lagopus*). Miškuose, ypač Dvarašilyje, galima rasti retų Lietuvos paukščių – mažųjų erelių rėksnių (*Aquila pomarina*), kurie įrašyti į Lietuvos raudonąją knygą.⁴² Labai retai prie Užpalių hidroelektrinės tvenkinio aptinkami žuvininkai (*Pandion haliaetus*). Kartą teko stebėti, kaip šie paukščiai gaudo žuvį. Tai reti ir saugomi paukščiai, įrašyti į Lietuvos raudonąją knygą.⁴³

Sakalinių (*Falconiformes*) būrio paukščiai išsiskiria tuo, jog sugeba labai vikriai ir greitai skraidyti, taip pat dauguma jų grobį gaudo ore. Labai retai Užpalių apylinkėse stebimi praskrendantys startsakaliai (*Falco columbarius*) ir sketsakaliai (*Falco subbuteo*). Šios rūšys įrašytos į Lietuvos raudonąją knygą.⁴⁴

Vištinių (*Galliformes*) būrio paukščiai Užpalių apylinkėse aptinkami atvirose vietose – laukuose, krūmynuose. Kurapkos (*Perdix perdix*) dažniausiai aptinkamos atvirame kraštovaizdyje – laukuose, dirvonuose bei ganyklose. Žiemą dėl pasunkėjusių gyvenimo sąlygų šie paukščiai traukia arčiau gyvenviečių. Putpelės (*Coturnix coturnix*) yra reta rūšis, įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą.⁴⁵ Jos labai retai aptinkamos Lygamiškio apylinkėse esančiose pievose. Vienintelį kartą Lygamiškio kaime, pušyno pakraštyje teko stebėti medžiojamąją fazaną (*Phasianus colchicus*). Tai reta rūšis, kuri dažniausiai veisiama nelaisvėje medžioklės tikslais.

Gervinių (*Gruiformes*) būrio paukščiai aptinkami pelkėtose vietose ir vandens telkiniuose. Dažniausiai aptinkama šio būrio rūšis – laukys (*Fulica*

³⁸ Ten pat.³⁹ Ten pat.⁴⁰ Ten pat.⁴¹ Ten pat.⁴² Ten pat.⁴³ Ten pat.⁴⁴ Ten pat.⁴⁵ Ten pat.

atra). Jie migracijų metu dideliais būriais (iki 100 individų) dažnai susirenka į Užpalių hidroelektrinės tvenkinį. Užpelkėjusiuose vandens telkiniuose retkarčiais galima išvysti nendrinės vištelės (*Gallinula chloropus*), kurios plaukiodamos dažnai slapstosi tarp vandens augalų. Reta rūšis, įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą, kuri aptinkama ir Užpalių krašte, drėgnose Šventosios slėnio pievose – griežlė (*Crex crex*).⁴⁶ Šios rūšies patinėliai „griežia“ savo giesmę naktimis ir pagal tai galima spręsti apie populiacijos gausumą. Į Raudonąją knygą įrašyta taip pat rūšis, kartais praskrendanti ir pro Užpalių apylinkes, – pilkoji gervė (*Grus grus*).⁴⁷

Sėjikinių (*Charadriiformes*) būrio paukščiai dažniausiai aptinkami pajūrio regione, todėl Užpaliuose šių paukščių rūšių skaičius nedidelis. Vienintelį kartą Užpalių hidroelektrinės tvenkinio pakrantėse stebėta jūršarkė (*Haematopus ostralegus*). Ši rūšis yra reta ir įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą.⁴⁸ Taip pat vienintelį kartą netoli Užpalių elektros pastoties esančio lauko smėlėtame pakraštyje buvo stebėta storkulnių (*Burhinus oedicanus*) pora. Šie paukščiai ypač reti Lietuvoje. Smėlėtuose Šventosios upės krantuose dažnai galima aptikti upinių kirlikų (*Charadrius dubius*), krantinių tilvikų (*Actitis hypoleucos*) bei brastinių tilvikų (*Tringa ochropus*). Tai dažna rūšis. Laukuose, netoli vandens telkinių, taip pat ganyklose galima dažnai aptikti pempį (*Vanellus vanellus*) (28 pav.). Užpalių hidroelektrinės tvenkinio pakrantėse migracijų metu retai aptinkami tikučiai (*Tringa glareola*), gaidukai (*Philomachus pugnax*) ir paprastieji griciukai (*Limosa limosa*). Šios rūšys įrašytos į Lietuvos raudonąją knygą.⁴⁹ Perkūno oželiai (*Gallinago gallinago*) dažniau aptinkami užpelkėjusiuose vandens telkiniuose, ypač dažnai randami Lygamiškio kaimo apylinkėse šalia Šventosios senvagės. Pušnyuose, pamiškėse, kirtavietėse vakarais dažnai galima išvysti negreit skrendančias slankas (*Scolopax rusticola*). Vienintelį kartą Užpalių hidroelektrinės tvenkinio pakrantėje buvo stebėta didžioji kuolinga (*Numenius arquata*). Tai reta rūšis, įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą.⁵⁰ Iš kirų Užpalių apylinkėse dažniausiai pasirodo rudagalviai (*Larus ridibundus*) bei paprastieji kirai (*Larus canus*), kiek rečiau – silkiniai (*Larus fuscus*), sidabriniai kirai (*Larus argentatus*) ir labai retai aptinkami balnotieji kirai (*Larus marinus*). Užpalių hidroelektrinės tvenkinyje, taip pat Šventojoje dažnai galima aptikti upinių žuvėdrų (*Sterna hirundo*). Pavasariais, kai išsilieja Šventoji, kartais aptinkamos juodosios žuvėdros (*Chlidonias niger*), kurios peri Užpalių hidroelektrinės tvenkinio pakrantėse. Tai reta rūšis, įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą.⁵¹ Taip pat keletą kartų buvo stebėta baltasparnė žuvėdra (*Chlidonias hybridus*), skraidžiusi juodųjų žuvėdrų būryje ties Lygamiškio kaimu.

Karvelinių (*Columbiformes*) būrio paukščiai dažniausiai aptinkami urba-

28 pav. Pempė (*Vanellus vanellus*)

⁴⁶ Ten pat.

⁴⁷ Ten pat.

⁴⁸ Ten pat.

⁴⁹ Ten pat.

⁵⁰ Ten pat.

⁵¹ Ten pat.

29 pav. Pietinis
purplėlis (*Streptopelia
decaocto*)

nistiškame kraštovaizdyje, nors kai kurios rūšys vengia žmogaus. Labai dažna rūšis, aptinkama įvairiose vietose, tačiau gausiausiai gyvenvietėse, – uoliniai karveliai (*Columbia livia*). Kita karvelių rūšis – keršuliai (*Columba palumbus*). Šie paukščiai dažniausiai apsigyvena miškų pakraščiuose šalia laukų. Pietiniai purplėliai (*Streptopelia decaocto*) (29 pav.) retai aptinkami Užpalių miestelyje.

Gegutinių (*Cuculiformes*) būrio paukščių Lietuvoje aptinkama tik viena rūšis, kuri randama ir Užpalių krašte. Tai gegutė (*Cuculus canorus*). Šie paukščiai yra labai savito gyvenimo būdo – deda kiaušinius į svetimų paukščių (devynbalsių, nendrinukių) lizdus, o išsiritusį jauniklį augina jau svetimi tėvai. Gegutės dar ypatingos ir tuo, jog tai vieninteliai Lietuvoje paukščiai, mintantys plaukuotais drugių vikšrais.

Pelėdinių (*Strigiformes*) būrio paukščiai išsiskiria savita kūno sandara, slepiamųjų spalvų apdaru ir labai gera klausa. Tai dažniausiai naktiniai paukščiai. Medžiodami jie pasitelia klausą ir gana tiksliai nustato grobio, kuriuo dažniausiai būna peliniai graužikai, buvimo vietą. Pelėdiniai paukščiai turi savitą plasnjamųjų plunksnų sandarą ir dėl to sugeba plasnėti be garso. Užpalių apylinkėse vienintelį kartą buvo stebėta žvirblinė pelėda (*Glaucidium passerinum*), kuri yra reta ir įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą.⁵² Pamiškėse, kur auga seni medžiai, taip pat Dvarašilio miške, naktimis galima girdėti naminių pelėdų (*Strix aluco*) klykavimus. Lygamiškio kaimo miškuose kasmet galima girdėti mažųjų apuokų (*Asio otus*) ūbavimus. Čia jau keletą metų viena pora pastoviai išperi ir išaugina jauniklius. Dažnai vakarais juos galima matyti skraidančius pamiškėse. Kelis kartus stebėta Lygamiškio kaimo pakraštyje, netoli Šventosios upės, pievoje, skraidanti balinė pelėda (*Asio flammeus*). Tai reta rūšis, įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą.⁵³

Lėlinių (*Caprimulgiformes*) būrio paukščių Lietuvoje aptinkama viena rūšis. Tai – lėliai (*Caprimulgus europaeus*). Užpalių apylinkėse jie dažniausiai aptinkami sausuose pušynuose bei kirtavietėse, tačiau ši rūšis dėl slauto naktinio gyvenimo būdo stebima labai retai. Šiems

⁵²Ten pat.

⁵³Ten pat.

paukščiams būdingas labai savitas gyvenimo būdas. Jie skraido naktį, maitinasi ore gaudydami stambius vabzdžius. Dieną praleidžia ramiai tupėdami, tačiau dėl slepiamosios spalvos juos pastebėti labai sunku.

Dar vieni paukščiai, besimaitinantys ore sugautais vabzdžiais, yra čiurliniai (*Apodiformes*). Čiurliai (*Apus apus*) – daugiausiai miestų ir gyvenviečių paukščiai, perintys stogų atbrailose bei inkiluose. Jie labai greitai skraido nedideliais būreliais, turi labai ilgus ir siaurus sparnus. Sugebėdami puikiai skraidyti, šie paukščiai yra praradę sugebėjimą vaikščioti žeme, nes jų kojos labai trumpos.

Patys spalvingiausi Lietuvos paukščiai – žalvarniniai (*Coraciiformes*). Iš šio būrio Užpalių apylinkėse aptinkami tik tulžiai (*Alcedo atthis*). Tai labai reti paukščiai, todėl saugomi ir įrašyti į Lietuvos raudonąją knygą.⁵⁴ Dažniausiai tulžiai aptinkami Šventosios upėje, tačiau pastaraisiais metais vis dažniau pastebimi ir prie Užpalių hidroelektrinės tvenkinio. Šiems paukščiams labai svarbu yra statūs ir smėlėti upės šlaitai, kuriuose paukščiai išrausia urvelius ir ten peri. Jie minta žuvimi, kurią sugauna smigdami į vandenį.

Geninių (*Piciformes*) būrio paukščiai išsiskiria tuo, jog sugeba laipti medžių kamienais, taip pat dauguma jų turi tvirtus snapus, kuriais išsikala sau uoksus. Vienas iš dažniausiai Užpalių apylinkėse aptinkamų geninių paukščių – gražiagalvės (*Jynx torquilla*) (žr. splv. 16 pav.). Šie raibi ir į kitus genus nelabai panašūs paukščiai peri jau iškaltuose uoksuose, tačiau noriai užima ir inkilus. Stambiausia iš visų genijų – juodoji meleta (*Dryocopus martius*). Tai dideli ir stiprūs paukščiai, dažniausiai būnantys spygliuočių miškuose, bet mėgstantys lankytis ir kirtavietėse. Dažniausia genijų rūšis Užpalių apylinkėse, kaip ir visoje Lietuvoje, aptinkama įvairiuose miškuose, o žiemą atskrendanti į lesyklas, yra didysis genys (*Dendrocopos major*). Reta genijų rūšis, aptinkama ir Užpalių apylinkėse, – vidutiniai geniai (*Dendrocopos medius*). Šios rūšies geniai keletą kartų buvo stebėti lesykloje, įrengtoje Lygamiškio kaime. Patys mažiausi – mažieji geniai (*Dendrocopos minor*), kurie aptinkami spygliuočių miškuose, pamiškėse, soduose. Reta Lietuvoje genijų rūšis, įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą, – baltnugaris genys (*Dendrocopos leucotos*).⁵⁵ Aptinkamas retai, dažniausiai Šventosios pakrantėse ties Lygamiškiu. Ten šie paukščiai ieško maisto senuose sausuose medžiuose.

Rūšių įvairovė gausiausias paukščių būrys – žvirbliniai (*Passeriformes*). Tai nedideli paukšteliai, prisitaikę gyventi krūmynuose, miškuose ar atvirame kraštovaizdyje bei miestuose. Atviruose laukuose, ypač šalia dirbamų žemių, dažnai galima aptikti dirvinių veverių (*Alauda arvensis*), o pušynuose, paprastai šalia kirtaviečių bei aikščių, galima aptikti lygutes (*Lullula arborea*). Iš kregždžių miestelyje daugiausiai skraido langinės kregždės (*Delichon urbica*), o priemiesčiuose bei vienkiemiuose dažniau aptinkamos šelmeninės kregždės (*Hirundo rustica*). Kiek kitokioje aplinkoje gyvena urvinės kregždės (*Riparia riparia*), kurios pasirenka smėlėtus stačius šlaitus, ypač jei netoli yra vandens, kuriuose išrausia urvelius ir ten peri. Dažniausiai jos aptinkamos šalia Užpalių hidroelektrinės tvenkinio, kur statūs šlaitai, taip pat galima rasti žvyro karjeruose ar stačiuose Šventosios upės šlaituose. Spygliuočių miškų pakraščiuose dažnai aptinkami miškiniai kalviukai (*Anthus trivialis*), o pieviniai kalviukai (*Anthus pratensis*)

⁵⁴Ten pat.⁵⁵Ten pat.

30 pav. Baltoji kielė
(*Motacilla alba*)

31 pav. Geltonoji
kielė (*Motacilla flava*)

32 pav. Svirbelis
(*Bombycilla garrulus*)

dažniausiai aptinkami pievose, ganyklose, krūmynuose. Iš kielių Užpalių apylinkėse, kaip ir visoje Lietuvoje, dažniausios yra baltosios kielės (*Motacilla alba*) (30 pav.), kiek rečiau aptinkamos ir geltonosios kielės (*Motacilla flava*) (31 pav.), kurios mėgsta drėgnesnes pievas. Žiemos metu į Lietuvą iš šiaurinių kraštų atskrenda labai įdomūs paukščiai – svirbeliai (*Bombycilla garrulus*) (32 pav.). Tai labai puošnūs paukščiai su dideliu smailiu kuoduku. Jie dažniausiai skraido nemažais būriais, mėgsta šermukšnių bei gudobelių uogas.

Tankiuose miškuose neretai galima sutikti nedidelių raibų paukščiukų, kurie mėgsta tupėti užrietę uodegas į viršų. Tai – karietaitės (*Troglodytes troglodytes*). O tankius eglynus mėgsta retai Užpalių apylinkėse pasirodantys paukščiai – erškėtžvirbliai (*Prunella modularis*). Dar viena rūšis, kuriai patinka tankumynai, įvairūs miškai, krūmynai, yra liepsnelės (*Erithacus rubecula*). Tai dažna ir paplitusi rūšis. Lakštingalas (*Luscinia luscinia*) yra girdėję visi, tačiau retas kuris ją matė. Tai tikri slapukai, patinėliai, visą parą čiulba krūmynų tankmėse šalia vandens telkinių. Šie paukšteliai yra visiškai neišvaizdūs, rusvų ir pilkšvų spalvų. Ypač aktyviai lakštingalos čiulba ramiomis naktimis, tada nuo jų choro aidi visas Šventosios slėnis. Labai paslaptingas ir retas paukštis, kuris įrašytas į Lietuvos raudonąją knygą, yra mėlyngurklė (*Luscinia svecica*). Vienintelį kartą teko stebėti mėlyngurklės patinėlį netoli Lygamiškio kaimo Šventosios pakrantės krūmynuose. Gyvenvietėse dažnai pasitaikanti rūšis – dūminė raudonuodegė (*Phoenicurus ochruros*), o paprastosios raudonuodegės (*Phoenicurus phoenicurus*) dažniau būna vienkiemių soduose ar šviesiuose miškuose. Pievose, ganyklose bei krūmynuose dažna rūšis – kiauliukės (*Saxicola rubetra*), o atviras vietas šalia apleistų fermų ar kitų pastatų mėgsta kūltupiai (*Oenanthe oenanthe*). Įvairiuose miškuose, pamiškėse, kartais gyvenvietėse galima aptikti ir stambesnių paukščių – strazdų. Užpalių apylinkėse labiausiai paplitę smilginiai strazdai (*Turdus pilaris*) bei strazdai giesmininkai (*Turdus philomelos*). Toliau nuo gyvenviečių, miškuose, pamiškėse aptinkami juodieji strazdai (*Turdus merula*), kurie pavasarį vakarais, leidžiantis saulei, mėgsta čiulbėti eglių ar kitų medžių viršūnėse. Lapuočių miškuose galima išvysti baltabruvius strazdus (*Turdus iliacus*), tačiau jie aptinkami retai. Prie vandens telkinių gyvena savita paukščių grupė – žiogeliai. Šių paukščių čiulbėjimas labai primena žiogų svirpimą. Dažniausiai aptinkami margieji žiogeliai (*Locustella naevia*), kurie mėgsta čiulbėti krūmynuose, augančiuose paupiuose bei žolių tankumynuose. Šventosios slėnio krūmynai traukia kitą rūšį – upinius žiogelius (*Locustella fluviatilis*), tačiau jie aptinkami kur kas rečiau. Prie įvairių vandens telkinių, ypač kūdruų, apaugusių tankia žoline augmenija, dažnai aptinkamos ežerinės nendrinukės (*Acrocephalus schoenobaenus*), o paupių krūmynuose – karklinės nendrinukės (*Acrocephalus palustris*). Abi šios rūšys paplitusios ir neretos. Beveik kiekviename bent kiek didesniame nendryne aptiktume didžiąsias krakšles (*Acrocephalus arundinaceus*). Tai labai gausi rūšis tiek Lietuvoje, tiek ir Užpalių apylinkėse. Šviesius nedidelius lapuočių miškelius, pavienius senus medžius ar jų grupes mėgsta tošinukės (*Hippolais icterina*), tačiau jų nėra daug. Įvairiuose krūmynuose, miškeliuose bei pamiškėse ir soduose aptinkamos devynbalsės. Dažniausiai randamos rudosios (*Sylvia communis*), sodinės (*Sylvia borin*) ir juodagalvės devynbalsės (*Sylvia atricapilla*). Rečiau aptinkamos pilkosios (*Sylvia curruca*), kurias labiau traukia spygliuočių medynai, o raibosios devynbalsės (*Syl-*

via nisoria) Užpalių apylinkėse aptiktos tik keletą kartų. Iš pečialindų dažniausiai aptinkamos pilkosios (*Phylloscopus collybita*) ir ankstyvosios pečialindos (*Phylloscopus trochilus*). Jos dažniausiai randamos lapuočių medžių grupelėse, taip pat įvairių miškų pakraščiuose bei krūmynuose. Žaliosios pečialindos (*Phylloscopus sibilatrix*) randamos įvairiuose miškuose, tačiau vengia miško pakraščiu.

Labai įprastas miško, kur auga daug eglių, paukštis – nykštukas (*Regulus regulus*) (33 pav.). Tai pats mažiausias paukštis Lietuvoje. Žiemą dažnai susiburia su kitais paukščiais (lipučiais bei zylėmis) ir sudaro mišrius būrius. Sodybose gana nereta rūšis – pilkosios musinukės (*Muscicapa striata*). Jos turi savo pamėgtą „stebėjimo bokštelį“, ant kurio tupi ir tykoja pagrindinio grobio – skraidančių vabzdžių. Įvairiuose miškuose, pamiškėse bei gyvenvietėse, kur įkelti inkilai arba daug natūralių uokšų, dažnai aptinkamos margasparnės musinukės (*Ficedula hypoleuca*). Lapuočių pamiškėse, krūmynuose, ypač šalia Šventosios, retkarčiais galima pamatyti būreliais klajojančių paukštelių su labai ilgomis uodegomis – ilgauodegių zylių (*Aegithalos caudatus*). Taip pat įvairūs miškai traukia ir kitas zylių rūšis. Lapuočių medynus labiau pasirenka paprastosios pilkosios zylės (*Parus palustris*) ir mėlynosios zylės (*Parus caeruleus*). Žiemą jos būna nendrynuose, kur maitinasi, taip pat atskrenda į lesyklas. Spygliuočių miškai labiau traukia šiaurines pilkąsias (*Parus montanus*), kuoduotąsias (*Parus cristatus*) (34 pav.) ir juodąsias zyles (*Parus ater*). Didžiosios zylės (*Parus major*) – pačios dažniausios, jos aptinkamos įvairiuose miškuose, sodybose, gyvenvietėse, taip pat dažnai atskrenda į lesyklas. Žiemą šios zylių rūšys susirenka į būrelius ir klajodamos ieško maisto įvairiuose miškuose. Labai saviti paukščiai – bukučiai (*Sitta europaea*). Jie nedideli, turi ilgą snapą ir stiprias kojas, kuriomis sugeba laiptoti medžių kamienais tiek aukštyn, tiek žemyn. Dažniausiai juos galima aptikti parkuose, skveruose, retuose miškuose. Panašūs į juos – lipučiai (*Certhia familiaris*), turi taip pat ilgą, bet lenktą snapą, tačiau jie nesugeba laiptoti medžių kamienais žemyn. Lipučiai žiemą kartu su didžiosiomis, juodosiomis, kuoduotosiomis ir pilkosiomis zylėmis ir nykštukais susiburia į mišrius būrelius. Reti paukščiai, kelis kartus aptikti Užpalių apylinkėse netoli Užpalių hidroelektrinės tvenkinio, yra remezos (*Remiz pendulicnus*) (35 pav.). Tai ypatingi paukščiai, sukantys labai savitus lizdus, kurie yra tarsi pirštinė su viena landa, pritvirtinti prie svyrančių medžio šakų, dažniausiai šalia vandens. Lapuočių miškuose aptinkami labai spalvingi, ryškiai geltoni su juodais sparnais ir raudonu snapu, paukščiai – volungės (*Oriolus oriolus*). Tai tikri slapukai, kurių net ryškios spalvos neišduoda, kai pasislepia lapuočių medžių lajose. Taip pat labai savita žvirblinių paukščių grupė – medšarkės. Tai labai plėšrūs paukšteliai, kurie minta tiek vabzdžiais, tiek stuburiniais gyvūneliais. Dažniausiai aptinkamos paprastosios medšarkės (*Lanio collurio*), kurios mėgsta tupėti ant elektros laidų, kuolų ar stambių šakų. Plėšriųjų medšarkių (*Lanius excubitor*) aptinkama ne kiekvienais metais. Jos dažniausiai būna didelėse laukymėse, kur auga pavieniai krūmeliai. Tai reta rūšis, įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą.⁵⁶

Dažnas Užpalių apylinkių miškų paukštis – kėkštai (*Garrulus glandarius*) (žr. splv. 17 pav.). Kėkštai rudenį kaupdami maisto atsargas žiemai išslapsto daug ažuolų gilių, kurių dalį pamiršta, o pavasarį iš jų išauga ažuoliukai. Dažnai pamiškėse prie sodybų galima

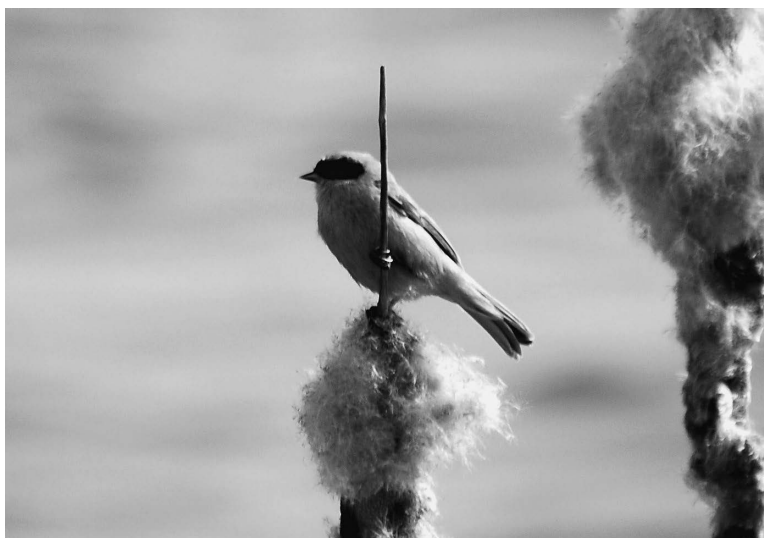
⁵⁶Ten pat.

33 pav. Nyktukas
(*Regulus regulus*)

34 pav. Kuoduotoji
zylė (*Parus cristatus*)

35 pav. Remeza
(*Remiz pendulicnus*)

aptikti ilgauodegių paukščių – šarkų (*Pica pica*). O kuosos (*Corvus monedula*), varnos (*Corvus corones*) ir kovai (*Corvus frugilegus*) dažnai susirenka į mišrius būrius, ypač žiemos metu, ir dažniausiai gyvenvietėse ieško maisto. Spygliuočių miškuose, kur auga lazdynai, Užpalių apylinkėse aptinkama rūšis – riešutinė (*Nucifraga caryocatactes*). Įvairius miškus, atvirus laukus, pamiškes mėgsta krankliai (*Corvus corax*). Keletą kartų jų lizdai buvo rasti aukštos įtampos elektros stulpų metalinėse konstrukcijose.

Turbūt kiekvienas savo sodyboje buvo bent kartą įrengęs inkilą varnėnams (*Sturnus vulgaris*). Šie gražūs ir dažni paukščiai maitinasi atviruose laukuose, ganyklose. Užpalių miestelio kiemuose bei skveruose galima aptikti naminių žvirblių (*Passer domesticus*). Tai įprasta rūšis, tačiau jų gausa pastaraisiais dešimtmečiais sumažėjusi visoje Lietuvoje.⁵⁷ Gyvenviečių pakraščiuose, kartais sodybose, aptinkami karklažvirbliai (*Passer montanuss*). Tai gana dažna rūšis. Žiemą šie paukščiukai kartais atskrenda į lesyklas. Pats gausiausias paukščių atstovas Užpalių apylinkėse – kikilis (*Fringilla coelebs*). Jų aptinkama visur – įvairiuose miškuose, pamiškėse, miesteliuose, sodybose bei laukuose. Kartais kikilių būriuose aptinkami šiauriniai kikiliai (*Fringilla montifringilla*). Gyvenvietėse dažnai aptinkamos žaliukės (*Carduelis chloris*) bei čivyliai (*Carduelis cannabina*). Žiemos metu dagiliai (*Carduelis carduelis*) dažniausiai aptinkami varnalėšų sąžalynuose, kur maitinasi jų sėklomis. Alksninkai (*Carduelis spinus*) dažnai susirenka į būrius ir maitinasi lapuočių miškeliuose, paupiuose bei krūmynuose. Reta rūšis, kuri aptinkama ne kiekvienais metais, yra čimčiakas (*Carduelis flammea*). Šie paukščiai dažniausiai aptinkami atviruose laukuose, krūmynuose, taip pat aplanko varnalėšų sąžalynus. Savitą paukščių grupę, kuri prisitaikiusi maitintis pušų bei eglių kankorėžiuose esančiomis sėklomis, sudaro kryžiasnapiai. Užpalių apylinkėse esančiuose spygliuočių miškuose aptikti tik egliniai kryžiasnapiai (*Loxia curvirostra*).

Įvairiose pamiškėse, krūmynuose, dažnai prie Šventosios upės aptinkamos ganėtinai retos raudongalvės sniegenos (*Carpodacus erythrinus*), o įvairiuose miškuose, jų pakraščiuose, laukuose, netoli gyvenviečių, krūmynuose kiek dažniau aptinkamos juodagalvės sniegenos (*Pyrrhula pyrrhula*). Lapuočių miškai, sodai yra buveinė svilikams (*Coccothraustes coccothraustes*). Šie paukščiai turi labai tvirtą snapą, kuriuo sugeba prakirsti vyšnių kauliuką ir sulesti branduolį. Atviruose laukuose, krūmynuose, netoli gyvenviečių dažnai aptinkamos geltonosios startos (*Emberiza citrinella*). Jos kartais susirenka į lesyklas, kur maitinasi sėklomis, grūdais. Šventosios pakrančių krūmynuose galima aptikti nendrinų startų (*Emberiza schoeniclus*). Tai nereta rūšis, mėgstanti šlapias vietas netoli vandens.

Taigi Užpalių apylinkės, turėdamos labai skirtingų biotopų, yra labai tinkamos gyventi įvairiausių rūšių paukščiams. Užpalių hidroelektrinės tvenkinys yra labai svarbus migruojantiems vandens paukščiams, ten randama daug retų rūšių, o išsiliejusi Šventoji pritraukia dar didesnius būrius vandens paukščių. Vietos miškuose taip pat didelė paukščių įvairovė. Iš viso Užpalių apylinkėse aptiktos 158 paukščių rūšys, iš kurių net 33 įrašytos į Lietuvos raudonąją knygą.

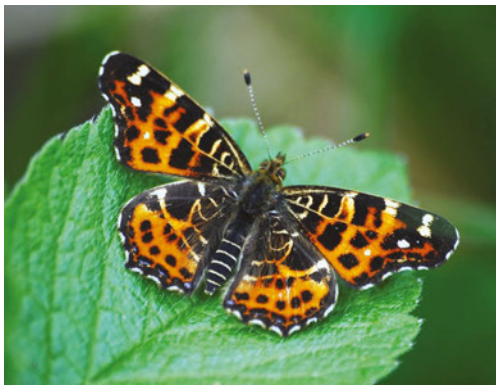
⁵⁷Kurlavičius P. *Vadovas Lietuvos paukščiams pažinti*, Vilnius, 2003.

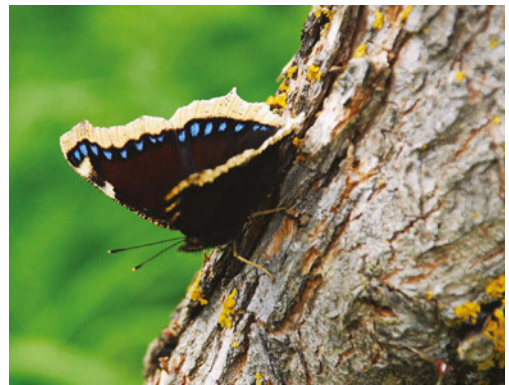
1 pav. Machaonas (*Papilio machaon*)

2 pav. Usninukas (*Vanessa cardui*)

3 pav. Mažasis dilgėlinukas (*Araschnia levana*)

4 pav. Šeirys (*Nymphalis antiopa*)

5 pav. Spungė (kairėje; *Inachis io*)

6 pav. Didysis perlinukas
(*Argynnis paphia*)

7 pav. Didžioji šaškytė
(*Melitaea phoebe*)

8 pav. Didysis auksinukas
(*Lycena dispar*)

9 pav. Dirvinis melsvoys
(*Polyommatus icarus*)

10 pav. Tuopinis stiklasparnis
(*Sesia apiformis*)

11 pav. Ligustrinis sfinksas
(*Sphinx ligustri*)

12 pav. Keršoji meškutė
(*Arctia caja*)

13 pav. Mėlynsparnė
peteliškė (*Catocala
fraxini*)

14 pav. Juosvoji skėtė
(*Sympetrum danae*)

15 pav. Nendrinė
rupūžė (*Bufo
calamita*)

16 pav. Gražiagalvė
(*Jynx torquilla*)

17 pav. Kėkštas
(*Garrulus glandarius*)

18 pav. Bebro
(*Castor fiber*) –
stambiausio graužikų
būrio atstovo
nugrauzta drebulė

Užpalių medžiotojų būrelio vyrai

*Azartiškiausi Užpalių medžiotojai
(iš kairės): Vladas Murnikovas,
Tomas Leika, Vladas Abukauskas*

*Medžiotojas V. Murnikovas
štai tokių gražių audinių
auginimo entuziastas*

*Užpalių medžiotojų būrelio
trofėjai*

Gulbės – Užpalių puošmena

*Kartais ir gandrai tampa
gėlininku*

Verpetuota poplūdžio gelmė...

... ir pievos virtusios ežerais

*Vandens malonumai labiausiai
vilioja žvejus*

Malonu gyventi prie Šventosios

*Nuo Užpalių link Alaušo
kelias vingiuoja tarp kalvų*

Kušlių miško pakraštys

Senųjų vienkiemių siluetai

*Nauji šiuolaikinio kraštovaizdžio
elementai*

*Alaušo ežero dalis priklausė
Užpalių valsčiui, dabar –
Sudeikių seniūnijai*

Prie Alksno ežerėlio

*Šiuolaikiškai tvarkoma aplinka
J. Galvydžio vienkiemyje
Daugilio kaime*

*Nosvės upelė suvaryta
į melioracijos kanalą*

Kušlių miške

Udrokšlis

Udrokšlis ties Tarvydžiais

*Ūkininkų žalmargėms –
daug žolingų pievų*

*Išlikusi sena sodyba
Kėpių kaime*

*Ūkininko karvių banda
netoli Liepakalnio*

Liepakalnio kaimo sodyba

*Šalia kiekvienos vienkiemio
sodybos yra nors mažas
tvenkinėlis*

Ringio upelis

*Atvažiavus nuo Svėdasų,
Užpaliai – žaliame
Šventosios slėnyje*

Kai upeliai virsta ežerais...

Šventoji ties Bajorų kaimu

Sodyba Butiškių kaime

*Šiuolaikinė sodybos
aplinka Kėpių kaime*

*Viktorijos Jovarienės klėtyje –
žirgininkystės muziejus*

*Tradicinėje žirgininkystės
šventėje*

Šventosios vingis ties Jociškių kaimu

*Rūkuos paskendę Šventosios vingiai.
2007 06 10. Arūno Gražio nuotr.*

*Dažnai rūkuos paskęsta
Šventosios vingiai*

*Šventosios vingiai
ties Užpaliais*

*Šventosios vingis
ties Šeimyniškių kaimu*

Žinduoliai (*Mammalia*)

Užpalių apylinkės gausios paukščių bei vabzdžių įvairove, nes čia palyginti daug skirtingų biotopų. Žinduoliai – didesni, jiems reikia didesnių gyvenamųjų plotų, didelių miškų masyvų, todėl Užpalių apylinkės negarsėja didele gyvūnų, ypač porakanopių, gausa. Stambiausi žvėrys, aptinkami Užpalių apylinkėse, yra stirnos ir šernai (*Sus scrofa*). Tai porakanopių (*Artiodactyla*) būrio atstovai. Stirnos (*Capreolus capreolus*) daugiausiai gyvena miškuose, pamiškėse, laukuose, krūmynuose. Tai ganėtinai retai matomi gyvūnai, kurie žiemą atkeliauja arčiau gyvenviečių ir susirenka į nedidelius būrelius. Šernai visiems gerai žinomi kaip daržų niokotojai, tačiau jų gyvenamoji aplinka – tankūs miškai, brūzgnai, pamiškės. Dažnai jie padaro daug žalos žemės ūkiui, kelia didelį pavojų ant žemės perintiems paukščiams.

Plėšriųjų žinduolių (*Carnivora*) būrio atstovų Užpalių apylinkėse aptinkama kur kas daugiau rūšių nei porakanopių. Vienos iš išpūdingiausių žvėrių – ūdros (*Lutra lutra*). Tai reti ir saugomi gyvūnai, įrašyti į Lietuvos raudonąją knygą.⁵⁸ Keletą kartų žiemos metu buvo stebėtos ūdros ties Lygamiškio kaimu Šventojoje. Taip pat rasta veiklos žymių – pėdsakų sniege. Plėšrūs žinduoliai – akmeninės (*Martes foina*) ir miškinės kiaunės (*Martes martes*) – taip pat aptinkamos Užpalių apylinkėse. Jos minta įvairiu maistu, žinduoliais, taip pat ir paukščiais, jų kiaušiniiais, jaunikliais. Miškinės kiaunės dažniausiai aptinkamos įvairiuose miškuose, kur kelia grėsmę tiek paukščiams, tiek žinduoliams. Akmeninės kiaunės aptinkamos Užpalių miestelyje, taip pat ir kitose gyvenvietėse, kartais jų pėdsakų galima rasti ir miškų pakraščiuose. Abi kiaunių rūšys Užpalių apylinkėse matomos retai. Keletą kartų Lygamiškio kaimo apylinkėse, pušyno pakraštyje, buvo stebėtos žebenkštys (*Mustela nivalis*). Dažnai gyvenvietėse, sodybose, pamiškėse galima rasti juodųjų šeškų (*Mustela putorius*) veiklos žymių bei pėdsakų. Tai ganėtinai baikštūs žvėreliai, tačiau kartais apsilankę sodybose išpjauna naminius paukščius. Šventosios pakrantėse labai retai galima aptikti kanadinių audinių (*Mustela vison*). Dažnai krūmynuose, pamiškėse, įvairiuose miškuose aptinkamas plėšrusis gyvūnas – usūrinis šuo (*Nyctereutes procyonoides*). Šie gyvūnai yra pavojingi, nes dažnai platina įvairias ligas, tarp jų ir pasiutligę. Rudoji lapė (*Vulpes vulpes*) – plėšrusis gyvūnas, kuris dažnai platina įvairias ligas. Lapės dažniausiai aptinkamos atvirose vietose – pamiškėse, pievose, kur medžioja paukščius, smulkius žinduolius – ypač pelinius graužikus.

Vabzdžiaėdžių (*Insectivora*) būrio žvėreliai, dažniausiai aptinkami Užpalių apylinkėse, yra paprastieji ežiai (*Erinaceus europaeus*) (36 pav.). Šie gyvūnai dažniausiai aptinkami pamiškėse, įvairiuose miškuose bei soduose, sodybose, svarbiausia jiems, kad būtų sukrautų šakų ar kitokių medžiagų, kur šie žvė-

36 pav. Paprastasis ežys (*Erinaceus europaeus*)

⁵⁸ Rašomavičius V. Lietuvos raudonoji knyga, Kaunas, 2007.

reliai galėtų išsirengti guolį ir pasislėpti dienos metu. Pagrindinis jų maistas – bestuburiai (vabzdžiai bei sliekai). Dažnai derlingose pievose galima rasti kurmiarasių – tai paprastojo kurmio (*Talpa europaea*) veiklos žymės. Šie žvėreliai labai judrūs, suėda daug vabzdžių lervų bei sliekų, tačiau padaro žalos išversdami runkelius ar kitus daržo augalus. Pamiškėse, krūmynuose, pievose šalia vandens telkinių aptinkami paprastieji kirstukai (*Sorex araneus*), o vandeniniai kirstukai (*Neomys fodiens*) dažniau randami prie vandens telkinių, žiemą ypač daug jų pėdsakų randama šalia Šventosios bei jos senvagės.

Kiškiažvėrių (*Lagomorpha*) būrio Užpalių apylinkėse aptikta tik viena rūšis. Pilkieji kiškiai (*Lepus europaeus*) dažniausiai pamatomi pamiškėse, miškuose, pievose bei soduose. Tai dažna rūšis, ypač žiemos metu, kai kiškiai atsokuoja arčiau gyvenviečių, kur soduose maitinasi grauždami vaismedžių žievę.

Graužikų (*Rodentia*) būrio žvėreliai dažniausiai nedideli, prisitaikę maitintis kietu maistu (mediena, grūdais). Atviruose laukuose, ypač kur auginami javai, retkarčiais galima rasti dirvinių pelių (*Apodemus agrarius*). O įvairiuose miškuose bei pamiškėse dažniausiai savo veiklos žymes, įvairius pėdsakus palieka geltonkaklės (*Apodemus flavicollis*) ir miškinės pelės (*Apodemus sylvaticus*). Upinis bebras (*Castor fiber*) – stambiausias šio būrio atstovas. Bebrų yra šalia Šventosios upės – senvagėje, taip pat daug jų yra prie Užpalių hidroelektrinės tvenkinio. Šie žinduoliai minta medžių ir krūmų žieve, jaunais ūgliais, todėl dažnai nugraužia ir nuverčia lapuočius medžius, ypač drebulės (žr. splv. 18 pav.), blindes, alksnius. Įvairius miškus ir jų pamiškes mėgsta rudieji pelėnai (*Myodes glareolus*). Laukuose, daržuose, miškų pakraščiuose aptinkami paprastieji pelėnai (*Microtus arvalis*). Šių gyvūnėlių pėdsakų galima rasti puriame sniege. Viena iš gausiausių graužikų rūšių – naminės pelės (*Mus musculus*). Jos aptinkamos įvairiuose laukuose, tačiau šaltuoju metų laiku subėga prie gyvenviečių ir įsikuria namuose bei tvartuose, kur randa maisto. Prie vandens telkinių ganėtinai dažna rūšis – ondatros (*Ondatra zibethica*). Jos aptinkamos Užpalių hidroelektrinės tvenkinio pakrantėse, taip pat Šventosios senvagėje prie Lygamiškio kaimo. Gyvenvietėse, ypač apleistose sodybose, tvartuose, aptinkamos juodosios (*Rattus rattus*) ir pilkosios žiurkės (*Rattus norvegicus*). Užpalių apylinkių įvairiuose miškuose, kur auga lazdynai bei spygliuočiai, taip pat kapinėse, sodybose retkarčiais galima aptikti paprastųjų voverių (*Sciurus vulgaris*). Tai gražūs žvėreliai, dažniausiai nebaikštūs. Po dideliais lazdynais galima rasti voverių apgraužtų riešutų, o eglynų tankmėse gražiai apgraužtų kankorėžių.

Iš viso Užpalių apylinkėse aptiktos 24 žinduolių rūšys, iš kurių viena saugoma ir įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą. Daugiausiai žvėreliai gyvena miškuose, pamiškėse, o žiemos metu atkeliauja arčiau gyvenviečių, kur susiranda lengviau prieinamo maisto.

Išvados

Ištirta, kad Užpalių hidroelektrinės tvenkinys yra svarbi paukščių migracijos vieta, kur susirenka iki 100 individų būriai klykuolių, iki 200 individų būriai kuoduotųjų ir kitų ančių, retkarčiais galima stebėti šaukštasnapes bei smailiauodeges antis ne tik migracijų metu. Taip pat veisimosi metu aptinkami jūriniai ereliai bei ereliai žuvininkai.

Ištirta, kad Šventosios upės senvagė, esanti Lygamiško kaime, priglaudžia daug retų ir saugomų gyvūnų rūšių: drėgnų vietų retus drugius, raudonpilves kūmutes, retas žirgelių rūšis.

Iš viso Užpalių apylinkėse buvo aptiktos 158 paukščių (*Aves*), 385 drugių (*Lepidoptera*), 85 vabalų (*Coleoptera*), 34 žirgelių (*Odonata*), 11 varliagyvių (*Amphibia*), 3 roplių (*Reptilia*) ir 24 žinduolių (*Mammalia*) rūšys.

Užpalių apylinkėse aptikta 2 vabalų (*Coleoptera*), 5 drugių (*Lepidoptera*), 4 žirgelių (*Odonata*), 3 varliagyvių (*Amphibia*), 1 žinduolių (*Mammalia*) ir 33 paukščių (*Aves*) rūšys, kurios įrašytos į Lietuvos raudonąją knygą (iš viso 48 skirtingos rūšys).

Priedas

1 lentelė

Eil. Nr.	Rūšis	Rūšis (LOT)	RK	Gausa*
VABZDŽIAI				
VABALAI (COLEOPTERA)				
1.	Baltalūpis šoklys	<i>Cicindela hybrida</i>		2
2.	Žaliasis šoklys	<i>Cicindela campestris</i>		1
3.	Miškinis šoklys	<i>Cicindela sylvatica</i>		1
4.	Geltonkojis žvitriažygis	<i>Paranchus albipes</i>		3
5.	Violetinis puošniažygis	<i>Carabus violaceus</i>		2
6.	Gumburiuotasis puošniažygis	<i>Carabus granulatus</i>		2
7.	Lygusis puošniažygis	<i>Carabus glabratus</i>		1
8.	Žalvarinis puošniažygis	<i>Carabus nitens</i>	RK	1
9.	Geltonkraštė dusia	<i>Dytiscus marginalis</i>		2
10.	Raiboji vėžiadusė	<i>Acilius sulcatus</i>		1
11.	Geltonkojis sukutis	<i>Gyrinus natator</i>		2
12.	Ežerinis sukutis	<i>Orectochilus villosus</i>		3
13.	Paprastasis degutvabalis	<i>Hydrous piceus</i>		1
14.	Paprastasis duobkasys	<i>Nicrophorus vespillo</i>		2
15.	Juodabuožis duobkasys	<i>Nicrophorus vespilloides</i>		1
16.	Juodasis duobkasys	<i>Nicrophorus humator</i>		1
17.	Raudonnugaris maitvabalis	<i>Oiceoptoma thoracicum</i>		2
18.	Paprastasis mėšlavabalis	<i>Geotrupes stercorarius</i>		3
19.	Žvilgantysis mėšlavabalis	<i>Trypocopris vernalis</i>		1
20.	Miškinis mėšlavabalis	<i>Anoplotrupes stercorosus</i>		3
21.	Grybinis mėšlavabalis	<i>Bolboceras armiger</i>		1
22.	Paprastasis auksavabalis	<i>Cetonia aurata</i>		3
23.	Dėmėtasis auksavabalis	<i>Protaetia cuprea</i>		3
24.	Raštuotasis auksavabalis	<i>Trichius fasciatus</i>		2
25.	Gauruotasis auksavabalis	<i>Tropinota hirta</i>		1
26.	Kvapusis auksavabalis	<i>Oxythyrea funesta</i>		2
27.	Marmurinis auksavabalis	<i>Protaetia lugubris</i>	RK	0
28.	Vasarinis grambuolys	<i>Amphimallon solstitiale</i>		3
29.	Paprastasis grambuolys	<i>Melolontha melolontha</i>		3
30.	Miškinis grambuolys	<i>Melolontha hippocastani</i>		2
31.	Naktinis grambuoliukas	<i>Serica brunnea</i>		2
32.	Žiedinis grambuolys	<i>Anomala dubia</i>		3
33.	Grikinukas	<i>Phyllopertha horticola</i>		3
34.	Platusis elniaragis	<i>Dorcus parallelipipedus</i>		1
35.	Cilindriškasis elniaragis	<i>Sinodendron cylindricum</i>		1
36.	Kanapėtasis sprakšis	<i>Agrypnus murinus</i>		3
37.	Kryžiuotasis rugiasprakšis	<i>Selatosomus cruciatus</i>		1
38.	Žaliasis rugiasprakšis	<i>Selatosomus aeneus</i>		2
39.	Raudonsparnis kelmasprakšis	<i>Ampedus cinnabarinus</i>		1

(tęsinys)

Eil. Nr.	Rūšis	Rūšis (LOT)	RK	Gausa*
40.	Rusvapilvis laukasprakšis	<i>Athous haemorrhoidali</i>		2
41.	Plaukuotasis laukasprakšis	<i>Hemicrepidius hirtus</i>		2
42.	Šukaūsis pievasprakšis	<i>Ctenicera pectinicornis</i>		1
43.	Paprastasis minkštavabalis	<i>Cantharis fusca</i>		3
44.	Juodablauzdis minkštavabalis	<i>Cantharis livida</i>		3
45.	Skėtinis minkštavabalis	<i>Rhagonycha fulva</i>		3
46.	Raudonkojis minkštavabalis	<i>Cantharis rustica</i>		3
47.	Paprastasis gegužvabalis	<i>Meloe proscarabaeus</i>		1
48.	Septyntaškė boružė	<i>Coccinella septempunctata</i>		3
49.	Penkiataškė boružė	<i>Coccinella quinquepunctata</i>		3
50.	Dvitaškė adalija	<i>Adalia bipunctata</i>		1
51.	Trylikataškė boružė	<i>Hippodamia tredecimpunctata</i>		2
52.	Dvidešimtdvitaškė boružė	<i>Psyllobora vigintiduopunctata</i>		1
53.	Muskusinis ūsuotis	<i>Aromia moschata</i>		1
54.	Gluosninis kelmagraužis	<i>Lamia textor</i>		1
55.	Trumpaūsis medkirtis	<i>Spondylis buprestoides</i>		3
56.	Pušinis ožiaragis	<i>Monochamus galloprovincialis</i>		1
57.	Mažasis ožiaragis	<i>Monochamus sutor</i>		1
58.	Ilgaušis pušiaagraužis	<i>Acanthocinus aedilis</i>		1
59.	Didysis drebulinis ūsuotis	<i>Saperda carcharias</i>		2
60.	Mažasis drebulinis ūsuotis	<i>Saperda populnea</i>		1
61.	Graižaižiedis ūsuotis	<i>Agapanthia villosoviridescens</i>		2
62.	Keturjuostė leptura	<i>Leptura quadrifasciata</i>		1
63.	Raudonoji leptura	<i>Stictoleptura rubra</i>		3
64.	Naminis ūsuotis	<i>Hylotrupes bajulus</i>		2
65.	Lelijinis lapgraužis	<i>Liliocercis lilii</i>		3
66.	Kolorado vabalas	<i>Leptinotarsa decemlineata</i>		3
67.	Notrelinis lapgraužis	<i>Dlochrysa fastuosa</i>		2
68.	Dvidešimttaškis lapgraužis	<i>Chrysomela vigintipunctata</i>		3
69.	Žaliasis paslėptagalvis	<i>Cryptocephalus sericeus</i>		3
70.	Aštuoniataškis paslėptagalvis	<i>Cryptocephalus octopunctatus</i>		1
71.	Tuopinis lapgraužis	<i>Chrysomela populi</i>		1
72.	Lazdyninis cigarsukis	<i>Apoderus coryli</i>		1
73.	Tuopinis cigarsukis	<i>Byctiscus populi</i>		1
74.	Liepinis cigarsukis	<i>Byctiscus betulae</i>		1
75.	Beržinis cigarsukis	<i>Deporaus betulae</i>		1
76.	Didysis pušinis straubliukas	<i>Hylobius abietis</i>		2
77.	Mažasis pušinis straubliukas	<i>Hylobius pinastri</i>		2
78.	Gilinis vaisiastraublis	<i>Curculio glandium</i>		1
79.	Riešutinis vaisiastraublis	<i>Curculio nucum</i>		1
80.	Maudinis straubliukas	<i>Lixus iridis</i>		1
81.	Geltonšonis straubliukas	<i>Chlorophanus viridis</i>		3
82.	Dilgėlinis lapinukas	<i>Phyllobius urticae</i>		2
84.	Sidabražvynis lapinukas	<i>Phyllobius argentatus</i>		2
85.	Paprastasis keršvabalis	<i>Thanasimus formicarius</i>		1
86.	Bitinis keršvabalis	<i>Trichodes apiarius</i>		1

ŽIRGELIAI (ODONATA)

1.	Blizgančioji gražutė	<i>Calopteryx splendens</i>		3
2.	Grakščioji gražutė	<i>Calopteryx virgo</i>		2
3.	Raudonakė strėliukė	<i>Erythromma najas</i>		3
4.	Pasaginė strėliukė	<i>Coenagrion puella</i>		3
5.	Gražioji strėliukė	<i>Coenagrion pulchellum</i>		2
6.	Mėlynoji strėliukė	<i>Enallagma cyathigerum</i>		3
7.	Elegantiškoji strėliukė	<i>Ischnura elegans</i>		1
8.	Kruvinoji strėliukė	<i>Pyrrhosoma nymphula</i>		1

(tęsinys)

Eil. Nr.	Rūšis	Rūšis (LOT)	RK	Gausa*
9.	Paprastoji strėliukė	<i>Lestes sponsa</i>		1
10.	Sibirinė strėliukė	<i>Sympetma paedisca</i>		1
11.	Bronzinė skėtė	<i>Cordulia aenea</i>		3
12.	Smaragdinė skėtė	<i>Somatochlora metallica</i>		3
13.	Geltondėmė skėtė	<i>Somatochlora flavomaculata</i>		1
14.	Rusvoji skėtė	<i>Libellula fulva</i>		3
15.	Melsvapilvė skėtė	<i>Orthetrum coerulescens</i>		3
16.	Tinkliškoji skėtė	<i>Orthetrum cancellatum</i>		2
17.	Keturtaškė skėtė	<i>Libellula quadrimaculata</i>		3
18.	Plokščioji skėtė	<i>Libellula depressa</i>		3
19.	Kruvinoji skėtė	<i>Sympetrum sanguineum</i>		3
20.	Paprastoji skėtė	<i>Sympetrum vulgatum</i>		2
21.	Geltonsparnė skėtė	<i>Sympetrum flaveolum</i>		3
22.	Juosvoji skėtė	<i>Sympetrum danae</i>		1
23.	Rudajuostė skėtė	<i>Sympetrum pedemontanum</i>	RK	1
24.	Upelinis laumžirgis	<i>Gomphus vulgatissimus</i>		3
25.	Žnyplinis laumžirgis	<i>Onychogomphus forcipatus</i>		3
26.	Geltonkojis laumžirgis	<i>Gomphus flavipes</i>	RK	1
27.	Pleištėnis laumžirgis	<i>Ophiogomphus cecilia</i>	RK	2
28.	Mėlynžiedis laumžirgis	<i>Aeshna cyanea</i>		2
29.	Didysis laumžirgis	<i>Aeshna grandis</i>		2
30.	Rudasis laumžirgis	<i>Aeshna isoceles</i>		2
31.	Rudeninis laumžirgis	<i>Aeshna mixta</i>		2
32.	Baltaplaukis laumžirgis	<i>Brachytron pratense</i>		1
33.	Imperatoriškas laumžirgis	<i>Anax imperator</i>		1
34.	Karališkasis laumžirgis	<i>Anax parthenope</i>	RK	1

* Gausumas: 0 – vienintelis stebėjimo atvejis, 1 – reta, 2 – nereta, 3 – dažna rūšis.

2 lentelė

Eil. Nr.	Rūšis (LT):	Rūšis (LOT)	RK	Gausa*	Perėjimas**
PAUKŠČIAI					
1.	Ausuotasis kragas	<i>Podiceps cristatus</i>		2	C
2.	Juodakaklis kragas	<i>Podiceps nigricollis</i>	RK	0	0
3.	Didysis kormoranas	<i>Phalacrocorax carbo</i>		2	A
4.	Didysis baublys	<i>Botaurus stellaris</i>	RK	1	A
5.	Didysis baltasis garnys	<i>Egretta alba</i>	RK	1	0
6.	Pilkasis garnys	<i>Ardea cinerea</i>		2	A
7.	Juodasis gandra	<i>Ciconia nigra</i>	RK	0	0
8.	Baltasis gandra	<i>Ciconia ciconia</i>		3	C
9.	Gulbė nebylė	<i>Cygnus olor</i>		3	C
10.	Gulbė giesmininkė	<i>Cygnus cygnus</i>	RK	1	0
11.	Mažoji gulbė	<i>Cygnus columbianus</i>		0	0
12.	Baltakaktė žąsis	<i>Anser albifrons</i>		2	0
13.	Želmeninė žąsis	<i>Anser fabalis</i>		1	0
14.	Pilkoji žąsis	<i>Anser anser</i>	RK	1	0
15.	Kuoduotoji antis	<i>Aythya fuligula</i>		2	0
16.	Rudagalvė antis	<i>Aythya ferina</i>		2	0
17.	Didžioji antis	<i>Anas platyrhynchos</i>		3	C
18.	Cypė	<i>Anas penelope</i>		1	0
19.	Dryžagalvė kryklė	<i>Anas querquedula</i>		2	A
20.	Rudagalvė kryklė	<i>Anas crecca</i>		2	A

(tęsinys)

Eil. Nr.	Rūšis (LT):	Rūšis (LOT)	RK	Gausa*	Perėjimas**
21.	Smailiauodegė antis	<i>Anas acuta</i>	RK	1	A
22.	Šaukštasnapė antis	<i>Anas clypeata</i>	RK	1	A
23.	Klykuolė	<i>Bucephala clangula</i>		2	C
24.	Didysis dančiasnapis	<i>Mergus merganser</i>	RK	2	C
25.	Mažasis dančiasnapis	<i>Mergus albellus</i>		1	0
26.	Vapsvaėdis	<i>Pernis apivorus</i>	RK	1	0
27.	Juodasis peslys	<i>Milvus migrans</i>	RK	1	0
28.	Jūrinis erelis	<i>Haliaeetus albicilla</i>	RK	1	0
29.	Nendrinė lingė	<i>Circus aeruginosus</i>		2	C
30.	Pievinė lingė	<i>Circus pygargus</i>	RK	1	0
31.	Paukštvanagis	<i>Accipiter nisus</i>		2	A
32.	Vištvanagis	<i>Accipiter gentilis</i>	RK	2	A
33.	Paprastasis suopis	<i>Buteo buteo</i>		3	C
34.	Tūbuotasis suopis	<i>Buteo lagopus</i>		1	0
35.	Mažasis erelis rėksnys	<i>Aquila pomarina</i>	RK	1	A
36.	Žuvininkas	<i>Pandion haliaetus</i>	RK	1	0
37.	Startsakalis	<i>Falco columbarius</i>	RK	1	0
38.	Sketsakalis	<i>Falco subbuteo</i>	RK	1	0
39.	Kurapka	<i>Perdix perdix</i>		1	C
40.	Putpelė	<i>Coturnix coturnix</i>	RK	1	0
41.	Medžiojamasis fazanas	<i>Phasianus colchicus</i>		0	0
42.	Laukys	<i>Fulica atra</i>		2	B
43.	Nendrinė vištelė	<i>Gallinula chloropus</i>		2	B
44.	Griežlė	<i>Crex crex</i>	RK	2	B
45.	Pilkoji gervė	<i>Grus grus</i>	RK	2	A
46.	Jūršarkė	<i>Haematopus ostralegus</i>	RK	0	0
47.	Storkulnis	<i>Burhinus oedicephalus</i>		0	0
48.	Upinis kirlikas	<i>Charadrius dubius</i>		2	A
49.	Krantinis tilvikas	<i>Actitis hypoleucos</i>		2	A
50.	Brastinis tilvikas	<i>Tringa ochropus</i>		2	A
51.	Pempė	<i>Vanellus vanellus</i>		2	C
52.	Tikutis	<i>Tringa glareola</i>	RK	1	0
53.	Gaidukas	<i>Philomachus pugnax</i>	RK	1	0
54.	Paprastasis gričiuokas	<i>Limosa limosa</i>	RK	0	0
55.	Perkūno oželis	<i>Gallinago gallinago</i>		1	B
56.	Slanka	<i>Scolopax rusticola</i>		2	B
57.	Didžioji kuolinga	<i>Numenius arquata</i>	RK	0	0
58.	Rudagalvis kiras	<i>Larus ridibundus</i>		3	C
59.	Paprastasis kiras	<i>Larus canus</i>		2	A
60.	Silkinis kiras	<i>Larus fuscus</i>		1	0
61.	Sidabrinis kiras	<i>Larus argentatus</i>		1	0
62.	Balnotasis kiras	<i>Larus marinus</i>		1	0
63.	Upinė žuvėdra	<i>Sterna hirundo</i>		2	B
64.	Juodoji žuvėdra	<i>Chlidonias niger</i>	RK	1	C
65.	Baltasparnė žuvėdra	<i>Chlidonias hybridus</i>		1	0
66.	Uolinis karvelis	<i>Columba livia</i>		3	B
67.	Keršulis	<i>Columba palumbus</i>		2	B
68.	Pietinis purplelis	<i>Streptopelia decaocto</i>		1	0
69.	Gegutė	<i>Cuculus canorus</i>		1	B
70.	Žvirblinė pelėda	<i>Glaucidium passerinum</i>	RK	0	0
71.	Naminė pelėda	<i>Strix aluco</i>		1	B
72.	Mažasis apuokas	<i>Asio otus</i>		2	C
73.	Balinė pelėda	<i>Asio flammeus</i>	RK	1	0
74.	Lėlys	<i>Caprimulgus europaeus</i>		1	A
75.	Čiurlys	<i>Apus apus</i>		3	C
76.	Tulžys	<i>Alcedo atthis</i>	RK	1	C
77.	Grąžiagalvė	<i>Jynx torquilla</i>		2	C

(tęsinys)

Eil. Nr.	Rūšis (LT):	Rūšis (LOT)	RK	Gausa*	Perėjimas**
78.	Juodoji meleta	<i>Dryocopus martius</i>		2	A
79.	Didysis genys	<i>Dendrocopos major</i>		3	C
80.	Vidutinis genys	<i>Dendrocopos medius</i>		1	A
81.	Mažasis genys	<i>Dendrocopos minor</i>		1	B
82.	Baltnugaris genys	<i>Dendrocopos leucotos</i>	RK	1	A
83.	Dirvinis vieversys	<i>Alauda arvensis</i>		3	C
84.	Lygutė	<i>Lullula arborea</i>		2	B
85.	Langinė kregždė	<i>Delichon urbica</i>		3	C
86.	Šelmeninė kregždė	<i>Hirundo rustica</i>		3	C
87.	Urvinė kregždė	<i>Riparia riparia</i>		2	C
88.	Miškinis kalviukas	<i>Anthus trivialis</i>		3	B
89.	Pievinis kalviukas	<i>Anthus pratensis</i>		2	B
90.	Baltoji kielė	<i>Motacilla alba</i>		3	C
91.	Geltonoji kielė	<i>Motacilla flava</i>		1	B
92.	Svirbelis	<i>Bombycilla garrulus</i>		2	0
93.	Karietaitė	<i>Troglodytes troglodytes</i>		2	B
94.	Erškėtvirblis	<i>Prunella modularis</i>		1	A
95.	Liepsnelė	<i>Erithacus rubecula</i>		3	C
96.	Lakštingala	<i>Luscinia luscinia</i>		3	C
97.	Mėlyngurklė	<i>Luscinia svecica</i>	RK	0	0
98.	Dūminė raudonuodegė	<i>Phoenicurus ochruros</i>		2	C
99.	Paprastoji raudonuodegė	<i>Phoenicurus phoenicurus</i>		1	B
100.	Kiauliukė	<i>Saxicola rubetra</i>		3	C
101.	Kūltupys	<i>Oenanthe oenanthe</i>		1	A
102.	Smilginis strazdas	<i>Turdus pilaris</i>		2	C
103.	Strazdas giesmininkas	<i>Turdus philomelos</i>		2	C
104.	Juodasis strazdas	<i>Turdus merula</i>		2	C
105.	Baltabruvis strazdas	<i>Turdus iliacus</i>		1	0
106.	Margasis žiogelis	<i>Locustella naevia</i>		1	A
107.	Upinis žiogelis	<i>Locustella fluviatilis</i>		2	A
108.	Ežerinė nendrinukė	<i>Acrocephalus schoenobaenus</i>		3	C
109.	Karklinė nendrinukė	<i>Acrocephalus palustris</i>		2	B
110.	Didžioji krakšlė	<i>Acrocephalus arundinaceus</i>		3	B
111.	Tošinukė	<i>Hippolais icterina</i>		1	A
112.	Rudoji devynbalsė	<i>Sylvia communis</i>		3	C
113.	Sodinė devynbalsė	<i>Sylvia borin</i>		2	B
114.	Juodagalvė devynbalsė	<i>Sylvia atricapilla</i>		2	B
115.	Pilkoji devynbalsė	<i>Sylvia curruca</i>		2	B
116.	Raiboji devynbalsė	<i>Sylvia nisoria</i>		1	0
117.	Pilkoji pečialinda	<i>Phylloscopus collybita</i>		2	B
118.	Ankstyvoji pečialinda	<i>Phylloscopus trochilus</i>		2	B
119.	Žalioji pečialinda	<i>Phylloscopus sibilatrix</i>		2	B
120.	Nykštukas	<i>Regulus regulus</i>		2	A
121.	Pilkoji musinukė	<i>Muscicapa striata</i>		3	C
122.	Margasparnė musinukė	<i>Ficedula hypoleuca</i>		3	C
123.	Ilgauodegė zylė	<i>Aegithalos caudatus</i>		2	A
124.	Paprastoji pilkoji zylė	<i>Parus palustris</i>		2	B
125.	Šiaurinė pilkoji zylė	<i>Parus montanus</i>		2	B
126.	Kuoduotoji zylė	<i>Parus cristatus</i>		2	B
127.	Juodoji zylė	<i>Parus ater</i>		2	B
128.	Didžioji zylė	<i>Parus major</i>		3	C
129.	Mėlynoji zylė	<i>Parus caeruleus</i>		3	C
130.	Bukutis	<i>Sitta europaea</i>		2	A
131.	Liputis	<i>Certhia familiaris</i>		2	A
132.	Remeza	<i>Remiz pendulicnus</i>		1	0
133.	Volungė	<i>Oriolus oriolus</i>		2	B
134.	Paprastoji medšarkė	<i>Lanio collurio</i>		2	B

(tęsinys)

Eil. Nr.	Rūšis (LT):	Rūšis (LOT)	RK	Gausa*	Perėjimas**
135.	Plėšrioji medšarkė	<i>Lanius excubitor</i>	RK	1	0
136.	Kėkštas	<i>Garrulus glandarius</i>		2	B
137.	Šarka	<i>Pica pica</i>		2	C
138.	Kuosa	<i>Corvus monedula</i>		3	C
139.	Varna	<i>Corvus corone</i>		2	C
140.	Kovas	<i>Corvus frugilegus</i>		3	C
141.	Kranklys	<i>Corvus corax</i>		2	C
142.	Riešutinė	<i>Nucifraga caryocatactes</i>		1	0
143.	Varnėnas	<i>Sturnus vulgaris</i>		3	C
144.	Naminis žvirblis	<i>Passer domesticus</i>		2	C
145.	Karklažvirblis	<i>Passer montanus</i>		3	C
146.	Kikilis	<i>Fringilla coelebs</i>		3	C
147.	Šiaurinis kikilis	<i>Fringilla montifringilla</i>		1	0
148.	Žaliukė	<i>Carduelis chloris</i>		2	B
149.	Čivylis	<i>Carduelis cannabina</i>		1	A
150.	Dagilis	<i>Carduelis carduelis</i>		2	B
151.	Alksninukas	<i>Carduelis spinus</i>		2	B
152.	Čimčiakas	<i>Carduelis flammea</i>		1	0
153.	Eglinis kryžiasnapis	<i>Loxia curvirostra</i>		2	0
154.	Raudongalvė sniegėna	<i>Carpodacus erythrinus</i>		2	B
155.	Juodagalvė sniegėna	<i>Pyrrhula pyrrhula</i>		2	A
156.	Svilikas	<i>Coccothraustes coccothraustes</i>		2	C
157.	Geltonoji starta	<i>Emberiza citrinella</i>		3	B
158.	Nendrinė starta	<i>Emberiza schoeniclus</i>		2	C

* Gausa: 0 – vienintelis stebėjimo atvejis, 1 – reta, 2 – nereta, 3 – gausi rūšis.

** Perėjimas: 0 – aptinkama, bet neperi, A – galimas perėjimas (nepakanka duomenų tai patvirtinti), B – tikėtinas perėjimas (rūšis greičiausiai peri), C – įrodytas perėjimas.

Užpalių krašto gamtos vaistinė

Gražina Gaidienė

„Devynios dešimtosios mūsų laimės pareina nuo sveikatos.“

A. Šopenhaueris

Sakoma, kad pati didžiausia vaistinė pasaulyje – gamta. Nėra tokio augalo, kurio negalima būtų panaudoti kaip vaisto. Vaistažolių rasime nuo kiekvienos ligos. Jau seniai žemėje auga gudobelė, kurios vaisiai vartojami gydant širdies kraujagyslių ligas, naudojamas šalavijas, kuris malšina skausmą, gydo žaizdas. O juk užpalėnai mėgsta pasakyti: „Ne mergelė, jei darželyje šalavijas neauga.“ Gerai visiems žinoma jonažolė gydė 99 ligas, o rausvažiedė ežiulė, kalbama, jog ne tik stiprina mūsų organizmą, imunitetą, bet ir suteikia jėgų.

Mūsų vaistinėse daugybė visokiausių vaistų, papildų. Žmonės neturėdami laiko, skubėdami dažniau renka sau gatavų vaistų, tačiau jie nėra tokie natūralūs, be to, namuose pagaminti – pigesni. Tačiau nepamirškime, ką turėtume žinoti, jei gydomės vaistiniais augalais: a) tikslią diagnozę, b) gydymui naudokite tuos augalus, kuriuos gerai pažįstate, c) negerkite šaltų antpilų, šilti veikia daug stipriau, d) antpilas perkoškite, e) negerkite žolelių vien dėl to, kad kažkada padėjo kaimynui, draugui, pažįstamam, f) pasitarkite su jus gydančiu gydytoju ar specialistu. Prieš keletą metų ar dešimtmečių nebuvo jokių problemų rinkti vaistinius augalus gamtoje. Deja, visa tai pasikeitė. Tik nedaugelis žmonių gyvena švarioje, nepažeistoje gamtoje. Ant augalų sėda automobilių ir pramonės išmetamos dujos, kitos kenksmingos medžiagos, todėl augalų naudojimas kelia problemų. Manoma, kad kai kurie vaistiniai augalai turi būti saugomi ir neskinami, arba turėtų augti rezervatuose.

Jei švarioje aplinkoje surinkote augalų, skubėkite juos išdžiovinti, kad iš jų visiškai išgaruotų vanduo (nes kitaip bus pavojus įsiveisti grybeliui). Nepamirškite džiovindami pavartyti. Beje, labai svarbu nedžiovinti saulėtoje vietoje, geriau palėpėje ar tamsioje patalpoje, patiesus baltą popierių ar audinį. Išdžiūvusią žaliavą reikia laikyti tamsaus stiklo, keramikos induose arba medvilniniame ar popieriniame maišelyje. Nepamirškite pažymėti, kada surinkta: metų laiką. Beje, noriu priminti, kad visi žiedai, lapai, antžeminė augalo dalis renkama esant mėnulio pilnačiai, rasai nukritus, geriau iki 12 val. (vidurdienio), o šaknys – per delčią. Jos gerai nuplaunamos vandeniu, nudžiovinamos, smulkiai supjaustomos ir ilgai džiovinamos.

Daugelį vaistinių augalų galite vartoti kaip arbatą. Užpilkite vandeniu lapus (žiedus ar susmulkintus vaisius), uždenkite indą su vaistine žaliava lėkštute maždaug 15–20 min. ir šiltai apsupkite rankšluosčiu. Nukoškite, kai kuriuos vaisius, pvz., šermukšnių, mėlynių uogas, trumpai (1 minutę) paviriname ir tada paliekame pritraukti.

Gleivių turinčių augalų, tokių kaip vaistinės svilažolės, šaknys paliekamos keletą valandų šaltame vandenyje (šalta ištrauka), kuri prieš vartojimą pakaitinama. Kai kurie augaliniai aliejai arba gydomosios žolės veiksmingiausi, kai jie

vartojami per nosį – inhaliacijoms į karšto, garuojančio vandens dubenį įlašinkite aliejaus, pvz., eglų. Laikykite galvą virš dubens, ant galvos užsidėkite rankšluostį. Jei norite pasimėgauti vonioje, pvz., su levandomis arba valerijonu, augalus pamaišykite mažame vandens kiekyje ir supilkite į vonią. O jei skalaujate gerklę, užpilo nenurykite, o išspjaukite. Apsiplovimams paruošiama taip pat kaip ir voniai, o įsivyniojimams naudojama švari lininė audinio skiautė su paruoštais augalais.

Mūsų Užpalių krašto augalija gana įvairi ir spalvinga. Užpalių miestelis, iš kurios pusės bevažiuotum, yra upės slėnyje, todėl ir augalija būdingesnė šlapių vietų zonai. Palei visą Šventosios upės vagą daug rasime vaistingų ir nuodingų augalų. Keletą iš jų ir aprašysiu. Ypač noriu pasakyti apie pakrantėse augančią **nuodingąją nuokaną**. Nesusigundykite jos išsirauti dėl viliojančių šaknies pertvarėlių. Saugokite save ir kitus perspėkite, joku būdu nenaudokite. Kitas labai populiarus augalas, paplitęs nuo pat Šventosios upės pradžios, visoje teritorijoje, – tai **vaistinė taukė**. Užpalėnai ją vadina kaulažole. Šio augalo lapai šiurkštūs, smailiomis viršūnėlėmis, žydi violetiniais žiedeliais. Šaknys rudos, net juodos, viduje baltos, o liečiant perpjautą – jaučiamas gleivėtumas. Ypač tinka gydant reumatą, kraujosruvas, kaulo lūžius. Arbata ruošiama iš šaknų. Du arbatinius šaukštelius šaknų užpilti 1/4 litro šalto vandens ir palikti per naktį pritraukti, ryte pašildyti, nukošti. Gerti gurkšneliais. Taukės lapai naudojami kaip priedas į vonias nuo reumatinių ligų, kaulų skausmams, kraujotakos sutrikimams malšinti.

Galima gaminti tyres kompresams, tepalus, arbatos mišinius. Prisiminkite ir turėkite šios vaistažolės atsargų.

Žinomiausiais vaistinis pakrančių augalas – **balinis ajeras**, vadinamas ajeru, kalaviju. Dumble driekiasi šakniastiebiai, o į viršų – kardo formos lapai, žiedai, žalsvos kūgio formos burbuolės.

Nuo seno užpalėnai rinko ajero lapus. Kiek prisimenu, – ir mano močiutė Ona Gervienė. Trumpėliuose kepdavo duoną ant ajerų lapų, o grįžę iš Sibiro mes, vaikai, miegodavome ant ajerais kimšto čiužinio. O, koks kvapas! O miegas! Ajero šakniastiebius vartoti galima susilpnėjus virškinimo organų veiklai, nuo skrandžio, žarnyno pūtimo ir dieglių, podagros, mažakraujystės. Ajerai gerina apetitą, padeda nuo inkstų ligų, gera priemonė visam organizmui valyti.

Beklaidžiojant įvairiais miško tankumynais Lapaloto bei Epušoto miškuose teko surasti ir pavasarį ankstyvą **miškinį česnaka**. Šviesiai žalsvos spalvos (nesupainiokite su pakalnutės lapais) ir baltais žiedeliais ~30 cm aukščio augalėlis. Tai stipraus česnako kvapo pavasario dovana žmogui: šlakams iš organizmo šalinti ir lėtinėms ligoms gydyti. Gerai veikia skrandį, žarnyną, naudojamas viduriuojant, nuo spazmų, reguliuoja kraujo spaudimą. Ilgėliau pavartoję šios puikios Dievo dovanos, jausitės sustiprėję. Galite vartoti ir kaip prieskonį į salotas, ir kaip vaistą.

Beveik visoje miestelio, jo apylinkių teritorijoje auga visiems gerai žinoma **didžioji dilgėlė**. O kokią gydomąją galią ji turi žmogui: ir šaknys, ir stiebai, ir lapai, ir žiedai. Tai geriausias kraują valantis ir kartu kraujo gamybą skatinantis augalas. Dilgėlės gerai veikia kasos funkciją, arbata mažina cukraus kiekį kraujyje. Gydomos šlapimtakio ligos ir uždegimai, tinka organizmui valyti. Dilgėlių arbata geriama nuo kepenų ir tulžies negalavimų, blužnies ir virusinių ligų, tinka plaukams stiprinti, vonelėms.

Pavasari Užpalių teritorijoje, daugiau patvoriuose, grioviuose, pakelėse, pamiškėse, pradeda mėlynuoti **vaistinė veronika**. Žydi ji nuo gegužės iki rugpjūčio mėnesio, gal todėl ir atkreipiame dėmesį mes į ją.

Mums ši, dar nevirtota, protėvių vaistažolė yra gera pagalbini priemonė kraujui valyti, o kartu su jau mano paminėta dilgėle ji tinka gydyti egzema.

Jei jūsų kraujyje nustatytas didelis cholesterolio kiekis, patariu gerti du puodelius veronikų arbatos per dieną. Jei kamuoja bronchitas, kosulys, su veronika sumaišykite dar ir šalpusnių lapų, gysločių ir šią arbatą pasaldinkite medumi – tikrai padės.

Veronika padeda ir nuo kraujagyslių kalkėjimo, taigi paruoškite taip: 1 arbatinis šaukštelis užpilamas 1 stikline vandens, užverdama, paliekama pritraukti. Gerkite po 0,5 stiklinės du kartus per dieną.

Rasakila. Žydi balandžio–liepos mėnesiais, labai plačiai aptinkama, o ir naudojama nuo karščiavimo, opų, pūliuojančių žaizdų, kaip šlapimo išskyrimą skatinanti vaistažolė. Ji tinka skalauti burną po danties pašalinimo. Žaizda užsitraukia per dieną.

Trikertė žvaginė. Į ši visur pakelėse, grioviuose, laukuose, daržuose aptinkama vaistinė augalą žiūrime kaip į piktžolę. Kai tik nutirpsta sniegas, tuoj ir pasirodo žvaginės.

Arbata padeda kraujuojant iš žarnyno, skrandžio, gimdos, reguliuoja mėnesinių ciklą, taip pat ir klimakso metu, reguliuoja kraujo spaudimą, padeda nuo išorinių raumenų ligų.

Plačialapis šaukštis. Mano vaikystės augalas. Dar ir iki šių dienų išlikusi jo augimvietė Trumpalių kaime, prie Jono Vaškelių sodybos. Tas augalas priklauso šalpusniams, tik žymiai didesniais lapais – kaip skrybėlė, truputį karpytais pakraščiais. Šaknys naudojamos prakaitavimui skatinti, sergant podagra, epilepsija. Per dieną išgeriama 1–2 puodeliai arbatos.

Dideliais lapais gydomi raiščių patempimai, išnirimai, nudegimai, žaizdos.

Ankstyvasis šalpusnis. Šis augalas geltonus žiedelius iškelia pirmasis. Jis mėgsta drėgną dirvožemį. Žiedai iš žemės prasikala daug anksčiau negu lapai. Nuo varginančio kosulio ar užkimimo labai padeda karšta šalpusnių arbata su medumi.

Arbata nuo kosulio (atsikosėjimui palengvinti). Lygias dalis šalpusnių žiedų, gysločių, plaučių žiedų, lapų ir tubių žiedų. Šio mišinio imti 2 arbatinius šaukštelių, užpilti 1/4 litro vandens. Pridėti medaus. Gerti po 1 stiklinę 2 kartus per dieną.

Prie skaudamų, sumuštų vietų galima dėti šalpusnio lapų kompresus.

Jonažolė. Bene visiems geriausiai žinoma vaistažolė. Auga ji mūsų krašte daug kur: pakelėse, pievose, ant kalvų. Žydinti žolė renkama arbatai, vonioms, o aliejui gaminti renkami žiedai. Aliejus yra geriausias vaistas žaizdoms užgydyti, malšina skausmą, uždegimą, beje, ir trišakio nervo.

Jonažolių aliejus. Saulėtą dieną nuskinti žiedai laisvai sudedami į indą ir užpilami alyvų aliejumi, kad apsemtų. Gerai uždaroma ir 3 savaites laikoma saulės spindulių apšviestoje vietoje. Per šį laiką jis paraudonuoja. Nufiltruojama per audeklą, likučiai nuspaudžiami. Gautas aliejus laikomas tamsiame inde. Vartojamas nuo nudegimų, odos uždegimų ir pan.

Vaistinė ramunė. Auga laukuose, pievose, molingoje dirvoje. Tai vaistas nuo visų ligų. Arbata padeda nuo vidurių pūtimo, viduriavimo, išbėrimų, skrandžio skausmų, nemigos, sinusito, karščiuojant, nuo dantų skausmo. Ji skatina prakaitavimą, veikia raminamai, atpalaiduoja spazmus. Išoriškai naudojama kompresams, nuo niežtinčių ir šlapiuojančių odos išbėrimų, burnai skalauti. Jei susinervinote, užsiplikykite puodelį ramunėlių arbatos, nusiraminsite iš karto. Raminamai veikia ir vonia. Žolelės skatina tuštinimąsi, geriamos nuo hemorojaus.

Lipikas. Labai paplitęs visoje Užpalių teritorijoje. Auga dirvose, pievose, patvoriuose. Užauga nuo 60 iki 150 cm aukščio.

Lipikas išvalo inkstus, kepenis, blužnį nuo kenksmingų medžiagų. Sergantieji limfmazgių sistemos susirgimais šią arbatą turėtų gerti kasdien. Ji gydo mažakraujystę; išoriškai vartojama nuo odos ligų: žaizdų, šunvočių, gerklės ligų.

Tepalo paruošimas: šviežios sultys sumaišomos su kambario temperatūros sviestu ir paruoštas tepalas laikomas šaldytuve. Naudoti galima nuo odos ligų.

Kiaulpienė. Žydi balandžio–gegužės mėnesiais. Auga pievose, daržuose, palaukėse. Kasmet mus džiugina jos žiedų kilimas. Ji gydo tulžies pūslės ir kepenų ligas. Lapai renkami prieš žydėjimą, šaknys – pavasarį arba rudenį. Stiebai – žydėjimo metu. Gydomųjų galių turi visas augalas. Kadangi valo kraują, kiaulpienė padeda nuo reumato ir podagros. Padidėję limfmazgiai sumažėja po 3–4 savaičių gydymo šviežiais kiaulpienių stiebais, o šviežios sultys gali neskausmingai ištirpinti tulžies pūslės akmenis (prieš tai būtina pasidaryti echoskopiją ir įsitikinti, kokie tai akmenys).

Kiaulpienių šaknys valgomos žalios arba vartojamos džiovintos arbatai užplikyti. Skatina virškinimą, prakaito ir šlapimo išsiskyrimą, kraujotaką, todėl yra gera priemonė nuo padidėjusio kraujo krešumo.

Galite išsivirti žiedų sirupo, kuris labai skanus užtepus ant bandelės ar duonos.

0,5 kg žiedų užpilkite 1 litru šalto vandens, užvirinkite, palikite nakčiai. Perkoškite. Į sultis įmaišykite 1 kg cukraus ir 1 citriną (be odelės, supjaustytą). Dar trumpai pakaitinkite. Sirupas turi būti ne per tirštas ir ne per skystas, kitaip pradės rūgti.

Vaistinė dirvuolė. Nedideli geltoni žiedeliai sudaro ilgą kekę. Augalas iki 80 cm aukščio. Ji gydo gerklės, ryklės uždegimus, stomatitą. Lapai padeda nuo mažakraujystės, kepenų ligų, reumato, radikulito, virškinimo sutrikimų. Per dieną galima išgerti iki 2 puodelių arbatos. Nuo išsiplėtusių venų naudojamas tepalas.

Tepalo ruošimas. 100 g pjaustytų lapų, žiedų, stiebų sumaišoma su 250 g kiaulių taukų. Šildoma ant viryklės. Nukošiama. Išspaudžiama per lininį audeklą ir supilstoma į paruoštus indelius. Laikoma šaldytuve.

Vaistinė medetka. Vertinama liaudies medicinoje. Tai savaime neaugantis augalas. Pas mus auginama darželiuose, parkuose. Užauga iki 30–60 cm aukščio. Lietuvoje aptinkama 15 rūšių. Visos jos pasižymi vaistingosiomis savybėmis. Jei ryte žiedai susiglaudę, vadinasi, tą dieną lis. Medetka valo, skatina medžiagų apykaitą, gydo žaizdas. Tepalas labai gerai padeda nuo venų uždegimo, negyjančių atrofinių opų, nudegimų, kojų grybelio. Tepant šviežiomis sultimis, gali išnykti pigmentinės ir senatvinės dėmės, karpos.

Tepalo gamyba. 2 rieškutės medetkų (lapų, stiebų, žiedų) smulkiai supjaustoma, pakaitinama 500 g kiaulių taukų, sudedamos medetkos, pamaišoma, nukeliama nuo viryklės, laikoma 1 dieną. Kitą dieną pašildoma, nukošiama pro lininį audinį ir sudedama į švarų indą.

Kiškiakopūstis. Užkloja dalį Lapaloto, Epušoto, Vyžuonų, Likañčių miško. Grybaudami esate ne kartą nuskynę ir suvalgę. Augalas nedžiovinamas, valgomas žalias. Jis padeda nuo rėmens, virškinimo, kai kurių onkologinių ligų. Arbatos ruošimas: 1 valgomasis šaukštas šviežių lapelių užplikoma 0,5 litro vandens ir paliekama pritraukti. Išgeriama per dieną.

Paprastoji kraujažolė. Gydo daug sunkių ligų, bet pirmiausia – tai vertingas augalas moterims. Šie augalai auga pievose, prie miško kelių, javų palaukėse. Žiedus reikia rinkti šviečiant saulei, nes tada augalas išskiria daug eterinių aliejų, o jo gydomoji galia yra didžiausia. Gerų rezultatų duoda vonios, gydant senų žmonių naktinį šlapinimąsi. Reikėtų išgerti nors 1 puodelį arbatos. Moterys klimakso metu turėtų vartoti kraujažolių arbatą ir nejaustų nerimo, kitų negalavimų. Teigiamai veikia ir kraujažolių gydomosios vonios. Jei vargina migrena, pabandykite išgerti karštos kraujažolių arbatos. Kraujažolės teigiamai veikia kaulų čiulpus ir skatina kraujo gamybą, taip pat vartojama nuo hemorojaus.

Didžioji ugniažolė. Tai nuodingas augalas, tačiau žinant dozes, augalu galima gydytis. Ugniažolę visi pažįstame kaip augalą, kuris gydo karpas. Ji valo kraują ir skatina kraujo gamybą. Naudojama nuo sunkių kepenų ligų, teigiamai veikia medžiagų apykaitą, gydomos tulžies pūslės, inkstų ligos, užimas ausyse.

Šviežios sultys naudojamos taip: lapai, stiebai, žiedai nuplaunami ir sulčiaspaude išspaudžiami (vartoti išoriškai).

Siauralapis gyslotis. Jis vartojamas nuo kvėpavimo takų ligų, ypač nuo astmos, plaučių ligų. Vartojamos augalo šaknys, žolė, žiedai, sėklos. Sėklos padeda nuo akmenų susidarymo. Kaime visi žinome, kad gyslotis gydo žaizdas. Sutrinti švieži lapai padeda nuo įpjovimų, vapsvų įgėlimo. Senoje vaistažolių knygoje parašyta: „*Kai rupūžę įkanda voras, gelbėtis ji skuba prie gysločio.*“ Taigi augalas gali padėti daugeliu atvejų. Lapų kompresai: švieži lapai nuplaunami, sutrinami ir dedami kompresai.

Geltonžiedis šlamutis. Auga daugiausia netoli mūsų mylimos Krokulės, aptinkamas tačiau ir visoje teritorijoje. Geriama arbata. Ji valo kraują, padeda nuo nemigos, įvairių moterų ligų, odos išbėrimų, virškinimo susirgimų. Senesniems žmonėms tiktų nuo šlapimo ir inkstų uždegimo. Geriau arbatą gerti per šiaudėlį.

Paprastasis čiobrelis. Auga prie piliakalnių, dirvonuose, sausose pievose. Violetiniai kvapnūs žiedeliai vilioja įvairius vabzdžius ir bites. Renkami žydėjimo metu. Naudojami nuo skrandžio skausmų, spazmų, bronchito, peršalimo. Neramūs vaikai po čiobrelių vonios labai greitai užmiega. Čiobreliai rekomenduojami ir nuo epilepsijos priepuolių.

Čiobrelių sirupas: nuskinti žiedai sluoksniuojami su cukrumi. 3 savaites stovi saulėje vietoje. Po to nukošiami ir ant silpnos ugnies truputį pašildomi, bet neužvirinami. Sirupas turi būti ne per skystas ir ne per tirštas.

Dirvinis asiūklis (dirvų eglutė). Ankstyvą pavasarį išauga stiebas su rusvos spalvos sporinėmis varpomis. Išbyrėjus sporoms, stiebas nudžiūsta, išauga apie

40 cm. Stiebai su šakutėmis, primenančiomis eglutę. Auga dirvose, šlaituose. Turi silicio. Augalas stabdo kraujavimą, tai priemonė nuo inkstų ligų, negyjančių žaizdų. Jis išvalo viską, kas kenksminga: padeda nuo odos bėrimų, kai vargina niežulys, hemorojus. Dirviniai asiūkliai kartu su vaistinėmis veronikomis valo kraują ir yra gera priemonė nuo kraujagyslių užkalkėjimo. Tinka inkstams.

Gydomoji vonia su asiūkliais: 100 g dirvinių asiūklių užpilkite nakčiai šaltu vandeniu. Kitą dieną pakaitinkite iki virimo ir supilkite į vonią. Vanduo turi apsemti inkstus, vonios trukmė 20 min. Nenusišluostykite, apsivilkite ir pagulėkite lovoje.

Viržis. Dažniausiai aptinkamas pušnyuose, Kaniūkų miške, Kušlių miške, ganyklose, prie Lygamiškio piliakalnio (papėdėje). Dėl rauginių medžiagų, flavonoidų, rūgščių naudojamas šlapimui varyti, inkstų ligoms gydyti. Gerai padeda besiskundžiantiems nemiga, reumatu.

Žalčialunkis. Vyžuonų miške jį pamatę, nesižavėkite rausvais žiedais, nes tai nuodingas augalas. Jokiu būdu negalima rinkti. Dabar homeopatijoje žalia medžio žievė naudojama sergant odos, virškinamojo trakto ligoms, reumatui gydyti.

Siauralapis gaurometis. Tai link Ilčiūkų, Kušlių miško, link Krokulės šaltinio augantis nakvišinių šeimos augalas. Jį pamatysite ir kirtimuose, laukymėse, šalikelėse. Ypač žydėjimo metu iškart patraukia žvilgsnį savo švytinčiais žiedais. Liaudies medicinoje naudojamas nuo skrandžio, žarnyno uždegimo. Arbatos skonis panašus į žaliosios. Galite pamaišyti su kitomis žolelėmis. Jei kas jo nepažįstate, tai prisiminkite: tai pirmas augalas, kuris išauga gaisravietėse, kadangi sėklos pasklinda aplink kartu su baltais pūkeliais. Labai panašius į smulkiažiedę **ožkarožę** – nesupainiokite. Ožkarožė auga upelių pakraščiuose, drėgnose vietose, ir savybėmis taip pat panaši į siauralapį gaurometį. Aptinkama ožkarožė Šventosios upės pakraščiuose, prie užtvakos (Spūska), link Trumpalių melioracijos grioviuose.

Skėtinė širdažolė. Augimvietė – Lygamiškio piliakalnio papėdė, link Kušlių miško; jos plotai tikrai didesni. Augalas įrašytas į saugotinių augalų sąrašą, turi karčiųjų savybių, todėl naudojamas skrandžio, žarnyno ligoms, mažakraujystei, taip pat širdies ligoms gydyti.

Paprastasis erškėtis. Auga pakelėse, miško pakraščiuose, dykvietėse. Dėl vitaminų kiekio naudojamas kepenų ligoms gydyti, kaip stiprinantis, kraujagysles valantis, žvalumo suteikiantis vaistas. Prisirinkite ir turėkite vitamininės arbatos šaltu žiemos metu.

Mėlynė. Jos pilni Kušlių, Šilėlių, Vyžuonų miškai. Mėgsta rūgštų dirvožemį. Mūsų močiutės vartodavo nuo viduriavimo. Lapai vartojami nuo skrandžio, žarnyno ligų, uogos tinka akims stiprinti. Sumaišę lapus su pupelių ankštimis, gausime gerą vaistą nuo cukraligės. Prisirinkite uogų ir naudokite uogienę visą žiemą.

Didžioji varnalėša. Jos auga visoje teritorijoje. Šaknys turi gleivių, kaip šlapimą ir prakaitą varanti arbata tiktų profilaktiškai naudoti kiekvieną pavasarį. Mes pykstame, metame iš daržo, o galėtume visada turėti savo namų saugykloje varnalėšos šaknų.

Mažoji gegužraibė. Ją aptikau tik Vyžuonų šile, miško kirtime. Prisirinkę galite naudoti kosuliui gydyti, virškinimo ligoms, žarnynui gydyti.

Dirvinis dobilas. Ypač dideli jo plotai yra visoje teritorijoje, auga pievose, kultūrinėse ganyklose, smėlingose vietose. Galima naudoti nuo viduriavimo, podagros, dažnai naudojamas homeopatijoje.

Raudonasis dobilas. Tinka smegenų kraujagyslėms valyti, kraujui valyti, kataraktai gydyti. Labai paskanina įvairias arbatas.

Paprastoji garšva. Jos pilnos mūsų sodybos. Kai kas ją dar vadina vištakaju. Jaunas augalas labai tinka salotoms, į košes. Taip pat ji greitai auganti kaip piktžolė. Yra šlapimą varanti, tinka nuo hemorojaus, podagros.

Paprastasis kmynas. Auga pievose, ganyklose, kelkraščiuose. Kaip prieskonis tinka virškinimui gerinti, nuo spazmų, kai renkasi dujos. Pasižymi šlapimą varančiu poveikiu, tinka esant žarnyno skausmams, skatina pieno gamybą.

Pelkinė vingiorykštė. Ypač jos daug prie balų, Šventosios pievose ir pakrantėse. Padeda nuo kojų grybelio. Reikia pabarstyti šviežiais žiedais kojų pirštus. Turi salicilo, kuris skystina kraują, galėtų būti kaip aspirino pakaitalas. Vartojama arbatai kaip karščiavimą mažinantis vaistas.

Paprastoji žemuogė. Ypač daug visuose miškuose, grioviuose, kalneliuose, saulėje kirtavietėje. Tinka nuo gerklės uždegimo, kartu ir kaip vitamininė arbata. Viduriavimui, kepenų ligoms gydyti.

Paprastasis šaltekšnis. Auga krūmynuose, miškuose, pavieniai prie sodybų. Nuodingas augalas. Vaistams vartokite tiksliai, kaip skyrė gydytojas, atsargiai. Žievė yra vidurius laisvinanti.

Trilapis pupalaiškis. Jo gausu link Šekštelio ežero. Labai mėgsta šlapias, drėgnas vietas. Tinka naudoti esant meteorizmui (vidurių pūtimui), apetitui žadinti. Nenaudokite esant opai.

Rūgtis takažolė. Kiekvienoje kaimo sodyboje ant takų augantis augalas. Mes trypiame jį kojomis, o iš tikrųjų tai puiki priemonė esant burnos, ryklės uždegimui, kai reikia pasirūpinti savo tulžies pūsle.

Paprastoji avietė. Paplitusi visur: sodybose, miškuose, kelkraščiuose. Tinka nuo temperatūros, kraujui valyti, viduriuojant.

Paprastoji gervuogė. Savo savybėmis panaši į avietę. Auga pamiškėse. Lapai vartojami nuo viduriavimo.

Paprastasis putinas. Auga miško pakraščiuose, upelių pakrantėse, tinka kaip vitaminų šaltinis, širdies veiklai stiprinti, mažina kraujo spaudimą.

Paprastoji pakalnutė. Labai nuodinga. Vilioja savo kvapu, spalva, žiedais. Uogos nevalgomos. Naudokite tik pagal receptą, nes turi širdį veikiančių gliukozidų, kaip ir rusmenė. Pakalnutė naudojama homeopatijoje.

Paprastasis kaštonas. Reiktų turėti prisirinkus ir vartoti nuo venų silpnumo, hemorojaus, įtrynimams, nuo sumušimų, kraujotakos sutrikimų, trombozių.

Baltažiedė notrelė. Panaši į dilgėlę, auga pakelėse, krūmynuose. Labai tinka nuo žarnyno pūtimo, esant alergijai.

Rugiagėlė. Jos pilni laukai. Tinka apetitui gerinti, virškinimui gerinti, peršalimo ir odos ligoms gydyti.

Augalų sąrašą galima dar tęsti. Bet labiausiai norėčiau, kad Jūsų vaistažolių skyrelyje visada būtų miškinės sidabražolės, liepos žiedų, debeslylo šaknų, barkūno žiedų, kadagio uogų, beržų lapų ir pumpurų, topolio pumpurų, pušies spyglių

ir pumpurų, šaltalankio lapų, ažuolo žievės, apynio spurgų, vaistinio valerijono, cikorijos šaknų, daržinės žliūgės.

Apibendrindama gausią ir įvairią mūsų krašto augaliją, noriu, kad ji jums atneštų tik sveikatą. Tačiau turėtume patys stengtis, kad būtų visada gera sugrįžti į vaikystės svajonių namus, kur ir kelias, ir laukas, ir medis šiandien visiškai pasikeitę. Medis auga šimtą metų, tad saugokime šį mūsų turtą, mokykime saugoti savo kraštą ir vaikus, kad po daugelio metų būtų ką papasakoti, kad mūsų sukaupta patirtis būtų pasidalinta su visais. Nesinkite be reikalo vaistinių augalų, nes su kiekvienais metais jų mažėja. Tose augimvietėse, kuriose augo mano vaikystės augalai, dėl melioruojamų plotų jie jau seniai nebeauga. Beje, kai kurie augalai jau įrašyti į Raudonąją knygą.

Tad dalinkitės su visais ir jums bus atiduota su kaupu.

Gamtoje visada rasite tai, ko ieškote. Gamtoje tokia harmonija, kaip niekur kitur. Ir gražu, ir ramu. Saugokite šį nuostabų turtą ir savo patirtį perduokite ateities kartoms.

*Užpaliatės biologės
Gražinos Gaidienės
pasakojimas apie žolių
gydomąsias galias
visada domina ne tik
kraštiečius*

ISTORIJA

Užpalių apylinkių pilkapynai: nauji atradimai

Andra Simniškytė

Lietuvos istorijos institutas

Geležies amžiuje Šventosios upės apylinkės buvę savotišku kultūriniu tarpzoniui: tarp Šiaurės Lietuvos pilkapių su akmenų vainikais ir Rytų Lietuvos pilkapių arealo I tūkstantmečio po Kr. pirmojoje pusėje, vėliau tarp sėlių ir lietuvių genčių. Dar vėliau Šventąja brėžiama siena tarp LDK ir Livonijos ordino žemių. Neretai tos ribos stumdomos tai į vieną, tai į kitą pusę. Archeologams aktuali laidojimo paminklų medžiaga (laidosenos aspektai, įkapės) jau seniai tapo galvosūkiu vertinant kultūrinę situaciją Pašvenčiuosė, taip pat ir Užpalių krašte. Pilkapių palei Šventosios upę buvę ir tebėra išlikę ne taip mažai, tačiau jie arba netyrinėti, arba tyrinėti mėgėjiškai, ir ši informacija nėra pakankama.¹ Todėl dažnai kyla klausimas, kuriam laikotarpiui ar kuriam geležies amžiaus kultūriniam arealui priklausė Užpalių apylinkių bendruomenės dar iki susikuriant valstybei. O gal čia egzistavo savotiškas tarpkultūrinis konglomeratas?

Ironiška, jog tokius klausimus tenka adresuoti gausiausiajam paminklų tankumui ir vienam anksčiausiai Lietuvoje pradėtam tyrinėti regionui. XIX a. viduryje Utenės krašte darė Jasonių dvarininkas Pranciškus Vilčinskis, kuris Užpalių apylinkėse kasinėjo kelis geležies amžiaus pilkapius. Deja, didelė P. Vilčinskio tyrinėjimų medžiagos dalis buvo depospartizuota arba, dar blogiau, klaidingai sumetrikauta. Užpalių apylinkes tai ilgam įklampino kultūrinės priklausomybės dviprasmybėn.

Užpalių valsčiaus archeologiniai paminklai ir radimvietės yra jau aprašyti bendrojo pobūdžio kataloguose.² Ištiesai nekartojant žinomos informacijos, dėmesys sutelktas į naujausius duomenis apie geležies amžiaus pilkapynus, kuriuos aptarti remiantis aprašomuoju, palyginamuoju metodais ir yra šio straipsnio tikslas. Straipsnio centre – Užpalių pilkapyno 1998 m. kasinėjimų medžiagos analizė. Po P. Vilčinskio pilotinių kasinėjimų Užpalių apylinkėse prabėgus 150 metų, archeologiniai tyrimai papildė turimą informaciją apie šio krašto laidoseną ir leido patikslinti kai kuriuos su kultūrine priklausomybe susijusius klausimus.

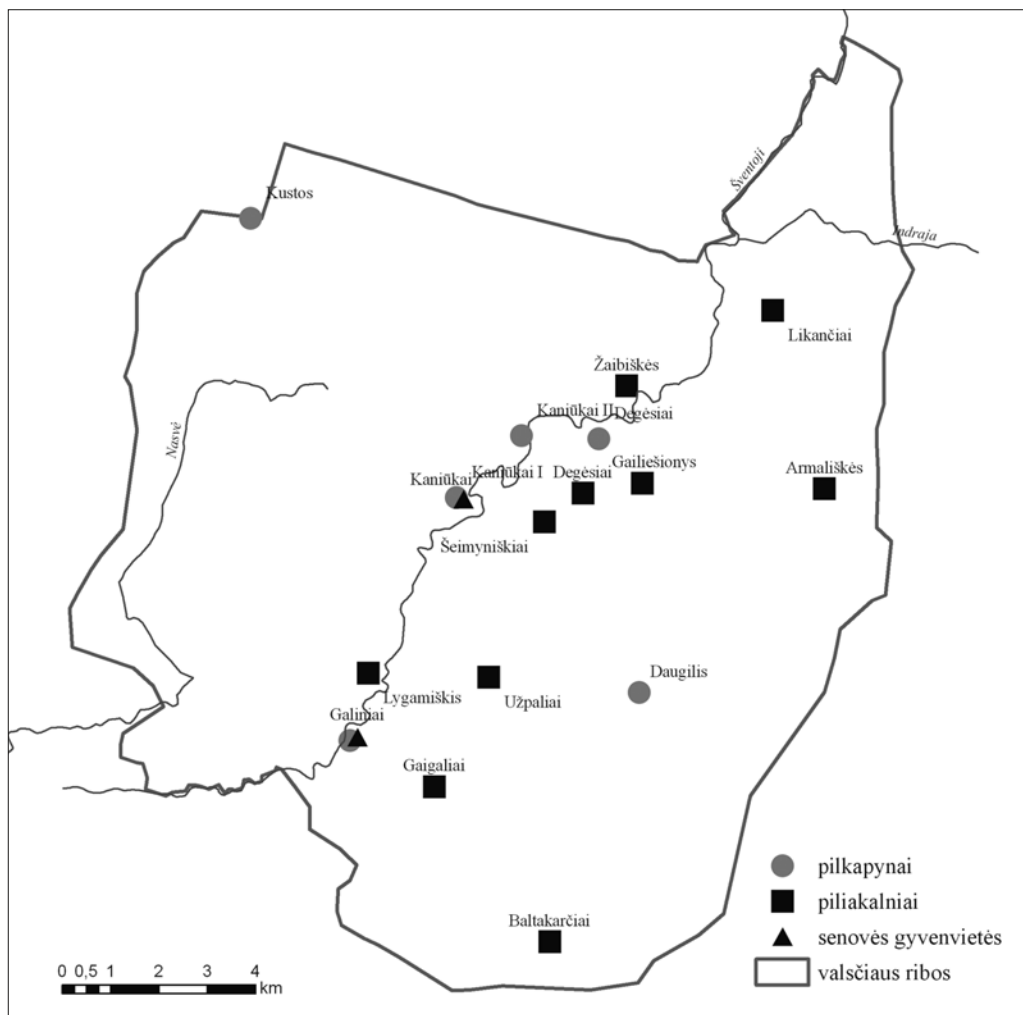

Straipsnis leidyklai įteiktas 2012 03 02, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2012 08 21, pirmą kartą paskelbtas 2013 09 06 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt.

¹ Simniškytė A. Sėliai, *Liaudies kultūra*, 1999, nr. 5, p. 25–35.

² *Lietuvos TSR archeologijos atlasas* (toliau – LAA), Vilnius, 1977, t. 3.

Pilkapynai Užpalių apylinkėse

1 pav. Archeologiniai paminklai Užpalių valsčiuje. Autorės brėž.

Užpalių valsčiaus ribose jau nuo seno buvo žinomi keli pilkapynai* (1 pav.). Dalies jų nebėra, kai kurių lokalizacijos, buvimo ir paminkliškumo niekada ir nepavykę patikrinti. Tačiau tai nereiškia, jog jau visi praeityje egzistavę paminklai yra žinomi. Dalis jų aptinkami labai netikėtai, dažniausiai ūkinės, statybinės veiklos metu arba vietos žmonių entuziazmo dėka.

Daugilis

1838 m. Juzefas Pomarnackis laiške Teodorui Narbutui minėjęs *kapeliais* vadinamą kalnelį tarp Daugilių ir Užpalių. Ant to kalnelio esą yra daugybė pilkapių, apdėtų akmenimis.³ Šią vietą

* Užpalių valsčiui priklausiusio Kustų kaimo žemėse taip pat minima buvus pilkapyną (LAA, Vilnius, 1977, t. 3, p. 59). Greičiausiai tai tas pats Rokiškio rajone Vaineikių kaime buvęs pilkapynas ar jo dalis, archeologiniai duomenys apie kurį išsamiai bus išanalizuota Kamajų valsčiui skirtame leidinyje.

³ Teodora Narbutta *ponniejsze pisma historyczne szczególnie do historii Litwy odnoszące się*, Wilno, 1856, p. 221.

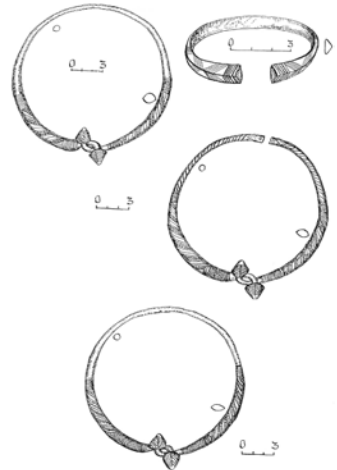
XX a. pradžioje „kapelių kalnelių“ vietos gyventojai žinoję, tačiau konkretesnių žinių nesuteikę.⁴ XX a. devintajame dešimtmetyje ji buvo lokalizuota Miškinių miško viduryje, kelyje Užpaliai–Daugilis, 2,8 km į R nuo Užpalių miestelio, 1,7 km į ŠR nuo Užpalių piliakalnio. Tai nedidelė palei kelią einanti maždaug 150 × 180 m kalvelė. Tačiau pilkapių ant jos pėdsakų neaptikta.⁵

Kaniūkų pilkapynas I

1898 m. patvinęs upelis Kaniūkų kaimo apylinkėse atplovė dalį akmenų vainiko ir žmonių griaučių. Tai pastebėję vietiniai gyventojai pradėjo toje vietoje kasinėti. Kasinėjimų metu surinkti radiniai ir žmonių kaulai pasiekė E. Majevskį⁶, kuris juos 1901 m. ir aprašė⁷ (J. Turas atskirai aptaręs antropologinę medžiagą⁸). Pagal radinius (antkakles kūginiais galais, apyrankes, ritinį smeigtuką, trikampio ir pusmėnulio formos kabučius) atrodo, kad šioje vietoje III–V a. pradžioje buvęs pilkapynas. Vėliau Kaniūkų radiniai ne kartą minėti literatūroje⁹, tiesa, kartais nurodant klaidingą radimvietės lokalizaciją.¹⁰

Pilkapynas 1964 m. buvo lokalizuotas pakartotinai – pietinėje Kaniūkų kaimo dalyje, Ūdrokšlio upelio dešiniajame krante, 450 m į V nuo Ūdrokšlio ir Šventosios santakos, ties fermomis, kuomet, kasant griovį vandentiekiiui, keliose vietose buvo rasta žmonių kaulų ir archeologinių radinių. Iš čia stovėjusios Prano Rimiškio sodybos teritorijos į Utenos krašto muziejų (toliau – UKM) 1965 m. pateko 2 žalvarinės antkaklės kūginiais galais (UKM 263–264 (2248–2249) ir viena trikampio pjūvio apyrankė, puošta tinklelio ornamentu (UKM 267 (2250) (2 pav.). Pats P. Rimiškis minėjęs kaklo aparą iš pusmėnulio formos kabučių.¹¹ Vėliau (1985 m.) dar vieną antkaklę kūginiais galais rado Konstancija Rimiškytė-Gližinauskienė (muziejui perdavė

2 pav. Radiniai iš Kaniūkų pilkapyno. I. E. Zitickio pieš. Saugomi UKM

⁴ Valstybinė archeologijos komisija (toliau – VAK), b. 63, p. 33–40.

⁵ Daugudis V. 1970. V.29–VI.27 archeologinių paminklų, esančių Anykščių, Molėtų, Rokiškio ir Utenos rajonuose, žvalgymo duomenys, *LII RS*, b. 150; Zabiela G. 1985 metų MMT žvalgomosios archeologinės ekspedicijos Utenos rajone ataskaita, *LII RS*, b. 1376, p. 71–73.

⁶ Radiniai pateko į E. Majevskio įkurtą Priešistorinį muziejų Varšuvoje (dabar – Varšuvos archeologinis muziejus).

⁷ Majewski E. *Bronzy i kości ludzkie z grobu we wsi Koniuchy*, *Swiatowit*, 1901, t. 3, p. 85–89.

⁸ Tur J. *Opis kości ludzkich z grobu w Koniuchach (powiat Wilkomierski)*, *Swiatowit*, 1901, t. 3, p. 89–93.

⁹ Katalog trześciwy zbioru przedhistorycznego, ułożony porządkiem miejscowości (Muzeum przedhistorycznego Erazma Majewskiego), *Swiatowit*,

1911, t. 9, p. 128–149; Šnore R. *Dzels laikmeta latviešu rotas adatas*, *Latvijas aizvēstures materiāli*, Rīgā, 1930, lent. II:20, III:18; Moora H. *Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. Analyse*, 1938, t. 2, p. 177, 292, 392, 396; Alseikaitė-Gimbutienė M. *Die Bestattung in Litauen in der vorgeschichtlichen Zeit*, Tübingen, 1946, p. 184.

¹⁰ P. Tarasenka Kaniūkų pilkapius klaidingai lokalizavo Alantos valsčiuje–Molėtų r. Alantos apyl. (Tarasenka P. *Gimtoji senovė*, Kaunas, 1925, p. 63, pav. 47; *Priešistorinė Lietuva*, Kaunas, 1927, p. 201, 203; *LAM*, 1928, p. 149) ir datavo I tūkst. trečiuoju ketvirčiu.

¹¹ Tautavičius A. 1970 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos ataskaita (Anykščių, Rokiškio, Molėtų, Širvintų, Ukmergės ir Utenos r. bei papildomi duomenys apie kai kuriuos paminklus), *LII RS*, b. 302, p. 141.

Palmira Sirvydytė (UKM 381 (12 888). Kitapus Ūdrokšlio upelio yra senovės gyvenvietė (7 115), kuri galėjusi būti vienalaikė su pilkapynu.

Vietovėje ne kartą lankėsi žvalgomosios ekspedicijos¹², o 1988 m. pilkapyno vieta buvo tyrinėta. Tyrimams vadovavęs Dalius Ribokas gamybinio centro teritorijoje iškasė 18 perkasų, iš viso ištyrė per 274 m². Pilkapių liekanų nerado, jų vietoje aptiko vėlyvesnių laikų gyvenvietės pėdsakus.¹³ Greičiausiai pilkapynas yra visiškai sunaikintas, o jo vietoje įsikūrė kaimo sodybos.

Spėjamo Kaniūkų pilkapyno II vieta

Kaniūkų kaimo apylinkėse, regis, buvęs dar vienas spėjamas romėniškojo periodo pilkapynas. Jo pėdsakų aptikta į Š nuo kaimo, maždaug 2 km į Š nuo Kaniūkų 1-ojo pilkapyno, Šilėnų miškelio P dalyje, netoli Šventosios ir išdžiūvusio upelio, vadinto *kraujo upe*, *skerdimais*, santakos, prie pat upelio vagos šlaito.

Šią radimvietę 2005 m. nurodęs Užpalių gyventojas Ramūnas Indrašius savo žodžius iliustravo nuotraukomis, kuriose – žmogaus griaučiai su pentiniu siauraašmeniu kirviu ir ietigaliu (3 pav.). Be šio kapo, buvę dar du – vaiko ir moters – palaidojimai su žalvariniais papuošalais. Šie dirbiniai, kaip galima suprasti iš žodinio apibūdinimo (pvz., antkaklės kūginiais galais), greičiausiai taip pat buvę iš romėniškųjų įtakų laikų.

2007–2008 m. minėtoje vietoje ir jos aplinkoje iškastos 5 perkasos¹⁴, iš viso 90 m². Žvyringame grunte aptikti anksčiau iškastų 3 kapų perlaidojimai bei geležinės ylos ar smeigtuko fragmentas. Kitų palaidojimų pėdsakų nerasta. Pilkapynas greičiausiai buvęs nedidelis, vieno ar kelių sampilų. Vienas jų buvęs prie pat upelio ir ilgainiui vandens srovės sunaikintas.

3 pav. Kapas Kaniūkų pilkapyno II vietoje.

R. Indrašiaus nuotr.

¹²Daugudis V. 1970.V.29–VI.27 archeologinių paminklų, esančių Anykščių, Molėtų, Rokiškio ir Utenos rajonuose, žvalgymo duomenys, *LII RS*, b. 150, p. 47; Tautavičius A. 1970 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos ataskaita (Anykščių, Rokiškio, Molėtų, Širvintų, Ukmergės ir Utenos r. bei papildomi duomenys apie kai kuriuos paminklus), *LII RS*, b. 302, p. 141; Zabiela G. 1985 metų MMT žvalgomosios archeologinės ekspedicijos Utenos rajone ataskaita, *LII RS*, b. 1376, p. 134–135.

¹³Ribokas D. Kaniūkų pilkapių vietos tyrinėjimai, *ATL 1988–1989*, 1990, p. 60–61.

¹⁴Simniškytė A. Pilkapių vieta Kaniūkų apylinkėse, *ATL 2007*, Vilnius, 2008, p. 167–168; Simniškytė-Strimaitienė A. Kaniūkų vietovėje pilkapių vietos (Utenos r.) archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų 2007 m. ataskaita, *LII RS*, b. 4839; Simniškytė-Strimaitienė A. Kaniūkų vietovėje pilkapių vietos (Utenos r.) archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų 2008 m. ataskaita, *LII RS*, b. 5063.

Šeimyniškių (Semeniškių) pilkapynas – spėjami pilkapiai prie Degėsių?

Apie Šeimyniškių (Semeniškių) pilkapyną žinoma iš P. Vilčinskio informacijos¹⁵, jog 1856 m. jis tyrinėjęs 2 pilkapius, kuriuose rado po žalvarinę apyrankę, geležinį kirvį, ietigalį, o viename jų – dar ir smeigtuką. Pastarajame minęs rankos kaulą, iš ko galima daryti išvadą, jog mirusieji palaidoti nedeginti. Tyrinėtus pilkapius mini buvus netoli Šeimyniškių piliakalnio, tačiau konkreti pilkapių lokalizacija nenurodyta.

Apie 1856 m. P. Vilčinskio tyrinėjimus referuoja ir F. Pokrovskis.¹⁶ Pilkapyną apibūdina kaip *kartuvių kalneliais* vadinamą 100 pilkapių grupę. Šiai informacijai jis rėmėsis anketos archeologiniams žemėlapiams sudaryti duomenimis¹⁷, kurioje realiai aprašytas ne Šeimyniškių, bet Užpalių pilkapynas (žr. toliau), dar ir XX a. pradžioje vadintas *kartuvių kalneliais*.¹⁸ Taip Šeimyniškių pilkapynui perkelta kito – Užpalių pilkapyno – charakteristika. Beje, 1985 m. žvalgomoji ekspedicija, neradusi Šeimyniškių pilkapių, taip pat spėjo, jog tai – tie patys Užpalių pilkapiai.¹⁹

Vykdamant archeologinius žvalgomuosius tyrimus Kaniūkuose 2007 m. iš jau minėto R. Indrašiaus buvo gauta informacija apie spėjamus pilkapius Smėliakalnio miške, prie kelio Užpaliai–Ilčiukai, 1 km į Š nuo Degėsių piliakalnio. Tai kairiajame Šventosios krante, maždaug 0,4 km atstumu nuo upės esantys trys žemės kauburiai. Keli iš jų gana taisyklingos apskritos formos, maždaug 8 m skersmens, 0,5–0,7 m aukščio, su akmenimis kauburio pakraščiuose. Be tyrinėjimų sudėtinga pasakyti, ar tai pilkapiai, tačiau sampilų gręžinių grunto stulpeliuose po gelsvo smėlio sluoksniu gana aiškiai išsiskiria tamsesnis žemės sluoksnis – galbūt pilkapiams būdingo pagrindo žymė. Spėjamų pilkapių vieta yra maždaug 2 km į Š nuo Šeimyniškių piliakalnio, todėl lieka neaišku, ar gali jie būti tie patys P. Vilčinskio tyrinėti sampilai, ar tai naujas iki tol nežinomas objektas.

Užpalių (Galinių) pilkapynas

Pilkapynas yra maždaug 1 km į P–PV nuo Užpalių miestelio, kairiajame Šventosios krante. Archeologinėje literatūroje paminklas buvo žinomas Užpalių vardu²⁰, tačiau iš tiesų jis yra už šio miestelio ribų, Galinių kaime, ir kultūros vertybių registre vadinamas Galinių (Užpalių) pilkapynu (17214). Čia pat, mažiau nei už šimto metrų į ŠR nuo pilkapyno, prie Šventosios ir Bradesos santakos ir 200 m į R nuo Šventosios kairiojo kranto yra Galinių (Užpalių) senovės gyvenvietė (17213). Čia 150 × 80 m dydžio lauke 30 cm gylyje rastas 15 cm storio kultūrinis sluoksnis su lipdyta keramika lygiu paviršiumi.²¹

Kartuvių kalneliais vadintas pilkapynas yra pušynėlyje ir užima maždaug 1 ha teritoriją tarp Šventosios upės ir kelio Vyžuonos–Užpaliai, atkirtusio pil-

¹⁵ *Известия Императорского археологического общества*, 1859, т. 1, с. 174.

¹⁶ Tyrimų metus nurodydamas 1858 m. – Покровский Ф. В. *Археологическая карта Ковенской губернии*, Вильна, 1899, с. 99, Nr. 84.

¹⁷ *VUB RS*, f. 35, b. 299.

¹⁸ *VAK*, b. 63, p. 147, 151–154.

¹⁹ Zabiela G. 1985 metų MMT žvalgomosios archeologinės ekspedicijos Utenos rajone ataskaita, *LII RS*, b. 1376, p. 311–312.

²⁰ *LAA*, 1977, t. 2, p. 116, Nr. 744.

²¹ Zabiela G. 1990 m. žvalgomųjų ir žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų Ignalinos, Švenčionių ir Utenos rajonuose ataskaita, *LII RS*, b. 1717, p. 18–20; Zabiela G. Rytų Lietuvos archeologijos paminklų žvalgymas ir žvalgomieji tyrinėjimai, *ATL 1990–1991*, 1992, t. 2, p. 117.

kapyną nuo į R nusidriekiančios aukštumos. XIX–XX a. sandūroje kelias iš Užpalių į Vyžuonas ėjo palei upę ir pilkapyną supo lanku iš ŠV pusės. Šis kelio lankstas neabejotinai susiformavo dėl pakeliui pasitaikiusios „kliūties“ – pilkapyno.²² Gali būti, jog pilkapių buvę ir dabartinio kelio vietoje. Sunku pasakyti, kaip toli į R nuo upės buvo nusidriekę pilkapiai. XIX a. duomenimis, pilkapyną sudarė apie 100 pilkapių ar į juos panašių kauburių, vidutiniškai 5 m (7 aršinių) skersmens, kai kurie su akmenų vainikais. Tuo metu pilkapyno teritorija buvo atvira, neapaugusi medžiais, gerokai apnaikinta žemės ūkio darbų. Pokario metais čia išsikūrė kelios sodybos, kas taip pat prisidėjo prie sampilų naikinimo. Išliko tik arčiau upės buvusi, dabar pušynu apaugusi, pilkapyno dalis aukštumos pakraštyje. Pilkapių sampilai nuskleisti ir vos matomi žemės paviršiuje, sunkiai beišsiskiria nuo natūralių smėlio kopų. Pastarosios galėjo klaidinti ir seniau, todėl anksčiau nurodytas 100 sampilų skaičius gali būti gerokai perdėtas.

Pokario metais pilkapyną lankė ne viena žvalgomoji ekspedicija.²³ Jų metu konstatuota, jog pilkapyne išlikę vos keli pilkapiai: 1985 m. žvalgomoji ekspedicija suskaičiavo 2, 1990 m. – 3 ar 4 pilkapius, o 1998 m. pastebėti 5 sampilų kontūrai, iš kurių 2 tais pačiais metais buvo ištirti.²⁴

Archeologiniai radiniai iš Užpalių yra pasklidę po kelis muziejus. 1935 m. iš Užpalių į Vytauto Didžiojo karo muziejų Kaune pateko 2 apdegę I tūkst. antrosios pusės siauraašmeniai pentiniai kirviai²⁵. 1990 m. žvalgant teritoriją surastas kirvis perduotas UKM²⁶. Į Nacionalinių muziejų Vilniuje pateko 1998 m. tyrimų medžiaga. Tačiau gausiausia radinių kolekcija buvo surinkta XIX a. viduryje P. Vilčinskio kasinėjimų metu.

P. Vilčinskio tyrinėjimai 1845 m. ir „Užpalių kolekcija“

Tarp E. Tiškevičiaus korespondencijos, saugomos Mokslų akademijos bibliotekoje, yra Jasonių dvarininko Pranciškaus Vilčinskio laiškas, kuriame jis pasidalijęs savo kasinėjimų Užpalių pilkapyne išpūdžiais.²⁷ P. Vilčinskis rašo, jog jį sudominusios žinios apie didelę pilkapių su akmenų vainikais grupę, kurioje 1845 m. spalio 17 ir 19 d. jis atlikęs savo tyrinėjimus.²⁸ Kiekviename pilkapyje (perkastų pilkapių skaičius nenurodytas) sakosi radęs pelenų ir sudegusių žmonių kaulų. Iš radinių mini skydo umbą („kapeluczyk zelazny od helmu czy od tarczy“), įvardija radęs gerai išlikusių „lyg šiandien nukaltų“ kirvių ir ietigalių. Regis, čia kalbama apie ugnyje pabuvojusius geležinius

²²Simniškytė A. Užpalių kolekcijos pėdsakais, *Lietuvos archeologijos šaltiniai Sankt Peterburge*, Vilnius, 2011, p. 41–66, 2 pav.

²³Tautavičius A. 1970 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos ataskaita (Anykščių, Rokiškio, Molėtų, Širvintų, Ukmergės ir Utenos r. bei papildomi duomenys apie kai kurias paminklus), *LII RS*, b. 302; Zabiela G. 1985 metų MMT žvalgomosios archeologinės ekspedicijos Utenos rajone ataskaita, *LII RS*, b. 1376; Zabiela G. 1990 m. žvalgymų ir žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų Ignalinos, Švenčionių ir Utenos rajonuose ataskaita, *LII RS*, b. 1717; Zabiela G. Rytų Lietuvos archeologijos paminklų žvalgymas ir žvalgomieji tyrinėjimai, *ATL 1990–1991*, 1992, t. 2, p. 117.

²⁴Simniškytė A. Galinių (Užpalių) pilkapynas (Utenos r.) 1998 m., *LII RS*, b. 3041.

²⁵VDKM 723:1-2; jų radimo aplinkybės minimos VAK'o medžiagoje (b. 63, p. 152).

²⁶UKM 19194/A-411.

²⁷MAB RS, f. 18-189/1, Tiškevičiaus Eustachijaus korespondencija, p. 4 (Jasonių dvarininko P. Vilčinskio 1845 11 12 laiškas E. Tiškevičiui).

²⁸Apie šiuos tyrimus keliais sakiniais mini ir spaudoje: *Записки СПб археологического-нумизматического общества*, 1850, т. 2, с. 411.

dirbinius. Pamini ir gerai išlikusią sidabrinę antkaklę su sukabintais („spręžysty“), o pagal schemišką piešinėlį teksto pakraštyje greičiausiai balneliniais galais. Įvardija taip pat karolius nuo diržo („paciorki“), kurių piešiniai labiau primena įvijėles, molinį ratelį (pagal piešinėlį – ornamentuotą verpstuką), geležinį kabliuką („szydelko“), peilį, surūdijusios geležies fragmentus, taip pat kelias sagtis.

Bent dalis P. Vilčinskio pilkapyne rastų radinių dabar yra saugoma Valstybiniame ermitaže Sankt Peterburge. Radiniai saugomi „793 kolekcijoje“, kurią sudaro 32 dirbiniai (793:1-32). Užpalių pilkapynui priskirta dalis šios kolekcijos – radiniai su metrika 793:1-19. Šis rinkinys ilgą laiką klaidino tyrinėtojus, kuriems abejonių dėl radimvietės ir radinių kolekcijos ryšio kilo jau prieš keliasdešimt metų.²⁹ Menama „Užpalių kolekcija“ apima chronologiškai labai platų laikotarpį, jos turinys artimesnis Šiaurės Lietuvos pilkapių su akmenų vainikais ir griautiniais kapais kultūros medžiagai. Tuo tarpu P. Vilčinskio tyrinėti degintiniai kapai yra tiesioginė užuomina apie čia esantį vieną iš Rytų Lietuvos pilkapynų su nuo I tūkst. vidurio išplitusiu kremacijos papročiu.

Pastaraisiais metais padirbėjus Rusijos archyvuose ir muziejuose ir dar kartą peržiūrėjus kolekcijos radinius bei palyginus juos su P. Vilčinskio kasinėjimų informacija, linkstama prie išvados, jog menama „Užpalių kolekcija“ nėra iš Užpalių, o P. Vilčinskio Užpaliuose iškasti radiniai (bent jau dalis jų) saugomi toje pačioje „793 kolekcijoje“, tačiau kitame jos rinkinyje, vadinamame radiniais iš „Vilnijos krašto pilkapių“ (793:20-32).³⁰

1998 m. tyrimai Užpalių pilkapyne

Prieš pradėdant 1998 m. tyrimus, pilkapyne suskaičiuoti 5 sampilai (4 pav.). Keli pilkapiai buvę patekę į pokariu čia išikūrusių sodybų teritorijas ir gerokai apardyti ūkinės veiklos. Vienas pilkapis (Nr. 1) buvo namų valdos zonoje, prie pat ūkinio pastato. Sampilo šiaurinėje dalyje buvę iškasta duobių, į kurias piltos šiukšlės. Maždaug 6 m atstumu nuo pirmojo buvęs kitas pilkapis (Nr. 2), kurio sampilo dalis taip pat apardyta šalia ir iš dalies jame iškastos duobės.

Pilkapynas buvo įtrauktas į Užstatytų archeologijos vertybių sąrašą, o 1998 m. abu minėti pilkapiai ištirti (iš viso – 200 m² plotas). Suardytoje, šiukšlynu paverstoje pilkapio 1 šiaurinėje dalyje buvo ištirta kontrolinė 1 × 6 m dydžio perkaselė; likusioji sampilo dalis ištirta 10 × 13 m dydžio perkasa (4 pav. B). Pilkapis 2 ištirtas 8 × 8 m dydžio perkasa.

Sampilų konstrukcija

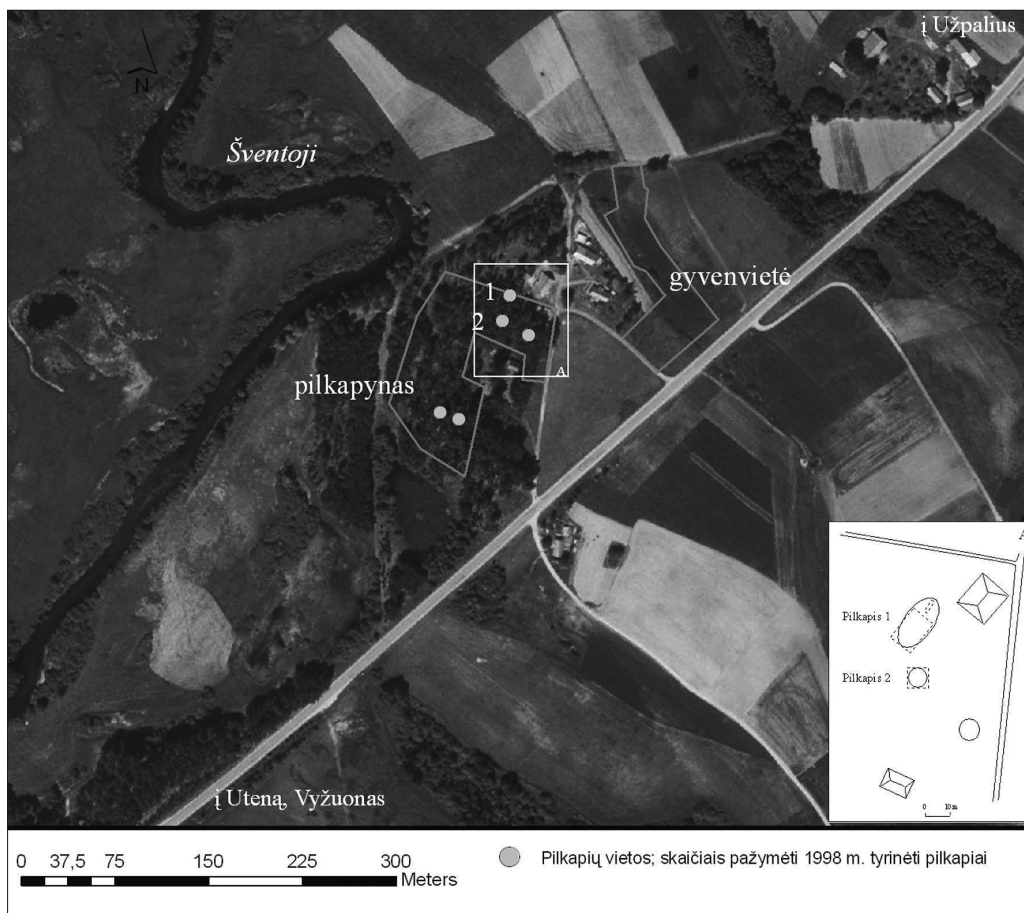
Tikslus pilkapių matmenis apibūdinti sudėtinga, kadangi sampilai buvo be juos ribojančių konstrukcijų: griovių, duobių ar akmenų vainikų (pastaruosius minėjo savo kasinėjimų aprašyme P. Vilčinskis³¹). Jų neaptikta ir tyrimų metu. Tikėtina, jog, ardant pilkapius, ariant ir kasant juose smėlį, tokios konstrukcijos buvo suardytos; galbūt pilkapiai praeityje buvę gerokai didesni ir dabartinė jų išvaizda klaidino pasirenkant tyrinėjimų

²⁹ LAA, 1977, t. 3, p. 116, Nr. 744.

³⁰ Simniškytė A. „Užpalių“ kolekcijos pėdsakais, *Lietuvos archeologijos šaltiniai Sankt Peterburge*, Vilnius, 2011, p. 41–66.

³¹ MAB RS, F.18-189: Tiškevičiaus Eustachijaus korespondencija, p. 4 (Jasonių dvarininko P. Vilčinskio 1845 11 12 laiškas E. Tiškevičiui).

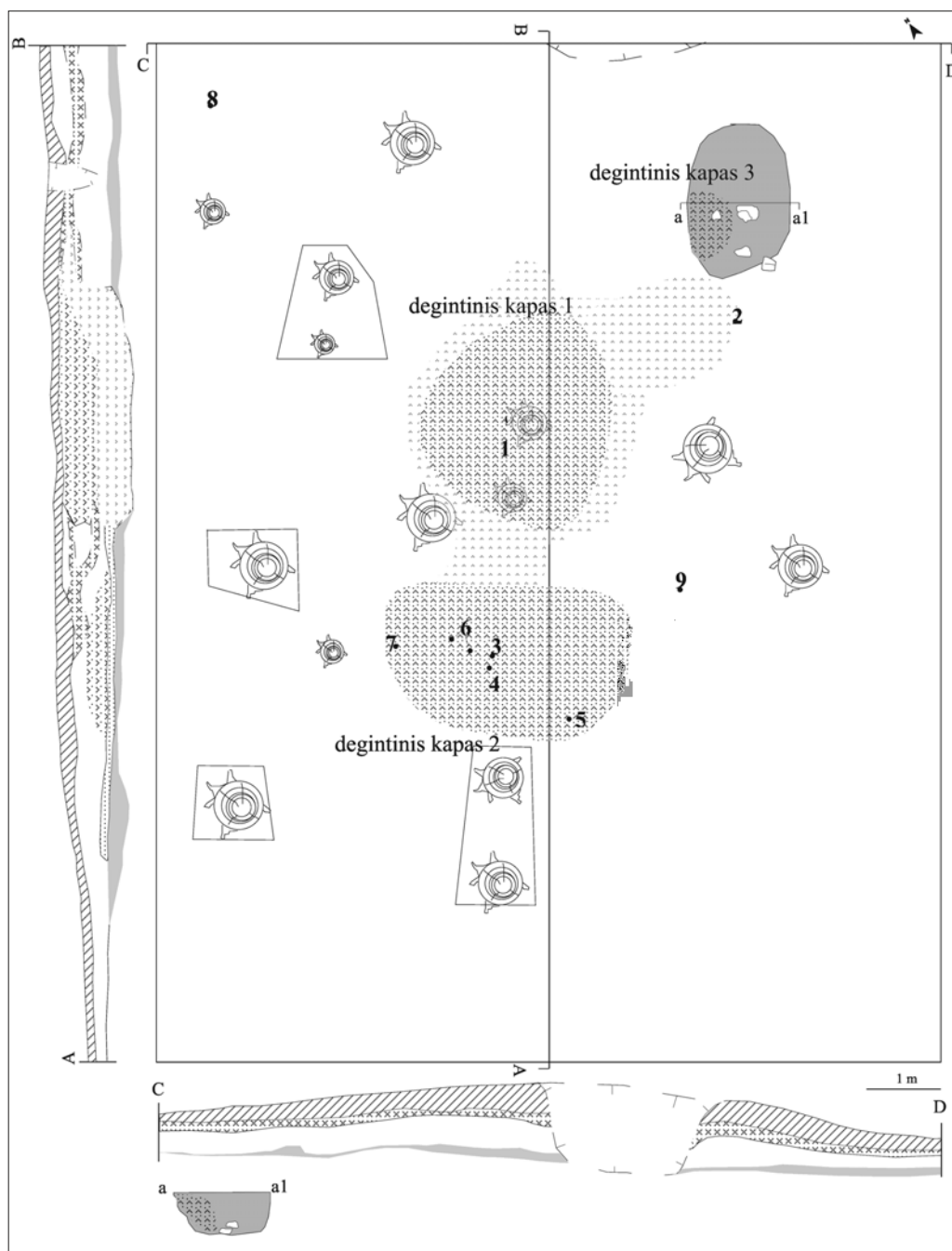

apimtis ir todėl akmenų vainikai ar grioviai tiesiog liko už tyrinėjamojo ploto. Tačiau neatmestina galimybė, jog jokių apribojančių konstrukcijų tyrinėtuose pilkapiuose ir nebuvo.

Pailgas pilkapis. Pilkapis 1 buvęs maždaug 20 m ilgio, 9–10 m pločio ir 0,6–0,7 m aukščio. Pailgas žemės kauburus buvo orientuotas ŠR–PV kryptimi. Pailgos formos sampilai nėra būdingi Lietuvos teritorijai, todėl iš pradžių suabejota sampilo paminkliškumu. Taip pat spėta čia buvus kelis sampilus, kurie juos ardant susilieję ir įgavę pailgą formą. Sampilo konstrukcinius niuansus buvo siekiama išžiūrėti tiek išilginiame pilkapio pjūvyje, tiek kapų planigrafijoje. Pastaroji visgi bylojo buvus ne du pilkapius, bet vieną pailgos formos sampilą (5 pav.).

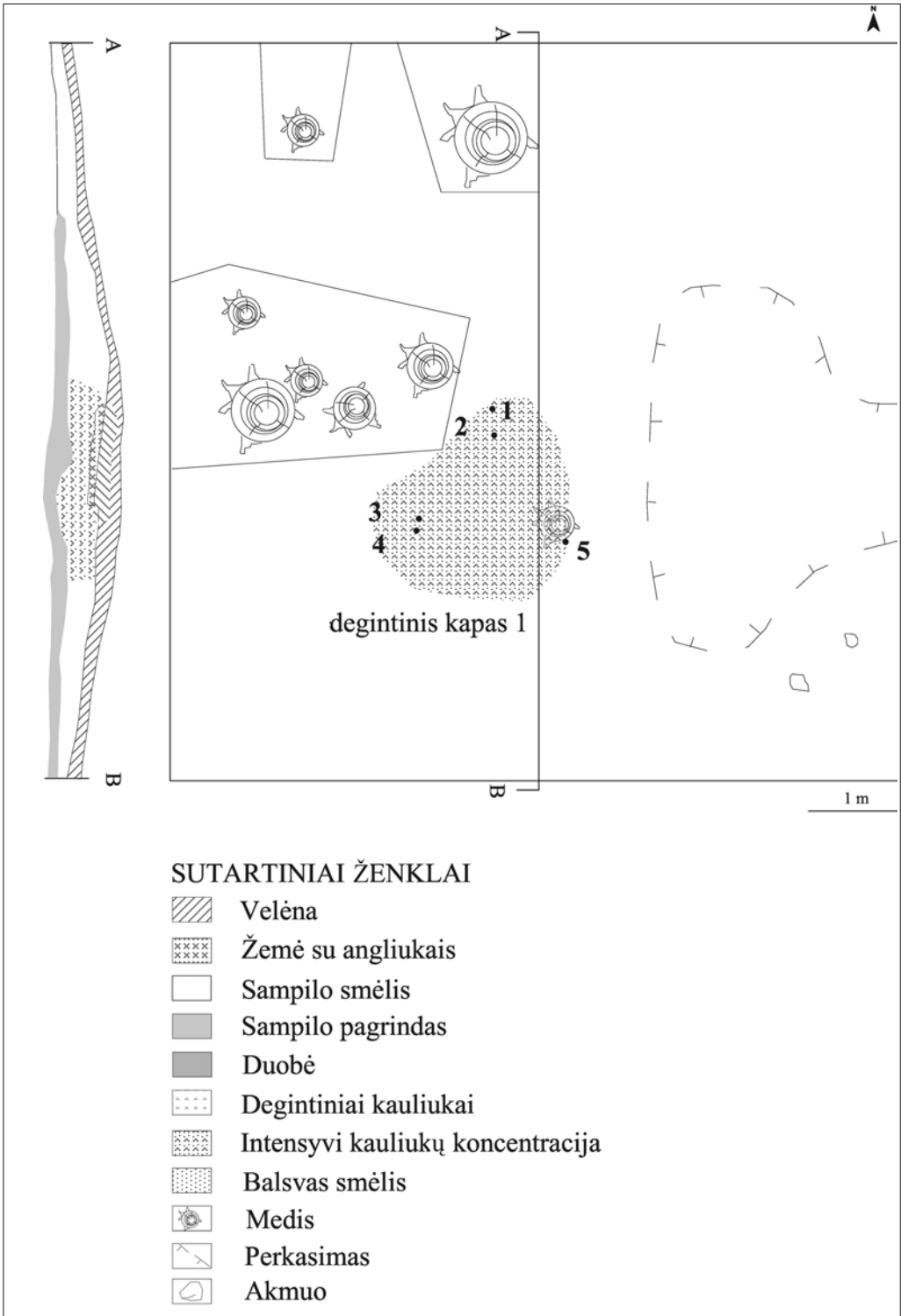
Pilkapis supiltas per kelis etapus. Pradžioje pirminiam kapui ant pagrindo supiltas žemesnis pilkapis. Vėliau ant jau susiformavusio sampilo paviršiaus buvo įrengta dar viena kapavietė, kuri užpilta smėlio sluoksniu taip paaukštinant patį sampilą. Ši viršutinė sampilo dalis iki 0,4–0,5 m gylis (iki maždaug pusės savo išlikusio aukščio) buvo judinta, iškasinėta, joje gausu nesutrūnijęs juodos žemės (velėnos) intarpų, dabartinių laikų šiukšlių, tarp kurių pasitaikė ir keli pavieniai atsitiktiniai archeologiniai radiniai: antkaklės ramentiniais galais dalys ir lipdytos keramikos šukė. Suardyta buvo ne tik šiaurinė, bet ir centrinė pilkapio dalis, kur

4 pav. *Pilkapių Galinių (Užpalių) pilkapyne situacija (A) ir 1998 m. tyrinėtieji sampilai (B). Autorės brėž.*

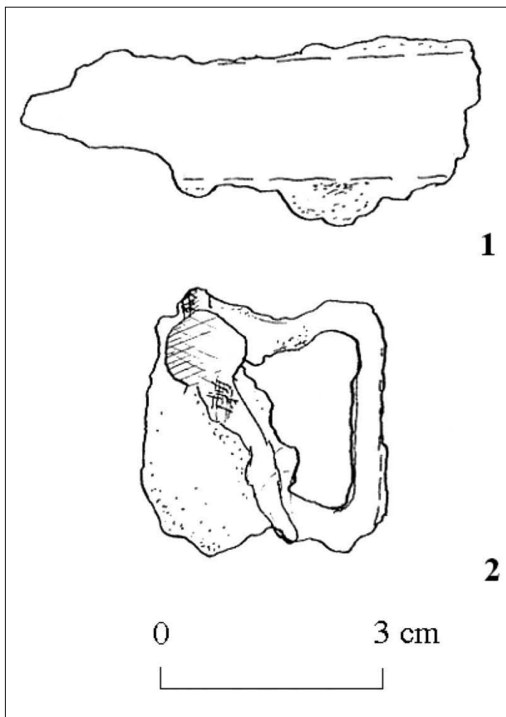

5 pav. Pilkapis 1. Skaičiais sužymėti radiniai:

- 1 – peilio fragmentas; 2 – diržo sagtis; 3 – apkalėlio fragmentas;
 4 – įvija; 5 – skydo formos apkalėlis; 6 – šukės; 7 – žalvario lydinys;
 8 – antkaklės fragmentai; 9 – šukė. Autorės brėž.

6 pav. Pilkapis 2. Skaičiais sužymėti radiniai: 1, 2 – susilydę stiklo karoliai; 3 – žalvarinės juostelės (apyrankės ?) fragmentai; peilio fragmentas; 4 – geležinio dirbinio dalys; 5 – pentino sagtelė. Autorės brėž.

7 pav. Pilkapis 2 (viršuje).
Autorės nuotr.

8 pav. Radiniai iš pilkapio 1,
degintinio kapa 1
(1 – geležinė peilio nuolauža;
2 – geležinė diržo sagtis).
R. Simniškio pieš.

jauktos žemės fiksuojamos iki pat išemio. Centrinės dalies perkasimas suardęs ir šioje vietoje buvusį degintinį kapą.

Apskritas pilkapis. Pilkapis 2 buvo įprastos apvalios formos, maždaug 7–8 m skersmens, su žemu vos 0,5 m aukščio sampilu (6, 7 pav.).

Pilkapio pagrindas

Formuojant sampilus smėlis buvo supiltas ant buvusio žemės paviršiaus, kasinėjimų metu išsiskyrusiu rusvu margumu. Žemė kiek peleninga, tačiau ryškesnio degėsių sluoksnelio, kurį tyrinėtojai neretai sieja su ugnies apeigomis³², neužfiksuota. Pilkapio 1 pietvakarinėje dalyje pagrindą nuo sampilo smėlio skyrė 0,08–0,12 cm storio balkšvo smėlio tarp sluoksnis. Smėlio tarp sluoksnis tyrinėtojai taip pat sieja su magiškomis prasmėmis.³³ Kai kur tas smėlis būdavęs labai švarus, lyg atneštas iš upės dugno. Tiek ugnies, tiek vandens maginės savybės galėjo būti įprasminotos pilkapiro konstravimo ritualuose ir reikšti simbolinių vietos „pašventinimą“.

Kapų įranga

Iš viso abiejuose pilkapiuose rasti 4 degintiniai kapai: pilkapyje 1 – trys kapai³⁴ ir pilkapyje 2 – vienas kapas.

Trys kapai (1/1³⁵, 1/2 ir 2/1) buvo įrengti panašiu principu: švariai iš laužo išrinkti kauliukai, dirbiniai ir jų fragmentai, permaišyti su smėliu ir pelenais bei smulkiais angliukais, išbarstyti kelių kvadratinių metrų plote 0,2–0,4 m storio sluoksneliu. Kapų kontūrai aiškiai neišsiskyrė.

Pailgojo pilkapiro pirminis kapas 1/2 aptiktas 0,4–0,7 m gylyje, ant jau minėto geltono smėliuko tarp sluoksnio, skyrusio sampilą nuo pagrindo. Kapas įrengtas ne pačiame kapo centre, bet jo pietvakarinėje dalyje. Kauliukai rasti pasklidę 5,5–6 m² plote, iki 30 cm storio sluoksneliu. Apatinėje kapo dalyje kauliukų mažiau, viršutinėje – daugiau, jie stambesni (ypač daug stambių, prastai sudegusių kauliukų rasta 0,45–0,5 m gylyje). Pavienių kauliukų rasta ir kiek aukščiau, suardytoje sampilo dalyje 0,2–0,3 m gylyje. Osteologiškai³⁶ nustatyta, jog čia buvo palaidotas sudegintas vyras, 20–25 metų amžiaus. Kape 0,5–0,6 m gylyje rastos kelios lipdytos keramikos šukės, žalvarinė įvija bei žalvarinis apskritas apkaustas išgaubta centre dalimi, panašus į miniatiūrinį skydą. Dar keli radiniai aptikti ties kapo vieta, tik kiek aukščiau, 0,2–0,3 m gylyje, taip pat priskirti šiam palaidojimui: tokios pat plokštelės su kniede fragmentas bei žalvario dirbinio lydiny.

Panašiu principu, tik ne ant pagrindo, bet sampile įrengtas dar vienas pilkapiro kapas 1/1, buvęs pilkapiro centre, 0,2–0,4 m gylyje. Čia 0,25 cm gylyje aptiktas geležinio peiliuko fragmentas. Kapas gerokai suardytas: kauliukai iki 20 cm storio sluoksneliu buvo pasklidę 2 × 5 m plotelyje, dalis kauliukų aptikta sampilo pašlaitėje. Čia gulėjo neapdegusi diržo sagtis. Peiliuko ir sagties aplinkoje surinkti kauliukai priklausė 3 individams: suaugusiam (per 20 m. amžiaus) individui, 10–15 m. paaugliui bei nenustatytos lyties ir amžiaus individui. Iki galo neaišku, ar tai iš tiesų grupinis kapas, ar kelių individualių kapų be aiškių ribų pėdsakai, ir ar trijų individų palaikai nebus atsitiktinai patekę į vieną kapavietę laužavietėje netyčia sumaišius kelių deginimo kartų likučius.

³² Apie jas išsamiau žr. Kurila L., Kliaugaitė V. Baliulių pilkapiai (Švenčionių r.), *Lietuvos archeologija*, 2007, t. 30, p. 126.

³³ Michelbertas M. *Senasis geležies amžius Lietuvoje*, Vilnius, 1986, p. 57; Michelbertas M. *Pajuosčio pilkapytas*, Vilnius, 2004 p. 11.

³⁴ Pilkapio 1 galutinis kapų skaičius neaiškus, nes sampilo šiaurinė dalis, kurioje anuo laiku taip pat galėjo būti kapų, – visiškai suardyta.

³⁵ Pirmasis skaitmuo reiškia pilkapiro numerį, antrasis – kapo numerį.

³⁶ Kaulų osteologinę analizę atliko prof. R. Jankauskas (VU MF).

Vienintelis antrojo pilkapijo kapas 2/1 buvo įrengtas pilkapijo centre. Kauliukai su įkapėmis išberti maždaug iki 0,4 m storio sluoksneliu 4 m² plote. Pirmieji kapo kauliukai aptikti vos 0,2 m gylyje nuo žemės paviršiaus, o kapo dugnas pasiektas 0,6 m gylyje, pirminio žemės paviršiaus lygmenyje. Kapo įkapės rastos 0,3–0,4 m gylyje: apdegusi geležinė sagtelė, geležinio dirbinio nuotrupos, žalvarinės juostelės dalis, 2 susilydę stiklo karoliukai. Virš kapo, 0,2–0,3 m gylyje, aptiktas juodos anglingos žemės (nesutrūnijos velėnos) 1 × 1 m dydžio ir 0,1 m storio ruoželis. Kape palaidotas sudegintas 12–20 m. amžiaus individas.

Dar vienas kapas 1/3 pailgajame pilkapyje buvo įrengtas kitaip nei minėtieji. Palaidojimas aptiktas pilkapijo šone, 0,4–0,5 m gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus. Kapas įrengtas išemyje iškastoje 2 × 1,3 m dydžio, ŠR–PV kryptimi orientuotoje 0,5–0,6 m gylio duobėje plokščiu dugnu, vienu stačiu, kitu nuožulnesniu šlaitu. Duobės dugne ir kraštuose aptikta keletas skaldytų akmenukų, 20 × 15 × 10, 30 × 14 × 9, 12 × 10 × 10 cm dydžio. Duobės užpildas – juosva be degusių žemė. Įkapių nerasta. Degintiniai kauliukai aptikti ne visame duobės užpilde, bet koncentravosi ŠV duobės šone, lyg būtų nuslinkę nuo pilkapijo sampilo, jų ryšys su šia duobe lieka neaiškus. Gana sudėtinga atskirti 1/2 kapo dalį nuo 1/3 kapo. Tam pagrindas – osteologinės išvados, jog kape 1/3 degintiniai kaulai priklausė 30–50 m. amžiaus vyrui. Neatmestina, jog duobė iškasta netoli buvusio kapo, jį kliudant, dėl ko degintiniai kauliukai jos šonu nuslinkę į duobę.

Kapų įkapės ir atsitiktiniai radiniai

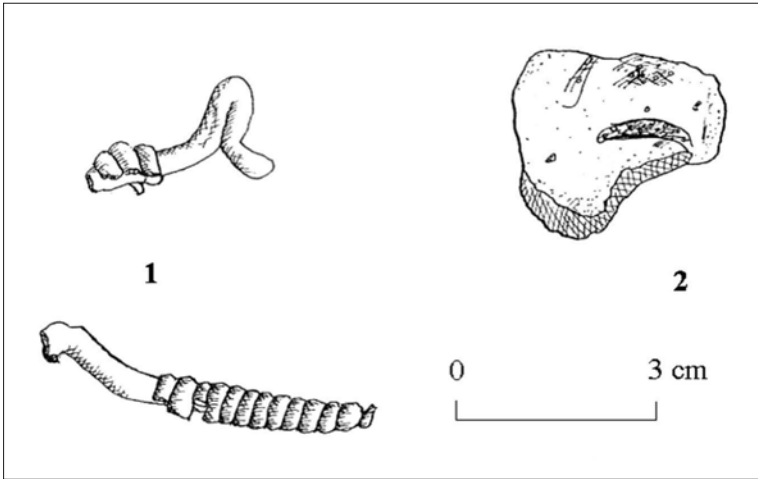
Antkaklė. Pilkapyje 1 atsitiktinai rasti du antkaklės ramentiniais galais fragmentai (9 pav. 1). Vienas 5,4 cm ilgio galas, kurio „ramentas“ beveik neišlikęs, buvo apvyniotas pusapvalio pjūvio žalvarine vielute. Kito fragmento ilgis – 2,8 cm. Ant jo išlikę tik kelios sutrūkinėjusios vielutės apvijos. Antkaklės galai buvo iš keturkampio pjūvio strypelio, pažeisti ugnies. Tokios antkaklės I tūkstantmetyje po Kr. paskutiniajame ketvirtyje dažnai aptinkamos tiek Lietuvos, tiek Latvijos teritorijoje, taip pat ir Aukštutiniajame Padauguvyje bei Padnieprėje.³⁷ Antkaklės, kurių lankelis apvyniotas vielute, yra ankstyviausios ir datuojamos nuo VI a.

Skydo formos apkalai (2 vnt.) iš kapo 1/2. Geriau išlikęs buvo apskritas, maždaug 3,5 cm skersmens, išgaubta (0,5 cm aukščio) centrine dalimi su skylute kniede (10 pav. 1). Skardelės pakraščiuose išspausiti spurgeliai. Antrojo išlikę tik 1,6 × 1,25 cm dydžio išgaubtoji tvirtinamoji dalis su kniede ir 1,45 × 0,85 cm dydžio skardelės pakraščelio su išspaustais spurgeliais dalis.

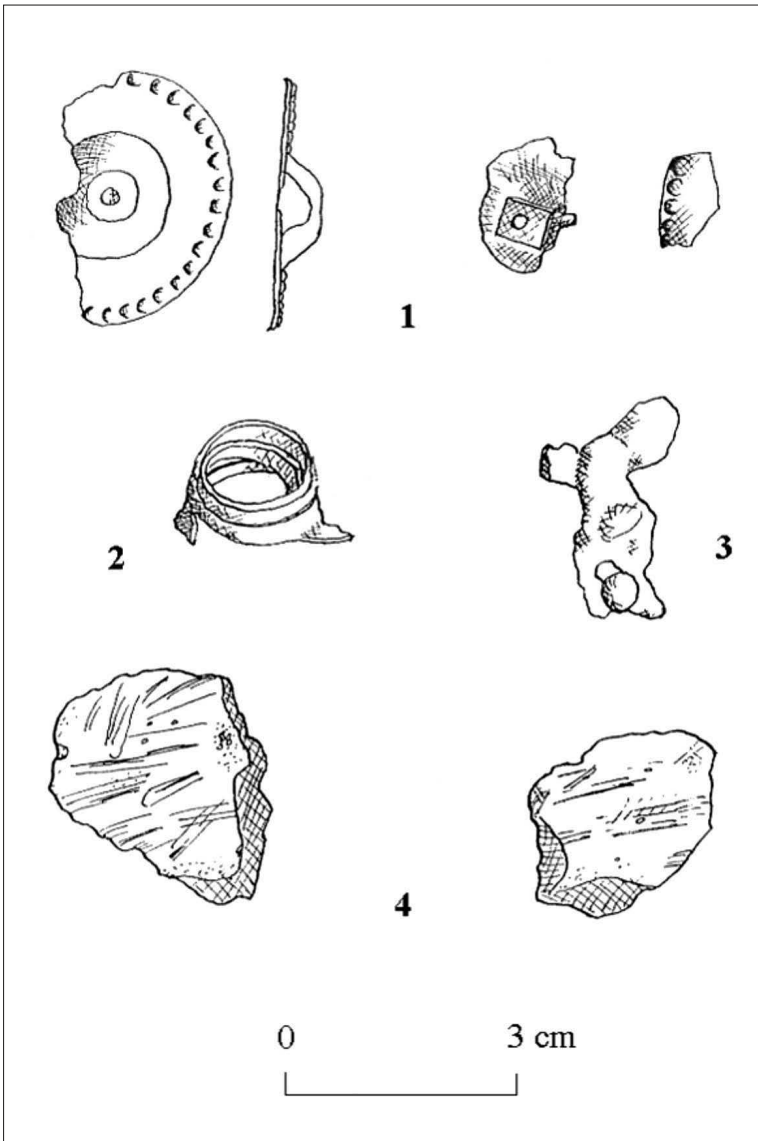
Lietuvoje tai bene vienintelis tokio tipo dirbinys, todėl apie jo paskirtį tenka spręsti remiantis kaimyninių šalių analogijomis. Forma ir dydžiu apkalai labai artimi vadinamiesiems skrybėlaitės formos (rus. *колчачковидные подвески*) kabučiams, aptinkamiems Dniepro aukštupyje³⁸,

³⁷Tautavičius A. *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje* (V–IX a.), Vilnius, 1996, p. 128–184; Шмидт Е. Особенности этнокультурного развития племен Смоленского Поднепровья и смежных территорий в VIII–X веках н. е. *Гісторычна-археалагічны зборнік*, Nr. 22, рис. 1:16; Енуков В. В. *Ранние этапы формирования смоленско-полоцких кривичей*, Москва, 1990, с. 55–56, рис. 16:4.

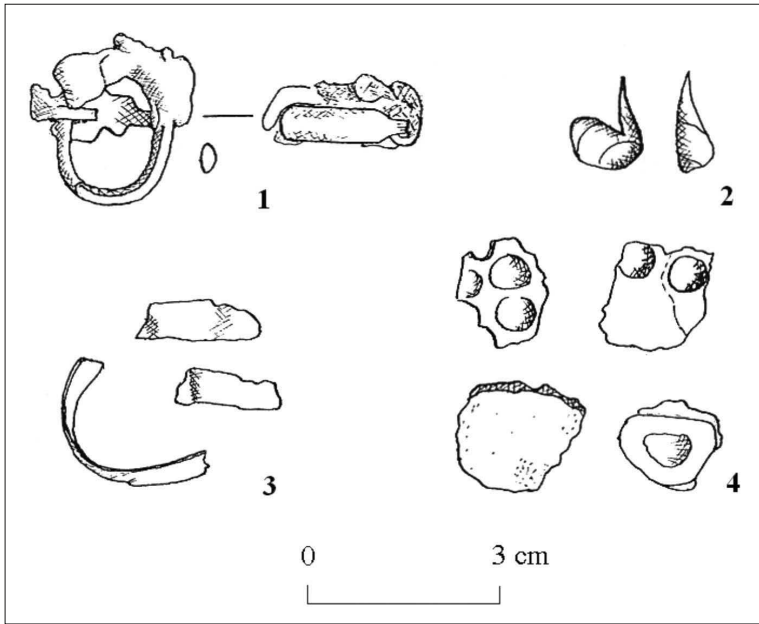
³⁸Шмидт Е. А. *Древнерусские археологические памятники Смоленской области*, Москва, 1982, ч. 1, рис. 6; 1983, ч. 2, рис. 5:24, 25; Шмидт Е. Особенности этнокультурного развития племен Смоленского Поднепровья и смежных территорий в VIII–X веках н. е. *Гісторычна-археалагічны зборнік*, Nr. 22, 114, рис. 1:7; Шмидт Е. А. *Заозерье. Археологический комплекс IV–XII веков*. Смоленск, 2008, с. 39, табл. 7: 12, 75:8; Енуков В. В. *Ранние этапы формирования смоленско-полоцких кривичей*, Москва, 1990, с. 60, рис. 16:4.

9 pav. Atsitiktiniai radiniai iš pilkpio 1 (1 – žalvariniai antkaklės fragmentai; 2 – lipdytos keramikos šukės)

10 pav. Radiniai iš pilkpio 1, degintinio kapo 2 (1 – žalvarinis skydo formos apkaustėlis ir kito apkaustėlio dalis; 2 – žalvarinė įvija; 3 – žalvario lydinys; 4 – lipdytos keramikos šukės). R. Simniškio piešiniai

11 pav. Radiniai iš pilkapių 2, degintinio kapo 1 (1 – žalvarinė pentino (?) sagtelė; 2 – susilydę stiklo karoliukai; 3 – žalvarinės juostelės; 4 – geležinio dirbinio fragmentai). R. Simniškio pieš.

Smolensko ilgųjų pilkapių kultūroje. Tiesa, šiuose VIII–X a. paminkluose aptinkamų plokštelių pakraščeliai nėra puošti spurgeliais, bet turi 3 kiaurymes, į kurias kabindavo trapecijos formos kabučius. Latvijoje tokie dirbinukai vadinami varpelio formos kabučiais (lv. *zvanīņveida piekariņi*) ir datuojami X–XI a.³⁹ Jų prototipais buvęs ankstyvasis VII–VIII a. varpelio formos kabučių variantas.⁴⁰ Šie varpelio ar skrybėlaitės formos kabučiai-skirstikliai sudarė apgalvio ar krūtinės papuošalų dalį, jais dažniausiai puošėsi moterys, randami jie ir vaikų kapuose. Užpalių radiniai nuo minėtųjų skyrėsi tuo, jog buvo be kiaurymių kabučiams, o kniedės centrinėje dalyje reišė, jog tai – ne kabiniami, bet tvirtinami elementai. Artimiausių analogijų žinoma Latvijoje, Salinių kapinyne, VIII a. kape 1. Čia aptiktas diržas, kurio odinę juostą puošė apkaustėliai, identiški Užpalių egzemplioriams: jie buvo be skylučių kabutėms įkabinti, spurgeliais puoštais pakraščeliais.⁴¹ Panašūs dirbiniai žinomi dar ir Latvijos Dzērbene vietovėje.⁴²

Stiklo karolių lydiniai. Kape 2/1 rasti 2 stiklinių karolių (?) lydiniai – $1,5 \times 0,5$ ir $1,1 \times 1,2$ cm dydžio lašai (11 pav. 2). Stiklo masė buvusi nevienspalvė: tamsiai žaliame (mėlyname?) fone matyti geltono stiklo intarpas. Rytų Lietuvos pilkapiuose stiklo karoliai – retas radinys, dažniausiai pasitaikantis ankstyvesniuose kompleksuose iki VI a.⁴³

³⁹Urtāns V. *Senākie depozīti Latvijā*, Rīga, 1977, p. 31, 86.att.:16; Kuniga I. *Kristapiņu kapulauks 8.gs.beigas-12.gs.*, Rīga, 2000, p. 40, IX att.:20, 21.

⁴⁰Urtāns V. *Bronzas zvanīņu rotas VII–XI gs. Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vestis*, 1970, 8 (277), p. 64–75.

⁴¹*Katalog der Ausstellung zum X. archaeologischen Kongress in Riga 1896*, Riga, 1896, Nr. 621–625, taf.14:14, 15, p. 92; Урган В. А. Древние щиты на территории Латвийской ССР, *Советская археология*, 1961, N. 1, с. 216–224, рис. 8:1.

⁴²Urtāns V. *Bronzas zvanīņu rotas VII–XI gs., Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vestis*, 1970, 8 (277), p. 73.

⁴³Kurila L., Kliaugaitė V. *Baliulių pilkapiai (Švenčionių r.), Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2007, t. 30, p. 134.

Sagtys. 1/3 ir 2/1 kapuose rastos dvi geležinės sagtys: keturkampė diržo sagtis (8 pav. 2) ir ovali pentino (?) sagtelė (11 pav. 1).

1/3 kape keturkampė diržo sagtis buvusi tiesia nugarėle ir priekiu bei profiliuotais šoneliais, 3,3 × 3,2 cm dydžio, stačiakampio pjūvio, 0,35 × 0,45 cm storio lankeliu. E. Butėno sudarytoje Rytų Lietuvos sagčių tipologijoje⁴⁴ toks dirbinėlis priklauso IV.1 tipui, datuojamam VIII–XII a. Tokios sagtys – Rytų Europai bendras radinys, dažnai aptinkamos ir vienalaikėse kaimyninėse archeologinėse kultūrose Padnieprėje bei Padauguvyje.⁴⁵

2/1 kapo sagtelė buvo ovali, nedidukė, 2,3 × 1,7 cm dydžio, jos lankelis ovalo pjūvio, 0,5 × 0,3 cm storio. Rytų Lietuvoje rastas ovalo formos sagtis su ovaliu lankeliu E. Butėnas išskyręs į III. 2a grupę⁴⁶, datuotą V–VI a. Šioje atmainoje viso labo 4 sagtelės, visos žalvarinės. Sagtelės rastos poromis, – manoma, jog jos buvo naudojamos pentinus prilaikantiems dirželiams susegti. Užpalių geležinė sagtelė kape 2/1 rasta viena, tačiau jos užsegamasis liežuvėlis turi minėtos atmainos išskirtinį požymį – liežuvėlį žemyn palenktu smaigaliu ir profiliuotu praplatėjimu pagrinde. Todėl neatmestina galimybė, jog tai – pentino sagtelė.

Geležinio dirbinio (?) liekanos. Kartu su pentino sagtele kape 2/1 rasti geležinio dirbinio 4 fragmentai – skardos nuotrupos, 1,55 × 1,34, 1,7 × 1,2, 1,5 × 1,6 ir 2,1 × 1,7 cm dydžio (11 pav. 4). Dviejuose iš jų matyti apskriti išpaudimai. Dėl skardelių fragmentiškumo sudėtinga spręsti apie buvusio dirbinio paskirtį. Viena iš versijų – tai galėjo būti skydo umbo liekanos – dekoruotos atkraštės pakraščiai. P. Vilčinskis Užpaliuose radęs palyginti gerai išlikusį antskydį, patekusį į Sankt Peterburgo ermitažą „Vilnijos pilkapių“ kolekcijoje.⁴⁷ Pagal šias geriau išlikusio skydo analogijas⁴⁸ ir kartu rastą pentino (?) sagtelę skydo umbo liekanos kape 2/1 datuojamos I tūkst. viduriu.

Peilis. Kartu su diržo sagtimi 1/1 kape rastas peilio ašmenų fragmentas, 6,4 cm ilgio ir 2 cm pločio (8 pav. 1).

Kiti metaliniai radiniai. Kape 1/2 rastas 1,75 cm skersmens įvijinis žiedas arba įviija, kurios likę tik 2,5 apvijos iš plonos stačiakampės skardos (10 pav. 2). Tame pačiame kape aptiktas ir žalvarinio lydinio gabalėlis, 3 × 1 dydžio (10 pav. 3). Kape 2/1 rasti 3 žalvarinės juostelės fragmentai, 2,6 cm, 1,9 cm ir 1,7 cm ilgio ir 0,45–0,55 cm pločio (11 pav. 3). Jų paskirtis neaiški.

Šukės. 2 lipdytos brūkšniuotu paviršiumi šukės su stambiomis mineralinėmis priemaišomis priskirtos 1/2 kapui (10 pav. 4). Dar viena lipdyta šukė lygiu paviršiumi rasta tame pačiame pilkapyje atsitiktinai (9 pav. 2). Šukės brūkšniuotu paviršiumi skiriamos vadinamajai brūkšniuotosios keramikos kultūrai, gyvavusiai I tūkst. pr. Kr.–I tūkst. po Kr. pradžioje. Ankstesnio laikotarpio šukės vėlyvesnės chronologijos sampiluose – gana dažnas ir įvairiai interpretuojamas reiškinys. Manoma, jog šukės galėjusios patekti atsitiktinai arba sąmoningai laidojimo apeigose naudojant žemę iš ankstesnių gyvenviečių vietų.

⁴⁴Butėnas E. Sagtys iš Rytų Lietuvos pilkapių (tipai, paskirtis), *Lietuvos archeologija*, 1999, t. 18, p. 37–56.

⁴⁵Енуков В. В. Ранние этапы формирования Смоленско-полоцких кривичей, Москва, 1990, с. 66, рис. 16: 26, 30.

⁴⁶Butėnas E. Sagtys iš Rytų Lietuvos pilkapių (tipai, paskirtis), *Lietuvos archeologija*, 1999, t. 18, p. 37–56.

⁴⁷Simniškytė A. „Užpalių“ kolekcijos pėdsakais, *Lietuvos archeologijos šaltiniai Sankt Peterburge*, Vilnius, 2011, p. 56, 13 pav.

⁴⁸Казакявичюс В. Оружие балтских племен II–VIII веков на территории Литвы, Вильнюс, 1988, с. 125–129; Kiulkys D. Senojo ir vidurinio geležies amžiaus skydai Lietuvoje, *Archaeologia Litwana*, 2010, t. 11, p. 33–114.

Chronologija ir kultūrinė priklausomybė

Nedidelės tyrinėjimų apimtys neleidžia patikimai apibrėžti pilkapyno chronologijos. Pilkapių datavimą riboja tiek kapų kompleksų fragmentiškumas, tiek ir plati juose rastų dirbinių chronologija. Užpalių pilkapyne 1998 m. ištirti 2 pilkapiai, kuriuose aptiktos 4 kapavietės. Dvi iš jų įrengtos ant ankstesnio žemės paviršiaus (1/2 ir 2/1). Tai pirminiai palaidojimai, kuriems ir supilti pilkapiai. Pagal įkapes (antskydžio (?) liekanas, pentino (?) sagtelę, susilydžiusio stiklo karolius) anksčiau, t. y. V ar VI a., supiltas apskritas pilkapis 2. Kaip galima spręsti iš 1/2 kape rastų skydo formos apkalėlių bei atsitiktinių ramento formos antkaklės galų fragmentų, pailgasis pilkapis 1 pradėtas formuoti maždaug VII ar VIII a. Vėliau šiame pilkapyje laidota dar keletą kartų. Vienas kapas (1/1) įrengtas panašiu principu kaip ir pirminiai kapai. Skyrėsi tik tuo, jog jis įrengtas ant jau supilto pilkapio paviršiaus, papildomai užpilant smėlio sluoksnį ir taip paaukštinant sampilą. Sudėtinga pasakyti, kada tai įvykę, nes visų pilkapio radinių chronologija yra daugmaž panaši ir apima I tūkst. paskutinį ketvirtį. Maksimalios dirbinių tipų ribos nereiškia, jog buvo laidojama visą tą laiką. Chronologinis atotrūkis galėjęs būti nežymus, skiriantis vos kelias kartas. Tuomet visus šiame pilkapyje aptiktus kapus galima būtų datuoti VIII a. Tad chronologiškai (V–VIII a.) ir pagal laidoseną (kremacija) Užpalių pilkapyną galima priskirti Rytų Lietuvos pilkapių kultūrai, kurioje jis būtų vienas toliausiai į ŠV nutolęs kultūros paminklas.

Laidosenos ypatumai

Kultūrinė priklausomybė suprantama kaip tam tikrų požymių pasikartojimas. Be jų, egzistuoja dar daug vienam ar kitam paminklui būdingų savitumų, nulemtų vietos tradicijų, ryšių su artimesniais ar tolimesniais kaimynais specifikos bei pačios bendruomenės elgsenos.

1998 m. tyrinėjimų rezultatus sudėtinga vertinti bendruomenės turtingumo ir gerovės ar socialinės struktūros požiūriu. Tyrinėjimų apimtys tam per mažos. Kiek paprasčiau bendrame Rytų Lietuvos bendruomenių fone kalbėti apie kokybinius laidosenos niuansus. Kartais jiems nemažai įtakos turi ir kasinėjimų metodika. P. Vilčinskio kasinėjimų ir 1998 m. tyrimų radinių turinys gerokai skiriasi. P. Vilčinskio rinkinyje dominuoja geležiniai dirbiniai: ginklai ir įrankiai (ietigaliai, kirviai, peiliai, skydo umbas). Reikia manyti, jog 1845 m. spalio mėn. vykdytų kasimų tempai (per kelias dienas perkasęs ne vieną pilkapį) lėmė, jog smulkesni dirbiniai liko nepastebėti, o į neaiškius lydinius iš viso nekreipta dėmesio. Galima teigti, jog P. Vilčinskio radiniai yra tipiški I tūkstantmečio vidurio Rytų Lietuvos pilkapių kultūros vyrų kapų – karių kompleksų – dirbiniai.⁴⁹

1998 m. tyrimų metu ginklų nerasta, dominuoja spalvotojo metalo dirbiniai ar, tiksliau, jų fragmentai. Prielaida, jog 1998 m. tyrinėti pakliuvę moteriškus palaidojimus, nepasitvirtina, – osteologiškai vyrai nustatyti 1/2, 1/3 kapavietėse, o moteriškos lyties individų nepasitaikė. Išimtį sudaro kapas su V–VI a. pentino (?) dirželio sagtele, kuriame palaidotas jaunas (12–20 m.) ir, spėjama, moteriškos lyties individas. Tai nėra vienintelis atvejis, kuomet kape aptinkamos prieš-

⁴⁹Vaitkevičius V. Vienos teorijos pėdsakais, arba mirusiųjų deginimo paprotys Rytų Lietuvoje, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2005, t. 27, p. 49–58.

gai lyčiai būdingos įkapės, ką bandoma paaiškinti specifine veikla, dovanomis, ypatingo statuso požymiais ar kitokiomis simbolinėmis potekstėmis.⁵⁰ Neatmestini ir metodiniai netikslumai, ypač jauno individo atvejais, todėl į tokias išvadas reiktų žvelgti su išlygomis. Susilydę stiklo karoliukai, pentino sagtelė yra palyginti reti dirbiniai Rytų Lietuvos pilkapių kultūroje, aukštos ir jų sąlyginės vertės.⁵¹ Tačiau iki vyrams būdingo ginkluotės komplekso trūksta pentinio siauraašmenio kirvio bei ietigalio. Galbūt tai sąlygojo mirusiojo jaunas amžius, gal specifinis statusas, o gal ir moteriška lytis?

Užpalių pilkapių tyrinėjimai suteikė duomenų apie kai kuriuos iki šiol menkai pažintus laidosenos aspektus. Išskirtinis šiuo požiūriu yra Užpalių pailgasis pilkapis 1. Lietuvoje ilgųjų pilkapių žinoma vos vienas kitas, juolab tyrinėtų.⁵² Užpalių pilkapio pailgą formą, kuria pradžioje buvo abejota, patvirtino ir kapų planigrafija, ir sampilo formavimo etapai. Turimais duomenimis, sampilas ilgėjo iš P į Š. Pietinėje sampilo dalyje ant pagrindo VII ar VIII a. įrengtas kapas 1/2. Vėliau kiek šiauriau panašiu principu, tik ne ant pirminio žemės, bet ant jau susiformavusio sampilo paviršiaus įrengtas kapas 1/1. Dar šiauriau, sampilo pašlaitėje, įkastas kapas 1/3. Kadangi šiaurinis pilkapio galas buvo suardytas, sunku pasakyti, ar toje dalyje nebuvo dar vieno ar kelių palaidojimų. Toks sampilo ilgėjimo principas fiksuojamas ilgųjų pilkapių kultūros teritorijoje Padnieprėje ir Padauguvyje.⁵³ Pailgajame pilkapyje 1 aptikti Lietuvoje reti skydo formos apkalėliai, kokių daug daugiau aptinkama taip pat Padauguvio ir Padnieprės rajonuose.

Taigi archeologiniai tyrinėjimai, nors ir gelbėjamojo pobūdžio, suteikė nemažai naujų duomenų apie viduriniojo geležies amžiaus laidoseną ir leido patikslinti kai kuriuos aspektus. Nustatyta, jog Užpalių pilkapyne sudeginti mirusieji laidoti V/VI–VIII a., galbūt ir kiek vėliau. Pilkapynas priklauso Rytų Lietuvos pilkapių kultūrinei sričiai, tačiau jame pastebėta ir nespacificinių požymių (pailgasis pilkapis, skydo formos apkalėliai), kuriuos galima paaiškinti vietos gyventojų kontaktais su atokesnėmis bendruomenėmis.

Užpalių apylinkių apgyvendinimas geležies amžiuje

Užpalių valsčiaus šiaurinėse apylinkėse prie Šventosios upės romėniškajame periode gyveno bendruomenės, savo mirusiuosius laidojusios nedegintus, pilkapiuose su akmenų vainikais. Jų sodybų greičiausiai būta Kaniūkų kaimo, skaičiuojančio jau mažiausiai 1600–1700 metų istoriją, vietoje. Pilkapynai abipus Kaniūkų byloja, jog dabartinio kaimo vietoje galėję būti net keletas kaimavičių.

Dar vienas ar keli pilkapynai (Šeimyniškiiai, spėjami Degėsių sampilai)

⁵⁰ Simniškytė A. Moterys vyriškais drabužiais, *Šiaurės Atėnai*, 2007, rugs. 1, nr. 859; Simniškytė A. Weapons in Iron Age women's graves, *Archaeologia Baltica*, Klaipėda, 2007, t. 8, p. 283–291; Kurila L. Osteologinis kremuoto individo lyties nustatymas: patikimumo įvertinimas, paremtas Rytų Lietuvos pilkapių degintinių kapų duomenimis, *Lietuvos archeologija*, 2010, t. 36, p. 197–210.

⁵¹ Kurila L. Socialinis statusas ir lytis: geležies amžiaus Rytų Lietuvos socialinės organizacijos analizė, *Lietuvos archeologija*, 2009, t. 35, p. 153–192, 2 lentelė.

⁵² Vienas iš jų – jotvingių žemėse (Vilkiautinio pilkapynė): Kulikauskas P. Vilkiautinio pilkapynas ir jo tyrinėjimai, *Istorija*, Vilnius, 1977, XVII (2 sąsiuvinis), p. 83–104.

⁵³ Енуков В. В. Ранние этапы формирования Смоленско-полоцких кривичей, Москва, 1990, с. 34–35.

buvę anapus Šventosios, priešais Kaniūkų spėjama pilkapyną II. Jų chronologija lieka neaiški, tačiau užuomina apie Šeimyniškiuose rastą žmogaus rankos kaulą leidžia spėti čia gyvenus tos pačios kultūros bendruomenes.

Pietinėse Užpalių apylinkėse laidojimo paminklų dar nebuvo. Užpalių pilkapynas atsirado šiek tiek vėliau, prie Šventosios V ar VI a. priartėjus Rytų Lietuvos pilkapių kultūros bendruomenėms. Tuo pat metu nustota laidoti Kaniūkų pilkapiuose. Gali būti, jog kultūrinės situacijos kaitą lėmė realūs bendruomenių konfliktai, lydimi socialinių ir ideologinių pokyčių. Sprendžiant pagal I tūkst. 2-osios pusės paminklų išsidėstymą prie Šventosios upės⁵⁴, dešiniojo upės kranto gyventojai atsitraukė nuo upės maždaug 10 km, užleisdami Pašvenčius lietuvių protėviais laikomos Rytų Lietuvos pilkapių kultūros bendruomenėms.

Piliakalnių vaidmuo geležies amžiaus Užpalių kraštovaizdyje ir pilkapių bendruomenių ryšiai su jais – dar menkai išnagrinėta tema. Dalis piliakalnių buvę ankstyvesni ir į I tūkstantmečio po Kr. gyvenviečių sistemą neįėjo (Armališkės, Degėsių Lapkalis, Gailiešionys, Užpaliai, Žaibiškės). Kiti galėję būti vienalaikiai su pilkapynais (Lygamiškis, Likančiai, taip pat ankstyvesni Šeimyniškių piliakalnio sluoksniai). Deja, nė vienas jų nėra tyrinėtas, todėl sudėtinga spręsti apie jų tarpusavio sąveiką ir sieti ją su miestelio geneze. Vargu, ar juose buvę eilinės žemdirbių gyvenvietės. Greičiausiai tai – didesni ar mažesni gamybos ir mainų centrai, žmonių susibūrimo vietos. Vienas jų išaugęs į valsčiaus centrą, kuris tradiciškai lokalizuojamas Šeimyniškių piliakalnyje.⁵⁵ Po kalavijuočių antpuolių čia stovėjusi pilis XV a. sunyko ir gyvenimas persikėlė į dabartinę Užpalių miestelio vietą. Vieta, be abejonės, pasirinkta neatsitiktinai ir miestelis kūrėsi ne tuščioje vietoje. *Uspalde* vietovė įvardyta 1338 m. Gedimino prekybos sutartyje su Livonijos ordinu.⁵⁶ Reikia manyti, jog svarbų vaidmenį čia suvaidino padėtis kelių sankryžoje. Ieškant Užpalių miestelio šaknų, dažnai atsigrežiama į Kaniūkų ar į Užpalių pilkapynus. Registruotos gyvenvietės šalia jų lyg ir paneigia juose laidojusias bendruomenes gyvenus Užpalių miestelio vietoje. Čia per šimtmečius besiklostę gyvenimo pėdsakai dengė ir ardė vienas kitą. Nemaža dalis tų žymių prarasta visiems laikams, tačiau dalis galbūt išlikę ir laukia įdėmesnio žvilgsnio ateityje.

⁵⁴ Simniškytė A. Lietuviai ir sėliai vėlyvojoje priešistorėje: genčių kontaktai, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2010, p. 99–110.

⁵⁵ Batūra R. Užpalių pilis, *Kraštotyra*, Vilnius, 1966, p. 61–67.

⁵⁶ *Gedimino laišakai*, Vilnius, 1966, p. 187; Miškinis A. *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2005, t. 2, kn. 2, p. 582.

Iš praeities stiprybę semiam Pamąstymai prie Šeimyniškių piliakalnio

Stanislovas Balčiūnas

Kai nuo Užpalių miestelio centro vietoj kadaise buvusio akmeninio bruko tarp uosių ir klevų nutiesta jau asfaltuota Pilies gatve išnyri iš miestelio ir dulkančiu žvyrkeliu pasileidi link Dusetų, pravažiavęs vieną kitą dar iškilusią Šventosios pakrantės sodybėlę arba dar pastebimas jų liekanas, kiek toliau už gamtos paminklo – konglomerato uolos, trečiajame kilometre, pasukęs pagal rodyklę Šeimyniškių piliakalnio link, pro gražią storų baltakamienių beržų alėją vos už puskilometro rasi aikštelę automobiliui pasistatyti ir siauru keliuku, kuri iš kairės spaudžia aukštas, medžiais ir krūmais apaugęs šlaitas, iš dešinės gūdžioje medžių paunksnėje tarp gilių krantų čiurlena upelis, jau pėsčiomis pasieksi ir pro ūgtelėjusių eglių šakas pamatysi dangų remianti Šeimyniškių piliakalnį. Pavasari, kai miškuose dar mėlynuoja žibutės, statūs Šeimyniškių piliakalnio šlaitai boluoja daug didesniais, bet panašiais į plukes žiedeliais, o vasarą raudonuoja prisirpusių žemuogių kilimais. Tas saulės uogų saldumas visai neprimena, kad čia prieš kelis šimtmečius šlaitais tekėjo raudonas kaip uogos užpalėnų kraujas. Visa tiesa iš amžių glūdumos atsiveria, kai archyvuose nuo istorijos tyrinėtojų užrašytų puslapių ar išsaugotų kunigaikščių laikų dokumentų nuputi užmaršties dulkes. Ir tada pažvelgi į plačią mūsų tautos įvykių panoramą. Beje, kai pakyli į piliakalnio viršūnę, iš tikrųjų atsiveria plati aplinkos, kurioje vyko ne tik užpalėnų, bet visos Lietuvos ateitį ir likimą lėmusios kovos, panorama. Į Piliaus, Pilupio ir Šventosios slėnius gali pažvelgti lyg iš paukščio skrydžio. Pakilęs virš žaliuojančių miškų, gojų, žydinčių pievų ir anapus Šventosios javais banguojančių laukų, pajunti, kad iš kažkur į širdį atplaukia dainos žodžiai: „Kur lygūs laukai, snaudžia tamsūs miškai, lietuviai barzdočiai dūmoja...“ Tik čia, ant piliakalnio viršaus, gali taip giliai pajusti, apmąstyti ir suprasti istorijos šaltiniuose užfiksuotą tautos galybę, užpalėnų dvasios didvyrišką prigimtį.

Užpalių apylinkėse istorijos žinovų aptikti pilkapiai su degintiniais kapais byloja, kad šios apylinkės buvo apgyvendintos gal jau V–VII mūsų eros amžiuje.

*Šeimyniškių piliakalnis
1984 m.*

Juos tyrinėjęs P. Vilčinskas rado žalvarinių apyrankių, žiedų, kabučių, antkaklių, kirvių, peilių. Teko girdėti, kad kai kurie istoriniai radiniai saugomi Sankt Peterburgo Ermitažo muziejuje.

1897 m. nedidelis Ūdrokšlio upelis paplovė krantą ir atsivėrė senovinės kapinės, kur rasta daugybė žmonių kaulų ir įkapių. Vienas kapas buvęs apdėtas keturkampiu akmenų vainiku. Čia irgi buvo rasta apyrankių, antkaklių, smeigtukų, taip pat įdomus mėnulio pavidalo kabutis su ragučiais galuose. Radinius mokslininkai priskyrė ketvirtajam mūsų eros amžiui.

Nežinau, kiek tai susiję su Užpalių istorijos pradžia, bet įdomus radinys aptiktas Novosiolkų dvarelyje, kur po namo pamatu rastas lobis: 35 varinės Romos monetos iš Pontijaus laikų, bronzinis auskaras, paausuota segė; tačiau kiekvienas toks faktas byloja buvusią legendinę, o gal kaip tik labai turtingą, tikrovišką šio krašto istorinę praeitį.

Kai pirmo tūkstantmečio antroje pusėje pradėjo formuotis lietuvių tauta ir manoma, kad jos gentys gyvenę į rytus nuo Nemuno vidurupio iki Šventosios ir Merkio upių, nekyla abejonų, kad užpalėnai yra seniausio lietuvių tautybės kamieno palikuonys.

IX–XII a. Lietuvos žemėse susidarė teritoriniai junginiai. Vienoje tokių žemių, vadinamų Deltuva, XIII a. buvo ir Užpaliai, o Deltuvos kunigaikščiai buvę Judikis, Pūkeikis, Bikšis, Ligeikis. Užpalėno archeologo Antano Namiko teigimu, Užpalių pilies ištakų derėtų ieškoti netgi apie paskutinius praėjusios eros arba pirmuosius mūsų eros amžius. Jos kilmę reikia sieti su Pašvenčiuose gyvenusios giminės pilimis, apie kurias norvegų metraštininkas Vulfstanas, gyvenęs pirmoje VIII amžiaus pusėje, rašė: „Aisčių žemė turi daug miestų ir kiekvienas miestas turi savo karalių.“ Vienas iš tų miestų, matyt, galėjo būti Užpaliai su pilimi. Tačiau Šeimyniškių piliakalnis beveik netyrinėtas ir apie seniausią jo praeitį nedaug tegalime pasakyti. Tiesa, A. Namikas savo užrašuose pažymėjo, kad kažkokie lobių ieškotojai buvo prikišę nagus prie šios istorinės vietovės ir iš tų kasinėjimų pėdsakų archeologas jau daręs išvadas apie pilį, jos gyventojus, gyvulius ir net maistą.

Įdomių faktų „Utenio“ laikraščio žurnalistui Jonui Kazlauskui papasakojęs Užpaliuose gimęs ir augęs, jau į devintą dešimtį įkopęs Antanas Čeponis.

Jis, dvylikametis berniūkštis, labai mėgęs su bendraamžiais kopti į piliakalnį, nes ten pakasinėję surasdavo retų, nematytų senienų: keistos dervos gabalų, nuo laiko pažaliavusių, apirusių žalvarinių ietigalių. Radinių daugiausia pasitaikydavo aukštesnėje pietinėje piliakalnio dalyje, kur, kaip manoma, buvo senovės lietuvių pagonybės simbolis – aukuras. Vietos gyventojai vydavę vaikus nuo piliakalnio, neleisdavę kasinėti, bet smalsumas nugalėdavęs baimę.

Jau gimnazistas Antanukas su draugais užtempdavo ant Šeimyniškių piliakalnio didžiulį akmenį ir paleisdavo jį žemyn. Juos tiesiog užburdavo neiįprastas krintančio akmens dundesys, tarsi iš po žemių atsklindantis. Garsas buvęs toks, tarsi po žeme glūdėjusi didžiulė kiaurymė. O gal tą garsą ir rezonavo požeminė pilies dalis?

Antano Čeponio senelė buvo kilusi iš Svilų giminės. O Svilams tuomet priklausė nemažai žemės ir pats Šeimyniškių piliakalnis. Gal todėl Antanukas, kaip artimas giminaitis, drąsiau jausdavosi ant piliakalnio.

Kaip Antanas Čeponis sakė, gyventojai labai stebėjosi netikėtai praturtėjusia Svilų šeima. Buvę iki tol vos pasiturinys ūkininkai, Svilai išmokė sūnų inžinieriumi, dukrą – mokytoja. Daryta prielaida, kad Svilai ant Šeimyniškių piliakalnio, aukuro vietoje, suradę aukso. Savo senelės Anelės Svilaitės-Pajedienės Antanas Čeponis neprisimena. Tad ir patvirtinti šių spėjimų negalės¹.

Taigi daug rašytų ir dar daugiau nerašytų paslapčių mokantiems jas skaityti gali papasakoti Šeimyniškių piliakalnio žemė, smiltelės ir akmenėliai. Gal kada susipras žymiausi šalies archeologai ir ims tyrinėti piliakalnį, ant kurio, kaip teigia istorikai, stovėjusi stipriausia medinė pilis Aukštaitijoje.

Užpalių istorijai, praeičiai daug dėmesio skyręs buvęs mokyklos direktorius Giedrius Indrašius netgi aptikęs versiją, kad Užpalių pilis galėjo būti minima kaip karaliaus Mindaugo Vorutos pilis. Įdomus faktas, kad pirmą kartą Užpalių vardas rašytiniuose šaltiniuose minimas 1261 m. kaip tik Mindaugo dokumente, kuriame nurodomos Sėlių žemės ribos Livonijos ordinui.

Tiesą sakant, istorikai šios datos nelaiko Užpalių atsiradimo data, nes istorikas Teodoras Narbutas teigia, kad 1233 m. Užpaliuose vyko žiaurios kautynės tarp Volkvino vadovaujamo Livonijos ordino ir Lietuvos kunigaikščio Rimgaudo kariuomenės. Laimėjo lietuviai, mat užpalėnams pagalbon atskubėjo Kalitos ir Nykščio vadovaujami kareiviai nuo Anykščių.

Šeimyniškiei – vienas gražiausių ir didžiausių Lietuvos piliakalnių, kuris stūkso dviejų didžiausių raguvų apsuptame slėnio kyšulyje. Tai vieta, kur daug kartų vyko aršios kautynės su Livonijos ordinu, norėjusiu prasiveržti į Lietuvos gilumą.

Šeimyniškiei – stipriausia medinė pilis Aukštaitijoje, kaip teigė Valentinas Matvejenko, o Šeimyniškių piliakalnis – senųjų Užpalių gyvenvietės vieta.

Piliakalnis ir jo papildys įrengtas aukštumos kyšulyje, kuris yra Piliaus ir Pilupio upelių santakoje. Piliakalnio šlaitai statūs (16 m aukščio), aikštelė trapecinė, pailga, iš visų pusių buvo apjuosta pylimo ir rąstų aptvaro. Tarp piliakalnio ir papilio iškastas gilus, platus griovys. Papilio šlaitai statūs, o aikštelė užima apie 1 ha plotą.

Papildys būdavo svarbus pilies papildymas. Čia su šeimomis gyvendavo didžioji pilies įgulos dalis, į pilį jie pasitraukdavo tik užpuolus priešui. Archeologai pažymi, kad Užpalių pilies papildys savo plotu yra vienas didžiausių Lietuvoje. Užpalių pilis buvo su gerai įtvirtintu piliakalniu ir talpiu papiliu.

Valstybės kūrimosi laikais, iki XV a. vidurio, Užpalių pilis suvaidino svarbų šalies gynybos vaidmenį. Istorikai teigia, jog Lietuva prieš Ordiną buvo suformavusi dvi pilių gynybines linijas. Pirmoji ėjo palei Nemuną. Antroji gynybinė linija gynė Lietuvą iš šiaurės, nuo Livonijos ordino atakų į šalies gilumą. Svarbiausios šios linijos pilys buvo Upytė, Utenà Užpaliai, Taurāgnai, Liņkmenys. Šių pilių strateginė reikšmė išaugo, kai 1274 m. Livonijos ordinas prie Dauguvos pastatė Daugpilio mūrinę tvirtovę.

Pasak archeologo Romo Batūros, Užpalių pilis buvo svarbiausia ir jos įtvirtinimai

¹ Kazlauskas J. Ką slepia Šeimyniškių piliakalnis? Utenis, 1999, liepos 17, p. 3.

geresni negu kitų šios linijos pilių. Sugriautos šių gynybinių linijų pilys būdavo atstatomos arba pakeičiamos naujomis. Tuo metu pilių įtvirtinimais ir gynybiniu pajėgumu rūpinosi valstybė.

Pilys buvo svarbūs gynybiniai ir administraciniai vienetai: čia buvo ir kunigaikščių rezidencijos. IX–XII a. kuriantis baltų genčių sąjungoms, susidarė teritoriniai vienetai – žemės. Kiekviena sritis buvo valdoma kunigaikščio, o pilys-gyvenvietės – didikų, pavaldžių kunigaikščiui. Tuo metu Užpalių pilis buvo Deltuvos žemės teritorijoje. Iš rusų metraščių yra žinomi kai kurie ikivalstybinio laikotarpio Deltuvos kunigaikščiai. XIII a. pradžioje Deltuvos kunigaikščiais buvo Judikis, Pūteikis, Bikšis, Ligeikis.

Ant Šeimyniškių piliakalnio žmonės apsigyveno I tūkst. po Kr. Seniausių piliakalnių paskirtis buvo gyvenamoji, ir tokie piliakalniai-gyvenvietės egzistavo maždaug iki V a. po Kr. Po tūkstančio metų Šeimyniškių piliakalnis iš silpnai įtvirtintos gyvenvietės tapo stipria medine pilimi.

Pilis stovėjo ant Šeimyniškių piliakalnio. Tai vienas gražiausių ir didžiausių Lietuvos piliakalnių, stūksąs dviejų didžiulių raguų apsuptame šlaito kyšulyje. Jo viršutinė aikštelė trikampio formos, viršūnė nukreipta į vakarus. Jos ilgis 80 m, plotis 40 m. Čia buvo pilis, kurią saugojo rąstų aptvaras. 16 m aukščio statūs šlaitai sunkiai įveikiami net dabar, praslinkus keletui šimtmečių. Nuo laukų pusės piliakalnis atskirtas apie 120 m ilgio, 10 m gylio ir 10 m pločio perkasu. Kitapus daubos ištytsusi trapecijos formos aikštė, turinti apie 130 m ilgio ir plačiausioje vietoje – tokio pat pločio. Ji apjuosta 3 m gylio grioviu. Tai papilys.

Piliakalnį juosė vandens griovys. Dar ir dabar, ypač per pavasario potvynius ar smarkesnes liūtis, piliakalnį iš pietų ir šiaurės pusės skalauja atgiję Pilupio ir Piliaus upeliai.

Iš kartos į kartą eina pasakojimai, jog ant piliakalnio kadaise stovėję labai gražūs rūmai, kuriuose gyvenęs galingas valdovas. Čia buvę pilna ir karių, ir tarnų... Kartą valdovo žvalgai pranešė, jog artėja labai didelė priešų kariuomenė. Išsigandęs valdovas liepęs savo baudžiauninkams užpilti rūmus žemėmis, tikėdamasis, jog priešai praeis pro šalį. Bet rūmuose trūkę oro, ir visi čia buvusieji užtroškę... Taip ir likęs kalnas, slepiąs tolimą praeitį...

Užpalių apylinkės iš tiesų ne kartą buvo niokojamos priešų. Šio krašto žemė gausiai aplaistyta ir pilies gynėjų, ir atėjūnų krauju.

Bet tai ne vienintelis susidūrimas su kalavijuočiais. Antai metraštininkas H. Vartbergė Livonijos ordino kronikoje rašė, kad 1373 m. pavasarį, kovo mėnesį, brolis Andrejus Lautaršarkas, surinkęs 350 vyrų kariuomenę, naktį, paties įmygio metu, puolęs Užpalių pilį, užėmęs priešpilį, trobas sudeginęs, žmones išžudęs, išsivedęs 70 arklių. Bet pati pilis nebuvo paimta.

1433 m. sausio ir vasario mėnesiais, Švitrigailos, siekiančio užimti didžiojo kunigaikščio sostą, ir Žygimanto Kęstutaičio tarpusavio karų metu, Livonijos ordino

kariuomenė 11 dienų siautėjo Utenos, Užpalių, Tauragnų apylinkėse, sudegino kai kurias pilis. Užpalių pilis buvo tvirta, tvirtesnė negu Tauragnų, Linkmenų ar Utenos pilyms. Tuo metu joje slėpėsi apie 3 000 žmonių. Išlikę pasakojimai byloja, kad kalavijuočiai labai žiauriai elgėsi su Degesių bei Šeimyniškių kaimų gyventojais: senius ir mažus vaikus be jokio gailesčio žudė, jaunos ir stiprius žmones išsivare į vergiją. Kaimų vietoje likusios tik degusių ir pelenų krūvos. Nuo to laiko ir Degesiai gavę savo vardą.

1435 m. Švitrigailos ir Livonijos ordino kariuomenė, traukdama prieš kunigaikštį Žygimantą Ukmergės link, vėl žygiavo pro Užpalius, vėl siaubė šį kraštą. Lemtingos kautynės tarp abiejų pretendentų į sostą įvyko ties Pabaisku. Po šio mūšio sutriuškintas Livonijos ordinas nebegrasė Lietuvai. Užpalių ir kitos pilys, nebeatitinkančios naujų reikalavimų, prarado gynybinę reikšmę ir nebebuvo atstatytos ar stiprinamos. Tačiau Užpalių pilis dar iki XVII a., kaip minima dokumentuose, turėjo karinį viršininką ir laikė įgulą. Karo atveju viršininkas vesdavo Užpalių bajorus į mūšį, turėjo savo vėliavą.

Užpalių kraštą niokojo ir žmonių kraują liejo ne vien kalavijuočių ordino riteriai. Mūsų apylinkes pasiekdavo ir užjūrio „svečių“ švedų kariauna – „barzdoti vyrai, vyrai iš jūrų...“ Kaip tolimos praeities aidas šiandien skamba ir senieji vietovardžiai: Skerdimų pieva, Blėkiškis ir kt. Pasakojama, kad pievoje ties Kaniūkiais vykę aršūs mūšiai su švedais – tikros skerdynės. Ir Skerdimų pievoje, ir Blėkiškyje žmonės rasdavę karo pėdsakų...

Priglaudę Šventosios krantai ne vieną kalavijuočių ordino ar švedų kareivį, bet jų kapai taip ir liko nežinomi, nepažymėti net kukliu žemės kauburėliu. Ir tik atsitiktinai kartais paaiškėja jų kapavietės... Antanas Namikas laiške Stefai Čerškutei, rašytame 1980 m. spalio 27 d., pasakoja apie vieną tokį atsitiktinį radinį:

„Pavasariais, sniegui tirpstant, nuo dešiniojo Šventosios kranto bėga upelis, kurį vietos gyventojai vadina Ūdrokšliu. Apie 80 metų prieš šitas upelis nuardė ir nuplovė krantą ir atidengė geležiniais rūbais apkaustytus žmogaus kaulus. Vietinis žmogus, jei neapsirinku, Regalas, užtiko šitą atidengimą ir paėmė jį pas save. Gandas apie apkaustytą žmogų plačiai paplito. Gyvenęs prie Utenos šlėkta Vilčinskas, nieko nelaukdamas, nuvažiavo Kaniūkuos ir nupirko tą radinį.

Aš manau, kad tai liekana vieno iš kalavijuočių riterių, kurie daug kartų buvo prie Užpalių pilies.“

A. Namikas, Užpalių krašto praeities tyrinėtojas, buvo susipažinęs su daugeliu istorinių dokumentų, išvertęs į lietuvių kalbą lotyniškai parašytą Vartbergės kroniką, surinko žinių ir apie Užpalių pilies valdovus. Štai ištrauka iš jo užrašų:

„1. Kunigaikščio Sirpučio palikuonis Astikas iki 1442 m. (Kas valdė iki Astiko ir nuo kurių metų valdė Astikas, žinių nepasisekė surasti.)

2. Radivyla, Astiko sūnus 1443–1447 m.

3. Mikalojus, Radivylos sūnus 1478–1510 m.

4. Grigorijus, Astiko sūnus 1510–1511 m.
5. Stanislovas, Astiko sūnus 1512–1519 m.
6. Mikalojus Radvyla 1519–1522 m.
7. Stanislovas Radvyla 1522–1532 m.
8. Šimkus, Mackaus sūnus (Šimko Mackovič) 1532–1541 m.
9. Vaitiekus, Mackaus sūnus, Jundyla 1542–1545 m.
10. Povilas, Šimkaus sūnus, Giedraitis 1545–1552 m.
11. Vaitiekus Jasenskas 1552–1560 m.
12. Mikalojus Naruševičius 1567–1574 m.“

Užpalių pilies valdovai valdė nemažai turtų. Piliai priklausiusios Užpalių apylinkės beveik iki Dusetų, tai pat už Anykščių, netoli Kavársko buvęs Penionių dvaras bei prie Vilniaus išikūręs Sudervės miestelis su jo apylinkėmis. Kaip rašė A. Namikas, „pagal skarbo sąrašą, Užpalių pilies turtai 1569 metais buvo priskirti prie karaliaus stalo ekonomijos, o 1776 m. buvo parduoti, pirkto šiuos turtus Dzerežino (Derečino) dvaro savininkas Pranas Sapiega. Būdamas labai turtingas, prakasė kanalą, pastatė mūro malūną, ūkinius trobesius pastatė iš akmenų, užveisė dideli sodą, laisviems užpalėnams davė geresnę pragyvenimą.“

Nuo XIV a. pab. iki 1442 m. Užpalius valdė Kernavės bajoras, Lietuvos didžiojo kunigaikščio vietininkas, Užpalių pilies viršininkas ir laikytojas Kristupas Astikas. Tai buvo asmuo, kuriuo pasitikėjo Vytautas, Lietuvos didysis kunigaikštis. Jis aktyviai dalyvavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politiniame gyvenime, buvo Salyno (1398), Torūnės (1411), Horodlės (1413) susitarimų, Melno taikos sutarties (1422), Gardino sutarties (1432) sudarymo dalyvis. Mirė Astikas apie 1442–1444 metus.

Po to valdovu buvęs jo sūnus Radvila Astikaitis (1443–1477). Ir tėvas, ir sūnus buvę gabūs karvedžiai ir diplomatai. Radvila Astikaitis kartu su Kauno pilies vietininku Sudvaju pasirašė Rastenburgo sutartį, nužymėjusią sieną tarp Lietuvos ir Livonijos. Jo laikais, XV a. viduryje, Užpaliuose netgi buvo planuojama šaukti tarptautinį suvažiavimą ilgai užsitęsusiems pasienio ginčams su Livonija spręsti.

Kaip teigia A. Namikas, XV a. Užpaliuose buvęs tarptautinis teismas. Čia buvę teisiami nusikaltę kitų valstybių piliečiai, taip pat ir lietuvių nuskriausti asmenys šiame teisme ieškoję teisybės.

O štai ką apie Užpalių praeitį rašė Šiaulių „Aušros“ muziejaus darbuotojas A. Nezabitauskas:

„Turbūt, mažai kas nežino, kad Užpaliai yra vienas iš seniausių Utenos miestelių. Jie ne tik savo istorija gali didžiuotis, bet ir iš viso savo apylinkėje esančiais kitais istoriniais paminklais. Čia mes juos nors trumpai prisiminkime. Archeologas F. V. Pokrovskis savo „Archeologiniame Kauno žemėlapyje“ ir kiti mūsų krašto praeities žinovai savo raštuose tvirtina, kad Užpalių apylinkėse buvo randa akmens amžiaus senienų; prie Užpalių ant Šventosios upės kranto buvo aptikta apie 100 Vilniaus kultūros VIII–IX a. pilkapių; kažkokiam „Kartuvių kalne“ prie miestelio buvęs antrasis senkapis ir, pagaliau, prie pat Užpalių ant Šventosios upės kranto stovi

pats ryškiausias Užpalių turtingos praeities liudininkas – apvalus ir neaukštas piliakalnis. Kaip matome iš šių senienu, Užpaliuose, galimas dalykas, jau kelis tūkstančius metų gyvena žmonės ir jų ilga istorija paliudyta aukščiau minėtais akmens amžiaus radiniais, senkapiais ir piliakalniu.“

Geriausias kiekvienos vietovės istorinės vertės ir senumo įrodymas yra istoriniai šaltiniai. Tad pažiūrėkime, ką tie istoriniai šaltiniai sako apie Užpalių praeitį ir senovę. Livonijos kronikininkas Hermanas Vartbergė savo „Livonijos kronikoje“ pateikia šitokią 1373 m. žinią: tais pačiais (1373) metais (Livonijos) žemės maršalas Andrius (von Stenbergas), sutelkęs 400 vyrų kariuomenę, kovo mėn. 19–20 dienos naktį per pirmą miegą užkariavo Užpalių pilies priešpilį, visus išžudė, o priešpilį sudegino. Išsivedęs 70 arklių, sveikas grįžo namo. Kadangi tų pačių metų vasario mėn. 14 d. Livonijos magistras Vilhelmas von Frimersheimas buvo nusiaubęs Tauragnų, Labanoro, Linkmenų, Utenos, Giedraičių ir Dubingių apylinkes, tai minėtasis maršalo Stenbergo karo žygis tikrai galėjo būti į Užpalių pilį. Tai patvirtina dar ir ta aplinkybė, kad tuo pačiu laiku Lietuvos karalius Algirdo sūnus Skirgaila atkeršijo kalavijuočiams, su 600 vyrų nužygiavęs prie Dinaburgo (Daugpilio) pilies, kur sudeginęs kažkokias prie priešpilio esančias šventyklas, matyt, bažnyčias. Be šios kronikos žinios, apie Užpalių pilį dar turime vieną svarbų ir tikrai istorinį paliudijimą iš 1433 m. Lietuvos kunigaikščių Skirgailos ir Žygimanto tarpusavio karo metu Livonijos ordino riteriai įsibrovė į Lietuvą ir 11 dienų teriojo rytų Lietuvos kraštą. Valdiniame to žygio pranešime sakoma, kad to kalavijuočių karo žygio metu buvo užimtose ir sudegintos Linkmenų, Daugailių, Utenos ir Užpalių pilyms, kuriose buvo daugiau kaip 3000 gynėjų. Apie Užpalių pilį tame pranešime pastebėta, kad ji buvusi stipri ir gerai pastatyta. Greičiausiai po to sunaikinimo Užpalių pilis nebebuvo atstatyta, nes ji nebeminima istoriniuose šaltiniuose.

Kaip matome iš šių trumpų pastabų, Užpalių pilis šalia Utenos, Tauragnų, Linkmenų, Daugailių, Ukmergės, Deltuvos ir kitų pilių buvo viena iš stipriausių rytų Lietuvos tvirtovių prieš kalavijuočius.

1569 m. Užpaliuose buvo įsteigta seniūnija, kuri priklausė Vilniaus vaivadijai ir Ukmergės (tada Vilkmėrgės) apskrčiai. Prieš tai Užpaliai priklausė karališkojo stalo ekonomijai. Pagal 1778 m. seimo nutarimą Užpalių seniūniją nuo 1781 m. valdė Lietuvos didžiosios kunigaikštijos hetmanas Mykolas Oginskis.

Užpalių pilis kituose rašytiniuose šaltiniuose

Pirmą kartą Užpaliuose esanti pilis buvo paminėta 1338 m. lapkričio 1 d. Gedimino ir Livonijos ordino magistro pasirašytoje prekybos sutartyje. Šioje sutartyje apibrėžiami Livonijoje ir Lietuvos Didžiosio Kunigaikštystėje esantys taikos ruožai, kuriuose pirkliais garantuojama judėjimo laisvė ir saugumas. Tarp Vilniaus ir Rygos buvo numatytas platus koridorius, kuris apėmė ir Užpalius. Šiame dokumente vokiečių kalba Užpaliai minimi žodžiu „hofstende“, kurio lietuviškas vertimas yra dvarvietė.

Livonijos ordino kronikoje užfiksuotas 1373 m. Užpalių pilies puolimas. Metraštininkas Hermanas Vartbergė rašo, kad tų metų pavasarį, kovo mėnesį,

Livonijos krašto maršalka brolis Andrejus, sutelkęs 350 vyrų kariuomenę, nakties metu, iki pirmųjų gaidžių užėmė Užpalių pilies papilį, visus išžudė, papilį sudegino, išsivedė 70 arklių, o pats grįžo nenukentėjęs. Taigi pilis nebuvo paimta, o papildys užimtas pilėnams įmigus.

1433 m. yra paminėtas Užpalių pilies sudeginimas. Tuo metu vyko kova tarp Švitrigailos, kuris veikė drauge su Livonijos ordinu, tikėdamasis jų pagalbos kovoje dėl didžiojo kunigaikščio sosto, ir LDK kunigaikščio Žygimanto Kęstutaičio. 1433 m. sausio 30 d. Livonijos magistras su riteriais įsiveržė į lietuvių žemes, plėšė ir niokojo Linkmenų, Tauragnų, Utenos ir Užpalių apylinkes. Užpalių pilį po trijų dienų puolimų užėmė ir sudegino, išsivedė apie 3 tūkst. žmonių.

Sudeginta pilis buvo atstatyta, nes 1448 m. minimas pilies viršininkas, 1453 m. čia planuota surengti susitikimą dėl sienų su Livonija sureguliuojimo. Tačiau Užpalių pilis prarado savo buvusią reikšmę. Nuo XV a. pradžios gyvenviečių ir miestelių padėčiai įtaką darė ne piliakalnių ir pilių išsidėstymas, o pakitęs valstybės politinis ir ūkinis būvis. Lietuvos architektūros tyrinėtojas Algirdas Miškinis teigia, kad *„į tinkamesnes prekybai ir amatams plėtoti vietas tuo metu persikėlė kai kurios senosios gyvenvietės, buvusios prie prarandančių karinę strateginę reikšmę arba visai sunykusių pilių. Atokiau nuo senųjų pilių įsikūrė Užpaliai, Utena, Tauragnai, Giedraičiai, Linkmenys, Papilė, Vieškčiai ir kt. miesteliai“*. Užpalėnai persikėlė į naują vietą ir taip nusinešė savo miesto vardą, piliakalniui palikdami Šeimyniškių vardą.

Užpaliai – laisvas miestas

Stanislovas Balčiūnas

Niekas turbūt neišdrįstų ginčytis, kad Užpaliai išsikūrę tikrai unikaliame gamtos kampelyje, šiaurinėje Utenės rajono dalyje, kur už Vyžuonų miško Šventoji vingiuoja tarp kalvų, pasidabinusių pušynėliais ar beržynėliais, kur piliakalniui saugo praėjusių amžių paslaptis, kur mūsų senelių ir prosenelių išvaikščioti takai, arti laukai, kur pavasariais prie sodybų žydi obelys ir vyšnių sodai. Istorijos metraščiai, archyvų dokumentai byloja, kad Užpaliai nuo seno buvo reikšminga Lietuvos vietovė, per kurią vingiavo kelias tarp Vilniaus ir Rygos, pasukdamas ne tik per Užpalius, bet ir per Bálninkus, Giedraičius.

Todėl Užpalių vardas plačiai skambėjo dar nuo tada, kai Užpalių pilis saugojo Lietuvą nuo Livonijos ordino antpuolių. Kai kalavijuočių ordinas susilpnėjo, kai pilių gynybinės galios nebebuvo tiek svarbios Lietuvai, tuomet į tinkamesnes amatams ir prekybai vietas kėlėsi daugelis senųjų gyvenviečių. Taigi atokiau nuo buvusios Šeimyniškių pilies, Šventosios upės slėnyje išsikūrė Užpaliai. Šios vietovės vardo kilmės ištakos aiškinamos gana įvairiai, bet vieningos nuomonės nėra. Bene daugiausia įtikinamiausių aiškinimų, kad Užpalių vardas kilęs iš prielinksnio „už“ ir daiktavardžio „palios“. Pasak padavimo, perduodamo iš kartos į kartą, teigiama, kad kažkada netoli dabartinių Užpalių buvusios pelkės, kurios gudiškos ar lenkiškos kilmės žodžiu buvo vadinamos „paliomis“. Sakoma, kad, kai medžioklius sutikę kas paklausdavo, kur jie jojo, tai jie aiškindavę, kad „tenai, už palių“. Beje, ir dabar, nors kraštovaizdis per daugelį metų gerokai pakitęs, važiuodamas nuo Vyžuonų pamatai pelkėtas Šventosios pakrančių pievas. O ir kitapus Šventosios nuo Jociškių kaimo Užpalių link gana daug pelkėtų šaltiniuotų vietų. Taigi toks Užpalių vietovardžio kilmės aiškinimas ir dabar atrodo tikrai įtikinamas. Yra ir kitokių Užpalių vardo kilmės aiškinimų. Teiginiai, kad Užpalių vardas kilęs nuo žodžių „užpuolimas“, „užpulti“, irgi atrodo įtikinami, nes šalia

2000 metais miestelio centro skvere atidengtas paminklinis akmuo, kuriame iškalta 1233 – pirmoji miestelio paminėjimo data ir 1792 – Magdeburgo teisių suteikimo metai

šios vietovės esančius piliakalnius labai dažnai užpuldavo Livonijos kalavijuočiai. Dar yra nuomonių, kad Užpalių vardas kilęs nuo Užpalos upelio, kuris vingiuoja tarpukalnėmis šiaurinėje miestelio dalyje.

Įdomų Užpalių vardo kilmės aiškinimą suradau tarp žymaus mūsų kraštiečio, archeologo ir kraštotyrimo Antano Namiko išlikusių rankraščių:

„Užpalių miestas išsidėstė palei Šventosios upės kairią krantą. Dėšiniajame krante yra tik nedidelė jo dalis, kurioj gyvena tik žydai ir gryčelnikai... Užpalių vardas yra kilęs iš lietuviško vyriško vardo Užpalis, kuris yra išlikęs pavarde Švenčionių apskrityj ir Panevėžyj sulenkintoj formoj Užpolevič. Jei jis būtų kilęs iš dviejų žodžių užpalių, tai rytiečių tarmėj būtų Ažupaliai, kaip Ažūgiriai, Ažūmiškė. „Užpaliai“ pradėjo rašyt čia XIX amžiuje atsiųstas kunigas žemaitis Adomas Razmus.“

Kaip teko pastebėti, A. Namikas miestelio pavadinimą rašo su „š“ raide – Užpaliai. Beje, yra vartotas ir vietovardis Užpaliai. Juk Vartbergės kronikoje minimi *castrum Usupalle*, o ir šiaip archyvuose aptinkamuose dokumentuose, ypač tuose, kurie rašyti lenkiškai, Užpaliai vadinami „Uzupole“ arba rusiškai „Ušpole“.

Šio miestelio reikšmė ypač išaugo, kai 1792 m. vasario 25 d. miestelėnams pavyko išsirūpinti iš valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio privilegiją, pagal kurią Užpaliams buvo suteiktos laisvojo miesto teisės. Pagal privilegiją Užpaliams buvo suteiktas herbas, kuris pabrėžė miesto teisinę padėtį, išskiriančią jį iš kitų privilegijos neturinčių miestų. Miestiečiams buvo pripažinta žemės paveldėjimo teisė, asmeninė laisvė, leista turėti savo valdžią, teismus, burmistrą, vaitą, raštinką ir kitus valdininkus.

1792 m. vasario 25 d. karaliaus Stanislovo Augusto privilegija dėl atnaujinimo Užpalių miesto teisių:

„1794 metų sostinės Vilniaus miesto, šito miesto sostinėj pas mane, Pranciškų Ksaverą Sidoravičių, šito miesto prisiekusį ir aktualų regentą, asmeniškai atvyko kilmingi valstybės trečios klasės Užpalių miesto burmistras Martynas Mikučauskas (Mikučionis) ir tarėjas Jokūbas Katkevičius bei įteikė kilnumo ir padėties privilegiją, suteiktą Užpalių miestui, skaisčiausio karaliaus rašytą ant pergamento ir aptaisytą raudona oda bei šilko šniūru pervertą, kurio gale misinginėj dėžutėj ant raudonos masės yra atspaustas Didžiosios Lietuvių Kunigaikštystės antspaudas. Ir šita privilegija įrašyta Vilniaus vaivadijos žemiečių teismų aktuose, dabar gi padavė ją inrašyt perkėlimo būdu in amžinuosius aktus ir inrašant ją in knygas žodis žodin, ji skamba taip:

„Ant pirmojo privilegijos lapo pakraščio Vilniaus vaivadijos žemiečių teismo valdininkų parašai po šitokių išsireiškimų:

1794 metų kovo 10 dieną prieš Vilniaus vaivadijos žemiečių teismą asmeniškai stodamas kilmingas patronas, jo mylista ponas

Dyzmaras Ogomovski, Lietuvos skarbo dvarininkas, padavė šviešiausio pono privilegijas įrašyt in aktus: Vilniaus vaivadijos žemės teismo pirmininkaujantis teisėjas Tadas Korsakas, Vilniaus žemės teismo teisėjas Ignotas Gieraltas Tavianskas, Vilniaus vaivadijos žemės teisėjas Mykola Korodenskas, Vilniaus vaivadijos žemės teismų raštininkas Kaliosantas Zablockas; o pačios privilegijos turinys toks: *Viešpaties vardu, amen. Amžiam dalyko atminimui Mes, Stanislovas Augustas iš Dievo malonės ir tautos valios Lenkijos Karalius, didžiasai Lietuvos kunigaikštis ir t. t. Šituo mūsų diplomu pranešama visiems ir kiekvienam, katram apie tai reikia žinot kaip dabartiniams, taip ir būsimojo amžiaus žmonėms. Pranešta yra mums esančių prie mūsų ponų patarėjų ir valdininkų vardu garbingų burmistro, vaito, tarėjų ir visų gyventojų mūsų Užpalių laisvo miesto, esančio Vilniaus vaivadijoj ir Vilkamergės pavieta, kad kai dabartinio seimo teisėmis pavadintomis „Mūsų karališkieji laisvi miestai respublikos valstijose“, visi mūsų Karališkieji miestai laikomi laisvais. Tokių miestų piliečiai kaipo laisvi gyventojai ir jų apgyventa žemė ir iki šiolei neabejotinai ir teisėtai valdoma, laikoma tų miestų ir juose gyvenančių piliečių buvo pripažinta įpėdiniška nuosavybe, senos jų privilegijos visiškai patvirtintos mums, karaliui, ne tik tiems miestams, kurių senovinės privilegijos žuvo, įrodžius jų buvimą, palikta mums teisė išduoti atnaujinimo diplomą. Bet jeigu kokioj nors mūsų karališkos žemės vietoj laisvų žmonių gyvenvietė sudarytų tinkamas miestui sąlygas, tai ir tuo atveju mums palikta teisė išduot tokiai gyvenvietei padėties diplomą. O kadangi mūsų Užpalių miestas turi tinkamą miestui išvaizdą, tai yra vertas gauti erekcionis et lokalionis privilegiją kaipo miestas laisvas ir privilegijuotas. Taipogi mums pranešta, kad tas Užpalių miestas visus viešus mokesčius, būtent: padūmio, alkoholinius, šilinginius ir odinius apmoka taip, kaip ir kiti miestai, todėl maloniai mus prašyta, kad mes pagal mūsų aukščiausios valdžios teises, kurios yra mums krašto leistos, pritaikintume šitam miestui aukščiau paminėtą konstituciją ir išduotume atnaujinimo ir padėties diplomą. Šito miesto žemę, pasiremiant senais daviniais, apgyventa pagal neabejotinas sienas valdomų, su visokiom nuosavybėm ir kitą, kuri iš senovės tiktai priklausė miestui, miesto magistratas gali įpėdiniška teise ir teismo jurisdikcija duoti patvirtinti, kaip ir kiti privilegijuoti miestai. Taipogi skirt to miesto reikalams kapitalus ir pajamas bei garantuot jų neabejotiną vartojimą nuo valdžios ir kitokios jurisdikcijos, kaip pav. žemaitiškos, vaivadiškos ir visokių kitokių svetimų įtakų, primestų savavališkai išlaisvinti. Visokias svetimas jurisdikas, dvasiškas ir svietiškas, panaikinti ir perduoti jas Užpalių magistrato jurisdikcijai, prisitaikant prie kitų miestų laisvių, mokėt valstybei lygius mokesčius ir pagal dabartinio seimo nuostatus teisėm leist rinkti miesto magistratą ir valdininkus. Prie*

šito prašymo, kiek jis remiasi ant viešosios teisės, mes, karalius, maloniai išklausę ir pagal anksčiau išvardytas konstitucijas dabartinio seimo nustatytas, norima, kad minėtam Užpalių miestui ir jo ponams piliečiams būtų užtikrintos miestiškos laisvės ir pagarbos, ir atvest juos prie geros buities ir tvarkos, užsiimant jiems prekyba ir amatais, o padaugėjęs jų pajamoms su laiku padaugėtų ir valstybės pajamos. Taipogi turint ir tą omenį, kad suteikiant miestams laisvės pakiltų visoj šaly prekyba ir manufaktūros (rankdarbiai), ir tokiu būdu pasidarytų pasiturinčiais bei turtingais jos piliečiai kaip ir svetimos tautos, tai ir šitą Užpalių miestą pripažįstama laisvu. Visus piliečius, gyvenančius šitam mieste ir tuos, kurie paskui jame apsigyvens, laikome nepavaldžiais ir laisvais žmonėmis. To miesto ribose esančias žemes jo apgyventas, jų namus, kaimus ir teritorijas, kurios prie miesto dabar teisėtai priklauso, pripažįstam jų paveldima nuosavybe ir tas neturi trukdyt pradėtom ir nebaigtom bylom sudaryt magistratą ir miesto teisėjus, tai yra rinkti burmistrą, vaitą, tarėjus, posėdininkus, vaistininkus, raštininką, reikalų tvarkytoją (sindiką) ir kasininką, pagal kitų miestų privilegijuotų pavyzdį. Leidžiama sudaryt įstaigas ir teismus pagal dabartines seimo teisės instrukcijas, užvardytas: „Laisvųjų miestų karalystėj ir Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystėj vidaus sutvarkymas.“ Visus pažymėto Užpalių miesto piliečius, ar jie būtų bajorų ar miesčionių kilmės žmonės, užsiimantieji prekyba, rankdarbiais ir amatais ar karčiamas laikantieji arba gyvenantieji iš bet kokios pramonės ir šitam mieste dabar turintieji nejudamą turtą arba ateity galintį insigyt jį, kokio bebūtų rango, profesijos ar meno, norima, kad priklausytų šito miesto magistratui, taipogi naudotis jo laisvėm, pagarbom ir mokesčiais. Ir minimą Užpalių miestą kartu su jo piliečiais, pasiremdami nauja nustatyta teise, išimame iš visokių jurisdikcijų: žemietiškos, vaivadinės, seniūno, pilies ir kitokių, ir įsakome, kad nė vienas šito miesto pilietis jokios savo bylos reikalu, ar tai nejudamojo turto mieste, ar asmeniniu reikalu neatsakinėtų jokiam kitame svetimame teisme, tiktai savojo miesto teisme pagal įsakymą dabartinės teisės, išrinktame tame mieste gyvenančių piliečių. O jeigu kas nors manytų save esant Užpalių miesto valdžios apsunkintu, tai tas galės apeliuoti apeliaciniuos Vilniaus miesto teismuos pagal dabartinio seimo dėl Vilkamergės pavieta miestų nustatytą teisę arba į mūsų užsienio asesorių Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės teismus pagal bylos rūšį spręsti bylą.

Taipogi viešoj miesto aikštėj leidžiama pastatyti miesto pasitarimams ir teismų procedūrai rotušę ir tinkamose vietose miesto reikalams krautuves ir juktas bei miesto plytinę.

Kad minėtas miestas Užpalių, kaip teismo reikaluos, taip ir miesto valdiškumo reikaluos, naudotųs tikra pagarba, suteikiame jam tokį herbą, koksai matos čia nupieštas. Tai yra ant akmeninio

Užpalių panorama 1980 m. S. Balčiūno nuotrauka

cokolio su užrašu: „Užpalių miesto herbas 1792 metų atremtas yra ant dviejų lauro šakelių, tarp kurių dangiškos spalvos lauke stovi pirkliškai surištas linų pundelis, kuriuo ypatingai didžiuojas šitas miestas. Viršuj vėliava su užrašu: „Per prekybą miestai auga.“ Šitą herbą leidžiama naudot šito miesto antspauduose ir visokiuose pažymiuose. Kitų visokių laisvių ir garbės, kurios krašto teisėmis yra leistos laisviems miestams ir kokių aukščiausios valdžios parėdymų laisvieji miestai privalo paklusti, to viso ko mes norime, kad būtų išpildyta bei padaryta ir Užpalių laisvame mieste. Taipogi leidžiame Užpalių miesčionims naudotis visokiomis (išimtinėmis teisėmis) kaip iš krašto teisių, būtent, konstitucinę nutartį seimuose, taip ir išėinančių iš Magdeburgo teisių, ir perspėjame, kad nuo nieko tuo reikalu nebūtų trukdomi. Šitam visam kam, dėl didesnio tikrumo pasirašėme šitą diplomą savo ranka ir liepėme patvirtinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės antspaudu. Duotas Varšuvoj XXV vasario mėnesio dieną MDCCXCII Viešpaties metais. Šitoj privilegijoj šviesiausio pono parašas, žemiau pastaba su kilmingo pono antspaudu Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės sekretoriaus parašu žodžiais: Stanislov August (daug parašų, visi pasirašo lenkų kalba).“

XVII a. viduryje Užpaliai buvo nedidelis miestelis. 1663 m. inventoriaus knygoje paminėtos tik Svėdasų, Rinkos, Bikuškio ir Vilniaus gatvės. Čia gyveno amatininkai – kalviai, siuvėjos, malūnininkas, o vėliau jau atsiradę odadirbiai ir kiti amatininkai. Tarpukariu Užpaliuose buvę kepėjų, prekybininkų, fotografų. Tai daugiausia buvęs žydų verslas. 1965 m. Užpaliuose, kurie jau buvo vadinami miestu, būta „55 dūmų“ (sodybų). Daugiausia čia gyveno lietuvių, o apie tai byloja užpaliėčių pavardės: Daujotis, Butvydas, Kukutis, Gelažėlis, Lungis, Vaškelis, Kirvelis, Petrulionis, Valiūnas, Masiulis, Mikučionis, Mikėnas, Sruoga ir kt. Kai kurios pavardės čia išlikę iki šių dienų.

*Basanavičiaus gatvės
pradžia*

1789 m. inventoriuose jau minimos šios gatvės:

Dusetų – joje išikūrė 19 katalikų ir 1 žydo sodyba, dvaro karčema ir miestelio dalis, vadinama Čiupna, kurioje daugiausia gyveno žydai;

Dvaro – 3 katalikų ir 5 žydų sodybos;

Rinkos – 11 katalikų ir 2 žydų sodybos;

Bikuškio – 6 katalikų sodybos;

Vilniaus – 29 katalikų sodybos;

Užtiltės – 8 žydų sodybos ir 2 neseniai žydų užimti sklypai vadinamojoje Slabadoje.

Užpaliai greitai augo, gyventojų daugėjo. 1789 m. buvo 68 katalikų žemdirbių dūmai ir 7 žydų trobelninkų dūmai (iš viso 75 sodybos) bei 11 sodybų Slabadoje, už Šventosios. Dvare gyveno 25 žmonės, miestelyje 383, laikinai apsigyvenę amatininkai – 84, žydai dvaro karčemoje ir slabadoje 68. Taigi iš viso gyveno 560 žmonių. Tuo tarpu visoje Užpalių seniūnijoje buvo 594 dūmai, 4 023 žmonės.

Istorinės sąlygos taip susiklostė, kad, 1833 m. duomenimis, Užpaliuose gyveno jau 917 žmonių, o tuo metu Utenoje tik 586, Užpaliuose buvo net 10 smuklių, Utenoje – 6, tačiau po keleto dešimtmečių Utena pralenkė Užpalius.

Valdant Sapiegoms XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje, Užpaliuose pridygo daug karčemų. Sapiegos, leidę užpalėnams turėti savo arba nuomoti bravorus,

*Naujoji pirtelė prie
Šventosios*

krovėsi turtus, nes iš degtinės gamybos turėdavę didžiulis pelnus. Dar ir dabar ant Šventosios kranto likęs akmeninis bravoro pastatas, o ant buvusios dvaro vyninės rūsių stovi gyvenamasis namas.

XX a. Užpalių centre jau buvo netaisyklingos formos aikštė, nuo kurios driekėsi akmeniniu grindiniu grįstos svarbiausios miestelio gatvės: Basanavičiaus, Pilies, Vytauto, Astiko, į kurias įsiliedavo keliai, jungiantys Užpalius su Ūtena, Vyžuonomis, Dusetomis, Svėdasais, Duōkiškiu, Jūžintais.

Žinoma, daug įdomių dalykų galima aptikti archyvuose ir apie Užpalių miestą ir dvarą, bet ne kiekvienas net ir šio krašto žmogus, dažnai eidamas ar važiuodamas miestelio gatvėmis, sustoja ir susimąsto ties istorijos paslaptis menančiais namais, paminklais, ūkio objektais. Todėl ypač verta prakalbinti garbaus amžiaus sulaukusius užpalėnus, kurie dar mena praėjusio amžiaus Užpalių kasdienybę ar gali papasakoti iš savo tėvų girdėtus prisiminimus apie Užpalių praeitį, gatvių istoriją, svarbiausius miesto akcentus, istorinės vertės pastatus ar žymių žmonių gimtuosius namus.

Beje, pati ilgiausia Užpalių gatvė po 1918 m. vasario 16-osios, kai buvo paskelbta Lietuvos nepriklausomybė, pavadinta šalies patriarcho ir nepriklausomybės signataro J. Basanavičiaus vardu. Nuo XVII a. ji buvo vadinama Vilniaus gatve, nes kaip tik iš Vilniaus ir Utenos čia atvažiuojama į Užpalius. Štai jau beveik šimtmetis, kai ši gatvė saugo ir gerbia J. Basanavičiaus vardą.

Tiesa, atskiros gatvės dalys turi dar ir savo vardus. Gatvę kerta upelis Ringys, todėl šios jos dalies pavadinimas – Paringys – savaime suprantamas. Maždaug už šimto metrų nuo šio upelio yra teritorija, kur stovi dujininkų pastatas, vadinamosios Kaukiškės. Dar šimtas metrų ta pačia kryptimi šalia nebeegzistuojančių kapinaičių yra Kasakiškės. Nesuklystume sakydami, kad ir kitos gatvės vietos turėjo savo vardus. Tik šimtamečiai medžiai, išsirikiavę abipus gatvės, tikriausiai juos prisimena.

Basanavičiaus gatvė tęsiasi palei Šventąją, išlaikydama pagarbų atstumą nuo jos. Ir iš kur mūsų senoliai turėjo tiek nuovokos – nestatyti namų prie pat upės. Tarpukario Užpalių gyventojai čia pat, miestelyje, turėjo savo kurortą. Karklais apaugę Šventosios krantai ir pievelės dažnai buvo daug malonesnės vietos negu Palangos pliažas su visur lendančiu smėliu. Dabar to nebėra. Nauji namai su daržais ar pirtelėmis sulindo vos ne į upę. Atrodo gražiai, bet visi gyventojai neteko ankstesnio malonumo.

Štai garbaus amžiaus užpaliečio Aloyzo Adomaičio žvilgsnis į Jono Basanavičiaus gatvę. *„Šio šimtmečio pradžioje gatvės namai gerokai praretėjo. Per žemės reformą dalis gyventojų išsikėlė į vienkiemius. Tačiau savo charakteriu, pažiūromis, siekiais ir išsikėlę gyventojai liko Basanavičiaus gatvės žmonėmis. Šalia kaimietiško konservatyvumo jiems buvo labai būdingas ir miestelėniškas progresyvumas. Nebuvo jie turtingesni, negu kitų apylinkių gyventojai, bet jau tarpukario metais turėjo net po kelis šeimos asmenis, baigusius mokslus. Iš jų kilo keturi kunigai, nemažai mokytojų, kultūros darbuotojų, gydytojų, kariškių. Visai Lietuvai žinomus veikėjus davė Žvironų, Namikų, Masiulių, Gipiškių šeimos. Apie juos yra žinių enciklopedijose, prieškario ir dabartinėje spaudoje. Tai šios gatvės išeiviai. Be abejo, jie veikė pasilikusius savo brolius, tėvus ir net kaimynus, sukurdami tam tikrą atmosferą, kultūrinio gyvenimo kryptį.*

Ne tik Basanavičiaus gatvės, bet ir miestelio, apylinkės visi ekonomikos sunkumai gulė ant eilinių ūkininkų pečių. Šiandien žodis „ekonomika“ – visų lūpose, o rezultatų nėra. Tuo metu ūkininkai apie teorinę šio žodžio prasmę mažai galvojo. Politinės aplinkybės suteikė jiems galimybę pasireikšti, atidarė duris iniciatyvai. Jie kūrė geresnį gyvenimą visų pirma sau, savo šeimai, o kartu ir visai apylinkei, visam kraštui. Iš tų laikų ūkininkų tik vienas kitas likęs gyvas. Jie visi pabrėždavo, kad po Pirmojo pasaulinio karo žemės ūkis buvo nualintas kur kas labiau nei po Antrojo. Tačiau žmonių pasiryžimas, entuziazmas dirbti buvo kur kas didesnis. Konkrečiame savo darbe jie išvolgė ir patriotinę pareigą. Tai ne tušti žodžiai. Dar ir dabar devyniasdešimtmetis Vladas Tamošiūnas stebisi, kad neatsiranda jaunesnių žmonių, norinčių savarankiškai ūkininkauti, pasiryžusių iš pradžių ir pavargti. Kaip nesupranta jaunesnieji, kad ateitis – jų rankose. Kitas nepriklausomybės kūrimo laikų ažuolas Jonas Miškinis, buvęs geležinės sveikatos žmogus, po stalininio teismo vežtas iš Lietuvos, pasakoja: „Kai mus vežė per sieną, visi atsiseikino – „Su Dievu, Lietuva, Tavo nebematysim.“ Pasakojimo metu senukui per skruostą riedėjo ašara. Tėvynė brangi tada, kai joje dirbta, kurta, kada yra apylinkė, gatvė, žmonės, su kuriais gyventa, vargta ir džiaugtasi.

Basanavičiaus gatvės gyventojai visada aktyviai dalyvavo miestelio gyvenime, puosė jį savo darbais. Ne veltui tarp apylinkių miestelių Užpaliai pirmieji pradėjo naudotis elektra. Kunigo Zalecko paraginti sukūrė pieno perdirbimo bendrovę, kuri savo produkcijos kokybe ir kiekybe užimdavo prizines vietas respublikoje. Argi to maža per keliolika nepriklausomybės metų, kylant iš skurdo ir atsilikimo? Iš pradžių pieninės mašinos nuomojamame pastate buvo sukamos rankomis. Vėliau nutarta statyti naują pastatą. Kiekvienas gyventojas išipareigojo statybai parūpinti po penkis kubinius metrus akmenų. Perkamos naujos mašinos. Iš Klaipėdos krašto atgabenas geras katilas. Nutariama, kad įprastinis kuras per brangus. Įrengiamas durpynas. Sviesto pagaminama po 4 000 kilogramų per savaitę. Į Utenos geležinkelio stotį jį pristatydavo arkliais. Pieno perdirbimo bendrovei vadovavo pieno statytojų išrinkta valdyba, kuriai ilgą laiką pirmininkavo P. Melaiškis, V. Tamošiūnas. Pastarasis turėjo ypač didelį pasitikėjimą, tvarkė pieno perdirbimo bendrovės reikalus iki pat bolševikinės santvarkos, kai viskas apsivertė aukštyn kojomis.

Gerų rezultatų Užpalių ūkininkai nepriklausomoje Lietuvoje galėjo pasiekti tik todėl, kad turėjo tinkamas sąlygas. Intensyviai buvo gerinama gyvulių veislė. Veikė net gyvulių kontrolės raitelis, kurio aktyviausieji nariai buvo iš tos pačios Basanavičiaus gatvės į vienkiemius išsikėlusieji ūkininkai. Ir šiandien prisime nu pažangios gyvulininkystės skleidėjus J. Gurecką, J. Miškinį,

A. Adomaitį, J. Tarvydą, J. Uborevičių, V. Tamošiūną, P. Masiulį, P. Lukošiuoną ir kitus. Visų pieno perdirbimo bendrovės narių požiūris į pažangius metodus matyti iš konkrečių darbų. Bendrovės nariai už savo pinigus iš Anglijos, kitų aukštą žemės ūkio išsivystymo lygį pasiekusių šalių pirkto produktyviausių gyvulių, paukščių gyvulininkystės, paukštininkystės branduoliui sudaryti. Ūkininkai tuščiai pinigų nemėtydavo. Rimtiems sprendimams juos paskatindavo tik gyvenimo būtinybė. Kiek efektyvus apylinkėje buvo pažangus ūkininkavimas, galima spręsti iš tokio pavyzdžio. Valstiečio K. Lukošiuono, turinčio vos 1,5 ha žemės, niekas nelaikė ūkininku, tačiau nedidelė šeima iš to sklypelio sugebėjo paimti tiek, jog visai neblogai gyveno. Jo laikoma karvė, gyvulininkystės ratelio duomenimis, metai iš metų buvo produktyviausia apylinkėje. Paminėsiu tik tiek, kad ją melždavo keturis kartus per dieną tiksliai nustatytu laiku.

Dabar Basanavičiaus gatvė labai pasikeitė. Vėl sugužėjo žmonės iš vienkiamų. Gatvė pradeda naują gyvenimą. Kokia bus jos ateitis? Atgimsime. Gyvensime naujai. Bet naujovės dar ne vertybė. Šiandieninės naujovės džiugiai nenuiteikia. Alaus baras buvo pirmoji kooperatinė įstaiga miestelyje, atsidaryta Basanavičiaus gatvėje. Galima suprasti natūralų kooperatininkų norą geriau, turtingiau gyventi, tačiau sunku įsivaizduoti, kad su girtuokliavimu vystytusi užpaličių kultūra. „O ką, gal kaimietis turi gerti ant mėšlo krūvos?“ – tai kooperatininkų žodžiai. Kolūkio pirmininkas D. Žilėnas puikiai suprato girtuokliavimo žalą. Jis buvo numatęs tvirtai laikytis susitarimo: „Jeigu bus girtų ar alus bus pardavinėjamas girtiems, alinės veiklą teks nutraukti.“

Kolūkio valdybos ir pirmininko planuose buvo gražių užmojų kultūriniam gyvenimui pagyvinti. Aišku, tiems sumanymams įgyvendinti reikėjo gyventojų, pirmiausia miestelio inteligentijos, paramos. Ir dabar, atkūrus nepriklausomybę, garsaus Lietuvos patrioto vardą išsaugojusioje gatvėje prie tvarkingai lietuvišku stiliumi tvarkomų užpaličių namų žydi gėlės, o žmonės įamžino šioje gatvėje gyvenusių žmonių atminimą. Prie A. Namiko, A. Žvirono namų pritvirtintos jų atminimą ženklinančios lentos.“

Namikų sodyba ir dabar išlikusi J. Basanavičiaus gatvės pradžioje. Jos istoriją išpūdingai prisimena Regina Nijolė Namikaitė-Pilipavičienė, dabar gyvenanti Kaune:

„Pagal įrašus bažnytinėse knygose Namikų giminė žinoma nuo XVIII amžiaus.

Tai Jurgis Namikas (1777–1840), Ignasius (1812–1894), Motiejus (1856–1944), jo žmona Karolina (1863–1947), Antanas (1887–1980), Rimvydas (1932–2005). Visi jie palaidoti Užpalių kapinėse.

Mano senelis Motiejus Namikas vedė Karoliną Namajuškaitę iš Drageliškių kaimo. Prosenelis Ignasius ir prosenelė Veronika (Tarvydaitė) dar buvo gyvi ir gyveno su sūnaus šeima.

Kai pirmagimiui Henrikui suėjo dveji metukai, susirgo prosenelė ir štai vieną rudens naktį prosenelis pastebėjo į miegamąjį kambarį įėjusią giltinę, beeinančią prie miegančios prosenelės lovos. Prosenelis pastojai jai kelią ir paprašė, kad palauktų dar metelius. Giltinė nuo ligoinės lovos nususuko ir, nuėjusi prie kūdikio lovytės, griuvo jį ir išnyko. Kitą dieną vaikutis pradėjo karščiuoti ir, neilgai pasirgęs, mirė. Lygiai po metų mirė ir prosenelė. Apie tai man papasakojo tėvelis.

Seneliai namus pasistatė Basanavičiaus gatvėje, ant smėlėtos pakilios vietos. Palei įvažiuojamuosius vartus augo seni beržai (juos neseniai nupjovė mūsų namus užvaldę Masiuliai), palei gatvę uosiai ir alyvos, o iš abiejų gonkų pusių senelis pasodino liepas. Iš kito namo galo buvo sodas.

Kai senelis statė namą, kaimynai juokėsi, kad Namikas į savo kambarius nori įvažiuoti arkliais, nes padarė didelius langus.

Seneliai turėjo 21 ha žemės. Basanavičiaus gatvėje prie sodybos buvo daržas, sodas ir prie Šventosios upės užliejama pieva. Joje augdavo vešli žolė, kurioje mums, vaikams, būdavo labai malonu žaisti slėpynių. Žinoma, šienpjuviai mūsų geru žodžiu nepaminėdavo. Kita žemė buvo prie Užpalių–Utenos vieškelio už 2 km. Tą vietą vadino „kolionija“.

Sodyboje buvo šie pastatai: erdvas gyvenamasis namas, dviejų galų svirnas, tvartas, klojimas, daržinė ir pirtis prie upės. Kol jėgos leido, senelis pats dirbo žemę, samdydavo tarną. Vėliau žemę nuomodavo.

Seneliai susilaukė gausios šeimos: trijų sūnų ir penkių dukterų. Vienas sūnus ir dukra mirė.

Motiejaus Namiko namas Basanavičiaus gatvėje. 2012 m.
S. Balčiūno nuotrauka

Senelis buvo baigęs jėgerių mokyklą Ukmergėje ir, pagal tuos laikus, buvo mokytas žmogus, todėl ėjo Užpalių staršinos pareigas, buvo valsčiaus galva. Mokėjo rusų, lenkų ir žydų kalbas. Apie savo darbą senelis mums, anūkams, pasakojo tokį atsitikimą. Kiekvieną mėnesį jam tekdavo į Uteną nuvežti surinktus Užpalių valsčiaus pinigus. Pakeliui buvo miškingos vietos, o jose slėpdavosi plėšikai. Jiems buvo žinoma, kad Namikas veža pinigus; apsaugai senelis turėjo ginklą. Vieną ankstyvą žiemos rytą plėšikai jam pastojo kelią. Tą sykį kaip tyčia buvo pamiršęs ginklą. Kelionei žmona buvo įdėjusi gabalą dešros. Senelis nepasimetė ir, ištraukęs dešrą, suriko, kad šaus. Tamsoje vagys nesuprato, jog tai ne ginklas, ir pabėgo. Sugrįžęs namo kaimynams pasijuokė, kad su dešros gabalu apsigynė. Kitą sykį plėšikai vėl pastojo kelią, bet šį sykį senelis jau turėjo ginklą, todėl pagrasino, kad šaus. Plėšikai atsakė, kad šį sykį su dešra nepavyks apsiginti. Seneliui nieko kito neliko, tik šauti. Ir apsigynė.

Senelis buvo linksmo būdo, mėgdavo pasakoti įvairias istorijas. Per šventes, o ypač per „Traicę“ (Švč. Trejybės atlaidus) į Užpalius atvažiuodavo dukros ir sūnūs su šeimomis. Bobutė visuomet suruošdavo vaišes, jai talkindavo netekėjusi jos sesuo Mariutė.

Bobutė labai mėgo skaityti knygas ir turėjo labai gerą atmintį. Turbūt ir mano tėvelis iš savo mamos šį bruožą paveldėjo. Kai svečiuodavomės pas senelius, prieblandoje prisiglausdavome prie bobutės ir ji mums papasakodavo ištiesą perskaitytos knygos turinį, paminėdama veikėjų vardus ir pavardes, ir vyksmo vietas.

Senelis labai mylėjo ir gerbė savo žmoną. Žiemos metu bobutė dažnai važiuodavo pasisvečiuoti pas savo vaikus. Žiūrėk, pračina kokia savaitė, atvažiuoja senelis ir sako: „Karuse, aš taip pasiilgau tavęs, kad jau negalėjau be tavęs būti namuose.“

Atidengiant
paminklinę lentą prof.
A. Žvironui prie
namo J. Basanavičiaus
gatvėje

*Klevų ir uosių žaluma
J. Basanavičiaus
gatvėje.
S. Balčiūno nuotrauka*

Į senatvę senelis apako viena akimi ir sunkiai vaikščiojo. Mirė jis 1944 m. vasario mėn. Prieš mirtį dar sakė, kad labai norėtų sužinoti, kuo tas karas pasibaigs. Senelio laidotuvėse dar galėjo susirinkti dalis giminės.

Bobutė mirė 1947 m. ir ją galėjo palaidoti tik vienintelė dukra Veronika Baliūnienė.“

Prie kiekvieno namo sustoję, pasiklausę senelių prisiminimų, atgaivintume ne vieną sudėtingą, kančių ir tremčių, kolūkio vargų ar lietuviškumą, tautos dvasią saugančios šeimos istoriją. Pro šimtamečius uosius ir klevus nutįsusi J. Basanavičiaus gatvė atveda į miestelio centrą, į netaisyklingos formos aikštę, kurios dešinėje aukštai iškėlusį bokštus raudonuoja bažnyčia. Šios aikštės istorijos momentus prisimena užpalietė profesorė Jūra Šlepetienė:

„Nuo seno miestelio centre buvo aikštė. Pagrindinės gatvės ir aikštė – grįstos akmenimis. Turgaus dienomis centrą užpildydavo

*Basanavičiaus gatvė
artėjant į miestelio
centrą*

vežimai, pakinkyti arkliais, pilni įvairių prekių, daugiausia žemės ūkio produktų. Per kermošius (atlaidus) aikštėje, be vežimų, būdavo gausybė dengtų prekystalių su spalvingais kermošiniais saldainiais, riestainiais, rožiniais, šventais paveikslėliais, kryželiais, maldaknygėmis. Kermošių ir švenčių dienomis po pamaldų kaimynai, sutikę kaimynus, vieni čia pat aptardavo įvairius reikalus, kiti vaišindavosi karčemoje, o jaunimas dažniausia spaciuruodavo (vaikščiodavo) centrine Vytauto gatve. Per didžiausią kermošių – „Traičę“ (Šoč. Trejybės atlaidus) susirinkusieji paupiu ar keliu, pėsti ir važiuoti būriais traukdavo į Krokulę. Čia visi gerdavo šventą šaltinio vandenį, plaudavo rankas ir veidą, o ubagai (įvairūs invalidai) net skaudamas vietas. Ypač buvo išpūdinga Devintinių šventė. Daugybė tikinčiųjų su brostva (bažnytine atributika), giedodami šventas giesmes, lydėdavo kunigą Pilies, Baudžiavos ir Vytauto gatvėmis. Kunigas prie kiekvieno kryžiaus ar namų gonkuose paruošto altorėlio atlikdavo apeigas.

Tėvai pasakojo, kad šioje aikštėje vykdavo gausūs mitingai. Ypač jų pagausėjo po Lietuvos seimo paleidimo. 1923 m. balandžio 15 d. mitinge, kuriam vadovavo kunigas Bardauskas, prasidėjęs ginčas tarp krikščionių demokratų atstovo Vitkaus ir socialdemokratų atstovo Juknevičiaus net baigėsi peštynėmis.

Lietuvos prezidento A. Smetonos viešnagai įamžinti Užpalių aikštėje buvo pasodintas ažuoliukas, kuris iki šių dienų neišliko. Yra pasakojimų, kad jis skrebams trukdęs stebėti miestelio aikštėje suguldytus partizanus. Netoliese, šalia varpinės stovėjo šv. Florijono – ugnies globėjo – statula. Karo metu, bombai sproguos aikštės viduryje ir miestelio centre siautėjant gaisrui, šv. Florijonas nenukentėjo. Po karo praėjus beveik trims dešimtmečiams tuometinės valdžios įsakymu jis nugriautas.

Prieškario Užpalių centre joja kareiviai

Miestelio centre gyveno daugiausia žydų tautybės žmonės, kurie vertėsi prekyba. Turėjo daug įvairių krautuvių (parduotuvių), karčemų, pirtį. Jų namai stovėjo vienas prie kito prisiglaudę – nuo dabartinės autobusų stoties iki tilto per Šventąją.

Tėvai pasakojo, kad žydai prekybininkai buvo labai prietaringi. Stengdavosi, kad pirmas pirkėjas, tą dieną įjėjęs į jo parduotuvę, liaudiškai vadinamą krautuve, būtinai ką nors nupirktų. Siūlydavo ir parduodavo prekes net už daug žemesnę kainą, nes tikėjo, kad jeigu pirmas pirkėjas nieko nenupirks, tai ta diena prekybai bus nesėkminga. Žinoma, kainos skirtumą padengdavo kitų pirkėjų sąskaita. Ypač pramoninių prekių kainos buvo skirtingos. Pirkėjai, žinodami prekybininkų prietaringumą, stengdavosi tuo pasinaudoti.

Siekiant apsaugoti pirkėjus nuo privačių prekybininkų sukčiavimo, įsteigta kooperacinė parduotuvė, vadinama „bendrove“. Vienas iš šios parduotuvės iniciatyvinės grupės kūrėjų buvo A. Tarvydas. Ji buvo įsikūrusi aikštės kampe, prie dabar esančio pašto ir valsčiaus pastato, dviejų aukštų medinio namo pirmame aukšte. Šioje parduotuvėje buvo galima įsigyti prekių „bargan“, t. y. iš karto neatsiskaitant už prekę. Pirkėjas turėjo specialią atsiskaitymo knygele, į kurią pardavėjas įrašydavo prekės pavadinimą, kiekį ir kainą, tą patį įrašą darydavo ir parduotuvės vedamame žurnale, o mėnesio pabaigoje pirkėjas turėjo sumokėti už visas pirktas prekes.

Buitinių paslaugų pastato vietoje stovėjo dideli mediniai parapijos namai, o už jų – ubagynas (senelių prieglauda). Parapijos namuose buvo organizuojami iškilmingi vaikų, priėmusių Pirmąją Komuniją, pusryčiai, įvairūs susirinkimai, poilsio vakarai, netgi Pupų Dėdės gastrolės. Dabartinė maisto prekių parduotuvė, buvusi špitolė, ir Užpalių kolūkio raštinė, buvusi klebonija, priklausė katalikų bažnyčiai. Pastatai iš išorės nepasikeitę, tačiau aplinka

Šventinė prekyba, parodos, turgūs miestelio centre vykdavo XX amžiaus pradžioje, vyksta ir dabar

labai apleista. Pokario metais špitolėje buvo įsikūręs saugumas, skrebai ir kalėjimas.“

O Užpalių kraštotyrininkė, mokytoja Vanda Kuliešienė teigia, kad turgūs netilpę Rinkos aikštėje:

„Istorijos šaltiniuose minimi jau 1765 m. Užpaliuose vykę turgūs. 1837 m. oficialiai valdžios buvo leista sekmadieniais Užpaliuose rengti turgus, nes tikriausiai po 1831 m. sukilimo jie, kaip žmonių susijimo vieta, buvo uždrausti.

XX a. pradžioje Užpaliai ypač garsėjo turgumis, kurie vykdavo tą pačią dieną – antradieniais. Suvažiuodavo čia daugybė perkančių ir parduodančių. Žiūrėdamas nuo aukštesnių aplink miestelį besidriekiančių kalvų, matydavai, kaip ankstyvą rytmetį iš visų pusių pradeda kilti dulkių debesėliai – nuo Svėdasų ir Utenos, nuo Dusetų ir Sudeikių. Miestelio pradžioje važiuojančius pasitikdavo žydai. Jie tuoj pat imdavo derėtis ir peikti vežime gulintį veršelių, į krepšį įkištą gaidžiuką ar vištelę. Papūsdami į papilvę ar užpakalį, taip praskirdami plunksnas ar pūkus, pirkejai nustatydavo paukščio riebumą. Jie siūlydavo mažiausią kainą, derėdavosi, vis po truputį pridėdami, kol galų gale, pardavėjui šiek tiek nuleidus, sulygdavo. Žydai supirkdavo viską – veršelius, avis, paukščius, grūdus, įvairius maisto produktus. Pasakojama, kad, galvoas „prisukę“ prie pirmutinės kojos, varydavę žydai supirktą bandą toliau, tikėdamiesi pelningai parduoti.

Užpalių turgavietė – tai Rinkos aikštė ir Laisvės (dabar Astiko) gatvė iki tilto. Gyvulių turgus daugiausia būdavęs gatvelėje ties sinagogomis ir Laisvės gatvėje – būdavę prekiaujama arkliais, karvėmis, avimis, paršeliais, o aikštėje galėjai nusipirkti grūdų,

Šventadienis miestelio centre prieškario metais

sviesto, sūrių, silkių ir kitų prekių. Čia rinkdavosi įvairūs amatininkai – puodžiai, skardininkai ir kt. Atvažiuodavę ir vertelgų su jūrų kiaulytėmis. Sutikdavai vežimus „baroninių“: Juozapą ir Praną Rukšius nuo Spitrenų, Gaidį iš Puodžių kaimo ir kt. Ir kokių tik riestainių pirkėjams siūlydavo: didelių ir mažų, saldžių ir traškančių...

Atvažiauvusieji arklus tuojau nukinkydavo ir, iškėlę aukštyn ienas bei padavę arkliams maišus šieno, palikę ką nors vežimo saugoti, eidavo pasidairyti po turgų, sužinoti, kas kiek kainuoja.

Čia atvažiuodavo net muilininkas iš Panevėžio muilo fabriko, kaip seni užpalėnai prisimena, „apsmovęs spalvotam kelnėm, in kepuras – kuodas“. Netrukus prasidėdavo įprastinis turgadienio šurmulyš.

– Kam silkių! Kam silkių! – šaukdavo prie statinių, kvėpiančių sūrymu su prieskoniais, stovintys pardavėjai.

Pardavėjai, virtinę riestainių ant iškeltos ienos pakabinę, visa gerkle šaukia:

– Pigių, gardžių barankų!..

– Kam barankų?! Kam triušų?!..

O kitas, dar išradingesnis, praneša:

– Nuo Kauno ligolito, kur kainuoja pusę lito!

Statydavo savo palapines ir vadinamieji „škaplierninkai“. Jie pardavinėdavo rožinius, maldaknyges, šventus paveikslėlius, kryželius ir kitokias katalikui reikalingas prekes. Šalia jų ypač vaikus viliodavo tvarkingai išdėlioti saldainiai, meduoliai, pyragaičiai.

Pardavę savo prekes ir nusipirkę reikalingų daiktų, vyrai mėgdavę užsukti į Birgero restoraną ar Čerškaus vyninę, norėdami pasėdėti kokią valandą, pakalbėti. Moterys čia užeidavusios retai, nebent vyrų prižiūrėti, kad nepasigertų. Bet kur ten pasigers! Jei keturiose ar penkiese ištuštindavo pusbutelį, jausdavosi ir pakankamai

Pašventinus
šv. Florijono
paminklą 1938 m.

sušilę, ir linksmi. Ir senoji Degesių Dagienė mėgdavusi pasėdėti kartu su vyrais.

Moterys tuo tarpu eidavusios iš krautuvės į krautuvę, norėdamos išsirinkti tai skarelę, tai kartūno suknelei... Ir čia buvo deramasi... Nesutarus išeinama iš krautuvės ir vėl grįžtama.

Pavakare vežimų voros traukdavo iš miestelio, vėl keldamos dulkių debesėlius.“

Tačiau svarbiausias Užpalių centro aikštės akcentas – paminklas šventajam Florijonui su užrašu „Šv. Florijonai, gelbėk mus nuo ugnies“.

Neatsitiktinai užpalėnai pasirinko šventąjį Florijoną savo globėju. Mat miestelį daug kartų niokojo gaisrai, po kurių likdavo tik degėsiai ne tik gyvenamųjų namų, bet ir bažnyčios vietoje. Istoriniai šaltiniai mini, kad didelė nelaimė miestelį ištikusi 1783 m.: sudegė ir bažnyčia, ir daugelis žmonių liko be pastogės. Deja, tai nebuvo vienintelis gaisras. Ne kartą Užpaliai degė ir vėliau. Todėl ir kilo gyventojams mintis, jog reikia aikštėje prie bažnyčios pastatyti paminklą šv. Florijonui – ugniagesių globėjui.

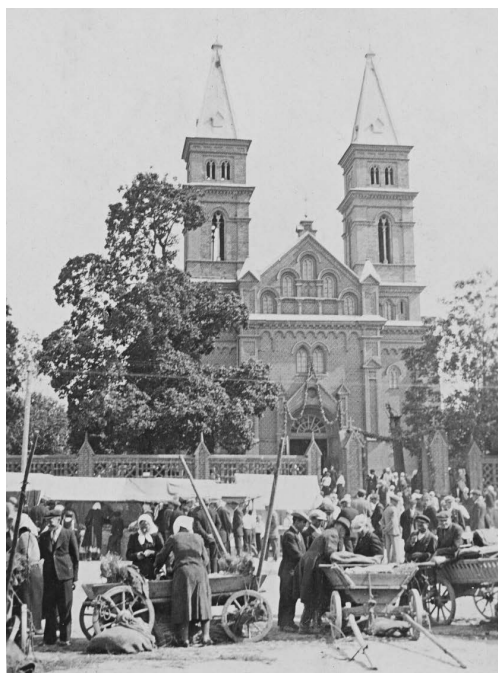
Kada pasirodė minėtas paminklas, šiandien sunku tiksliai pasakyti. Vieni teigia, kad XIX a. pabaigoje, kiti – kad po 1912 m. gaisro...

Įsiklausius į senų žmonių pasakojimus, gal girdėtus dar iš jų senelių, galima susidaryti bent apytikslį šv. Florijono paminklo vaizdą: ant ažuolinio postamento buvusi statula, vaizduojanti kariškio rūbais vilkintį jaunuolį, pilantį iš ąsočio vandenį ant degančio namo.

Amerikoje gyvenęs užpalėnas kun. Feliksas Gureckas savo knygoje „Esame nemarūs“ rašė: „*Apie praeities gaisrus liudija ir medinė šv. Florijono, vandens patrono, statula, vėliau pakeista į cementinį šv. Florijono paminklą.*“

Iš tiesų, kaip teigia Užpalių bažnyčios archyve esanti medžiaga, 1933 m., vadovaujant klebonui kun. A. Pauriui, medinis paminklas pakeistas betoniniu. Vienoje jo pusėje – Kristus, nešantis kryžių, antroje – šv. Florijono – gynėjo nuo ugnies, gaisrų – atvaizdas. Deja, šio paminklo projekto autorius nežinomas.

Ilgus metus stovėjo šis paminklas miestelio aikštėje. Netgi Antrojo pasaulinio karo metais, 1944 m. vasarą, kai traukdamosi vokiečių armija apšaudė ir bombardavo miestelį, kai netoliese aikštėje sprogo aviacinė bomba, paminklas nenukentėjo. Tačiau jo buvimas kai kuriems valdžios atstovams, ypač šeštajame ir ir septintajame dešimtmėčiais, darėsi nepakenčiamas. Dėl to keletą metų ramybės neturėjo tuometinis klebonas kun. Mykolas Mikeliūnas. Utenos rajono komunistų partijos komiteto sekretorė J. Mykolaitienė nepatingėjo atvažiuoti į Užpalius pas kleboną ir pareikšti: „*Nukelkit, kur norit.*“ Pasitarus su bažnyčios komitetu, buvo

Turgus Užpaliuose

parinkta vieta šventoriuje. Tačiau apžiūrėjus paminklą paaiškėjo, kad perkelti neįmanoma, nes jis nulietas iš akmenų ir betono.

Kaip prisimena buvęs Užpalių apylinkės vykdomojo komiteto pirmininkas Petras Žilys, Utenos rajono vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas B. Linartas jam nedavęs ramybės, nuolat skambindavęs telefonu ir reikalavdavęs kuo skubiau nuversti šv. Florijono paminklą. Galų gale telefonu paskambino J. Mykolaitienė ir įsakė: „Siunčiam jums iš MTS traktorių paminklui griauti. Iš apylinkės biudžeto skirk už darbą traktorininkui trisdešimt rublių ir jį apnakvindink!..“

Tai vyko 1963 m. vasarą. Paminklas buvo griauamas ne dieną, bet apyaušriu. Ona Baronienė, tada dirbusi fermoje, ankstų rytą ėjo karvių melžti. Ji prisimena: „Stovėjau ties šventoriaus tvora ir mačiau, kaip trys ar keturi mūsų miestelio vyrai apjuosė paminklą lynu. Traktoriui trūktelėjus, paminklas skilo į tris dalis. Vilko suskaldytą paminklą tiesiog nuo bažnyčios į kitą aikštės pusę...“

Ir šiandien dar gyvi kai kurie tą rytmetį griovusieji paminklą, tik prisipažinti nenori...

Į paminklo griovimo operaciją, kaip pasakojo P. Žilys, atlėkė iš Utenos ir milicijos darbuotojai. Jie akylai sekė, ar nesirenka gyventojai į aikštę... Net Užpalių komunistai savo susirinkime būgštavę, kad griaunant paminklą „nepupty miestelio davatkos...“

Teko girdėti užpalėnų pasakojimų, kad tas pasirengimas griauti šv. Florijono paminklą ne iškart buvo sėkmingas, nes vieną naktį tai pajutę užpalėnai rinkosi budėti, saugoti paminklo, nutempė ir paslėpė lyną, atvežtą paminklui griauti. Bet išsaugoti nepavyko, nes griauta tada, kai žmonės išsiskirstė...

Daug metų prabėgo nuo to 1963 m. vasaros ryto, kai miestelio centre neliko nė žymės čia stovėjusio Užpalių globėjo paminklo. Tik atgimimo dvasia pažadino

Šventinant atstatytą paminklą šventajam Florijonui. V. Juknio nuotraukos

*Liepų sodinimo talka.
Vietoj griuvėsių
įkirkime skverą*

šio paminklo atstatymo idėja, kurią 1991 m. ėmėsi įgyvendinti parapijos klebonas Juozapas Šumskis: miestelio centre, aikštėje, vėl iškilo šv. Florijono atvaizdas. Panevėžiečiai meistras pagal senas fotografijas ir užpalėnų pasakojimus atkūrė paminklą. Atstatytas ir pašventintas paminklas vėl žvelgia prasmingai susikaupęs, lyg rimties ir pasitikėjimo simbolis. O seniūnijos iniciatyva kiekvieną pavasarį čia vyksta ne tik šv. Florijono vardo paminėjimas, bet ir turininga rajono ugniagesių šventė. Vėliau šią tradiciją pasigavo ir kitų rajonų vadovai bei ugniagesiai, kurie pradėjo panašias šventes rengti savo miestuose.

Daug kartų Užpaliai kentėję nuo gaisrų, po Antrojo pasaulinio karo buvo sugriautas miestelio centras. Iki šeštojo dešimtmečio pabaigos dar buvo matyti griuvėsių liekanų. 1967 m. buvo išasfaltuotas miestelio centras ir senosios Užpalių gatvės. Po asfaltu dingo tankų sugadintas akmeninis grindinys. Miestelio centre pastatytas administracinis pastatas, kur įsikūrė ir paštas, greta autobusų stotelė, parduotuvė, ambulatorija, netoliese vaikų lopšelis-darželis, Pilies gatvės gale – naujas mokyklos pastatas.

Miestelio centre užpalėnai be jokio užmokesčio liejo prakaitą tvarkydami griuvėsių liekanas Astiko ir Vytauto gatvių kampe, įrengė skverelį su gėlynu, pasodino liepų, kurios per keletą dešimtmečių suvešėjo. Skvero centre pastatytas akmuo, kuriame iškaltos svarbiausios Užpalių istorijos datos.

Iš miestelio centro pasukime istorine Užpalių Pilies gatve, kuria ypač buvo susidomėjęs profesorius Česlovas Kudaba:

*„Neseniai, važiuodamas link Dusetų, kiek nustebau perskaitęs:
„Pilies gatvė.“*

„Taip, – ne be pasididžiavimo atsiliepė mokykloje, – mes turime Pilies gatvę, mūsų mokykla Pilies gatvėje!“

Turbūt tų nuošaliųjų Užpalių įdomi praeitis, – pamaniau.

Miestelis prigludęs ypatingame gamtos pašalyje – didžiuliam šventosios klonyje. Ypač tą „kloninę“ padėtį gerai pajunti, artėdamas prie jų nuo Sudeikių iš rytų arba nuo Svėdasų iš vakarų. O kai ieškai miestelio iš pietų artėdamas nuo Vyžuonų arba iš šiaurės

nuo Dusetų, turi pravažiuoti miškus, pelkes. Iš visų pusių kas nors miestelį užstoja. Ne veltui spėliojama ir miestelio vardą kilus nuo padėties „už pelkių“ arba „už palių“. Kiti sako, kad vietovė pasivadino Užpalės upelio vardu. Pagaliau šiandien tai nelabai svarbu, nors ambicingi užpalėnai šį tarpusavio ginčą prieš karą sprendė net spaudoje...

Visa ta garsi Užpalių senovė buvo, be abejo, Šeimyniškių kaimo apylinkėse esančiame piliakalnyje. Ispūdingas piliakalnis įrengtas dviejų didžiulių raguų atribotame šlaito iškyšulyje. Padaryta perkasa, nuo rytinės pusės padarytas priešpilis, sustiprintos prieigos, galbūt net užtventki upokšniai.

Įdomiai, didingai atrodo senieji Užpaliai prie Užpalės upe-lio. Kelias į juos ir į dabartinius naujuosius Užpalius taip ir liko jungtis, lyg ir tiltas tarp bočių Užpalių ir Užpalių ainių su senu Pilies kelio vardu. Reikia saugoti šį labai įdomų ir brangų Užpalių miestelio paminklą – tikrą pilies kelią, išlikusį gyvą per visas penkiolika, jei ne daugiau, kartų.

Dabartiniai Užpaliai irgi žilstančio amžiaus sulaukė.

Miestelis, matyt, išaugo iš dvaro. Tas dvaras, iš pradžių priklausęs Lietuvos didžiojo kunigaikščio stalui, vėliau buvo nuomojamas didikams. Miestelis augo dar esant piliai, antraip, kam kelią tokiu vardu būtų pavadinę. Dar XVII a. minima Užpalių pilis, jos įgula, viršininkas, vėliava.

Miestelis irgi anksti pradėjo rungtis su pilimi. Sakoma, Vytautas suteikęs miesteliui savivaldos teises. 1569 m. minima čia įsteigta seniūnija...

Beveik kiekvienoje Užpalių pirkioje išgirsi ką nors naujo, atrasi artimo, nelaukto. Užpalėnas išdidus, bet nešaltas, turbūt jie, užpalėnai, verti savo gražaus krašto, Šventosios klonio. Jie myli gimąją upę: visi kaimai, kurie tik galėjo, susilipo ne ant šlaito, o prie upės, susistatė čia savo vandens malūnus, lieptus, apsitvėrė kapelius. O nuo viršaus tik gėrėkis jais. Nepamirštamasis Užpalių vaizdas išliko iš praėjusio rudens. Gražūs jie rytą einant nuo Alaušo. Šventoji garavo, ir klonis buvo sklidinasis banguotų kamuolių rūko. Tekanti saulė apšvietė tas gyvas judančias pažemio debesų kaskadas. Iš rūko bažnyčios du bokštai bekyšą...

Savotiškas Užpalių gamtos grožis. Miestelio pakraštį nėra miško, bet gražu ir tiek. Savaip gražu.

Ateityje, formuojant mūsų kraštovaizdį, tvarkant provincijos gyvenvietes, numatyta Užpalius paversti vietinio mikrorajono centru. Miestelis jau dabar gerai atlieka šias funkcijas. Jo padėtis prie Šventosios, senų kelių sankryžoje (čia senas tiltas), jau iš tradicijos vertė nemažos apylinkės gyvenimą į čia gravituoti. Sutvarkius miestelio gatvių grindinį, labai pasikeitė gyvenvietės vaizdas, kažkaip pašviesėjo. Keliaujant čia norisi sustoti, išlipti, pasivaikščioti.

Be abejo, Užpaliuose iškils ne vienas naujas pastatas, atsiras naujovių, bet gera būtų, kad jos nenustelbtų miestelio su gražiu herbu senojo grožio, kad neišnyktų Užpaliuose Pilies gatvė.“

Perspauzdinta iš *Kalba Vilnius*, 1968, Nr. 25.

Pilies gatvės pabaigoje išsikūrė Užpalių gimnazija.

Pilies gatvės gale yra miestelio dalis, kuri užpalėnų vadinama Čiupna. Apie tai, kokia buvo prieškarinė ir tarpukario Čiupna bei jos gyventojai, pasakoja Jūra Šlepetienė:

„Čiupna (pavadinimas kilęs nuo buvusio dvaro karčiamos pavadinimo) – tai kelių Alaūšas–Dusetos sankryža. Jai priklauso dalis Užbažnyčios (Pilies gatvė) ir Baudžiaivos gatvė.

Mano tėvų jaunystėje buvusi mėgiamiausia jaunimo susibūrimo vieta. Vasaros vakarais susirinkę vyrai kai užtraukdavo dainą, tai net visa apylinkė skambėdavo. Man augant, apylinkės vaikai čia rinkdavosi žiemos vakarais. Su rogutėmis arba mano tėvų važeliu važinėdavomės nuo Dusetų kelio ir Užbažnyčios „kalnų“.

Pavasariais, polaidžio metu, Alaūšo keliu ir Baudžiaivos gatve bėgdavo gilus ir sraunus upelis, per kurį galima buvo pereiti netoli mokyklos (dvaro rūmų) P. Vaškelių laikinai pastatomu lieptu. Dabar kelias pakeltas, todėl nei upelio, nei „kalnų“ nebėra.

Čiupnos gyventojai žemės turėjo nedaug, dažniausiai tik daržus prie namų, papildomai vertėsi amatais. Daugelis namų buvo dviejų galų, plūkta asla, dengti šiaudais. Tėvai pasakojo, kad seniau gyventojai žiemos metu beveik nesirūpino paršais. Jie vaikščiodavę palaidi, misdavo šiukšlynuose ir buvo vadinami žiemkenčiais.

Kelių sankryžoje, dešinėje Alaūšo kelio pusėje stovi M. Leikos namas (buvęs vaikų darželis). Viename šio namo gale gyveno didelė siuvėjo Sakalausko šeima. Augo septyni vaikai. Čia rinkdavosi jaunimas. Vyriausieji vaikai – sūnus Antanas ir dukra Verutė – buvo geri siuvėjai (mirę). Kiti vaikai su motina iš Užpalių išvažiavę.

Kairėje Alaūšo kelio pusėje, priešais Leikos namą, stovėjo senas žydės Iršienės namas, kuris iki šių dienų neišliko. Ji turėjo sūnų. Žmonės kalbėjo, kad susidorojimo su žydais metu sūnus (buvęs komjaunuolis) buvo Kirvelio pirtyje žiauriai nukankintas ir upės pakrantės smėlyje pakastas. Tuo laikotarpiu turtingų žydų šeimos nakties metu prie rusų kapinių buvo sušaudomos ir bulviaduobėse užkasamos, o turtas pasisavinamas. Mes, vaikai, tas vietas atrasdavom ir gerai žinojom. Pati Iršienė su kitais Užpalių žydais buvo sušaudyta Rašėje.

Pas Iršienę gyveno vyresnio amžiaus moteris, vadinama Barbora. Sekmadieniais ji ateidavo į bažnyčią apsirengusi juodais vienuolės rūbais. Pamaldų metu, per pakylėjimą, kai tik klapčiukai suskambindavo varpeliais, ji kelis kartus sukosėjusi išeidavo iš bažnyčios. Moteris aiškindavo, kad kunigas ne taip pamaldas laikęs, o žmonės juokaudavo, kad jai tuo metu kipšiukai pasirodo. Mano motiną įkalbinėdavo, kad sūnų Julijų perkrikštytų ir jis būsiąs „išganytojas“. Mūsų „išganytojas“ buvo taip išsigandęs, kad pamatęs ją ateinant išbėgdavo iš namų.

Alaūšo kryptimi, už Iršienės namo, buvo našlės Skvarčinskienės namas. Čia ji gyveno su sūnaus Antano šeima. Po karo senutė gyveno Utenoje pas dukrą Elžbutę, ten ir mirė. A. Skvarčinskas dirbo malūne, vėliau vėlė milus namuose. Žmona buvo siuvėja.

Augo 3 vaikai. Pardavę namus Didžiokams, išsikėlė gyventi į Uteną. Sūnus Benjaminas su šeima gyvena Utenoje, dukros – Vilma ir Antanina – Vilniuje. Tėvai mirę.

Už Skvarčinskių gyveno našlė Abelinskienė su dviem sūnumis. Ji buvo gera audeėja. Vyriausias sūnus Juozas žuvo kare. Jaunesniajam sūnui Jonui mirus, motina pardavė namus Mikulėnams ir išsikėlė į Kauną pas seserį. Abi dirbo Kauno arkikatedroje bazilikoje.

Dusetų kryptimi, už Iršienės namo, gyveno gyvanašlė siuvėja M. Čeponienė su dukra Elvyra ir tetute Uršule. Namą pirkė iš Gaidžio. Prieš tai jos gyveno Užbažnyčioje (Pilies g.) tetulės Uršulės namelyje, kuris dabar priklauso Urbanavičiams. Čeponienės namas buvo bene gražiausias visoje Čiupnoje, dideliais langais, apkaltas lentomis, nudažytas raudonai. Ne tik namas, bet ir dukra buvo gražiausia, turėjo mėlynas akis ir storas geltonas kasas. Motina sakydavo, kad gimdydama ją visą laiką žiūrėjusi į atviruką su gražia mergaitės galvute. Todėl ir gimė graži, į paveikslėlį panaši dukrytė. Labai gaila, kad užpalietėms nepaliko paveikslėlio, gal kuri nors būtų pagimdžiusi jei ne „Mis Europą“, tai nors „Mis Lietuvą“.

Po karo Čeponienė, vadinama Murka, gyveno su partiniu darbuotoju B. Ilčiuku, pravardžiuojamu bulium. Motina, pardačius kolūkiui namą, persikėlė į Antālieptę ir dabar ten tebegyvena. Tetulė Uršulė gyveno Vilniuje pas Elvyrą. Visų jų jau nebėra tarp gyvųjų.

Kiek toliau, maždaug už 300 metrų nuo Dusetų ir tiek pat nuo Alaušo vieškelių, buvo ūkininko A. Tarvydo vienkiemis. A. Tarvydas buvo tarnautojas, o žmona dirbo ūkyje. Žemės turėjo nedaug, tik 15 ha, tačiau sakydavo, kad ji bus labai brangi, kai Užpaliai plėsis. Gyveno pasiturinčiai, nors skolą bankui baigė išmokėti tik prieš prasidedant karui. Turėjo arklinę kertamąją, grėbiamąją ir kuliamąją mašinas. Laikė kontroliuojamos Lietuvos žaliųjų karvių veislės galvijų, bulių ir Lietuvos žemės ūkio rūmų duotą hanoveronų veislės eržilą, kurį traukdami rusų kareiviai išsivarė. Trobesiai buvo geri, toarto ir svirno raudonų čerpių stogai švietė iš tolo. Tai vienintelis iki Šeimyniškių ir Miškinių kaimų išlikęs vienkiemis. Likęs gyvenamasis namas, svirnas, sodas, senos eglės ir liepos. Čia augo keturi vaikai. Tėvai, sūnūs Vytautas, Julius ir dukra Irena mirę, o dukra Jūra su šeima gyvena Vilniuje.

Priešais Čeponienės namą, kitoje Dusetų kelio pusėje, gyveno Velučių šeima. Sūnus Stasys vedė ir išsikėlė į vienkiemį, posūnis J. Sunklodus greta pasistatė gražų didelį namą, o dukra Veronika ištekėjo už kavolio (kalvio) Vrubliausko ir pasiliko gyventi tėvų namuose. Vrubliauskas jaunas mirė. Našlė, likusi su dviem vaikais, gyveno vargingai. Viename namo gale buvo gryčia (gyvenamoji patalpa) su moline asla, antrame – tvartelis. Motina – garsi mezgėja. Prieš didžiausias bažnytines šventes kaimynėms girdavosi, jog taip susitvarkiusi, kad net palovius iššlavusi. Gyveno su sūnaus Broniaus šeima. Sūnus labai nagingas, visus darbus išmanė. O namą taip sutvarkė, kad ir dabar net su gonkais stovi. Dukra Irena ištekėjo, kaip žmonės sako, į gerą šeimą pateko. Motina ir sūnus mirę.

J. Sunklodo šeimoje augo dvi dukros. Vyresnioji Bronė buvo ištekėjusi už kaimyno J. Abelinsko. Jaunesnioji dukra, Stasela vadinama, ištekėjo už kaimyno siuvėjo A. Sakalausko. Buvo pagarsėjusi liežuvautoja, visi jai užkliūdavo, nors pati dorovingumu nepasižymėjo. Gyveno miestelyje nuosavuose namuose.

Už Vrubliauskų kalvės (dabar jos jau nebėra) gyveno našlė Svilienė su dviem sūnumis. Gyveno vargingai. Namas nuo perkūnijos sudegė, reikėjo atstatyti. Vyriaus-

sias sūnus Juozas buvo išvežtas į Vokietiją talkininkauti reicho karo pramonei. Po karo grįždamas namo žuvo. Motina važinėdavo į Bauskę, atveždavo medžiagų, čia jas perpardavinėdavo ir taip užsidirbdavo pinigų. Juos slėpdavo krosnyje. Kartą marti, to nežinodama, užkūrė krosnį ir santaupos sudegė. Jaunesnysis sūnus Ladzius buvo geras stalius. Visi mirė.

Paskutinis namas prie Užpalių miestelio ribos priklauso kavolio D. Vilučio šeimai. Gyveno vargingai. Senojo namo viename gale buvo kalvė, antrame – gryčia su plūkta molio asla ir dideliu duonkepiu pečiuom. Čia stovėjo dvi lovos, stalas ir pasieniais suolai. Sudegus senajam namui, pasistatė naują, gražų, su gonkais. Augo penki vaikai. Tėvas buvo labai piktas ir nervingas. Išgėręs mušdavo žmoną, keikdavo vaikus. Vyriausia dukra Aldona gyvena Kėdāiniuose, Laima, Audronė ir Vytautas – Vilniuje, o Algirdas, kelis sykius vedęs ir išsiskyręs, gyveno Užpaliuose. Motina kiek galėdama juo rūpinosi, vogčiomis nešdavo jam maisto, duodavo pinigų. Tėvui tai nepatiko ir ją išvijojė iš namų. Tėvai ir sūnus Algirdas mirė.

Už Velučių namo stovėjo didelė iš molio ir šiaudų krėsta Kirvelio jauja. Jai apgriuvus, toje vietoje Velutis buvo įsirengęs tvartelį.

Baudžiavos gatvės dešinėje pusėje, už Sunklodų namo, buvo senas batsiuvio Kaušylos namas. Pats Kaušyla buvo invalidas, negirdėjo viena ausim, nematė viena akim, sunkiai valdė ranką, o koja per kelį buvo pritraukta. Vaikščiojo su lazda. Vadino jį laisvamaniu. Buvo labai apsiskaitęs, gaudavo įvairių laikraščių ir knygelių. Apylinkės vyrai čia rinkdavosi „papolitikuoti“. Žmona po jo mirties labai skurdžiai gyveno, buvo labai šykšti, visko sau gailėjo. Vaikų neturėjo. Po jos mirties namą paveldėjo Saladžiai.

Nuo sankryžos, Baudžiavos gatvės kairėje pusėje, tebestovi aptinkuotas baltas nedidelis namelis. Jame gyveno siuvėja, kurią visi vadino Barbutė. Ištekėjo už B. Rudminos. Turėjo dukrą. Pats Rudmina buvo geras, paslaugus ir darbštus žmogus, tik visa bėda, kad rankos drebėjo. Žinoma, išgėrus stikliuką, praeidavo. Mirus tėvams, dukra namą pardavė ir iš Užpalių išvažiavo.

Šalia Barbutės namo, prie dabartinės naujosios vidurinės mokyklos, stovėjo senovinis, didelis dviejų galų namas, vadinamas Pajedaitės namu. Anksčiau jis priklausė B. Tarvydui. Šio namo kieme, prie kelio, stovėjo aukštas medinis kryžius. Pastačius mokyklą, namą ir kryžių nugriovė.

Baudžiavos gatvės dešinėje pusėje už Kaušylos stovintis namas priklausė buvusio ūkininko A. Vaškeliui našlei. Dukra Adelė, ištekėjusi už kaimyno A. Tarvydo, išsikėlė gyventi į vienkiemį, o sūnus Pranas, vadinamas „Zemsku“, su šeima liko gyventi tėvų namuose. P. Vaškelis buvo geras stalius, o jo žmona – garsi mezgėja ir giesmininkė. Mirus tėvams, namus nupirko kolūkis. Buvo dvi dukros; vyriausia dukra Palmira su šeima gyvena Vilkaviškyje, jaunesnioji Elvyra gyveno Vilniuje.

Kitas namas priklausė ūkininkei senutei Sakalnikienei. Vaikų neturėjo, gyveno su giminaičiu A. Kirveliu. Namas didelis, tai ir gyventojų buvo daug ir įvairių. Kiemas buvo didelis ir labai judrus. Per jį važiuodavo Šeimyniškių, Degėsių ir kitų kaimų gyventojai. Kieme, prie kelio ir dabar tebestovi cementinis kryžius. Per Devintines prie jo buvo atliekamos atitinkamos bažnytinės apeigos. Mirus senutei, namas atiteko giminaičiui. Tarpukario ir pokario metais čia buvo prisiglaudę įvairių klajoklių ir benamių, kurie šeiminkavo kaip norėjo ir kaip sugebėjo. Sukūreno tvartą ir klojimą. Pats šeiminkas glaudėsi virtuvėje, buvo apsileidęs, gyveno skurdžiai, namą nežiūrėjo.

Užpalių šaulių namų
statyba 1937 m.
Nuotrauka iš
Mikučionienės archyvo

Šaulių namų statyba.
Nuotrauka iš
R. Tumėno archyvo

Už Sakalnienės klėties stovėjo senasis siuvėjo A. Polito namas. Viena jo gale gyveno jo šeima, antrame – nuomininkai. Po karo greta senojo namo pasistatė naują. Pusę senojo namo pardavė, kitą pusę – nugriovė. Augo trys vaikai. Sūnus Giedrius mirė vaikystėje, o dukra Jura – nesulaukusi net 50 metų. Jaunesnioji dukra Elenutė, vaikystėje laimingai persirgusi poliomieliu, su šeima gyvena Vilniuje.

Toliau iš eilės esantys namai priklausė ūkininko Donoto Tarvydo šeimai. Prie namų buvo didelis sodas, o kieme iki šių dienų išlikęs gandrulizdis. Čia išaugo dukra Pranciška ir trys sūnūs – Jonas, Antanas ir Juozas. Nuo kitų miestelyje ir apylinkėse gyvenančių Tarvydų juos skirdavo pagal tėvo Donoto vardą. Mirus tėvui dukra emigravo į Braziliją, ten ir mirė. Sūnus Antanas su šeima gyveno anksčiau aprašytame vienkiamyje. Vyriausias sūnus Jonas, paveldėjęs pusę gyvenamojo namo ir didesnę žemės dalį, kartu su senute motina išsikėlė į vienkiamį. Dabar jų vienkiamio vietoje yra buvusi kolūkio žvėrelių ferma. Jų šeimoje augo penkios dukros. Vyriausia dukra Vanda prieš karą pasitraukė iš Lietuvos, dabar gyvena Vilniuje. Genutė buvo paralyžuota, mirė jauna. Birutė ir Elena su šeimomis gyvena Vilniuje, Aldona vasaros metu gyvena Užpaliuose, turi nuosavą namą, žiemą – Vilniuje. Jeigu tik yra Dangus, tai jų motina jo nusipelnė dar gyvendama žemėje. Kantriai, niekam nesiskųsdama sukosi

ji savo rate, prižiūrėdama nuo vaikystės paralyžiuotą dukrą, kelerius metus iš patalo nepakylančią senutę vyro motiną, po to ir patį vyrą. Likimas, žinoma, nepagailėjo ir jos pačios, senatvėje sunkiai susirgo.

Jauniausio sūnaus Juozo šeima liko gyventi tėvų namuose. Juozą karo metu užmušė prie jų klojimo sprogusi bomba. Žmona buvo gera siuvėja. Augo 5 vaikai. Sūnus Vilius ir dukra Janytė mirė būdami vaikais, o sūnus Bronius, vadinamas Chozeinu, nesulaukė ir pensinio amžiaus. Sūnus Rimas (miręs) ir dukra Vilija su šeimomis gyveno Vilniuje. Jų motina (mirusi) vasaros metu gyvendavo Užpaliuose, žiemą – pas dukrą.

Čiupnos gyventojai buvo senbuviai ir dauguma jų, kaip Tarvydai, Skvarčinskai, Vaškėliai arba Sunklodai, Vrubliauskai, Sakalauskai, Abelinskai, turėjo artimesnių ar tolimesnių giminystės ryšių. Iš senbuvų dabar čia niekas nebegyvena.

Maždaug nuo 1930 m. Čiupnoje gimę ir augę vaikai baigė Užpalių vidurinę mokyklą. Dalis jų – E. Čeponytė, B. Tarvydaitė, J. Tarvydaitė, I. Tarvydaitė (mirusi), V. Tarvydaitė, J. Politaitė, L. Velulytė, V. Skvarčinskaitė, A. Skvarčinskaitė, P. Vaškelytė, E. Vaškelytė (mirusi) – baigė aukštuosius mokslus. Iš jų A. Skvarčinskaitėi suteiktas ekonomikos mokslų daktaro laipsnis, J. Tarvydaitėi – habil. gamtos mokslų daktaro laipsnis. P. Vaškelytei už ilgametį gerą pedagoginį darbą suteiktas nusipelnusio mokytojo vardas, o R. Tarvydai (mirus) už ilgametį pedagoginį darbą Vilniaus valstybiniame universitete – profesoriaus vardas.“

Užpalių miestelio istoriniais, ūkio ir kultūros akcentais bene svarbiausia nuo centro nutiesta Vytauto gatvė, kurioje buvo paštas, vaistinė, pieninė, cerkvė, o ties Vytauto ir Baudžiaivos gatvių sankryža ir dabar išlikę dvaro rūmai, šaulių namai. Netoliese – didžiulis malūnas. Dabar paštas įsikūręs miestelio centre dviaukščiame seniūnijos pastate.

Kunigo Zalecko paraginti, Užpalių ūkininkai 1926 m. įkūrė pieno perdirbimo bendrovę, kuriai vadovavo pieno tiekėjų išrinkta valdyba. Daugelį metų jos pirmininkais dirbo Galinių kaimo ūkininkas Povilas Melaikis ir Aukštuolių vienkiemio savininkas Vladas Tamošiūnas.

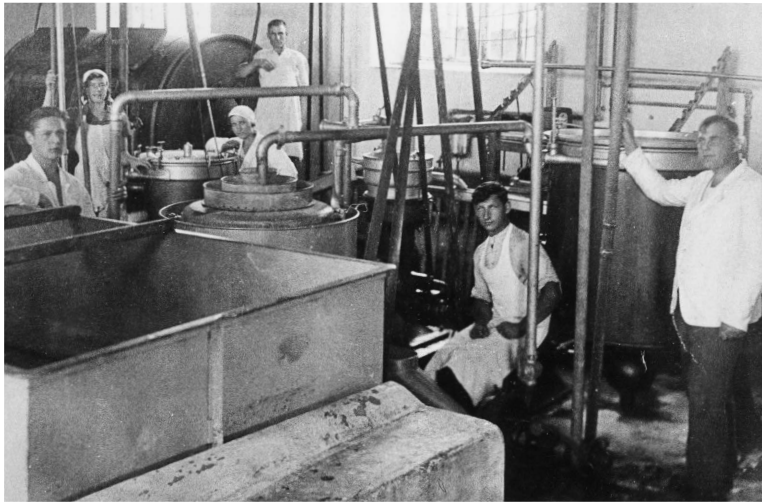
Iš pradžių pieninė buvo įsikūrusi vaistininko J. Seibučio nuomojamame pastate. Mašinas tekdavo sukti rankomis. Buvo įrengtas didelis muštuvas su rankena ir stikliniu langeliu, pro kurį būdavo matyti, kada baigiamas sumušti sviestas.

Pieninės pastatas
prieškario metais

*Užpalių pieninėje
1939 m. Pirmas iš
dešinės valdybos
pirmininkas Šimulaitis*

*Pieninės darbininkai.
Antras iš dešinės sėdi
P. Velutis*

Kai buvo sutarta statyti naują pieninę, kiekvienas pieno tiekėjas išpareigojo statybai parūpinti po 5 kubinius metrus akmenų. Vytauto gatvėje išaugus naujam dviaukščiam pieninės pastatui, buvo nupirktos naujos mašinos, iš Klaipėdos atgabentas garo katilas, kūrenimui pasirinkta durpėmis. Pieninė pradėjo garsėti gera produkcija, užimdavo prizines vietas šalyje. Sviesto būdavo pagaminama po keturias tonas per savaitę. Į Utenos geležinkelio stotį jį pristatydavo arkliais. Vėliau jį imta transportuoti mašinomis tiesiog į Klaipėdą, o iš ten – į Londoną. Užpalių pieninė savo funkcijas atliko ir Lietuvai sunkiais karo bei pokario metais: supirkdavo iš gyventojų piena, gamino gerą sviestą. Prie pieninės tarpukario Lietuvoje buvo ir kiaušinių supirkimo punktas. Supirkėju ilgą laiką dirbo Jonas Lukošius. Jis pasakojo, kad kasdien supirkdavę po keletą ar net keliolika tūkstančių kiaušinių. Kai kurie ūkininkai laikydavę labai daug vištų.

Drauge su supirkėju triūsė pora darbininkių, kurios kiaušinius tuoj pat kraudavo į dėžes – po tūkstantį į kiekvieną. Dėžės būdavo užplombuojamos. Antanas Vilutis, turėjęs porą arklių, supirktą produkciją gabendavo į Panemunėlį. Už 1 kg kiaušinių mokėdavę po 1 litą.

Prieš keletą dešimtmečių Utenoje pastačius pieno perdirbimo fabriką, Užpalių pieninė tapo nebereikalinga – liko tik pieno supirkimo punktas. Pienas buvo vežamas į Uteną. Prasidėjus privatizacijai, pieninės pastatas pateko į privačias rankas, buvo padarytas kapitalinis remontas. Pastatas tapo mažai panašus į ankstesnį. Ketinta įsteigti sūrelių gamyklą, bet iki šiol tas sumanymas neįgyvendintas. Čia įsikūrė medžio apdirbimo įmonė, gaminanti įvairias aukštos kokybės parketlentes, bet užpalėnai skundėsi, kad jos vadovai nekreipia dėmesio į gyventojų nuomonę, kad parketo gamintojai teršia iki tol buvusį gailų, švarų miestelio orą. Pieninė priklausė Užpalių pieno perdirbimo bendrovei. Šiai bendrovei priklausė apie 200 pasiturinčių ūkininkų. 1934 m. Žemės ūkio ir pramonės parodoje Užpalių pieno perdirbimo bendrovė už pagamintą sviestą buvo apdovanota Žemės ūkio rūmų I laipsnio pagyrimo lapu. Ūkininkai, kurie priklausė Lietuvos galvijų auginimo ir kontrolės ratelių sąjungai, mokėdavo metinį 6 Lt nario mokesį. Jų karvės buvo registruotos. Kiekvieną mėnesį kontrolės asistentas atvykdavo į ūkį ir matuodavo iš kiekvienos karvės primelžto pieno riebumą. Kiekvienas ūkininkas pieno riebumui matuoti aparatūrą pagal grafiką perveždavo tolimesniam ūkininkui. Produktyvios karvės ir buliai buvo atrenkami ir parduodami kaip veisliniai.

Nuo miestelio centro, praėję pieninę ir cerkvę, pamatytume buvusio Užpalių dvaro pastatus. Šio dvaro istoriją išsamiai tyrinėjo ir aprašė istorikas Algirdas Antanas Baliulis:

„Nuo XVI a. minimi Užpaliai – tai jau dabartinis Užpalių miestelis ir buvęs dvaras, priklausę Lietuvos didžiajam kunigaikščiui.

1503 m. Žygimantas Senasis Jonui, Mikalojaus sūnui, Radvilai dovanoja Dusetų valdą bei įkeičia Užpalius.

1510 m. gegužės 2 d. Žygimantas Senasis išdavė privilegiją Grigui Stanislovaičiui Astikui, suteikdamas teisę valdyti Užpalių ir Pienionių dvarus. Privilegijoje pažymimi Grigo Astiko nuopelnai valstybei ir jos valdovui Kazimierui, taip pat uoli tarnyba Žygimantui Senajam, sakoma, kad G. Astikas, negailėdamas jėgų ir liedamas kraują už tėvynę, buvo patekęs į priešų (Maskvos didžiojo kunigaikščio) rankas ir ten 9 metus kentė nelaisvėje (į nelaisvę jis buvo patekęs 1500 m. liepos 14 d., iš jos sugrįžo 1509 m.), neišduodamas nei tėvynės, nei valdovo. Už teisę valdyti tuos dvarus G. Astikas suteikė valdovui 2 000 kapų lietuviškų grašių paskolą. Taigi, Užpalius ir Pienionis didysis kunigaikštis įkeitė G. Astikui iki gyvos galvos. O po jo mirties tuos dvarus turėjo teisę valdyti žmona ir vaikai ir savo naudai iš jų rinkti mokesčius bei duokles (pinigais, medumi, šermuonėliais, bebrais). Tačiau, jeigu valdovas tuos dvarus išpirktų (t. y. grąžintų įkeitimo sumą), tada dvarai vis tiek G. Astikui būtų suteikti valdyti iki gyvos galvos, tik mokesčiai ir duoklės eitų valdovui. Privilegijoje pasakyta, kad valdant didžiajam kunigaikščiui Kazimierui, Užpalius ir Pienionis laikė Vilniaus kaštelionas Kristinas Astikas, po jo sūnus, Trakų vaivada Radvila Astikaitis, o paskui šio sūnus, Vilniaus vaivada, kancleris Mikalojus Radvila. Pastarajam buvo davęs valdyti tuos dvarus didysis kunigaikštis Aleksandras irgi už 2 000 kapų grašių, kuriuos Žygimantas Senasis pasižadėjo grąžinti Vilniaus vyskupui Vaitiekui (Radvilai) ir Trakų vaivada (Mikalojui Radvilai).

Tų pačių 1510 m. birželio 20 d. Žygimantas Senasis (už tuos pačius jau minėtus nuopelnus – kraują už tėvynę ir 9 metus nelaisvės) Grigui Astikui Vilniaus pavieto

Utenos valsčiuje davė 70 tarnybų, o Užpalių valsčiuje – du kaimus, vadinamus Klondutiancy ir Pukniancy. Tos valdos buvo duotos nuosavybės teisėmis.

Po Grigo Astiko mirties (po 1519 m. sausio mėn.) Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis 1519 m. kovo mėn. Užpalių ir Pienionių dvarus už tuos 2 000 kapų grašių davė valdyti Stanislovui Grigaičiui Astikui. Šis savo pinigus turėjo susirinkti per 9 metus visus tų dvarų mokesčius imdamas sau, o po 9 metų turėjo įgyti teisę juos valdyti iki gyvos galvos. Tačiau tais pačiais metais jis mirė nepalikdamas įpėdinių, ir valdovas 1519 m. rugsėjo 9 d. privilegija leido Vilniaus vaivadai Mikalojui Mikalojaičiui Radvilai sumokėti našlei 2 000 kapų grašių ir tą sumą susirinkti per 9 metus, o po to valdyti Užpalius ir Pienionis iki mirties jau mokant priklausančius mokesčius į valstybės išdą. Stanislovo Astikaičio broliai Jurgis ir Grigas 1522 m. liepos 31 d. valdovo ir ponų tarybos teisme bylinėjosi su Stanislovo našle Jadvyga dėl brolio palikto turto. Jadvyga pateikė Stanislovo testamentą, kuriame viskas buvo užrašyta jai, tačiau teismas testamentą nepripažino teisėtu, nes žmonai buvo galima užrašyti tik trečdalį turto. Našlei palikta teisė iki mirties gyventi Karmėlavos dvare.

XVI a. pradžioje Užpaliai minimi tik kaip didžiojo kunigaikščio Užnerio dvaras, miestų sąrašė neįrašyti, nors ten yra Ukmergė ir Utena, matyt, tuo metu dar nebuvo didesnės gyvenvietės, tik dvaras. Kaip nustatė S. Aleksandrovičius, miestelis pradedamas minėti 1529 m. A. Miškinio nuomone, Užpalių miestelis, kaip Taurėgnai, Utena ir kiti miestai, įsikūrė atokiau nuo pilies, patogesnėje vietoje, o 1532 m. buvusi pastatyta bažnyčia. Tuo tarpu B. Kviklys rašo, kad Užpalių miestelis – Žygimanto Augusto laikų padaras, susikūręs prie dvaro jau nykstant piliai. 1531 m., kaip ir kiti miestai, jau mokėjęs 10 kapų grašių sidabrinės mokesčio.

1522 m. Užpalių ir Pienionių valdytojais minimi Mikalojaus Radvilos sūnūs Jonas ir Stanislovas. 1522 m. rugpjūčio 3–4 d. tarpininkaujant Žygimantui Senajam Mikalojaus Radvilos našlė Elžbieta su sūnumis – Žemaičių vyskupu Mikalojum, Bielsko seniūnu Jonu ir Užpalių bei Pienionių valdytoju Stanislovu pasidalija turtus. Užpaliai ir Pienionys valdovo buvo įkeisti už 2 000 kapų grašių sumą, tad kiekvienam teko po 500 kapų grašių. Tačiau 1523 m. kovo 1 d. Stanislovas motinai 500 kapų grašių dar nebuvo atidavęs, tad valdovas pakartotinai nurodo tai padaryti, arba motiną pasiųstas dvarionis įvesdins į kurią nors jo valdų dalį. Motinai ir sūnumams nesusitarant dėl turto dalybų, tų pačių metų balandžio 13 d. valdovas liepia Trakų kaštelionui, Gardino seniūnui Jurgiui Mikalojaičiui Radvilai ir žemės maršalui, Naugarduko vaivada Jonui Jonaičiui Zaberezinskiui turtą padalyti į 4 dalis. Negana to, Žemaičių vyskupas Mikalojus Radvila valdovo teisme reikalauja, kad motina jam atiduotų brangenybes, žirgų kaimenes ir kitą turtą, nors pats brolio Jono kaltinamas Užpaliuose padaręs daug žalos ir susirinkęs nemažas pinigų sumas. Valdovas brangenybes palieka našlei, o jos dalį iš įkeitimo sumos už Užpalius ir Pienionis broliai motinai turi sumokėti. Užpalius ir toliau valdė Stanislovas, kuris ir 1528 m. vadinamas Užpalių laikytoju. Tačiau netrukus jis labai supykė valdovą Žygimantą Senąjį, mat Žemaičių vyskupas Mikalojus Radvila jam tekusį Knyšino dvarą mirdamas paliko valdovo sūnui Žygimantui Augustui, o Stanislovo Radvilos tarnai pasiųsto dvarą perimti dvarionio Ivano Kuncevičiaus neįsileido. Žygimantas Senasis, išuėtęs dėl parodytos nepagarbos ir pasipriešinimo, 1530 m. vasario 24 d. parašė Bielsko pavieto bajorams, kad susirinktų ir jėga perimtų Knyšiną, o jeigu kuris nors atvyktų nenorėtų, būsiąs nubaustas ir turės gailėtis iki mirties. Tą pačią dieną valdovas parašė ir Stanislovui Radvilai, kad

nedrįstų priešintis dvarą perduodant Brastos seniūnui Aleksandrui Chodkevičiui, kad už pasipriešinimą atimami jo valdomi Užpalių ir Pienionių dvarai ir perduodami valdovo djakui Maikui Vasiljevičiui, kol bus atiduoti valdyti kam nors kitam. Tačiau 1530 m. gegužės 17 d. valdovas rašo Stanislovui jį vadindamas Užpalių ir Pienionių valdytoju.

Beje, dėl kažkokio neįvardinto Mikalojaus Gimbutaičio dvaro Užpaliuose 1526–1527 m. valdovo ir ponų tarybos teisme bylinėjosi Trakų kaštelionas, Gardino seniūnas Jurgis Radvila su Aleksandru Tarnovskiui. Pastarajam Gimbutaitis dvarą užrašė vietoje 300 kapų grašių, iš jo priteistų Tarnovskiui už dvaro užpuolimą ir dvi brolio ir pusbrolio galvines. Tačiau Gimbutaitis paprašė Jurgio Radvilos, kaip giminaičio, globos, ir tas dvarą Užpaliuose norėjo perimti savo žinion. Valdovas išsiaiškino, kad Užpalių valdytojas Stanislovas Radvila iš Tarnovskio dvarą perpirko, todėl ponų tarybai liepė sukviesti visus tris suinteresuotus asmenis ir bylą išspręsti.

Vis dėlto 1530 m. Užpalių ir Pienionių valsčiai iš Stanislovo Radvilos buvo atimti ir netrukus perduoti valdyti Šimkui Mackevičiui (Mackovičiui). Jis 1532 m. kreipėsi į karalienę Boną, gindamas tų valsčių valdinius, prašydamas, kad jie nebūtu varomi dirbti sunkių darbų Vitebsko pilyje. Kaip liudijanti 1533 m. dvarų revizija, Š. Mackevičiui valdant, dvaro pajamos padvigubėjusios. 1535 m. rugpjūčio 12 d. valdovo buvo liepta Mstislavlio pilies statybos reikalams iš Užpalių ir Pienionių duoti 200 statinių rugių, 30 palčių lašinių, 5 statines žirnių ir 5 statines kruopų. Maisto produktai buvo duodami ir iš Utenos, Vilkmergės, Anykščių ir kitų dvarų. 1536 m. spalio 10 d. valdovo išvykimui buvo liepta duoti pastotes, iš Užpalių ir Pienionių 24 vienkinkius vežimus ir 8 dvikinkius, t. y. iš viso 40 pastočių. Šios ir kitų dvarų pastotės turėjo vykti į Rodūnią, ten pakeisti vilniškes ir važiuoti iki Mastų.

1541 m. liepos 26 d. Žygimantas Augustas atleido Užpalių dvaro valdinius nuo 100 kapų grašių mokėjimo, nes mokesčius buvo neteisėtai, virš nustatytų prievolių, užrašęs Vilniaus vaivadijos dvarų raštininkas Mikalojus Androškevičius (Andruševičius) be didžiojo kunigaikščio sutikimo, beje, su pastaruoju bylinėjosi ir Ukmergės valsčiaus valstiečiai. 1541 m. kovo 30 d. Užpalių valdytoju tebebuvo Šimkus Mackevičius.

1542 m. Užpalių ir Pienionių dvarai, Vilniaus tijūnijos ir pilininko valdos buvo duotos Valkininkų valdytojui Vaitiekui Šimkaičiui Jundilui, nuo 1545 m. iki 1552 m. valdė Povilas Šimkaitis Giedraitis, 1557 m. spalio 9 d. Užpalių valdytoju minimas Vaitiekus Jasienskis, buvęs juo iki 1560 m. rudens. Trūkstant pinigų Livonijos karo reikalams, 1560 m. spalio 3 d. Užpalių, Pienionių ir Obelių dvarai už 7 000 kapų grašių buvo įkeisti Bobruisko seniūnui, Merkinės, Daugų ir Perlojės valdytojui Stanislovui Andriejaičiui Davainai, kuris už tų dvarų pajamas turėjo atsiskaityti, sau pasilikdamas dešimtadalį, kol surinks valdovui paskolintą sumą. 1561 m. balandžio 22 d. tą 7 000 kapų skolos sumą ir dar naujai paimtą 5 000 kapų grašių sumą jau liepta susirinkti iš Bobruisko ir Kobrino pilių valdų. 1563 m. spalio 27 d. S. Davaina dar tebebuvo Užpalių valdytojas, vėliau Užpaliai turbūt buvo įkeisti dar kam nors. 1567–1575 m. Užpalių valdytoju buvo žemės išdininkas Mikalojus Naruševičius, jam 1569 m. vasario 18 d. Užpaliai ir Pienionys buvo duoti valdyti iki gyvos galvos už nuopelnus valstybei, tačiau kaip ir į kitus valdovo dvarus, taip ir į Užpalius bei Pienionis buvo tų pačių metų gruodžio 4 d. raštu siunčiami revizoriai, kad pasižiūrėtų, ką dvaruose galima pagerinti, kad išdas gautų daugiau pajamų. Tik kažin ar išdo pajamos galėjo didėti, kai valdovas visokiems pareigūnams dalijo seniūnijos žemes. Štai 1584 m. kovo 15 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Steponas Batoras, dvarionio

Agišo Sarachozino prašomas, patvirtina teisę valdyti Užpalių valsčiuje 30 apgyvendintų ir 6 tuščius valakus žemės mirusio Agišo brolio Spiridono sūnui Ivanui. Valakus Spiridonui ir Agišui buvo davęs dar Žygimantas Augustas, tačiau neaišku, kurioje vietoje ta žemė buvo, nes nenurodytas vietovės ar dvarelio vardas. 1596 ir 1597 m. valdytoju minimas Mikalojaus Naruševičiaus sūnus Mikalojus (miręs 1603 m.), kuris buvo Užpalių reformatų bažnyčios globėjas. B. Kviklio nuomone, 1611 m. minima reformatų bažnyčia, tikriausiai jie buvo užėmę katalikų bažnyčią, kuri po kiek laiko buvusi grąžinta.

1551 m. Užpaliai, kaip ir kiti prie valdovo dvarų esantys miesteliai – Veliuonà, Vilkijà, Anykščiã, Utena, Vilkmėrgė ir kt. – mokėjo 10 kapų grašių karo reikalams, taigi prilygo vėliau dėl įvairių priežasčių labiau išaugusiems miesteliams.

1569 m. spalio 1 d. Žygimantas Augustas suteikė privilegiją Petruui Ruseckui, paskirdamas amžinai valdyti Užpalių valsčiaus Gaižiūnų ir Gaigalių (Gaigalažencių) kaimus; kaimai buvo paskirti už nuopelnus kare – parodytą narsą šturmuojant priešo tvirtovę J. Chodkevičiaus daliniuose.

J. Ochmanskio nuomone, bažnyčia Užpaliuose buvo pastatyta 1559 m. ir priskirtina prie vidutiniškai aprūpintų turtais.

Iki XVIII a. pabaigos ji buvo Utenos bažnyčios filija. Manoma, kad bažnyčia buvo statyta 1563 m. Utenos bažnyčios 1636 m. vasario 25 d. vizitacijos akte įrašytas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stepono 1584 m. kovo 13 d. raštas LDK medžioklininkui, Užpalių ir Pienionių seniūnui Mikalojui Naruševičiui, kuriame nurodoma kaip ir anksčiau surinkti iš valako po 1 grašį ir atiduoti klebonui Andriui Tomaševičiui, o jeigu kuris nors valako naudotojas nenorėtų mokėti, iš to paimti po 2 grašius.

1577 m. gruodžio 2 d. Užpaliuose buvo paskirta vieta susirinkti kariuomenei prieš žygį į Maskvą.

1589 m. balandžio 23 d. Užpaliai (su miesteliu), kartu su Pienionimis ir Kūpiškiu, buvo duoti valdyti Žemaičių kaštelionui Mikalojui Naruševičiui neatsiskaitant išdui už pajamas. 1596 m. gegužės 25 d. Zigmantas III raštu išdininkui Demetriui Chaleckiui ir instigatoriumi nurodė nereikalauti iš A. Naruševičiaus ir jo motinos 204 kapų ir 52 grašių, nes iš Užpalių, Pienionių ir Kūpiškio mokėti pastočių pinigų jie neturi. 1598 m. liepos 28 d. valdovas suteikė teisę valdyti Užpalius Mikalojaus Naruševičiaus našlei.

Valdovai iš Užpalių dvaro išskirdavo atskirus kaimus ir duodavo valdyti įvairiems asmenims, dažniausiai praradusiems savo dvarus rytinėse Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės provincijose arba už skolas ar kokius nors kitus nuopelnus valstybei. 1602 m. sausio 26 d. A. Kanapickui buvo duoti valdyti 4 kaimai (Samāniai, Vilūčiai, Tarvydžiai, Kišūnai). 1604 m. spalio 30 d. Kristupui Klosovskiui iki gyvos galvos buvo duoti valdyti Balteniškių? (Boltele) ir Debeikių? (Doveikov) kaimai.

1605 m. kovo 3 d. Jurgiui Suliatickiui buvo leista perleisti sūnui Aleksandrui kai kuriuos kaimus Užpalių seniūnijoje (Lėpagiriai, Budrėnai, Jagminavičiai), kuriuos jis buvo gavęs valdyti dar 1596 m. balandžio 23 d. iki gyvos galvos. 1607 m. gegužės 28 d. Užpaliai duodami valdyti Petruui Goraiskiui. 1609 m. gruodžio mėn. 12 d. Minsko sesijos Lietuvos Tribunolo deputatai protestavo prieš valdovo asesorių teismo, panaikinusio Tribunolo sprendimą, veiksmus. Vadovaujami Trakų pakamario kunigaikščio Bogdano Oginskio ir karaliaus dvarionio Arnolfo Wirikovskio, visos riterijos vardu laikė asesorių teismo sprendimą neteisėtu (protestas kilo dėl Eustachijaus Šumlinskio noro išieškoti tam tikrą sumą pinigų iš Užpalių dvaro), sutrypusiu Tribunolo sprendimą. Jie kreipėsi į ponų tarybą

ir valdovą, bet tas karo su Maskva metu išvyko į Smolenską, o į Vilniaus pilies teismo knygas protesto nepavyko įrašyti. Todėl protestas buvo įrašytas į Vilkmėgės pilies teismo aktus 1610 m. vasario 2 d. 1630 m. Užpalių seniūnija (su miesteliu) duodama valdyti valstybės išdininkui Kristupui Naruševičiui, tikriausiai jis mirė tais pačiais 1630 m. Po jo 1637 m. Užpalių laikytoju minimas Stanislovas Naruševičius su žmona Ona (Hanna). Ona Naruševičienė tapo našle 1650 m. Po vyro mirties ėmėsi tvarkyti turto reikalus: perleidžia kelis valakus Jonui Kulminskiui, išnuomoja Užpalių seniūniją su Šventupiu ir kitas valdas jau minėtam Kulminskiui, o 1654 m. nuomą pratęsia dar 3 metams.

Minima, kad vykstant karui su švedais ir rusais, 1656 m. oberšterio Jono Eringio dalinys prie Užpalių sumušė keturis švedų raitelių kornetus, kovėsi prie Vilkmėgės ir Devaltavo, Bīržuose. Tad valdovas 1658 m. kovo 22 d. jį liepė paleisti iš kalėjimo, į kurį buvo pasodintas įtarus bendradarbiavus su priešū, ir leido rinkti savo dalinį bei tarnauti etmono vadovaujamam. Manoma, kad 1657 m. Užpalių miestelį sunaikino švedų kariuomenė. 1662 m. Jonas Kazimieras leido Onai Sapiegaitei Naruševičienei (vyras mirė 1650 m.) perleisti Užpalių seniūnijos valdymą savo sūnui Aleksandruvi Naruševičiui.

Ta proga 1663 m. lapkričio 10 d. buvo surašytas Užpalių seniūnijos inventorius, kuriame išsamiai aprašytas dvaras, miestas ir kaimai.

Aprašant dvarą sakoma, kad atvažiuojant iš miestelio kairėje pusėje – didelis rūmas, kuriame dvi seklyčios su šoninėmis kamaromis, langai su stiklais, viduje buvo krosnys ir suolai. Perėjus per kiemą stovėjo kitas administracijos rūmas, kuriame irgi buvo dvi seklyčios su šoninėmis kamaromis, prie vienos dar buvo alkierius, taip pat kambarėlis prie priemenės. To namo gale stovėjo virtuvė, prie kurios buvo patalpa laikyti daržovėms. Šalia stovėjo trys povalušai, dengti gontais, prie jų – didelis griūvantis iš molio plūktas namas arba rūmas. Prie šio rūmo buvo vartai, virš kurių – mansarda („salka“) be langų. Šalia vartų – sugriūvęs namas, prie jo – iš akmenų mūrytas rūsys, ant jo – daiktų sandėlis („spizarnia“). Už rūsio stovėjo pirtis su priemene ir seklytėle („izdebka“). Už pirties – nauja, aptverta aštriakuoliais, šunidė, joje seklyčia ir priemenė bei virtuvė, šalia – arklidės. Tos šunidės šone, prie upės – bravoras su visais reikalingais įrengimais. Bravore buvo ir patalpa daryti actui bei midui. Toliau einant link palivarko buvo dideli nauji skiedromis dengti vartai, prie jų – arklidės bei daržinė šienui. Perėjus per lauką, prie Šventosios upės buvo palivarkas, kuriame – dvi naujos perstatytos daržinės javams. Kairėje pusėje – tvartai („abaras“), prie upės – du seni svirnai bei klojimas, priešais vartus – kepykla ir sūrinė su pienine.

Pačiame miestelyje buvo Svėdasų gatvė (18 sklypų, tarp kitų miestelėnų joje gyveno malūnininkas ir žydas „arendatorius“), Rinkos gatvė (30 sklypų, čia gyveno ir amatininkų – 3 katiliai, kalvis), Bikuškio gatvė (12 sklypų), Vilniaus gatvė (40 sklypų, čia gyveno ir amatininkų – 2 kalviai, siuvėjas, katilius). Iš viso miestelyje 107 sklypai, tačiau kai kurie neužimti, o kai kurie miestelėnai laikė po kelis sklypus. Be turimų sklypų, miestelėnai dar dirbo valakus (12,25 valako dirbamos žemės, 8,75 valako miško, 102,6 margo žemės). Miestelėnai privalėjo, neskaitant mokamo činšo, už dirbamą valaką žemės 2 kartus per metus važiuoti į pastotes į Vilnių arba į Rygą ar dar toliau, o į trumpesnę kelionę tiek kartų, kiek bus reikalinga dvarui. Pėsti turėjo nešioti laiškus, nors ir toliausiai. O jeigu kuriais nors metais į pastotes nevažiuotų, tada už kiekvieną pastotę turėjo mokėti dvarui po talerį. Tie, kurie neturtingi ir neturėjo arklių, privalėjo eiti į dvarą (kai to reikės) plauti, skalbti, valyti tvenkinių, taisyti tiltų, gaudyti žuvis tvenkiniuose.

Kaimų gyventojai turėjo eiti ir lažą. Pavyzdžiui, Kaimynų kaimo prievolėse pasakyta, kad žiemą ir vasarą už dirbamą valaką turėjo eiti po 3 dienas per savaitę lažą, su kuo (su jaučiais, arkliais ar pėsčiomis) nurodys dvaras. Pagal seną paprotį turėjo važiuoti į dvi pastotes per metus – į Rygą ar kur kitur į tolimą kelią. Jeigu į pastotes važiuoti nereikėtų, turėjo atitinkamai padidinti duoklę (iš kaimo buvo imama statinė grūdų). Be to, iš dūmo turėjo duoti per metus po gaidį, po kapą grybų iš valako, po riešutų pundelį, jeigu jų užaugtų; taip pat turėjo eiti iš eilės sargybą dvare, skubėti į talkas nuimant derlių ar šienaujant, kiek reikės.

Vilniaus vaivadijos dūmų 1690 m. surašymo duomenimis, Užpalių seniūnijoje buvo 250 dūmų, o 1667 m. būta 377 dūmų, seniūniją tebevaldė Aleksandras Naruševičius; nuo seniūnijos atskirtame Mikėnų kaime buvo 9 dūmai (1667 m. buvo 14); dar 5 bajorai – Adomas Komaras, Mykolas Komajkovskis (gal Komajevskis?), Bohdanas Juškevičius, Adomas Kapčius ir Steponas Kozakovskis – valdė 23 dūmus.

1705 m. A. Naruševičius Užpalių seniūniją perleido Kazimierui Dominykui Oginskiui. Perdavimo metu buvo surašytas dvaro inventoriųs. Dvaro pastatai neaprašyti.

1789 m. inventoriuje surašyti ir dvaro valdinių nuostatai. Nurodoma, kad tiek miestelėnai, tiek valstiečiai činšą turi pradėti mokėti dvarui pirmosiomis rudens dienomis ir baigti ne vėliau kaip sausio gale. Činšą ir kitus mokesčius jie turi senu papročiu mokėti gerai apdirbtais linais, tik seniau linų pundelis sverdavęs 30 svarų, o dabar turįs sverti 25 Rygos svarus, už jį būsią skaičiuojama po 8 lenkiškus auksinus. Padūmės mokesį taip pat turi mokėti kiekvienas, tačiau atsižvelgiant į dirbamos žemės kiekį, – turtingesniems turi būti uždedama daugiau, kad tik būtų surinkta konstitucijos (Seimo nutarimo) nustatyta suma. Užpalių seniūnija yra labai plati ir dvaras be pasiuntinių negali apsieiti, todėl šiam reikalui skiriami miestelėnai ir nustatoma, kad kiekvienas raitas arba su lengvu vežimu per metus gali būti pasiūstas 16 kartų. Tuo tarpu visi valstiečiai nuo dūmo per metus kartą turėjo važiuoti į pastotę į Rygą, o jeigu kuriais metais nereikėtų važiuoti – turėjo mokėti po 2 talerius. Nuo pastočių buvo atleisti tik vaitai ir ponas Šadeika. Miestelėnai dar papildomai mokėjo už katilus, grybus ir kt., nuo dūmo susidarydavo po 14 auksinų. 11 baudžiauninkų dūmų turėjo per metus atlikti 7 „gvoltus“ (talkas) ir kas savaitę po 3 dienas eiti į lažą. Kiti, kurie mokėjo činšą („bajorai“), turėjo iš eilės pagal seną paprotį eiti dirbti dvaro laukų, tik vaitai turėjo žiūrėti, kad niekam nebūtų daroma nuolaidų. Kiekvienas činšininkas iš eilės turėjo eiti sargybą dvare. Nuo tos prievolės miestelėnai buvo laisvi, tačiau jie pavasarį turėjo laistyti dvaro daržus, rudenį skinti apynius, nuimti daržoves. Taip pat nurodoma, kad žydai ir maskoliai įprato važinėti po valsčių su įvairiais gėrimais ir supirkinėti linus ir grūdus, be to, ir kaimyniniai dvarai siuntinėja savo supirkėjus, todėl nuskurdinami gyventojai, dvaro administracija turinti žiūrėti, juos čiupti ir konfiskuoti prekes. Be to, Kamajų klebonas įprato prieš Kalėdas važinėti ne vien tik po savo parapiją, bet ir po kitas, ir rinkti linus, dvaro administracija turi to neleisti. Nakties sargyba dėl gaisro pavojaus, dvaro pastatų remontas, malūnų užtvankų pylimas, kelių ir tiltų taisymas, žemės ribų saugojimas turįs vykti senu papročiu, dvaro administracijai prižiūrint. Mokestis už katilus (alui gaminti) esąs nustatytas po 1 auksiną ir 15 grašių iš kiekvieno ūkininko, ir bendra suma sudaranti 724 auksinus 15 grašių, tačiau mokestis esąs uždėtas tiek tiems, kurie katilus turi, tiek neturintiems, todėl reikia atlikti katilų reviziją ir jau minėtą sumą išdalyti tik tiems, kurie katilais naudojami.

Sapiegos savo monografijoje rašo, kad prieš paskutinį valstybės padalijimą mirdamas Aleksandras Sapiega Užpalius, kurie tuo metu duodavo 300 000 auksinų pajamų, paliko sūnui Pranciškui. Tačiau netrukus iš kitų šaltinių sužinosime, kad Užpalius jis nupirko iš Juozapo Poniatovskio. Tuo tarpu P. Sapiega Gardino seime 1793 m. gegužės 1 d. buvo paskirtas Lietuvos kariuomenės artilerijos generolu.

1809 m. Užpalių dvaro, priklausiusio Pranciškui Sapiegai, inventoriuje nurodoma, kad gyvenamasis namas (rūmai) buvo sudegintas žaibo 1804 m. ir esąs iš plytų sumūrytas naujas; jo pagrindinis fasadas atgręžtas į Šventosios pusę. Iš išorės esąs pagražintas piliastrais, karnizais ir kitais mūrinių meno elementais, dengtas čerpėmis, su dviem kaminais, uždengtais skardiniais stogeliais. Abiejuose namo galuose buvo skliautai („szczyty“) su dviem langais. Iš to galima spręsti, kad pastatyta buvo tik centrinė pastato dalis, be flygelių, kurie turbūt buvo sumūryti vėliau, iki 1832 m., nes 1833 m. inventoriuje (surąšytame jau konfiskavus dvarą iš Eustachijaus Sapiegos už dalyvavimą sukilime) pastatas jau laužytos U raidės formos, jis vadinamas valdytojo namu. Iš tiesų jis buvo skirtas ne dvaro savininkui, bet administratoriui gyventi. Dvaro savininkas Užpaliuose negyveno.

Šis gyvenamasis vieno aukšto pastatas buvo statomas 1808 m. ir iki 1809 m. liepos mėn. mūro darbai buvo baigti. Plytos ir čerpės buvo gaminamos statybos vietoje. Tuo metu už jo statybą buvo apmokama mūriniams, mūrijusiems rūšį ir namo sienas, staliui Klizneriui už stogo pastatymą, šaltkalviui Felingui ir stikliui už darbą, krosnininkui už krosnių pastatymą, už baltos spalvos koklius 2 krosnims, pilkos spalvos koklius taip pat 2 krosnims, staliui Blumeriui už 21 lango su langinėmis, durų ir grindų padarymą. Statybos darbams prižiūrėti buvo pasamdytas Budkevičius. Jis turbūt buvo tik prižiūrėtojas, namo projektą tikriausiai pateikė dvaro savininkas ar administratorius.

Be gyvenamojo namo, 1809 m. minimas abaras (dabar vadinamas oficina), statytas iš didelių akmenų, su piliastrais, karnizais, bokšteliais, su dviem butais flygelių galuose. Jis buvo statomas kartu su gyvenamuoju namu ir užbaigtas statyti 1809 m. Kubilius Braukilis darė šio pastato langus ir duris, šaltkalvis Felingas – metalo darbus. 1833 m. šis abaras vadinamas palivarko pastatu, statytu iš akmenų su kalkių skiediniu; jis tokios pat formos, kaip ir valdytojo namas. Pastato galuose buvo 2 butai – kairėje pusėje ekonomo, o dešinėje – palivarko tarnų. Už šių butų buvo tvartas, arklidė ir karietinė.

1809 m. už naujo mūrinio abaro buvo malūnas, statytas iš tašyto medžio, dengtas šiaudais. Konfiskuojant 1832 m. iš E. Sapiegos dvarą, malūno nebebuvo, matyt, dvaro administracija buvo paruošusi naujo malūno projektą ir medžiagą jo statybai, nes naujas mūrinis malūnas buvo pastatytas 1836 m. administruojant J. Ptakui. Tačiau ir tas malūnas, nors ir statytas iš akmenų bei plytų, 1851 m. potvynio buvo sugadintas, vėliau gyventojai išsinešiojo mašinų likučius. Beje, dabar išlikusį malūną 1877 m. atstatė Ukmergės miestietis Anupras Kosarskis. Atstatymas kainavęs daugiau kaip 2 000 rb.

1809 m. minimi ir smulkesni dvaro pastatai: iš akmenų mūrytas bravoras (statytas 1804 m.), klojimas, dar vienas medinis abaras, senas namas, kalkių degimo krosnis, kita krosnis degti plytoms bei čerpėms. Sapiegu valdymo laikotarpiu dar buvo pastatyta mūrinė ledainė (1814 m.), tvartai (1814 ir 1831 m.), sandėlis, 2 klojimai (vienas statytas 1811 m.), buvo iškastas šulinys.

1809 m. Užpalių miestelio vaizdas atsispindi plane, sudarytame Pinsko pavieto kamarninko (matininko) Jono Klimaševskio. Plane parodyta dvi miestelio gatvės, dvarvietė,

Buvę dvaro rūmai

užupio slabada, bažnyčios žemė, žydų kapinės miestelio gale, miestelio žemė. J. Klimaševskis išmatavo dvaro ir miestelio žemę, surašė, kiek kuris gyventojas turi žemės ir kiek už ją moka. Miestelyje, vis dar vadinamame miestu, stovėjo ir du dvarui priklausę namai, be to, buvo 21 sklypininkas (iš jų 11 žydų – 1 kromininkas), vienas sklypas buvo tuščias. Be sklypininkų, miestelio valstiečiai, dirbę valakus, surašyti atskirai (jų buvo 69). Taigi, pačiame miestelyje būta 30 sodybų. Matavimo metu buvo suformuota nauja gatvė su 11 sklypų, kurie dar buvo tušti. Miestelis valdė 76 valakus 15 margų 290 rykščių žemės (sklypininkai – 11 margų 243 rykštes). Miestelio gatvės ir turgavietė (rinka) užėmė 8 margus 56 rykštes. Dvaro pastatai užėmė 13 margų 100 rykščių, dvaro dirbama žemė buvo trijuose laukuose, iš kurių vienas už Šventosios; bendras dvaro sodybos, miestelio gatvių ir dvaro dirbamos žemės plotas – 12 valakų 18 margų ir 84 rykštės.

1831 m. balandžio mėn. Užpaliuose rinkosi Salū ir Svėdasų apylinkių sukilėliai (300 šaulių ir 80 raitininkų), vadovaujami M. Liseckio; ten jau buvo pulkininko F. Grotkovskio dalinys. Tų pačių metų gegužės pabaigoje per Užpalius ne kartą žygiavo S. Radziševskio būrys. Be abejo, prie sukilimo aktyviai prisidėjo ir vietos gyventojai, jie buvo represuojami, į jų vietą atkeliami rusai.

Po 1830–1831 m. sukilimo dvarą konfiskavus ir jį administruojant išdo komisijos skiriamiems pareigūnams, nustatant mokesčius ir prievoles buvo remiamasi jau minėtu 1809 m. inventoriumi bei vėlesniu 1820 m. inventoriumi. 1835 m. buvo konstatuojama, kad dvaro valstiečiai neturtingi ir tik septintadalis jų, nors ir ne iš karto, sumoka činšą. Jie turi tik po porą arklių ir po tiek pat jaučių, mokesčių mokėti neįstengia, įsiskolinę išdui 21 000 sidabro rublių. Valstiečių pastatai ne per geriausi, nemažai tokių, kurie gyvena lūšnose. Vaitai ir miškų sargai moka tik činšą ir jokių kitokių prievolių neatlieka, nevažiuoja net į pastotes į Rygą. Kiti vieną kartą per metus važiuoja į Rygą arba tokį pat atstumą į kitą vietą, arba moka pinigais. 16 dienų per metus dirba darbus dware, 8 kartus važiuoja atvežti malkų ar medžių, iš eilės eina sargybą dware ir iš ten gali būti pasiųsti ką nors nunešti tokį atstumą, kaip į Derečiną. Be to, eina lažą 3 dienas per savaitę, su kinkiniu arba pėsti, 8 dienas per metus eina į talkas.

Tuo tarpu miestelio gyventojai nuo lažo esą atleisti, nevežioja jie ir malkų, bet važiuoja į pastotes į Rygą, gali būti iš eilės siunčiami ką nors nuvežti į Vilnių ar Vilkmergę, taip pat egzekucijai kaimuose. Miestelio moterys pavasarį turinčios laistyti

dvaro kopūstus. Žydai ir kampininkai siuntinėjami į Vilkmergę, laistyti daržų, nuimti daržovių. Iš visko matyti, kad dauguma miestelėnų buvo traktuojami kaip baudžiauninkai ir jų prievolės dvarui, lyginant su XVIII a. pabaiga, tik padidėjo.

Užpaliuose gyveno samdomas gydytojas Florijonas Jankauskas, kurį išlaikė valstiečiai, mokėdami 270 rb algos per metus ir duodami maisto, butą, malkų, sargą, o vaistinei laikyti jam papildomai buvo skiriama 100 rb.

Vis dėlto gyventojai buvo nepatenkinti dvaro administratoriumi J. Ptaku ir 1836–1840 m. laikotarpiu nuolat skundėsi Vilniaus generalgubernatoriui N. Dolgorukovui bei finansų ministrui dėl jiems uždėtų per didelių mokesčių ir prievolių. Be to, buvo nurodoma, kad samdomas gydytojas nenori vykti pas ligonis, todėl reikia ieškoti pašalinių gydytojų ir jiems mokėti. Pasirašiusieji skundus (V. Paškanis, E. Bernotas, F. Gauras ir kt.) buvo areštuojami ir siunčiami į Vilkmergės kalėjimą, tačiau dėl to gyventojai tik dar labiau imdavo bruzdėti.“

Nepriklausomybės metu, kai dvaro pastate jau buvo įsikūrusi mokykla (1921 m.), dokumentuose rašoma, kad pastatas mokyklai nepritaikytas, drėgnas. Čia buvo 4 klasės, direktoriaus butas, virtuvė, raštinė, 2 bibliotekos, 2–3 kabinetai. Klasės pereinamos. Iš to laiko dokumentų nuotrupų galima spręsti, kad grindys lentinės, pastate jau įvesta elektra. Matyti, kad namas buvo apgriautas, apgadintas Pirmojo pasaulinio karo metais. Jam reikėjo rimto remonto. 1920 m., kai pastatas buvo paskirtas mokyklai, jį remontavo mokytojai ir būsimosios mokyklos mokiniių tėvai savo jėgomis ir lėšomis. Vyko nuolatinis susirašinėjimas su Švietimo departamentu dėl mokyklos stogo ir apgriuvusios salės remonto. Sutvarkyta salė buvo naudojama ne tik mokyklos reikalams, bet ir išnuomojama įvairioms organizacijoms vakarams rengti. Ta pati salės patalpa išlikusi iki šiol. Tik iki remonto čia buvo įrengta pakyla – scena. Dabar dalis jos atitverta. Iš salės į kiemą buvo dvejios durys su priebutėliais.

Archyvuose dokumentuose aprašoma ir pastatą supusi teritorija. Įvažiuojant į kiemą, buvę suveriami mediniai vartai. Už kiemo, rytų pusėje, – sodas, daržas, ūkiniai pastatai. Priešais centrinį fasadą augo liepos, buvo gėlynai. To-

Ūkiniai dvaro pastatai tebestovi iki šiol...

tik tušti.

S. Balčiūno nuotrauka

liau, pakalnėje, stovėjo akmeniniai tvartai, malūnas. Dvaro rūmai buvo aptverti – prie mūrinių pamatų buvusios medinės ar metalo pinučių tvoros.

Po 1921 m. priešais fasadą jau buvo gatvė, nutiestas šaligatvis.

Yra išlikę ir didžiuliai, taip pat rusiškos П raidės formos akmeniniai tvartai, statyti 1808 m.

Pasakojama, jog ponas (taip vadino dvaro administratorių) išakęs baudžiauninkams per dvi dienas suvežti tvartų statybai reikalingus akmenis. Tai labai sunki užduotis. Viena diena buvusi graži, dirbti buvę nesunku. Antrą dieną užėjo lietus, pasidarė purvynas. Bet ponas vis tiek liepęs važiuoti į laukus ir rinkti akmenis. Žmonės darė, kaip buvo liepiama. Ponas, vaikštinėdamas aplink akmenų krūvas, pamatęs ant vieno akmens užrašą. Perskaitęs: „Kas rasite šitą akmenį, tai pasiimkite ir pinigus.“ Tučtuojau išakęs pašaukti tuos baudžiauninkus, kurie akmenį atvežė, ir pareikalavęs atiduoti rastus pinigus. Žmoneliai teisinosi jokių pinigų nežiną, nė skaityti nemoką. Tada ponas išakęs juos, kol neatiduos pinigų, plakti rykštėmis. Bet jie ir mušami vis kartoje: „Mes jokių pinigų nežinom... Neradom...“

Šie pastatai dar carinės Rusijos laikais naudoti administracinių įstaigų reikalams. Nepriklausomoje Lietuvoje čia buvo įkurdinta valsčiaus savivaldybė, policijos nuovada, areštinė, tilpo ir pradinė mokykla, buvo mokytojo butas. Fašistinės ir sovietinės okupacijos metais šių pastatų paskirtis mažai tepasikeitė: buvo išikūrusi pradinė mokykla,

Įrašai akmeninėse dvaro ūkinio pastato sienose

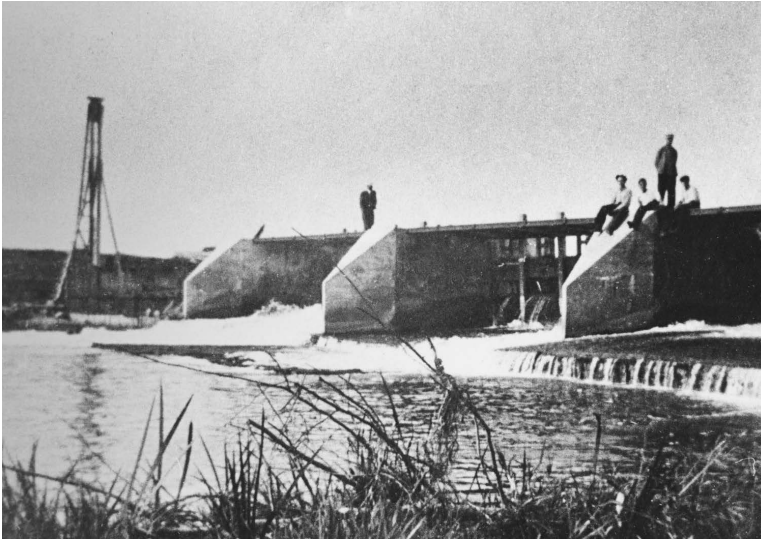

Įrašas Užpalių malūno sienoje

Užpalių dvaro malūnas

*Užtvanka pastatyta
1935 m.*

*Malūno užtvanka
padėjusi Šventosios
vandenį nukreipti
link malūno.
V. Juknio nuotrauka*

*Prie užtvankos ir
naujosios elektrinės*

*Užpalių malūnas buvo vienas didžiausių ir gražiausių vandens malūnų Lietuvoje.
V. Juknio nuotrauka*

keletas vidurinės mokyklos klasių, gyveno mokytojų šeima. Buvo ir vargana mokinių valgyklėlė, senų vadovėlių sandėlis ir kt.

1988 m. šis pastatas perduotas buvusio Užpalių kolūkio žinion.

Bene išpūdingiausias iš dvaro ūkinių pastatų – vandens malūnas, pastatytas 1836 m. senojo medinio malūno vietoje, administruojant dvarą J. Ptakui. Apie 300 metrų į šiaurę nuo malūno ant Šventosios buvo suręsta (1835 m.) medinė užtvanka. Nuo jos atsišakojo baudžiauninkų iškastas, akmenimis grįstais krantais kanalas, kuriuo vanduo atitekėdavo iki malūno pastato. Nedidelė patvanka, reguliuojanti vandens pumpavimą į turbinas, buvo įrengta šiek tiek aukščiau malūno. 1851 m. potvynis apgriovė pastatą, sugadino įrenginius. Neremontuojamas stogas, perdangos supuvo, mašinų likučius, netgi kanalo akmenis išstampė gyventojai. 1876 m. malūną su žemės sklypu įsigijo Ukmergės miestietis Anupras Kasarskis. Užpalių valstiečiai bylinėjosi su juo, nenorėdami, kad jis remontuotų malūną, nes patvenktas Šventosios vanduo vėl užlietų pievas. Vis dėlto Kasarskis malūną ir užtvanką atstatė, sutvarkė kanalą. Kurį laiką malūne šeiminkavęs vokiečių Holcas, o 1922 m. Kasarskio vaikai pastatą su žemės sklypu perleidę prekybos ir pramonės akcinei bendrovei „Mazgas“. Netrukus malūną nusipirko Steponas Pranckevičius.

Malūnas malė ir valcavo grūdus, pjovė ir obliavo lentas, vėlė milus, karšė vilnas, miesteliui tiekė elektros energiją.

Pastatas – kampinio plano, gamybinis korpusas – dviaukštis, su pastoge, išilgine mūro siena ir skersinėmis lentų pertvaromis išdalytas į smulkesnes patalpas. Vakarinė korpuso dalis stovi virš kanalo. Po pirmojo aukšto grindimis buvo dvi turbinos. Pastogėje, skirtoje sandėliavimui, kabojo pakėlimo įrenginio ratas, stovėjo trejeris, piklius. Antrojo aukšto šiaurinėje pastogėje buvo ketverios girkos, pietrytinėje – valcai, centre – kruopernė.

Gyvenamojoje vienaukštėje pastato dalyje patalpos išdėstytos dviem eilėmis. Gamybinį ir gyvenamąjį korpusus jungė priemenė.

Malūnas tiekė miestelio gyventojams įvairias paslaugas iki 1969 m. Pastatas priklausė buitinio gyventojų aptarnavimo kombinatui, paskui perduotas Užpalių

Prie Užpalių malūno
(pirmas iš kairės)
malūno savininkas
S. Pranckevičius

kolūkiui. Pirkti malūną norėjo ne viena organizacija, tačiau kolūkis jo niekam nepardavė. Ūkis žadėjo šį pastatą restauruoti, sutvarkyti aplinką ir įrengti čia poilsio bei pramogų centrą. Buvo žadama, kad malūnas išoriškai liks nepakitęs, o viduje bus išsaugoti buvusios tiesioginės paskirties pėdsakai. Vienintelė galimybė išsaugoti pastatą – jį eksploatuoti. Deja, tai buvo tik tušti pažadai. Šis senas ir etnografiniu požiūriu vertingas statinys jau trejetą dešimtmečių žvalgosi neregėmis langų kiaurymėmis ir laukia, kada ateis prie jo durų tikri šeimininkai.

Užpalių malūnas – vienas gražiausių ir didžiausių vandens malūnų Lietuvoje. Graži ir aplinka. Prie malūno – nemažas, vaizdingas, bet dabar apleistas, uždumblėjęs, žolėmis užaugęs tvenkinys. Iš šiaurės ir vakarų pusės jo krantai apaugę medžiais. Seni žmonės pasakoja, kad tvenkinio dugnas esąs grįstas akmenimis, kad čia atsiveria neužšalantys šaltiniai. Dvaro laikais čia laikydavę statines su sviestu, o prieš karą ir pokario metais storą tvenkinio ledą pjau-davo gabalais ir veždavo rogėmis prie pieninės, kur, apipiltas pjuvenomis, jis išsilaikydavo beveik visą vasarą ir buvo naudojamas šaldymui, nes pieninė gerų šaldymo įrenginių neturėjo.

Tarpukariu Lietuvoje šalia tvenkinio ir kanalo bei Šventosios pakrantėmis einantys takeliai buvo mėgiama užpalėnų pasivaikščiojimo vieta. Pokario metais kanalo ir Šventosios vagos apsuapta pieva išdalyta rėžiais – paversta ganykla, užgriuvo, užžėlė žole buvusieji pasivaikščiojimų takai.

Malūnas ir jo darbininkas J. Didžgalvis su dukra Aldona, vėliau dirbusia mokytoja

*Nuo centro tiesiasi
Astiko (Tilto) gatvė.
S. Balčiūno nuotrauka*

*Tilto gatvėje prieš
Antrąjį pasaulinį karą*

Gana įdomi Astiko gatvės istorija. Ši gatvė nuo centro tiesiasi į vakarus, kur už Šventosios upės išikūrusi Užpalių miestelio dalis. Nors tarybiniais metais buvo gavusi Tilto gatvės vardą, atkūrus nepriklausomybę, vėl pavadinta Astiko gatve, nes šis vardas gana reikšmingas Užpalių istorijai. Nuo XIII a. pabaigos iki 1442 m. Užpalius valdė Kernavės bajoras Lietuvos didžiojo kunigaikščio vietininkas, pilies viršininkas ir laikytojas Kristupas Astikas. Juo labai pasitikėjo Vytautas Didysis. Be to, Astikas buvo vienas žymiausių Švitrigailos ir Žygimanto Kęstutaičio bendražygių, taip pat Salyno (1398), Torunės (1441), Horodlės (1413) susitarimų ir Melno (1422) taikos sutarties, Gardino (1432) sutarties dalyvis.

Prisiminę Užpalių krašto senovę, padavimus, legendas, sustokime ant Šventosios tilto, jungiančio dvi Užpalių miestelio dalis, ir, žvelgdami į nusivirusių, pakrypusių nuo pavasario vandenų galybės pakrantės žilvičių kamienus, žydrus upės vingius, kasmet naujai atkandančius dešiniojo kranto pievos kraštelių, prisiminkime tilto istoriją.

Pasakojama, kad labai senais laikais tiltas per Šventąją buvęs iš ažuolo rąstų, kurių gabalų, pajuodusių, upės vandens nugludintų, kartais iš gelmės ištraukiama

ir dabar... Ir ne dabartinėje tilto vietoje jis buvęs, bet gerokai toliau į pietų pusę, ties Antano Adomaičio daržu (J. Basanavičiaus g. 37).

Dabartinio tilto pirmtakas taip pat buvęs medinis. Nei kas jį statė, nei kada, niekas nebegali pasakyti. Jo paslaptis drauge su mūsų proseneliais ilsisi pušų apgautame kalnely... Seniausieji užpalėnai pasakoja tik apie jo žūtį ir naujojo statybą.

Pirmojo pasaulinio karo pradžioje, rusų armijai traukiantis, prie tilto buvę privežta žibalo, dervos. Buvo palikta ir ketvertas kareivėlių. Užduotis – sudeginti tiltą. Nors vokiečiai juos apšaudė, vienas kareivis buvęs sužeistas, tačiau užduotį rusai įvykdė – tiltas buvo sudegintas.

Tada, jau vokiečiams šeiminkaujant, greitosiomis buvęs surestas mažas tiltelis, bet toks žemas, kad pakilęs upės vanduo dažnai jį apsemdavęs. Todėl buvęs pasamdytas žydas, kuris, kol bus pastatytas naujas tiltas, sekmadieniais ir turgaus dienomis perkeldavęs valtimi žmones iš vieno kranto į kitą.

Medinis tiltas nebepatenkinęs užpalėnų – sumanyta statyti naują. Varžėsi keli statybos rangovai. Sakoma, kad tilto statyba buvusi patikėta Zemčiūgovui, kilusiam kažkur nuo Žaliūšios. Tačiau statyba nebuvo lengva ir labai pelninga, nes upės krantuose – paversmiai, neleidžiantys betonuoti. Iš Kušlių miško privežta daug medžių, atgabenta apie 30 pūdų sverianti „boba“, kurią panaudoję, pritaikę nors ir nesudėtingą techniką, kalė į paversmingą krantą nusmailintus 5–6 metrų ilgio rąstus – medį prie medžio. Paskui juos apliejo cemento mase.

Nepaisant sunkumų, tiltas pastatytas greitai: pradėtas pavasari, o rudenį, spalio ar lapkričio mėnesį, statyba buvo baigta. Tai buvo 1930-ieji – Vytauto Didžiojo metai. Darbo priimti atvažiavo komisija, sudaryta ne tik iš vietinės valdžios atstovų, bet ir iš Kauno inžinierių, ministerijos pareigūnų. Komisijai stebint, ant tilto suvažiavę apie 12 sunkvežimių, pakrautų smėlio. Kalbėta, jog tiltas nuo tokio svorio nusėdęs tik 5 centimetrus.

Tilto statytojai naudojęsi ir vietinių gyventojų paslaugomis. Medžius iš Kušlių miško arkliais vežę ir kitus statybos darbus dirbę A. Vanagas, B. Urbonavičius ir kiti vyrai.

Pastačius tiltą, turėkluose buvo įmontuotos metalinės plokštės, papuoštos Vyčio ženklu ir ažuolo lapais, su užrašu: „Tiltas statytas 1930 – Vytauto Didžiojo metais.“ Pokario metais sovietinei valdžiai šie ženklai ir žodžiai, matyt, labai nepatiko, tad plokštės, nors lengvai ir nepasidavė, apie 1951 m. buvo išplėštos ir kažin kur nudangintos. Taip keletą dešimtmečių ir styrojo ištrupintas betonas, surūdiję varžtai – tarsi negyjančios žaizdos...

Prasidėjus atgimimo sąjūdžiui ir kai kuriems miestelio gyventojams ėmus kelti šį klausimą spaudoje, Utenos rajono partijos komiteto biuras nutarė „atstatyti prie tilto per Šventąją Užpaliuose metalines lentas su užrašu: „Tiltas statytas 1930 – Vytauto Didžiojo metais“, papuošiant lietuvišku Vyčio ženklu ir ažuolo lapais“. Kad sugrįžtų senieji tilto ženklai, daug pastangų įdėjo ir seniūnas V. Jurka.

Atgimimo laikais atstatytas tilto ženklas

*Per senąjį
Šventosios tiltą*

*Naujojo tilto statyba
1930 m.
Nuotrauka iš
R. Tumėno archyvo*

1989 m. vasario 16 d. įvyko naujųjų tilto ženklų šventinimo apeigos, po daugelio okupacijos metų vėl viešai suskambėjo Lietuvos himnas, o kultūros namuose vyko iškilmingas Vasario 16-osios minėjimas.

Miestelio dalis dešiniajame Šventosios krante kažkada buvo vadinama „Slabada“, dabar – Užtilte. Kaip teigia senoliai, XX a. pradžioje Pašvenčio gatvelė, kur buvo Pakšto, Mikučionio, Čėponio ir dar kelios sodybos, turėjo nelabai garbingą vardą ir buvo vadinama Kaliamiesčiu, nes čia gyveno paskalas, gandus nešiojančių moteraičių. Dabar šios gatvelės net nebėra! Vėliau šis vardas buvo prigijęs visai Užtiltei. O tą miestelio dalį už tilto, kur buvo pavasariais užliejamos Motviškės bei Motviškėlės pievos, užpalėnai praminė Klaipeđa, nes pavasariais pievos tyvuliudavo kaip marios. Ir dabar pavasariais čia dar tenka pamatyti plaukiojančių gulbių.

Pasakojama, kad senovėje Užtiltė dar buvo vadinama Liepava, mat čia augo gražus liepynas, nusitęsęs net iki Dvarašilio miško.

Užtiltėje, kur susikerta keliai, vedantys į Svėdasus, Jūžintus, į dešinę atsišakoja Krokulės gatvė, tarybiniais metais turėjusi J. Biliūno vardą. Čia nebuvo daug sodybų, jos priklausė nedideliems ūkininkams. Tik gatvės gale išsiskyrė Galvydžių sodyba su dideliu namu, klojimu, klėtimi. Čia gyveno kardinolo Audrio

*Tiltas per Šventąją
Užpaliuose pastatytas
Vytauto Didžiojo
metais – 1930-aisiais*

*Tilto stiprybės
išbandymai 2011 m.
S. Balčiūno nuotraukos*

Juozo Bačchio motina Galvydaitė, vėliau šiuose namuose įsikūrė Užpalių kolūkio veterinarija, o dabar gyvena Galvydžių giminaičiai.

Krokulės gatvė ne tik užpalėnams svarbi, bet ir daugelis svečių ja pasuka prie Genupio (Lygamiškio) piliakalnio ir prie Krokulės šaltinio – vieno žymiausių Užpalių krašto gamtos ir istorijos paminklų. Štai kaip apie tą šaltinį rašė mokytoja Vanda Kuliešienė:

„Dešinėje Šventosios pusėje, į pietus nuo Lygamiškio piliakalnio, iš nedidelės pakraušėlės veržiasi Krokulės šaltinis, nuo seno net ir tolimose apylinkėse garsinantis Užpalius. Į šią almančių versmelę įstatytas nežinomo meistro iškaldintas dailus akmeninis rentinys; pro jo sienoje iškirstą angelę sruvena vanduo, maitinantis mažą upeliuką, taip pat Krokule vadinamą. Vanduo čia labai tyras, skaidrus, šaltas ir skanus. Sakoma, kad ir Krokulės vardas kilęs nuo žodžių „kriokti“, „krioklys“ ar „krokulys“. Pasak užpalėno archeologo A. Namiko, čia buvusi net pagoniškosios šventovės vieta. Prie pat šaltinėlio, ant smėlėto krantelio, kietaliemenių ažuolų ir klevų pavėsyje, dailioje raudonų plytų mūrinėje koplytėlėje stovi

Užtiltė žiemą prieš
Antrąjį pasaulinį karą

Žydų šventė Užtiltėje

Kristaus statula. Koplytėlė pastatyta 1903 m. kunigų K. Kosminskio ir A. Razmo iniciatyva. Kaip prisimena senieji užpalėnai, ši vieta buvusi aptvėrta tik medine tvorele. 1930 m. klebonas A. Paurys ėmėsi jau šio šimtmečio pradžioje pradėtų tvarkymo darbų – visas šventasis miškelis su šaltiniu buvo aptvėrtas dailia mūro ir metalo tvora.

Ne vienas vyresniosios kartos parapijietis dar mena savo vaikystėje girdėtą tėvų ar senelių pasakojimą, kad čia, prie šaltinio, ganantiems piemenėliams pasirodęs Kristus. Ant akmens, kur Jis stovėjęs, apsuptas spindulių, likęs ženklas – į akmenį įspausta pėda ir įrašas: „O Dieve Pone, atleisk mums.“ Tas akmuo prie koplytėlės tebėra ir dabar.

Nuo seno čia traukdavo pėsčiųjų ir važiuotųjų maldininkų būriai ne tik iš Užpalių, bet ir iš tolimų parapijų, ypač per Šoč. Trejybės atlaidus, švenčiamus pirmąjį sekmadienį po Sekminių. Prieš šventę vietinės Lygamiškio kaimo moterys tvarkydavo Krokulės aplinką: nugrėbdavo vejėle, nušluodavo takelius, vainikais ir gėlių puokštėmis dabindavo Kristaus koplytėlę.

Krokulės gatvė
pavasarijant 1960 m.
S. Balčiūno nuotrauka

Maldininkai į Užpalius pradėdavo rinktis jau atlaidų išvakarėse – šeštadienį.

„Da tik saula teka, a jau na ažutauragnes ūlyčių – Stūglių, Daunorių, Pilkenių, Šėlas – pulkeliai žmanių, daugiausia tai sanesnių moterų ir jaunų mergiočių, traukia Užpalių atlaiduos... Ir mes, vidžiūniškes, prisidedam. Mūsų pulkas vis didėja. Ainam basas... Ir bažnyčiai basas būdavam, autuoa nesnešdavam... Ilgus undarokus paskaiši... Ryšulėlias ar kašeliotės – duonas kumpelis ir kas nebūt porai denų... Paraidavom nama tik nedėlias vakari. Būdama dešimtų metų, jau pradėjau ait ir ašiai su visom...“ – prisimindavo senus laikus netoli Tauragnų gyvenusį Teklė Gri-galiūnaitė-Šapokienė (gim. 1901 m.).

Atvykusieji į atlaidus neieškojo patogumų. Daugelis, atėję pėsčiomis ilgą kelią, džiaugdavosi šeštadienio vakare gavę pernaktoti kur klojime ar pašiūrėje ant senų šiaudų, šieno likučių. Nesilepino ir valgiu. Ką įsidėdavo iš namų, tuo ir tenkindavosi, krautuvėse skanėstų neieškodavo. Nebent susitikę pažįstami vyrai į karčemėlę užsukdavo.

Susirinkę žmonės meldavosi bažnyčioje arba skubėdavo Šventosios pakrantėmis vingiuojančiais takeliais į Krokulę. Daugelis vyresnio amžiaus moterų, meldamos Dievą malonių, eidavo keliais bent trejetą kartų aplink bažnyčią arba Kristaus koplytėlę. Sukalbėję poterių, žmonės pasukdavo prie šaltinio, skaidraus upeliuko vandeniui prausdavosi rankas, veidą, gerdavo. Ne vienas dar į buteliuką pasisėmdavo – namo parsinešdavo... Prie koplytėlės stovėdavo aukų dėžė. Maldininkai, kiekvienas sava intencija, aukodavo pinigų. Pasakojama, jog atsiradęs vienas girtuoklis, kuris pareiškė, kad jis tuos žmonių suaukotus pinigus galys pragerti – Dievo nebijęs. Įkišęs ranką į aukų dėželę ir sugriebęs pilną saują pinigų. Bet tą akimirką Kristaus ranka nutvėrusi vagį. Šis nori ištrūkti, bet

Krokulės gatvė
2010 m.

negali. Ten buvusieji žmonės meldę: „Dieve, paleisk!.. Mes jam dovanojam!..“ Bet Dievo Sūnaus ranka neatsigniauzusi. Tik tada, kai žmonės ėmę maldauti: „Viešpatie, Tu dovanok, ir mes jam dovanojam...“, – įžūlus žmogelis buvęs paleistas.

Kiti pasakoja, kad vienas vyriškis graibęs į šaltinį sumestus centus, bet netrukus jį ištikusi bausmė – buvusi paralyžiuota ranka.

Kun. Feliksas Gureckas, savo vaikystės ir jaunystės metus praleidęs Užpaliuose, o vėliau karo audrų nublokštas į Vakarų, iš ilgo metų nuotolio žvelgdamas į savo tėviškę, rašė: „Kiek kartų ir mano ten būta, kiek kartų poteriauta!.. Ėjau, meldžiausi, prausiausi tuo šventu vandeniu ir grįždavau šventai nusiteikęs, geresnis, doresnis.

Mano tad supratimu, didžiausia ir buvo Krokulės reikšmė, kad ji ugdė žmonių pamaldumą, dorino žmones, šventai juos nuteikė, ne vieną vargę paguodė ir dvasiškai pakėlė. Buvo gal ir pagijimų, bet niekas jų neskelbė... Bet jei ir niekas ten nepagyty nuo kūno žaizdų, Krokulė Užpaliams ir tolimai apylinkei liktų dvasios balzamas, ūkininkų vienodo gyvenimo didelė paguoda...“

Ir vis dėlto, kaip pasakojama, kai buvę maro metai, šių apylinkių gyventojai ėję į Krokulę ir meldę išgelbėjimo nuo baisios Dievo rykštės. Tie, kurie šventoje srovelėje nusiprausę, išlikę sveiki ir gyvi.

Žmonių lūpose dar gyvas ir pasakojimas apie aklą žydę, kuri, nuoširdžiai tikėdama stebuklu, šaltinio vandeniu plovusi akis – ir praregėjusi! Dėkodama Dievui, perėjusi į katalikų tikėjimą.

Nereikia stebėtis, kad ir dabar daugelis miestelio arba apylinkinių kaimų gyventojų vežasi šios versmės vandens į namus, naudoja ir gerti, ir maistui gaminti, tikėdami geromis jo savybėmis.

Gausu būdavo prie Krokulės atlaidų dienomis ir ubagų. Kiekvienas savo giesmę gieda, ir kas ten beatskirs, kas kokiu žo-

džiu Dievulį garbina... Būdavo ir tikrų, dorų ubagų, bet nestigo ir apgavikų. Štai Užpalių miestelio gyventojas Jonas Miškinis (gim. 1904 m.) papasakojo tokį nuotyki: „Aina kunigas par Švintusias tiltų Krakulan. Ubagas, atsukęs vienu koju, praša kunigų atlaikyt mišias, kad to koja pagyту, ir duoda jam litų. Ale kai tik kunigas įsitraukė sava pinigini, narėdamas indėt litų, ubagas tik čiupa tų pinigini – ir upėn!.. Kunigas tik nusijake ir saka: „Matai, neraike ir mišių laikyt – jau sveikas...“

1932 m., kaip tik per Švč. Trejybės atlaidus, Užpalių viršaitis neįsileido Pupų Dėdės (Petro Biržio) koncertuoti į parapijos salę, supykęs už smagius kupletus apie viršaitį. Ką padarysi! Pupų Dėdė, užsikabinęs elgetos krepšį, prisėdęs Krokulėje prie kitų ubagų ir kad užgrojęs, kad užgiedojęs. Priėjęs prie jo klebonas, padavęs penkis sidabrinus litus ir pasakęs: „Greit Pupų Dėdė turės rimtą konkurentą... Groji, dainuoji ne blogiau už jį...“

Krokulę ir jos gamtos prieglobstį netoli Lygamiškio piliakalnio mėgdavo ir dabar tebemėgsta Užpalių jaunimas. Čia ne kartą yra vykę pavasarininkų susirinkimai, kuriuose, viešėdamas tėviškėje, lankydamasis profesorius K. Pakštas, tuometinis Lietuvos ateitininkų federacijos vad. Dabar per kraštiečių susibūrimus netoli Krokulės Užpalių jaunimas surengia gegužines, linksminasi iki paryčių, ir akordeonai, gitaros nutyla kartu su visą naktį budėjusiomis lakštingalomis...“

Čia paminėjome tik dalį seniausių Užpalių gatvių. Kai Užpalių kolūkis užsimojo melioruoti šio krašto pelkes ir laukus, net ant kalvelių buvusios sodybos buvo griauamos, o gyventojai iš savo senų pastatų, klėčių ar naujų baltų plytų statėsi namus miestelyje. Taip atsirado naujos Aukštuolių, Pasalių, Medžiotų, Kranto, Lakštingalų gatvės, išdabintos naujoviškai tvarkoma aplinka, spalvingais gėlynais, kuriuose auga ir atvežtiniai, šiam kraštui nebūdingi augalai.

Nepakartojama, ne tik legendom, romantiškais jaunystės prisiminimais, bet kartais ašarom ir net krauju aplaistyta mūsų nuostabaus Lietuvos kampelio istorija. Bet ji žavi, vilioja ne tik mus, čia basakoję vaikystę praleidusius, pirmąją meilę patyrusius ar visą gyvenimą takus mynusius, bet ir tuos, kuriems Lietuva, kiekvienas jos upelis, takelis per pievą, piliakalnis širdyje uždega tautos dvasios didybę, meilę savo tėvynei. Užpalių krašte užaugę žmonės, čia sugrįžę semiasi gėrio, grožio, taurumo, jausmų, o atvykėliams Užpaliai tampa savu, patraukliu Lietuvos kampeliu.

Užpalių valsčiaus savivalda

Parengė Marija Dovydaitytė

Užpalių valsčiaus taryba. Valsčiaus valdyba – viršaičiai

1918 m. laikinosios Lietuvos vyriausybės atsišaukimu visuose miesteliuose ir bažnytkaimiuose kūrėsi laikini komitetai, kurie turėjo perimti iš besitraukiančių vokiečių turtą. Kaimuose išrinkti atstovai rinko parapinius komitetus. Juose išrinkti atstovai į apskrities įgaliotinių suvažiavimą, kuris įvyko 1918 m. gruodžio mėnesį. Buvo sukurtas apskrities komitetas. Vokiečiai plėšė žmonių turtą ir, negalėdami jo išsivežti, pardavinėjo kitiems. Komitetai draudė žmonėms tą turtą pirkti. Kūrėsi ir bolševikų agentų organizuojami komitetai kovai su tariamais buržuazijos organais. 1918 m. gruodžio 26 d. Ūteną užėmė raudonoji kuopa. Savivaldybių organai pradėjo kurtis tik bolševikams pasitraukus. Pirmasis apskrities seimelio susirinkimas įvyko 1919 m. rugsėjo 2 d. Išrinkta apskrities valdyba: pirmininkas A. Mičelis ir nariai – Domininkas Vaškėlis ir Juozas Gladutis¹.

Apsvarstyta tai, kad rekvizuodama arklius valdžia žmonėms labai mažai mokėjo. Apskrities seimelis 1919 m. spalio 7 d. nutarimu apmokėjo skirtumą tarp rinkos kainos ir valdžios mokamos sumos. Uždraudė pirkti iš vokiečių užgrobtus turtus – tie turtai liko Lietuvoje. Keitėsi valiuta, krito pinigų kursas, savivaldybės darbui trūko lėšų. Ekonominė būklė buvo sunki. Trūko lėšų beturčių gydymui. Trūko ir patyrusių žmonių.

Valsčiaus taryba yra vyriausioji valsčiaus savivaldybės įstaiga, kur sprendžiami visi valsčiaus reikalai, vykdoma nutarimų pildymo priežiūra ir kontrolė, tikrinamas tarnautojų darbas.

Į tarybą yra renkamas vienas žmogus nuo 300 gyventojų. Taryboje turi būti ne mažiau kaip 12 asmenų. Pirmininkas renkamas pirmame posėdyje vieniems metams. Pirmam posėdžiui pirmininkauja amžiumi vyriausias tarybos narys. Taip pat išrenkamas ir pirmininko pavaduotojas – abu slapto balsavimu.

Valsčiaus taryba renka valsčiaus valdybą, nustato veikimo tvarką, mokesčius, algas valdybos nariams. Valsčiaus tarybos posėdžius organizuoja viršaitis – vieną kartą per mėnesį. Posėdis teisėtas, jei dalyvauja ne mažiau kaip pusė narių. Tarybos nariams už posėdžius nemokama.

Tarybos nutarimus patvirtina pirmininkas, sekretorius, valdybos pirmininkas, jo padėjėjas, išdininkas.

Valsčiaus viršaitis ir valdybos nariai renkami trejiems metams. Valsčiaus taryba siūlo į valsčiaus viršaičio postą tris kandidatus; vieną iš jų viršaičiu patvirtina apskrities viršininkas. Valsčiaus taryba nustato viršaičiui algą, kurios negali mažinti 2 metus. Atsisakius iš tarnybos, atleidžia taip pat taryba.

Rinkimai į Užpalių valsčiaus tarybą įvyko 1919 m. gruodžio 28 d. Išrinktas 21 asmuo nuo bendro 6 831 skaičiaus. Nariais tapo: 1. Juozas Gladutis, 27 m., Narvaišių k.; 2. Juozas Dragas, 49 m., Kaniūkų k.; 3. Pranas Sunklodas, 25 m., Antakalnių k.; 4. Pranas Gipiškis, 58 m., Lėlių k.; 5. Jonas Putinas, 26 m., Žeibiš-

¹ LCVA, f. 843, ap. 1, b. 285.

kių k.; 6. Jonas Repšys, 39 m., Kaimynų k.; 7. Pranas Masiulis, 40 m., Kėpių k.; 8. Juozas Juodelė, 44 m., Vilūčių k.; 9. Antanas Repšys, 56 m., Kišūnų k.; 10. Jurgis Stukas, 26 m., Mikėnų k.; 11. Jurgis Braukyla, 41 m., Vešeikių k.; 12. Teofilis Gudelis, 25 m., Ilčiukų k.; 13. Kazys Miškinis, 34 m., Vešeikių k.; 14. Kazys Paršiukas, 35 m., Stasiškių k.; 15. Jonas Paškonis, 50 m., Ubagų k.; 16. Balys Tarvydas, 40 m., Užpalių mstl.; 17. Jonas Gipiškis, 31 m., Užpalių mstl.; 18. Petras Gabė, 40 m., Užpalių mstl.; 19. Pranas Gipiškis, 26 m., Užpalių mstl.; 20. Juozas Seibutis, 40 m., Užpalių mstl.; 21. Kazys Tarvydas, 40 m., Užpalių mstl.²

Nutarta valsčiaus tarybos susirinkimus daryti kiekvieną mėnesį. Valsčiaus tarybos pirmininką rinkti metams. Spręsdavo įvairius klausimus: apie pašalpas, baudas, tarnautojų algas, tautos šventės paminėjimą, įstaigų aprūpinimą kuru (pašto, milicijos), valsčiaus savivaldybei pastočių paskyrimą, mokyklų aprūpinimą inventoriumi, kuru, valsčiaus fondo sudarymą ir kt. Nutarta viršaičiui skirti ne mažiau kaip 500 auksinų, raštvedžiui – ne mažiau kaip 600 auksinų, išdininkui – 125 auksinus, mokyklos tarnui – 200 rusišku rb, raštinės tarnui – 300 rusišku rublių algą per mėnesį. Vėliau šie skaičiai kito – mažėjo. Tarybos susirinkimų nelankantiems nariams bauda – 50 auksinų, išėjusiems nebaigus posėdžio – 25 auksinų. Iš Apskrities tarybos atsiųstas raštas apie Užpalių valsčiui paskirtas rekvizicijas: 8 vienetai – 5 135 rugių, 270 kviečių, 975 avių, 90 žirnių, 360 miežių, 540 mėsos, 47 riebalų, 975 bulvių.

Pirmasis valsčiaus viršaitis buvo Motiejus Namikas (1919 10 16–1920 01 21)³.

Pirmasis valsčiaus tarybos susirinkimas įvyko 1920 sausio 21 d. Dalyvavo visi tarybos nariai – 21 asmuo. Posėdį pradėjo viršaitis Motiejus Namikas. Posėdžiui pirmininkavo amžiumi vyriausias asmuo Pranas Gipiškis, sekretoriavo Juozas Gladutis. Susirinkime balsų dauguma buvo išrinktas tarybos pirmininkas. Juo tapo Balys Tarvydas (15 balsų), pavaduotoju – Juozas Seibutis (10 balsų). Į apskrities tarybą išrinkti Domininkas Vaškėlis (17 balsų) ir Kazys Tarvydas (12 balsų).

Susirinkime išrinkta valsčiaus valdyba: viršaičiu – Juozas Gladutis iš Narvaišių (19 balsų), viršaičio pavaduotoju – Pranas Masiulis iš Kėpių (12 balsų), išdininku – Teofilis Gudelis iš Ilčiukų (11 balsų).

Į revizijos komisiją išrinkti: Pranas Gipiškis iš Užpalių (16 balsų), Kazys Tarvydas iš Užpalių (14 balsų) ir Juozas Dragas iš Kaniūkų (12 balsų).

Valsčiaus valdybos nariams nustatytos algos iki balandžio 1 dienos: viršaičiui 500 auksinų per mėnesį, išdininkui – 125 auksinų per mėnesį, raštininkui – kiek susitarė samdant. Revizijos komisija neapmokama.

Pirmininkas P. Gipiškis (parašas). Sekr. J. Gladutis (parašas)
Viršaitis J. Gladutis (parašas)

Juozas Gladutis viršaičio pareigas
ėjo 1920 01 21–1920 03 13.

² LCVA, f. 843, ap. 1, b. 20.

³ Kada paskirtas – duomenų nerasta.

1920 02 07 susirinkime dalyvavo 17 tarybos narių. Pirmininkavo tarybos pirmininkas Balys Tarvydas. Nagrinėti klausimai: valsčiaus fondo sudarymas, milicijos aprūpinimas kuru ir šviesa, pašto aprūpinimas, pastočių klausimas, valsčių padalinimas į seniūnijas, mokyklos ir raštinės tarnų algos, mokyklų ir raštinių aprūpinimas kuru ir šviesa, Tautos šventės sutikimas, apie mokyklos suolus, dezinfekcinę krosnį, bausmes nesilankantiems į posėdžius.

Nutarta į valsčiaus fondą imti po 2 rusiškus rublius nuo dešimtinės žemės, kurią turėjo prieš išsiskirstant į viensėdžius. Jei turėjo mažiau negu dešimtinę, visai neimti. Iš neužsimokėjusių už 1919 metus imti 1 auksiną ar rusišką rublį už dešimtinę. Milicijai duoti 2 m³ malkų, žibalo – už vasario mėn. 15 svarų, už kovo – 10, už balandžio – 5 svarus. Paštui iki metų pabaigos duoti 2 m³ malkų, 10 svarų/mėn. žibalo. Iš žydų pašto įstaigų palaikymui surinkti 600 rusiškų rublių metams. Pastotes skirti nuo valako 2 kartus dažniau, negu nuo pusės valako; nuo ketvirčio valako 2 kartus rečiau, negu nuo pusės. Buvusias 8 seniūnijas susmulkinti. Seniūnai gali turėti pasiuntinį. Mokyklos tarnui mokėti 200 rb/mėn., raštinės – 300 rb/mėn. Mokyklai skirti 6 m³ malkų, 20 svarų žibalo, raštinei – 2 m³ malkų, 10 svarų žibalo. Vasario 16 dieną nedirbti, uždaryti krautuves ir smukles. Šventės organizavimas pavestas valsčiaus valdybai. Užpalių liaudies mergaičių mokyklos 15 suolų, 1 stalas, 1 lenta ir 1 spinta yra padirbti Užpalių valsčiaus, prie kurių žydai neprisidėjo. Vokiečių okupacijos metu žydų mokytojas su žandarų neteisingai atėmė. Valsčiaus taryba nutarė juos atsiimti ir atiduoti Užpalių dviklasei mokyklai. Dezinfekcinės krosnies dar nenaikinti. Į posėdžius nesilankantiems nariams skirti 25 auksinų baudą.

Pirmininkas B. Tarvydas (pas), sekr. (pas)

Tarybos pirmininkas Balys Tarvydas. Dalyvavo 17 tarybos narių.

Svarstyti klausimai: mėsos rekvizicija, alga seniūnams, žemės nuoma, valsčiaus fondo papildymai, lošiamosios salės suolai, revizijos komisijos pranešimas, išdininko ir valsčiaus valdybos raštininko algų padidinimas.

Būtinios pyliavų normos. Jei neduos maisto produktų, pašaro, rekvizuoti. Seniūnams mokėti algas – 20 rb/mėn. už 1919 metus ir 1920 metų sausį. Be savininko likusią Mikalojaus Paulausko žemę Davainių sodžiuije išnuomoti bežemei Onai Indrulionienei, o ne turinčiam valaką Ciprijonui Paskaniui. Mikalojaus Rutkausko be savininko paliktą žemę išnuomoti Jonui ir Peliksui Sémėnams per pusę. Narvaišių Jurgio Vilbasio paliktą žemę išnuomoti Emilijai Staskanieni. Valsčiaus fondui papildyti be žemės mokesčių, imti iplaukas pirklių, pramonininkų, smuklių, krautuvinių, baudų mokesčius už slaptą degtinės varamą, slaptą pardavinėjimą, už girtuokliavimą, už pareigų nevykdymą, valsčiaus valdybos liudijimus – 3 auksinai už liudijimą, baudas malūnams, lošiamosios salės suolus, kuriuos savo lėšomis padirbo Užpalių pavasarininkų kuopa, gaudama lentų iš Užpalių

valsčiaus. Prašantiems paskolinti, imti po 2 auksinus už suolą ir pusę pelno atiduoti valsčiaus valdybai. Valsčiaus išdininko alga 125 a./mėn., raštininko – 450 a./mėn.

Pirmininkas B. Tarvydas (pas), sekr. (parašas)

1920 03 04 susirinkimas, LCVA, f. 843, ap. 1, b. 21.

Pirmininkavo tarybos pirmininkas Balys Tarvydas. Dalyvavo 16 tarybos narių.

Susirinkime kalbėta apie privalomas grūdų normas. Nustatyta alga viršaičiui M. Namikui – 300 rb/mėn. nuo 1919 10 16 iki 1920 01 01 ir buvusiam raštininkui J. Gladučiu 600 rb/mėn.

Į apylinkės rinkimų komisiją balsų dauguma išrinkti: Domininkas Vanagas, Vilučiu, Pranas Sunkloda, Antakalnio, Kazys Miškinis, Vešeikių, Juozas Juodelė, Vilučiu, Jonas Dulké, Degesiu, Saulius Škliaderis, Užpalių mstl.

Kelių taisymo klausimus turi spręsti kelių komisija: Juozas Gladutis, Jonas Gipiškis, Juozas Juodelė ir Antanas Repšys. Apskričių, miestų ir valsčių tarybos staigių kelio posūkių ir jų įtvarų reikalams ir pagerinimui kasmet skiria 1% savo pajamų. Vieškelius ir paprastus kelius taiso apskrities gyventojai priverstinai. Miško medžiagos gauna iš valdžios ir privačių miškų skolon, vėliau atlyginant per gaunamus savivaldybės mokesčius. Molis, žvyras, smėlis, akmenys ir kita medžiaga imama priverstinai iš valstybinių ir privačių žemių.

Bermontininkų ir lenkų legionierių dvarai ir žemės konfiskuojamos ir negražinamos. Skleisti mokslo žinias žemės ūkio klausimais, platinti literatūrą, rengti paskaitas, bandymus, steigti žemės ūkio mokyklas, kursus, pavyzdinius ūkius, žemės ūkio draugijas, ratelius, pienininkystės, bitininkystės ir kitas bendroves. Patikslinta alga mokyklos tarnaitėi – 100 a./mėn.

Juozas Gladutis griežtai atsisakė viršaičio pareigų. Išrinktas Kazimieras Miškinis iš Vešeikių sodžiaus.

Pirmininkas B. Tarvydas (pas), sekr. P. Gipiškis (pas),

raštv. Mierkis (pas)

Viršaitis J. Gladutis (pas)

1920 03 13 posėdis, LCVA, f. 843, ap. 1, b. 21.

Viršaitis Kazimieras Miškinis 1920 03 13–1920 04 18.

1920 04 08 posėdis. Pirmininkavo tarybos pirmininkas Balys Tarvydas. Susirinkime dalyvavo 17 narių.

Spręsta gautą labdarą (batukus, paltus) išdalinti neturtingiems vaikams. Užpalių paštui skirti pastotes korespondencijai atvežti du kartus savaitėje. Pasams išrašyti pasamdyti raštininkus. Miestelyje ir sodžiuose naktimis eiti sargybas po 2 žmones kasdien. Nusikaltėlius varyti pėsčius, o ne vežioti. Tarybos narių į pastotes nei Užpaliuose,

nei į Uteną nevarinėti. Už naudojimąsi telefonu 60 markių/mėn. tarybos nariai mokėti neišsigali. Patikslinta alga valsčiaus valdybos nariams: viršaičiui 500 a./mėn., išdininkui 200 a./mėn., raštininkui 450 a./mėn.

Išrinkta 7 asmenų švietimo komisija: Domininkas Vaškelis, Juozas Gladutis, Jonas Repšys, Jonas Dulkė, Jeronimas Vaškelis, Kazimieras Tarvydas, Saulius Škliaderis. Nutarė daržą prie mokyklos aptverti valsčiaus fondo lėšomis.

Pirmininkas B. Tarvydas (pas), rašt. Mierkis (pas)

Viršaitis K. Miškinis (pas)

1920 04 18 posėdis. Pirmininkavo Balys Tarvydas. Dalyvavo 15 tarybos narių.

Išrinkti Nasvaičių, Žeibiškių, Antakalnių, Treidžiūnų, Rimiškių, Lėlių, Pladiškių, Nasvaitėlių seniūnai; jų vyresniu paskirtas Pranas Gipiškis iš Lėlių sodžiaus. Nustatyta seniūnams alga 20 a./mėn. Mirus Rapolui Seibūčiui, Ubagų sodžiaus ginčą tarp Prano Seibūčio ir Seibūtienės nutarė spręsti teisme ir sutaikyti. Nubausti Vulf Šur 150 auksinų bauda. Seniūnui Domininkui Tamošiūnui skirti 505 rublių baudą už mėsos sutarties neišpildymą.

Kazimieras Miškinis atsisakė viršaičio pareigų. Kitiems nariams nesutinkant, valsčiaus viršaičiu iki metų galo išrinktas Juozas Gladutis iš Narvaišių sodžiaus.

Pirmininkas B. Tarvydas (pas), sekr. Mierkis (pas)

Viršaitis K. Miškinis (pas)

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 21.

Viršaitis Juozas Gladutis 1920 04 18–1920 11 16.

1920 05 11 posėdis. Pirmininkavo tarybos pirmininkas Balys Tarvydas, sekretoriavo Teopilis Gudelis.

Sudaryta komisija dalinti neturtingiems vaikams pašalpas: Jonas Repšys, Kazimieras Tarvydas, Pranas Masiulis. Kalbėjo apie pastotes, baudų išieškojimą iš Vulf Šur ir Domininko Tamošiūno. Jei nemokės geruoju, baudą padvigubinti ir išreikalauti. Dėl žemės nuomos Nazarovai iš Gaigalių sodžiaus išrinkta komisija: Petras Gabė, Užpalių, Jurgis Stukas, Mikėnų ir valsčiaus viršaitis.

Pirmininkas B. Tarvydas (pas), sekr. T. Gudelis (pas)

Viršaitis J. Gladutis (pas)

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 21.

1920 05 16 susirinkimas. Pirmininkas Balys Tarvydas ir 15 tarybos narių.

Nutarta: Nuo gaisro nukentėjusį Steponą Sakalniką į pastotę nesiųsti. Iš valdiško miško parūpinti malkų valsčiaus raštinei, mo-

kyklai, milicijai 1920–1921 metams 13 m³. O. Bislytės iš Žeibiškių vaiku turi rūpintis pati O. Bislytė, o jas aprūpinti privalo Jonas Namajuška. Iš žydų mėsos duoklei imti kaip nuo 25 valakų. Nubausti Vilučių sodžiaus gyventojus: Joną Galvydį 100 auksinų, Jurgį Vanagą, Antaną Vėbrą ir Antaną Galvydį po 50 auksinų už kelio susiaurinimą. Ištaisyti iki gegužės 23 dienos. Patvirtinti gegužės 11 dienos protokola.

Pirmininkas B. Tarvydas (pas), sekr. T. Gudelis (pas)
Viršaitis J. Gladutis (pas)

1920 06 26 posėdis. Pirmininkavo Balys Tarvydas, sekretoriavo Merkis, dalyvavo 16 narių.

Svarstyta globėjų paskyrimas nepilnamečiui Skrebei iš Likančių: Jonas Skrebė iš Puobedžio vnk., Vincas Kazakevičius iš Padusčio sodž., Dusetų vls., Antanas Paškonis, Antanas Januška, abu iš Likančių sodžiaus, Jonas Masiulis iš Satarečiaus sodžiaus. Motiejaus ir Jurgio Bružų nepasidalinimą trobomis spręsti teisme. Du milicininkus aprūpinti kuru, šviesa, butu ir pašaru vienam arkliui. Nuovados viršininkas tarnauja 3 valsčiams: Užpalių, Vyžuonų ir Daugailių – visų trijų lėšomis ir pašaru 2 arkliais. Pastatyti kryžkelėse stulpelius su lietuviškais užrašais – atsakingas viršaitis ir tarybos pirmininkas. Per Užpalių tiltą važiuoti tik žingine. Už greitą važiavimą bauda 25 a. Keliuos taisyti ne bendrai, bet paskirstyti po atskirą sklypą. Kurie turi tik vieną dešimtinę, nuo kelio taisymo atleidžiami. Tiltus, esančius sodžiaus kelio ribose, taiso visas sodžius.

Pirmininkas B. Tarvydas (pas), sekretorius Merkis (pas)
Viršaitis J. Gladutis (pas)

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 20.

1920 07 24 posėdis. Pirmininkavo Balys Tarvydas.

Svarstyta sodžių ir dvarų žemės paskirstymas į rūšis, Užpaliuose 4 klasių vidurinės mokyklos įsteigimas, kelių komisijos papildymas iki 7 asmenų: Pr. Sunklodus, Pr. Gipiškis, J. Stukas, K. Miškinis, J. Braukyla, K. Paršiukas ir J. Seibutis; apie baudas už neatvykimą į pastotes – 25 a. ir neatleisti. Jei neatvyko ir kitą kartą, baudą padvigubinti – iki 50 a. Išreikalauti sumokėti per 2 savaites. Rūpintis tilto per Ringės upelį Sudeikių kelyje užbaigimu. B. Tarvydas, J. Gipiškis ir P. Gabė turi išsiaiškinti, ar artimieji gyventojai sutiks duoti žemės. Mokyklai duoti butą, kurą, šviesą, žemės ūkio reikalams ir patarnavimus.

Pirmininkas B. Tarvydas (pas), sekretorius Merkis (pas)
Viršaitis J. Gladutis (pas)

1920 08 14 pranešimas visoms savivaldybėms
Perskaitytas pranešimas iš Apskritis tarybos posėdžio.

Imti mokesčius nuo įvažiuojančių į turgų 1 auksiną ar 5 rublius ligoninės naudai. Nuo rugpjūčio 1 dienos už gydymą ligoninėje mokėti 10 a. dienai. Veltui gydomi tik sergą užkrečiamomis ligomis ir neturtingi.

1920 08 27 posėdis. Pirmininkas Balys Tarvydas.

Žemės statistika yra netikslė. Valakas turi 20 dešimtinių, iš jų 15 dešimtinių yra dirbama žemė, 1 dešimtinė pievų, 2 dešimtinės ganyklų ir 2 dešimtinės nedirbamos žemės. Jei valakas didesnis – daugiau aukštesnės rūšies žemės. Už kelio susiaurinimą baustas Jurgis Vanagas kelią sutaisė. A. Vėbrai ir A. Galvydžiui baudos po 50 a. Mokyklų remontui imti nuo III rūšies žemės valako 15 a., IV – 10 a.; nuo mažžemių po 1/2 a. nuo dešimtinės. Mokėti, jei turi daugiau pusės dešimtinės, jei mažiau – nereikia. Įsteigti pradžios mokyklas Kišūnuose, Linskyje, Satarėčiuje, Vaiskūnuose, Toleikiuose. Mokyklas butu ir šviesa aprūpina valsčius, kuru – tėvai. Valsčiaus fondui mokėti po ostrublį vietoje rusiško rublio. Iš neužsimokėjusių už 1920 metus surinkti po 2 a. nuo dešimtinės, vietoje 2 rusiškų rublių. Už nustatyto mokesčio neprisilaikymą Užpalių malūnui bauda 500 a., Vešikių – 1 000 a., Satarečiaus – 200 a. Valsčiaus taryba prašo Intendantūros vasaros laiku atleisti nuo kitų riebalų tiekimo, nes duoda sviesto. Paskirti globėjus Pelagijos Palskienės iš Kustų nepilnamečiams vaikams: 10 metų Rozalijai ir 15 metų Leonui. Paskirti: Aleksas Vėbra iš Trumponių sodž., Kamajų vls., Benediktas Kusta iš Kustų sodž. ir Jonas Palskis iš Puodžių sodž.

Viršaičio alga 550 a. mėn., raštininko 450 a. mėn., išdininko 15 a./už darbo dieną.

Pirmininkas B. Tarvydas (pas), sekr. D. Vaškelis (pas)
Viršaitis J. Gladutis (pas), rašt. Repšys (pas)

1920 09 18 posėdis. Pirmininkavo B. Tarvydas, dalyvavo 17 tarybos narių.

Patikslintos valsčiaus tarnautojų algos: nutarė nuo birželio 18 d. viršaičiui mokėti 550 a./mėn. iki 1921 m. sausio 1 d., raštvedžiui nuo rugsėjo 1 dienos iki 1921 sausio 1 d. – 450 a./mėn., išdininkui – 15 a. už darbo dieną. Išdininkas dirba pagal viršaičio reikalavimą.

Laikraštyje „Vyriausybės žinios“ Nr. 32 pranešta, kad savivaldybės milicininkus aprūpina tik kuru, butu, šviesa ir arkliams pašaru. Todėl nutarė maisto iš valsčiaus lėšų neskirti. Malkų priklausau 2 m³ metams. Susikapoja patys milicininkai.

Į revizijos komisiją išrinktas Jonas Repšys iš Kaimynų sodžiaus. Jei išieškamos baudos, jos turi būti dvigubos.
Samdyti raštinės sargą pavesta valsčiaus valdybai per varžytines.

Pirmininkas B. Tarvydas (pas), rašt. P. Merkis (pas)
Viršaitis J. Gladutis (pas)

1920 11 16 posėdis. Pirmininkavo B. Tarvydas, dalyvavo 12 tarybos narių.

Svarstyta: milicijos vyresniajam sargybiniui duoti žibalo 7 svarus mėnesiui. Aneliją Vėbrienę atleisti nuo pastotės, kol jos vyras pasveiks. Grigalius Gaidukovas raštiškai nepatvirtino, kad savo žemę ir visą turtą palieka broliui Simanui Gaidukovui, todėl ta žemė lieka savivaldybės žinioje. Prie Kamajū vieškelio yra neaptvertas šulinys. Valsčiaus valdyba įpareigoja milicininkus jį aptverti. Ant Šrajerio Mendelio kelio yra pastatyti akmenys, kurie trukdo pravažiuoti. Juos nurinkti paveda Užpalių milicininkams.

Juozas Gladutis atsisako viršaičio pareigų. Balsų dauguma valsčiaus viršaičiu išrenkamas Jonas Repšys iš Kaimynų sodžiaus.

Pirmininkas B. Tarvydas (pas), sekr. T. Gudelis (pas),
rašt. P. Merkis (pas)
Viršaitis J. Repšys (pas)

LCVA, f. 743, ap. 843, b. 20.

Viršaitis Jonas Repšys 1920 11 16–1921 01 12.

1920 12 07 posėdis. Pirmininkavo Balys Tarvydas. Dalyvavo 15 tarybos narių.

Spręsta be savininkų likusią žemę nuomoti bežemiams ir mažžemiams iki 1921 sausio mėnesio. Praną Sruogą atleisti iš pašto igaliojimo pareigų dėl girtuokliavimo ir nesąžiningo darbo (atplėsdavo laiškus). Atleisti nuo pastočių A. Kustą iš Kustų sodžiaus 2 mėnesiams. Užpalių malūno mokestis į valsčiaus fondą 800 a. Aprūpinti policijos nuovadą jai priklausančia dalimi. Nutarta už Onos Repšytės gydymą ir išlaikymą Kauno Raud. Kryžiaus ligoninėje nemokėti, išieškoti iš Prano Repšio, kadangi nuo mažens pas jį gyveno ir dirbo. A. Ošvilos nuo mokesčio savivaldybės reikalams neatleisti, jis gali sumokėti. Vieton atsisakiusio išdininko Teofilio Gudelio išrinktas Jurgis Braukyla. Papildyta revizijos komisija: vienbalsiai išrinkti Juozas Seibutis iš Užpalių m. ir Kazys Miškinis iš Vešeikių sodž.

Priimtas valsčiaus fondas, prisilaikant sodžių žemės paskirstymo į rūšis. Vietoje 200 rusiškų rublių mokėti 133 auksinus.

Už išėjimą nebaigus posėdžio nubausti Juozą Seibutį, Kazimierą Miškinį ir Jurgį Braukylą po 25 auksinus.

Pirmininkas B. Tarvydas (pas), sekr. T. Gudelis (pas)
Viršaitis J. Repšys (pas)

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 20.

Viršaitis Pranas Masiulis 1921 01 12–1921 07 16.

1921 gegužės 9 d. atsakymas į Utenos apskrities valdybos raštą iš 1921 04 19, kad rinkimų komisija išrinkta 1921 m. balandžio 28 d. ir padaryti sąrašai.

Valsčiaus viršaitis Pranas Masiulis, rašt. P. Merkis

1921 gegužės 7 d. dalyvaujant pirmininkui ir 5 komisijos nariams (J. Repšys, B. Tarvydas, K. Tarvydas, J. Gipiškis, J. Juodelė) nutarė: iš Užpalių vls. bendro 6 831 gyventojų skaičiaus į valsčiaus tarybą išrinkti 23 asmenis. Rinkimų k-jos pirmininku išrinko J. Gladutį, pavaduotoju J. Repšį. Nutarė kiekvienam rinkikui padaryti kortelę su sąrašo pažymėjimu.

Komisijos pirmininkas J. Gladutis, sekr. J. Repšys

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 21.

Užpalių valsčiaus naujai išrinkti tarybos nariai:

1. Antanas Miškinis, 2. Juozas Gladutis, 3. Jonas Gipiškis
4. Kazys Tarvydas, 5. Dominykas Vaškėlis, 6. Dominykas Vanagas,
7. Juozas Sirvydis, 8. Povilas Remeikis, 9. Antanas Bružas, 10. Balys Urbonas,
11. Jurgis Pranskūnas, 12. Petras Partinauskas, 13. Kazys Masiulis,
14. Jonas Damauskas, 15. Jonas Gudelis, 16. Ona Vaške-lytė,
17. Grygas Rutkauskas, 18. Chaimas Gringauzas, 19. Joselis Fišeris,
20. Borochas Litt, 21. Jonas Vaitonis, 22. Povilas Meleikis,
23. Jonas Gipiškis.

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 21.

1921 spalio 12 d. raštas Utenos apskr. valdybai.

(Atsako į raštą Nr. 2155 iš 1921 10 02)

Užpalių valdyba išlaiko tokias įstaigas: 1. Valsčiaus valdybos raštinę, 2. Nuovados raštinę, 3. Pašto ir telegrafo įstaigą, 4. Dvi pradinės mokyklas: Užpalių ir Kišūnų. Dar yra pilnai įrengtos mokyklos: Žeibiškių, Abromiškių, Davainių (laukia mokytojo).

Vls. viršaitis J. Gladutis (parašas)

Viršaitis Juozas Gladutis 1921 07 16–1922 08 10.

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 141.

1922 01 07 posėdis. Pirmininkavo Jonas Repšys, dalyvavo 16 tarybos narių, sekretorius D. Vanagas.

Svarstyta valsčiaus pajamų ir išlaidų sąmata 1922 m. Trūkumas iš 1921 m. švietimo reikalams 7 260 a. priskaityti prie 1922 m. sąmatos. Pajamos sudaromos: nuo žemės mokesčio pagal 1920 m. valsčiaus tarybos sudarytas lenteles, pakeistas 1921 m. rugpiūčio 29 d. Dėl rekvizicijų – už žemės rūšies skirtumą moka 1 proc., nuo

patentų savivaldybės reikalams – 20 proc., švietimo, labdarybės ir remonto reikalams – 40 proc. – viso 60 proc.

Pašto įstaigų aprūpinimas butu pavestas valsčiaus butų skyriui. Susirinkimas nebaigtas, nutarta tęsti.

1922 01 09 svarstyta: žemės nuomojimas, kontraktai, nuomos mokestis už nuomojamą žemę, smuklės veikla – neleisti pirkti degtinės išsinešti, atleisti piliečius nuo baudų mokėjimo, aprūpinti žydu mokyklas, pateikti darbo planus.

Nutarta kontraktų, savininkams grįžus, nenaikinti. (Slaptu balsavimu 9 prieš 6.) Jei savininkas grįžta dar nuomos nesumokėjęs, moka grūdais. Jei savininkas negrįžta, už 1921 m. mokėti pinigais 60 a. Pagal įstatus savininkui sumokėjus 2/3 nuomos grūdais, 1/3 mokėti pinigais į valsčiaus valdybos fondą. N. Galberštad prašymas leisti išsinešti iš smuklės degtinės ir leisti atidaryti aludę nepatenkintas (8 prieš 7). Tarybos narių A. Bružo, B. Urbono ir J. Pranskūno pareiškimas parenti vls. gyventojų dirvonuojančią žemę – atmetas (11 prieš 4). Vaiskūnų kaimo gyventojų prašymas atleisti nuo dvigubo baudos mokėjimo už mokesčių 1921 m. pirmą pusmetį nesumokėjimo – patenkintas. Atleisti Praną Indrašių iš Žeibiškių nuo baudos už neatvykimą į pastotę. Aprūpinti žydu mokyklą žibalu, kaip ir kitas mokyklas; remontui skirti 1 755 auksinus. Ūkio k-to prašymas atleisti Užpalių vidurinę mokyklą nuo mokėjimo už salę už valsčiaus salėje suruoštą vakarą 1921 12 26 – nutarta: 50 a. už salę įmokėti į Užpalių mokyklos knygyno kasą.

Visos komisijos privalo pateikti darbo planus ir jų vykdymą į kiekvieno mėnesio pirmą posėdį. Vienbalsiai nutarė protestuoti prieš Vyžuonų bravore degtinės varymą iš grūdų, nes grūdai apskrityje brangūs, o ūkininkų bulvių derlius didelis.

Dauguma balsų nutarta pasirašyti ant protokolo ne tik susirinkimo pirmininkui ir sekretoriui, bet ir įgaliojams tarybos nariams.

Pirmin. J. Repšys (pas), nariai: J. Vaitonis (pas),
A. Bružas (pas), J. Gipiškis (pas), sekr. D. Vanagas (pas)
Vls. viršaitis J. Gladutis (pas)

1922 01 13 posėdis. Pirmininkavo Kazys Tarvydas, dalyvavo 13 tarybos narių.

Svarstyta: nuo ugnies draudimo komisijos užtikrinimas – taryba patvirtino seniūnijų išrinktą nuo ugnies draudimo komisiją. Leido neturtingiesiems pirkti medžius malkoms be varžytinių. Pirmininko perrinkimas atidėtas kitam susirinkimui.

Pirm. K. Tarvydas (pas), nariai: Vaitonis (pas), Bružas (pas),
Gipiškis (pas). Sekr. J. Vaitonis (pas)
Viršaitis J. Gladutis (pas)

1922 01 24 posėdis. Pirmininkavo t. pirm. pavaduotojas Jonas Repšys, sekretoriavo J. Vaitonis.

Svarstyta: aprūpinti biednuomenę miško medžiaga, dėl degtinės pardavinėjimo, apie arklių pasus (4 a.). Valsčiaus tarybos pirmininko rinkimai: slaptu balsavimu Vaitonis gavo 6 balsus, Gudelis – 3 b., Bružas – 1 b., Rutkauskas – 1 b., Repšys – 1 b., Miškinis – 1 b. ir 1 susilaikė.

Tarybos pirmininku išrinktas Jonas Vaitonis, pavaduotoju J. Gudelis. Į revizijos komisiją išrinkti Antanas Laučius ir Karolis Kavolėlis. Kišūnų mokyklai gražinti suolus atsakingi: A. Laučius, P. Remeikis ir D. Vanagas. Kad slapta nebūtų varoma ir pardavinėjama degtinė, yra nuovados viršininkas su štabu – jų pareiga. Didėsnis nuostolis atskiriems piliečiams, o ne valstybei. Atleisti Kosteį Gaigalienei už nesumokėjimą į valsčiaus fondą. Jono Vanago, Juozo Juodelės iš Mikėnų prašymus atleisti nuo baudos – vls. valdybai iširti ir tada spręsti. Milicija privalo atidžiau sekti slaptą degtinės varamą ir pardavinėjimą. Tarybos narius du kartus nebuvus posėdyje pasiųsti ji išrinkusiai kuopai, o ši atsiųs pagal eilę esantį narį. Užpalių pradž. mokyklą aprūpinti malkomis – klausimo sprendimas atidėtas kitam posėdžiui.

Pirmininkas J. Repšys (pas), sekr. J. Vaitonis (pas),
viršaitis J. Gladutis (pas)

1922 02 11 posėdis. Pirmininkavo tarybos pirmininkas J. Vaitonis, dalyvavo 18 narių.

Susirinkimas patvirtino tarybos pirmininko ir jo pavaduotojo išrinkimą. Dėl smuklės veiklos pavesta švietimo komisijai sušaukti meetingą 1922 02 19 (moterų prašymas – uždrausti). Grįžus savininkams, atsiskaityti už žemės nuomą. Valsčiaus laikinoji komisija aprūpina neturtinguosius miško medžiaga; iš vls. tarybos išrinktas Kazys Masiulis. Už neturtingųjų gydymą ligoninėje išrinkta komisija: J. Repšys (8 b.), P. Meleikis (8 b.) ir J. Gudelis (7 b.). Užpalių pradž. mokyklos tėvų komiteto prašymas padidinti kuro normą atmetas. Iširti pil. Povilo Vaičiūno prašymą atleisti nuo baudos. Dėl vėtros padarytų nuostolių atleisti nuo pastočių Šeimyniškių kaimo gyventojus.

Pirmininkas J. Vaitonis (pas), sekretorius B. Urbonas (pas)

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 141.

1922 03 15 posėdis. Tarybos pirmininkas J. Vaitonis, dalyvavo 17 narių.

Svarstyta: Padidinti valsčiaus viršaičiui algą iki 1 100 a. nuo 1922 m. sausio 1 d. Papildyti pajamas iš prekybos ir pramonės įstaigų 20 proc. (iš bendrų pajamų ir papildomojo mokesčio už 1921 ir 1922 m.). Suorganizuoti paskaitas pienininkystės ir gyvulininkystės klausimais. Už apsėtą žemę – atsėti tiek, kiek yra apsėta, o už apartą žemę – sumokėti. Papildomas mokestis nuo prekybos ir pramonės

už 1921 metus 20 proc., už 1922 metus – valsčiaus fondan 20 proc., o švietimui ir labdarai – 40 proc. Raštvedžiui Jonui Urbanavičiui padidinti algą iki 1 000 a. Pritarta Užpalių mokyklos vedėjo prašymui užtaisyti namo skylę ir įrengti dvejus vartus. Užpalių mokyklai skirti 10 m³ malkų. Prašyti Utenos apskrities miškų urėdą, kad duotų Užpalių girininkijos girininkui leidimą pardavinėti vietos gyventojams kurui žalių lapuočių ir gedusių spygliuočių, pridedant varžytinių 50 proc., nes kol padarys biržes varžytinėms, ateis pavasaris, nebūs kelio išvežimui. Valsčiaus valdyba įpareigota pakviesti pienininkystės instruktorius paskaitoms.

Pirmininkas J. Vaitonis (pas), sekretorius B. Urbonas (pas)

1922 03 28 posėdis. Pirmininkavo J. Vaitonis, dalyvavo 17 tarybos narių.

Svarstyta: vieton išėjusių iš revizijos komisijos J. Vaitonio ir J. Sirvydžio išrinkti kitus. Išrinkti Antanas Laučius ir Karolis Kavolėlis. Iš Kišūnų pradžios mokyklos išvežtus suolus ir kitus daiktus vokiečių okupacijos metais įgalioja Antaną Laučių, Povilą Remeikį ir Domininką Vanagą surasti ir gražinti. Švietimo komisijos literatūros platinimo sekcija prašo lėšų užsiprenumeruoti laikraščius ir nusamdyti laikraščius pardavinėtoją. Pasiūlyta lėšas gauti iš vakarėlių. Patenkinti Jono Balčiūno iš Narvaišių prašymą atleisti nuo nuomos mokėjimo už 1921 m. nuomotą žemę 600 a., tik nuomininkas į valsčiaus fondą turi sumokėti 1/3 nuomos. Atleisti Juozą Sorokiną iš Kaniūkų, Južę Sirutienę, Alfonsą Trinkūną iš Komisarovkos, Feliksą Kavolėlį, Veroniką Sirutienę iš Toleikių nuo 1921 m. derliaus rekvizicijos valsčiaus valdybos nuožiūra, jei dar yra grūdų rezerve. Kušneriūnų kaimo prašymą atleisti nuo 1921 m. derliaus pyliavos nepatenkinti. Nubausti po 100 a. nevažiavusius į pastotę vežti žydų mokyklai malkų: Joselį Škiaderovičių, Peisuch Bogorod, Šmuilį Sliusberg, Joselį Bogorod. Nevažiavus antrą kartą, bausti po 200 a.: Bogorod Peisach, Bogorod Joselį, Škiaderovą Joselį. Neatleisti nuo pyliavų Zigmo Vaišvilos, Jono Bartkevičiaus iš Novosiolkų, Katrės ir Karolinos Masiulienių, Onos Vilūnienės, Emilijos Baurienės iš Gailiešionių. Važiuojantiems valsčiaus valdybos reikalais, kad būtų greičiau gauta miško medžiaga, nutarė duoti avanso ir apmokėti pateiktą sąskaitą.

Pirmininkas J. Vaitonis (pas), sekr. D. Vanagas (pas)

1922 04 14 posėdis. Pirmininkavo J. Vaitonis, dalyvavo nariai: G. Rutkauskas, P. Partinauskas, A. Miškinis, P. Meleikis, K. Kavolėlis, J. Gipiškis, D. Vanagas, J. Gladutis, B. Urbonas, CH. Gringauzas, K. Tarvydas.

Perskaitytas ir patvirtintas Nr. 6 protokolas. Spręsta: miestelėnai per dažnai kviečiami į pastotes, pav., M. Namikas. Kad rečiau kviestų, prie miestelio priskirti P. Gabė ir J. Leikus. Surinkti 150 metrų drobės vaikų prieglaudai įpareigojo vls. valdybą ir seniūnijas. Medžiokliniams ir kambariniams šunims nustatytas mokestis – 100 a.

metams. Pagaminti šunims medalius. Mokestis atskirai, kiek kainuos gamyba. Nustatyti valsčiaus ribas – pavesta valsčiaus tarybos prezidentui. Patvirtinti valsčiaus valdybos ir Antano Čeponio sutartį pašto buto nuomai. Prašyti Utenos apskrities valdybą skirti Užpaliams tinkamesnį gydytoją. Abromiško, Žeibiškių ir Davainių mokyklų tarnų alga 80 a./mėn. Protestuoti Utenos apskr. valdybai už pasiuntimą Savivaldybių įstaigų departamentui išrašo apie nelankančius tarybos susirinkimų. Tarybos nariais esti, kad nereiktų važiuoti į pastotes. J. Vaitonis pareiškė norą atsisakyti nuo tarybos pirmininko pareigų. Susirinkimas atsisakymo nepriėmė. Nepatenkino ir J. Gipiškio atsisakymo iš revizijos komisijos. Nutarė palikti dvigubą baudą nesumokėjusiems vls. savivaldybės mokesčių. Už nevažiavimą pastotėn atleisti Joselį Bogorad nuo 200 a. baudos, paliekant tik 25 a. už nepranešimą. Iširti ir pernuomoti Prano Indrašiaus, kaip nepajėgiančio išdirbti, nuomojamą žemę Jurgiui Mierkiui. Juozo Žvirono prašymas Užpaliuose atidaryti degtinės pardavinėjimo krautuvę – svarstymas atidėtas iki ateinančių metų.

Pirmininkas J. Vaitonis (pas), sekretorius D. Vanagas (pas)
Tvirtina J. Gladutis (pas)

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 141.

1922 05 03 posėdis. Pirmininkavo J. Vaitonis, dalyvavo 13 narių.

Nutarta, kad protokolus pasirašinės tarybos nariai: P. Meleikis, J. Gipiškis ir J. Pranskūnas. Palikti kelius tik nuo Užpalių su besiribojančiais miesteliais: Dusetų, Daugailių, Siudeikių, Svėdasų, Utenos, Vyžuonų, Kamajų ir Jūžintų. Atmesti kelią nuo Bikūnų ribos iki Siudeikių ir iš Svėdasų kelią į Drobčiūnus. Išmatuot visus kelius. Išrinkti 3 asmenų grupę, apmokant 50 a. į parą už darbo dienas. Pirmininku pasiūlytas J. Vaitonis. Jam nesutikus, išrinktas Povilas Remeikis ir Kavolėlis. Kandidatai: J. Repšys ir P. Meleikis. Neatvykus į paskirtą pastotę asmeniui, nusamdyti kitą ir apmokėti; tą sumą išreikalauti iš paskirtojo. Liaudies namų statymą Užpaliuose atidėti tolesniam laikui. Pil. Belovo iš Davainių nuo pyliavos neatleisti. Iš Miko Fedorovičiaus iš Ubagų atimti dirvonoujančią žemę, palikti tik apartą. Nuomoti A. Vygėliui ta pačia kaina. Atleisti Tada Gražį nuo vls. mokesčio ir pastočių. Iširti, ar mokytojas Rutkauskas iš Davainių neturi kito buto – tada prašymą patenkinti. Antano Repšio iš Kišūnų dėl baudos ir Jono Abukauskos prašymą dėl žemės pardavimo atmesti. Tamošiaus Rutkauskos, Grigo Šamrauskos, Saulo Škliadero nuo baudų mokėjimo neatleisti. Samdyti raštvedžio padėjėją. Alga 800 a./mėn.

Pirmininkas J. Vaitonis (pas), sekr. P. Vanagas (pas)

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 140, 141.

1922 05 26 posėdis. Pirmininkavo tarybos pirmininko pavaduotojas Jonas Gudelis, dalyvavo 11 narių.

Svarstyta: atmetas J. Gipiškio ir J. Vaitonio atsisakymas nuo pareigų. Apie mokyklų remontą. Vidurinėje mokykloje atidaromos dvi klasės. Remontus vykdyti pavesta remontų komisijai bendrai su vls. valdyba. Pernai įsteigtos 4 pradinės mokyklos. Šįmet numato įsteigti dvi pradžios mokyklas ir pridėti dvi klases vidurinei mokyklai. Tai kainuos 30 000 a. Prašyti Utenos apskrities tarybos paramos. Išrinkti atstovą matininko Klimo prašymu rusų kolonistų Alekso Kaminsko, Martino Gaidukovo iš Traidžiūnų žemės paskyrimui vienkiemyje. Remonto komisijai atlikti remontą Kišūnų mokykloje. Atmesti Šlamo prašymą padidinti mokesčių mokyklos nuomai. Padidinti algas mokyklos ir valsčiaus tarnaitėi – mokėti po 400 a./mėn. Atleisti tarybos narį P. Partinauską iš nario pareigų, jam prašant, ir į jo vietą skirti kitą kandidatą. Padidinti raštininko pavaduotojo algą iki 1 000 a./mėn. Dėl butų trūkumo prašyti apskr. valdybos tarpininkavimo iškelti iš Užpalių milicijos nuovadiją į prie Vyžuonų esantį dvarą. Atsakymas – tai į jų kompetenciją neįeina.

Gyventojų vietų, apskr. ribų klausimai liko neapsvarstyti.

T. pirmininko pavad. J. Gudelis (pas), sekr. P. Vanagas (pas)
Tvirtina viršaitis J. Gladutis (pas)

1922 06 19 posėdis. Pirmininkavo pavad. J. Gudelis, dalyvavo nariai.

Spręsta: Kišūnų mokyklos remontui pasamdyti meistrus. Neprenumeruoti laikraščio „Lietuva“. Vls. valdyba sutinka naudotis pašto telefonu. Iš girtų imti baudas – po 50 a. švietimo reikalams. Prie kryžkelių stulpelius su lietuviškais užrašais statyti iš valdiško miško. Darbininkus samdo vls. valdyba. Įpareigoti mokytoją Konstantiną Juodelę atstovauti teisme dėl Kišūnų mokyklos apiplėšimo. Joną Vaitonį, jam prašant, atleisti iš tarybos pirmininko pareigų.

Tarybos pirmininku išrinktas Povilas Meleikis.

J. Repšio klausimas apie atleidimą iš remonto komisijos neapsvarstytas. Visuomenei šviesti skaityti paskaitas įpareigota švietimo komisija. Kelių komisiją padidinti iki 9 narių. Už darbo dienas išdininkui G. Rutkauskui padidinti atlyginimą. Labdarą dalinti per seniūnijas. Į žemės reformos komisiją atstovais išrinkti: J. Vaitonis, A. Bružas, B. Urbonas. G. Rutkauskas.

Pirmininkas J. Gudelis (pas), sekr. D. Vanagas (pas)

1922 07 24. Prot. Nr. 12

Dalyvavo tarybos nariai: J. Repšys, D. Vanagas, G. Rutkauskas, A. Laučius, Ch. Gringauzas, B. Litt, K. Masiulis, P. Remeikis, B. Urbonas, A. Bružas, J. Vaitonis, J. Fišeris, O. Vaškelytė.

Neatvyko tarybos pirmininkas nei jo pavaduotojas. Susirinkimo pirmininku išrinktas J. Repšys, sekretoriumi D. Vanagas.

Svarstyta: apie kelio taisymą, P. Sakalausko pareiškimas apie rugių atidavimą iš apšėtos žemės, S. Šliosbergo pranešimas apie

nelaimę ir atleidimą nuo baudos už malkų nevežimą, Abramiškio mokyklos išlaidų padengimas už 1921 metus ir kiti einamieji reikalai. Viršaičio J. Gladučio atsisakymas nuo pareigų nesvarstytas, nes nebuvo visų narių.

Į kelių komisiją vietoje J. Vaitonio nario rinkimas atidėtas kitam posėdžiui. Vaitoniui pavesta išdalinti kelią tarp Degesių ir Žeibiškių sodžių. Rinkti trys žinovai į Utenos mokesčių komisiją nuo Užpalių. Išrinktas A. Bružas.

Pirmininkas J. Repšys (pas), sekretorius D. Vanagas (pas)
Tvirtina viršaitis J. Gladutis (pas)

Utenos apskr. valdyba šio posėdžio neužskaitė.

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 140.

1922 08 10. Prot. Nr. 13

Pirmininkavo tarybos pirmininkas P. Meleikis. Dalyvavo nariai: K. Tarvydas, A. Miškinis, J. Pranskūnas, J. Repšys, K. Tarvydas, A. Kaunelis, J. Gudelis, A. Laučius, B. Urbonas, J. Vaitonis, D. Vanagas, O. Vaškelytė, A. Bružas, K. Kavolėlis, J. Gipiškis, CH. Gringauzas, J. Fišeris.

Nutarta patvirtinti protokolą Nr. 11, o protokolo Nr. 12 Utenos viršininko rašto paklaidą ištaisyti. Didžiuosius tiltus taisyti valsčiaus lėšomis, mažieji paskirstomi tarp sodžių. Į kelių komisiją vieton Vaitonio išrinktas Kaunelis, o į žemės reformos komisiją – Jurgis Pranskūnas. Iš valsčiaus viršaičio pareigų atsisakė J. Gladutis. Valsčiaus viršaičiu išrinktas Jonas Repšys.

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 140.

Viršaitis Jonas Repšys 1922 08 10–1922 12 06.

Pavadootojo klausimą spęs kitame posėdyje. Išrinkti nariai į apylinkės komisijas rinkimams į Seimą. Į žemės reformos komisiją vieton J. Vaitonio išrinktas Jurgis Pranskūnas.

Rinkimams į seimą į trijų apylinkių: Užpalių, Remeikių ir Likančių komisijas išrinkti: Į Užpalių – Pranas Gipiškis iš Užpalių, Jeronimas Vaškėlis iš Trumpalių, Jonas Vaitonis iš Užpalių, Joselis Fišeris iš Užpalių; kandidatai – Juozas Žvironas, Jonas Gureckas, Antanas Bružas iš Užpalių ir Repšys iš Pilvelių sodžiaus; į Remeikių komisiją išrinkti – Juozas Gladutis iš Norvaišių, Antanas Miškinis iš Kaniūku, Antanas Stasiškis iš Kaniūku, Jonas Gabrionis iš Narvaišių; kandidatai – Adolfas Kusta iš Kustų, Antanas Laučius iš Kustų, Peleksas Leika iš Remeikių, Gasparas Sirvydis iš Kišūnų, Domas Stukas iš Tervydžių. Į Likančių komisiją išrinkti: Ant. Kaunelis iš Satarečiaus, Teopilis Gudelis iš Ilčiuku, Jonas Dulkė iš Degesių, Jurgis Balčiūnas iš Vaiskūnų; kandidatai – Izidorius Kilius iš Davainių,

Jonas Lukošiuonas iš Čyžiškių, Jonas Sagadinas iš Satarečiaus, Jurgis Braukyla iš Vešeikių.

Pagal matininko raštą įgalioti tarybos narį Povilą Remeikį išmatuoti ir skirstyti Vanagiškių kaime globojamą žemę į viensėdžius. Užpalių neturtingiesiems išreikalauti kiek galima daugiau miško medžių. Mokyklų remontui valsčiaus valdyba lėšas ima iš gyventojų nuo žemės, prekybos ir amato. Sudaryta piniginei karo rinkliavai komisija: A. Kaunelis, J. Gipiškis, B. Litt, J. Fišeris, pirmininkaujant valsčiaus viršaičiui. Audrai sugriovus J. Vitkaus trobas, jis nuo pastočių atleidžiamas du mėnesius.

Pirmininkas P. Meleikis (pas), sekr. D. Vanagas (pas)

Tvirtina viršaitis J. Gladutis (pas), rašt. Urbanavičius (pas)

1922 09 12 protokolas Nr. 14

Pirmininkavo tarybos pirm. pavad. Jonas Gudelis, sekretorius Urbanavičius.

Perskaityti protokolai. Svarstyta valsčiaus įstaigų aprūpinimas malkomis 1923–1924 metais, malkų sukirtimas, kapojimas, vežimas 1922 m., grūdų rekvizicijos iš 1922–1923 metų derliaus, kariuomenės Intendantūros maisto dalies raštas Nr. 216700, tarnautojų atlyginimai, valsčiaus tarnautojo etatas, kelių būklė ir kelių komisijos neveikla, butų skyriaus narių atsisakymas, narių pasiūlymai ir pranešimai.

Svarstyta, kiek dešimtinių vertas miestelėnų turtas. G. Rutkauskas pasiūlė – 2 000 dešimtinių žemės. A. Bružas siūlė rinkti komisiją, bet visi pritarė G. Rutkausko pasiūlymui. Nutarta Užpalių vartotojų bendrovę nuo mokesčių atleisti: slaptu balsavimu už – 9 balsai, prieš – 1 bals. ir 2 susilaikė. Bausti seniūnus posėdyje nebus du kartus iš eilės 300 a. Mokyklų remontui valsčiaus valdyba ima 3 mėn. paskolą, mokant 10 proc. Išleisti kvitus su valsčiaus valdybos parašais ir antspaudu. Kiekvienos seniūnijos seniūnas siunčia atstovą į Intendantūros sandėlį ir kontroliuoja grūdų priėmimą.

Valsčiaus viršaičio alga 6 000 a./mėn., raštininkui ir raštvedžiui nuo 3 000 a./mėn. iki 5 000 a./mėn. Buvusiam rašt. Jonui Urbanavičiui už liepos mėn. pridėti 50 proc. mėnesinės algos, o už rugpjūtį pridėti tiek, kiek padidinta dabartiniam raštvedžiui. Valsčiaus įstaigų sargams už rugpjūtį ir toliau pridėti 100 proc. Paskirti valsčiaus valdybai raštvedį ir vieną raštininką. Esant skubių darbų gali samdyti ir daugiau. Priminti kelių komisijai tvarkyti kelius.

Pirmininkas J. Gudelis (pas), sekr. Urbanavičius (pas)

Tvirtina: virš. J. Repšys (pas)

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 140.

1922 10 03 protokolas Nr. 15

Pirmininkavo P. Meleikis, dalyvavo 12 tarybos narių.

Svarstyta: 1922 m. papildoma sąmata, vls. viršaičio pavaduotojo rinkimas, į kelių komisiją vieton atsisakiusio Kaunelio išrinktas

B. Litt; raštinės rinkliava už arklių pasus (50 ct) ir už kitus liudijimus (20 ct); raguočių rekviziciją vykdyti pagal tarybos išdirbtą grūdų rekviziciją, butų skyriaus pareigas pavesti valsčiaus valdybai, narių nerinkti. Pateiktą Užpalių vls. valdybos papildomą 226 070 a. sąmatą padidinti 50 proc. (226 070 × 1,5) – 339 105 a., arba pagal dabartinį kursą

339 150 a. : 150 a. – 2 260 Lt.

Viršaičio pavaduotojo rinkimas: J. Gipiškis gavo 2 b., K. Tarvydas – 5 b., J. Pranskūnas – 4 b. Pavaduotoju išrinktas K. Tarvydas.

Pirmininkas P. Meleikis (pas), sekr. D. Vanagas (pas)

Tvirtina viršaitis J. Repšys (pas)

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 140, 141.

1922 10 25 protokolas Nr. 16

Pirmininkavo tarybos pirmininkas P. Meleikis, dalyvavo 12 tarybos narių.

Viršaičio pavaduotoju išrinktas Kazys Tarvydas. Nutarta naikinti pastotes. Per varžytines nusamdyti vežiką paštui parvežti. Iki gruodžio 1 dienos nupirkti milicijai vienas geležinėmis ašimis vežėčias be spyruoklių, su sėdyne, vienas „razvalinas“ su skarda apkaltu galu, visą pakinktą, vieną balną. Nuo tada milicijai pastočių neduoti. Atmestas A. Bružo pasiūlymas tarnautojams atlyginti grūdais. Atlyginimą mokėti litais: viršaičiui 100 Lt/mėn., raštvedžiui – 60–100 Lt/mėn., raštininkui – 50–80 Lt/mėn., tarnui – 30 Lt/mėn. nuo spalio 1 d. Ūkio mokyklos įsteigimui prašyti Žemės ūkio ir Teisingumo ministerijų perduoti valsčiaus savivaldybės žinion Mažeikiškio kaimo 38 desincinas buvusias rusų šventiko žinioje. Valsčiaus žemės komisijos pirmininko rinkimui pasiūlyti kandidatai: J. Balčiūnas iš Vaiskūnų, Jonas Dulkė iš Degesių, D. Stasiškis iš Žeibiškių, Pel. Leika iš Remeikių, Albinas Velutis iš Kaimynų, J. Vaškelis iš Trumpalių, M. Namikas iš Užpalių ir Balys Tarvydas iš Užpalių.

Pirmininkas P. Meleikis (pas), sekr. J. Gladutis (pas)

Tvirtina viršaitis J. Repšys (pas)

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 140.

1922 11 03 posėdis neįvyko, nes neatvyko pirmininkas, pavaduotojas ir buvo nedaug narių.

1922 11 08 protokolas Nr. 18

Pirmininkavo tarybos pirmininkas P. Meleikis, dalyvavo 1/3 narių.

Svarstyta: Už 1921–1922 m. nesumokėtų mokesčių nuo žemės, prekybos ir pramonės valsčiaus reikalams lito kurso nustatymas, miesto grindimui akmenų vežimas, miestelio ir valsčiaus įstaigoms elektros lempų skaičiaus nustatymas, sąmatos tvirtinimas, valsčiaus žemės reformos komisijos pirmininko rinkimas, tarybos narių pareiš-

kimai ir sumanymai, viršaičio J. Repšio atsisakymas pareigų ir naujo viršaičio rinkimai, aprūpinimas malkomis. Malkų 1923–1924 metams reiks 370 m³. Pašto reikalus spręsti per varžytines. Milicijai pakinktus parūpina valsčiaus valdyba. Nustatyta lito kursas dolerio atžvilgiu: už 1921 m. mokėti kursu, buvusiu iki 1922 sausio 1 d. – t. y. 186 auksinai paverčiant litais. Nesumokėti mokesčiai iki 1922 m. – kursu 175 a. = 1 litas. Akmenis vežti prie parapijos namo. Akmuo sulig avino galva. Norma – 20 tokių akmenų. Prižiūri tarybos nariai po vieną, seniūnijos atstovas – seniūnas. Gailiešionių pareiškimas įsteigti mokyklą – atitinka reikalavimus. Už butą mokėti 10 Lt/mėn. Užpalių ir Kišūnų mokyklų reikalavimų patenkinti negali. Į žemės reformos komisiją išrinktas Jurgis Balčiūnas.

Pirmininkas P. Meleikis (pas), sekr. A. Kusta (pas)
Tvirtina viršaitis J. Repšys (pas)

1922 11 08 protokolas Nr. 19

Pirmininkavo P. Meleikis, dalyvavo 13 narių.

Spręsta: valsčiaus valdybai valstybinio mokesčio už žemę rinkimas, valsčiaus viršaičio rinkimas, mokyklos tarnautojų algos, baudos už neatvykimą į pastotes, sumanymai ir pareiškimai.

Renkant viršaitį, Jonas Tarvydas gavo 6 balsus, Jeronimas Vaškėlis – 5 b., Jonas Malinauskas 2 b., P. Sruoga – nei vieno. Viršaičiu išrinktas Jonas Tarvydas.

Viršaitis Jonas Tarvydas 1922 11 08–1922 12 06.

Mokesčius mokėti, kaip ir anksčiau. Užpalių sargui mokėti po 30 Lt/mėn., Kišūnų ir žydų mokykloms po 15 Lt/mėn., kitoms mokykloms – po 10 Lt/mėn. Nuo spalio 1 d. neatvykus į pastotę bauda 10 Lt. Į apskrities tarybos narius išrinktas Grigas Rutkauskas vietoje atsisakiusio J. Repšio. Juozą Leiką už neatvykimą į pastotę nubausti 10 Lt.

Pirmininkas P. Meleikis (pas), sekr. J. Repšys (pas)
Tvirtina viršaitis J. Repšys (pas)

1922 11 28 d. atsiųstas iš Utenos apskrities valdybos raštas į Užpalių vls. savivaldybę dėl pil. Jono Tarvydo pareiškimo, kad priversti eiti viršaičio pareigas negalima ir, jam atsisakius, viršaičiu turi būti išrinktas kitas.

Pasirašęs Ročys

1922 12 06 protokolas Nr. 20

Pirmininkavo P. Meleikis, dalyvavo 18 narių.

Spręsta: viršaičio rinkimai, vaikų prieglaudai grūdų paskirstymas tarp miestiečių, smuklių ir aludžių leidimas 1923 metams, 1922 metų pajamų ir išlaidų pranešimai, 1923 metų valsčiaus reikalams sąmatos sudarymas, nustatymas mokesčio už salę vakarams ir

susirinkimams, šviesos įvedimas ir lempų nustatymas savivaldybės įstaigoms, papildomas mokestis nuo prekybos ir pramonės už 1922 metus, aplinkraščių skaitymas, tarybos narių sumanymai ir pranešimai, švietimo komisijos nario rinkimai.

Renkant valsčiaus viršaitį, pasiūlyti du kandidatai: Jurgis Pranskūnas ir Jeronimas Vaškėlis. J. Vaškėlis gavo 13 balsų, o J. Pranskūnas – 3 balsus.

Viršaitis Jeronimas Vaškėlis 1922 12 06–1924 10 20.

Išrinkta pyliavos rinkimui komisija: A. Bružas (11 b.), J. Fišeris (10 b.), B. Urbanas (9 b.). Už monopolio steigimą balsavo 9, už privačias smukles – 4. Nutarė steigti monopolį. Pelną skirti liaudies namo įsteigimui (balsavo 12), švietimo reikalams (4 b.). Įsteigimą pavesti švietimo komisijai. Pajamų ir išlaidų pranešimus ir sąmatos sudarymą atidėjo kitam posėdžiui. Balsuota už salę imti 10 Lt. Nutarta valsčiaus valdybos raštinei duoti 1 lempą, raštvedžio kambaryje – 1 lempą, virtuvėje – 1 lempą, salėje – 2 lempas ir pradžios mokykloje 2 lempas. Grigas Rutkauskas pranešė apie baltgudžių mokyklos aprūpinimą – aprūpinti taip, kaip ir kitas mokyklas. Į švietimo komisiją išrinktas Juozas Gladutis. Už draudimą moka nuomoninkas valsčiaus savivaldybės vardu.

Pirmininkas P. Meleikis (pas), sekr. A. Miškinis (pas)

Tvirtina viršaitis J. Repšys (pas), raštvedys (pas)

1923 01 08 posėdis. Pirmininkavo tarybos pirmininkas P. Meleikis. Dalyvauja tarybos nariai: D. Vanagas, A. Vaškėlis, J. Gladutis, J. Vaitonis, A. Laučius, J. Gudelis, A. Kusta, A. Kaunelis, Ch. Gringauzas, J. Gipiškis, P. Remeikis, J. Merkis, A. Miškinis, J. Fišeris, J. Pranskūnas, G. Rutkauskas, K. Kavolėlis, B. Urbonas, A. Bružas.

Svarstyta: valsčiaus stogo remontas – skirta 15 000 Lt. Išrinkta komisija remonto prižiūrėjimui: P. Gabė, Mykolas Varnas, J. Gipiškis. Moka už darbo dieną. Stogo taisymui miško medžiaga gabenama iš Dusetų. Miško iškirtimas pavedamas pastotininkams, prižiūrimiems vls. valdybos. Už darbo dieną su arkliu mokėti po 8 Lt. Abromišio mokyklos remontas. Už butą mokyklai mokėti savininkams. Tiltų statyboms vežti medžius iš miško. Išrūpinti miško medžiagos neturtingiesiems. Tarybos narys įpareigojamas vykti į Uteną pas miškų urėdą paskyrai. Iškirsti 171 kelmą tiltų remontui. Darbą turi prižiūrėti vls. valdyba su komisija. Išrinktas B. Urbonas. Komisija apmokama – 3 Lt/dienai. Pinigai gaunami iš gyventojų, perkančių mišką. Kišūnų mokyklos remontui miško kirtimą prižiūri tėvų komitetas. Pašto vežiojimo kainą nustatyti įpareigotas valsčiaus tarybos prezidiumas. Atleisti J. Galvydį iš komisijos – skirti kitą iš eilės. Pramonininkų turtą įvertinti 800 dešimtinių žemės. Valsčiaus tarybos pirmininko rinkimai. Pasiūlyti 3 kandidatai: Laučius (5 b.), Kusta (6 b.), Vanagas (8 b.).

Tarybos pirmininku išrinktas Domininkas Vanagas, išdinin-
ku – Juozas Gladutis.

Nutarta įsteigti valsčiaus kontroliuojamą monopolį liepos 1
diena. Vaitonis pageidauja, kad malūnininkas imtų pinigų, o sėlenų
neimtų. Valsčiaus savivaldybė salę paveda švietimo komisijai ir pel-
ną skiria į švietimo kasą. Už sugadintus daiktus privalo apmokėti.

Pirmininkas P. Meleikis (pas), sekr. A. Miškinis (pas)
Tvirtina viršaitis J. Vaškelis (pas)

LCVA, f. 1021, ap. 1, b. 165.

1923 01 20 susirinkimas. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo 11 ta-
rybos narių.

Svarstyta miško medžiagos išgavimas neturtingiesiems, ama-
tininkų apmokestinimas, nustatyta pašto butui kaina, J. Gladučio
prašymas atleisti iš miško komisijos – jo vieton išrinktas J. Gudelis,
kun. Jarašiūno prašymas nuimti karo rinkliavos mokestį – atidėtas.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekretorius J. Juknevičius (pas)
Tvirtina viršaitis J. Vaškelis (pas)

1923 02 10 susirinkimas. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo 15 ta-
rybos narių.

Nutarta: atmesti kun. Jarašiūno prašymą nesvarsčius. Svars-
tyta: krautuvininkų prašymas sumažinti patento mokestį savivaldy-
bės reikalams 40 proc.; dėl alinių atidarymo – praversti visuotiną
balsavimą, malkų mokykloms išskirtimas, aprūpinimas šienų kitiems
metams, naujai steigiamoms mokykloms sąmatos papildymas, pašto
vežiojimui sutarties sudarymas, milicijos aprūpinimas susisiekimo
priemonėmis, švietimo komisijos panaikinimas, pajamų sąmatos pa-
skirstymas, Narvaišių Baltgudžių mokyklos tėvų komiteto sutartis dėl
mokyklos buto – žyminį mokestį turi apmokėti buto savininkas. Iširti,
kiek vaikų lankytų Vaiskūnų pradžios mokyklą ir kiek jų lankosi
jau įsteigtose. Užklausti gerbiamą dr. Basanavičių ir pil. Baranauską,
ar jie sutiktų, kad jų pavardėmis būtų pavadintos Užpalių miestelio
gatvės. Vls. valdybai uždrausti viešai ir slaptai pardavinėti gėrimus,
kol bus paskelbti balsavimo rezultatai. Užpalių vidurinės mokyklos
suvalstybinimo klausimas atidėtas.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekr. J. Juknevičius (pas)
Tvirtina viršaitis J. Vaškelis (pas)

1923 03 13 susirinkimas. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo 12 narių.

Spręsta suvalstybinti Užpalių viduriniąją 4-rių klasių mokyklą.
Kol bus suvalstybinta, prašyti Švietimo ministerijos pašalpos. Stogo
pataisymui lentelių gamybą pavesti valsčiaus namų stogo remonto
komisijai. Pušinę medžiagą pakeisti egline. Sutartį medžio kirtimui
stogo taisymui priimti su pastotimi, pridėti 16 Lt; tiltų taisymui – be

pastoties. Nevažiavusius miško vežti bausti 10 Lt. Neleidžiant steigti smuklių ar alinių, įsteigti monopolį per dvi savaites. Monopoliui steigti komisija: A. Bružas ir J. Pranskūnas. Už kariuomenei surinktus kailinius mokėti po 15 auksinų. Sutartys su vls. valdyba dėl pašto vežiojimo priimtos be pataisų, su M. Namiku priimta pataisa – suma turi būti ta, kuri liko nuo 1922 12 27 varžytinių. Kišūnų pradž. mokyklos remontui tėvų komitetas samdo darbininkus lentų išpjovimui. Valstybiniai trobesiai yra tik buvusio Kušlių k. rusų girininko. Revizijos komisijos nario J. Gipiškio atsisakymo nuo pareigų klausimo sprendimą atidėjo kitam kartui. Užpalių R. K. bažnyčios pareiškimą nuimti karo rinkliavos mokesį nuo klebono svarstyti palikta kitam kartui. Leista Jaunimo sąjungos valdybai pasistatyti spintą su knygomis kambaryje prie valsčiaus namų.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekr. J. Juknevičius (pas)
Viršaitis J. Vaškelis (pas)

1923 03 17 susirinkimas. Pirmininkavo pirmininko pavaduotojas Jonas Gudelis.

Svarstyta revizijos komisijos nario J. Gipiškio atsisakymas iš nario pareigų. Slaptu balsavimu išrinkti Domas Vaškelis ir Adomas Kusta, kandidatu – Kaunelis. Vidurinės mokyklos ūkio pranešimas dėl sodo ir daržo nuomos atidėtas kitam kartui. Viršaičio algą padidinti iki 150 Lt/mėn.

Įsteigtos dvi apylinkių rinkiminės komisijos į Seimą:

Į I-ją: Pukas (16 b.), 2. Varnas (11 b.), 3. Ona Tarvydaitė (10 b.), 4. Ona Vaškelytė (9 b.); kandidatais: Fišeras (8 b.), Ant. Tarvydas (7 b.), J. Pranskūnas (6 b.), J. Vaitonis (5 b.), Ch. Gringauzas (2 b.).

Į Likančių apylinkę:

J. Gladutis (12 b.), J. Dulkė (10 b.), J. Balčiūnas (9 b.), G. Rutkauskas (8 b.). Kandidatais: Vaičiūnas (7 b.), I. Kilius (6 b.), J. Galvydis (6 b.), Tranas (4 b.), Ch. Gringauzenas (4 b.), Paškonis (3 b.), Milašauskas (3 b.).

Pirmininkas J. Gudelis (pas), sekr. J. Juknevičius (pas)
Viršaitis J. Vaškelis (pas)

1923 04 13 susirinkimas. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo 13 narių.

Svarstyta: nuomoti daržą iš varžytinių. Tiltų remontui medžio medžiagos paruošimas ir darbininkų samdymas valsčiaus valdybos pareiga. Paaiškėjo, kad 1923–1924 m. trūksta malkų. Išsiaiškino, kad trūksta 10 kelmų. Pavesta surasti arba gauti naujus. Dėl stogo lentelių padarymo tartasi su „Mazgo“ lentpjūve. Monopolio steigimą sutarė atidėti iki liepos 1 d. Mokyklų išlaikymui priimti sąlygas, kurias siūlo Švietimo ministerija. Surinkti tikslų būsimų mokinių skaičių ir, jei bus ne mažiau negu 30, naujas pradžios mokyklas sutvarkyti ir aprūpinti. Vežti akmenis miestelio grindimui. Nuo balandžio 1 d. padidinti vls. sargei Česonienei atlyginimą iki 36 Lt/mėn. Paimti

Kublicko žemę, nuomotą Jono Žurausko, ir perduoti nuomoti Juozui Velučiu. Atmesti Kišūnų seniūnijos prašymą skirti pastotes malkų vežimui. Laikinai leisti arklių turgų Sinagogų gatvėje, galvijų – Tiltų gatvėje, o grūdų turgų – ties bažnyčia rinkoje. Miško valymui nusamdyti darbininkus.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekr. J. Juknevičius (pas)
Viršaitis J. Vaškelis (pas)

1923 05 01 susirinkimas. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo 7 nariai.

Svarstyta: apsirūpinti miško medžiaga remonto darbams, sudaryti 1923–1924 m. sąmatą. Prašyti urėdo. Pertvarkyti Davainių mokyklą – surasti tinkamesnę mokytoją, panaikinti Narvaišių gudų mokyklą, surasti lėšų Kišūnų mokyklos remontui, įsteigti naują mokyklą Vaiskūnuose, sudaryti sutartį dėl namo nuomos. Pailginti sutartį buvusio savininko Kovero dėl žemės ir trobesių nuomos. Atlyginti Barauskui kaip valsčiaus kasininkui už draudimo premijų rinkimą. Užpalių mokyklos daržo aptvėrimui duoti medžiagos. Vinis pirkti vls. fondo lėšomis. Iširti, kiek Romanas Rutkauskas faktiškai valdo žemės. Dėl tiltų grindų vogimo sudaryti komisiją: A. Bružas, J. Gipiškis ir B. Urbonas. Tiltų taisymui, medžiagos paruošimui ir atvežimui samdyti darbininkus ir apmokėti iš valsčiaus kasos.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekr. J. Juknevičius (pas)
Viršaitis J. Vaškelis (pas)

1923 06 23 pirmininkavo pirmininko pavaduotojas J. Gudelis, dalyvavo 10 narių.

J. Vaitonio pareiškimas išstoti iš tarybos narių – priimtas. Paskirtas iš eilės esantis Jeronimas Narbutis. Miestelio grindimas pavestas kelių komisijai. Nutarta išmatuoti vieškelius, pastatyti naujus stulpus ir sunumeruoti. Moka tas, kieno teritorijoje vykdomi darbai. Pareikšti protestai dėl neteisingo žemės rūšies nustatymo. Komisija: P. Meleikis, J. Gipiškis, J. Gladutis; kandidatai: D. Vanagas ir J. Narbutis. Nutarta kviesti agronomą skaityti paskaitas. Apmokestinti laisvos profesijos žmonės ir amatininkus. Vykdymui išrinkta komisija: J. Mazgelis, A. Laučius ir A. Kaunelis. Atmesti prašymai Marijonos Vaišvilienės atleisti nuo rekvizicijos, mokytojo Rutkausko – sumokėti už butą, Mykolo Velučio – skirti pašalpą akių gydymui (turi jau 80 metų). Monopolį steigti vartotojų bendrovėje „Liūtas“, įnešant liaudies namų steigimo kason 500 Lt. Jei bendrovė nepriimtų, skelbti varžytines. Pakeisti gatvės pavadinimą „Mazgas“ į „Baudžiava“. Leisti statyti garažą gaisrų gesinimo mašinai ties Sruogos daržu, prie šventoriaus, kur buvo ir anksčiau.

Pirmininkas J. Gudelis (pas), sekretorius J. Juknevičius (pas)
Viršaitis J. Vaškelis (pas)

LCVA, f. 1021, ap. 1, b. 165.

1923 07 24 susirinkimas. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo 16 narių.

Svarstyta: tarybos nario Borocho Litt pareiškimas išstoti iš tarybos narių. Priimtas iš eilės esąs Elija Fišeris. Tualetu pastatymui nutarta prašyti žemės iš bažnyčios komiteto. Karo rinkliavai sudaryta komisija: J. Sirvydis, Elija Fišeris, A. Miškinis ir kandidatas Jonas Gudelis. Garažo statymui duoti 10 stulpelių ir 25 gabalus atpjovų. Gatvių grindimą dar atidėti kitam kartui.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekretorius J. Juknevičius (pas)
Viršaitis J. Vaškelis (pas)

1923 08 19 susirinkimas. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo 14 narių.

Nutarta pertvarkyti raštinę: du kambarius paremontuoti ir paskirti valsčiaus sekretorei. Archyvą perkelti į kambarį, esantį prie salės. Vidurinės mokyklos remontą pavesti atlikti ūkio skyriui. Pirmą kartą daryti grindinį savivaldybės lėšomis. Naudoti suvežtus akmenis, išgrįsti gatvę nuo Sruogos tiltelio iki parapijos namo ir nuo Mendelio Šrajerio iki tilto. Antrą eilę taiso piliečiai, prie kurių prieina sklypai. Visi žemių savininkai turi pristatyti dokumentus apie valdomą žemę. A. Kaunelis pareiškė norą išeiti iš komisijos. Nutarė, jog Davainių mokykla turi pasilikti, nes buvo ir prieš karą, ir įsteigti kitą Vaiskūnų pradžios mokyklą. Įsteigti Toleikių ir Gailiešionių pradžios mokyklas. Susitarti dėl buto mokykloms ir mokytojui. Patraukti atsakomybėn savavališkai kertančius savivaldybės žinioje esantį mišką. Kišūnų mokytojai prašo pastatyti tvartą prie mokyklos ir suremontuoti mokytojo butą. Turgavietėje pastatyti tualetą. Paraginti visus mokėti valsčiaus fondo mokesčių. Leonoros Janulionienės prašymą dėl žemės atidėti.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekretorius J. Juknevičius (pas)
Viršaitis J. Vaškelis (pas)

1923 11 26 susirinkimas. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo 12 narių.

Svarstyta, ar reikia cementinių vamzdžių po mediniais tiltais, perrūšiuoti žemę, nes yra žemės rūšies neatitikimų, surašyti naują Žeibiškių mokytojo buto nuomai sutartį, neviršijant 55 Lt metams, patvirtinti Abromišio mokytojo buto sutartį 60 Lt metams, vieškelius ir kelius taisyti pagal dabartinį ūkio dalies paskirstymą, išnuomoti butą Užpalių mokytojui, nuomininkams pratęsti žemės nuomos sutartis, apmokėti ligoninės sąskaitas, suremontuoti žydų mokyklą, apmokėti už tvarto pastatymą Kišūnų mokykloje, Eleonorai Janulionienei leisti ir toliau nuomoti žemę. Stogo lentelės negeros – pavesti remonto komisijai išsiaiškinti. Patvirtinti vidurinės mokyklos paskutinio ketvirčio sąmatą 1 326 Lt. Skirstantis į vienkiemius savininko Kovero Antakalnių k. trobesiai ir sodas liko svetimoje žemėje. Jei nepersikels iki gegužės 24 d., liks naujam savininkui. Paskelbti varžytines jų pardavimui.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekretorius J. Juknevičius (pas)
Viršaitis J. Vaškelis (pas)

1923 12 10 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo 14 narių.

Svarstyta sąmata, medinių tiltų vamzdžių pakeitimas cementiniais, suvisuomeninti 4 klasių vidurinę mokyklą, Gailiešionių ir Žeibiškių mokytojams surasti geresnius butus, sumokėti 50 Lt už Abromiškio mokyklos langą. Lietuvos katalikų moterų prašymas atleisti nuo mokesčių – nespręsta. Vietos gyventojų prašymas dėl geležinkelio ruožo įvedimo. Vieną projekto egzempliorių pasiūsti į Susisiekimo ministeriją, kitą – į Krašto apsaugos ministeriją. Leisti Užpalių mieste atidaryti 2 smukles ir 4 aludes (pagal įstatymus).

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekretorius J. Juknevičius (pas)
Viršaitis J. Vaškelis (pas)

1924 01 08 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo nariai: A. Kaunelis, J. Sirvydis, J. Gudelis, G. Rutkauskas, J. Gladutis, J. Gipiškis, A. Miškinis, J. Narbutis, K. Tarvydas, J. Mazgelis, J. Fišeris.

Nagrinėta: vidurinės mokyklos programos priėmimas, Utenos apskr. tarybos protokolo skaitymas, valsčiaus valdybos pranešimas dėl malkų, dėl lentų, esančių prie Kišūnų mokyklos, dėl pasiutligės. Roches Gen pareiškimas dėl smuklės atidarymo, Maušos Birgerio – dėl smuklės ar aludės atidarymo; Petras Indrašius dėl vls. fondo mokesčio – atmesti, Lietuvių katalikų moterų draugijos Užpalių skyriaus raštas dėl beturčių globos.

Lietuvių katalikų moterų draugijos draudimas atidaryti smuklę – be pasekmių. Nagrinėta, kokiomis sąlygomis leisti atidaryti smuklę. Nutarta imti 1 000 Lt į savivaldybės kasą (7 b.), už 1 500 Lt sumą balsavo 4. Už leidimą atidaryti svaigalų parduotuvę ir už kooperatyvo parduotuvę mokesčių neimti. Švietimo ministerija pasiūlė rinktis, ar lotynų kalbą, ar fiziką su buhalterija. Vienbalsiai priėmė fiziką su buhalterija.

Iš viršaičio pranešimo paaiškėjo, jog pirktos malkos yra ginčijamos miškų administracijos ir neleidžia jų išsivežti. Nutarta siųsti į Miškų departamentą asmenį ir išsiaiškinti. Jam apmokėti kelionę 40 Lt. Kišūnų tėvų komitetą įpareigojo suskaičiuoti, kiek lentų liko po remonto ir sudėti pavietin. Iš nesumokėjusių piliečių valsčiaus fondan išieškoti prievarta: už 1921 metus kursu 15 auksinų = 1 Lt. Nuo 1922 m. sausio 1 d. imti baudą 1/2 proc. nuo bendros sumos, už 1922 metus tarifu 20 a. = 1 Lt su 1/2 proc. bauda už dviejų savaičių po paraginimo. Užpalių valsčiuje pasirodė pasiutligė. Pasiutusi katė apkandžiojo keliolika asmenų. Surinkti žinias, kuriems žmonėms už gydymą reiks mokėti ir sumokėti. Į LKM draugijos kreipimasi dėl beturtės Marijos Sruogaitės globos – nusamdyti butą, jei tai būtina.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), nariai: J. Gudelis (pas),
A. Kaunelis (pas), sekr. J. Juknevičius (pas)
Tvirtina viršaitis J. Vaškelis (pas)

LCVA, f. 1021, ap. 1, b. 219.

1924 03 22 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo: A. Laučius, J. Gudelis, G. Rutkauskas, A. Kaunelis, P. Meleikis, A. Bružas, B. Urbonas, J. Pranskūnas, A. Miškinis, J. Merkis, J. Narbutis, J. Fišeris ir A. Kusta.

Svarstyta: posėdžio protokolo skaitymas, apskrities tarybos protokolo skaitymas. 1923 m. pajamų ir išlaidų apskaitos vykdymas ir tvirtinimas. Š. m. pajamų ir išlaidų sąmatos vykdymas. Amatininkams ir laisvos profesijos asmenims mokestis 2 000 Lt metams – nutarta panaikinti. Tiltams miško medžiagos išpirkimas – neturi lėšų. Malkų būklė 1923–1924 m. Komisijai už miško paskirstymą neturtingiesiems mokėti 5 Lt už darbo dieną iš surinktų iš piliečių pinigų. Neturtingieji ne visas gautas malkas pasiėmė. Paskelbti ir per 3 dienas parduoti savo valsčiaus piliečiams.

Užpalių gatvių grindimo klausimus atidėti kitam posėdžiui. Patvirtinti vidurinės 4 klasės mokyklos 1924 m. išlaidų sąmatą 3 964,95 Lt. Dėl pil. Mikučionienės prašymo-pažymėjimo dėl seniai dingusio be žinios vyro – surinkti žinias ir pateikti kitam posėdžiui. Kišūnų pradž. mokyklos vedėjo prašymo atlyginti už butą – netenkinti, nes jis apsigyveno savo namuose. Mokyklos sargės Kibildienės prašymą padidinti atlyginimą – atmesti. Revizijos komisija negalėjo atlikti savo pareigų 1923 m. – kai kurie nariai buvo išvykę už valsčiaus ribų. Pavesta 4 savaitių bėgyje surinkti visus narius ir atlikti reviziją. Jei trūksta nario, paimti iš šalies. Valsčiaus valdyba praneša, kad dėl įstatymo keliu sumažintų pajamų vls. įstaigos negalės veikti ir likviduos. Vls. savivaldybė nuo žemės ir prekybos bei pramonės imdavo daugiau mokesčių, kaip 20 proc. – lėšos paimtos už du metus pirmyn ir neturi teisės rinkti iš piliečių. Neturi lėšų net tiltų taisymui miško medžiagai išpirkti. Likusias 1,5 m³ malkų laikyti atsargoje. Komisijos nariui už miško paskirstymą biednuomenei mokėti 5 Lt/dienai iš surinktų iš piliečių pinigų. Neturtingieji ne visas gautas malkas pasiėmė. Per 3 dienas paskelbti ir parduoti savo valsčiaus piliečiams. Užpalių grindimo klausimą dar atidėti. Vidurinės mokyklos išlaidų sąmata 1924 m. 3 964 Lt 95 ct – patvirtinti.

Pirm. D. Vanagas (pas), nariai: B. Urbonas (pas),
J. Gudelis (pas), A. Kusta (pas), sekr. Juknevičius (pas)
Viršaitis K. Tarvydas (pas)

LCVA, f. 1021, ap. 1, b. 219.

1924 04 22 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo nariai: A. Laučius, J. Gudelis, G. Rutkauskas, J. Gladutis, A. Kaunelis, P. Meleikis, A. Bružas, B. Urbonas, J. Pranskūnas, A. Miškinis, D. Vaškėlis, J. Narbutis, K. Tarvydas, A. Kusta, J. Gipiškis, O. Vaškelytė.

Svarstyta: revizijos komisijos rasta klaida dėl valiutų keitimosi. Ištaisyta – į kasą įmokėta 57 Lt 52 ct. Pasiaiškinti už biednuomenei parduotą mišką kitame posėdyje. Kelių atkarpas Alauša–Viešeikiai–Bi-

kūnai ir Svėdasų šaką į Mikėnų kaimą laikyti paprastais keliais ir taisyti kaip paprastus kelius. Svarbesnių tiltelių taisymui ant paprastesnių viešojo naudojimosi kelių duoti medžiagos iš valsčiaus savivaldybės. Prašyti apskrities valdybą, kad tiltai ilgesni, negu 10,5 m (pav., ant Ringio) būtų paimti jų žinion. Taisyti kelius pradedant nuo 1 ha naudojamos žemės vertės. Nuo turto ir pelno (prekybos ir pramonės) kelių taisymui imti pinigais, kaina nustatyta komisijos. Negalintys susimokėti gali būti atleidžiami. Jei kelyje yra ežerų, užklausti Žemės ūkio ir V. T. ministerijų, ar galima uždėti mokesčių kelių tvarkymui. Sudaryta kelių komisija, papildyta nariais ir ekspertais: vienu nuo prekybos ir pramonės, vienu nuo ūkininkų, vienu nuo miestelėnų kartu su valsčiaus valdyba. Kelių komisija papildyta 2 nariais: P. Meleikiu ir A. Miškiniu. Kandidatai: J. Narbutis ir A. Kaunelis. Užpalių grindimą dėl lėšų stokos nutarta atidėti. Sumažinti seniūnijų skaičių iki 10. Patvirtinti kaimų suskirstymo projektą. Seniūnai renkami 1 metams. Įgaliotiniai renkami vieno didesnio kaimo. Kur kaimai nedideli ir vienkiemiai – vieną įgaliotinį rinkti nuo 25 valakų žemės. Tvartų pertvarkymą atidėti. Malkas sukrauti prie salės, aptveriant aukšta tvora. Daržą prie keturklasės mokyklos išnuomoti iš varžytinių vieniems metams. Pinigus skirti tvoros padarymui. Mankštinimosi aikštei palikti žemės plotą. Keltas klausimas uždaryti svaigalų parduotuvę atleidų dienomis: šv. Trejybės, šv. Rožančiaus, šv. Juozapo Sužieduotinio – pavesti LKM draugijos skyriui, vadovaujant policijai. Įsitikinti, ar tikrai Mikučionis yra dingęs be žinios (per mobilizaciją), ir tada duoti pažymą. Žemės nuomos klausimus Grumbino iš Ubagų k. ir Antanavičiaus iš Kušneriūnų k. spręsti valsčiaus valdybos nuožiūra.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekr. J. Juknevičius (pas), nariai:
 Urbonas (pas), J. Gudelis (pas)
 Viršaitis J. Vaškelis (pas)

1924 08 03 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo: A. Laučius, J. Sirvydis, G. Rutkauskas, J. Gladutis, A. Kaunelis, J. Gipiškis, P. Meleikis, A. Bružas, B. Urbonas, A. Miškinis, J. Merkis, K. Tarvydas, J. Mazgelis, A. Kusta, E. Fišeris, Ch. Gringauzas ir Sem. Glikas.

Svarstyta: Valsčiaus rinkimų komisijos rinkimas. Slaptu balsavimu išrinkti: Jonas Juknevičius (17 b.), Pranas Vaškelis (16 b.), Mendelis Gringauzas (10 b.), Adolfas Kusta (10 b.), Antanas Tarvydas (12 b.), Jonas Dulke (9 b.); kandidatai: Izidorius Kilius, Balys Stukas, Antanas Laučius, Antanas Stasiškis iš Kaniūkų, Gasparas Remeikis, Domas Stasiškis. Nutarė Utenos apskr. valdybai pasiūlyti 3 asmenis: J. Juknevičių, P. Vaškelių ir J. Dulkę, kad iš jų paskirtų komisijos pirmininką. Pirmininku paskyrė Joną Dulkę.

Kelių komisijai permatuoti esančius kelius, pataisyti nesutaisytus (pagal įstatymus samdyti darbininkus), ant Ringio upelio tiltui uždėti naują grindinį, Užpalių miestelio grindimo darbus pradėti nuo varžytinių, Gailiešionių mokyklai įdėti antrus langus (lėšos iš

nuomos), praeinantiems beturčiams kaliniams duoti 1 kg duonos pinigais, iki 7 m. vaikams 1 litrą pieno, išnuomoti Užpalių miestelyje esantį vaisių sodą iš varžytinių. M. Birgerio prašymą leisti prekiauti svaigalais per šv. Rožančiaus atlaidus – atidėti neribotam laikui. 235 šaulių būrio prašymą skirti medžiagos gimnastikos priemonių padirbimui – atmesti. Revizijos komisijai peržiūrėti pateisinamus dokumentus ir pranešti kitame posėdyje. Už pil. Masiulio neatsiskaitytus 984 auksinus 29 sk. paversti litais (5 Lt) ir įdėti į valsčiaus kasą. Patvirtinta 1924–1925 m. malkų sąmata.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekr. J. Juknevičius (pas), nariai:
B. Urbonas (pas), A. Miškinis (pas)
Viršaitis J. Vaškėlis (pas)

LCVA, f. 1021, ap. 1, b. 219; LCVA, f. 843, ap. 1, b. 213.

1924 08 10 rinkimų komisijos posėdis, dalyvavo rinkiminės komisijos pirmininkas Jonas Dulke ir nariai: Antanas Tarvydas, Pranas Vaškėlis, Adolfas Kusta, Jonas Juknevičius. Rinkiminė komisija išsirinko pirminko pavaduotoją – Praną Vaškėlį ir sekretorių – Joną Juknevičių. Nutarė griežtai laikytis rinkimų įstatymų. Piliečių balsus priiminės J. Juknevičius pagal skelbtus terminus, tai yra rugpjūčio 17 ir 19 dienomis. Nutarta rinkti 24 žmonių valsčiaus tarybą.

Pasirašė pirmininkas J. Dulke ir visi komisijos nariai

1924 m. rugsėjo 3 d. Užpalių vls. rinkimų komisijos tvarkomojo posėdžio dienotvarkė.

Kandidatų sąrašų peržiūrėjimas.

Teisėti: 1. Kišūnų seniūnijos ūkininkų kuopos, 2. Rusų tautybės, 3. Užpalių mažažemių, bežemių ir darbininkų grupė, 4. Kušneriūnų seniūnijos, 5. Vaiskūnų seniūnijos ūkininkų ir mažažemių kuopos, 6. Bepartinių ūkininkų Narvaišių seniūnijos, 7. Užpalių seniūnijos, 8. Vešeikių seniūnijos ūkininkų, 9. Kaimynų seniūnijos ūkininkų kuopos, 10. Trumpalių seniūnijos ūkininkų kuopos, 11. Katalikų, 12. Lietuvos kat. moterų draugijos, 13. Užpalių žydų, 14. Valstiečių ūkininkų kuopos, 15. Kaniūkų seniūnijos.

11 sąrašas – katalikų.

Anūpras Bardauskas	43 m.	kunigas	Užpalių m.
Jonas Tarvydas	52 m.	ūkininkas	Užpalių m.
Domininkas Vanagas	36 m.	ūkininkas	Vilučių k.
Jonas Ėipiškis	35 m.	ūkininkas	Užpalių m.
Peleksas Kaunelis	45 m.	ūkininkas	Šeimyniškių k.
Jonas Marganavičius	35 m.	ūkininkas	Nasvaičių k.
Pranas Vilutis	54 m.	siuvėjas	Užpalių m.
Povilas Indrašius	25 m.	ūkininkas	Šeimyniškių k.
Jonas Reikalas	27 m.	ūkininkas	Šeimyniškių k.
Jonas Velutis	32 m.	ūkininkas	Vilučių k.
Balys Braukyla	45 m.	ūkininkas	Bajorų k.
Antanas Gervė	30 m.	ūkininkas	Trumpalių k.

Rinkimai vyko 1924 m. rugsėjo mėn. 19 ir 20 dienomis.

Dėžutėje rasta 2 892 balsai nuo 2 892 rinkikų. Išrinkti: Kazys Miškinis iš Kišūnų, Laurynas Gaidukovas iš Narvaišių, Justinas Abelinskas iš Užpalių, Simanas Binkauskas iš Užpalių, Antanas Vanagas iš Užpalių, Jurgis Pakštas iš Užpalių, Povilas Repšys iš Pilvelių, Aleksas Šatkus iš Vaiskūnų, Juozas Gladutis iš Narvaišių, Vincas Varkauskas iš Narvaišių, Petras Gabė iš Užpalių, Silva Tarvydas iš Linsčio, Juozas Dunda iš Kušlių, Anūpras Bardauskas iš Užpalių, Jonas Tarvydas iš Užpalių, Domininkas Vanagas iš Vilučių, Jonas Gipiškis iš Užpalių, Ona Vaitonienė iš Užpalių, Anelija Gipiškienė iš Užpalių, Elija Fišer iš Užpalių, Vulf Šur iš Užpalių, Jeronimas Vaškelis iš Trumpalių, Kazys Tarvydas iš Užpalių, Antanas Vaškelis iš Kaniūkų.

Posėdį baigė 1924 m. rugsėjo 21 dieną 1 val.

1924 10 11 posėdis. Dalyvavo visi nauji išrinkti tarybos nariai ir Utenos apskr. viršininkas Antanas Nevodničėnas.

Vls. tarybos pirmininko ir pavaduotojo rinkimai: D. Vanagas (11 b.), Silva Tarvydas (10 b.), Antanas Vaškelis (1 b.). Valsčiaus tarybos pirmininku išrinktas D. Vanagas, pavaduotoju – Petras Gabė (19 b.).

Viršaičio algos nustatymas: slaptai balsuojant už 200 Lt/mėn balsavo 18 narių, už 280 Lt/mėn. – 1 narys, už 150 Lt/mėn. – 4. Viršaičio alga 200 Lt/mėn. Valdybos nariams ir revizijos komisijos nariams 6 Lt tik darbo dienomis.

Viršaičio rinkimai: J. Gladutis gavo 20 balsų, Antanas Vaškelis – 12 b., Jonas Tarvydas – 12 b., Jeronimas Vaškelis – 7 b., Petras Gabė – 10 b. Kandidatais išrinkti Juozas Gladutis, Antanas Vaškelis ir Jonas Tarvydas. Traukiant burtus tarp A. Vaškelių ir J. Tarvydo, laimėjo A. Vaškelis, bet Utenos apskr. viršininkas jo netvirtino, viršaičiu patvirtino Joną Tarvydą nuo 1924 10 24.

Viršaitis Jonas Tarvydas 1924 10 24–1925 04 28.

Viršaičio pavaduotojo rinkimus atidėjo kitam kartui. Valsčiaus išdėdinku išrinko Petrą Gabę. Atstovais į apskrities tarybą išrinkti Jonas Gipiškis, Povilas Meleikis ir Antanas Vaškelis. Į revizijos komisiją išrinkti Anūpras Bardauskas, Simonas Binkauskas ir Anelija Gipiškienė.

Pirmin. D. Vanagas (pas), sekr. J. Juknevičius (pas), nariai:

J. Vaškelis (pas), K. Tarvydas (pas), J. Gladutis (pas)

Viršaitis K. Tarvydas (pas)

1924 11 08 posėdis. Pirmininkavo tarybos pirmininko pavaduotojas Petras Gabė, dalyvavo nariai: J. Abelinskas, S. Binkauskas, A. Bardauskas, J. Dunda, E. Fišer, L. Gaidukovas, J. Gipiškis, J. Gladutis, A. Gipiškienė, K. Miškinis, A. Šatkus, Vulf Šur, S. Tarvydas, K. Tar-

vydas, J. Pakštas, J. Vaškelis, A. Vaškelis, V. Varkauskas, A. Vanagas, Ona Vaitonienė, P. Repšys.

Viršaičio pavaduotoju išrinktas Jonas Dulkė iš Degesių. Kun. klebonas A. Bardauskas užprotestavo J. Dulkės išrinkimą viršaičio pavaduotoju, kaip per jauną (neturi 24 metų). Vls. valdyba įvertins baldų ir kito inventoriaus tinkamumą Gailiešionių mokyklai ir praneš kitame posėdyje. Butas remontuojamas savininkų lėšomis. Iširti, koks remontas reikalingas Kišūnų mokyklai. Užpalių mokyklos vienai klasei įvesti 2 elektros lemputės, reikalingas vakariniuose kursuose, ir nupirkti elektros skaitliuką. 1923 m. biednuomenei nupirkto malkos Karkališkio miške neišimtos ir jie neišims – per toli. Terminas baigiasi ir nebus galima išgauti. Panaudoti jas mokyklos kurui. Biednuomenei surasti arčiau. Žemės rūšiavimo terminas atnaujintas. Savininkai gali paduoti paraiškas žemės rūšies pakeitimui į aukštesnę ar į žemesnę. M. Birgerio prašymas dėl smuklių be atsako. Dėl Tado Gražio 400 Lt iškviešti buvusį viršaitį Joną Repšį ir spręsti. Pašto laikytojo Namiko klausimą dėl žyminio mokesčio atidėti iki dokumentų pristatymo ar patikimų liudininkų paliudijimo. Valsčiaus ir mokyklos sargams padidinti algą iki 50 Lt/mėn. nuo lapkričio 1 dienos. Padegėliui Vincui Velučiuviui iš Kaniūkų suorganizuoti aukų rinkimo lapus. Rinkti tik savo valsčiuje iki 1925 m. sausio 1 d.

Pirmininkas P. Gabė (pas), nariai: L. Gaidukovas (pas),
V. Varkauskas (pas), S. Binkauskas (pas), J. Pakštas (pas),
A. Vanagas (pas), J. Vaškelis (pas), sekretorius
J. Juknevičius (pas)
Viršaitis J. Tarvydas (pas)

1924 12 03 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo 22 nariai. Išklaustas revizijos komisijos pranešimas. Nutarta išmatuoti prie bažnyčios šventoriaus išgrįstą grindinį ir atsiskaityti su darbininkais. Permatavimui vls. valdyba turi sukviesti komisiją. Valsčiaus tarnautojų algos paliktos tos pačios. Išrinktas viršaičio pavaduotojas. Juo tapo Jeronimas Narbutis. Patvirtinta tiltams statyti medžiagos sąmata: grindų 600 vnt., balkių 150 vnt., stulpelių 20 vnt., stumpolių 20 vnt. Pajamų ir išlaidų sąmata 1925 m. – 20 300 Lt pajamų ir 43 290 išlaidų. Išlaidos viršija 22 000 Lt. Yra šių metų 12 000 Lt skolos. Viso deficitas 34 000 Lt. Prašyti paramos apskrities valdybą. Namiko prašymas grąžinti žyminį mokestį – be pasekmių. Nutarė prašyti apskr. valdybą, kad kalėjimo aprūpinimas kuru būtų paskirstytas tarp visų policijos nuovadoje esančių valsčių: Vyžuonų, Daugailių ir Užpalių. Svaigalų kiekio apribojimas atidėtas, kol visoje Utenos apskrityje bus išaiškintas blaivybės klausimas.

Nutarta nadojantis valsčiaus sale kartui imti 20 Lt: 10 Lt į valsčiaus kasą, kitus 10 Lt salės pagerinimui. Valstybinių švenčių vakarėlius rengti veltui. Šokių vakarai apmokami. Buvęs viršaitis

paaiškino apie kainą už darbą per upelį Ringis. Kur ir kokia kaina gauti miško medžiagos biednuomenei, aiškinsis valsčiaus valdyba.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), nariai: S. Tarvydas (pas),
J. Dunda (pas), kun. A. Bardauskas (pas), sekretorius
J. Juknevičius (pas)
Viršaitis J. Tarvydas (pas), vald. narys P. Gabė

LCVA, f. 1021, ap. 1, b. 219.

1925 04 28 posėdyje dalyvavo valsčiaus viršaitis Povilas Meleikis, viršaičio pavaduotojas J. Narbutis, kasininkas Petras Gabė ir kiti.

Svarstyta: kaimų sueigų žemės matavimų protokolų peržiūrėjimas ir tvirtinimas. Protokolų dėl nepildytų įsakymų peržiūrėjimas. Valstybinių ir savivaldybės mokesčių rinkimas. Valsčiaus tarybos šaukimas. Nutarta pripažinti nuosavybės teises Kaziui Svilui į 1/2 ha žemės plotą Užpalių mieste, Jonui Semėnui į 6 ha žemės plotą, Emilijai Semėnienei – į 3 ha žemės plotą, Petruui Urbanavičiui į 14 ha žemės plotą Užpalių mieste, Petruui Abukauskui į 708 kv. m plotą. Nubausti Kazį Repšį iš Šeimyniškių ir Kazį Steponavičių iš Kaniūkų už šuns nepriežiūrą po 15 Lt; Juozą Barauską iš Antakalnių k. už važinėjimą dviračiu be numerių, Martyną Masiulį už girtuokliavimą pasiūsti į Utenos apskr. areštinę. Pradžios mokyklas aprūpinti kryžiais ir valstybiniais ženklais.

Pasirašė: P. Meleikis, J. Narbutis, P. Gabė, sekret. J. Juknevičius

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 233.

1925 06 26 valsčiaus valdybos susirinkimas, dalyvaujant viršaičiui P. Meleikiui, pav. J. Narbučiui, kasininkui P. Gabei, sekr. J. Juknevičiui ir kt.

Svarstyta: pasirašymui ant dokumentų asmenų įgaliojimai, priverstinas trobesių draudimas; Vytauto gatvės grindimui skelbti varžytines ne vėliau liepos 15 dienos. Nubausti Joną Repšį iš Gailiešionių už privalomą įsakymą dėl svaigalų vartojimo pinigine bauda 25 Lt, Matą Kundavičių iš Alaušo k. už važinėjimą dviračiu be numerių – 10 Lt, Matą Gaigalą už svaigalų vartojimą – 10 Lt, Praną Ramošką, Barborą Indrašienę dėl šuns nepriežiūros perspėti. A. Petruškiną iš Kaniūkų, Albiną Vilotį iš Kaimynų, Joną Velutį iš Juškonų dėl šuns nubausti 10 Lt bauda. Antaną Miškinį iš Kaniūkų dėl šuns nepriežiūros bausti 15 Lt. Petrą Uborevičių iš Lygamiškio, Tada Gražį iš Gyliškių, Antaną Vaškelį iš Kaniūkų perspėti dėl šuns. Jeronimą Šukį iš Kušlių, Jurgį Gaigalą iš Vanagiškių dėl gėrimo bausti 25 Lt. Zigmą Petrauską iš Linskio už važinėjimą dviračiu be numerio bausti 10 Lt. Mykolui Leikai iš Užpalių už gyvulių ganymą uždraustame miške (12 raguočių ir 12 avių) 50 Lt bauda.

Ulijonai, Kaziui ir Onai Žvyronams pripažinti teises į žemės sklypą.

Pasirašė: P. Meleikis, J. Narbutis, P. Gabė, sekr. J. Juknevičius

1925 08 05 Užpalių vls. valdybos raštas Utenos apskr. valdybai
Pranešimas apie turimos žemės rūšis

I rūšies 523,9 ha

II rūšies 3 170,2 ha

III rūšies 5 196,3 ha

IV rūšies 4 065,7 ha

Nenaudojamos – 3 248,5 ha

Vls. viršaitis P. Meleikis (pas)

1925 08 21 posėdyje svarstyta: kaimų sueigų nutarimai, įsakymų nepildymo protokolų peržiūrėjimas.

Patvirtino Traidžiūnų sueigos nutarimą dėl teisių į 10,5 ha žemės sklypą Emilijai Putinaitei-Pranskūnienei ir mažamečiams Pranui, Antanui, Elenai, Emilijai ir Elžbietai. Protestavo Ona Vilūnienė, bet liudijimo apie bylos užvedimą nepristatė. Agota Kiliūnienė iš Šeimyniškių, Zigmas Vaišvila iš Navasiolkų nubausti 15 Lt už šuns nerišimą. Dėl žemės rūšies pakeitimo – pakėlimo iš žemesnės rūšies į aukštesnę reikia išrinkti žemės rūšiavimo ekspertus. Paruošta pajamų ir išlaidų sąmata 1926 m. Vincas Tumas, Petras Braukyła, Jonas Kazakevičius, Grasilė Sagadinaitė, Pranas Indrašius atvežė savų malkų – todėl iš jų pinigų už atvežimą nebus reikalaujama.

Pasirašė: P. Meleikis, J. Narbutis, P. Gabė, sekret. J. Juknevičius

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 214, 233.

1925 09 25 posėdis.

Baudos už nesilaikymą švaros: Jankelis Mirrachas ir M. Fleišmanienė už upės teršimą ir sąšlavų pylimą į upę nubausti 8 Lt. Už tualetų nevalymą nubausti 7 Lt Sorė Fišerienė, Abraomas Juras; 8 Lt – Ch. Gringauzas; 15 Lt – Genas Rochas, Ickas Kopelianskis, Šur Vulf; 20 Lt – Borochas Litt; 10 Lt už nesilaikymą švaros kepykloje – Jankelis Birgeris, Elijas Fišeris. Špitolės gyventojai už nesilaikymą privalomų įstatymų nubausti 20 Lt, Genas Mendelis – 7 Lt. Už turgaus mokesčio nesumokėjimą ir pasipriešinimą nubausti po 10 Lt: Pranas Indrašius iš Remeikių, Antanas Saladžius iš Bėkinčių, Antanas Miškinis iš Kaniūkų, Jonas Grižas iš Tervydžių; po 8 Lt nubausti: Kazys Damauskas iš Kušneriūnų, Uršulė Malinauskienė, Balys Nėnėnas, Jurgis Vilutis iš Lėlių, Vituldas Repšys iš Trumpalių, Jurgis Urbanavičius iš Likančių, Jonas Svilas iš Šeimyniškių, Jonas Dapkus iš Šeimyniškių, Jurgis Leikis iš Užpalių, Martynas Masiulis iš Užpalių, Pranas Kaunelis iš Šeimyniškių, Pranas Partinauskas iš Lėlių; Juozas Broga iš Satarečiaus už pasipriešinimą ir nemokėjimą nubaustas 15 Lt; Kazys Pašilis iš Užpalių miestelio už girtuokliavimą ir triukšmavimą nubaustas 10 Lt; Ona Bružienė iš Užpalių už gyvulių ganyką vasarojuje nubausta 9 Lt. Nubausti po 15 Lt Vasilijų Kublicką, Rapolą Uborevičių, Joną Galvydį iš Antakalnių, Kazį Smilgą ir Balį Paulių iš Traidžiūnų už seniūno įsakymo nepildymą – nevežti grindų ant

tilto. Po 8 Lt nubausti Jeronimą Svilą, Jurgį Merkį iš Rimiškių, Jurgį Butiškiį iš Nasvaičių, Praną Čerškų, Stasį Čerškų, Povilą Čerškų iš Pladiškių, Praną Sirvydą iš Lėlių už tilto netaisymą ant Dusetų kelio.

Pasirašė: P. Meleikis, J. Narbutis, P. Gabė, J. Juknevičius

1925 10 16 posėdis. Svarstyta: pasamdyti darbininkus valsčiaus rūsiui sutaisyti, mokėti už policijos nuovados viršininko butą 25 Lt/mėn., nupirkti mokykloms 5 Vytis be rėmelių ir 5 kryžius, sutvarkyti priebutį prie valsčiaus. Bute dar gyvena Jonas Juknevičius, kuriam priklauso valdiškas butas. Kad atleistų butą naujam sekretoriui Antanui Juknevičiui, reikia paimti 1 000 Lt paskolą ir butą paruošti. Jaunimo sąjunga turi išsikelti, nes dvi įstaigos viename kambaryje būti negali. Šaukimo komisija: Simas Binkauskas, Silva Tarvydas iš Linskiego, Jeronimas Narbutis. Nubausti Maušą Josel 25 Lt už turgaus mokesčio nemokėjimą ir rinkiko mušimą, Pacą Maušą – 15 Lt, Teodorą Nazarovą, Povilą Čerškų, Joną Česonį iš Antadavainių, Juozą Mikulėną iš Šikšnių – po 8 Lt už turgaus mokesčio nemokėjimą, Joną Daujotį – 7 Lt; Domą Jušką dėl šuns nerišimo bausti 10 Lt.

Pasirašė: P. Meleikis, J. Narbutis, P. Gabė, J. Juknevičius

1925 11 14 posėdis. Patvirtintas 20 ha žemės sklypas Imbrasui Oželiui, Toleikių k. Dėl šunų nepriežiūros po 10 Lt nubausti: Tadas Gražys iš Gyliškių, Juozas Vanagas iš Mikėnų, Jurgis Stukas iš Mikėnų; už turgaus mokesčio nemokėjimą nubausti po 8 Lt: Gasparas Braukyla iš Bajorų, Aleksandras Kožanovas iš Davainių, Antanas Ročesys iš Linskiego; Juozas Seržintas iš Jūžintų vls., Jonas Bražiūnas iš Galėlių, Balys Umaras iš Armoliškio – po 10 Lt. Jonas Indrašius už girtavimą nubaustas 15 Lt.

Pasirašė: P. Meleikis, J. Narbutis, P. Gabė, Juknevičius

1926 01 15 posėdis. Dalyvavo valsčiaus viršaitis P. Meleikis, pav. J. Narbutis, P. Gabė, sekr. A. Juknevičius.

Svarstyta: pripažinti pagal Kišūnų seniūnų sueigos 1925 10 25 nutarimą nuosavybės teises į 1/2 ha žemės plotą Klemensui Saladžiui Vygėlių k.; pagal Užpalių m. seniūnų sueigos 1925 10 24 nutarimą – 27 ha žemės sklypo nuosavybės teises Juozui Ridikui iš Užpalių vnk., Justinui Binkauskui – į 170 m² žemės sklypą Užpalių vnk. Patvirtinti.

Už pasipriešinimą mokėti turgaus mokesčių 1925 11 17 nubausti po 8 Lt: Aleksas Kutka iš Trumpalių, Jurgis Šilionka iš Žeibiškių, Jonas Gaidys iš Vaiskūnų, Antanas Dijokas iš Vaiskūnų; po 10 Lt – Dabrega iš Svėdasų vls. Pamaleišio k. ir Juozas Banys iš Daujočių k.

Pil. Urbanavičiaus skunda, kad Namiko kiaulė suplėšė jo maišus, atmesti. Alfą Jakšį už girtuokliavimą nubausti 6 Lt.

Pasirašė: vls. viršaitis P. Meleikis, padėj. J. Narbutis, kasin. P. Gabė, sekr. A. Juknevičius

LCVA, f. 1021, ap. 1, b. 289; LCVA, f. 843, ap. 1, b. 264.

1926 03 02 posėdis. Dalyvavo viršaitis P. Meleikis, padėj. J. Narbutis, kasin. P. Gabė, sekr. A. Juknevičius.

Peržiūrėta: Vėželių k. 1926 01 22 sueigos nutarimas pripažinti nuosavybės teises Agnieškai Štirvydienei, Silvai ir Feliksui Štirvydams į 29 ha žemės sklypą Užpalių m.; Užpalių m. sueigos 1926 01 08 pripažinimą teisių Konstancijai Čerškutei, Užpalių m. į 2/3 ha žemės sklypą; Žeibiškių k. 1926 01 30 sueigos nutarimą Jonui, Veronikai ir Grasilijai Miškiniams į 20 ha žemės sklypą. Patvirtinti.

Už nesumokėjamą turgaus mokesčio nubausti po 8 Lt Steponą Urbonavičių iš Mikėnų, Karolį Grumbiną iš Ubagų, Joakimą Masiulį iš Vanagiškių; po 10 Lt – Antaną Indrašių iš Žeibiškių, Ulijoną Steponavičienę iš Kaniūkų, Kazį Repšį iš Šeimyniškių, Antaną Stuką iš Šeimyniškių, Balį Galvydį iš Ubagų, Praną Štirvydą iš Lėlių, Juozą Remeikį iš Mikėnų, Balį Laučių iš Aulelių k., Svėdasų vls., Feodosiją Roškovienę iš Liepagirių, Balį Buitvydą iš Juodonių, Svėdasų vls.; Justiną Velutį – 7 Lt; po 15 Lt – Joną Vitą iš Antandrijos k., Daugailių vls., Joną Ingurį iš Zabičiūnų k., Antaliepties vls., Tada Repšį iš Antadavainių k., Peleksą Baukį iš Jociškių k.; Antaną Bernotą iš Velnibarzdės bausti 20 Lt; Stasį Namiką už neprišto šuns laikymą dieną bausti 8 Lt.

Pasirašė: P. Meleikis, J. Narbutis, P. Gabė, A. Juknevičius

1926 03 12 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo nariai: J. Abelinskas, S. Binkauskas, J. Gladutis, Anelija Gipiškienė, K. Miškinis, S. Tarvydas, K. Tarvydas, J. Pakštas, A. Vaškelis, V. Varkauskas, A. Vanagas, P. Repšys, P. Meleikis, F. Kaunelis, P. Gabė.

Svarstyta: valsčiaus tarybos pirmininko ir pavaduotojo rinkimai. Balsų dauguma tarybos pirmininku išrinktas Juozas Gladutis, pavaduotoju – Simanas Binkauskas. Rinkimams į Seimą išrinkta komisija: A. Vaškelis, D. Vanagas, J. Abelinskas, Anelija Gipiškienė, kandidatai: Jonas Juknevičius ir Jonas Dulkė.

Likančių apylinkės komisija: V. Varkauskas, J. Mačeika, S. Binkauskas ir V. Liulevičius, kandidatai: Ant. Tarvydas ir Aleksas Šatkus.

J. Gladutis perskaitė revizijos aktą. Padaryta 34 Lt 50 ct neteisėtų išlaidų už valdininkų nuvežimą samdant privačius asmenis. Valsčius turi nusamdęs žygių arklių stotį. Išskaityti iš vežiotjo Namiko algos 25 Lt, o likusius įdėti į valsčiaus nematomas išlaidas. Kitą revizijos akto dalį priimti. Išrinkta kelių komisija: Justinas Abelinskas, Silva Tarvydas ir Kazys Tarvydas, kandidatai: Peleksas Kaunelis, Simanas Binkauskas.

Išrinkta 3 narių komisija, kuri kartu su valsčiaus valdyba privalės nustatyti nuomos mokesčių, įvertinant nuomojamos žemės rūšį. Išrinkti: Juozas Gladutis, Povilas Repšys ir Jonas Gipiškis.

Bendrovė „Mazgas“ sutinka veltui duoti elektros energiją Užpalių miesteliui – 9 elektros lempas. Tvarko valsčiaus valdyba su nuomos nustatymo komisija. Archyvo tvarkymui pasamdyti darbininkę – Mariją Pajedaitę. Tualetus perkelti į kitą vietą – darbininkus

samdyti iš varžytinių. Už globojamas valsčiaus žemes nuskaityti nuomą. Gailestingųjų Asmenų Vaikelio Jėzaus draugijos ir Lietuvos karo invalidų sąjungos valdybos raštų skaitymas – draugijoms paaukoti po 100 Lt.

Atmesti Kišūnų tėvų komiteto prašymą sargą aprūpinti mal-komis. Jei nesutiks, ieškoti kito. Prašyti apskr. valdybą, kad ligoninės nepriiminėtų beturčių be valsčiaus nukreipimo. Susidaro daug skolų. Prašyti pašto viršininką įrengti pašto dėžutę laikraščiams.

Pirmininkas J. Gladutis (pas), nariai: K. Tarvydas (pas),

S. Binkauskas (pas), sekr. A. Juknevičius (pas)

Valdyba: P. Meleikis (pas), J. Narbutis (pas), P. Gabė (pas)

1926 03 31 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis. Dalyvavo: J. Abelinskas, S. Binkauskas, J. Dunda, L. Gaidukovas, P. Gabė, A. Šatkus, S. Tarvydas, J. Tarvydas, A. Vaškelis, D. Vanagas, A. Vanagas, O. Vaitonienė, J. Narbutis, F. Kaunelis.

Rinkimams į seimą į Remeikių rinkiminę komisiją išrinkti: Jurgis Juodelė, Jonas Vaitonis, Pranas Vanagas, Pranas Vaškelis. Seniūnų prašymas išmokėti algą per valsčiaus valdybą – valsčiaus valdybai paduoti sąrašą, jį patvirtina ir perduoda seniūnams.

Pirmininkas J. Gladutis (pas), sekretorius A. Juknevičius (pas)

Nariai: L. Gaidukovas (pas), J. Dunda (pas), D. Vanagas (pas)

Valdyba: P. Meleikis (pas), J. Narbutis (pas), P. Gabė (pas)

1926 05 15 posėdis. Dalyvavo vls. viršaitis P. Meleikis, J. Narbutis, P. Gabė, A. Juknevičius.

Svarstyta pagal kaimų sueigų nutarimus pripažinti nuosavybės teisę į žemę: Steponui, Jonui ir Elenai Drabuntams iš Toleikių k. į 7 ha sklypą, Jonui ir Juozui Repšiams iš Gailiešionių k. į 25 ha sklypą, Teofilui Gudeliui iš Ilčiukų k. į 8 ha sklypą, Kaziiui, Emilijai, Onai, Pranei ir Onai Reikalams iš Linskio į 6 ha sklypą. Karolinai ir Prano Vanago įpėdiniams: Julijonai, Onai, Natalijai, Barborai iš Vilučių k. į 9,75 ha sklypą, Elžbietai Reikalytei-Prievelienei iš Linskio k. į 10,75 ha sklypą, Jonui ir Pranui Semėnams iš Davainių k. į 6 ha sklypą, Antanui, Kaziiui, Simanui ir Vytautui Velučiams iš Juškonių k. į 30 ha sklypą, Juozui Geleževičiui iš Užpalių į 9 ha sklypą. Nutarta tvirtinti.

Civilinėje byloje su Jeronimu Vaškeliu įgaliojo stoti Užpalių vls. viršaitį P. Meleikį.

Už nesumokėtą turgaus mokestį nubausti Jurgis Pajeda iš Kišūnų 8 Lt, Domas Bukelskis iš Zabičiūnų, Antalieptės vls. 10 Lt, Povilas Trumpa iš Kunigiškių, Vyžuonų vls. 12 Lt. Už šuns nepririšimą nubaustas Jonas Gaigalas iš Kušneriūnų 10 Lt, už palaidų kiaulių laikymą Užpalių mieste Juozas Mikučionis iš Užpalių nubaustas 8 Lt.

Viršaitis P. Meleikis (pas), J. Narbutis (pas), kasin. P. Gabė (pas), sekret. A. Juknevičius (pas)

1926 05 26 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis. Nariai: J. Abelinskas, S. Binkauskas, L. Gaidukovas, J. Gipiškis, A. Gipiškienė, J. Tarvydas, K. Tarvydas, A. Vaškelis, V. Varkauskas, D. Vanagas, P. Meleikis, J. Narbutis, F. Kaunelis, P. Gabė, J. Vaškelis.

Svarstyta: žemės rūšiavimo komisijos papildymas, revizijos komisijai dienpinigių skyrimas, ant vieškelių cementinių tiltų statymas.

Į rūšiavimo komisiją pasiūlyti: J. Gladutis, S. Tarvydas, J. Tarvydas, A. Vaškelis, D. Vanagas, L. Gaidukovas, S. Binkauskas. Išrinktas D. Vanagas (12 b.), kandidatas J. Gladutis (5 b.). Rūšiavimo komisijos nariui mokėtis – 7 Lt/darbo dienos. 1926 m. sąmatoje buvo paskirta 60 Lt. Revizija buvo padaryta metų pradžioje ir lėšos išnaudotos. Dėl nebuvimo lėšų daryti reviziją du kartus metuose nėra galimybių. Prašo paimti iš kitų straipsnių pinigų likučius ir išmokėti. Cementinių tiltų statymui organizuoti žvyro atvežimą iš varžytinių. Gražinti J. Seibučiui malkas, kurias jis davė mokytojui. Užpalių mokykloje įsteigti IV kompleksą – elgtis pagal 1925 09 19 nutarimą. D. Vanago pareiškimą – atsisakymą būti rūšiavimo komisijos nariu – patenkino. Nariu išrinktas A. Vaškelis. Protestuota rūšiavimo komisijos nariui mokėti 7 Lt dienos, kadangi viršaičio padėjėjui moka tik 5 Lt darbo dienos.

Pirmininkas J. Gladutis (pas), sekret. J. Juknevičius (pas),
valdyba: P. Meleikis (pas), J. Narbutis (pas), P. Gabė (pas)

1926 05 31 posėdis. Pirmininkavo tarybos pirmininkas J. Gladutis, dalyvavo 15 narių.

Sudaryta komisija tinkamų kariuomenei arklių surašymui: išrinktiems nariams mokėti 6 Lt dienos. Nariai: L. Gaidukovas (6 b.), F. Kaunelis (8 b.), P. Repšys (8 b.), J. Tarvydas (8 b.). Traukiant burtus išrinkti F. Kaunelis ir J. Tarvydas.

Pirmininkas J. Gladutis (pas), sekret. A. Juknevičius (pas),
J. Tarvydas (pas), P. Meleikis (pas), P. Gabė (pas),
J. Narbutis (pas)

1926 07 23 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis, dalyvavo 13 narių.

Svarstyta sąmatos keitimas. Reguluoti, kad sąmata nebūtų viršijama. Jei kuris paragrafas baigiasi, pranešti tarybai. Nutarta, kurie tarnautojai be atlyginimo naudojami žyginiais arkliais: apskr. valdybos pirmininkas, apskr. technikai, dešimtininkai, vls. valdybos nariai ir tarnautojai tarnybos reikalais, visos valsčiaus komisijos, mokytojai. L. Gaidukovas perskaitė revizijos aktą. Nesurinktas iš kelių krautuvininkų mokėtis. Nutarta – surinkti. Išeikvota 91 lenta be pateisinamųjų dokumentų. Paaškinu, kad nepereikvota, tik nebuvo knygų ir nepateisino. Aktą patvirtino. Vietoj atsisakiusio J. Vaškeliui į žemės rūšiavimo komisiją išrinko S. Binkauską ir kandidatus Silvą ir Kazį Tarvydus. Sumokėti Juozui Namajuškai už nesumokėtą mokyklos nuomą po 10 Lt/mėn. Tęsti Užpalių grindimą. Akmenis vežti talko-

mis. Jei atsisako, moka baudą 10 Lt. Valsčiaus valdyba nustato, kiek akmenų turi atvežti prekybininkai. Padegėlei Vaškelytei per seniūnus surinkti pašalpa. Užpalių pieno perdirbimo bendrovei surasti sklypą namų statybai. Tarpininkauti tarp Švietimo ministerijos ir mokyklos surasti mokyklai 1/4 ha žemės

Pirm. J. Gladutis (pas), S. Binkauskas (pas), J. Pakštas (pas),
A. Juknevičius (pas)

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 264; LCVA, f. 1021, ap. 1, b. 289.

1926 08 04 posėdis. Pagal kaimų sueigų nutarimus patvirtintos nuosavybės teisės į žemę: Jonui, Juozui ir Teresei Galvydžiams iš Davainių k. – 38 ha; Antanui Indrašiui, Agotai ir Elžbietai Garunkštytėms iš Kaniūkų – 12 ha. Tvirtinti: Jono ir Prano Garunkščių prašymą atmesti. Nubausti po 7 Lt už nesumokėjamą turgaus mokesčio J. Kublicką iš Narvaišių, Juozą Prievelį iš Linschio, Šimonėlį Grigą iš Toleikių, Antaną Zamauską, Joną Galvydį iš Antadavainės; po 10 Lt – Grigą Kalpokovą iš Liepagirių, Antaną Bernotą iš Jūžintų, Aleksandrą Špalovą.

Virš. P. Meleikis (pas), J. Narbutis (pas), sekr. A. Juknevičius (pas)

1926 08 20 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis, dalyvavo 14 narių.

Peržiūrėti atlyginimai: viršaičiui 200 Lt/mėn., virš. padėjėjui 5 Lt/darbo dienai, kasininkui 6 Lt/darbo dienai (10 dienų mėnesyje), sekretorei – 300 Lt/mėn., raštininkui 180 Lt/mėn., sargui 50 Lt/mėn., mokyklos sargui 50 Lt/mėn. Nutarta Užpaliuose padidinti šviesą 4 lemputėmis. Reikalauti, kad Užpaliams skirtų agronomą. Žemės rūšiavimo komisijoje vietoj S. Binkausko išrinktas J. Gladutis.

J. Gladutis (pas), J. Narbutis (pas), J. Juknevičius (pas),
virš. P. Meleikis (pas)

1926 11 26 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis, dalyvavo 13 narių.

Spręsta: padegėliams ir ūkininkams miško medžiagos paskirstymas. Sudaryta komisija: J. Abelinskas, J. Dunda, S. Binkauskas. Paskirstyti beturčiams miško 800 m³. Dėl savivaldybės lėšų stokos neaprupinti žydų mokyklos. Kušneriūnuose leisti įsteigti pradžios mokyklą, o Toleikiuose – ne. Pagal įstatymus leisti įsteigti 2 smukles; į valsčiaus kasą sumokėti 1 000 Lt. Stasys Bajoriūnas prašo duoti jam nuomoti Narvaišių k. vls. valdybos globojamą žemę, nes Žiūrauskaitė nepajėgia apdirbti. Valsčiaus savivaldybei reikia įstoti nariu į Užpalių žemės ūkio draugijos smulkaus kredito banką, įnešant 4 pajus.

Pirmininkas J. Gladutis (pas), sekretorius A. Juknevičius (pas)

1927 01 03 posėdis. Pirmininkavo Juozas Gladutis, dalyvavo nariai: J. Dunda, E. Fišer, A. Gipiškienė, K. Miškinis, S. Tarvydas, J. Tarvydas, J. Pakštas, A. Vaškelis, V. Varkauskas, D. Vanagas, A. Vanagas, O. Vaitonienė, P. Meleikis, J. Narbutis. Svarstyta: tarybos pirmininko rinkimas. Pasiūlyti kandidatai: D. Vanagas, J. Gladutis, A. Vaškelis, S. Tarvydas, J. Narbutis. Slaptu balsavimu dauguma balsų tarybos pirmininku išrinktas J. Gladutis, pavaduotoju – D. Vanagas. Biednuomenės aprūpinimas malkomis – valsčiaus valdyba turi pasiūsti sąrašus atitinkamai miškų įstaigai, kuri įtrauks į sąrašus. Beturtis pats savo lėšomis išperka orderį kurui. Valsčiaus sekretorius paaiškino, kad už užpirktas biednuomenei malkas 1923 m. sumokėjo 3 098 Lt 55 ct. Parduodama gavo 3 875 Lt 68 ct. Kasoje liko 777 Lt 55 ct. Išleisti kitiems reikalams. Nutarė atšaukti protokolą slaptai balsuojant apie Simaną Binkauską, kaip neteisingai išreikštą nepasitikėjimą (neteisėtą atleidimą iš rūšiavimo komisijos). Slaptai balsuojant (už 9 b.) nutarta paimti pusę prie mokyklos esančio daržo valsčiaus valdybos ir pradžios mokyklos tarnautojų žinion. Atsakyti nuovados viršininkui butą ir perduoti mokyklos ir valsčiaus valdybos sargams – vls. valdybos nuožiūra. J. Brogos iš Satarečiaus prašymas atidėti mokesčius už 1926–1927 m. iki 1928 m. sausio 1 d. Motiejaus Namiko prašymą sumokėti skolą už nuo 1915 m. laikytą paštą – 309 rusų rublius 30 kp. atmetė. Perkelti arklių ir galvijų turgų už tilto.

Pirmininkas J. Gladutis (pas), sekr. A. Juknevičius (pas),
nariai: J. Tarvydas (pas), J. Pakštas (pas), D. Vanagas (pas)
Valdyba: viršaitis P. Meleikis (pas), P. Gabė (pas),
J. Narbutis (pas)

LCVA, f. 1021, ap. 1, b. 346; f. 843, ap. 1, b. 288.

1927 02 18 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis. Nariai: J. Abelinskas, S. Binkauskas, J. Dunda, E. Fišeris, P. Gabė, Vulf Šur, A. Vaškelis, V. Varkauskas, D. Vanagas, A. Vanagas, P. Repšys, P. Meleikis, J. Gipiškis, J. Narbutis, J. Tarvydas.

Pagerbtas dr. J. Basanavičius, jam mirus. Sudaryta komisija: A. Juknevičius, J. Juknevičius, direktorius Micevičius, Jonas Mačeika, Anelija Gipiškienė, Vincas Liucevičius ir Patumsis. Parengti iškilmingą programą laidotuvių dieną, t. y. vasario 21 d. Valsčiaus taryba daro iškilmingą posėdį.

Revizijos komisijos rinkimas: A. Vaškelis – 11 b., S. Binkauskas – 10 b., K. Tarvydas – 3 b., L. Gaidukovas – 12 b., J. Gladutis – 13 b., P. Repšys – 2 b. Išrinkti: A. Vaškelis, L. Gaidukovas ir J. Gladutis. Revizijos komisijos pranešimas – įspėti valsčiaus valdybą nedaryti jokio remonto be tarybos leidimo.

Protestai dėl turgaus palikimo senoje vietoje. Prieš kalbėjo Borocho Litt, Elija Fišeris (pasakojo apie vertelgas, dirbančius už tilto). Už palikimą vietoje slaptai balsuojant 13 balsų, 5 balsai už perkėlimą. Žydams duotas įsakymas: turgus paliekamas vietoje, bet

jie turi nuvalyti visą aikštę, esančią šioje tilto pusėje. Savo lėšomis turi pastatyti barjerus ir 1 elektros lempuotę, tualetą. Su valsčiaus valdybos įgaliojais sudaro sutartį. Balsuojant atsisakyta žydų pradžios mokyklą priimti savivaldybės žinion (15 b. prieš 2). Atsisakyta išlaikyti savivaldybės lėšomis. O. Kibildienei – mokyklos sargei paliktas toks pat atlyginimas – 50 Lt/mėn. Šlamo prašymas atlyginti nuostolius, turėtus 1924 m. nuomojant mokyklai butą, atmetas. Jono Žirausko nuomonė daryti tik nedidelį remontą nuomojamos žemės trobesiams – galima, tik nepereikvojant nuomos mokesčio. Juozui Velučiuui leisti nuomoti žemę Narvaišių k., esančią vls. valdybos žinioje. Kišūnų mokyklai spintos padarymą atidėti, kol apmokės visas skolas. Vls. valdybai užpirkti tiltams reikalingą medžiagą už esamus kasoje pinigus. Pradžios mokyklai neleisti deginti daugiau, negu 32 žvakių lemputes. Kučinskienei suteikti vienkartinę 15 Lt pašalpą.

Pirmininkas J. Gladutis (pas), sekr. A. Juknevičius (pas), nariai:
V. Varkauskas (pas), J. Tarvydas (pas), J. Pakštas (pas)
Valdyba: P. Meleikis (pas), J. Narbutis (pas), P. Gabė (pas)

1927 03 19 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis. Dalyvavo: J. Abelinskas, S. Binkauskas, J. Dunda, L. Gaidukovas, J. Gipiškis, P. Gabė, K. Miškinis, A. Šatkus, S. Tarvydas, J. Tarvydas, K. Tarvydas, J. Pakštas, J. Vaškelis, A. Vaškelis, V. Varkauskas, A. Vanagas, P. Repšys, P. Meleikis, F. Kaunelis.

Svarstyta: betoninio tilto statymas. Sąlyga – jei bus gauta parama. Reikalingumą spęs vls. valdyba. Sutvarkyti visus dūmtraukius ir šulinį kieme. Nustatyti nuomojamos žemės kainą: buvusi Kublicko nuosavybė 18 ha žemės Narvaišių k. – 100 Lt; Jono Gaidukovo 5 ha žemės Narvaišių k. – 65 Lt, Mykolo Koverovo 10 ha Antakalnių k. – 75 Lt, I. Krištopilio 3 ha Gaigalių k. – 30 Lt, Nazarovo 20 ha Gaigalių k. – 120 Lt. Sutartį sudaryti vieniems metams.

Dr. J. Basanavičiaus laiška, rašytą 1924 07 18, Užpalių vls. valdybos vardu pavesti Užpalių vidurinės mokyklos globon. Jei mokykla bus likviduojama, sugrąžinti vls. valdybai.

Pil. Vilutienės iš Pasalių prašymas pripažinti jos sūnų Zigimą dingusį nuo 1913 m. Apie dingimą pasirašė pasaliečiai ir Trumpalių k. gyventojai. Jono Gabrionio iš Narvaišių prašymas leisti privažiuoti prie valstybės globojamos buvusios Jono Gaidukovo nuosavybėje žemės. Kelią padaryti nuolatinį, be atlyginimo. Viršaičio P. Meleikio pranešimas apie piliečius Vanagą ir Zaranką, kurie atsisako sudaryti sutartį apie 1926 m. globotą žemę ir mokėti nuomą. Vls. valdyba turi pareikalauti 160 Lt nuomos mokesčio. Atsisakius mokėti, žemę išnuomoti kitam, o priklausantį mokesčių išreikalauti per teismą. Tarybos pirmininkas pranešė apie 1921 m. išpirktą 30 000 auksinų paskolos lapą, kurio bylose neranda. Pavesta revizijos komisijai išsiaiškinti. Valsčiaus savivaldybė nesugebėjo surinkti mokesčių. Valsčiaus malkos ir tiltų medžiaga liko nesuvežtos. Ateina darbymečio laikas. Valsčiaus darbininkai negauna užmokesčio. Nutarė prašyti

apskr. viršininką nutarimo privesti savivaldybę prie tvarkos. Neturtingoms: Kučinskienei, Masiulienei ir Masiulytei išmokėti vienkartinės pašalpas po 10 Lt.

Pirmininkas J. Gladutis (pas), sekret. A. Juknevičius (pas)
Nariai: V. Varkauskas (pas), L. Gaidukovas (pas), J. Dunda (pas); valdyba: P. Meleikis (pas), J. Narbutis (pas), P. Gabė (pas)

1927 04 06 Užpalių vls. valdyba praneša Utenos apskr. valdybai dėl 1927 03 19 iškelto klausimo apie paskolos lapo išpirkimą. Nei priėmimo, nei perdavimo aktuose lapų neranda. Pavesta išsiaiškinti revizijos komisijai. Policijai perduoti sąrašai. Bet kol kas niekas nepaaiškėjo. Valdyba neturi galimybių laiku išmokėti skolas, algas. Mokykloms malkos išpirktos, tik Utenos girininkas laiku neišdavė.

Viršaitis P. Meleikis (pas). Sekret. A. Juknevičius (pas)

1927 05 27 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis, dalyvavo 15 narių.

Svarstyta: sutvarkyti tiltams medžiagą – paruošti lentas. Atskyrimas Davainių, Kairiškių, Riškonių kaimų ir priskyrimas prie Dusetų išardo seniūnijas. Šie kaimai įeina į Vaiskūnų seniūniją. Yra ir pradžios mokykla, kurią reiktų likviduoti. Jie Užpaliams priklausė dar 1845 metais (pagal archyvo duomenis). Nutarta tuos kaimus palikti Užpalių valsčiui. Gautas Lietuvai pagražinti draugijos raštas atiduoti jų žinion aikštę prie valsčiaus namų. Nutarta palikti LPD žinioje, kad įrengtų sodelį. Tvorelę įrengti nuo tiltų likusia medžiaga. Lėšos – kai bus svarstoma 1928 m. sąmata.

Nutarta iš vls. kasos sumokėti už ligoninę: Onai Kisielienei iš Novosiolkų, Anastazijai Bajoriūnaitei iš Narvaišių – 48 Lt, Elenai Bertašytei iš Šeimyniškių – 32 Lt, Indrulionaitėi iš Bajorų – 52 Lt, Garunkštytei iš Kaimynų – 92 Lt. Išsiaiškinti su seniūnu dėl Jono Kiliaus iš Remeikių, Barboros Vilutytės iš Gailiešionių, Silvos Kliševičiaus iš Narvaišių, Anelės Kiliulienės iš Šeimyniškių, Kondratavičienės iš Alaušo, Petro Partinausko iš Remeikių, Vebrienės iš Bikuškio. Sofija Varnaitė, kilusi iš Vyžuonų, – sąskaitą siųsti į Vyžuonas. Ona Šatkutė iš Ilčiukų turi turto – liudininkus patraukti atsakomybėn.

Nuomininkui Merkiui leisti nukelti trobelę į sodybą, nes keliantis į vienkiemį buvusi Kaverovo sodyba perėjo į kito nuosavybę. Turguje padaryta gyvulių rišimui tvora, elektros lemputės, tik nerado vietos tualetui. Iki birželio 5 dienos turi būti sudaryta sutartis su žydais.

Pirmininkas J. Gladutis (pas), sekr. A. Juknevičius (pas); nariai: S. Tarvydas (pas), J. Vaškelis (pas)
Valdyba: viršaitis P. Meleikis (pas), pav. J. Narbutis (pas), P. Gabė (pas)

1927 07 17 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis, dalyvavo 13 narių.

Nutarta: kiekvienas kaimas išsirenka iš savų žemės rūšiavimui narį. Vls. taryba negali skirti dėl lėšų stokos. Kadangi bendrovė

„Mazgas“ išjungė elektros šviesą valsčiaus namams ir atsisako duoti, pareikalauti iš bendrovės vedėjo 2 savaites nukelti visus stulpus, esančius gatvėje valsčiaus savivaldybės žinioje ir gražinti visas išlaidas, padarytas įvedant šviesą. Turgavietėje iškasti šulinį – atidėta. Ligoninės sąskaitų apmokėjimą svarstyti atidėta kitam posėdžiui. A. Juknevičiaus pareiškimas atostogų – leisti nuo liepos 25 d. dviem savaitėms. Jo pareigas pavesti Kaziui Merkiui. Kadangi bendr. „Mazgas“ užtvėrė tvorą iki pamatų ir neduoda prieiti prie sienos (valsčiui), pareikalauti sieną nukelti.

Pirmininkas J. Gladutis (pas), sekr. A. Juknevičius (pas); nariai: Kaunelis (pas), Dunda (pas), Vaškelis (pas). Virš. P. Meleikis (pas)

1927 08 07 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis, dalyvavo nariai: J. Abelinskas, S. Binkauskas, J. Dunda, L. Gaidukovas, J. Gipiškis, P. Gabė, A. Gipiškienė, K. Miškinis, S. Tarvydas, J. Tarvydas, V. Varkauskas, D. Vanagas, P. Repšys, J. Meleikis, J. Narbutis.

Spręsta: sudaryti komitetą Prezidento sutikimui: vidurinės mokyklos direktorius Misevičius, mok. Liulevičius, mok. Mačeika, prov. Indrašius, stud. Gipiškis, ūkin. Gladutis, mok. Pajedaitė. Komisijai skirti 300 Lt. Pinigus įteikti iš anksto, pareikalauti ataskaitos.

Į statybos komisiją išrinkti: J. Abelinskas, S. Binkauskas, Bo-rochas Litt.

Pirmininkas J. Gladutis (pas), sekr. A. Juknevičius (pas), nariai: V. Varkauskas (pas), G. Gaidukovas (pas), J. Abelinskas (pas). Viršaitis P. Meleikis (pas)

1927 09 16 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis, dalyvavo 14 narių.

Patikslintos valsčiaus tarnautojų algos 1928 metams: viršaičiai 100 Lt/mėn., viršaičio padėjėjui 5 Lt/darbo dienai, kasininkui 6 Lt/darbo dienai, sekretoriui 250 Lt/mėn., raštininkui 150 Lt/mėn., sargui 70 Lt/mėn., mokyklos sargui 25 Lt/mėn. Seniūnams alga 20 Lt/mėn.

Patikrintos pajamų ir išlaidų sąmatos, perskaitytas revizijos aktas. Už beturčių gydymą turi 14 000 Lt skolos. Prašo padengti per atitinkamų įstaigų pašalpas. Valsčiaus valdyba turi padaryti 10 metų veiklos ataskaitą. Nutarta pramonininkams uždėti kelių taisymą. Sudaryta komisija: Feliksas Kaunelis, Jeronimas Vaškelis ir Laurynas Gaidukovas. Padaryti projektą kartu su valsčiaus valdyba, paskirstyti vieškelius taisymui ir pateikti kitam posėdžiui. Jono Jakšio iš Gaigalių prašymas liudijimo apie jo dviejų sūnų Juozo ir Antano dingimą nuo 1919 metų. Beturčiui Antanui Butrimui iš Kušlių suteikti 15 Lt vienkartinę pašalpą.

Pirm. J. Gladutis (pas), nariai: S. Tarvydas (pas), A. Vaškelis (pas)
Viršaitis P. Meleikis (pas)

1827 12 09 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis, dalyvavo 15 narių.

Nutarta: prekybos ir pramonės įstaigoms uždėti piniginių kelių taisymo mokesčių: Užpalių malūnui – 240 Lt, Ilčiukų malūnui – 80 Lt, Vešeikių malūnui – 160 Lt, Satarečiaus malūnui – 40 Lt metms, vaistinei – 160 Lt metams. Iš valstybinių ežerų nuomininkų išskaityti po 20 proc. nuo ha. Smulkiai prekybai ir pramonei paskirti mokesčių po 20 proc. nuo valstybinio mokesčio patento. Pradėti mokėti nuo 1927 m. sausio 1 d. Kadangi visiems išdalinus dar liko vieškelių – samdyti kelio taisymui darbininkus. Projektą tvirtinti.

Žydų tėvų komiteto prašymas jų mokyklą įjungti į savivaldybės pradinių mokyklų tinklą. Slaptai balsuojant pritarta įjungti nuo 1928 m. sausio 1 d. 1927–1928 m. kuru pasirūpinti pavesta valsčiaus valdybai per atitinkamas įstaigas. Žeibiškių mokyklos prašymą suteikti paramą suaugusiųjų kursams padengti atmesti dėl lėšų stokos.

Iš valsčiaus kasos išmokėti ligoninių skoloms: Juozo Remeikio – 164 Lt 58 ct, Onos Rmoškienės – 62 Lt 77 ct, Onos Kemešytės – 122 Lt 13 ct; 22 Lt 81 ct, Stanislavos Staurauskaitės – 649 Lt 94 ct, Kazio Kundavičiaus – 44 Lt, Uršulės Velutienės – 76 Lt, Jono Tubelio – 188 Lt, Juozo Makejevo – 26 Lt 50 ct, Onos Masiulienės – 72 Lt, Ievos Buitvydaitės – 248 Lt, Veronikos Rėzaitės – 52 Lt, Barbaros Vilutytės – 182 Lt, Alinos Kiliulienės – 100 Lt, Anelijos Žuraskaitės – 248 Lt. Juozo Kugelevičiaus sąskaitą 200 Lt 17 ct pasiūsti į Vyžuonas, Eugenijos Vanagaitės, Veronikos Mackevičienės išieškoti prievartos būdu, Valerijos Regalienės, Kotrynos Budreikienės atidėti kitam posėdžiui.

1928 m. leisti Užpalių miestelyje atidaryti 2 smukles, nuo kiekvienos imant į savivaldybės kasą po 500 Lt. Gailiešionių Repšio prašymas skirti malkų, nes per daug sunaudojo pirmame bute Pajedienė, atmestas. Išreikalauti iš jos. Beturčio liudijimą išduoti tik įsitikinus, kad jis turto neturi. Beturtei Onai Masiulytei iš Užpalių skirti 15 Lt pašalpa.

Pirm. J. Gladutis (pas), sekr. A. Juknevičius (pas), nariai:

L. Gaidukovas (pas), S. Tarvydas (pas), J. Tarvydas (pas)

Virš. P. Meleikis (pas)

1928 01 20 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis, dalyvavo nariai: J. Abelinskas, S. Binkauskas, L. Gaidukovas, P. Gabė, P. Meleikis, F. Kaulnelis, S. Tarvydas, J. Tarvydas, K. Tarvydas, J. Vaškelis, A. Vaškelis, V. Varkauskas, D. Vanagas, O. Vaitonienė, P. Repšys, J. Narbutis, E. Fišeris, J. Gipiškis, K. Miškinis, J. Dunda.

Svarstyta: pradžios mokyklų inspektoriaus siūlymas įvesti privalomąjį vaikų mokymą nuo 1928 m. gegužės 1 d., priiimti visas išlaidas beturčių mokymui.

Tarybos pirmininku išrinktas Juozas Gladutis, pavaduotoju – Laurynas Gaidukovas. Viršaičio rinkimai: slaptai balsuojant išrinkti 3 kandidatai – D. Vanagas (17 balsų), Silva Tarvydas (14 balsų) ir Juozas Gladutis (14 balsų). Buvo pasiūlymas persvarstyti. Prieš renkant viršaitį turi būti nustatyta jam alga.

Nutarta perskirstyti kelius. Kadangi prekybos ir pramonės įstaigos keičiasi, net likviduojasi, savivaldybė nežino, kam paskirti kelių taisymą. Reikia perskirstyti.

Užp. v. tarybos posėdis 1927 gruodžio 9 d.

Juozas Gladutis ir 15 narių

Užpalių v. valdyba 1928 sausio 21 d. Nr. 173

Utenos apskr. valdybai (atsakymas I ??? viršaitis Melaikis, sekret. Juknevičius

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 313.

Valsčių valdybos nutarimų byla 1928 m. tik Molėtų, Aluntos, Utenos v. valdybos, Užpalių nėra.

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 314.

Valsčių tarybos posėdžių protokolai 1918 sausio–gruodžio mėn.

Puslap. 11–13, 60–62, 100–104, 153–156, 240–242, 289–291, 316–319.

Kop. v. valdyba 1928 01 24, Nr. 171

Utenos apskr. valdyba Valsčiaus tarybos posėdžio iš 1928 sausio 20 d., protokolo Nr., virš. Melaitis, sekret. Juknevičius.

Tarybos posėdyje dalyvavo J. Gladutis (pirm.) ir nariai: Justinas Abeliauskas, Simanas Binkauskas, Laurynas Gaidukovas, Gabė Petras, Povilas Melaitis, Feliksas Kaunelis, Silva Tarvydas, Jonas Tarvydas, Kazys Tarvydas, Jeronimas Vaškelis, Antanas Vaškelis, Vincas Varkauskas, Domas Vanagas, Ona Vaitonienė, Povilas Rapšys, Jeronimas Narbutis, Elija Fišeris, Jonas Gipiškis, Kazys Miškinis, Juozas Dunda, (20).

Svarstyta privalomas vaikų mokymas nuo 1928 m. gegužės 1 d. Tarybos pirmininkas išrinkta J. Gladutis, pavad. – L. Gaidukas. Valsčiaus viršaičiu slapta balsuojant siūlyti: Domas Vanagas (17 balsų), Silva Tarvydas (14), J. Gladutis (13). Iš tarnybos išeinančiam Povilui Meleikiui už sąžiningą darbą sumokėti 200 Lt.

Skirti lėšų padegėliams: Baliui Galvydžiui 1 000 Lt, Valerijai Adomavičienei – 200 Lt; likusius Pasalių kaimo prašymu perduoti Žemės ūkio valdybai. Kad būtų gauta statybinės medžiagos išsismokėjimui, paduoti pareiškimus Utenos žemės ūkio valdybai. Nasvaičių ir aplinkinių kaimų gyventojų prašymas įsteigti pradžios mokyklą. Tam tikslui reikia suregistruoti visus vaikus ir tada spręsti. Užpalių pr. mokyklos tėvų komiteto prašymas valsčiaus tvartus leisti suremontuoti ir įrengti darbų klasę. Pritarė. Smulkaus kredito bankui sumokėti pil. Koverovo skolą 20 Lt iš gaunamos nuomos. Sutvarkyti Sinagogų gatvę. Viršaičiui P. Meleikiui pareikšta padėka už sąžiningą darbą ir įteikta 200 Lt dovana.

Pirm. J. Gladutis (pas), sekr. A. Juknevičius (pas), nariai:

J. Tarvydas (pas), Dunda (pas), Miškinis (pas)

Viršaitis P. Meleikis (pas)

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 314, 337.

1928 02 08 posėdis. Pirmininkavo L. Gaidukovas, dalyvavo 13 narių.

Nustatyta viršaičio alga – 200 Lt/mėn. Apmokėti 28 neturtin-
giems piliečiams už gydymą iš valsčiaus kasos: Rozalijai Sagadinie-
nei iš Užpalių, Justinui Velučiu iš Gyliškių, Zofijai Narbutienei iš
Gaigalių, Marijonai Pajedaitei iš Užpalių, Konstancijai Patinienei iš
Užpalių, Ženiai Vanagaitei iš Užpalių, Valerijai Regalienei iš Užpa-
lių, Jonui Kiliui iš Remeikių, Emilijai Vebrienei iš Bikuškio, Emilijai
Gaidienei iš Vaiskūnų, Paulinai Prievelytei iš Šeimyniškių, Agnieškai
Bartkevičienei iš Bikuškio, Marijonai Žvirblaitėi iš Mikėnų, Leokadijai
Kiliulienei iš Šeimyniškių, Zofijai Narbutienei iš Gaigalių, Onai Po-
vilauskienei iš Užpalių, Jonui Varnui iš Užpalių, Antanui Navikui iš
Šeimyniškių, Elenai Politaitei iš Užpalių, Antanui Putrimui iš Kušlių,
Valentinui Čebataravičiui iš Kaimynų, Jadvygai Vaičiukėnaitei iš De-
gesių, Stasiui Bajoriūnui iš Narvaišių, Onai Gudonaitei iš Užpalių,
Uršulei Kiliulienei iš Bikuškio.

Iš 13 asmenų, kaip gyvenančių pasiturinčiai, reikalaujamą mo-
kestį išieškoti prievartos būdu: Antano Gaigalo iš Kišūnų, Emilijos
Remeikytės iš Ilčiukų, Jono Namajuškos iš Vešeikių, Karolinos Dulkie-
nės iš Ilčiukų, Povilo Garunkščio iš Kaimynų, Jono Regalo iš Užpalių,
Juozo Miškinio iš Likančių, Veronikos Markevičienės iš Kušnieriūnų,
Mečio Balčiūno iš Užpalių, Otto Salmano iš Vilučių, Domo Paškonio
iš Mikėnų, Juozo Gladučio iš Kėpių, Antano Repšio iš Trumpalių.

Juozo Binkausko iš Šeimyniškių patenkinti prašymą gauti miš-
ko medžiagos statyboms – persiųsti į Utenos žemės ūkio valdybą.

Petras Gabė iškėlė klausimą, kad tiltas ant Ringės upelio galėjo
kainuoti 4 000 Lt, o ne 11 700 Lt, kaip buvo įkainotas. Savivaldy-
bė davė medžio stulpams, žemė buvo imama vietoje, o ne vežama
iš kitur, kaip parodyta sąmatoje. Varžytinės pravestos neteisėtai. Jo
nuomone, bereikalingai išėikvota 7 000 Lt.

Pirminininkas L. Gaidukovas (pas), sekr. A. Juknevičius (pas),
nariai: V. Varkauskas (pas), K. Tarvydas (pas), S. Binkauskas (pas). Vir-
šaitis P. Meleikis su dėl Ringio rezoliucija nesutiko ir atsiskakė pasirašyti.

Viršaitis Juozas Gladutis 1928 02 20–1934 03 24.

1928 04 02 posėdis. Pirmininkavo pirmininko pavad. L. Gaiduko-
vas, dalyvavo 14 narių: J. Abelinskas, S. Binkauskas, J. Gladutis,
F. Kaunelis, K. Miškinis, J. Tarvydas, K. Tarvydas, V. Varkauskas,
A. Vanagas, P. Repšys, P. Meleikis, J. Narbutis, J. Gipiškis, J. Dunda.

Perrinktas tarybos pirmininkas. Juo tapo Jonas Gipiškis, ku-
ris ir užėmė pirmininko vietą. Revizoriumi išrinktas Juozas Dunda.
Tiltų taisymui gauta pagal sąmatą medžiaga. Vls. valdyba turi su-
tvarkyti atliekamą seną tiltų medžiagą ir panaudoti kurui. Prašyti
žemės rūšiavimo komisijos skubiai paskirti rūšiuotoją. Padidinus rūšį,
padidėjo mokesčiai į valsčiaus kasą. Nesurūšiuotos žemės savinin-
kai moka mažiau – skriauda pirmiesiems. Buvęs viršaitis J. Vaškėlis
pasiūlė susirinkimui apmokėti Jonui Gudeliui už 1924 m. atliktus ir

neapmokėtus darbus, statant tiltus ir matuojant kelius. Vls. valdybai surinkti žinias ir pateikti kitam susirinkimui. Kišūnų pr. mokyklos tėvų komiteto prašymą baldams atmesti. Pil. Pajedienei, kaip beturtei, skirti 120 Lt dukters nuvežimui į Kalvarijų psichoneurologinę ligoninę ir vaistams. Patenkinti prašymus gauti leidimus pirkti miško medžiagos išsimokėjimui Juozui Garunkščiui iš Linskio 400 Lt sumai ir Antanui Garunkščiui iš Toleikių 300 Lt sumai. Apmokėti 5 neturtingų žmonių ligoninės sąskaitas: Jonui Januškaiti iš Kamisorėvkos 94 Lt, Danasei Vanagaitei iš Gylišio 66 Lt, Leokadijai Kiliūlienei iš Šeimyniškių 192 Lt, Stasei Stauraiskaitei iš Užpalių 20 Lt, Antanui Jačiūnui iš Novosiolkų 180 Lt.

Prašymą pastatyti per Alaušo upelį gerą tiltą – dėl lėšų stokos atmesti. Prašymus dėl Nasvaičių ir Toleikių pr. mokyklų steigimo atmesti. Kušlių kaimo beturčiui Putvinskiui skirti 20 Lt pašalpą.

Dėl neteisingų žinių suteikimo apie Ringio upelio tilto statybą P. Meleikis atšaukiamas iš Utenos apskr. tarybos narių ir atšaukiama 200 Lt dovana.

Pirm. J. Gipiškis (pas), sekr. A. Juknevičius (pas), nariai:
 J. Tarvydas (pas), V. Varkauskas (pas), F. Kaunelis (pas)
 Valdyba: J. Gladutis (pas), J. Narbutis (pas). Viršaitis
 J. Gladutis (pas)

1928 05 23 posėdis. Pirmininkavo J. Gipiškis, dalyvavo 17 narių: J. Abelinskas, S. Binkauskas, E. Fišeris, P. Gabė, J. Gladutis, A. Gipiškienė, F. Kaunelis, Š. Vulf, S. Tarvydas, J. Tarvydas, A. Vaškelis, A. Vanagas, K. Tarvydas, J. Dunda, D. Vanagas, P. Meleikis, J. Narbutis.

Svarstyta: Užpalių pr. mokyklai įrengti bendrabučių neturtingiems mokiniams – nėra lėšų. Abromišio pr. mokyklai už grindų išplovimą sumokėti 15 Lt – atmesta, plauna savininkai. Užpalių neturtingiems mokiniams skirti pašalpas: Antanui Šipkui 20 Lt, Antanui Svilui 10 Lt, Valei Svilaitei 10 Lt, Marei Lukaševičiūtei 20 Lt, Uršulei Garunkštytei 60 Lt, Broniui Prokapavičiui 20 Lt, Genei Indrulionaiti 40 Lt, Elenai ir Antanui Paršiukams 20 Lt, Jono Bartkevičiaus būklę ištirti. Pirkti knygoms, sąsiuviniams, drabužiams, kitiems reikalams nėra galimybių. Nutarė skirti 500 Lt paminklo 10 metų Lietuvos Nepriklausomybei paminėti statymui. Keletas tarybos narių pareikalavo įtraukti į dienotvarkę Valstybės konstitucijos keitimo klausimą. Nutarė, kad balsuoti eitų tik tie, kurie prieš konstitucijos keitimą. (15 b. prieš 2.) Žeibiškių mokyklai suolams, spintai padaryti nėra lėšų. Kišūnų mokyklos prašymas skirti Veronikai Birkaitei, Vinco, 25 Lt pašalpą knygų ir drabužių įsigijimui – pritarta. 4 neturtingiems apmokėti ligoninės sąskaitas: Antano Bislio iš Butiškių 92 Lt, Marijos Pajedaitės iš Užpalių 58 Lt, Alfonso Svilo iš Užpalių 84 Lt, Valerijos Birkienės iš Armoniškio 64 Lt. Trims – išsiaiškinti: iš Onos Juškaitės iš Linskio išreikalauti 20 Lt, dėl Marijonos Kliševičienės 68 Lt pareikalauti iš vyro Kazio Kliševičiaus, jei jis atsisakys, sumokėti iš kasos. Petronėlė Tranienė sužeista Satarečiaus malūne, išreikalauti iš malūnininko

Želvio 240 Lt. P. Gabė savais pinigais išpirko valsčiaus malkas, kai jų nebuvo valsčiaus kasoje, bet neužpajamavo kaip valsčiui duotos paskolos 155 Lt 97 ct. 1928 04 24 revizorius įtraukė į valsčiaus pajamas. Valsčiaus taryba nutarė tą sumą gražinti.

Pirmininkas J. Gipiškis (pas); nariai: E. Fišeris (pas),
S. Tarvydas (pas), J. Dunda (pas)
Valdyba: Gladutis (pas), Narbutis (pas), P. Gabė (pas). Viršaitis
J. Gladutis (pas), sekr. A. Juknevičius (pas)

1928 08 22 posėdis. Pirmininkavo L. Gaidukovas, dalyvavo 11 narių: J. Abelinskas, P. Gabė, J. Gladutis, S. Tarvydas, A. Vaškelis, A. Vanagas, O. Vaitonienė, P. Repšys, J. Tarvydas, J. Narbutis, E. Fišeris.

Spręsta: įsteigti 20 komplektų naujų mokyklų. Prašyti apskr. savivaldybę 8 komplektams padaryti suolus. Žydų pirmą komplektą perkelti į valsčiaus namus, vieton iškelto vieno komplekto į kaimą. Ištirti, ar antram žydų mokyklos komplektui bus pakankamas vaikų skaičius.

Valsčiaus savivaldybė nutarė sutaisyti Užpalių malūnui skirtą kelią už elektros suteikimą 1928 metams. Sudaryti sutartį š. m. rugsėjo 1 d.

Patenkinti Vinco Leikos prašymą gauti miško medžiagos 500 Lt sumai paskolon per Utenos žemės ūkio valdybą. Beturtei Rozalijai Stasiškienei skirti 15 Lt vienkartinę pašalpą. Antanui Bisliui sumokėti už ligoninę 128 Lt.

Pirmininkas L. Gaidukovas (pas), nariai: A. Vaškelis (pas),
J. Tarvydas (pas), S. Tarvydas (pas)
Valdyba: J. Gladutis (pas), P. Gabė (pas), J. Narbutis (pas)
Skr. A. Juknevičius (pas)

1928 09 28 posėdis. Pirmininkavo pavaduotojas D. Vanagas, dalyvavo 14 narių: A. Gipiškienė, K. Miškinis, J. Abelinskas, A. Vanagas, P. Gabė, J. Gladutis, S. Tarvydas, D. Vanagas, A. Vaškelis, J. Vaškelis, J. Dunda, E. Fišeris, V. Varkauskas, J. Tarvydas.

Svarstyta: pajamų ir išlaidų sąmatos svarstymas 1929 metams. Pajamų 30 650 Lt, išlaidų 55 908 Lt. Paprastų kelių pasiskirstymo principai – kelius išdalinti kaimo ribose pagal žemės kiekį. Abromišio mokyklai rasti butą, mokant 15 Lt/mėn. Sargams už patarnavimus atlyginimas ne didesnis kaip 10 Lt/mėn. Už Užpalių mokyklos išteptųjų grindų išvalymą sumokėti 100 Lt. Atšaukti žydų mokyklos atkėlimą į valsčiaus valdybos namą. Įsteigti penktą komplektą.

Viršaičio atlyginimas 200 Lt/mėn., viršaičio padėjėjo – 5 Lt/d. d., kasininko 6 Lt/d. d., sekretoriaus – 280 Lt/mėn., I raštininko 180 Lt/mėn., II rašt. – 150 Lt/mėn., valsčiaus sargo 50 Lt/mėn., pradžios mokyklos sargo – 50 Lt/mėn., II – 25 Lt/mėn.

Patenkinti Samsono Orbio, Jono Leikos, Karolio Šukio, Sofrono Karaliovo prašymus išsimokėtinam miško medžiagos gavimui. Viršai-

tis Vaškelis pareikalavo, kad Jonas Gudelis už dalyvavimą įvairiose komisijose gautų 60 Lt iš valsčiaus kasos (už 12 darbo dienų).

Pirm. D. Vanagas (pas), sekr. A. Juknevičius (pas). Nariai:
Varkauskas (pas), J. Tarvydas (pas), S. Tarvydas (pas)
Viršaitis J. Gladutis (pas)

1928 10 31 posėdis. Pirmininkavo J. Gipiškis, dalyvavo 14 narių.

Spręsta naujų mokyklų aprūpinimas suolais ir kitais baldais. Abromiškių, Narvaišių, Gailiešionių pradžios mokykloms surasti ar padirbti suolus ir kitus baldus. Kaniūkuose yra daug vaikų. Tikslinga į ten perkelti vieną mokyklos komplektą. Tiltams miško medžiagos šiems metams nebuvo užpirkta. Valsčiaus valdyba įpareigojama nupirkti, nepereikvojant sąmatos. Užmokėti už ligoninių sąskaitas 14 beturčių: Jadvygai Vaičiukėnaitei – 182 Lt, Valentinui Čebatavičiui – 182 Lt, Antanui Jasiūnui – 292 Lt, Ester Šlevič – 72 Lt, Valerijai Pranskūnienai – 59 Lt, Marijai Pajedaitei – 92 Lt, Apolionijai Vilutytei – 48 Lt, Marijai Šinkūnaitei, Baliui Pranskūnui, Juozui Gladučiu, Eleonorai Skirelytei, Juozui Miškiniui, Barborai Tarvydaitei, Donasijai Vanagaitei. Išieškoti iš Kazio Kundavičiaus, Julijonos Gabienės, Jono Mikučionio, Kazio Želvio, Valerijos Žilinskienės, Juozo Galvydžio, Veronikos Gaižutienės. Trijų asmenų turto būklę išaiškinti: Povilo Garunkščio, Prano Šatkausko (jis yra didelio ūkio nuomininkas) ir Balio Galvydžio. Skirti lėšų Nepriklausomybės atgimimo paminklui statyti. Gautas Prisikėlimo bažnyčios komiteto atsisaukimas remti bažnyčios statymą – trūksta lėšų.

Išaiškinti valsčiaus daržo ribas.

Pirm. J. Gipiškis (pas), sekr. A. Juknevičius (pas); nariai:
Abelinskas (pas), A. Vaškelis (pas), K. Tarvydas (pas)
Valdyba: J. Gladutis (pas), J. Narbutis (pas), P. Gabė (pas)
Viršaitis J. Gladutis (pas)

1928 12 28 posėdis. Pirmininkavo pirmininko pavad. L. Gaidukovas, dalyvavo 13 narių: P. Gabė, V. Varkauskas, S. Binkauskas, J. Gladutis, P. Meleikis, J. Tarvydas, J. Vaškelis, E. Fišeris, J. Narbutis, O. Vaitonienė, A. Gipiškienė, K. Miškinis, A. Vanagas.

Svarstyta: įsteigti ir aprūpinti V skyrių. Išsiaiškinti vaikų skaičių Kaniūkuose. 1829 m. leista atidaryti dvi smukles. Rozalijai Stasiškienei skirta pašalpa.

Pirm. L. Gaidukovas (pas), nariai: J. Vaškelis (pas),
Varkauskas (pas); valdyba: J. Gladutis (pas), J. Narbutis (pas),
P. Gabė (pas); viršaitis J. Gladutis (pas)

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 337.

1929 05 10 posėdis. Pirmininkavo J. Gipiškis, dalyvavo 15 narių: S. Binkauskas, J. Dunda, L. Gaidukovas, J. Gladutis, F. Kaunelis, K. Miškinis, J. Narbutis, P. Meleikis, P. Gabė, S. Tarvydas, J. Tarvydas, J. Vaškelis, A. Vanagas, P. Repšys.

Užuojaautos pareiškimas J. E. Ministrui pirmininkui ir užsienio reikalų ministrui prof. Voldemarui. Nutarta užuojautą pareikšti per „Mūsų Rytoją“.

Tarybos pirmininko ir jo pavaduotojo rinkimai. Pasiūlyti kandidatai: J. Gipiškis (11 b.), D. Vanagas (13 b.), L. Gaidukovas (2 b.), A. Vaškėlis (4 b.). Balsų dauguma tarybos pirmininku išrinktas D. Vanagas, pavaduotoju J. Gipiškis.

Išrinkta revizijos komisija: L. Gaidukovas (14 b.), S. Binkauskas (14 b.), S. Tarvydas (9 b.) ir kandidatu J. Dunda. Nutarta Sinagogų gatvėje pastatyti tiltą. Tiltas yra miestelio ribose. Daryti iš turgaus rinkliavos lėšų, varžytinių būdu. Atsakinga valsčiaus valdyba.

Pasamdyti raštininką iki š. m. birželio 15 d., mokėti po 100 Lt/mėn. nuo 1929 sausio 1 d iki birželio 15 d. Raštininkas dirbo nuo 1929 sausio 1 d., be atlyginimo tvarkė nuo 1923 m. suverstas atkarpas ir išsklaidytas pasų duomenų bylas.

Tarybos nariai pasiūlė vietoj 3 žyginų arklių įsigyti dvejetą su vieninkiais pakinktais nuo 1930 m. sausio 1 d. Ligoninių sąskaitų peržiūrėjimą ir svarstymą atidėjo kitam posėdžiui.

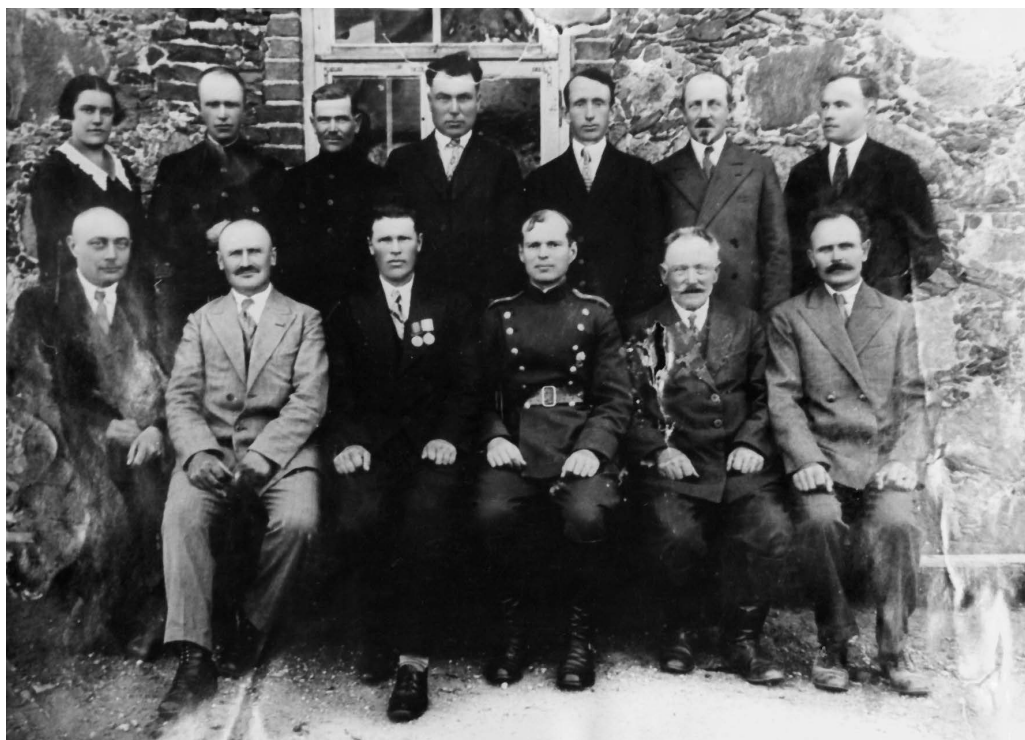
Pirm. D. Vanagas (pas), nariai: L. Gaidukovas (pas),
J. Gipiškis (pas), S. Tarvydas (pas), sekr. F. Tamošiūnas (pas)
Viršaitis J. Gladutis (pas)

1929 08 19 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo 13 narių.

Svarstyta įsigyti gaisrui gesinti įrankių. Nutarta per dvi savaites kiekvienam piliečiui įsigyti po 1 kopėčias, kirvį, kastuvą, kabli, kibirą. Be savininko likusią žemę Narvaišių kaime nuomoti, imant už 1 ha 15 Lt metams. Prašyti Utenos apskr. valdybą perimti savo žinion šiuos tiltus: ant vieškelio Užpaliai–Dusetos tiltą Nr. 1 10,5 m ilgio, 5 m aukščio; ant to paties vieškelio tiltą Nr. 6 13 m ilgio ir 4 m aukščio; ant to paties vieškelio tiltą Nr. 9 12 m ilgio ir 4 m aukščio. Ant vieškelio Užpaliai–Svėdasai tiltą Nr. 15 11 m ilgio ir 3 m aukščio. Kelių taisymo taisyklės keičiamos: visi paprastieji lauko keliai taisyti tiems ūkininkams, per kurių žemę eina. Nutarta atsiskaičiuoti pastotinininkų, o tiltams, pradžios mokykloms, valsčiaus malkoms atvežti uždėti visiems išsiperkamus mokesčius.

Iš valsčiaus kasos apmokėti sąskaitas: Justino Vėlučio iš Gyliškių k., Marijonos Pajedaitės, Juozo Vėlučio, Marijonos Žvirblaitės, Jadvygos Vaičiukonytės, Ruvino Šuro, Zofijos Narbutienės. Išieškoti prievartos būdu iš: Domo Paškonio, Antano Remeikio, Liudo Remeikio, Elžbietos Bislienės, Alfonso Svilo, Petro Partinausko; Mečio Balčiūno sąskaitą išieškoti iš jo tėvo (vargonininko). Viršaičio J. Gladučio prašymas apmokėti visas Petro Gabės, Kaimynų ligoninės sąskaitas, nes dėl šeimos epidemijos jis buvo priverstinai išvežtas gydytis. Kazio Žilinsko, Kaimynų skolos apmokėjimą už gydymąsi ligoninėje atmesti.

Pirm. D. Vanagas (pas); nariai: L. Gaidukovas (pas), E. Fišeris (pas), sekret. F. Tamošauskas (pas). Viršaitis J. Gladutis (pas)

Užpalių valsčiaus taryba. Pirmoje eilėje (iš kairės): valsčiaus tarybos narys Adolfas Narūnas, viršaičio padėjėjas Domas Vanagas, valsčiaus viršaitis Juozas Gladutis, nuovados viršininkas Kazys Sruoga, valdybos narys Antanas Ramoškis, valdybos narys Jonas Gipiškis; antroje eilėje: sekretoriaus padėjėja Buteliauskaitė-Malinauskienė, valsčiaus tarybos narys Povilas Repšys, valsčiaus tarybos narys Silva Tarvydas, valsčiaus tarybos narys Povilas Vaičiūnas, valsčiaus tarybos narys Mauša Birgeris, valsčiaus sekretorius Antanas Strazdas. 1929 m.

1929 11 02 raštas Utenos apskr. valdybai apie naujai išrinktus viršaičius, jų pavaduotojus ir atstovus į apskr. tarybą.

Vls. viršaitis	Virš. pavaduotojas	Atstovas į apskr. tarybą
Juozas Gladutis	Domas Vanagas	Jonas Gipiškis

1929 12 21 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis, dalyvavo nariai: D. Vanagas, A. Ramoškis, P. Repšys, S. Tarvydas, A. Dulké, A. Pajeda, J. Gipiškis, M. Birgeris.

Viršaičio atlyginimas 250 Lt/mėn. – (kartu ir kasos tvarkymas), virš. pavaduotojo – 7 Lt/darbo dienai, sekretoriaus 280 Lt mėn., jo padėjėjo 180 Lt/mėn., vienas laisvai samdomas raštininkas visiems metams su atlyginimu 100 Lt/mėn.

Išrinkta žemės reformos komisija: A. Pajeda, P. Repšys ir A. Ramoškis. Nustatyta 8 Lt už posėdį atlyginimas. Į statybos komisiją išrinkti – J. Gipiškis, Mauša Birgeris. Statybos komisijos nariams mokestis 4 Lt už posėdį. Nutarė padidinti žemės mokestį 10 proc.

Valsčiaus savivaldybė privalo kitais metais grąžinti 13 000 Lt už beturčių gydymą. Peržiūrėta 1930 metų sąmata. Nekilnojamo turto mokestis, įskaitant žemės mokestį – 29 300 Lt;

Nekiln. turto mok. mieste – 1 100 Lt,

Verslo pagr. prekybos ir pramonės mokesčiai – 757 Lt,

Verslo pagr. prekybos ir pelno mokesčiai – 300 Lt,

Smulkaus verslo mok. – 362 Lt,

Mokestis natūralioms pareigoms atsipirkti: žygiųjų arklių stotims laikyti 3 000 Lt,

Už kelių taisymą per valdiškus miškus – 1 600 Lt,

Kitų pareigų atsipirkimui – 3 000 Lt,

Mokestis nuo šunų – 200 Lt, rinkos rinkliavos – 2 400 Lt,

Iš nuomojamo turto – 200 Lt, administracinių baudų – 500 Lt,

Iš nusižengimų įstatymams – 1 000 Lt,

Nenumatytos pajamos – 500 Lt.

Bendrai: 46 379 Lt.

Išlaidos: 46 379 Lt.

Leisti smuklių steigti tiek, kiek leidžia įstatymas.

Barboros Sirvydaitės prašymas skirti pašalpa. Nutarta išskirti vienkartinę pašalpa 30 Lt. Remeikių, Nasvaičių, Tatuoliškių k. ūkininkai prašo praveisti naują vieškelį į Jūžintų kelią. Atidėti iki naujo vieškelio permataavimo. Beprotei Vaičiukonytei suteikti 10 Lt/mėn. pašalpa, pradedant 1930 m. sausio 1 d., kol ji pasveiks.

Pirm. J. Gladutis (pas), nariai: A. Ramoškis (pas), M. Birgeris (pas), sekr. Tamošiūnas (pas). Viršaitis J. Gladutis (pas)

1929 12 28 posėdis. Pirmininkavo pirmininko padėjėjas L. Gaidukovas, dalyvavo 13 narių.

Prie Užpalių pradž. mokyklos įsteigti V skyrių. Valsčiaus savivaldybė apsiima mokytoją ir mokyklą aprūpinti visu reikalingu inventoriumi ir išlaikymu. Kaniūkų pradž. mokyklos atidarymą atidėti iki galutinio vaikų skaičiaus išsiaiškinimo. Slaptai balsuojant už 2 smuklių atidarymą Užpalių mieste 1929 m. balsavo 12, o prieš – 2. Užpalių pradž. mokyklos tėvų komitetas prašo aprūpinti V-ji mokytoją. Beturtei Rozalijai Stasiškienei skirti 15 Lt mėnesinę pašalpa, Elžbietai Daujotytei – 5 Lt/mėn.

Pirm. pav. L. Gaidukovas (pas), sekr. A. Juknevičius (pas),

nariai: J. Vaškelis (pas), V. Varkauskas (pas). Valdyba:

J. Gladutis, J. Narbutis (pas). Už viršaitį pasirašo P. Gabė

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 337.

1930 02 14 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis, dalyvavo nariai: A. Ramoškis, J. Gipiškis, P. Vaičiūnas, A. Pajeda, S. Tarvydas, M. Birgeris, P. Repšys, D. Vanagas.

Taryba nepatvirtino J. Gladučiui laikyti žygiuosius arklius. Jis galvojo laikyti šiais, 1930 – Vytauto Didžiojo metais, sutinkant už

mažesnę atlyginimą – 150 Lt. Išgrįsti Vytauto gatvę, kiek leis sąmata. Neturtingų mokinių šelpimą atidėti kitam posėdžiui, kol mokyklų vedėjai pristatys sąrašus. Apmokėti Psichiatriinės ligoninės sąskaitą 560 Lt Jadvygai Vaičiukonytei Degesių. Surinkti žinias apie Valentina Čebatavičių. Žuvusių karių paminklui statyti Utenoje skirta 100 Lt. Užpalių ir Kišūnų mokyklų grindims alyvai pirkti skirta 36 Lt. Prašyti Utenos apskrities valdybą tarpininkauti, kad būtų įvesti teismai.

J. Gladutis (pas), nariai, sekr. Tamošiūnas (pas)

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 360; f. 1021, ap. 1, b. 544.

1930 04 11 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis, dalyvavo nariai: A. Ramoškis, J. Dulké, P. Repšys, M. Birgeris, J. Gipiškis, S. Tarvydas, D. Vanagas.

Svarstytos pašalpos 1929–1930 m. neturtingiems mokiniams. Nutarta skirti 44 mokiniams 291,70 Lt. Utenos ligoninės sąskaitas daliai neturtingųjų nutarta apmokėti visą sąskaitą, o kitai daliai tik pusę sąskaitos. Žiurauskui sumokėti už trobesių remontą (išnuomotoje 22,4 ha žemėje). Kadangi visos žemės apdirbti nepajėgia, pusę išnuomoti bežemiui Jonui Motiejūnui iš Narvaišių k. Toleikių, Trumpalių, Pasalių, Gaigalių, Alinaukos ir Novosiolkų gyventojų prašymą įsteigti atskiras pradžios mokyklas atmesti. Vieno arba trijų km atstumu yra Kušneriūnų, Ubagų ir Užpalių pradžios mokyklos. Borocho Litt prašymą įsteigti arklių turgų Laisvės gatvėje atmesti dėl vietos stokos. Velykų švenčių proga 6 neturtingoms moterims skirti pašalpas po 20 Lt. Apmokėti pusę ligoninės sąskaitos (165,5 Lt). Atleisti nuo mokesčių padegėlių Juozą Baranauską. Rūpintis elgetyno statymu pavesta Jonui Dulkei.

Pirmininkas J. Gladutis (pas), sekret. F. Tamošiūnas (pas)

1930 05 10 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis, dalyvavo nariai: D. Vanagas, A. Ramoškis, A. Pajeda, P. Vaičiūnas, J. Gipiškis, P. Repšys, S. Tarvydas ir M. Birgeris.

Dalyvaujant Utenos apskrities valdybos viršininkui Užpalių kun. klebonas Paurys prisaikdino viršaitį Juozą Gladutį ir jo pavaduotoją Domininką Vanagą žodžiais: „Aš, vardas, pavardė, prisiekiu Visagaliui Dievui pildyti įstatymus ir eiti sąžiningai man pavestas pareigas. Taip man, Dieve, padėk.“

Užpalių valsčiaus viršaitis (pavaduotojas), parašas.

Vėliau, po ceremonijos vyko normalus posėdis. Kalbėta apie Vytauto ir Basanavičiaus gatvių grindimą. Vytauto gatvės grindimui akmenis veža tie ūkininkai – gyventojai, kurie turi ne mažiau kaip 2 ha žemės ir neturi paskirto bendro kelių taisymo. Visas lėšas padengia miestelio gyventojai, uždedant 1930 m. vienkartinį mokesčių. Basanavičiaus gatvę grįsti, kiek leis lėšos. Sąlyga ta pati. Nuo akmenų vežimo atleidžiami tie, kurie turi mažiau, negu 2 ha žemės.

Už nevežusius samdyti darbininkus, mokėti už 1 m³ žvyro 5 Lt, už 1 m³ akmenų – 10 Lt ir iš jų išskaičiuoti. Nutarta suremontuoti moterų daboklei kambarį prie sargo kambario. Atleisti J. Gipiškį, kaip padegėlį, nuo 1930 m. valsčiaus mokesčių. Ligoninių sąskaitas nutarė peržiūrėti kitame posėdyje. Pravesti kelius nuo pagrindinių kelių: iš vieškelio Užpaliai–Kamajai per Armoniškį, Mikėnus, Kušlius ir Linskį į Kunigiškių kaimą. Iš vieškelio Užpaliai–Jūžintai per Nasvaičius, Remeikius, Vanagiškes, Bėkinčius, Vilučius ir Šernupį į Drapčionių kaimą. Iš vieškelio Užpaliai–Jūžintai per Kaniūkų k. į Pročkių k. Iš vieškelio Užpaliai–Dusetos per Likančius ir Vaiskūnus į Bikūnų k. Antalieptės valsčiuje. I bendro naudojimo kelią taiso Linskio, Kušlių, Mikėnų, Vilučių, Armoniškio ir Šernupio kaimų gyventojai, II Narvaišių, Remeikių, Vanagiškių, Miškinių, Bėkinčių, Kišūnų ir Giraišių, III Kaniūkų, Nasvaičių, Nasvytėlių, Pladiškių ir Tatuoliškių, IV Likančių ir Vaiskūnų kaimų gyventojai. Kelių paskirstyme dalyvauja seniūnas ir to kaimo, per kurį eina tas kelias, gyventojai. Jei iki duoto termino nepataiso, pranešti viršaičiui ir nusamdyti darbininkus savininko sąskaita.

Pirm. J. Gladutis (pas), sekr. F. Tamašauskas (pas)

1930 06 14 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis, dalyvavo 7 nariai. Patvirtintos pajamos: praėjusių metų likučiai, nesurinktų mokesčių liekana 11 381,75 Lt; baudų, rinkliavų, įvairių mokesčių viso 4 294,91 Lt. Bendrai – 33 127,56 Lt. Išlaidos – 16 918 Lt; švietimo, susisiekimo, įvairios kitos išlaidos – 1 457,22 Lt; bendrai – 32 236,57 Lt.

Pakeisti bendro naudojimo kelių seniūnijoms priskirti kelio ruožai. Tiltą per Užpalės upelį Užpalių–Dusetų kelyje statyti Utenos apskr. valdybos lėšomis, ar reikia, kad duotų 2 000 Lt. Novosiolkų pradžios mokyklai skirtus suolus, spintą apmokėjo apskrities valdyba – 805 Lt.

J. Gladutis (pas), sekr. Merkis (pas)

1930 09 19 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis, dalyvavo nariai. Spręsta senelių prieglaudos globojimas – 4 000 Lt metams iš 1931 m. sąmatos. Kelių taisymas. Nukentėjusius nuo gaisro atleisti nuo mokesčių mokėjimo. Vieškelių paskirstymas štapais netikslus, reikia permatuoti šį rudenį. Komisijos rinkimai atidėti kitam posėdžiui. Pageidauja, kad tiltus, ilgesnius kaip 8 m, prisiimtų taisyti apskrities valdyba.

Tiltas Nr. 14 Užpaliai–Dusetos ant upelės Alauša 10 metrų;

Tiltas Nr. 5 Užpaliai–Jūžintai ant upelio Ūdrokšlis 9 m;

Tiltas Nr. 11 Užpaliai–Utena ant upelės Bradesa 10 m;

Tiltas Nr. 22 Užpaliai–Daugailiai ant upelės Alauša 8,5 m;

Tiltas Nr. 1 Sudeikiai–Dusetos ant upelės Samanė 9 m;

Tiltas Nr. 4 Užpaliai–Vyžuonos ant upelės Bradesai 10 m.

Į valsčiaus melioracijos darbų komisiją išrinktas Silva Tarvydas.

Narvaišių seniūnijos nutarimas, kad naujoko Sergiejaus Drizgos, gimusio 1909 m., brolis Vladas, turintis 28 m., yra 1915 m. išvykęs į

Rusiją ir iki šiol jokių žinių neturi. Užpalių pirmosios seniūnijos seniūno Jono Jankausko liudijimo tvirtinimas – naujoko Petro Miškinio, sūn. Kazio, gimusio 1909 m., tikras tėvas Kazys Miškinis 1909 m. išvyko į Rusiją ir atgal į namus negrįžo. Nuo to laiko jokių ryšių su namais nepalaiko, šeimos neremia. Pagal gandus ir vieno kito piliečių tvirtinimus – naujoko tėvas Kazys Miškinis gyvena Panevėžyje. 14 beturčių piliečių ligoninių sąskaitas apmokėti iš valsčiaus kasos, iš keturių – išieškoti. Nekelti turgaus dienos į kitą, net jei išpultų žydų šventės. Tarybos nario Silvos Tarvydo prašymas, kreiptis į Utenos aps. III policijos nuovados skyrių, kad pasirūpintų miestelio valymu: ant tvorų kabo skarmalai, srutos pilamos į gatvę.

Pirmininkas J. Gladutis (pas), nariai – Pajeda (pas),
sekr. F. Tamošiūnas (pas)

1930 10 03 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis. Svarstyta: naudojimosi kelių nustatymas ir pakeitimai. Panaikinti kelią iš vieškelio Užpaliai–Jūžintos iš Narvaišių k. per Pladiškių k. iki Šarkių. Priimti bendru naudojimosi keliu paprastą lauko keliuką iš vieškelio Užpaliai–Daugailiai per Mažeikiškių, Gailiešionių, Satarečiaus ir Armališkio kaimus – čia didelis judėjimas. Pakeisti Užpaliai–Kamajai kelią. Nuo Kunigiškių kaimo per Linsio k. iki Kušlių k. vieškelis Užpaliai–Svėdasai. Apmokėti 44 beturčių ligoninės sąskaitas iš savivaldybės kasos; iš dviejų asmenų – išieškoti. Atmesti Užpalių pradžios mokyklos vedėjo prašymą leisti užimti vieną valsčiaus kambarį. Valsčius apgyvendins vieną mokytoją – nereiks mokėti už butą.

Utenos apskrities valdyba prašo inž. Litt tiltus apžiūrėti vietoje.

J. Gladutis (pas), sekr. Strazdas (pas)

1930 10 31 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis, dalyvavo 8 nariai. Pajamų ir išlaidų sąmatos priėmimas 1931 metams. Pajamų – 41 490 Lt, išlaidų – 41 490 Lt. Tvarkyti kelius – pravedant iš paprasto lauko kelio laikytis tiesių linijų, neišeinant iš savininko žemės ribų. Kišūnų ir Užpalių mokyklų grindų alyvai pirkti skirti 100 Lt. Pranaš Repšį, kaip padegėlį, atleisti nuo 1930 metų visų mokesčių. J. Dulkės prašymą atleisti Ilčiukų k. gyventojams mokesčių mokėjimą už slėptą žemę iki 1931 m. gruodžio 1 d. M. Birgeriui leisti laikyti smuklę Laisvės gatvėje. Liepti beturčiui F. Skirskui pristatyti pažymėjimą, ar jo liga išgydoma ir per kiek laiko. Tarpininkauti Švietimo ministerijai, kad Užpalių vidurinė mokykla būtų uždaryta, o vietoj jos būtų įsteigta sodininkystės, bitininkystės ir daržininkystės mokykla. Yra 3 ha žemės, geri dideli namai. Vidurinėje mokykloje mažai mokinių. Prašyti Plentų valdybą, kad plentas Utena–Rokiškis eitų iš Utenos per Vyžuonas, Užpalius, Kamajus. Tam Užpalių valsčiaus savivaldybė pasižada pristatyti 2 000 m³ akmenų ir smėlio.

Viršaitis J. Gladutis (pas), sekr. Strazdas (pas)

Utenos apskr. valdyba praneša: Centriniam valstybės archyve yra prisiusti iš SSRS Utenos ir Užpalių vls. valdybų ir Utenos bei Užpalių valdybų teismų archyvai, kuriuos galima atsiimti sumokėjus to archyvo persiuntimo išlaidas sumoje 104,55 Lt. To archyvo gavimo reikalu prašome betarpiškai susirašinėti su Centrinio archyvu.

Valdybos pirmininkas (parašas)

1931 01 06 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis, dalyvavo nariai: J. Gipiškis, A. Pajeda, D. Vanagas.

Patvirtino visus valsčiaus valdybos padarytus išmokėjimus, pažymėtus revizijos akte. Nutarė įrengti šaligatvius Vytauto gatvėje, pradedant nuo Baudživos gatvės, Laisvės gatvėje ir visoje turgavietėje iki Sinagogų gatvės. Šaligatvius tiesti namų ir sklypų savininkų lėšomis, viršaičio priežiūroje. Boruchui Litt leisti 1931 m. laikyti smuklę Laisvės gatvėje, paimant iš jo 50 proc. nuo valstybinio akcizo ir prekybos pagrindimo mokesčių. Dėl sunkios ūkininkų būklės, pagal jų prašymą, savivaldybės mokesčius atidėti už 1930 m. I ir II pusmečius iki 1931 gruodžio mėn. 1 d. Išmokėti Užpalių vartotojų bendrovei „Liūtas“ skolą iš 1926 m. 635 Lt (iš skolos sąskaitos).

J. Gladutis (pas); nariai: J. Gipiškis (pas), D. Vanagas (pas), A. Pajeda (pas), sekr. Strazdas (pas)

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 384; f. 1021, ap. 1, b. 545.

1931 03 21 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis, dalyvavo nariai: J. Dulė, A. Pajeda, P. Repšys, A. Ramoška, D. Vanagas, M. Birgeris.

1930 m. savivaldybės pajamų ir išlaidų sąmatos vykdymo ataskaitos patvirtinimas. Bendrai pajamos – 44 282,84 Lt, išlaidos – 42 817,80 Lt. Sutartis su K. Kirveliu dėl žyginų arklių stoties laikymo baigiasi kovo 31 d. Nutarė panaikinti. Vietoje to viršaičiui skirti 100 Lt priedą. Jei pritrūktų, leisti dar pridėti 30 Lt. Apmokėti ligoninės sąskaitas 6 beturčiams. Pradžios mokyklų mokytojams mokiniams šelpti išlaidas mokėti be atsiskaitymo. Ūkio išlaidas mokėti be atsiskaitymo. Žemės reformai vykdyti išrinkti du tarybos nariai: P. Repšys ir A. Ramoškis. Iš Abromiškio 2 komplektų mokyklos vieną perkelti į Mikėnus. Patenkinti P. Šlamo prašymą duoti senų tiltų miško medžiagos paprasto kelio tiltui per Narupės upelį. Apmokėti B. Pranskūno ligoninės sąskaitą 127,38 Lt. Iš valsčiaus kasos apmokėti 7 beturčiams ligoninės sąskaitas.

Viršaitis J. Gladutis (pas), sekr. Strazdas (pas)

1931 04 14 pranešimas Utenos apkr. valdybai.

Aš, Užpalių valsčiaus viršaitis Juozas Gladutis, konstatavęs, kad Kuraišiškiių seniūnijos seniūnas Rapolas Masiulis netinkamai eina seniūno pareigas, nepristato laiku įteiktų teismo šaukimų, netinkamai pildo mano duotus įsakymus, nestropus, nepunktualiai lanko

seniūnų posėdžius, laikau jį nusikaltusiu ir todėl, remdamasis Vietos savivaldybės įstatymo paragrafu Nr. 35, nutariau nubausti viena para arešto arba 10 Lt pinigine bauda.

Užpalių vls. viršaitis J. Gladutis (pas)

Nuorašas tikras. Sekretorius Strazdas (pas)

1931 04 24 Užpalių pirmos seniūnijos seniūno pareiškimas padidinti atlyginimą ar skirti pavaduotoją. Viršaičio J. Gladučio atsakymas. Jis savo pareigų neatlieka, atleisti nuo gegužės 1 d., jam pačiam prašant. Išreikalauti 2 Lt žyminio mokesčio.

Birželio 4 d. skirtuose rinkimuose seniūnu išrinktas Antanas Kirvelis ir pavaduotojas Juozas Tarvydas.

1931 04 28 J. viršaičio J. Gladučio nutarimas nubausti Eliją Fišerį, Užpalių antros seniūnijos seniūną viena para arešto, ar pinigine bauda.

1931 05 19 nubausti Kaimynų seniūnijos seniūną Antaną Repšį 10 Lt pinigine bauda dėl pavėluotų teismo šaukimų gražinimų ir nesilankymo į seniūnų posėdžius.

Užpalių vls. viršaitis J. Gladutis (pas), sekr. A. Strazdas (pas)

1931 06 03 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis, dalyvavo nariai: A. Ramoškis, A. Pajeda, P. Repšys, P. Vaičiūnas, J. Gipiškis, D. Vanagas ir M. Birgeris.

Spręsta: III rūšies vieškelių tiesimo klausimai. Užpalių vls. yra 9 vieškeliai, jų bendras ilgis 100 km. Ūkininkui pasiekti yra ne toliau kaip 2 km. Tuo būdu III rūšies naujų vieškelių tiesimas nereikalingas, žinant, kad dabar ūkininkų taisomi ruožai per dideli. Visus bažnytkelius ir paprastos reikšmės kelius taisyti visiems ūkininkams bendromis jėgomis. Ankstesnius tarybos protokolus panaikinti (kalbėta apie naujų kelių tiesimą).

Dėl grindinio – svarbesnė yra Basanavičiaus gatvė. Dėl lėšų stokos grįsti tik iki Užpalių–Siudeikių vieškelio. Akmenis ir žvyra turi suvežti ūkininkai, o lėšas reikalauti iš miestelio gyventojų, atsižvelgiant į jų turta. Dalį gali padengti ir savivaldybė.

Dėl tiltų statybos – taryba nutarė viršaičiui pavesti iš varžytinių leisti statyti gelžbetoninius tiltus Užpalių–Jūžintų vieškelyje 3 km nuo Užpalių ir 6 km nuo Užpalių per Taručio upelį. Lėšos iš Užpalių vls. savivaldybės sąmatos. Likusią sumą panaudoti cementinių vamzdžių gaminimui (mažesniems tilteliams).

Iš savivaldybės biudžeto apmokėti 3 beturčių ligoninės sąskaitas. Į M. Birgerio prašymą atleisti nuo 1 437,5 Lt mokesčio už 1925 m. smuklės laikymą nutarė sumą sumažinti pusiau: sumokėti 718,7 Lt per metus. Praną Partinauską, Užpalių vnk., kaip padegėlį (sudegė ūkio trobesiai ir dalis gyvulių), atleisti nuo savivaldybės mokesčio už 1931–1932 metus. Juozo Gipiškio Užpalių m. sudegė gyvenamas namas ir visas turtas – atleisti nuo savivaldybės mokesčio. Atleisti Jeronimą Vaškelį iš Trumpalių nuo savivaldybės mokesčio už 1930 m. pirmą

pusmetį už nuomotą žemę iš Kazio Masiulio, Trumpalių k., kaip padėgėlį. Gražinti P. Gabei permokėtus 100 Lt iš kasos (būdamas kasininku permokėjo). Užpalių šaulių būrio prašymą perleisti prie savivaldybės esančius tvartus, kuriuose nori įsirengti šaulių salę – atidėti kitam posėdžiui. Narvaišių mokyklos vedėjo prašymą skirti atlyginimą už aptarnavimą Kublickui, kurio namuose veikė prie pradž. mokyklos ir žemės ūkio klasė, atmesti, nes mokyklos nuoma apmokama.

Atsisakyta iš Rusijos gražintų Užpalių valsčiaus bylų, nes reikėjo mokėti 104,55 Lt.

Viršaitis J. Gladutis (pas), nariai (parašai), sekr. Strazdas (pas)

1931 07 03 J. Gladučio prašymas Utenos apskr. viršininkui leisti atostogų nuo š. m. liepos 8 dienos iki liepos 26 dienos.

1931 07 14 pranešimas Utenos apskr. viršininkui, kad Užpalių viršaitis J. Gladutis išvyko atostogų nuo š. m. liepos 8 dienos iki liepos 23 dienos.

1931 09 10 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis, dalyvavo nariai: A. Ramoškis, A. Pajeda, S. Tarvydas, M. Birgeris, sekr. Antanas Strazdas.

Svarstyta: valsčiaus kontrolės komisijos rinkimas. Pirmiausia nustatyti komisijos nariams atlyginimą – 5 Lt darbo dienai. Išrinkti: A. Pajeda, S. Tarvydas, P. Repšys. Apmokėti 11 beturčių ligininės sąskaitas. Atlyginti Jonui Namajuškai už išvažinėtus javus ir iš jo lauko imtus akmenis 40 Lt. Patenkinti raštininko K. Merkio prašymą išmokėti algą už du mėnesius pirmyn. Atmesti Povilo Repšio prašymą atleisti nuo akmenų ir smėlio vežimo. Leisti Reginai Indrašienei už šalitgatvio įrengimą mokestį sumokėti per dvejus metus. Atmesti Domo Drago prašymą pakeisti šalitgatvių tiesimo nutarimą. Paskirstyti II ir III rūšies vieškėliai. Pagal Utenos apskrities valdybos raštą priimti III rūšies vieškėlių taisymą: Vilkabrukliai–Armoniškis; Kaniūkai–Tresdvaris; Narvaišiai–Šarkiai; Likančiai–Bikūnai; Kupriai–Antakalniai–Narvaišiai; Gaižiūnai–Užpaliai–Utena. Juos išmatuoti, suskirstyti ir nustatyti kryptimis. Išrinkti komisiją. Pirmininkauja viršaitis. Projektą paruošti kitam posėdžiui. Komisijai mokėti po 7 Lt darbo dienai.

Išrinkti: A. Ramoškis ir S. Tarvydas. Taryba nutarė pavesiti valsčiaus viršaičiui padalinti visus vieškėlius ir naujai priimtus vieškėliais kelius taip, kad ūkininkui tektų taisyti tik vienas ruožas.

Viršaitis J. Gladutis (pas), nariai, sekr. A. Strazdas (pas)

1932 02 22 posėdis. Kureišiškių seniūnijos ūkininkai, vadovaujant valsčiaus viršaičiui J. Gladučiu, rinko Kureišiškių seniūnijos seniūną. Į rinkikų sueigą susirinko 59 asmenys iš bendro 167 rinkikų skaičiaus. Tai atitinka Vietos savivaldybės įstatymo 47 paragrafą. Sekretoriaus Paulė Slabšytė. Pasiūlyti kandidatai: Kazys Kavolėlis iš Toleikių (9 b.), Antanas Markevičius iš Kušneriūnų (15 b.), Aleksas Indriūnas iš Kušneriūnų (10 b.), Antanas Garunkštis iš Toleikių (7 b.), Juozas

Kavolėlis iš Toleikių (8 b.), Zigmas Matiukas iš Toleikių (6 b.), Jonas Kazickas iš Kušneriūnų (4 b.).

Išrinktas Antanas Markevičius, Prano sūnus, iš Kušneriūnų kaimo, gimęs 1894 03 09.

Užpalių vls. viršaitis J. Gladutis, sekretorė P. Slabšytė ir 6 rinkikų parašai

LCVA, f. 1021, ap. 1, b. 605, 904, 606.

1932 02 27 Utenos apskr. valdyba rašo Užpalių vls. viršaičiui prašydama skubiai suteikti žinių, kiek kartų ir kada buvo baustas A. Markevičius už slaptą degtinės pardavinėjimą.

1932 03 30 Užpalių valsčiaus Kureišiškių seniūnijos ūkininkų rinkikų sueiga antrą kartą susirinko rinkti seniūną. Dalyvavo 58 iš bendro 167 skaičiaus.

Pirmininkavo vls. viršaitis J. Gladutis, sekretoriavo P. Slabšytė. Gavo balsus: Jonas Indriūnas – 18, Kazys Kavolėlis – 37, Povilas Kavolėlis – 1 balsą.

Seniūnu išrinktas Kazys Kavolėlis, Petro sūnus, iš Toleikių k.

1932 03 14 Užpalių vls. valdyba praneša Utenos apskr. valdybai, kad A. Markevičius už degtinės varymą ir pardavinėjimą nebuvo baustas, bet už degtinės laikymą Mokesčių departamento nutarimu 1930 10 30 buvo baustas 250 Lt. Šių metų sausio 26 d. rasta brogos degtinei varyti ir byla perduota Mokesčių departamentui nubausti. Bausta ir jo žmona.

Viršaitis J. Gladutis (pas), sekretorius A. Strazdas (pas)

1932 04 06 Užpalių vls. viršaičio J. Gladučio prašymas leisti 1 mėnesį atostogų nuo balandžio 10 dienos iki gegužės 10 dienos. Priežastis – sirgo influenza, kuri nusilpnino organizmą.

Pasirašęs J. Gladutis. Sumokėti 2 Lt žyminio ženklą.

Atsakymas – negalima. Viršaičiai atostogauja žiemą.

1932 04 06 posėdis. Pirmininkavo viršaitis J. Gladutis, dalyvavo nariai: A. Ramoškis, P. Repšys, P. Vaičiūnas, J. Gipiškis, S. Tarvydas, M. Birgeris ir Pranas Sunklodas. Sekretorius Antanas Strazdas. Svarstyta: 1931 m. pajamų–išlaidų sąmatos pakeitimas bei papildymas, privalomų darbo knygų žemės ūkio darbininkams įvedimo klausimas, Narvaišių kaime esančių valsčiaus savivaldybės žinioje žemės ūkio trobesių remonto klausimai, prašymai, ligoninių sąskaitų peržiūrėjimai.

Pajamos: nekilnojamo turto mokesčio 717,35 Lt, prekybos ir pramonės pelno mokesčių 442,37 Lt, įvairių mokesčių 592,28 Lt, šunų mokesčių 383,50 Lt, rinkos rinkliavos 58,20 Lt. Išlaidos: beturčių gydymas 2 194,0 Lt. Nutarta prašyti vyriausybę galimai greičiau įvesti ž. ū. darbininkams privalomas darbo knyges. Mikalojaus Kublicko

žemės ūkio trobesiai Narvaišių k. yra savivaldybės žinioje – ke-
li metai neremontuoti, gerokai pairę. 1931 m. jų remontui išleista
460,0 Lt. Sumokėta Jonui Žirauskui ir Jonui Motiejūnui 1932 sausio
27 d. Valsčiaus taryba peržiūrėjo Šv. Vincento a Paulio draugijos
valdybos nario mok. Tarvydo pranešimą, kad be senelių prieglaudos
tame pačiame name galima įrengti salę įvairių kultūrinių, ekono-
minių organizacijų susirinkimams. Prieglaudos kieme reikia palikti
vietos arkliais pririšti. Klausimas: kuriais metais Šv. Vincento a
Paulio draugijai buvo paskirta pašalpa, kokia suma ir kada? Visas
sutarimas netikslus. Valsčiaus taryba salės statymui pašalpos skirti
negali, gali aukoti tik draugijos išlaikymui. Prieglaudos kieme statyti
arklius negalima higienos požiūriu. Juozui Galvydžiui už dukters
gydymą ligoninėje apmokėti iš savivaldybės fondų tik pusę ligoninės
sąskaitos – 155 Lt. Traidžiūnų ūkininkų prašymas nutiesti III rūšies
vieškelį nuo Levizarų kaimo Jūžintų vls. iki Ilčiukų k. Užpalių vls.
Susirinkimas nutarė palikti taip, kaip yra iki ruošiamo naujo vieške-
lių persikirstymo. Mikalojaus Kublicko žemę nutarė išnuomoti Jonui
Motiejūnui ir Jonui Žirauskui, abu iš Narvaišių kaimo. Jie apmoka
mokesčius, atlieka natūralias prievoles. Metų nuoma 15 Lt. Valsčiaus
taryba nutarė mokėti 16 beturčių ligoninės sąskaitas.

J. Gladutis (pas), nariai (parašai), sekr. A. Strazdas (pas)

LCVA, f. 1021, ap. 1, b. 605, 904, 606.

1932 03 23 Kaimynų seniūnijos seniūno Antano Repšio prašymas
atleisti iš einamų pareigų. Pareiškimą padavė Užpalių vls. viršaičiui
J. Gladučiu, o jis – Utenos apskrities viršininkui. Gavo teigiamą at-
sakymą – atleidžiamas iš Kaimynų seniūnijos seniūno pareigų nuo
1932 05 01.

Kaimynų seniūnijos seniūno rinkimai įvyko 1932 05 06.

Kaimynų seniūnijos seniūnu išrinktas Feliksas Urbanavičius,
Antano s., gimęs 1908 04 19.

Viršaitis J. Gladutis (pas), rinkikų parašai, sekr. J. Kemeklis (pas)

1932 07 02 posėdis. Pirmininkavo viršaitis Gladutis, dalyvavo na-
riai: A. Ramoškis, A. Pajeda, S. Tarvydas, M. Birgeris, A. Narūnas,
P. Sunklodos, sekretorius A. Strazdas.

Svarstyta Utenos apskr. valdybos nutarimas sumažinti vls. sa-
vivaldybės tarnautojų algas pagal Ministrų kabineto nustatytas lente-
les. Išskaityti tiek, kiek išskaitoma iš valstybės įstaigų tarnautojų. Jei
išskaityta suma bus gražinta valstybės įstaigų tarnautojams, gražins
ir savivaldybės tarnautojams. 1931 m. sąmatos pakeitimas. Numatyta
sumažinti pajamas 4 456,50 Lt, išlaidas 4 456,50 Lt. Numatyta patvir-
tinti: pajamas iš viso 45 125,21 Lt, išlaidas 45 021,83 Lt.

Maži tilteliai neatlaiko apkrovimo. Nutarė pakeisti cementiniais
vamzdžiais. Iš šių metų sąmatos tiltams skirtų lėšų 1 000 Lt paskirta

cementiniams vamzdžiams pagaminti. III rūšies vieškeliuose tiltus taisyti patiems nepraktiška, sutaisomi labai primityviai. Nutarė visus III rūšies vieškeliuose esančius tiltus perduoti savivaldybės žinion.

Basanavičiaus gatvės grindimą pratęsti dar 22 metrus ilgio. Dabar grindinys baigiasi ties Dunojaus gatve. Po lietaus ja bėga upeliai vandens į Basanavičiaus gatvę ir išplauna griovius. Reikia sutvirtinti nuslinkusį gatvės kampą ties Gurecko namais ir praplauti pravažiavimą. Išlyginti miestelio turgavietėje esančius griovius, paruošti grindimui.

Iš Gailiešionių vieną mokyklos komplektą perkelti į Ilčiukų kaimą, nes ten nėra vienos mokyklos. Patikslinta apmokėjimas komisijų nariams. Statybos komisijos nariams mokėti 3 Lt/d., visų kitų komisijų nariams po 5 Lt/darbo dienai. Vytauto gatvėje šaligatvius padarė patys gyventojai, tai patys turėtų ir apgrindimą padaryti. Nepasiturinčioms Reginai Indrašienei, Katrei Ramoškaitei ir Veronikai Žiliūtei šaligatvių apgrindimą atlikti savivaldybės lėšomis.

Antano Radžiūno prašymas: jo brolis Balys Radžiūnas 1915 m. išvyko į Rusiją ir iki dabar negrižo. Surinkti žinias ir spręsti kitame posėdyje. Prano Gladučio prašymas gauti pažymą, kad jo broliai Jonas, Juozas ir Cipras prieš 1919 m. kovo 5 d. išvyko ir Lietuvoje negyvena – surinkti žinias. Česlovo ir Vitoldo Minkevičių prašymą atleisti nuo mokesčių už 1931 m. I ir II pusmečius, kaip nukentėjusius nuo nederliaus – patikrinti vietoje. Igno Šlepiko prašymas apmokėti 68 Lt gydymosi išlaidų. Nutarė, kad apsimokėti gali pats. Igno Rutkausko prašymą panaikinti sutartį, padarytą su Motiejumi Žirausku dėl žemės nuomos ir perduoti jam – atmesti. Patenkinti Užpalių pradžios mokyklos vedėjo prašymą sumokėti kelionės išlaidas į sporto šventę Utenoje – 60,50 Lt. Apmokėti Jono Sauliaus gydymo išlaidas dėl žmonos psichinės ligos ir skirti pinigine pašalpa kelionės išlaidoms (50 Lt).

Pirmininkas J. Gladutis, sekretorius A. Strazdas, nariai (parašai)

1932 10 05 Užpalių vls. viršaičio J. Gladučio prašymas Utenos apskr. Viršininkui atleisti Antaną Balčiūną iš Degesių seniūnijos seniūno pareigų: buvo baustas su išpėjimu. Atleisti kaip galima greičiau, kad rinkimus galėtų daryti kartu su iš tarybos atsistatydinusį J. Dulkę pakeisiančio nario.

Atleidžia Utenos apskr. viršininkas Motiejūnas-Valevičius

1932 10 22 Užpalių valsčiaus Degesių seniūnijos krivulė – 52 asmenys iš bendro 138, turinčių teisę balsuoti, skaičiaus susirinko Degesių kaime Jurgio Sirvydžio namuose rinkti seniūną. Pasiūlyti: J. Kaunelis (2 b.), P. Pajeda (29 b.), J. Reikalas (9 b.), J. Tranas (4 b.), P. Sagadinas (4 b.).

Seniūnu išrinktas Povilas Pajeda, s. Prano, gimęs 1902 m. gruodžio 16 d. Gailiešionių k.

Renkant atstovą į valsčiaus tarybą, pasiūlyti kandidatai: P. Mišaišius (7 b.), A. Dagys (11 b.), J. Galvydis (11 b.), J. Repšys (8 b.), J. Braukyla (15 b.).

Atstovu į valsčiaus tarybą išrinktas Jurgis Braukyla, s. Jurgio, gim. 1875 06 17 Vešeikių k.

Krivulės pirm. J. Gladutis (pas), sekr. J. Juknevičius (pas);
krivulės dalyviai (4 parašai)

1932 10 28 posėdis. Pirmininkas J. Gladutis, dalyvavo nariai: A. Ramoškis, A. Pajeda, M. Birgeris, A. Narūnas, P. Sunklodos, J. Gipiškis, J. Braukyla ir D. Vanagas.

Svarstyta: 1933 m. pajamų ir išlaidų sąmatos priėmimas. Viso pajamų 39 109,0 Lt, išlaidų 39 109,0 Lt. Imti už kiekvieną lipdomąjį skelbimą po 50 ct. Išgrįsti prie šalitgatvių ir padaryti kraštus. Akmenis ir smėlį pristatyti natūraliu būdu. Apsvarsčius III rūšies vieškelio pravedimo reikalingumą – pravesti ir per Užpalių valsčių šia kryptimi: per Treidžiūnų k., valstybinį mišką Žeibiškiai, ūkininko P. Sunklodo žemės sklypą, esantį Žeibių k., iki buvusio per Šventąją tilto, iki Ilčiukų k. ir į Užpalių–Dusetų vieškelį. Ties Ilčiukų malūnu reikalingas tiltas – jį sutinka pastatyti malūno savininkas Petras Indrašius savo lėšomis. Prašyti apskr. valdybos viršininką šį vieškelio tiesimą patvirtinti. Užpalių šaulių būrio prašymas duoti žemės sklypą šaulių namų statybai. Nutarta leisti statyti Nepriklausomybės aikštėje arba kitoje patogioje, savivaldybei priklausančioje vietoje. Tervydžių k. gyventojų prašymas nutiesti III rūšies vieškelį nuo kelio Užpaliai–Kamajai pro Kaniūkų k. ūkininko Sakalausko sklypą per Tervydžių kaimą, sujungiant su III r. vieškeliu Kaniūkai–Teresdvaris. Įpareigoti viršaitį sužinoti visų gyventojų nuomonę. Jono Žirausko prašymas atleisti nuo nuomos mokesčio už savivaldybės žinioje esančią žemę už 1932 m. (100 Lt). Jis iškasė 600 m ilgio griovį – nusausino žemę. Reikia išsiaiškinti vietoje. Juozo Trano prašymas apmokėti sūnaus gydymo išlaidas – 174 Lt. Nutarta apmokėti pusę kainos. Jono Varno prašymas apmokėti jo motinos Teresės Varnienės gydymo sąskaitą – 166,5 Lt. Vls. savivaldybė žadėjo sumokėti 165,5 Lt (viso reikėjo 333 Lt). Apskr. valdyba tą sumą išdėstė mokėti dalimis. Atmesti. Balio Lukšio prašymą atlyginti už 1927 m. imtą žvyrą 200 m³ kelio taisymui – atmesti, nes nėra tikslių duomenų. Patenkinti Povilo Meleikio prašymą atleisti nuo mokesčio savivaldybei už 1932 m. I ir II pusmečius, nes perkūnas sudegino jo namą su visu turtu. Domininko Leikos prašymą atleisti nuo 1932 m. I ir II pusmečio žemės mokesčio – audra sugriovė tvartus. Nutarta dalinai patenkinti, atleisti nuo 1932 m. II pusmečio. Jono Jakšio prašymą atleisti nuo žemės mokesčio už 1932 m. II ir 1933 m. I ir II pusmečius. Patenkinti dalinai – 1932 m. II pusmečio mokėjimą atidėti iki 1933 m. gruodžio 1 d.

Prašymus atleisti nuo žemės mokesčio už 1932–1933 metus, kaip nukentėjusių nuo audros: Veronikos Vaškeliënės iš Degesių, Vlodo Tamošiūno, Petro Kesilio iš Užpalių vnk., Antano Miškinio, Prano Antanavičiaus, Juozo Prievelio, Motiejaus Zabulionio, D. Šileikienės – mokesčių terminą už 1932 m. I ir II pusmečius atidėti iki 1933 m. gruodžio mėn. 1 d. Javai nuo audros nedaug nukentėjo, prašymai

dalinau patenkinti. Užpalių skyriaus „Lietuvai pagražinti draugijos“ prašymas skirti pašalpą. Nepriklausomybės aikštėje padaryti suolams ir nudažyti tvoroms – skirti 50 Lt pašalpą. B. Gaučio, S. Tarvydo ir kitų prašymas, kad savivaldybė duotų miško medžiagos paprastame kelyje Vilkabrukliai–Gyliškės tilto pastatymui. Nutarta jų prašymą patenkinti – ten didelis judėjimas. Savivaldybės sargo Juozo Bajoriūno prašymas padidinti atlyginimą nuo 1933 m. sausio 1 d. Jis gaudavo 50 Lt/mėn. Kadangi jis yra ir arešto namų sargas, nutarta nuo 1932 rugsėjo mėn. 1 d. mokėti 70 Lt/mėn. Užpalių pradž. mokyklos sargui mokėti po 37,50 Lt/mėn. (Šviet. minist. aplinkraštis Nr. 86). Užpalių beturčių prieglaudos valdybos prašymas skirti 600 Lt pašalpos prieglaudos namams pastatyti. Atsakymas: prieglaudos namai pastatyti Vytauto gatvėje. Neatlikti tik vidaus įrengimai. Įtraukti į 1933 metų sąmatą ir skirti 1 000 Lt pašalpą. Kontroliuoti, ar pinigai bus panaudoti šiam reikalui. Turgavietėje įrengti barjerus arkliams pririšti. Prašyti Užpaliams paskirti agronomą. Utenoje yra du, vienas galėtų gyventi Užpaliuose. Arba prašyti Žemės ūkio rūmus Užpaliuose įsteigti naują agronomo etatą. Paskirti Utenoje veterinarijos felčerį Užpaliams. Ūkininkai kultūrina ūkius, augina gyvulius. Būtina jų veterinarinė priežiūra. Užpalių felčeris galėtų aptarnauti Užpalių, Vyžuonų, Daugailių ir dalį Utenos valsčiaus. Arba Užpaliuose įsteigti veterinarinį rajoną ir paskirti felčerį.

Pirmininkas J. Gladutis (pas), sekr. A. Strazdas (pas),
nariai (parašai)

1932 12 16 posėdis. Pirmininkavo J. Gladutis, dalyvavo 9 nariai.

Svarstyta: 1933 m. smuklių skaičiaus nustatymas. Remiantis Svaigiųjų gėrimų mažmenomis pardavinėjimo įstatymo 11 paragrafu Užpalių miestelyje leisti įsteigti tris smukles. Leidimus išduoda valsčiaus savivaldybė savo nuožiūra. Savivaldybė ima 50 proc. valstybinio mokesčio.

Kazimieros Garunkštienės prašymą pripažinti vyro brolių Juozą Garunkštį nuo prigimties neįgaliu – kuprotas, su fiziniais trūkumais, negalintis dirbti fizinio darbo, dabar miręs – pripažino. Jono Žirausko, nuomojančio savivaldybei priklausančią žemę, prašymo atleisti nuo mokesčių nepatenkino dėl neteisingos informacijos. Jonui Kazickui iš Kušneriūnų atidėjo žemės mokesčių mokėjimą iki 1933 m. gruodžio 1 d., kaip nukentėjusiam nuo liūčių; taip pat atidėjo ir Juozui Surgailiui. Užpalių šaulių būrį atleido nuo mokesčio už skelbimų klįjavimą. Nutarė skirti 300 Lt šaulių būriui šaulių namų statymui taip paskirstydami: 100 Lt iš šių metų sąmatos, 100 Lt iš 1933 m. ir likusius iš 1934 m. Užpalių valsčiaus taryba nutarė prašyti teisingumo ministrą įsteigti taikos teismo nuovadą Užpaliuose. Dabar Utenoje įsteigta antroji taikos teismo nuovada.

Pirmininkas J. Gladutis (pas), sekr. A. Strazdas (pas),
nariai (parašai)

Protokolas Nr. 66

1932 m. gruodžio 16 d. Užpalių vls. viršaitis, peržiūrėjęs Tervydžių seniūno A. Zabuko bylą dėl netvarkingo teismo šaukimų įteikimo ir jų pavėluoto sugražinimo, pasiremdama Vietos savivaldybės įstatymo 105 paragrafu, seniūną A. Zabuką nutarė nubausti dešimčia (10) litų.

Užpalių vls. viršaitis J. Gladutis (pas), sekr. A. Strazdas (pas)

LCVA, f. 1021, ap. 1, b. 904, 605.

1633 05 19 posėdis. Pirmininkavo viršaitis J. Gladutis, dalyvavo su sprendžiamuoju balsu: A. Ramoškis, A. Pajeda, S. Tarvydas, M. Birgeris, Adolfas Narūnas, Pranas Sunklodus, J. Gipiškis, Jurgis Braukyla, D. Vanagas, P. Vaičiūnas ir P. Repšys (11 iš 11).

Visi valsčiaus vieškeliai gyventojams jau paskirstyti iš naujo, prisilaikant reikalavimų. Nuo kelių prievolės atleisti tik tie, kurių mokamas ir privalomas mokėti valstybinis mokestis nesudaro pilnų 5 Lt. Jei 5 Lt, kelių taisymo prievolė uždedama. Tiems miestiečiams, kuriems paskirta šaligatvių tvarkymo pareiga, įskaityti ir vieškelių tvarkymo pareigą; koks šaligatvio ilgis metrais, nuo tokio skaičiaus litų atleisti nuo kelių taisymo prievolės (1 metras šaligatvio = 1 Lt mokamo valstybinio mokesčio).

Smulkiai suskaičiuoti visi keliai, suskaičiuota tų kelių taisymo kaina.

Valsčiaus ribose esantiems malūnams kelius taisyti taisyklės nustatytos 1931 10 09 – jie prilyginami žemės 1 ha. Jei kaimuose kur patogiau išskirstyti per 2 ar daugiau vieškelių, kelių komisija gali tai daryti.

Atleisti Konstanciją Geleževičienę-Isakieneį, kaip padegėlę, nuo 1933 m. I ir II pusmečio savivaldybės mokesčių.

Virš. J. Gladutis (pas), sekr. A. Strazdas (pas)

LCVA, f. 1021, ap. 1, b. 606; f. 843, ap. 1, b. 429.

1933 07 03 posėdis. Pirmininkavo viršaitis J. Gladutis, dalyvavo nariai su sprendžiamuoju balsu: A. Ramoška, P. Sunklodus, A. Pajeda, P. Repšys, D. Vanagas, M. Birgeris (7 iš 11).

1932 m. sąmatos tvirtinimas:

Pajamų iš viso 50 493,15 Lt

Išlaidų iš viso 30 109,52 Lt.

Atlyginimams: valdybos pirmininkui 3 000 Lt,

valdybos nariams 216 Lt.

Etatiniams tarnautojams pagrindinė alga 6 600 Lt,

butpinigiai 120 Lt.

Papildomas atlyginimas 180 Lt.

Neetatinių tarn. atlyginimas – laisvai samdom. 500 Lt.

Iš viso: 10 616 Lt.

Užpalių vidurinė mokykla bus likviduota ir jau palaipsniui likviduojama. Nutarta sudaryti 3 žmonių komisiją: A. Pajeda, J. Gladutis, P. Repšys – sužinoti žmonių nuomonę, kokia mokykla būtų praktiškesnė. Nuomonę pranešti kitame susirinkime.

Pirm. J. Gladutis (pas), sekr. A. Strazdas (pas)

1934 m vasario 1, 2 ir 3 dienomis Utenos apskrities valdybos savivaldybių instruktorius Jonas Baltakis, dalyvaujant valsčiaus viršaičiui J. Gladučiui ir sekretoriui A. Strazdui, tikrino Užpalių valsčiaus savivaldybės atskaitomybę ir raštvedybą. Didelių trūkumų ar klaidų nerado, padarė keletą pastabų.

LCVA, f. 843, ap. 1, Nr. 437; f. 1021, ap. 1, Nr. 660, 632.

1934 02 13. Užpalių valsčiaus viršaičio J. Gladučio pareiškimas Utenos apskrities valdybos viršininkui.

Prašo atleisti iš Užpalių valsčiaus viršaičio pareigų nuo 1934 kovo 1 d.

J. Gladutis (pas)

1934 02 27 posėdis. Leidimą skirti rinkimus gavo š. m. vasario mėn. 27 d.

Užpalių valsčiaus taryba, pirmininkaujant vls. viršaičiui J. Gladučiui ir dalyvaujant tarybos nariams su sprendžiamuoju balsu: A. Narūnui, A. Pajedai, S. Tarvydui, M. Birgeriui, P. Sunklodui, J. Gipiškiui, J. Braukylai, D. Vanagui, P. Vaičiūnui ir P. Repšiui, sekretoriaujant Antanui Strazdui, pagal Viet. saviv. įstatymo 77 paragrafą vykdė viršaičio rinkimus.

Nustatytas viršaičio atlyginimas – 200 Lt/mėn. Pasiūlyti kandidatai: Domininkas Vanagas, Silva Tarvydas ir Antanas Pajeda. Slaptai balsuojant, gauti rezultatai: Vanagas gavo 1 balsą, Tarvydas – 2 balsus, Pajeda – 6 balsus. Kadangi negauta absoliuti dauguma, balsavo pakartotinai. Gauta: už Tarvydą 5 balsai, už Vanagą 0 balsų, už Pajedą 5 balsai. Tarp A. Pajedos ir S. Tarvydo daryti burtai. Laimėjo A. Pajeda.

Apskrities viršininkas A. Pajedos viršaičiu netvirtino. Paskyrė rinkimams pakartotinę datą.

Pirm. J. Gladutis (pas), sekret. A. Strazdas (pas)

1934 03 5 ir 6 dienomis Užpalių valsčiaus viršaitis J. Gladutis perdavė Užpalių valsčiaus raštinę, turtą, archyvus ir visus reikalus viršaičio pavaduotojui D. Vanagui. D. Vanagas visa tai priėmė.

Po aktais abu pasirašė

1934 m. kovo 17 d. posėdis. Pakartotiniai rinkimai.

Pasiūlyti 2 kandidatai: D. Vanagas ir S. Tarvydas. D. Vanagas gavo 4 balsus, Tarvydas 5 balsus, viena kortelė sugadinta. Balsuojant pakartotinai, abu kandidatai gavo po 5 balsus. Valsčiaus taryba prašė Utenos apskr. viršininką patvirtinti vieną viršaičių, kitą pavaduotoju.

Utenos apskr. viršininkas Motiejūnas-Valevičius viršaičių patvirtino Domininką Vanagą nuo 1934 03 24, o pavaduotoju Silvą Tarvydą.

Pirmininkas J. Gladutis (pas), sekr. A. Strazdas (pas)

Viršaitis Domininkas Vanagas 1934 03 24–1934 10 12.

1934 04 27 Užpalių vls. Daugilio seniūnijos gyventojų krivulė – 36 žmonės iš 96 turinčių teisę dalyvauti krivulėje gyventojų – susirinkę Ubagų kaime rinko Daugilio seniūną. Jų buvęs seniūnas A. Ramoškis mirė.

Susirinkimui pirmininkavo Užpalių vls. viršaitis D. Vanagas, sekretoriavo A. Strazdas. Pasiūlyti kandidatai: P. Merkys (20 b.), Vaclavas Šmatavičius (9 b.), J. Paškonis (1 b.).

Daugilio atstovu į tarybą balsų dauguma išrinktas Petras Merkys, s. Petro, gim. 1899 m. lapkričio 12 d., gyv. Ubagų k.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekr. A. Strazdas (pas)

Dalyviai: keturi parašai

Kaimynų seniūnijos rinkimai į valsčiaus tarybą paskirti 1934 gegužės 30 d.

Utenos apskr. viršininko sekretorius (parašas)

1934 06 13 posėdis. Pirmininkas D. Vanagas, nariai su sprendžiamuoju balsu: A. Pajeda, S. Tarvydas, M. Birgeris, A. Narūnas, J. Braukyla, P. Vaičiūnas ir P. Merkys.

Spręsta: gatvių grindimas. Išgrįsti turgavietės pusę. Viso yra 3 356 m². Ūkininkai įpareigoti pristatyti akmenis ir smėlį, o miestiečiai – nekilnojamojo turto savininkai – apdėti mokesčiais, pakeičiant natūrinių prievolių atlikimą pinigais. Kišūnų ir Nasvaičių ūkininkai prašo nutiesti III rūšies vieškelį iš II rūšies vieškelio Užpaliai–Kamajai į Kaniūkų–Teresdvario vieškelį per ūkininko Gasparo Sirvydžio sklypą. Tervydžių ir Kišūnų gyventojų prašymas III rūšies vieškelį tiesti ne iš Užpalių–Kamajų vieškelio į Kaniūkai–Teresdvaris; kryptį pakeisti ir nustatyti iš Tervydžių per Kišūnų kaimą į Vaineikius. Nutarta atidėti kitam posėdžiui. Mokytojos Elzės Riaubaitės prašymą nutiesti vieškelį iš II rūšies Utenos–Užpalių vieškelio į Ruzgiškių kaimą – atidėti. Į akušerių Zofijos Zamalienės ir Šochinaitės-Sandlerienės prašymą skirti Užpaliams savivaldybės subsidijuojamą akušerę – nutarė skirti laisvai samdomą akušerę su 80 Lt/mėn. algos. Iš žmonių gali imti: už kūdikio priėmimą – 10 Lt (sugaišti gali visą parą); už kiekvieną gimdyvę ir net išbūti visą parą, ne mažiau 8 val. – ne

daugiau 5 Lt; lankant ligonį namuose – 5 Lt už apsilankymą. Gimdyvė teikia susisiekiimo priemonės. Akušere skirti Zofiją Zamolienę nuo birželio 15 dienos, o Šochinaitės-Sandlerienės kandidatūrą atmesti. Med. felčerio J. Petronio prašymą skirti pašalpą butui nusisamdyti ir kurui pirkti – atidėti kitam posėdžiui. Atmesti Jono Žirausko ir Jono Motiejūno prašymą atleisti nuo 1933 m. nuomos mokesčio už iš savivaldybės nuomojamą žemę. Atleisti Marijoną Dijokienę nuo mokesčio vls. savivaldybei už žemę už 1933 metus, kaip padegėlę. Elijošiaus Barausko įpėdinius atleisti nuo vls. savivaldybės mokesčio už žemę už 1933 m. II ir 1934 m. I pusmetį. Atidėti mokesčio išieškojimą – 62 Lt už slėptą žemę iki 1934 m. gruodžio 1 d. Jonui Urbonui. Skirti 100 Lt pašalpą Lietuvos skautams remti draugijos Užpalių skyriui. Vietoje likviduojamos bendrojo lavinimo Užpalių vidurinės mokyklos įrengti: I vietoje prekybininkų mokyklą, II vietoje – statybininkų, III vietoje – keramikos. Miestelio turgavietėje įrengti barjerus arkliams.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekr. A. Strazdas (pas)

1934 m. liepos 4 d. pranešimas.

Petras Merkys iš Daugilio seniūnijos išsikėlė kitur. Į jo vietą išrinktas jo buvęs padėjėjas Antanas Sirutis. Dalyvavo 37 rinkikai iš bendro 96 skaičiaus. A. Sirutis gavo 20 balsų, Leonas Mataras – 5 balsus, Antanas Labeikis – 4 balsus.

Antanas Sirutis, sūnus Mato, gim. 1898 12 26 Šeimyniškių k.

Vls. viršaitis D. Vanagas (pas), sekr. A. Strazdas (pas), nariai: F. Garunkštis (pas), P. Merkys (pas), V. Labutis (pas)

1934 m. rugsėjo 17 d. Utenos apskrities viršininkas pranešė apie seniūnų rinkimų paskirtas dienas. Užpalių vls. valdyba paskelbė visiems.

Virš. D. Vanagas (pas), sekr. A. Strazdas (pas)

Užpalių valsčiuje yra 10 seniūnijų, išrinkta 10 seniūnų, 10 jų padėjėjų, 10 atstovų į tarybą.

Seniūnija	Seniūnas	Padėjėjas	Atstovas į tarybą
Narvaišių	Vincas Varkauskas	Jonas Merkys	Stasys Palubinskas
Užpalių I sen.	Antanas Kirvelis	Jurgis Ubarevičius	Jonas Gipiškis
Užpalių II sen.	Šliomas Fišeris	Meeras Segelis	Maušas Birgeris
Daugilio	Leonas Mataras	Povilas Paškonis	Vaclovas Šmatavičius
Kaimynų	Feliksas Urbanavičius	Kostas Būga	Jonas Repšys
Vilučių	Pranas Gražys	Povilas Dabrega	Domininkas Vanagas
Kureišiškių	Kazys Kavolėlis	Matas Bertašius	Kazys Kavolėlis
Vaiskūnų	Antanas Balčiūnas	Ignas Valiulis	Antanas Balčiūnas
Degesių	Povilas Pajėda	Juozas Puteikis	Antanas Kaunelis
Tervydžių	Antanas Zabukas	Aleksas Binkauskas	Antanas Zabukas

Užpalių valsčiaus viršaitis D. Vanagas (pas), sekretorius
A. Strazdas (pas)

1934 10 12 posėdis. Užpalių valsčiaus taryba pirmininkaujant vyriausio amžiaus tarybos nariui Maušai Birgeriui, dalyvaujant tarybos nariams su sprendžiamuoju balsu: S. Palubinskiui, J. Gipiškiui, V. Šmatavičiui, J. Repšiiui, D. Vanagai, K. Kavolėliui, A. Balčiūnui, A. Kauneliui ir A. Zabukui (10 iš 10), sekretoriui A. Strazdui.

Svarstė: viršaičio ir jo padėjėjo algų nustatymą, viršaičio rinkimus, jo padėjėjo rinkimus, atstovo į valsčiaus tarybą rinkimus.

Nutarė viršaičiui mokėti 200 Lt/mėn. (slaptai balsuojant). Už susisiekimo priemonę atskirai nemokėti. Viršaičio padėjėjui mokėti 6,5 Lt už darbo dieną. Į viršaičius pasiūlyti 2 kandidatai: Jonas Repšys ir Domas Vanagas. Slaptai balsuojant už D. Vanagą balsavo 8, už J. Repšį – 1. Vienas vokas buvo tuščias. Viršaičiu išrinktas D. Vanagas. Į viršaičio padėjėjus pasiūlyti: J. Repšys (4 b.), J. Gipiškis (3 b.), A. Kaunelis (3 b.). Perbalsuota, nes daugumos balsų negauta. J. Repšys gavo 4 balsus, J. Gipiškis – 4 b., A. Kaunelis – 2 b. Darant burtus tarp J. Repšio ir J. Gipiškio, laimėjo J. Gipiškis. Į apskrities tarybą išrinktas J. Gipiškis.

Susirinkimo pirmininkas M. Birgeris (pas), sekretorius
A. Strazdas (pas)
Viršaitis D. Vanagas (pas)

Viršaitis Domininkas Vanagas 1934 10 12–1940.

1934 10 19 atsiųstas Utenos apskrities valdybos raštas.

Utenos apskr. viršininkas patvirtino D. Vanagą viršaičiu ir J. Gladutį jo padėjėju.

Utenos apskrities viršininkas Motiejūnas-Valevičius (parašas)

1934 10 19 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, nariai su sprendžiamuoju balsu: S. Palubinskas, V. Šmatavičius, J. Repšys, K. Kavolėlis, A. Zabukas, A. Balčiūnas, M. Birgeris ir A. Kaunelis, sekr. A. Strazdas.

Svarstyta: 1. Statybos, kelių ir kontrolės komisijų atlyginimo nustatymas. 2. Statybos, kelių ir kontrolės komisijų rinkimas. 3. Gatvių grindimo mokesčio klausimai. 4. Prašymai ir sumanymai.

Statybos komisijos nariams atlyginimas 2 Lt kiekvienam už posėdį; kelių komisijos – 4 Lt už darbo dieną kiekvienam; kontrolės komisijos nariams 4 Lt už darbo dieną kiekvienam.

Statybos komisija: pirmininkas valsčiaus viršaitis, kandidatai: M. Birgeris (6 b.), V. Šmatavičius (5 b.), A. Zabukas (3 b.). Išrinkti: M. Birgeris ir V. Šmatavičius.

Kelių komisija: pirmininkas vls. viršaitis, kandidatai: A. Kaunelis (5 b.), Jonas Repšys (8 b.) ir Kazys Kavolėlis (4 b.). Išrinkti: A. Kaunelis ir J. Repšys.

Kontrolės komisija – trys nariai: A. Zabukas (4 b.), J. Repšys (4 b.), K. Kavolėlis (4 b.), Stasys Palubinskas (6 b.) ir A. Kaunelis (4 b.). Keturi gavo po lygiai balsų. Perbalsuojant keturis kartus, išrinktas S. Palubinskas; o A. Kaunelis ir K. Kavolėlis laimėjo burtų keliu.

Gatvių išgrįsta 1 500 m². Ūkininkai veža akmenis ir smėlį. Mokesčius už grindimą moka nekilnojamojo turto savininkai. Atleisti nuo 1934 m. I ir II pusmečio savivaldybės mokesčių mokėjimo Antaną Putrimą, kaip padegėlį. Atmesti felčerio Petronio pašalpos būstui ir kurui prašymą. Jono Sagadino prašymą duoti miško medžiagos jo sodyboje tiltui statyti – atmesti, nes ištekliai riboti. Jūžintų vls. Mažonių ir Kuprių k. gyventojų prašymą tinkamai sutvarkyti Kuprių–Ilčiukų kelią, – kai galutinai bus nustatyta kryptis. Atmesti Elzės Riaubaitės prašymą nutiesti nuo Pilvelių iki Ruzgiškių k. III rūšies vieškelį. Nasvaičių ūkininkų prašymą nutiesti kelią iš Kišūnų k. per ūkininko Gasparo Sirvydžio sodybą į Duokiškio bažnytkaimį – ištirti pavesta kelių komisijai. Tervydžių ir Kaniūkų seniūnijų ūkininkų prašymą pakeisti Kaniūkų–Tervydžių–Remeikių kelio kryptį – pavesta išnagrinėti kelių komisijai. Bažnyčios gatvės grindinio užbaigimui reikia 5 000 akmenų – įpareigoti Užpalių seniūniją.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekr. A. Strazdas (pas)

Žinios apie vls. savivaldybių tarnautojų iš atlyginimo išskaitytas sumas tarnautojų fondui sudaryti

Pareigos	mėn. atlyginimas	išskaityta saviv.		įnašas suma	Pastabos
Juozas Gladutis viršaitis	250,0 Lt	12,50 Lt	7,50 Lt	20 Lt	
Antanas Strazdas sekretorius	300,0	15,0	9,0	24,0	
Valerija Buterlevičienė rašt.	200,0	10,0	6,0	16,0	
Juozas Bajoriūnas sargas	70,0	3,50	2,10	5,60	
	820,0	41,0	24,60	65,60	

1933 m. sausio mėn.

1934 m. gruodžio mėn.

Domas Vanagas viršaitis	200,0	10,0	6,0	16,0
Jonas Birieta sekr.	300,0	15,0	7,50	20,0
Valerija Buteliauskaitė rašt.	200,0	10,0	6,0	16,0
Juozas Bajoriūnas sargas	70,0	3,50	2,10	5,60
	770,0	38,50	21,60	57,60

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 429, 467.

1936 02 09 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo tarybos nariai su sprendžiamuoju balsu: A. Narūnas, S. Palubinskas, K. Kavolėlis, A. Balčiūnas, J. Gipiškis, M. Birgeris, V. Šmatavičius ir A. Kaunelis, dalyvaujant seniūnams Antanui Kirveliui, Chaimai Kurui, Pranui Gražiui, Leonui Matarui, Feliksui Urbanavičiui ir Vincui Varkauskiui. Sekretorius J. Birieta.

Nagrinėta: kelių būklė, beturčių reikalai, daktarei subsidijos skyrimo klausimas, apsidraudimas nuo ugnies, prašymai, kiti klausimai ir sumanymai.

Mikėnų ir Puodžių gyventojai prašo praveisti vieškelį Mikėnai–Puodžiai. Paskirta kelių komisijai ištirti vietoje. Vygėlių kaimo

gyventojai prašo pravesti III rūšies kelią Tatuoliškės–Vygėliai įvedant į Kamajų vieškelį ties Vaineikiais. Pritarta ir nutarta prašyti Utenos apskr. viršininko, kad tarpininkautų prašant Rokiškio apskr. viršininką, kad ir Kamajai prisidėtų. Kušnieriūnų kaimo gyventojų prašymas pravesti III rūšies vieškelį iš Užpalių–Utenos kelio pro Gaigalių vnk., Pushėdžio vnk. į Toleikių kaimą. Pavesta kelių komisijai nustatyti reikalingumą. Juliškio, Nemuniškio ir Kušnieriūnų vienkiemių ūkininkų prašymas pravesti III rūšies vieškelį keliu nuo Ruzgiškių k. Utenos valsčiaus per Juliškio, Nemuniškio ir Pilvelių k. iki vieškelio Užpaliai–Utena. Apsvarsčius, kad šis kelias nereikalingas, atmesta. Kišūnų–Tervydžių seniūnų prašymas pravesti III rūšies vieškelį Bėkinčiai–Narvaišiai – pavesta tirti kelių komisijai. Antakalnių k. gyventojų prašymas pravesti III rūšies vieškelį Antakaliai–Rimiškiai. Tirti vietoje kelių komisijai. Dėl beturčių šelpimo susidarė dvi nuomonės: viena, kad savivaldybė visus aprūpins; kita, kad reikia sudaryti komisiją, kuri, susitarusi su Šv. Vincento a Paulo draugija, padarys projektą ir įteiks kitam posėdžiui apsvastyti. Nariai: K. Kavolėlis, Chaimas Kuras, Vincas Varkauskas ir Vaclovas Šmatavičius. Dėl daktarės subsidijos vienbalsiai nutarė, kad butpinigių duoti ne daugiau, kaip 40 Lt/mėn. Nuo ugnies draudimo – įvesti savitarpinį priverstiną draudimą, tik be miestelio gyventojų. Mokesčių sumažinti taip, kad už 1 000 Lt reiktų mokėti ne daugiau 5 Lt. Atidėti Tarvydo sūnui savivaldybės mokesčio mokėjimą už 1935 m. I ir II pusmečius iki 1936 m. gruodžio mėn. 1 d. be baudos. Juozą Barauską iš Antakalnių atleisti nuo savivaldybės mokesčių už 1935 m. I pusmetį, kaip padegėlį.

Jekelio Arono, Abraomo Kotlerio, Joselio Taiso ir Elijo Klaso prašymą sumažinti mokesčių už mėsos priežiūrą ir skirti visiems raguočiams gyvuliams po 3 Lt. Pakeisti 1935 10 14 paragrafo 8 nutarimą ir už suaugusių ir vidutinių raguočių pjovimą imti visiems vienodai – po 3 Lt.

Prašymas, kad darbininkai nebūtų išleidžiami į Latviją laukų darbams, nes ir Lietuvoje jų trūksta. Nutarta prašyti apskr. viršininką tarpininkauti atitinkamoms įstaigoms. Prašymas, kad girininkai, gamindami mišką, darytų mažesnėmis biržėmis, kad ūkininkams parduotų daugiau stačio miško. Nutarta prašyti apskr. viršininko tarpininkauti urėdams, kad girininkai gamintų mišką prieinamesnį ūkininkams.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekr. J. Birieta (pas)

Viršaitis D. Vanagas (pas)

LCVA, f. 843, ap. 1, b. 481; f. 1021, ap. 1, b. 725.

Raštas Užpalių vls. viršaičiui.

Užpalių valsčiaus taryba nutarė už suaugusio ir vidutinio raguočio pjovimą imti 3 Lt – persvarstyti, nes mokesčiai per mažas.

Utenos apskr. viršininkas Motiejūnas-Valevičius (parašas)

1936 06 05 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo su sprendžiamuoju balsu: J. Tarvydas, M. Birgeris, J. Repšys, J. Zabukas, S. Palubinskas, K. Kavolėlis, V. Šmatavičius, A. Narūnas, A. Kaunelis ir A. Balčiūnas. Sekretorius J. Birieta.

Svarstyta: 1935 m. apyskaitos tvirtinimas, buvusio viršaičio J. Gladučio prašymo svarstymas, kelių komisijos akto tvirtinimas, prašymai, klausimai, sumanymai.

Viso paprastų ir nepaprastų pajamų 30 602,0 Lt, išlaidų – 26 999,0 Lt.

Buvusio viršaičio prašymas atleisti nuo trūkumų, kuriuos rado valst. kontrolės revizorius, darydamas reviziją 1935 m. Tarybai pateiktas kontrolės revizijos aktas, kuriame nurodyti trūkumai: avansinis raštelis, išduotas Šklederovičiui sumoje 58,213 Lt, už neva pirktas malkas ir nepateisintas; permokėta 192,70 Lt už pirktą smėlį gatvių grindimui; permokėta 159,68 Lt už pirktą seną trobesį malkoms; už 732,5 kg cemento už 75,70 Lt nurašyta be pateisinamų dokumentų.

Taryba, patikrinusi 1933 m. medžiagos knygas, nerado, kad būtų užpajamuotos už šiuos pinigus pirktos malkos. Buvęs viršaitis J. Gladutis paaiškino, kad jis pirko 10 m³ malkų pas Šklederovičių ir už jas išdavė avanso 58,13 Lt. Kad tikrai pirko, nurodė ir liudininkus. Gal buvęs sekretorius A. Strazdas pamiršo užpajamuoti. Taryba pasiūlė viršaičiui praveisti tyrimą ir referuoti kitame posėdyje. Kad pirko seną trobesį malkoms, paaiškino, kad tuo metu neturėjo sausų malkų. Tikėjosi iš to trobesio gauti 40 m³ sausų malkų ir sulygo su pardavėju 1 m³ po 5 Lt. Prašo daugiau nebeieškoti, nes jis nepermokėjęs. Taryba patikrinusi 1933 m. malkų kainas nustatė, kad pušinės II rūšies malkos kainavo 3,60 Lt už 1 m³ be pristatymo ir žalios. Nutarė, kad nuostoliai nepadaryti. Smėlį pirkęs sodybinėje žemėje pas Čeponį ir mokėjęs po 15 ct už 1 m³. Daug sunaudojo nelygumams išlyginti, o kitą sunaudojo cementinių vamzdžių gamybai – rado pateisinamus dokumentus ir daugiau nebeieškojo.

Kelių komisija tvirtino, kad tiesiant II rūšies vieškelį per Kušlių miško kelmynus kasusiems griovius savininkams reikia primokėti po 25 ct už metrą. Iš valsčiaus kasos sumokėti už Bronės Baukytės gydymą ligoninėje 41,75 Lt (pusę sumos). Oną Šveikauskienę iš Baltakarčių atleisti nuo savivaldybės mokesčių už 1935 m. I ir II pusmečius ir už 1936 m. I pusmetį. Jono Masiulio prašymą atleisti nuo mokesčio už ligoninę atidėti kitam kartui.

Kilo sumanymas įsteigti Sveikatos centrą Užpalių miestelyje. Valsčiaus viršaičiui išsiaiškinti su Sveikatos centru Kaune kaip, koku būdu galima įsteigti sveikatos centrą ir pasirošti referuoti kitame posėdyje.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekr. J. Birieta (pas)

Viršaitis D. Vanagas (pas)

1936 09 11 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, nariai su sprendžiamuoju balsu: J. Gipiškis, M. Birgeris, A. Zabukas, K. Kavolėlis, A. Balčiūnas, J. Repšys, S. Palubinskas, A. Narūnas, A. Kaunelis ir su paremiamuoju balsu seniūnai: A. Kirvelis, P. Gražys, V. Varkauskas, F. Urbanavičius, L. Mataras ir Povilas Pajeda. Sekr. J. Birieta.

Nagrinėta: kelių skirstymas, prašymų svarstymas, praėjusiam posėdyje nebaigtų klausimų užbaigimas, klausimai ir sumanymai. Kilo daug klausimų: kiek mokamų valstybinių mokesčių duoti kelio taisymui, kokie asmenys, kaip beturčiai, atleidžiami nuo kelio taisymo, nuo kiek mokamų valstybinių mokesčių duoti kelio taisymą Užpalių miestelio gyventojams, turintiems nekilnojamojo turto, prie kurios kelių grupės priskirti gatvių užlaikymą, į kelias grupes paskirstyti kelius. Nutarė: kelią taiso visi, kurie moka valstybinius žemės mokesčius iki 5 Lt. Kas pilnų 5 Lt nemoka, netaiso. Kaip beturčius atleisti nuo kelių taisymo: Narvaišių seniūnijoje: Mykolą Kaušylą iš Traidžiūnų, Aneliją Vanagieneį iš Narvaišių; Vaiskūnų seniūnijoje: Juozą Sakalauską iš Likančių; Vilučių seniūnijoje: Emiliją Repšienę iš Tatuoliškių; Kaimynų sen.: Elžbietą Leikytę iš Kušlių, Balį Remeikį iš Kaimynų; Užpalių II sen.: Dovydą Ošerį iš Užpalių mst. Taryba vienbalsiai nutarė, kad Užpalių m. nekilnojamo turto mokėtojams, kurie moka valst. iki 15 Lt, kelio taisyti neduoti, o jei virš 15 Lt, – duoti. Asmenys, kurie turi prižiūrėti gatves ar šaligatvius – jie priskiriami prie blogos kelių rūšies ir kiekis prižiūrimos gatvės priskirti tam tikram metrų taisomo kelio kiekiui. Visi keliai paskirstyti į tris grupes (nutarta balsuojant): blogas, vidutinis, geras. Prie blogos grupės kelių priklauso keliai, kuriems reikalinga didesnė prižiūra ir jais yra didesnis judėjimas (Utena–Užpaliai, Užpaliai–Svėdasai, Užpaliai–Kamajai, miestelio gatvės grindinys). Vidutinė kelių grupė – kieto grunto keliai, yra arti žvyro, vidutinis judėjimas (labai daug kelių) ir III grupės keliai, kurių būklė yra gera.

Aleksą Binkauską iš Kaniūkų atleisti nuo savivaldybės mokesčių už 1936 ir 1937 m. I ir II pusmečius, kap nukentėjusį nuo perkūnijos. Eleną Miškinienę Šeimyniškių atleisti nuo baudos už nesumokėtus savivald. mokesčius 1931–1936 m., jei sumokės pagrindinį mokesť iki š. m. spalio mėn. 1 d. Jei nesumokės, išieškoti kartu su bauda. Jono Masiulio iš Čižiškių prašymas dovanoti skolą už sūnaus gydymą Utenos ligoninėje. Nutarta pusę skolos sumokėti iš valsčiaus kasos, t. y. – 102,5 Lt, o kitą pusę išdėstyti 3 metams dalimis. Rozalijos Vilutienės iš Baltakarčių prašymas atleisti nuo vls. savivaldybės mokesčių už 1936 m. I ir II pusmečius, kaip visišką beturtę, neturinčią iš ko pragyventi. Nutarta nuo mokesčių atleisti. Abelio Šuro prašymas leisti pasistatyti kioską Užpalių miestelio rinkoje. Nutarta pavesti šį reikalą sutvarkyti viršaičiui. Satarečiaus ir Stasiškių kaimo ūkininkų prašymas duoti medžiagos tilto pastatymui per upelę Alaušą. Nutarta duoti senos medžiagos, kuri atvežta nuo tiltų.

Nutarta apmokėti viršaičio kelionę 33,50 Lt ir dienpinigius 4 dienas po 40 Lt. Už ekskursiją sumokėti po 5 Lt dienas, viso 20 Lt.

*Domininkas Vanagas,
Užpalių valsčiaus
viršaitis
(1934 03 24–1940,
1941–1943). 1936 m.*

Viršaitis išsiaiškino, kad Užpaliuose Sveikatos centro išlaikymas kainuotų 150 Lt/mėn. Nutarė nuo centro steigimo susilaikyti.

Prašyti Švietimo ministeriją, kad Užpaliuose įsteigtų amatų mokyklą su stalių, statybos, metalininkų ir elektrotechnikų skyriais.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekretorius J. Birieta (pas)
Viršaitis D. Vanagas (pas)

1936 09 15 pagal telefonogramą Nr. 16 iš 1936 08 28 praneša, kad Tervydžių seniūnas Antanas Zabukas iš seniūno pareigų atleistas. Išrinktas Antanas Reikalas iš Kaniūkų k.

Siunčia protokolą patvirtinti.
Patvirtino Utenos apskr. viršininkas Motiejūnas-Valevičius

1936 09 22 apskrities viršininko raštas Užpalių vls. viršaičiui.

Protestuoju dėl sekančio: priskirti kelią Satarečius–Vešeikiai prie III grupės (geras), negalima, nes šis kelias yra naujai praveistas.

Reikia apmokėti viršaičiui dienpinigius, kaip pasiūlyta apskr. valdybos š. m. raštu Nr. 2838, nes viršaitis buvo išvykęs tarnybos reikalais susipažinti, kaip tvarkosi kitų apskrities valsčių savivaldybės.

Apskr. viršininkas Motiejūnas-Valevičius (parašas)
Raštvedys J. Sinickas (parašas)

1936 10 23 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo 6 nariai, sekr. J. Birieta.

Svarstyta pajamų ir išlaidų sąmata. Prieš tai apsvarstyta nuo žemės mokesčio proc. dydis valsčiaus savivaldybės reikalams. Viršaitis pasiūlė valsčiaus reikalams nuo valstybinio žemės mokesčio 35 proc. ir seniūnų atlyginimams 5 proc. Šis proc. nustatytas visiems valsčiams vienodas. Tarnautojams algas nutarė palikti tokias, kokios buvo 1936 m. Jei reikalingas laisvai samdomas raštininkas, samdyti ir jam mokėti 60 Lt/mėn. Vykstantiems už valsčiaus ribų mokėti dienpinigius ir kelionpinigius, kokie buvo nustatyti 1936 m.

Pajamos (paprastos ir nepaprastos) 39 318 Lt.
Išlaidos (paprastos ir nepaprastos) 39 318 Lt.

Patikrintas avansinis raštelis, išduotas Šklederovičiui už pirktas malakas. Įrašytas į išlaidas.

Užpalių šaulių būrio vadas kreipėsi į valsčiaus tarybą prašydamas prisidėti prie valstybinio knygyno skyriaus įsteigimo Užpalių mieste. Taryba nutarė prie knygyno įsteigimo prisidėti, duodant butą, kurą, šviesą ir smulkų patarnavimą.

Tarybos narys pasiūlė, kad savivaldybė sutiktų sutvarkyti ugniagesių komandą miestelyje ir kad turėtų valsčiaus žinioje. Mašinos yra, jos priklauso žydams. Pavedė išsiaiškinti viršaičiui, nes anksčiau ugniagesių komandai vadovavo šauliai.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekretorius J. Birieta (pas)

1937 03 12 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo septyni tarybos nariai, sekretorius J. Birieta.

Nagrinėta: amatų mokyklos steigimas, rinkimas delegatų važiuoti pas Ministrą Pirmininką. 1936 m. taryba nutarė prašyti švietimo ministrą leisti Užpaliuose steigti amatų mokyklą su stalių, statybos, metalininkų ir elektrotechnikos skyriais. Atsakymo nesulaukė. Nutarė deleguoti atstovus. Kandidatais pasiūlė Joną Repšį, Domininką Vanagą, Juozą Tarvydą ir Antaną Kaunelį. Slaptai balsuojant, delegatais išrinkti Domininkas Vanagas (5 b.) ir Jonas Repšys (5 b.). Nutarta apmokėti kelionpinigius ir dienpinigius – 70 Lt abiem.

Įsteigta vls. savivaldybės vardu bibliotekai-skaityklai nutarė skirti pašalpą. Biblioteka įsteigta vietos šaulių būrio vadovybės iniciatyva, susitarus su Tautininkų, Jaunlietuvių draugijomis ir Vilniui vaduoti sąjunga. Išlaikoma šių organizacijų ir visuomenės aukomis. Nupirktas radijo ir kitas inventorius. Dėl to kreipėsi į valsčiaus tarybą paramos, kol bus įsteigta valstybinė biblioteka. Skyrė vienkartinę pašalpą – 400 Lt.

Jono Česonio iš Vaiskūnų prašymas atleisti nuo 1936 m. II pusmečio žemės mokesčio, kaip nukentėjusį nuo audros. Leido atidėti iki 1937 m. lapkričio 1 d. be baudos. Juozo Svilo iš Traidžiūnų prašymas atidėti mokesčių mokėjimą už praleistą terminą nuo 1925 iki 1929 m. Nutarė pusę mokesčio atidėti iki 1937 m. II pusmečio, o kitą pusę – iki 1938 m. II pusmečio be baudos. Abromišio gyventojai prašo miško medžiagos 10 metrų tilto per Nasvę pastatymui. Nutarta duoti visą medžiagą tilto pastatymui. Užpalių miestelio gyventojų prašymas iškelti gyvulių turgų į užmiestį. Sprendimą atidėti kitam posėdžiui. Reikia atsiklausti žydu dvasiškijos, ar jie neprieštaruja, kad turgus yra visai prie jų sinagogos. Sergiejus Gaidukovas prašo pašalpos arkliui pirkti, kurį kitas neatsargiai važiudamas užmušė. Yra beturtis, nutarė duoti 20 Lt pašalpą. Nutarė nutraukti mokėti Indrulioniui pašalpą už beturčio Sakalauskiuko išlaikymą. Šelpiamas Sakalauskiukas turi 12 metų, duotas auginti Indrulioniui. Jis gali ganyti gyvulius. Pašalpą jam nutraukti nuo 1937 01 01. Mokėti beturtės Čepulienės mažametei mergaitei nuo 1937 01 01 po 10 Lt/mėn. Prisikėlimo bažnyčios statymui skirti 50 Lt auką. Įsteigti ugniagesių komandą prie valsčiaus savivaldybės.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekr. J. Birieta (pas)

1937 05 31 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo nariai: M. Birgeris, J. Gipiškis, J. Tarvydas, A. Kaunelis, J. Repšys, S. Palubinskas, A. Balčiūnas, sekr. J. Birieta.

Patvirtinti 1936 m. sąmatai:

Bendrai paprastos ir nepaprastos pajamos 36 846 Lt.

Paprastos ir nepaprastos išlaidos 34 323 Lt.

Vidaus reik. min. raštas Nr. 4403 iš š. m. vasario 24 d. dėl tarnautojams kelionpinigių ir dienpinigių nustatymo. Vykstant tarnybos reikalais mokėti iš valsčiaus kasos po 20 ct už 1 km kelionpinigių ir 5 Lt parai dienpinigių.

Patvirtinti kelių komisijos prašymą mokėti iš valsčiaus kasos už kelmų išrovimą III rūšies vieškelyje Užpaliai–Daugilis, kuris eina per Miškinių mišką. Skirti daktarei butą nuo š. m. gegužės mėn. 1 d. 40 Lt/mėn. Pageidaujama, kad butas būtų I aukšte. Tarp Vaiskūnų ir Degesių yra likę 200 m labai blogo kelio, be valsčiaus pagalbos sutaisyti negali. Nutarė pridėti iš valsčiaus kasos po 7 ct už 1 metrą tiems kelių savininkams, kurie ten turi kelio ruožus. Jei bus dan-tų gydytoja, duoti jai butą, kurą iš valstybės lėšų. Įvesti dar viena raštininko etatą – palikti iki sąmatos sudarymo. Gasparui Kirveliui iš Lygamiškio pridėti prie algos 40 Lt – jis per pigiai susitarė už atvežtą tiltams statyti medžiagą. Užpalių miestelio Liepavos gyven-tojų prašymas iškelti gyvulių turgų į užmiestį. Viršaitis supažindino tarybos narius su gyventojų nuomone. Balsavo. Už tai, kad paliktų senoje vietoje, balsavo 6, susilaikė 1, kad perkeltų balsavo 1. Išvada: nekelti. Svilo, Trano ir Sakalausko prašymas pakelti atlyginimą už turgaus mokesčio rinkimą – atmestas. Elkės Eidelmonienės prašymas sumokėti pusę sumos už gydymąsi ligoninėje patenkintas. Nutarė sumokėti pusę sumos – 28,5 Lt.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekret. J. Birieta (pas)

1937 09 24 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo nariai: M. Birgeris, J. Tarvydas, A. Kaunelis, S. Palubinskas, K. Kavolėlis, A. Balčiūnas ir A. Narūnas. Sekretorius J. Birieta.

Dienotvarkė: 1938 m. sąmatos priėmimas, tarnautojų algų nu-statymas, mokesčių proc. nustatymas, naujo raštininko priėmimas, prašymai, klausimai ir sumanymai.

Žemės mokesčio proc. savivaldybės reikalams siūlė palikti tą patį – 35 proc. Priėmė. Viršaitis pasiūlė – seniūnams darbų padaugė-jo, o atlyginimas buvo toks pat. Nutarė 1938 m. imti 6 proc. (buvo 5 proc.). Viršaičio alga 200 Lt/mėn., pavaduotojo – 6,5 Lt/darbo dienos, sekretoriui padidinti algą po 20 Lt/mėn. – mokėti 270 Lt/mėn., raštininkui – 180 Lt/mėn., sargui 80 Lt/mėn. Nutarė samdy-ti etatinį raštininką su atlyginimu 100 Lt/mėn. Laisvai samdomam mokėjo 60 Lt/mėn.

Paprastos ir nepaprastos pajamos 38 835 Lt.

Paprastos ir nepaprastos išlaidos 38 835 Lt.

Iršo Šliosbergo iš Užpalių m. prašymas atleisti jį ir jo žmo-ną nuo mokesčio už suimtųjų išlaikymą 45 Lt. Nutarė atleisti, nes nesumokės. Alfonso Putino iš Užpalių prašymas atidėti suimtųjų mokesčio mokėjimą. Nutarė patenkinti – atidėti iki lapkričio 1 d. Praną Ramoškį iš Kaimynų atleisti nuo suimtųjų išlaikymo mokes-čio – 21 Lt. Felikso Pašilio iš Plepesiškių išdėstyti praleisto žemės mokesčio – 49 Lt mokėjimą už 1926–1929 m. Išskirstytas 5 pusme-čiams. Petro Zamausko iš Satarečiaus prašymas atleisti nuo mokėjimo ligoninei 23,25 Lt. Jis buvo skolingas 206 Lt; 182,75 Lt jau sumokėjo, o nuo 23,25 Lt prašo atleisti. Prašymą patenkino. Kazio Čeponio iš

Užpalių prašymas atleisti nuo ligoninės mokesčio 104 Lt; o kitus 104 Lt išdėstyti mokėti dalimis. Yra beturtis. Prašymą patenkinu. 104 Lt sumokėjo iš valsčiaus kasos, o kitus 104 Lt išdėstė po 3 Lt mėnesiui. Balio Gaigalo iš Vygėlių prašymas – duoti 4 metrų kanalo tilto pastatymui medžiagos. Kanala padarė melioruodami žemę. Nutarė duoti senos, į valsčių atvežamos nuo senų remontuojamų tiltų medžiagos.

B. Šliaderytės iš Užpalių prašymas paskirti subsidiją, kaip akušerei. Nutarta mokėti po 25 Lt/mėn., pradėti nuo 1937 m. spalio 1 d. Dantų gydytojai nutarė skirti 50 Lt subsidiją, kai ji atvažiuos dirbti. Dabar nėra.

Seniūnų prašymas padidinti algą – mokėti po 60 Lt/mėn. Buvo pasiūlymai: pridėti 10 Lt ar 20 Lt. Nubalsuota padidinti algą 10 Lt. Nuo spalio 1 d. seniūnų alga 40 Lt. Prano Ramošio iš Kaimynų prašymas atleisti nuo valsčiaus saviv. mokesčio, kaip padegėlių. Nutarė atleisti 1937 m. I ir II pusmetį. Jono Gudelio prašymas atleisti nuo praleisto žemės mokesčio – 33 Lt, kaip padegėlių. Atleido.

Utenos apskr. viršininko rašto svarstymas išmokėti viršaičiui dienpinigius už dalyvavimą ekskursijoje. Mokėti už 4 dienas po 7,20 Lt, viso 28,80 Lt. Mokėti viršaičiui ir kitiems tarnautojams vaikinigius ir trimečius priedus nuo balandžio 1 d. Šiais metais buvo naujai perrūšiuota ir išdalinta žemė. Nutarta kelių komisijos nariams padidinti mokėjimą – 5 Lt darbo dienai. Jie būna visą dieną su arkliu. Skirti vienkartinę 100 Lt pašalpą Ilčiukų malūno savininkui, jei pastatys naują tiltą. Tiltu naudojasi ne tik važiuodami į malūną, bet ir kitiems reikalams. Nutarė Vilniaus vadavimo sąjungai išmokėti 50 Lt vienkartinę pašalpą. Užpalių šaulių ugniagesių komandos prašymas išmokėti 200 Lt, skirtų dar 1936 m. Nutarė išmokėti. Pasiūlė kilometrinius stulpus ant svarbesnių kelių statyti geležinius. Dėl senelių prieglaudai pašalpos – skiria, bet nežino, kaip sunaudoja. Ataskaitos neduoda. Nutarė vienam iš savivaldybės asmeniui eiti į revizijos komisiją.

Pirmininkas D. Vanagas, sekr. J. Birieta

1937 10 21 posėdis. Pirmininkas D. Vanagas, sekr. J. Birieta.

Svarstyta: Pajamos – 42 089

Išlaidos – 42 089

Svarstė: praplatinti visus II rūšies vieškelius; Alekso Dagio iš Degesių prašymą skirti pašalpą Degesių tilto išlaikymui. Jis 1939 m. statys naują gelžbetoninį tiltą. Nutarė atiduoti visą senų tiltų medžiagą. Kai statys naują tiltą, skirti 100 Lt pašalpą. Atmesti Jono Namajuškos iš Neviržos prašymą atleisti nuo vls. savivaldybės žemės mokesčio už 1937 m. II pusm. ir 1938 m. I pusmetį dėl sausros. Atmesti Antano Pavilionio iš Lygamiškio prašymą atleisti nuo vls. žemės mokesčio už 1937 II ir 1938 I pusmečius. Juozo Velučio iš Užpalių prašymą atleisti nuo žemės mokesčio už 1938 m. I pusmetį – bloga

būklė – žemės valdytojas mirė, serganti žmona, 5 maži vaikai, seni tėvai – patenkinti.

Mykolas Vaišnoras iš Juliškio prašo atleisti nuo ligoninės mokesčio 134 Lt. Nutarė 100 Lt sumokėti iš vls. kasos, o 34 Lt išdėstyti po 5 Lt/mėn., pradedant nuo 1938 m. gruodžio 1 d. Atmesti Vinco Varno iš Puodžių prašymą atleisti nuo suimtųjų išlaikymo mokesčio – 6 Lt. Jonas Kavolėlis iš Toleikių prašo atleisti nuo 60 Lt suimtųjų išlaikymo mokesčio. Respublikos prezidentas jam bausmę atleido – už sėdėjimą 20 parų daboklėje dovanota, nutarė dovanoti ir tuos 60 Lt.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekr. J. Birieta (pas)

1937 12 17 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo tarybos nariai: M. Birgeris, J. Tarvydas, A. Kaunelis, S. Palubinskas, V. Šmatavičius, K. Kavolėlis, sekretoriavo J. Birieta.

Nutarė persvarstyti biudžetą, nes išlaidų sąskaitos pereikvotos. Atsirado nenumatytų pajamų – sulaikytųjų išlaikymo mokesčiai. Vienbalsiai priėmė pajamų–išlaidų biudžeto papildymą.

Bendrai paprastos ir nepaprastos pajamos – 5 969 Lt.

Paprastos ir nepaprastos išlaidos – 5 969 Lt.

Svarstė sumažinti suimtųjų išlaikymo mokesį: Veronikai Kondratavičienei iš Alaušo mokėti tik pusę mokesčio – 13,5 Lt, išskirstant dalimis per ilgesnį laiką; Elę Mušeliene iš Užpalių kaip beturtę atleisti nuo jos mirusio vyro suimtųjų išlaikymo mokesčio – 9 Lt; Leikę Gordonaitę atleisti nuo pusės suimtųjų išlaikymo mokesčio – 4,50 Lt, kitą pusę išieškoti. Haną Gutermanienę iš Užpalių atleisti nuo pusės mokesčio – 4,50 Lt, kitą pusę išieškoti; Svirskienę iš Užpalių atleisti nuo pusės suimtųjų išlaikymo mokesčio – 21 Lt, kitą pusę išieškoti; Saladžiuvienę iš Nemuniškio atleisti nuo suimtųjų išlaikymo mokesčių – 12 Lt. Jos vyras ir dabar sėdi kalėjime. Žemė eina iš varžytinių ir šie mokesčiai yra pridėti prie bylos. Iš Onos Bružienės iš Užpalių išieškoti 6 Lt suimtųjų išlaikymo mokesį, nes ji nėra beturtė. Atleisti Joną Jankauską iš Užpalių nuo 1937 m. I ir II pusmečio savivaldybės mokesčių, kaip padegėlį. Jurgį Pranskūną iš Užpalių atleisti nuo 1937 m. II pusmečio savivaldybės mokesčio – 8,50 Lt, kaip padegėlį. Jonui Gaučiui iš Užpalių padidinti algą už 1 ir 2 mokyklų sargo pareigas. Darbo daug, o gaudavo tik 50 Lt. Nuo 1938 01 01 mokėti 60 Lt. Pranas Čeponis iš Užpalių prašo atlyginti už paimtą žemę, vedant vieškelį Užpaliai–Daugilis. Prašymą atmesti, nes nuostolis nepadarytas. Pranas Kutka iš Kureišiškių prašo atleisti nuo gydymosi skolos – 168 Lt. Nutarė 100 Lt sumokėti iš valsčiaus kasos, o 68 Lt susimokės pats.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekr. J. Birieta (pas)

1938 05 17 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo nariai: J. Gipiškis, V. Šmatavičius, A. Kaunelis, K. Kavolėlis, S. Palubinskas, A. Narūnas, A. Balčiūnas, sekr. J. Birieta.

Svarstyta: 1937 m. sąmatos tvirtinimas, prašymai, klausimai ir sumanymai.

Pajamos – 46 581,2 Lt.

Išlaidos – 38 432,0 Lt.

Tomo Barausko iš Antakalnių prašymas atleisti nuo 1925–1937 m. slėpto mokesčio už žemę 34,65 Lt. Nutarta išdėstyti iki 1939 m. lapkričio 1 d. Jurgį Balčiūną iš Lygamiškio atleisti nuo vls. saviv. žemės mokesčio už 1937 m. I ir II pusmečius. Aleksą Seibūtį iš Ubagų, kaip padegėlį, atleisti nuo vls. saviv. mokesčio už vienus metus. Apolonijos Saladžiuvienės iš Nemuniškio prašymas atleisti nuo žemės mokesčio už 1935 m. I, 1936 m. ir 1937 m. pusmečius. Žemė už įvairias skolas eina iš varžytinių ir minėti mokesčiai prijungti, todėl prašymą nutarė atmesti. Povilą Sakalauską iš Puodžių atleisti už laiku nesumokėtą baudą už praleistą žemės mokestį. Prano Čeponio iš Užpalių prašymas sumokėti už paimtą žemę, vedant vieškelį Užpaliai–Daugilis, ir sumokėti už naudojimąsi senu keliu. Nutarta sumokėti 10 Lt. Pravedant kelią už žemę atsilyginta. Atleisti pusę mokesčio už suimtųjų išlaikymo mokestį Vulfą Švarcą iš Užpalių m. (atleisti nuo 4,5 Lt); Domą Paškonį iš Puodžių nuo 21 Lt – atleisti; Abelį Berelį Šapiro – atleisti nuo 30 Lt suimtųjų mokesčio, kaip beturtį; Juozą Umarą iš Kaniūkų nuo 15 Lt; Uršulę Bukelskienę – ji jokio turto neturi, yra mirusi – nurašyti kaip nėra iš ko išieškoti. Antaną Bražiūną ir Karoliną Bražiūnieneį iš Likančių kaip beturčius atleisti nuo suimtųjų išlaikymo mokesčio – 8 Lt.

Anupro Januškos iš Kamisaraukos prašymas atleisti už jo žmonos gydymąsi Rokiškio ligoninėje 160 Lt; Utenos ligoninėje 60 Lt. Utenos skolą išdėstyti po 5 Lt/mėn., pradedant 1938 m. birželio 1 d. Rokiškio ligoninės skolą apmokėti iš vls. kasos. Elizabetos Rutkauskienės iš Ubagų prašymas dovanoti skolą Utenos ligoninėje už Vlodo Rutkausko gydymą 20 Lt. Beturtis. Sumokėti iš vls. kasos. Juzės Svilienės iš Užpalių prašymas atleisti jos mirusio vyro Alfonso Svilo skolą – 20 Lt – išmokėti iš vls. kasos; Ona Leikienė iš Remeikių prašo sumokėti už gydymąsi Utenos ligoninėje 201 Lt. Ji turi 8 ha žemės. Gyvena su 6 mažamečiais vaikais. Nutarė iš vls. kasos sumokėti 50 Lt, o likusius 151 Lt išdėstyti mokėti dalimis 5 metams. Adelė Ruzgienė iš Alinaukos prašo skirti pašalpą, kaip beturtei. Prašymą atmesti – yra jauna, sveika, gali dirbti ir užsidirbti.

Antano Svilo iš Užpalių prašymas padidinti atlyginimą už tilto per Šventąją valymą. Padidinti iki 10 Lt. Nuo 1938 sausio 1 d. Kazys Viliūnas iš Traidžiūnų prašo atlyginti už paimtą žemę vedant III rūšies kelią Ilčiukai–Traidžiūnai. Nenurodė, kiek žemės paimta. Viršaičiui ištirti.

Utenos apskrities JŪR globos tarybos fondui sudaryti skirti 50 Lt.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekr. J. Birieta (pas)

1938 07 25 Užpalių vls. savival. sekretoriaus J. Birieta prašymas leisti 1 mėnesį atostogų nuo š. m. rugpjūčio 1 d. iki rugsejo 1 d.

Užpalių vls. sekretorius J. Birieta (pas)
Viršaičio D. Vanago sutikimas (parašas)
Utenos apskr. viršininko sutikimas (parašas)

Pranešimas, kad J. Birieta atostogomis pasinaudojo.

Viršaičio ir sekretoriaus parašai

1938 10 21 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, sekr. J. Birieta

Svarstyta: akcizo patentinio mokesčio nustatymas 50 proc. Nu-
statytos tarnautojų algos. Viršaičio alga 200 Lt + trimečio priedas.
Viršaičio padėjėjo 6,5 Lt darbo dienai. Sekretoriaus – 290 Lt/mėn. +
trimečio priedas ir vaikų priedas. I eilės raštininkui 190 Lt/mėn., II
eilės – 110 Lt/mėn., sargui 80 Lt/mėn. + vaikų priedas. Valsčiaus
sekretoriui ir sargui duoti butą, kūrą, šviesą.

Valsčiaus gyventojai, kurie moka žemės mokesčius, nekilnoja-
mojo turto mokesčius, nevažiuoja vežti pradžios mokykloms malkų
ir medžiagos tiltų statyboms – valsčiaus taryba nutarė iš jų imti
nuo valstybinio žemės ir nekilnojamo turto 4 proc. natūralių pareigų
atsipirkimui nuo 1939 m.

Aleksui Dagiui už Degesių tilto statymą paskirti vienkartinę
pašalpą 100 Lt. Svarstė beturčių gydymo išlaidų apmokėjimą, esant
būtinybei mokesčių sumažinimą. Nutarė platinti visus II rūšies vieš-
kelius, išseinančius iš Užpalių.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekr. J. Birieta (pas)

1938 12 23 posėdis. Pirmininkavo vls. viršaitis D. Vanagas, dalyvavo su
sprendžiamuoju balsu nariai: J. Tarvydas, V. Šmatavičius, A. Kaunelis,
K. Kavolėlis, A. Zabukas, A. Balčiūnas, A. Narūnas, sekr. J. Birieta.

Nagrinėjo: pajamų ir išlaidų sąmatos papildymą bei pakeitimi-
mus, prašymus, klausimus, sumanymus.

Už gydymąsi Utenos ligoninėje iš valsčiaus kasos apmokėjo
Stasiui Bajoriūnui iš Narvaišių pusę skolos – 27 Lt, Vladui Tumėnui
iš Užpalių už žmonos gydymą – 92 Lt, o kitą pusę išdėstė mokėti
po 5 Lt/mėn. Kviklio iš Bikuškio dvaro sumokėjo visą skolą – 20 Lt.
Sprendė savitarpio nuo ugnies apsidraudimo draugijos įsteigimą, jos
įstatų peržiūrėjimą ir įstatams parašyti komisijos išrinkimą. Draugijos
įsteigimas buvo numatytas 1934 m., bet dėl susidariusių kliūčių nebuvo
įsteigta. Įstatų peržiūrėjimui ir jų papildymui bei pataisų pasiūlymui
išrinkta komisija: viršaitis D. Vanagas, A. Kaunelis ir Jonas Repšys.
Valsčiaus taryba įgaliojo ir suteikė teisę visos tarybos vardu parašyti
įstatus ir daryti steigiamąjį susirinkimą. Įgaliojo viršaitį dėti visas
pastangas, kad būtų įsteigta išvažiuojamoji teismo sesija Užpaliuose.

Pirmininkas D. Vanagas (pas), sekretorius J. Birieta (pas)

LCVA, f. 1021, ap. 1, b. 929.

Užpalių vls. savivald.

Utenos apskr. viršininkui

1939 kovo 28 d. Pranešame Tamstai, kad Narvaišių seniūnijos tarybos narys Stasys Palubinskas mirė. Į jo vietą reikia išrinkti naują tarybos narį. Prašome paskirti rinkimų dieną. Pageidautina, kad rinkimai būtų paskirti š. m. balandžio 5 d. 15 val. Narvaišių pradž. mokyklos bute.

Viršaitis D. Vanagas (pas), sekr. J. Birieta (pas)

Atsakymas: Rinkimus skiriu balandžio 5 d. 15 val.

Apskrities viršininkas (parašas)

Raštvedys (parašas)

1939 04 11 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo nariai: J. Tarydas, A. Kaunelis, J. Repšys, K. Kavolėlis, A. Balčiūnas, A. Zabukas, sekr. J. Birieta.

Nagrinėta: paskolos ėmimas skerdyklos statybai, prašymai, klausimai ir sumanymai.

Žemės ūkio ministerijos veterinarijos departamentas raštu Nr. 315 iš 1939 m. sausio 21 d. prašo daryti žygius naujos skerdyklos statybai. Dabartinėse gyvulių plovimo vietose skersti gyvulius bus uždrausta nuo 1939 m. gruodžio 31 d. Taryba apsvarstė: skerdyklą statyti naudinga, bet kainuos apie 15 000 Lt. Sąmatoje šie pinigai nenumatyti, reiktų imti paskolą. Išnagrinėjusi šį klausimą, dauguma balsų taryba nutarė skerdyklos statymą ir paskolos ėmimą atidėti iki 1940 m. gruodžio 31 d.

Nutarė padidinti dantų gydytojai subsidiją iki 100 Lt/mėn., mokėti nuo gegužės mėn. Už 50 Lt nerado kandidatės. Nutarė patenkinti Anelės Česulienės iš Baltakarčių prašymą atleisti nuo savivaldybės mokesčių už 1934 m. II pusmetį, 1935 m. I ir II p. ir 1936 m. I p., kaip vargingai gyvenančią. Taryba, surinkusi žinias, nustatė, kad Elena Česulienė mirė, paliko mažamečius vaikus našlaičiais; vienas vaikas yra savivaldybės šelpiamas. Ignas Reikalas iš Remeikių prašo atleisti nuo laiku nesumokėtos baudos už 1934 m. II pusm. ir 1935 m. I ir II pusmečių savivaldybės mokesčius. Nutarta surinkti žinias ir tada spręsti. Kostas Meškauskas iš Mažeikiškių prašo atleisti nuo suimtųjų išlaikymo mokesčių – 12 Lt, kaip neišsigalintį. Gyvena vidutiniškai, žmonos 7 ha ūkyje, gali susimokėti, neatleisti. Apolionija Saladžiuvienė iš Nemuniškio prašo skirti pašalpą senutės Salomėjos Maskoliūnaitės, 80 m. amžiaus, išlaikymui. Taryba nutarė – S. Maskoliūnaitė prižiūri A. Saladžiuvienės vaikus. Jei nereikalinga, pasiūlyti eiti į prieglaudą. Uršulė Butavičienė iš Šeimyniškių prašo skirti pašalpą kaip beturtei ir senai – turi 95 metus. Siūlo patalpinti į senelių prieglaudą Užpaliuose. Utenos JŪR globos tarnyba prašo nariams skirti pašalpą. Paskyrė 20 Lt. Karolina Bislienė prašo skirti pašalpą dukters vaiko išlaikymui. Duktė ištekėjo. Vaiką paliko jai auginti. Vaiko išlaikymui nutarė skirti po 5 Lt/mėn., pradėti mokėti nuo gruodžio 31 d. An-

tano Balčiūno, Eidelmano Nochamo, Stepo Ušakovo prašymai pridėti atlyginimo už mokytojams malkų suvežimą. Svarstymą atidėti kitam posėdžiui. Užpalių šaulių kuopos vado prašymas papiginti dviračių leidimus šauliams. Taryba nutarė papiginti dviračių leidimus šauliams dviratininkams, kurie turi dviračius, tarybos nariams, valsčiaus tarnautojams – už leidimą imti 1 litą. Viršaičio pasiūlymas pateisinti sveikatos punkto gydytojui išduotas malkas, vietoje jam skirtų kurui pinigų. Taryba nustatė, kad pigiau išeina duoti malkų, negu skirti kurui pinigų. Nutarė duoti 20 m³ beržinių malkų. Pateisinti 1938 m. išmokėtus 30 Lt ginklų fondui – buvo skirti kaip auka.

Išsiaiškino, kad norint įvesti išvažiuojamą teismo sesiją, reikia asmeniškai vykti į Kauną į Teisingumo ministeriją. Taryba nutarė deleguoti Domininką Vanagą ir išmokėti jam kelionpinigius ir dienpinigius 50 Lt.

Pirmin. D. Vanagas (pas), sekr. J. Birieta (pas)

1939 05 05 įvyko Narvaišių seniūnijos krivulės rinkimai į valsčiaus tarybą vietoje mirusio Stasio Palubinsko. Rinkimai buvo paskirti balandžio 5 dieną, vėliau perkelti į balandžio 28 d., bet susirinko per mažai rinkėjų. Teko atidėti iki gegužės 5 dienos. Dalyvavo 43 rinkikai iš 125. Pirmininkavo Užpalių valsčiaus viršaitis D. Vanagas, sekretoriavo J. Birieta. Kandidatais buvo pasiūlyti: J. Gladutis (gavo 20 balsų), Jurgis Merkys (15 b.) ir V. Varkauskas (8 b.). Užpalių valsčiaus tarybos nariu išrinktas Juozas Gladutis, s. Jurgio, gim. 1893 03 23 Narvaišių k.

Pirmin. D. Vanagas (pas), sekr. J. Birieta (pas)

*Užpalių valsčiaus
tarnautojai
ir seniūnai.
Apie 1939 m.*

1939 06 20 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo nariai: A. Narūnas, J. Tarvydas, V. Šmatavičius, J. Gladutis, A. Balčiūnas, K. Kavolėlis, A. Kaunelis, sekr. J. Birieta.

Svarstyta: pajamų ir išlaidų apskaita, prašymai, klausimai ir sumanymai.

Pajamos – 42 358 Lt. Išlaidos – 42 003 Lt.

Atlyginimams – 16 259 Lt.

Narvaišių ir Remeikių gyventojų prašymas praveisti III rūšies vieškelį per Narvaišių kaimą į Remeikius. Nutarė atsižvelgti į prašymą ir po penkmečio nuo praėjusio kelių dalinimo įtraukti į taisymo planą. Stepono Suščenovo iš Užpalių m. prašymas skirti pašalpą, kaip padegėliui. Pašalpų skyrimui lėšų nėra. Nutarė atleisti nuo nekilnojamo turto mokesčių savivaldybei už 1939 m. I ir II pusmečius. Karolina Bislienė iš Butiškių prašo padidinti pašalpą beturčių mažamečiam vaikui Juozui Sačkovui, 4 m. amžiaus. Nutarė skirti 10 Lt/mėn. nuo birželio 1 d. Jono Reikalo iš Remeikių prašymas atleisti už laiku nesumokėtus mokesčius, nes bauda sudaro daugiau, negu pagrindinė suma. Nutarė atleisti nuo baudos ir mokesčių.

Daugailių vls. savivaldybė atsiuntė raštą skirti 100 Lt pašalpą 1939 m. Sudeikių pašto agentūrai išlaikyti. Pašalpos nutarė neskirti. Per keletą metų perkant miško medžiagą ir pjaustant lentas, susidarė nemažai apipjovų. Nutarė jas parduoti iš varžytinių.

Kaimo statybos komisijos rinkimai. Kandidatai: J. Gladutis, J. Tarvydas, A. Balčiūnas, K. Kavolėlis. Išrinktas J. Gladutis. Atlyginimas 5 Lt už posėdį.

Pirm. D. Vanagas (pas), sekr. J. Birieta (pas)

1939 08 22 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo nariai: J. Gladutis, A. Kaunelis, V. Šmatavičius, A. Zabukas, A. Narūnas, K. Kavolėlis, J. Tarvydas, M. Birgeris, J. Gipiškis, sekr. J. Birieta.

Svarstyta: geležinkelio pravedimo klausimai, miestelio gatvių keitimas, Degesių seniūnijos sueigos nutarimų tvirtinimas, prašymai, klausimai, sumanymai.

Užpalių vls. taryba apsvarsčiusi S. m. vyr. geležinkelių direktoriaus š. m. liepos 31 d. rašto nuorašo nuorašą nutarė prašyti pakeisti kryptį taip: Gaižiūnai (ar Jonava vis tiek pat)–Ukmergė–Anykščiai–pietų puse – Svėdasų–šiaurės puse – Užpaliai–Dusetos–Zarasai. Išvedant iš šios linijos šaką Užpaliai–Rokiškis su mazgu Užpalių rajone. Taryba taip siūlydama turi omeny pirmiausia linijos statumą, šitą kraštą jungiantį su Kaunu, nes Lietuvos centr. ir visi jos gyventojų reikalai prasideda ir baigiasi Kaunu. Taryba mano vesti platųjį geležinkelį. Geležinkelis, tarybos nuomone, turi kirsti Svėdasų–Užpalių–Dusetų valsčius, kaip šio krašto turtingiausią rajoną, kuris daugiausia gamina ekonominių gėrybių. Pvz., Užpalių valsčius per metus išveža vien tik į Utenos ž. ū. kooperatyvą 12 000 vienetų bekonų, 900 000 kg grūdų. Užpaliuose yra didelė pieninė, kuri per metus transportuoja 225 658 kg sviesto ir 1 284 153 vnt. kiaušinių. Iš Utenos kooperatyvo

išperka 35 000 maišų trąšų. Dalis ūkininkų trąšas gabenasi iš Rokiškio stoties, jų duomenys į šiuos skaičius neįeina. Ateityje gali išsivystyti cukrinių burokų auginimas. Yra Šventoji upė, vandeninga, apylinkėje gerai auga cukriniai runkeliai – gali būti ir cukraus fabrikas. Fabrikas būtų prieinamas Utenos, Rokiškio, Zarasų, Ukmergės apskrityms. Taryba mano, kad šis ruožas reikalingas, laukia vyriausybės dėmesio Lietuvos rytų kraštui ir žada visomis darbo priemonėmis ir natūraliu darbu prisidėti prie geležinkelio linijos statybos. Prašo apskrities valdybą šį nutarimą pasiųsti suinteresuotoms įstaigoms.

Užpaliai turi istorinių vietų ir asmenų, kurie yra Užpalių istorijoje žymūs. Nutarė pakeisti gatvių pavadinimus: Raitelių gatvę pavadinti Sovo gatve, Bažnyčios gatvę – Pilies gatve, Laisvės gatvę ir Lietkarių – Astiko gatve, Dunojaus gatvę – Radvilos gatve.

Prie naujai pastatyto tilto Degesių k. Užpaliai–Dusetos kelyje reikia naujai praveisti vieškelį, ištiesinti, sukasti griovius ir išlyginti. Nutarė, kad griovių iškasimą ir išlyginimą atliks valsčiaus savivaldybės lėšomis, o pylimą prie tilto supils Degesių seniūnijos gyventojai natūraliu būdu. Nutarė Musteikių k. gyventojams duoti tiltų statybai medžiagos iš valsčiaus sandėlio lauko kelyje per melioracijos griovį. Nutarė atleisti Praną Gaučį iš Kaimynų nuo 1939 m. I ir II p. mokesčių kaip padegėlį. Antadavainės, Vaiskūnų, Stasiškių ūkininkų prašymas praveisti vieškelį Antadavainė–Vaiskūnai–Stasiškės–Satarečius. Pavedė viršaičiui ištirti ir įtraukti į kelių dalinimo penkmečio planą. Miestelio grindiniui akmenų priėmimui samdyti sąžiningą priėmėją ir mokėti jam po 5 Lt dienai. Jei samdomi seniūnai, tai priėmėju skirti kitos seniūnijos seniūna.

Pirm. D. Vanagas (pas), sekr. J. Birieta (pas)

1939 09 13 seniūnijų sąrašas

Seniūnija	Skaičius	Vietovė	Centras	Susirink. vieta
Užpalių I sen.	1 400	Užpalių m.	Užpalių m.	Užpalių pr. mok. salėje
Užpalių II sen.	1 000	Užpalių m.	Užpalių m.	Užpalių pr. mok. salėje
Kaimynų	900	Butiškių	Kaimynų k.	Kaimynų k. pas Vincą Merkį
Kureišiškių	950	Toleikių	Kureišiškių	Pas ūkininką J. Bagočiūną
Vilučių	950	Nasvaičių	Kišūnų	Kišūnų pr. mokykla
Degesių	900	Šeimyniškių	Gailiešionių	Pas ūkin. Pajedą
Daugilio	900	Šeimyniškių	Daugilio vnk.	Pas Antaną Ramoškį
Tervydžių	970	Kaniūkų	Tervydžių	Pas ūkininką A. Pajedą
Narvaišių	950	Žeibiškių	Narvaišių	Narvaišių pr. mokykl. salėje

Užpalių vls. viršaičio pavaduotojas J. Gipiškis (pas)

1939 10 27 posėdis. Pirmininkavo D. Vanagas, dalyvavo nariai: M. Birgeris, V. Šmatavičius, A. Kaunelis, J. Repšys, A. Narūnas, A. Balčiūnas, sekr. J. Birieta.

Svarstyta: 1940 m. sąmata, prašymai, klausimai, sumanymai.

Prieš svarstant sąmatą reikia nustatyti proc. žemės mokesčiams, seniūnų atlyginimams, smuklių verslo mokesčius. Nutarė: žemės mo-

kesčiams 35 proc., seniūnams 6 proc., prekybos pagrindinis 60 proc., nuo akcizo patento 60 proc., nuo rūkalų 60 proc.

Tarnautojų atlyginimai. Pragyvenimas labai pabrango. Viršaičio alga 200 Lt/mėn., sekretoriaus – 300 Lt/mėn., raštininko 200 – Lt/mėn., II rašt. 130 Lt/mėn. Priedai: viršaičiui 3-mečio priedas 20 Lt/mėn., vaikų – 60 Lt/mėn.; sekretoriaus 3-mečio priedas 30 Lt/mėn., vaikų 10 Lt/mėn.; sargui vaikų – 10 Lt/mėn. Sekretoriui duoti butą, kūrą, šviesą; sargui – butą, kūrą, šviesą.

Pajamos – 42 562 Lt.

Išlaidos – 42 562 Lt.

Algų – 18 380 Lt.

Prano Mikučionio iš Pladiškių prašymas skirti pašalpą vaikui knygų išsigijimui. Beturčiams vaikams skiriama tam tikra suma, išduoda mokyklos vedėjai, kreiptis į ją. Juozą Vanagą iš Puodžių, kaip padegėlį, atleisti nuo 1939 m. II p. ir nuo 1940 m. I pusm. savivaldybės mokesčių. Ipolitas Žičkus atvežė supuvusius kilometrinius stulpus – jie nereikalingi, atidavė jam pasiimti už atvežimą.

Priminta viršaičiui pasirūpinti išvažiuojamos teismo sesijos įsteigimu. Valsčiaus sekretorius J. Birieta prašo avanso iš 1939 m. lapkričio mėn. atlyginimo. Duoti.

Taryba pasiūlė pasveikinti tarybos vardu vilniečius, vyriausybę ir kariuomenę. Tekstą redaguoti pavedė viršaičiui.

Pirm. D. Vanagas (pas), sekr. J. Birieta (pas)

LCVA, ap. 1, b. 929.

1940 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, viršaitis D. Vanagas iš pareigų atleistas. Vėl dirbti valsčiaus viršaičiu buvo pakviestas 1941 m. birželio–liepos mėn., kai rusų okupaciją pakeitė vokiečių okupacija. Pradėjus žydų varymą į getas, važiavo į Uteną pas apskrities viršininką (vokietį) kalbėtis žydų klausimu. Vertėjas, išsiaiškinęs, koku reikalu kreipiasi, liepė kuo greičiau pasišalinti, kol viršininkas nepamatė, nes neišleis ir sušaudys kartu su žydais. D. Vanagas grįžo į Užpalius ir iš karto atsisakė viršaičio pareigų.

1943 04 15 viršaičiu paskirtas Juozas Melaikis.

Užpaliai – mūsų svajonių kraštas, Vilnius, 1999, p. 159.

Dirbo iki 1944 04 03.

1944 m. vasarą Vykdomojo komiteto pirmininku paskirtas Pranas Ramoškis. Atsisakė dėl silpnos sveikatos.

Alfonsas Ramelis, gim. 1904 m., dirbo nuo 1944 07 15.

Stasys Bernotas, gim. 1914 m., dirbo nuo 1944 08 01 iki 1945 06 mėn.

Zacharas Vasiljevas, gim. 1922 m., dirbo nuo 1945 07 01.

Petras Prūsas, gim. 1908 m., dirbo nuo 1949 m. 12 mėn.

Duomenys iš Utenos savivaldybės archyvo.

1940 m.

Utenos apskrityje yra 134 seniūnijos, 17 350 rinkikų. Rinkimuose dalyvavo 6 848 asmenys. Dabartinių tarybų rinkimai įvyko 1934 m. rugsėjo, spalio ir lapkričio mėn. Tarybos buvo renkamos trims metams. 1937 m. išleistu vietos savivaldybės įstatymu tarybos kadencija pakeista 5 metams. 1940 m. vasario 12 d. vid. r. ministro pranešimas praveisti Utenoje neatidėliotinus rinkimus į valsčių ir apskrities tarybas.

LCVA, f. 379, ap. 1, Nr. 29, 294.

Vyr. žinios, Nr. 582.

Rinkimuose dalyvavusios Užpalių valsčiaus seniūnijos

Seniūnija	turi teisę	Dalyvavo
Kaimynų	133	46
Užpalių I	169	58
Užpalių II	96	38
Kureišiškių	138	46
Degesių	135	45
Tervydžių	128	44
Narvaišių	109	35
Vilučių	138	47
Vaiskūnų	93	31

1940 m. išrinkti į Užpalių valsčiaus tarybą:

Antanas Adomaitis Užpaliai I 38 m. pradž. mok. 9 ha palankus LTS
 Mauša Birgeris Užpaliai II 58 m. pradž. mok. Prekyba žydas, sionistas
 Juozas Garunkštis Kaimynai 59 m. pradž. mok. ūkin. 12 ha deš. katal.
 Mykolas Balbata Vilučiai 50 m. pradž. mok. ūkin. 41 ha deš. katal.
 Kazys Kavolėlis Kureišiškiečiai 36 m. pradž. mok. ūkin. 12 ha LTS
 Juozas Galvydis Degesiai 52 m. pradž. mok. ūkin. 54 ha deš. katal.
 Jonas Bislys Vaiskūnai 45 m. savamokslis ūkin. 41 ha palankus LTS
 Jonas Indrulionis Tervydžiai 35 m. pradž. mok. ūkin. 7 ha deš. katal.
 Juozas Gladutis Narvaišiai 45 m. 2 kl. ūkin. 38 ha kairysis
 Vaclovas Šmotavičius Daugilis 40 m. pradž. mok. ūkin. 32 ha lenkas, kairysis

Į Utenos apskrities tarybą išrinktas Mykolas Balbata, 50 m., baigęs pradž. mokyklą, ūkininkas, 41 ha, dešinysis, katalikas.

LCVA, f. 379, ap. 1, b. 294.

1944 rugsėjo 4 d. Utenos apskr. vykdomojo komiteto posėdis.

Pirmininkavo Puteikytė, sekr. Palšys, dalyvavo vykd. komiteto nariai: Puteikytė, Povilaitis, Palšys, Abukauskas, apskr. KP(b) sekretorius drg. Tiunovas, apskr. KP(b) org. skyr. vedėjas Raguotis. Patvirtintos žemės komisijos vokiečių okupacijos padariniams žemės ūkyje likviduoti:

Užpalių žemės komisijos pirmininkas Bronius Sirutis

Užpalių žemės komisijos pavaduotojas Juozas Maželis

Užpalių žemės komisijos narys Stasys Bernotas
 Užpalių žemės komisijos narys Kazys Pavilonis
 Užpalių žemės komisijos narys Vladas Vasilionka

Utenos apskr. V. K. pirmininko pavad. Puteikytė (parašas)
 Sekretorius Palšys (parašas)

Paliktam ir be šeiminių esančiam turtui saugoti ir apskaitos padarymui paskirta komisija:

Jonas Palšys – V. K. pirmininkas
 Abukauskas – Utenos milicijos viršininkas
 Domas Vaškelis – finansų skyr. vedėjas.
 Apskaitą pradėti vesti nuo š. m. rugsėjo 15 d.

Joną Palšį nutarė atleisti iš Vyk. komiteto sekretoriaus pareigų ir Vyk. kom. sekretoriumi skirti Vasiljevą.

Utenos apskrities archyvas, f. 283, ap. 1, b. 1, 2.

1945 12 20

Apylinkių rinkiminių komisijų į TSRS aukščiausiąją ir tautybių komisijas patvirtinimai.

Užpalių vls. I Užpalių rinkiminė komisija:

Pirmininkas Pranas Dudlauskas, s. Jono, nuo Užpalių vls. vald. įstaigų darbuotojų

Pirmininko pavad. Juozas Butkus, s. Stepono, nuo Užpalių vls. mokytojų
 Sekretorius Povilas Kubiliūnas, s. Mato, nuo Užpalių vls. apylinkės valstiečių

Nariai: Katrė Skarinienė, d. Vlado, nuo Užpalių vls. įstaigų darbuotojų
 Stasė Varnytė, d. Jono, nuo Užpalių vls. apylinkės valstiečių

Feliksas Urbanavičius, s. Antano, nuo Užpalių vls.

Marija Kublickaitė, d. Vasiliaus, nuo Užpalių vls.

II Užpalių apyl. rinkiminė komisija:

Pirmininkas Pranas Ramoškis, Antano, nuo Užpalių apylinkės valstiečių
 Pavaduotojas Juozas Kutka, Alekso, nuo Užpalių apylinkės valstiečių
 Sekretorius Kazys Mikulėnas, Antano, nuo Užpalių apylinkės valstiečių mokytojų

Nariai: Zina Šilovienė, Efimo, nuo Užpalių apylinkės valstiečių žemės ūkio darbininkų

Genė Musteikaitė, Adomo, nuo Užpalių apylinkės valstiečių mokytojų
 Kazys Bučys nuo Užpalių apylinkės valstiečių partinės organizacijos
 Jurgis Gagėnas nuo Užpalių apylinkės valstiečių apylinkės valstiečių

Kišūnų apylinkės rinkiminė komisija:

Pirmininkas Vladas Kibilda, s. Antano, nuo Užpalių vls. žemės ūkio darbininkų

Pavaduotojas Juozas Maželis, s. Antano, nuo Užpalių vls. žemės ūkio
 Sekretorius Jurgis Sirvydis, s. Jono, nuo Užpalių vls. žemės ūkio mokytojų

Nariai: Jonas Ubarevičius, s. Kazio, nuo Užpalių vls. žemės ūkio miško darbininkų

Elena Juškaitė, d. Prano, nuo Užpalių vls. žemės ūkio mokytojų

Juozas Stasiškis, s. Gasparo, nuo Užpalių vls. žemės ūkio apyl. valstiečių

Aleksas Kublickas, s. Vasilijaus, nuo Užpalių vls. komjaunimo organiz.

Utenos apskrities archyvas, f. 283, ap. 1, b. 8.

1944–1950 m.

Užpalių valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkai:

Alfonsas Ramelis, gim. 1904 m., dirbo nuo 1944 07 15

Stasys Bernotas, gim. 1914 m., dirbo nuo 1944 08 01 iki 1945 06.

Zacharas Vasiljevas, gim. 1922 m., dirbo nuo 1945 07 01

Petras Prūsas, gim. 1908 m., dirbo nuo 1949 12 mėn.

Iš Utenos savivaldybės archyvo.

Užpalių valsčiaus valdytojai-staršinos, valdę prieš lenkmetį:

Donatas Prušinskas (gyveno ten, kur buvo Tarvydo namai)

Juozapas Svilas iš Drageliškių

Kazickas iš Bajorų

Žvironas iš Linskio

Ignotas Sakalnykas iš Užpalių

Laike lenkmečio:

Jurgis Tarvydas (vadinamas Sirjaku) iš Užpalių

Po lenkmečio:

Vasylis Šilionka iš Mažeikiškių

Ivanas Rutkauskas iš Davainių (vad. Šeršatka)

Aleksiejus Gaidukovas iš Narvaišių

Nikitinas iš Untakalnių

Vincentas Vaškelis iš Kaniūkų

Gasparas Sagadinas iš Satarečiaus

Antanas Sagadinas iš Ilčiukų

Petras Svilas iš Abromiškių

Vincentas Vaškelis iš Kaniūkų (antrą kartą)

Boleslovas Svilas iš Žeibiškių

Motiejus Namikas iš Užpalių

Jonas Žviranas iš Užpalių

Jonas Tarvydas (vad. Lundžium) iš Užpalių

Jonas Sirvydis iš Jociškių

Pirmojo pasaulinio karo laike visus valsčiaus dokumentus valdžios įsakymu išvežė Kastromos miestan.

Šie duomenys paimti iš Antano Namiko laiško Domininkui Vanagui.

Pokarinė Užpalių valsčiaus valdžia

Vanda Kuliešienė

Frontas nudundėjo į vakarus. Lietuvojė prasidėjo antroji sovietinė okupacija. Pradėtos formuoti valdžios struktūros.

1944 m. vasarą Užpaliuose buvo sudarytas naujas valdžios aparatas. Vykdomojo komiteto pirmininko pareigos pasiūlytos Pranui Ramoškiui, bet jis dėl silpnos sveikatos jų atsisakė.

Tuomet vykdomojo komiteto pirmininku paskirtas Bronius Ilčiukas. Kai jis 1948 m. išvyko mokytis į Vilniaus partinę mokyklą, jį pakeitė Petras Prūsas.

Užpalių valsčiaus teritorija 1944 m. buvo suskirstyta į 8 apylinkes: Užpalių, Degėsių, Vilūčių, Kaimynų, Tarvydžių, Norvaišių, Mažionių, Rimiškių. Po keleto metų pradėtas apylinkių stambinimas. 1950 m. panaikintos Rimiškių, Mažionių, Tarvydžių apylinkės, o buvusi jų teritorija priskirta Norvaišių apylinkei. 1954 m. toks pat likimas ištiko Degėsių apylinkę, kuriai priklausę kaimai perėjo Užpalių apylinkės žinion, o tais pačiais metais panaikinus Kaimynų apylinkę, jai priklausę kaimai atiteko Vilūčių apylinkei. 1962 m. Norvaišių, o 1963 m. ir Vilūčių apylinkių teritorija perduota Užpalių apylinkei.

Užpalių apylinkės vykdomojo komiteto pirmininkais buvo Andrius Gaidukovas, Petras Balčiūnas, Natalija Šilova, Petras Žilys, Stasys Makelis, Vytas Jurka.

Degėsių apylinkei vadovavo Domas Mikučionis, Vilūčių – po metus kitus dirbo Pranas Tursa, Jonas Lapienis, Juozas Kutka, Juozas Juodelė, Jonas Garunkštis, Povilas Šutas, Petras Žilys.

Kaimynų apylinkės vykdomojo komiteto pirmininkai – Pranas Mikučionis, Napalys Urbanavičius, Anastazija Kubiliūnienė.

Tarvydžių apylinkei vadovavo Jonas Bražiūnas, Jonas Jakūbonis, Norvaišių – Maksimas Skarina, Gasparas Indrašius, Antanas Repšys, o Mažionių – Antanas Repšys, Rimiškių – Balys Saladžius.

Tuometiniai apylinkės pirmininkai – Maksimas Skarina (1946), Jonas Bražiūnas (1947), Gasparas Indrašius (1949) – buvo nušauti.

Užpalių seniūnijos gyventojai

Vytas Jurka

Pagal atliktus pilkapių, senų kapinių kasinėjimus nustatyta, kad Užpalių kraštas buvo apgyvendintas jau IV–VI a. 1897 m. Ūdrokšlio upelis paplovė krantą ir atidengė senas kapines su IV a. įkapėmis.

Galinių senovės gyvenvietę ir kapinyną dar 1845 m. tyrinėjo P. Vilčinskis. Tuo metu buvo 100 pilkapių. 1998 m. Lietuvos istorijos institutas ištyrė 2 pilkapius. Rasti degintiniai kapai su įkapėmis, kurie datuojami VII–XI a. po Kr.

Pirmojo tūkstantmečio antroje pusėje pradėjo formotis lietuvių tauta, kurios pagrindą sudarė lietuvių gentis, gyvenusi į rytus nuo Nemuno vidurio ir Šventosios iki Merkio. Taigi galime manyti, kad Užpalių krašto žmonės yra seniausio lietuvių kamieno palikuonys. Istorikas T. Narbutas teigia, kad 1233 m. Užpaliuose vyko kautynės tarp Livonijos ordino ir Lietuvos kunigaikščio Rimgaudo. Laimėjo lietuviai.

Dabartinis Užpalių miestelis kūrėsi XIV a. prie dvaro, pro kurį ėjo prekybinis kelias, jungiantis Vilnių su Ryga. Tai matyti iš 1388 m. Gedimino prekybos sutarties su Livonijos ordinu.

1551 m. Seimas priėmė nutarimą apdėti mokesčiais valstybinius miestus, jų sąrašė yra ir Užpaliai.

Senų istorinių laikų Užpalių gyventojų skaičius nėra žinomas. Užpaliuose gyveno:

		Kaime	Iš viso
1765 m.	55 dūmai (sodybos)		
1790 m.	548 gyv.		
1833 m.	917 gyv.		
1859 m.	914 gyv.		
1885 m.	1 357 gyv.		
1897 m.	1 764 gyv.		
1923 m.	1 519 gyv.		
1959 m.	725 gyv.	214 gyv. kaime,	939 gyv.
1970 m.	702 gyv.	–	–
1978 m.	832 gyv.	–	–
1983 m.	793 gyv.	70 gyv.	863 gyv.
1984 m.	785 gyv.	66 gyv.	851 gyv.
1985 m.	763 gyv.	62 gyv.	825 gyv.
1986 m.	799 gyv.	59 gyv.	858 gyv.
1987 m.	798 gyv.	71 gyv.	869 gyv.
1988 m.	821 gyv.	57 gyv.	878 gyv.

Žemės reformų metu užpaliėčių išsikėlė iš miestelio į savo žemės sklypus. Ne miestelyje gyvenantys žmonės pradėti vadinti Užpalių kaimo gyventojais, o išsikėlę į vadinamuosius galulaukius – galinių gyventojais. Taip gimė Užpalių ir Galinių kaimai ir jų pavadinimai.

Didžiausias gyventojų skaičius buvo XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje (1887 m. – 1 764 ir 1923 m. – 1 519). Vokiečių okupacijos metais keli šimtai žydų išžudyta. Dalį žmonių išsklaidė karo audros, o pokario metais nemažai jų

represuota. Nepaskutinį vaidmenį gyventojų mažėjimui turėjo prievartinė kolektyvizacija, sunkus pragyvenimas, menka ateities perspektyva daug gyventojų, o ypač jų vaikų, privertė išvažinėti į miestus.

Sustiprėjus kolūkiui, paskutiniaisiais penkmečiais buvo statoma daug gyvenamųjų namų, atsirado naujų gatvių. Žmonės į Užpalių kolūkį noriai atvykdavo įsidarbinti. Gyventojų daugėjo. Užpalių apylinkėje žmonių:

	Atvyko	Išvyko	Mirė	Gimė
1986 m.	213	188	40	35
1988 m.	218	207	45	33

Analogiška gyventojų dinamika yra ir Užpalių miestelyje. Migracija didelė. Į Užpalius atvyksta daugiau, negu išvyksta, tačiau, kaimui senstant, miršta žmonių daugiau, negu gimsta. Todėl gyventojų skaičiaus augimas nežymus. Be to, dėl migracijos ne mažiau kaip trečdalis gyventojų yra ne vietinės kilmės, o atvykę iš kitų apylinkės kaimų, respublikos rajonų, miestų ir net kitų respublikų.

Anksčiau Užpaliuose gyveno daug žydų (nuo Vytauto laikų) ir rusų (nuo 1863 m. sukilimo), o dabartiniu metu tautinė gyventojų sudėtis yra beveik vienylytė. Daugumą gyventojų sudaro lietuviai. Žydų tautybės žmonių nėra nė vieno. Jie 1941 m. visi išžudyti. Pradedant pokario metais daugelis rusų, ypač jaunimas, išvažinėjo į miestus. Užpaliuose liko tik senimas, ir tas baigia išmirti. Todėl cerkvė veikė tik retkarčiais, o dabar jau nebeveikia, rusų kapinės apleistos. Yra keliolika lenkų, baltarusių, ukrainiečių. Visi jie atsikėlę neseniai.

Užpalėnai yra rytų aukštaičiai žalininkai (pagal tradicinę tarmių klasifikaciją) arba rytų aukštaičiai uteniškiai (pagal naują klasifikaciją). Vietiniai gyventojai palyginti gerai yra išlaikę savo tarmę, nevengia ja šnekėti. Lenkinimui, vėliau rusinimui nepasidavė.

Svarbiausias užpaliėčių verslas buvo gyvulininkystė ir žemdirbystė. Žydai daugiausia vertėsi prekyba, kai kurie – amatais. Amatininkų buvo ir lietuvių (kalviai, batsiuviai, staliai, siuvėjai). Tai daugiausia bežemiai ir mažažemiai.

Ilgą laiką, įskaitant ir nepriklausomybės laikotarpį, vokiečių okupacijos ir pirmuosius tarybinius metus, valgydavo tą, ką užsiaugindavo ir pasigamindavo. Mėsos ir jos gaminių kiekis priklausė nuo gyventojų turtingumo.

Nepriklausomybės metais, nors ir kilo žmonių pragyvenimo lygis, tačiau užpalėnai ir liko susiskirstę į turtinguosius, mažai turtingus ir beturčius. Daug buvo bežemių, mažažemių, smulkių amatininkų. Šis susiskaldymas veikė žmonių sąmonę, sukeldavo nepasitenkinimą. Turtingieji ignoruodavo beturčius, nedraugavo su jais, stiprių ūkininkų jaunimas pasilinksminimų metu nešokdavo su „bernaiss“ ir „mergomis“. Dar ir dabar senesnieji užpaliėčiai slogiai prisimena buvusius laikus. Tačiau ne visi didžiažemiai tokie buvo. Pavyzdžiui, pagarbiai atsiliepiama apie buvusį ūkininką Gipiškį, kaip dorą, kultūringą, dvasingą žmogų, kuris net tarnų neskirdavo nuo savo šeimos. Kad ir kaip ten buvo, visi užpaliėčiai mylėjo savo tėviškę ir savo tėvynę Lietuvą.

Pokario metais atsirado kita bėda – prievartinė kolektyvizacija, netikėjimas ateitimi, dvasingumo stoka. Suvaryti į kolūkį žmonės labai mažai uždirbdavo. Dalis

kolūkiečių norom nenorom išmoko vogti ir nesijautė kalti, nes kolūkyje atsidūrė jų žemė, dalis ūkinių trobesių, gyvulių, o apsirūpinimas varganas.

Pamažu pragyvenimo lygis kilo. 1985 m. apylinkės gyventojai Užpalių tau-pomojoje kasoje laikė 4 903 950 rb santaupų, nupirko prekių apylinkės parduotuvėse už 2,5 milijono rb. 1948 m. turėjo 278 lengvuosius automobilius, buvo 273 telefonizuoti butai, iš jų – 128 miestelyje. Tačiau gyventojų poreikiai toli gražu nebuvo patenkinami.

Jeigu vėl atsigręžtume į istoriją, pamatytume, kad praeityje miestelis ypač suklestėjo, kai 1792 m. jam buvo suteiktos Magdeburgo teisės. Užpaliai priklauso prie tų nedaugelio Lietuvos miestų, kurių privilegijose yra nurodyti herbo simbolikos parinkimo motyvai. Linininkystė ir prekyba linų pluoštu čia buvo vienas svarbiausių verslų.

1923 m. gyventojai Užpalių valsčiuje*

Vyrų	Moterų	Žemės plotas	Gyv. tankumas (1 km ²)
3 816	4 192	210 km ²	38,1

Pagal šeimos narių skaičių

Ūkių skaičius	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Iš viso gyventojų
1 564	84	150	177	273	230	229	165	114	76	66	8 008

Gyventojai pagal tautybę

Lietuviai		Žydai		Lenkai		Rusai		Vokiečiai		Latviai		Bulgarai		Svetimšaliai	
vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.
3 352	3 669	257	294	14	16	185	200	–	2	1	3	2	2	5	6

Raštingumas

Vyrai		Moterys			Berniukai 7–13 m.		Mergaitės		
moka skaityti	rašyti	tik skaito	moka skaityti	rašyti	tik skaito	skaito ir rašo	tik skaito	skaito ir rašo	tik skaito
Iš viso: 3 816	2 438	616	4 192	2 772	1 433	366	66	388	105

1998 m. gruodžio 9 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus dekretu Nr. 260 patvirtino Lietuvos heraldikos komisijos atkurta Užpalių herbą pagal istorinį etaloną.

Užpaliai išikūrę spalvingame Rytų Lietuvos krašte, šiaurės vakarinėje Utenos rajono dalyje. Miestelio centre yra netaisyklingos formos aikštė, nuo kurios tęsiasi pagrindinės gatvės: J. Basanavičiaus, Vytauto, Astiko, Pilies. Be to, čia iš skirtingų pusių sueina keliai, jungiantys Užpalius su Svėdasaiais (14 km), Duōkiškiai (18 km), Jūžintais (18 km), Sudeikiais (10 km), Dusetomis (20 km), Ūtena (17 km), Vyžuonomis (8 km).

* Duomenys gauti iš Finansų ministerijos.

Tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje Užpaliai buvo valsčiaus centras. Be savivaldybės, buvo policijos nuovada, paštas, vaistinė, senelių prieglauda, garinė pieninė, žemės ūkio smulkaus kredito bankelis. Veikė 4 klasių vidurinė ir lietuvių bei žydų pradinės mokyklos. Dirbo gydytojas, veterinarijos gydytojas, veikė galvijų kontrolės ratelis. Buvo malūnas su lentpjūve ir elektros jėgaine, kuri teikė šviesą miestelio gyventojams. Moderni buvo I. Pakšto baldų ir namų įrengimo dirbtuvė.

Labai nukentėjo Užpaliai Antrojo pasaulinio karo metu. Negana to, kad buvo sugriauta daug pastatų, bet daug žmonių ištremta, išžudyta.

1941 m. ištremta gydytojo Velėniškio, stomatologės Sinkevičienės, policininko V. Černiausko, mokytojo J. Baltakio, Užpalių krašto tyrinėtojo A. Namiko ir kitos šeimos. Daugelis jų negrižo.

1941 m., kraštą užėmus vokiečiams, Užpaliuose gyveno apie 350 žydų, iš jų mažai liko gyvų. Miestelis buvo sugriautas, sudegintas vokiečių armijai traukiantis.

Griuvėsiai baigti šalinti šeštajame dešimtmetyje. 1967 m. išasfaltuotas miestelio centras, dalis gatvių, vėliau buvo pastatyta autobusų stotelė, vaikų lopšelis-darželis, erdvūs vidurinės mokyklos rūmai, seniūnijos pastatas, nauja ambulatorija, kooperatyvo parduotuvė.

Sustiprėjus Užpalių kolūkiui, aplink miestelį pristatyta fermų, mechaninių dirbtuvių. Nors žmonėms į darbą ateiti ir buvo patogiau, bet tai suvaržė miestelio plėtrą. Užpaliuose išikūrus žvėrininkystės ūkiui, per metus kolūkis ir gyventojai savo lėšomis pasistatydavo iki 20 gyvenamųjų namų. Dabar statybos sulėtėjo.

Šiuo metu Užpaliuose neliko veikiančių žemės ūkio bendrovių, žmonės ūkininkauja individualiai. Užpalių ūkininkai stipriausi Utenos rajone. Populiari tapo šiltnamių daržininkystė. Užpalėnus sutiksi prekiaujant savo užaugintomis daržovėmis ne tik aplinkiniuose miesteliuose, bet ir Utenoje, Vėlagine. Plinta juodųjų serbentų uogynai.

Buvusios pieninės patalpose išikūrė parketo gamybos cechas „Vitula“, kur dirba apie 50 darbininkų, dar gyvuoja UAB „Žydrioji lapė“. Kelios įmonės užsiima medienos perdirbimu, rąstinių namų statyba. Veikia paminklų gamybos įmonėlė. Lengvųjų automašinių remontininkai garsėja ne tik Utenos rajone.

Vienintelė rajono gimnazija išliko Užpaliuose, veikia ambulatorija, vaistinė, veterinarinė vaistinė, baras „Pas Edvardą“, penkios parduotuvės, paštas.

Užpalių seniūnija yra rytų Lietuvoje, Utenos apskrityje, Utenos rajone. Seniūnija ribojasi su Svėdasų, Jūžintų, Dusetų ir Vyžuonų seniūnijomis.

Seniūnijoje gyvena 2 101 žmogus (2010 12 01 duomenimis). Dauguma gyventojų tarpusavyje šnekasi rytų aukštaičių uteniškių tarme.

Teigiama, kad Užpaliai buvo apsupti didelių pelkių (palių), todėl žmonės sakydavo „tenai, už palių“. Taip miesteliui ir prigijęs šis vardas.

Užpaliai išsidėstę abiejose Šventosios pusėse. Todėl tiltas – būtinas. 1930 m. per vasarą pastatytas dabartinis tiltas. Per karą traukdamiesi jį bandė subombarduoti tiek rusai, tiek vokiečiai, bet, laimei, nesėkmingai.

Užpaliuose yra Romos katalikų bažnyčia ir stačiatikių cerkvė.

Užpalėnai didžiuojasi Krokulės šaltiniu, aprašomu jau XIX a. viduryje, kurio stebuklingi neužšalantys vandenys trykšta iš žemės gelmių šalia Lygiamiškio

*Pilnametystės – pasų įteikimo šventė.
1984 m. A. Juknio nuotr.*

*Pirmojo kraštiečių susitikimo Užpaliuose
akimirka. 1989 m. S. Balčiūno nuotr.*

*Iš visų Lietuvos kraštų į šventes susirenka
užpalėnai. S. Balčiūno nuotr.*

piliakalnio ir įteka į Šventąją. Prie Krokulės pastatyta raudonų plytų koplytelė su Jėzaus Kristaus statula.

Architektūros paminklais Užpaliuose yra pripažinti Užpalių dvaro rūmų ansamblis (1802), Užpalių malūnas (1836) su užtvanka (dabar užtvanka suremontuota, įrengta elektros jėgainė), bažnyčios varpinė, Z. Vaškeliėnės namas Bajorų kaime, išlikęs iš XIX amžiaus.

Kiekvieną atvykėlių Užpalių aikštėje pasitinka paminklas šv. Florijonui, 1930 m. pastatytas, pokariu nugriautas, o 1990 m. atstatytas.

Seniūnijoje yra 34 kapinės. Dauguma jų neveikia, bet Užpalių kapinėse 3 ha plote yra reikšmingų meno paminklų. Tai stogastulpis 1863 metų sukilėliams ir jų vadui P. Červinskiui (1986 m. autorius S. Karanauskas), paminklas su Jono Nepomuko bareljefu (autorius S. Karanauskas), paminklas lakūnui J. Namikui (1992), prie pat kapinių rymo paminklas iš monolitinio akmens žuvusiesiems už Lietuvos laisvę (1994).

Užpaličiai visais laikais buvo garsūs ūkininkai, imlūs naujovėms. Džiaugiamės, kad ir dabar duoną pelnosi augindami gyvulius, daržoves, serbentus.

Užpalių apylinkių gyventojus, kaimus, jų skaičių archyvuose galima atsekti pagal dvarų inventorius, mokamų mokesčių dokumentus, kiemų skaičių. Labai įdomu palyginti duomenis pagal Lietuvos istorijos instituto 1994 m. išleistą knygą „Ukmergės apskrities seniūnijų 1765 metų inventoriai“, kurioje šalia Anykščių, Kūpiškio ir kitų seniūnijų kaip miestas įvardinti ir Užpaliai. Sprendžiant pagal surenkamus mokesčius, tai buvo nemažas ir turtingas miestas. Jeigu Anykščiai įskaičiuojant žydus mokėjo 1 547 auksinus, tai Užpaliai įskaičiuojant žydus mokėjo 2 557 auksinus. Net Kaniūkai mokėjo daugiau už Anykščius – 2 320 auksinų. Galima galvoti, kad mokesčiai buvo nevienodi, bet daug skirtis negalėjo. Tuo metu Užpalių seniūnijai be dabartinių kaimų priklausė Šeduikiai, Paukšniai, Samėniai, Grumbinaĩ, Seibučiai, Mičiūnai, Mieleikiai, Radžionys, Mikniūnai, Lapiėnys, Davainiai, Riškėnys, Puteikiai, Dragėliškis, Viešeikiai, Musteikiai, Ubagai, Pilveliai, Baltakarčiai. Iš šių inventorių sunku spręsti, kiek gyventojų gyveno Užpalių valsčiuje. Tada buvo skaičiuojama „dūmais“ (šeimomis). Gyveno 382 šeimos. Kaip žinoma, jos buvo didesnės negu dabartinės, todėl galima drąsiai teigti, kad gyveno apie tris tūkstančius gyventojų.

1833 m. pačiuose Užpaliuose gyveno 917 žmonių, maždaug tiek pat kaip ir dabar.

Dabartinės Užpalių seniūnijos ir ankstesnio prieškarinio Užpalių valsčiaus, tuo labiau parapijos ribos nesutampa. 1923 m. Užpalių valsčiui buvo priskirti kaimai (Davainiai, Kairiškis, Antadavainė, Riškėnys), kurie dabar priklauso Zarasų rajonui, Dusetų seniūnijai. Tuo metu nebuvo Sudeikių valsčiaus, todėl ribos su Daugailių valsčiumi ėjo Alaušo ežeru ir kaimai: Čižiškės, Armališkės, Ramavydiškės, Viešeikiai, Musteikiai, Alaušai, Bikuškis, Ubagai, Toleikiai, Baltakarčiai, Jūliškis, Samėnė, Sidabrėnė, Antaniškis, Bradesiaĩ, Alināuka, priklausė Užpalių valsčiui. Paškėnys, Mažionys, Kupriaĩ, Ščiurys priklausė Rokiškio rajono Jūžintų valsčiui. Dabartinės Užpalių seniūnijos ribos susiformavo tik 1972 m., kai, panaikinus Lukno tarybinį ūkį, kuris priklausė Vyžuonų seniūnijai, Gaižiūnų ir Kureišiškių skyrius prijungė

prie Užpalių kolūkio su Gaižiūnų, Galinių, Gaigalių, Kušnieriuų, Kureišiškių, Sirutiškio, Dubrāvos, Bertašiūnų kaimais, kurie prisijungė prie Užpalių seniūnijos. Susiformavo viena didžiausių rajono seniūnijų – 176 km².

Dabartinėje teritorijoje 1970 m. gyveno 4 397 gyventojai: 2 008 vyrai, 2 389 moterys.

Pagal amžių iki 7 metų – 527 vaikai: 248 mergaitės ir 279 berniukai, nuo septynerių iki aštuoniolikos metų – 788 vaikai: 421 mergaitė ir 367 vaikinai. Vyresnio amžiaus vaikinių labai sumažėjo, nes dauguma berniukų, baigusiu tuometines aštuonias klases Vilučių, Ilčių aštuonmetėse mokyklose ar Užpalių vidurinės mokyklos aštuonias klases, kaip tuo metu buvo madinga, pasirinko profesines mokyklas, technikumus, nemaža dalis jau nuo šešiolikos metų pradėjo dirbti Utenoje, kur tuo metu smarkiai ėmė augti pramonė. Suaugusiųjų nuo aštuoniolikos iki šešiasdešimt metų buvo 2 126 gyventojai: 925 vyrai ir 1 201 moteris. Vyresni kaip 60 metų gyveno 956 gyventojai, iš jų 414 vyrų ir 542 moterys. Gyventojai gyveno 69 kaimuose ir, o tai svarbiausia, kiekviename kaime buvo jaunimo. Tuo metu, be Užpalių vidurinės mokyklos, dar veikė Ilčių, Vilučių aštuonmetės, Kaniūkų, Kaimynų, Mikėnų, Lėlių, Paškonių, Norvaišių pradinės mokyklos, dalis vaikų lankė Svėdasų, Duokiškio, Jūžintų mokyklas. Įdomu tai, kad tuo laikotarpiu šeimos buvo daug gausesnės, dažnoje šeimoje augo 3–5 vaikai. Šeimose vyro ir žmonos amžius buvo beveik vienodas, nors pastebima tendencija, kad vyrai ilgiau „bernauja“ ir pasirenka keleriais metais jaunesnes žmonas. Pastebėtas didžiausias, 27 metų amžiaus skirtumas Voverinės kaime. Tai Chmilkevičių šeima. Klemensas gimė 1895 m., žmona Ona – 1922 m., vaikai: Algirdas – 1941 m., Regina – 1953 m.

Kaimynų kaime 25 metų amžiaus skirtumas buvo tarp Stepo Barausko (gim. 1891 m.) ir jo žmonos Veronikos (gim. 1916 m.). Duktė Loreta gimė 1957 m., kai tėvui buvo 66 metai. Antakalnių kaime Jonas Sakalnykas (gim. 1891 m.) vedė žmoną Emiliją (gim. 1913 m.), Romas Bagdonavičius (gim. 1915 m.) vedė žmoną Danutę Oną (gim. 1938 m.).

Pasitaikė ir tokių atvejų, kai vyrai pasirinkdavo vyresnes žmonas (gal šiuo atveju suaugusios merginos apsukdavo galvas jaunikiams), nors amžiaus skirtumas nėra jau toks ryškus. Kėpių kaime Vincas Čepėnas, gimęs 1929 m., susituokė su Salomėja, gimusia 1915 m., ir 1962 m. susilaukė sūnaus Povilo.

1970 m. gyventojų daugumą pagal tautybę sudarė lietuviai – 97,64 proc. Iš kitų tautybių daugiausia rusų – 97 gyventojai, arba 2,2 proc. Nemažai rusų valdžia atkėlė vietoje į Rusijos gilumą po 1861–1863 metų sukilimo ištremtų lietuvių, siekdama kolonizuoti kraštą. Tai vyko Mažeikiškių, Norvaišių, Puodžių ir iš dalies kituose kaimuose. Mažeikiškių kaime gyveno 34 proc. rusų, Užpaliuose – 3,9 proc., Kaniūkuose – 4,2 proc. Nedidelė dalis rusų atvyko gelbėdamiesi nuo karo žiaurumų Antrojo pasaulinio karo metu arba iš mišrių santuokų tremtyje. Įdomu tai, kad tuo metu nemažoje Vilučių gyvenvietėje iš 133 gyventojų visi buvo užregistruoti kaip lietuviai. Be rusų, Užpalių seniūnijos teritorijoje gyveno penki baltarusiai, du vokiečiai, vienas lenkas, vienas latvis. Vėliau metai iš metų gyventojų skaičiui mažėjant, tautinė sudėtis beveik nepasikeitė. Statant daugiau butų, stiprėjant tuometiniams kolūkiams, didėjo gyventojų migracija. Užpalių

krašto kolūkiuose pragyvenimo lygis nesiekė Lietuvos vidurkio, todėl iš vidurio Lietuvos, kur daugumą sudaro lietuviai, šeimos beveik neatvykdavo. Daugiausia atvykdavo iš rytinio valstybės pakraščio, kur gyventojų sudėtis mišresnė, todėl padaugėjo lenkų, atsirado ukrainiečių. Atvykėliams buvo suteikiami butai, jie dirbo lietuviškame kolektyve, vaikai buvo priversti lankyti lietuvišką mokyklą, todėl ypač jaunimas gerai integravosi į vietos visuomenę. Mišriose šeimose vaikai tautybę pasirinkdavo patys, kai jiems sukakdavo 16 metų ir reikėdavo gauti pasą. Per 40 metų tautinė sudėtis iš esmės nepakito.

Mažuose kaimeliuose gyventojų skaičius labai mažėjo ir daug kaimų jau liko be nuolatinį gyventojų, didesnėse gyvenvietėse mažėjimas dar nebuvo toks ryškus, o Užpaliuose gyventojų net padaugėjo. Vilučių kaime 1970 m. gyveno 133 gyventojai, 2010 m. – 172 gyventojai. Neramu tik, kad ankstesniais metais jaunimo iki 30 metų buvo 30 (22,6 proc.) gyventojų, 74 (55,6 proc.) darbingi asmenys ir 29 (21,8 proc.) pensininkai, o 2010 m. tik 22 (12,8 proc.) vaikai ir jaunuoliai, 104 (60,4 proc.) darbingi asmenys ir 46 (26,7 proc.) pensininkai. Kaip matome, vaikų sumažėjo perpus. Dar blogesnė padėtis kituose kaimuose, iš kurių vaikai lankydavo Vilučių mokyklą. Visai neliko mokyklinio amžiaus vaikų Kustų, Kišūnų, Gireišių, Bėkinčių, Armoniškio, Šarkių, Vanagiškių, Vygėlių ir kituose anksčiau buvusiuose nemažuose kaimuose.

Kiek kitokia padėtis Užpalių miestelyje. Užpalių kolūkis, apie 1986 m. pradėjęs vystyti kailinę žvėrininkystę, pradėjo statyti nemažai gyvenamųjų namų, į miestelį žmonės kėlėsi iš vienkiamų, mažų kaimelių. Tuo metu, iki kolūkių reorganizavimo, uždėtis būdavo geras, todėl dalis jaunų mechanizatorių, vairuotojų, gyvulininkystės darbuotojų sugrįžo iš miestų. Reikėjo darbininkų ir žvėrelių fermoje. Jaunos šeimos gaudavo gerus namus, todėl liko Užpaliuose ir jų vaikai dabar lanko Užpalių gimnaziją. Užpalių miestelyje 1970 m. gyveno 794 gyventojai, tarp jų 227 (28,6 proc.) jaunimo, pensininkų 156 (19,6 proc.), 2000 m. 986 gyventojai, 271 jaunuolis (27,5 proc.), 244 pensininkai (24,7 proc.). Per paskutinį dešimtmetį gyventojų mažėja, nes jaunimas, baigęs mokslus Užpaliuose, išvažiuoja studijuoti į kitus miestus ir paprastai negrįžta. Lieka seneliai, kuriems jau dažnai nėra kas suteiktų pagalbą. 2010 m. Užpaliuose gyveno tik 848 gyventojai: jaunimo iki 18 metų – 156 (18,4 proc.), pensininkų – 229 (27 proc.). Matome ryškų gyventojų skaičiaus mažėjimą, ypač vaikų, bet daugėja pensininkų. Miestelyje, prie ežerų, upės ištuštėjusias sodybas perka vyresni miestų gyventojai – kaip vasarnamius ar norėdami atsipūsti nuo miesto triukšmo senatvėje.

Tokios atvykusios naujos šeimos ar pavieniai gyventojai abejingi visuomeniniam gyvenimui, atsiriboja nuo bendruomenės, nors kai kurie galėtų būti naudingi savo gyvenimiška, profesine patirtimi. Jų vaikai, dažniausiai jau baigę mokslus, gyvena atskirai, kažkur dirba ir į įsigytas sodybas atvažiuoja tik vasarą pailsėti.

Užpalių seniūnijoje gyventojų skaičiaus mažėjimą lemia dvi priežastys, tai neigiamas migracijos balansas ir didėjantis mirtingumas. Dauguma Užpalių gimnazijos abiturientų siekia aukštesnio išsilavinimo, pasirenka įvairias profesijas, kurias pritaikyti Užpaliuose nėra galimybės. Iki 2010 m. Užpalių gimnaziją baigdavo kasmet apie 15–25 abiturientai, iš kurių pasilikdavo vos vienetai, dabar į pirmą klasę ateina vos iki 15 pirmokėlių. Paskutiniais metais gimsta tik apie 10 vaikų,

Vilniaus užpalėnai tradicinio susitikimo metu Dailės akademijoje

*Kauno užpalėnai „Dausvos“ klubo nariai prie Lietuvos žemės ūkio universiteto.
1998 m. S. Balčiūno nuotr.*

o miršta apie 45–55 žmones. Naujų nuolatinių gyventojų beveik neatvyksta, todėl kasmet seniūnijoje sumažėja apie 60 gyventojų ir jų amžiaus vidurkis vis didėja. Užpaliai, o ypač kiti kaimai ir gyvenvietės, sensta.

1970 m. Užpalių kapinėse buvo palaidoti 26 vyrai ir 27 moterys. Vidutinis amžius – 72,2 metų. Vyrų – 74,2 metų, moterų – 70,3 metų.

Po keturiasdešimt metų, 2009 m., palaidota beveik tiek pat užpalėnų – 54: 26 vyrai ir 28 moterys.

Vyrų vidutinis amžius sumažėjo iki 69,4 metų, moterų padidėjo net 12,6 metų iki 82,9 metų, todėl bendras vidurkis pakilo iki 76,4 metų.

Su bažnytinėmis apeigomis palaidoti gyventojai registruojami Užpalių bažnyčioje. Mokytoja Vanda Kuliešienė parinko duomenų iš Panevėžio vyskupijos Utenos dekanato Užpalių bažnyčios „1940–1948 metų mirusiųjų protokolų knygos“ ir „Panevėžio vyskupijos Utenos dekanato Užpalių R. K. bažnyčios mirusiųjų knygos nuo 1949 iki 1952 metų“. Tai karo ir pokario metai. Įrašai apima tik su bažnyčia palaidotus žmones, neatspindi žydų tragedijos. Nurodytos ir mirties priežastys, bet, matyt, buvo diagnozuojamos nelabai aukštos kvalifikacijos specialistų, nes dar 1948 m. mirties priežastis buvo ir „priemėtis“, „dusulys“. Matyti, kad Užpaliuose prieš karą mirdavo maždaug tiek, kiek ir dabar. 1940 m. su bažnyčia buvo palaidoti 44 gyventojai. Karo metais dėl ligų ir senatvės mirčių padaugėjo taip pat nežymiai. Ir kiekvienais metais buvo tik apie 50 atvejų. Bet žymiai padaugėjo žuvusiųjų ir nužudytų, nelaimingų atsitikimų. 1941 m. palaidota 10 žuvusių užpaliečių. Vokiečių okupacijos metai praėjo, galima sakyti, ramiai, žuvusių laidodavo po 6, bet tikra nelaimė Užpaliams buvo 1944–1945 m., kai tekdavo laidoti po 91–99 žuvusiųsius ir mirusius dėl nelaimingų atsitikimų. Tai buvo rezistencinio pasipriešinimo išdava. Vėliau žuvusiųjų skaičius palaipsniui mažėjo. Prasidėjo kita rykštė – vėžys. 1951 m. užregistruota jau 10 vėžio atvejų.

Dabar mirusiųjų mirties priežastys užrašomos medicininiais kodais, visiems suprantama kalba neskelbiamos. Vis dėlto dar ir dabar viena dažniausių mirties priežasčių tebėra vėžys, ypač vidutiniame amžiuje. Nemažai vyresnio amžiaus žmonių miršta nuo laiku nepastebėto plaučių uždegimo, sklerozės.

Gyventojų skaičius 1970 m. sausio 1 d.

Eil. Nr.	Kaimo pavadinimas	Amžius								Iš viso		
		0–7 m.		7–18 m.		18–60 m.		daugiau kaip 60 m.		Iš jų		
		vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	
1.	Abromišio k.		1	2		1	3	1	2	10	4	6
2.	Antakalnių k.	1	1	2	2	5	5	6	6	28	14	14
3.	Armoniškio k.	3	1	4	4	3	7	2	2	26	12	14
4.	Bajorų k.		1	6	2	3	7	3	5	27	12	15
5.	Bartašiūnų k.*	1		3	2	2	2	1	1	12	7	5
6.	Bėkinčių k.	1	1	7	3	6	5	5	2	30	19	11
7.	Butiškių k.		2	4	6	5	8	2	5	32	11	21
8.	Degėsių k.	5	4	4	8	17	20	3	9	70	29	41
9.	Dumbravos k.*					2	1	1	2	6	3	3
10.	Gaigalių k.*	4	4	7	5	14	14	3	5	56	28	28
11.	Gailiešionių k.	4	8	9	6	10	31	10	7	85	33	52

(tęsinys)

Eil. Nr.	Kaimo pavadinimas	Amžius								Iš viso	Iš jų	
		0–7 m.		7–18 m.		18–60 m.		daugiau kaip 60 m.			vyr.	mot.
		vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.			
12.	Gaižiūnų k.*	3	7	6	6	21	32	5	6	86	35	51
13.	Galinių k.*	3	5	11	7	11	20	10	12	79	35	44
14.	Gyliškių k.		2	4	1	7	10	5	4	33	16	17
15.	Gireišių k.			3	1	4	1	4	4	17	11	6
16.	Iliūkų k.	11	15	7	8	27	36	8	11	123	53	70
17.	Jociškių k.	4	5	5	1	13	13	8	7	56	30	26
18.	Juškonių k.		1	4	1	3	4	2	2	17	9	8
19.	Kaimynų k.	12	12	12	12	43	39	8	12	150	75	75
20.	Kaniūkų k.	11	20	56	21	60	77	14	27	286	141	145
21.	Karkažiškių k.	1		1	1	4	5	1		13	7	6
22.	Kėpių k.	11	7	4	6	19	32	14	13	106	48	58
23.	Kišūnų k.	4	3	5	8	20	18	3	9	70	32	38
24.	Kuprių k.	3	12	6	3	18	23	12	14	91	39	52
25.	Kureišiškių k.*		1	2	1	2	5	2	2	15	6	9
26.	Kustų k.	4	2	3	7	12	16	7	3	54	26	28
27.	Kušlių k.	4	3	3	4	7	7	3	6	37	17	20
28.	Kušnieriūnų k.*	3	6	14	13	25	27	9	9	106	51	55
29.	Lėlių k.		1	7	2	5	8	1	2	26	13	13
30.	Levizarų k.		1	2	1	1	3	2	4	14	5	9
31.	Lygamiškio k.	1	2	1	2	5	4	5	5	25	12	13
32.	Likančių k.	3	3	5	8	11	16	6	4	56	25	31
33.	Linsko k.	5	7	7	4	14	15	9	10	71	35	36
34.	Martinčiūnų k.	2	1	5	2	9	11	8	5	43	24	19
35.	Mažeikiškių k.	2	3	2	8	10	14	5	6	50	19	31
36.	Mažionių k.	1	3	3	6	6	10	9	10	48	19	29
37.	Mikėnų k.	10	6	14	10	35	43	17	22	157	76	81
38.	Miškinių k.		1	1		4	5		2	13	5	8
39.	Neviržos k.			2	1	3	3	2		11	7	4
40.	Norvaišių k.	15	7	6	9	34	40	11	11	133	66	67
41.	Nosvaičių k.	5	2	2	2	7	8	5	4	35	19	16
42.	Nosvaitėlių k.		1			2	2	2	3	10	4	6
43.	Pasalių k.	4	2	6	2	10	10	2	4	40	22	18
44.	Pašilinių k.	1	1	8	1	1	7	1	2	22	11	11
45.	Paškonių k.	4	6	3	6	15	14	7	5	60	29	31
46.	Plaviškių k.		4	1	1	6	9	3	4	28	10	18
47.	Puodžių k.	1	1	3	4	6	11	8	7	41	18	23
48.	Rameikių k.	4	1	8	3	13	20	5	12	66	30	36
49.	Rimiškių k.			2	2	4	1	3	2	14	9	5
50.	Satarečiaus k. d.	1	1	5	3	6	8	2	4	30	14	16
51.	Sirutiško k.*	1			1		2	1		5	2	3
52.	Stasiškių k.	2	1			2	3	1	1	10	5	5
53.	Šarkių k.	2	2	5	3	8	8	1	2	31	16	15
54.	Ščiūrio k.					5	3	1	4	13	6	7
55.	Šeimyniškių k.	11	12	10	16	21	19	9	20	118	51	67
56.	Šernupio k.		1	1	1	2	2			7	3	4
57.	Tarvydžių k.	2	7	8	15	15	17	7	7	78	32	46
58.	Tatuoliškių k.	2		1		2	8	2	4	19	7	12
59.	Traidžiūnų k.	3	2	6	2	13	14	4	8	52	26	26
60.	Trumpėlių k.	3	2	4	4	9	14	5	5	46	21	25
61.	Užpalių k.	7	9	8	9	29	47	27	27	163	71	92
62.	Užpalių mstl.	47	54	57	69	179	232	49	107	794	332	462
63.	Vaiskūnų k. d.			6	2	6	6	4	3	21	6	15
64.	Vanagiškių k.	4	1	4	5	10	10	3	5	42	21	21

(tęsinys)

Eil. Nr.	Amžius								Iš viso	Iš jų		
	0–7 m.		7–18 m.		18–60 m.		daugiau kaip 60 m.			vyr.	mot.	
	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.				
65. Vėželių k.							1	2	1	4	2	2
66. Vygėlių k.	3	4	10	5	17	20	10	8	77	40	37	
67. Vilučių k.	6	7	10	7	30	44	13	16	133	59	74	
68. Voverynės k.				1	1	2	1		5	2	3	
69. Žaibiškių k.	3		8	7	9	15	8	8	58	28	30	
Iš viso:	248	279	421	367	925	1 201	414	542	4 397	2 008	2 389	

* Duomenys iš 1973 m. knygos.

Gyventojų skaičius 1980 m. sausio 1 d.

Eil. Nr.	Amžius								Iš viso	Iš jų	
	0–7 m.		7–18 m.		18–60 m.		daugiau kaip 60 m.			vyr.	mot.
	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.			
1. Abromišio k.					1	1	1	3	6	2	4
2. Antakalnių k.			1	1	4	1	4	6	17	9	8
3. Armoniškio k.			2	1	3	2	2	1	11	7	4
4. Bajorų k.			1	1	4	3	2	3	14	7	7
5. Bartašiūnų k.					3	1		1	5	3	2
6. Bėkinčių k.			3	4	13	8	2	2	32	18	14
7. Butiškių k.				4	9	6	4	7	30	13	17
8. Degėsių k.	1	4	6	3	12	17	5	12	60	24	36
9. Dumbravos k.					1	1	1	2	5	2	3
10. Gaigalių k.			3	3	8	9	4	4	31	15	16
11. Gailiešionių k.			2	6	7	11	6	12	44	15	29
12. Gaižiūnų k.	8	5	7	12	24	24	4	5	89	43	46
13. Galinių k.	1	3	3	5	8	13	8	5	46	20	26
14. Gyliškių k.		2	4		7	7	2	6	28	13	15
15. Gireišių k.			2		4	2	2	2	12	8	4
16. Ilčiukų k.	12	16	9	16	26	28	7	17	131	54	77
17. Jociškių k.	1		4	5	9	5	8	10	42	22	20
18. Juškonių k.			1	2	2	2	1	2	10	4	6
19. Kaimynų k.	9	11	20	19	48	40	10	15	172	87	85
20. Kaniūkų k.	8	2	18	22	67	59	9	30	215	102	113
21. Karkažiškių k.					2	4	3	1	10	5	5
22. Kėpių k.	2	2	10	6	13	13	10	22	78	35	43
23. Kišūnų k.	3	1	3	3	7	9	6	5	37	19	18
24. Kuprių k.	2	3	6	8	12	12	7	9	59	27	32
25. Kureišiškių k.				1	3	2	1	4	11	4	7
26. Kustų k.			1		3	2	3	3	12	7	5
27. Kušlių k.			4	1	4	4	3	4	20	11	9
28. Kušnieriūnų k.	4	2	3	5	18	21	12	11	76	37	39
29. Lėlių k.			2	2	8	9	3	2	26	13	13
30. Levizarų k.		1	4	2	3	2	1	6	19	8	11
31. Lygamiškio k.	1		1	2	3	5	1	3	16	6	10
32. Likančių k.			5	4	10	16	5	6	46	20	26
33. Linsio k.	2	2	2	8	13	10	4	9	50	21	29
34. Martinčiūnų k.	1		1	1	7	10	6	4	30	15	15
35. Mažeikiškių k.	1	1	1	3	6	7	2	4	25	10	15

(tęsinys)

Eil. Nr.	Kaimo pavadinimas								Iš viso	Iš jų		
	Amžius		0-7 m.		7-18 m.		18-60 m.			daugiau kaip 60 m.		
	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.		
36.				3	4	7	8	7	9	38	17	21
37.	3	2	18	6	26	30	15	12	112	62	50	
38.							1		1	0	1	
39.						5	3	1	2	11	6	5
40.	4	6	13	5	29	28	8	9	102	54	48	
41.		1	4	1	4	4	3	2	19	11	8	
42.				1	1	1	1	2	1	6	3	3
43.									0	0	0	
44.		1	1	4	5	5	4	4	24	10	14	
45.				5	5	6	2	5	23	7	16	
46.				1	4	2	5	5	17	9	8	
47.		3	2	3	8	9	4	7	36	14	22	
48.			2	1	3	2	1		9	6	3	
49.			2	1	4	3	2	4	16	8	8	
50.			1	1	1	1	1	1	6	3	3	
51.			1	1			2	1	7	2	5	
52.	2	1	3		7	6		1	20	12	8	
53.					1			1	4	2	2	
54.	2	2	9	8	15	16	8	14	74	34	40	
55.				1	3	3			7	3	4	
56.	1	2	6	7	18	19	4	7	64	29	35	
57.			2		1	3	1	2	9	4	5	
58.	1		1	3	4	6	5	11	31	11	20	
59.	1		1	2	3	4	2	2	15	7	8	
60.	2	5	5	7	16	15	13	21	84	36	48	
61.	29	27	79	73	188	223	67	129	815	363	452	
62.			1		1	7	3	4	16	4	12	
63.	2	1	4		11	13	2	3	36	19	17	
64.					1				1	1	0	
65.			2	4	5	10	6	7	34	13	21	
66.	13	8	19	18	37	43	10	17	165	79	86	
67.					1	1	1		3	2	1	
68.			3		11	8	5	7	34	19	15	
Iš viso:	116	115	310	307	797	848	333	528	3 354	1 556	1 798	

Gyventojų skaičius 1990 m. sausio 1 d.

Eil. Nr.	Kaimo pavadinimas								Iš viso	Iš jų	
	Amžius		0-7 m.		7-18 m.		18-60 m.			daugiau kaip 60 m.	
	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	
1.							2	1	3	2	1
2.	2	1	1		6	4	3	3	20	12	8
3.					1		1	1	3	2	1
4.					1	2	1	4	8	2	6
5.							1	2	3	1	2
6.		1		2	3	4	5	4	19	8	11
7.					4	2	2	5	13	6	7
8.	1	2	1	6	9	7	6	10	42	17	25
9.							1	1	2	1	1

(tęsinys)

Eil. Nr.	Amžius								Iš viso	Iš jų	
	0–7 m.		7–18 m.		18–60 m.		daugiau kaip 60 m.			vyr.	mot.
	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.			
10. Gaigalių k.	1	1			5	2	4	5	18	10	8
11. Gailiešionių k.							1	5	6	1	5
12. Gaižiūnų k.	2	3	10	9	21	14	6	13	78	39	39
13. Galinių k.					4	1	4	10	19	8	11
14. Gyliškių k.	1	1			2	1	4	8	17	7	10
15. Gireišių k.					7	2	1	2	12	8	4
16. Ilčiukų k.	5	3	13	16	27	32	6	14	116	51	65
17. Jociškių k.		1	1	1	6	7	4	8	28	11	17
18. Juškonių k.			1	1	1	2	1	2	8	3	5
19. Kaimynų k.	3	7	18	6	41	21	11	19	126	73	53
20. Kaniūkų k.	28	15	13	10	67	75	17	23	248	125	123
21. Karkažiškių k.					1		2		3	3	0
22. Kėpių k.	1	1	2	2	11	11	6	19	53	20	33
23. Kišūnų k.			1		4	2	5	4	16	10	6
24. Kuprių k.	1		3	1	9	12	2	4	32	15	17
25. Kureišiškių k.			1	1	2	2		1	7	3	4
26. Kustų k.							1	2	3	1	2
27. Kušlių k.	1				3	4	2	1	11	6	5
28. Kušnieriuų k.	1		2	2	7	6	9	13	40	19	21
29. Lėlių k.	3	1			4	3	5	6	22	12	10
30. Levizarų k.				1	3	4		4	12	3	9
31. Lygamiškio k.					1	1	1	2	5	2	3
32. Likančių k.	2				4	4	3	9	22	9	13
33. Linsio k.			4	2	5	4	6	7	28	15	13
34. Martinčiūnų k.			1		5	5	2	2	15	8	7
35. Mažeikiškių k.			1	1	4	2	3	4	15	8	7
36. Mažionių k.	1	2			4	6	3	6	22	8	14
37. Mikėnų k.	4	1	4	2	21	16	16	16	80	45	35
38. Miškinių k.								1	1	0	1
39. Neviržos k.							1	1	2	1	1
40. Norvaišių k.	1	1	4	7	19	18	12	19	81	36	45
41. Nosvaičių k.					3	1	1	2	7	4	3
42. Nosvaitėlių k.							2	2	4	2	2
43. Pasalių k.								0	0	0	0
44. Paškonių k.					3	3		2	8	3	5
45. Plaviškių k.				2	4	9	3	6	24	7	17
46. Puodžių k.						1	2	5	8	2	6
47. Rameikių k.			1	2	5	3	4	8	23	10	13
48. Rimiškių k.	2	2	1	1	5	6	1	1	19	9	10
49. Satarečiaus k. d.					1	1		2	4	1	3
50. Sirutiškio k.					2	1			3	2	1
51. Stasiškių k.								0	0	0	0
52. Šarkių k.	2	1	3	1	2	4	4	2	19	11	8
53. Ščiūrio k.							1	1	2	1	1
54. Šeimyniškių k.			1	1	10	9	9	12	42	20	22
55. Šernupio k.					2	2	2	2	6	4	2
56. Tarvydžių k.	1		2	1	9	9	3	8	33	15	18
57. Tatuoliškių k.								0	0	0	0
58. Traidžiūnų k.					1	3	2	8	14	3	11
59. Trumpėlių k.					2	1	1	1	5	3	2
60. Užpalių k.	1	1	2	7	16	16	4	14	61	23	38
61. Užpalių mstl.	55	37	55	58	232	239	83	161	920	425	495
62. Vaiskūnų k. d.					1		1	7	9	2	7

(tęsinys)

Eil. Kaimo pavadinimas Nr.	Amžius								Iš viso	Iš jų	
	0–7 m.		7–18 m.		18–60 m.		daugiau kaip 60 m.			vyr.	mot.
	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.			
63. Vanagiškių k.					2	1	4	5	12	6	1
64. Vėželių k.								1	1	0	1
65. Vygėlių k.					1	1	5	4	11	6	5
66. Vilučių k.	15	13	22	16	70	71	8	18	233	115	118
67. Voverynės k.							1	1	2	1	1
68. Žaibiškių k.					2	3	9	11	25	11	14
Iš viso	134	95	168	159	685	658	310	545	2 754	1 297	1 457

Gyventojų skaičius 2000 m. sausio 1 d.

Eil. Kaimo pavadinimas Nr.	Amžius								Iš viso	Iš jų	
	0–7 m.		7–18 m.		18–60 m.		daugiau kaip 60 m.			vyr.	mot.
	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.			
1. Abromišio k.								1	1	0	1
2. Antakalnių k.	2	1	5	2	7	3	1	3	24	15	9
3. Armoniškio k.					3	2	1	1	7	4	3
4. Bajorų k.	1		1	3		2	1	5	13	3	10
5. Bartašiūnų k.					2		1		3	3	0
6. Bėkinčių k.					2		3	4	9	5	4
7. Butiškių k.					1		3	5	9	4	5
8. Degėsių k.	2	3	1		6	6	4	10	32	13	19
9. Dumbravos k.								1	1	0	1
10. Gaigalių k.		1	2	2	7	3	2	3	20	11	9
11. Gailiešionių k.					1		1	4	6	2	4
12. Gaižiūnų k.	4	8	6	6	16	13	7	9	69	33	36
13. Galinių k.	1	2		2	5	3	3	3	19	9	10
14. Gyliškių k.	1		1		4	2	1	5	14	7	7
15. Gireišių k.					4			1	5	4	1
16. Ilčiukų k.	4	9	6	9	31	32	9	16	116	50	66
17. Jociškių k.		1	1		7	1	4	5	19	12	7
18. Juškonų k.					2	1		3	6	2	4
19. Kaimynų k.	8	3	11	10	33	29	11	27	132	63	69
20. Kaniūkų k.	6	9	28	26	61	58	18	33	239	113	126
21. Karkažiškių k.					2				2	2	0
22. Kėpių k.	1	1	1	2	7	7	6	11	36	15	21
23. Kišūnų k.					2	1	2	3	8	4	4
24. Kuprių k.	1	3	2	4	13	10	2	5	40	18	22
25. Kureišiškių k.						1	1	1	3	1	2
26. Kustų k.					1			1	2	1	1
27. Kušlių k.					3		2	3	8	5	3
28. Kušnieriuų k.	2	2	4	1	10	8	5	8	40	21	19
29. Lėlių k.	2	1	9	2	4	4	1	7	30	16	14
30. Levizarų k.					1	3	1	1	6	2	4
31. Lygamiškio k.		1			2	1		1	5	2	3
32. Likančių k.					2	2	4	5	13	6	7
33. Linskio k.					5	1	5	6	17	10	7
34. Martinčiūnų k.					3	2	2	6	13	5	8
35. Mažeikiškių k.		1			4	2	3	4	14	7	7
36. Mažionių k.		2		2	3	1	4		12	7	5

(tęsinys)

Eil. Kaimo pavadinimas Nr.	Amžius								Iš viso		Iš jų	
	0–7 m.		7–18 m.		18–60 m.		daugiau kaip 60 m.		vyr.	mot.	vyr.	mot.
	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.				
37. Mikėnų k.	1	1	4	2	13	9	14	18	62	32	30	
38. Miškinų k.									0	0	0	
39. Neviržos k.							1	1	2	1	1	
40. Norvaišių k.	1	3	2	2	20	13	7	14	62	30	32	
41. Nosvaičių k.					2		1	1	4	3	1	
42. Nosvaitėlių k.								1	1	0	1	
43. Pasalių k.									0	0	0	
44. Paškonių k.							1	3	4	1	3	
45. Plaviškių k.			1		4	2	2	6	15	7	8	
46. Puodžių k.					1			2	3	1	2	
47. Rameikių k.					3	4	5	7	19	8	11	
48. Rimiškių k.			1	1	2	4	3	1	12	6	6	
49. Satarečiaus k. d.		1			1	1			3	1	2	
50. Sirutiškio k.							1	1	2	1	1	
51. Stasiškių k.									0	0	0	
52. Šarkių k.					1		5	5	11	6	5	
53. Ščiūrio k.					2	1			3	2	1	
54. Šeimyniškių k.	3	1	3	2	14	7	8	12	50	28	22	
55. Šernupio k.				2	2	2	1	2	9	3	6	
56. Tarvydžių k.	3	1	2		10	7	4	8	35	19	16	
57. Tatuoliškių k.									0	0	0	
58. Traidžiūnų k.					1	1		9	13	3	10	
59. Trumpėlių k.							1		1	1	0	
60. Užpalių k.	1	4	1	2	13	13	5	10	49	20	29	
61. Užpalių mstl.	42	48	88	93	247	224	87	157	986	464	522	
62. Vaiskūnų k. d.								3	3	0	3	
63. Vanagiškių k.					1		3	8	12	4	8	
64. Vėželių k.									0	0	0	
65. Vygėlių k.					2		3	3	8	5	3	
66. Vilučių k.	10	7	26	19	62	49	15	24	212	113	99	
67. Voverynės k.								1	1	0	1	
68. Žaibiškių k.	1		2	1	4		5	7	20	12	8	
Iš viso	97	114	208	195	659	535	282	505	2 595	1 246	1 349	

Gyventojų skaičius 2010 m. sausio 1 d.

Eil. Kaimo pavadinimas Nr.	Amžius								Iš viso		Iš jų	
	0–7 m.		7–18 m.		18–60 m.		daugiau kaip 60 m.		vyr.	mot.	vyr.	mot.
	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.				
1. Abromiškių k.									0	0	0	
2. Antakalnių k.			5	1	5	4	1		16	11	5	
3. Armoniškio k.					1			1	2	1	1	
4. Bajorų k.	2		2	2	1	3		3	13	5	8	
5. Bartašiūnų k.					1				1	1	0	
6. Bėkinčių k.					2	1	1	2	6	3	3	
7. Butiškių k.		1	1	1	1	1	1	3	9	3	6	
8. Degėsių k.	1	2	2	5	7	5	3	3	28	13	15	
9. Dumbravos k.								1	1	0	1	
10. Gaigalių k.			1	3	5	3	2	3	17	8	9	

(tęsinys)

Eil. Kaimo pavadinimas Nr.	Amžius								Iš viso		Iš jų	
	0-7 m.		7-18 m.		18-60 m.		daugiau kaip 60 m.		vyr.	mot.	vyr.	mot.
	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.				
11. Gailiešionių k.					1			1	2	1	1	
12. Gaižiūnų k.	3		3	6	17	10	4	8	51	27	24	
13. Galinių k.			1	3	5	2	1	2	14	7	7	
14. Gyliškių k.					3	1	1	3	8	4	4	
15. Gireišių k.					2			1	3	2	1	
16. Ilčiukų k.		3	5	2	17	12	11	18	68	33	35	
17. Jociškių k.			1	1	3		4	2	11	8	3	
18. Juškonių k.					1	1	1	2	5	2	3	
19. Kaimynų k.	3	4	11	7	34	32	10	19	120	58	62	
20. Kaniūkų k.	3	6	8	12	66	58	17	25	195	94	101	
21. Karkažiškių k.							1	1	1	1	0	
22. Kėpių k.			1	3	5	3	6	12	30	12	18	
23. Kišūnų k.					2		2	2	6	4	2	
24. Kuprių k.	1		2	3	10	9	6	7	38	19	19	
25. Kureišiškių k.							1	1	2	1	1	
26. Kustų k.					1			1	1	1	0	
27. Kušlių k.					3	1	1	3	8	4	4	
28. Kušnieriūnų k.		2	6	3	11	8	3	5	38	20	18	
29. Lėlių k.	1		5	1	14	5		5	31	20	11	
30. Levizarų k.						1	1	2	4	1	3	
31. Lygamiškio k.									0	0	0	
32. Likančių k.					4	2	2	2	10	6	4	
33. Linsčio k.					3	1	4	3	11	7	4	
34. Martinčiūnų k.				1	2	3		3	9	2	7	
35. Mažeikiškių k.	1			1	1	1	1	4	9	3	6	
36. Mažionių k.					3	1	2	4	10	5	5	
37. Mikėnų k.		1	1	2	13	8	9	14	48	23	25	
38. Miškinių k.								0	0	0	0	
39. Neviržos k.							1	1	2	1	1	
40. Norvaišių k.		2	3	2	10	8	5	13	43	18	25	
41. Nosvaičių k.					2		1		3	3	0	
42. Nosvaitėlių k.								1	1	0	1	
43. Pasalių k.								0	0	0	0	
44. Paškonių k.	1				1	1	1	1	5	3	2	
45. Plaviškių k.					3		1	4	8	4	4	
46. Puodžių k.					1			1	2	1	1	
47. Rameikių k.					2	1	1	2	6	3	3	
48. Rimiškių k.					1		1	2	4	2	2	
49. Satarečiaus k. d.								0	0	0	0	
50. Sirutiškio k.							1	1	2	1	1	
51. Stasiškių k.								0	0	0	0	
52. Šarkių k.							3	2	5	3	2	
53. Ščiūrio k.							1	1	1	1	0	
54. Šeimyniškių k.			4	2	12	7	5	6	36	21	15	
55. Šernupio k.		1		1	2	4	1	2	11	3	8	
56. Tarvydžių k.	1	1	5	1	9	8	3	5	33	18	15	
57. Tatuoliškių k.		2						0	0	0	0	
58. Traidžiūnų k.					1	1	1	6	9	2	7	
59. Trumpėlių k.								0	0	0	0	
60. Užpalių k.	3	1	3	9	12	8	4	9	49	22	27	
61. Užpalių mstl.	19	22	52	63	244	219	80	149	848	395	453	
62. Vaiskūnų k. d.			1		1	1			3	2	1	
63. Vanagiškių k.					1		2	5	8	3	5	

(tęsinys)

Eil. Kaimo pavadinimas Nr.	Amžius								Iš viso		Iš jų	
	0–7 m.		7–18 m.		18–60 m.		daugiau kaip 60 m.		vyr.	mot.	vyr.	mot.
	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.				
64. Vėželių k.									0	0	0	0
65. Vygėlių k.					1		1	2	4	2	2	2
66. Vilučių k.	2	2	10	8	57	47	19	27	172	88	84	84
67. Voverynės k.									0	0	0	0
68. Žaibiškių k.		1	1		7	2	3	6	20	11	9	9
Iš viso:	41	49	134	143	611	483	231	409	2 101	1 017	1 084	1 084

Emigrantai

Vanda Kuliešienė

Emigracija iš Lietuvos prasidėjo apie XIX a. vidurį. Pirmieji lietuviai išeiviai JAV užregistruoti 1860 m., tačiau išeivija ypač pagyvėjo vėliau. Keliauti į svetimus kraštus skatino keletas priežasčių.

Net ir panaikinus baudžiavą, gyvenimas Lietuvoje buvo gana vargingas. Kaimas tebegyveno pagal senus papročius. Tėvo paliktuosius rėžius sūnūs skaldė į rėželius, o tai daugelį gausesnių šeimų vedė į skurdą. Kaip tik tada pasklido žinia apie geresnį gyvenimą Amerikoje, tad dauguma nusigyvenusių žmonių ir ėmė plaukti ten, ypač po 1867 ir 1868 m. nederliaus ieškodami sotesnio duonos kąsnio. Tai ir buvo pagrindinė emigrantų dalis.

Rekrūtai – ilga ir sunki prievartinė tarnyba caro kariuomenėje – varyte varė jaunos vyrus palikti gimtuosius namus ir prieglobsčio ieškoti svetur.

XIX a. antroje pusėje suaktyvėjusi lietuvių kova dėl tautinio savarankiškumo buvo caro žandarų negailestingai malšinama. Už lietuviškos knygos ar laikraščio laikymą ir platinimą po 1863 metų sukilimo numalšinimo grėsė ilgi katorgos metai Sibire. Todėl gausėjo politinė mūsų tautos išeivija. Lietuvą apleido nebe vien prasti berneliai, bet ir nemažas inteligentijos būrys.

Dalis išeivių vykdavo į Rusijos miestus arba į kaimyninę Rygą, bet daugumas vis dėlto keliaudavo į Jungtines Amerikos Valstijas, Kanadą, Braziliją...

Užpalių krašte, nors čia žemės derlingos ir ūkininkai gyveno geriau, vargu ar rastume kaimą, iš kurio žmonės, vienokių ar kitokių priežasčių verčiami, nebūtų vykę laimės ieškoti į svečias šalis. Vyresnio amžiaus užpalėnai mini, jog gimtinei palikę Mikėnų k. gyventojai: Juodelė, seserys Masiulytės, Juozas Stukas; Šeimyniškių k. – Petras Bislys, Balys Garunkštis, Aleksas ir Antanas Stukai; Vygėlių k. – Vygėlytė; Kišūnų k. – Drūsaitė; Gailiėšionių k. – Jonas Pajeda, Valerija ir Ieva Pajedaitės, Juozas Labeikis; Satarėčiaus k. – Feliksas Kaunelis; Vaiskūnų k. – Juozas Gaidys, Jonas Repšys; Kaniūkų k. – Feliksas Miškinis, Valerija Sirvydaitė, broliai Napalys ir Antanas Miškiniai, Albinas Garunkštis; Norvaišių k. – Jonas Paškonis, Povilas Paškevičius; Žeibiškių k. – Pranas Leika; Vilūčių k. – Petras Lapienis; Galinių k. – Povilas Melaikis; Užpalių miestelio – Kastutė Pakštaitė, Pranė Tarvydaitė ir daugelis kitų.

Vieniems pasisekė geriau, kitiems prasčiau, vieni po keleto metų grįžo į gimtąjį kraštą, kiti visam laikui pasiliko svetur...

Daugeliui lietuvių buvo lemta tapti politiniais emigrantais ir tada, kai Lietuvą užklupo sovietinė okupacija. Vienas pirmųjų Užpalių krašto politinių emigrantų – kunigas Feliksas Gureckas. Pajutęs, kad NKVD rimtai juo susidomėjo, 1940 m. lapkričio 3 d. naktį jis perėjo sieną ir visam laikui paliko Lietuvą.

Nauja priverstinės emigracijos banga siūbtelėjo 1944 m. vasarą, traukiantis vokiečių kariuomenei. Daugelis žmonių sunerimo: kokį likimą pasirinkti? Pasiliksi Tėvynėje – ištrems į Sibirą, išsiųs į konclagerius, pasitrauksi į Vakarus – gal liksi gyvas, bet neteksi gimtųjų namų... Vis dėlto tūkstančiai lietuvių pasirinko antrąjį kelią.

Į Vakarus karo audra nubloškė Valę Melaikytę-Kuzmickienę su šeima (Galinį k.), Povilą Vaitonį ir Oną Vaitonytę (Užpalių mstl.), Bronę Namikaitę ir Nikodemą Namiką (Užpalių vnk.). Pasitraukė trys (be kun. Felikso) Užpalių miestelio ūkininko Jono Gurecko vaikai: Stasys, Leonas, Ona. Nenorėjo sovietiniu „rojumi“ džiaugtis ir J. Gurecko kaimyno Juozo Gabės sūnūs Leonas ir Juozas. Tais pačiais keliais patraukė ir kiti užpalėnai – J. Seibučio atžalos Leonas ir Gerardas, Vandos Tarvydaitės šeima, Prancūnas, Zabulis, Juozas Namikas, Narbutis, Dapkus (Šeimyniškių k.), Skrebė (Pusbėdžio vnk.), Antanas Kemeklis, Ksavero s., ir Jonas Tutinas, Jono s. (Šarkių k.), Pavelas Dabrega (Nosvaičių k.) ir daugelis kitų. Juos nuo gimtinės atskyrė „geležinė uždanga“. Taip buvo penkiasdešimt metų. Netgi laišškai nebuvo rašomi. Tik gerokai vėliau, gaiviai papūtus Atgimimo vėjams...

O gimtinės ilgesys išėivių širdyse buvo gyvas: artimieji, tėvų namai, Šventosios pakrantės ne kartą sušvisdavo sapnuose, atgimdavo svajonėse...

Praėjus beveik keturiems dešimtmečiams gimtieji Užpaliai kaip gyvi išskildavo prieš kun. F. Gurecko akis:

„Rašau apie savo mylimus ir brangius Užpalius, kurių žemę šiandien išbučiuoti norėčiau. Šventa jų meilė auksu apvedžioja kiekvienos jų šiandieninės pastogės karnizus ir pastato man juos prieš akis lyg deimantų miestą... Su tokia nuotaika Užpalius dievindamas, juos auksu klodamas, žinau, teisybei nusikalsčiau, tačiau kuo gi aš kaltas, kad po patirtų svetimose žemėse vargų man jie vaidenasi kaip pasakų karaliaus pilis, o mano gimtinei bakūžė – mano rojus, kur kas rąstas – tai kvepiantis Libano kedras, kur kas šiaudas – tai aukso gija, kur senas stalas – tai šventas altorius, kur pasieny senas platus suolas – tai dramblio kaulo patriarchų sostas, kur sėsdavosi mūsų, dabar man jau šventa, šeimyna.¹

Norėčiau dabar kasdien vakare drauge su tėveliu ir mama klūpoti prie Jėzaus Širdies paveikslo ir dėkoti jau už nutildymą tų audrų, kurios blaškė namus, blaškė Tėvynę, blaškė pasaulį. Taip ten būdavo ramu prie vaškinių degančių žvakių dėkoti Dievui už praleistą dieną! Norėčiau taip pat sugrįžęs pastatyti prie namų pakelėje kryžių – kryžių, kuris primintų tiek daug jau pergyventų vargų, kryžių, kuris ir apie kančią, ir apie Prisikėlimą kalbėtų, kurių švenčių metu puošti galėtume...²

O kun. Felikso jaunesnis brolis Leonas rašo:

„Aš norėčiau nors pavaiškščioti Šventosios upės krantais... Daug svajonių bei ašarų buvo Šventosios pakrantėje, sakau – ašarų, nes prieš apleidžiant Užpalius ir tėviškę, ten paskutinį kartą aš buvau nuėjęs apsiverkti ir pasakyti sudiev...

Kiekvienas kampas, upė, namas, gatvė primena negražinamą vaikystę... Užpalių žmonės mano širdyje yra kaip broliai

¹ Gureckas F. *Esame nemarūs*, Čikaga, 1977, p. 23.

² *Ten pat*, p. 35.

*ir seserys. Gyvename prie didelės upės – Šv. Lauryno, bet jinai svetima, ne tokia, kur bėga pro Užpalius. Tenai tikra Šventoja.*³

Liūdnoka, bet daugelis išeivių šeimų neišlaikė lietuviškumo, pasidavė svetimam įtakai. Vyresnioji karta nepamiršo savo krašto, gimtosios kalbos, tačiau jų vaikai jau asimiliuojasi su kitų tautybių žmonėmis. Tokio nutautėjimo pavyzdys – ir Gureckų šeima. Nors ir labai besiilginčio gimtinės Leono žmona ne Birutė, ne Onutė, bet Olga, o brolio Stasio – Hilda...

*„Leono vyriausias sūnus Vidas vedė prancūzę ir turi keturis vaikus, Richardas vedė anglę, dukra Marytė ištekėjo už italo ir augina du sūnus.“*⁴

Tikriausiai galima palaidoti viltį, kad šios ir panašios šeimos laikysis lietuviškų papročių, dainuos lietuviškas dainas ar kalbės su savo vaikais ir anūkais skambia prosenelių kalba.

³ Iš Leono Gurecko laiško Daliai Svirskienei, Montrealis, 1985 10 28.

⁴ Iš Onos Gureckaitės-Bakaitienės laiško Daliai Svirskienei, 1986 09 09.

„Biežencai“

Vanda Kuliešienė

Iš okupuotų respublikų, ypač RTFSR, vokiečiai, norėdami užgniaužti ten kylantį partizaninį judėjimą ir pasirūpinti pigia darbo jėga, evakuodavo vietinius gyventojus. Daug rusų, baltarusių buvo atvežta ir į Užpalių apylinkės kaimus. Evakuotuosius vadino „biežencai“. Juos išdalino vietos ūkininkams. Laimingi buvo tie „biežencai“, kurie pateko pas gerus žmones, surado ne tik pastogę, duonos kąsnį, bet ir nuoširdžią užuojautą, gilų žmoniškumą. Štai, pavyzdžiui, Nikondrovų šeima pakliuvo pas Šarkiū kaimo gyventoją Juozą Tutiną. Senasis Nikondrovas, palaužtas išgyvenimų, greit mirė. Našlaites globojo Tutinų šeima. Išaugo jos čia, Šarkiū kaime, jausdamos gerų žmonių rūpestį, vėliau sukūrė savo šeimas, neieškojo kitos tėvynės.

Bet ne visiems taip pasisekė. Turtingi gaspadoriai dažnai „biežencų“ nelaike lygiaverčiais žmonėmis, o tik darbo jėga, vertė daug dirbti, gailėdami sotesnio duonos kąsnio. Todėl dažnai rusės moterys eidavo duoneliaudamos ir verkdamos pasakodavo, kaip vokiečiai sudegino jų namus (o neretai ir gyvus žmones!), kaip juos čia atvežė, kaip sunku gyventi. Apie nelengvą dalį vokiečių okupuotoje Rusijos teritorijoje bei evakuacijoje pasakoja ir N. Jagorova, Mažeikiškių kaimo gyventoja.

Natalijos Jagorovos, gim. 1900 m. Velikije Luki srityje, Lochnikos r., Zamošjos kaime, atsiminimai

1941 metų vasara buvo labai graži, šilta. Žadėjo gerai užderėti rugiai. Džiaugėsi žmonės, kad bus sočiai duonos. Bet nelaimė atėjo nešaukta. 1941 m. birželio 22 d. per radiją pranešė, kad nepaskelbė karo Tarybų Sąjungą užpuolė vokiškieji okupantai. Mus ši žinia pribloškė. Buvo sušauktas kolūkiečių susirinkimas, ir visi vyrai, galintys laikyti ginklą, išėjo į frontą. Išėjo ir mano vyras. Likau su trim dukromis, kurių jauniausiai buvo vos aštuoneri metukai. Kaime liko tik moterys, vaikai, seneliai. Pirmieji karo metai mums buvo labai sunkūs. Fašistai greitai artėjo prie Maskvos. Kas nebuvo paimtas į frontą, tas imdavo, jei dar pajėgdavo, ginklą į rankas ir eidavo partizanauti. Mūsų kraštas miškingas, todėl ten netrūkdavo ir partizanų. Gyventojai kaip galėdami šelpdavo frontą ir miškuose besislapstančius kovotojus. Mes gyvenome nuolatinėje baimėje, kad vokiečiai gali netikėtai užplūsti į kaimą. Ne kartą buvo pasiekę gandai apie vokiečių artinimąsi. Tada mes, susirinkę viską, ką galima buvo pasiimti kartu, bėgdavome į mišką ir ten jau iš anksto padarytose žeminėse slėpdavomės. O kai pasirodydavo, kad mus pasiekusi žinia apgaulinga, vėl, pasiėmę ant rankų mažus vaikus, susikrovo į vežimus namų apyvokos daiktus, grįždavome į kaimą. Prabėgo pirmieji karo metai. Žmonės dirbo kolūkyje, stengėsi sudoroti derlių.

1942 m. ir mūsų kaimas vokiečių buvo okupuotas. Kolūkis iširo. Žmonės pakriko, dirbo kas ką galėjo prie savo namų. Su gyventojais okupantai elgėsi žvėriškai. Sužinoję, kad kas nors iš gyventojų padeda partizanams, tuoj pat visą šeimą pakardavo, o namus sudegindavo. Vieną 1943 m. vėlyvo rudens naktį Zamošjos gyventojai pamatė didžiulę pašvaistę. Tai degė netoli esantis Sadniki kaimas. Okupantai suvarė visus kaimo gyventojus, apie 500 žmonių, į kolūkio klojimą, pastatą apipylė benzinu ir uždegė. Ir mūsų kaime girdėjosi deginamų žmonių riksmas. Ugnyje žuvo ir seni, ir maži.

Mes taip pat bijojome, kad neištiktų panašus likimas. Dieną būdavome namuose, o atėjęs vakarui traukdavomės į mišką. Tuo sunkiu metu aš susirgau šiltine. Vaistų nebuvo, o mane degino aukšta temperatūra, paeiti negalėjau. Vyriausiai dukrai tada buvo 20 metų, o antrajai – 17. Jos manęs vienos nepalikdavo, o ant rankų nešdavo kartu į mišką. Taip jos vargo daugiau kaip mėnesį. O nuo vyro iš fronto jokios žinios nebuvo. Tik iš pradžių gavome iš jo tris laiškus. Vėliau, pradėjus grįžti į kaimą iš fronto invalidams, vienas pažįstamas sakė, kad matęs vyrą, kad jis tris kartus buvęs sužeistas... O daugiau apie jį nieko nebesužinojome – dingo be žinios.

Vieną tamsų ir lietingą tų pačių 1943 metų vasaros vakarą pagalvojome, kad tokiu oru vokiečiai į kaimą tikrai neateis. Ir niekur nebėjome slėptis. Bet, didžiausiam mūsų išgąščiu ir nustebimui, naktį pasigirdo arklių kanopų bildesys, motociklų burzgimas, vokiški riksmi. Kaimas buvo apsuptas. Rytui išaušus, visus gyventojus suvarė į buvusią kolūkio daržinę. Atrodė, kad ir mus ištiks Sadniki kaimo gyventojų likimas. Taip mus išlaikė visą dieną ir naktį. Kitą dieną leido vaikams ir moterims nueiti į savo namus ir pasiimti maisto. Kad gyventojai neišsibėgiotų, prie kiekvieno žmogaus priskyre vieną du vokiečius. Kai žmonės pavalgė, visus išrikiavo ir ėmė kažkur varyti. O kur, niekas nežinojome. Kai išėjome iš kaimo, mūsų gimtieji namai buvo paversti pelenais. Sudegė viskas. Kaip stovėjome, taip išėjome, nieko su savimi nepasiėmę. Mus nuvarė į didelę kepyklą. Kas tik galėjo, buvo priversti čia dirbti. Čia dirbo ir mano vyresniosios dukros. Kepykla buvo aptverta labai aukšta tvora, jokių produktų nebuvo galima išsinešti pro vartus. Bet ten dirbusios merginos surasdavo tinkamą momentą, kai jų niekas nemato, ir ką nutverdamos mesdavo už tvoros. O kitoje pusėje vaikščiodavo būreliais vaikai, kurie viską surinkdavo, nešdavo tėvams ir paskui tarpusavyje visi pasidalindavo.

Taip pragyvenome vasarą. Bet artėjo žiema, šalta ir negailestinga. O mes buvome apsilvilkę vasariškai, jokių šiltesnių drabužių neturėjome. Reikėjo ieškoti išeities. Todėl kepyklos darbininkės pradėjo vogti maišus nuo miltų. Dažėme juos suodžiais, juodalksnio žievėmis, siuovome kažką panašaus į apsiaustus ir vilkėjome. Kas sugebėdavo gauti koki nors vokišką „odejalą“, tas atrodė kaip tikras karalius apdriskusioje minioje.

Merginas pradėjo vežti į Vokietiją darbams. Kas galėjo, tas slėpėsi, o kas nesuspėdavo, tas išvažiuodavo. Pavyko pasislėpti ir mano dukterims.

Bėgo laikas. Kai jau 1944 m. mūsų armija pradėjo vyti fašistus atgal, šie stengėsi apiplėšti kraštą, pasigrobti kuo daugiau turto. Neužmiršo ir kepyklos darbuotojų. Visus nuvarė į geležinkelio stotį, susodino į vagonus ir išvežė, o kur – nežinojome. Vieni spėliojo, kad į Vokietiją, kiti – kad į kokią nors stovyklą. Važiavome labai ilgai, buvome persodinami iš vieno traukinio į kitą. Traukinys buvo nuolatos bombarduojamas. Tarybiniai lakūnai juk negalėjo žinoti, kad šiuo traukiniu važiuoja šimtai vaikų, moterų, senelių. Kelionė ir šiaip buvo labai sunki, nes spaudė šaltis, siautė įvairios ligos, nebuvo ko valgyti.

Pagaliau gruodžio mėnesį traukinys sustojo nedidėleje geležinkelio stotyje. Tai buvo Utenà. Išlipę pamatėme didelį būrį žmonių, kurie čia atvyko, norėdami iš atvežtųjų tarpo išsirinkti sau darbininkų. Vaizdas buvo liūdnas, nes vaikams teko skirtis su motinomis. Mūsų šeima taip pat buvo išskirta. Mus ūkininkai susodino į vežimus ir išvažinėjo kas sau. Bet likimas mūsų šeimai nebuvo žiaurus. Kitą dieną atvežtuosius suvarė į Stasiškių mokyklą, kur vėl susitikau dukteris. Pradėjau prašyti, kad nors mažosios mergaitės neatskirtų nuo manęs, kad paimtų abi kartu. Ir mano prašymas buvo išklausytas. Mus „priglaudė“ Gailiėšionių kaimo ūkininkas Balčiūnas, vyresnioji dukra pateko pas buvusį

Užpalių vaistininką Indrašių, o vidurinioji – pas Kublicką iš Mažeikiškių kaimo. Gyventi mums, vadinamiesiems „biežencams“, buvo sunku. Mes turėjome dirbti pačius sunkiausius ir juodžiausius darbus, o užmokesčio jokio negaudavom, dirbom tik už pavalgį. Taip išgyvenome ligi 1945 m. pavasario, kol baigėsi karas, kol buvo pasiekta pergalė prieš fašistinę Vokietiją.

Dabar ruseno viltis, kad gal sugrįš mano vyras Kuzma Jagorovas, vėl laimingai gyvensim. Širdyje slaptai kūriau planus, kaip čia sugrįžus į savo gimtąjį kraštą, į Zamošjos kaimelį. Žinojau, kad laukia sunki kelionė, nes kareiviai su pergale grįžta namo, traukiniai perpildyti ir civilių, per karą nublokštų tūkstančius kilometrų nuo gimtinės. Ir vis dėlto su vaikais susiruošiau į Rusiją. Ūkininkai, pas kuriuos dirbome, nedavė nei pinigų kelionei, nei duonos kąsnelio nepasiūlė.

Važiavome daugiau kaip savaitę, kęsdamos nepriteklius. Kai pagaliau atėjome į gimtąjį kaimą, jo pažinti nebuvo galima. Čia juodavo vien degėsių krūvos. Naujus namus statyti nebuvo kam, nes vyrai dar nebuvo grįžę iš karo. Moterys, seniai ir vaikai gyveno žeminėse. Vienoje jų apsigyvenau ir aš su savo mergaitėmis. Dabar supratau, kad kvailai padariau, išvažiuodama iš Lietuvos. Gyvendamos pas ūkininkus, nors ir sunkiai dirbome, bet visada žinojome, kad gausime pavalgyti pusryčius, pietus, vakarienę, gausim po riekę duonos. O čia badas žvelgė žmonėms į akis. Duoną kepėme iš įvairiausių žolių, bet ir tokios sočiai nebuvo. Neturėjome kuo apsirengti, o artėjo žiema. Todėl 1946 m., apie Naujuosius metus, vėl pradėjau ruoštis į kelionę. Susirišau visą savo mantą į mažutį ryšulėlį ir palikau gimtinę. Vėl kelionė, tik šįkart jau lengvesnė, nors ir dabar dar į vagonus tekdavo brautis per jėgą. Atvažiavę į Lietuvą, vėl pasukome ten, kur jau gyventa, kur pažįstami žmonės.

Mažoji dukra tiko tik į piemenes, todėl ir apsiėmė piemenauti pas Šilionkienę. Vyresnioji apsistojo pas Leikienę, o vidurinioji vėl grįžo pas Kublicką. Aš pati eidavau dirbti padieniaudama. Ypač nelengva buvo jaunesniajai, nes šeimninė buvo gudri ir šykštuolė. Būdavo, pati užlįs kur į kampą, gerai privalgys, o šeimynai susirinkus prie stalo vis aiškuoja, kad visi nedirbdami labai daug valgo, o ji pati nors dirba daug, valgo mažai... Tokių kalbų besiklausant, sunku būdavo vaikui kąsnį praryti. Kai tik šeimninė kur nususukdavo nuo stalo, tai visi stengdavosi kuo daugiau pagriebti. Taip ir vargome ligi 1949 m., kol pradėjo kurtis kolūkiai. Įstojome į kolūkį ir pradėjome savarankiškai gyventi.

Užpalių bendruomenė

Vytas Jurka

*Čia bus jauki
fontano aplinka.
V. Jurkos nuotr.*

Užpalių seniūnija yra siaurinėje Utenos rajono dalyje, ribojasi su Anykščių, Rokiškio ir Zarasų rajonais. Seniūnijos teritorijos plotas 176 kv. km, 2006 m. sausio 1 d. gyveno 2 380 gyventojų, iš jų apie tūkstantį Užpaliuose.

Seniūnijoje suskaičiuojama daugiau kaip 10 didesnių ežerų, iš jų didžiausias, 67 ha ploto, Paščio ežeras. Šventosios upė tekėdama 23 kilometrus seniūniją dalija į dvi dalis: kalvotės rytinę ir lygesnę vakarinę. Užpalių pilis pirmą kartą paminėta 1261 m. Pats Užpalių miestelis XVI–XVIII a. labai išaugo, 1792 m. gavo Magdeburgo teises. Jis garsėjo linais, todėl 1999 m. atkurtame Užpalių istoriniame herbe ir pavaizduotos paruoštų parduoti linų grįžtės su užrašu „Miestus augina prekyba“. Turėdami senas istorines šaknis, užpaliečiai didžiuojasi savo istorija, garsiais žmonėmis. Iš Užpalių kilęs žymus 1863 m. sukilimo dalyvis Povilas

*Užpaliuose fontanų –
beveik kaip Vilniuje...*

*Užpalių seniūnas
Vytautas Jurka Kauno
užpalėnams atvežė
savo bičių medaus.
2010 m.*

Červinskis, knygnešys Juozas Baranauskas, generolas Jonas Galvydis-Bykauskas, profesoriai Pranas Jodelė, Kazys Pakštas, Antanas Žvironas, Albinas Kusta, Vytautas Sirvydis, Bronius Vaškelis, Rimantas Urbonas, politikai: prieškarinio diplomatas Kazys Žvironas, LR Seimo narys Antanas Stasiškis, ir daugelis kitų žymių žmonių.

Užpalių žemės Utenos rajone bene derlingiausios, buvo ir vėl yra nemažai pasiturinčių ūkininkų, todėl ir pasididžiavimo savo kraštu jausmas stipresnis. Bet teko ir nukentėti. Vien pokario metais už savo kraštą galvas padėjo daugiau kaip 120 Užpalių krašto jaunuolių. Todėl dabar susitikę likusieji gyvi turi daugiau prisiminimų, noro bendrauti. Pirmas toks ženklusis postūmis susitelkti tiek Užpalių krašto bendruomenei, tiek jos išvykusiems nariams buvo organizuotas kraštiečių susitikimas 1988 m. Jau tada Užpaliuose susirinko daugiau kaip 200 kraštiečių, kurie susitarė kiekvie-

*Vilniaus užpalėnai.
2008 m.*

nais metais be jokio atskiro kvietimo rinktis šeštadienį prieš Švč. Trejybės atlaidus Užpaliuose, o gyvenantys Užpaliuose juos priims. Sutarta per metus bendromis jėgomis spręsti opiausias Užpalių problemas, atiduoti lyg skolą savo gimtinei. Taigi 1988 m. galima laikyti neformaliu Užpalėnų bendrijos gimtadieniu. Teisiškai Užpalėnų bendrija įregistruota 1999 m. sausio 7 d. Nuo pirmųjų susitikimų Užpaliuose susikūrė neformalios užpaliiečių grupės Vilniuje ir Kaune. Kraštiečius Vilniuje draugėn būrė Gražina Kadžytė, Regina Surgailytė-Narbutienė, Jeronimas Galvydis. Kauno užpalėnus į „Dausuvių“ klubą 1995 m. subūrė Bronė Narusevičienė, dabar klubui vadovauja Gražina Kačerauskienė.

Per aštuoniolika metų atlikta tikrai nemažai darbų. Dar 1989 m. vasario 16 d. vietinės valdžios, kraštiečių iniciatyva prie Užpalių tilto buvo atkurtos ir iškilmingai pritvirtintos plokštės su Vyčio ženklais, išdidžiai plaikstėsi trispalvės, choras su klebonu priešakyje dainavo partizanų dainas. Vėliau prie mokyklos kopyltstulpiu įamžinta žymių profesorių A. Žvirono, K. Pakšto, P. Jodelės atminimas, karo lakūnui Juozui Namiukui (1934 m. skrydžio ANBO-IV lėktuvais per 10 Europos sostinių dalyviui) buvo atidengtas standartinis lietuviškas karo lakūno paminklas, Užpaliuose surengta aviacijos šventė, kurioje dalyvavo žymiausi to meto Lietuvos lakūnai, iki išnaktų buvo skraidinami keleiviai. 1995 m. prie Užpalių kapinių iškilo monumentalus paminklas „Žuvusiems už Lietuvos laisvę“. Akmenį padovanojo vietinis ūkininkas, pinigais rėmė užpalielis J. Dapkus iš Kanados. Paminklinę lentą prie pastato, kur buvo kankinami partizanai, pritvirtino vietiniai meistrai.

1998 m. sudėgė Užpalių kultūros namai, ir jeigu ne kraštiečių Antano Stasiškio, Benjamino Sakalausko ir kitų parama, jų tikriausiai net pamatai būtų buvę sulyginti su žemės paviršiumi. Dabar atstatytuose kultūros namuose repetuoja apie 110 saviveiklininkų, savo veiklai pastogę randa dalis bendrijų.

Kauno Žemės ūkio universiteto rektorius Albinas Kusta keletą metų su gausiu dėstytojų būriu vyko į Užpalius ir mokė žemdirbius ūkininkauti naujomis sąlygomis. Daugelį metų kraštiečiai, Lietuvos aukštųjų mokyklų dėstytojai Užpalių mokykloje veda pamokas, kuriomis moksleiviai labai domisi. Ryšiui su kraštiečiais, su visais užpaliiečiais palaikyti nuo 1996 m. 420 egzempliorių tiražu leidžiamas Užpalėnų bendrijos mėnesinis laikraštis „Už palių“. Metų pradžioje skaitytojai gauna

Pirmojo kraštiečių susitikimo momentas, įamžinant kraštiečių P. Jodelės, K. Pakšto ir A. Žvirono atminimą. 1989 m.

*Užpalių kultūros
namai. 1985 m.*

„Už palių“ kalendorių, kuriame jau sužymėtos svarbiausios Užpaliuose šventės ir renginiai. 2002 m. laikraštis pripažintas geriausiu bendruomenės leidiniu Lietuvoje. 2004 m. pasiekė dar viena gera žinia: laikraščio redaktorius užpalėnų bendrijos pirmininkas Vytas Jurka apdovanotas LR Prezidento Valdo Adamkaus padėka.

Užpalėnai savo jėgomis parengė ir daugiausia gyventojų lėšomis išleido knygą „Užpaliai – mūsų svajonių kraštas“. Tarpininkaujant kraštiečiams prisidėjo Lietuvos kultūros ministerija. Gražius ryšius seniūnija, bendrija palaiko su Užpalių bažnyčia. Užpalėnų bendrija ilgametį kleboną Juozapą Šumskį pasiūlė ir išrinko pirmuoju Užpalių garbės piliečiu, vėlesnis klebonas Edmundas Rinkevičius nuolat rašė straipsnius laikraščiu.

Jau keletą metų už nuopelnus Užpalių kraštui per kraštiečių susitikimus iškilmingai suteikiamas Užpalių garbės piliečio vardas. Be klebono, šis vardas suteiktas LR Seimo nariui Antanui Stasiškiui, Užpalių mokyklos mokytojai Alfonsui Juzulėnui, LŽŪU rektoriui Albinui Kustai, taip pat knygos „Užpaliai – mūsų svajonių kraštas“ autoriams Užpalių mokyklos mokytojai Vandai Kuliešienei ir žurnalistui Stanislovui Balčiūnui bei kt.

Bendrija stengiasi per renginius, susitikimus, jubiliejų proga pasveikinti įžymius kraštiečius. Užpaliuose paminėti kraštietės Onos Galvydaitės-Bačkienės garbingi jubiliejai.

Bendrijos taryba, kurios sudėtyje yra atstovų iš Užpalių, Utenos, Vilniaus ir Kauno, savo darbo planuose numatė, kaip toliau skatinti bendradarbiavimą tarp užpaliečių ir išvykusių kraštiečių, savo žiniomis, patirtimi ir net lėšomis atgaivinti kai kuriuos istorinius paminklus.

Po pirmųjų kraštiečių susitikimų daugelis gal pirmą kartą susipažino, todėl, paskatinti susitikimų sėkmės, nusprendė rinktis ir kaimais. Didesniuose miestuose, kur daugiau gyvena, užpalėnai steigia savo klubus. Vieni pirmųjų 1997 m. liepos 15 d. į kaimo susitikimą susirinko Šarkių kaimo gyventojai, kurie nusprendė savo lėšomis pastatyti paminklą žuvusiems pasipriešinimo okupacijai metu savo kaimo žmonėms. Ir jau 1997 08 23 buvo atidengtas kuklus, bet prasmingas pačių Šarkių kaimo gyventojų po akmenį sumūrytas paminklas žuvusiems už Tėvynę. Kaimų susitikimuose subrendo mintis steigti atskiras bendruomenes, jas teisiškai įregistruoti.

Džiugu, kad Užpalių seniūnijoje plečiasi bendruomeninis judėjimas. Be užpalėnų bendrijos, seniūnijoje susikūrė dar vienuolika visuomeninių organizacijų, į kurias žmonės buriasi teritoriniu principu (kaimų bendruomenės) ir pagal pomėgius, gal net specializaciją. Anksčiausiai užsiregistravęs stalo teniso klubas „Perkūnas“, be bendravimo su stalo teniso mėgėjais, varžybų organizavimo, domisi istorine krašto praeitimi, parengė seniūnijos turistinį maršrutą ir jį nužymėjo originaliais ažuoliniais koplytstulpiais.

Užpalių moterys mėgsta dainą ir ja džiugina kiekvienos šventės proga

Užpalių moterų bendrija „Širdžių šiluma“ užsiima labdaringa veikla, lanko ligonius, įrengė Užpaliuose šarvojimo salę. Moterys susibūrusios į ansamblį koncertuoja, aplanko panašias bendrijas, rengia bendras vakarones.

Kaniūkų kaimo bendrija aktyviai rūpinasi gyvenamosios vietos tvarkingumu, skelbia gražiausios sodybos konkursus. Pagal įdomų projektą „Mes su tavimi, Šventoji“ organizuodami talkas sutvarkė Ūdrokšlio upelio pakrantes, išvežė per dešimtmečius susikaupusias šiukšles nuo buvusių gamybinių ir visuomeninių pastatų. Pagal projektą „Žmogaus ir gamtos harmonija“ nusipirko gėlių sėklų, patys išsiauginę daigus išdalijo gyventojams, papuošė savo kaimą.

Kaimynų kaimo bendruomenė pasišovė įamžinti visų krašto žmonių atminimą, pasakojimus, padavimus. Pagal kraštietės etnologės Gražinos Kadžytės parengtą metodiką jau apklausė daugelį Kaimynų ir aplinkinių kaimų gyventojų. Darbas tęsiamas. Didelis susidomėjimas kilo senovine medicina. Kraštietė biologė Gražina Gaidienė vedė ciklą seminarų, kaip auginti, rinkti, paruošti, naudoti vaistažoles.

Vilutiškių bendrija, be įvairių kelionių, vakaronių, rengia sodybų, net lauko pasėlių apžiūras, kviečia prisiminti senovinius ūkininkavimo būdus, skatina bitininkystės tradicijas.

Vaikų dienos centras „Saulutė“, įsikūręs mokykloje (rėmėjai Amerikos lietuvių organizacija „Vaiko vartai į mokslą“), teikia vaikams psichologinę paramą, paremia materialiai, mažina socialinę atskirtį.

Mėgstantys liaudies muziką, kankles susibūrė į kanklininkų ansamblį „Pasagėlė“. Išleido knygutę apie Užpalių dainininkus, muzikantus. Bendrija organizuoja respublikines kanklininkų vasaros stovyklas, seminarus, konferencijas, koncertines išvykas. Ansamblio nuolatinis globėjas kraštiečių profesorius Algirdas Vyžintas. Daug vertingų patarimų suteikia choro dirigentas Juozas Vanagas.

Užpalių bendruomenės fondas jungia sodininkus – serbentų augintojus. Jie bendrai išigijo uogų skyrimo kombainą, didesniais kiekiais lengviau realizuoja savo išaugintą produkciją.

Tik 2005 m. registruotas užpalėnų bendruomenės informacinis centras „Užpalėnų krivulė“, kuris dalyvaudamas ALF programoje „Žingsniai skaitmeninių bendruomenių Lietuvoje link“ Užpaliuose suorganizavo kompiuterinio raštingumo, anglų kalbos kursus, kuria Užpalių skaitmeninį archyvą, suteikiama parama Užpalių seniūnijos bendruomenėms, rašančioms įvairius projektus.

„Lions“ klubas Užpaliuose įsteigtas 2001 m. Jo veikloje, be Užpalių, dalyvauja atstovai iš Utenos, Anykščių. Rengiami labdaros koncertai, aukcionai, talksos. Surinktos lėšos skiriamos sunkiai sergantiesiems paremti, apmokėta gydytojams okulistams už konsultacijas Užpaliuose ir Svėdasuose.

Į Užpalių medžiotojų klubą susibūrė medžiotojai, dalis jų šeimų narių. Be medžioklių, laukinės faunos globos, organizuoja šeimų šventes, sėkmingai dalyvauja medžioklės trofėjų, šunų parodose, šaudymo varžybose.

Daug kam kyla abejonių, ar tikslinga tiek steigti bendruomenių, ar neužtenka vienos arba kelių stipresnių. Žinoma, yra nemažai tiesos; smulkios bendruomenės negali vykdyti didesnių projektų, ne visos turi gerą materialinę bazę, atskirą prieigą prie interneto, išsisklaido intelektualinis potencialas. Bet Užpaliuose įsitikinome, kad išvardinti minusai neatsveria tų privalumų, kuriuos teikia daug įvairiapusių bendruomenių. Pirmiausia bendruomenės nesikuria tuščiai, jeigu žmonės turi bendrų interesų, jaučia norą jungtis ir dar atsiranda iniciatyvių organizatorių, tokia bendruomenė gyvuoja sėkmingai. Susijungia daugiau veiklos siekiančių žmonių, jie pateikia daugiau vertingų pasiūlymų. Mažesnėje bendruomenėje kiekvienas narys turi didesnę galimybę pareikšti savo nuomonę, į ją labiau įsiklausoma. Daug bendruomenių visada pateikia daugiau projektų, todėl didėja tikimybė, kad jie bus patenkinti. Laimėjus bet kuriai bendruomenei, informaciniame centre aptariama, kas lėmė sėkmę, taip pat išsiaiškinama, kuo netiko kiti projektai. Vyksta gerosios patirties sklaida. Projektams, apimantiems didesnę teritoriją ar daugiau gyventojų, įgyvendinti bendruomenės gali susijungti.

Galime pasidžiaugti, kad Užpalių seniūnijoje tarp seniūnijos, seniūno ir bendruomenių, jų vadovų neįsijaučia priešpriešos, suprantama, kad viskas daroma savo seniūnijos, savo miestelio, kaimo labui ir kiek galima vieni kitus remia.

Visada geras pavyzdys užkrečia. Gerų norų, iniciatyvos daugumai Užpalių bendruomenių, jų nariams netrūksta. Rezultatai ateina dirbant, todėl Užpalių bendruomenės tikisi savo veiklą dar labiau išplėsti.

Užpalių tautinis ir politinis margumynas

Vanda Kuliešienė

Katalikiškos ir pasaulietinės organizacijos

Užpalių parapijoje 1898–1943 m. veikė įvairios katalikiškos organizacijos, draugijos, brolijos.

1898 m., kai vyskupas Gasparas Felicijonas Cyrtautas lankėsi Užpaliuose ir pašventino naująją Švč. Trejybės bažnyčią, lankymo aprašyme minimos tik dvi brolijos: 25 „Gyvojo Rožančiaus“ kuopelės ir Terfiorių brolija (250 asmenų), kuri iš nario mokesčio lėšų šelpdavo savuosius ligonius ir beturčius.¹

Metams bėgant, užpalėnai vis labiau būrėsi į katalikiškas organizacijas. 1922 m. jau buvo Šv. Pranciškaus draugija (250 narių) 25 Gyvojo Rožančiaus vainikai, Lietuvos katalikių moterų draugija ir „Pavasario“ federacijos kuopelė, kuri per penketą metų, iki 1927 m., išaugo iki 200 narių. 1927 m. jau veikė gausi Tretininkų kongregacija (250 narių), Švč. Sakramento brolija turėjo net 800 narių. Veikė Blaivybės draugija, Ūkininkų sąjunga, Jaunieji ūkininkai.

1932 m. vyskupo lankymosi apyrašė pažymėta:

„Parapijos ribose gerai darbuojasi veik visos katalikiškos organizacijos ir bažnytinės brolijos. Katalikiški laikraščiai plačiai pasklidę ir ištisiais 200 viršija neutraliuosius ir prieškatalikiškuosius.“²

Ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje veikė šios draugijos, brolijos ir organizacijos: Lietuvos katalikių moterų draugija (110 narių), „Pavasario“ federacijos kuopa (154 nariai), „Angelo Sargo“ organizacija (482 nariai), „Vyrių apaštalavimas“ (87 nariai), Tretininkų kongregacija (318 narių), „Gyvojo Rožančiaus“ brolija (70 narių), Švč. Sakramento brolija (607 nariai). Taip pat buvo ateitininkų organizacija.³

Veikliausia buvo Lietuvos katalikių moterų draugija. Jos populiarumą tarp gyventojų didino tai, kad kasmet Užpalių visuomenę pradžiugindavo koku nors spektakliu. Bet draugijos veikla neapsiribojo vien menine saviveikla. Užpaliuose veikė ne vienas restoranas, degtinės monopolis, pasitaikydavo ir degtindarių. Stengdamasi bent dalį žmonių atitraukti nuo pagundos „ištuštinti buteliuką“, LKM draugija laikė arbatinę, kur užpalėnai, ypač kaimiečiai, užeidavo išgerti arbatos, užkasti, sušilti.

Šalia šventoriaus, miestelio centre, buvo LKM draugijai priklausantis kioskas, kur žmogus galėjo išgyti maldaknygę, rožinį, šventą paveikslą, katalikišką knygelę ar laikraštį.

LKM draugijai ilgus metus vadovavo Bajorų kaimo ūkininkė Vaškelienė. Aktyviausios narės buvo Ona Vaitonienė, Ona Gureckienė, Veronika Lukošūnienė, Natalija Svilienė, Braukylienė, Sofija Barisaitė ir kt.

Katalikiškos vyrų sąjungos („Vyrių apaštalavimo“) veikla buvo kitokio pobūdžio. Jie neorganizuodavo vakarų,

¹ Užpalių RK parapijos (bažnyčios) inventoriaus knyga, 1922–1958, p. 1.

² Ten pat.

³ Ten pat.

bet savo rimtu, pavyzdingu gyvenimo būdu, sumaniu ūkininkavimu darė neabejotiną įtaką ir kitiems užpalėnams. Juk ir jų vėliavoje buvo įrašytas devizas: „Meilė ir ramybė – malda ir darbas.“ Aktyviausi nariai: Kazys Garunkštis, Juozas Seibutis, Jonas Miškinis, Povilas Juška, Antanas Adomaitis, Jonas Indrulionis, Valentinas Šulskis ir kt. Jų iniciatyva buvo organizuota pieninė, įkurtas smulkaus kredito žemės ūkio bankelis. Dirbo vadovaujami kun. Zalecko, A. Paurio, tardavosi su jais įvairiais klausimais.

„Pavasario“ federacijos kuopos veikla buvo daug kuo artima LKM draugijos vykdomiems darbams. Pagrindinis pavasarininkų tikslas – krikščioniškos moralės skiepėjimas jaunimui. Apylinkėje buvo ir laisvamanių, bedievių, nesilaikančių krikščioniško gyvenimo normų, tai viena kovos su šia blogybe priemonių buvo laikoma gera knyga, laikraštis, žurnalas. Tuo tikslu kun. A. Paurio rūpesčiu miestelyje buvo įsteigta parapijos skaitykla, kuri turėjo per 1 000 knygų, radijo aparatą, įvairios katalikiškos spaudos. Pavasarininkai, šauliai, mokykla taip pat turėjo savo bibliotekas, kuriose buvo per 2 000 knygų. Tai nemažas lobis skaitančiam žmogui. Skaitykloje ir bibliotekoje gausiai lankydavosi ir jaunimas, ir vyresnio amžiaus gyventojai. 1926 m. įsteigtas Vysk. M. Valančiaus vardo universitetas, taip pat skirtas šviesti jaunimą, propaguoti blaivybę.

Pavasarininkai organizuodavo ne tik susirinkimus, specialius kursus savo organizacijos nariams (ideologinio pobūdžio, sporto stovyklas ir pan.), bet daug dėmesio skirdavo ir darbui su jaunimu: ruošdavo vakarus vaidinimus, gegužines. Tuo rūpindavosi valdybos pirmininkė Donata Tarvydaitė-Garunkštienė ir jos padėjėjos – valdybos narės Mikučionaitė-Sunklodienė, Stasiškaitė, Kemeklytė ir kt.

Pavasarininkės turėjo uniformą – mėlynas sukntes baltomis apykaklaitėmis ir kepuraites. Vaikinai tenkindavosi tik kepuraitėmis.

Pavasarininkams vadovaudavo parapijos vikaras.

Katalikų vaikų organizacija – angelaičiai, vadovaujami kunigo vikaro, buvo išvystę įdomią veiklą, kuri teikė mažiesiems daug džiaugsmo. Ypač maloniai buvusių angelaičių, dabar jau garbaus amžiaus žmonių, prisimenamas tas metas, kai jiems vadovavo kun. Mikonis. Jo uolios padėjėjos buvo Marytė Dragaitė ir Vanda Tarvydaitė. Jos buvo šiek tiek vyresnės ir sėkmingai vadovavo, ruošiant angelaičių meninę programą, išvykas į gamtą. Statydavo vaikiškus spektaklius.

Labai mėgstami būdavo „gyvieji paveikslai“, kurių pagrindu imdavo kokią patriotinę dainą ar giesmelę ir keletas mergaičių ją vienaip ar kitaip inscenizavo. Buvo paruošta, pvz., „Tikėjimas, Viltis ir Meilė“, „Vai Lietuva, motinėle“, „Kristaus kančios“ ir kt. Nemažai darbo reikėdavo įdėti ruošiantis vyskupo vizitacijai. Dažniausiai angelaičių garbės vartai („bromas“) būdavo pirmieji, tad vaikai stengdavosi, kad jie iš tiesų būtų gražūs, išradingai papuošti. O dar ir sveikinimo kalbą garbingam svečiui tekdavo paruošti!

Vytauto gatvės pradžioje, priešais špitolę, buvo dideli parapijos namai. Čia vykdavo angelaičių susirinkimai, vaikų po Pirmosios Komunijos iškilmingi pusryčiai, poilsio vakarai, Pupų Dėdės koncertai.

Angelaičiai dalyvaudavo medelių sodinimo šventėse. Ir liepų alėja ties šventoriumi – angelaičių paliktas pėdsakas Užpalių miestelyje.

Gausi buvo Tretininkų kongregacija (pvz., 1937 m. turėjo 318 narių).

Jos nariai savo aukomis daug prisidėdavo prie bažnyčios turtinimo ir garbinimo. Daug aukojo, pvz., 1933 m. įrengiant Šv. Antano ir Švč. Jėzaus Širdies altorius. 1935 m. padarytos 4 naujos klausyklos. Už dvi sumokėta iš pavienių tretininkų aukų, už kitas dvi – iš bendrų kongregacijos aukų kasos. Aukotojų tada nestigo.

1935 m. Užpaliuose įkurta Šv. Vincento Pauliečio draugija, bet ryškesnės veiklos ji nevyستė.

Užpaliuose buvo gausi šaulių organizacija, kurios nariai visada gražiai, organizuotai pasirodydavo per valstybines ir religines šventes (Vasario 16-osios, šv. Kalėdas, šv. Velykas ir kt.).

„Mane sužavėjo šaulių būrys, – rašo savo prisiminimuose užpalielis Pranas Tamošiūnas. – Tai ne vingiuojantis paprastų žmonių būrys, bet tvarkinga, darni, lygiuojanti ir šautuvais iškaišyta savų, artimų vyrų kolona. Šaulių būryje žygiuoja ir keletas vyresniųjų progimnazijos mokinių...“⁴

Šaulių būrio organizatorius ir pirmasis vadas buvęs Antanas Adomaitis, Klaipėdos krašto 1923 metų sukilimo dalyvis. Tačiau, įvykus nesusipratimui, jis iš organizacijos pasitraukė.⁵

Šaulių būrio veikla labai pagyvėjo, kai vadu buvo išrinktas Fabijonas Tamošiūnas. Buvo surengta keletas gegužinių, gauta pelno.⁶ Netrukus būrys buvęs suskirstytas į keletą grandžių. Viena jų – raiteliai. Suorganizuotas šaulių būrio choras.

Paskutinis būrio vadas prieš prasidedant sovietinei okupacijai buvo valsčiaus sekretorius Birieta. Aktyviausiai būrio veikloje dalyvavo Jonas Tarvydas,

⁴ Tamošiūnas P. Lietuvos nepriklausomybės 5-ųjų metinių minėjimas Užpaliuose, *Utenis*, 1995, vas. 14.

⁵ *Trimitas*, 1929, rugpj. 1, Nr. 31.

⁶ *Ten pat*, rugs. 26, Nr. 39.

Šaulių būrio nariai.
1934 m.

Juozas Čeponis, Tomas Surgailis ir kt. Organizacijai priklausė ir būrelis moterų: Pranskevičienė, Valė Buteliauskaitė, Veronika Surgailienė, Sofija Barisaitė, Valė Bružaitė ir kt.

Šauliai organizuodavo bendras šventes, sportines varžybas drauge su vyžuoniškiais, vykdavo į ekskursijas. Keletą metų Nepriklausomybės aikštėje statė savo namus, bet neužbaigė. Pagal projektą Šaulių namai turėjo būti dviejų aukštų. Sovietmečiu jie šiek tiek aptvarkyti ir įrengti kultūros namai bei biblioteka. 1996 m. sudegė, vėliau suremontuoti.

Šauliai špitolėje turėjo nedidelę bibliotekėlę ir skaityklą. Knygas nemokamai gaudavo iš Lietuvos šaulių sąjungos. Užpalių šauliai. 1938 m.

Tautininkų organizacija Užpaliuose nebuvo gausi ir ryškesne veikla nepasižymėjo, todėl ir visuomenėje nebuvo populiarai. Jų veikla kiek pagyvėjo, kai paskutiniaisiais nepriklausomos Lietuvos gyvavimo metais pradėjo vadovauti energingas, gabus organizatorius gydytojas Vilėniškis. Buvo netgi suruoštas vakaras – suvaidinta drama „Indraja“.

***

Sovietinės okupacijos metais minėtų organizacijų, draugijų ir brolių veikla buvo užgniauzta, tik jų dvasia, nuotaikos dalies žmonių širdyse, sąmonėje išliko gyvos.

1991 m. Lietuvoje atkūrus nepriklausomybę, vėl susidarė sąlygos atgaivinti ir tęsti praeityje buvusią veiklą. Deja, nebuvo senųjų, nepriklausomos Lietuvos entuziastų ir vadovų.

Tačiau pirmieji, tegu ir nedrąsūs žingsneliai buvo – E. Darulio iniciatyva Užpaliuose įkurta ateitininkų kuopelė, pavadinta Kazio Pakšto vardu. Mat K. Pakštas gimė netoli Užpalių, Alinaukos vnk., gyveno Užpaliuose, daug dirbo su ateitininkais.

Pradžioje šioje kuopoje buvo tik septyni nariai, vėliau – šešiolika: Algirdas Keraminas, Dalia Baronaitė, Jūratė Sakalauskaitė, Raminta Žilėnaitė, Giedrė Meidutė, Zita Akelanaitė ir kt. Kuopos nariai dalyvavo „Žiemos“ bei „Rudens“ akademijų užsiėmimuose, Europos „Taizė“ jaunimo susitikime Miunchene. Tai buvo labai naudingi renginiai. Akademijų metu paskaitas skaitė ateitininkų dvasios vadas kun. Robertas Grigas, svečias iš Čikagos kun. Anicetas Tamošaitis ir kt.

Ateitininkai ne tik keliavo, bet ir giedojo Užpalių bažnyčioje prieš šv. Velykas. Suradę bendraminčių, surengė susikaupimo vakarėlį, vyko susitikimas su Panevėžio ateitininkais.

Deja, ta švieselė, vos sužibusi, vėl užgeso...

Laisvamaniai, socialdemokratai, komunistai

Šalia katalikiškos ir patriotinės veiklos Užpalių krašte egzistavo ir priešingos ideologinės krypties apraiškos – laisvamaniai, socialdemokratai, komunistai.

Laisvamaniais Užpaliai garsėjo ne daugiau kaip ir kitos parapijos. Bene žinomiausias laisvamanis buvo Kazys Kaušyla. Jis prenumeruodavo ateistinius laikraščius „Laisvamanis“, „Laisvoji mintis“, tarp žmonių propaguodavo laisvamanybę. Jis kviesdavęs diskusijoms kleboną A. Paurį. Jų ginčai būdavo įdomūs, pasiklausyti ateidavo ir daugiau miestelio gyventojų.

Laisvamanybe buvo užsikrėtę ir kai kurie Užpalių malūno bei lentpjūvės darbininkai. Čia dirbo 12 vyrų: Ramanauskas, Murauskas, Didžgalvis, Valeikis, Skirskus, Skvarčinskas ir kt. Agitatorių paraginti, jie atsisakydavo dirbti Gegužės pirmąją. Tą dieną ateidavo gražiau apsirengę ir sėdėdavo malūne šnekučiuodamiesi arba, susirinkę pas kurį nors, švėsdavo...

Kai kurie laisvamaniai ateidavo į bažnyčią, bet nesimelsdavo, o, atsistoję prie durų, demonstratyviai skaitydavo laikraštį „Laisvoji mintis“ ar ką nors panašaus. Tai kėlė žmonių pasipiktinimą, o ne pritarimą.

Vienas kitas laisvamanis būdavo ir kaimuose. Tokie laisvų pažiūrų žmonės norėjo turėti net atskirus kapus.

Šioje Pavilionio sodyboje Paškonių kaime pokario metais rinkdavosi komjaunuoliai

Socialdemokratinės idėjos plito daugiausia iš Galinių k. Žvirono namų. Antanas Žvironas – mokslo žmogus, profesorius, autoritetas kaimo jaunimui. Jo socialdemokratinėmis idėjomis užsikrėtė brolis Juozas, o netrukus ir kai kurie kaimynai, pirmiausia Dudlauskai. Šie penki broliai buvo gabūs, žingeidūs, tik neturėjo sąlygų mokytis. Užaugę pradėjo domėtis politika, socialdemokratų pažiūromis, kol „pagaliau Vyžuonų žydėliai, – kaip teigia buvusi Galinių k. gyventoja, Didlauskų kaimynė Veronika Žvironaitė, – *suviliojo komunizmo idėjomis.*“

1935–1937 m. Galinių kaime veikė nelegali politinė organizacija, kuriai priklausė Kostas, Antanas, Jonas Dudlauskai, Petras Binkauskas, Juozas Žvironas ir gal dar vienas kitas.

Panašaus pobūdžio partinė kuopelė veikė ir Kušnieriūnų kaime. Čia 1936 m. lankėsi LKP CK instruktoriai Jonas Vildžiūnas, Pesė Bironaitė, rokiškėnas komu-

1930 m. kovo 14 d. buvo areštuoti ir įkalinti Utenos kalėjime.
Sėdi (iš kairės): A. Dudlauskas, J. Žvironas, Č. Kemeklis; stovi:
J. Dudlauskas, K. Dudlauskas, mokyt. Patumsis, J. Namajuška

nistas Stanislovas Sklėrius. Jų pastangomis tais pačiais metais Raguočių namuose buvo įkurta partinė kuopelė, kurią sudarė trys nariai – Surgailis, Jonas Pumputis ir Juozas Raguotis.⁷

Satarėčiaus kaime, Jono Masiulio vilnų karšykloje, dažni svečiai būdavo kaimynas Feliksas Tranas, Juozas ir Balys Gruodžiai iš Garmulišio k., Konstancija Slapšinskaitė iš Benediktavo vnk. Tai ir sudarė Satarėčiaus partinės kuopelės branduolį.

Gretimame Bikūnų k. veikė Ilčiūnų k. gyventojų Jono Juosponio suburta pagrindinė kuopelė.

Vėliau Jonas Vildžiūnas rašė, jog 1936–1939 m.

„Utenos apskrityje revoliucinės kovos centras persikėlė į Užpalių ir Vyžuonų valsčius, kur aktyviai darbavosi komunistai broliai Abukauskai, Dudlauskai, Garunkščiai, Raguočiai, P. Kutka ir nemaža kitų...“⁸

1921 m. nemažas tokių kuopelių aktyvistų būrys buvo suimtas. Panevėžyje vykęs karo lauko teismas nusprendė Joną Masiulį, Joną Juosponį ir dar trejetą veikėjų sušaudyti, kiti nuteisti keletui metų sunkiųjų darbų kalėjimo.⁹

1930 m. vėl buvo teisiama grupė kairuoliškųjų pagrindininkų: J. Namajuška, Patumsis, Kemeklis, J. Žvironas, Jonas, Antanas ir Kostas Dudlauskai.

1936 m. dvylikai užpalėnų taip pat teko stoti prieš karo lauko teismą už antivalstybinę, kurstytojišką veiklą. Šešetas aktyviausių buvo nuteisti: Antanas ir Kostas Dudlauskai, Juozas Raguotis, Jonas Matiukas, Stasys Marganavičius, Petras Kutka.¹⁰

⁷ Salagiris M. Vyriausias iš penkių brolių, *Lenino keliu*, Utena, 1983, lapkr. 5.

⁸ *Ten pat.*

⁹ Prakopas A. Už žemę ir laisvę, *Lenino keliu*, 1987, rugs. 5.

¹⁰ Garunkštis J. Taip veikė Užpalių komunistai, *Tiesa*, 1968, geg. 5.

Pogrindinių LKP kuopelių nariai rodydavo iniciatyvą rengiant kaimo gegužines, kurias kartais panaudodavo savo idėjų propagandai. Pažymėdami proletariškas šventes, iškeldavo kokią raudoną audeklą (paruošdavo Garunkštytė iš Galinių), o šūkius „*aliejiniais dažais mums išrašydavo toks berniukėlis, Pavilonių Antaniukas iš Užpalių*“⁵), pamėtydavo proklamacijų. Atsišaukimus spausdindavę Jociškių kaimo valstiečio Antano Sirvydžio klojime. Galinių Dudlauskai, J. Žvironas, Garunkščiai, Neviržos Namajuška buvę uoliausi atsišaukimų platintojai.

1935 m., Suvalkijos valstiečių streiko metu, ir Užpaliuose buvo kartais mėtomai lapeliai, raginantys neparduoti „Lietūkiui“, „Maistui“ žemės ūkio produktų, reikalauti didesnių kainų už pieną, mėsą, grūdus. Nepaklusniems netgi buvo grasinama. Nepaisydamas to, užpalietis ūkininkas Jonas Jankauskas į pieninę atvažiavo pirmas. Grasinimas buvo įvykdytas: sudegintas klojimas su visais javais. Gaigalių kaimo gyventojas Juozas Miškinio klojimas tik atsitiktinai išliko nesudegęs. Mat šeimininkas, vėlai vakare grįždamas namo, pamatė beįsiliepsnojantį klojimo kampą. Puolė ir užgesino ugnį, užmesdamas savo švarką. Buvo grasinama paleisti raudoną gaidį ir Užpalių vienkiemio savininko Jeronimo Didžioko sodyboje. Šis vienam iš veikėjų pasakęs: „*Tik sudeginkit mano trobas, tai aš tuo pačiu nuodėgulių tavo padėgsiu!*“ Naktimis saugodavę, nemiegoję.

Žadėta ir daugiau gaisrų...

Blaiviau mąstantys vyrai tokiems kraštutiniams savo bendrų veiksams nepritarė. Kai susirinkime buvo planuojama, kas ir ką turi sudeginti, Juozas Žvironas pasakė: „*Na, jei kalba eina apie sudeginimus, tai man čia nebėra kas veikti!*“ – ir pasitraukė. Petručiui Didžiokui buvo pavesta sudeginti klojimą Kaniūkuose. Eidamas vykdyti to nedoro darbo, jis, pamatęs liepsnojantį Jankausko klojimą, apsigalvojo ir sugrįžo atgal.

Komunistinių kuopelių agitacinė veikla, netgi kraštutiniai išpuoliai – deginimai užpalėnams didesnės įtakos nedarė.

Apie Galinių kaimo kairiuosius

Dobilas Kirvelis

Visais laikais visose pasaulio vietose buvo, yra ir bus svieto lygintojų, teisybės ieškotojų, nuskriaustųjų gynėjų. Nuo Didžiosios Prancūzijos revoliucijos laikų, formuojantis politinėms partijoms, Europoje jie pradėti vadinti kairiaisiais, raudonaisiais, o paskutiniajame šimtmečiuje, agrarinei-feodalinei visuomenei virstant industrine kapitalistine, ypač Europoje ir JAV audringai vystantis pramonei – socialistais, anarchistais, marksistais, komunistais arba bendresniu vardu – revoliucionieriais. Mūsuose, Lietuvoje ir Užpalių krašte, tarpukariu ir šiandien tarp užpaliiečių tokius revoliucionierius „krikštijo“ neigiamą prasmę turinčiu vardu – komunistais ar net bolševikais, arba švelnesniu žodžiu – socialdemokratai. Kaip kairiųjų visuomeninių nuostatų skleidėjai ne tik Užpalių apylinkėse, bet, ko gero, ir visoje Utenos apskrityje buvo žinomi Galinių kaimo Žvironai. Tai liudija Pupų Dėdės (beje, vyžuoniškio) kupletas, kurį jis prieškario metais sudainavo per koncertą Užpaliuose:

⁵ *Ten pat.*

*Galinių kaime yra Žvironas,
ant savęs jaučias didelis ponas.
Sakosi kalviai Naujos Gadynės,
o iš tikrųjų – gaidžiai šiukšlynės.*

.....

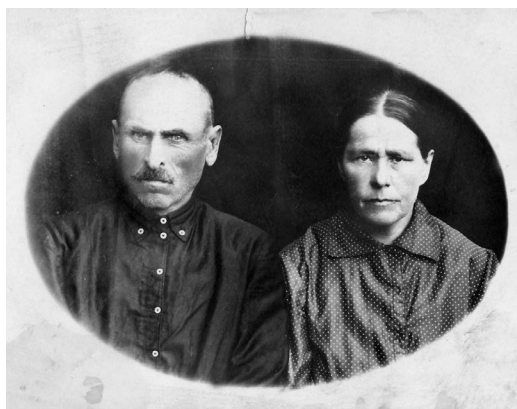
*Čia neminėsiu aš komunistų,
nes jų nė vieno ir nepažįstu.*

*Kairuoliškas Galinių
kaimo jaunimas prie
Binkauskų sodybos.*

*Iš D. Kiroelio
archyvo*

Galinių kaimas, susiformavęs XX amžiaus pradžioje dėl Stolypino reformos, užpaličių buvo dalinamas pagal Bradesos (Bradasos) upelį „ideologiškai“ į dvi dalis: dešinioji Bradesos pusė, ta, kuri arčiau miestelio, – vadinama Rymu (Romas Galiniai), tolimesnioji – Maskva (raudonieji Galiniai). Rymo Galiniais – nes šių vietų ūkininkai buvo aktyvūs katalikai, Bažnyčios komiteto nariai, iš jų tarpo vaikai ėjo į kunigus. O raudonieji Galiniai labiau domėjosi naujomis visuomeninio gyvenimo nuostatomis, jaunimas buvo gana organizuotas, turėjo muzikinį ansambluką, žaidimų aikštelę, laivą „Banga“, rengė ekskursijas, vakarėlius, net politinio pobūdžio. Dažnai juos kratė Utenos policija, vyko ne vienas politinis teismas ir pan. Ypač raudonais buvo vadinami tie, kurie gavo valakus toliausiai, iki reformos buvusiose Užpalių bendruomenės ganyklose, toje kelio atšakoje, kuri veda Kušnieriūnų, Gaižiūnų kaimų kryptimi. Tai Garunkščių, Žvironų, Kaunelių, Binkauskų ir Dudlauskų valakai, nusidriekę tarp Obelių krūmų ir Šventosios upės ar pagrindinio Užpaliai–Výžuonos kelio. Juos nuo pagrindinio kelio dulkių slėpė, o tarpusavyje jungė Bindrakalnio kalnas, išsidriekęs tarp Lašūpio ir Girbio upelių. To meto mūsų kaimo žmonių visuomeninis ir politinis išsilavinimas buvo siauras, jie matė tik tai, kas yra arti jų: tikintieji katalikai matė Romą ir popiežių, taip pat bolševikinę Rusiją – Maskvą. O to, kas dėjosi Vakarų Europos gyvenime – beveik nepastebėjo, gal tik šiek tiek žinojo apie Vokietiją ir Lenkiją. Tai ir nulėmė tokius Galinių kaimo dalinimo vardus.

Didžiausias Užpalių krašto „ramybės drumstėjas“, carinių laikų Užpalių daraktorius, socialistinių idėjų platintojas tarpukariu buvo Juozas Žvironas, vyriausias Galinių Žvironų valako savininko Jono Žvirono sūnus, žydų vadinamas Žvironų ūkio paveldėtoju. Nerašyta buvo užpaliečių ūkininkų pagal Napoleono kodeksą priimta nuostata – vienintelis valako paveldėtojas – vyriausias sūnus. Dėl šios nuostatos Užpalių krašto ūkiai mažiau buvo dalinami, ūkiškai stipresni, todėl užpaliečius dažnai vadindavo Utenos krašto suvalkiečiais. Tuo metu šeimos

Jonas Žvironas ir Uršulė Žvironienė (Ramoškaitė; iš Daugilio). 1925 m.

buvo gausios, vaikų turėdavo iki dešimties ar net daugiau, todėl kitus stengėsi išmokslinti – leisti į kunigus, mokytojus, išmokyt amatų ir pan. Jonas Žvironas, XIX a. pabaigos–XX a. pradžios išsimokslinęs ūkininkas, cariniais laikais 12 metų išbuvęs Užpalių viršaičiu (staršina), augino 8 vaikus (5 sūnus ir 3 dukras), buvo gavęs 35 ha valaką, gyveno kartu su nevedusiu broliu Povilu, vadinamu Dėde. Jonas Žvironas, atrodo, pritariant broliui Povilui, netradiciškai ūkio savininko teises testamentu paliko ne Juozui, bet jaunesniam sūnui, labiau prie ūkio prisirišusiam Pranui. Juozas nereiškė pretenzijų, nes jį daugiau domino „pasaulinės“ visuomenės problemos, politikavimai, staliaus darbai, turėjo iškalbą, mokėjo smuklėse papolitikuot, kiršino prieš valdžią ne tik užpaliečius, bet ir uteniškius – kvietė aktyviam visuomeniniam gyvenimui.

Juozas buvo ne tiek išsimokslinęs, kiek matęs pasaulio. Pasimokęs Vitebsko progimnazijoje, buvo Užpalių krašto daraktoriumi. Kaip Pirmojo pasaulinio karo pabėgėlis iš Lietuvos kartu su broliu Jono sūnumi Antanu gyveno Sibire, Tomske. Karui pasibaigus, į Lietuvą grįžo per Kiniją (Mandžiūriją), laivu iš Vladivostoko per Singapūrą, Sueco kanalą, Viduržemio jūrą, Marselį, Paryžių ir Berlyną bei Karaliaučių. Mandžiūrijoje, Harbine dirbo vaistininko padėjėju, todėl Užpalių apylinkėje jį vadino felčeriu. Buvo laikomas keistuoliu, vadinamas agronomu. Kadangi plaukė Sueco kanalu, todėl girdavosi, kad matė ir Šventąją Žemę. Nelegaliai nešiojosi revolverį, namuose buvo išsirengęs slėptuvę. Pasakojama, kad nemėgdamas Utenos valdžios, policijos, kartą važiuodamas pro policijos nuovadą bravūriškai pykstelėjo į kaminą. Policininkai tuoj pat ėmė kratyti, bet revolverio nerado. Pasirodo, revolverį pats Juozas laikė rankoje, kuria makalavo vežimo šiaudus, lyg ir pats nustebeš ieškotų, bandytų įrodyti, kad tai ne jo darbas, štai, ieškokite ginklo,

Juozas Žvironas

jei manote, kad jis paslėptas vežime... *Daraktorius Juozas Žvironas savo kūną*
 Arba kitą kartą Juozas grįžo iš Utenos, *(po mirties) padovanojo prozektoriumui.*
 sėdo prie bendro pietų stalo, ir tą aki- *Iš D. Kirvelio archyvo*
 mirką kieme atsirado Utenos policija.

Juozas staigiai iš kišenės išsitraukė revolverį, ir... įmetė į pietų stalo viduryje padėtą sriubos puodą. Policija nieko nerado, nors iš informatoriaus tiksliai žinojo – Žvironas revolverį turi.

Netradiciškai jis ir palaidotas. Juozą vargino reumatas, sirgo skrandžio vėžiu, šlubavo – turėjo reumato išsukiotus kojų sąnarius. 1942 m. mirė Kauno klinikoje, o savo kūną atidavė universiteto prozektoriumui. Pagal Juozo sampratą, jo kūnas, jam mirus, turi būtų panaudotas visuomenės naudai – studentams medicams mokytis. Pasakojama, kad viena studentė užpalietė, kuriai buvo pateiktas jo lavonas mokomiesiems skrodimams, atpažinusi nualpo. Dar kiti pasakojo, kad Juozo kaulai buvo suvarstyti į skeletą ir kažkokioje VDU medicinos laboratorijoje ar auditorijoje naudojami kaip mokymo priemonė. Žinantieji atpažindavo pagal reumato deformuotus kaulus.

Juozui, atrodo, paveldėjusiam panašią natūrą, taip pat ir Galinių kaimo jaunimui, nemažos įtakos turėjo vadinamasis Dėdė – Povilas Žvironas. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą jis apsigyveno Sibire, Tomske. Į Lietuvą grįžo po karo – 1921 m. Karo metais pas jį atvyko ir gyveno kaip karo pabėgėliai Jono vaikai – Juozas ir Antanas. Povilas iki pat gilios senatvės turėjo savotišką, humoro kupiną protą, racionaliai vertino žmonių gyvenimą ir elgseną, buvo kairiųjų nuostatų, kritiškas bažnyčiai, religijoms. Autoritetu jis buvo ne tik Jono vaikams, bet ir Galinių kaimo jaunimui. Jo brolis Jonas, už ištikimybę carinei valdžiai socialistų muštas 1905 m. revoliucijos metu, buvo autoritetas kaimynams ūkininkavimo požiūriu, o Dėdė Povilas – vertinant visuomenės gyvenimą. Dėdė mėgo Krylovo pasakėčias ir net savo brolio anūkams jau po Antrojo pasaulinio karo, po vežimų į Sibirą, jas deklamuodavo rusiškai ir lietuviškai, Ezopo analogijomis vertindamas konkrečius įvykius. Paskutiniaisiais gyvenimo metais, kai 1948 m. sribai atvažiavo Galinių

Žvironus vežt Sibiran, Dėdė Povilas nesikėlė iš lovos, nusisuko į sieną ir pasakė: „Sibiri gyvenau, važiuot nebenoriu, nušaukit, nevažiuosiu.“ Jį paliko, neišvežė. Iki mirties – 1950 m. Dėdė Povilą globojo Jono dukra Ona Janonienė (Žvironaitė), kuri gyveno Narvaišiuose.

Kai kurie galiniečiai teigia, kad didžiausias kairiųjų idėjų sklaidos autoritetas buvęs trečiasis Jono Žvirono sūnus – socialdemokratas prof. Antanas Žvironas. Jis buvo labiausiai išsimokslinęs Žvironų giminėje, gyvenęs ne tik Sibire (Tomske), bet ir Šveicarijoje (Ciuriche), išstudijavęs Rytų (Rusijos) ir Vakarų Europos kairiąsias ideologijas, tvirtas socialdemokratas ir mokslininkas, fizikas, profesorius. Antanas buvo dviejų atgimstančios Lietuvos mokslo ir politikos autoritetų – prof. Vinco Čepinskio (Steigiamojo Seimo nario, Lietuvos universiteto kūrėjo, ne kartą buvusio VDU rektoriumi ir prorektoriumi, švietimo ministru, diplomatu) ir profesoriaus inžinieriaus Stepono Kairio (Vasario 16-osios akto Signataro, LSDP kūrėjo ir pirmininko, VLIK'o kūrėjo ir pirmininko, VDU fakulteto dekanu) mokinys ir idėjų tęsėjas. Nors į Galinius atvykdavo retokai, bet kaip išsimokslinęs, turintis didžiulį autoritetą jaunimui, turėjo daug įtakos jo visuomeninėms nuostatomis. Antanas buvo Vytauto Didžiojo universiteto dėstytojas, doktorantūroje mokslinius tyrimus vykdęs ir mokėsis Ciuricho universitete, vėliau, Antrojo Pasaulinio karo metais – Vilniaus universiteto profesorius ir Fizikos fakulteto ikūrėjas, pirmasis dekanas, aktyvus LSDP narys, S. Kairio idėjinis bičiulis, Lietuvos socialdemokratijos teoretikas, karo metais VLIK'o Vilniaus krašto pirmininkas. Antanas buvo matęs ir Rusijos revoliuciją. Kaip Tomsko technologijos instituto studentas Rusijos pilietinio karo metu buvo mobilizuotas, kurį laiką priverstinai tarnavo Kolčako armijoje. Todėl Antanas gerai gaudėsi Antrojo pasaulinio karo metais ne tik Lietuvos atžvilgiu, bet ir visos Europos ar net pasaulio. Kai 1943 m. per paskutinį mūsų parašiuotais iš Maskvos Debeikių apylinkėse nuleistas Kosto Dudlausko partizanų būrys atkeliavo į Galinius, tuo metu Galiniuose atsitiktinai viešėjo ir Antanas. Naktį susitikę jaunystės draugai ant Bindrakalnio turėjo maždaug tokio turinio pokalbį:

Antanas Žvironas
kariškis. 1926 m.

„Kostai, per mūsų kraštą kariaudamos vaikšto dviejų okupantų armijos. Mums reikia elgtis taip, kad mūsų kraštas, žmonės mažiausiai nukentėtų. Nepartizanaukite, pasistengsiu jus legalizuot, gausiu pasus, įdarbinsiu. Bet jeigu jūs kito kelio neturite, privalot partizanaut, tai nedarykite vokiečiams didelių akcijų. Tada ir vokiečiai nedarys baudžiamųjų akcijų, nesiaubs kaimų, ūkininkai jus išmaitins.“

Atrodo, taip išmintingai jie ir elgėsi: didžiausi Kutkos-Dudlausko „Audros“ būrio žygiai – Antalieptės pieninės plėšimas ir sunaikinimas, Trumbatiškyje esančių vokiečių šieno atsargų sudeginimas, kurioziškas Garunkščio laisvinimas iš Užpalių daboklės (kai Garunkštis dar iš vakaro buvo pabėgęs), o Užpalių operacijos metu besišaudant su policija buvo sužeiti nekalti civiliai užpaliečiai ir vienas jų partizanas. Dar jų „nuopelnams“ tikriausiai reikėtų priskirti Viešeikių

malūno ir Vyžintų ūkio gaisrą. Apskritai „Audros“ būrys elgėsi protingai, juk jie privalėjo parodyti Maskvai, kad veikia. Todėl ir vienas Kosto bunkeris, esantis prie pat jo tėviškės namų – Dudlauskų pušynėlyje, upelio, ištekančio į Girbio upelį, pakrantėje, – galėjo būti ramus. Panašiai elgėsi iš Maskvos atsiųsto Kušnieriūnų Antano Raguočio raudonųjų partizanų „Žemaitės junginio“ būrys Rokiškio krašte ir Rūdninkų girios H. Zimano raudonieji partizanai. Tik neaišku, kodėl Zimano partizanai, frontui jau priartėjus prie Vilniaus, savo viena paviršutiniška operacijoje pasmerkė juos maitinusių Pirčiupio kaimą? Ko gero, tai taip pat buvo politinė demonstracija – juk reikia Maskvai parodyti, kad Lietuvos kaimai nuo vokiečių nukentėjo panašiai kaip ir Baltarusijos kaimai.

Juozo ir Antano tėvas – Jonas Žvironas, XX a. pradžios Užpalių viršaitis, mokantis tris kalbas ir net rašyti, pavyzdingas ūkininkas, cariniu metu buvo ištikimas Kauno gubernatoriui Veriovinui. Tvarkingas lietuvis ūkininkas tada net ir pagalvoti nedrįso, kad galima neklausyti valdžios, kad ir caro, okupacinės. Vyresnieji to meto užpalėnai dar gerai jautė 1863–1864 m. sukilimo pasekmes, Povilo Čirvinsko-Savos sukilėlių reidus, caro kazokų baudžiamąsias ekspedicijas, užpalėnų trėmimus į Rytus prie Volgos (Čiornaja Padina) ir ištremtųjų užpalėnų vietų apgyvendinimą atvartais rusais.

Bet Jono Žvirono vaikai jau mąstė kitaip. Juos labiau veikė 1905 m. revoliuciniai įvykiai Užpaliuose, nors tuo metu jie buvo tik paaugliai. Aiškinamiesi, kodėl lietuviai revoliucionieriai 1905 m. mušė jų tėvą, jie pradėjo įvykusius reiškinius vertinti kitaip – pritarti revoliucionieriams. Mat 1905 m. rudenį atėję į Užpalius ginkluoti socialdemokratai su raudonomis vėliavomis ir anarchistai su juodomis nuvertė caro valdžią ir pavedė viršaičiui formuoti lietuvišką socialdemokratinę Užpalių Respubliką. Kadangi viršaitis Jonas Žvironas to nevykdė, o dar raštu pasiskundė Veriovinui, kad Užpaliuose netvarka, tai lietuviai socdemai, grįžę po Didžiojo Vilniaus Seimo, jų tėvą, taip pat lietuvių, primušė. Viršaičio vaikai pradėjo pripažinti, kad ko gero, revoliucionieriai taip elgėsi pagrįstai, kad lietuviai turi patys valdyti savo kraštą, turi nusikratyti okupantų valdymo, būti savo krašto šeiminkai. Ir dėsningsi vėliau jie tapo idėjiniais kairiaisiais, nes Europos socialistų idėjos kaip tik kviečia žmones griauti imperijas ir kurti nacionalines demokratines respublikas.

Raudonųjų Galinių jaunimo būriavimosi centras, jaunimą traukianti vieta, buvo tolimiausia – Dudlauskų sodyba. Dudlauskai, jaunimo sutrumpintai vadinami Dudlomis, gyveno skurdžiausiai, nors buvo gavę didžiausią galulaukių valaką – per 40 ha. Deja, ta žemė buvo smėlynai, krūmynai, graži, bet nederlinga vieta. Tėvai mirė anksti, todėl gausios šeimynos našlaičiai vaikai (Kostas, Jurgis, Jonas, Pranas ir sesuo?) skurdo, ypač jie vargo Pirmojo pasaulinio karo metais. Kiek galėdami juos šelpdavo kaimynai, bet pagalba buvo maža. Nežiūrint skurdo ir vargo, jie augo linksmi, geranoriški, pokštininkai. Buvo muzikalūs, todėl savaitgaliais, šventadieniais pas juos rinkdavosi ne tik Galinių, bet ir aplinkinių – Gaižiūnų, Kušnieriūnų ir kitų kaimų jaunimas. Jie nemokėjo ūkininkauti, todėl žemę naudojo neūkiškai, joje pasidarė sūpuokles, sportines aikšteles ir pan. Dudlauskų sodyba tapo vieta ir gera dirva Žvironų sėjamai socializmo sėklai dygti ir plisti. Tarp jų nebuvo girtuoklių, vagių, banditų. Juos labiau domino socialinės nelygy-

Galinių kaimo jaunimas.

1931 m.

Iš D. Kirvelio archyvo

Galinių kaimo jaunimas.

1934 m.

*Galinių kaimo jaunimas.
1938 m.
Iš D. Kirvelio archyvo*

*Galinių kaimo jaunimas
atvažiavęs į Salas
pabendrauti su anarchistais*

bės ir neteisybės priežastys, formavosi revoliucinės nuostatos. Nežiūrint to, kad Žvironai sėjo Vakarų Europos evoliucinio socializmo idėjas, nekantriam, socialines neteisybes patiriančiam jaunimui labiau priimtini buvo aktyvūs nelegalios revoliucinės veiklos metodai. Galinių kaimo jaunimu susidomėjo maskvietiškos ideologijos komunistai – Vyžuonų žydai komunistai (tokių, atrodo, tarp Užpalių žydų nebuvo), Utenos Kutkos komunistai ir Vilniaus plečkaitininkai, taip pat galiniškius domino Salų kairieji – liaudininkai ir anarchistai.

Komunistai ir plečkaitininkai jaunimui parūpindavo ginklų, socialistinių švenčių metu juos organizuodavo platinti politinius agitacinius lapelius, iškabinti raudonas vėliavas, vesti antismetoninę agitaciją. Jaunimui tai imponavo. Savo veikla jie erzino Utenos valdžią, todėl iki karo turėjo dvi politines bylas. Užkliuvo jie po atentato prieš A. Voldemarą ir Suvalkijos valstiečių sukilimo metu. Utenos kalėjime jie sėdėjo po atentato į premjerą A. Voldemarą iki teismo kaip plečkaitininkai, ir kartu su Voldemaru tada, kai ir pats Voldemaras už karinį pučą buvo kalinamas Utenos kalėjime.

Tuojuo po atentato prieš Voldemarą Galinių kaimo jaunimas pajuto pasekmes. Antanas Žvironas iš karto buvo suimtas Kaune ir su kitais LSDP universitetinio jaunimo žaizdrininkais buvo teisiamas kariuomenės teismo. Patiems galiniečiams plečkaitininkų vardu buvo perduota ginklų. Vos vienas Dudlauskiokų su ginklais kišenėje parėjo namo, čia pat Utenos policija atliko kratą. Ieškojo ginklų, nieko nerado. Tada kažkoks policininkas antrą kartą įkišo ranką į pečiurką ir ištraukė granatą. Dudlauskiokus suėmė. Pasodino Utenos kalėjime į vieną kamerą su kitais galiniečiais, kurių du buvo provokatoriai. Jie paklausė Dudlauskioko, kur tas paslėpė ginklus, kad jų nerado. O tas naiviai paaiškino, kad policininkai neiškratė kišenių, tuo pasinaudojęs, jis pasiprašė į tualetą (kaimo būdelę) ir ginklus nuleido į sрутų duobę. Tai sužinoti ir siekė policija. Kaipmat nuvyko į Galinius, Dudlauskų sodybą, ir rado. Šioje byloje buvo teisiami ne tik galiniečiai, bet ir Neviržos Žvioniokas. Pirmasis kariuomenės teismas galiniečius teisė Panevėžyje kaip plečkaitininkus – spaudoje buvo garsinama Utenos plečkaitininkų byla. Bet socialdemokratų advokatūra iš Kauno, aktyviai veikiant L. Purėnieniui, bylą apvertė aukštyrų kojom – apkaltino Utenos policiją provokacija, galiniečiai buvo išteisinti, o policijai iškelta provokacijos byla.

Bet tiriant suvalkiečių sukilimo bylą, galiniečiams buvo sunkiau, nes Užpalių kairieji savo akcija: paremti Suvalkijos valstiečių reikalavimą – nė vieno grūdo, nė vieno pieno lašo į miestą, kol nebus padidintos supirkimo kainos – perlenkė. Jie sudegino perspėto neklusnaus Užpalių ūkininko Jankausko klotimą su derliumi. Nors Juozas Žvironas šiai akcijai nepritarė, karštakošius bandė nuo padegimo atkalbėti, bet jie padegė. Akcijos metu vienas padegėjų pametė batą, taip buvo rasti įkalčiai. Suėmė beveik visus tuos pačius, kurie buvo teisiami ir plečkaitininkų byloje.

Iš pradžių Salose buvo suimtas ir su antrankiais į Uteną atvežtas užpalietis, kilęs iš Butiškių, – Jonas Kirvelis, apkaltintas padegimo organizavimu. Bet po pirmosios apklausos antrankiai buvo nuimti, ir po kiek laiko kaltinimas atšauktas. Apklaustos metu, kai Kirveliui buvo paskelbtas kaltinimas dalyvavimu padegant klotimą, jis pareiškė:

„Jeigu mane kaltinate dalyvavus padegant, tai areštuokite ir Rokiškio saugumo nuovados viršininką, kuris mane šiai akcijai išleido iš kalėjimo.“

Pasirodo, kad J. Kirvelis kaip nepatikimas kairysis buvo specialių Utenos saugumo agentų sekamas. Kirvelis dažnai dviračiu važiuodavo iš Salų į Užpalius per Pakalninę. Agentas buvo pranešęs, kad tą dieną prieš padegimą Kirvelis važiuojo per Pakalninę Užpalių kryptimi.

Bet taip pat J. Kirvelis už kairiųjų anarchistines pažiūras buvo sekamas ir Rokiškio saugumo, profilaktiškai, kas keli mėnesiai pagal administracinę teisę savaitei kitai būdavo suimamas ir kalinamas. Kaip tik tomis padegimo dienomis Kirvelis sėdėjo Rokiškio nuovadoje, o jo dviračiu iš Salų į Užpalius važiuojo kitas užpaliėtis.

Kartu su Augustinu Voldemaru sėdėjusieji Utenos kalėjime linksmai prisimena tas dienas. (Juozas Žvironas net kurį laiką su Voldemaru sėdėjo toje pačioje kameroje.) Kirvelis pasakojo, kad kalinamieji komunistai, ypač žydai, eidami pro Voldemaro kamara, kurios durys išimties tvarka buvo atviros, o jis kažką spausdino mašinėle (rašė knygą „Istorinis Kristus“, 1995, D. K.), nepraleisdavo progos pasilinksminti, šūktelt: „*Ui, Augustinai, kaip gyvenimas?*“ Kairieji, laisvamaniškų pažiūrų kaliniai prašė, kad sekmadieniais kalėjimo viršininkas vietoje mišių leistų klausyti Voldemaro paskaitų. Buvo reikalaujama paskaitų temos. Kaliniai sutiko klausyti Voldemaro kad ir „Apie vištos koją“. Voldemaras buvęs puikus lektorius, turintis nuostabią atmintį, didžiulį žinių bagažą, dvi valandas su plačiais tematiniais nukrypimais praeidavo kaip vienas mirksnis visiems klausant išsižiojus.

Galiniuose pas Žvironus advokatė L. Purėnienė, stovi akademikas J. Matulionis, A. Žvironas, A. Žvironienė, jų sūnus Ringis ir Veronika Žvironaitė su Sigute

Pokario metais užpalėnams savo atsiminimus apie tai, kaip Tomske V. Leniną vaišino arbata, pasakodavo visų tik vardu vadinama senolė Selema (centre). Iš Dobilo Kirvelio archyvo

Užpalių krašto „suvalkiečiams“ kariuomenės teismas buvo dar griežtesnis – be gynybos, uždromis durimis. Juozas Žvironas ir dar keli galiniečiai buvo išteisinti, o Jonas Dudlauskas, kaip padegėjas, nuteistas 8 metams sunkių darbų kalėjimo.

Apibendrinant Galinių kaimo kairiųjų įnašą į Užpalių istoriją tektų pažymėti, kad jie buvo Europos visuomeninio gyvenimo šaukliai. Ką tik susikūrusi nauja Lietuva ir Užpalių krašto žmonės buvo sužavėti Europoje jau nebepopuliariu agrarinės feodalinės valstybės atkūrimu remiantis religiniu katalikišku pagrindu, o galiniečiai pradėjo matyti Europos industrinę kapitalistinę visuomenę, todėl tarp užpaliėčių natūraliai vyko tam tikra nuostatų ir etinių vertybių kaita. Antrasis pasaulinis karas daugelį išmušė iš vėžių. Bet galima teigti viena: kad tikrų bolševikų, net ir paėmusių TSKP bilietus, raudonųjų tarp galiniečių nebuvo. Net ir Lietuvai patyrus Stalino priespaudą, tie, kurie užėmė vadovaujančius postus sovietmečiu, pasijuto esą politiškai bejėgiai, todėl kiek galėjo, padėjo žmonėms, patekusiems į bolševikų nemalonę. Jie išliko Lietuvos ir savojo krašto patriotais.

Galinių kaimo nuostatas, matyt, lėmė ir tai, kad iš šio kaimo buvo kilę daug išsilavinusių žmonių, daugelis buvo stambūs ūkininkai ir savo krašto patriotai. Tačiau net ir kairuoliškai nusiteikusius palietė stalininių represijų, trėmimų banga, netgi turėjusi įtakos jų nekaltiems įsitikinimams.

Užpalių žydai

Vanda Kuliešienė

*Užpalių žydų
kapinės (po uždarymo
1963 m.). 1970 m.*

Žydai Lietuvoje pasirodė XIV a., didžiojo kunigaikščio Gedimino valdymo laikais. Pirmiausia jų bendruomenė susibūrė Vilniuje, o vėliau ir kituose miestuose bei miesteliuose. Jie tapo neatskiriama Lietuvos dalimi.

Užpalių miestelis kūrėsi XVI a., valdant Žygimantui Augustui. Nėra abejonės, kad, pradėjus čia plėtoti prekybą, atsirado ir žydų.

Nepriklausomoje Lietuvoje šalia lietuvių ir rusų Užpaliuose gyveno nemaža žydų bendruomenė: gyventojų surašymo metu užregistruota 316 žydų tautybės žmonių. 1941 m. čia buvo 345 žydai. Jie vertėsi prekyba, įvairiais amatais. Miestelyje turėjo keletą įvairaus profilio parduotuvių. Nemažas manufaktūros krautuves turėjo Meiričkis, Žiūsmanas, Dovatkis, odų parduotuvė priklausė Žustkiui, smulkių prekių – Mendeliui. Didžiausio restorano savininkas – Birgeras. Gudkis ir Zizirskas turėjo kirpyklas, Druskovičius – vilnakaršę. Ilja Fišeris kepė riestainius, bandeles, duoną, o Jakelis vertėsi mėsos prekyba. Svarbesnius Užpalių įvykius ir žmones fotografuodavo Ch. Halberštatas ir Ch. Kuras. Miestelio žydų gyvulius skerdė ir paukščius pjovė vienas žmogus, vadintas „riezniku“, – tai Begūnas. Žydai buvo geri kalviai, verpimo ratelių meistrai ir kitokie amatininkai.

Žydai lietuviams pasitikėjo: neturinčiam pinigų duodavo „bargan“ (skolon), skolino pinigų. Labai brangino nuolatinį pirkėją. Ilgoką laiką prekyba buvo miestelio žydų rankose. Tačiau, laikui bėgant, atsirado ir sumanių verslininkų lietuvių, kurie sėkmingai konkuravo su žydais. Savo krautuvėse ėmė prekiauti Bružas, Buteliauskas, Gabė, Kemeklis, P. Tarvydas, Gražytė ir kt. Atsirado vartotojų kooperatyvas ir monopolis – valstybinė degtinės krautuvė, Katalikų moterų draugija miestelio centre įsteigė arbatinę. Nupirkę žydų namą Užtiltėje, Dulkės atidarė karčemėlę...

Keletas vargingiau gyvenančių žydų važinėjo po kaimus, supirkinėdami skudurus, gyvulių odas, šerius bei ašutus, kiaušinius ir kt., mainais už tai siūlydami savo prekių: silkių, muilo, adatų...

Tankiai žydų gyvenama teritorija buvo kampas tarp Basanavičiaus ir Laisvės (dabar Astiko) gatvių ligi Šventosios pakrančių, taip pat ir abipus dabartinės Astiko gatvės bei Užtiltėje. Turtinė diferenciacija tarp žydų buvo ryški. Turtingieji gyveno daugiausia miestelio centre. Iš kitų išsiskyrė Meiričchio, Birgero, Zelmano, Druskovičiaus namai. Neturtingieji gyveno toliau nuo pagrindinių gatvių, nuošalesnėse vietose. Jų trobos buvo prastos, apstatytos įvairiais priestatėliais, stovėjo viena prie kitos prisiglaudusios, todėl, kilus gaisrui, pleškėjo visos iš eilės.

Kairiajame Šventosios krante buvo dvejį žydų maldos namai – sinagogos, čia žydai ne tik meldėsi, bet ir aptardavo savo bendruomenės reikalus. Kodėl sinagogos buvo dvi, šiandien sunku pasakyti. Senųjų užpalėnų manymu, viena buvusi vyrų, kita – moterų,

kur susirinkusieji sprendavo tik vyrams ar tik moterims svarbias problemas. Kiti tvirtina, kad moterų vieta buvusi virš durų įrengtoje mansardoje.

Čia pat buvo ir žydų bendruomenei priklausanti pirtis, kurioje kartą per savaitę už tam tikrą mokestį galėjo maudytis ir miestelio gyventojai – tą dieną žydai čia neidavo.

1916 m. rudenį Užpaliuose atidaryta pradinė mokykla hebrajų dėstomąja kalba. Joje mokėsi 30–50 mokinių. Buvo mokoma ir lietuvių kalbos. Patalpas mokykla nuomojosi. Tiesa, kuri laiką ši mokykla buvo įsikūrusi buvusių dvaro rūmų vienoje klasėje (pietinio flygelio rytinėje dalyje), tačiau lietuviškos mokyklos tėvų komitetas pageidavo, kad žydų mokykla iš esamų patalpų būtų iškelta: mat tarp lietuvių ir žydų vaikų kildavę konfliktų.

Vieni mokytojai hebrajiškoje mokykloje užsibūdavo ilgiau, kiti ištvėrdavo tik metus ar porą. Įdomu, kad mokytojai Mejer Druskovič, Chana Levinaitė, Naimė Lifšicaitė, Abraomas Zacharis ir kai kurie kiti mokėjo po keletą kalbų – lietuvių, hebrajų, anglų, lotynų, vokiečių, rusų...

Saviti buvo žydų papročiai, gebėjimas išlaikyti tautiškumą ir religingumą. Jų bendruomenė buvo gana uždara. Senieji užpalėnai prisimena tik vienas žydų vestuves, į kurias pakviesti ir lietuviai kaimynai. Žydų ir lietuvių ryšiai buvo tik dalykiniai. Žydaitės ir lietuvių santuoka – bene vienintelis atvejis Užpalių istorijoje. Į tai bendruomenės nariai reagavo labai jautriai, priešiška. Itin griežtai buvo laikomasi šeštadienio – šabo šventimo taisyklių. Tądien žydas nieko neveikdavo – nei pirkto, nei pardavė, nei pinigų skaičiavo... Patarnauti kvietėsi lietuvius. Pasakojama, kad kartą, šabo dieną, vienoje žydo troboje nuo žvakės užsidegusi lango užuolaida, kilęs gaisras. Bet ir tada žydai nenusižengė savo tikėjimui – ugnies niekas negesino, todėl ir sudegė paupio teritorijoje viena prie kitos prisiglaudusios trobelės.

1940 m. birželio įvykius – Lietuvos okupaciją – dauguma Užpalių žydų sutiko palankiai. Anksčiau viešajame gyvenime jie beveik nedalyvavo, o dabar joks mitingas ar sovietinė šventė be jų neapsieidavo, – su raudonomis vėliavomis

*Užpalių žydų kapinės. 1970 m.
P. Tamošiūno nuotr.*

tralialiudami žygiavo gatvėmis, talkino okupacinei valdžiai, tremiant lietuvius į Sibirą, tuoj pat stengėsi pritaikyti principą „kas tavo, tai ir mano“... Kai kurie drauge su besitraukiančiais sovietiniais aktyvistais siautėjo Užpaliuose ir kaimuose, kai buvo nužudyta keletas lietuvių jaunuolių. Miestelio žydų beveik visas jaunimas tapo komjaunuoliais. Tiesa, pirmosios okupacijos metu komjaunuolių veikla nebuvo aktyvi (dar nespėta „išibėgėt“).

Dešiniuoju Šventosios krantu nuo tilto Krokulės linkėjo takas – mėgstama miestelio inteligentų pasivaikščiojimo vieta. Dabar čia jau ėmė vaikštinėti žydų jaunuomenės grupelės, dainuodamos „Katiušą“:

*Jau pražydo obelys ir kriaušės,
Išsisklaidė ūkanos plačiai...
Ir mergaitė ėjo į pakraušę,
Vaikštinėjo upės pakraščiais...*

Labai greitai tarp lietuviškosios visuomenės paplito šios dainos parodija:

*Jau pražilo sena barzda žydo,
Išsisklaidė utėlės plačiai...
Vyresnioji ėjo nuo pakaušio,
Vaikštinėjo ūsų pakraščiais...*

Tarp užpaliėčių pasipiktinimas žydų nuotaikomis buvo didžiulis. Iš žydų į 1941 m. trėmimą patekė tik dvi turtingiausių miestelio žydų – Meiričkės ir Dovatkės – šeimos.

Kai 1941 m. birželį dar tebebildėjo traukiniai į Sibirą su tremtiniais, Lietuvą okupavo vokiečiai. Lietuviams tada baigėsi raudonasis teroras, o žydams tai buvo katastrofos pradžia. Užpalių žydės rėkusios nesavais balsais ir aiškinusios, kad pildosi Talmudo pranašystė, kur esą sakoma, kad ateisias karalius iš H raidės – žydų pražūtis. Jie, bent labiau išsilavinusieji, buvo daugiau ar mažiau susipažinę su A. Hitlerio knyga „Mein Kampf“, kur išdėstyta hitlerizmo programa.

Traukiantis bolševikams, Užpaliuose ir kaimuose tuoj pat susidarė savanorių sukilėlių būriai, vėliau imti vadinti baltaraiščiais pagal ant rankos nešiotą baltą raištį.

Pirmosiomis hitlerinės okupacijos dienomis žydų gyvenime dar nesijautė nieko ypatingo. Tiesa, atsirado vienas kitas, garsiau smerkiantis tiek žydą, tiek lietuvį, kaip nors parodžiusį prielankumą bolševikams.

Žydams buvo įsakyta nešioti prisisiuvus ant rūbų geltonas šešiakampes žvaigždes. Jiems draudžiama vaikščioti šaligatviais. Žydai turėjo palikti savo namus ir apsigyventi tik tam skirtoje teritorijoje – gete. Užpaliuose tai buvo sinagogų rajonas, aptvertas vielomis. Pasklido gandas, kad žydus iš Lietuvos ištrems Liublinan. Dalis žmonių tuo patikėjo, nes buvo karti tremčių į Sibirą patirtis. Vokiečių propaganda intensyviai skleidė nuomonę apie žydus kaip civilizacijos priešus, bolševikų agentus. Kai kurie žydai, ypač moterys, ėjo į Užpalių vienkiemius ir ne vienam siūlė savo vertingesnius daiktus, bet žmonės bijojo imti dėl galimų pasekmių.

Gete žydai išbuvo visą vasarą. Ir tik rugsėjo mėnesį pradėta juos iš čia nedidelėmis grupelėmis varyti, kaip buvo sakoma, „į darbus“. Kartais juos Utenon varė pėsčius, lydimus keleto sargybinių. Norint galima buvo bėgti ir iš Užpalių, ir varymo metu. Keletas tokių atvejų buvo. Niekam nepastebėjus, iš Užpalių dingo Abelio Šliosbergo sesuo ir brolis. Aloyzo Adomaičio teigimu, Jonas Miškinis kurį laiką globojęs klojime pasislėpusį Škladarą, pas Antaną Adomaitį laikiną prieglaudą radęs Mendelio sūnus Josifas. Kaniūkų kaimo gyventojas Antanas Zabukas Kaniūkų šilelyje padėjęs pasislėpti dviem Užpalių žydukams: blėkoriaus sūnui Jakeliui ir dar vienam.

Vokiečių įsakymai buvo griežti – sušaudyti! Todėl žydai kiek toliau pasirodyti nuo geto jau bijojo, nors jokios sargybos čia nebuvo. Bijoję jie ir antisemitiskai nusiteikusių kai kurių užpaliėčių. Amžininkai kaip tokius mini leitenantą Krasnicką, Šimonėlį, Gabę, Čeponį, Žvironą, Jušką ir kt.

Žydų uždarymas į getą ir didesnė kontrolė reiškė, kad netrukus jiems iškils bado grėsmė. Iš pradžių jie maisto gaudavę iš pasiekiamų paupių gyventojų. Paupės ūkininkų vaikai nešdavę į paupę maisto produktų, dažniausiai duonos ir pieno, ir perduodavę ateinantiems viso to pasiimti. Maistas patekdavo getan ir kitaip. Žymesnę pagalbą žydams suorganizavo tolerantiškesni „baltaraiščiai“ ir jiems pritariantys asmenys. Vokiečiai buvo suinteresuoti iš Lietuvos gauti kuo daugiau maisto produktų. Užpalių pieninė gamino nemažai sviesto. Kad ji galėtų veikti ir nesumažėtų produkcija, buvo reikalingas kuras – durpės, kurias pasiruošdavo Daugpilio durpyne. Taigi, norint, kad pieninė sėkmingai vystytų gamybą, buvo reikalingi darbininkai, t. y. žydai, kuriuos vokiečiai jau po truputį varinėjo iš Užpalių. Buvo gautas leidimas dalį darbingų vyrų pasilikti, žinoma, tik tam tikrą laiką, ir panaudoti juos darbui durpyne. O tai reiškė, kad pieno produktų bent šiek tiek teks ir dirbantiems, ir kitiems žydų bendruomenės nariams. Tuo metu pieno perdurbimo bendrovės pirmininku dirbo sukilėlių bendramintis Vladas Tamošiūnas. Jo iniciatyva šiuo atveju buvo neabejotinai svarbi. Antisemitiskai nusiteikusių „baltaraiščių“ jie nebijojo, netikėjo, kad gali iškūsti vokiečiams už pagalbą žydams. Neįskundė.

O žydai didesnėmis ar mažesnėmis grupėmis jau buvo varomi į Uteną. Kelios paskutinės grupės buvo vežamos arkliais. Kada ir kiek žmonių atvežti, vokiečiai pranešdavo per valsčių. Seniūnas savo nuožiūra paskirdavo, kam ir kada važiuoti į pastotę žydų vežti. Suprantama, važiuoti į tokias pastotes ūkininkai vengė, nes visi žinojo, kad žydai šaudomi. Kartą teko žydus vežti Antanui Adomaičiui. Į jo vežimą atsisėdo Mendelienė, jos sūnus ir dar viena žydė. Mendelienė prašė, kad A. Adomaitis aprašytų viską, kas čia vyksta, ir nusiųstų laišką jos dviem sūnums, gyvenantiems Palestinoje, davė adresą. Važiuojant per Skaistašilį, jie atsiliko nuo kitų vežimų. Adomaitis raginęs Mendelį bėgti, bet šis nesiryžęs...

Iš tuometinio kalėjimo žydai buvo varomi į Rašės pušyną ir tenai šaudomi. Lavonus vertė į iš anksto iškastas tranšėjas. Aplinkui girdėjosi kulkosvaidžių kalenimas... Rašės miškas buvo pilnas sužeistųjų, gyvų suverstų į masinius kapus, aimanų. Žemė permirko krauju... Bijodami, kad nekiltų epidemijos, ant lavonų pylė storą kalkių sluoksnį. Taip buvo vokiečių suplanuotas ir įvykdytas kraupus masinio žydų sunaikinimo aktas. Deja, naciai rado ir vieną kitą talkininką iš

vietinių gyventojų. Vieni ši juodą darbą dirbo grobio, pasipelnymo tikslais, kiti keršijo, gal nė patys nesuprasdami už ką... Užpalių žmonės juos prisimena, vardija, vadina negarbingu žydamušio vardu. Tačiau daugelis apie juos kalba nenoriai. „Ir aš, ir kiti tuos žydamušius pažinojom, nes tai buvo vietiniai, – pasakoja senyvo amžiaus moteris, – bet tegul juos teisia Dievas...“ Matyt, žmonėse tebėra gyvas baimės jausmas, – juk ištisą pusšimtį metų geriau buvo nieko nematyti ir negirdėti, „laikyti liežuvį už dantų“... Tik vienas kitas pasako, kad prisigrobtas svetimas turtas nei jų vaikams, nei anūkams laimės neatneš... O žydų šaudytojus, varinėtojus ir į juos panašius buvo apėmusi svetimo turto grobimo aistra. Jie iš žydų namų grobė viską, ką nutvėrė geriausio, ir tempė į savo būstus: baldus, patalynę, drabužius, indus, netgi muilą... Buvo stengiamasi praturtėti ir apgaulės būdu. Žmonės pasakoja, kad turtingą Užpalių žydą Starkį, varant jų koloną į Rašę, Pilvelių miške atskyrę nuo kitų ir nusivare į tankmę. Pasigirdę šūviai. Bet tai buvęs tik akių dūmimas. Pasirodo, budeliai išvilioję iš jo turėtus užslėptus daiktus (auksą) ir paleidę... Bet Starkis laisve džiaugėsi neilgai – sulaukė tokio pat likimo kaip ir kiti jo tautiečiai. O prastesnius daiktus suversdavo į sandėlius akmeniniame pastate ir pardavinėdavo vietiniams gyventojams. Kai kurie nė žiūrėti nenorėjo į svetimą turtą, bet atsirado ir perkančių.

Žydai buvo šaudomi ir vietoje, Užpaliuose. Amžininkų teigimu, dar neprasidėjus masiniam žydų naikinimui, vieną naktį jau buvę nušauti rabinas ir krautuvininkas Mendelis. Jų žudikas vėliau viešai skelbėsi nušovęs šiuos žydus. Viena tokių žudynių vieta – Garunkščio pušynėlis, esantis šalia parapijos kapinių. Kartą netoliese gyvenantiems Kaziui Garunkščiiui ir Šermukšniui buvo įsakyta iškasti didelę duobę. Čia buvę atvaryta 12 žydų ir sušaudyta. Keletą dienų lavonai buvę neužberti žemėmis. Keletas žydų sušaudyta Dvarašilyje, už Momenio ežero, šeši – Kaimynų šilėlyje. Žmonės sako, kad ir eglės ten žalesnės... Žydų kapaviečių esą ir prie Užpalių tilto, ir pakelėje į Butiškes, prie Užpalių–Šeimyniškių kelio, Šventosios pakrantėje, apie porą šimtų metrų į pietus nuo tilto... Trys Iršos sūnūs esą užkasti prie buvusios Kirvelio pirties, ant kanalo kranto.

Kai jau nebebuvo reikalo aktyviai reikštis, dauguma dorų ir protingų baltaraiščių pasitraukė. Bet taip pasielgė, deja, ne visi. Keletas kitaip manančiųjų įsikūrė pakapėje, ištremto Galvydžio sodyboje. J. Miškinio teigimu, jie čia „girtavę, kėlę orgijas“. Tada čia buvę nužudyta keletas žydų tautybės moterų.

Taigi iš tiesų nešvari kai kurių užpalėnų sąžinė... O vienas kitas jau netrukus ir atpildą gavo...

1863 metų sukilimas Užpaliuose ir Sova

Dobilas Kirvelis

Iėjusiuosius į Užpalių kapines dešinėje pusėje sutinka tautodailininko S. Karanausko stogastulpis, kuris įamžina 1863–1864 m. sukilėlių Povilą Červinski-Sovą, kovojusį „Už mūsų ir jūsų laisvę!“

Prie šių kapinių jis caro kazokų buvo pakartas, o žmonės jį gerbdami slapčia palaidojo.

Povilas Červinskis-Sova, nors ir nebuvo užpalielis, bet jo vardas neatsiejamas nuo 1863–1864 m. sukilimo Užpalių apylinkėse, o jo atsiradimas Užpalių krašte, atrodo, istoriškai yra sietinas su Pladiškių Čerškais ir pasaulinio garso Sibiro tyrinėtojo, vadinamo rusu, Ivano Dementjevičiaus Čerskio, o pagal kai kuriuos faktus – Lietuvos bajoro Jono Čerškaus-Čerskio ištakomis. Sukilimo kovų istorija Užpalių, Dusetų, Kamajų, Zarasų ir Utenės krašte sietina ne tik su P. Červinskiu-Sova (Pelėda), bet ir su dusetiškiu valstiečiu Kazimieru Lukošiu ir Utenos krašto Spitrėnų bajorais Maleckiais – Kasparu ir Dominyku.

Nuotrupos apie Čerškų ir Čerskio bendras šaknis. Iš šios ilgos ir tragiškos odisėjos čia norime duoti žiupsnelį žinių apie tikrai garsų lietuvi, žymų geologą ir geografą Joną Čerškį, kuris ir dabar dar plačiai cituojamas rusų mokslinėje literatūroje kaip vienas didžiausių ir reikšmingiausių Sibiro tyrinėtojų.

1863–1864 m. Lenkijos ir Lietuvos sukilimas, inicijuotas Anglijos Rusijos silpninimui dėl Krymo karo, Lenkijos ir Lietuvos bajorams bandant išsilaisvinti iš carinės Rusijos, persmelktas Rusijos *ochrankos* (žvalgybos), remiamas Karlo Markso, Garibaldžio idėjomis, prasidėjo Lenkijoje 1863 metų pačioje pradžioje. Netrukus jis kilo Kauno, Vilniaus, Gardino ir net Vitebsko gubernijose su šūkiu – „Už mūsų ir jūsų laisvę!“ Toks šūkis, atsiradęs dar 1794 m. nuo Tado Kosciuškos sukilimo pradžios, siekiantis atkurti Abiejų Tautų Respubliką, vienijant Lietuvą su Lenkija, šio sukilimo metu dar turėjo ir kitą potekstę – bajorų ir „mužikų“ (valstiečių, baudžiauninkų) vieningą kovą kartu.

Antroji sukilimo idėja buvo gana reikšminga, nes kaimų bernai, o jie dažniausiai buvo lietuviai,ėjo į sukilimą tikėdamiesi laimėjus gauti iš bajorų žemės. Lietuvos gubernijų sukilimų vadai net ir bajoriškos kilmės – Zigmantas Sierakauskas (Kauno gub.), Kostas Kalinauskas (Gardino ir Vilniaus gub.), Antanas Mackevičius (Kauno gub.), Evstachijus Kulšickis (Vitebsko gub.) – pritarė dvarų parceliacijai ir už tai buvo vadinami „raudonaisiais“. Raudonųjų vardas Lietuvoje atsirado dar T. Kosciuškos sukilimo metu, nes tokios nuostatos slėpėjo Lietuvos bajoro, JAV pilietinio karo didvyrio, generolo Tado Kosciuškos ir jo idėjinio draugo Lietuvos ir Vilniaus sukilimo vado generolo leitenanto Jokūbo Jasinskio Didžiosios prancūzų revoliucijos „jakobiniškoje“ sampratoje. (Visa tai labai nepatiko Lenkijos sukilimo vadovybei, ir T. Kosciūška buvo priverstas J. Jasinskį atleisti iš vado pareigų.)

Didžioji sukilimo našta teko Lietuvos gubernijoms, nes jos buvo arčiausiai nuo carinės Rusijos sostinės – Peterburgo. Pirmiausiai sukilimas prasidėjo tuo metu Lietuvos Vitebsko ir Mogiliovo gubernijose, kur tada dar nemažai gyveno

Lietuvos bajorų ir lietuvių muzikų. Bet ten iškart silpniems sukilėlių būreliams pralaimėjus, sukilimas visu aštrumu persikėlė į Vilniaus, Kauno ir Gárdino gubernijas. Stipriausios sukilėlių jėgos buvo renkamos Lietuvos centre, Kauno gubernijoje Kėdąinių krašte. Užpaliai, kaip Vilkmergės (Ukmergės) pavieto valsčius, tada priklausė Kauno gubernijai. Z. Sierakausko sukilėlių armija, vis pasipildydama, per Svėdasus, Kāmajus, Rōkiškį, Pāndėlį keliavo į Biržų girias žiemoti.

Dusetų–Užpalių krašto valstiečių kilmės vado Kazimiero Lukošiuo veikimo pradžia sukilime nėra žinoma. Jis su savo 70 žmonių būriu jau 1863 m. gegužės 3 d. prisijungė prie A. Mackevičiaus rinktinės, atvykus jai į Kāmajus. Kartu su visa rinktine K. Lukošiuo būrys žygiavo pro Rokiškį, Pandėlį, Papilį Biržų link. Ši rinktinė gegužės 8 d. prie Šniurkiškių susikovė su caro kariuomene. Po pralaimėtų kautynių sukilėliai susitelkė Pānevėžio krašto Žaliojoje girioje, o dalis išsiskirstė savo gyvenamose apylinkėse.

Taip gegužės mėnesį K. Lukošiuo savarankiškai veikė Zarasų apskrityje. Jis buvo pagrindinis sukilimo organizatorius ir vadas, kuris veikė per visus 1863 m. Zarasų apskrityje. Nors buvo paprastas valstietis, bet jo politinį sąmoningumą rodo tai, kad jis skaitė „Mužicką praudą“. Sudaręs savo būrį daugiausia iš valstiečių, jis sumaniai vadovavo, veikė labai operatyviai ne tik Zarasų apskrityje, bet ir pereidavo į Ukmergės bei Panevėžio apskritis ir pagaliau į Kuršą. Zarasų apskrities, ypač Dusetų kaimo bendrijos, valstiečiai aktyviai dalyvavo ir palaikė sukilėlius.

Gegužės 20 d. ginkluoti sukilėliai pasirodė Daūgailiuose ir atvyko į Staškūniškių dvarą, iš kur paėmė porą arklių, vežimą ir balną. Būrys kurį laiką stovėjo prie Dusetų, Baraukos miške. Gegužės 24 d. jis išžengė į Dusetų miestelį ir buvo gyventojų iškilmingai sutiktas. Tą pačią dieną, Lukošiuo dalyvaujant, sukilėliai užpuolė Dusetų valsčiaus valdybą, kur sunaikino raštus, kardu sukapojo caro portretą, paėmė pinigus iš kasos. Be to, tą pačią dieną sunaikino ir Padusetėlio bendrijos dokumentus bei paėmė kasą. Kurį laiką į Dusetų apylinkes buvo atvykęs Kasparo Maleckio būrys ir veikė susijungęs su Lukošiuo būriu. Tačiau po keleto dienų Maleckis išvyko Utenos kryptimi, paėmęs dalį Lukošiuo būrio žmonių. Lukošiuo ir toliau veikė Dusetų apylinkėse. Liepos 10 d. Lukošiuo Dusetų šventoriuje sakė prakalbą, kuria ragino valstiečius kovoti už laisvę bei žemę ir nepasiduoti. Prie Dusetų, Baraukos pamiškėje, tą dieną Lukošiuo susirėmė su atvykusiu iš Zarasų ulonų eskadronu ir pėstininkų kuopa. Po trumpo susirėmimo Lukošiuo raiteliai, apie 150 žmonių, traukėsi Kamajų link. Kariuomenė vijosi ir prie Kamajų miško liepos 11 d. iš naujo susirėmė. Sukilėliai, nulipę nuo arklių, pradėjo šaudyti į ulonus. Sutikti ugnimi, ulonai kiek pasitraukė ir, susijungę su pėstininkais, užėmė pamiškę. Kariuomenės puolimas privertė sukilėlius slėptis pelkėtame miške, išsiskirsčius mažomis grupelėmis. Tose kautynėse sukilėliai neteko savo gurguolės, 30 svarų parako, 8 svarų švino, įvairių ginklų, balnų, drabužių ir vėliavos. Jie pasitraukė į Andrioniškio–Šimonių mišką. Kurį laiką Lukošiuo būrys laikėsi Ukmergės apskrityje, pereidavo į Panevėžio apskritį, išiverždavo į Zarasų apskritį. Vietos gyventojai rėmė sukilėlius, išpėdavo juos apie artėjančią kariuomenę. Lapkričio 15–16 d. Lukošiuo vadovaujami raiteliai grasino Skāpiškio staršinai, mokesčių rinkėjui ir raštininkui, kad pakars, jei pastarieji ir

toliau eis savo pareigas. To paties kaimo miško sargui taip pat grasino, jei jis neleis valstiečiams kirsti miško. Skapiškio miestelyje sukilėliai išvaikė sargybą. Grįždami į Ukmergės apskritį, pakeliui sudegino visus grafo Šuazelio raštus ir paėmė grafui priklausančių dvarų planus. Už visa tai baudžiamasis kareivių būrys gruodžio 30 d. sušaudė kalvį Antaną Duknauską, pagrindinis kaltinimas – kad jis Lukošiuono būriui taisydavo ginklus ir kaustydavo arklius.

Carinė valdžia, sužinojusi, kad Lukošiuono būrys, apie 100 raitelių, yra Šimonių miške, pasiuntė generolo Ganeckio kazokus, mišką apsupo. Tačiau sukilėliai prasiveržė ir apie gruodžio pabaigą jau buvo už Rokiškio – Júodupės, Ūnuškio apylinkėse prie Biržų girios. Kariniai daliniai ėmėsi priemonių, kad sukilėliai nepereitų į Kuršo guberniją, kur nebuvo organizuotų karinių pajėgų, bet Lukošiuono būriui pavyko pereiti ir į Kuršą. Sukilimo metu nemažai „nepatikimų“ žmonių kaip tik ir slapstėsi Kuršo gubernijoje.

1866 m. Lukošiuonui pavyko pasitraukti į užsienį. Jis apsigyveno Paryžiuje. Iš Paryžiaus 1867 m. jis parašė laišką į Dusetų valsčiaus valdybą Kamajų vargonininkui, teiraudamasis dėl savo motinos likimo. Pagal tai Rusijos valdžios agentai Paryžiuje jį surado, bet jis tai pastebėjo ir išsikėlė į Londoną. Iš ten ketino važiuoti į Ameriką. Laivas, kuriuo jis plaukė, kažkodėl užsuko į Rygos uostą, kur Lukošiuoną žandarai suėmė ir nugabeno į Varšuvą. 1870 m. jis buvo nuteistas 12 metų katorgos darbų, iš kur nebegrižo.

Už Lukošiuono veiklą carinė valdžia nubaudė Dusetų bendrijos 23 valstiečių šeimas, tarp jų ir K. Lukošiuono 8 asmenų šeimą, visus iškėlė į Samaros guberniją. Dar buvo likusi K. Lukošiuono sesuo Emilija, kuriai pavyko pasislėpti, o jos vietoje į išvežtųjų sąrašą buvo įtraukta jo brolio Andriaus duktė Emilija. Kazimiero sesuo slapstėsi Dusetose, bet buvo išduota ir 1865 m. išvežta į Samaros guberniją.

Po Pirmojo pasaulinio karo atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, 1922 m., į savo gimtąjį kraštą iš Lukošiuonų šeimos grįžo Kazimiero brolio Andriaus sūnaus Jono žmona su vaikais. Jie atgavo tėviškę Raguvės kaime.

Nepriklausomai nuo Lukošiuono Zarasų krašto šiaurės rytuose, Belmonto miške, gegužės mėnesį vilnietis Jonas Jelskis (Jadlo) organizavo sukilėlių būrį, kuris gegužės 26 d. prie Mikōliškių buvo sumuštas. 26 žmonės pateko į nelaisvę, o pats Jelskis, nenorėdamas pasiduoti gyvas, nusišovė.

Paskutinysis Zarasų krašto sukilėlių būrys, kurio veiklos centras buvo Užpaliai, kovojo Anykščių, Utenos ir, suprantama, Užpalių apylinkėse, buvo vadovaujamas Vitebsko gubernijos bajoro, Petrapilio kalnakasybos ir technologijos instituto studento Povilo Červinskio, vadinamo Sovos (Pelėda) slapyvardžiu. P. Červinskis sukilėliu tapo pačioje sukilimo pradžioje, tiksliau – pradėjo ruošti dar 1862 m., Peterburge, su studentais bendraminčiais. Ieškodamas bendraminčių, jis atvyko į Vilnių ir susipažino su kitu vitebskiečiu, Bajorų instituto kursantu Jonu Čerskiu, kuris, atrodo dar buvo vadinams ir lietuviškai – Čerškumi. Jau naujam kursantui Povilas davė paskaityti revoliucionierių laikraščius: „Zemlia ir Volia“, „Mužickaja Prauda“, supažindino su laisvės siekių idėja. Šiomis idėjomis Povilas uždegė Joną. Todėl vos tik buvo gautas signalas iš Lenkijos pradėt, jie abu 1863 m. vasario mėn. išvyko į Vitebsko gubernijos Liucino apskritį turėdami sukilėlių vado Evstachiaus Kulčickio rekomendacinį laišką būrio organizatoriui

Marijehauzene – Antanui Rykui. Tuo metu ten dar buvo lietuviškų pažiūrų kraštas, beveik tokių pat, kaip ir Zarasų (Jeziorasy) apylinkėse. Ir taip pat tuo metu šie kraštai pagal teritoriją buvo greta.

Juchovo miške buvo susirinkę 120 sukilėlių būrys, kuriam vadovavo artilerijos karininkas – kitas B. Kulčickis. Būrys padalintas pusiau ir dar dešimtinėmis su amunicijos vežimais ir raiteliais patraukė į Lietuvą, Lepelio link į Švenčionių apylinkes. Bet jau balandžio 24 d. juos supo carinės armijos daliniai, o balandžio 27 d. būrys buvo suimtas, išdavus Marenhauzeno dvaro administratoriui. Povilui ir Jonui pavyko pabėgti, bet balandžio 28 d. juos suėmė A. Korsako dvaro valstiečiai sargybiniai ir atidavė valdžiai. Suimtieji buvo įkalinti Daugpilio tvirtovėje.

Jonas Čerskis (Čerškus) kaip nepilnametis buvo atiduotas į rekrūtus ir pasiūstas tarnauti į Sibirą. O Povilas Červinskis po teismo, kuris jam davė 4 metus katorgos darbų rūdynuose, sugebėjo liepos 17 d. iš Daugpilio tvirtovės pabėgti. Atrodo, jis iš Jono žinojo, kad netoli Daugpilio, už Jeziorasų (Zarasų), Pladiškių kaime gyvena jo giminės Čerškai, ir nusprendė iš pradžių pas juos prisiglausti. Iš čia jis susisiekė su E. Vžesnevskio būriu, veikusiu Troškūnų apylinkėse. Čia jis susitiko su K. Lukošiu ir D. Maleckio būriais. Iš pradžių jie su caro baudėjais kariavo bendrame būryje Ukmergės krašte, iš ten kartkartėmis su būriu aplankydavo ir Užpalių kraštą. 1863 10 08 prie Vosgėlių (Anykščių) su A. Maleckio būriu puolė karinį transportą, 1 kareivį nukovė, 2 sužeidė, atėmė 5 šautuvus, 20 puskailinių, 5 milines, 30 porų apavo. Vėliau, jau 1863 m. rudenį, sudarė savo būrį, kuris veikė Užpalių apylinkėse. Sužinojęs, kad ruošiamas kaimo žmonių trėmimas, lapkričio 2 dieną P. Červinskis paruošė suimtųjų vadavimo akciją, prie Užpalių parengė pasalą. Jėgos buvo nelygios – sukilėliams teko trauktis. Lapkričio 11 d. būrys kovėsi su kariuomenės daliniu prie Debeikių. Bet Sovos būrį persekiojantys kazokai jau lipo būrio kovotojams ant kulnų. Baudėjų persekiojamas Červinskio būrys gruodžio 22 d. (22 raiteliai ir 20 pėstininkų) apsistojo prie Utenos, Pakalniuosė. Ten juos pavijo esaūlo Grekovo vadovaujamas 30 kazokų būrys. Kai sukilėliai pasislėpė daržinėje, baudėjai daržinę padegė. Kautynėse žuvo 14 sukilėlių, o 16 buvo suimta. Povilas Červinskis buvo sužeistas, bet su 2 draugais trumpam dar pabėgo. Tačiau kitą dieną prie Vilkaburkių kaimo pateko Dono kazokams į nelaisvę. Iš pradžių juos nuvarė į Vilnių, kur Povilas Červinskis buvo nuteistas mirties bausme, o 1864 m. kovo 7 d., kaip organizavęs maištus prieš carą Užpalių krašte, buvo atvežtas į Užpalius parodomajai egzekucijai žmonėms įbauginti ir viešai prie kapinių pakartas.

Bet Povilo Červinskio-Sovos egzekucija vyko ne taip slandžiai, kaip tikėjosi Vilniaus gubernatoriaus Muravjovo adjutantas, štabskapitonas Kleinmichelis, atsiūstas prižiūrėti. Kaip pasakojo užpaliečiai, iš vakaro dvaro baudžiauninkėms Tarvydaičioms buvo pavesta nuvyti korimui reikalingą virvę. Šios moteriškės, žinodamos paprotį, kad jeigu kariant virvė trūksta, kariamasis paleidžiamas, nuvijusios virvę ją sumirkė kažkokioje rūgštyje.

Prie kapinių buvo pastatytos kartuvės, o po jomis iškasta duobė, į kurią, nupjovus virvę, turi būt metamas lavonas. Kai pabandė kart, virvė trūkusi. Ka-

zokas, egzekucijos vykdytojas, sutrikęs nujojo į dvarą, kur laukė Kleinmicheris, klausti, ką daryt su pasmerktuoju. Šis atsakęs, kad maištininkams taisyklė paleisti netaikoma ir liepė kart pakartotinai su kita virve. Antru korimu egzekucija pavyko, lavonas buvo įmestas į duobę ir žemė sulyginta arklių kanopomis. Taip buvo demonstruojamas didžiausias žmogaus pažeminimas.

Povilo draugą Joną Čerškų-Čerskį likimas padarė caro kareivių rekrūtu, kuris Omske saugojo suimtus ir į katorgą ištremtus sukilėlius. Išgirdęs kalbančius apie sukilimą Lietuvoje, pasitaikius progai paklausinėjęs jis sužinojo, kad po Sovos egzekucijos sukilimas baigėsi. O Jonas Čerškus susidomėjo Sibiro geologija ir geografija, tapo savamoksliu mokslininku, Sibiro tyrinėtoju – didžiuoju pasaulinio masto rusų geografų, sibiologų, žinomu Baikalo ežero ženklinioju, Čerskio kalnagūbrio atradėju, Rusijos galybės stiprintoju.

Bet kitą dieną po Sovos egzekucijos duobė buvo rasta iškasta, lavono nebebuvo. Žmonės kalbėjo, kad Užpalių klebono P. Staškausko nurodymu naktį žmonės Sovos lavoną iškasė ir palaidojo kažkur kapinėse. Už tai klebonas buvo ištremtas į Sibirą.

Už aktyvų dalyvavimą 1863–1964 m. sukilime iš Užpalių valsčiaus į Samaros guberniją buvo ištremta 226 valstiečiai. Dar ir šiandien jie sutinkami Čiornaja Padina gyvenvietėje. Nors 1922 m. nemaža jų dalis grįžo. Tik jų sodybos jau tais pačiais trėmimo metais buvo apgyvendintos atvežtais rusų kolonistais. Grįžusieji buvo apgyvendinami kitose įvairiausiose Lietuvos vietose. Nemažai užpalietiškų pavardžių 1922 m. atsirado prie Šiaulių.

1986 m. Užpalių garbės pilietės Viktorijos Jovarienės iniciatyva kapinėse Povilo Červinskio ir jo būrio kovotojų atminimui buvo patatytas koplytstulpis (aut. S. Karanauskas).

Kilmė ir jaunystė

Šiuo klausimu ypač trūksta tikslių žinių, nors dėl Čerskio lietuviškos kilmės abejonių nekyla. Įvairiuose raštuose jis minimas kaip lietuvis, o ir pats savo lietuviškumą yra viešai išpažinęs. Čerškių giminė yra kilusi iš buvusios Drisos apskrities, netoli Svolnos miestelio, tik vėliau visur išsibarstė. Dr. Antanas Čerškus, dabar gyvenąs East St. Louis, tuo reikalu mano paklaustas, taip rašo: *„Klausei apie geografą Czerskį. Taigi geografas ir kanauninkas Čerskis (Stanislovas Čerskis gyvenęs 1777–1833 m. ir kunigavęs Salantuosė, Kiemeliškėse ir miręs Varniuosė, VI. V.) yra lietuvis ir mūsų giminė. Taip man tėvelis pasakodavo. Mūsų pavardė tais laikais buvo sulenkinta, o vėliau surusinta, – pirmieji mus vadino Czerski, antrieji Čerski. Tėvelis turėjo dokumentus ir sakydavo, kad, turint tokius dokumentus, nereikėjo nei baudžiatos eiti, nei į rekrūtus imdavo. Tėvelis sakė, kad mūsų seneliai atėjo iš Latgalijos ir pirkto Pladiškių palivarką Duokiškio parapijoje, iš kurio išsivystė visas nedidelis Pladiškių-Čerškų kaimas.“* (1959 03 10)

Užpalėnai – 1863 metų tremtiniai

Vytautas Indrašius

Nuo 1863 m. vasario mėn. Dusetų, Užpalių, Vyžuonų, Svėdasų ir kituose valsčiuose prasidėjo sukilimo prieš carinę valdžią judėjimas. Sukilėlių būriai, vedami dusetiško Kazimiero Lukošiuo, brolių Kaspero ir Domyko Maleckų iš Sirutėnų dvaro, anykštėno Domyko Opanskio, vėliau studento iš Vitebsko gubernijos Povilo Červinskio, vis dažniau susikaudavo su kariuomene ir kazokais. Nors per sukilimą daugiausia reikėsi bajorija, tačiau jos idėjos už nepriklausomybę, laisvę sujudino ir valstietiją. Rašytojas Jonas Rudokas, remdamasis archyviniais faktais, rašo:

„1863 m. liepos mėn. Užpalių apylinkės valsčiai vieningai pasipriešino valdžios nurodymui organizuoti kaimuose sargybas ir patiems gaudyti sukilėlius. Tų pačių metų spalio 31 d. sukilėliai užpuolė valsčiaus valdybą, sulaužė spintas, sudegino dokumentus, išdaužė langus. Buvo dar ir žydo Mendelsono Šneidemano skundas valdžiai, kuriame Užpalių valstiečiai kaltinami slepiantys maištininkus, prijuočiantys maištui. Todėl 1863 m. pabaigoje Užpaliai sulaukė paties generolo M. Muravjovo, Vilniaus, Kauno, Gardino, Maskvos generalgubernatoriaus ir vyriausiojo Vitebsko bei Mogiliovo karinio viršininko (taip įvardintos jo oficialios pareigos), dėmesio. Tai jis atsiuntė į Užpalius sukilėliams malšinti dideles pajėgas – dvi kuopas ir apie 270 kazokų. Malšintojai gavo iš Vilniaus labai aiškias ir „kietas“ direktyvas: vienu metu patikrinti visus apylinkės gyventojus, vyrus ir tų asmenų šeimas, kurie rėmė sukilėlius maistu, pranešinėjo jiems apie kariuomenės judėjimą, suteikė nakvynę, kurstė kitus sukilti, skleidė maištingas idėjas. Tas šeimas įsakyta areštuoti ir su patikima sargyba nuvežti į Vilnių, iš kur jie būsią ištremti (dokumente rašoma – iškelti) į tolimas Rusijos gubernijas. Ištremiamų šeimų kilnojamąjį turtą parduoti iš varžytinių, o jų žemę ir trobesius atiduoti stačiatikiams apgyvendinti.

Malšinimo operacijos mastai buvo didžiuliai; kaip rašo savo raporte žandarų kapitonas Ivanickis, iš 85 Užpalių bendruomenės kaimų, kuriuose gyveno 798 šeimos, tik 11 kaimų su 163 šeimomis buvo paklusnūs carui ir vyriausybei.¹ Todėl ir tremtinių sąrašas išėjo ilgas, – net 59 šeimos. Į jį pateko ir mano prosenelio brolio Jokūbo Rudoko šeima iš Kaniūkų kaimo: tėvas, motina, du sūnūs, dvi dukros ir dar kažkodėl du pusbroliai, už tai, kad šeimos galvos brolis Jonas dalyvauja maište.“²

Iš Užpalių valsčiaus į Sibirą buvo ištremtos 53 šeimos iš 22 kaimų. Ypač

¹ LVIA, f. 378, ap. 1863 ps, b. 1369, l. 3–9.

² Rudokas J. Nuo Šventosios iki Volgos – pėsčiomis, *Veidas*, 2003 03 13, p. 40–41.

nukentėjo Norvaišiai – 11 šeimų, Davainiai – 8 šeimos, iš Remeikių ir Ubagų – po 4 šeimas.

„Mat, kažkas įskundė, kad ten kelias dienas ilsėjosi sukilėliai, valstiečiai juos maitino, iškūreno pirtis. O kaip jie galėjo be to apsieiti, juk artėjo žiema, o šiltų drabužių tada nebuvo.“³

„Nebuvo palikti ramybėje ir kitų kaimų valstiečiai, nors jie išvengė tremtinio dalios; kiekvienam kaimui buvo uždėta kontribucija po 10–15 rublių už tai, kad jie, žinodami apie kaimuose besislapstančius maištininkus, neapskundė valdžiai. Iš jų buvo išieškota tremimo išlaidos – po 50 rb už kiekvieną šeimą (3 tūkst. rublių). 10 tūkstančių valdžia gavo už parduotą tremtinių turtą – milžiniškus pinigų tuo metu. Be to, vietos valstiečiai buvo priversti parašyti du atgailos raštus carui, prisiekti ištikimybę jo valdžiai, pripažinti, kad bausmė, tekusi jų kaimynams, yra pelnyta ir bus naudinga bendruomenei. Jie turėjo dar paaukoti 200 rb sužeistiesiems kareiviams ir net surengti malšintojams vaišes, kurių metu teko šaukti „Ura geradariui imperatoriui“.⁴

Tuo metu, kai 1864 m. kovo 19 d. Užpaliuose buvo kariamas maištininkų vadas Povilas Červinskis-Sova (Pelėda), tremiamų užpalėnų voros keliavo į Samaros guberniją. Jų ištuštėjusiose sodybose apgyvendinti stačiatikiai unitai⁵, vietos gyventojų vadinami „unijonais“.

Prisiminkime į nežinią genamus tremtinius iš visų 53 šeimų, grįžusius ir negrįžusius jų vaikus ir anūkus nuo Volgos į savas sodybas Užpalių valsčiuje.

Iš **Antakalnių** kaimo į Sibirą buvo ištremtos Justino Namajuškos ir Mataušo Paškonio šeimos. Jiedu turėjo beveik po lygiai žemės, M. Paškonis – 24,11 dešimtinės (1 deš. – 1,0925 ha), J. Namajuška – 23,84 dešimtinės.

Justiną Namajušką, 54 m., ištremė su žmona Veronika Gaidyte ir vaikais: Dominyku – 14 m., Antanu – 12 m., Juozapu – 8 m. ir Rozalija – 16 m. Taip pat ištremė su jais gyvenusį 31 metų našlį Steponą Buroką. Jų ūkyje apgyvendino Matviejaus (Motiejaus) Koverovo trijų asmenų ir Sidoro Kublickio dviejų asmenų šeimas. Visi išvardinti tremtiniai mirė Čiornaja Padinos kaime, Novoužensko apskrityje, Samaros gubernijoje. Į Lietuvą 1922 m. grįžo ir Tremtinių kaime, Gudžiūnų valsčiuje, Kėdaičių apskrityje apsigyveno 1917 m. kovo 26 d. Čiornaja Padinos kaime mirusio Antano Namajuškos, Justino sūnaus, našlė Veronika Buivydaite-Namajuškienė ir 1925 m. lapkričio 2 d. ten pat mirusio jo brolio Juozapo Namajuškos duktė Paulina Remeikienė, gim. 1902 m. gegužės 1 d. Jos ir buvo tiesioginės Justino Namajuškos ūkio Antakalnių kaime įpėdinės. Ūkį valdė kolonistų palikuonis: viena

³ LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3011; Rudokas J. *Mes – kilmingi žmonės*, 2007, p. 171.

⁴ LVIA, f. 378, ap. 1863, b. 1369, l. 57; ap. 219, b. 122, l. 6; Rudokas J. *Mes – kilmingi žmonės*, Vilnius, 2007, p. 176.

⁵ Unitai – Lenkijos ir Lietuvos valstybės stačiatikiai, 1596 m. sudarę su Romos katalikų bažnyčia Bresto bažnytinę uniją. Jie pripažino popiežiaus valdžią ir dogmatiką, bet išlaikė liturgiją cerkvėje. (*Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius, 2001.)

pusvalakį mirusio Sidoro Kublickio sūnus Grigas (Grigorijus). Antrąjį – globojo Užpalių valsčiaus savivaldybė, nes mirusio Matvejaus Koverovo sūnus Mykolas po 1915 m. karo nebuvo grįžęs iš Rusijos.⁶

Tačiau, kol tremtinio Justino Namajuškos įpėdinės iš Rusijos išsireikalavo giminystę įrodančių dokumentų, gretimame Kuprių kaime gyvenęs Balys Burokas-Sakalnykas, Izidoriaus sūnus, pateikė prašymą, duomenis, o svarbiausia senbuvių Gaspero Indrašiaus iš Antakalnių kaimo, Juozo Indrašiaus iš Traidžiūnų kaimo ir Juozo Čeko iš Levizarų kaimo paliudijimą, kad Balio Buroko-Sakalnyko seneliui Kazimierui Burokui Antakalnių kaime priklausė valakinis ūkis. Kai Kazys Burokas 1848 m. mirė ir paliko mažamečius vaikus: Izidorių, Juozą ir Dominyką, mirusiojo sesuo Rozalija, kad apsaugotų mažamečių turtą, užsiėmė užkuri Justiną Namajušką iš Davainių kaimo (vėliau paaiškėjo, kad Justiną Mierkį), jie ir valdė ūkį iki 1864 m. ištrėmimo. Justiną ir Rozaliją Namajuškas ištrėmė į Sibirą, o Kazio Buroko vaikus iš ūkio pašalino ir ūkį atidavė rusams Sidorui Kublickiui ir Matviejui Koverovui. 1928 m. kovo 2 d. Žemės reformos valdyba senbuvių paliudijimo pagrindu Baliui Burokui-Sakalnykui neteisėtai gražino apie 11 ha minėto ūkio Antakalnių kaime.

Atsiradus tikroms tremtinio Justino Namajuškos įpėdinėms Veronikai Namajuškienei ir Paulinai Namajuškaitei-Remeikienei su patvirtinančiais dokumentais, Žemės reformos valdyba 1933 m. sausio 11 d. nutarimu Nr. 31 atšaukė 1928 m. kovo 2 d. nutarimą Nr. 1290, kaip paremtą klaidingais įrodymais, atėmė iš Balio Buroko-Sakalnyko 11 ha ūkį ir jį gražino tiesioginėms tremtinio Justino Namajuškos įpėdinėms, o kitas pusvalakis liko Užpalių valsčiaus žinioje.⁷

Mataušą Paškonį (gim. 1920 m.) ištrėmė su žmona Veronika Masiulyte. Ji mirė Čiornaja Padinos kaime iki 1872 m., nes jos pavardės jau nėra to kaimo gyventojų sąrašė. Ištrėmė su vaikais: Vincu (gim. 1842), Steponu (gim. 1845), Dominyku (gim. 1850), Juozapu (gim. 1855), Anele (gim. 1848) ir Barbora (gim. 1857). Jie visi išvardinti 1872 m. Čiornaja Padinos katalikų tikėjimo valstiečių sąrašė.^{7*}

Tačiau iš gausios šeimos 1921 m. į Lietuvą grįžo tik tremtinių Agnieškos ir Stepono Paškonių iš Antakalnių kaimo duktė Agnieška Paškonytė-Grižienė su sūnumis: Jonu – 26 m., Petru – 20 m., Juozu – 16 m., Jurgiu – 14 m. ir Antanu – 12 m. Apsigyveno Tervydžių kaime, išsinuomojo žemės, įsigijo du arklius, dvi karves, tris avis, dvi kiaules. Ją, vos pradėjusią ketvirtuosius vaikystės metus, 1864 m. su tėveliais išvarė į tremtį, o 24,11 dešimtinės ūkyje Antakalnių kaime apgyvendino stačiatikių Arsenijaus Rutkovskio trijų asmenų ir Nikitos Rutkovskio šeimas.

1924 m. vasarą Agnieška Paškonytė-Grižienė kreipėsi į Žemės ūkio ir valstybės turtų ministeriją prašydama gražinti jos tėvelių tremtinių Agnieškos ir Stepono Paškonių ūkį **Antakalnių** kaime, kuri tuo metu lygiomis dalimis valdė Juozas Barauskas ir Antanas Urbonavičius. 1924 m. rugsėjo 9 d. tremtinė Agnieška Grižienė gavo atsakymą, kad ūkio ir trobesių gražinti nėra galimybės, nes po tėvų Stepono ir Agnieškos

⁶ LCVA, f. 1250, ap. 2, b. 3016, l. 4.

⁷ LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3016, l. 5–6.

^{7*} Visockis A. Čiornaja Padinos kaimas XIX a., *Mūsų praeitis*, 1992, Nr. 2, p. 136–137.

Paškonių šeimos ištrėmimo į Sibirą likęs ūkis perėjo į trečiąsias rankas. Agnieška Grižienė dar tris kartus kreipėsi į Žemės ūkio ministerijos valdininkus, 1930 m. gegužės 5 d. parašė skundą Respublikos prezidentui A. Smetonai, bet gaudavo vis tą patį atsakymą – įstatymas neleidžia atimti trečiųjų asmenų turimų valdų ir gražinti buvusiems savininkams.

Iš byloje esančių dokumentų aiškėja, kad tremtinių Agnieškos ir Stepono Paškonių ūkyje apgyvendinti kolonistai gautas žemes pardavė: Nikita Rutkovskis turėtą pusvalakį pardavė Nikitai Leonovui, o pastarasis 1888 m. sausio 25 d. – Jurgiui Barauskui, Antano sūnui. Arsenijus Rutkovskis savo pusvalakį 1912 m. vasario 4 d. buvo pardavęs Dominykui Vebui, Liudviko sūnui, o pastarasis 1914 m. balandžio 20 d. pirktą žemę, kurią sudarė 19 atskirų gabalų, iš viso 12 dešimtinių, Antakalnių kaime pardavė Rapolui Urbonavičiui, Martyno sūnui. Vėliau žemė perėjo jo sūnui Antanui Urbonavičiui.⁸

Ar gavo žemės Agnieškos Grižienės šeima kitoje vietoje, – žinių neradau.

Iš **Butiškių kaimo** į Sibirą buvo ištremta viena brolių Zigmanto ir Karolio Gladučių šeima: Zigmantas su žmona Anastasija, dukterimi Barbora ir jo brolis Karolis Gladutis. Trečiasis jų brolis Vincas Gladutis (1821–1891) buvo išėjęs užkuriom į Kėpių kaimą pas Elžbietą Kaunelytę ir liko neištremtas. Mirė jis palikęs tris vaikus: Justiną, Jurgį ir Uršulę.

Ištremtųjų į Sibirą Karolio ir Zigmanto Gladučių ūkyje, kuri sudarė 20 dešimtinių žemės, carinė valdžia apgyvendino dvi stačiatikių Fomos Pavlovskio ir Mitrofano Orlovo šeimas, atkeltas iš Ukmergės.

Iš Sibiro tremties į Lietuvą Karolio ir Zigmanto Gladučių palikuonys nebesugrįžo. Prasidėjus žemės gražinimo tremtiniams reformai, Gladučių ūkį Butiškių kaime panoro atsiimti Vinco Gladučio sūnus Jurgis (gim. 1852), gyvenęs Kėpių kaime. 1924 m. rugsėjo 2 d. Utenės apskrities žemės tvarkytojui buvo pateiktos archyvinės pažymos ir senbuviai: Juozo Miliaus – 85 m., Antano Urbonavičiaus – 75 m. (abu iš Butiškių kaimo) ir Jono Mierkio – 75 m. (iš Kėpių kaimo), rašytas paliudijimas, kad tikrai po 1863 m. lenkmečio į Rusiją buvo išsiųsti broliai Karolis ir Zigmantas Gladučiai, o trečiasis brolis Vincas Gladutis nuo ūkio valdymo nušalintas. Ūkį valdžia atidavė kolonistų Mitrofano Orlovo ir Fomos Pavlovskio šeimoms.

1927 m. vasario 4 d. Žemės reformos komisijos sprendimu tremtinių Gladučių ūkio dalis – 11 ha su trobesiais – buvo nusavinta nuo Nikolajaus Orlovo ir perduota Jurgiui Gladučiai. Antroji ūkio dalis, kurioje buvo apgyvendinta Fomos Pavlovskio šeima, liko Juozo Galvydžio nuosavybė, nes pagal pateiktus ir notaro patvirtintus 1922–1923 m. pardavimo-pirkimo aktus, žemę atskirais sklypais jis supirko iš Petro Paulausko (Pavlovskio) ir jo sesers Ulijonos Sorokinienės.⁹

Paščio ežero vakariniame krante esantis ir miškų apsuptas **Davainių** kaimas (nuo 1950 m. priklauso Dusetų valsčiui) po 1863 m. sukilimo prarado 8 šeimas, apie 45 gyventojus. Jų valakiniuose ūkiuose apgyvendino 16 kolonistų stačiatikių šeimų, atkeltų iš Vilkomirsko (Ukmergės) miesto ir apskrities.

Tremtinio Prano Gaidžio ūkį atidavė Sidoro Pavlovskio dviejų asmenų

⁸ LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3016, puslapiai nenumuotai.

⁹ LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3064, l. 1–4.

ir Sergiejaus Kaminskio keturių asmenų šeimoms. Adolfo Galvydžio ūkyje apgyvendino Fiodoro Rutkovskio ir Zacharo Kublickio šeimas. Dominyko Galvydžio ūkyje – Fiodoro Rutkovskio trijų asmenų ir Ivano Rutkovskio dviejų asmenų šeimas. Izidoriaus Galvydžio ūkyje – Grigorijaus Rutkovskio dviejų asmenų ir Fiodoro Rutkovskio penkių asmenų šeimas. Brolių Klemenso ir Stepono Mikšių ūkyje – dviejų Ivanų Rutkovskių šeimas. Juozapo Repšio ūkyje – Lariono Belovo dviejų asmenų ir Ivano Rutkovskio 3 asmenų šeimas. Petro Žvyrono ūkyje – Aleksandro Rutkovskio 3 asmenų ir Semiono Samsonovo 3 asmenų šeimas. Kazimiero Dijoko ūkyje buvo apgyvendintos Gerasimo Orlovo 3 asmenų ir Osipo Charitonovo 5 asmenų šeimos. Iš ištremtųjų Dijokų šeimos į Lietuvą niekas nebegrižo. Neatsirado ir Lietuvoje gyvenančio nė vieno ipėdinio, pretenduojančio susigražinti tremtinių valdas.

Pasitelkę archyvinės bylas pasidomėkime Davainių kaimo tremtinių likimais, paveldėtojų pastangomis susigražinti tėvų ir senelių turėtus ūkius.

Kai trėmė į Sibirą Davainių kaimo ūkininkus, Kazimierui Dijokui buvo apie 55 m., jo žmonai Marijonai apie 48 m., sūnui Zigmantui apie 30 m., dukroms: Eleonorai apie 25 m., Grasildai apie 10 m. Šeimą apgyvendino Čiornaja Padinos kaime kartu su kitais tremtiniais užpalėnais. Netrukus Kazimieras Dijokas mirė, Zigmantas vedė žmoną Agotą, gal apie 15 metų už save jaunesnę merginą. Prie jų gyveno ir gilios senatvės sulaukė našlė Marijona Dijokienė. Etnografė Gražina Kadžytė, su ekspedicija aplankiusi Čiornaja Padinos lietuvius, rašo:

„Zigmantas vėliau vedęs žmoną Agotą, apie kurią M. Laurijanie-nė yra pasakiusi: „Va, senoji Dijokienė nemokėja nei skaityt, nei rašyt, a krautuvi ana išlaikė ir bagotai, toarkingai gyvena. Anas (jū) sūnus Petras paskui Amerikon su Vanagioku ir Sirutkevičiaus sūnum išėja.“

Zigmanto seserys apie 1880 metus jau buvo ištekėjusios ir viena iš jų turbūt mirusi, kadangi brolio šeima priglobė dvi seserėčias: 6 metų Karoliną ir 4 metų Oną.*

Praną Gaidį, Motiejaus sūnų (gim. 1801), ištrėmė su žmona Viktorija Remeikyte, sūnumi Jonu (gim. 1848), dukromis Teofilija (gim. 1845), Judita (gim. 1852) ir Konstancija (gim. 1855). Drauge ištrėmė Prano brolių Juozą Gaidį su žmona. Iš viso aštuonis asmenis. Ištuštėjusio ūkio sodyboje apgyvendino stačiatikių Sidoro Pavlovskio 2 asmenų ir Sergiejaus Kaminskio 4 asmenų šeimas, atvežtas iš Ukmergės. Tremtinius Gaidžius nuvežė į Tolovkos kaimą Novoūzensko apskrityje, Samaros gubernijoje. Ten Jonas Gaidys vedė tremtinę Oną Baukytę iš Čiornaja Padinos kaimo. Jiems 1909 m. gimė sūnus Jonas. Kūdikį pakrikštijo kun. Strikas. Krikštatėviais buvo Jurgis Baukys su Terese Baukyte. 1911 m. Jonui ir Onai Gaidžiams gimė duktė Ona. Krikštatėviais buvo Jurgis Vilutis su Tekle (Jurgio Rudoko žmona).

Tremtyje Prano Gaidžio dukros ištekėjo. Teofilija – už Jono Žukausko 1918 m. Ji mirė ir paliko vaikus – Jurgį, Antaną, Karoliną, Viktoriją, Emiliją ir Marijoną. Judita Gaidytė ištekėjo už Juozo Gladučio. Mirė 1919 m. Tolovkos kaime. Paliko tik vieną dukrą Marijoną. Kon-

* Kadžytė G. *Volgos vanduo „Lietuvos tvėnkiny“*, Vilnius, 1995, p. 13.

stancija Gaidytė ištekėjo už tremtinio iš Remeikių kaimo Aleksandro Indrašiaus (Sibire tapo Andrašiumi) ir gyveno Čiornaja Padinos kaime. Jų šeimoje užaugo sūnus Jonas (gim. 1874).

Į Lietuvą iš Sibiro 1922 m. grįžo tremtinio Jono Gaidžio našlė Ona Baukytė-Gaidienė su vaikais: Jonu (gim. 1909) ir Ona (gim. 1911). Juos laikinai apgyvendino Pracepòlio kaime, Žališios valsčiuje, Vilkaviškio apskrityje. Į Lietuvą grįžo Teofilijos Žukauskienės duktė Marijona Štutienė, Juditos Gladutienės duktė Marijona Štutienė ir Konstancijos Andrašienės sūnus Jonas (gim. 1874). Abi Marijonos Štutienės apsistojo Kálbutiškių kaime, Dusetų valsčiuje, o Jonas Andrašius su šeima – Remeikių kaime, tėvo Aleksandro Indrašiaus gimtinėje.

Visi jie pareiškė norą susigrąžinti tremtinio Prano Gaidžio žemę ir trobesius Davainių kaime, kurie priklausė kolonisto Sidoro Pavlovskio sūnui Nikolajui Pavlovskiiui, dirbusiam Telšių geležinkelyje, ir mirusio Sergiejaus Kaminskio žentui Trofimui Orlovui, po 1918 m. negrįžusiam į Davainius iš Rusijos.

1931 m. gegužės 14 d. Žemės reformos komisijos nutarimu iš kolonistų nusavintas tremtinio Prano Gaidžio 24 ha ūkis sugrąžintas tiesioginiams jo įpėdiniams: Onai Gaidienei su vaikais Jonu ir Ona, Marijonai Žukauskaitei-Štutienei ir Marijonai Gladutienei-Štutienei. Jono Andrašiaus prašymas nebuvo patenkintas, nes jis su broliu Aleksu buvo atgavę tėvo Aleksandro Andrašiaus ūkį Remeikių kaime.¹⁰

1864 m. sausio mėn. caro žandarai, atvykę į Davainių kaimą, į tremtinių sąrašus įtraukė Adolfą Galvydį, Nikodemo sūnų, dar vadinamą Bikausku, su žmona, dviem vaikais ir su jų šeima gyvenusį brolių Teodorą Galvydį (1811–1871). Tačiau Teodoras nuo mažens buvo nesveikas, todėl jį paliko Lietuvoje, bet išvarė iš ūkio. Būdamas neįgalus Teodoras apsigyveno gretimame Riškonių kaime, Dusetų valsčiuje, vedė Norvaišių kaimo ūkininko Liudviko Seibučio dukrą Agniešką, susilaukė trijų vaikų: Juozapo, Eleonoros ir Karolinos (mirė maža). Tremtinio Adolfo Galvydžio 21,16 dešimtinės ūkyje įkurdintos kolonistų Feodoro Rutkovskio ir Zacharo Kublicko šeimos. Iš tremtinio Adolfo Galvydžio šeimos į Lietuvą niekas nebegrįžo, tad kolonistų valdomą jo ūkį Davainių kaime sugrąžinti prašymus pateikė Lietuvoje likusio Teodoro Galvydžio vaikai Juozas (1864–1925) ir Eleonora (gim. 1867). Juozas Galvydis netrukus nepalikęs palikuonių mirė, tad tremtinio Adolfo Galvydžio ūkio dalis 1928 m. buvo grąžinta Eleonorai Galvydytei-Barzdieni, gyvenusiai Ūpių vienkiemyje, Dusetų valsčiuje. Kitas pusvalakis liko saugojamas Užpalių valsčiaus savivaldybės fondo, kol atsiras kas nors iš tremtinio Adolfo Galvydžio įpėdinių.¹¹

Dominyką Galvydį (gim. 1836) iš Davainių kaimo ištrėmė su žmona Ona Lingyte – 24 metų, kilusią iš Bileišių kaimo. Jie susituokę gyveno jau ketvirtus metus, augino sūnelį Justiną. Drauge ištrėmė Dominyko tėvus Steponą Galvydį su žmona Karolina Indrašyte ir nepilnametį jų sūnų Kiprijoną. Samaros gubernijoje Kiprijonas sukūrė šeimą, užaugino dukrą Oną, kuri pasiliko gyventi Rusijoje. Jos sūnus Kostas Barkauskas 1922 m. grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Ponetāvos kaime, Gudžiūnų valsčiuje, Kėdainių apskrityje.

Tremtinių valakiniame ūkyje Davainiuose carinė valdžia apgyvendino

¹⁰LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3068, puslapiai nesunumeruoti.

¹¹LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3018.

stačiatikių brolių Fedoro Rutkovskio 3 asmenų ir Ivano Rutkovskio 2 asmenų šeimas, atkeltas iš Ukmergės.

Dominykas Galvydis ir jo tėvai mirė Samaros gubernijoje, palaidoti Čiornaja Padinos kaime. Į Lietuvą 1922 m. sugrįžo tremtinio Justino Galvydžio sūnus Jonas (gim. 1894) su šeima. Juos apgyvendino Rumokų kaime, Žaliosios valsčiuje, Vilkaviškio apskrityje. 1929 m. vasario 6 d. Žemės reformos komisijos sprendimu iš kolonistų palikuonių Darjos ir Marcijano Rutkovskių 24 ha ūkis buvo perimtas ir sugražintas tremtinio Dominyko Galvydžio anūkui Jonui Galvydžiui.¹²

Izidorijų Galvydį, Vinco sūnų (gim. 1823), iš Davainių kaimo ištrėmė su žmona Teodora Dulkyte. Jų sūnus Jurgis (gim. 1858) trėmimo metu svečiavosi pas dėdę Galvydį Duburáičio kaime, Antázavės valsčiuje, Zarasų apskrityje ir liko Lietuvojė. Į tremtinio Izidoriaus Galvydžio 23 ha ūkį atkėlė stačiatikių iš Ukmergės Grigorijaus Rutkovskio 2 asmenų ir Feodoro Rutkovskio 5 asmenų šeimas.

Duburaityje užaugęs ir ten gyvenęs Jurgis Galvydis 1925 m. kreipėsi į Žemės reformos valdybą, prašydamas sugražinti jo tėvų turėtą ūkį Davainių kaime. Atsakymas buvo neigiamas. Paaiškinta, kad jo tėvų ūkyje dabar gyvenantys Vasilijus Samsonovas ir Petras Rutkauskas šias valdas nusipirko ir įteisino 1914 m.¹³

Broliai Klemensas ir Steponas Mikšiai Davainių kaime gyveno bendrame 21,73 dešimtinės ūkyje. Buvo bevaikiai. Išrėmusi juos į Sibirą, carinė valdžia ūkyje apgyvendino stačiatikių Zacharo Rutkovskio ir Panteleimono Rutkovskio šeimas. Ištremtųjų sesuo Viktorija Mikšytė, būdama 20 metų, 1838 m. spalio 2 d. ištekėjo už Justino Makuškos, 24 m. jaunikaičio iš Benzeliškių kaimo, Jūžintų valsčiaus, Rōkiškio apskrities, ir gyveno jo tėviškėje, turėjo sūnų Motiejų. 1926 m. Motiejus Makuška kreipėsi į Žemės ūkio komisiją prašydamas jam gražinti motinos Viktorijos Mikšytės-Makuškienės gimtinę Davainių kaime, kurią tuo metu valdė Petras Rutkauskas ir Jonas su Emilija Semėnai. Žemės ūkio komisija archyvinių dokumentų pagrindu nustatė, kad carinės valdžios konfiskuotame brolių Klemenso ir Stepono Mikšių ūkyje Davainių kaime buvo apgyvendintos Zacharo ir Panteleimono Rutkauskų (Rutkovskių) šeimos. Gautą pusvalakį Zacharas Rutkauskas po šešerių metų perleido valdžiai, kuri žemę pardavė pirkliai Jurgiui Freimanui. Po keleto metų J. Freimanas įsigytą žemę pardavė piliečiui Baukiui, o pastarasis 1896 m. – Nikodemui Semėnui. Tuo metu (t. y. 1926 m.) minėtą ūkį valdė jo anūkai: Jonas, Pranas ir Emilija Semėnai. Pagal to meto įstatymus trečiųjų asmenų perkant įsigytas turtas nebuvo nusavinamas.

Antrą pusvalakį, kuri buvo gavęs Panteleimonas Rutkovskis, valdė jo anūakai Petras ir Aleksandras Rutkauskai. Motiejui Makuškai tremtinių Klemenso ir Stepono Mikšių turėtas ūkis nebuvo gražintas, nes jo motina Viktorija Mikšytė-Makuškienė, nors ir buvo tiesioginė brolių tremtinių įpėdinė, bet į jų ūkį neturėjo teisių, nes gyveno vyro Makuškos ūkyje.¹⁴

Iš Davainių kaimo po 1863 m. ištremtas Kazimieras Repšys su žmona Ona Jasiulionyte ir sūnumi Juozapu (gim. 1847). Senieji Repšiai mirė Čiornaja Padinos kaime, sūnus Juozapas sukūrė šeimą su Petronėle Šarkovskaja (Šarkauskaite). Jiems 1898 m. gimė sūnus Andriejus, 1900 m. – Juozapas, 1902 m. – duktė

¹²LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3081, puslapiai nenumeruoti.

¹³LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3106.

¹⁴LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3082.

Ona, 1904 m. – Veronika, 1907 m. – Marilė, 1910 m. – Paulina. Tapusi našle, Petronėlė Repšienė (gim. 1871) su vaikais 1922 m. iš Samaros gubernijos grįžo į Lietuvą. Laikiniai buvo apgyvendinti Gudžiūnų valsčiuje, Kėdainių apskrityje. Visos šeimos vardu Andriejus Repšys kreipėsi į Žemės ūkio komisiją prašydamas gražinti jam senelio Kazimiero Repšio ūkį Davainių kaime, kuriame carinė valdžia po 1864 m. apgyvendino stačiatikių iš Ukmergės Ivano Rutkovskio 3 asmenų ir Lariono Belovo 2 asmenų šeimas. Po Ivano Rutkovskio mirties ūkį paveldėjo jo sūnūs Jakimas ir Timofiejus Rutkauskai. Kitą dalį Repšių ūkio po Lariono Belovo mirties valdė jo brolis Titas. Tito Belovo vaikai iš Davainių kaimo išsiblaškė po visą šalį. 1935 m. duomenimis, duktė Agafija ištekėjo už Andriejaus Rutkovskio, kilusio iš Norvaišių kaimo, gyveno Telšiuose; Jevdokija Belovaitė su vyru Michailu Kliučnikovu pasiliko Minske; Marija Belovaitė su vyru Semionu Krivošejevu turėjo ūkį Zmiejauskos vienkiemyje, Taurėgnų valsčiuje. Davainiuose buvo likęs tik jų brolis Jonas (Ivanas) Belovas.

1926 m. lapkričio 30 d. Žemės ūkio komisijos nutarimu ūkis iš kolonistų palikuonių Jono Belovo, Timofiejaus Rutkausko ir Onos Rutkauskienės buvo konfiskuotas ir sugražintas tremtinių Repšių įpėdinio Andriejaus Repšio šeimai.¹⁵

Petrą Žvyroną iš Davainių kaimo ištrėmė su žmona Agota Viliūnaite ir sūnumi Juozapu (gim. 1844). Jų valakiniame ūkyje apgyvendino stačiatikius, atvežtus iš Ukmergės: Aleksandro Rutkovskio 3 asmenų ir Semiono Samsonovo 3 asmenų šeimas. Jų palikuonys po pusvalakį žemės su trobesiais turėjo iki 1926 m.

Mirus kolonistui Aleksandrui Rutkovskiui, liko jo vaikai: Mykolas, Petras, Povilas, Jevdokija ir Jevgenija. Dukros ištekėjo ir išsikėlė į vyrų ūkius. Povilą Rutkovskį 1914 m. mobilizavo į carinę kariuomenę, kur baigęs karo mokyklą iškilo iki kapitono. 1921 m. bolševikai jį paėmė į Raudonąją armiją ir po pusmečio žuvo per kautynes. Davainių kaime ūkininkauti liko broliai Mykolas ir Petras Rutkovskiai.

Antrą tremtinio Petro Žvyrono pusvalakį turėjęs Semionas Samsonovas prieš mirdamas perdavė jį sūnui Antonui. Pastarajam mirus liko vaikai: Vasilijus, Aleksandras ir Pelagėja. Aleksandras buvo nevedęs, mirė 1910 m. Rusijoje. Pelagėja mirė apie 1920 m. vyro tėviškėje, Anykščių valsčiuje, tad ūkio savininku Davainiuose tapo Vasilijus Samsonovas.

Tremtinių Žvyronų šeimą apgyvendino Čiornaja Padinos kaime, Novoūzensko apskrityje, Samaros gubernijoje. Senieji ten mirė ir yra palaidoti. Sūnus Juozapas Žvyronas sukūrė šeimą su Karolina Petrokaite. Kai 1878 m. jis mirė, našlė Petronėlė Žvyronienė liko su mažamečiais vaikais: Norbertu – 8 m., Agnieška – 6 m. Juos globojo, padėjo užauginti giminės ir Čiornaja Padinos kaimo lietuvių bendruomenė. Užaugusi Agnieška Žvyronaitė 1891 m. ištekėjo už Norberto Stausko, kurio tėvelius į Sibirą ištrėmė iš Jaskoniškių kaimo, Dusetų valsčiaus. Agnieškos ir Norberto Stauskų šeima 1922 m. grįžo į Lietuvą ir atsiėmė iš kolonistų Grimailovų ūkį su trobesiais Jaskoniškių kaime.

Norbertas Žvyronas, grįžęs į Lietuvą, su šeima buvo apgyvendintas Zyplių dvare, Lukšių valsčiuje, Šakių apskrityje. Surinko reikiamas pažymas iš archyvų ir padavė prašymą susigražinti senelio Petro Žvyrono ūkį Davainių kaime. 1920 m. vasario 24 d. Žemės reformos

¹⁵LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3084, puslapiai nenumėruoti.

komisijos nutarimu 23 ha ūkis iš Vasilijaus Samsonovo bei Mykolo ir Petro Rutkauskų buvo perimtas ir perduotas Norberto Žvyrono šeimai.¹⁶

Degėsių kaimas yra kairiajame Šventosios upės krante. Jame iki 1863 m. gyveno aštuonios stiprių ūkininkų šeimos, kurios turėjo po 26–27 dešimtines žemės. Po 1863 m. sukilimo kaime viena šeima sumažėjo. Cariniai žandarai iš šio kaimo į Sibirą ištrėmė Vinčą Abukauską, Motiejaus sūnų (gim. 1825). Prašyme Žemės reformos komisijai Anastasija Abukauskaitė-Velutienė (gim. 1861), gyvenusi Mikėnų kaime, rašo, kad malšinant lenkmečio sukilimą, jos tėvelis Vincas Abukauskas buvo atskirtas nuo šeimos ir išsiųstas į Tomsko guberniją. Jo žmoną Veroniką Butkytę su dukrele Anastasija ir kitais vaikais išvarė iš ūkio, ūkį konfiskavo ir atidavė kolonistams rusams iš Ukmergės apskrities: Ivano Kaminskio 4 asmenų ir Jefimo Liutikovo 2 asmenų šeimoms. Toliau Anastasija Velutienė paaiškina, kad jos tėvelis Vincas Abukauskas grįžo iš Rusijos į Lietuvą pas šeimą. Užpalių parapijos klebono išduotoje pažymoje nurodyta, kad Vincas Abukauskas, 65 m. valstietis, mirė 1887 m. kovo 18 d. Bajorų kaime. Liko vaikai: Jonas, Agota, Anastasija ir Kotryna. Visi jie išmirė. Liko tik Anastasija Velutienė, kuri kaip įpėdinė prašo gražinti tėvelio turėtą turta.

1928 m. gegužės 4 d. Žemės reformos komisija Anastasijai Abukauskaitei gražino 13 ha žemės su trobesiais Degėsių kaime. Iki tol ūkyje gyveno kolonisto Ivano Kaminskio anūkas Eugenijus Kaminskis. Antrosios dalies žemės, kuri buvo atiduota kolonistui Jefimui Liutikovui, gražinti Anastasijai Velutienei negalėta. J. Liutikovas savo 13 dešimtinių ūkį buvo pardavęs Svilams. Našlė Ona Svilienė turėtas valdas 1912 m. birželio 6 d. pardavė Motiejui Kutkai. To meto žemės ūkio įstatymai neleido tretiesiems asmenims pirkimo keliu įgyto turto konfiskuoti ir gražinti tremtinių įpėdiniams.¹⁷

Iš **Kairiškių kaimo**, vėliau atitekusio Dusetų valsčiui, į Sibirą ištrėmė Jono Baukio ir Igno (Ignatijaus) Raugo šeimas. Įdomiai buvo susipynęs šių šeimų gyvenimas. Kairiškių kaime gyvenęs ir 1847 m. miręs Jeronimas Baukys paliko žmoną Domicelę, sūnų Joną, dukras: Teofilę, Emiliją, Anatoliją ir Anelę. Mirus vyrui, našlė Domicelė dideliam 44 dešimtinių ūkiui valdyti pasiėmė jauną užkurį Ignatijų Raugą. Jis gimė 1825 m. liepos 21 d. kitame Šventosios upės krante esančiame Skineikių kaime, Dusetų valsčiuje, Tadeušo Raugo ir Eufrozinos Grižaitės šeimoje. Berniukui vardą parinko krikštatėviai Ignatijus Prancūnas su Gertrūda Rakauskaite.

Praeis 38 metai po šių krikštytųjų. Ignatijus Prancūnas sukurs šeimą, užaugins tris sūnus ir dukrą Marijoną. Vinčą su Justinu paliks ūkio Skineikių kaime paveldėtojais, Jurgį (1836–1914) išleis į kunigus. Po 1863 m. sukilimo Ignatijų Prancūną, 64 m. ūkininką, su žmona Barbora, 56 m., sūnumis Vincu – 30 m., Justinu – 23 m., dukterimi Marijona – 15 m., kartu su Vinco Prancūno žmona Emilija – 28 m., jų 4-mečiu sūneliu Antanėliu ir Emilijos motina našle Ona Rapolienė – 52 m., taip pat viengungį Ignatijaus brolių Mataušą Prancūną, 45 m., cariniai žandarai vienoje tremtinių kolonoje su krikštasūniu Igno Raugu ir jo šeima varys į Samaros guberniją.

Tačiau sugrįžkime į 1847 metus, kai jaunas, stiprus vyras Ignatijus Raugas iš Skineikių kaimo atėjo į našlės

¹⁶LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3087, puslapiai nenumeruoti.

¹⁷LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3014, puslapiai nenumeruoti.

Domicelės Baukienės ūkį Kairiškių kaime ir padėjo jai užauginti penkis vaikus. Suaugo ir vesti susiruošė mirusio Jeronimo Baukio sūnus Jonas. Šeima sutarė didelį ūkį pasidalinti po lygiai. Taip iš vieno 44 hektarų ūkio Kairiškėse atsirado du: Jono Baukio ir Igno Raugo. Atėjo siaubingas 1863 m. gruodis, maištininkus rėmusių šeimų trėmimas į Sibirą. Ištrėmė Joną Baukį su žmona ir dviem vaikais, kartu gyvenusias jo seseris Anatoliją ir Anelę Baukytes. Į jų ūkį atkėlė stačiatikius iš Vilniaus: Arsenijaus Šarapovo 4 asmenų ir Stepano Lakomkino 5 asmenų šeimas.

Iš kaimyninio Igno Raugo ūkio ištrėmė patį ūkio šeiminką. 1914 m. Kairiškių kaimui skirstantis į vienkiemius, tremtinių Jono Baukio ir Igno Raugo konfiskuoti ūkiai, kuriuos turėjo keturių kolonistų šeimos, buvo suskaldyti į šešis atskirus ūkius. Jų savininkais tapo: Jokūbas Šalugovskis (Šamarauskas), Aleksiejaus sūnus – 4,7 dešimtinės, Aleksiejus Šalugovskis (Šamarauskas), Aleksiejaus sūnus – 3,3 dešimtinės, Borisas Šalugovskis (Šamarauskas), Aleksiejaus sūnus – 4,08 dešimtinės, Simono Rubcovo dukros Pelagėja ir Elena Rubcovaitės – 11,2 dešimtinės, Šarapovienės Barbaros, Jono dukros, vaikai: Vasilijus, Aleksandras, Jokūbas, Vladimiras, Ana ir Liuba – 9,91 dešimtinės, Lomakinienės Marijos, Zacharo dukros, vaikai: Vasilijus, Vladimiras, Juozas, Ana, Liuba, Anastazija, Nina ir Povilas – 8,4 dešimtinės.

Taip jie šeiminkavo tol, kol iš Sibiro pradėjo grįžti tremtinių ipėdiniai. 1924 m. į Utenos apskrities Žmės tvarkymo komisiją kreipėsi Emilija Raugaitė-Kuzmienė (ją buvo išidukrinęs Ignas Raugas), gyvenusi Bileišių kaime, ir Jono Baukio ipėdinis Andrius Repšys, gyvenęs Davainių kaime. Žemės reformos komisijos nutarimu jiems ir buvo sugražintos anksčiau išvardintų kolonistų turėtos valdos Kairiškių kaime.¹⁹

Didelis **Kaniūku** kaimas, išsidėstęs dešiniajame Šventosios upės krante, už trejeto kilometrų nuo Užpalių miestelio, nesusilaukė malšintojų dėmesio. Tačiau vis vien, kažkam įskundus, į Čiornaja Padinos kaimą Samaros gubernijoje ištrėmė gausią Juozapo Rudoko (gim. 1843) šeimyną: tėvą Jokūbą, motiną Rakele Indrašytę-Rudokiene, brolių Juozą, seseris Elžbietą ir Anastasiją. Taip pat nežinia kodėl ir du jo pusbrolius. Spėjama, kad už tai, jog brolis Jonas dalyvavo maište (rašytojo Jono Rudoko, gyv. Vilniuje, pateikti duomenys). Kolonistų stačiatikių Jepifano Smorygino (praminto Šmaryga) ir Mykolajaus Petuškinio šeimoms lygiomis dalimis atiteko didelis, gražiai tvarkomas 32 ha ūkis su trobesiais.

Čiornaja Padinos kaime Jokūbo Rudoko sūnus Juozapas sukūrė šeimą su Ona Valiulyte, augino vaikus, iš kurių sumaniausiam Jurgiui perdavė visą didelį ūkį. Tolimas tremtinių giminaitis Jonas Rudokas iš Čiornaja Padinos lietuvių senbuvų yra girdėjęs pasakojimų „*koks turtingas buvęs Jurgis Rudokas – kai rytais išgindavęs į kaimo gatvę bandą, tos bandos galą sunku buvo pamatyti*“.²⁰

Tačiau sovietinio bolševizmo Rusijoje sukelta sumaištis, pilietinis karas nukurdino visus, pavertė „proletarais“, 1921 m. sukėlė didelį badą Pavolgyje. Čiornaja Padinos kaimo lietuviai paliko viską, kas buvo užgyventa per 58 metus, ir grįžo į Lietuvą. Jurgio Rudoko šeima apsi-stojo Zaliesių (Ažūmiškio) kaime, Panemunėlio valsčiuje, Rokiškio apskrityje.

¹⁹LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3125, puslapiai nenumeruoti.

²⁰Rudokas J. Pėsčiomis nuo Šventosios iki Volgos, *Veidas*, 2003 03 13, p. 40–41.

1925 m. spalio mėn. Jurgis Rudokas parašė prašymą Utenos apskrities žemės tvarkytojui susigražinti buvusias senelio Jokūbo Rudoko valdas Kaniūkų kaime. Deja, iš Žemės reformos valdybos gavo neigiamą atsakymą, nes tuo metu ūkyje gyveno Vasilijus Sorokinas ir Andriejus Petuškinas, kurie jį nusipirko. Byloje esantis pardavimo-pirkimo aktas liudija, kad Jepifanas Smoryginas gautą žemę 1871 m. kovo 4 d. ir 1877 m. kovo 8 d. pardavė Mykolui Petuškinui ir Sakalausko šeimai. Į Petuškinų ūkį atėjusio žento Vasilijaus Sorokino sūnūs Vasilijus, Josifas ir Aleksas likusią tremtinių Rudokų ūkio dalį 1913 m. nupirko iš Kazio Sakalausko. Taip ir liko į Lietuvą grįžusio Jurgio Rudoko šeima gyventi Panemunėlio valsčiuje, Skrebiškio dvare, iš kurio valdžia jam skyrė žemės už negražintą senelių ir tėvų ūkį Kaniūkų kaime.²¹

Po 1863 m. sukilimo carinė valdžia **Kėpių** kaime konfiskavo brolių Liudviko (gim. 1816) ir Juozapo (gim. 1818) Urbonavičių ūkį, kurį jie buvo paveldėję iš tėvų Tomo Urbonavičiaus ir Domicėlės Daujotytės. Liudviką Urbonavičių ištrėmė į Sibirą, iš kurio jis nebesugrįžo, o brolių Juozapą išvarė iš ūkio. Visą ūkį su trobesiais atidavė rusų kolonistų Maksimo Sorokino ir Mitrofano Orlovo šeimoms.

Iš ūkio išvarytas Juozapas Urbonavičius turėjo sūnų Kazimierą (gim. 1838). Kazimieras su žmona Anele Mierkyte susilaukė sūnaus Boleslovo (gim. 1882), kuris su šeima vėliau ir gyveno Kėpių kaime.

1926 m. Žemės reformos komisijos sprendimu Boleslovas Urbonavičius atgavo pusę senelio Juozapo Urbonavičiaus konfiskuoto ūkio, kurią valdė kolonisto Mitrofano Orlovo palikuonys: Vasilijus Orlovas, Jurgis Orlovas ir Marė Orloviėnė. Kita ūkio dalis liko Prano Bružo nuosavybė, nes ją jis buvo nusipirkęs iš Rapolo Sorokino.²²

Iš **Kudrių** ir **Kušlių** kaimų į Sibirą buvo ištrėmta po vieną šeimą, tačiau kieno – nustatyti nepavyko, nes niekas iš įpėdinių nesikreipė į Žemės reformos valdybą dėl kilnojamojo ir nekilnojamojo turto sugražinimo. Tik žinoma, kad Kušlių kaimo tremtinio valakinėje sodyboje buvo apgyvendintos brolių Malafejaus ir Kondrato Plistkovų (Plistkų) šeimos. Per dešimtmečius ne kartą keitėsi iš tremtinių konfiskuotos žemės savininkai. Iš Malafejaus Plistkos žemę pirko Karolis Šukys ir Justinas Tursa. Iš Kondrato Plistkos 10 dešimtinių perėjo Rapolo Gražio ir Terentijaus Kovalenkos nuosavybėn. 1927 m. duomenimis, Kušlių kaime gyvenęs jo sūnus Safronas Kovalenko turėjo apie 8 ha žemės.²³

Iš **Likuččių** kaimo po 1863 m. į Sibirą buvo ištrėmtos dvi šeimos. Liudviko Būgos 22,81 dešimtinės ūkyje apgyvendino stačiatikių Andriejaus Rutkovskio 4 asmenų ir Ignatijaus Visockio 3 asmenų šeimas. Kas buvo antrosios sodybos tremtinys – nustatyti nepavyko. Joje apgyvendinta Ukmergės miesto miestiečio stačiatikio Jegoro Zaborovskio 4 asmenų šeima.²⁴

Apie 1900 m. Jegoro Zaborovskio vaikai iš tėvo paveldėtą žemę (11 dešimtinių) pardavė Antanui Nenėnui, Liudviko sūnui. Jis čia apsigyveno su šeima, broliu Boleslovu ir seserimi Monika. Netrukus Likunčių kaime, vedęs Emiliją Juodelytę, įsitvirtino ir jų brolis Juozas Nenėnas. 1932 m. duomenimis, Nenėnai jau buvo vidutiniai žemvaldžiai. Monika Nenėnaitė po brolio Boleslovo mirties valdė 19 hektarų, Juozas Nenėnas su seserimis Anele ir Teofilija – 13,9 ha.²⁵

²¹LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3106.

²²LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3115.

²³LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 10038.

²⁴LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 10153, l. 213.

²⁵Ten pat, p. 215.

1849 m. sausio 18 d. Likunčių kaime, eidamas 50-uosius metus, mirė Stanislovas Būga. Žmonai Rozalijai su vaikais: Liudviku, Karolina, Viktorija ir Uršule, jis paliko valaką žemės su trobesiais. Stanislovas mirė jaunas, vaikai liko maži, tad visi ūkio rūpesčiai gulė ant našlės Rozalijos Būgienės ir šešiolikmečio jos sūnaus Liudviko (gim. 1833 03 12) pečių. Subrendęs Liudvikas vedė Agotą Juknytę. 1860 m. jiems gimė duktė Emilija, 1862 m. gruodžio mėn. – sūnus Pranciškus.

Šios gražios 7 žmonių šeimos 1863 m. gruodyje Likunčių kaime nebeliko. Ištrėmė Liudviką Būgą su žmona Agota, mažais vaikeliais Emilija ir Pranuku, seseris Karoliną (gim. 1846) ir Uršulę (gim. 1848) Būgaites, jų motiną Rozaliją Būgienę. Neištrėmta liko tik Liudviko Būgos sesuo Viktorija (1843–1918). Ji buvo ištekėjusi už Vincento Repšio ir gyveno tame pačiame Likunčių kaime.

Iš Čiornaja Padinos kaimo 1922 m. į Lietuvą sugrįžo tik Pranas Būga (mirė 1925 m.) ir sesuo Uršulė Sereičikienė. Juos apgyvendino Zyplių dvare, Lukšių valsčiuje, Šakių apskrityje. Šiek tiek susitvarkę, 1923 m. liepos mėn. jie kreipėsi į Utenos apskrities žemės tvarkytoją dėl tėvų ūkio gražinimo. Tačiau atgavo ne visą valakinį ūkį. Paaiškėjo, kad kolonisto Andriejaus Rutkovskio sūnus turėtų pusvalakį 1913 m. sausio 11 d. buvo pardavęs Liudvikui Juodeliui. L. Juodeliui mirus, pirktu ūkio savininkėmis liko Emilija Juodelytė (Juozo Nenėno žmona) su seserimis Ona, Grasilda, Veronika ir Karolina Juodelytėmis.

Ignatijaus Visockio vaikai taip pat išsiblaškę po visą šalį. Michailas gyveno ir mirė Tobolsko gubernijoje, Ivanas mirė Likunčių kaime, Aleksandras po 1918 m. negrįžo iš Petrogrado, Filipas Visockis išsikėlė gyventi į žmonos tėviškę Bagdonavo dvare, Rokiškio apskrityje, o turėtą pusvalakį žemės Likunčių kaime atidavė nuomoti Juozui Galvydžiui ir Baliui Nenėnui. Ši Visockiams priklausiusi dalis – apie 16 ha – 1926 m. balandžio 9 d. Žemės reformos komisijos nutarimu buvo sugražinta Liudviko Būgos dukrai tremtinei Uršulei Sereičikienei.²⁶

40 hektarų **Mažeikiškių** viensėdį nuo senų laikų valdė dvarininkai Sapiegos. Po 1863 m. carinė valdžia šias valdas iš Sapiegų nusavino ir atidavė stačiatikių dvasininkijai. Iš pradžių buvo numatyta Mažeikiškėse statyti cerkvę, nes netoliese esančiuose kaimuose buvo apgyvendintos kolonistų šeimos. 1869 m. gegužės 31 d. Kauno gubernijos cerkvių statybos komitetas kreipėsi į Vilniaus generalgubernatorių dėl cerkvės statybos Užpaliuose ir Mažeikiškių valda liko tuščia, todėl ten buvo apgyvendintos kelios rusų kolonistų šeimos.²⁷

1924 m. spalio 7 d. Žemės reformos valdybos nutarimu Mažeikiškių viensėdžio žemės plotas (apie 40 ha) buvo paimtas valstybės nuosavybėn, kol atsišauks buvusių žemvaldžių įpėdiniai.²⁸

1925 m. duomenimis, Mažeikiškėse gyveno 8 rusų tautybės šeimos: Aleksandro Širino, Timofiejaus Širino, Jurgio Šilionkos, Nadijos Šilionkienės, Mykolo Šilionkos, Liudviko Utキノ, Aleksandro Vasilenkos ir Juozo Vasilenkos.

Mažeikiškėse žemės plotą gavo

Nepriklausomybės kovų dalyvis, pasienio policijos tarnautojas Petras Ušakovas.

Jo tėvų ir senelių žemė Norvaišių kaime buvo konfiskuota kaip kolonistų ir 1863 m. sugražinta tremtinių įpėdiniais.²⁹

²⁶LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3136, puslapiai nenumėruoti.

²⁷Miškinis A. *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2005, d. 2, p. 589.

²⁸LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 10033, l. 1.

²⁹Ten pat, l. 20.

Iš **Mikėnų** kaimo po 1863 m. sukilimo į Sibirą ištrėmė vieną šeimą, tačiau kieno – nustatyti nepavyko. Ištremitojo ūkininko 20 dešimtinių ūkyje buvo apgyvendintos stačiatikių Michailo Orlovo ir Michailo Slepovo šeimos. Šių kolonistų turėtą ūkį po 1920 m. valdė Emilija Gaučytė-Gudelienė.³⁰

Iš **Neviržos** kaimo po 1863 m. sukilimo į Samaros guberniją buvo ištremitas Mykolas Miškinis su žmona Viktorija Garunkštyte ir sūnumi Pranu (gim. 1859). Jų 26,7 dešimtinės ūkis su trobesiais buvo atiduotas stačiatikių, atkeltų iš Raguvės valsčiaus, Trofimo Kublickio ir Trofimo Rysovo šeimoms.

Pranas Miškinis gyveno Čiornaja Padinos kaime su žmona Karolina ir turėjo pulkelį vaikų. Jam gimtosios Lietuvos nebeteko pamatyti – mirė tremtyje. Į Lietuvą 1922 m. sugrįžo jo našlė Karolina Miškinienė ir vaikai, gimę Čiornaja Padinos kaime: Jonas, Vincas, Juozas ir Konstancija. Juos laikinai apgyvendino Gudžiūnų dvare, Pășvitinio valsčiuje, Šiaulių apskrityje, – dvare, kuriame susiformavo Tremtinių kaimas. Ten gyvendami Jonas ir Vincas (1929 m. balandžio 25 d. mirė Tremtinių kaime) Miškiniai visos šeimos vardu kreipėsi į Žemės reformos valdybą prašydami gražinti jų tėvo tremtinio Prano Miškino ūkį Neviržos kaime. Sulaukę teigiamo atsakymo 1925 m. sausio 11 d. nutarimu, Jonas ir Vincas Miškiniai atgavo pusę (18 ha) senelių turėto ūkio, kurią valdė Trofimo Rysovo palikuonys: Mykolas, Nikita, Jokūbas, Sidoras ir Agafija Rysovai. Antroji tremtinių Miškinių ūkio dalis, kurią buvo gavęs Trofimas Kublickis, 1895 m. balandžio 11 d. buvo parduota Baltrui Sirvydžiui. Šiam mirus, paveldėjimo keliu atiteko sūnui Jonui Sirvydžiui. Sirvydžiams priklausiusi žemės dalis nebuvo nusavinta kaip teisėtai įsigyta pirkimo keliu.³¹

Iš visų Užpalių valsčiaus gyvenviečių po 1863 m. sukilimo daugiausia nukentėjo **Norvaišiai**. Iš 21 kaime buvusios sodybos net vienuolika šeimų atsidūrė Sibiro tremtyje, o jų valakiniai (nuo 22,4 iki 23,5 dešimtinės) ūkiai su trobesiais tapo rusų kolonistų nuosavybe. Gražų lietuvišką kaimą, kuriame anksčiau nebuvo nė vieno svetimtaučio, užplūdo 58 „unijonai“. Jie vertė likusius ūkininkus su jais bendrauti slaviškai. Kaimo senbuviai iš savo tėvų ir senelių yra girdėję, kad tie „poselencai“ buvo grubūs, nevenė nuglemžti kieme paliktų padargų, nesigėdijo neprašomi įeiti į trobą. Jiems atvykus, kaimiečiai ant durų pradėjo kabinti spygas, klojimuose nepalikdavo pakinktų, laukuose – žagrių ir akėčių.³²

Pradėdamas aprašinėti Norvaišių kaimo tremtinių likimus, pateikiu jų sąrašą ir konfiskuotose sodybose įkurdintų stačiatikių kolonistų pavardes:

1. Mano tėvo Gasparo Indrašiaus senelio Motiejaus Bagdono ūkyje apgyvendino Anastasiją Rutkovską ir Osipą Kirilovą.
2. Jurgio Barausko ūkį užėmė Ivano Korsakovo (Korsako) ir Vasilijaus Skorinos šeima.
3. Juozo Baukio ūkyje gyveno Moisiejaus Rutkovskio ir Kirilo Risovo šeimos.
4. Vinco Gladučio ūkyje – Vasilijaus Primakovo ir Kuzmos Rutkovskio šeimos.
5. Tamošiaus Grižo ūkyje – Aleksiejaus Gaidukovo ir Anufrijaus Rutkovskio šeimos.

³⁰LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 10028.

³¹LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3085, puslapiai nenumeruoti.

³²Jono Valbasio, gyv. Utenoje, prisiminimai.

6. Jono Gudelio (Gudo) ūkyje – Semiono Kublickio ir Ivano Rutkovskio šeimos.
7. Mykolo Mierkio ūkyje – Adomo Kozlovskio ir Jefimo Gladkino šeimos.
8. Alberto Mikšio ūkyje – Kuzmos Rutkovskio ir Vasilijaus Prišanovo šeimos.
9. Dominyko Palubinskio ūkyje – Jefimo Kublickio ir Michailo Ušakovko šeimos.
10. Jono Seibučio ūkyje – Radiono Grizgos (Drizgos) ir Fiodoro Rutkovskio šeimos.
11. Jono Vilučio ūkyje – Petro Metlino (Metelicino) ir Aleksiejaus Rutkovskio šeimos.

Apžvelkime plačiau be kaltės kaltų taikių ūkininkų tremtinių likimus. Ramiai senatvės dienas leido Jonas Bagdonas (1778–1866). Žmona Viktorija Tarvydaitė jau buvo nulydėta į Norvaišių kapelius, duktė Teodosija (gim. 1817) 1837 m. lapkričio 21 d. ištekinta už Vincento Indrašiaus (1815–1886) gyveno Antakalnių kaime. Lygiai po 10-ties metų už jo brolio Gasparo Indrašiaus (1820–1897) į Antakalnius išėjo Veronika Bagdonaitė (1825–1904). Vyriausias sūnus Motiejus (gim. 1813), ūkio paveldėtojas, į namus parvedęs marčią Domicelę, pabėrė pulkelių vaikų: Juozapotą, Barborą, Baltramiejų, Justiną ir Praną. Tik jaunesnis sūnus Juozapas (gim. 1820) nesiskubino kurti šeimos. Jis sakydavo: „*Nenoriu draskyti valako, va nužiūrėsiu ūkelį su panomis ir nueisiu užkuriom...*“

Ramybę sudrumstė prasidėjęs 1863 m. lenkmetis. Kaimo palaukėje stovintis didelis Bagdonų namas ne kartą sulaukdavo „maištininkų“, kurie praleisdavo po keletą parų, išsivanodavo pirtyje.

1863 m. gruodyje po kaimą pasipylė būrys žandarų, surinko šeimas iš vienuolikos sodybų ir išsivarė į Uteną. Tarp nelaimingųjų tremtinių atsidūrė beveik visa Bagdono šeima: Juozapas, Teodosija, Motiejus su žmona ir vaikais. Aštuonių brangiausių saviškių neteko senukas Jonas Bagdonas, užsibuvęs pas dukrą Veroniką Indrašienę Antakalniuose.

Ar besugrįžo kas iš Bagdonų, ištremtų Pavolgin, į Lietuvą, nesu iš giminių girdėjęs. Tikriausiai ne, nes 1924 m. lapkričio 30 d. Veronikos Bagdonaitės-Indrašienės sūnūs Gasperas su Juozapu, gyvenę Antakalnių kaime, parašė prašymą Utenos apskrities žemės tvarkytojui sugražinti jiems jų dėdės Motiejaus Bagdono valakinį (22,65 dešimtinės) ūkį su trobesiais Norvaišių kaime, kuris valdžios buvo atiduotas dviem rusams.

„*Dabar vieną pusę valako valdo Trofimo Rutkovskio sūnus Niki-foras, o kita pusė valako buvo parduota ir dabar valdo Antanas Čerškus*“, – rašo jie.

Su prašymu nuvežė Bagdonų ir Indrašių krikšto, santuokų ir mirties pažymų kopijas, išduotas Užpalių parapijos klebono, bei paliudijimus Norvaišių kaimo senbuviai: Dominyko Gabrionio – 83 m., Kazio Vilučio – 84 m. ir Vinco Vanago –

75 m., kurie gerai atsimindami paskutinio lenkmečio laikus teisybės ir bešališkumo vardu liudija, kad po 1863 m. iš jų kaimo kartu su kitais į Rusiją buvo ištremta Motiejaus Bagdono šeima, o jų žemė su trobesiais perduota rusams „poselencams“ Trofimui Rutkovskiui (turėtų būti Anastasijai Rutkauskienei, jo motinai) ir Osipui Kirilovui lygiomis dalimis, kiekvienam po 11,31 dešimtinės.

1912–1913 m. Norvaišių kaimui skirstantis į viensėdžius, rusų valdžios konfiskuota tremtinio Motiejaus Bagdono žemė, daugiau nei 17 dešimtinių (užrašyta Nikiforo Rutkovskio Trofimo sūnaus vardu, nes Anastazija Rutkauskienė ir jos sūnus Trofimas jau buvo mirę). Trofimo sesuo Marija Rutkauskienė apsigyveno Rygoje ir apie ją žinių nėra.

Antroji valako pusė, kurią turėjo Juozas (Osipas) Kirilovas, buvo perduota Antanui Čerškui ir jo palikuonys ją valdo iki šiol (1925 m. duomenys).

1928 m. balandžio 4 d. Žemės reformos valdybos nutarimu Nr. 1335 Norvaišių kaime esanti Nikiforo Rutkausko, Trofimo sūnaus, kaip rusų kolonisto žemė buvo nusavinta ir gražinta tremtinių Bagdonų tiesioginiams įpėdiniams – broliams Gasperui ir Juozapui Indrašiams, gyvenantiems Antakalnių kaime. Likusi valako dalis, kurią nusipirko Antanas Čerškus, liko nenusavinta, nes pirkdami ją valdė keletas savininkų. Juozas (Osipas) ir Steponas Kirilovas, vietinių gyventojų vadinti „Kirilais“, 1902 m. vasario 23 d. turėtą žemę buvo pardavę Juozui Rimkui, kuris ją perrašė žmonai Elžbietai Rimkienei. Vėliau, 1905 m. kovo 22 d., ji atiteko Antanui Čerškui, Juozo sūnui.

1928 m. balandžio 28 d. į Norvaišius atvyko Utenos–Ežerėnų apskrities žemės tvarkytojo padėjėjas Marijonas Makauskas ir, dalyvaujant Užpalių valsčiaus žemės reformos nariui S. Binkauskui, perėmė iš kolonisto Nikiforo Rutkovskio ūkį, kurį perdavė tremtinio Motiejaus Bagdono įpėdiniams Gasperui ir Juozapui Indrašiams. Ūkio perdavimo-perėmimo akte nurodyta, kad perduodama 17 ha žemė susideda iš trijų sklypų, iš jų 13 ha – ariamos, apie 2 ha – pievų ir 2 ha – miško. Žemė, perduodama Indrašiams, ribojasi: iš rytų su Antano Janonio, iš pietų – su Jurgio Velbasiaus, iš vakarų – su Andriaus Skarinos, iš šiaurės su Izabelės (Zabielijos) Stasiškienės žemėmis. Indrašiams perduotoje žemėje stovėjo gyvenamasis namas ir svirnas iš medžio po vienu stogu, 18,7 × 5,5, dengtas šiaudais (būklė gera), 21,3 × 10,7 klojimas iš medžio (būklė vidutinė), tvartas su paviečiu iš medžio 17,7 × 7,5 (būklė gera).³³

Visa tai smulkiai aprašiau todėl, kad panašūs priėmimo-perdavimo duomenys yra kiekvienoje tremtinių byloje, tik dėl didesnės apimties negalime visko sutalpinti.

Broliai Gasperas (1857 02 02–1939 04 21) ir Juozapas (1863 07 14–1950) Indrašiai turėjo brolių Joną (1861–1896), kuris liko viengungis; seseris Barborą Januškevičienę (1872–1949), ūkininkavusią Tarvydžių kaime, ir Veroniką Katkevičienę, gyvenusią Užpalių miestelyje. Jos į brolių Gaspero ir Juozapo paimtą žemę nepretendavo.

Juozapo Indrašiaus sūnus Kazimieras (1901–1977) ir Gaspero Indrašiaus sūnus Gasparas (1902–1945) Norvaišiuose atgautą senelių žemę pasidalino po lygiai ir ją „įdarbino“. Kazimieras derlių veždavo į Antakalnius, o Gasparas (mano tėvas) vedė Oną Vėbraitę ir pradėjo statyti trobesius. Jis buvo numatęs išikurti visam likusiam gyvenimui. Tačiau spėjo pastatyti tik klojimą ir nudrėbė iš molio ilgą tvartą, kurią pertvėręs, vienoje

³³LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3089, puslapiai nenumėruoti.

pusėje laikė gyvulius, kitoje gyvenome mes. Prasidėjęs karas ir pokaris statybas nutraukė. Gasparą Indrašių savo sodyboje 1945 m. gegužės 18 d. nužudė banditai Galvydžiai iš Antakalnių kaimo. Žmona ir mano motina Ona Vėbraitė (1917–2003) su trimis vaikais: Vytautu, Janina ir Vida, paliko krauju apšlakstyta slenkstį ir 1953 m. kovo mėn. sugrižo į savo tėviškę Berniškių kaime, Antalieptės apylinkėje, Zarasų rajone. Norvaišiuose palikti pastatai palaiptams sunyko, pamatus su žeme sulygino tarybinio ūkio mechanizatoriai. Praeityje dirbami laukai ir pietinėje pusėje esantis Upių slėnis baigia užaugti mišku. Kartkartėmis lankydamas šias vietas jau nebeatsimenu nė vienos vaikystėje į atmintį įsirežusios vietos.

Norvaišių kaimo valakinį ūkininką (22,65 dešimtinės) Jurgį Barauską (gim. 1799) po 1863 m. sukilimo su žmona Magdalena Janonyte ištrėmė ir jie į Lietuvą nebesugrižo. Į tremiamųjų sąrašus buvo patekusi ir Marijonos brolio Stepono Janonio šeima, tačiau apie tai sužinojęs jo sūnus Motiejus ant žirgo nušoliavo į Užpalius pas pažįstamą žydą, davė jam nemažai pinigų ir taip išpirko visą šeimą nuo Sibiro.³⁴

Jurgis ir Magdalena Barauskai turėjo vienturę dukterį Oną (1823–1888), kuriai tėvai surado užkurinį vyrą Tomą Pranskūną, pravardžiuojamą „Kalenu“, ir 1846 m. spalio 20 d. Užpalių kunigas Rutkevičius juos sutuokė. Gimė ir užaugo jų vaikai: Izidorius, Magdalena, Morta ir Anastasija. Magdalena (1849–1909), ištekėjusi už Antano Skrebės, gyveno Likunčių kaime ir turėjo dukterį Aneliją (gim. 1876). Morta Pranskūnaitė (1860–1922) mirė netekėjusi Užpaliuose. Anastasija (Nastė), savo vyrą Petrą Vilotį 1912 m. išlydėjusi į Ameriką, pasiliko Užpaliuose ir mirė 1920 m. lapkričio 25 d. vieniša. Brolis Izidorius Pranskūnas (1858–1898) buvo vedęs Ceciliją Vaškelytę, gyveno Norvaišiuose ir mirė bevaikiai.

Taigi vienintelė pretendentė į tremtinio Jurgio Barausko ūkį beliko Magdalenos Pranskūnaitės-Skrebienės duktė Anelija Paškonienė (gim. 1876), gyvenusi Norvaišiuose. Pareiškime Utenos apskrities žemės tvarkytojui 1928 m. birželio 16 d. ji rašo:

„Išvežant Jurgį Barauską rusų valdžia nesiskaitydama su užkuriu Tomu Pranskūnu ir jo žmona Ona Barauskaite, abu iš ūkio pašalino, gi visą ūkį su trobesiais atidavė rusams kolonistams Jonui Korsakui ir Vasilijui Skarinai per pusę.“³⁵

Pusę konfiskuoto Jurgio Barausko ūkio – 11 dešimtinių – Jono (Ivano) Korsako, lietuvių pravardžiuojamo „Prilėpušiu“, sūnus Povilas Korsakas 1910 m. gegužės 23 d. pardavė Jūžintų miestelio gyventojui Jurgiui Vaikučiui, kurio palikuonys šį ūkį valdo ligi šiol (1928 m. duomenys). Antrą pusę konfiskuoto ūkio – 11 dešimtinių, – duotą Vasilijui Skorinai, dabartiniu metu (1928 m.) valdo jo sūnus Andriejus Skorina.

Nors ir išsamiai Anelija Skrebytė-Paškonienė aprašė tremtinių likimus, surinko iš Užpalių parapijos klebono daugybę pažymų, pateikė Norvaišių kaimo senbuvų Andriaus Gladučio – 72 m., Evaristo Vanago – 75 m. ir Vinco Vanago – 82 m., paliudijimus, tačiau konfiskuoto tremtinio ūkio nesusigrąžino.

³⁴Jono Janonio, gyv. Vilniuje, girdėti senelio pasakojimai.

³⁵LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3000, l. 2.

Buvo atsakyta, kad ji yra tolima ir netiesioginė Jurgio Barausko giminaitė, jos motina Magdalena Skrebiėnė turėjo savo ūkį, todėl žemės reformos įstatymas jau nesuteikia paveldėjimo teisių.³⁶

Po 1863 m. sukilimo iš Norvaišių kaimo į Sibirą ištrėmė Juozapą Baukį, Mataušo sūnų (gim. 1819) su žmona Agota Šlamaite. Jų valakiniame ūkyje apgyvendino stačiatikius Moisiejų Rutkovskį ir Kirilą Risovą.

1924 m. gruodžio 12 d. į Utenos apskrities žemės tvarkytoją kreipėsi broliai Napalys, Balys ir Kazys Baukiai, gyvenantys Vitkūnų kaime, Svėdasų valsčiuje, Rokiškio apskrityje. Jie prašė sugrąžinti senelio turėtą ūkį su trobesiais Norvaišių kaime. Prašyme paaiškinta, kad senelis Juozapas Baukys už dalyvavimą 1863 m. sukilime buvo ištrėmtas į Tobolsko guberniją, ūkis konfiskuotas ir lygiomis dalimis atiduotas rusams „poselencams“ Moisiejui Rutkovskiui ir Kirilui Risovui.

„Ir mūsų tėvas Domas Baukys, s. Juozo taip pat buvo išmestas iš kariškos mokyklos Kaune ir tokiu būdu neužbaigęs mokyklos apsigyveno Kunigiškių kaime, Svėdasų valsčiuje“, – rašo jie.

Kokioje mokykloje galėjo mokytis valstiečio vaikas – nežinome. Iš pateiktų pažymų aiškėja, kad Dominykas (Domas) Baukys (1846–1920) gimė Norvaišių kaime Juozapo Baukio ir Agotos Šlamaitės šeimoje. Krikštatėviais buvo Juozas Baukys su Ona Šlamaite. Grįžęs iš Kauno ir po kiek laiko vedęs Marijoną Kaušakytę, gyveno jos tėviškėje Kunigiškių kaime, Svėdasų parapijoje. Mirė 1920 m. vasario 19 d. Vaitkūnų kaime, Svėdasų parapijoje, našle palikęs antrąją žmoną Veroniką ir su ja sugyventus vaikus: Dominyką, Vladą ir Anele.

Pirmoje santuokoje su Marijona Kaušakyte gimę sūnūs Boleslovas (gim. 1870 m.), Napoleonas (gim. 1876) ir Kazimieras (gim. 1885) 1924 m. gruodžio 12 d. kreipėsi į Utenos apskrities žemės tvarkytoją prašydami sugrąžinti senelio Juozapo Baukio turėtą ūkį. 1927 m. Žemės reformos valdybos nutarimu jiems buvo perduota dalis ūkio (11 dešimtinių) su senaisiais trobesiais ir septyniomis obelėmis. Ši dalis buvo nusavinta nuo Moisiejaus Rutkovskio įpėdinio Jono Rutkausko. Antrą tremtinio Juozapo Baukio ūkio dalį, kurioje gyveno Kirilas Risovas, 1883 m. nupirko Adomas Valbasys (Velbasys). Jam mirus, žemė atiteko sūnui Jurgiui Velbasiui. Šis pusvalakis nebuvo nusavintas ir liko Velbasių nuosavybė.³⁷

Norvaišių kaime iki 1863 m. buvo dviejų Gladučių sodybos. Pirmoje gyveno Juozapo ir Teresės šeima, antroje – Vinco ir Onos šeima. Iš pirmosios šeimos vėliau išaugs Lietuvos kariuomenės karininkas pulkininkas leitenantas Pranas Gladutis (1893–1939 Kaune). Antroji šeima po 1863 m. sukilimo dings iš Norvaišių kaimo gyventojų sąrašo.

Vincą Gladutį su žmona Ona Kiliute, jo sūnus Dominyką (gim. 1832) ir Tomą ištrėmė į Sibirą. Taip pat ištrėmė kartu gyvenusią dukrą Rakele (Rozaliją) Gladutytę su vyru Vincentu Mierkiu ir sūnumi Mykolu (gim. 1842).

Visus nutrėmė į Tolovkos kaimo stepes Novoūzensko apskrityje, Samaros gubernijoje.³⁸

³⁶LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3000, l. 2–3.

³⁷LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3099, puslapiai nenumuot.

³⁸Karo archyvas, Kaunas, 1925, t. 2, p. 98.

Neištremtas liko Vinco Gladučio sūnus Jurgis (gim. 1834). Pareiškime Utenos apskrities žemės tvarkytojui Jurgio Gladučio sūnus Antanas (gim. 1868), gyvenęs Kaniūkų kaime, ir iš Sibiro tremties grįžęs Domo Gladučio sūnus Romualdas, apgyvendintas Gudžiūnų kaime, Pašvitinio valsčiuje, Šiaulių apskrityje, 1924 m. birželio 30 d. rašo, kad po 1863 m. rusų valdžia konfiskavo jų senelio Vinco Gladučio ūkį iš 23 ha Norvaišių ūkyje ir atidavė per pusę rusams kolonistams Komovui ir Koršunui Jefimui ir Juozui (tokių pavardžių neradau – V. I.) po 11 dešimtinių su trobesiais. Dabartiniu laiku (1924 m.) tą žemę valdo Simonas Gaidukovas ir Antanas Velutis.

Utenos apskrities žemės tvarkytojas, negalėdamas surinkti nuosavybę visiškai įrodančių dokumentų, Gladučių prašymus perdavė aukštesnei instancijai. 1928 m. kovo 4 d. Žemės reformos valdyba svarstė šią bylą ir nutarė:

„Kadangi byloje nėra jokių įrodymų, kad būtent Domui Gladučiui, Jurgiui Gladučiui ir Mykolui Mierkiui ar kam nors kitam ir kuriomis teisėmis konfiskavimo metu minėtas ūkis priklausė, kada ir iš ko būtent ir už ką tas ūkis buvo konfiskuotas ir kuriomis teisėmis jį valdo dabartiniai valdytojai, panaikinti 1925 m. sausio 13 d. Utenos apskrities žemės reformos komisijos konfiskavimo nutarimą paimant žemės reformos reikalams iš Simono ir Jono Gaidukovų, ir Prano ir Antano Vilučių ūkį apie 22 ha Norvaišių kaime, panaikinti, apie tai pranešti prašytojams Romualdai ir Antanui Gladučiams ir Juozui Mierkiui.“³⁹

Po 1863 m. sukilimo į Samaros guberniją ištrėmė Grižų šeima: tėvus Tamošių Grižą su žmona Eleonora Šutaite, sūnus Ciprijoną (gim. 1835 m. Riškonių k.) su šeima ir nevedusį Norbertą. Visus apgyvendino Tolovkos kaime Novoūzensko apskrityje. Iš Grižų konfiskuotame 23,57 dešimtinės ūkyje įkurdino dvi stačiatikių šeimas – Anuprijaus Rutkovskio iš Kurklių valsčiaus ir kitą (pavardė nenurodyta) iš Ukmergės.

Po 1922 m. į Lietuvą sugrįžo tremtinio Ciprijono Grižo sūnus Dominykas su žmona Katarina – 34 m., sūnumis Petru – 10 m., Jonu – 2 m. ir dukra Julijona – 7 m. Apgyvendintas Gudžiūnų dvare, Pašvitinio valsčiuje, Šiaulių apskrityje, jis 1924 m. birželio 30 d. kreipėsi į Utenos apskrities žemės tvarkytoją dėl Grižų ūkio Norvaišių kaime sugražinimo. Rusų valdžios konfiskuotą Grižų ūkį prašė gražinti ir Alfonsas Čerškus (gim. 1862), gyvenęs Nėtikiškių kaime, Svėdasų valsčiuje, Rokiškio apskrityje. Jis pateikė pažymą, kad yra ištremtojo Tamošiaus Grižo dukters Karolinos Barboros Grižaitės (gim. 1837), ištėkėjusios už Mykolo Čerškaus, sūnus.

Tačiau nei Dominykui Grižui, nei Alfonsui Čerškui, kaip tremtinių įpėdiniams, ūkis nebuvo sugražintas, nes tremtinys Dominykas Grižas negalėjo iš Rusijos gauti dokumentų, sunaikintų per revoliuciją ar pilietinį karą, vietoje jų Žemės reformos valdybai atsiuntė Pašvitinio valsčiuje gyvenusių 1863 m. tremtinių, grįžusių iš Rusijos: Jono Miškinio, Prano Miškinio, Vinco Miškinio, Romualdo Gladučio,

³⁹LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 2964, l. 1–5.

Jono Vilučio ir Juozo Vilučio, raštišką paliudijimą, patvirtintą Pašvitinio valsčiaus valdybos antspaudu, kad Domas Grižas, turintis apie 48 metus, tikrai yra Ciprijono Grižo, išstremto per lenkų sukilimą 1863 m., sūnus.

Be to, nei Utenos apskrities žemės tvarkytojas, nei Žemės reformos valdyba negalėjo nustatyti, kam priklausė rusų valdžios konfiskuotas ūkis Norvaišių kaime – Grižams ar Justinui Baukiui. Utenos apskrities žemės tvarkytojo padėjėjas Marijonas Makauskas 1928 m. rugpjūčio 10 d. atvyko į Norvaišius ir apklausė kaimo senbuvius: Vinčą Vanagą – 80 m., Kazį Vilotį – 88 m. ir Kazį Repšį – 82 m., kurie gerai atsiminė, kad iki ištrėmimo kaime gyveno Ciprijonas ir Norbertas Grižai. Juos ištrėmė į Sibirą, o jų žemę atidavė rusams „Alioškai“ (Aleksiejui Gaidukovui) ir „Anūprui“ (Anūprijui Rutkovskiui). Taip pat tame tremtinių Grižų ūkyje gyveno Justinas Baukys, atėjęs užkuriom pas našlę Rozaliją Grižienę. Jie nebuvo išstremti, abu mirė Norvaišių kaimo gale buvusiam Višniaukos viensėdyje, nepalikę palikuonių. Tačiau kam priklausė konfiskuotas ūkis – Grižams ar Justinui Baukiui, – apklausiami senoliai nežinojo. Tremtinių žemę (11 dešimtinių), kurią tuo metu valdė Aleksiejaus Gaidukovo įpėdinis Laurynas (Lavrentijus) Gaidukovas, jau buvo numatyta nusavinti. Tuomet Laurynas Gaidukovas surinko visas reikiamas pažymas iš Užpalių parapijos katalikų bažnyčios bei stačiatikių cerkvės ir 1928 m. rugpjūčio 18 d. Žemės reformos valdybai nusiuntė argumentuotą paaiškinimą dėl numatomos nusavinti jo žemės. Jis rašo, kad kai 1845 m. spalio 14 d. Norvaišių kaime mirė 45 metų ūkininkas Dominykas Grižas, nepalikęs vaikų, likusi jo 34 metų našlė Rozalija Šutaitė-Grižienė 1846 m. balandžio 28 d. ištekėjo už Justino Baukio – 36 m. vyro iš Jociškių kaimo. Tuomet visa Grižų šeima: Tamošius su žmona Eleonora Šutaite ir vaikais, Ciprijonu, Norbertu, Uršule, Karolina ir Emilija, iš Riškonių kaimo atsikėlė į Norvaišius.

Po 1863 m. Grižų šeima buvo išstremta, o Justino Baukio valdomas ūkis konfiskuotas ir išdalintas po pusę valako rusų „poselencams“.

„Kadangi neteisingai buvo atimta Justino Baukio žemė, tai Baukys padavė prašymą (na vysočaisiaja imia). Jo prašymas buvo patenkintas ir duotas pavedimas grąžinti Justinui Baukiui žemę. Bet Ukmergės pasrednikas (tarpininkas), nenorėdamas išskelti apgyvendintų rusų, pasiūlė Justinui Baukiui 20 dešimtinių valdiško miško gale Norvaišių lauko „vyšniukai“. Tokiu būdu Baukys ir jo žmona buvo apgyvendinti Vyšniaukos vienkiemyje, kur ir mirė nepalikdami įpėdinių“, – rašo Laurynas Gaidukovas.

Byloje esantis išrašas iš Užpalių bažnyčios knygų liudija, kad Rozalija Baukienė mirė 1879 m. gruodžio 26 d., būdama 78 metų; jos vyras Justinas Baukys mirė 1887 m. gruodžio 1 d. – 87 metų. Abu palaidoti Kaniūkų kaimo kapinėse.

„Apie 1878 m. Norvaišių kaime iš buvusios J. Baukio žemės vienas pusvalakis perėjo valdžios žinion, nes apgyvendinti rusai išmirė nepalikę įpėdinių. Tuomet mano dėdė Grigas ir tėvas Andriejus Gaidukovai, kaip vietiniai gyventojai valstiečiai, padavė prašymą

ir gavo tą žemę išsipirktinai per 46 metus už nustatytą valdišką kainą. Žemės gavimas buvo patvirtintas 1880 m. iliustracijos aktu ir žemė užrašyta Grigui Gaidukovui kaip vyresniajam broliui, bet einant iliustracijos akto 62 pastaba, Andrius turėjo vienodas teises į gautą žemę. Taigi senųjų gyventojų parodymai, kad žemė buvo duota Aleksiejui Gaidukovui, neatitinka tikrovės“, –

užbaigia paaiškinimą Laurynas Gaidukovas ir Žemės reformos valdybai pateikia iliustracijos akto kopiją, Užpalių valsčiaus valdybos pažymą, kad tikrai iki lenkmečio žemės savininkas Norvaišiuose buvo Justinas Baukys, kuris po lenkmečio gavo 20 dešimtinių žemės Vyšniaukos viensėdyje. Taip pat pateikia dėdės Grigorijaus Gaidukovo krikšto išrašą. Ten rašoma, kad Grigorijus Gaidukovas gimė 1848 m. rugpjūčio 25 d. Užpalių valsčiaus valstiečių Aleksiejaus Gaidukovo ir jo teisėtos žmonos Jelenos Petrovnos šeimoje. Abu stačiatikių tikėjimo. Krikštą tėviai buvo Kublickis Ivanas, Petro sūnus, su Jevdokija Rutkovskaja, Ivano dukra, iš Norvaišių. Naujagimi pakrikštijo Antalieptės cerkvės šventikas A. Voskresenskis ir psalmininkas V. Gudimovič. Jeigu tikėtume šia pažyma (greičiausiai ji suklastota), tai stačiatikiai Norvaišiuose jau gyveno iki 1848 m., o to nėra įrašyta nė viename Užpalių dvaro inventoriuje.

1928 m. rugpjūčio 30 d. posėdyje Žemės reformos valdyba po svarstymo nutarė:

„Domo Grižo ir Alfonso Čerškaus prašymo grąžinti jiems po 1863 m. rusų valdžios konfiskuotą iš Ciprijono ir Tomo Grižų ūkį Norvaišių kaime, Užpalių valsčiuje ploto apie 29 ha nepatenkinti, kadangi prašomas grąžinti ūkis priklausė Justinui Baukiui, kuriam už tą iš jo konfiskuotą ūkį rusų valdžia atlygino žeme kitoje vietoje, kas matyti iš žemės tvarkytojo prisiūsto rašto ir 1928 m. rugpjūčio 11 d. Nr. 2564^a, Domo Grižo ir Alfonso Čerškaus prašymą palikti be pasekmių.“⁴⁰

Antras pusvalakis tremtinių žemės, kurią gavo kolonistas Anūprijus Rutkovskis, po 1924 m. buvo Užpalių valsčiaus valdybos globoje, nes Anūprijui Rutkovskiu mirus, jo duktė Jevdokija pasiėmė užkuriom Danilą Kublickį. Jis mirė prieš 1914 m. Jo sūnus Mykolas Kublickas su motina ir šeima 1915 m. išvyko į Rusiją ir 1928 m. niekas dar nebuvo grįžę.

Taip ir pasiliko Dominyko Grižo (1871–1945) šeima Gudžiūnų (Tremtinių) kaime. Turėjo tris žmonas, užaugino 7 vaikus ir buvo nulydėtas į Mikniūnų kapines Pašvitinio valsčiuje, Šiaulių apskrityje. Jo ir kitų šešių užpalėnų tremtinių šeimas, pasilikusias gyventi Gudžiūnų dvare, gražiai aprašė kraštotyrininkė Irena Rudzinskienė straipsnyje „Tremtinių kaimas“ monografijoje „Pašvitinys“.

Po 1863 m. sukilimo iš Norvaišių kaimo į Sibirą ištrėmė Agotą Gelaževičiūtę-Gudeliene, jos sūnus Simoną (gim. 1851) ir Baltramiejų (gim. 1848), vyro brolių Joną Gudelį. Agotos vyras Izidorius Gudelis (Gudas) tuo metu sunkiai sirgo ir žandairai jį paliko kaimo bendruomenės globai.⁴¹

⁴⁰LCVA, f. 1248, b. 3013, l. 2–4.

⁴¹Karo archyvas, Kaunas, 1925, t. 2, p. 98.

Iš Čiornaja Padinos kaimo į Lietuvą grįžęs Simonas Gudas, laikinai apgyvendintas Lukštų dvare Rokiškio apskrityje, 1923 m. vasario 15 d. VRM tremtinių gražinimo viršininkui rašo:

„Po 1863 m. rusų valdžios buvau ištremtas iš Norvaišių sodžiaus, Užpalių valsčiaus. Visas turtas, žemė ir trobesiai, mano tėvelių per ilgą laiką užgyventas kruvinu prakaitu, atiduotas maskoliams kolonistams Semionui Kublickiui ir Jonui Rutkauskui po pusę valako, kur valdo jų įpėdiniai. Po 59 metų grįžau su savo šeimynėle Lietuonon ir geidžiu gyventi savo tėviškėje, kur gyveno mano seneliai ir tėveliai.“⁴²

Neištremtas Lietuvoje liko ir Izidoriaus Gudelio sūnus Juozas (gim. 1839). Jis gyveno Užpalių miestelyje, vedė Domicelę Radžiūnaite, susilaukė sūnaus Kazimiero (gim. 1876). Jis taip pat pretendavo atgauti senelio žemę ir 1924 m. sausio 24 d. kreipėsi su prašymu į Utenos apskrities žemės tvarkytoją. Sujudo savo valdas ginti ir tremtinių žemėje gyvenę „poselencų“ palikuonys. Jie suieškojo ir žemės tvarkytojui pateikė įrodymus, kad Simonas (Semionas) Kublickas 11 dešimtinių žemės buvo 1869 m. pirkęs iš Dorofiejaus Kaminskio, o Jonas Rutkauskas 11 dešimtinių pirko iš Grigorijaus Lukjanovo. 1925 m. balandžio 9 d. Užpalių miestelyje gyvenantiems Kaziiui ir Simonui Gudeliams (Gudams) atėjo neigiamas atsakymas, kad

„jūsų tėvo Izidoriaus Gudo, po 1863 m. ištremto (o jis ir nebuvo ištremtas! – V. J.), žemės grąžinti negalima, nes Simonas Kublickas ir Jonas Rutkauskas ją įsigijo pirkimo keliu.“⁴³

Žemė nebuvo grąžinta ir kito Norvaišių kaimo tremtinio Vinco Mierkio įpėdiniais, nes Utenos apskrities žemės tvarkytojui nepavyko surinkti archyvinų duomenų, kam priklausė ūkis – Gladučiams ar Vincui Merkiui, kuris atėjo į Vinco Gladučio ūkį Norvaišių kaime vesdamas jo dukrą Rozaliją.

Tačiau kad Mierkio šeima po 1863 m. tikrai buvo ištremta į Sibirą, o ūkis Norvaišių kaime konfiskuotas, 1924 m. gruodžio 23 d. paliudijo šio kaimo senoliai Kazimieras Vilutis ir Dominykas Gabrionis, pasak jų, gerai atmenantys tuos laikus. Ištrėmė Vincą Mierkį ir jo sūnų Mykolą su visa šeimyna. Ištremtųjų vietoje apgyvendino rusus Vasilijų Kozlovskį ir Joną Gladkiną. Pagal kolonistų sąrašą turėtų būti Adomas Kozlovskis ir Jefimas Gladkinas.

Byloje yra Užpalių bažnyčios krikšto knygos išrašas, kad 1842 m. rugsėjo 20 d. Norvaišių kaime gimė kūdikis, pakrikštytas Mykolo vardu, darbininkų Vinco Mierkio ir jo teisėtos žmonos Rakelės (Rozalijos) Gladutytės sūnus.

Krikštą tėviais buvo Ignotas Mierkis su Rozalija (Dominyko Grižo žmona). Taigi, šito Mykolo Mierkio sūnus Juozas Mierkis, gimęs 1880 m. Tolovkos kaime, Kurilovo valsčiuje, Novoūzensko apskrityje, Samaros gubernijoje, 1922 m. su žmona Anelija – 37 m., ir sūnumi Mikū – 2,5 m., grįžo į Lietuvą ir buvo apgyvendinti Gelgaudiškio dvare, Šakių apskrityje.⁴⁴

⁴²LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3012, l. 3.

⁴³LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3012.

⁴⁴LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 2964, l. 30.

Jų ir Gladučių įpėdinis Antanas Gladutis, gyvenęs Kaniūkų kaime, kreipėsi į Utenos apskrities žemės tvarkytoją dėl ūkio sugražinimo.

1928 m. kovo 4 d. Žemės reformos valdyba, svarsčiusi pagal jų prašymus sudarytą bylą, konstatavo:

„Kadangi byloje nėra jokių įrodymų, kad būtent Domui Gladučiui, Jurgiui Gladučiui ir Mykolui Mierkiui ar kam nors kitam ir kokiomis teisėmis konfiskavimo metu minėtas ūkis priklausė ir už ką tas ūkis buvo konfiskuotas ir kokiomis teisėmis jį valdo dabartiniai valdytojai“, prašytojų prašymus paliko be pasekmių.⁴⁵

Minimais metais tremtinių Mierkių ūkį valdė Jonas Gaidukovas – 5 ha, iš Rusijos nuo 1915 m. negrižęs Simonas Gaidukovas – 6 ha, ūkyje gyveno nuomininkė Žurauskienė. Kolonisto Adomo Kozlovskio palikuonies Vasilijaus Kozlovskio apie 10 ha ūkį turėjo Juozo Velučio įpėdiniai Antanas ir Pranas Velučiai.⁴⁶

Byloje yra 1912 m. birželio 26 d. Užpalių valsčiaus teismo, nagrinėjusio Dimitrijaus Gladkino, Osipo sūnaus, ieškinį Semionui Gaidukovui, Aleksiejaus sūnui, dėl žemės su pastatais Norvaišių kaime, sprendimas. Valsčiaus teismas išsiaiškino, kad Dmitrijus Gladkinas daugiau nei 18 metų nuolatos gyvena Šaduikiškių viekiemyje, Rokiškio apskrityje, ten turi 30 dešimtinių žemes ir ieškinys į kažkada turėtą jo giminių žemę Norvaišių kaime nepagrįstas.⁴⁷

1924 m. spalio 29 d. Utenos apskrities žemės tvarkytojas, nesurinkęs visų archyvinių pažymų, iš Norvaišių kaimo gyventojų Lauryno Gaidukovo nusavino 3/4 ha ir Alekso Rutkausko – apie 10 ha žemės su trobesiais ir perdavė prašytojams Jonui ir Jurgiui Indrašiams. Šie teigė, kad jų tėvas Tomas Indrašius (1827–1901) po 1863 m. lenkmečio buvo ištremtas į Sibirą, o ūkis atiduotas rusų kolonistams Vasilijui Prišanovui ir Kuzmai Rutkovskiui lygiomis dalimis po 11,38 dešimtinės. Tačiau jau po dvejų metų apgaulė išaiškėjo ir atsisuko prieš pačius Indrašius. Užpalių bažnyčios metrikai rodo, kad Tomas Indrašius, Juozo sūnus, mirė 1901 m. spalio 6 d. Norvaišiuose, palikęs žmoną Barborą Namajuškaitę su šešiais vaikais: Jonu, Jurgiu, Pranu, Veronika, Konstancija ir Ona. Palaidojo kun. Razmus Užpalių kapinėse. Ir melu prisidengę tariamo tremtinio Tomo Indrašiaus sūnūs Jonas (gim. 1874) ir Jurgis (gim. 1882) gimė ir augo Norvaišiuose.

1926 m. atsiliepė tikrojo tremtinio įpėdinis Jurgis Mikšys, gyvenęs Lašų kaime, Rokiškio valsčiuje. Jis pateikė archyvines pažymas, kad jo senelis Albertas Mikšys (gim. 1815 m. Ramavydiškių kaime) su žmona Elžbieta Malinauskaitė, vaikais: Antanu, Dominyku, Marijona, Kazimieru ir Petru, buvo ištremti iš Norvaišių kaimo į Čiornaja Padiną Samaros gubernijoje. Ten ir jis pats 1903 m. gimė. 1922 m. Jurgis Mikšys su tėvu Kazimieru (gim. 1860 09 26 Norvaišiuose), broliais Juozu (gim. 1890), Stasiu (gim. 1892), seserimi Grasilda (gim. 1909) grįžo į Lietuvą ir apsistojo Lukšių dvare. 1928 m. gegužės 21 d. rašydamas prašymą Žemės reformos valdybai Jurgis Mikšys nurodo priežastį, kodėl dėl ūkio sugražinimo nesikreipė anksčiau:

⁴⁵Ten pat, l. 1–2.

⁴⁶Ten pat, l. 11.

⁴⁷LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 2964, l. 19.

„Su tėveliu Kazimieru Mikšiu 1922 m. grįžome į Lietuvą, bet kadangi tėvelis buvo senas ir menkos sveikatos, o aš dar nesuaugęs, negalėjome rūpintis išgauti atimto turto. 1924 m. aš tapau pašauktas į Lietuvos kariuomenę, sąžiningai atlikau būtinąją ir tarnavau viršstarnybiniu. Pasiliuosavęs iš kariuomenės ir tėvelio (mirė 1927 m.) nurodymu nuvykau į buvusią jo tėviškę Norvaišius ir sužinojau, kad mano senelio Alberto Mikšio žemė, kuri buvo rusų atiduota Rutkauskui ir Kublickui, iš jų atimta ir atiduota Jonui ir Jurgiui Indrašiams.“

Kad ūkis su trobesiais tikrai priklausė Albertui Mikšiui, o ne Tomui Indrašiui, teisybės ir bešališkumo vardu 1928 m. paliudijo Norvaišių kaimo senoliai: Kazimieras Vilutis – 92 m., Dominykas Gabrys – 83 m., Vincentas Vanagas-Vanagėlis – 82 m., Evarestas Vanagas – 79 m. ir Kazimieras Paškonis – 70 m., kurie gerai prisiminė 1863 m. kaimą užgriuvusią nelaimę.

1929 m. kovo 23 d. Žemės reformos valdybos sprendimu neteisėtai gauta žemė (apie 10 ha) iš Jono ir Jurgio Indrašių buvo atimta ir perduota tremtinio Alberto Mikšio sprendimu Jurgiui Mikšiui. Taip pat perduotas ir klojimas, nes gyvenamąjį namą Jonas ir Jurgis Indrašiai jau buvo nugriovę prieš dvejus metus.

Kaune gyvenęs ir kariuomenės intendantūroje dirbęs Jurgis Indrašius negalėjo susitaikyti su tokiu pradimu. Nusamdė advokatą J. Bataitį, surašė skundą ir kreipėsi į teismą. Dabar jau įrodinėjo, kad jo senelis Juozas Indrašius Norvaišiuose turėjo valaką nuosavos žemės, bet nepajėgęs jos įdirbti, todėl 1860 m. išnuomojo Albertu Mikšiui, kurį 1864 m. ištrėmė į Sibirą. Tuomet senelis vėl grįžo į savo ūkį Norvaišiuose, bet 1864 m. į ūkį atgabeno rusų kolonistus, pašalino senelį ir apgyvendino Kuzmą Rutkauską ir Vasilijų Prišanovą. Tokiu būdu Juozas Indrašius likęs be žemės.⁴⁸

Tremtinio Alberto Mikšio žemė iki 1928 m. paėliui priklausė keletui savininkų ir paveldėjimo, ir pardavimo–pirkimo keliu, todėl ir nebuvo visa sugrąžinta įpėdiniui Mikšiui, tik 11 ha. Pusvalakį tremtinio žemės gavęs Kuzma Rutkovskis ją perrašė sūnui Jemeljanui Rutkovskui, po kurio mirties paveldėjo jo žmona Natalija. Pastaroji paveldėtos žemės dalį 1912 m. pardavė Laurynui (Lavrentijui) Gaidukovui. Likusią valdą (2,5 dešimtinės) po Natalijos Rutkauskienės mirties jos sūnus Aleksas 1922 m. sausio 5 d. pardavė Konstantinui Tarvydavičiui. Vasilijus Prišanovas gautąją žemę, apie 11 dešimtinių, 1894 m. gruodžio 31 d. aktu pardavė Vincui Abukauskui. Šeima ten pasistatė trobesius, užaugino sūnus Praną ir Balį. Pranas Abukauskas su žmona Stefanija Varkauskaite užaugino patriotinę šeimą. Sūnūs Vytautas (1930–1952) ir Jonas (gim. 1927) išėjo partizanauti. Vytautas žuvo 1952 m. rugsėjo 21 d. Martinčiūnų kaime per susidūrimą su baudėjais. Jonas vadovavo „Audros“ partizanų būriui, 1952 m. spalio 16 d. nuteistas 25 metams kalėti. Grįžęs į Lietuvą apsigyveno gretimame su Norvaišiais Remeikių kaime, apdovanotas Vyčio kryžiaus ordinu (2006 05 15), I laipsnio Partizanų žvaigžde (2007 03 11), Lietuvos kariuomenės kūrėjo savanorio medaliu (2005 04 28).

Norvaišių kaimo gyventoją Dominyką Palubinską (gim. 1835 m. birže-

⁴⁸LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3088.

lio 20 d. Ilčiukų kaime) į Sibirą ištrėmė su žmona Karolina Indrašyte (gim. 1842 m. Traidžiūnų k.) ir pusantrų metų dukrele Julija (mirė kelyje į tremtį). Drauge ištrėmė Dominyko tėvus Antaną Palubinską (1809–1889) ir jo žmoną Eufrozina Valiūnaitę bei brolių Justiną Palubinską.

Trečias Antano Palubinsko sūnus Liudvikas (1833–1888) tuo metu tarnavo kariuomenėje. Grįžęs į Norvaišius, iš visos šeimos terado seserį Karoliną, kuri buvo ištekėjusi už Dominyko Saladžiaus ir gyveno jo ūkyje. Saladžių padedamas Liudvikas Palubinskas nusipirko pusę hektaro žemės plotelį, pasistatė nedidelę trobelę. 1872 m. vedęs Oną Repšytę susilaukė vaikų: Onos, Emilijos, Veronikos ir Anelijos.

Penkių asmenų „politinio prasikaltėlio“ šeimą apgyvendino Tomsko gubernijoje, Kansko apskrityje, Kitlovo valsčiuje, Staro-Suchovoj kaime. 1884 m. kovo 15 d. Tomsko Romos katalikų bažnyčios kurato išduotame dokumente rašoma, kad „politiniai poselencai“ Karolina ir Dominykas Palubinskai turi keturis sūnus: Vikentijų (gim. 1866 03 20), Petrą (gim. 1867 06 19), Juozapą (gim. 1878 10 26) ir Stanislovą (gim. 1880 09 26).

1884 m. Dominykas Palubinskas su žmona Karolina, mažesniais vaikais Juozapu ir Stanislovu, taip pat su abiem tėvais grįžo į Lietuvą. Apsigyveno Meldučių kaime, Obėlių valsčiuje, Rokiškio apskrityje. Rusijoje pasiliko vyresnieji Dominyko Palubinsko sūnūs Vincas (gim. 1866) ir Petras (gim. 1867).

Mirė Antanas Palubinskas Meldučių kaime 1889 m. kovo 4 d. jau būdamas našlys. Jo sūnus Dominykas mirė 1894 m. Visi palaidoti Ragelių kaimo kapinėse.

Po 1922 metų, pradėjus tremtiniam gražinti konfiskuotus jų ūkius, į Utenos apskrities žemės tvarkytoją kreipėsi Dominyko Palubinsko sūnus Stasys, kuris dirbo Ramygalos valsčiaus policijoje. Jis prašė gražinti tėvų ir senelių Palubinskių ūkį, esantį Norvaišių kaime. Ūkis buvo atiduotas rusų kolonistų Jefimo Kublickio ir Mykolo (Michailo) Ušakovo šeimoms.

1925 m. rugsėjo 29 d. Žemės reformos valdybos nutarimu Nr. 2553 iš kolonisto Jefimo Kublickio anūko Mykolo Kublickio ir kolonisto Michailo Ušakovo sūnaus Zacharijaus Ušakovo buvo nusavintos jų valdomos žemės, iš viso 33,28 dešimtinės, ir perduotos tremtinio Dominyko Palubinsko įpėdiniui Stasiui Palubinskiui. Lietuvos vyriausybė už nusavintus ūkius ir turtą Mykolui Kublickiui ir Zacharijui Ušakovui išmokėjo po 676 litus 28 centus, skyrė žemės plotus kituose Užpalių valsčiaus kaimuose. Zacharijaus Ušakovo šeima gavo žemės Mažeikių kaime. Be to, Mykolui Kublickiui ir Zacharijui Ušakovui už nukeliamus trobesius buvo išmokėtos nemažos sumos: M. Kublickiui – 2 950 litų, Z. Ušakovui – 825 litai, nes svirnas ir klojimas buvo seni, statyti iki 1863 m.⁴⁹

Zacharijaus Ušakovo sūnus Petras Ušakovas (gim. 1890 m. Norvaišiuose) buvo Nepriklausomybės kovų dalyvis. Nuo 1921 m. liepos 1 d. jis tarnavo Utenos, vėliau Ukmergės policijos nuovadų viršininko padėjėju. Bandė išsaugoti tėvų ir senelių sodybą Norvaišiuose. Prašydamas nenusavinti tėvų ūkio, 1924 m. liepos 24 d. jis rašo:

„Aš esu kariškis, pastojau Lietuvos kariuomenėn 1919 m. rugsėjo 3 d. ginti savo tėvynę, kuri buvo apsupta iš visų šalių

⁴⁹LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3011, l. 2–4.

priešais. Einant pareigas karininko, pakėliau visas sunkybes. Pasi-
liuosavęs iš kariuomenės, pastojau tarnauti į policiją ir dabar dar
tarnauju, šventai pildant įstatymus, persekiojant gaivalus, dezertyrus
ir degtindarius. Kreipiaus pas Utenos apskrities žemės tvarkytoją
dėl žemės gavimo Dobrovolės, Jataučių ir Utenos dvaruose, bet
visur be pasekmių, nes aš turėjau žemę prie tėvo Zacharo. O da-
bar atėmė ir tą žemę, kurioje aš gimiau ir augau, ir mano tėvas,
senukas, kuris man užaugino, išmaitino, išmestas į lauką drauge
su manimi. Už tai, kad drąsiai buvau pasiryžęs iki mirties ginti
Tėvynę, dabar paliko po atviru dangum už visus mano sąžiningus
darbus. Man yra daroma didžiausia skriauda.“

Baigdamas graudų laišką, Petras Ušakovas prašo palikti tėvui nekilnojamąjį turtą

„ir mums įpėdiniams: man, broliams Vladui, Mikui ir Stepui. Jeigu nėra galimybės palikti tėvui, tai prašau perleisti sklypą apie 17 dešimtinių su visais trobesiais man, kuriuos aš pats stačiau, kaipo kariškiui Tėvynės gynėjui. Mes tą ūkį pavyzdingai tvarkėme, iškasėme 400 metrų įvairiausių ravų, padarėme dvi drenas po 40 metrų, apsausinom balas, iškasėme 4 sodžiaukas.“⁵⁰

Nežiūrint visų pastangų, Ušakovų šeimai teko apleisti tremtinių žemę ir leisti tikruosius jos savininkus.

Iš Norvaišių kaimo po 1863 m. į Samaros guberniją ištremė Tado Seibučio ir jo žmonos Barboros Namajuškaitės šeimą, sūnų Lauryną (gim. 1826) su šeima, mirusio jo brolio Liudviko paauglius Juozą (gim. 1844) ir Zigmantą (gim. 1846) Seibučius su motina Barbora Vanagaite-Seibutiene. Tačiau kiek asmenų iškeliavo į tremtį – nustatyti nepavyko. Jų beveik 23 dešimtinių ūkyje apgyvendino stačiatikių Radiono Drizgos (Grizgos) 3 asmenų ir Fiodoro Rutkovskio 4 asmenų šeimas. Liko neištremta Tado Seibučio duktė Ona Viktorija (gim. 1823), nes ištėkėjusi už Juozapo Šeduikio gyveno Pladiškių kaime.

Norvaišių kaime gyvenę senoliai Kazys Vilutis – 95 m. ir Vincas Vanagas – 80 m. 1928 m. pasakojo:

*„Labai gerai atmename tuos baisiuosius 1863 metus, kada buvo rusų žiaurios valdžios išmetami mūsų tautiečiai iš jų gimtųjų ba-
kužių ir atimamas visas ūkis. O jų vietoje buvo apgyvendinami rusai atėjūnai. Tuo metu tapo išdraskytas ir Seibučių ūkis. Ši šeima susidėjo, – mirus Taduį Seibučiui, kurio mirties jau nebe-
atmename, pasiliko trys sūnūs Liudvikas, Dominykas, Laurynas ir duktė Viktorija, kurie gyveno ant visos ūkės, susidedančios maž-
daug iš 27 dešimtinų tinkamos ir netinkamos naudojimui žemės su visomis trobomis ir inventoriumi. Iš Seibučio šeimos Liudvikas mirė palikdamas mažus vaikelius Jurgį ir
Zigmą. Dominykas Sebutis buvo sugautas*

⁵⁰LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3011.

rekrūtuos į rusų kariuomenę ir karėje prie Sevastopolio žuvo. Norvaišiuose visą ūkį pasiliko valdyti Laurynas, Viktorija ir mirusio Liudviko maži vaikai Jurgis ir Zigmas. Viktorija ištekėjo už Juozo Šeduikio, visai beturčio batsiuvio, kurie visą laiką gyveno Norvaišių kaime tame pačiame ūkyje ir naudojosi bendrai visu turtu. 1863 m. rusai Lauryną Seibutį su jo šeima ir Viktorijos brolio Liudviko vaikais Jurgiu ir Zigmu Seibučiais išvežė gilumon Rusijos, gi Viktorija Seibutytė-Šeduikienė, kaipo išėjusi už vyro, persikėlė į kitą kaimą Pladiškes ir ten pasiliko vargus vargti, su širdgėla ir ašaromis matydama, kaip aria jos tėvų žemę rusai atėjūnai Jonas Drizga ir Fiodoras Rutkauskas, per pusę pasidaliję valaką žemės.“

Laurynui Seibučiui likimas buvo palankus – turėdamas 94 metus, lydimas artimųjų, 1922 m. grįžo jis į tėviškę ir mirė gyvendamas pas vaikaitį Aleksą (Aleksandrą) Seibutį, tremtinio Jurgio Seibučio sūnų, Ubagų kaime. Palaidotas Užpalių kapinėse. Laurynas pasakodavo, kad kartu su juo ištremtas brolio Liudviko sūnus Zigmantas į Lietuvą nebegrižo, pasiliko gyventi Rusijoje. Sakydavo, kad Zigmantas vaikų neturėjo. Užsienio reikalų ministerija, per Lietuvos pasiuntinybę Maskvoje ieškojusi žinių apie jį, pranešė, kad metrikų nerado.

Iš Samaros gubernijos grįžę tremtiniai Jurgis Seibutis (gim. 1844), jo vaikai Eleonora ir Aleksandras Seibučiai 1923 m. kreipėsi į Utenos apskrities žemės tvarkytoją prašydami gražinti rusų valdžios konfiskuotą Jurgio Seibučio ir kitų šeimos narių ūkį su trobesiais, kur buvo apgyvendinti kolonistai Radionas Drizga ir Fiodoras Rutkauskas. Žemės tvarkytojo tarnyba išsiaiškino, kad tremtinių Seibučių ūkis Norvaišių kaime dabartiniu laiku (1925 m. duomenimis) yra trijų savininkų žinioje: Jonas Drizga pusvalakį paveldėjo iš tėvo Radiono Drizgos, Fiodoro Rutkovskio sūnūs Fiodoras ir Jakovas po jo mirties žemę pasidalijo pusiau po 5 dešimtines ir 1 740 m² sieksnius. Fiodoro (jaunesniojo) sūnus Ignas savo dalį tebevaldo ligi šiolei, o Jakovas savo dalį 1911 m. rugsėjo 12 d. pardavė Grigui (Grigorijui) Gaidukovui ir dabar valdo jo ipėdinis Laurynas Gaudukovas.

1928 m. lapkričio 30 d. Žemės reformos valdybos nutarimu tremtinių Seibučių ipėdiniams Aleksandrui Seibučiui, Eleonorai Seibutytei-Lukošiūnienei ir Baliui Saladžiui (tremtinių brolių sesers Viktorijos Seibutytės-Šeduikienės anūkui (gim. 1890), gyvenusiam Pladiškių kaime) ūkis buvo gražintas lygiomis dalimis. Lietuvos vyriausybė už nusavintą žemę (12 ha) Jonui Drizgai, Radiono sūnui, išmokėjo 670 litų.⁵¹

1924 m. balandžio 30 d. į Utenos apskrities žemės tvarkytoją kreipėsi tremtinės Anelija Vilutyte, gyvenusi Rumokų dvare, Žaliosios valsčiuje, Vilkaviškio apskrityje. Prašyme ji rašo:

„Mūsų tėvą Jurgį Vilotį su seneliu Jonu Vilučiu 1863 m. per lenkmetį rusų valdžia be jokios kaltės ištrėmė iš Norvaišių kaimo į Samaros rėdybą, o jų vietoje apgyvendino rusus (Petrą Metliną-Meteliciną ir Aleksiejų Rutkovskį – V. I.),

kurie ir po šiai dienai valdo tą žemę su ⁵¹LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 2957, l. 2–5.

trobesiais. Mūsų tėvas su seneliu, išstremti gilumon Rusijos, turėjo pradėti gyventi be jokių lėšų, nes atlyginimo už jų atimtus turtus jokio negavo, viskas buvo konfiskuota. Nekaltai išstremti ir igyvendinti tarp rusų, be jokios pašalpos turėjo savo jėgomis kovoti už būvį. Mes, jų vaikai, įpėdiniai, revoliucijos laike 1918 metais netekom ūkių, dideliais vargais sutaupyty. O 1920 m. pasiremdami 10-ju Lietuvos su Rusija sutarties straipsniu⁵² atvykom į Lietuvą, gimtinę šalį mūsų tėvo. Mes esame vargingame padėjime, šeimyna, susidedanti iš motinos, trijų seselių ir mažamečio brolio, turim garbę prašyti gražinti mūsų atimtus trobesius.“

Taip rašė į Lietuvą grįžusi tremtinė. O tuomet, prieš 60 metų, jos senelio Jono Vilučio šeimą apgyvendino Čiornaja Padinos kaime, Novoūzensko apskrityje, Samaros gubernijoje. Gyventi pradėjo nuo žeminių, įkastų į žemę, palaipsniui prasigyveno, tapo tvirtais ir pavyzdingais žemvaldžiais. Jauniausias Jono Vilučio ir jo žmonos Barboros Re-meikytės sūnus Jurgis (gim. 1861 m. balandžio 24 d.) Čiornaja Padinoje sukūrė šeimą su tremtinio užpalėno iš Neviržos kaimo Mykolo Miškinio dukra Viktorija Miškinyte. 1898 m. jiems gimė dukrelė Anelija, kurios krikštatėviai buvo tremtinys Juozapas Rudokas iš Kaniūkų kaimo su Anele Rastauskaite.

Į Lietuvą grįžusi Anelija Vilutyte pradėjo rūpintis savo tėvo ir senelio Jono Vilučio 23 ha ūkio gražinimu, kuriame kažkada buvo apgyvendintos Petro Metlino (Metelicino) ir Aleksiejaus Rutkovskio šeimos. Tačiau per 60 metų nuo Vilučių šeimos ištrėmimo į Sibirą jų valdose Norvaišių kaime daug kas pasikeitė. Byloje esantys dokumentai liudija, kad kolonisto Petro Metlino žemė (12 dešimtinių) nuo 1889 m. buvo užstatyta Dominykui Gabrioniui, ir 1912 m. gruodžio 12 d. Užpalių valsčiaus teismas, išnagrinęs ginčą tarp jų, nustatė, kad kolonisto Petro Metlino sūnus Vasilijus liko skolingas Dominykui Gabrioniui, Jurgio sūniui, didelę pinigų sumą – 900 rublių – ir 30 pūdų rugių. Už šią skolą Vasilijus Metlinas visam laikui atsisakė 12 dešimtinių žemės Norvaišių kaime ir tas valdas perleido Dominyko Gabrionio nuosavybėn. Šis dokumentas patvirtintas Užpalių valsčiaus teismo pirmininko P. Kaunelio, narių A. Aželio, T. Gražio ir O. Vebo parašais ir valsčiaus antspaudu.

Kita pusė konfiskuotos tremtinių Vilučių žemės, kurią turėjo kolonistas Aleksiejus Rutkovskis, perėjusi per

Neįvardintas paauglys lietuvis iš Čiornaja Padinos kaimo. Apie 1916 m.

⁵²Lietuvos taikos sutartis su Rusija, *Vyriausybės žinios*, 1920 11 30, Nr. 53, p. 1–11.

keletą savininkų, 1911 m. galutinai atiteko Varkauskų nuosavybėn. Byloje esantys dokumentai tvirtina, kad Aleksiejus Rutkovskis ją buvo pardavęs Vyžuonų miestelėnui Teodorui Ragevičiui, o pastarasis 1911 m. kovo 22 d. pardavė Jonui Varkauskui, Karolio sūnui, kurią dabar (1925 m.) valdo jo įpėdiniai: Vincas, Petras, Antanas ir Jonas Varkauskai. Todėl pagal to meto žemės reformos įstatymus turtas, pardavimo-pirkimo aktais perėjęs per kelias rankas, nuo pirkėjų nebuvo nusavinamas. Taip ir neišsipildė Anelijos Vilotytės noras sugrįžti į Norvaišius.⁵³

Apžvelgėme vienuolikos Norvaišių kaimo tremtinių šeimų likimus, carinės valdžios išblaškytus Pavolgio stepėse. Dauguma jų liko Čiornaja Padinos ir Tolovkos kaimų kapeliuose. Ir grįžusiems į Lietuvą ne visiems likimas buvo palankus: ne visi galėjo įsikurti tėvų ir senelių sodybose, ne visi palaidoti gražiose Užpalių kapinėse. Iلسisi Mikniūnų kapinėse, Šiaulių rajone, Žaliosios kapinėse, Vilkaviškio rajone ir Šakiuose.

Iš **Puodžių kaimo** į Sibirą ištrėmė stiprų ūkininką Gasparą Praną Baurą-Repšį (gim. 1808 01 16) su žmona Veronika Vaškelyte. Tremtinių ūkį tikėjosi susigrąžinti Jurgis Baura-Repšys, gyvenęs Gailiešionių kaime, Užpalių valsčiuje, tačiau negalėjo įrodyti giminytės saitų su ištremtuoju, o gal ir kėsinosi pasisavinti svetimą paveldėjimą. Tai matyti iš įvairių byloje esančių ir viena kitai prieštaraujančių pažymų, randamų Užpalių bažnyčios metrikose.

Jurgis Baura-Repšys 1928 m. birželio 13 d. Žemės reformos valdybai rašo:

„Po 1863 m. rusų valdžia į Sibirą išvežė Praną Repšį, o jo 36 dešimtinių ūkyje su trobesiais apgyvendino rusus kolonistus Gri-gą Kublicką, Ivaną Suščianovą ir Prokopą Risovą. Išvežtojo Prano Repšio sūnus, o mano tėvas Dominykas Repšys, turėdamas apie 26–27 metus buvo nuo ūkio nušalintas ir apsigyveno pas savo tėvo Prano Repšio gimines Gailiešionių kaime. Ištremtas Pranas Repšys, o mano senelis, nepamatęs savo tėviškės mirė Čiornaja Padinoje.“

Su prašymu jis pateikia išrašus iš Užpalių bažnyčios krikšto knygu. Ten nurodyta, kad 1836 m. birželio 29 d. Gailiešionių kaime gimė kūdikis, pakrikštytas Dominyko vardu, valstiečių Prano Repšio ir Anastazijos Kaunelytės – teisėtų tėvų – šeimoje. Krikštatėviai – Tadas Galvydis su Uršule Kaunelyte.

1928 m. birželio 12 d. apklausti senoliai Justinas Vitkus – 90 m., Juozas Tarvydas – 90 m. (abu gyvenę Užpalių miestelyje) ir Jurgis Mierkis – 77 m., iš Puodžių kaimo, patvirtino, kad tikrai lenkmečio laikais 1863 m. iš Puodžių kaimo rusų valdžia išvežė 36 dešimtinių ūkininką Praną Gasparą Repšį, bet jo žmona buvusi ne Anastazija Kaunelytė, o Veronika Vaškelytė, ir vaikų juodu neturėję.

Apklaustas Puodžių kaimo gyventojas Kazys Čėponis – 65 m., patvirtino tą patį, ką kiti sakė, tik patikslino, kad ištremtojo Gaspero Bauros niekas nevadino Repšiu:

„Jo žmona Veronika Vaškelytė buvo mano krikšto mama. Baura mirė Tomsko rėdyboje, jo žmona Veronika su savo auklėtine Ma-

⁵³LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3146, puslapiai nenumėruoti.

rijona Galvydyte prieš 45 metus grįžo iš Rusijos į Puodžių kaimą ir čia mirė pas savo brolių Vaškelį prieš 30 metų, o auklėtinė prieš 20 metų. Gasperas Baura su Veronika vaikų neturėjo.“

Paveldėjimo ieškotojas Juozas Baura-Repšys (1808–1929) mirė, nesulaukęs neigiamo Utenos apskrities žemės reformos komisijos 1929 m. balandžio 4 d. nutarimo, kad Jurgis Baura-Repšys nėra tiesioginis ištremtojo Prano Gaspero Bauros įpėdinis ir jo prašymas apie pripažinimą įpėdystės teisių į konfiskuotą Prano Bauros ūkį, esantį Puodžių kaime ir dabar valdomą Jono Beloglazovo, Kosto, Simono, Jono ir Stepono Suščianovų, atmestas.⁵⁴

Byloje yra įdomūs dokumentai apie tremtinio Prano Gaspero Bauros konfiskuotos žemės perėjimą iš vienu savininkų kitiems. Grigo (Grigorijaus) Kublickio turėta dalis, jam mirus, perėjo sūnui Jonui. Mirdamas Jonas Kublickis ją paliko savo žmonai Infruzinai Kublickienei. Pastaroji, neturėdama įpėdinių, tam ūkiui valdyti pasikvietė savo giminaitį Joną Beloglazovą. Jonui Beloglazovui mirus, liko jo sūnus Jonas, kuris valdo ligi šiolei (1928 m. duomenys).

Antrą trečdalį konfiskuoto ūkio turėjo Ivanas Suščianovas. 1919 m. jis mirė ir paliko ūkį dviem savo sūnams Kostui ir Aleksiejui. 1928 m. tą ūkį valdė Kostas Suščianovas ir mirusio Aleksiejaus Suščianovo sūnūs Simonas, Jonas ir Steponas.

Trečią dalį konfiskuoto Prano Bauros-Repšio ūkio Prokapas Risovas po trejų valdymo metų sumainė su Aleksandru Rutkovskiu. Pastarasis tą ūkį perleido Indrašiu, Indrašius pardavė Pranui Tutinui. Tutinas išvyko į Ameriką, o jo žmona Anastazija ūkį pardavė Baliui Tarvydui. Iš pastarojo 1909 m. nupirkęs Jonas Beloglazovas, kurio sūnus Jonas valdo ligi šiolei.⁵⁵

Iš **Ramavydiškių** kaimo po 1863 m. į Sibirą ištrėmė Karolio Sagadino šeima, o jų 33 ha ūkį konfiskavo ir atidavė rusų kolonistų Jevstafijaus Pravednij, Antano sūnaus, ir Ivano Pravednij, Kalino sūnaus, šeimoms. Per dešimtmečius kolonistų skaičius padidėjo. Vedę Pravednij dukteris tremtinio Sagadino ūkyje apsigyveno Jonas ir Fiodoras Orlovai bei Mykolas Volkovas.

„Poselencai“ ūkininkavo nenoriai. Ieškodami lengvesnio pragyvenimo išvažiuodavo uždarbiauti į didmiesčius, o turimas žemes išnuomodavo arba pardavė. 1881 m. balandžio 27 d. iš Jevstafijaus Pravedno apie 8,5 ha ir 1899 m. gruodžio 10 d. iš Samsono Pravedno apie 10 ha nupirko Zigmantas Šatkus. Ivano Pravedno žentas Mykolas Volkovas 1902 m. apie 8,5 ha pardavė Jonui Remeikiui, Jokūbo sūnui, likusią dalį 1913 m. balandžio 3 d. pardavė Kaziui Remeikiui, Gaspero sūnui. Palaipsniui Ramavydiškių kaimas vėl tapo lietuviškas.⁵⁶

Po 1863 m. konfiskuotą Karolio Sagadino ūkį norėjo susigrąžinti jo duktė Kotryna (Katrė) Vilutienė, gyvenusi su šeima netoliese esančiame Velaikių dvare, Antalieptės valsčiuje. Utenos apskrities žemės reformos komisija 1926 m. vasario 8 d. priėmė neigiamą nutarimą,

„nes tas ūkis pardavimo-pirkimo aktais yra perėjęs į trečiųjų savininkų rankas, todėl negali būti nusavintas ir grąžintas Katrei Sagadinaitei.“⁵⁷

⁵⁴LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 2936, l. 17.

⁵⁵LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 2936, l. 1–2.

⁵⁶LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 10371, l. 44.

⁵⁷LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3117, l. 2.

Politinio tremtinio Karolio Sagadino duktė Kotryna (1880–1951) gimė ir augo Tomske. Ten susipažino su tokio pat likimo prasigyvenusiu tremtiniu Vincentu Vilučiu (1860–1942) ir sukūrė tvirtą patriotinę šeimą. Grįžę į Lietuvą jaunavedžiai apsigyveno Užpalių valsčiuje, ten pardavę turėtą žemę, dar pasiskolinę nemažą sumą pinigų, 1911 m. gruodžio 21 d. iš nusigyvenusio stačiatikių bajoro Nikolaus Durnovo nupirko Nendrijos (Velaikių) dvarą su dalimi Indrąjo ežero, iš viso apie 129 dešimtines dirbamos ir nedirbamos žemės.⁵⁸

Į Velaikių dvarą Vilučiai atsikėlė su 4 vaikais: Juozu, Jonu, Valerija ir Angele, gimusiais Užpaliuose. Velaikiuose dar gimė Bronė, Pranas ir Antanas. Patriotinę Vilučių šeimą negailestingai išblaškė ir sunaikino okupantai, be šeiminių likęs dvaro pastatas sunyko. Vyriausias sūnus Juozas Vilutis (1900–1997) – Lietuvos kariuomenės majoras, ekonomistas, teisininkas, vyriausias karo cenzorius, kariuomenės teismo tardytojas pasitraukė į Vakarus, gyveno ir mirė Čikagoje.⁵⁹

Jo brolių Joną (1908–1943), pasilikusį ūkininkauti Velaikiuose, 1941 m. birželio 14 d. su šeima (žmona Angelė Čerškutė iš Kaniūkų k., Užpalių vls.) ištremė į Sibirą ir ten nukankino. Seserį Valeriją Vilutyte-Gineitienę (1905–1976) su šeima iš Tauragnų ištremė 1948 m. gegužės 22 d. į Krasnojarsko kraštą. Praną (1916–1985) ir Antaną (1920–2007) Vilučius nuteisė po 25 metus katorgos, ten jie kankinosi iki 1957 m. Grįžę iš tremties ir lagerių Vilučiai nebeturėjo teisės grįžti į gimtuosius Velaikius.⁶⁰

Iš **Remeikių** kaimo po 1863 m. sukilimo į Samaros guberniją ištremė keturias šeimas. Remeikiuose gyveno stiprūs ūkininkai, kurie turėjo po 30 dešimtinų žemės, todėl carinė valdžia jų sodybose apgyvendino po tris stačiatikių šeimas, atkeltas nuo Ukmergės ir Vilniaus, iš viso apie 40 vyrų, moterų, vaikų. Dominyko Indrašiaus ūkį atidavė Aleksandro Gaidukovo, Leono Kustovo, Jefimo Samsonovo šeimoms, Zigmanto Reikalo ūkį – Aleksandro Gaidukovo, Ivano sūnaus, Makaro Slepovo ir Kirjano Slepovo šeimoms. Simono Remeikio ūkį – Ivano Orlovo, brolių Ignatijaus ir Fiodoro Rutkovskių šeimoms, Justino Sirvydžio ūkį – Ivano Kublickio, Grigorijaus Šarkovo ir Timofejaus Petrikovo šeimoms.

Kai trėmė į Sibirą **Dominyko Indrašiaus** šeimą, jo paties žandarai nepagavo, todėl liko Lietuvoje. Ištremė jo žmoną Liudgardą Sirvydytę su vaikais:

Andrašius (kairėje) iš Čiornaja Padinos kaimo caro kariuomenėje Žitomire. Apie 1917 m.

⁵⁸ LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3145, l. 27.

⁵⁹ Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, 2009, t. 8, p. 249.

⁶⁰ Indrašius V. *Antalieptės kraštas*, 2010, d. 3, p. 429–436.

Aleksandru, Karolina, Marijona ir Agniete. Aleksandruui tuomet buvo 15 metų (gim. 1848 m. rugsėjo 7 d.).

„Nuvežė visus į Samaros guberniją, Čiornaja Padina kaimą. Išvežta bobutė vis verkdavo savo krašto, palikto gražaus sodo, dviejų meitelių“, – pasakojo 1968 m. muziejininkui Baliui Juodzevičiui tremtinio Aleksandro Indrašiaus sūnus Aleksas Andrašius (gim. 1883 m. Čiornaja Padinos k.). Jo pasakojime paminėta, kad kankinamas ilgesio ir nežinios apie šeimą į Sibirą atvažiavo ir Dominykas Indrašius (Andrašius). Visi jie įrašyti Čiornaja Padinos kaimo valstiečių 1872 m. sąrašė.⁶¹

Čiornaja Padinos kaime Indrašiai tapo Andrašiais. Tokiomis pavardėmis jie sugrįžo į Lietuvą. Jeigu kada sutiksime žmogų su pavarde Andrašis, žinokite, kad tai yra 1863 m. tremtinių ainis.

Tremtyje Aleksandras Andrašis vedė lietuvaitę Kostanciją Gaidytę, susilaukė sūnų Alekso (gim. 1882) ir Jono (gim. 1874). Jie su šeimomis 1922 m. sugrįžo į Lietuvą ir buvo apgyvendinti Panetavos palivarke, Gudžiūnų valsčiuje, Kėdainių apskrityje. Aleksas su žmona Kostancija – 30 m., vaikais: Petru – 7 m., Juozu – 5 m., Jurgiu – 3 m., Ona – 10 m., Jule – 1 m., Vladu – 1 mėnesio. Jo brolis Jonas Andrašis su žmona Emilija Remeikyte – 37 m., vaikais: Jonu – 15 m., Petru – 3 m., Viktorija – 12 m., Ona – 7 m., Feliksu – 1,5 m.

Jų senelio Dominyko ir tėvo Aleksandro Indrašių ūkyje Remeikių kaime tais metais gyveno kolonistų palikuonys: Jegoras Petuškinas, išsigijęs valdas apie 1910 m. iš Samsonovo, „pereselencu“ Jefimo Samsonovo sūnus Mykolas Samsonovas ir nuomininko Jono Pauliukonio šeima.

Utenos apskrities žemės tvarkytojo įstaigai užvedus ūkio gražinimo tremtinių Indrašių įpėdiniams bylą, kolonistų palikuonys pateikė pažymą, kada ir kokiū būdu turima žemė jiems atiteko. Mykolas Samsonovas ją buvo pirkęs iš Jokūbo Baranovo, Leonas Kustovas (Kusta), kankinamas ilgos ligos, 1884 m. vasario 24 d. surašė testamentą, patvirtintą Kauno apygardos teismo, kad savo valdas – 10 dešimtinių su pastatais – palieka savo giminaičiu Jegorui Petuškinui, Nikolajaus sūniui.

1924 m. gegužės 31 d. Utenos apskrities žemės reformos komisija nusavino Mykolo Samsonovo 12 ha, Jegoro Petuškinio – 13 ha, mirusio nuomininko Jono Pauliukonio dukters Uršulės Pau-

Iš kairės – Indrašiūtė ir Remeikyte iš Čiornaja Padinos kaimo. Saratovas. 1913 m.

⁶¹Kadžytė G. *Volgos vanduo „Lietuvių tvėnkinyje“*, Vilnius, 1995, p. 15.

Čiornaja Padinos kaimo lietuviai (iš kairės) – Andrašius ir Ignas Remeikis. Apie 1915 m.

liukonytės – 10 ha žemės ir svarstė sugrąžinimo tremtiniams klausimą. Aleksui ir Jonui Andrašiams grąžino ne visą, o tik dalį ūkio, kurį nusavino nuo Mykolo Samsonovo ir nuomininkų Pauliukonių.⁶²

Tremtiniams sutvarkomos žemės akte Utenos apskrities žemės tvarkymo komisija 1937 m. birželio 1 d. daro galutines išvadas:

„Nusavinta iš rusų kolonistų Samsonovo ir Petuškinio 4-se sklypuose rasta naudojamos žemės 25,57 ha ir nenaudojamos 28 arai, viso 25,85 ha. Visas plotas Žemės reformos valdybos 1935 m. rugsėjo 16 d. nutarimu Nr. 3058 grąžintas Jonui ir Aleksandrui Andrašiams, kurie tarp savęs pasidalino sekančiais: A. Andrašiui teko II, III ir IV sklypai 13,05 ha, J. Andrašiui I ir V sklypai – 12,80 ha.“⁶³

Aleksas Andrašius (1882–1977) su žmona Kostancija (1890–1962) palaidoti Užpalių kapinėse.

Iš Remeikių kaimo po 1863 m. į Sibiją ištremė Zigmantą Reikalą su žmona Agnieška Buivydaite ir sūnumi Alfonsu (gim. 1858 m. kovo 14 d.). Tikriausiai iš šios šeimos buvo ištremta ir daugiau narių, nes 1968 m. Užpaliuose, Paupio gatvėje, gyvenęs tremtinių anūkas, irgi Alfonsas Reikalas (gim. 1912 m. Čiornaja Padinos k.) muziejininkui Baliui Juodzevičiui yra sakęs, kad net trys tetulės Čiornaja Padinos kaime pasiliko gyventi ir į Lietuvą nebegrižo.⁶⁴

Tremtinių Reikalų 30 dešimtinių ūkyje Remeikiuose apgyvendino Aleksandro Gaidukovo 2 asmenų, Kirjano Slepovo, Vasilijaus sūnaus, 2 asmenų ir Makaro Slepovo, Ivano sūnaus, 6 asmenų šeimas. Kiekvienai skyrė po 10 dešimtinių žemės.⁶⁵

1922 m. spalio 10 d. iš Čiornaja Padinos kaimo, Novoūzensko apskrities, Samaros gubernijos į Lietuvą sugrižo Alfonso Reikalo sūnūs Ignas (gim. 1888) ir Jonas (gim. 1890) su šeimomis. Juos kartu su kitomis penkiomis tremtinių šeimomis iš Užpalių valsčiaus apgyvendino Pa-

⁶²LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3109, puslapiai nenumėruoti.

⁶³LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 10524, l. 66.

⁶⁴Iš Užpalių praeities, Utenos kraštotyros muziejus.

⁶⁵LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3086, puslapiai nenumėruoti.

netavos palivarke, Gudžiūnų valsčiuje, Kėdainių apskrityje. Ignas Reikalas grįžo su žmona Agnieška – 25 m., sūnumi Alfonsu – 6 m., dukromis Veronika – 3 m. ir Julija – 1 m. Brolio Jono Reikalo šeima buvo nedidelė: žmona Marija – 26 m. ir dukrelė Veronika – 1 m. Kartu grįžo ir jų motina Veronika Reikalienė – 60 metų. Iš tremties grįžusi Igno ir Jono sesuo Marijona Reikalaitė-Dalibagienė su šeima apsistojo pas vyro gimines Pakniškių kaime, Dusetų valsčiuje.

Visi paminėti tremtiniai grįžę kreipėsi į Utenos apskrities žemės tvarkytoją prašydami sugrąžinti senelių Reikalų ūkį Remeikių kaime. Byloje yra daugybė dokumentų apie stačiatikius kolonistus ir jų palikuonis. Pvz., Sergiejus Gaidukovas savo skunde dėl nusavinamos žemės aiškino, kad jo tėvas Aleksas Gaidukovas ir seneliai nėra kolonistai, o baltgudžiai, nuo seno gyvenantys Lietuvoje. Žemę Remeikiuose jie nusipirko

iš Vasilijaus Pustelnikovo, tačiau to negali įrodyti dokumentais. Žemės reformos valdybos 1926 m. vasario 27 d. nutarimu ji buvo gražinta broliams Ignui ir Jonui Reikalams. Po 1883 m. tremtinių Reikalų ūkyje apgyvendinti Slepovai iš Remeikių kaimo išvažinėjo. 1907 m. gruodžio 15 d. savo žemę pardavęs Romanui Rutkovskui, kilusiam iš Ubagų kaimo, į Rusiją išvyko Makaras Slepovas. 1914 m. mobilizuotas į carinę kariuomenę, iš karo ligi šiol (1934 m. duomenys) negrįžta ir jokių žinių nėra apie Maksimo Slepovo brolių Nikiforą. Išvykęs į Rusiją, Archangelsko srityje gyventi pasiliko Maksimo Slepovo sūnus Mikolajus. Pats Maksimas Slepovas, 1934 m. duomenimis, gyveno Dirvonėnų kaime, Luokės valsčiuje, Telšių apskrityje. Taigi be savininkų likusi kolonistų Slepovų žemė buvo nusavinta ir 1926 m. vasario 27 d. nutarimu sugrąžinta Ignui ir Jonui Reikalams, kurie ir apsigyveno tame ūkyje.⁶⁶

Su prašytais Andrašiais ir Reikalais iš Sibiro į Lietuvą 1921 m. gruodžio mėn. sugrįžo tremtinio Simono Remeikio sūnaus Jono našlė Apolonija Remeikienė su vaikais: Jonu, Feliksu ir Jadvyga. Lietuvos atstovybės Sovietų Rusijoje atstovo Jurgio Baltrušaičio patvirtintame liudijime nurodyta, kad Jonas Remeikis grįžta į Lietuvą su žmona Paulina Namajuškaite – 20 metų. Jo motina našlė Apolonija Remeikienė – 50 m. lietuvė, su vaikais Feliksu – 17 m. ir Jadvyga – 8 m.⁶⁷

Kartu su kitomis užpalėnų šeimomis: Rapolo Buitvydo, Jono Čiegio, Aleksa ir Jono Andrašių ir Andriaus Repšio, našlės Apolonijos Remeikienės šeima laikinai apgyvendino Panetavos palivarke, Gudžiūnų valsčiuje, Kėdainių apskrityje.

Tremtinys iš Remeikių kaimo Jonas Remeikis su sesute Kotryna Čiornaja Padinos kaime

⁶⁶LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3086, puslapiai nenumeruoti.

⁶⁷LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3017, l. 6,8.

Byloje esantys dokumentai byloja, kad po 1863 m. sukilimo į Samaros guberniją ištremė Simoną Remeikį su žmona Skolastika Vilutyte, sūnumis Motiejum, Petru ir Jonu (gim. 1849 06 24), dukra Antanina. G. Kadžytė, komentuo-dama Čiornaja Padinos kaimo valstiečių 1872 m. sąrašą ir radusi jame įrašytą Simono Remeikio žmonos vardą Stepanida, daro klaidingą prielaidą:

„Žmonos vardas nurodo rusų sentikių kil-mės galimumą. Duktė Antonija, vėlgi pa-gal seną papročių teisės tradiciją mišriose santuokose sūnūs būdavo krikštijami tėvo tikyboje (šiuo atveju katalikų, dukterys – pagal motiną). Po kelerių metų senojo Re-meikio likta našlio.“⁶⁸

Šią klaidingą prielaidą paneigia Užpalių bažnyčios krikšto metrikai, liu-dijantys, kad visa šeima buvo grynai lietuviška ir ištremta iš Remeikių kaimo su vaikais. Simono Remeikio žmonos vardą Skolastika į Stepanidą perdirbo carinis raštininkas. Čiornaja Padinos kaime tremtinio sūnus Motiejus vedė Emiliją, turėjo sūnų Ignotą, dukterį Oną. Petras Remeikis su žmona Elžbieta augino dukrą Apoloniją.⁶⁹

Tremtinio Simono Remeikio 30 dešimtnių ūkyje rusų valdžia apgyvendino stačiatikių Ivano Orlovo 3 asmenų, brolių Ignatijaus ir Fiodoro Rutkovskių šeimas.⁷⁰

Tvarkant konfiskuoto Simono Remeikio ūkio sugražinimą prašytojams Jo-nui ir Feliksui Remeikiams, išaiškėjo, kad visą ūkį iš kolonistų 1880 m. nupirko lietuvis Juozas Kuosa ir dabar 33 ha valdo jo sūnus Kazimieras Kuosa. Tiesa, jis negalėjo Utenos apskrities žemės tvarkytojui pateikti pirkimo akto ir paaiš-kinio, kad jis 1922 m. sudegė su trobesiais. Bet pateikė 1910 m. žemės reformos dokumentą, viso Remeikių kaimo 104 gyventojų liudijimą su parašais, kad tro-besiai sudegė, ir Užpalių valsčiaus valdybos pažymą, kad 1922 m. gegužės 7 d. sudegė Kazio Kuosos gyvenamasis namas, tvartas, svirnai. Taip pat visi gyvuliai ir inventorius.⁷¹

Žemės reformos valdybos 1924 m. rugsėjo 3 d. posėdžio protokolas ir Že-mės reformos departamento 1928 m. balandžio mėn. atsakymas broliams Jonui ir Feliksui Remeikiams buvo neigiami:

„Žemė Remeikių kaime ploto apie 30 ha, kuri dabar priklauso Kaziui Kuosai, negali būti nusavinta ir grąžinta Jonui ir Feliksui

Čiornaja Padinos kaimo lietuviai, 1917 m. grįžę iš carinės kariuomenės. Sėdi (iš kairės): su Šv. Georgijaus kryžiumi Andrašius ir Remeikis; stovi: Jonas Remeikis ir Andrašius

⁶⁸Kadžytė G. *Volgos vanduo „Lietuvių tvėnkiny“*, 1995, p. 13.

⁶⁹*Ten pat*, p. 13.

⁷⁰LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3017, l. 12.

⁷¹LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3017, l. 18.

*Remeikiams, nes nėra valdoma kolonistų nei jų įpėdinių. Ją dabar valdantis Kazys Kuosa įsigijo pirkimo keliu.*⁷²

Archyve neradau žinių apie iš Remeikių kaimo ištremto ūkininko Justino Sirvydžio šeimą. Nežinios skraistę atskleidė Čiornaja Padinos kaimo Romos katalikų tikėjimo valstiečių 1872 m. sąrašas su etnografs Gražinos Kadžytės papildymais:

*„Justinas Sirvydis – 58 m., jo žmona Jekaterina – 53 m. ir sūnus Jurgis – 22 m. Kartu gyveno broliai Antanas 53 m. ir Jonas 42 m. Po kelerių metų matyti, kad ūkį perėmė (matyt, Justinui mirus, o sūnui išėjus užkuriom ar atsiskyrus į atskirą šeimą) Jonas Sirvydis. Prie brolio šeimos liko ir senbernis Antanas. Jonas su žmona Morta – 28 m. augino dukterį Karoliną 1 m., sūnus Kazimierą 6 m. ir Joną 3 m. Pastarasis, galimas dalykas, bus tas pats žmonių atsiminimuose minimas į kunigus išėjęs Jonas Sirvydis.*⁷³

Čiornaja Padinos kaimo gyventojai – Remeikienė (sėdi dešinėje) su giminaičių Surankovičių šeima. Apie 1912 m. Nuotraukos iš Bronislavos Andrašytės-Indrašienės šeimos archyvo

Remeikių kaimo tremtinio Aleksandro Andrašiaus sūnus Aleksas (1882–1977) muziejininkui Baliui Juodzevičiui 1968 m. pasakojo, kad tremtinys Justinas Sirvydis mirė Čiornaja Padinos kaime. Jų šeima gyveno turtingai, liko du sūnūs Jonas ir Andrius. Andrius buvęs labai mokytas, mokėjo daug kalbų. Abu negrižo iš Rusijos.⁷⁴

Iš **Traidžiūnų** kaimo po 1863 m. į Sibirą ištremė Prano Mikšio, brolių Matušo ir Ciprijono Masiulių ir Nikodemo Repšio šeimas.

Praną Mikšį su žmona Karolina Vanagaite, sūnumis: Domu, Izidoriumi ir Juozu, ištremė į Samaros guberniją. Jų 21 dešimtinės ūkyje apgyvendino stačiatikių Semiono Kaminskio ir Michailo Rutkovskio šeimas.

Mykolo (Michailo) Rutkausko ir Antono Fiodorovo žemes, po 10,5 dešimtinių, 1879 m. spalio 15 d. valdžia už skolas pardavė iš varžytinių ir 1882 m. spalio 6 d. Kauno teismo rūmų surašytu aktu jos perėjo pirklio Vlodo Miljaševskio nuosavybėn, kuris savo nuosavybę 1891 m. kovo 15 d. pardavė vietiniam gyventojui Martynui Seržentui, Zigmo sūnui. Jo įpėdiniai Agnietė Seržentienė, vaikai: Jurgis, Jonas, Ona, Antanas ir Juzė Seržentai, valdo ligi šiolei (1922–1923 m. duomenys). Taigi Michailo Rutkovskio ir Antono Fiodorovo žemė Traidžiūnų kaime, pirkimo keliu perėjusi į trečiąsias

⁷²LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3017, l. 24.

⁷³Kadžytė G. *Volgos vanduo „Lietuvių tvenkinys“*, 1995, p. 15.

⁷⁴Iš *Užpalių praeities*, Utenos kraštotyros muziejaus fondas, p. 61–66.

savininkų rankas, nebuvo nusavinta ir bendrame 26 ha plote palikta Martyno Seržento įpėdiniams.⁷⁵

Dėl konfiskuoto Prano Mikšio ūkio gražinimo į Utenos žemės tvarkytoją kreipėsi ištremtojo Izidoriaus Mikšio (gim. 1841) duktė Kotryna (Katrė) Mikšytė-Barzdiene, sugrįžusi iš Čiornaja Padinos ir apsigyvenusi Bileišių kaime, Dusetų valsčiuje.

1925 m. rugsėjo 18 d. Žemės reformos valdybos nutarimu Katrei Barzdienei vietoje perėjusios į trečiasias rankas kolonistų Semiono Kaminskio ir Antono Fiodoro žemės buvo perduotas iš Rusijos negrįžusio Mitrofano Gaidukovo 16,29 ha ūkis, kurį globojo Užpalių valsčiaus valdyba. Tačiau šis gražinimas buvo klaidingas. 1934 m. spalio 2 d. Žemės reformos valdyba, peržiūrėjusi bylą ir pateiktus naujus duomenis, nustatė, kad, be Mikšio, iš Traidžiūnų kaimo dar buvo ištremta brolių Mataušo ir Ciprijono Masiulių šeima, o jų ūkyje apgyvendinti kolonistai Artemijus Gaidukovas ir Antonas Fiodorovas. Atsiliepė tremtinio Ciprijono Masiulio anūkas Kęstutis Jonas Masiulis, kuris dėl ūkio sugražinimo pateikė įrodančius dokumentus.

Padarydama pakeitimus, Žemės reformos valdyba 1934 m. spalio 2 d. nutarimu iš buvusio Mitrofano Gaidukovo ūkio 8 ha gražino Kęstučiui Jonui Masiuliui ir iš to paties ūkio, kuris klaidingai buvo skirtas Katrei Barzdienei, paliko jai 1,29 ha žemės. Čia ji buvo pasistačiusi trobą. Katrei Mikšytei-Barzdienei buvo įteisintas kitas, buvęs Aleksandro Kaminskio 16,17 ha žemės plotas.⁷⁶

Po 1863 m. iš to paties **Traidžiūnų** kaimo į Sibirą ištremė brolius Mataušą (gim. 1840 12 18) ir Ciprijoną (gim. 1850 02 23) Masiulius su tėvais Izidoriumi ir Karolina. Iš jų konfiskuotame 21 dešimtinės ūkyje carinė valdžia apgyvendino stačiatikių Artemijaus Gaidukovo ir Antono Fiodorovo šeimas. Antono Fiodorovo turėta žemė (10,5 dešimtinės) 1879 m. spalio 15 d. už skolas buvo perduota iš varžytinių ir perėjo pirklio Vlodo Miljaševičiaus nuosavybėn. Jis pirktą žemę 1891 m. kovo 15 d. pardavė vietos gyventojui Martynui Seržentui, Zigmo sūnui, kurio įpėdiniai ją valdo iki aprašomojo laikotarpio – 1923 m.

1922 m. Traidžiūnų kaimą išskirsčius į vienkiemius, rusų valdžios konfiskuotas brolių Mataušo ir Ciprijono Masiulių ūkis nuo Artemijaus Gaidukovo buvo perėjęs jo sūnui Mitrofanui Gaidukovui. Jis iš Rusijos nebuvo grįžęs ir ūkį globojo Užpalių valsčiaus valdyba. 1925 m. rugsėjo 18 d. Žemės reformos valdybos nutarimu Mitrofano Gaidukovo žemė buvo perduota kito tremtinio iš Traidžiūnų kaimo Prano Mikšio anūkei Kotrynai Mikšytei-Barzdienei. Kaip vėliau paaiškėjo, gražinta klaidingai, nes iš Rusijos grįžęs Kęstutis Jonas Masiulis 1926 m. pateikė daugybę dokumentų, įrodančių jo tremtinių Masiulių įpėdinystę, ir kad Gaidukovo ir Fiodorovo turėta žemė priklausė ne Mikšiams, o Masiuliams.

Iš Užpalių bažnyčios metrikų matyti, kad Traidžiūnų kaime gyvenęs Izidorius Masiulis su žmona Karolina Bernotaite turėjo du sūnus – Mataušą (gim. 1840 12 18) ir Ciprijoną (gim. 1850 02 23), kurie su tėvais po 1863 m. buvo ištremti į Samaros guberniją. Lietuvoje liko neištremta Izidoriaus Masiulio dukra Grasilija, kuri, ištekėjusi už Petro Mameniškio, gyveno Dusetų valsčiuje.

Čiornaja Padinos kaime tremtinys Ciprijonas Masiulis vedė Karoliną Baukytę. 1872 m. jiems gimė sūnus Izidorius, kuris užaugęs vedė Angelę Gužaitę ir susilaukė 7 vaikų: Kęstučio Jono,

⁷⁵LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 10025, l. 132.

⁷⁶LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 10025, l. 1–4.

Algirdo, Vytauto, Gedimino, Genovaitės, Stepanijos ir Aleksandrinos. Izidorius Masiulis su gausia šeima gyveno Latvijoje, dirbo geležinkelyje ir mirė 1911 m. birželio 20 d. Dvinsko (Daugpilio) ligoninėje, turėdamas tik 39 metus. 1926 m. iš gausios Angelės ir Izidoriaus Masiulių šeimos Lietuvoje gyveno tik sūnus Kęstutis Jonas, kuris iš Gudiškio kaimo, Kamajų valsčiaus, Rokiškio apskrities kreipėsi dėl Masiulių turėto ūkio sugražinimo. Iš tremtinio Mataušo Masiulio palikuonių niekas neatsišaukė iki pat 1935 m. ir žemė buvo skirta Lietuvos kariuomenės kūrėjui savanoriui (pavardė nenurodyta).

1934 m. spalio 2 d. Žemės reformos valdybos nutarimu tremtinio Ciprijono Masiulio anūkiui Kęstučiui Jonui Masiuliui (gim. 1897 m. Latvijoje, Rudakų k., Subatės vls.) buvo perduota nusavinta ir iš Rusijos nebesugrįžusio Mitrofano Gaidukovo žemė (8 ha).⁷⁷

Po 1863 m. sukilimo iš Traidžiūnų kaimo į Sibirą ištrėmė Nikodemą Repšį su žmona Rozalija Stasiulyte, jų sūnų Juozą Repšį su šeima. Jų 21 dešimtinės ūkį su trobesiais atidavė stačiatikiams Semionui Odnopalovui ir Pavelui Medvedevui. Traidžiūnų kaimo 1871 m. žemvaldžių sąrašė nurodyta, kad Odnopalovo šeimoje buvo 6 žmonės, Medvedevo – 2 žmonės. Mirus Pavelui Medvedevui, jo gautą žemę (10 dešimtinių) paveldėjo sūnus Jefimas, kuriam mirus liko vaikai: Borisas, Jelena ir Jevdokija (Dunia). Jelena ir Jevdokija gyveno Traidžiūnuose, o Borisas Medvedevas su šeima – Bartkuškio kaime, Vyžuonų valsčiuje.

Kolonistas Semionas Odnopalovas turėtą pusvalakį 1885 m. pardavė Antanui Pranckūnui. Jam mirus liko vaikai Pranas ir Antanas, o našlė ištekėjo už velionio brolio Jurgio Pranckūno ir kartu su juo ūkininkavo pirktame ūkyje.

Iš tremties į Lietuvą niekas iš Nikodemo Repšio šeimos nesugrįžo. Dėl kolonistų valdomo ūkio gražinimo kreipėsi Lietuvoje likusi jo duktė Ona Repšytė (gim. 1843 08 08), kuri, ištekėjusi už Justino Viliūno, gyveno Likunčių kaime, Užpalių valsčiuje. 1927 m. vasario 5 d. Žemės reformos valdybos nutarimu kolonistui Jefimui Medvedevui priklausęs ūkis (apie 13 ha) buvo sugražintas Onai Repšytei-Viliūnienei, kita dalis, kurią nupirko Antanas Pranckūnas, liko nenusavinta ir ją valdė jo įpėdiniai.⁷⁸

Veltui Užpalių krašte ieškotume **Ubagų kaimo**. Po 1960 m. jis priklauso Sudeikių apylinkei ir nuo 1976 m. oficialiai įteisintas Liepākalniui. Senovėje kaimas vadinosi Bagočiūnais, nes gyvenę pasiturintys ūkininkai. Tačiau, pasak legendos, kai pas vieną ūkininką sušalo ubagas, kaimą ėmė vadinti „Ubagais“. Tokiu pavadinimu visuose administraciniuose žinynuose išliko iki 1976 m.

Po 1863 m. sukilimo iš šio gražaus kaimo į Sibirą ištrėmė keturių ūkininkų šeimas: Gaspero Gaidžio, Kazimiero Kuosos, Zigmanto Trano ir ketvirtą nenustatytą pavardę.

Gaspero Gaidžio ūkyje apsigyveno Andriejaus Kaminskio ir Pimeno Kozlovo šeimos, Zigmanto Trano ūkyje – Fedosijaus Afanasjevo ir Savelijaus Rutkovskio šeimas, Kazimiero Kuosos ūkyje – Ivano Kononovo ir Michailo Fedotovo šeimos, nenustatyto šeiminko ūkyje – Vasilijaus Rutkovskio ir Vasilijaus Vysockio šeimos.

Gasperą Gaidį ištrėmė su žmona Barbora Gaigalyte ir Lietuvos daugiau

⁷⁷LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3021, l. 2–3.

⁷⁸LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3056, puslapiai nenumėruoti.

jie nebeįpamatė. Lietuvoje likusi vienturtė jų duktė Kotryna (gim. 1850 02 08), vos sulaukusi septyniolikos metų, ištekėjo už Gaspero Repšio – 24 metų vyro iš Abromišio kaimo, Užpalių valsčiaus, pagimdė dukrą Emiliją (gim. 1867), sūnus: Antaną (gim. 1874), Konstantiną (gim. 1881) ir Motiejų (gim. 1891). Visi vaikai – Motiejus ir Antanas Repšiai, gyvenę Līpkiškių kaime, Šimonių valsčiuje, Panevėžio apskrityje, ir Emilija Repšytė-Baranauskienė, gyvenusi Mimaičių kaime, Šėtos valsčiuje, Kėdainių apskrityje, – 1923 m. birželio 3 d. rašo prašymą Utenos apskrities žemės tvarkytojui dėl motinos tėvų turto sugražinimo.

„Mūsų tėvas Gasperas Repšys, s. Liudviko iš Abromišio kaimo išėjo užkuriom ant vienturtės Gaspero Gaidžio dukters Kotrynos į Ubagų kaimą. 1864 m. motinos tėvus Gasperą ir Barborą Gaidžius už sukilėlių maištininkų priėmimą į savo namus ištrėmė į Tomsko guberniją ir ten jie mirė. Visas Gaidžių turtas ir žemė buvo atimta, iš ūkio išvaryta Gaspero Repšio šeima ir ten apgyvendino rusus Fimoną Kozlovą ir Anūprijų Rutkauską. Kazlovas apie 1880 m., kad nesumokėjo valdžiai mokesčių, nuo ūkio buvo nušalintas ir žemė 10 dešimtinių perduota Jurgiui Seibučiui, kuris ją valdo ligi šiolei. Anūprijaus Kaminsko turėtą žemę valdo jo sūnūs Sevastjanas, Simonas ir Petras.

Po kolonisto Anūprijaus (kitur rašoma Andriejaus) Kaminskio mirties jo sūnūs tėvo pusvalakį pasidalino į tris dalis: Sevastjano ir Petro Kaminskių palikuonys gautą žemę valdo ligi šiol, o Simonas Kaminskis savo 3,12 dešimtines pardavė Juozui Paškoniui, o pats nuo 1915 m. karo pabėgo į Rusiją ir iki 1929 m. dar nebuvo grįžęs.

1928 m. spalio 17 d. iš Agotos Kaminskienės ir Petro Kaminskio nusavinta žemė 5 ha Ubagų kaime buvo perduota Gaspero Gaidžio įpėdiniams Emilijai Repšytei-Baranauskienei, Motiejui ir Antanui Repšiams. Jų brolis Konstantinas Repšys, 1935 m. duomenimis, gyveno Puponėlių kaime, Kupiškio valsčiuje.⁷⁹

Po 1863 m. sukilimo iš Ubagų kaimo į Sibirą ištrėmė Praną Kuosą su žmona Domicile Seržentaite ir tris jų sūnus: Justiną, Dominyką ir Kazimierą (gim. 1843). Šeimą apgyvendino Čiornaja Padinos kaime. Ten Kazimieras Kuosa sukūrė šeimą, užaugino dukrą Pauliną (gim. 1887). Paulina ištekėjo už Mykolo Indriūno (gim. 1885) ir iki grįžimo į Lietuvą šeima gyveno Litovkos kaime, Novoūzensko apskrityje, Samaros gubernijoje. Kazimiero brolių Justino ir Dominyko likimai nežinomi – žemės gražinimo byloje apie juos neužsimena.

Tremtinių Kuosų 22 dešimtinių ūkyje Ubagų kaime carinė valdžia apgyvendino stačiatikių Ivano Kononovo 4 asmenų ir Lukašo Medvedevo 2 asmenų šeimas. Iš kaimo senolių prisiminimų ir archyvinių pažymų aiškėja, kad Lukašas Medvedevas po trejų gyvenimo metų pasikorė, nepalikęs jokių įpėdinių. Tuomet rusų valdžia į tuščius namus įkėlė Michailo Fiodorovo (vėliau virtusio Fiodorovičiumi) šeimą, po kurio mirties liko

keturi sūnūs: Jonas (Ivanas), Simonas ⁷⁹LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3001.

(Semionas), Juozas (Josifas) ir Petras. 1910 m. Ubagų kaimą skirstant į viensėdžius, Simonas ir Juozas Fiodorovičiai savo daliai atskyrė 7 dešimtines ir išvyko gyventi į Rusiją. Broliui Jonui Fiodorovičiui liko 3 dešimtinės žemės su trobesiais. Jų brolis Petras jau buvo miręs iki 1910 m.

Kai 1922 m. iš Litovkos kaimo į tėviškę sugrižo tremtinio Kazimiero Kuosos duktė Paulina su vyru Mykolu Indriūnu (Andriūnu) ir 5 vaikais: Pranu – 12 m., Veronika – 10 m., Juozu – 8 m., Jonu – 6 m. ir Ona – 5 m., buvusį Kuosų ūkį valdė: 7 dešimtines mirusio 1910 m. Michailo (Mykolo) Fiodorovičiaus sūnūs Juozas ir Simonas, nuo 1900 m. gyvenę Rusijoje. Jie nebuvo grįžę ir žemę globojo Užpalių valsčiaus valdyba, kol vasario 11 d. perdavė Paulinai Indriūnienei.

1908 m. mirusio Jono Fedorovičiaus žmona Agafija (Agota) gyveno su dukromis: Marija, Paulina ir Nadežda, nes sūnus Vladas buvo mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, tarnavo 2-ame pėstininkų pulke ir 1920 m. gruodžio 26 d. mirė karo ligoninėje.

Kai 1925 m. vasario 11 d. žemės reformos valdyba jų valdas nusavino ir perdavė tremtinių Paulinos ir Mykolo Indriūnų (Andriūnų) šeimai, Agafija Fiodorovičienė su dukromis išsikėlė į Puodžių kaimą. Nadežda ištekėjo už Kolovo, Paulina – už Suščianovo, Marija – už Kundavičiaus ir gyveno Kairionių kaime, Dusetų valsčiuje.⁸⁰

Paulina ir Mykolas Indriūnai 1926 m. spalio 30 d. Žemės reformos valdybos nutarimu atgavo ir antrą pusę ūkio, kurį po 1863 m. buvo gavęs kolonistas Ivanas Kononovas (Konovas) ir valdė jo sūnus Maksimas.⁸¹

Iškeltas iš buvusio Kuosų ūkio, Maksimas Konovas apsigyveno Gailiešionių kaime, o Maksimo sesuo Anastasija Utkinienė išsikėlė į Mažeikiškes.

Praną Traną iš Ubagų kaimo į Samaros guberniją ištremė su žmona Agota Milašauskaite ir sūnumi Gasperu (gim. 1847 05 23). Iš tremties grįžo ir Satarečiaus kaime pas gimines apsigyveno Gaspero sūnūs Jonas ir Feliksas Tranai. Jie kreipėsi į Utenos apskrities žemės tvarkytoją, prašydami grąžinti tėvo ir senelių ūkį iš 25 dešimtinių žemės Ubagų kaime, kuris rusų valdžios buvo atiduotas stačiatikių Fedosijaus Afanasjevo ir Savelijaus Rutkovskio šeimoms. Žemės tvarkytojo įstaiga, sudarydama grąžinimo bylą, nustatė, kad tremtinių Tranų ūkį kolonistai 1881 m. liepos 19 d. buvo pardavę. Fedosijaus Afanasjevo turėtą dalį (18 ha) nupirko Kazys Baura-Repšys iš Gailiešionių kaimo, o Savelijaus Rutkovskio (10 ha) – Karolis Vanagas, Jono sūnus. Tą faktą patvirtino senoliai: Pranas Miškinis – 80 m. su Karolina Masiulienė – 81 m., gyvenę gretimame Satarečiaus kaime.

Žemės reformos valdyba, išnagrinėjusi tremtinių įpėdinių prašymus, 1927 m. nutarė:

„Kadangi konfiskuotas iš Gaspero Trano ūkis 1881 m. kolonistų buvo parduotas Kaziui Baurai-Repšiui ir Karoliui Vanagai, dabar tą ūkį valdo pirkusiųjų įpėdiniai Jurgis Baura-Repšys ir Povilas Vanagas, ūkį grąžinti prašytojams Jonui ir Feliksui Tranams nėra galimybės.“⁸²

Iš **Vānagiškių** kaimo po 1863 m. sukilimo ištremė trijų stiprių ūkininkų Juozapo Baukio, Kazimiero Baukio ir

⁸⁰LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 2962.

⁸¹LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3009, l. 4.

⁸²LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 2935, puslapiai nenuumeruoti.

Dominyko Gaigalo, turėjusių po 26–28 dešimties žemės, šeimas. Juozapo Baukio sodyboje apgyvendino stačiatikių Povilo Kublickio ir Mitrofano Rutkovskio šeimas, Kazimiero Baukio sodyboje – Stepano Beloglazovo ir Trofimo Kublickio šeimas, Dominyko Gaigalo ūkyje – Fiodoro Kublickio ir Michailo Risovo šeimas.

Juozapą Baukį (gim. 1819 01 26) ištrėmė su žmona Ona Repšyte ir vaikais, iš kurių žinomi Jonas (1863–1927) ir Antanas (1852–1908). Visi jie kūrėsi Čiornaja Padinos kaime, Novoužensko apskrityje, Samaros gubernijoje. Šiame dideliame lietuviškame kaime su savo bažnyčia ir mokykla Antanas Baukys vedė tremtinio Petro Cibo dukrą Agniešką, užaugino vaikus: Alfonsą (gim. 1878), Petrą (gim. 1880), Marijoną (gim. 1875), Teklę (gim. 1892) ir Karoliną (gim. 1895). Jonas Baukys su žmona Agnieška Namajuškaite turėjo vaikus: Juozą (gim. 1886), Vladą (gim. 1889), Petrą (gim. 1904), Genovaitę (gim. 1908) ir Vytautą (gim. 1910).⁸³

Jonas Baukys su visa šeima, Alfonsas ir Petras Baukiai su šeimomis 1922 m. sugrįžo į Lietuvą ir laikinai buvo apgyvendinti Skrebiškio dvare, Rokiškio valsčiuje. Jų seserys – Marijona, Teklė ir Karolina Baukytės – ištekėjusios už vyrų pasiliko gyventi Čiornaja Padinos kaime. Jų šeimos buvo išbuožintos, suvarytos į „Krasnyj oktiabr“ kolūkį ir mirė antrojo badmečio Pavolgyje (1932–1933) metu.

Vānagiškių kaime tremtinio Juozapo Baukio ūkyje, kuris atiteko Povilui Kublickiui, 1925 m. duomenimis, gyveno jo sūnūs Jonas ir Mikolajus Kublickiai su šeimomis ir duktė Marija su vyru Juozu Gražiu. Gražių nuosavybė buvo 13,5 ha, kuriuos jie įsigijo iš kolonisto Mitrofano Rutkovskio palikuonių. Jono Kublickio nuosavybė – 8,6 ha, Povilo Kublickio našlės Anastasijos Kublickienės nuosavybė – 8,5 ha.

1928 m. rugsėjo 14 d. žemės reformos valdybos nutarimu Nr. 2864 nuo Tatjanos Kublickienės vaikų: Jono, Mykolo ir Anastazijos, žemė (13,1 ha) buvo nusavinta ir gražinta 1863 m. tremtinio Juozapo Baukio įpėdinams.⁸⁴

Kazimierą Baukį ištrėmė su žmona Veronika Sirvydyte ir sūnumi Jonu (gim. 1860 11 01), o jų 26 dešimtinių ūkyje Vānagiškių kaime rusų valdžia apgyvendino sentikio Stepano Beloglazovo ir stačiatikio Trofimo Kublickio šeimas. Tremtiniui Jonui Baukiui likimas buvo palankus – iš tėviškės išvežė trejų metų, sugrįžo iš Čiornaja Padinos kaimo 62 metų šeimos tėvas su žmona ir sūnumi Jurgiu. Tremtinio Jono Baukio šeimą laikinai apgyvendino Pracepolio kaime, Žaliosios valsčiuje, Vilkaviškio apskrityje. Pradėjo rūpintis tėvo ūkio susigrąžinimu. Reikėjo įvairių archyvinių pažymų. Susigrąžinti pavyko ne visą ūkį, nes Stepono Beloglazovo sūnus Vlasas iš tėvo paveldėtas valdas 1910 m. pardavė Baliui Garunkščiui ir įstatymas neleido nusavinti.

Antrą pusvalakį turėjęs kolonistas Trofimas Kublickis mirė 1888 m. Jo sūnus Mykolas mirė apie 1908 m. Našlė Kublickienė su vaikais išvyko į Rusiją, o žemę užleido nuomininkui Antanui Jusui. Iki 1926 m. Kublickiai iš Rusijos nebuvo grįžę ir žemę globojo Užpalių valsčiaus valdyba. 1926 m. vasario 27 d. Žemės reformos valdybos nutarimu Mykolui Kublickiui priklausęs pusvalakis (13,01 ha) buvo nusavintas ir perduotas tremtiniui Jonui Baukiui. 1927 m. atsišaukė Minske gyvenęs Mykolo Kublickio anūkas ir įgaliotojo savo pusbroliū Ivaną (Joną)

⁸³LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3004, puslapiai nenuumeruoti.

⁸⁴LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 10027, l. 146.

Beloglazovą, gyvenusį Puodžių kaime, sutvarkyti reikiamus dokumentus atsiimant kompensaciją už nusavintą senelio Trofimo Kublickio ūkį ir trobesius.⁸⁵

Trečiojo ištremto iš Vanagiškių kaimo į Sibirą savininko Dominyko Gaigalo ūkį buvo gavusios stačiatikių Fiodoro Kublickio ir Michailo Risovo šeimos. Fiodoras Kublickis turėtas 10 dešimtinių žemės pardavė Kazimierui Paunksniui, o Michailas Risovas savo 10 dešimtinių žemės pardavė Konstantinui Jančiui.⁸⁶

Bylos apie žemės sugražinimą įpėdiniams archyve neradau. Tikriausiai iš Sibiro tremties niekas iš Dominyko Gaigalo šeimos nesugrižo, o ir Lietuvoje tiesioginių tremtinio palikuonių nebuvo. Tačiau sklaidant įvairias archyvinės bylas pavyko nustatyti, kad pats ūkio savininkas Dominykas Gaigalas mirė prieš pat tremtį Vanagiškėse. Ištrėmė jo našlę Veroniką – 56 m., netekėjusias dukras Grasilą – 22 m. ir Ksaverą – 16 m., sūnų Antaną Gaigalą – 34 m. su žmona ir trimis mažais vaikais. Iš viso aštuonis šeimos narius.⁸⁷

⁸⁵LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3025, puslapiai nenumėruoti.

⁸⁶LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 10027, l. 5.

⁸⁷Karo archyvas, Kaunas, 1925, t. 2, p. 98; LCVA, f. 525, ap. 2, b. 908, l. 123.

Vaiko dienų atsiminimai apie 1905 metus

Antanas Žvironas

Kūdikystės dienų vaizdai skeveldromis, nuotrupomis prisimena.

Verkšlenančios rudens dienos. Nūdni žiemos vakarai. Linksmi pavasariai ir saulėtos vasaros. Bėgiojimai Šventosios pakraščiais ir didžiosios darbymetės – pramogos mum, mažesniesiems. Margi vaizdai kits kitą keičia, bet nuosakiai, nekintamu dėsningumu.

Tik štai negirdėtas kalbas pradėta kalbėti. Kur tai toli, matomai už kelių parapijų, ištiko nebūti dalykai. „Vainos“ prasidėjo. Ruskis mušasi su kitokios šersties žmonėmis, kurių pavadinimo ir pakartot neįstengiu. O „vainos“ – ne juokai. Kits kitą bado aštriais peiliais, ilgom kaip uredninko šobliom (kardais) ir šaudo su tokiom „strielbom“, kurios dar baisesnės, nei ta, su kuria kaimynas kiškius ir pasiutusius šunis šaudo.

Moterys kalba, bijosi ir mane baugina. Aprauda vieną kitą vyrą, į „vaiską“ paimtą. Dar baisesnių pavojų pranašauja.

Dažnai mini carą, kurio visi turi bijoti ir klausyti. Kaimynas jį piktą vadina ir negražiais žodžiais lojoja.

Mano motina ir bobutė už tokias kalbas bara kaimyną ir gąsdina stražninkais, uredninku, prie kurio šono šoblia kabalduoja, visur daugybė šniūrelių, švilpukų prisagstyta ir kas visų baisiausia, tai – rudi ūsai ir bjauri barzda, dėl kurios jį visi miestelio šunys puola, pjauna, kaip paskui vilką bėgdami skalija. Pats caras atrodo nelyginant didelis didelis uredninkas, visų karalystės uredninkų viršininkas, tik toks žiaurus, kad visi prieš jį dreba. Ne tik didelę valdžia caras turi, bet kartu jis yra dar nežmoniškai turtingas. Kai jam batai išdžiūsta ir juos reikia kuo nors sutepti, tai, kaip kad mano tėvas daro, nesigraibsto jis po pečiones, nekrapšto iš jų senų, purvynų mėsgalių, o stačiai žengia plačiais pakajais, brenda per iki aulų pripiltą taukų klaną ir baigta – batai minkšti, gražūs, blizga.

Nei tėvas, nei motina, nei bobutė caro nemėgsta. Bet bijo apie jį blogai kalbėti. Tik kaimynas, anot bobutės, „nesuvaldo savo liežuvio“.

„Vainai“ prasidėjus, visi daugiau įsidrąsina. Pasakoja, kaip kitoj parapijoje šaukiamieji į „vainą“ išdykauja, puola caro valdžios išlaikomus degtinės monopolius, plėšia, daužo, graibsto degtinę, geria ją ir gerdami keikia ne tik monopolininkus, uredninkus, ale ir visą caro valdžią.

„Nebus iš to gero...“ – aimanuoja moterys. Baisėjasi žmonės. Gal ne taip svarbu, kad butelius daužo, bet kur kas svarbiau tas, kad tuos butelius caro pastatytas valdininkas pardavinėja. Ant monopolio namo, virš durų, kaip ir valsčių, prikalta lenta su ilgu parašu ir dideliu dvigalviu ereliu, kuris taip pat galingas, piktas ir baisesnis, atrodo, kaip ir visa valdžia.

„Nebus iš to gero...“ Turmą, stražninkų nagaikas mini. Net man baugu darosi.

Žvironų kaimynas Melaikis prisimena profesorių A. Žvironą. 1989 m.

A. Juknio nuotrauka

Turbūt kas nors iš tikrųjų pradeda darytis, kad kaimynas visiškai drąsiai kalba: „Caro sostą nuversim... uredninkus, stražninkus išvarysim... Bus valdžia mūsų, mokyklose mokytojai – mūsų...“

Lyg kad prieš kokią pavietrę.

Moterys pyksta, geruoju ir piktuoju draudžia. Kaimynas – nebenuraminamas. Carą niekina ir cicilikus, pikčiausius jo priešus, garbina. Net moterys kai kada pasiguodžia: girdi, visokių maldaknygių būsią galima gauti, vaikus leisią į davatkas mokyti, skaitymo ir rašto nedrausią.

Paskum nebesuprantami dalykai dėjos. Piktojo kaimyno žmona atėjo ir pasakojo, kad atsirado pamokslininkų, kurie ne bažnyčiose, bet rinkose pamokslus sako, ir ne ilgais rūbais, bet paprastais, matyt, ne kunigai, ir dar – ne apie Dievą, bet apie prakeiktą caro valdžią, apie vainą ir visų žmonių reikalus kalba. Tai vis, sako, cicilikai, nepažįstami, iš kitų parapijų atsidanginę. Važiuoja jie arkliais – gražiais, greitais. Atvažiavo, pasakė pamokslą ir vėl švilpt – nebėr, kaip vėjas nulėkė nežinia nė į kurią pusę. Turbūt be piktų dvasių pagalbos neapsieina. Mūsų miestely taip pat atsiradę cicilikėlių, tik vis daugiau jauni ir ne tokie gudrūs kaip atvežtiniai.

Vieną šventadienį cicilikų procesiją mačiau. Pratrūnus su pirštu apšalusiam lango stikle skaidrią skylę, bobutė parodė. Ėjo pulkelis žmonių, kaip kad aplink bažnyčių eina. Vietoj bažnytinių šventenybių nešė ant paprastų kotų prikabintas vadinamas „vėliavas“. Raudona reiškia kraują, o juoda – mirtį carui ir visiems caro tarnams. Taip paskum aiškino kaimynas.

„Nebežinia kaip durniuoja“, – bambėjo bobutė. Daug nepaprastų ir kartais visai nebesuprantamų vaizdų teko pasakojant nugirsti. Bet nieks man taip giliai neįsmigo ir tokio didelio, neišdildomo įspūdžio nepadarė, kaip – Penktųjų Metų Juodašimčių Diena.

Žiemos galo rytmetis blaivēsi. Buvo ne tai gavėnios, ne tai pasninkų metas. Visi valgė lupiniuotas bulves, sriaubė saldžią tešlą, dažė virkdinančią muštardą; kvėpėjo aliejaus garai ir cibulių kvapas.

Staiga duris pravėrė man dar nepažįstamas vyrukas, ką tai šnekterėjo ir išrūko. Namiškiai išsižiojo. Paskum atsipeikėję metė ruošą ir smuko į kaimynus, į gatvę, žmonės pulkavo, nerimavo. Kits kitą nuostabiom informacijom vaišino.

Sako, iš kokių tai nežinomų kraštų ateina nuostabūs padarai, juodašimčiais vadina mi. Kaip ir visi žmonės, tik viena koja. Kiekvienas paskirai paliktas – nė iš vietos. Ale poromis susikibę žengia greičiau kaip mes, dvikojai žmonės. Tas tai nieko. Bet jie taip nekenčia tų dvikojų, kad pasiryžę visus išpjaut, nė vaikų sėklai nepalikdami.

Gatvėj mosuoja, laksto. Aš nieko nesuprantu, žiūriu į motiną, bobutę, kaimynų ziliojančias moteris. Visos apie tuos pačius juodašimčius kalba. Staiga man prisimena „Sūdna Diena“, su antikristu, garo katilu, – visa tai, apie ką tiek daug žiemos vakarais pripasakoja ir priskaito iš surūdijusių knygiūkščių.

Moterys zuja. Vyrų daugiau tylūs man atrodo.

Ruošiasi kovai su juodašimčiais.

Varpai skambina.

Gatvė kunkuliuoja. Laksto raiti. Laiks nuo laiko parneša žinių, kad ten, kaimyninėje parapijoje, juodašimčiai jau pasirodė ir mušasi su žmonėmis. Iš kito galo parjoja kitas ir dar tikslesnių informacijų parneša.

– Ginsimės iki paskutiniųjų! – tariasi, sprendžia.

Bernas ant griebliakočio užsikalė ilgą peilį. Kiti priderino dalges, aštresnius geležgalius. Kas nesugebėjo kombinuot, ginklavosi kirviais. Gatvėj marguliavo susirūpinę žmonės. Rodėsi įvairių ginkluotų. Kai kur švytėjo dalgės. Girdėt, pradėjo pinigų rinkt – strielbom, revolveriam, patronam pirkt. Visam kam komanduoja atvežtinis cicilikas. Bet ir mūsiškiai nesnaudžia. Dažniau girdėt Sugadino¹ vardas. Smulkesni cicilikėliai daugiau laksto, visuomenę informuoja, sumanymus skleidžia.

Valsčių, sako, senos valdžios ir šešėlio neblikę. Uredninkas pasislėpė. Viršaitį naują išrinko. Caro portretas išbadytomis akimis iškilmingai uždarytas į tamsiąją, kalinamas ten, kur iki šiol muzikus caro tarnai kišdavo. Mat, tie patys juodašimčiai esą ne kas kitas, kaip paties caro nuo virvės paleisti šunys, kurie turį išpjauti visus nepaklusniousius ir šiaip valdžiai netinkamus žmones.

Vyrai kažką daugiau dirba. Tėvo nēr namuose. Man daugiau prieinami moterų samprotavimai. Iš jų nugirstu, kad ne šiandien, tai ryt rytą juodašimčiai būtinai būsią mūsų miestely. Planuoja gynymsi. Moterys ir vaikai sueisią į bažnyčią, kietai užsida-rysią ir susispaudę prie altoriaus melsiąsi į Dievą ir visus šventuosius. Ginkluoti vyrai susispiesią turgavietėj ir čia, varpams skambinant, įvyksią lemiamos kautynės. Bažnyčioj karštai melsis. Rinkoj karštai kausis. Žūt ar būt – viena iš dviejų.

Moterys ir guodžiasi, ir dejuoja. Atsiranda ir tokių, kurios sūdnos dienos akivaizdoj siūlo nors kelioms valandoms žemišką laimę patirti – valgyt iš senų laikų čėdijamas uogas, medų, sviestą, patenkint visus smaguriavimo norus. Kam dar čia juodašimčiam palikt! Tik bobutė suniurna, Dievu pagąsdina, Araroto pakalnę primena, ir visos pagundėlės, sarmatlyvai uodegas paspaudžiusios, išeina.

Gatvėj kunkuliuoja. Visi zuja, laksto. Laiks nuo laiko zovada pralekia vežimai, pilni vaikų, kibirų ryzų. Tai žydai, gelbėdami turtą ir Izraelio giminę, skubą į savo kapines, kur, matyt, juodašimčiai pabūgsią brautis.

Jaunesnioji kelių kiemų karta, mano vyresniojo brolio vadovaujama, savarankiškai sprendžia likimą, ne tik savo, bet ir visos krikščionių giminės. Seniai, suaugusieji žūsią. Bet turi užsilikti jaunikių keletas, kurie, audroms praūžus, išlaikytų žmonių veislės likučius ir atpalaiduotų Dievą nuo bereikalingo vargo – mūsų apylinkej lipdyti naują Adomą ir Ievą.

Jaunieji gudragalviai projektuoja pasidirbti vamzdelius, pro kuriuos alsuojant, pasislėpus vandeny, galima kurį laiką kęsti, kol praeis juodašimčių vilnis. O jau paskum mes smuksim į kurią daržinę, ir žmonių giminės gyvavimas neabejotinai garantuotas.

Šis planas, aptarus susirinkusiems, neišlaiko kritikos ir atmetamas. Mano brolis naują sukombinuoja. Tykiai, slėpdamiesi nuo tėvų, pradedam jį vykdyti. Niekam nieko nesakydami, apsielkam bažnytiniiais rūbais, atsargai pasiimam kitokių skarmalų, aš ant pečių užsineriu kitas kelnes (lygiai taip, kaip kad vasarą braidžiodamas Šventosios pakraščiais), apsiginkluojam beržinėm lazdom ir vogčia pakluonėm, paskum keliūtom, takais per laukus traukiam į gretimą kaimą. Ten giminių yra. Juodašimčiai, mūsų manymu, miestely iššluos visas pakampes, žmonių beieškodami; o jau kaime mes, gudruoliai, sugebėsim pasislėpt.

Traukiam laukais. Spokso dar dideli sniego lopai, o grioviuos, užukalnėse – ištisos pusnys. Upelio slėny, krūmokšliais apžėlusiam, riogso keli vežimai. Baltuoja

¹ Sagadinas – veterinarijos studentas, po 1905 m. emigravęs į Ameriką, baigęs Šveicarijoj veterinarijos mokslus, vėl grįžęs į Ameriką ir, asmeninių nelaimių suspaustas, nusinuodijęs.

rūbai, skarmalai; matyt skrynia. Pasirodo, ne mes vieni norime išlikti gyvi, juodašimčių neišpjauti.

Prieinam prie sodžiaus. Giminių galūkiemy, aukštoje liepoje tupi pusbernis ir žvalgosi. Ar neįžvelgs tik kokio ženklų, liudijančio juodašimčių prisiartinimą? Čia pat apačioj teiraujasi ir išklausinėja žvalgo pranešimus gaspadorius.

Daugiau nieko nebeatsimenu. Tik pajuntu save ant dėdės pečiaus. Pečius šiltas ir malonus. Dar malonesnis, kai tetulė ragaišiu vaišina. Man juodašimčiai neberūpi. Tegu vyresnieji jais rūpinasi. Aš su jų sprendimu sutiksiu.

Vėlai vakare atvažiuoja tėvas. Matyt, mūsų pabėgimo pėdas susekė, atsekė ir surado. Juodašimčių pabaidytųjų būrį plačiom rogėm atgal grąžina. Didelėm snieguolėm drebina. Vėjas ūžaua. Tėvas mažai kalba. O gal tik aš jo kalbos visai negirdžiu ar neprisime-nu? Iš visa ko suprantu, kad baimė juodašimčių, rytą siaubu visus apėmusi, vakare jau išgaravo. Ale, bendrai, atrodo, kad tėvas, dieną mažai tebekalbėdamas, lyg kad iš kalno tikriausiai žinojo, kad vakare visi nurims.

Dingo juodašimčiai. Su jais kartu išgaravo ir cicilikai. Netrukus pilnas miesčiukas privirto stražninkų ar kareivių, įvairių guzikuočių. Būriais sustojo kai kuriuos kiemuos. Kai ką ramiai klausinėjo. O kai ką ir mušė. Ne visus jie lietė, ale visi jų bijojo.

Ir aš bijojau. Labiausiai baugino mane šmaikštūs bizūnai ir ilgios strielbos. Rodos, ims tave ir kirps iki kaulo kaip kokį berną palaidūną, ar nušaus kaip kiškį nabagėlį. Einu kartą kaimyno kiemu, gi žiūriu: kitoj gatvės pusėj, priešais mane guzikuočiai stovi ir gėrisi mano baikštumu. Vienas paima strielbą ir taiko į mane. Aš – švilpt! – apsisukęs atgal. Skubu skubu... kad tik greičiau už klėties užsukus ir pasislėpus. Bėgu ir vis laukiu: jau peršaus... jau krisiu kaip kiškis... O gal jau peršovė, tik nepajuntu? Pasislėpęs koapo neatgaudamas, dairausi į save ir teiraujuosi, ar dar alsuoju. Taip, šį kartą dar gyvas likau.

Medžiojo cicilikus. Keletą paėmė su savim. Kitų nerado. Labai ieškojo Sagadino. Smarkiai krėtė, žmonių klausinėjo. Sako, buvo ir tokių, kurie, įtikdami valdžiai, daug ką papasakojo. Bet visi žymesnieji cicilikėliai, bent tuo tarpu, smuko kur kraštan, kad nepatektų į nagus. Kas iki kurio laiko bastėsi kitose parapijose, kitais vardais pasivadinė. Kai kurie paspruko užsienin. Vieni aiškino, kad pati „Juodašimčių diena“ tik tam ir bu-

Žvironų iš Galinių kaimo šeimos kapas 1986 m.

A. Juknio nuotrauka

vusi, kad žmones ant kojų sukėlus, pinigų surinkus ir keliem žmonėm parūpinus kelionę į užsienį. Kiti kitaip kalbėjo: girdi, jei būt daugiau pinigų surinkę, tai už juos iš kitų kraštų būt prisipirkę ginklų, gerai apsiginklavę ir būt tikrai atsispyrę ne tik juodašimčiams, pasakiškai vaizduojamiems, bet ir stražninkam, uredninkam, tikriem caro tarnam, taip baisiai kamuojantiems mūsų žmones.

Daug kalbėjo apie Smalstį.

Mūsų apylinkėj žinomąjį socialistą Smolskį, sauvališškai nužudytąjį pirmaisiais nepriklausomybės metais, vadino Smalsčiu. Apie jo žygius nebūtų dalykų pasakojo. Matyt, daug blėdžių jisai pridarė caro valdžiai, kad jo labiausiai ieškojo, apie jį daugiausia teiravosi. Kai jo, spėjusio pasprukti į užsienius, nebesučiupo, tai pasiryžo nors jo vardą išniekint, su jo asmeniu susijusius daiktus subjaurot. Vieną dieną suvarė apylinkės žmones ir viešai pasityčiodami su armotos sviediniu peršovė Smalsčio gimtąją trobą.

Mūs miestelio Sagadinas paspruko Amerikon ir, kaip minėjau, keliem metam pralinkus, tragiškai baigė dienas.

Tolimais atgarsiais ateidavo pasakojimų apie vieną garsų ciciliką, berods Baltakį, kuris ilgai slapstėsi ir kurio ilgai pačiupt negalėjo.² Jį saugo, daboja, o jis, sako, čia pat, galima sakyti, jų tarpe randasi. Štai kaimas pilnas guzikuočių. O Baltakis tikrai kaime yra. Visi tai žino ir guzikuočiai taip įsitikinę. Kaimą apsupa, kryžkeles apstato, nieko neišleidžia. Štai eina sermėgiuotas žmogelis su apynasriais rankose, toks suvargęs ir toks jau prasčiokas, vis aimanuoja, kad jo ganomi arkliai nuklydo, o taip jie darbui reikalingi. Guzikuočiai įniršę krečia, pyksta ir nesuranda. Tik paskum atsikvošėja, kad prasčioko sermėgiaus ir būta to ieškomojo Baltakio. Bet pagauk dabar jį. Arba kitą kartą: Baltakiui visai riestai buvę. Apsupo daržinę, kurioj jis pasislėpė. Sunku gudravot. Šauna. Beveik padegėt daržinę ruošiasi. Nieko nebliko, kaip tik pasiduoot. Ale duok dar laimę išbandys. Spruko nejučiom ir bėgt. Vejasi, šauna. Ir pasprunka. Sako, tik koją sužeidė. Bet tai niekis.

Seni žmonės pasakoja apie cicilikų žygius. Pritaria jiems, kai carą ir ruskius niekina, džiaugiasi jų štukomis, kurias tie pridaro su gaudančiais guzikuočiais. Kartu kai kuriuos jų darbus vadina per daug smarkiais, jau gal ir neberekalingais. Ne retas pakrapštęs pakaušį paabejoja, ar nebuvo tik kai kuriuos cicilikus velnias ar kitos piktos dvasios apsėdusios. Nes be jų įsikišimo sunku suprasti, kaip begalėjo pavykti daugelį štukų išdaryt su tokia galybe kaip caro valdžia.

Tėvas ne kartą prisimindavo mūs netolimų apylinkių vyrą Namajušką. Buvo pamokytas ir, turbūt, nemažai, kad tais laikais valsčiui dirbo tokio didelio pono kaip „pisoriaus“ pagelbininku. Smarkus vyras buvo. Penktųjų metų audrai įsisiūbavus, niekas kitas negalėjo taip pašiept, išniekint urednikų, tokių gražių pajuokimo ceremonijų sugalvot su gyvais ir negyvais caro valdžios likučiais, kaip tas.

Nenuostabu, kad audrą malšinant, vienas pirmųjų pateko į kalėjimą. Čia vėl jo gyva, nerimstanti dvasia pasireiškusi. Vienas kalėjimo vyresniųjų buvęs toks bjaurus, kad politiniai kaliniai nebegalėję jo pakęst. Nutarę apsidirbt. Traukę burtus ir dalia tekusi Namajuškai.

Kai nedorasis įjėjęs į kamerą, tai jis akimirka stovėjęs už jo makšties, ištraukęs kardą ir vienu mostu nukirtęs jam galvą.

Dienos, mėnesiai ir metai slenka.

Penktųjų metų audros atgarsiai silpnėja, ² Žr. K. Bielinis. Dėl ateities.

atsiminimai blunka. Tik retkarčiais, šventadienio vakarais, kai aptaria visus kasdienius rūpesčius, kai, besiekdami išgyvenimų įvairumo, nutolsta nuo kasdieninių kalbos temų, tai vėl mini Penktuosius metus, kiekvienas savaip nudažydami jų įvykius, nuostabiom spalvom vaizduodami jų herojus – tuometinius cicilikus.

Jau keliem metam praėjus, verpiančios ir audžiančios moterys, smalsumo akina-
mos, pradėjo gairinti cicilikų kultą. Esą atsiranda naujų, nežinomų vyrų, kurie kalba
lygiai taip, kaip ir anuometiniai cicilikai. Atgyja senieji. Kurioj tai parapijoj kriaučiu-
kas bekriaučiaudamas eina palei žmones ir visus stebina. Toks keistas: daugiau vis tyli, bet
ir neiškenčia neklausinėjęs apie žmones, kurie Penktaisiais metais kartu su cicilikais prieš
valdžią ar su valdžia ėjo.

Mum, mažiesiems, ne tiek rūpi tikroji kriaučiuo pavidė, kiek domina jis pats.
Norim jį pamatyti ir gerai išsižiūrėti. Kad išvelgtum į jo vidų ir suprastum, ką mano jis,
neabejotinas cicilikas, dabar, po paslaptingos ir mums visai nesuprantamos Juodašimčių
dienos. Juk ir mes užaugę trokštam pasidaryti tokiais drąsiais vyrais, kurie nebijo nei
stražninkų, uredninkų, nei visos caro valdžios, kurie drąsiai kalba ir dirba tokius darbus,
su kuriais sutinka ir kiti žmonės, bet tik tie kiti apie juos bijo ne tik kad pakalbėt, bet
dažnai ir minty pamanyt.

Lietuviškos nepriklausomybės kūrimas 1905 metais Užpaliuose

Dobilas Kirvelis

Šiandien mano tėvų, senelių ir prosenelių Užpalių krašte dominuoja konservatyvios, senąsias tradicijas saugančios nuostatos. Bet peržvelgę šio krašto kelių šimtų metų istoriją, matytume ir naujovių ieškojimo bei įgyvendinimo tendencijas. Tai ir Radvilų dinastijos, kilusios iš Užpalių pilies, vietininko Kristino Astiko sūnaus prieš 600 metų pradžia, ir agroindustrinis XVIII a. pabaigos herbas, rodantis užpaličių orientaciją į linų technologijas, o ne į karo ar religinę simboliką, ir aktyvus pakilimas 1863–1864 metų sukilimo metu – Užpalių kraštas buvo paskutiniojo sukilėlių vado Povilo Čirvinskio-Savos prieglobstis ir jo egzekucijos vieta sukilimui „Už mūsų ir Jūsų laisvę!“ žlugus. Bet Užpaliai ir užpaliečiai ypač pasireiškė prieš 100 metų bandydami sukurti demokratinę lietuvišką savivaldą.

Šimtmečio senumo įvykiai

1905 m. rudenį, vos tik caras paskelbė spalio 17 d. manifestą, kuriuo deklaravo susirinkimų ir nuomonių laisvę, Užpaliuose ir gretimuose Šiaurės Rytų Lietuvos miesteliuose – Kamajuosė, Jūžintuosė, Dusetosė, Vyžuonosė, Debeikiuose, Alantojė, Anykščiuosė – prasidėjo revoliucinis judėjimas. Praėjus geram šimtmečiui po Žečpospolitos (Lenkijos ir Lietuvos Respublikos) žlugimo, Lietuvos inkorporavimo į carinę Rusijos imperiją, po dviejų nepavykusių bandymų: 1831 ir 1863–1864 metų sukilimų, kuriais siekta atkurti Žečpospolitą, Lietuvos socialdemokratai ir socialistai revoliucionieriai dar kartą pradėjo atvirai kviesti žmones aktyviai versti carinę rusų valdžią ir kurti jau ne Žečpospolitą, bet lietuvių valdomą demokratišką Lietuvos Respubliką, pradėti kurti miestelių lietuviškas respublikas.

Iš pradžių socialdemokratai nelegaliai kurstė žmones galvoti apie savą lietuvišką valdžią. Jie tai daryti pradėjo dar 1896 m., vadovaudamiesi pirmąja Lietuviškos Socijal-Demokratų Partijos (LSDP) programa, o jau 1905 m. – Lietuvos Socialdemokratų Partijos (LSDP) Manifestu, išplatintu po visą Lietuvą dar rugsėjį, o po gero mėnesio – paskatinti Didžiojo Vilniaus Seimo rezoliucijų ir šio Seimo dienomis išplatintu LSDP atsišaukimu. Šie dokumentai, plačiai pasklidę po visą kraštą, skatino 1905 m. revoliuciją – atvirą carinės valdžios vertimą ir lietuviškos kūrimą.

Tiesa, tos lietuviškos respublikos egzistavo vos kelis mėnesius. Jau 1906 metų pradžioje caro žandarų ir kazokų baudžiamieji būriai respublikas užgesino, bet žmonių atmintyje jos liko kaip Nepriklausomos Lietuvos atkūrimo galimybės idėja, jas primena policijos ataskaitos, teismų protokolai ar kitokie dokumentai archyvuose.

Nemažai faktų apie šimtmečio senumo įvykius Užpaliuose ir gretimuose miesteliuose galime rasti vyžuoniškio plk. Prano Saladžiaus, užpaliečio prof. Antano Žvirono prisiminimuose, Jurgitos Smolskytės surinktoje informacijoje apie tėvą – kamajiškį Jurgį Smalstį-Smolškį, kitų liudininkų užrašytuose prisiminimuose. Jų nemažai surinko ir sudėjo į savo knygas „Mūsų Lietuva“ uteniškis, iš Daugailių kilęs Bronius Kviklys.

Pasirodo, prieš 100 metų Užpaliai buvo garsūs savo aktyviais *cicilikais* – socialdemokratais ir socialistais revoliucionieriais, dar kitaip vadinamais anarchista. Tai Užpalių krašto socialdemokratų vadovas Pranas Sagadinas, Petras Namajuška, nesugaunamasis legendinis revoliucionierius Antanas Baltakis, kuris išgarsėjo nunginklavęs Jūžintų *uriadniką*, daugelis kitų, įvairiai nubaustų revoliuciją nuslopinus. Jų veikla neapsiribojo vien Užpaliais. Jie kartu su Kamajū, Dusetū, Kriaunū bendraminčiais plačiai veikė Šiaurės Rytų Lietuvoj. Tuose miesteliuose, kur gyveno nors vienas *cicilikas*, buvo verčiama carinė valdžia ir kuriama lietuviška savivalda, vadinta respublika.

Carinės valdžios vertimas ir lietuviškos kūrimas vyko pagal panašų, kaip ir Užpaliuose, scenarijų, suformuotą socialdemokratų dar 1905 m. vasarą.

Užpalių dviratininkai

1905 m. vasarą užpaliečiai labai dažnai matydavo dviračiais važinėjančius studentus – užpalietį, veterinarijos studentą Praną Sagadiną, kuri vadino Sugadinu, ir kamajiškį Jurgį Smalstį. Ypač didelį išpūdį jie ir jų dviračiai paliko paaugliams. Poniškai apsirengę, ratuoti, bet be arklių, mina sau pedalus ir laksto – tai Kamajuose, Jūžintuose, tai Dusetose, Vyžuonose ar Debeikiuose. Žmonės kalbėjo, kad jie yra *cicilikai*, kursto žmones versti caro valdžią. Juos matydavo kermošiuose besisukiojant – bažnyčion melstis neidavo, bet sulaukę po mišių žmones išeinant tuoj prakalbas sakydavo, paskui tekdavę nuo *uriadniko* bėgti. Jiems pasirodžius atsirasdavo lapelių, kuriuose buvo skelbiama:

Numest valsčiaus vyresnybę, kuri eina prieš žmones drauge su caro tarnais ir į jų vietą išrinkti tokius vyrus, kurie gins žmonių reikalus ir nepasiduos caro valdžiai.

Panaikinti dabartinį valsčiaus teismą ir įvesti jo vietoje trečiųjų teismą. Pakeisti mokytojus rusus lietuviais, kurie galėtų mokyti vaikus lietuviškai.

Valdžiai mokesnių nebemokėti.

Pašto arklių nebelaikyti.

Nebeklausyti ir jokių reikalų nebeturėti su vyriausybės valdininkais ir varyti juos iš savo krašto.

Savo brolių kareiviauti neleisti. Jeigu kuri norėtų suimti – neduoti.

Neleisti miškų naikinti.

Nereikalauti iš trobelninkų mokesnių už žemę.

Samdyti į sodžius mokytojus vaikams.

Parsisiųsdinti laikraščius į sodžius ir vakarais susiejus skaityti.

Užpalių viršaičiui, mano seneliui Jonui Žvironui, tvarkingam ūkininkui, mokančiam ir skaityti, ir rašyti, paklusniam gubernatoriaus Veriovkino valdžiai, tokie dalykai nepatiko. Nepritarė jis ir savo valsčiaus *pisoriaus* padėjėjo, artimo kaimyno anarchisto Petro Namajuškos burbuliavimams, tegu ir šmaikštiems jo pasišaipymams iš valdžios. O kai per kermošių į Užpalius dar atvažiuodavo jūžintiškis Antanas Baltakis, tai visa ši *cicilikų* trijulė visą miestelį taip „subalamutindavo“, kad net ir *uriadnikas* nieko negalėdavo padaryt.

Vasarą dar buvę pakenčiama, bet rudenį, viršaičio nuomone, *cicilikai* visai suįžulėjo. Neiškentė viršaitis ir pasiuntė *depešą* (žinią) Kauno gubernatoriui Veriovinui, kad reikia sargybos tvarkai palaikyti. Kaip tik tuo metu, spalio gale, atėjo keliolika vyrų į Užpalius su raudona ir juoda vėliavomis, ginkluoti, ir pradėjo valdžią keisti. Buvo aiškinama, kad raudona vėliava rodo kraują, o juoda – mirtį carui. Pirmiausia jie miestelio centre prie degtinės monopolio pastatė ginkluotą sargybą ir nukeliavo pas *uriadniką* Okulečą. Atėmė iš jo pistoletą ir kardą bei išdavė raštelį, kad ginklus rekvizavo revoliucijos reikalams, liepė sėdėti namie ir niekur neiti. Po to, palikę ginkluotą sargybą, su vėliavomis atžygiavo į miestelio centrą prie degtinės monopolio, nuplėšė virš durų kabančią iškabą su dvigalviu ereliu, išlaužė duris ir, stebint 700–800 užpaliečių, pradėjo daužyti degtinės butelius. Kai visus sudaužė, prasidėjo prakalbos, užsitęsios iki sutemų. Temstant sėdė į arkliais pakinkytus vežimus ir nurūkė nežinia kur. (Užpalėnai šnekėjo, kad butelius sudaužė tai ne visus, kad kažkur pakrūmėse dalį patys išgėrė.)

Vėliau pasigirdo kalbos, kad keliomis dienomis anksčiau nei Užpaliuose *cicilikai* valdžią nuvertė Kamajuose ir paskelbė Kamajų respubliką. Kamajuose kur kas aktyvesnis nei Sugadinas buvęs Smalstys – su savo būriu, talkininkaujamas Sugadino ir kriauniškio Jono Zakarevičiaus, revoliucijai pinigus ne tik iš dvarininkų, bet ir iš kunigų išreikalavęs. Kad *cicilikai* ėmę pinigus iš dvarininkų, žmonės jiems didesnių priekaištų neturėję, bet dėl pinigų iš kunigų – nepritare, net smerkę.

Užpaliuose nuginklavę *uriadniką* ir sudaužę degtinės monopolį, revoliucionieriai skubiai išvyko nepakeitę mokytojo, o viršaičiui tik liepė atiduoti valdžios ženklą ir dokumentus kitam, jau *cicilikų* skirtam viršaičiui. Ėjo kalbos, kad po kelių savaičių *cicilikai* išvyko Vilniun, kur buvęs didelis jų suvažiavimas, Vilniaus Seimu vadinamas. Po Vilniaus Seimo gavę skundą dėl mokytojo, jie grįžę į Užpalius mokytoją pakeisti ir lietuvišką valdžią sutvirtinti. Šį revoliucinį veiksma, prisimindamas savo vaikystę, yra aprašęs liudininkas – vyžuoniškis pulkininkas Pranas Saladžius, tada buvęs Užpalių dviklasės mokyklos mokinys:

„Į mūsų mokyklą atėjo Užpalių ūkininkų grupė, įsakė mokiniams eiti namo ir būti ten iki tol, kol atvyks naujas mokytojas lietuvis. Ir tikrai, netrukus atvyko mokytojas Chmieliauskas, čia dirbęs kaip antrasis mokytojas, mokęs lietuvių kalbos.“

Buvo susitvarkyta ir su senuoju viršaičiu. Už *depešą* Veriovinui ir nenorą atiduoti viršaičio ženklą, antspaudą ir dokumentus revoliucionieriai, suradę jį pas veterinarų, *bezmėnu* taip prikūle, kad žmogus ilgai sirgęs ir viršaičio pareigų atsisakęs net rusų valdžiai sugrižus.

Savaip tuo metu elgėsi Užpalių žydai, kurie sudarė miestelio daugumą. Jie nesikišo į įvykius, tarp jų nebuvo socialistų. Vykstant revoliuciniam valdžios vertimui, sutriko rusiškų pinigų cirkuliacija. Kadangi nebuvo žinoma, kas bus vėliau, žydai, kurie savo rankose laikė prekybą, turėjo parduotuvių, karčemėlių ir dirbtuvėlių, įvedė savo laikinus pinigus – cetelius, vizuotus rabino parašu. Užpalėnai pasakojo, kad tuo metu čia gyvenęs dar paauglys, būsimasis prof. Kazi-

mieras Pakštas, mokėjęs žydiškai kalbėti ir rašyti, išmoko padirbti rabino parašą ir išigudrino padirbinėti cetelius. Buvęs tikras anekdotas – prekijai, gavę cetelį, tikrindavę, kieno ten parašas, rabino ar Pakšto.

Bet jau žiemą, kitų metų pradžioje, į šiuos kraštus atsiųstas carinis baudžiamasis būrys pradėjo egzekucijas, atstatė buvusią rusų valdžią.

1905 metų revoliucijos pasekmės

Užpaliėčių prisiminimai apie tuos metus ilgai buvo apipinti įvairiais prieštariniais pasakojimais. Rusijoje prasidėję revoliuciniai įvykiai atitinkamai kreipė valdžios radikaliųjų sluoksnių veiklą. Buvo prikurta nemažai agresyvių antirevoliucinių organizacijų, tokių kaip „Rusų liaudies sąjunga“, žmonių vadinamų juodašimčiais. Jie vykdė žydų pogromus, plėšė ir žudė žmones, daugiausia tuos, kurie aktyviau pasireiškėdavo revoliuciniuose veiksmuose. Užpaliėčiai 1905 metų pabaigoje su baime laukė ateinant juodašimčių, kurie

„... Kaip ir visi žmonės, tik viena koja. Kiekvienas paskirai paliktas – nė iš vietos. Ale poromis susikibę žengia greičiau kaip mes, dvikojai žmonės. Tas tai nieko. Bet jie taip nekenčia tų dvikojų, kad pasiryžę visus išpjaut, nė vaikų sėklai nepalikt...“

Juodašimčių nesulaukę kai kurie užpaliėčiai juos painiojo su revoliucionieriais, kiti – su baudžiamųjų carinių būrių kazokais ir žandaraais. Apie daugumą *cicilikų* ilgai pasakojo kaip apie drąsius vyrus, sugebėjusius apgauti carinius žandarus, bet apie Smalskį kalbėjo pikčiau, smerkė, kad jis gąsdinimu iš Panemunėlio klebono išreikalavo revoliucijai pinigų.

P. Saladžius prisiminimuose rašo:

„Kai rusai pradėjo vykdyti egzekucijas, buvo atstatytas mokytojas Chmieliauskas, ir buvo suimtas revoliucijos metu ejęs valsčiaus raštininko pareigas socialistas Namajuška. Mūsų mokykla buvo greta valsčiaus valdybos namų, taigi turėjome progos stebėti. Jį vedė 4 žandarai. Vienas jų areštuotajam Namajuškai kirto bizūnu per galvą, kad šiam net skrybėlė nukrito. Areštuotasis be skrybėlės vėl eina toliau. Žandaras surinka: „Pasiimti skrybėlę!“ Kai Namajuška pasilenkia, visų keturių žandarų nagaikų smūgiai pasipila į vargšo Namajuškos nugarą. Mes, mokiniai, net riktelėjome iš siaubo ir subėgome į mokyklą. Šis žiaurus vaizdas padarė man neišdildomą įspūdį, lydėjusį visą gyvenimą: niekuomet nevartojau fizinės bausmės; manyje išaugo stipri neapykanta rusams.“

P. Namajuškos likimas, kaip tikro socialisto revoliucionieriaus, buvo tragiškas. Pasakojama, kad berods Ukmergės kalėjime, kur buvo susodinti Kauno gubernijos revoliucionieriai, Namajuškos kameros prižiūrėtojas buvęs ypač žiaurus ir nežmoniškai tyčiojosi iš suimtųjų. Kadangi suimtieji revoliucionieriai buvo anarchinių nuostatų, jie nutarė tą kameros prižiūrėtoją nudėti. Traukė burtus. Burtai tekę Namajuškai. Vos tik į kamerą įžengęs prižiūrėtojas, Namajuška staigiu

judesiu ištraukęs jo kardą ir vienu kirčiu nukirtęs galvą. Suprantama, Namajuška buvo pakartas.

Ne linksmesnis likimas ištiko ir P. Sagadiną. Jis, kaip ir kiti to meto revoliucionieriai, pabėgo į Ameriką. Iš ten buvo atvykęs į Šveicariją, baigė veterinarijos mokslus, grįžo į Ameriką, bet gyvenimas nesisekė, ir jis nusinuodijo. Į Ameriką pabėgo ir A. Baltakis. Žmonės pasakojo, kad Baltakį žandarai buvo apsupę kaime, žinojo jį čia esant. Pasirodęs nuskurdęs, sermėga apsisupęs senis, ieškantis pabėgusio arklio, žandarai praleidė. Tik jam pradingus tie susivokė, kad tai ir būta jų gaudomo *metiežniko*. Kitą kartą Baltakį apsupę daržinėje ir ją padegę, bet šis ir iš degančios daržinės sugebėjęs apšaudomas pabėgti, tik į koją buvęs sužeistas.

Kriauniškis J. Zakarevičius buvo suimtas sveikut sveikutėlis gruodžio pabaigoje, o kitų metų gegužės 11 dieną, valdžiai konstatavus greitąją džiova, mirė Kauno kalėjime. J. Smalstys, rusiškuose dokumentuose vadinamas Smolskiu, pasitraukė į Šveicariją. Carinis baudžiamasis būrys, nesugavęs pagrindinio Kamajų *ciciliko*, gavo įsakymą patranka sušaudyti tėvų namus Kamajuose; tai ir buvo įvykdyta. Smalstys, Šveicarijoje sužinojęs, kad Briuselio Laisvasis universitetas priima studijoms kitataučius nereikalaudamas išsilavinimą rodančių dokumentų, persikėlė į Belgiją ir ten tęsė studijas. Čia vedė studijų draugę valonę Žermeną ir prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą su jauna žmona svetima rusiška pavarde atvyko į Lietuvą. 1918 m. kuriantis nepriklausomai Lietuvai buvo išrinktas pirmuoju Rokiškio Tarybos pirmininku. Bet 1919 m. iš Lietuvos vejant bolševikus, II Lietuvos pėstininkų pulko vado Grigaliūno-Glovackio įsakymu buvo suimtas kaip socialistas, du kartus teisiamas karo lauko teismo kaip bolševikas. Pirmasis teismas išteisino, tada Grigaliūno-Glovackio įsakymu buvo sudarytas kitos sudėties karo lauko teismas, kuris, neradęs aiškaus nusikaltimo, nuteisė 6 metams kalėti. Bet kai Lietuvos vyriausybė pareikalavo nuteistą atgabenti į Kauną bylos peržiūrėjimui, Grigaliūno-Glovackio nurodymu Smalstys, vedamas į Obelius, pirmoje pamiškeje buvo nušautas į pakaušį, kaip bandantis bėgti.

Bet įdomiausias likimas ištiko Užpalių viršaičio Žvirono šeimą. Sumuštas keliems mėnesiams jis buvo pasitraukęs į Žemaitiją. Grįžęs užsiėmė tik ūkininkavimu. Po Stolypino reformos iš miestelio išsikėlė į Galinių kaimo viensėdiją. Jo vaikai, revoliucijos metu buvę paaugliai, dažnai analizuodami, už ką socialistai mušė jų tėvą, tarpukario Lietuvoje tapo aktyviais socialdemokratais. Vyriausieji sūnūs Juozas ir Antanas Galinių bei kitų kaimų jaunimą užkrėtė socialdemokratinėmis idėjomis. Šventadieniais iš Galinių į Užpalius Šventąja upe atplaukdavo Juozo padarytas „raudonasis“ Galinių laivas su muzika, pilnas jaunimo, platinantis tarp užpaliėčių laisvamaniškas socialdemokratinės idėjas. Tai buvo Utenos apskrities valdžios politinis galvos skausmas, kurio malšinimui buvo sudaryta ne viena politinė kairiųjų byla. Bet tarp Galinių Žvironų nė vieno bolševiko taip ir neatsirado.

Tenka pripažinti, kad 1905 metų socialdemokratų žygiai kuriant lietuvišką savivaldą tarp mano krašto žmonių pasėjo tikėjimą Lietuvos nepriklausomybe. Tik keistoka, kad to laikmečio įvykių šiandien niekas nebeprisimena. Apie tai beveik nieko nėra nei A. Šapokos istorijoje, nei pokario laikų mokykliniuose Lietuvos TSR istorijos vadovėliuose.

Užpalėnai – prieškario Lietuvos karininkai

Vytautas Indrašius

1. **Abukauskas Petras** (1907–1977). Gimė Lýgamiškio kaime, 1929 m. baigė Kauno aukštesn. technikos mokyklą. 1929 m. pašauktas į karo tarnybą, baigė Karo mokyklos V aspirantų laidą. 1930 11 30 suteiktas inžinerijos jaun. leitenanto laipsnis. 1937 11 30 suteiktas atsargos leitenanto laipsnis. 1931–1941 m. dirbo Kauno pašte automatinės stoties vedėju. 1941 06 14–1960 kalintas Sibire ir gyveno tremtyje Irkutsko srityje. Grįžęs į Lietuvą gyveno ir mirė Kaune.¹ Palaidotas Užpaliuose.

2. **Didžiokas Juozas** (1906–...). Gimė Užpaliuose. 1930 m. baigė Kauno gimnaziją, 1930 m. pašauktas į karo tarnybą, baigė Karo mokyklos VI aspirantų laidą. 1931 10 29 suteiktas jaun. leitenanto laipsnis. 1936 11 23 pakeltas į ats. leitenantus. 1925–1940 m. dirbo Spaudos fonde Kaune, Mokslo priemonių skyriaus vedėju. Buvo Šaulių sąjungos 1-osios kuopos vadas.²

3. **Drunga Zigmąs** (1904–1946). Gimė Užpaliuose, baigė Rõkiškio gimnaziją. 1926–1928 m. mokėsi Karo mokykloje. 1928 09 18 suteiktas leitenanto laipsnis, 1931 10 08 pakeltas į vyr. leitenantus, 1935 11 23 – į kapitonus, 1940 m. – į majorus. Nuo 1932 m. karo lakūnas. 1940 07 06 paleistas į atsargą, gyveno Kaunė dirbo ugnia-gesių viršininku. Nuo 1945 m. partizanas, nuo 1945 10 27 – Tauro apygardos vadas. 1946 06 12 prie Aguŗkiškės k., Lukšių vls., Ša-kių apskr. KGB agento J. Markulio išduotas. Kautynėse sužeistas ir, nenorėdamas patekti į NKVD rankas, susisprogdino. 1998 05 19 suteiktas pulkininko laipsnis (po mirties). Apdovanotas Vyčio kryžiaus I laipsnio ordinu (1998, po mirties), I laipsnio Laisvės kovų kryžiumi su kardais (1950, po mirties), DLK Gedimino IV laipsnio ordinu (1938), Lietuvos Nepriklausomybės medaliu (1928).³

4. **Gabė Leonas** (1913–...). Gimė Užpaliuose, 1927 m. baigė Utenos progimnaziją. 1931 m. – Pānevėžio mokytojų seminariją, nuo 1932 m. studijavo VDU Kaune. 1934 m. pašauktas į karo tarnybą, 1935 09 15 baigė Karo mokyklos X aspirantų laidą, suteiktas ats. kavalerijos jaun. leitenanto laipsnis. 1931–1940 m. mokytojavo Norvaišių ir Remeikių pradinėse mokyklose.⁴

5. **Gaidys Albinas** (1914–...). Gimė Butiškių kaime. 1936 m. baigė Panevėžio gimnaziją. Pašauktas į karo tarnybą, 1938 09 27 baigė Karo mokyklos XIII aspirantų laidą, suteiktas ats. pėstininkų jaun. lei-

¹ LCVA, f. 930, ap. 2a, b. 6 ir LKKAS archyvas.

² LCVA, f. 561, ap. 2, b. 1623, l. 137–138.

³ LCVA, f. R-222, ap. 1, b. 3, l. 83–84 ir Lietuvos kariuomenės karininkai, 2003, t. 3, p. 81–82.

⁴ LCVA, f. 930, ap. 2g, b. 1; f. 631, ap. 7, b. 14299.

tenanto laipsnis. 1943 m. baigė VDU Medicinos fakultetą Kaune. Nuo 1944 m. – Kėdainių ligoninės gydytojas. Nuo 1949 m. Birštono kurorto direktoriaus pavad. ir direktorius, nuo 1957 m. „Dzūkijos“ sanatorijos Drūskininkuose vadovas, Lietuvos nusipelnęs gydytojas.⁵

*Lietuvos kariuomenės
Ukmergės pulkas*

6. **Gaidys Antanas** (1907–1978). Gimė Vaiskūnų k., 1927 m. baigė Rokiškio gimnaziją. Pašauktas į karą tarnybą. 1933 09 15 baigė Karo mokyklos VIII aspirantų laidą, suteiktas ats. artilerijos jaun. leitenanto laipsnis. 1934 m. baigė VDU Matematikos–gamtos fakultetą ir mokytojavo Alytaūs gimnazijoje. 1936 08 11 priimtas į tikrąją karą tarnybą ir iki 1940 07 tarnavo Ginklavimo valdybos tyrimų laboratorijoje. 1937–1939 m. studijavo Taikomosios chemijos institute Paryžiuje. 1939 11 23 pakeltas į leitenantus. 1940–1945 m. Kaune VDU Technologijos fakulteto dėstytojas, Neorganinės chemijos katedros vedėjas. 1945 02 23–1957 kalintas Vorkutoje ir Pečioroje. Grįžęs gyveno ir mirė Kaune.⁶

7. **Galvydis Juozas** (1896–1982). Gimė Davainių k., mokėsi Peterburge. 1915–1918 m. tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1916 05 26 baigė Vladimiro karo mokyklą Peterburge, nuo 1917 m. – paporučikis. 1919 04 26 mobilizuotas į Lietuvės kariuomenę. 1919 10 18 suteiktas vyr. leitenanto laipsnis. 1920 09 01 pakeltas į kapitonus. 1923 10 24 paleistas į atsargą. 1931 m. baigė Kaune VDU Humanitarinių mokslų fakultetą. 1930–1944 m. dirbo mokytoju Kauno gimnazijose, 1928–1933 m. redagavo žurnalą „Kultūra“. 1944–1949 m. Kauno universiteto dėstytojas, docentas (1946), 1949–1980 m. Vilniaus universiteto Visuotinės istorijos katedros vedėjas, Lie-

⁵ LCVA, f. 631, ap. 7, b. 14393.

⁶ LCVA, f. 930, ap. 5, b. 3182; f. 631, ap. 7, b. 940.

tuvos nusipelnęs mokytojas (1961). Parašė vadovėlių, knygų, išvertė rusų ir ukrainiečių rašytojų kūrinių. Mirė 1982 01 03 Vilniuje.

Apdovanotas Lietuvos Nepriklausomybės medaliu (1928) ir trimis SSRS medaliais.⁷

8. **Galvydis-Bykauskas Jonas** (1864–1943). Gimė Degėsių kaime, mokėsi Peterburge. 1886–1916 m. tarnavo Rusijos kariuomenėje, baigė Karo mokyklą. Nuo 1909 m. kapitonas, vėliau majoras, nuo 1915 11 pulkininkas, pulko vadas. 1916 01 Prūsijoje pateko į vokiečių nelaisvę. Nuo 1918 11 23 Lietuvos kariuomenės savanoris, Karo mokyklos viršininkas. 1919 10 18 suteiktas generolo leitenanto laipsnis. 1920–1926 m. brigados ir divizijos vadas, Karo mokyklos ir Kauno įgulos viršininkas. 1936 12 31 paleistas į dimisiją gyveno Kaune. 1940 09 21 sovietų valdžios suimtas, kalintas Kaune. Kilus karui išlaisvintas. Mirė 1943 07 16 Kaune, palaidotas Raudondvaryje.

Apdovanotas: Vyčio kryžiaus II laipsnio ordinu (1926), DLK Gedimino II laipsnio ordinu (1928), Savanorių (1929), Lietuvos Nepriklausomybės (1928), Latvijos išsivadavimo kovų 10-mečio (1929) medaliais. Rusijos kariuomenėje: Šv. Vladimiro IV laipsnio, Šv. Onos III ir II laipsnių, Šv. Stanislovo III ir II laipsnių ordinais, Bulgarijos ir Persijos ordinais.⁸

9. **Gladutis Pranas** (1893–1939). Gimė Norvaišių kaime. Mokėsi Kronštato gimnazijoje ir matininkų kursuose, dirbo matininku Suomijoje. 1915–1918 m. tarnavo Rusijos kariuomenėje, 1916 10 01 baigė Vladimiro karo mokyklą Peterburge, nuo 1917 m. – paporučikis. Nuo 1918 11 23 Lietuvos kariuomenės savanoris, 1919 11 22 suteiktas vyr. leitenanto, 1920 04 30 – kapitono, 1922 10 17 – majoro, 1927 08 01 – pulkininko leitenanto laipsnis. Tarnavo Karo technikos valdybos Karo butų skyriuje, buvo Karo mokyklos lektorius, nuo 1939 m. – Kauno geležinkelių stoties komendantas. Nepakeldamas pažeminimo pareigose, 1939 10 28 nusišovė Šančiuose, prie Nemuno. Apdovanotas: DLK Gedimino III laipsnio (1929) ir Vytauto Didžiojo IV laipsnio (1931) ordinais, Savanorių (1929), Lietuvos Nepriklausomybės (1928), Latvijos išsivadavimo kovų 10-mečio (1929) medaliais, ugniagesių „Artimui pagalbon“ II laipsnio ženkle (1931), Rusijos kariuomenėje Šv. Stanislovo III laipsnio ordinu.⁹

10. **Gureckas Petras** (1890–1970). Gimė Užpaliuose, mokėsi Peterburge, 1912–1918 m. tarnavo Rusijos kariuomenėje, 1916 07 01 baigė Nikolajaus karo inžinerijos mokyklą Peterburge, buvo karo geležinkelių kuopos vadas. Nuo 1918 11 25 Lietuvos kariuomenės savanoris, 1919 12 22 suteiktas vyr. leitenanto laipsnis, buvo Inžinerijos puskarininkių mokyklos dėstytojas, 1922 09 22 iš kariuomenės paleistas. 1930 m. baigė Lietuvos universiteto Teisių fakultetą, 1923–1944 m.

⁷ LCVA, f. 930, ap. 2g, b. 293.

⁸ LCVA, f. 930, ap. 2g, b. 48.

⁹ LCVA, f. 930, ap. 2g, b. 89 ir *Lietuvos kariuomenės karininkai*, 2003, t. 3, p. 192.

dirbo tardytoju Tauragės, Skaudvilės, Panevėžio teismuose. 1944 m. pasitraukė į Vakarų, gyveno ir mirė JAV, Voterberio mieste.¹⁰

11. **Juodelis Stasys** (1898–1923). Gimė Vilūčių kaime, mokėsi Rostove prie Dono. Grįžęs į Lietuvą, 1919 05 17 įstojo į Lietuvos kariuomenę, 1919 12 16 baigė Karo mokyklos II laidą, suteiktas leitenanto laipsnis, tarnavo 8 pėst. pulke, dalyvavo kovose su bolševikais ir lenkais. Susirgęs džiova, gydėsi tėviškėje, ten ir mirė 1923 m. sausio 31 d. Palaidotas Užpaliuose.¹¹

12. **Kemėklis Juozas** (1918–1951). Gimė Šarkių kaime, mokėsi Salų ir Gruzdių žemės ūkio mokyklose. 1939–1941 m. tarnavo puskarininkiu Lietuvos kariuomenėje. 1944–1951 m. partizanas, organizavo ir vadovavo „Ažuolo“ būriui, nuo 1948 05 15 Margio rinktinės vadas, partizanų apygardos propagandos ir agitacijos skyriaus viršininkas, laikraščio „Partizanų kova“ redaktorius. Nuo 1950 11 15 Tumo-Vaižganto rinktinės vadas, Vytauto apygardos štabo viršininkas, turėjo slapyvardžių Granitas, Rimtutis, Rokas. Žuvo 1951 m. gruodžio 22 d. išduotas Molėtų rajone. 2000 04 26 Prezidento aktu suteiktas pulkininko-leitenanto laipsnis (po mirties).¹²

13. **Kemėklis Kazys** (1892–1938). Gimė Šarkių kaime, mokėsi Tifliso gimnazijoje Kaukaze. 1913–1918 m. tarnavo Rusijos kariuomenėje karo valdininku. Nuo 1919 07 11 iki 1930 11 23 – Lietuvos kariuomenės intendantūroje ir karo technikos skyriuje. 1927 02 16 suteiktas vyr. leitenanto, 1929 11 23 – kapitono, 1930 11 23 – majoro laipsnis. Mirė 1938 m. lapkričio 9 d. Kaune.¹³

14. **Kubiliūnas Juozas** (1909–1980). Gimė Kaniūkų kaime, 1929 m. baigė Rokiškio gimnaziją. 1930 11 04 pašauktas į karo tarnybą, 1932 10 31 baigė Karo mokyklos XIV laidą, suteiktas pėst. jaun. leitenanto laipsnis, nuo 1935 11 23 – leitenantas, 1939 11 23 pakeltas į kapitonus. Tarnavo karo technikos valdyboje kuopos vadu. 1941–1944 m. Vilniaus igulos 1-ojo apsaugos pulko karininkas, Vietinės rinktinės Ukmergės komendanto padėjėjas, karo mokyklos Marijampolėje kuopos vadas. 1944 m. pasitraukė į Vakarų, gyveno ir mirė Klivlende, JAV.¹⁴

15. **Malinauskas Jeronimas** (1906–...). Gimė Pilvelių kaime, 1928 m. baigė Utenos gimnaziją, studijavo Kaune VDU Teisių fakultete. Pašauktas į karo tarnybą, 1933 09 15 baigė Karo mokyklos VIII aspirantų laidą, suteiktas pėst. atsargos jaun. leitenanto laipsnis. 1939 09 08 pakeltas į atsargos leitenantus. 1933–1940 m. dirbo Utenos apskr. Kūktiškių ir Daūgailių savivaldybėse sekretoriumi, vėliau – Anykščių savivaldybės

¹⁰LCVA, f. 930, ap. 8, b. 874, l. 186.

¹¹LCVA, f. 930, ap. 5J, b. 130 ir Dovydaitienė M. *Vilūčių kaimas*, 2000, p. 10.

¹²*Laisvės kovų archyvas*, 1997, t. 20, p. 196–230, t. 21, p. 22–95.

¹³LCVA, f. 930, ap. 2k, b. 113.

¹⁴LCVA, f. 930, ap. 8, b. 574.

tarnautojas. 1941–1945 m. gyveno Užpaliuose. 1946 02 06–1945 08 20 buvo kalintas.¹⁵

16. **Matulionis Balys** (1895–1974). Gimė Antakalnių kaime, 1915 m. baigė gimnaziją Vilniuje, 1919 m. – Karo medicinos akademiją Peterburge, 1917–1918 m. buvo Peterburgo lietuvių studentų pirmininkas. Grįžęs į Lietuvą, 1920 02 12 mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę ir iki 1940 09 29 tarnavo karo ligoninėje vyr. gydytoju, 1934–1940 m. buvo Birštono karo sanatorijos viršininkas, dalyvavo įkuriant Likėnų kurortą, 1921 12 30 suteiktas sanatorijos leitenanto laipsnis, 1922 09 01 pakeltas į vyr. leitenantus, 1925 05 15 – į kapitonus, 1929 11 23 – į majorus, 1932 12 19 – į pulkininkus-leitenantus, 1938 05 12 – į pulkininkus. 1941–1944 m. buvo Lietuvos vyriausiosios sveikatos valdybos direktorius. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, gyveno Barbertone, JAV, dirbo vyr. gydytoju sanatorijoje, sudarė knygą „Fraternitas Lithuanica 1908–1958“.

Apdovanotas: Vytauto Didžiojo IV laipsnio ordinu (1930), Lietuvos Nepriklausomybės medaliu (1928).¹⁶

17. **Matulionis Pranas** (1909–1986). Gimė Antakalnių k., 1929 m. baigė Utenos gimnaziją, studijavo VDU Kaune, 1930 11 04 pradėjo tarnybą Lietuvos kariuomenėje, 1932 10 31 baigė Karo mokyklos XIV laidą, suteiktas pėst. jaun. leitenanto laipsnis, 1936 11 23 pakeltas į leitenantus. Tarnavo 7 pėst. pulke, 1936–1940 m. – karo aviacijoje. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, gyveno Kanadoje, nuo 1965 m. – Čikagoje, ten ir mirė 1986 07 30.¹⁷

18. **Maželis Vytautas** (1914–2008). Gimė Užpaliuose, 1934 m. baigė Utenos gimnaziją, 1938 m. studijavo Kaune VDU Teisių fakultete. 1936 m. pašauktas į Lietuvos kariuomenę, 1939 09 16 baigė Karo mokyklos XX laidą, suteiktas pėst. jaun. leitenanto laipsnis ir paskirtas į 5 pėst. pulką. 1941 m. birželio mėn. Kaune dalyvavo sukilime, vadovavo „Metalo“ fabriko sukilėlių būriui. 1941–1944 m. dirbo advokatu Kaune. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, gyveno Niujorke, baigė fotografijos institutą ir buvo plačiai žinomas fotografas. Surengė personalines parodas, išleido fotografijų knygą „Veidai išėivijoje“. 1990 m. grįžo į Lietuvą, gyveno ir mirė Vilniuje, palaidotas Utenoje.

Apdovanotas Riterio kryžiaus ordinu (2007).¹⁸

19. **Namikas Juozas** (1890–1978). Gimė Užpaliuose, mokėsi Vilniuje, 1911 m. įgijo mokytojo specialybę. 1915–1918 m. tarnavo Rusijos kariuomenėje, 1917 m. baigė Čiugujevo karo mokyklą. Grįžęs į Lietuvą, 1919 05 17 mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, 1919 11 18 suteiktas pėst. leitenanto laipsnis, 1920 05 12 pakeltas į vyr. leitenantus. 1923 10 06 paleistas iš kariuomenės, dirbo Mažeikių apskrities mokyklų inspektoriumi.

¹⁵LCVA, f. 631, ap. 7, b. 6131.

¹⁶LCVA, f. 930, ap. 8, b. 250, l. 114–118.

¹⁷LCVA, f. 930, ap. 8, b. 363, l. 170.

¹⁸LCVA, f. 631, ap. 7, b. 11182 ir *Į laisvę*, 2008, Nr. 159, p. 180.

1930–1940 m. buvo Klaipėdos krašto pasienio policijos rajono viršininkas, Šiaulių ir Rokiškio apskrities viršininkas. 1940–1944 m. gyveno Užpaliuose, buvo 1941 m. Birželio sukilimo Užpalių valsčiuje vadas, 1944 m. pasitraukė į Vakarų, gyveno ir mirė Čikagoje.

Apdovanotas: Vytauto Didžiojo V laipsnio ordinu (1934), Skautų ordinu „Už nuopelnus“ (1933), Lietuvos Nepriklausomybės medaliu (1928).¹⁹

20. **Namikas Juozas** (1904–1940). Gimė Užpaliuose, 1921 m. baigė Utenos gimnaziją, 1921 11 12 įstojo į Karo mokyklą. 1923 m. sausio mėn. dalyvavo išvaduojant Klaipėdą. 1923 10 15 baigė Karo mokyklos V laidą, suteiktas pėst. leitenanto laipsnis ir tarnavo 5 pėst. pulke, nuo 1925 09 17 – karo aviacijoje, oro žvalgu, eskadrilės vado padėjėju ir vadu. 1934 06 25–07 19 aviacijos pulkininko inž. A. Gustaičio grupėje dalyvavo skrydyje per 12 Europos sostinių. 1932 02 13 pakeltas į kapitonus, 1935 11 23 – į majorus. 1938 12 22 pačiam prašant paleistas į atsargą. 1939 m. išleido atsiminimų knygą „Europa iš oro“. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, 1940 11 30 nusišovė Panemunės miške, prie Kauno. Palaidotas Užpalių kapinėse.

Apdovanotas: Vytauto Didžiojo V laipsnio ordinu (1934), Lietuvos Nepriklausomybės (1928) ir Klaipėdos išvadavimo bronzos medaliais, „Plieno sparnų“ garbės ženklų (1932), Čekoslovakijos Baltojo liūto V laipsnio ordinu (1935) ir Karo lakūno žvalgo garbės ženklų (1934), Italijos karūnos IV laipsnio ordinu (1935), Švedijos Kalavijo V laipsnio ordinu (1934), Prancūzijos karo lakūno specialiuoju ženklų (1934).²⁰

21. **Pranckūnas Stasys** (1916–...). Gimė Petrograde, 1918 m. su tėvais grįžęs į Lietuvą, gyveno ir mokėsi Užpaliuose, Utenoje ir Kėdaičiuose. Pašauktas į Lietuvos kariuomenę, 1939 09 18 baigė Karo mokyklos XIV aspirantų laidą, suteiktas atsargos jaun. leitenanto laipsnis. 1939 11 02 priimtas į tikrąją karo tarnybą, tarnavo Kariuomenės štabo Topografijos skyriuje. 1940–1944 m. dirbo Susisiekimo ministerijoje, nuo 1942 m. studijavo VDU Statybos fakultete.

Apdovanotas DLK Gedimino ordino III laipsnio medaliu (1939).²¹

22. **Puzinauskas Zigmąs** (1886–...). Gimė Bikuškio dvare, mokėsi Liepojoje. 1907–1910 m. ir 1917–1918 m. tarnavo Rusijos kariuomenėje, 1918–1921 m. Raudonosios armijos karo kartografijos skyriuje. Grįžęs į Lietuvą, 1921 05 09 mobilizuotas į kariuomenę, 1921 07 14 suteiktas inžinerijos leitenanto laipsnis. 1924 04 10 iš kariuomenės paleistas, iki 1946 m. dirbo Žemės tvarkymo departamente matininku. 1946 m. išvyko gyventi į Lenkiją.

Apdovanotas: Romanovų dinastijos valdymo 300 m. jubiliejaus bronzos medaliu (1913), Lietuvos Nepriklausomybės medaliu (1929).²²

¹⁹LCVA, f. 930, ap. 5, b. 1975.

²⁰LCVA, f. 930, ap. 8, b. 752, l. 62–64; f. 1323, ap. 1, b. 131; f. 1446, ap. 1, b. 18.

²¹LCVA, f. 930, ap. 8, b. 913, l. 95; f. 631, ap. 7, b. 19225.

²²LCVA, f. 930, ap. 2P, b. 191; f. 930, ap. 5, b. 2247, l. 53.

23. **Ramoškis Jonas** (1902–1953). Gimė Kaimynų kaime, mokėsi Užpaliuose. 1923 10 26 įstojo į Karo mokyklą, 1926 09 07 baigė jos VIII laidą, suteiktas pėstininkų leitenanto laipsnis, tarnavo šarvuočių rinktinėje, 1930 05 29 pačiam prašant paleistas į atsargą. 1932–1940 m. dirbo pasienio policijos Zarasų, Alytaus ir Ukmergės baruose vachmistru. Nuo 1945 m. slapstėsi Utenos ir Šilutės rajonuose Juozevičiaus pavarde. Mirė Šilutės rajone, ten ir palaidotas.

Apdovanotas Lietuvos Nepriklausomybės medaliu (1928).²³

24. **Reikalas Nikodemas** (1909–1985). Gimė Kaniūkų kaime, mokėsi Kaune. 1930 11 04 pradėjo tarnybą Lietuvos kariuomenėje, 1936 09 15 baigė Karo mokyklos XVIII laidą, suteiktas pėst. jaun. leitenanto laipsnis, 1938 m. pakeltas į leitenantus, tarnavo 2 pėst. pulke, nuo 1937 10 02 Karo mokykloje, 1941–1944 m. tarnavo Darbo apsaugos batalione karininku, 1944 m. pasitraukė į Vakarų, gyveno ir mirė Hamiltone, JAV.

Apdovanotas DLK Gedimino ordino III laipsnio medaliu (1935).²⁴

25. **Repšys Albinas** (1909–1991). Gimė Kišūnų kaime, 1930 m. baigė Utenos gimnaziją. Nuo 1930 11 04 tarnavo Lietuvos kariuomenėje, 1932 10 11 baigė Karo mokyklos XIV laidą, suteiktas pėst. jaun. leitenanto laipsnis, 1936 11 23 pakeltas į leitenantus, tarnavo 4 pėst. pulke ir šarvuočių rinktinėje, 1941–1944 m. tarnavo Vilniaus ėgulos ryšių batalione ir autokuopoje karininku. 1944 m. spalio mėn. Tėvynės apsaugos rinktinėje dalyvavo Sedos kautynėse, po jų pasitraukė į Vokietiją, 1950 m. emigravo į Čikagą. Prisidėjo išleidžiant „Kovos dėl nepriklausomybės“ 2 ir 3 tomus. Mirė 1991 01 31, urna su palaikais parvežta į Lietuvą ir palaidota Utenos kapinėse.²⁵

26. **Repšys Mikas** (1894–1942). Gimė Pilvelių kaime, mokėsi Utenoje. 1915–1918 m. tarnavo Rusijos kariuomenėje, 1916 06 15 baigė Kazanės praporščikų mokyklą. Grįžęs į Lietuvą, 1919 05 30 mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, dalyvavo nepriklausomybės kovose su bolševikais, pasižymėjo kautynėse prie Sniėgiškių ir Skudūtės kaimų Zarasų apskrityje. 1919 10 18 suteiktas vyr. leitenanto laipsnis. 1921 05 27 – pakeltas į kapitonus, 1929 11 23 pakeltas į majorus, 1940 04 04 į pulkininkus-leitenantus ir, pačiam prašant, išleistas į atsargą. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą slapstėsi Vilniuje, Kaune ir gimtame Pilvelių kaime. Besislapstydamas peršalo ir 1942 01 30 mirė. Palaidotas Pilvelių kapinėse.

Apdovanotas: Vyčio kryžiaus V laipsnio (1919), Vytauto Didžiojo V laipsnio (1938), DLK Gedimino IV laipsnio (1932) ordinais, Lietuvos Nepriklausomybės (1928), Latvijos išsivadavimo kovų (1929) medaliais.²⁶

²³LCVA, f. 930, ap. 5, b. 2278 ir Seimo narės Mildos Petrauskienės šeimos archyvas.

²⁴LCVA, f. 930, ap. 8b, b. 760, l. 39 ir LKKAS archyvas.

²⁵LCVA, f. 930, ap. 8, b. 948, l. 159; f. 930, ap. 5, b. 2300 ir LKKAS archyvas.

²⁶LCVA, f. 930, ap. 2R, b. 48.

27. **Rimša Pranas** (1883–1928). Gimė Šeimyniškių kaime, 1908 baigė Dorpato (Tartu) universiteto Teisių fakultetą. 1914–1918 m. tarnavo Rusijos kariuomenėje, 1915 05 06 baigė Peterhofo karo mokyklą. Grįžęs į Lietuvą, 1919 07 02 mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, tarnavo Kauno komendantūroje ir kariuomenės teisme tardytoju. 1919 10 07 suteiktas vyr. leitenanto laipsnis. 1920 04 28 pakeltas į kapitonus, 1925 05 15 – į majorus. 1928 01 31 susirgo, gydėsi Karo ligoninėje Kaune, kur 1928 m. kovo 5 d. mirė.²⁷

28. **Rutkauskas Mykolas** gimė 1891 m. Davainių kaime. Mokėsi Suchumije. 1913–1918 m. tarnavo Rusijos kariuomenėje, 1916 m. baigė Teliavio praporščikų mokyklą Gruzijoje. Grįžęs į Lietuvą, 1919 06 21 mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, tarnavo pasienio pulke, dalyvavo Nepriklausomybės kovose su lenkais. 1920 01 24 suteiktas vyr. leitenanto laipsnis. 1922 08 14 tarnaudamas Kauno komendantūroje iš kariuomenės pabėgo.²⁸

29. **Skvarčinskas Jonas** gimė 1908 m. Nólėnų kaime, baigė Užpalių vidurinę mokyklą ir Kauno aukštesn. technikos mokyklą. 1931 09 10 pašauktas į Lietuvos kariuomenę, 1932 09 15 baigė Karo mokyklos VII aspirantų laidą, suteiktas ryšių atsargos jaun. leitenanto laipsnis ir paleistas į atsargą. 1932–1934 m. dirbo Kretingos pašte telefono-telegrafo tinklų prižiūrėtoju.²⁹

30. **Svilas Benediktas** (1898–1942). Gimė Žaibiškių kaime, mokėsi Užpaliuose ir Zarasuose. 1919 02 28 savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, IV pėst. pulke dalyvavo Nepriklausomybės kovose su bolševikais, bermontininkais ir lenkais. 1921 03 09 baigė Karo mokyklą, suteiktas pėst. leitenanto laipsnis, pasižymėjo kautynėse su lenkais prie Širvintų. 1924 02 26 pačiam prašant paleistas į atsargą. 1924–1937 m. tarnavo pasienio policijoje Vilkaviškio, Ukmergės barų viršininku. 1937–1940 m. Zarasų apskrities policijos vadas, 1941 06 14 suimtas, išvežtas į Rešotų lagerį Krasnojarsko krašte ir ten 1942 m. sausio 3 d. žuvo.

Apdovanotas: Vyčio kryžiaus V laipsnio (1923), Vytauto Didžiojo V laipsnio (1935), DLK Gedimino IV laipsnio (1928) ordinais, Savanorių (1929), Lietuvos Nepriklausomybės (1928) ir Latvijos išsivadavimo kovų (1929) medaliais.³⁰

31. **Tarvydas Pranas** (1912–1985). Gimė Užpalių vienkiemyje, 1931 m. baigė Rokiškio gimnaziją, 1938 m. – VDU Medicinos fakultetą Kaune. 1937 07 07 pašauktas į Lietuvos kariuomenę, 1938 09 27 baigė Karo mokyklos XIII aspirantų laidą, suteiktas atsargos sanitarijos jaun. leitenanto laipsnis. 1938–1944 m. dirbo gydytoju Rasėiniuose, Surviliškyje, Bīržuose. 1944 m. pasitraukė į

²⁷LCVA, f. 930, ap. 2R, b. 71; f. 930, ap. 5, b. 2319.

²⁸LCVA, f. 930, ap. 5, b. 2367.

²⁹LCVA, f. 930, ap. 2S, b. 369; f. 1016, ap. 1, b. 4871.

³⁰LCVA, f. 930, ap. 2S, b. 328; f. 327, ap. 2, b. 189, l. 1–2; LKKAS *archyvas*.

Vakarus, gyveno Čikagoje, dirbo veteranų ligoninėje.³¹ Mirė 1985 01 25 Kvinsyje (Ilinojaus valstija).

32. **Vaitonis Povilas** (1911–1983). Gimė Užpaliuose, 1930 m. baigė Panevėžio gimnaziją, studijavo VDU Teisių fakultete. 1937 07 07 pašauktas į Lietuvos kariuomenę, 1938 09 27 baigė Karo mokyklos XIII aspirantų laidą, suteiktas atsargos artilerijos jaun. leitenanto laipsnis. Gyveno Kaune. 1934, 1937, 1938 m. Lietuvos šachmatų pirmenybių nugalėtojas, Lietuvos vardą gynė šachmatų olimpiadose Folkestone, Anglijoje (1933), Varšuvoje (1935), Miunchene (1936), Stokholme (1937), Buenos Airėse (1939). 1944 m. pasitraukė į Švediją, 1949 m. emigravo į Kanadą, 1951, 1957 m. tapo Kanados čempionu. Tarptautinių šachmatų meistras. Gyveno ir mirė 1983 04 23 Toronte.³²

33. **Vaškėlis Povilas** (1914–1941). Gimė Peterburge, 1918 m. su tėvais atvykęs į Lietuvą, gyveno Kaniūkų kaime, baigė Užpalių vidurinę mokyklą ir Kauno aukštesn. technikos mokyklą. 1937 07 07 pašauktas į Lietuvos kariuomenę. 1938 09 27 baigė Karo mokyklos XIII aspirantų laidą, suteiktas atsargos inžinerijos jaun. leitenanto laipsnis. 1940–1941 studijavo VDU Technikos fakultete. Žuvo 1941 m. birželio 23 d. sukilimo metu Kaune.³³

34. **Vaškėlis Stasys** (gim. 1918 m. Peterburge), 1922 m. grįžęs su tėvais, gyveno ir mokėsi Užpaliuose, baigė Utenos gimnaziją. 1938 m. išstojo į Karo mokyklą ir 1940 09 15 baigė jos XXII laidą, suteiktas jaun. leitenanto laipsnis. 1940–1941 m. tarnavo 297 šaulių pulke kulkosvaidžių būrio vadu, 1941–1944 m. Vilniaus įgulos 3-iajame apsaugos pulke, 1944 m. pasitraukė į Vakarus, gyveno Bostone, JAV. 2006 m. grįžo į Lietuvą, apsigyveno veteranų pensionate Vilniuje.³⁴

35. **Velutis Pranas** (1888–...). Gimė Užpaliuose, mokėsi Liepojoje ir Kauno kunigų seminarijoje. 1912–1915 m. tarnavo Rusijos kariuomenėje. 1913 08 01 išlaikė egzaminus praporščiko laipsniui. 1919 04 10 mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, dalyvavo nepriklausomybės kovose su bolševikais, bermontininkais, lenkais, 1920 12 20 suteiktas leitenanto laipsnis. 1925 05 15 pakeltas į kapitonus, tarnavo technikos daliniuose. 1938 02 24 pačiam prašant paleistas į atsargą.

Apdovanotas: DLK Gedimino IV laipsnio ordinu (1936), Lietuvos Nepriklausomybės medaliu (1928).³⁵

36. **Vilutis Juozas** (1900–1997). Gimė Užpaliuose, mokėsi Daugpilyje. 1919 06 23 savanoriu išstojo į Lietuvos kariuomenę, dalyvavo nepriklausomybės kovose, 1926 02 16 pakeltas į vyr. leitenantus, 1928 11 23 – į kapitonus. 1938 m. baigė VDU Teisių fakultetą, dirbo kariuomenės teismo sekretoriumi,

³¹LCVA, f. 930, ap. 2t, b. 3; f. 631, ap. 7, b. 9241.

³²LCVA, f. 930, ap. 2v, b. 57; f. 631, ap. 7, b. 8266; f. 849, ap. 4, b. 6008 ir LKKAS archyvas.

³³LCVA, f. 930, ap. 2v, b. 135; f. 631, ap. 7, b. 15460 ir LKKAS archyvas.

³⁴LKKAS archyvas, S. Vaškėlio prisiminimai.

³⁵LCVA, f. 930, ap. 2v, b. 161.

1939 11 23 suteiktas majoro laipsnis. 1940 10 21 sovietinės valdžios iš kariuomenės atleistas, 1941 m. su šeima pasitraukė į Vokietiją, 1950 m. emigravo į JAV, gyveno Čikagoje, buvo laikraščio „Laisvoji Lietuva“ redkolegijos narys.

Apdovanotas: DLK Gedimino IV laipsnio ordinu (1939), Savanorių (1931), Lietuvos Nepriklausomybės (1928), Latvijos išsivadavimo kovų (1929) medaliais.³⁶

37. **Viliūnas Povilas** (1902–1979). Gimė Armališkių kaime, mokėsi Panevėžyje, 1933 m. baigė VDU Technikos fakultetą. 1931 09 15 pašauktas į Lietuvos kariuomenę, 1932 09 15 baigė Karo mokyklos VII aspirantų laidą, suteiktas atsargos jaun. leitenanto laipsnis. Gyveno Biržuose ir Kaune, 1951–1976 m. Kauno politechnikos instituto dėstytojas, technikos mokslų kandidatas (1954), docentas (1956). Projektavo namus, parašė keletą vadovėlių. Mirė 1979 08 01 Kaune.

Apdovanotas DLK Gedimino IV laipsnio ordinu (1936).³⁷

38. **Zaleskis Bronius** (1885–1937). Gimė Bikuškio dvare, mokėsi ir dirbo Panevėžyje. 1906–1910 m. ir 1914–1917 m. tarnavo Rusijos kariuomenėje, 1915 07 15 baigė Vladimiro karo mokyklą Peterburge. Grįžęs į Lietuvą, 1919 01 11 savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę, dalyvavo Nepriklausomybės kovose. 1919 11 30 suteiktas kapitono laipsnis. 1922 10 09 iš kariuomenės paleistas, dirbo miškų urėdu. Nuo 1934 10 01 Zarasų apskrities policijos vadas. Mirė 1937 05 15 Zarasuose, ten ir palaidotas.

Apdovanotas: Vyčio kryžiaus (1928), DLK Gedimino IV laipsnio (1931) ordinais, Savanorių (1930), Lietuvos Nepriklausomybės (1928) medaliais, Rusijos kariuomenėje Šv. Stanislovo IV laipsnio ordinu (1917).³⁸

39. **Žvironas Antanas** (1899–1954). Gimė Užpaliuose, mokėsi Utenoje ir Vilniuje, 1915–1918 m. gyveno Tomske, baigė Tomsko technologijos institutą. 1918–1919 m. tarnavo Kolčako kariuomenėje. Grįžęs į Lietuvą, 1921 10 19 mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, 1923 10 15 baigė Karo mokyklos V laidą, suteiktas artilerijos leitenanto laipsnis, 1926 12 16 pakeltas į vyr. leitenantus. 1926 10 14 pačiam prašant išleistas į atsargą. 1928 m. baigė VDU Matematikos-gamtos fakultetą, 1934 m. baigė Ciuricho universitetą ir gavo filosofijos daktaro laipsnį. 1934–1945 m. Kauno ir Vilniaus universitetų dėstytojas, Fizikos-matematikos fakulteto dekanas, profesorius (1940). 1945 02 08 suimtas ir nuteistas 10 m. lagerio. 1954 07 11 paleistas grįžo į Lietuvą ir 1954 10 06 Vilniuje mirė.

Apdovanotas Klaipėdos išvadavimo bronzos medaliu.³⁹

³⁶LCVA, f. 1523, ap. 2, b. 15; f. 631, ap. 7, b. 1753 ir LKKAS archyvas.

³⁷LCVA, f. 930, ap. 8, b. 876, l. 60–62; f. 631, ap. 7, b. 8772.

³⁸LCVA, f. 930, ap. 2z, b. 16; f. 930, ap. 5, b. 3072, LKKAS archyvas.

³⁹LCVA, f. 930, ap. 2ž, b. 116; LYA, f. K-1, ap. 58, b/byla P-11804 ir LKKAS archyvas.

Užpalėnai karininkai – Vyties Kryžiaus kavalieriai

Vilius Kavaliauskas

Vincas Remeikis

eilinis, 7 pėstininkų Butegeidžio pulkas

Vincas (kitur Antanas) Remeikis, Domo sūnus, gimė 1902 m. rugpjūčio 20 d. Utenės apskrities Užpalių valsčiaus Gailiėšionių kaime. Tėvai – Domininkas Remeikis ir Ksaverija Kemeklytė. Turėjo brolius Petrą (1911) ir Jurgį (1913), seserį Elena (1915). Pagal profesiją – darbininkas. Savamokslis. 1920 m. vasario 20 d. savanoriu stojo į 7-ojo pėstininkų Butegeidžio pulko trečią kuopą. Dalyvavo 1920 m. mūšiuose prieš lenkus. 1925 m. „Kario“ žurnalas rašė, kad „7-ojo pėstininkų kunigaikščio Butegeidžio pulko trečios kuopos eilinis Antanas Remeikis pasižymėjo 1920 metų spalio 31 dieną. Puolant lenkus, eilinis A. Remeikis išsiskyrė didele narsa. Būdamas pavyzdžiu kitiems kareiviams, jis puolė lenkus, nebrangindamas savo gyvybės.“* 1921 m. sausio mėnesį už drąsą kautynėse prieš lenkus apdovanotas 1-ojo laipsnio Vyties Kryžiumi Nr. 1029. Karinę tarnybą baigė III divizijos ryšių kuopoje 1922 m. vasario 8 d. eilinio laipsniu. Be Vyties Kryžiaus, dar buvo apdovanotas Savanorio (1932, liudijimas Nr. 8728) ir Nepriklausomybės (1928) medaliais.

1933 m. balandžio 23 d. kaip savanoris gavo žemės Kauno Vilijampolėje. 1935 metų rugpjūčio 23 dieną priimtas į Kariuomenės savanorių sąjungos Kauno Prano Eimučio skyrių. 1932 m. kovo mėnesį – kai buvo kreiptasi pažymėjimo į Utenės karo komendantą, Vincas Remeikis gyveno Latvijoje, Rygoje, Ceplaiela Nr. 4. Tačiau jau tais pačiais metais gegužės mėnesį V. Remeikis siuntė kitą laišką – jau iš Žagārės miesto, Daukanto gatvės Nr. 112. Savanorių sąjungos anketos pildymo metu – maždaug apie 1934–1935 metus gyveno Kaune, Karmėlavos gatvėje 3a-3. Žmona – Julijona.

Žurnalas „Karys“ 1938 m. 44-ajame numeryje Vincui Remeikiui paskyrė straipsnį „Drąsiai užstojo kelią prieš šarvuočiu“. Jame rašoma: „Pirmą kartą Vincui stojus kariuomenėn savanoriu į Ukmergės komendantūrą, jo kaip pernelyg jauno nepriėmė. Tuo metu dar neturėjo 16 metų. Bolševikams užėmus jo gimtąsias apylinkes, jis antrą kartą – 1919 metų lapkričio 15 dieną nuvykęs į Kauno komendantūrą savanoriu jau buvo priimtas. Iš Kauno komendantūros buvo paskirtas į 7-ąjį pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butegeidžio pulko trečią kuopą, kuri tuo laiku stovėjo Ukmergės apskrities Lydokų dvare. 1920 metų rugsėjo viduryje kuopa išvyko į Druskininkų apylinkes, lenkų frontan. Eilinis Vincas Remeikis jau apmokyme pasižymėjo kaip geras šaulys. Kuopa apsistojo prie plento netoli Druskininkų. Kuopa išsidėstė gretimame kaime. Vincas Remeikis vienas atsiskyrė nuo visų ir užėmęs gerą poziciją, su lengvuoju kulkosvaidžiu puikiai galėjo šaudyti. Netrukus toli ant plento pasirodė lenkų šarvuotasis automobilis. Vincas Remeikis, surišęs kelias

Vyties Kryžiaus kavalierius
Vincas Remeikis. 1920 m.
Nuotrauka iš „Kario“ žurnalo

LIETUVOS RESPUBLIKA
K. A. M.
UTENOS
Apskritis Komendantas

LIUDYMAS .

93 2m. liepos m. 7 d.
Nr. 3888
Utena.
B. m. I2-Ut. Nr.

6

Šiuo liudiju, kad ataskaitinis R E M E I K I S Vincas, sūn. Domo, gimęs 1902 m., kilęs iš Utenos apsk. Užpalių valsč., Gallešonių km., įstojo savanoriu eiliniu į 7-tą pėst. pulką 1920 m. vasario mėn. 20 d. ir tarnavo III-os pėst. divizijos štabe iki 1922 m. balandžio mėn. 8 d., t. y. iki paleidimo į atsargą. Į atsargą paleistas eilinio laipsnyje.

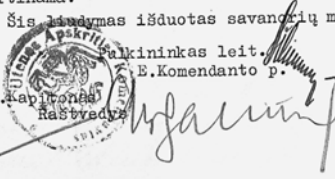
Tarnaujant kariuomenėje teismo baustas bei pagėgės nebuvo, kas parašais ir valstybiniu antspaudu tvirtinama.

Šis liudymas išduotas savanorių medaliui gauti.

Karininkas leit. E. Komendanto p.

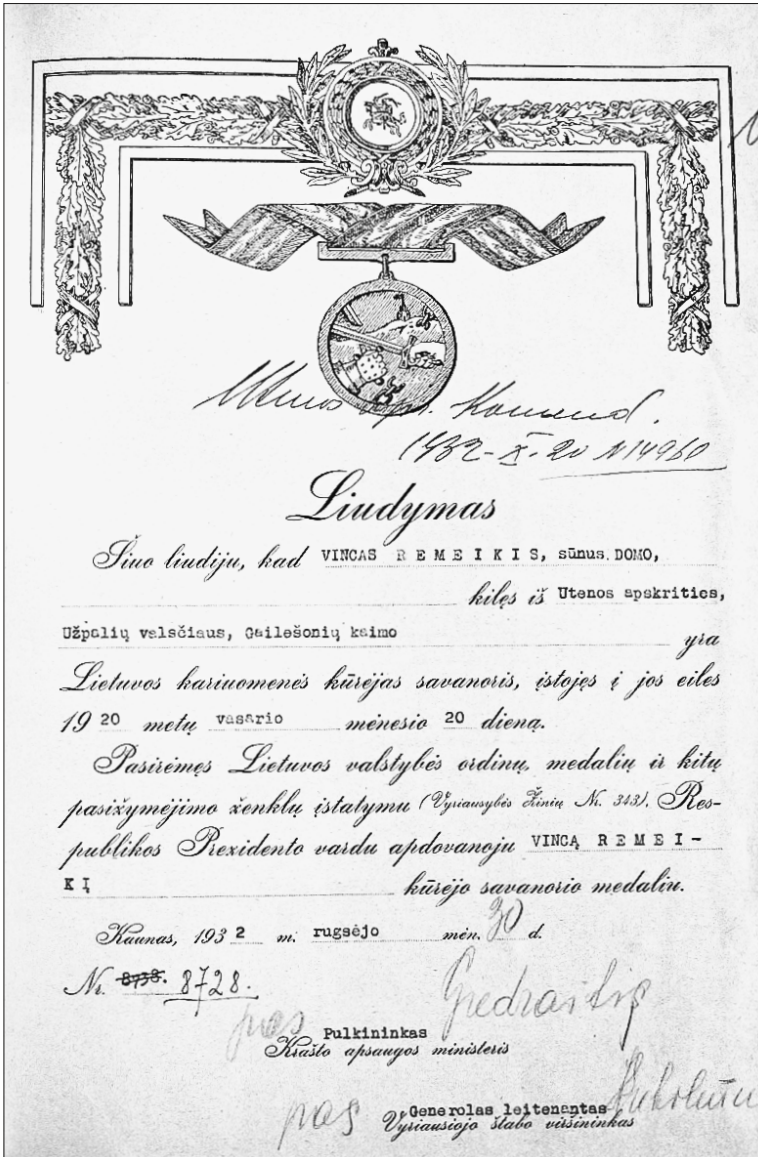
Adm. A. ap. Utenos Rastvedys

Saranas
Stojo kariuomenės eiliniu 1920. II. 20.
Gimęs 1902 m.
š 229 p. 1

Utenos apskrities komendanto išduota pažyma apie Vinco Remeikio karo tarnybą. 1932 m. LCVA

rankines granatas, pasiruošė. Nekantriai laukė priešo automobilio. Granatoms mesti buvo labai patogi vieta: kalnelis, nuo jo už keliolikos metrų – plentas. Automobilis pagaliau atūžė ties juo. Nieko nelaukdamas tškė granatas. Automobilis sustojo. Pasinaudodamas patogia uždanga, pabėgo toliau ir užėmė gerą vietą šaudyti. Priešams išlipus taisyti automobilį, Vincas Remeikis „pasveikino“ juos iš kulkosvaidžio. Prasidėjo kautynės. Pasirodė ir daugiau mūsiškių bepuolančių prieš šarvuotį. Bet ir priešui pagalbon atskubėjo dar du šarvuotieji automobiliai. Jie atidengė smarkią ugnį. Mūsiškiai buvo priversti trauktis. Tačiau eilinis Vincas Remeikis ir toliau šaudė iš kulkosvaidžio į prieš šarvuočio igulą, neleisdamas jiems pakeisti sugadintų šarvuočio ratų. Baigęs šovinius, leidosi bėgti per lauką. Priešū kulkos privertė griūti žemėn. Po kelių sekundžių kario kuprinė buvo panaši į rėtį. Nežiūrint gresiančios mirties, Vincas Remeikis, tempdamas su savim kulkosvaidį, pasiekė saviškius. Eilinis Vincas Remeikis dalyvavo ir Giedraičių–Širvintų kautynėse. Šiose kautynėse stovėjęs Trapelių kaime lenkų kariuomenės dalinys puolė mūsiškių kuopą, buvusią Urlaiškių kaime. Ši ataka lenkams pasisekė. Mūsiškiai buvo išsklaidyti. Vincas Remeikis su keliais draugais, prislinkę prie kalnelio, iš kulkosvaidžio atidengė ugnį, tuo trukdydami lenkų daliniams pulti mūsų pusėn. Tuo tarpu mūsiškiai susitvarkė. Atvykus paramai, atrėmė lenkų veržimąsi. Sėkmingai atmušus lenkus, kuopos vadas karininkas Petras Tarasienka pareiškė Vincui Remeikiui viešą padėką. Vėliau Vincas Remeikis buvo pasiūstas persekioti įsiveržusius į mūsų teritoriją lenkų raitelius. Buvo priskirtas prie 9-ojo pėstininkų pulko. Vorai žygiuojant, ją kelyje užklupo du lenkų lėktuvai, kurie visiškai nusileidę apmėtė mūsų koloną bombomis. Nepasimesdamas eilinis Vincas Remeikis griebė kulkosvaidį ir apšaudė žemai skrendančius prieš lėktuvus. Tie, sutikę pasipriešinimą, tuojau pat nuskrido už savų linijų.“ Tolesnis Vyties Kryžiaus kavaliariaus likimas nėra žinomas. Brolio Petro šeima išmirė Utenoje, brolio Jurgio – Vyžuonose. Sersers Elenos likimas nežinomas, nors kalbama, kad po karo ji gyvenusi Rusijoje. Didvyrio dukterėčia (brolio Jurgio duktė) Birutė Bražėnienė iš Vyžuonų sako, kad Vincas po karo nežinia kaip buvo atsidūręs Rusijoje (tačiau atrodo, kad nebuvo

Vincui Remeikiui
įteiktas Savanorio
medalio liudijimas nr.
8728. 1932 m. LCVA

nei teistas, nei tremtas). 1958 m. jis trumpam buvo atvykęs į Lietuvą, susitiko su artimaisiais, tačiau apie jo likimą ir mirtį niekas nežino. Tiesa, internete esančiame Jungtinių Valstijų socialinio draudimo duomenų indekse nurodyta, kad Vincas Remeikis (gimimo data nurodyta 1901 m. spalio 16 d.) mirė 1979 m. gegužės mėnesį Ilinojaus valstijoje, palaidotas Čikagoje. Tačiau tai, matyt, kitas asmuo.

LCVA, f. 11, ap. 1, b. 191, l. 582–587.

LCVA, f. 560, ap. 1, b. 97, l. 254.

LCVA, f. 930, ap. 3, b. 3181, l. 1–6.

LCVA, f. 930, ap. 7, b. 1325, l. 194.

Karys, 1925, Nr. 31.

Karys, 1938, Nr. 44.

Mikas Repšys

karininkas, 1 pėstininkų Gedimino pulkas

Mikas Repšys, Antano sūnus, gimė 1894 m. vasario 8 d. Utenos apskrityje Užpalių valsčiaus Pilvėlių kaime. Tėvai – Antanas Repšys ir Ona Svilaitė. 1915 m. baigė Utenos miesto mokyklos keturias klases. Buvo neaukšto ūgio – 166 centimetrų. Prasidėjęs Pirmajam pasauliniam karui, 1915 m. birželio 5 d. mobilizuotas į Rusijos caro kariuomenę. Tarnavo eiliniu 129-ajame atsargos pulke. 1916 m. kovo mėnesį įstojo į Kazanės praporščikų mokyklą, kurią baigęs buvo paskirtas jaunesniuoju karininku į 131-ąją atsargos pulką. Kalugoje baigė papildomus karininkų kursus. Nuo 1917 m. kovo 7 d. tarnavo 765-ajame Žitomiro pulke, ėjo kuopos jaunesniojo karininko ir kuopos vado pareigas. Tarnavo fronte prieš Austrijos kariuomenę Volynėje ir Rumunijoje. 1917 m. rugpjūčio mėnesį pakeltas į podporučikius. Grįžęs iš Rusijos, 1918–1919 m. mokytojavo Utenos apskrityje Vyžuonų valsčiaus Luknių kaime, 1919 m. gyveno gimtajame Pilvėlių kaime. Tuo metu šis rajonas buvo bolševikų rankose. 1919 m. gegužės 30 d. Lietuvos kariuomenei užėmus Anykščius

Mokytojas Mikas Repšys. 1918 m.

Dukros Irenos Repšytės-Kymantienės šeimos archyvas Vilniuje

Mikas Repšys su žmona ir dukromis. 1933 m.

Dukros Irenos Repšytės-Kymantienės archyvas Vilniuje

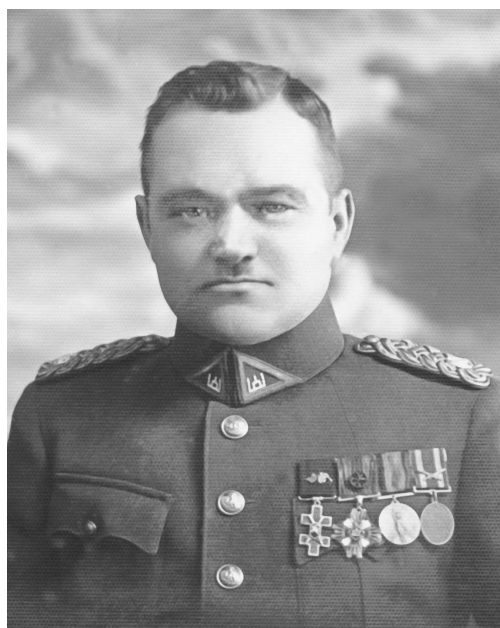

Kapitonas Mikas Repšys (sėdi pirmas kairėje) su 1-ojo pulko karininkais. 1922 m. LCVA

Karininkui Mikui Repšiui įteiktas
Vyties Kryžius Nr. 461.
Viliaus Kavaliausko rinkinys

Majoras Mikas Repšys. 1932 m.
Iš dukros Irenos Repšytės-Kymantienės šeimos
archyvo Vilniuje

*Pulkininko M. Repšio Vyčio Kryžiaus
1-ojo laipsnio ordinas (išduotas po 1930 metų).
Viliaus Kavaliausko rinkinys*

Mikas Repšys. 1938 m.

*Iš dukros Irenos Repšytės-Kymantienės šeimos
archyvo Vilniuje*

įstojo savanoriu (formaliai – kaip rusų kariuomenės pašauktas karininkas) į Lietuvos kariuomenę. Birželio 1 d. atvyko į Ukmergės atskirąjį batalioną ir buvo paskirtas pirmosios kuopos jaunesnioju karininku. 1919 m. liepos 1 d. perkeltas į 1-ąjį pėstininkų pulką penktos kuopos jaunesnioju karininku. Vėliau tarnavo mokomojoje ir antroje kuopose. Narsumu pasižymėjo jau mūšiuose su bolševikais.

Antrojo bataliono vadas karininkas Rosčelskovskas 1919 m. rugsėjo 18 d. raporte 1-ojo pėstininkų Gedimino pulko vadui, pristatydamas apdovanojimams rugpjūčio 23–31 dienų mūšiuose pasižymėjusius bataliono karininkus, apie Miką Repšį rašo taip: „Penktos kuopos karininkas Repšys pasižymėjo 1919 metų rugpjūčio 24 dieną prie Sniegiškių kaimo. Pirmasis batalionas iš kairės pusės toli atsiliko. Priešas apsupo penktą kuopą iš kairio sparno ir atidengė smarkią ugnį. Nežiūrint to, penkta kuopa pasiliko vietoje, uždengdama kairįjį sparną, ir smarkia bei energinga ugnimi privertė priešą pasilikti vietoje, kol penktai kuopai į pagalbą atėjo septinta kuopa. Priešui įsistiprinus senuose rusų apkasuose prie Vadučių kaimo (ties 23-čia aukštuma), karininkas Repšys prasilažė su kuopa iš dešinės pusės ir, užėjęs iš kairio sparno, privertė raudonuosius skubiai atsitraukti. Priešas paliko kelis sužeistus. Užėmus pozicijas linijoje Kurčiama–Bolseminai, priešas didelėmis pajėgomis du kartus puolė penktą kuopą iš dešinio ir kairio sparno, tačiau karininkas Repšys energingai sutiko puolimus ir privertė priešą su dideliais nuostoliais atsitraukti į savo apkasus. Priešui užsilaikius rusų apkasuose prie Kryvoj Most, karininkas Repšys nakčia netikėtai užpuolė priešą ir išvijo jį iš apkasų.“ 1919 m. spalio mėnesį Mikas Repšys pakeltas į vyresnius leitenantus. 1919 m. gruodžio mėnesį už bolševikų fronte parodytą narsą apdovanotas 1-ojo laipsnio Kryžiumi „Už Tėvynę“. Šis apdovanojimas buvo atsiųstas į pulką ir įteiktas jau

kapitonui M. Repšiu priešais 1-ojo Gedimino pulko mokomojo bataliono rikiuotę 1921 m. rugsėjo mėnesį. Vėliau pasižymėjo kautynėse su bermontininkais 1919 m. lapkričio 22 d. ties Radviliškiu. 1-ojo pėstininkų Gedimino pulko sudėtyje dalyvavo mūšiuose: su bolševikais – 1919 m. nuo liepos 8 iki rugsėjo 30 d.; su bermontininkais – 1919 m. nuo rugsėjo 30 iki gruodžio 5 d. ir nuo gruodžio 12 iki gruodžio 15 d.; su lenkais 1920 m. nuo sausio 4 iki gruodžio 1 d. 1921 m. birželio mėnesį pakeltas į kapitonus. 1922 m. balandžio mėnesį perkeltas į 1-ąjį pasienio pulką, buvo kuopos vadas. 1923 m. gruodžio mėnesį perkeltas į 2-ąjį pėstininkų Algirdo pulką. 1925 m. liepos mėnesį baigė Aukštųjų karininkų DKK Vytauto kursų V laidą. 1929 m. lapkričio mėnesį pakeltas į majorus. 1940 m. balandžio mėnesį paaukštintas į pulkininkus leitenantus ir pačiam prašant paleistas į atsargą. Be Vyties Kryžiaus, apdovanotas Vytauto Didžiojo 4-ojo laipsnio (1938), DLK Gedimino 4-ojo laipsnio (1932) ordinais, Nepriklausomybės (1928) ir Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio (1929) medaliais. Žmona – Marija Ambrazytė (1895–1968). Dukros Irena–Viktorija Kymantienė (1928–2005), Genovaitė–Rasa Našliūnienė (1931–1999). Tarybų Sąjungai okupavus Lietuvą, 1940–1941 metais slapstėsi nuo galimų tarybinių represijų bei suėmimo Vilniuje, Kaunė ir Utenos apskrityje. Besilapstydamas Užpalių valsčiaus Pilvelių kaimo miškuose, peršalo, susirgo plaučių pleuritu. Buvo gydomas Utenos ligoninėje, tačiau gydymas buvo pavėluotas. Mirė 1942 m. sausio 30 d. nuo plaučių uždegimo. Palaidotas gimtojo Pilvelių kaimo kapinaitėse brolio Povilo šeimos kape.

Šiandien tuštėjančio Pilvelių kaimo senbuviai vis dar prisimena karininką majorą, vasaromis vis lankiusį tėvus, dirbusį laukuose ir šeimos pieninėje (medinis pieninės pastatas, esantis vos per keliasdešimt metrų nuo Pilvelių kapinaičių, šiandien tuščias ir užrakintas). Nebeišliko ir Repšių gyvenamasis namas.

LCVA, f. 513, ap. 1, b. 29, l. 92.

LCVA, f. 513, ap. 1, b. 31, l. 227.

LCVA, f. 930, ap. 2R, b. 48, l. 2-103.

LCVA, f. 930, ap. 6, b. 2365, l. 28-29.

LCVA, f. 930, ap. 7, b. 287, l. 31.

LCVA, f. 930, ap. 7, b. 1295, l. 35.

LCVA, f. 930, ap. 8, b. 588, l. 9.

LCVA, f. 930, ap. 8, b. 611, l. 54.

LCVA, f. 930, ap. 8, b. 761, l. 174.

LCVA, f. 930, ap. 8, b. 835, l. 3-3a.

Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, VI, Vilnius, 2006, p. 255–256.

Lietuvos valstybės sienos apsaugos istorija, Vilnius, 2010, p. 258–259.

Jankauskas V. *Kario kelias*, Vilnius, 2004, p. 108–109.

Miko Repšio amžino poilsio vieta šeimyniniame kape Pilveliuose. 2008 m.

Viliaus Kavaliausko nuotrauka

Stepas Repšys

eilinis, 7 pėstininkų Butegeidžio pulkas

Stepas (Stasys) Repšys, Tomo sūnus, gimė 1898 m. Pānevėžio apskrities Raguvės valsčiaus Budrionių (Butkūnų) kaime. Imant jį į kariuomenę 1919 m., abu tėvai jau buvo mirę. Pagal profesiją – žemdirbys. 1919 m. rugpjūčio 15 d. Panevėžio komendantūros pašauktas, stojo į Lietuvos kariuomenę. Tarnavo Alytaūs karo komendantūros dalinyje, nuo 1920 m. vasario 29 d. – Kauno batalione (7-ajame pėstininkų Butegeidžio pulke). Aktyviai dalyvavo visose 7-ojo pulko kovose prieš lenkų kariuomenę.

1925 m. „Kario“ žurnale buvo aprašytas šio kario žygdarbis: *„7-ojo pėstininkų kunigaikščio Butegeidžio pulko septintos kuopos eiliniai Petras Venglikas, Adolfas Buivydas, Vladas Čeikus, Juozas Kontuktas, Steponas Repšys ir Juozas Kaupinaitis išsiskyrė narsumu 1920 metų lapkričio 19 dieną. Kautynėse ties Širvintomis, lenkams smarkiai apšaudant tiltą per upę kulkosvaidžių ir artilerijos ugnimi, šie vyrai pirmieji perėjo tiltą, privertė nutilti prieš bateriją ir jos priedangą. Taip po jų tiltą galėjo pereiti visa kuopa. Priešo patrankos ir kulkosvaidžiai buvo paimti. Šie šeši vyrai už narsą kautynėse ties Širvintomis apdovanoti 1-ojo laipsnio Vyties Kryžiais.“* 1921 m. sausio mėnesį eilinis Stepas Repšys už narsą lenkų fronte apdovanotas 1-ojo laipsnio Vyties Kryžiumi. 1922 m. sausio 6 d. paleistas neribotų atostogų ir išbrauktas iš 7-ojo Butegeidžio pulko sąrašų. 1926 m. gruodį registruojant Vyties Kryžiaus kavaliarius, toliau gyveno gimtajame Butkūnų kaime. Nepaisant mielos Velžio žemėtvarkos specialistės Valerijos Baublienės pagalbos, tolesnis Vyties Kryžiaus kavaliariaus likimas taip ir liko nežinomas: atsekti jo gyvenimo kelią per turėtą žemę buvo neįmanoma. Yra versija, kad nuo 1928 m. Stepas Repšys išvyko į Kanadą ir ten gyveno. 1932 m. buvo paskyręs savo įgaliotinį tvarkyti Savanorio medalio reikalų. Jo įgaliotinis taip pat valdė Lietuvoje likusį Stepo Repšio ūkį – 18 hektarų žemės. Lietuvoje buvo gimę du sūnūs: Petras – 1922 metais ir Kazys – 1925 metais.

LCVA, f. 929, ap. 6, b. 89, l. 444.

LCVA, f. 930, ap. 3, b. 3199, l. 2–10.

LCVA, f. 930, ap. 6, b. 2275, l. 312.

LCVA, f. 930, ap. 7, b. 1318, l. 10.

LCVA, f. 930, ap. 7, b. 1325, l. 207.

Karys, 1925, Nr. 51–52.

Benediktas Svilas

jaunesnysis leitenantas, 4 pėstininkų Mindaugo pulkas

Benediktas Svilas (Svyilas), Balio sūnus, gimė 1898 m. vasario 8 d. Utenės apskrities Užpalių valsčiaus Žaiibiškių kaime. Pradžios mokslus ėjo Užpaliuose, baigė Zarasų progimnaziją. 1919 m. vasario 28 d., palikęs gimtąjį kaimą ir jame ūkininkaujantį brolių Boleslovą, atvyko į Pānevėžio srities apsaugos batalioną (į 4-ąjį pėstininkų Mindaugo pulką). Po trumpų mokymų jam, kaip baigusiam mokslus, suteikė viršilos laipsnį ir pasiuntė į frontą su bolševikais, kur mūšyje prie Kūpiškio buvo sužeistas. Vėliau vijo bermontininkus nuo Radviliškio.

Pristatant Benediktą Svilą apdovanojimui, žygdarbio aprašymas buvo labai lakoniškas: „*Vykdydamas raitojo žvalgo priedermes, visuose savo žygiuose rodė nepaprastą savo narsą ir pasišventimą.*“

Nuo 1920 m. spalio 16-osios mušė lenkus prie Širvintų ir Giedraičių. Vietoje apdovanojimo narsumu pasižymėjusi savanorį pasiuntė į karininkų kursus ir 1921 m. sausio 12 d., gavęs leitenanto laipsnį, Benediktas skiriamas septintosios kuopos vadu. Nors kovos su Lietuvos priešais baigėsi ir buvo nubrėžta demarkacinė linija, bet lenkų išpuoliai nesiliovė.

Leitenantas Benediktas Svilas. 1923 m. Sūnaus Jurgio šeimos archyvas

Vestuvės Panevėžyje.
1924 m. Sūnaus
Jurgio šeimos archyvas

Nuo 1921 m. gegužės Avižonių kaime susitelkę lenkų partizanai, vadovaujami kažkokio Sartono-Virbalio, nepripažino Širvintų valsčiaus administracijos, ten esančios lietuviškos policijos ir žūtbūt kėsinosi susigrąžinti Širvintas. Giedraičių–Mūsninkų–Širvintų pasienio policininkams padėjo Lietuvos kariuomenės 4-ojo pulko kariai. Jie atrėmė ne vieną suižūlėjusių lenkų puolimą, dalyvavo 1922 m. lapkričio 18 d. ir 1923 m. vasario 25 d. mūšiuose, kai lenkai jau buvo išiveržę į Širvintas. Paskutinio susirėmimo metu lietuviai nukovė 20 lenkų išibrovėlių ir jų vadą Sartoną-Virbalį. Visuose susirėmimuose dalyvavo septintosios kuopos vadas leitenantas Benediktas Svilas ir už tai 1923 m. balandžio 3 d. kariuomenės vadovybės įsakymu Nr. 62, apdovanojamas 1-ojo laipsnio Vyties Kryžiumi Nr. 1108. Pristatydamas narsuolį apdovanojimui, kapitonas Juozas Vidugiris rašė: „Puldamas Avižonių kaimą su šūksmu „Valio!“, atakavo lenkų veikiantį kulkosvaidį, kol nepribėgo iki jo per 20 žingsnių. Kai kiti milicininkai pradėjo gultis, jis savo ypatingu narsumu, griežtumu ir pasiryžimu privertė atakuoti lenkų kulkosvaidį ir tik jo dėka tvarkingai įpuolė į kaimą išvengdami savo aukų ir pridarydami lenkams daug nuostolių. Išiveržus į kaimą, vienas iš pirmųjų bėgdamas daužė lenkus granatomis, o kulkosvaidį su kulkosvaidininku paėmė belaisviu.“

Kai pasienyje nusistovėjo ramybė, 4-ojo pulko kareiviai sugrįžo į Pānevėžio kareivines. Tuomet leitenantas Benediktas Svilas 1924 m. sausio 23-ąją parašė prašymą Respublikos Prezidentui: „1919 metais, kuomet mūsų tėvynei Lietuvai grėsė pavojus nuo bolševikų užpuolimo, skaičiau už pareigą būti besikuriančios Lietuvos kariuomenės savanorių eilėse, dalyvavau mūšiuose su visais Lietuvos priešais (...).“

Dabar, kuomet priešas nustojo žvangėjęs kalaviju, kuomet perėjome ant ramios

Su sūneliu Eugenijumi. 1926 m.
Sūnaus Jurgio šeimos archyvas

Po slaptos misijos Širvintose. 1923 m.
Sūnaus Jurgio šeimos archyvas

padėties ir šeimyninių aplinkybių verčiamas, turiu garbės prašyti Jūsų Ekscelenciją poną Prezidentą paliuosuoti mane atsargon iš kariuomenės. Atsitikus sunkiam momentui, pasižadu vėl stoti kovotojų eilėna...“ Prezidentas leitenanto B. Svilo prašymą patenkino – 1924 m. balandžio 3 d. išleido į atsargą. Bet narsusis savanoris apie ramybę nesvajėjo. Atšokęs vestuves su mokytoja Bronislava Bereznauskaite (1902–1981) ir sutvarkęs ūkinius reikalus jos gimtajame Padubių kaime (Ukmergės apskrityje), pasiprašė priimamas į pasienio policiją. 1924 m. spalio 24-ąją skiriamas Vilkaviškio baro pirmojo rajono viršininku, o 1927 m. spalio 15 d. perkeliamas tokioms pat pareigoms į Ukmergės barą. 1928 m. lapkričio 15 d. paaukštinamas, skiriamas Ukmergės miesto ir apskrities policijos vadu.

„Visur paskui save palieka tvarką, drausmę ir pavyzdžius, dalyką išmanančius tarnautojus“, – rašoma B. Svilo atestacijoje 1928 m. gegužės 15 d. apdovanojant Gedimino 4-ojo laipsnio ordinu. 30-metis apskrities policijos vadas, kartkartėmis bendradarbiams prasitardamas, kad ne jam ramus gyvenimas, parašė vadovybei prašymą gražinti dirbti į pasienį ir 1930 m. lapkričio 1 dieną skiriamas pasienio policijos pirmos eilės viršininku, o nuo 1934 m. vasario 1-osios paaukštintas dirbo Ukmergės baro viršininku. Dirbo kruopščiai ir pasišventęs. Šaltyje, lietuje, blogiausiu oru vykdavo į pasienį, tikrino visus postus, mokė ir instruktavo policininkus. Jo vadovaujame Ukmergės bare buvo griežčiausia drausmė, budriausi sargybiniai ir mažiausia pažeidimų. Už tai Benediktas Svilas 1935 m. rugpjūčio mėnesį apdovanotas Vytauto Didžiojo 5-ojo laipsnio ordinu. Apdovanojimas įteiktas Aukštosios Panemunės sanatorijoje, kur B. Svilas baigė sveikti po sunkios plaučių operacijos. Ją meistriškai atliko garsus chirurgas V. Kuzma. Po operacijos atsigavo, sustiprėjo, su mylimu žirgu Romeo dalyvavo tradicinėse žirgų lenktynėse ant Sartų ežero (daug kartų buvo tų lenktynių nugalėtojas), mokė važnyčiojimo savo sūnus Henriką, Eugenijų ir Jurgį. 1937 m. liepos 15 d. Benediktas Svilas paskirtas Zarasų apskrities policijos vadu ir šias pareigas sumaniai vykdė iki 1940 m. birželio 26-osios, kai okupantai atleido jį iš pareigų. Tada sugrįžo į savo sodybą Ukmergės apskrities Mūsninkų valsčiaus Viršuliškių dvare, kur kaip savanoris buvo gavęs 18 hektarų žemės. Suremontavo ūkinius pastatus, užveisė sodą. Kūrė tikrai pavyzdinį ūkį, laikė

*Vyties Kryžiaus kavaliereus Benediktas Svilas.
1935 m. Viliaus Kavaliausko archyvas*

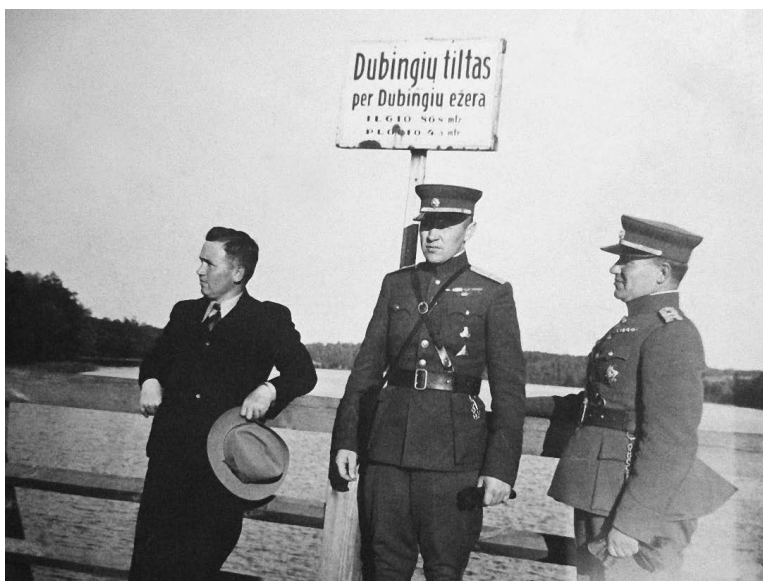

Benediktas Svilas. 1935 m. Vytauto Didžiojo karo muziejus

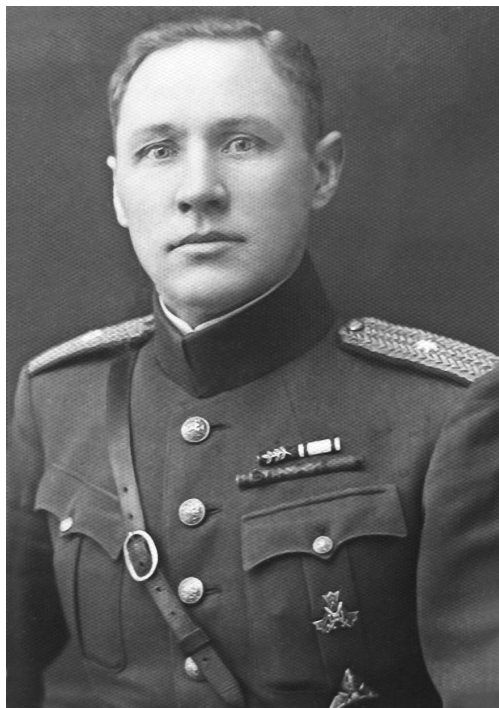
Benediktas Svilas su sūnumis. 1936 m. Knygos apie Lietuvos karininkus leidėjų fondas

daug gyvulių, arklių, karvių. Sūnus Jurgis ligi šiol žavisi tėvu: „Jis buvo tikrai „bajavas“. Tvirtas dvasia, nors ir labai palaužtos sveikatos. Jis buvo karininkas ir nenorėjo taikstyti su okupacija. Prisimenu jį raitą su karabinu per petį. Kaip aistringas medžiotojas, dar prieškario laikais turėjo nemažą arsenalą, o kai Lietuvoje pasirodė svetimi, neatidavė nė vieno ginklo – viskas buvo užkasta, ruošiantis pasipriešinimui. Ir mus, vaikus, mokė šaudyti, jodinėti...“ 1941 m. birželio 14-osios ryte Benedikto Svilo sodybą apsupo ginkluoti kareiviai ir vietos aktyvistai. Sūnui Eugenijui

Kaip iškilnių svečias Dubingių tilto atidaryme (centre). 1938 m. Sūnaus Jurgio šeimos archyvas

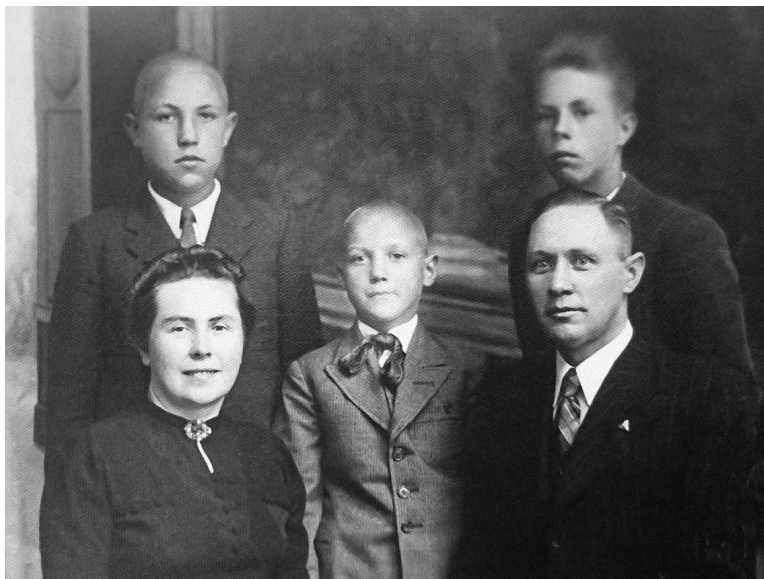
(1926–1949) per klotimą pavyko pabėgti ir pasislėpti, vyresnysis Henrikas tuo metu viešėjo Vilniuje. Tad išvežė Benediktą Svilą su žmona Bronislava ir keturiolikmečiu sūnumi Jurgiu (1927, dabar gyvena Vilniuje). Jonavoje tėvą atskyrė nuo šeimos, nuvežė į Krasnojarsko kraštą. 1942 m. sausio 3 d. Benediktą Svilą nukankino baisiajame Rešotų konclageryje. Bronislavą Svilienę su sūnumi Jurgiu apgyvendino Gorno Altaisko rajono Kutašo kaime. Tik 1958 m. sugrįžę į Lietuvą ir su dideliu vargu apsistoję Pavilnyje, sužinojo apie sūnų Henriko ir Eugenijaus Svilų tragiškus likimus. Vokiečių okupacijos metais jie tvarkė tėvų ūkį Viršuliškių kaime, o atėjus tarybinei kariuomenei ir gavę šaukimus į frontą, pradėjo slapstytis. Henrikas kurį laiką gyveno Vilniuje, po to Leningrade baigęs upeivių technikumą, su šeima apsigyveno Karaliaučiaus srityje, augino tris vaikus. Saugumiečiai jį surado, pusmetį laikė vienutėje, kaltino Lietuvos partizanų rėmimu ir 1953 m. nuteisė 25 metams kalėti. Tuo metu mirė Stalinas, byla buvo peržiūrėta, pritaikyta amnestija ir Henrikas Svilas po kelerių metų sugrįžo pas šeimą. Šiuo metu su lietuviška šeima gyvena Sovetske, Kaliningrado srityje. Jo brolis Eugenijus Svilas (1926–1949) išėjo partizanauti į Ukmergės miškus, turėjo slapyvardį „Slyva“ ir buvo Žaliojo velnio rinktinės būrio vadas. Nuo 1945 m. sausio 1 d. buvo Didžiosios kovos apygardos štabo Agitacijos ir propagandos skyriaus viršininkas. 1945 m. leido

*Zarasų policijos vadas Benediktas Svilas.
1937 m. Autoriaus archyvas*

*Su mylimuoju
Romeo – Sartų
lenktynių nugalėtojas.
1938 m. Sūnaus
Jurgio šeimos archyvas*

*Svilų šeima –
paskutinė nuotrauka
drauge. 1939 metų
liepa. Sūnaus Jurgio
šeimos archyvas.*

laikraštį „Nepriklausoma Lietuva“. Žuvo 1949 m. vasario 9 d. Vareikių miške su keturiais partizanais verždamasis iš baudėjų apsuptos slėptuvės. Jo palaidojimo vieta nežinoma. Sūnus Jurgis prisimena tėvo Vyčio Kryžiaus ordino (tėvas, kaip karininkas, galėjo pasikeisti Kryžių į puošnų 5-ojo laipsnio ordiną) žūties istoriją. NKVD karininkas po kratos šeimos išvežimo į tremtį metu sudėjo į maišelį namuose rastus pistoleto šovinius, apdovanojimus ir jubiliejaus proga tėvui dovanotą auksinį laikrodį. Geležinkelio stotyje maišelis gulėjo ant vežimo krašto, kai kareiviai krovė į gyvulinį vagoną Svilių šeimos turtą, kažkuris iš rusų kareivių jį pasisavino. Jurgis Svilas prisimena išties nelauktus NKVD karininko žodžius: „*Kaip gaila, o aš norėjau jums nors laikrodį grąžinti...*“

LCVA, f. 377, ap. 2, b. 189, l. 1–2.

LCVA, f. 394, ap. 15, b. 109, l. 106.

LCVA, f. 504, ap. 1, b. 175, l. 59.

LCVA, f. 929, ap. 5, b. 12, l. 89, 99.

LCVA, f. 930, ap. 2S, b. 328.

LCVA, f. 930, ap. 6, b. 2364, l. 73.

LCVA, f. 930, ap. 7, b. 2333, l. 5.

Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941, t. I (A–Ž), Vilnius, 1999, p. 788.

Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, t. VII, Vilnius, 2007, p. 238.

Lietuvos valstybės sienos apsaugos istorija, Vilnius, 2010, p. 167–168, 250, 253.

Balaišis A. *Lietuvos valstybės sienos apsaugos karininkai 1918–1940 m.*, Vilnius, 2007, p. 124–127.

Indrašius V. *Nepriklausomybės riteriai*, Vilnius, 1998, p. 139–142.

Abromavičius S. *Žaliojo velnio takais*, Vilnius, 1995.

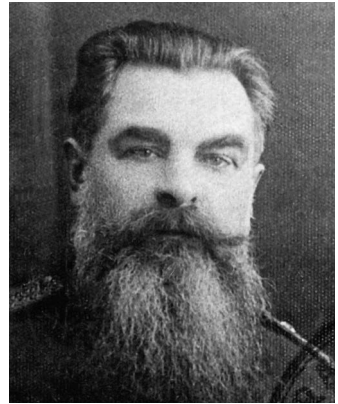
Sūnaus Jurgio Svilo, gyv. Vilniuje, prisiminimai, *Policija*, 1934, Nr. 21.

Savanoris, 1996, liepos 4.

Bronius Zaleskis

Bronius Zaleskis (Zaleckis), Prano sūnus, gimė 1885 m. sausio 20 d. Utenos apskrityje Užpalių valsčiaus Bikuškio dvare. 1901 m. baigė realinę mokyklą Panevėžyje. 1906 m. buvo pašauktas į Rusijos caro kariuomenę, dvejus metus tarnavo eiliniu 15-ajame grenadierių pulke Tbilisyje. Vėliau gyveno Petrograde, Rusijoje. Prasidedant Pirmajam pasauliniam karui, 1914 m. rugpjūčio 19 d. mobilizuotas į caro kariuomenę, paskirtas į leibgardijos Keksholmo pulką. Dalyvavo kautynėse fronte su vokiečiais, tačiau buvo kontūzintas, evakuotas į Petrogradą, paskirtas į atsargos batalioną. 1915 m. liepos 15 d. baigė Vladimiro karo mokyklą Petrograde. Gavęs praporščiko laipsnį, kaip instruktorius pasiūstas į Oranienbaumio karo mokyklą. 1916 m. sausio mėnesį paskirtas į 81-ąją atsargos pulką Kostromos gubernijoje jaunesniuoju karininku, kuopos vadu. 1916 m. gruodį jau podporučiko laipsniu pasiūstas į 9-osios armijos 195-ąją pulką kuopos vadu. Bemaž metus kovojo Rumunijos fronte, buvo sužeistas. 1917 m. vasario mėnesį pakeltas į poručikus. Caro kariuomenėje tarnavo trejus metus. 1917 m. buvo apdovanotas Šv. Stanislovo 4-ojo laipsnio ordinu. 1917 m. gruodžio mėnesį dėl sveikatos iš karo tarnybos paleistas. 1918 m. pabaigoje grįžo į Lietuvą. Gruodžio 16 d. paskirtas Kuršėnų policijos vadu. 1919 m. sausio 11 d. stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Jau tų pačių metų vasario 11 dieną paskirtas Telšių miesto ir apskrities karo komendantu. 1919 m. kovo 4 d. įsteigė Telšių komendantūrą. Sumaniai ir energingai veikdamas, išsilaike Telšiuosė per visą bermontininkų siautėjimo Žemaitijoje laiką. 1919 m. lapkričio mėnesį jam suteiktas kapitono laipsnis.

Zarasų apskrities policijos vadas B. Zaleskis. 1936 m. Sūnaus Algimanto archyvas

1920 m. balandžio 1 d. paskirtas Zarasų miesto ir apskrities karo komendantu. 1922 m. spalio 9 d. turėdamas kapitono laipsnį išėjo į atsargą (paleistas kaip reikalingas Žemės ūkio ministerijai).

1922–1925 m. dirbo Joniškio miškų urėdo pavaduotoju, 1925–1934 m. – Joniškio miškų urėdu. Kaip savanoriui Joniškio valsčiaus Valiūnų dvare paskirta 13 ha žemės. 1913 m. susituokė su Liudvine Lebedaitė (mirė 1925 m.), išaugino dukras Iraidą (1915–1996), Mariną Leonavičienę (1918), Viktoriją Kuliene (1921–1981), išūnį Andriejų (1915). Po žmonos mirties vedė Pauliną Pračkytę, išaugino dukrą Reginą (1927) ir sūnų Algimantą (1928–2003). 1934 m. spalio 1 d. paskirtas Zarasų apskrities policijos vadu, šias pareigas ėjo iki mirties – 1937 m. gegužės 15 d. Palaidotas Zarasuosė. Be antrosios rūšies Vyties Kryžiaus ordino, 1931 m. apdovanotas DLK Gedimino 3-ojo laipsnio ordinu, 1928 m. – Nepriklausomybės medaliu.

Žinomas Zarasų krašto istorijos tyrinėtojas Vytautas Indrašius straipsnyje „Garbingas kelias nuo Bikuškio iki Zarasų“ apie Bronių Zaleskį rašė: „*Išties nedidelis atstumas būtų nuo Bikuškio dvaro Sudeikių apylinkėje, Utenos rajone, kur 1885 metų sausio 20 dieną gimė ir augo Lietuvos kariuomenės kapitonas, Vyties Kryžiaus*

ordininkas Bronius Zaleskis, iki jo paskutinės poilsio vietos Zarasų miesto kapinėse. Bet koks tas kelias vingiuotas, pilnas pavojų, netikėtumų ir paženklintas garbingais žygdarbiais. Praeikime kapitono Broniaus Zaleskio gyvenimo keliu.

1898 metais į Rygą tėvai išleido trylikametį Bronių mokyti, tikėdamiesi sulaukti subrendusio gimnazisto. Bet jį šelpęs dėdė netikėtai mirė ir metus pasimokęs berniukas sugrižo namo. Tuomet tėvai Bronių apgyvendino Panevėžyje, kur užbaigęs miesto realinę gimnaziją gavo tarnautojo vietą savivaldybėje. Būdamas tautišku pažiūru, būrė jaunimą į kuopeles, dalyvavo anticarinuose mitinguose. Už tai carinė valdžia Bronių Zaleskį, 1905 metais suėmė ir uždarė į Šiaulių kalėjimą, bet neturėdami įkalčių ir negalėdami nuteisti nutarė atsikratyti neramiu jaunuoliu – atidavė į kareivius. Atitarnavęs penkerius metus eiliniu, Bronius Zaleskis apsistojo Peterburge, sukūrė šeimą su Liudmila Lebedaitė. Pradėjęs 1914 metų karas su kaizerine Vokietija vėl išsivedė buvusį kareivį iš namų. 1915 metų liepos 10 dieną baigęs Peterburge Vladimiro karo mokyklą, šešis mėnesius mokė karinių įgūdžių būsimuosius praporščikus Oranienbaumo karo mokykloje ir drauge su šia laida 1916 metų vasario mėnesį išvyko į Rumunijos frontą. Mūšyje su austrais 1917 metų vasarį buvo sužeistas, apdovanotas Šv. Stanislovo 4-ojo laipsnio ordinu. Pasveikęs po sužeidimo poručikas Bronius Zaleskis nuo 1917 metų birželio iki 1918 metų vasario vadovavo kuopai 195-ajame šaulių pulke. Su šeima grįžęs į Lietuvą, Bronius Zaleskis apsistojo Kuršėnuose ir 1918 metų gruodyje, iš čia pasitraukus vokiečiams, padėjo organizuoti miesto savivaldybę ir miliciją. 1919 metų sausio 11-ąją įveikęs visas raudonarmiečių užtvaras, atvyko į Kauną ir savanoriu pasiprašė į Lietuvos kariuomenę. Kauno komendantas jam pavedė surinkti veiklių ir narsių žmonių būrį kovai prieš užnugaryje. Atlikęs šią užduotį, 1919 metų kovo 4 dieną su organizuota komanda iš Kauno siunčiamas į Telšius. Veikdami nelegaliomis sąlygomis, bolševikų užimtoje teritorijoje Br. Zaleskio vyrai organizavo Telšių komendantūrą, verbavo vyrus savanoriais į Lietuvos kariuomenę. Vėliau, šį kraštą užplūdus bermontininkams, savarankiškai vedė kautynes su jais ties Šiauliais, Kuršėnais, Kurtuvėnais ir Padubysiu. Apie tai vaizdžiai byloja archyve išlikęs to meto dokumentas: „Būdamas 1919 metais Telšių apskrities karo komendantu ir esant visą laiką bermontininkų užnugaryje, su didžiausiu savo ir savo šeimos gyvybės pavojumi, organizavo pasipriešinimą jiems, sužadino kitus prie pasipriešinimo, teikė rikiuotės daliniams tikslias žinias apie priešą, kuomi labai prisidėdamas prie šio krašto išvadavimo iš priešų okupacijos. 1919 metų gruodžio pradžioje organizavęs būrį savanorių, su jais, nakčia puolė žymiai gausesnį priešininką ir išovijęs iš Telšių bermontininkus, paėmė didelį karo grobį: orlaivoj, kelis kulkosvaidžius, nemaža šautuvų, šovinių ir kito turto. Be to, tokiu staigiu, drąsiu, su didžiausiu pavojumi gyvybei puolimu išgelbėjo daug lietuvių turto nuo išvežimo ir žymiai palengvino rikiuotės dalims Žemaitijos išvadavimą iš bermontininkų okupacijos.“

Būtent šio aprašymo pagrindu, po kuriuo genegenerolas Glovackis dar užrašė: „Pilnai užsitarnavęs apdovanojimo“, Broniui Zaleskiui 1928 m. gegužės 25 dieną įteiktas antrosios rūšies 3-ojo laipsnio Vyties Kryžiaus ordinas. Be to, jis buvo apdovanotas Savanorio, Nepriklausomybės medaliais. DLK Gedimino 4-ojo laipsnio ordinu.

Bet vėl sugrįžkime į ankstyvesnius metus. 1919 metų spalį Lietuvos kariuomenėje įvedus karininko laipsnius, Bronius Zaleskis tapo kapitonu, su viršeniškumu nuo 1917 metų lapkričio. Atlikęs garbingą darbą Telšiuose, Bronius Zaleskis 1920 m. balandžio 1 d. siunčiamas į Zārasus, kur iš pirmojo Zarasų apskrities komendanto Juozo Balčiūno priėmė komendantūrą, tarnautojus ir bylas. Tais pačiais metais už gerą vadovavimą

komendantūros kuopai, už aukštą kariškių apmokymą ir drausmę, Lietuvos kariuomenės vadas jam pareiškė padėką. 1922 metų lapkričio 1-ąją kariuomenės įsakymu, vyresnio amžiaus kariškių grupėje, Bronius Zaleskis išleistas į karininkų atsargą. Bronius Zaleskis su šeima apsigyveno Jonišio valsčiaus Beržiniūnų kaime, dvylika metų dirbo Jonišio apskrities miškų urėdu.

1934 m. spalio 1 d. Bronius Zaleskis pasiprašė į policiją ir buvo paskirtas Zarasų apskrities policijos vadu. Šias pareigas garbingai vykdė iki paskutinės savo gyvenimo dienos.

Mirė staiga 1937 m. gegužės 15-osios vakare. Palaidotas gražiosiose Zarasų miesto kapinėse. Apie jo šeimos likimą parašė Kelmės rajone Týtuvėnų mieste gyvenantis sūnus Algimantas Zaleskis: „*Mirus pirmajai žmonai Liudvikai, tėvelis 1926 metais vedė Pauliną Pračkytę, atvykusią su šeima iš Rygos. Su pirmąją žmona turėjo tris dukras. Vyriausioji Iraida (1916–1996), dar tėveliui gyvam esant, ištekėjo už Lietuvos vokiečio iš Šilutės, iš čia 1944 metais su šeima pasitraukė į Vokietiją, gyveno Hamburge, dirbo gide.*

Antroji dukra Marina 1937 metais ištekėjo už Zarasų apskrities saugumo viršininko Julijono Leonavičiaus. Vokiečių okupacijos metais jie gyveno Ukmergėje ir iš čia 1944 metais pasitraukė į Vakarų, atsidūrė Venesueloje. Ten vyras mirė, o ji gyveno su dukra ir sūnumi. Trečioji dukra Viktorija (1921–1981), karo metais ištekėjusi už Juozo Kulio, gyveno Kretingoje, užaugino du sūnus. Vyresnis Juozas – Mokslų akademijos akademikas, Biochemijos instituto profesorius, chemijos daktaras. Atliko 30 išradimų, parašė 4 mokslines knygas, Baltijos Asamblėjos premijos laureatas (1995). Gyvena Vilniuje. Su antrąja žmona Paulina Pračkyte tėvelis turėjo dukrą Reginą, dabar gyvenančią Klaipėdos rajone, ir mane, pagranduką Algimantą, gimusį 1928 metais. Mokiausi Kelmės gimnazijoje ir iš ketvirtos klasės, septyniolikmečiu 1945 metų birželio 15-ąją kalėjau Uchtos, Kazachstano ir Balchašo lageriuose.

1954 metais grįžęs į Lietuvą dirbau įvairius darbus, 20 metų buvau geležinkelio stoties budėtoju. Dabar jau pensijoje.“

LCVA, f. 412, ap. 8, b. 254, l. 2.

LCVA, f. 930, ap. 2Z, b. 16.

LCVA, f. 930, ap. 5, b. 2356, l. 18–20.

LCVA, f. 930, ap. 5, b. 3072.

LCVA, f. 930, ap. 5, b. 3105, l. 22.

Lietuvių enciklopedija, f. XXXV, Bostonas, 1966, p. 25.

Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953, f. VIII, Vilnius, 2008, p. 294–295.

Ališauskas K. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920*, T. 1, Čikaga, 1972, p. 363.

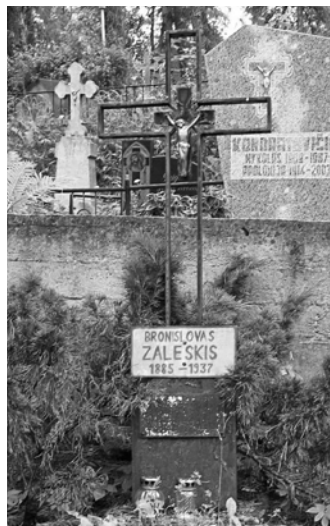
Žukas K. *Žvilgsnis į praeitį*, Čikaga, 1959, p. 352–353.

Lesčius V. *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920*, Vilnius, 2004, p. 71.

Indrašius V. *Nepriklausomybės riteriai*, Vilnius, 1998, p. 118–121.

Policija, 1937, birž. 1, Nr. 11.

Zarasų kraštas, 1937, geg. 25 d.

B. Zaleskio kapas Zarasų miesto kapinėse. 2005 m.

Viliaus Kavaliausko nuotrauka

Ksaveras Zamparskas

vyresnysis puskarininkis, 7 pėstininkų Mindaugo pulkas

Ksaveras Zamparskas (Zamparskis, Lamparskis) gimė 1896 m. Vokietijoje, Vakarų Prūsijoje, Šveino apskrities Dričmino kaime. Tautybė vokiečių. Pagal profesiją – stalius.

1919 m. gegužės 10 d. kaip armijoje (Vokietijos) tarnavęs puskarininkis pašauktas stojo į Lietuvos kariuomenę. Buvo priimtas į Panevėžio batalioną (4-ąjį pėstininkų Mindaugo pulką). Paskirtas į pirmą kulkosvaidžių komandą.

Pristatyme apdovanojimui kulkosvaidžių komandos būrininko Ksavero Zamparsko pasižymėjimas aprašytas taip: *„1919 metų liepos 7, 9 ir 10 dienomis mūšiuose ties Bevernu taiklia kulkosvaidžio ugnimi pristabdė bolševikų veržimąsi ir privertė juos trauktis atgal – daug prisidėdamas prie mūšio laimėjimo.“*

1919 m. rugsėjo mėnesį už bolševikų fronte parodytą narsą apdovanotas 1-ojo laipsnio Kryžiumi „Už Tėvynę“. 4-ojo pėstininkų pulko kareivių knygoje įrašyta, jog 1921 m. sausio 29 d. paskelbtas dezertyravusiu. Balandžio 1 d. išbrauktas iš pulko sąrašų. Į dalinį daugiau negrįžo ir archyvuose minimas kaip *„Pabėgęs iš kariuomenės“*.

1933 m. Ksavero Zamparsko Vyties Kryžius apdovanojo nebuvo pasiekęs – vis dar buvo 4-ojo Mindaugo pulko štabe.

Tolesnis Vyties Kryžiaus kavaleriaus likimas nežinomas.

LCVA, f. 517, ap. 1, b. 168.

LCVA, f. 517, ap. 1, b. 257, l. 52.

LCVA, f. 930, ap. 6, b. 2364, l. 67.

LCVA, f. 930, ap. 7, b. 324, l. 261.

LCVA, f. 930, ap. 7, b. 327, l. 3a.

Permainų metų uraganuose

Vanda Kuliešienė

Caro portretai po užpalėnų padais

1905 m. revoliucijos atgarsiai buvo pasiekę ir Užpalius. Revoliucines nuotaikas tarp kai kurių užpalėnų skleidė kamajiškis Jurgis Smalstys-Smolskis ir jo bandramintis Sagadinas. Jų mintims pritarė kai kurie mažžemiai ar bežemiai bei laisvamaniškai nusiteikę užpalėnai (P. Ramoškis, Namajuška ir kt.). P. Ramoškis savo atsiminimuose rašė, kad 1905 m. gruodžio 4 d. būrys ginkluotų vyrų, vadovaujami J. Smalsčio-Smolskio, įsiveržė į uriadninko Okulevičiaus butą, pareikalavo atiduoti ginklus (paėmė kardą ir pistoletą), padarė kratą. Sukilėliai buvo nuėję ir į valsčiaus raštinę, paštą, visur išmėtė, sumindžiojo caro portretus, paskui nužygiavo iki valstybinės degtinės parduotuvės – monopolio. Radę užrakintas duris, jas išlaužė, iš sandėlio nešė dėžes su degtinės buteliais ir daužė.

Miestelio aikštėje įvyko mitingas, išrinkta nauja valdžia. Viršaičiu tapo Kaušyla, vietoj nuginkluoto uriadninko paskirtas Alfonsas Melaikis, vietoj ruso mokytojo – S. Namikas, valsčiaus raštininko pareigos patikėtos Namajuškai.

Sudarytas revoliucinis komitetas, į kurio sudėtį įėjo P. Ramoškis, Milys, Kaušyla ir kt.

Gyventojai baiminosi, kad šie įvykiai gali visiems užtraukti nelaimę. Iš tiesų, buvo atvažiavęs iš Utenos pristavas su žandarais, tardę žmones, ieškoję kaltų. Bet surasti nieko negalėjo, nes čia daugiau veikė kamajiškiai, o užpalėnų niekas, matyt, neišdavė. Neturtingas Užpalių žydas Meiškis, vadinamas Žvakiniu (liejo žvakes), vengdamas pakliūti žandarams į rankas, tuoj pat išbėgęs Amerikon.

Užpalių valsčiaus viršaitis Žvironas pasiuntęs Kauno gubernatoriui pranešimą, kad mitingo metu naujai išrinktasis viršaitis Kaušyla grasindamas reikalavęs valsčiaus antspaudo ir „medalio“ (valdžios ženklą), kad Užpalių valsčiaus valstiečiai sukilę prieš valdžią, prašęs atsiųsti pagalbą.

P. Ramoškis pasakojo, kad prieš Naujuosius metus jie miestelyje organizavę demonstraciją – ėję su raudona vėliava, sakę kalbas.

Netrukus atvyko dragūnai, darė kratas. Buvo suimtas A. Melaikis, socialistas Namajuška, o kitų nesurado. Melaikis nuvežtas į Ūkmergę, tardomas, ten trejus metus buvo kalinamas.

Kaizeriukai lupo ne tik varles

1914 m. vasarą, kilus Pirmajam pasauliniam karui, Lietuva nuo pat pirmų dienų virto kovų lauku. Daugelyje vietų vyko mūšiai. Degė kaimai. Šimtai tūkstančių lietuvių bėgo nuo karo audros į Rusijos gilumą.

Laimė, rusų kariuomenė Užpaliuose ilgiau neužsibuvo ir pasitraukė tyliai, be mūšių.

Okupavę Lietuvą, vokiečiai tuojau įvedė savo tvarką, sudarė okupacinės valdžios aparatą, kuris buvo kariško grobikiško pobūdžio.

Užpaliuose buvo trys vokiečių žandarai. Jie viską tvarkė: nurodinėjo, kiek sunėšti pieno, kiaušinių, sviesto, vilnų, kiek iš balų surinkti „pūku“. Buvo ir

grybų prievolė. Imdavę visokius – ir gerus, ir šungrybius. Sakydavę žmonės, kad tai rusų belaisviams.

Gyventojai kiek galėdami stengėsi priešintis okupaciniam režimui, vengė vykdyti kaizerinės valdžios reikalavimus, o, esant galimybei, nesidrovėdavo ir apgauti vokiečius.

Atėjūnai palikdavo šeimai tik po vieną karvę, bet reikalavė ir iš tos kasdien duoti nustatytą pieno kiekį (po 3–4 litrus). Nepasakysi vokiečiui, kad karvė užtrūkusi – iš kur nori paimk! Norėdami patikrinti, kiek karvės duoda pieno, vokiečiai kartais liepdavo jas suvesti į vieną vietą – į kieno nors tvartą ar klojimą, kad galėtų patikrinti jų pieningumą. Bet užpalėnės moterys dažniausiai surasdavo būdų išigauti į pastato vidų. Jos pieno dalį išmelždavo, o vokiečiai taip ir nesužinodavo tikrosios padėties.

„Gaižiūnų kaimo pakrašty, kaimynystėje su mano tėvais, gyveno žydelis Zruolia, kalvis, – prisimena J. Melaikis. – Laikė ir jie karvytę. Pieną reikėdavo nešti į Užpalius. Vieną dieną nešdavo Zruolienė, kitą – mano mama Melaikienė. Vieną rytą, kai žydaitės atnešė pas mus pieno butelius, Valė ir Stasė, mano seserys, slapčiomis pieną gerokai atskiedė vandeniui. Kai mama ir mūsų, ir Zruolios pieną nunešė į Užpalius, vokiečiai ėmė ir patikrino. Surikęs visa gerkle: „Wasser!“ [liet. – vanduo], padėjo tuos butelius į spintą ir žadėjo nubausti. Mama vos neprilupė manęs – man buvo bėda! Reikėjo dabar ką nors daryti. Teko eiti su dovanomis pas vokiečių ir prašyti, kad dovanotų. Zruolienės gaidys ir mamos rankšluosčiai, dovanoti pieno priėmėjui, reikalą sutvarkė.“

Keletą įdomių prisiminimų apie kaizerinės okupacijos kasdienybę yra pateikęs ir užpalėnas Feliksas Gureckas: *„Vokiečių laikais buvo didelės rekvizicijos. Atidavus nustatytą kiekį, dažnai vėl buvo uždedami priedai, jei vokiečiai pamatydavo, kad ūkininkas dar ką nors turi. Žmonėms tada teko viską slėpti. Slėpdavo arklius, juos laikydavo miškeliuose, slėpdavo javus gryčioje iškastose duobėse: į jas įstatydavo kokią skrynią, supildavo grūdus ir vėl užplūkdavo aslą, kad ir žymės nebūtų. Slėpdavo kiaules, tvartuose įtaisę dvigubas sienas, penėjo jas rūsiuose ar šiaudų stirtose.“*

V. Ramoškienė pasakodavo, kad skersdavo naktį. Išigudrino žmonės kiaules ne peiliu nudurti, o užmušti, kad nežviegtų. Ir svilindavo pirtyje ar gryčioje, krosnyje įkaitinę geležinį strypą. O jei dieną papjaudavai, tai prisistato tuoj vokiečiai, išgirdę skerdžiamos kiaulės žviegimą ar užuodę dūmelį – *„ir lašiniai, ir mėsyte jau nebe tava... Ir vištas kaip reikėdava saugat! Vokiečiai taigi ir juodvarnius unt kapų šaudydava ir išsikepę valgydava“.*

„Vienais metais, tai buvo prieš pat galą, gal 1917 m., pas mus labai užderėjo kviečiai, – rašo F. Gureckas savo vaikystės prisiminimuose. – Kaip tyčia jie buvo pasėti pakelėje, ir vokiečiai juos matė. Uždėjo didelę kviečių rekviziciją. Vyras nutarė dalį kviečių nukulti, nublokšti ir paslėpti. Tai ir buvo pradėta daryti vieną vėlyvą vakarą. Piemenė, nebemaža mergiotė, buvo pastatyta prie gryčios saugoti. Pamačiusi žandarą ateinant, turėjo bėgti ir pranešti vyrams, kurie darbavosi klojime. Namie buvau likęs tik aš su motina.“

Kaip tyčia gatve pro šalį ėjo žandaras. Piemenė pasileido bėgti į klojimo pusę. Žandarui kilo įtarimas, ir jis patraukė paskui mergiotę. Vyras tuojuo užgesino šviesą. Kai vokiečiai ėjo į klojimą, čėžėjo visi pašaliai nuo bebėgančių, kurių, rodos, buvo keturi: tėvelis, dėdė Petras, tarnas ir pusbernis. Visi suskubo pabėgti, tik pusbernis nesuskubo... Tas vargšas

gavo ausų, ir jį paleido. Kadangi aukštai ant vienos šalinės čežėjo, žandaras nutarė ten užlipti, nes prie javų „šalinės“ stovėjo kopėčios. Ant šalinės būta tarno. Pamatęs, kad prie jo lipa žandaras, palūkėjo, kol jis palips, koja paspyrė kopėčias, ir jos nudardėjo žemyn su visu žandaru. Šis įsiuto. Atėjo pas mus į namus ir iš mamos pareikalavo liktarnos.

Atsimenu, man buvo labai baisu, kai žandaras, užlipęs ant javų, durtuvu badė. Bijojau, kad po pėdais nebūtų pasislėpęs tėvelis...

Tuo laiku, kai žandaras buvo su mumis klojime, bernas nubėgo į klėtį, iš ten išnešė grūdų maišus ir paslėpė juos tai kanapėse, tai po tiltu. Iš klojimo grįžęs žandaras dar buvo užėjęs į klėtį, bet ten nieko nerado.

Tėvelis tą pačią naktį nuvyko į Bekinčius ir grįžo tik po trejeto dienų. Kai žandarai tardė, kas jo namuose aną vakarą buvo įvykę, aiškinosi, jog nieko nežinąs, nebuvoęs namie, tik išvažiuodamas liepęs šeimynai klojimą iššluoti...“

Nenusipelnė kaizerio kareiviai lietuvių pagarbos. Nevengdavo gyventojai ir pasišaipyti iš jų įpročių ar gyvenimo būdo, o kartais ir rimtai pasipiktindavo.

„Būdavo, ateina vokiečiai prie šulinio, kuris buvo prieš pat gryčios langus, visai išsirengia ir prausiasi, – prisimena F. Gureckas. – Aišku, tokius dalykus galėjai laikyti tik kiauliškumu...“

Pranas Paršiūnas pasakojo, kad ir Vilūčių kaime buvę kareivių, kurie mėgdavo, pasiėmę lotas (ilgas karteles), mušti „sėdžiaukose“ (kūdrose) žaliąsias varles. Turėdavo tokius brezentinius maišus, kuriais vandenį sėmė. Tai prigaudydavo varlių, jas nulupdavo, išdarydavo ir iškepę pasigardžiuodami valgydavo...

Karo metu jaunus, stiprius vyrus mobilizavo, namuose liko tik moterys, seniokai ir vaikai, kuriems sunku buvo įdirbti žemę.

Be to, beveik viską iššluodavo okupantai. Todėl daugeliui šeimų stigo duonos. Prasimaldavo namuose rankinėmis girnomis, kurias irgi reikėjo gerai paslėpti, nes vokiečiai, jas aptikę, tuoj pat atimdavo. Pasakojama, kad Drobčiūnų dvare, kur stovėjo vokiečių kareiviai, visas didžiulis kiemas buvęs išgrįstas girnapusėmis. Maltį namuose buvo uždrausta, o malūne maldavo tik pagal tuometinės valdžios išduotą kortelę.

Duoną kepdavo iš ruginių ir miežinių miltų mišinio, tekdavo kartais pridėti ir smulkiai sugrūstų pelų, virtų bulvių. Valgiui naudodavo ne tik kopūstus, burokus, bet ir varpučio šaknis: „Gražiai išplautas, smulkiai sukapodavam kirviui, ažbalindavam pienu...“

Kitose vietose žmonės gyveno dar skurdžiau. Ir į Užpalių kraštą nuo Vydžių, Tuřmanto ateidavę daug elgetaujančių, bet ir čia žmonės neturėjo kuo jų sušelpiti. Atėjo kartą tokios duoneliautojos Pamalaišiuos pas Musteikį. Pakluonėj, prie pat namų, – raistas, apaugęs pušelėmis. Moterys ir klausia namų šeimninę, gal čia gyvačių esą... Yra, kur nebus! Nuėjo jos raistan ir neilgai trukus atsinešė keletą... Tuoj galvas nukapojo, sutvarkė ir, kieme užsikūrusios ugnį, pasiruošė vakariene...

Karas baigėsi. Žmonės lengviau atsiduso. Tačiau dar ilgam atmintyje išliko patirti vargai, skurdas, nepritekliai. Ir po daugelio dešimtmečių buvęs ano meto Užpalių jaunimas – dabar jau senukai – neužmiršę tada dainuotų dainų apie karą. Štai, pavyzdžiui, viena tokia liūdna sakmė, kurią prisiminė Užpalių miestelio gyventoja V. Ramoškienė, aštuoniasdešimtmetė senutė.

Trūksta žodžių apsaakyti,
Linksta plunksna aprašyti
Apie karo baisenybes,
Prispaudimus ir sunkybes.

Tai gal seksis apdainuoti,
Su varguoliais padejuoti,
Kurie karo kančias mato
Ir su jomis apsiprato.

Dvidešimto amžiaus pradžioj –
Tegul juos tenai kur skradžiai –
Didis trenksmas pasidarė,
Prasidėjo baisi karė.

Lėkė bombos kuo aukščiausia,
Krito, plyšo kuo plačiausia,
O žmonių iš visų pusių
Buvo prikritę kaip musių...

Žemė nuo kraujo prašlapo,
Nemunėlis rausvas tapo,
Nešdams šimtus sužeistųjų
Ir vokiečių užmuštųjų.

Lyg perkūnas sudundėjo –
Vyrus karan šaukt pradėjo.
Vyrus, žirgus greitai rinko,
Vienus rėdo, kitus kinko.

Koks verkimas motinėlių,
Kiek ašarų mergužėlėms:
Vienų išveža sūnelius,
O kitų – jaunus bernelius.

Skirias vaikai nuo tėvelių,
Skirias broliai nuo seselių,
Skirias žmonos nuo savųjų,
Savo vyrų mylimųjų.

Kiek čia širdžių suspaudimo
Dėl tokio atsiskyrimo:
Gal per amžius amžinųjų
Nematys vieni antrųjų.

Visos Europos valstijos –
Didžios, mažos viešpatijos
Prasidėjo muštis baisiai...
Ak, kaip kartūs karo vaisiai!

Austrai, vengrai, serbai, prūsai,
Belgai, anglai ir prancūzai,
Rusai, turkai ir vokiečiai,
Ir smarkieji japoniečiai...

Nor jie plotus žemės gauti,
Nor Europą užkariauti,
Nor gyventi iš plėšimo,
Turtus krauti iš skriaudimo.

Nor Lietuvą nuterioti,
Lietuvaites subjauroti,
Žmones engti, kraują lieti,
Savo tikslą nor pasiekti...

Mūs lietuviai – vyrai narsūs,
Iš senovės kariai garsūs,
Bjaurių vokiečių nebijo,
Iš Lietuvos juos išvijo.

Tapo prūsai pergalėti
Ir su kulkom palydėti...

Švino vaisės bolševikams

Pralaimėjusios karą ir atsitraukusios iš Rusijos vokiečių kariuomenės įkandin užėjo bolševikai. Bolševizmo pavojus buvo didelis ir akivaizdus. Todėl 1918 m. gruodžio mėnesį pasirodė Ministerių kabineto atsisaukimas į tautą, kviečiantis sa-

vanorius stoti į kariuomenę. Būriai jaunų vyrų iš visos Lietuvos ryžosi aukotis už Tėvynės laisvę. Tarp jų buvo nemažai ir užpalėnų. Tai Masiulis (Tatúoliškių k.) ir Vincas Remeikis (Ilčiūku k.), Domas Zaranka ir Abelinskas (Gaigalių k.), Užpalių miestelio ir vienkiemų vyrai – Juozas Namikas, Antanas Tarvydas, Pranas Bislys; Antanas Gladutis (Kaniūkų k.) ir Juozas Indrašius (Degėsių k.), Juozas Juosponis (Ilčiukų k.) ir Stasys Juodelė (Vilūčių k.), Kirvelis (Žaibiškių k.) ir Zabukas (Kaniūkų k.), Mikulėnas (Mažeikiškių k.) ir nuo Švenčionių kilęs, bet Užpaliuose laikinai gyvenęs Adolfas Vaitiekūnas drauge su kitais šio krašto vyrais išskubėjo Kaunan stoti į savanorių pulką. Žinoma, čia išvardyti toli gražu ne visi, pakilę ginti Lietuvos laisvės...

1919 m. pavasarį Užpaliuose buvusios dvi bolševikų kuopos. Iš Vyžuonų atvykę apie 15 savanorių, pasikvietę vietinių vyrų būrelį, išdaliję jiems ginklus ir išskirstę po aplinkinius kaimus – Galiniūs, Kaniūkūs, Lýgamiškį... Buvę sutarta, jog 12 valandą visi ims šaudyti, kad susidarytų įspūdis, jog didelės Lietuvos kariuomenės jėgos supa Užpalius. Įvyko, kaip sutarta. Bolševikai išsigando ir, nieko nelaukę, spruko į Daūgailių pusę, nes čia jiems dar buvo laisvas kelias.

Bet žmonės buvo sunerimę, įbauginti, sklido gandai, kad nuo Gaigalių, Gaižiūnų pusės „ateina frontas“.

Iš tiesų gegužės mėnesio pabaigoje apie 40 rusų raitelių traukdamiesi apsisostojo Galinių kaime, išsikasė apkasus. Arklius paliko toliau. Netrukus kaime pasirodęs ir nedidelis būrelis Lietuvos savanorių. Jie buvę ginkluoti šautuvais ir granatomis. Melaikio lauke buvusiems piemenims liepė gyvulius varytis toliau, kur nors į slėnį, nes čia būsiąs mūšis – lietuviai pulsia bolševikus. Iš tiesų netrukus pasigirdę šūviai. Šaudyta apie valandą. Vienas savanoris buvęs lengvai sužeistas ir išvežtas į Debeikiuose buvusį sanitarinį punktą. Šiam būreliui vadovavęs nuo Užpalių kilęs karininkas Repšys (esąs palaidotas Pilvėlių kapinėse). Savanoriams padėjęs vietos gyventojas Budreika, nurodydamas, kur įsitvirtinę raudonieji. Šaudymas dar pasikartojęs, bet trukęs neilgai.

Užpalių valsčiaus savanoriai

Į Melaikio sodybą atėję rusų kareiviai prašę valgyti, o kiti, užlipę ant aukšto, grobę lašinius, kumpius ir nešęsi į savo apkasus.

Paryčiais bolševikai palikę įsitvirtinimus ir pasukę rytų kryptimi.

Susirėmimai su rusų būreliais vykę ir prie Kaliėkių bei Šiaudinių kaimų.

1919 m. birželio 3 d. pulkininkas leitenantas Pranas Gladutis su III kuopa atžygiavęs į Užpalius, bet raudonųjų čia jau neberadę.

Užpalių krašto savanoriai

Pavardė	Vardas, tėvo vardas	Biografija
Abelinskas	Domas, Juozo sūnus	Gimė 1892 07 01 Užpalių mstl. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo 1919 10 23–1921 07 20. 1928 m. gyv. Užpalių vls. Galinių vnk. Apdovanojimo liudijimas Nr. 1118, išduotas 1928 10 31.
Abukauskas	Antanas, Juozo sūnus	Gimė 1896 11 12 Čižiškių k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo 1919 08 14–1922 01 09. 1929 m. gyv. gimtinėje. Apdovanojimo liudijimas Nr. 4183, išduotas 1929 11 21.

Lentelės tęsinys

Pavardė	Vardas, tėvo vardas	Biografija
Adomonis	Jonas, Jurgio sūnus	Gimė 1902 07 04 Mikėnų k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo 1919 06 07–1922 01 11. Gyveno gimtinėje. Apdovanojimo liudijimas Nr. 598, išduotas 1930 08 23.
Antanavičius	Domas, Kazio sūnus	Gimė 1897 09 26 Gaigalių k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo 1919 07 02–1920 07 05. Gyveno gimtinėje. Apdovanojimo liudijimas Nr. 4403, išduotas 1930 01 31.
Bartkus	Antanas, Miko sūnus	Gimė 1896 09 01 Vilučių k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo 1919 07 01–1921 10 16. Sav. LKKSK 1932 10 18. 1932 m. gyv. Panemunėlio vls. Rukšių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 8819, išduotas 1932 10 31.
Baukys	Juozas, Vinco sūnus	Gimė 1899 03 24 Užpalių mstl. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo 1919 06 20–1921 10 22. 1929 m. gyv. Užpaliuose. Apdovanojimo liudijimas Nr. 3193, išduotas 1929 07 30.
Beivydas	Antanas, Adomo sūnus	Gimė 1896 11 01 Pakermėžio k. Leliūnų vls. (Utenos r.). Tarnavo 1919 09 04–1922 01 14. Sav. LKKSK 1932 05 17, prot. Nr. 202. 1932 m. gyv. Utenos apskr. Užpalių mstl. Apdovanojimo liudijimas Nr. 8494, išduotas 1932 05 31.
Bislis	Antanas, Jurgio sūnus	Gimė 1902 11 14 Gyliškio k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo 1920 07 14–1922 07 05. 1929 m. gyv. gimtinėje. Apdovanojimo liudijimas Nr. 6267, išduotas 1931 02 25.
Bislis	Pranas, Vincento sūnus	Gimė 1901 07 13 Užpalių mstl. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo 1919 06 17–1920 07 28. 1928 m. gyv. Užpalių mstl. Apdovanojimo liudijimas Nr. 633, išduotas 1928 08 23.
Bitinaitis	Juozas, Izidoriaus sūnus	Gimė 1899 11 19 Plokščių k. Plokščių vls. (Šakių k.). Mirė 1919 01 16 Kaniūkų k. Užpalių vls. (Utenos r.). Apdov. išd. tėvui, gyv. Ropėnos k. Plokščių vls. Įst. sav. 1919 01 16. 1919 05 28 mirė nuo žaizdų, gautų mūšyje. Sav. LKKSK 1932 04 12, prot. Nr. 96. Apdovanojimo liudijimas Nr. 8295, išduotas 1932 04 30.
Buitvydas	Juozas, Zigmo sūnus	Gimė 1900 07 14 Čižiškių k. Užpalių vls. (Utenos r.). Mirė 1920 01 26 Alytaus mst. (Alytaus r.). Apdov. išd. motinai Domicelai. Tarnavo sav. 1919 08 07–1920 01 26. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5384, išduotas 1930 06 31.
Dapkus	Juozas, Antano sūnus	Gimė 1889 03 12 Šeimyniškių k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo sav. 1919 06 24–1920 07 03. 1930 m. gyv. Rokišio apskr. Jūžintų vls. Tumakiemio k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 5293, išduotas 1930 06 25.
Gabė	Adolfas, Juozo sūnus	Gimė 1899 01 07 Kaimynų k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo sav. 1919 06 20–1921 10 22. 1931 m. gyv. gimtinėje. Apdovanojimo liudijimas Nr. 6915, išduotas 1931 06 22.
Gabis-Gabavičius	Antanas, Martyno sūnus	Gimė 1880 08 01 Užpalių mstl. Užpalių vls. (Utenos r.). Kilęs iš Raseinių apskr. Kelmės vls. Graužų k. Tarnavo sav. 1919 04 11–1921 12 01. Puskarininkis. Felčėris. 1929 m. gyv. Graužų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 2988, išduotas 1929 06 26.

Lentelės tęsinys

Pavardė	Vardas, tėvo vardas	Biografija
Galvydis-Bikauskas	Jonas, Kosto sūnus	Gimė 1864 12 03 Degėsių k. Užpalių vls. (Utenos r.). Mirė 1943 07 16 Kaune. Generolas (1929 m.). Įst. sav. 1918 11 23, paskirtas I pulko vadu. Buvo Karo mokyklos viršininkas. 1936 12 31 paleistas į dimisiją. Apdov. Vyčio Kryžiumi. Apdovanojimo liudijimas Nr. 1374, išduotas 1928 11 23.
Geleževičius	Jonas, Rapolo sūnus	Gimė 1899 04 08 Užpalių mstl. Užpalių vls. (Utenos r.). Mirė 1920 02 04 Kupiškio mst. (Kupiškio r.). Apdov. išd. motinai Karolinai, gyv. Rokiškio apskr. Kamajų vls. Kariūnų k. Mirė 2 lauko ligoninėje. Sav. LK-KSK 1933 12 30, prot. Nr. 258. Apdovanojimo liudijimas Nr. 9391, išduotas 1933 12 30.
Gladutis	Pranas, Jokūbo sūnus	Gimė 1893 04 02 Narvaišių k. Užpalių vls. (Utenos r.). Mirė 1939 10 28 Kaune. Pulk. leitenantas. Įst. sav. 1918 11 23 į 1 p. p. Tarnavo visu laiku įvairiose pareigose. Apdovanojimo liudijimas Nr. 2612, išduotas 1929 05 31.
Indrašius	Pranas, Izidorius sūnus	Gimė 1900 01 09 Traidžiūnų k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo sav. 1919 06 20–1921 10 15. 1929 m. gyv. Svėdasų vls. Drobčiūnų dv. Apdovanojimo liudijimas Nr. 4419, išduotas 1930 01 31.
Janulionis	Juozas, Jurgio sūnus	Gimė 1903 04 03 Užpalių mstl. Užpalių vls. (Utenos r.). Jaun. puskarininkis. Tarnavo sav. 1919 06 17–1920 06 17. 1928 m. gyv. Mažeikių mst. Apdovanojimo liudijimas Nr. 1936, išduotas 1929 03 26.
Juknevičius	Jonas, Juozo sūnus	Gimė 1890 07 30 Klykių k. Tauragnų vls. (Utenos r.). Tarnavo sav. 1919 01 22–1920 01 23. 1930 m. gyv. Užpalių vls. Mažeikiškių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 6185, išduotas 1931 01 22.
Juodelė	Antanas, Vinco sūnus	Gimė 1890 04 30 Rameikių k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo sav. 1919 07 24–1920 08 10. 1928 m. gyv. Užpalių vls. ir k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 1820, išduotas 1929 03 20.
Juodka	Jonas, Jono sūnus	Gimė 1899 02 10 Staškūniškio k. Kurklių vls. (Anykščių r.). Tarnavo sav. 1919 06 01–1921 10 29. 1928 m. gyv. Utenos apskr. Užpalių vls. Puodžių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 2849, išduotas 1929 06 26.
Kavalėlis	Jonas, Jurgio sūnus	Gimė 1899 Toleikių k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo sav. 1919 06 20–1920 03 19, paleistas dėl ligos. 1930 m. gyv. gimtinėje. Apdovanojimo liudijimas Nr. 4542, išduotas 1930 02 15.
Kazlauskas	Jonas, Antano sūnus	Gimė 1901 10 30 Anykščių mst. (Anykščių r.). Tarnavo sav. 1919 06 01–1922 05 17. 1928 m. gyv. Utenos apskr. Užpalių mstl. Apdovanojimo liudijimas Nr. 707, išduotas 1928 08 29.
Leika	Juozas, Domo sūnus	Gimė 1903 11 09 Latvijoje, Rygoje. Mirė 1920 01 22. Kilęs iš Utenos apskr. Užpalių vls. Kušlių k. Apdov. išd. tėvui, gyv. Užpalių vls. Butiškių k. Įst. sav. 1919 07 09. Buvo kontuzytas fronte prie Radviliškio. Mirė karo ligoninėje. Apdovanojimo liudijimas Nr. 9737, išduotas 1936 03 07.

Lentelės tęsinys

Pavardė	Vardas, tėvo vardas	Biografija
Leika	Petras, Mato sūnus	Gimė 1896 10 13 Rameikių k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo sav. 1919 08 18–1920 03 20. 1929 m. gyv. gimtinėje. Apdovanojimo liudijimas Nr. 4236, išduotas 1929 11 21.
Lukošiūnas	Povilas, Kazio sūnus	Gimė 1901 05 14 Čižiškių k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo sav. 1919 08 09–1922 03 14. 1937 m. gyv. Argentinoje, Buenos Aires mieste. Apdovanojimo liudijimas Nr. 9791, išduotas 1936 08 07.
Markevičius	Juozas, Kazio sūnus	Gimė 1893 10 13 Kušneriūnų k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo sav. 1919 08 05–1920 11 04. 1928 m. gyv. Vyžuonų vls. Dabravolės k., Starkų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 2332, išduotas 1929 04 24.
Markevičius	Kazys, Kazio sūnus	Gimė 1905 01 20 Kušneriūnų k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo sav. 1919 08 19–1921 04 01. 1928 m. gyv. Kaune. Apdovanojimo liudijimas Nr. 304, išduotas 1928 06 09.
Masiulis	Jonas, Jurgio sūnus	Gimė 1896 04 21 Savičiūnų k. Svėdasų vls. (Anykščių r.). Tarnavo sav. 1919 06 20–1921 10 15. 1929 m. gyv. Utenos apskr. Užpalių vls. Tatuoliškio k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 3499, išduotas 1929 08 21.
Masiulis	Juozas, Petro sūnus	Gimė 1893 04 12 Satarečiaus k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo sav. 1919 03 11–1920 05 18, paleistas dėl sužeidimo, gauto mūšyje su bermontininkais. 1932 m. gyv. Zarasų apskr. Antalieptės vls. Jurkiškio vns. Apdovanojimo liudijimas Nr. 8459, išduotas 1932 05 31.
Medinis	Jonas, Jono sūnus	Gimė 1894 07 12 Šeduikių k. Tauragnų vls. (Utenos r.). Tarnavo sav. 1919 08 19–1920 10 20. 1929 m. gyv. Užpalių vls. Kušneriūnų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 2672, išduotas 1929 05 31.
Mikšys	Ignas, Jono sūnus	Gimė 1899 07 31 Žeibiškių k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo sav. 1919 08 18–1922 01 17. 1930 m. gyv. Rokiškio apskr. Panemunėlio vls. ir dv. Apdovanojimo liudijimas Nr. 7716, išduotas 1931 12 23.
Namajuška	Jurgis, Jurgio sūnus	Gimė 1897 10 13 Viešeikių k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo sav. 1919 06 20–1921 10 23. 1928 m. gyv. Daugailių vls. Radeikių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 1753, išduotas 1929 03 16.
Narbutas	Jonas, Justo sūnus	Gimė 1901 09 22 Užpalių mstl. Užpalių vls. (Utenos r.) (Norbutis). Apdov. išd. žmonai Stefanijai, gyv. Kaune. Jaun. puskarininkis. Tarnavo sav. 1919 06 03–1921 12 01. 1929 m. jau buvo nusižudęs. Apdovanojimo liudijimas Nr. 4393, išduotas 1930 01 31.
Petrauskas	Juozas, Kazimiero sūnus	Gimė 1882 08 24 Ažusienio k. Užpalių vls. (Utenos r.). Karo valdininkas. Tarnavo sav. 1919 01 15–1924 01 01 Tiekimo skyriuje sandėlio viršininku. Tarnybos lape įrašyta – atvyko dėl mobilizacijos. Asm. byloje apie apdov. žinių nėra. Apdovanojimo liudijimas Nr. 852, išduotas 1928 08 31.

Lentelės tęsinys

Pavardė	Vardas, tėvo vardas	Biografija
Remeikis	Vincas, Domininko sūnus	Gimė 1902 08 20 Gailiešionių k. Užpalių vls. (Utenos r.). Vyčio Kryžiaus kavalierius. Tarnavo sav. 1920 02 20–1922 02 08. 1933 m. gavo žemės Vilijampolėje. 1935 m. įstojo į Kar. sav. saj. Kauno skyrių. 1932 m. gyv. Žagarėje. LKKSA – apdov. sav. medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 8728, išduotas 1932 09 30.
Repšys	Antanas, Kosto sūnus	Gimė 1901 10 19 Pasalių k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo sav. 1919 06 30–1922 10 22. 1928 m. gyv. Užpalių vls. Pasalių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 1794, išduotas 1929 03 20.
Sacevičius	Eustachas, Juozo sūnus	Gimė 1902 06 23 Latvijoje, Daugpilio mst. Tarnavo sav. 1919 06 23–1920 07 29. 1928 m. gyv. laikinai valstybinėje pasodoje (tai sodyba, skirta eiguliams ar miškininkams) Užpalių vls. Kuškių vns., taip pat Ežerėnų apskr. Antazavės vls. Garbuneliškių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 3049, išduotas 1929 06 25.
Seibutis	Jurgis, Mato sūnus	Gimė 1900 10 09 Martinčiūnų k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo 1919 07 28–1922 01 30. 1929 m. gyv. Jūžintų vls. Seibučių dvare. Apdovanojimo liudijimas Nr. 4336, išduotas 1929 12 21.
Stukas	Povilas, Petro sūnus	Gimė 1902 05 03 Šeimyniškių (Bikuškėnų) k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo 1919 06 30–1920 08 20, pašauktu – 1924 01 15–1924 10 11. 1935 m. gyv. gimtinėje. Apdovanojimo liudijimas Nr. 9601, išduotas 1935 04 30.
Svylas	Benediktas, Balio sūnus	Gimė 1898 02 08 Žaibiškių vls. (Utenos r.). Mirė 1942 m. Rusijoje, Sibire. Vyčio Kr. kavalierius. Ats. ltn. Sav. nuo 1919 02 28. 1919–1920 dalyvavo kovose. 1927 m. išėjo į atsargą, vėliau dirbo policijoje. 1940 m. atleistas, gyv. Musninkų vls. Viršuliškių dv. 1941 m. ištremtas. LKKSA – apdov. sav. medaliu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 1287, išduotas 1928 11 31.
Šlamas	Jurgis, Jurgio sūnus	Gimė 1894 09 20 Bajorų k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo 1919 06 17–1923 05 01. 1928 m. gyv. Panevėžio apskr. Rozalimo vls. Kriaušaičių k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 4261, išduotas 1929 11 21.
Šležys	Juozas, Petro sūnus	Gimė 1901 10 02 Rusijoje, Petrograde. Kilęs iš Utenos apskr. Užpalių vls. Linskio k. Tarnavo 1919 07 17–1920 09 16. 1928 m. dirbo Rokiškio apskr. 1 nuovados policijos viršininko padėjėju. Apdovanojimo liudijimas Nr. 1744, išduotas 1929 03 16.
Šulskis	Albinas, Juozo sūnus	Gimė 1896 06 11 Satarečiaus k. Užpalių vls. (Utenos r.). Mirė 1920 03 06. Tarnavo 1919 08 14–1920 03 06. Mirė 1 p. p. ligoninėje. Apdov. rūpinosi brolis Valentinas, 1934 m. gyv. Užpalių mstl. vnk. Apdovanojimo liudijimas Nr. 9515, išduotas 1934 10 25.
Tarvydas	Antanas, Donato sūnus	Gimė 1896 10 17 Užpalių mstl. Užpalių vls. (Utenos r.). Jaun. puskarininkis. Tarnavo 1919 06 20–1921 11 05. 1927 m. gyv. gimtinėje. Apdovanojimo liudijimas Nr. 3244, išduotas 1929 07 30.

Lentelės tęsinys

Pavardė	Vardas, tėvo vardas	Biografija
Tilindis	Antanas, Ignoto sūnus	Gimė 1895 05 24 Trumpalių k. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo 1919 06 30–1920 07 06. 1930 m. gyv. Molėtų vls. Čiulų k. Apdovanojimo liudijimas Nr. 6338, išduotas 1931 02 25.
Vanagas	Kazys, Stepono sūnus	Gimė 1904 07 22 Užpalių mstl. Užpalių vls. (Utenos r.). Apdov. dublikatas – 1937 02 08 (vietoj pamesto liudijimo po skelbimo Vyr. Žiniose išd. dublikatas). Tarnavo 1920 04 01–1922 10 01. 1928 m. gyv. Šiaulių mst. Apdovanojimo liudijimas Nr. 1164, išduotas 1928 10 31.
Vanagas	Pranas, Domininko sūnus	Gimė 1899 m. Vilučių k. Užpalių vls. (Utenos r.). Jaun. puskarininkis. Tarnavo 1919 06 29–1921 04 27. 1928 m. gyv. Alytuje. Apdovanojimo liudijimas Nr. 1408, išduotas 1928 12 07.
Zaranka	Jonas, Vinco sūnus	Gimė 1901 08 26 Užpalių mstl. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo nuo 1919 06 26. 1928 m. dirbo Kaune Vidaus reikalų ministerijos kurjeriu. Apdovanojimo liudijimas Nr. 238, išduotas 1928 06 14.
Zaranka	Povilas, Vinco sūnus	Gimė 1899 07 27 Užpalių mstl. Užpalių vls. (Utenos r.). Tarnavo 1919 06 17–1921 05 01. 1921–1926 m. dirbo Panevėžio apskr. viršininko įstaigoje, 1926–1933 m. – Panevėžio prokuratūroje raštvedžiu. 1926 m. gavo žemės Panevėžio apskr. Šeduvos vls. Rupliškių k. 1934 m. gyv. Kaune. Apdovanojimo liudijimas Nr. 3312, išduotas 1929 07 31.
Žvironas	Martynas, Jurgio sūnus	Gimė 1901 05 12 Neviržėnų k. Užpalių vls. (Utenos r.). Puskarininkis. Tarnavo nuo 1919 10 27. 1928 m. gyv. Rokiškio apskr. Pandėlyje, dirbo policijos nuovados viršininku. Apdovanojimo liudijimas Nr. 1137, išduotas 1928 10 31.

Vos dviem laisvės dešimtmečiams praslinkus, nerimas užgriuvo užpalėnus, kai 1940-ųjų birželio 16 d., sekmadienį, jie sužinojo, jog netoli Mažeikiškių kaimo, beržyne, apsistojusi rusų kariuomenė, traukianti nuo Daugailių per Antandrają, Ūbagus. Pirmadienį, birželio 17-ąją, tankai ir kariuomenė pasirodė Užpaliuose. Apie tą dieną V. Vaškeliene kalba:

„Sužinojė, kad į Užpalius ateina sovietinė armija, neramūs, išsigandę nuėjom pažiūrėti... Ne, sutikt!.. Stovėdami ant šventoriaus, matėme, kaip Bažnyčios gatve važiuoja tankai. Baisu buvo... Kiti važiavo Baudžiaivos gatve... Visi suko per tiltą Svėdasų pusėn.

Pulkelis prijauciančių atėjo į miestelio aikštę pasitikti atvažiuojančių tankų. Buvo Kutka ir Kutkienė, Dudlauskai, Ramoškis, Ramoškienė, gal Raguotis, dar keletas žydėlių... Kažkuris pasveikino atvykstančius, gėlių ant tanko užmetė...“ O štai Jūratės Bičiūnaitės-Masiulienės išpūdžiai: *„Tėvelis paaiškino, kad Sovietų Sąjunga Lietuvoje steigia savo karines bazes, ir liepė man su broliu Rimantu tuojau pat važiuoti į Užpalių miestelį – mamytės tėviškę – pas senelius. Laimingai pasiekėme Užpalius. Senelių kiemas knibždėjo rusų kareivių. Vargšai kareivėliai, nežinia kiek pražygiavę pėstute, vieni gulėjo ant pievelės, kiti valė dūdas, matyt, buvo liepta miestelin įžengti su muzika...“*

Pasigirdo komanda rikiuotis. Užgrojo orkestras. Kareiviai darniai nužygiavo. Tuo metu prie senelio priėjo kariškis, iš aprangos sprendžiant, vyresnis, ir tylutėliai paprašė: „Papaša, možet chlieba kusok udružiš?“ (Tėvuk, gal duonos gabalėliu sušelpstum?) Močiutė, seneliui paliepus, atnešė duonos kepalą ir lašinių paltį. Senelis padavė kariškiui ir pasakė: „Kušaj na zdorovje!“ (liet. – Valgyk į sveikatą!) Kareivis persižegnojo. „Ty što, synok, krestišsia? U vas že v Boga nevieriat!..“ (liet. – Tu ko, sūneli, žegnojies? Pas jus juk Dievą netiki!..) „U nas Boga netu i chlieba netu...“ (liet. – Pas mus Dievo nėra ir duonos nėra...) – pasakė kariškis, užšoko ant arklio ir, paspaudęs pentiniais, nušuoliavo paskui pėstininkus. Stovėjom apstulbinti.“

Lietuvoje buvo sudaryta nauja komunistinė vyriausybė, kuri tuoj pat perėmė savo žinion visuomenės informavimo priemones – radiofoną, spaudą. Uždaryti nekomunistiniai laikraščiai. Nutraukta visų buvusių politinių, visuomeninių, religinių organizacijų veikla, paleistas ankstesnis Seimas ir t. t. Vienu metu, naktį iš liepos 11 į 12 d., visoje Lietuvoje vyko „liaudies priešų“ areštai.

Užpaliuose irgi buvo sudaryta naujoji valdžia. Vykdomojo komiteto pirmininku paskirtas Antanas Kaunelis, partinės organizacijos sekretoriumi – Feliksas Skirskus, mokesčių inspektoriumi – Antanas Venclovas. Nepriklausomoje Lietuvoje buvęs nuovados viršininkas Paukštė ir policininkai – Černiauskas, Martinėnas, Katinas – tuoj pat buvo pakeisti „savais“. Milicijos viršininku paskirtas Pranas Navikas. Komsorgu dirbo Antanas Sadauskas, žemės dalijimo komisijos pirmininku – Pranas Ramoškis. Buvo apkarpyti stambesniųjų ūkininkų žemės plotai. Atvykęs matininkas ėmė dalyti žemę bežemiams ir mažžemiams. Po keletą hektarų gavo Jonas Tranas, Mykolas Petrauskas, Nikodemus Lungevičius, Juozas Skirskus ir kai kurie kiti. Išdalijus žemę, P. Ramoškis perėjo dirbti Užpalių valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininku.

1940 m. rudenį Lietuvos saugumo organai gavo instrukciją: vietos saugumiečiai turi sudaryti „liaudies priešų“ apskaitą... 1941 m. gegužės 23 d. Kaune buvo sudarytas 7 asmenų respublikinis trėmimo operacijos štabas. Apskirtyse sudaryti „trejetai“. Utenos apskrityje vadovauti šiam „svarbiam darbo barui“ komisaro Gladkovo įsakymu buvo patikėta „trejetui“, kurį sudarė apskrities saugumo skyriaus viršininko pavaduotojai Kuzminas ir Malofejevas bei iš Vilniaus komandiruotas miesto kontržvalgybos vyresnysis oper. įgaliotinis Metelkinas.

Šis tautos genocido aktas neaplenkė ir Užpalių. Ir čia buvo sudarinėjami pasmerktųjų sąrašai. „Liaudies priešais“ tapo mokytojai, gydytojai, tarnautojai, pasiturintys, gražiai sutvarkytose sodybose gyvenantys ūkininkai, buvę nepriklausomos Lietuvos visuomenės veikėjai arba „kažkam asmeniškai“ neįtikę žmonės.

1941 m. birželį pirmosiomis trėmimo aukomis tapo Užpalių gydytojo Vileniško, stomatologės Sinkevičienės, policininko V. Černiausko, mokytojo J. Baltakio, Užpalių krašto tyrinėtojo A. Namiko, taip pat iš Užpalių kilusių mokytojų Elžbietos Vitkaitės-Juknienės, Katrės Tarvydaitės-Puodžiuvienės šeimos. Nelaimė ištiko ir ūkininkų šeimas – Dapkaus (Žaibiškių k.), Kazio Gipiškio (Žaibiškių k.), Alfonso Ziberko, Antano Kutkos, Juozo Vitonio (Gaižiūnų k.), iš Kaniūkų k. kilusios Angelės Čerškutės-Vilutienės, Stadalių dvarelio savininkės Minkevičienės, Kureišiškių k. gyventojų Bagočiūno, Armoniškio k. – Dičiuvienės ir kitų.

Valsčiaus aktyvistai, lydimi kareivių, birželio 14 d. paryčiais baladojo į taikių gyventojų duris ir varė ne tik jaunus, stiprius žmones, bet ir paliegusius senelius, invalidus, motinas su kūdikiais ant rankų į baisią nežinią...

Masinės deportacijos prasidėjo 1945 m. liepos mėnesį ir vyko iki 1953 m. Ypač daug ištremta 1948 m. gegužės, 1949 m. kovo, 1951 m. spalio mėnesiais. Paskutinį kartą buvo tremiama 1952 m. SSRS vyriausybė nustatydavo tremtinų žmonių normą, todėl buvo sudaromi du sąrašai: pagrindinis ir rezervinis. Neįvykdę plano, trėmimų organizatoriai griebdavosi rezervinio sąrašo.

Tremtinio dalį patyrė P. Vaičiūno, A. Balčiūno, Gaidžio (Vaiskūnų k.), Indrašiaus, Viliūno (Ilčiukų k.), Vaškelių, Galvydžio, Jakšio, Sirvydienės, Gudelio (Degėsių k.), P. Butkio, J. Stuko, K. Gabrio (Tervydžių k.), Velučio, Tutino, Indrašiaus (Nosvaitėlių I k.), Gervės (Trumpalių k.), J. Priavelio, A. Kuosienės (Remeikių I k.), Būgos (Kušlių k.), Velučio (Kėpių k.), A. Vaičiūno, Remeikio, A. Bekinčio (Gailiešionių k.), V. Valiulienės, Mikšio (Antadavainės k.), B. Jankauskienės, M. Indrašienės, J. ir K. Tarvydų, P. Šerimukšnio, Vaškelių (Užpaliai), Žvirblio, Stasiškio, Leikos, Braukylos, Šlamo (Žaibiškių k.), Masiulio (Satarečiaus k.), Mierkio (Žiurkiškio vnk.), Juškos (Miškinių k.), P. Kubiliūno, Pranckūno, J. Valevičiaus, Reikalo, Stasiškio (Kaniūkų k.), Skardžiaus (Šernupio k.), B. Repšio, Regalo, J. Velučio (Vilučių k.), A. Miškinio, P. Pajedos, Reikalo (Šeimyniškių k.), Ramoškio (Daugilio vnk.), Juškos, Milio (Butiškių k.), J. Ramoškio, J. Velučio (Bajorų k.), Gabrionio (Norvaišių k.), K. Remeikio, Stuko (Mikėnų k.), Bislio (Likunčių k.), A. Rudoko (Martinčiūnų k.), J. Melaikio, P. Žvirono (Galinių k.) ir dar kai kurios čia nepaminėtos šeimos.

Trėmimų metu vyrai, ypač 1941 m., buvo atskiriami nuo šeimų. Nuvežti į lagerius, daugelis jų pirmąją ar antrąją žiemą mirė nuo bado ir šalčio.

Visų tremtinių dalia buvo baisi: badas, šaltis, sekinantis darbas miškuose... Bet dar baisesnė buvo našlaičiais likusių vaikų dalia. Toks likimas ištiko du mažamečius Juknių šeimos berniukus, kai tėvas mirė lageryje, o netrukus į Amžinybę iškeliavo ir motina. Laimė, kad šalia atsirado gerų žmonių, kurie ne tik paglostydavo našlaičių galveles, bet ir, atitraukdami brangų duonos kąsnelį nuo savo burnos, šelpė nelaimingus vaikus, gelbėjo nuo bado mirties. Ir kiekvienas tremtinys nuėjo savo Golgotą – nepermaldaujamą, rūsčią. Svetima žemė, svetimi žmonės ir net ne toks kaip gimtinėje medžių ošimas. Ir vergiškas darbas, ir badas, badas... Bet vis dėlto teko surasti jėgų įveikti negailestingai kamuojantį alkį, teko įprasti žiūrėti į svetimą dangų ir pasidžiaugti nors Sibiro žemės išaugintais, deja, bekvapiais žiedais, atiduoti artimuosius į suledėjusios žemės prieglobstį...

Tik pasibaigus karui po Stalino mirties tremtiniais mažėjo bado pavojus, gegutė jiems iškukavo ir trumpesnius tremties metus. Lietuviai, būdami darbštūs, praktiški, prisigyveno, kai kurie jauni žmonės net rasdavo galimybių mokytis, įgyti specialybę. Jaunystė yra jaunystė. Užmiršdami kasdieninius vargus, nepriteklus ir rūpesčius, kurie, beje, pirmiausia gulė ant tėvų ar kitų vyresnių šeimos narių pečių, jauni žmonės norėjo užsimiršti – dainuoti, linksmintis. Todėl ir pradėjo skambėti lietuviškos dainos Sibiro platybėse, švelnia ir ilgesinga melodija priversdamos suklusti net kitataučius. Atsirado kūrybingų žmonių, kuriems širdis diktavo naujus

posmus, atspindinčius ano meto tikrovę ir nuotaikas. „*Neįmanoma nuslopinti žmogaus veržimosi į grožį ir gėrį. Ištremtiems iš Tėvynės pusalkaniams lietuviams rūpėjo ne tik duona kasdieninė. Tremtinys ne vien raudavo ir dejavo, bet ir kūrė savo gyvenimą, savo Mažąją Lietuvą tolimame Sibire... Daina lietuvių palaikė ir teikė stiprybės sunkiausiomis minutėmis*, – rašo knygelės „Maža Lietuva Irkutske“ išangoje jos leidėjai, buvę tremtiniai R. ir A. Jankauskai. – *Daugelyje vietų tremtiniai ėmė burtis į saviveiklinius meno ratelius. Irkutsko lietuvių turėjo mišrų, vyrų ir moterų choras, kuriuose dainavo iki 150 žmonių. Čia buvo ansamblių, tautinių šokių grupė. Daina „Leiskit į Tėvynę“ tapo tremtinių himnu.*

Daina, liaudies šokis buvo ne tik tremtinių bendravimo priemonė, bet ir pasipriešinimo pavergėjams būdas, padėjęs išlikti sveikai tautinei dvasiai.“

Sunkiai įsivaizduojamų išbandymų teko patirti ir politiniams kaliniams. Jų jėgas negailestingai čiulpė drėgnos kamerų sienos, alkis, tardytojų „išradin-gumas“, lagerių kasdienybė. Kalėjimuose, tardytojų kabinetuose, lageriuose ne vienerius geriausius savo jaunystės ar brandaus amžiaus metus praleido daugelis užpalėnų: Pranciškus ir Antanas Adomaičiai, Algis Jovaras, Jonas Miškinis, Bronius Žilyis, Vaclovas Gaigalas, Balys Garunkštis, Albinas Kilius (Užpaliai), Balys Indrašius (Šeimyniškių k.), Stanislovas Pakalnis (Gailiešionių k.), Pranas Paršiukas (Vilučių k.), Pranas Šukys, Jonas Abukauskas (Remeikių k.), Bronislava Vaškeliėnė (Degėsių k.), Genė Vanagaitė-Putrimienė, Teofilis Putrimas (Gyliškų k.), Jonas Tutinas, Vytautas Baltuška (Šarkiai), Česlovas Repšys (Satarečius), Jonas Namajuška (Nevirža).

Dalis į juoduosius sąrašus patekusių žmonių nenorėjo lengvai susitaikyti su tremtinio dalia, stengėsi išsaugoti savo laisvę – iškilus trėmimo grėsmei, palikę savo namus slapstėsi. Nors kai kuriems ir pavyko išvengti Sibiro, tačiau teko iškęsti šunų pjudomo žvėrelio likimą: užsnūsti kaimyno daržinėje, įsirausius nuo pavasarinio šalčio į šiaudus, praleisti naktį, atsirėmus į baltaliemenį berželį, krūpiojant nuo kiekvieno nakties tylą sutrikdžiusio garso... Apie tokią dalį byloja K. Steponavičienės (Stasiškių k.) ašaromis aplaistyti žodžiai. Tai ji su ketvertu mažamečių vaikų buvo skrebų ir svetima kalba šnekančių kareivių medžiojama, tai ji ryžosi žūtibūt išlikti gimtinėje. Ir išliko.

Panaši dalia teko A. Pajedos (Tervydžiai), A. Binkausko (Kaniūkai), Priavelio (Bajorai), Palskio (Gireišiai), Namajuškos (Nevirža) ir kai kurioms kitoms šeimoms.

Ir 1941 m. birželio, ir pokario trėmimų bei beprasmiškų areštų ir kankinimų padarytos žaizdos skausmingos iki šiol, nors sovietmečiu buvo stengiamasi visa tai ištrinti iš mūsų tautos atminties arba bent sumenkinti, tremtinius ir politinius kalinius įvardijant, ano meto terminologija, kaip banditus, buožes, liaudies priešus. Bet to padaryti nepavyko. Tiesa išliko gyva.

Šiandieninis tiesos sakymas reikalingas ne sąskaitoms suvesti. Nors daugelis buvusių tremtinių mini juos trėmusiųjų pavardes, bet kerštas jiems svetimas. „*Atleisk jiems, Viešpatie, jie nesuprato, kokį baisų darbą darė...*“ – sako ne vienas buvęs pasmerktasis.

Tiesa reikalinga tam, kad ateinančios kartos daugiau sužinotų apie praeitį, tėvų ir senelių kančias, kad susimąstytų, kaip turi elgtis žmogus ir sunkiausiomis aplinkybėmis, kad iš prisilietimo prie praeities pasisemtų dvasios tvirtybės...

1990 m. pradėta vykdyti Sibire mirusiųjų valių – norą amžino poilsio atgulti gimtinės žemėje. Vykdydami šį troškimą, išlikę gyvi artimieji kas galėjo tremtinių palaikus iš svetimos žemės pervežė į Tėvynę. Buvo perlaidoti Dapkų, Skardžių, Reikalų, Velučių, Gudelių, Gūros, K. Tarvydo ir kitų šeimų narių, mirusių tremtyje, palaikai. Tebūna jiems lengva gimtosios žemės smiltis!..

Krauju paliudyta nepriklausomybė

Nuo 1940 m. Lietuvoje veikė Lietuvos aktyvistų frontas (LAF), kurio štabai Vilniuje ir Kaune planavo, kada pradėti sukilimą prieš sovietinius okupantus. Įtampa, laukimas ir didelių įvykių nuojauta buvo gyva ir daugelio užpalėnų širdyse. Pirmadienį, birželio 23 dieną, miestelio gatvėse pasirodė ginkluoti vyrai su baltais raiščiais ant rankovių. Užpalėnas Jonas Miškinis prisiminė, kad, prasidėjus ginkluotam sukilimui, šalies ginti ėjo ne tik miestelio vyrai, bet ir iš kaimų traukė. Užpalėnams vadovauti ėmėsi Juozapas Namikas, jam padėjo leitenantas Krasnickas. Vien iš Užpalių susirinko apie 30 vyrų. Tai Stasys Gureckas, Vytautas ir Juozas Vilučiai, Juozas Čeponis, Jonas Jankauskas, Antanas Adomaitis, Tomas Surgailis, Jonas Tarvydas, Balys Masiulis, Antanas Lukošius, Jurgis Uborevičius, Juozas Gudelis ir kt. Tikriausiai Užpalių apylinkėje nebuvo kaimo, iš kurio nebūtų atėję sukilėlių: iš Bekinčių – Dabrega, Latvėnas, Kušlių – Laučius, Čeponis, Butiškių – Jonas Juška, Jonas Galvydis, Jociškių – broliai Masiuliai, Žaibiškių – P. Namajuška, Remeikių – P. Leika, P. Paškevičius, Degėsių – Dagys, Bajorų – broliai Repšiai, Vaškėlis, Kaimynų – pusbroliai Gabės, Kušnieriūnų – J. Ilgarūbis ir daugelis kitų. Su kaimiečiais susidarė apie 300 vyrų būrys. *„Mes nebuvom ginkluoti, bet šį tą turėjom. Jau iš anksto kai kurie mūsiškiai buvo pas Meiričkę nusipirkę pistoletus – mokėjo po 40–50 litų. Kai kurie turėjo vokiškus šautuvus“*, – prisiminė J. Miškinis. Pasakojimų dabar daug, sunku viską dokumentiškai patikrinti, sukilėlių vardus ir pavardes prisiminti. Būna ir persūdymo, noro pasirodyti didvyriais, kai jau pavojaus nebėra. Bet vis dėlto gyvas žodis, prisiminimas – tai ir atsakomybė tautai. Įdomiai apie pasirengimą 1941-ųjų sukilimui pasakojo užpalėnas Povilas Suščianovas, kaip, prieš pat prasidedant karui, jo tėvas Steponas Suščianovas ketvirtadienį, turgaus dieną, iš Utenos parsivežęs slaptą krovinį – tris dėžes ginklų. Čia buvę 30 šautuvų ir apie 3000 šovinių. Visa tai paslėpė tvartelyje, po šieną. Po poros dienų atėjęs žmogus ir pasakęs: *„Steponai, greit kinkyk arklių! Važiuojam, nes žmonės laukia!..“*

Taip Užpalių krašto sukilėliai gavo rimtą paramą.

„Utenoje tuo tarpu dar tebebuvo sovietinė milicija, – pasakojo J. Miškinis. – Gavom žinią, kad milicininkai atvažiuoja mūsų mušt. Nelaukėm miestely, nuėjom pasitikt... Norėjom tiltą per Bradesą išardyti, bet spėjom tik grindų lentas nuplėšt. Atlėkė milicija. Ne visi mūsiškiai spėjo pasitraukti – keletą vyrų nutvėrė ir Utenon išsigabeno. Tokia nesėkmė ištiko Stasį Gurecką, Praną Zabulį, Juozą Bružą ir Repšį iš Šeimyniškių kaimo. Juos planavo kitą rytą sušaudyti. Žiūri – nebėr... Mat atsirado geras žmogus – sargas, padavė raktus, ir visi mūsiškiai pabėgo.“

Galiniuose, Jono Lukošiaus klojime, esančiame ant krūmokšniais apaugusio Bradesos upelės kranto, įsitaisė sukilėlių štabas.

„Daug čia buvo žmonių, – prisimena sodybos šeimininkas Jonas Lukošius, – vieni ateina, kiti išeina... Daugelio jų aš beveik nepažinojau. Žinias iš

vienos vietos į kitą vežiodavo dažniausiai dviratininkai, nes kitų greito susisiekimo priemonių nebuvo.“

Po du tris vyrus saugojo tiltą per Šventąją, parduotuves, kad neišplėštų. Budėjo ir bažnyčios šventoriuje, kad traukdami rusai neišgabentų varpų ar kito bažnyčios turto.

Nesnaudė ir kiti vyrai. Norėdami sutrukdyti Raudonosios armijos ir visokių tarybinių aktyvistų traukimuisi, jie užvertė medžiais kelius. Taip tapo neįmanoma išvažiuoti nuo Užpalių į Vyžuonas, Sudeikius, Vilučius... Buvo sugriautas tiltas per Bradesą Užpalių–Vyžuonų kelyje.

Ir tai nebuvo tuščios pastangos.

Įsiutę enkavedistai siautėjo Užpaliuose. Mat sukilėliai buvo suėmę keletą sovietinių aktyvistų ir uždarę akmeniniame mokyklos pastate buvusioje areštinėje. Kažkas pranešė Utenos saugumui apie padėtį Užpaliuose, ir birželio 24 d. čia atskubėjo ginkluotų saugumiečių, milicininkų. Jie išlaisvino suimtuosius – Vaičiukėną, Sadauską, Giedraitį, vieną kitą žydelį ir kažkur išvažiavo. Bet netrukus grįžo... Ieškodami aukų...

Miestelio pakraštyje, ties Užpalių–Butiškių–Kaniūkų ir Krokulės g. sankryža, poste budėjo sukilėlis Pranas Uborevičius (Galinių k.). Nesilaikydamas atsargumo, jis sumanė išvalyti savo ginklą. Išardė... Tuo metu staiga nuo Kaniūkų atlėkė du sunkvežimiai, pilni kariškių ir civiliai apsirengusių vyrų. Ant kabinų – kulkosvaidžiai.

Čia su P. Uborevičiumi šnekučiavęs Povilas Suščianovas pasakoja:

„Netikėtai pamatęs atvykėlius, Uborevičius ėmė bėgti. Bet anie, greit iššokę iš mašinų, apsupo bėgantį ir supuolė kaip vanagai čia pat, rugių lauke, sušaudė. Tai buvo pirmoji užpalėnų auka... Netrukus budeliai grįžo, kruvinose rankose laikydami žuvusiojo dokumentus.“

Vėl visi sušoko į mašinas ir nulėkė į miestelį, puolė į kleboniją, tikėdamiesi ten rasti kunigus ir susidoroti su jais. Tai buvo numatę ir sukilėliai, perspėjo klebonijos gyventojus. Todėl jie jau buvo susiradę saugią vietą.

Netrukus abi minėtos mašinos nužė vieškeliu Butiškių kaimo link. Ten irgi siautėjo. Jų įniršio aukomis tapo šio kaimelio gyventojas Jonas Juška ir panevėžietis Kazys Žemaitis, buvo sužeistas pas Milį buvęs Vladas Žilinskas.

Lakstė ši ginkluota gauja po Užpalius ir aplinkinius kaimus. Žmonės girdėję juos šnekantis, kad Butiškiuose, Vilučiuose, Linskyje reikšią „buožes išskint“... Šio juodo darbo ėmėsi ne vien svetimi, atėjūnai, bet ir vietiniai. Butiškių moterys atpažinusios sunkvežimiuose sėdinčius Užpalių miestelio gyventojus – uolius sovietinės valdžios tarnus – Giedraitį, Vaičiukėną, žydus Jakelį, Abramą ir kt.

Štai kaip to siautėjimo vaizdus prisiminė buvusi Butiškių kaimo gyventoja Valerija Juškaitė, gimusi 1910 metais: *„Buvo 1941 metų birželio 24 dienos popietė. Į Butiškių kaimą nuo Užpalių atvažiavo du sunkvežimiai, pilni kareivių ir civilių. Viena mašina sustojo prie Milio, antra – prie Galvydžio namų. Milio kieme, po serbentais, kažkas sušlamėjo. Pasigirdo šūvis. Pasirodo, čia būta Milio berno Vlodo Žilinsko. Išlindo sužeistas į koją. Atvykėliai norėję namų šeimininką nušaut, o kliuvo niekuo dėtam žmogui.“*

Išsigandę atėjūnų, čia kaip tyčia buvęs mano brolis Jonas Juška ir Feliksas Urbonavičius pasileido bėgti į lauką šiaurės rytų kryptimi. Kareiviai ir visi kiti puolė vyti šaudydami. F. Urbonavičius kritęs į nendrių priaugusį griovį, ir persekiotojai jo nepastebėjo. Jonui Juškai buvo peršautos kojos. Komunistai jį pasivijo. Jonas prašęs, kad paliktų gyvą.

„Palikim gyvą, geras žmogus“, – kalbėjęs vienas vijikų. „Negalima! Sužeistas... Paskui keršys“, – užginčijęs kitas.

Visa tai girdėjo Juozas Leika, kuris tuo metu buvo užsiglaudęs už Prano Mikučionio trobos kampo. Jis ir buvo liudininkas to baisaus vaizdo, kai sužvėrėję budeliai šautuovų buožėmis užmušė niekam bloga nepadariusį vaikinuką.

Tuo pat metu iš Gaidžio namų išbėgo Kauno universiteto Medicinos fakulteto studentai – Albinas Gaidys ir jo svečias Kazys Žemaitis. Jie čia atkeliavo iš Kauno, tikėdamiesi nuošaliame kaimelyje ne tik pailsėti, bet ir laimingai praleisti fronto uraganą. Deja, lauktos ramybės nesurado. Jie abu, gelbėdamiesi nuo užpuolikų, tikėjosi nubėgti į pietų pusėje dunksantį Kaimynų šilėlį. Sprogstamoji kulka pavijo Kazį Žemaitį – pataikė jam į galvą ir mirtinai sužalojo. A. Gaidžiui, nors ir apšaudomam, pavyko pasiekti mišką. Jo kelnės apie blauzdas buvusios sukaptos kulku, bet vaikinas išliko sveikas.

Gal porą valandų „pasidarbavę“, žudikai sėdo į mašinas ir išsidangino. Jų planas dar buvęs „aplankyti“ Linsko ir Vilučių kaimus ir ten susidoroti su kai kuriais gyventojais. Laimė, jų kėslus atspėdamas, Kušlių girininkijos girininkas Namikas organizavęs vyrus: „Užverskim medžiais kelius į Linskį, į Vilučius!“

Taip ir buvo padaryta: vyrai nuleidę po keletą medžių ir taip užblokavę kelius. Abi mašinos, nepasiekusios minėtų kaimų, grįžusios atgal...

Ketvirtadienį, birželio 26 dieną, nuo Vyžuonų pasirodę pirmieji vokiečių motociklininkai. Jie šiaip taip ir be tilto persikraustė per Bradesos brastelę. Bet kai pradėjo vežti patrankas, be tilto apsieiti nebuvo galima. Jo statybai kareiviai panaudojo telefono stulpus. Nuo J. Didžioko ligi pat Užpalių visus išpjovė.“

Kai vokiečiai užėjo...

1941 m. birželio 24 d. valdžią į savo rankas Užpaliuose paėmė sukilėliai, tuomet vadinti „baltaraiščiais“. O birželio 25 d. nuo Vyžuonų pusės pasirodę motorizuoti vokiečių kariuomenės daliniai jau apsistojo Užpalių klebonijoje, sukviėtė gyventojus, iškėlė savo vėliavą su svastika ir pranešė, kad įvedama vokiečių valdžia. Vertėju buvo vaistininko Seibučio sūnus. Vokiečiai Užpaliuose ilgai neužsibuvo – jie traukė tolyn, Dusetų ir Sudeikių link.

Užpalių krašto tvarka ir reikalais rūpinosi valsčiaus valdžia. Viršaičiu dabar dirbo Vanagas, raštininku – Jeronimas Malinauskas, seniūnu – Pranckūnas. Valsčiuje dirbo ir vienas vokietis.

1943 m. balandžio 15 d. Užpalių valsčiaus viršaičiu paskirtas Galinių kaimo ūkininkas Juozas Melaikis, protingas ir veiklus vyras. Bet šiame poste išbuvo tik vienerius metus – iki 1944 m. balandžio 3 d. Mat kaip tik tuo metu į policijos rankas pakliuvo du sovietų partizanai – Juozas Garunkštis ir Petras Petkūnas. Juos norėta išvežti į Uteną, bet viršaitis J. Melaikis pataręs policijos vachmistriui Paukštei to nedaryti. Suimtieji buvo uždaryti į areštinę. Pasirodo, kameros lango grotos buvo menkos, todėl kaliniai, nieko nelaukę, jas išlaužė ir

pabėgo. Kadangi langas buvo į upės pusę, tad sargybinis nė neįtupo, jog saugo tuščią kamara...

Melaikis po šio įvykio iš viršaičio pareigų tuojau buvo atleistas.

Užpalių policijai dabar vėl vadovavo Paukštė, jo pavaduotojas buvo Disevičius, eiliniai policininkai – Rudokas, Buteliauskas, Mameniškis, Bukelskis... Vėliau policijoje dirbo Dagys, J. Vitkus, Vanagas ir kt.

Okupacinė vokiečių valdžia reikalavo didelių pyliavų – grūdų, bulvių, mėsos, kiaušinių, sviesto, pieno, vilnų... Užpalių cerkvė buvusi paversta grūdų sandėliu.

Nenorėdami okupantams atiduoti savo sunkiai uždirbto turto, užpalėnai stengėsi paslėpti viską, ką tik galėjo. Iš valsčiaus tarnautojų atsirasdavo gerų žmonių, kurie gyventojams pranešdavo, kada ir kur ketinama daryti kratas. Sužinoję apie būsimus „svečius“, žmonės slėpdavo gyvulius, paukščius ir kitą turtą.

1941 m. rudenį Galinių kaime, Jono Gipiškio sodyboje, įsitaisė vokiečių štabas ar kažkas panašaus, – keletas kareivių. Neilgai jie buvo, gal porą savaitių, bet savo valdžią stengėsi parodyti. Kaimiečiams paskelbta, kad draudžiama parduoti maisto produktus – pieną, sviestą, kiaušinius, lašinius... Beveik kiekvieną vakarą pas šio kaimo gyventojus ateidavę vokiečiai, renkantys maistą. Mėgindavę užmegzti pokalbius su merginomis. Vietiniai žmonės tokių „svečių“ nelaukdavo, stengdavosi temstant kuo greičiau užsklęsti namų duris, netgi žiburio nedegdavo.

Pradėjo okupantai vestis arklius, tad gyventojai juos stropiai slėpė. Juk sena patarlė sako: be karvės – pusė bado, be arklio – visas badas... Kareiviai, vaikščiodami po kiemus, imdavę imituoti arklių žvengimą, tikėdamiesi, kad paslėpti bėriai ar sarčiai atsilieps. Saugodamiesi atėjūnų, žmonės ardavo ir kitus ūkio darbus dirbdavo sutemus, nakčia.

Neišpylus pyliavų, šeimos nariams grėsė pavojus būti išvežtiems į Vokietiją darbams, todėl gyventojai dėl šventos ramybės stengdavosi, nors ir ne iki galo, atsiskaityti. Už pristatytus maisto produktus mokėdavo vokiškėmis reichsmarkėmis, tačiau žmonės už jas nieko gera negalėdavo nusipirkti. Viena, jos buvo menkavertės, antra, parduotuvės būdavo beveik tuščios. Norint ką nors nusipirkti, reikėdavo turėti talonų („taškų“). Jų žmonės gaudavo, atlikę miško kirtimo prievoles, atidirbę nustatytą dienų skaičių durpynuose ir pan. Be to, gyventojai rinkdavo ir džiovindavo grybus, vaistažoles (kiečių žiedus, šalpusnių, aviečių lapus, čiobrelis, šaltekšnio žievę ir t. t.). Sukaupę daugiau „taškų“, žmonės galėjo nusipirkti kiaulės odos batus mediniais padais ar koki drabužėlį, kojines. Tekdavo bendrauti su spekuliantais, kurie ir už padėvėtus drabužius lupė gerą kainą lašiniams, sviestui, o reichsmarkių nelaikė rimtu pinigais.

Beveik visą aprangą kaimiečiai gamindavosi patys. Užpalėnai nuo seno garsėjo kaip geri linų augintojai, taigi ir dabar sėjo nemažai linų, augino avis. Moterys audė lininius audeklus baltiniams, patalynei, iš pamargintų pašukinių siuvosi ir viršutinių drabužių. Iš vilnonio audinio – mило ar čerkaso – siuvosi švarkus, paltus, sermėgas...

Užpalėnai, kaip ir kitų vietovių gyventojai, turėdavo eiti sargybą. Kiekvieną naktį po 2–3 žmones budėdavo kaimuose, taip pat ir miestelio aikštėje.

Turėdavo lazdas, kad, iškilus kokiam pavojui, galėtų pažadinti miegančius gyventojus, paskelbtų pavojų kilus gaisrui ir pan.

Okupacinė hitlerininkų valdžia stengėsi aprūpinti Reichą nemokama darbo jėga. Tam panaudodavo iš užimtų Rusijos ar Baltarusijos kaimų evakuotus gyventojus. Paragauti vokiškos duonelės teko ir ne vienam Užpalių krašto žmogui. Į Reicho darbo tarnybą vokiečiai stengėsi išsiųsti nepatikimus, priešiška okupacinės valdžios atžvilgiu nusiteikusius ar pyliavų neatidavusius žmones. Buvo išvežti Jonas Indrašius, Pranas Zakarka, Pranas Kirvelis, Juozas Sunkloda, Feliksas Petrauskas, Juozas Umaras, Jonas Vaškėlis, Leonas Prancūnas, Feliksas Masiulis, Leonas Paunksnis, Juozas Remeikis, Pranas Dudlauskas, Veronika Garunkštytė ir kt. Pateko į nemalonę ir Puodžių kaimo gyventojai Marijona Paškonienė ir Povilas Varnas, bet, jau būnant netoli Vokietijos sienos, jiems pavyko pabėgti ir laimingai grįžti namo.

Štai kaip apie šį nelengvą laikotarpį samprotauja Seimo narys A. Stasiškis:

„Vokiečių okupacijos specifinis bruožas buvo tas, kad vietinė valdžia buvo lietuvių pareigūnų rankose. Vokiečiai tuo sąmoningai naudojosi ir savo reikalus tvarkė vietinės valdžios rankomis. Užpaliai buvo ramus kampelis, ir vokiečiai įsikišdavo retai. Dažniausiai šie įsikišimai vietinės lietuvių valdžios pareigūnų buvo sušvelninami, savotiškai amortizuojami. Antai arklių peržiūros ir paėmimas karo veiksams vykdavo valsčių centruose. Ūkininkai privalėjo atvesti parodyti savo turimus arklius, o kariškis vokiečiai atsirinkdavo tinkamus. Teko girdėti, kad paėmėdavo nedaug, nes dauguma buvo netinkami: arba kumelingos kumelės, arba seni, šlubi arkliai. Plačiai buvo praktikuojama, su vietinės valdžios tyliu pritarimu, tą patį netinkamą arklių vokiečiams parodyti kaip kito ūkininko, kol vėliau vokiečiai susizgribo juos ženklinti.“

Sudėtingas vokiečių okupacijos laikotarpis – 1941 m. Birželio sukilimas ir laikinoji vyriausybė. Laikinosios vyriausybės neliko, bet vietinė valdžia, policija išliko. Buvo vokiečių valdžia – komendantūra, žandarai, gestapas... Tų visų valdžių santykiai painūs, keisti, dažnai nesuprantami. Kartą iš Utenos į Norvaišius atvažiavo du vokiečių karininkai aiškintis, kodėl neįvykdytos prievolės. Sukvietė ūkininkus. Pasirodo, vienas iš atvažiavusiųjų – lietuvis, nors su vokiška uniforma, vertėjas. Išverčia, ko vokiečiai klausia, ir kartu paaiškina, ką atsakyti, kaip meluoti, kad vokiečiai nesupyktų. Vokiečiai išvažiavo patenkintas, o ūkininkai išsisuko nuo bėdos...

Įdomu, kad vokiečiai leido ginkluotis savisaugos būriams, kai po 1943 m. žiemos Užpalių apylinkėse pradėjo rodytis sovietiniai desantininkai. Kartą jie apiplėšė Stasiškių sodybą, bandė įsilaužti į Binkauskų namą Kaniūkuose, bet, pradėjus šeimininkui atsišaudyti, pabėgo. Kelių apylinkių kaimų vyrus apginklavo Degėsių malūno savininkas Jonas Dagys, kuris už maisto produktus, ypač už valcuotus kvietinius miltus, iš vokiečių gaudavo daug ginklų ir šaudmenų. Po karo J. Dagys buvo nuteistas 20 metų katorgos. Kalėjo Vorkutoje.

Vokiečiai laikė save arijų rasės atstovais, o į kitas tautas žiūrėjo su panieka. Jų manymu, lietuviai, rusai, lenkai ir kiti turį tik vokiečiams tarnauti, būti vergais. O žydų tautą reikia visai išnaikinti. Jie taip ir darė. 1941 m. liepos 1 d. iš Vokietijos į Lietuvą atvyko smogikų būrys. Iš Berlyno buvo gautas įsakymas – pradėti bolševikų ir žydų „valymą“. Prasidėjo žydų tautos tragedija.

Pabėgėliai

Iš hitlerinės armijos okupuotų Rusijos, Baltarusijos ir kitų respublikų vokiečiai, norėdami užgniaužti ten kylantį partizanų judėjimą ir apsirūpinti pigia darbo jėga, pradėjo evakuoti gyventojus. Daug rusų, baltarusių buvo atvežta ir į Užpalių kraštą. Evakuojamuosius vadino „biežencais“. Juos išdalydavo ūkininkams. Laimingi buvo tie, kurie pateko pas gerus žmones, surado ne tik pastogę ir duonos kąsnį, bet ir nuoširdžią užuojautą, žmoniškumą. Štai, pavyzdžiui, Nikondrovų šeima pakliuvo pas Šarkių kaimo gyventoją Juozą Tutiną. Senasis Nikondrovas, palaužtas skaudžių išgyvenimų, greit mirė, o likusias jo dukteris našlaites globojo Tutinai. Išaugo mergaitės čia, Šarkiuosė, jausdamos gerų žmonių rūpestį, vėliau sukūrė savo šeimas, neieškojo kitos tėvynės. Ir tai ne vienintelis atvejis.

Tačiau ne visiems evakuotiesiems taip pasisekė. Kartais į juos buvo žiūrima tik kaip į darbo jėgą, gailima sotesnio duonos kąsnio. Todėl moterys eidavo duoneliaudamos ir verkdamos pasakojo, kaip vokiečiai sudegino jų namus, kaip šeimas atvežė į svetimus kraštus, kaip sunku gyventi...

Baigėsi karas. Kai kurie „biežencai“ skubėjo grįžti į gimtąsias vietas. Tačiau radę ten tik degusių krūvomis virtusius namus, badą, vėl grįžo į Lietuvą. Kas netingėjo, susirado darbą, apsiprato ir svetimame krašte. Ir šiandien Užpalių apylinkėse gyvena nemažai karo metais atgabentų žmonių. Įleido jie čia šaknis: turi savo namus, išmoko lietuviškai kalbėti, gražiai bendrauja su kaimynais, sukūrė šeimas...

Frontui nudundėjus į vakarus

Nuo 1944 m. Lietuvoje pradėjo veikti okupacinės valdžios institucijos – milicija (NKVD, vėliau pavadinta MVD) ir valstybės saugumas (NKGB, vėliau – MGB). Valstybės saugumo organai turėjo savo specialius kariuomenės dalinius. Šiose struktūrose lietuvių labai mažai tebuvo – Maskva nepasitikėjo. Bet, žinoma, reikėjo ir vietinių gyventojų lietuvių patarnavimo – būti agentais, informatoriais...

1944 m. Užpalių milicijos viršininku paskirtas Juozas Bajoriūnas. Jis organizavo milicijos būrį. Iš pradžių „būryje“ tebuvo du milicininkai: Antanas Vilutis ir Jonas Lungevičius. Jiems spalio 6 d. miške žuvus, buvo atsiųsti Kepalas, Peškaitis ir Pakalnis. Pagrindinis milicijos darbas buvo persekioti Lietuvos partizanus ir jų rėmėjus, rūpintis, kad visi valstiečiai vykdytų valdžios užkrautas prievoles, parama valsčiaus aktyvui varant žmones į kolchozus, platinant valstybinės paskolos obligacijas. Milicijai uoliai talkino igulos kareiviai.

1946 m. milicijos viršininku pradėjo dirbti Bronius Prakapavičius. Jo žinioje buvo jau daugiau vyrų: Juozas Skarina, Bronius Skripka, Jonas Meilūnas, Bronius Kuosa, Algis Budnikovas, Petras Orlovas, Juozas Starkus ir kt.

Vėliau vietoj milicijos būrio užpalėnų drausmę ir paklusnumą saugoti buvo pavesta apylinkės įgaliotiniui. Čia penktojo dešimtmečio pabaigoje–šeštojo pradžioje tvarkos žiūrėjo Dovalcovas, paskui buvo paskirti Pilkauskas, Puodžius, A. Guobys. Abu pastarieji dirbo labai stropiai, ir tvarka Užpaliuose tikrai buvo įvesta.

Dirba policininkas Alvydas Vilitis.

Milicija (MVD) ir saugumas (MGB) buvo įsikūrę mūriniame špitolės pastate.

1945 m. pirmajame pastato aukšte įrengtos kameros suimtiesiems laikyti. Čia buvę uždaromi daugiausia kaimo žmonės, neįvykdę pyliavų plano ar šiaip kuo neįtikę sovietų valdžiai. Ypač svarbūs suimtieji būdavę laikomi žemame, vandeniui pažliugusiam rūsyje.

Šalia kamerų, rytiniame pastato gale, buvo „liaudies gynėjų“ būstinė, įsikūrusi dviejuose kambariuose.

Antrasis špitolės aukštas – tai milicijos ir saugumo valdos. Kaip teigia Povilas Suščianovas, čia buvęs tardymo kambarys, MGB viršininko kabinetas ir, buvusių suimtųjų pasakojimu, kankinimų kambarys. Milicija taip pat turėjusi čia savo „kampą“. *„Tardymas vykdavo naktį, – pasakoja P. Suščianovas, – vieną po kito iš kamerų vedavo suimtuosius į antrąjį aukštą. Norėdami išgauti būtos ar dažniausiai nebūtos kaltės prisipažinimą, tardytojas ir jo pagalbininkai priemonių per daug nesirinkdavo. Jų rankose šautuvo buožė ar šampalas, kabelio gabalas virsdavo skaudžiu įrankiu. Pirštai sutreškėdavo, spaudžiami suveriamų durų... O paprasčiausia – kumščiu smūgiai ar spyriai – į galvą, į pilvą, krūtinę... Netekai sąmonės – vandens užpylė, atsigavai – ir vėl: Podpiši, svoloč! (liet. – Pasirašyk, niekše!)*

„Įdomumo dėlei“ tardomąjį pasodindavo ant apverstos taburetės kojos, kai žmogus, jau ir taip pašėlusiai iškankintas, sudaužytas, kai taip mažai belikę jėgų...“

Užpalėnai ne visada nuolankiai pakludavo sovietų valdžiai, mėgindavo vienu ar kitu būdu ją pergudrauti... Antai paprasta kaimietė moteris Elena Paršiukienė pasakoja: *„Kai Pranuku sujeme, ir mani tadu pradėja šaukinėt Užpalias. A jėg ir mani pajims?! Sumisliu durnu apsmest... Kai tik pašaukia, lopytu undaroku usisagu, kur daržų ravėdama šliaužiu, purvinas visas... Bliuskely vėl kakių ištraukiu... Skarala sadina, da mažuoju kuliu viršun... Teip apstaisius ir nuveinu. A skrabai juokias iš manį, pirštais rodžia... Ale pašaukinėja, pašaukinėja – ir nustoja. Matą, kad su maniem ir kalbas cekavas nēr...“*

Sykį areštiniėje uždaryti vyrai pastebėjo, kad viename kampe galima išjudinti plytas. Pasirodo, tai buvo tarp keturių patalpų pastatytas masyvus dūmtraukis. Vakare pradėjo ardyti. Sekėsi. Kad sargybiniai nepastebėtų, dieną plytas sukraudavę atgal, dar drabužių užmesdavę. Kitą vakarą – vėl darbas. Pavykę praardyti nemažą skylę – išėjimą. Paryčiui nusaugoję, kai sargybinis ėmęs snūduriuoti, keletas vyrų lindo pro paruoštą kiaurymę į gretimą patalpą, kuri, bėglių laimei, buvusi tuščia, išdaužytais langais. Iš čia sprukę į cerkvės pusę ir sėkmingai pabėgę.

Dalis vyrų, kurie jautėsi esą mažiau kalti, nebėgo. Nerimaudami laukė ryto – kas bus?

Atėjęs milicininkas šaukia vieną žmogų – nėra, šaukia kitą – nėra... Žiūri – kamera pratuštėjusi! Sulėkė daugiau.

„Kur kiti? – šaukia įsiutę. – „Pro kaminą išbėgo, – aiškina likę suimtieji. – „Kam išleidot? Dabar jus sušaudysim!“

Bet nei šaudę, nei ką, tik tuoj pat visus į Uteną išgabėnė.

„A kai mes, juodi kaip velniai, visi sadini, nubėgam Taroydžiuos, tai tinai visi net isigunda“, – prisimena Jonas Masiulis, buvęs vienas bėglių.

Nepamainomi milicijos ir saugumo pagalbininkai oficialiai vadinti „liaudies gynėjais“, o užpalėnai juos skrebaus vadino.

Užpalių valsčiaus „liaudies gynėjų“ būrys buvo suformuotas iš 25–30 vyrų. Jam vadovavo Aleksandras Romanovas, vėliau – Pagarelovas, Nikolajus Dimidovas, Eugenijus Kuzminas. Būstinė turėjo tik du kambarius, todėl buvo ankšta, varginga, nejauku. Iš pradžių, dar vykstant karui, „liaudies gynėjai“ buvę sovietų valdžios užmiršti žmonės, jiems stigo aprangos, apavo, maisto, net paprasčiausių ginklų, kurių laiką visai nebuvo mokamos algos. Žmonės šnekėjo, kad jiems buvo taikoma vienintelė „premija“ – teisė pasiimti nušauto partizano batus. Neatsitiktinai net Užpalių miestelio vaikai mokėjo dainelę:

*Aina skrebas per ulyčių,
Autamatas un pečių,
Duonas plutų insikundis,
Duok, chaziaka, lašinių.*

Nemaža „liaudies gynėjų“ dalis – tai nariai šeimų, kurias partizanai už norą daug matyti ir žinoti, ko nereikia, už ryšius su milicija ar saugumu buvo išprašę iš kaimų. Buvo ir tokių, kurie rinkdavosi skrebo dalią, kad išvengtų fronto. Kai kurių, ypač atbėgusių iš kaimo, šeimos gyveno skurdžiai, susibrukusios ankštose patalpose.

Būryje ilgiau ar trumpiau buvo Petras Braukyla, Mykolas Ivanovas, Stasys Juodelė, Ivanas Kanonovas, Vytautas Mikalauskas, Mykolas Orlovas, Mykolas Petuškinas, Povilas Repšys, Balys Rudmina, Bronius Stankūnas, Simanas Suščenovas, Jonas Šilionka, broliai Tranai, Vladas Vasilionka, Kazys Vingilis ir kt.

Skrebų autoritetas gyventojų akyse buvo menkas, nes daugelis gynėjų linko į chuliganiškus veiksmus, žiaurumą: spardydamo miestelio aikštėje sumestus žuvusių Lietuvos partizanų kūnus ar nepadoriai iš jų tyčiodavosi, šaudė į pakelės kryžius, nežmoniškai elgdavosi su Sibiran tremiamais užpalėnais, nesidrovėdami grobė jų turta. Buvę ir tokių, kurie, eidami per kaimus, „banditų“ ieškodavę ne tik klojimuose ar tvartuose, bet, kaip prisimena žmonės, ir kailinių kišenėse, spintų stalčiuose... O užlipę ant trobos aukšto, neatsispirdavę pagundai nudžiauti ir lašinių gabalą ar dešrų „lankainių“...

Vėliau, jau karui pasibaigus, skrebai buvo prilyginti kaimo vietovių milicijai, pradėjo gauti šioki toki atlyginimą, geresnių ginklų.

Blėstant rezistenciniam sąjūdžiui, jie darėsi neberekalingi ir buvo paleisti.

Frontas nudundėjo į vakarus. Lietuvoje prasidėjo antroji sovietinė okupacija. Pradedamos formuoti valdžios struktūros.

1944 m. vasarą Užpaliuose buvo sudarytas naujas valdžios aparatas. Vykdomojo komiteto pirmininko pareigos buvo pasiūlytos Pranui Ramoškiui, bet jis dėl silpnos sveikatos jų atsisakė. Tuomet vykdomojo komiteto pirmininku buvo paskirtas Bronius Ilčiukas. Kai jis 1948 m. išvyko mokytis į Vilniaus partinę mokyklą, jį pakeitė Petras Prūsas.

Užpalių valsčiaus teritorija 1944 m. buvo suskirstyta į 8 apylinkes: Užpalių, Degėsių, Vilučių, Kaimynų, Tervydžių, Norvaišių, Mažionių, Rimiškių. Po keleto

*Įamžinant kovotojų už
laisvę atminimą*

metų apylinkes pradėta stambinti. 1950 m. panaikintos Rimiškių, Mažionių, Tervydžių apylinkės, o buvusi jų teritorija priskirta Norvaišių apylinkei. 1954 m. toks pat likimas ištiko Degėsių apylinkę, jai priklausę kaimai perėjo Užpalių apylinkės žinion, o tais pat metais panaikinus Kaimynų apylinkę, jai priklausę kaimai atiteko Vilučių apylinkei. 1962 m. Norvaišių, o 1963 m. ir Vilučių apylinkių teritorija perduota Užpalių apylinkei.

Užpalių apylinkės vykdomojo komiteto pirmininkais buvo Andrius Gaidukovas, Petras Balčiūnas, Natalija Šilova, Petras Žilys, Stasys Makelis, Vytas Jurka.

Degėsių apylinkei vadovavo Domas Mikučionis, Vilučių – po metus kitus dirbo Pranas Tursa, Jonas Lapienis, Juozas Kutka, Juozas Juodelė, Jonas Garunkštis, Povilas Šutas, Petras Žilys.

Kaimynų apylinkės vykdomojo komiteto pirmininkai – Pranas Mikučionis, Napalys Urbanavičius, Anastazija Kubiliūnienė.

Tervydžių apylinkei vadovavo Jonas Braziūnas, Jonas Jakubonis, Norvaišių – Maksimas Skarina, Gasparas Indrašius, Antanas Repšys, o Mažionių – Antanas Repšys, Rimiškių – Balys Saladžius.

Tuometiniai apylinkės pirmininkai Maksimas Skarina (1946), Jonas Braziūnas (1947), Gasparas Indrašius (1949) buvo nušauti.

***

Nepriklausomoje Lietuvoje kai kuriuose Užpalių apylinkės kaimuose veikė partinės kuopelės. 1940–1941 m. Užpalių valsčiaus partinės organizacijos įkūrimu bei stiprinimu buvo pavesta rūpintis partorgui Feliksui Skirskui. Vienoje sovietinėje brošiūroje minima, kad 1943 m. vasarą Utenos apskrityje veikusios 6 pirminės partinės organizacijos. Po dvi tokias organizacijas buvę Utenos, Vyžuonų ir Užpalių valsčiuose. Taip pat Užpalių valsčiuje buvusios dvi komjaunimo kuopelės.

Ir antrosios sovietinės okupacijos pradžioje komunistų partija, siekdama stiprinti savo įtaką, stengėsi kurti kuo daugiau pirminių partinių organizacijų, gausinti komunistų gretas.

Pirmuoju Užpalių valsčiaus partorgu buvo paskirtas buvęs pogrindininkas Kazys Bučys. Partinė organizacija dar buvo negausi. Pavyzdžiui, 1946 m. rudenį jai priklausė 10 narių: valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas Bronius Ilčiukas, jo pavaduotojas Pranas Ramoškis, pieninės direktorius Joffe, malūno vedėjas Orlovas, valsčiaus finansų skyriaus vedėjas Kublickas, liaudies gynėjas Sorokinas, vidaus reikalų skyriaus darbuotojai – karininkai Kuznecovas, Alisejevas, Kuzminas.

1948 m. K. Bučys ir B. Ilčiukas buvo išsiųsti į Vilniaus partinę mokyklą. Partorgu paskirtas buvęs frontininkas Gasparas Sirvydis, o po pusmečio jį pakeitė irgi karo dalyvis Andrejus Silovas. Komunistų gretas papildydavo nauji nariai. Štai 1948–1950 m. laikotarpiu organizacijai priklausė komsorgas Bronius Bajorūnas, valsčiaus darbuotojas Achramejevas, valgyklos vedėja Zina Šilovienė, bibliotekos vedėja Natalija Šilova, parduotuvės darbuotoja Ieva Giedraitienė, kolūkietė Ona Gladutienė, vidurinės mokyklos direktorius Jonas Vitkūnas, mokytojai Salomėja Pečiūrienė, Stasys Juška, Feliksas Pečiūra... Dar vėliau komunistais tapo Veronika Petkūnaitė, Valė Ramoškienė, J. Vilutis, Bronius Prakapavičius, Zosė Prakapavičienė ir kt. Materialinis suinteresuotumas, karjeros sumetimai, galimybė išvengti represijų buvo dingstis eiti į kompromisą su savo sąžine ir stoti į partiją. Tikrų, akiai tikinčių komunizmo idėjomis partiečių buvo tik nedidelė dalis.

Dėl panašių priežasčių išaugus narių skaičiui, atsirado daugiau pirminių partinių organizacijų kolūkiuose, mokyklose. Štai 1950 m. liepos mėnesį susikūrė Užpalių kolūkio partinė organizacija, kurios pirmoji partorgė – Salomėja Pečiūrienė. 1954 m. ją pakeitė N. Šilova, 1957 m. – Z. Prakapavičienė, 1958 m. – Kazys Čeponis. Po to sekretoriavo Pranas Gudaitis, Bronė Gasienė, Leonas Vasiulis, Vladas Murnikovas, Zenonas Liutkevičius...

Užpalių špitolės paslaptys

Vanda Kulišienė

Špitolė

Miestelio centre, prigludęs aikštės pakraštyje, rymo raudonų plytų pastatas su mansarda, špitole vadinamas. Jis buvo pastatytas dar Nepriklausomoje Lietuvoje Užpalių parapijos klebono kunigo Antano Paurio iniciatyva ir skirtas bažnyčios tarnams (vargonininkui, zakristijonui) apgyvendinti. Čia prieglobstį rado ir viena kita senyvo amžiaus moterėlė. Tai buvo parapijai priklausantis namas. Ant jo fasadinės sienos, tarp dviejų mansardos langų, buvo pritvirtintas medinis kryžius su iš sunkaus metalo nulieta Kristaus kančia (Mūka).

1941 m. sovietiniams Užpalių aktyvistams kryžius badė akis, ir jie ieškojo priemonių juo atsikratyti. Pažadėjęs užmokestį, uždarbiu susigundė miestelio gyventojas Kazys Čeponis. Užsilipęs ant ilgų kopėčių, jis kryžių nuplėšė, bet, neišlaikęs pusiausvyros, su visu „grobiu“ nubildėjo žemyn. Medinis kryžius subyrėjo į gabalus, o Nukryžiuotasis išliko, tik viena ranka nuo smūgio buvo nulaužta. O pats Čeponis vos galo negavo. Vietiniai žmonės jo poelgiu buvo labai pasipiktinę, kalbėjo, kad tai Dievo perspėjimas (likimo ironija: po trejeto metų tas pats Čeponis, tapęs skrebu, žuvo nuo saugumiečio rankos). O Nukryžiuotasis perduotas saugoti Užpalių bažnyčios zakristijai.

Ir šiandien špitolės sienoje dar išlikusios viny s ženklina kryžiaus buvimo vietą.

***

1944 m. vasarą, frontui nudundėjus į vakarus, Užpaliuose pradėjo veikti okupacinės valdžios institucijos: milicija (NKVD, vėliau pavadinta MVD), valstybės saugumas (NKGB, vėliau – MGB) ir liaudies gynėjai (istrebiteliai), užpalėnų vadinami skrebaus. Šios struktūros išsikūrė špitolėje. Tiesa, pirmomis skrebu egzistavimo dienomis jų būstinė buvusi Tiltu gatvėje (dabar Astiko g.), bet ten jie jautėsi nesaugūs, todėl pasirūpino galimybe persikelti į miestelio centre išikūrusį mūrinį špitolės pastatą.

Šios instancijos visados dirbo išvien, vykdė bendrus joms iškeltus uždavinius: rinkti žinias apie partizanus ir kovoti su jais, persekioti besislapstančių vyrų šeimas, izoliuoti įtartinus asmenis, rūpintis, kad ūkininkai vykdytų valdžios užkrautas prievoles, organizuoti agentų tinklą, dalyvauti užpalėnų trėmime į Sibirą, talkininkauti valsčiaus aktyvui, platinant valstybinės paskolos obligacijas, varant valstiečius į kolchozus ir t. t.

Kasdieniai jų talkininkai ir, žinoma, pagrindinė jėga kovojant su rezistencija buvo saugumui pavaldūs garnizono kareiviai. Kremlius nebuvo abejingas tam, kas dedasi Lietuvoje. 1945 m. pradžioje iš Maskvos gautas griežtas nurodymas veiksmingiau naudoti kariuomenę prieš rezistentus, sudaryti gerą agentų tinklą.

1944 m. pabaigoje pasirūpinta patalpa suimtiesiems uždaryti. Ją įrengė šalia skrebu būstinės, vidurinėje pastato dalyje. Į vieną kambarį, esant prastam orui ir šalčiams, galėdavę užėiti nuolat į pastotes skrebu varomi užpaliečiai. Mat dažnai „komandos“ – kur važiuoti, ką vežti – tekdavę laukti ir pernakt.

Špitolės areštinėje buvo laikomi kaimo žmonės, vadinamieji buožės, neįvykdę valdžios užkrauto ir vis didinamo pyliavų plano, jauni vyrai, sulaukyti su „patikslintais“ asmens dokumentais, įtariamais ryšiais su partizanais pamiškių gyventojai, nedorų kaimynų ar užverbuotų informatorių įskūsti žmonės ar dar kuo nors sovietų valdžiai neįtikę piliečiai... Kai kurie jau registravęsi vyrai irgi buvo kviečiami „pokalbiams“ arba net suimami.

Vienas pirmųjų „laimikių“, kuris pateko į saugumo rankas – 1944 m. vėlu rudenį savo namuose Remeikių kaime kuklioje slėptuvėlėje surastas beginklis šaukiamąjo amžiaus vyrukas Pranas Šukys. Jis buvo uždarytas senoje, dar Smetonos laikų daboklėje akmeniniuose buvusio dvaro pastatuose. P. Šukį tardė kariškas Žvironas. „*Spaudė gan smarkiai, bet didelių kankinimų nebuvo*“, – prisimena P. Šukys.

Į šią daboklę 1945 m. pradžioje pateko ir kaniūkietis Napalys Abelinskas, per susidūrimą su skrebais ir kareiviais sužeistas, gyvas patekęs į nelaisvę. Jis naktį, pritaikęs proga, išlaužė surūdijusias daboklės lango grotas, sėkmingai pabėgo ir gerų žmonių – Kaniūkų kaimo ūkininkų Čerškų – padedamas pasislėpė ir išsigydė žaizdą.

Po šio įvykio suimtųjų čia nebelaikydavo – buvo paruoštos tinkamesnės patalpos špitolės name su grotuotais langais.

Buvo špitolėje ir dar viena „gera“ patalpa. Tai žemas, vandeniui pažliugęs rūsys, į kurį patenkama pro šiaurės pusėje, kieme, esantį įėjimą. Čia iki išvežant į Ūteną būdavo uždaromi ypač pavojingi „nusikaltėliai“. Manoma, kad su šio rūsio „malonumais“ buvo lemta susipažinti ir kai kuriems į nelaisvę patekusiems Užpalių krašto partizanams: Pranui Masiuliui (1945), provokatoriaus J. Veteikio 1946 m. išduotiems Galinių kaimo vyrams Antanui Kubiliūnui, Jonui Daujočiui, Jurgiui Sasnauskui, Jonui Indrašiui ar 1947 m. į priešų rankas patekusiems Baliui Žukauskui ir kai kuriems kitiems panašaus likimo rezistentams...

Gyvas į enkavėdistų rankas pateko ir Laučiūnas iš Ubagū kaimo, bet jis buvo užverbuotas ir paleistas. Laučiūnas išdavė ne vieną „Alaušo“ partizanų būrio slėptuvę, gyvi į nelaisvę pateko alaušiečiai Putrimas, F. Pašylis, vienas slapstęsis Balys Garunkštis.

Bene pagrindinė grandis sovietinėje valdymo sistemoje – valstybės saugumas, kuris siekė kuo daugiau matyti, žinoti, norėjo viską tvarkyti, nepaisydamas priemonių, besistengiantis paralyžiuoti bet kokią antivalstybinę veiklą, izoliuoti, jo manymu, įtartinus asmenis...

Užpalių valsčiaus saugumas buvo įsikūręs špitolės mansardoje. Užkopus laiptais į viršų, patenkama į siaurą, ilgą koridorių, apšviestą blankios šviesos, besiskverbiančios pro vienintelį skliauto langelį. Kairėje – trejetas durų: vienos – į tardymo kabinetą, šalia kurio – saugumo viršininko valdos. Iš šio kambario galima patekti dar į vieną nykią patalpą vakariniame mansardos gale su dviem langeliais į Vytauto gatvės pusę. Tai, Povilo Suščianovo, Prano Paršiūno, Balio Garunkščio ir kai kurių kitų užpaliėčių teigimu, – kankinimų kambarys. Matyt, čia, panaudojant „efektyvias“ priemones, buvo stengiamasi sužinoti „tiesą“...

Dešinėje, kukliame pastogės kambarėlyje, glaudėsi milicijos darbuotojai.

Saugume darbavosi beveik vien tik rusų tautybės specialistai. Jiems kuri laiką vadovavo karininkas Lochmatovas. Neabejotini jo bendrininkai buvo taip pat kariškiai Alisejevas, Kuznecovas, Čičinas, Kuzminas.

Saugumiečių komanda nebuvo gausi, bet dirbo „užtikrintai“ – nesidžiaugė žmogus, patekęs į jų rankas. Kagėbistams uoliai talkino ir kai kurie skrebai, pirmiausia – Povilas Repšys.

Apie 1950 m. čia pradėjo dirbti lietuvis Juozas Liaudanskas. Jis buvo dažnas svečias mokytojų kambaryje, stengėsi formuoti draugiškus santykius su pedagogais, pelnyti jų pasitikėjimą, turėdamas, žinoma, savų interesų. Bet su juo artimiau bendrauti niekas nenorėjo.

Tardymo procedūromis užsiimdavo tai Lochmatovas, tai Romanovas, Alisejevas ar Čičinas. Nuolat čia maišydavosi ir propagandistas Čiudesnovas, iš Utenos atvažiuodavo ūkininkų dėl pyliavų „pašokdinti“ Pagarelovas... Susikalbėti su tardomaisiais padėdavo V. Suščianovas, Kublickas, J. Bajoriūnas. Amžininkų teigimu, labiau sovietų valdžiai pavojingų asmenų tardymas vykdavęs naktimis. Iš areštinės suimtuosius po vieną varydavo į tardytojų kabinetą mansardoje. Norėdami išgauti reikalingą prisipažinimą, tardytojas ir jo pagalbininkai priemonių per daug nesirinkdavo – tiko viskas. Jų rankose šampalas ar pistoleto rankena, kabelio gabalas virsdavo skausmingu įrankiu. Pirštai traškėdavo, spaudžiami suveriamų durų... O paprasčiausia – kumščių smūgiai ar kojų spyriai visur – į galvą, pilvą, krūtinę... Galvos trankymas į sieną... Netekai sąmonės, – vandens užpylė, atsigavai – ir vėl:

– Podpiši, svoloč! (Pasirašyk, niekše!)

„Įdomumo dėlei“, kai žmogus jau ir taip vos laikydavosi, tardomąjį sodindavo ant apverstos taburetės kojos...

Ne vieno užpalėno atminty išliko gyvi tų „susitikimų“ išpūdžiai...

Balys Garunkštis, čia patekęs 1946 m., prisimena:

„Norėdami išgauti „tiesą“, mane daužė, ausis spaudė pieštukais – taip skaudėjo, kad nuvirtau. O Povilas Repšys degančią cigaretę kaišiojo prie rankų... Buvo į rūšį uždare...“

Areštinė retai pratuštėdavo: visada čia „ilsėdavosi“ po keletą vyrų. Remeikių kaimo gyventojas Vladas Andrašius papasakojo, kaip jo uošvis Jokimas Masiulis iš tos „malonios“ viešnagės pasišalino:

„Gaurilavas buvo ką tai in mana uošvia Jokima Masiulia ažpykįs, tai ir skųsdava jį. Vienųroz Jokimų sujeme, aždare areštinej. Čia buvį ir daugiau vyrų. Anys, čėsą turėdami ir beskrapštinedami, aptika, kad terp areštines ir gratimas patalpas stovinčia sana duonkepė pečiaus kokliai pabiški kruta, kad juos išimt galima. Kalgi nepamegenus?! Pradėja ardyt – gerai išėina! Kad skrabai nepamatyty, dienai koklius vėl sukrove, da koku rūbu ažuometę. Kitųnakt praarde takių skylį, kad žmogui pralist mažna... Nudabojįs, kai sargybini in rytų apsunka, in suola atsisėdįs snūduriuot pradėja, Jokimas ilgiau nebelaukįs – linda pra tų kiaurymį, bumpit kitoj pusaj... Laime, toj patalpa dyka buvo. Tai pra lungų iššokįs ir daves cerkvoes pusan, par Švintujų persigava anan šonan... Paskui Jokimų gal da ben vienas kitas vyras paspruka...“

Likusieji areštinej neramūs laukių ryta – kas dabar bus? Atajįs skrabas šaukių kakį tai žmogų – nēr, šaukiųs Masiulį – nēr... Sulėkį ir daugiau...“

– Kur Masiulis, kur kiti?! – rakių insiutį.

– Pra pečių išbėga, – aiškina suimtieji.

– Kam išlaidet? Dabar jumi sušaudysma! – šaukiųs skrabas Rapšiokas, kaip visadu su sava „pažadais“.

Ale nei šaude, nei kų, tiktai tų pačiųden visus Utenon išvežį.

Mes, keletas partizanų, tadu Tarvydžiuos, par Grižų, buvam apsistojį. Atlakia rytą čia Jokimas, visas juodas kaip velnias, suodinas... Persgundam mes... A Jokimas juokias ir pasakaja, kaip pra pečių iš skrabų paspruka.

Aišku, anas sava namuos grįžt nebegalėja. Keršydami jam, skrabai ir karaiviai par šv. Onų ja namus apšaude ir sudegina.“

***

Tikrą įsiūtį tarp skrebų bei špitolės viršininkų sukėlė įvykis Mikėnų kaime, Gudelių sodyboje, kai vaikas tuščiomis rankomis nepabijojė dviejų automatais ginkluotų skrebų. Apie tai pasakoja Juozas Gudelis:

„Mano brolis Bronius buvo drąsus ir stiprus vyrukas. 1947 metais, anksti pavasarij, jis registravosi ir gyveno legaliai mūsų namuose. Kvietė jį į Užpalių saugumą, bet jis nėjo.

Vieną dieną sėdėjo Bronius ant prieklėčio ir krapštė kažkokį seną ginklą. Tuo metu į kiemą įvažiavo du automatais ginkluoti skrabai. Brolis įbėgęs klėtin ir į aruodą įmetęs ginklą. Tučtuojau paskui jį išoko ir vienas skrebų, užsimojo automatu. Šauti negalėjo, nes buvo per arti. Bronius, nieko nelaukdamas, išplėšė ginklą

iš skrebo rankų ir trenkė į prieklėčio akmenį. Skrebas čiupo brolių į glėbį, bet buvo partrenktas ant grindų. Atskubėjęs jo bendras atsuko automatą į Bronių, bet šis save pridengė pirmuoju skrebu. Negalėdamas šauti į saviškį, skrebas užsimojo ginklu, bet Bronius, viena ranka laikydamas pirmąjį skrebą už apykaklės, kita staigiu judesiu išplėšė automatą iš antrojo ir taip pat trenkė į akmenį.

Nuginkluoti skrebai susirinko savo automatų dalis ir grįžo į Užpalius. Suprantama, po šio incidento Broniui buvo tik vienas kelias – vėl grįžti į partizanų būrį.“

Partizaninis judėjimas buvo tokia jėga, su kuria okupacinė valdžia negalėjo nesiskaityti ir žūtbūt siekė jį sustabdyti. Saugumui pavaldūs kareiviai buvo pagrindinė jėga, nukreipta prieš rezistentus. Juos apgyvendino Kureišiškių kaime, tvarkingoje buvusio Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės kapitono Masiulio sodyboje. Tuometinio milicijos viršininko J. Bajoriūno teigimu, čia jų buvę apie septyniasdešimt. Kareiviai padėjo skrebams siautėti kaimuose, persekioti partizanus, dalyvavo tremiant užpalėnų šeimas į Sibirą ir t. t. Jie sodyboje buvo įsitaisę stebėjimo punktus, pasistatę kulkosvaidžius, sekė apylinkę, visur lakstė raiti. Su skrebais pas įtartinus gyventojus ieškoti „banditų“ eidavo lydimi specialiai dresuotų vilkšunių. Nešėsi ilgus metalinius strypus (pikes), naudojamus slėptuvėms ieškoti.

Kareiviai stebėjo vietos žmonių gyvenimą, visur landžiojo, bet, pasirodo, ir jie patys buvo stebimi, nors to gal nė nenujausti. Galinių kaimo ūkininko P. Melaikio sodyboje slapstėsi keletas Užpalių krašto vyrų.

„Mes iš savo sargybos posto stebėdavome apylinkę, rūpindamiesi savo saugumu, bet neliko be dėmesio ir netoliese įsikūrusio garnizono gyvenimas, – pasakoja buvęs rezistentas Juozas Melaikis. – Sekdavome, kuo užsiima kareiviai, kaip išsidėstę jų sargybos postai, į kurią pusę išjoja ar išvažiuoja kareivių grupės... Savo žiūroną padalydavome į dvi dalis, nes su pilnu stebėti buvo per maža mūsų išimtos stogo čerpės anga. Po kiekvieno kareivių apsilankymo ir slėptuvės ieškojimo, smaigstant strypus, viela matuodavome, kiek giliai siekia jų pikės. Įsitikinome, kad gali siekti pusanatro metro. Todėl savo slėptuvę buvome įsirengę tokiaame gylyje, kad kareivių strypai mūsų nesiekdavo...“

Sovietiniai kareiviai – kito pasaulio atstovai. Lietuva jiems – svetimas, dargi priešiškas kraštas. Daug būta žiaurumo ir neapykantos... Bet vis dėlto... Ne iš vieno užpalėno teko girdėti apie juos ir palankių atsiliepimų: kad vienas kitas kareivėlis kai kada būdavo žmoniškesnis už vietinius skrebus, kad kartais labiau atjausdavo žmogų sunkią akimirką (tai patardavo, ką pasiimti į Sibirą tremiamam žmogui, tai prilaikydavo įsisiautėjusį skrebą, tai paprasčiausiai – parodydavo žmoniškumą...).

„Ir šiandien prisimenu kareivėlį, prie kurio parkritusi aš iš siaubo alpstančia širdimi gulėjau, kai kareiviai ir skrebai įniršę šaudė bėgantį partizaną Bronių Gudelį... Viskam pasibaigus, kareivis atpažino mane ir, eidamas pro šalį, tyliai pasakė: „Tu, mergaite, gulėjai prie manęs, kai aš šaudžiau... Dėkok Dievui ir man, kad aš tada tavęs nenušoviau... Tai buvo lemtinga akimirka...“ Tas kareivis, be abejo, suprato, kad aš buvau su partizanais, bet vis dėlto...“ – prisimena Onutė Lapinskienė (Vanagaitė).

***

Saugumas su garnizono kareiviais ir uoliais talkininkais skrebaus, milicija bei saujele užverbuotųjų dirbo bendromis jėgomis, panaudodami patikimiausias, jau ir anksčiau Kremliaus išbandytas priemones – žiaurumą, melą, provokacijas, klastą... Ir J. Bajoriūnas neneigia, kad klasta, melas jų darbo praktikoje buvo dažnai naudojami. Štai jo paties žodžiai:

„Operatyviniams darbuotojams visokios priemonės yra leistinos. Vieną banditą pagavom gyvą, užverbavom ir paleidom, sutarę, kad jis išduos kitus. Su juo palaikiau ryšį – padėdavom sutartoje vietoje raštelius. Vienąkart kviečia anas mane ateiti dvyliktą valandą nakties prie Trumpalių kapų, ant vieškelio. „Tik neimk liaudies gynėjų“, – rašo jis laiškelyje. Ką daryti? Nuvažiavau Utenon, pasitarėm. Patarė eiti. Pasiemiau keletą kareivių. Baigiant eiti prie kapinių, jie sugulė į griovį, o aš su saugumo viršininku einam. Susitinkame tą užverbuotąjį. Jis ir sako: „Turiu štabą... Galit pasiimt... Ateikit rytą, aštuntą valandą, tenai, kur Miškinių krūmuose bala. Aš eisiu vandens pasisemti...“

Rytmetis. Mes su kareiviais gulim... Laukiam... Viskas vyksta taip, kaip sutarta. Banditas pasiėmė vandens... Jis turi padėt kibirą ant bunkerio durelių. Taip ir yra... Apsupam ir liepiam viduje esantiems lįsti lauk. Ne ką darys... Išlindo. Vienas paspruko, du nupylėm... O bunkeryje – rašomoji mašinėlė, daugybė visokių lapelių, įsakymų prispausdinta... Radom ir šovinių, ginklų, granatų atsargas...“

O Balys Indrašius J. Bajoriūno pasakojimą papildo:

„Kartą vienas skrebu paprašė Antaną Tarvydą, gyvenantį vienkienyje netoli miestelio, kad leistų jiems pasikūrenti pirtį. Tas leido – kūrenkit!..

Tarvydo dukros matė, kad keliu nuo Užpalių skrebas, atstatęs šautuvą, varo kažkokį vyriškį. Įsukus į keliuką Tarvydo sodybos link, varomasis šoko bėgt, o skrebas pradėjo šaudyt. Pasirodė ir daugiau skrebu, atlėkė raiti kareiviai. Visi šaudė, pyškina, bet visai ne į tą pusę, kur spruko bėglys. Ir Jono Tarvydo šeimos nariai matė, kaip

per jų lauką į Miškinių pusę bėgo vyras. Skrebai ir kareiviai kėlė triukšmą, inscenizavo besiveją bėgantį...

Netrukus pasklido kalba, kad vyras, kurį skrebas varė, buvęs „banditas“, prieš keletą dienų pagautas, o varomas pirties kūrenti, pabėgęs...

Po savaitės ar daugiau Ažubažnyčios (dabar Pilies) gatvėje pamatėm skrebių vežimus. Viename gulėjo basomis kojomis, pusnuogiai vyrų lavonai. Sužinojom, kad tai buvo partizanų – brolių Juozo ir Povilo Čeponių – kūnai.

Tas bėglys, kaip teko girdėti, – tai provokatorius Veteikis, apgaule išsigijęs „Alaušo“ partizanų būrio vyrų pasitikėjimą ir netrukus juos išdavęs.“

***

Saugumas stengėsi savo patikėtinius infiltruoti į partizanų būrius, „pamedami“ laiškelius ar kitomis priemonėmis siekė, kad tarp rezistentų nebūtų pasitikėjimo, kad imtų įtarinėti vieni kitus.

Buvusi Vaiskūnų mokyklos mokytoja Birutė Būgienė (Garunkštytė) prisimena:

„Apie 1950 metus Vaiskūnų septynmetėje pradėjo dirbti toks Alfonso Kuklys. Jis įkyriai prie mūsų, mokytojų, liūdavo:

– Ar mokat jūs tokią ir tokią dainą? (Aišku, iš partizaniško repertuaro!)

Ir pats uždainuoja, kviečia jam pritarti... Tuo įkyriu lindimu jis ir sukėlė mums įtarimą. Ir, pasirodo, ne be pagrindo. Netrukus jis pradėjo vaidinti partizaną, būtinai norėjo susitikti su vietiniais kovotojais. Buvo vienąsyk jaunimo susibūrimas Stasiškių kaimely, pas Paršiuką. Prisistatė ir Kuklys... Su automatu... Gerokai įgėręs! Šaudo. Grasina komunistams...

Netrukus pradėjo vaikščiot keturiose. Buvo paskleistas gandas, kad Vaiskūnų apylinkėse išmestas desantas... Vyrų kalbą vokiškai. Bet apgaulė truko neilgai. Vietos kaimiečiai nugirdo šiuos „partizanus“ kalbant rusiškai, sodriai keikiantis. Taigi paaiškėjo, kas jie tokie... „Mokytojas“ su savo sėbrais dar iki pavasario prasivazojo ir dingo...“

„1948 metais žuvo „Audros“ būrio partizanas Kazimieras Gruodinskas, o Albinui Mierkiui pavyko pabėgti. Užpalių saugumas įtarė, kad jie buvo kartu su mano broliais Feliksu ir Bronium Stasiškiais, – pasakoja Aldona Vaškelenė (Stasiškytė). – Čia dar viena saugumo klasta – laiškėlis, adresuotas Albinui Mierkiui, „pamestas“ kaimiečio klojime, kur pernakt trynėsi kareiviai ir skrebai. Raštelis, žinoma, pateko į partizanų rankas. Jame maždaug taip buvo rašoma: „Albinai, kodėl tu bėgai ne į tą pusę, kaip buvom sutarę? Galėjom per apsirikimą ir tave nušauti... Būk atsargesnis!“ Broliai suprato, kad tai provokacija, tikėjo, kad Albinas – doras ir patikimas partizanas.“

„O paskui saugumiečiai ir Rožės atžvilgiu naiviai pakartojo tą patį variantą, – sako buvęs „Audros“ partizanų būrio vadas Jonas Abukauskas. – Jie planavo pačių partizanų rankomis sunaikinti mūsų kovotoją Rožę ir pelnyti pasitikėjimą „Mokytoju“. Viešėikių kaime kareiviai, užėję į vieną sodybą, sėdi pernakt, prišiukšlina. Šeiminkė, rytmetį šluodama trobą, randa „pamestą“ saugumo darbuotojo laiškėlį, adresuotą Rožei, kuriame jam dėkoja už paslaugą ir skiria naują užduotį: sunaikinti Vaiskūnų mokytoją Kuklį. Tas laiškas, kaip ir planuota, patenka į mūsų rankas. Jo potekstė aiški: likviduoti Rožę kaip išdaviką, o „Mokytoju“ pasitikėti. Bet šie saugumo metodai mums jau buvo žinomi, todėl jiems ir nepavyko pasiekti savo tikslo.“

Saugumui buvo svarbu turėti platų ir patikimą agentų tinklą. Dalis užverbuotųjų būdavo žemo intelekto ir gero vardo visuomenėje neturį asmenys – girtuokliai, palaidūnai ar pleprios kaimo bobelės. Tačiau tokia padėjų kategorija, nors ja ir naudojosi, saugumiečių netenkino. Jie norėjo savo tinkle turėti ir rimtų bendradarbių pasitikėjimą turinčių asmenų.

Birutė Būgienė (Garunkštytė) prisimena:

„Mane pradeda šaukinėt į Užpalių valsčių. Tiesiai šviesiai pareiškia: „Tu gyveni kaime, dirbi kaimo mokykloje, daug matai ir žinai... Pasidomėk, su kuo banditai bendrauja, kas jiems padeda, kur jie laikosi... Matai, padėt tarybų valdžiai – kiekvieno mokytojo pareiga...“ Net iš karto nurodo, kur turėsiu padėt surinkti informaciją! Aš, žinoma, su tokiu „garbingu“ pasiūlymu dėl savo asmeninių nuostatų sutikti negalėjau.“

Pasitaikydavo, kad, nepavykus susitarti, saugumas taikė ir vienokias ar kitokias sankcijas – šantažą, areštą, netgi kruviną kerštą.

„Viena rusė vis skųsdavo Užpaliams mano namiškius, – pasakoja A. Žilienė (Urbonavičiūtė), – kad tėvas S. Urbanavičius ir brolis esą „banditai“, kad turi automatą, o tėvas radijo siųstuovą įsitaęs, kad pas mus renkasi vyrai ir ruošiasi kažką daryti... Ir dar visokių nesąmonių pripliaukšdavo... Ateina pas mus skrebai su kareiviais ir dūkena, Užpaliuos šaukinėja. Vienąkart tėvą prie sienos pastatė ir šaudė virš galvos...“

Tėvą norėjo užverbuoti.

– Teiksi mums žinias apie banditus, kas juos palaiko, valgyt duoda, tai mes pamiršim tavo nuodėmes... O žinom apie tave daug... Be to, už informaciją tau gerai mokėsime, – viliojo tėvą.

Bet jis parsiduot nesutiko.

– Kad nenori mums padėt, tai pats kalėjiman sėsi, – pagrasino.

Tėvą ir brolį iš tiesų netrukus suėmė ir uždarė špitolės areštiniėje. Tardo ir vis reikalauja paduot jiems siųstuovą ir auto-

matą. Neleidžia jiems ir maisto paduoti. O Repšiukas kad trenkė per mano ryšuliuką, visą maistą išdrabstė...”

***

„Skrebai ir saugumas vis narėdavo supjudyt partizanus ir vietinius pamiškių žmonis, kad nepastikėtų vieni kitais, – piktinasi Pranas Paršiūnas. – Va Dėgsnių kaimely gyvena Birkų šeimyna. Biedni, tykūs, dori žmones. A juos pradėja šaukinėt skrabarnian – nori ažverbuot, kad rinktų žinias ape miškinius. Ale anys nesutika jiem tarnaut. Tadu skrabai šnipšteli kitam:

– Saugokites Birkų! Anys ažverbuoti, šnipinėja... Žinias Užpalius neša...

Dagirda šitos kalbas ir partizanai, paskarščiava. Visaka gerai neišsiaiškini, ataja miška vyrai ir supyla visų šeimynų... Paskui labai pergyvena, kai išaiškina, kad Birkai viškai nekalti... Ale par velai... A saugumas nepriveike jų ažverbuot, tai nors kitų runkam atkeršija...”

***

Vėlesniais metais šios srities specialistai į Užpalius atvažiuodavo iš Utenos saugumo. Jiems svarbu buvo kiekviename kolektyve turėti savo žmonių. Ne vienas mokytojas, tarnautojas ar kolūkietis, saugumui numačius jo kandidatūrą, buvo kviečiamas į susitikimus ir su juo „dirbama“. Stengėsi veikti slapta. Pavyzdžiui, verbuojamą vyrą griežtai perspėdavo, kad apie susitikimus net žmona nieko neįtartų.

– Kaip nors sugalvok įtikinamą priežastį, kad galėtum, nesukeldamas įtarimo, išeiti iš namų, – mokė saugumietis nusižiūrėta auka.

Pasimatymus skirdavo ne kartą ir ne du. Pagaliau, matydamas, kad žmogus nepasiduoda, saugumietis iš jo paimdavo parašu patvirtintą pasižadėjimą, kad niekam neprasitars apie bandymą jį užverbuoti.

– Mes esam nepažįstami, niekada nebuvom susitikę, – išsiskiriant įsakmiai pabrėžia saugumo agentas.

***

Buvo ir netekčių. Nuo partizanų kulku krito V. Mikalauskas, Petras Orlovas, Pranas Mierkis, Michailas Kuliakovas, Antanas Tranas, Povilas Tranas, Leonas Umaras. Bet ir saviškiai kartais nepagailėdavo vieni kitų. Samagono įkaitinti, į konfliktą įšivėlė skrebai J. Tranas ir A. Čipkus. Pastarasis ir paleido į savo bendrininką kulka, o pats sėdo metams kitiems už grotų.

Nustebino užpaliečius ir kita tragedija, kai skrebas Kazys Čėponis tapo saugumiečio leit. Aleksandro Romanovo auka... Žmonės kalbėjo, kad konfliktas kilęs dėl... panelės. Po Čėponio žūties Romanovas iš Užpalių padangės tučtuojau dingęs.

***

1944 m. pabaigoje, dar tebevykstant karui, iš vietos gyventojų kovai prieš kylantį partizaninį judėjimą pradėta organizuoti liaudies gynėjų (istrebitelių) bū-

rius. Tai buvo milicijos ir saugumo pagalbininkai. Užpalėnams liaudies gynėjų vardas buvo nepriimtinas, tad pradžioje juos vadino strebiteliais, vėliau – stribais, o galiausiai dar supaprastino – skrebaus.

Daugumą jų sudarė kaimų ir miestelio varguomenės atstovai. Kai kurie skrebai – tai nariai šeimų, kurias partizanai už norą per daug matyti ir žinoti, už „liežuvio nelaikymą“, už pastebėtus ryšius su milicija ar saugumu išprašė iš kaimų. Buvo ir tokių, kurie į skrebę būrį atėjo ne dėl kokių nors idėjų, o paprasčiausiai norėdami išvengti fronto.

Nemaža dalis vyrų buvo neišsilavinę, pikti ir grubūs žmogeliai, neturėję visuomenėje gero vardo, samagono mėgėjai ir gribštukai.

Užpalių valsčiaus liaudies gynėjų būrys buvo suformuotas iš 25–30 vyrų. Kurį laiką jiems vadovavo leitenantas Aleksandras Romanovas, vėliau – taip pat kariškiai Pagarelovas, Nikolajus Dimidovas, Eugenijus Kuzminas.

Užpalių valsčiaus liaudies gynėjų būryje ilgiau ar trumpiau yra buvę: Petras Braukyla, Antanas Čipkus, Kazys Čėponis, Mykolas Ivanovas, Stasys Juodelė, Vladas Kaminskas, Pranas Kavolėlis, Ivanas Kanonovas, Steponas Kublickas, Michailas Kuliakovas, Juozas Losevas, Pranas Mierkis, Vytautas Mikalauskas, Mykolas Orlovas, Jonas Pernavas, Mykolas Petrauskas, Mykolas Petuškinas, Povilas Repšys, Kazys Rudokas, Antanas Rudmina, Balys Rudmina, Antanas Sakalauskas, Aleksandras Sorokinas, Juozas Sorokinas, Ivanas Smirnovas, Bronius Stankūnas, Simonas Suščenovas, Jonas Šilionka, Antanas Tranas, Povilas Tranas, Jurgis Tranas, Leonas Umaras, Elizavejus Utkinas, Antanas Vanagas, Vladas Vasilionka, Kazys Vingilis, Povilas Vingilis, Juozas Zabulionis ir galbūt dar vienas kitas.

Tai buvo Dievo ir sovietų valdžios užmiršti žmonės. Jiems visko stigo: aprangos, avalynės, maisto, netgi padoresnių ginklų, o nemažai daliai – ir savigarbos, padorumo, žmoniškumo. Užpaliečiai šnekėjo, kad jiems buvo taikoma vienintelė premija – teisė pasiimti nušauto partizano batus. Tai patvirtinta ir žmonių nugirstos pokalbių nuotrupos. „Stankūnas nušava – Stankūnui ir čebatai,“ – užbaigęs leitenantas. O kai Karkažiškių lauke žuvo J. Masiulis, P. Zabulionis, J. Žvironas, tarp skrebę kilęs net ginčas:

– Aš nušavau!

– Ne tu, aš nupyliau! – šaukė kitas. – Tu jau ir teip vienus burlečius nsumovei!..

Ir, žinoma, dokumentuose neirašyta, bet praktiškai plačiai taikyta teisė – siautėjant kaimuose, grobti maisto produktus ar vertingesnius daiktus, reikalauti iš gyventojų samagono... Kareiviai, ypač skrebai, „banditų“ ieškodavo ne tik klojimuose, tvartuose, bet, kaip piktindamiesi sakydavo žmonės, ir spintose, stalčiuose ar kailinių kišenėse. Dėl to jų gyventojai nekentė. Nenuostabu, kad savo priešišumą, pasipiktinimą užpalėnai išliedavo ir ironiškomis dainuškėmis, pavyzdžiui:

*Visa kaima šunys loja,
Kai skrabokai atvažiuoja.
Vyrų, bėkit, bobas, šokit,
Kas ką turit, pakavokit!*

*Šleivi, kraivi ir kuproti
Visi strelbelam ginkluoti,
Visur aina, visur lenda,
Visa vagia, ką tik runda...*

*Vienas sukas pa kamary,
Kitas šėpaj toarkų dara,
Trečias švarki, terp kešenių,
Ieška brolių partizanų...*

Skrebai mėgo savivaliauti, jautėsi padėties viešpačiais, elgėsi kaip tinkami. Aloyzas Ubarevičius, tuo metu buvęs trylikametis „gaspadorius“, prisimena:

„Ateina vakaras. Nespėji nuvargusį kūną atpalaiduoti, išbudina smūgis į langą šautuvo buože. Pasigirsta riksmas:

– Kelkis, bandito sūnau! Kad už pusvalandžio būtum su pakinkytu arkliu prie špitolės!

Ir kinkai, važiuoji. Suvaryti sėdim špitolėj ir laukiam komandų: kur važiuot, ką vežti... Ir į kaimus reikėdavo važiuoti, ir į Uteną. Būna, kad visą naktį pratūnoji ir rytmetį grįžti išvargęs namo. O kartais tik paryčiais išvažiuoji ir nežinai, kuriam laikui... Grįžtant skrebai dar užsuka į sodybas, samagono ir užkandos ieškodami. Į Užpalius dar neskuba. O pastotinininkas – vergas, privalo skrebų nurodymus vykdyt... Sėdi ir lauki, kol pagaliau jie taukuotomis nugaromis (mat landžiota pastogėje, kur lašinių paltys kabo) ir išsipūtusiais užančiais išeina.“

Bet vis dėlto reikia pasakyti, kad tarp jų buvo ir dorų žmonių. Pavyzdžiui, neteko girdėti, kad kas blogu žodžiu paminėtų Antaną Vanagą, Balį Rudminą, Antaną Sakalauską, Petrą Braukylą ir kai kuriuos kitus. Antanas Sakalauskas, būdavo, prisipažįsta: *„Vely nusigeriu lig žemes graibyma, kad tik neraiktų ait „banditų“ gaudyt ar teip kokių uždatį vykdyt...“* O Vladą Vasilionką J. Lukošius taip charakterizavo:

„Anas dirba abiem pusam... Kad ir skrabas, ale žmanėm ne rozu yr pasakjis, kur ir kadu bus supimas, perspedava, ką enkavedistai sujimt ketina...“

Ypatingo gyventojų pasipiktinimo bei neapykantos skrebai nusipelnė savo žiaurumu ir nežmonišku elgesiu su žuvusiais miško vyrais. Partizanų lavonai, visiškai nuogi arba tik su apatiniais baltiniais atvežti į Užpalius, buvo numetami ant grindinio, dažniausiai netoli šv. Florijono paminklo, pašventory. Čia jie buvo laikomi keletą parų. Iš jų būdavo grubiai ar net nepadoriai tyčiojami. O paskui, dažniausiai naktį, lavonus išveždavo tai į pušynėlius, netoli parapijos kapinių, tai prie Galinių autobusų stotelės, žvyro karjero ties Šeimyniškių kaimu, tai sumesdavo į paskardes, bulviaduobes, senus šulinius.

Saugumo langai – į aikštės pusę. Tad pareigūnams buvo patogu iš savo darbo kabinetų stebėti numestus ir išniekinamus partizanų palaikus. Juk privalu saugumiečiams stebėti, kaip reaguoja žmonės, ar kas nesuklups prie žuvusiojo, ar kas nenubrauks skausmo ašaros... Tik nepatiko pareigūnams, kad matyti kliudė vešliai lapojantis ažuoliukas, kurį 1934 m. užpalėnai buvo pasodinę aikštės pakraštyje, netoli špitolės pastato, Lietuvos Respublikos Prezidento Antano Smetonos apsilankymui Užpaliuose atminti. Bet ne tokias kliūtis bolševikai įveikia! Užteko tik saugumiečiams duoti nurodymą žemesnei grandžiai – skrebams, ir ažuolėlio tarsi nebūta!..

Kaip mena vietiniai žmonės, po ketverto metų žuvusiųjų ant grindinio nebemesdavo, tačiau špitolės kieme skrebai ir toliau rodė savo sugebėjimus. Pavyzdžiui, kai 1951 m. pavasarį Kušlių miške žuvo keturi partizanai (G. Baronas, B. Morkūnas, F. Mikėnas ir Z. Tylaitė), jų lavonai piktai pajuokai buvo susodinti kiemo pusėje, po lašais, atremti į sieną. Po dienos kitos jie nuvežti į pušynėlį šalia Galinių autobusų stotelės ir šiek tiek užmesti žemėmis.

Išniekintus ir visur išmėtytus žuvusių partizanų kūnus namiškiai, dažnai ir kaimynų ar šiaip gerų žmonių padedami, nakčia stengdavosi susieškoti ir palaidoti šventoje kapinių žemėje – parapijos kapinėse ar kaimų kapinaitėse. Patyliukais buvo kalbama, kad perlaidoti padėdavęs tuo metu kapinių sargu dirbęs Antanas Vanagas ir jo bendramintis Kazys Garunkštis. Karstus žuvusiems ne kartą padarę pakapės gyventojai Juodelė ir Tranas, nors jų abiejų sūnūs darbavosi skrebu būryje. Tai žmonės liūdnei pajuokaudavę:

– Sūnai priešauda, a tevai grabus dirba – pakavot padeda...

Skrebu vardą žemino ir kai kurių jų narių išskirtinis, nežmoniškas elgesys, šaudymas į pakelės kryžius, lavonų spardymas, žiaurus elgesys su į Sibirą tremiamais žmonėmis, jų turto grobimas ir pan.

Ypatingu „išradingumu“ pasižymėdavęs skrebas Povilas Repšys, ne iš meilės, o dėl mažo ūgio Repšiuku vadinamas. „Tai skrebu skrebas“, – sakydavo žmonės. Jo sąžinę slėgė tikrai didelė nusikalstamų darbų našta. Užpalių krašto žmonės pasakoja ne vieną kraupią jo „veiklos“ istoriją.

Ona Abukauskienė prisimena:

„Negalėjau žiūrėt, kaip Rapšiokas, veždamas nagai nuvilktų Nikodema Tursas lavonų, buvo sustojęs tes Suščianovu ir pradėjo skiausčiu lopetu kapot partizana kūnų... Net čia pasmaišs leitinantas jį sudraudė.“

***

Stasiškių kaimo ūkininkė K. Steponavičienė pasibaisėdama sako:

„Bikūnų kaima Kanapeckas, taksai jaunas studenčiokas, slapstes, ale be jokia ginkla, be kumpanijas. Skrabai aptika jį Kavaliuka pirtelaj. Nabagas bėga, ale jį nušava. Negyvo ataveže Untanavičiaus atšlainman ir numete in žemes, a Repšiukas užlipe in ja, šoka ir rėkia:

– Kam mesas raikia?! Kam mesas?!“

***

„A Vaiskūnų kaime Juozapas Masiuliokas, nenorėdamas ait karuomenin, prisiglaude Šeiminiškiuos, ti pre Alauša, Zamauska namuos. Vienas buvo ir beginklis. Vienųroz čia pasmaiše Rapšiokas. Anys su Masiuliu na mažų denų susiedai buvo, draugava. Masiulis, pastikėdamas sava buvusiu draugeliu, išlinda iš slaptuoves, pasrodė Rapšiui.

– Tai tu, prakeiktas banditai? Dabar galas tau! Klaupkis ir žegnokis! – šaukįs skrabas.

Ir nušava niekuo dėtų sava vaikystes draugų. Da paspardįs kojam ir, atvežįs netol Užpalių, inmetįs skardalin. A tevam pranešįs:

– Pasimkit sava banditų!..“ – pasakoja J. Steponavičius.

***

Ir tai, žinoma, tik dalis jo „žygių“...

Pagrindinis Repšio žodynas – rusiški vienaskiemeniai ir triaukščiai keikmažodžiai ir keletas nuolatinių pažadų:

– Aš jumi in baltas meškas išvešiu!..

– Nušausiu! Klaupkis ir žegnokis!

– Supūdysiu kaleimi!..

– Paduškas papilsma!..

Vyresnio amžiaus žmonės ir šiandien prisimena Repšiuką – jau visišką invalidą, amputuotomis kojomis. Ir vargu ar kas jo pasigaili. „Tai jam Dieva bausme ažu kryžių ir žuvusių partizanų spardymu“, – sako užpalėnai. Buvo kalbama, kad šis skrebas, jausdamas artėjančią mirtį, atgailavęs dėl savo nedoro elgesio, melsdavęsis, prašęsis kunigo ir atlikęs išpažintį... Gal Dievas jam ir atleido, bet kai kurie žmonės – vargu...

***

Leiskime kalbėti ir kitiems Užpalių krašto žmonėms, daug mačiusiems ir daug pergyvenusiems, anų bolševikinės okupacijos dienų liudininkams. 1947 m. rudenį špitolės viršininkai sugalvojo panaudoti naują moksleivių antibanditinę auklėjimo priemonę. Mat Šeimyniškių kaime (prie Alaušo) Kiliuko sodyboje buvo sudeginti du partizanai – užpalietis Antanas Lukošiuonas ir jo bendražygis.

„Atvežė juos į miestelio aikštę, sumestus ant rogių, kraupiai atrodančius, ir surikiavę pradinukus, gimnazistus ir mus, mokytojus, vedė pasižiūrėti. Man buvo 24 metai, bet be pasibaisėjimo ir ašarų negalėjau pro juos praėti“, – prisimena O. Aglinskienė.¹

„Mus, mokinius, tada atvedė į aikštę, kur rogėse gulėjo dviejų apdegusių partizanų palaikai. Atrodė baisiai. Milicijos viršininkas Bajoriūnas kalbėjo, stovėdamas prie sudarkyto lavono, viena koja jį primynęs... To vaizdo iki šiolei negaliu pamiršti“, – pasakoja Leonas Repšys.

¹ Utenis, 1990, rugs. 27.

„O žuvusiojo sūnus Antaniukas, pamatęs ir atpažinęs tėvo lavoną, klaikiai žviegdamas bėga per miestelį“, – pasakoja buvęs kaimynas J. Lukošius.

***

„A skrebę reikėdavo bijoti, anys labai nežmoniški buvo... Va nutvėra du Giraišių kaima berniokus – Palskį ir Žilį... Anys buvo nieka dėti, nei slapstes, nei ginklų turėja, da gi kariuomenėn jų nejeme... Liepe jiem:

– Bėkit!

Kų anys daris? Bėga... Ir abu nušava...“ – pasakoja Eugenija Butiškienė.

Konstancija Steponavičienė su ašaromis akyse prisimena:

„A užpališkiai skrabai lunkydavo mūsų namus nuolat. Manį neradį (aš paspėdavau išbėgti ir paskavot) atstiešydavo in vaikų... Vienuroz vyrasnių, Linukų, nusivedė pamiškėn, kaiša pistalių panosan ir rėkia:

– Pasakyk, kur močia! A tai nušausma!

Paskui vaikas naktim nemegodava, arbe šokdava iš miega rėkdamas...

Dieve, Dieve, kiek ir vaikam baimės būdava dėl tų prakeiktųjų žverškuma! A labjausia dūkdava Rapšiukas...“

***

„Kartą skrabai ir kareiviai apsupe mūsų namus darė smulkią kratą. Išvertė viską, išgriovė virtuvėje įmūrytą katilą, kur kiaulėms bulvės šutindavom, išplėšė grindis, kasė žemę – ieškojo partizanų (mano brolių) slėptuvės. Ir mes, šeimos nariai, buvom verčiami kartu darbuotis – ardyti pečių, plėšti grindis, kasti... Paskui, nieko neradę, sustatė mus prie sienos, įrėmė automatus į krūtinę ir reikalavo pasakyti, kur slepiasi „banditai“. Ypač gąsdino mane ir jaunesnę seserį Stasę“, – pasakoja Aldona Vaškelienė.

***

„Šiurpu nukrečia Kuprių tragedija, – sako Bronė Vaškelienė. – 1945 metų liepos 12 dieną kariuomenė užplūdo šio kaimo gyventojų Lapinsko sodybą. Du šios šeimos sūnūs – Juozas ir Vytautas – buvo šaukiamąjį amžiaus, tai, nenorėdami eiti į sovietų kariuomenę, slapstėsi prie namų, tarp serbentų įrengtoje slėptuvėje. Serbentaudama jų slėptuvę pastebėjo su kareiviais buvusi „katiuša“ ir norėjo pranešti saviškiams. Vaikinams nebuvo kitos išėties – į „katiušą“ paleistas šūvis. Jie ėmė trauktis...

Tą dieną kareiviai ir skrabai išžudė dvylika šio kaimelio gyventojų. Žuvo Juozas Lapinskas, Kostė Lapinskiene, Tamira Lapinskaitė

ir jos vienerių metų dukrelė, močiutė Lapinskienė, penkiolikmetis Petras Lapinskas ir 2 jo broliai partizanai. Iš didelės 11 asmenų šeimos tuokart išliko gyvos tik trys seserys – Aldona, Julija ir Pranutė, nes buvo išvykusios. Bet sužvėrėjusiems budeliams dar negana buvo tų aukų. Suvarpyti kulku krito šio kaimelio gyventojai Antanas bei Balys Juodeliai, Bronius Vygelis, Nikodemas Kurpis.

Visi tą dieną nužudyti palaidoti bendrame kape Kuprių kaimo kapeliuose.

Iš buvusių Lapinsko ir Juodelių sodybų liko tik pamatų akmenys ir pelenu krūvos.“

***

Pasakoja Genė Šarkanienė (Pranckūnaitė):

„Mano brolis Povilas Pranckūnas buvo šaukiamojo amžiaus. Eiti į sovietų kariuomenę nenorėjo, tad slapstėsi vienas, neieškojo kompijos. Kaimynas Ramonas pradėjo įkalbinėti:

– Gali išsisukt nuo kariuomenės, jei sutiksi pabūt Užpalių špitolėj, padežuruosi.

Povilas sutiko. Bet po keleto dienų paaiškėjo, kad jam jau skiria užduotis, siunčia kaiman – nori skrebu padaryti...

– Ne, šito nebus! – nusprendė Povilas.

Vėl slapstėsi. O skrebai siuto, mums ramybės nedavė: atėję mušė, spardė, langus išdaužė, kibirus sulankstė, pagalvių plunksnas paleido...

Kai buvo paskelbta amnestija, brolis registravosi, gavo dokumentus ir legaliai gyveno. Sykį jį sučiupo po Kaniūkus besivalkioją skrebai: B. Stankūnas, B. Prakapavičius, J. Zabulionis, Arceris, P. Repšys. Nesulaukdami brolio, einam ieškot. Radom jį Kaniūkų šilėlyje, nebegyvo. Į Užpalius skrebai jo nevežė, nes jau legaliai gyveno. Užpalių saugumas prisakė, kad laidotume nedelsdami ir be jokių iškilmių. Skubiai pašarvojom. Palaidojom tyliai Kaniūkų kapeliuose.

Tik 1990 m. vasarą, perlaidodami Sibire mirusio brolio Stasio palaikus, norėjome į Užpalių kapines perkelti ir Povilą. Atidarę karstą, nustėrome – tik dabar pamatėme, kaip baisiai jis buvo nukankintas – rankos ir kojos kaulai sulaužyti, apatinis žandikaulis sutrupintas, kaukolės kaulus tik šmotais rinkome.“

***

„1945 metais nušovę beginklį Petrą Barzdą, – pasakoja buvusi jo žmona Antanina Barzdienė-Žilienė, – skrebai dar tyčiojosi iš jo tėvo: siūlė jam gerti samagono, bet, šiam atsisakius, mėgino jėga pilti į burną. Paskui liepė kinkyti arklį ir vežti sūnaus lavoną į Užpalius. Negana to! Iš kambario pasičiupę Petro gitarą ir ją balzgdindami, triukšmaudami, tyčiodamiesi lydėjo vežimą su lavonu iki pat Užpalių...“

Užpalių špitolė

***

Žinoma, tai tik dalis skausmingų istorijų, išlikusių ne vieno užpalėno atmintyje...

Šeštojo dešimtmečio pradžioje, blėstant rezistenciniam sąjūdžiui, skrebai darėsi neberekalingi ir buvo paleisti.

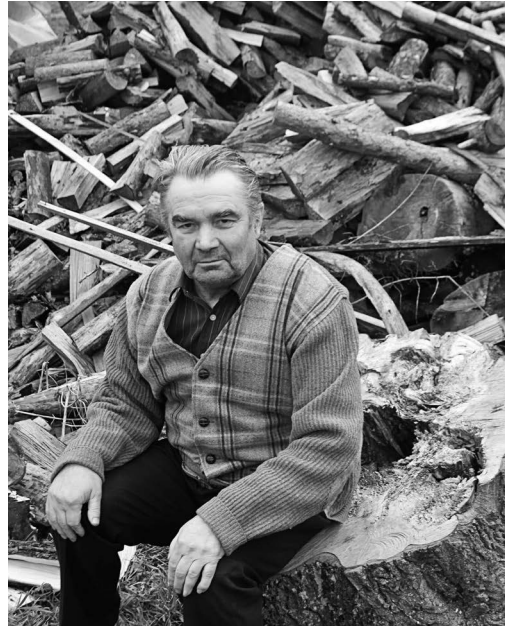
Apie špitolės pastato paskirtį XX a. viduryje byloja 1995 m. prie sienos iškilmingai atidengta memorialinė lenta. Čia, juodo granito plokštėje, įrašyta:

„Šiame parapijos pastate 1944–1950 metais veikė okupacinis KGB štabas. Užpalių miestelio aikštėje buvo išniekinami žuvę Lietuvos partizanai.“

Pas baltąsias meškas

Pranas Miškinis

Kai oras tvankus, sunku kvėpuoti – lauk audros, viesulų. Prieš šį šėtonišką šėlsmą atmosfera vis tvinko ir tvinko. Ir štai karo išvakarėse sudundėjo grėsmingiausios perkūnijos smūgiai. Viešpaties Stalino smūgiai mūsų tautai. Klaiki birželio keturioliktosios naktis. Neatlaikomo stiprumo smūgis Lietuvai. Po to pakartotiniai smūgiai į tautos širdį ir garbę. Net neišivaizduojama, kiek paprastas žmogus gali atlaikyti. Negana karo nelaimių. Gaisrai, baimė, badas. Mūsų, paprastos valstiečių šeimos, Stalino smūgis palaukė, kol praūš karo negandai, bus sukurti kolektyviniai ūkiai. Jau praėjus šešetui sunkių pokario metų, mus atplėšė nuo Tėvynės, gimtųjų namų. Kas prie jų prisirišęs, tam didžiausias ir skaudžiausias smūgis į širdį. Sunkiausias išgyvenimas – Tėvynės netektis. Nepelnyta netektis.

Pranas Miškinis su skausmu prisimena stalinizmo smūgius.

S. Balčiūno nuotr.

Ilga kelionė į rytus

1951 metų spalio pradžia. Šalnos jau pakando lapus. Krinta ir krinta. Kaip kariai, kulų pakirsti. Vis storiau kloja žemę. Gal nebesimatys joje tų baisių pėdsakų. Ne, ne alkanos žvėries, ne vilkų, kurių priviso per karą, slepiami pėdsakai sužvėrėjusių žmonių. Nieko stebėtino. Žvėrys ir žmonės dabar gyvena greta. Bet štai gąsdina žvėrimis: „Nuvešim, kur baltosios meškos, ir paleisime taigoje. Tuoj jus gyvus surys.“ Ir kokį malonumą jaučia tai tardami. O gal gūdžioje taigoje rudosios šleivakojės dar baisesnės? Negi visus ir veš pas baltąsias? Dėl mūsų tai jie vos neatspėjo. Plane būta Igarkos. Tik vėlyvas ruduo išgelbėjo, sustingdydamas ledu grėsmingąją Jenisiejų.

Spalio trečiosios rytas išaušo giedras ir lyg ramus. Jau bobų vasara. Vora tinkliai klosto dirvonus, pamiškes. Iki mokyklos kelias neilgas. Pusantro kilometro tereikia nuriedėti nuokalnėn. Šventosios klonyje tarp medžių paskendę Užpaliai. Bažnyčios bokštas dangų veria. Skubu į ketvirtąjį skyrių. O galvelėje pinasi vasaros išpūdžiai.

Kiek kažpėdėlių, čia vadinamų snaudaliais, prisidžiovinta. Glėbiai iš smėlėtų dirvonų. Ir vežta savo gamintu vežimu. Tik kažkaip kartu įkyriai širdelėn smelkiasi nerimas. Prieš tris ar keturias dienas partogo sūnelis man į ausį: „Geriau rašykis į pionierius, nesispyriok. Kitaip gali išvežti. Jums visiems taip bus

geriau.“ Namuose, matyt, apie trėmimo slaptus reikalus kalbėjo tėvas. Kone visi tada drebėdavo: kad tik ne mane. Kieno gi dabar eilė? Bet už ką gi galėtų mus? Niekaip nesitikėjo. O gūdžios taigos vaizdas su daugybe meškų taip ir klaidžiojo prieš akis. Ar besugebės apginti tėvelis, net su didele lazda? Ir kur gi jis yra? Gerai dar, kad sapnų košmarus nuveja rytas. O sapnai ne be pagrindo...

Šiandien iš pamokų paleido gana anksti. Eikit, vaikučiai, į namus. Gal jau atsisveikinti? Užpāliuose aiškiai jaučiamas sujudimas. Širdelė nebe stuksi, – tiesiog šokinėja. Ir ko tos mintys taip slegia? Iš kur tas neramumas? Suku keleliu link Lėgamiškio, į namus. Nuo Butiškių kaimo pakalnėn jau rieda gurguolės. Be raudonų vėliavų. Daug žmonių tuose vežimuose. Tai štai kodėl Užpāliuose matėsi paruoštos mašinos. Pakerta kojas. Nebeįmanoma eiti. Lyg kas stingdytų visą kūną. Nieko dar nematau. Nežinau. Tačiau klaiki nuojauta atskrieja nuo gimtųjų namų pasitikti manęs. Tai ji stingdo kojas. Šiurpas slenka nuo smėlėtų dirvonų. Iš ten mano numylėtos kačpėdėlės. Krūtinėje draskosi pasitutsi katė, o protas vis sako: „Negali to būti. Už ką gi?“ Reikia tik įveikti baimę ir greičiau į namus. Gal kieme ramu? Nėra jokių „svečių“. Nors pala, pala.

Visai neseniai dukart apsilkė niekieno nelaukti svečiai. Pačiame darganotos nakties viduryje stiprus beldimas į duris, į langus. Balsai:

– Ar miegate, po perkūnais? Atidarykit, vis vien išlaušim duris!

Kas gi bemiegos. Zuikio miegas trapus. Tėvas nesiryžta eiti prie durų. Gelbsti mama. Nedrąsiai veriasi durys į gūdžią naktį. Už jų – ne šmėklos. Barzdoti vyrai. Keletas. Virš galvų kyšo šalti vamzdžiai.

– Ką, nenorėjot mūsų įsileisti? Gerai, kad laiku apsigalvojot. Turit lašinių, dešros, sviesto? Ruoškite spėriai stalą! – rėkia viens per kitą.

Tėvas išbalęs, mama irgi dreba. O mums, vaikams, saugiausia vieta už pečiaus. Bet žibintu perskrodžia ir šią vietelę.

– Et velnias, bridome lietuje per raistus, balas! Duokite greičiau sausus ir šiltus autus! Po perkūnais, gi greičiau sukitės, – keiksmi nesiliauja.

Ką beveiksi, kai šautuvo vamzdis žiūri tiesiai į tave. Suieškojo ir autus, ir pavalgyti, ir įsidėti kelionei. Mažai kas beliko vaikams, bet išsaugota gyvybė. Ėjo gandai, kad saugumas taip atlieka tyrimus. Tikrina sąmoningumą. Mama vis prisimindavo, kad du iš jų pasirodė lyg matyti. Iš vietinių Užpālių stribų. Dilema „pranešti ar ne“ tais laikais nebuvo paprastai išsprendžiama. O jei gerai neatpažinai. Išeidami prigrasino, kad kol išauš niekur neišeitume. Jei kam nors pranešime, iš namų teliks pelenai, o iš mūsų – mėsa. Žinok, ar čia specpatikrinimas, ar ne. Sunku gyventi greta miškų. Iš jų visi ateidavo. Ir kaip nuspręsti, kai gyventi nori. Gyveni vien dėl vaikų.

Negali to būti. Įsidrąsinu ir ryžtuosi. Iki namų. Jau baigiu įkalnę įveikti. Jau čia pat jie, mūsų seni, mieli namai. Čia ateita į pasaulį. Prieš juos – giloka žvyruobė. Čia tokia žemė. Smėlio ir žvyro iki valiai. Būdavo, tėvas pasėja rugius, tai ant kalnelio vos keli teišauga. Dabar tėvai kolūkiečiai. Šioje žemėje gyvenimas prakaitu persunktas. Tėvo motina, palikta su mažais vaikais, vienas iš jų – ant rankų, negalėjo geresnės „įkirsti“. Čia pigu ir daug. Dvidešimt šeši hektarai! O dar miško užaugo. Galima tada ir pievų daugiau pirkti. Prie pat Šventosios, užliejamų. Tiesa, buvo ir molingesnės du hektarai, burokams ir kitoms daržovėms.

Sėjomaina čia jau neįmanoma. Jei palyja dažniau, žvyrynuose gali sulaukti žirnių ir grikių pakenčiamiesnio derliaus. Ta žvyrduobė tiesiog užburia. Kvieste kviečia. Ji gali tapti išganymu. Čia spręsis mano, ketvirtokėlio, didysis likimas. Tik joje gali apsispręsti, ką daryti? O gal nieko nėra, tik širdis be reikalo daužosi. Negalima ant kelio stovėti, greičiau į žvyrduobę. Atsargiai, atsargiai pasiropščiu jos skardžiu. Lyg ir nieko nesimato. Dar žingsneliu aukščiau. O Dieve! Akys apraibo, galva apsvaigo, širdis išsprūdo. Ne, ne. Akys nemeluoja. Pilnas kiemas kareivių, susėdę ant rąstų, paruoštų naujos trobos statybai. Ir civilių matosi. Ką daryti, ką daryti? Mintis kaip yla smeigia kaktą. Ilgai svarstyti nėra laiko. Rimčiausias gyvenimo klausimas turi būti išspręstas greitai. Šioje žvyrduobėje. Kad taip galėtum nors koku ženklu paklausti tėtį ar mamą. Bet kieme jų nesimato. Tik budri sargyba. Tad ką daryti? Kaip likti be tėvų ir kaip ryžtis važiuoti su jais tiesiai meškoms į nasrus. Šiurpu. Iš kitos žvyrduobės pusės galima į Mārgų šilą, į Butiškes, kur mamos broliai. Visai netoli. Bet kas ten manęs laukia. Abu nevedę. Moteriškė padeda tvarkyti ūkį. Kažkada ir ją vyras paliko trobelėje prie miško. Padėdavo pamelžti karves, ūkį patvarkyti, kol visai susikraustė menką turtelį. Žmonės kalba, kad dabar namus valdo. Moterys dažnai taip. Ima valdžią į rankas, kai mato, kad kitaip tvarkos nebus. Abu mamos broliai mėgėjai išgerti. Ne! Aš ten būsiu svetimas. Kas bus, tas bus. Einu į kiemą. Gal žvilgterėsiu į tėvus. Gal jie mirktelės. Viską suprasiu. Arba pasilik, sūneli, Lietuvoje, arba kartu. O likime! Tenka augti valandomis. Einu per kiemą.

– Kieno vaikas esi? – kareiviai ant rąstų man rusiškai. – Kur eini?

Supratau. Sakau:

– Radžiūno aš vaikas. Einu namo iš mokyklos.

– O kas tas Radžiūnas?

– Tai va ten trobos, kaimynas.

– Gerai, tada eik! Tik čia nesipainiok.

Einu pro pat trobą. Viduje bruzdesys. Tėvai nei sesuo nesirodo. Broliukas dar mažas, vos vaikščioti pradeda. Ten, viduje, siaubo jūra banguoja. Jau už namo užėjau. Eisiu tolyn. Tik staiga riksmas:

– Ką jūs, kareiviai, darote?! Kur jį paleidote?! Juk tai Miškinių vaikas, ar nematot, kad norėjo pabėgti? Čiupkit jį greičiau ir į trobą!

– Tai kurgi tu norėjai pabėgti? Dabar tai jau tikrai meškoms atiduosime.

Tai buvo lemtingas vietinio Užpalių stribo balsas. Jo pavardė, berods, buvo Vingyls ar Vingelys. Mažai dar juos pažinojau. O viduje ašarų klanai. Tik broliukas mažai ką tesupranta. Ne visai pusantrų. Pirmi žingsniai į gyvenimą. Rūstų gyvenimą. Sesuo tik žliumbia ir žliumbia. Duotas įsakymas susiruošti per dvi valandas. Nieko bereikalingo neimti. Ką imti – tai tik jų, trėmimo vykdytojų, kompetencija. Kaimynų arti neprileidžia. O ir patiems nedrašu. Ką gali žinoti? O tie trėmimo vykdytojai, sako, atėjo tiesiai per arimus nuo Abukauskų sodybos. Atėjo nelauktai. O jų ir vėl nerado. Nuo pirmo iki paskutinio trėmimo buvo sąrašuose ir vis pasislėpdavo. Laiku gauti informaciją labai svarbu. Ypač anais laikais. Pagrindinį turtą dar spėdavo suslėpti. Praeina pora savaičių ir vėl pasirodo namie. Vienos šeimos nebeveš, tik organizuotai. Mes šį sykį buvome po jų pirmieji atsarginiai. Planui įvykdyti. Sako, supo trobesius iš visų pusių, kad

nepabėgtume. O gyventa pavyzdingai. Vos galą su galu sudurdavo tėvai. Kiekgi kolūkyje tada sąžiningai galėdavai uždirbti? Valstiečių pirštai į svetima nelinksta. Tik savo prakaitu uždirbama.

– Nebegąsdinkit jų. Matosi, blogai gyvena. Jiems ir ten blogiau nebebus, – pertarinėjo vienas kitą trėmimo vykdytojai.

Kažin ko tikėjosi energingai apsupdami? Mama tuo metu grįžo namo iš kaimynų Lungevičių. Grįžo į pragarą. Juk ten – vaikai.

– Norėjai pabėgti? Nepavyko? Greičiau ruoškis pas meškas, – tyčiojosi vietiniai trėmėjai.

Tėvas jau kiek aprimo. Pradėjo blaiviau mąstyti. Reikia pasiimti pjūkliuką, kalną, plaktuką, kirvį, išgalastą kaip skustuvas. Juk ir ten gal gyvensime. Be įrankių tada – kaip be rankų. Bet sribai joku būdu neleidžia iki tvarto ir klojimo. Vėliau sutinka, kad aš, jų ir kareivių lydimas, atneščiau. Jau susiruošta kelionei į nežinią. Su kaimynais atsiveikinti tegalima tik iš tolo. Mojavimai ir ašaros. Išsiskyrimas nežinomam laikui. Sako, niekada nebegalėsit čia sugrįžti. Jei išvis gyvi liksit. Išeidamas tėvas parpuolęs išbučiuoja slenkstį, kiemo žemę. Žemę, kur gimė, augo, kur liejant prakaitą nematyta šviesių dienų. Bet ta žemė brangiausia. Čia gyventa nuo lopšio dienų. Tai tėvų žemė. Gimtinės žemė. Smėlėta ir miela Lietuvos žemelė. Sunku nusakyti sielvarto dydį, kai tave atplėšia nuo Tėvynės. Šįkart mus grubiai atplėšia nuo tėviškės žemės. O žemele, kad turėtum akis. Ar pamačiusi, kas ant tavęs dedasi, nenubaustum visų nevidonų. Kaimynė nebeišlaiko, per ašarų pakalnę puola prie mūsų. Ją grubiai nustumia tolyn.

– Jei taip nori, tai galime kartu sodinti ant vežimo. Ar labai nori? – palydi grubios patyčios.

Jau ir mes per ašaras nebematome gimtųjų namų. Ar bebus lemta peržengti jų slenkstį? Ar begalėsi kada mus pamatyti, miela gimtine? Nuo kalniuko visu ryškumu suspindi bažnyčios bokštai. Ar matai tas nelaimes, Dieve? Juk, rodos, gimtinei ir Dievui visada buvom ištikimi. Kodėl leidi skriausti? Bet ne tu, Dieve, dabar galingiausias. Stalinas – visų tautų tėvas ir dievas. Jų kilniausioji dvasia. Oi pūtė, pūtė šiaurūs vėjai. O vykdytojai vis ramina:

– Nebus blogiau ir ten. Dabar matome, kad sunkiai gyvenote. Kaip dar gyvi likote tokioj žemėj?

Sudie, mokykla. Sudie, draugai. Ar begalėsiu kada mokytis? Kad tik gyvas išlikčiau. Mašinų virtinė juda link Dūkšto. Čia geležinkelis, surinkimo punktas. Jau eglės, išlakios, skarotos. Dūkštas. Dar Lietuvà. Gatvės tuščios, lyg iššluotos. Jau ir stotis: ešelonai, ešelonai. Sunkvežimių eilės. Kaip priėmimo punktuose. Sambrūzdis, triukšmas, keiksnojimai. Širdį veriantys klyksmai. Retą šeimą išlydi giminės ar pažįstami. Prapliumpa rudens lietus, ir visus greitai sugrūda į vagonus. Vykdytojai nebevelija ilgai mirkti darganoje. Gyvulių vagonuose skubiai sukalti gultai. Kur geriau: žemai ar palubėje? Jau ir rudens diena visai sutirpo. Temstant suformuojamas sąstatas. Mums – kankinamai ilga diena. Neliko jėgų, nesvarbu, kur nuvirsti. Išskirsto visus likimo draugus pagal lentynas. Mūsų šeimai – dešiniajame vagono gale, viršutinėje lentynoje. Pasikloti ir apsikloti – kuo turime. Gerai, kad išidėjome kailinių – tų mielų lietuviškų avikailių. Gūdžią naktį ešelonas pajuda link rytų. Ne. Tai ne garsusis „Rytų ekspresas“. Tai ilgalaikio siaubo, nežinios,

kančių ešelonas. Per gąsdinimus – į nežinią. Kuo nusikalto Stalinui mūsų tauta? Pyliavos uoliai piltos iki paskutinio grūdo, nepriklausomai nuo žemės. Pabuvęs kelias paras daboklėje, nevalgęs, negėręs, šautuvu grasinamas sugrižo tėvas. Kolūkiuose dirbta vargo dienos.

O traukinys lėtai, lėtai naktimis pūškuoja į rytus. Dienos metu ilsisi aklikeliuose. Kai po tokio poilsio garvežys, lyg nusistovėjęs staininis žirgas, pradeda energingai trukčioti vagonus, ant viršutinio gulto nebeįmanoma išsilaikyti. Leki ant grindų. Bjauri ta inercijos jėga. Ir fizikoje, ir gyvenime – apskritai. Jau Rusijos laukai. Kažkur artėjant prie Velikije Luki naktį, traukiniui lėtokai judant pusiau tuneliu, per langą išsiropščia ir šoka į juodą, spengiančią miško tylą du jauni vyrukai. Turėjo žemėlapius. Tuoj pasipila raketų lietus, nušviesdamas mišką. Nežinia, kaip baigėsi jiems pabėgimas, bet mums nepalengvėjo. Sargyba puolė taisyti nedovanotiną klaidą. Sukaukšėjo plaktukai, ir akys jau nebeišvydo net Rusijos laukų. Jokio šviesos plyšelio, tvankumas, tvankumėlis. Trokštame kaip žuvys be oro. Tik sustojus stotelėje išsižiebia šviesos. Bet turėjo žmonės ir žvakių. Gal todėl, kad nežinia, kur amžinai užsimerksi. Kas nors vis tiek uždegs. Čia pat vagone keturios paklodės sudaro būtiniausios įstaigos sienas. Po ilgų svarstymų leido grindyse išpjauti numatytą matmenų skylę. Įsidėtas maistas jau baigėsi. Sustojus stotyse, atneša katilus „agurkinės“ – plaukioja stambiai pjaustyti agurkai ir bulvės.

– Duonos, duonos! Chleba, chleba! – sutartiniai vaikų balsai.

Neapsikentę sargybiniai užtrenkia duris. O už jų:

– Duonos, duonos! Chleba, chleba!

Jei link būdelės, prašom su garbės sargyba. Du kareiviai, pirmyn atstatytais šautuvais, palydi ten ir atgal. Nejaukus dalykas, bet – ką darysi. Taip pat suaugusiuosius ir vaikus. Visiems pagarba. Kada gi vėl bus stotis? Gal gausime „agurkinės“? Taip naktis po nakties tolyn nuo Tėvynės. Visi išsekę, pervargę. Jau nebegalvoja ir apie baltąsias meškas. Kad tik greičiau ta vargo kelionė baigtųsi. O sustojus traukiniui, karinė sargyba bėgioja ir bėgioja po stogą. Niekam net mintis jau nebekyla bėgti per stogą. Jau už Uralo. Stalino ranka visur ir visus pasieks. Ilga, grubi, šiurkšti ranka. Jau baigiasi trečia kelionės savaitė. Pavakarys šaltas, pabjūręs. Atsiverdamos vagonų durys įleidžia Sibiro darganą. Taigos ir meškų dar nesimato. Didžiulis miestas. Komanda visiems susiruošti. Kiek kas gali mantos kraunasi ant pečių. Vykti nurodytu keliu. Marš pėsčiomis! O jėgelių visai nebelikę. Sako, toli nereiks eiti. Pabyra klausimai, kur mus veda. Gal sušaudyti? Kai nueisit, pamatysit. Vargo karavanas juda lėtai Krasnojarsko stoties rajonu. Dar vis gena ir gena. Kojų jau nebepavelkame. Dar įnirtingiau gena. Kaip tuos kalinius, kurių būrį sutinkame pakeliui.

– Jūs mūsų broliai! Jūs mūsų likimo broliai! – šaukia. – Nepagailėkite cukraus gabaliukų. Meskite mums! Mes duoną atiduosime. Meskite! Meskite! Gal kas turite?

Į mus lekia forminės duonos kepalėliai. Juodos, juodos, nors kvietine vadinamos. O sargyba ir jų budri. Klupdo į purvą. Vėl stot! Vėl klaupt! Į lipšnų, sunkiai išbrendamą purvą. Mums grasina, kad susilauksime tokio pat likimo. Taip dvi kolonos nužygiuoja į priešingas puses. Kaliniai ir mes, specperkeltieji.

Kraupus susitikimas. O gal tai veidrodis mūsų likimui? Nežinia. Jau ir sutemos baigia pažliugusį, glitnų kelią praryti. Netoliese vos vos įžiūrime tamsią upę. Sako, tai Jenisiejus. Rūsti upė. Lietų keičia šlapdriba. Nuo „žygeivių“ kyla garas. Staigi komanda „stot!“ Kažkokia plynlaukė. Padūmavę nuo garvežių, visur suodžiai. Komanda išsirikiuoti. Viską sumetame ant grindinio. O toliau – laukti kitos komandos. Viršininkai nueina jos gauti. Lieka sargyba. Jau visai naktis. Neišpasakytai žvarbu, juk po tokios kelionės. Viršininkai vis negrižta. Pastatai visur užrakinti. Mes toliau skalbiami Sibiro dangaus. Kažkas aptinka didelius pylimus akmens anglių. Randa ir pakurų. Jau ir sargybiniai pasigaili – padovanoja degtukų dėžutę. Netrukus Sibiro padangėje sušvinta lietuvių laužai. Lyg Lietuva su Joninių naktimis priartėjo. Tik žiogų čirškimo nėra. Aplink juoda, viską ryjanti tamsa. Ten, už šviesos rato, praraja. Vis stipriau išliepsnojančios anglys visus suguldo aplink save. Nebe taip jaučiasi prakiuręs, svetimas dangus. Bet naktis dar labai ilga. Spalio pabaiga. Ir vis dėlto niekas neužmiega. Sibiro naktis, apgaubusi dalį Lietuvos, dar nesibaigia. Bandome pajudėti, o sąnariai jau sustingę. Vargais negalais pradeda brėkšti. Nuovargio miegas dar stipriau bando mus. Reikia atsilaukiyti. Taip traukia į nelaimę. Jau vis šviesyn, šviesyn, o žmonių veidai tamsyn. Visi barzdoti, aprūkę. Kaip angliakasiai. Naktis buvo paslėpusi galias nuovargio raukšles. Suodžiai stengiasi jas užtušuoti. Vargas vaikšto vaikų veidais. Nekaltų lietuvių veidais. Dar viena raukšlė Lietuvos veide. Kuo gi nusikalto pusantrų metrų broliukas, kuris ir vaikščioti jau nustojo. Nešame ant rankų. Tik laimė, kad sulaukėme dar vienos dienos. Gal gyvensim ir toliau? Juk atsilaukėme. Mintyse Lietuva, gimtieji namai. Reikia tikėti Dievą. Viršininkai su išakymu grįžo tik ryte. Įsakyta laukti mašinų. Turi greitai būti.

– Ką? Valgyt norit? Gausit vėliau. Dar nenumirsit. Dar virėjai miega. Dar gi labai anksti. Palaukit.

Jau gerokai įdienesius pasirodė sunkvežimiai, savivarčiai. Kieno mantos daugiau, liepta mesti į savivarčius. Kitiems komanda – į sunkvežimius. Dieve, kaip sunku ilti per bortus. Pakrautos mašinos net pasišokinėdamos lekia tolyn. Leidžiasi nuokalnėn, žemyn ant tilto per Jenisiejų. Kitame krante, tolėliau, laukia garlaisvis. Tarp jo ir kranto permestos ilgos lentos. Vėl komanda: mantą ant pečių, vaikus ant rankų ir į laivą. Kaip grėsmingai linguoja tos lentos ant tamsios Jenisiejaus prarajos.

– Vikriau gi, vikriau! Ko čia baidotės? Ar nematot, kad užlaikot kitus?

– O kur mums skubėti? Gal į šią prarają?

Mūsų akyse dvi senutės pūksteli į juodą gylį. Ar skubės kas gelbėti? Bet mes jau triumuose. Sugrūsti kaip žuvys. Tvankumas neapsakomas. Po ilgo kankinančio laukimo garlaisvis pradeda pūškuoti. Tik plaukėme neilgai. Vėl sustoja ir duodama komanda ruoštis į krantą. O siaubas, vėl tos linguojančios lentos. Kodėl gi grįžome atgal? Atsakymo dar nėra. Vėl tenka laukti sunkvežimių. Netrukus iš statybų atvažiuoja sunkvežimiai. Tik šį kartą vien savivarčiai. Ant mantos gūbrių sodina žmones. Vėl lekia į kitą krantą. Visiems ir savivarčių nebeužtenka. Likusiųjų akyse vienas senukas neišsilaiko ir drauge su manta krinta belekiant savivarčiams. Vos ne į Jenisiejaus glėbį. Ir čia pirmąkart skelbiamas pasmerktųjų streikas. Visi griežtai atsisako lipti į savivarčius ant mantos. Ką gi, kiek palaukus

atvažiuoja sunkvežimiai. Į juos pakrauna žmones. Vėl į uostą kitame krante. Į kitą laivą. Pasklinda gandas, kad dabar veš į pietus. Pasirodo, ir mus dar gali aplankyti laimė. Gautas pranešimas, jog navigacija į šiaurę jau uždaryta. Jenisiejų sukaustė ledai ir tai gelbsti mus. Būtume atsidūrę ne kur kitur, o pačioje Igárkoje. Įsivaizduojame ją labai toli šiaurėje, pačiame speigo poliuje. Ir sako, bado poliuje. Ar būtume tada atsilaike?

– Dabar nebepamatysite baltųjų meškų. Koks nuostolis, – juokiasi vyrukai, lydintys mus tolyn.

Matyt, pats likimas taip lėmė. Galgi jau pakankamai užpildyta ledinė žemė nekaltų žmonių kaulais. Gamta surado išeitį. Uždarė kelią į speigo polių. Dabar lėtai plaukiame link pietinių Sibiro rajonų. Link Kĭnijos. Pavėžina per du šimtus kilometrų nuo Krasnojársko ir išlaipina Daurso rajono centre. Suveda visus į erdvią salę. Išsodina pasieniais. Atvažiuos „vergų pirkliai“, kurie turi patogiai visus apžvelgti, kad išsirinktų. Apsukresni kolūkių pirmininkai ar tarybinių ūkių direktoriai nesnaudžia, pasirodo gana greitai. Jie išsirenka darbingiausias šeimas, kur daugiau vyrų. Mes savojo sulaukėme tik trečią dieną. Ir kolūkis ne iš stipriųjų, ir nuo rajono centro toli, keturiasdešimt kilometrų. Atvažiavęs pirmininkas pasiima septynias šeimas. Pasirinkimo jau nebebuvo. Sukrauna į du sunkvežimius. Važiuojame neilgai. O keliai, keleliai! Sibiro laukų keliai. Vien gilos provėžos įsirėžusios į glitnią žemę. Pasnigta. Bet išalę negiliai dar. Per miškus į kalnus mašinos sava jėga negali nė pradėti. Įsibėgėja ir vėl atgal rieda. Bando kita vieta – vėl tas pats. Galų gale visai įklimpsta. Iš taigos atvažiuoja vikšriniai „stalinecai“. Jie lengvai užtempia tremtinių mašinas. Taip į kiekvieną kalnelį. Pagaliau traktoriai nebelydi. Suprantame, kad kelionės tikslas čia pat. Staiga prieš akis atsiveria mums dar neregėto gylio dauba. Mašinos nerte neria į jos gilumą. Kokie du kilometrai nuo stataus kalno. Kad tik nevirstume kur posūkyje. Įsitveriamė bortų lyg kokio išganymo. Net užsimerkiame. Vėju pralekiame pro gilos griovos kraštą. Vairuotojai įgudę. Jau čia pat medinės kaimo trobos. Kaimas labai gilos daubos dugne. Čia žmones sukvietė šaltinio upelis. Pagaliau išlaipina aikštelėje prieš vykdomąjį komitetą. Ilga kelionė baigėsi. Nors jaučiamės leisgyviai, visgi ištvėrėme. Kiek žmogus gali atlaikyti ekstremaliois sąlygomis? Net patys stebimės. Tik broliukas visai užmiršo Lietuvoje pradėtus žingsnius.

Tėvynės ilgėsiu žaizdoti metai

Iš vykdomojo išėję viršininkai mums aiškina, kad kaip specperkeltuosius atvežė į Daurso rajono Malo-Lopatino kaimą. Čia kolūkis. Reikės rimtai dirbti, nesukčiauti, be jokių streikų ir t. t. Aiškina tai lietuviams, kurie parodys, kaip iš tikrųjų reikia dirbti. Suveda į aukščiau ant kalniuko atlaisvintas kontoros patalpas. Nedideliuose kambarėliuose apgyvendinama po dvi šeimas. Ką gi – šitaip gyventi jau įpratome vagone. Kiekviename kambaryje po geležinę krosnelę. Ir malkų truputį atvežta. Tik susipjauk, suskaldyk ir kūrenk kaitrias beržines pliauskas. Kūreni – nors gulk ant grindų, nustojai – greit renkis kailiniais. Kaminas tiesiai į skaidrų žiemos dangų. Jau vėliau išvedžiosime vamzdžius pasieniais ir per langą. Nespėjame nė įskurti, o jau susitikimas su jaunąja kaimo karta. Vaikai apspinta visus langus.

– Žiūrėkit, žiūrėkit! Kiek banditų čia atvežė! Banditai, banditai.

Ne tik jie, bet ir suaugusieji, deja, nežinojo, kas tie banditai. Jiems taip buvo sakyta, jog vien banditai. Jau begyvenant tame kaime vasarą įvyko kraupi nelaimė. Merginą, pardavėjos dukrą, po trijų dienų ieškojimo rado pakartą, nuoga ant žydinčių ievų krūmo, prie rajoninio kelio. Ji ėjo į tarpumiškes (gyvenome jau miškastepių zonoje) šieno grėbti. Tuoj pasklido kalbos, kad tai banditų darbas. Juos tariamai matė tai viename, tai kitame kaime. Vis pabėga. Nesučiumpa. Net mieste matė. Niekas iš kaimiečių nebedrįso toliau į laukus eiti po vieną. Prie merginos lavono kelias paras budėjo sargyba. Veltui. Niekas nepasirodė. Daug vėliau paaiškėjo, kad tai vairuotojų, kurie veždavo grūdus iš kolūkio į rajoną, darbelis. Tai jie, miestiečiai, pasmaugė. Bet banditų mitas dar ilgokai plaikstėsi po kaimus. Sibiras tikro karo ar pokario nematė. Čia karas buvo badas. Pavasari rinkdavo iš dirvų bulves ir valgydavo. Valgė beržų tošis. Karas Sibirui – tai vyrų netektis. Čia moterys energingai imasi kambarių ar net viso namo remonto, dirba visus vyriškus darbus. Pagyvenęs, viengungis, barzdotas rusas, mūsų kaimynas, vakarais užsukdavo ir vis prašydavo papasakoti, ir kuo smulkiau, apie tikrąjį karą. Kaip atrodo tikras karas? Šiam ilgabarzdžiui būdavo nesuprantama, kaip per karą galima išsivirti valgio, o tuo labiau sėti, auginti ir kultti javą. Jis labai domėjosi Lietuva ir jos žmonėmis, iki mažiausių smulkmenų. Kiti rusai laikė jį keistuoliu. Nuo mažųjų smalsulių langus laikinai teko dengti marškomis, dienos metu užverti langines. Kitaip iki sutemų jie domėjosi „banditais“. Vėliau nusibodo. Jiems, ne mums. Gyvenimas šiek tiek palengvėjo. Palyginti neilgai buvome toje kontoroje. Reikėjo ją atlaisvinti. Pasiūlė persikelti kitur: bus erdviau. Netoliese stovėjo nedidelė arklidė. Teisingiau – tuščias namas, kuriame anksčiau buvo laikomi arkliai. Maloniai prašome, išsimėžkite, išsivalykite, pasitvarkykite ir kurkitės. Įsikūrėme dvi šeimos, bet jau atskiruose kambariuose. Kaimynas už sienos – nagingas vyras – ir malūnininkas, ir geras stalius. Pirmąjį amatą čia turėjo kaip pastovų, o greta to sumeistravo keletą lietuviškų vežimų, pakinktų, kitų padargų. Su tenykščiais „plokščiais“ galėtum nebent tik nuleidęs kojas važinėti. Neprikrausi padoriai nei šieno, nei malkų, nei maišų. Tiesa, šienas – ilgose kupetose, suskaldytos malkos – rietuvėse. Viskas miškuose, pievose, laukia žiemos – kol bus rogių kelias. Vietiniams ilgai reikėjo įrodinėti, kad toks „nemonolitinis“ vežimas tinka ir kalnuotoms vietovėms. Nenusikels jis nuo priekinės ašies, leidžiantis nuokalnėn. Vėliau jau prašė kolūkio pirmininkas padaryti daugiau lietuviškų vežimų „razvodų“ ir plūgų asmeniniams sklypams. Dirbama čia vien kauptukais ir kastuvais. Taip augo pagarba atvežtiesiems. Jie ir mechanizatoriai geri, ir darbštūs pjovėjai.

Paėiliui porą metų apie rugpjūčio 20-ąją stipriai pasnigo ir trejetą dienų išsilaikė. Pačiame javapjūtės įkarštyje – tokia gamtos išdaiga. Ji atsiliepė tuo, kad visiškai suguldė dar nenupjautus vasarinius kviečius. Vos ne katastrofa. Kombainais tada dar niekas nemokėjo pjauti tokio „patalo“. Pjovė viena kryptimi. Bet ir tai daug sumindavo į dirvą. Baisiausia gaisėtis, ir dar „stalinecams“, traukiamiems vikšrinių traktorių. Ir ruduo toks trumpas. Į septynių hektarų, labiausiai išguldytų, kviečių plotą siunčiami septyni patikimiausi pjovėjai. Praeina savaitė, daugiau, o darbas juda lėčiau negu vėžlio tempu. Pamiškėje ilgi pietūs, vaišinantis degtinėle. Prašė lietuvių pagalbos. Padėjo estai, ir gan greitai skuste nuskusta.

Aštrūs dalgiai viską padaro. Jie ir vadinami „litovkomis“. Sakė, jūs įpratę prie tokių darbų, jums bėpigu.

O mūsų troboje, už sienos, malūnininko Povilonio dukros ir būsimo žentas Galvydis vakarais vis traukdavo dainą: „Ir kada, ir kada tėviškėlė bus laisva? Ir kada, ir kada mes sugrįšim į tėvynę...“

Kolūkio pirmininkas kalbino:

– Jūs geri darbininkai, nebadaukit. Išrašysim mėsos, grūdų, pieno. Imkite, gerai mokate dirbti, vėliau išsimokėsite.

Tačiau lietuviui sunku negalvoti apie rytdieną. O jei paskui viską nuskaičiuos? Mūsų šeimoje iš pradžių pastoviai kolūkyje dirbo vienas tėtis. Mama daugiau būdavo su vaikais. Bet vėliau pradėjo naktimis budėti avių aptvare. Keli šimtai ten jų buvo. Man pirmaisiais metais dar teko laimė pabaigti ketvirtą skyrių. Dviejų šimtų kiemų kaime tebuvo pradinė mokykla. Pavasarį egzaminų laikyti ėjome į aštuonmetę, už dešimties kilometrų. Bet kaip mokytis, jei rusų kalbos beveik nemoki. Aritmetiką dar gali kiek perprasti, nors pagal skaičių išdėstymą. O už literatūrą, rašinius vis dvejetai ir dvejetai. Kokia gėda nieko nesuprasti, nežinoti. Jie gi čia toli pažengę. Nuo muzikos atleido, kaip nesuprantantį žodžių. Nereikia dainuoti apie tautų laimę, apie jų tėvo begalinį gerumą, apie plačios tėvynės grožį. Bet juk gėda gyventi tarp žmonių, nemokant jų kalbos. Dabar prisimenu, kaip sunku buvo tėvams, ypač mamai. Kaimynės sakydavo:

– Ta Vera ne kalba, o keikiasi. Visai nesuprantami žodžiai. Atrodo, kad vien keiksmazodžiai.

Teko pereiti prie gestų. Bet vėl:

– Ta Vera visai bežadė, kalbėti nemoka. Kaipgi taip visai neišmoko tenai rusų kalbos?

Ir ką gi, nepraėjus nė metams mama jau laisvai susikalbėdavo bet kokių klausimų. Gyvenant kartu, nesunku išmokti tos tautos kalbą. Net ir senesniams. Tiesa, grįžus į Lietuvą, mama ją vėl pamiršo.

Taip besigrumiant su dvejetais, praėjo gal pora mėnesių. Pradėjo maišytis trejetai, ketvertai. Galų gale Sibiro pavasariui atūžiant juodai putojančiais kalnų upeliais, gaunu vis daugiau ketvertų ir penketų. Jau privalau ir dainuoti. Reikia prisiversti. Didžiausia šventė, kai per radiją kada ne kada nugirsti lietuvišką dainą iš Maskvos. Retai tai būdavo. Tada iš džiaugsmo net galva apsvaigsta. Visa siela pasijunti ten, Tėvynėje. Akimirksniu sutirpsta tūkstančiai kilometrų.

Jau veržlusis pavasaris atnešė ir egzaminų dieną. Mokytojos vedini pasiekėme Užulį. Tuos 10 km įveikėme upelio slėniu. Rimčiausias kelionės pavojus – palaidi buliai. Kad juos aplenkėtume, aukštai lipome į šlaitą. Egzaminus išlaikiau sėkmingai: raštu ketvertai, žodžiu – penketai. Antras mokinyš klasėje. Pastebėjau, kad vietiniai ne uoliausiai ruošdavo pamokas. Daugiau laiko jie skirdavo išdykavimams. Deja, mokslas tuo ir baigėsi. Tapau mažuoju kolūkiečiu. Kasdien 10 km į mokyklą nenuėisi, o samdyti butą šeima dar negalėjo. Kol sukako šešiolika, darbadienius rašė mamos vardu. Čia pat vasara. Pirmoji vasara be kačpėdėlių. Labai toli gimtieji namai. Tėtis ėmėsi ganyti kumeliukus. Kaip tik reikėjo pagalbininko. Nors ir raitas, vienas nesuvaldysi jaunatviško jų azarto. Nemažas pulkelis – apie šimtą. Dviem jau lengviau. Iki tol vietinis vyrukas šiaip ne taip

suvaldydavo, bet iš šikšnų supintas botagas atrodė išpūdingai. Reikia įprasti juo naudotis, kad neužtrauktum sau per nugarą. Pliaukštelėjimo garsas toli girdėdavosi, kaip šūvis. Kur tu gausi tokią „brangenybę“.

Jau ir daržas pasodintas. Žemė – gryni suodžiai. Velėna ilgai nesusidaro. O kai palyja, batų neištrauksi. Gali tuoj nuauti. Sklypas tik 25 arai, bet visą apdirbti reikia kastuvu ir kaupučiu. Pirmąją bulvių sėklą sušėpė anksčiau iš-tremti estai. Valgymui jas būtina sodinti tik laukuose. Prie namų grynas mui-las. Mes gi to nežinojom ir visą sklypą paėmėme prie namų. Valgymui teko išsikeisti, o kitais metais jau laukuose paėmėme dalį sklypelio. Paaikėjo ir tai, kodėl vietinės moterys visą karštą vasarėlę su ilgomis kelnėmis. Nors dieną padirbėk be jų – būsi didvyris. Neapsakoma gausybė muselių, vadinamų „moš-ka“. Sukandžioja iki sutinimo. O ką daryti su veidu? Tinklelis mažai tegelbsti. Ir kremas taip pat. Neįmanomas tų bjaurybių įkyrumas. Jei giedra, rami diena, neišvengiamai reikia ieškoti atviresnių vėjams vietų. Dirbdamas vienoje vietoje ir dar slėnyje, būtinai kurk dūmijantį laužą. Anksti pavasari, kol daug pernykštės žolės, sausų lapų, saugokis daugybės erkių. Nepajusi, kaip įsisiurbs. Vasaros dažnai karštos, bet trumpos. Prisikankini per jas. Kai dar visai riesta su maistu, nežinai, ką ir įsidėti ilgai dienai. Pajutom vietinių rusų draugiškumą. Jei greta laukuose pietauja, dalijasi per pusę. Likusio nesuvynioja atgal. Tai „korenyje“ gyventojai. Prisirišimas prie savų vietų žmogų kilnina. Jame lieka meilė gimtinei ir žmogui. Ankstesniaisiais laikais ūkininkai ten labai turtingai gyveno. Nieko nestebino, – tokiose žemėse. Grūdus per Urālą vežė į Europą. Rinkinius kviečius pigiai pardavinėdavo. Bet už tai juos trėmė tolyn į šiaurę, Igárkon. Nuskurdinti, pamokyti. Taip elgėsi carai. Metodai kartojasi. Kolūkiuose derliai mažesni, bet kviečių, to Sibiro aukso, vis tiek užtektų. Tik viską sudorok, nesupūdyk. O ant dirvonų supiltos didžiulės krūvos. Kelių metrų ilgio, kelių pločio. Ir aukštos. Jų daug ir kone visos po atviru dangumi. Jokio stogelio. Būna, nuo žemės sudygsa per metrą. Niekas nesaugo, niekas ir negrobsto. Visi keliai jais nusėti. Kad paspartintų kombainų darbą, pylė po bunkerį net į ražienas. Dar tas „atskirtinis“ pjovimas. Guldo į pradalgės visai nepribrendusius. Jei išdžiūsta, lieka pilki, susitraukę, o jei vis lyja – supūsta. Tai jau ne stačias javas, kai nupūtė vėjas rasą – ir suk kombainus. Žinoma, labai trumpa vasara verčia ieškoti visokių sprendimų. Belaukdamas gali nespėti.

Nelaukėme malonių ir mes. Mama naktimis budėjo avių aptvare, sesuo dieną prižiūrėdavo kaimynų mažametį. Ten gaudavo pietus ir savo broliuką kartu „sušėpdavo“. Jaunų arklių bandą tikrai nelengva ganyti. Vėliau ganėme avis, telyčias, ir kaip paskatinimą už gerą darbą patikėjo palankiausias gyvulius – karves. Tai jau ne telyčios. Kad jas kur bala. Jokio protelio. Karvės, palyginti su jomis, tikras ramumo, supratingumo įsikūnijimas. Nors jų irgi šimtas dvidešimt. Leido išsirinkti greičiausias arklius, geriausias balnus. Bet ir iš išsirinktojo teko iškristi ne kartą. Romantikos čia nėra. Vasarą tris mėnesius karvės ganomos dieną ir naktį. Tik pamelžti parginama į aptvarą. Be miego taip išsenki, kad bejodamas imi ir užmiegi. Prabundi nebe balne. Tikra kankynė mažam. Karvės sugulė – prisėdi pailsėti. Bet greit pasineri į sapnus. Tos irgi ne kvailos – tuoj į javus. O jei tamsutėlė naktis, lynoja. Surask, kad geras. Įsiklausai, kur pasigirs

šlamštimas. Taip be miego, be gero maisto netrukau nusistekenti. Vaikas, o veidas gyvaplaukiais apaugęs. Sakydavo, čia jūsų jaunas senelis. Rūstus juokas. Kai reikia apie du kilometrus į namus pareiti pėsčiam – didžiausias vargas. Neneša kojos. Kirste kerta, kaip po didžiausios kelionės. Tris keturis kartus pasėdi, pailsi. Stojiesi – akyse tamsu. Sparčiai jojant įkalnėn rasota žole, suklupto arklys. Aš iš balno, persiritau tiesiai per jo galvą. Jis ant mano kojos. Žaibiškai pašoko ir stovi. Akys kaip prasikaltusio. Tačiau ir tos akimirkos užteko. Kelis sutino, lyg pagalvė pasidarė. Tris savaites „ilsėjau“ namie. Tai atsiliepė dar ilgai. Ypač daugiau pavaikščiojus. Tas nenumaldomas nuovargio miegas. Per jį vos neišvyko didžiausia šeimos nelaimė. Ankstų pavasarį beganant arklius tėvas prisėdo poilsio už velėnos, atokaitoje. Saulė bemat užmigdė. Ir užteko to pusvalandžio. Pašalas dar nebuvo išėjęs. Paralyžius sutraukė visą kairę kūno pusę. Ir kalba nebeaiški tapo. Namie sveikata negerėjo. Daurko ligoninėje atstatė kalbą, koją, o ranka liko tokia silpnutė, pusiau sutraukta plaštaka. O jau jautrumas. Visą gyvenimą negalėjo mėvėti vilnonės pirštinės. Menka beliko iš jos darbininkė. Gerai dar, kad ne dešinioji. Ji viena uždirbdavo duoną. Sibiro gamta turi visokių gėrybių. Pietiniai kalnų šlaitai vasarą padengti laukinių braškių uogomis. Atsiguli – prieš tavo akis rausvas kilimas. Tačiau ir banda nelaukia, – tuoj į pasėlius. Rudenėjant slėniuose, prie upelių, prisirpsta juodieji ir raudonieji serbantai. Dar vėliau gausų derlių subrandina ievos. Uogos juodos juodos. Ir didelės. O tų ievynų – begalė. Vietiniai gyventojai jas džiovina, mala, kepa pyragus. Po šalnų skanios „bojarkos“. Tik labai jau ant dygių medžių. Bet viskam reikia laiko. O dar tas braškes greit suskanauja galvijai. Lieka tik šienavimui skirtuose plotuose, atšlaitėse. O kas gi braido po pievą. Jei moteriškės surizikuoja, baudą „užsidirba“. Kai palyja, beržynuose grybų pridrygsta kaip kepurėlių. Rūk tuos „gruzdy“, krauk į puodą ir raugink. Tuose beržynuose, už kelių kilometrų nuo kaimo, būdavo, sutinki ir besiganančių kiaulių. Tokie ramūs, drąsūs kolūkio „atsiskyrėliai“. Niekas jų neliesdavo. Tegu sau gyvena. Gyvenimo dėsnis čia kitoks. Į tolimą rytojų nežiūrima. Ir negalvojama apie jį. Svarbu šiandien pragyventi. O ten – Dievas padės. Atvežtųjų įprotis – doru darbu užsidirbti. Įprotis kaip prigimimas tvirtas. Vargo patyrėm. Vargas grūdina ir taurina. Vargome toli nuo Tėvynės, bet visada su ja širdyse. Ir dabar sukasi mintis, ar teisingas buvo sprendimas žvyrdubėje. Visi vargome kartu šeimoje. Ir augome. Kiekvienam savas likimas. Jis ir į klystkelius veda. Rūsčiame likimo glėbyje gauni efektyvesnę pamoką. Tremtiniai nepalūžo. Liko tiesūs ir sąžiningi, žvelgdami į šėtoniško laiko realijas. O gal tik tokius žmones trėmė? Būna juk ir sieloje žiema.

Sibiro žiemos buvo žvarbios. Laukinės obelys retai duodavo vaisių. Porą metų iš eilės temperatūra nukrisdavo iki 54 laipsnių. Po tris keturias dienas. Trumpai, bet užtekdavo. Aplink vien tik rūkas, per kelis žingsnius neperregimas. Pyška upelio ledas. Pyška namų sienos. Ypač naktimis. Su gerais kailiniais ir veltiniais semte semia. Tik sustok, atrodo, ir sustingsi. O dirbti reikia. Ne tik prie namų. Kaladę atpjovei ir bėgi į vidų. Kai naktimis dirbau grūdų džiovykloje, ten nešalta. Bet ar man, paaugliui, tampytis su maišais. Ne pagal mano jėgas. Ir kiek jų tebuvo. Grįžau prie tų pačių karvių, kurias vasarą ganiau. Dabar ke-

liuosi trečią valandą nakties. Ketvirtą jau trobelėje ant upelio, prie fermos. Joje katilai, vonios. Šildau vandenį, šutinu šiaudų kapojus. Kol ateis melžėjos, turiu suspėti. Ir prisiverčiu kasnakt nepramiegoti, braškant šalčiui bėgti į tą trobelę. Gerai, jei randi priskaldytų malkų. Pabandyk visas kolūkio karves palikti be pašaro ir šilto vandens. O kai atveža storus, „invijus“ beržus, tą malonumą randi paliktą. Nebegali įveikti – bėgi į kiaulių ferma, už kilometro, kur tėvelis budi. O dar rankiniame siurblyje vanduo užšalęs. Kokių priemonių surasti? Bet štai jau spragsi beržinės pliauskos, katilai karšti. Tikras malonumas. Gal tik kojom vis dar šaltoka. Po grindimis žvelgia gyvas upelis. Nors karves girdydavo šiltu vandeniu, bet visai dienai išvarydavo stirenti į aptvarus. Ten, po stogeliu, daug šiaudų prigriauta, bet sienelės pintos, vėjas kiaurai košia. Karvė rekordininkė ir vasarą apie 15 litrų pieno teduodavo. Tokia jau logika – gyvuliui reikia laisvės ir gryno oro. Būdavo ir atodrėkiai, kai 10–15 laipsnių šaltelio. Ir vis dėlto labiausiai įsiminė „poziomka“. Žvarbus šiaurys kai užtraukia dainą, kirste kerta į veidą, lyg adatėlėmis bado. Tokį metą ir jauni vietiniai vyrukai, iš laukų per giliausius pusnynus veždami fermon šieną, nepagydomą ligą prisišaukdavo. Net ir šunų kailiniai iki žemės ne visada gelbėdavo. Sniego kaip pūko iki juosmens ar aukščiau. Kaip išvažiuoti iš pievų į pagrindinį kelią? Neilgai plauksi lyg laivu. Tenka iš pradžių pačiam išbraidyti kelią. O kiek laiko ir jėgų reikia kupetai atkasti. Vėliau jau stengdavosi jas krauti ant dvikamienių beržų ir tuoj po pirmojo sniego, kol daug dar nevelka, traktoriais sutraukti arčiau fermų. Gilesnis sniegas tuoj nukelia visą kupetą, negelbsti ir grandinės. Kai lietuviai pasistatė tvartelius ir juos atidarius garas virsdavo, vietiniai stebėjosi, kaip galima gyvulius kankinti pirtyje. Juk nušus visa oda. Vėliau ir fermas šiltesnes pastatė. Vietiniai stebėdavosi taip pat ir mėsos rūkymu. Juk dūmų privaryta. Nesiginčysi, kad lietuviai valgo rūkytą mėsą, yra tiesos. Bet ir sūdyta mėsa surūdija. Tiesa, per didelių jie nepenėdavo. Marusios ir Borisai kiauras dienas po kaimą bėgiodavo. Nevaržoma laisvė. Tik pietauti garsiai visas kaimas savuosius šaukia. Kai ateina laikas, šautuvu nutraukia gyvenimą. Vidurius – į upelį. Tegu neša kaimo arterija tolyn. Neužterš. Vėliau patikėjo: neblogas dalykas tos dešros. Visgi ir mes, tremtiniai, jau nebe banditai. Į teisybę akys atsiveria. Ir vaizdas tada ryškesnis, ir mintis gilesnė. Už gerą darbą gavome dovanų iš kolūkio – telyčaitę. Užsiauginome karvę. Jau pienas savas. Troba irgi sava. Pirkome gale kaimo, prie pat upelio skardžio prišlietą. Penkti metai Sibire. Žiemą su tėvu budime fermoje. Ilga spengianti naktis. Kažkur tik zuikis, įkliuvęs kilpon, trumpam surinka. Arba šuo suamsi, pabudęs iš sapno. Lauki, lauki ryto. Šalta namelyje, neramūs gyvuliai vėsokame tvarte. Kiekgi dabar valandų? Išėini į spengiančią tylą. Įsiklausai. Ne, dar ne rytas. Jamske dar nepragydo gaidžiai. Ir šunys dar tyli. Dar miega gretimasis kaimas. O mūsiškio Malo-Lopatino garsai retai girdimi. Kažkur atsimuša į kalnus ir sugrižta atgal. Bet štai Jamske sukyla šunys, gaidžiai. Visai arti šešios. Jau ir sniegas sugirgžda – atskuba melžėjos, šėrėjos. Grižtame ilsėtis į savąją trobą, prie ievų šlaito. Turime jau pieno, mėsos, miltų, bulvių, daržovių. Ir medaus davė už darbadienius. Kolūkio bitynai dideli. Galima gyventi. Tačiau širdis kasdien nerami. Ji kuria troškimą, žadina viltį. Trūksta Tėvynės. Gimtųjų vietų trauka – žodžiais nenusakomas dalykas. Reikia pačiam išgyventi. Tautų tėvas

senokai nuėjęs amžino poilsio. Mirties dieną vietinių moterų netekties skausmas buvo išreikštas rauda: „Kaip mes dabar gyvensim be tavęs, tėveli? Kam mus našlaičiais palikai.“ O mūsų šeima parašėme malonės prašymą generaliniam prokurorui į Māskvą. Laukiame, laukiame – atsakymo vis nėra. Reikėjo kreiptis į Vilnių. Juk sprendimas mus išstremti buvo ne iš Maskvos. Kas tada ką žinojo. Vėliau parašėme į Vilnių. Kolūkio pirmininkas sakydavo tėvui:

– Nebekankinkit jūs to vaiko dieną ir naktį. Leiskite į mokslą. Paremsime. Gal išsirūpinkit, kad jį į Lietuvą leistų grįžti mokytis? Va matot, Tumasonis jau išsirūpino – vaikai grįžta.

Kas gi netroško kuo greičiau sugrįžti. Senukas Bagdonas, per naktį budėjęs kiaulių fermoje, šaltais žiemos rytais pakeliui užsukdavo pas mus. Į namus dar anksti – žmona miega. Oi ta jo žmona! Velnio nešta ir pamesta. Visas kaimas prokurore vadino. Senukas suvargęs, apleistas. Vargo gyviai puola. Sūnūs iš Lietuvos laiškuose klausdavo, ar abudu norėtų grįžti į Lietuvą.

– Tegu tik paleidžia. Pėsčias eisiu, jei manęs senė neims. Jei pinigų neduos, bandysiu vis tiek, – ir pravirko.

O ta „prokurorė“ tikrai nebemanė jo vežtis į Lietuvą. Teko už ją laiškus rašyti. Parašai sakinį, vėl skaityk. Ir vis šaukia, kad ji taip nediktavusi. Vėl viskas iš naujo. Pusė dienos praeina. Įgrista iki gyvo kaulo. Viduržiemio dieną skubėdama nuokalnėn pas pažįstamus, šviežiomis žiniomis nešina, ėmė ir paslydo. Teko ilgėliau lovoje pagulėti pakabinta koja. O josios senis ir tada drebėdamas įstrižai tepraslinkdavo į savo nuolatinę vietą, ant pečiaus. Juk prie savęs ji turėjo lazda. Bet va, dabar ją reikėjo maitinti. Arti baisoka prieiti. Rado išeitį – maistą sudėjo ant duonos pašoviklio (ližės). Vis saugesnis atstumas. Kai paleido lazda – planas sugriuvo. O ir kieme paspoksoti į tą cirką bemat vaikiščių būrelis susirinko. Senukas, tikriausiai, per gyvenimą taip ir nematė šviežio maisto. Vis atliekos, senienos, ir ant krosnies. Prie stalo nevalia. Sakydavo: „Bjauru man į tą apskretusį senį žiūrėti. Jis labai mėgsta ant pečiaus pagulėti.“ Girdėjome, sugrįžo ir jis į Lietuvą. Juk sakydavo:

– Grįšiu nors numirti. Vis savoje žemėje.

Skaičiau paskutinius sūnų laiškus. Rašė, gal partempk, mama, ir tą senį. Ėjo septintieji metai Sibire. Jau kiek apsipratome su klimatu. Nebereikėdavo vaikščioti į apylinkę atvažiavusiam iš Daursko komendantui parašų duoti. O juk pradžioje reikėdavo ir pirštų atspaudų. Dar imsime ir pabėgsime. Laukėme, tikėjome, turi ateiti ir pas mus laimė. Meldėme Dievą. Turėjo ateiti ta diena.

Didžioji grįžimo šventė

Buvo jau vėlyvo rudens pavakarys. Grįžau iš fermų namo. Einu per kaimą. Oras toks skaidrus. Ir sieloj kažko lengva. Tik atsiveria vykdomojo durys – kviečia užteiti. Ir kam gi mane galėtų? Aišku, pamatė, kad šiandien tėvukas papjovė kiaulę ir svilino. Bus nemaža bauda. Odą būtina valstybei atiduoti. Bet kodėl gi pirmininkas ne taip nusiteikęs?

– Sėskis. Ir sakyk man dabar visai atvirai, ar labai nori grįžti į Lietuvą?

Galvoju, kam gi jis galėtų klausti. Negi manimi taip rūpinasi? Gal ką nors sužinojo? Bet kodėl tik dėl manęs?

– Sakyk gi greičiau, – ragina.

– O gal tau čia gerai? – dar užklausia.

– Labai, labai noriu! – išberiu susijaudinęs. Argi šito bereikia klausti.

– Tai va, jūsų šeima esate laisvi. Gautas pranešimas. Tuoj aš jį surasiu.

Galva apsvaigsta. Džiaugsmo jėga kelia į padanges. Matyt, ir veidas tą atspindi.

– Bet visiškai dar neaišku. Atrodo, kad jūs laisvi tik Krasnojarsko krašte, – tęsia pirmininkas.

Še tau, kad nori. Kokia gi čia laisvė? Bet, kad palaisvintų tik Krasnojarsko krašte, – irgi negirdėtas dalykas.

– Nenusimink, – ramina mane. Vaikai galėsite grįžti į Lietuvą mokytis, o po to paleis ir tėvus. Apskritai, tegu rytoj tėvas ateina pasiimti pažymos.

– Ačiū, ačiū!

Puolu pro duris ir bėgte link namų. Skriste skrendu. Lengva kaip paukščiui. Atrodo, bemat Lietuva priartėjo. Ją jau regiu Sibiro danguje. Jis mėlynas. Neapsakomo džiugesio šventė. Nesitiki, kad Krasnojarsko krašte paleis. Kažką, matyt, neteisingai suprato pirmininkas. Greičiau. Parlėkiau, kaip laisvas paukštis. Kaip pasakoje, kaip sapne.

– Mes laisvi! Mes laisvi! – rėkte išrėkiu peržengęs slenkstį.

Kas gi tam vaikui pasidarė? Tėvai žiūri suglumę. O veidas žydėte žydi. Aiškinu, aiškinu net uždusęs. Nepatiki ir tėvai, kad mes tik iš dalies laisvi. Kurie buvo paleisti, tai ir išvažiavo į Lietuvą. Puolame bučiuotis. Pabyra ašaros. Džiaugsmo ašaros nesulaikomai byra, byra. Ir mes grįšime į Tėvynę. Vos išaušo rytas, ir tėvas susiruošė į apylinkę. Palauks, kol atidarys. Greit parlekia su popieriumi. Puolu skaityti. Tai rehabilitacijos aktas. Atsakymas į mūsų prašymą. Malonės prašymas iš Maskvos persiųstas į Vilnių, o iš ten – atsakymas. Nerandu jokios net užuominos, kad mes tik Krasnojarsko krašte laisvi. Iš kur gi tas pirmininkas išpešė tokį dalyką? Vėliau pinklės paaiškės. O dabar dar nubėgau pas kaimynus rusus. Skaito, skaito. Taigi jūs tikrai visiškai laisvi, be jokių apribojimų. Sveikiname! Kitą dieną pasikviečia kolūkio pirmininkas. Irgi spaudžia rankas, linki sėkmės.

– Tik aš su jumis dar norėčiau daugiau pakalbėti, – taria. – Matot, čia reikalas labai rimtas, tai pagalvokit, neskubėkit. Be to, atrodo, kad Krasnojarsko krašte jūs kol kas laisvi. Skambino komendantas iš Daursko.

Vėl ta pati pasaka. Kažko jie siekia. Klausia, ar tikrai norėtume grįžti. Gal norime pasilikti? Gerai dirbate, kolūkis parems. Jau ir taip prasigyvenote. Galėsite vaikus paleisti į Lietuvą mokytis. Jis gi seniai dėl to agitavęs.

– O kas gi toj jūsų Lietuvoj? – dar užaštrina. – Žinau. Per karą teko per ją pražygiuoti. Vien smėlis. Užleidai viską dirvonais ir tegu avys ganosi. Ten tik vištas laikyti. Pusbadžiu gyvensite. O čia visos galimybės. Ne tinginiai esate. Pagalvokite, pagalvokite... Ir labai rimtai. Kaip draugas aš jums patariu. Neskubėkite, – baigia pirmininkas.

– Nesuprantu, ko jums trūksta čia? – suglumęs dar priduria, išlydi pro duris.

Žemė čia derlinga. Galima užsidirbti. Prie klimato jau kiek pripratome. Yra nuoširdžių vietinių žmonių. Ir jie patarė kuo greičiau grįžti. Nėra stipresnės

gamtoje jėgos, kaip Tėvynės, gimtinių trauka. Ją savyje visada nešiojies. Ten ir dangus kitoks. Ten ir žemė miela. Tegu ir smėlis, kur pradėti gyvenimo žingsniai. Regis, ši jėga įgimta. Ji persiduoda iš kartos į kartą kaip laidas tautos tvirtumui. Į Tėvynę labai traukė ir mokslas. Stipri papildoma jėga. Ne, neliksime čia nė vienas. Visa šeima kartu. Kaip atvažiuome, taip ir grįšime.

Ir prasidėjo odisėja dėl pasų. Tėvams sugražinimo, o man – išdavimo. Sunkių žiemos keliu arkliuku per kalnus, upelius į Daurską. Tokiu metu 40 kilometrų įveikti ne juokas. O diena ypač trumpa. Važiuojant per upelį, apsėmė roges. Peršlapome kojas. Jos stingsta ir veltiniuose. Bėgte greta rogių, paskui jas eiti pakaitomis. Nesusirgome. Džiaugsmas suteikė stiprybės, atsparumo. O jų dar reikėjo. Po pirmo apsilankymo pas komendantą nieko nepešėme. Atseit trūksta pažymų. Kitaip gali tik Krasnojarsko krašto ribose paleisti. Važiuome ir antrą, ir trečią sykį. Ir vis trūksta dar kokių nors popiergalių. Pasų neišduoda. Kurgi kantrybės riba? Geri žmonės patarė nueiti pas rajono prokurorą. Ir einame trijulė. Randame pavaduotoją, išdėstome reikalą.

– Palaukite, aš jam paskambinsiu, – ramina mus.

– Kam vargini žmones? Vejoji po 40 kilometrų. Ar negali susiskambinti su kolūkio ir apylinkės pirmininkais? Kur tai matyta? – duoda pipirų komendantui.

– Dabar drąsiai eikite pas jį, – sako mums. Viską sutvarkys.

Nueiname. Visai kitas žmogus. Visai kita priėmimo maniera. O mandagumas. Šilkinis.

– Prašom sėskitės, sėskitės. Labai atsiprašau, aš nežinojau, kad taip telefonu leistina sutvarkyti reikalus. Tuoj išrašysiu pasą. O tą pažymėlę, jei galėsite, tai užvešite grįždami į Lietuvą. Jei bus patogu. Šiaip nesitrukdykite.

Po kiek laiko spaudžia rankas ir linki sėkmingos kelionės. Pasų vargai pasibaigė. Pasirodo užprašyta kolūkio pirmininko, nenorėjo išleisti. Dar įkalbinėjo geruoju. Atseit, gaila skirtis su gerais žmonėmis. Kaip savus prarandi.

– Jei nesiseks ten, bus sunku, – pasakė, – tai grįžkite. Visada priimsime.

– Ačiū už gerus žodžius. Atsiminsime.

Atsiminsime ir tuos važinėjimus Daurskan. Gavę pasus, grįžome linksmi, laimingi. Su pavasariu sieloje. Ir arkliukas spėriai skuba. Į tą pakalnę, į kaimą Malo-Lopatino. Užsisvajojęs laiku neįtempiau vadžių. Kaip tada besulaikysi arklį, visu greičiu neriantį nuokalnėn? Nebeįmanoma. O prieš kaimą gili dauba lanku kelią riečia. Nugarmėsime ir sudie, Lietuva. Ką daryti? Sutariame virsti iš rogių, kol griova dar toli. Bėgame, skubame uždusę. Širdyje neramu. Kad tik nebūtų arklys vaikų kaime partrenkęs. Lydėjo laimė. Vėju parskriejo ir stovi prie sodybos vartelių. Laukia. Nieko neužkliudė. Kaimynai nustebe, kaip čia arklys tuščiomis rogėmis atlėkė. Dabar jau grįšime. O galėjo tokios šventės ir nebūti. Kad ir per tuos nuotykius su buliais. Nevaldomais, laisvais, sužvėrėjusiais veisliniais gyvuliais. Tėvą nuo Liutojo ragų išgelbėjo netoliese buvusi gili griova. Iš po jų vos ne vos rankomis ir kojomis iki jos krašto prisikapstė, o po to laimingai įgriuvo. Jaučiui teliko nustebus žiūrėti. Tespėjo šonkaulių tvirtumą patikrinti. Skaudėjo, tiesa, ilgokai. Mamą pargriovė plyname dirvone. Ji nežmoniškai išsigando, pradėjo šaukti ir... jautį išgąsdino. Suglumęs šis pasitraukė. Mane gelbėjo lovys, į kurią karvėms druską pildavo. Įvertęs į jį Bujaną tik kailinukus sudraskė, baimės įvarė, bet

greit nusibodo žaisti ir pasitraukė. Seserį krūmuose, toli nuo kaimo, beuogaujant apendicito priepuolis ištiko. Vos suradome leisgyvę. Traktoriaus kabinoje kartu su mama nuvežė operuoti į Daurską. Taip visus laimė išsaugojo. Bet grįžimo džiaugsmą dar tramdo rūpesčiai. Greit pavasaris. Reikia skubėti, kol Jenisiejumi važiuoja mašinos. Kol ledas tinkamas. Kitaip tektų navigacijos atidarymo laukti. Pats rimčiausias rūpestis – tai išsipardavimas. Niekas nieko nenori pirkti. Nei grūdų, nei gyvulių, nei trobos.

– Jūs vis tiek turėsite palikti. Negi dėl to liksite, – sako mums visai atvirai.

Jautė tą mūsų trauką į Lietuvą. Grūdus teko malti ir miltais vežioti po kitus kaimus. Žema kaina, vos ne vos išpardavėme, daugiausia kinų ir vokiečių tautybės gyventojams. Pirmieji caro laikmečiu buvo atvilioti gerų žemių, o antruosius karo metu suvežė iš Pāvolgio. Vokiečiai ir namą nupirko. Tiesa, už pusę kainos. Išvežė dviem traktoriais likus geram mėnesiui iki išvykimo. Gabūs mechanizatoriai daug uždirbdavo. Gyveno tvarkingai, pasiturinčiai. Jie sakė, Tėvynės lyg nebeturi. Tą likusį mėnesį gyvenome pas vokiečius kaimynus Kungelius. Vėliau dar susirašinėjome. O jų namuose pavyzdinė tvarka, nors vyras sunkiai sirgo.

Ir štai atėjo atsisveikinimo diena. Grįžtame! Grįžtame! Nors mūsų šeima nebe pirmoji kregždė. Veikiau priešpaskutinė. Iki Daursko traktoriumi ant rogių. Važiavo kolūkio reikalais, pavėžėjo. Toliau dengta maršrutine mašina Jenisiejus ledu iki Krasnojarsko. Lekia net pasišokinėdama. Provėžose jau polaidžio vanduo. Kad sumėtė, net į priešingą pusę apsisuko. Laimė, ne į properšą, žiojėjančią tolėliau. Jenisiejus mums palankus. Ledu užtvėrė kelią Igarkon, dabar padeda grįžti į Lietuvą, gimtinę brangią. Toliau greitis traukinys Vladivostokas–Maskva. Jame nemažai grįžtančiųjų. Pro šalį nerte neria Sibiro vaizdai. Vaisių rytą žvelgiame į apvaliomis keteromis žerintčius Uralo kalnus. Jau Rusijos Europa. Lygumos. Koks nuostabus grįžimo jausmas. Rašau dienoraštį. Bet grįžęs niekur neberandu. Pamečiau. Na, o rūsčiosios kelionės vaizdai giliai įsirėžė atmintin. Kaip neparašyto dienoraščio lapai. Įrašai su amžina atminties gija Lietuvai. Jau Maskva. Didžiųjų sprendimų lopšys. Neapsakomai sunku persinešti lagaminus, padarytus Sibire vietinio staliaus. Sverdėdami judame prie Baltarusijos stoties. Tik ir tegirdime: „Vidite, vidite! S zagraničnyimi čemodanami idut!“ („Matote, matote, su užsienietiškais lagaminais keliauja.“) O juose grįžta tėvo įrankiai. Laukia darbas Lietuvoje. Mama sakė: „Nebetempk jų atgal.“ O kas gi grįžta be „rankų“ gyvenimo bėgsmui. Grįžtame juk dirbti ir gyventi. Nors žinojome, kad nieko nebeliko iš mūsų sodybos. Lietuva jau visai arti, iki vakaro teks palaukti. Kažkas pataria: „Būtinai aplankykite Leniną. Kitos tokios progos gali nebūti.“ O mes jau traukinyje į Vilnių, toliau siauruku per Švenčionėlius. Parašėme laiškus – grįžtame. Utenoje pasitinkančių nematyti. Pakeleivingu automobiliu važiuojame iki Vyžuonų. Čia irgi nieko. Pėsčiomis su savo „zagranišnais“ iki tėvo sesers namų. Per laukus takeliu. Sutikimo maršų nebuvo. Penkių asmenų šeima krauname našta ne mažesnei šeimai. Namas ne per didelis. Šeimos galva žuvęs pokariu. Nelengva, tikrai nelengva ir jiems. Jaučiame, nepatogu čia ilgai užsibūti. Motina ryžtasi keliauti pas brolių į Užpalius. Ten namas nemažas, tik kad apgyvendintas. Ne už mokesčių, visai komunistiškai. Tačiau negi išvarysi

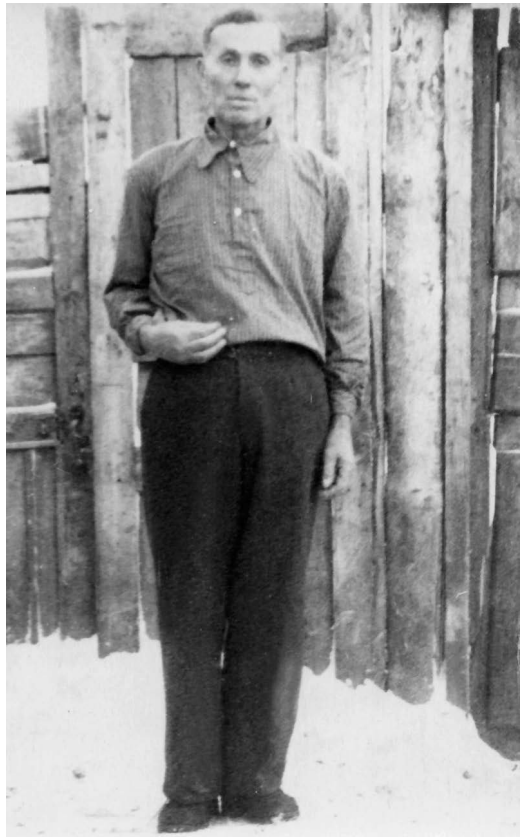
žmones. Vis dėlto išprašė virtuvę, kur duonkepė krosnis. Mums gi ne naujiena ankštai gyventi. Pradėjome dirbti kolūkyje. Po kiek laiko atsilaisvino daugiau kambarių. Man po darbo – vakarinė. Pamokos. Šventė tęsiasi. Šventė ir tai, kad jauti gimtinės alsavimą. To sugrįžimo į vaikystės vietas jausmo neįmanoma apsakoti. Jau nebeatplėš nieks nuo tavęs, gimtine. Nebeišskirs su Tėvyne. Tu man kaip siela nekeičiama. Kaip motina.

Gimtųjų trobų vietoje vien tik pamatų akmenys. Akmenys, sustingę tarp amžinai žaliuojančių pušaičių. Lyg paminklai tiems žiaurumo laikams. Greta – vokiečių tankų sužalotos senos pušys. Pasvirusios, nulenktos, bet atsilaikusios. Žaliuoja. Svarbu nepalūžti, išlikti. Išlikti tuo, kuo gimei. Žmogum, medžiu ar žvėrimi. Kokie laikai bebūtų. Svarbu išlikti savimi. O tam, matyt, visada būtina sustoti ir pagalvoti: „Ką aš darau?“ Tėveliai jau atgulę į laukų smėlių, po ošiančiom pušim, bet vis prisimenu pasakojimą. Sugrįžus į Užpalius, vienąkart užsuko moteris ir verkdamas atsiprašinėjo, kad ją privertė pasirašyti. Kitaip negalėjo. Gal? Sunkūs buvo laikai. Ne visi atsilaukė. Tai gyvenimo raukšlė tautos veide. Žmogui reikia tikro, nesudarkyto, neiškraipyto gyvenimo. Reikia teisingo gyvenimo. Reikia jo dvasios taurumui, kilniems darbams ir polėkiui. Veržliam polėkiui į ateitį be skriaudų. Ką nors darydami visada būkime protingi. Dvasios žaizdos gyja lėtai ir jų nebegilinkime. Šiandieninis atgimimas teikia daug gražių vilčių. Tautai ir kiekvienam. Žemėn sugrįžta teisybė. Sugrįžta, kad nepasikartotų žiaurumai. Tikėkime vieninga tautos ateitimi. Per darną ir meilę tepražysta visų veidai. Žinau, išstars tada tėvynė: „Gerbiu ir myliu jus, vaikai. Ir neškit mano vėliavą visad aukštai iškėlę.“ Neatslinks tada dienoj nakties tamsybė.

Tragedija Puodžių kaime

Vytautas Indrašius

1949 m. balandžio 13 d. apie 12 val. dienos Užpalių valsčiuje, Puodžių kaime ūkininko Kazio Indrašiaus sodyboje du partizanai Vytautas Baltrūnas-Strazdelis ir Balys Žukauskas-Žaibas iš automatų nukirto tris Užpalių valsčiaus milicijos tarnautojus: valsčiaus milicijos viršininko padėjėją leitenantą Antaną Starkų, valsčiaus milicijos įgaliotinį jaun. leitenantą Petrą Orlovą ir milicininką jaun. seržantą Josifą Skariną. Apie šią tragediją valsčiaus milicijai pranešęs sodybos šeimininkas Kazys Indrašius (gim. 1893) tą pačią dieną buvo areštuotas ir kartu su žentu Stasiu Rėza 1949 m. MGB ypatingojo pasitarimo sprendimu Maskvoje nuteisti kalėti po 25 metus. Išblaškyta šeima gyveno nelegaliai, slapstėsi. Lietuvos ypatingajame archyve saugomos Kazio Indrašiaus, jo sūnaus Juozo Indrašiaus ir Stasio Rėzos baudžiamosios bylos, K. Indrašiaus dukrų prisiminimai atkuria įvykusios tragedijos faktus, nekaltų žmonių pasmerkimą kančioms ir išblaškytų šeimų likimus.

Puodžių kaimo ūkininkas Kazimieras Indrašius kalėjime Komijos ASSR, Abežėje. 1955 12 04

Mirtis atsėlino iš Spitrėnų

1949 m. balandžio pradžioje išleidęs žmoną Adelę su mažu sūneliu Gediminu pas tėvus Indrašius į Puodžių kaimą, Stasys Rėza (gim. 1928) Spitrėnuose liko vienas. Balandžio 12 d. jis grįžo iš pašto su laišku nuo žmonos. Praeidamas pro Kukučių trobą, pastebėjo pro daržinės stogą lengvai kylantį dūmelį. Užsukęs į daržinę rado samagoną bevarantį Vladą Kukutį (gim. 1928). Kukučiai buvo nevietiniai, kilę nuo Antalieptės, iš Šalinėnų kaimo. Vengdama tremties į Sibirą už represuotus sūnus Uršulė Kukutienė su dukra Adele (1912–2003) ir jauniausiu sūnumi Vladu išvažiavo į Kubilių kaimą Utenės rajone. Motina pasiliko pas gimines, o Adelė su Vladu apsigyveno Spitrėnų bažnytkaimyje. Vladas netrukus išvažiavo į Vilnių, įsidarbino gamykloje, Adelė pasiliko Spitrėnuose, dirbo valytoja pradinėje mokykloje. Prieš Velykas pas Adelę atėjo motina, iš Vilniaus atvažiavo Vladas – visi ruošėsi sutikti šventes.

„Aš užėjau į daržinę ir pamačiau prie varymo aparato stovintį Vladą Kukutį, – tardytojui pasakojo suimtas Stasys Rėza, – kartu su juo išgėrėme apie litrą samagono. Aš prašiau Vlado Kukučio duoti daugiau samagono, tačiau jis nedavė ir pradėjo mane varyti iš daržinės. Taip mes su juo susiginčijome ir aš, būdamas smarkiai apgirtęs, tvėriau prie aparato stovintį kirvį ir smogiau Vladui Kukučiui į galvą. Jis nugriuvo, aš iš daržinės išbėgau namo, pasiėmiau arklį ir išėjau pas savo uošvį Kazį Indrašių į Puodžių kaimą Užpalių valsčiuje. Išjodamas užsukau pas Vladą Valiulį, pasišaukiau jį kieman ir pasakiau, kad kirviu smogiau į galvą Vladui Kukučiui. Sakiau, nueik pas jį namo ir sužinok, ar jis gyvas. Vladas Valiulis nuėjo ir netrukus sugrįžęs pasakė, kad Kukutis sunkiai sužeistas. Aš išėjau į uošviją pas Kazį Indrašių.“¹

Praėjus dienai kitai po tragedijos Spitrėnuose, milicija apklausė Adelę Kukuitytę ir Vladą Valiulį, kuris padėjo iš daržinės į trobą įnešti sužeistąjį Vladą Kukutį.

„Paguldėme ant lovos, jis jau nieko nebekalbėjo, tik judino rankas, žiūrėjo į seserį, iš jo akių riedėjo ašaros. Po dviejų valandų Vladas Kukutis mirė.“

Išjojusio iš Spitrėnų Stasio Rėzos pėdomis į Puodžių kaimą atsėlino mirtis, nusinešė dar tris gyvybes ir pasmerkė ilgiems kančių metams sodybos gyventojus Indrašius.

1949 m. balandžio 13-oji Puodžių kaime

Stasys Rėza pas uošvį atėjo nelinksmas, pasisveikino ir visą vakarą nepratarė nė žodžio. Kai šeima pavakarieniavo, Stasys su žmona Adele nuėjo į kitą kambarį ir papasakojo, kas jam nutiko Spitrėnuose. Adelė apie tai pasakė tėvui Kaziui: „Oi blogai, dabar bus blogai, – palingavo galvą tėvas, – dabar eikit miegoti, rytoj pagalvosim, ką daryti.“

Deja, sodybos šeimininkui Kaziui Indrašiui tą vakarą dar ilgai neteko atsigulti. Kai dukra Adelė su žentu jau miegojo, pasigirdo į duris tylus beldimas. Įėjo du ginkluoti vyrai, – vienas iš jų pažįstamas Balys Žukauskas iš netolimo Kišūnų kaimo. Pasiteiravo, kas dar yra namuose. „Nagi, visa mano šeima, sūnus Juozas, dukros ir žentas Stasys Rėza. Bet jie visi miega kituose kambariuose.“ Nelaukantieji svečiai pavakarieniavo ir Juozas Indrašius juos nulydėjo į daržinę nakvoti.

Ryte Kazys Indrašius sūnui Juozui paliepė: „Nujok į Svėdasų malūną, sužinok, ar galės sumalti grūdus?“ Juozas išėjo, užsuko pas Joną Galvydį, kuris gyveno netoli Svėdasų. Jis buvo pažįstamas su malūno vedėju, todėl paprašė, ar negalės per pažintį be eilės susimalti grūdus.

Stasys Rėza su žmona Adele pradėjo ruošti grįžti į Spitrėnus. Buvo apie 12 valanda dienos. Tuo metu šeimyna pro langą pamatė kieman iš keliuko įsukantį vežimą su trimis ginkluotais vyrais.

„Manęs atvažiavo!“ – tepratė Stasys ¹ LYA, f. K-1, ap. 58, St. Rėzos b/byla 41179/3.

Rėza ir klestelėjo užstalėn, uošvis išėjo į kiemą pasitikti atvykėlių. Visi suėjo į trobą. Kažkuris iš jų paklausė: „Ar nėra čia žento Stasio Rėzos?“ Milicininkai apžiūrėjo kambarius ir iš vieno atsivedė Stasį su žmona Adele. Paprašė dokumentų, milicininkas Juozas Skarina juos vartė, klausinėjo, o leitenantas Antanas Starkus su Petru Orlovu tarė: „Na, tėvuk, dabar einam paieškoti samagono!“

Šeimnininkui pakirto kojas, nes daržinėje ant šiaudų stirtos nakvojo partizanai. Ryte jiems dar nunešė pavalgyti, sakė, kad kiek pailsėję išeis. Kai kieme milicininkai stabtelėjo, Kazys Indrašius pirmiausia juos nuvedė į klėtį. Kalbėjo garsiai, klėtis stovėjo kairėje trobos pusėje, tad šeimnininkas turėjo vilties, kad partizanai spės iš daržinės nubėgti į netoliese esančius krūmus. Daržinėje milicininkai nužvelgė dvi dideles šiaudų stirtas, spėliodami, ant kurios vertėtų lipti. Vėliau suimtas ir tardomas partizanas Balys Žukauskas-Žaibas pasakojo:

„Užėję į daržinę, jie nužvelgė abi stirtas ir nežinia kuris, Starkus ar Orlovas, bandė užlipti ant šiaudų, kur mes gulėjome, ir pastebėjo mus. Vienu kartu staiga su Baltrūnu pašokome, iš automatų atidengėme į juos ugnį ir nukovėme. Po to nušokome nuo stirtos, tuoj pat išbėgome iš klojimo, kur netoliese pasirodė trečias milicijos darbuotojas Skarina, kuris mus pamatęs ėmė bėgti. Jį vydamiesi mes šaudėme, ko pasekoje nušovėme už klėties prie upelio.“²

1949 m. balandžio 17 d. tardoma Adelė Indrašiūtė-Rėzienė (gim. 1926) patikslina:

„Mano vyras Stasys Rėza pamatęs atvažiuojančius milicininkus pasislėpė. Patikrinę trobą ir kambarius, du milicininkai su mano tėvu Kaziu Indrašiumi išėjo į kiemą tikrinti kitų pastatų, o milicininkas Skarina liko troboje. Aš jo paklausiau: „Kodėl jie pas mus atvažiavo?“ Skarina atsakė, kad areštuoti mano vyro. Maždaug po kokių 5 minučių, kai išėjo tėvas ir du milicijos darbuotojai, prie daržinės ar joje prasidėjo šaudymas. Milicininkas Skarina išbėgo į kiemą, o aš pasislėpiau už krosnies.“³

1949 m. balandžio 22 d. tardoma Kostė Indrašienė (gim. 1900) pasakys:

„Kai daržinėje prasidėjo susišaudymas, iš trobos išbėgo Skarina, paskui jį išbėgo mano dukterė Liuda su ketverių metų sesute Milda. Paskui jas išbėgau ir aš, – visos nubėgome į kaimynų klojimą ir tik ryte grįžome namo. Sūnus Juozas, tėvo pasiūstas į Svėdasų malūną, namuose nebepasirodė.“⁴

Partizanai ir jų aukos

Po tragedijos partizanai Strazdelis ir Žaibas surinko nukautų milicijos darbuotojų asmens dokumentus, ginklus suvyniojo į seną antklodę, sudėjo

² LYA, f. K-1, ap. 58, b. 41179/3, l. 166–169.

³ LYA, ten pat, l. 68.

⁴ LYA, ten pat, l. 83–84.

į atvykusių milicininkų vežimą ir nuvažiavo Kušlių kaimo pusėn. Išvažiuojant partizanams Adelė Indrašiūtė-Rėzienė nepasimetė, ji pasakė, kad tarp nukautų milicininkų dokumentų yra ir jos vyro Stasio Rėzos pasas, kurį buvo paėmęs Juozas Skarina. Vienas iš partizanų išsitraukė iš kišenės pluoštą popierių, pervertė juos ir atidavė Adelei Rėzienei jos vyro pasą.

Tą vidurdienį Kazio Indrašiaus šeima atsisveikino ilgiems metams. Pakinkęs į vežimą arkli ir išlydėjęs dukrą Adelę su žentū, Kazys Indrašius šilčiau apsirengė, įsidėjo į maišelį valgio ir nuėjo į Užpalius pranešti apie jo kieme įvykusią nelaimę. Į namus jis nebegrižo, saugumiečių daužomas ir kankinamas Užpaliuose ir Utenoje, šeimnininkas turėjo prisimti jam, jo sūnui ir žentui Rėzai primetamas žmogžudystes.

Kita milicininkų ir stribų grupė skubiai išvyko į Puodžių kaimą.

Įvykio vietos apžiūros protokolas.

1949 m. balandžio 13 d.

„Aš, Užpalių valsčiaus MVD operatyvis įgaliotinis leit. Kuzmin, dalyvaujant liudininkams, Puodžių kaimo gyventojams Povilui Varnui ir Onai Gaidienei, apžiūrėjome įvykio vietą Kazio Indrašiaus sodyboje Puodžių kaime ir surašėme šį aktą tame, kad jo daržinėje, stovinčioje apie 60 metrų nuo namo, buvo rasti du lavonai: vienas Starkaus kūnas gulėjo prie šiaudų stirtos, kitas Orlovo kūnas buvo už 3–4 metrų nuo šiaudų stirtos. Be to, už 50–60 metrų nuo Kazio Indrašiaus namo buvo rastas trečias lavonas – Skarinos. Visi trys buvo nušauti iš automatinių ginklų. Pas nušautąjį Orlovą buvo rastas revolveris „Nagano“ sistemos Nr. 23001, 1933 m. gamybos. Nušautojo Starkaus milinės kišenėje buvo rastas ragelis nuo automato PPS“.

Parašai: Kuzmin, Varnas +++ ir Gaidienė.

Tą pačią popietę Kušlių miške pagal ratų vėžes buvo atsektas arklys su vežimu, su kuriuo milicijos darbuotojai iš Užpalių atvažiavo pas Kazį Indrašių.⁵

Tą pačią dieną Užpalių valsčius išsiuntė slaptą operatyvinį pranešimą Utenos apskrities MVD viršininko pavaduotojui milicijos leitenantui Gudukui, o pastarasis – Utenos apskrities MGB viršininkui gvardijos papulkininkui Malych, kad

„1949 m. balandžio 13 d., vykdant operatyvinę užduotį Kazio Indrašiaus sodyboje Puodžių kaime, Užpalių valsčiuje buvo nušauti Užpalių valsčiaus MVD darbuotojai: 1. Užpalių valsčiaus MVD viršininko pavaduotojas, milicijos leitenantas Starkus Antanas, Simonas, 2. Užpalių valsčiaus MVD įgaliotinis, milicijos jaun. leitenantas Orlovas Petras, Vasilijaus ir 3. valsčiaus milicijos jaun. seržantas Skorina Josifas, Andriaus.“⁶

Petras Orlovas (gim. 1919) ir Juozas Skarina (gim. 1909) buvo vietiniai Užpalių valsčiaus gyventojai, kolonistų

⁵ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 41179/3, l. 99.

⁶ LYA, ten pat, l. 101.

palikuonys. Jų senelius Mitrofaną Orlovą apgyvendino Kėpių kaime, Vasilijų Skoriną – Norvaišių kaime, po 1863 m. į Saratovo guberniją ištremtų lietuvių sodybose.

Petras Orlovas buvo vedęs žmoną Jevdokiją iš Ažūraisčių kaimo, Vyžuonų valsčiaus, nuo 1947 m. gyveno Užpaliuose, susilaukė dukters. Juozas Skarina nuo 1933 m. gyveno žmonos Jekaterinos tėviškėje Pamaleišių kaime, Svėdasų valsčiuje, augino dukras Olgą (gim. 1938) ir Juliją (gim. 1942). Jos abi, užauginusios ir išmokslinusios vaikus, dabar gyvena Vilniuje.

1944 m. liepos 27 d. Juozą Skariną pašaukė į frontą, jis tarnavo 16-osios lietuviškosios divizijos 249 šaulių pulke. Kautynėse Liepojos fronte 1944 m. lapkričio 21 d. buvo sunkiai sužeistas, pateko į kitos divizijos karo ligoninę, o savoji divizija jį palaikė žuvusiu.

Grįžęs į namus Juozas Skarina nuėjo tarnauti į Užpalių valsčiaus miliciją, ten jam skyrė butą. Su žmona Jekaterina augino ne tik dvi savo dukras, bet ir 1945 m. gegužės mėn. nušauto brolio, Norvaišių apylinkės pirmininko Maksimo Skarinos sūnų našlaitį Vladimirą (gim. 1933).

Trečiojo nužudytojo Užpalių valsčiaus milicijos leitenanto Antano Starkaus gyvenimas man visai nežinomas. Tikėtina, jis buvo nevietinis, sovietinės valdžios atsiųstas į Užpalius iš toliau.

Kas buvo tie Strazdelis ir Žaibas, nušovę tris Užpalių valsčiaus milicijos darbuotojus, paaiškėjo po keleto metų, 1952 m. lapkričio 22 d. Armoniškio miško slėptuvėje paėmus Balį Žukauską-Žaibą (gim. 1918). Tardomas jis papasakojo, kad 1949 m. balandžio 12 d. jis drauge su partizanu Vytautu Baltrūnu-Strazdeliu (gim. 1912 m. Nemėjųnų k., Kamajū vls., Rokiškio apskr.) užėjo į Kazio Indrašiaus sodybą Puodžių kaime neatsitiktinai, nes gerai pažinojo jo sūnų Juozą Indrašių (gim. 1923) ir tėvą Kazį, kai jis į jo tėviškę Kišūnus, į mokyklą atveždavo savo vaikus.

Taigi, tą balandžio 12-osios vakarą, pasilikę nakvoti Kazio Indrašiaus daržinėje, rytojaus dieną nelauktai buvo užklupti trijų Užpalių milicijos darbuotojų, atvykusių ieškoti nužudymu įtariamo jo žento Stasio Rėzos, ir turėjo panaudoti ginklus.

Balys Žukauskas, tardytojo klausiamas, kur jie dėjo nužudytųjų milicijos darbuotojų Starkaus, Orlovo ir Skarinos asmens dokumentus bei ginklus, pasakė, kad dokumentus paėmė Vytautas Baltrūnas, bet kur vėliau dėjo – nežinantis. Nužudytųjų milicijos darbuotojų vieną automata ir naganą atidavė būrio vadui Jonui Gimbučiui-Rūkui, kuris perdavė į būrį 1949 m. gegužės mėn. atėjusiam Kazio Indrašiaus sūnui Juozui Indrašiui-Sakalui, kitą automata V. Baltrūnas perdavė partizanui Vilainiškiui-Demokratui, trečiąjį kažkur pametė.

Klausiamas, koks partizano Vytauto Baltrūno-Strazdelio likimas, Balys Žukauskas pasakė, kad 1949 m. rugpjūčio 31 d. Kurkliečių kaime, Kamajū valsčiuje, Rokiškio rajone, gyventojų Kaušakio sodyboje juos apsupo kareiviai. Vytautą Baltrūną nušovė, o jam, B. Žukauskui, pavyko pabėgti.⁷

Tragiška ir paties Balio Žukausko-Žaibo baigtis. 1952 m. lapkričio 22 d. Armoniškio miško slėptuvėje jis pateko į stribių rankas, buvo čekistų panaudotas likusių partizanų paieškai, o kai Kamajū ir Jūžintų partizanai buvo sunaikinti, 1954 m. nužudytas mirties bausme ir sušaudytas.⁸

Tačiau tą 1949 m. balandžio 13 d. Puodžių kaime, Kazio Indrašiaus sody-

⁷ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 41179/3, l. 164.

⁸ Juodzevičius B. *Laisvės kaina*, Utena, 2003, p. 256.

boje, jie išvengė mirties ir netgi tapo didvyriais. Byloje yra kunigaikščio Margio rinktinės vado Juozo Kemėklio-Roko 1949 m. balandžio 20 d. raportas:

„Už parodytą narsą ir sumanumą, sunaikinant tris nuožmius liaudies priešus, du milicijos leitenantus ir seržantą, paimant jų ginklus ir asmens dokumentus, žemiau išvardintiems kovotojams išreiškiu viešą padėką: štabo informacinio skyriaus viršininkui partizanui efreitoriui „Strazdeliui“, – „Girdeniui“ ir ūkio dalies ginklavimo skyriaus viršininkui partizanui efreitoriui „Žaibui“ – „Naktiniui.“⁹

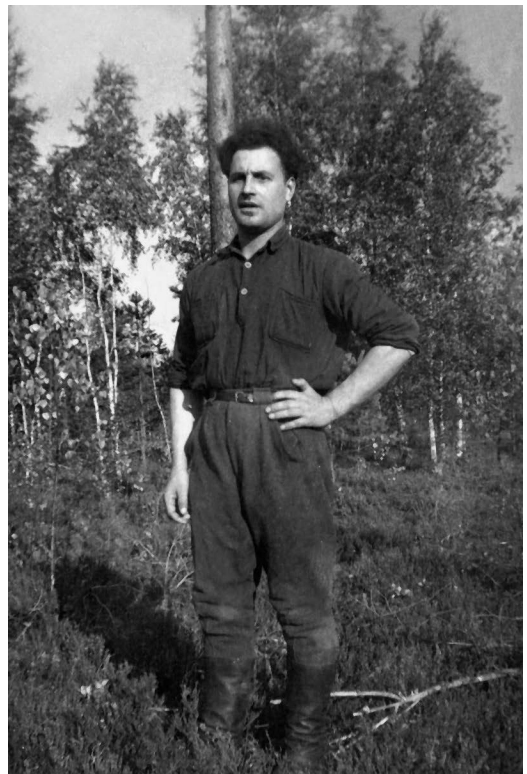
Siaubinga falsifikacija

Kai Kazys Indrašius tirtėdamas iš baimės pravėrė Užpalių valsčiaus milicijos duris ir pratarė, kad jo sodyboje nušauti trys milicininkai, ten sėdėję sribai neteko žado, po to puolė Kazį Indrašių kaip įniršę žvėrys: *„Ach tu buože, tu svoločiau, matį perematį, ubit tebe malo!“* Apkūlę, apdaužę šautuvų buožėmis, pririšo prie kėdės, pradėjo klausinėti, kaip tai atsitiko, kas buvo namuose, kas turėjo ginklą, kuris nušovė?.. Kai tardomasis pasakė, kad namuose buvo visa jo šeima, dukros, sūnus Juozas ir žentas Stasys Rėza, sribus vėl apėmė baisus įniršis, mušė iki sąmonės netekimo ir vis keikėsi: *„Uch, prakeikti banditai, tai tu, seni, su sūnumi ir žentu užmušei mūsų vyrus!“*

Sribai žinojo, kad Kazio Indrašiaus sūnus Juozas (1923–2006) slapstėsi nuo mobilizacijos į sovietinę kariuomenę, gimimo metus 1923 buvo ištaisęs į 1928. Už tai 1945 m. sausio 16 d. buvo suimtas ir pusmetį kalinamas Utenos daboklėje. Paleistas pagal amnestiją, 1947 m. sausio mėn. pradėjo mokytis traktorininkų kursuose Panevėžio apskrityje. Juos baigęs ten pasiliko dirbti, kol baigėsi 1947 m. rudens darbai. Po to grįžo pas tėvus ir gyveno iki tragiškos 1949 m. balandžio 13 d.¹⁰

Į apklausos protokolą surašę viską, kas šovė į galvą, kitą dieną Užpalių sribai Kazį Indrašių išvežė į Uteną ir atidavė žiaurumu garsėjančiam Utenos MVD tardytojui jaun. leitenantui Surkovui. Tą pačią balandžio 14 d. į Utenos miliciją prisistatė pranešti apie įvykdytą žmogžudystę ir K. Indrašiaus žentas Stasys Rėza. Abu suimtuosius

Kazimiero Indrašiaus sūnus Juozas Indrašius, partizanas Sakalas. 1946 m.

⁹ LYA, f. K-1, ap. 58, K. Indrašiaus b/byla 41179/3, l. 189.

¹⁰ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 36492/3, t. 2, p. 200–201.

tardė Surkovas su vertėju mušeika Bertašiumi. Iš pradžių K. Indrašius ir S. Rėza tvirtino, kad milicijos darbuotojus užmušė banditai, kurių pavardžių jie nežino. Vėliau Kazys Indrašius, jau daužomas Utenos MVD operatyvinio įgaliotinio leitenanto Gusevo (apklausos protokole data nenurodyta), davė parodymus, kad Užpalių valsčiaus MVD darbuotojus užmušė Rėza. Daužomas ir kankinamas Stasys Rėza 1949 m. balandžio 18 d. tardytojui Surkovui pasakė, kad milicijos darbuotojus Starkų, Orlovą ir Skariną nušovė jis kartu su Kazio Indrašiaus sūnumi Juozu Indrašiumi. Kankinamas iš Rėzos išspausčius parodymus 1949 m. balandžio 19 d. patvirtino ir Kazys Indrašius.

1949 m. balandžio 20 d. S. Rėzos ir K. Indrašiaus kaltinamąją bylą perėmė Utenos apskrities MGB (saugumo) vyr. tardytojas, vyr. leitenantas Čeredničenko (1953 m. dirbo Dusetų rajono MVD vyr. operatyviniu įgaliotiniu), kitą dieną jis ant kelių lapų surašė siaubingą tariamų žudikų S. Rėzos ir Juozo Indrašiaus falsifikuotą protokolą. Štai ištraukos iš Stasiui Rėzai sukurtos bylos, kurioje jis tariamai prisipažįsta, kaip drauge su Juozu Indrašiumi nušovęs Užpalių valsčiaus milicijos darbuotojus:

„1949 m. balandžio 13 d. mes visi papusryčiavome ir aš su žmona susiruošėme važiuoti namo į Spitrėnus. Kartu su Kaziu Indrašiumi ir jo sūnumi Juozu pradėjome kinkyti arklį į ratus. Tuo metu Kazys Indrašius paliepė savo sūnui: „Tu, Juozai, nujok į Svėdasų malūną ir sužinok, ar gali sumalti grūdus. Juozas Indrašius atsakė: „Aš nevažiuosiu!“ (Nors buvo išjojęs žymiai anksčiau, ką paliudijo apklaustas Jonas Galvydis, malūnininko pažįstamas.) Tuo metu mes visi trys pamatėme už 250–300 metrų į mūsų sodybą atvažiuojančius tris milicijos darbuotojus. Aš supratau, kad jie atvažiuoja manęs, ir pasakiau Kaziui Indrašiumi: „Aš tuojau pasislėpsiu daržinėje, o kai jie tavęs klausinės apie mane, tai sakyk, kad Rėzos Stasio čia nėra.“ Aš nubėgau į daržinę, paskui mane nubėgo ir Juozas Indrašius. Daržinėje aš paklausiau Juozo Indrašiaus, kur mano automatas, atnešk jį čia!.. Juozas Indrašius išėjo iš daržinės ir greitai grįžo su automatu. Noriu paaiškinti, kad 1949 m. žiemą aš Juozo Indrašiaus prašomas šį automatą atsivežiau čia ir jį buvau paslėpęs. Kai Juozas Indrašius man atnešė automatą, aš jį paėmiau ir mes užlipome ant šiaudų, sukrautų dešinėje daržinės pusėje. Nepraėjus 15 minučių į daržinę įėjo du milicijos darbuotojai kartu su Kaziu Indrašiumi. Milicijos darbuotojai privertė Kazį Indrašių lipti ant šiaudų kairėje daržinės pusėje. Nieko ten neradę, jie nušoko į daržinės vidurį, o Kazys Indrašius liko ant šiaudų. Tuo momentu aš paleidau dvi ilgias serijas iš automato į du milicijos darbuotojus, jie abu nuvirto. Aš nušokau nuo šiaudų, paskui mane nušoko ir Juozas Indrašius. Tuo momentu iš Kazio Indrašiaus trobos išbėgo su automatu trečias milicininkas ir bėgo prie daržinės. Juozas Indrašius čiupo iš nušautojo milicijos darbuotojo automatą ir mes kartu pradėjome šaudyti į bėgantį nuo mūsų trečiąjį milicininką.

Aš su Juozu Indrašiumi jį nusivijome ir neužilgo jį pašovėme. Kai mes prie jo priėjome, Juozas Indrašius iš arti dar į jį iššovė, po to paėmė jo automatą, dokumentus. Aš su Juozu Indrašiumi įėjome į daržinę, kur gulėjo mano du nušauti milicijos darbuotojai. Vienas jų, jo pavardės nežinau, dar buvo gyvas, mus pamatęs paklausė: „Už ką jūs mus nušovėte?“ Tuomet Juozas Indrašius iš automato paleido seriją į galvą ir jį pribaižė. Po to mes paėmėme visus automatų, su manuoju jų buvo keturi ir vienas pistoletas, taip pat visų trijų nušautųjų dokumentus. Ginklus sukrovėme į vežimą, kuriuo buvo atvažiuoję milicijos darbuotojai, pridengėme antklode, paėmėme kastuvą ir išvažiavome. Pravažiavę kokių 6–7 kilometrų, kažkokiame miške mes palikome arklių su vežimu, o 4 automatų ir pistoletą suvyniojome į antklodę, ėjome kokią kilometrą į miško gilumą, iškasėme duobę ir užkasėme. Aš tuo laiku atsisveikinau su Juozu Indrašiumi ir nusivijau žmoną Adelę, kuri išvažiavo Aukštuolio kaimo link ir mes buvome susitarę pernaktoti pas pil. Vincą Gruodį!..“¹¹

Beveik toks pat kaltinimo protokolas buvo surašytas ta pačia balandžio 21-osios data ir Kaziui Indrašiui, tik ne kaip žudikui, o kaip aršiausiam žudikų S. Rėzos ir J. Indrašiaus talkininkui.

1949 m. balandžio 26 d. vyr. leitenantas Čeredničenko drauge su justicijos majoru Vladimirovu pateikė S. Rėzai ir K. Indrašiui šiuos primestus kaltinimus ir privertė juos prisipažinti kaltais. 1949 m. birželio mėn. S. Rėzos ir K. Indrašiaus tardymas buvo baigtas, byla atiduota į Lietuvos SSR MGB tyrimų skyrių. 1949 m. birželio 28 d. šios bylos pagrindu MGB tardymo dalies vyr. tardytojas leitenantas Pavlovas surašė kaltinamąjį aktą. Kai jį patvirtino Lietuvos SSR valstybės saugumo ministro pavaduotojas pulkininkas Leonovas ir Lietuvos SSR MVD pasienio dalinių karinio prokuroro pavaduotojas justicijos papulkininkis Panfilovas, byla buvo pateikta Maskvai. 1949 m. rugsėjo 27 d. SSRS MGB ypatingasis pasitarimas Maskvoje be kaltės kaltiems Stasiui Rėzai ir Kaziui Indrašiui skyrė po 25 m. kalėjimo ir išsiuntė į Komijos lagerį Abežę.

Kai 1952 m. lapkričio 22 d. prie Armoniškio kaimo miške buvo suimtas partizanas Balys Žukauskas-Žaibas ir tardant paaiškėjo, kad jis drauge su Vytautu Baltrūnu-Strazdeliu 1949 m. balandžio 13 d. ūkininko Kazio Indrašiaus sodyboje Puodžių kaime nušovė Užpalių valsčiaus milicijos darbuotojus Starkų, Orlovą ir Skariną, išryškėjo nepagrįstai nuteistųjų Kazio Indrašiaus ir jo žento Stasio Rėzos bylos sufabrikavimas. Iškilus naujoms aplinkybėms nuteistieji K. Indrašius ir S. Rėza iš Komijos lagerio Abezės buvo etapuoti į Vilniaus kalėjimą ir iš naujo apklausiami.

1953 m. spalio 12–13 d. naujais parodymais abu „kaltinamieji“ paneigė prieš ketverius metus kankinimais išgautus kaltinimus, kad nušovė tris Užpalių valsčiaus milicijos darbuotojus. Kaltę prisiėmė sau todėl, kad Utenos MVD skyriaus tardytojai juos ne kartą žiauriai mušė,

_____
 iš S. Rėzos reikalaudami prisiimti kaltę, ¹¹LYA, f. K-1, ap. 58, b. 36492/3, t. 4, p. 52–54.

kad drauge su Juozu Indrašiumi nušovė milicijos darbuotojus, iš sodybos šeimininko Kazio Indrašiaus paliudyti, kad nušovė jo sūnus Juozas ir žentas Stasys Rėza.

1953 m. gruodžio 15 d. baigus „kaltinamųjų“ ir liudininkų apklausas buvo priimta išvada, kad nei K. Indrašius, nei jo sūnus Juozas ir žentas S. Rėza nužudant Užpalių milicijos darbuotojus nedalyvavo, nuteisti buvo nepagrįstai už nusikalstamus banditų Balio Žukausko ir Vytauto Baltrūno veiksmus.

1954 m. lapkričio 15 d. Maskvos valdžia S. Rėzos ir K. Indrašiaus veiksmus perkvalifikavo ir bausmę abiem sumažino iki 10 metų.¹²

Kazio Indrašiaus šeimos likimas

Po 1949 m. balandžio 13-osios kasdienybės rūpesčių ir žmonių balsų pilna Kazio Indrašiaus (1893–1970) sodyba nelauktai ištuštėjo. Šeimininkas, išvykęs į Užpalius pranešti apie jo sodyboje nušautus milicininkus, į namus sugrįžo tik 1956 m. birželį. Iš Užpalių „skrebarnės“ po keleto dienų jį išvežė į Uteną. Tardė, mušė, kankino ir sufabrikavę bylą kartu su žentu Stasiu Rėza (1918–1988) padarė žudikais. 1949 m. rugpjūčio 27 d. ypatingasis pasitarimas Maskvoje nuteisė 25 metams ir įkalino Abezės kalėjime, Komijoje. Pas šeimą sugrįžo po septynerių metų...

Sūnus Juozas Indrašius (1923–2006), tą tragišką dieną tėvo pasiūstas į Svėdasų malūną ir išgirdęs apie kruvinąją įvykį, namuose nepasirodė.

„Grįžtant atgal kaimynė Ona Gaidienė man pasakė, kad mūsų ūkyje nušauti trys milicijos darbuotojai. Arklį palikau pas Kišūnų ūkininką Marganavičių ir pradėjau slapstyti, gyvenau nelegaliai. Po keleto dienų sutikau „Strazdelį“ ir „Žaibą“, kurie man papasakojo, kaip mūsų sodyboje nušovė tris MVD darbuotojus. Aš prašiausi į jų būrį, bet jie manęs nepriėmė, tuomet nuėjau į Kušlių kaimą

Kazimiero Indrašiaus šeima. Sėdi (iš kairės): Marytė Indrašiūtė, tėvas Kazimieras su dukra Milda (ant kelių), žmona Kostancija Indrašienė, dukra Liuda; stovi: Adelė, Eugenija ir Juozas Indrašiai. Puodžių k. 1947 m. gruodis

¹²LYA, f. K-1, ap. 58, b. 41179/3, l. 197–200.

Kazimieras Indrašius (stovi pirmas iš dešinės) su likimo draugais Sibire, Abezėje, Komijos ASSR. 1955 m.

pas pusbrolių Joną Mierkį ir ten slėpiausi. Po to gyvenau nelegaliai Kamajų valsčiuje, ten sutikau partizanus „Mauzerį“, „Valterį“ ir „Pyplį“. Tokiu būdu 1949 m. gegužės pabaigoje aš įstojau į jų būrį“, – sakys J. Indrašius tardytojui.¹³

„Šarūno“ partizanų būryje Juozas Indrašius davė priesaiką, gavo slapyvardį Sakalas ir ginklą. 1949 m. lapkričio 2-osios pavakare Šimonių girią šukavo MVD kariuomenė ir užtiko partizanų bunkerį. Jame buvęs vadas Mauzeris nusišovė, Sakalas, Vitas, Rožė ir Žvalgas pasidavė. Juozas Indrašius-Sakalas buvo ginkluotas automatu ir naganu, – rašoma partizanų sulaikymo akte. Patekęs į budelių rankas Juozas Indrašius patyrė žiaurių kankinimų, nes tardytojai iš pirmųjų dienų jį norėjo padaryti trijų milicijos darbuotojų žudiku. Jam vis prikaišiojo Stasio Rėzos ir tėvo Kazio Indrašiaus „parodymus“, kur rašoma, kad S. Rėza su Juozu Indrašiumi tėvo sodyboje nušovė tris milicininkus. J. Indrašius kategoriškai neigė šiuos prasimanymus ir tvirtino buvęs Svėdasų malūne. Taip keletą savaitių be atvangos tardytojai jam primetinėjo išgalvotus kaltinimus ir vertė juos pasirašyti. Nežiūrint į patirtus kankinimus J. Indrašiui užteko stiprybės atremti primetamus kaltinimus ir tardytojui atsakyti: tai melas, netiesa, šaudyme aš nedalyvavau, nes nebuvau namie.¹⁴

Tik apklausę daugybę liudininkų budeliai galų gale aprimo, bet trauktis nuo sumanyto falsifikato nemanė ir baigdami tardymą suformulavo kaltinimą: „Už dalyvavimą ginkluotoje nacionalistinėje bandoje ir teroristinių aktų vykdymą bylą perduoti Ypatingojo pasitarimo sprendimui.“ 1950 m. balandžio 1 d. šis sprendimas Maskvoje už akių jam skyrė 25 metus kalėjimo.¹⁵

Išvežė Juozą Indrašių į specialųjį lagerį „Čerbainur“ Džeskazgano rajone, Karagandos srityje. 1952 m. lapkričio 22 d. saugumiečiams suėmus partizaną Balį Žukauską-Žaibą ir jį tardant paaiškėjo tikrieji tragedijos vykdytojai. Iš spec. lagerio Juozas Indrašius grąžinamas į Vilnių, apklausiamas iš naujo,

¹³ LYA, J. Indrašiaus b/byla, t. 2, p. 199.

¹⁴ LYA, ten pat, t. 2, p. 200–201.

¹⁵ LYA, ten pat, t. 4, l. 310.

suvedamas akistaton su Baliu Žukausku. 1953 m. byla buvo peržiūrėta, ankstesni kaltinimai perkvalifikuoti ir bausmė sumažinta iki 10 metų. Vėl Karagandos srities spec. lageris, kurio vartai prasivėrė tik 1957 m. vasario 5 d. ir Juozas Indrašius išėjo į laisvę. Apsigyveno Panevėžyje, mieste, kuris priglaudė daugelį tremtinių ir politinių kalinių, dirbo įvairiose statybinėse organizacijose, vėliau Panevėžio šilumos tinkluose ir Autoremontu gamykloje suvirintoju. 1962 m. vedė panevėžietę Ireną Dučmanaitę, kuri dirbo buhalterė Žemės ūkio technikos valdyboje, užaugino ir savarankiškai gyventi išleido du sūnus Remigijų (gim. 1963) ir Arvydą (gim. 1964). Remigijus baigęs Vilniaus inžinerinį statybos institutą ėjo vadovo pareigas, nuo 1990 m. gyvena Šiauliuose. Arvydą iš antrojo kurso studijų pašaukė į kariuomenę, grįžęs apsigyveno Vilniuje, dabar dirba Norvegų autoremontu įmonėje.

Nepagrįstai pasmerktas partizanas Juozas Indrašius ne tik sulaukė laisvos ir nepriklausomos Lietuvos, už kurią kovojo, sulaukė reabilitacijos ir iš prezidento V. Adamkaus rankų 2002 m. sausio 16 d. gavo apdovanojimą – Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių medali. Mirė 2006 m. vasario mėn. Palaidotas Panevėžyje, Ramygalos gatvės kapinėse.

Puodžių kaime be vyro ir sūnaus likusi Kazio Indrašiaus žmona Kostancija (1900–1988) su penkiomis dukromis: Adele, Eugenija, Liuda, Maryte ir Milda – buvo išblaškytos iš gimtojo lizdo, turėjo slapstytis. Į sodybą atvykęs pats Užpalių valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas Petras Prūsas su komisija aprašė ištuštėjusio ūkio turta, uždėjo jam areštą, tačiau konfiskuoti negalėjo, nes ūkio savininkas Kazys Indrašius buvo nuteistas be turto konfiskavimo. 1953 m. Dusetų rajono vykdomojo komiteto sprendimu areštas buvo panaikintas.

Kazimiero Indrašiaus dukros Puodžių kaime. Viduryje sėdi Kostancija Indrašienė, už jos stovi dukros (iš kairės): Marytė, Eugenija, Liuda ir Adelė Indrašiūtės

Apie Kazio Indrašiaus išblaškytos šeimos narių likimus man parašė jausniausioji jo duktė Milda Dučmanienė, gyvenanti Panevėžyje:

„Mano tėvelis Kazys Indrašius (1893–1970) ir mama Kostancija Varnaitė (1900–1988) buvo vietiniai, kilę iš to paties Puodžių kaimo. Po 1949 m. nelaimės namuose likome vienos moterys. Mama ir vyresnės seserys dažnai būdavo suimtinėjamos, tardomos, žiauriai mušamos. Po tos nelaimės gal porą metų negyvenome namuose ir neturėjome pastovios gyvenamosios vietos. Nakvojome aplinkiniuose kaimuose, vieną ar keletą naktų pas vieną, kitas naktis pas kitą žmogų. Ne visi ir įsileisti norėdavo į savo namus, bijodami per mus užsitraukti sau nelaimę. Tekdavo ir slapčia įlįsti į kieno nors tvartą ar daržinę ir drebant iš baimės laukti ryto.

Vasarą ne kartą miegodavome šieno stirtose. Per tuos metus buvo išvogtas mūsų namų turtas, liko tik plikos sienos. Kai strībams nusibodo mus persekioti, po truputį, tai viena, tai kita pradėjome sugrįžinėti į savo namus. Nieko neturėjome, gyventi vėl pradėjome nuo šaukšto. Vyrų namuose nebuvo, o darbus vis vien reikėjo nu-dirbti ir dar eiti į kolūkį. Visos seserys labai vargo, sunkiai dirbo, ypač sesutė Liuda (gim. 1930), dirbdama visus vyriškus darbus.

1956 m. birželyje į namus iš Abezės kalėjimo sugrįžo tėvelis. Tačiau kaime į mūsų šeimą buvo žiūrima kreivai, vienas kitas ir piktesnį žodį išmesdavo. Jautėmės svetimi ir gyvenome nežinioje.

1958 m. tėveliai nusprendė parduoti namus ir keltis į Panevėžį. Ten jau gyveno iš kalėjimo grįžęs brolis Juozas ir sesuo Adelė Rėzienė su vyru. Pardavėme namus savam žmogui, mūsų mamos pusbroliui Pranui Varnui. Jis su šeima juose gyveno iki mirties. Dabar jie priklauso jų vaikams, gyvenantiems Kaune.

Pardavėme namus ir pirkome Panevėžyje dalį namo priemiestyje. Čia vėl labai sunkiai kūrėmės. Tėvelis buvo silpnos sveikatos, dar kaip grįžusio iš įkalinimo vietos niekas nenorėjo priimti į darbą. Mama irgi negaudavo jokių išmokų, negavo iš valdžios net senatvės pensijos. Bet šiaip taip vertėmės iš ūkio, laikėme karvutę, kiaules, vištų ir prasimaitindavome. Palaipsniui dingo baimė, kūrėme šeimą, vėl veiduose atsirado šypsenos, dažniau skambėdavo dainos. Nors Puodžių kaimas beveik sunaikintas, tačiau namas liko. Kiekvieną vasarą atvažiuojame tartum į vaikystės dienas, pasijaučiame stipresnės įkvėpusios gimtinės oro.

Kazimieras Indrašius (pirmas iš dešinės) su G. Rėza, žmona Kostancija Indrašiėne ir anūkais Panevėžyje. 1962 m. Nuotraukos iš Mildos Indrašiūtės-Dučmanienės asm. archyvo

Vyriausia mūsų sesuo Adelė Rėzienė (1921–1975) po tragedijos iš Spitrėnų kaimo su sūneliu Gediminu (gim. 1948) dingo, kurį laiką slapstėsi, po to sugrįžo į tėvų namus Puodžių kaime. Kai iš kalėjimo grįžo vyras Stasys Rėza (1918–1988), dar susilaukė dukters Nijolės (gim. 1957). Persikėlusi į Panevėžį pagimdė sūnų Vidmantą (1961–2009). Adelė dirbo siuvykloje, jos vyras Stasys – duonos kombinate.

Sesuo Eugenija Indrašiūtė-Jakutienė (1924–1977) tėvų namuose mažai gyveno. Ji buvo baigusi medicinos seserų mokyklą, su paskyrimu dirbo Svėdasų ligoninėje, kol 1958 m. su tėvais persikėlėme į Panevėžį. Čia ji dirbo geležinkelio ligoninėje, jos vyras – vairuotoju. Užaugino tris dukras. Irena (gim. 1960) su Diana (gim. 1964) be šeimų gyvena Panevėžyje, Filomena Viburienė (gim. 1962) su šeima Utenoje.

Trečia mano sesuo Liuda Buitvydienė (1926–2010) su vyru Panevėžyje dirbo siuvykloje. Užaugino vieną dukrą Dianą, dabar Ivanauskienė. Paskutinius metus Liuda ir gyveno dukters šeimoje Troškūnuose, bet palaidota Panevėžyje, Ramygalos gatvės kapinėse, kur pirmiausia 1970 m. palaidojome tėvelį, 1975 m. seserį Adelę, 1977 m. kitą seserį Eugeniją, vėliau mamą ir kitus šeimos narius.

Marytė Indrašiūtė-Šimkūnienė (gim. 1932), pasimokiusi Užpalių vidurinėje mokykloje, Kaune baigė Maisto pramonės technikumą. 1958 m. su paskyrimu dirbo Joniškyje, nuo 1972 m. Panevėžyje „Pušyno“ restorane konditerijos cecho vedėja. Užaugino dvi dukras: Audronę Bučienę (gim. 1960) ir Vaidą Vėtienę (gim. 1969).

Aš, Milda Indrašiūtė (gim. 1945), baigiau Kišūnų septynmetę mokyklą ir 1958 m. su tėvais persikėliau į Panevėžį, ten baigiau I vidurinę mokyklą (dabar Balčikonio gimnazija). Baigusi vidurinę ištekėjau už Eduardo Dučmano (1942–1989). Vyras dirbo vairuotoju, aš – įvairiose gamyklose, „Kalnapilyje“, pašte, paskutiniu laikotarpiu Linų kombinate. Mano šeima tarsi atkartojo tėvelių šeimą, užaugo penkios dukros ir sūnus Artūras (gim. 1969). Visos dukros: Daiva Švilpienė (gim. 1963), Raimonda Beivydienė (gim. 1964), Meilė Čeponienė (gim. 1968), Violeta Ambražienė (gim. 1970), Saulė Juškienė (gim. 1974) – ir sūnus Artūras su šeimomis gyvena Panevėžyje. Džiaugiuosi, kad mano vaikai ir mano seserų vaikai gyvena kitoki gyvenimą, nepažymėtą kančiomis ir neaplaistyta ašaromis.“

Mirtinam pavojui žvelgta į akis

Juozas Kazlauskas

Užpalių miestelyje (Utenos r.), už tilto, prie dviejų kelių sankryžos stovi senas, bet tvarkingas namas, kuriame gyveno jau garbaus amžiaus pensininkų pora. Keturiasdešimt šešeri bendro gyvenimo metai Onai ir Povilui Suščenovams buvo ne tik pilnatvės, bet ir sunkių išbandymų metai. Ypač daug patirti teko dar nesusipažinus, kai ji buvo partizanų ryšininkė, jis – politinis kalinys. Tie patys įsitikinimai, tas pats troškimas nematoma gija jungė šiuos žmones ir sunkiais pokario metais, ir laisvėjančios Lietuvos priešaušryje.

Ypač išimintina ir jaudinanti šiems žmonėms buvo 1998 m. rugsejo dvyliktoji. Pagal 1997 m. sausio 23 d. Lietuvos Respublikos pasipriešinimo 1940–1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymą partizanų ryšininkė Ona Suščenovienė (Jankauskaitė) pripažinta neginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) dalyve ir jai išduotas laisvės kovų dalyvio pažymėjimas.

Dar du brangius dokumentus tą dieną Ona parsivežė iš Vilniaus. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centre jai buvo įteikti ir savanorių pažymėjimai pasipriešinimo kovoje žuvusiems jos broliams – eiliniui Vaclovui ir puskarininkiiui Juozui Jankauskams (karinį laipsnį Juozui suteikė Lietuvos partizanų vadovybė).

Šio įvykio sujaudinta Ona Suščenovienė mintimis vėl grįžta į praeitį, į skaudžius išgyvenimus.

Brolių pėdomis

Mano tėvas – Petras Jankauskas – gyveno Kūpiškio rajono Skāpiškio valsčiaus Kerėlių kaime, turėjo 25 hektarus žemės. Šeimoje buvome šeši vaikai – trys broliai ir trys seserys.

1944 m. sovietams pradėjus imti Lietuvės vyrus kariuomenėn, du mano broliai Juozas ir Vaclovas

Ona Jankauskaitė su broliu Vaclovu (kairėje)

Ona Jankauskaitė-Suščenovienė jau atšventė 90-metį

namuose įsirengė slėptuvę ir nebesirodė svetimiems. O kitų metų pavasarį abu išėjo į Vyčio partizanų būrį.

Reikėjo padėti broliams palaikyti ryšį. Taip ir pati nejučia įsijungiau į rezistencinę veiklą. Prisimenu, kaip 1945 m. vasarą Kuosenų miške daviau priesaiką. Nuo tada jau rūpinausi ne tikai broliais, bet vykdžiau viso partizanų būrio užduotis. Rinkau ir pristačiau į vietą reikalingą informaciją, platinau atsišaukimus ir partizanų laikraštį, parūpindavau jiems spaudos, tabako, medikamentų, skalbdavau ir lopydavau jų drabužius. Ir kiekviename žingsnyje tykojo mirtinas pavojus. Prisimenu, kaip Adomynės parapijos Puzonių kaime pristačiau partizanui Juozui Apšegai siuntinį, atvežtą iš Pānevėžio. Tik vėliau sužinojau, kad jame buvo šoviniai. O tuomet grįžtančią į namus sulaikė sribai. Nuvarę į Šimónis, keturias paras tardė ir mušė. Vargu, ar būčiau išlikusi, jeigu ne vienas iš sribų, palaikiusių su partizanais ryšį. Tai jis, Šližauskas, padėjo tą sykį ištrūkti iš enkavėdistų nagų.

Privertė palikti namus

1945 m. rugsėjį Skapiškio miestelio žmogus pranešė, kad mūsų šeima bus išbuožinta. Tėtis su mama ir mano sesutėmis tuojau pasikinkė arklį, susikrovė į vežimą vertingesnius daiktus ir išvažiavo pas mamos seserį Emiliją Upeikytę į Gegužinės kaimą Šimonių valsčiuje. Namuose likome aš ir brolis Vladas. Kitą dieną pamatėme prie mūsų sodybos besitartinančius kareivius. Brolis pabėgo į netoliese esantį mišką, o aš pasislėpiau bulvių lauke. Nuniokoję namus, paėmę, kas geresnio, nekviešti svečiai išsinešdino, kartu išsivarydami ir gyvulius.

Nuo tos dienos prasidėjo mano gyvenimas pas žmones. Apsistodama tai pas vieną, tai pas kitą, dirbau įvairiausių lauko darbus. Ryšio su broliais nenutraukiau. Vladas, taip pat ejęs per žmones padieniu darbininku, vėliau pasitraukė į Šimonių girią pas partizanus.

Pasijutau savarankiškesnė ir tvirtesnė tiktai tada, kai Šimonių girininkas Vladas Jacevičius įdarbino mane miške, padėjo gauti pasą. Būdama miško darbininkė, turėjau geresnes sąlygas susitikinėti su partizanais.

Skaudžios netektys

1948 m. gruodžio 12 d. Vyčio būrio partizanai (apie 30 vyrų) ėjo į susitikimą su Šarkių apylinkės partizanais ir paryčiui apsistojo Šeduikių kaime pas vieną ūkininką. Čia jie buvo išduoti. Apie pietus kareiviai ir sribai pradėjo supti kaimą. Partizanai ėmė trauktis miško pusėn. Per susišaudymą žuvo šeši, tarp kurių buvo ir mano brolis Vaclovas. Po metų ištiko kita skaudi netektis. Šaltą žiemą sėdėdamas slėptuvėje plaučių uždegimu susirgo ir mirė jaunėlis brolis Vladas. Palaidojome jį slapčia Šimonių kapinėse. Tuojau pat likimas man ir mano artimiesiems skyrė dar vieną išbandymą. 1950 m. sausį ūkininko sodybą Naīrių kaime, kur slapstėsi mano brolis Juozas ir dar du partizanai, apsupo kariuomenė. Karininkas atsivedė uždengtą veidu vyriškį, kuris, įėjęs į ūkininko kamara, parodė, kad po grindimis yra bunkeris. Ten sėdintys partizanai, nenorėdami pasiduoti, žuvo susprogdinę granatą.

*Onos ir Povilo Suščenovų
ir Elenos Balčiūnienės šeimos
prie paminklo šv. Florijonui.
1991 m.*

*Jankauskų giminės susitikimas
Užpaliuose pas Oną
Suščenovienę. 2010 m.*

Vietoj epilogo

Netekau visų trijų brolių. Mirtis nuskynė juos pačiame žydėjime. Stebiuosi, kaip per tą negailestingą ir rūstų laiką pati išlikau gyva. Juk ryšininės gyvenimas taip pat buvo pilnas pavojų. Su slaptais raštais, pavojingais siuntiniais pasiekdavau ne tik Šimonių, bet ir Labanoro girias, Dusetų kraštą. Kiekvieną akimirką galėjau susitikti mirtiną priešą, galėjau būti išduota, į spąstus įviliota. Bet likimas lėmė išlikti gyvai, sulaukti išauštant laisvės ryto. Didžiule kaina sulaukėme mudu su Povilu tos aušros. Ir jisai iš kalėjimo sugrįžo palaužtos sveikatos, turėjo nuolatos grumtis dėl darbo, dėl vietos visuomenėje.

Ir vis dėlto dažnai susimąstau: jeigu ne visa tų įvykių eiga, jeigu ne partiti išgyvenimai, vargu ar būtų susitikę du tokio panašaus likimo žmonės. Nors susilaukiau garbingo, solidaus amžiaus ir gyvenu toliau nuo giminių, artimųjų, jau nebeturiu jaunesnių už save seserų, žuvusių brolių, bet miela, kad dabar, kai atgimė graži tradicija – rengti giminės susitikimus, jie susirenka čia, Užpaliuose, suvažiuoja ne tik iš Šimonių, Kupiškio, bet ir iš kitų Lietuvos kampelių.

Partizano likimo keliais

Pasakojo Jonas Abukauskas, užrašė Regina Abukauskienė

Gimiau 1927 m. sausio 8 d. ir augau Utenės apskrityje, Užpalių valsčiuje, Norvaišių kaime neturtingo ūkininko šeimoje. Mūsų mažas ūkelis nepajėgė išmaitinti penkių brolių ir sesers. Nepriteklus buvo nuolatinis palydovas. Prisidurdavome nuomodami ir pusininkaudami kaimynų žemėse. Ne iš gero gyvenimo 1939 m. apsigusi džiova mirė mūsų mama. Nualintas sunkaus darbo tėvas sirgo sąnarių ligomis. Žinodamas savo nesveikatą ir vargystę, jis sakė mums, vaikams: „*Kai numirsiu, tai pagrabo nekelkit, nėra iš ko. Penkiese, berniokai, nuneškite ir paguldykite prie motinos.*“ Neišpildėme tėvo prašymo. Užėjo tokie laikai, išėjome ginti Tėvynės. Ji mums buvo ir tėvas, ir motina.

Aš pirmas jau 1944 m. pažinau tarybų valdžią. Suradome po karo krūvą užkastų šautuvų, mes, kaimo paaugliai, juos išsitampėme. Kažkas įskundė. Mane, kaip vyriausiąjį, 17-metį, karo tribunolas nuteisė penkeriems metams lagerio. Iš pradžių kalino Vilniuje, Rasų gatvėje, vėliau išvežė į Šilutės lagerį. Sėdėjau kartu su vokiečių belaisviais ir vlasovininkais. Pergalės proga bausmę sušvelnino iki trejų metų. Grįžau išvargęs ir silpnas 1947 m. rugpjūčio 3 d. Kas tada dėjosi šitose apylinkėse, visi žinome. Vyrai jau buvo miškuose. Lageryje patirta neapykanta okupantui ir laisvos Lietuvos idėja jau buvo giliai įaugusi į mano 20-mečio širdį. Niekas manęs nekviatė į mišką, priešingai – atkalbinėjo. Tačiau tų dienų viltys ir romantika darė savo. Jau seniai prašiausi į Stasiškių būrį. Pagreitino šaukimas į brolių Felikso ir Broniaus kariuomenę. „*Ne, šito nebūs*“, – nusprendžiau aš. Tuo metu jau buvau atsigavęs ir svėriau 90 kilogramų.

1949 m. per Sekmines įstojau į Stasiškių būrį. Gavau automatą, tik jis ne visada šaudė. Buvo pritaikytas vamzdis, o šovinio lizdas nelygus, dažnai užstrigdavo tūtelė. Kartu su jūžintiškiais buvau pakrikštytas Siaubu (raštuose – Vyteniu). „*Dabar lauk, kada tave pakrikštys enkavėdistai*“, – juokavo vyrai. Tas „krikštas“ atėjo greitai – per Devintines. 1949 m. spalio 27 d. karinės operacijos metu Galinių kaime buvau sužeistas į kairę ranką, – kulka numušė rankos kaulą aukščiau alkūnės.

Dar rudenį su kaimyno sūnumi pamiškėje iškasėm bunkerį, pavasarį užsėjome avižomis. Įėjimą padarėme iš miško pusės. Tada ten jau gyveno partizanai. Nuo dažno vaikščiojimo buvo praminti takai. Kažkas pastebėjo ir išdavė. Prieš Devintines iš vakaro broliai Stasiškiai išėjo į Jūžintus, o aš su Merkiu-Neptūnu – į kitą kaimą pasisvečiuoti. Paryčiais visi grįžome. Mes su Neptūnu nebetilpome į bunkerį. Tie, kurie buvo bunkeryje, dėl oro stokos atidarė angą. Rytą mus miegančius po lazdynu prikėlė Bronius Stasiškis-Sūkurys. Jis išlindęs pamatė kareivius. Supratę pavojų, vyrai pasiėmė ginklus ir išlindo. Visi susijungėm į būrį. Atėję į pakraštį per žiūronus apsižvalgėm. Visur pilna kareivių. Gal po keleto minučių išgirdome sprogimą. Susprogdino mūsų bunkerį. Mes ieškojome išėjimo. Nuo mūsų už 100 m prie šiaudų krūvos stovėjo „Maksimas“. Pasidavėm Remeikių link. Ten nieko nesimatė. Į laukus pieva išbėgome vorele. Greit pasipylė šaudymas. Sugulėm už antezio. Čia sužeidė Praną Kemeklį-Tėvą. Jis nuo mūsų atsiskyrė. Būrio vadas Feliksas Stasiškis-Smūgis sukomandavo trauktis. Pasiekėm vienkiemį. Kaip vėliau

sakė kiti, ten gulėjo du kareiviai, bet nešaudė. Gal bijojo, mes vis dėlto buvome ginkluoti. Per kiemą išbėgom Jaurų miško kryptimi. Čia buvo pragaras. Šaudė iš dviejų šonų ir užpakalio. Kitą vienkiemį pasiekėme keturiose. Bronius Stasiškis-Sūkurys nubėgo kaimo pusėn. Būrio vadas Smūgis turėjo vokišką kulkosvaidį, tai šiek tiek pridengdavo. Iš vienkiemio per pievelę bėgom į beržynėlį. Toje pievelėje mus pasitiko iš karklų „Maksimas“. Tas kaip rėžė, tai net vikšvas aplinkui iškapojo. Smūgis sukomandavo „Gult“. Sukritome į vikšvas. Šaudyti nustojo. Tada šokom ir pasiekėm beržynėlį. Keliuku įbėgome į mišką. Nenukirtom nė vienas, tačiau kliuvo Veleniškiui-Demokratui. Jam buvo peršauta ausis, Smūgiui – koja, o rankoje įstrigo kulka. Čia persiskyrėm. Aš likau prie vado. Traukiantis miško pakraštyje rugiuose pamačiau kareivį. Smūgis iš kulkosvaidžio jį paguldė ant žemės. Grįžom atgal ir čia pat sugulėm į avietes. Smūgis paslėpė planšetę su dokumentais ir pasakė: „Šausim tada, kai mus pamatys.“ Ilgai laukti neteko. Pamatėm – eina išsiskleidę. Praėjo visai arti. Jie tikriausiai manė, kad mes nėrėme į mišką, o mes gulėjome čia pat. Po valandos vėl pamatėme – eina. Jie, matyt, ieškojo bunkerio. Perrišome vadui žaizdas. Pasėdėjom iki pavakario, laukėm nakties. Pievutėje pamatėme pulką kareivių, juos surikiavo ir vėl pasiuntė į mūsų pusę. Ginklai paruošti, šausim, kai pamatysim jų veidus. Karininkas ėjo pakraščiu ir komandavo: „Žiūrėkite žemiau.“ Vienas kareivis ėjo tiesiai į Smūgį. Jį pamatęs jau kėlė automatą. Smūgis buvo pirmas, nukirto šį ir dar į mane ėjusį kareivį. Pasipylė šaudymas iš toli. Karininkas, matyt, nesuprato, kas įvyko. Mes pakilome ir mišku pakeitėm poziciją. Puolėm į griovį ir gulėm į šlapias avietes. Jau buvo prieblanda. Čia įvyko juokingiausias dalykas. Jie vėl ėjo vienas prie kito. Pats kraštutinis slinko tiesiai į mane. Automatas buvo paruoštas, bet nesuveikė. Priėjęs kareivis krito. Man pasirodė, jog jis mane pamatė ir griuvo. Aš paspaudžiau automatą, bet jis ir vėl nesuveikė. Išsitraukiau naganą... Kareivis atsikėlė ir nubėgo paskui praėjusius. Jie dar kartą grįžo, bet jau buvo naktis ir užėjo lietus. Dabar reikėjo išbėgti iš miško. Ėjom pakraščiu ir žvalgėmės. Pasirinkom vietą ir išėjom. Čia susitikom dar keletą kareivių, bet Smūgis kulkosvaidžiu juos paguldė žemėn, tie nutilo. Priėjome vienkiemį pilną kareivių. Jie paklausė: „Parol.“ Smūgis juos paklausė to paties. Niekas nešaudė. Mes tiltu išėjome prie Degėsių malūno.

„Audros“ partizanų būrio vadas Jonas Abukauskas. 1950 m. Iš Jono Abukausko albumo

Atsiskyręs Sūkurys (Bronius Stasiškis) įbėgo į Remeikių kaimo sodybą ir užlipo ant tvarto. Čia riogsojo tik vienos rogės, nebuvo net glėbelio šiaudų. Šiek tiek užsimaskavo pasipešęs iš stogo. Pasidėjo automata ir dvi granatas. Visą kaimą išvertė, o čia pat, sodyboje, apsistojo vadovybė. Sūkurys čia išsėdėjo dvi paras. Šeimininkė jam užmetė sūrį ir butelį vandens. Likome trise. Kiti užbėgo ant kareivių, o sužeistas Neptūnas susisprogdino.

Tais pačiais metais lapkritį buvau sužeistas. 1949 m. gruodžio 4 d. žuvo abu broliai Stasiškiai su dviem draugais. Aš tvarte pasislėpęs gydžiausi. 1950–1951 m. sudariau būrį iš 15 žmonių. 1952 m. žuvo mano brolis Vytautas, o aš registruvausi. Tais pačiais metais mane areštavo ir pagal 3 punktus nuteisė sušaudyti. Stalino mirtis išgelbėjo. Pakeitė 25 metais. Išsėdėjau 24.

Jaunystę atidaviau kovai ir lageriams. Grįžęs gyvenau Kaunė. Senatvėje sugrįžau į gimtąsias vietas, į tuos laukus, kuriuos būdamas jaunas gyniau, kurie aplaistyti mano draugų krauju. Negaila jaunystės. Ją praleidau prasmingai. Nesigiriu, nedarau iš savęs didvyrio. Priėmiau viską, ką man atsekėjo istorija. Nieko neišdaviau. Drašiai žiūriu žmonėms į akis. Tada taip reikėjo. Aš laimingas. Kovoju ir sulaukiau laisvės.

Prisiminimai apie partizanus

Pats esu buvęs partizanas, todėl skaitau viską, kas yra rašoma apie partizanus. Mane labiausiai domina Aukštaitijos partizanų likimai, žinios apie juos.

Seniai jau galvojau papasakoti apie Algimanto apygardos Kunigaikščio Margio rinktinės „Audros“ būrį. Daugelyje spaudinių randu visokios neteisybės, netikslumų. Paskutinis lašas buvo knyga „Aukštaitijos partizanų prisiminimai“ pagal Romo Kauniečio surinktą medžiagą. Šioje knygoje nieko nėra parašyta apie „Audros“ būrį, bet yra nemažai paminėta partizanų, kurie buvo Kunigaikščio Margio rinktinėje „Audros“ būryje.

Mano pasakojime bus daug dokumentinės medžiagos. Apie „Audros“ būrio to laikotarpio partizanų išgyvenimus papasakosiu vėliau. Su kai kuriais šio būrio kovotojais, tarp jų ir su broliais Stasiškiais: Smūgiu ir Sūkuriu, buvau geras pažįstamas jau 1948 m. Kartu teko dalyvauti netgi operacijoje su ginklu rankoje.

1949 m. birželio mėn. aš pats išėjau partizanauti – slapstyti pradėjau Sekminių antrą dieną. Po savaitės, per Šv. Trejybės atlaidus, daviau priesaiką, gavau slapyvardžius Siaubas, Vytenis. Būrys, į kurį aš įstojau, vadinosi „Audros“, jam vadovavo Feliksas Stasiškis-Smūgis, kilęs iš Žaibiškių kaimo, Užpalių valsčiaus, Utenos apskrities. Tuo metu „Audros“ būryje buvo šie partizanai:

1. Feliksas Stasiškis-Smūgis iš Žaibiškių k., gim. 1922 m.
2. Bronius Stasiškis-Sūkurys iš Žaibiškių k., gim. 1924 m.
3. Balys Kazlauskas-Bijūnas iš Garmuliškio k., gim. 1915 m.
4. Albinas Merkys-Neptūnas iš Ilčiūnų k., gim. 1926 m.
5. Jurgis Čyžius-Tigras iš Vaiskūnų k., gim. 1906 m.
6. Ignas Klibas-Tėvukas iš Paimdrės k., gim. 1916 m.
7. Juozas Klišys-Šeškas nuo Dusetų, gim. 1920 m.
8. Pranas Pašilis-Žaibas iš Plepešiškių k., gim. 1918 m.

9. Bronius Zamauskas-Kietis iš Šikšnių k., gim. 1928 m.
10. Bronius Lukauskas-Kurmis iš Šikšnių k., gim. 1928 m.
11. Matas Paškonis-Don Kichotas iš Davainių k., gim. 1919 m.
12. Stasė Paškonienė-Klajūnė iš Davainių k., gim. 1920 m.
13. Juozas Ramanauskas-Šarūnas iš Didžiadvario k., gim. 1910 m.
14. Jonas Abukauskas-Siaubas iš Norvaišių, gim. 1927 m.

Visi šie suminėti partizanai tuo metu ir vėliau iki pat 1953 m. nebuvo jokiuose kituose būriuose, kaip kad rašoma kai kuriuose leidiniuose.

1949 m. birželio 16 d., praėjus 10 dienų po mano įstojimo į būrį, Remeikių k. Užpalių valsčiuje įvyko didelis mūšis su NKVD kariuomene. Mūsų buvo 6 partizanai („Audros“ būrio 4: Smūgis, Sūkurys, Neptūnas ir aš – Siaubas, o dar 2 partizanai: Pranas Kemeklis-Tėvas ir Pranas Veleniškis-Demokratas – buvo iš gretimo Jūžintų valsčiaus būrio). Kariuomenės buvo apie 300–400 žmonių. Susišaudymas vyko visą parą. Žuvo P. Kemeklis-Tėvas, P. Veleniškis-Demokratas, A. Merkys-Neptūnas. Broliai Stasiškiai ir aš likome gyvi. Tai buvo pirmasis „krikštas“ – susidūrimas su priešu ir, žinoma, ne paskutinis. Iki 1949 m. vėlyvo rudens mūsų būryje niekas nežuvo. Spalio ar lapkričio mėn. vykdant iš anksto numatytą operaciją, žuvo „Audros“ būrio kovotojas J. Klišys-Šeškas, o aš buvau sužeistas į kairę ranką virš alkūnės (numuštas kaulas).

1949 m. gruodžio mėn. 4 d. Antādavainės kaime per susišaudymą su karaisiais žuvo šie Audros būrio partizanai:

1. Feliksas Stasiškis-Smūgis.
2. Bronius Stasiškis-Sūkurys.
3. Jurgis Čyžius-Tigras.
4. Ignas Klibas-Tėvukas.

Dar du kovotojai liko gyvi:

1. Matas Paškonis-Don Kichotas.
2. Juozas Ramanauskas-Šarūnas.

Jiems pavyko pasitraukti. Jeigu aš nebūčiau sužeistas, irgi ten būčiau dalyvavęs, nes visą laiką vaikščiojau su broliais Stasiškiais. Mūsų būrys liko be vado. Maždaug į 1949 m. gruodžio mėn. pabaigą mane, besigydančią bunkeryje, susirado Kunigaikščio Margio rinktinės vadas Juozas Kemeklis-Rokas (vėliau žuvęs) ir jo adjudantas Balys Žukauskas-Žaibelis.

Su jais aš jau anksčiau buvau gerai pažįstamas. Rinktinės vadas norėjo susirasti mane. Kai buvo išduotas rinktinės bunkeris, žuvo 7 partizanai. Tik vienam Rokui pavyko pabėgti. Jie neteko ir visų spausdinimo priemonių, o mūsų būrys turėjo rašomąją mašinėlę. Taigi jie prašė manęs, kad ją atiduočiau. Aš taip ir padariau. Be to, jie dar turėjo tikslą paskirti mūsų būriui vadą. Čia man ir pasakė, kad teks vadovauti „Audros“ būriui. Tai manęs tada nė kiek nenudžiugino, bandžiau prieštarauti, sakiau, kad aš sužeistas, negaliu net vaikščioti, be to,

nežinau, kaip surinkti likusius būrio kovotojus. Pasiūliau du kitus kandidatus: B. Kazlauską-Bijūną ir M. Paškonį-Don Kichotą. Sakiau, kad jie seni partizanai, o aš tik neseniai išėjęs kovoti, slapstytis. Gavau tokį atsakymą. Bijūnas vadovavo „Kalnų“ būriui, po to jis atsisakė kada nors būti būrio vadas, o dėl Don Kichoto, tai jo negalėjo skirti vadovauti būriui. Priežastis nurodyta vėliau.

1950 m. sausio ar vasario mėn. gavau iš rinktinės vado raštą, kuriame sakoma, kad nuo 1949 m. gruodžio mėn. esu skiriamas „Audros“ būrio vadu ir įpareigotas supažindinti su šiuo raštu visus būrio partizanus. 1949–1950 m. žiemą žuvo dar du būrio partizanai: Kietis ir Kurmis. Maždaug tuo pačiu laiku į būrį įstojo vienas naujas partizanas – Bronius Indrašius-Rimdaugas (gim. 1925 m.) iš Remeikių kaimo. 1950 m. anksti pavasarį Likučių kaime susirinkome visi gyvi likę būrio partizanai, o jų buvo labai jau nedaug:

1. Jonas Abukauskas-Siaubas, Vytenis,
2. Balys Kazlauskas-Bijūnas,
3. Bronius Indrašius-Rimdaugas,
4. Matas Paškonis-Don Kichotas,
5. Juozas Ramanauskas-Šarūnas.

Neatėjo Stasė Paškonienė-Klajūnė ir Elena Galvydytė-Ramunė (gim. 1915 m.), kuri slapstėsi su Kazlausku. Šio mūsų būrio susitikimo metu aš ir perskaičiau tą raštą, kurį man persiuntė rinktinės vadas apie tai, kad aš esu skiriamas „Audros“ būrio vadu. Prieštaraujančių nebuvo. Reikia pasakyti, kad 1950 m. mums buvo be galo sėkmingi. Iki metų pabaigos nežuvo nė vienas būrio partizanas, žinoma, neskaitant nelaimingo atsitikimo: 1950 m. gruodžio 23 d. netyčia sproguos granatai sunkiai susižeidė ir vėliau nuo žaizdų mirė Bronius Indrašius-Rimdaugas. 1950 m. pradžioje į būrį įstojo nemažai naujų partizanų. Būrys pasipildė šiais kovotojais:

1. Juozas Zavadskas-Paukštis iš Baltriškių k., gim. 1908 m.
2. Antanas Kazakevičius-Narsutis iš Bikūnų k., gim. 1925 m.
3. Bronius Svilas-Aidas iš Dragėliškių k., gim. 1929 m.
4. Alfonsas Svilas-Streikus iš Dragėliškių k., gim. 1928 m.
5. Stasys Kanapeckas-Erškėtis iš Bikūnų k., gim. 1926 m.

J. Zavadskas-Paukštis buvo paskirtas mano pavaduotoju. 1950 m. būryje buvo 12 partizanų. Tai beveik tiek pat, kiek man įstojant į būrį. Iki metų pabaigos toks skaičius ir išsilaikė. Iš rinktinės vado gavome raštą, kuriame buvo skelbiama, kad „Audros“ būrys koviniu ir organizaciniu atžvilgiu 1950 m. užėmė pirmąją vietą. Be nuostolių prasidėjo ir 1951 m. Metų pradžioje mūsų dar padaugėjo. Tų metų žiemą pasprukęs nuo arešto į būrį įstojo mano brolis Vytautas Abukauskas-Laisvutis (gim. 1930 m.), o pavasarį į būrį atėjo ir pusbrolis Vytautas Abukauskas-Žiedas (gim. 1930 m.) iš Norvaišių. Į būrį dar įstojo iš Likučių kaimo broliai Siručiai:

1. Julius Sirutis-Eimutis iš Likučių k., gim. 1931 m.
2. Balys Sirutis-Granitas iš Likučių k., gim. 1929 m.

*„Audros“ būrio partizanai. Vadas Jonas Abukauskas – trečias iš kairės.
1950 m. Iš J. Abukausko šeimos archyvo*

Taip pat į būrį atėjo šie kovotojai:

1. Juozas Pernavas-Žvalgas, gim. 1925 m.
2. Povilas Stukas-Tėvas iš Vaiskūnų k., gim. 1905 m.
3. Ona Stukienė-Motina iš Vaiskūnų k., gim. 1905 m.

1951 m. gegužės 13 d. atnešė ir netekčių – išduoti bunkeryje Vaiskūnų kaime patys nusišovė:

1. Balys Kazlauskas-Bijūnas iš Garmuliškio,
2. Elena Galvidytė-Ramunė iš Antadavainių.

1951 m. rugsėjo 28 d. Painsrės kaime apsupti kariuomenės degančiame Klibo klotyme žuvo:

1. Bronius Svilas-Aidas,
2. Juozas Ramanauskas-Šarūnas,
3. Povilas Stukas-Tėvas,
4. Ona Stukienė-Motina.

Knygoje „Aukštaitijos partizanų prisiminimai“ (1996, p. 746–798) labai jau neteisingai aprašyta 1951 m. rugsėjo mėn. įvykęs mūsų būrio susitikimas su apygardos vadu Bronium Kalyčiu-Siaubu. Ten netgi neminima nieko apie „Audros“ būrį. Apie tą susitikimą pasakojo M. Paškonis-Don Kichotas.

O buvo taip. Keletą dienų prieš tą susitikimą aš susitikau su rinktinės vadu J. Kemekliu-Roku. Jis man pasakė, kad apygardos vadas nori susitikti su mūsų būriu, nes ir 1951 m. rinktinėje ir gal ne tik rinktinėje „Audros“ būryje buvo

daugiausia partizanų. Sutarėm susitikimo vietą ir datą. Sutartu laiku atėjome 11 mūsų būrio partizanų.

Be mūsų būrio, susitikime dalyvavo rinktinės vadas J. Kemeklis-Rokas, B. Žukauskas-Žaibelis ir, berods, du partizanai, lydintys apygardos vadą. Mūsų būryje buvo šie partizanai: 1. Narsutis, 2. Streikus, 3. Tėvas, 4. Don Kichotas, 5. Žiedas, 6. Siaubas, Vytenis, 7. Erškėtis, 8. Laisvutis, 9. Paukštis, 10. Žvalgas, 11. Aidas. Tai patvirtina ir to susitikimo nuotrauka. Don Kichoto prisiminimuose rašoma, kad į susitikimą buvo atėjęs ir dar vienas partizanas, kurio slapyvardis Šeškas, o iš tikrųjų tas partizanas jau buvo žuvęs 1949 m. pabaigoje, tada, kai mane sužeidė. Taigi pagal Don Kichotą išeitų, kad apygardos vadas vizituoja būrį, o to būrio tik du partizanai, iš kurio vienas jau dveji metai kaip žuvęs. Apie mūsų būrio dislokaciją, tuo labiau slėptuves, apygardos vadas jokių kalbų nevedė. Tokios ir panašios nesąmonės paskatino mane papasakoti apie draugus. Visi mano paminėti partizanai nuo 1949 m. pradžios ir iki 1953 m. balandžio mėn., kai buvo paimtas gyvas paskutinis „Audros“ būrio partizanas Matas Paškonis-Don Kichotas, jokiems kitiems būriams nepriklausė.

Tuo laiku teritorijoje nuo Užpalių link Antalieptės ir nuo Užpalių link Dusetų jokio kito būrio nebuvo, tiktai Kunigaikščio Margio rinktinės „Audros“ būrys, kuriam nuo 1947 m. iki 1949 m. gruodžio 4 d. vadovavo Feliksas Stasiškis-Smūgis, nuo 1949 m. gruodžio iki 1952 m. vasario 6 d. – Jonas Abukauskas-Siaubas-Vytenis. Nuo 1952 m. vasario iki metų pabaigos būriui vadovavo Antanas Kazakevičius-Narsutis. Pradedant 1952 m. „Audros“ būryje buvo šie partizanai:

1. J. Abukauskas-Siaubas, Vytenis,
2. V. Abukauskas-Laisvutis,
3. V. Abukauskas-Žiedas,
4. J. Zavadskas-Paukštis,
5. A. Kazakevičius-Narsutis,
6. A. Svilas-Streikus,
7. S. Kanapeckas-Erškėtis,
8. J. Sirutis-Eimutis,
9. B. Sirutis-Granitas,
10. M. Paškonis-Don Kichotas,
11. S. Paškonienė-Klajūnė,
12. J. Pernavas-Žvalgas.

1952 m. vasario 7 d. legalizavomės aš, Jonas Abukauskas-Siaubas, Vytenis, ir Vytautas Abukauskas-Žiedas. Truputį vėliau legalizavosi Juozas Zavadskas-Paukštis, Juozas Pernavas-Žvalgas ir Albinas Rožė iš Viešeikių (jis nebuvo būryje, o tik ryšininkas, kadangi nedavė priesaikos, slapstėsi ir buvo suimtas kaip ryšininkas), taip pat ir Veronika Pernavaitė.

1952 m. balandžio 10 d. susišaudyme su stribais Bikūnų k. žuvo Stasys Kanapeckas-Erškėtis, o tų pačių metų rugsejo mėn. 21 d. Martinčiūnų k. žuvo Vytautas Abukauskas-Laisvutis ir Julius Sirutis-Eimutis.

1953 m. pradžioje „Audros“ būryje buvo šie partizanai:

1. A. Kazakevičius-Narsutis,
2. A. Svilas-Streikus,
3. B. Sirutis-Granitas,
4. M. Paškonis-Don Kichotas,
5. S. Paškonienė-Klajūnė,
6. R. Navickas (slapyvardžio nežinau, nes įstojo vėliau, buvęs ryšininkas) iš Avižių k.

1953 m. kovo mėn. į susitikimą su apygardos vadu Broniumi Kalyčiu-Siaubu išėjo Narsutis ir Streikus. Per susitikimą Narsutis (Antanas Kazakevičius) buvo paimtas gyvas, o Streikus (Alfonsas Svilas) provokatoriaus nušautas. Greitai po to, kareiviams apsupus bunkerį, gyvi pasidavė Granitas ir R. Navickas. 1953 m. balandžio pradžioje provokatorių gyvas buvo paimtas Don Kichotas. Taigi taip baigėsi „Audros“ būrio partizanų kelias. 2001 m. kovo mėn. gyvi dar 6 buvę partizanai:

1. J. Abukauskas-Siaubas, Vytenis,
2. V. Abukauskas-Žiedas,
3. A. Kazakevičius-Narsutis,
4. B. Sirutis-Granitas,
5. S. Paškonienė-Klajūnė,
6. Romualdas Navickas.

Pranas Pašilis-Žaibas 1950 m. su padirbtais dokumentais išvažiavo kažkur į Žemaitiją ir ten įsidarbino. 1952 m. kovo 23 d. saugumo buvo atpažintas ir areštuotas, nuteistas mirties bausme ir sušaudytas 1952 m. lapkričio 12 d. Butyrkų kalėjime Maskvoje.

Negaliu nepapasakoti apie tai, apie ką daug rašoma, o būtent apie visokias išdavystes, provokatorius ir pan. Turiu galvoje pačių partizanų išdavystę. Jei ką paimi skaityti apie partizanus, atrodo, kad visur išdavystės ir tebuvo. Tai kaip tada su mūsų „Audros“ būriu – ar mes buvome labai gudrūs, ar čekistai labai kvaili... Manau, nei viena, nei kita. Per tą laiką, apie kurią aš papasakojau, į mūsų būrį įstojo daug naujų partizanų. Nė vieno provokatoriaus į mūsų gretas nebuvo įterpta. Sakyčiau, netgi ne per daug buvo ir stengtasi. Skaitant spaudą apie partizanus ne viskuo norisi tikėt, ypač kai duomenys paimti iš KGB archyvų ar tardymo bylų.

Negaliu paneigti ir to, kad į mūsų būrį vis dėlto mėginta įterpti provokatorių. Apie tai ir papasakosiu.

1950 m. mūsų būrio teritorijoje Vaiskūnų kaime buvo mokykla, berods, pradinė. Joje dirbo mokytojas, kurio pavardės nežinau, vardas lyg ir Alfonsas, toliau vadinsiu tiesiog mokytoju. Per mūsų žmones gavome žinią, kad tas mokytojas norėtų su mumis susitikti. Nieko apie jį bloga nebuvome girdėję, žinojome, kad jis ne vietinis. Laikasėjo, o mes taip ir neprisiruošėme su juo susitikti. Mus pasiekusios žinios lyg ir teigė, kad jis neblogas žmogus. Ir štai išgirstame žinią, kad kareiviai, atėję naktį areštavo, išsivedė laukan, jo saugoti paliko vieną

kareivį, kiti nuėjo daryti kratos. Mokytojas tam kareiviui trenkė, atėmė ginklą, dar peršovė ir pabėgo. Sužinojome, kad jis slapstosi ginkluotas ir būtinai nori su mumis susitikti. Pradėjome rinkti žinias apie jo pabėgimą. Pasirodo, kad kai jis sužeidė tą kareivį, kareiviai nuėjo pas netoliese gyvenusį žmogų, liepė jam kinkyti arkli, atseit, reikia nuvežti sužeistą kareivį prie mašinos ir visaip plūdo tą mokytoją. Vėliau paaiškėjo, kad nebūtinai reikėjo sužeistą kareivį vežti prie mašinos, nes mašina galėjo privažiuoti, tačiau reikėjo paskleisti žinią apie mokytojo pabėgimą. Čia mums kilo daug neaiškumų. Kai kurie geri žmonės pradėjo kalbėti, kad jis iš tikrųjų slapstosi. Galutinai įsitikinti, kaip jis slapstosi, padėjo patys čekistai. O buvo taip. Berods, 1951 m. pradžioje areštavo mūsų ryšininką jo vestuvių dieną. Saugumas turėjo žinių, kad jis ryšininkas ir nemažai žino. Iš pradžių, kol jį tardė kankindami, jis nieko nepasakė. Tada tardytojai pakeitė taktiką. Leido pasimatyti su žmona. Ir tai jiems padėjo. Buvo areštuoti visi mūsų ryšininkai, išduoti keli bunkeriai. Laimei, jie buvo tušti ir iš partizanų niekas nenukentėjo. Visa ta istorija su tuo ryšininku baigėsi taip. Mašina kareivių su ryšininku, kuris turėjo neva parodyti bunkerį, išvažiavo į operaciją. Atvažiavus pamiškėn, 2–3 kareiviai liko saugoti mašinos kėbule esančio ryšininko, visi kiti nuėjo apsupti vietovės, kur turėtų būti bunkeris. Likęs su tais kareiviais ryšininkas vieną pastumia, kitą partrenkia į krūmus ir „apšaudomas“ pabėga. Išvada: tą ryšininką saugumas užverbavo, o paleido vėliau vėlgi norėdamas įterpti į mūsų būrį. Na, o tas ryšininkas pabėgęs jiems nedarbo, nes jo tikslas buvo patekti į laisvę. Žinoma, saugumas negalėjo jam atleisti tokios kiaulystės ir nutarė su juo susidoroti mūsų rankomis. Į būrį mes jo nebuvo priėmę, bet žinojome, kur slapstosi, buvome ir susitikę.

1951 m. vasarą pas vieną žmogų Viešeikių kaime iš vakaro ateina būrys kareivių, praleidžia kambaryje visą naktį, prieš rytą išeina. Naktį būdami, žinoma, valgė ir išeidami paliko daug šiukšlių – popierių. Šeimininkė, valydama kambarį, tarp tų šiukšlių rado laišką, lyg netyčia pamestą. Laiškas adresuotas tam mūsų buvusiam ryšininkui, kuriam reiškiamas padėka už tai, kad jis padėjo likviduoti partizanus, kurie iš tikrųjų buvo žuvę, tik, žinoma, be jo pagalbos. Taip pat žadama išmokėti jam premiją. Tame laiške nurodoma ir artimiausia užduotis: padėti likviduoti Vaiskūnų mokytoją, nes jis yra žymus „banditas“ ir žmogžudys. Po kurio laiko tas laiškas pasiekė mane. Su vyrais tarėmės, ką tai galėtų reikšti. Pirma, laiškas nebuvo pamestas, o tyčia paliktas. Pagal čekistus – mes turime sunaikinti tą ryšininką ir priimti mokytoją į būrį, o mes nutarėm daryti atvirkščiai. Jokių būdu nepasitikėti mokytoju ir nieko nedaryti ryšininkui. Vėliau paaiškėjo, kad buvome teisūs. Po kurio laiko prie to mokytojo prisidėjo dar du partizanai lyg ir nuo Rokiškio, turėjo net bunkerį pasidarę. Jau iš jų trijų aš gavau laišką, kuriame buvo rašoma apie nesvetingumą ir dar visokių niekų. Parašiau atsakymą, kad jie kuo greičiau išsikraustyti iš mūsų teritorijos ribų. Nesu tikras, ar jie gavo tą mūsų laišką. Kiek teko girdėti vėliau, visi trys kažkur dingo. Tai buvo vienintelis ir gana rimtas mėginimas įterpti provokatorių į mūsų būrį. Laimei, jis nepavyko.

Apie tokius laiškus „pametimus“ aš jau žinojau nuo 1949 m., kai dar buvo gyvi Smūgis ir Sūkurys.

Lietuvos Prezidentas Valdas Adamkus apdovanoja buvusį „Audros“ partizanų būrio vadą Joną Abukauską Vyčio kryžiaus ordinu. 2006 05 15. Iš J. Abukausko albumo

Dar truputį apie tuos, kurie legalizavosi. Jiems visiems išdavė pasus, su kuriais jie pragyveno iki 1952 m. spalio 16 d. Po to 4 iš jų buvo areštuoti. Tai: J. Abukauskas, V. Abukauskas-Žiedas, J. Zavadskas-Paukštis ir A. Rožė. 1953 m. sausio 25–26 d. Pabaltijo karinis tribunolas paskelbė nuosprendį – J. Abukauskui ir J. Zavadskui – mirties bausmė, o V. Abukauskui ir A. Rožei – 25 metai kalėjimo. 1953 m. birželio 21 d. mirties bausmė buvo pakeista J. Abukauskui – 25 m., J. Zavadskui – 20 m. arešto. Pernavas ir Pernavaitė teisti nebuvo. Tad štai kokia teisybė apie Kunigaikščio Margio rinktinės „Audros“ būrį. Yra nemažai nuotraukų, kuriose visi ar beveik visi šio būrio partizanai. Kai kuriuose partizanų prisiminimuose neteisingai nurodyta, kokiam būriui kokiu laiku priklausė tie ar kiti partizanai. Taigi dar kartą patvirtinu, kad visi mano suminėti partizanai nuo 1949 m. pradžios iki 1953 m. balandžio mėn. buvo „Audros būryje“.

„Audros“ partizanų būrio vadas Jonas Abukauskas. 2009 m. Iš J. Abukausko albumo

Algimanto apygardos Kunigaikščio Margio rinktinės Audros būrio partizanai

1. Feliksas Stasiškis-Smūgis iš Žaibiškių k., 1949 m. įstojo į būrį; 1922 m. gim., 1949 m. žuvo Antadavainės kaime.
2. Bronius Stasiškis-Sūkurys iš Žaibiškių k., 1949 m. įstojo į būrį; 1924 m. gim., 1949 m. žuvo Antadavainės kaime.
3. Balys Kazlauskas-Bijūnas iš Garmuliškio k., 1949 m. įstojo į būrį; 1915 m. gim., 1951 m. žuvo Vaiskūnų kaime.
4. Albinas Merkys-Neptūnas iš Degėsių k., 1949 m. įstojo į būrį; 1926 m. gim., 1949 m. žuvo Remeikių kaime.
5. Jurgis Čyžius-Tigras iš Vaiskūnų k., 1949 m. įstojo į būrį; 1906 m. gim., 1949 m. žuvo Antadavainės kaime.
6. Ignas Klibas-Tėvukas iš Painsdrės k., 1949 m. įstojo į būrį; 1916 m. gim., 1949 m. žuvo Antadavainės kaime.
7. Juozas Klišys-Šeškas nuo Dusetų, 1949 m. įstojo į būrį; 1920 m. gim., 1949 m. žuvo Galinių kaime.
8. Pranas Pašilis-Žaibas iš Plepesiškių k., 1949 m. įstojo į būrį; 1918 m. gim., 1952 m. sušaudytas Žemaitijoje.
9. Bronius Zamauskas-Kietis iš Šikšnių k., 1949 m. įstojo į būrį; 1928 m. gim., 1949–1950 m. mirė Alaušų kaime.
10. Bronius Lukauskas-Kurmis iš Šikšnių k., 1949 m. įstojo į būrį; 1928 m. gim., 1949–1950 m. mirė Alaušų kaime.
11. Matas Paškonis-Don Kichotas iš Davainių k., 1949 m. įstojo į būrį; 1919 m. gim., 2000 m. mirė.
12. Stasė Paškonienė-Klajūnė iš Davainių k., 1949 m. įstojo į būrį; 1920 m. gim., gyvena Ukmergėje.
13. Juozas Ramanauskas-Šarūnas iš Didžiadvario, 1949 m. įstojo į būrį; 1910 m. gim., 1951 m. žuvo Painsdrės kaime.
14. Jonas Abukauskas-Siaubas iš Norvaišių k., 1949 m. įstojo į būrį; 1927 m. gim., gyvena Utenos r. Remeikių k.
15. Bronius Indrašius-Rimdaugas iš Remeikių k., 1950 m. įstojo į būrį; 1925 m. gim., 1950 m. Norvaišių k. susižeidė ir mirė.
16. Elena Galvydytė-Ramunė iš Antadavainių k., 1950 m. įstojo į būrį; 1915 m. gim., 1951 m. išduotas nusišovė Vaiskūnų k.
17. Juozas Zavadskas-Paukštis iš Baltriškių k., 1950 m. įstojo į būrį; 1908 m. gim., 1971 m. žuvo Antadavainės kaime.
18. Antanas Kazakevičius-Narsutis iš Bikūnų k., 1950 m. įstojo į būrį; 1925 m. gim., gyvena Bikūnų k., Utenos r.
19. Bronius Svilas-Aidas iš Drageliškių k., 1950 m. įstojo į būrį; 1929 m. gim., 1951 m., žuvo Painsdrės k.
20. Alfonsas Svilas-Streikus iš Drageliškių k., 1950 m. įstojo į būrį; 1928 m. gim., 1953 m. žuvo Kušlių miške, prie Kėpių k.
21. Stasys Kanapeckas-Erškėtis iš Bikūnų k., 1950 m. įstojo į būrį; 1926 m. gim., 1952 m. žuvo Antadavainės k.
22. Vytautas Abukauskas-Laisvutis iš Norvaišių k., 1951 m. įstojo į būrį; 1930 m. gim., 1952 m. žuvo Martinčiūnų k.

23. Vytautas Abukauskas-Žiedas iš Norvaišių k., 1951 m. įstojo į būrį; 1949 m. gim., 2001 m. gyveno Karagandoje.
24. Julius Sirutis-Eimutis iš Likunčių k., 1951 m. įstojo į būrį; 1931 m. gim., 1952 m. žuvo Martinčiūnų k.
25. Balys Sirutis-Granitas iš Likunčių k., 1951 m. įstojo į būrį; 1929 m. gim., 1985 m. mirė.
26. Juozas Pernavas-Žvalgas, 1951 m. įstojo į būrį; 1925 m. gim. (spėjama, kad jau mirė).
27. Povilas Stukas-Tėvas iš Vaiskūnų k., 1951 m. įstojo į būrį; 1905 m. gim., 1951 m. žuvo Paindrės k.
28. Ona Stukienė-Motina iš Vaiskūnų k., 1951 m. įstojo į būrį; 1905 m. gim., 1951 m. žuvo Paindrės k.
29. Romualdas Navickas iš Avižių k., 1952 m. įstojo į būrį; 1929 m. gim., gyveno Kaune.

Nevilties dienos

1952 metų vasarą Utenos apylinkėse bebuvo likęs tik „Audros“ partizanų būrys. Kai kurie ankstesni vadai (J. Buika, B. Kalytis, A. Radzevičius) jau buvo virtę agentais smogikais, talkindavo okupantams, nurodydavo slapstymosi vietas, bunkerius, ryšininkus, rėmėjus. Tarp likusių partizanų tvyrojo įtarumo, nepasitikėjimo atmosfera. Eidamas į paskirtą susitikimą, jau nežinojai, ką surasi. Gal buvęs kovos draugas atsuks į tave ginklą, gal užlauš ir suriš tau rankas ar paleis kulką į pakaušį. Ar ne taip atsitiko su „Trimito“ būrio vyrais? Ar ne taip iššaudė Strazduos „Lokio“ rinktinės vadovybę? Ką ten kalbėt apie kitus, jei brolis brolių pardavė Pāuolio kaime!

Kova darėsi beviltiška, jokios prošvaistės nebebuvo, tad, rodos, visiškai suprantamas ir pateisinamas buvo „Audros“ būrio vado Siaubo ir jo kovos draugų – Žiedo, Žvalgo ir Paukštės legalizavimasis. Vis dėlto likusieji kovos draugai sunerimo: ar nepasakys kuris nors registrantas slapstymosi vietų, ar neišduos rėmėjų, ryšininkų? O čekistai prakalbinti moka...

Apimtas nevilties ir nerimo 1952 m. birželio 27 d. partizanas Laisvutis rašė:

„Iš Jūsų pažįstamų sveiki ir gyvi tebekovojame dėl Tėvynės laisvės tik trys – Narsutis, Streikus ir aš. Nors mums šiemet daug sunkiau gyventi, „draugai“ neduoda ramybės, bet neliūdime, sakom: be parako vis tiek mūsų nepaims. Gyvenam tarp trijų ugnių – „draugų“, šnipų ir registrantų, – kad juos kur griausmas vidury žiemos! Jie mums užvirė tokių košę, kad nebežinom, kur ir kada ją reiks iškabinti. Dienom ir naktim mus sekioja, norėdami paskutinį kailį nulupti... Gal jiems tai ir pavyks, gal ir greitai. Reiks ir mums atsisveikinti, užmigti amžinuoju miegu. Jie tai gali padaryti, bet Tėvynės meilės iš mūsų širdžių, kol jos dar plaka, neišraus...“

Laiškas, matyt, buvo adresuotas tremtiniui, bet neišsiųstas. Po Laisvučio žūties pateko į čekistų rankas.

Aldukas virsta Rūta

Buvusi „Audros“ būrio partizanų rėmėja Aldona Rudokaitė partizanų tiesiog Alduku vadinta. Buvo ji tokia sava, draugiška, kad Laisvutis kur buvęs, kur nebuvęs – vis čia ir čia. Tai vienas, tai su draugu.

Partizano apsilankymai neliko nepastebėti. Saugumas sekė Juozo Rudoko sodybą ir įtarė, kad čia gali būti bunkeris. Suimti, tardyti ar daryti sodyboje kratą saugumas neskubėjo. Šitaip geriau, negu gaudyt po plačią apylinkę. Reiks, ir pasiimsi. Surinkęs pakankamai kompromituojančios medžiagos, saugumas Alduką užverbavo. Ji tapo agente Rūta. Ji dar atsisakinėjo, vengė saugumo užduočių, bet pagrasino Sibiru, kalėjimu, kankinimais, Rūta palūžo: pranešė, kad per Velykas (1952 m.) pas ryšininkę Sirvydytę į Martinčiūnų kaimą ateis partizanų. Nusiųsta čekistų grupė tikrai užtiko partizaną Streikų, bet šiam pavyko pasprukti.

Gegužės mėnesį Rūta vėl pranešė, kad partizanai gali slapstytis miškelyje prie Lėlių kaimo. Čekistų grupė, vadovaujama leitenanto Utkos, užtiko 4 partizanus, bet ir šie paspruko.

Dar Rūta pranešė, kad liepos 3 dieną pas ją buvo užėję 3 partizanai, bet ji nežinojusi, kaip apie tai pranešti saugumui. Nei operatyvinės technikos, nei migdomųjų ji neturėjo.

Liepos 12 dieną pas Rūtą vėl užėjo 2 partizanai. Ji mėginusi jiems pasiūlyt gėrimo su migdomaisiais, bet preparatas buvęs blogos kokybės, ir partizanai jo atsisakė.

Saugumo užsakymu (Birute partizanai dar pasitikėjo) jos abi parašė laišką ir per registrantą Žiedą 1952 m. rugsėjo 19 d. perdavė partizanams, kviesdamos po dviejų dienų į susitikimą. Rūta žadėjo parūpinti šovinių...

Rugsėjo 20 dienos vakarą Laisvutis ir Eimutis, norėdami gauti šovinių, o gal ir susitikti su pasiilgta mergina, atėjo pas Rūtą. Ši nieko nelaukdama išėjo šovinių, bet tuoj grįžo: tas žmogus (saugumo agentas Jurgis) girtas ir šovinių nedavė. Liepė ateit rytoj. Rūta pasiūlė palaukt rytdienos ir parodė atsinešusi porą butelių naminės. Partizanai pasiliko. Saugumas jau žinojo, kad Rūta turi svečių ir sudarė veikimo planą. Rūta turėjo palikti raštelį, kad čekistai žinotų, kur partizanai apsisotojo.

1952 m. rugsėjo 21 dieną 15 valandą čekistų grupė (dešimt žmonių), vadovaujama kapitono Kulikovo ir vyr. leitenanto Borisovo, dviem pastotėm, prisidengę šieniu, pasiekė Martinčiūnus. Slaptavietėj rado Rūtos raštelį: ji su dviem partizanais tremtinio Masiulio gyvenamojo namo pastogėj. Su partizanais buvo Rūtos brolis Antanas ir jos draugė Bronė Sirvydytė.

Aldukas partizanams darėsi įtartina. 1952 m. rugpjūčio mėnesį saugumas Rūtą perverbavo ir įpareigojo dirbti poroj su agente Birute.

Kai partizanai pamatė čekistus, kur nors bėgti jau buvo vėlu. Kad nebūtų nereikalingų aukų, merginoms ir Antanui liepė bėgti, o patys stvėrė ginklus.

1952 m. rugsėjo 29 dieną Vilniaus srities MGB valdybos viršininkas, valstybės saugumo pulkininkas Jakovlevas LTSR VS ministrą III rango valstybės saugumo generolą Kondakovą painformavo, kad:

„... Kilus susišaudymui, operatyvinė grupė sunaikino du „Audros“ bandos banditus. Tai buvo:

1. Abukauskas Vytautas, Prano, gim. 1930 m. Norvaišiuose, ten ir gyvenęs (Dusetų r.), bandoje nuo 1951 m. vasario, slapyvardis – Laisvutis.

2. Sirutis Julius, Zigmo, gim. 1929 m. Likančių k., ten ir gyvenęs (Dusetų r.), bandoje nuo 1951 m., banditinis slapyvardis – Eimutis.

Iš nušautų banditų paimta: automatas PPŠ-1, šautuvas AVT-1, pistoletai užsienio markės – 3, granatos – 2, šovinių – 140 vnt.

Mūšio metu sunkiai sužeistas Dusetų rajono MGB skyriaus liaudies gynėjas Klimavičius Vladas, Igno, gim. 1924 m. Jis išvežtas į Daugpilio m. Latvijos TSR, kad karo ligoninėje būtų suteikta medicinos pagalba.“

Dar buvo nušautas iš Masiulio namo bėgęs Rūtos brolis Antanas Rudokas, Juozo, gim. 1934 m., matyt, nė nesupratęs sesers „žaidimo“.

Nežinia, kaip jautėsi Rūta praradusi brolių ir į mirtį ištūmusi du partizanus. Čekistai džiaugėsi, kad ji liko nedemaskuota ir, matyt, planavo panaudoti kitose operacijose. Iš susišaudymo vietos ji išspruko net „nepastebėta“. Jei būtų sulaikę, kiltų daugiau keblumų, įtarimų, kad yra užverbuota. „Nepastebėjo“ ir viskas.

Rūta nuo čekistų „pasislėpė“ pas agentą Jurgį, žadėjusį partizanams parūpinti šovinių. Rūta lyg niekur nieko per „Audros“ būrio ryšininkę Grumbinaitę perdavė partizanams laišką, klausdama, ką jai dabar daryti. Lapkričio 3 dieną atėjo ryšininkas Palubinskas ir pasakė, kad partizanai nori su ja susitikti. Nežinia, kuo tas susitikimas būtų baigęsis, bet Rūta pasiskundė sveikata ir sakė bijanti eiti į susitikimą, nes gali sučiupti čekistai...

Bijodama partizanų keršto, Rūta pabėgo į miestą, pas čekistus, kurių taip „bijojo“. Likusiems trim „Audros“ būrio partizanams tinklus jau rezgė kiti agentai. 1952 m. spalio 17 d. buvo suimti ir registrantai Jonas Abukauskas, Vytautas Abukauskas, Balio, Albinas Rožė ir Juozas Zavadskas. Ginkluotas pasipriešinimas okupantams blėso.

„Alaušo“ partizanų būrys

Juozas Leika

1944 m. rudenį okupacinė sovietų valdžia pradėjo gaudyti vyrus ir siųsti į Raudonąją armiją. Vyrų slapstėsi prie namų, miškeliuose, pradėjo iširengti slėptuves gyvenamuosiuose namuose, daržinėse, pirtyse, šuliniuose.

„Alaušo“ partizanų būrio užuomazga prasidėjo Miškinių miške, Gaigėlių kaime, Epušoto miškelyje, Bikūnų, Viešeikių ir kitose vietovėse jau 1944-ųjų rudenį. Miškinių miške susirinkdavo apie 30–40 vyrų iš Trumpalių, Pasalių, Gaigėlių, Šeimyniškių, Mažeikiškių, Gailiešionių, Plepesiškių, Ubagų (dabar vadinasi Lėpka), Užpalių vienkiemiu. Buvo sutarta laikytis arčiau savo gimtųjų vietų. Arti nebuvo didelio spygliuočių miško, todėl didesniai būriui buvo sunku likti nepastebėtam. Trūko ginklų, karinės patirties, vadų, bendros orientacijos, kaip ir ką daryti. Trumpalių kaime Lietuvos kariuomenės puskarininkis Edvardas Gaigalas ir Juozas Vaškelis ėmėsi organizuoti savo apylinkės vyrus. Pranas Pašilys, Lietuvos kariuomenės puskarininkis, iš Plepesiškių kaimo taip pat organizavo savo apylinkių ir Viešeikių, Alaušo, Ubagų, Gailiešionių vyrų būrį. Miškinių miške broliai Kazys ir Antanas Čėponiai, Dominykas Repšys sudarė savo vyrų grupę. Šeimyniškių kaime taip pat susidarė būrys, vadovaujamas Benjamino Sakalausko.

1944 m. kovo–gegužės mėn. prasidėjo mėginimai sudaryti vieningą būrį. Prano Pašilio iniciatyvą jungtis palaikė E. Gaigalas, D. Repšys, A. Čėponis ir kiti vyrai.

Užpalių valsčiaus Gedimino rinktinės štabas 1945 m. gegužės mėnesį Satarėčiuje organizavo partizanų priesaikos priėmimą. Dalyvavo rinktinės štabo nariai Leonas Tursa, Vytautas Jasiunevičius ir kiti centro atstovai. Būriui buvo suteiktas „Alaušo“ vardas, jo vadu paskirtas Pranas Pašilys. Būryje buvo sudaryti keturi skyriai ir patvirtinti jų vadai. Numatytos būrio ir skyrių veiklos ribos (teritorija), aptarti kiti organizaciniai klausimai, ryšio palaikymo būdai ir priemonės, veiklos, drausmės, atsakomybės klausimai. Būrys įjungtas į Gedimino rinktinę. Jo veiklos zona apėmė visą kairiąją Šventosios upės pusę Užpalių apylinkėje, siekė Sudeikių, Dusetų, Vyžuonų, Antalieptės apylinkes. Būrys veikė labai aktyviai. Tarp gyventojų platinė po pagrindinę spaudą, informuodavo apie vidaus ir užsienio įvykius, nes turėjo radijo aparatą, spausdinimo mašinėlę. Būrys gamino dokumentus, demaskuodavo pardsidavėlius, juos baudė, trukdė sribų ir čekistų bei okupacinių įstaigų veiklą. Būrys vengė aktyviai kovoti su kariuomene. Didelių susidūrimų neįvyko. Dauguma partizanų žuvo dėl patirties stokos, neatsargumo, patekę į pasalas arba didelių ir nuolatinių apsupčių metu. Būryje nebuvo didelių išdavysčių.

„Alaušo“ būrys veikė iki 1948 m. žiemos.

Užpalių apylinkės žuvusieji „Alaušo“ būrio partizanai ir ryšininkai

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Gimimo		Žuvimo	
		metai	vieta	metai	vieta
1.	Bimba Vytautas		Utena	1945	Šeimyniškiei
2.	Butiškis Pranas		Trumpaliai	1946	Alaušas
3.	Butkus Liudvikas		Viešeikiai	1946	Alaušas

(tęsinys)

Eil. Pavardė, vardas Nr.	Gimimo		Žuvimo	
	metai	vieta	metai	vieta
4. Čeponis Kazys	1912	Užpalių vnk.	1945	Norvaišiai
5. Geleževičius Antanas	1925	Užpalių vnk.	1945	Alaušas
6. Gladutis Jonas	1928	Pasaliai	1947	Trumpaliai
7. Gudonis Antanas	1922	Svėdasai	1946	Daugilis
8. Leika Antanas	1935	Užpalių vnk.	1944	Užpalių vnk.
9. Nagelė Kazimieras	1922	Ilčiukai	1946	Gailiešionys
10. Pašilyš Pranas	1918	Plepešiškiai	1952	Maskva, Butyrkų kal.
11. Putrimas Antanas		Viešeikiai	1945	Viešeikiai
12. Putrimas Balys		Viešeikiai	1945	Viešeikiai
13. Putrimas Feliksas	1921	Viešeikiai	1945	Viešeikiai
14. Putrimas Jonas	1930	Viešeikiai	1950	Viešeikiai
15. Remeikis Antanas		Gailiešionys	1947	
16. Repšys Dominykas	1924	Liepkalnis	1946	Daugilis
17. Repšys Juozas	1924	Užpalių vnk.	1944	Mažeikiškiai
18. Rėdikas Antanas	1925	Užpalių vnk.	1946	Daugilis
19. Šimonėlis Jonas	1917	Gailiešionys	1944	Mažeikiškiai
20. Vaičiūnas Balys	1921	Gailiešionys	1945	Ilčiukai
21. Veteikis Antanas	1924	Utena	1945	Alaušas
22. Žibėnas Stasys	1922	Biliakėmis	1945	Užpaliai

Kaip žuvo biliakiemietis Užpaliuose, užpalietis Biliakiemyje

Vytautas Katinas

Vienas iš žymiausių Biliakiemio kaimo kovotojų su okupantais buvo Stasys Žibėnas, gim. 1922 m. (slapyvardis – Aušrys). Jis baigė Utenės gimnaziją ir jau 1940–1941 m. buvo persekiojamas už antisovietinę veiklą. Vokiečių okupacijos metais įstojo į Kęstučio organizaciją, prisidėjo prie „Prošvaistės“ leidimo. Praėjus frontui su bendraminčiu mokytoju Vytautu Petravičium leido antisovietinį laikraštį „Laisvės Keliais“, prieš rinkimus spausdino grasinamus lapelius, ragino nebalsuoti, lapeliuose rašė: „*Kas balsuos, tas nealsuos.*“ Visus šiuos lapelius ir laikraštį spausdino kaimyno gryčioje naktimis ir platino visoje apylinkėje.

1945 m. kovo 1 d. Stasys Žibėnas, pasikrovęs grūdų maišus, išvažiavo neva į Degėsių malūną, o iš tikrųjų važiavo į susitikimą su Gedimino rinktinės kovotojais. Važiuojantį per Užpalių miestelį, jį sulaukė skrebai ir nusivarė į būstinę patikrinti dokumentų. Pritaikęs proga, nustumė prie durų stovėjusį skreba, išbėgo iš būstinės; bebėgančiam peršovė ranką. Skrebai, skubiai išvertę maišus, su Stasio arkliu ėmė vytis bėglį. Už klebonijos tvarto jį pasivijo ir sugavo. Skrebai norėjo Stasį nuvesti į būstinę gyvą, bet šis labai priešinosi ir, negalėdami įveikti, nušovė vietoje. Nušautą Stasį atvezė į būstinę ir pristatė vadui. Vadas priekaištavo, kodėl neatvedė gyvo, bet skrebai paaiškino, kad jis įvairiais būdais priešinosi, todėl turėjo nušauti. Skrebams, nušovusiems Stasį, vadai leido pasiimti jo baltinius ir batus. Stasio kūną išvežė už miestelio į miškelį ir ten išmetę paliko. Iš miškelio partizanai kūną pagrobė ir nuvežė į seną jaują paslėpė iki laidotuvių.

Tuo metu skrebų būstinėje buvo sulaukytas vienas užpalietis, kuris girdėjo visą pokalbį. Jis buvo paleistas iš būstinės tuo metu, kai skrebai dalijosi nušautojo daiktus, spėjo pamatyti rogėse gulintį Stasį, atpažino jį. Per ryšininkus pranešė žuvusiojo namiškiams.

S. Žibėno laidoti iš Biliakiemio važiavo partizanai Vytautas Pokštas-Vaidotas ir Vytautas Petravičius-Benius, kartu norėjo važiuoti ir Stasio brolis Juozas, bet motina jo neleido, bijojo prarasti ir antrąjį sūnų (Juozas gyveno nelegaliai – slapstėsi).

Stasį palaidojo Bėkiūčių kapinėse, ant kapo pastatė kryželį su užrašu ir data. Po kiek laiko kolūkis tas kapines sulygino ir pastatė grūdų sandėlį.

Taip Stasys Žibėnas 1945 m. kovo 1 d. žuvo Užpaliuose.

Kai buvo kalbama apie Stasio Žibėno nužudymą skrebų būstinėje, Gasparas Regalas, gim. 1920 m. (slapyvardis Tigras), buvo užpalietis.

Išėjęs iš skrebų būstinės, slapstėsi Biliakiemio kaime Zigmo Žlėjos sodyboje įrengtame bunkeryje. Bunkeryje buvo keturi vyrai: šeimininko sūnus Petras Žlėja, Gasparas Regalas ir dar du.

Spėjama, kad jis buvo išduotas anksčiau, kai slapstėsi Nemeikščių kaime, per apsuptį pasidavusio vieno partizano. Tuo tarpu kitas jo draugas nepasidavė, priešinosi, buvo nuginkluotas, išvestas į lauką ir užmuštas. Šie du partizanai vieną naktį yra buvę toje sodyboje.

Kai tai sužinojo, bunkerio vyrai ėmė svarstyti, gal palikti sodybą. Bet apsitarę nusprendė, kad tas parsidavėlis čia buvo tik vieną kartą ir naktį, gal neprisimins ir nenurodys vietos. Paskutinis jų bunkeris buvo įrengtas toliau nuo pastatų, lauke, prie takelio, vedusio į šaltinėlių, esančių pakalnėje.

Jau kitą rytą, kai parsidavėlis buvo suimtas, Žlėjos sodybą apsupo kareiviai ir nuodugniai darė krata, ieškojo bunkerio. Rado vieną bunkerį, bet jis buvo tuščias. Pamatė, kad čia negyventa ir nieko įtartino nerado, nutraukė paieškas ir išvyko į Uteną. Kitą rytą ta pati grupė vėl apsupo Žlėjos sodybą ir pareiškė, kad neišeis, kol neras bunkerio. Matyt, iš suimtojo gavo tikslesnių duomenų, ėmė nuodugniai tyrinėti pastatus ir aplinką, net dirvą. Surado dar vieną bunkerį lauke, į kurį įėjimas buvo iš gryčios, bet ir šis buvo tuščias. Kareivių grupė liko nakvoti, į namus nieko neįleido ir nieko neišleido.

Trečią dieną, bebadinėdami metaliniais virbais, ėjo vis tolyn nuo gryčios. Lauke pataikė į bunkerio angą. Kareiviai ratu apstojo tą vietą su paruoštais automatais. Patys nedrįso atidaryti angos, tai padaryti privertė vieną iš šeimininko dukterų. Kai atidarė bunkerio angą, pirmas vado klausimas buvo, ar čia yra Straizys (jis buvo ieškomas). Gavęs atsakymą, kad čia Stražio nėra, liepė visiems pasiduoti ir išlipti iš bunkerio. Pirmas išlipo šeimininko sūnus Petras Žlėja. Jį iškratyti liepė Petro seseriai, kai ji tai padarė, įsitikinę, kad Petras neturi sprogmenų, nusivare į gryčią. Motinos klausė, ar čia jos sūnus. Petras motinai žvilgsniu parodė, kad neprisipažintų; motina atsakė – ne. Stumdydami Petrą varė į lauką. Petras smogė į veidą jį stūmusiajam ir bandė sprukti, bet supuolę kareiviai jį suėmė, viela surišo rankas ir išvedė į lauką pargriovė daužė automatų buožėmis, spardė kojomis. Petras dar sugebėjo atsistoti, bandė bėgti, bet čia pat buvo nušautas.

Antrasis išlipęs iš bunkerio norėjo pasiduoti, bet čia pat prie angos buvo nušautas.

Likusieji bunkeryje – Gasparas Regalas-Tigras ir Viktoras Tijūnaitis-Bijūnas – susisprogdino. Kareiviai atvarė vieną merginą, liepė jai lipti į bunkerį ir užrišti virvę už kojų. Kai ji ėlipo į bunkerį, Bijūnas buvo jau nebegyvas, o Tigras sunkiai sužalotas, jos akyse mirė.

Susisprogdinčius partizanus vieną ir kitą ištraukė kareiviai, o po to patys sulindo į bunkerį, surinko ginklus ir kitus daiktus, išsivežė.

Gasparas Regalas-Tigras slapstydamsis Biliakiemyje labai smulkiai išpasakojo apie Stasio Žibėno žūtį, viską, ką girdėjo būdamas skrebu būstinėje, jis paminėjo ir skrebu pavardes, kurie nužudė Stasį ir kurie pasidalijo baltinius ir batus.

Nužudytųjų partizanų išvežimui į Uteną buvo išvaryta kaimynystėje gyvenusi užpalietė Bronė Ališauskaitė, ištekėjusi už Aniceto Žibėno. Ji skrebu lydima nuvežė lavonus į Uteną ir išmetė gatvėje prie Utenos skrebu būstinės. Jų kūnai nežinoma kur užkasti ar įmesti į ežerą.

Taip Gasparas Regalas-Tigras 1947 m. vasario 21 d. žuvo Biliakiemyje.

Po 58 metų Biliakiemyje žuvusiems partizanams buvo pastatytas standartinis trijų plokštumų paminklas su žuvusiųjų pavardėmis. Ant trečios plokštės įrašas:

„Žuvę partizanai 1947 02 21: Gasparas Regalas-Tigras (g. 1920 m.), Vladas Ruzgas-Dovydas, Viktoras Tijūnaitis-Bijūnas (g. 1919 m.), Petras Žlėja-Užkurys (g. 1920 m).“

Užpaliečiai fašistinės ir bolševikinės okupacijų metais

Aloyzas Adomaitis

Iš Vilniaus grįžęs gyventi į gimtinę, pastebėjau daug pasikeitimų. Naujos sodybos, gyventojai, kitokie tarpusavio santykiai. Kai pokalbiai nukrypdamo į karo ir pokario laikus, kai pašnekovai imdavo vertinti to meto įvykius ir dalyvius, galima buvo pastebėti ir tų vertinimų pasikeitimą, lyginant su daugumos užpaliėčių nuomone buvusių įvykių metu. Tai natūralu. Bolševikinė propaganda paveikė mus visus. Bene ryškiausiai tai matėsi kalbant su kai kuriais užpaliėčiais, čia gyvenusiais visą laiką. Nedideliame Užpalių miestelyje gyventojai vienas kitą gana gerai pažinojo ir prilipinti kuriam nors iš jo gyventojų vagies ar net žmogžudžio etiketę būtų buvę neįmanoma. Bolševikmetis vieną kitą, žiūrėk, taip apdorojo, kad jis apie savo gerai žinomą kaimyną išsitaria: „*Aš nemačiau, galėjo būti visaip. Vieni buvo kvailiai, kiti veikė paslapčiomis.*“ Panašūs eilinio piliečio samprotavimai, aišku, gali kilti ir todėl, kad šiuo metu visa žiniasklaida mirga įvairiais nusikaltimais, kokių prieš karą visai nesigirdėjo.

Paskutiniu metu, turbūt paskatinti istorijos mokytojų, mokiniai ėmė domėtis senų žmonių pasakojimais apie užpaliėčių gyvenimą fašistinės ir bolševikinės okupacijos metais ir juos rinkti. Aišku, vienu kitu žodžiu jiems ne ką pasakysi. Svarbu bendras to meto žmonių gyvenimo, tarpusavio santykių vaizdas. Prabėgus daugybei metų tie neramūs laikai trauks daugelio dėmesį, kaip kad dabar knygnešių, nepriklausomybės kovų ir kiti laikotarpiai.

Prieš rašydamas to laikotarpio atsiminimus, kad jie būtų išsamesni ir objektyvesni, bandžiau pasikalbėti su senais Užpalių gyventojais. Teko kalbėtis su Vladu Svilu (gim. 1920) ir Zose Kundavičiūte-Čeponiene, Broniumi Velučiu (gim. 1925) ir Eleonora Zabukaite-Velutiene (gim. 1923) iš Šeimyniškių k., Jonu Baltakiu (gim. 1925) iš Paškonių k. Čia minėti Užpalių m. gyventojai – darbininkai, kiti – ūkininkai.

Su mokytoju Alfonsu Baniūnu ne kartą esame kalbėję apie užpaliėčius, bandžiau įkalbėti jį parašyti atsiminimus, specialiai pasidomėti Basanavičiaus gatvės gyventojų prisiminimais. Kad aš pats ryžausi rašyti, – iš dalies tų pokalbių rezultatas.

Surinkti okupacijos metus prisimenančių gyventojų prisiminimus ne visada buvo lengva, o vienas visus laikus pergyvenęs ne kolūkietis – atseit inteligentas – pieninės tarnautojas, tiesiog piktinosi: „*Gyvenk, nueik į bažnytelę, visa kita ne mūsų reikalas.*“ Žinoma, labai gaila, kad dar tokie esame, kad vietoje aiškesnio požiūrio kaip stručiai kišame galvą į smėlį. Dėl šios priežasties konkrečios vietovės laikmečio dalyvių prisiminimai ateityje gali turėti svarbesnę reikšmę, nei paprastas anūkų smalsumo patenkinimas.

Pirmoji bolševikų okupacija

Buvo tik ką pasibaigę mokslo metai. Mokytojas Baltakis atsisveikino su mumis, šeštokais, paliekančiais mokyklą. Tačiau apie mus visus ir visą šalį užgriūvančią negandą nekalbėjo. Rodos, kitą dieną nerimas „kas bus“ apgaubė visus.

Nuo Antalieptės ir Mažeikiškių kaimo per miestelį į Svėdasus ėmė žlegėti tankai. Pasirodė ir mums neįprastai apsirengę kareiviai: kai kurie apsiavę brezentiniais „čebatais“, kiti „burlečiais“, su autais apvyniotomis blauzdomis. Tą pačią dieną vienas tankas sustojo miestelio aikštės viduryje besisukdamas į Svėdasus. Kito tanko, Mažeikiškių k. nuvirtusio į griovį, keletas paauglių važiovome dviračiais pažiūrėti. Šie išpūdžiai nebūtų taip įstrigę atmintin, jei ne daug vėlesnis mano „nuotykis“ Pedagoginiame institute per marksizmo egzaminą. Pagal egzamino bilietą reikėjo pasakoti apie vokiečių kariuomenės „kiekybinį pranašumą“ ir tarybinės armijos „aukštą kokybę“, o aš, prisiminęs tuos sugedusius tankus ir visą kariuomenės vaizdą, ėmiau kalbėti, ką buvau matęs savo akimis – iš patirties, t. y. kad vokiečiai dominavo kariuomenės ir ginkluotės kokybe. To užteko, kad pavarytų iš egzamino. Vėliau tokių atsakymų „iš patirties“ turbūt nepasitaikydavo niekam.

Sovietų kariuomenės įžygiavimas į Lietuvą oficialiai lyg ir nereiskė okupacijos. Daugelis dar tikėjosi išliksiant Lietuvą nepriklausomą, tačiau panašios nuomonės greit sklaidėsi net ir tarp mažai išprususių žmonių. Šiaip ar taip, dauguma tikėjosi išsilaikyti ir visiškai net nenujautė, kas jų laukia ateityje.

Lyginant aplinkinių valsčių gyventojus su užpaliečiais, tarp pastarųjų bene buvo didesnė saujelė ir tokių, kurie tiesiog laukė sovietinės tvarkos. Nepriklausomoje Lietuvoje jie aktyviai reikėsi kaip laisvamaniai, o okupacijos metais beveik visi tapo komunistais. Ryškiausi šios grupės atstovai yra Kušneriūnų k. Raguočiai ir Pumpučiai, Galinių k. Garunkščiai ir Dudlauskai. Tik šviesesni, daugiau išsilavinę laisvamaniai netapo komunistais, pavyzdžiui, Galinių k. Žvironai.

Kad tarp užpaliečių buvo aktyvių komunistų, matyti ir iš tokio fakto. Bene porą metų prieš okupaciją, prieš Gegužės pirmąją buvo išplatintos proklamacijos, kuriomis reikalaujama minima dieną nevežti pieno į pieninę. „*Pirmiesiems, kurie šio reikalavimo nepaklausys, bus sudeginti klijimai!*“, – skelbė proklamacija. Žmonės šios proklamacijos nepaklausė. Buvo sudegintas užpaliečio Jono Jankausko klijimas.

Galinių k. gyventojas Jonas Lukošius apie tai pasakojo plačiau, o jam apie tuos įvykius kalbėjo Galinių k. gyventojas Didžiokas jau antrosios bolševikų okupacijos metu. Buvę du broliai Didžiokai, abu komunistai (reikėtų nepainioti su Galinių k. Didžiokais, iš kurių kilęs kun. Vladas Didžiokas, KGB nužudytas Panevėžyje). Jų grupelėje priimtas nutarimas sudeginti J. Jankausko, Juozo Miškinio iš Gaigalių k. ir vieno Kaniūkų k. ūkininko klijimus. Pastarąjį klijimą sudeginti buvo pavesta pačiam Didžiokui. Jis išpareigojimą įvykdyti pavėlavęs: J. Jankausko klijimas užsiliepsnojęs jam beinant į Kaniūkų. Dėl galimo žmonių judėjimo padidėjimo klijimo padegti nerizikavęs. J. Miškinis savo klijimą išgelbėjęs pats. Jis vėlai iš kažkur grįždamas pastebėjęs jį tik ką padegtą. J. Lukošius Kaniūkų k. ūkininko pavardės tiksliai neprisiminė, todėl ji čia neminama.

Be abejo, visų užpaliečių laisvamanių tapatinti su to meto komunistais ar net teroristais negalima. Ypač iš inteligentijos sluoksnio. Šiuo požiūriu išskirtina Galinių k. Žvironų šeima, kurios kai kurie nariai buvo laisvamaniai, kiti – tradicinių pažiūrų. Tas pats Didžiokas J. Lukošiusui pasakojo, kaip jie griežtai atsiribojo

Užpalių žydu kapinės
po 1963 m. uždarymo.
1970 m.

nuo teroristinių siekių ar pažiūrų. Pats faktas, kad buvęs teroristas po daugelio metų apie tai pasakojo savo kaimynui, yra gana reikšmingas. Jis prisiminė vieno iš Žvironų posakį: „*Mums su jumis nepakeliui.*“ Tai rodo juos aptarinėjus savo veiksmus. To meto padegimai ar kiti panašūs įvykiai visiškai skyrėsi nuo šiandien žiniasklaidoje mirgančių.

Ano meto „didžiokus“ ir kitus svieta lygintojus beveik visiškai išgydė antroji sovietinė okupacija.

Savaime aišku, kad šio tipo užpaliečiai džiaugėsi sovietų kariuomenės atsiradimu Lietuvoje. Ne tik miestelyje, bet ir beveik kiekviename kaime buvo žmonių, kurie iš pradžių šiuose įvykiuose nieko blogo nematė. Atseit, Lietuva išlieka, tik tvarka bus kita. Geresnės tvarkos visada trūksta.

Neturtingųjų sluoksnių jaunimą nebuvo sunku suagituoti aktyviai dalyvauti kuriant naują „tvarką“. Todėl, kaip pasakojo Vladas Svilas (gim. 1920 m.), Antanas Sadauskas nesunkiai prikalbino stoti į komjaunimą Antaną Sakalauską, Leoną Sunklodą, Juožą ir Joną Abelinkus, Lýgamiškio k. Balčiūną, Vytautą Ramoški, Petrą Lungevičių iš Kaimynų k., patį Vladą Svilą ir kt. Miestelio žydu jaunimas – mergaitės ir jaunuoliai – komjaunuoliais tapo beveik visi.

Pirmaisiais okupacijos metais vieša komjaunuolių veikla nebuvo žymi, o apie kitokią organizacijos veiklą net ir kiekvienas komjaunuolis ne visada žinojo. Tai rodo toks pavyzdys. Tapęs komjaunuoliu V. Svilas gavo užduotį – sekti Užpalių kunigų gyvenimą, stebėti, su kuo jie bendrauja.

V. Svilas tai vykdyti atsisakė, todėl tuoj pat buvo areštuotas. Iš kalėjimo Utenoje jį išvadavo tik prasidėjęs karas.

Sovietams užėmus kraštą, ryškiausias viešosios nuotaikos pasikeitimas buvo tarp užpaliečių žydu. Anksčiau jie viešajame gyvenime beveik nedalyvavo. Dabar atvirkščiai – joks mitingas neapleidavo be jų džiaugsmingo žodžio. Dešiniuotu Šventosios krantu, nuo tilto per ją, Krokulės link, palei upę, buvo takelis – miestelio inteligentų pasivaikščiojimo vieta. Dabar juo kartkartėmis traukė žydu jaunuomenės grupelės dainuodamos „Katiūšą“:

*Jau pražydo obelys ir kriaušės,
Išsisklaidė ūkanos plačiai,
Ir mergaitė ėjo į pakraušę,
Vaikštinėjo upės pakraščiais.*

Labai greit tarp lietuviškosios visuomenės šie dainos žodžiai išvirto į:

*Jau pražydo sena barzda žydo,
Išsisklaidė utėlės plačiai,
Vyresnioji ėjo nuo pakaušio,
Vaikštinėjo ūsų pakraščiais.*

Lietuviškoji užpaliėčių visuomenė labai piktinosi žydų nuotaikomis. Jie čia neižvelgė nieko, išskyrus priešiskumą buvusiai Lietuvos nepriklausomybei. Niekas nežinojo ir net nežarė, kad tas džiūgavimas gali reikšti jų pasitenkinimą ir viltį, jog visai jų bendruomenei nebegrės Hitlerio persekiojimai. Ką reiškia Hitleris žydams, jie žinojo, o lietuviai apie tai tebuvo girdėję nuotrupas ir visiškai neišvaizdavo to, ką žydai patyrė vėliau. Ši visuomenės dalių tarpusavio priešiskumą galėjo dildyti spauda, jei dar būtų tebebuvusi laisva, o ne sovietinė. Užpaliuose nebuvo ir tokių inteligentų, tiek tarp žydų, tiek tarp lietuvių, kurie būtų supratę atsiradusio priešiskumo svarbą ir reikšmę.

Žydų bendruomenė Užpaliuose gyveno nuo neatmenamų laikų. Paskutiniu metu jų buvo apie 400 asmenų. Iš trisdešimties krautuvėlių tik kokios trys priklausė lietuviams.

Lietuvoje ir, žinoma, Užpaliuose niekada nebuvo „pogromų“, t. y. žydų užpuolimų, turto naikinimo ir fizinio susidorojimo, kokie buvo kaimyninėse valstybėse (pvz., Rusijoje, Ukrainoje ir kt.). Tiesa, kilus kivirčiui tarp kokio nors lietuvio ir žydo, jei nesantaika pasiekdavo teismą, visuomenė dažniausiai pasidalydavo į dvi dalis. Prisimenu, kaip po vieno tokio teismo buvo uždaryta žydo odų parduotuvė, nes nebesugebėjo konkuruoti su nauja atsidariusia lietuvių Buteliausko odų parduotuve. Daugelį lietuvių parenti Buteliauską paskatino minėtasis teismas.

Žydų bendruomenė buvo gana uždara. Apie tai galima spręsti iš daugelio dalykų. Jonas Miškinis pasakojo, kad buvo tik vienos žydų vestuvės, kurias prisimena vienos kartos žmonės, į kurias buvo pakviesti ir kaimynai lietuviai. (Vestuvės buvusios prašmatnios.) Dažniausiai žydų ir lietuvių draugystė būdavo dalykinė, o ne visai atvira, nuoširdi, giminiška. Pasidalijimo įsitikinimais, pasaulėžiūros klausimais, bendruomenėms skaudžiais dalykais nebūdavo. Bendruomenių susidūrimas religiniu pagrindu visada būdavo aštrus. Mišrios vedybos visada plačiai nuskambėdavo įvairiais žydų ir lietuvių veiksmais. Paprastai jaunavedžiai pasirinkdavo ne žydų tikėjimą, todėl žydai visada bandydavo net fizine prievarta vedybas išardyti. Toks atsitikimas buvo ir Užpaliuose, kai žydelkaitė Šimelytė tuokėsi su Rudmina. Šios santuokos dukros tebegyvena Užpaliuose. Įvykis buvo išskirtinis, pasitaikęs gal kartą per šimtmetį.

Pavyzdžių, kad tarp žydų ir kitų tautų žmonių glaudaus moralinio, dvasinio ryšio nebuvo, galima rasti ir daugiau.

Po okupanto letena gyvenimas Lietuvoje ėmė keistis kai kuriose srityse gana sparčiai. Ekonomika smuko. Į žmonių pažiūras, įsitikinimus, įprastas moralines kategorijas pamažu buvo kalamas sovietinis štampos. Šiuo metu prasidėjęs tautos sąmonės šturmas per 50 metų paliko galias žaizdas beveik kiekvienam žmogui. Iki šiol aiškios tiesos, teisingumo, kaltės, laisvės ir kt. sąvokos buvo verčiamos aukštyn kojomis. Taip Lietuva ne okupuota, o „laisvanoriškai įsijungė“, Stalino saulės nušviesta: „Tiesa yra visa tai, kas naudinga komunizmui“, „diktatūra – aukščiausia demokratijos forma“. Kiekvienas kaltas ir baustinas galėjo būti ne už tai, ką jis padarė, o dėl to, kad priklausė tam tikram visuomenės sluoksniui ar kitaip galvojo. Tokios nuostatos buvo išanga į fašistinį teiginį: „Žydas kaltas dėl to, kad jis žydas“ ir t. t.

Kad visa tai ne vien žodžiai, parodė niekuo nekaltų žmonių trėmimai Sibiran. Iš Užpalių buvo ištremti žymiausieji inteligentai (mokytojas B. Baltakis, gydytojas Vilėniškis). Iš žydų išvežti Meiričkis ir bene Dovatkis, kaip vieni iš turtingiausių.

Vokiečių okupacija

Karas prasidėjo staiga.

To meto tarptautinė padėtis buvo nestabili. Lietuvoje žmonės, išskyrus žydus, laukė vokiečių, tikėdamiesi valstybės atstatymo ir prasidėjusių bolševikinių represijų baigties.

Kariuomenė Lietuvoje beveik nesipriešino. Vietiniai bolševikai visi pasitraukti nesuspėjo. Užpaliuose, kaip ir daugelyje kitų miestelių, kūrėsi pirmieji partizanų būriai. Vėliau juos imta vadinti baltaraiščiais pagal ant rankos nešiotą raišį. Užpaliuose jais tapo daugelis Basanavičiaus gatvės gyventojų. Jie visada buvo aktyvesni. Iš jų galima paminėti Antaną Lukošiuoną, Praną Lukošiuoną, Namiką (turėjo kapitono laipsnį), Jurgį Uborevičių, Tomą Surgailį, Antaną Adomaitį, Juozą Čeponį, Joną Miškinį, Joną Tarvydą (Lundžių), Antaną Ramoškę, Antaną Kubiliūną, Kazį Daujotį, Stasį Žvironą, Joną Žvironą, Antaną Gabę, Balį Gabę, Kazį Gabę, Jušką (Butiškių k.), Praną Uborevičių ir daugelį kitų. Bene pirmasis jų susibūrimas buvo Obelų krūmuose. Kad apsisaugotų nuo besitraukiančios kariuomenės, nutarta suardyti tiltelį per Bradasą kelyje Vyžuonos–Užpaliai. Minėto tiltelio suardyti nespėta. Iš Utenės į Užpalius atvažiavo vienas vidaus komisariato sunkvežimis vietinių bolševikų, sprunkančių į rytus ar žvalgybos tikslais. Iš Užpalių jie išvažiavo Svėdasų link, bet greit grįžo atgal. Rodos, dėl suardyto tiltelio per Nosvę. Šio žygio metu jie Basanavičiaus g. nuplėšė keletą iškeltų vėliavų, Krokulės g. nušovė neatsargiai pasirodžiusį Praną Uborevičių, o Butiškių k. – Juškioką ir iš Pānevėžio pas Gaidį atvažiavusį gydytoją Žemaitį.

Prasidėjus karui, partizanai areštavo tris komunistus: partijos sekretorių Skirckų (Šlapių k.), Traną (Satarėčiaus k.) ir Kutką (Gaižiūnų k.). Jie dvi paras buvo laikomi Galinių k. Gipiškio pirtelėje. Pagal J. Miškinio pasakojimą jie visi trys partizanų grupės nutarimu lyg ir keršijant už bolševikų sušaudytus užpaličius buvo sušaudyti. Nuosprendį įvykdė Krasnickas ir A. Lukošiuonas. Daugiau panašių sprendimų nei prieš atskirus asmenis, nei prieš žydų bendruomenę nebuvo.

Paprastai visokių sąmyšių ar sukilimų metu susidaro puikios sąlygos pasireikšti įvairiems gaivalams bei asmeninėms sąskaitoms suvesti. Užpaliuose toks

kerštavimas plačiau neišsivystė turbūt dėl to, kad tarp partizanų buvo kultūringų ir tarptautinėje padėtyje besiorientuojančių žmonių. Vienas jų – Namikas, berods reguliarios kariuomenės kapitonas. Namikai (vienas jo brolis – Utenos apskrities mokyklų inspektorius) Užpaliuose buvo įtakingi. Vokiečiams atsisakius pripažinti Lietuvos nepriklausomybę, sukilimo dalyvių, kaip ir visų žmonių, nuotaikos pasikeitė. Kiekvienam tada šiek tiek galvojančiam tapo aišku, kad nacių tikslai – tai ne lietuvių, kad jų įsakymai lietuviams neprivalomi ir svarbiausia yra apsisaugoti nuo bausmės ar represijų įsakymų nevykdymo atvejais. Per vokiečių okupacijos metus šis „apsisaugojimo menas“ taip suklestėjo, kad visais laikais bus įdomūs atskiri jo momentai. Apie tai vėliau.

Frontui jau gerokai pasistūmėjus į rytus, partizanai Dvarašilyje sulaukė grupę rusų kareivių. Į miestelį jų neatvarė. Partizanai sprendė, ką su jais daryti. Nuspręsta paleisti. Šis faktas aiškiai sako, kad užpaliečiai partizanai greit susiorientavo, kaip reikia laikytis šiame nacių ir bolševikų kare, kad Lietuvai svetimi tiek nacių, tiek bolševikų siekiai. Ši nuostata plačiai pasireiškė įvairiais būdais visos šalies mastu.

Apie šešias pirmąsias užpaliėčių aukas, prasidedant nacių-bolševikų karui, minėjau. Septintoji buvo žydas „zagatovčikas“, t. y. įvairių viršutinių bato dalių siuvėjas (jau ir tuo metu rankomis jų beveik nebesiūdavo). Jis pasikorė savo bute. Gyveno pirmajame Basanavičiaus gatvės name. (Namas sudegė.) Niekas neabejojo, kad tokio elgesio priežastis – ateinančių vokiečių baimė. Šis įvykis lietuvius šokiravo ne tik kaip tvarkingo, ramaus žmogaus savižudybė, bet ir savo motyvais. Niekas nemanė ir neišsivaizdavo, kad koks nors lietuvis galėtų panašiai reaguoti į ateities įvykius. Šalia vokiečių baimės motyvų pasigirdavo esant kažkokių mums nežinomų žydu motyvų ar tarpusavio santykių, kaip ir daugelis kitų lietuviams neįprastų papročių.

Visi žydai bijojo vokiečių, bet vargu ar nors šiek tiek išsivaizdavo, koks pragaras jų laukia. Tik žydu nuogastavimai, o ne kokia nors informacija vertė kitus žmones manyti, kad žydams ateina sunkus metas – galbūt toks, koks buvo bolševikmečiu daugumai žmonių.

Pirmosiomis karo dienomis žydu gyvenime dar nesijautė nieko ypatingo. Atsirado ne vienas, garsiau smerkiantis kiekvieną, žyda ar lietuvi, parodžiusį prielankumą bolševikams. Vladas Svilas, vienas pirmųjų komjaunuolių, gal ir buvo pirmasis nukentėjęs nuo bolševikų, nes iš kalėjimo jį išvadavo prasidėjęs karas, dažnai naujųjų miestelio šeimininkų buvo sutinkamas paniekinamai (tai jis pats pasakojo). Taigi kitiems komjaunuoliams ir žydams tos paniekos nestigo. Mokytojas Juozas Leika pasakojo, kad buvo nustebintas vieno savo mokslo draugo, pamatęs jį įsakantį žydui, taip pat mokslo draugui, pasitraukti nuo šaligatvio. Tuo metu vokiečiai jau buvo įsakę visiems žydams nešioti prisisiuvus prie rūbų geltonas šešiakampes žvaigždes ir nevaikščioti šaligatviais. Netrukus visiems žydams buvo įsakyta apsigyventi tik tam skirtoje teritorijoje – gete. Užpaliuose tai buvo sinagogų rajonas (dabar tai miestelio aikštės kampas su savivaldybės pastatu nuo aikštės iki upės ir tilto). Pasklido gandas, kad visus žydus iš Lietuvos ištrems Liublinan. Kai kurie žmonės tuo tikėjo, nes buvo tremčių Sibiran patirtis. Vokiečių propaganda intensyviai skleidė nuomonę apie žydus kaip apie didžiausius civilizacijos priešus, bolševikų agentus, todėl žinia dėl jų ištrėmimo eiliniam užpaliėčiui nebuvo labai

Užpalių žydų kapinės
1970 m.
R. Tamošiūno nuotr.

netikėta ir keista, o lyg ir savaime aiški, nes ir bolševikai savo priešus trėmė. Vis dėlto bendras požiūris į žydus pasikeitė net ir tų piliečių, kurie anksčiau jais visais piktinosi. Ne vienam iškilo mintis – kuo gi konkrečiai kaltas tas ar kitas žydas su visais savo vaikais? Panašiai turbūt galvojo ir „smetoniniai“ komunistai, pamatę išstremiant gerą turtingą ūkininką, savo samdiniams buvusį pavyzdingu šeimininku. Vieną tokių komunistų gerai pažinojau. Tai ne užpalietis ir ne ūkininkas, o Vilniaus Salomėjos Nėries vidurinės mokyklos fizikos mokytojas Žemaitis, pirmosios bolševikų okupacijos metu žymus partijos veikėjas kariuomenėje, nepasitraukęs su bėgančiais iš Lietuvos, o oficialiai gražinęs partinį bilietą. Užpaličiai kalbėjo, kad panašūs komunistai esantys ir Galinių Dudlauskai.

Praūžusios visuomenės suirutės ne vienam atveria akis, beje, aikštėn iškelia ir bjauriausias padugnes.

Žydų padėtis Užpaliuose labai pablogėjo atsiradus vokiečių kareiviui. Jis gyveno vienas. Neilgai, gal savaitę, gal dvi. Elgėsi labai keistai. Buvo manančių, kad tai gal koks nuo fronto atsilikęs dezertyras. Tik ko gi jam dezertyruoti visam frontui „pergalingai žengiant pirmyn“? Ne kartą esu matęs jį šlaistantis miestelyje tarp žydų ir iš jų tyčiojantis. Kartą ir aš pats patekau jo akiratini. Tuo metu buvau juodaplaukis, gal panašus į žyduką. Mane jis sustabdė miestelio aikštėje kažką sakydamas, šaukdamas. Su savimi vedėsi jauną žydaitę, sakyčiau, gražuolę. Kaip šiandien matau jos išgąstingą žvilgsnį. Tik vėliau supratau, kokia siaubinga buvo jos padėtis! Ji man pasakė, kad vokietis mane laikas žyduku ir šaukiąs, kodėl aš ne gete. Po kelių žydaitės žodžių vokietis mane paliko.

Turbūt apie tą laiką, kai Užpaliuose „veikė“ vokietukas, pradėjo pasireikšti ir vietiniai savivaliautojai. Sukilimas prieš bolševikus baigėsi. Šviesesni jo dalyviai pasitraukė (Užpaliuose – kpt. Namikas). Aktyvus sukilimo dalyvis Jonas Miškinis sako: „*Daugelis* (minėjau anksčiau) *bendražygių nebematė reikalo aktyviai reikštis.*“ Likusių sukilimo dalyvių štabas įsikūrė pakapėje, Galvydžio sodyboje. J. Miškinio žodžiais tariant, dabar čia šeimininkavo keletas buvusio sukilimo dalyvių glaudžiai bendradarbiaudami su minėtu vokietuku ar net jo

vadovaujami. (J. Miškinis minėjo Gabės ir Juškos pavardes.) Savo laiku nesusivokiau smulkiau pasiteirauti J. Miškinio apie to meto „štabo“ darbą, bet vienas jo paminėtas žodis įstrigo atmintin, tai žodis – „orgijos“. Jis sakė: „*Pasitaikė net orgijų.*“ Žmonės apie jas tuo metu beveik nieko nežinojo. Matyt, tada čia buvo nužudyta keletas žmonių, turbūt moterų, aišku, žydų tautybės. Jie buvo atkasti jau antrosios bolševikų okupacijos metu.

Ar galėjo rimtesni miestelio gyventojai paveikti ar sudrausti tokius įvykius?

Naciai visaip viešai palaikė žydų beteisiškumo padėtį. Viešas pasisakymas už žydus reiškė jų padėties prisiėmimą. Individualus jų užtarimas vokiečių įstai-gose reiškė irgi beveik tą patį.

Apie viešą žydų teisių gynimą Anykščiuosė pasakojo mokytojas Kazimieras Kuliešius. Tik ką iš sovietų kalėjimo išėjęs Anykščių klebonas J. Čepėnas aktyviai ragino parapijiečius neprisidėti prie bet kokių represijų prieš žydus. Pagaliau jis kartu su Žukausku-Vieniuoliu kreipėsi į vokiečių vadovybę. Aišku, nieko nelaimėjo. Sakoma, kad patys dėl to vos nenukentėjo: gelbėjo, kad Žukauskas-Vieniuolis buvo įtakingas rašytojas, kunigas Čepėnas – buvęs bolševikų kalinys.

Moralinė visuomenės įtaka radikaliesiems žydų kaltintojams galėjo būti didesnė, tačiau žinome, kad rezultatyvus tik viešas nusikaltimų pasmerkimas.

Iš pradžių žydai iš Užpalių buvo tremiami nedidelėmis grupelėmis – atseit, o gal ir iš tikrųjų, – darbams. Kartais varydavo juos Utenon pėsčius – du trys sargybiniai – keliasdešimt žmonių. Vaizdas būdavo šiurpus. Tokių dalykų niekas dar nebuvo matęs. Rusų belaisvių kolonos, apsuptos vokiečių sargybinių su šunimis, ar lietuvių kalinių kolonos, apsuptos tokių pat bolševikų sargybinių, buvo dar ateityje. Vėliau, kada visi iki valiai pamatė tokių vaizdų, daugeliui kilo klausimas: kodėl varomi žydai tiesiog neišsilakstė? Galbūt jie, kaip ir visi kiti, dar nemanė, kad taip bus tiesiog sunaikinti. Tiesa, norint galima buvo bėgti ir iš Užpalių ir keletas tokių atvejų buvo.

Per pačias pirmąsias karo dienas, iš pradžių niekam nepastebint, iš Užpalių pasitraukė Abelio Šliozbergo sesuo ir brolis. Visi Abelį vadino tiesiog Opke. Opkė ir J. Miškinis buvo stipriausi vyrai Užpaliuose.

Vokiečiams išbėgus pasirodė, kad buvo ir daugiau išsigelbėjusių: tai „blėkorianės“ sūnus, „rudasis mėsininkas“ ir Jakelis. Prieš prasidedant represijoms prieš žydus, Kaniūkų k. gyventojas Antanas Zabukas, Jakelis ir „rudasis mėsininkas“ žvyravo kelią. Zabukas juos paslėpė Kaniūkų miškelyje ir kurį laiką globojo. Vėliau jie pabėgo.

Vokiečių įsakymas žydams apsigyventi gete buvo labai griežtas, – kaip vokiečiams buvo įprasta, su konkrečiais grasinimais (sušaudymas). Pasirodyti šiek tiek toliau tos teritorijos jie bijojo, nors jokios sargybos apie tą teritoriją nebuvo. Bijoję ir vietinių užpaliiečių, kuriems „prie širdies“ buvo tokios vokiečių nuostatos.

Tokių, žydams viešai demonstruojančių neapykantą, buvo keletas. Tuos laikus prisimenantys žmonės mini Krasnicką, Šimonėlį, Butiškių k. Jušką, Joną Žvironą, Gabę (jų buvo trys, ne visi tokio pat nusistatymo prieš žydus) ir Juozą Čeponį.

Daugumos užpaliiečių nuostatos žydų atžvilgiu jau buvo kitokios nei bolševikmečiu, nors akivaizdus buvo tik jų niekinimas ir varginga padėtis, o ne fizinis sunaikinimas.

Žydų uždarymas į getą jiems reiškė greitai atslenkantį badą. Iš pradžių jie maisto gaudavo iš paupiu pasiekiamų gyventojų. Ne tik man, bet ir daugeliui kitų vaikų, gyvenusių prie Šventosios, teko nešti maisto (dažniausiai pieno ir duonos) į paupį ir palaukti jo pasiimti ateinančio asmens. Dažniausiai ateidavo moterys. Aišku, viskas iš anksto būdavo vyresniųjų sutarta. Mes, vaikai, žinojom vokiečių grasinimus šaudyti, bet manėm, kad tai tik šiaip sau grasinimas, o ne reali grėsmė.

Maistas patekdavo getan ir kitaip.

Anksčiau, bolševikams okupavus kraštą, tvyrojęs lietuvių pasipiktinimas žydais kaip bolševikų talkininkais labai pasikeitė, kaltinimas tuo visų žydų – išnyko. Beveik visiems tapo aišku, kokia buvo ano jų džiūgavimo priežastis, nors šviesesniems žmonėms, kaip minėjau, nebuvo paslaptis ir anksčiau.

Tuo metu žymesnę pagalbą žydams suorganizavo tie patys sukilėliai prieš bolševikus (baltaraiščiai), nes kitokių organizacijų apskritai nebuvo.

Vokiečiams moraliniai argumentai negaliojo. Tik matydami konkrečią naudą, jie galėjo keisti savo elgesį. Vokiečiai buvo suinteresuoti iš Lietuvos gauti daugiau maisto produktų. Užpaliuose veikusi pieninė buvo viena geresnių Lietuvoje. Gamino nemažai sviesto. Kad ji galėtų veikti ir produkcijos nesumažėtų, jai buvo reikalingas kuras, t. y. durpės, kurių ji pasigamindavo Daugilio durpyne. Kitaip sakant: „*Frontui aprūpinti sviestu reikalingi darbininkai, t. y. žydai*“, kuriuos jie (vokiečiai) nori išvežti iš Užpalių. Buvo gautas leidimas juos pasilikti, žinoma, tam tikrą laiką, o tai reiškė, kad pieno produktų bus ne tik dirbantiems žydams, bet ir daugeliui kitų. Tuo metu pieno perdirbimo bendrovės pirmininku buvo sukilimo dalyvių bendramintis (dalyvis?) Tadas Tamošiūnas. Jo iniciatyva buvo labai žymi.

Anksčiau minėtų užpaliėčių, kuriuos pavadinčiau vietiniais antisemitais, kiti gyventojai nebijojo, netikėjo, kad jie išdrįstų vokiečiams iškūsti.

Niekas neįskundė Šimelytės-Rudminienės ir Kunigiškių k. visą laiką gyvenusio ir puodus dirbusio žydo. Pastarąjį globojo Palioniai, vėliau kaip miškiniai kovoje su bolševikais.

Savo laiku smulkiai nesidomėjau, todėl iš kur – ar iš geto, ar iš Utenon varomo būrio – dienos metu pabėgo jaunas žydas. Jį vijosi užpaliėtis Krasnickas. Nepagavo, nes J. Miškinio sodyboje pėdsakai dingo. Jį paslėpė kamaroje pats Miškinis. Vėliau iš sodybos jis išėjo ir tikriausiai žuvo. Apie šias gaudynes žinojo visi miestelio gyventojai, o kaip pavyko gaudomajam pasislėpti, paaiškėjo vėliau, jau J. Miškiniai grįžus iš lagerio, kai ką nors slėpti buvo nebeaktualu. Gaila, kad per vėlai sugalvojau parašyti apie visus tuos įvykius. Jų buvo ir daugiau. Daugelis ne tik smulkmenų, bet ir svarbesnių dalykų bei pavardžių nuėjo užmarštin.

Joks slėpimas negali būti viešas, bet tokiam miestelyje kaip Užpaliai sunku ką nors ir paslėpti, kad niekas iš pašalinių žmonių visai nieko nežinotų ar bent nenujaustų.

Porą tokių atvejų, kuriuos žinojo dar dabar tebesantys gyvi liudininkai, čia paminėsiu.

Kur dabar yra namas Basanavičiaus g. Nr. 22, Smetonos laikais buvo Seibūčių sodyba. Seibūčiai čia nebegyveno. Sodybos klojimas stovėjo arti J. Miškinio

namų. Pastarieji tebėra ir dabar. Klojimu kartais naudojosi J. Gureckas, kartais J. Miškinis. Tuo metu čia pašarą laikė J. Miškinis ir globojo jame pasislėpusį žydą Škladarą. Dabar tebegyvenantis J. Musteikis sako jautęs, kad klojime kažkas slepiasi. J. Musteikis tuo metu dirbo pas J. Miškinį.

Tauragėje gyvenanti Aloyza Neniškytė-Liutkienė prisimena Užpaliuose pas A. Adomaitį besislapsčiusį Mendelio sūnų Josifą. A. Adomaičio klojimas buvo ne prie kitų sodybos namų, o laukuose už miestelio ribų. Čia jis slėpėsi neilgai. Vėliau persikėlė miestelin į gyvenamojo namo kambarį šalia gonkų, į kurių niekas, tuo labiau ne šeimos narys, neužeidavo.

Tokie besislapstantieji ar slepiantieji vargu ar nesuprato, kad jie iš esmės problemos neišsprendžia, o tik ją atideda lyg kažko laukdami ar tikėdamiesi.

Kaip reikia slėptis, kaip įsirengti bunkerius ne tik namuose, bet ir miške, žmonės gerai išmoko tik antrojo bolševikmečio metu. Kelios paskutinės žydų grupės į Uteną buvo vežamos arkliais. Kada ir kiek atvežti žmonių, pareikalaudavo vokiečiai per valsčių (seniūną). Seniūnas savo nuožiūra paskirdavo, kam ir kada atvažiuoti vežti žydų. Savaimė aišku, kaip ir kiekvienos prievolės, tuo labiau šitokios, ūkininkai vengė, ypač kai visiems jau buvo aišku, kad žydai Utenoje šaudomi. Atvažiuodavo miestelin prievolės atlikti, aišku, tik dalis prievolinkų. Vežimai būdavo perpildyti visaip susėdusių žmonių.

Ką jautė taip vežami žmonės, sunku net įsivaizduoti. Apie ką galėjo kalbėtis vežantysis ir vežamasis, kurie praeityje galbūt glaudžiai bendravo. Ar galėjo vežantysis sakyti tiesą žiūrėdamas į akis? Kokie žodžiai galėjo paguosti ir atrodyti teisingi? Kaip žiūrėjo vienas į kitą šie į skirtingas „lentynas pasodinti žmonės“?

Nekasdienėse situacijose daug kas išryškėja.

Naujųjų okupantų sukurta situacija buvo visai nauja. Kelionėje iš Užpalių į Uteną žydas ir lietuvis atsirado šių santykių viršūnėje. Kiek „aštri“ buvo ši viršūnė – nežinau. Visaip galėjo būti, bet kaip paskutiniai iš Mendelių šeimos išvažiavo į Uteną, turiu parašyti.

Kiek aš prisimenu, Mendelis ir Mendelienė buvo vieni iš senesnių miestelio žydų. Mažiausiai du Mendeliokai buvo išvažiavę į Palestiną. Krautuvę turėjo ant pat į tiltą einančios gatvės kampo (dabar Užpalių įkūrimo paminklo aikštelės kampas). Mendelis buvo gal religingesnis nei kiti žydai. Užėjus į krautuvę šeštadienį, beveik visada jį buvo galima rasti besimeldžiantį. Turtingumu iš kitų žydų neišsiskyrė. 1940 m. atėjus bolševikams, viešai nerodė jiems jokie prielankumo. Sūnus (berods Josifas) jau buvo nekomjaunuoliško amžiaus. Atrodo, nuo seno Mendeliai bendravo su Juozapo Adomaičio, mano senelio, šeima. Senelis nebuvo ūkininkas, turėjo krautuvėlę, vėliau dirbo malūne. Dar neprasidėjus viešoms žydų represijoms, Mendelis paslapčia naktį buvo nušautas (bene kartu su rabinu). Žudikas mirė Užpaliuose. Iš pradžių jis buvo pasitraukęs su vokiečiais. Vėliau grįžo namo kaip tarybinis karo veteranas, apdovanotas medaliais.

Kaip Mendelienė išvažiavo iš Užpalių Utenon, pasakojo Antanas Adomaitis:

„Kartą eidamas per aikštę išgirdau šaukiant Mendelienę. Ji sakė: „Antani, mes visada gerai sugyvenom su tavo tėvu ir su tavimi. Padaryk man paskutinę paslaugą, išveik tu mane Utenon.“ Aš, aišku, sutikau. Negalėjau nesutikti. Paskutinę dieną kaip reikiant paruošiau vežimą ir išvažiavau. Įsėdo jinai, jos sūnus ir dar viena moteriškė.

Važiuojant prašė viską, kas čia vyksta, parašyti sūnums Palestinon. Ir davė adresą. Pažadėjau, bet ištesėti nebeteko.

Važiuodamas per Skaistašilį atsilikau tolokai nuo visos kolonos ir paskatinau Mendelienės sūnų bėgti. Būtų ilgai niekas nepastebėję. Nebėgo.

Kodėl Mendelienė užsisakė vežėją? Ar ne vis tiek, kas išveš? Tokiais atvejais žmogus turbūt labai brangina nuoširdumą ir galimybę atsiverti. Vienišumas gilina skausmą. Galimybė „pasiekti“ sūnus – šokia tokia guodžianti viltis.“

Mendelienė gerai žinojo, kad A. Adomaitis buvo aktyvus Birželio sukilimo dalyvis. Ne tik ji, bet ir daugelis žydų suprato, kad sukilimas vyko prieš bolševikus, o antisemitiškumas atsirado tik atėjus vokiečiams. Tik šiuo metu ir tik bolševikai nori šiam sukilimui priskirti antisemitiškumą ir fašizmą.

Beje, A. Adomaitis antrosios okupacijos metu buvo nuteistas už dalyvavimą sukilime ir, kaip buvo įprasta tuo metu, kaltinamas antisemitiniais veiksmais, taip pat ir žydų vežimu.

Užpaliuose žydų neliko.

Amžiais kartu gyvenusios Užpalių žydų ir lietuvių bendruomenės išsiskyrė. Atskirų jos narių išsiskyrimas – atsisveikinimas nueis užmarštin, o kad Lietuvoje vyko toks žmonių naikinimas, kad Lietuvoje buvo tokių žmonių, kurie tai vykdė, kad apskritai tokių žmonių gali būti – turėtų niekada iš istorijos neišdilti.

Žydai buvo šaudomi Utenoje. Iš to meto kalėjimo patalpų (dabar ligoninė psichikos ligoniams) tiesiog per laukus juos varydavo Rašės miškelin (apie 2 km) ir šaudydavo. Vargu ar kas, be vykdytojų, matė šią egzekuciją. Sunku įsivaizduoti žmogų vien iš smalsumo tai stebintį. Nežinau nė vieno, kuris būtų sakęs – „mačiau“, o iš 2–3 km atstumo to šaudymo liudininku esu ir aš pats: ne mačiau, o girdėjau. Einant nuo Rašės malūno Utenon girdėjosi žmonių minios keliamas triukšmas – ūžesys ir gausmas. Neišsiskyrė nei atskiri balsai, nei verksmas: toki pat triukšmą būtų kėlusi ir gyvulių banda. Žinant, kad vis dėlto girdi ne ką kita, o žmones, – net šūvių aidas nekėlė tokio siaubo.

Kas šaudė? Šaudė ir lietuviai! Miestelio gyventojai žinojo, kas važiavo Utenon žydų šaudyti. Žinojau ir aš. Tai du ar trys piliečiai – ne daugiau. Žmonės juos žydšaudžiais praminė. Nenoriu čia rašyti pavardžių, o ir atmintis gali suklaidinti. Kaip jausis jų palikuonys, tuo labiau, jei suklysciau? Jie buvo iš minėtos antisemitų provokiškos sukilėlių grupės.

Iš vieno miestelio 2 ar 3, – tai labai daug. Kiek jų susidarė iš viso? Nežinau, bet, rodos, buvo ir tokių, iš kurių nebuvo nė vieno.

Anksčiau minėtas žydų sušaudymas sukilėlių štabui persikėlus į pakapę, Galvydžio sodybą, vyko slepiantis nuo visuomenės, išskyrus vieną atvejį. Juozas Čėponis pats neslėpė nušovęs senąjį Mendelį ir rabiną, tačiau kad jis būtų važiuavęs Utenon žydų šaudyt – neprisimenu. Čėponis buvo labai savotiško charakterio. Antrosios bolševikų okupacijos metu jis buvo priverstas bendradarbiauti su KGB (saugumu). Jis viešai pasakojo, kad ten sakas netiesą, visas bėdas versdamas su vokiečiais pasitraukusiems ar jau nuteistiems žmonėms, taip pat ir mano tėvui. Atseit, nuteistajam – vis tiek, nes jis nebegriš. Girdint tai perbėgdavo šiurpuliukas nuo galvos iki kojų, bet ką nors jam sakyti – nebuvo prasmės.

Aišku, žydų naikinimą organizavo vokiečiai. Didžiausia dalis kaltės tenka jiems. Čia jie prisidengė lietuvių vardu. Kitais atvejais, karui užsitęsus, vokiečiams pasinaudoti lietuviais nesisekė. Kariuomenės (vermacht) dalinių jie nesuformavo tik Lietuvoje. Latvijoje, Estijoje, Austrijoje, Rumunijoje tokie daliniai buvo.

Kaip žinome, karo pradžioje prieš bolševikus įvyko sukilimas. Ne tik Maskvos, bet ir vietos bolševikai dažnai jį vadina fašistiniu, o maskviškiai net pabrėžia visų lietuvių profašistiškumą, nes Latvijoje ir Estijoje tokio sukilimo beveik nebuvo. Aišku, tai netiesa. Juk vien tai, kad vokiečiai tik Lietuvoje negalėjo iš lietuvių suformuoti jiems paklusnių kariuomenės dalinių, rodo lietuvius buvus kur kas toliau nuo fašizmo nei estai ar latviai.

Per visą vokiečių okupaciją vokiečiams priešinosi ne tik eiliniai žmonės ir tarnautojai įvairiai sabotuodami jų įsakymus, bet ir policininkai. Užpaličių nuotaikos buvo tokios pat, kaip ir kitur Lietuvoje. Apie tuos laikus Lietuvos archyve yra daug įvairių dokumentų. Pasinaudodamas Lietuvos TSR mokslų akademijos 1977 m. leidiniu „Nacionalistų talka hitlerininkams“ keletą paminėsiu.

Štai laiškas Juozo Bendoraičio, gyv. Šakiuose, savo broliui, išvežtam į Vieną (p. 104):

„Stasiau!

(...) Tu laiške klausai apie mobilizaciją. Pas mus jau buvo. Mūsų kaime reikėjo 12 vyrų stoti į komisiją, bet jie išėjo į eigulio Butkaus legioną. (...) (Autorius nesako atvirai „į mišką“.) Iš Šakių valsčiaus turėjo stoti ant komisijos 160, o stojo tik vienas. Vokietis perpykęs ir tą vieną išvijo. Paskui, kai ėmė pirmadienį, tai geri žmonės padarė taip: iš to šaukimo lapuko ištrynė savo pavardę ir įrašė Šileikų Pranuko pavardę ir jį papuošę pasiuntė. Komisija buvo mokyklos salėje. Sako, jis nuėjęs salėn ir stovi. Tie klausia, ko atėjai. Tas rodo šaukimą ir sako, kad atėjęs į salę ant komisijos. Tie perpykę ir išvijo. Iš Sintautų stojo 3, ir tie patys vokietukai.“

Iš kito panašaus laiško (p. 105) matyti, kad Kaune iš 900 vyrų komisijon stojo 90. Šiauliuose – nė vieno. Tauragėje stojo 4, ir tie patys nesveiki, raiši ar kuproti. Stojantieji prieš komisiją dažnai atitinkamai sutvarkydavo savo dokumentus, kad kariuomenėn nebūtų paimti. Užpalietis Baltakis, Paškonių k., pasakojo, kaip komisijos buvo nuo kariuomenės atleistas, nes esąs vienintelis ūkininko sūnus. Vėliau kaip vienintelis ūkininko sūnus dokumentus susitvarkė ir jo brolis. (Buvo vokiečių įsakymas ūkyje (20 ha) palikti vieną šeimos narį kaip darbininką.)

Kaip vyko vyrų ėmimas į kariuomenę visoje Lietuvoje, galima suprasti iš Kauno miesto vokiečių komisaro Cremerio raporto savo viršininkui (p. 120):

„Savo 1943 m. gegužės 12 d. rašte Lietuvos apsauginės srities vadui dar kartą primygtinai prašiau tučiuojau atsiųsti sąrašus dezertyrų ir tokių lietuvių, kurie nepakluso vermacht įsakymui stoti į tikrinimą. Gegužės 11 d. vakare gavau iš vyriausios šaukimo komisijos sąrašą, kuriame yra, deja, tik 7 pavardės. O vakar vakare buvo atsiųstas antras sąrašas su 39 pavardėmis lietuvių dezertyrų, tačiau ne Kauno mieste.“

Konstatuoju, kad vyriausioji šaukimo komisija iki 1943 m. gegužės 14 d. ryto imtinai pranešė iš viso tik 8 lietuvių pavardes, nes reikia manyti, kad iš daugybės dezertyravusių formuojant statybos batalionus ir kt., nemažai buvo ir Kauno miesto gyventojų. Taigi šiuo metu paieškojimo akcija iš esmės liečia tik policijos dezertyrus ir

tuos 1919–1924 m. gimimo šaukiamuosius, kurie neatvyko nei į pirmąjį, nei į antrąjį pakartotinį tikrinimą.

Apie kitus tos akcijos rezultatus galime pranešti, kad per pirmąsias pusantros dienos buvo suieškota maždaug 150 šeimų. Nemažai šaukiamųjų vyrų adresų, kuriuos pranešė šaukimo komisija, buvo klaidingi, todėl tuo tarpu, nieko nenuveikę, turėjom atidėti juos į šalį. Iki šiol įteikti 25 raginimai išsikraustyti iš butų. Priverstiniai iškraustymai bus pradėti šiandien priešpiet. Norint pasiekti pageidaujamų rezultatų, būtent – išlaisvinti apie 50 butų gyventojams Grinvaldo sklype, reikės ieškoti dar daugelio šimtų šaukiamųjų lietuvių, gimusių 1919–1924 m. Be to, vykdant akciją toliau, pirmiausia bus ieškoma daugiau kaip 100 policijos dezertyrų, apie kuriuos pranešė Tvarkos policijos vadas.“

Iš šio vokiečių komisaro Cremerio raporto aiškiai matyti įvairių lietuviškų įstaigų (ir policijos) pastangos išsaugoti gyventojus, sabotuojant jų įsakymus. Vokiečiai pagal šaukiamųjų adresus imdavo įskaiton jų artimuosius, priversdavo juos išsikelti ar jėga iškeldavo iš buto ar ūkio, uždarydavo į kalėjimus, išveždavo priverstiniais darbams, jei šaukiamasis neatvykdavo ar dezertyruodavo. Dezertyrai ir į kariuomenę šaukiamieji buvo gaudomi apsupus žmonių susibūrimus (pvz., kino salėje) ar ištisus miestelius. Kartą Užpaliai buvo apsupti dideliu žiedu. Į jį patekau ir aš. Nieko nesugavo. Apsupo estų kareivėliai, t. y. tokie pat, kokius vokiečiai norėjo sulaikyti Lietuvoje. Bet kokiai akcijai vykdyti vokiečiai neturėjo žmonių. Nepavyko mobilizuoti lietuvių į savo kariuomenę, nebuvo sėkmingos ir įvairios represijos. Užpaliuose nė vienas žmogus nebuvo areštuotas kaip dezertyras ar nestojęs į vokiečių kariuomenę. Kitų, mažiau svarbių, vokiečių akcijų vykdymas įgydavo ir komiškų elementų.

Užpaliečiams buvo įsakyta į Daugailius suvaryti arklius rekvizicijai kariuomenės reikalams. Tą įvykį prisimena ir pasakoja daugelis užpaliečių.

„Išvažiavome gana anksti, bet jau radome daug už mus ankstyvesnių. Sustojom toliau nuo miestelio ir nuėjom pažiūrėti, kaip vokiečiai ima – renkasi arklius. Greit pastebėjom, kad pro vokiečių komisiją varomi vis tie patys arkliai, kuriuos jie jau buvo „išbrokavę“, aišku, su kito „šeimininko“ pavarde. Po kiek laiko tai pastebėjo ir patys vokiečiai. Įsiuto. Apsupo visą miestelį ir taip kai kuriuos arklius paėmė. Gerai, kad mes savuosius buvom palikę toliau nuo miestelio.“

Tokiais atvejais kartais vokiečiai atvažiavusį vieną kitą ūkininką apmušdavo. Dažnai būdavo ir tokių atsitikimų, kuriuos mini J. Abukauskas (Remeikių k.):

„Man ūkio reikalais teko rūpintis tebesant pusberniu: pristatyti reikalaujamas prievoles, tvarkyti atitinkamus dokumentus (kvitus). Atvažiavo vokiečiai tikrinti, kaip kas išvežė prievoles. Aš turėjau ateiti su dokumentais ir paaiškinti, kodėl ne visos prievolės atliktos. Buvo du uniformuoti vyrai. Vienas jų, pasirodė, lietuvis, vertėjas. Jis pasišaukė mane ir nurodė, ką turiu kalbėti ir aiškinti vokiečiui: minėti, kad jei bus atiduota visa prievolė, neliks ką sėti kitais metais. Aišku, tuo pasinaudojau. Prievolę sumažino.“ (Bolševikai dar prieš karą iš ukrainiečių rekvizavo ir sėklinius grūdus. Kilo badas.)

Darbams Vokietijoje buvo vežami pusiau prievarta, buvo tokių, kurie išvažiudavo patys, atseit, kuriems „geriau apsimokėdavo“ išvažiuoti. Kai kas į reichs darbo tarnybą išvažiudavo paskatinti žadamo kareiviško aprūpinimo (gera uniforma, maistas ir kt.).

Svarbiausias vokiečių žingsnis lietuvių pasipriešinimui palaužti visame krašte buvo nukreiptas į inteligentiją: uždarytas universitetas, apie 50 žymiausių Lietuvos žmonių išvežti į Štuthofio mirties stovyklą. Balys Sruoga ją aprašė „Dievų miške“.

Gen. leit. P. Plechavičius paskelbė sudaręs lietuvių Vietinę rinktinę, gavęs iš vokiečių pažadą, kad kariai iš Lietuvos nebus siunčiami ir čia gins kraštą nuo bolševikų. Priešingai nei į vokiečių skelbtus šaukimus, jaunimas atsiliepė labai aktyviai. Per trumpą laiką į rinktinę savanoriais užsirašė daug jaunimo, nemažai net vyresnių klasių mokinių.

Iš Užpalių miestelio, ne taip kaip iš kitų, savanoriais į Plechavičiaus rinktinę neišėjo niekas ar bent aš neprisimenu.

Akivaizdus Lietuvos jaunimo atsiliepimas į gen. P. Plechavičiaus kvietimą po daugybės nepavykusių vokiečių skelbtų mobilizacijų aiškiai rodė visos lietuvių visuomenės nusistatymą nepaklusti vokiečių vadovybei. Tai, matyt, jiems buvo nepakenčiama. Sekė represijos.

Vokiečių štabo viršininkas kovai su banditizmu Vilniaus srityje pulkininkas Ditlo ir ryšių karininkas kapitonas Vonbaur (Fonbaur) suorganizavo Vietinės rinktinės karių išdavimą lenkų partizanams. Įvyko kovos tarp Vietinės rinktinės karių ir vokiečių proteguojamų lenkų partizanų. Lietuvių daugiausia žuvo prie Ašmenos. Čia vokiečiai suėmė ir išvežė Vilniun Vietinės rinktinės karius net neleidami palaidoti žuvusių savo draugų (palaidojo vietos lietuviai).

Vilniuje iš čia išrikuotos Vietinės rinktinės karių eilės buvo paimti 12 vyrų ir sušaudyti Paneriuose specialiai verčiant gyvuosius stebėti šią egzekuciją.

Paaiškėjus vokiečių užmačioms, rinktinė išsiskirstė. Didesnė dalis pabėgo. Kai kurie sugautieji dingo be žinios, kai kurie išvežti Vokietijon darbams ar į lagerius. Kiek prisimenu, Utenoje laidojome 23 generolo Plechavičiaus rinktinės karius.

Antroji bolševikų okupacija

Traukiantis vokiečiams ir artėjant bolševikams, Užpaliuose, kaip ir visoje Lietuvoje, tyrojo nerimas. Kas bus? 1940 m. inteligentų trėmimai Sibiran stovėjo prieš akis kiekvienam šviesesniai žmogui. Todėl nemažai Užpalių inteligentų pasitraukė kartu su vokiečiais. Iš tokių paminėtinas Jonas Tarvydas-Lundžius, kuris Lietuvos trispalvę pervežė per visas šalis, kur buvo atsitraukdamas nuo bolševikų. Dabar ši vėliava – Užpalių Dausuvos muziejuje. Tarp pasitraukiančiųjų buvo ir atsitiktinai nuotaikoms pasidavusių, pavyzdžiui, nepilnametis Leonas Gureckas.

Ar buvo laukiančių sugrįžtant „sovietinio rojaus“? Turėjo būti. Iš tokių prisimenu mokslo draugą Lungevičių iš Kaimynų k. Vieni žmonės kalbėjo, kad bolševikai jau kitokie, nebus ir „kolchozų“, kiti – kad dabar visus Sibiran išveš. Kad bus taip, kaip įvyko – niekas nemanė.

Per Užpalius pasitraukiančių vokiečių buvo nedaug. Pėsčiųjų iš viso nemačiau. Bolševikų kariuomenė buvo jau visai kitokia nei 1940 m., ypač mašinos ir tankai. Pasipriešinimą žygiuojantys bolševikų kariuomenei galima buvo pastebėti tik kažkur apie Puodžius – girdėjosi šautuvų salvės. Beveik nemačius pasitraukiančių vokiečių ir stebint masę žygiuojančių bolševikų buvo neaišku, kas čia su kuo ir kaip kariauja, kaip reikia jų saugotis.

Užpaliečiams pavojingiausi buvo ir daugiausia žalos padarė vokiečių lėktuvai. Jie sudegino miestelį. Norėjo subombarduoti tiltą. Didžiulė bombos išrausta duobė aikštėje prieš dabartinį savivaldybės pastatą ilgai buvo neužlyginta.

Vėl Lietuvą okupavusių bolševikų pirmasis žingsnis prieš gyventojus buvo mobilizacijos paskelbimas. Iš pradžių dauguma žmonių į tai žiūrėjo taip pat kaip ir vokiečių, t. y. įsakymo neklausė. Iš Basanavičiaus gatvės gyventojų kariuomenėn išėjo, berods, tik vienas – tai Kazis Kazickas, Gaigalų šeimos narys. Po keleto savaičių atėjo pranešimas apie jo žūtį. Tuo metu vokiečiai buvo įsitvirtinę prie Liepojos. Čia žuvo daug lietuvių. Kaip visada rusai su savo žmonėmis nesiskaitė. Lietuvoje paimti žmonės be jokio paruošimo buvo siunčiami tiesiog į mūšį. Kalbėta, kad taip daroma specialiai. Aišku, tokie dalykai neskatino į kariuomenę šaukiamųjų „atsiliepti“. Kitas bolševikų žingsnis – represijos. Į kariuomenę nestoję naujokai kareivių buvo gaudomi ir tiesiog šaudomi. Kaip pavyzdį galime paminėti Jono Baltakio papasakotą įvykį iš Paškonių, Martinčiūnų, Milkėnų apylinkių. Du brolius Latvėnus kareiviai suėmė beariančius lauką, Vanagą – nuo krosnies. Visi – beginkliai, nestoję kariuomenėn. Visus sušaudė. Siuvėją Balį Rudoką (invalidą) ir Pranskūną kankino ir sušaudė.

Senesnieji Šeimyniškių k. gyventojai dar prisimena javus kuliančių žmonių, talkininkų užpuolimą Mažeikiškių k. Čia pas Juozą Ališauską kuliančius talkininkus apsupo kareiviai. Vyrai bandė slėptis. Šiauduose pasislėpusį Juozą Repšį kliudė kareivio durtuvas. Šiam surikus – kareivis paleido šūvį ir jį nušovė. Taip pat nepavyko pasislėpti ir buvo nušauti Jonas Šimonėlis ir Vytautas Dapkus.

Represijos tęsėsi. Visaip išsiplėtė ir pasipriešinimas. Kiekvienas sukosi kaip išmanydamas. Kam leido išsilavinimas, ieškojo tarnybos, iš kurios neimtų į kariuomenę (geležinkelių, mokytojų ir kt.), kiti namuose iširengė sudėtingiausias slėptuves, kambariuose pridengtas krosnies, tvartuose – stovinčių gyvulių, kiemuose – šulinio ar kitų įrenginių. Miškuose įrengtos slėptuvės – bunkeriai – tarnavo ginkluotam pasipriešinimui. Daugiau ar mažiau organizuotas pasipriešinimas okupantams Lietuvoje kilo kartu su okupacija. Daugeliu atvejų represijų baimė ir griežtas nusistatymas netarnauti okupantams nulėmė apsisprendimą imtis ginklo ir pasitraukti į miškus.

Susidarė lyg ir visuomenės grupė, kurią gyventojai vadino „miškiniais“. Jie plačiai pasireiškė visoje Lietuvoje. Kovojo su reguliariąja kariuomene net ir pasibaigus Antrajam pasauliniam karui. Tokio pasipriešinimo nebuvo nei Latvijoje, nei Estijoje, todėl po karo daugelis rusų tautybės žmonių Lietuvoje jausdavosi nesaugiai ir nenorėdavo čia, ypač mažuose miesteliuose, apsigyventi. Bolševikų noras „miškinis“ vadinti „banditais“ visuomenėje neprijijo. Kovai su jais bolševikams trūko vietos gyventojų pritarimo. Miškinų suradimui buvo svarbu ne tik detalus vietovės pažinimas, bet ir smulki informacija apie vietos gyventojus. Jau dirbantys okupacinėse įstaigose vietos bolševikai nesugebėjo, o dažnai ir nenorėjo, kad žmogų išgelbėtų, ką nors nuo okupantų slėpti. Tokių atvejų, kaip vokiečių okupacijos metu su klaidingais gyventojų adresais ar sąrašais ir kitomis jų organizuotomis akcijomis, jau nebuvo.

Iš vietos gyventojų kiekviename miestelyje suburtos sribų (ar skrebugų) ginkluotos grupės okupantams labai padėjo, tačiau pagrindinė jėga buvo armija.

Be armijos stribai jokios įtakos krašto likimui būtų neturėję. Bandymai antrojo bolševikmečio kovas su miškiniais vadinti kovomis tarp pačių lietuvių yra tik bolševikų propaganda.

Buvo keletas priežasčių, skatinusių skrebę atsiradimą. Svarbiausia – atleidimas nuo armijos. Tokių skrebę, bent Užpaliuose, kurie būtų jais tapę „šviesios komunizmo“ idėjos vedami – nebuvo. Daugumas jų – mažo intelekto – gal net nepagalvojo, kam iš viso gyvena ant šio svieto. Užpaliėčių stribams priklausė: Aleksas Sorokinas, Vosylis Sorokinas, Kublickas, Propakavičius, Jurgis Tranas, Antanas Čipkus, Juozas Zabulis, Rudmina, Šilionka iš Mažeikiškių k., Stankūnas, Braukyla iš Vaiskūnų k., Vasilionka, Antanas Sakalauskas, P. Repšis, Pernavas iš Vešeikių k., Orlovas iš Vešeikių k. Jiems visada vadovavo armijos kariškis (Romanovas ir kt.).

Tais laikais visiems buvo sudėtinga pasirinkti savo gyvenimo kryptį. Dažnai net brolių keliai eidavo skirtingomis kryptimis. Minėto stribo Pernavo brolis Juozas išėjo į mišką. Tarpusavyje jie aktyviai nebendravo, bet vis tiek stribas Pernavas buvo išvežtas Sibiran. Abu žuvo. Kublicko brolis Mykolas buvo policininkas. Iš visų stribų išsiskyrė Antanas Sakalauskas, įvairiais būdais stengėsis pasilikti žmogiškesnis nei kiti stribai. Jis pasakojo, jog tekdavę vengti kai kurių užduočių vykdymo pasigeriant „iki juodos žemelės“ ar kitais būdais.

Iki pat šių dienų beveik visi užpaličiai prisimena keistai žiaurų stribą P. Repšį, dėl mažo ūgio vadinamą Repšiuku, kuris nukautus ir aikštėje suguldytus miškinius spardydamas. Vėliau visiems išiminė jo amputuotos kojos ir invalido vežimėlis. B. Vilutis iš Šeimyniškių k. prisimena stribą Vasilionką, šaltakraujiškai pribaugusį sužeistą Kazį Nagele (Ilčiukų k.), ir kaip jis Kazį Čeponį ir jo brolių surišęs viela vežęs į Užpalius ant jų sėdėdamas.

Užpaliuose nukautus miškinius išmesdavo miestelio aikštėje: dažniausiai prie šventoriaus tvoros ar prie šaligatvio ant aikštės kampo, kur daugiausia praeidavo žmonių. Dabar prie šio kampo stovi paminklas Užpalių įkūrimo datai pažymėti. Žinoma, visa tai buvo ne užpaliėčių stribų išsigalvojimas, o rusų bolševikų. Taip buvo visoje Lietuvoje. Taip jie siekė įbauginti visus gyventojus ir išsiaiškinti nukautųjų artimuosius, jeigu šie neištvėrė ateitų pasiimti kūno. Kad paslapčiomis kūno nepasiimtų, juos dieną ir naktį saugodavo.

Tokiu žvėrišku aikštės vaizdu buvo bandoma auklėti ir vaikus, mokinius. Štai ką pasakoja Leonas Repšys: „*Mus, mokinius, atvedė į aikštę, į mitingą. Milicininkas Bajoriūnas kalbėjo stovėdamas prie išdaryto lavono, viena koja jį primynęs. To vaizdo iki šiolei negaliu pamiršti.*“ Minėti pavyzdžiai nėra buvusių žiaurumų viršūnė (ji – kalėjimuose, kankinimuose, tardymuose). Jie tik aiškiai rodo bolševikų oficialų požiūrį į žmogų. Kas žino, gal tuo metu visuomenės sąmonėn įdiegtas žmogiškumo nuvertinimas pasireiškia ir šiandien įvairiomis žudynėmis ir savižudybėmis.

Prieš milžinišką bolševikinę „mašiną“ miškiniai gana ilgai laikėsi tik dėl to, kad buvo plačiai visuomenės palaikomi, o ne vien turtingųjų ar buožių, kaip skelbė bolševikinė propaganda.

Basanavičiaus g. gyveno Vincas Lukauskas, ūkininkas, kuris visą laiką dirbo ne savo, o nuomojamą žemę. Tokie, anot bolševikų, laukia ir džiaugiasi „laime gyventi be siurbėlių“. Vienas Vinco Lukausko darbas prilygintinas žygdarbiui.

Buvo pavasaris. Šventoji kaip reikiant patvinusi. Grupei ginkluotų miškinių reikėjo būtinai persikelti į kitą krantą. Tiltas Užpaliuose – šalia „stribarnios“. V. Lukauskas arkliu sėkmingai juos pervežė, nors ir žinojo, kuo rizikuoja ir kodėl rizikuoja.

Kaip žinome, vokiečiai visuomenės nuomonei palaužti į mirties stovyklą pasiuntė keliasdešimt žymiausių Lietuvos inteligentų. Daugiau nespėjo. Bolševikai turėjo laiko, todėl kiekvienas lietuvis inteligentas, nepakankamai „vizginęs uodegą“, rizikavo būti suimtas ar ištremtas. Per trėmimus į Sibirą ir ūkininkų suvarymą į „kolchozus“ beveik visi gyventojai ekonomiškai jau priklausė nuo valdžios malonės. Kolūkiečiai už darbadienį gaudavo saują grūdų. Gyventi iš maisto kortelės visiems miestiečiams buvo striuka (taip pat ir stribams). Kaimuose ir vienkiemiuose gyvenančių žmonių pasitikėjimui miškiniais griauti bolševikai sukūrė vadinamąją Sokolovo diviziją. Jos būriai pas kai kuriuos gyventojus prisistatydavo miškiniais. Jei gyventojai juos taip prisistačiusius gerai priimdavo, pranešdavo stribams, pastarieji tokį gyventoją laikydavo miškinių rėmėju; sekdavo įvairios egzekucijos, areštai ar tremtis. Šiuo laikotarpiu miškinių „paieškas“ stribai gana stropiai vykdavo spintose, kamarose ar pastogėse, kur kaip įprasta būdavo laikomi lašiniai ar kiti produktai. Šiandien tuos laikus kaimuose gyvenę žmonės kartais prisimena kaip košmarą, kada nakties metu pas juos lankydavosi vieni, dienos metu – kiti būriai.

Štai ką apie tuos laikus pasakoja miškinių grupės vadas Jonas Abukauskas: *„Savaime aišku, slapstytis ir maitintis nebuvo paprasta. Maitino ne vienas žmogus. Buvo nurodymai, kaip ir iš ko imti maistą: būtent iš turtingesnių, o ne paskutinį kąsnį atiduodančių žmonių, pavyzdžiui, Užpalių miestelio vienkiemų ūkininkų, tarp jų – Tadas Tamošiūnas, buvęs pieninės ir kolūkio pirmininkas ir kt.). Buvo nurodyta paimant ką nors ne prašyti, o reikalauti, kad patekus jiems į KGB rankas nebūtų apkaltinti miškinių rėmimu.“* Baigiantis ginkluotam pasipriešinimui J. Abukauskas buvo areštuotas ir teisiamas. Akistatoje su viena moteriške, iš kurios buvo gavęs maisto, turėjo atsakyti į klausimą: *„Ar tau ji davė maisto?“* Atsakymas: *„O kaip ji neduos, jei mano rankoje automatas?“* – išgelbėjo moteriškę nuo kalėjimo. Buvo ir daugiau nurodymų, kas ir kada gali veikti partizanų – miškinių – vardu. Pagrindinis reikalavimas – priklausyti teritorijoje veikusiai rinktinei. Buvo ginkluotų ir individualiai besislapančių asmenų. Jiems buvo draudžiama veikti partizanų miškinių vardu, tuo labiau ką nors iš gyventojų imti. Su jais buvo reikalaujama kovoti.

Tuo metu visa Lietuvos visuomenė gyveno tikėjimu, kad po karo susidarys teisingi tarpvalstybiniai santykiai. Prieš nacius kovojusios Vakarų valstybės skelbėsi atkursiančios okupuotų valstybių nepriklausomybę. Taip ir buvo Vakarų Europoje. Bolševikai užimtų kraštų (tuo labiau Pabaltijo) iš savo nagų paleisti negalvojo. Vakarų valstybės ir JAV šiuo tikslu panaudoti jėgą niekada nežadėjo. Daugelis lietuvių išėivių guodėsi viltimis Lietuvai iš bolševikų išsigelbėti padėsiant JAV. Įvairiomis progomis ši viltis, tikėjimas radijo bangomis sklido į Lietuvą. Vis buvo laukiama Amerikos įsikišimo – „amerikonų atėjimo“. Tuo tikėjo, gal tiksliau, to tikėjosi daugelis Lietuvos piliečių, aišku, ir partizanų miškinių, nors gana greit bent jau žymesniems jų vadams tapo aišku, kad jie vieni vieni. Nesunku suprasti, koks buvo partizanų patriotiškumas, pasiliekančias savo pozicijose iki mirties.

Daug vėliau, Sąjūdžio metu, vienas „veikėjas“ – užpalielis pasakė: „*Ir vieni, ir kiti (stribai) – tie patys kovotojai.*“ Vargšelis. Įpratęs „vizginti uodegą“ nebesusigaudė.

Savaime aišku, be teroro ir kitais būdais bolševikai siekė užbaigti kovas su partizanais. Buvo paskelbta amnestija, siūlymai partizanams registruotis, žadant toliau jų nepersekioti. Iš pradžių besiregistruojančių, kol veikė stribai, beveik nebuvo, išskyrus Povilą Pranskūną iš Kaniūkų k. Apie jo likimą papasakojo Kostė Rimiškytė-Grižinauskienė ir B. Vilutis. P. Pranskūnas registravosi, tikėdamas gauti dokumentus. Dokumentų negavo. Vertė tapti stribu. Sutiko, bet labai greit neištvėręs stribyno aplinkos ir skiriamų užduočių, palikęs ginklą pabėgo. Slapstėsi kažkur prie Naujosios Vilnios geležinkelio pas dėdę. Namus sekė stribai. Grįžusį namo stribai jį suėmė ir išsivedė. Pasklidus kalboms tarp žmonių, gyvenusių Kaniūkų pašilėje, kad miškelyje girdėjosi žmogaus šauksmas, O. ir K. Rimiškytės, G. ir A. Pranskūnaitės pasikinkusios arklį išvažiavo miškelin Povilo ieškoti, kartu pasiėmusios ir šunelį. Vienoje vietoje šuneliui pradėjus keistai kiauksėti jos rado Povilą ne nušautą, o nukankintą ir sumuštą, išsuktom rankom ir kojom. Vėliau Pranskūnų šeima buvo išvežta Sibiran. Tuo metu Užpaliuose stribais buvo P. Repšiukas, A. Sorokinas, V. Sorokinas, J. Tranas, A. Čipkus, Braukyla ir kt.

Partizanų žuvo daug. Kiekviename kaime – nušauta, nukankinta, išvežta. B. Vilutis pasakojo, kad tik vienam partizanui iš stribarnios pasisekė pabėgti. Partizaną Napalį Abelinską stribai pagavo ir surištą atvežė į Užpalius. Iš čia jis, nors būdamas sužeistas, kažkaip sėkmingai pabėgo. Paupiu pasiekė Indrašių Šeimyniškių k. Jis jį priglaudė, aptvarstė. Vėliau N. Abelinskas perėjo į Kaniūkų k., Zabuko klotimą, kuriame be šeimnininko žinios įsirengė bunkerį. Jis tebėra gyvas ir dabar.

Užpalių stribų darbeliai kilo ne vien iš okupantų potvarkių ir reikalavimų, bet ir iš jų pačių moralinių nuostatų. Tai matyti iš jų tarpusavio santykių. Stribai J. Tranas ir A. Čipkus buvo kaimynai. Vyko išgertuvės. Kilo konfliktas, Čipkus nušovė Traną prie pat namų, iš kurių išėjo. Paleistas gandas apie juos užpuolusius partizanus nepasitvirtino. Čipkus gavo kelerius metus kalėjimo. (Tuo metu 10 m. buvo skiriama bet kam, papuolusiam į KGB. Tai buvo vadinamoji „vaikiška norma“.) Kitas atvejis – kadrinis kagėbistas Romanovas dėl merginos nušovė Čeponį. Bandė suvaidinti neva užpuolusio partizano gaudynes. Vėliau, ekshumavus žvūsusį ir tiriant įvykį, Romanovas Užpaliuose nebesapirodė.

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, partizanų ir miško brolių kovos tęsėsi dar keletą metų. Gausūs reguliariosios kariuomenės, KGB būriai padarė savo. Liko pavieniai kovotojai, kurie sugebėjo ilgai išsilaikyti tik savo sumanumo dėka, aplinkiniams žmonėms padedant. Kai miško brolių kovos visai baigėsi, nemaža visuomenės dalis jau nebegalvojo apie galimybes Lietuvai tapti nepriklausoma. Kitiems nepriklausomybė tapo tolimu „laimės žiburiu“.

Į Užpalius atsikėlė gyventi daug naujų gyventojų. Pamažu kūrėsi naujoji inteligentija. Atsirado gyventojų sluoksnis, kurio pagrindinė veikla jau nebuvo fizinis darbas. Atsirado partiečių. Visoje Lietuvoje jie „augo“ tais pačiais būdais: vieną kitą prispaudė KGB, kai ką – karjeros pažadai, trečias tiesiog dėl įgimto žioplumo tapo partijos statistu. Visi privalėjo slėpti savo pažiūras, įsitikinimus, jei

tik jie nesutapo su oficialia partine linija. Plačiai išvystyta antireliginė propaganda irgi padarė savo. Mokytojas, visiems matant lankas bažnyčia, būtų iš karto pašalintas iš darbo, todėl slėpėsi įvairiais būdais. Viešai ginti savo pažiūrų negalėjo joks inžinierius, agronomas ar buhalteris. Atvirkščiai, viena ar kita proga partijos ideologiniai darbuotojai pasiekdavo, kad visuomenėje autoritetingesnis žmogus tinkamai pasisakytų ar paskaitytų tarybinių šūkių Gegužės 1-osios ar revoliucijos švenčių proga. Bėgant metams, toks inteligentų slapstymasis ar šunuodegiavimas tapo masinis. Jais pasekė ir kai kurie darbininkai, melžėjos, traktorininkai ir kt. Artimiausias kelias išsikvoti geresnes darbo sąlygas buvo viešas tarybinio sąmoningumo demonstravimas. Aišku, apie tikrą sąmoningumą čia niekas negalvojo. Partinis bilietas tapo „chlebnaja knižka“.

Bėgant metams žmonės keitėsi net patys to nepastebėdami.

Sakoma, kad didžiausia žala, kurią mums padarė okupantai, – tai visų mūsų sąmonės pokyčiai. Visi savo protuose ir širdyje nešame okupantų pėdsaką. Ryškiausiai tai buvo galima matyti žmonių religiniame gyvenime ir tautinėje savimonėje. Lašas po lašo kalama mintis, kad bet koks tautinis susipratimas (tuo labiau lietuviškumas) yra atgyvena. Niekas daugiau, o tik didesnis duonos kąsnis skatino šias nuostatas priėmusiuosius aktyviai reikštis ir, žinoma, naudotis tuo kąsniu, o kitus protingai patylėti. Užpaliuose tokia padėtis, tokia visuomenės laikysena buvo net jau gerai išibėgėjus Sąjūdžiui. Tai, manau, rodo toks atsitikimas.

Seniūnas V. Jurka, organizuodamas paminklo už Lietuvos laisvę kritusiems užpaličiams statybą, sušaukė visuomenės susirinkimą siekdamas susipažinti su paminklo projektu bei aptarti darbus. Projektas ir užrašas rodė, kad paminklas bus skirtas už Lietuvos laisvę kritusiesiems, o ne visokio plauko kolaborantams. Kiek susirinkime dalyvavo buvusių veikėjų, kuriems nepatiko tokia paminklo idėja, – neaišku. Pasisakė du: buvęs kolūkio pirmininkas Laboga ir partijos sekretorius Pavilionis. Anot jų, užrašą ant paminklo reikia keisti taip, kad jis kalbėtų apie visus žuvusius, t. y. ir skrebus, nors tas žodis jų pasisakymuose nebuvo paminėtas.

Salėje susirinkusieji tylėjo!

Įsivaizduokime situaciją.

Po praėjusių tremčių į Sibirą, po partizanų kūnų išniekinimo miestelio aikštėje, po ilgamečių klusnumo pamokų visuomenėje du veikėjai kalba apie žuvusiųjų lygybę!

Vis dėlto neteisinga, kad visi tylėjo.

Vienas iš visos salės neiškentė:

„Ko visi tylite lyg burnas ir ausis vandens prisisėmė!“ Mokytojas A. Baniūnas kreipėsi į visą salę, o pasisakiusiųjų paklausė: *„Turėjote visą valdžią, ko tada paminklo nestatėte?“*

Mokytojo A. Baniūno žodžio pakako nepatenkintiems nutildyti, tačiau kad tik jis vienas prabilo – to meto užpaličius atitinkamai charakterizuoja.

Kaip žinome, okupacijos metais visuomenės nuomonę formavo ne tik partija, bet ir KGB. Retas kuris mokytojas ar šiaip šviesesnis žmogus nebuvo verčiamas pasirašyti sutikimo dirbti KGB informatoriumi. Ne vienas įkliuvo vien dėl savo

žioptumo. Daugelis tik bėgant okupacijos metams pajuto toli siekiančius aštrius KGB nagus. Buvo KGB darbuotojų, jau nebeslepiančių savo priklausomybės šiai struktūrai. Į juos, kaip ir į partinius, kiekvienam buvo privalu žiūrėti iš atitinkamo atstumo. Aišku, kritiškas ar juos pajuokiantis požiūris galėjo turėti nenuspėjamų pasekmių. Todėl, pavyzdžiui, kagėbistas užpalietis Bučelis galėjo viduryje miestelio ar savo darbovietėje aiškinti ką panorėjęs, nesulaukdamas jokio pasipriešinimo. Jis tuo naudojosi net Sąjūdžio laikais, tačiau dabar, sutikęs vieno ar kito klausytojo nepritarimą, nebeišlaikydavo pusiausvyros. Tikriausiai jis gaudavo ir atitinkamas instrukcijas iš savo viršininkų, kol jie tebebuvo Lietuvoje, kaip reikia aiškinti visus Sąjūdžio vėjus. Buvau ir aš pats vieno jo pasisakymo liudininkas. Jo asmeninė nuostata negalėjo būti jo paties sugalvota.

Buvo bene prezidento rinkimų agitacinis periodas. Miestelyje prie skelbimų lentos kažką aiškino minėtasis Bučelis. Nieko nuostabaus. Tuo metu jau buvo įprasta visiems laisviau pasisakyti. Skelbimų lentoje buvo prisegta iškarpa iš seno tarybinio „Tiesos“ laikraščio, kurioje aiškiai matėsi M. Brazauskas, Vilniaus konservatorijos balkone sveikinas tarybinę liaudį. Aiškus priminimas Brazausko praeities – agitacija prieš jo kandidatūrą. Minėtą iškarpa pamatė Bučelis. Jo reakcija buvo ne tik netikėta, o tiesiog šokiruojanti: „Kas čia ją pakabino? Tai žydšaudžių darbas!“

Apstulbau. Iš kur tie žydšaudžiai? Kas tie žydšaudžiai? Iš viso ar yra jų kur nors bent vienas gyvas? Juk tai reiškia, kad šis kagėbistas žydšaudžiais vadina ne ką nors kitą, o sąjūdininkus! Juk šią „Tiesos“ iškarpa pakabino kas nors iš sąjūdininkų, ir tą jis žino!

Vėliau paaiškėjo, kad beveik visiems 1945–1946 m. teistiems 1941 m. sukilimo prieš bolševikus dalyviams buvo prisiuvas koks nors nusikaltimas prieš žydus, o ne nusikaltimas prieš bolševikus. Aišku, senesnieji miestelio gyventojai dar gerai prisiminė, prieš ką 1941 m. sukilėliai pakėlė ginklą, bet vis dėl to vienas kitas jaunesnis, matyt, patikėjo ilgai brukama propaganda. Teko sutikti užpaliečių, kurie nebeprisiminė to meto sukilėlių patriotinių nuotaikų ir nuostatų. Reikia manyti, kad tokioms nuomonėms turi įtakos akivaizdus žmogiškųjų savybių nuvertinimas dabartinėje žiniasklaidoje ir visuomenėje. Pasitaiko, kad dabar kaimynas kaimynu suabejoja, nors anksčiau už jį būtų galvą guldęs.

Panašių pavyzdžių turbūt rastume kiekviename valsčiuje.

Vis dėlto tauta turi jausti atsakomybę už kiekvieną savo narį. Tarp lietuvių buvo žydšaudžių, sribų, išdavikų, bet niekas mūsų negali vadinti žydšaudžių, sribų, išdavikų tauta, lyg kitos tautos būtų vertingesnės už mus. Žydų tauta, taip skaudžiai paliesta holokausto, yra tokia pat, kaip kitos, o jos atstovai nepagarbiai atsiliepdami apie kitas tautas (kartais ir apie lietuvius) daugiausia kenkia sau. Žinomo žydų visuomenės veikėjo Zurofo, o kartais ir kai kurių Izraelio valstybės oficialių atstovų pasisakymai kelia teisėtą lietuvių pasipiktinimą. Buvo žydų, savuosius išdavinėjusių holokausto vykdytojams, buvo kagėbistų, susitepusių visais jiems būdingais darbeliais (kagėbistai Slavinas ir Dušanskis, užpaliečio J. Miškinio atsiminimuose minimi Utenos apskrities KGB tardytojai ir kt.). Kaip atsvarą šiems žydų veikėjams paminėsiu Miriam Lisauskienės žodžius, pasakytus televizijos laidoje „Žmonės kaip žmonės“. Kalbėdama apie savo slapstymąsi vokiečių metais V. Žemaičio suorganizuotoje slėptuvėje Lietuvos

archyvo patalpose, kreipdamasi į laidos vedėją, ji prašė pabrėžti, kad nuostata apie lietuvius kaip žydšaudžius yra „antisemitų išmislas“. Taip apie lietuvius galvojančių žydų yra nemažai.

Jeigu kitų tautų (ne žydų) atstovas lietuvius vadintų žydšaudžiais, galima būtų jiems priminti jų pačių (prancūzų, austrų, olandų ir kt.) santykius su žydais vokiečių okupacijos metu, ir kažin, kaip šie santykiai būtų atrodę, jei istorija būtų lėmusi pirma šioms tautoms patekti į bolševikų okupaciją, o po to į nacių okupaciją.

Sakoma, kad nežinantieji savo istorijos yra vaikai. Inteligentui tai aksioma. Dažnai taip manoma ne tik apie viso krašto istoriją, bet ir apie savo valsčiaus ar gatvės pažinimą. Savaimė aišku, tokių inteligentų Užpaliuose daugiausia. Ar yra išimčių? Taip. Rinkdamas šioms pastaboms medžiagą išgirdau: „Ką man davė nepriklausomybė?“

Ar gali nepriklausomybė ką nors duoti, be galimybių patiems tvarkytis?

Dalies užpaliėčių nuostatas (nežinau, ar tai tik išimtis) galima išreikšti žodžiais: „Jokia politika žmogui nereikalinga. Nereikia galvoti nei apie buvusius laikus, nei apie ateitį, išskyrus savo gyvenimą, savo aplinką.“

Dabartis dar per arti, kad išvelgtum bendrus bruožus, kuriuos galima būtų priskirti užpaliėčiams.

Slėptuvės ir bunkeriai

Iki antrosios bolševikų okupacijos kokių nors specialių įrengimų žmonėms slėptis niekas nežinojo. Holokausto metu jų poreikis plačiau neišryškėjo turbūt ne tik dėl per trumpo jo laiko, bet ir dėl to, kad žydai ir kiti Lietuvos gyventojai nebuvo susisieję intymesniais asmeniniais, pvz., giminystės, ir kitais ryšiais. Ir žydai, ir lietuviai neturėjo perspektyvų ir plano, kaip galima pasislėpti, todėl tik jų vaikams išsigelbėti buvo paprasčiau. Žinomas gal tik vienas atvejis, kai suaugę žydai buvo išgelbėti panaudojant įprastas patalpas, pvz., Vlodo Žemaičio suorganizuota žydų slėptuvė Lietuvos archyvo patalpose Vilniuje.

Bolševikams sulaukčius fronto slinkimą, paskutiniaisiais karo metais vokiečių užnugaryje susiorganizavo nespėjusiųjų nuo jų pasitraukti sovietų kariuomenės grupių. Jos, papildytos sovietų desantininkais, turėjo tikslą kenkti vokiečių kariuomenės aprūpinimui, sprogdino traukinius ir vykdė kitokią diversiją. Į rytinius Lietuvos rajonus kaip desantininkai taip pat buvo išmesti kai kurie lietuvių bolševikų veikėjai, pirmosiomis karo dienomis pasitraukę į rytus. Didesnės jų grupės kaip ir kiti desantininkai laikėsi miškuose, bunkeriuose, kiti – pas juos palaikančius žmones. Vokiečiai jų per daug neieškojo, tam neturėjo žmonių. Todėl jų slėptuvės nebuvo įrengiamos taip, kad nebūtų ieškotojų randamos. Viena tokių slėptuvių buvo Vyžuonų miško pakraštyje šalia Galinių k. Didlauskų sodybos. Tai šlaite iškasta priedanga laikinam apsisaugojimui, o ne slėptuvė tam, kad ieškantysis jos nepastebėtų, t. y. kaip tikra slėptuvė.

Antrosios bolševikų okupacijos metu žmonių slapstymasis nuo armijos ir KGB dalinių, o vėliau nuo stribų paplito visoje Lietuvoje. Kada paprastas slapstymasis tapo nesaugus, slėptuvės buvo įrengiamos labai sumaniai, atsižvelgiant į informaciją, kur ir kaip kai kurias slėptuves kagėbistai rado. Kur ir kaip bū-

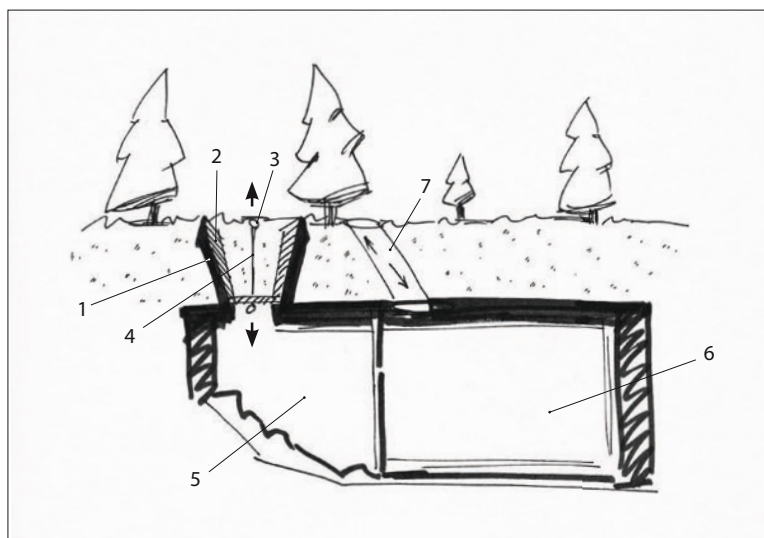
davo įrengiamos slėptuvės įvairiose Lietuvos vietose, šiek tiek plačiau rašoma knygoje „Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1949–1998 m.“, sudarytoje Izidorius Ignatavičiaus.

Manau nesuklystume tvirtindami, kad visame krašte maža buvo kaimų, kuriuose nebuvo kokios nors slėptuvės. Šiandien jų nebėra. Kur buvo slėptuvės, kai kurie žmonės dar žino. Yra prasmė visa tai užrašyti, nufotografuoti, nubraižyti, kaip ir bet kokią kitą praeitin nuėjusią ar nueisiančią veiklą.

Čia pateikiu slėptuvių brėžinius (neišlaikydamas mastelio) ir aprašymus, sudarytus pagal Užpalių apylinkėse veikusio „Audros“ būrio partizanų vado Jono Abukausko pasakojimus. Slėptuvės, pavaizduotos 1, 2, 3 brėž., buvo įrengtos jo tėvų sodyboje.

Pirmoji slėptuvė (1 brėž.) buvo įrengta sode. Įėjimo anga suformuota iš dviejų nupjautos keturkampės piramidės formos vazonų: išorinio (1) ir vidinio (3) – buvo įrengta tarp sodo eglių (4). Išorinis vazonas buvo be dugno, vidinis – su dugnu. Vidinį vazoną su visa jame esančia žeme galima buvo iškelti. Šiam tikslui įtaisyta kilpa (2) ir viela (8). Kilpa būdavo paslėpta po žeme, kaip ir visa anga. Ventilacijos kanalai (5) buvo išvesti iš slėptuvės kameros (7) į žemės paviršius po eglytėmis. Visas požeminis slėptuvės paviršius buvo išklotas lentomis, kartys ir stulpeliai palaikė ją supantį gruntą.

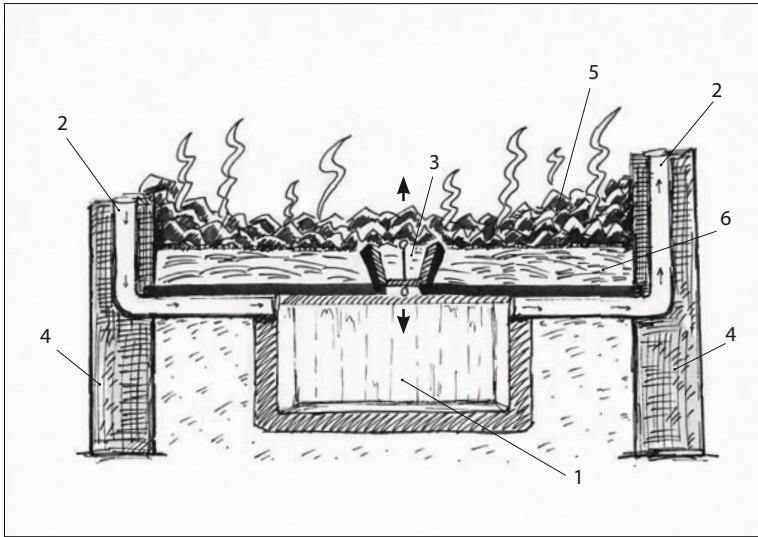
Ši pirmoji slėptuvė turėjo šiuos trūkumus: ventilacijos kanalai (5) išvesti į vieną pusę, vienodame aukštyje, nesudarė traukos orui judėti ir silpnai ventiliavo. Be to, pasikeitus meteorologinėms sąlygoms, neapsaugojo nuo drėgmės, vandens. Svarbus šios slėptuvės trūkumas buvo tas, kad įėjimo angos viršutinį kraštą sudarė aštuonios lentelės, kurios turėjo būti ypač gerai paslėptos, nematomos. Todėl kitose slėptuvėse šios lentelės išoriniame vazone iš išorinės pusės, vidiniame – iš vidinės pusės būdavo suploninamos, nuobliuojamos taip, kad susiglaudusios sudarytų ploną liniją (vaizdas C). Tokią ploną dviejų vazonų perimetrų susiglaudimo liniją būdavo lengva padaryti nepastebimą tame išoriniame paviršiuje (kambario asloje, klojimo ar tvarto grindyse ir kt.), kuri ji pažeisdavo. Šia slėptuve buvo

Slėptuvė sode:

- 1 – išorinis vazonas,
- 2 – vidinio vazono
- 3 – vidinio vazono
- iškėlimo kilpa,
- 4 – vidinio vazono
- iškėlimo viela,
- 5 – įėjimo kanalas,
- 6 – slėptuvė,
- 7 – ventilacijos anga

Slėptuvė tvarte:

- 1 – slėptuvė,
- 2 – ventiliacijos kanalas,
- 3 – įėjimo vazonai,
- 4 – tvarto pamatai,
- 5 – mėšlas,
- 6 – žemės paviršius

dalinai nesaugu naudotis ir dėl to, kad į ją įėjimo ar išėjimo momentai buvo nepaslepiami nuo atsitiktinio asmens.

Antros slėptuvės (2 brėž.) įėjimas buvo padarytas tvarte prie pat jo durų slenksčio. Šiuo atveju labai svarbu minėta įėjimo vazonų viršutinių kraštų forma. Be to, vidiniame iškeliamame vazone turėjo būti sluoksnis stambios skaldos (5 brėž.). Kagėbistai ir sribai slėptuvėms ieškoti naudodavo metalinius virbalus. Jais smaigstydavo įtartinus paviršius. Virbalo išmigimas į medinį iškeliamojo vazono dugną būtų signalas čia ieškoti slėptuvės.

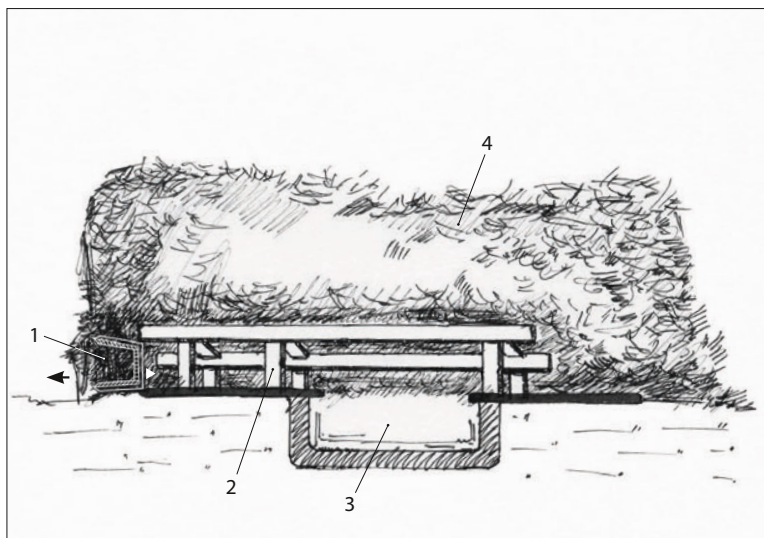
Partizanų patirtis diktavo, kad slėptuvių įrengimas pastatų pakraščiuose turi trūkumų, nes kagėbistai kaip tik į panašias vietas dažniausiai kreipia dėmesį, bado virbalais. Šios, antrosios, slėptuvės trūkumas buvo dar ir tas, kad ji taip pat neapsaugojo nuo drėgmės.

Buvo įrengta slėptuvė pačiame tvarte pagal br. 3 nurodytą planą. Jos įrengimas, kaip pasakoja J. Abukauskas, pareikalavęs daug pastangų ir laiko, nes tekę dirbti nieko neišnešant iš patalpos. Pagal įrangą slėptuvė, galima sakyti, buvo nesurandama.

Įvairias atvejais partizanai naudodavosi ir paprastomis, laikinomis slėptuvėmis. Viena tokių buvo Šeimyniškių kaime įrengta šiaudų prėse (br. 4). Paprastai joms įrengti reikėdavo pasiruošti iš ankstyvo rudens, dar prieš šiaudų ir šieno sukrovimą. Čia turėdavo būti stropiai paruoštas įėjimo angą uždarantis kamštis (4) – pagrindinė slėptuvės detalė.

Vasaros metu „Audros“ būrio partizanai turėjo slėptuvę Kaniūkų pušynėlyje. Jos planas (br. 5): ventiliacijos kanalai (4) nukreipti į skirtingas puses, išeinantys po žabų krūva (5) ir eglute (1). Specialiai įrengta įėjimo anga (2), pjūvyje A–A pavaizduota su pakeltu vidiniu vazonu (9). Slėptuvei buvo parinkta vieta miške. Spyglių sluoksnis (10) dengė visą įėjimo angos aplinką, ir dalis to sluoksnio (7) pasikeldavo pakeliant visą vidinį vazoną.

Įėjus į slėptuvę, paskui save buvo nuleidžiamas vidinis vazonas ir nuleidimo momentu truputį krestelėjamas, kad susispaustų spyglių sluoksniai (7 ir 10),

Slėptuvė šiaudų prėslė:

1 – kamštis,

2 – medinės

konstrukcijos,

3 – duobė,

4 – šiaudų prėslas.

*Karinos Adamonienės
piešiniai*

šiek tiek išsijudintų, susilietų ir nebūtų žymus keturkampis vazonų susilietimo kontūras. Atidarant slėptuvę, t. y. norint į ją įeiti, vidinis vazonas (9) pakeliamas specialiu kabliu už spygliuose paslėptos kilpos (6). Vidinio vazono pakėlimo kablys, kai slėptuvėje nebūdavo partizanų, būdavo laikomas sutartoje vietoje.

Žiemos sezonui partizanai turėjo kitą slėptuvę. Būtina buvo, kad žiemos slėptuvė būtų įrengta visai arti kelio, kuriuo kas nors važinėjo, kad būtų galima paslėpti į slėptuvę įėjusių partizanų pėdsakus.

Žiemos bunkerį „Audros“ būrio partizanai turėjo taip pat ir Kaniūkų k. miškelyje. Jo planas pavaizduotas br. 6. Kaip matome, įėjimas į jį tik apie 0,5 m nuo kelio. Į slėptuvę partizanus turėdavo kas nors iš juos remiančių žmonių įleisti. Rėmėjas būtinai turėjo turėti arklį. Suėjus partizanams į slėptuvę, juos įleidęs žmogus ją turėdavo uždaryti, po to pavažiuoti keliu taip, kad vežime (rogėse) įdėtos šakos ar žabai prašliaužtų uždarytos angos paviršiumi, panaikindami visas jos uždarymo žymes ir partizanų pėdsakus. Išeinant partizanams iš slėptuvės vidinis vazonas būdavo daugiau ar mažiau prišalęs. Jam iškelti reikėdavo jėgos. Savaiame suprantama, kad žiemos slėptuvėje partizanai iš jos neišeidami būdavo ilgesnį laiką. Turėjo būti gera ventiliacija (4), tualetas (5) ir kt.

Užpalių valsčiaus apylinkėse bunkerių slėptuvių buvo daug. Paminėsiu keletą vietovių, kuriose jų buvo. Tai Medėnų miškas tarp Narvaišių ir Remeikių k. Kūlio miške prie Narvaišių ir Galinių k. – du bunkeriai. Vienas Obelų krūmuose, kitas – K. Daujočio kamaroje. Kamaros grindys – asla. Įėjimo angos vazonų konstrukcija leido greit ir patikimai maskuoti tiesiog panaudojant šluotą, todėl čia kartais partizanas galėjo būti ir kambaryje. Bunkeriai buvo Bajorų k., Puodžių miškelių krūmuose, Prievalio žemėje, Remeikių k. miške, netoli Indrašiaus sodybos, Kušlių miške netoli ežero, kuris ribojosi su Kaimynų, Linskio ir Kėpių k.

Prisiminimai apie gyvenimą kaime pokario laiku

Aloyzas Palskys

Rašau apie 1945–1957 m. – įvykius, kurie vyravo mūsų, Kustų, kaime.

Mano tėvo Felikso Palskio sodyba buvo ypač įdomioje vietoje – pietų pusėje – Žviegliškio miškas, vakaruose – Povilo Palskio sodyba (Anykščių rajonas), šiaurėje – Petro Juodkos sodyba (Rokiškio rajonas), rytuose – Benedikto Kustos sodyba (Utenės rajonas). Taigi gyvenome trijų rajonų sankirtoje prie pelkėto miško. Tai buvo ypač saugi vieta partizanams. Dėl šios priežasties visą laikotarpį, kol gyvenau kaime, teko su jais bendrauti. Privažiavimo prie mūsų sodybos praktiškai nebuvo – lauko keliukai tik retkarčiais buvo pravažiuojami visomis trimis kryptimis, tik gerai žinančiam ir tik pelkėtomis vietomis.

Man pačiam teko mokytis visuose trijuose rajonuose – pradinę mokyklą baigiau Kišūnuose, Utenės rajone (buvęs Dusetų rajonas), septynmetę – Duokiškyje, Rokiškio rajone, o vidurinę – Svėdasuose, Anykščių rajone. Į pradinę mokyklą eidavau du kilometrus, į septynmetę – keturis, o į vidurinę – dvylika kilometrų. Galite įsivaizduoti, kiek man reikėjo pastangų, kol baigiau vidurinę mokyklą, ir ne bet kaip, o tarp pirmūnų. Mano svajonė buvo tapti girininku.

Mūsų šeimos rezistencinė veikla prasidėjo tuojau po karo ir tęsėsi iki visiško partizanų sunaikinimo (paskutinis partizanas Utenos rajone žuvo 1965 m.). Man imponavo ir žavėjaisi tais miško broliais, kuriuos pažinojau. Būdavo atvejų, kai pas mus iš Žviegliškio miško susirinkdavo daugiau kaip šimtas partizanų. Tuos vyrus, kurie daugiausia būdavo pas mus, ir šiandien atpažinčiau pagal slapyvardžius: Viesulas (Nakutis), Tėvas (Kemeklis), Dėdė (Urbonavičius), Žaibas (Žukauskas), Gintaras (Palskys), Demokratas (Velėniškis), Strazdelis (Baltrūnas), Rokas (Kemeklis), Kirvis (Adomavičius), Lapėkas (Gudelis), Rūkas (Gimbūtis), Šarūnas (Miškinis), Tigras (Černius), Tarzanas (Dilys), Vilkas (Karosas) ir kt. Ypač gerai prisimenu jų pirmąjį vadą Viesulą, apsisiautusį tamsiai žalios spalvos karininko lietpalčiu be rankovių. Visam gyvenimui likau ištikimas jo idėjoms, pažiūroms, drąsai. Dėl šių priežasčių gyvenime nebuvau nei spaliukas, nei komjaunuolis, nei partinis, todėl esu ne kartą nukentėjęs. Be to, esu davęs tėvui priesaiką, kad niekuomet jokiai partijai nepriklausysiu.

Berniokai iš Kustų kaimo: advokatas Adolfas Remeikis, architektas Aloyzas Palskys, profesorius Albinas Kusta jaunystėje. 1958 m.

Apie mūsų šeimą ir save kaip laisvės kovų dalyvius galėčiau prirašyti šimtus puslapių. Šiame aprašyme paminėsiu tik keletą epizodų, kur aš pats esu nukentėjęs arba mano gyvybė kabojo ant plauko...

1947 m. vasarą nunešiau mamos pagamintą maistą į mišką partizanams. Staiga atbėga vienas iš budėjusių partizanų ir sušunka „skrebai“. Visi išsibėgioja, o aš kiek įstengdamas bėgu į namus. Bebėgant man per kiemą tarp klojimo ir namo staiga pasipila kulkosvaidžio šūviai. Man pavyksta parbėgti iki namo ir tėvas, pamatęs mane, paslepia už krosnies. Kulkosvaidžio kulkos pataiko į mūsų namą, išbyra rytinės pusės namo langai. Mūsų žemėje prie pat mūsų namo žūna du partizanai – K. Gaižauskas ir J. Pranckūnas (slapyvardžių neprisimenu). Gyvenamojo namo langai, tėvo užkalti lentomis, be stiklų liko iki 1978 m. pabaigos. Taigi, tik per laimingą atsitiktinumą visi likome gyvi.

Mūsų name (pogrindyje) tarp dviejų krosnių mano pusbrolis Albinas Laučius su keliais partizanais 1945 m. įrengė nedidelį bunkerį. Jame galėjo tilpti 3–4 partizanai. Apie Albino Laučiaus likimą – netrumpa istorija. Žinoma tik tiek, kad jis nukankintas Sibiro lageryje. 1947 m. rugpjūčio mėnesį atvyko didelis būrys NKVD iš Rokiškio su šunimis. Mus išvarė į kiemą ir vienas iš enkavėdistų saugojo iki vakaro. Name darė kratą ieškodami bunkerio. Tik po kelerių metų sužinojome, kas mus išdavė. Bunkerio nerado, nes atvežti šunys buvo užsiėmę mano laikytų triušių gaudymu. Po kratos tėvą suėmė ir išvežė į Rokiškio kalėjimą, kiek vėliau perkėlė į Jūžintus, o paskui – į Užpalius. Visą laiką – daugiau negu metus – buvo tardomas, reikalavo prisipažinti. Kaip jis buvo kankinamas, rodo tai, kad grįžo visiškai pražilęs, be rankų nagų, tačiau nieko neišdavė, neprisipažino. O kas būtų nutikę, jeigu NKVD pas mus būtų suradę partizanų bunkerį?

1948 m. žiemą pas mus buvo apsistoję dešimt partizanų. Jie atvyko rogėmis su dviem kinkytais arkliais. Arklius ir roges laikė klojime. Prisimenu, kad miegodavu mūsų name ant grindų, o vienas visą laiką budėjo lauke. Buvo sekmadienis, ankstus rytas, kai staiga budėjęs žaliūkas įbėgo į namą ir pranešė, kad nuo Juodkos atjoja sribai. Keturi žaliūkai pasislėpė į bunkerį, o šeši išjojo, pasiėmę iš mūsų kumelę (ant arklio po du). Įbėgę į mūsų namą enkavėdistai (kalbėjo tik rusiškai) pirmiausia puolė mamą ir jų vadas pradėjo ją mušti nagaika per veidą vis kartodamas: „*Gavari sterva kto bylo?*“ Iki šiol prisimenu, kaip mamos veidas ir galva paplūdo krauju. Mama neiškentus pasakė, kad buvo „liaudies gynėjai“. Enkavėdistas paklausė: „*Skolko ich bylo*“. Mama atsakė, kad du. Jis pradėjo ją vėl mušti sakydamas, kad „*dvajom nikto nechodit*.“ Po to jis pažiūrėjo į mus, kampuose išsislapsčiusius vaikus, ir puolė mane. Nagaika gavau du smūgius, o jis vis kartojo: „*Gavari, pacan, kto byl*.“ Kadangi spėjau užsidengti akis, buvo prakirsta dešinės rankos ir kaktos oda – pasipylė kraujas. Kuo tai būtų baigęsi, nežinoma, nes tuo metu įbėgo į kambarį vienas enkavėdistas ir kažką pasakė vadui. Visi skubiai išjojo partizanų pėdsakais. Netrukus pasigirdo tolimi automatų šūviai. Tik po kelių dienų atsirado mūsų kumelė ir vienas iš partizanų. Sužinojome, kad išjoję partizanai prie Malaišos miško enkavėdistams surengė pasalą – arklius paliko toliau miške, o patys pasislėpė pamiškėje už medžių. Kai enkavėdistai prijojo, partizanai pradėjo į juos šaudyti iš automatų. Žuvo visi enkavėdistai ir dalis arklių. Žuvę enkavėdistai saviškių buvo išvežti į Rokiškį, o arklių lavonai

palikti. Visą žiemą aplinkiniai gyventojai girdėdavo vilkų staugimą, kol arklių lavonų neliko. Kyla vienas klausimas: kas būtų nutikę mums, jeigu bent vienas iš pas mus užklydusių enkavėdistų būtų likęs gyvas? Nagaikos kirčiai man neliko be pėdsakų – prakirsta kaktos oda po kelių dienų paraudo, pradėjo pūliuoti, užtino akys. Mama save ir mane gydė bičių pikio ir degtinės ištrauka. Sugijau, bet ant kaktos ir rankos iki šiol išliko randų.

1948 m. pavasarį (man jau buvo sukakę 10 metų) ginkluoti vyrai sugavo mane miške, gerai įkrėtė į kailį ir reikalavo prisipažinti, kas pas mus ateina, kam duodam valgyti. Neprisipažinau. Pasirodo, kad tai buvo tie patys žaliūnai, kurie mane „išbandė“ ir kuriuos vėliau atpažinau. Po to tapau patikimas ir po prieraikos man buvo duotas slapyvardis „Stimbiškio ponaitis“, o po metų partizanai mane jau vadindavo „Volunge“, nes kaip ryšininkas, priartėjęs prie bazavimosi vietos, aš turėjau sušvilpti volunge. Šeimoje man jau teko pagrindinis ryšininko ir tiekėjo vaidmuo, nes tėvas buvo kalėjime, o jam grįžus dar ilgai buvo sekamas. Susikūrus kolūkiams buvo paskirtas kolūkio veterinaru, dėl to kiekvieną dieną privalėjo būti kolūkio kontoroje.

1949 m. rudenį iš mūsų namo bunkeryje besislapstančių partizanų, ankstyvą rytą eidamas į Duōkiškio septynmetę mokyklą, nešiau laišką partizanams, kurie buvo išsikūrę nuo mūsų apie 1,5 km nutolusioje Žilių sodyboje dideliame bunkeryje (jame tilpo apie trisdešimt partizanų). Nepriėjus man maždaug šešiasdešimt metrų iki Žilių sodybos nugriaudėjo granatų sprogimai, pasipylė šūviai. Aš pasislėpiau griovyje, apaugusiame karklais, ten paslėpiau ir neštą laišką. Iki šiol tebegirdžiu ir tebematau švilpiančias ir šviečiančias trasuojančias kulkas. Šūviai ir granatų sprogimai tęsėsi beveik visą dieną. Tik nurimus šūviams, pusiau šliauždamas grįžau namo. Jau kitą dieną sužinojome, kad bunkerį atakavo enkavėdistai. Iš visų ten buvusių partizanų pavyko pabėgti tik vienam – Lapėkui. Kiti septyni partizanai žuvo, tarp jų ir vadas Viesulas. Vėliau sužinojome, kad bunkerį išdavė Vilkas (Karosas), kurio jau nepriklausomybės metais ieškojau, tačiau sužinojau, kad yra miręs. Kyla klausimas: kas man būtų nutikę, jeigu bent penkiomis minutėmis anksčiau būčiau atsiradęs prie Žilių sodybos.

1950 m. birželio 1 d. mane su tėvu partizanai pasikvietė į Žviegliškio mišką. Būryje buvo penki vyrai – Kunigaikščio Margio rinktinės štabo vadas Juozas Kemeklis (Rokas, Rimtutis, Granitas), Bronius Gudelis (Lapėkas), Balys Žukauskas (Žaibas), Jonas Adomavičius (Kirvis), Juozas Narbūtas (Radvila). Vadas J. Kemeklis parodė pažymėjimą sakydamas, kad šį dokumentą galima bus išsikasti tik Lietuvai tapus nepriklausoma. Į mane jis parodė pirštu ir pasakė: „*Tu tai tikrai šito sulauksi.*“ B. Gudelis su kareivišku kastuvėliu iškasė duobę. Dokumentas buvo įdėtas į tamsios spalvos butelį, užkimštas guminiu kamščiu ir užkastas. J. Kemeklis parodė orientyrus, pagal kuriuos bus galima butelį su pažymėjimu surasti. Deja, jam žemėje teko pragulėti beveik penkiasdešimt metų, anksčiau minėtų liudytojų jau neliko tarp gyvųjų. O jeigu šis pažymėjimas būtų pakliuvęs į NKVD rankas? Netrukus po šio įvykio visi likę gyvi Algimanto apygardos partizanai susijungė su Vytauto apygardos partizanais. Susijungimo procedūra kaip tik vyko Žviegliškio miške, maždaug 200 metrų nuo mūsų sodybos. Aš tai gerai žinau, nes tuo metu jiems nešdavau maistą, kurį pagamindavo mama. Nors

partizanų vis mažėjo dėl NKVD nuožmių atakų ir infiltruotų tariamųjų partizanų išdavysčių, tačiau iki vidurinės mokyklos baigimo ryšius palaikiau. Pats vadas J. Kemeklis (Granitas) žuvo 1951 m. gruodžio 22 d. išdavikui išdavus bunkerį, kuriame jis buvo. 1956 m. baigiau Svėdasų vidurinę mokyklą. Buvau nusprendęs stoti į Žemės ūkio akademijos miškininkystės fakultetą. Visiems, norintiems studijuoti aukštuosius mokslus, vidurinėje mokykloje išduodavo charakteristiką. Man buvo pasakyta, kad charakteristiką galiu atsiimti Anykščių komjaunimo komitete, nes yra toks įsakymas iš rajono. Nuvykęs į komjaunimo komitetą gavau voką, kuris buvo užklijuotas ir užantpauduotas trimis lakiniiais antspaudais. Ant voko buvo užrašyta „Aloyzo Palskio charakteristika“. Šią charakteristiką su visai dokumentais pateikiau Žemės ūkio akademijos mandatinei komisijai. Egzaminus išlaikiau puikiai – pagal balus buvau pirmas. Priėmimo komisijoje vienas iš narių atplėšė voką ir garsiai visiems perskaitė charakteristiką. Po ilgos pauzės vienas iš komisijos narių pasakė: „Iš charakteristikos atrodo lyg pats iki šiol būtumėt banditas.“ Netrukus dar vienas paklausė: „Kodėl stoti į komjaunimą griežtai atsisakei?“ Aš jam atsakiau, kad mūsų mokyklos komjaunime buvo tik chuliganai, todėl ir nenorėjau. Paskelbus priimtų studentų sąrašą mano pavardės ten nebuvo. Svajonė tapti girininku neišsipildė. Matyt, ir Anykščių rajono valdžiai buvo gerai žinoma apie mūsų šeimos rezistencinę veiklą. Greičiausiai tai Vilko (Karosas) nuopelnas, nes jo tėviškė buvo Anykščių rajone. 1957 m. nuo pat pavasario įsidarbinau Utenos MTS, kuri netoli, Anykščių rajone, vykdė melioracijos darbus. Norėjau užsidirbti pinigų, nes tėvų uždarbis kolūkyje buvo tik gramai grūdų už darbadienį. Dirbau iki išvykdamas laikyti stojamųjų egzaminų. Per tą laiką pabuvojau Zarasų kariniam komisariate, kur perėjau paskutinę komisiją ir jau rugsėjo mėnesį turėjau išvykti tarnauti į karo lakūnų tarnybą. Liko viena išeitis – pradėti studijas. Liepos mėnesį nuvykau pas Utenos MTS direktorių. Prisimenu jį kaip labai puikų žmogų, nes jis pats išrašė man labai gerą charakteristiką. Norėjau studijuoti miškininkystę, bet Žemės ūkio akademijos mandatinės komisijos pirmininkas, pamatęs mano charakteristiką, perspėjo, kad į miškininkystę neįstosiu, nes reikėjo dirbti pagal būsimą specialybę. Patarė stoti į Hidromelioracijos fakultetą. Taip ir padariau – egzaminus išlaikiau puikiai ir su puikia charakteristika buvau priimtas studentu, nors konkursas buvo aštuoni į vieną vietą. Prieš išvykdamas studijuoti rugpjūčio pabaigoje buvau susitikęs su vieninteliu pas mus apsilankiusiu partizanu – Lapėku (B. Gudeliu). Gerai prisimenu, kad susėdę ant akmenų prie klojimo ilgokai nuoširdžiai kalbėjome. Daugiau aš jo nebemačiau. Atgavus nepriklausomybę, jo ieškojau, bet taip ir neišaiškinau, kur yra dingęs.

1961 m., baigęs tris kursus, nusprendžiau per vasarą padirbėti. Įsidarbinau „Pramprojekte“ techniku. Po trijų mėnesių darbo gavau pasiūlymą dirbti toliau – buvau įformintas inžinieriumi. Studijas pasiūlyta tęsti neakivaizdiniu būdu. Taip ir padariau, nes man sudarė puikias sąlygas. Inžinieriaus-hidrotechniko diplomą gavau 1963 m. ir tą pačią dieną buvau paskirtas grupės vadovu. Tolimesnė karjera – tai gyvenimo aprašymas, o šio rašinio tikslas kitas – mano rezistencinės veiklos aprašymas.

1990 m. paskelbus nepriklausomybę, dirbau „Miesprojekte“ skyriaus viršininku. Nors iki to laiko tarnyboje buvo keletą kartų pasiūlytos aukštesnės par-

eigos, tačiau stoti į komunistų partiją visada atsisakiau, todėl aukštesnių pareigų užimti negalėjau. 1991 m. sausio 13 d. visą naktį budėjau Sitkūnų radijo stotyje. Prisimenu gerai, kad kelis kartus buvo pranešta, jog rusų kariuomenė jau artinasi.

1991 m. pavasarį prisiminiau Žviegliškio miške paslėptą dokumentą. Kelis kartus buvau nuvykęs ieškoti, tačiau vaizdas miške per keturiasdešimt metų tiek pasikeitė, kad rasti tos vietos nepavyko. Tačiau ir toliau, ypač naktimis ir net miegodamas, galvojau apie šį pažymėjimą, apie mūsų šeimos rezistencinę veiklą. Vaizduotėje pagaliau atkūriau tą vaizdą, kuris buvo dokumento paslėpimo diena: šalia keliuko augo trys nedidelės eglutės, nors miškas tik lapuočių. Be to, prisiminiau tris akmenis, kur prie vidurinio akmens ir buvo iškasta duobė. Išvaizdavau, kaip turi atrodyti vaizdas po beveik penkiasdešimties metų – kokios tos eglutės ir nepakitę akmenys.

1999 m. liepos mėnesį per Onines (vyksta atlaidai mūsų parapijoje Duokiškyje) su vaikystės draugu – buvusiu kaimynu Adolfu Remeikiu atvažiuom į tėviškę ir aš nusivedžiau jį į mišką. Aš jam nesakiau, koku tikslu, bet atsineštu kastuvu pradėjau mano mintyse atgamintoje vietoje kasti ir tiksliai toje vietoje iškasiau butelį, kuriame ir buvo Algimanto apygardos Kunigaikščio Margio rinktinės štabo 1950 m. vasario 20 d. pažymėjimas Nr. 2/15, išduotas mūsų šeimai (kopiją pridedu). Tokio pažymėjimo forma A-2 yra skirta šeimoms.

1999 m. rugpjūčio 12 d. aš, Aloyzas Palskys, ir mano mama Regina Palskienė kreipėmės į LGGRTC Pasipriešinimo dalyvių teisių komisiją dėl laisvės kovų dalyvių statuso suteikimo – man, Aloyzui Palskiui, mano tėvui Feliksui Palskiui (po mirties) ir mano mamai Reginei Palskienei, remiantis minėtu pažymėjimu ir notariškai patvirtintais V. Tursos, J. Ivanausko, A. Gaižausko, Onos Prievelytės-Umarienės, S. Matuliauskienės liudijimais.

2001 m. kovo 28 d. įsakymu Nr. 46 tėvui Feliksui Palskiui buvo pripažintas laisvės kovų dalyvio statusas. Remiantis tais pačiais dokumentais mano mamai 2001 m. rugpjūčio 27 d. įsakymu Nr. 105 LGGRTC laisvės kovų dalyvės statusas nepripažintas. Mama 2001 m. rugsėjo 28 d. kreipėsi į Vilniaus apygardos administracinę teisumą dėl tokio LGGRTC sprendimo panaikinimo. Vilniaus apygardos administracinis teismas 2002 m. sausio 23 d. sprendimu panaikino LGGRTC sprendimą ir įpareigojo Reginei Palskienei pripažinti laisvės kovų dalyvės statusą. LGGRTC įpareigojimą įvykdė. Taigi mano tėvui ir mamai laisvės kovų dalyvių statusai pripažinti.

Man 2001 m. rugpjūčio 27 d. įsakymu Nr. 105 LGGRTC laisvės kovų dalyvio statuso nepripažino, tačiau šį sprendimą gavau tik 2002 m. sausio 2 d. 2002 m. vasario 20 d. kreipiausi į Vilniaus miesto apygardos administracinę teisumą dėl tokio sprendimo panaikinimo. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras atsiliepime į mano skundą prirašė tokių dalykių, kurie yra grynas melas. Atsiliepime rašoma, kad 9–10 metų vaikas negalėjo sąmoningai vykdyti partizanų užduočių, nors Kunigaikščio Margio rinktinės štabo pažyma išduota, kai man buvo jau 12 metų. Taip pat rašoma, kad nuo 1950 m. Kustų kaime koordinuoto partizanų judėjimo jau nebuvo, o teisme LGGRTC advokatė pareiškė, kad Kunigaikščio Margio rinktinės štabo vadas Juozas Kemeklis (Rokas, Rimtutis) su bendražygiais žuvo 1949 m., todėl partizaninio judėjimo toje vietovėje neliko. Taip pat buvo

*Kraštiečių susitikime
Vilniuje.
A. Palskys (stovi),
priekyje E. Sirvydis
ir V. Sirvydis.
2013 m.*

suabejota išduoto pažymėjimo autentiškumu, nes negyvas žmogus negalėjo išrašyti tokio pažymėjimo. Remdamasis tokiais LGGRTC teiginiais, Vilniaus miesto apygardos teismas mano skundą 2002 m. balandžio 9 d. atmetė. 2002 m. balandžio 23 d. kreipiausi į Lietuvos vyriausiąją administracinę teisimą dėl tokio Vilniaus apygardos teismo sprendimo panaikinimo. Mano apeliacinis skundas Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2002 m. gegužės 23 d. per pusvalandį buvo atmestas. Algimanto apygardos Kunigaikščio Margio rinktinės štabo išduotame pažymėjime įrašyta: „*Tad, Laisvoji Tėvyne Lietuva, ir tu, Vyriausybė, kuri stosi Jai vadovauti, nepamiršk šio piliečio ir darbą kovoje dėl Gimtojo Krašto laisvės, kiek tai rasi reikalinga, įvertink.*“ Taip, laisvosios Lietuvos vyriausybė įvertino – parodė man špygą. Dėl šios priežasties dabartine Lietuvos santvarka (vyriausybė, teismai, prokuratūra) esu visiškai nusivylęs, todėl jokiuose rinkimuose nedalyvauju.

Faktiškai ir visos penkios jaunesnės mano seserys – Stasė, Regina, Milda, Aldona, Danutė – daugelį metų rizikavo gyvybe, nes gyvenome kartu su partizanais, kelios iš jų dalyvavo Vilniaus televizijos bokšto gynyboje 1991 m. sausio 13 d. Tačiau prašyti dabartinės vyriausybės įvertinimo yra beprasmiška. Tokių pažymėjimų, kokį mūsų šeima gavo iš partizanų štabo, yra tik vienetai, nes jie buvo išrašomi tik ypač nusipelnusiems asmenims – forma A-1 ir šeimoms forma A-2.

Su pasididžiavimu noriu pažymėti dar vieną faktą – 1938 m. krikštatėviai Feliksas Laučius ir Veronika Laučiuvienė mano krikštyną proga nupirko man paminklinių Prisikėlimo bažnyčios plytelių už 500 litų, tuo pačiu prisidėdami prie šio Tautos paminklo statybos. F. Laučius ir V. Laučiuvienė buvo Savičiūnų dvaro savininkai, o V. Laučiuvienė – mano tėvo sesuo. 1941 m. birželio mėnesį visa šeima, išskyrus sūnų Albina, išstremta į Sibirą. F. Laučius lageryje buvo nukankintas, o V. Laučiuvienė po trisdešimties metų tremties grįžo į Lietuvą (taip pat ir sūnus Vincas, dukros Veronika ir Elena).

Paminklinė Prisikėlimo bažnyčia okupacijos metu buvo paversta fabriku – radijo gamykla. Įdomiausia tai, kad lygiai po šešiasdešimties metų man teko garbė būti šio Tautos paminklo atstatymo projekto vadovu ir atstatymo tarybos nariu – vykdyti statybos techninę priežiūrą. Tai paskutinis objektas per mano, kaip projektuotojo, karjerą. Už šį darbą Kauno arkivyskupo metropolito esu įvertintas.

Užmirštųjų atminimas

Vanda Kuliešienė

Sovietų valdžios grįžimas 1944 m. vasarą daugumai Lietuvos gyventojų buvo nepriimtinas. Ir tai suprantama: žmonės dar puikiai prisiminė barbariškus trėmimus į Sibirą 1941-ųjų birželį, klaidingas žudynes Rainių miškelyje, Panevėžyje, Pravieniškėse... Nepamiršo užpalėnai ir 1941 m. birželio 24 d. be jokios kaltės sušaudytų Prano Uborevičiaus, Jono Juškos, Kazio Žemaičio...

Netrukus pradėta jaunos vyrus šaukti į sovietų armiją. Didelė šaukiamųjų dalis tos mobilizacijos vengė ir iš karto atsidūrė už įstatymo ribų. Prasidėjo jaunų vyrų gaudynės. Pasipildavo į kaimus igulos kareiviai, enkavėdistai ir ieškodavo jaunuolių, neįstojusių į armiją ir bandančių ieškoti prieglobsčio artimiausiuose miškuose. Gaudytojams pasitraukus, jie vėl grįždavo į namus, nors visą laiką jautė kylančią grėsmę.

Paskatinimą pradėti ginkluotą kovą lėmė ne tik minėti įvykiai, sukretę visą tautą, bet ir nežmoniškas enkavėdistų bei kareivių elgesys su vietos gyventojais: jie pradėjo žudyti, nieko nežiūrėdami, po ranka pakliuvusius nekaltus žmones – jaunos vyrus, paauglius, net vaikus.

Viena pirmųjų tokių aukų – Šarkių kaimo vaikinys Jonas Šukys. Prie Kušlių miško sušaudytas šešiolikmetis Prievelys ir dar du jo bendraamžiai iš Linsio kaimo. Juos užtiko troboje lošiant kortomis. Aklos neapykantos auka tapo ir devynmetis Leikų Antanukas iš Miškinių vienkiemio...

Matydami tokį okupantų siautėjimą, Užpalių krašto vyrai suprato, kad nebėra kitos išeities, kaip tik ginklu kovoti su ginkluotais užpuolikais. Visuose didesniuose apylinkės miškuose ėmė burtis ginkluotų vyrų – partizanų būriai. Ginklų tuo metu netrūko, nes, praeinant frontui, jų visur buvo likę. Ir vietiniai gyventojai juos mielai atiduodavo partizanams.

Ne visų slapstytis priverstų vyrų pozicija buvo vienoda. Vieniems atrodė, jog būtina jungtis į būrius ir aktyviai dalyvauti kovoje už Lietuvos nepriklausomybę.

*Prie Užpalėnų
partizanų laikinojo
kapo Svėdasuose
Žvironaitė, Masiulienė
ir E. Zabulionienė
1945 m.*

Kita besislapsčiusių dalis manė, jog pagrindinis tikslas – išsaugoti savo gyvybę. Taip manantys vyrai slapstėsi pavieniui arba nedidelėmis grupelėmis.

Buvo, deja, ir tokių, kurie, pasinaudodami susidariusia situacija ir dangstydamiesi šventu partizano vardu, pradėjo plėšikauti.

Užpalių krašte susiformavo keletas partizanų būrių.

Vienas toks partizanų centras buvo Kušlių miške. Šiam centrui pradžią padarė Kušlių ir Kėpių kaimų vyrai. Netrukus prie jų prisidėjo Mikėnų, Gireišių, Malaišių ir kitų kaimų jaunuoliai. Taip susidarė maždaug dvidešimties partizanų būrys, pasivadinęs Gedimino vardu. Vadu išrinktas Leonas Tursa-Patrimpas.

Nuo 1945 m. pavasario Gedimino būrys reorganizuotas į Gedimino rinktinę. Jos štabas vadovavo Kamajų, Svėdasų, Užpalių, Vyžuonų valsčių partizanų būriams. Rinktinės vadas – majoras Sabaliauskas, nepriklausomoje Lietuvoje dirbęs kariuomenės štabe. Štabo viršininku paskirtas Leonas Tursa-Patrimpas, vadovavimą Gedimino būriui perdavęs Juozui Kemekliui-Rokui.

1945 m. vasarą Kaniūkų šilelyje įvykęs didelis partizanų vadų susirinkimas – dalyvavę apie penkiasdešimt būrių vadų nuo Antalieptės, Jūžintų, Kamajų, Užpalių, Antazavės ir kt. Tada ir įkurta Kunigaikščio Margio rinktinė, veikusi Utenos rajono šiaurinėje ir Rokiškio rajono pietrytinėje dalyje. Nuo 1946 m. ji priklausė Vytauto partizanų apygardai. Pirmas rinktinės vadas – Antanas Kaušyla-Margis iš Kačiūnų kaimo. Jam žuvus, vadu tapo Juozas Kemeklis-Rokas iš Šarkių. Nuo 1950 m. pradžios Kunigaikščio Margio rinktinė priklausė Algimanto apygardai.

Užpalių, Svėdasų, Jūžintų valsčių sandūroje veikė „Beržo“ būrys, vienijęs Šarkių, Lėlių, Mažeikiškių, Tatuoliškių, Vygėlių, Vainaiškių ir kitų kaimų vyrus. Vadas – Pranas Kemeklis-Tėvas iš Šarkių.

Degėsių miške gimė „Audros“ partizanų būrys, savo gretose sutelkęs Ilčiukų, Žaibiškių, Degėsių, Gailiešionių jaunimą. Būta čia vyrų ir iš tolimesnių vietovių – nuo Bikūnų, Daugailių. Vadas – Feliksas Stasiškis-Smūgis. Jam 1949 m. žiemą žuvus, vadu tapo Jonas Abukauskas-Siaubas. Vėliau, apie 1952 m., būriui vadovavo A. Kazakevičius iš Bikūnų kaimo.

Miškinių miškelyje prieglobstį susirasdavo „Alaušo“ būrys. Kovotojai – iš Trumpalių, Pasalių, Plepesiškių kaimų, Užpalių vienkiemių. Vadovavo jiems Pranas Pašilyš-Palubys.

Remeikių, Tervydžių, Šarkių, Vanagiškių ir kitų kaimų vyrus į „Ažuolo“ būrį kuriam laikui buvo sutelkęs J. Kemeklis-Rokas. Paskelbus amnestiją, beveik visi šio būrio vyrai legalizavosi. Dalis partizanų, ne visai pasitikėdami valdžios pažadais, paliko savo būrį ir mėgino tyliai išitraukti į įprastą gyvenimą, bet dauguma pateko į gudriai saugumo paspėstus spąstus: vieni nuo kitų susižinodavo, kas kur „padirba“ dokumentus, žinoma, ne veltui. Tačiau netrukus paaiškėdavo, kad buvę partizanai laikinus pasus buvo gavę iš... saugumo rankų. Pasekmės aiškios: areštai, kalėjimas, lagerio duonelė...

Kaip jau minėta, kai kurie vyrai tenorėjo išsaugoti savo gyvybę ir slapstėsi pavieniui arba nedidelėmis grupelėmis. Štai ką pasakojo Galinių kaimo gyventojas Juozas Melaikis: „1944 m. pradėjau partizano gyvenimą, kuris truko iki 1947 m. gruodžio mėnesio. Su manimi buvo brolis Jonas. Netrukus susidarėme septynetas vyrų: Stasys

Kazickas iš Šeimyniškių, Albinas Gabė ir Juozas Pranckūnas iš Užpalių, Buitvydas iš Galinių kaimo, mužu su broliu... Vadovauti šiam būreliui buvo pavesta man. Įsitaisėm slėptuvę mūsų sodyboje, ūkiniame pastate, kur buvo šulinys. Anga į mūsų slėptuvę – iš šulinio, prie pat vandens. Kai kareiviai, ieškodami „banditų“, strypais badydavo žemę, keikdavosi, mes viską labai gerai girdėdavome, bet mūsų slaptavietės aptikti jie neįstengė. Savo vyrams aš vis tvirtindavau: „Vyrai, iškilus pavojui, ginsimės, bet šiaip, be reikalo, kareivių nelieskit! Mūsų tikslas – išsaugoti savo gyvybę!“

Partizanams reikėjo „akių ir ausų“, todėl buvo ieškoma sąžiningų, patikimų žmonių. Ryšininkai teikdavo miško vyrams žinias apie įgulos, NKVD bei skrebu būrių judėjimą, padėdavo apsirūpinti vaistais, popieriumi, platino atsisaukimus ir partizanų spaudą, padėjo palaikyti ryšį tarp atskirų būrių ir t. t. Daug partizanams padėjo Užpalių krašto vyrai ir merginos, rizikuodami savo gyvybe, sveikata, laisve, šeimų likimu. Tokie žmonės – tai Danutė Petronytė-Čigonaitė, Pranas Šukys-Jurginas, Pranas Paršiukas-Voversis, Ona Vanagaitė-Lapinskienė-Pempė, Genė Vanagaitė-Putrimienė, Antanas Vanagas, Juozas Juodelė-Barzda, Bronius Vilutis...

Nepaisydami pavojų, jie ėjo pasirinktu keliu. Kai kurie iš jų pateko į lagerius, o kai kurie paaukojo ir gyvybę. Ryšininkas Stasys Zibėnas iš Biliškiemio, Kauno universiteto studentas, vykdydamas užduotį – gabendamas žinias Užpalių krašto partizanams, pateko į pasalą Užpalių-Šeimyniškių kelyje ir žuvo.

Nevalia užmiršti ir iš Tervydžių kaimo kilusios Bronės Pajedaitės, dantų gydytojos, gyvenusios Kaunė. Prasidėjus Lietuvoje partizanų judėjimui, ji neliko abejinga – padėjo „miško broliams“ – parūpindavo vaistų, pagal išgales taisė dantis. Jautė, kad gali būti suimta, tad buvo viskam pasiruošusi. Artimiausia jos draugė Veronika Žvironaitė iš Galinių kaimo žinojo, jog Bronė savo plaukų „liekanoje“ slepia arseno ar cianido. Paskui nuodus įsitaisiusi dantyje. 1945 m. rudenį buvo suimta. Nė vienam iš artimųjų nebuvo leista su ja pasimatyti ar gauti kokių nors žinių. Tik 1946 m. pradžioje Kaune pasklidusi žinia, kad kalėjime nusinuodijusi dantų gydytoja...

Jau nuo 1945 m. partizanų vardu, kartais aprenkti netgi žuvusių partizanų uniformomis, Lietuvoje veikė KGB agentai smogikai. Buvo dažnas reiškinys, kad KGB agentai stengdavosi įgauti partizanų pasitikėjimą ir patekti į būrius, kad vėliau čia atliktų juodą Judo darbą. Tai padaryti pasisėkė ir Užpalių saugumui. KGB agentu Jonu Veteikiu, atseit ištrūkusiu iš saugumo nagų, patikėjo „Alaušo“ būrio vyrai, turėję slėptuvę Miškinių krūmuose, ir netrukus už tai brangiai sumokėjo – buvo išduoti. Pavyko šiam provokatoriui išibrauti ir į Galinių kaimo gyventojų Antano Kubiliūno suorganizuotą būrelį vyrų, kurie buvo pasiryžę išitraukti į aktyvią kovą su okupantais, tačiau nespėjo – 1946 m. rudenį jie Veteikio buvo išduoti. Į priešų rankas pateko Antanas Kubiliūnas, Jonas Daujotis, Jurgis Sasnauskas ir Simonėlis.

Kuri laiką Vaiskūnų apylinkėse slankiojęs provokatorius Alfonsas Kuklys, žmonių vadintas Mokytoju, nes porą trejetą mėnesių buvo dirbęs Vaiskūnų mokykloje. Jis, kaip prisimena mokytoja Birutė Būgienė, vaidindavęs partizaną, viešai nešiodavęsis ginklą, keikdavęs komunistus, atkakliai liūdavęs prie mokytojų, tikėdamasis ką nors sužinoti apie čionykščius partizanus. Šis KGB agentas rašęs

laiškus „Audros“ ir kitų būrių vadams, stengdamasis žūtibūt įgyti pasitikėjimą, „susidraugauti“. Bet partizanai su juo į kalbas nesileido.

Tremtinio Vaičiūno namuose buvęs radijas, tad kaimiečiai eidavę pasiklausyti „Amerikos balso“. Bronislava Vaškeliene pasakoja:

„Išvien su Mokytoju dirbo ir Kęstutis Šlamas. Jie stengdavosi sužinoti apie partizanus, kokios vietinių gyventojų nuotaikos. Tuo tikslu jie ir įtaisė radiją. Gryčioje, kampe, buvo didelė statinė, ant jos – radijo aparatas. Susirenka čia Vaiskūnų kaimo žmonės – aš su vyru, Elena Gaidytė, Šatkuviene ir kt. Mokytojas įjungia aparatą, ir pasigirsta „Amerikos balso“ diktoriaus balsas: „Laukit... Tuoj ateisim... Išvaduosim...“ Tik vėliau supratome, kad aparatas neveikiantis, o į statinę būdavo įlindęs „diktorius“ K. Šlamas.“

Nieko nelaimėjo Kuklys ir tada, kai atvyko trys jo pagalbininkai – saugumo agentai iš Vilniaus. Jie visi keturi vaikščiodavę, vaizduodami partizanus, kryželiais apsikabinę, suklaupę meldavęsi, mėgindavę dainuoti partizanų dainas... Bet niekas jais netikėję. Matydami nieko nelaimėsią, „pasivazoję iki pavasario“, išsinešdino.

Buvo praktikuojami ir „laiškelių pametimai“. Tokiu būdu siekta kelti nesantį būrių viduje, apkaltinti nieko bendra su išdavystėmis neturinčius asmenis. Pavyzdžiui, buvęs „Audros“ partizanų būrio vadas J. Abukauskas prisimena: *„Vešeikių kaimo kareiviai, užėję į vieną sodybą, sėdi pernakt, šiukšlina... Šeimininkė, rytmetį šluodama trobą, randa „pamestą“ saugumo darbuotojo laišką, adresuotą partizanui Rožei, kuriame jam dėkoja už paramą ir duoda naują užduotį: sunaikinti A. Kuklį. Tas laiškas patenka į mūsų rankas. Jo potekstė aiški: nušauti Rožę kaip išdaviką, o Mokytoju – pasitikėti. Bet tokie saugumo metodai mums jau buvo žinomi, nenauji.“* Panašiai norėta sukompromituoti ir partizaną Mierkį, kai, žuvus jo draugui Gruodinskui, šiam pavyko laimingai pabėgti. *„Negerai tik, kad bėgai ne į tą pusę, kaip buvo sutarta, galėjom nušauti...“* – buvo rašoma irgi „pamestame“ laiškelyje Mierkiui. Suprato būrio vyrai ir tada, kad tai provokacija, kad norėta pačių partizanų rankomis sunaikinti kovų draugą.

Metams bėgant, pagrindžio taktika ėmė keistis, atsižvelgiant į sunkias sąlygas, kuriomis teko veikti. Partizanai suprato, kad tikėtis pagalbos iš Vakarų beviltiška. Todėl imta vengti nereikalingų mūšių, pagrindiniu kovos vienetu tapo nedideli, savarankiškai veikiantys būriai, žinoma, kaip ir anksčiau, sujungti į rinktines, o šios – į apygardas.

Kai 1946 m. buvo paskelbta amnestija, nemaža dalis partizanų pradėjo legalizuotis. Liko būriuose tik patys atkakliausi, viskam pasiryžę. Nors daug ir gražiai buvo žadama iš miško išeinantiems ir ginklą padedantiems vyrams, bet sovietinis melas netruko išaiškėti: daugelis partizanų buvo suimta. Trumpi buvo teismų nuosprendžiai, bet ilgas ir sunkus dundėjimas į Sibiro žemę.

Krauju aplaistyta Lietuvos žemelė. Daug matė ir Užpalių miestelio aikštė. Čia, netoli šv. Florijono paminklo, buvo numetami žuvusieji ir laikomi keletą dienų, o po to, dažniausiai nakčia, išvežami ir užkasami tai prie Užpalių kapinių ar Krokulės esančiuose pušynėliuose, tai žvyruobėse priešais Šeimyniškių kaimą.

„Mūsų bendras pageidavimas, – rašė partizanas Adolfas Ramanauskas-Vanagas, – kad tuomet, kai Lietuva atgaus laisvę, kiekviename miestelyje, toje vietoje, kur buvo išniekinti partizanų lavonai, būtų pastatytas kryžius ar paminklas.“

Prie ką tik pašventinto Stasiškių kryžiaus uždegamos žvakutės. 1990 m.

Tai šventas noras. Užpalėnai suprato tokį priesaką. 1995 m. birželį šalia Užpalių kapinių atidengtas išpūdingas paminklas kritusiems už Lietuvos laisvę. 1997 m. vasarą Šarkių kaime pašventintas paminklas laisvės kovotojams, o tų pačių metų rudenį – kryžius Kušlių kaime.

Nesiliaujant partizanų kovai, saugumo vadai su savo parankiniais nežinojo, kaip čia dar labiau įbauginti žmones.

„1947 metų rudenį Užpalių gimnazijoje ir pradinėje mokykloje sugalvotas „anti-banditinis vaikų auklėjimas“, – rašo savo prisiminimuose O. Aglinskienė. – Kai Šeimyniškių kaime, prie Alaušo, Kiliulio sodyboje, buvo sudeginti du partizanai – užpalėnas A. Lukošiušas ir jo bendražygis, atvežė juos, nepaprastai baisiai atrodančius, pabruko miestelio rinkos viduryje ir, surikiavę pradinukus, gimnazistus bei mus, mokytojus, atvedė pasižiūrėti. Man tada buvo 24 metai, bet be pasibaisėjimo ir ašarų negalėjau pro juos praeiti.“

Išniekintus artimųjų lavonus namiškiai nežinia koku būdu susiieškodavo ir dažnai nakčia palaidodavo Užpalių arba kaimų kapeliuose. Partizanų palikus buvo priglaudusios Mikėnų, Gaižiūnų, Likunčių, Trumpalių, Pladiškių ir kitų kaimų kapinaitės. Atgimimo laikais dalis jų perlaidota Užpalių parapijos kapuose. Deja, dar yra nesurastų, artimiesiems nežinomų partizanų kapų... Baisaus okupacinių jėgų pykčio prasiveržimo ir nežmoniško susidorojimo su beginkliais gyventojais pavyzdys – Kuprių kaimelio tragedija. B. Vaškeliėnės pasakojimas: *„1946 m. kariuomenė ir skrebai užplūdo Kuprių kaimelio gyventojų Balio Juodelės sodybą. Čia, serbentyne, buvusių partizanų slėptuvę pamatė su kareiviais buvusi „katiušė“ ir norėjo pranešti apie tai saviesiems. Partizanai ją nušovė. Įsiutę atėjūnai sušaudė ne tik slėptuvėje buvusius du partizanus, bet ir įvykdė žiaurią egzekuciją. Tądien buvo sušaudyta vienuolika beginklių kaimo gyventojų: Juozas Lapinskas, Kostė Lapinskienė, vienų metų mergytė Tamira Lapinskaitė, šių namų bobutė, Antanas, Juozas ir Vytautas Lapinskai, Balys Juodelė, Nikodemus Kurpis, Bronius Vygėlis. Norėjo kareiviai sušaudyti ir Antaną Tuskenį, bet leitenantas liepęs jo nebeliesti. Matyt, aukų jau užteko... Visus nužudytuosius palaidojo bendrame kape Kuprių kaimo kapinaitėse.“*

*Atidengiant
memorialinę lentą
ant buvusios
KGB būstinės
Užpaliuose*

Kai susitikęs išsikalbti su savo krašto žmonėmis, mielais ir atvirais užpalėnais, kai pažvelgi į kraujo ir laisvės troškimo ženklais nužymėtą šio amžiaus Užpalius palietusių istorinių įvykių ratą, nejuociom dažniau ima plakti širdis, prisiminus bet kurios užpalėnų šeimos likimą. Vienus permainų, karų audros nubloškė į Vakarus, kitus – į Sibiro amžinojo išalo žemę, o treči nuo atėjūnų kulkos paguldė galvą už savo gimtinės laisvę. Amžinoji gyvų ir daug vargų, kančių patyrusių užpalėnų atmintis su paminklų akmenyse, atminimo lentose įamžintais ir dar neįamžintais artimųjų, pažįstamų vardais. Bet ne kiekvienos šeimos likimą paženklinys paminklai ar kryžiai, nors daugelis užpalėnų to verti...

Štai tragiško ir sudėtingo likimo pavyzdys – užpalėno Juozapo Leikos šeima, šio amžiaus pradžioje gyvenusi Užpalių miestelyje prie kelių į Degėsius, Dusetas ir Alaušą sankryžos. 1907 m. už valaką gavo 32 dešimtines (apie 33,5 ha) žemės prie Miškinių miško netoli Mažeikiškių, 3 kilometrai nuo miestelio, ir pradėjo ten kurtis, statyti trobesius. 1918 m. Juozapas Leika buvo užmuštas plėšikaujančių iš vokiečių nelaisvės pabėgusių rusų kareivių. Jo sūnus Balys susirgo ir mirė eidamas 29 metus. Sūnus Mykolas, gimęs 1893 m., vedė Uršulę Šapokaitę, žinomo istoriko Adolfo Šapokos pusseserę, ir su ja susilaukė dešimties vaikų.

Mykolas Leika ūkininkavo paveldėtoje žemėje. 1941 m. buvo išbuožintas, dalis žemės atimta. 1948 m. buvo suimtas ir nuteistas 7 metams „už piktybinį mokesčių nemokėjimą“. Nors pirmą kartą sumokėjo 16 tūkstančių rublių viską išpardavęs, tačiau po poros mėnesių vėl gavo pranešimą sumokėti papildomai 35 tūkstančius rublių. O iš kur juos bepaimti? Tada sovietų valdininkai atėmė paskutinę karvę ir arklį, šeimą paliko be pragyvenimo šaltinio, o tėvą uždarė į Šilutės kalėjimą. Tik chromo batai jį išgelbėjo nuo bado mirties. Juos atidavė virėjui, vaikščiojo basas, bet kas trečią dieną galėjo dirbti virtuvėje ir pavalgyti.

Paradoksas, kad Uršulė Leikienė, kaip daugiavaikė motina, vėliau buvo pagerbta sovietiniu Motinystės šlovės ordinu. Bet 1949 m. paryčiais atėję sribai, radę ją su trimis mažametėmis dukterimis, įsakė ruošti „pas baltąsias meškas“. Motina išėjo į kitą kambarį ruošti, išsoko pro langą ir pasislėpė. Po poros savaičių paleido ir mergaites. Motina nusigavo iki Vilniaus, dirbo valytoja, o vaikus priglaudė giminės. Apie 1960 m. motina grįžo į savo kraštą. Ją priėmė į kolūki, o tėvo, grįžusio iš kalėjimo, nepriėmė iki mirties.

Šeimai daug padėjo motinos brolis Juozas Šapoka. Parūpino sodinukų, užveisė 3 ha sodą, bet jį vėliau kolūkis sunaikino. Jei ne artimieji, vaikai būtų mirę skurde, o ne vienam iš jų pasisekė ir mokslus baigti. Nors sovietmečio audros ir juos laužė.

Vyriausias sūnus Juozas, gimęs 1923 m., baigė Užpalių pradinę mokyklą ir Utenos gimnaziją. Baigiantis karui, mokytojavo Abromiškio pradinėje mokykloje, vėliau mokėsi prancūzų kalbos Vilniaus universitete, bet buvo pašalintas „už neteisingų žinių teikimą“. 1949 m. išsikėlė į Kretingą ir sugebėjo baigti universitetą. Tačiau 1952 m. sausio 22 d. buvo ištremtas į Krasnojarską. Grįžo 1955 m. Ir vėl gyvenimo paradoksai – darbo nebūtų susiradęs, jei nebūtų padėjęs tuometinis Radijo ir televizijos komiteto pirmininko pavaduotojas Jonas Mitalas. Tremtiniui padėjo komunistas, atsidėkodamas už tai, kad vokiečių okupacijos metais Leikų šeima padėjo Mitalams.

Kai klausaisi Juozo Leikos pasakojimo, regis, vėl matai susipynusius žmonių likimus, pažiūras, lėmusias pasukti skirtingais gyvenimo keliais ir vėl susitikti. Ir čia pat krūpteli nuo netikėto minties posūkio – Juozo Leikos brolis Antanas, gimęs 1935 m., vos dešimties metų sulaukęs, žuvo nuo skrebų kulkos netoli savo namų...

Bunda tautos atmintis, nušluostomos, nors kai kam to ir labai nenorint, užmaršties dulkės nuo skaudžių įvykių prabyla dar gyvų likusių liudininkų lūpomis.

1995 m. vasarą buvo iškilmingai atidengta ir Užpalių parapijos klebono kun. Edmundo Rinkevičiaus pašventinta paminklinė lenta, pritvirtinta prie špitolės sienos. Juodo akmens plokštėje skaitome žodžius:

„Šiame parapijos pastate 1944–1950 metais veikė okupacinis KGB štabas. Užpalių miestelio aikštėje buvo išniekinami žuvę Lietuvos partizanai.“

Atmintis lieka širdyse ir akmenyse Partizanų žūties, atminimo ir palaidojimo vietos

Fotografavo ir parengė Vytas Jurka

Kiek galima buvo apklausti liudininkai, kurie galėjo žinoti apie partizanų palaidojimo vietas pagal pateiktą sąrašą, deja, dalies palaidojimo vietų, ypač mažose kaimo kapinaitėse, nepavyko rasti. Nemažai rastų palaidojimo vietų prižiūrimos, sutvarkytos. Dalis palaidota bendruose šeimos kapuose, užrašyta tik pavardės.

Užpalių miestelio kapinės:

1945 m. Šeimyniškių k. žuvusio Gediminaičių būrio J. Masiulio kapas nerastas.

1949 m. gruodžio 4 d. Antadavainės kaime žuvusio partizano A. Mierkio (ant paminklo „Merkio“) kapas, gretimai toks pat paminklas ir Kaziui Grodzinskiui, galima manyti, kad tai buvę bendražygiai

Partizanai Antanas Ridikas, Domas Repšys ir Antanas Gudonis palaidoti vienas šalia kito

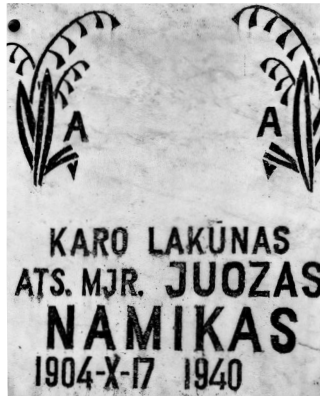

1944 m. rugsėjo 9 d.
Miškinių k. NKVD kareivių
(stribų) nužudyto moksleivio
A. Leikos kapas bendrame
šeimų kape, kur įvardintas
kiekvienas palaidotas
šeimų narys

Užpalių kapinėse yra palaidotų 1945 metais tragiškai žuvusių jaunuolių,
jie palaidoti šalia vienas kito

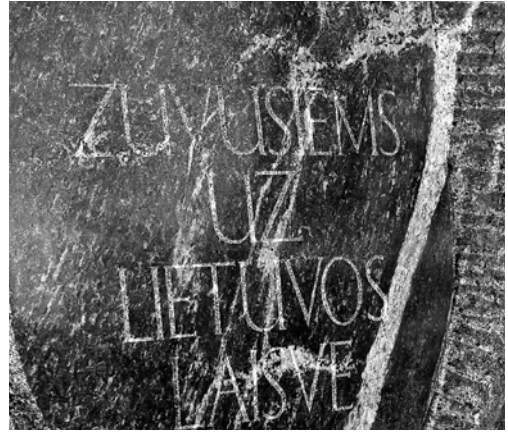

*Paminklas Lietuvos
karo lakūnui
Juoziui Namikui,
žuvusiam
1940 metais*

*Paminklas 1863 metų
sukilimo būrio vadui
Povilui Červinskiui*

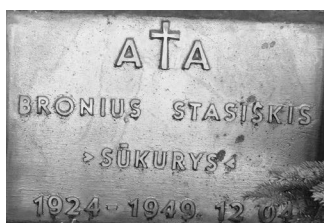

Paminklas žuvusiems už Lietuvos laisvę prie Užpalių kapinių

1945 metais žuvo buvę partizanai Jonas ir Vytautas Leikos

Paminklų grupė Užpalių kapinėse žuvusiems partizanams, kurių palaidojimo vietos nežinomos

Paminklinių plokščių ir Lietuvos kario kryžių kompozicijos slapta palaidotų ar iš įvairių užkasimo vietų perkeltų 1944–1953 m. žuvusių Užpalių valsčiaus partizanų atminimui taip pat nežinome. Partizanų palaikai iš Galinių kaimo perkaldoti bendrame kape Utenos kapinėse.

Bekinčių kaimas. Nei Bekinčių kapinėse, nei prie buvusio kolūkio daržinės jokių palaidojimo žymių neišlikę

Gaižiūnų kaimo kapinėse išlikęs tik vienas 1911 metų antkapis, kitas antkapis suniokotas, todėl spręsti, kur yra P. Jakšio palaidojimo vieta, negalima

Ilčiukų kaimo kapinėse įskaitomi tik Remeikių antkapiniai paminklai. J. Nagelės palaidojimo vieta neaiški

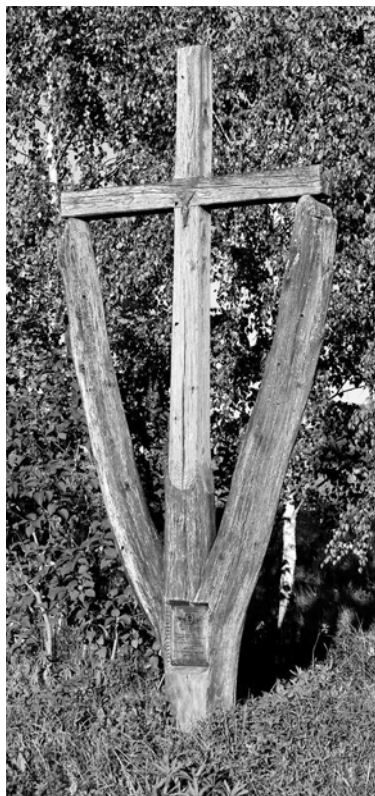
Kaniūkų kaimo
kapinės. Partizano
B. Abelinsko kapas
bendrame Abelinskių
šeimų kape

Kuprių kaimo kapinės.
1945 metais Kuprių
kaime žuvusių
partizanų bendras
kapas

Šarkių kaimas.
Paminklas 1941–
1951 metais Šarkių
apylinkėse žuvusių
Algimanto apygardos
kunigaikščio Margio
rinktinės Ažuolo būrio
partizanų atminimui.
Atidengtas 1997 metų
rugpjūčio 23 dieną

*Martinčiūnų kaimas.
Kryžius 1952 metais
žuvusių Algimanto
apygardos kunigaikščio
Margio rinktinės Audros
būrio partizanų
V. Abukausko-Laisvučio
ir A. Siručio-Eimučio
atminimui. Pastatytas
1992 metais. Autoriai
J. ir G. Abukauskai*

*Mikėnų kapinės.
Išlikę tik seni akmeniniai
antkapiai su beveik
neįskaitomais užrašais,
todėl nustatyti partizano
J. Merkio-Siūstuvo
palaidojimo vietos
negalima*

ŠIAME KAIME 1949 06 16
ŽUVO K. MARGIO
RINKTINĖS ŠTABO
APSARGINIO AŽUOLO
BŪRIO PARTIZANAI
PRANAS KEMEKLIS-TEVAS,
G. 1907 M., BŪRIO VADAS
PRANAS VILENIŠKIS-
DEMOKRATAS, G. 1919 M.
ALBINAS MERKYS
-NEPTŪNAS, G. 1926 M.

Rameikių kaimas. Tipinis atminimo ženklas šiame kaime 1949 metų birželio 16 dieną žuvusių Algimanto apygardos kunigaikščio Margio rinktinės štabo rikiuotės viršininko P. Kemeklio-Tėvo ir Ažuolo bei Audros būrio partizanų A. Merkio-Neptūno, P. Vileniško-Demokrato atminimui. Pastatytas 2001 metais

KUŠLIŲ MIŠKE
1951.04.13
ŽUVO
LIŪTO RINKTINĖS
ŠMĖKLOS BŪRIO
PARTIZANAI.
BŪRIO VADAS
BRONIUS MORKŪNAS
STRAUSAS
G. 1919 M.
GASPARAS BARONAS
G. 1927 M.
FERDINANDAS
MIKĖNAS-EŽYS
G. 1929 M.
ZOFIJA TYLAITĖ
GULBĖ
G. 1924 M.

KUŠLIŲ KAIME
1953 02 28
ŽUVO
AUDROS BŪRIO
PARTIZANAS
ALFONSAS SVILAS
STREIKUS
G. 1928 M.

ŽUVUSIEMS
VYTAUTO
APYGARDOS
PARTIZANAMS

Kušlių kaimas, Užpalių seniūnija. Tipinis paminklas Kušlių miške 1951 metų balandžio 13 dieną žuvusių Vytauto apygardos Liūto rinktinės Šmėklos būrio partizanų atminimui

Užpaliai, Pilies g. 2

Kelias Užpaliai–Alaušai, 1 kilometras nuo Užpalių. Paminklas žuvusiems Alaušo būrio partizanams. Pastatytas 2008 m. Iniciatorius Juozas Leika

Mūsų gyvenimo randai

Stanislovas Balčiūnas

Nepaprastai nustebau, kai šalia kelio link Alaušo, ant paminklo partizanams perskaičiau Jono Gladučio pavardę. Juk dar iš vaikystės prisiminiau tą tragišką dieną, kai mūsų kaimynė iš Pasalių kaimo Ona Gladutienė blaškėsi raudodama ir vis kartojo: „Už ką tie svolačiai mano sūnelį...“ Prisimenu, kad sakė, jog rado jį apkrautą medžių šakomis, suknežinta galva Apušoto miško pakrašty.

Tuomet, dar vaikas būdamas, nelabai susigaudžiau, kas ir dėl ko, bet vėliau supratau, kad tai buvo miškinių darbas. Tik nežinau, ar tikrųjų partizanų, ar tiesiog banditų „kova prieš okupantus“. Vargu, ar kas gali dabar paaiškinti tikrąją tiesą. Šiais laikais dažniausiai partizanų nuodėmes jų teisėjai, užtarėjai aiškina, jog tai buvęs skrebu, apsimitusių partizanais, darbas.

Tokį įvykį savo prisiminimuose pasakoja ir Vytautas Mikučionis:

„Buvo įvairių provokacijų. Vieną rudens rytą mama, nuėjusi į tvartą karvių melžti, surado brezentinį maišelį su šoviniais ir parsinešė namo. Po kokios savaitės pasirodė skrebu būrys su saugumo viršininku ar jo pavaduotoju Alisejevu ir pareikalavo atiduoti šovinius. Atnešus maišelį, suskaičiavo ir pasakė: „Všio v poredkie“ (liet. „Viskas tvarkoje“). Pasirodo, kad jie šovinius padėjo ir galvojo, kad šie bus perduoti į mišką. Provokacija nepavyko, nors abejoti mūsų šeimos, visų pirma tėvo, lojalumu valdžiai būta dėl ko. Kodėl gi apylinkės pirmininko miškiniai nenušauna... Jie tikriausiai net

Paminklas žuvusiems Alaušo burio partizanams.

Emilija ir Dominykas Mikučioniai su vaikais Vytautu, Aloyzu, Aldona ir Milda. 1957 m.

nežinojo, kad ir pas mus ne kartą buvo karšta. Kartą, kai tėvas papjovė kiaulę, vakare apsilankė „naktinė valdžia“ iš miško. Būrys partizanų paprašė vakarienės. Tėvas, aišku, įpylė ir naminukės. Atvykėliai pradėjo kabinėtis, ir tėvas, supratęs, kad gali liūdnai baigtis, iššlino iš namų ir pasislėpė darže po vešliais runkelių lapais. Pajutę, kad tėvas pasislėpė, partizanai užsipuolė motiną. Kai ši tėvo neišdavė, jie ėmė šaudyti. Ryte prisirinkau pusantros kaimiškos pintinės tuščių šovinių tūtelių. Galima įsivaizduoti, koks buvo „fejerverkas“. Bet taip tikriausiai tik norėta išgąsdinti. Jei būtų norėję nušauti tėvą, tai būtų padarę bet kurią kitą dieną.“

Tačiau ar taip buvo tą kartą, kai žuvo Jonas Gladutis? Viena aišku, kad J. Gladutis niekada nebuvo partizanas. Ir ar kas gali patvirtinti, kad ant paminklo nėra iškaltos žudiko ir žuvusiojo pavardės. Tai galėtų pasakyti tik tas, kuris atėmė gyvybę Jonui Gladučiui. Žinoma, jeigu jis dar šiame pasaulyje.

Daug girdėjau patriotiškų aiškinimų, kad partizanų kova buvo šventa, – šventa kova prieš okupantus. Bet kodėl tada žuvo tiek lietuvių, kurie niekada nebuvo nei partizanai, nei okupantai? Tai sunkus klausimas, pats sunkiausias ne tik man, ne tik istorikams, bet ir visai mūsų tautai, mūsų partizanų broliams, seserims. Jeigu nekalbėčiau apie atimtas gyvybes, apie žmonių, šeimų ar net mažų vaikų tragedijas, galėčiau ir aš tą situaciją vertinti paprastai, kad tai buvo bekompromisė kova už tautos laisvę, kad partizanai negalėjo kitaip pasielgti su tais, kurie, jei nebuvo okupantų rėmėjai, tai bent, regis, neturėjo būti ir jų šalininkai arba bent abejingi savo tautos laisvės siekiui.

Aš niekinu ir smerkiu tuos mūsų tautos išdavikus, atplaišas, kurie, talkindami okupacinei valdžiai, susidėjo su išgamomis skrebaus, tokius kaip skrebas Povilas Repšys, kuris spardė net negyvus partizanus. Beje, tarp skrebu (gal tai ir retos išimty) buvo tokių, kaip Simaniokas – Simonas Suščianovas, kuris net kryžių nuo špitolės atsisakė nuplėšti: „Ne aš pakabinau, ne aš ir nukabinsiu.“

Štai tokios nerimo mintys kasdien kankino mane, kai žvelgiau į mūsų krašto žmonių likimus, kai skaičiau užpalėnų atsiminimus apie tuos kruvinus pokario laikus. Pabandykime pasklaidyti bent tuos jų puslapius, kurie atveria kraujuojančias nekaltų žmonių žaizdas, ir pamąstykime, ar negalėjo būti kitaip, ar žmogaus gyvybė tuomet buvo tarsi bevertė.

Štai Onos Gladutienės, gim. 1905 m., prisiminimai, užrašyti kraštotyriminės Vandos Kuliešienės:

„Sunku buvo nuo mažų dienų dirbti svetimiams. Pergyventi du karai. Bet dar sunkesni buvo pokario metai... Didžiausias smūgis mano gyvenime – sūnaus mirtis. Tai buvo 1947 m., kai Jonukui ėjo devyniolikti. Jis vieną dieną arkliu į Uteną nuvežė močiutę. Grižtančio atgal patykojo banditai. Tris valandas Apušoto miškelyje, netoli Trumpalių kaimo, budeliai mėgavosi jo kančiomis. Pavakare miestelio gyventojai girdėjo šūvį. Man pačiai teko matyti kankinimų vietą, ištaškytas sūnaus smegenis. Tik niekaip negaliu suprasti, už

ką jie nužudė mano sūnų. Jis buvo tylus, ramus, niekam nekliuvo, be to, dar ir sirgo – sunkiai vaikščiojo. O banditai juk vietiniai, pažįstami... Jie mūsų šeimos kažkodėl nemėgo. Sekdavo, kai aš eidavau į Užpalius. Dar prieš sūnaus mirtį sumušė mano vyrą, apiplėšė, paėmė visus geresnius daiktus.

Tuojuo po sūnaus mirties persikėlėm gyventi į Užpalių miestelį. Tarsi norėdama nuslopinti širdyje degantį skausmą dėl šeimos nelaimės, kartu ir keršydama, ėmiausi dirbti visuomeninį darbą, kalbėdavau per susirinkimus, prisidėjau prie kolūkio organizavimo, dalyvavau moterų tarybos veikloje. 1950 m. buvau priimta į komunistų partiją.“

Prisimenu jos vyrą Gladutį su ilgais žilais ūsais, kuris, kaip užpalėnai šnekėdavo, nemėgo bažnyčios ir kunigų, nors sakė Dievą tikintis... Gal tai ir buvo įtarimų, nepasitikėjimo Gladučių šeima priežastis? Tačiau ar reikėjo dėl to atimti žmogaus gyvybę?

Kartais gyvybė buvo mažiau verta negu marškiniai. Rašytojas Vytautas Indrašius, rinkdamas faktus knygai apie Remeikių kaimą, užfiksavo tokį epizodą:

„Jonas Bražiūnas po karo dirbo apylinkės seniūnu. 1948 m. Naujųjų metų išvakarėse jį savo namuose nušovė partizanai. Pasakojama, kad prieš tai jie paėmė Bražiūno marškinius ir prigrasino nepranešti milicijai. Partizanai, norėdami įsitikinti, ar jų neįskundė, apsimetė stribais, užėjo į trobą ir pasakė: „Banditai paėmė tavo baltinius, o tu mums nepranešei.“ Bražiūnas, pašokęs nuo suolo, atrėžė: „Kaip nepranešiau, – pranešiau.“ „Tai štai kaip tu laikai liežuvi už dantų“, – pasakė partizanai ir Joną Bražiūną nušovė.“

Taigi, ne tik kova už okupacinę valdžią, bet ir provokacijos, veidmainystės, melagingi pranešimai, skundai dėl keršto kaimynui, įtarimai lėmė, kad žuvo ir buvo žudomi nekalti žmonės. O tai didžiulė tautos nelaimė, kuri ne visada sietina su kova prieš okupantus. O kiek žmonių buvo ištremta į Sibirą. Ir tai ne vien tik okupantų darbas. Ir patys lietuviai, norėdami atkeršyti, skūsdavo savo tautiečius, dažnai turėdami savanaudiškų tikslų.

Štai sąrašas žuvusiųjų, kurių buvęs Seimo narys Antanas Napaleonas Stasiškis, pasiremdamas dokumentine medžiaga, žmonių prisiminimais, sudarė ir įteikė Užpalių seniūnui Vytui Jurkai:

„Sovietinės okupacijos represinių akcijų metu Užpalių seniūnijoje (parapijoje) žuvusių pasipriešinimo kovotojų ir nužudytų civilių gyventojų sąrašas:

1. Vytautas Abukauskas, Prano (1930–1952 09 20);
2. Povilas Aglinskis, Juozo (1920–1946);
3. Antanas Alasevičius (?–1949);
4. Gasparas Baronas (?–1950(?));

5. Petras Barzda (apie 1923–1945 09 12);
6. Jonas Bislys (?–?);
7. Augustinas Būga (apie 1925–1984 11 02);
8. Balys Čeponis (?–?);
9. Kazys Čeponis, Prano (1912–1945 10);
10. Jurgis Čyžius (?–1949 12 04);
11. Gasparas Driešis(?) (?–?);
12. Adolfas Gabė (1925–?);
13. Antanas Geleževičius, Gasparo (?–1945);
14. Leonas Gražys (?–?);
15. Antanas Gražys (?–1944);
16. Juozas Grumbinas (1918–1944 12 11);
17. Kazimieras Gruodzinskas, Alekso (1921–1948);
18. Jonas Ilgarūbis, Jono (?–?);
19. Bronius Indrašius, Prano (?–?);
20. Povilas Jakšys (?–?);
21. Antanas Juodelė (?–1945 06);
22. Balys Juodelė (?–1945 06);
23. Stasys (Vladas?) Katkevičius (?–?);
24. Bronius Kazlauskas (?–?);
25. Juozas Kemeklis, Juozo (?–1951 12 22);
26. Pranas Kemeklis (1907–1949 06 16);
27. Antanas Kybartas (?–1945 02 23);
28. Ignas Klibas (?–1949 12 04);
29. Jurgis Kučinskas (apie 1895–1945);
30. Juozas Lapinskas (?–?);
31. Antanas Lukošiuonas (?–?);
32. Jonas Leika (?–1945 01 03);
33. Vytautas Leika (?–1945 01 03);
34. Povilas Maliauka (?–1945);
35. Vladas Masiulis (1927–1946);
36. Antanas Masiulis (1916–1944);
37. Jonas Masiulis, Martyno (1914–1945);
38. Juozas Masiulis (?–1945);
39. Pranas Masiulis, Martyno (1916–1944);
40. Albinas Merkys (?–1949 06);
41. Jonas Merkys (?–1945 07);
42. Albinas Mierkis, Kazio (?–1949 12 04);
43. Ferdinandas Mikėnas (1924–1951 04 12);
44. Jonas Nagelė (?–1945(?));
45. Jurgis Pajeda (?–?);
46. Petras Pauliukas (1920–1945);
47. Bronius Petrauskas, Mykolo (1926–1944 12 22);
48. Juozas Petrauskas, Mykolo (1922(?)-?);
49. Povilas Prancūnas, Prano (-1945 ar 1946(?));

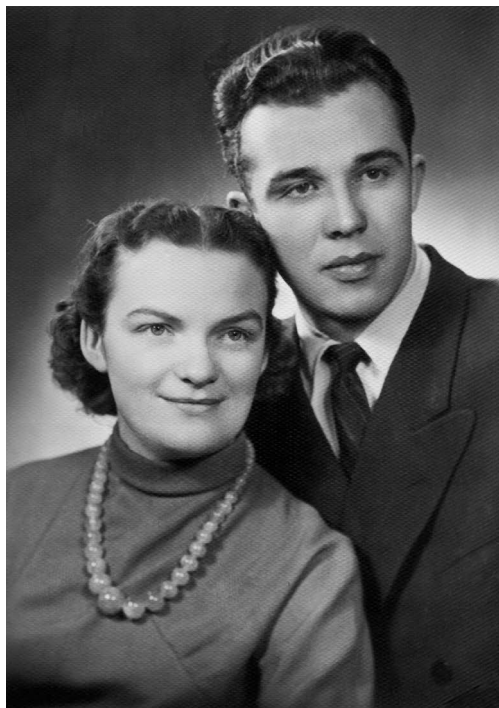
50. *Balys Putrimas* (?–1946 ar 1947(?);
51. *Antanas Putrimas* (?–1945 12 24);
52. *Feliksas Putrimas* (?–1944 01 06);
53. *Juozas Putrimas* (?–1945 06);
54. *Juozas Ramanauskas* (apie 1989(?)-1951 09 26);
55. *Dominykas Repšys* (–1946);
56. *Juozas Repšys* (?–1944);
57. *Antanas Ridikas, Juozo* (1925–1946);
58. *Benius Sakalauskas* (?–?);
59. *Pranas(?) Seibutis* (1900–1946)
60. *Julius Sirutis* (–1952 09 20);
61. *Sirutis* (?–1946);
62. *Balys Stasiškis* (1920–1946);
63. *Bronius Stasiškis* (1924–1949 12 04);
64. *Feliksas Stasiškis* (?–1949 12 04);
65. *Jonas Šimonėlis, Liudviko* (1917–1945);
66. *Vaclovas Šutas, Povilo* (?–1944 11 25);
67. *Vytautas Tilindis* (?–1945 11 25);
68. *Vladas Tutinas* (?–1945);
69. *Urbanavičius* (?–1949 06);
70. *Balys Vaičiūnas, Antano* (?–1945);
71. *Bronius Vygelis, Jono* (1924–1945);
72. *Bronius Vilutis* (?–1945);
73. *Jonas Vilutis, Antano* (1920–1947 07 21);
74. *Pranas Pranckūnas* (?–1945 04 12);
75. *Juozas Putrimas* (?–?);
76. *Gasparas Regalas* (1920–1947 07 21);
77. *Alfonsas Seibutis* (?–?);
78. *Alfonsas Svilas* (?–);
79. *Jonas Tarvydas* (apie 1904–1944 12);
80. *Kostas Vanagas* (1914–1945 11 06);
81. *Stasys Vanagas, Adomo* (1928–);
82. *Pranas Pranckūnas* (1914–1944 12);
83. *Balys Rudokas* (–1944 12);
84. *Bronius Abelinskas* (apie 1925–1944 09(?));
85. *Antanas Gudonis* (apie 1921–1946);
86. *Stasys Žibėnas* (apie 1921–1945);
87. *Antanas Leika* (1937–1946);
88. *Povilas Stukas* (apie 1900–1951 09 26);
89. *Ona Stukienė* (apie 1900–1951 09 26);
90. *Bronius Svilas* (?–1951 09 26).“

Skaitydami nesuradome J. Gladučio pavardės. Ir tai ne atsitiktinumas, ne klaida. Jonas Gladutis nebuvo partizanas. Taip pat nedrįsčiau tvirtinti, kad šis sąrašas visiškai išsamus, kad dar nepaminėtos dingusių be žinios pavardės.

Pokario gyvenimas – už genį margesnis. Žmonių jautrumas kitų nelaimėms, vargams, pavojams nelikdavo nepastebėtas, ypač tų, kurie nebuvo abejingi tautos likimui.

Štai Stasė Velutienė iš Kauno prisimena, kad Užpaliuose ji tarnavo pas kleboną Paurį, kuris ne vienam jaunuoliui išdavė bažnytinį gimimo liudijimą su tokia gimimo data, kuri leido išvengti tarnybos kariuomenėje.

Tiesą sakant, lietuviai tarybinėn kariuomenėn nesiveržė. Nežinia, ar kas nors skaičiavo, kiek užpalėnų išėjo į miškus paprasčiausiai pasislėpti, kiek jų papildė partizanų būrius. Kad ir kokį kelią jie rinkosi, aišku viena, jie nenorėjo susidėti su okupantais. Bet okupantai tokiems lietuviams buvo negailestingi. Regina Nijolė Namikaitė-Pilipavičienė štai ką prisimena:

Marija ir Romualdas Tumėnai

„Nelaimės prasidėjo su sovietų valdžios grįžimu. Karas tęsėsi jau ketvirtus metus. Sovietų armija nukraujavo. Reikėjo papildymo. Netrukus pradėjo šaukti jaunos vyrus. Pašaukė ir Juozą su Antanu (Veronikos Namikaitės-Baliūnienės sūnus – S. B.). Su kaimynu Laureliu miške ant Jaros upės kranto jie išsikasė bunkerį ir ten slapstėsi. Iš pradžių dar nebuvo taip baisu, retkarčiais ir į namus pareidavo. Tačiau rudenio prasidėjo nežmoniškas enkavėdistų bei kareivių elgesys su vietos gyventojais. Ieškojo besislapančiųjų

Tumėnų šeima.

Priekyje:

E. Tumėnienė,

*E. Laurinavičienė, ant
kelių S. Tumėnaitė,*

M. Tumėnienė,

viršuje: V. Tumėnas,

L. Laurinavičius

(uošvis) ir R. Tumėnas

*Tumėnų šeima:
E. Tumėnienė ir
V. Tumėnas, centre
sūnus R. Tumėnas*

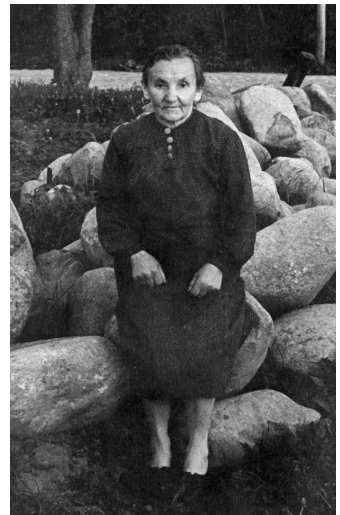
miškuose, tvartuose, klojimuose, net ir namuose. „Banditų“ ieškojo spintose, komodų stalčiuose. Po tokių kratų dingdavo daug vertingų daiktų.

1945 m. sausio 1 d. pasigirdo šūviai prie pat kaimo esančiame miške, kur slapstėsi abu broliai. Netrukus pasirodė kareiviai ir enkavėdistai. Jie vedėsi suimtą Antaną, o motinai pasakė, kad pasiimtų kitą nušautą sūnų. Vargšė mama tepasakė: „Dabar Juozukui jau nieko nebegaliu padėti, reikia gelbėti Antanėlį.“ Pagalba buvo tokia: į Svėdasus enkavėdistams nuvežė bidoną naminės ir papjautą kiaulę. Už tokių išpirką Antano neteisė, tik paėmė į armiją.“

Panašių užpalėnų šeimų likimų buvo ir miestelio, ir kaimų sodybose. Tai – tragiškoji susidūrimo su okupantais, kasdieninio gyvenimo pokariu dalis.

Žmonių išgyvenimų, palikusių giliausius randus širdyse ir atmintyje, rastume vos ne kiekvienoje šeimoje. Štai dar keletas vienos šeimos gyvenimo skaudulių, kuriuos Romualdas Tumėnas štai kaip prisimena:

„Mano tėvelis 1945 m. rudenį buvo suimtas rusų saugumo, nuteistas dešimčiai metų kalėjimo ir penkeriems – tremties. Grįžo iškankintas, suvargęs ir, sulaukęs vos 57 metų, mirė. Kaip pasakojo gydytojas Vaičiulis, kartu kalintas Utenės kalėjime, tėvelis ir kankinamas neišdavė partizanų. Vėliau, kai Vaičiulis dirbo gydytoju Užpaliuose, nueidavau pas jį vaistų, tvarsčių ir juos perduodavau partizanų ryšininkei Uršulei Morkūnaitei. Kai sužeistas slapstėsi Napalys Abelinskas, aš iš Vaičiulio gavau tvarsčių ir vandenilio peroksido, kuriuos nunešiau sužeistajam.

Užpaliėtė Uršulė Morkūnaite – partizanų ryšininkė – laidodavo žuvusius partizanus

Atmintyje gyvas Putrimų šeimos iš Viešeikių kaimo likimas. Iš šešių vaikų Balys, Feliksas, Jonas ir Antanas žuvo, jaunesnysis sūnus Stasys irgi žuvo – šachtose, o jų motiną ir seserį Nataliją ištrėmė į Sibirą. Žinau, kad Balys buvo tik sužeistas, bet vėliau skrebas Povilas Repšys gyrėsi, kad jį pribaižė šūviu į smilkinį. Negana to, kai nušautąjį vežė į žvyruobę, sustojo ties mūsų langais, nes mūsų Danutė buvo susižiedavusi su Baliu. Tas pats skrebas Repšys ėmė kastuvu daužyti mirusį, kad mums sukeltų daugiau kančių.

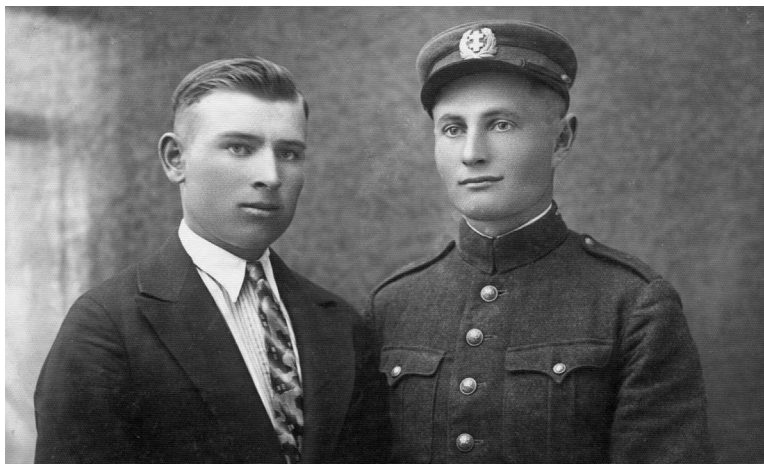
Daug patyrėme. Po karo, kai kūrėsi kolūkis, manęs į jį nepriėmė. Dar bandžiau padirbėti su kino mechaniku Julium Leika, bet apylinkės pirmininkas Andrėjus Šilovas iš ten išvarė. Tik vėliau, kai apsigyvenau Kaune ir pradėjau dirbti hidroelektrinės statybose, galėjau sočiau pavalgyti. Paskui dar dirbau taksi parke ir, susidomėjęs automobilių sportu, 1969 m. tapau absoliučiu Lietuvos ralio čempionu. Iki pensijos dirbau „Nemuno“ žurnalo

Kolūkis nepriėmė, tai S. Repšys pasiūlė arti lauką. Aš, R. Tumėnas, buvau už arklių

„Nemuniečiai“. Viršuje stovi A. Jurėnas, R. Rakauskas, Oškinis. Pirmoje eilėje P. Venslovas, A. Dargis, L. Gudaitis, R. Tumėnas, L. Inis, R. Keturakis, R. Norkus, S. Lipskis

*Pusbroliai.
Stasys Žvironas ir
partizanas
Antanas Lukošius*

*redakcijos vairuotoju ir ūkvedžiu. Dabar pensininkas, bet Užpa-
liuose išgyventi pokario metai giliais randais įsirėžė mano širdyje.“*

Apie tai rašau todėl, kad dabar, kaip ir tarybiniais laikais, istorija atspindima ne objektyviai, visapusiškai, o vienpusiškai. Atspindimos tik vienpusiškai, jos net negalima laikyti istorija. Tai tik noras viską dažyti tik viena, kažkam palankia, spalva. Regis, labai įdomūs ir objektyvūs, verčiantys susimąstyti buvusio partizano Leono Tursos prisiminimai:

„Buvo ir pavienių partizanų, kurie nenorėjo eiti į būrius ir pradėjo plėšikauti. Mums patiems teko su jais kalbėtis ir griežtai perspėti, kad mestų tokią veiklą. Tokie buvo du vyrukai Kaniūkų kaime. Šių vaikinių tėvai buvo perspėti. Pajutę, kad tai ne juokai, susitvarkė. Žinau ir Morkūnų būrį, kuris veikė Vyžuonų apylinkėse. Kai jų du vyrukai nesusitvarkė, partizanai buvo priversti patys juos likviduoti. Su širdgėla tenka konstatuoti, kad tokių „partizanų“ pasitaikė visuose rajonuose. Jie žemino mūsų vardą, bet su jais irgi buvo negailestingai kovojama.“

Štai tokią tiesą girdžiu bene iš pirmo tikro partizano, tikro Lietuvos patrioto, kuris Lietuvą norėjo matyti švarią, be nuodėmės, be plėšikavimo, kad galėtume gyventi kaip broliai...

Ir nemanau, jog baisiais prisiminimais reikia draskyti senolių širdis. Šio rašinio, matyt, nebūtų buvę, jei ant paminklo partizanams nebūčiau pamatęs Jono Gladučio pavardės, jeigu dar vaikystėje nebūčiau patyręs šios tragiškos istorijos aido ir jeigu rengiant šią monografiją nebūtų pasipylę prisiminimai apie vilties ir tragedijų dienas.

*Pranas Kemeklis iš Šarkių
kaimo – „Tėvas“, „Beržo“
partizanų būrio vadas.
Žuvo 1949 m.
Fotografuota 1940 m.*

Štai Aloyzo Pernavo, gim. 1931 m. Remeikių k., pasakojimas:*

Mano tėvelis Pernavas Gasparas gimęs 1900 metais Utenos apskr., Užpalių vlsč. Remeikių kaime. Turėjo 2,5 ha žemės. Buvo sunku iš jos pragyventi, nes didelė šeima: tėvai, senelė, keturi broliai ir pusbroliis. Jis mokėjo viską dirbti iš medžio. Kai kam sumeistravodavo klojimą, tvartą, žiemą darydavo ūkininkams vežimus, roges, už kurias vasarą duodavo žemės lopinėlį arba pievos gabalėlį nušienauti.

Užėjus Tarybų valdžiai, 1940 m. gavome 8 ha iš Remeikių kaimo ūkininko Kuosos Kazio. Bet džiaugėmės neilgai. Užėjo vokiečiai, ir vėl Kuosa pasiėmė savo žemę su visais mūsų pasėtais javais. Taip ir vėl vargom visus okupacijos metus. Išvijus vokiečius iš Lietuvos, 1944 m. Tarybų valdžia grąžino žemę, už ką ūkininkai labai nekenė biedniokų. Nuo to viskas ir prasidėjo...

Tai buvo 1946 m. liepos 16 d. vakaras. Atvažiuoju namo, nukinkėme arklį. Tėvelis jį nuvedė į lauką, o aš pavargęs nuėjau miegoti. Kiti šeimos nariai taip pat jau miegojo. Ir staiga užgirdome, kad kažkas ateina. Ne vienas, o daug. Durys dar nebuvo uždarytos, nes tėvelis dar negrįžo iš lauko. Į kambarį įėjo du ginkluoti automatais ir pistoletais jauni, basi vyrai ir atsivare kaimyną Meidų Joną. Tada ėmė visus klausti, kur šeimnininkas. Mes sakėm, kad lauke, nuvedė arklį. Tada vienas banditas liko saugoti kaimyno, o kitas išėjo ieškoti tėvelio. Gal po 10 minučių grįžo banditas, atsivarydamas tėvelį. Tada abiem su Meidum liepė gult ant žemės kniūbstiems. Man tada pasidarė baisu. Aš galvojau, kad banditai juos muš, jie rėks. Aš tada su mama pradėjau prašyti, kad nemuštų, nes jie nieko blogo niekam nepadarė. Banditas tada suriko:

– Norit – būkit, norit – išeikit iš kambario!

Aš tada pasiėmiau jaunesnį brolių į glėbį ir peržengiau per kaimyną ir tėvelį. Išėjom į priėangį. Paskui mane išėjo mama su dar vienu broliu. Kambarį liko tik senelė, tėvelio motina, ir broliis, pats mažasis, kuris miegojo ir nieko negirdėjo. Išėję į priėangį pamatėm, kad tarp durų stovi dar vienas. Jis skersai duris laikė šautuvą, neleisdamas mums išeiti į lauką.

Po kelių sekundžių pasigirdo kambarįje automato serijos, atsidarė durys, pro kurias išėjo parako dūmų kamuoliai.

Mes tada supratom, kas atsitiko, ir balsu pradėjom verkti. Tada banditai mums prie veidų prikišo dar karštus automatų vamzdžius ir liepė tuojau nutilti. Jie pasakė, kad „neberekės jiems daugiau žemės“.

Po kurio laiko mes įėjom į vidų ir pamatėm, ko baisiau negalėjo būti. Tėvelis su kaimynu gulėjo jau nebegyvi, dar buvo klanai šilto kraujo, kurį senelė sėmė rieškučiomis ir pylė į prausiamą bliūdą.

* Pasakojimo kalba netaisyta

O diena kai išaušo, tai buvo kambarys dar baisėnis, nes lubos, langai, durys ir sienos buvo aptaškytos smegenimis ir krauju. Aš tada mamą išvedžiau iš namų, nes mama negalėjo – alpo ir alpo.

Dabar tai tik tautos herojiškų ir tragiškų įvykių prisiminimai, tačiau ar jau verta viską užmiršti, ar verta džiaugtis naująja mūsų, neva nepriklausomos Lietuvos, istorija? Ar ne globalizacijos vardu įgyvendinamos mums jaunystėje Sovietų Sąjungos pirštos internacionalizmo, tautų susiliejiimo K. Markso ir F. Engelso idėjos? Ar buvimas Europos Sąjungoje nėra buvimas po didžiųjų kontinento tautų padu? Ar ir vėl nekraujuoja mūsų žaizdos, ar po keleto metų su prakeiksmiais neminėsime šių dienų, ar euroderybininko Petro Auštrevičiaus nekeiksime už tautai nepalankias sutartis su ES. Tokios mintys norom nenorom kyla ne man vienam.

Štai jau praėjo 25-eri metai nuo Sąjūdžio susikūrimo, kurio entuziastinga patriotizmo banga nušlavė okupantus. Bet ar lauktoji ir atkovotoji nepriklausomybė yra tokia, kokios siekė tauta. Štai dėl ko nerimsta mūsų žmonės, o jų nerimo mintys labai koncentruotai nuskambėjo iš Seimo tribūnos profesoriaus, ilgamečio Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos pirmininko, Sąjūdžio iniciatyvinės grupės nario ir mūsų kraštiečio, kaimyninės Sudeikių seniūnijos garbės piliečio Romo Pakalnio lūpomis:

„Emigruojame, nes nesitikime, kad valstybėje yra pakankamai atsakingų piliečių, galinčių padėti mums siekti radikalių, gyvenimą iš esmės keičiančių permainų. Mes geriau kursime kitų tautų gerovę, negu darysime tvarką savo namuose, geriau auginsime lietuvių kilmės anglus ar ispanus, negu kursime ir ugdysime Lietuvos valstybę.“

Dar aštriau apie mūsų tautos, vėl praradusios nepriklausomybę, padėti, apie Lietuvos įkliuvimą į tautinių vertybių nepripažįstančios Europos Sąjungos spąstus kalba Nepriklausomybės akto signataras, Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narys Zigmantas Vaišvila:

„Kodėl ES viską, t. y. ir mus, valdo niekieno nerenkama, o parenkama Europos komisija, sprendžianti, ką mes turime sėti, auginti, kuo kvėpuoti, kaip auklėti savo vaikus.“

Pasak Z. Vaišvilos, „dabartinis laikmetis Lietuvai yra kur kas pavojingesnis ir sudėtingesnis, nes iš SSRS per plauką jau ištrūkome“.

Jis priduria, kad „Briuselis Lietuvai primeta net kur kas daugiau nurodymų ir įpareigojimų, nei sutarta ES stojimo sutartyje“, taigi ir „sunaikina iki galo visus suvereniteto likučius“.

Žmonės lyg poteries turėtų prisiminti mūsų kraštiečio, profesoriaus Albino Kustos žodžius, po kuriais jis su kitais mokslo žmonėmis pasirašė kreipimąsi į tautą: „Lietuvos žemė – tautos gyvenimo vieta ir valstybės teritorija – nuosavybės teise gali priklausyti tik Lietuvos valstybei ar jos piliečiams. Tokia yra amžiais susiklosčiusi ir krauju patvirtinta tiesa, nes lietuviai ilgiausiai Europoje išsaugojo žemės, o ne ideo-

*Taip mes ėjome į
laisvę. Nuotraukos
iš albumo „Atgimusi
Lietuva“*

*Užpalių šauliai
savanoriai prasidėjus
lenkų okupacijai*

logijos valstybę. Žemė – tai mūsų šventas raštas. Todėl mes, čia pasirašiusieji, teigiame, kad žemės pardavimas užsienio šalių piliečiams bei įmonėms, išskyrus nuomą, pažeidžia valstybės teritorijos vientisumą ir gali būti vertinamas tik kaip tėvynės išsižadėjimas ar net išdavimas.“

Regis, aiškiau ir nepasakysi. Jeigu Seimas leistų Lietuvos žemę parceliuoti užsieniečiams, liktų tik viltis, kad tokio įstatymo nepasirašytų prezidentė, nes ji prisiekė „saugoti jos žemių vientisumą“.

O jeigu pasirašytų, ar atsirastų pakankamai drąsuolių, sąžiningų, patriotiškai nusiteikusių politikų, kurie paskelbtų apkaltą prezidentei už priesaikos sulaužymą?

Nejaugi niekas Lietuvoje, o ypač politikai, prezidentė, nebemato, kad ne tik nesilaikoma sutarties su ES dėl Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą.

Pasirodo, kaip primena Z. Vaišvila, mes net nudžiungame, kai iš nesilaikančių sutarties ES valdininkų išsiderame, kad bent dalį pažadų jie vykdytų. Ir tai nuskamba prezidentės metiniame pranešime kaip laimėjimas. O gal tai tik įrodymas, kad mes, lietuviai, esame „po padu“.

Juo labiau, kad patys linkę save plakti. Kalti ar nekalti, o atsiprašom už išgamų žudytus žydus. Kalti ar nekalti, o keliam kepurę ir lenkiam galvą prieš lenkus, kad jų pase ne dviguba „v“. Nors prezidentė teigė, jog liaudis jau tapo tauta, bet mūsų pasuose neberašoma tautybė, kad esame lietuviais gimę. O Lietuvos lenkai turi kažkokią lenkų kortą ir dar savo tautiškumą siekia įtvirtinti Lietuvos piliečių pasuose. Per mitingus jie kelia politinius reikalavimus, nešdami kitos valstybės vėliavą, o mūsų policija ir politikai to nemato, nes bijo tik pjautuvo ir kūjo.

Atvažiavo į Lietuvą kažkokia eurokomisarė Viviane Reding ir nurodė, kad mes nedraustume homoseksualų reklamos, o Lietuvoje neatsirado nė vieno valdžios žmogaus, politikos, kuris būtų pasakęs komisarėi, kad Lietuvai yra kur kas svarbesnių, tautos dvasią atitinkančių reikalų.

Išsižadėję nepriklausomybės, tautybės, lito, pardavę žemes užsieniečiams, mes ištirpsime globalizacijos dumblyne. Ar dėl šito kovojo mūsų protėviai, supylę

*Murauskų vaiko
krikštytos 1956 m.
birželio 13 d.
Revučiuose.
Nuotraukos iš
M. Dovydaitienės
archyvo*

*Revučiuose,
Krasnojarsko krašte,
sekmadienio popietę.
Iš kairės:
Natalija Vanagienė,
Dominikas Vanagas,
Paulienė,
Jonas Paulius.
Stovi Klemensas
Paulius.*

šimtus piliakalnių, ar dėl šito partizanai kasė bunkerius ir liejo kraują, aukėjo gyvybes ant tautos aukuro, ar dėl šito Sąjūdis mus vedė į laisvą Lietuvą?

Taigi atsivertę šimtus tautiečių kruvinų prisiminimų apie žiaurias permainų dienas, apie seserų ir brolių meilę, apie Lietuvą, tryptą, bet nesutryptą, išsižadėjime ne tik ES priespaudos lietuvių tautai, bet ir patys nebeklijuokime etikečių žmonėms „tremtinys“, tarsi tai būtų jų nuopelnas. Juk tai nelaimė, tragedija. Nebadykite mūsų akių, kad mes – buvusių kolūkiečių, o ne tremtinių vaikai. Aš lenkiu galvą kolūkietei motinai, kuri ruošdama lydyto sviesto siuntą į Sibirą, mokėjo savo vaikams paaiškinti, kad sviesto jie gaus per Kalėdas, o dabar turėtų išgerti šaukštą žuvų taukų. Tikiu, dar ateis laikas, kai „kolchozніка“ įvertinsim kaip ir tremtinių – Stalino epochos lietuvius. Juk tai priklausė nuo Stalino, o ne nuo mūsų pačių, ne nuo tautos siekių ir, žvelgdami į šių dienų kasdienybę, prisiminkime Justino Marcinkevičiaus dramoje „Mindaugas“ išsakytus valdovo žodžius: „Lietuva, kur tu eini...“

Kaip mezgamas kelias

Linas herbe, ūkyje ir kasdieninėje buityje

Stanislovas Balčiūnas

Dar iš vaikystės prisimenu mėlynuojančius nuo linų žiedų laukus Trum-palių kaime ir raudonuojančią molinę Antano Gervės jaują, nuo kurios beveik iki mūsų sodybos rudenį pievos būdavo nuklojamos balose išmirkytais linais, saulėje sublizgančiais tarsi sidabriniais takai. Vėliau dar mačiau auksu banguojančius kolūkio linų laukus netoli Bajorų kaimo. Dabar, regis, užpalėnai linus mato tik savo herbe. Kai apie tai pašnekėjome su ūkininke Viktorija Jovariene, ji atsidusi uždainavo:

Line, užtiesk man vaivorykštės drobę

Ant medinio kasdieniško stalo,

Line, nušviesk man pageltusį žodį

Mano tėvo dainoj apie karą...

Regis, ne taip jau retai per radiją ir televiziją girdžiu Vlado Bagdono ir Kristinos Kazlauskaitės balsais skambančią šią dainą, tačiau ant prieklėčio sėdinčios Viktorijos daina priminė prieš pusę amžiaus matytus vaizdus. Juo labiau, kad Viktorijos Jovarienės klėtyje yra ir linų pluoštelis, ir verpimo ratelis, kuriuo ne tik vilnų kuodelis, bet ir lino siūlas sukamas. Apgailestavęs, kad dabar nebėra užpalėnų laukuose mėlynžiedžių linų, vis dėlto išgirdau, kad Viktorija kiekvieną pavasarį jiems paskiria lopinėlių žemės, „kad širdį ramintų jo žiedelis ir nepamirštume savo vaikystės, mamos išausto rankšluosčio, kuriuo uždengdavo garuojančius šviežios duonos kepalus.“

Žinoma, saugoti širdies kertelėj praeities gyvenimo akimirkas ir kilnu, ir prasminga. Juk taip saugome savo tautos dvasią. Todėl grįždamas mintimis bent pusamžį atgal, dar prisimenu, kad Užpalių kolūkis iš linų gaudavo nemažą pelną. Planavo gauti dar daugiau, net modernią jaują kaip tik netoli Bajorų kaimo statėsi. Tada žmonės kalbėjo, kad netikusiai pastatyta, o gal suprojektuota

Linarūtė 1952 m.

J. Leikos nuotrauka

buvo, nes tik pastatę pamatę, jog įrengimai „nelenda“. Dabar buvęs kolūkio pirmininkas Romualdas Laboga to rūpesčio nebeprisimena, o Viktorija Jovarienė sako, kad gal viską nulėmė tai, jog atsirado modernių linų perdirbimo įmonių... Dabar linų užpalėnai nebeaugina. O jeigu laiko ratą pasuktume atgal, tai pamatytume, kad linas ne tik laukuose buvo, bet ir užpalėnus rengė, lovoj pakloti ir užsikloti juo buvo galima, net šventėm tiko – iš lininių audinių tautinius rūbus pasisiūdavo...

Tačiau norint lino kelia, jo ir užpalėnų likimo sąsajas pamatyti, reikėtų laiko ratą atgal pasukti gal net daugiau nei du ar net tris šimtus metų. Jau vien todėl, kad suprastume, kodėl linų pėdelis Užpalių herbe puikuoja...

Heraldikos specialistai pripažįsta, kad Užpalių miesto herbas vienas iš profesionaliausiai nupieštų XVIII a. pabaigos herbų. Užpaliai priklauso prie tų nedaugelio Lietuvos miestų, kurių privilegijose yra nurodyti herbo simbolikos parinkimo motyvai – linininkystė ir prekyba linais šiame sėlių krašto paribyje buvo bene svarbiausias verslas ir pragyvenimo šaltinis. Juo labiau, kad per Užpalius vingiavo svarbi prekybos arterija Vilnius–Ryga, o užsienio rinkoje ypač buvo vertinami Rokiškio, Kūpiškio, Užpalių ir kitų šio krašto vietovių laukuose išauginti linai. Taigi linai pasiekdavo ir Dinaburgą, ir Rygą.

Beje, čia tiktų prisiminti, kad bene pirmasis viešai į miestų herbus dėmesį atkreipė Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius, 1848 m. pasinaudodamas Simono Daukanto užrašais, o didžiausią įtaką Lietuvos heraldikai prieš Pirmąją pasaulinį karą padarė Jano Obsto darbai, kuriuose aprašytas Užpalių miesto herbas, o herbų heraldikos specialistas Tadeušas Dmochovskis spaudai parengė keletą herbų piešinių, tarp kurių buvo ir Užpalių herbas su linų pėdeliu...

Nuo seno užpalėnai sėjo didelius linų plotus, parinkdami jiems gerą, drėgną, mažiau žolėtą žemę. Be to, šio krašto ūkininkai padėjo paruošti gerą linų pluoštą prekybai, todėl užpalėnų linai buvo paklausė prekė, už kurią gerą pelną kraudavosi linų augintojai. Atvažiuodavę čia supirkėjai, vietinių kupčiaus vadinami, iš Svėdasų, Kamajų ir net tolimesnių vietovių, o ir vietiniai žydai juos supirkdavę. Kraštotyrininkų yra užfiksuota pasakojimų, kad Lauko gatvėje akmeninio namo rūsyje laikytos didelės linų atsargos. Seni pasakojimai mini, kad pilnutėlius vežimus gražiai sukrautų linų pundelių šio krašto ūkininkai ir prekeiviai veždavo Dinaburkan. Išvažiuodavo iš vakaro, kad per naktį, vos rytui išaušus jau būtų prekybos vietoje. Apie tokią vieną kelionę išliko užfiksuotas Ilčiukų kaimo senolės Uršulios Namajuškienės (gim. apie 1840 m., mirusios 1942 m.) pasakojimas savo sūnui Juozapui:

Senasis Užpalių herbas

Užpalių herbas

„Taip ir tam vakari Degesių ūlyčios gaspadoriai išsiruošį kelionėn. Tumsi naktis, sniegas girgžda, pa ragučių pavažom, e anys, keli vyrai su linų priladavotais vežimais, važiuoja. Sustas ben kiek, ažutrakia dūmų ir vėl juda priekin. Jau ir kelias gerasnis pasdara, labiau privažinėtas...“

Ale kas gi čia dabar, kad Dinabarka vis da neprivažiuoja?! Jau ir prauša... Žiūri vyrai ir sava akim neviešija – čia gi tebėr Degesių miškas, pažįstamas vietas. Suprata tadų anys, kad juos nelabasai vedžioja – kad visų naktį ape tų patį kalnų miški sukta ratu... na ta česą šito vieta ir pradėta Dinabarka kalnu vadint...“

Įdomu pastebėti, kad seniau Užpalių ūkininkai ir kanapių bent plotelį pasisėdavo. Pleiskanes nusiraudavo anksčiau, panašiai kaip ir linus mirkė, klojo ant dirvono. Jų pluoštas buvo gana švelnus, minkštas, tai naudojo audimui, nes tamsūs ataudai išryškindavo staltiesės, rankšluosčio ar lovatiesės kraštus. Dar įdomiau, kad net grūdinių kanapių užpalėnai augindavo, tik jų neskubėdavo sudorot, kad sėklos prinoktų. Jų pluoštą parduodavo, o sėklas labai vertino dėl maistinių savybių – jos sugrūstos tiko dažiniui pagardinti ar su bulvėm valgyti.

O linus augindavo bemaž kiekvieno kaimo ūkininkai. Kurie patirties daugiau turėjo, mėšlu žemės netrešdavo, sėdavo vėlyvą pavasarį, žemei gerokai išilus, kai žemė buvo „sliėkų iškilnota“.

Ar laikas linus nuimti, nustatydavo pagal galvučių ir sėmenų spalvą. Jei sėmenys aukso spalvos, vadinasi, atėjo linarūtė. Dirbdavo visa šeimyna, o kartais būdavo samdomi ir padieniai darbininkai arba kviečiamos talkos. Nurautus linus rišdavo nedideliais pėdeliais, sustatydavo į „stagelius“. Suvežtus į klojimą, šukuodavo keturių ar penkių plokščių dantų geležiniais šepėčiais. Galvutes tuoj pat žardė – sudėdavo tarp poromis pritvirtintų keleto eilių karčių, kad vėjas ir saulė jas džiovintų. Išdžiūvusios galvutės klojamos ant pado klojime ir, ratu varinėjant ant jų arklius, kuliamos. Kuriam nors iš jaunesnių šeimos narių įduodavę į rankas kibirą – turėdavęs saugoti, kad arkliai „ko nors nepadarytų“ ant

Linarūtės talkoje

1957 m.

J. Leikos nuotrauka

sėmenokų (linų galvučių). Nušukuotus linų šiaudelius vyrai veždavo prie ežero ar kūdrų, vadinamų linmarkomis, ir merkdavo, apdėdami žabais ir prislėgdami akmenimis, kad neiškiltų į paviršių. Parinkdami merkimui vietą, žiūrėjo, kad vanduo būtų minkštas ir netekantis. Užpalių miestelio ūkininkai linus merkdavo prie Šventosios esančiame liūne, vadinamame Kužele. Čia išmirkę linai būdavo balti ir švelnūs. Į kūdras, norėdami suminkštinti vandenį, pildavo žibalo. Mirkydavo linus porą savaitių, po to, čiupę ilgakočius kablius, vyrai traukdavo linų pėdus, veždavo į rugienas, o moterys gražiai eilėmis klodavo. Rugienas rinkdavosi todėl, kad linai būtų pakelti, negultų ant žemės ir nepūtų. Šeimninkas, pamatęs, kad pluoštas atsiskiria, šaukdavo šeimyną linų pakelti. Tam moterys naudodavo pjautuvus, rečiau – grėblius. Svarbu, kad linų šiaudeliai būtų tvarkingai sudėti, nesumaišant galų, rišami pėdeliais. Po to – kelionė į jaują. Anksčiau gerai išdžiovinti linai būdavo minami rankiniais mintuvais. Tai be galo sunkus darbas. Ir nespartus. XX a. pirmaisiais dešimtmečiais atsirado linaminės: Sakalnyko ir Antano Velučio – Užpaliuose, P. Melaikio – Galiniuose, Igno Slapšio – Kureišiškėse, A. Gervės – Trumpaliuose, A. Binkausko ir A. Stasiškio – Kaniūkuose.

Linaminėje linus statydavo ant ardų (iš karčių padarytų paaukštiniųų), ir gerai įkūrenus čia, duobėje, esančią krosnį, per porą dienų juos išdžiovindavo. Antroje jaujos pastato dalyje – linaminė, kurią sukdamo ratu eidamas į maniežą įkinkytas arkllys. Sausus šiaudelius bent dvi moterys skirstydavo, o leidėjos kišdavo juos į tarškančią mašinos gerklę.

Sunkus darbas linus braukti: vos gaidžiams nugiedojus, šeimyna stodavo prie darbo, o čia dulkės, suvėlės delnuose... Tarnai pas ūkininkus būdavo ligi Kalėdų, tad iki to laiko šeimninkai ir skubėdavo užbaigti linų dorojimo darbus.

Audimui palikti linai šukuojami retais mediniais, po to vis tankesniais geležiniais, o galų gale – šerininiais šepėčiais virš kibiro vandens – kol nebesimatys nė dulkelės...

Tada jau suūžia verpimo rateliai, pradeda pyškėti staklės.

XIX a. pabaigoje ir XX a. užpalėnės laikė savo priederme mokėti dailiai verpti, austi, megzti, nerti. Buvo ir uždariaujančių audėjų, sugebėjusių austi ne tik „sirvietas“, dimus, bet ir daugianytes rinktines lovatieses. Tokios audėjos – tai Anelė ir Elžbieta Leikaitės (Kušlių k.), Bronė Uborevičienė (Lygamiškio k.), Ona Deguckienė (Šeimyniškių k.), Aldona Žilienė, Barbora Remeikienė, Viktorija Pakštaitė (Užpaliai), Elena Pranckūnaitė (Traidžiūnų k.), Viliūnienė (Kušnieriūnų k.), Rozalija Garunkštytė (Kaimynų k.) ir kt. Sudėtingais raštais ir gera darbo technika pasižymėjo audėjas Povilas Juška (Užpaliai), kilimus audusi Tilindienė (Kušnieriūnai).

Kai grįžęs iš Amerikos Galinių kaimo ūkininkas Povilas Melaikis sugalvojo statyti linaminę – modernią, kur dėmai akių negražia, labai džiaugėsi kaimiečiai amerikono užmačiom, nes kaip tik linaminės šiame krašte nebuvo, todėl ūkininkai linus minti važiuodavo į artimiausius kaimus – Trumpalius, Gailiešionis, Baltakarčius. Melaikio sumanymu linaminei buvo sukrėsta molinės sienos, o vidaus darbams sunaudota apie 5 tūkstančius plytų. Buvo įrengtos dvi kameros linams džiovinti. Čia sumūrijo didelę krosnį šilumai, o viršuje

įtaisė stiprius ventiliatorius. Linai tokiose džiovyklose išdžiūdavo per parą. O dėl kuro rūpesčio nebuvo – tiko ne tik malkos, durpės, bet ir spaliai. Maniežas buvo sukamas arklio, varomo aplink ratu.

Antrajame aukšte buvo pastatyta mynimo mašina. Linus per ją perleisdavo du kartus. Buvo įrengti ir du braukimo prietaisai. Linaminė darbo nestokojo. Jau sezono pradžioje čia būdavo pilna žmonių.

P. Melaikis planavo ateityje savo linaminę modernizuoti, įtaisyti variklius, tačiau karas tuos planus sujaukė.

Apie darbus P. Melaikio linaminėje vaizdžiai pasakoja iš Galinių kaimo kilęs, dabar jau vilnietis Antanas Vytautas Binkauskas:

„Kuomet laukuose linai gerai pageltonuoja – sėklos prinoksta, jie nuraunami ir surišami ruginių šiaudų kularaišais į pėdelius. Suvežus sodyboje ant specialaus kazėlo pėdelis suspaudžiamas ir geležiniais peiliais kaip šukomis nubraukiamas – nušukuojamos linų galvutės. Galvutes žarduose džiovindavo, išdžiovintas patiesdavo klojime ant pado, su kultuvais iškuldavo, po to vadinamąja vėtykle atskirdavo pelus ir taip gaudavo švarius linų grūdus. Nušukuotus linų pėdelius merkdavo į kūdras, vadintas linamarkomis. Mirkydavo apie dvi savaites, kol linų šiaudeliai, bandant rankomis, lūždavo. Išmirkytus linus plonu sluoksniu paklodavo ant ražienų (nupjautų javų lauko). Džiūdavo tol, kol bandant laužt, šiaudeliai lengvai atsiskirdavo nuo linų pluošto. Tuomet vėl pjautuvais pakeldavo, surinkdavo į pėdus ir surišdavo kuliaraiščiais. Sustatyti pėdai stovėdavo iki vėlyvo rudens. Gerokai pašalus, ūkininkai atsilaisvindavo nuo žemės darbų, tada vėl grįždavo prie darbo su linais. Iš anksto užsirašydavo dieną, kada reiks minti linus. Išvakarėse nuveždavo linus ir apie pusvežimį malkų. Pats šeimininkas kūrendavo krosnis, džiovindavo specialiose kameroose (vadinamose jaujomis). Rytojais ankstų rytą su ne mažiau kaip 5 asmenų šeima stipriu arkliu važiuodavo linų minti, nes reikėjo iki vakaro tą partiją (vieną išdžiovinimą) išminti. Įkinkydavo į vadinamąjį maniežą. Arklių varinėdavo paaugliai. Jis sukdamo maniežą eidamas ratu, o tas maniežas sukdamo 3 medinius velenus, kuriuose buvo grioviai. Per velenus du žmonės leisdavo linų pėdelius ir taip ištraiškydavo linuose esančius šiaudelius. Sutraiškyti šiaudeliai – spaliai – išbyrėdavo palikdami apyšvarį linų pluoštą. Po apdirbimo linaminėje šiaudelių valymas tęsdavosi namuose, dažniausiai gyvenamųjų namų pastogėse, nes nubyrėję spaliai likdavo kaip šilumos izoliacinė medžiaga. Spaliams nuo linų pluošto atskirti naudodavo medines brauktuves. Po to šukuodavo „šukomis“ – į lentą sukaltomis vinimis. Taip gaudavo švarius linus ir pakulas. Iš linų verpdavo įvairaus storio siūlus, iš kurių ausdavo audeklus. Audeklus išskalbdavo ir padžiaudavo ant pievutės, kad saulė išbalintų, tuomet siūlai tapdavo švelnūs ir labai balti. Be to, ausdavo įvairias marškas, staltieses, lovatieses ir

kita. Iš pakulinių siūlų audinių siūdavo maišus, maršką. Iš pakulų sukdamo virves, pastarunkas ir kita.“

Kaip apdirbami linai, Kaniūkuose savo mamos Faustinos Sirvydienės pasakojimą užrašė dukra Palmira:

„Linus buvo nepaprastai svarbus ūkyje. Visi rengdavosi lininiais rūbais. Labai mažai pirkdavo fabriko gaminių, nes nebūdavo lėšų. Linus sėdavo šviežiai arton dobilienon, kad žolės ne taip želtų. Mėšlo linams nereikia. Pasėdavo birželio pradžioje, vasarą išėjus, žemesnėje vietoje, kad neišdžiūtų. Linus raudavo dar šilumoj, kai jie pagelsta. Raudavo moterys, dalydavo saujom ir statydavo šerius (krūvas). Vyrai veždavo ir šukuodavo geležinėm šukom. Sėmenis (linų galvutes) žardydavo, kad išsistovėtų, išdžiūtų. Žardeny pastovi kokį mėnesį, tada sunėša sėmenis ir sutraukia ant virdžių (karčių, pertiestų per šalinę). Ant virdžių pakloja kūlio, kad sėmenys nenubyrėtų. Traukia, kai orai būna sausi, ir žiūri, kad vėdintųsi. Labai saugodavo nuo pelėjimo ir kaitimo, nes kitaip nebedygs. Pavasarį nuo virdžių nuimdavo prieš pat sėjimą. Suklodavo ant pado (klaimų padai būdavo lygūs, moliu plūkti), užvarydavo arklį ir jis mindavo. Išmintus vėtydavo. Vėtyklių, arba arpu, visi jau turėjo. Išvėtytus sėmenis supildavo klėty ant grindų, kad nekaistų, ir tuoj sėdavo. O linų pluštą, galvas nušukavę, ruošdavo merkti. Pėdais surištus veždavo į markas. Užmerktus linus pridengdavo alksnių žabais, užslėgdavo akmenimis. Mirkdavo kelias savaites, o gali mirkti ir savaitę – tai priklauso nuo oro. Vyrai eidavo ir tikrindavo: jei linų sauja perlaužta skęsta, linai jau atmirkę. Vienų markų linai būna melsvo atspalvio, kitų – balto. O nemerkti – rudos spalvos. Atmirkusius linus kabliais traukdavo iš vandens ir sausoje vietoje išklodavo. Labai svarbu nutaikyti, kada linai atsiklojėje. Tada juos surišdavo į kūlius ir padėdavo į vieną vietą. Kai pašaldavo, nuo laukų būdavo viskas nuvalyta, veždavo linus minti į jaują.

Jauja susideda iš dviejų skyrių: vienas didelis, sandarus, su pečium, o pečius duobėje, bet kamino nėra. Linus sustatydavo į lovas, t. y. kūlius atrišdavo, stačius statydavo eilėmis ir dar pertiesdavo kartim. Kūrendavo stipriai, gerom malkom, rąsteliais. Kūrendavo daug ir ilgai. Iškūrena tris pečius per dvi tris dienas. Linai išdžiūdavo ir visa šeima važiuodavo linų minti. Šaltajame jaujos skyriuje yra mynimo mašina, kuri susideda iš dviejų velenų ir maniežo. Maniežą suka arklis, o arklį ragina vaikigalis, neduoda sustoti. Maniežas suka du dantytus velenus, į kurių tarpą kišdavo išdžiūvusius linus. Išmintus linus surišdavo kūliais ir veždavo namo, kraudavo ant tvarto lubų.

Žiemos metu, turėdami laisvo laiko, eidavo linų braukti. Brauktuve mušdavo per linų saują, kuri būdavo padėta ant prie-

brauko. Iškratydavo spalius ir pundeliais dėdavo verpimui. Rateliais moterys suverpdavo, staklėmis išausdavo.

Mūsų apylinkėje sėdavo daug linų, skirtų parduoti. Mokėdavo gerą pluoštą padaryti, todėl atvažiuodavo kupčiai (pirkliai) iš Kamajų ir iš toliau. Gerai žmonės užsidirbdavo.“

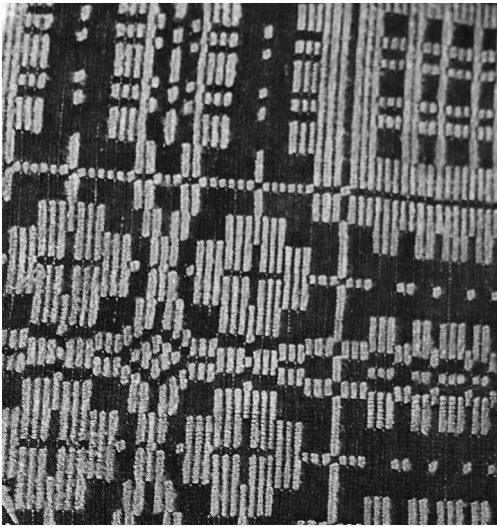
Taigi, prisiauginę linų, paruošę geros, natūralios žaliavos užpalėnai ne tik prekiaavo ja, bet ir plačiai naudojo kasdieninėje buityje. Kad turėtų marškinių, sermėgų, paklodžių, lovatiesių, staltiesių, rankšluosčių, vos ne kiekvienoje gryčioje ar jos seklyčioje dūzgė staklės, poškėjo skietai ir šeivos, kol prisiausdavo dešimtis metrų drobių. Kaip tai vykdavo, mokytoja Regina Abukauskienė užrašė Onos Indrulionienės, kilusios iš Viešeikių kaimo, gimusios 1921 m., pasakojimą.

„Austi praėjau dar gyvendama pas mamą, buvome dvi seserys ir keturi broliai, todėl reikėjo priausti tiek, kad visiems užtektų. Namuose ausdavome paprastus raštus. Sudėtingesnius išmokau jau ištekėjusi. Išmokė Nastutė Varnienė. Audimas – moterų darbas. Austi pradėdavome anksti pavasarį ir baigdavome iki lauko darbų pradžios. Išaustas drobes ir kitus audinius pavasarį balindavome. Audeklus pamerkdavome keliom dienom pelenų šarme, paskui minkštame vandenyje išvelėdavome kultuvėmis ir patiesdavome ant pievos prieš saulę. Taip darydavome keletą kartų, kol drobė išbaldavo.

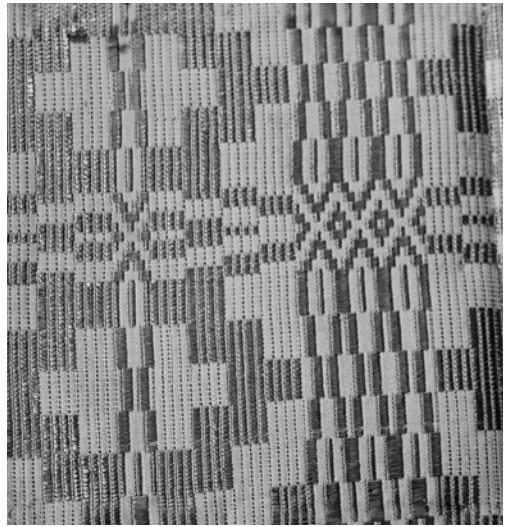
Buvo trys audimo būdai: 1) drobinis, arba dvinytis, 2) ruoželinis (trinytis, milinis), 3) atlasinis. Atlikdavome dviem būdais: pirmas – raštas gaunamas audžiant, antras – audinys raštuojamas išaustas. Drobinis audimas mūsų krašte labai paplitęs. Raštuotas audimas gaunamas, keičiant siūlų storį ir spalvas. Atitinkamai išdėsčius įvairiaspalvius matmenis ir ataudus, gaunami dryžuoti arba languoti audiniai lovatiesėms, gūnioms, sijonams. Iš drobinio galima išvesti ripsinį. Ripsiniais ausdavome lovatieses, sijonus, prijuostes. Ruoželiniiu (miliškai) ausdavome trinyčius, milus, milelius, pusmilius. Atlasiniu ausdavome sijonus, kiklikus, užvalkalus.

Ant galvos nešiodavome lankelius, karūnas. Tai buvo puošalas. Prisimenu nuometus. Jais irgi puošdavomės. Tai iškėjusių moterų ženklas. Nuometus siūdavo iš ploniausios drobės, galus apmegzdavo mezginiais, išsiuvinėdavo. Dėvėjome skareles. Jas surišdavome pasmakrėje arba pakaušyje. Ryšėdavome skaras. Jas ausdavome iš vilnionių, lininių, pusvilnionių siūlų, puošdavome pinikais, mezginiais ar kutais, kai kurios siuvinėdavo. Skarų galėdavome ir nusipirkti. Jos būdavo dryžuotos, šilkinės bei kašmyrinės gėlėtos. Dar nešiodavo drobinės skaras – vietoje apsiausto, vėsesniu oru. Ant spalvoto dažyto audeklo buvo atspaudžiami raštai. Tokias skaras vadindavo muštinėmis.

Prijuostės būdavo baltos ir spalvotos. Šeimininkės puošdavosi baltomis, kasdienės – tamsesnės, languotos, dryžuotos, dažniausiai

Lovatiesės fragmentas. Audė Danutė Narbutienė, gim. 1932 m., gyv. Utenos r., Užpalių apyl., Užpalių vnk., 1960 m.

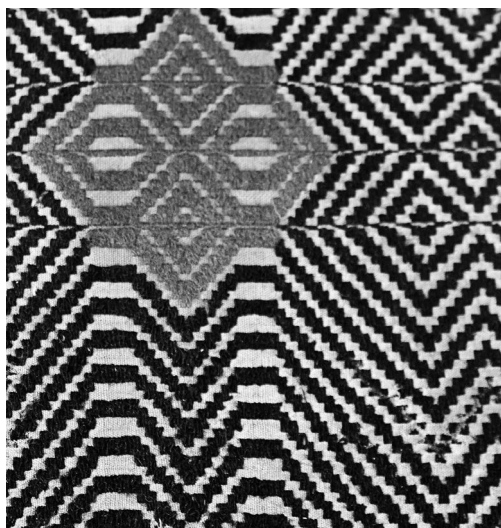
Rinktinė lovatiesė, austa Zinos Lukauskienės, gim. ir gyv. Utenos r., Šikšnių k., 1975 m.

apačioje apsiūtos mezginiais. Ausdavome jas kaišytiniu arba rinktiniu raštu, juodame fone išausdavome gėles ar trikampus, keturkampius.

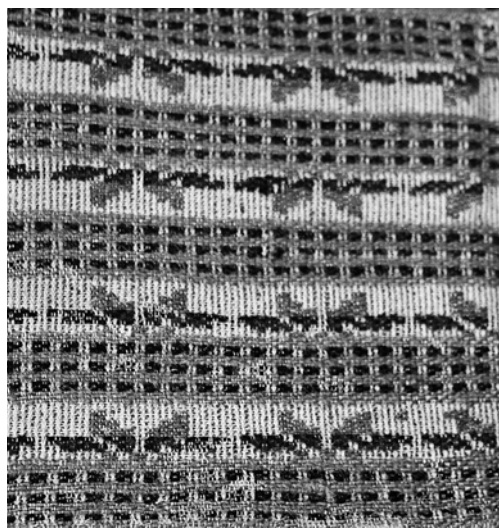
Sijonus ausdavome iš lininių, vilnonių siūlų. Juos vadindavome undarokais. Jie būdavo languoti arba dryžuoti. Stengdavomės, kad būtų šviesesni. Apatinius sijonus siūdavome iš baltos drobės. Sijonai būdavo ilgi, įvairaus pločio. Kai kas nešiodavo 2–3 palų sijonus. Po prijuoste įsiūdavo prastesnės medžiagos. Turtingos siūdavo net iki 7 palų sijonus. Sijonai būdavo raukti arba klostuoti.

Marškinius dėvėjo ir vyrai, ir moterys. Jie buvo viršutiniai ir apatiniai, vilnoniai ir drobiniai, stori ir ploni. Marškinių reikėdavo daug. Jie greitai susinešiodavo. Ypač vyrai sunešiodavo, nuo prakaito sudildavo, lopydavome, išaugtinius irgi labai saugodavome, dovanodavome vieni kitiems, mirdami palikdavo testamentu artimam žmogui. Prie marškinių tiko liemenės. Jas irgi nešiodavo vyrai ir moterys, buvo kasdienės ir išėiginės. Ausdavome kaip ir sijonus. Net ir siūdavome iš to paties audeklo kaip sijonus. Liemenės buvo prie tautinių kostiumų. Pirmąją liemenę pasisiuovau, kai laukėme vyskupo. Tada viso kaimo merginos labai laukė vyskupo, siuvo tautinius drabužius, puošėsi. Tai buvo garbės reikalas. Broliams taisydavome liemenes iš kelnių medžiagos. Tai būdavo daugiau šventinis drabužis. Dar ausdavome, o vėliau siūdavome trinyčius. Juos broliai vilkdavosi ant marškinių ir liemenių šaltesniu oru.

Sermėgas siūdavome jau iš storo velto Milo. Jų neausdavome. Iš austinės medžiagos siūdavo paltus. Vieno palto turėjo užtekti visam gyvenimui. Tėvas palikdavo sūnui. Dar nešiodavome kailinius.

Lovatiesė, austa 8 nytim apie 1946 m.
Onos Balaišienės, gyv. Utenos r.,
Lygamiškio k.

Šaliko fragmentas, austas apie 1948 m.
K. Ivanauskienės, gim. 1900 m.,
gyv. Utenos r., Užpalių vnk.

Aš kailinius labai mėgau. Tai šiltas drabužis. Dar nešiodavome žiponus: viduje kailis, o paviršiuje – medžiaga.

Dar vyrai nešiodavo kelnes, kurias siūdavo iš milo, pusmi-lio, drobės, kasdienės – iš pakulinio trinityčio, austo eglute. Kelnės būdavo siuvoamos tiesaus kirpimo arba galifė.

Mes ausdavome ir juostas iš lininių ar vilnionių spalvotų siūlų. Juostas naudodavo drabužiams susijuosti, sėtuvėms pasikabinti, vaikam vystyti. Jos būdavo beraštės, rinktinės, kaišytinės.

Darbo pasirinkti negalėjai. Patiko jis ar ne, niekas neklausė. Visos moterys turėjo mokėti austi, ir viskas. Nė viena senmerge likti nenorėjo. Nuoga neištekėsi. Tai ir turėjai austi. Parodė kartą, kitą ir pati sėdi į stakles. Įeini į trobą ir matai, kokia audėja šituose namuose gyvena. Buvome jaunos, lenktyniaudavome, pamačiusios kur įdomesnį raštą, persipiešdavome ir pačios bandydavome austi. Patiko man audimas. Ir Nastutė tai pastebėjo, vis kviesdavosi pas save. Iš pradžių tik žiūrėdavau, po kurio laiko ėmiausi padėti, o kitais metais jau pati taisiausi savo stakles. Sirovietas buvau išmokusi iš mamos. Šešianyčiai ausdavau rankšluosčius. Aštuonnyčiai – labai ploni, ausdavome staltieses. Sirovietas labai sunku austi, šešios pakojos, reikia minti atidžiai, rinkti nykščiu. Audimą eglute vadindavome kelniniu. Čia paprasta austi, kaip drobė. Paklodes ausdavome dvinyčiais. Labai rūpindavomės lovų užtiesimu. Tiesdavome taip – apačioje būdavo baltas užtiesalas su raštais (mezginiais), o viršuje – spalvota marška. Pagalvos (paduškas) sudėdavome viena ant kitos. Užvalkalo galą papuošdavome raštais (mezginiais), po apačia padėdavome pamušalą iš tamsesnės spalvos, pvz., raudoną, mėlyną, žalią. Kaip koks kuriai

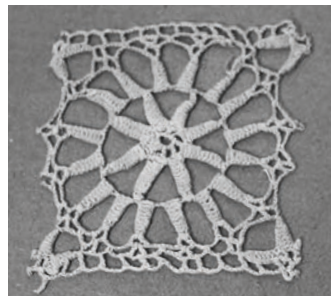
patikdavo. Man patikdavo raudonas. Dar ausdavome takus. Kilimų nežinojome, tiesdavome prie lovų takus, austus dimais.

Dimais ausdavome paklodes – metmenys iš siūlelių, o atausta vilna. Audeklą matuodavome sienom. Viena kitos klausdavome: „Kiek sienų išaudei?“ Kokie mestuvai, tokios ir sienos. Mūsų buvo 4 metrų mestuvai. Vienai austi sunku, dviem – geriau. Darbas sparčiau eina, daugiau išsiausdavome. Mūsų mamytė buvo labai darbšti, iš jos daug mokėmės, daug perėmėme abi su seserim.

Dabar namuose austų nebevertina, sako, šiurkštūs, negražūs, mašinomis gražiau išaudžia, greičiau. Ir siūlų dabar gražesnių yra. Anksčiau tokių nebuvo. Dabar spalvos labai gražios. Dažydavome žaliai – jaunų ažuoliukų lapais, pridėdavome jų žievės ir rugių želmenų, geltonai – beržo šakelėmis su lapais ir šunramunių žiedais, pilkai – alksnio žieve ir beržo lapais, raudonai – degimo šaknelėmis.“

Kaip pasiklosi, taip išmiegos

Dabar, kai net garsūs aktoriai ar pramogų verslo atstovai per visas televizijas reklamuoja įmantrius sintetinius čiužinius, labai įdomu prisiminti, kaip prieš šimtmetį miegodavo, lovas klodavo lietuviai, nes dar yra žmonių, kurie prisimena ar bent užrašė kitų pasakojimus apie miegą ant pečiaus arba *pečinyko*, o atsiradus lovoms čiužini, vadinamą šieniku, prikimšdavo švarių šiaudų arba kvapnaus šieno. Šį kartą užrašytas pasakojimas pagal V. Ramoškienės, gimusios 1987 m. Utenos r. Užpalių miestelyje, čia visą laiką gyvenusios, ir O. Adomaitienės, gimusios 1902 m. Utenos r. Gaigalių kaime, gyvenusios Užpalių miestelyje, pasakojimą.

Nėrinys pagalvės užvalkalui. Mezgė G. Aglinskienė, gim. 1885 m., gyv. Utenos r., Užpalių mstl. Mezgta 1925 m.

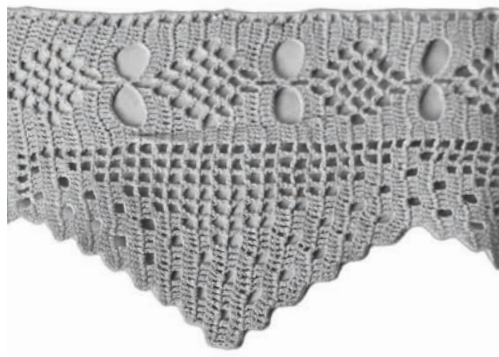
Apie XIX a. vidurį Užpalių apylinkėse lovų dar nebuvo. Palubėje buvo palai. Jei šeima nedidelė, užtekdavo vienu. Esant didesnei šeimai, darydavo dvejus. Pagalves dėdavo prie sienos, o miegantieji kojas sudurdavo. Miegodavo ir ant pečiaus, ant *pečinyko*, ypač senesnieji (*pečinykas* – pečiaus pamino lygyje pridurta plati lenta). Maloni vieta būdavo ir ležanka (žemas mūrelis, tarsi šiltas suoliukas – jame buvo liuktai apšildymui). Čia gera ir atsigulti, ir pasėdėti.

Lovos atsirado XIX a. pabaigoje. Į jas dėdavo lakinius – avizinių pelų pripildytus didelius maišus. Kartais pildavo ir supjautą akselį. Į lovos dugną, ant lentų, klodavo kūlį, ant viršaus dėdavo lakinį. Bet labai dulka ir pelai, ir akselis. Vėliau įsigudrinta į čiužinių maišus kimšti ruginius šiaudus – jie švariausi. Maišo vidury palikdavo skylę, kad galėtų šiaudus išpurenti.

Nėrinys lovatiesei. Nėrė Ona Butiškaitė, gim. 1913 m., gyv. Utenos r., Užpalių apyl., Nosvaičių k., apie 1942 m.

Nėrinys lovatiesei papuošti. Mezgė Elžbieta Garunkštienė, gim. 1795 m., gyv. Utenos r., Mažionių k.

Neturtingi žmonės ant lovos lentų dėdavo palaidus (traknius) šiaudus arba kūlį, ant jų tiesiog klodavo maršką – paklodę.

Čiužinius siūdavo iš vienspalvio, languoto ar dryžuoto pakulinio audinio. Marškos – paklodės taip pat būdavo pakulnės, languotos arba vienspalvės. Baltas paklodes išvirindavo, kad būtų minkštesnės, švelnesnės. Turtingieji klodavosi ir pašukines – plonesnes, švelnesnes paklodes.

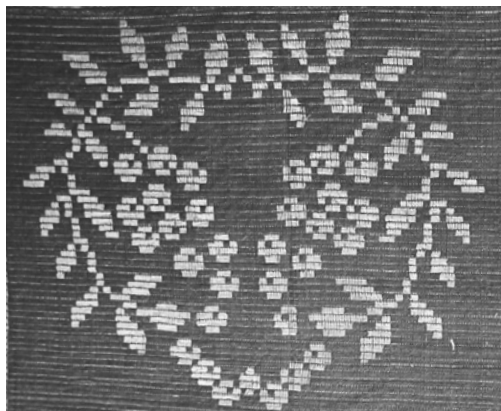
Pagalvių užvalkalai – pašukiniai, balti arba languoti, sirvietom austi arba pagijiniai, dažniausiai mėlynmargiai, raudonmargiai.

Apsiklodavo kailiniais, sermėgomis, vėliau – kaldromis. Į kaldros vidų dėdavo pakulų (ne vatos!), o jei pašukų – tai jau labai gerai! Viršus iš čerkeso (metmenys lininiai, ataudai vilnoniai). Ypač suveltas vėlykloje čerkesas – lygus, gražus. Pamušalas pakulnis margenis arba pašukinis. Vien vilnonės kaldros su lininiu pamušalu būdavo skiriamos tik svečiams. Vėliau kaldroms siūti pradėtas naudoti raštuotas lovatiesių audeklas (viršutinei pusei).

Lovas darbo dienomis užtiesdavo ta pačia kaldra. Tik vėliau, XX a. antrame, trečiame dešimtmetyje, pradeda austi pašukines ar pakulnes, o dar vėliau ir vilnomis atastas lovatieses ir jomis apkloja lovas, kaldrą įklodami ant čiužinio. Dienai lovas klodavo, ypač ten, kur būdavo netekėjusių merginų.

Lovas darydavo plačias, nes nakčiai vaikus, kur jų būdavo daug, skersai lovos guldydavo.

Lovatiesių raštai, jas tik pradėjus austi, nebuvo įmantrūs. Pagrindinis audimas – dimai „agurkų“ raštu. Spalvos įvairios: ant juodų ar baltų metmenų atausdavo mėlynais, raudonais, oranžiniais, rasalavais (raudonųjų burokėlių spalvos) ir kitokiais siūlais, suktais ar vientisais. Kraičiui į kubilus, į kuparus ir skrynias dėdavo gražiausius audinius.

Pagalvėlė, austa Valės Ilgarūbienės, gim. 1902 m., gyv. Utenos r., Užpalių apyl., Kušnieriuų k. Austa 1960 m.

Nėrinys pagalvės užvalkalui. Mezgė G. Kundavičienė, gim. 1901 m., gyv. Utenos r., Šikšnių k. Mezgta 1950 m.

Laikydavo daug paukščių, tad ir plunksnų būdavo, daug pagalvių užpalietės supildavo. Lovoje pagalves sudėdavo vieną ant kitos po 2–3, o kai laukdavo svečių ar kunigo kalendravoiant, ir po 4. Dėdavo pagal didumą. Pagalvės būdavo didelės, kad užtektų per visą plačią lovą. Plunksnas duodavo plėšyti piemenims ar bernui su merga vakaruojant – po stiklinę! Vieną kartą piemeniokai susitarė, kad išvengtų tokio nuobodaus darbo, įmetė puodą su plunksnomis į šulinį, gerai viršų užtaisę skiedromis. Šeiminkai taip ir nesužinojo, kas įmetė.

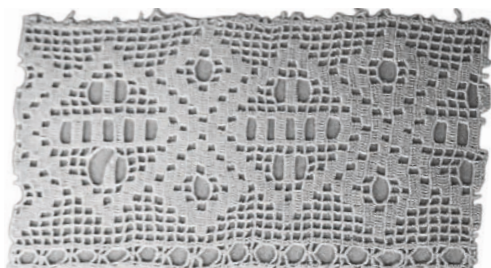
Kasdien naudodavo ne visas pagalves, kitos būdavo padėtos kraičiui.

Geresnes, švenčių progomis klojamas ar į kraičių skrynias dedamas paklodes puošdavo mezginiais. Vėliau išigudrino mezginius siūti prie lovatiesės – mažiau skalbti reikia, patogiau. Tokių mezginiųuotą lovatiesę tiesdavo tik švenčių dienomis, laukdami svečių. Mezginiai – tai senas lovos puošimo būdas. Specialių lovatiesių atskiroms šventėms ar progoms nebūdavo. Vieną kartą klodavo vienas, kitą kartą kitas.

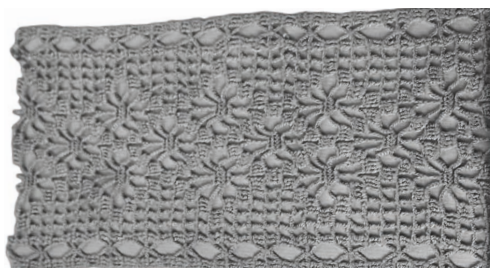
Pagalvių užvalkalai taip pat būdavo puošiami. Užausdavo galus raudonų žičkų (pirktų siūlų) rašteliu – platesnėmis ar siauresnėmis juostelėmis. Mezgdavo ir į užvalkalo galą įsiūdavo mezginių, siuvinėdavo drobėje baltais siūlais nesudėtingus raštus. Gerokai vėliau atsirado spalvotų siuvinėtų raštų, dažniausiai augalinės ornamentikos motyvais (tulpių, našlaičių, rožių, chrizantemų ir pan.).

Visa, ką geriausio ir gražiausio turėjo, užpalietės saugodavo seklyčiose, skryniuose. Čia stalas būdavo užtiestas austa ar mezgta staltiese, po gėlių vazele dėdavo mezgtą servetėlę. Ant sienos – abrūsikas su gražiu, raštuotu ir mezginiais papuoštu abrūsu.

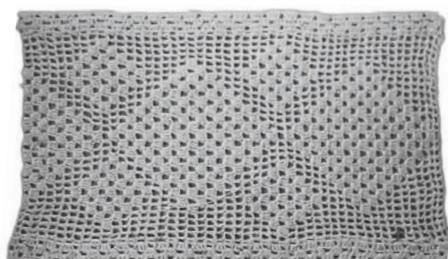

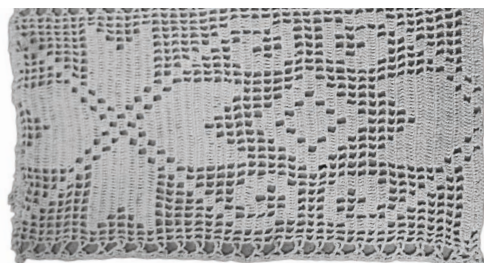
Nėrinys pagalvės užvalkalui.
Mezgė O. Balaišienė, gim. 1897 m.,
gyv. Utenos r., Lygamiškio k., apie 1945 m.

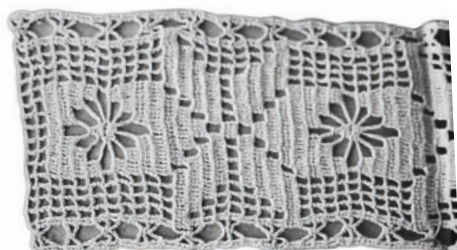
Nėrinys pagalvės užvalkalui.
Mezgė Anėlė Petrauskienė gim. 1900 m.,
gyv. Linskio k.

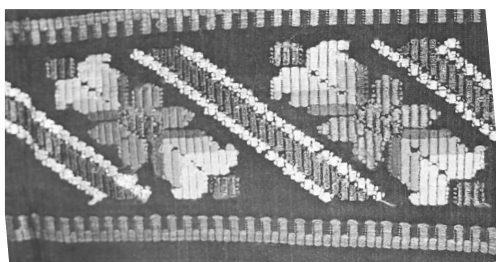
Nėrinys pagalvės užvalkalui.
Mezgė A. Reikalienė, gim. 1905 m.,
gyv. Utenos r., Šeiminiškių k., apie 1922 m.

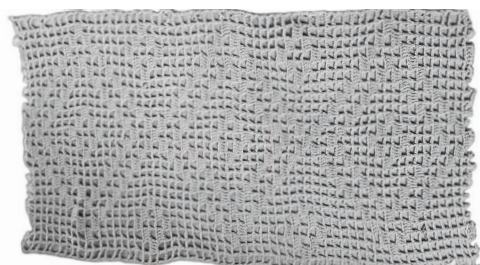
Nėrinys pagalvės užvalkalui.
Mezgė V. Putnienė, gim. 1914 m.,
gyv. Utenos r. Žeibiškių k.

Nėrinys pagalvės užvalkalui.
Mezgė V. Petkūnaitė, gim. 1906 m., gyv.
Utenos r., Užpalių mstl. Megzta 1940 m.

Pagalvėlė. Audė A. Petrauskienė,
gim. 1900 m., gyv. Utenos r., Užpalių apyl.,
Linskio k., apie 1947 m.

Nėrinys pagalvės užvalkalui.
Mezgė O. Bislienė, gim. 1860 m.,
gyv. Utenos r., Alaušo k., apie 1902 m.

Nėrinys pagalvės užvalkalui.
Mezgė Uršulė Namajušienė, gim. 1894 m.
Megzta apie 1916 m.

Čia, seklyčioje, būdavo guldomi reti, garbingi svečiai. Šiame kambaryje buvo laikoma specialiai paklota lova. Paklodė, užvalkalai – drobiniai, kaldra vilnonė. Vasarą seklyčia kvėpėdavo, nes būdavo iškaišyta berželių šakomis. Patalpa nekūrenama, tad žiemos metu svečius guldydavo po duknomis, kojų gale dėdavo įkaitintą ir į medžiagą suvyniotą akmenį, vėliau – plytą. Duknomis pradėjo siūti lininius languotus užvalkalus.

Vasarą miegodavo ir klėty (dažniausiai gaspadoriaus vaikai), patalas kasdienis. Jei čia reikėdavo guldyti svečius, klodavo šventadienį patalą. Vestuvių metu jaunuosius dažniausiai guldydavo klėtyje. Jaunosios kraitinį patalą klodavo svočia, moterys suėjusios čiupinėdavo, ar minkštos pagalvės, ar plonos drobės... Svočia klėtyje ir užrakindavo jaunuosius.

Klėtis – su grindimis, švaresnė patalpa. O gryčia ir seklyčia – be grindų, moline plūkta asla.

Vasaros metu šeimyna, ypač jaunimas, tarnai miegodavo ir klojime, ant šieno.

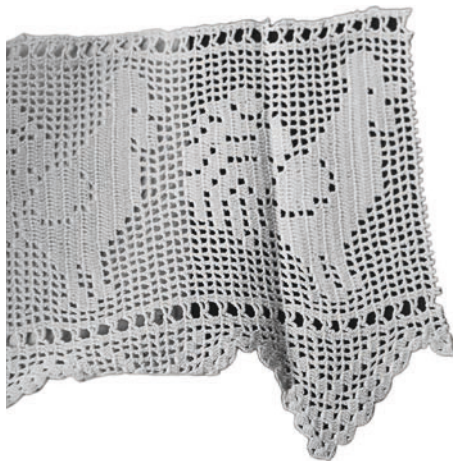
Pas turtingus tarnai miegodavo ir arklidėje – saugodavo, kad kas nepavogtų kumelių. Patalynė tiek klojime, tiek arklidėje – prastesnė. Bet kokią maršką pasikloja, paduškiotę pasimeta, apsikloja marška pakulne, sermėga – ir gerai. Apie XX a. vidurį bei antroje XX a. pusėje audiniai tampa vis įmantresni, sudėtingesni. Įvairėja lovatiesių raštai. Išlieka pagrindinis audimo būdas – dimai, bet raštai išgaunami įvairesnių nyčių skaičiumi – 4, 8, 12, 16. Ataudžiama jau ne vien pakulomis, pašukomis, bet ir vilnoniais, medvilniniais, šilkiniais siūlais. Užvalkalai audžiami vis įvairesniu sirvietų raštu, aštuonianytėmis nytimis.

Fašistinės okupacijos metais valstiečiai sėjo nemažai linų, nes tiek lovos patalynę, tiek kitus drabužius teko austis namuose, tuo metu taip pat ausdavo margas, languotas paklodes, kad ne taip užsinešiotų (susiteptų), nes nebuvo nei muilo, nei kitų skalbimo priemonių, kaldroms pamušalus, pamargintus dažytais gijomis. Praūžus karo audrai, suvarius valstiečius į kolūkius, individualiai nebeauginant linų, situacija pakito – namų darbo lininę patalynę pakeitė fabrikinės gamybos audiniai. Retai kur bepamatysi lininę paklodę, namų darbo antklodę, išnyko nėriniai ant paklodžių ar lovatiesių, retai beaptiksi ir nėriniais ar siuvinėjimu papuoštus pagalvių užvalkalus.

Nėrinys lovatiesei.

Mezgė Valė Gaučienė, gim. 1910 m.,
gyv. Utenos r., Mikėnų k.

Nėrinys lovatiesei.

Mezgė Barbora Bružienė,
gyv. Utenos r., Kėpių k. Mezgta 1910 m.

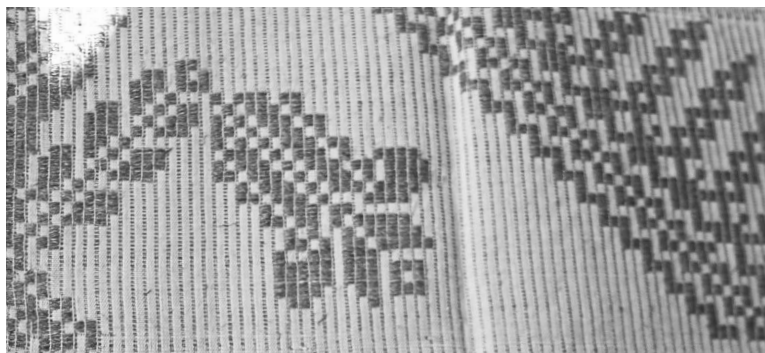

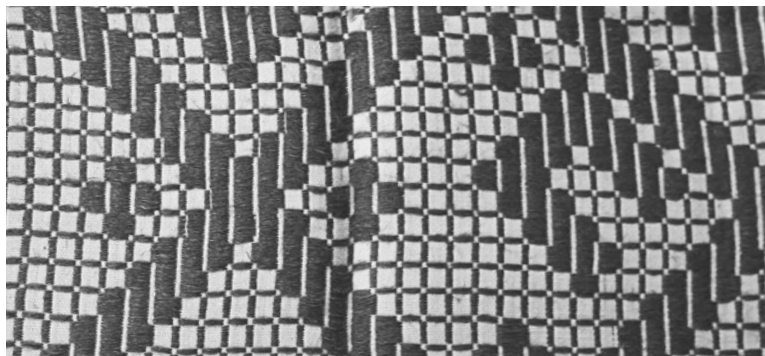
*Nėrinys paklodei papuošti.
Mezgė Ona Balaišienė, gim. 1897 m.,
gyv. Utenos r., Lygamiškių k. Mezgta 1946 m.*

*Nėrinys paklodei papuošti.
Mezgė L. Vanagienė, gim. 1904 m.,
gyv. Anykščių r., Padoarių k.*

*Rinktinės lovatiesės
fragmentas.
Audė E. Trubilienė,
gim. 1910 m.,
gyv. Utenos r.,
Užpalių mstl.*

*Lovatiesė,
austa 12 nyčių
apie 1964 m.
Audė Emilija
Triubilienė, gyv.
Utenos r.,
Užpalių mstl.
Rasta pas seserį
M. Dovainytę
Užpalių mstl.*

Apie mūsų moterų darbštumą, sumanumą, meninį skonį ryškiau byloja tik kraštotyrininkų surinkti pavyzdžiai. Tai brangus mūsų tautos buities ir meninio skonio liudininkas.

Štai kaip apie kasdieninį mūsų buities elementą rankšluostį, čia dažnai vadinama abrūsu, pasakoja kraštotyrininkė Vanda Kuliešienė:

Abrūsai mūsų prosenelių ir senelių kraitinėse skryniose – kuparuose – užimdavo garbingą vietą. Išauti kuo plonesnį, kuo įmantresnio rašto audinį, kad nebūtų „rikių“, „pašavų“ (sugedimų, patisų siūlų), buvo kiekvienos audėjos garbės, šaunumo reikalas. „Išardydama blogai užšautą šūvį, sugaiši kelias minutes, o rikė matysis visą laiką“, – kalba audėjos.

Abrūsai pagal paskirtį – nevienodi. Vienus ausdavo iš pakulų ar pašukinius, dažniausiai milišku audimu ar eglute (keturiomis nytimis), šešianyčius. Jų paskirtis grynai buitinė – kasdieniam vartojimui.

Kitus ausdavo iš gryno lino – kaip šilkas švelnaus, blizgančio. Linų pluoštą labai stropiai paruošdavo verpimui. Šukuodavo mediniais ar geležiniais, po to – šerininiais šepčiais tol, kol, šukuojant linų saują virš kibiro, vandens paviršiuje nebesusidarydavo dulkių sluoksnelis. Verpdavo tiek verpstėmis, tiek rateliu („kalvoaratu“) nepaprastai plonus ir lygius verpalus. Apmetus audeklą, jis visas turėdavo pralįsti pro šliūbinį žiedą. Tokius siūlus vadindavo atkočniais, o plonutėlius audeklus – atkočiais. Išlikęs ir posakis: „Tai ką, tau vis negerai, gal atkočių reikia?!“, – kurį taikydavo nepatenkintam storais lininiais marškiniais ar pakulinėm kelnėm šeimos nariui.

Pasitaikydavo, kad namuose ausdavo atkočinį audeklą specialiai nosinėms.

Rankšluosčių pagrindinis audimo būdas – sirvietos, dimai. Ausdavo ne tik keturiomis, bet ir šešiomis, aštuoniomis, dvylika nyčių. XIX a. pab. rankšluosčiai buvo lininiai, o vėliau pradėta apmesti medvilniniais („bovelna“), o atausti lininiais ar kanapininiais siūlais. Tamsiai pilka kanapių spalva išryškindavo audinio raštą šviesiame metmenų fone.

Rankšluostis – sudėtinė seklyčios ar gryčios interjero dalis. Ir gyvenamojoje dalyje – gryčioje, ir seklyčioje buvo kabinamas „abrusnikas“ (rankšluostinė), o ant jo – gražus, raštuotas, dažniausiai diminis rankšluostis, galuose papuoštas nėriniais.

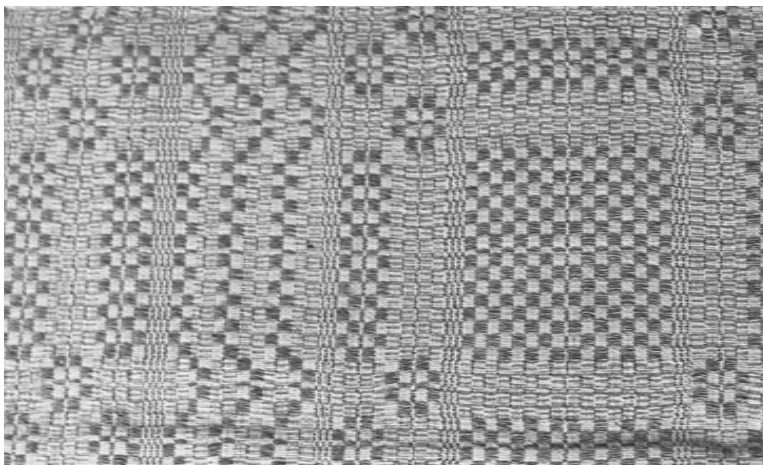
Rankšluosčių apdaila didele įvairove nepasižymi. Abrūso galų papuošimui megzdavo nėrinį vąšeliu iš lininių ar medvilninių siūlų. Jo pakraštys nelygus, dantytas. Nėrinys išmargintas įvairiais augalinės ornamentikos raštais ar geometrinio pobūdžio figūrėlėmis, dantukais, lenciūgėliais, trikampiais, rombais ir t. t. Mėgiamas užpaliečių motyvas – stilizuoti gėlių žiedai.

*Nėrinys
rankšluosčiui papuošti,
mezgtas 1939 m.*

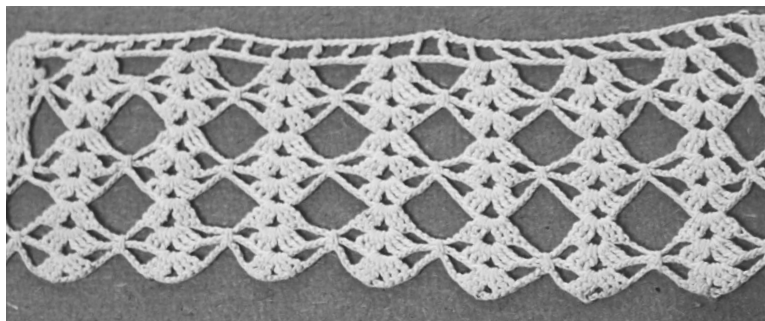

*Nėrinys
rankšluosčiui papuošti.
Mezgė Teresė Būgienė,
gim. 1905 m.,
gyv. Utenos r.,
Kušlių k.
Mezgtas 1940 m.*

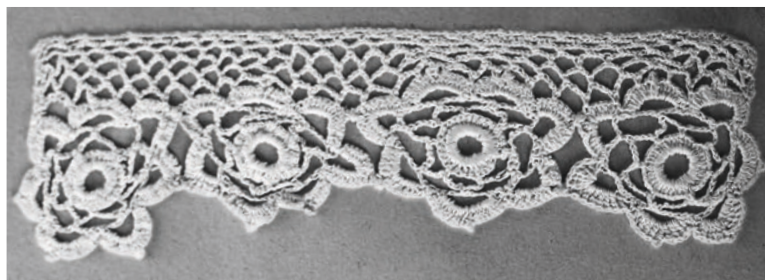

*Rankšluostis
4-nytis, austas
Onos Bernotavičienės,
gim. 1928 m.,
gyv. Utenos r.,
Likančių k.
Austa 1956 m.*

Rankšluosčių galai buvo puošiami ir ant sulenktos vielos užmetamų ir vašeliu per vidurį suneriamų siūlų mezginiu, kurio būtina dalis – kutai. Bet tai retesnis atvejis. Teko užtikti ir labai retą iš siūlų galų surištą nėrinį. Įdomių staltiesių ir rankšluosčių apdailos pavyzdžių pavyko pamatyti pas užpalietę Pakalnienę. Ant lentutėje įkaltų viniukų apmestės gijos adymo būdu paverčiamos įvairiaspalve nesudėtingai ornamentuota juostele su trumpais kurteliais, kuri būdavo prisiuvama prie rankšluosčio galų ar staltiesės kraštų. Kasdieniam naudojimui skirti abrusai nebuvo puošiami, nebent jaunamartės.

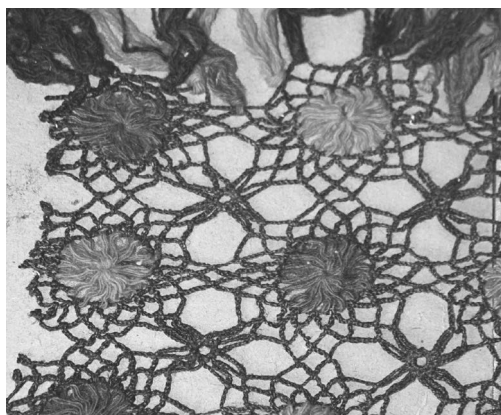
Rankogalis
moksleiviškai
uniformai. Mezgė
Valė Gaučienė,
gim. 1910 m.,
gyv. Utenos r.,
Mikėnų k., 1964 m.

Rankogalis moksleiviškai
uniformai. Mezgė
Stasė Rutkauskienė,
gim. 1940 m.,
gyv. Utenos r.,
Liepakalnių k.,
apie 1955 m.

Staltiesės fragmentas.
Austa, siuvinėta

Megzta staltiesė. Mezgė O. Baurienė,
gim. 1910 m., gyv. Utenos r.,
Degesių k. Mezgė ganydama gyvulius

Staltiesė. Austa, siuvinėta ir mezgta
O. Baurienės, gim. 1910 m.,
gyv. Utenos r., Degesių k.

XIX a. pab.–XX a. pirmame–trečiame dešimtmetyje ant abrūso galų mėgdavo siuvinėti monogramas – rankšluosčio savininkės vardo ir pavardės pirmąsias raides. Siuvinėdavo spalvotais, dažniausiai raudonais, rečiau baltais siūlais. Siuvinėjimo būdas – kryžiuku arba ištisiniu dygsneliu užpildant raidės formą.

„Abrūsniškai“ būdavo mediniai, išpuošti įvairiais pjaustiniais, raižiniais, dažyti ir nedažyti. Moterys gamindavo abrūsnius ir kitokiu būdu: aptraukdavo kartono kvadratus ar apskritimus tamsia vienspalve medžiaga, iš paukščių sparnų didžiųjų plunksnų kotelinių, karoliukų, spalvotų, blizgančių sagučių sudarytais ornamentais juos išpuošdavo, pritvirtindavo prie vielinių kablių – ir kabindavo rankšluostį.

„Vilna išguli vilką, o linas šilką“, – sakydavo moterys. Kasmet, vasarą ar pavasarį, nusistovėjus gražesniems orams, kiekvienuose namuose būdavo tarsi savotiška šventė – žlugto diena. Ypač jos laukdavo vaikai. Kraudavo į vežimus audeklų – rankšluosčių, staltiesių, drobių – rietimus, jau vienokiais ar kitokiais gabalais pagal paskirtį sukarpytus audeklus, imdavo suolelį, kultuves, muilą ir važiuodavo prie upės ar ežero. Čia pasigirdavo originali kultuvių „muzika“. Iš to ir gimė mįslės formulė: „Pykšt pokšt ant lentos, kybur vybur ant tvoros.“ Audeklus tiesdavo ir džiovindavo čia pat, ant pievos, dirvonėlio, ir kaitrioje vidurdienio saulėje jie netrukdavo išdžiūti. Ir vėl parvežti namo, dailiai iškočioti ir suvynioti į rietimus, talpiai guldavo į kuparus, blizgėdami tarsi šilkas, nepakartojamai kvepėdami.

Rankšluostis buvo labai gerbiamas: jį dovanodavo brangiam svečiui, nešdavo dovanų eidami į vestuves, rankšluosčiu atsimokėdavo už dideles paslaugas, vestuvių metu jaunoji išgelbėdavo pasmerktą piršlį užmesdama jam ant peties gražų lininį keturnytį ar aštuoniantį.

Ir XX a. antroje pusėje Užpalių apylinkėje dar buvo daug sumanių audėjų: B. Uborevičienė, G. Tarvydienė, D. Narbutienė, V. Žemaitienė, P. Juška, G. Merkys ir jo žmona, A. Varnienė, F. Gervienė ir dar daug tokių, kurių seklyčiose net iki amžiaus pabaigos dar vis dūzgė staklės.

Kai švenčių, iškilmių dienomis pamatai plevėsuojančią baltą Užpalių vėliavą su herbu, kuriame ne kardas, ne kalavijas, o dailus linų pundelis, vėl atmintyje atgyja iš amžių glūdumos šio sėlių pakraščio žmonių likimais austas kelias, lyg tas lininis rankšluostis, močiučių kraičio skryniose tebesaugantis sėlių krašto paslaptis mūsų vaikams, mūsų tautos ateičiai, lyg ta Viktorijos Jovarienės pakartota širdies daina:

Line, nuprausk man aprūkusį dangų

Mano motinos meile ir ašarom.

Line, nuausk man raudoną ir lengvą

Paskutinio saulėlydžio taką.

Užpalių kraštą net Ukraina vadino

Stanislovas Balčiūnas, Vanda Kuliešienė

XIX a. pab.–XX a. pr. Užpalių kraštas buvo toli gražu nepanašus į dabartinį tiek sodybų išdėstymu, tiek žemės dirbimo būdu. Kur ne kur buvo matyti kaimeliai su menkomis, prie žemės pritūpusiomis trobelėmis. Kaimvietėse sodyba glaudėsi prie sodybos, paliekant tarp jų dažnai tik toki tarpą, kad būtų galima įvažiuoti į kiemą. Žemė tebebuvo suskirstyta rėžiais („šniūrais“).

Naudota trilaukė sistema: pūdymas – žiemkenčiai – vasarojus. Visus žemės ūkio darbus kaimiečiai turėjo dirbti bendrai, sutartinai, joks savarankiškumas ūkininkui buvo neįmanomas. Kur pūdymas – visų turi būti pūdymas, kur vasarojus – visų vasarojus... Žmonės pradėjo svarstyti, kaip geriau: ir toliau žemę dirbti rėžiais ar išsidalyti vienkiemiais. Pavyzdžiui, Linsko kaimo gyventojai nebuvo vienos nuomonės. Vieni norėję keltis į vienkiemius, kiti tam labai priešinęsi. Kaip pasakoja Pranas Tamošiūnas, jo tėvas Domas, Linsko kaimo gyventojas, buvęs karštas agitatorius už žemės išskirstymą vienkiemiais, dėl to kai kurie kaimynai jo nemėgę, net mušti gavęs...

Ir vis dėlto žemės reforma buvo pradėta. XX a. pirmaisiais dešimtmečiais kaimiečiai kėlėsi į vienkiemius.

Užpalių kraštas prieškarinio Lietuvoje buvo vadinamas Utenės apskrities Ukraina, nes čionykščiai laukai iš tiesų derlingesni už aplinkinių valsčių žemes. Todėl ir pačiuose Užpaliuose, ir kaimuose nepriklausomybės metais pasiturinčių, gerai besitvarkančių ūkininkų buvo nemažai. Dažnas užpalėnas nevengdavo pasididžiuoti ir savo ūkiu, ir gražiais žirgais. Dauguma ūkininkų buvo pavyzdinčiai susitvarkę sodybas. Jas puošė ne tik sodai, bet ir spalvingi bičių aviliai. Bitės – Dievo padarėliai – gražiai gyvendavo ir gausų medaus derlių sunešdavo, tik prižiūrimos gero, kitam bloga nelinkinčio žmogaus. Senas paprotys – ne tik bičkopio metu, bet ir visą laiką medumi vaišinti kiekvieną atėjusįjį. Gražiai gyveno bitelės Linsko kaime, Urbonavičiaus sodyboje (apie 30 kelmų), po keletą avilių turėjo Mikėnų kaimo gyventojai Remeikis, Masiulis, Skardžius, Galvydis, Vanagiškių – Gražys, Tatíoliškių – Masiulis, Umaras, Nosvaičių – Butiškis, Stasiškių – Steponavičienė, Gailiėšionių – Būga ir kt.

Ūkininkai buvo apsirūpinę būtiniausia žemės ūkio technika. Užmarštin nuslinko tie laikai, kai žmonės kuldavo spragilais ar grūdus nuo pelų atskirdavo medine vėtykle. Kūlimo darbus greičiau atlikti padėdavo kuliamašias mašinas įsigiję apskresni vyrai. Iš pradžių daugelis žemdirbių naudojos Gailiėšionių kaimo gyventojų Ramošio, Nosvaičių – Butiško ar duokiškėno Šukio, turėjusių arklines kuliamašias, paslaugomis. Bet netruko atsirasti rimta konkurencija – motorinės kuliamosios („dampės“). Jų savininkai (Pašlinių kaimo gyventojas Indrulionis, Mikėnų – Gasparas Remeikis, Antanas ir Jonas Vanagai, Rimiškių – Mierkis, Užpalių – Jankauskas, Degėsių – Julius Dapkus ir kt.), eidami iš kaimo į kaimą, sparčiai kuldavo ir gaudavo nemažų pajamų.

Ūkininkai stengėsi taip tvarkytis, kad ūkis būtų produktyvus, duotų naudos. Todėl kai kurie ūkių savininkai pradėjo melioruoti žemes. Suprantama, tai buvo

*Nors ir sunkus
darbas pas ūkininkus
Galiniuose... 1932 m.*

brangi nederlingų žemių gerinimo priemonė, bet naudinga. Štai ir „Ūkininko patarėjyje“ (1934 lapkričio 1 d.) rašoma, kad „Užpalių valsčiaus laukuose yra daug pelkių, kurios buvo visai nenaudojamos. Užpėnai (apie 1932 m.) šias pelkes ūkininkai, agronomų paraginti, nusausino. Šįmet rudenį jau ariamos ir bus užsėtos daugiametėmis pašarinėmis žolėmis. Toje vietoje, kur riogsojo neižengiamo raisto nenaudingi plotai, dabar bus ganyklos“.

Iš tiesų, ūkininkų pasiryžimas dirbti buvo didelis. Savo darbe dauguma išvelgė ir patriotinę pareigą: jie kūrė geresnį gyvenimą pirmiausia sau, savo šeimai, o kartu ir visai apylinkei, visam kraštui.

Tarp aplinkinių valsčių užpalėnai daug kuo pirmavo. Jie pirmieji (apie 1918 m.) pradėjo naudotis elektra, kurią tiekė vandens malūno jėgainė. Kunigo Zalecko paraginti įkūrė pieno perdirbimo bendrovę. Buvo intensyviai gerinamos gyvulių veislės. Veikė gyvulių kontrolės ratelis, kuriam priklausė daug ūkininkų. Tokie gyvulininkystės pažangos skleidėjai – Jonas Gureckas, Jonas Miškinis, Antanas Adomaitis, Jonas ir Antanas Tarvydai, Jurgis Uborevičius, Vladas Tamošiūnas – bendromis jėgomis už savo pinigų iš Anglijos nusipirko geros veislės buliuką ir jį nemokamai atidavė auginti vienam savo ratelio narių – Jonui Miškiniui, kurį įpareigojo išlaikyti penketą metų. Tikslas – gerinti apylinkės karvių bandos produktyvumą. Antanas Adomaitis panašiomis sąlygomis augino juodagalvių ir kitų veislių avinus. Antanas Tarvydas irgi laikė gerą bulių ir valstybės jam duotą eržilą, atgabentą iš užsienio. Neužmiršta ir paukštininkystė. P. Kesylis laikė kontroliuojamas leghornų, o A. Adomaitis – rodailendų veislės vištas.

Visuotinis tėvų susirinkimas pageidavo, kad į mokyklos programą būtų įtrauktas žemės ūkio mokslas – taip vaikai būtų pratinami prie darbo, o ateityje taptų gerais ūkininkais. Mokyti žemės ūkio pagrindų, tėvų nuomone, sąlygos buvo, nes mokyklai skirtas žemės sklypas, kur galėjo būti atliekami praktikos darbai.

1928 m. pradėjo veikti žemės ūkio klasė. „Kadangi mūsų kraštas – žemės ūkio šalis, todėl turime turėti teorinių žinių, kad galėtume pritaikyti savo ūkiui praktiškai“, – sakoma žemės ūkio klasės vedėjo skelbime 1928 m. rugsėjo 24 d. Apie tokios klasės organizavimą buvo plačiai paskelbta ir bažnyčioje, ir valsčiaus savivaldybėje.

Todėl jau iš karto susirinko apie 40 vaikų, norinčių mokytis tose klasėse. Tai buvo daugiausia miestelio ir vienkiemių bei aplinkinių kaimų (Tervydžiū, Bajorū, Trumpalių ir kt.) ūkininkų vaikai. Pamokos vykdavo vakarais, po 12 valandų per savaitę, keturias dienas po tris pamokas.

Mokymo programą sudarė bendroji ir specialioji žemdirbystė, gyvulininkystė, sodininkystė ir daržininkystė, bitininkystė, gamtos mokslo pagrindai, aritmetika ir žemės ūkio sąskaita, žemės ūkio kooperacija ir visuomenės mokslas.

Žemės ūkio klasės vedėju buvo paskirtas mokytojas J. Maceika. Kursantams dar dėstė mokytojas A. Patumsis, o Žemės ūkio rūmai rūpinosi tokiose klasėse dirbančių mokytojų dalykiniu lygiu. Jie būdavo siunčiami į žemės ūkio kursus, nurodoma, kokius laikraščius ir žurnalus privalo skaityti – „Žemės ūkį“, „Ūkininko patarėją“, „Sodybą“. Apskrities agronomas parūpindavo reikalingų vadovėlių ir būtiniausių mokymo priemonių. Buvo mokoma ne vien teorijos, bet atliekami ir praktikos darbai.

Kasmet balandžio mėnesį vykdavo žemės ūkio klasės kursantų išleidžiamieji egzaminai.

Prie Užpalių pradinės mokyklos veikė jaunųjų ūkininkų ratelis. Jam vadovavo Balys Mikėnas iš Kaniūkų kaimo, mokyklos vedėjas Karpevičius ir kt. Ratelio nariai buvo susiskirstę į tris grupes: vištų, daržovių ir paršelių augintojų. Nariams būdavo parūpinama tai leghornų veislės vištų kiaušiniams perinti, tai viščiukų ar paršelių. Taip pat jaunieji ūkininkai galėdavo išgyti įvairių vaismedžių ar vaiskrūmių sodinukų, daržovių sėklų. O rudenį aikštėje prie mokyklos būdavo ruošiamos išaugintų vaisių, daržovių, paukščių ar gyvulių parodos. Geriausiai pasidarbavę ratelio nariai būdavo apdovanojami.

Per ratelio pamokas jaunuosius ūkininkus supažindindavo su pažangaus ūkininkavimo naujovėmis. Pavyzdžiui, jie buvo mokomi gaminti žaiginius, ant kurių šienas ar dobilai daug geriau džiūsta. Ta patirtis netruko paplisti – kai kurie išradingesni apylinkės ūkininkai ieškojo ir kitų galimybių papildomoms pajamoms gauti.

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje keletas žmonių, susitarę tarpusavyje, prisipirkdavo didelį pulką žąsų ir gabendavo jas į Dinabarką (Dinaburgą), kur pelningai parduodavo. Supirktas kiaules varydavo į Kamajus, Panemunėlį ir kt.

Trys užpalėnai – Neviržos Namajuška, Degėsių Dulké ir Tervydžiū Pajeda – Debeikiuose buvo įrengę garinę pieninę. Kai Užpalių pieninėje keitė naudotas mašinas, jie pasinaudojo proga ir nupirko įrenginius.

P. Melaikis planavo savo linamynę modernizuoti, prijungti motorą, tačiau karas tuos planus sutrukdė.

Linamynė darbo nestokojo. Prasidėjus mynimo sezonui, čia kiekvieną dieną būdavo pilna žmonių.

Šalia gražiai besitvarkančių ir pasiturimai gyvenančių ūkininkų buvo ir kita kaimo gyventojų dalis – mažažemiai ir bežemiai. Jie versdavosi kur kas sunkiau, neretai prasiskolindavo, būdavo priversti savo ūkelius parduoti, iškildavo varžytynių grėsmė. Taip atsitiko ne vienam.

Bežemių ir mažažemių šeimų nariai turėjo ieškoti pragyvenimo šaltinių – mokytis amato, eiti tarnauti. Geram tarnui šeimnininkas mokėdavo apie 200 litų,

tarnaitei – apie 150 litų už metų darbą. Dar iš gero šeimininko tarnai išsiderėdavo grūdų, rūbų, apavo, linų grįžtę ar vilnų kuodelių...

Būdavo ir tokių žmonių, kurie už tam tikrą mokestį nuomojo žemę arba dirbo pusininkais.

O atsitikdavo ir taip, kad ne vieną dešimtį hektarų turintis ūkininkas prilygdavo mažažemiui, valgydavo „tik bulves su batviniiais“, sugebėdavo tik pasišaipyti iš kitų ir savęs.

„Galinių Pranas Žvironas buvo sąžiningas ūkininkas. Ir jaunystėje į vakarėlius eidavo, tik atlikęs visą namų ruošą, neskubėdamas. Kaimynas A. Dudlauskas iš jo pasijuokdavęs: „Ak tu, Pranai! Jei vakarušoj prisiminsi, kad reikia perkelti arklius, tai ir lėksi, viską palikęs... Žiūrėk, mūsų karvė ir arklys kokias „puikias gegužines“ padarė...“ – taip yra pasakojusi Dudlauskų kaimynė V. Žvironaitė. Mat visą dieną neperkelti gyvuliai išmindavo žolę taip, kad likdavo juodas padas.

Dėl tokio neūkiškumo kaimynai Dudlauskus peikdavo. Nors jiems priklausė apie 40 hektarų žemės, vos galą su galu sudurdavo. Jie buvo linksmybių ir pokštų mėgėjai, bet nė vienas iš penkių brolių nepasižymėjo darbštumu, ūkininkui reikalingomis savybėmis.

Sovietiniais metais visi broliai, išskyrus gal Praną, gerai gyveno, buvo personaliniai pensininkai. Jokia čigonė nebūtų išbūrusi, kad Dudlauskiokai, tokie pritingintys, taps ponais... Tik vargšas Antanas, iš visų mielaširdingiausias, didžiausias juokdarys, žuvo nuo bado Rusijoje Antrojo pasaulinio karo metais...

Būdami taupūs, užpalėnai daugelį ūkyje reikalingų padargų gaminosi patys, bet kartais reikėjo ir labiau išmanančio žmogaus pagalbos. Tekdavo kreiptis į amatininkus. Tai dažniausiai būdavo iš mažiau pasiturinčių, gausių šeimų kilę žmonės.

Siuvėjai dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, eidami iš kaimo į kaimą, iš vienos sodybos į kitą, apsiūdavo visą šeimyną. Kokie reikalavimai buvo XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje „kriaučiui“, byloja Užpalių miestelio siuvėjo Ferdinando Velučio žodžiai: „Nusiveža gaspadorius namą. Išveda palauken, rodžia pirštu: „Ut, bernas aria. Pasiūk jam sermėgų“... Be meras, be nieką, tik iš tola pasižiūrėjus...“

Geresnieji siuvėjai turėdavę ir mokinių, kurie amato mokydavęsi trejetą metų. Iš pradžių jie dirbdavę paprasčiausius darbus: nuskusdavę kailio juosteles, padėję į žarijas kaitindavę lygintuvą (anglimis šildomi lygintuvai atsiradę tik XX a. pr.).

XX a. pirmojoje pusėje geriausiu Užpalių siuvėju buvo laikomas Juozas Gabė, amato mokėsis Varšuvoje. Siūdavęs ir vyriškus, ir moteriškus drabužius, sutanas kunigams. Turėdavęs po keletą mokinių. Už mokslą imdavęs brangiai, neturėdamas iš ko mokėti, mokinys privalėdavęs siuvėjui trejus metus atidirbti.

Kaušylaitė-Repšienė irgi buvusi klientų giriama siuvėja. Turėjusi savo siuvyklą ir mokinių.

Kolektyvinėje šienapjūtėje 1953 m. liepos 22 d.

Gerai siuvėjai – Henrikas Sakalauskas ir jo sūnus Antanas, Ona Baukytė, Uršulė Reikalytė, Ona Miškinaitė. Tarp moterų autoritetą XX a. viduryje bei antroje jo pusėje buvo pelnusi Veronika Tarvydienė, o Elena Balčiūnienė pasiūdavo ne tik kasdienių drabužių, bet ir pokario metais populiarius kailinius.

XX a. pr. žymiausi užpalėnų batsiuviai buvę Rapolas Masiulis, Kazys Kaušyla, Regalas. Jie taip pat turėdavę mokinių. Tarpukario Lietuvoje Jonas Buteliauskas turėjęs batų dirbtuvę, kurioje labai stropiai dirbė penketas ar šešetas žmonių. Užpalių valsčiuje ir už jo ribų buvo žinoma Aleksandro Mikučionio šeima. Tėvas su sūnumis Kaziu, Povilu ir Jonu siūdavę batus ir namuose, ir eidavę dirbti pas žmones, turėję gerų batsiuvystės įrankių.

Povilas Suščianovas, Juozas Čeponis, Bronius Masiulis, Vaclovas Gaigalas, Juozas Bučelis, Juozas Mierkis, Albinas Kučinskas ir kt. taip pat šio krašto batsiuviai, dirbė XX a. vid. bei antroje šio amžiaus pusėje.

Visais laikais labai reikalingi buvo statybininkai ir medžio darbų meistrai. Ypač šios srities specialistų reikėjo, kai pirmaisiais XX a. dešimtmečiais iš senųjų kaimų ūkininkai pradėjo keltis į vienkiemius. Namų statymo meistrai susibūrę grupelėmis eidavo uždarbiauti. Petras Narbutis turėdavo sudaręs 4–5 vyrų brigadą. Žinomi statybininkai buvę Kaimynų kaimo gyventojai Jonas ir Petras Gobės, Mikėnų – Juozas Ingaunis, Likuončių – Alfonsas Jakšys, Puodžių – Feliksas Gaidys ir kt.

Medžio darbus (langų rėmus, duris, kraitines skryniais – „kuparus“, spintas, komodas, lovas, įvairius vežimus, pakinktus ir t. t.) gerai darė Adolfas Gobė, Jonas Tarvydas, Stasys Žvironas. Po Antrojo pasaulinio karo miestelyje apsigyvenęs aklas, bet puikus meistras ir akordeonininkas A. Micelica. Geri staliai buvę Antanas Gladutis ir jo sūnus Leonas (Kaniūkai), Antanas bei Povilas Bekinčiai, Kostas Žilinskas (Gailiešionys), Antanas Tilindis (Kušnieriūnai), Feliksas Vaškelis (Bajorai), Jonas Vanagas, Gasparas Remeikis (Mikėnai), Jonas Stasiškis, Pranas Juška (Tervydžiai) ir kt.

Lankus arkliais kinkyti lenkė Jonas Gureckas (Užpaliai), Juozas ir Petras Daujočiai (Galinių k.), Antanas Antanavičius (Kušnieriūnai).

Kaip verpimo ratelių meistrai buvo žinomi Ciprijonas Vanagas (Užpaliai), Juozas Ingaunis (Mikėnai), Feliksas Indrašius (Jociškės).

Negalėjo ūkininkai apsieiti ir be kalvių („kavolių“): reikėjo ir arklį pakaustyti, ir ratus ar roges aptraukti, ir plūgą ar kitą žemės ūkio inventorių sutvarkyti. Miestelyje buvę keletas kalvių. Dabartinėje Krokulės gatvėje stovėjusi Juozo Varno kalvė, kurioje dirbė tėvas ir sūnūs Jurgis, Jonas, Napalys. Šiai sudegus, naują pasistatę Kaimynų kaime. Zavulkoj, dabartinėje Alaušo gatvelėje, buvusi žydo Suodiko kalvė. Miestelio pakraštyje, prie kelio į Gaigaliūs, stovėjusi Mataušo Gudo kalvė. Nagingi meistrai buvę ir miestelio žydai Chaimas ir Joškė. Geru žodžiu minėti ir kaimų kalviai: Vincas Žvironas (Vaiskūnai), Jonas Šatkus (Ilčiūkai), Jurgis Dapkus (Gailiešionys), Pranas Markevičius (Kušnieriūnai), Jonas Kučinskas (Mikėnai) ir kt.

Kaip puikus specialistas XX a. viduryje Užpaliuose garsėjo kalvis Dominykas Vilutis.

Bene svarbiausias XIX a. pabaigos–XX a. pirmosios pusės kaimiečio žieminis drabužis buvo kailiniai. Bet tinkamai išdirbti avies kailį mokėjo toli gražu ne kiekvienas. Tai sunkus ir kantrybės reikalaujantis darbas.

*Šienapjūtė Jociškiuose
1953 m. liepos 22 d.*

Užpalių krašte žymiausias kailiadirbys, be abejo, buvo miestelio gyventojas Antanas Vanagas. Kaip pasakoja jo duktė Stasė, tėvas kailius porą dienų mirkydavęs vandenyje, po to ruginių miltų tesla ištepdavęs blogąją kailio pusę ir suvyniodavęs taip, kad vilnotoji pusė nesiliestų su išteptąja. Sudėti į tam tikrą kubilą kailiai buvo laikomi keletą dienų, o išrūgę nuvalomi, džiovinami. Po to ištrinami kreida ir skutami „striūga“, ištempus tam specialiai pritaikytame stove. Gerai nuskustas ir purus kailis šepėčiu dažomas, naudojant vandenyje išvirintus vilnos dažus. Po to kailį tepdavo alyva, kad dažai gerai laikytųsi.

Darbo nestigo ir milų vėlėjams, nes užpalėnai dėvėdavę namų darbo drabužius iš milo, čerkaso ir pan. Išsinuomojęs malūne patalpą ir įsigijęs vėlimui reikalingą įrangą, milus pradėjęs velti Juozapas Adomavičius. 1919 m. viską iš jo perpirkęs Antanas Skvarčinskas, kuris vėlimu ir dažymu užsiėmęs iki 1950 m.

***

Daug rūpesčių valstiečiui teikė gyvuliai – kad jie būtų sveiki, gerai „*eitų rankon*“. Ūkininkas darė viską, kad jo arkliai, karvės, avys, kiaulės duotų daugiau naudos, būtų vislūs, nekamuojami ligų, kad jų nenužiūrėtų blogos akys...

Nuo seno išlikę rimtų, patikimų gyvulių priežiūros ir gydymo būdų. Susirgusį gyvulį gydė pelynų, pupalaiškių ar apynių nuovirais, raudonligės varginamą kiauliuką trindavo rūgštimi, klodavo skystame molyje mirkyta paklode. Suviduriavusiam gyvuliui išvirdavo geltonųjų šlamučių, ažuolo žievės ar sėmenų nuoviro. Lūžus kaului, darydavo tepalą iš kaulažolių šaknų ir riebalų – dėdavo kompresus prie sužalotos vietos. Suminkštėjus kaulams, šėrė ruginiais miltais ar šutintais rugių grūdais...

Bet buvo ir įvairiausių prietarų, mūsų protėvių manymu, lemiančių sėkmę. Senieji žmonės dar prisimena nemažai tokių tikėjimų.

Pavasari, gindami gyvulius į lauką, šeimininkai atlikdavo tam tikras apeigas: rūkydavo pašventintomis žolelėmis, piemenį perliedavo vandeniu, vaišino sūriu, kiaušiniene. Visa tai buvo daroma, kad gyvulėliai nesirgtų, gerai ganytųsi,

linksmai šokinėtų... Dideli mažų paukštelių priešai – varnos, vanagai. Kad jie neliestų viščiukų, žasiukų ar kitų naminių paukščių, šeimininkė, prieš išnešdama į lauką, juos perkišdavo pro vyriškas kelnes ar savo užantį...

Jei norėdavo, kad viščiukai būtų kuoduoti, leisdama vištą perėti, šeimininkė užsidėdavo kepurę...

Šeimininkai Kalėdų rytą į tvartą eidavo dviese, susikibę rankomis – kad avys atvestų po porą ėriukų... O vištas lesindavo kruopomis, subertomis į lanką, – kad neitų kiaušinių dėti pas kaimynus...

Skerdžiant kiaulę, šeimos nariai turi juoktis, stovėti išsižioję – lašiniai storesni bus! Uodegos galiuką reikia užmesti ant krosnies, kad kitamet kiaulės užaugtų kaip krosnis...

Apsiveršdavus karvei, neskolink kaimynei jokio daikto – kad ir pieno neišsineštų...

Jeį duodi kam pieno, berk truputį druskos – savos karvės pienas neprapul...

Jeį prieš Sekmines, anksti rytą, savos karvės apynasriu nukrėsi rasą aplink kaimyno karvę, jos pienas pereis tavajai...

Pirmą orės dieną iš lauko grįžę artojai laistomi vandeniu – kad arkliai būtų stiprūs, traukdami plūgą ar vežimą, nekaistų...

Nerimą keldavo tikėjimas, kad blogos akys galinčios nužiūrėti gyvulį ar paukštį. Tada jie pradeda tarpusavy peštis, badytis, nebeauga, dingsta pienas... Todėl vengdavo mažus gyvulėlius rodyti kaimynėms, ypač toms, kurios esančios pavyduolės, turinčios negeras akis...

O Didžiojo penktadienio naktį, prieš Velykas, raganos ar laumės einančios „apčėravoti“ gyvulių. Norėdami nuo to apsaugoti savo bandą, šeimininkai tvartų duris apkaišydavo šermukšnio ar šaltekšnio šakelėmis. Bet burtininkės gudrios: pavirsdavusios musėmis, vabalais ir vis tiek liūdavusios į tvartus pro pamatų plyšius ir atlikdavusios savo juodą „čėravojimo“ darbą... Išlindusios iš tvartų, jos laukdavusios šv. Jurgio nakties ir tada eidavusios maudytis sulos „ąsočiuose“ ar kibiruose. Todėl šv. Jurgio rytą žmonės sulos negerdavę. Norėdamos apsaugoti savo gyvulius nuo piktųjų jėgų, šeimininkės nuplaudavusios stalo, suolų kampus, durų rankenas, šluotas ir tuo vandeniu apšlakstydavusios gyvulius ar paukščius. Burtai nustodavę galios.

Tokiais ir panašiais tikėjimais burtų galia neretai pasinaudodavo įvairūs apgavikai – čigonai, meškininkai ir pan.

Stasiškių kaimo gyventoja Paršiukienė pasakojo:

„Venam žmogui, pavardi Taunius, labai nėra runkan gyvuliai – tai krisdava, tai vėl kas nars actikdava. Vienųroz ataja meškinykas su meškų. Šeiminykui pasbedojus, kad nesisaka su gyvuliais, meškinykas apžiūrėję gurbus ir pasakė, kad juos reikia pataisyt. Mat gyvuliai skursta ažtat, kad unkstesna tų namų gaspadine, išeidama iš šitas sadybas, visur apibarste smėliu iš kvartūka. Meškinykas visur vedžiojįs meškų – gerai aina, a kur gyvuliai stovi – neina, ir tiek, bliauna... Ir kų nori daryk! Tadu meškinykas liepė jievos šakų atnešt. Supjaustė ir tuos kalalius sukalinėja viršum durų, da

kų panosaj burbėdamas... Dabar jau meška visur ėja, mat burtai būva panaikinti...

Meškinykas ažu takį „svarbų“ patarnavimų gerų mokestį pajeme...“

1945–1947 m. buvo steigiamos kooperatinės žemės ūkio draugijos, dirbančios laisvas, be šeiminkų likusias žemes. Tai buvo priemonė pratinti Lietuvos valstietį prie kolektyvinio darbo, kolektyvinės nuosavybės, paruošti kelią sovietinei žemės reformai.

Pokario metais Galinių ir gretimuose kaimuose atsirado keletas ūkių, kurių šeiminkai buvo ištremti arba išėję gyventi į miestus. Tai buvo P. Žvironui, Garunkščiams, Binkauskams ir kt. priklausiusios žemės valdos. Kooperatyvo centras – Žvirono sodyba. Ekonominį pagrindą sudarė likę ištremtųjų apylinkės ūkininkų gyvuliai, grūdai, žemės ūkio inventoriūs. Kooperatyvo reikalais rūpinosi buvęs Užpalių valsčiaus finansų skyriaus darbuotojas Kublickas, ūkvedžiu paskirtas „liaudies gynėjas“ Vladas Vasilionka. Kooperatyve buvę apie dvidešimt karvių, keturi jaučiai, netoli trijų dešimčių arklių, kuriais dirbo bendrą žemę arba nuomodavo aplinkiniams valstiečiams.

Laikę ir ketvertą paršavedžių. Arkliai stovėdavę Garunkščio tvartuose, o Žvirono arklidėje žvengęs eržilas.

Kooperatyve dirbė apie 15 žmonių, dažniausiai atvykusių iš kitur. Prie darbų būdavo pakviečiami ir netoliese gyvenantys valstiečiai. Darbininkams kasdien duodavo po litrą pieno, o likusį veždavo į Užpalių pieninę. Pieno primelždavo labai mažai, nes, matyt, stigo ir pašarų, ir geros priežiūros. Darbininkai atlyginimą gaudavo grūdais.

1949 m. prasidėjus kolektyvizacijai, Galinių žemės ūkio kooperatyvas buvo panaikintas.

Stambių ūkininkų buvo ir Vilūčių krašte. Stadalių dvaras, priklausęs ponui Minkevičiui, turėjo per 100 ha. Jo savininkas, kilus neramioms nuojautoms dėl Sovietų Sąjungos grobikiškos politikos mūsų krašto atžvilgiu, spėjo išvažiuoti į Lenkiją, o žmona su vaikais 1941 m. ištremta į Sibirą. Stambūs buvo Armėniškio kaimo Dičiaus bei Narūno ūkiai, jų savininkai taip pat atsidūrė Sibire.

Be šeiminkų likusioje žemėje pokario metais įkurtas arklių nuomos punktas (ANP), kurio reikalais rūpinosi Vilūčių apylinkės sekretorius Jonas Pepalis. Šiame kooperatyve buvo penketas arklių, kuriais ir naudojosi jų neturintys valstiečiai. Turėjo šis ūkis ir šios tokios technikos: dvi javų kertamąsias, dvi šienapjoves. Ūkvedžiu dirbęs Simanas Mikučionis, kalviu – Jonas Lapienis, buhalteriu – Vladas Tursa. Dirbė čia ir broliai Domas bei Juozas Stukai.

Apie 1946 m. Vilūčių ANP persikėlęs į Daugilio dvarelį, nes šio nemažo ūkio savininkas Ramoškis taip pat buvo ištremtas. Tačiau ANP čia ilgiau šeiminkauti neteko, nes visus darbininkus Lietuvos partizanai iš ten išvaikę.

Ūkininkų kasdienybė

Vanda Kuliešienė

XIX a. pab.–XX a. pr. Užpaliai buvo tik bažnytkaimio tipo gyvenvietė, valsčiaus centras.

V. Žvironaitės teigimu, Užpalių miestelėnams priklausė 80 valakų (valakas – 20 dešimtinių, 1 dešimtinė truputį didesnė už 1 hektarą). Žemė išdalinta rėžiais, dirbama trilaukės sistemos pagrindu. Kiekvienas ūkininkas kiekviename lauke turėjo po vieną rėžį žemės. Tik tie rėžiai vienu buvo platesni, kitų siauresni. Prie upės esančios užliejamos Šventosios pievos taip pat visiems išdalintos rėžiais. Užpaliams priklausė ir miško: Obelių krūmai ir Miškiniai, taip pat išdalinto sklypeliais.

Kai miestelio ribose gyvenę ūkininkai 1909–1910 m. skirstėsi į vienkiemius, už turėtą valaką gavo po 20 ha, o kur žemė prastesnės rūšies, atmatuota ir daugiau. Antai kai kurie Galinių kaimo ūkininkai už valaką gavo net gerokai per 30 ha, nes žemė šioje galulaukėje smėlėta ir nederlinga.

Tokiomis pačiomis sąlygomis dirbo ir į vienkiemius skirstėsi ir Užpalių krašto kaimų valstiečiai, tik, žinoma, vieni tai darė anksčiau, kiti – vėliau.

Vyresniosios užpalėnų kartos teigimu, XX a. pradžioje šio krašto ūkininkai žemę arė jau geležiniais plūgais, nors, matyt, jais pradėta naudotis ne per daug seniai, nes pagurbėse ar klojimų pašaliuose dar matydavosi ir numestų medinių arklų. O bulves dar ilgai, net ligi XX a. vidurio, daugelis gaspadorių, ypač smulkesnių, vagojo nesudėtingos konstrukcijos mediniais arklais. Arklį kinkė į medines ieneles. Artojas „vairavo“ arklą, įsitvėręs į medines karteles, prie kurių buvo pritvirtinta lenta su dviem geležiniais noragėliais.

Pakito ir akėčių konstrukcija. Jos buvo jau gaminamos iš medžio su geležiniais virbais. Atsirado ir geležinių. Ūkyje taip pat reikėjo įvairių smulkesnių darbo įrankių. Būtiniausi – tai dalgis, grėblys, šakės, prireikdavo dar ir kultuvo, pjautuvo ir kt.

*Šienapjūtė Jociškių
kaimo 1934 m.*

Gerą dalgį ne kiekvienas mokėjo išsirinkti. Pirkdamas gaspadorius rinkosi jį pagal garsą – skambino, suduodamas į vežimo ratų *šyną* ir klausėsi. Įverti į dalgiakotį mokėjo kiekvienas kaimo vyras. Gal kiek sudėtingiau pasidirbti *run-kavetą* – ant dalgiakočio pritvirtintą rankenėlę, kad jos ištvėręs pjovėjas galėtų tvirtai sukti pradalgę. Dirbo jį iš nestoro ievos kamieno poros sprindžių gabalo, šutino karštoje krosnyje arba pirtyje, kad lenkiamas nelūžtų.

Grėblius gaspadorius gaminosi pats, žinoma, padedamas ir kitų šeimoje esančių vyrų, dargi piemenioko. Pasakojama, kad kai kurie vyresnio amžiaus piemenys mokėdavę labai dailiai išdrožti grėbliadančius. Juos drožė iš tvirto, netraškaus medžio, dažniausiai obels ar vyšnios. Tam reikalui skirtas medžio kaladėles laikė kur nors pastogėje, kad gerai išdžiūtų, paskui skaldė nedideliais pagaliukais ir drožė dantis. Ir ne bet kaip, o su užkirtimu, kad jie, įstatyti į grėblio „galvą“ – *šiekštą*, tvirtai laikytųsi. Grėbliakotį meistras šveitė stiklo šukele, kad būtų lygus, švelnus ir netrintų grėbėjai pūslių.

Ūkininko klojime jau buvo keletas įvairios paskirties metalinių šakių: dvi-pirščių, tripirščių, keturpirščių. Vienos – mėšlui mėžti ar iškratyti lauke, kitos – šienui, šiaudams krauti, javų pėdams kilnoti. Dvipirštės medinės šakės, atėjusios dar iš baudžiavos laikų, mūsų klojimuose buvo naudojamos dar ir XX a. viduryje.

Ligi XX a. vidurio, o gal ir vėliau išlikusiuose senuose mūsų kaimo klojimuose galima buvo aptikti dar vieną iš seniausių ūkininko darbo įrankių – kultuvą. Jam pasigaminti reikėjo lengvo, bet tvirto koto, prie kurio kanapine virvele ar šikšnele rišo pagrindinę kultuvo dalį – buožę. Tai storesnis, sunkesnis dailiai apdrožtas diržingo medžio pagalys, kuriuo ir buvo kuliami – daužomi ant pado suguldyti javų pėdai. Nors XX a. viduryje kultuvų epocha jau buvo praėjusi, javai kuliami mašinomis, bet rugių prikulti „pirmajai šiūmetei duonai“ ar sėklai labai tiko ir kultuvas.

Nepriklausomoje Lietuvoje Užpalių krašto gaspadoriai pradėjo taikyti pažangesnius ūkininkavimo metodus. Atsisakę trilaukės sistemos, išsidaliję vienkiemiais, skaitydami spaudą, klausydami agronomų patarimų, jie ėmė atsigauti.

1922 m. Lietuvos Seimas priėmė žemės reformos įstatymą, kuriuo numatė dvarininkams palikti po 80 ha žemės. Žemė pirmiausia buvo dalinama Lietuvos kariuomenės savanoriams.

1929–1933 m. pasaulinės krizės padariniai palietė ir Lietuvą, ypač sukrėtė žemės ūkį. Žemės ūkio produktų kainos krito, o mokesčiai išliko tokie patys. Brangiai kainavo druska, žibalas, degtukai ir kitos būtino vartojimo prekės.

Užpalių kraštas prieškarinio Lietuvoje buvo vadinamas Utenos apskrities Ukraina, nes čionykščiai laukai iš tiesų derlingesni už aplinkinių valsčių žemes. Todėl ir pačiuose Užpaliuose, ir kaimuose nepriklausomybės metais pasiturinčių, gerai besitvarkančių ūkininku buvo nemažai. Dažnas užpalėnas nevengdavo pasididžiuoti ir savo ūkiu, ir gerais žirgais. Dauguma ūkininkų buvo pavyzdinčiai susitvarkę sodybas. Jas puošė ne tik sodai, bet ir spalvingi bičių aviliai. Bitės – Dievo padarėliai – gražiai gyveno ir gausų medaus derlių nešė tik prižiūrimos gero, kitam bloga nelinkinčio žmogaus. Senas paprotys – ne tik bičkopio metu, bet ir visą laiką medumi vaišinti kiekvieną atėjusįjį. Gražiai gyveno bitelės Linskio kaime, Urbanavičiaus sodyboje (apie 30 kelmų), po keletą avilių turėjo Mikėnų

Pladiškių kaimo
ūkininko Prano
Čerškaus bitynas

kaimo gyventojai Remeikis, Masiulis, Skardžius, Galvydis, Vanagiškių – Gražys, Tatuoliškių – Masiulis, Umaras, Nosvaičių – Butiškis, Stasiškių – K. Steponavičienė, Gailiėšionių – Būga ir kt.

Ūkininkai stengėsi taip tvarkytis, kad ūkis būtų produktyvus, duotų naudos. Todėl kai kurie gaspadoriai pradėjo melioruoti žemes. Suprantama, tai buvo brangi nederlingų žemių gerinimo priemonė, bet naudinga. Štai ir „Ūkininko patarėjyje“ rašoma, kad „Užpalių valsčiaus laukuose yra daug pelkių, kurios buvo visai nenaudojamos. Užpernai (apie 1932 metus – V. K.) šias pelkes ūkininkai, agronomų paraginti, nusausino. Šįmet rudenį jau ariamos ir bus užsėtos daugiametėmis pašarinėmis žolėmis. Toje vietoje, kur riogsojo neižengiamo raisto nenaudingi plotai, dabar bus ganyklos.“¹

Iš tiesų, ūkininkų pasiryžimas dirbti buvo didelis. Savo darbe dauguma išvelgė ir patriotinę pareigą: jie kūrė geresnį gyvenimą sau, savo šeimai, o kartu ir visai apylinkei, visam kraštui.

Tarp aplinkinių valsčių užpalėnai daug kuo pirmavo. Jie pirmieji (apie 1918 m.) pradėjo naudotis elektra, kurią teikė vandens malūno jėgainė. Kunigo Zalecko paraginti įkūrė pieno perdirbimo bendrovę. Buvo intensyviai gerinamos gyvulių veislės. Veikė gyvulių kontrolės ratelis, kuriam priklausė daugelis ūkininkų. Tokie gyvulininkystės pažangos skleidėjai – Jonas Gureckas, Jonas Miškinis, Antanas Adomaitis, Jonas ir Antanas Tarvydai, Jurgis Uborevičius, Vladas Tamošiūnas – bendromis jėgomis už savo pinigus iš Anglijos nusipirko geros veislės buliuką, jį nemokamai atidavė auginti vienam savo ratelio narių – Jonui Miškiniui ir įpareigojo gyvulį išlaikyti penketą metų. Tikslas – gerinti apylinkės karvių bandos produktyvumą. Antanas Adomaitis panašiomis sąlygomis augino juodagalvių ir kitų vertingų veislių avinus. Antanas Tarvydas irgi laikė gerą bulių, taip pat valstybės jam duotą eržilą, atgabentą iš užsienio. Neužmiršta ir paukštininkystė. P. Kesyliis laikė kontroliuojamas leghornų, o A. Adomaitis – rodislandų veislės vištas.

Visuotinis mokinių tėvų susirinkimas pageidavo, kad į mokymo

¹ Ūkininko patarėjas, 1934, lapkr. 1.

*Žemės ūkio paroda
Užpaliuose 1936–
1937 m.*

programą būtų įtrauktas žemės ūkio mokslas – taip vaikai būtų pratinami prie darbo, o ateityje taptų gerais ūkininkais. Mokyti žemės ūkio pagrindų, tėvų nuomone, sąlygos buvo, nes mokyklai skirtas žemės sklypas, kur galėjo būti atliekami praktikos darbai.

1928 m. pradėjo veikti žemės ūkio klasė. „Kadangi kraštas – žemės ūkio šalis, todėl turime turėti teoriškų žinių, kad galėtume pritaikyti savo ūkiui praktiškai“, – sakoma žemės ūkio klasės vedėjo skelbime 1928 m. rugsėjo 24 d. Apie tokios klasės organizavimą buvo paskelbta ir bažnyčioje, ir valsčiaus savivaldybėje. Todėl jau iš karto susirinko apie 40 vaikų, norinčių mokytis tokio profilio klasėje. Tai buvo daugiausia miestelio, vienkimių ir aplinkinių kaimų (Tervydžių, Bajorų, Trumpalių ir kt.) ūkininkų vaikai. Pamokos vyko vakarais, po 12 valandų per savaitę – dirbo keturias dienas po tris pamokas.

Mokymo programą sudarė bendroji ir specialioji žemdirbystė, gyvulininkystė, sodininkystė ir daržininkystė, bitininkystė, gamtos mokslo pagrindai, aritmetika ir žemės ūkio sąskaityba, žemės ūkio kooperacija ir visuomenės mokslas.

Žemės ūkio klasės vedėju paskirtas mokytojas J. Mačeika. Kursantams dar dėstė ir mokytojas A. Patumsis bei gyvulininkystės kontrolasistentas K. Jasiūnas.

Žemės ūkio rūmai rūpinosi čia dirbančių mokytojų dalykiniu lygiu. Jie buvo siunčiami į žemės ūkio kursus, gaudavo rekomendacijų, kokius laikraščius ar žurnalus skaityti (pvz.: „Žemės ūkis“, „Ūkininko patarėjas“, „Sodyba“). Apskrities agronomas parūpino reikalingų vadovėlių ir būtiniausių mokymo priemonių. Buvo mokoma ne vien teorijos, bet atliekami ir praktikos darbai. Kasmet balandžio mėnesį vykdavo žemės ūkio klasės kursantų išleidžiamieji egzaminai.

Prie Užpalių pradžios mokyklos veikė jaunųjų ūkininkų ratelis, kuriam vadovavo Balys Mikėnas iš Kaniūkų kaimo, rūpinosi mokyklos vedėjas Karpevičius. Ratelio nariai buvo susiskirstę į tris grupes: vištų, daržovių ir paršelių augintojų. Nariams parūpindavo tai leghornų veislės vištų kiaušinių perinimui, tai viščiukų ar paršelių. Taip pat jaunieji ūkininkai turėjo galimybę išigyti įvairių vaismedžių ar vaiskrūmių sodinukų, daržovių sėklų. O rudenį aikštėje prie mokyklos ruošdavo

išaugintų daržovių, vaisių, paukščių ar gyvulių parodas. Geriausiai pasidarbavę ratelio nariai buvo apdovanojami.

Per ratelio užsiėmimus jaunieji ūkininkai buvo supažindinami su pažangaus ūkininkavimo naujovėmis. Pavyzdžiui, mokomi gaminti žaiginius, ant kurių šienas ar dobilai daug geriau džiūsta. Tokia patirtis netruko paplisti tarp šio krašto ūkininkų.

Kai kurie išradingesni užpalėnai ieškojo ir kitų galimybių papildomoms pajamoms gauti.

XIX a. pab.–XX a. pr. keletas ūkininkų, susitarę tarpusavyje, prie savo išaugintų žąsų dar pridėdavo pirktinių būrį ir gabendavo jas į Dinaburką, kur pelningai parduodavo. Supirktas kiaules varydavę į Kāmajus, Panemunėlį ir kitur.

Trejetas užpalėnų – Neviržos Namajuška, Degėsių Dulkė ir Tervydžių Pajeda Debeikiuose buvo įrengę garinę pieninę. Kai Užpalių pieninėje keitė naudotas mašinas, jie pasinaudojo proga, tuos įrenginius nusipirko ir pritaikė pagal savo sumanymą.

Šalia gražiai besitvarkančių ir pasiturimai gyvenančių ūkininkų buvo ir kita miestelio ar kaimo gyventojų dalis – mažažemiai ir bežemiai. Jie vertėsi kur kas sunkiau, dalis jų prasiskolino, buvo priversti savo ūkelius parduoti, iškildavo varžytinių grėsmė. Taip atsitiko ne vienam.

Bežemių ir mažažemių šeimų nariai turėjo ieškotis pragyvenimo šaltinių – mokytis amato, eiti tarnauti. Geram tarnui gaspadorius mokėdavęs apie 200 litų, tarnaitei – apie 150 litų už metų darbą. Dar iš gero šeimininko tarnai išsiderėdavo priedą – grūdų, drabužių, apavo, kokią linų grįžtę ar vilnų kuodelį...

Pasitaikė ir tokių žmonių, kurie už tam tikrą mokesį nuomojo žemę arba dirbo pusininkais (gautą derlių dalinosi pusiau su žemės savininku).

O būdavo ir taip, kad ne vieną dešimtį hektarų turintis ūkininkas prilygdavo mažažemiui: valgė „tik bulbas su batviniais“, sugebėdavo tik pasišaipyti iš kitų ir savęs.

„Galinių Pranas Žvironas buvo sąžiningas ūkininkas. Ir jaunystėje į vakarėlius eidavo tik atlikęs visą namų ruošą, neskubėdamas. Kaimynas A. Dudlauskas iš jo pasijuokdavęs: „Ak tu, Pranai! Jei vakaruškoj prisiminsi, kad reikia perkelt arklius, tai ir lėksi, viską palikęs... Žiūrėk, mūsų karvė ir arklys kokias „puikias gegužines“ padarė, – taip yra pasakojusi Dudlauskų kaimynė V. Žvironienė. – Mat visą dieną neperkelti gyvuliai išmindavo žolę taip, kad likdavo juodas padas.“

Dėl tokio neūkiškumo kaimynai Dudlauskus peikė. Nors jiems priklausė netoli 40 hektarų žemės, vos galą su galu sudurdavo. Jie buvo linksmybių ir pokštų mėgėjai, bet nė vienas iš penkių brolių nepasižymėjo darbštumu ir kitomis ūkininkui reikalingomis savybėmis.

Sovietiniais metais visi broliai, išskyrus gal Praną, gerai gyveno, buvo personaliniai pensininkai... Jokia čigonė nebūtų išbūrusi, kad Dudlauskiokai – apytiniginiai taps ponais... Tik vargšas Antanas, iš visų mielaširdingiausias, didžiausias juokdarys, žus nuo bado Rusijoje Antrojo pasaulinio karo metais...

Daug sėjo užpalėnai žiemkenčių – rugių, kviečių. Gaspadoriai sakydavo, kad pelningiausia sėti žieminius kviečius, nes jie pakulingi, turi gerą paklausą rinkoje. Didžiąją kviečių derliaus dalį parduodavo, nes „litā iš bālas nepasisimsi“, – savo

šeimos maistui mažai sunaudodavo. Gerai derėjo užpalėnų ūkiuose ir vasariniai javai: miežiai, žirniai, avižos, pupos, „mišanka“. Juk viskas ūkyje buvo reikalinga. Miežiniai miltai tiko ir žmonių maistui, ir kiaulėms šerti, pupelės ir žirniai buvo laikomi labai vertingais ir žmogui, ir gyvuliui. Avižos – nepamainomas pašaras arkliui, ypač pavasarį ir kitomis darbymečio dienomis; iš avižų šeiminingės gamino žmogui vertingą maistą – *šustinius*, avižinį kisielių. Linai – maistui, aprangai, pardavimui (iš sėmenų spaudė aliejų). Dažnas ūkininkas sėjo ir grikius – blynams, *bapkai*, – ypač tie, kurie turėjo smėlingos žemės plotelį. Prinokusius ne pjovė, o rovė, nes grikių šiaudeliai aukšti neužauga. Nurautus statė nedidelėmis gubelėmis nerištus. Išsikūlę kultuvais ir gražiai sudoroję grūdelius, malė girnomis, rūpestinga šeiminingė sijojo smulkiu sietu ir kepė blynus, šventines *bapkas*, virė mažiems vaikams košytę.

Iš senelių pamokymų ūkininkai žinojo, kad žemei reikia meilės ir darbščių rankų, kad ji nori „pailsėti“, būti gerai pamaitinta, žinojo, kad pavėluoti darbai didelio džiaugsmo žemdirbiui neteiks. Užpalėnai buvo įsitikinę, kad „*žemė – darbščiam motina, tinginiui – pikta pamotė*“. Savo žemdirbišką patyrimą senoliai tarsį šventą relikviją perduodavo būsimiems artojams, o atžalų širdyse diegė ir moralines nuostatas: šventai laikykis duoto žodžio, su kitais žmonėmis elkis taip, kaip nori, kad su tavim elgtųsi, nenešiok „*užanty akmenia*“ (pykčio, neapykantos, keršto), tegul širdžiai nebūna svetimas užuojautos ir dėkingumo jausmas; mokė mylėti ir gerbti vyresnius. Didžiulė gėda – meluoti, vogti...

Bet ne veltui sakoma, kad „*kožna ūlyčia turi savā durnių ir savā vagį*“. Turėjo tokių ilgapirštį ir Užpaliai. Valia Tarvydaitė 1912 m. pasakojo: „*Buvā Užpaliaš tākšai Abelinskas... Ukvatnas buva vogt... Vištas maišan! Parduodava žydam pigiau. Arklini mašinu kulia, grūdai klaimi, kolai išvėta. Tai išlindįs prisisama, par vejų perlaidžia ir parduoda, paskui gal prageria... Ir malkų kur pristykajis priskrauna vežimų... Vagius visi žinoja ir nekinte... Ale kų tu padarysi... Tureja anas karvį, pašarą pristiga, tai ataita Vaškelia Prana kaiman, dabilų lakinis priskišta... Nešunt pribarstyta... Vaškeliai atasake, palicijai praneše...*“

Kai kurie ūkininkai ne tik linus augino, bet pasisėdavo ir kanapių plotelį. Pleiskanės rovė anksčiau, klojo ant dirvono ar nuganytos pievos arba mirkė. Jų pluoštas minkštas, švelnus, tai naudojo audimui, nes tamsūs ataudai išryškina rankšluosčio ar staltiesės raštą. Grūdines kanapes palaikydavo ilgiau, kad sėklos prinoktų. Jų pluoštas šiurkštus, tad skyrė pardavimui. Tai buvo gana paklausī prekė, nes pluoštas pasižymėjo tvirtumu. Kanapių sėklas labai vertino dėl jų maitinių savybių. Sugrūstas kanapes naudojo dažiniui pagardinti, valgė su bulvėmis.

Tačiau ne visiems gerai klojosi, ne visiems likimas buvo palankus. Štai viena nusigyvenimo istorija, papasakota mokytojos Veronikos Žvironaitės:

„Pajedų šeimą aplinkiniai Tervydžių kaimo žmonės pažinojo kaip darbščią ir tvarkingą. Tėvas prie savo turimo valako pripirko dar porą. Troško gražiai ūkininkauti, bet jo svajonėms nebuvo lemta išsipildyti. Jam mirus, ūkį paveldėjęs sūnus norėjęs naujoviškai tvarkytis, bandęs modernizuoti ūkį: nusipirkęs traktorių, iš užsienio parsigabėjęs grynaveislę kumelę ir pan. Bet tam reikėjo pinigų.

Kadangi savo kapitalo neturėjęs, jaunam ūkininkui teko skolintis, o skolas grąžinti nebuvo iš ko. Taip ūkis, į kurį buvo sudėta tiek tėvo vilčių, buvo praskolintas ir sužlugdytas.“

Savo rankomis

Būdami taupūs, Užpalių krašto gaspadoriai stengėsi ūkiui reikalingiausius dalykus pasidaryti patys. Žinoma, reikėjo nueiti pas kalvį, siuvėją, kailiadirbį ar kreiptis į vežimų, važelių, *lineikų* meistrus ar *kalvaratininką*...

Tačiau ūkininko garbės reikalas buvo sugebėti išskobti geldą drabužiams velėti, padaryti lopšį, išskaptuoti lovį mėsai sūdyti, išdrožti šeimynai dailius klevo šaukštus, pasidaryti grėblį ar kultuvą... Dažnas gebėjo pats ar padedant talkininkams ir trobą pasistatyti, tačiau dailiai ir tvirtai uždengti šiaudinių stogą ne kiekvienas sugebėjo. Nors buvo amatininkų, vadinamų *rimoriais* (tai – pavalkų siuvėjai), bet ne vienas ūkininkas pasisiūdavo sau bent paprastus darbinus pavalkus... Jau net piemenys mokėjo daug ką pasidaryti patys. Pavyzdžiui, meškerę jie dirbinosi iš lengvos, lanksčios lazdyno kartelės, o iš arklio uodegos ar karčių ašutų vijosi valą, drožė šaukštus, grėbliadančius...

Stengėsi ūkininkas ir padaryti ką nors tinkamo į turgų nuvežti. Juk papildomai gautas „litas kišenės neplėšia“. Todėl drožė kultuves, kočėlus, šaukštus, pynė šiaudinius kubilus, įvairaus dydžio *underiotes*, ne tik paprastas *kašeles* bulvėms, bet ir dailius uždengiamus krepšius sūriams sudėti, kad katės prie šitų skanėstų prieiti negalėtų. Turguje tokie krepšiai buvo labai paklausūs.

Tačiau kad ir daug ką savo rankomis pasidarydami, užpalėnai vis dėlto negalėjo išsiversti be krautuvių. Juk reikėjo nusipirkti žibalo, druskos, cukraus, muilo, *uknolių* ir vinių, geležies vežimo ratams „aptraukti“ ar rogių *padriežams*, reikėjo ir dalgio ar pjautuvo, gero peilio duonelei raikyti...

O krautuvių Užpaliuose nestokojo. Kunigo Pranciškaus Adomaičio teigimu:

„Tarpukario metais miestelyje buvo aštuonios žydų išlaikomos krautuovės... Buvo ir žydo Birgero traktierius, prieš kurį vienu metu buvo pradėję kovoti blaivininkai. Kartą nuo bažnyčios ligi jo buvo išmatuotas atstumas ir, pagal tada galiojusį įstatymą, trūko tik keleto metrų, kad traktierius įstatymiškai galėtų gyvuoti. Tada savininkas tuojau nugriovė priestatą, kad „atitolintų traktierių nuo bažnyčios, ir blaivininkai tuo įstatymu pasinaudoti negalėjo.“

1934 m. priimtas prekybos alkoholiu tvarką reglamentuojantis įstatymas buvo toks: „*Tas įstaigas, kuriose pardavinėjami gėrimai išgertinai, steigti draudžiama arčiau kaip per 60 metrų nuo Respublikos Prezidento ar Seimo rūmų, nuo kapų ir nuo esančių nenuomojamuose būstuose viešųjų maldos namų...*“

Iš tiesų, tarpukario metais Užpaliuose buvo gausu įvairaus profilio žydų parduotuvių. Nemažas manufaktūros krautuves turėjo Meiričkis, Žiūsmanas, Dovatkis, odų krautuvė priklausė Žustkiui, smulkių prekių – Mendeliui. Ilja Fišeris kepė *barankas*, bandeles, duoną. Žičkis taip pat turėjo duonos krautuvę. Jakelis – mėsos krautuvės savininkas. Elijockis prekiaavo labai geromis kalkė-

mis – „*Nutepi pečių – kaip nušlifuos.*“ Jį ir vadino Vopniniu. Karčemą turėjo žydas Vainoras.

Laikui bėgant, atsirado ir sumanių verslininkų lietuvių, kurie konkuravo su žydais. Savo krautuvėse, vieni ilgiau, kiti trumpiau, prekiaavo Bružas, Buteliauskas, Gabė, Kemeklis, P. Tarvydas, J. Tarvydas, Gražienė, J. Adomavičius ir kiti. Veikė vartotojų kooperatyvas „Liūtas“. Užtiltėje Dulkė atidarė karčemą.

Kūlė

Vienas sunkiausių ir ilgiausiai trunkančių senojo mūsų kaimo darbų – kūlė (kūlimas).

Pirmiausia į klojimą vežami rugiai. Šeimininkas atrenka pačius geriausius pėdus. Juk reikia *prasiblokšti* grūdų sėklai ir prisikrėsti kūlio. Darbo visai šeimynai užteks. Taigi paėmę už pėdo storagalio, daužo rugių varpas į tvirtai stovintį „ožį“ – suolelį ilgomis kojomis, kol susidaro reikalinga sėklinių grūdų krūva. Juos sutvarkiusi, šeimyna pradeda krėsti kūlę. Reikia, suėmus už pėdo viršūnės, iškratyti piktžoles ir smulkmę, kad liktų tik rinktiniai, švarūs šiaudai. Juos riša į stambius pėdus, kūliais vadinamus. Kadangi anuomet visų stogai buvo šiaudiniai, kiekvienas gaspadorius laikė būtinybe turėti atsargai keletą kėpų kūlių (kapa – 60 vnt.). Nežinai, kada kas gali atsitikti, kada jų gali prireikti. Kai kurie tėvai, išleisdami dukterį į marčias ar sūnų užkuriom, „pirmai pradžiai“ prie visos pasogos pridėdavo ir kapą kitą kūlių. Jų reikėjo ne tik stogui dengti, bet ir kitiems dalykams: pradėjus naudoti lovas, į jų dugną klojo kūlių šiaudus, karo metu kūliai labai pravertė darant slėptuves arkliams ar kiaulėms, kad okupanto akis gyvulio nepamatytų. Bet paslėpti ne visada pavykdavo. Pasakojama, kad paslėpti arkliai, sužvengus kaizerinių kareivių sarčiams, neiškęsdavo neatsiliepę ir išsiduodavo, niekais paversdami šeimininko pastangas.

Suvežus iš laukų rugius ir vasarojų į klojimus bei užbaigus kitus rudens darbus, prasidėdavo kūlė, trunkanti beveik ligi pavasario. Kuldavo kultuvais. Dviese, trise, keturiese... Žiūrint kiek šeimynos. Keldavosi vidurnaktį, vos gaidžiams užgiedojus, ir skubėdavo į klojimą. Javų pėdus klojo 2 eilėmis ant švariai iššluoto pado varpomis į vidinę pusę ir, pradėję nuo vieno galo, ėjo, sutartinai mušdami kultuvų buožėmis, per visą klojinį. Paskui pėdus vertė ant kito šono ir vėl kūlė. Nuėję iki galo, sakydavo: „Iškūlam klaimų.“ Tada šiaudus medinėmis dvipirštėmis šakėmis metė į laisvą šalinę, o iškultus grūdus gražiai sušluodavo pado pakraštyje į krūvelę. Paskui, iškūlus daugiau tos pat rūšies javų, šeimininkas grūdus vėtė. Tam reikalinga erdvė: pasėmęs vėtyklę peluotų grūdų, siautė juos per visą klojimo padą. Gryni, brandūs grūdai lėkė toliausiai, prastesni krito arčiau, o pelai gulė čia pat, netoli vėtytojo. Taip surūšiuotus grūdus pylė į maišus, nešė į klėtį.

Kultuvai – turbūt vienas seniausių žemdirbio įrankių. Nesudėtingas, paprastas. Tačiau ir jį reikėjo išmokti valdyti – kultuvo buože mušti ne bet kaip, o į tam tikrą taktą. Vienoks ritmas kuliant dviese, kitoks – trise ar keturiese... Išlikusios dainelių nuotrupos tai iliustruoja. Pavyzdžiui, kuliant dviese:

*pats su pačiu,
pats su pačiu...*

O keturies:

*kumpi tupi, kumpi tupi
kulant keturiuose,
kulki, broli, prakaituoki,
badā neragėsi.*

Štai buvusios piemeniotės Barbaros Bislytės (gim. 1902 m.) iš Šeimyniškių kaimo prisiminimų žiupsnelis:

„Par Kūčias tevelis pasijeme mani nama, a untroj Kalėdų dienoj išlaide jau in kitų gaspadorių. Šite buva bevaikiai, gyvena tik dvejuos. Gal ažtat nemakėja ir svetima paiškadavot... Naujoj vietaj man da ir kojų neapšilus, kelia mani gaspadoriai vidunaktį ir vedas klaiman kult. Pirmom denom man labai neišeidava sutartinai mušt kultuvo buoži... Nu ir kliūdava man na inpykusias gaspadines! Kų padarysi... Starojaus intikt... Išmokau intaikyt... A rudenį abu su gaspadorium jau visų vasarųjų iškūlām...“

Keitėsi laikai, atnešdami naujovių. Viena jų – arpai. Teko vėtyklę padėti į šalį. Ūkininkų darbas paspartėjo, nes krūva šiukšlinų grūdų, kibiru ar *underėle* pilamų į arpo gerklę, greitai mažėjo. Be to, ir grūdai buvo geriau išvalomi, atsirado galimybė juos sėkmingiau rūšiuoti, nes arpe, be pagrindinės angos, pro kurią sruvo jau atskirti nuo pelų, švarūs grūdai, buvo dar ir viena kita „ausis“. Iš vienos byrėjo kiauliniai, iš kitos – jau visai prasti, su piktžolių sėklomis menkaverčiai, tik vištoms paberti tinkami grūdeliai. O pelus į priešingą pusę „pūtė“ sukant arpo rankeną viduje esančių „sparnelių“ sukeltas vėjas.

Bene pirmieji arpus išgijo Gailiešionių ūkininkai Repšys, Ramoškis, Mikėnų Antanas Stukas, Gasparas Remeikis ir kt., o A. Bekintis turėjo ne tik arpa, bet ir ano meto „stebuklą“ – *fuchtelį*, labai švariai išvalantį grūdus. *Fuchtelis* buvęs ir Stadalių dvare.

Atėjo metas, kai ūkininkai nebenorėjo visą žiemą mojuoti kultuvais. Į žemdirbio gyvenimą atėjo dar viena naujovė – kuliamoji mašina. XX a. pirmaisiais dešimtmečiais užpalėnų klojimuose pradėjo užti kuliamosios. Ratu varomi vienas ar pora arklių suko mašinos mechanizmą. Šią techniką išgiję apsukresni ūkininkai keliavo iš kaimo į kaimą, iš sodybos į sodybą. Užpalių krašto gaspadoriai naudojami Gailiešionių kaimo „mašinistų“ Ramoškio, Ančio Bekinčio, Nosvaičių J. Butiškio, duokiškėno Šukio, turinčių arklines kuliamąsias, paslaugomis.

Arpai, be abejo, ir išliko labai reikalingi. Svarbu kuo greičiau iškultus grūdus išarpuoti, sutvarkyti, nes klojimuose uoliai darbavosi pelės ir žiurkės. Atsiliekantis gaspadorius, žinoma, turėjo nuostolių, nes pelės netrukdamo sučekšluoti grūdus.

Netrukus, prieš pat Antrąjį pasaulinį karą, arklinėms kuliamosioms atsirado rimtas konkurentas – motorinės kuliamosios, vadintos „dampėmis“. Jų savininkai – Pašlinių kaimo ūkininkas J. Indrulionis, Mikėnų – Gasparas Remeikis, Antanas ir Jonas Vanagai, Rimiškių – Mierkis, Užpalių – Jonas Jankauskas, Degėsių – Julius

Dapkus ir kt. „Dampės“ ne tik sparčiai kūrė, bet ir iš karto valė ir rūšiavo grūdus. Tai buvo labai patogiu, o ūkininkai buvo suinteresuoti kuo greičiau sudoroti derlių, kad pelės nesukapotų nekultų javų. Gaspadoriai laukė savo eilės, iš anksto žinodami, kada į kurią kaimą bus atgabenta (atvežta) kuliamoji mašina, o sulaukus ji „keliavo“ iš vienos sodybos į kitą. Prie „dampės“ reikėjo jau daugiau žmonių negu prie arklinės kuliamosios. Buvo kviečiamos didesnės talkos. Dažniausiai į talką iš kiekvienų namų ėjo po vieną žmogų. Per dieną, o stambesniame ūkyje ir pavakarojus, iškuliamas visas tų metų derlius. Suleidus į mašiną paskutinius pėdus, talkininkai kviečiami vakarienės. Gaspadinė jau išvirusi didelį puodą kopūstų viralo, prišutinusį mėsos, o gaspadorius jau iš anksto pasirūpinęs miežinio alaus. Talkininkai, sočiai pavalgę ir dulkes nuplovę, dar pasišnekučiuoja, kaip dera geriems kaimynams, ir skuba namo. Degtinės talkininkams neduodavo. Retenybė, jei kuris gaspadorius pastatydavo ant pabaigtuvių stalo bent butelį – nusistebėjimas, kalbos apie tai nuskambėdavo ir už to kaimo ribų.

Baigęs didžiuosius rudens darbus – kūlimą ir linų mynimą – dažnas užpalėnas atsidusdavo: *„Kūlą iškulta, mynė išminta – mažna dabar kiek ir pasilsėt...“*

Gyvuliai

Sudėtinė ūkio dalis – gyvuliai. Kiekvienas jų buvo reikalingas ir kuo nors naudingas. Todėl žemdirbys juos mylėjo ir rūpinosi, saugojo, nes tai buvo tik jo arklys, tik jo karvė... Pagaliau tik jo šuo ar katė...

Svarbiausiu gyvuliu ūkyje buvo laikomas arklys, nes jo jėgomis nudirbami visi pagrindiniai, sunkiausi ūkio darbai. Todėl ir sena užpalėnų išmintis byloja: *„Be karvos – posnykas, be arklia – badas.“*

Didesniame ūkyje užpalėnai laikė porą darbinių arklių, dažniausiai arklį ir kumelę. Juk priauglio ūkininkui labai reikėjo – ir sau prisiauginti, ir parduoti... „Uonaro“ reikalas – turėti ir gerą eržilą, juo pervaziuoti per turgų, kermonių – tegu visi mato! Tai patvirtina kunigo Pranciškaus Adomaičio laiško žodžiai: *„Užpalėnai, būdami turtingesni, jų žemės geriausios tarpe aplinkinių parapijų, nestokojo pasididžiavimo žirgais ir kitu kuo...“*

Arkliams šeimininkas skyrė didžiausią dėmesį – jiems geriausias šienas, dobilai. Po ėdžiomis – lovys su vandeniu, ant kurio nepamirštama užberti saują kitą avižinių miltų. Gavo arkliai avižų, ypač per darbymetį. Ruošdamasis į kelionę, gaspadorius ne tik prisikemša į maišą gero šieno, bet ir į abrakinę terbą įsipila avižų, kad pavargęs gyvulys atsigautų. Šeimininkas arklio nenorėjo niekam skolinti, kad svetima ranka jo „nepagadintų“.

Čigonų pomėgis mainikauti arkliais ar jais prekiauti buvo žinomas ir užpalėnams, nes čia vykstančiuose turguose pasimaišydavę ir čigonų. Čigonės tuoju puola prie moterų, siūlydamos pasakyti „visą teisybę“, o čigonų žvilgsniai krypta į arklių turgų. Jie nusižiūrėtam ūkininkui stengiasi įpiršti savo bėruką ar sarti. Sakoma, kad lengvatikių pasitaikydavę. Sklido pasakojimas, kaip čigonas įpiršo žmogui savo „nuostabų“ arklį, kuris *„medin nelipa, geležies neėda...“* Parsivedęs naująjį arkliuką namo, valstietis netruko įsitikinti čigono pasakyta „tiesa“: arklys per tiltelį neina („medin nelipa“), išbojamas joku būdu nesileidžia („geležies neėda“).

Antrasis pagal svarbą gyvulys ūkininko sodyboje – karvė. Senbuvių teigimu, ūkininkai, valdę pusę valako, laikė dvi tris karves, o valakiniai – keturias penkias. Tačiau pieno primelždavo nedaug, ypač dar esant trilaukei sistemai, kai bendros ganyklos pūdymuose iš tiesų buvo prastos, nuganytos, ten pat ganomų žašų pulkų užterštos. Tik išsiskirsčius vienkiemiais, padėtis pagerėjo. Kaip sako senieji ūkininkai, gera karvė duodavusi per dieną 10–11 litrų pieno.

Anksčiau, kol dar Užpaliuose nebuvo pieninės, šeiminkės namuose slėgė sūrius, mušė sviestą. Didžiąją šių produktų dalį vežė į turgų, nes reikėjo prasiimti pinigų. Kai 1924 m. pastatė pieninę, net ir iš tolimesnių kaimų čia vežė pieną. Susitarę po keletą, ūkininkai kooperavosi – vežė pieną padieniui, iš eilės. Taip ekonomiškiau: ir laiko sutaupai, ir arklių nevargini, ypač darbymečiu. Be abejo, ir dabar gospadinės šeimos reikmėms susislėgdavo sūrių, susimušdavo sviesto, nuo rauginamo pieno ir *smetonos* nusigriebdavo. Norėdamos, kad susidarytų grietinės sviestui mušti, pieną pylė į skardinius (siaurus, aukštus) indus, vadinamus *blėkinėmis*, su stiklo langeliu prie dugno, merkė į šaltą vandenį (šulinį, upelį, versmę ir pan.).

Daržuose buvo sodinama pašarams ne tik burokų, bet ir griežčių, ropių, nes šios daržovės gerai auga ir yra nelepios. Jomis ir paįvairino karvių pašaro racioną.

Tikriausiai nebuvo ūkininko, kuris nelaikytų avių. Juk ne tik mėsa buvo šeimai reikalinga, bet ir vilnos, ir kailis. Iš vilnų mezgė megztinius, kojines, pirštines, vėlė veltinius, audė milus ir *čerkesus*, o iš avikailių siūdinosi puikų žieminį apdarą – įvairaus ilgio kailinius.

Smulkesnieji ūkininkai veislei pasilikdavo vieną dvi avytes, turtingesnieji – daugiau.

Užpalėnų požiūrį į vilnas ir linus – pagrindines dangos priemones – išreiškia posakis: „*Linus išguli šilkų, a vilna – vilkų...*“ Suprask: metams bėgant vilna prastėja, šiurkštėja, o linas darosi dar švelnesnis...

Dažnas ūkininkais laikė veislinę kiaulę. Vieni kokį mėnesį paaugintus paršelius vežė į turgų ar parduodavo namuose, kiti augino iki bekono didumo ir vežė, sukišę į katukus, į Uteną parduoti. Bet reikia pasakyti, kad supirkėjai buvo labai išrankūs, ypač ekonominės krizės metais. Jie stengdavosi surasti kokį nors „priekabį“, ir ūkininkas turėjo su gyvuliu grįžti namo. Gaspadoriai žinojo, kad „gryno svorio“ (paskersto) bekonas turi sverti 84 kilogramus, tad augino iki 100 su viršum. Neturintieji svarstyklių bekoną matavo sužymėta virvele, apjuosdami gyvulį palei priekines kojas ir taip nustatydami jo apytikslį svorį.

Ne vienas senolis pasakojo, kad po baudžiavos panaikinimo dar ilgokai ūkininkai kiaules penėjo gryčioje, paskui lovį pastumdavę po suolu ar lova. Sakydavę: „*Gurbi kiauly penėsi, lašinių neturėsi...*“

Bėgant metams, papročiai ir požiūris į vienus ar kitus dalykus keitėsi. Taip pat ir į kiaulių šėrimą. Pradėję auginti daugiau ir derlingesnių veislių bulvių, dalį jų šutinio kiaulėms, sugrūstas maišė su arklių mėšlu ir šėrė kiaules, ypač „peniukšlius“. Norėdami turėti gerų lašinių (sakydavo „sprindinių“) skerdė tik antramečius. Per vasarą juos šėrė žole, arklių mėšlu, o taip varganai pralaikytus rudeniį jau „šilino“ bulvėmis ir miltais, dažniausiai miežiniais. Keletą savaičių

Kuliamoji mašina „dampė“ pervežama iš vieno ūkininko klojimo į kitą

prieš skerdimą šeimininkė pašutindavo žirnių, rugių ar ruginių miltų, kad lašiniai tikrai sprindžio storumo būtų.

Neatskiriama namų dalis – katė ir šuo. Kačių gryčioje beveik nešėrė, nebent pieno šlakelį įpildavo. Ir retkarčiais leido ant šilto pečiaus atsigulti. Jos turėjo darbo ir maisto klojimuose, klėtyse, kur buvo pilna pelių ir žiurkių. Peliauti josėjo ir į laukus.

Šunio – kita dalia: būti pririštam ir dieną naktį saugoti namus. Todėl jis ir viralo dubenėlio, ir kauliukų nusipelno. Nuo seno juk buvo sakoma, jog „katė dirba ažu šilimų, šuva – ažu duonų“.

Ir katė, ir šuva visais laikais buvo žmogui labai reikalingi: katės gynė nuo pelių, o vienas seniausių ir ištikimiausių draugų – šuo saugojo ramybę.

Kiekvienas atskiras ūkininkas, kontrolės rateliai siekia kuo geresnių rezultatų – darant galvijų atranką, tinkamai auginant gerą prieauglį, racionaliai tvarkant šėrimą, svarbu siekti kuo didesnės pažangos, kad pieno ir gyvulių ūkio pelningumas būtų kuo didesnis.

1 lentelė

**Užpalėnų ūkininkų kontrolės ratelio narių laikomų karvių skaičius (apie 1935 m.)
Ratelio pirmininkas A. Vaškelis – Kaniūkai**

Eil. Nr.	Ūkininkas	Kaimo pavadinimas	Karvių skaičius
1.	K. Lukošius	Užpaliai	2 karvės
2.	A. Adomaitis		2
3.	P. Vaičiūnas	Vaiskūnai	5
4.	A. Balčiūnas	Vaiskūnai	5
5.	A. Tarvydas	Užpaliai	4
6.	P. Masiulis	Galiniai	7
7.	A. Stasiškis	Kaniūkai	4
8.	P. Žvironas	Galiniai	7
9.	A. Lukošius	Galiniai	4
10.	Kun. A. Paurys	Užpaliai	7
11.	A. Vaškelis	Kaniūkai	7
12.	J. Gureckas	Užpaliai	4
13.	A. Pajeda	Tervydžiai	11

Lentelės tęsinys

Eil. Nr.	Ūkininkas	Kaimo pavadinimas	Karvių skaičius
14.	M. Namajuška	Nevirža	4
15.	A. Ramoškis	Daugilis	10
16.	Č. Minkevičius	Stadaliai	16
17.	K. Tarvydas	Užpaliai	8

Žlugtas

Didelis darbas XIX–XX a. pirmojoje pusėje moterims – drabužių skalbimas, senųjų vadintas žlugtu. Valstiečiai dėvėjo namų darbo drabužius: drobės marškinius, storo pakulnio miliško audimo kelnes, moterys – linines ir pašukines palaidines (*bliuskas*), tokio pat audinio sijonus ar sukneles. Ir patalynė – iš pakulnio, pašukinio audinio, rečiau iš drobės. Juos skalbti sunku. Muilas – brangi prekė, o karų metais ir visai jo nebuvo. Pagrindinė ano meto skalbimo priemonė – šarmas. Į talpius indus moterys pylė persijotų lapuočių medžių pelenų ir, užpylusios vandeniu, palikdavo nakčiai. Į šaltą vandenį merkė ir skalbimui skirtus drabužius. Net ir jaunos merginos žinojo: jei sunėšiotus skalbinius iš karto užpils karštu vandeniu, jų niekada baltai neišskalbsi. Rytmetį išmirkusius skalbinius dėjo į didelius katilus, pylė ant jų nuo pelenų nupiltą glitų skystį, vadinamą šarmu, ir kaitė į duonkepe krosnį, kad iššustų. Išvirintus skalbinius didelėse geldose, laistydamos šiltu šarmu, trynė, niurkė, vėl trynė... Dar šiltus, net ir žiemos metu, gabenosi prie artimiausio vandens šaltinio – ežero, upės ar upelio, o jei tokio nėra – ir prie kūdros. Kirto eketę. Kad nuo vėjo nesuskeldėtų šlapios rankos, iš šiaudų kūlių ar kitokios medžiagos statėsi užuovėja, turėjo kibire šilto vandens, kad užgeltos rankos atsigautų. Skalavimo priemonės – šaltas vanduo, šalia eketės paguldyta lenta ir kultuvė. Dirbama keliaklupsčiom. Merkia skalbinį į eketę, teliuškuoja, o ištrauktą kloja ant lentos ir kultuve muša, muša... Vėl į eketę merkia, vėl muša... Ir taip daro, kol iš rūbo jau švarus vanduo teka. Parnešusios į kiemą, moterys viską džiauna ant ištiestų virvių, kartelių, tvorų. Senosios kartos moterų teigimu, balčiausi rūbai – kovo mėnesį skalbti. Medžiams sprogstant – skalbimui netinkamas laikas.

Drobes balinti pradėdavo taip pat kovo mėnesį – tiesė ant sniego, laistė vandeniu, o vakare dailiai suringuotas nešė į trobą. Ir taip iki Sekminių. Tik medžiams sprogstant balinimą nutraukdavo, kad „prūda netrauktų“.

Pavasarį ir vasaros metu užpalėnus vėl maloniai nuteikdavo kultuvių „muzika“ ir linksmi moterų balsai, klegesys prie Šventosios, upelių ar mėlynuojančių ežerų. Prasideda didžiojo žlugto dienos. Nuotakos, marčios ir motinos iš savo kubilų, skrynių ar kuparų iškelia lobius – didesnius ar mažesnius rietimus, staltiesių, abrusų, paklodžių, pagalvių užvalkalų ir kitokio turto šūsnis, merkia į „minkštą“ ežero ar upės vandenį. Pasistačiusios vandenyje suolelius ar priklaupusios ant lieptų, muša kultuvėmis audeklus, tiesia juos džiovinti ant pievelės ar dirvono, po to gaiviai kvepiančias *servietas*, *dimus* ar drobes jau namuose dvilinkas vynioja ant kočėlo, kočioja. Ir vėl atgaivinti, švarūs audeklai gula į kraitines skrynias. Senoliai sakydavo, kad gera nuotaka privalo turėti bent keturis kubilus audeklų. Juk nutėkėjus reikės vyro tėvus, brolius, seseris rengti.

„Neišaik, neišaik tu iš sodžiaus...“

Kolektyvizacijos pėdsakai žemėje ir širdyse

Stanislovas Balčiūnas

„Užpalių“ kolūkio istorija prasidėjo 1949 m. kovo–balandžio mėnesiais, kai Utenos rajono Užpalių valsčiuje susikūrė keturi kolūkiai.

1949 m. kovo 28 d. buvo sukurtas kolūkis „Pažanga“. Jos pirmininku buvo TSKP narys Pranas Ramoškis. „Pažanga“, kaip ir kiti 4 gretimi kolūkiai, keičiantis rajonų riboms, atiteko Dusetų pavaldumui.

Tuo metu kraštotyrininkų rašytoje kolūkių istorijoje nutylėta, kad iš valsčių buvo atimami gyvuliai, pirmiausia arkliai, vežimai, žemės dirbimo padargai – plūgai, akėčios. Ir taip buvo formuojamas kolūkių turtas. Tiesa, nemažą jo dalį sudarė Sibiran išvežtųjų turtas, pirmiausia ūkiniai pastatai – tvartai, klojimai, klėtys. Gyvenamieji namai išplėsti dažnai likdavo tušti, nenaudojami.

Kasdieną raitas brigadininkas aplankydavo kolūkietį ir nurodydavo, ką turės tądien dirbti. Kadangi kolūkiai kūrėsi pavasarį, tai ir prasidėjo pavasarinės sėjos darbai. Prisimenu, prie išvežtųjų tvartų rinkosi kolūkiečiai mėšlo vežti. Kol susirinkdavo, kol pasišnekėdavo, kol brigadininkas viską nurodydavo, jau ir vidurdienis nebetoli. Bet prisikrovę vežimus vienas paskui kitą į laukus važiuodavo keli vežimai. Tai buvo vos ne kolektyvinio darbo pradžios simbolis.

Vasarą su dalgiais „Pažangos“ kolūkio vyrai pjaudavo šieną Šventosios užliejamose pievose, paskui javus. Dienos pabaigoje susėsdavo pabarėję su grėbėjomis ir dainuodavo senas tradicines lietuviškas dainas „Augo kieme klevelis“, „Augo girioj ažuolėlis“, „Neišaik, neišaik tu iš sodžiaus“. Dabar tiesiog nesuprantamai atrodo, kaip žmogus, nuvarytas nuo savo žemės, atėmus iš jo vos ne paskutinę karvutę ir dar prievarta dirbdamas už sauja grūdų, galėjo dainuoti. Daina ne tik guodė, bet ir leisdavo užsimiršti. Tačiau per dešimtmetį dainos vis rečiau ir rečiau beskambėdavo, pildėsi dainos „Neišaik, neišaik tu iš sodžiaus“ mintys – „be tavęs vakarai bus nuobodūs, be tavęs nebus sodžiuje dainų“.

Pirmaisiais metais „Pažangos“ kolūkyje jokios pažangos nesimatė. Matyt, todėl „Pažanga“ 1952 m. buvo prijungta prie kolūkio „Užpaliai“. Panašiai buvo pertvarkomi ir kiti kolūkiai. 1949 m. balandžio mėn. sukurtas kolūkis „Spalis“ jau 1951 m. buvo prijungtas prie „Žalgirio“. Dabar įdomu būtų, kas jam sugalvojo ne tarnybinių, o tokią lietuvišką pavadinimą.

Prie „Žalgirio“ 1950 m. buvo prijungtas ir 1949 m. kovo 26 d. sukurtas „Tarybinis kelias“. Pirmuoju „Žalgirio“ pirmininku buvo Vladas Tamošiūnas, jo pavaduotoju Balys Masiulis.

1954 m. kovo mėn. buvo prijungtas dar ir Degėsių kaimo kolūkis „Tarybinis artojas“, vėliau vėl atsiskyres ir pavadintas „Pergalės“ vardu. Taigi „Žalgiris“ buvo jau stambus kolūkis. Jo pirmininku buvo Petras Prūsas, pavaduotoju Vladas Tamošiūnas. Tačiau sustambintas „Žalgiris“ egzistavo vos trejus metus. 1957 m. kovo 5 d. buvo padalintas į 2 dalis – „Pergalę“ ir „Užpalius“. „Užpalių“ kolūkio pirmininku liko Vladas Tamošiūnas, kuris jam vadovavo iki 1960 m., kai rajono

*Pirmasis kolūkietis
Povilas Šakėnas.
J. Leikos nuotrauka*

valdžia nusprendė, kad buvusiam ūkininkui V. Tamošiūnui mažai mokslo ir sėkmingiau vadovaus atvežtinis pirmininkas Romualdas Laboga.

Vienas pirmųjų kolūkiečių „Pažangoje“ buvo Povilas Šakėnas, kuris 1951–1953 m. buvo brigadininku. Vėliau buvo vadinamas pirmūnu, nes dirbdamas arkline šienapjove per metus nušienaudavo net iki 140 hektarų pievų, javų laukų.

„Žalgiryje“ vienas pirmųjų kolūkiečių buvo Jurgis Uborevičius, kuris nuo 1957 m. gegužės 1 d. iki 1962 m. gegužės 1 d. buvo brigadininku, vėliau brigadą perdavė jaunai žemės ūkio specialistei Valei Kavolėlienei.

Verta pavartyti Užpalių kraštotyrininkės mokytojos Vandos Kuliešienės užrašus, nes juose užfiksuota jau baigiama užmiršti tiesa.

Mena vyresnės kartos žmonės tuos laikus, kai į Užpalius, kaip ir į visą Lietuvą, įsisuko kolektyvizacijos vėtra. Jau nuo pirmųjų pokario dienų tarp žmonių sklido nerimą keliančios kalbos apie kolchozus Rusijoje ir kitose sovietinėse respublikose, kur, esą, visi kolchozo žmonės valgo iš vieno katilo ir miega po viena antklode... Tikroji šio „rojaus politika“ (tikrovė) pasirodė 1949 m. pavasarį. Utenos apskrities centro ir Užpalių valsčiaus pareigūnai šaukinėjo žmones į susirinkimus, gražiausiais pažadais patepdami, o kartais ir su kumščiu į stalą patrankydami, Sibiru gąsdindami, liepė visiems rašyti pareiškimus, prašant priimti į kolūkį. Į tą sovietinį rojų nieks veržte nesiveržė, tačiau suprato, kad prieš vėją nepapūsi... Ir pasirašė sau nuosprendį.

Bet ne visi iš karto. Bene atkakliausiai savo valstietišką laisvę gynė Jočiškių, Neviržos, Vėželių, Kišūnų kaimiečiai, pavieniai žmonės.

Susirinkime ilgai buvo svarstoma, ginčijamasi ir sprendžiama, kas vadovaus kolūkiui. Niekas nenorėjo, stūmė nuo savo pečių tą nelaimę – pirmininko kėdę. Pagaliau per jėgą, partorgui pasiūlius, buvo įbruktas valstietis...

Niekas neklausė, nori tu to posto ar ne.

1949 m. pavasarį Lietuvoje prasidėjo masinė kolektyvizacija. Varydami žmones į kolchozus, darbavosi iš Utenos atvykę B. Surgailis, Ribakovas ir kt., taip pat ir vietiniai valsčiaus aktyvistai – vykd. k-to pirmininkas P. Prūsas, partorgas A. Šilovas, milicijos viršininkas B. Prakapavičius, pirmininko pavaduoto-

*Brigadininkas
Jurgis Uborevičius su
žemės ūkio specialiste
Vale Kavolėliene*

jas P. Ramoškis, V. Ramoškienė, karinio stalo viršininkė E. Skarinienė, moterų organizatorė O. Kublickienė ir kt. Į susirinkimus kaimuose vykdavo su apsauga. Visada aktyviai talkininkavo liaudies gynėjų būrio viršininkas Demidovas su savo komanda, saugumo viršininko pavaduotojas P. Jelisejevas ir kt. Noromis nenoromis 1949 m. Užpalių krašte įkurti smulkūs, dažnai vos vieną kaimą apimantys kolūkiai: „Žalgiris“ (Užpalių mstl. ir vienkiemiai), „Tarybinis kelias“ (Užpalių vnk.), „Pergalė“ (Šeimyniškių k.), „Pažanga“ (Užpalių vnk. dešiniajame Šventosios krante), „Tarybinis artojas“ (Ilčiūku, Degėsių k.), „Nemunas“ (Gailiėšionių k.), „Vilija“ (Vaiskūnų k. dalis, Stasiškių k.), „Spalis“ (Trumpaliai, Pasaliai), „Šviesos keliu“ (Likaंचीų k., dalis Vaiskūnų k.), „Auksinis grūdas“ (Vilūčių k., Armōniškio, Šėrnupio k.), „Banga“ (Bekiंचीų, Karkāžiškių, Vanagiškių k.), „Gedimino“ (Mikėnų, Gireišių, Kušlių k.), „Neris“ (Vygėlių, Tatuoliškių, Nosvaičių k.), „Gegužės pirmoji“ (Būtiškių, Bajorų, Kėpių k.), „Auksnė varpa“ (Kaimėnų, Gėliškių, Juškonių k.), „Aušra“ (Lėnsio, Abrōmiškio k.), „Ateitis“ (Puodžių k.), „Aukštaitis“ (Rimiškių, Norvaišių, Žaibiškių k.), „Vienybė“ (Remeikių k.), „Lenino keliu“ (Kaniūkų, Tarvydžių k.), „Vazajaus pakrantė“ (Paškoniu, Ščiūro k.), „Martinčiūnai“ (Martinčiūnų k.), „Atžalynas“ (Lėlių k., Voverynės vnk.), „Ažuolas“ (Levizarų, Kuprių, Traidžiūnų, Mažionių k.).

Tačiau ne visi kaimai, ne visi pavieniai valstiečiai puolė į kolchozus. Kai kurie atsargesni buvo girdėję, kokia „laimė“ laukia kolūkiuose. Tačiau apkrauti nepakečiamais mokesčiais (juk kai kurie stambūs ūkiai buvo išbuožinti, o jų valdininkai keliavo į Sibirą...) ir pyliavomis, nebeturėjo kitos išeities. Todėl 1950 m. dar atsirado „Šešupės“ (Kišėnų, Kustų k.), „Paberžės“ (Jočiškių, Neviržės, Vėžėlių k.) kolūkiai.

Suprantama, buriant žemdirbius „laimingam gyvenimui“ nepasitenkinta vien žodine agitacija, bet būta ir žiaurios prievartos, ekonomiškai ir moraliai spaudžiama pasiduoti, grasinama Sibiru, „baltosiomis meškomis“. Kad tuos pažadus kartais lydėjo ir tam tikri veiksmai – irgi nepaneigiama tiesa.

Vyresnio amžiaus žmonės mena, kad 1949 metų pavasaris buvo ankstyvas, šiltas, ramus. Bet kas ir kuo išmatuos, kas tada darėsi daugumos valstiečių širdyse. Juos jaudino mintis, kad reikės išarti ežias, atsisakyti savo lauko, savo pievos,

*Iš ūkininkų atimti
pastatai tapo
kolūkiniais*

kur įdėta tiek prakaito, į bendrą tvartą nuvesti arkliuką, karvę, nugabenti žemės ūkio padargus. Lietuvos valstietis amžinai troško turėti savo žemės sklypelį, savo sodybą, gyvulius... Dėl tos ilgaamžės svajonės ir užpalėnai stojo į kovą 1863-aisiais, dėl jos savanorių būriai kilo ir 1918 metais... Ir dabar ta svajonė dūžta.

Tai kas, kad to meto laikraščiai skelbia, jog kolūkinė santvarka jau per pirmus mėnesius pasiekė grandioziškų pergalių, kad laimingi kolūkiečiai klubuose-skaityklose tik skaito vien laikraščius ir brošiūras, tik dainuoja dainas apie laimę... Bet taip nebuvo. Tiesa nuo žmonių buvo slepiama. Tas nutylėjimas ir melas tęsėsi metų metais: viskas tik šimtu ir daugiau procentų – grūdų paruošos, raudonosios gurguolės su paskutiniais valstiečių grūdais, džiaugsmingai atiduodamais valstybės fondui, paskolos, balsavimų suvestinės...

„Šiandien mes baisimės išgalėjusiomis vagystėmis, plėšimais, apgaule, žmogžudystėmis, nenoru darbo dirbti, o tik gražiai, patogiai gyventi iš svetimo gero... Bet juk viskas evoliucionavo iš pagražinimo pilių ir melo bokštų, iš siekimo gyvenimą paversti popierine idilija.“¹

Kad kolūkių organizatoriai ir aukštesnės instancijos nežinojo, ko nori ir ką daro, rodo, byloja ir tokie faktai, jog vos porai trejetui mėnesių nuo įkūrimo pralinkus, dar tais pačiais 1949 m. pradėta vienus kolūkius jungti prie kitų (pvz., prie „Aukšinio grūdo“ prijungtas „Gedimino“ kolūkis, netrukus 1950 m. čia prijungta ir „Banga“, 1953 m. ir „Šešupės“ kolūkis; 1953 m. prie „Žalgirio“ prijungiamas „Tarybinis artojas“; 1951 m. prie „Šešupės“ (įkurta 1950 m.) prijungtas „Neries“ kolūkis; 1953 m. „Šešupė“ jau jungiama prie „Aukšinio grūdo“ ir t. t.).

Netrukus prasideda sujungtųjų dalinimai ir vėl jungimai...

Senieji žmonės prisimena, kad nepriklausomoje Lietuvoje ūkininkas, turintis pusę valako žemės (apie 10 ha), laikė 2–3 karves, o valakininkas – 4–5. Kokia gyvulininkystės bazė buvo naujuose kolchozuose? Kolūkiai, turėdami didelius žemės plotus, gyvulininkystės

¹ Gudaitis R. Mes iš peršautų dainų krašto, *Literatūra ir menas*, 1988, birž. 11.

atžvilgiu iš pradžių buvo tikri skurdžiai. Pavyzdžiui, „Neries“ kolūkyje tebuvo trejetas karvių, „Nemuno“ – aštuonios, „Aukštaitis“ turėjo šešias, „Gegužės pirmoji“ – porą karvyčių, iš kurių melžėja Ona Milienė per savaitę primelždavo bidoną pieno, kurį veždavo į Užpalių pieninę. „Paberžės“ kolūkis – 5 karves.

Skaitlingesnė visuose kolūkiuose buvo arklių ferma. Bet stigo pašarų. Štai, pvz., „Neries“ kolūkio buvęs arklių šėrikas Antanas Laučius pasakoja: „Ryte šerdavau vienos rūšies šiaudais, vakare – kitos. O į pavasarį ir šiaudų beveik nebebūdavo. Arkliai labai nuilsdavo, kad net ant kojų nebepastovėdavo. Atsitikdavo, kad gyvuliai net pasismaugdavo, besiekdami nuo tako šiaudų, kuriuos atsiveždavau rytui... Arkliai, išėję pavasarį ant žolės, atsigaudavo, bet lauko darbams ilgai dar neturėdavo reikalingų jėgų – tuoj šildavo, prakaituodavo, nenorėdavo traukti plūgo ar vežti sunkesnio vežimo.

Suvaryti į bendrą krūvą arkliai nerimavo, ištrūkė bėgdavo į buvusius namus. Kad šeimnininkai nebūtų prisirišę prie savo arklių, „Naujo gyvenimo“ kolūkio valdžia sumainė juos net į kitą kaimą perkelti.

Kultūrinių ganyklų nebuvo, o natūralios pievos nedaug teduodavo pašarų. Būdavo išpjaunamos visos pievelės ir balelės, visi viksvynai. Kai kuriuose ūkiuose

*Po rugiapjūtės
„Pažangos“ kolūkyje
1951 m.*

*Susikūrus kolūkiams,
žemės įdirbama tik
iš valstiečių paimtu
inventoriumi*

Darbymetis kolūkyje.
J. Leikos nuotrauka

žmonėms pasipjauti šieno beveik neleisdavo, žadėdavo duoti už darbadienius, bet pažadai ir likdavo pažadais. Todėl pasitaikydavo, kad kolūkio šienas būdavo vagiamas. Vieną pavasarį net teko plėšti šiaudus nuo tvarto stogo ir pjauti iš jų akselį – taip sulaukti pirmosios žolės.

Neregėtu stebuklu atrodė laukuose suburzgęs pirmasis traktorius: juk jam nereikėjo pašaro, greitai varė po kelias vagas...

„Palengvėjo darbas fermose, kai 1960 m. buvo įvesta elektra – nebereikėjo iš šulinių rankomis tempti į tvartus vandens gyvuliams girdyti“, – prisimena Napolys Sirvydas, Nosvaičių kaimo gyventojas.

Nedažnai pasitaikydavo kolūkio pirmininkas, kuris nuoširdžiai atjaustų varganą kolūkietį. Bet vis dėlto keletas buvo. Štai kaip kolūkinio kaimo tikrovė atgyja buv. „Auksinės varpos“ kolūkio pirmininko Juozo Keramino prisiminimuose:

„Arkliais arėme žemę, rankomis bėrėme grūdus į dirvą, kasėme bulves. Be to, kolūkiečiai turėdavo 60 arų sodybinius sklypelius, kuriuose darbų žmogui taip pat buvo pakankamai. Neretai atsitikdavo, kad žmonės, per dieną dirbę kolūkio laukuose, grįžę namo, kartais jau ir sutemus, skubėdavo tvarkytis savo sklypeliuose.

Mūsų kaimo žmonės, nuo seno įpratę sąžiningai dirbti, stengdavosi, kad nė vienos varpos neliktų ir kolūkio laukuose. Nupjovus rugius dalgėmis ir pėdus sustačius į stagus, dirvoje likusius šiaudus moterys grėbliais sugrėbtydavo ir surišdavo į grįžtes, kad nesimėtytų. Ne tik patiems duonos labai stigo, bet neturėjo kuo ir savo gyvuli išlaikyti. Duodavom po trejetą vežimų šieno. To, suprantama, maža, bet daugiau negalėdavome, nes pievos buvo tik natūralios, nederlingos. O reikėjo gi pašaro kolūkio gyvuliams. Taigi kolūkiečiai vertėsi kaip išmanė. Vieni pasišienaudavo, susitarę su eiguliu, valdiškame miške, kiti raudavo žolę iš daržų, bulvių ir džiovindavo, tretė... stengdavosi vogčiomis įsitempti į savo daržinę vieną kitą vežimėlį kolūkio gyvuliams skirto pašaro...

Negausi gyvulių banda buvo laikoma privačiuose ūkininkų tvartuose, tai dalis pašaro ir čia į šalį nubyrėdavo...”

Padėtis žymiai pagerėjo, kai pradėtos naudoti kultūrinės ganyklos. Ūkiuose atsirado daugiau žemės ūkio technikos: traktorių, kertamųjų, sėjamųjų, sunkvežimių. Bet rankų darbas dar ilgai nebuvo niekuo pavaduojamas. Ona Gladutienė, buvusi „Žalgirio“ kolūkio melžėja, prisimena:

„Turėjau savo žinioje septyniolika žalujų ir juodmargių. Reikėdavo jas ne tik pamelžti, bet ir pagirdyti, pašerti, valyti mėšlą. Melždavome tris kartus. Vasarą tai dar nieko, o žiemą visai ne kas, nes iki 1959 m. elektros tvartuose nebuvo, dirbome, pasišviesdamos žibaliniais žibinais („panoriais“).“

Sunku buvo ir laukininkystės darbininkams. Darbo įrankiai – plūgas, akėčios, arklinis kultivatorius („drapakas“), medinis volas, šakės, dalgis... O reikėjo ir aparti, ir sėjai paruošti žemę, rūpintis pašarais, nuimti derlių... Atėjus šienavimo metui, vyrai eidavo pjauti šieno nuo ankstauro ryto, dažnai dar ir saulei netekėjus. Apdžiūvus rasai, į pievas atskubėdavo moterys su grėbliais daužyti pradalgį. Apdžiūvusį šieną ne kartą vartydavo, kraudavo į kupetas, kitą dieną vėl kratydavo.

Atskuba javapjūtė. Vyrai eina mojuodami dalgėmis – kerta rugius ar vasarojų, moterys, eidamos iš paskos, linguoja visą dienele, imdamos rugį ar kvietį ir rišdamos į pėdus. Visas laukas pilnas stagu, skaičiuojama, kiek kapų pripjauta...

O kiek darbo pareikalavdavo pradėtos auginti naujos kultūros – kukurūzai, kokzagizai, cukriniai ir pašariniai runkeliai ir kt. Kukurūzus sodino rankomis. Labai daug laiko atimdavo kokzagizų sodinimas, ravėjimas, nukasimas.

Už darbą kolūkiečiams rašė darbadienius. Deja, tas darbadienis buvo liešas. Po keletą šimtų gramų grūdų už darbadienį ar keletą kapeikų žemdirbys gaudavo tik metų pabaigoje, kai jau buvo atpilti sėkliniai grūdai, atsiskaityta su

Kolektyvinė šienapjūtė

*Nuimant pirmąjį
kolūtkio derlių
„Pažangos“ kolūkyje
1950 m.*

Bulviakasis

MTS ir valstybe... O kolūkietis parsinešdavo namo visų metų uždarbį ant savo pečių... Pinigų – kiškio ašaros. Tiesa, pirmais bendro darbo metais kai kuriuose ūkiuose išėjo už darbadienį ir po trejetą kilogramų, bet tai buvo tik pradžios džiaugsmas. Po metų kitų darbadienio svarumas sumažėjo iki pusės kilogramo ar dar mažiau, nes vis labiau buvo nualinama ir apleidžiama žemė, dalis kolūkiečių vengė dirbti „kaip sau“, stigo mėšlo, nebuvo mineralinių trąšų... Situacija pagerėjo tik tada, kai imta reguliariai, kiekvieną mėnesį, atsiskaityti už darbą. O iki tol kolūkiečiai, susėdę prie savo vargano butelio, traukdavo perfrazuotą senų laikų dainelę:

*Neišėik, neišėik tu iš sodžiaus,
Nepaliki javų nepjautų!
Bulvės nekastos, avižos byra...
Už darbadienius sauja grūdų...*

Jau ir taip užguitus kolūkiečius dar vargino ir valstybės paskolos rinkėjai. Kaimai buvo sunaikinti, prasidėjus laukų melioracijos vajui. Sovietų valdžia Lie-

tuvoje tada nušlavė daugiau kaip tris tūkstančius kaimų. Nutilo jų vardai, laukų, miškų, upelių, raistų pavadinimai, liudiję ypatingą žmogaus ryšį su savo žeme, savo aplinka. Iš Užpalių krašto žemėlapiu išnyko Šlapių, Pašlinių, Stasiškių ir kt. kaimų pavadinimai su visais vietovardžiais, išnyko šių ir daugelio kitų kaimų gimtųjų namų dvasia, išblaškyti sodybų pamatų akmenys, užversti šuliniai... Atsiųsti traktorininkai nesidrovėdami į galias tranšėjas vertė žydinčius ar jau su užsimezgusiais vaisiais sodus, kirto sodybas puošiančius medžius. Kažkodėl aukščiau stovintieji manė, kad žmogui gimtinės laukuose nieko neberekės – nei pavėsį teikiančio medžio, nei vandens gurkšnio ar kvapnaus obuolio troškuliui numalšinti... Po tokios vienadieniškumo ir aklumo politikos įgyvendinimo liko tušti laukai, tik su kur ne kur kiūtančia sodybėle. Laimingi tie kaimai, tos sodybos, kurių nepalietė šie sovietiniai skersvėjai, kur išliko neišdraskytos sodybos, kur galima pradėti ūkininkauti.

Kai atsigręži į kolektyvizacijos laikus, prisimeni pirmąjį kolūkiečių gyvenimo dešimtmetį, gurgiantį pilvą, pripiltą skystų barsčių ar prikimštą bulvių košės, sausų blynų... Tik didžiųjų švenčių proga kolūkiečiui buvo lemta paragauti pyrago, dešros ar kumpio. Žmonės buvo darbštūs, bet jiems neleido kiek nori auginti gyvulių. Jei šeima turėjo tik karvytę, avi, per metus užsiaugindavo bekoną, tai tik todėl ant kasdienio stalo nebuvo skanėstų. Žmonės žiūrėjo, kad vaikai į mokyklą išeitų ne alkani. Kad augantis vaikas vystytųsi, bent šaukštą žuvų taukų sugirdydavo.

Dėl tų suvaržymų kolūkiečiai troško gyventi miestuose. Deja, kolūkio pirmininko valioj buvo kaimiečių likimas, be jo žinios kolūkiečiai negalėjo išvažiuoti gyventi kitur. Kaimiečiai stengdavosi vaikus išleisti į mokslus, kad jie galėtų likti gyventi miestuose.

Kartais, kai girdžiu, kad tik tremtiniai sunkiai gyveno, manau, kad taip gali kalbėti tik tie, kurie savo kailiu nepajuto kolūkiečio dalios. Šeštajame dešimtmetyje tarp tremtinio ir kolūkiečio skirtumas buvo tik toks, kad kolūkiečiui

Kolūkio šventėje pagerbiant specialistus ir kolūkio veteranus, priekyje pirmasis kolūkio pirmininkas Vladas Tamošiūnas

*Buvusių kolūkio specialistų susitikimas jau po kolūkių išardymo.
Iš L. Tarvydienės archyvo*

*Užpalių kolūkio valdyba.
Iš L. Tarvydienės archyvo*

virš galvos buvo Lietuvos padangė, o sovietų valdžios letena vienodai spaudė ir kolūkietį, ir tremtinį. Didžiųjų ūkininkų, ištremtų į Sibirą, sodybas nugriovė arba užgrobė kolūkiai, o kolūkiečių namus prievarta griovė, rovė sodus ir žmones jėga kėlė į gyvenvietes, motyvuojant melioracijos būtinybe.

Žinoma, darbštūs Užpalių krašto žmonės, savo kailiu patyrę kruvino pokario negandas ir kolektyvizacijos smurtą, tvirta dvasia ir stipriais pečiais pakėlė, ištvėrė žengimo komunizman raginimus, išmoko nepaisyti propagandos, o valstietišškai rūpestingai tvarkėsi kolūkio laukuose, fermose ir savo sklypeliuose. Todėl, nors ir pamažu, darbadienis tapo svaresnis, melioruoti laukai derlingesni. Kolūkis pradėjo įsigyti naujos technikos, statėsi modernias fermas. Pagaliau su chruščioviniu atšilimu, kuri lydėjo ir anekdotiškos kukurūzinės akcijos, kaimiečiams tapo lengviau gyventi, jiems buvo leista auginti daugiau gyvulių, dalį jų net parduodavo ir užsidirbdavo

papildomų lėšų. Per keletą metų kai kurie kolūkiečiai pasistatė naujus namus, vienas kitas, anksčiau vos seną dviratį turėjęs, nusipirko motociklą, o vėliau net ir lengvųjų automobilių kiemuose atsirado. Tik gaila, užsienietiškų valdžia neišleisdavo, o „Volgų“ ir „Moskvičių“ neužtekdavo net arčiau prie valdžios

Į šventę J. Vaškelis, Gražina Abukauskienė, Romualdas Laboga, Švenčionių rajono Kretonų kolūkio pirmininkas Mykolas Kulys ir Vladas Abukauskas

sėdintiesiems. Kolūkiečių trobose jau atsirado naujų baldų, televizorių, šaldytuvų, imta telefonizuoti užpalėnų namus, o autobusai vos ne kas valandą galėjo nuvežti į rajono centrą.

Šeštojo dešimtmečio pabaigoje kolūkiečiai bent jau formaliai tapo lygiateisiais respublikos gyventojais, nes pradėjo gauti 12 rublių pensiją, vėliau ji padidėjo iki 18, o dar vėliau – iki 24 rublių. Dabar tokie pinigai atrodo tik katino ašaros, nors per metus susidarydavo didesnė suma negu už parduotą bekoną.

Gana neblogai jautėsi tos šeimos, kuriose buvo žemės ūkio specialistų, mechanizatorių. Susilpnėjo noras bėgti iš kolūkio, daugelis pasijuto ne tokiais skurdžiais ir nebekeikė kolūkio.

Tačiau kaimo žmogui, matyt taip lemta, kad vos prasigyvenus, sulaukia naujų reformų – tai juos kelia į vienkiemius, tai vėl į gyvenvietes, tai varo į kolūkius, tai juos išdrasko...

Ir 1990 m. atkūrus Lietuvoje nepriklausomybę, kolūkiečiai jau nebenorėjo, kad kolūkiai staiga būtų sunaikinti, bet ne visi turėjo valios ir galios pasiimti dalį to turto, kurį patys buvo sukrovę. Kaimiečiai patyrė naujos neteisybės, dvasios smūgių ir pajuto, kaip jų rankomis sukurtos vertybės atitenka tiems, kurie arčiau prie senosios arba net naujosios valdžios. Netrukus ėmė griūti apleisti sandėliai, fermos.

Kaip gaila, kad šiuo laikotarpiu nedaug kas užfiksuota, permainų faktai nesusilaukė ne tik vietos kraštotyrininkų dėmesio, bet ir valdininkai, moks-

Užpalių kolūkio gyvulininkystės darbuotojas Jonas Vaškelis apdovanotas net aukščiausiu Sovietų Sąjungos Lenino ordinu. Iš V. Kuliešienės archyvo

Mechanizatorių ir kombainininkų derliaus pabaigtuvių šventė apie 1980 m.

lininkai, istorikai tik praėjus dešimtmečiui susizgribo, kad kaimo žmogus atsidūrė likimo kryžkelėje, o gal net visai užmirštas. Geriau gal tiems, kurie kažkada turėjo žemės, atgavę ją pradėjo ūkininkauti. Gal ir paradoksas, bet dabar likimas ar naujoji tvarka tapo palankesnė buvusiems tremtiniams, o ilinis kolūkietis liko prie suskilusios geldos. Per kelis dešimtmečius atpratintas nuo nuosavybės jausmo, jau net nebenori turėti savo karvutę, paršelių, net savo vištų nebenori auginti...

Gal dar nevėlu iš gyvųjų liudininkų lūpų užfiksuoti visai nesena atgimimo laikotarpio istoriją? Tačiau tai ne vieno žmogaus, o visos Užpalių bendruomenės, pirmiausia inteligentijos, darbas, nes tai istorijos pamokos ateičiai, mūsų vaikams. Tai nėra kiek ne mažiau svarbios pamokos, kurias patyrė dabartinė vyresniųjų žmonių karta. Ji mokėsi išminties iš pokario ir kolektyvizacijos epochos. Taigi, dar prisiminkime ir apmąstykime tas žiaurias gyvenimo pamokas.

Vilučių ir „Gegužės pirmosios“ kolūkių istorija

1949 m. pavasarį, balandžio mėnesį, susikūrė kolūkis „Aukšinis grūdas“, apėmęs Vilučių ir Armoniškio kaimus. Nedidelis tai buvo ūkis, turėjęs iš viso tik 468 ha. Pirmininku išrinktas Jonas Lapienis, Vilučių k. gyventojas. Gal šis kolūkis ekonomiškai geriau tvarkėsi, gal jam teko laimėti turėti sumanų, organizacinių gabumais apdovanotą pirmininką, bet atsitiko taip, kad, praslinkus metams ar kitiems, kolūkis tapo savotišku centru, prie jo vienas po kito ėmė šlietis aplinkiniai ūkiai.

Tais pačiais 1949 m. „Aukšinio grūdo“ kaimynystėje kūrėsi ir kiti kolūkiai, tokie pat maži ir neturtingi: „Gediminas“ (Mikėnų ir Gireišių k.), „Banga“ (Bekiščių ir Karkažiškių k.), „Šešupė“ (Kišūnų ir Kustų k.), „Nėris“ (Vygėlių, Tatuoliškių, Nosvaičių k.). Maži kolūkiai nepateisino savęs. Todėl tuoj pat imta juos stambinti. Tais pačiais 1949 m. praslinkus porai trejetui mėnesių prie

Linsio ir Abromišio kaimų grėbėjos. Priekyje brigadininkas A. Prievelys

„Aukšinio grūdo“ buvo prijungtas „Gedimino“ kolūkis, o 1950 m. – ir „Banga“. Sustambintam kolūkiui, apėmusiam Vilučių, Armoniškio, Mikėnų, Gireišių, Bekinčių ir Karkažiškių kaimus, vadovauti buvo patikėta taip pat J. Lapieniui. Prieš stambinant ūkį, pas „Aukšinio grūdo“ pirmininką J. Lapienį buvo atvykusios delegacijos. Delegatai buvo Pranas Gaučys, Nikodemus Bekintis, J. Putrimas ir kt. Jie prašėsi priimami į bendrą šeimą.

Apie kitus ūkius

1950 m. vyko administracinis rajonų pertvarkymas. „Aukšinio grūdo“ kolūkis iš Utenos r. buvo perduotas Dusetų r. 1951 m. J. Lapienis pasiunčiamas

„Gegužės pirmosios“ kolūkio melžėjos. Brigadininkė Stefanija Paškoniene užrašo primilžio duomenis

Linsio kaimo kolūkiečiai A. Prievelys ir A. Vanagas prie arklinės kertamosios

į Verkių žemės ūkio mokyklą kolūkių kadrąms ruošti. Jo vietoje paliekamas Stasys Juodelė, o vėliau jį pakeičia Vaclovas Kežutis.

Bendrai žemę dirbti kolektyvizacijos pradžioje susijungė dar ne visi valstiečiai. Turtingiausieji dairėsi, laukdami „geresnių laikų“, o dalis vidutinių ir netgi biedniokų davėsi „balsų“ sugluminami, miškinų įgąsdinami ir iš karto nesiryžo žengti koja kojoni su „nauju“ gyvenimu. Tačiau mokesčiais ir rinkliavomis apkrauti nebeturėjo kitos išeities, atėjo į kolūkius.

1953 m. prie „Auksinio grūdo“ laukų prijungiamas „Šešupės“ kolūkis (Kišūnų, Vygėlių, Kustų, Tatuoliškių, Nosvaičių k.). Matyt, šis ūkis sunkiai tvarkėsi, nes per trumpą laiką (1950–1953 m.) čia pasikeitė keletas pirmininkų: Pranas Stasiškis, Jurgis Pajeda, J. Gai galas, Antanas Rasakevičius. Sujungus kolūkius, išrenkamas naujas pirmininkas – Donatas Pretkelis, o kolūkis pavadinamas „Vienybės“ vardu.

1954 m. užbaigęs Verkių žemės ūkio mokyklą, grįžo J. Lapienis. Nespėjęs atsikvėpti po mokslų, rudenį visuotiniame kolūkiečių susirinkime jis vėl išrenkamas pirmininku.

1958 m. pavasarį „Vienybė“ dalinama į du mažesnius – „Vilučių“ ir „Kišūnų“ – kolūkius. „Vilučių“ kolūkio pirmininku pasilieka J. Lapienis, o kišūniečiai išsirenka Bronių Bučį, kilusį iš netolimo Lėlių kaimo. Vėliau jį pakeitė Jeronimas Mieliūnas.

1961 m. vėl vyksta kolūkių stambinimas, vėl sujungiami „Vilučių“ ir „Kišūnų“ kolūkiai. „Vilučių“ kolūkis buvo ekonomiškai stipresnis, geriau tvarkėsi, todėl vilutiškiai susijungimo labai nenorėjo. Jungimas vyko kelias savaites. Po sujungimo ūkis vadinamas „Vilučių“ kolūkiu. Pirmininku paliekamas J. Lapienis.

Artimiausias „Vilučių“ kolūkio kaimynas iš pietryčių pusės buvo „Gegužės pirmoji“. Tai nedidelis kolūkis, apimantis keletą kaimelių, bet turintis savo istoriją.

1949 m. Kaimynų, Šlapių, Gyliškių, Juškonų kaimų valstiečiai susibūrė į „Auksinės varpos“ kolūkį. Jų kaimynai – tais pačiais metais organizuotas „Gegužės pirmosios“ kolūkis, į kurio sudėtį įėjo Butiškių, Pašlinių ir Bajorų kaimeliai. Į kolūkį 1949 m. jungėsi ir Linsio bei Abromiškių kaimų valstiečiai, savo ūkį pavadinę „Aušra“. 1950 m. Jočiškių, Neviržos ir Vėželių žemdirbiai taip pat sudarė kolūkį, parinkdami jam „Paberžės“ vardą.

1951 m. visi šie nedideli kolektyviniai ūkiai susijungė į „Gegužės pirmosios“ kolūkį, kurio pirmininku buvo Antanas Bružas. 1959 m. jį pakeitė Dmitrijus Šerstniovas, o 1969 m. – Vladas Butiškis.

Vykdamas respublikoje tolesnį ūkių stambinimą, 1976 m. „Gegužės pirmosios“ kolūkis prijungtas prie „Vilučių“ kolūkio. Ūkis pavadintas „Gegužės pirmosios“ vardu. Pirmininku išrinktas Liudas Prascevičius. Jonui Lapieniui išėjus į užtarnautą poilsį, jis nuo 1973 m. vadovavo „Vilučių“ kolūkiui.

Iki sustambinimo Vilučių kolūkio bendras žemės plotas buvo 2 606 ha, iš jų žemės ūkio naudmenų – 1 954 ha, ariamos – 1 359 ha, pievų – 213 ha (iš jų kultūrinių – 85 ha), ganyklų – 382 ha.

Sustambinto „Gegužės pirmosios“ kolūkio bendras žemės plotas 4 551 ha, iš jų žemės ūkio naudmenų – 3 249 ha, ariamos – 2 350 ha, nusausinga ariamos – 1 225 ha (52 proc.). Iš viso nusausinga 1 801 ha.

Vilučių kolūkio pirmininkas Jonas Lapienis ataskaitiniame susirinkime

1 lentelė

„Gegužės pirmosios“ kolūkio sudėtyje esantys kaimai*

Eil. Nr.	Kaimo pavadinimas	Kiemų skaičius	Gyventojų skaičius
1.	Abromiškis	2	3
2.	Armoniškis	3	10
3.	Bekinčiai	10	31
4.	Butiškiei	10	17
5.	Gireišiai	5	10
6.	Gyliškiai	9	15
7.	Jočiškiai	15	34
8.	Juškonys	3	8
9.	Kaimynai	48	143
10.	Karkažiškiai	3	7
11.	Kėpiai	29	70
12.	Kišūnai	9	21
13.	Kustos	2	3
14.	Kušliai	5	13
15.	Linskis	16	41
16.	Mikėnai	37	77
17.	Nevirža	3	5
18.	Nosvaičiai	3	8
19.	Šernupys	3	5
20.	Tatuoliškiai	1	1
21.	Vanagiškiai	10	24
22.	Vėželiai	1	1
23.	Vilučiai	72	220
24.	Vygėliai	7	11

Pastaba: buvę Šlapių ir Pašlinių kaimeliai jau išnyko.

*Duomenys imti iš Užpalių LDT Vykdomojo komiteto ūkinių knygų, 1985 m.

2 lentelė

Užpalių apylinkės kolūkių kūrimosi ir jungimosi istorija

Eil. Nr.	Kolūkio pavadinimas	Kolūkio įkūrimo data	Kolūkio sujungimo ar pavadinimo pakeitimo data	Kolūkio pirmininko pavardė, vardas, tėvo vardas
Užpalių kolūkio teritorija				
1.	„Žalgiris“	1949	1956 m. padalintas į „Pergalės“ ir Užpalių kolūkius	Tamošiūnas Vladas, Domo, nuo 1953 m. – Prūsas Petras
2.	„Tarybinis kelias“	1949	1951 m. prijungtas prie „Žalgirio“ kol.	Vaškelis Pranas, Jeronimo
3.	„Pergalė“	1949	1953 m. prijungtas prie „Žalgirio“ kol.	Sakalauskas Feliksas, Antano
4.	„Pažanga“	1949	1953 m. prijungtas prie „Žalgirio“ kol.	Ramoškis Pranas, Antano
5.	„Tarybinis artojas“	1949	1951 m. prijungtas prie „Pergalės“ kol.	Baura Nikodemas, Kosto
6.	„Spalis“	1950	1951 m. prijungtas prie „Žalgirio“ kol.	Šapoka Antanas, Juozo
7.	Užpaliai	1956		Tamošiūnas Vladas, Domo
8.	„Pergalė“	1956		Prūsas Petras
9.	„Vilija“	1949		Petrauskas K.
10.	„Nemunas“	1949		Remeikis Juozas, Vinco

„Gegužės pirmosios“ kolūkio teritorija

1.	„Aukštinis grūdas“	1949	1951 m. prijungus kitus ūkius, pakeistas pavadinimas „Vienybė“, kuris 1956 m. padalintas į du kolūkius: Kišūnų ir Vilučių	Lapienis Jonas, Jurgio
2.	„Banga“	1949	1951 m. prijungtas prie „Aukštinio grūdo“ kol.	Gaučys Pranas, Petro
3.	„Gediminas“	1949	1951 m. prijungtas prie „Aukštinio grūdo“ kol.	Remeikis Juozas, Juozo
4.	„Šešupė“	1950	1951 m. prijungtas prie „Aukštinio grūdo“ kol.	Stasiškis Pranas, Balio, vėliau – Kežutis Vaclovas
5.	Kišūnai	1956	1960 m. prijungtas prie Vilučių kol.	Bučys Bronislovas, Izidoriaus
6.	Vilučiai	1956		Lapienis Jonas, Jurgio
7.	„Gegužės pirmoji“	1949		Prievėlys Jurgis, nuo 1951 m. – Bružas Antanas, Jurgio
8.	Kaimynai	1949	1951 m. prijungtas prie „Gegužės pirmosios“ kol.	Keraminas Juozas, Antano
9.	„Aušra“	1949	1951 m. prijungtas prie „Gegužės pirmosios“ kol.	Garunkštis Juozas, Liudviko
10.	„Paberžė“	1950	1951 m. prijungtas prie „Gegužės pirmosios“ kol.	Šarakauskas Martynas, Jono
11.	„Nėris“	1949		Gaigalas Jonas

Lentelės tęsinys

Eil. Nr.	Kolūtkio pavadinimas	Kolūtkio įkūrimo data	Kolūtkio sujungimo ar pavadinimo pakeitimo data	Kolūtkio pirmininko pavardė, vardas, tėvo vardas
Norvaišių tarybinio ūkio teritorija				
1.	„Pirmyn Lenino keliu“	1949	1956 m. padalintas į Kaniūtkų ir „Artojo“ kolūtkius	Mikėnas Mykolas, nuo 1951 m. – Vaškelis Balys, Antano; nuo 1952 m. – Vanaginskas Balys, Antano; nuo 1954 m. Stankūnas Petras; nuo 1955 m. – Riauba Petras, Antano
2.	„Ateitis“	1949	1950 m. prijungtas prie „Lenino keliu“ kol.	Mierkis Antanas, Jurgio
3.	„Aukštaitis“	1949	1950 m. prijungtas prie „Lenino keliu“ kol.	Gaidukovas Petras, Simano
4.	„Vienybė“	1949	1950 m. prijungtas prie „Lenino keliu“ kol.	Indrašius Jurgis, Alekso
5.	Kaniūtkai	1956	1959 m. reorganizuotas į Norvaišių tarybinį ūkį	Kavoliukas Petras
6.	„Artojas“	1956	1959 m. reorganizuotas į Norvaišių tarybinį ūkį	Giedraitis Bronius; nuo 1958 m. – Šutas Petras
7.	„Vazajaus pakrantė“	1949	1952 m. prijungus kitus kolūtkius pavadintas „Naujo gyvenimo“ kolūtkiu	Sirvydis Juozas, Jono
8.	Martinčiūnai	1949	1952 m. prijungus kitus kolūtkius pavadintas „Naujo gyvenimo“ kolūtkiu	Sirvydis Antanas, Vinco
9.	„Atžalynas“	1949	1952 m. prijungus kitus kolūtkius pavadintas „Naujo gyvenimo“ kolūtkiu	Gipiškis Jonas, Prano
10.	„Naujas gyvenimas“	1952	1959 m. reorganizuotas į Norvaišių tarybinį ūkį	Velutis Petras; nuo 1954 m. – Sutkus Juozas; nuo 1956 m. – Gaidys Antanas, Justo; nuo 1957 m. – Drebulis Vytautas
11.	„Ažuolas“	1949	1959 m. reorganizuotas į Norvaišių tarybinį ūkį	Šatkus Kazys, nuo 1957 m. – Jučius Juozas
12.	Norvaišių tarybinis ūkis	1959		Čiegis Jonas, Jono

Užpalių apylinkės LDT vykdomojo komiteto pirmininkė N. Šilova

Kolektyvizacijos dvasią ir žingsnius atspindinti Užpalių kraštotyrininkų užrašyti kolūkiečių ir kolūkių pirmininkų atsiminimai

Skaitydami šiuos prisiminimus turėkime omeny, kad jie užrašyti tarybiniais metais, kai kolūkiai jau buvo įsitvirtinę, o apie tai, kad kada nors jie sužlugs, niekam mintis nekildavo. Nedūsaukite ir nekeikite atsiminimų autorių už tai, kad jie vartojo tų laikų terminologiją, kad partizanus pavadindavo banditais, o buvusius ūkininkus buožėmis. Tuo laiku taip buvo įprasta, kitaip vargu, ar būtų įmanoma. Tačiau, jei būtume ėmę redaguoti, keisti terminologiją, tai nebeliktų nei tų dienų dvasios, nei autentikos, o atsiminimus pateikdami taip, kaip jie buvo užrašyti, išsaugojome autentiškumą, pasakotojo nuostatas, jo požiūrį į dramatišką kolektyvizacijos, pirmųjų kolūkių veiklos metų sunkią, o kartais ir tragišką kasdienybę.

Onos Milienės, gyv. Utenos r., Užpalių apyl., Butiškių k., atsiminimai.

Kai prasidėjo kolektyvizacija, ir mes, Butiškių kaimelio gyventojai, vyresnybės raginami, nutarėme stoti į kolūkį. Bet iš pradžių tokių žmonių buvo nedaug, kokie keturi penki kaimai. Pareiškimus parašė Balys Kirvelis, Petras Milys, Galvydis, Vytautas Gaidys, Juozapas Priovelys. Sunešė turtelį į bendrus aruodus. Bet kuklūs buvo tie aruodai, ne ką galėjo atnešti mažžemis valstietis, pats vieną karvytę ir arkliuką teturėdamas. Daugiau žemės turintys valstiečiai nenorėjo stoti į kolūkį, dar delsė, matyt, laukdami amerikonų ateinant. Kad ir mūsų kaimynas Galvydis Juozapas... Tokiems valdžia dėjo didelius mokesčius už žemę ir gyvulius, reikėjo duoti daug pyliavų. Be to, ne vienas toks ūkis buvo išbuožintas, o jų šeimininkai išvežti į Sibirą.

Mums, nusprendusiems stoti į kolūkį, iškilo daug visokių klausimų: kaip pradėti bendrai darbą? Kaip tvarkytis? Kaip pareigomis pasiskirstyti?..

Susirinkę visi į Gaidžio kiemą ir galvojom, tarėmės: skirstėmės pareigomis, darbais, rinkom kolūkiui vardą...

Vienas siūlė vienokį, kitas kitokį. O aš – pavadinti „Gegužės pirmosios“ vardu. Juk gegužė – gražiausias pavasario mėnuo, o čia dar šventė... Visiems patiko šitas mano pasiūlymas, priėmė. O pirmininku išsirinkome Juozapą Priovelį, brigadininku – Gaidžio Stasį. Jis kartu su pirmininku pradėjo įkalbinėti žmones, kad visi vieningai eitų į darbą, kad ir likę pavieniai gaspadoriai jungtųsi į kolūkį, nebegailėtų nuosavos žemės atiduoti bendram labui.

Mūsų kolūkio fermoje iš pradžių buvo tik dvi karvės ir arklys. Fermos vedėjas – Petras Milys, o melžėja apsiėmiau būti aš. Per savaitę iš tų dvejų karvyčių primelždavau bidoną pieno, kurį vyras nuveždavo į Užpalių pieninę.

Vieni buvome neilgai. Netrukus į bendrą būrį suėjome platesnės apylinkės – kelių kaimų valstiečiai. Tai buvo Kaimynų, Kėpių, Juškonių, Bajorų, Pašlinių žmonės.

Onos Mikučionienės, buvusios „Nemuno“ kolūkio kolūkietės, gyv. Užpalių mstl., atsiminimai

1949 metų liepos 3 d. susikūrė kolūkis „Nemunas“, į kurį įėjo Gailiešionių kaimas. Kolūkiui priklausė 29 kiemai. Pirmininku išrinkome Juozą Remeikį, Vinco. Buhalteriu

buvo paskirtas Jonas Mikučionis, sandėlininku dirbo Juozas Vilutis. Brigadininku – B. Šimonėlis, vėliau S. Pakalnis ir kt.

Atsirado ir pirmosios fermos, kurios, deja, turtingumu nepasižymėjo. Jos buvo prisiglaudusios asmeniniuose žmonių tvartuose. Tvartų šeimininkai visuomeninius gyvulius ir prižiūrėdavo. Štai Gailiešionių kaime Anelės Remeikienės tvarte buvo trys kolūkio kiaulės, to paties kaimo kolūkietė Ona Mikučionienė prižiūrėjo ir melžė aštuonias karves. Dešimties avelių būrį globojo Pajeda.

Ilčiukų ir Degėsių kaimų valstiečiai 1949 m. sukūrė „Tarybinio artojo“ kolūkį, kuriam vadovavo Juozas Remeikis, Prano. 1951 m. „Nemuno“ ir „Tarybinio artojo“ kolūkius sujungė į vieną ir pavadino „Tarybinio artojo“ vardu. Pirmininku dabar buvo paskirtas Adolfas Būga, buhalteriu – Jonas Sagadinas, kurį netrukus pakeitė Jonas Mikučionis. Sustambintame ūkyje atsirado daugiau ir gyvulių.

Degėsių kaime buvo kiaulių ferma, kurioje šėrikėmis dirbo Paulina Bauraitė ir L. Davainienė. Jos prižiūrėjo apie penkiasdešimt kiaulių. Degėsiuose buvo ir karvių ferma, prižiūrima Subatavičienės ir Zamauskaitės. Šių moterų priežiūrai buvo patikėta apie trisdešimt karvių. Avis ir toliau prižiūrėjo gailiešionietis Pajeda. Ūkyje buvo laikomi ir paukščiai – apie 50 vištų. Jos buvo pavestos Onos Mikučionienės priežiūrai. Ilgametės laukininkystės brigadininkas buvo Juozas Mierkis. Sandėliuose darbavosi J. Vilutis ir J. Sagadinas.

Bet neilgai gyvavo šis kolūkis. 1953 m. dalį „Tarybinio artojo“ prijungė prie „Žalgirio“ kolūkio. Pirmininkas – P. Prūsas, o Satarečiaus, Stasiškių, Likančių ir dalies Vaiskūnų kaimo žemes atidavė kolūkiui „Šviesos keliu“.

1956 m. nuo „Žalgirio“ buvo atskirta Šeimyniškių, Degėsių, Ilčiukų, Mažeikiškių, Gailiešionių kaimai ir sudarytas „Pergalės“ kolūkis, vadovaujamas Petro Prūso.

1960 m. „Šviesos keliu“ kolūkio dalis vėl buvo prijungta prie „Pergalės“ kolūkio, kuriam jau nuo 1958 m. vadovavo Kazys Urba.

„Pergalės“ kolūkyje buvo šios fermos: veršelių – Gailiešionių k., šėrikė Anelė Mikučionienė, avių – Gailiešionių k., šėrikas Pajeda, arklių – Gailiešionių k., šėrikė Laučiuvienė, kiaulių – Degėsių k., šėrėja Z. Baurienė, veršelių – Degėsių k., – Subatavičiūtė, karvių – Likančių k., melžėjos Masiulienė, P. Pajedaitė, Bertašienė, N. Vaičiūnaitė, Remeikienė, Žvironienė.

Šienapjūtė „Pergalės“ kolūkyje 1963 m.

Javapjūtė Gailiešionių kaime 1962 m.

Sandėlininkais dirbo Bislys (Vaiskūnai), Repšys (Likunčiai), Sagadinas (Ilčiukai), Juozas Vilutis (Gailiešionys), Jonas Vilutis (Šeimyniškiei).

1960 m. Šeimyniškių k. buvo laikomos žąsys, kurias prižiūrėjo Repšytė. „Pergalės“ kolūkio pirmoji partsekretorė buvo Kučienė, komjaunimo organizacijos sekretorė – Drūteikaitė.

1956 m. nuo „Žalgirio“ atskirti Šeimyniškių, Degėsių, Ilčiukų, Mažeikiškių, Gailiešionių kaimai ir sudarytas „Pergalės“ kolūkis. 1960 m. dar pridėta „Šviesos keliu“ kolūkio dalis – Satarečiaus, Stasiškių, Likunčių ir dalis Vaiskūnų.

„Pergalės“ kolūkio vadovai:

1956–1958 m. P. Prūsas

1958–1968 m. K. Urba

1968–1969 m. A. Žemaitis

1969–1972 m. J. Burneika

1972–1978 m. V. Jurka

1978 03 10 „Pergalės“ kolūkis buvo sujungtas su Užpalių kolūkiu, pirmininku liko Užpalių kolūkio pirmininkas Romualdas Laboga.

„Pergalės“ kolūkio pirmininkas Vytas Jurka (trečioje eilėje pirmas iš kairės) su savo pavaldiniais 1975 m.

Vilučių arklių nuomojimo punktas

Jonas Lapienis

Stambių ūkininkų buvo ir Vilučių krašte. Stadalių dvaras, priklausęs ponui Minkevičiui, turėjo apie 120 ha. Jo savininkas, palikęs nuosavybę Lietuvoje prasidėjus perversmams, išvažiavo į Lenkiją. Stambūs buvo Armoniškio k., Dičiaus, Narūno ūkiai, kurių savininkai buvo išvežti į Sibirą.

Likusią be šeimininkų žemę reikėjo kam nors prižiūrėti, todėl ir čia pokario metais įsikūrė MANP, kurio reikalais daugiausia rūpinosi Vilučių apylinkės sekretorius Jonas Pepalis. Šiame kooperatyve buvę penketas arklių, kuriuos duodavo čia atsikėlusiams žmonėms žemei įdirbti. Turėjo ūkis ir šio tokios technikos: dvi kertamąsias, dvi šienapjoves. Kooperatyvo ūkvedžiu buvo Simonas Mikučionis, kalviu – Jonas Lapienis, buhalteriją vedė Vladas Tursa. Dirbo čia broliai Domas ir Juozas Stukai.

Po kurio laiko, 1945 m., Vilučių MANP persikėlė į Daugilio dvarelį. Šio stambaus ūkio savininkai Ramoškiai taip pat buvo ištremti. Tačiau kooperatyvas čia gyvoavo neilgai, nes, kaip prisimena J. Lapienis, visus darbininkus miškiniai iš ten išvaikė.

Vyr. agronomo Jurkevičiaus kalba

Ataskaitiniame rinkiminiame susirinkime 1985 m.

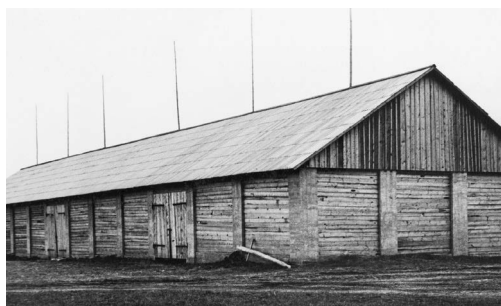
Daug dėmesio LKP CK, respublikos vyriausybė visą laiką skyrė žemės ūkio klausimams bei socialiniams pertvarkymams kaime. Sąžiningu darbu į partijos rūpestį atsako ir Užpalių kolūkio komjaunuoliai.

Jauniesiems žemdirbiams didžiausias džiaugsmas matyti esminius pertvarkymus, vykstančius tėviškės laukuose, fermose. Neatpažįstamai pasikeitė ir Užpalių apyl. ūkiai. Užpaliuose... dešimtmetyje išaugo nauja 400 vietų karvidė, visa eilė gyvenamųjų namų, naujos gatvės, išaugo šviesus ambulatorijos pastatas, mokyklos rūmai, 50 vietų lopšelis-darželis, pirtis, parduotuvės... „Gegužės pirmojoje“!

NTŪ – administracijos pastatas, kur įsikūrė mokykla bei lopšelis-darželis.

Pirmininko pavaduotojas Vladas Murnikovas qžuolo vainiką uždeda kombainininkui Algiui Gražiui.
Iš R. Labogos archyvo

Nauji modernūs kolūkio pastatai septintajame dešimtmetyje; kiaulidė, klojimas, karvidė, sandėlis

Dauguma ūkių komjaunuolių – buvę Užpalių vid. m-klos mokiniai. Nors praena metų eilė, bet takai į mokyklą neužmiršti. Ne vienas Užpalių bei kaimyninių ūkių komjaunuolis – dažnas svečias pas mokinius. Nes kas gi, jei ne žemdirbiai savo darbo pavyzdžiu bei nuoširdžiu žodžiu skatins moksleivių susidomėjimą žemdirbiškomis profesijomis, ugdydys pagarbą kilniam duonos augintojo darbui. Džiaugiasi ūkiai vairuotoju R. Čeponiū, soclenktynių „Derlius – 83“ nugalėtoju rajone, 1994 m. pavasarį sėjos baruose gerai pasidarbavusiais traktorininkais Stasiu Karklu, Jonu Vaičiūnu, vairuotoju Viktoru Daraščenka.

*Užpalių kolūkio
vairuotojai
Petras Tarvydas,
Vytautas Vygėlis,
Simonas Geleževičius,
Jonas Masiulis,
Balys Geleževičius.
Iš L. Tarvydienės
archyvo*

Vienas pirmųjų kolūkio
pirmininkų
Petras Prūsas su
jaunimu.
Iš R. Labogos archyvo

Per 1980–1983 m. vaizdinei agitacijai, sporto inventoriui, transportui, kabinetų įrengimui Užpaliuose, Geg., TVTŪ suteikė m-klai paramos beveik už 20 tūkst. rublių.

Meilę duonai ir žemei savo pavyzdžiu skiepija ir tėvai. Traktorininko Jeronimo Laurinėno sūnūs pasirinko žemdirbio specialybes, Algirdas – LLKJS XX suv. deleg., Keraminas Jonas XX suv. delegatas. NTŪ darbuojasi Keraminų šeima.

Svarbi problema – žemės ūkio aprūpinimas kvalifikuotais kadrais. Jaunų rankų stygius jaučiamas ir mūsų apylinkės ūkiuose. Trūksta mechanizatorių, statybininkų, gyv. darbuotojų. Stengdamiesi likviduoti šiuos trūkumus, m-los bei ūkių vadovai kartu su partinėmis bei komjaunimo organizacijomis pasiekė, kad visi 7–10 kl. moksleiviai vasaros metu darbuotųsi gam. brigadose, praktiškai pajustų prakaito skonį ir pajustų,

Užpaliėčiui
Henrikui Abukauskui
įteikta geriausio rajono
kombainininko gairėlė

pergyventų pasididžiavimo jausmą, matydami atlikto darbo rezultatus. Moksl. dirba melžėjų, remontininkų, statybininkų, pašarų ruošėjų grandyse. Meilę bei prierašumą kaimui ugdo jaunųjų žirgų mylėtojų būrelis, vadovaujamas žirginio sporto entuziastės Viktorijos Jovarienės.

Užpalių, Geg., NTŪ ūkių specialistai, komunistai ir komjaunuoliai dažnai apsilanko Užpalių vid. m-kloje. Susirūpinimą kelia, kad Užpalių vid. merginos nenoriai renkasi melžimo operatorės specialybę. Gerai, kad 1984 ar 1985 m. 4 moksl. pasiryžo rinktis šią ūkiams labai reikalingą specialybę.

Ūkių komj. organizacijos – darnūs kolektyvai, turį puikias tradicijas, bendradarbiaujant su mokykla. Viena iš bendravimo formų – komjaunimo pedagoginis būrys. Sudomint, uždegt jauną žmogų, ugdyti pagarbą žemei, technikai, gerai dirbti žmonėms – pedagoginio būrio, vadovaujamo komjaunuolio Ričardo Čeponio, tikslas ir pareiga.²

Valės Ramoškienės iš Užpalių atsiminimai

1949 m. ėmė kurtis kolūkiai. Užpaliečiai P. Jurgelėnas, J. Vaitonis, A. Reikalas, P. Šakėnas, P. Katkevičius ir kiti parašė pareiškimus į kolūkį.

Bet buvo ir tokių, kurie vengė pasukti nauju keliu, stoti į kolūkį. Valsčiaus aktyvas ėjo, agitavo, aiškino. Atvažiuodavo atsakingi darbuotojai iš Utenos.

Besikuriančio naujo „Pažangos“ kolūkio pirmininku buvo išrinktas P. Ramoškis. Vadovavo trejus metus, iki sustambinimo. Buvo sunku. Žemė neįdirbta, trūko darbo jėgos – tiek žmonių, tiek ir arklių. Apie ž. ū. techniką nė kalbos nebuvo, nė svajonės. Dalgiais pjovė, grėbė grėbliais. Ir aš bėgdavau į laukus, nors mama tuo laiku ant patalo gulėjo. O pirmininkas po laukus pėsčias ir pėsčias su baltu šuniuku. Kai kurie žmonės atžagari – Amerika ateis! Ne tik nenorėjo eiti į darbą, bet dargi kenkdavo bendram reikalui.

Kolūkis iš Dusetų MTS pasamdė traktorių dirvoms arti. O kai kurie ūkininkai gerinasi traktorininkui:

– Tik rubežių nesukask!

O traktorininkas, smarkus vyras, juokiasi paskui:

– Kad daviau, ežios per kelias kalionijas (vienkiemius – V. R.) nuburbėjo!..

Anoniminius raštėlius kolūkių pirmininkams ir tarybiniams aktyvistams rašinėjo: „Atidarai rytą duris – ir įlekia, – pasakoja V. Ramoškienė. – Visko prirašydavo. Vienam lapely, atsimenu, buvo rašoma: „Ramoški, tu negulsi su Leninu, kad ir jam dirbsi!“ Lauki lauki, būdavo, nesulauki, kai kur išvažiuoja, visko prigalvoji...“

Vlado Būgos iš Mikėnų atsiminimai

1949 m. Mikėnų kaime susikūrė „Vienybės“ kolūkis. Pirmiausia jam vadovavo Juozas Remeikis. Sunkūs buvo pirmieji žingsniai. Ne visi pasitikėjo naująja žemės reforma, dauguma bijojo banditų. Ūkyje buvo iš pradžių labai menka bazė. Pirmais metais turėjome penkias karvutes, kurios buvo laikomos Antano Vanago klojime. Šis kolūkietis jas ir prižiūrėjo. Buvo šalta, neturėjome pašarų, todėl, gailėdamas gyvulių, A. Vanagas šėrė juos ir savo šieniu. Kitais metais pašaro buvo parūpinta daugiau.

Negausi gyvulių banda buvo laikoma privačiuose ūkininkų tvartuose. 1961 m.

² Užpalių kolūkio komjaunuolių organizacijos sekretoriaus Jurkevičiaus kalba komjaunimo ataskaitiniame rinkiminiame susirinkime 1985 m., dalyvaujant P. Igotui ir V. Astrauskiui.

Mikėnuose buvo pastatyta pirmoji ferma, įrengtas mechanizuotas karvių girdymas. Tai jau buvo žymus darbo palengvinimas. Bet užteko dar ir rankų darbo: rankomis melždavo, rankomis šalindavo mėšlą, rankomis dalindavo pašarus.

Arkliai taip pat buvo suvaryti į bendrus tvartus. Suvežti į vieną vietą ir žemės ūkio padargai, supilta šiek tiek sėklos. Jos trūkstant, kolūki rėmė valstybė. Beveik visi darbai buvo atliekami rankomis. Žinoma, šiek tiek padėdavo iš Dusetų MTS atsiųsti traktoriai. Žemė buvo tręšiama tik mėšlu, bet ir jo labai nedaug būdavo, todėl žemė greit buvo nualinta. Mineralinių trąšų pirmaisiais kolūkių gyvavimo metais buvo gaudama labai mažai.

Bet ir nelengvomis sąlygomis dauguma žmonių dirbo stropiai ir sąžiningai. Iškilo darbo pirmūnai, pavyzdžiui: kiaulių šėrikas Jonas Sugaunis, melžėja Elena Rutkauskaitė, laukininkystės darbuotojai Jonas Gaučys, Ona Velutytė, traktorininkai Antanas Vanagas, Antanas Gražys ir kt. Apdovanojimų ir premijų tada dar nebuvo. Pakakdavo, kad stropiausius kolūkiečius pagirdavo per susirinkimus.

Kolektyvizacija ne visiems patiko. Buožės priešinosi tarybų valdžios politikai, grasino tarybiniams aktyvistams. Bet dirbti reikėjo. Štai komunistas Juozas Kutka dirbo Vilučių apylinkės pirmininku, aktyvus komjaunuolis buvo Julius Gaučys ir kt.

Kolūkis laikydavo ir vištų. Viščiukus išdalindavo žmonėms, kad jie užaugintų. Už tai rašydavo darbadienius. Už darbą per visus kalendorinius metus mokėdavo tik metų pabaigoje, o vėliau pradėjo atsiskaityti jau pusmečiais.

B. Rasakevičiaus, gim. 1930 m. Vilučių k., atsiminimai

1953–1958 m. Dusetų MTS dirbo ir kai kurie užpaliečiai. Vienas jų – vilutiškis Bronius Rasakevičius. Štai ką jis prisimena:

„MTS bazė – buvusiamė Tarnavos dvare. Stotis turėjo vikšrinius ir ratinius traktorius (su geležiniais ratais). Vienu traktorium dirbdavo du žmonės: vienas vairavo, kitas buvo prikabinėtoju, kuris ariant reguliavo plūgus. Dirbdavome brigadomis. Brigadą sudarė penki, o kartais ir daugiau traktorių. Dažniausiai visa brigada dirbdavo viename kolūkyje. Žinoma, reikalui esant, dalis traktorių buvo perkeliama ir į kitą ūkį.

Traktorininkais dirbo Antanas Vanagas, Julius Rimas, Petras Rimas, Antanas Gražys, Balys Bernotas, Kuosa ir kt. Brigadininku buvo Aloyzas Pernavas. Aš dirbau apskaitininku.

Dirbdavome sezonais. Žiemą būdavo remontuojama technika, o pavasarį, vasarą ir rudenį užtekdavo darbo kolūkiuose. Buvo stengiamasi įvykdyti dienos normas. Už atliktą darbą buvo skiriami darbadieniai. Atlyginimą pinigais traktorininkai gaudavo iš MTS buhalterijos, o grūdus – iš kolūkių, ne mažiau už darbadienį kaip 2 kg. Mechanizatorius apgyvendindavo pas kolūkiečius, kur būdavo aprūpinami ir maistu, ir nakvyne. Kuras ir tepalai traktoriams buvo vežami iš MTS arkliais statinėse.

Tarp brigadų buvo organizuojamas soclenktyniavimas. Įdomu buvo stebėti, kaip lenktyniavo brolių Viliaus ir Lino Grižinauskų vadovaujamos brigados. Apskaitininkas ir brigadininkai kasdien turėdavo pristatyti žinias į MTS kontorą.

MTS turėjo ir kuliamašias, kurios taip pat priklausė brigadom. Kuliamašias suk-davo traktoriai. 1957–1958 m. jau įsigijom ir vieną kitą savaeigį kombainą. Bet visoms brigadoms jų neužteko. Kombainai buvo varomi benzinu. Javapjūtės metu tekdavo dirbti dviem pamainomis.

Darbo sąlygos MTS nebuvo geros. Neturėjome garažų, tekdavo dirbti technikos kieme po atviru dangumi.

1958 metų liepos mėnesį įvyko pertvarkymas: MTS buvo uždaryta, o technika perėjo į kolūkių rankas.“

Onos Gladutienės, gim. 1905 m., atsiminimai

Pokario metai buvo labai sunkūs. Tačiau buvo ir džiaugsmingų dienų. Visam gyvenimui įsiminė kelionė į Vilnių. Mes, grupė Utenos apskrities žemdirbių, buvome išrinkti delegatais į pirmąjį respublikinį kolūkiečių suvažiavimą, vykusį 1948 m. Tarp susirinkusių iš visos respublikos delegatų buvo daug moterų. Vilniuje mus labai gražiai sutiko, su muzika. Apnakvodino viešbutyje, vežiojo po miestą. Įvairiose gamyklose vyko susitikimai. Lankėmės netgi ligoninėje. Kurie delegatai pageidavo, galėjo pasitikrinti sveikatą. Suvažiavimo metu buvo daug kalbėta apie kolektyvizaciją. Pasakojo, kaip gyvena žmonės ten, kur kolūkiai jau susikūrę.

Sostinėje išbuvome tris dienas. Grįžus iš Vilniaus, Užpaliuose buvo sušauktas susirinkimas. Papasakojau valstiečiams, ką girdėjau suvažiavime, pasidalinau kelionės įspūdžiais, iškėliau mintį, kad ir mums reikėtų jungtis į kolūkį.

Onos Gaidienės iš Puodžių k. atsiminimai

1949 m. liepos mėnesį Puodžių kaimo valstiečiai buvo sukviesti į susirinkimą, kuriam vadovavo užpalielis Andriejus Šilovas. Po ilgokų šnekų ir aiškinimųsi, svairstymų kaimiečiai nutarė pabandyti žemę dirbti naujoviškai, bendromis jėgomis. Kolūkį pavadino prasmingu „Ateities“ vardu. Jo pirmininku vienbalsiai išrinko Antaną Mierkį, brigadininku – Praną Gaidį, buhalterė-kasininke – Apoloniją Vanagaite, fermos vedėja – Marijoną Paškonienę.

Žmonės – ne paslaptis – su skaudama širdimi suvedė į bendrą tvartą arklius, sėjai kas kiek galėdamas supylė grūdų. Sėkla buvo laikoma Antano Birkos klojime. Jo brolis Jonas ir buvo paskirtas to sandėlio sandėlininku.

Sunkiai ėjosi kolūkiečiams pirmosios dienos. Žemę arė arkliais, šienavo dalgiais, grėbė grėbliais. Fermoje buvo tik 10 kiaulių, keletas karvių.

Bet ėjo dienos, palengva taisėsi ir mūsų bendro ūkio reikalai. Po metų kitų atsirado šienapjovės, kuriomis kirto vasarojų, iš Utenos arkliais parsiveždavo jau ir mineralinių trąšų. Susikūrus Utenoje ir Dusetose MTS, iš ten samdydavosi traktorius. Su traktoriumi „NATI“ pirmasis į kolūkio laukus išvažiavo Antanas Čeponis.

Gerėjo ir kolūkiečių asmeninis gyvenimas. Didžiulė naujovė buvo Felikso Gaidžio troboje prabėles pirmasis kaime radijas ir Prano Gaidžio klojime parodytas pirmasis kino filmas.

Antano Laučiaus, gim. 1907 m., atsiminimai

Kai pradėjo kurtis kolūkiai, mes gyvenome Kustų kaime. Savo naująjį kolūkį pavadino „Neries“ vardu. Į kolūkį žmonės stojo nenoriai, kai kurie, ypač turtingesnieji, buvo net priversti. Sunku buvo skirtis su savo žeme, gyvuliais, įprastu gyvenimo būdu ir taikytis prie naujovių. Be to, nemažą trukdantį darbą atliko miškuose besislapstančių vyrų ir įvairių užsienio radijo stočių varoma propaganda, netgi atviri grasinimai, kruvinas kerštas kai kuriems naujakuriams ar pirmiesiems kolūkiečiams, ak-

Grėbėjos kolektyvinėje
šienapjūtėje apie
1953 m.

tyvistams. Bet vis dėlto kolūkis susikūrė, pradėjome dirbti bendrai. Buvo nelengva, nes žemės plotai dideli (prisidėjo ištremtųjų žemės plotai), o darbo rankų maža. Technikos tada dar nebuvo. Reikėjo aparti, sėjai paruošti žemę, rūpintis pašarais žiemai, nuimti derlių. Pavyzdžiui, atėjus šienavimo metui, vyrai eidavo pjauti šieno nuo ankstauro ryto, dažnai dar ir saulei netekėjus. Netrukus, apdžiūvus rasai, į pievas atskubėdavo moterys su grėbliais daužyti pradalgių. Apdžiūvusį šieną ne kartą vartydavo, po to grėbdavo į kupečius, vėl kratydavo ir, baigę išdžiovinti, skubėdavo krauti į vežimus – „koras“ – ir veždavo į buvusių stambesnių ūkininkų daržines. Didelis palengvinimas buvo tada, kai mūsų kolūkis įsigijo arklinę šienapjovę. Sutvarkius šieną, netrukdavo ateiti javapjūtė. Ir vėl vargas. Vyrai kirto javus dalgėmis, moterys, eidamos iš paskos, rinko juos ir rišo į pėdus, vėliau statė į gubas, rikiuodavo į kiekvieną po dešimtį pėdų. Senu įpročiu skaičiuodavo, kiek kapų pripjauta (kapa – 60 pėdų). Vyrai pradėjo galvoti, kaip palengvinti darbą. Jie sumanė, kad galima būtų šienapjovę pritaikyti ir javų kirtimui. Ir pritaikė!

Dirbdavome beveik veltui. Atlyginimą už darbą – po keletą šimtų gramų grūdų už darbadienį – gaudavome tik metų pabaigoje, o kartais – net pavasarį, kai būdavo apskaičiuojama, kiek liko nuo pyliavų ir sėklos, ir išdalinama kolūkiečiams. Pinigų beveik negaudavome arba jei mokėdavo, tai tik kiškio ašaras... Todėl žmonės ir nebuvo patenkinti kolūkiais.

Mūsų klojime laikė kolūkio arklius. Jų buvo apie trisdešimt. Mes apsiėmėme juos prižiūrėti. Pašarų stigo. Ryte šerdavom vienos rūšies šiaudais, vakare – kitos. O į pavasarį ir šiaudų beveik nebebūdavo. Arkliai labai nusilpdavo, kad net ant kojų nebeplastovėdavo. Atsitikdavo, kad gyvuliai net pasismaugdavo, besiekdami nuo tako šiaudų, kuriuos atsiveždavom rytui. Taip pravargę žiemą, sulaukėme pavasario. Arkliai, išėję ant žolės, atsigavo, sustiprėjo, bet lauko darbuose ilgai dar neturėjo reikiamų jėgų, tuoj šildavo, prakaituodavo, nenorėjo traukti plūgo ar vežti sunkesnio vežimo.

Neregėtu stebuklu atrodė kolūkio laukuose suburzgęs pirmasis traktorius. Juk jam nereikėjo pašaro, greitai varė po kelias vagas. Dalies vyrų rankos buvo atpalaiduotos kitiems darbas.

Mūsų kolūkis buvo prijungtas prie „Aukšinės varpos“ kolūkio. Tačiau anie labai nenorėjo su mumis jungtis, nes „Aukšinės varpos“ kolūkis buvo turtingesnis, jų geresnės žemės. Bet mūsų kolūkyje buvo daug darbščių žmonių, o tai irgi didelė vertybė.

P. Balčiūno prisiminimai

Iš Kauno į gimtąjį kraštą sugrįžau 1948 m. Atvažiavau ir nežinojau, ko griebtis. Stambesnieji ūkininkai samdinių jau nebesamdė, šiuo metu dar nebuvo reikalingi nei staliai, nei dailidės. Nors karas buvo pasibaigęs, žmonės dar buvo pilni netikrumo ir abejonių. Trobos – aplūžusios, apgriuvusios, seni šiaudų stogai. Žmonės gyveno tik šia diena, negalvojo apie rytdieną. Visas Užpalių miestelio centras, ypač prie upės, netoli tilto, buvo išdeges. Fronto metu ant Kapų kalno stovėjo tarybinės armijos zenitinės partankos, kurios neleisdavo vokiečių bombonešiams nusileisti žemai prie taikomo sugriauti objekto – tilto per Šventąją. Nors tiltas liko sveikas, tačiau buvo sugriauta ir sudeginta nemaža dalis miestelio.

1949 m. kovo mėnesį pradėjo kurtis pirmieji kolūkiai: „Pažanga“, „Žalgiris“ ir kt. Pirmasis „Pažangos“ kolūkietis buvo P. Ramoškis. Neatsilikau ir aš. Daugelis žmonių į kolūkio reikalus žiūrėjo abejingai, nesistengė dirbti, ypač dėl to, kad už darbą beveik nemokėjo, teko dirbti beveik veltui. O ir laikai buvo labai bjaurūs. Miškuose ir miškeliuose knibždėjo banditų. Jie grasindavo kolūkiečiams, stengdavosi kenkti.

Daugelis buožių ir banditų rėmėjų buvo ištremta iš Lietuvos. Liko jų gyvuliai, trobesiai, liko grūdų, žemės ūkio padargų ir kt. Buožių paliktą kilnojimąjį turtą reikėdavo surašyti ir atvežti prie valsčiaus. Dažnai važiuodavom kartu su pirmininku Ramoškiu. Kai kurie žmonės mėgdavo iš mūsų pasišaipyti, apkalbėdavo.

Mane buvo paskyrę fermos vedėju. Vos pradėjus dirbti, atėjo žmogus ir pasakė: „Jeigu dirbsi toliau, bus susidorota.“ Tačiau, nors ir buvo nemalonu girdėti tokias kalbas, darbo nemečiau – dirbau toliau.

Aš buvau bežemis ir matęs labai daug vargo, ilgus metus lankstęs nugarą gaspadorių laukuose, todėl kolūkis man buvo kaip rojus.

1949 m. pavasaris buvo labai ankstyvas, šiltas. Į laukus žemdirbiai išėjo balandžio pradžioje. Stigo sėklos. Matydama sunkią padėtį, valstybė pasiūlė „Pažangai“ paskolinti sėklos, pasiūlė traktorių pagrindiniams sėjos darbams atlikti. Pirmininkas Ramoškis abejojo – imti ar ne, bet buvo sutarta pasinaudoti paslauga. Juk rudenį atiduosime. Kai kurie priešiška nusiteikę piliečiai nemėgo pirmųjų kolūkiečių, šaipėsi, sakydami, kad tegu būna dirvonai, kam be reikalo vargti...

Bet, nepaisant jų priešiškų nuotaikų, ruduo buvo turtingas – užaugo geras derlius. Atidavėme prievoles, atidavėme skolą valstybei ir dar liko už darbadienius.

Kolūkio pirmininkas P. Ramoškis, nors kupinas geriausių norų, bet buvo nepatyręs (trūko patyrimo, trūko žemės ūkio specialistų).

Du kartus per mėnesį buvo šaukiami susirinkimai, kurių metu aptardavome svarbiausius kolūkio reikalus.

Po trejeto metų kolūkis nusmuko. Už darbadienį tebuvo mokama po 400 g grūdų. Kodėl taip atsitiko? Viena, ne visi kolūkiečiai atsakingai žiūrėjo į darbą, kolūkis virš normos daug grūdų atidavė valstybei, žemė vis labiau buvo nualinama, nes organinių

trąšų, nesant didesnio gyvulių skaičiaus, labai stokojo, o mineralinių beveik nieko negaudavome.

Geriausia viena pirmųjų melžėjų buvo S. Ruseckienė.

Po keletu metų žmonės, įsitikinę, kad sovietų valdžia nesikeis, pradėjo geriau dirbti, pradėjo tvarkyti savo trobesius, prasidėjo naujos visuomeninių pastatų statybos.

Prano Stasiškio atsiminimai

Mano gimtinė – ne čia, kur dabar gyvenu, o Leliūnų apyl. Pagirių kaime. Gimiau 1913 m. bežemių valstiečių šeimoje. Pokario metais aš apsigyvenau Kustų kaime, dirbau žemę.

1949 m., kuriantis šiame kaime kolūkiui, visai netikėtai buvau išrinktas jo pirmininku.

Pradžia buvo labai sunki. Bet ką darysi, reikėjo gyventi. Sėklai grūdų po maišelį kitą surinkome iš žmonių. Gavę iš valstybės paskolą, nupirkome dešimtį karvių, veislinę kiaulę. Taip ir dėjome pamatus ateičiai.

Aš buvau nevietinis žmogus, todėl kolūkiečiai dažnai būdavo nepatenkinti, kad „štai iš kažkur atsibastęs“ vadovauja jiems, tvarko jų reikalus. Todėl kai kurie paskųsdavo mane ir miškiniams. Pirmininkavimo metais namuose beveik nenakvodavau nei žiemą, nei vasarą. Eidavau tai pas vieną, tai pas kitą kaimyną, išsirausdavau į šieną ar šiaudus klojime – taip praleisdavau naktį. O banditai net keletą kartų buvo atėję, tik mane vis nerasdavo. Taip ir likau gyvas. Po metų, 1950 m., savo valdas perdaviau Jurgiui Juodelei.

Jurgio Indrašiaus atsiminimai

Gimiau 1908 m., visą laiką gyvenau Užpalių apyl., Remeikių kaime. Turėjau vidutinį ūkį – 24 ha.

1949 m. kūrėsi kolūkiai. Užpalių valsčiaus darbuotojas Sidoravičius atvažiavo į Remeikių kaimą padėti organizuoti kolūkį. Suėjom visi to kaimo gyventojai į vieną vietą. Pakalbėjo svečias, kad reikia rašytis į kolūkius. Kai kurie dar abejojo. Atstovas pajuokavo: „Jei po vieną bijot duot pareiškimus, tai po tris iš karto eikit...“ Pradėjo valstiečiai rašyti pareiškimus, ką darys. Taip vienas po kito ir susirašėme.

Kai parašėm pareiškimus į kolūkį, tai valsčiaus atstovai priminė, kad reikia išsirinkti valdžią. Ir vienbalsiai visi nukreipė dėmesį į mane. Aš iš karto kaip ir atsispjyriau: „Kodėl man? Ar negali būti kitas?..“ Bet nieko neišėjo – teko sutikti būti kolūkio pirmininku. Esu baigęs penkis skyrius ir vieną klasę smetoninės gimnazijos (Užpaliuose).

Kolūkį pavadinti „Vienybe“ pasiūlė atstovas, kuris mus organizavo. „Visi vieningai stojot, tai ir siūlau taip pavadinti.“ Tai visi ir pritarėm tokiam vardui.

Pradžia nelengva. Visą reikia tvarkytis iš savęs. Suvarėme arklius, turimas mašinas į bendrą vietą. O sėklos supylimas nuo žemės buvo. Nutarėm, kad pavasario sulaukus, bendras žemės plotas bus apsėtas. Nuo valdyto hektaro buvo tiek paskirta duoti grūdų, kad pakaktų jam apsėti. Taip ir tvarkėmės.

Sulaukėm 1950 m. Grūdai buvo supilti į aruodus. Išrinkau sandėlininką. Kitą pavasarį jau viską apsėjom, kiek buvo numatyta, nes sėklos užteko. Derlius buvo neblogas. Arkliais reikėjo arti, sėti, akėti. Sėjome rankomis, nes mašinų dar nebuvo. Rudens darbai nelengvai ėjosi. Reikėjo kasti bulves, sėti žiemkenčius. O ruduo lietingas buvo. Gerai dar, kad gavom talkos – mokyklos padėjo nuimti bulvių derlių ir daržus.

Karvių, avių kolūkyje labai mažai buvo. Įvarėm po kokią avį, karvių pirkom gavę iš valstybės paskolą. Taip pradėjom vystyti bendrą gyvulininkystę.

Pirmininku dirbau iki 1952 m., kol mūsų „Vienybė“ prijungė prie „Lenino keliu“ kolūkio. Tada dirbau pavaduotoju.

Onos Gladutienės atsiminimai

1949 m. pavasarį ir Užpalių apylinkėse susikūrė pirmieji kolūkiai. Žmonės teko daug agituoti, aiškinti, kad kolūkiai – šviesios valstiečio ateities pagrindas. Darėme susirinkimus, kalbėjomės su valstiečiais vaikščiodami po kaimus. Vieni jų į kolūkius stoji noriai, kiti traukė pečiais, abejojo, galvodami, kad iš kolūkių nieko gero nebus. Prie visų sunkumų, kuriant kolūkius, prisidėjo dar ir banditų siautėjimas. Jie grasindavo žmonėms, liepė jokiū būdu nestoti į kolūkius, žudė aktyvistus.

Bet gyvenimo upė veržėsi pirmyn.

Tiesa, bendro darbo pradžia buvo sunki, daug ko stigo: ir patirties, ir materialinio pagrindo. Visus darbus iš pradžių nudirbdavome tik rankomis. Šieną, javus vyrai pjovė dalgiais, moterys dirbo su grėbliais rankose. Kai pradėdavom rudenį kulti javus, tai ir kuldavom ligi pavasario. Laukai buvo ariami arkliais, plūgo rankenų įsitvėrus, iš paskos žingsniuojant artoju. Sėjo javus taip pat rankomis. Su pilna grūdų sėtuve per dirvą žengdavo sėjėjas, plačiu mostu sauja berdamas sėklą, o jo apsėtąją biržę šiaudų kuokšteliais ar pagaliau ir medžio šakelėmis nužymėdavo biržytoja.

Ką tik susikūrus „Žalgirio“ kolūkiui, buvau paskirta fermos vedėja. Prie buvusios klebonijos stovėjusiam dideliame tvarte įsikūrė vadovaujama ferma: keliolika karvių, gautų iš žmonių, stojančių į kolūkį, keletas kiaulių. Bekonus veždavome parduoti į Uteną, bet grįžti namo su pinigais buvo labai pavojinga. Vieną kartą, grįždami pardavę kiaules, ir mes buvome susidūrę su plėšikais. Baimės buvo daug, bet, laimei, viskas tuo kartu gerai baigėsi.

Fermos vedėja išdirbau keletą metų. Kai gyvulių atsirado daugiau, reikėjo mokytesnio žmogaus, ir aš pradėjau melžti karves. Turėjau savo žinioje septyniolika žalujų ir juodmargių. Reikėdavo jas ne tik pamelžti, bet ir prižiūrėti: pagirdyti, pašerti, perkelti. Melždavome tris kartus. Vasarą tai dar nieko, o žiemą visai ne kas, nes elektros tvartuose dar nebuvo, dirbome pasišviesdamos žibaliniais žibintais. Vėliau sąlygos žymiai pagerėjo, nes buvo pradėtos statyti naujos fermos, įvesta mechanizacija, pakeitusi arba bent palengvinusi sunkų rankų darbą, įvesta elektra.

Kazimiero Gudelio atsiminimai

Kolūkis „Tarybinis artojas“ kūrėsi 1949 m. Buvome neturtingi – turėjome keletą plūgų, akėčių. Pagrindinis naujųjų kolūkiečių padėjėjas buvo arklys, bet ir jų turėjome labai mažai – maždaug tiek, kiek ant abiejų rankų pirštų... Dar gerai, kad mums į talką atėidavo MTS. Atsiųsdavo į ūkį traktorių, kuris dirbdavo visus darbus – arė, akėjo, sėjo.

Žmonės į kolūkį jungėsi nenoromis, tarsi bailiai dairydami aplinkui – bijojo banditų. Koiečiami į susirinkimus, atvykdavo tik keletas drąsesniųjų, nes, sužinoję apie susirinkimą, banditai paskelbdavo: kas eis, tas bus nudėtas. Jie žinojo, kad susirinkimai – liaudies priešų nenaudai. Čia būdavo daugiausia kalbama, kad valstiečiams reikia jungtis į kolūkius, bendrai dirbti žemę, stiprinti sovietų valdžią.

Banditai dieną nesirodydavo, o naktimis visur jų buvo pilna. Su jais labai bendravo Tarvydienė. Kas tik jai ką nors pasako ar padaro ne pagal jos norą, tas negeras, jį apskųsdavo banditams, kurie netrukdamo priimti baisius sprendimus... Ypač pavojinga buvo,

kai mane išrinko naujai susikūrusio „Tarybinio artojo“ kolūkio pirmininku. Kai naktis, tai ir dairykis, kad tau neatkištų šautuvo vamzdžio. Atsibeldžia, būdavo, vidury nakties girti, su šautuvais ir reikalauja duoti drabužių, lašinių, duonos... Pasitari, ką daryti, su valsčiaus darbuotojais, tai jie pataria: „Pasaugok savo gyvybę, duok, ko reikalauja, o jei neturi – bėk ir slėpkis...“ Bet iš tiesų pristigdavome ką ir beduoti...

D. Mikučionio atsiminimai

1949 m. rudenį susikūrė kolūkis „Tarybinis artojas“. Jam priklausė du kaimai: Ilčiukai ir Degėšiai. Kolūkio bazė iš pradžių buvo labai menka: bendruose tvartuose stovėjo septynetas karvių, pora kiaulių, dešimt arklių. Darbo įrankiai – plūgai, akėčios, arklinis kultivatorius, medinis volas ir pan. – viskas, ką iš savo ūkelių sugabeno valstiečiai. Šiokią tokią paramą teikė Mašinų ir traktorių stotys, kurių artimiausios buvo Utenoje ir Dusetose. Iš ten atsiųsdavo keletui dienų traktorių, kuris daugiausia ardavo dirvas. Jam iš MTS arkliais atveždavo statines kuro.

Iš Ilčiųkų kaimo pirmieji kolūkiečiai buvo Juozas Mierkis, Valentinas Indrašius, Leonora Pranskūnaitė, Juozas Bučelis, Petras ir Jonas Sagadinai, Juozas Remeikis, Jonas Dulkė, Veronika Vaičiūnienė, Ona Šatkutė, Jonas Urbonas, Jonas Vaškėlis, Rapolo, Jonas Vaškėlis, Aleksandro, Ona Indrašienė, Jonas Kutka, Antanas Baukys, Kostė Karalienė.

Pirmininku išrinktas Kazys Gudelis, brigadininku – Juozas Mierkis. Kolūkio kontora įsikūrė pirmininko namuose. Ten dažniausiai vykdavo ir kolūkiečių susirinkimai, kuriuos vedavo arba pirmininkas, arba kas nors iš valsčiaus darbuotojų. Pirmininkui tekdavo patirti daug organizacinių rūpesčių ir įvairių nemalonumų. Pavyzdžiui, jis vienkart gavo anoniminių raštelį, kuriame buvo parašyta: „Atsimokėsi krauju. Tavo dienos suskaičytos.“ Kaip vėliau paaiškėjo, to raštelio autorė – kolūkietė Tarvydienė. Ji supyko ant pirmininko, kad jai nebuvo užrašytas neuždirbtas darbadienis. Tai rodo, kad tarybiniams aktyvistams grasindavo ne tik banditai, bet ir rašyti moką asmenys mėgindavo begėdiškai gąsdinti kitus arba siekė net kruvino keršto. Taip buvo išžudyta Vaiskūnų kaimo Šlamų šeima. Jų sūnus Kęstutis dirbo kolūkio „Naujas gyvenimas“ pirmininku. Jis susibaręs su kažkokia moterimi, o toji tuojau pasiskundusi banditams, kurie žiauriai atkeršijo ir pirmininkui, ir jo šeimai. Keršto aukomis tapo ir Satarečiaus kaimo gyventojai A. Kaunelis, Tranienė, Čepėnas... Apylinkės pirmininkas P. Baranauskas dingo be žinios. Visus tuos kruvinius darbus atliko gauja, kurios nariai buvo Paškonis, Kanapeckas, Čepėnas, Čižius, Repšys ir kt.

Napalio Sirvydo atsiminimai

1949 m. prasidėjo intensyvus kolūkių organizavimas. Susikūrė kolūkis ir mūsų Nosvaičių k. Buvo atvažiuoję atstovai iš rajono, sušauktas susirinkimas. Čia išrinko pirmininku Stasiškį, sąskaitininku – Pajedą. Kolūkis buvo pavadintas „Neries“ vardu.

Pirmieji kolūkio žingsniai buvo gana sunkūs. Stokojo ne tik patirties, bet trūko žemės ūkio padargų (inventoriaus), gyvulių, sėklos ir... pinigų. Jokios technikos kolūkis neturėjo, žemę įdirbdavo arkliais. Nemažą paramą teikė Mašinų ir traktorių stotis. Artimiausia MTS buvo įsikūrusi buvusiam Jūžintų dvare. Čia dirbo Albinas Janulionis ir Jonas Gaigalas iš Vygėlių kaimo, Antanas Vanagas iš Vilučių, Jurgis Dabrega iš Nosvaičių ir kt. Dirbant laukuose, traktoriai dažnai gesdavo – matyt, tam reikšmės turėjo ir mažoka mechanizatorių patirtis, ir tai, kad traktoriai buvo seni, trūko dalių.

Kolūkiuose pradėtos auginti naujos kultūros: saulėgražos, pupos, kukurūzai, koksagizas ir kt. Darbo tekdamo įdėti daug. Kukurūzus, pavyzdžiui, sodindavo rankomis. Labai daug laiko iš kolūkiečių atimdavo koksagizo priežiūra. Vienos iš minėtų kultūrų pasiteisino, o kitų po metų kitų buvo atsisakyta.

Gyvulininkystės būklė taip pat buvo nelengva. Antai pirmaisiais „Nėries“ gyvavimo metais tvartuose tebuvo trys karvės, kurias melžė ir prižiūrėjo Mykolas Balbata. Problema buvo pašarai. Kultūrinių ganyklų nebuvo, o natūralios pievos nedaug teduodavo pašarų. Būdavo išpjaunamos visos pievelės ir balelės, visi viksvynai. Žmonėms pasipjauti šieno beveik neleidavo, žadėdavo duoti už darbadienius, bet... pažadai likdavo pažadais. Todėl kolūkiečiai šieną, skirtą kolūkio gyvuliams, išvogdavo. Suprantama, artėjant pavasariui, kad ir negausią visuomeninių gyvulių bandą nebebūdavo kuo šerti. Atsimenu, vieną pavasarį net reikėjo plėšti nuo tvarto stogo šiaudus, pjauti iš jų akselį ir taip sulaukti pirmosios žolės, ištempti ligi pavasario.

Darbas fermose palengvėjo, kai 1960 m. buvo įvesta elektra, nebereikėjo iš šulinių rankomis tempti į tvartus vandens gyvuliams girdyti, kasmet vis turtingesnė darėsi technikos bazė.

Kazimiero Urbos atsiminimai

1958 m. kovo mėn. „Pergalės“ kolūkyje vyko ataskaitinis susirinkimas. Dusetų r. vykdomojo komiteto pirmininkas Vaičiūnas liepė Ilčiukų mokyklos direktoriui K. Urbai paskaityti Degėsių kontoroje kolūkiečiams paskaitą. O jau prieš tai gerą pusmetį rajono valdžia agitavo K. Urbą eiti kolūkio pirmininku. Bet šis atsisakinėjo. Ir dabar jam kilo mintis, kad tik neapsigautų! Paskaitos skaityti nenuvyko. Atlėkė supykęs vykd. komiteto pirmininkas į namus, išieškojo visur, netgi ant pečiaus. Pagaliau surado mokykloje ir nusivežė į Degėsius. Nereikėjo nė paskaitos skaityti. „Tai dabar būsi pirmininku“, – pasakė vykd. komiteto pirmininkas. Kolūkiečiai nubalsavo. Ir viskas.

Švietimo skyrius ėmėsi šefuoti kolūkį. Dažnai atvažiuodavo Švietimo skyriaus vedėjas Šocas, organizuodavo talkas. Vieną sekmadienį atvežė surinkęs iš viso rajono apie šimtą mokytojų. O mes nebuvo pasiruošę. Kol suieškojau ir pakinkėm arklius, talkininkai nešte sunešė į klojimą miežius iš netoliese buvusio 6 ha ploto. Atvykdavo švietimiečiai linų rauti, bulvių kasti ir kitų darbų dirbti.

Su mokykla ryšiai ir toliau buvo geri. Moksleiviai talkininkaudavo žemdirbiams, padėdami ruošti pašarus, nuimti rudeninį derlių, mokytojai paruošdavo ir skaitydavo paskaitas, dalyvaudavo brigadų dienose, o ūkis irgi nelikdavo skolingas – aprūpindavo transportu, trąšomis. Glaudūs ryšiai buvo dar ir dėl to, kad mokyklos direktorius V. Mieželis buvo ūkio partinės organizacijos sekretorius (apie 1962–1968). Jis su mokiniais padėdavo įrengti ir apipavidalindavo gyvulininkystės fermų raudonuosius kampelius, organizuodavo paskaitas, įžymių valstybinių švenčių minėjimus ir pan. Jis buvo labai stropus, labai viskuo rūpinosi.

Onos Gipiškienės atsiminimai

1949 m. rudenį ir mūsų krašte pradėjo kurtis kolūkiai. Susirinkusiam „Naujo gyvenimo“ kolūkiui buvo reikalinga sava valdžia. Pirmininko pareigos buvo patikėtos mano vyrui Jonui Gipiškiui. Sąskaitininku išrinko Juozą Garunkštį, o brigadininku – Kazį Čerškų. Iš pradžių visi naujieji kolūkiečiai sunešė į bendrą krūvą žemės ūkio padargus,

Po rudens darbų
kolūkyje

supylė sėklai grūdų, bulvių, atidavė atliekamą gyvulį. Valstybė skyrė šiek tiek pinigų. Iš gyventojų pradėta supirkinėti karves, kiaules.

Vieninteliai gyvuliai, kuriuos visi gyventojai atidavė kolūkiui, buvo arkliai. Lėlių kaimo arklius sumainė su antakalniškiais: gyvuliai buvo pripratę prie savo šeiminių ir, suvaryti į bandą, nerimavo, lakstė, ištrūkę bėgo į senąsias vietas. Iš karto visi arkliai buvo suvaryti į raistą ir jiems ganyti paskirtas žmogus. Tačiau juos išsaugoti buvo neįmanoma. Arkliai išsilakstydavo, o keletas dingo be žinios. Vėliau juos pradėjo laikyti pririštus. Šis būdas pasiteisino.

Vis dėlto labai sunkūs ir pareikalavę iš pirmininko daug jėgų buvo pirmieji bendro darbo metai. Didelę dalį laiko jis praleisdavo kartu su sąskaitininku. Jie abu važiuodavo į Dusetas, tuometinį rajono centrą, prašydavo lėšų kolūkiui ir patarimų, kurie nepatyrusiems vadovams buvo labai reikalingi.

Kolūchio pirmininku J. Gipiškis dirbo vienerius metus. Atsisakė, nes sunku buvo ūkininkauti – jaunas, trūko patirties ir mokslo žinių. Po jo pirmininku buvo išrinktas Napalys Čeponis. Jam vadovauti kolūkiui buvo šiek tiek lengviau, nes šiekie tokie pamatai jau padėti pirmaisiais metais. O mano vyras Jonas Gipiškis dirbo kuliamosios mašinistu.

Marytės Mikučionienės atsiminimai

Mano jaunystės metai prabėgo už trejeto kilometrų nuo Užpalių įsikūrusiame Trumpalių kaime. Čia 1949 m. pavasarį Trumpalių ir Pasalių kaimų valstiečiai susijungė į „Spalio“ kolūkį. Masiulienės namuose susirinę abiejų kaimų gyventojai, dalyvaujant Užpalių valsčiaus atstovams, aptarė savo reikalus. Kolūchio pirmininku buvo paskirtas Antanas Šapoka. Aukštas, petingas, šarmos nubalintais plaukais, nuo darbo suskirdusiomis rankomis vyras ėmėsi sunkių ir atsakingų pirmininko pareigų. Nelengva buvo A. Šapokai įskiepyti kolūkiečiams pagarbą kolektyviniam darbui, drausmei, ypač kad ne visi džiaugėsi kolūkių kūrimu. Tačiau pirmininkas stengėsi pateisinti savo kaimynų viltis. Sumanumo, žinių, patirties reikalavo užimamas postas. Jam tvarkyti ūkio reikalus, be abejo, padėjo sąskaitininkė Eugenija Veličkienė ir brigadininkas Juozas Kutka.

A. Šapoka gyveno Pasaliuose, vienkienyje, į kurį atsikėlė gyventi dar prieš karą, turėjo savo ūkelį, kur irgi buvo reikalingos darbščios, vyriškos rankos, reikalingas

pamokantis tėvo pavyzdys augantiems trims sūnams – Pranui, Antanui ir Algiui. Jo žmona Veronika Šapokienė dirbo laukininkystėje, todėl laisvo laiko nei vyrui, nei žmonai tikrai nelikdavo.

Kolūkis buvo labai mažas, lyginant su šiandieniniais: pradžioje į kolūkį įstojo 15 šeimų. Vėliau devyni vienkiemiai buvo Pasalių kaime, ne ką daugiau kiemų buvo ir Trumpaliuose.

Laukuose plušėjo artojai, pasikinę arkliukus, dalgiais pjaunamas šienas, kertami žiemkenčiai ir vasarojus, į medines vežėčias mėžiamas mėšlas; kūlės darbai trunką nuo rudens ligi pavasario... Žodžiu, visi darbai atliekami rankomis. Po kurio laiko kolūkiui paskyrė du traktorius, kuliamąją. Žymiai pakilo darbo našumas, palengvėjo bent dalis darbų. Bet kartu išsiplėtė ir pirmininko pareigos. A. Šapokai padėdavo apskaitininkė Bronė Veličkienė, pakankamai išsilavinusi moteris – baigusi gimnaziją. Ji tvarkydavo dokumentus, rašydavo ataskaitas, sumuodavo žmonių išdirbtas dienas. „Kolūkio einamųjų reikalų dokumentai“ – taip pirmininkas vadino visas sąskaitas, dokumentus. Sakoma, kad A. Šapoka juos visus, susisukęs į ritinėlį ir surišęs virvute, nešiodavosi kišenėje. Kolūkis pinigų neturėdavo, todėl kolūkiečiams atlyginimą iš karto už visus metus mokėjo grūdais. Neilgai, trejetą metų, gyvavo „Spalio“ kolūkis. Jis buvo prijungtas prie „Žalgirio“.

Buvęs pirmininkas A. Šapoka daugiau jau niekur nebedirbo. Jam, senyvam žmogui, laikas buvo pailsėti. Nors jo jau nebėra tarp gyvųjų, bet iš tų, kurie jį pažinojo, išgirstame apie šį žmogų tik gerus žodžius.

Kostės Sakalauskiėns atsiminimai

Mano vyras Feliksas Sakalauskas gimė 1914 m. Utenos r., Užpalių apyl., Šeimyniškių kaime. Šeimoje augo penketas vaikų, o žemės tėvai turėjo 1 ha.

Feliksas baigė du skyrius Užpalių pradžios mokykloje, o toliau teko pačiam užsidirbti duoną. Iš tėvo išmoko batsiuvio amato, eidavo per žmones, siūlydamas savo paslaugas: kam batus pataisydavo, kam naujus pasiūdavo. Susitaupęs šiek tiek pinigų, nusipirko arklį, pradėjo nuomotis svetimos žemės sklypelį. Vėliau ir savo ūkelį įsigijo, trobesius pasistatė.

1949 m., buriantis Šeimyniškių kaimo žemdirbiams į kolūkį, steigiamajame susirinkime, pasiūlius Užpalių valsčiaus partorgui A. Šilovui, F. Sakalauskas buvo paskirtas „Pergalės“ kolūkio pirmininku. Iš pradžių pirmininkauti sekėsi nelabai kaip. Teko susidurti su įvairiais sunkumais. Buvę turtingesni gaspadoriai nenorėjo jo klausyti, vengė darbo kolūkyje. Tik paskui apsiprato. Pirmininkas dirbo bendromis jėgomis su brigadininku Kaziu Stuku. Jie patikrindavo, ar visi žmonės dirba, kur buvo pasiūsti, ar negrobsto kolūkio turto ir pan. Derliai buvo nedideli, nes prastai įdirbama ir patrešiama žemė, trūko netgi paprasčiausių žemės ūkio padargų. Labai menki būdavo rugiai. Juos pjaudavo dalgiais arba arklinėmis kertamosiomis, kurių, deja, buvo labai mažai. Didelis rudens darbas – bulviakasis. Susirinkdavo kokia dešimt penkiolika kasėjų – o bulvių plotai nemaži! Ir darbas buvo nespirtus, nes bulves ne nupurendavo, kaip dabar, o vagas nuardavo plūgu, žemę reikėdavo kasėjoms iškapstyti rankomis ieškant bulvių.

Dažni „svečiai“ mūsų namuose būdavo banditai. Kurgi jie eis, jei ne pas pirmininką? Kai tik sutemdavo, jie iškart prisistatydavo, ypač tada, kai pirmininkas ką nors aštriau pasakydavo ar pareikalavdavo. Mat buvo žmonių, kurie tuoj pat viską perduodavo miškiniams. Tik vėliau sužinojome, kad Papiliuos (prie Šeimyniškių piliakalnio) buvo jų bunkeris. Ateidavo nedideliu būreliu, po du ar tris žmones. Jie liepdavo atsisakyti kolūkio

Susikūrus kolūkiams geriausia technika buvo dalgis, grėbllys ir šakės

pirmininko pareigų, grasindavo mirtimi, savivaliaudavo mūsų namuose: kaip savo pasiimdavo maisto produktų, išsinešdavo drabužius, batus, viską, ką rasdavo geresnio. Jeigu paršėlį pasipjovei, dešrų išsirūkei, tai patiems kartais ir paragauti netekdavo. Kelis sykius su vyru buvome ir prie sienos pastatyti. Reikalaudavo išduoti žmones, kurie kalba apie juos. Prasidėjo bemiegės naktys. Vyras dažnai nakvodavo pas tetą Abelinskienę Užpaliuose ar pas kaimynus. Banditai, radę namuose mane vieną, reikalaudavo pasakyti, kur vyras, gąsdindavo, kad nušaus, netgi kartais ir suduodavo. Ir aš pradėjau nakčiai išėiti iš namų, nes toliau taip gyventi pasidarė nebeįmanoma.

Banditai kartais pasivadindavo liaudies gynėjais. Tik įleidus į vidų paaiškindavo, kas jie tokie. Jeigu jų neleisdavom į trobą, pradėdavo laužti duris, daužydavo langus, žadėdavo viską paleisti dūmais ir pelenais. Apie jų apsilankymus liepdavo niekam nepasakoti. Už nereikalingą žodį galėjo ir nužudyti. Juk apylinkėje tokių atsitikimų buvo ne vienas. Banditų, kurie ateidavo pas mus, nepažinodavome. Žmonės patyliukais kalbėdavo, kad jie ir kitur lankosi.

Pirmininku mano vyras buvo neilgai. Po jo ūkiui vadovavo Petras Prūsas. O Feliksas pradėjo šerti kolūkio arklius, kurie stovėjo A. Kaunelio tvartuose, netoli nuo mūsų namų.

Už sąžiningą darbą mano vyras apdovanotas dviem medaliais ir garbės raštais. Apdovanojimų proga jį sveikino darbo draugai, kaimynai, vaikai, anūakai, o Feliksas buvo labai laimingas.

Staigiai mirė 1977 metų žiemą. Išliko jis visų atmintyje kaip nuoširdus, geras, niekam blogo nepadaręs žmogus.

Martyno Šarakausko atsiminimai

Kolūkis „Paberžė“ susikūrė 1950 m. Aplinkiniuose miškuose dar veikė banditų gauja, kuri galutinai likviduota tik apie 1952 m. Jie bazavosi Kušlių miške, todėl daugelis vietos gyventojų bijojo stoti į kolūkį. Be to, ne visi gyventojai suprato kolūkių reikšmę, nenorėjo skirtis su savo nuosavybe – žeme, gyvuliais ir kt. Jau 1949 m. pavasarį pas mus į kaimą atvykdavo Užpalių valsčiaus darbuotojai, šaukdavo susirinkimus, agituodavo stoti į kolūkį. Bet atėjusieji į susirinkimą valstiečiai greit išsiskirstydavo. Nesijungiant

jočiškiesiems į kolūkį, šio kaimelio gyventojams buvo uždėtos didelės prievolės. Negalėdami išsimokėti, turėjome stoti į kolūkį.

Mane paskyrė naujojo kolūkio pirmininku, neklausdami, noriu aš to ar ne. Brigadininku buvo Juozas Baukys, sąskaitininku – Antanas Sirvydas. Gyvename tarp miškų, todėl savo kolūkį pavadiname „Paberžė“. Į jo sudėtį įėjo trys kaimeliai: Jočiškės, Nevirža ir Vėželiai. Visi gyventojai į bendrą krūvą sugabeno ne kažin kokį savo turtelį: atvedė arklius, vieną kitą karvę, avių, atidavė vežimus, pakinktus, žemės dirbimo priemones.

Visi pradėjome dirbti bendrai: bendrai sėjome, pjovėme, kūlėme. Atidavę valstybei prievolės, atpylę grūdų sėklai, kas likdavo, išsidalindavome už darbą. Pirmaisiais metais išėjo už darbadienį po trejetą kilogramų, o po metų kitų užmokestis sumažėjo ligi 0,5 kg. Tam buvo ne viena priežastis: vis labiau buvo nualinta ir apleista žemė, dalis kolūkiečių nenorėjo sąžiningai dirbti, netgi sabotuodavo. Žiūrėk, pats darbymetis, reikia vežti šieną, rugius, o paaiškėja, kad vieno vežimas sulūžęs, kito arklys pabėgęs ir pan. Ypač tokiu elgesiu pasižymėjo Petras Geleževičius – vis iškėsdavo kokį „pokštą“. Turėjo jis arklį ir vežimą, bet, kai sužinodavo, kad reikės kur nors važiuoti, tai arklį pribaido ir paleidžia, nukiša kur nors kokį pakinktą...

Už tokius darbus žmonės jo labai nemėgo, nors jis ir mokėdavo pasiteisinti, meluoti. Šiaip žmonės dirbdavo, nes pamatė, kad nedirbant ir duonos nėra, nors, tiesą sakant, ir atlyginimas už darbą buvo labai menkas. Iš viso kolūkyje buvo 5 visuomeninės karvės, kurias melžė ir prižiūrėjo Kazimiera Pajedaitė, avis ganė Rozalija Repšienė. Arklių buvo vienuolika.

Kolūkis „Paberžė“ gyvavo neilgai – kokius metus. Po to buvo sujungtas su „Gegužės pirmąja“, kurio pirmininku apie dešimtį metų išbuvo Kėpių kaimo kolūkietis Antanas Bružas.

Juozo Keramino atsiminimai

1950 m. susikūrė Kaimynų kaimo kolūkis. Į jo teritoriją įėjo trys kaimai: Gyliškių, Juškonių ir Kaimynų. Jau per pirmąjį susirinkimą aš buvau paskirtas pirmininku, V. Kubiliūnas – brigadininku. Pirmieji į kolūkį pareiškimus parašė Gaidys, Mekuška, Mierkys, Garunkštis, Velutis, Regalienė, Leikienė, Saulys.

Ūkyje buvo sukurta šiokia tokia ferma. Pirmosios kiaulių šėrikės buvo Regalienė, Mierkienė, Saulienė. O pirmosios melžėjos – Šakūnienė, Kvietkauskienė, Biržytė, Paškonienė. Jos melžė ir šėrė apie keturias dešimtis karvių. O pieno gaudavo iš viso per dieną apie 500 litrų. Geriausi lauko darbininkai – Garunkštis, Velutis, Regalas.

Iš karto pasėjome šešis hektarus cukrinių runkelių, kurių priežiūra pareikalavo daug darbo. Rugių plotas siekė apie 60 ha. Be kitų javų (miežių, avižų, kviečių, žirnių), sėjome mažąsias pupas gyvuliams, pradėjome pagal nurodymą iš viršaus auginti kukurūzus. Iš burokėlių raugdavome silosą karvėms.

Visur buvo rankų darbas. Arkliais arėme žemę, rankomis bėrėme grūdus, kasėme bulves. Be to, kolūkiečiai buvo gavę po 60 arų sodybinius sklypelius, kuriuose darbų taip pat buvo pakankamai. Todėl neretai atsitikdavo taip, kad žmonės, per dieną dirbę kolūkio laukuose, grįžę namo, kartais jau ir sutemus, skubėdavo tvarkytis ir savo asmeniniuose sklypeliuose.

Mūsų kaimo žmonės nuo seno įpratę sąžiningai dirbti. Dauguma taip dirbo ir kolūkyje, stengdavosi, kad nė vienos varpos neliktų laukuose. Nupjovus rugius dalgiais, juos surišus į pėdus ir sustačius į stagus, moterys dirvoje likusius šiaudus sugrėbstydamo grėbliais, surišdavo į grįžtes, kad nesibarstytų. Ir visa tai buvo daroma ne tikintis gero atlyginimo, o paprasčiausiai dėl į žmonių sąmonę įaugusio valstietiško stropumo.

Nors buvo sunku gyventi, kolūkiečiai – kantrūs, labai nesiskundė. Ne tik patiems duonos stigo, bet neturėjo kuo ir savo gyvulį išlaikyti. Duodavome po trejetą vežimų šieno, nesvarbu, kiek gyvulių žmogus turėjo. To, aiškiai supratome, maža, bet daugiau negalėjome, nes pievos buvo tik natūralios, nederlingos, apie kultūrinės ganyklas tuo metu nė nesvajojome. O reikėjo pašaro dar ir kolūkio gyvuliams. Taigi kolūkiečiai vertėsi kaip išmanė. Vieni pasišienaudavo, susitarę su eiguliu, valdiškame miške, kiti raudavo iš daržų, bulvių piktžoles, rudenį pjaudavo bulvienuojus ir džiovindavo, tretė... stengdavosi vogčiomis įsitempti į savo daržinę vieną kitą vežimėlį kolūkio gyvuliams skirto pašaro...

Apolonijos Vanagaitės atsiminimai

1949 m. Puodžių kaime susikūrė „Ateities“ kolūkis. Šio ūkio valdžia – tai kolūkio pirmininkas Antanas Mierkis, sąskaitininkė – Apoloniya Vanagaitė, fermos vedėja Marytė Paškonienė, brigadininkas – Pranas Gaidys. Pirmieji kolūkiečiai buvo Feliksas Gaidys, Pranas, Povilas, Juozas, Antanas Varnai, Povilas Sakalauskas, Marytė Paškonienė, Pranas Gaidys, Antanas Čeponis, Juozas Vanagas, Antanas Birka, Antanas Mierkys, Steponas Dūdonis, Vosylis ir Juozas Beloglazovai, Adelija Ivankovienė, Kazys Garunkštis, Mečislovas Kėblys ir kt.

Pirmasis kolūkio susirinkimas vyko pas Praną Gaidį. Buvo daug ginčų. Pagaliau buvo išrinkta naujo kolūkio valdžia ir pavadinimas. Po to ūkio atstovai – A. Mierkis ir A. Vanagaitė – nuvažiavo į rajono centrą Uteną ir užregistravo naują gimusį kolūkį.

A. Mierkiui pirmininkauti buvo sunku, nes žmonės į kolūkį jungėsi nenoriai, iš pradžių ne visi norėjo dirbti bendruose plotuose, stengėsi vis dar laikytis savo buvusių „kapčių“, nenorėjo, kad būtų išdraskytos kaimyną nuo kaimyno skyrusios ežios, klausėsi „Amerikos balsų“, netikėjo kolūkinio kaimo rytdiena. Be to, pirmininkui labai stigo mokslo žinių. Kolūkio bazė buvo silpna. Neturtingos fermos, trūko technikos. Pagrindiniai žemės ūkio dirbimo įrankiai – iš valstiečių surinkti plūgai, akėčios, maži, dažniausiai „penkių plunksnų“ kultivatoriai. Suvisuomeninti didesnieji klojimai, tvartai.

Pas kolūkio pirmininką ateidavo miškiniai ir reikalavė daug lašinių bei kitokio maisto.

Kolūkis gyvavo vienerius metus. 1951 m. atvažiavo iš rajono instruktorius ir mums išaiškino, kad netikslinga laikyti mažus kolūkius, apimančius tik vieną kitą kaimą, kad reikia jungtis į stambesnius ūkius.

Palikęs pirmininko pareigas, A. Mierkis dirbo laukininkystėje.

Kolektyvizacija ir jos pasekmės Kaniūkuose

Valerija Morkūnienė

Kaniūkų senbuviai – P. Sirvydytė, A. Kilienė, P. Kuosa – iš tėvų pasakojimų prisimena, kaip pokario metais kūrėsi kolūkiai. Kaniūkų ūkininkai buvo girdėję, kaip kitur, susikūrus kolektyviniams ūkiams, gyvuliai, žemė, padargai pereidavo bendrai naudoti, todėl labai priešinosi šiam procesui, nors ir buvo gąsdinami ištrėmimu „pas baltąsias meškas“. Pokario metais vien iš Kaniūkų kaimo buvo ištrėmti 25 žmonės. Kadangi valdžiai nepasisėkė kaimo ūkininkų prišnekinti geruoju, tai vieną 1949 m. dieną visi Kaniūkų žmonės buvo suvaryti į ūkininko trobą ir, skrebų apsupti, laikomi iki išnaktų. Neišleido nei pas vaikus, nei pas gyvulius, kol nesutiko stoti į kolūkį. Naujai sukurtą kolūkį pavadino „Lenino keliu“. Pirmininku išrinktas vietinis Vytautas Vaškelis. Vėliau prie Kaniūkų prisijungė Tarvydžių, Puodžių ir Miškinių kaimai. Iki 1960 metų kaimai priklausė Dusetų rajonui.

Kai pasidavė Kaniūkai, tai ir aplinkiniuose kaimuose, pvz., Šeimyniškių, kolūkiai greičiau susibūrė.

A. Kilienė prisimena, kaip kolūkyje melždama karves per metus išdirbdavo apie 600 darbadienių, bet už darbadienį gaudavo tik 200 g grūdų ir dar 16 rublių pinigais už visus metus. Žmonės gyveno labai skurdžiai. Be vietinių pirmininkų V. Vaškeliu, M. Mikėno, kurių žmonės labai nepeikia, nes jie išmanė žemės ūkį, dar buvo frontininkas Stankūnas, Vanaginskas, Kavoliukas. Plito smulkios vagystės, girtuokliavimas. Todėl 1959 m. Žemės ūkio ministerijos nurodymu buvo nutarta kelis gretimus Dusetų rajono kolūkius, tarp jų ir Kaniūkų, jungti į vieną, ir jų vietoje įkurti Norvaišių tarybinį ūkį.

Norvaišių tarybinis ūkis susikūrė iš 4 atsiliekančių kolūkių: Kaniūkų, „Artojo“, „Naujo gyvenimo“ ir „Ažuolo“. Jo teritorija apėmė penkis tūkstančius hektarų. Direktoriumi paskirtas Jonas Čiegis. Pirmieji vyriausieji specialistai buvo buhalteris Jonas Paškevičius, agronomas Jonas Mažukna, inžinierius Aloyzas Pernavas, zootechnikas Petras Kavoliukas.

Ūkį sudarė 7 skyriai: Kaniūkų, Tarvydžių, Norvaišių, Žaibiškių, Rimiškių, Paškonių, Mažionių. Pirmuoju Kaniūkų skyriaus valdytoju paskirtas Bronius Pernavas.

Norvaišių tarybiniam ūkiui priklausė ir Degėsių vandens malūnas, Dagio statytas ant Šventosios upės kranto 1921 m. Tai didelis dviaukštis pastatas su prišlieta patalpa trims vandens turbinoms, duodančioms visą jėgą malūnui. Jame buvo dvejios girnos, geri valcai, kruopinė ir lentpjūvės įrengimai, skirti lentoms išpjauti, nuobliuoti. Malūnui vadovavo kaniūkietis Vytautas Vaškelis. Šventosios krantus ties Degėšiais jungė stiprus medinis tiltas, kuriuo važiuodavo net sunkvežimiai. Jis buvo reikalingas, kol kaimai priklausė Dusetų rajonui. Kai Kaniūkus su aplinkiniais kaimais priskyrė Utenos rajonui, susisiekimas su Dusetomis tapo neaktualus. Ilgainiui medinio tilto nebeliko, o 1988 m. ir Degėsių vandens malūnas buvo nugriautas.

P. Kuosa prisiminė, kaip Kaniūkuose buvo vedama elektra. Tai vyko apie 1961–1962 metus. Kelis mėnesius Kuosų namuose gyveno trys elektrikai, kurie

pirmiausia atliko parengiamuosius darbus: išvedžiojo laidus visų kaimo gyventojų namuose, sudėjo elektros skaitiklius. Paprastai name įrengdavo tik vieną lizdą (nes dar nebuvo ką į jį jungti), o lemputes – kiekviename kambaryje. Mokėti reikėjo nuo įrengto taško. Kai visiems išvedžiojo, vienu metu įjungė elektrą. Patikrino, ar pas visus yra elektra, ar veikia skaitikliai. Kai atsirado elektra, žmonės pradėjo pirkti radijo aparatus. Kitokių elektros prietaisų dar mažai tebuvo.

1964 m. Kaniūkuose pastatytos šildomos mechaninės dirbtuvės. Joms vadovavo Br. Čerškus. Kadangi trūko mechanizatorių, jaunimas buvo organizuotai mokomas vietoje. Taip traktorininko specialybę įgijo G. Putinas, V. Trakas ir kt.

Kaniūkų kaimo muziejuje saugomos 1964–1988 m. rajoninės spaudos iškarpos su faktais apie Norvaišių tarybinį ūkį. Tarp minimų septintojo dešimtmečio ūkio darbuotojų pavardžių dažnai sutinkamos Kaniūkų skyriaus valdytojo Antano Rimo, agronomės Vandos Stankevičienės, racionalizatoriaus pensininko Leono Gladučio, mechanizatorių Leono Kuosos, Vytauto Zabuko, Broniaus Valevičiaus, Evaldo Semėno, jauno kombainininko Vytauto Indrašiaus, melžėjos Elenos Pernavienės, kiaulių šėrikės Leonoros Pernavienės, tekintojo Vytauto Kilo, lauko darbininkės Elenos Kuosienės ir kt. pavardės.

1961–1965 m. kaime pastatyta valgykla ir trys daugiabučiai gyvenamieji namai. Juose buvo apgyvendintos ūkio darbuotojų šeimos. O darbo jėgos nuolat trūko, nes plėtėsi tiek gyvulininkystės fermos, tiek mechaninis parkas. 1966 m. ūkis turėjo 33 traktorius, 480 karvių, – panašaus dydžio banda išsilaikė iki 1990 m. Dar galvijų prieauglis, kiaulės, arkliai – jiems visiems reikėjo ir pašarų, ir priežiūros. Deja, darbo užmokestis darbininkams tais metais nedidėjo, nors produkcija ir augo. Dėl šios priežasties kai kurie tarybinio ūkio darbuotojai persikėlė gyventi į kolūkius. Kaip tuo laiku pastebėjo direktorius J. Čiegis, *„susidurta ir su kita problema. Nors tarybiniuose ūkiuose gerai vyko gyvenamųjų namų statyba, bet prie jų statomi miesto tipo ūkiniai pastatai. Žmogus, gyvendamas kaime, turi gyvulių, bet jų neįmanoma sutalpinti tokiame ūkiniame pastatelyje.“* Buvo ir kitokių „iš aukščiau“ primestų dalykų, kaip antai gigantiškų gyvulininkystės fermų projektavimas, statyba, ir pan.

*Mechanizatorių palydos į laukus Norvaišių tarybiniame ūkyje 1981 m.
A. Juknio nuotrauka*

Aštuntajame dešimtmetyje sparčiai vyko nenašių žemių melioracija, iš vienkiamų šeimos kėlėsi į centrinę gyvenvietę. 1976 m. prie Šventosios atiduotas naudoti uždaro ciklo kiaulidžių kompleksas. Darbininkų, ypač mechanizatorių, gyvulių prižiūrėtojų vis trūko, todėl buvo ieškoma galimybių pastatyti Kaniūkuose keletą daugiabučių namų. Tai nebuvo kaimui pats geriausias variantas, bet yra, kaip yra: 1983–1985 m. pastatyti keturi šešiabučiai namai greit prisipildė gyventojų. Gyvenimo sąlygos juose prilygo miestui: centralizuotas šildymas, vandentiekis, kanalizacija, dujos. Nepatogu buvo nebent tai, kad ūkiniai pastatai atsidūrė per puskilometrį nuo gyvenamųjų namų. Kaime veikė ryšių skyrius, parduotuvė, vaikų lopšelis-darželis. Naujame dviaukščiame administraciniame pastate išsikūrė tarybinio ūkio specialistai, biblioteka ir kultūros namai. Žvyrkelis, jungiantis Kaniūkus su Užpaliais, buvo padengtas asfaltu.

Norvaišių tarybinis ūkis buvo „Lino“ poilsio namų Palangoje dalininkas, turėjo juose dvi vietas savo darbuotojams. Žinoma, kaimo žmonėms sunku būdavo ištrūkti vasarą net ir keliolikos dienų poilsiu, bet norinčių pabuvoti prie jūros visada atsirasdavo.

Kasmet į Palangą ilsėtis išvažiuodavo apie dvylika dirbančiųjų ar jų šeimų narių. Dažnos būdavo ir pažintinės kelionės autobusais ar traukiniais po Rusijos, Latvijos, Baltarusijos, Ukrainos gražiausias vietas. Dalį ekskursijų išlaidų padengdavo ūkio profsajunga. Norvaišių tarybinį ūkį šefavo Utenos autotransporto įmonė, kuri pagelbėdavo transportu, o jos darbuotojai buvo nuolatiniai bulviakasio talkininkai.

Spaudoje buvo minimi ir senųjų, ir naujų darbštuolių vardai. Tai tekintojas V. Kilas, agronomė V. Stankevičienė, lauko darbininkai Danguolė Binkauskaitė,

Norvaišių tarybinio ūkio direktoriui J. Čiegiui, buvusiam pirmajam Užpalių kolūkio agronomui, V. Jovarienei užriša tautinę juostą kolūkio 20-mečio proga. 1969 m.

A. Juknio nuotrauka

Norvaišių tarybinis ūkis buvo Palangos „Lino“ dalininkas. S. Balčiūno nuotr.

Pranas Kuosa, mechanizatoriai Juozas ir Vilius Trakai, Rimantas Jankauskas, Vytautas Juška, Vytautas Čekas, pašarų paruošėjas Bronius Pernavas, kiaulių augintojos Kastutė Grižinauskienė, Aldona Kilienė, Rima Trakienė, vairuotojai Juozas Skardžius, Antanas Rusakevičius, Vytautas Gaigalas, Jonas Keraminas, pieno surinkimo punktų darbuotojos Akvilė Skardžiuvienė, Ona Pernavienė ir kt.

Direktorius J. Čiegis skatino ūkyje žirgų sportą. Važnyčiotojų treniruotėms buvo įrengtas takas paupio pievoje prie Kaniūkų. Ta vieta ir dabar vadinama hipodromu. Ūkio žirgų sporto mėgėjai dalyvaudavo rajoninėse, tarprajoninėse lenktynėse, Pranas Gylys, V. Šeržintas yra laimėję prizų.

1985 m. duomenimis, tarybiniame ūkyje dirbo 264 darbuotojai, o prižiūrėjo jie daugiau nei 1600 galvijų (iš jų 510 karvių), virš 2000 kiaulių, 3505 ha žemės ūkio naudmenų. Ūkis turėjo bityną, veislinę žemaitukų fermą, augino daug javų, per 80 ha bulvių, turėjo visą joms prižiūrėti ir derliui nuimti reikalingą techniką. Be jau minėtų autotransportininkų, rudenį bulvių laukuose talkininkaudavo dešimtys Utenos politechnikumo studentų. Ūkių „šefavimas“ tuomet buvo ne tik madingas, bet ir kaimiečiams naudingas, nes darbymečiu iš miesto įmonių atsiųsti mechanizatoriai užpildydavo trūkstamas traktorininkų, kombainininkų, vairuotojų vietas.

Tai buvo vieni iš ekonomiškai stabiliausių metų ūkio istorijoje, nes paskutinius keturiolika kolektyvinio darbo metų gamyba po truputį smuko veikiamą tiek objektyvių išorinių („perestroikos“, valstiečių ūkių kūrimosi ir atskirų gamybinių padalinių atskilimo, nepriklausomos Lietuvos valdžios neigiamo pažiūrio į kolektyvinio darbo vienetus ir beprasidedančios žemės gražinimo reformos), tiek vidinių (vadovų kaitos, darbuotojų trūkumo, pajininkų turtinių pretenzijų ir kt.) priežasčių.

Bandau pamąstyti: žmogus gimdamas nepasirenka laiko, santvarkos, valstybės, šeimos, todėl, mano nuomone, yra neteisinga kaltinti socialistinio laikotarpio žmones dirbus tarybų valdžiai. Juk per tuos penkiasdešimt metų prabėgo visas kai kurių žmonių gyvenimas! Jie kūrė šeimas, statė namus, augino vaikus, dirbo žemę – jie gyveno!

Prie Palangos „Lino“ simbolio, skulptūros fontano „Lino žiedas“. S. Balčiūno nuotr.

Figūra, neatsiejama nuo mūsų krašto žemių, mūsų žmonių – ilgametis Norvaišių tarybinio ūkio vadovas Jonas Čiegis (1928–1984). Nors jis su šeima gyveno Užpaliuose, bet čia prabėgo dvidešimt penkeri brandžiausi jo gyvenimo metai, čia liko jo jėgos ir sveikata. Kaip prisimena J. Čiegi pažinoję žmonės, pirmiausia jis buvo pareigingas ir principingas žmogus, visada ir viską daręs sąžiningai. To reikalavo ir iš savo pavaldinių. Kaip pastebėjo buvęs partinės organizacijos sekretorius J. Pavilionis, vadovui „buvo labai svetimi, kažkaip organiskai nepriimtini, deja, plintantys įvairūs sandėriai, „blatai“, gal todėl ūkio rezultatai nebuvo ypatingai geri.“ Ilgametė vyr. agronomė V. Stankevičienė pasakoja: „Labiausiai vertinau kaip vadovą ir kaip žmogų dėl jo paprastumo, tiesos sakymo į akis, pagalbos darbo ar asmeniniuose reikaluose. Toks ūkio vadovas ir turi būti: blaiviai galvojančias, griežtas, bet teisingas, tuoj pat sugebantis spręsti įvairiausias problemas. Nemėgo išgėrimų, dirbo labai daug, neskaičiuodamas viršvalandžių ir išėiginių.“ Ūkyje vyr. buhalterė dirbusi O. Palubinskienė prisimena, kaip jautriai vadovas reagavo į rajono valdžios primestą kiaulių komplekso statybą Šventosios pakrantėje, nes kaip gamybininkas puikiai numatė greitai pažeidžiamos aplinkos taršos pasekmes. Bet vis dėlto jis buvo uolus partijos nurodymų vykdytojas. O prie Šventosios padaryta žala aplinkai iki šiol juntama. J. Čiegio žmona mokytoja O. Čiegienė Kaniūkų muziejuje saugomuose atsiminimuose rašė, kad „vyras dažnai grįždavo vėlu vakarą, ypač didžiųjų darbymečių metu. Tačiau tvirtai žinojau, kad jis užtrunka ne su draugais lėbaudamas, o dėl svarbių ūkio reikalų. O tie reikalai jam visada ir visi buvo svarbūs! Ūkio rezultatai ne visada buvo vieni iš gerųjų, gaudavo „pylos“ ir iš rajono vadovų, tačiau jo triūsas neliko nepastebėtas – buvo apdovanotas keliais ordiniais ir medaliais. Tačiau tuo nesididžiavo, sakė, kad tai visų darbininkų uždirbti apdovanojimai, kuriuos per neapsižiūrėjimą jam paskyrė. Labiausiai vertinu jo darbštumą bei pareigingumą ir dėl to atleidžiu už tai, kad man reikėjo daugiau rūpintis šeima. Nors jis mylėjo vaikus (o jų šeimoje augo trys), bet jiems skirdavo tiek laiko, kiek likdavo nuo ūkio reikalų.“

Po J. Čiegio mirties Norvaišių tarybiniam ūkiui vadovavo Rimantas Adomaskas, šiam išvykus – agronomo specialybę turintis Kazimieras Keraitis. Pastarąjį žmonės prisimena kaip griežtą, bet teisingą vadovą, sumanų specialistą.

Tačiau nei tarybinio ūkio reorganizavimas į kolūkį 1989 m., nei vėliau – 1993 m. – kolūkio – į žemės ūkio bendrovę „Šventosios pakrantė“ – neišgelbėjo kolektyvinės gamybos. Bendrovė, kuriai vadovavo buvusi kolūkio vyr. buhalterė Ona Palubinskienė, dar mėgino kabintis į rinką, išbandė įvairias naujoves: augino daržoves, senoje fermoje įrengė grybinę ir keletą metų prekiaavo pievagrybiais, tačiau 1999 m. buvo likviduota. Žinoma, bendrovė dar galėjo egzistuoti, kol būtų buvusi „pravalgyta“, bet nenorėta pajininkų palikti be jokio turto.

Dešimtys kaimo žmonių liko be pastovaus darbo. Daugumai darbingo amžiaus žmonių iškilo dilema – kaip gyventi toliau? Tik laikas baigia sustatyti viską į savo vietas: kas turi pomėgį ūkininkauti, tas plečia asmeninį ūkį, kiti įsidarbina Užpaliuose ar net Utenoje, dar kiti pragyvena iš atsitiktinių uždarbių. Didelė finansinė paspirtis kaimiečiams yra iš Europos Sąjungos skiriamos išmokos, bet reikia krutėti ir patiems.

Šiuolaikiniai Užpalių ūkininkai

Eugenijus Keraminas, Vanda Kuliešienė

Dar 1987 m. Užpalių kolūkis pradėjo auginti laukinius žvėrelius. Iš pradžių nedidelėje fermelėje auginta 50 audinių ir 100 šiaurės žydrųjų lapių. Vėliau žvėrelių ferma plėtėsi, o į ją dirbti atėjo vietos kolūkiečiai, buvo pakviesta specialistų iš kitų žvėrininkystės ūkių.

Žvėrininkystė ekonomiškai greitai pasiteisino, gauta pelno, nes kailiukai turėjo didelę paklausą, ypač Rusijoje.

1992 m. reorganizuojant Užpalių kolūkį į bendroves, žvėrelių ferma buvo pertvarkyta į UAB „Žydroji lapė“. Bendrovei ėmė vadovauti energingas šios šakos puoselėtojas, autoritetą tarp užpalėnų pelnęs, veterinarijos mokslus baigęs ir labai darbštus, nevengiantis naujovių Vladas Murnikovas.

Dabar šioje bendrovėje dirba per 30 darbuotojų, kurie prižiūri daugiau kaip 50 tūkstančių audinių ir ir jauniklių. Kai bus įrengta ferma Ilčiuokuose, tai žvėrelių auginimo ūkis dar pasipildys apie 30 tūkstančių audinių.

Per pastaruosius 12 metų bendrovė patyrė įvairių išbandymų dėl siaučiančių ligų ir krizių. 2008 m. ligos protrūkis sunaikino visą veislinę bandą. 2009 m.

*Lapių ferma 2000 m.
S. Balčiūno nuotrauka*

*V. Murnikovas prie
audinių auginimo
namelių. 2011 m.
E. Keramino nuotrauka*

*Vladas Murnikovas
naujai statomame
žvėrelių auginimo
komplekse.
S. Balčiūno
nuotraukos*

*Netrukus čia bus
auginamos dailios
audinės*

*Audinių auginimo
komplekse šalia
Užpalių švaru,
jauku, žydi gėlės*

*Žvėrelių auginimo
komplekso vadovas
Vladas Murnikovas
su darbuotoja
Gražina Vilimiene,
prisijaukinusia
gražią audinę*

*Kažin kokios šalies
moterį papuoš šių
audinių kailiukai*

*Žvėrelių augintojai
Audra Raugienė,
Stasys Vilimas,
Gražina Vilimiene,
Jovita Jackevičienė
ir Gita Čeplinskienė.
2013 m.*

buvo pradėtas vykdyti bendrovės atgimimo projektas, per kurį buvo išigyta 4 000 vnt. geresnių veislinių audinių patelių. Modernizuota kailių apdirbimo įranga, atnaujinti narvai, išgytas naujas mobilus šaldytuvas, pašarų dalytuvas, autokaras, perstatomi šedai pagal europinius reikalavimus. Įrengtos naujos būtinės patalpos, darbuotojams padidinti atlyginimai. Šiuo metu dirba 21 darbuotojas. Bendrovei vadovauja tėvas ir sūnus Vladas ir Ruslanas Murnikovas, kartu dirba dukra Svetlana ir žentas Tomas Maldauskas.

Vesta ir Algimantas Vaškėliai vieni pirmųjų pradėję ūkininkauti atkūrus nepriklausomą Lietuvą

Bendrovė veislinę medžiagą paroduoda Lietuvos ir Latvijos ūkiams. Kailiai 100 proc. realizuojami per Kopenhagos ir Helsinkio kailių aukcionus. Užpaliėčių audinių kailiai dažnai vertinami geriau nei aukciono vidurkis, todėl realizacija vyksta labai gerai. Bendrovę ir toliau žadama plėsti.

Kristina ir Tadas Vaškėliai ūkininkauja Kėpių kaime. Abu gimę Užpaliuose. Baigę Užpalių vidurinę, tęsė mokslus toliau. Tadas įgijo automechaniko, vėliau gamtosaugininko specialybę. Kristina šiuo metu rezidentė radiologė. 2006 m. susituokė ir šiuo metu augina sūnų Tautvydą (gim. 2006 m.) ir dukrelę Žemyną (gim. 2009 m.). Tadas 2004 m. išgijo buvusias kolūkio fermas Kėpių kaime ir pradėjo ūkininkauti. Kai vedė, netoli fermų nusipirko sodybą. 2006 m. pasinaudojo paramos programa „Jaunųjų ūkininkų išikūrimas“. 2007 m. vykdydami „Pieno nitratų direktyvą“ išgijo pieno laikymo ir melžimo įrangą, taip pat mėšlo šalinimo ir skleidimo techniką. Pasinaudoję supaprastinta paramos programa, nusipirko traktorių „Džondir“. Šiuo metu vykdo programą „Žemės ūkio valdų modernizavimas“, kurios metu bus išigyta žemės dirbimo ir pašarų gamybos technika bei patobulinta mėšlo šalinimo technologija. Ūkininkai valdo 200 ha žemės, iš kurių 130 ha nuosavos ir 70 ha nuomojama. Ūkyje 190 vnt. galvijų, tarp kurių 70 karvių.

Tarvydžių kaimo gyventojai Janina ir Povilas Keraminai. Janina Stasiškienė-Matuliuskaitė, gimusi 1912 m. Daujočiū kaime, 1933 m. ištekėjo už Antano Stasiškio, gim. 1900 m., gyvenusio Tarvydžių kaime. 1934 m. jiems gimė dukra Janina, 1940 m. sūnus Antanas, kuris tais pačiais metais mirė. 1940 m. mirė ir vyras Antanas. Likusios dvi, moterys ūkininkavo 14,6 ha žemės plote. Pokario metais buvo suvarytos į kolūkį.

1956 m. Janina (jaunesnioji) ištekėjo už Povilo Keramino iš gretimo Kaniūkų kaimo, kuris į Kaniūkų 1943 m. atsikėlė su šeima iš Spitrėnų kaimo Utenos rajono.

Janina ir Povilas apsigyveno pas Janinos motiną. Ilgus metus dirbo gyvulininkystės sektoriaus darbuotojais Tarvydžių fermose. 1957 m. gimė pirmoji dukra Aldona. Iš viso Keraminų šeimoje užaugo aštuoni vaikai.

Prasidėjus kolūkių reorganizacijai 1992 m. ir žemės gražinimui, Janina Stasiškienė viena iš pirmųjų susigražino žemę Užpalių seniūnijoje ir su šeima pradėjo ūkininkauti.

Janina Keraminienė tarybiniais metais gavo ne vieną apdovanojimą kaip daugiavaikė motina. 2008 m. pristatyta valstybiniam apdovanojimui, ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ medaliui gauti, kaip motina, pagimdžiusi, išauginusi ir gerai išauklėjusi 7 ir daugiau vaikų. Šiuo metu Keraminai turi 22 anūkus ir 5 proanūkius.

Dukra Aldona Keraminaitė-Bertašienė, gim. 1957 m., ūkininkauja Užpalių miestelyje. Užaugino sūnų ir dvi dukras. Sūnus Jonas, gim. 1958 m., gyvena ir ūkininkauja Kaniūkų kaime. Turi vieną dukrą. Sūnus Eugenijus, gim. 1961 m., gyvena Užpaliuose. Studijuodamas Žemės ūkio akademijoje, 1981 m. vedė užpalietę Jūratę Musteikytę. Po mokslų sugrižo į Užpalių kolūki, kur pradėjo dirbti vyr. energetiku, žmona Jūratė – Užpalių vaikų darželyje. Šeimoje užaugo keturios atžalos: trys sūnūs ir dukra.

1995 m. Tarvydžių kaime įregistruotas pieno ir mėsos ūkis. Nuo 2000 m. pasirinkta mėsinės gyvulininkystės kryptis. Šiuo metu dirba 45 ha nuosavos žemės ir 20 ha nuomoja iš gyventojų. Ūkyje augina apie 40 galvijų.

1997 m. Jūratė ir Eugenijus Keraminai įsteigė Šv. Teresės globos šeimyninę vaikų sodybą. Šiuo metu šeimynoje auga 14 globojamų vaikų.

2008 m. Jūratei ir Eugenijui Keraminams įteiktas aukščiausias Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos apdovanojimas „Gerumo žvaigždė“.

Nuo 2011 m. liepos 11 d. Eugenijus Keraminas paskirtas Užpalių seniūnijos seniūnu.

Ona Keraminaitė-Sirvydienė, gim. 1964 m., išauginusi du sūnus ir dukrą, gyvena Kaniūkuose ir dirba Užpalių gimnazijoje pradinių klasių mokytoja. Aktyvi užklasinės, visuomeninės veiklos dalyvė.

Virginijus Keraminas, gim. 1964 m., gyvena Kaniūkų kaime, ūkininkauja Tarvydžių kaime. Vedęs, augina du sūnus ir dvi dukteris. Ūkis įkurtas 1995 m., buvo mišrus: 6 karvės, 6 veršeliai, 4 kiaulės, 6 avys, 30 vištų, 20 ančių, 60 triušių. Savo lėšomis išsigytas traktorius. Nuo 2000 m. buvo pradėta plėtoti avininkystė.

*Ūkininko Virginijaus
Keramino šeima*

*Užpalių ūkininkai
visada pasiruošia daug
atsargų žiemai.
Vyto Jurkos nuotr.*

Šiuo metu ūkyje ganosi 500 ėriavedžių. Deklaruoja 150 ha žemės. Iš jų – 100 ha nuosava, likusi nuomojama iš valstybės ir privačių asmenų. Ūkis yra ekologinis. Pašarai ruošiami ūkyje. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, naudojasi parama. Įvykdytas projektas pagal nitrato direktyvą, kurio metu įsigyta technika mėšlui tvarkyti: mėšlo kratytuvas, frontalus krautuvas, priekaba mėšlui. Virginijus – aktyvus visuomenininkas, ilgametis Kaniūkų bendruomenės pirmininkas, 2011 m. išrinktas Kaniūkų seniūnaitijos seniūnaičiu.

Šiuo metu vykdomas projektas pagal direktyvą „Žemės ūkio valdų modernizavimas“.

Jo vykdymo metu bus įsigyta žemės apdirbimo ir pašarų ruošimo technikos, taip pat traktoriai. Šiuo metu ūkyje yra trys traktoriai.

Irena Keraminaitė-Bučienė, gim. 1967 m., gyvena Užpalių sen. Lėlių kaime. Drauge su vyru augina du sūnus ir dukrą. Ūkininkauja. 2011 m. išrinkta Mažionių seniūnaitijos seniūnaite.

Regina Keraminaitė-Kubiliūnienė, gim. 1970 m., nuo 1996 m. ūkininkauja Tarvydžių kaime. 1989 m. įgijusi siuvėjos specialybę sugrįžo pas tėvus ir pradėjo dirbti Kaniūkuose siuvėja. 1992 m. ištekėjo už Arūno Kubiliūno, gim. 1965 m., kuris kilęs iš gretimo Norvaišių kaimo. Tais pačiais metais jis grįžo iš miesto, į kurį buvo išvykęs ieškoti laimės. Įgyta zootechniko specialybė greitai pasitarnavo jam dirbant. Šeima augina tris sūnus ir dukrą.

Ūkyje vystoma pieno ir mėsos kryptis. Greta tėvų, Tarvydžių kaime, Kubiliūnai įsigijo namelį, prie kurio 2001 m. savo lėšomis pasistatė tvartą su pašarine, įsigijo traktoriuką. 2006 m. vykdydami projektą „Pieno nitrato direktyva“ investavo į melžimo, pieno laikymo įrangą, taip pat mėšlo šalinimo ir paskleidimo techniką. Savo lėšomis įsigijo naują „Belarus“ traktorių. Didėjant ūkio gamybos apimčiai, 2008 m. Kaniūkų kaime įsigyta sena kolūkinė ferma, kur laikomi penimi galvijai. 2011 m. pradėtas vykdyti projektas „Investicija į žemės ūkio valdas“, pagal kurį įsigyta pašarų gamybos technika ir traktoriai „Fend“. Šiuo metu ūkininkai deklaruoja 100 ha žemės, iš kurios 70 ha nuosava, o 30 ha nuomoja iš gyventojų. Ūkyje laikoma 65 galvijai, iš kurių 28 karvės.

Ūkininkai Antanas ir Vida Paužuoliai.

Egidijus ir Daiva Kiečiai.

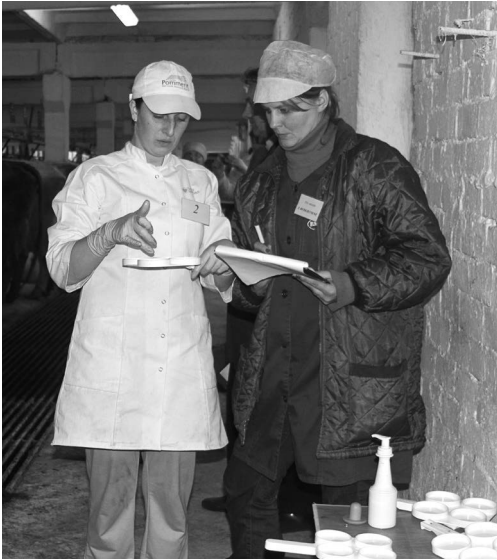
Algirdas Keraminas 1972–2003 m. ūkininkavo močiutės žemėje, buvo aktyvus visuomenininkas, saviveiklininkas, religinės bendruomenės narys. Atkūrus skautų organizaciją Užpaliuose, jai vadovavo. Palaidotas Užpalių kapinėse.

Netoli Vilučių yra Šernupio kaimas. Šio kaimo ilgamečių gyventojų Vladislavos ir Broniaus Skardžių šeimoje augo dvi dukterys – Laima, gim. 1960 m., ir Vida, gim. 1963 m. Abi baigė Užpalių vidurinę mokyklą. Vida po mokslų Vilniaus technologijos technikume įsidarbino Vilniaus kompleksinėje geologijoje. 1984 m. ištekejė už bendradarbio Antano Paužuolio, kilusio iš Giedraičių, Molėtų r. 1995 m. jos tėvams susigražinus žemę, sugrįžo ir Vida su šeima, dukromis Sandra, gim. 1985 m., ir Dovile, gim. 1990 m. Pirmaisiais metais padėjo tėvams ir patys užsiėmė prekyba. 1997 m. viską perėmė ir pradėjo vystyti pieno ir mėsos ūkį. Savo lėšomis pasistatė tvartą, rekonstravo gyvenamąjį namą.

2005 m. pasinaudojo Europos Sąjungos parama. Pagal standartų laikymosi programos pieno ir nitratų direktyvą buvo investuota į pieno laikymo ir melžimo

Karvės prieš melžėjų varžybas Alvydo ir Valerijos Vaškelių ūkyje 2013 m.

Pieno kokybė svarbus varžybų rodiklis

Teisėjai S. Tušas ir G. Gerulis buvo dėmesingi

Susikaupimo akimirka prieš varžybas

Ūkininkė iš Sudeikių seniūnijos Daiva Vitkūnienė. Stanislovo Balčiūno nuotraukos

Daivai Vitkūnienei atiteko bronzos medalis

Padėka ūkininkei Valerijai Vaškelienei

*Veterinarijos tarnybos
viršininko pavaduotojas
Alvydas Stukas
sveikino varžybų
mugalėtoją
Rūtą Daukševičienę*

*Varžybų dalyvės po
apdovanojimų.
Stanislovo Balčiūno
nuotraukos*

Ūkininkei Valerijai
Vaškelienei dėkoja
Lietuvos žemės ūkio
konsultavimo tarnybos
vyresnioji specialistė
Žydrė Kažukalovienė ir
Josifo Taco
melžimo mokymo
centro vadovas
doc. Saulius Tušas.
Stanislovo Balčiūno
nuotrauka

įrangą bei mėšlo šalinimo techniką. Savomis lėšomis įrengė mėšlidę. Nuo 2011 m. vykdo žemės ūkio valdų modernizavimo programą, pagal kurią bus įsigyta pašarų ruošimo ir dalinimo technikos.

Šiuo metu ūkyje laikomi 45 galvijai, iš kurių 33 melžiamos karvės; dirba 60 ha žemės, iš kurių 30 ha nuosava.

2013 m. Alvydo ir Valerijos Vaškelių ūkyje įvyko šalies melžėjų varžybos. Tai ne atsitiktinis faktas, nes užpaličiai myli gyvulius. Užpalių seniūnijos ūkininkai augina beveik trečdalį viso Utenos rajono gyvulių.

Valerija Vaškeliene: „Atvykau į Užpalius 1980 metais baigusi Alantos žemės ūkio technikumą, įgijusi zootechniko specialybę.

Įsidarbinau fermos vedėja Užpalių kolūkyje. Dirbdama susipažinau su kolūkyje dirbusiu vietiniu vairuotoju Alvydu Vaškeliu. Rudenį įstojau į Kauno veterinarijos akademiją tęsti studijų, o 1981 metais susituokėme. Gyvendami kaime, visuomet laikėme nedidelį asmeninį ūkelį. Užauginame tris vaikus.

Iširus Užpalių kolūkiui, dirbome atskirose bendrovėse, Alvydas – ŽŪB „Užpala“, aš – UAB „Žydrosi lapė“.

Atsiradus galimybei didinti asmeninį ūkį, nusipirkome likviduojamos bendrovės „Genupys“ vieną iš karvidžių, kur pradėjome laikyti nuosavas karves ir prieauglį. Pradėję nuo keleto galvijų, pirkdami iš gyventojų vis daugiau, plėtėme savo ūkį. 1998 m. įregistravome ūkininko ūkį registre. Pirkome žemę iš savininkų.

Šiuo metu laikome 110 melžiamų karvių ir 200 vnt. prieauglio. Turime 150 ha nuosavos žemės, kitą nuomojame iš valstybės ir savininkų.

Esame dalyvavę geriausio metų ūkio rinkimuose, kur laimėjome I vietą. Buvo skirta nemokama kelionė į Italiją.

Pasinaudojome europine parama – atnaujinome melžimo įrangą fermoje, pastatėme skysto mėšlo rezervuarą prie karvidės. Pasinaudodami supaprastinta parama, pirkome traktoriuką John Deere. Taip pat įsigijome pašarų ruošimo agregatų.

Sūnūs Tadas ir Paulius yra pasinaudoję jaunojo ūkininko įsikūrimo paramomis. Tadas plečia pieno ir mėsos ūkį. Paulius užsiima grūdinių kultūrų auginimu.

Tikimės, kad bus kam palikti ūkį išeinant į užtarnautą poilsį.“

Viešeikių vandens malūno likimas

Kazimieras Miškinis, Birutė Zinkevičienė

Iš Alaušo ežero išteka vienintelė upelė Alauša. Pradžioje ji negili, vos kelių metrų pločio, tolyn vis srauniau vingiuoja per tarpukalnes. Kad būtų panaudota vandens energija, dar amžiaus viduryje Viešeikių kaimo gyventojas Simonas Šatkus norėjo ant šio upelio pastatyti malūną, bet šiai statybai pasipriešinęs Užpalių cerkvės popas. Mat jis ant tos pačios upelės Satarėčiaus kaime turėjęs savo malūną, todėl nenorėjęs konkurento. Popo advokatas aiškinęs, kad nuo Satarėčiaus iki Viešeikių esąs per mažas atstumas ir caro įstatymas draudžias taip arti statyti kitą malūną.

Tačiau iš kažkur čia atsiradęs vokietis, nieko nepaisydamas (apie 1879 metus – akmens sienoje žmogaus aukštyje buvo iškirstas įrašas 1879 ir rusiška raidė „G“ (*god* – metai) pradėjęs malūno statybą, pakvietęs prie darbo Viešeikių kaimo vyrus. Per trumpą laiką upelis buvo patvenktas (padaryta užtvanka) ir pastatytas malūnas. Susidaręs ilgas, tačiau neplatus vandens telkinys – prūdas (prie užtvankos apie 8 m gylio) nuo pakrantėse augančių beržų, drebulių, alksnių buvo tiesiog žalios spalvos. Kaimo žmonėms malūno užtvanka (prūdas) buvo vienintelis vasaros džiaušmas, nepamainoma maudymosi vieta. Prūdas iki ežero užėmė apie 7 ha plotą. Ant vandens išbėgimo bei atsarginio vandens nuleidimo kanalų padaryti du stiprūs mediniai tilteliai, per kuriuos galima pervažiuoti arkliais su grūdų prikraitais vežimais.

Malūno pastatas (13 x 16 m) buvo medinis, dengtas lentelėmis, 3 aukštų, stovėjo šalia prūdo užtvankos, jo pamatai buvusio upelio dugno lygyje – lyg dauboje. Viršutiniame aukšte buvo dėžės grūdams supilti (užnešti ant pečių reikėjo per tiltelį) ir svarstyklės, viduriniame aukšte – dvejų girmos, piklius (įranga labai smulkiems miltams gaminti), kruoparnė (mašina kruopoms gaminti), kambarys – dirbtuvėlė, apatiniame – iš akmenų ir mūro (80 cm storio sienų) aukšte buvo įtaisyti mediniai latakai, pro kuriuos miltai iš girmų byrėjo į maišus, ir įrengimai, kad per transmisiją ir besisukančius krumpliaračius judesys būtų

Prie malūno

*Vaizdas prie buvusio
Viešeikių malūno.
B. Zinkevičienės
archyvo nuotraukos*

perduotas girkams, 1 kW elektros generatoriui (dinamo mašinai) ir kitai reikiamai įrangai. Čia stovėjo *zeimeris* – lentų pjovimui ir *zeimeriukas* – *gontų* – lentelių stogams dengti išpjovimui. Kampe vėliau buvo įrengta medinė milų vėlimo mašina, sukonstruota vyžuoniškio meistro Andriono. Ją prižiūrėjo ir milus vėlė malūnininkas Povilas Lankauskas.

Visus tris pastato aukštus viduje jungė mediniai laiptai.

Malūnas buvo pastatytas Viešeikių kaimui priklausančioje žemėje, todėl su malūno šeimininku buvo pasirašyta sutartis, jog kaimui grūdus jis malsiąs nemokamai. Bet vokiečiai čia šeimininkavęs neilgai. Jam išvykus, kaimas malūną išnuomodavęs kitiems.

Malūno paslaugos buvo reikalingos ne tik viešeikiečiams. Rudenį ir žiemos pradžioje prie malūno susidarydavo eilės norinčiųjų susimalti. Suvažiuodavo su deikėnais, užpalėnais ir ūkininkais iš tolimesnių apylinkių. Buvo malama ištisą parą.

Pavasario polaidžio metu Alaušo ežero vanduo sėmdavo Maneičių, Sudeikių ir Pāalaušio kaimų gyventojų laukus ir ypač pievas. Žmonės prašydavo vandens perteklių nuleisti. Todėl malūno užtvankoje buvo padaryta cementuota *ryna* – lovy. Pakėlę sklendę, nuleisdavo per aukštai pakilusį vandenį, reguliuodavo jo lygį.

Malūnas ypač suklestėjęs jį valdant Aleksandrui Dagiui. Įrengta kruoparnė, piklius. Dagys norėjęs malūną iš kaimo nupirkti ir čia įrengti valcus, žadėjęs kaimo žmonėms malti veltui. Bet viešeikiečiai nesutiko. Tuomet Dagys nutraukęs sutartį ir 1922–1923 m. pasistatęs modernų anų laikų malūną Degėsiuose.

1930 Vytauto Didžiojo metų vasario 8 d. kaimo ūkininkai malūną 25 metų laikotarpiui buvo išnuomavę Aleksandrui Dagiui, gyvenančiam Degesių kaime; o 1931 m. liepos 13 d. A. Dagys sutartimi jam priklausančias teises ir prievoles perdavė Aleksandrui Mileikai. Šis tą pačią dieną sudarė malūno nuomos sutartį su Dominyku Vyžintu, pagal kurią D. Vyžintas privalėjo kasmet A. Mileikai mokėti 4 600 litų (terminas iki 1941 m. birželio mėnesio). Nuo 1931 m. D. Vyžintas visą laiką „sėdėjo“ klebono Mileikos kišenėje, šeimos likimas tapo susietas su Viešeikių kaimu, su Vyžintų laimės ir nelaimės vienkiemiu.

Aleksandrui Dagiui pasistačius malūną Degėsių kaime ir ten su vaikais išsikėlus gyventi, namuose pasiliko tėvas Adomas Dagys (kilęs iš Bikuškio palivarko). Jis tvarkė ūkio ir trobų statybos reikalus. Tuo tarpu Viešeikių malūne darbavosi

jo žentas, dukros Karolinos Dagytės vyras Juozas Paškevičius. Jis su šeima išsikėlė gyventi į Remeikių kaimą, ten 1932 m. nusipirkęs vienkiemį su žeme.

1931 m. visą žemę (48,5 ha) su trobesiais iš Jono Dagio (įpėdininkystės teisėmis turėjo po motinos Kostancijos Repšytės-Dagienės mirties) nusipirko Dominikas Vyžintas. Jis tapo ir malūno nuomininku. Malūnas servituto teisėmis priklausė visam kaimui. Malūne įrengta lentpjūvė (gateris), milų vėlykla, 1936 m., vadovaujant rusų tautybės meistriui – staliui Andrionui iš Vyžuonų miestelio, naujas vandens lovys – *magazinas* (1,1 m pločio ir 1,2 m gylis).

1943 m. rugpjūčio 15 d. malūne kilo gaisras. Nuo siaubingai degančio, traškančio malūno į dangų raitėsi liepsnų kamuoliai, kilo tiesiog vėtra, kuri liepsnojančias žarijas, lentgalius nešė link klojimo į kaimyno Putrimo pusę. Žmonės šlapiomis marškomis dangstė klėties, gryčios stogus, išnešiojo iš vidaus drabužius, rakandus. Netrukus su didžiuliu trenksmu iš antrojo aukšto krito girmos. Greitai užsidegė ir didžiulis klojimas. Sudegė suvežti rugiai, vasarojus, vežimai, pakinktai. Malūnas degė visą naktį. Iki pamatų sudegė klojimas, tvartai, daržinė su šienu, šalia stovėjusi gryčia su joje buvusiu turtu, kalvė.

Magazinas – medinis vandens kanalas – nesudegė, mat subėgę gyventojai juo paleido vandenį. Gaisro versijos buvo įvairios. Kai kas matė, kad tą vakarą pas muzikanto Broniaus Siručio žmoną Ilgarūbytę buvo atvykęs jos brolis – raudonasis partizanas.

Į malūną atvažiuodavo grūdų malti net iš tolimų apylinkių

Buvo kalbama, kad malūną padegė Pranas Pašilys iš Plepėšiškių kaimo, nes jis po gaisro buvo atvykęs į gaisravietę, apgailestavo, kad be malūno sudegė ir didelis klojimas, kiti pastatai (paprastai nusikaltėliai atvyksta į nusikaltimo vietą). Kai kas spėliojo, kad tai raudonojo partizano Trano iš Satarėčiaus darbas. Niekas neieškojo kaltininkų. Tą vasarą raudonieji partizanai vykdė daug diversijų: sunaikino Antalieptės pieninės įrengimus, sprogdino tiltus, geležinkelius, degino suvežtą vokiečiams derlių. Po gaisro buvo atvykęs vokiečių karininkas ir klausinėjo, ar malūnas tarnavęs kariuomenės reikalams. To nebuvo. Manoma, kad malūnas buvo padegtas petardomis – baltuoju fosforu. Tą tvirtino Balys Putrimas, tarnavęs Lietuvos kariuomenėje, ir kiti. Ant akmeninės malūno palangės dvi sudegusios petardos paliko savo žymes, kitos, matyt, buvo padėtos malūno viduje.

1943 m. rugsėjo 30 d. pas Utenos notarą Joną Mieželį kaimo ūkininkai sudarė atnaujintą nuomos sutartį su nuomininku D. Vyžintu. Jis išipareigojo atstatyti malūno trobesį, įrengti girmas su pikliumi, paleisti *zeimerį*. Sudegusio malūno akmeninis ir mūrinis aukštas buvo mažai nukentėjęs. Malūno karkasą ir klojimą atstatė tas pats vyžuoniškis Andrionas. Medžius statybai D. Vyžintas iš valdžios gavo išsikirsti Vyžuonų šilę, kirto ir iš savojo miško. Vyžuonų šilę medžius nupjovė ir suvežė Viešeikių kaimo vyrai. Lentas sienoms ir luboms bei lenteles stogui ruošė Vyžintas su Štaru jau atstatytu *zeimeriu*. Jie dviese apkalė malūno karkasą lentomis, tarp antrojo ir trečiojo aukštų padarė laiptus, sudėjo grindis. Buvo atstatytos ir paleistos dirbti vienerios girmos, piklius, milavėlė. Lygiai po metų malūnas vėl malė grūdus, pjovė lentas, gamino kruopas.

Į Lietuvą antrą kartą sugrįžus rusų okupacijai, žmonių gyvenimas keitėsi iš pagrindų. Jokios vertės nebeturėjo nuosavas ūkis, turimas turtas, tuo pačiu nebegaliojo ir malūno nuomos sutartis. Stambesni ūkiai buvo apmokestinami nepakeliamais mokesčiais, savininkai išbuožinami, nevykdantys mokesčių ir prievolių suimami, teisiami, sodinami į kalėjimus (Dominykas Vyžintas, Juozapas Miškinis). Prasidėjo gyventojų trėmimai į Sibirą, sparčiais tempais ruošiamasi kolektyvizacijai.

1946–1947 m. malūnui buvo uždėti labai dideli mėnesiniai „biralinės“ rinkliavos mokesčiai. Malūno vedėjo D. Vyžinto duomenimis, buvo surinkta ir pristatyta paruošoms 1946 m. – 7 783 kg, 1947 m. – 7 548 kg grūdų. Malūne keitėsi darbininkai. Pirmaisiais pokario metais yra dirbę Bukelskis, Vanaginskas iš Bikūnų kaimo, Skvarčinskas iš Užpalių, Dominykas Šikšnys, Jonas Braukyla, Dominykas ir Aleksas Vyžintai, Štaras, Albinas Banys. 1948 m. Dominyką Vyžintą nuteisus 2 metams, po to 1952 m. ištrėmus į Sibirą, malūnas kolūkio valdžios sprendimais ėjo iš rankų į rankas. 1949 m. tik susikūrus kolūkiui, malūnui vadovavo Dominykas Šikšnys. Vėliau, iki 1953 m. malūno vedėju dirbo Pranas Remeikis. Jį atleidus, vedėju tapo Jonas Kazakevičius, jo padėjėju – Dominykas Šikšnys. Pastarasis nuo 1955 m. kovo mėn. buvo vėl paskirtas malūno vedėju. Jo darbo metais malūnas buvo „patobulintas“: perdarius turbiną, įrengus naują *ryną* padidėjo našumas – pikliaus 70 kg/val., prasto malimo – 100 kg/val., pradėtas lentų pjovimas, skiedrų drožimas.

Nuo 1956 m. gegužės 1 d. malūno vedėju paskiriamas Antanas Ramelis, o jo padėjėju – Petras Braukyla. Tačiau jiems ilgiau dirbti neteko. Pavasario polaidžio metu galinga vandens srovė pylimą išgriovė, išrovė ant jo augančius storiausius žilvičius, šalia buvusią pirtelę ir visa, kas pasitaikė vandens jėgai pakeliui, nusinešė į paskardes. „*Alaušos upelėje žilvičių kamienai styrojo šaknimis į viršų, tarytum šaukėsi pagalbos, o akmenų, akmenų, griaudu buvo žiūrėti*“, – pasakoja mačiusieji šį vaizdą. Malūnas liko stovėti be užtvankos ir, aišku, be prūdo. Prūdo griovoje, vėliau iš ežero neplačia vaga tekėjo vanduo, šlaituose jau stiebėsi medeliai, krūmai. Kurį laiką malūnas dar malė varomas traktoriaus variklio.

1956 m. kolūkio valdyba nutarė užtvanką vėl atstatyti, malūną remontuoti. Šiems darbams vadovauti pasikvietė samdomą specialistą Povilą Lankauską (jam mokėjo 1 000 rublių atlyginimą). Žemė pylimui buvo kasama nuo šalia prūdo stovinčio kalnelio (čia būta kapų – rasta žmonių kaukolių su beveik visais sveikais dantimis). Baigus atstatymo darbus ir pradėjus malūnui veikti, P. Lankauskas buvo paskirtas 5 metams malūno vedėju (gyveno D. Vyžinto namuose). Atstant drauge su P. Lankausku aktyviai dirbo Jonas Kazakevičius, Petras Braukyla, Juozas Dulcė.

Štai ką apie garsų malūnininką pasakoja
prof. Algirdas Vyžintas:

Vandens malūnų konstruktorius, restauratorius Povilas Lankauskas gimė 1908 m. gausioje Vyžuonų kalvio šeimoje. Baigė pradžios mokyklą. Nuo pat jaunystės padėjo dirbti Vyžuonų malūne pas jo savininką Joną Rėzą, grįžusį iš JAV, ten išmokęs malūnų technikai artimo amato ir savo patyrimą perdavęs kitoms malūnininkų kartoms.

Darbštus ir imlus jaunuolis Povilas gana greit išmoko originalios malūnininko profesijos subtilybių, o ilgainiui tapo pripažintu ir populiariu ne vien Vyžuonų, bet ir Užpalių valsčiaus malūnų specialistu. Meistras kurį laiką buvo išvykęs darbuotis į Mažeikių apskrities Ukrynų kaimo malūną, kurio savininkas buvo pulkininkas Ancevičius. Čia atsiskleidė specialisto talentas, pelnyta malūno savininko ir apylinkės žmonių pagarba. Tačiau dėl karo, okupacijų grįžo į gimtąją Aukštaitiją ir 1943-iaisiais išsinuomojo Užpalių valsčiaus Satarečiaus kaimo malūną, kuriam energiją teikė užtvenktas Alaušos upelio vanduo. Originalus buvo tvėnkinytis – jo dydis apie 10 ha, vandens paviršiuje plūduriavo kelios didelės salos su medžiais ir kita augmenija. Pučiant vėjui, jos atsidurdavo vis kitoje vietoje. Pagal nuomos sąlygas meistras rekonstravo malūno užtvanką, turbiną, įrengė naują milavėlę, elektros generatorių, Satarečiaus kaimo žmonėms be eilės ir atlyginimo malė grūdus. Milų vėlimo darbuose dalyvavo ir meistro žmona Bronė Lankauskienė, o malimo – vietinis meistras Petras Marcelis.

Viešeikių, Satarečiaus ir Ilčiukų malūnininkas Povilas Lankauskas

1949 m. pasibaigus nuomos sutarčiai, Lankauskas su šeima persikėlė gyventi ir dirbti ant Šventosios upės esančio Ilčiukų kaimo malūno vedėju. Čia taip pat dieną naktį malė arba pikliavo grūdus, pjovė medieną, tiekė elektrą. Pavasariais kuriam laikui malūnas sustodavo, nes Šventąja būdavo plukdomi sieliai ir vandens užtvanką tekdavo atidaryti, kol pro ją praplaukdavo sielininkai. Tuomet malūnas būdavo remontuojamas: kalamos girmos, atliekami įvairūs šios kaimo „įmonės“ darbai.

1956 m. „Spindulio“ kolūkio valdyba nutarė atstatyti Viešeikių kaimo malūną, kurio užtvanka savavališkai ir apmaudžiai buvo išgriauta pakilus Alaušos upės tvėnkinio vandeniui. Šiems darbams buvo pakviestas jau plačiai pagarsėjęs malūnų specialistas P. Lankauskas. Šeima apsigyveno svainio, tremtinio Dominyko Vyžinto sodyboje.

Pasibaigus atstatymo ir konstrukcijos įrengimo darbams, kolūkio valdyba paskyrė meistrą penkeriems metams šio malūno vedėju. P. Lankauskas ne tik malė apylinkių žmonėms grūdus, pjovė medieną, bet kartu elektrifikavo kolūkio gamybinius pastatus, fermas, kontorą, daugiabutį.

1960 m. Lankauskas išvyko iš Viešeikių ir darbavosi Utenos malūne.

Populiarus „odisėjisko“ gyvenimo būdo – priklausomas nuo malūnų geografijos – meistras, sumanus konstruktorius ir restauratorius mirė 1969 m. Palaidotas kartu su žmona Utenos senosiose kapinėse.

Šeimoje liko vienturtis sūnus Rimantas, kurio paauglystė ir jaunystė prabėgo stebint tėvo darbą malūnuose. Sūnus buvo dažnas tėvo talkininkas – malė grūdus, pjovė medieną, su tėvu elektrifikavo kolūkio pastatus. Vėliau dirbo Utenos statybos organizacijoje meistru, darbų vykdytoju kylančiuose Utenos gyvenamųjų namų kvartaluose, pramonės objektuose. 1970 m. įgijęs pramonės ir civilinės statybos inžinieriaus specialybę, penkerius metus vadovavo Vilniaus namų statybos kombinatui, dirbo Statybos ministerijos „Orgtechstatybos“ tresto kokybės kontrolės skyriaus viršininku. 1986–2001 m. – Lietuvos telekomo statybos inžinieriumi. Dabar – pensininkas.

*Malūnas perstatytas
į vilą*

Žmona Danguolė Balčiūnaitė-Lankauskienė – Utenos gydytoja terapeutė. Šeimoje užaugo dukra Lina, žurnalistikos magistrė, ir sūnus Vaidas, baigęs Vilniaus pedagoginio universiteto bei Kauno technologijos universiteto magistro studijas, verslininkas, vedęs, šeimoje auga dvi dukrelės.

Šiandien vien stebėtis reikia, kaip vietos meistrai galėjo taip išradingai, be kvalifikuotų inžinierių pagalbos, savo rankomis sukurti tokius sudėtingus įrengimus. Tai reikšmingas, iš kartos į kartą perduotas malūnų kultūros paveldas. Šiandien begalime tik kalbėti apie buvusią malūnų epochą – šis originalus mūsų tautos kultūros palikimas vienur buvo sąmoningai okupantų valdžios sugriautas, kitur sunyko tragizmo laiko sumaištyje, palikdamas graudžius pėdsakus. Tik šen ten jie buvo atkurti muziejų pavidalu. O vis dėlto liūdna žiūrėti į sunykusias Šventosios ir jos intako Alaušos upių užtvankas, pro griuvėsius besiveržiantį vandenį, kurį mūsų tėvai ir protėviai taip sumaniai naudojo vietos energetikos tikslui.

Nuo 1960 m. balandžio 1 d. malūno vedėju dirbo Balys Damauskas ir kiti.

Pagaliau 1976 10 22 kolūkio įgaliotinių susirinkimo nutarimu, kolūkio pirmininkui A. Cibui pasiūlius, malūno patalpos, užtvanka ir tvenkinys buvo išnuomotas Utenos melioratoriams neterminuotam laikotarpiui (be nuomos mokesčio). Netrukus senasis malūnas buvo išardytas, storiausios akmeninės sienos išgriautos. Griovė ne kaimo ar kolūkio vyrai, bet atvežti melioracijos darbininkai. Malūno vietoje pastatė vilą, garažą, asfaltuotą mašinų stovėjimo aikštelę, natūralų gamtos pusiasalį – kalnelį perkasė, įrengė pakabinamą tiltą, tvenkinyje įrengė vandens pralaidą – šulinį, betoninį lieptelį. Malūno egzistencija baigėsi. Upelio vandens, šniokštę ilgus dešimtmečius, jau nebesuka girmų. Nebeliko senojo vandens malūno, įdomaus ne tik etnografiniu požiūriu, bet ir gausiais malimo ir kitais įrenginiais, neteko harmonijos natūralus gamtos kampelis.

Šiandien vila (jau privatizuota) – ne vieškiečių, o atvykstančių miestiečių poilsio vieta.

1985 m. senasis vandens malūnas rekonstruotas į poilsio vilą.

Prekyba tarpukario Užpaliuose

Inga Butrimaitė

Prekyba – viena iš svarbiausių miesto funkcijų, dažniausiai buvusi ir jo atsiradimo priežastimi, turėjusi didelę įtaką miesto augimui ir vystymuisi. Jai skiriamas visuomeninis miesto centras – aikštė, jos nesant – pagrindinė gatvė. Čia vyksta miestų ir miestelių turgūs, prekymečiai ir mugės. Užpaliai tarpukariu buvo valsčiaus centras, miestelio centre buvo aikštė, kurią supo bažnyčia, klebonijos arbatinė, krautuvių ir amatininkų dirbtuvių pastatai. Prekyba šia aikšte neapsiribojo, jai svarbi buvo ne tik turgavietė (Meiriškio ūkinių prekių, Mendelio, Dovatkės manufaktūros, Tarvydo smulkių prekių, kooperatinė krautuvės), bet ir iš aikštės išeinančios gatvės, pagrindiniai keliai ir jų išsišakojimai: krautuvių, restoranų pastatai buvo išsidėstę palei visą gatvę iki ir netgi už tilto, iki pat kelio į Jūžintus išsišakojimo. Čia buvo Dulkienės smulkių prekių krautuvė, Mirkienės krautuvė, prekiausi namine kepta duona ir bandelėmis, „Monopolis“, „Liepava“, Jokelio, kuris prekiaavo mėsa, ir 2 žydžių kepejų. Tarpukario Užpalių krautuves lokalizuoti galima tik apytiksliai – dauguma jų sudegė Antrojo pasaulinio karo metu ant miestelio nukritus bombai. Krautuvės buvo išikūrusios gyvenamuosiuose prekybiniuose pastatuose, prekybai skiriamas kambarys, kai kada dalis prekių laikoma kitoje patalpoje. Jei Užpaliuose būta vien prekybinių pastatų, greičiausiai tai galėjo būti kooperatyvo krautuvė. Taip pat kai kurie pateikėjai mini „Liepavą“ (ar tai buvo krautuvė, ar užveiga-restoranas, ar įvairios prekybinės paskirties pastatas, ne visai aišku), kurią žydas buvo išnuomojęs.

Apie krautuvių eksterjerą pateikėjai nieko ypatingesnio nepamena: ar šių fasado elementai (sienos, durys, langai) buvo puošnesni, ar buvo rengiamos vitrinos, galime tik spėlioti. Pateikėjai teigia, jog krautuvėlės buvo paprastos, išvaizda niekuo nesiskyrė nuo gyvenamųjų namų, vitrinos nebuvo rengiamos – dauguma pirkėjų buvo vietiniai ar reguliariai į turgus atvykstantys apylinkių gyventojai, jie žinojo krautuves, jų pardavėjus, kur ką galima išigyti, tad jiems esą vitrinų nereikėjo. Tiesa, iškabos prie krautuvių buvo dedamos: lentoje buvo užrašomas krautuvės pavadinimas, pobūdis ir/arba savininko pavardė. Prekės išdėstomos už prekystalio, lentynose, birūs produktai laikomi maišuose („Paprastai, maišuos, už prekystalio, ir šiūpelis instatyts maiše“), silkės bačkose, mėsos krautuvėje mėsa kabinama ant kablių, padedama kaladė mėsai kapoti. Greičiausiai ne visos krautuvės buvo kūrenamos – pateikėjai prisimena, kad pardavėjai šildydavosi su žarijų puodu: „Žydelka sėdi, tai žarijų pripiltas puodas krautuvytėj. <...> Sėda, tai pakišdavo po taburetų šitų žarijų. Kai kadu pasideda, rankas pašildą.“ Švara pasižymėjo ne visos krautuvės: „Aj, švara tai nelabai. Dovatkė – tvarkingas žydas“; „Anis medžiagas prekiaava. Sutvarkyta gražiai. <...> A šitas doi žydelkėlas nēr labai kad švaru.“

Dauguma pateikėjų pabrėžia, kad aplink miestus gyvenę žmonės krautuvėse mažai ko pirkdavo – stengtamasi apsirūpinti namuose: dar daugelis augindavo linų ir ausdavo namuose; grūdus veždavo į malūną ir taip apsirūpindavo miltais, kruopomis, namuose darydavo makaronus, kepdavo duoną; augindavo gyvulius, todėl turėjo pieno ir produktų, mėsos, pasiruošdavo jos gaminių. Be

to, po kaimus vykdavo išnešiojamoji prekyba: žydai atveždavo mėsos, silkių. Vis dėlto Užpaliuose veikė ne viena kepykla: duoną, bandeles kepė ir jomis prekiaavo kelios miestelio moterys – Elvyra (savo arbatinėje prekiaavo ir į miestelį atvežamais riestainiais, ir savo pačios kepiniais), dvi senmergės žydės, kartu gyvenusios ir užsiėmusios prekyba. Pateikėjai teigia, kad krautuvėse galėjai įsigyti ko labiausiai reikėjo: „*Buva miltai, kruopos, manai, viska buva. <...> Muila visokia buva, miltelių, sodos buva plovimo. <...> Silkės buvo bačkoj, didelėj bačkoj. Būdavo medinės bačkos, ir šitose bačkose: „Kelių tau reikia silkių?“ Išėmė silkes iš vandenėlia šita. Nu i suvynioja popiergalin, laikraštın, i pasvėrė, i užmokėjai. I būdavo až litų ir aštuoniolika silkių, ir až litų aštuonias silkės būdavo. Tai matai – kokia rūšis“; „Duona būdavo kaip reikia duona, ruginė, kvietinė, bulkutės būdavo. Juoda duona būdavo, sukvalcuota vadindavo, gera“; „Visokių – vilnionių, šilkiniių, vizita, anglišku – medžiagas gera būdavo.“*

Brangi krautuvinė prekė buvo saugoma: pirktiniais batais eidavo retai, jie perkami ypatingoms progoms: „*Gėliųėjau barstyt bažnyčioj, baltus batelius nupirka.*“ Į bažnyčią einama basomis, apsiaunama tik atėjus į miestelį: „*Ilgai nešiojos batai. Ale matai, ir nešiojom kitaip – atėdavom basos, upės pakrašty apsiauni, tadu eidavo į bažnyčią. Iš bažnyčios išėjus paupin sėdi, nusiavei, parsinešei.*“ Krautuvinės medžiagos irgi perkamos nedažnai, iš jų pasiūti rūbai nešiojami ilgai, stengiamasi įvairiai juos panaudoti: „*Bostono (medžiagos rūšis, importuojama iš Anglijos – I. B.) būdavo ne kiekvienoj krautuvėj, sijonam, kelnėm buvo šita medžiaga, tai mums tėtė su seseria nupirka po sijoną Bostono. Tai nešiojom, sunešiojom, suplyšo, iš suplyšusių dar kepures pasiuvo, i medžiaga – išplovei, švari, graži, kaip tiktai.*“

Einant apsipirkti buvo nešamasi kur susidėti prekes. Svarstomos prekės kartais pakuojamos, kartais pirkėjai duodavo savo maišelius: „*Maišai buvo tokie, buvo kaip, nu kaip... cukriniai. Pasvėrė, dažniausiai tai būdavo duodavom terbeles, supylė, arba maišelis, iš popieriaus maišelis buva, storesnio biški popieriaus, arba į terbeles pylė.*“

Į krautuves apsipirkti dažniausiai eidavo vyresnieji šeimos nariai, ypač jei tai būdavo iš provincijos ar priemiesčių turgaus ar švenčių dienomis atvykę žmonės. Kartais vaikai net nesivežami į miestą, nors perkama daiktų ir jiems: pavyzdžiui, batus vaikams pirkdavo su meduku, kuriuo namuose būdavo pamatavę vaiko pėdos dydį. Apsipirkime dalyvaudavo tiek moterys, tiek vyrai, nors pasitaikydavo atveju, kad pirkti eidavo tik šeiminkė: „*Mamos reikalas buvo. Tėvelis tai neidavo, mama daugiausiai.*“ Vaikai pirkdavo smulkius daiktus ir maisto produktus: pasiunčiami parnešti netikėtai ko prireikus buityje, eidami į mokyklą, bažnyčią iš tėvų gaudavo centų bandelėms, riestainiams, saldainiams. Pardavėjas būdavo pats krautuvės savininkas, jam padėdavo kiti šeimos nariai. Užpaliuose į prekybą gan intensyviai buvo ištraukusios moterys – jos kepė ir prekiaavo savo produkcija, dirbo arbatinėse, laikė nuosavas krautuves. Prekiaavo ne tik netekėjusios moterys (dvi žydės), bet ir šeimas turinčios moterys: pavyzdžiui, Dulkienė pati prekiaavo ir vedė apskaitą, važiuodavo parsivežti prekių. Šiuo atveju galime kalbėti apie vyro marginalizaciją – jis pagelbėdavo parveždamas tam tikrų prekių (geležių iš Rōkiškio).

Dauguma krautuvių priklausė žydų kilmės savininkams, nors būta ir lietuvių: Užpaliuose savo krautuvę turėjo Dulkienė, Tarvydas (lietuviai turėjo ir restoraną, kelias arbatines), veikė degtine prekiavęs monopolis, kooperatinė krautuvė. Lietu-

viai prekiaavo mišriomis smulkiais kasdienio vartojimo prekėmis, žydų krautuvės įvairavo savo dydžiu ir prekių asortimentu. Vienos krautuvėlės buvo nedidelės („Tokios ir krautuvėlės – degtukų, ar ką ten turi, ir sėdi žydelka žarijų pasidėjus puodą, kad nesusąltų“), kiti turėjo ir specializuotų krautuvių (Dovatkės manufaktūros krautuvė). Geromis laikoma Meiričchio krautuvė („Par jį geriausia, par jį brangiausia“, „Jau sakydavo: „Va, jei pirkt, tai pas Meiričkį nueit“, „Jau daugiau tyn medžiagų, ir viska“), kooperatyvo krautuvė („Bendrovė, pavyzdžiui, graži atrodydavo. Pavyzdžiui, tas kambarys didelis, prekystaliai, i tenai lentynas ant sienų“), Dovatkės manufaktūros krautuvė („Medžiagas geras par jį būdava, brangias, bet jau“, „Dovatkė buvo žydas stipras. <...> Medžiagų visokių, ir kostiumam. Buvo krautuvė kaip reikia“). Atmintyje daugiau išlikusios žydų savininkų krautuvės: „Šiaip parduotuvių nelabai buva, žydai visi buva“; „Visas buva žydų parduotuvėlas“; „Be žydų nieka nebuva.“

Pirkėjai viliojami įvairiai – prekių gyrimu, įkalbinėjimu, aptarnavimu, nuolaidomis, prekių davimu skolon („bargan“). Žydai ypač mokėję savo prekes išgirti: „Pas žydų visa kas labai geras, blogų nebūdavo, ajajai.“ Kartais, kai krautuvėje nėra žmonių, pamatomas pažįstamas žmogus ar pastebima, kad iš šalia esančios krautuvės žmogus išeina be pirkinio, išeinama pirkėjų kviesti prie parduotuvės slenkščio: „Žydas saka: „Užeikit, silkės až litų dešimt“; „Teip, sako, viena moja, kita moja“; „Sakydavo: – Eik, užeik in mani, aš tau pigiau atiduosiu“; „Eini pro šalį ir šaukdavo, iškišus galvą: – Užeik, aš tau pigiau atiduosiu“; „Šaukdavo: – Eikit in mani! – Durys praviros ir – Eikit in mani““. Iš pirmo karto nesusitarus dėl kainos, neretai žydai persigalvodavo ir pasivydavo pirkėją: „Tai kaip išeina: – Oj, ojojoi, pons, tada aš tau duosiu tų dvylika silkių. Tai kai pirkto tų medžiagų – neduoda pigiau. Kaina jau siaubinga, siaubinga kaina. Tai kaip išėjau, vejas: – Tada aš tau pigiau duodu“; „Šaukia, būdavo, vienoj krautuvėlėn: – Eik, pigiau parduosiu. – Mato, žmogus, šaukia: – Ui, atei, suderėsma. – Tai atsimenu. Kai išeini, neperki“. Žydai esą itin maloniai aptarnaudavo: „Aptarnaudavo, mokėdavo, visaip aptarnaudavo, girdavo gerumu, stiprumu, gražumu, visa. <...> Kad pagaudavo žmogų, tai maloniai primdavo“; „Tokios žydelkos būdavo, tai bulkas kepdavo, tai kaip savos būdavo: – O, Rožienė! – Vaikam po bulkutį. Su žydais būtinai reikėdavę derėtis: „Derėdavosi, jau reikėdavo labai derėtis, kas mokėdavo derėtis, nusiderėdavo ir pigiau nupirkdavo“. Derybos labiau įprastos su žydais pardavėjais: „Čia bendrovė kur būdavo, tai nieko neužsiprašysi, tokia kaina. O pas žydus taigi deras“; „Deras, o pas lietuvių kaina nustatyta, tiek ir ima“; „Kaipgi žydai bus be užprašymo?“; „Pasidera, pasibara. Čia jau žydų tas“.

Tarpukario Lietuvoje, ypač po pasaulinės krizės, kilo verslo lituanizavimo banga. Spauloje lietuviai skatinami užsiimti prekyba, steigti bendroves, kurti krautuves, apsipirkti pas lietuvius. Užpalių mokykloje „mokytojai atitinkamai nuteikdavo mokinius, kad reikia lietuvių rent““. Užpaliuose buvo žinomas ritualinės žmogžudystės mitas, stereotipas, kad žydai yra sukčiautojai. Tiesa, čia neteko užfiksuoti atveju, kad žydai būtų laikomi kenkėjais, kurie tyčia katalikams parduoda prastą produkciją: visi pateikėjai tvirtina, jog tokių kalbų nesklidė ir kad žydai „stengdavos gerai padaryt, jei ne – nieka nepirks“. Požiūris į žydą prekiautoją buvo prieštaringas, pateikėjai juos įvardija kaip dosnius, užjaučiančius, geraširdžius, bet taip pat yra įsitikinę, kad jie stengdavosi apgauti: „Pas žydus visada gaudavo. Žydai, anie, pas juos buvo galima pasiskolinti, anie duodavo, palaukdavo, bet anis ir apsukdavo, anis

gražiuoju, ne plėšikaviškai“; „Žydas žmogui išviliodavo geruoju, geruoju. Žydas žmogui nedarydavo blogo“; „Teip, saka, būdava ka jau pristing, tai pas žydus kokių atliekų pasiimdava“; „Būdavo tokių žydelkėlių, kad kitą kartą nueini, pinigų neturi, tai ką nors paprašai, tai žinai, užsirašo“; „Anis būdavo apgaut jis, žydas. Apgaut katalikų žmogų, apgaut. Ir jam dar nuopelnas geras, jeigu apgauna, tai jam pliusas. Tai va. Daugiausia prekyba būdavo verčiasi, kad apgaut, perimt“; „Anos namuos kepdavo ir į krautuwę nešdavo. Gera duona buvo. O kita sukta žydelka buvo, tai jau nelabai. Visur visokių žmonių, kaip ir lietuvių“; „Anis mato, jeigu žmogus nelabai gudrus, tai užpraša ir mokėk“; „Kas nesupranta... Jie apgavysčių labai daug turėjo, žydai. Paduot, kas nesupranta, a medžiagų kokių“; „Žydai taigi būdavo tokie, kad žmogų apsukt. Taigi anis vis tiek turi, kad jiems pelnas būtų“;

Iš kermošiaus... S. Balčiūno nuotr.

„Žydas tik kad apmonyt, anis gi darban neina“; „Eik, užsidėdava žydai, sakydavo, jeigu žydas neapmauna žmogaus, tai anas su tavim nedraugaus“. Požiūrio prieštarumą pagilina tai, kad tas pats žmogus ir pasiskundžia, kad žydai sukčiavo, ir pagiria juos už gerą širdį. Viena pateikėja teigia, jog „žydai buvo kytri, sakė. Teip, teip, teip sakydavo, ir apsukdavo, ir apsukdavo! Tokie anis sukčiai buvo“, nors prieš kelias minutes pasakojo, kaip žydė pardavėja kartą buvusi jai „gera ir teisinga“: nulūžus meškerei ji paprašiusi mamos pinigų naujai. Motina, neturėdama pinigų, davusi kiaušinį. Žydė už jį davė valą, bet kitą dieną, pamačiusi mergaitės motiną, paklausė, ar ji pati davė tą kiaušinį, ar kartais mergaitė jo nepaėmė nesiklaususi.

Pripažįstama, kad žydai prekyboje buvo sumanesni: „Tai žydas nesugebės, čia gi tikrai žydiška profesija!“; „Bendrai prekybininkai geri buvo žydai“; „Žydai daugiau laiko turi, daugiau pagamina, daugiau atsiveža“; „Kitaip sutikdavo, lietuviai tiesiog nemokėjo, nemokėjo prekiauti. <...> O pas Mendelį taigi saldainiukas“; „Žydai viršydavo, sugebėjo. Sugebėjo visur kur“.

Tarpukario Lietuvoje vis daugiau atsidarant lietuvių krautuvių pasirinkimas iškilo etninių santykių plotmėje: tačiau ar jie visada turėjo tokią įtaką, kokia skatino spauda ir propaganda?

Lietuviams retai priklausė manufaktūros, batų ar galanterijos krautuvs, todėl nenuostabu, kad pirkėjai lankėsi žydų krautuvsė. Tačiau perkant maisto produktus atsiranda pasirinkimo elementas. Pateikėjai pripažįsta, kad vis dėlto dažniausiai nesistengta sąmoningai palaikyti lietuvių prekyboje: „Pas žydus. Su žydu sustarsi, ans ir be pinigų duos“; „Prie žydų (ėjo – I. B.) daugiau visko yr, ir, žinot, pigiau parduoda“; „Žydai labiau imdavo viršų, taigi nusderėt galima“.

apsiperkant atsižvelgta ne į etninį, bet į kaiminystės, kokybės, ekonominius aspektus. „Būdavo, kur patogu, ten ir nubėgi“; „Eidavom ten, kur pripratę“, „Su Mendeliu gerai sugyveno, visada pas jį pirkdavo <...>. Man net nepatogu pas kitą eit, negu pas Mendelį, paskui sakys: – Kodėl ne pas mane? Mes gi, taip sakant, draugai“; „Eidavom ten, kur eidavom su mama“, „Paprastai dėl kainų, kur pigiausiai. Žino, vis tiek čia kažin iš kur tai neatvažiuoja, iš apylinkės, vaikai į mokyklą eina, pasišneka žmonės – ant to pigiau ar ant to pigiau“. „Kur pigiau, ir eina ant šito, to pigiau“; „Pas katrų dažniau eini, pas katrų pripranti“. Vaikus veikė ritualinės žmogžudystės mitas: „Aš tai, jeigu būdavo durys uždarytos, tai ir neinu ton parduotuvėn, jeigu durys atviros – tai nebijau, įeisiu ir išeisiu.“ Vienas pateikėjas prisimena, jog nepaisant to, kad tėvai visada apsipirkdavo pas žydą Mendelį, paveiktas mokytojų nusprendė palaikyti lietuvius: „Aš, gavęs litą, kam man eit pas Mendelį, aš nueisiu pas lietuvi. O lietuvi krautuvė buvo netgi arčiau, Basanavičiaus penktas numeris, Tarvydukas. Sąžiningas lietuvis.“ Tiesa, pastoviu pirkėju jis netapo: „Aš nueinu pas jį, o jis: „Labas, tai ką, dabar pas mus, nebe pas Mendelį?“ – ar visiškai tokiais žodžiais, ar ne, bet jis mane paklausė, nusistebėjo. Aš nežinau, ar pas jį nupirkau, ar ne, ar apsisukęs nuėjau, bet aš daugiau pas jį niekad nebeidavau.“

Tarpukariu Užpaliuose prekyba užsiėmė tiek lietuviai, tiek žydai, tiek moterys, tiek vyrai. Konkuruojant tarpusavyje buvo taikomos skirtingos taktikos: lietuvių krautuvėse buvo neįprasta derėtis, tačiau pirkėjai skatinami sąmoningai palaikyti lietuvius prekyboje. Tuo tarpu žydai prekiaavo azartiškiau ir gyviau, su pirkėjais deramasi, duodama skolon, palaikomi draugiški ryšiai, todėl jiems prekyba sekėsi, ir tarpukario Užpalių pardavėjas pateikėjų atmintyje visų pirma siejamas su žydų tautybės atstovais.

Užpalių paštas

Daiva Ivanauskaitė

Iki Pirmojo pasaulinio karo Užpalių paštas įėjo į carinės Rusijos administracinę ryšių sistemą. Užpalių (Ušpol) pašto-telegrafo skyrius, kurio viršininkas buvo Stankevičius, priklausė Vilniaus apygardos pašto-telegrafo valdybai, Utenos pašto-telegrafo kontorai. Jos viršininkas iki 1915 m. buvo Petrovas, kurį pakeitė Davidovas.

Po Pirmojo pasaulinio karo 1920 m. nepriklausomoje Lietuvoje Užpalių pašto agentūra pradėjo savo veiklą. Pašto ženkluose ir antspauduose buvo naudojami du vietovardžio variantai: tiek UŽPALIAI, tiek ir UŠPALIAI.¹

Tarpukariu Užpalių paštas buvo įsikūręs dabar J. Basanavičiaus g. 8 esančio namo vietoje. Pastatas buvo dviaukštis, jame – trys butai. Antrame aukšte gyveno „senos panelės“. Pirmame iš kiemo pusės buvo paštas, taip pat gyveno pašto viršininkas ir buvo bankelis.² Namas sudegė Antrojo pasaulinio karo metais kartu su visu Užpalių senamiesčiu, kai vokiečiai iš oro apšaudė miestelį. Iš senojo pastato šiuo metu likę tik laiptai ir pamatai, ant kurių pokariu pastatytas naujas namas, dabar jame gyvena mokytoja Sakalauskienė.

Užpalių gyventoja B. Balčiūnienė atsimena, kad tėvai tarpukariu užsakinėjo per paštą laikraščius, tėtis skaitė „Ūkininko patarėją“, mama – šeiminkėms ir moterims skirtą žurnalą. Taip pat buvo specialių leidinių, skirtų vaikams. Šeima pašto paslaugomis naudojosi dažnai, nes tėtis rašydavo daug laiškų. B. Balčiūnienė atsimena įdomų faktą, kad trėmimo laikotarpiu užpalėnai susirašinėjo su ištremtais artimaisiais, tačiau visa korespondencija turėjo vykti rusų kalba, kurią ne visi mokėjo. Bronislavos tėvas, 16 m. gyvenęs Leningrade, rusiškai rašė puikiai, todėl teikė laiškų vertimo paslaugas Užpalių gyventojams.³

Sudegus senajam pastatui, paštas perkeltas į užtiltę, vadinamąjį Jurelės namą. Milda Stasiškienė (Rožytė), gimusi Kėpių kaime, šiuo metu gyvenanti Vilniuje, pasakoja, kad Jurelės namas iki karo priklausė žydai Jakeliui, karo metu jame įsikūrė siuvėjas Jurelė, jo dukra Genė Jurelytė-Jonušienė dirbo pašte. Paštas galėjo veikti iki 1960 m., tuo metu Milda Stasiškienė buvo gimnazistė. Ji atsimena, kad užeidavo į paštą paimti laiškų ir laikraščių.⁴

Sovietmečiu Užpalių ryšių skyrius priklausė Utenos rajono ryšių mazgui. Paštas buvo perkeltas į Vytauto g. 7 esantį namą, kuris iki karo priklausė vaistininkui Indrašiui. Pašto viršininku buvo Vaičionis, po jo Paradauskienė, Šerienė, o nuo 1967 m. iki 1992 m. pareigas ėjo Stefanija Vasiulienė. Stefanija Vasiulienė baigė Vilniaus universitetą ir dirbo bibliotekoje. Grįžo į Užpalius, sukūrė šeimą, susilaukė dviejų vaikų. Jiems paaugus, Stefanija pretendavo į laisvą Užpalių ryšių skyriaus viršininko vietą ir buvo priimta. Su šeima persikėlė gyventi į Indrašiaus namą, kuriame gyveno ir dirbo iki 1972 m. S. Vasiulienė pri-

¹ Doniela V. Užpaliai (also Ušpoliai) in 1920–1922. Postalhistory, <http://lithuanianphilately.com/postal-history/uzpal>, 2010 m. spalio 30 d.

² Ivanauskaitė D. Interviu su Bronislava Balčiūniene (Vaškelyte), gim. 1927 m. Užpalių m., rankraštis, 2010.

³ *Ten pat.*

⁴ Ivanauskaitė D. Interviu su Milda Stasiškiene (Rožyte), gim. 1942 m. Kėpių k., rankraštis, 2010.

simena, kad sprendimas dėl jos kandidatūros buvo priimtas abejojant, ar jauna moteris, baigusi studijas Vilniaus universitete, gavusi diplomą nepakeis darbo ir gyvenamosios vietos, tačiau ji Užpalių pašte pasiliko dirbti iki pensijos.⁵

Užpalių ryšių skyriaus patalpose, išikūrusiose Vytauto gatvėje Nr. 7, viename kambaryje dirbo darbuotojai ir laiškininkai, buvo aptarnaujami klientai. Šalia, mažame kambarėlyje, veikė automatinė telefono stotis, kurios prižiūrėtoju dirbo Antanas Maluiška. Gretimame kambaryje jis su šeima ir gyveno. Kitoje namo pusėje buvo ryšių skyriaus viršininko butas, kuriame S. Vasiulienė su šeima išgyveno 16 metų.

Užpalių ryšių skyriaus viršininko pavaduotoja Aldona Kirvelienė dirbo petys į petį su Stefanija Vasiuliene. Pagal išsilavinimą A. Kirvelienė buvo žemės ūkio specialistė, zootechnikė, baigusi Vežkių technikumą, po studijų dirbo Dusetų vykdomojo komiteto žemės ūkio inspekcijoje, vėliau Užpalių kolūkyje, sukūrusi šeimą, susilaukė dviejų vaikų. Ji gyveno Vytauto gatvėje, Užpalių paštas buvo kitoje jos pusėje, todėl ši aplinkybė jaunai mamai, auginančiai mažus vaikus, buvo reikšminga apsisprendžiant dėl darbo vietos ryšių skyriuje. 1967 m. A. Kirvelienė buvo priimta viršininko pavaduotoja ir šias pareigas ėjo iki 1991 m.⁶

Užpalių ryšių skyrius aptarnavo Užpalių, „Pergalės“, „Gegužės pirmosios“ kolūkių ir dalies Norvaišių tarybinio ūkio gyventojus pašto ir elektros ryšių paslaugomis: priimdavo ir išsiųsdavo paprastas, registruotas ir įvertintas pašto siuntas, tarptautinius laiškus ir smulkius paketus, parduodavo atvirukus, vokus, pašto ženklus, priimdavo ir išsiųsdavo telegramas (kol nebuvo telegrafo aparato, telegramos buvo perduodamos telefonu Utenos telegrafui), teikdavo vietinių ir tarp miestinių pokalbių paslaugas, parduodavo vienkartinio pasikalbėjimo talonus, kontroliuodavo telefonų ir radijo taškų veikimą (radijo taškų buvo apie 50, vėliau jie atjungti, atsiskyrus elektros ryšiams nuo pašto ryšių), priimdavo mokesčius už telefoną, radijo taškus ir elektrą, priimdavo ir išmokėdavo perlaidas, pašalpas, valstybines ir kolūkines pensijas (kolūkinės pensijos iš pradžių buvo po 12, o vėliau po 20 rublių, pašalpos vienišoms ir daugiavaikėms motinoms po 4 ar 5 rublius). Be to, iš parduotuvių ir kitų prekybos taškų (kurių buvo apie 14) priimdavo prekybines įplaukas perlaidoms, pensijoms apmokėti ir taupomajai kasai papildyti. Pašte buvo užsakomi laikraščiai ir žurnalai, priimama prenumerata iš laiškininkų, mokyklų, įstaigų, parduodamos spaudos prekės, tabako gaminiai, kanceliarinės, galanterinės prekės, knygos ir kita.

Prie ryšių skyriaus buvo taupomoji kasa, kuri priimdavo ir išduodavo gyventojams indėlius, nario mokesčius, pardavinėdavo ir apmokėdavo loterijos bilietus. Taupomosios kasos operacijas atlikdavo ryšių skyriaus viršininkas. Apie 1974 m. išaugus indėlininkų skaičiui ir sukauptų indėlių sumoms, taupomoji kasa buvo atskirta nuo ryšių skyriaus ir perkelta į kitas patalpas.

A. Kirvelienė vardijo tuometines pašto paslaugų kainas: 4 kapeikas kainavo pašto ženklas už laiško siuntimą visoje SSRS, 1 kapeiką – vokas, už oro pašto paslaugas teko mokėti 6 kapeikas, laiško į JAV siuntimas kainavo 50 kapeikų. Šeimos vidutiniškai prenumeruodavo

⁵ Ivanauskaitė D. Interviu su Stefanija Vasiuliene, gim. 1937 m. Užpalių m., rankraštis, 2010.

⁶ Ivanauskaitė D. Interviu su Aldona Kirveliene (Veteikyte), gim. 1936 m. Vyžuonų vls., Starkų k., rankraštis, 2010.

po šešis ar septynis leidinius, kai kurios net ir dvylika. Laikraščio „Tiesa“ metinė prenumerata kainavo 3 rublius. Palyginkime: to meto atlyginimas buvo 50–70 rublių, vėliau 120–160 rublių su premijomis, 10 rublių užtekdavo dviejų savaitių maistui.⁷

1967 m., pradėjus dirbti S. Vasiulienei, telefonizuoti buvo tik kolūkiai, mokykla, kitos įstaigos. Butuose telefonus turėjo vos 4 miestelio gyventojai.

1972 m. ryšių skyrius buvo perkeltas į naujas patalpas prie Užpalių apylinkės tarybos, – tai dabartinis Užpalių seniūnijos pastatas. Čia buvo klientų salė ir laiškinių kambarys, o netrukus perkelta ir automatinė telefono stotis. Telefono abonentų skaičius sparčiai daugėjo ir apie 1980 m. jų buvo daugiau kaip šimtas. Tačiau greitai ir šios patalpos pasidarė per mažos, nes norinčiųjų įsivesti telefonus buvo daug. Todėl stotis buvo iškelta. Antanas Maluiška stoties prižiūrėtoju dirbo iki 1982 m., tuomet ją pakeitė Valdas Vanagas. Atsiskyrus elektros ryšiams nuo pašto ryšių, automatinę telegrafo stotį aptarnavo darbuotojai iš Utenos.

Buvusiame telefono stoties kambaryje įsikūrė laiškinkai. Iš Utenos ryšių mazgo buvo gauti specialūs laiškinių ir skirstymo stalai. Nuo tada kiekvienas laiškinkas turėjo pilnavertę darbo vietą ir atskirą stalą spaudai, korespondencijai skirstyti bei pasiruošti išeiti į paskirstymo rajonus.

Prasiplėtus patalpoms buvusiam laiškinių kambariui buvo pastatytas 1976 m. gautas telegrafo aparatas, spintos drabužiams, blankams, siuntinių dėžutėms ir kitoms darbo priemonėms. Labai pagerėjo darbo sąlygos ir klientų aptarnavimas. Ryšių skyriaus klientų priėmimo laikas darbo dienomis buvo nuo 8.00 iki 18.00 val., šeštadieniais nuo 9.00 iki 15.00 val. Pasibaigus priėmimo laikui, pašto darbuotojų darbo laikas prasitęsavo dar iki vienos dviejų valandų ataskaitoms rengti.

Užpalių ryšių skyriuje tuomet dirbo viršininkas, jo pavaduotojas ir 10 laiškinių.

Dalį Norvaišių tarybinio ūkio aptarnavo laiškinkė Genovaitė Jovarienė, „Gegužės pirmosios“ kolūkė – Vanda Rožienė, Stanislava Namajušienė ir Garunkštienė, „Pergalės“ kolūkyje dirbo Ona Stukienė, Balys Šimonėlis ir Bronė Repšytė, o Užpalių kolūkyje – Velička, Ona Vaškeliene ir Elvyra Krutikova. Velička ir Krutikova dirbo neilgai. 1968 m. atleidus Krutikovą, buvo priimta dirbti Marytė

Paštinkės. 1976 m.

⁷ Ivanauskaitė D. Interviu su Aldona Kirveliene (Veteikyte), gim. 1936 m. Vyžuonų vls., Starkų k., rankraštis, 2010.

Vrubliauskienė, o Veličką pakeitė Apolonija Vanagaitė, kuri buvo atleista 1973 m. dėl etatų mažinimo.

Tuo metu spaudą ir korespondenciją laiškinkai pristatydavo į namus, atlyginimą kolūkių laiškinkams mokėjo kolūkiai. Nuo 1970 m. visiems laiškinkams atlyginimą mokėjo Utenos ryšių mazgas. Laiškinkai buvo aprūpinami žieminėmis ir vasarinėmis uniformomis, žieminiais ir vasariniais batais arba vietoje batų buvo mokama 20 rublių kompensacija, taip pat aprūpinami lietpalčiais, vėliau ir striukėmis. Miestelį aptarnaujantys laiškinkai eidavo pėstute, per dieną nueidavo 17 km ir daugiau, važinėdavo dviračiais, o tolimesnius kaimus aptarnaujantys laiškinkai važiuodavo arklių traukiamais vežimais, kuriuos skirdavo kolūkiai, kartu aprūpindavo ir pašaru. Vėlesniais metais paštas gavo du motociklus, kuriais važinėjo Ona Stukienė ir Vilius Paukštis.

1972 m. prie Užpalių kolūkio buvo prijungta dalis buvusio Lukno tarybinio ūkio (Gaižiūnų, Galinių, Kureišiškių, Kušneriūnų ir kiti mažesni kaimeliai), todėl iš Vyžuonų ryšių skyriaus į Užpalių ryšių skyrių buvo perkeltas ir tą teritoriją aptarnaujantis laiškinkas Dudlauskas. Jis dirbo iki 1975 m., o į jo vietą atėjo dirbti Ona Kurčiūnienė.

1974 m. prie gatvių ir kaimų buvo pastatytos abonentinės spintos, į kurias laiškinkai turėjo dėti spaudą ir korespondenciją. Laiškinkai rečiau užsukdavo į gyventojų namus, nes užpalėnai spaudą ir korespondenciją iš spintų pasiimdavo patys. Laiškinkai į namus nešdavo tik perlaidas, pensijas, telegramas, įvertintas siuntas, užsakydavo spaudą. Įvedus abonentines spintas, buvo pakeistos pristatymo teritorijos, – jos atsietos nuo kolūkių ribų. Nauji pristatymo rajonai buvo paskirstyti pagal kaimus, kiemų skaičių ir atstumą nuo ryšių skyriaus. Iš Vilūčių ryšių skyriaus Užpaliams buvo priskirta dalis Mikėnų kaimo ir Kušliai. Nuo 1975 m. sausio buvo sudaryti 9 pristatymo rajonai (du laiškinkai buvo atleisti). *Užpalių pašto darbuotojų susirinkimas. 1977 m.*

1978 m. uždarius Norvaišių ryšių *Laiškininkų kambaryje*. 1985 m. skyrių, jo aptarnavimo teritorija buvo priskirta Užpaliams. Ten dirbė du laiškinkai (Gaidys, kurį nuo 1980 m. pakeitė Valė Sirvydienė, ir Vilius Paukštis) papildė Užpalių pašto darbuotojų skaičių, tuo metu 14 pristatymo rajonų dirbo 14 darbuotojų.

Apie 1981 m. buvo gautas įsakymas sumažinti laiškinkų skaičių. Laiškininkė Stanislava Namajuškienė buvo sulaukusi pensijai tinkamo amžiaus, todėl ji išėjo, o jos aptarnautas pristatymo rajonas buvo paskirstytas tuo metu dirbusiems Jonui Sočkovui ir Vandai Rožienei.

1983 m. dėl pažeidimų darbe buvo atleista Kaniūkùs, Tervydžiùs, Puodžiùs ir kt. teritorijas aptarnavusi laiškinkė Elena Pernavienė. Jos pristatymo rajonas padalytas kitiems trimis laiškinkams (Vrubliauskienei, Sirvydienei ir Paukščiui).

Užpalių ryšių skyriuje nuo 1983 m. iki 1990 m. pabaigos beveik nesikeitė darbuotojai ir pristatymo rajonai, kurių liko 9. Tik 6-ajame pristatymo rajone 1987 m. keitėsi laiškinkai.

Užpalių ryšių skyriaus viršininke Stefanija Vasiulienė dirbo nuo 1967 m. rugsėjo iki 1992 m. liepos 1 d.

Užpalių ryšių skyriaus viršininės pavaduotoja Aldona Kirvelienė – nuo 1967 m. rugsėjo iki 1991 m. gegužės.

Užpalių ryšių skyriaus ryšių operatore Genovaitė Jovarienė – nuo 1966 02 01 laiškinkine, nuo 1972 m. pradžios – operatore.

1-ajame pristatymo rajone laiškinkė Danutė Geleževičienė dirbo nuo 1975 m. sausio 1 d.

2-ajame pristatymo rajone – laiškinkė Ona Kurčiūnienė – nuo 1975 09 23.

3-iajame pristatymo rajone – laiškinkė Marytė Vrubliauskienė – nuo 1967 07 27.

5-ajame pristatymo rajone – laiškinkė Ona Stukienė – nuo 1960 01 15.

6-ajame pristatymo rajone – laiškinkė Bronė Repšytė nuo 1965 02 01 iki 1987 spalio.

Nuotrauka Utenos rajono Garbės lentai. 1986 m.

7-ajame pristatymo rajone – laiškininke Vanda Rožienė – nuo 1966 10 01.

8-ajame pristatymo rajone – laiškininke Ieva-Genovaitė Arbočienė – nuo 1985 09 10.

9-ajame pristatymo rajone – laiškininku Vilius Paukštis – nuo 1975 07 16, Užpalių RS nuo 1978 m.

10-ajame pristatymo rajone – laiškininke Valė Sirvydienė – nuo 1980 10 28.

Atleidus darbuotoją, buvo panaikintas 4-asis pristatymo rajonas.

1990 m. vietoje Jovarienės, kuri išėjo į pensiją, ryšių operatorės pareigas pradėjo eiti Birutė Dumbravienė, kuri 1991 m. gegužės mėnesį, išėjus į pensiją Aldonai Kirvelienei, perkelta dirbti ryšių skyriaus viršinininkės pavaduotoja, ryšių operatore dirbti priimta Rita Latvėnienė.

1992 m. 6-asis pristatymo rajonas (laiškininko Kazimiero Stuko, kuris dirbo nuo 1987 m. spalio) prijungtas prie 5-ojo rajono, o laiškininkei Onai Stukienei susirgus, jos vietoje pradėjo dirbti Zoja Stukienė.

Nuo 1988 m. Užpalių ryšių skyrius priklausė Utenos rajono ryšių gamybiniam susivienijimui, o Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe, nuo 1991 m. – valstybinei Utenos pašto, telegrafo, telefono įmonei.

Nuo 1992 metų liepos 1 d. valstybines ir senatvės pensijas pradėjo mokėti „Sodra“, todėl sumažėjus darbo apimčiai, buvo panaikintas ryšių operatoriaus etatas. Tais pačiais metais Stefanija Vasiulienė išėjo į pensiją ir viršininke pradėjo dirbti Birutė Dubravienė, o ryšių skyriaus pavaduotoja Rita Latvėnienė.

Užpalių ryšių skyrius buvo didžiausias iš kaime esančių ryšių skyrių ir neretai buvo pirmaujantis, ne kartą apdovanotas už puikius darbo rezultatus. Visos ryšių

naujovės respublikoje iš kaimuose įsikūrusių ryšių skyrių pirmiausia atkeliaudavo į Užpalių ryšių skyrių, sujaukdamos įprastą darbo ritmą, pareikalaudamos greito persiorientavimo.⁸ Užpaliuose pirmiausia buvo pastatytos ir abonentinės spintos, telegrafo aparatas, dėl kurio pašto darbuotojos turėjo nemažai vargo. Nauja technologija kai kurias iš jų taip erzino, kad buvo minčių net išėiti iš darbo. 1985 m. buvo pastatyta elektroninė mašina „Onera“ perlaidų ir kitoms operacijoms atlikti.

„Pirmiausia visos darbuotojos buvome kursuose, tik po to pradėjome savarankiškai dirbti. Jei reikėdavo atlikti kokią operaciją, tai visos prie mašinos sustoję tardavomės. Oi, nemažai teko pavaitoti, jei įveli klaidą paspausdama ne tą mygtuką, ir pakeiksnoti, kol perpratome tą, kaip mums atrodė tada, nereikalingą mašiną“, – prisimena S. Vasiulienė.⁹

A. Kirvelienė pasidalino smagia istorija, kai ji Vilniuje kursuose mokėsi dirbti su naująja elektronine perlaidų mašina ir buvo apsistojusį pas brolių, jis pasakojęs, kad Aldona naktimis balsu per miegus perlaidas ir siuntinius priimdavo.¹⁰

Užpalių ryšių skyriaus kolektyvas buvo daugiausia moteriškas, nors dirbo ir keli vyrai. Darbuotojų kaita nedidelė, todėl S. Vasiulienė teigiamai vertina organizacijos vidaus klimatą:

„Gyvenome ir dirbome darnioje santarvėje, labai nesipykome. Džiaugiuosi, kad teko dirbti su tokiomis darbščiomis, sąžiningomis, draugiškomis ir linksmomis moterimis, todėl su malonumu prisimenu šiame mielame kolektyve praleistus metus ir dėkinga visiems darbuotojams, pakentusiems mane kaip vadovę.“¹¹

Šiltai pašto kolektyvą mini ir buvusi Užpalių ryšių skyriaus viršininko pavaduotoja A. Kirvelienė:

„Darbuotojai ilgamečiai, susibendravę ir susidirbę kolektyvas. Operatorė Jovarienė, viršininkė Vasiulienė, labai draugiškos moterys, šviesiomis spalvomis jas prisimenu.“

Kolektyvo darną žymi ir susiklosčiusi tradicija periodiškai susitikti seniesiems Užpalių pašto darbuotojams bei organizuoti bendrus susitikimus su Utenos buvusio ryšių mazgo kolektyvo nariais.

⁸ Vasiulienė S. Užpalių ryšių skyrius (1967 m. pabaiga–1992 m. pirma pusė), rankraštis, 2004.

⁹ *Ten pat.*

¹⁰ Ivanauskaitė D. Interviu su Aldona Kirveliene (Veteikyte), gim. 1936 m. Vyžuonų vls., Starkų kaimė, rankraštis, 2010.

¹¹ Vasiulienė S. Užpalių ryšių skyrius (1967 m. pabaiga–1992 m. pirma pusė), rankraštis, 2004.

Apie tuos, kurie gydė užpalėnus

Stanislovas Balčiūnas, Giedrius Indrašius, Vanda Kuliešienė

1835 m. Užpalių dvaro inventoriuje minima, kad XIX a. pradžioje Užpaliuose buvęs samdomas gydytojas Florijonas Jankauskas, kurį išlaikė valstiečiai. Jie mokėjo 270 rublių algos per metus ir davė maisto, butą, malkų, sargą, o vaistinei laikyti papildomai buvo skiriama 100 rublių. Tačiau gyventojai juo nebuvo patenkinti. Vilniaus generalgubernatoriui N. Dolgorukovui skundęsi tiek dvaro administratoriumi J. Ptaku, tiek ir gydytoju, kad jis nenorįs važiuoti pas ligonius.

1832 m. Užpalių dvarą konfiskavus caro valdžiai, vargu ar gyventojų sveikatingumu kas rūpinosi. O ir vėliau iš baudžiovos ištrūkę valstiečiai vertėsi sunkiai, tad samdomą gydytoją išlaikyti sąlygų nebuvo.

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Užpaliuose dirbo felčeris Kiliulis. Jam apie 1915 ar 1916 m. mirus, pradėjęs gydyti felčeris Uborevičius. Ilčiukuose gyvenęs felčeris Povilas Viliūnas labai gerai gydydavęs, net dantį mokėjęs ištraukti. Miręs po Pirmojo pasaulinio karo.

1918 m. į Užpalius atvyko jaunas gydytojas Povilas Svilas. Jis mokslus ėjo Rusijoje, Petrograde. Po keleto metų persikėlė į Ūteną.

Jį pakeitė Vladas Rapackas, gimęs 1877 m., 1903 m. baigęs Maskvos universiteto Medicinos fakultetą. Kuri laiką jis darbavosi vienoje Maskvos ligoninėje, vidaus ligų skyriuje. Buvo fronte. 1921 m. grįžo į Lietuvą ir ilgus metus gydė Užpalių krašto žmones. Jį geru žodžiu ir dabar mini vyresniosios kartos užpalėnai – kaip labai jautrų ligoniams ir savo darbui pasiaukojusį gydytoją. Mirė jis 1935 ar 1936 m. staiga, vakarieniaudamas.

Vladą Rapacką pakeitė gyd. Vilėniškis, dirbęs Užpaliuose 1936–1941 m. Jis buvo labai paslaugus, draugiškas, ryžtingas. Kai miestelio gyventoja Veronika Remeikytė susipjaustė ir labai kraujavo, pakviestas gydytojas skubiai atvykęs ir operavęs ligonę prie žibalinės lempos. Operacija pavykusi. Labai mielai ši žmogų ne vienas prisimena iš savo vaikystės. Turėjęs lengvąjį automobilį („taksiuką“), tai „į jį prisikiša tiek vaikų, kiek lenda, – ir veža mus. Tai Kaniūkų šilelin, tai šiaip kur nors...“

Štai ką apie Jurgį Vilėniškį pasakoja Antano Namiko dukra Regina Nijolė Namikaitė-Pilipavičienė: „Jurgis Vilėniškis gimė Adomynės dvare, Rokiškio apskrityje. Jo tėvas gana anksti mirė ir valdyti ūkį pavedė vyriausiam sūnui Jonui. Kitiems vaikams turėjo duoti išs mokslinimą, remti materialiai.“

Jurgis mokėsi Rokiškio gimnazijoje ir ją baigęs įstojo į Kauno medicinos institutą. Buvo labai stropus studentas, todėl tapo geru specialistu.

Jo praktika prasidėjo Užpaliuose. Aptarnavo ne tik Užpalių, bet ir Svėdasų valsčius. Be gydytojo darbo, jis buvo aktyvus visuomenės veikėjas: priklausė Šaulių ir Tautininkų sąjungoms, suorganizavo futbolo komandą ir joje žaidė. Organizuodavo išvykas į kitus miestus.

1938 m. susipažino su Veronika Namikaite, Antano Namiko vyriausia dukterimi. Ji tais metais baigė Utenos gimnaziją ir norėjo studijuoti mediciną. Sutrukdė vestuvės,

įvykusios tais pačiais metais spalio 1 d. Pabaigusį medicinos seserų kursus, talkino vyrui ir daug ko išmoko.

1941 m. vasario 15 d. gimė antras sūnelis – Gintarėlis. Pasibaigus mano mokslo metams aš nuvažiavau pas juos praleisti vasaros atostogų. Tuomet jie gyveno jau ne špitolėje, bet netoli bažnyčios esančiame pastate. Viename namo gale buvo paštas, o kitame – jų trijų kambarių butas su virtuve. Gydytojo kabinetas buvo kitur.

1941 m. birželio 13 d. vakare užėjo Sinkevičius ir perspėjo J. Vilėniškį, kad ruošiamasi trėmimams, reikia pasislėpti. Į tą perspėjimą Jurgis atsakė, kad jo netrems, juk jis kaip gydytojas visiems reikalingas.

Naktį pasigirdo beldimas į duris, jas atidarius, išiveržė trys vietiniai vyrai ir rusų kareivis. Visi jie žiauriai elgėsi, darė kratą, peiliais pjaustė sofą, fotelius, lovas, ieškojo ginklų. Liepė rengtis, nedavė nieko pasiimti, net maisto, tik Veronika kūdikiui paėmė vystyklų ir pagalvę, o Jurgis paėmė savo medicininį lagaminėlį. Susodino visus į vežimą ir išvažiavo.

Netrukus pasibeldė ir į Sinkevičių namus, Sinkevičiaus nerado, tai paėmė Sinkevičienę, dirbusią dantų gydytoja, jos motiną ir dukrą Dalytę bei sūnelį Jurgį.

Dienos metu pamatėme tremiamą Gipiškio šeimą.

Jurgis Vilėniškis tikėjosi, kad ir kokiomis sąlygomis gyventų, jis, kaip gydytojas, sugebės savo šeimą išlaikyti. Tačiau vyrus nuo šeimų atskyrė ir išvežė į lagerius.

Veronika liko su dviem kūdikiais ant rankų be maisto, be drabužių.

Po ilgos varginančios kelionės pateko į Altajaus kraštą. Laimei, sutiko tetos Natalijos Bičiūnienės šeimą ir Jurgio brolio Jono šeimą. Kiek galėjo, pagelbėjo jai, bet ir jiems reikėjo išlaikyti savo šeimas.

Ėjo karas, vietiniai vyrai buvo mobilizuojami į armiją. Likusios moterys sunkiai apdirbdavo laukus, derlius buvo menkas, bet ir jį paimdavo karo reikmėms.

Veronika nesugebėjo gauti maisto mažajam Gintarėliui ir jis rugpjūčio mėnesį mirė.“

1941–1944 m. Užpaliuose dirbo gydytojas Varnas.

Pirmasis pokario metų gydytojas Užpaliuose buvo Pranas Vaičiulis. Tai buvo ypač geras visų medicinos šakų specialistas, pelnęs didžiulę užpalėnų pagarbą. Jam darbuotis teko gana nepavydėtinomis sąlygomis. Vaičiulio šeima gyveno Vytauto gatvėje, nedideliame mūriniame namelyje. Čia būdavo priimami ir ligoniai, ir net atliekamos kai kurios operacijos. Personalą sudarė vos trys žmonės. Po keleto metų ambulatoriją perkėlė į erdvesnes buvusios klebonijos patalpas. Čia buvo daugiau darbo kabinetų, todėl atsirado akušerės, stomatologas, patronažinės medicinos sesers ir kai kurie kiti etatai.

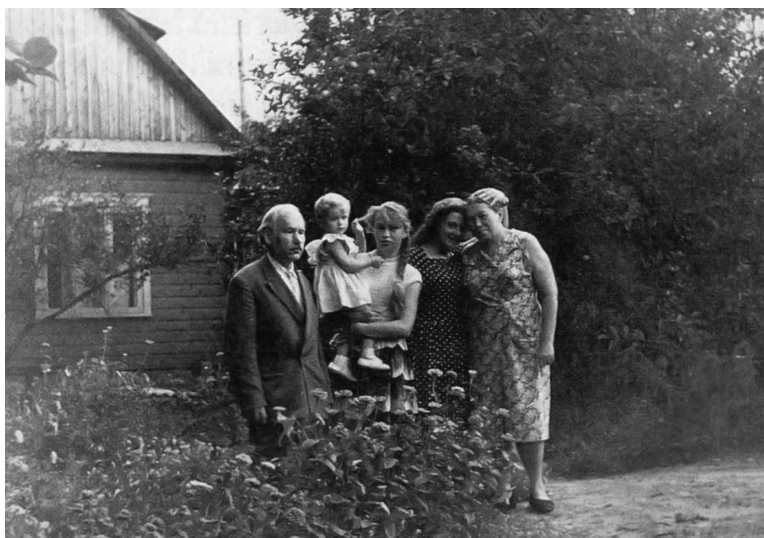
Jurgis Vilėniškis ir jo žmona
Veronika Namikaitė dar tarpukario Lietuvoje

*Gydytojas
Pranas Vaičiulis
(iš dešinės trečias)
Užpaliuose
apie 1950 m. su
ambulatorijos ir
ligoninės personalu*

*Pranas Vaičiulis su
žmona Valentina
1960 m.*

*Gydytojas Pranas
Vaičiulis prie savo
namų Antalieptėje.
Iš kairės, šalia jo
Daiva su
Florijono Bučo
dukra Giedre,
Florijono žmona
Stanislava ir
Valentina Vaičiulienė
1963 m.
Nuotraukos iš
V. Indrašiaus archyvo*

1952 m. gydytojo P. Vaičiulio rūpesčiu atidaryta 25 lovų apylinkės ligoninė. Pagal tuometinį administracinį suskirstymą Užpaliai priklausė Dusetų rajonui, todėl ir nauja įkurta ligoninė rūpinosi dusetiškis vyr. gydytojas Narbutas. Iš Dusetų į Užpalius buvo atsiųsta keletas darbuotojų: mokyklų felčerė Eugenija Čiegytė-Davainienė, vaikų darželio darbuotoja Vanda Gureckienė, Liuda Sketerskienė ir kt. 1954 m. pradėjo dirbti medicinos sesuo O. Braukylaitė, registrorė E. Urbanavičienė, sanitarė V. Meiduvienė. Ūkvedžiu dirbo Bakutis, vėliau B. Urbanavičius, virėja – Elvyra Kirvylėtė, dezinfektoriumi – Jurgis Remeikis.

Darbo sąlygos nebuvo lengvos: švirksčius virindavo ant malkomis kūrenamos viryklės, tekdavo plauti naudotus tvarsčius.

1953 m. gydytojas P. Vaičiulis išvyko į Antalieptę, kur dar ilgus metus sėkmingai darbavosi.

Ligoninei ir ambulatorijai ėmė vadovauti gydytojas Edvardas Rūkštelė, užpalėnų ilgai minėtas geru žodžiu kaip rūpestingas, bet koku paros metu prisišaukiamas, gerai diagnozuojąs specialistas. Netrukus atvyko ir gydytoja E. Sriubaitė.

1961–1963 m. čia žmonių sveikata rūpinosi vyžuoniškė gydytoja Jurkštienė. Labai trumpai Užpaliuose dirbo gydytoja Kiverienė. 1963–1964 m. ligoninei, kur tuo metu buvo ir 11 lovų gimdymo stacionaras, vadovavo gydytojas Andriuškevičius. Dabar čia jau dirbo nemažas kolektyvas: medicinos seserys Velutienė, G. Indriūnaitė, B. Juknienė, felčerė Norteikaitė, sanitarės Keršulienė, Mierkienė, Giedraitienė, Rimaitė, Vasiljeva ir kt.

1965 m. pavasarį Užpalių ligoninė liko be gydytojo. Laikiniai jai vadovavo gyd. stomatologė V. Baranauskienė.

1965 m. rugpjūčio mėnesį pradėjo dirbti jauna, kūrybinga gydytoja Dalia Abelienė, kuri subūrė kolektyvą ne tik tiesioginiam darbui, bet ir meno saviveiklai.

1967 m. ligoninėje panaikintas gimdymo skyrius. Po 1969 m. kapitalinio remonto ligoninė padidėjo iki 35 lovų. Tačiau Utenoje pastačius naują ligoninės korpusą, medicinos pagalba buvo centralizuota. 1974 m. rudenį buvo uždarytos

*Užpalių ligoninės
darbuotojos*

*Užpalių ambulatorija
1984 m.*

visos rajone veikiančios apylinkių ligoninės, taip pat ir Užpalių. Senose patalpose liko tik ambulatorija su 9 žmonių kolektyvu. Čia dirbo gydytoja D. Abelienė, stomatologė V. Šiaučiūnienė, felčeris A. Abelis, medicinos seserys O. Braukylaitė ir N. Jurelienė, mokyklų felčerė E. Davainienė, akušerė B. Milienė, patronažinė sesuo L. Zdanevičienė.

1980 m. Užpalių centre išaugo modernus ambulatorijos pastatas. Darbo sąlygos medikams labai pagerėjo.

Užpalių apylinkei priklauso du felčerių ir akušerių punktai: Norvaišių ir Vilūčių. Norvaišiuose ilgus metus darbavosi felčerė M. Gražienė, o Vilūčiuose ir dabar tebedirba felčeris R. Tartilas, kuri vietiniai gyventojai pagarbiai vadina „mūsų daktariuku“. „Dar nebuvo tokio atvejo, kad šis medicinos darbuotojas atsisakytų pagelbėti. Ar lietus, ar sniegas, jis ima krepšį su vaistais ir skuba pas ligonį“, – rašo „Utenyje“ Vilūčių kaimo gyventoja J. Čerškuvienė. Bet tai turbūt ne jos vienos nuomonė.

*Ambulatorijos
kolektyvas*

Apie užpaličio A. Žvirono dukrą Vidą Žvironaitę, garsią kardiologę, pasakoja Algirdas Meilus:

„Daug Utenos krašto žmonių su pagarba prisimena 1899 m. Užpaliuose gimusį fiziką, profesorių, politinį kalinį, Sibiro kankinį Antaną Žvironą (mirė 1954 m.). Domėjosi jis ir chemija, matematika, gamtos mokslais, netgi žurnalistika – redagavo žurnalą „Gamta“. Tačiau nedaug kas žino, kad Utenoje yra gimusi jo dukra, Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto profesorė, habilituota mokslų daktarė, kardiologė Vida Žvironaitė.

– Kas sieja jus su Utena?

– Jei sakyčiau, kad esu uteniškė, būtų neteisinga. Antrojo pasaulinio karo metu mano tėvai buvo nublokšti arčiau tėvo gimtinės – Užpalių. Tada aš ir gimiau. Galėčiau laikyti save užpaliete. Mane iš Utenos išsivežė, kai neturėjau nė dvejų metų. Nieko neprisimenu. Bet dokumentuose parašyta, kad gimtoji vieta – Utena.

Visas mano gyvenimas prabėgo Vilniuje. Užaugau Didžiojoje gatvėje. Baigiau pirmąją gimnaziją, Vilniaus universitetą ir jame likau dirbti. Skyrė vyresniosios laborantės pareigoms. Tuometinė vadovybė žinojo, kad mano tėvelis buvo teistas dėl politikos. Galbūt tai turėjo įtakos skiriant darbą. Stojant į universitetą irgi buvo prisimintas tėvelis. Bet tada, kai ruošiausi studijuoti, jis jau buvo miręs.

– Jūsų tėvelis buvo tikslųjų mokslų atstovas, ar neviliojo jie pasirenkant specialybę?

– Besimokydama mokykloje, domėjausi matematika, bet širdis traukė būti arčiau žmonių. Todėl ir pasirinkau medikės kelią.

– Koks kelias buvo į kardiologiją?

– Aš nepriklausiau komunistų partijai, nors kalbino būti jos nare. Suprantama, kad daktarinėms disertacijoms ir kitiems moksliniams darbams pirmenybė tais laikais buvo teikiama partiniams asmenims, bet savo tikslą, nors gal ir sunkiau, pasiekiau. 1972 m. apgyniau kardiologijos srities daktarinę disertaciją.

Vėliau dirbau ir rengiausi kitam moksliniam darbui – habilituotos daktarės laipsniui. 1988 m. su profesoriumi Juozu Rugieniu, fiziku, Lietuvos Seimo nariu Aloyzu Sakalu sukūrėme modifikuotą širdies ritmo sutrikimo tyrimo būdą.

Žodžiu, dirbu, išlėtis nėra kada. Į širdį mes, kardiologai, žiūrime kaip į siurblių. Svarbiausia, kaip jis dirba, ką daro.

– Kokia dabar širdies ligų būklė Lietuvoje?

– Širdies susirgimų daugėja ne tik mūsų šalyje, bet ir visame pasaulyje. Vyrauja infarktai, aterosklerozės ir kitos širdies, kraujagyslių ligos, bet ir gydymo metodika plečiasi, stiprėja. Dabar jau daugelį ligonių galime apsaugoti nuo staigios mirties dėl širdies veiklos funkcijų sutrikimų. Daugiau bendraujame su užsienio specialistais.

– Mokate anglų kalbą?

– Susikalbu laisvai medicinos temomis.

– Koks pagrindinis jūsų darbas?

– Savo veiklą pastaraisiais metais skirstau į dvi dalis: klinikinę ir pedagoginę. Priimu, konsultuoju ligonius. Domiuosi medicinos pasiekimais, stengiuosi neatsilikti nuo mokslo pažangos, veržlaus gyvenimo.

Pedagoginį darbą irgi dalinu į dvi dalis. Pirmoji – paskaitos besitobulinantiems šalies gydytojams. Kitas darbas – su Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto V–VI kursų studentais.

- Koks jūsų požiūris į jaunus gydytojus?
- Jaunimas geras. Tik reikia jį sudominti, nukreipti tinkama linkme. Jaunas gydytojas, išėjęs iš universiteto ar akademijos, turi jausti moralės ir atsakomybės jausmą, nebūti amatininku. Medikų darbe daug ką lemia bendravimas su žmonėmis.
- Ar ne per daug Lietuvos gyventojai vartoja vaistų?
- Danų ir kitų užsienio šalių medikai stebisi, kad Lietuvoje sunaudojama labai daug vaistų. Žmonės jų prašo, kartais netgi reikalauja patys nesuprasdami – reikia jų ar ne. O per didelis vaistų vartojimas kenkia organizmui. Mes, kardiologai, tai pastebime.
- Koks jūsų požiūris į ekstrasensus?
- Aš esu objektyvios medicinos šalininkė. Manau, kad nėra absoliutaus vaisto, ypač kardiologijoje. Ekstrasensas gali gydyti emocines, psichines ligas, bet ne širdies.
- Jūs dirbate ir visuomeninį darbą?
- Daugiau kaip 10 metų buvau Vilniaus krašto kardiologų draugijos sekretorė. Dabar esu šios draugijos pirmininkė. Tai papildomi rūpesčiai.
- Ačiū profesorei už rūpinimąsi žmonių sveikata, pasakytas mintis, linkime sėkmės dirbant nelengvą kardiologės darbą.“

Dabar, kai ne tik išsivysčiusiuose kraštuose, bet ir mūsų šalyje medicina pasiekusi pasakiškų laimėjimų, kai iš Užpalių krašto kilę gydytojai, kaip antai kardiologas prof. V. Sirvydis, garsėja net visame pasaulyje, užpalėnai gali didžiuotis, kad į solidžių medikų gretas savo profesiniais ir doroviniais principais jau įsijungė jauna specialistė Kristina Vaškeliėnė (Klevinskaitė), kuri tik lemiamo atsitiktinumo dėka atsidūrė ant Šventosios tilto, kur buvo ką tik įvykusi žiauri autoavarija. Kai ji pamatė nukentėjusią Nidą Kučinskaitę be rankos, tuojau susiorientavo ir pati iš upės ištraukė nuplėštąją ranką, neleido greitajai pagalbai išvežti nukentėjusiosios, kol nebuvo ledais apkrauta toji ranka, tikėdamasi, kad ją dar galima išgelbėti. Vilniaus mikrochirurgai, vadovaujami profesoriaus mikrochirurgo Kęstučio Vitkaus, sėkmingai prisiuvo nuplėštąją ranką ir vis stebėjosi Kristinos profesionalumu, padėjusiu išgelbėti ne tik ranką, o lėmusiu ir Nidos Kučinskaitės gyvenimą, apsaugojusiu ją nuo invalidumo.

Įdomu būtų sugrįžti į žilą mūsų kraštiečių praeitį ir prisiminti, kaip gydėsi senoliai.

Praeityje gyventojų sveikatingumu mažai tesirūpinta. Gydytojų nebuvo daug, be to, jų teikiamos paslaugos baudžiauninkui, o vėliau ir laisvam valstiečiui

Kristina Vaškeliėnė ir Nida Kučinskaitė su mikrochirurgais, prisiuvusiais nuplėštą ranką

nelengvai buvo pasiekiamos. Todėl vargingieji Lietuvos gyventojai pasikliaudavo kaimo „daktarkų“ patarimais arba gydydavosi, pritaikydami senolių patirtį, kuri iš kartos į kartą buvo perduodama tik patiems doriausiems, protingiausiems šeimos nariams. „Kiekviena žolelė yra vaistas, tik reikia žinoti, kuri ką gydo“, – sako seni žmonės.

Ir Užpalių krašto žmonės gydėsi žolelėmis ar jų žiedais, medžių žievėmis, uogomis, gerdami jų arbatą, darydami vonias, dėdami prie skaudamos vietos kompresus ir pan.

Nuo kosulio gydėsi vištakojų ar rūtų nuoviru, gėrė karštą liepžiedžių ar džiovintų aviečių arbatą, šalavijus ar virintą pieną su medumi. Galvos skausmą ramino alksnio burbuolyčių, šv. Petro raktelių, kiaulpienių arbata. Prie skaudančios galvos dėjo karštus kompresus, į ausį kišo spanguolės uogą. Skrandžio negalvimus malšino pelynų, pupalaiškių, ajerų šaknų nuoviru, ramunėlių, šermukšnio uogų ir kitokiomis arbatomis. Viduriuodami gėrė gysločių žiedų, geltonųjų šlamučių, ažuolo žievės, baltalksnio žirginėlių arbatą. Pūslės uždegimą gydė meškauogių, laukinių našlaičių, kiškio ašarėlių, petražolių, ožkabarzdžių ar kadagio uogų nuoviru. Susirgę plaučių uždegimu, buvo girdomi taip pat arbatomis (liepžiedžių, avižių ir apynių, rugiagėlių, šarkakojų, aviečių, putino uogų, baltųjų alyvų žiedų ir t. t.). Nuo išgąščio vaikus prausė šaltekšnio žievės nuoviru, girdė šaltekšnio uogų ar rožinių pinavijų žiedų arbatą. Šuniui įkandus, ant žaizdos dėdavo kompresus priskutę minkštos ievos žievės, sumaišytos su ruginiais miltais. Iššutusius tarpupirščius barstė pumpotaukšlio dulkėmis. Užkimus į kojine pridėdavo karštų šutintų pelų ir aprišdavo kaklą.

Bet buvo ir prietarais ar naiviu tikėjimu grindžiamų gydymosi būdų.

Pavasari, kai pražysta pirmosios žemuogės, reikia pasilenkus dantimis nuskinti žiedelį ir jį suvalgyti – neskaudės pusiaujo. Buvo ir kitas būdas išvengti pusiaujo skausmo – tereikia paslapčia paimti svetimos pušinės ar šluotos ryšelį ir juo apsijuosti liemenį. Nuo kirminų vaiko kaklą, panosę ir krūtinę tepdavo degintos beržo tošies degutu. Jei vaikas naktį šlapinasi lovoje, guldydavo jį ant slenkščio ir mušdavo kibiro pasaitu skersai užpakaliuką. Sergančiam plaučių uždegimu reikia duoti gerti vandens, perpilto per stačią peilį. Jei skauda dantį, reikią vidurnaktį nueiti į kapines, susirasti numirėlio kaulą ir juo patrinti dantį – kaipmat nustosią skaudėti. Niežais sergančiam buvo patariama Velykų rytą, prieš saulės tekėjimą, nueiti prie tekančio vandens, šokti į srovę ir triskart pasinerti. Jei nori išnaikinti karpas, – paimti tiek žirnių, kiek karpų, ir įmesti į šulinį – karpų nebebus. Mergos plaukų šukuoti eidavusios prie apynių augimviečių, kad plaukai būtų ilgi ir suktūsi kaip apynojai. Kad kasos geriau augtų, reikia valgyti mėsoje esančias sausgysles. Žiedas, triskart „vinčiavotas“, esąs labai geras vaistas nuo auglių (navikų). Reikia tik gerai patrinti nesveiką vietą.

Pasitaikydavo, šiandienos žmogaus akimis žiūrint, ir antihigieniškų, tarsi nesveikos fantazijos sukurtų „gydymosi“ būdų. Tačiau, prof. E. Šimkūnaitės nuomone, liaudies medicinos paslaptys buvo kruopščiai saugomos ir užšifruojamos: gydymo būdas ar vaistažolės pavadinimas pakeičiamas visai kitokiais žodžiais, pvz., nurodymą „ant žaizdos uždėk karvės mėšlo“ reikią suprasti ne tiesiogiai, o taip: „Sutrink kraujazolę ir, uždėjęs ant žaizdos, sulaikysi kraujavimą.“ Tokius išlaptintus

„receptus“ suprasti galima tik pritaikius tam tikrą raktą – šifravimo būdą, o tai tik liaudies medicinos specialistams buvo žinoma.

Kas žino, gal ir Užpalių krašto liaudies medicinoje yra tokių išlaptintų gydymosi būdų, kurių, deja, mes jau nebesugebame suprasti. Bet priimkim tokias formuluotes, kokias mums išsaugojo senolių atmintis.

Užkimus gerklei, imti šuns arba žąsies išmatų, atskiesti vandeniu ir gerti. Jei graužia rėmuo (kartėlis), prigaudyti mėšlavabalių, nuplauti šaltu vandeniu ir, sudėjus į indą, užpilti karštu. Palaikius pusdienį, šios „arbatos“ duoti negaluojančiam. Reumatu sergantį žmogų reikia gydyti nuoviru, kur buvo šutinamos lietaus išplautos šuns išmatos. Plaučių uždegimu sergančiam lioniui padėdavę sugirdžius iš juodo eržilo išmatų išspaustą skystį. Susirgus gelta, reikia surinkti 27 utėles, sumaigyti jas į duoną ir suvalgyti. Nuo pasiutligės duodavę gerti stiprios naminės degtinės, kurioje mirkę karkvabaliai. Nudegintą vietą reikia nuplauti ramunėlių arbata ir apibarstyti smulkiai sutrintu sausu avelių mėšlu...

Turėjo užpalėnai ir humoro jausmą...

Norint atrpatinti žmogų nuo gėrimo, reikia, jam nežinant, pagirdyti kiškio šlapimu... Jei graužia rėmuo, patariama paimti vyžos vidpadį, paskusti „debesies brazdų“, sudžiovinti gabalą ledo ir, viską sumaišius, suvalgyti... O berniokams, norintiems, kad ūsai greičiau augtų, reikia po viršutine lūpa įsidėti sauso vištos mėšlo, o iš viršaus patepti medumi. Taip medus trauksias ūsus į viršų, o vištos mėšlas kelsias iš apačios...

Paminėti pavyzdžiai – tai tik maža dalelė Užpalių krašte žinomos liaudies medicinos. Ar užpalėnai visais „receptais“ naudojosi, pasakyti sunku...

Ne tik XIX a., bet ir XX a. pradžioje su savo „kromeliais“ keliaudavę „vingriai“ (vengrai). Jie, mulkindami kaimiečius, viliodavo pinigus. Pasakojama, kad įėjęs į trobą toks „daktaras“ pradėdavęs: *„Kam norite liekarstovų? Yra seneliem, dideliem, maželiem...“*

Ir pradeda, nusiėmęs nuo pečių, kraustyti savo „kromą“, pilną visokių „vaisių“ – ir miltelių, ir tablečių, ir buteliukų... J. Bičiūnaitė-Masiulienė yra užrašiusi savo močiutės, senosios Karolinos Namikienės pasakojimą, kad vengro „kromelyje“ ir „miltų“ merginoms pasigražinti būdavę. Ėjęs sykį toks vengras per Namikų pievą ir, kilus vėtrai, atsidariusi jo skrynelė, o vėjas ir išpūtęs tuos miltelius. Buvę apmiltuoti prekeivio drabužiai ir akys užneštos. Nieko nebematydamas, vengras įgriuvęs į Namikų kūdrą ir nebeišsikapstęs. Ir dabar esą, kai mėnesiena, išeinąs jis visas miltuotas ir ieškąs savo „kromelio“...

Buvo praktikuojami ir užkalbėjimai, kai įgeldavo gyvatė, kraujuodavo žaizda, įsimesdavo rožė ir pan. Užkalbėjimo formulės paslaptis buvo griežtai saugoma. Užkalbėtojas prieš mirtį ją perduodavo labiausiai patikimam jauniausiam arba vyriausiam šeimos nariui. Ir ne bet kada, o vėlai vakare, saulei nusileidus, arba rytmetį, dar prieš saulės patekėjimą. Užkalbėjimui dažniausiai būdavo naudojamas duonos gabalėlis – jį reikėdavo suvalgyti. Užkalbėtojas kišenėje nešiodavęsis duonos kriaukšlę – ką gali žinoti, kada ir kur žmogui atsitiks nelaimė. Užkalbėdavę čia pat esantį nukentėjusį, bet pakakdavę užkalbėtą duonos gabalėlį nunešti ir toliau esančiam žmogui ar gyvuliui. Akių skausmui užkalbėti buvusios naudojamos medžio anglys.

Daug gerų žodžių užpalėnai išsakė apie kaimo „daktarkas“, padėjusias su-negalavusiajam įveikti ligą, priėmusias į pasaulį ateinantį naują žmogų...

Viena tokių buvo Grasilija Adomavičienė – bobutė iš J. Basanavičiaus gatvės, labai vertinta XX a. pirmaisiais dešimtmečiais. Tai buvusi labai švari, tvarkinga priėmėja, padėjusi sėkmingai ateiti į pasaulį daugiau kaip šimtui naujagimių. To darbo ją pamokęs gyd. Rapackas. G. Adomavičienė mirė staiga, vos priėmusi Juozo Čeponio dukrytę.

Kaimo „daktarkos“ vardą buvo pelniusi ir Ona Bislienė. Tai bemokslė moteris, skaityti sugebėjusi, kaip sako jos anūkė Bronė Balčiūnienė, „tik iš *didžialitarės maldaknygės*“, tačiau padėjusi daugeliui gimdyvių. Gydė ji žmones ir nuo įvairių ligų. Jos kamarėlė žiemą vasarą kvėpėdavusi įvairiausiomis žolelėmis: šalpusnių lapais ir žiedais, širdažolėmis ir jonažolėmis, pelynais ir pupalaiškiais, ramunėlėmis ir ajerų šaknimis... Kaulažolių šaknis kasdavusi kaulų lūžiams gydyti. Kai siaučia vidurių šiltinės epidemija, O. Bislienės teigimu, pirmas vaistas – pupalaiškių ir pelynų nuoviras. Nuo kirminų vaikus gydydavusi avižų pienu (avižiniai miltai, užpilti šiltu vandeniu, buvo trejetą dienų rauginami, po to, nukošus pro lininę drobėlę, gautas balkšvas skystis ir vadinamas avižų pienu). Nudėgimus ir kitas atviras žaizdas gydydavusi „vandens žiedais“. Alaušo ežere ji rinkdavusi vandens putas. Svarbu būdavo žinoti, kada, kokiam orui ar mėnulio fazei esant galima rinkti. Tas putas, suspaudusi į gniužuliuką, džiovindavusi. Tą gelsvos spalvos kamuolėlį skusdavusi peiliu ir milteliais barstydavusi žaizdotas kūno vietas.

Žolelių gydomasias savybes gerai žinojusi ir Emilija Tarvydaitė – susirgę kaimynai kreipdavęsi į ją. Žoleles rinkdavusi laukuose už Krokulės ir turėdavusi jų atsargų. Beje, dabartiniai mokslininkai itin susidomėjo ypatingomis šalia Krokulės augančių žolių gydomosiomis savybėmis.

XX a. antroje pusėje Užpaliuose ir platesnėse apylinkėse buvo žinoma žolininkė Natalija Svilienė (1910–1996). Jai daug šios srities paslapčių atskleidęs giminaitis felčeris Lissauskas iš Šikšnių kaimo. Svilienė pažinojo nemažai gydomųjų savybių turinčių augalų, juos rinko ir dalijo sergantiesiems. Savo žinių nepašyktėdavo ir kitiems užpalėnams.

Dabar jau viskas kitaip. Retas užpalėnas žolelių antpilus vartoja, gal tik uogas – avietes, mėlynės, o dažnas, gavęs iš gydytojo receptą, skuba į vaistinę...

Užpalių vaistinė pradėjo veikti 1918 m., dar tebesant Lietuvoje kaizerinei kariuomenei. Jos įkūrėjas ir savininkas buvo Juozas Seibutis. Jis gimė 1874 m. Užpalių valsčiaus Ilčiūnų kaime, neturtingoje šeimoje. Septynmetis berniukas turėjo palikti gimtąją dūminę pirkelę ir išeiti piemenauti. Paaugęs tarnavo pus-berniui, dvarponio vežiku.

Nors labai norėjo mokytis, tam sąlygų nebuvo. Porą žiemų po mėnesį kitą lankė mokyklą – pramoko skaityti ir rašyti. Nematydamas jokios perspektyvos Lietuvoje ką nors pasiekti, 25 metų vaikinys išvažiavo į Ameriką, kur ketvertą metų dirbo medvilnės fabrike Niujorke. Susitaupęs apie tūkstantį dolerių, grįžo į Lietuvą, apsigyveno Kaune. Mokėsi privačiai, Petrograde išlaikė keturių gimnazijos klasių baigimo egzaminus. Pasipraktikavęs vienoje Novgorodo vaistinėje, 1916 m. Kazanės universitete išlaikė egzaminus ir įgijo vaistininko padėjėjo specialybę. 1918 m. pabaigoje grįžo į Lietuvą ir, dar tebesant čia vokiečiams,

J. Seibučio vaistinė po remonto

Užpaliuose įsteigė vaistinę. J. Seibutis pasiūlė provizoriui Juozui Indrašiui bendradarbiauti. 1926 m. buvo sudaryta sutartis, pagal kurią J. Seibutis ir J. Indrašius tapo lygiateisiais vaistinės savininkais. Taip dirbo iki 1933 m., kai, prasidėjus ekonominei krizei, vaistinės pajamos gerokai sumažėjo. Tada J. Seibutis atpirko iš J. Indrašiaus jo vaistinės dalį, o J. Indrašius išvyko dirbti į Žąrasus.

Apie 1938 m. vaistinės finansinė padėtis pradėjo gerėti, tačiau, neilgai trukus, prasidėjus sovietinei okupacijai, 1940 m. spalio mėnesį vaistinė buvo nacionalizuota. J. Seibutis laikinai paskirtas jos vedėju. 1941 m. pavasarį J. Indrašius vėl grįžo į Užpalius, kur turėjo pasistatęs gyvenamąjį namą. Jis dabar buvo paskirtas vaistinės vedėju. Taip seni darbuotojai vėl susitiko ir drauge dirbo iki 1948 m. – iki Juozo Indrašiaus mirties.

J. Seibutis vaistinėje dirbo ir toliau, o vedėjais buvo skiriami nauji farmacininkai.

Mirė Juozas Seibutis 1953 m. vasario mėnesį. Palaidotas Užpalių miestelio kapinėse.

Užjūriuose ir Lietuvoje garsus medikas Leonas Seibutis gimė 1923 m. gruodžio 1 d. Užpaliuose, vaistininko Juozo Seibučio šeimoje. Mokėsi Marijampolės marijonų, vėliau – Kauno jėzuitų gimnazijose, o 1941 m. baigė Kauno 8-ąją vidurinę mokyklą.

Partizanų būrio, kuris šturmavo radiofoną, sudėtyje dalyvavo 1941 m. Birželio sukilime Kaune. Vokiečių okupacijos metais studijavo Kauno universiteto Medicinos fakultete. Artėjant Raudonajai armijai, 1944 m. vasarą pasitraukė į Vakarus. 1945-ųjų balandį jis pateko į Perkeltųjų asmenų (DP) Hanau stovyklą Vokietijoje. Būdamas stovykloje, tęsė studijas Frankfurto prie Maino J. V. Gėtės universitete. Jį baigęs, išvyko į JAV ir, išlaikęs papildomus egzaminus, pradėjo verstis privačia gydytojo urologo praktika Čikagoje.

Prasidėjus karui Korėjoje, buvo mobilizuotas į NATO armiją kaip medikas, bet vietoj Korėjos buvo nusiųstas į NATO dalinius Prancūzijoje. Ten jam suteiktas medicinos majoro karinis laipsnis. Po dvejų metų grįžęs į JAV, toliau vertėsi gydytojo urologo praktika.

*Leonas Seibutis
(dešinėje) su broliu
Vincu ir Lietuvos
ambasadoriumi
Venesueloje
Vytautu Dambrava
prie „spusko“.
1998 m.*

1976 m. brolio Vinco, gyvenančio Vilniuje, kvietimu atvyko į Lietuvą. Vilniuje susipažino su Universiteto klinikų Urologinio skyriaus vedėja Stase Mičelyte ir pradėjo glaudžiai bendradarbiauti su Lietuvos medikais. Per 23 metus Lietuvoje lankėsi 15 kartų ir čia atliko per 100 urologinių operacijų.

1979 m. buvo pakviestas ir dalyvavo Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejuje kaip respublikos svečias.

Leonas Seibutis daug prisidėjo tobulinant urologines operacijas Lietuvoje: aprūpindavo medikus specialia, užsienyje leidžiama literatūra, vaistais ir instrumentais. Už nuopelnus Lietuvos valstybei jis Prezidento A. Brazausko dekretu apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordinu, yra Lietuvos pilietis.

Leonui Seibučiui remiant, buvo rekonstruotas tėvų namas – buvusi Užpalių vaistinė. Jis, lankydamasis Lietuvoje, būtinai užsuka į Užpalius, dovanoja Užpalių vidurinei mokyklai Amerikoje išleistų lietuviškų knygų, rūpinasi labdara. Vaistinė užėmė visą didelį naują namą Vytauto gatvėje. Kartu su J. Seibučiu joje daug metų darbavosi vaistininkas Juozas Indrašius.

Štai Juozo Indrašiaus autobiografija, rašyta 1940 m. gruodžio 30 d. LTSR Vyriausiai farmacijos valdybai:

„Gimiau 1885 m. sausio mėn. 1 d. tėvų žemdirbių šeimoje, Degėsių sodžiuje, Užpalių valsčiuje. Pradžios mokslą išėjau Užpalių pradžios mokykloje. 1901 m. baigiau keturias klases Mintaujės gimnazijoje ir tais metais iš gimnazijos išstojau. Po to penkerius metus užsiiminėjau privačiomis pamokomis. 1906 m., tėvams pageidaujant, įstojau į Kauno dvasinę kunigų seminariją, ir, baigęs tris kursus, išstojau. 1908 m. tapau vaistinės mokiniumi Jencelto vaistinėje, Serdobske, Saratovo gubernijoje. Ten išbuvau metus ir, savo valia išstojęs, 1909 m. įstojau vaistinės mokiniu Bučmio vaistinėje Salantuosė. 1913 m. baigęs vaistinės mokinio praktiką tais pačiais metais prie Maskvos universiteto išlaikiau kvotimus vaistininko padėjėju ir įstojau į Kostromos vaistinę. Mirus vaistinės savininkui, buvau laikinai paskirtas tos vaistinės vedėju. 1915 m., baigęs vaistininko padėjėjo praktiką, įstojau laisvu klausytoju į Maskvos universitetą, Medicinos fakultetą. Kad galėčiau pragyventi ir už mokslą mokėti, įstojau į vaistinę Nikolajeve ir ten dvejus metus išbuvau asistentu.

Kardiografas Užpalių ambulatorijoje

Ingrida Mierkienė bendruomenės slaugytoja

*Užpalių ambulatorijoje.
Iš kairės:
Ramunė Avlasevičienė,
Rita Reikalienė,
Ingrida Mierkienė ir
šėimos gydytoja
Rita Guzoviijenė*

*Danguolė Gudelienė
matuoja spaudimą
Norvaišių medicinos
pункte*

1918 m. išlaikęs kvotimus provizoriumi, grįžau į Lietuvą, įstojau į Raikausko vaistinę Rasėiniuose ir metus buvau tos vaistinės vedėju. Dėl to, kad savininkas vaistinę pardavė, turėjau iš tos vaistinės išstoti. 1920–1921 m. įrengiau farmacijos magistro Raudonikio vaistinę Kaunė ir buvau tos vaistinės vedėju. 1921 m. kaip specialistas farmacininkas buvau mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę ir paskirtas veterinarijos skyriaus farmacijos dalies viršininku ir vaistų sandėlio vedėju. 1924 m. savo noru iš kariuomenės išstojau. 1924–1935 m. dirbau Užpalių Seibučio vaistinėje kaip vaistinės pusininkas. 1935–1937 m. buvau Utenos Lukoševičiūtės vaistinės vedėju. Savo noru išstojęs, 1937 m. kovo mėn. įstojau į Zarasų apskrities vaistinės vedėjus ir iki šiol čia tarnauju.“

1940 m., Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, vaistinė buvo nacionalizuota – perėjo Farmacijos valdybos žinion, o buvęs savininkas dirbo tik asistentu.

Pirmaisiais pokario metais čia dirbo vaistininkas Gogelis. Vaistinės įkūrėjas J. Seibutis mirė 1953 m.

Bėgo metai. Vaistininką Gogelį pakeitė jauna farmacininkė Savičiūnaitė-Mikučionienė, vėliau vedėja dirbo Mackevičienė. 1956–1961 m. vedėja buvo farmacininkė Sabalienė.

1961 m. į Užpalius atvyko provizoriaus A. Karaliūno šeima. Abu su žmona darbavosi vaistinėje. Jis buvo vedėjas, žmona – asistentė.

Karaliūnams išsikėlus į Vilnių, 1967 m. iš Anykščių rajono Viešintų vaistinės atvyko S. Balčiūnas (1918–1997), kuris kartu su žmona ėmėsi tvarkyti senąją Užpalių vaistinę. Tuo metu oficineje dar tebebuvo senieji, gal 1924 m. pagaminti baldai. Viduryje vaistinės – didžiulė arka. Spintos vaistams laikyti – juodos spalvos. Dabar buvo atliktas kapitalinis remontas: išgriauta arka, patalpos tapo šviesesnės, pasipuošė naujais baldais. Apylinkės gyventojai buvo dėkingi darbščiam ir pareigingam vaistinės vedėjui už nepriekaištingą aptarnavimą. Balčiūnai išitraukė į visuomeninę veiklą. D. Balčiūnienė ne vienerius metus vadovavo mokyklos tėvų komitetui.

Vaistinėje sanitarėmis dirbo K. Žilinskaitė, O. Didžiokienė, O. Vaškeliene.

1978 m. mirė vaistinės darbuotoja D. Balčiūnienė. 1980 m. S. Balčiūnas išėjo į užtarnautą poilsį.

1980 m. vaistinėje pradėjo dirbti jauna provizorė Stasė Pežinskienė – užpalėnė, čia baigusi vidurinę mokyklą, studijavusi Kauno medicinos institute. Baigusi studijas, ji dirbo provizore technologe Ukmergės vaistinėje. Po keleto metų persikėlė į Užpalius.

Kai 1980 m. buvo pastatyta tipinė ambulatorija su vaistine, iš senųjų Vytauto gatvės patalpų persikelta į naujasias. Čia maloniai nuteikia šviesios ir erdvios patalpos, nauji baldai, pano oficineje.

Užpalių parapija 1784 metais

1

Parapijos bažnyčia Užpalių miestelyje, esančiame Vilkmergės pavieta, etmono Oginskio Užpalių seniūnijoje, Kupiškio dekanate.

Antadavainė – Užpalių seniūnijos kaimas, nuo parapijos bažnyčios į pietryčius už ilgos mylios.

Antakalniai – tos pačios seniūnijos (kaimas), šiaurėje už vidutinės mylios nuo bažnyčios.

Armoniškis (Armaniszki) – šviesiausiojo kunigaikščio Radvilos, tarp pietvakarių ir šiaurės už ilgos mylios nuo bažnyčios.

Bikuškis – ponios Prušinskienės dvaras, už vidutinės mylios į šiaurės rytus nuo bažnyčios.

Bekinčiai – šviesiausiojo kunigaikščio Radvilos, tarp pietvakarių ir šiaurės už trumpos mylios nuo bažnyčios.

Bajorai – Užpalių seniūnijos, tarp pietvakarių ir šiaurės už pusės 1/4 mylios nuo bažnyčios.

Baltakarčiai – tos pačios seniūnijos šiaurės rytuose už trumpos mylios.

Daugiliai – ponios Pomarnackienės, šiaurės rytuose už 3/4 mylios.

Degėšiai – Užpalių seniūnijos, į šiaurę už pusės mylios nuo bažnyčios.

Davainiai – tos pačios seniūnijos, į šiaurę už ilgos mylios.

Dragėliškės – tos pačios seniūnijos, pietryčiuose už 5/4 mylios.

Gyliškės – tos pačios seniūnijos, šiaurės vakaruose už 1/2 mylios.

Girešiai – šviesiausiojo kunigaikščio Radvilos, pietvakariuose už ilgos mylios.

Gailiešionys – Užpalių seniūnijos, pietryčiuose už 3/4 mylios.

Gaigaliai – šviesiausiojo kunigaikščio Radvilos, pačiuose pietuose už 1/4 mylios.

Linskis*? (Hlinzle) – Užpalių seniūnijos, šiaurės vakaruose už 3/4 mylios.

Armoniškis* (Hermaniszki) – priklauso Užpalių bažnyčiai, į pietryčius už ilgos mylios nuo bažnyčios.

Jociškės – Užpalių seniūnijos, tarp pietų ir šiaurės vakarų už 1/2 mylios nuo bažnyčios.

Juškonys – tos pačios seniūnijos, šiaurės vakaruose už 1/4 mylios.

Ilčiukai – Užpalių seniūnijos, šiaurėje už 3/4 mylios.

Kušliai – tos pačios seniūnijos, pietvakariuose už 3/4 mylios.

Kišūnai – tos pačios seniūnijos, tarp pietvakarių ir šiaurės, už ilgos mylios.

Kaimynai – tos pačios seniūnijos, šiaurės vakaruose už 1/4 mylios.

Kėpiai – tos pačios seniūnijos, pietvakariuose už 1/4 vidutinės mylios.

Katlėriškiai* – šviesiausiojo kunigaikščio Radvilo, tarp pietvakarių ir šiaurės, už ilgos mylios.

Karkažiškiai – Užpalių seniūnijos, tarp pietvakarių ir šiaurės už trumpos mylios nuo bažnyčios.

Kaniūkai – tos pačios seniūnijos, tarp pietvakarių ir šiaurės už mylios.

Versta iš LVIA, SA 19253, l. 197–203v. Skelbta: Skibicki S. *Dekanat kupiski diecezji wileńskieji w świetle opisów z 1784 roku w świetle opisów plebanów, praca magisterska*, Białystok, 2009, s. 158–163.

* LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3504, l. 167–170v.

- Kirkliai** – ponios Prušinskienės, tarp šiaurės rytų ir pietų už vidutinės mylios.
- Kušnieriūnai** – tos pačios ponios, pietuose už 1/2 trumpos mylios.
- Kureišiškės** – šviesiausiojo kunigaikščio Radvilos, pietuose už mylios.
- Likunčiai** – Užpalių seniūnijos, šiaurėje už vidutinės mylios.
- Lėliai** – tos pačios seniūnijos, tarp pietvakarių ir šiaurės už vidutinės mylios.
- Mikėnai** – tos pačios seniūnijos, pietvakariuose už trumpos mylios.
- Miškiniai** – tos pačios seniūnijos, tarp pietryčių ir šiaurės už 1/2 mylios.
- Musteikiai** – tos pačios seniūnijos, šiaurės vakaruose už vidutinės mylios.
- Maneičiai** – ponios Prušinskienės, šiaurės rytuose už ilgos mylios.
- Mažeikiškės** – Užpalių seniūnijos, šiaurės rytuose už ketvirčio mylios.
- Nemuniškis** – pono Pomarnackio, pietuose už vidutinės mylios.
- Nosvaičiai** – Užpalių seniūnijos, tarp pietvakarių ir šiaurės už mylios.
- Norvaišiai** – tos pačios seniūnijos, tarp pietvakarių ir šiaurės už trumpos mylios.
- Nolėnai** – ponios Prušinskienės, tarp šiaurės rytų ir pietų už vidutinės mylios.
- Norvaišiai** – tos pačios ponios, tarp pietryčių ir pietų už mylios.
- Paneveržys* (Poniewierze)** – Užpalių seniūnijos, šiaurės vakaruose už 1/4 mylios.
- Pladiškės (Pładyszki)** – tos pačios seniūnijos, tarp pietvakarių ir šiaurės už ilgos mylios.
- Plepetiškiei* (Plepetyszki)** – tos pačios seniūnijos, šiaurės rytuose už vidutinės mylios.
- Pasaliai** – tos pačios seniūnijos, tarp šiaurės rytų ir pietų už 1/4 mylios nuo bažnyčios.
- Pilveliai** – tos pačios seniūnijos, tarp šiaurės rytų ir pietų už vidutinės mylios nuo bažnyčios.
- Rimiškiai** – tos pačios seniūnijos, tarp pietvakarių ir šiaurės už ilgos mylios.
- Rameikiai** – tos pačios seniūnijos, tarp pietvakarių ir šiaurės už 3/4 mylios nuo bažnyčios.
- Ramavydiškės** – tos pačios seniūnijos, pietryčiuose už ilgos mylios.
- Rukliai** – ponios Prušinskienės, šiaurės rytuose už ilgos mylios.
- Šarkiai** – šviesiausiojo kunigaikščio Radvilos, šiaurėje už ilgos mylios.
- Šernupis** – to paties, tarp vakarų ir šiaurės už ilgos mylios.
- Staduliai*** – to paties, pietvakariuose už trumpos mylios.
- Stasiškės (Staliszki*)** – Užpalių seniūnijos, pietryčiuose už 5 ketvirčių mylios.
- Satarėčius (Sitorzecz)** – tos pačios seniūnijos, pietryčiuose už vidutinės mylios.
- Šikšniai (Szitesznie)** – pono Pomarnackio, šiaurės rytuose už ilgos mylios.
- Sudeikiai** – ponios Prušinskienės, šiaurės rytuose už vidutinės mylios.
- Šeimyniškiei** – Užpalių seniūnijos, šiaurėje už 1/4 mylios.
- Šeimyniškiei** – ponios Prušinskienės, šiaurės rytuose už trumpos mylios.
- Traidžiūnai** – Užpalių seniūnijos, šiaurėje už vidutinės mylios.
- Tatuoliškės** – tos pačios seniūnijos, šiaurėje už ilgos mylios.
- Tarvydžiai** – Užpalių seniūnijos, šiaurėje už 1/2 mylios.
- Toleikiai** – ponios Prušinskienės, šiaurės rytuose už 3/4 mylios.
- Trumpaliai** – Užpalių seniūnijos, šiaurės rytuose už 1/4 mylios.

Užpaliai – etmono Oginskio dvaras su miesteliu, jame yra parapijos bažnyčia, nuo kurios ir žymimas atstumas iki aprašomų gyvenviečių.

Ubagai – Užpalių seniūnijos, šiaurės rytuose už 1/2 mylios nuo bažnyčios.

Vygėliai – tos pačios seniūnijos, tarp pietvakarių ir šiaurės už mylios.

Vilučiai – tos pačios seniūnijos, tarp pietvakarių ir šiaurės už vidutinės mylios.

Vanagiškės – tos pačios seniūnijos, šiaurėje už ilgos mylios.

Vaiskūnai – tos pačios seniūnijos, pietryčiuose už 5/4 mylios.

Viešeikiai – tos pačios seniūnijos, šiaurės rytuose už vidutinės mylios.

Žaibiškės – tos pačios seniūnijos, šiaurėje už 3/4 mylios.

2

Parapijos bažnyčiai aplinkinės kaimyninės bažnyčios yra šios:

Utena – parapijos bažnyčia tame pačiame paviete ir dekanate pono Strutinskio valdose, pietuose už 2 ilgų mylių.

Vyžuonos – parapijos bažnyčia tame pačiame paviete ir dekanate šviesiausiojo kunigaikščio Radvilos valdose, tarp pietų ir šiaurės vakarų už ilgos mylios.

Svėdasai – parapijos bažnyčia tame pačiame paviete ir dekanate šviesiausiojo kunigaikščio Radvilos valdose, pietvakariuose už 2 vidutinių mylių.

Kamajai – parapijos bažnyčia tame pačiame paviete ir dekanate pono Petkevičiaus valdose, tarp pietvakarių ir šiaurės už 3 vidutinių mylių.

Dusetos – parapijos bažnyčia tame pačiame paviete ir dekanate pono Pliaterio valdose, tarp šiaurės ir pietryčių, už 3 vidutinių mylių.

Jūzintai – parapijos bažnyčia tame pačiame paviete ir dekanate pono Weysenhoffo valdose, šiaurėje už 2 ilgų mylių.

3

Svarbesni miestai netoli tos bažnyčios:

Vilkmergė – teismų miestas, nuo Užpalių bažnyčios yra tarp pietų ir šiaurės vakarų už 10 vidutinių mylių.

Vilnius – Lietuvos sostinė, pačiuose pietuose už 18 vidutinių mylių.

4

Kelias iš Užpalių į Vilkmergę geras, tiesus, daugiausia atvirais laukais, tik vienoje vietoje per kelių margų miškelį šlapias ir duobėtas.

Kelias iš Užpalių į Vilnių per smėlynus, kalvas, kai kur per pelkes ir vingiuotas.

Iš Užpalių į Vilnių vasarą kelionė trunka 20 valandų, o žiemos keliu 18.

Iš Užpalių į Vilkmergę vasarą kelionė trunka 12 valandų, žiemos keliu 8.

5

Ežerai, tvenkiniai upės.

Ežeras Alaušas, mylios ilgio, 1/2 mylios pločio, nuo Užpalių bažnyčios yra šiaurės rytuose už vidutinės mylios.

Ežeras Paštys, apie 1/4 mylios ilgio, 700 žingsnių pločio, pietryčiuose už mylios.

Ežeras Pakalnis, 500 žingsnių ilgio ir 200 pločio, nuo bažnyčios šiaurėje, už vidutinės mylios.

Ežeras Pilašius, pusės 1/4 mylios ilgio, 300 žingsnių pločio, pietryčiuose už ilgos mylios.

Ežeras Ilgys, 300 žingsnių ilgio ir tokio pat pločio, pietryčiuose už vidutinės mylios.

Ežeras Bradesas, pusės 1/4 mylios ilgio, 500 žingsnių pločio, tarp šiaurės rytų ir pietų, už vidutinės mylios.

Ežeras Dumblys, 400 žingsnių ilgio, 100 pločio, pietryčiuose už vidutinės mylios.

Ežeras Alksnas, 200 žingsnių ilgio, tokio pat pločio, pietryčiuose už 1/2 mylios.

Ežeras Šiekštys, pusės 1/4 mylios ilgio, 500 žingsnių pločio, šiaurės rytuose už 3/4 mylios.

Ežeras Davilas, tokio pat dydžio kaip Šiekštys, pietryčiuose už mylios nuo bažnyčios.

Ežeras Žvirgždelis, 300 žingsnių ilgio, pusantrą šimto pločio, pietryčiuose už vidutinės mylios.

Ežeras Momėniškis, 400 žingsnių ilgio, 300 pločio, šiaurės rytuose už 1/4 mylios.

Ežeras Duvėnas, 200 žingsnių ilgio, tiek pat ir pločio, pietryčiuose už mylios nuo bažnyčios.

Tvenkinėlis ponios Prušinskienės, mažas, menkas, ant mažo upelio, tekančio iš Šetekšnio ežero, šiaurės rytuose už 3/4 mylios.

Didelis tvenkinys, vadinamas Satarėčiu, priklauso Užpalių dvarui, ant Alaušos upelio, ištekančio iš Alaušo ežero, pietryčiuose už vidutinės mylios nuo bažnyčios.

Upė Šventoji, į vakarus nuo Užpalių bažnyčios už 200 žingsnių, prie pat miestelio priešais bažnyčią per ją yra patogus tiltas.

6

Užpalių parapijoje miškų labai mažai, daugiausia atviri laukai, tik vienoje vietoje yra pušyno 1/4 mylios ilgio ir pločio, nuo bažnyčios šiaurės vakaruose už 1/2 mylios, kai kuriose vietose menki miškeliai ir krūmai, tinkami tik malkoms, kaip antai beržai, drebulės, alksniai, žilvičiai.

7

Malūnai du, abu Užpalių dvaro, vienas ant Šventosios upės, pietvakariuose už 500 žingsnių, kitas ant Alaušos, pietryčiuose už ilgos mylios. Kitų mašinų, tiek vandens, tiek vėjinių, nei senovėj buvusių nėra.

8

Šios parapijos vietiniai keliai ir vieškeliai pagal ilgį myliomis aprašomi taip:

1. Kelias į Kamajūs, kartu ir Rygos vieškelis, pradėdant nuo Užpalių bažnyčios, tarp pietvakarių ir šiaurės, pirmiausia pervažiavus tiltu per Šventąją prie pačių Užpalių, kelias eina 1/4 mylios plynu lauku, o paskui Puodžiais vadinamais krūmais irgi 1/4 mylios, išvažiavus iš tų krūmų vėl plynu lauku 1/4 mylios iki

šviesiausiojo kunigaikščio Radvilos Bėkinčių kaimo, iš to kaimo matyti už 1/4 mylios esantis Armoniškio kaimas, nuo jo per šviesiausiojo kunigaikščio Radvilo Katlėriškių laukelį, ir ten jau baigiasi Užpalių parapija.

2. Kelias į Vyžuonas, kur yra parapijos bažnyčia, tarp pietų ir šiaurės vartų, išvykus iš Užpalių atviru lauku 1/4 mylios, už Šventosios pasukus į dešinę už upės matyti Panevėžio vienkiemis, dar pavažiuojus 1/4 mylios privažiuojamas vienkiemis, vadinamas Jociškėmis, ir čia baigiasi Užpalių parapija.

3. Kelias į Svėdasus, tas pats ir į Kūpiškį, taip pat Rygos viešas traktas, pirmiausia tiltu pervažiuojus Šventosios upę prie pat Užpalių miestelio, iškart pakalne pietvakariuose atviru lauku 1/4 mylios iki Butiškių kaimo, kairėje pusėje Kaimynų kaimas, toliau keliolikos margų Mominio ežeras, ir truputį pavažiuojus lauku 1/4 mylios iki šilo iš karto į Kušlių kaimą, kur prie pat vieškelio stovi smuklė, ir ten baigiasi Užpalių ir prasideda Svėdasų parapija.

4. Kelias į Vilnių prasideda nuo Užpalių bažnyčios, eina į pačius pietus atviru lauku mylios iki šviesiausiojo kunigaikščio Radvilos Gaigėlių kaimo, kurį pravažiuojus lauku už 1/4 mylios matyti ponios Prušinskienės Kušnieriūnų kaimas, kurio gale yra užvažiuojama smuklė, nuo tos smuklės į dešinę kelias atviru lauku 1/2 mylios iki Užpalių seniūnijos Pilvėlių kaimo, už kurio kairėje pusėje matyti ponios Pomarnackienės Nemuniškio palivarkas, ir čia baigiasi Užpalių parapija, o prasideda Utenos.

5. Kelias į Dusetas, kuriose yra parapijos bažnyčia, prasideda nuo Užpalių bažnyčios tarp šiaurės ir pietvakarių, atviru lauku ū mylios iki Šeimyniškių kaimo, jį pravažiuojus už 1/4 mylios lauku Degėsių kaimas, nuo to kaimo keliolikos margų lauku ir paskui prie pat Šventosios upės keliolikos margų pušynėliu, iš kurio išvažiuojus per nedidelį laukelį matyti Ilčiukų kaimas, nuo to kaimo ū mylios atviru lauku iki Likunčių, iš ten atviru lauku pusė 1/4 mylios, o paskui keliolikos margų krūmais, išvažiuojus iš krūmų į laukus 1/4 mylios iki Davainių kaimo, ir čia baigiasi Užpalių, o prasideda Dusetų parapija.

6. Kelias į Jūžintus, kuriuose yra parapijos bažnyčia, į šiaurę nuo Užpalių bažnyčios pervažiuojus Šventosios upę tiltu, prie pat Užpalių miestelio paprastu keliu, už pačios Šventosios upės atviru lauku pusė 1/4 mylios iki Užpalių seniūnijos Bajorų kaimo, nuo jo tolyn laukais už ilgos 1/4 mylios privažiuojame Kaniūkus, kuriuose prie paties įvažiuojimo yra smuklė; pravažiuojus tą kaimą atviru lauku už 1/4 mylios pasiekiamė Užpalių seniūnijos Žaibiškių kaimą, jį pravažiuojus ir dar keliolika margų lauku kelias suka į kairę prieš kalną iki šilelio, iš to šilelio lauku nuo kalno žemyn pro Pakalnio ežerą, vėl į bjaurų kalną ir 1/4 mylios iki Antakalnių kaimo, ir čia baigiasi Užpalių, o prasideda Jūžintų parapija.

Užpalių parapijoje nėra jokių vaivadijos ir pavieto sienų, bet visa su visais kaimais ir vietovėmis yra Vilkmėgės paviete.

Tokią mano parapijos aprašymą savo rankos parašu patvirtinu.

Abromiškis

Audronė Stanikienė (Paškonytė)

Šio kaimo vietoje rasime augančius agresyvius augalus, sustumdytą buldozeriais Paškonių šeimos sodybvietę su dar išlikusia rūšio, grįsto stambiais akmenimis, anga ir šalia buvusio vyšnių sodelio žaliuojančiu avietynu. Pavasarį čia žydi nuostabios didžiažiedės plukės, šalia – medžiotojų bokštėlis su džipų išmaltomis vėžėmis. Kušlių miške apstu šernų ir stirnų. Netoliese – Nosvės vaga, ištiesintas mano vaikystės upelis, kuriame dar ir prieš šv. Kalėdas brolis Jonas prigaudydavo šviežių žuvų. Vasarą giliose sietuose, kurios turėjo Dubės, Baronų, Repšio maudyklos vardus, jaunimas prajodinėdavo arklius, juos maudydavo, ypač Dubėje.

Gimtinės kodas sukuriamas tada, kai vaiko basa koja paliečia tą žemę, tą vietą, kurią pirmąkart, gimstant, atsivėrusios akys pamatė. Šis gimtinės kodas – mano širdy. Jį panaikins tik mirtis.

„Abrōmiškio kaimas 8 km nutolęs nuo Užpalių. 24 km nuo Utenos. Pavadinimas esą kilęs iš buvusio dvarininko pavardės (pagal profesorių P. Namiką). 1819 m. kaime buvo 5 sodybos: 17 vyrų, 22 moterys. Gyveno: Kučinskių, Momeniškių, Paškonių, Tursų, Žvironių šeimos ir Pajadaitė. Po Pirmojo pasaulinio karo buvo Baronų, Kemeklių, Repšių, Svilių šeimos. 2000 m. buvo likęs 1 ūkis, 1 gyventojas – Ona Kemeklytė.“¹

Abromiščio pradinė mokykla. Mokytoja O. Barysaitė. 1933 m.

Iš S. Indrašiaus archyvo

¹ Utenos krašto enciklopedija, Vilnius, 2001.

Abromišio mokyklos mokiniai su mokytoja Veronika Leikaite-Baukiene. 1958 m. Iš Algio Paškonio archyvo

Šios enciklopedinės žinios paseno. Mirė ir Ona Kemeklytė. Nebelikus gyventojų, nebyliai žvelgia išlikę Kemeklių šeimos trobesiai.

Gimtinės kodas atsirakina ir atveria man ir Jums, gerbiamieji skaitytojai, mano vaikystės akimis įamžintus vaizdus iš 65-erių metų praeities. Atgyja kaimas ir žmonės.

Abrōmiškis dalijosi į dvi dalis: didįjį Abrōmiškį ir Abromiškėlį. Didžiajame, kur dar stūkso Kemeklių sodybos likučiai, buvo didžiažemių ūkininkų sodybos, prigludusios prie Šventosios upės intako Nosvės, čia gana vandeningos, su dviem tiltais ir liepteliais, su aukštaitiškom pirtim, pastatytom prie pat upelio, didžiuliais vaismedžių sodais, aukštom šimtametėm liepom.

Vos už pusės kilometro, arčiau Kušlių miško – Abromiškėlis. Čia gyveno mažiau žemės turintys amatininkai: dailidės, staliai, siuvėjos.

Abromišio pradinės mokyklos mokiniai su mokytoju Ipolitu Žičkumi. Antroje eilėje (iš kairės) – Audronė Paškonytė, penkta – Audronė Prievelytė, šešta – Aldona Garunkštytė. Apie 1953 m. Iš Audronės Paškonytės archyvo

Repšių, Svilų, Baronų, Kemeklių šeimos turėjo po 40–50 ha žemės su mišku ir pievomis. Jų trobesiai buvo dideli, kaip ir trobos – suręstos iš rinktinių sienojų. Jos būtų atlaikiusios ir dar šimtą metų, jeigu ne melioracija, kolūkinė santvarka, pasikeitęs gyvenimas.

Baronai

Tremties knygoje parašyta, kad Janina Baronaitė, Zigmo, gim. 1936, ištremta 1948 m. gegužės 22 d. į Krasnojarsko kraštą, Karačinskoje rajoną. Grįžo 1957 m. lapkričio 10 d.

Pranciška Baronienė, Justo, gim. 1887 m., irgi buvo ištremta į Sibirą. Grįžusi gyveno savo pirtelėje prie Nosvės.

„Pabuvojo kalėjime ir tėvas Baronas. Feliksas Baronas (sūnus) mirė nepilnamečių lageryje Šilūtėje. Gasius Baronas žuvo Kėpių miške partizanaudamas. Jurgis Baronas mirė kažkur Svėdasų krašte.“²

Repšiai

„Abromišchio Antanas Repšys liko neišvežtas, nes nebuvo tuo metu namuose, su vaikais buvo išvažiuoęs į Debeikius. Išvežė į Sibirą žmoną Veroniką ir seserį Nastę. Sodyba buvo nugriauta jau kolūkių laikais.“³

Kemekliai

Jonas Kemeklis buvo vedęs Veroniką Mierkytę. Su ja susilaukė vaikų: Genės, Onos, Everisto ir Kazio. Mirus Jonui, Veronika ištekėjo už Linsčio Povilo Tarvydo. Jiems gimė sūnus Gediminas Tarvydas. Vilniuje gyvena Kazimieras Kemeklis ir Gediminas Tarvydas, Linskyje – Everistas Kemeklis.

Kazimiero Kemeklio palydos į tarybinę armiją. Kazimieras – pirmoje eilėje su armonika, iš kairės prie jo – Jonas Svilas. Dalyvauja Linscio ir Abromišchio jaunimas, artimieji, draugai. Abromiškis. Iš A. Paškonytės archyvo

² E. Kemeklio pasakojimas.

³ Iš E. Kemeklio prisiminimų.

Svilai

Nikodemas Svilas turėjo 50 ha. Jo žmona Barbora pagimdė jam 2 sūnus: Vladą ir Joną.

Nikodemas mirė 1945 m. Žmoną Barborą išvežė į Sibirą 1948 m. gegužės 22 d., į tą patį Krasnojarsko kraštą (kaip ir Baronų moteris), Karačinskoje rajoną, iš kur ji grįžo 1956 m. gegužės 9 d. Sūnus Vladas (gim. 1927 12 14) tuo metu mokėsi Vilniaus universitete ir nuo tremties pasislėpė. Sūnus Jonas (1934–2005 Vilniuje) irgi pasislėpė. Taip sūnūs liko Lietuvoje.

Po motinos ištrėmimo sūnų Vladą kaip antitarybinį „elementą“ iš universiteto pašalino. Tėviškės pastatas po kiek laiko pradėjo griūti, turtą išgrobstė.

Gyvenamojo namo viename gale buvo pradinė mokykla, kitame – gyveno mokytojai. Nugriovę dalį namo, pervežė į Kaimynų kaimą ir pastatė kolūkio kontorą. Pastatas ir dabar ten tuščias stovi. Vladui prasidėjo tremtinio sūnaus likimas. Teko slapstytis, glaustis pas žmones. Brolis Jonas liko Abromiškyje, dirbo kolūkyje, vėliau išvyko į Vilnių. Padedamas kaimyno Kazio Kemeklio įsidarbino gražtų gamykloje. Vilniuje gyvena jo žmona Elzė.

Į Abromiškį iš Jūžintų atvykus giminaitei Zosei Giniotienei (Nikodemas Svilas jai buvo dėdė), Vladui buvo lengviau. Jis tuo metu gyveno Jūžintų miestelyje. Jam pavyko įsidarbinti Kėdainių apskrities Pilsupių pradinėje mokykloje mokytoju (1949–1951). 1950 m. jį pašaukė į sovietinę armiją. Grįžęs iš armijos vėl dirbo mokytoju Puniojė, Užuguostyje.

1954 m. vedė. 1956 m. buvo Alytaus rajono Vanagėlių septynmetės (vėliau aštuonmetės) mokyklos direktoriumi. Ten dirbo 20 metų. 1976 m., uždarius mokyklą, persikėlė į Aljūtų. Alytaus rajono mokyklose dirbo iki pensijos. Vladas mirė 2003 m. balandžio 22 d., palaidotas Alytaus tremtinių kapinėse. Žmona Bronė gyvena Alytųjė. Vladas ir Bronė Svilai užaugino sūnų Valdą ir dukrą Aušrą, auga 4 anūkai.⁴

Jonas Svilas, grįžęs iš armijos, apsigyveno pas brolių Vladą Vanagėliuose, Alytaus rajone. Vėliau, Kazio Kemeklio pakviestas, išvyko į Vilnių. Su žmona Elze užaugino dukrą Eloną. Mirė 2005 m. spalio 24 d. Palaidotas Vilniuje, Kairėnų kapinėse.

Prisiminimų pateikėjai

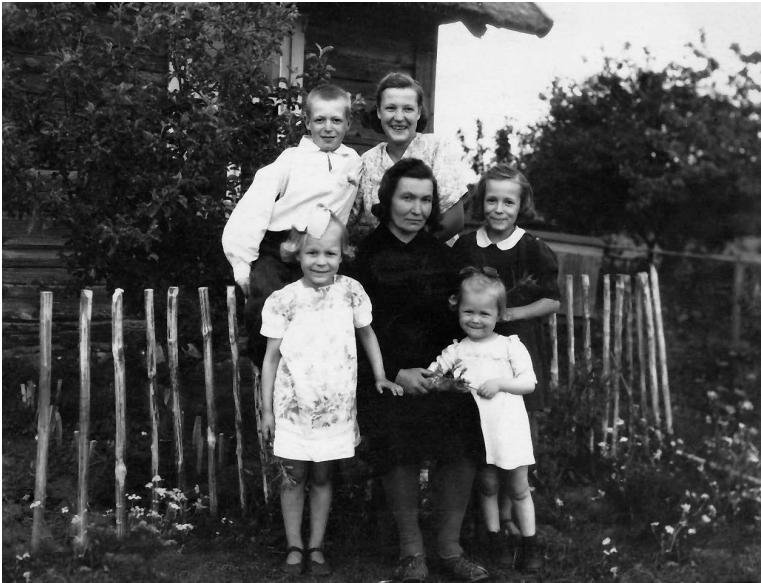
1. K. Kemeklis
2. B. Svilienė
3. O. Giniotytė-Garunkštienė
4. A. Paškonytė
5. A. Paškonis
6. J. Petrauskienė
7. A. Garunkštis
8. E. Grūdė
9. *Utenos krašto enciklopedija*, Vilnius, 2001.

Abromišchio kaimo gyventojai Vladas Svilas su žmona Bronė. 1955 m.

⁴ Pagal žmonos Bronės Svilienės pasakojimą. Alytus. 2009 m.

Abromiškėlis

Stefanijos ir Felikso Paškonių šeima be tėvelio... (Feliksas Karagandos lageriuose). Pirmoje eilėje (iš kairės): Audronė Paškonytė, Alma Paškonytė, centre – mama S. Paškoniėnė, šalia motinos (iš dešinės) – Zita Paškonytė, ant tvorelės sėdi Jonas Paškonis ir Regina Paškonytė. Abromiškis. 1951 m. Iš A. Paškonytės archyvo

Abromiškio kaimo dalis. Šioje dalyje buvo Paškonių, Maminiškių, Kučinskių šeimos.

Mano tėvas Feliksas Paškonis (1912–1962) ir motina Stefanija Gimbutytė (1912–1998) buvo amatininkai. Tėvelis – stalius, dailidė, motina – siuvėja, baigusi smetoninius siuvėjų kursus prie Švietimo ministerijos Kaune. Paškonių šeima 1933–1943 m. gyveno Užpalių miestelyje. Ten gimė trys vaikai: Regina (1933–1985), Jonas (1937–1968), Zita (gim. 1942, gyvena Vilniuje). Užėjus rusams, buvo konfiskuotos tėvo dirbtuvės, atimtas užgyventas turtas. Karo metais tėvai persikėlė iš Užpalių į Abromiškėlį, pas tėvo motiną Oną Paškoniėnę. Abromiškyje gimė dukra Audronė (gim. 1945, gyvena Druskininkuose), dukra Alma (gim. 1948, gyvena Druskininkuose). Tėvelį 1949 m. apkaltino pagalba Lietuvos partizanams ir ištrėmė į Karagandos lagerius.

Grįžo 1956 m. palaužta sveikata. Nėjo dirbti į kolūkį. Vertėsi meistryste, dirbo Užpalių vidurinėje mokykloje su darbų mokytoju V. Skardžiumi mokyklos dirbtuvėse, mokė vaikus meistrauti. Mirė Užpalių ligoninėje 1962 m. birželio 27 d., sulaukęs vos 50 metų.

Motiną labai engė kolūkio pirmininkas Šerkšnovas. Vadino „banditka“, nedavė karvei ganyklos. Mamos tėvelis, sesuo ištrėmti į Sibirą. O brolis buvo partizanas. Augome 5 vaikai be tėvo paramos. Šeimoje mamos rūpesčiu netrūko duonos, buvome apsirengę, švariai išsprausiami didelėje pirtyje. Į mūsų pirtį sueidavo

Paškonių šeima be tėvelio. (F. Paškonį šiuo vežimu ir nuosavu sartuku dukra Regina turėjo vežti į kalėjimą.) Vadeles laiko Jonas Paškonis. 1949 m. Iš A. Paškonytės archyvo

kaimynai. Tai buvo ypatinga vieta. Ją supo vyšnių sodelis. Troba erdvi, dviejų galų. Čia kartkartėmis veikdavo pradinė mokykla. Abromišio mokykla – viena iš seniausių valsčiuje. Įkurta apie 1909 metus. Ji buvo kilnojama: iš Baronų namų į Svilo, iš Svilo – į Paškonių.

Po tėvelio mirties mama pardavė (už rublius) namus ir persikėlė į Kauną pas dukras Reginę ir Zitą. Mirė Kaune, gyvendama pas dukrą Almą. 1998 m. palaidota Užpalių kapinėse. Dukra Regina mirė 1985 m. Jos sūnus Šarūnas su šeima gyvena Neveronyse (Kaunė). Brolis Jonas tragiškai žuvo š. Jakutijoje, išvykęs iš Šiaulių užsidirbti namo statybai. Palaidotas Šiauliuosė. Jo sūnus su šeima gyvena Vilniuje. Dukra Zita gyvena Vilniuje, Audronė – Druskininkuose, Alma – Druskininkuose.

Paškonių dukros lanko tėvų kapus, savo vaikams parodo buvusios sodybviets vietą, bendrauja su pažįstamais iš Linsio, kitų seniūnijos kaimų žmonėmis.

Šalia gyveno Momeniškiei

Mes juos taip vadindavome. Vladislovas Aloyzas Maminiškis (gim. 1938) mane pataisė. Su juo kalbėjau per ekspediciją Jociškių kaime, kur jis gyvena su savo žmona Nijole. Vladas man paaiškino, kad jo pavardė kilusi ne nuo Momenio ežero pavadinimo, o nuo Mamėnų kaimo Utenės rajone. Pase rašoma su „a“ raide ir „i“.

Taigi Maminiškiai turėjo 3 sūnus: Balį, Praną ir Vladą. Tėvas Maminiškis mirė 1943 m. „Jo statytos Linsio kaimo klėtys.“⁵ Motina vėliau ištekėjo už Andrijausko ir kurį laiką gyveno Linsio Tarvydų name. Sūnus Balys, sudeginęs gimtą trobą, iš armijos negrižo, apsigyveno Rusijoje. Pranas mirė Kaune, ten ir gyveno. Jaunėlis Vladas su šeima gyvena Jociškėse.

⁵ Paliudijo sūnus Vladas.

*Nebėra tėviškės,
užžėlė vaikystės
takai.
Iš A. Paškonytės
archyvo*

Už Maminiškių buvo Kučinskių sodyba. Tėvas – Jurgis Kučinskas. Jų vaikai: Severija, Antanas, Zosė. Severija Kučinskaitė ištekėjo už Kėpių Pranckūno?! Turėjo dukrą Janiną. Jų trobelėje gyveno Veronika Šukytė, kuri turėjo ožką. Apie Kučinskus nelabai daug kas ir išliko mano atmintyje. Gal tik tiek, kad Severija draugavo su mano motina Paškoniene ir vieną kartą mane išgelbėjo nuo sušalimo; ištraukė iš pusnies užsnūdusią.

Prie Abromišio priskirdavo dar Žaunieravičių Urbonavičius, gyvenusius miške, ir Samulius. Samulių sodyba paversta poilsiaviete.

Prisiminimų pateikėjai

1. A. Paškonytė
2. A. Paškonis
3. V. Maminiškis
4. *Utenos krašto enciklopedija*, Vilnius, 2001.

Alaušos kaimas

Nijolė Bankauskienė

Alaušos kaimas kūrėsi ir formavosi Užpalių dvaro žemių pietrytiniame pakraštyje prie Alaušo ežero šiaurinio galo. XIX a. pradžioje teritorija buvo neapgyvendinta, plytėjo menkai derlingos žemės. Šioje teritorijoje iš Alaušo ežero išteka vienintelė upelė Alauša, kuri yra kairysis Šventosios upės intakas. Jos ilgis nuo ežero iki versmių – 8,3 km. Kaimo šiaurinėje pusėje dunkso Liesakalnio vardu pavadintas kalnas. Alaušos upelio dešinioji pakrantė veda į aukštumą, kuri vadinama Moliakalniu.

Kai kuriuose dokumentuose Alaušos kaimas vadinamas Alaušų kaimu. Jis ribojasi su Šeimyniškių, Ubagų (Liepakalnio), Viešeikių, Musteikių, Maneičių kaimais. Šalia Alaušos kaimo XIX a. dar buvo minima teritorija, pavadinta Kapustino vardu. Vėliau, XX a. pradžioje, jos gyventojai jau buvo įrašyti į Alaušos kaimo gyventojų sąrašus.

Viena Alaušos kaimo dalis, prasidedanti Moliakalniu ir besibaigianti šiauriniu Alaušo ežero krantu, vietinių gyventojų dar buvo vadinama Ažuolaušiu, Ažulaušiu, Užuolaušiu. Šis teritorijos pavadinimas buvo įrašytas ir į kai kurių čia gyvenusių asmenų gimimo dokumentus.

Jonas Bielskis knygoje „Muziejninkas Vincas Ruzgas“ (1993), pasakodamas apie šalia Alaušos kaimo esančiame Plepesiškių kaime gimusį ir augusį būsimąjį Pedagoginio muziejaus įkūrėją bei puoselėtoją Vincą Ruzgą, rašė: „Čia nuo seno įsikūręs, ko gero, gražiausias ir mažiausias, tik du gyvenimai – Ruzgų ir Pašilių – kaimas visoje Užpalių parapijoje – Plepetiškaiai. Užtat gretimi Vašeikių, Ubagų, Šeimeniškių kaimai buvo dideli, plačiai išsidriekę raižytose apylinkėse. Buvo greta ir dar vienas gražiu lietuvišku pavadinimu – Alauša, bet jame gyveno tik žydai, žvejai, prekybininkai, tais laikais kromininkais vadinami.“¹

Alaušos kaimo vardas oficialiuose dokumentuose pirmą kartą paminėtas 1838 m. rugpjūčio 21 d., kai buvo parengtas Užpalių dvaro žemės matavimo juodraštis. Jo iliustracijos planuose minimas „zastienok Olovša“, teritorija už ribos – Alauša.²

Kauno gubernijos Vilkmėrgės apskrities Užpalių (Užulaukės – vertimas iš Užpol) valdiško dvaro geometrinio inventoriaus byloje, sudarytoje 1846 m., pateikiamas Alaušo viensėdijos žemių geometrinis inventorių, kurį sudaro 134,55 dešimtinės žemės. Alaušo viensėdijos apmokestinamos žemės pajų ir sklypų registre yra minimos tik dvi valstiečių sodybos – Kazimiero Bislio (20,16 dešimtinės) ir Matvejaus Syrvidžio (0,21 dešimtinės).³

Valstybinio (Kozionovo) Užpalių dvaro (Užulaukio) dvaro inventoriaus 1 dalies byloje 1847 m. minimas zastienok Olovša (Alaušos viensėdija). Nurodomos 2 šeimos. Tai – Kazimieras Kazimierovičius Bislis, jo žmona Marta, sūnus Saimon (Saimonas) ir giminaitė (dukterėčia) Agota.⁴ Kitos šeimos galva – Matvejus Syrvidis (Syrvidis)

¹ Bielskis J. *Muziejninkas Vincas Ruzgas*, Vilnius, 1993, p. 8.

² LVIA, FM 525, ap. 23, Nr. 3601.

³ LVIA, F-I-525, ap. 23, b. 6569.

⁴ LVIA, f. 525, ap. 2, b. 908, l. 46v.

Petras Bislys ir Ona Bislienė (Musteikytė) – Alaušos kaimo ūkininkai Petrograde XX a. pradžioje

Jurievič, jo žmona – Magdalena, sūnūs – Justinas, Osipas, dukros – Ulijona, Benigna ir Viktorija.⁵

Tame pačiame dokumente minima, kad prie viensėdijos Alauša (Olovša) yra valstiečių ganykloms skirta 1,10 dešimtinės pievų žemės, o prie kaimo Alauša (Olovša) yra skirta 0,50 dešimtinės žemės kiekis būsimam valstiečių apgyvendinimui.

1859 m. spalio 29 d. sudarytose Užpalių kaimo Užpalių dvaro žiniose, pravedant antrinę kaimo iliustraciją⁶, minima, kad Vysielok Olovša (Alaušo viensėdyje) gyvena dvi šeimos: mirusio Kazimiero Kazimierovičiaus Bislio, sūnaus Simono ir mirusio Matvejaus Jurjevičiaus Syrvidžio, sūnaus Osipo.

1870 m. Kauno iliustracijos komisijos nariai sudarė Alaušo viensėdijos, priklausiusios Sudeikių valsčiaus Vilkomirsko (Ukmergės) apskrities Kauno gubernijos Užpolio valstybiniam dvarui, planą. Jame iš viso nurodyta 30,63 dešimtinės, priklausančios Alaušos viensėdijai.⁷

Kauno gubernijos Vilkomirsko apskrities Užpolio valsčiaus Ubagų kaimo tarybos 1908 m. šeimų sąrašė šalia kitų 12 išvardytų kaimų yra ir zastienok Olovša – Alaušos viensėdija. Nurodyta, kad Alaušos kaimo gyventojų sąrašai buvo sudaryti pagal 1887 m. šeimų sąrašą.⁸

Taigi XX a. pradžioje Alaušos kaime gyveno:

1. Kazimieras Bislis, Semiono, jo žmona Uršulė, sūnus Konstantinas Bislis ir dukterys – Veronika, Monika, Ksaverija.
2. Jonas Bislis, Semiono, jo žmona Elžbieta, sūnūs – Petras, Gasparas, ir dukros – Ona, Emilija.
3. Povilas Bislis, Semiono.
4. Agota Bislienė (mergautinė pavardė Januškevičiūtė), našlė, jos sūnūs – Jurijus Bislis, Jonas Bislis, Josifo, ir jų sesuo Barbora Bislytė (10 m.).

⁵ LVIA, f. 525, ap. 2, b. 908, l. 47V.

⁶ Kauno apskrities archyvas, f. I-525, ap. 23, b. 3900, l. 23.

⁷ LIA, F-1295, ap. 1, b. 139, l. 1.

⁸ Kauno apskrities archyvas, f. I-430, ap. 1, b. 17, l. 172–179.

5. Sirvydis Osipas, Matvejaus, jo žmona Agota, jų sūnūs – Matvejus ir Konstantinas, dukterys – Teofilija, Varvara, Anelija.
6. Syrvidžio našlė Veronika ir jos dukra Uršulė.

Šalia pirmųjų Alaušos kaimo gyventojų jau minima ir gausi 14 asmenų Romeikių šeimyna: Romeikis Gasparas, Osipo, jo žmona Jelizaveta, jų vaikai: Liudvikas Romeikis, Matvejus Romeikis, Kazimieras Romeikis ir Josifas Romeikis.

Jų vyriausias sūnus Liudvikas Romeikis buvo vedęs Aneliją. Šioje šeimoje augo 5 sūnūs ir 1 dukra: Konstantinas, Stanislovas, Vikentijus, Petras, Ivanas, Veronika. Vėliau, jau po 1908 m., įrašyti dar du sūnūs: Povilas ir Osipas.

1915 m. sudarytoje Vardinėje piniginės prievolės knygoje (valstybės mokestis ir žemės mokesčio rinkliava iš Vilkmergės apskrities Užpalių valsčiaus Ubagų kaimiškos bendruomenės valstiečių) yra pateikiamas aplinkinių kaimų sąrašas (rusų kalba). Tarp jų – ir Alaušos kaimas:

1. Rymovidziški;
2. Musteiki;
3. Vešeiki;
4. Plepisiški;
5. Baltokorci;
6. Olovša;
7. Posoli;
8. Trumpali;
9. Ubogi;
10. Germališki;
11. Čižiški I;
12. Čižiški II;
13. Možeikiški;
14. Kapustino.

1915 m. Vilkomirsko (Ukmergės) apskrities Užpolio apylinkės Ubagų kaimo tarybos prievolių mokesčių knygoje⁹ minimas Alaušos (Olovša) kaimas, kuriame gyvena ir žemę valdo šie asmenys:

1. Bislio Kazimiero, Simono, žemę lygiomis dalimis valdo Kons-

Alaušos ir Šikšnių kaimo jaunimas Peterburge apie 1915 metus. Stovi Emilija Bislytė ir Barbora Bislytė iš Alaušos kaimo, sėdi Dominykas Šikšnys (Šikšnių kaimas) ir Jurgis Bislys (Alaušos kaimas)

⁹ Kauno apskrities archyvas, I-430, f. 1, b. 147, p. 11–13.

tantinas Bislis, Jonas Bislis ir Jurijus Bislis, kurie moka vienodo dydžio mokesčius;

2. Sirvydis Osipas, Liudviko;
3. Matvejus Markovskis, už kurį mokesčius moka Tadeuš Kiliulis;
4. Liudvikas Stepanonis, Vikentijaus, už kurį mokesčius moka Matvej Romeikis.
5. Gasparas Romeikis, Osipo sūnus, už kurį žemę valdo Matvejus Romeikis.

Šiame sąrašė (1915 m.) minimas zastienok Kapustino (Kapustino vienkėmis). Jame įrašyti keturi žemės valdytojai:

1. Vasilijus Orlovas, Jono;
2. Vladimiras Puškinas;
3. Samsonas Orlovas;
4. Michailas Kublickis.

Vėliau šių šeimų sąrašai jau priskiriami Alaušos/Alaušų kaimui (žr. 1930 m. Utenos apskrities žemės rūšiavimo komisijos dokumentą Nr. 141):

Vasilijus Orlovas, Vladas Puškinas, Samsonas Orlovas, Povilas Kublickas.

Caro valdymo metais daugelis jaunų Alaušos kaimo vyrų buvo pašaukti tarnauti caro kariuomenėje. Taip jų – Petras Bislis, Jono, Jonas Bislis, Josifo, Konstantinas Sirvydis, Osipo, Konstantinas Romeikis, Liudviko, ir kiti.

Ieškoti darbo į Peterburgą vyko ir daugelio Alaušos kaimo šeimų merginų. Tarp jų buvo Emilija ir Barbora Bislytės.

Pirmojo pasaulinio karo metais Alaušos kaimo gyventojas Motiejus Sirvydis su žmona Emilija Peterburge Nadiožnaja gatvėje Nr. 20 įsteigė skalbyklą, kurioje dirbo iš Alaušos ir kitų aplinkinių kaimų atvykusios merginos.

Nuotraukoje sėdi Sirvydžių (skalbyklos įkūrėjų) vaikų auklė ir Juozas Kundavičius iš Alaušos kaimo. Sėdi iš kairės į dešinę: Ona Jurelevičiūtė-Grabauskienė, Apolonija Musteikytė-Paberžienė iš Dervinių kaimo, Emilija Sirvydienė-Musteikytė (iš Padusinės) – Motiejaus Sirvydžio žmona, Motiejus Sirvydis (skalbyklos šeimininkas) iš Alaušos kaimo, Veronika Miškinytė – iš Viešeikių kaimo, Emilija Bislytė iš Alaušos kaimo, vėliau ištekėjusi už Dominyko Šikšnio į Musteikių kaimą. Stovi iš kairės į dešinę: Konstancija Saladžiūtė-Sirvydienė iš Pabėržių kaimo, nežinoma mergina iš Kirklių kaimo, Emilija Raguotytė iš Kušnieriūnų kaimo, Nastutė Raguotytė, Sirvydytė iš Ruklių kaimo, Veronika Sirvydytė-Kundavičienė iš Alaušos kaimo, Veronika Pranckūnaitė iš Užpalių, nežinoma mergina iš Daugalių ir Kastutė Didžgalvytė iš Jūžintų.

Emilija ir Barbora Bislytės iš Alaušos kaimo

1930 m. gegužės 28 d. paskelbtame Utenos apskrities Užpalių valsčiaus Gailiėšionių seniūnijos mokesčiais apdėjimo reikalu rūšimis paskirstytų žemių (Utenos apskrities žemės rūšiavimo komisija Nr. 141) dokumente nurodyta, kad Alaušos kaime žemę valdo ir ją dirba:

1. Remeikio Mato žemę (3,27 ha) įpėdinystės teise valdo žmona Ona Remeikienė, kilusi iš to paties Alaušos kaimo. Tai Bislio Jono, sūnaus Simono, duktė;
2. Jurgis, Jonas ir Kostas Bisliai lygiomis dalimis valdo 28,75 ha;
3. Mataro Juozo brolis Antanas Mataras įpėdinystės teise valdo 11 ha;
4. Sirvydis Matas valdo 3,5 ha;
5. Orlovas Samsonas valdo 29,55 ha;
6. Vladas Puškinas valdo 29,55 ha;

Motiejus ir Emilija Sirvydžiai, stovi būsimasis „Spindulio“ kolūkio pirmininkas Stasys Sirvydis

Alaušos kaimo gyventojų Motiejaus Sirvydžio skalbyklos, įsteigtos Pirmojo pasaulinio karo metu Peterburge, darbuotojos. Centre sėdi šeimininkas M. Sirvydis ir jo žmona E. Sirvydienė-Musteikytė

7. Orlovas Vasilius valdo 29,55 ha;

8. Kublickas Povilas valdo 29,55 ha.

Taigi, seniausiai Alaušos kaime gyvenantys Bisliai ir jų palikuonys valdo 28,75 ha, O. Remeikienė – 3,27 ha, M. Sirvydis – 3,5 ha, A. Mataras – 11 ha, o nauji Alaušos kaimo gyventojai, kurie anksčiau pažymėti Kapustino vienkiemio sąrašuose ir kurių pavardžių nėra iki 1930 m. užfiksuotų Alaušos kaime, valdo vienodo dydžio – po 29,55 ha – žemės sklypus.

Visuotinio Lietuvos generalinės srities gyventojų surašymo metu (1942 m. balandžio 23 d.) Utenos apskrities Užpalių valsčiaus Alaušos kaime gyveno 12 šeimų: Antano Mierkio (4 gyventojai), Prano Remeikio (3), Stasio Sirvydžio (2), Veronikos Kundavičienės (2), Petro Bislio (4), Kosto Bislio (5), Samsono Orlovo (3), Marės Utkinienės (5), Fiodoro Puškino (3), Vlado Puškino (2), Vosyliaus Arlovo (11) – iš viso 49 gyventojai.¹⁰

Surašymo duomenys rodo, kad tik keli Alaušos kaimo gyventojai buvo neraštingi. Daugelis šio kaimo gyventojų mokėjo skaityti ir rašyti, jaunesnieji buvo baigę pradinę mokyklą (minima Šikšnių pradinė mokykla). Albinas Bislys, Petro, surašymo metu mokėsi Utenos gimnazijos 6-oje klasėje. Pažymėtina, kad visos kaimo moterys mokėjo skaityti ir rašyti arba bent skaityti. Kai kurie šio kaimo gyventojai pažymėjo esą rusų tautybės (pvz., Samsonas Orlovas nurodė esąs rusas, išpažįstantis unitų tikėjimą).

Utenos apskrities Užpalių valsčiaus Daugilio apylinkės 1948 m. vasario 1 d. žemės apskaitos žiniaraštyje nurodyta 12 asmenų, kurie Alaušos kaime valdė žemę.

1. Anelija Bislytė, Kosto Bislio duktė;
2. Ona Bislienė, Petro Bislio našlė;
3. Jurgis Bislys, Juozapo sūnus;
4. Ona Rameikienė, Jono Bislio duktė;
5. Antanas Mierkys, Prano sūnus;
6. Stasys Sirvydis, Motiejaus sūnus;
7. Ladzius Puškinas, Jono sūnus;
8. Fedoras Puškinas, Jono sūnus;
9. Vasilius Orlovas, Jono sūnus;

Albinas Bislys iš Alaušos kaimo ir Sofija Balčiūnaitė-Bislienė iš Šeiminiškių kaimo. Vyžuonos, 1945 m. Albinas Bislys. 1944 metais vadovavo Vyžuonų pradinei mokyklai. Buvo jos vedėjas. Po to perėjo mokytojauti į pradinę mokyklą Žaliojoje. Sofija Balčiūnaitė-Bislienė mokytojavo Vyžuonų mokykloje

¹⁰ LCVA, f. R.743, ap. 2, b. 8821, l. 6.

10. Samsonas Orlovas, Mykolo sūnus;
11. Marė Utkinienė, Samsono Orlovo duktė;
12. Povilas Kublickas, Mykolo sūnus.

Tarybiniais metais Alaušos kaimo žmonės susibūrė į „Spindulio“ kolūkį, kuriam vadovo energingas pirmininkas Stasys Sirvydis, Motiejaus Sirvydžio iš Alaušos kaimo sūnus. 1971 m. „Spindulio“ kolūkis susijungė su Bikūnų kolūkiu ir pasivadino Alaušos kolūkio vardu. Jam vadovavo Algirdas Cibas. Alaušos kolūkio kontorai pastatas buvo atgabentas net iš Dubūliščio, panaikinus Dubūliščio mokyklą. Perkeltas pastatas buvo pastatytas Alaušos kaime, ant kalvelės, šalia dabartinio aštuonbučio. Pirmame perkeltos pastato aukšte įsikūrė kultūros namai. Čia iš Liepakalnio (senas pavadinimas Ubagų kaimas) persikėlė ir Plepesiškių kaimo pradinė mokykla, kuri iki tol veikė Vanago (buvusiame Paškonių) name. Mokyklai Alaušos kai-

Antrojo pasaulinio karo metai. Sėdi Sofija Balčiūnaitė-Bislienė iš Šeiminiškių kaimo. Arčiau vazos stovi Adelė Mierkytė iš Padbuožės. Šalia stovi Eugenija Damauskaitė-Surgailienė

Užpalių saleziečių bendradarbių kooperatyvas. 1934 09 02

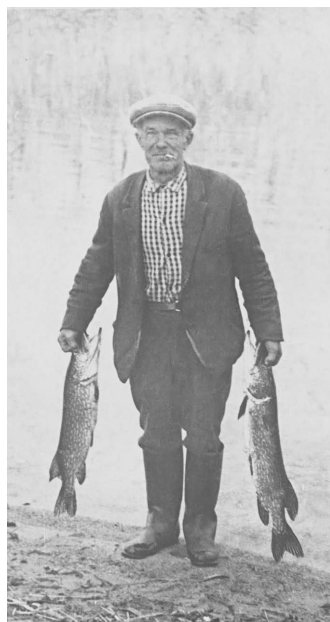
Danguolės Galinytės vestuvės Šeiminiškių kaime. Pasipuošusi balta apykakle centre stovi Emilija Balčiūnienė (Galinytė), už jos stovi Stasė Remeikienė ir Pranas Remeikis iš Alaušos kaimo. Antras iš kairės – Stasys Sirvydis iš Alaušos kaimo, „Spindulio“ kolūkio pirmininkas

me vadovavo Ona Seibutienė. Alaušos kolūkio kontora veikė pastato antrajame aukšte.

1987 metų sausyje Alaušos kolūkis buvo sujungtas su Sudeikių kolūkiu ir pavadintas Sudeikių kolūkiu, kuriam vadovavo Vladas Špakauskas.

Moliakalnio teritorijoje buvo įkurta plytinė, kurioje dirbo ne tik Alaušos kaimo, bet ir kitų kaimų jaunimas, pastatyta parduotuvė ir bendrabutis. Netoli plytinės, Ažuolaušio teritorijoje, įsteigtos kolūkio mechaninės dirbtuvės. Kaimo pakraštyje, ties Musteikių kaimo riba, įrengta degalų laikymo aikštelė, pastatytos kiaulių ir raguočių fermos, grūdų sandėlis.

Ant vienintelės iš Alaušo ežero ištekancios upelės Alaušos kranto, prie Remeikių ir Sirvydžių namų, tuometinio Alaušos kaimo pirmininko Vlado Špakausko ir vyriausiosios buhalterės Irenos Marijos Rameikienės iniciatyva buvo atstatytas unikalus koplytstulpis, kurį XX a. pradžioje buvo pastatę Prano Remeikio tėveliai – Ona ir Matas Remeikiai. Šio koplytstulpio šventųjų statulėlės buvo atgabentos net iš Argentinos. Ilgainiui tos statulėlės dingo. Tai paskatino atkurti koplytstulpį iš senų nuotraukų, išlikusių Utenos kraštotyros muziejuje. Koplytstulpį atnaujino liaudies meistras Alvydas Seibutis.

Alaušos kaimo gyventojas Antanas Merkys 1962 m.

Ilgametis „Spindulio“ kolūkio brigadininkas Jonas Balčiūnas (stovi arčiau) ir jo pusbrolis, Šeiminiškių kaimo ūkininkas Povilas Balčiūnas

Jonas Surgailis iš Šeiminiškių – ilgametis „Spindulio“ kolūkio brigadininkas, profesorius Ginto Surgailio tėtis. Šalia stovi Vilniaus universiteto profesorė Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (Albino Bislio ir Sofijos Balčiūnaitės-Bislienės vaikaitė)

2004 metais rašytame prof. A. Stanaičio straipsnyje „Prie didžiausio Utenos krašto ežero“ nurodoma, kad Alaušų kaime dar yra apie 10 gyventojų.

Atkūrus Lietuvoje nepriklausomybę, senųjų gyventojų Bislių ir Romeikių (Remeikių, Rameikių) giminių palikuonių pastangomis buvo susigrąžintos jų protėvių žemės ant Alaušo ežero kranto. Šių dviejų giminių palikuonys kas ketveri metai rengia spalvingas giminių šventes, į kurias atvyksta ir Lietuvoje, ir užsienyje gyvenantys giminaičiai. Formuojasi naujos atgimstančios kaimo tradicijos, atsikuria senosios sodybos, formuojasi atsinaujinusi kaimo bendruomenė.

Alinauka

Daiva Ivanauskaitė

Alináuka – tai buvęs viensėdis, Bikuškio dvaro palivarkas, esantis 3 km nuo Sudeikių ir 13 km nuo Utenės, tarpukariu priklausęs Užpalių valsčiui. Šiuo metu dvarvietės teritorija yra Sudeikių seniūnijoje.

XIX a. antroje pusėje Alinauka nuosavybės teise priklausė dvarininkui Julijonui Drazdauskui. Jis turėjo tris dukteris: Aną Aliną Drazdauskaitę, Stefaniją Drazdauskaitę ir Mariją Drazdauskaitę. Bikuškio dvaro šeimininkas Alináukos dvarą perdavė valdyti dukrai Anai Alinai, nuo kurios vardo ir kilo Alinaukos (Alinowka) dvaro pavadinimas. Alinai Drazdauskaitei išvykus gyventi į Lenkiją, Alinaukos dvarą Drazdauskai išnuomojo Adomo Pakšto šeimai.

Adomas Pakštas (1840–1917) į Užpalių–Sudeikių apylinkes atvyko iš Butėnų kaimo, Svėdasų parapijos, Rokiškio apskrities. Alinaukos viensėdyje labai pigiai „iš pusės“ išsinuomojo ūkį iš „nuskurusio dvarininko“ ir augino kiaules, karves, arklius bei žąsis.¹ Ši

žinutė leidžia daryti prielaidą, kad Drazdauskai turėjo finansinių sunkumų. Įdomu tai, kad Adomo Pakšto šeimai gyvenant Alinaukoje čia 1893 m. gimė Kazys Pakštas, būsimasis profesorius geografas. Pakštai Alinaukoje šeimininkavo iki Kaziui Pakštui sukako 4 metai. Šiuo metu netoli šios vietos Užpalių seniūnijos iniciatyva yra pastatytas koplytstulpis K. Pakšto gimtinei įamžinti.

Bikuškio dvarą iš tėvo paveldėjo Marija Drazdauskaitė, ištekėjusi už Povilo Puzinausko. Alinaukos dvaras atiteko Stefanijai Drazdauskaitei, ištekėjusiai už Liucijaus Jablonskio.

Dokumentų, saugomų Lietuvos centriniame valstybės archyve, informacija atskleidžia, kad po Pirmojo pasaulinio karo, atkūrus Lietuvos valstybę, Alinaukos dvaras, sudaręs 138 ha, ir Ažuolaušos vienkiemis, kurio dydis buvo 20 ha, bei 29 ha dydžio Murliškio palivarkas Užpalių valsčiuje nuosavybės teise priklausė Stefanijai Jablonskienei.²

1922 m. Alinaukos dvarą kartu su Ažuolauša ir Murliškiu pasidalino Stefanija Jablonskienė, kuriai atiteko 29

Dabar Alinauką jau gaubia ištuštėjusio kaimo tyla. S. Balčiūno nuotr.

¹ Eretas J. *Kazys Pakštas. Tautinio šauklio odisėja (1893–1960)*, Roma, 1970, p. 6–7.

² Alinaukos dvaras, LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 2985.

dešimtinės, Jonas Vegelis, jam atiteko 32 dešimtinės, Romanas Jablonskis, gavęs 29 dešimtines, Tadas Jablonskis, gavęs 30 dešimtinių, Ona Jablonskytė-Račkauskienė, jai atiteko 23 dešimtinės, Vytautas Jablonskis, kuris gavo 29 dešimtines, Bogdanas Jablonskis, kuriam buvo skirta 27 dešimtinės, Aleksandras Garunkštis, gavęs 22 dešimtines, ir Liucija Pšegalinskienė su 11 dešimtinių.

1925 m. kovo 25 d. Žemės reformos valdybos nutarimu Nr. 667 Stefanijai Jablonskienei nuosavybės teise dvare buvo palikta valdyti tik 80 ha žemės. Šis sprendimas susilaukė daktaro Jono Basanavičiaus reakcijos. J. Basanavičius ėmėsi užtarti S. Jablonskienę. Jis prašė panaikinti tokį valdybos sprendimą laišku, adresuotu Lietuvos žemės ūkio ministru.

Iš laiško sužinome apie Stefanijos Jablonskienės veiklą ir jos pažiūras. J. Basanavičius S. Jablonskienę vadino „didžiausia Lietuvos simpatike“ ir „lietuvių literatūros mylėtoja“.³ Stefanija Jablonskienė tyrinėjo lietuvių literatūrą, jos darbas „Poezjeodradzajacejsię Litwy“ buvo išleistas Seinuose iki Pirmojo pasaulinio karo, dėl šio veikalo moteris buvo užsitraukusi carinės Rusijos administracijos nemalonę. J. Basanavičius mini, kad už šį darbą S. Jablonskienei 1910 m. buvo paskirta gana didelė pinigine bauda. Stefaniją Jablonskienę siejo kultūriniai, kūrybiniai ir korespondencijos ryšiai su tokiais lietuvių rašytojais: Maironiu, Vydūnu, J. Žymantiene ir kt. Lenkų spaudoje S. Jablonskienė rašė Lietuvai palankius straipsnius, vertė lietuvių kūrinius į lenkų kalbą. Taip pat aiškėja, kad toks turto konfiskavimo sprendimas susijęs ir su S. Jablonskienės dviejų sūnų tarnyba Lenkijos kariuomenėje bei vieno sūnaus studijomis Vilniuje Stepono Batoro universitete.⁴ Laiške Jonas Basanavičius gina Stefanijos Jablonskienės teisę į turtą ir prašo nekonservuoti Alinaukos dvaro.

Stefanija Jablonskienė Alinaukoje gyveno iki mirties – 1936 m. liepos 5 d. Tuomet Alinauką paveldėjo dukra Ona Jablonskytė-Račkauskienė, kuri siekė nuosavybės teise prie Alinaukos prijungti ir netoli esantį Šiekščio ežerą.

Ona Jablonskytė-Račkauskienė išnuomojo dvarą su 80 ha žemės Stanislovui Girdziuškai ir jo žmonai Zofijai Puzinauskaitei-Girdziuškienei. Pastaroji buvo Marijos Drazdauskaitės-Puzinauskienės dukra, gyveno Bikuškio dvare, 1930 m. susipažino ir ištekėjo už Bikuškio dvaro ūkvedžio Stanislovo Girdziuškos. Stanislovas Girdziuška persikėlė su žmona į Alinauką, augino grikius, javus, gyvulius, dirbo Alinaukos pieno punkto, iš kurio pienas buvo superkamas Užpalių pieninės, vedėju. Jų sūnaus Miroslavo Girdziuškos, gimusio 1933 m. Alinaukoje, pasakojimu, „dvarą supo didelis sodas, augo kaštonai prie kelio, dvaro pastatas buvo medinis, vieno aukšto su šlaitiniu stogu, didelis, jame buvo 4 butai, gyveno undinarščikai arba samdinių keturios šeimos, stovėjo klaimas ir klėtis, Alinaukos pieninės pastatas, jame papildomai gyveno trys šeimos“.⁵

Užpalietė Genovaitė Visockienė (Lipinskaitė) gyveno Alinaukoje dvejus metus kartu su dėdės Lipinsko gausia dešimties vaikų šeima. Genovaitė Lipinskaitė keliavo per dvarus nuo Kúktiškių, Stadalių iki Bikuškio, o galiausiai 1939 m. apsistojo ir dirbo Alinaukoje. Dirbo žemę, kėlė javus, šienavo, augino ir melžė karves bei atliko kitus ūkio darbus. Alinaukos dvaro ūkvedžiu buvo Šmatavičius, kurį

³ Basanavičius J. Laiškas Lietuvos žemės ūkio ministru. 1925 m. birželio 21 d., LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 2985, l. 20.

⁴ *Ten pat*, l. 21.

⁵ Ivanauskaitė D. Interviu su Miroslavu Girdziuška, gim. 1933 m. Alinaukos vns., Užpalių vls., rankraštis, 2010.

G. Visockienė apibūdina kaip gerą poną, dažnai važinėjusį.⁶ Iš buvusių dvaro gyventojų atsiminimų ir įrašų archyve saugomuose dokumentuose aiškėja, kad dvaro statiniai ketvirtajame XX a. dešimtmetyje buvo gana prastos būklės, ypač prastas buvo namas, kuriame gyveno „undinarščikai“. Lipinskaikai gyveno jų name. Genovaitės Visockienės (Lipinskaitės) teigimu tame pačiame name gyveno Petuškinio šeima su dviem sūnumis. Genovaitė 1941 m. su vyru Visocku, dirbusiu Bikuškio dvare, kurį Antrojo pasaulinio karo išvakarėse valdė gydytojas Povilas Svilas, persikraustė į Užpalių mielėlių.

Antrojo pasaulinio karo metais Alinaukos dvaras buvo nuniokotas, pagrindinis pastatas ir klajojimas sudegė vokiečių oro antpuolio metu. Apie tą įvykį sklaido tokia legenda, kad tuo metu dvare gyveno pabėgėliai iš Rusijos, kurie džiovino raudonus skalbinius: galbūt užuolaidas ar kilimus, galbūt patalynę. Yra manoma, kad ši raudona spalva galėjusi būti dvarelė oro antpuolio priežastimi. Gaisrą atsimena tuo metu devynerių Miroslavas, kuris po šios nakties persikraustė į Samanės kaimą, esantį už 1 km nuo Alinaukos. Šiuo metu Miroslavas Girdziška žiemas leidžia Utenoje, o vasaromis dirba ūkio darbus Bikuškio dvare, kuris nuosavybės teise priklauso Gintarui Eugenijui Gruodžiui.

Sovietmečiu Alinauka priklausė Kureišiškių kolūkiui, veikė pieno punktas, gėnėsi gyvuliai, pastatytos fermos. Išlikusiuose pastatuose gyveno Gudų, Damauskų, Vanagų, Leščinskų, Graužinių, Jankauskų, Damudavičių šeimynos. Šalia Alinaukos dvarvietės buvo kelios sodybos, kurios kartais kurybiškai vietinių gyventojų pavadinamos Alinaukos kaimu. Arčiausiai dvarvietės išikūrusi buvusi Kustų sodyba, kuri nuo 1988 m. iš kolūkio buvo nupirktą ir šiuo metu valdoma Elenos Norkūnienės, gim. 1947 m. Gaigalių k., Užpalių vls., ir Jono Norkūno, gim. 1944 m. Katlienių k., Spitrėnų apyl. Norkūnų valdoma teritorija sudaro 74 arus namų valdos ir 8 ha atsieltosios ūkio paskirties žemės.⁷ Šis Alinaukos viensėdis pagal dokumentus priklauso Novosiolkų kaimui. Gretimais yra Ukrainų sodyba, priklausanti Toleikių kaimui, jos šeiminkai taip pat siejami su Bikuškio ir Alinaukos istorija. Ukrainų sodyba anksčiau priklausė Matarams. Mataras buvo Elenos Norkūnienės mamos brolis. Prieš 20 metų Napoleonas Ukrainas, gim. Telšiuose, ir Birutė Ukrainienė, gim. 1936 m. Kaune, nusipirko 60 arų namų valdos žemę su pastatais. Napoleonas Ukrainas šiuo metu yra miręs, faktiškai sodybą valdo Birutė Ukrainienė, o nuosavybės teise ši valda priklauso Birutei Ukrinaitei Arbačiauskienei, gim. 1968 m. Napoleonas Ukrainas dirbo Bikuškio dvare ūkvedžiu, todėl jo žmona prisimena, kaip Bikuškyje vyko aukšto rango sovietinių politikų iš Maskvos priėmimai, kuriems reikėjo itin kruopščiai pasiruošti.⁸ Ukrainui labai patiko Bikuškis ir netoliese esanti Alinauka, jis domėjosi šių apylinkių istorija, deja, nespėjo po savęs palikti susistemintos, surinktos istorinės medžiagos.

Nuo 1984 m. gyventojų Alinaukoje nebėra. Pačioje dvarvietėje likę pamatai, galima atskirti senąjį dvaro kelią, kuris šiuo metu gausiai apaugęs, išlikę kelios liepos ir senieji pakelės dvaro kaštonai, jauni medžiai ir krūmynai slepia buvusio dvaro sodybą, viduje yra pieva, teka upelis, jį kerta dar vienas transporto pravažiuojamas kelias. Alinauka – išnykęs dvaras ir viensėdis.

⁶ Ivanauskaitė D. Interviu su Genovaite Visockiene (Lipinskaite), gim. 1915 m. Saldutiškyje, rankraštis, 2010.

⁷ Ivanauskaitė D. Interviu su Elena Norkūniene, gim. 1947 m. Gaigalių k., rankraštis, 2010.

⁸ Ivanauskaitė D. Interviu su Birute Ukrainiene, gim. 1936 m. Kaune, rankraštis, 2010.

Šaltiniai

1. Alinaukos dvaras, *LCVA*, f. 1248, ap. 2, b. 2985.
2. Basanavičius J. Laiškas Lietuvos žemės ūkio ministrui. 1925 m. birželio 21 d., *LCVA*, f. 1248, ap. 2, b. 2985, l. 20.
3. Gasperaitis A. Alinauka, Utenos krašto enciklopedija, http://www.utena-on.lt/Utenos_enciklopedija/dvarai/dvarai.htm, žiūrėta 2011 m. sausio 9 d.
4. Ivanauskaitė D. Interviu su Birute Ukriniene, gim. 1936 m. Kaune, rankraštis, 2010.
5. Ivanauskaitė D. Interviu su Elena Norkūniene, gim. 1947 Gaigalių k., rankraštis, 2010.
6. Ivanauskaitė D. Interviu su Genovaite Visockiene (Lipinskaite), gim. 1915 m. Saldutiškyje, rankraštis, 2010.
7. Ivanauskaitė D. Interviu su Miroslavu Girdziuška, gim. 1933 m. Alinaukos vns., Užpalių vls., rankraštis, 2010.

Antakalniai. Kaimo istorinė apžvalga

Vytautas Indrašius

Antakalniai išsidėstę ant kalvų, 10 km į vakarus nuo Užpalių. Šiaurėje ribojasi su Levizarū, rytuose su Traidžiūnų, pietuose su Norvaišių, vakaruose su Rimiškių ir Kuprių kaimų žeme. Pietvakarinėje dalyje kaimo žemė prieina prie Momenišio ežero. Pietinėje kaimo pusėje telkšo Pakalnio ežeras, šiaurinėje ežero pusėje yra senos, apleistos kaimo kapinės. Auga keletas senų medžių, aplink ganyklos ir ariami laukai. Išliko dalis akmeninės tvoros, vienas nugriuvęs betoninis paminklas ir du akmeniniai obelisko formos kryžiai, pastatyti mirusiems Indrašių giminėms. Viename įkirsti 1896, kitame – 1898 A+A Jurgis Indrašius. Obeliskų viršūnes puošia metaliniai ornamentuoti kryžiai.

Paskutinis palaidojimas – 1945 m. rugpjūčio mėn. miręs Vinco Indrašiaus kūdikis Petriukas 1,5 mėn amžiaus, gimęs su dvyniu Povilu (gyvena Vilniuje). Kūdikis palaidotas prie akmeninio obelisko formos paminklo su data 1896 m., skirto Gasparo Indrašiaus giminei. Metalinis liaudies meistrų kryžius nuo paminklo viršaus nukritęs ir pastatytas šalia.

Gyventojų surašymo duomenimis, 1897 m. kaime buvo 146 gyventojai, 1923 m. – 73 gyv. (14 kiemų).

Užpalių vaitijos, vėliau dvaro, inventoriuose Antakalniai (Antokalnie) pradami minėti nuo 1663 m., tačiau pirmųjų gyventojų pavardes radau tik 1765 m. Tuomet gyveno vienuolika šeimų, kurios Užpalių dvarui mokėjo tokią duoklę:

1. Kazys Prevelis – 97 zlotus 23 grašius;
2. Laurynas Matulionis – 88 zlotus 8 grašius;
3. Krys Bartušas (gal Bertašius) – 84 zlotus 8 grašius;
4. Baltrus Daviatis (Daujotis) – 82 zlotus 8 grašius;
5. Petras Janulionis – 82 zlotus 8 grašius;
6. Kazimieras Šukis – 82 zlotus 8 grašius;
7. Petras Borovskis – 73 zlotus 29 grašius;
8. Motiejus Burokas – 62 zlotus 23 grašius;
9. Jurgis Burokas – 49 zlotus 23 grašius;
10. Andriejus Janiūnas – 66 zlotus 23 grašius;
11. Antanas Žvironas – 62 zlotus 23 grašius.¹

1789 m. inventoriuje įrašytos tik 7 žemvaldžių šeimos, kurios dvarui mokėjo po 74 zlotus:

1. Antano Prevelio;
2. Motiejaus Praneliūno;
3. Kazimiero Buroko;
4. Jono Borovskio;
5. Mykolo Indrašiaus (atėjęs užkuriom į Antano Žvirono ūkį);
6. Andriejaus Janiūno;
7. Simono Veinio.²

¹ *Ukmergės apskrities seniūnijų 1765 m. inventoriai*, 1994, p. 54.

² *LVIA*, f. 525, ap. 8, b. 1350, l. 18.

Antakalnių kaimo 1832 m. inventoriuje jau nurodyta visa šeimos sudėtis, vyras, žmona, vaikai ir samdiniai. Tai:

1. Martynas Indrašius – 50 m., žmona Barbora – 33 m. (antroji), sūnūs: Vincentas – 21 m., Gasparas – 16 m., Jonas – 11 m., Motiejus – 7 m., Martynas – 4 m., duktė Morta – 2 m., mergaitė Ona Gladutytė – 15 m.
2. Pranciškus Burokas – 31 m., žmona Elžbieta – 33 m., sūnus Jonas – 4 m., dukros: Grasilda – 7 m., Pranciška – 3 m., brolis Steponas – 23 m., kampininkas Petras Gladutis – 63 m., jo žmona Teodora – 49 m., dukros Katryna – 15 m. ir Raketė – 4 m.
3. Jurgis Indrašius – 40 m., žmona Barbora – 26 m., sūnūs: Simonas – 7 m., Jonas – 3 m., duktė Ona – 4 m.
4. Nikodemus Juška – 39 m., žmona Kristina – 31 m., sūnūs: Jonas – 5 m., Nikodemus – 3 m., Jeržis (Jurgis) – 1 m., duktė Elžbieta – 6 m., uošvis Antanas Barauskas – 42 m., jo sesuo Ona – 21 m., darbininkas Justinas Merkis – 15 m., mergaitė Morta – 15 m.
5. Tadeušas Masiulis – 67 m., žmona Agnieška – 53 m., duktė Veronika – 21 m., posūniai: Vincentas – 15 m. ir Motiejus – 7 m. Tarvydavičiai, jų seserys Marija – 18 m. ir Apolonija – 10 m., darbininkas Dominykas Tarvydavičius – 50 m., jo žmona Kotryna – 30 m.
6. Juozas Tarvydavičius – 30 m., žmona Teresė – 30 m., sūnus Vincentas – 1 m., dukros: Monika – 6 m., Domicelė – 2 m., sesuo Veronika – 21 m., darbininkas Vincentas Tarvydavičius – 20 m., mergaitė Karolina – 15 m., piemenaitė Monika – 15 m.
7. Jonas Prevelis – 75 m., žentas Juozapas Barauskas – 40 m., žmona Ona – 35 m., sūnūs Tamošius – 18 m., Povilas – 16 m., Ignas – 13 m., dukros: Apolonija – 9 m., Barbora – 8 m., Viktorija – 6 m., sesuo Barbora Prevelytė – 43 m., mergaitė Uršulė – 19 m.
8. Sanislovas Sunklodus – 45 m., žmona Kristina – 35 m., sūnūs: Izidorius – 11 m., Evaristas – 5 m., Juozapas – 1 m., dukros: Domicelė – 16 m., Rozalija – 12 m., Marijona – 8 m. ir Agota – 3 m., brolis Dominykas – 27 m., uošvis Stanislovas Steponavičius – 65 m., žmona Marija – 50 m., darbininkas Kazys Pernavas – 15 m.³

Nors 15 metų nedidelis laiko tarpas, tačiau kaimo gyventojų šeimose pastebimi ryškūs pokyčiai. 1847 m. duomenimis, Prevelio ūkį tvarko žentas Juozapas Barauskas ir karšina 90 metų sulaukusį Joną Prevelį.

Mirusio Martyno Indrašiaus ūkį perima sūnus Vincentas – 36 m. Jis jau vedęs Teodosiją Indrašiūtę ir 23 m., Norvaišių k. Drauge gyvena keturi jo broliai, sesuo Morta ir motina Barbora Indrašienė.

Jurgis Indrašius, vedė Barborą Barauskaitę ir jo ūkis susiliejo su Antano Barausko ūkiu. Barausko ir Indrašienės šeimos gyvena vienoje sodyboje.

Iš kaimo gyventojų skaičiaus visai dingsta Juozo Tarvydavičiaus šeima. Atsiranda trys naujos šeimos. Vesdamas

Veroniką, į Tadeušo Masiulio ūkį ateina ³ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 172, l. 61–62.

žentas Mataušas Paškonis – 25 m. Jau turi sūnus Vincentą – 5 m. ir Aleksandrą – 3 m.

Vienoje sodyboje gyveno dvi naujos šeimos. Liudvikas Galvydis, Dominyko, – 29 m. su žmona Juozapota – 25 m. turi sūnų Dominyką – 3 m. ir jų uošvis Justinas Urbanavičius, Jokūbo, – 53 m., su žmona Rakele – 49 m. turi sūnus: Juozapą – 24 m., Dominyką – 21 m., Vincentą – 12 m., Izidorių – 7 m. ir dukrą Julijoną – 17 m.⁴

Praeis dar 16 metų ir po 1863 m. sukilimo caro žandarai iš kaimo gyventojų tarpo išplėš ir į Samaros stepes išvarys Justino Namajuškos 7 asmenų ir Mataušo Paškonio 8 asmenų šeimas. Jų valakiniuose ūkiuose įsikurs po dvi rusų kolonistų šeimas. Justino Namajuškos sodyboje gyvens Matviejaus Koverovo ir Sidero Kublickio, Mataušo Paškonio sodyboje Arsenijaus Rutkovskio ir Nikitos Rutkovskio šeimos. Į Lietuvą 1922 m. sugrįš Čiornaja Padinoje, Novoūzensko apskrityje, Samaros (Saratovo) gubernijoje mirusio Antano Namajuškos (1851–1917) našlė Veronika Namajuškienė ir ten pat mirusio Juozapo Namajuškos (1856–1925) duktė Paulina Remeikienė (gim. 1902). (Abu jie buvo tremtinio Justino Namajuškos sūnūs.) Joms, kaip tiesioginėms įpėdinėms, 1934 m. Žemės reformos valdybos nutarimu buvo perduota 11,5 ha, kolonisto Matviejaus Koverovo sūnų Michailo (Mykolo), Georgijaus (Jurgio) ir Kiprijano (Ciprijono) turėtas ūkis. Jie patys prieš 1915 m. buvo išvykę į Rusiją ir į Lietuvą nesugrįžo.⁵

Ten pat nurodyta, kad iš Rusijos negrįžusių Koverovų seserys Pelagėja Vasiliauskienė ir Ona Charitonovienė gyveno Šeimyniškių kaime, Anykščių valsčiuje.

Iš tremtinio Mataušo Paškonio (gim. 1820) gausios šeimynos į Lietuvą 1921 m. grįžo duktė Agnieška Grižienė (Paškonytė) su penkiais sūnumis: Jonu – 26 m., Petru – 20 m., Juozu – 16 m., Jurgiu – 14 m. ir Antanu – 12 m. Jie apsigyveno Tervydžių kaime. Moteris atkakliai reikalavo grąžinti Antakalniuose kolonistų valdomą jos tėvelio ūkį, tačiau gavo neigiamą atsakymą. Pagal tuo metu galiojančius žemės ūkio ministerijos įstatymus turtas, pagal pirkimo-pardavimo aktus perėjęs į trečiąsias rankas, negalėjo būti nusavintas. Kaip tik taip atsitiko ir su tremtinių Paškonių ūkiu. Jame gyvenęs kolonistas Nikita Rutkovskis turėtą pusvalakį pardavė Nikitai Leonovui, o pastarasis 1888 m. sausio 25 d. – Jurgiui Barauskui, Antano. Kitas kolonistas Arsenijus Rutkovskis savo pusvalakį 1912 m. vasario 4 d. buvo pardavęs Dominykui Vebui, o pastarasis 1914 m. balandžio 20 d. pirkė žemę, iš viso 12 dešimtinių, pardavė Rapolui Urbanavičiui. Ši žemė vėliau perėjo jo sūnui Antanui Urbanavičiui.⁶

1875 m. duomenimis, Antakalnių kaime gyveno:

1. Barauskas Ignatijus, Juozapo – 6 žmonės, žemės 23,93 dešimtinės;
2. Barauskas Antanas, Antano – 4 žmonės, žemės 24,34 dešimtinės;
3. Indrašis Gasperas, Motiejaus – 5 žmonės, žemės 23,92 dešimtinės;
4. Indrašis Motiejus, Jurgio – 2 žmonės, žemės 1,0 dešimtinės;
5. Indrašis Juozas, Jurgio – 3 žmonės, žemės 1,02 dešimtinės;
6. Indrašis Jonas, Motiejaus – 2 žmonės, žemės 1,52 dešimtinės;
7. Gabė Jonas, Fadiejaus – 2 žmonės, žemės 1,02 dešimtinės;
8. Gabė Juozas, Fadiejaus – 1 žmogus, žemės 0,50 dešimtinės;
9. Galvydis Liudvikas, Dominyko – 2 žmonės, žemės 23,85 dešimtinės;

⁴ LVIA, f. 525, ap. 2, b. 908, l. 149–150.

⁵ LVIA, f. 1248, ap. 2, b. 3016, l. 4–5.

⁶ LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3016, puslapiai nenumeruoti.

10. Jančys Dominykas, Juozapo – 1 žmogus, žemės 1,03 dešimtinės;
11. Sunklodus Antanas, Stepono – 2 žmonės, žemės 24,10 dešimtinės;
12. Vaškelis Juozapas, Benedikto – 1 žmogus, žemės 0,50 dešimtinės;
13. Atsargos kareivis Motiejus Indrašis – 1 žmogus, 0,82 dešimtinės;

naujai įrašyti iš kitų vietų atkelti stačiatikiai:

14. Rutkovskis Nikita, Leono – 1 žmogus; Rutkovskis Arsenijus, Osipo – 3 žmonės, tremtinio Mataušo Paškonio ūkyje 24,11 dešimtinės;
15. Koverovas Motiejus, Petro – 3 žmonės; Kublickis Sidoras, Aleksiejaus – 2 žmonės, tremtinio Justino Namajuškos ūkyje 23,84 dešimtinės.⁷

1920 m. sausio 25 d. Antakalnių kaimo ūkininkai surašė prašymą Utenos apskrities valdybai, kad atsiųstų matininką „dėl sodžiaus išdalavimo viensėdžiais“. Rašoma, kad kaimas buvo pradėtas dalinti prieš 1915 m., bet karui užėjus liko nebaigtas. Nurodoma, kad viso kaimo plotas 170 dešimtinių žemės, yra dvylika žemvaldžių ir šeši mažažemiai. 1920 m. birželio 14 d. į kaimą atvyko matininkas A. Slonimskas, darbai vyko sklandžiai ir 1922 m. gegužės 1 d. buvo baigti. Po žemės reformos nuosavybės dokumentus gavo 12 ūkininkų ir šeši mažažemiai. Kolonisto Motiejaus Koverovo palikuonys nebuvo grįžę iš Rusijos, jų 15,32 ha valdas saugojo Užpalių valsčiaus valdyba, o vėliau gražino 1863 m. į Sibirą ištremto Justino Namajuškos įpėdinėms Veronikai Namajuškienei ir Paulinai Remeikienei.

1922 m. Antakalnių kaime gyveno šie žemės savininkai:

1. Barauskas Jonas – 45,96 ha;
2. Sunklodus Pranas – 30,64 ha;
3. Barauskaitės Ona ir Uršulė su motina Ona Barauskiene – 16,60 ha;
4. Barauskas Juozas – 7,66 ha;
5. Barauskas Tamošius – 6,39 ha;
6. Galvydis Pranas – 15,32 ha;
7. Galvydis Juozapas – 15,32 ha;
8. Kublickas Grigorijus – 15,32 ha;
9. Urbanavičius Rapolas – 15,32 ha;
10. Indrašius Gasperas – 20,43 ha;
11. Indrašius Juozas – 11,49 ha.

Mažažemiai:

1. Izidoriaus Indrašiaus, turėjusio 2,42 ha, įpėdiniai: Stasys Indrašius – 0,66 ha, Emilija Indrašienė – 69 ha, Barbora Indrašienė ir Elena Skardžiuvienė, gyvenusi Vyžuonose – 1,25 ha;
2. Indrašius Jonas – 0,27 ha;
3. Indrašius Izidorius – 3,37 ha;
4. Gabė Petras;
5. Gabės Juozo įpėdiniai Anelė Senulienė ir Grasilda Indrašienė – 0,54 ha.⁸

⁷ LCVA, f. 1248, ap. 2, b. 3016, puslapiai nesunumeruoti.

⁸ LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 10024, l. 2, 221 ir 246.

*Antakalnių kaimo
Indrašiai su
giminėmis Šikšnių k.
Antroje eilėje:
Vincas, Jurgis,
Antanas Indrašiai,
jų sesuo Anelė
Skurkienė, Kostas
Indrašius ir Juozas
Tumas su žmona.
1952 m. Iš Ričardo
Indrašiaus šeimos
archyvo*

Galutinai suvedus žemės reformos duomenis paaiškėjo, kad kaimas iki viensėdžių turėjo 191,73 ha, išsiskirstęs viensėdžiais – 224,06 ha.

Ir viensėdžiuose ne visiems gerai klostėsi. Keletas ūkininkų, patekusių ant smėlėtos žemės, nuskurdo, ėjo kumečiauti arba vertėsi amatais. Gan stiprus ūkininkas Pranas Sunklodas, trobesių statybai iš banko pasiėmęs paskolą, neįstengė jos gražinti dėl lietingų ir nederlingų metų. Ūkis buvo atiduotas į varžytines ir jį 1936 m. nupirko gretimo Žaišiškių kaimo gyventojas Balys Svilas su šeima, o Sunklodai išsikėlė į Uteną.⁹

1922–1944 m. kaimo žmonės gyveno ramų kasdienį gyvenimą, vertėsi žemdirbyste, prisidurdavo įvairiais amatais: kalvio, dailidės, puodžiaus, siuvėjo, batšiuvio; moterys verpė, siuvo, audė, augino vaikus. Nelaimės ir praradimai šeimose prasidėjo į Vakarus nuslinkus frontui. Į kariuomenę pašaukė Justina Kublicką. Juozą Galvydį (gim. 1905) 1944 m. liepos mėn. nušovė rusų kareiviai, kai jis apžiūrinėjo pamušlą lėktuvą. Apšaudomas bėgo namų pusėn ir krito netoli trobos. Trys jo broliai: Leonas (1910–1946), Petras (gim. 1918) ir Jonas (gim. 1921), slaps-tėsi nuo mobilizacijos į kariuomenę. Iš pradžių buvo prisišlieję prie Motiejaus Paškonio partizanų būrio, bet greitai iš jo išėjo ir pavieniui plėšikavo, terorizavo vietos gyventojus. 1945 m. pavasarį į kalvę Kuprių kaiman išėjo Vasilijus Kublickas (gim. 1890) ir dingo be žinios. Sūnus Viktoras Kublickas kaime kai kam prasarė, kad atkeršys Galvydžiams už tėvą, nueis į Užpalius, paims šautuvą ir nušaus Galvydžius. Kitą dieną jis nuėjo į laukus arkliai ir buvo užmuštas.¹⁰

Užpalių sribai, tarp kurių buvo Vasilijaus Kublicko sūnus Aleksas (gim. 1927), pradėjo ieškoti žudikų. Tikėdamiesi surasti besislapstančius Galvydžius, areštavo ir betardydami 1945 m. gegužės 15 d. nukankino jų tėvą Juozapą Galvydį (gim. 1880). Apakinti neapykantos ir keršto broliai Galvydžiai baudė visus įtariamuosius, 1945 m. gegužės mėn. nužudė Norvaišių apylinkės seniūną Maksimą Skariną ir jo pavaduotoją Gasparą Indrašių, 1945 m. liepos 24 d. išsivedė iš Norvaišių pas seserį atvažiausią Praną

⁹ Onutės Sunklodaitės, gyv. Utenoje, pasakojimas.

¹⁰ LYA, B. Svilo tremties byla Nr. 20387.

Juodelę, kuris dingo be žinios. 1946 m. rugsėjo 15 d. Norvaišių kaime nušovė Eleną Gudienę ir Juozą Telksnį.¹¹

Sąrašas aukų gal pailgėtų, atidžiau peržiūrėjus archyvinės bylas. O kiek sumušta, apiplėšta ir prigašdinta visai nekaltų apylinkės gyventojų.

Galvydžių šeimos likimas tragiškas. Kaip jau minėjau, tėvą Juozapą Galvydį nukankino sribai, sūnų Juozą (1905–1944) nušovė rusų kareiviai, Leonas (gim. 1910) buvo įsirengęs bunkerį nedideliame miškelyje Antakalnių kaime. 1946 m. rugpjūčio 28 d. Užpalių sribai su kareiviais apsupo miškelį, į besipriešinančio L. Galvydžio bunkerį įmetė granatą ir susprogdino. Rado automatą PPS, vokiškus šautuvus, pistoletą, keturias granatas, 355 vnt. šovinių ir daug prisiplėšto turto.¹²

Jonas Galvydis (gim. 1921) po brolio Leono žūties legalizavosi, bet nesiliovė plėšikavęs ir terorizavęs gyventojų, todėl 1947 m. buvo suimtas ir įkalintas, 1961 m. dar nebuvo grįžęs iš Rusijos. Kalbama, kad vėliau grįžo ir apsigyveno Panevėžyje.

Petras Galvydis (gim. 1918), begirtuokliaudamas ir apsvaigęs nuo samagono, su bendraminčiu Benediktu Svilu (gim. 1922) 1948 m. gruodžio 7 d. vakare, grąsindami ginklu, pradėjo reikalauti iš Anupro Paukštės samagono. Kai tas pasakė, kad neturi, Benediktas Svilas iššovė į grindis ir peršovė Petruį Galvydžiui koją. Padedant kaimynui Albertui Barauskui, žaizdą sutvarstė ir sužeistąjį nunešė į Benedikto Svilo klotimą. Paryčiui klotimą apsupo kareiviai ir besipriešinančiam Petruį Galvydžiui kulkos nunešė dar ir kairės rankos bevardį pirštą ir dešinės rankos kaulą. Taip sužalotą nuvežė į Uteną, apgydė, išstardė ir 1949 m. birželio 25 d. nuteisė 25 metams kalėti. Nukentėjo ir jauniausias sūnus Antanas Galvydis (1929–1981), gyvenęs Vilniuje. Jam pritaikė standartinį kaltinimą, kad „dirbdamas garvežio mašinisto padėjėju, tarp garvežių depo darbuotojų sistemingai veda antitarybinę veiklą“, ir 1948 m. gruodžio 16 d. nuteisė 10-čiai metų. Grįžęs gyveno ir mirė Kaune.¹³

Iš išblaškytos šeimos Lietuvoje pasiliko tik duktė Vitalija Janulionienė (Galvydytė), kuri gyveno netoli Jūžintų. Galvydžių motina Agota Galvydienė (gim. 1885 Mielagėnų vls., Ignalinos krašte) Antakalniuose negyveno nuo 1945 m. rudens, kai per susišaudymą sudegė jos trobelė. Išvyko pas gimines į Sirutėnų kaimą. Surado ją čia ir 1948 m. gegužės 22 d. ištrėmė į Palajevo rajoną Irkutsko srityje. Į Lietuvą sugrįžo 1956 m.¹⁴

Benediktą Svilą 1949 m. gegužės 10 d. nuteisė 25 metams, tėvą Balį Svilą (1893–1974) su žmona Veronika Vaškelyte (1895–1989), dukra Aldona (gim. 1925) ir sūnumi Albinu (gim. 1929) 1949 m. kovo 28 d. ištrėmė į Keitūno rajono kolūkį „Bojec“ Irkutsko srityje. Aloyzo (1927–1995), Vytauto (gim. 1931) ir Irenos (gim. 1933) tuo metu nebuvo namuose ir jie liko Lietuvoje.

Likimas buvo palankus Svilams, tėvai ir vaikai 1959 m. vasarą grįžo iš tremties. Netgi 25 metams nuteistas Benediktas Svilas grįžo į Lietuvą ir dabar gyvena Šiauliuose.¹⁵

Aprimo pokario metų suirutės, senieji Antakalnių kaimo gyventojai liko prie ūkio ir namų, jaunimas veržėsi į mokslus. Lankė netoliese esančias Mažionių ir Norvaišių pradinės mokyklas, Užpalių vidurinę mokyklą. Dar

¹¹ LYA, P. Galvydžio b/byla Nr. 43119/3 ir B. Svilo tremties byla Nr. 20387.

¹² LYA, A. Galvydienės tremties byla Nr. 8558, l. 13.

¹³ LYA, b/byla 46119/3, l. 239.

¹⁴ LYA, A. Galvydienės tremties byla Nr. 8558.

¹⁵ LYA, B. Svilo tremties byla Nr. 20387 ir Vytauto Svilo, gyv. Buivydiškėse, Vilniaus r. pasakojimas.

anksčiau pedagogėmis tapo Prano Sunklodo dukros Onutė (gim. 1927) ir Aldona (gim. 1929). Onutė Sunklodaitė mokė Utenos, Aldona Dambrauskienė – Kauno miesto vaikus. Jų brolis Antanas Sunkloda (1932–2009), baigęs Vilniaus universitetą, tapo žinomu Utenos ekonomistu. Mokytoja Valė Burauskaitė-Norvaišienė buvo ilgametė Utenos II vidurinės mokyklos mokytoja.

Kazio Indrašiaus sūnus Gintautas (gim. 1937) buvo Šiaulių ir Kauno miestų autoinspekcijų viršininkas, užsitarnavo VRM pulkininko laipsnį, o išėjęs į atsargą sumaniai ūkininkauja Tervydžių kaime, Užpalių seniūnijoje. Prano Indrašiaus sūnus Jonas (gim. 1941), baigęs Kauno politechnikos institutą, dirbo Telšių skaičiavimo mašinų gamyklos vyriausiuoju konstruktoriumi. Vargingai augę Vinco Indrašiaus trys dukros ir penki sūnūs dėl savo darbštumo ir atkaklumo pasistatė puikius namus Garliavoje. Vaižgantas (gim. 1948), Leonas (gim. 1951), Gražvydas (gim. 1953) ir Valdemaras (gim. 1955) Indrašiai dirbo Kauno milicijoje. Gražvydas užsitarnavo kapitono laipsnį, jo brolis Valdemaras 1976 gruodžio 3 d. su viršila Isajumi Medvedevu sulaikė ir į skyrių pristatė ginkluotą pavojingą nusikaltėlį. Už tai abu apdovanoti medaliais „Už labai gerą tarnybą“.¹⁶

Tokia būtų trumpa Antakalnių kaimo istorinė apžvalga.

---

¹⁶ *Tiesa*, 1977, sausio 30.

Armališkių kaimas

Kazimieras Miškinis

Armališkių kaimas yra 8 km į šiaurės rytus nuo Užpalių, 22 km nuo Utenos. Kaimo teritorijoje yra Armališkių piliakalnis, nebeveikiančios 0,09 ha ploto kaimo kapinės.

1847 m. carinės valdžios nurodymu pravedus Užpalių valstybinio dvaro žemės, miškų, kilnojamojo ir nekilnojamojo turto iliustraciją, šio dvaro Likunčių vaitijoje pirmą kartą buvo išskirtas Armališkių kaimas (*dep. Гермалишки*). Naujam įsteigtam kaimeliui buvo išskirta iš viso 65 dešimtinės ariamos žemės, 30 dešimtinių pievų ir 5 dešimtinės bendrų ganyklų (1 dešimtinė – 1,09 ha). Tada 5 ūkiuose (visi vienodo dydžio) gyveno Tado Umaro, Motiejaus Čečergio, Jurgio Umaro, Petro Maliaukos ir Konstantino Repšio šeimos (49 gyventojai). Už naudojamą žemę valstiečiai mokėjo po 14,55 rb (sidabro) činšo mokesį. Jie laikė iš viso 10 arklių, 14 jaučių, 8 karves, 36 avis ir ožkas, 18 kiaulių.¹

Kaimelis teritorijos atžvilgiu ir gyventojų skaičiumi mažai keitėsi iki XIX šimtmečio pabaigos. Žemės reforma ir skirstymas į vienkiemius šiame kaimelyje įvykdytas dar carinės valdžios metais – 1910 m. projektą parengė matininkas V. Brasanikovas. Parengtas projektas apėmė visą kaimo teritoriją – 117 dešimtinių. Žemės savininkai buvo: Gasparas Umaras (19 dešimtinių), Grasilda Viliūnienė (27 deš.), Jeronimas Umaras (16 deš.), Juozapas Umaras (15 deš.), Boleslovas Viliūnas (19 deš.) ir Juozas Maliauka (18 deš.). Be to, 2 dešimtinės žemės buvo skirtos 2 mažžemių Jurgio Maliaukos ir Juozapo Partnikovskio šeimoms.²

Atlikus žemės reformos ir skirstymo į vienkiemius darbus, Armališkių kaimas ribojosi su Čižiškių, Bikūnų, Ramavidiškių, Viešeikių ir Satarečiaus kaimais.

Prieš pat 1940 m. sovietinę okupaciją Armališkių kaime buvo 7 valstiečių ūkiai: Balio ir Povilo Viliūnų, Kazio Umaro, Jono Girniaus, Jono Rinkevičiaus, Angelijos Umarienės ir Povilo Maliaukos.

1942 m. gyventojų surašymo duomenimis, kaime buvo 36 gyventojai (9 šeimos).

Gyventojams išvykstant gyventi į miestus, kitas vietas, o vėliau dėl kolektyvizacijos ir ypač dėl melioracijos gyventojų skaičius kasmet vis mažėjo: 1975 m. – 14 gyventojų, 1984 m. – 7 gyventojai, 1996 m. gyventojų jau nebuvo.

Dabar šis kaimas įtrauktas į išnykusių kaimų ir vienkiemų sąrašą.³

O štai kokias gražias eilutes apie savo gimtąjį Armališkių kaimą monografijos sudarytojams atsiuntė Marijampolės kolegijos Edukologijos ir socialinio darbo fakulteto muziejaus vedėjas Vytautas Vilūnas:

„Tai gal paskutinis šansas išsaugot atminimą kaimo, kuris gyvavo maždaug iki 1982 metų, kai melioracija galutinai jį palaidojo. Tai buvo senas, nedidelis, bet įdomus kaimas, visada priklausęs Užpalių valsčiui. Tai buvo paskutinis šio valsčiaus kaimas rytuose. Už jo esantis kaimas – Bikūnai – jau

¹ LVIA, f. 525, ap. 2, b. 908.

² LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 10135.

³ UKE, Vilnius, 2001, p. 99.

priklausė Dusetų valsčiui. Šiaurėje Armališkės ribojosi su Čižiškėmis. (Pasakojama, kad čia, XIX a. iškirtus miškus, buvo įkurdinti Rusijos armijoje atitarnavę rekrūtai – kiekvienam naujakuriui duodavo 3 ha žemės; kai kurie šio neturtingo kaimo žmonės, esą, vėliau nenorėdavę prisipažinti, kad kilę iš Čižiškių, sakydavę, kad iš Armališkių...) Vakaruose Armališkės ribojasi su Satarečiumi, pietuose – su Viešeikiais. Armališkių kaimo teritorijoje yra dviejų kalvų piliakalnis, kuriuo tarpukario laikais domėjosi rašytojas archeologas Petras Tarasenko, bandė kasinėti, rado žmonių kaulų. Buvusiuose B. Viliūno laukuose ant gražaus kalnelio yra senos kaimo kapinaitės. Čia ir dabar tebestovi įdomus akmeninis kryžius su menišku metaliniu kryželiu viršuje. Kapinaitėse jau seniai (daugiau kaip 80 metų) nebelaidojama. Apmaudu, kad šių laikų valdininkai prie šių kapinaičių pastatė užrašą, žymintį, jog čia Armališkių piliakalnis (!). Dėl to prieš keletą metų buvo pasiūstas raštas Utenos kultūros skyriui. Tačiau klaida iki šiol neatitaisyta. Įdomu, kad kaime buvo tikima, jog Armališkės yra įsikūrusios buvusio dvaro vietoje. Tokią nuomonę tarsi patvirtindavo šalia Balio Viliūno namų gražioje aukštumėlėje iškasamos spalvingų koklių liekanos. Armališkėse buvo 8 sodybos: dvi Viliūnų, dvi Umarų šeimos ir Rinkevičiaus, Urbano, Maliaukos ir Girniaus šeimos. Stambesnius ūkius turėjo Viliūnų šeimos (maždaug po 30 ha). Kitų ūkiai buvo mažesni. Paminėtina, kad vienos Umarų šeimos palikuonys yra pagarsėję kaip dviračių sporto meistrai, o paskutiniu metu ir kaip dviračių parduotuvių savininkai. Jų senelis buvo azartiškas žirgų lenktynininkas. Lenktyninius žirgus augino ir ne kartą pasižymėjo Sartų žirgų lenktynėse Jonas Rinkevičius. Mažąžemis Povilas Maliauka, linksmas ir kaimo mėgstamas žmogus, pokario metais išėjo į partizanus ir žuvo. Girniai – tai žinomo Lietuvos filosofijos daktaro Juozo Girniaus brolio šeima. Iš vienos Viliūnų šeimos yra kilęs jau tarpukario laikais pagarsėjęs inžinierius, vėliau technikos daktaras Povilas Viliūnas, beje, dalyvavęs projektuojant ir tiesiant Žemaičių plentą. Iš kitos Viliūnų šeimos minėtini dabar besidarbuojantys palikuonys: dr. Giedrius – Romerio universiteto prorektorius, dr. Dalius – Lietuvių kultūros tyrimų instituto Lietuvių filosofijos istorijos skyriaus vadovas; Žydrius – branduolinės energetikos specialistas, UAB „DEKRA Induster“ technikos direktorius; Irmantas – fizikas, UAB „Elektromarkt“ rinkodaros direktorius; Indrė – leidyklos „Svajonių knygos“ redaktorė. Rašydamas šias detales, visai nemanau, kad visa tai įmanoma panaudoti Jūsų ruošiamame leidinyje. Priimkite tai tik kaip mano netiesioginius argumentus, kad tikrai vertėtų bent paminėti šio kaimo pavadinimą. Galbūt Jums pasirodys nelabai vertos dėmesio ir mano siunčiamos nuotraukos. Jose tik šio toks buvusio kaimo ženklas. Mat buvusio kaimo centre, prie kelio Bikūnai–Armališkės–Užpaliai dar yra išli-

kusių liepų iš buvusios gražios senų liepų alėjos. Ten nuo XIX a. stovėjo du akmeniniai kryžiai, pastatyti prie Viliūnų sodybų. Abu juos sovietiniai sribai nuvertė. Vieną jų, mažiau nuniokotą, B. Viliūno vaikai ir vaikaičiai atstatė ir pritvirtino kaimo ir Viliūnų sodybos atminimo plokštę. Taigi iš buvusio kaimo tik tokie ženklai ir teliko – medžiai ir kryžius. Tiesa, galulaukėje, už Vaboliakalnio miškelio, kur buvo nedidelė Umarų (vadintų Umarėliais) sodybėlė, jos palikuonys, gyvenantys Utenoje, atvažiuoja vasaromis pabūti jų senelių ir prosenelių gyventoje vietoje...”

Armoniškis

Marija Dovydaitienė

Armoniškio dvaro pastatas. 2010 m.

Kaimas yra Užpalių valsčiaus šiaurės rytiniame krašte, ribojasi su Rōkiškio rajonu. Užima 121 ha 22,67 a žemės plotą; iš jų 4,53 a užima kapinaitės, 11,19 a – smėlio ir 3,07 a – griovių. Rytuose ribojasi su Kišūnų kaimu, pietuose – su Vilūčių, vakaruose – su Tadauckū, šiaurėje – su Kustų kaimais. Į vienkiemius išskirstytas 1915 m. liepos 29 d.

Tuo metu gyveno Vincas Dičius, Adolfas ir Boleslovas Narūnai, Leonas Girčys, Jonas Urbonas ir Barbora Gudelienė.

Armōniškyje buvo dvaras. Paskutiniai dvaro valdytojai Gudeliai. Išskirstymo į vienkiemius metu iš Gudelių šeimos dalyvavo Barbora Gudelienė. Dvaras buvo labai nuskuręs, nugyventas. Tą dvaro žemę nupirko Adolfas Narūnas ir Vincas Urbonas.

Urbonų šeima gyveno Dusetosė. Vincas Urbonas nupirko nuskurusio ir prisigėrusio dvarininko Gudelio žemę ir namus. Pats į Armōniškį gyventi nesikėlė, mirė Dusetose. Į Armoniškį persikraustė jo sūnus Jonas Urbonas ir dvi dukterys: Viktorija ir Konstancija. Viktorija apie 1926 metus išvyko į Argentiną, kur ir mirė, sulaukusi senatvės, sirgdama Alzheimerio liga. Konstancija ištekėjo už Bieliūno iš Jūžintų parapijos ir išvyko ten gyventi. Mirė gimdydama pirmąjį vaiką.

Jonas Urbonas (1894–1974) Dusetose baigė rusiškos pradinės mokyklos keturis skyrius. Į Armoniškį atvyko nevedęs. Čia gyvendamas vedė Oną Paunksnytę (gim. 1902) iš Mikniūnų kaimo, Rokiškio rajono. Paunksniai turėjo daug vaikų. Visi buvo labai darbštūs. Jie padėjo Jonui Urbonui sutvarkyti labai apleisto dvaro trobas, tvartą, pastatė klojimą, sutvarkė gyvenamąjį namą. Albinas Paunksnis pasodino sodą, kuris išsilaikė iki šiol.

Ona ir Jonas Urbonai užaugino keturis vaikus: Vilių (gim. 1932), Rimą (gim. 1935), Ireną (gim. 1941) ir Juliją (gim. 1948). Sukūrus Vilūčių kolūkį (į jį įėjo ir Armoniškis), Jonas Urbonas dirbo dešimtininku, motina ravedavo privalomas daržovių normos lysves. Jonas Urbonas buvo apsišvietęs žmogus: mėgo skaityti

knygas ir laikraščius, cituodavo labiau įstrigusias rusų klasikų mintis. Mėgo vaikams sekti pasakas. Mirė 1974 m.

Vilius baigė Kišūnų pradžios mokyklą, mokėsi Svėdasų vidurinėje, paskutinę klasę baigė Kamajuosė. Dirbo Užpalių pieninėje buhalteriu, vėliau Dusetose mašinų ir traktorių stotyje, Ramygaloje ir Rokiškyje mašinų melioracijos stotyje ir kaimo mechanizuotoje kolonoje. Neakivaizdiniu būdu baigė technikumą. Su žmona Brone Dalibogaite užaugino sūnų Sigitą. Persikėlė gyventi į Uteną. Iki pensijos dirbo atominės elektrinės statybose. Mirė 1994 m.

Rimas, baigęs Kišūnų pradžios mokyklą, vienus metus nesimokė. Apsilankęs mokytojas Jurgis Sirvydis tėvui patarė leisti Rimą toliau mokytis, nes buvo pastebėjęs jo gabumus. Tada Svėdasų vidurinėje mokykloje baigė septynias klases. Toliau mokėsi Vilniaus žemės ūkio technikume ir Žemės ūkio akademijoje. Baigęs dvejus metus dirbo melioratoriumi Pandėlyjė. Tada vėl išstojo į Žemės ūkio akademiją, į aspirantūrą. 1965 m. apgynė daktaro disertaciją. Liko dirbti Žemės ūkio akademijoje.

1970 m. vedė. Su žmona Marija užaugino du sūnus: Audrių ir Saulių. Audrius baigė Žemės ūkio akademijos melioracijos fakultetą, dirba Vilniuje. Saulius baigė medicinos fakultetą, dirba Kaune.

Rimas trejus metus dirbo Malio respublikoje, dėstė apie drėkinimą. Ten gyvendamas rašė daktarinę disertaciją. Savo raštus siuntė paštu, bet viskas dingo.

Grįžęs viską turėjo rašyti iš naujo. 1992 m. buvo išrinktas Žemės ūkio akademijos rektoriumi. Dirbo ketverius metus. Rimas po sunkios ligos 1998 m. mirė.

Irena mokėsi Kišūnų pradžios mokykloje, baigė Duokiškio vidurinę mokyklą. Mokėsi Vilniaus medicinos mokykloje, kurią baigusi buvo paskirta dirbti į Vilniaus klinikinę ligoninę. Išdirbo 13 metų. Vėliau 17 metų dirbo Vilniaus tuberkuliozės dispenseryje. Į pensiją išėjo 50 metų. Ištekėjusi. Su vyru Zenonu Apoliansku užaugino dvi dukteris: Gitaną ir Jūratę. Gitana baigė medicinos mokyklą, Klaipėdos medicinos universitetą, dirba Vilniuje, Santariškių klinikinėje ligoninėje, reanimacijos skyriuje. Augina sūnų Augustiną. Jūratė studijavo Vilniaus universitete, Ekonomikos fakultete. Baigė du kursus. Išvyko į Ameriką. Grįžusi dar vienerius metus studijavo Ekonomikos fakultete. Tada vėl išvyko į Ameriką, ten baigė koledžą, dirba gamykloje buhalterė. Ištekėjo už Boriso Mantacky, augina du sūnus: Patriką ir Pilypą.

Julija baigė Kišūnų pradžios mokyklą, Duokiškio vidurinę mokyklą ir Žemės ūkio akademiją. Įgijo agronomės specialybę. Būdama antrame kurse ištekėjo už Prano Daukšos. Užaugino du sūnus ir vieną dukterį. Sūnus Auris vedęs, gyvena Svėdasuose, dirba Utenos mėsos kombinate. Remigijus Anykščiuose baigė kulinarijos technikumą. Dirba Vilniuje, „Rimi“ parduotuvėje. Virginija baigė Kišūnų pradžios mokyklą, Svėdasų vidurinę mokyklą, mokėsi Vilniaus technikos universitete. Dirba Vilniaus banko lizinge. Ištekėjo už Žydrūno Latveno. Vyras baigęs Vilniaus technikos universitetą, dirba vadybininku. Šeima augina vieną sūnų.

Daukšos kurį laiką dirbo Daujėčiuose. Paskutiniu metu gyveno Armoniškyje.

Julija Daukšienė mirė staiga 2000 m. Pranas Daukša mirė 2004 m.

Iki 2007 m. namuose gyveno Remigijus. Dabar namai tušti, niekas negyvena.

Vincas Dičius (gim. 1869) ir Ona Dičienė (gim. 1979) turėjo 40 ha 20,30 a ūkį. Užaugino keturis vaikus: Stefaniją, Joną, Klementiną ir Albiną. Stefanija baigė Žemės ūkio akademiją. Dirbo Žemės ūkio technikume Alantojė. Ten ir gyveno.

Jonas (gim. 1912) baigė Kišūnų pradžios mokyklą, dirbo tėvų ūkyje. Buvo Šaulių sąjungos narys, vadovavo Kišūnų–Vilučių skyriaus šauliams. 1938 m. vedė Pranutę Remeikytę (gim. 1913) iš Kišūnų kaimo. Jiems tėvas Vincas Dičius iš savo valako atskyrė 10 ha žemės. Jauna šeima pradėjo kurtis – pasistatė gyvenamąjį namą, daržinę. Susilaukė dviejų dukterų: Dalės (gim. 1939) ir Zitos (gim. 1941). Sovietams okupavus Lietuvą, 1941 m. Jono Dičiaus šeimą išvežė į Sibirą. Joną vežė atskirai nuo šeimos. Nuvežė į Rešiotus, kur greitai žuvo (1941 m. lapkričio 22 d.). Jauniausioji, vos keletu mėnesių dukrelė Zitutė mirė dar vežant, Dalytė – pirmaisiais metais jau nuvežus. Pranutė Dičiuvienė liko viena, Sibire išgyveno 16 metų. Grįžo į Lietuvą, apsigyveno Utenoje. Gyveno vieno kambario bute. Mirė sulaukusi 95 metų Utenos senelių namuose.

Subrendusi Klementina išvyko į Rokiškį, kur gyveno ir dirbo. Ištekėjo ir susilaukė vienos dukters. Atsidalino pusę savo tėvų trobos ir pasistatė namą Rokiškyje, kur ir gyveno iki mirties. Po Klementinos mirties už poros savaičių mirė ir jos vyras. Liko tik duktė. Ji gyvena Rokiškyje, savo name.

Albinas buvo vedęs, bet vaikų neturėjo. Mirė nuo sužalojimų, nukritęs nuo stogo.

Likusios trobos pusę pardavė Antano Gaižausko šeimai iš Vaineikių. Antanui Gaižauskui mirus, šiuo metu name gyvena Antanina Gaižauskienė ir sūnus Ričardas.

Vincas Dičius turėjo apie 10 ha miško. Šio miško pakraštyje leido bežemiui Jonui Butkui pasistatyti trobelę ir apsigyventi. Jonas Butkus gyveno su žmona, vaikų neturėjo. Vertėsi atsitiktiniais darbais. Vilučiu kaimo žmonės samdė Joną Butkų naktimis saugoti kaimą. Jis visą naktį vaikščiojo keliu per kaimą nuo vieno galo iki kito ir mušė metaliniu strypu į metalinį indą. Kaimo žmonės, girdėdami budinčiojo signalus, jautėsi saugiai.

Adolfas ir Boleslovas Narūnai ir Leonas Girčys po išskirstymo į vienkiemius turėjo 43 ha 9,43 a žemės. Armoniškyje žemė priklausė Paulinai Sabanskaitei, gimusiai 1864 m. Totoriškių dvare. Ją vedė Justinas Narūnas, Adolfo ir Boleslovo Narūnų tėvas. Mirus Justinui Narūnui, Paulina Narūnienė su vaikais persikėlė gyventi į Kavolių kaimą Dusetų valsčiuje, kur turėjo valaką žemės ir trobas. 1900 m. ištekėjo už Silvestro Girčio. 1901 m. gimė sūnus Leonas Girčys. Armoniškio žemę tvarkė samdomas valdytojas.

Adolfas Narūnas (gim. 1897) tarnavo caro kariuomenėje. Baigė Liaudies medicinos ir veterinarijos felčerių mokyklą Daugpilyje. 1918 m. aktyviai įsijungė į visuomeninę veiklą. Buvo Dusetų žemės dalinimo komisijos narys. Nuo 1919 m. liepos mėn. iki 1922 m. spalio mėn. tarnavo Lietuvos kariuomenėje husarų pulke kaip veterinarijos felčeris – prižiūrėjo ir gydė kariuomenės arklius. 1928 m. Antanas Smetona apdovanojo Lietuvos Nepriklausomybės 10 metų jubiliejiniu medaliu.

1930 m. Adolfas Narūnas vedė Kavolių pradžios mokyklos mokytoją Teresę Misiūnaite (gim. 1896) ir apsigyveno Armoniškyje. Boleslovas Narūnas išvyko į Voronežą. Leonas Girčys vedė ir liko gyventi Kavoliuose. 1931 m. žemė Armoniškyje juridiskai liko kaip Adolfo Narūno nuosavybė. Papildomai jis nusipirko 20 ha žemės iš Juozo ir Antano Gudelių. Valdė 67 ha ūkį. Adolfas ūkininkavo ir užsiėmė laisva veterinarine praktika.

*Adolfas Narūnas kariuomenėje
(trečias iš kairės)*

*Teresė Misiūnaitė-Narūnienė
su sūnumi Evaldu*

*Narūnų šeima: Teresė Narūnienė, Adolfas
Narūnas ir du jų sūnūs – Evaldas ir Ovidijus*

Aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje: priklausė Duōkiškio pieninės valdybai ir buvo Užpalių valsčiaus savivaldybės tarybos narys, turėjo sprendžiamąjį balsą.

Su žmona Terese Narūniene užaugino tris sūnus: Evaldą (gim. 1933), Ovidijų Balį (gim. 1935), Anatolijų (gim. 1940).

Teresė Narūnienė nuo 1931 iki 1944 m. dirbo Kišūnų pradžios mokykloje vedėja. Atleista, kaip sovietinėje sistemoje netinkanti dirbti pedagoginį darbą. Jos buvę mokiniai labai šiltai prisimena mokytoją, mokiųsą ne vien tik skaityti ir rašyti, bet ir kaip labai gerą auklėtoją, skiepijusią gražų elgesį, draugiškumą, tarpusavio supratimą, pakantumą. Ji dirbo ne vien tik su vaikais, bet ir su jaunimu. Buvo Kišūnų šaulių moterų būrio vadė, ruošdavo švenčių minėjimus, vakarus. Į laisvalaikio pramogas įtraukdavo ir mokinių tėvus.

Artistais būdavo mokinių tėvai. Šventinius vakarėlius rengdavo didžiųjų švenčių progomis. Mokiniai ją mylėjo. Iš Kišūnų mokyklos kiemo gerai matėsi Narūnų namas. Nosvės kraštai dar nebuvo apaugę krūmais. Mokiniai, pamatę, kad mokytoja eina keleliu link Nosvės, būriu bėgdavo jos pasitikti ir atlydėdavo į mokyklą. Labai ją vertino ir vietos jaunimas.

Narūnų šeima 1940 m. buvo įtraukta į sąrašus tremti į Sibirą. Neišvežė, nes sąrašuose buvo padaryta klaida: vietoje Narūnų šeimos buvo parašyta Narkūnų šeima. Narūnas Adolfas mirė 1945 m. Teresė Narūnienė, susikūrus kolūkiui, laikinai dirbo kolūkio sąskaitininke. 1956 m. persikėlė gyventi į Vilnių. Namą pardavė Šukiui, vėliau namas buvo perparduotas kolūkiui. Kolūkių metais ten buvo įrengtas bendrabutis.

Atgavus Nepriklausomybę, sūnus Ovidijus iš kolūkio sodybą atpirko, atgavo dalį žemės. Jis stengiasi atstatyti savo tėvų sodybą tokią, kokia ji buvo anksčiau. Dažnai savaitgalį, o vasarą nuolatos gyvena savo gimtuosiuose namuose.

Narūnų ūkio galulaukėje ties Vilučių kaimo riba trobelę buvo pasistačiusi bežemio Ingaunio šeima. Tai buvo neturtinga, gausi šeima. Gyveno Ona Ingaunienė, Prano (gim. 1887), Bronė Ingaunytė, Juozo (gim. 1914), Vitas Ingaunis, Juozo (gim. 1924, neįgalus), Petras Ingaunis, Juozo (gim. 1930), Veronika Ingaunienė (Petro žmona), Aušra Ingaunytė, Petro (1955–1958), Regina Ingaunytė (gim. 1957). Bronė Ingaunytė ištekėjo už Justo Kurpio (gim. 1908). Jie apsigyveno išvežto Jono Dičiaus namuose. Turėjo vaikus: Antaną (gim. 1941), Joną (gim. 1943), Aldoną (gim. 1949), Laimutę (gim. 1950), Birutę (gim. 1952). Ona Ingaunienė mirė šioje trobelėje. Vaikai tarybiniais metais išsikėlė į kitas gyvenvietes.

Bartašiūnų kaimas

Rima Juzulėnaitė

Bartašiūnų kaimas įsikūręs Utenos r., Užpalių sen. 8 km į pietus nuo Užpalių. Bartašiūnai ribojasi su Gaižiūnų, Pašilinių kaimais, Sirutiškio dvaru ir Kybartienės dvaro mišku. Kaimo pavadinimo kilmės dabar pasakyti neįmanoma. Kadaisė šis kaimas buvo dar vadinamas Čekėliais.

Bartašiūnų kaimas visą laiką priklausė Vyžuonų parapijai. Daugelį metų šis kaimas priklausė Vyžuonų valsčiui. Bartašiūnuose yra Girbio ežeras. Prie kaimo yra 3 archeologijos paminklai – dubenuotieji akmenys.

Žemės paviršius kalvotas. Žemė gera, derlinga. Į vakarus nuo Bartašiūnų tęsiasi Vyžuonų miškas.

Bartašiūnų gyventojus laidodavo Gaižiūnų kaimo kapinėse.

1914 m. Bartašiūnuose buvo 4 sodybos. Vėliau kaime gyveno 10 šeimų. Vieni stambiausių ūkininkų Bartašiūnuose buvo Janulionių šeima. Iš šios šeimos išstremti du broliai ir dvi seserys. Janulionių motina liko Lietuvoje. Gausi buvo Vinco Limbos šeima, kurioje augo 9 vaikai. Kaime taip pat gyveno Jurgio ir Juozo Strazdų šeimos, Pumputienės, Kutkų, Abukauskienės šeimos. Petro Kemeikio šeimoje augo 5 dukros ir 2 sūnūs. Karo metais Bartašiūnuose veikė „Audros“ būrys, vadovaujamas kaimo gyventojų Petro Kutkos.

Visi kaimo gyventojai vertėsi žemdirbyste.

1997 m. Bartašiūnų kaime likę du gyventojai: Vincas Limba su sūnumi Kazimieru.

Pateikėja Veronika Meškuotienė, gim. 1918 m.

Daugilio kaimas ir jo gyventojai

Daiva Ivanauskaitė

Daugilio kaimas (buvęs viensėdis) šiuo metu yra Sudeikių seniūnijoje, Utenės rajone, Alksno ežero pietvakarinėje pakrantėje. Už 1 km į rytus telkšo Alaušo ežeras. Iki sovietinės okupacijos Daugilio kaimas priklausė Užpalių valsčiaus teritorijai. Kaimo teritorija galėjo apimti apie 140 ha. Jame gyveno keturios šeimos: Ramoškiai, dabar Kaladės; Stukai (sodybos neišliko); Galvydžiai ir Labeikiai.

Kaimo pavadinimas kilo nuo tokios pačios pavardės. Iki XX a. pradžios Daugilio viensėdis buvo palivarkas, kuris priklausė Utenos dvarui.

Ramoškiai

Utenos dvaro savininkas Aleksandras Balcevičius 1909 m. Daugilio (anksčiau Dogilio) palivarką – 140 ha žemės ir kitą turtą – pardavė broliams Antanui, Jonui ir Vincui Ramoškiams (Tado Ramoškio sūnams), kilusiems iš Trumpalių kaimo Užpalių valsčiuje, į Daugilį atsikėlusiams iš Mažeikiškių kaimo.

Trečiajame XX a. dešimtmetyje broliai Ramoškiai jiems priklausiusią žemę padalijo į tris dalis, dvi iš jų pardavė naujakuriams Antanui Galvydžiui ir Baliui Stukui, o likusią dalį žemės Jonas ir Vincas perdavė valdyti broliui Antanui. Jis valdė 70 ha žemės ir Daugilio miško masyvą.

1934 m. Antanas Ramoškis testamentu visą žemę, kilnojamą ir nekilnojamą turtą nuosavybės teise perdavė savo vyriausiajam sūnui Antanui Ramoškiui, gim. 1908 m. Po Antrojo pasaulinio karo Antano Ramoškio ūkis buvo nacionalizuotas. 1944 m. Antanas buvo suimtas, 1945 m. išvežtas kalėti į Vorkutą. Jo žmona Ona Ramoškienė (Kirlytė) su vaikais Vytautu ir Danguole buvo ištremti į Sibirą – Krasnojarsko kraštą. Antano Ramoškio arešto priežastys: stambus žemės ūkio savininkas, turėjęs samdomos darbo jėgos, žemės ūkio technikos, žemės ūkio produkciją gamino pardavimui, gynė antikomunistines politines pažiūras ir turėjo ryšių su partizanais. A. Ramoškio žmona Ona Ramoškienė (Kirlytė) buvo suimta ir ištremta taip pat kaip stambaus ūkio savininkė, apkaltinus ją ryšiais su valdančioms jėgoms priešingų politinių pažiūrų veikėjais: vyru – politiniu kaliniu, dėde, tarpukario Lietuvos karininku, Žvalgybos tarnybos viršininko pavaduotoju ir trumpais periodais tarnybos vadovu Petru Kirliu, sušaudytu 1941 m. prie Maskvos¹, broliu Jonu Kirliu, partizanu.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, 50 ha žemės su mišku ir likusiais pastaiais buvo gražinti Onai Ramoškienei (Kirlytei). Dabartiniu metu Onai Ramoškienei gražintą ūkį valdo jos dukra Danguolė Ramoškaitė-Kaladienė ir žentas Virgilijus Kaladė. Nuosavybės teise ūkis priklauso Nerijui Lokominui.²

Virgilijus Kaladė kilęs iš Kūpiškio rajono, Skāpiškio. Baigė Vilniaus universitetą, dirbo elektroninių skaičiavimo mašinų susivienijime „Sigma“. Su Danguole Ramoškyte-Kaladiene susipažino

1965 m. Vilniuje. Danguolė grįžo iš tremties Krasnojarske, kur buvo baigusi du medicinos kursus. Lietuvoje

¹ Petras Kirlys, <http://www.vsd.lt/Page.aspx?pageID=136>, žiūrėta 2011 sausio 9 d.

² Kaladė V. Rankraštis, 2010.

Vilniaus universiteto Medicinos fakultetas nenorėjo priimti buvusios tremtinės, kelis kartus atmetė prašymą. Danguolė per gimines surado profesorių, kuris pažinojo komisijos narius, surašė 5 lapų pareiškimą, įtraukė Tado Ramoškio (D. Ramoškytės proprosenelio) sesers istoriją, kad ji traukinyje Lenina arbata vaišino. Taip dėl užsispyrimo ir pažinčių ji buvo priimta studijuoti mediciną, baigė Vilniaus universitetą ir šiuo metu dirba Vilniaus greitosios pagalbos ligoninėje Reanimacijos skyriaus vedėja.

Virgilijus Kaladė ir Danguolė Ramoškytė-Kaladienė turi du vaikus: sūnų Ridą, baigusį studijas Kauno technologijos universitete ir šiuo metus su šeima gyvenantį JAV, ir dukrą Rūtą, baigusią Vilniaus universitete medicinos studijas, šiuo metu dirbančią Santariškių ligoninėje ir dėstančią Vilniaus universitete.

Danguolės brolis Vytautas Ramoškis po tremties kartu su tėvais penkerius metus gyveno Latvijoje, Daugpilyje, nes tėvams nebuvo leista grįžti gyventi į Lietuvą. Gavus leidimą grįžti, persikėlė į Vilnių, dirbo „Sigmoje“. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Vytautas Ramoškis iš Vilniaus grįžo gyventi į Daugilį, kur gyveno iki mirties, iki 2010 m. Vytauto Ramoškio dukra Birutė Ramoškytė šiuo metu su šeima gyvena Vokietijoje.³

Ramoškių valdoma teritorija ribojasi su Daugilio mišku ir Alksno ežeru, kuris nuosavybės teise priklauso kitam savininkui. Alksno ežero plotas apie 18 ha. Ramoškių ūkio teritorija svarbi tuo, kad joje 1992–1993 m. buvo tirtas archeologinis objektas – Daugilio kaimo pylimas. Dabar jį žymi specialus informacinis stulpas. Daugilio kaimo pylimas žinomas nuo XIX a. I pusės, kai pirmasis apie jį rašė istorikas Teodoras Narbutas 1856 m.⁴ Po archeologinių žvalgymų Daugilio

Vestuvės Daugilio kaime. Jaunieji – Verutė Galvydytė ir Vytautas Pošiūnas iš Kušlių kaimo. 1960 m.

³ Ivanauskaitė D. Interviu su pateikėju Virgilijumi Kalade, gim. Skapiškio k., Kupiškio r., rankraštis, 2010.

⁴ Narbutas T. *Mažesnieji istoriniai raštai*, Vilnius, 1856, p. 220–221.

pylimas 1987 m. buvo įrašytas į naujų tirtinų archeologijos objektų sąrašą, o 1992 m. – įtrauktas į senovės kultūros ir istorijos paminklų sąrašą kaip gynybiniai įtvirtinimai, datuojami I tūkst. m.–1500 m. Pylimas yra 350 m į pietryčius nuo rytinės Alksno ežero pakrantės, 100 m į rytus nuo vakarinio Daugilio miško pakraščio. Pylimas įrengtas aukštumos, išterpusios į pelkę, gale. Žmonės šią vietą vadina Vilkuobe. Tyrimų metu buvo rasta 40 × 20 m keturkampė, į dugną siaurėjanti duobė, kurios gylis apie 6 metrai, beveik visa sklidina vandens. Aplink visus duobės pakraščius supiltas 5 m pločio ir 3 m aukščio pylimas. Išorinėje pusėje pylimas leidžiasi į pelkę, o vidinė jo dalis susilieja su duobės sienomis. Pietinėje duobės pusėje pylimas yra nuolaidus ir jo aukštis tesiekia vieną metrą. Duobė ir pylimas apaugę medžiais ir miškožemiu.

Iki šių tyrimų tai buvo vienas mažiausiai žinomų archeologinių objektų apylinkėse. Tyrinėjimų tikslas – nustatyti tikrąją pylimo paskirtį ir patikslinti chronologiją. Buvo atkastos trys 38 kv. m perkasos bei trys 6 kv. m šurfai. Aptikti stačiakampės formos pastato, kurio dydis 2,8 × 3,6 m, pamatai. Pastatas orientuotas šiaurės vakarų–pietryčių ir šiaurės rytų–pietvakarių kryptimis. Buvo rasta penkios lygaus paviršiaus šoninės žiestų puodų šukės, du pakraštėliai, kriauninis geležinis peiliukas ir nemažas kiekis susilydžiusių plytų. Šie radiniai patikslina pylimo chronologiją, pastato liekanos datuotinos XVI–XVII a. Jos galėjusios priklausyti dvaro statinių kompleksui. Pasak Raimundo Akavicko, šis archeologinis objektas, tikėtina, yra buvęs ne gynybiniai įtvirtinimai, o senovės gamybos ir gavybos vieta.⁵ Utenos rajono savivaldybės teritorijos bendrajame plane kultūros paveldo objektų sąrašė Daugilio pylimas užregistruotas kaip senovės gynybiniai įtvirtinimai.⁶

Daugilyje Ramoškių sodyboje stovėjęs kryžius, kuris sovietmečiu nuvirto, o jo vietoje 1997 m. pastatytas naujas.

Galvydžiai

1922 m. Antano ir Onos Galvydžių šeima, kilusi iš Kaniūkų kaimo, iš Ramoškių nusipirko 27 ha žemės sklypą. Tėvai jauniausiam sūnui Antanui Galvydžiui paskyrė pasogą įsikurti naujoje vietoje. Antanas penkerius metus dirbo Leningrade siuvimo fabrike ir susitaurė pinigų. 1921 m. vedė Oną Sirvydytę, kuri taip pat atsinešė tėvų skirtą pasogą. Jauna šeima išsirinko žemę Daugilyje, nusipirko už šiuos pinigus, persikraustė iš Kaniūkų kaimo ir pradėjo statytis. Galvydžių žemėje yra Ringio upelio ištakos, vakarinę žemės pakraštį riboja Miškinių (Užpalių miesto) miškas.

Antanas Galvydis gimė 1887 m., baigė progimnazijos lygio aštuonias klases (pradžios mokyklą lankė Kaniūkuose, o progimnaziją – Užpaliuose), vedė 1921 m., 1922 m. išgijo žemės, 1960 m. mirė. Ona Galvydienė (Sirvydytė) gimė 1896 m., mirė 1978 m. Antanas ir Ona turėjo aštuonis vaikus, iš jų išgyveno šeši.

⁵ Akavickas R. Neaiškių archeologinių objektų žvalgymas Utenos rajone, *Archeologiniai tyrimai Lietuvoje*, 1992–1993, p. 272–278.

⁶ Utenos rajono savivaldybės teritorijos bendrasis planas. Utenos rajono savivaldybė, 2008, <http://planavimas.kulturauteenoje.lt/bendrasis/rajono%20patvirtintas/Utenos%20r.%20bendrojo%20plano%20aiskinamasis%20rastas.pdf>, žiūrėta 2011 m. sausio 9 d.

*Daugilio kaime J. Galvydžio
sodyboje*

*Daugilio kaimo kraštovaizdis.
Stanislovo Balčiūno nuotraukos*

1922 m. gimęs Vytautas neišgyveno, mirė.

1923 m. gimusi Ona Anelė baigė keturis skyrius, ištekėjo už Balio Stuko, palikuonių nesusilaukė, mirė 2006 m. Daugilyje.

1924 m. gimęs Antanas, kuriam buvo skirta likti ūkyje, baigė keturis skyrius, palikuonių nesusilaukė, mirė 1994 m. Daugilyje.

1928 m. gimusi Janina baigė vidurinę mokyklą ir technikumė igijo finansininkės profesiją, gavusi paskyrimą persikraustė į Kalvariją, dirbo Kalvarijos taupomojoje kasoje. Ten gyvendama ištekėjo už Mikulionio ir susilaukė dukros Vidos bei sūnaus Lino, mirė 2009 m.

1929 m. gimęs Valentinas baigė vidurinę mokyklą ir technikumą, dirbo valstybiniuose bankuose Kuršėnuose, Bīržuose ir kitur. Kuršėnuose vedė, susilaukė 3 vaikų: dukros Ritos, sūnaus Viktoro ir dukros Saulės. Vėliau dirbo Utenoje melioracijoje. Mirė 1996 m.

1934 m. gimęs Juozas neišgyveno.

1935 m. gimęs Jeronimas igijo aukštąjį inžinieriaus išsilavinimą Kauno politechnikos institute, dirbo gamybinio susivienijimo „Sigma“ gamybos priemonių direktoriumi, vedė, susilaukė 2 dukrų.

1937 m. gimusi Veronika igijo aukštąjį išsilavinimą Vilniaus universitete, studijavo prancūzų kalbos filologiją, persikvalifikavo į ekonomikos specialybę, ištekėjo už Pošiūno ir susilaukė sūnaus Ričardo Pošiūno, kuris yra verslininkas. Šiuo metu kartu su sūnaus šeima gyvena Vilniuje.

Galvydžiai išsaugojo sodybą, nors sovietinės okupacijos metais buvo suplanuota ją nugriauti melioruojant žemę. Galvydžių ūkį su atgauta ir padidinta iki 50 ha žeme po nepriklausomybės atkūrimo valdyti pradėjo Jeronimo Galvydžio ir Gemos Galvydienės šeima, kurioje yra 2 dukros: Gema Galvydytė, medikė (pediatrė), ir Julita Galvydytė, ekonomistė. Jeronimas ir Gema Galvydžiai turi dvi vaikas: Viltę Kristiną ir Gedvydę. Šiuo metu Galvydžiai gyvena Vilniuje, Jeronimas vadovauja Vilniaus užpalėnų kraštiečių tarybai, vasarą ūkininkauja Daugilio kaime.

Stukai

40 ha žemės iš Ramoškių nusipirko Balys Stukas, gimęs 1888 m. Šeimyniškių kaime. Ūkyje nuolatos dirbo 3–4 samdiniai. Balys Stukas buvo lėto, ramaus ir gero būdo, visuomet pagelbėdavo apylinkės žmonėms, galbūt dėl šių savybių ir nebuvo išvežtas į Sibirą. 1955 m. vedė kaimynę Oną Anelę Galvydytę. Mirė 1965 m., palikuonių nesusilaukė. Stuko sodyba po kolūkinės melioracijos neišliko, o žmona Ona Anelė Stukienė persikėlė į Galvydžių sodybą. O. A. Stukienė mirė 2006 m. Balio Stuko žemės teritorijoje 150 m į pietus nuo keliuko yra 10 arų žvyro kalva su dviem berželiais, tai istorijos ir kultūros paminklų teritorijos apsaugos prižiūrima zona – archeologiškai neištirtos senovinės kapinės – pilkapiai.⁷ Stukų žemę O. A. Stukienė padalijo ir nuosavybės teise užrašė seserims Viktorijai Pošiūnienei ir Janinai Mikulionienei, kurios dalį valdo sūnus Linas Mikulionis. Šiuo metu Jeronimas Galvydis Stukų žemę nuomoja iš dabartinių savininkų ir sėkmingai prižiūri.

⁷ Ten pat.

Daugilio kaimo gyventojai pagal 1942 m. surašymo duomenis

Vadovaujantis 1942 m. gyventojų surašymo duomenimis Daugilio kaime gyveno 19 gyventojų:

Pirmoje sodyboje

Ramoškis Antanas 1908 06 01
Jo žmona Ona 1912 01 10
Ramoškienė Elena, motina 1881 05 13
Bertašiūtė Ona, augintinė 1930 01 17
Vasilionka Vladas, samdinys 1911 06 02
Skurkytė Ona, samdinė 1908 12 03

Antroje sodyboje

Stukas Balys 1888 10 07
Karvelytė Magdė, samdinė 1882 01 12
Laučiūnas Juozas, samdinys 1874 09 14
Stomas Jonas, samdinys 1922 01 13
Lukošytė Adelė, samdinė 1922 03 17

Trečioje sodyboje

Galvydis Antanas 1887 11 03
Ona 1899 05 03, ištekėjo 1921 m.
Galvydytė Ona, dukra 1923 03 29
Antanas Galvydis, sūnus 1924 05 18
Janina Galvydytė, dukra 1928 01 27
Valentinas Galvydis, sūnus 1929 05 14
Jeronimas Galvydis, sūnus 1935 11 26
Verutė Galvydytė, dukra 1937 04 10

Labeikiai

Ketvirtoji Daugilio kaimo šeima – Labeikiai. Po nacionalizacijos Ramoškių žemė ir pastatai atiteko kolūkiui. Kolūkio valdžia į Ramoškių sodybą atkėlė naujus gyventojus – kolūkio darbininkus. Prie Alksno ežero buvo pastatytas pieno supirkimo punktas. Sudegus gyvenamajam namui, gyventojai išsikėlė, o iškėlus punktą, jo pastate leista įsikurti Algiui (kilęs nuo Ubagų–Liepkalnio kaimo) ir Mildai (kilusi nuo Šeimyniškių k., gyvenusi Plepesiškių k.) Labeikiams.

Labeikiai yra Daugilio kaimo naujakuriai. Apsigyveno nuo 1961 m., turėjo 60 arų sodybos sklypą, o nepriklausomybės metais tapo 10 ha žemės savininkais. Žemės gražinimo metu Labeikiams priklausė 3 ha žemės. Iš visų kitų Labeikiams priklaususių sklypų Algiui Labeikiui susidarė 10 ha. Ramoškiai sutiko, kad gražintinas žemės masyvas Labeikiams būtų suformuotas Daugilio kaime⁸, nes pagal tuo metu galiojusią Lietuvos Respublikos Žemės reformos įstatymo redakciją maksimalus nustatytas gražinamos žemės plotas tebuvo iki 50 ha žemės ūkio naudmenų.⁹

⁸ Ivanauskaitė D. Interviu su pateikėju Virgilijumi

Kalade, gim. Skapiškio k., Kupiškio r., rankraštis, 2010.

⁹ Lietuvos Respublikos Žemės reformos įstatymas, *Žin.* 1991, rugpj. 31, nr. 24–635.

Algis Labeikis ir Milda Sirutytė Užpaliuose baigė septynias klases. Algis 1959 m. vedė Mildą Sirutytę. Jauna šeima atsikraustė į Daugilio kaimą į visiškai nuniokotą sodybą.¹⁰ Apsigyveno Alksno ežero pakrantėje pieninės pastate, kuri nusipirko iš kolūkio, ir gyveno jame penkerius metus. Pieninė turėjo dvi patalpas: pieno supirkimo kambarį ir pienininko kambarį. Sodyboje buvo likęs dvaro laikų molinių sienų tvartas ir apdegęs namas. Iki gaisro čia buvo laikomos kolūkio karvės. Vėliau apgyvendintos dvi melžėjos. Algis Labeikis pasinaudojo šiuo perkėlimu ir kolūkio vadovybė sutiko melžėjoms skirti buvusią pieninę, o Labeikių šeimai vietoje pieninės buvo atiduota gyvenamojo namo dalis, kurią sutvarkė, pastatė trisienį ir išsirengė gyvenamąjį namą, kuriame iki šiol gyvena Milda Labeikienė. Šeima sovietmečiu dirbo kolūkyje.

Prieškario Daugilio kaimo ūkininkas Balys Stukas. Iš Jeronimo Galvydžio archyvo

Labeikiai augino du sūnus: 1960 m. gimė Stasys Labeikis, kuris vėliau dirbo Utenos alaus kombinate, o dabar pagal verslo liudijimą rekonstruoja pastatus, užsiima statybos darbais. 1963 m. gimė Linas Labeikis, jis šiuo metu dirba „Rokiškio piene“. Jau yra keturi vaikaičiai. 1993–1994 m. Labeikiai tapo žemės savininkais. Šiuo metu valdo 8 ha žemės ir 2 ha miško bei 80 arų, priklausančių sodybai. Algis Labeikis mirė 2009 m., Milda Labeikienė tebegyvena Daugilyje.

Daugilio kaimas šiandien

Nuolatos Daugilio kaime gyvena Labeikių ir Kaladžių šeimos, Galvydžiai gyvena tik vasaromis. Pagrindines pajamas Daugilio kaimo gyventojai gauna iš šienaujamo pievų, kurios taip pat naudojamos kaip ganyklos karvėms ir arkliams, V. Kaladė gana nedidelį plotą apseja grūdinėmis kultūromis, augina kiaules.

Daugilio kaimo gyventojai drauge su aplinkinių kaimų – Liepakalnio (Ubagų), Viešeikių, Novosiolkų ir Šeimyniškių – gyventojais buriasi į Alksno (ežero) bendruomenę. Bendruomenė kiekvienais metais per Žolines organizuoja narių susitikimą, kuriame susitinka apie 100 esamų ir buvusių šių kaimų gyventojų, jų palikuonių, išsibarsčiusių po Lietuvą.

Šiuo metu Daugilio kaimo gyventojai Virgilijus Kaladė, Jeronimas Galvydis ir Milda Labeikienė labiausiai rūpinasi tuo, kad Daugilio kaimas neišnyktų ir jų palikuonys puoselėtų gyvenimo ir ūkininkavimo Daugilio kaime tradicijas.

¹⁰Ivanauskaitė D. *Interviu su pateikėja Milda Labeikiene (Sirutyte), gim. Šeimyniškių k., Užpalių sen., Utenos r., rankraštis, 2010.*

Šaltiniai

1. Ivanauskaitė D. Interviu su pateikėju Jeronimu Galvydžiu, gim. 1935 m. Daugilio k., Užpalių sen., Utenos r., rankraštis, 2010.
2. Ivanauskaitė D. Interviu su pateikėja Milda Labeikiene (Sirutyte), gim. Šeimyniškių k., Užpalių sen., Utenos r., rankraštis, 2010.
3. Ivanauskaitė D. Interviu su pateikėju Virgilijumi Kalade, gim. Skapiškio k., Kupiškio r., rankraštis, 2010.
4. Lietuvos Respublikos Žemės reformos įstatymas, *Žin.* 1991, rugpj. 31, nr. 24–635.
5. Utenos rajono savivaldybės teritorijos bendrasis planas, <http://planavimas.kulturautoje.lt/bendrasis/rajono%20patvirtintas/Utenos%20r.%20bendrojo%20plano%20aiskinamasis%20rastas.pdf>, žiūrėta 2011 m. sausio 9 d.

Literatūra

6. Akavickas R. Neaiškių archeologinių objektų žvalgymas Utenos rajone, *Archeologiniai tyrimai Lietuvoje*, 1992–1993, p. 272–278.
7. Isokas G. Daugilis, Utenos krašto enciklopedija, http://www.utena-on.lt/Utenos_enciklopedija/dvarai/dvarai.htm, žiūrėta 2011 sausio 11 d.
8. Kaladė V. Rankraštis, 2010.
9. Narbutas T. *Mažesnieji istoriniai raštai*, Vilnius, 1856, p. 220–221.
10. Petras Kirlyš, <http://www.vsd.lt/Page.aspx?pageID=136>, žiūrėta 2011 m. sausio 9 d.

Dumbravos kaimas

Rima Juzulėnaitė

Mokytojas
Jonas Grudzinskas
su mokiniais

Dumbravos kaimas yra Utenos rajono Užpalių seniūnijos Vyžuonų parapijoje, į pietus nuo Užpalių. Nuo apylinkės centro iki kaimo – 9 km.

Sunku dabar nustatyti, nuo kurių amžių gyvuoja šis, nežinia kodėl Dumbravà pavadinamas, kaimelis. Iškūręs lygumoje ribojasi su Pilvėlių, Gaižiūnų, Kušnieriūnų ir Sirūtiškio kaimais. Kaimas labai mažas – apima apie 50 ha žemės. Per kaimą teka pavadinimo neturintis upeliukas. Kaimą puošia nedideli Grybinio ir Vestopos miškeliai. Kažkada kaimo teritorijoje buvo kapinės, kasinėjant vietovės smėlį randama žmonių kaulų ir kaukolių. Kapinių ribos nežinomos.

Žemė šiame kaime vandeninga, drėgna. Nelengva žemdirbiams ją dirbti pavasarį ir rudenį. Derlius gerai užauga, kai būna sausa vasara.

Prieš Antrąjį pasaulinį karą kaime gyveno 3 šeimos – brolių Grudzinskių. Jų senelis gydytojas visą kaimo žemę nusipirkęs, pats apsigyveno jame ir vertėsi gydytojo profesija. Vėliau jo sūnūs Rapolas, Stasys ir Jonas vedė atskirus ūkius. Jonas Grudzinskas mokytojavo apylinkės pradinėse mokyklose. Jo sūnus Leonardas Grudzinskas, gimęs Dumbravos kaime, – žymus žurnalistas, parašęs knygų apie gamtą jaunimui, turistams, vaikams, publicistinių straipsnių apie gamtosaugą ir kt. Dabar Grudzinskiškai kaime nebegyvena.

Pas kaimo gyventoją Gogelytę buvo apsigyvenęs jos brolis Jonas Gogelis – farmacininkas. Įdomi jo gyvenimo istorija. Mokėsi Peterburge ir dirbo vaistinėje pas privatų vaistininką. Prasidėjęs 1917 m. revoliucijos įvykiams, vaistinės savininkas jam patarė grįžti į savo kraštą. Davė jis Gogeliui du arklius, pakinkytus į karietą, ir Gogelis laimingai parvažiavo į Dumbravos kaimą, kur gyveno iki pat mirties. Dirbo Utenos ir Užpalių vaistinėse. Gogelis buvo išgijęs kuliąmąją mašiną (*dampę*), su kuria jo samdyti žmonės kuldavo plačios apylinkės ūkininkų javus. Paskutiniai kaimo gyventojai buvo pensininkai J. ir Z. Juškai. Juškienė daug metų dirbo pradinių klasių mokytoja.

Senolių išmintomis brydėmis Gaigalių kaime

Ona Zabulionytė

Tėvai, Tėviškė, Tėvynė – tai ne tik bendrašakniai žodžiai. Jie tarsi kasdienė malda, kuri turėtų skambėti kiekvieno lūpose, nes be jos žemės lopinėly negali būti ir žmogaus. Juos reikėtų tarti ypač pagarbiai, jų atminimą saugoti kaip relikviją. Ar visada taip būna? Susimąščiau ir nutariau išsakyti savo mintis šiame straipsnyje apie gimtąjį kaimą – Gaigaliūs. Tai nebus dokumentiniai faktai, o mano pačios, taip pat Onos Vaškelienės ir Angelės Šidlauskienės atsiminimai. Jų galėtų būti keliskart daugiau, jeigu Amžinybėn nuėję senoliai nebūtų su savimi nusinešę į kaimo kapinaites, dabar jau taip pat bebaigiamas pamiršti, visai nelankomas. O kiek galėtų papasakoti mano seneliai Aleksandras ir Karolina Zabulioniai ar jų išauginti penki vaikai? Juozas, baigęs Peterburgo karininkų mokyklą, dirbo Rusijoje, kilus revoliucijai, gelbėdamasis nuo pražūties pabėgo į Kiniją ir nežinia kur atgulė amžino poilsio. Antanas gyveno Kaukaze, Motiejus ir Anelė grįžo į Lietuvą, bet tėvų namuose rado svetimus žmones. Šį sąrašą galima būtų tęsti, apsilankius kiekvienoje gaigaliečio sodyboje. Bet ir prosenelių, ir senelių, ir tėvų kartos jau amžinai nutilusios, kaip ir piliakalnis, kuris saugomas valstybės, bet dar niekieno neprakalbintas. Be abejo, jo praeitis apipinta ir padavimais, ir dokumentika. Bet kur jie? Kas atras?

Gaigaliai – tai senas kaimas, išlaikęs mažai pakitusį vaizdą. Tiesa, yra daug naujos statybos namų, laukuose burzgia traktoriai, mašinos – taip pat ne naujiena. Bet Gaigaliai nepasidavė jokioms žemės reformoms, tik keletas senojo kaimo gyventojų išsikėlė į vienkiemius. Autentiška išliko ir pagrindinė gatvė – kelias, abiejose jo pusėse sustatyti namai. Ir antroji reforma, kolektyvizacijos laikotarpis, gyvenvietės nepalietė. Gaigaliai neišsikėlė, neiškeitė į asfaltuotą gatvę savo žvyruoto kelio, rudenį apkritusio lapais. Pavasariais jos nepalieka lakštingalos, vasarą šneka kviečio grūdas ir niekur neišgirsime gražesnių žodžių už tuos, kuriuos ištaria atsibudęs šiaurys, klebendamas langinę, ar nuo ledų pavasariais išsilaisvinęs Bradesos upelis.

Tokie Gaigaliai buvo prieš 100 metų, tokie mus pasitinka ir šiandien, kai pavažiuojame 3 km nuo Užpalių Utenos kryptimi vedančiu vieškeliu.

„Užpalių apylinkės žmonės – daugiausia pasiturį ūkininkai. Iki „sukolkozavimo“ gyvenę labai gražiai. Jų žemė derlinga, derlius geras, ūkio gėrybių pilni svirnai, klojimai...“ – taip aprašoma čia tarpukario Lietuvoje gyvenusių užpaliiečių butis.¹

Šie duomenys tinka ir gaigaliečiams, kurių dauguma buvo valakininkai. Prieškario Lietuvos laikais Gaigalių kaime buvo 15 sodybų, šiandien išlikusios tik 9.

Nebėra jau Zofijos ir Antano Narbučių, kaimo kalvio, puikiai išmanančio savo amatą, šeimos. Kaustė jis arklius,

taisė pakinktus, plūgus, akėčias – visus ¹ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. 2, p. 115.

ūkininkams reikalingus padargus. Šalia kelio stovėjusioje jo kalvėje niekada netilo kūjo dūžiai, negeso ugnis žaizdre.

Senajo Gaigalių kaimo šeimos buvo daugiavaikės, draugiškos, darbščios, lietuviškos. Beveik prie kiekvienos trobos stovėję kryžiai buvo vadinami šeimninko vardu.

Kryžiai buvo kaimo tikėjimo, tvirtybės, vilties simboliai. Kryžiaus ženklas ir šventas žodelis buvo šalia gaigaliečio, kai jis pradėdavo naują darbą: varė pirmąją vagą, bėrė pirmąją saują grūdų į gyvybe alsuojančią dirvą, kirto pirmąjį pėdą javų, rovė mėlynžiedį liną. Pavasarį, prieš varydamas gyvulius į laukus, juos smilkė šventintom žolelėm. Kažin kiek šiandien gyvos šios gražios ir savotiškai prasmingos protėvių tradicijos Lietuvos kaime? O ką veikia šiandieniniai 10–14 metų paaugliai? Seniau, anais mano menamais laikais, jie ruošė vakarėlius su vaidinimais, šokiais, eilėraščių deklamavimu. Šių vakarėlių organizatorės buvo Angelė Mataraitė, Zosė Šapokaitė ir Anelė Vaškelytė. Į tokių vakarėlių ruošimą vadovės stengėsi įtraukti visus kaimo vaikus. Atmintyje iš vaikystės išliko trys vakarai. Du jų vyko Šapokos klojime, vienas – Prievelio. Sceną sukalti padėdavo suaugusieji, o visa kita padarydavo vaikai. Kiek entuziazmo, kiek noro būta! Scenos „dekoracijoms“ staltieses, paklodes, lovų užtiesalus pasiskolindavo iš mamų, kaimynių. Ir nė viena vaikams neatsakė. Žinojo – nedings, gražins tvarkingas, nes entuziastai visą naktį praleisdavo klojime saugodami, kad kas nedingtų. Į tai pasikėsinti – šiukštu – niekas ir nedrįstų!

Vakarėliams pradžia davė Užpalių vargonininkas Daunoras. Kunigas Mikonis visada atvažiuodavo į tuos vakarėlius. Kartą, po tokio vakarėlio, kunigas kaimo aktyvistus apdovanojo kamuoliu. O tais laikais vaikams tokia dovana suteikė daug džiaugsmo.

Apie 1934–1940 m. Užpaliuose aktyviai veikė išikūrusi Angelaičių organizacija. Gaigalių kaime veikė šios vaikų organizacijos kuopelė. Jos vadovės buvo Zosė Šapokaitė ir Angelė Mataraitė.

Gaigalių moterys – puikios šeimninkės, audėjos. Todėl merginos garsėjo savo kraičiu, o ant dukters ar žmonos išaustos kvepiančios lininės staltiesės galėjo pailsėti ir įdiržusios tėvo ar vyro rankos. Pyškėjo seklyčiose ir gryčiose staklės, vyniojosi ant veleno rankšluosčiai, dvinyčiai, trinyčiai... aštuonianyčiai audeklai – lininiai ir vilnoniai.

Vyturių čiurenimas, lakštingalų čiulbėjimas, purpurinės žaros, nepaliaujančios upelio gurgėjimas, skambantis oras būna tik rytais. Su trečiaisiais gaidžiais pakirdęs, šio grožio nebepamatysi, nes jau rasos nukritusios, ant švelnia žaluma pasipuošusių pievų jau išvingiuotos drobės *legla* alsinančioje saulės kaitroje.

Tokie tad buvo Gaigalių žmonės, tokie papročiai, tradicijos, darbai – tarsi nykstantis laiko tėkmėj miražas, kuris šaukia šiandieninį gaigalietį pabusti, suklusti, atsiremti į praeitį, pasisemti stiprybės iš almančio Bradesos upelio vandenų, linksmo gandro kalenimo, žydinčių ievų aromato, lakštingalų trelių, vyturių skardenimo. Nejaugi tik ji, tikra ir nemeluota, laiko bandymus ištvėrusi, neišduota ir gyva, nuostabioji Gaigalių gamta šnara apie senovę, basakoję vaikystę, tėvų, senelių ir protėvių išmintą brydę per javų lauką, smėlio takelį, medinį tiltelį, kuris vis labiau kūprinasi, svyra šiaurės pusėn, o jį pakeitė betoniniai vamzdžiai?

Nejaugi? Bendraamži! Jaunime! Atsiliepk į šiuos retorinius klausimus. Pasidomėk šiandien, rytoj, poryt... Bet netylėk, nes laikas – negailestingas. Jis graužia, ardo, neša viską: nepatvarias sekundes, linksmas valandas, rimtus metus... Kaip žaibą nuplukdo į savo nenustabdomą tėkmę vaikystės juoko kristalus, vasaros naktų atodūsius, akimirkas žavias, nerimo pavojus, vilčių kupinas dienas... Rink savo gimtinės, laiko sudaužyto indo krištolines šukes, verk jas į nesibaigiantį gyvenimo vėrinį, palik ateities kartoms, kad jos tęstų pradėtus darbus.

Gailiešionys

Onos Mikučionienės, Aloyzo Mikučionio, Stasio Pakalnio prisiminimus užrašė Birutė Mikučionienė

Prieš Antrąjį pasaulinį karą Gailiešionių k. buvo 32 sodybos 164 gyventojų. Vidutiniškai 1 sodybos ūkininkas turėjo 17 ha. Buvo ir bežemių, pvz., Juozas Tubelis, kuris namelį (dūminę) buvo pasistatęs ant Prano Repšio žemės.

1 lentelė

Gailiešionių k. sodybos prieš Antrąjį pasaulinį karą

Eil. Nr	Ūkininkas	Augino vaikų
1.	Antano Balčiūno	2
2.	Jono Balaišio	2
3.	Petro Mikučionio	2
4.	Veronikos Pakalnicienės	3
5.	Antano Remeikio J.	3
6.	Jono Mikučionio	2
7.	Prano Repšio	2
8.	Juozo Tubelio	4
9.	Kosto Žilinsko	-
10.	Konovienės	3
11.	Antano Damausko	6
12.	Juozo Remeikio	3
13.	Antano Remeikio	6
14.	Onos Masiulienės	4
15.	Teofilės Butiškienės	3
16.	Jono Pajėdos	7
17.	Juozo Pajėdos	5
18.	Antano Bekinčio	-
19.	Marijonos Godienės	-
20.	Motiejaus Būgos	4
21.	Paunksnienės	-
22.	Jono Subatavičiaus	2
23.	Norberto Būgos	4
24.	Jurio Bauros	7
25.	Nikodemo Bauros	2
26.	Kosto Gudelio	6
27.	Juozo Vaičiūno	6
28.	Antano Vaičiūno	5
29.	Kosto Ramoškio	4
30.	Juozo Vilučio	3
31.	Petro Šimonėlio	4
32.	Angelės Repšienės	3
	Iš viso:	107

1949 m. pradėta kolektyvizacija. Ne per pirmą susirinkimą gyventojai rašė pareiškimus stoti į kolūkį. Pirmieji pasirašė mažažemiai. Stoti į kolūkį atsisakė Jurgis Baura (seimo nario Antano Bauros senelis), Masiulienė, bet valstybė apdėjo dideliais mokesčiais, jie nebegalėjo atiduoti tuo metu vadinamųjų „pyliavų“, todėl 1951 m. įstojo į kolūkį.

1949 m. liepos 3 d. susikūrus „Nemuno“ kolūkiui, jo plotas buvo 512 ha. Pirmuoju kolūkio pirmininku išrinktas Juozas Remeikis, buhalteriu – Jonas Mikučionis, brigadininku – Viktoras Damauskas, sandėlininku – Antanas Damauskas. Kolūkio raštinė buvo Jono Mikučionio namuose. Pirmieji kolūkio metai buvo skausmingi ūkininkams, nes arkliai ir visas arklinis inventorių buvo suvisuomeninti. Inventorių buvo suvežtas į Antano Remeikio kiemą, arkliai Kosto Ramošio, Juozo Remeikio ir Antano Balčiūno tvartus. Moliniai tvartai buvo nacionalizuoti, taip pat ir visi klojimai.

Gailiešionių kaimo mokiniai 1923 m. rugsėjo 1 d.

Gailiešionių kaimo mokiniai po 4 skyrių egzaminų išlaikymo prie Užpalių mokyklos 1929 m.

Gailiešionių kaimo merginos 1937 m.

*Gailiešionių kaimo
jaunimas švenčiantis
Jonines 1928 m.*

*Skerstuvės Gailiešionių
kaime 1956 m.*

Gyvulininkystė prasidėjo nuo 8 vnt. melžiamų karvių. Karvidė buvo Kosto Ramošio tvarte, pirmoji melžėja – Ona Mikučionienė.

1951 m. „Nemuno“ kolūkių sujungė su „Tarybiniu artoju“, į kurią įėjo Ilčiukų, Degėsių k. su pavadinimu „Tarybinis artojas“, kolūkio pirmininku išrinko Ilčiukų k. gyventoją Juozą Remeikį, buhalteriu Joną Mikučionį, kolūkio raštinė buvo pas Kazį Gudelį. Kolūkis suskirstytas į brigadas, todėl buvo ir Gailiešionių k. brigada. Brigadoje dirbo 39 moterys. Žmonės dirbo „dykai“ už darbdienius, o gale metų gaudavo po 10–20 g grūdų už kiekvieną darbdienį, nebuvo praradusių vilties ir nuotaikos. Dirbdamos lauke moterys, pvz., kasdamos bulves, raudamos linus, nuimdamos javus, kuriuos pjaudavo dalgiais, rišdamos pėdus ir statydamos gubas, dainuodavo, net laukai skambėdavo. Ypač linksmindavosi, kai rudenį prasidėdavo javų kūlimas. Kuldavo arkline kuliamąja, kurią sukdamo arkliai. Javus

Karvių melžėjos Nijolė Vaišiūnaitė, Dandulė Kundaričiūtė, Palma Pajedaitė, Jūta Paškonytė, Adėlė Masiulienė, Anelė Remeikienė su zootechnike B. Vienažindyte (trečia iš dešinės) 1964 m.

kraudavo ūkininkų klojimuose, o kai baigdavo kultį, buvo švenčiamos to klojimo pabaigtuvės ir iki paryčių vaišindavosi suneštomis vaisėmis, šokdavo, dainuodavo, grodavo Juozas Baura.

1952 m. kolūkio pirmininku buvo „išrinktas“ paskirtas Adolfas Būga, buvęs Dusetų MSV agronomas.

1954 m. sujungė su kolūkiu „Žalgiris“ su Mažeikiškių, Šeimyniškių, Užpalių, Bajorų, Trumpalių, Lygamiškio, Pasalių kaimais. Kolūkio pirmininku išrinko Prūsą, buhalteriu Malinauską.

1957 m. kolūkį „Žalgiris“ padalijo į du: Užpalių ir „Pergalės“. Užpalių kolūkio pirmininku išrinko Vladą Tamošiūną, o „Pergalės“ liko Prūsas.

1958 m. „Pergalės“ kolūkio pirmininku išrinktas Kazys Urba, buvęs Ilčiukų septynmetės mokyklos direktorius.

1961 m. prie „Pergalės“ kolūkio prijungė kolūkį „Šviesos keliu“ su Satarėčiaus, Vaiskūnų ir Likuončių k. ir „Ažuolo“ kolūkį su Kuprių, Traidžiūnų, Levizarų kaimais.

„Ažuolo“ kolūkio nekilnojamas turtas liko Norvaišių t. ū., o kilnojamas (mašinos, traktoriai, gyvuliai) – „Pergalės“ kolūkiui. „Pergalės“ kolūkio pirmininkas Kazys Urba vadovavo iki 1967 m. rudens.

1967 m. rudenį kolūkio pirmininku išrinktas Algimantas Žemaitis, buvęs „Pergalės“ kolūkio agronomas.

1968 m. išrinktas Juozas Burneika, kuris vadovavo „Pergalės“ kolūkiui iki 1972 m.

1972 m. „Pergalės“ kolūkio pirmininku išrinktas Vytas Jurka. Jam vadovaujant buvo pagerintos darbuotojų darbo sąlygos, gyvulininkystės darbuotojams suteiktos poilsio dienos, iki tol apie išėgines niekas nebuvo net sapnavęs. Pradėti kultūrinti laukus, melioruoti Mažeikiškių, Šeimyniškių, dalis Gailiešionių bei Vaiskūnų kaimų. Ilčiukų k. pastatyta gyvenamųjų namų.

Ant Šeimyniškių piliakalnio buvo organizuojamos šventės ūkio darbuotojams, ypač per Sekmines.

Galinių kaimo gyventojų likimas

Antanas Vytautas Binkauskas

*Juozo Binkausko ir
Onos Binkauskienės
auksinės vestuvės
1976 m.*

Galinių kaimas yra nuo Užpalių važiuojant Basanavičiaus gatve į pietus link Vyžuonų. Kaimas apima teritoriją nuo Bradesos upelio iki Vyžuonų šilo ir nuo Šventosios upės ir šalia Obelių krūmų. Žemės – vidutinio derlingumo, reljefas kalvotas, yra upelių, liaudiškai vadinamų *lašūpais*, apaugusių krūmokšniais. Kaimo vietovė tyrinėta 1945 ir 1999 m. Rasti radiniai yra iš V–XII amžių. Po antrojo žemės padalijimo, 1900-ųjų metų pirmame dešimtmetyje iš Užpalių miestelio atsikėlę naujakuriai. Jie iš Užpalių dvaro gavo po vieną valaką, apytiksliai – 30 ha, žemės. Gavę žemės, pradėdant nuo Užpalių kūrėsi vienkiemiai: Didžioko, Šulskio, Bislio, Abelinsko, Garunkščio, Žvirono, Kaunelio, Binkausko, Dudlausko, kita kelio atšaka – Lukošiuo, Kubiliūno, Masiulio, Daujočio, Melaikio. Iš mažų sodybų per tarpukario Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį įdėjus daug triūso išaugo stambūs Garunkščio, Žvirono, Binkausko Masiulio, Melaikio ūkiai. Sovietams užvaldžius Lietuvą, per pirmuosius metus minėti ūkiai sunaikinti. Vienos šeimos pačios paliko sodybas, kitas ištrėmė į Sibirą. Po tremties sugrįžusieji sodybas rado apleistas, joms atstatyti reikėjo pinigų, o jų šeimnininkai neturėjo.

Dabar Galiniuose mažai kas begyvena. Šulskio namuose gyvena Kurčiūnas, Abelinsko – Kurčiūnaitė, Bislio namai tušti. Garunkščio namuose – Gaučienė. Žvirono sodybos vietoje likęs tuščias laukas. Kaunelio ir Binkausko sodybose niekas negyvena, Dudlausko retkarčiais atvažiuoja anūkai. Lukošiuo sodybos vietoje tuščias laukas, Kubiliūno, Masiulio namai tušti. Iš visų Daujočių tik Aldona Daujotytė Kazakevičienė tebegyvena. Melaikio sodybą perėmęs Povilas Daujotis tvarkingai ūkininkauja.

Balys Didžiokas gyveno prie Bradesos upelio, buvo pasiturintis ūkininkas. Vedęs Emiliją užaugino 4 vaikus: Juozą, Joną, Vladą, Jaronimą. Emilija mirė, palikdama mažus vaikus ir našlį Balį.

Publikacija parengta pagal šio kaimo žmonių prisiminimus ir pasakojimus.

Jis vedė antrą kartą – Juozapotą, su kuria susilaukė dukros Onos. Jonas ir Juozas išvyko į Kauną, Onutė mokytojavo. Vladas, gimęs 1912 m., mokėsi Kauno kunigų seminarijoje, baigęs mokslus, 1983 m. buvo išventintas kunigu. Jo primicijų proga Didžiokų sodyboje buvo pastatytas kryžius, kuris ir dabar stovi arti kelio. Vladas kunigavo Panevėžyje. Sovietinio saugumo buvo areštuotas už patriotinius pamokslus. Kalėjimuose žiauriai kankintas ir 1943 m. Maskvos kalėjime mirė. Apie tai papasakojo jo sūnėnas Kazys.

Jaronimas liko ūkininkauti su tėvais. Vedė Bronę Masiulytę iš Mikėnų. Gražiai susitvarkė sodybą, kuri gerai matosi iš Užpalių važiuojant į Vėžuonas. Buvo tremiamųjų sąrašuose, bet sugebėjo slapstytis. Užaugino 4 vaikus: Kazį, Algirdą, Teresą ir Danutę, o penktasis Juozukas 1,5 m. mirė. Kazys iš tėvo paveldėjo sodybą. Sovietiniais laikais dirbo kolūkio ir Utenės greitosios pagalbos vairuotoju. Vedęs Braukylaitę užaugino 3 vaikus: Virgį, Eleną ir Danutę. Kazys su žmona yra pensininkai, gyvena savo namuose.

Valentinas Šulskis (1889–1972) ir Anelė Šulskienė (Abelinskaitė) buvo valstiečiai, valdė 7 ha. Užaugino 4 sūnus, dukra būdama 3 metų nuskendo. Vyriausias sūnus Pranas buvo paimtas į Raudonąją armiją, 1944 m. žuvo kare. Leonardas vedė, gyveno Vilniuje, miręs. Algimantas vedė, gyvena Alytuje, Aloyzas vedė, gyvena Alytuje.

Šulskiai sodybą pardavė Kurčiūnui, kuris šiuo metu ūkininkauja.

Juozas Bislys vedė Salomėja, turėjo nedaug žemės, tvarkėsi valstietišrame ūkyje.

Užaugino du vaikus Antaną ir Stefaniją. Stefanija ištekėjusi gyvena Kaunė, Antanas šeiminkavo namuose, o būdamas vidutinio amžiaus nuskendo Šventosios upėje. Šiuo metu sodyba tuščia, ją nusipirko vilniečiai, kurie atvažiuoja pavasaroti.

Abelinskaikai buvo trys broliai ir sesuo. Ji ištekėjo už kaimyno Valentino Šulskio. Kazimieras Abelinskas vedė Barbora Vilutytę iš Pasalių, tvarkėsi valstietišrame ūkyje. Kartu gyveno nevedęs brolis Pranas, turėjo kalvę. Remontuodavo ir kai ką naujo padarydavo, nes buvo geras kalvystės specialistas. Sovietiniais metais dirbo tarybinio ūkio kalvėje.

Kazimieras su Barbora užaugino 4 vaikus.

Jaronimas gimė 1944 m., žuvo tarnaudamas Raudonojoje armijoje karo metu.

Antanas Garunkštis atsikėlė iš Užpalių miestelio į Galinius, kur gavo valaką (35 ha) žemės. Vedė Oną Putrimaitę iš Vilkabrukių kaimo. Susilaukė septynių vaikų. Jis buvo stambus ūkininkas, be to, buvo renkamas į Užpalių valsčiaus valdybą. Augino gerus arklius, turėjo specialų vežimą – oda dengtą karietą, su kuria iš Užpalių vežiojo paštą ir keleivius į Ūteną ir Ūkmergę. Sukaupęs pinigų, planavo pastatyti malūną ant Šventosios upės, su kuria ribojosi jo žemės. Bet per tas pastangas daugiau užsidirbti neprisižiūrėjo sveikatos ir, apsirgęs lėtiniu plaučių uždegimu, neįvykdęs savo planų, jaunas mirė. Paliko nėsčią žmoną Oną. Našlė užaugino 7 vaikus: Emiliją, Eleną, Oną, Veroniką, dvynukus Juozą ir Joną bei Viktoriją, kurią pagimdė vyrui mirus.

Emilija ištekėjo už Antano Jakšio, išvyko į Kauną. Užsidirbo pinigų, nusipirko valaką žemės Degėsių kaime, Užpalių valsčiuje, už tai 1948 m. buvo ištremti į Irkutsko sritį. Ona ištekėjo už kaimynystėje gyvenančio Juozo Binkauskio. Veronika,

pasimokiusi Užpalių mokykloje, padėjo ūkininkauti motinai. Vokiečiai išvežė į reicho darbus. Grįžusi apsigyveno Klaipėdoje pas brolių, ten ir mirė. Jonas, pasimokęs Užpalių mokykloje, sėkmingai baigė Salū žemės ūkio mokyklą. Bendravo su Galinių kaimo jaunimu, aplinkinių paveiktas įsijungė į laisvamanių bendruomenę. Užėjus vokiečiams, pasitraukė į Rusiją, ten buvo paimtas į Raudonąją armiją, fronte sužeistas. Pasibaigus karui, grįžo į Uteną. Utenoje dirbo Lietkoopsajungoj ir banke, tuo pačiu metu mokėsi KPI Klaipėdos filiale, baigęs dirbo dėstytoju.

Juozas, mažai pasimokęs Užpalių mokykloje, liko ūkininkauti namuose. Sovietiniais metais dirbo teismo sekretoriumi, Taurėgnų kolūkio pirmininku, po to išvyko į Kauną, ten ir mirė. Viktorija ištekėjo už Juozo Juškos, Galalių kaimo pavyzdingo ūkininko.

Jonas Žvironas buvo vedęs. Atsikėlė į valaką žemės kaip ir visi Galinių kaimo didžiažemiai. Savo darbštumu gražiai tvarkė ūkį. Užaugino 7 vaikus. Ona ištekėjo už Janonio, Emilija – už Kirvelio, Veronika, Vilniuje baigusi studijas, ten pat mokytojavo. Antanas – profesorius, Galinių jaunimo laisvamanių autoritetas... Kazys tarpukariu dirbo Lietuvos ambasadoje Rusijoje, užėjus sovietams, emigravo į Vakarus, ten mirė. Povilas vedęs, turėjo dukrą. Padėjo ūkininkauti broliui Pranui. Tarybiniais laikais partizanavo ir žuvo. Pranas liko ūkininkauti, vedė Angelę, augino 3 vaikus. Pranas Žvironas iš tėvų paveldėjo gražų ūkį. Padedant broliams ir seserims, ne tik pagražino sodybą, bet nusipirko pusę valako iš kaimyno Kaunelio. Turėjo daug gyvulių, net ir užsienietiškų veislinių. Prano Žvirono šeimą 1948 m. gegužės 22 d. (vaikai pasislėpė pas gimines) ištrėmė į Krasnojarsko kraštą. Grįžo pasilpę, mažai ką dirbo, gyveno iš priesodybinio sklypo padedant sūnui Raimundui. Po Sibiro vargų neatsigavę mirė. Tėvui mirus, vaikai prižiūrėjo sodybą, kol buvo gyva motina. Motinai mirus, namus pardavė, pastatus išvežė, sodybos kiemą suarė, liko eglėmis apaugęs piktžolynas. Dabartiniu metu žemė iš valstybės (nes buvo paimta kompensacija) nupirko Kizvela. Reikia paminėti, jog Prano trečias sūnus, praūžus frontui, vasaros metu po sodybos eglėmis rado gražią „dėžutę“ – miną. Ją parsinešė. Su broliais ir pusbroliu Ringiu (prof. Antano sūnus) pakrapštė, mina sprogo ir mirtinai sužeidė Sigitą, sunkiai sužeidė pusbrolių, kuris netrukus mirė, sužeidė piemenavusį Repšioką, kuris nepasveiko, po kelių mėnesių mirė. Raimundas vedęs dirbo vairuotoju, išvyko į Ukmergę. Antanas vedęs, baigęs melioracijos mokslus dirbo Zarasų melioracijoje.

Juozas Kaunelis buvo vedęs Kastanciją, su ja vaikų neturėjo. Ji jauna mirė. Juozas vedė antrą kartą. Susilaukė sūnaus Antano. Juozas pardavė pusę valako žemės kaimynui Žvironui. Pinigus atidavė kaip dali seseriai Onai. Sūnus Antanas pardavė sodybą, už žemę paėmė kompensaciją ir išvyko pas žmoną į Rasėinių rajoną.

Liudas Binkauskas, vedęs Juozapotą Jakšytę iš Galinėlių kaimo, augino 5 vaikus: Oną, Juozą, Emiliją, Aneliją, Petrą. Liudas jaunas netikėtai mirė. Likusi našle, Juozapota su mažamečiais vaikais, gavusi valaką žemės Galiniuose, iš Užpalių persikėlė ūkininkauti. Vaikai užaugę pamažu skirstėsi. Ona ištekėjo už Juozo Ilčiuko į Kiburių kaimą. Emilija liko netekėjusi, padėjo motinai. Anelija ištekėjo už Mykolo Garunkščio iš Kaimynų kaimo. Petras su broliu darbavosi prie ūkio. Buvo laisvamanis kaip tuometinis Galinių jaunimas. Sovietiniais metais

išvyko į Uteną pas draugus, kurie išsiuntė tarnauti į Raudonąją armiją. Fronte žuvo 1945 m., palaidotas Latvijoje.

Juozas Binkauskas (1989–1982). Nepriklausomybės pradžioje norėjo su pusbroliu išvykti į Ameriką užsidirbti. Motina atkalbėjo prašydama padėti ūkininkauti, nes paliksianti jam visą ūkį. Jis sutiko likti. 1926 m. vedė kaimynystėje gyvenusią Oną Garunkštytę. Bendromis jėgomis kruopščiai dirbo ir kūrė šeimą. Iki 1940 m. ūkis ekonomiškai sustiprėjo. Pastatė didelius ūkinius pastatus ir paruošė visą medieną naujam namui. Turėjo motorinę kuliąją, pjaunamąją ir arklinį grėblį. Prisiaugino šešias melžiamas karves, du prieauglius, 10–12 avių, 10–15 kiaulių, įvairių paukščių. Užaugino šešis vaikus: Veroniką, Joną, Leoną, Vytautą, Aldoną ir Valeriją. Motina surasdavo laiko lankyti šeiminkų kursus Užpaliuose. Kaip pasakojo Juozas, jeigu neįvykdysi pyliavų, grasindavo išbuožinti, padedami sribų sovietinės valdžios atstovai pasiimdavo ką panorėję. Maža to, naktimis siautėjo banditai, nes gyveno pamiškėje. Jie paėmė gerą kumelę, kitus gyvulius ir daiktus. Liko 2 arkliai, dvi karvės ir kt.

1951 m. liepos mėn. už pasišienavimą savo kieme vienai karvei kaip „už valstybinio turto grobstymą“ nuteisė ketveriems metams kalėjimo. Tais pačiais metais spalio mėn. 2 d. motiną su 3 vaikais – Leonu, Aldona ir Valerija – ištrėmė į Krasnojarsko kraštą, taigos ir Jenisiejaus pašonėje. Pas motiną kaip vyresnį žmogų ateidavo pasiguosti, pasitarti kiti tremtiniai – vokiečiai, estai, taip pat Sibiro gyventojai prašydavo įvairių patarimų. Iš tremties paleido 1955 m. Grįžę į tėviškę gavo pusę namo, kitoj pusėj gyveno svetimi.

Stalinui mirus Juozą Binkauską perteisė iš naujo, priteisė tiek, kiek buvo sėdėjęs – 2,5 metų – ir iš teismo salės paleido. Iš pradžių glaudėsi pas gimines ir dirbo Aknystų tarybiniame ūkyje. Atgavęs pusę namo, persikėlė gyventi į namus su grįžusiu iš karinės tarnybos sūnumi Jonu.

Dukra Veronika 1927 m. mokėsi Užpalių mokykloje, vėliau baigė Utenos „Saulės“ gimnaziją. Baigusi mokytojavo Sudeikių programnazijoje ir kartu neakivaizdžiai mokėsi Vilniaus pedagoginiame institute. 1951 m. trėmimo išvengė pasislėpusi. Po tėvų ištrėmimo apsilankė namuose, rado didžiulę netvarką. Apsigyventi bijojo, nes galėjo suimti. Iš pradžių glaudėsi pas gimines, dirbti mokytoja bijojo. Išteikėjo už Stasio Udros Tauragnosė. Darbavosi kolūkyje, užaugino penkis vaikus. Leonas (1930–1972), baigęs Užpalių pradžios mokyklą, liko prie tėvų. 1951 m. ištrėmė kartu su motina. Po tremtyje gautos traumos sunkiai pasveiko, dirbo Aknystų tarybiniame ūkyje. Keturiasdešimt dvejų metų mirė Galiniuose.

Vyriausias sūnus Jonas gimė 1928 m. rugsėjo 2 d. Galiniuose. Mokėsi ir baigė Užpalių pradžios mokyklą ir įstojo į Utenos berniukų gimnaziją. Baigė 6 klases, vėliau mokėsi jau Užpalių vidurinėje mokykloje, ją baigė 1949 m. Tai buvo pirmoji šios mokyklos laida. Nuo 1949 m. rugsėjo 1 d. iki 1950 m. gegužės 20 d. dirbo Sugiūčių progimnazijoje mokytoju. Buvo pašauktas į kariuomenę, ištarnavo iki 1953 m. lapkričio 1 d. Grįžęs iš kariuomenės, turėjo teisę įsidarbinti, iš kur buvo pašauktas, bet nepriėmė, nes buvo iš tremtinių šeimos. Įsidarbino Molėtų „Tarybiniu keliu“ redakcijoje literatūriniu darbuotoju. Ten išdirbo neilgai.

Grįžo į savo tėviškę ir apsigyveno pas gimines, kur jau gyveno ir jo tėvas, grįžęs iš kalėjimo, nes namai buvo konfiskuoti. Nuo 1954 m. rugsėjo 3 d. iki

1955 m. gruodžio 14 d. dirbo Aknystų tarybiniame ūkyje sanitaru. Tuo laikotarpiu rūpinosi tėviškės atgavimu. Sodyba buvo tarybinio ūkio ribose, o priklausė Užpalių kolūkiui Dusetų rajone. Juozas labai džiaugėsi ir buvo dėkingas Užpalių kolūkio visuotiniam susirinkimui, dėl kurio buvo gražinta tėviškė su pastatais, bet ten gyveno dvi šeimos, kurias reikėjo per teisną išskeldinti. Jonas su tėvu jau apsigyveno savo namuose, per tą laikotarpį grįžo ištremti šeimos nariai ir apsigyveno kartu. 1955 m. gruodžio mėn. Jonas išvyko į Klaipėdą. Dirbo Klaipėdos tarpūkinės veterinarijos laboratorijos dezinfekavimo būrio veterinarijos felčeriu. Išdirbo iki 1959 m. lapkričio 11 d.

1957 m. lapkričio 11 d. vedė Jadvygą Priekulės bažnyčioje. Dirbdamas laboratorijoje, neakivaizdiniu būdu mokėsi Klaipėdos žemės ūkio technikumė ir įgijo veterinarijos felčerio specialybę.

Nuo 1959 m. lapkričio 16 d. dirbo Rūsnės žuvininkystės ūkyje veterinarijos felčeriu, o nuo 1960 m. liepos 11 d. buvo perkeltas į veterinarijos gydytojo pareigas. Dirbo ūkyje ir mokėsi neakivaizdiniu būdu Leningrado veterinarijos institute. Baigė 1966 m. balandžio 7 d. ir įgijo veterinarijos gydytojo specialybę. Už nuopelnus šiame darbe buvo apdovanotas Lenino 100-ųjų gimimo metinių medaliu. Vėliau iš Klaipėdos krašto buvo pakviestas į Vilniaus kraštą ir įdarbintas Vilniaus valstybiniame žirgyne veterinarijos gydytoju. Šiame ūkyje išdirbo iki 1981 m. rugsėjo 22 d. Už gerą veterinarinį ir visuomeninį darbą buvo apdovanotas Darbo raudonosios vėliavos ordinu. Nuo 1981 m. balandžio 22 d. iki 1986 m. birželio 10 d. dirbo Vilniaus rajono Glitiškių daržininkystės tarybiniame ūkyje vyresniuoju veterinarijos gydytoju. 1989 m. vasario 21 d. buvo apdovanotas medaliu „Veteran truda“, Vilniaus apskrities viršininko administracijos padėka už svarų indėlį Vilniaus kraštui.

Antanas Vytautas Binkauskas mokėsi Užpaliuose. 1949 m. įstojo į Vilniaus miškų technikumą. Iš antro kurso 1957 m. spalio 1 d. areštavo ir nakčia nuvežė į Švenčionėlius su vasariniais drabužiais ir tuščiu lagaminu. Ten norėjo susitikti su tremiama motina ir kitais trimis vaikais. Nesuradus šeimos, vieną įgrūdo į gyvulinį vagoną su nepažįstamais tremiamais žmonėmis. 1951 m. spalio 2 d. ištrėmė iš Lietuvos. Ešelonas dundėjo per didesnius miestus naktimis, todėl ne-

Užpalių pradžios mokyklos ketvirtos klasės pabaigtuvės. Viršuje trečias iš dešinės A. V. Binkauskas. Apie 1938 m.

Sibiras. Novosiolovo r. Kirono kolūkis. Algis Strazdas ir Antanas Vytautas Binkauskas kolūkio grūdų sandėlyje. Vytautas – sargas, Algis – sėklos prižiūrėtojas

suprato, kuria kryptimi veža. Krasnojarske iš vagonų išlaipino, nakčia pervarė į baržą. Plukdant Jenisiejumi į pietus, nes į šiaurę upė buvo užšalusi, susirgo ūmiu plaučių uždegimu, vos nenumirė. Išlaipino pavakaryje Novosiolovsko rajono turgavietėj. Rajono kolūkių pirmininkams išdalijo tremtinius, juos sunkvežimiais nakčia nuvežė į kultūros namų salę. Viskas vykdavo naktį, kad nematytų kelio į namus. Rudenį dirbo įvairius ūkio darbus. Ir vėl buvo peršalęs, sirgo. Žiemą išvežė į taigos mišką medžių vežti. Gyveno lageryje, barake. Barakų buvo daug, juose gyveno seniau ištremiti lietuviai, ukrainiečiai, estai. Po metų leido susitikti su šeima, kuri buvo atitremta į tą patį Krasnojarsko krašto Daurso rajoną, Ust Papromsko kaimą, tarp taigos Sajanų kalnų ir Jenisiejaus.

1955 m. grįžo į tėviškę. Pirmosiomis dienomis gavo pusę namo, teko miegoti ant grindų, nes kitoje pusėje gyveno atkelta kita šeima. Po trijų mėnesių paėmė į kariuomenę tankistu. Tarnavo 3 metus Uzbekijoje, Bucharos mokomajame dalinyje. Po demobilizacijos dirbo Lukno tarybinio ūkio traktorininku ir neakivaizdžiai mokėsi Ukmergės mechanizacijos technikume. Sėkmingai baigęs, išvyko dirbti į Vilniaus statybos tresto mechanizacijos valdybą. Dirbdamas darbų vykdytoju, pirmiausia vykdė darbus kaip subrangovas Utenos trikotažo fabriko, katilinės, valymo įrengimų bei gyvenamojo kvartalo statybose Ukmergėje, plečiant „Vienybės“ fabriką ir gyvenamuosiuose kvartaluose tiesiant dujotiekį. Per 3 metų komandiruotę Vilniuje vykdė darbus statant Lazdynų, Karoliniškių mikrorajonus. Paskyrus aikštelės viršininku, vykdė darbus Vilniaus mieste, Trākų rajono, Leñtvario, Grigiškių ir kituose miesteliuose. Kaip subrangovas dirbo su žemės darbų mechanizmais Vilniaus statybos tresto statomuose objektuose. Išėjęs į pensiją, dirbo trylikos daugiabučių namų bendrijos pirmininku.

Prasidėjus Lietuvos sąjūdžiui įsijungė į politinę veiklą. Dalyvavo užtvėriant priegą kareiviams į Vilniaus spaudos rūmus. Po to tą pačią naktį gynė televizijos bokštą nuo kolaborantų užpuolimo, už tai buvo apdovanotas Sausio 13-osios atminimo medaliu.

Dalyvavo rinkimuose į Seimą, referendume kaip rinkiminės apylinkės narys. Vėliau kelis kartus buvo Karoliniškių rinkimų apylinkės pirmininku. Šiuo metu

pensininkas, gyvena Riešėjė, Vilniaus rajone, bet tuo pačiu metu prižiūri sodybą Galiniuose, Užpalių seniūnijoje.

Valerija gimė 1943 m. Mokėsi Užpalių vidurinėje mokykloje. 1951 m. su šeima ištremta į Sibirą, kur teko ir pabadauti, ir būti skriaudžiamai vietinių paauglių. 1955 m. grįžusi į Lietuvą tęsė mokslus Užpalių vidurinėje mokykloje, kur baigė 8 klases, 1959 m. įstojo į Vilniaus prekybos technikumą, baigusi dirbo parduotuvėje. 1964 m. įstojo į Vilniaus inžinerinį statybos institutą, įgijo statybos inžinierės-ekonomistės specialybę, dirbo statybinėse organizacijose. 1968 m. iškėkėjo už Igno Sereikos, susilaukė dviejų sūnų – Vaidoto ir Tomo, o vyrui palikus šeimą, pati juos užaugino. 1985 m. iškėkėjo antrą kartą už Klemenso Startos, kuris 2000 m. mirė.

Šiuo metu gyvena Vilniuje, pensininkė, dalyvauja visuomeninėje veikloje.

Dudlauskas, kaip ir visi Galinių ūkininkai, atsikėlė iš Užpalių miestelio. Užaugino penkis vaikus: Praną, Kostą, Jurgį, Joną ir dukrą. ?. Pranas vedė kaimynystėje gyvenusią Zofiją Dubravaite. Pragyveno iš žemdirbystės. Užaugino 3 vaikus: Aldoną, Aušrinę ir Vilių. Aldona 1930 m. mokėsi Užpalių gimnazijoje, vėliau Vilniaus pedagoginiame institute, iškėkėjusi dirbo Drūskininkuose Aušrinė 1934 m. mokėsi Užpalių gimnazijoje, baigė žemės ūkio technikumą, iškėkėjo į Molėtų rajoną. Užaugino 7 vaikus. Jau mirusi.

Vilius 1936 m. perėmė sodybą iš tėvo. Baigęs melioracijos technikumą, dirbo Utenos melioracijos valdyboje. Vedęs gyveno Utenoje. Užaugino 3 vaikus. Jau miręs.

Domininkas Trainys nuo seno gyveno prie vieškelio ir Šventosios upės, arti Vyžuonų šilo, bet priklausė Galinių kaimui. Užaugino 3 vaikus: Valeriją, Joną ir Dominyką. Valerija iškėkėjo už Vanago iš Užpalių. Užaugino 3 vaikus: Praną, Vilių ir Juditą. Pranas dirbo Utenos poliklinikoje. Ona gyvena Utenoje. Dominykas nuteistas už plėšikavimą ir išsiųstas kalėti į Šiaurinę Rusiją ten ir mirė.

Antanas Lukošūnas vedė Veroniką. Buvo valstiečiai. Užaugino 6 vaikus. Juozas tarpukariu emigravo į Ameriką, Jonas vedęs ūkininkavo namuose. Vėliau persikėlė gyventi prie Užpalių miesto. Genė – iškėkėjusi, mokytojavo. Benjaminsas baigė Užpalių gimnaziją, jau miręs. Antanas, baigęs Užpalių gimnaziją, mokėsi Kauno kultūros institute. Vedęs gyveno Kaune. Žmona Danguolė gyvena Kaune.

Matas Kubiliūnas (1858–1933) vedė Ona Sirvydaite. Buvo pasiturintis ūkininkas. Užaugino 5 vaikus. Emilija iškėkėjo už Ruzgo į Luknius. Valerija iškėkėjo už Antanavičius iš Gaižiūnų. Povilas vedęs, dirbo Dusetų girininkijoje. Bronė iškėkėjusi už Susčianovo iš Užpalių miesto. Antanas ūkininkavo su tėvais. Dalyvavo 1941 m. sukilime. Užėjus sovietams, partizanavo. Suimtas ir nuteistas 25 m. kalėjimo. 1946 m. ištremtas į Vorkutą. Grįžęs iš kalėjimo apsigyveno Kaune, užaugino muzikalų sūnų Algimantą.

Masiulis buvo vedęs Grasildą. Mirus vyrui, likusi našlė tvarkingai ūkininkavo padedama sūnaus Felikso. Masiulienė senyvo amžiaus ištremiama į Krasnojarsko kraštą 1951 m. spalio 2 d., ten mirė. Sūnus jau nepriklausomybės metais palaikus parsivežė ir juos palaidojo Užpalių kapinėse.

Feliksas Masiulis buvo žymus tarpukario Lietuvoje inžinierius elektrikas. Jis mokėjo apie 16 užsienio kalbų ir toks buvo vienintelis Lietuvoje. Gyveno ir dirbo Kaune. Jo anūkas Tomas Masiulis žymus „Žalgirio“ krepšininkas.

Antanas Daujotis vedė Rozaliją. Gavęs valaką žemės persikėlė iš Užpalių miestelio. Užaugino 4 vaikus: Kazį, Juozą, Petrą ir Jurgį. Vaikai, sukūrę šeimas, žemę pasidalijo.

Juozas Daujotis buvo vedęs 2 kartus. Su pirmąja žmona susilaukė 3 vaikų: Dominyko, Jono ir Adelės, su antrąja – Aldonos, Onos ir Aloyzo. Pirmosios žmonos vaikai išsisklaidė po Lietuvą. Aldona buvo politinė kalinė, gyvena tėvų namuose. Paėmė užkuriom Juozą Kazakevičių. Augino 5 vaikus. Aldona dirbo Lukno tarybiniame ūkyje, jos vyras taip pat. Juozas jau miręs. Vaikai: Kęstutis, Juozas, Milda, Roma, Jolanta. Jolanta vaikystėje žuvo nukritus nupjautam medžiui. Kęstutis susižeidęs stuburą liko invalidu, guli namuose, lovoje prižiūrimas motinos, Juozas gyvena Utenoje, Milda padeda motinai, Roma išvykusi į Ispaniją.

Ona Markauskienė gyveno Giedraičiuose. Aloyzas vedęs, gyvena Utenoje.

Petras Daujotis vedęs Oną Grigonaitę gavo dalį (10 ha) žemės ir ūkininkavo. Užaugino 3 vaikus: Povilą, Petrą ir Genę. Povilas Daujotis (gim. 1928) atitarnavęs kariuomenėje gyveno Vilniuje, kur vedė Birutę. Melaikiams išsikėlus į Uteną, Povilas su šeima perėmė sodybą su žeme. Įgavęs nuosavybę, sėkmingai ūkininkauja, renovavo namą, prižiūri molinį tvartą. Tokių molinių tvartų Galiniuose buvo daug, išliko vienintelis, nes kiti be priežiūros nenaudojami sugriuvo. Povilas gražiai sutvarkė sodybą, kurioje leidžia senatvės dienas. Užaugino 2 vaikus.

Petras Daujotis buvo nuteistas už tuometinę politiką. Grįžęs iš lagerių vedė, gyveno Vyžuonuose.

Genė ištekėjo už kaimyno Juozo Melaikio, kartu su šeima buvo tremtyje. Dirbo Lukno tarybiniame ūkyje. Perleidusi sodybą broliui Povilui, išvyko į Uteną.

Kazys Daujotis (1898–1987) buvo vedęs Zofiją Žvironaitę iš Vyžuonų. Buvo valstiečiai, pragyveno dirbdami 10 ha žemės. Sovietiniais laikais buvo nuteistas kaip politinis kalinys. Užaugino 5 dukras ir vieną sūnų.

Stasė 1927 m. ištekėjo už Valterio Drapo nuo Biržų. Abu jie politiniai kaliniai. Stasė buvo nuteista 25 metams kalėjimo. Kalėjo Norilsko lageriuose. Po 7 metų buvo paleista, grįžo į tėviškę. Dirbo Lukno tarybiniame ūkyje. Dabar gyvena Utenoje. Užaugino 2 vaikus – Alvydą ir Daivutę.

Antanas Daujotis (gim. 1929) užaugino 2 vaikus.

Vanda (1933–2005) mokėsi Vilniaus statybos technikume, dirbo statybinėse organizacijose Vilniuje. Ištekėjusi už Algio Benadišiaus, užaugino dukrą.

Elena ištekėjo už Vinco Mikšio. Gyveno ir dirbo Utenoje. Užaugino du vaikus. Birutė ištekėjo už Lukošiuo. Gyvena Vilniuje. Užaugino 2 vaikus.

Kazimiera Šimkūnienė gyvena Vilniuje, užaugino dukrą. Dabar padeda auginti anūkus. Yra baigusi VISI. Dirbo Vilniaus miestų statybos projektavimo institute.

Melaikiai, gavę valaką (apie 30 ha) už Obelų miško, sėkmingai ūkininkavo. Alfonsas vedė Aneliją Putrimaitę, gimusią 1895 m., iš Vilkabrukių kaimo, Vyžuonų parapijos. Užaugino 3 vaikus: Valeriją, Juozą ir Stasę. Alfonsas mirė palikęs našlę su mažais vaikais. Po brolio mirties Povilas grįžo iš Kanados, kur tuo laiku buvo išvykęs uždarbauti, ir vedė Aneliją, su kuria dar susilaukė dviejų vaikų – Jono ir Kazės.

Povilas Melaikis, perėmęs brolio ūkį, sėkmingai tvarkėsi. Pastatė ūkinius trobesius, linaminę (linų pluoštui apdoroti), gražų rūmą su balkonais, kokio kaime

neturėjo niekas. Trenkus perkūnui, rūmas sudegė. Pastatė tokį pat antrą rūmą. Linaminė apylinkėje buvo vienintelė. Veždavo linus minti iš Užpalių, Vyžuonų ir iš kitų kaimų. Linaminę Povilas Melaikis pats aptarnavo, be to, buvo Užpalių valsčiaus valdybos narys. Gražiai ūkininkavo, už ką 1951 m. spalio mėn. 2 d. ir ištrėmė į Krasnojarsko kraštą. Grįžęs iš tremties, apsigyveno pusėje savo rūmo, kitoje namo pusėje gyveno atėjūnas, kuris ignoravo Melaikius. Ilgai bylinėjosi dėl antros rūmo pusės. Galų gale gavo raštą iš Aukščiausiojo teismo, jog turi nuosavybės teisę į visą namą. Povilas labai džiaugėsi. Iš to džiaugsmo kitą dieną patyrė insultą, po savaitės mirė. Po metų mirė ir žmona.

Dukra Valerija išvyko į Ameriką, ištekėjo ir liko gyventi visam laikui. Stasė ištekėjo už Paulausko Vilniuje, dirbo Respublikinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, jau mirusi. Kazė netekėjusi, gyveno pas seserį Stasę Vilniuje. Dirbo akušere Vilniaus Raudonojo Kryžiaus ligoninėje. Jonas slapstėsi nuo kariuomenės. Išėjus įstatymui, prisiregistravo ir išvyko į Vilnių, kur vedė. 1951 m. spalio 2 d. buvo ištremtas į Krasnojarsko kraštą. 1956 m. grįžo, gyveno ir dirbo Vilniuje. Juozas mokėsi Salų žemės technikumė. Baigęs padėjo ūkininkauti tėvams. Vokiečių okupacijos laiku dirbo Užpalių valsčiaus viršaičiu. Okupavus Lietuvą sovietams, partizanavo. Po registracijos dirbo Aknystų tarybiniame ūkyje. Vedęs kaimynę Genę Daujotytę, augino 2 vaikus – Ireną ir Gediminą. 1951 m. spalio 2 d. su senais tėvais ir savo šeima išstremiamas į Krasnojarsko kraštą. Grįžęs iš Sibiro dirbo Lukno tarybiniame ūkyje (buvęs Aknystų tarybinis ūkis persivardino į Lukno tarybinį ūkį). Vėliau persikėlė į Uteną gyventi ir dirbti. Sodybą perdavė žmonos broliui Povilui Daujočiui. Juozas ir Genė mirė, palaidoti Utenoje.

Galiniai

Algimantas Kubiliūnas

Galiniai išsidėstę ant Šventosios upės kranto palei vieškelį Užpaliai–Výžuonos. Viena kaimo pusė remiasi į Vyžuonų šilą, antroji – prie Užpalių. Žvelgiant iš mano gimtinės kiemo Šventosios link, atsiskleidžia plati erdvė: apačioje maždaug už 500–600 metrų – Šventoji, o už jos kylanti žemė, kur iki horizonto – 3–4 kilometrai. Už poros šimtų metrų nuo mūsų namų – lapuočių, daugiausia beržų miškas, vadinamas Obelių krūmais. Visi Užpalių gyventojai eidavo čia grybauti. Galiniai – savotiškų pažiūrų kaimas, savo nuostatomis garsėjęs po visą Užpalių apylinkę. Čia gyveno ir laisvamanių, prieškario metais buvo ir bolševikuojančių, aktyvių kompartijos idėjų šalininkų. Todėl kai kas visus šio kaimo gyventojus (ypač pokario metais) vadino „komunistuojančiais“. Tačiau, manau, apkaltinti visą kaimą raudonumu yra neteisinga, nes vėlesni įvykiai parodė, kiek daug šio kaimo žmonių nukentėjo nuo tų pačių bolševikų. Iš senųjų užpalėnų esu girdėjęs, jog prieš karą Galinių jaunimas pasidirbinęs didžiulę valtį ir sekmadieniais ne į bažnyčią eidavęs, o plaukiodavęs Šventoje, dainuodavęs, linksmindavęsis.

Savaitraštis „Kalba Vilnius“ 1998 10 30 Nr. 44 išspausdino anonsą:

„KVIEČIAME Į UŽPALIUS

LTV, sekmadienis, lapkričio 1 d. 18.35 val.

Tai videofilmų ciklo „Mūsų miesteliai“ pasakojimo apie Užpalius antroji dalis.

„Užpalėnai geri žmonės – valgo duoną su smetona“, – dainuoja apie save užpalėnai iš „pa Utenas“. Tai garsus miestelis, davęs Lietuvai visuomenės veikėjų – geografą Kazį Pakštą, fiziką Antaną Žvironą, chemiką Praną Juodelę, inžinierių Kleopą Gaigalį, pastačiusį Kauno radijo stotį, kariuomenės vadą Joną Galvydį-Bykauską ir daugelį kitų – lakūnų ir istorikų, muzikų ir rašytojų...

Tarpukario Lietuvoje miestelis buvo pasidalijęs į „Maksvę“ ir „Rymą“ pagal politines pažiūras. Tas pasidalijimas atsispindėjo žmonių likimuose. Užpaliai turi ką svečiui parodyti – išpūdingiausią Lietuvoje Šeimyniškių piliakalnį, dvarą, labai seną malūną, žirgo muziejų. „Mūsų miestelių“ kūrybinė grupė apsilankė kasmetiniame susibūrimė, kai iš visų pasviečių sugarma, suklega užpalėnai į savo gimtinę. Tai buvo gera proga šį tą sužinoti apie užpalėnų būdą, kuris gerokai skiriasi nuo aplinkinių miestelių.“

Taigi buvo parodytas dviejų dalių dokumentinis filmas apie Užpalius. Įdomu, kad pirmojoje dalyje išimtinai daug vietos skirta Galinių kaimui ir kai kuriems jo gyventojams, ypač Žvironams ir Raguočiams. Filme buvo pasakyta, jog Galiniai, o ne Užpaliai buvo pasidaliję į „Maksvę“ ir „Rymą“. Kaip komentatorė daug kalbėjo žurnalistė Gražina Kadžytė. Ji teigė, jog tarp „Maksvės“ ir „Rymo“

žmonių netgi santuokų nebuve, kuo apskritai sunku patikėti. Filme ir aukščiau pateiktame anonse teigta, jog toks pasidalijimas lėmęs ir žmonių ateitį, leista suprasti, jog „Maksvės“ gyventojai bolševikmečiu mažiausiai nukentėję. Tai visiška netiesa. „Maksvės“ gyventojų grupei tikriausiai priklausė ir Žvironai, nes Galinių Žvironas, kiek man žinoma, buvo socialdemokratas, o tai tuo metu tikrai buvo vertinama kaip kairiųjų pažiūrų. Galinių Žvironai po karo buvo ištremti į Sibirą, profesorius Antanas Žvironas kalėjo lageryje. Nežinau, kuriam blokui priskirtinos kitos šeimos: Melaikiai, kurie buvo ištremti, Masiuliai, Gipiškiai... Žinoma, „Maksvėje“, matyt, buvo ir kitokio plauko žmonių: Garunkščiai, Raguočiai dar prieš karą neslėpę savo įsitikinimų, o po karo tapo žinomais kompartijos veikėjais...

Galų gale ir dėl filme skambėjusio termino „Maksvė“ galima abejoti. Užpaličiai nebuvo aborigenai XX a. pirmojoje pusėje, todėl sunku patikėti, jog jie nesugebėjo ištarti žodžio Maskva. Tai tikriausiai filmo statytojų žurnalistinio šaunumo ir išradingumo rezultatas, nes šiandien žurnalistai ypač mėgsta išrasti ką nors kitoniško.

1991 m. lapkričio 27 d. buvau nuvažiavęs į Užpalius žemės paveldėjimo reikalais. Užėjęs į seniūniją, pamačiau dideliame kambaryje palei sieną ant kėdžių susėdusias kelias moterėles, prastai, kaimietiška apsirengusias, matyt į seniūniją užėjusias su reikalais. Valdininkui, tvarkiusiam mano dokumentus, garsiai pasakiau, jog esu iš Galinių kaimo, tačiau savo pavardę nutylėjau. Į mane sužiuro ten sėdėjusios moterys. Viena jų prašneko: „*Nepažįstu... Iš Galinių? Nepažįstu...*“ „*Aš – Kubiliūnas*“, – prisistačiau. „*A. Kubiliūnas...*“ – nustebo ji. – „*O aš Jono Daujočio dukra.*“

Dabar aš nustebau. Vaikystėje pamenu Joną Daujotį, gyvenusį anapus Obelių krūmų, kaimyną, kurį nuo mūsų vienkiamio skyrė nelabai didelis miškas. Tuoju po karo Joną Daujotį už kažką areštavo ir jis ne vienerius metus kalėjo, regis, Vorkutoje. Pamenu, kaip tada atbėgo pas mus garsiai raudodama Jono Daujočio žmona: „*Dievuliau, Dievuliau, Joną išsivarė...*“

Liko namuose Daujotienė su keliomis mergaitėmis, iš kurių vieną ir sutikau tą dieną Užpaliuose.

„*Kokie buvo geri Galinių žmonės, kokie geri,*“ – pradėjo ji susigraudinusi kalbėti, tarsi norėdama pasiguosti. „*O dabar nebe tokie geri?*“ – paklausiau. „*Oi neee... Dabar visokių privažiavo... O anksčiau Galiniuose kokie geri žmonės gyveno,*“ – tarsi įtikinėdama mane vis kartojo ir kartojo virpančiu balsu.

Prisiminiau, kad Galiniuose buvo ne viena, o trys Daujočių šeimos. Tėvas man pasakojo istoriją, jog Stolypino reformos metu vienas iš Daujočių buvęs iniciatorius skirstytis į vienkiamius, už tai jam valdžia užveisusi didžiulį sodą.

„*Tai turbūt Juozui Daujočiui,*“ – pasakė Daujotytė, – „*nes pas jį buvo didžiulis sodas.*“

Iš tiesų, Juozas Daujotis gyveno visai šalia miško, kiemo ir sodo kraštas rėmėsi į miško pakraštį, dėl to, tėvo teigimu, miškas ir gavęs Obelių krūmų pavadinimą.

2001 m. iš Utenos krašto kilusių šviesuolių iniciatyva išėjo Utenos krašto enciklopedija. Joje apie Galinius rašoma 184–185 puslapiuose, labai trumpai, skurdžiai, matyt, rengėjai neturėjo pakankamai informacijos. Pateiktos 2000 m. Galiniuose gyvenusių gyventojų pavardės, iš kurių (iš 10 pateiktų) tik dvi man

žinomos: tai V. Didžioko ir J. Gaučienės. O visų kitų – Žviro-
no, Binkausko, Daujočių (trys sodybos), Melaikio, Garunkščio,
Bislio, Šulskio, Lukošiuo, Obelinsko ir mūsų – Kubiliūnų
(jei aš visas išvardinau) – pavardžių jau nelikę. Kokie baisūs,
dažnai prievartos lemti pasikeitimai.

*Antano Kubiliūno ir
Pranės Dabregaitės
vestuvės. 1937 m.
lapkričio 21 d.*

Taigi XX amžiuje kaimas pergyveno tris reformas, tris sukrėtimus: Stolyfino žemės reformą, po Antrojo pasaulinio karo kolektyvizaciją ir žmonių prievartinį keitimąsi, kol galų gale, atgavus Nepriklausomybę ir žlugus kolchozams, kaime dar kartą įvyko radikalios permainos. Ar tokių permainų fone gali formuotis ir ugdytis gražūs žmonių santykiai?

Kaip rašoma Utenos krašto enciklopedijoje, Galinių kaimas dar XVIII a. pabaigoje priklausęs Taurėgnų dvarui. XX a. pradžioje, Stolyfino žemės reformos laikais, Galiniai, matyt, smarkiai keitėsi, kaimas, galima sakyti, formavosi naujai. Užpalių miestelio gyventojai, turėję žemės rėžius, žemės sklypus gavo gretimuose kaimuose ir išsikėlė į vienkiemius. Tada ir mano senelis Matas Kubiliūnas visus trobesius iš Užpalių perkėlė į Galinius, į savo žemę, ir tapo šio kaimo gyventoju. Įdomu ir tai, kad šie atsikėlėliai ne iš karto panoro save vadinti Galinių, t. y. kaimo, gyventojais. Pragyvenę 20 ar 30 metų Galiniuose save dar vardino Užpalių miestelio gyventojais. 1932 m. mano senelis Matas Kubiliūnas testamentą (dokumentas mano nuosavybė) pradeda taip: „... Aš, žemiaus pasirašęs Matas, sūnus Karolio, Kubiliūnas, gyventojas Užpalių vienkiemio ir Užpalių valsčiaus...“ O mano tėvo santuokos liudijime 1937 m. rašoma: „Antano Kubiliūno, Užpalių miest. Užpalių valsčiaus...“ (suprask – gyventojas). Tik mano gimimo liudijime jau parašyta aiškiai ir tiksliai: gimęs Galinių kaime.

Galinių kaimo žmonės tarpukariu pagal turta buvo labai įvairūs. Nors dvarų nebuvo, bet gražiai sutvarkytų ūkių, gražių sodybų – užteko. Prie viduti-

niokų tikriausiai priklausėme ir mes, Kubiliūnai, taip pat Lukošūnai, Daujočiai... Gražiai tvarkė ūkius ir trobesius Žvironas, Masiulis, Melaikis, Gipiškis. Vienas iš artimiausių kaimynų buvo Pranas Žvironas. Jo brolis Antanas – fizikas, profesorius, garsus to meto Lietuvos mokslininkas, kitas brolis – Kazys, dirbo sekretoriumi Lietuvos pasiuntinybėje Maskvoje, o pats Pranas buvo socialdemokratas. Su prof. A. Žvironu į Galinius atvažiuodavo ir Justas Paleckis. Tėvas pasakojo, kad, kai K. Žvironas atvažiuodavęs iš Maskvos, jie, kaimynai, eidavę klausinėti, kas gi dedasi toje Rusijoje. Nors laikraščiai rašė apie badą, represijas, bet jie netikėję: ar gali taip būti? K. Žvironas nieko daug nepasakodavęs. Kartą pasakęs, kad Lietuvoje turime viską, kas tik yra Rusijoje, išskyrus vieną dalyką. „*Ko gi mes neturime?*“ – susidomėję klausėme, – pasakojo tėvas. „*Vagių,*“ – atkirtes K. Žvironas.

Karui baigiantis, K. Žvironas išvyko į Vakarų, ten rašė poeziją, iš ten yra atsuntęs dailės kūrinių M. K. Čiurlionio muziejui. O mūsų kaimynas, nors ir kairiųjų pažiūrų, 1940–1941 metais turbūt neišsišoko, todėl ir vokietmečiu išliko. Profesorius A. Žvironas po karo buvo areštuotas ir išsiųstas į Sibiro lagerius. Jo žmona nuėjusi pas Justą Paleckį, kaip profesoriaus buvusį jaunystės draugą, prašė pagalbos, bet tas atsisakė.

„*Nieko negaliu, nieko negaliu,*“ – pasakė.

Šią istoriją tėvui pasakojo pati Žvironienė, profesoriaus žmona, kai tėvas 1956 m. po lagerių ir tremties pirmą kartą buvo parvažiavęs į Lietuvą. O mūsų kaimyną Žvironą, nors jis buvo, kaip rašiau, kairiųjų pažiūrų, po karo vis tiek ištrėmė į Sibirą. Buvo išvežta ir kaimyno Melaikio šeima. Masiuliai, rodos, išbėgiojo, palikę namuose seną motiną. Tačiau nelaimė neaplenkė: vieno masinio trėmimo metu ją išvežė. Atvežus į Užpalius, buvę galima įtarti, jog kelionės ji galinti nebepakelti. Skrebai, užuot ją gražinę į namus (matyt, juos masino namuose likęs turtas), siūlė žmonėms, kas norėtų ir galėtų paimti senutę. Bet tokių žmonių neatsiradę. Reikia manyti, bijoje valdžios arba nenorėję priimti seną žmogų karšinti. Senoji Suščianovienė (tėvo sesers Bronės vyro motina), sužinojusi apie tai, tiesiog verkė, kad ji tuo metu nebuvusi miestelio aikštėje prie vežamų žmonių ir negalėjusi padėti senutei. Masiuliai labai apgailestavę, kad taip atsitiko.

„*Mes gi būtume ją paėmę, niekam nepalike,*“ – po to kalbėję Masiuliai.

Vienu žodžiu, nors Galiniuose gyveno ir kairiųjų pažiūrų žmonių, bet tai jiems nepadėjo: Stalino mėsmalė vienodai traiškė visus – kairysis tu ar dešinysis, matyt, svarbiausiai buvo, kad esi lietuvis.

Vienas Masiulis (vardo nežinau) buvo Kauno politechnikos instituto (dabar Kauno technologijos universiteto) docentas, su kuriuo tėvas, grįžęs iš lagerio ir įsikūręs Kaune, bendravo iki mirties. Aš, norėdamas kažko pasiteirauti apie Galinius, maždaug 1992 m. paskambinau telefonu, ieškodamas Masiulio. Atsiliepė kažkas iš šeimos narių ir pasakė, kad Masiulis mirė 1991 m. Maskvos pučo dienomis. Iš pokalbio supratau, kad tų įvykių neatlaikiusi jo širdis.

Neseniai sužinojau, kad buvęs kaimynas Juozas Garunkštis, pasižymėjęs kaip aktyvus kairiųjų pažiūrų žmogus, jau po karo, bolševikmečiu, Klaipėdoje, kažkokioje mokykloje buvo marksistinių disciplinų dėstytojas, taip pat kažkokiose įstaigose kompartijos etatinis sekretorius. Pas jį Klaipėdoje (jau po Nepriklausomybės atgavimo) lankėsi Vorkutoje kalėjęs Gasparas Poškonis (kilęs iš Ubagų

kaimo). Man asmeniškai G. Poškonis pasakojo, jog Garunkštis susitikimo metu net susiriesdamas keikė tarybų valdžią. Įdomu, ką tai galėjo reikšti: vaidybą ar praregėjimą?

Važiuojant vieškeliu iš Užpalių Vyžuonų link, pačioje Galinių pradžioje, dar neprivažiavus Bradasos upelio, dešinėje kelio pusėje – Didžioko sodyba. Kieme, prie pat kelio vartelių puikavosi aukštas medinis kryžius (jis ir dabar tebėra), mat Didžioko sūnus buvo išėjęs į kunigus. Kai aš pokario metais dar vaikas laksčiau po kaimą, susitikdavau senį Didžioką, vaikštinėjantį su lazdele rankoje. Jis mane pamatęs visada susigraudindavo ir prisimindavo savo sūnų kunigą, prisimindavo, kad jo sūnus mane krikštijęs... Bolševikų buvo areštuotas ir žuvo lageryje. Apie 1991 m. kažkokiame laikraštyje skaičiau vieno buvusio kalinio prisiminimus, kuriuose buvo minimas ir kunigas Didžiokas, nurodyta jo žūties vieta ir laikas, kurių, gaila, neįsidėmėjau.

Tėvo pasakojimu, tarpukaryje (tai galėjo būti apie 1930 m.) kaime pirmasis radijo imtuvą nusipirkęs, berods, Masiulis. Buvęs didžiulis susidomėjimas, visi kaimo vyrai eidavę pasiklausyti to stebuklo. O tais metais buvusi labai sausa vasara, taigi žmonės ėmė kalbėti, kad kaltas radijas, antenomis sutraukias lietu. Senis Daujotis baręs visus, kurie klausosi radijo, grasinęs Dievo kerštu.

Gireišiai

Marija Dovydaitytė

Kaimas Utenės rajono pakraštyje, vakaruose ribojasi su Anykščių rajonu. Yra 10 km nutolęs nuo Užpalių, 34 km – nuo Utenos. Į vienkiemius išskirstytas 1934 m. rugsėjo 25 d.–1935 m. sausio 19 d. Vakaruose ribojasi su Naujūkais (Svėdasų vls.), šiaurėje – su Vilučiu, šiaurės rytuose – su Šernupio, pietryčiuose – su Mikėnų kaimais. Gireišiai užima 112 ha žemės plotą. Turi 10 arų molyną, 30 arų žvyrų. Kapinaitės užima 3 arus.

Po išskirstymo kaime gyveno šie ūkininkai:

Viktorija Gudonienė, Adomo, gim. 1876 m., jos sūnus Albertas, gim. 1907 m., duktė Ona Gudonytė-Čepulienė, gim. 1909 m. Turėjo 18 ha 33 a žemės. Po kolektyvizacijos, nuo 1949 m. dirbo Vilučiu kolūkyje „Vienybė“, Albertas – buhalteriu, Ona – darbininke. Gyveno Gireišiu kaime iki mirties. Dabar jų namai tušti. Niekas negyvena.

Mataušas Gudonis, Anastazija Gudonienė ir Pranė Gudonytė (gim. 1929). Turėjo 16 ha 33 a žemės. Susikūrus Vilučiu kolūkiui, dirbo jame. 1955 m. Pranė Gudonytė išvežė į Kauno psichoneurologinę kliniką gydyti susirgusį brolių ir į Gireišius negrižo. Tėvams mirus, namuose niekas negyvena.

Konstantinas Nartkus ir Kotryna Nartkutė turėjo 9 ha 37 a žemės. Konstantinas Nartkus (gim. 1903 m.) ir žmona Teofilė (gim. 1908) turėjo tris vaikus: dukterį Romą (gim. 1938) ir du sūnus: Vilių (gim. 1942) ir Aloizą (gim. 1949). Konstantinas Nartkus nuo 1949 m. dirbo Vilučiu kolūkyje sandėlininku. Vilius baigė Salų žemės ūkio technikumą ir į Gireišius negrižo. Aloizas dirbo veterinaru, namuose negyveno. Duktė Roma išvyko į Žąrasus. Konstantinas Nartkus, jo žmona Teofilė ir abu sūnūs yra mirę. Namai liko tušti.

Kotryna Nartkutė (gim. 1909) ištekėjo už Juozo Gaučio (gim. 1907). Turėjo tris vaikus: Stasį, Aloizą (gim. 1947) ir Bronių (gim. 1957). Aloizas baigė Salų žemės ūkio technikumą ir išvyko, namuose negyveno.

Bronius Gaučys dirba Vilučiu kolūkyje. Vedė 1984 m. į Vilučiu kolūkį pagal skelbimą atvykusią dirbti specialistę Gražiną ir 1985 m. abu apsigyveno Vilučiuose. Augino keturis vaikus: Valdą, Vilių, Dainių, Kristiną. Tai labai darbšti šeima. Gireišiuose jų namas tuščias.

Balys Palskis, Prano. Turėjo 36 ha 44 a žemės. Buvo geras kalvis, medžiotojas. Augino šešis vaikus: Kristiną, Stefaniją, Bronių, Vyta, Aloizą, Janiną. Šalį okupavus sovietams, sūnų Vyta nušovė skrebai. Paskui suėmė tėvą. Šeima buvo įtaukta į sąrašus vežti į Sibirą. Atvykę į namus, žmonių nerado. Dukterį Stefaniją surado pas kaimynus ir paėmė taip, kaip stovi – nei atsarginių drabužių, nei maisto. Jai pavyko iššokti iš važiuojančio traukinio jau už Vilniaus. Kartu išsoko dar du likimo draugai. Kiek pagulėję griovyje, kol jų traukinio nebesimatė, išsiruošė kelionei namo. Ėjo pėsčiomis. Kelias stoteles pavyko pavažiuoti traukiniu. Namo grįžo labai išvargusi. Jų namą, išvežus ir išbaidžius žmones, nugriovė skrebai. Iš kalėjimo grįžęs tėvas apsigyveno tvarte, kiek pasiremontavęs ir prisitaikęs kambarėli. Kristina baigė mokslus, ilgai dirbo Kaune. Netekėjusi. Dabar gyvena

Utenoje, turi vieno kambario butą. Janina išvyko į Zarasus, ištekėjo. Turi dukterį ir sūnų. Vyras miręs. Bronius dirbo statybose. Ligotas, gyvena Utenoje. Turi dukterį ir sūnų – abu turi šeimas. Stefanija ištekėjo už Juozo Vanago iš Vilučių kaimo ir persikėlė gyventi pas jį. Kartu apsigyveno ir tėvas, Balys Palskis. Stefanija ir Juozas Vanagai užaugino vieną sūnų Alfredą. Tėvas ir vyras mirę.

Gireišiuose neliko nei trobų, nei žmonių.

Augustas Palskis (gim. 1904), Prano, Balio brolis. Turėjo 10 ha 59 a ūkį. Žmona Karolina (gim. 1909), Mato. Turėjo vaikus: Vandą (gim. 1934), Vytautą (gim. 1947). Vanda baigė buhalterijos technikumą, išvyko dirbti į Kauną. Vytautas baigė Salų žemės ūkio technikumą.

Augusto Palskio šeimą ištrėmė į Sibirą. Iš namų paėmė Augustą Palskį ir jo žmoną Karoliną. Dukterį Vandą paėmė iš mokyklos. Vežant Augustui pavyko pabėgti, kai mašina trumpai valandėlei sustojo Vyžuonų šile. Slapstėsi pas gimines ir kaimynus. Jų namuose laikinai gyveno Jonas Sirvydis iš Vilučių. Žmona ir duktė iš Sibiro grįžo 1958 m. Duktė Vanda ištekėjo už Juodvalkio iš Degučių. Dirbo buhalterė. Ji grįžo gyventi į Gireišius, gyvena ir dabar. Užaugino du sūnus: Vytą (gim. 1969 08 25) ir Stasį (gim. 1971 05 07). Vienas sūnus gyvena kartu su motina, kitas – išvyko.

Augustas Palskis ir jo žmona Karolina mirė Gireišiuose. Vytautas žuvo kelyje, avarijoje.

Ona Palskienė turėjo 4 ha 15 a žemės.

Juozas Žilys (gim. 1882), Vinco, žmona Anelija Žilienė (gim. 1893), Juozo, motina Apolionija Žilienė (gim. 1861), Alekso, turėjo 6 ha 41 a žemės.

Juozas Žilys ėjo dirbti į Vilučių kolūkį. Pirmoji žmona Anelija susirgo nervų liga. Gydė elektros šoku. Yra mirusi. Turėjo vaikus: Joną (gim. 1924), Faustą (gim. 1932), Alfonsą (gim. 1938). Antroji Juozo Žilio žmona – Kazė Žilienė (gim. 1920). Su ja turėjo du vaikus: Marytę (1960) ir Vladą. Vladas palaidotas Užpalių kapinėse.

Iš jų vaikų niekas Gireišiuose negyvena. Fausta gyvena Kaune. Kartais atvažiuoja pas Vandą Juodvalkienę.

Juozas Žilys Vilučių kolūkyje ganė karves. Vėliau namus pardavė Mierkiui. Mierkys namus pardavė Paškauskui – jis taip pat liubė kolūkio karves. Paškauskas namus pardavė ir nusipirko Repšio namą Mikėnuose. Žilio namuose niekas negyvena. Neaišku, ar jo namai išlikę. Laukai apaugo krūmais.

2010 metais Gireišiuose gyvena Vanda Juodvalkienė ir vienas jos sūnų.

Ilčiukų kaimas

Vytautas Mikučionis

Ilčiukai, tai gana didelis kaimas, išsikūręs kairėje Šventosios upės pusėje. Gan ilgas, apie pusantrą kilometro ilgio. Išsidėstęs nuo Degėsių kaimo iki Likuončių, t. y. iki upelio, ištekančio iš garsaus Alaušo ežero, kuris ir skiria šiuos kaimus. Ant Šventosios upės Ilčiukuose buvo pastatyta užtvanka ir malūnas su lentpjūve. Malūnas priklausė Pranui Indrašiui. Dabar ta užtvanka jau visai sugriuvusi ir tik likę mediniai poliai išduoda ją ten buvus. Malūnas irgi apleistas, bet dar tebestovi niekam nereikalingas. Tiesa, sovietinės santvarkos metais buvo pastatytas gana stiprus betoninis tiltas. Tik juo niekas nevažinėjo, nors atramos labai stiprios, pritaikytos važinėti karinei technikai. Dėl žmonių padarytas tik siauras, apie metro pločio, tiltelis. Tai buvo daroma tikriausiai konspiracijos tikslais. Tas tiltas tebestovi ir dabar. Ištrėmus Indrašių šeimą kaip liaudies priešus į Rusijos lagerius, jų namuose buvo įkurta Ilčiukų pradinė mokykla, kurioje daug metų dirbo mokytoja Dubauskienė. Po keleto metų daugėjant mokinių, buvo pristatytas priestatas – pagal principą tarsi būtų prie sagos prisiuvamas švarkas. Įrengta aštuonmetė mokykla, kuriai vadovavo Kazys Urba, vėliau vadovavęs kolūkiui. Mokytojais dirbo Bronė Dranseikaitė, Onutė Sagadinienė ir kiti. Trūkstant mokinių, aštuonmetė nustojo egzistavusi, o jos patalpose pionierių stovykla pastatė valgyklą ir porą Alytaus kombinato namelių vaikams apgyvendinti. Vėliau joje išsikūrė Utenės trikotažo gamyklos poilsio bazė, o dar vėliau vienas kunigas vaikučiams padarė poilsio stovyklą, kuri taip pat iširo ir dabar statinys apleistas.

Kalbant apie gyventojus, kaime gyvena gana daug šeimų. Tai Balys Merkys su šeima, Juozas Merkys su žmona Ona ir sūnumis Vytautu ir Jonu bei dukra Aldona. Pranas Nagelė su žmona, dukra Aldona ir sūnum Juozu. Pastarojo likimas buvo tragiškas. Pasak vyresnių žmonių, jis slapstėsi nuo sovietinės armijos, tad buvo laikomas banditu, nors net ginklo neturėjo. Sužeistą šautuvo buože pribagė

*Gražiai tvarkoma
sodyba Ilčiukų kaime*

Ilčiukų gyvenvietė. 1984 m. A. Juknio nuotrauka

Užpalių stribas, nors jis maldavo palikti gyvą. Dėl tikrumo jau negyvam automato seriją paleido per vidurius. Aišku, žiaurumui nėra ribų. Jo žūties vietoje, kur buvo nutekėjęs kraujas, daug metų išguldamo javai. Atokiau kelio prie Karčupio upelio gyveno Kazimieras Gudelis su žmona Vale. Turėjo sūnus Lionginą ir Bronių bei dukrą Elvyrą. Už kalnelio gyveno Valentinas Indrašius su žmona Pranute ir sūnumi Petru. Kaimynystėje gyveno Emilija Pranskūnienė su dukra Leokadija ir anūke Janina. Kitas Indrašių kaimynas – Juozas Bučelis su žmona Ona, sūnumis Bronium ir Vytautu. Visai prie vieškelio gyveno visi Sagadinai. Tai Jonas Sagadinas su žmona Ona, dukra Stase ir sūnum Aloyzu. Kitame namo gale gyveno brolis Petras Sagadinas su žmona Elžbieta, sūnumis Algirdu, Albinu, Broniumi ir Stasiu, dukromis Gene, Aldona ir Milda. Bronius buvo ne tik bendraamžis, bet ir geriausias mano jaunystės draugas, nors aš gana draugiškai sugyvenau ir su kitais jo broliais ir seserimis.

*Užpalių seniūnas
V. Jurka ir
kultūros darbuotoja
A. Motuzienė užriša
Užpalių garbės
pilietės juostą
buvusiai Ilčiukų
aštuonmetės
mokyklos mokytojai
Palmyrai Sirvydytei*

Užpalių garbės pilietė, Ilčiukų aštuonmetės mokyklos mokytoja P. Sirvydytė su kraštiečiais

Visai šalia gyveno trečias jų brolis Antanas Sagadinas su šeima. Turėjo dukrą Angelę, sūnus Vladą ir Antaną. Toliau link upės buvo Juozo Remeikio sodyba. Su juo gyveno žmona Anelė, dukros Danguolė, Nijolė ir sūnus Izidorius (kažkodėl vadinamas malonybiniu žodžiu „dutis“). Prie pat upės stovėjo Rinkevičių sodyba. Ten gyveno Stasys Rinkevičius su žmona, sūnumis Vytautu, Gediminu, Juozu ir dukromis Genute ir dar dviem, kurių vardų neprisimenu. Beje, Vytautas buvo mano klasės draugas, labai gabus matematikas. Prie pat kelio į Dusetas gyveno Jonas Dulkė su žmona Anele ir sūnumi Petru. Kairėje kelio pusėje, kiek arčiau upės, – minėto malūnininko Prano Indrašiaus šeima. Jis turėjo sūnus Joną ir Petrą. Už miškelio Dusetų link gyveno Antanas Galvydis su žmona bei dukromis Vale, Genute, Milda ir sūnumi Juozu.

Be to, reikia paminėti, kad Gudeliai, abi Indrašių šeimos bei Galvydžiai buvo ištremti į sovietinius „kurortus“. Sugrįžo ne visi. Kitapus kelio prie pat upės, netoli Likuñčių, gyveno Valė Dulkienė su sūnumis Julium ir Bronium bei dukromis Stase ir Gene. Galiausiai kaimo gale, atokiau nuo kelio, pamiškėje gyveno Šatkutė netekėjusi (kaimo siuvėja). Tolimiausias kaimo gyventojas – tai Balys Remeikis su žmona ir dukra Elena. Taigi kaip matom, kaimas gana didelis. Gyvenvietė išliko, bet gyventojų yra nedaug. Liko nepaminėta Dijokienės sodyba, kurios kieme kolūkis pasistatė kontorą. Sodyba stovi iki šiol, o Dijokų nebėra. Kitapus kelio kaip koks paminklas stūkso apleista parduotuvė.

Kaimynai

Stanislovas Balčiūnas

Neteko aptikti nei archyvuose, nei kraštotyrininkų surinktuose užrašuose nei šio kaimo pavadinimo kilmės, nei jo gražios prasmės aiškinimo. Artimiausi jo kaimynai – Juškonių, Butiškių, Kėpių, Lėgamiškio, Neviržos, Jociškių, Kušlių, Lėnsio, Gėyliškių kaimai, kuriuos supa arba šliejasi prie jų Dvarašilis, Kušlių miškas ar mėlynomis vandenų akimis žiūri Mominio ežeras, netoli ir mažesnis – Bedugnis. Mominys – 36 ha ežeras, vos apie 3 km nutolęs nuo Užpalių. Artimesnio ežero užpaliečiai neturi. Visa bėda, kad ežero krantai sunkokai prieinami, o šiaurės vakarų pusėje apaugę mišku, vietomis žemi, užpelkėję. Ežero ilgis beveik kilometras, o plotis mažiau nei puskilometris. Iš kur kilęs jo pavadinimas, tiksliai nenustatyta, bet daug kam asocijuojasi su viršugalviu, momentu vadinamu. Per ežerą teka Nasvės intakas Upius.

Nuo Užpalių Kaimynų kaimą patogiausia pasiekti asfaltuotu keliu nuo Butiškių pasukus kairėn. Pervažiavus nedidelį miškelį, kuriame auga daugybė jaunų, matyt, kėkštų pasodintų ažuoliukų, čia pat ir Kaimynų kaimas. Sustojęs kryžkelėje ir pasukęs į kairę, rasi senąjį kaimą, bet kelias tiesiai veda į naująjį – miestietiško tipo gyvenvietę, labiausiai prasiplėtusią kolūkių gyvavimo laikais, kai neva dėl melioracijos būtinumo iš vieniškių žmonės kėlėsi į gyvenvietes.

Tiesa, nuo Užpalių Kaimynų kaimą galima pasiekti ir kitu keliu. Tik išvažiavus iš miestelio ir pakilus ant Kapų kalno, reikia sukti kairėn gerai prižiūrėtu žvyrkeliu ir pro Lygamiškio laukus, pro buvusią oro uostą prieš pat Dvarašilį reikia pasukti dešinėn. Ant kalniuko didžiulių eglų apsuptyje – Keraminų sodyba, nuo kurios kaip ant delno visas naujasis Kaimynų kaimas su į dangų kylančiu vandens bokštu.

Nedaug namų telikę senajame kaime, bet visi dar gerai prisimena, kad šio kaimo žmonės buvo vieningi, draugiški, įvairiomis progomis, ne tik švenčių, su-

*Bulviakasio pradžia
Kaimynų brigadoje*

*Kaimynų jaunuoliai:
pirmoje eilėje Zenonas
ir Algirdas Barauskai,
antroje eilėje
Vladas Garunkštis,
Benius Garunkštis,
Algis Barauskas
ir Juozas Mierkis,
trečioje eilėje
Jonas Būga ir
Valentinas Varnas*

*Pirmoje eilėje Ona
Žilinskaitė, Juozas
Mierkis, Paulina
Gabytė, antroje eilėje
Stasė Varnaitė, Genutė
Vaštakaitė, Ona ir
Eleonora Taroydaitės,
trečioje eilėje Vytautas
Šakūnas, du esantys
viduryje galbūt Petro
Velučio sūnūs ir
Ksaveras Šakūnas.
Apie 1937m.*

*Tą pačią dieną
vestuovės šventė broliai
Benediktas ir
Algis Garunkščiai,
vedė Stasę Kemeklytę
ir Verutę Taroydaitę*

Igno ir Veronikos Ramoškių vaikai: stovi Pranas, sėdi Anelė ir jos vyras Jurgis Sabalys, dešinėje Emilija Keraminienė

Jonas Varnas ant kelių laiko anūkus Arnoldą, Valdemarą ir Saulę, kairėje Aldona Sauliūtė, už jų stovi Vanda Varnaitė

Kaimynų merginos, iš kurių dvi Žilinskaitės: Ona sėdi dešinėje, už jos sesuo Kostė

Ona Velutienė (dešinėje) su drauge. 1937m.

*Kaimynų ir
Gyliškių kaimo
merginos*

sirinkdavo ant gražaus kalnelio visi, kas tik galėjo pakrutėti. Kaimynuose gyveno keletas ilgaamžių moterų: Emilija Keraminienė ir Karolina Tarvydienė mirė eidamos 97-uosius metus, Ona Garunkštienė sulaukė 95-erių, Marė Petkūnienė – 94-erių.

Seniausias kaimo gyventojas buvęs šimtmetis Steponas Barauskas, o devyniasdešimtmetė Ona Regalienė, pagimdė ir užaugino 10 vaikų. Susirinkę visi išsikalbėdavo, padainuodavo, savo rūpesčius aptardavo. Ir taip nebuvo, kad kaimynas kaimyno džiaugsmų ar rūpesčių nežinotų, todėl vieni kitiems padėdavo, patalkindavo.

Senosiose kaimo kapinaitėse jau niekas nebelaidoja, bet dar yra artimųjų prižiūrimų kapelių. Žmonės prisimena, kad čia 1941 m. birželio 24 d. buvo palaidoti du jauni vyrai – siautėjusių besitraukiančių sovietinių aktyvistų aukos. Tai šio krašto žmogus Jonas Juška ir, berods, čia atostogauti atvažiuavęs panevėžietis studentas medikas Kazys Žemaitis. Bet senosiose Kaimynų kapinėse nieškokite jų kapų, nes J. Juškos palaikai perkelti į Užpalių parapijos kapines, o K. Žemaičio kūną pasiėmė artimieji.

XX-ojo amžiaus pabaigos pokyčius Kaimynuose vaizdžiai iliustruoja senbuvė, išvykusių gyventi kitur ir į kaimą atsikėlusių žmonių sąrašai.

Senbuviai

Elena Saulienė (Tervydaitė), Milda Bivainienė (Šakūnaitė), Monika Mierkienė (Prievelytė), Vilija Garunkštienė (Mažliokaitė), Veronika ir Algis Garunkščiai, Antanina Barauskienė (Garunkštytė), Veronika Braukylienė (Klumbaitė), Elena Mierkienė (Garunkštytė), Nijolė Mameniškienė (Petkūnaitė), Stasė Petkūnienė (Garunkštytė), Leonora Regalienė (Pralagauskaitė), Stefanija Prieveliėnė (Garunkštytė), Valerija Rožytė, Magiliona Šarakauskienė (Vilutytė), Ona Barauskienė (Garunkštytė).

Išvažiavėliai

Milda Petrauskienė (Keraminaitė), Algimantas Keraminas, Aldona Pūgžlienė (Velutytė), Danutė Sauliuvienė (Velutytė), Genovaitė Lemeškaitė, Genovaitė Lemeškaitė, Janina Gudonienė (Mackonytė), Janina Sirvydienė (Lungevičiūtė), Janina Lat-

*Kaimynų kaimo žmonės
Monika Mierkienė, sūnus Albertas su žmona, dukra Aloyda Užpaliuose kraštiečių šventėje.
S. Balčiūno nuotrauka*

*Kaimynų bendruomenės šventėje.
S. Balčiūno nuotrauka*

vaitienė. (Makuškaitė), Laima Vasiliauskienė (Gaidytė), Laima Baltakienė (Velutytė), Onutė Siaurusaitienė (Gabavičiūtė), Ona Šileikienė (Repšytė), Ona Markevičienė (Slapšytė), Aloyzas Leika, Rima Žulonienė (Leikaitė), Vida Bilinskienė (Kubiliūnaitė), Vanda Juozulygienė (Radžiūnaitė), Vanda Daunienė (Varnaitė), Vanda Daunienė (Varnaitė), Vilija Sinicienė (Butkytė), Vytautas Indrašius.

Atsikėlėliai

Aldona Sakalauskienė (Repšytė), Adelė Biržinskienė (Vilutytė), Alma Dambrauskienė, Ieva Genovaitė Arbočienė, Eglė Arbočiūtė, Mindaugas Arbočius, Vanda ir Algis Bisliai, Danutė Makarevičienė, Gita Čaplinskienė, Jadvyga Bumblienė, Jolanta Budzinskienė, Jolanta Dzikavičienė, Livonilija Rimelienė, Marija Purienė, Rita Barauskienė, Rasa Makaravičienė, Rima Petkevičienė, Kęstutis Šileikis, Toma ir Sigitas Skubiejai, Zita Bukauskienė, Paberalis, Sigita Mickienė, Ramutė Gaučienė, Banga Meiduvienė.

*Pasodintomis eglutėmis
Kaimynų bendruomenė
įamžino Lietuvos
jubiliejinę datą*

*Kaimynų kaimo
gyventoja
Monika Mierkienė*

*Kaimynų bendruomenė
S.Balčiūno nuotr.*

*Kaimynų jaunimas
dainų šventėje ant
Geniakalnio*

*Kaimynų kaime prigijo
tradicija švesti Mildos
vardadienį. Šventės
proga kraštiečių
Mildą Petrauskienę
šokiui kviečia kaimo
žilagalviai*

*Seimo narė
Milda Petrauskienė su
kaimo jaunimu*

Po karo šiek tiek pasikeitė tradicijos naujajame Kaimynų kaime, rečiau kaimynai susirinkdavo būrin, nes ir tam tinkamos vietos neturėjo. Tik prieš keletą metų Danutės Simanavičienės sutelkti, o ir iš čia kilusios Seimo narės Mildos Petrauskienės (Keraminaitės) skatinami vis dažniau susirinkdavo, o kai atidarė savo kultūros centrą, vėl atgijo senojo kaimo dvasia – žmonės vėl susirenka čia vakaroti, švęsti, svarbius įvykius pažymėti ar būtiniausius darbus aptarti. O Milda Petrauskienė jiems padeda į šį nedidelį kaimelį didelius ir žymius dainininkus pasikviesti.

Po Antrojo pasaulinio karo Kaimynuose buvo atidaryta pradinė mokykla, kuri veikė iki 1997 m., o vėliau buvo prijungta prie Užpalių vidurinės mokyklos. 1960 m. įsteigta Kaimynų viešoji biblioteka, o 1972 m. jos fonde jau buvo per 8 tūkstančius knygų, kurias skaitė net 180 skaitytojų. Bibliotekos vedėju dirbo Vladas Regalas. Deja, mažėjant gyventojų Kaimynuose, 1991 m. biblioteka buvo uždaryta. Nors Užpalių seniūnijoje keletas kaimų jau visai ištuštėjo, bet Kaimynų gyvenvietėje 2011 m. buvo registruota per 100 gyventojų. Tiesą sakant, jaunų šeimų čia ne gausybė ir gandas ne taip dažnai jas aplanko, bet kaimas dar gyvas, dar yra perspektyvų sėkmingai ūkininkauti sveikiems ir darbštiems šio krašto žmonėms.

Labai gražiai, su meile gimtajam kaimui apie Kaimynus rašo Seimo narė Milda Petrauskienė (Keraminaitė): *„Dviguba šiluma užplūsta širdį ištarus, kad esu Keraminaitė iš Kaimynų kaimo. Kaimynai, matyt, labai kaimyniškais žmonėmis garsėję nuo senovės. Ir lietuvių patarlės byloja apie gerų kaimyniškų santykių svarbą: „Ramybė ten, kur geras kaimynas“, „Geri kaimynai – tai užuovėja“, „Pirkite ne namą, o kaimynus“.*

Kaip gražiai vakarodavo mūsų kaimynai nuo darbų laisvais žiemos vakarais vieni pas kitus susirinkę. Pokalbiai buvo gyvi, tikroviški, kupini šmaikštumo. O kalbos gražumas, tarmės savitumas. Studijuojant universitete teko ištarti kitiems negirdėtus žodžius, mūsų krašto kalbos perliukus: „vogėla“, „kirkaliai“, „viškai“, „navačkaliukas“, „lunginyčias“, „sparnyčiotė“, „ringlius“, „padlaga“, „narakiai“, „bajavas“, „pravorna“, „bistras“, „paskustva“...

Mūsų kaimynai, kaimo žmonės iš kurių gyvenimų, prisiminimų išėitų pati įdomiausia knyga, kurią skaitydami, dažnas ir ašarą nubrauktų.

Teke aplankyti po visą Lietuvą išsibarsčiusius gimtųjų Kaimynų žmones. Susitikau su keliasdešimt metų nuo vaikystės nematytais ir su tais, kuriuos atpažinau tik iš mamos pasakojimų. Pasitaikė ir tokių, kuriuos pažįstami per nežinojimą jau buvo palaidoję... Prisimenu, kaip atlėgo nuo nerimo ir iš džiaugsmo suspurdėjo širdis kai duris atvėrusi buvusios mūsų kaimo gyventojos dukra ištare: „Mamytė išėjusi į bažnyčią...“

Vadinasi, gyva. Štai ką kartais daro laikas, nuotoliai ar nors trumpam prarandamas ryšis su gimtine. Ir kaip svarbu susitikti kraštiečius, tarsi sustabdyti laiką, kolei gyvi tie, kurie dar gali daug ką prisiminti, papasakoti. Aš dar daug kartų susitiksiu tuos, kuriuos išimčiau vaikystėje, bendravau jaunystėje ir dabar džiaugiuosi, didžiuojuosi mūsų Kaimynų kaimo žmonėmis.“

Kaniūkų kaimas ir jo likimas

Valerija Morkūnienė, Regina Abukauskienė

Kaniūkai – nei seniūnijos centras, nei bažnytkaimis, tad ir lankytinų vietų, aišku, nėra daug. Šventosios upė, tekanti visu pietrytiniu gyvenvietės pakraščiu, ir už kaimo ošiantis Šilelis – tikros gamtos dovanos sodiečiams, per atostogas bei savaitgaliais pritraukiančios į Kaniūkų nemažai poilsiautojų. Dauguma jų iš čia kilę, čia augę, tad ir traukia į gimtąsias vietas.

Vienaip gamtos grožį ir mus supančią aplinką matome mes, nuolatiniai kaimo gyventojai, ir kitaip – prašaliečiai, trumpam užklydę į mūsų kraštus. Tik, kaip dabar madinga sakyti, svarbu mokėti savo privalumus bei pranašumus tinkamai pateikti.

Kaniūkų krašto bendrija

„Aš visada kartoju: pilietis, patriotas prasideda nuo savo kaimo, savo mokyklos, savo gatvės. Jeigu žmogus gerbia, myli gimtąją sodybą, gimtąjį kaimą, savo mokyklą, tai jis pajėgus gerbti savo valstybę, ja didžiutis ir jai dirbti.“ (Seimo narys Antanas Stasiškis)

Kaniūkų krašto bendrija susikūrė 2001 metais. Oficiali „gimimo“ diena – gegužės 15-oji, kai organizacija buvo įregistruota Utenos rajono savivaldybėje. Bendrijos teritorijoje gyvena 490 žmonių, iš jų apie 80 – vaikai ir jaunimas, o daugiau kaip 150 – pensinio amžiaus.

Bendrijos veiklą koordinuoja 7 žmonių taryba, vadovaujama pirmininko Virginijaus Keramino. Nariu gali būti kiekvienas dabartinis Kaniūkų krašto gyventojas ir tas, kurio giminė yra ar buvo krašto bendruomenės kaimai. Bendrija sudaro sąlygas gyvenantiems ir kilusiems iš Kaniūkų krašto gyventojams vienyti bendrai veiklai. O veiklos kryptys labai įvairios:

- siekti kultūrinio, ūkinio, tautinio, dvasinio krašto atgimimo;
- kurti tvirtą žmonių bendruomenę, grindžiamą savitarpio pagalba, pagarba, dora, teisingumu;
- gaivinti ir populiarinti etnokultūros paveldą;
- vykdyti neformalų suaugusiųjų švietimą, kurti pilietiškai aktyvią informacinę visuomenę;
- bendradarbiauti su kitomis nevyriausybinėmis organizacijomis;
- kaupti ir analizuoti savo veiklos patirtį.

Kultūrinė veikla plėtojama kartu su Kaniūkų kultūros namais, biblioteka, mokykla (kol ši nebuvo uždaryta). Į veiklą įeina kraštiečių susitikimai, etnokultūrinės, tautinės, jaunimo ir vaikų, bendruomeninės šventės. Jos turtina ir atgaivina kaimo žmogų, kelia pasitikėjimą savimi.

Ūkinė veikla vystoma per talkas: senųjų kapinių priežiūrą, poilsiavietės prie Šventosios tvarkymą, kaimo gatvių švarinimą ir t. t. Bendrija nesišalina nuo didžiajai Kaniūkų kaimo gyventojų daugumai aktualios centralizuoto vandens tiekimo problemos ir ieško būdų perduoti vandentiekį UAB „Utenos vandenys“. Iki šiol

kaimo vandens bokšto ir apie trijų kilometrų ilgio nepavydėtiną būklę trasomis rūpinosi patys vandens naudotojai. O jų daug ir įvairių: apie 130 gyventojų, du pieno supirkimo punktai, med. punktas, biblioteka, kultūros namai. Nutraukus Kaniūkų vandentiekio veiklą, be alternatyvaus vandens šaltinio liktų minėtos įstaigos ir apie 100 gyventojų. Bet, keičiantis įstatyminei bazei dėl gamtos išteklių teisėto ir saikingo naudojimo, ateina laikas centralizuoto vandens tiekimo klausimą išspręsti civilizuotai. Vandentiekio savininkai neturi juridinio statuso, tarpininkauti tarp vandentiekio naudotojų ir UAB „Utenos vandenys“ ėmėsi NVO Kaniūkų krašto bendrija. Pagal mūsų pateiktą projektą Utenos rajono savivaldybė iš Kaimo plėtros rėmimo programos 2006 m. pabaigoje skyrė 5 000 Lt vien Kaniūkų vandentiekio tinklų topografinėi nuotraukai parengti. Toliau seks vandentiekio tinklų teisinė registracija.

Kaniūkiečiai bendradarbiauja su kitomis seniūnijos nevyriausybinėmis organizacijomis – Vilutiškių bendrija, Kaimynų bendruomene, informaciniu centru „Užpalėnų krivulė“, yra užmezgę ryšius su Utenos rajono Leliūnų, Rokiškio r. Aukštakalnių, Zarasų r. Samānių, Molėtų r. Dubingių, Telšių r. Búožėnų, Elektrėnų r. Beižionių ir kt. kaimiškomis bendruomenėmis. Dalijamės projektinio darbo patirtimi, keliaujame vieni pas kitus, dalyvaujame bendruose projektuose.

„2002 m. gegužės 18 dieną į Kaniūkų kultūros namus sugužėjo Norvaišių, Remeikių, Tarvydžiū, Žaibiškių, Kaniūkų, Lėlių, Rimiškių kaimų ir vienkiamų žmonės, prieš tai aplankę savo gimtuosius namus ar bent pavaikščioję buvusios sodybos takeliais. Atoyko ir tie, kurie gyvena čia, bet norėjo pabūti kartu su buvusiais kaimynais ar draugais. Džiaugėmės, kad šventės organizatorių darbas buvo apvainikuotas gausiu apie 150 dalyvių būriu“, – taip apie kraštiečių šventę rašė Kaniūkų kultūros namų darbuotoja Vida Juškienė.

Prieškario Kaniūkų ūkininkai.

Iš L. Tarvydienės archyvo

Su kraštiečių švente sutapo ir Kaniūkų krašto bendrijos įregistravimo pirmosios metinės, todėl bendrijos pirmininkas V. Keraminas perskaitė metinę ataskaitą, kuria apžvelgė nuveiktus darbus – įvairias akcijas, talkas, renginius. Džiugu, kad bendrijos nariais panorą tapti ir kraštiečiai. Taigi mūsų gretos didėja ir stiprėja. Vadinas, bendrija yra reikalinga kaip gyva, veikianti organizacija, telkianti visus bendriems darbams.

2002 m. gegužės mėnesį 47 Kaniūkų krašto bendrijos žmonės vyko į ekskursiją po Dzūkiją. Aplankėme Grūto parką, Drūskininkų miškininkystės muziejų „Girios aidas“, Marcinkonių etnografinį muziejų, Mardasavo kaimo bendruomenę, kur buvome sutikti kaip patys mieliausi svečiai: ne tik su duona ir druska, bet ir su gausiomis vaišėmis. Grįždami užsukome į Trākų pilį. O rugpjūčio mėnesį Mardasavo atstovai apsilankė pas mus prie Šventosios vasaros palydų šventėje.

2002 m. lapkričio 7 d. Kaniūkuose įvyko NVO forumas „Utenos rajono kaimo bendruomenės stiprinimas“. Jame dalyvavo devynių Utenos rajono seniūnijų kaimo bendruomenių atstovai. Forume buvo iškeltos šios problemos: kultūros ir švietimo įstaigų bendradarbiavimo stoka; kaimo žmonių politinė ir socialinė atskirtis; mažas jaunimo užimtumas; jaunimo iniciatyvos trūkumas; nesaugumas ir bedarbystė. Forumo dalyviai diskutavo pasiskirstę į kelias darbo grupes: socialinės aplinkos, kultūros, suaugusiųjų švietimo, jaunimo. Kiekvienoje grupėje buvo iškeltos aktualiausios problemos, ieškota jų sprendimo būdų.

2003 m. bendrija įgyvendino septynis projektus, kuriuos rėmė įvairūs Utenos savivaldybės administracijos fondai.

Utenos jaunimo reikalų tarybos finansuotam projektui vadovavo Utenos kolegijos sociologijos mokslų magistrė L. Ribokienė. Išvyka į Žemaitiją susidomėjo 50 Kaniūkų krašto bendruomenės narių nuo mokyklinio iki pensinio amžiaus. Pasiekę Klaipėdą, Smiltynėje aplankėme jūrų muziejų, uostą, Kretingoje pabuvojome žiemos sode ir prie Lurdo Marijos uolos. Pagrindinis kelionės tikslas buvo susitikti su Telšių rajono Buožėnų kaimo bendruomenės nariais, pabendrauti, padiskutuoti. Kartu pravedėme seminarą „Jaunimo įtaka kaimo bendrijų veiklai“. Grįždami namo užsukome prie Kryžių kalno.

Vykdamas jau minėtą projektą, rudenį Kaniūkų mokykloje įvyko seminaras jaunimui „Atsakingai siekime savo teisių“. Dalyvavo 17 jaunimo atstovų.

Net trys projektai susiję su kaimo aplinkos gražinimu. Į projekto „Kaimas turi žydėti“ pristatymą atsiliepė Seimo narys A. Matulevičius, pamaloningas bendruomenės narius profesionalių dainininkų L. ir P. Kazlauskų koncertu. Renginio metu buvo padėkota gražiausių, tvarkingiausių sodybų šeiminiškams, surengta įvairiausių sodo, daržo gėrybių ir rudeninių kompozicijų paroda.

Iš projekto „Geras įvaizdis įvairiems kaimo bendruomenės renginiams – jauki kultūros namų salė“ skirtų lėšų nupirktos naujos kėdės. AB „Utenos trikotažas“, vadovaujamas direktorės N. Dumbliauskienės, patenkino krašto bendrijos prašymą ir skyrė audinio salės užuolaidoms. Atnaujinta salė tapo jaukesnė, joje vyksta ne tik kultūros renginiai, susirinkimai, bet ir artimųjų prašymu šarvojami mirusieji.

Aplinkosaugos fondo finansuotas projektas „Mūsų Šventoji“ buvo tiesiogiai susijęs su mūsų kaimo naujų daugiabučių gyventojų ant Udrokšlio upelio kranto savavališkai įrengtu šiukšlynu. Jam likviduoti prireikė nemažai pinigų, neskai-

tant savanoriško darbo, bet dabar toje vietoje yra tvarkinga aikštelė. Tikimės, kad ten nebešiukšlins tie, kurie nepadėjo tvarkytis, o tik replikavo.

*R. Abukauskienė savo knygos pristatyme.
2007 m.*

Bendrija palaiko glaudžius ryšius su kitomis rajono nevyriausybinėmis organizacijomis. Kaniūkuose per Sekmines susitiko Leliūnų, Radeikių, Vyžuonų Daūgailių, Taurėgnų, Kūktiškių bendruomenių atstovai.

Pagal jų pareikštus pageidavimus Utenoje vyko NVO projektų rašymo, buhalterinės apskaitos, raštvedybos seminarai. Rudenį buvo organizuota mokomoji pažintinė išvyka į Elektrėnų savivaldybės Bežionių kaimo bendriją.

Savivaldybės sporto ir turizmo programa iš dalies parėmė mūsų projektą „Sporto propagavimas Kaniūkų krašto bendrijoje. Galiūnų varžybos“. Pagal jį Vasaros uždarymo šventės metu buvo organizuotos galiūnų varžybos.

Sveikatos fondas finansavo paraišką „Sveikatą įtakojantys fiziologiniai veiksniai“. Pagal ją buvo suorganizuota mokomoji pažintinė išvyka į Biržų rajono Likėnų sanatoriją, bendruomenės slaugytoja D. Gudelienė pravedė seminarą apie sveiko gyvenimo būdo privalumus, o L. Keraminienė – sportinius užsiėmimus.

Nuo 2003 m. rudens Kaniūkų krašto bendrija dalyvauja informacinio centro „Užpalėnų krivulė“ veikloje: kompiuterinio raštingumo kursuose, seminaruose, mokymuose, išvykose, kuriant skaitmeninį archyvą „Užpalių kraštas“ ir kt.

Įvairiapusė veikla vyko 2004 m. Buvusiame administraciniame pastate gavo me patalpas bendrijai įsikurti. Ligi šiol glaudėmės Kaniūkų bibliotekoje. Bendrijos pirmininkas Virginijus ir tarybos narys Jonas Keraminai kambarį suremontavo, išdažė, koordinatore Vida Juškienė iš savo autorinių pajamų pirko remontui reikalingų medžiagų. Buvo panaudotos ir bendrijos taupyklės lėšos. Baldus – stalus ir kėdes – parūpino kraštietis Seimo narys Antanas Stasiškis, kiliminę dangą ir šviestuvą – Užpalių seniūnija, „Utenos trikotažas“ padovanojo naudotą kompiu-

terį, o kraštietis Robertas Šileikis – spausdintuvą. Štai tokia kukli buvo mūsų materialinė bazė.

Vykdydami NVO projektą „Utenos rajono Kaniūkų krašto bendrijos stiprinimas, strateginis veiklos planavimas“, 2004 m. pavasarį atlikome atrankinę bendrijos narių apklausą. Grupė tarybos narių vyko į atokesnius Tarvydžių, Žaibiškių, Norvaišių, Lėlių, Kuprių kaimus ir susitiko su žmonėmis. Centrinio Kaniūkų kaimo gyventojai nėra nuskriausti dėl renginių, mokymų, informacijos sklaidos, tačiau tolimesnių kaimų žmonėms viso to stinga. Išklausėme jų pageidavimus, esant galimybei pakviečiame į mokymus ar kelionę, bet didesnio tiek bendrijos, tiek ir seniūnijos ar rajono valdžios dėmesio jiems labai trūksta. Pamatėme, kiek daug mūsųose tokių užmirštų kampelių, ir tik dėkoti reikia, kad žmonės juose gyvena, dirba žemę, rūpinasi už save ligotesniais kaimynais ir tyliai neša savo gyvenimo našta. Gal todėl tik trečdalis apklaustųjų savo kaimo ateitį įvertino teigiamai. Išimtis – gražaus, kone etnografinio Žaibiškių kaimo, nors žiemą ir nesaugaus, užpustytais keliais, gyventojai, trykštantys pavydėtinu optimizmu ir sumanymais.

Pagal bendruomenės narių pageidavimus rudenį Užpalių mokykloje surengti 15 val. trukmės kompiuterinio raštingumo kursai dešimčiai mūsų krašto žmonių (lektorius A. Pranaitis, Užpalių vid. mokyklos mokytojas – kompiuterininkas).

Spalio pabaigoje vykome į kelionę po Molėtų rajoną. Užsukome į astronomijos observatoriją, kur susipažinome su šiuolaikine dangaus kūnų stebėjimo įranga, tarp jos teritorijoje esančių iš visos Lietuvos suvežtų mitologinių akmenų radome ir dubenuotą akmenį, atvežtą iš Žaibiškių kaimo. Aplankėme Etnokosmologijos muziejų, kurio darbuotojai padėjo susieti praeities palikimą su dabartinio mokslo laimėjimais.

Pagrindinis kelionės tikslas buvo susitikti su Dubingių bendruomenės atstovais. Jų vykdomas projektas mums atrodė nerealiai didelis, nes siekė šimtą tūkstančių litų, todėl rūpėjo iš arčiau susipažinti su jų bendruomenės veikla. Šeiminkai noriai dalijosi darbo patirtimi ir pasiekimais. Supratome, kad svarbu ne tik gražus kraštovaizdis (Dubingių ežeras, piliakalnis ir kt.), garsi istorija, bet ir kryptingas ilgalaikių vietos bendruomenės, seniūnijos ir mokyklos interesų suderinimas.

Bendrijos pirmininkas V. Keraminas – pats gražios, tvarkingos sodybos šeimininkas, todėl nuolat ieško įvairių būdų aplinkos gražinimo idėjoms paskleisti po visą mūsų kraštą. Vykdydami projektą „Žmogaus ir gamtos harmonija“, paskelbėme rašinio konkursą „Graži kertelė akį glosto“, kuriame dalyvavo daugiau kaip 30 jaunų ir vyresnių bendruomenės narių, o Virginijus su žmona Lina užaugino keliasdešimt vienmečių žydinčių gėlių daigų ir išdalijo juos konkurso dalyviams. Tegu žydi kaimai ir džiugina akį!

Kitas rašinio konkursas – „Noriu augti sveikas“ – buvo paskelbtas vykdamas sveikatos projektą. Jame dalyvavo daugiausia moksleiviai. Vaikai savo aplinkoje pastebėjo nemažai dalykų, keliančių grėsmę jų sveikatai. Rašiniuose paminėta ir automobilių keliama tarša, cigarečių dūmai, alkoholis, triukšmas pas kaimynus, užterštas vanduo ar šukėm nusėtas upelio dugnas. Daug priekaištų buvo pažerta suaugusiesiems, tik ar susimąstome?

Vyko dveji sveikatingumo mokymai: „Rūkymo ir alkoholio žala jaunam organizmui“ – lektorė bendruomenės slaugytoja D. Gudelienė, ir „Šanarių ligų atsiradimo priežastys ir jų profilaktika“ – lektorė gydytoja R. Guzovijienė.

2005 m. įgyvendinome projektą „Seni pamatai – naujas gyvenimas“. Jo tikslas buvo kaimo žmonių verslumo skatinimas. Užpaličiai lektoriai gimnazijos direktoriaus pavaduotoja V. Stukienė ir verslininkas E. Žilys pravedė du seminarus apie nūdienos kaimo plėtros aktualijas ir verslo plusus bei minusus. Gaila, kad pas mus dar neatsiranda smulkių verslininkų, išskyrus kelis didesnius ūkininkus. Gaila, kad Kaniūkuose užsidarė vienintelė privati krautuvė „Udrokšlis“, nes jos savininkas Stasys Pernavas buvo nuolatinis mūsų šventinių renginių rėmėjas.

2006 m. didelio susidomėjimo susilaukė gamtosaugos projektas „Varliagyvių apsaugos svarba bioįvairovei“. Jo esmė tokia: balandžio–gegužės mėnesiais, kai vyksta didžioji varlių migracija ir ant kelių pasirodo aibės šių gyvių (prisiminkime, kiek jų pakliūna po automobilių ratais), pagrindinėse jų migracijos vietose pastatyti apsauginės tvorelės ir nukreipti varlių srautą saugia kryptimi. Projekto vadovas V. Keraminas, pasitelkęs jaunųjų miško bičiulių būrelį „Skruzdeliukai“, tokia vieta pasirinko pavojingą kelio Užpaliai–Jūžintai posūkį ties Bajōrais. Projektas tęsiamas ir 2007 m.

Antrasis 2006 m. įgyvendintas projektas – aplinkos sveikatinimo „Sveiką aplinką kuriame patys“. Įvairioje jo veikloje dalyvavo per 60 žmonių. Periodiškai kas keli mėnesiai buvo primenama apie uždaromą Kaniūkų sąvartyną. Vasarą mokymuose dalyvavo ekologinių ūkių savininkai Danutė Simanavičienė iš Kaimynų kaimo ir kaniūkietis V. Keraminas, apibendrino bendruomenės slaugytoja D. Gudelienė. Rudenį vyko įdomus seminaras apie širdies ir kraujagyslių ligų profilaktiką su lektore vilniete terapeute Ingrida Kiškūniene. Ji supažindino su vykdomomis valstybinėmis sveikatingumo programomis ir pabrėžė būtinybę jose dalyvauti. Kitą seminarą ne mažiau aktualia kaimui tema „Kaip gyventi be žalingų įpročių“ pravedė lektorė Užpalių ambulatorijos bendrosios praktikos gydytoja Rita Guzovijienė. Išnarpliojus kelias gyvenimiškas situacijas, išvada piršosi viena – koks gyvenimo pavyzdys šeimoje, tokiu ir seka mūsų jaunimas. Deja, ne visada tas pavyzdys teigiamas...

Vasarą atostogaujantys moksleiviai – ir vietiniai, ir atvykę poilsiauti – Kaniūkų bibliotekoje kūrė darbelius iš džiovintų augalų. Jiems talkino bibliotekininkė Zita Kaunelienė. Gražiai įrėmintų dvylikos darbelių parodėlė „Atėjom iš pievų gėlėtų“ veikė ne tik pas mus, bet ir Utenos poliklinikoje, Užpalių bibliotekoje.

Pastaruoju metu vykdomas Žemės ūkio ministerijos finansuotas projektas „Vien egzistuoti maža – Kaniūkai nori gyventi“. Bendrijos patalpose kuriamas modernus informacinis centras: įsigyti trys nauji kompiuteriai su reikalinga įranga, pasirūpinta bendrijos kambario saugumu – pakeisti langai, durys. Veikia internetas. Malonu, kad bendrijos aktyvo darbas sulaukia vis didesnio bendruomenės palaikymo.

Apibendrinama pateiksiu bendrijos pirmininko V. Keramino mintis, kurias jis įvardija kaip „Trumpą laišką Kaniūkų knygai“:

„Su bendraminčiais (iniciatyvine grupe) kaimo problemas pradėjome spręsti jau nuo 1998 m., ir, sakyčiau, tai darėme gana sėkmingai.

Rezultatas – 2001 metų gegužės 15 d. įregistruota visuomeninė organizacija Kaniūkų krašto bendrija. Džiugu, kad per visus šiuos metus, įvairių reformų akivaizdoje, daugeliui gyventojų susiradus darbus atokiau nuo Kaniūkų, tarp aktyviausių žmonių išliko darbinė nuotaika. Kasmet vykdomi projektai gamtosaugos, sveikatos apsaugos, jaunimo užimtumo srityse. Šiuo metu baigiamas vykdyti projektas „Vien egzistuoti maža – Kaniūkai nori gyventi“, kuriam lėšos – per 19 tūkst. Lt – gautos iš ŽŪM.

Gera prisiminti kaimo žmonių pastangomis išvalytas Udrokšlio pakrantes, išvežtą chemikalų sandėlį, namų aplinkos tvarkymo pradžių. Laikmetis lyg ir reikalauja naujovių, tačiau jos ne visada lengvai atkeliauja į kaimą. Uždarius sąvartyną (vieną iš akivaizdesnių kaimo žaizdų), diegiamas centralizuotas atliekų išvežimas; įpusėtas civilizuotas kaimo vandentiekio priklausomybės dokumentų teisinės registracijos tvarkymas. Išsprendus vienas problemas, atsiranda naujų, ir ne mažesnių. Svarbiausia, kad mes įpratome judėti į priekį.

Bendruomenės moralinė ir dvasinė branda – tikslas, padėsiantis išlikti tautai, kartu ir valstybei.

Linkiu kaniūkiečiams ir jų kaimynams suprasti, kad mes reikalingi vieni kitiems.

Nelikim nuošaly istorijos, po savęs palikim tai, ko ji negalėtų pamiršti.“

Kaimo kapinės ir kryžius

Kiekvieną keliaujantį nuo Užpalių pusės pasitinka pušimis ir klevais apaugusi kalvelė, kuri yra daugiau nei prieš šimtą metų mirusių kaniūkiečių amžino poilsio vieta. Tai – Kaniūkų kaimo kapinės, dabar jau neveikiančios, bet prižiūrimos, bent du kartus per metus vietinių talkininkų būrio sutvarkomos. Kapų rimtį saugo aukšta akmens mūro tvora su neseniai restauruotais iškiliais vartais ir keletas betoninių antkapinių paminklų. Ant jų išlikusios palaidojimų datos: 1879 m., 1882 m., 1908 m., 1946 m.

Aplankę kapelius ir pagerbę juose besiilsinčiuosius, užvėrę paskui save vartelius, žvilgsniu išsiremiamė į dar neseną, dailų, nors neįmantrų kryžių.

Kryžius saugodavo ir dabar tebesaugo nuo nelaimių ir negandų dažną lietuvišką kaimą. Jį dažniausiai statydavo draugėn susibūrę viso kaimo gyventojai. Naują kryžių pastačius, būtinai užsakydavo už kaimą mišias, pašventindavo.

Vyresnieji Kaniūkų gyventojai dar prisimena senąjį kryžių, kuris stovėjo kaimo pradžioje nuo Užpalių pusės tarp pirmojo dviaukščio ir Skardžių namo, prie pat neišvaizdaus pieno supirkimo punkto. Išstovėjo jis nepaliestas daugiau kaip 50 metų, bet nieko nėra amžino. Todėl Atgimimo metais Užpalių klebonas Juozas Šumskis, kalendravodamas Kaniūkuose, pamatė mūsų kryžių ir pasakė: „Visi kaimai statosi kryžius, negi jūs kitokie?“

Kryžiaus atstatymą 1991 m. organizavo Balys Mikėnas, Juozas ir Akvilė Skardžiai. Aktyvios buvo bibliotekininkė Aldona Indrašienė, mokytojos Regina Abukauskienė, Ona Sirvydienė, Palmira Sirvydytė. Juozas Skardžius prisiminė, kiek

teko pavargti, kol ažuolas iš Jaurų miško pavirto dailiu kryžiumi. Medį išpjovė Kaliėkiuose, o išdrožė kaniūkietis Petras Kemeklis su žentu. Droždami meistrai pritaikė ir vietą kančiai nuo senojo kryžiaus, o pats senasis kryžius buvo supjaustytas ir sudegintas. Šventą daiktą būtinai reikia sudeginti, kad nebūtų niekinamas.

Akvilė Skardžiuvienė papasakojo, kaip rinko kryžiui vietą. Ankstesnė nebetyko, nes jau buvo pramintas kelias. Kilo mintis statyti kryžių kaimo viduryje, prie parduotuvės, bet čia visokie žmonės ateina, ne visi tinkamai elgiasi. Pažiūrėjo, kaip stato kiti kaimai. Daug kas statė kaimų pradžioje, tai nutarė taip pat padaryti. Šitai minčiai pritarė ir klebonas J. Šumskis. Taip kryžius atsirado P. Kuosos žemėje, buvo pašventintas, už kaimą atlaikytos mišios.

Pastatyti pastatė, bet ir prižiūrėti reikia. Čia vėl darbavosi B. Mikėnas: privežė juodžemio, išlygino, pasodino gėlių. Kol veikė pradinė mokykla, aplinką prie kryžiaus ir kapinaites tvarkydavo mokiniai su mokytojomis, ateidavo ir pavieniai kaimo gyventojai. Dabar du kartus per metus rengiamos talkos.

Biblioteka

Net ir kaimo jaunimui turbūt pasirodys keista, kad dar prieš pusę amžiaus tokios įstaigos kaip biblioteka mūsų nebuvo. Ką jau kalbėti apie miesčioniukus, išlepintus interneto, „audio“, „video“ ir kitokių „-tekų“. Štai ką apie skaitymą prieškario metais papasakojo P. Sirvydytė:

„Bibliotekos, kultūros namų tuomet Kaniūkų kaime nebuvo. Buvo dvi bibliotekos Užpaliuose, bet ten už skaitymą reikėjo mokėti pinigų, pvz., metams 5 litai. Tad knygas kaime mažai kas skaitė, nebent jaunesni žmonės. Senimas sakydavo: „Tik tinginiai skaito!“, „Geriau pamiegot, pailsėt, nei akis vargint.“ O jaunimas nenorėjo ilsėtis. Sekmadeniais eidavo ar į Užpalių miestelį, ar į mišką, ar pas draugus, ruošdavo gegužines. Nors beveik kiekviena šeima imdavo laikraštį, dažniausiai „Ūkininko patarėją“. Jis buvo savaitinis ir metų gale prisiųsdavo įvairių priedų, kaip „Namų šeiminkė“ ir pan. Be „Ūkininko patarėjo“, skaitydavo krikščionių demokratų „Mūsų laikraštį“, kurį išplatindavo kunigas prieš pat Kalėdas kalendravodamas. Vaikams įpiršdavo laikraštėlį „Žvaigždutė“. Vyrus, nuvažiaavusius į pieninę, invalidas Kaušyla prikabinavo užsisakyti kairuolišką liaudininkų-socialdemokratų laikraštį „Lietuvos ūkininkas“.

Laikraščius ir laiškus kiekvienas pasiimdavo iš pašto. Laiškanešių nebuvo. Kad nereikėtų visiems be reikalo vaikščioti, kas tą dieną pieną veždavo, tas ir atveždavo. Arba kas sekmadienį eidavo į bažnyčią, tas pašte savo spaudą pasiimdavo.“

Tik 1952 m. Kaniūkuose, Reikalų vienkiemyje, prie pradinės mokyklos buvo atidarytas klubas-skaitykla. Pirmasis jos darbuotojas – Juozas Stasiškis. 1953–1956 m. skaitykloje dirbo Elena Garunkštytė-Pernavienė. Kadangi skaitykla buvo nuošaliau nuo kaimo, tai ir skaitytojų nedaug turėjo. O ir knygų fondas tebuvo apie

60 egz. Laikraščius du kartus per savaitę atveždavo iš Rimiškių. Juos susegdavo ir laikydavo skaitykloje, į namus neišduodavo. Skaitytojai ir knygų bei laikraščių skaitymas nebuvo registruojami. Vėliau skaitykloje dirbo Lionė Gaidytė-Kairienė (dabar Puteikienė), Bronė Drūsaitė, Julė Kutkaitė, Ona Indrašytė.

Biblioteka savo istoriją skaičiuoja nuo 1964 m., kai buvo atkelta į Kaniūkų klubą-skaityklą iš Vilučių kultūros namų. Knygų fondas padidėjo iki 6 407 egz., buvo 475 skaitytojai, per metus jiems išduota 5 021 egz. Vyko masiniai renginiai. 1967–1968 m. biblioteka veikė Vytauto ir Danguolės Aglinskų namuose, joje dirbo Regina Pabarškienė. 1968 m. biblioteka perkelta į naujas patalpas daugiabučiame name, skaitytojus aptarnavo Alma Indrašienė. Ji daug dirbo su knygų fondu, atnaujino vaizdinę agitaciją, organizavo įvairius įdomius renginius vaikams ir suaugusiesiems. 1972–1973 m. bibliotekoje dirbo Aldona Jučienė, o nuo 1973 m. iki 1996 m. – Aldona Indrašienė (išskyrus laikotarpį nuo 1978 m. liepos iki 1979 m. liepos, kai A. Indrašienės ligos metu ją pavadavo Elena Kšanienė). 1980 m. Kaniūkų biblioteka perkelta į naujas patalpas Norvaišių tarybinio ūkio administraciniame pastate.

Aldona Indrašienė buvo savo darbo fanatikė. Ji ne tik aptarnavo skaitytojus, bet ir drauge su mokytojais organizavo renginius vaikams ir tarybinio ūkio darbininkams (pvz., mechanizatorių palydas į laukus, žemdirbio dienos minėjimus), kartu su moterų taryba rengė vakarones, popietes. Bibliotekoje nuolat veikė literatūros parodos. Dirbančią ją visada supo vaikai: tai repetuodavo kokį šventinį montażą, tai „gydydavo“ knygutes, tai jas aptardavo. Dėl jos tvarkingo, skrupulingo darbo liko išsaugota daug vertingos kraštotyros medžiagos, nuotraukų. Aldona puikiai suprato, kaip svarbu budinti atmintį, užfiksuoti tai, ką dar galima rasti ir išsaugoti. Iš bibliotekinės veiklos metraščių sužinome, kad 1977 m. aktyviausia skaitytoja buvo Alė Petronytė, o geriausia knygūčių „gydytoja“ – Daiva Kemeklytė. 1980 m. daugiausia knygų perskaitė moksleiviai Rasa ir Ramūnas Gaigalai, Laima Sakalauskaitė, ūkio darbuotojai Vydmandas Kaulinis, Juozas Pavilionis, Ričardas Kemeklis, Zita Mikštienė, mokytoja Palmira Sirvydytė, pensininkė Fausta Sirvydienė. Minimimi ir įdomūs renginiai, susitikimai.

Apie šios darbuotojos veiklą liko tik geri atsiliepimai. Štai kelios mintys iš 1995 m. vykdytos skaitytojų nuomonių apklausos:

„Mūsų biblioteka man asmeniškai – ramiausia kaimo vieta. Vedėja visada miela, mūsų laukianti. Atrodo, lyg jos gyvenime rūpesčių nebūtų. Ji puikiai žino skaitytojų pomėgius ir visada padeda rasti norimą knygą“, – pastebi Valė Čeponienė.

„Aš dažnai užeinu į biblioteką. Joje švaru, gražu, jauku. Čia galiu paskaityti laikraščių, žurnalų, gauti naujų knygų. Be bibliotekos negalėčiau gyventi“, – pritaria Danutė Vasilevičienė.

„Bibliotekos skaitytoja esu nuo pat pirmųjų dienų, o ypač ją pamėgau nuo 1973 m., kai pradėjo vedėjauti Aldona Indrašienė. Į biblioteką užėjau kaip į kokią šventovę, nes jau pati patalpa skoningai

sutvarkyta, lengvai galima susirasti norimą knygą. Vedėja visada pataria, supažindina su naujomis knygomis“, – dalijasi mintimis Vanda Stankevičienė.

„Pirmiausia apsupa šviesi kultūringa aplinka, žydinčios gėlės, rankdarbiai ir paslaugi vedėja. Tai sudrausmina net didžiausius triukšmadarius. Aldona neužmiršta savo skaitytojų ir už bibliotekos sienų, net kelyje sutikusi, pasako apie naujas gautas knygas. Ji padeda pasirengti saviveiklos programoms, o jos pačios organizuojami renginiai pasižymi aukšta kokybe, geru pasiruošimu. Man teko matyti ne vieną bibliotekos vedėją, kurios vargino skaitytojus savo nepunktualumu darbe bei „išvykomis į rajoną“, to negalima pasakyti apie A. Indrašiene“, – apibendrina Palmira Sirvydytė.

R. Abukauskienė buvusią bibliotekininkę prisimena kaip aktyvią „Knygos bičiulių“ draugijos narę, kuri knygų „badmečio“ metais per draugiją užsakydavo ir į kaimą atveždavo daug įvairios literatūros – ne vien grožinės, bet ir naudingos pažintinės: enciklopedijų, žinynų ir kt.

Jau dešimt metų Kaniūkų bibliotekoje darbuojasi Zita Kaunelienė. Mažėjant kaimuose gyventojų skaičiui, mažėja ir skaitytojų. Prieš dešimtmetį jų buvo daugiau negu 200, o dabar belikę 160. Aktyviausi iš jų – Valė Čeponienė, Palmira Sirvydytė, Ona Bukerienė, Sigita Pernavitė. Nors turimų knygų fondas sudaro apie 6 000 egz., bet daug tarp jų yra retai skaitomų, nebeaktualių spaudinių. O naujų knygų kasmet gaunama tikrai mažai – vos 30. Gelbsti tik skaitiniai, vežami iš rajono centrinės bibliotekos knygų keitimo fondo. Jie mūsųose labai populiarūs – tiek gražios, spalvingos ir įdomios vaikiškos knygelės, tiek naujais romanais suaugusiesiems. Dalis skaitytojų labiau domisi periodine spauda, kurios gaunama kasdien ir nemažai. Tai rajoniniai, respublikiniai laikraščiai, kelių pavadinimų žurnalai. Skaitytojų pageidavimu biblioteka prenumeruoja „Meisterį“, „Sveikatos“ žurnalą.

Jau keleri metai biblioteką knygomis remia mūsų kraštietis, Lietuvos Respublikos Seimo narys Antanas Napoleonas Stasiškis, kuris kasmet padovanoja po kelias dešimtis vertingų knygų. Tai enciklopediniai leidiniai ir knygos apie gamtą, Utenos kraštą, Rokiškio rajoną, daug dokumentinės literatūros su tremties ir genocido, praeities pasipriešinimo kovų aprašymais, šiuolaikinės politinės, istorinės bei grožinės literatūros. Bibliotekai knygų yra dovanoję ir Seimo narys Vytautas Landsbergis, Seimo nario A. Kubiliaus žmona R. Kubilienė, kaniūkiečio Petro Kemeklio žentas J. Kaladė.

Nebelikus Kaniūkuose pradinės mokyklos, sumažėjo skaitančių vaikų. Jie būna aktyvesni tik per vasaros atostogas, kai prie vietinio jaunimo prisijungia į kaimą atostogauti atvykę bendraamžiai iš kitų Lietuvos vietų. Jaunimas noriai dalyvauja vasaros užimtumo renginiuose: šventėse, žygiuose, konkursuose, parodose. Suaugusieji būna aktyvesni vėlu rudenį ir žiemą, kai nebelieka lauko darbų. Jaukumu ir ramybe dvelkia adventinės popietės, į kurias pakviečiami įdomūs, kuriantys žmonės.

Kasmet paminimi rašytojų jubiliejai, iškilios valstybinių švenčių datos, Knygnešio diena. Antai 2006 m. per šios dienos minėjimą P. Sirvydytė iš savo asmeninės kolekcijos pristatė 1862 m. M. Valančiaus pritarimu išleistą knygelę „Szkala pawargeliu siratu ir apie daugeli kitu naudingų žinių“.

Bibliotekoje kaupiama medžiaga apie iškilios mūsų krašto žmones. Visoje Lietuvoje žinomi žemės ūkio mokslų daktarai broliai Vytautas Konstantinas ir Jonas Sirvydžiai, biochemikė Genovaitė Miškinytė-Kiauleikienė, dailininkė keramikė Zofija Mikėnaitė-Savulionienė, fizikas Kazimieras Sakalauskas, LR Seimo narys Antanas Stasiškis, išėivis gydytojas Albinas Garunkštis (Garūnas) ir kt.

2007 m. pabaigoje biblioteka kompiuterizuota, veikia internetas.

Kultūros namai

„Man regis, jau anksčiau buvo sakyta: nori pamatyti tikrą, nesuvaidintą šventę – keliauk į Kaniūkų“, – sako etnologė Gražina Kadžytė.

Žodis „kultūra“ turi labai įvairią prasmę. Tai ne tik meno apskritai – dainos, šokio, žodžio, spalvos – išraiška, bet ir žmogaus vidinė būseną, jo bendravimas su aplinka, poveikis jai. Sakoma: kultūringas žmogus, žemdirbystės kultūra ir pan.

Tiek prieškario Kaniūkuose, tiek tris dešimtmečius po karo kaime kultūros namų kaip įstaigos nebuvo.

Mokytojas buvo tas šviesulys („liktarnia“), apie kurį sukosi visas kaimo kultūrinis gyvenimas. Jis įvairių religinių ir tautinių švenčių proga ruošdavo mokykloj vakarėlius vaikams, tėvams, skatino skaityti knygas, šviestis.

Kaimo jaunimas irgi rengdavo gegužines, vaidinimus. Jie vykdavo B. Vaškeliu klojime, B. Galvydžio namuose. Į vaidinimus susirinkdavo daug žmonių – ir vietinių, ir į svečius atvažiavusių. Išlikusi nuotrauka iš 1935 m. vaidinimo, kurio metu surinkti pinigai buvo skirti kaimo kapeliams tvarkyti. O kapelių tvarkymą organizavo Kaniūkų moterys A. Miškinienė, Reikalienė (Jonienė), F. Sirvydienė ir kt.

Priėškario kaime būta pavasarininkų. Tai katalikiškas judėjimas, kuriam Kaniūkuose vadovavo Simonas Sirvydis. Pavasarininkai sekmadieniais su kapelionu priešaky per kaimą eidavo į Šilėlius, į gegužines.

Aktyvios buvo moterys ūkininkės. Jos laisvu nuo darbų laiku organizuodavo vaidinimus, pačios juose vaidindavo, rengdavo talkas.

Pokario metais, kai S. Reikalo namuose pradėjo veikti klubas-skaitykla, vaidinimus statydavo jos darbuotoja Elena Garunkštytė-Pernavienė kartu su pradinės mokyklos mokytoja Aldona Didžgalvyte. Juose dalyvaudavo daug tuometinio jaunimo. Štai Žemaitės „Petro Kurmelio“ pastatyme, kuris parodytas Galvydžio namuose 1952 m. per devintines, vaidino B. Macijauskaitė, V. Reikalaitė-Vaškeliėnė, K. Zabulis, A. Pranskūnaitė-Skardžiuvienė, E. Garunkštytė-Pernavienė, S. Sakalauskas, A. Kuosaitė-Tarvydienė, S. Zabukaitė-Vilutienė, J. Juška, V. Vaškelis, N. Pernavas, L. Pranckūnas, V. Keraminaitė-Paškonienė. Vaidinimus rodydavo ir kituose kaimuose.

Vietos meno vadovo nebuvo, todėl keturi balsingi Kaniūkų vyrai – Vladas Pernavas, Antanas Rusakevičius, Vytautas Aglinskis ir Vytautas Indrašius – dai-

navo Užpalių kultūros namų mišriame chore. Choras dalyvavo 1980 m. respublikinėje Dainų šventėje Vilniuje.

Aktyvios buvo Norvaišių tarybinio ūkio darbuotojos, susijungusios į moterų tarybą ir plėtojančios saviveiklą skyriuose. Jos susiburdavo ir į bendrus renginius, vakarones, kur demonstruodavo savo rankdarbius, prisimindavo krašto papročius, dainas.

Didelį pasisekimą turėjo kino filmų demonstravimas kone kasdien vis kitame skyriuje. Po filmo parodymo vykdavo šokiai. Būdavo nuolatinių šokėjų, kurie keliaudavo iš vieno skyriaus į kitą. Tik kai po 1980 m. buvo atidaryti Kaniūkų kultūros namai, filmus pradėta demonstruoti jų salėje iš stacionariai įrengtos aparatinės. Kino mechanikai buvo vietiniai – Juozas Trakas, Aleksas Drizga. Žiūrovų susirinkdavo nemažai, ypač į indiškas melodramas.

O su kultūros namų darbuotojais Kaniūkams nesisekė. Per penkerius metus (1983–1988 m.) pasikeitė net keturios jaunos specialistės, nė viena ilgėliau neužsibuvo, todėl ir pavardžių neminėsime. Kuriam laikui pas mus užklydęs buvo ir toks Vytautas Gumbys, vėliau išgarsėjęs kaip respublikinių laikraščių ir televizijos laidų herojus. Tik mūsų kaimo bibliotekininkė A. Indrašienė kantriai kurstė beblėstantį kultūros židinį.

Kad kaimo žmonės moka ne tik dirbti, bet ir linksintis, kad per ilgus tarybinės okupacijos metus išsaugojo lietuviškus papročius, dainas, atsiskleidė tautiškoje popietėje „Lietuviais esame mes gimę“, vykusioje 1989 m. Mokytojų R. Abukauskienės ir O. Sirvydienės iniciatyva buvo surinkta daugiau negu 130 rankdarbių – lovatiesių, paveikslų, kurie savo meniškumu labai nustebino visus apsilankiusiuosius.

Keičiantis valstybinei santvarkai, kartu vyko ir žmonių dvasinių, kultūrinių vertybių perkainojimas. Šį laikotarpį P. Sirvydytė prisimena taip:

„Prasidėjus Atgimimui ir sugriuvus kolūkiui, kaimas jautėsi pasimetęs. Senoji tvarka iširo, o naujas gyvenimas dar tik pradėjo kurtis. Laikas buvo taikus, bet pilnas nerimo ir abejonių. Miestuose skambėjo Sąjūdis, jo garsai kaimą siekė per radiją ir televiziją. Aš tada jau gyvenau Kaniūkuose, tėvų sodyboje, nebedirbau mokykloje. Buvau mokytoja lituanistė, kraštotyrininkė. Visi mes, tokie būdami, jautėmės savo šalies patriotais. Gimtąjį kaimą mylėjau, visada man norėjosi, kad Kaniūkuose būtų šviesiau ir linksmiau, žmonėms geriau. „O jeigu mes atšvęstume tarybų valdžios seniai į užmarštį nustumtą Vasario 16-ąją?“ – pamaniau sau. Ir ėmiausi saviveiklinio darbo, nors labai nediršau burti suaugusiųjų.

Parinkau Žemaitės „Piršlybas“, išrašiau savo ranka roles ir ėmiausi ieškoti artistų. Suradau. Atėjo sumanūs, šviesūs kaimo žmonės, su kuriais buvo malonu dirbti: Irena ir Vydmandas Kauliniai, Vida Juškienė, Liudas Gudelis, Elena Gylienė, Jurgis Bružas, kt. Bet juk dar reikėjo ir dainų – liaudiškų, gražių, Atgimimą skelbiančių. Susirado ir choristai, daugiausia „pagrabų giedoriai“: broliai Jonas, Aloyzas ir Vladas Pernavai, Vytautas Aglinskas, Vytautas

Gaigalas, moterys D. Trakienė, D. Gudelienė, G. Keraminienė ir kt. Jiems vadovauti ėmėsi mano prikalbinta kita kaime gyvenanti pensininkė mokytoja, dabar jau a. a. Aldona Didžgalvytė. Nors jau buvo senyvo amžiaus ir tik tedirbusi su vaikais, bet mokėjo „tampyti akordeoną“ ir apie gaidas išmanė.

Mūsų darbą žmonės mielai priėmė. 1994 m. Vasario 16-tąją prisirinko iš kaimo ir aplinkinių apylinkių pilna kultūros namų salė. Po spektaklio žiūrovai artistus sveikino, jautresnės moterys su ašaromis akyse bučiavo.

1995 metų vasarį tokiu pat būdu atšventėme Lietuvos nepriklausomybę, – suvaidinome P. Vaičiūno pjesę „Tuščios pastangos“. Artistų būrį papildė Virginijus Keraminas, Rasa Umarienė, Rita Meiduvienė.

Kaime buvo niekur nedirbančio jaunimo, kuris irgi panoro scenoje pasirodyti. Pasirinko A. Liobytės „Kuršiuką“. Režisavo Kaniūkų pradinės mokyklos mokytoja R. Abukauskienė, vaidino R. Gaigalas, V. Ylaitė, R. Umarienė, L. Stankevičius, R. Abukauskienė, J. Bružas ir kt. Spektaklį parodė tų pačių metų balandį per Velykas.“

Taip kaimo kultūrinio darbo ratas pradėjo suktis. 1994 m. rudenį jam vadovauti stoji viena iš aktyviausių artistų – Vida Juškienė. Kartu su kaimo bendruomene pradėtos organizuoti tradicinės Derliaus, vaikų Kalėdinės eglutės, Senųjų metų palydų, Vasario 16-osios, Velykų, Vasaros atidarymo – Sekminių, Oninių, Jaunimo, Vasaros uždarymo – galiūnų varžybų šventės, pritraukiančios ne tik Kaniūkų, Norvaišių, Remeikių, Lėlių, Tervydžių, Žaibiškių kaimų ir vienkiemų žmones, bet ir kraštiečius, gyvenančius Vilniuje, Kaune, Kupiškyje, Utenoje ir kitur. Paminėtini ir kameriniai renginiai, įvairūs poezijos skaitymai, turintys savo gerbėjų ratą.

1995–2004 m. Kaniūkų kultūros namuose į dramos mėgėjų, mišraus ansamblio, moterų liaudies šokių kolektyvus susibūrė per 30 saviveiklinio meno mylėtojų. Kiekvienų metų Vasario 16-ąją kaimo saviveiklininkai paruošia meninę programą, jungiančią dainą, šokį, poetinį žodį ar vaizdą. Taip buvo parodytos programos: „Pirmoji lietuviška knyga“, „Ilgas kelias į Laimės žiburį“, „Metų virsmai“, „Vėl suspindo kaimo žiburiai“, „Atleisk man, gimtine“, „Karalius Mindaugas ir Lietuva“, „Vytautas nelaisvėje“. Velykoms visada pastatomas naujas spektaklis. Žiūrovai matė Keturakio „Ameriką pirtyje“, J. Grušo „Ponaitį“, K. Sajos „Palangos liūtą“, S. Jernejevo „Paslaptinę vyriškį“, K. Binkio „Kai atsarga daro gėdą“, „Dešimt litų ir gyvybę“, Kazragio „Žentelį“, G. Mareckaitės „Eglės namus“ ir kt.

Šie tradiciniai renginiai į kultūros namus pritraukia daugiau negu 100 žiūrovų. Su paruoštomis programomis kaniūkiečiai koncertuoja Utenos kultūros centre vykstančiuose kasmetiniuose atvėlykio koncertuose, dramos teatrų festivaliuose „Pastogė“, vyksta į kaimyninius kultūros namus.

Tradiciniams renginiams saviveiklininkai paruošia miniscenografinius vaizdelius. Kviečiami koncertuoti ir kiti kolektyvai. Kaniūkuose yra koncertavę įvairūs Utenos kultūros centro kolektyvai, „Visagino Country“ dalyviai (vieną jų kaniū-

V. Morkūnienė
su savo šeima

kiečiai turėtų atsiminti – tai buvo grupė „4Fun“, 2007 m. Lietuvai atstovavusi „Eurovizijoje“), Utenos rajono Tauragnų, Leliūnų, Vilučiu, Užpalių, Rokiškio rajono Kalvių, Aukštakalnių ir kt. kultūros namų saviveiklininkai.

2004–2005 m. kultūros namams vadovavo Valerija Morkūnienė, o nuo 2005 m. rudens – Ramunė Žemaitienė. Svarbiausi akcentai skiriami tradiciniams renginiams, kaskart juos paįvairinant viena kita naujove. Nuolat savo dainų repertuarą atnaujina Kaniūkų vokalinis moterų ansamblis (I. Kaulinienė, D. Gudelienė, G. Keraminienė, D. Trakienė, R. Budreikienė, L. Trakienė, R. Žemaitienė ir kt.), vadovaujamas užpalietės meno vadovės Astos Motuzienės.

Jau tapo dešimtmete tradicija kasmet advento metu rinktis Kaniūkų kaimo muziejuje arba bibliotekoje ir kartu pabūti, pabendrauti, daug ką apmąstyti. Būtų gražu, kad ši tradicija sugrįžtų į mūsų šeimas, kad advento rimtis ir susikauptas paskatintų apsivalyti sielas, kūnus ir namus. Net jei nesate linkę laikytis tradicijų, advento vainikas namuose – tikra puošmena, atgaiva akims, o gal net ir sielai. Šviesi degančių žvakių liepsnelė nuskaidrina mintis, padeda užsimiršti, atsipalaiduoti. Tad – nupinkime advento vainiką.

Etnografinėje literatūroje trūksta išsamesnės medžiagos apie ilgą Kalėdų laukimo metą. Senieji kaimo gyventojai nepamena, kad mūsųose būtų pinamas adventinis vainikas. Kaip išsamiai papasakojo vienos popietės viešnia etnologė Gražina Kadžytė, paprotys pinti apvalų vainiką ir ratu išdėstyti žvakes atėjo iš Mažosios Lietuvos. Aukštaitijoje labiau įprasta buvo į medinę geldą priberti grūdų ir į juos viena eile subesti keturias žvakes. Bet laikai keičiasi, ir kartais senieji papročiai nusileidžia dabarties žmonių išmonei, kūrybiškumui ir, kas be ko, rinkos dėsniams.

Prasmingi ir turiningi mūsų adventiniai pasibuvimai. Dažniausiai į juos kviečiami įdomūs žmonės. Popietėse dalyvavo Užpalių parapijos klebonai kunigai Edmundas Rinkevičius ir Jonas Bučelis, užpalietės poetės Bronė Balčiūnienė, Ona Palubinskienė, Regina Prancūnaitė, uteniškiai „Verdenės“ literatų klubo nariai Audronė Driskiuvienė, Rūta Jonuškienė, Arvydas Jurkaitis, vietinės poetės Regina Abukauskienė, Palmira Sirvydytė, Irena Kalavinskienė. Adventines giesmes

giedojo Užpalių kultūros namų moterų ansamblis „Varsa“, vadovaujamas Astos Motuzienės. Net jei ir nebūna kviestų svečių, gera pabendrauti tarpusavyje jaučioje advento žvakių šviesoje.

Kol Kaniūkuose gyvavo pradinė mokykla, adventinėse popietėse aktyviai dalyvavo ir moksleiviai. Mokytojos Ona Sirvydienė ir Regina Abukauskienė žingsnis po žingsnio vedė vaikus gimtojo kaimo etnografinio paveldo pažinimo link, skatino už gerus poelgius ir kvietė susimąstyti ties blogais.

Medicinos punktas

Norvaišių felčerio ir akušerės punktas savo veiklą pradėjo 1953 m. privačiose patalpose Norvaišių kaime (Onos Prancūnienės namuose). Aptarnaujamos teritorijos spindulys siekė šešis kilometrus, o tolimiausias Ščiūrio kaimas buvo už devynių kilometrų. Kaip pavyko sužinoti, vienos pirmųjų punkte dirbo Baldauskaitė, Zinaida Pečiūrienė. Norvaišiuose prabėgo ir penkiolika užpalietės felčerės Marijos Gražienės darbo metų: nuo 1974 iki 1989 m. 1984 metų punkto pase raudu įrašyta, kad aptarnaujamaj teritorijoje gyveno 619 gyventojų, iš jų 72 vaikai.

1988 m. medicinos punktas perkeltas į Kaniūkų gyvenvietę, buvusius Galvydžio namus, nors pavadinime žodis „Norvaišių“ išliko. 1992 m. jam skirtos erdvios apšildomos patalpos buvusiame administraciniame pastate. Nuo 1989 m. iki šiol punkte dirba bendruomenės slaugytoja Danguolė Gudelienė. Ji vykdo profilaktinį darbą su pacientais (vaikų skiepijimus, kūdikių sveikatos stebėjimą), suteikia pirmąją pagalbą, suleidžia vaistus, vyksta į iškvietimus. Žmonės gali pasimatuoti svorį, ūgį, arterinį kraujo spaudimą, reikalui esant, atliekama širdies elektrokardiograma. Pункte prekiaujama įvairiais vaistais.

Šiuo metu medicinos punkto aptarnaujamoje teritorijoje gyvena 487 žmonės, iš jų 67 vaikai.

Vietiniai žmonės apie Danguolę atsiliepia labai gerai, nes, ligai ar kitokiai nelaimei ištikus, visada prisišaukia. Ji aktyviai dalyvauja Kaniūkų krašto bendrijos veikloje vykdamt sveikatingumo projektus.

Daug metų mūsų krašto žmonių sveikata rūpinosi užpalietė gydytoja Dalia Abelienė, talkinama vyro felčerio Algio Abelio. Jai teko pagelbėti ne vienai kaimiečių kartai – gydė tėvus, vaikus, galiausiai ir jų vaikus. Kai 2004 m. vasarą gydytoja išėjo į užtarnautą poilsį, buvę jos pacientai nutarė padėkoti gerbiamai daktarei. Į susitikimą su medikais D. ir A. Abeliais susirinko per 30 Kaniūkų krašto bendruomenės narių. Visus ypač sujaudino kaniūkiečių poečių I. Kalavinskienės, R. Abukauskienės, P. Sirvydytės eiliuotos padėkos ir Palmiros tapytas paveikslas. O gydytoja pasakojo apie keturių dešimtmečių darbą Užpalių ambulatorijoje, taip pat buvusioje ligoninėje, geru žodžiu prisiminė pacientus.

Šiuo metu mūsų teritoriją aptarnauja bendrosios praktikos gydytoja Rita Guzovijienė. Ji kartą per mėnesį lankosi kaimo medicinos punkte, vyksta pas ligonius, kaip lektorė skaito paskaitas bendruomenės nariams sveikos gyvensenos temomis.

Kaniūkų pradžios mokykla

Nebėra Kaniūkuose pradinės mokyklos. Septynių dešimtmečių istoriją turėjusi įstaiga jau dveji metai kaip uždaryta. Tik šviesiuose vaikystės prisiminimuose ilgam, kartais net visam gyvenimui, pasilieka pirmosios mokytojos, pirmųjų bendraklasių vardai. Kol gyva kaniūkiečių atmintis, tol joje gyva ir mokykla.

R. Abukauskienė su mokiniais Kaniūkuose. 2004 m.

Spaudos draudimo metais (1864–1904) Užpaliuose ir aplinkiniuose kaimuose veikė slaptos (daraktorių) mokyklos. Tokių mokyklų persekiojimą rodo 1877 m. gegužės 12 d. Kauno liaudies mokyklų direkcijos direktoriaus pranešimas apie veikiančias mokyklas, kuriame nurodoma, kad Ukmergės apskrityje susektos slaptos Kaniūkų, Degesių, Mažionių, Puodžių mokyklos. Jos buvo uždarytos, kaltininkai nubausti.

P. Sirvydytė pasakoja:

„Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Kaniūkuose valdiškos mokyklos nebuvo. Vaikai, tiksliau berniukai, lankė rusišką mokyklą Užpaliuose. Mokytojas – rusas, vadovėliai – rusiški, kalba – rusų. Kiek girdėjau, mokslas nebuvo privalomas. Daugelis tos mokyklos nė nebaigdavo. Pasimokydavo porą, trejetą žiemų ir mesdavo. Išmokdavo skaityti, rašyti, skaičiuoti, ir gana. Mergaitės tėvai lavindavo pas daraktorkas. Jos Užpalių mokyklos nelankė.

Būdavo kaime slapta daraktorinė lietuviška mokykla. Pasamdydavo daraktorių, ir tas pakiemiais eidavo mokyti vaikų. Vaikus susišaukdavo į vieną gryčią, susodindavo aplink stalą ir mokė iš maldaknygių, rečiau – iš knygnešių atneštos literatūros, nes jos maža būdavo. Rašydavo ant grifelinų lentučių. Sąsiuvinių nebuvo. Blogai parašęs, gali nutrinti ir iš naujo rašyti.“

1928 m. Lietuvos vyriausybė paskelbė visuotinį privalomą pradinį mokymą. Iš Švietimo ministerijos gautas raštas skelbė įsakymo įsigaliojimą nuo 1928 m. gegužės 1 d.

1928–1929 mokslo metų rudenį buvo numatyta atidaryti Užpalių pradinės mokyklos Nr. 1 kompleksą Kaniūkų kaime. Mokyklų inspektorius domėjosi, kiek kiekvieno skyriaus vaikų, besimokančių Užpaliuose, lankys Kaniūkų kompleksą. Gavo tokius duomenis:

Skyrius	Mokinių skaičius Užpalių prad. m-kloje	Iš jų iš Kaniūkų ir Tarvydžių k.
I	63	4
II	48	7
III	27	–
IV	37	2
Iš viso:	175	13

Bet pradinė mokykla Kaniūkuose buvo atidaryta tik 1935 m. Ji veikė kaip Norvaišių pradinės mokyklos kompleksas, nes mokinių skaičius čia buvo mažesnis. Mokykla išikūrė ūkininko Simono Reikalo namuose. Viename namo gale gyveno savininkas, o kitame buvo mokykla.

Vaikus mokė Valerija Čerškutė-Karpevičienė, kilusi iš Kaniūkų kaimo. Ji buvo baigusi Rokiškio realinę gimnaziją su sustiprinta matematika ir ekonomikos studijas, išlaikiusi egzaminus mokytojos cenzui gauti. Kaniūkuose dirbo iki 1939 m.

Štai ką iš to laikotarpio prisimena kaniūketė P. Sirvydytė:

„Tarpukaryje, kada jau buvo nepriklausoma Lietuva, mokslas iki keturių skyrių pasidarė visiems privalomas. Kaniūkų mokykla buvo vienkiemyje pas Simoną Reikalą. Klasei duotas vienas gryčios kambarys. Ten stovėjo rašymui juoda lenta ant dviejų kojų, mokytojo staliukas su kėde, spintelė sąsiuviniams ir pora eilių suolų su atverčiamomis lentelėmis. Mokyklą lankė ne tik Kaniūkų, bet ir Tarvydžių, Rameikių vaikai. Reikalo sodyba buvo maždaug vienodu visiems atstumu. Mokytoja dirbo vietinė Čerškutė Valerija. Ji buvo baigusi mokytojų seminariją ir savo darbą gerai išmanė. Dirbo vienu metu su keturiom klasėm. Vadovėliai lietuviški, pritaikyti mokiniams. Buvo žinių iš geografijos, gamtos, auklėjamojo, patriotinio pobūdžio straipsnelių, eilėraščių. Ketvirtame skyriuje mokėsi istorijos. Būdavo ir darbelių, dainavimo pamokų. Švenčių proga mokytoja su mokiniais parengdavo tėvams programėles (vaidinimus).

Mokytoja iš savo spintelės dalydavo knygutes vaikams pasiskaitymui. Gražinant prašydavo papasakoti. Mokinių žinias laiks nuo laiko tikrindavo inspektorius A. Namikas. Keturis skyrius pabaigus, būdavo egzaminai. Tada ateidavo ir iš kitų mokyklų mokytojai.

Be inspektoriaus, atvažiuodavo sveikatos tikrinti daktaras Vileiškis. Jis gyveno Užpaliuose ir vienintelis visoje apylinkėje turėjo automobilį. Tikybos pamokas vedė kunigas Mikonis, vėliau kunigas

Niurka. Tikybos mokė iš specialių vadovėlių. Prieš pamokas ir po pamokų mokiniai meldavosi. Tam buvo sudėtos specialios maldos, ir jas visi vaikai mokėjo mintinai.

Pertraukų metu mergaitės mėgo eiti ratelių Reikalo gonkuose, o geru oru – kieme. Berniukai mušė kamuolį, žaidė kvadrata, ėjo užkaltynių. Į šituos žaidimus priimdavo ir mergaites.

Vaikai, baigę pradinę mokyklą, padėdavo dirbti tėvams ūkyje. Jie galėdavo lankyti Užpaliuose penktą ir šeštą skyrių. Tačiau tai buvo neprivailoma, ir nedaugelis tėvų tuo pasinaudodavo. Nebent leido į Užpalius tuos, kurie buvo numatyti toliau mokytį. Už mokslą mokėti nereikėjo.“

Kaniūkų kaimo muziejuje yra išsaugotas pirmasis – 1935–1936 m. m. – dienynas. Nuo 1935 m. lapkričio Reikalo namuose pradėjo mokytis tik II–IV skyriai, iš viso 35 mokiniai. Visus mokė viena mokytoja – Valerija Čerškutė.

1936 m. pavasarį į mokslus susirinko ir pirmojo skyriaus mokinukai. Jų būta daug – net 27, ir įvairaus amžiaus – nuo penkerių iki dešimties metų.

Po kurio laiko mokykla buvo kito ūkininko – Mykolo Mikėno – namuose, o po 2–3 metų perkelta į Tarvydžių kaimą, Pajedos namus. Kaniūkų kaimo žmonės nenorėjo į ją leisti vaikų, nes atstumas nemažas ir blogas kelias.

1949 m. mokyklą vėl atkėlė į jau ištremto S. Reikalo namus. Čia mokytojavo Gediminas Velutis, Aldona Didžgalvytė, Eleonora Juškaitė-Baniūnienė, Alfonsas Baniūnas, E. Gaučienė, N. Tarvydaitė-Murnikovienė.

1958–1957 mokslo metais mokykla atskirta nuo Norvaišių pradinės ir ėmė veikti kaip savarankiška mokykla, pavadinta Kaniūkų pradine mokykla.

1958–1972 m. dirbo 2 mokytojai: E. ir A. Baniūnai, būdavo iki 40 mokinių. 1972 m., sumažėjus vaikų skaičiui, dirbo mokytoja E. Gaučienė. 1979 m. mokyklą uždarė, o 1983 m. rudenį Kaniūkuose buvo pastatytas tipinis pastatas, kuriame įsikūrė vaikų darželis ir mokykla kartu. Vaikus mokė A. Baniūnas. Nuo 1984 m. dirbo mokytoja Regina Abukauskienė, o nuo 1986 m., padaugėjęs mokinių, pradėjo mokytojauti ir Ona Sirvydienė. Kaniūkuose yra dirbusios mokytojos Elena Abeciūnienė, Lina Keraminienė, Asta Kraujalytė.

Trumpai peržvelkime ir kaimo vaikų lopšelio-darželio istoriją. Įstaiga gyvavo neilgai, vos septynerius metus (1983–1990 m.). Jai vadovavo A. Keraminaitė-Bertašienė, O. Sirvydienė, R. Kilienė, R. Pielikienė, I. Keraminaitė-Bučienė, dirbo G. Keraminienė, O. Laucevičienė, R. Laurinavičienė, P. Sirvydytė, K. Morozova ir kt. Įvairaus amžiaus vaikų susirinkdavo dvidešimt ir daugiau – ne tik iš Kaniūkų, bet ir iš Norvaišių, Tarvydžių, Šarkių, Mažionių ir kt. kaimų. Darželinukai buvo mokomi liaudies dainų, ratelių, pasakų, ruošdavo naujametinius pasirodymus, sveikindavo mamytės Kovo 8-osios proga, kartu su bibliotekos darbuotoja A. Indrašiene ir vietos pradinukais švėsdavo birželio 1-ąją – Vaikų gynimo dieną. 1990 m. Kaniūkų vaikų darželis uždarytas.

Mokykla su kultūros namais ir biblioteka buvo etnokultūrą puoselėjantis, naujomis idėjomis ir meninėmis programomis ją išreiškiantis ne tik žinių, bet ir kultūros židiny. Šios augančios kartos vaikai geriau už tėvelius žino tautines

šventes, senuosius papročius, nes jau nuo pirmos klasės tose šventėse dalyvauja. Štai pavyzdys, kaip 2003 m. Kaniūkų pradinukai, vadovaujami mokytojos O. Sirvydienės, surengė Lietuvos Nepriklausomybės dienos minėjimą:

„Kasmet su mokiniais švenčiame Vasario 16-ąją: ruošiame menines programėles su dainelėmis, šokiais, eilėraščiais. O šiemet pasiūliau patiems mokiniams praveisti Lietuvos istorijos pamokėlę man, mokytojai. Ir ką jūs manot? Vaikai užsidegę ieškojo medžiagos, ją rinko ir skirstėsi, surengė piešinių parodą tema „Taip atrodė Lietuva senovėje“. Aš šventėje jaučiausi tikrai puikiai. Smagu buvo žiūrėti į vaikus, kurių veidai švytėjo pasididžiavimu savo savarankiškumu, ir kokie buvo laimingi, gavę gerą įvertinimą. Pasidžiaugiau vaikais, bet tuo džiaugsmu norėjau pasidalinti su visais. Todėl nutarėme šią pamokėlę praveisti ir suaugusiesiems, susirinkusiems Vasario 16-ąją į Kaniūkų kultūros namus. Suaugusieji dėkojo, negailėdami plovimų, o vaikai džiaugėsi savimi bei savo darbu.“

Mokykloje veikė jaunųjų gamtos mylėtojų būrelis, pasivadinęs „Skruzdėliukų“ vardu. Jam vadovavo mokytoja O. Sirvydienė, talkino V. Keraminas, vertinga literatūra rėmė kraštiečiai A. Stasiškis. Vaikai mokėsi stebėti gamtą, ją pažinti, dalyvavo gamtininkų konkursuose, medelių sodinimo šventėse ir kt., yra laimėję prizų.

Deja, 2005 m. gegužės 31-ąją Kaniūkų pradinėse klasėse nuaidėjo paskutinis skambutis. Supratome, kad ekonomiškai netikslinga dėl kelių vietos pradinukų prižiūrėti, apšildyti didžiulį pastatą, bet buvo gaila gyvo vaikiško šurmulio, nuoširdaus bendravimo. Mokytoja Regina Abukauskienė į tolesnes mokslo žinių paieškas palydėjo savo paskutinius devynis pradinukus.

Dabar paskutinis buvusios mokyklos pastatas – tvarkingas, gražiai prižiūrimas. Netoli nuo jo į aukštį stiebiasi pušelė, būrio kaniūkiečių pasodinta atminimais 2004 metais, kai Lietuva įstojo į Europos Sąjungą. Auga šalia ir dar keli medžiai, susieti gražia istorija. Visi pamenam pasaką apie Eglę žalčių karalienę ir jos vaikus, paverstus medžiais. Dar Kastutė Grižinauskienė, gyva būdama, pastebėjo, kad prie tuometinės tarybinio ūkio kontoros auga keturi iš penkių pasakoje minimų medžių – ažuolas, uosis, drebulė ir žaliaskarė eglė. Betrūko tik vieno Eglės sūnaus – beržo. Tad Kaniūkų pradinukai prieš gerą dešimtmetį pasodino trūkstamą medelį kitų, gerokai vyresnių medžių, draugėn. Berželis jau paūgėjęs, sutvirtėjęs.

Už pastato palei buvusio vaikų darželio tvorą stiebiasi liepaičių alėja. Ji pasodinta 2002 metų pavasarį, minint Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dvyliktąsias metines. Medelių sodinimo talkoje dalyvavo ne tik mažieji kaniūkiečiai, bet ir Vaikutėnų moksleiviai.

... Tuo ir graži, ir brangi vaikystė, kad joje yra kažkas žodžiais nenusakoma, tik su metais vis labiau širdimi pajaučiama.

Kas liko nepaminėta

Turime kaime ir daugiau vietų, kurios traukia tiek savus, tiek prašaliečius. „Kur čia parduotuvė?“ – tokią klausimą pirmiausia užduoda vandens turistai, plaukdami Šventąja ir sustoję trumpam poilsiui Šventosios pakrantėje prie pirties.

Mūsų parduotuvė, kaip ir bet kuri kita įstaiga, turi savo istoriją.

P. Kuosa ir A. Skardžiuvienė atsiminė, kad apie 1960 metus Norvaišių tarybinio ūkio direktoriaus J. Čiegio iniciatyva prie Skardžiaus namų buvo pastatytas kioskas. Jis priklausė rajono kooperatyvui. Pardavėjas iš Užpalių A. Kibilda čia prekiaavo duona, riestainiais, rūkalais, vynu, degtine ir kt. Dar dirbo Aldona Sakalauskienė, Balaišienė, Pranckūnaitė iš Traidžiūnų. Kai 1968 m. kaime pastatė naują tipinę parduotuvę, prekybininkai persikėlė į ją. Čia pirmoji darbuotoja buvo A. Kurlavičiūtė, trumpai dirbo E. Tarasevičienė. Ilgiausiai – dvidešimt ketverius metus – mūsų parduotuvėje išdirbo Danguolė ir Vytautas Aglinskai. Dabar prekiauja Dalė Petropša.

Kasmet didėja prekių asortimentas. Prieš porą dešimtmečių tortų, ledų ar kitų gardėsių nusipirkdavai tik rajono centre, o dabar ir mūsų kaime jie jokia naujiena. Užsimiršo ir ilgos kaimiečių eilės prie mėsos, kurios atveždavo tik kartą per savaitę, o valgyti juk norėjosi kasdien.

Pardavėjų profesijos žmonių kaime daug. Prekyboje, be jau minėtų, yra dirbusios Ona Bukerienė, Bronė Gavrilovienė, Aldona Jankauskienė, Stasė Navikienė, dabar dirba Gitana Pernavienė.

Smalsus pašaliečio ar kokio nors kaniūkiečių giminaičio žvilgsnis retkarčiais užklysta ir į pieno supirkimo punktus. Dabar jų turime du – moderniai įrengtus, atitinkančius ES standartus. Tik ne visada taip buvo.

Pirmas stacionarus Kaniūkų pieno supirkimo punktas įsikūrė buvusio prekybinio kiosko vietoje apie 1968 m. Iki to laiko pieną kasdien arkliu iš aplinkinių kaimų surinkdavo ir į Užpalių pieninę nuveždavo A. Kemeklienė iš Šarkių: pradėdavo nuo savo namų ir pakeliui paimdavo Pladiškių, Lėlių, Voverynės, Rimiškių, Norvaišių ir Kaniūkų statytojų pieną. Net ir punktą atidarius, dar septynerius metus priėmė A. Skardžiuvienė vasaromis pati nuveždavo arkliu savo surinktą pieną. Žiemą jo paimti atvažiuodavo mašina. Už bazinio pieno litrą mokėdavo po 0,18 rb. Statytojams duodavo lieso pieno: už 10 litrų gero – 3 litrai lieso.

Kai senasis pieno punkto pastatas suvargo ir buvo nugriautas, netoli jo buvusios vietos, tarp Skardžių ir I. Kalavinskienės namų, pastatė naują. Priklauso UAB „Rokiškio sūris“ Utenos pieninei. Nuo 1989 m. priėmė A. Skardžiuvienė pakeitė B. Garunkštienė. Šis punktas dabar turi 22 statytojus.

Karkaziškiai

Marija Dovydatienė

Karkaziškiai yra Užpalių valsčiaus šiaurinėje dalyje. Nuo kaimo iki Užpalių yra 9 km, iki Utenos – 32 km. Pietvakariuose kaimas ribojasi su Mikėnų kaimu, šiaurėje – su Bėkiščiais, pietryčiuose – su Puodžiais, rytuose – su Miškinių galulauke. Per Karkaziškius eina kelias į Mikėnų kaimą. Jų rytinis kraštas siekia Užpalių–Duokiškio kelią. Kaimas užima apie 48 ha 20,58 a žemės plotą.

Karkaziškiai į vienkiemius išskirstyti 1913 09 21. Tuo metu kaime gyveno Ona Garunkštienė ir du jos sūnūs: Juozas ir Jonas. Jie turėjo 24 ha 4,01 a žemės; Adomas Gaigalas, Benedikto sūnus, turėjo 16 ha 13,91 a žemės ir Jonas Gaigalas, jo brolis, turėjo 8 ha 2,66 a žemės.

Juozas Garunkštis (gim. 1889) ir Julijona Garunkštienė (Leikaitė) (gim. 1892) užaugino du sūnus: Nikodemą (gim. 1919) ir Vytautą (gim. 1924). Nikodemas, baigęs Kišūnų pradžios mokyklą, dirbo tėvų ūkyje. Sukūrus kolektyvinę ūkio sistemą, kuri laiką dirbo Utenos mašinų ir traktorių stotyje. Vėliau vedė Bronislavą Brasiūnaitę iš Juodonių kaimo, Duokiškyje nusipirko Brogos namą ir malūną. Vaikų neturėjo. Dabar abu jau mirę.

Vytautas, baigęs Kišūnų pradžios mokyklą, mokėsi Utenos gimnazijoje – vidurinėje mokykloje, bet jos nebaigė. Paskutinę klasę lankė Rokiškio vidurinėje mokykloje ir ją baigė. Mokytojavo Adomynėje. Vedė Sofiją Pročkytę, su kuria susipažino dar mokydamasis Rokiškio vidurinėje mokykloje. Vytautą areštavo Adomynėje, nuteisė 25 metams katorgos. Kalėjo Vorkutoje, vėliau Magadane. Stalinui mirus, byla buvo peržiūrėta, ir po 10 metų lagerio jį paleido. Grįžo pas žmoną, apsigyveno Vilniuje. Užaugino du sūnus: Gintarą (gim. 1958) ir Naudį (gim. 1960), ir dukterį Miglę Loretą (gim. 1965). Gintaras mokėsi Vilniaus universitete, dirba troleibuso vairuotoju. Viena iš dukrų Technikos universitete sėkmingai baigė aspirantūrą, kita studijavo verslo vadybą. Naudis šeimos neturi, dirba Krašto apsaugos sistemoje. Duktė Miglė Loreta dirba pensionate vyr. buhalterė. Ji atvažiuoja į Karkaziškius, sutvarkė aplinką, atnaujino trobas, pasistatė pirtį. Tėvų ir senelių namus tvarkyti padeda ir Naudis.

Vytautas mirė prieš 12 metų.

Jonas Garunkštis (gim. 1891) ir Marė Garunkštienė (Dagytė) (gim. 1900) užaugino tris dukteris: Valę (gim. 1927), Stasę (gim. 1929) ir Romą (gim. 1936). Kol vaikai lankė pradžios mokyklą ir ją baigė, gyveno tėvų namuose Karkaziškiuose. Sukūrus kolūki, Jonas dirbo fermos vedėju, Marė – darbininke, Valė dirbo klubo skaityklos vedėja, Stasė kolūkyje darbininke.¹

Valė ištekėjo už Juozo Banio iš Miškinių kaimo. Gyveno Miškinių kaime. 1970 m. Vilūčių gyvenvietėje pasistatė namą ir persikėlė gyventi į Vilūčius. Dirbo kultūros namų klubo skaityklos vedėja. Užaugino dukterį Ritą (gim. 1952) ir sūnų Praną (gim. 1960). Rita baigė Pedagoginį universitetą, Pranas – elektrotechnikos technikumą, dirba elektros tinkluose Utenoje. Į Karkaziškius gyventi negrižo.

Stasė dirbo kolūkyje lauko dar-

bininke – melžėja. Ištekėjo už Antano ¹ *Utenos apskr. archyvas*, f. 20, ap. 2, nr. 365.

Gražio (gim. 1924) iš Antalieptės. Sesers Romos kvietimu išvyko į Pānevėžio rajoną. Dirba paukštyne. Turi dukterį Laimą (gim. 1958). Tėvų namus pardavė Kutkai – jis laiko gyvulius.

Roma baigė Kišūnų pradžios mokyklą, Utenos vidurinę mokyklą ir Vilniaus buhalterijos technikumą. Dirbo buhalterė. Ištekėjo už Vytauto Bivainio (gim. 1930) ir išvyko dirbti į Panevėžio rajoną. Dirba paukštyne. Turi du vaikus: Nijolę ir Vilių (gim. 1957).

Balys Garunkštis – Jono ir Juozo Garunkščių brolis. Jam broliai nupirko 12 ha žemės Vanagiškėse. Balys vedė Konstanciją Merkytę iš Puodžių kaimo. Užaugino keturis vaikus: Joną, Antaną, Veroniką ir Oną. Dirbo kolūkyje. Dukterys pasižymėjo kaip geros darbininkės – melžėjos. Buvo premijuotos. Ona buvo išrinkta į Tarybų Sąjungos aukščiausiąją tarybą deputate. Už gerą darbą ne viena kartą buvo gavusi medalį. Dabar visi yra mirę.

Agota Garunkštytė (Juozo, Jono ir Balio sesuo) ištekėjo už mėgstančio išgerti Ubarevičiaus iš Lėgamiškio kaimo ir iš Karkažiškių išvyko. Gyveno labai sunkiai. Turėjo tris vaikus: Janiną, Feliksą ir Praną. Visi mirę.

Antanas Gaigalas, Adomo, (gim. 1881), ir Emilija Gaigalienė (Sakalauskaitė), Juozo, (gim. 1884) užaugino šešis vaikus: Praną (gim. 1912), Bronę (gim. 1924), Danę (gim. 1926), Stasį (gim. 1930), Veroniką ir Valę.

Pranas Gaigalas dirbo tėvų ūkyje, tarnavo kariuomenėje. Grįžęs vedė Veroniką Latvėnaitę (gim. 1920). Užaugino du sūnus: Gediminą (gim. 1953) ir Sigitą (gim. 1960). Gediminas mokėsi Žemės ūkio technikume, įgijo agronomo specialybę. Baigęs išvyko dirbti ir į Karkažiškius negrižo. Sigitas vedė Giedrę Kutkaitę iš Vilučių kaimo ir persikėlė gyventi į Vilučius. Su žmona Giedre augino tris vaikus: Remigijų (gim. 1985), Vilmantą (gim. 1989) ir Giedrių (gim. 1990). Sigitas mėgo išgerti. 2000 m. Giedrė Gaigalienė paliko savo vyrą Sigitą ir išėjo gyventi pas Dalių Indrašių Vilučių kaime. Sigitas Gaigalas nuolatinės vietos neturėjo, išvyko į Kamajū valsčių, dirbo brangiakailių žvėriukų fermoje ir kitur. Į Karkažiškius negrižo.

Pranas Gaigalas mirė Karkažiškiuose, pirmą žmona, paskui jis.

Bronė Gaigalaitė baigė Kišūnų pradžios mokyklą, dirbo kolūkyje darbininke. Ištekėjo už Piliponio iš Svėdasų valsčiaus, kur išvyko dirbti ir gyventi.

Danė baigė Kišūnų pradžios mokyklą, mokėsi technikume. Dirbo buhalterė. Ištekėjo už Žvinio ir išvyko į Ukmergės rajoną.

Stasys baigė Užpalių vidurinę mokyklą. Gyveno Karkažiškiuose. Vedė Adelę Juškaitę iš Miškinių kaimo. Ji buvo išvežta į Sibirą, į Krasnojarsko kraštą, Oskiskij rajoną. Grįžusi dirbo Vyžuonų valsčiuje, „Lukno“ tarybiniame ūkyje. Ištekėjo už Stasio Gaigalo ir apsigyveno kolūkio pastatytame Alytaus tipo namelyje Vilučiuose. Vėliau tą namelį išsipirko. Stasys dirbo kolūkyje brigadininku, sandėlininku. Mirė 2000 m. Adelė Gaigalienė dirbo laukininkystėje. Mirė 2001 metais. Vaikų neturėjo.

Veronika ištekėjo už Antano Kanapecko iš Antalieptės. Iš Karkažiškių išvyko. Turėjo tris vaikus. Vyras mirė. Ji nusipirko butą Utenoje.

Valerija ištekėjo už Garunkščio iš Kaimynų kaimo ir išvyko į Kaimynus.

Šeimoje buvo dar du vaikai: Jonas – jis, būdamas 5 metų, prigėrė – ir Juozas – mirė būdamas paaugliu.

Namai liko tušti.

Jonas Gaigalas, Benedikto sūnus, turėjo penkis vaikus: Joną, Juožą, Feliksą, Barborą ir Oną.

Jonas Gaigalas, Jono, (gim. 1909) vedė Janiną Baronaitę iš Svėdasų valsčiaus, Vaitkūnų kaimo. Jonas buvo geras siuvėjas. Apsiūdavo visą apylinkę. Žmonės jo darbą vertino. Siūdavo kostiumus, sermėgas, paltus. Vaikų neturėjo. Jam mirus, žmona ištekėjo už Putrimo iš Bėkinčių kaimo. Namus pardavė Pranui Dulksniui (gim. 1943). Pranas Dulksnys gyveno su motina, nevedęs. Dirbo traktorininku. Motinai mirus, liko vienas, gyvena Karkažiškiuose.

Juozas gyveno tėvų namuose. Tarnavo kariuomenėje. Grįžęs gyveno Karkažiškiuose. Žuvo nelaimingo atsitikimo metu, persišovęs vidaus organus.

Feliksas baigė Kišūnų pradžios mokyklą. Vedė Marytę Vaškelytę iš Puodžių kaimo ir persikėlė gyventi į Ukmergę. Užaugino du vaikus.

Barbora (gim. 1915) ištekėjo už Petro Kemeklio (gim. 1926) iš Kaniūkų kaimo ir išvyko ten gyventi. Užaugino dvi dukteris: Kristiną (gim. 1951) ir Oną (gim. 1953). Mirė kartu su vyru.

Ona ištekėjo už Gaučio iš Bėkinčių kaimo ir persikėlė ten gyventi. Užaugino du sūnus: Aloizą ir Stasį. Onai mirus, Gaučys vedė Nartkutę iš Gireišių kaimo. Užaugino sūnų Bronių.

2010 m. Karkažiškiuose yra užregistruotas vienas gyventojas Pranas Dulksnys. Juozo Garunkščio namus prižiūri sūnaus Vytauto vaikai ir anūkės.

Kėpių kaimas

Vytautas Merkys

Kėpiaĩ – kaimas 4 km nuo Užpalių, 21 km nuo Utenės, o asfaltuota kelio danga – 24 km. Į rytus nuo jo arčiau Užpalių yra Butiškių ir Bajorų kaimai, pietų pusėje – nedidelis Mominio ežeras ir Juškonių kaimas, vakaruose – nemažas Kušlių miškas bei Stadalių kaimas, o į šiaurę nuo jo – Puodžių miškas ir Puodžių kaimas. Pastebėsime, kad Stadalių kaime, kurio šiandien nebėra (1976 m. išbrauktas iš gyvenamųjų vietovių sąrašo) buvo Minkevičių valdomas Stadalių dvarelis. Ši šeima (Minkevičienė su vaikais) 1941 m. birželį buvo ištremta.

Kėpių kaimo pavadinimas greičiausiai kilęs nuo žodžio „kėpis“, su kuriuo susiję žodžiai kepinimas, kepinys ir pan. Yra ir kitokių šio žodžio prasmės aiškinimų (žr. *Lietuvių kalbos žodynas*, t. 5). 1765 m. kaime gyveno septynios šeimos: Mato ir V. Leikų, Martyno Merkio, Jokūbo, Simono Urbanonų, Mato Vilučio ir kt. Jos turėjo apie 7 valakus žemės. Prieškario, karo ir pirmaisiais pokario metais gyveno apie 140 žmonių. Gausiausia buvo Merkių giminė: net 7 sodybos. Be jų, kaime buvo 3 Bružų, tiek pat Rožių sodybų, 2 Urbonavičių, 2 Orlovų kiemai ir dar apie 10 sodybų su nesikartojančiomis pavardėmis (Juškos, Laučiaus, Pranskūno, Velučio, Kučinskio, Indrilionio, Gladučio, Čepėno ir kt.). Stambesni ūkininkai buvo 2 – Pranas Velutis ir Jonas Pranskūnas. Nors jų žemė nebuvo labai derlinga ir jie nepasižymėjo turtingumu, tačiau pokario metais buvo ištremti ir į kaimą sugrįžo tik po Stalino mirties. Kiti ūkininkai – „vidutiniokai“ arba net žemiau vidutinioko. Iš darbščių ir gerai besitvarkančių šeimų ūkinėje veikloje paminėtinos Antano ir Prano Bružų, Prano Velučio šeimos, darbštumu pasižymėjo ūkininkų Martyno Merkio, Jurgio ir Norberto Rožių, Jono Bružo, Juozo Juškos ir kt. šeimos. Kaimas turėjo savo kalvį Jurgį Kučinską, kuris kaustydavo arklius, taisydavo žemės ūkio padargus ir kt. Staliaus amatą neblogai išmanė Antanas Urbanavičius ir Juozas Laučius. Visų galų meistras buvo Antano Urbanavičiaus sūnus Stasys. Jis taisė dviračius, motociklus, radijo aparatus, įvairius buitinius prietaisus, – žodžiu, viską, kas pakliūdavo po ranka. Jis buvo bebaigiąs sukonstruoti lėktuvą, tačiau sukliudė karas. Kaimo vakarėliuose puikiai grojo armonika, muziką palydėdamas nelabai švankiomis dainelėmis. Moterys tuo piktinosi, o vaikams kėlė smalsumą. Pokario metais kuri laiką partizanavo, vėliau slapstėsi, tačiau buvo sugautas, nuteistas ir nemažai metų praleido sovietiniuose lageriuose.

Pokario metais nuo 1944 m. Kušlių miške veikė partizanų būrelis, kuriame partizanavo ir iš dalies vadovavo Jonas Merkys (Juozapo brolis ir kt. Merkių giminaitis). Gal dėl neatsargumo jis žuvo vienas pirmųjų 1945 m. birželio 21 d. Kušlių miško pakraštyje nuo rusų enkavėdistų kulku. Tuo metu Jonas Merkys buvo mokyčiausias kaimo vyras, mokėjo keletą užsienio kalbų. Prieš karą mokėsi kunigų seminarijoje, tačiau neturėdamas pašaukimo kunigu netapo. Po žūties slapta buvo palaidotas Mikėnų kaimo kapinaitėse, o vėliau perlaidotas Užpalių kapinėse.

Vorkutos lagerio baisumus už partizanų slėpimą teko patirti kitam Juozapui Merkiui, kuris buvo pagrindinis kaimo batsiuovys. Jo sodyboje netoli Kušlių miško minėto būrelio partizanai buvo įsirengę slėptuvę ir tą lemtingą birželio 21 d.,

pastebėję besiantinančius baudėjus (partizanams apie tai pranešė vėliau žuvusio Jono sesuo Stasė Merkytė), visi išbėgo į mišką. Deja, silpnai matantį Joną Merkį pakirto stribų ir enkavėdistų kulkos. Sesuo Stasė, nuvesta prie žuvusio brolio, neprisipažino kas esanti ir taip išvengė tremties ne tik ji, bet ir visa jos šeima.

Turėjo kaimas ir savo keikūną Jurgį Orlovą, vadinamą „jagorka“, kurio riebūs rusiški keiksmi pavakariais skambėdavo visame kaime. Tiesa, kaip tvirtino Kėpiuose gyvenęs, dabar jau miręs mano brolis Pranas Merkys, kurį laiką Jurgio Orlovo namuose buvo įrengta partizanų slėptuvė, tačiau vėliau begirtuokliaudamas ir galbūt įkliuvęs stribams jis išdavė jiems paskutinę Kušlių miške prie Mominio ežero gerai įrengtą partizanų slėptuvę ir dėl to buvo priverstas su šeima bėgti iš kaimo. Jo žmona buvo darbšti moteris, gerai auklėjo gausią šeimą.

Įdomus buvo Kėpių kaimo gyventojų Stasio Indrilionio likimas. Karo metais jis gerai kovėsi (turėjo apdovanojimų) vokiečių armijoje prieš sovietų armiją. Tačiau, kai vokiečiai jau buvo vejami namo, jis perėjo į sovietų armijos pusę ir toliau iki karo pabaigos kovėsi jau prieš vokiečių armiją, o karui pasibaigus grįžo namo.

Dar paminėsime Praną Rožę, Jurgio sūnų, kuris vokiečių okupacijos metais, bebaigdamas Utenos gimnaziją, išėjo į Plechavičiaus Vietinę rinktinę. Vėliau, vokiečiams verčiant juos eiti į frontą, pabėgo, slapstėsi nuo vokiečių, o pokario metais ir nuo sovietų. Pasijauninęs užbaigė Utenoje vidurinę mokyklą, vėliau Vilniaus universitetą ir tapo geru finansininku, dirbo stambiose Vilniaus gamyklose.

Prieškario, karo ir pokario metais kaime augo nemažas skaičius vaikų, jaunimo. Gausiausios buvo Jono Bružo, J. Kučinsko, Martyno Merkio, Jurgio Orlovo, Jono ir Norberto Rožių šeimos. Vaikai būreliais eidavo į Abromišio, o nuo 1933 m. ir į Mikėnų pradžios mokyklas, baigę jas – toliau mokytis į Užpalius. Kaime nuolatatos buvo rengiami vakarėliai, gegužinės. Prieš karą prie to labai daug prisidėjo Jonas Merkys, tuomet besimokęs kunigų *Kėpių kaimas*

seminarijoje. Per didžiąsias metų šventes – Kalėdas, Velykas – jis sugrįždavo į Kėpius ir organizuodavo vaikams vakarėlius, kuriuose jie deklamuodavo eilėraščius, ruošdavo vaidinimus ir kt. Kaimo vaikų nuolatinė išdaigų vieta – Mominio ežeras ir Kušlių miškas, kuriame ne tik vaikai, bet ir suaugusieji grybaudavo ir uogaudavo. Vaikams tai buvo nuolatinė slėpynių žaidimo vieta.

Šiandien Kėpių kaimas yra labai pasikeitęs. Daugumos minėtų žmonių jau nebėra tarp gyvųjų. Daugeliui gyvenimą sujaukė žemės ūkio kolektyvizacija. Dalis šeimų, o ypač jaunimo, išvyko gyventi į miestus. Todėl, sumažėjus žmonių, išnyko ir sodybos. 1984 m. Kėpiuose gyveno 60 žmonių, o 2000 m. kaime buvo 22 ūkiai su 40 gyventojų. Tai Albinos Bružienės (1), Stanislavos Bružienės (2), Elenos Dabregienės (1), Bronės Daugilienės (3), Žanetos Fediukovos (2), Gintauto Gaidžio (4), Nidos Garunkštienės (1), Elenos Irenos Kavoliūnienės (1), Gintauto Meidaus (4), Apolonijos Merkienės (1), Eleonoros Bronislavos Merkienės (1), Prano Merkio (2), Marės Merkienės (1), Albino Naviko (2), Martyno Rožės (2), Napoleono Rožės (2), Onos Rožytės (1), Prano Stepanonio (1), Genovaitės Onos Tarvydavičienės (2), Vidmanto Tarvydavičiaus (1), Aleksandro Ubeikos (2) ir Gintaro Ubeikos (3) šeimos.

Pamąstymai apie Kustų kaimo likimą

Albinas Kusta, Adolfas Remeikis

Savo ir kitų kalbintų žmonių prisiminimus apie Kustų kaimą užrašė Albinas Kusta (gim. 1940 m.) ir Adolfas Remeikis (gim. 1941 m.). Informaciją teikė Aloyzas Palskys (gim. 1939 m.), Birutė Remeikytė-Sirvydienė (gim. 1949 m.), Regina Palskytė-Antanaitienė, Stanislava Palskytė-Tylienė, Aldona Gaižauskaitė-Leikienė, Alma Gaižauskaitė-Gumbrienė, Zita Stasiškytė, Algirdas Rasakevičius.

Dabar Kustų kaime belikusi viena gyvenama sodyba ir dar viena yra griūnanti, jau seniai nebegyvenama, bet šiuo metu dar nenugriauta. Prisiminimuose išvardintos sodybos, kurios buvo XIX a. pab.–XX a. pr., tarpukario smetoninėje Lietuvoje ir pokario laikotarpiu. Taip pat kiek leido amžininkų ir 2006 m. mirusios Bronislavos Remeikienės (paskutinės iš tos kartos nuolatinių Kustų kaimo gyventojų) užrašyti prisiminimai, paminėti tose sodybose XX a. gyvenę ir gimę žmonės. Deja, atmintis nesiekia labai toli, tad gali būti ir kai kurių netikslumų.

Kustų kaimas plyti Užpalių valsčiaus šiaurės vakarinėje dalyje abipus kelio Užpaliai–Duokiškis. Jo apytikrės koordinatės 55° 42' 52,4" Š, 25° 32' 04,3" R, žemės paviršiaus aukštis daugiau kaip 120 metrų virš jūros lygio. Kaimo rytinę dalį skalavo Nosvės upelis (po melioracijos projekto įvykdymo aštuntame XX a. dešimtmetyje Nosvės upelio vaga buvo pakeista – ji nebesutampa su kaimo žemių riba). Kaip ir laikas, taip ir Nosvės upelė toliau sruvena per Kustų kaimo žemes, priartėja prie kelio Užpaliai–Duokiškis ir nuteka link Armōniškio, Vilūčių, Mikėnų ir Kušlių kaimų, kerta kelią Užpaliai–Svėdasai ir nuvingiuoja į Šventosios upę. Kustų kaimo šiaurinė riba yra taip pat Utenės rajono riba su Rōkiškio rajonu, o vakarinė kaimo dalis ribojasi su Anykščių rajonu.

Sakoma, kad seniau Kustų kaime gyveno 9 Kustos – broliai ir pusbroliai, todėl kaimas ir buvo pervadintas Kustų kaimu (anksčiau buvęs Katlieriškio k.). Bet metams bėgant ir kaimo panelėms Kustaitėms imant užkurius, jau 1940 m. Kustų kaime buvo tik Benedikto Kustos, Mečislavo Kustos ir Marijonos Kustienės – Indriaus Kustos našlės – vienkiemiai.

*Štai jie, švilpaujantys
berniokai iš Kustų
kaimo pamiškių. Iš
kairės: profesorius
Albinas Kusta,
Juozas Kemeklis,
advokatas
Adolfas Remeikis,
Algimantas Palskis,
architektas
Aloyzas Palskys.
1958 metai.*

Sodybos

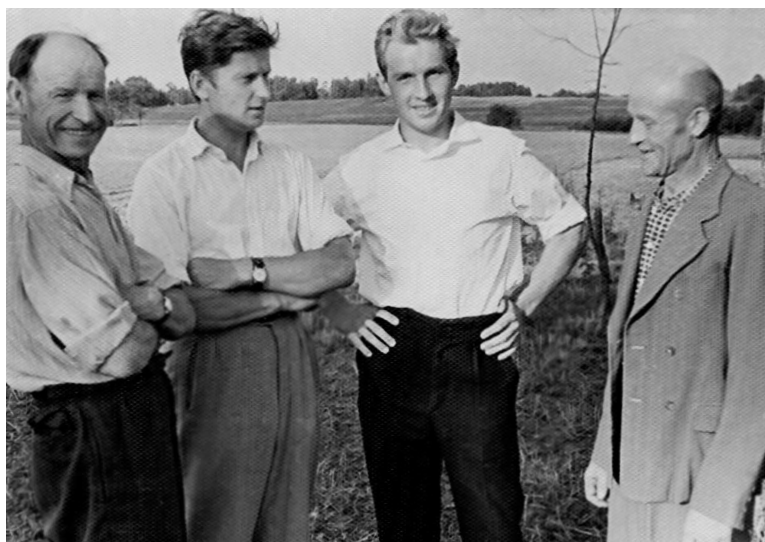
Carinės Rusijos metais ir po 1918 m. Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo iki 1926 m. žemės reformos, važiuojant iš Užpalių į Duokiškį, Kustų ūlyčioje (nuo rusiško ulica – gatvė) dešinėje kelio pusėje tuoj už Nosvės upelės ant kalniuko buvo Palskių (vėliau Rasakevičių) sodyba, už kurios toliau nuo vieškelio už kūdros nuo XVIII a. stūksojo Indriaus Kustos (vėliau Juodelių) sodyba, o už jos dar toliau, Kustų kaimo pakraštyje – Justino Kustos sodyba. Antra, važiuojant vieškeliu, dešinėje pusėje buvo Mato Kustos sodyba (čia gimė knygnešys Adolfas Kusta), o trečia buvo Markelių sodyba. Kairėje kelio pusėje važiuojant nuo Užpalių pirma buvo Dominyko Laučiaus sodyba, antra nuo XVIII a. stovinti Čeponių sodyba, trečia Kustų (vėliau Gaižauskų) sodyba.

Nors XVIII–XIX a. statytos visos Kustų kaimo trobos buvo dūminės, t. y. jose nebūdavo krosnies su kaminu, o žmonės maudydavosi kubile, kur vandenį sušildydavo įmesdami karštus akmenis, visi Kustų kaime, jei nemirdavo nuo ūmios ir netikėtos ligos, gyveno beveik po 100 metų ir buvo daug sveikesni, nei dabartiniai Kustų kaimo palikuonys.

Po 1926 m. kaime įvykusios žemės reformos namai buvo rekonstruojami, dalis sodybų (Mato Kustos, Markelių) persikėlė į vienkiemius, susiformavo naujų sodybų.

1940 metais ir pokario laikotarpiu iki aštuntojo XX a. dešimtmečio Kustų kaime stūksojo devynios sodybos: Kustų, Kustų-Remeikienės-Juodelių, Palskių-Rasakevičių, Laučių, Kustų-Remeikių, Palskių, Čeponių, Kustų-Gaižauskų ir Markelių-Stasiškių (su brūkšneliu parašyti sodybų pavadinimai, kuriose laikui bėgant keitėsi savininkai ir jų pavardės).

Rytiniame kaimo pakraštyje prie Nosvės upelio glaudėsi Kustų sodyba, prie jos šliejosi Juodelių, tarp jos ir Kustų kaimą kertančio vieškelio stovėjo Rasakevičių sodyba. Paminėtas sodybas jungė vietinės reikšmės kelias, kuris kirto vieškelį Užpaliai–Duokiškis ir tęsėsi per visą likusį kaimą iki Todauskų kaimo. Prie šito

*Šv. Onos atlaiduose
Kustų kaime
liepos 26 d. 1963 m.
Iš kairės:
Antanas Rasakevičius
su žentū,
Adolfas Remeikis,
Vladas Remeikis (tėvas).
Matosi rugių kertamoji
mašina Kustų kaimo
laukuose*

kaimo keliuko, bet jau vakarinėje (kairėje) Užpaliai–Duokiškis vieškelio pusėje buvo dar trys naujos 1926–1928 m. pastatytos sodybos vienkiemiuose: Laučių, Remeikių (Benedikto Kustos, knygnešio Adolfo brolio), o toliau Felikso Palskio, Juozapo sūnaus, sodyba. Kustų kaimo pietvakarinėje pusėje dunksojo miškas, kurį kaimo gyventojai vadino Žviegliškiu, vakarinė Kustų kaimo riba sutapo su Todauskų kaimo, esančio Anykščių rajone, riba, šiaurinė dalis ribojosi su Vaineikių kaimu, esančiu Rokiškio rajone.

Likusios trys kaimo sodybos buvo atokiau nuo minėtas šešias sodybas jungusio kaimo keliuko. Prie pat vieškelio Užpaliai–Duokiškis vakarinėje pusėje buvo Čeponių sodyba. Didžiulio XIX a. perstatyto Čeponių klojimo šiaudinis stogas leidosi beveik iki pat žemės. Netoli nuo Čeponių sodybos, truputį į šiaurę ir kiek toliau į vakarus nuo kelio buvo Kustų-Gaižauskų sodyba. Netoli sodybos buvo labai gražus krūmais neužaugęs beržynėlis, kuriame visais laikais gausiai augo voveruškų, raudonikių ir kitų grybų. Gaižauskų žemė šiaurėje ribojosi su pelke, kuri kaimo gyventojų buvo vadinama Išdegėla, nes tame pelkyne kadaise buvo gaisras. Išdegėloje augo spanguolės, mėlynės, vaivorai (vadinami girtuoklėmis), gailiai, miškas buvo labai skurdus. Priešingoje vieškelio pusėje nei Čeponių ir Gaižauskų sodybos, t. y. rytinėje jo pusėje, stovėjo ir dabar tebestovi Stasiškių sodyba. Ji yra per kelis šimtus metrų nutolusi į rytus nuo kelio Užpaliai–Duokiškis, netoli nuo miško (Vaineikių šilelio), kuris jau yra Rokiškio rajone.

Stasiškių sodyba yra vienintelė gyvenama sodyba Kustų kaime. Taip pat dar nenugriauta, bet jau seniai nebegyvenama Palskių-Rasakevičių sodyba. Ji stovi visų pamiršta ir byloja apie Kustų kaimo sodybų ištuštėjimą ir kaimo išnykimą. Kustų kaimo ištuštėjimą lėmė sunkaus pokario peripetijos, kolūkinės santvarkos atsiradimas, sovietinės Lietuvos valdžios politika plėsti regioninį centrą Ūteną. Pokario vaikai iš kaimo traukėsi, vengdami gyvenimo kolūkyje, o besiplečiančiai Ūtenai buvo reikalinga darbo jėga...

Sodybų gyventojai

Čeponių sodyba. Senojoje XVIII a. statytoje sodyboje našlė A. Čeponienė (A. Kustaitė, Mečislovo tėvo Justino Kustos sesuo) prieš Rusijos invaziją gyveno su savo vaikais Baliu ir Pranu Čeponiais bei Ona ir Zofija Čeponytėmis.

Balys Čeponis aktyviai įsijungė į 1941 m. lietuvių sukilėlių gretas. Artėjant vokiečiams, jis su draugais bandė sulaukyti bėgančius rusus. Kaip pasakodavo Mečislovas Kusta, Balys tuomet vos nežuvo – rusas šaudė, o jis nusitvėręs už šautuvo vamzdžio kulkas nukreipinėjo tai į vieną, tai į kitą pusę nuo savęs, kol rusui baigėsi šoviniai, o paskui šautuvą iš ruso atėmė. Balys Čeponis vokiečių okupacijos metu dirbo policijoje, tad rusams artėjant pasitraukė į Vakarus.

Zosė Čeponytė pokario laikotarpiu ištekėjo už Povilo Pranckūno, gyveno gretimame Armoniškio kaime, vėliau Svėdasuose. Onai Čeponytei nutekėjus į Pilkėnų kaimą, brolis Pranas Čeponis apie 1959 m. vedė ir susilaukė 2 sūnų – Jono ir Juliaus. Pranui mirus, po kelerių metų sodyba pradėjo griūti savaime, o Prano Čeponio našlė su sūnumis Jonu ir Juliumi išsikėlė gyventi ir dirbti į Kaniūkūs. Taigi Čeponių sodyba dingo pirmoji.

Gaižauskų sodyba (anksčiau Kustų). Joje išaugo Angelė ir Jonas Kustos, Juozas, Aldona, Alma ir Antanas Gaižauskai. Angelė Kustaitė ištekėjo už Jurgio Remeikio, Povilo sūnaus, gyvenusio kaimyniniame Kišūnų kaime, pagimdė sūnų Aloyzą ir greitai mirė. Jonas, karui baigiantis, pasitraukė į Vakarų, vėliau gyveno Australijoje, kur mirė sulaukęs 48 metų amžiaus. Juozas buvo partizanas, žuvo 1944 m. lapkričio 23 d. rusų kareivių apsuptas Mikniūnų kaime, Baltakių sodyboje. Aldona Gaižauskaitė-Leikienė gyvena Juodupėje. Alma Gaižauskaitė ištekėjo už Kustų kaime pokaryje besislapstančio Antano Gumbrio, o vėliau persikėlė gyventi į Uteną. Antanas Gaižauskas iki 1980 m. gyveno tėvų sodyboje Kustų kaime, vėliau Armoniškio kaime. Armoniškis buvo susiliejęs su Vilučiais, centrine gyvenvietė kolūkio, kuriam priklausė ir Kustų kaimo žemės. Taigi Antanas Gaižauskas buvo likęs arčiausiai savo tėviškės. Mirė 2009 m. Antano ir Antaninos Gaižauskų šeimoje išaugo dukra Virginija ir du sūnūs – Ričardas ir Arvydas. Gimtojoje sodyboje nė vienas nepasiliko, visi trys Gaižauskų vaikai gyvena Utenoje.

Juodelių sodyba buvo ant kalnelio prie Nosvės. Sodyboje anksčiau gyveno Indrius Kusta su žmona Marijona. Indriui mirus, Marijona Kustienė ištekėjo už Remeikio, kuris taip pat greitai mirė. Pokario laikotarpiu ten gyveno Marijona Kustienė-Remeikienė su buvusiu samdine Ona. Jų išauginta Ievutė pokaryje ištekėjo už Petro Juodelės, kuris čia slapstėsi nuo tremties į Sibirą. Tad paskutiniai tos sodybos gyventojai buvo Ieva ir Petras Juodelės.

Ieva ir Petras Juodelės išaugino dvi dukras Julę ir Giedrę, sūnų Romualdą. Apie 1980 m. Juodelės sodybą nugriovė ir persikėlė gyventi į Kamajų miestelį. Petras Juodelė palaidotas Kamajų kapinėse. Ieva ir Romualdas gyvena savo name Kamajų miestelio centre. Julė Juodelytė-Kaniavienė Lietuvos žemės ūkio akademijoje (dabar Aleksandro Stulginskio universitetas) įgijo hidrotechnikos inžinierės kvalifikaciją ir kartu su savo bendramokslu vyru turi individualią įmonę, dirba ir gyvena Panevėžyje. Giedrė Juodelytė-Brogienė gyvena Zarasų r., Dusetų sen., Antažiegės k., labai sėkmingai ūkininkauja.

Kustų sodyba. Sodyboje gyveno Justinas Kusta (1856–1940) ir Konstancija Šlamaitė-Kustienė (1870–1915), kilusi iš Žaišiškių kaimo. Šeimoje išaugo šeši vaikai. Justinas sodybą ir žemę padovanojo sūnui Mečislovui, o kitus vaikus mokė amato ar kitaip kuo galėdamas jiems padėjo. Antanas tapo staliumi, Bronė buvo namų šeimininkė, Baltramiejus dirbo fabrike Kaune, Stefanija ištekėjo už turtingo ūkininko Antano Zlatkaus Verksnionių kaime Kamajų valsčiuje, Juozas tapo gerai žinomam siuvėju, įsteigė siuvelyklą Utenoje, artėjant rusams pasitraukė į Vakarų su vokiečių kariuomene. Mečislovo (1905–1983) ir Bronislavos Miknaitės-Kustienės (1915–2003), kilusios iš Narbūčių kaimo Svėdasų valsčiaus, šeimoje išaugo trys vaikai: Albinas, Vladas ir Dalia. Visi trys gyvena Kaune. Mečislovui ir Bronislavai išsikėlus gyventi į Užpalius, apie 1980 m. sodyba buvo nugriauta.

Laučių sodyba. Senojoje jų sodyboje gyveno Dominykas Laučius, kuris turėjo 4 vaikus – Antaną, Agotą, Veroniką ir Feliksą.

Feliksas Laučius, būdamas apie 36 metų amžiaus, išvažiavo į Ameriką. Atsisveikindamas su kaimynais paminėjo kaimyno Juozapo Palskio dukrą Veroniką iš Palskių-Rasakevičių sodybos būsiant jo žmona, kuriai anuomet buvo apie 7 metus. Ir ką pasakysi – po dešimties metų buvimo JAV jis sugrįžo,

vedė septyniolikmetę Veroniką ir vėl išvyko į užjūrį. Ten jiems labai pasisekė praturtėti. Sugrižę į Lietuvą, nusipirko Savičiūnų dvarą. Deja, pasidžiaugti turtingu gyvenimu teko neilgai, nes visus gyvenimo planus sugriovė sovietinė okupacija. Veroniką Laučiuvienę ir sūnų Vincuką ištrėmė į Sibirą, dukra Elena tremties išvengė. Ji dabar gyvena Kaune, ten iki mirties gyveno ir Vincas, kai sugrižo iš tremties.

Veronika Laučiūtė ištekėjo už Rapolo Sirvydžio. Iš jų šeimos, Veronikos ir Rapolo vaikaitis, kilęs garsus kardiologijos profesorius, Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys Vytautas Jonas Sirvydis (1935). V. J. Sirvydis yra aukščiausios kvalifikacijos kardiologas – atlieka visų rūšių širdies operacijas, tarp jų – širdies persodinimo ir dirbtinės širdies implantavimo. Modifikavo ir sėkmingai atlieka sudėtingą Ross operaciją (nuo 1993 m.). Vienas pirmųjų Lietuvoje diegė naujagimių ir kūdikių širdies chirurgiją. V. J. Sirvydis yra Lietuvos valstybinės premijos laureatas, apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino III laipsnio ordinu (1995 m.), „Už nuopelnus Lietuvai“ Didžiojo kryžiaus ordinu, Estijos Raudonojo kryžiaus III laipsnio ordinu, Valstybiniu apdovanojimu „Už nuopelnus Ukrainos tautai“, Aukso medaliu „10 metų Ukrainos nepriklausomybei“, yra Prahos universiteto garbės daktaras.

Antanas Laučius vedė Ievą Pajedaite iš Jūžintų parapijos Dzidóriškio kaimo ir Kustų kaime susilaukė 8 vaikų: Prano, Jono, Veronikos, Antano, Kostės, Petro, Elenos, Leono. Mirus tėvui Antanui Laučiui, sodyboje liko gyventi sūnus Antanas ir jo žmona Veronika Paškevičiūtė. Jie išaugino 5 sūnus. Juozas (1943), Bronius (1952) gyvena Utenoje, Julius (1955), Povilo (1941) ir Stasio (1949) nebėra tarp gyvųjų. 1980 m. Antanas ir Veronika Laučiai persikėlė gyventi į Užpalius, o sodyba buvo nugriauta.

Jonas Laučius buvo Lietuvos partizanas. Jis žuvo 1944 m. lapkričio 23 d. Mikniūnų kaime, Baltakių sodyboje, kartu su Juozuku Gaižausku. Petras Laučius pasitraukė nuo rusų okupacijos į Angliją, kur mirė, palikęs vieną sūnų.

Dėl Jono Laučiaus partizanavimo po karo sodyboje gyvenusi Antano Laučiaus šeima buvo įtraukta į vežamųjų Sibiran sąrašą. Laučių kilnojamas ir nekilnojamas turtas buvo konfiskuotas ir perduotas kolūkiui. Laučiai su vaikais, gavę informacijos iš kaimyno Benedikto Kustos, kuris mokėdamas rusiškai iš kareivių kalbų suprato, kad 1947 m. vasaros naktį bus eilinis lietuvių vežimas Sibiran, pasislėpė miškuose, todėl išvežti nebuvo.

Elena Laučiūtė ištekėjo už Jurgio Remeikio, Povilo s., iš Kišūnų kaimo ir ten gyveno iki gyvenimo pabaigos.

Palskių-Rasakevičių nedidelėje senojoje trobelėje, tebesančioje toje pačioje vietoje, kur XIX a. buvo pastatyta Kustų ūlyčioje, gimė broliai Liudvikas, Juozapas, Jonas, Feliksas (Rozalijos Rasakevičienės tėvas) Palskiai.

Liudviko Palskio vaikaitis Algirdas Palskis yra garsus Utenos muzikantas.

Feliksas Palskys vyresnysis (Rozalijos Rasakevičienės tėvas) kartu su vaikystės draugu Benediktu Kusta 1900 m. išvažiavo į Peterburgą. Ten Feliksas sukūrė šeimą su rusaite Pelagėja. Feliksas dingo karo audrose ir į Lietuvą nebegrižo. Felikso Palskio žmona Pelagėja Palskienė su dukra Rozalija ir sūnumi Leonu į šiuos namus 1918 m. atsikėlė iš Peterburgo, padedant Benedikto Kustos šeimai.

1932 m. Leonas Palskys išvyko į Argentina, kur sukūrė šeimą, išaugino dvi dukras – Rasą ir Lidiją. Leonas mirė 1977 m. 1936 m. Rozalija ištekėjo už Antano Rasakevičiaus, kilusio nuo Taurėgų. Rasakevičiai išaugino 7 vaikus – Almą, Bronių, Antaną, Gražiną, Elvyrą, Aldoną, Algirdą. Alma gyvena Kaimynų kaime, Gražina ir Algirdas – Kaune, Antanas ir Elvyra iškeliaavę anapilin. Rozalija buvo muzikali, grodavo rusiška balalaika, kartais gitara, šokdavo ir dainuodavo. Sūnus Bronius tapo žymiu muzikantu. Jis groja ne vien akordeonu, bet kartu dar ir lūpine armonikėle bei kitais instrumentais. Bronius aktyviai dalyvauja kultūrinuose apylinkės renginiuose, rajoninėse šventėse, nes gyvena gretimame Kišūnų kaime, buvusiam Kišūnų aštuonmetės mokyklos pastate. Kišūnų mokykla, kurioje mokėsi visi Kustų kaimo vaikai, nunyko – nebėra mokinių.

Juozapas Palskys turėjo 5 vaikus – Juozą, Konstantiną, Feliksą (Aloyzo Palskio tėvą, kuris išsikėlė į vienkiemį ir gyveno Kustų kaime, žr. Palskių sodyba), Albiną ir Veroniką.

Veronika ištekėjo už Felikso Laučiaus, gyveno JAV, vėliau Savičiūnų dvare, Svėdasų valsčiuje (žr. plačiau Laučių sodyba).

Albinas Palskys buvo Lietuvos kariuomenės karo lakūnas. Besimokydami skraidyti, lakūnai retkarčiais gana žemai praskrisdavo ir virš Kustų kaimo ar greta esančio Vaineikių kaimo, kuriame gyveno Albino mergina Velaniškytė. Apie tai informacijos pateikė lakūno brolio Felikso vaikai Aloyzas, Stanislava, Regina, atmintyje išliko Mečislavo Kustos pasakojimai. Deja, Albinui Palskiui nebuvo lemta ilgai skraidyti. Internetinėje svetainėje „Lietuvos aviacijos istorija 1919–1940“ rašoma, kad perspektyvus karo lakūnas aviacijos jaunesnysis puskarininkis Albinas Palskys, gimęs 1913 m. kovo 31 d. Kustų k. Užpalių valsčiuje, 1934 m. įstojo į aviacijos puskarininkių lakūnų mokyklą, buvo pasiūstas atlikti skraidymo stažo į bombonešių eskadrilę Šiauliuosė; 1937 m. rugpjūčio 21 d. lėktuvas, pilotuojamas Albino Palskio, nukrito prie Vėiguvos, abu lėktuvu skridę lakūnai žuvo. Albinas palaidotas Šiaulių kapinėse.

Palskių sodyba pastatyta pamiškėje Kustų kaimo gale. Joje gyveno Feliksas Palskys, Juozapo s., kuris vedė Reginal Žemaitytę iš Narbūčių kaimo, Svėdasų valsčiaus. Jie išaugino sūnų Aloyzą (gim. 1939 m.) ir penkias dukras: Stanislavą (gim. 1940 m.), Reginal (gim. 1941 m.), Aldoną (gim. 1948 m.), Mildą (gim. 1949 m.) ir Danutę (gim. 1952 m.). Sodyba stovėjo prie pat Žviegliškio miško, todėl buvo strategiškai patogi vieta partizanams prisiglausti. Po namu išsirengė bunkerį (slėptuvę), kuris buvo labai reikalingas partizanams, ypač žiemos laikotarpiu. Toje slėptuvėje 1947 m. žiemą slapstėsi Antanas Gumbrys, vėliau tapęs kaimynės Almos Gaižauskaitės vyru. Už suteiktą pagalbą partizanų štabas Palskių šeimai pareiškė oficialią padėką.

Palskių sūnus Aloyzas yra hidrotechnikos inžinierius, Lietuvos žemės ūkio akademijos absolventas, ilgus metus dirbo Miestų statybos ir Pramoninės statybos projektavimo institute, buvo komandiruotas dirbti Sibire, o paskutinis žymiausias jo darbas – Kauno miesto Prisiikėlimo bažnyčios atstatymas. Be to, Aloyzas yra ekologiškai ūkininkaujantis bitininkas, pagal senovinius receptus gamina midų. Įdomu tai, kad jo pagaminto midaus viešnagės Lietuvos Respublikos Seime metu ragavo Anglijos princas Čarlzas.

*Prisiminimų autorė
Bronė Kustaitė-
Remeikienė su anūke*

Stanislava Palskytė-Tylienė ilgus metus buvo Vilniaus troleibusų parko vyriausioji buhalterė, jos sesuo Regina Palskytė-Adomaitienė, baigusi troleibusų vairavimo kursus, ilgus metus vairavo troleibusą Vilniaus mieste, o išėjusi į pensiją kartu su sūnumi Juozu sugrįžo į gimtąjį kaimą ir dabar sėkmingai ūkininkauja, plečia žemės valdas.

Remeikių sodyba. Dar režinio Kustų kaimo, ūlyčioje tarp Palskių (vėliau – Rasakevičių) ir Markelių trobų nuo XIX a. pradžios iki 1926 m. stovėjo sodyba, kurioje XIX a. gimė broliai Matas (mirė per 1915 m. šiltinės epidemiją), Kazimieras (vėliau gyveno Talaikių k. Sudeikių valsčiuje) Kustos ir jų seserys Natalija ir Juozapata. Matas Kusta vedė Viktoriją Vėbraitę iš Raugų kaimo. Jie turėjo du sūnus Adolfą (buvo knygnešys, mirė 1926 m.), Benediktą (1874–1973) ir tris dukras – Nataliją, Uršulę ir Apoloniją.

Keliantis į vienkiemius, Adolfas ir Benediktas Kustos gavo motinos Viktorijos Vėbraitės palikimą – Raugų kaime stovintį apynaujį gyvenamąjį namą, kurį Benediktas Kusta išardė ir, atvežęs į Kustų kaimą, persistatė vienkiemyje. Čia buvo perkelti ir Adolfo Kustos turėtos slaptos knygrišyklos įrenginiai. Mato Kustos sūnus Adolfas buvo raštingiausias apylinkės žmogus, knygnešys, išsimokslinęs Užpalių mokykloje. Jis su žmona Marijona Putrimaite iš Užpalių valsčiaus Kušlių kaimo vaikų neturėjo.

Benediktas Kusta su Kristina Bagdonavičiūte, kilusia iš Žiežmarių, susituokė Peterburgo katalikų bažnyčioje, turėjo vienturtę dukrą Bronislavą Kustaitę, kuri jiems sugrįžus ir gyvenant Lietuvoje, Kustų kaime, sukūrė šeimą su Vladislavu Remeikiu iš gretimo Kišūnų kaimo. Benedikto Kustos duktė Bronislava ir žentas Vladas Remeikis Kustų kaime išaugino 4 vaikus – sūnų Adolfą (gim. 1941 m.), dukras Vandą (gim. 1942 m.), Zitą (gim. 1947 m.) ir Birutę (gim. 1949 m.). Adolfas gyvena Vilniuje, Zita – Klaipėdoje, Birutė – Utenoje.

Įdomios ne tik knygnešio Adolfo Kustos, bet ir jo brolio Benedikto gyvenimo peripetijos. Iš Kustų kaimo į Peterburgą ieškoti darbo 1900 m. Benediktas Kusta išvažiavo kartu su jaunystės draugu Feliksu Palskiu (Rozalijos Rasakevičienės tėvu). Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, Benediktas Kusta 1914 m. buvo paimtas į caro gvardiją ir pasiūstas kariauti į Rusijos–Austrijos frontą, kur austrų

1975 m. gruodžio 5 d. mirė mūsų mylimas senelis Benediktas Kusta

kulkosvaidžio buvo sužeistas. Benediktas po sužeidimo buvo gydomas Carskoje Selo karo gvardijos ligoninėje prie Peterburgo. Kompensuodama už sužeidimus, Rusijos caraitė asmeniškai ligoninėje lankydavo sužeistus Rusijos kareivius ir juos apdovanodavo. Benediktui Kustai ji taip pat įteikė vertingą Rusijos caro šeimos dovaną. Benediktas Kusta iki Rusijos revoliucijos gyveno Peterburge, kur jam teko klausytis revoliucijos vado V. Lenino kalbų gatvių mitinguose ir tramvajų depe dirbti remonto meistrui. Benediktas su šeima į Kustų kaimą sugrįžo 1918 m., kai Peterburge po Spalio revoliucijos prasidėjo badas.

Benediktas Kusta buvo garsus kalvis, labai inteligentiškas, geraširdis ir malonus žmogus. Kadangi sodyba turėjo 22 ha žemės, Benedikto Kustos ir jo žento Vlodo Remeikio šeimos buvo įtrauktos į vežamų Sibiran sąrašą. Atvykę vežti į Sibirą okupantai pradėjo tarpusavyje rusiškai svarstyti, ar apsimoka šią šeimą išvežti, nes šeima nieko vertingo neturi – tik 2 mediniai stalai, mediniai suolai, medinės lovos. Benediktas Kusta prakalbo rusiškai, kad matė V. Leniną, ir šeimos vežimas Sibiran buvo atidėtas. Taip šeima ir nebuvo išvežta. Benediktas Kusta mirė 1973 m., 1974 m. mirė jo žmona Kristina Kustienė, o 1978 m. – ir jų žentas Vladas Remeikis. Tuomet sodyba ištuštėjo, nes Bronislava Remeikienė išvyko gyventi pas dukrą Zitą į Klaipėdą, o vėliau gyveno pas Birutę Remeikytę-Sirvydienę Utenoje. Sodyba buvo nugriauta 1979 m. Bronislava Kustaitė-Remeikienė mirė 2006 m., paskutinė iš kaimo nuolatos gyvenusių Kustų. Ji buvo kilnios dvasios, labai darbšti, linksma, turėjo gražų balsą, mėgo dainuoti. Jos sūnus Vilniuje gyvenantis žinomas advokatas Adolfas Remeikis rengia apybraižą „Paskutinė iš Kustų“, kurioje bus pateikta daug įdomios medžiagos ne tik apie Remeikių ir Benedikto Kustos šeimas, bet ir apie kitus Kustų kaimo gyventojus bei kai kuriuos XX a. ten vykusius įvykius.

Stasiškių sodyba. Markeliai taip pat apie 1928 m. persikėlė į sodybą vieniemyje iš gatvinio Kustų kaimo – ūlyčios. Teofilė Markelytė ištekėjo už Prano Stasiškio, todėl pokaryje ten jau buvo Stasiškių sodyba. Prano ir Teofilės Stasiškių sodyboje išaugo 6 vaikai. Dabar šioje vienintelėje dar išlikusioje Kustų kaimo sodyboje gyvena Teofilės ir Prano sūnus Vaižgantas Stasiškis (gim. 1955 m.). Evaldas (gim. 1944 m.), Zita (gim. 1947 m.), Eugenijus (gim. 1951 m.) ir Paulina (gim. 1956 m.) gyvena Utenoje, Vilius (gim. 1949 m.) – Tarvydžių kaime.

Kušlių kaimas

Stefanija Eigirdienė

Kušlių kaimas įsikūręs kryžkelėje tarp dviejų vieškelio, einančių nuo Svėdasų į rytus, t. y. Užpalius, ir nuo Vyžuonų į šiaurę, t. y. Duōkiškį. Iš trijų pusių supa Kušlių miškas, o per vidurį teka Nasvės upė.

Kaimo trobesių išsidėstymas

1 lentelė

Kušlių kaimo gyventojai ir naudojama žemė

Eil. Nr.	Kaimo gyventojų vardai ir pavardės	Žemė, ha	Iš viso žmonių 1940 m.	Vyr.	Mot.	Iš viso žmonių 1951 m.	Vyr.	Mot.	Pastabos
1.	Konstantinas Būga	29	12	5	7	–	–	–	Išstremti į Sibirą
2.	Dundienė	0,5	2	–	2	–	–	–	Mirė
3.	Juozapas Leika	8	8	4	4	6	3	3	
4.	Ona Leikienė	6	3	2	1	3	–	3	
5.	Elžbieta, Anelija Leikaitės	1,5	2	–	2	1	–	1	
6.	Putrimienė	1,5	5	1	4	1	–	1	
7.	Jonas Namikas	0,5	6	4	2	–	–	–	Išsikėlė
8.	Antanas Narbutis	0,5	6	4	2	6	4	2	
9.	Feleksas Šukys	10	2	1	1	1	–	1	Kalėjime
10.	Justinas Tursa	9	5	3	2	–	–	–	Išstremti į Sibirą
11.	Jonas Umaras	0,5	4	4	2	–	–	–	Mirė
12.	Sopranas Kovaliovas	5	7	4	3	–	–	–	Sušaudyti
	Iš viso:	72	60	28	32	18	7	11	

2 lentelė

2010 m.

Likę gyventojai	Žemė, ha	Iš viso žmonių	Vyr.	Mot.
Stasė Galvydienė	8?	2	1	1
Marytė Karklienė	0,5	1	–	1
Valdas Šukys	10	2	1	1
Palmira Pošiūnienė	5	1	–	1
Iš viso:		6	2	4

Vasaros metu atvažiuoja atostogauti Būgos, Narbučiai, Leikai, Pošiūnai ir A. Šukys.

Anksčiau žmonės daug bendravo ne tik tarpusavyje, bet ir su aplinkinių kaimų gyventojais – ypač su Aulėlių kaimo (Anykščių r.) jaunimu: Ona Būgaitė ištekėjo už Antano Laučiaus, o Kotryna Leikaitė – už Prano Palskio, Nikodemas Tursa vedė Zosę Rožytę iš Aulelių.

Praūžus karui, nesudegė trobos, gyventojai liko gyvi, o po antrosios sovietų okupacijos Kušlių kaimą ištiko daug nelaimių: 1945 m. partizanų būriuose žuvo 2 Leikų sūnūs: Jonas ir Vytautas, nuteistas Bronius Leika ir Feleksas Šukys, po kiek laiko suimtas Leonas Tursa ir nuteistas kalėti 10 metų. Tursų šeima išvežta (1946 m.) į Sibirą, ten mirė vos kelių mėnesių Nikodemo dukra Genovaitė, o dar

šiek tiek vėliau mirė ir Justinas Tursa. Kušlių miške nušautas Nikodemasa. Kušlių miške nušautas Nikodemasa. Kušlių kaimo žmonės. 1962 m.

Tursa, be žinios dingo Anelija Umaraitė ir Mykolas Rožė. Namuose sušaudyti Kovaliovai. Per trejus metus kaimas neteko 12 jaunų žmonių: 8 vyrų ir 4 moterų.

Dėl ligos mirė Jonas Umaras (apie 40 metų) ir jo sūnėnas Vladas (apie 20 metų jaunuolis), nuo gerklės vėžio mirė Ona Tursaitė, taip pat ir Rapolas Tursa.

Tursų sodybą nugriovė skrebai ir išvežė, Kovaliovy trobas pardavė vaikai.

1951 m spalio mėn. į Sibirą išvežta dvylikos žmonių Būgų šeima: 4 vyrai ir 8 moterys, ne tik nepilnamečiai, bet ir jau visai nusenę ir pasiligoję žmonės. Sibire, tik nuvažiavus, iškart mirė senoji Marijona Būgienė.

J. Namikas nebegrižo į girininkiją. 1951 m. kaime liko 18 žmonių, 6 kaimai. Po kiek laiko į kaimą atsikėlė Pošiūnai, o į girininkiją – Karklas su šeima.

Konstantino Būgos ūkis

K. Būga 23 ha ūkį paveldėjo iš tėvo Martyno, o vedęs Remeikytę Teresę, už žmonos kraitį dar prisipirko 6 ha žemės. Žemę pirko iš Vincento Leikos. Šis už gautus pinigus išvyko į Ameriką.

Konstantinas Būga gimė 1893 m. Kušlių kaime, Užpalių parapijoje. Dar tėvui Martynui esant gyvam, turėjo išpasoginti brolius ir seseris, išlaikyti tėvus ir invalidę seserį Daniją. Su mažais kračiais ištekėjo Valerija, Emilija, o vėliau ir Ona. Atidavė dalį broliui Vladui, kuris išvyko į Ameriką, ir broliui Baliui, kuris išėjo užkuriomis į Galvydžių kaimą Svėdasų parapijoje.

K. Būga, būdamas 36 metų, susituokė su 26 metų Terese Remeikyje. Šeima persistatė klijimą, tvartą, išsikasė rūšį, nukėlė pirtį prie Nasvės. Būgos susilaukė 9 vaikų: 4 sūnų ir 5 dukterų.

Praūžęs Antrasis pasaulinis karas daug žalos ūkiui nepadarė, nes visi trobesiai liko sveiki. Tarybų valdžia 1950 m. pradėjo organizuoti kolūkius, nusavino

žemę, paliko tik 60 arų daržams. 1951 m. spalio 2 d. šeima išvežė į Sibirą – Krasnojarsko kraštą, Emiljanovo rajoną, Ustiugo kaimą. Vyriausias sūnus Pranas tuo metu tarnavo tarybinėje armijoje, todėl jis tremties išvengė. Sunkiausia dalia teko

Būgų giminė prie atstatyto kryžiaus. Kušliai

Marijonai Būgienei, kurią be sąmonės įkėlė į sunkvežimį, o vėliau ir į gyvulinį vagoną. Į Siberiją nuvežta Marijona išgyveno tik tris dienas. 1989 m. anūakai Jonas ir Antanas palaikus parvežė į Lietuvą. Čia jos laukė ne tik anūakai, bet ir būrys proanūkių bei proproanūkių. Darbšti šeima prasigyveno ir Sibire augino gyvulius, javus, o vėliau net namą statėsi, bet jo nebaigė pardavė, nusipirko bilietus ir sugrįžo į Lietuvą, į Kušlių kaimą. Taigi 1956 m. birželio mėnesį šeima sugrįžo, nors ir į nuniokotus, bet vis tiek savus namus. Žinoma, čia niekas nelaukė, o dar skaudžiau, kad savame krašte teko patirti ir pažeminimą. Sugrįžus į namus, vyresnieji vaikai išvyko mokytis ir ieškoti darbo kas kur, tik mažieji – Julė, Antanas, Marytė ir Benjaminas, pasiliko namuose, o šiems užaugus, tėvai pasiliko vieni, nes piemenauti kolūkyje niekam nesinorėjo.

Iš devynių vaikų 4 baigė aukštuosius mokslus. Pranas – neakivaizdiniu būdu, Stefa – vakariniu, o Marytė ir Benjaminas – stacionariai. Vladas, Antanas ir Elena baigė technikumus, Jonas išmoko dirbti ekskavatorininku. O Julė baigė Aulelių aštuonmetę mokyklą ir dirbo kolūkyje melžėja.

1979 m. tėvai atšventė auksines vestuves. Džiaugtis teko neilgai. 1980 m. sulaukęs 86 metų mirė Konstantinas Būga, 1981 m. sulaukusi vos 38 metų ir palikusi 2 mažamečius vaikus, mirė dukra Marija Lukošienė, po 2 savaitių – ir teta Danija, sulaukusi 81 metų. Mama Teresė Būgienė pasiliko gyventi viena Kušlių kaime.

Po Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo pasikeitė visų gyvenimai: atsiimta žemė, gyvuliai ir padargai, pradėta ūkininkauti. Deja, 1994 m. mirė mama Terešė Būgienė. 1997 m. Antanas Būga išdrožė ažuolinį kryžių kaimo tremtiniam ir partizanams atminti. Šiuo metu Būgų žemė pasidalinta tarp 2 seserų ir 2 brolių. Būgų namai su 10 ha žemės atiteko vyriausiam Pranui. Namai tvarkomi ir puošiami. Nuo ankstyvo pavasario iki vėlyvo rudens jis su žmona Nina gyvena tėvų namuose, o žiemą išvyksta į Vilnių.

Dundienės šeima

Dundienės nameliai stovėjo Nasvės papėdėje, senojoje kaimo gyvenamojoje vietovėje. Su ja kartu gyveno ir sesuo Karolina. Sūnus Dunda jau Nepriklausomybės laikais išėjo užkuriomis.

Pasenusios seserys neturėjo iš ko pragyventi, Karolina ubagavo. Dabartiniu metu abi seserys mirusios, o žemė, (0,5 ha) parduota, trobesiai išardyti.

Leikos

Leikų Kušlių kaime buvo net 3 kiemai.

Juozapo Leikos šeima turėjo 8 ha žemės. Juozapas vedė siuvėją, gyveno pasiturinčiai, augino 6 vaikus: 3 sūnus ir 3 dukteris. Didžiausia tragedija įvyko 1945 m. partizanų gretose – žuvo vyriausias sūnus. Dabar tėvai mirę, namai parduoti Skardžiams, dukros ištekėjusios, o sūnų nebėra nė vieno. Žemė pasidalinta, dalis paimta mišku.

Onos Leikienės ūkis – 6 ha žemės. Prieš karą, tėvui mirus, našlė Ona gyveno su 2 sūnumis. Po 1945 m. liko gyventi su dviem marčiomis ir anūku. Sūnus Jonas žuvo partizanų gretose, o sūnų Bronių paėmė gyvą ir nuteisė 10 metų lagerių. 1957 m., atsėdėjęs bausmę jis apsigyveno Panevėžyje. Sūnaus Jono žmona ištekėjo. Motina numirė, trobos nugriautos, žemę dirba anūkas, gyvenantis Užpaliuose.

Leikaitės – Elžbieta ir Anelija – turėjo 1,5 ha žemės, gyveno pamiškėje, senoje trobelėje, laikė karvę, pragyvenimui užsidirbdavo ausdamos. Dabartiniu metu jos mirusios, o žemė dovanota Narbučiams.

Visi trys Leikų kiemai buvo giminės.

Putrimienės ūkis

Po žemės reformos trobelė liko stovėti pamiškėje, prie Nasvės su 1,5 ha žemės. Putrimas buvo antrą kartą vedęs. Sūnus Mykolas prieš karą vedė, augino 2 dukras. Vyresnioji prigėrė Aulelių liūne.

Pats Mykolas žuvo apie 1947 m. nežinia nuo kieno kulku (ėjo gandai, kad jis buvo skrebas Kūpiškio rajone, o jį atseit nušovė rusų kareiviai). Po vyro mirties žmona išsikėlė gyventi į Aulelių kaimą. Putrimienei mirus, trobą nupirko stogdengys su šeima. Vėliau stogdengys paliko šeimą, dukras paguldė į psichiatrinę ligoninę, o žmoną, likusią vieną, ištiko žiaurus likimas – nužudyta žmogaus, kuris jai skaldė malkas. Dabar troba parduota vasarotojams.

Jonas Namikas – girininkas

Smetonos laikais Kušlių miškas turėjo ir girininką, ir eigulį. Jonas Namikas gyveno naujuose valstybiniuose namuose, pastatytuose pamiškėje, prie kelio. Be savo tarnybos, girininkas laikė karvę, vištų ir t. t. Buvo vedęs, augino 2 vaikus: sūnų ir dukrą. Mirus jaunai žmonai, ilgus metus gyveno vienas su vaikais. Vaikus auklėjo ir prižiūrėjo pagyvenusį tarnaitę. Žmogus buvo uždaras, bendravo tik su eiguliu ir Abrōmiškio pradžios mokyklos mokytoju, kuris mokė jo vaikus. Nuo 1944 m. girininkas persikėlė gyventi į Vėžuonas, girininkiją paliko eiguliui Narbučiui su šeima. Eigulys su žmona augino daigus iškirstoms miško vietoms atsodinti. Tarybiniais laikais girininkija buvo perkelta į Vyžuonas. Dabar girininkijoje gyvena Šukių šeima.

Antano Narbučio šeima

Antanas Narbutis – ne vietinis gyventojas, o paskirtas girininkijos dirbti eiguliu Kušlių girininkijoje. Kušliuose apsigyvenęs eigulys nusižiūrėjo Bronę Leikaite, pasistatė nedidelį namuką žmonos tėvo paskirtame sklypelyje. Jiedu išaugino keturis vaikus: 3 sūnus ir dukrą. Šeima pragyveno iš vyro eigulio algos. Žmona prisidėjo augindama daigus miškų jaunuolynams bei juos sodindama. Tai buvo labai linksma ir nepaprastai mėgstanti bendrauti šeima – ypač išsiskyrė gražiais balsais, buvo tikri Lietuvos patriotai ir miško bičiuliai.

Šiuo metu Antanas ir Bronė išėję į Anapilį, o vaikai gyvena kas kur (Anykščiuosė, Vilniuje, Rōkiškyje) ir jau augina anūkus. Likę gyvieji atvažiuoja vasaroti į Kušlių kaimą, tėvų sodybą. Po tetulių Anelijos ir Elžbietos Leikaičių mirties paveldėjo 1,5 ha žemės.

Felekso Šukio ūkis

Po Žemės reformos Šukiai iš gyvenvietės pasitraukė į pamiškę. Pasistatė trobas ir prieš karą, mirus tėvams, Feleksas gyveno su seserimi Veronika, valdė 10 ha žemės. Feleksas tarnavo nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje.

Vokiečių okupacijos metu vedė, susilaukė sūnaus.

Rusų okupacijos metais partizanavo, o 1945 m. pakliuvo į spąstus, buvo areštuotas ir nuteistas 10 metų lagerių. Po jo suėmimo netrukus mirė žmona, liko mažas sūnus, kurį paėmė auklėti sesuo Natalija, gyvenanti Kaune. Grįžęs iš lagerių, 1956 m. dar kartą vedė, susilaukė penkių vaikų: 3 sūnų ir 2 dukterų. Kiek pagyvenusį, žmona paliko gyventi vieną, o ji su vaikais išėjo pas Karklą, tuo metu dirbusį Kušlių miško eiguliu ir gyvenusį buvusioje girininkijoje.

Šiuo metu namus tvarko iš Kauno atvažiavęs pirmosios žmonos sūnus. Antrosios žmonos sūnus Valdas gyvena su motina buvusioje girininkijoje. Kiti vaikai pasklido kas kur.

Soprano Kovaliovo ūkis

Kovaliovai buvo rusai – stačiatikiai. Gyveno kaimo gale. Po žemės reformos išsikėlė į vienkiemį, netoli Nasvės, ant kalnelio. Turėjo 6 ha žemės, pasistatė trobas, išaugino 3 sūnus ir 2 dukras. Visa šeima kalbėjo lietuviškai, vaikai mokėsi Mikėnų pradinėje mokykloje. Apie 1948 m. šeimą ištiko žiaurus likimas. Nežinia

kas namuose sušaudė abu tėvus. Mažieji vaikai paimti į vaikų namus, o didieji, atrodo, išvažiavo į Latviją, pas gimines. Jaunesnioji dukra prigėrė Šventojoje, Užpaliuose. Trobų jau nebėra, o žemė atiteko kolūkiui.

Pošiūnų šeima

Kušlių kaime Pošiūnai apsigyveno apie 1946 m., pabėgę iš savo sodybos Dusetų parapijoje dėl šeiminių aplinkybių, nes vienas sūnus žuvo partizanų gretose, o antrasis, Vytautas, besimokydamas Utenos gimnazijoje, buvo apkaltintas bendradarbiavimu su partizanais ir nuteistas 10 metų lagerių. Į Kušlius Pošiūnai atsikėlė septynišios: tėvai, dvi dukros ir trys sūnūs. Jie atsikraustė į Umarų pirkią su 0,5 ha žemės. Pragyveno uždarbiaudami pas ūkininkus. Vėliau keletas šeimos narių dirbo Mikėnų kolūkyje. Tėvams mirus, vaikai išvažiavo į Vilnių pas gimines. Kušliuose liko gyventi sūnus Adolfas su žmona Palmira ir sūnumi Vytautu. Šiuo metu Adolfas miręs, o motina lankoma sūnaus Vytauto su šeima.

Jono Umaro šeima

Iš tėvo paveldėjo 0,5 ha žemės ir trobelę pamiškėje. Gyveno jis su motina, seserimi ir sesers sūnumi Vladu.

Jonas Umaras duoną užsidirdavo kuldamas javus smulkesniems ūkininkams kuliama mašina, paties nusipirkta. Žiemą užsiimdavo įvairiais darbais – dažniausiai miško. Motina prižiūrėjo karvę, daugiausia ganė miško teritorijoje. Sesuo Anelija buvo ištekęsusi, vėliau išsiskyrė ir su sūnumi apsigyveno pas motiną ir brolių. Anelija vasaros metu rinkdavo miško gėrybes ir jas parduodavo, taip pat dirbdavo ir pas ūkininkus. Jonas mirė anksti, apie 40 gyvenimo metus, o po jo netrukus mirė ir Anelijos sūnus – apie 20 metų jaunuolis. Atrodo, kad abu mirė nuo džiovos. Anelija apie 1946 m. dingo be žinios. Motina, likusi gyventi viena, prisiėmė Pošiūnų šeimą ir greit mirė.

Tursų šeima

Justinas Tursa, kilęs iš Abromišio kaimo, vedė Veroniką Gražytę iš Kušlių kaimo, jaunesnę net 12 metų. Šeima persikėlė gyventi į Kušlius, įsigijo 6 ha žemės, o vėliau, mirus žmonos tėvui, paveldėjo dar 3 ha žemės. Gyvendami ir sėkmingai ūkininkaudami, Tursos pasistatė trobas, įveisė sodą, o svarbiausia – mokė vaikus. Jų išaugo šeši. Jauniausias mirė anksti. Vyriausias sūnus Vladas (gim. 1900 m.) baigė karo mokyklą Nepriklausomos Lietuvos laikais, o dar vėliau – ekonomikos mokslus ir dirbo Kauno tabako gamykloje. (Paskutiniaus Nepriklausomos Lietuvos metais ėjo direktoriaus pareigas.) Vladas Tursa sukūrė šeimą, susilaukė dukros ir sūnaus. Paaugę vaikai vasaras leisdavo pas senelius, Kušlių kaime. Traukiantis vokiečiams, šeima pasitraukė į Vakarų, vėliau į JAV. Ten jų vaikai sukūrė šeimas, baigė aukštuosius mokslus.

Sūnus Rapolas gyveno vos 41 metus. Baigęs teisės mokslus, dirbo Kaune prokuroru. Vedė teisininkę Eleną Petkauskaitę, kuri 1941 m., gimdydama dukrelę Nijolę, mirė būdama 31 metų. Dukrelę paėmė auginti seneliai Petkauskai. Praėjus 7 metams mirė ir pats Rapolas Tursa. Palaidotas Užpaliuose, bendrame šeimos kape.

Nikodemas Tursa – paliktas tėvų ūkininkauti. 1943 m. vedė Sofiją Rožytę iš Aulelių kaimo. Susilaukė dukrelės Genovaitės. Nikodemas žuvo 1947 m. Kušlių miške per Užpalių skrebę apsuptį.

Atvežtas į Užpalių miestelį ir paguldytas netoli Florijono paminklo. Žmonos rūpesčiu slapta palaidotas Mikėnų kapinaitėse, o vėliau sesers Barbaros rūpesčiu perlaidotas į bendrą šeimos kapą Užpaliuose.

Leonas Tursa, gimęs Pirmojo pasaulinio karo metais, išaugo Nepriklausomoje Lietuvoje. Baigė Utenos gimnaziją, vėliau mokėsi Kauno Vytauto Didžiojo universitete, Ekonomikos fakultete. 1944 m. partizanų centras buvo Kušlių miškas. Šiam centrui pradžia padarė Kušlių ir Kėpių vyrai. Prie jų prisidėjo Mikėnų, Gireišių ir kt. kaimų vyrai. Vadu buvo išrinktas Leonas Tursa. Šis būrys pavadintas Gedimino vardu. Nuo 1945 m. reorganizuotas į Gedimino rinktinę. Štabo viršininku paskirtas Leonas Tursa.

1946 m. buvo paskelbta amnestija. Nemaža dalis partizanų pradėjo legalizuotis. Leonas Tursa vadovavimą perdavė Juozui Kemekliui-Rokui. Draugų įkalbėtas pasiryžo registruotis. Bijojo prisipažinti, tad užsiregistravo svetima pavarde, tačiau tuoj pat buvo išduotas ir nuteistas kalėti 10 metų lagerių. Visą laiką praleido Karagandoje, sunkiai dirbdamas ir badaudamas anglių kasykloje. 1956 m. vedė dantų gydytoją, įsidarbino Kauno „Dailėje“ ekonomistu. Išėjęs į pensiją gyveno vienas nuomojamame bute. Dažnai lankėsi pas sesers Barbaros dukras: Reginą ir Birutę Vanagiškėse. Iš ten retkarčiais ateidavo į Kušlius pasėdėti ant nugriautų gimtinės namų pamatų. 1997 m. dalyvavo Kušlių kaimo susitikime, šventinant kaimo kryžių laisvės kovotojams, žuvusiems Kušlių miške, kaliniams ir tremtiniams atminti. Leonas Tursa mirė staiga 2001 m. dukterėčios Birutės ir Broniaus Regalo šeimoje. Jiems ir dukterėčiai Reginai teko palaidoti dėdę Užpalių kapinėse, Tursų kape.

Vyriausioji Veronikos ir Justino Tursų dukra Barbora Tursaitė 1932 m. ištėkėjo už Juozapo Gražio, gyvenančio Vanagiškių kaime, Užpalių parapijoje, turinčio 14 ha žemės. Laimingai pagyveno penkerius metus. Juozapas mirė palikdamas dukrą Reginą ir neščią žmoną.

Sunkias dienas teko ištvirti jaunai našlei po vyro mirties, tačiau dar sunkesni laikai atėjo, kai prasidėjo Antrasis pasaulinis karas. 1944 m. mirė sesuo Onutė, broliai Nikodemas ir Leonas išėjo partizanauti, tėvus su anūke ir marčia išvežė į Sibirą. Ten greit mirė Nikodemo dukra Genovaitė, netrukus mirė ir tėvas Justinas Tursa, taip pat ir brolis Rapolas (Justino sūnus) bei jo žmona Elena, brolių Leoną nuteisė kalėti. Barbarai teko būti visų globėja. Moteris viską ištvėrė ir išgyveno. Mirė sulaukusi 80 metų, išauginusi dvi dukras Reginą ir Birutę. Regina Gražytė ištėkėjo už Stanislovo Misevičiaus ir gyvena tėvo ūkyje Vanagiškėse. Verčiasi žemdirbyste ir gyvulininkyste. Dukra Birutė ištėkėjo už Broniaus Regalo. Ši šeima „Vilučių“ kolūkyje pasistatė namus gyvenvietėje, kur ir dabar gyvena, dirba savo ūkyje. Gyvenimas tęsiasi. Vaikai užauginti ir išleisti iš namų.

Kušnieriūnų kaimas

Bronislovas Tilindis

Kaimo vardą reikėtų kildinti nuo amatininkų kailiadirbių senovinio pavadinimo. Kušnierius – kailiadirbys, – pasenęs, nebevertojamas žodis.¹ Panaudoto žodžio senumas ir tai, kad XIX a. pab. kaime tokių amatininkų nebuvo ir niekas jų neatminė, netiesiogiai patvirtina seną kaimo kilmę.

Panaikinus baudžiavą, Kušnieriūnų kaimo gyventojai gavo 20 valakų žemės iš dviejų dvarų nuosavybės. Tie valakai buvo nevienodo ploto: Bikuškio (dvarininkas Bineckas) – valakas 24 ha, o Sirūtiškio (dvarininkas Kybartas) – 22 ha. Kiekvienai baudžiauninkų šeimai nuo dvaro atrėžė po 1 valaką, tačiau po kurio laiko keliems, kurie savo žemėje netikusiai tvarkėsi, žemės valdą sumažino iki trijų dešimtinių.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Stolypino organizuota žemės reforma kaime buvo boikotuota. Rusiškai kalbantis matininkas, atsiųstas į kaimą, bandė įtikinti keltis į vienkiemius. Bet visas kaimas buvo nusiteikęs priešiskai. Pagrindiniai argumentai – nuobodus gyvenimas dėl išivaizduojamos izoliacijos vienkiemiuose ir numatomi nepatogumai su galvijais. Įprasta, kad jais rūpinosi tik piemenys, kurie anksti rytą bandą išgindavo į ganyklas visai dienai, ir kitiems dėl to rūpesčių nebuvo. Kaimo moterys, apsiginklavusios kačergomis, rinkosi į Kiliulio kiemą, kur apsisotojo matininkas. Iškoliotas matininkas išsižeidė ir išvyko, bet greitai atvažiavo tardytojas. Visos moterys išsigynė, kaip nemokančios rusiškai ir matininko ižeisti negalinčios. Įkliuvo tik Marija Tilindienė, kuri prieš tai keletą metų gyveno Rygoje, mokėjo šiek tiek latviškai ir keiktis rusiškai. Gavo iškvietimą į Ukmergės teismą, bet ten kažkaip pavyko nuo baudos išsisukti.

Kaimą labai nualino vokiečių okupantai. Jie atėmė beveik visus gyvulius, grūdus, nuolat vargindavo kratomis, tikėdamiesi rasti ką nors paslėpta. Savo namuose žmonės įrenginėjo slėptuves grūdams, lašiniams, o kai kas net paršelių slėptuvėje įstengė užsiauginti. Vienintelis naudingas vokiečių valdžios poelgis – įsakymas kiekviename kieme iširengti išvietę. Žandaras tikrino ir neklusnius baudė pinigine bauda. Išvietes iširengė, bet jomis nesinaudojo – ir toliau reikalus atlikdavo tvarteliuose.

Iki Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo Kušnieriūnai priklausė Sudeikių parapijai, kur buvo laikomasi kitokios paprotinės teisės, negu gretimoje Užpalių, t. y. sūnūs šeimose žemę dalydavosi. Ūkiai smulkėjo, valakinių mažėjo, daugėjo mažažemių. Gal todėl jie buvo konservatyvesni, nepripažino pažangos, paklusnūs valdžiai ir bažnyčiai. 1863 m. sukilimas kaimo nepalietė, o lojalus valdžiai Sudeikių klebonas iš sakyklos skatino vyrus „*griebtis šakių ir vyti buntauščikus iš ūlyčios*“, jei ten tokie pasirodytų.

XIX a. pabaigoje kaime šalia Utenos–Užpalių kelio buvo įsikūrusi žydų šeimos valdoma karčema. Degtinės kaimo vyrai karčemoje gaudavo ne tik už pinigus ar grūdus, bet apmokėjimui tiko įvairūs rakandai, neretai vyras viską pragerdavo. Susitarusios kaimo moterys užpuolė karčemą. Neapsikęsdama išpuolių, žydų šeima šio šimtmečio pradžioje išsikėlė į

Užpaliūs ir kaime karčemos nebeliko. ¹ *Lietuvių kalbos žodynas*, 1962, t. 6, Vilnius.

Žinią apie Lietuvos nepriklausomybę kaimas sutiko abejingai, skeptiškai ir atsargiai. Ne vienas manė, kad be caro krašte nebus ir tvarkos. Vis dėlto kaimė atsirado trejetas vyrų – Jonas Raguotis, Medinis ir Utenės gimnazistas Kazys Markevičius, kurio tėvai gyveno Kušnieriūnų kaime, – stojusių į besikuriančios Lietuvos kariuomenės savanorių gretas.

Nepriklausomoje Lietuvoje dėl naujo administracinio pertvarkymo Kušnieriūnai pateko į Užpalių valsčių ir parapiją. Matydami akivaizdžius užpalėnų vienkiemiuose gyvenančių ūkininkų ūkininkavimo pranašumus, kaimiečiai jau patys kreipėsi į valdžią, prašydami kaimą išskirstyti į vienkiemius. 1932 m. atsiųstas matininkas Antanas Kunigauskas išmatavo kaimo žemes, įvertino jų rūšį, per žiemą rengė planus, o 1933 m. vasarą kaimas buvo išskirstytas į vienkiemius. Tuomet kaime buvo 30 kiemų, kuriuose gyveno 105 gyventojai. Kai kurios šeimos, gyvenusios drauge, keldamosi į vienkiemius, pasinaudojo proga išsikurti savarankiškai, ir taip atsirado 34 ūkiai.

Šimtmečio pradžioje kaime tebuvo vienas raštingas žmogus – Jonas Indriūnas, baigęs rusišką Sudeikių liaudies mokyklą, kur šiek tiek mokė ir lietuvių kalbos. Reikalui esant, jis padėdavo tvarkyti raštus saviškiams ir net atokiau gyvenusiems. Vieną žiemą daraktoriavo – kaimo vaikus mokė rašto. Aktyvesnis švietimas prasidėjo nepriklausomos Lietuvos laikais. Gyventojai privačiai pasamdė panelę mokytoją, tačiau pagal savo išsilavinimą ji tebuvo daraktorių lygio. Kai kas iš kaimo vaikų ir jaunimo pas ją pramoko rašto, o vienas iš baigusiujų netgi išlaikė egzaminus į Užpaliuose atidarytą progimnaziją.

1927 m. Kušnieriūnuose buvo įsteigta valstybinė pradžios mokykla, įkurdinta didesnėje kaimo seklyčioje. Mokytojauti atvyko Motiejūnas, baigęs Karo mokyklos aspirantų laidą. Kaime jį vertino kaip gerą mokytoją, norinčių pas jį mokytis atsirado gana daug, jų prisirinko net iš aplinkinių kaimų: Baltakaičių, Nemuniškio, Pilvėlių, Dambrovės, Gaižiūnų, Trumpalių. Iš kaimo jaunimo jis subūrė vaidintojų būrelį, kuris kaimo kluone suvaidino komediją „Ponaitis“. 1928 m. Motiejūnas išsikėlė mokytojauti į kitą mokyklą arčiau savo tėviškės. Į jo vietą atvyko Povilas Jasiulionis, tačiau mokytojavo čia trumpai, nes pirmenybę daugiau teikė rankdarbiams, o ne rašto mokymui. Mokinių tėvams tai nepatiko, rankdarbius manė esant nerimtu dalyku, todėl kreipėsi į apskrities mokyklų inspektorių, kad pakeistų kitu. Mokytojauti paskyrė Elžbietą Riaubaitę, kilusią iš gretimo kaimo. Ji buvo pripažinta kaip gera mokytoja, sugebėjo bendrauti ne tik su mokiniais, bet ir su kaimo jaunimu, įtraukė jį į saviveiklą, įkūrė ir vadovavo jaunųjų ūkininkų rateliui, jaunosms moterims rengė šeimininkavimo meno kursus. 1937 m. ištekėjusi už advokato Riboko, išvažiavo gyventi pas jį į Kauną.

Dėl švietimo pastebimai kilo kaimo kultūra, neretas prenumeravo laikraščius, domėjosi pažangia agrokultūra, gyvulių veislininkyste. Netgi nedideliuose ūkiuose dirbė žmonės ėmė gyventi labiau pasiturinčiai.

Tiesa, kaime atsirado labai nepatenkintų esama santvarka. Didelės įtakos turėjo jų bičiulystė su gretimo Galinių kaimo socialdemokratais, greitai peraugusiai į komunistus. Atsirado keletas nelegalios komunistų partijos narių, susibūrusių į kuopą, kurie įsijungė į antivalstybinę veiklą.

Nuo 1937 m. Kušnieriūnų pradžios mokyklai vadovavo mokytojas Jonas Grudzinskas, kilęs iš netolimo Dambrovos kaimo. Baigęs Panevėžio mokytojų semi-

nariją, buvo labai apskaitęs, neblogai mokėjo lenkų, vokiečių, rusų kalbas. Giliai įsijautęs ir mylintis supančią gamtą, stengėsi atskleisti gamtos grožį ir jos paslaptis kaimo vaikams. Tėvynės pažinimo pamokos buvo vienos iš įdomiausių užsiėmimų mokykloje. Labai daug laiko ir dėmesio jis skyrė lietuvių kalbai. J. Grudzinsko ūkis šliejosi prie miško ir buvo nemažas, todėl pokariu jam ėmė grėsti įvairūs pavojai: išbuožinimas ir kaltinimai bendrininkavimu su banditais. Besislapstantys rezistentai taip pat nepalankiai žiūrėjo į tarybinėje mokykloje dirbančius mokytojus: reali grėsmė gyvybei kilo ir iš jų pusės. Bičiulių patartas, J. Grudzinskas paliko savo ūkį, namus ir su gausia šeima išsikėlė į Vyžuonų miestelį, ten mokykloje gavo mokytojo darbą. Po jo dvejus metus Kušnieriūnų mokykloje mokytojavo ką tik Utenos gimnaziją baigusi Eleonora Zarankaitė. 1949 m. pavasarį ji surengė mokyklos šventę, groti pakvietė garsų Toleikių muzikantą Kazį Bartašių, pasiskolino iš kaimo gyventojų šiaudines skrybėles „Kepurinei“, bet staiga prasidėjo nauja trėmimų banga, šventė neįvyko, vieną šokėją išvežė į Krasnojarsko kraštą. Aplink atsirado tuščių sodybų, į vienos iš jų erdvų namą Kureišiškėse perkėlė mokyklą. Nuo tada Kušnieriūnų kaime mokyklos nebeliko.

Nepaisant turtinių ir pažiūrų skirtumų, žmonės gyveno santarvėje, negirdėta, kad ką nors būtų išgiję iš kaimo bendruomenės. Nors abu karai kaimą aplenkė, tačiau po Antrojo pasaulinio karo kaimas greitai ištuštėjo. Įsivyravo žmonių klasifikavimo, supriešinimo ir pjudyto politika. Vieniems teko bėgti tolyn ir slėptis nuo neišvengiamos tremties ar įkalinimo lageriuose, jauni vyrai slėpėsi nuo mobilizacijos į Raudonąją armiją. Bolševikams simpatizuojantiems taip pat tapo nesaugu pasilikti kaime. Jie patraukė į miestus. Daug sodybų išliko tuščių. Vėliau pasilavinęs jaunimas irgi nebegrižo į tėvų namus.

Nepatraukli ir skurdų pragyvenimą teužtikrinanti kolūkinė santvarka, brutali prievarta ir smulkmenišką kišimasis į žmonių buitį, partiniu pagrindu parinkti bukapročiai ūkio vadovai kūrė gyvenimą, panašų į baudžiavą, ir skatino kaimiečius sprukti kuo toliau iš gimtųjų vietų. 1949 m. Kušnieriūnai pateko į Aknystos tarybinį ūkį, vėliau tapo Užpalių kolūkio padaliniu. Tiek tarybinis ūkis, tiek kolūkis dažniausiai vertėsi nuostolingai. Užpalių kolūkio skolos per metus kartais pasiekdavo milijoną rublių, kaip įprasta, būdavo nurašomos ir vėl ramiai prasidėdavo nauji darbo metai. Per visą tarybinį laikotarpį sodybos buvo tik griauamos, nė vienas kaimo gyventojas nepasistatydino naujos trobos.

Į Lietuvą grįžusi nepriklausomybė Kušnieriūnams atgavios neatnešė. 19-oje sodybų likę 34 nusenę gyventojai toliau vegetuoja, pakeiksnodami valdžią, iš kurios jau nebesitiki sulaukti paramos, prasikrapšto apie namus, darželį ir beribiuose laukuose gano vieną kitą karvutę. Pagyvėja vasara, kai į tėvų, senelių namus laikinai suguža vasarotojai iš miestų. Ramu sulaukėjusiam Kušnieriūnų kaime.

Levizarai – kaimelis prie Paščio ežero

Vytautas Indrašius

Ilgu ruožu Paščio ežero vakariniame krante prigludęs Levizarų kaimelis nuo Užpalių miestelio yra už 12 kilometrų. Norint į jį patekti, tenka pravažiuoti Kaniūkūs, Norvaišiūs ir Antākalnius. Nuo Antākalnių kalvų besileidžiant į gilų slėnį atsiveria vaizdingas Paščio ežeras ir iš jo ištekanči Šventoji. Levizarų kaimo rytinė ir šiaurinė dalis prigludusi prie ežero, pietryčiuose žemė ribojasi su Traidžiūnais, pietuose su Antakalniu, vakaruose su Kuprių kaimais.

Jūžintų bažnyčios metrikų knygoje Levizarai (*Lewizariszki*) pradedami minėti nuo 1725 m. Anksčiau tokio pavadinimo archyvuose nesu radęs nei aš, nei Čekų giminės istoriją tyrinėjusi Justina Čekaitė. Tikėtina, kad Levizarai kaip viensėdis atsidalino nuo Snūkelių kaimo, kuris Užpalių dvaro valdų inventorinėse knygoje pradedamas minėti nuo 1663 m. Tais metais Snukeliai (*Snukielie*) turėjo 4 valakus, kurie priklausė Mateus Revizorekui ir Jurgiui Čepaniui.¹ To paties dvaro 1705 m. inventoriuje įrašyta, kad Snukeliuose yra 1 valakas miško ir 3 valakai dirbamos žemės. Valdo vienas žemvaldys Antonas Levizorek.² Vėliau pavardės Revizorek ir Levizorek dingsta ir 1809 m. inventoriuje rašoma, kad Snukelius turi Mataušas Čekas su sūnumi Simonu.³

Mūsų dienas pasiekęs pasakojimas byloja, kad Snukelių pietinėje pusėje gyveno žmonės, kurie pamatę, kad per kaimą važiuoja revizoriai renkantys mokesčius už žemę, šaukdami išpėdavo kaimyną: „*Levizoriai, levizoriai...*“ Taip ir ėmė Užpalių dvaro valdytojai tą Snukelių kaimo dalį vadinti Levizarais. Tačiau archyvinės knygos liudija kitką. Kaimo pavadinimas bus atsiradęs nuo čia gyvenusių žemdirbių Revizorekų.

Levizarai įvairiais dešimtmečiais priklausydavo tai Užpalių, tai Jūžintų parapijoms. Čekai iš Jūžintų klebono yra girdėję tokį nutikimą: „*Vienu metu kunigai labai pamėgę lošti kortomis. Lošdavo ne iš bet ko, – kuris prasišošdavo, atiduodavo kurį nors savo parapijos kaimą. Taip Užpalių klebonas pralošęs Levizarus, Kuprius, Mažionis ir dar kelis kaimus Jūžintų klebonui. Kunigai taip įnikę lošti, kad vyskupui teko uždrausti lošti klebonams ne savo parapijose. Bet tie gudrūs, – pasistatydavo stalą, kur kertasi parapijos ir vis tiek lošdavo, bet gi kiekvienas savo valdose. Nežinia, kiek šioje istorijoje tiesos, tačiau matosi, kad anksčiau Levizarai, Mažionys, Martinčiūnai priklausė Užpaliams, vėliau – Jūžintams.*“⁴

1833 m. Užpalių dvaro inventoriuje jau įrašyta daug šeimų, gyvenusių Levizarų (Snukelių) viensėdyje. Tai Čekas Simonas – 52 m., žmona Veronika – 45 m., sūnūs: Jonas – 22 m., Gasparas – 17 m., Dominykas – 6 m., dukros: Barbora – 18 m. ir Agota – 9 m. Kita šeima: Baukys Simonas (Szymon Bowkis) – 38 m., žmona Agota – 35 m., sūnūs: Dominykas – 14 m., Martynas – 10 m., Justinas – 4 m., dukros: Petronelė – 16 m., Grasilda – 11 m., Barbora – 7 m. Samdinyš Laurynas Mikšys – 40 m. Abiejų pastatai geros būklės.⁵

¹ LVIA, SA, 3765, tomas 1, p. 68.

² LVIA, ten pat, p. 166.

³ Mateus Czekas, Szymon Czekas, LVIA, f. 525, ap. 8, b. 171, l. 36v.

⁴ Čekaitė J. *Čekų giminės istorija*, 2006, mašinosraštis. Citatų kalba netaisyta. Red. Pastaba.

⁵ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 172, l. 62.

1847 m. surašydamas Levizarų (Snukelių) viensėdžio gyventojus, Užpalių dvaro ekonomas (ar raštvedys) Čekų pavardes sulenkino. Rašoma: Čechovičius Simonas, Mataušo, – 64 m., žmona Veronika – 64 m., sūnūs: Gasparas – 21 m., Dominykas – 14 m., duktė Agota – 16 m. Kartu gyvena brolis Antanas – 49 m. su žmona Barbora – 43 m., jų sūnus Antanas – 7 m., duktė Viktorija – 16 m., giminaitis Justinas Čechovičius, Kazimiero, – 22 m. su broliu Ignatijum – 17 m.

Kitoje sodyboje gyvena Baukys (Bowkis) Dominykas, Simono, – 20 m. su broliais Martynu – 17 m., Justinu – 12 m., seserimi Barbora – 14 m.⁶

Palyginę 1833 m. ir 1847 m. inventorinius įrašus, pastebime neatitikimų asmenų metuose. Dvaro ekonomui svarbu buvo ne gyventojų amžius, bet kiek ir kokio didumo duoklė bei mokesčiai surenkami.

Per keturiolika metų pakito ir šeimų sudėtis. Pas Čekus nebėra sūnaus Jono ir dukros Barbaros. Tikėtina, kad Jonas išėjo užkuriom į žmonos ūkį, Barbora ištekėjusi gyvena vyro šeimoje. Baukų abu tėvai jau mirę, ūkį valdo pagal amžių vyriausias sūnus Dominykas. Lyginant abu sąrašus, jam turėtų būti 27 m., jo broliams Martynui – 24 m., Justinui – 18 m., seseriai Barbora – 21 m. Neįrašytos seserys Petronėlė su Grasilda. Tikėtina, kad jos ištekėjo ir gyvena vyrų ūkiuose.

Apie 1845 m. Simono Čeko sūnus Gasparas vedė Viktoriją Miškinytę ir susilaukė 12 vaikų. Ne visi jie išgyveno. Tie, kuriems Dievas leido išgyventi, kūrė šeimas ir pratęsė Čekų giminę bei pavardę iki šių dienų.

Čekų giminės genealogiją sudariusi Justina Čekaitė (gim. 1988), Utenoje gyvenančio Sauliaus Čeko (gim. 1962) dukra ir Antalgėje, Utenos rajone, gyvenančio Julijaus Čeko (gim. 1935) anūkė, kurių pavardę pratęsta nuo minėtų Gasparo ir Viktorijos Čekų atžalų, užrašė legendą apie pavardės atsiradimą šiame krašte, gal net ir Lietuvoje: „Kažkur, netoli Užpalių, vienas kunigaikštis pasikvietė į svečius sve-timšalį čeką. Tam užsieniečiui viešnagė ir kraštas patiko, jis pasiliko čia gyventi, sukūrė šeimą ir perdavė pavardę savo atžaloms.“

Čekai ir Čekavičiai Jūžintų ir Užpalių bažnyčių knygose pradedami vardyti nuo 1778 m. Levizaruose (Snukeliuose) apsigyveno apie 1880 m. Tačiau iš kur atsikraustė pirmasis gyventojas Mataušas Čekas, nustatyti nepavyko. Mataušo Čeko anūkas Gasparas Čekas (gim. 1818) su žmona Viktorija Miškinyte užaugino tris sūnus: Izidorių (gim. 1844) ir dvynius Juozapą su Silvestru, gimusius 1858 m. gruodžio 24 d.

Izidorius Čekas su žmona Emilija Barzdaite susilaukė kelių dukterų ir sūnaus Pranciškaus. Pranciškus (1884–1974) pasiliko tėviškėje. Jo anūkas Bronius su šeima ligi šiol gyvena Levizaruose. Dvynius Juozapą ir Silvestrą Čekus 1887 m. lapkričio 15 d. Dusetų klebonas sutuokė su seserimis Alaunytėmis. Juozapas su žmona Uršule Alaunyte (1869–1947) pasiliko jos tėvų ūkyje Berniškių kaime, Antalieptės valsčiuje, Zarasų apskrityje. Silvestras Čekas su žmona Barbora Alaunyte išvyko į Sankt Peterburgą ir žinios apie juos nutrūko.

Juozapas Čekas Alaunių ūkyje Berniškėse gyveno iki 1911 m. Tais metais ištekinę dukrą Anele (1892–1947) už duokiškėno Dominyko Vebros (1872–1945), juos paliko ten gyventi, o pats su žmona ir aštuoniais vaikais grįžo į

⁶ LVIA, f. 525, ap. 2, b. 908, l. 86.

Levizarus. Domyko Vebros dukra Ona Vebraitė-Indrašienė (1917–2003) buvo mano mama. Su Levizarų Čekais artimai giminiavosi, ten ją besisvečiuojančia 1940 m. surado mano tėvelis Gasparas Indrašius (1902–945), užpalėnas iš Norvaišių kaimo.

Levizaruose gyvenę Juozapas ir Uršulė Čekai už vyrų išleido dukras: Veronika Gaidienė (1889–1968) gyveno Vaiskūnuose, Kostancija Repšienė (1895–1980) ir Ksaverija Gogelienė-Dagienė (1908–1997) – Kaunė.

Levizaruose su tėvais liko sūnūs: Antanas (1900–1982) ir Petras (1901–1962). Dar buvo sūnus Jonas, vadinamas lunatiku, kuris nuskendo Paščio ežere, dukros Zofija (mirė paauglystėje nuo raupų) ir Emilija (1906–1969), kuri, pasak brolių, negražiai vaikščiojo, vėliau dėl raumenų atrofijos buvo paralyžiuota, tačiau garsėjo kaip puiki siuvėja.

Kiti Čekai pasklido po visą valsčių ir už jo ribų. Antano Čeko sūnus Baltramiejus (Bartolomiejus (1871–1954) kumečiaudamas nutolo nuo Levizarų, 1913 m. pasiekė Vasaknų dvarą, čia su žmona Karolina Braukylaite įsitvirtino visam laikui. Užaugino vaikus: Antaną, Praną, Eleną ir Veroniką. Apie juos rašiau trilogijoje „Antalieptės kraštas“.

1920 m. vasarą Levizarų kaimas skirstėsi viensėdžiais. Rašydami prašymą Žemės ūkio ir turtų ministerijos Žemės tvarkymo ir matavimo departamentui, gyventojai nurodė, kad „Levizarų sodžiaus žemės du valakai. Jeigu apsiimtų skirstyti, tai sumokėsime pinigais po 8 auksinus nuo dešimtinės, iš viso 320 auksinų“.

1920 m. birželio 17 d. į Levizarus atvykęs matininkas N. Sakalauskas nustatė, kad iliustracijos laikais žemė buvo duota dviem savininkams – Baukiui ir Čechavičiui. Domykas Baukys turėjo 24,34 dešimtinės, kurias paveldėjo dabar gyvenantis Juozas Baukys. Gasparas Čechavičius gavo 24,07 dešimtinės. Iš jo paveldėjo pusbroliai Juozapas Čekas – 12,03 deš. ir Pranciškus Čekas – 12,04 deš. Iš viso 48,41 dešimtinės žemės.

„Apart to sodžiujė gyvena mažžemiai: Jonas Merkis – 0,20 deš., Pranas Teroydavičius – 0,34 deš. ir Juozas Baukis – 1 dešimtinė. Žemė šių mažžemių randasi atskiruose gabaluose ir dalinimui sodžiaus netrikdo. Už matavimo darbus Levizarų sodžiaus ūkininkai

Iš dešinės Antanas Čekas, Balys Vėbra, Ksaveria Čekaitė-Gogelienė, jos senelė Uršulė Alaunytė-Čekienė ir Uršulės dukra Anelė Čekaitė-Vėbrienė 1938 m.

privalo sumokėti valstybes išdui 423 auksinus ir 10 skatikų.”⁷ Ten pat matininkas pažymėjo, kad „visų kaimo ūkininkų trobos taip sunykę, kad reikalinga neatidėliojant taisyti, arba statyti naujas. Apart to, sodžius yra labai nepatogioje ir šlapioje vietoje, sodybų žemės siauros“.

Po žemės reformos broliai Antanas ir Petras Čekai su tėvais ir seserimis, kol jos ištekėjo, gyveno ankštai vienoje troboje. Antanas 1921 m. vasario 12 d. po vestuvių atsivežė žmoną Zofiją Trakaitę (1906–1950) iš Duokiškio parapijos. Sukrykštė du sūnūs Jonukas (gim. 1932) ir Pranukas Julius (gim. 1935). Petras 1934 m. birželio 5 d. vedė Adelę Čižiūtę (1905–1944) iš Vaiskūnų kaimo, Užpalių parapijos. Jo šeima padaugėjo trimis vaikais: gimė Julija (1935–1943), Danutė (gim. 1938) ir Algimantas (1940–1963).

1942 m. gegužės mėn. surašant gyventojus, tokia Čekų šeimos sudėtis ir nurodyta. Tais metais Levizarų kaime gyveno: 1. Pranciškus Čekas (gim. 1884), beraštis, 1907 m. vedė žmoną Angelę Tumaitę. Vaikai su pirmąja žmona Emilija Kesilyte (1880–1907): Petras (gim. 1904) su žmona Veronika Paunksnyte (gim. 1902), jų vaikai Nijolė (gim. 1938), Bronius (gim. 1940) ir Elena (gim. 1935). Kartu gyveno Pranciškaus sūnus Balys (gim. 1907), nevedęs, sergantis kaulų tuberkulioze. Prie šeimos kažkodėl neįrašytas trečiasis Pranciškaus sūnus Vladas (Ladzius) Čekas (1905–1962), neįgalus, švepluojantis ir sunkiai kalbantis. 2. Balys Baukys (gim. 1882) 1929 m. vedė žmoną Veroniką Pajedaitę (gim. 1900). Jų trys vaikai: Vytautas (gim. 1930), Ona (gim. 1934) ir Stasė (gim. 1939). Šeimoje gyveno nevedęs Balio brolis Juozas Baukys (gim. 1881) ir dėdė Izidorius Baukys (gim. 1856). Pastaba. Baukių sodybą įsigijo ir vasaroja medicinos profesorius, širdies chirurgas Vytautas Jonas Sirvydis.

1944 m. liepos mėn. praeinant frontui sudegė brolių Čekų sodyba. Justina Čekaitė giminės istorijoje rašo: *„Kitoje ežero Paščio pusėje vokiečiai buvo įsirengę stovyklą. Kai pro Čekų sodybą žygiavo rusų kareiviai, vokiečiai juos apšaudė. Rusai puolė slėptis už Čekų namo. Tada vokiečiai pradėjo šaudyti padegamom kulkom ir uždegė namą. Sudegė namas, tvartas, tik klojimas liko, nes buvo atokiau. Žmonės nenukentėjo, abu Antano sūnūs (Jonas ir Julius) tuo metu gyveno pas motinos seserį Lapienių kaime. Sudegus namui, Antano šeima apsigyveno klojime, Petro šeimą priėmė Masiuliai iš Traidžiūnų kaimo. Abu broliai pasidalino žemę, teko po šešis hektarus ir pasistatė atskiras sodybas. Petro namas, kur dabar gyvena jo duktė Danutė Kazakevičienė, o Antano, – vietoje sudegusio, kuriame dabar vasaroja jo duktė, Vyžuonų mokyklos mokytoja Janina Čekytė.“* (Taip jos pavardė įrašyta pase.)

Tačiau baisesnė nelaimė už gaisrą buvo Petro Čeko žmonos, vaikų motinos Adelės Čekienės (1905–1944) netektis. 1944 m. gruodžio 27 d. ją nušovė partizanais prisidengę apgirtę banditai. Nušovė kaimyno Petro Masiulio troboje, gretimame Traidžiūnų kaime. To kaimo kapeliuose ir palaidota, vos už puskiometrio nuo dukros Danutės Kazakevičienės namų.

Suimtas ir tardomas vienas iš žudikų Petras Galvydis iš gretimo Antakalnių kaimo pasakojo: *„1944 m. gruodžio gale* _____
Benediktas Svilas, Balys Baltakis, aš ir ⁷ LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 5773.

Uršulė Alaunytė-Čekienė su šeima Levizaruose, dukros Emilija ir Ksaveria Sūnūs Antanas ir Petras su žmonomis ir vaikais 1939 m.

mano brolis Leonas Galvydis, naktį praeidami pro Traidžiūnų kaimą, Benediktas Svilas pasakė, kad čia gyvena Adelė Čekienė, kurią reikia užmušti už tai, kad jinai pranešė apie banditus valdžiai. Mes visi, tame tarpe ir aš sutikome su tokiu siūlymu. Tuo laiku iš mūsų keturių automataų turėjo tik mano brolis Leonas Galvydis. Tai Benediktas Svilas paėmė iš jo automataų ir kartu su manimi užėjome į Adelės Čekienės trobą. Baltakis su Leonu Galvydžiu liko prie namo. Kai aš su Benediktu Svilu įėjome į Adelės Čekienės namą, tai ji jau miegojo. Vyro namuose nebuvo. Aš ją iškėliau iš lovos, ji pradėjo blaškytis ir išbėgo iš trobos. Tuomet mes visi keturi nusivojome bėgančią Adelę Čekienę. Ji įbėgo į kaimyno Masiulio trobą ir pasislėpė po lova. Benediktas Svilas Čekienę ten pamatė ir iš automato nušovė. Po to mes nuėjome į klijimą ir ant šieno permiegojome.”⁸

Su dviem našlaičiais Danute ir Algiuku likęs Petras Čekas vedė Rožę Kiliūtę, kuri globojo ir užaugino našlaičius. Danutė (gim. 1938) sukūrė šeimą su agronomu Jonu Kazakevičiumi (miręs), užaugino sūnus Valdą ir Rimantą bei dukrą Daivą. Žiemas Danutė leidžia pas sūnų Utenoje, vasaromis gyvena ir puoselėja tėvų sodybą Levizaruose. Danutės brolio Algirdo Čeko (gim. 1940) gyvenimas tragiškas. 1963 m. rudenį iš nevilties jis nusišovė. Buvo vedęs Danutę Tarvydaitę (1940–1963), kuri jau sirgdama pagimdė sūnų Vytuką. Po metų pagimdžiusi dukrą Gražiną, buvo išvežta gydyti į Kauno ligoninę ir ten užgeso nuo džiovos. Vytuką (1962–2006) globojo ir užaugino geroji pamotė Rožė, Gražinutę išidukrino Užpalių miestelio gyventojas Gaigalas. Užaugusi ji ištekejė už Juozo Veršilos, susilaukė trijų vaikučių.

Antano Čeko pirmoji žmona Zofija (1906–1950) mirė palikusi du sūnus Joną ir Julijų. Tuomet našlys vedė Mariją Bernotaitę (1910–1995) ir susilaukė dukters Janinos. Jonas (1932–2002) vedęs Genovaitę Nenėnaitę su šeima gyveno Ilčiukų, vėliau Likunčių kaimuose, buvo darbščiausias „Ažuolo“ kolūkio vairuotojas. Jų duktė Danutė Vizbarienė (gim. 1959) gyvena Adomynės kaime, Kupiškio rajone, sūnus Alvydas Čekas (gim. 1963) su šeima Utenoje.

Julius Čekas (gim. 1935), kurį iki

keturiolikos metų visi vadino Pranu- ⁸ LYA, Petro Galvydžio byla, 43119, l. 20.

ku, su žmona Danute Rudėnaite gyvena Antalgėje, Utenos rajone. 1952 m. baigė Antalieptės dviemetę žemės ūkio mokyklą, 1974 m. cirklišio žemės ūkio technikumą, dirbo kolūkio zootechniku, Norvaišių apylinkės sekretoriumi, iki 1986 metų Antalgės paukštininkystės ūkio skyriaus vedėju. Jo sūnūs Saulius ir Audrius su šeimomis gyvena Utenoje.

Janina Čekytė (Čekaitė) (gim. 1953), baigusi Užpalių vidurinę mokyklą ir Vilniaus pedagoginio instituto Fizikos matematikos fakultetą, nuo 1975 m. dirbo Panevėžio 10-ojoje vidurinėje mokykloje. 1982 m. mirus tėveliui pasiprašė perkeliama arčiau tėviškės ir pradėjo mokytojauti Vyžuonų vidurinėje mokykloje. Nuo 1991 m. – direktoriaus pavaduotoja ugdymui. Vasaras praleidžia tėvų sodyboje Levizaruose.

Tolėliau į šiaurę nuo Janinos Čekytės namų yra jos giminaičio Broniaus Čeko (gim. 1940) sodyba. Broniaus senelis Pranciškus Čekas (1884–1974) su žmona Emilija Kesilyte turėjo tris ne visai sveikus sūnus: Petrą (gim. 1904), Vladą (gim. 1905) ir Balį (gim. 1907). Vedė tik Petras. Su žmona Veronika Paunksnyte užaugino dukras Eleną Indrašienę (gim. 1935), Nijolę Rudokiene (1938–2006) ir jau minėtą sūnų Bronių, kuris pratęsdamas Čekų giminę su žmona Ona Nijole Kapušinskaite užaugino sūnų Alvydą, dukras Jolitą Gudelevičienę ir Gitaną Čipiniene. Išleidę vaikus į gyvenimą, Bronius su Ona ūkininkauja Levizaruose.

Lygamiškio kaimas

Ona Abukauskienė

Lýgamiškio kaimas yra į pietvakarius nuo Užpalių miestelio (apie 2 km), ribojasi su Užpalių vienkiemiais, Neviržės ir Kaimýnų kaimais, Šventosios upe. Žemės paviršius kalvotas, sėte nusėtas akmenimis. Akmenys visą laiką buvo renkami, didieji skaldomi, naudojami kelių ir namų statybai.

Per Lygamiškio kaimą eina didesni keliai: Užpaliai–Nevirža–Jōciškės ir iš Užpalių per Dvarašilio mišką į Gýliškių kaimą.

Netoli Užpalių, dešiniajame Šventosios krante, tęsiasi Balnų pievos, už jų kopia nuožulnūs šlaitai, Lygamiškio piliakalnis. Vietos gyventojai šį piliakalnį vadiną Genupio kalnu. Palei piliakalnį sruvena Genupio upeliukas.

Apie Lygamiškio piliakalnį yra išlikę ne vienas pasakojimas.

Sakoma, kad šį kalną kažkada supylę karo belaisviai, kurie netoliese ir buvę palaidoti. Iš tiesų, kasinėjant žemę namo statybai, ties S. Kublicko sodyba rasta daug žmonių kaulų.

Iš šoninio kalno šlaito kyšo didelio akmens dalis, primenanti valtįs galą. Kai sovietmečiu Lygamiškio laukuose buvo sprogdinami akmenys, traktorininkai, uždėję lynus, ištempė ir šį akmenį. Taip jis ir dabar guli kalno papėdėje. Yra čia ir daugiau akmenų. Vieni pasakodavę, kad matę čia, ant akmens, mėnesienoje sėdintį senuką ir besiaunantį kojas – vyniojantį autus. Tačiau kol vieną koją apvynioja autu, nuo kitos kojos nusivynioja... Ir taip be galo... Tai pamačiusį žmogų apimanti nesuprantama baimė, krečias šiurpas.

Kiti pasakoja, kad piliakalnyje paslėpta eldija su auksu, kurią saugo dvi laumės.

Piliakalnio papėdėje pasirodydavusios mėlynos ugnelės. Tai pamatę kaimo vyrai suprato, jog čia esąs paslėptas auksas. Vienąkart ir išsiruošę lobio ieškoti. Jiems bekasant, pakilęs viesulas ir pasirodžiusi didžiuliais gaidžiais kinkyta karieta, pilna puošniai apsirėdžiusių ponų. Jie pradėję statyti kartuves. Persigandę vyrai pabėgo. Kitą dieną nuėję pamatė, kad jų iškastos duobės nė ženklo nelikę...

Lygamiškyje yra Krokulės šaltinis. Tai neužšalanti, nuolat gyva versmė. Iš jos į Šventąją sruvena mažas upeliukas – Krokulė. Sakoma, kad Krokulės vanduo ne tik šaltas, skanus, bet turi ir gydomųjų savybių. Apie tai toli pasklido garsas. Todėl į didžiausią Užpalių parapijos šventę – šv. Trejybės atlaidus – žmonės plaukdavo iš tolimiausių kampelių – nuo Taurāgnų, Daūgailių, Sudeikių ir kt. Traukdavo pulkais į Krokulę, esančią už poros kilometrų nuo Užpalių. Čia sėdėdavo eilės elgetų, kurie laukdavo išmaldos.

Gilios senatvės sulaukę užpalėnai Ignas Namikas ir Zigmantas Balčiūnas pasakodavę, kad XIX a. pradžioje toje vietoje, kur dabar stovi koplytėlė, augęs senas, beveik nudžiūvęs ažuolas. Čia buvusi tarpušakyje pastatyta Kristaus statulėlė. (Mat Kristus vieną rytmetį pasirodęs čia ganantiems piemenėliams.) Aplink ažuolą buvęs takelis, išmintas einančių keliais aplink ažuolą Kristaus garbintojų. Galiausiai viesulas ažuolą nulaužęs. Ant jo kelmo klebonas liepęs pastatyti medinę koplytėlę, kurioje buvo įtaisyta ir Kristaus statulėlė. XX a. pradžioje (1903 m.) medinei koplytėlei apipuvus, klebono Kosminskio ir vikaro Razmos rūpesčiu senosios vietoje

buvo pastatyta raudonų plytų mūrinė koplytėlė. O komendorius Adomas Razmas pasirūpino, kad iš didžiulio akmens būtų iškaltas dailus rentinys ir įstatytas į ver-smę. Vieta aptverta medine tvorele, uždrausta čia varyti girdyti gyvulius. Pasodinta ažuoliukų ir pušaičių. 1930 m. klebonas A. Paurys ėmėsi tolesnių tvarkymo dar-bų – visas šventasis miškelis su šaltiniu buvo aptvertas dailia mūro ir metalo tvora.

Sakoma, kad Krokulės vardas kilęs nuo žodžių kriokti, krioklys ar krokulys. Pasak užpalėno archeologo A. Namiko, čia buvusi ir pagoniškosios šventovės vieta.

Lygamiškio kaime gyvenusios septynios šeimos.

Kazio Pavilionio šeima turėjo 10 ha žemės. Užaugo sūnūs – Petras, Antanas, Stasys, ir dukra Ona.

Petro ir Emilijos Abukauskų šeima išaugino šešetą vaikų: Petrą, Oną, Praną, Stasę, Bronę, Marijoną. Tėvų sodyboje ūkininkauti pasiliko Pranas. Turėjo 31 ha žemės. Išaugino penkis sūnus. 1949 m. kovo mėnesį kaimynas pranešė Abukauskams, kad bus vežami į Sibirą. Šeima pasitraukė iš namų, slapstėsi Dvarašilio miške, prisiglausdavo pas žmones. Pavyko pasislėpti, nors buvo uoliai ieškoma. Tik vėlų rudenį, spalio mėnesį, Abukauskų šeima sugrįžo į savo namus. Nebe-rado nei gyvulių, nei namų apyvokos daiktų – viskas buvo išgrobstyta. Suaugę Prano ir Onos Abukauskų vaikai – Henrikas, Vladas, Benas, Vytautas – sukūrė šeimas, apsigyveno Užpaliuose, o Algis – Radviliškyje.

Gasparo ir Emilijos Kirvelių šeimoje išaugo sūnus Stasys, dukros Genė ir Jūra. Turėjo apie 6 ha žemės.

Vieną sekmadienį Emiliją Kirvelienę prie bažnyčios mirtinai sužalojo rusų kareiviai. G. Kirvelis vedė antrą žmoną Bronę. Gimė sūnus Rimantas. Jūra Kir-velytė buvo gamtos mokslų daktarė, gyveno ir dirbo Dotnuvojė. Dabartiniu metu tėvų namuose gyvena Rimantas Kirvelis.

10 ha ūkelyje šeiminkavo Prano ir Onos Katkevičių šeima, kurioje išaugo trys dukros: Valė, Ona ir Stasė. Turėjo užveisę gražų sodą. Metams bėgant, so-dyba, likusi be šeiminkų, sunyko. Tik pastaraisiais metais vėl atgyja, sulaukusi naujų šeiminkų.

Broliai Juozas ir Jonas Daujočiai turėjo 15 ha. Nors gyveno vienoje so-dyboje, turėjo savo atskirus ūkius. Petro Miškinio šeima turėjo pusę valako žemės, bet labai smėlingos, žvyringos. Išaugo trys vaikai. Buvo ištremti į Sibirą. Grįžę apsigyveno Užpaliuose.

Jono ir Onos Katkevičių šeimoje augo dukra Ona ir sūnus Vladas, kuris buvo pasirinkęs Lietuvos partizano kelią ir žuvo Sudeikių apylinkėse.

Jono ir Salomėjos Ramoškių šeimoje išaugo trys sūnūs – Vytautas, Bronius ir Antanas.

Kostei Leikienei priklausė 17 ha žemės. Motinai padėjo vaikai Vincas, Le-onora, Ona.

Lygamiškio kaime gyveno Jono Uborevičiaus šeima. Mirus vyrui Jonui, Bronė Uborevičienė (jau mirusi) gyveno kartu su sūnumi Kaziu ir dukros Geno-vaitės šeima. Kažkada Lygamiškio kaime gyveno ir Petro Uborevičiaus bei Prano Naviko šeimos.

Gimtinės kodas – Linskis

Audronė Stanikienė (Paškonytė)

Kaimo gyventojai

Utenos krašto enciklopedijoje, išleistoje 2001 metais, redaktoriaus Gedimino Isoko apie Linskį parašyta:

„... kad jis nutolęs nuo Užpalių 8 km, nuo Utenos – 30 km... Kaimė išlikę medinių pastatų, statytų XIX a. Paminėta, kad 1984 metais čia gyveno 40 žmonių, 1998 metais – 17 gyventojų. 2000 metais buvo 9 ūkiai, gyveno 16 gyventojų. Iš jų paminėti: Petras Alekna, Bronislava Jasiulionienė, Everistas Kemeklis, Alfonsas Paškonis, Stanislovas Petrauskas, Antanas Prievelys, Feliksas Tursa, Genovaitė Veronika Urbonavičienė.“

Lankiausi Linskyje 2010 m. liepos mėnesio pradžioje. Kalbėjau su senaisiais kaimo gyventojais: Everistu Kemekliu, Audrone Ramanauskiene (Prievelyte), Terese Vanagiene, Julija Petrauskiene, susiradusi telefonus, skambinau Vilniuje gyvenantiems: Matui Vanagui, Kaziu Kemekliui ir kt.

Enciklopedinės žinios labai greitai sensta... Sensta ir nyksta Linskio kaimas. Jeigu aš išvardyčiau dabar gyvenančiuosius, jų būtų jau nebe 16... Anapilin išėjo Feliksas Tursa, Stanislovas Petrauskas, Antanas Prievelys. Nuolat gyvena Everistas Kemeklis, Bronislava Jasiulionienė, Alekna ir Pūžienė, Julija Petrauskienė... Į kitas sodybas laikinai atvažiuoja arba visai svetimi žmonės, nusipirkę senųjų Linskio gyventojų trobesius, arba gimines, vaikai, vaikaičiai... Kaimo ūkiai nuomojami stambesniems seniūnijos ūkininkams...

Gražiosios aukštaitiško stiliaus trobos stovi kaip paminklai buvusiai kaimo – ūlyčios, vienkiemį – praeičiai...

Linskio vienkiemis

*Dar išlikęs Linsčio
kaimo ūkininko
klojimas*

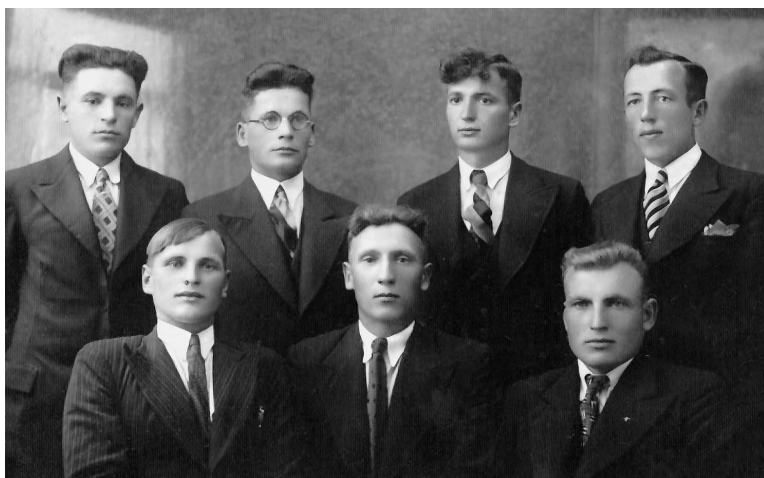
Nuostabios klėtys nepasiduoda laikui, nes suręstos gabių meistrų. Tarp jų – ir mano tėviškės buvusio kaimyno Maminiškio rankų (paliudijo sūnus Vladislovas, gyvenantis Juociškių kaime).

Aukštai iškėlę galvas rymo kaimo ūlyčios pakraščiu išsirikiavę šimtamečiai uosiai, klevai ir liepos.

Kur ne kur dar išlikę ūkiniai pastatai (didžiulis Vanago klojimas). Ir vis dėlto kaimas be perspektyvos. Nėra čia vaizdingo ežero ar upės, gero asfaltuoto vieškelio... Pamirštas vaikų ir anūkų, jis gyvena tol, kol laikosi paskutiniai jo gyventojai. Aš gi matau savo vaikystės Linskį su pienine, į kurią susirinkdavo aplinkinių vienkiemių ir kaimų gyventojai... Atsimenu visų pavardes, kai kurių net vardus, matau javų kirtimo mašinas, šienapjoves, kolūkin suvarytus gyvulius, brigadininkus, šaukiančius visus į darbą, net mus, vaikus... Ir

*A. Vanagas su
arkline šienapjove.
Šalia – Algis
Paškonis*

Linskas jaunimas prieš karą. Antroje eilėje (pirmas iš dešinės) – Antanas Prievelys. Apie 1940 m. Iš A. Prievelytės archyvo

būtina juos paminėti. Išėjusius amžinybėn, nebegrižtančius... Lyg kažkas įsakytų iš aukščiau, norisi juos nors išvardyti, kad pamatytų tie, kurie skaitys šias eilutes, kad čia buvo daug žmonių, daug sodybų, daug skausmo ir vargo, džiaugsmo ir dainų... Per Linskį, per išnykusį Abrėmiškį, kaip toje dainoje „praėjo laikas“... Taip, jis praėjo, bet kažkas liko, liko laukai, pievos, miškai, upeliai, kuriais bėgiojo, vaikščiojo čia gyvenusiųjų kojos, liejosi sūrus prakaitas ir kraujas... Liko erdvė, kuri man kažką sako... mena kažką amžino ir svarbaus... Tai – tėviškės, gimtinės kodas...

Senieji kaimo gyventojai

Linskas kaimas susidėjo iš kelių dalių: ūlyčios, vienkiemų, užusienio (arba Petrauskynės).

Nuo Abrėmiškio kaimo pusės ūlyčioje pirmoji sodyba buvo **Silvestro Tarvydo**. Jis turėjo 2 sūnus: Vytautą (hab. biologijos mokslų daktaras gyvena Baisėgaloje, lanko tėvų kapus Užpaliuose) ir Donatą (miręs). Sodyboje, mirus Tarvydam, apsigyveno Povilas Alekna. Jam mirus, gyvena sūnus Petras. Sodyba išlikusi. Alekna – ateiviai, žmona iš Kaimynų kaimo. Vytautui gimus, sodybos pakelėje pasodintas ažuolas (sena tradicija). Jis gražus ir žaliuoja...

Už Tarvydo sodybos buvo pieninė, Pastato nebėra. Už pieninės – **Nikodem Grūdės** sodyba. Sodybos nebėra, nugriauta. N. Grūdė 1944 m., traukiantis vokiečiams, išvyko į Vakarų, gyveno Venesueloje. Jo sūnūs: Vilius, Leonas, Evaldas. Vilius gyvena Jėsvainiuose, turi žirgyną su 100 žirgų, ten palaidota ir motina Veronika Grūdienė (1910–1997). Leonas kurį laiką gyveno Linskyje, vėliau – Jėsvainiuose. Irgi miręs. Sūnus Evaldas – socialinių mokslų daktaras, gyvena su šeima Vilniuje.

Napalio Urbanavičiaus sodyba išlikusi. Napalys buvo vedęs iš Gylėškių kaimo Veroniką Barauskaitę. Susilaukė dviejų sūnų: Broniaus (gyvena Vilniuje) ir Laimio (gyvena Utenoje). Sūnus Laimis po tėvų mirties lanko ir prižiūri sodybą.

*Linskio kaimo
gyventojas Everistas
Kemeklis prie savo
namų. 2010 m.*

Linskyje buvo keletas **Vanagų** sodybų. Ūlyčioje gyveno **Antanas Vanagas**. Jis turėjo 3 sūnus: Benjamina, Algį ir Kęstutį. Nė vieno nebėra tarp gyvųjų. Jo namus perpirko Feliksas Tursa. Jam ir žmonai Anei Tursienei (Garunkštytei) mirus, namus paveldėjo ir prižiūri Stasys Garunkštis su žmona Nida (gyvena Utenoje).

Kazimieras (Kazys) Vanagas gyveno greta Antano. Berods, jie buvo broliai. Kazys pardavė trobesius Paškoniams iš Paškonių kaimo. Kazimiero sūnūs Matas (Motiejus) ir Aloyzas gyvena Vilniuje. Senasis Paškonis gyvena Utenoje pas dukrą Virginiją. Sodybą lanko ir sūnus Algis Paškonis (gyvena Rokiškyje). Jis pateikė daug puikių prisiminimų apie Linskio ir Abromiškio žmones. Vėliau jo laišakai bus cituojami.

Antanas Vanagas (dar vienas) gyveno vienkiemiuose prie Raščiaus. Apie jį vėliau.

Everisto Kemeklio sodyba buvo už Kazimiero Vanago. Kazimieras Everistas (iš Abromiškio k.) buvo vedęs Repšytę (Antano Repšio ir Emilijos Repšienės dukrą) iš Linskio. Everistas Kemeklis (gim. 1926 m.) labai geros atminties, guvęs aštuoniasdešimtmetis (tikra „kaimo enciklopedija“ – aut. pastaba) papasakojo ir apie save, ir apie kitus kaimo gyventojus. Jo sodyba verta etnografų dėmesio. Išsaugojusi senovinį aukštaičių pirkiosę buvusį kamina-rūkyklą, klėtį, seną trobos išplanavimą.

Everistas su Brone susilaukė sūnaus Osvaldo (mirė jaunas) ir dukros Laimos (gyvena Šiauliuosė).

Kitoje kelio pusėje, prieš Everisto Kemeklio sodybą – Jasiulionių namas. **Jasiulionis** miręs, Bronislava Jasiulionienė (Garunkštytė) (gim. 1927 m.) gyvena iki šiol. Sūnus Dalius gyvena Utenoje, prižiūri ir lanko sodybą.

Jono Grižo ir Anelės Grižienės sodyba buvo paskutinė ūlyčioje (žiūrint nuo Abromiškio k.). Jie turėjo dukrą Aldoną ir sūnų Genių (abu mirę). Sodybą lanko anūkai. (Grižą subadė jautis apie 1947 m.)

Pateikėjas Linskio gyventojas Everistas Kemeklis, gim. 1926 m., gyv. Linskio ūlyčios gale.

Vienkiemiai

Ūlyčioje augo daug vyšnių, alyvų, obelų, gulėjo pamatų akmenys, plūktinių krosnių kauburiai... Nebeliko ūlyčioje (išsikėlus į vienkiemius) **Prievelių** (Juozapo ir Petro) sodybos. Juozapas (Antano Priavelio tėvas Antanas – Audronės Ramauskienės tėvas) Priavelys buvo kalvis. Jo sodybos nebėra.

Į vienkiemį išsikėlė ir Vanagai: Alfonsas ir Juozapas. Jų vienkiemis buvo prie Raščiaus sodybos. Kai ūlyčioje buvo trijų Vanagų šeimos, – jie turėjo pravarde: „Peldiškių Vanagėlis“ ir „Kalninis“... (Beveik kaip ir Dzūkijoje.) Iš ūlyčios į vienkiemius tarp Raščiaus ir Garunkščio išsikėlė ir Jurgis Reikalas.

Ūlyčioje tarp Kazimiero Vanago ir Everisto Kemeklio sodybos po sena liepa gyveno vienišius Butkis...

Už Kemeklio klėties, pačiame ūlyčios gale, dar buvo Juozo Gražio sodyba. Juozas su žmona Ieva turėjo 5 vaikus: Oną, Elena, Algį, Juozą ir Joną.

„Eleną aš dar prisimenu, kažkur ištekėjo į Kaniūkus. Algis Grižas buvo jūreivis Rygoje. Juozas Grižas, kalbėjo žmonės, negrižo iš sovietinės kariuomenės, gal vedė rusę?.. Kažkur Kaliningrado srityje... Jonas Grižas dirbo kolūkyje, vežiojo pieną, dirbo partorgu kolūkyje, vėliau nusišovė (28 m.).

Gražiai išsikėlė į vienkiemį tarp Raščiaus ir Garunkščio sodybų. Nebeliko nieko. Nė ženklų...“¹

Vienkiemiai sudarė dalį Linskio kaimo. Evaldo Grūdės žodžiais: „Kaimas buvo režinis. Norėdami gyventi plačiau, laisviau, įsigyti daugiau žemės (smetoninė agrarinė reforma) Linskio gyventojai (ne visi) kūrėsi vienkiemiuose. Buvo tokie vienkiemiai: Raščiaus, Grižo, ruso Danilos, Antano Priavelio, Jurgio Garunkščio, Juozapo Rakausko, Jurgio Reikalo, Tursos, Albino Vanago.

Raščiaus sodyba buvo didelė – pusė valako. Prisimenu, žaliavo didelis sodas, apšodintas eglėmis. Mane, paauglę, mama kažkokiu reikalu siuntė į Raščiaus sodybą. Prisimenu, kad Raščius Antanas (tėvas) buvo mažo ūgio, o jo žmona – stambi ir aukšta moteris. Mane pavaišino labai skaniomis slyvomis, dar atsimenu daug labai gražių jurginų...

Raščiai turėjo 4 vaikus: Praną (poetą), Joną, Julę (gydytoją) ir Antaną (žaidė futbolą).

Ar Antanas dar gyvas, nežinoma. Kiti Raščių vaikai, E. Kemeklio liudijimu, jau mirę... Nebeliko ir Raščiaus sodybos. Parduota, matyt, buvo nugriauta ir išvežta.

Nebeliko ir Gražių sodybos. Rusas Danila išsikėlė į Anykščių rajoną.

Antano Priavelio sodyba išlikusi.

„Mano tėvas Antanas Priavelys buvo Linskio gyventojas.² Gimė 1914 m. Petro Priavelio ir Elžbietos Priavelienės šeimoje. Buvo pirmagimis. Paveldėjo 1 valaką gana derlingos žemės. Mano tėvas turėjo seserį Adelę (mirė 20 metų), brolių Joną, seserį Moniką.“

¹ Pateikėjas Algis Paškonis.

² Apie savo tėvą papasakojo dukra Audronė Ramauskienė (Privelytė), gim. 1944 m., gyv. Utenoje.

Antanas Prievelys tarnavo Lietuvos kariuomenėje, pulke, dislokuotame Ukmergėje. Tapo puskarininkiu. Buvo baigęs 4 skyrius. Dirbo (po kariuomenės) tėvų ūkyje. 1937 m. vedė Anelę Velutytę iš Gyliškių kaimo. Jiems gimė 3 vaikai: sūnus Benediktas (1939–1994), dukra Audronė (1944) ir dukra Alvida (1948). Susikūrus Linsčio kolūkiui, dirbo brigadininku. Buvo darbštus, sumanus, linksmas, komunikabilus, turėjo žmonių pasitikėjimą. Užstodavo engiamuosius. Sustambinus kolūkius, „Gegužės pirmosios“ kolūkyje dirbo revizijos komisijos pirmininku. Prasidėjus atgimimui, džiaugėsi, kad atgaus savo žemę ir galės vėl ūkininkauti. Dėl sveikatos tapo trihektarininku. Laikė arklių, karvę, paršiuką. Dirbo iki pat mirties (2002 m.). Sodybą paliko tvarkingą, su išsaugotais trobesiais, didžiuliais medžiais, sodu...

Audronės Prievelytės ir R. Ramanausko vestuvės Linskyje. 1967 m.

„Sodybą prižiūrime mes su seserimi Alvida (gyvena Vilniuje).

Mano tėvas ir motina santaikoje kartu pragyveno daugiau nei 50 metų...

Atšventė auksines vestuves. Mama buvo jautri, darbšti, mylėjo vaikus, rūpinosi šeima. Buvo svetinga ir vaišinga. Abu tėvai gražiai dainavo. Iš jų muzikalumą paveldėjome ir mes su broliu Beniu. Aš 1965 m. baigiau Vilniaus kultūros švietimo technikumą, dirbau chorvede, meno vadove (pvz., Tauragnuose). Brolis Benius buvo baigęs Panevėžio muzikos mokyklą. Buvo geras dainininkas ir muzikantas. Sesuo Alvida buvo linkusi į tiksluosius mokslus. Baigė VVU Ekonomikos ir finansų fakultetą, dirbo „Audėjo“ vyr. finansininke. Alvida užaugino 2 dukras, aš – 1 sūnų.

Dažnai lankomės tėvų sodyboje. Aš prižiūriu dažniau, nes gyvenu arčiau (Utenoje). Vasaras leidžiu Linskyje.“³

³ Pagal A. Ramanauskienės (Prievelytės) pasakojimą 2010 m. liepos mėn.

Garunkščių vienkiemis, esantis šalia Antano Prievelio sodybos, buvo vienas iš gražiausių Linskyje: didžiulis sodas, puikūs trobesiai. Traukiantis frontui, jų sodyboje buvo įsikūręs rusų štabas. Netoli Linskio laukuose buvo karinis aerodromas, pamiškėje – ginklų sandėliai. Pokariniai Linskio berniukai čia turėjo aibę reikalų: pakapstę samanas, rasdavo šovinių. Eidami į Abromiščio mokyklą ar iš jos – neaplenkdavo šios vietos.

Linskio gyventojai javapjūteje.

Iš A. Prievelytės archyvo

Liudvikas Garunkštis gyveno prie pieninės, ūlyčioje. Jo sūnūs: Juozapas ir Pranas – išsikėlė į vienkiemį, brolis Antanas vedė ir gyveno už Užpalių miestelio, link Sudeikių.

Juozapas Garunkštis vedė Juliją Vanagaitę (iš Linskio). Jiems gimė 5 vaikai: Anelė (1925–2005), Ona (gim. 1929, gyvena Utenoje), Stasys (gim. 1933, gyvena Utenoje), Antanas (gim. 1933, gyvena Rokiškyje), Jonas (gim. 1937, gyvena Vilniuje). 24 ha ūkis buvo gražiai tvarkomas.

Kolūkis naudojosi Garunkščių klojimu. Pranas Garunkštis buvo vienišius, dirbo brigadininku. Mirė 1980 m. Po to sodyba buvo parduota už „rublius“ ateiviui Rudokui iš Panevėžio. Jis šią sodybą naudoja kaip vasarnamį.

Tarp kitų vienkiemių dar yra buvusi ir Rakauskų sodyba. Joje gyvena ateivis Lukša (76 m. – 2010) iš Žemaitijos. Kitų vienkiemių neliko...

Išsivaikščiojęs ir išsivažinėjęs Linskio kaimas dar vis saugo gimtines kodo paslaptį. Saugos tol, kol gyvens Julija Petrauskienė, Everistas Kemeklis, Jasiulionienė, kol vaikai ir anūakai lankys savo tėvų ir senelių statytus trobesius, sodintus medžius.

Panaudota

1. Linskio gyventojų Everisto Kemeklio prisiminimai.
2. Algio Paškonio, gyv. Rokiškyje, laiškų medžiaga.
3. Pateikėjų J. Petrauskienės, A. Ramauskienės, A. Paškonytės atsiminimai.

Apie Petrauskus

Linsio kaimo vieta, kur gyveno Petrauskai, buvo vadinama „Užsieniu“.⁴

Buvo dvi Petrauskų šeimos. Jų sodybos stovėjo viena šalia kitos. Šiuo metu išlikusi Mykolo Petrausko sodyba. Mykolas Petrauskas buvo paveldėjęs tėvų ūkį. Jo žmona Laučiūtė iš Aulėlių kaimo mirė jauna, gimdydama. Mykolas po pirmos žmonos mirties vedė antrą kartą – Karoliną Paškonytę iš Paškonių kaimo. Su ja susilaukė 6 vaikų: Juozo, Broniaus, Stefutės, Elenos, Janės ir Stasio. Turėjo apie 15 ha žemės. Buvo geras dainininkas, nagingas batsiuovys. Svajoję tapti vargonininku.

1944 m. gruodžio 22 d. Mykolo Petrausko šeimą ištiko baisi tragedija. Sūnus Juozas mokėsi Salų technikumė ir buvo ką tik sugrįžęs į namus švęsti Kūčių. Tą dieną atėjo pranešimas, kad jam reikia eiti į sovietinę armiją. Namuose buvo ir 17 metų brolis Bronius. Nespėjo jaunuoliai net gerai pasitarti su tėvais ir artimaisiais, ką čia reikėtų

daryti su ta armija. Nusprendė atidėti rytdienai. Deja, nespėjo... Namus apsupo NKVD kareiviai (tarp jų buvo ir vėlesnis „Gegužės pirmosios“ kolūkio pirmininkas Šerkšnovas). Troboje tuo metu buvo ir Narbučių Buitvydas, tokio pat amžiaus kaip Petrauskiukai. NKVD kareiviai visus tris jaunuolius išsivedė kaip stovi, surišo rankas, pasivedėjo šiek tiek, gal 0,5 km už namų, link Aulelių, ir sušaudė. Tai matė vienas Aulelių kaimo gyventojas. Vėliau jis ir pranešė sušaudytųjų tėvams. Neleido jų karstų į bažnyčią, nuvežė tiesiai į kapines. Enkavėdistai buvo girti. Tądien jie sušaudė ir 10 metų Užpalių Leikioką. Taip iš 6 Mykolo Petrausko vaikų liko 4. Dukra Stefutė ištekėjo į gretimą Vilkabrukių kaimą už Prano Daugilio. Palaidota Vyžuonų kapinėse (mirė 2002 m.). Vaikų neturėjo. Sūnus Stasys (mirė 2004 m.) paveldėjo tėvų namus ir po jų mirties visą laiką gyveno Linskyje. Dirbo kolūkyje, vedė Juliją Būgaitę iš Kušlių kaimo. Susilaukė trejeto vaikų: Dangiros, Lauros ir Dariaus, šešių anūkų.... Ūkyje gyvena našlė Julija. Darbštuolė dar sugeba išlaikyti karvę, užsiauginti paršiukų, prižiūri žemę ir daržus. Jai talkininkauja išmokyti ir dori vaikai, tokie pat darbštūs kaip ir tėvai, perėmę garbingų lietuvių estafetę...

Mykolo dukros Janė ir Elena jau iškeliausiasios anapilin. Jų vaikai ir anūkai pabirę po Lietuvos miestus ir kaimus.

Kitoje kelio pusėje gyveno Mykolo pusbrolis Kazimieras Petrauskas. Jo trobesių nebeliko. Prasadėjęs meliora-

Į Julijos Petrauskienės sodybą užklysta net jauni stirniukai. S. Balčiūno nuotr.

⁴ Pateikėja Julija Petrauskienė (Būgaitė), gim. 1938 05 15 Kušlių kaime.

cijai – parduoti ir nukelti. Kazimieras ir jo žmona ilsisi Užpalių kapinėse. Sūnus Gintautas gyvena Utenoje, Vacius – Vilniuje, Jonas – Šeduvoje, dukra Vanda irgi atsidūrė Šeduvoje, ištekėjo už šeduviškio. Ten vaikai persikėlė ir tėvų žemę... Ak, tie „Šeduvos bernai“ (asociacija su puikia kapela) nusiviliojo ir Linskio merginą...

Aš užrašiau tik keletą posmų iš dainos – iš vienos šeimos gyvenimo istorijos. Dar tebegyvuojančios, tebežaliuojančios, vaikų ir anūkų lankomos sodybos...

Visada, kada lankau gimtus kraštus, tėvų kapus, susitinku su klasės draugais, ar šiaip – siekiu Užpalių kraštą, nepravažiuoju pro Julijos Petrauskienės (Būgaitės) namus. Ji irgi retkarčiais apsilanko Druskininkų kurorte, kad šiek tiek mažiau skaudėtų darbų nualintos jos darbščios rankelės, kad šiek tiek atsigautų jos jautri širdelė. Man labai patiko jos pasakojimas apie tai, kaip frontui (1944 m.) užėjus, ji su broliais ir seserimis gelbėjo savo bėriuką, labai supratingą ir mylimą gyvulį (vėl asociacijos su dabartimi... Mūsų laikmečio vaikai globoja tik kates ir šunis. Retas kuris žinotų, kaip auginti ar prižiūrėti arkli, karvę, kiaulę, vištas, avis, triušius ir t. t. Darbinio auklėjimo mokyklose kaip ir nebeliko... Visi apgulė kompiuterius, nardo po virtualią erdvę... Jiems nerūpi senelių gyvenimo atsiminimai... O gal parūps?)

Prie Nosvės bežaidžiančius, žuveliokus begaudančius vaikus išgąsdino nuo Užpalių Svėdasų link betraukiančios kareivių kolonos. Būgų sodyba ant kryžkelės, čia pat... Kareiviai atsigėrė vandens, paprašė lašinių – sodybos šeiminkai pamastė: gal taip ramiai ir praeis pro šalį... Bet nepraėjo... Porą savaitių vaikai girdėjo patrankų trenksmą, šūvius, pažino prievartą... Bevežant vasarojų, rusai nusprendė paimti bėriuką. Tėvas Būga mirktelejo vaikams. Tie kad puls bėriukui ant kaklo – apsikabino ir verkia: neduosim arklio. O arkliukas buvo ne iš kelmo spirtas. Kai tik užsėdo svetimas kareivis ant jo – piestu stoja – ir nė iš vietos... Taip ir liko brangus arkliukas Būgų namuose... Teko jam pasitarnauti ir partizanams. Tie nuvažiuoja kur reikia, paleidžia arkli vieną (tik vadeles pririša, kad nesusipainiotų), o bėriukas visada parbėga į namus... Gal už šias paslaugas Būgų šeima ir Sibire pabuvojo...⁵

⁵ J. Petrauskienė, Linskio k. (1938).

Mažeikiškių kaimas ir palivarkas

Juozas Leika

Ši vietovė minima „Inventoriaus knygoje“, 1569–1759 m., fondas 11-1-1053, Nr. 3765, I tomas, p. 75. Čia gyveno Baltramiejus Mažeikis. Galbūt nuo jo pavardės ir ši vietovė gavo tokį pavadinimą.

Mažeikiškiai yra už 3,5 km į šiaurės rytus nuo Užpalių. Ribojasi su Užpalių dvarui priklausančiomis Šeimyniškių kaimo žemėmis, didžiausiu apylinkės Šeimyniškių piliakalniu, minimu Livonijos kronikose 1373 m., Gailiėšionių, Ubagų (dabar Liepkalnio), Užpalių kaimo žemėmis, priklausiusiomis Užpalių dvarui. Tačiau Užpalių dvarui priklausiusių kaimų sąrašuose Mažeikiškių nėra iki 1831 m., nors visos apylinkės žemės ir kaimai priklausė Užpalių dvarui, tai buvo Užpalių karališko dvaro žemės. Jas valdė garsūs didikai Astikai. 1522 m. Užpalių dvarą Radvilos išsinuomojo už 12 019 auksinų metinio mokesčio. Remiantis 1697 m. rugsėjo 16 d. karaliaus privilegija, nurodyta, kad Užpalių valsčių Naruševičiai atiduoda Oginskiams.¹

1765 m. vasario 25 d. karaliaus Stanislovo Augusto privilegija Užpalių valsčius iki mirties atiduodamas Aleksandrai ir Michailui Oginskams. Pagal 1765 m. spalio 10 d. sudarytą inventorių sąrašą Mažeikiškių nėra.²

Oginskiai Užpaliūs valdė neilgai. 1780 m. lapkričio 14 d. buvo surašytas dovanojimo aktas, kuriuo Užpalių valsčius dovanotas Juozapui Poniatovskiui – Veliuonos seniūnui.³

XVIII a. Užpalių dvarą (ir Mažeikiškių filialą) nusipirko Pranciškus Sapiega. Jo sūnus Eustachijus Sapiega dalyvavo 1831 m. sukilime. Jam pavyko emigruoti į Prancūziją. Jo žemes caro valdžia konfiskavo ir išdalijo žmonėms, o Mažeikiškių filialą atidavė pravoslavų bažnyčios dvasininkams.

1789 m. Mažeikiškių k. gyveno:

1. Stanislovas Balčiūnas.
2. Mataušas Masiulis, mirė 1805 m., 40 m. amžiaus.
3. Nikolajus Masiulis, mirė 1807 m., 40 m. amžiaus.
4. Stanislovas Mažeikis, mirė 1807 m., 40 amžiaus.
5. Petras Doviatis, mirė 1799 m., 45 m. amžiaus.
6. Michalas Sokolovskis, mirė 1807 m.
7. Juozas Pranckūnas, mirė 30 m. amžiaus.

Visi palaidoti Šeimyniškių kapinėse.⁴

Moterų ir vaikų mirtingumas, be abejo, buvo dar didesnis, o jo pasekmės jautėsi ilgai. Baisi padėtis Lietuvoje minima A. Šapokos istorijos puslapiuose. Ūkis sunyko po karų su Maskva, švedais ir maro epidemijos, atsigavo labai pamažu. 1909 m. sudarytas Mažeikiškių kaimo žemių savininkų sklypų planas. 169 dešimtinės ir 1610 sieksnių išdalyta 13 vienkiemių gyvenantiems savininkams. Plano aprašyme nurodyti gretimi kaimai: šiaurėje – Gailiėšionys, rytuose – Ubagų kaimas (dabar Liepkalnis), pietuose – Užpalių cerkvės ir Užpalių miestelio

¹ LTSR, CVIA, SA, b. 52, l. 488.

² LTSR, CVJA, SA, b. 3681, l. 109.

³ LTSR, GVJA, SA, b. 3357, l. 116–123.

⁴ Archyvo Fondai 525, ap. 8, b. 171, nr. 1350.

žemė, vakaruose Šeimyniškių k. Plane išvardyti gyventojai ir jų parašai, patvirtinti valdžios atstovų parašais. Viskas užrašyta rusų kalba. Vertimą į lietuvių kalbą atlikęs teksto autorius J. Leika už klaidas atsiprašo. „*Matavimus vykdė ir planą sudarė žemės matininko padėjėjas Dimitrievič. 1909 m. spalio 24 dieną šį planą mes pateikėme su Užpalių valsčiaus Mažeikiškių kaimo valstiečių parašais: Konstantin Vasilionok, Avvakum Šilionok, Ivan Ilinickij, Aleksandr Širin, Teodor Vasilionok, Piotr Zenevič, už neraštingą Ivaną Ivanovą Šilo pasirašė jo sūnus Feodor Šilo, už neraštingą Ivaną Širiną, Mukolają Šilionką, Jakovą Šilionką ir (neiškaitoma) Šilionoką pasirašė Avvakum Šilionok, Petr Vasilionok.*

Šį planą Užpalių valsčiaus, Mažeikių k. valstiečiams pateikė: Tikrasis Žemės tvarkymo komisijos narys Kozakovskij, dalyvavo Darbų vykdytojas inžinierius M. Mocikevič Kauno gubernijos žemės matininkas.“

Šį planą sudarė 1909 08 12 Kauno gubernijos Ukmergės apskrities žemės tvarkymo komisijos pavedimu Nr. 823 Ignatas Nikolajevičius Dimitrijev ir rado naudingos žemės 166 dešimtines 1933 kvadratinis sieksnius, nenaudingos žemės – 2 dešimtines 2077 kvadr. sieksnius. Visa ši žemė nurodyta plano paaiškinamojoje dalyje, eksplikacijos smulkiai nurodyta sklypo bendra savininkai (šeimos narių vardai, pavardės) ir jiems skirta žemė: sodybinė, ariama, šienaujamos pievos, iš viso naudingos, keliai, iš viso nenaudingos ir iš viso, 7 grafos.

Savininkų vardai, tėvavardžiai ir pavardės:

1. Konstantin, Aleksandry Olga Faddevy Vasilionky.
2. Ivan Ignatjevič Šrin.
3. Ivan Ivanovič Ilinickij.
4. Ivan Ivanovič Šilo.
5. Petr Adamovič, Arkadij ir Piotr Fedorovy Vasilionky.
6. Feodor ir Piotr Adamovy, Arkadij ir Piotr.
- 6a. Michailovy, Evgenija Vasilionkij.
7. Piotr, Aleksandr ir Osip Prancevy Zanevičy.
8. Michail Vasiljevič Šilionok.
9. Avvakum, Praskovja, Michail, Vladimir, Ivan.
- 9a. Nikolaj Osipovy, Praskovja Adamova Šilionkos.
10. Jakov Vasiljevič Šilionok.
11. Aleksandr Ignatjevič Širin.
12. Anastasija Andrejeva, Piotr, Anna ir Nadežda.
- 12a. Ivanovy Šilionkos.

Iš viso plane nurodytos 8 sodybos. Matyt, pagal žemės reformą (vadinamą Stolypino) kaimas buvo išskirstytas į vienkiemius. Kada ir iš kur atsirado šie gyventojai, neaišku, nes anksčiau iki 1831 m. Užpalių valsčiaus kaimų gyventojų sąrašuose jų niekur nėra, kaip nebėra ir paties Mažeikiškių kaimo. Gal jie atsirado tik po 1831 ar 1863 m. sukilimų ištremtų gyventojų žemėse. 1831 m. dalijant iš Sapiegų nusavintas Užpalių valsčiaus žemes paminėta, kad „*naujai organizuojamam Mažeikiškių kaimui skiriama 6 dešimtinės pievų ir ganyklų bendram valstiečių naudojimui. 1831 m. Užpalių valsčiaus kaimų sąrašė Mažeikiškių nėra*“.

Nuo 1909 iki 1924 m. Mažeikiškių kaimo gyventojų skaičius padidėjo iki 87 asmenų 1942 m. surašymo duomenimis.

1942 m. Vokiečių okupacijos metais vykusio gyventojų surašymo metu Mažeikiškių kaime ir palivarke nuo 1925 m. jis atskirai nebeminimas, gyveno:

1 lentelė

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Iš viso	Šeimos asmenys
1.	Kublickas Prakopas	6	
2.	Šilas Mykolas	7	
3.	Šilienė Karolina	5	
4.	Minickienė Proska	4	
5.	Vasilionka Aleksandras	3	
6.	Utkinas Liudas	5	
7.	Šilionka Jurgis	6	
8.	Šilionka Avakumas	2	
9.	Ušakovienė Paulina	4	savanorio Petro Ušakovo žmona ir 3 sūnūs
10.	Mikulėnienė Emilija	4	žentas Bernotas Stasys ir 2 dukros
11.	Mikučionis Domas	3	
12.	Meškauskas Kostas	4	žentas Šilionkienės Nastės
13.	Šilionka Jonas	4	
14.	Grikepelis Adomas	3	gyvena P. Ušakovienės ūkyje
15.	Pakalnis Kostas	5	
16.	Ališauskienė Taresė	4	
17.	Leika Jonas	5	kartu gyveno Prūsienė Ona ir Prūsaitė Elena
18.	Mierkys Jonas	8	
19.	Minickas Jonas	4	
20.	Šilionkienė Ona	1	
21.	Iš viso	87	asmenys

Lietuvos Respublikos archyvas Oskaro Milašiaus gatvė, Vilnius, f. R-743, ap. 2, b. 8818.

Mažeikiškių kaimas ir palivarkas yra neatskiriami vienas nuo kito. Palivarko žemė apie 40 ha įsiterpusi į kaimo laukus į pietus, ribojasi su Ubagū k. ir Užpalių miestelio laukais bei Miškinių mišku. Užpalių dvaras ir jo Mažeikiškių palivarkas iki 1831 m. priklausė Astikams, Radviloms ir Sapiegoms. Po sukilimo, 1830 m., caro valdžia kaip ir kitus Sapiegų turtus konfiskavo ir palivarką perdavė valdyti stačiatikių dvasininkams. Norėta Mažeikiškiuose pastatyti cerkvę. Vėliau šios minties atsisakyta. Mažeikiškių palivarkui, stačiatikių cerkvei, paskirta 1,5 ha žemės Užpaliuose, Šateikių palivarkas bei Noniškių ir Nasvos ežerėliai.

Konfiskuojant E. Sapiegos turtą, smulkiai aprašyti visi Mažeikiškių palivarko pastatai.

„Palivarko valdytojo namas akmeninis, iš vidaus pamūrytas plytomis, išstinkuotas ir pabaltintas. Stogas 1820 m. dengtas gontais. Iš pietų pusės 11 sieksnių ir 1-os aršinos ilgio, 6 sieksnių ir 1¹/₂ aršinos pločio. Namas turi dvi lauko duris, prieangio grindys akmeninės. Keturi įvairaus dydžio kambariai. Visuose kambariuose po plytinę krosnį. Virtuvėje plytinė viryklė. Kambarių durys (penkerios)

su rankenomis ir kilpomis užrakinimui. Virtuvėje iš abiejų pusių po tamsų podėlio kambariuką ir sandėlis. Grindys lentų. Pastato langai iš dviejų dalių varstomi, su apkaustytais dažytais rėmais iš šešių dalių, stikliniai. Langai užveriami langinėmis iš lauko ir užkabinami. Iš viso 18 vienetų. Visa tai sutvirtinta geležiniais apkaustais. Pastogėje 4 langai iš abiejų galų, rėmai įstiklinti. Virš stogo išmūrytas dūmtraukis 1 m aukščio. Namas visai naujas, užbaigtas 1832 metais.

Akmeniniai kalkėmis mūryti tvartai pastatyti 1819 m. Stogas dengtas šiaudais. Tvartas yra u (rusiškos n) raidės formos. Šoninės lauko sienos 21 sieksnio ir vienos aršinos ilgio. Kiamo vidaus pusėje sienų ilgis 19 sieksnių. Galinė siena 10 sieksnių ir 2 aršinių, akmeninė tvora jau griūvanti. Durys uždaromos kabliais ir kilpomis su skląščiais.

Akmeninė trobelė su sandėliukais (podėliais) akmeninėmis grindimis, sienos tinkuotos, lubos lentų, plytinė krosnis, dūmtraukis išvestas virš stogo. Trobelėje trys įstiklinti langai.

Dešinėje trobelės pusėje patalpa skirta 3 karietoms. Prie karietinės – patalpa arklidė šešiams arkliams. Karietinėje ir arklidėje 7 įstiklinti langai.

Ant akmeninių pamatų tarp akmeninių kalkėmis sutvirtintų akmeninių stulpų iš medinių rąstų suręstas 27 sieksnių ilgio ir 8 sieksnių pločio tvartas. Iš abiejų tvarto pusių du svirnai. Jų lubos ir grindys storų lentų-dilių. Durys rakinamos spynomis. Prie pat pastogės viršaus du langeliai.

Klojimas javams džiovinti ir kulti medinis ant akmeninių pamatų, šiaudiniu stogu, 24 sieksnių ir 2 aršinių ilgio, 8 sieksnių ir 1 aršinos pločio su iškištais vėdinimo (ventiliatoriaus) vamzdžiais. Palei sienas trys vėdinimo rankovės. Viduje nuo vieno galo iki kito įtaisytos dvi sijos, skirtos džiovinamiems javų pėdams sustatyti. Pastatyta 1826 m.

Ledainė iš akmenų pastatyta 1830 m., šiaudiniu stogu, 6 sieksnių ilgio, 3 sieksnių pločio. Akmeniniai smaluoti laiptai veda į ledainės vidų. Įėjimo ir vidaus durys rakinamos. Įėjimo stogas dengtas lentomis. Netoli ledainės – šulinys ir tvėnkynas 20 sieksnių ir 1 aršinos ilgio, 16 sieksnių pločio. Jame žuvų dar nėra (1831 m.).

1833 m. užsodintas sodas – 66 vienetai vaismedžių ir vaiskrūmių.

Nuo Užpalių pusės iškastas griovys (?!)“

Taip aprašytas palivarkas 1831 m. konfiskacijos akte. Lietuvos Respublikos Žemės reformos komisija palivarką nusavino, 1925 m. liepos 28 d. Utenės apskrities Žemės reformos komisija protokole Nr. 329 Mažeikiškių vienkiemio (palivarko) žemę, kurią valdė rusų (stačiatikių) dvasiškija, paskyrė bežemių karių savanorių aprūpinimui: Jonui Juknevičiui, Petruui Ušakovui, Jonui Stroliui,

Pranui Sunklodui ir buvusiam šios žemės nuomininkui Pranui Merkiui (lygiomis dalimis po 8 ha).

1924 m. lapkričio 11 d. Žemės reformos valdybos nutarimu prot. 329(133) Mažeikiškių palivarkas (vienkiemis) kaipo 1861 m. (turėtų būti 1831) rusų valdžios konfiskuotas iš dvarininko E. Sapiegos ir atiduotas stačiatikių dvasiškijai valdyti, buvo pripažintas valstybės nuosavybe.

Užpalių vls. rusų bendruomenė prašė žemės ūkio ministrą sustabdyti šį nusavinimą ir vėl gražinti palivarką dvasiškijai.

Žemės ūkio ministras ir Žemės reformos valdybos viršininkas atsakė, kad gražinti cerkvei šią žemę nėra juridinio pagrindo. 1927 m. spalio 25 d. rašto nuorašas.

Mažeikiškių palivarko pastatai išsilaikė beveik iki Pirmojo pasaulinio karo. Ilgiausiai išsilaikė gyvenamasis namas. Po karo jis atiteko savanorio Juknevičiaus šeimai ir buvo neblogos būklės iki melioracijos. Jame gyveno keletas savininkų.

Kitų pastatų griuvėsiai dar laikėsi iki Antrojo pasaulinio karo. Riogsojo akmeninės dalys, nes kai kas buvo naudojama: kariatinė, tvarto dalys ir kita. Be tikro gero savininko rūpesčio viskas greit sunyko. Po kolūkio ir melioracijos liko tik tvenkinys ir savanorio P. Ušakovo gyvenamasis namas skardiniu stogu. Visi savanoriai bankrutavo apie 1930 m., o kolūkių laikais po melioracijos nebesimato ir vietos, kur buvo Mažeikiškių palivarkas. Iš apie 90 gyventojų visame kaime ir „palivarke“ teliko tik 3 šeimos.

Mikėnų kaimas

Vida Žižienė

*Juozapo Remeikio
namas*

Palei Nosvės upelį, iš abiejų jo pusių, iki šių dienų gyvena Mikėnų kaimo žmonės. Mikėnai... Mikėnų kultūra Graikijoje truko nuo graikų atvykimo prie Egėjo jūros 1600 m. pr. m. e. iki civilizacijos žlugimo 1100 m. pr. m. e. Mikėniečiai buvo užvaldę Kretą, Mino kultūros centrą, ir iš jos perėmė raštą... Kas žino, koks čia ryšys.

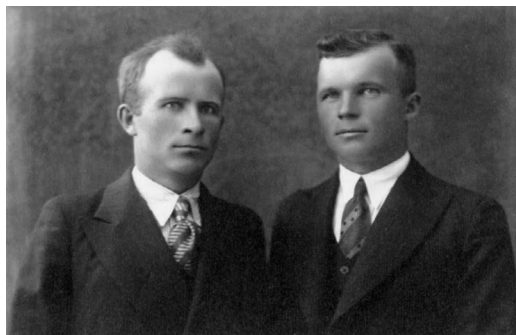
Žmonės Mikėnų kaime gražūs, svetingi, darbštūs. Iki Antrojo pasaulinio karo jie turėjo savo žemės, net po 35, 40, 45 hektarus. Kaimynų sklypų ribas skyrė ruožiai. Mikėnuose buvo ir Minkevičiaus dvaras, graži sodyba, apsodinta medžiais.

Karas, sumaištis, netektys 1941–1945 m. sugriovė daugelio gyvenimus, pirmieji ištremti buvo Minkevičius ir Ingaunis.

Ingaunis – kaimo drožėjas, daug gražių dalykų dirbo iš medžio, o kiek jis padarė „kalvaratų“ – taip buvo vadinamas verpimo ratelis.

Sunkus buvo karo laikotarpis. Trūko net muilo, degtukų, cukraus. Baimė tvyrojo tarp žmonių, – kada ir kurį išveš; visi gyveno susikrovę mantą į maišus, nes žinojo, kad neduos laiko pasiruošti. Užėjus vokiečiams buvo pastatytas medinis tiltas per Mikėnų mišką. Medžius tempė, sutvirtino kaimo žmonės.

Karas baigėsi. 1949 m. kūrėsi kolūkiai. Pirmuoju pirmininku dirbo Juozas Remeikis, brigadininku – Povilas Repšys, buhalteriu – Stasys Juodelė (visi jau mirę). Pirmininku J. Remeikis buvo neilgai, po jo pirmininkavo Pretkelis, o vėliau, sujungus Mikėnų ir Vilučių kolūkius, pirmininku buvo Jonas Lopšelis. Susikūrus kolūkiui, visiems liepta

Pirmas Mikėnų kolūkio pirmininkas Juozapas Remeikis ir Antanas Vanagas

sunešti visus žemės dirbimo įrankius, buvo naikinamos ribos ir visi gavo po 60 arų žemės... Ašaros, skausmas ir vėl tremtis. 1951 m. į Sibirą išvežama Gasparo Remeikio šeimyna, Jurgio Stuko šeima (Bronius tarp tremtinių nepateko, nes buvo armijoje).

Žmonės sunkiai dirbo: šieną pjovė, džiovino rankomis, vežė arkliais. Linus sėjo, rovē, mirkė, kūlė taip pat rankomis. Arkliais veždavo šieną į Ūteną, bulves – į Vyžuonų spirito gamyklą. Buvo uždėtos labai didelės prievolės: mokėti vilna, kiaušiniiais, medum. O uždarbis už darbadienius – maišas grūdų...

Mikėnuose Balio Masiulio namuose atsirado pradinė mokykla. Pirmoji mokytoja – Aldona Dagytė. Nuostabus, šviesus žmogus, vėliau ištekėjusi už Antano Stuko, Domo sūnaus.

Nepaprasto grožio buvo Nosvės upelis, kuris vingiavo per kaimą, apaugęs medžiais, pilnas lydekų, kurias vaikai gaudydavo rankomis: įkiši ranką po akmeniu ir... ištrauki, tik žiūrėk, kad neįkastų. Bet... 1958 m. prasidėjo melioracija, kuri ir Nosvę „ištiesino“, išrovė medžius, liko ganyklos, bet nebeliko paslaptingo paupio žavesio. 1961 m. prie gražios Juozapo Remeikio sodybos, šalia gyvenamojo

Mikėnų pradžios mokyklos mokiniai. 1957 m.

Kaimo vaikai Algis Remeikis ir jo pusseserė Regina. 1944 m.

namo pastatyta didžiulė ferma. Po metų iš kitos namo pusės – siloso tranšėjos. Nuo jų sklindantis kvapas buvo toks baisus, kad reikėdavo uždaryti langus. Dar po metų kitoje pusėje išdygo grūdų džiovyklos, pašarų sandėliai. Sunku suvokti – nejaugi negalėjo rasti kitos vietos, kur būtų galima pastatyti visus kolūkiui reikalingus pastatus nesudarkant sodybos. Į šį klausimą dabar niekas atsakyti nebegali, nes labai daug jau iškeliavo Anapilin. Tebūna lengva jiems žemelė...

1965 m. įvesta elektra. Pirmą televizorių „Rubin“ įsigijo Vytautas Masiulis, Balio sūnus.

Kaimas turėjo ir savo kalvę. Kaimo kalvis Jonas Kučinskas buvo Joneliu vadinamas. Nuostabus, šviesus žmogus, daug pasakodavo apie karą, keliuose karuose ir pats dalyvavo. Jo mintis: „*Vaikeli, nėra gerai turėti daug pinigų. Kai pinigais užvaldo žmogų – žmogaus nebėr.*“ Šventa tiesa.

Mikėnų pieninė. Kažkaip ji suburdavo žmones. Visi iš ryto: kas pėsti, kas su arkliu pakinkytu vežimu, kas nešinas „naščiais“, gabendavo pieną. Čia sužinodavo visas naujienas, aptardavo. Pirmasis pienininkas Vladas Žilinskas buvo labai linksmas žmogus, visada su šypsena.

Kaimo žmonės buvo tikintys. Sekmadienis – šventa diena. Daug jų traukdavo į Užpalių bažnyčią, kas pėsti, kas arkliuku. Ten ir Pirmoji komunija, ir krikštas, ir... išlydėdavo į paskutinę kelionę.

Kaimas turi senąsias kapinaites. Vaikai per Vėlines visada bėgdavo uždegti žvakučių. O kokios buvo „majavos“ – gegužinės pamaldos, kurios dažniausiai vykdavo Juozapo Remeikio seklyčioje. Čia kvėpėdavo berželiai, gėlės, degdavo žvakės. Žmonės giedodavo, meldavosi. Visas kaimas vakarais susirinkdavo. O vaikai, nebūtų vaikai, – pabėgę nuo tėvų prisirinkdavo karkvabalių ir kišdavo kitiems už marškinukų. Kiek būdavo *Mikėnų kaimo žmonių susitikimas* juoko! Aišku, kol kuri mama už ausies atitempdavo atgal.

*Antrasis Mikėnų kaimo žmonių susitikimas
Broniaus Stuko sodyboje (viršuje)*

*Mikėnų kaimo žmonių susitikime Aloyzas
Ivanauskas (centre), kaimo vaikų numylėtinis
Jonas Juodelė, Birutė Remeikienė, Benas
Remeikis ir Vida Remeikytė-Žižienė*

Veltinių vėlimo specialistas būdavo Ignas Latvėnas. Vi-
sas kaimas vaikščiojo jo nuveltais veltiniais, geri buvo – šilti.

Kolūkio mechanikas – Bronius Stukas, doras, gražus,
sąžiningas žmogus. Jis tebegyvena ir šiandien, vaikų, anūkų iš-
puoselėtoje sodyboje, kuri šiandien yra paskutinė kaimo sodyba pakeliui į Vilučius.

O kokios gražios būdavo vestuvės, kiek pamergių ir pabrolių, po 8, 10,
12 porų. Švėsdavo 2–3 dienas su akordeonu, šokiais ir dainomis. Mokėjo kaimo
žmonės linksmintis.

Po nepriklausomybės atgavimo į kaimą du kartus buvo sulėkę Mikėnų vai-
kai, kas iš Kauno, iš Vilniaus, Utenos ir kitų Lietuvos kampelių. Pirmas susitiki-
mas buvo Juozo Stuko sodyboje, o antras – Broniaus Stuko kieme. Smagu buvo.

*Tradiciniame Mikėnų
kaimo žmonių
susitikime*

Musteikių kaimas

Kazimieras Miškinis

Musteikių kaimas yra 8 km į rytus nuo Užpalių, 18 km nuo Utenos. Kaimo vakariniu pakraščiu teka Alaušos upė, įtekanti į Šventąją. Kaimo teritorijoje yra vienas ežeras – Liūgaežeris (0,87 ha) su ištekančiu upeliu Liūgaupeliu (Alaušos intakas). Reljefas kalvotas, žemės nederlingos, akmenuotos. 1971 m. kaimo teritorijoje ariant dirvą rastas lobis – tabokinė su 8 monetomis (sidabriniais 1707 m. dukatais), – perduotas Utenos krašto muziejui. Toks radinys – tai paliudijimas, kad nuo seno šis krašto gabalėlis buvo gyvenamas.

Pirmą kartą Musteikių kaimo pavadinimas minimas 1765 m. Ukmergės apskrities seniūnijų inventoriuje, tačiau kažkodėl kartu su Gailiėšionių kaimu.

1833 m. Užpalių valstybinio dvaro inventoriaus duomenimis, Musteikių kaimas priklausė Užpalių valstybiniam dvarui (Likučių vaitija). Kaime tada buvo 31 gyventojas, 3 ūkiai: Justino Šikšnio, Dominyko Sagadino ir Kazimiero Braukylos. Jiems priklausė iš viso 6 valakai ir 12 margų žemės. Kaip ir kitų kaimų gyventojai, musteikiečiai turėjo eiti lažą – už kiekvieną valaką dirbti dvare po 2 dienas kas savaitę. Be to, už naudojamą žemę mokėjo činšo mokesį, priklausomai nuo sklypo dydžio ir kokybės (J. Šikšnys – 36,77, D. Sagadinas – 28,18, K. Braukyła – 22,07 sidabro rublio).

1847 m. Užpalių dvaro inventoriaus duomenimis, kaime gyveno tos pačios 3 šeimos, 37 gyventojai, valdė iš viso 74,5 dešimtines (1 dešimtinė – 1,06 ha) žemės, laikė iš viso 7 arklius, 10 jaučių, 6 karves, 19 avių, 6 bičių šeimas. Trys vienodo dydžio ūkiai už naudojamą žemę mokėjo činšo mokesį po 25,9 sidabro rublio. Visi darbingi valstiečiai privalėjo atlikti lažą dvarui – atidirbti po 2 dienas kas savaitę (122 d. per metus). Be to, kaime gyveno 1 kampininko (bežemio) Karolio Januškevičiaus (3 asmenų) šeima. Ją globojo užpalietis Jurgis Vaškelis.

1847 m. panaikinus baudžiąvą Užpalių dvare, kaimo valstiečiai tapo žemės savininkais, liko tik bendros ganyklos, miškai. Visa kaimo žemė buvo padalinta po lygiai (po 41,9 ha) 3 ūkių savininkams: Jurgiui Šikšniui, Dominykui Šikšniui, Liudvikui Sagadinui.

Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe, kaip ir kitų kaimų ūkininkai, musteikiečiai 1927 m. pateikė prašymą Žemės tvarkymo ir matavimo departamentui paskirstyti žemę vienkiemiais. Tačiau dėl didelio žemės reformos vykdytojų užimtumo šio kaimo žemės reforma prasidėjo tik 1935 m., kai matininkas V. Kuzma ėmėsi ruošti žemės sklypų ir vienkiemių projektą. Per vienerius metus buvo atlikti visi žemės matavimo darbai, suderintos sklypų ribos tarp atskirų žemės savininkų ir gretimų kaimų. Parengtas projektas apėmė visą kaimo teritoriją – 129,33 ha. 1936 m. vasario 26 d. Utenos apygardos žemės tvarkymo komisijai patvirtinus žemės paskirstymo vienkiemiais projektą, žemės savininkais tapo:

1. Anelija Šikšnienė su sūnumi Jonu Šikšniu – 20,20 ha;
2. Kostantas Šikšnys – 13,91 ha;
3. Juozas Pranskūnas – 10,83 ha;
4. Jonas Šikšnys, sūnus Dominyko, – 10,63 ha;

5. Dominykas Šikšnys – 20,32 ha;
6. Ona Sagadinienė-Gruodienė – 45,92 ha;
7. Motiejus Sirvydis – 1,81 ha.

Igyvendinus žemės paskirstymo vienkiemiais projektą, Musteikių kaimas ribojosi su Viešeikių, Ramavidiškių, Alaušos ir Šikšnių (Sudeikių vls.) kaimais.

Musteikiuose prieš Antrąjį pasaulinį karą veikė pradinė mokykla.

1942 m. gyventojų surašymo duomenimis, kaime buvo 32 gyventojai, 6 sodybos: Petro Gruodžio (10 žmonių), Juozo Pranskūno (4 žmonės), Prano Šikšnio (4 žmonės), Dominyko Šikšnio (4 žmonės), Jono Šikšnio (4 žmonės), Antano Šikšnio (5 žmonės).

1948 m. į Sibirą (Irkutsko sritį) buvo ištremta 1 šeima: Petras Gruodis, žmona Ona, sūnūs Albinas ir Stasys ir dukra Ona. Grįžo iš tremties 1957 m.

1949 m. kaimas prievarta įjungtas į „Pilnosios varpos“ vardu pavadintą kolūki, vėliau prijungtas prie „Spindulio“, „Alaušos“, Sudeikių kolūkio.

Dėl natūralios migracijos kaimo gyventojų skaičius nuolat mažėjo: 1984 m. buvo jų 28, 1996 m. – 11, 2000 m. – 10 gyventojų (5 ūkiai), 2005 m. – 3 ūkiai: Petrės Gruodienės, Konstancijos Pranskūnienės, Valdo Šikšnio.

Šaltiniai

Utenos krašto enciklopedija, Vilnius, 2001.

Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 525, ap. 8, b. 172; f. 525, ap. 2, b. 908.

Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 1250, ap. 3, Nr. 10498, FR-743, ap. 2,

Nr. 8816.

Neviržos kaimas

Rima Juzulėnaitė

Nuo Užpalių miestelio į pietvakarius, pro Krokulę ir Lýgamiškio kaimą patenkame į nedidelį Neviržos kaimą. Šis kaimas yra 3 km nuo Užpalių. Neviržos kaimas ribojasi su Jōciškių, Kaimýnų, Lýgamiškio kaimais ir Šventosios upe.

Neviržos kaimo teritorijoje yra daug nedidelių miškelių, kurie jungiasi prie didelio Dvarašilio šilo. Šiuose miškeliuose gyventojai randa grybų ir uogų. Nuo kaimo į Šventosios upės pusę žemė pelkėta, daug paversmių. Tai labai šaltas ir skaidrus vanduo. Kaimo gyventojai šį vandenį naudodavo buityje. Nuo Kaimynų kaimo pro Neviržą tekėjo mažas upelis, kuris, atlikus žemės sausinimo darbus, perkastas į melioracijos griovį.

Žemdirbystę apsunkino rieduliai, kurių tarsi sėte prisėta Lygamiškio ir Neviržos kaimų teritorijose. Akmenys buvo intensyviai šalinami – renkami, skaldomi, sprogdinami. Akmenys naudojami kelių ir namų statyboms.

Nuo neatmenamų laikų iš kartos į kartą gyvavo senas Neviržos kaimas. Visos gyvenusios šeimos turėjo ūkius ir vertėsi žemdirbyste. Nuolatos Neviržos kaime gyveno penkios šeimos. Pasak kraštotyrininko profesoriaus A. Namiko, 1819 m. šiame kaime buvo 3 sodybos.

Gyventojai dirbo savo ūkiuose. Karo ir pokario negandos skaudžiai palietė ir šio kaimo žmones.

A. ir V. Žvironų šeima 1940 m. pasitraukė į Latviją ir į Neviržos kaimą nebegrižo.

Otilijos ir Jono Namajuškų šeimą likimas išblaškė. Jonas suimtas ir nuteistas dešimčiai metų kalėti. Namajuškienė, bijodama represijų, su vaikais apsigyveno Galinių kaime ir į Neviržą nebegrižo.

Neviržos kaimo žmonės buvo draugiški ir kiekvienas dirbo savo ūkyje.

Dabartiniu metu kaime gyvena ir ūkininkauja Jonas ir Elena Puteikiai. Tai vieninteliai Neviržos kaimo gyventojai. Liko tušti kaimo laukai, dirvonuoja nedirbama žemė.¹

¹ Pateikėja Stasė Namajuškienė, gim. 1925 m.

Nemuniškis

Stefa Meiduvienė

Nemuniškio kaimas, kuris priklausė Vyžuonų valsčiui, yra prie Utenos–Užpalių vieškelio (arti Pilvėlių k.). Čia buvo 4 sodybos: Stepono ir Stefanijos Drazdauskų, Aglinskų, Saladžių ir Anicetos Drazdauskienės. Aglinskai užaugino sūnų ir dukrą, buvo ištremti į Sibirą. Sugrįžę gyveno savo sodyboje, užaugino sūnų ir dukrą, kurie yra mirę. Sodyba tuščia. Vasarą čia apsilanko anūkų šeimos.

Saladžiai užaugino 6 sūnus ir dukrą. Tėvai senai mirę, vaikai išsiskirstė ir gyvena įvairiose Lietuvos vietose, nėra žinoma kur. Sodyboje gyvena ją nusipirkusi Bronės ir Viliaus Malaiškų šeima.

Aniceta Drazdauskienė, vyrui išvykus uždarbiauti į užsienį, viena užaugino 5 vaikus, iš kurių vienas žuvo Didžiajam tėvynės kare. Vaikai išsiskirstė, dauguma mirę, likusi viena dukra Marytė senyvo amžiaus gyvena su dukros šeima Utenos rajone. Sodybą nusipirko jau iš buvusių gyventojų Broniaus ir Stefos Snukiškių šeima (nuotraukoje prie namo Snukiškių anūkė Dalia buvusioje Anicetos Drazdauskienės sodyboje).

Stepono ir Stefanijos Drazdauskų šeimoje užaugo 4 vaikai, kurie sukūrė šeimas. Sodyboje liko gyventi dukra Gražina Šimonėlienė. Ji su vyru Vladu užaugino 5 vaikus. Mirus vyrui, liko gyventi su sūnumi Vygantu ir dukra Inga, prižiūri ilgaamžę savo motiną Stefaniją Drazdauskiene, kuri greit švęs 100 metų jubiliejų. Nemuniškio kaimas glaudžiai susijęs su bajoriška Drazdauskų kilme.

Ištraukos iš Rimos Drazdauskienės surinktos istorinės medžiagos apie kilmingos Drazdauskų giminės praeitį:

Dabartinis Nemuniškio viensėdis – tai buvęs palivarkas prie svarbaus ir žinomo kelio Vyžuonos–Sudeikiai, netoli esančio Užpalių vieškelio, 7 km nuo Utenos ir 8 km nuo Užpalių. 1997 m. čia gyveno 11 gyventojų, 2000 m. gyvenamos trys sodybos. Dabar čia gyvena bajorišką kilmę atgaivinusios bajorės Stefanija Drazdauskienė ir duktė Gražina Šimonėlienė.

1825 06 12 Sirutėnų dvarininkas Pamarnackas Nemuniškio žemės valdas kartu su dviem apgyvendintais namais pardavė Justinui Petruui Drozdovskiui, vėliau jį iš tėvo Justino paveldėjo Mykolas Drozdovskis, kolegijos asesorius (1823–1887). 1745 m. įsaku šio rango gavimas buvo susietas su stažu. Kad bajoras gautų kolegijos asesoriaus rangą, turėdavo ištarnauti kaip titulinis patarėjas 12 metų. 1809 m. įstatymas reikalavo, kad kolegijos asesoriaus rangą gali gauti žmogus su aukštuoju išsilavinimu arba išlaikęs egzaminą pagal numatytą programą. Į visus asesorius kreipdavosi „*vaše vysokoblagorodija*“ – Jūsų prakilnybe.

Dvarininkas Mykolas kartu su broliais Juozapu ir Julijonu minimi kaip 1863 m. sukilimo kurstytojai.¹

Mykolas valdė 101 dešimtinę žemės ir turėjo dešimties vaikų šeimą. 1923 08 13 palivarko pastatai ir žemė išdalyti dešimčiai vaikų. Archyvuose rasta dalybų sutartis. Dalybos sumenkino ir sugriovė dalį pastatų, kiti neprižiūrimi nuvirto patys. Pagrindiniai šeimnininkai liko Steponas

¹ Majoras Nikiforovas. Arxyvnyje materialy Muravskogo muzeja – AMMM, ČI B1913 C 274–275.

ir Protazas, Utenos nuovados viršininkas, kuris greta esančio palivarko pastato pasistatė namą ir ūkinius pastatus. Tiesi alėja, kitaip vadinama ulytėle, apšodinta medžiais ir vedanti iki Vyžuonų–Sudeikių kelio, dalijo dviejų savininkų valdas.

Bajoro Stepono šeima iš tėvo Mykolo paveldėjo žemėje išsikūrę sugrįžusi iš Estijos Moizekiulio miestelio, kur Steponas dirbo Pabaltijo traukinių mazge depo viršininku. Nepagarbiai, sukištus į maišus ir sumestus į kuparus klėtyje šeima laikė iš Estijos parvežtus pinigus. Jų buvo gana daug ir be vertės. Tikėjosi atgaivinti ūkį.

Pietų Estijos Lifliandijos gub. Moizekiulio geležinkelio stotis įėjo į Oberosto administracinę teritorinę vienetą. Veikė osmarkių valiuta. Tuo metu laikinasis Lietuvos vadovas Valdemaras uždraudė įvežti ir vartoti rusiškus pinigus, caro ir Dūmos išleistus vertingus pinigus, taip pat ir kerenskius. Krito osmarkės vertė. Bevertės osmarkės buvo keičiamos į litus. Litų emisija buvo labai maža, todėl keičiant osmarkes į litus buvo galutinai sužlugdytos šeimos santaupos.

Šeimos galva Steponas (1873–1927) po dalybų iš tėvų gavo tik dešimtą dalį ūkio. Jį palaužė prarastos santaupos, priešiška nusiteikusi aplinka ir neaiški ateities vizija. Palaidotas Pilvelių kaimo kapinėse. Jo žilbarzdis brolis Protazas (1871–1938) irgi palaidotas Pilvelių kapinės, tik, deja, pamirštas. Utenos krašto enciklopedijoje paminėtas tik vienas čia palaidotas bajoras Steponas. Tarybiniais metais Protazo šeima jau be jo buvo išstremta į Sibirą.

Bajoriškos kilmės šeima liko ant dvidešimtmečio sūnaus Stepono (1907–1979) pečių. Gimęs Estijoje, Steponas skaitė ir rašė lietuvių, lenkų, estų ir rusų kalbomis, domėjosi spauda, knygomis, konsultavo kaimiečius teisiniais, pirkimo–pardavimo ir kitais klausimais. Jis pats sau nelabai rūpėjo. Rašė dienoraštį. Domėjosi, vertino ir gerbė kilmingus protėvius. Baigęs kursus, daug metų dirbo Pilvelių pieno supirkimo punkte. Vėliau įsidarbino kolūkyje buhalteriu.

Stepono mirtis galutinai palaidojo po klojimo grindiniu užkastą praeities paslaptį. Šią paslaptį padėjo atskleisti Lietuvos valstybės istorijos archyvas.

1869 m. gimusi Ona Rudianskienė, Mykolo, Stepono ir Protazo sesuo, 1912–1915 m. gyveno Omsko sr., jos duktė Elena, gimusi Lietuvoje, du kartus svečiavosi motinos gimtinėje pas pusbrolią Steponą (1907–1979). Pirmą kartą ją lydėjo anūkė Lena. Antrą kartą atvykusi čia ir mirė. Palaidota Pilvelių kapinėse. Laidotuvėse dalyvavo jos brolis Povilas, gyvenęs Vilniuje, su sūnumi Adolfu.

Elena gerai kalbėjo lietuviškai. Pasakojo apie Omsko sr. gerai derančius kviečių laukus. Prisimindavo savo tėvus ir jų pasakojimus apie Juliškio dvarą, čia buvusią biblioteką ir išlikusius prisiminimus apie kažkada čia apsilankydavusį kunigą ir poetą Antaną Strazdelį-Drazdauską. 1887 m. pirmą kartą lietuviškai bažnyčioje buvo sugiedota jo sukurta giesmė „Pulkim ant kelių“.

Nuo to laiko praėjo daug metų, dar iki šių dienų Drazdauskai labai dažnai pavadinami Strazdais.

Nedaug kam yra žinomas Stefanijos Drozdovskos-Jablonskienės vardas ir jos vaidmuo lietuvių literatūroje. Ji siekė supažindinti lenkų visuomenę su lietuvių kultūriniu judėjimu, norėjo iškiepyti lenkams pagarbos ir pripažinimo jausmą lietuvių tautai. Bendradarbiavo laikraštyje „Litwa“, išvertė į lenkų kalbą A. Barausko „Anykščių šilelį“, Maironio, Margalio, L. Giros ir kitų autorių kūrinius. Išleido rinkinį „Poezje odradzajacej sie Litwy“.

Stefanija Drozdovska-Jablonskienė gimė 1861 09 02 Sudeikių parapijoje, Bikuškio dvare. Jos tėvas, bajoras Julijonas Drozdovskis, Mykolo brolis. Motina vokiečių liuteronė Denska – pastoriaus duktė. (Išlikęs pastoriaus kapas Sudeikių kapinėse.) Daugiau minčių apie jos gyvenimą ir kūrybą galima surasti A. Gasperaičio knygelėje „Tave papuošt žadėjom“ (1998).

Nebėra Nemuniškio dvarelis. Seniai išblėso bajoriška didybė, kažkada garsėjusi dvarponių lėbavimais. Materialus pasaulis virto šukėmis ir dulkėmis. Neišliko net saugotinių ir gerbtinų dalykų – dokumentų, religinių relikvijų. Praeitį mena ir švelniai žvilgsnį glosto protėvių paliesti ir sušildyti apsamoję pamatų akmenys, tik aušroms ir sutemoms šlama trys išlikusios didingos liepos.

Vaikštinėdamas senąja ulytėle po šiomis liepomis retkarčiais prisėda bajoras Jonas Drazdauskas. 2009 m. išleistoje knygoje „Sirutėnų kraštas“ pirmame puslapyje atspausdintas jo eilėraštis „Norėčiau“, parašytas apmąstant žmogaus laikinumą ir trapumą šioje žemėje. Iš gretimo kaimo kilusio autoriaus Gedimino Kalinausko knygoje apie sportą yra Jono eilėraštis „Sportu šlovinam senolius“.

Mėgstamiausia Jono kūrybos tematika – tai eilėraščiai vaikams: žaismingi, su pamokymais, kaip pastebėti ir tausoti gamtos grožį, žadinantys meilę tėviškei. Parašė ir išleido knygelę vaikams „Vyturių dainelė“ (1992). Kartu su Mindaugu Stundžia išleido satyrinių ir lyrinių eilėraščių knygelę „Žemiški žodžiai“ (1992). Nemažai eilėraščių pateko į respublikinius laikraščius ir žurnalus, keletas tapo pamėgtomis dainomis, kiti skamba atliekami choro „Ainiai“. Šimtai parašytų eilėraščių vaikams laukia palankių leidybai metų. Autorius maloniai kviečiamas į kraštiečių, buvusių mokslo draugų susitikimus, kur pageidaujama pasiklausti jo sukurtų eilėraščių.

Mintis pirmajam šios giminės atstovui, taip pat Steponui (gim. 1943 m.) apie nežinomų ir nepažintų protėvių paieškas kilo 1997 m. savaitiniame leidinyje „Dienovidis“ perskaičius straipsnį „Užmirštų protėvių beiškant“. Rimtai darbo imtasi tik 2004 m., negalvojant apie bajorystės titulą. Kalbėtasi su keletu žymių žmonių, lankytasi bibliotekose, Lietuvos valstybės istorijos archyve.

Bajorystės akto atkūrimas Šv. Ignoto bažnyčioje Vilniuje. Lionginas, Rimas, Jonas, Vitalija, Steponas, Gražina, Ramunė, Ramūnas Drazdauskai 2006 m.

Giminės genealogijos atkūrimas suteikia galimybę palikti savo palikuonims tai, kas galėtų būti pasmerкта pražūčiai. Visos paieškos reikalauja laiko ir kantrybės. Sudėtingas dokumentų suradimas. Sunku perprasti ir išversti senovinių rusišką, lenkišką ir lotynišką raštą. Visa tai, ką pavyko surinkti, kad nepranyktų nežinomybės, ryžomės susisteminti į prisiminimų ir archyvinių dokumentų aplanką.

Norint išsaugoti bajorystės tęstinumą, reikia, kad bajorystė būtų iki ketvirtos protėvių kartos. Penktoji karta, neišsaugojusi tęstinumo, praranda bajorystės kilmę. Stepono Drazdausko dėka Drazdauskai, gavę pripažinimo aktą, išsaugojo ją ateities kartoms.

Remiantis surastais dokumentais Drazdauskų giminės prarastas bajorijos titulas atgautas 2006 03 12. Gerbdami tėvų ir protėvių šventą atminimą, savo bajorijos istoriją, kultūrą ir tradicijas iškilmingai prisiekė ir tapo Lietuvos bajorais devyni šios šeimos palikuonys, kurių herbas – Vanagas. 2009 10 04 iškilmingai bažnyčioje pašventinta bajorų Drazdauskų giminės vėliava.

Ieškant ir besidomint Justino Petro iš Bikuškio dvaro genealogija, surasta, kad jo tėvas Juozapas Antanas Drozdovskis, Petro, 1741 02 20 pakrikštytas Užpalių RK parapijos bažnyčioje.²

Aleksandravėlėje 1790 07 02 pakrikštytas Justinas Petras tarnavo Vencavų dvare ūkvedžiu. Pabėgęs nuo žiauraus pono Verežčinskio, atsidūrė Bikuškyje ir vedė Juliją Beneckaitę. Čia prasideda Bikuškio Drozdovskių istorija.³

Mirė Justinas Petras Juliškyje 1837 07 07. Palaidotas Sudeikių bažnyčios šventoriuje.⁴

Pirmos rastos rašytinės žinios, kad už didelius karinius ir pilietinius nuopelnus Lietuvos didžiojo kunigaikščio valia 1568 10 19 Trakų vaivadijos kunigaikštis Steponas Zboražskis Mykolui Drozdovskiui padovanojo Vydžių kaimą su žeme ir esančiais valstiečiais.

Nuo 1645 m. apie 200 metų Nendrijos (Veleikių) dvaras priklausė liuteronams Drazdauskams Zarasų rajone.⁵

1841 11 28 patvirtinta Drozdovskių pavardė, įrašyta 1840 01 27 į Vilkmergės bajorų sąjungos knygą, kad Vilkmergės pavieta turi valdas: Jonas – Gaidės kaimą, Juozapas – Petkuškės dvarelį, Mykolas – Nemuniškio palivarką, Juozapas – Juliškio palivarką.⁶

1842 08 25 Vilniaus bajorų deputatų susirinkimas pripažino, kad reikia pažymėti Drozdovskių giminę, kurios herbas Vanagas, laikyti juos garbingais bajorais ir gerbiant juos, įrašą, kad šios giminės bajorystė tęsiasi 250 metų, perkelti į 6-os garbės bajorų knygų sąrašus.⁷

Surasti dokumentai, kuriuose minima, kad Drozdovskių giminė gyveno šiose vietovėse: Smalvoje, Bartkuškyje, Turmante, Braslave, Vydžiuose, Obeliuose, Aleksandravėlėje, Veleikiuose–Nendrijoje, Bikuškyje, Alinaukoje, Novosiolkoje, Juliškyje, Pusbėdyje, Švenčionėliuose, Nemuniškyje, Murliškėse, Kurkliuose, Alantoje, Kriaunose, Latvijos pasienyje – Kurliandijoje.

² LVIA, f. 391, ap. 5, b. 136.

³ A. Namiko laišakai. Užpalių vls. Gaigalių k. 1887–1980.

⁴ LVIA, f. 669, ap. 1, b. 822.

⁵ Iš Kviklio Enciklopedijos.

⁶ LVIA, f. 391, ap. 5, b. 136.

⁷ LVIA, f. 391, ap. 5, b. 136.

Norvaišiai. Kaimo istorinė apžvalga

Vytautas Indrašius

Norvaišių kaimas yra 7 km į vakarus nuo Užpalių, išsidėstęs kelių Užpaliai–Jūzintai, Tarvydžiai–Antakalniai kryžkelėje. Šiaurėje Norvaišiai ribojasi su Rimiškių ir Antakalnių, rytuose – su Žaibiškių, pietryčiuose – su Kaniūku, pietuose – su Remėikių, pietvakariuose – su Nosvaitėlių ir Pladiškių kaimų žemėmis. Priklausė dalis valdiškų Noniškio ir Čiutelkio ežerų, tekšančių pietvakarinėje ir vakarinėje kaimo dalyje.

Gyventojų surašymo duomenimis, Norvaišiuose 1897 m. buvo 276 gyv., 1923 m. – 220 gyv. (39 sodybos), 1942 m. – 190 gyv., 1959 m. – ?, 1979 m. – ?, 2001 m. – 56 gyventojai.¹

Iki 1918 m. Norvaišiai priklausė Traidžiūnų k. bendruomenei, 1919–1960 m. – buvo apylinkė. Apylinkės seniūnais dirbo: 1919–1928 m. – Juozas Gladutis, 1944–1945 m. – Maksimas Skarina (nužudytas), 1946 m. – Bronius Gladutis, nuo 1946 m. rugsėjo – Balys Saladžius (gim. 1919 m. Pladiškių k.), nuo 1948 m. spalio – Antanas Repšys, 1924–1940 m. – Vincas Varkauskas, nuo 1960 m. – Grumbinaitė.

300 m į pietvakarius nuo kaimo kryžkelės, kalvoje, apaugusioje pavieniais senais medžiais, yra nelaidojamos kapinės, aptvertos vielos tinklu. Aplink – ariama žemė. Vienas kapas kurį laiką buvo prižiūrimas, tai 1944 m. mirusio 7 mėn. kūdikio Jono Paškevičiaus. Kapinės dabar apleistos, stovi 1990 m. pastatytas medinis kryžius.

Norvaišiai (Narvoysze) pradedami minėti nuo 1663 m. Užpalių dvaro ir vaitijos inventoriuose.²

Per 1863 m. sukilimą prieš carinę santvarką Norvaišių kaimo, kaip ir viso Užpalių valsčiaus, gyventojai vieningai pasipriešino valdžios nurodymui organizuoti kaime sargybą, patiems gaudyti maištininkus ir juos išduoti žandarams. Už nepaklusnumą iš kaimo į Saratovo (Samaros) gubernijos Novouzensko apskrities stepes buvo ištremta 11 šeimų (67 asmenys). Jų valakiniuose ūkiuose apsigyveno po dvi stačiatikių – unitų šeimas, atkeltas čia iš Ukmergės apskrities.³

Eil. Nr.	Ištremtos šeimos	Skaičius	Apygyvendintų kolonistų pavardės
1.	Motiejaus Bagdono	8	Anastazija Rutkovskaja, Osipas Kirilovas
2.	Juozo Barausko	2	Ivanas Korsakas, Vasilijus Skorina
3.	Juozo Baukio	6	Moisiejus Rutkovskis, Kirilas Risovas
4.	Vinco Gladučio	7	Vasilijus Primakovas, Kuzma Rutkovskis
5.	Tamošiaus Grižo	7	Aleksiejus Gaidukovas, Anufrijus Rutkovskis
6.	Jono Gudelio (Gudo)	4	Semionas Kublickis, Ivanas Rutkovskis
7.	Vinco Mierkio	6	Adomas Kozlovskis, Jefimas Gladkinas
8.	Alberto Mikšio	7	Vasilijus Prišanovas, Kuzma Rutkovskis
9.	Dominyko Palubinsko	6	Jefimas Kublickis, Michailas Ušakovas
10.	Jono Seibučio	8	Radionas Drizga (Grizgo), Fiodoras Rutkovskis
11.	Jono Vilučio	6	Piotras Metlinas (Metelinas), Aleksiejus Rutkovskis

¹ *Алфавитный список населенных мест Ковенской губернии, 1903*, Каунас, p. 68; *Lietuvos apgyventos vietos, 1925*, p. 455, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. R-743, ap. 2, b. 8809, l. 20–94.

² LVIA, Senieji aktai, b. 3765, t. 1.

³ LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 10160, l. 9–10 (patikslintas 1874 m. sąrašas).

Grynas lietuviškas kaimas po 1864 m. buvo surusintas daugiau nei 50 proc. 1873 m. vasario 1 d. duomenimis, Norvaišiuose gyveno 22 stačiatikių šeimos, apie 70 asmenų.⁴ 1909 m. buvo 15 šeimų: 50 vyrų, 46 moterys (iš viso 96 rusų tautybės žmonės).⁵

1912–1914 m. Norvaišių gyventojai skirstėsi viensėdžiais. Iš 45 žemvaldžių 26 sutiko keltis į viensėdžius, 19 – balsavo prieš. Žemės tvarkymo komisijos matininkas P. Miagi baigęs darbus galutiniame akte užfiksavo, kad kaime yra 50 žemvaldžių, kurie su naudinga ir nenaudinga žeme, miškais turi 542,2 dešimtinės žemės.⁶

Daugiausia žemės turėjo šie ūkininkai:

1. Evaristas Vanagas – 38,18 deš.	8. Kazimieras Repšys – 19,1 deš.
2. Norbertas Gladutis – 37,11 deš.	9. Adomas Velbasis – 17,15 deš.
3. Kazimieras Paškonis – 27,17 deš.	10. Vincas Abukauskas – 17,58 deš.
4. Dominykas Gabrionis – 24,86 deš.	11. Zacharijus Ušakovas – 17,12 deš.
5. Alfonsas Stasiškis – 23,11 deš.	12. Anuprijus Rutkovskis – 17,14 deš.
6. Nikolajus Kublickis – 21,95 deš.	13. Jurgis Mierkis – 16 deš.
7. Simonas Janonis – 21,13 deš.	14. Antanas Čerškus – 16,12 deš.

Žemės reformos metu nemaža dalis žemvaldžių (ypač rusų tautybės) valdas suskaldė į atskirus sklypus ir teturėjo nuo 2 iki 10 dešimtinių ūkelius. Po 4–10 dešimtinių žemės buvo įsigiję lietuviai, pirkdami ją iš kolonistų, išvykstančių į Rusijos didmiesčius arba į kitus kaimus.⁷

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui (1914–1918), dalis rusų tautybės šeimų pasitraukė į Rusiją ir kai kurie jų po 1918 m. į Lietuvą nebegrižo. Pagal kaimo senbuvų atsiminimus, iš Rusijos negrižo Kublicko, Rutkovskio, Ušakovo, Korsako, Primakovo, Prišanovo šeimos.

1914–1918 m. fronte be žinios dingo Kazimieras Janonis (1880–1917), kontūzytas ir nelaisvę pateko ir vokiečių konclageryje mirė jo brolis Feliksas Janonis (1888–1918).

Lietuvos Nepriklausomybės kovose 1919–1921 m. iš Norvaišių kaimo dalyvavo Petras Abukauskas (gim. 1894), karininkas Pranas Gladutis (1893–1939) ir Petras Ušakovas (1890–1928).

1934 m. Norvaišiuose buvo įsteigtas pieno priėmimo punktas (pieninė), kuris veikė iki 1990 m. Punktas buvo kaimo centre, šalia kelio į Antakalnius.

Kaimo gyventojas Povilas Kublickas dar prieš karą turėjo parduotuvę, čia gyventojai galėjo įsigyti įvairių būtiniausių pramoninių prekių ir žibalo. Parduotuvė ilgai veikė ir po 1945 m.

1941 m. Birželio sukilime prieš sovietinius okupantus dalyvavo kaimo gyventojai Jonas Paškonis (pasitraukė į Vakarus), Napalys Čerškus (1903–1945), sovietinio teismo nuteistas mirties bausme.

Sukilėliai birželio 26 d. prie Kaniūkų pušynėlio nekaltai nušovė vaikina Aloyzą Baltakį (gim. 1923) iš Norvaišių k. Motina jį palaidojo prie namų, o po

⁴ LCVA, f. 1240, ap. 2, b. 3011.

⁵ Русские поселения Ковенской губернии, Вильна, 1909, p. 158–159.

⁶ LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 10160, l. 6.

⁷ LCVA, f. 1250, ap. 3, b. 10160, l. 144–151.

Norvaišių kaimo gyventojai. 1930 m.

Norvaišių kaimo vyrai. Apie 1929 m.

Norvaišių kaimo moterys. Sėdi Veronika Varkauskaitė-Indrašienė (dešinėje) ir Emilija Indrašytė. 1929 m. Iš Vytauto Indrašiaus šeimos archyvo

karo perlaidojo parapijos kapinėse. Po dviejų savaičių sukilėliai išsivedė ir nušovė Aloyzo tėvą Petrą Baltakį, kurio kapavietė taip ir liko nežinoma. 1942–1943 m. reicho darbams iš Norvaišių kaimo vokiečiai buvo išvežę Albiną Indrašių, Mykolą Gaidukovą, Steponą Kublicką ir Leoną Velbasių. Vieni iš ten pabėgo, kiti sugrįžo praėjus frontui.

Vokiečių okupacijos metais Onos ir Antano Janonių šeima globojo žydų tautybės mergaitę Aną Keilsonaitę, kurią į Norvaišius 1942 m. iš Kauno geto atvežė su Onos Kateivaitės dokumentais Janonienės brolis Antanas Žvironas. Dabar Ana Keilson gyvena Maskvoje. Ona ir Antanas Janoniai (po mirties), jų vaikai Jonas ir Veronika Janonytė-Lelienė už pasiaukojimą 2004 m. rugsėjo 17 d. Lietuvos prezidento V. Adamkaus aktu buvo apdovanoti Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi.

1944 m. liepos–rugsėjo mėn. iš Norvaišių k. į frontą mobilizavo Albiną ir Joną Indrašius, brolius Andriejų ir Nikolajų Gaidukovus. Nikolajus iš Minsko dezertyravo, buvo sulaikytas ir nuteistas 10 metų kalėti. Jonas Janonis (1922) dabar gyvena Vilniuje. Osipas Skarina (1909–1949) nušautas Puodžių kaime Lietuvos partizanų. 16-ojoje lietuviškojoje divizijoje kautynėse su vokiečiais žuvo Andrius Kublickis (1911–1943 03 06) ir Jonas Repšys (1922–1944 10 19).

1949 m. pavasarį Norvaišių k. apylinkėje buvo organizuoti du kolūkiai „Aukštaitis“ ir „Atžalynas“. „Aukštaitis“ apėmė Norvaišių, Rimiškių ir Žaibiškių kaimus. Pirmasis kolūkio pirmininkas buvo Petras Gaidukovas. „Atžalynui“ priklausė Antakalnių, Kuprių ir dar keletas mažesnių kaimų. Abu kolūkiai buvo labai atsilikę, pagal visus darbų rodiklius retai kada pakildavo iki suvestinių lentelių vidurio. Taip tęsėsi iki 1952 m. pavasario, kol stambinant kolūkius buvo prijungti prie „Lenino keliu“ kolūkio su centru Kaniūkų k.⁸ Nuo 1959 m. Norvaišių k. gyventojai dirbo Norvaišių tarybiniame ūkyje, kuriam vadovavo: 1959–1984 m. – Jonas Čiegis, nuo 1985 m. – Rimantas Adomuskas. Ūkio centras irgi buvo Kaniūkų k. Jų vadovavimo metais Norvaišių k. pastatytos dvi stambios gyvulių fermos: viena šiaurinėje kaimo pusėje, antroji – pietinėje, prie kelio į Remeikių k.

Norvaišių k. gimė ir augo prieškarinio Lietuvos kariuomenės karo technikas ir karo butų valdybos karininkas, pulkininkas leitenantas Pranas Gladutis (1893–1939, palaidotas Kaune); ilgametis Užpalių vls. savivaldybės narys, 1919–1928 m. Norvaišių apylinkės seniūnas, 1928–1937 m. Užpalių vls. viršaitis Juozas Gladutis (1893–1960), mirė Anykščiuose, palaidotas Užpalių kapinėse; prieškarinio policijos Utenos ir Ukmergės nuovadų viršininkų padėjėjas Petras Ušakovas (1890–1928); aktyvus partizaninės kovos prieš sovietinius okupantus dalyvis, Vyčio kryžiaus ordininkas Jonas Abukauskas (gim. 1927), nuo 1987 m. gyvenantis gretimame Remeikių k.; pirmasis pokarinės Užpalių vls. sovietinės milicijos viršininkas Juozas Bajorūnas (1905–1986); VRM autoinspekcijos valdybos tarnautojas, majoras Mintautas Varkauskas (gim. 1942). Norvaišiuose taip pat gimė ir iki 1952 m. gyveno rašytojas, kraštotyrininkas Vytautas Indrašius (gim. 1943), dabar gyvenantis Vilniuje.

⁸ Dusetų r. laikraščio *Socialistinis kelias* 1950–1952 m. suvestinės.

Norvaišių kaimo gyventojų praradimai 1941–1953 metais

1. Abukauskas Jonas, Prano, (gim. 1927), partizanų būrio vadas Siaubas, Vytenis, kalintas 1944 09 26–1947 10 Šilutės lageryje, 1952 10 16 areštuotas ir nuteistas 25 m., iki 1976 m. lapkričio mėn., kalintas Mordovijos lageriuose. Nuo 1987 m. gyvena Remeikių k.

2. Abukauskas Vytautas, Prano, (gim. 1930), „Audros“ būrio partizanas Laisvutis. Žuvo 1952 09 21 Martinčiūnų k., Jūžintų vls., kartu su partizanu Juliumi Siručiu-Eimučiu (gim. 1929 Likunčių k.). Palaidojimo vietos nežinomos.

3. Abukauskas Pranas, Prano, (1930–2004), partizanų ryšininkas, 1952 m. grupinėje byloje kartu su kitais ryšininkais ir rėmėjais nuteistas 25 m., iki 1958 m. kalintas Salechardo lageryje. Grįžęs gyveno ir mirė Norvaišiuose, palaidotas Užpalių kapinėse.

4. Abukauskas Vytautas, Balio, (1930–2006), „Audros“ būrio partizanas Žiedas, 1952 10 16 areštuotas ir nuteistas 25 m. Paleistas į laisvę pasiliko gyventi ir mirė Karagandoje.

5. Baltakis Aloyzas, Prano, (1923–1941), nušautas sukilėlių 1941 m. birželio 26 d. prie Kaniūkų k. pušynėlio. Motina Ona Baltakienė palaidojo prie namų, po karo perlaidojo Užpalių kapinėse.

6. Baltakis Pranas (1890–1941) sukilėlių paimtas iš namų liepos 10 d. dingo be žinios. Kapavietė nežinoma.

7. Čerškus Kazys, Antano, (1915–1978?), saugumiečių areštuotas Utenoje 1947 m. balandžio 21 d., be teismo ištremtas į Tiumenės sritį. 1954 m. grįžęs gyveno, mirė ir palaidotas Šiauliuosė.

8. Čerškus Napalys, Antano, (1909–1945), ūkininkas, 1941 m. Birželio sukilimo dalyvis Užpaliuose. 1945 03 05 saugumiečių suimtas, karo tribunolo nuteistas mirties bausme ir 1945 m. liepos 31 d. sušaudytas. Palaidojimo vieta nežinoma.

9. Gaidukovas Nikolajus, Semiono, (gim. 1920), mobilizuotas į sovietinę kariuomenę, tarnavo Minske. 1945 m. sausio 17 d. kaip dezertyras Baltarusijoje suimtas, po dviejų mėnesių nuteistas 10 m. ir įkalintas Magadano lageryje. 1946 m. spalio 24 d. ten mirė.

10. Gabrionis Jonas, Dominyko, (1892–1984), didžiažemis ūkininkas, 1949 m. kovo 28 d. ištremtas į Krasnojarsko kraštą, Askizo r., Kizlos k. Į Lietuvą grįžo 1955 m., gyveno Norvaišiuose ir Utenoje. Palaidotas Utenos kapinėse.

11. Valerija Sirvydytė-Gabrionienė (1896–1954) 1949 m. kovo 28 d. ištremta su vyru ir vaikais. Mirė Krasnojarsko krašte, Kizlos k. Vaikai jos palaikus 1990 m. atsivežė ir palaidojo naujose Utenos kapinėse.

12. Ona Gabrionytė-Aglinskienė (1924–2011), duktė, mokytoja, ištremta su tėvais ir broliais į Krasnojarsko kraštą. Į Lietuvą grįžusi 1955 m. gyveno Norvaišiuose ir Utenoje. Ištekėjo už Vaclovo Aglinsko (1921–2003).

13. Evaldas Gabrionis, Jono, (gim. 1935), ištremtas su tėvais į Krasnojarsko kraštą. Grįžęs apsigyveno ir dabar gyvena Dusetosė, Zarasų r.

14. Juozas Gabrionis, Jono, (1936–1997), ištremtas su tėvais į Krasnojarsko kr. Po tarnybos sovietinėje kariuomenėje vedė ir gyveno Ukrainoje. Vėliau grįžo ir su šeima apsigyveno Utenoje.

15. Gladutis Juozas, Jurgio, (1893–1960), buvęs Norvaišių apylinkės seniūnas ir 1928–1937 m. Užpalių vls. viršaitis. 1948 m. gegužės 22 d. su žmona ir sūnumi ištremtas į Talcų k., Irkutsko sr. 1959 m. grįžęs į Lietuvą, gyveno ir mirė Anykščiuosė. Palaidotas Užpalių kapinėse.

16. Veronika Galvydytė-Gladutienė (1904–1998), žmona, ištremta su vyru ir sūnumi į Irkutsko sr. Grįžusi gyveno ir mirė Anykščiuose pas dukrą Oną Ulčinienę. Palaidota Užpalių kapinėse.

17. Bronius Gladutis, Juozo, (1927–2000), ištremtas su tėvais į Irkutsko sr. Grįžęs su žmona Laima Leikaite (1931–2004) gyveno Júodupėje, Rōkiškio r. Palaidoti Užpalių kapinėse.

18. Gudienė Elena (1887–1946) nužudyta Lietuvos partizanų Norvaišiuose, liko vyras Jonas Gudas su dukra.

19. Indrašius Gasparas, Gasparo, (1902–1945), Norvaišių apylinkės pirmininko pavaduotojas. Nušautas 1945 m. gegužės 19 d. ginkluotų plėšikų brolių Galvydžių savo namuose. Palaidotas Užpalių kapinėse. Liko žmona Ona su vaikais Vytautu ir Janina, nuo 1953 m. gyvenusi Berniškių k., Zarasų r.

20. Kublickis Vladas, Semiono, (1922–1970), Kūktiškių vls. milicijos įgaliotinis, partizanų ryšininkas. 1946 m. rugpjūčio 13 d. saugumiečių suimtas, po mėnesio nuteistas 10 m. ir įkalintas Intoje. Nuo 1961 m. gyveno Belgorodo sr. ir Dniepropetrovske. Ten ir mirė.

21. Paškonis Jonas, Kazimiero, (1902–1956), ūkininkas, 1941 m. Birželio sukilimo Užpaliuose dalyvis. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, gyveno ir mirė Kanadoje.

22. Repšys Balys, Prano, (1918–2005), kolūkio „Aukštaitis“ kolūkietis, su žmona ir motina 1951 m. spalio 2 d. ištremtas į Krasnojarsko kr., Daūro r., Malolopatino k. Į Lietuvą grįžo 1956 m., gyveno ir mirė Norvaišiuose. Palaidotas Užpalių kapinėse.

23. Stasė Sakalnykaitė-Repšienė (1928–1998), žmona, ištremta su vyru ir vaikais į Krasnojarsko kr. Grįžusi gyveno ir mirė Norvaišiuose.

24. Ona Repšytė-Drizgienė (gim. 1949), duktė, ištremta su tėvais į Krasnojarsko kr. Grįžusi į Norvaišius ištekėjo už Alekso Drizgos (1939–2005) ir dabar gyvena Norvaišiuose.

25. Jonas Repšys (gim. 1951), sūnus, ištremtas su tėvais į Krasnojarsko kr., 1956 m. grįžęs į Lietuvą mokėsi. Gyvena Mažeikiuose, dirba rajono savivaldybėje.

26. Repšienė-Barauskaitė Kotryna (1884–1971), ištremta 1951 m. spalio 2 d. su sūnaus Balio Repšio šeima į Krasnojarsko kr. Į Lietuvą grįžusi 1956 m., gyveno ir mirė Norvaišiuose.

27. Repšys Jonas, Prano, (gim. 1922), mobilizuotas į sovietinę kariuomenę tarnavo 16-osios lietuviškosios divizijos 167 pulke eiliniu. Žuvo kautynėse 1944 m. spalio 19 d. Šilutės rajone, palaidotas Usnėnų kapinėse.

28. Skarina Juozas, Andriejaus, (gim. 1909), frontininkas. Užpalių vls. milicijos seržantas. Nušautas Lietuvos partizanų 1949 m. balandžio 13 d. Puodžių k., ūkininko Kazio Indrašiaus sodyboje. Palaidotas Užpalių stačiatikių kapinėse.

29. Skarina Maksimas, Andriejaus, (gim. 1905), 1944–1945 m. Norvaišių apylinkės pirmininkas. Lietuvos partizanų paimtas Lėlių k. ir dingo be žinios. Spėjama, kad jį nužudė ir įkišo į Pladiškių ežero pelkes.

30. Talksnyys (Telksnyys) Juozas (1902–1946), valstietis, nušautas plėšikaujančių banditų brolių Galvydžių savo sodyboje. Liko žmona Salomėja ir duktė Valentina.

Norvaišių kaimo pradinė mokykla

Norvaišių pradinės mokyklos mokiniai su mokytoju Jonu Tarvydu. 1929 m. Iš Onos Stasiškytės giminiių archyvo

Norvaišių k. pradinė mokykla veikė nuo 1926 m. iki 1983 m., su pertrauka 1948–1969 m., kai ji buvo nukelta į gretimą Žaibiškių k. ir įkurdinta į Sibirą ištremto ūkininko Juozo Žvirblio troboje.

Žaibiškėse mokykla veikė nuo 1921 m., tačiau į ją toloka buvo vaikščioti Norvaišių ir Remeikių kaimų vaikams. Be to, vos už poros kilometrų esančiame Kaniūkų k. irgi atsidarė mokykla. Todėl 1926 m. vasarą Utenos apskrities pradžios mokyklų inspektoriaus Pranciškaus Gineičio sprendimu mokykla iš Žaibiškių k. buvo perkelta į Norvaišius ir įkurdinta Jono Kublicko samdomame name. Švietimo ministerija kartu su Užpalių vls. savivaldybe namo savininkui mokėdavo po 420 Lt per metus už aptarnavimą: patalpų apšildymą, valymą, turto apsaugą ir t. t. Mokykloje buvo 9 suolai, 1 lenta, 1 stalas, 1 kėdė, 7 sieniniai paveikslai, du žemėlapiai, 1 gaublys, 1 barometras ir 42 knygos. 1926–1929 m. mokyklą lankė 27–30 vaikų.⁹ Pirmoji mokytoja ir vedėja buvo Valerija Sunklodaitė (gim. 1909 Užpalių mst.), ką tik baigusi Utenos „Saulės“ gimnazijos dvimečius mokytojų kursus. Tačiau ji dirbo neilgai, 1927 m. rugsėjo 1 d. buvo nukelta į Kišūnų pradinę mokyklą, 1929–1932 m. mokytojavo Aponkiškio pradinėje mokykloje. Iš čia dėl ligos 1932 m. rugpjūčio 1 d. buvo atleista iš tarnybos.¹⁰

Nuo 1927 m. iki 1940 m. Norvaišių pradinės mokyklos vedėju paskiriamas Jonas Tarvydas (gim. 1901 Užpalių mst.). 1926 m. baigęs Utenos „Saulės“ gimnazijos dvimečius mokytojų kursus, nuo rugsėjo 1 d. pradeda mokytojauti Saldutiškio pradinėje mokykloje, nuo 1927 m. rugsėjo 1 d. dirba Norvaišių pradinės mokyklos vedėju. 1931 m. rugsėjo 1 d. paties prašymu nukeliamas mokytojauti į Užpalių pradinę mokyklą nr. 1. Nuo 1933 m. sausio 11 d. iki 1941 m. dirba mokytoju ir mokyklos vedėju Pažizmėlių (Šiaulių apskr.), Kuršėnų m. pradinės mokyklos nr. 1, Kužių ir Gilaičių (visos Šiaulių aps-

⁹ LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1504, l. 429.

¹⁰ LCVA, f. 391, ap. 1, b. 4899; ap. 10, b. 14254.

kr.) pradinėse mokyklose. Mokytojaudamas Šiauliuosė 1945 m. sausio 11 d. buvo suimtas, tardomas, bet nesudarius bylos 1946 m. rugpjūčio 12 d. paleidžiamas.¹¹

Norvaišių mokykloje Jonui Tarvydui nuo 1928 m. spalio 31 d. iki 1931 m. rugsėjo 1 d. talkino mokytoja Ona Stasiškytė (gim. 1905 Užpalių vls.), nes tais metais pradėjo veikti mokyklos kompleksas kaimyniniame Remeikių k. O. Stasiškytė taip pat 1927 m. baigė dvimečius mokytojų kursus Utenoje, 1930 m. – kūno kultūros kursus, 1931 m. – pedagoginius kursus. Nuo 1931 m. rugsėjo 15 d. iki 1940 m. O. Stasiškytė buvo Gailiešionių pradinės mokyklos vedėja, o nuo 1940 m. rugsėjo 1 d. iki 1946 m. vėl mokytojavo Norvaišių pradinėje mokykloje.¹²

Vienu metu į kitas mokyklas išvykus J. Tarvydui ir O. Stasiškytei, nuo 1931 m. rugsėjo 1 d. Norvaišių pradinės mokyklos vedėja skiriama Domicelė Zalanskaitė (duomenų nerasta), mokytoju – Leonas Gabė (gim. 1913 Užpalių mst.). Jis 1931 m. baigė Pānevėžio mokytojų seminariją ir Norvaišiai buvo jo pedagoginio darbo pradžia. Mokytojaudamas studijavo nuo 1932 m. teisę Vytauto Didžiojo universitete Kaune. 1934 m. rugsėjo 16 d. atleistas atlikti karinės tarnybos. 1935 m. rugsėjo 15 d. baigė karo mokyklos X aspirantų laidą ir gavo atsargos kavalerijos jaun. leitenanto laipsnį. Po 1940 m. gyveno Vilniuje.¹³

1933 m. rugsėjo 1 d. iš Norvaišių mokyklos išvykus Domicelai Zalanskaitei, jos vietą nuo lapkričio 1 d. užima Valerija Čerškutė (vėliau Karpevičienė) (gim. 1912 Kaniūkų k.). Ji buvo baigusi Rokiškio gimnaziją ir 1933 m. vasario 13 d. įgijo pradinių mokyklų mokytojos cenzą. Norvaišiuose dirbo iki 1940 m. spalio 1 d., po to savo noru buvo perkelta mokytojauti į Pačkėnų, vėliau – į Antálgės (abi Utenos apskr.) pradinės mokyklas.

1939 m. Valerija Čerškutė ištekėjo už pedagogo Felikso Karpevičiaus, 1950–1955 m. mokytojavo Obėlių vidurinėje mokykloje.¹⁴

Vietoje į karinę tarnybą išvykusio Leono Gabės kartu su Valerija Čerškute nuo 1934 m. rugsėjo 1 d. iki 1935 m. rugsėjo 1 d. Norvaišių pradinėje mokykloje mokytojavo Valerija Tubelytė-Alkaitienė (gim. 1913 Liepojoje). Išvykusi iš Norvaišių, ji mokytojavo Kaišiadorių vls. Kasčiukiškio pradinėje mokykloje, nuo 1936 m. lapkričio 1 d. – Kauno miesto mokyklose, nuo 1940 m. spalio 11 d. – Liepių pradinės mokyklos vedėja Kėdainių apskrityje.¹⁵

Norvaišių pradinės mokyklos ilgametė vedėja ir mokytoja Ona Stasiškytė. 1928 m.

Norvaišių pradinės mokyklos 1931–1934 m. vedėjas Leonas Gabė. Iš V. Indrašiaus šeimos archyvo

¹¹LCVA, f. 391, ap. 10, b. 15284; LGG, t. 2, 2005, p. 156.

¹²LCVA, f. 391, ap. 10, b. 13855.

¹³LCVA, f. 391, ap. 10, b. 3737; f. 930, ap. 29, b. 1; ap. 7, b. 6520.

¹⁴LCVA, f. 391, ap. 10, b. 6475.

¹⁵LCVA, f. 391, ap. 10, b. 244.

Norvaišių pradinės mokyklos mokiniai su mokyklos vedėja Ona Stasiškyte. 1930 m. Iš O. Stasiškytės giminių archyvo

Norvaišių pradinėje mokykloje dirbant Valerijai Čerškutei-Karpevičienei, nuo 1937 m. gruodžio 11 d. iki 1938 m. rugsėjo 1 d. jai talkino jaunesnysis mokytojas Kazys Valevičius, nuo 1938 m. rugsėjo 1 d. iki 1939 m. spalio 1 d. – jaunesnioji mokytoja Ona Dragaitė. Kazys Valevičius (gim. 1917 Gurčių k., Žėlvos vls., Ukmergės apskr.) buvo baigęs gimnaziją, o dirbant Norvaišių pradinėje lankė ir 1938 m. Kaune baigė vienkartinį mokytojų kursų. Nuo 1938 m. rugsėjo 1 d. mokytojavo Aponkiškio (Utenos apskr.) pradinėje mokykloje, nuo 1940 m. spalio 16 d. buvo Arsos (Kėdainių apskr.) pradinės mokyklos vedėjas. Iš čia 1944 m. balandžio mėn. stojo į Plechavičiaus Vietinę rinktinę.¹⁶

Mokytoja Ona Dragaitė (gim. 1916 Kaniūkų k.), 1937 m. išlaikiusi egzaminus prie Valstybinės egzaminų komisijos, gavo mokytojos vardą ir nuo 1937 m. spalio 1 d. mokytojavo Utenos apskr. Vertimų ir Sudeikių pradinėse mokyklose, kol 1938 m. rugsėjo 1 d. buvo perkelta mokytojauti į arti namų esančią Norvaišių pradinę mokyklą. Nuo 1939 m. spalio 1 d. Ona Dragaitė dirbo Alantos pradinėje mokykloje ir 1943 m. kovo 16 d. buvo atleista iš tarnybos savo noru.¹⁷

Nuo 1940 m. rugsėjo 1 d. Norvaišių pradinėje mokykloje vaikus mokė ir vedėja buvo Ona Stasiškytė, čia jau dirbusi 1928–1931 m. Tada mokykla iki 1948 m. buvo ūkininko Napalio Čerškaus troboje. Ar Ona Stasiškytė Norvaišių pradinėje mokykloje dirbo iki 1948 m., kol mokykla buvo iškelta į Žaibiškių k., ar trumpiau, – žinių neradau, tačiau tiksliai žinoma, kad 1945 m. pavasarį ji dar mokytojavo Norvaišiuose.

1969 m. lapkričio 26 d. mokykla iš Žaibiškių k. vėl gražinama į Norvaišius, įsikuria pastatytame naujame standartiniame, plytomis apmūrytame name. Kartu su mokykla atsikėlė ilgametė mokytoja Aldona Jučienė, Žaibiškių mokykloje dirbusi nuo 1965 m. rugsėjo 1 d. Aldona Jučienė (1932–2006) gimė Čikagoje, išeivių iš Utenos apskr. – Prano Norkūno iš Vidžiūnų k. ir Veronikos Meidutės iš Rukšėnų k. – šeimoje. 1938 m. su tėvais

¹⁶LCVA, f. 391, ap. 10, b. 16158.

¹⁷LCVA, f. 391, ap. 10, b. 3359.

iš JAV ji atvyko į Lietuvą. Tėvai buvo nusprendę 2–3 metus paviešėti Vidžiūnų kaime ir vėl vykti į Čikagą. Bet po 1940 m. šiuos planus teko pamiršti.

Aldona mokėsi Vilkāblauzdės pradinėje mokykloje, 1951 m. baigė Dusetų K. Būgos vidurinę mokyklą ir kaip nemaža to meto abiturientų dalis, susiviliojusi Švietimo ministerijos kvietimu vykti į kaimo vietoves dirbti pradinių klasių mokytojais, nuo 1951 09 01 pradėjo pedagogo kelią kaip tuometinio Dusetų r. Minkūnų pradinės mokyklos vedėja ir neakivaizdžiai mokėsi Panevėžio pedagoginėje mokykloje, kurią baigė 1956 m.

Nuo 1954 09 01 Aldona Jučienė buvo Mažionių pradinės mokyklos vedėja ir mokytoja. Uždarius šią mokyklą, 1965–1969 m. dirbo Žaibiškių pradinės mokyklos vedėja ir 1969 m. lapkričio 26 d. su mokykla buvo perkelta į Norvaišių k., kur dirbo iki 1971 09 01. Nuo 1972 09 01 iki 1973 08 09 Aldona Jučienė buvo Kaniūkų k. bibliotekos vedėja. 1973–1975 m. dirbo Utenos 2-ųjų vaikų namų Jasonryse direktore, nuo 1975 09 01 – Leliūnų apylinkės Ažugirių pradinės mokyklos vedėja. Uždarius šią mokyklą, nuo 1979 09 01 iki 1988 m. dirbo Utenos II vidurinės mokyklos pradinių klasių mokytoja. Mirė 2006 m. gegužės 5 d., palaidota Tauragnų kapinėse.¹⁸

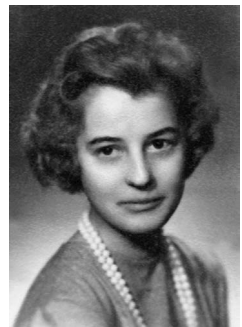
Vietoje išvykusios Aldonos Jučienės nuo 1971 m. rugsėjo 1 d. iki 1976 m. rugsėjo 1 d. Norvaišių pradinės mokyklos vedėja ir mokytoja buvo Emilija Rūkštelytė-Gaučienė, gimusi 1945 m. Kemėnės k., Medinės apyl., Daūgpilio r., nes tuo metu ten dirbo jos tėvelis, zarasietis iš Bikėnų k. Mokėsi Emilija Zarasų M. Melnikaitės vidurinėje mokykloje, 1963–1965 m. – Marijampolės pedagoginėje mokykloje ir ją baigusi nuo 1966 m. kovo mėn. paskiriama Vilučių aštuonmetės mokyklos pradinių klasių mokytoja.

Norvaišiuose pirmaisiais darbo metais Emilija Gaučienė augino dukrelę Aureliją, todėl vietoje jos dirbo Regina Chmilkevičiūtė (gim. 1953 Voverinės k.), jauna Užpalių vidurinės mokyklos abiturientė. 1972–1974 m. ji mokėsi Vilniaus finansų kredito technikume, baigusi dirbo Pakruojo žemės ūkio banke. Nuo 1975 m. Regina Chmilkevičiūtė-Nekupšienė Utenos finansų skyriaus, nuo 1990 m. – Utenos valstybinės mokesčių inspekcijos darbuotoja.

Emilija Gaučienė prisimena, kad jų šeimai Kaniūkuose paskyrė butą, nes vyras Aloyzas Gaučys (1947–1986) dirbo tarybinio ūkio zootechniku. Į Norvaišius rytais mokytoją nuveždavo ūkio transportas, grįždavo į Kaniūkus autobusu. Nors mokinukų buvo nedaug, kasmet mokėsi 11–14 vaikų, bet veikė visos keturios klasės. 1975 m. gimus sūnui Andriui, mokytoją Emiliją Gaučienę pavadavo Jonas Urbonas (gim. 1956 Degesių k.), taip pat Užpalių vidurinės mokyklos abiturientas. Jis po 1976 m. pavaduodavo dažnai sergančią Norvaišių pradinės mokyklos mokytoją Genę Katiniene. Jonas Urbonas vaikams labai patiko, buvo linksmas, vikrus, žaisdavo su berniukais, pagrodavo armonika. Vėliau išvyko į Vilnių, ten 1984 m. baigė Kultūros mokyklą, Vilniaus universitete studijavo prancūzų kalbą. Dirbo Utenos autotransporto

Norvaišių pradinės mokyklos vedėja Emilija Gaučienė. 1965 m.

Iš E. Gaučienės archyvo

¹⁸Sūnaus Valdo Jučiaus pateikti duomenys.

Norvaišių pradinės mokyklos mokiniai su mokytoja Emilija Rūkštelytė-Gaučiene. 1975 m.

Iš E. Rūkštelytės-Gaučienės archyvo

įmonės bendrabučio auklėtoju, pieno kombinato kultūros klube, Užpalių kultūros namuose, nuo 1993 m. – Utenos kultūros rūmuose. Buvo daugelio renginių vedėjas, scenaristas, puoselėjo uteniškių tarmę, kūrė dainų tekstus, vaidino „Žaliaduonių“ teatre, vedė folkloro ansamblio „Utauta“ koncertus. Mirė 2000 m. gruodžio 28 d. sumuštas grįžtant iš renginio.¹⁹

1976–1980 m. Emilija Gaučiėnė mokytojavo Kaniūkų pradinėje mokykloje, 1980 m. Gaučių šeima apsigyveno Utenoje, Emilija dirbo lopšelio-darželio „Saulutė“ auklėtoja, nuo 1982 m. iki 1995 m. pensijos – Utenos II vidurinėje mokykloje pradinių klasių mokytoja.

Nuo 1976 m. rugsėjo 1 d. iki 1980 m. Norvaišių mokyklos mokytoja buvo Genė Katinienė. Buvę mokiniai prisimena, kad iš pradžių ji apsigyveno pas Kublickus. Ten jai kažkodėl nepatiko, todėl pasiprašė gyventi pas Skarelius Remeikių k. Juozas Skarelis ją su arkliu nuveždavo iki mokyklos. Gyveno labai uždara gyvenimą, grįždavo iš mokyklos pavargusi, pavalgydavo ir eidavo miegoti. Buvo silpnos sveikatos, vaikai sakydavo, kad užmiega už stalo. Ji čia atvažiavo viena, sakėsi, kad ją dėl silpnos sveikatos paliko vyras, vaikų neturėjo. Turėjo brolių, kuris ją ir palaidojo.²⁰

Nuo 1980 m. sirginėjančią G. Katinienę pavaduodavo ir galiausiai mokyklą perėmė mokytojas Alfonsas Baniūnas (1923 Leliūnų mst., Anykščių apskr.–2007 04 27 Užpaliuose). Kaniūkai buvo Norvaišių tarybinio ūkio pagrindinė gyvenvietė, todėl valdžia davė nurodymą į Kaniūkus iš Norvaišių perkelti ir pradinę mokyklą. Alfonsas Baniūnas Kaniūkuose patalpas tinkamai paruošė, suremontavo ir nuo 1983 m. rugsėjo 1 d. perdavė naujai atvykusiai mokytojai Reginai Tamošiūnaitei-Abukauskienei (gim. 1954 Žadavainių k., Daugailių apyl.), kuri Kaniūkuose dirbo iki mokyklos uždarymo 2005 m. rugsėjo 1 d.

Buvusiame mokyklos pastate Norvaišiuose paskutiniu metu gyveno Aleksandro Drizgos šeima. Dabar namas stovi tuščias.²¹

¹⁹Lumpickienė R., Stakėnienė R. *Utenos krašto enciklopedija* (personalijos), Vilnius, 2001.

²⁰Stefanijos Dundaitės-Skarelienės, gyv. Norvaišiuose, prisiminimai.

²¹Reginos Abukauskienės, gyv. Kaniūkų k., ir Virginijos Reikalaitės, gyv. Norvaišių k., pateikti duomenys.

Pasaliai

Bronė Kibildienė

Pasaliai išsikūrę 5 km atstumu į rytus nuo Užpalių. Kaimas ribojasi su Daugilio ir Novosiolkų dvareliais, Trumpalių kaimu. Per Pásalius teka upelis Ringys – Šventosios intakas. Grauzdo kalno viršuje esančioje aikštelėje buvo Pasalių kaimo kapinaitės. Kaime gyveno gausios šeimos, turėjo po 10–15 vaikų. Buvo didelis vaikų mirtingumas, nes skurdžios gyvenimo sąlygos, ligos dažnai baigdavosi mirtimi. Laidodavo kaimo kapinaitėse ir mažus, ir didelius. Čia atguldavo ir kai kurie Trumpalių kaimo žmonės. Antano Namiko teigimu, 1818 m. kaime buvo 4 sodybos, kuriose gyveno 17 vyrų ir 10 moterų. (1765 m. Ukmergės apskr. seniūnijų inventoriuose Pasalių vardas neminimas.)

Apie 1936 m. Pasaliuose buvo keturios sodybos: Velučių, Gudų, Rakauskų ir Žvironų. Broliai Velučiai gyveno vienoje sodyboje, bet turėjo atskirus ūkius. Pranas Velutis buvo vedęs, augino sūnų, o Antanas – viengungis.

Gudų sodyboje gyveno broliai Kazys ir Antanas. Kazys Gudas vedė Dabregaitę iš Nosváičių, neturtingą mergaitę, todėl jaunimas per vestuves dainavęs:

*Būta marčias tinginėlas,
Išūliotas jas denelis –
Nieka netureja,
Skrynela barskėja...*

Antanas Gudas vedęs turtingą žmoną Leikaitę iš Miškinių vienkiemio, tad ir vestuvių metu jaunoji nebuvo apdainuota bei pašiepta.

Abu broliai tvarkėsi atskiruose ūkiuose.

Broliai Juozapas ir Pranas Rakauskai taip pat šeiminkavo savo ūkiuose, turėjo atskiras sodybas.

Gausi buvo Žvironų šeima. Pranas Žvironas, jau būdamas našlys, vedė Veroniką Tarvydavičiūtę, kuri po metų pagimdė dukrelę Bronę. Deja, tais pačiais metais mirė Pranas Žvironas. Našlė Veronika ištekėjo už Petrausko. Jiems gimė trys dukros ir sūnus.

Kitame Žvironų namo gale gyveno Jono Žvirono šeima. Žvironienė (Šlamaitė) buvo iš Remeikių kaimo. Turėjo dvi dukras – Danutę ir Valę. Jonas Žvironas mėgo išgerti, dėl to ir nelaimė atsitiko.

Kartą, jam esant girtam, kažkas į jo vežimą įmetė žydo lavoną. Todėl buvo apkaltintas žmogžudyste. Pėsčias nuvarytas į Sibirą. Tremtyje išbuvo daug metų.

Ilgais rudens ar žiemos vakarais jaunimas rinkdavosi Žvironų namuose, linksmindavosi, šokdavo. Tarp vyresniųjų buvo gerų pasakotojų. Jie sekdavo vaikams pasakas apie vaiduoklius, velnius, raganas ir pan. Prisiklausę šių pasakų, vaikai bijodavo ir į tamsią priemenę įseiti arba arčiau lango sėdėti.

Trobos buvo dviejų galų: viename gryčia, kur nuolat gyveno šeimyna, kitame – seklyčia. Šuliniai su svirtimis. Šiuo metu Pasaliuose nebegyvena nė vienas žmogus. Kaimas išnyko, tik viena pušėlė teliko.

Pladiškių kaimas

Valė Čerškuvienė, Algimantas Čerškus

Pladiškių kaimas 12 km nutolęs nuo Užpalių seniūnijos ir 32 km nuo Utenos. Kaime yra 111,69 ha žemės. Pladiškes juosia gretimų kaimų žemės: Lėlių, Norvaišių, Nosvaičių, Šarkių, Paškonių. Yra du ežerai – Noniškis ir Nasvaitis. Į Nasvaitį įteka ir iš jo išteka upelis Nasvė, kuris savo vandenį plukdo į Šventosios upę.

Prisiminkime šio kaimo gyventojus.

Ona ir Petras Bakšiai buvo darbštūs, mylėjo žemę, augino gyvulius, užveisė didelį sodą. Abu mirę. Vėliau jų sodyba sudegė.

Elena ir Pranas Mikučioniai buvo nepaprastai darbštūs, jautrūs, supratingi žmonės. Skambi Prano armonikos melodija ir švelni daina aidėjo per gegužines, krikštynas, darbų pabaigtuves. Žmona buvo gera audėja, mezgėja ir šeiminkė. Ją ir Prano seserį Pranutę kviesdavo ruošti valgių vestuvėms, krikštynoms ir laidotuvėms. Vyras kiekvieną sekmadienį eidavo į Užpalių bažnyčią giedoti šv. Mišiose. Visi artimi žmonės buvo palydėti gaudžia giesme į paskutinę kelionę. Užaugino dvi dukras, kurios gyvena miestuose. Tėvai mirę, namai liko tušti. Savaitgaliais pailsėti atvažiuoja anūikai.

Pranciškus Čerškus (gim. 1846 m.), mirus pirmai žmonai, vedė Oną Čeponytę iš Martinčiūnų kaimo ir užaugino keturis sūnus ir dvi dukteris: Aleksą, Praną, Antaną, Feliksą, Angelę ir Veroniką. Mirė 1923 m., o žmona – 1934 m. Pranas

Pranas Čerškus prie savo namų

Ona Čerškuvienė (Čeponytė) iš Martinčiūnų kaimo

*Pranas Čerškus su krikštasūniu
Linu Saladžiumi*

*Mykolo ir Bronės Gaurilovų dukros Violeta
krikštytos. Krikštatėviai Valė ir Bronius Čerškai*

Čerškus (gim. 1901 m.), tėvui mirus, perėmė ūkį. Išpuoselėjo didelį bityną, užveisė gražų sodą, nupirko Nasvaičio ežerą ir sėkmingai ūkininkavo. Kiti du broliai Antanas ir Feliksas mokėsi, brolis Pranas juos materialiai rėmė. Pranas 1936 m. vedė Stanislavą Bernotaitę iš Teresdvario vienkiemio, Kamajų valsčiaus, Rokiškio rajono. Susilaukė sūnų Rimanto (gim. 1937 m.) ir Algimanto (gim. 1938 m.). Po karo gražus, prasmingas gyvenimas baigėsi, sovietiniai okupantai konfiskavo žemę, nualino klestėjusį ūkį. Vengdamas trėmimo į Sibirą, Pranas viską palikęs 1949 m. su šeima išvažiavo į Vilnių. Būdamas darbštus ir sumanus, pasistatė

*Čerškai Vilniuje:
Algimantas, Virginija,
Vita (Memėnienė),
Rimantas, Stanislava,
Dalia. 1991 m.*

Vilniuje būsta, išleido vaikus į mokslus. Deja, nesulaukęs laisvos Lietuvos, 1981 m. mirė. Žmona mirė 2004 m., abu palaidoti Vilniaus Saltoniškių kapinėse.

Kolektyvizacijos metais į Prano Čerškaus namus atsikėlė gyventi Petronelė Bražėnienė su sūnumi Artūru. Prano Čerškaus namuose ilgus metus buvo kaimo biblioteka, kurioje dirbo Ona Gipiškaitė, Nijolė Vaškelytė, Nijolė Janukaitė-Sirvydienė. Jos aptarnaudavo skaitytojus, ruošdavo vaidinimus, šokių, gegužines.

Prano sūnus Rimantas vedė Dalę Sriubaitę, abu baigė aukštuosius neuniversitetinius mokslus, susilaukė dukters Daivos ir sūnaus Arvydo. Kitas Prano Čerškaus sūnus – Algimantas vedė Virginiją Žaibutę, abu baigė Vilniaus inžinerinį statybos institutą ir dirbo vadovaujamaį darbą, mėgo keliauti, aplankė daugelį pasaulio valstybių. 1988 m. Algimantas aplankė dėdę daktarą Antaną Čerškų Amerikoje. Žmona mirė 2005 m.

Prano brolis Antanas (gim. 1903 m.) gimnaziją baigė Panevėžyje. Po medicinos studijų Lietuvos Vytauto Didžiojo universitete 1933 m. paskirtas Pānevėžio apskrities ligoninės skyriaus vedėju. Profesines žinias gilino Prancūzijoje – Nancy ir Paryžiaus klinikose. Grįžęs dirbo Rokiškio apskrities ligoninėje Chirurginio skyriaus vedėju. 1945 m. vengdamas trėmimo į Sibirą pasitraukė iš Lietuvos.

Jauniausias Prano brolis Feliksas (gim. 1906 m.) mokėsi Duokiškio pradinėje mokykloje ir Rokiškio gimnazijoje. Baigęs gimnaziją, įstojo į Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakultetą (nors giminės norėjo jį matyti kunigu). Studijuodamas susirgo plaučių tuberkulioze ir grįžo į tėviškę. Buvo nuolatinis katalikiškųjų laikraščių korespondentas, tautosakos rinkėjas, bendradarbiavo rengiant Lietuvii kalbos žodyną.

Vyriausias Prano brolis Aleksas (gim. 1891 m.), palikęs ūkį broliui, vedė Rozaliją Repšytę (gim. 1894 m.), gyveno Ignalinos, vėliau Rokiškio rajonuose. Susilaukė sūnaus Alfredo ir dukters Julijos. Turėjo malūną. 1949 m. šeima buvo ištremta į Sibirą. Grįžo 1956 m. Palaidotas Rokiškio kapinėse.

Sesuo Angelė nutekėjo į Bausiškes, su vyru Aleksu Vėbra susilaukė septynių vaikų. Mirė 1967 m. Su vyru palaidota Kamajū kapinėse.

Sesuo Veronika visą laiką gyveno Pladiškėse. Mirė 1969 m., palaidota Vilniuje, Saltoniškių kapinėse.

Čerškaus Prano kaimynas – Povilas Čerškus (Juozapo sūnus, gim. 1857 m.) žmoną Oną Budreikaitę (gim. 1878 m.) parsivežė į Pladiškes net iš Svėdasų valsčiaus Bajorų kaimo. Kaip ir kiti Pladiškių kaimo Čerškai susilaukė būrio vaikų: Juozo (1908–1969), Antano (1912–1981), Pranės (1912–2002), Kosto (1918–1971), Pe-

Violetos ir Remigijaus vestuvėse su artimaisiais

tro (1909–1986) ir Elenos (gim. 1921 m.). Povilas mirė 1936 m., žmona – 1959 m., palaidoti Duokiškio kapinėse.

Jauniausia dukra mokytoja Elena (gim. 1921 m.) po mokslų Rokiškio gimnazijoje ir Ukmergės mokytojų seminarijoje mokytojavo Anykščių rajone, Kurklių valsčiuje. 1949 m. okupacinė sovietų valdžia už ryšius su Aukštaitijos partizanais suėmė ir okupantų „trojka“ 1950 m. nuteisė dešimt metų lagerio. Kalėjo Kazachstano Kingiro lageryje. 1956 m. grįžo iš gulago ir apsigyveno Šiauliuosė. Šiuo metu būdama garbaus amžiaus (90 m.) gyvena Marijampolėje ir džiaugiasi Lietuva, iškovojusia nepriklausomybę.

Vyriausias sūnus Juozas, baigęs keturis skyrius, išvažiavo dirbti į Zoviškių malūną Svėdasų valsčiuje. 1939 m. išgijo ūkį tame pačiame valsčiuje Čukų kaime. Tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Vedė Stasę Kemeklytę, užaugino aštuonis vaikus. Išvežimo į Sibirą išvengė. Mirė ir palaidotas kartu su žmona Svėdasų kapinėse.

Sūnus Antanas mokėsi ir baigė Salų žemės ūkio mokyklą ir ūkininkavo tėviškėje, buvo labai pažangus ūkininkas. Pavargęs nuo priverstinio ir nemėgiamo darbo kolūkyje, mirė 1981 m. Palaidotas Užpalių kapinėse.

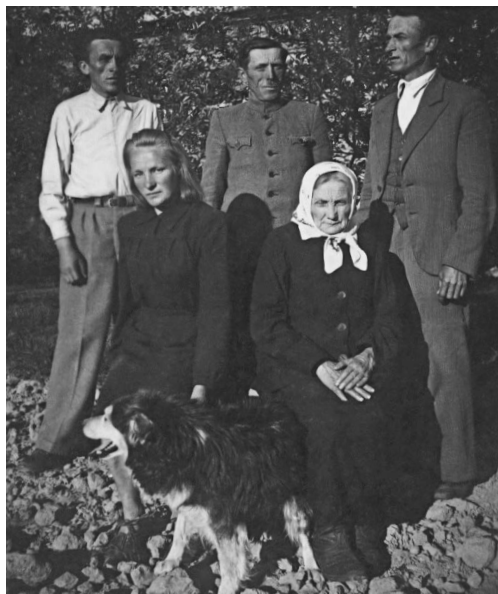
Duktė Pranė gyveno tėviškėje, mirė sulaukusi 89 m., palaidota Užpaliuose. Užpaliuose palaidotas ir sūnus Petras, gyvenęs Norvaišių kaime kartu su žmona.

Sūnus Kostas gyveno Pladiškėse, 1951 m. vedė Janiną Tumonytę, pirkio namus Nosvaičiuose. Mirus vyrui, žmona persikėlė gyventi į Užpalius, kur ir dabar gyvena. Užaugino keturis vaikus.

Ona ir Povilas Čerškai gyveno ūkiškai, auginę gyvulius, dirbo žemę. Domėjosi sodininkyste ir bitininkyste. Karo metais sudegė namai, pasistatė kitus, buvo darbštūs, supratingi, ramūs žmonės. Užaugino sūnų ir dvi dukras. Tėvai mirė, dukra gyvena Kaniūkuose, dirbo pardavėja. Užaugino du vaikus. Vyras Mykolas mirė, vaikai gyvena miestuose.

Sūnus Bronius su žmona Vale gyvena už 7 km Vilučių kaime. Ūkininkauja Pladiškėse, nes ant tėvų žemės kolūkių laikais buvo pastatytas karvių kompleksas. Ten jo žemė. Turi žinių ir mėgsta techniką, remontuoja ją, supranta ir elektros vingrybes. Užaugino du sūnus. Senelių namus restauravo anūkas Rolandas Čerškus (Broniaus sūnus). Šiuose namuose lankosi su šeima savaitgaliais.

Alfonsas Čerškus (Rapolo sūnus) su žmona Karolina užaugino tris vaikus: Alfonsą (1926–1990), Julę (1928–2002) ir Rapolą (1932–2010). Alfonsas ir Rapolas išvyko gyventi į Vilnių. Rapolas vedė Palmirą Tamošiūnaitę (gim. 1940 m.), užaugino sūnų Saulių. Žmona ir sūnus gyvena Vilniuje.

Čerškai Antanas, Pranutė, Petras, mama Ona ir Juozas

Julė gyveno tėviškėje, buvo darbšti, augino gyvulius, paukščius, gėles, mėgo bendrauti. Mirė 2010 m. Palaidota Užpaliuose. Namai tušti.

Balys Čerškus (Stanislovo sūnus (1888–1952) vedė Konstanciją Pranskūnaitę (1901–2006). Užaugino keturis sūnus ir dukrą Oną. Balys mirė 1952 m., o žmona gyveno 105 metus ir mirė 2006 m. Stasys (gim. 1923 m.) okupuotoje Lietuvoje palaikė ryšius su Lietuvos partizanais. Okupantų „teismas“ nuteisė jį 10 m. kalėti lageryje. Sugrįžęs į tėviškę, vedė Danutę Baukytę, užaugino dukrą Daivą. Mirė 1988 m. Žmona gyvena Nasvaitėliuose.

Kazys (gim. 1926 m.) buvo teistas 10 metų už „kenkimą okupantų valdžiai“. Išėjęs iš kalėjimo, liko tremties vietoje, baigė statybos institutą ir dirbo Toljačio automobilių gamyklos statyboje vadovaujama darbą. Sugrįžo į Lietuvą, Mažeikius, kurį laiką darbavosi ir mirė 1990 m. Antanas (gim. 1937 m.) nuvažiavo pas brolių Kazį į Toljatį, dirbo automobilių gamyklos statyboje ir žuvo 1962 m.

Dukra Ona Lingienė (gim. 1933 m.) ištekėjusi apsigyveno Utenoje. Užaugino sūnų Andrių, dabar gyvena Spitrėnuose.

Jonas (gim. 1927 m.) vedė anykštietę Moniką Priedokaitę ir gyveno tėvų sodyboje, kuri yra labai gražioje vietoje prie Nasvaičio ežero. Jonas ir Monika susilaukė sūnaus Vytauto ir dukros Laimos. 2010 m. Jonui mirus, žmona liko gyventi sodyboje, vaikai apsigyveno miestuose.

Povilas Saladžius su žmona Uršule užaugino 3 vaikus: Liną (gim. 1925 m.), Balį ir Oną. Linas vedė Jarūnę Julijoną Sirvydytę, užaugino tris dukras. Jos gyvena Vilniuje ir Kaune. Mirus vyrui 1994 m. namų ramybę saugojo Jarūnė Julijona. Būdama garbingo amžiaus ūkio neveda. Balys karo metu buvo išvežtas darbams į Vokietiją. Grįžęs apsigyveno Užpaliuose, ten ir mirė. Ona gyveno Pladiškėse, mirė ir palaidota Užpaliuose.

Pladiškių kaime gyveno Ruseckų šeima, kuri po karo persikėlė gyventi į Užpalius. Susikūrus kolūkiams Stasė Ruseckienė dirbo melžėja, su besimokančiais vaikais Alma, Bronium, Vygantu ir Vytautu, ir sunkiai dirbdama sugebėjo ne tik viena juos išlaikyti, bet ir išleido juos į mokslus įsigyti profesijas.

Pladiškių kaimo pirmosios kapinės – neveikiančios, užima 0,02 ha plotą. Apaugusios lapuočiais medžiais. Laidojimo žymių nėra. Antkapinių paminklų ir kryžių nėra. Pladiškių antrosios kapinės – neveikiančios, užima 0,03 ha plotą, yra kalvotoje vietoje, apjuostos ganykla ir ariama žeme, prie kelio, aptvertos vieno metro aukščio akmens mūro tvora. Išlikę septyni geležiniai kryžiai ant akmeninių pagrindų. Apsodinta eglaitėmis. Yra Binkauskų šeimos paminklas. Čia ilsisi Garunkščių, Pranskūnų, Mikučionių, Bernotų, Masiulių ir kitos šeimos Vėlinių dieną atvažiavę artimieji uždega žvakutes. Pladiškių kaimo gyventojų kaita: 1970 m. – 28 gyventojai, 1984 m. – 19, 1996 – 17, 2000 m. – 14, 2010 m. – 7 gyventojai.

Julė Čerškutė su mama

Pilveliai

Stefa Meiduvienė

Pilvėlių kaimas yra prie kelio Užpaliai–Utena. Atstumas iki Utenos 7 km, iki Užpalių – 6 km. Kaimas minimas 1765 m. inventoriuje. Su Pašile (Vyžuonų sen.) Pilveliai nuo senovės iki šių dienų priklauso Vyžuonų parapijai. Užpalių bažnyčioje buvo krikštijami Pilvėliuose gimę vaikai. Užpalių kunigai lankydavo parapijiečius prieš šv. Kalėdas, buvo kviečiami susirgus ar mirus šeimos nariams. Čia pat prie kelio yra tvarkingos gražios kapinaitės, kuriose amžino poilsio atgulė daug buvusio kaimo ir aplinkinių kaimų gyventojų. Kaimas yra prie kelio, jungiančio Užpalius su Utena. Pilvėliai visada buvo poilsio stotelė ar nakvynė tiems, kurie, reikalui esant, dažniausiai turgaus dienomis, norėdavo anksti pasiekti Uteną. Ateidavo pėsti arba atvažiuodavo vežimais iki Pilvėlių, pernakvodavo arba tik pailsėdavo, išgerdavo naminės gijos, kurios turėdavo kiekvienos sodybos šeiminkas, ir toliau tęsdavo kelionę. Kaimiečiai buvo labai vaišingi, mėgdavo pabendrauti, pasidalydavo savo džiaugsmiais ir rūpesčiais. Į kaimą sueidavo žmonės iš aplinkinių kaimų, nes čia nuo seno buvo pieno supirkimo punktas, kaimo parduotuvė.

Seniausios sodybos kaime priklausė broliui Martynui ir seseriai Onai Klumbiams, Rapolui ir Teresei Masiuliams, Kaziui Malinauskui ir Rožei Kalinauskienei, Antanui ir Zofijai Malinauskams, Aleksui Repšiui.

Ona ir Martynas Klumbiai nugyveno ilgus metus. Tai buvo labai mieli, religingi žmonės. Kaimynai ateidavo pas juos pasiguosti, rasti nusiraminiimą. Čia vakarais rinkdavosi pasimelsti kaimiečiai su savo šeimomis.

Po Klumbių mirties namuose gyveno dukterėčia Juzė Paškonienė, kuri šiuo metu yra mirusi. Jai persikėlus gyventi į Uteną, namus nusipirko Bronė Činčikienė, o po jos mirties išigijo naujieji gyventojai, kurie čia nuolatos negyvena, daugiausia būna vasarą.

Rapolo ir Teresės Masiulių šeimoje buvo trys dukros: Genė, Vanda ir Irena. Genė ir Irena išsikrausė gyventi į Uteną. Genė yra mirusi. Pilvėliuose liko gyventi dukra Vanda, kuri sukūrė šeimą su Juozu Kalinausku iš Nelėnų kaimo, užaugino 3 sūnus: Stasį, Gintautą ir Romą. Mirus abiem tėvams, sodybą prižiūri sūnūs Stasys ir Gintautas su šeimomis. Romas yra miręs. Labai graži sodybos aplinka. Stasys su šeima čia tvarkosi ir būna daugiausia vasarą. Rapolo Masiulio sesuo Ona Masiulytė-Žedienė gyveno ir mokytojavo Miūntėje. Sovietiniais metais buvo ištremta į Sibirą, ten įkalinta, nes vyras buvo Lietuvos partizanas. Grįžusi iš tremties, iki mirties gyveno Šiaudiniuose.

Antanas ir Zofija Malinauskai užaugino 4 sūnus: Konradą, Jeronimą, Mykolą ir Benediktą. Konradas žuvo Didžiajame tėvynės kare netoli Mažeikių. Je-

E. Malinauskienė kasa bulves

*K. Malinauskas.
Apie 1959 m.*

ronimas ilgą laiką gyveno Užpaliuose, turėjo namus Basanavičiaus gatvėje. Čia užaugino du sūnus ir dukrą, dar viena dukrytė vaikystėje nuskendo, abu sūnūs yra mirę. Dukra Gražina 1957 m. Užpaliuose baigė vidurinę mokyklą ir gyvena Vilniuje. Jeronimas Malinauskas buvo išsilavinęs, ilgą laiką dirbo Užpalių kolūkyje buhalteriu. 1957 m. išvyko gyventi į Vilnių, kur dirbo ir gyveno su žmona ir dukra Gražina iki mirties.

Sūnus Benediktas su šeima užaugino 2 sūnus ir dukrą. Paskutiniu metu gyveno Vilniuje. Benediktas su žmona yra mirę. Pilveliuose liko gyventi sūnus Mykolas, kuris su žmona Eugenija išaugino ir išleido į gyvenimą aštuonis vaikus (5 sūnus, 3 dukras). Mykolas buvo labai darbštus, ūkininkavo ir dirbo Pilvelių pieno supirkimo punkte. Eugenija augino vaikus, buvo rūpestinga mama, gera šeiminkė, tai buvo labai graži, pavyzdinga šeima. Ir sunkaus pokario metais gausiai šeimai namuose nestokojo nei maisto, nei darbužių. Visi vaikai baigė mokslus, sukūrė gražias šeimas, džiaugiasi savo vaikais ir anūkais. Su tėvais buvo likęs gyventi sūnus Mykolas, kuris turėjo sveikatos problemų. Šiuo metu jis gyvena ir gydomi pensionate. Po tėvo, o vėliau ir motinos mirties, kaime pradėjo gyventi sūnus Balys, kuris po nepriklausomybės atgavimo daug metų ūkininkavo tėvų žemėje. Po sunkios ligos 2008 m. kovo mėn. mirė. Namus paveldėjo likusieji keturi broliai ir trys seserys.

Kazys Malinauskas ir Rožė Malinauskienė taip pat turėjo didelę šeimą. Augino keturis vaikus: Stasį, Mariją, Joną, Valeriją. Stasys buvo Lietuvos karininkas medikas, žuvo Pirmajame pasauliniame kare, rumunų fronte. Dukra Marija su šeima gyveno Leningrade ir žuvo per Leningrado blokadą.

Jonas Malinauskas (gim. 1892 m.) buvo baigęs Maskvos Lomonosovo vardo universitetą. Turėjo farmacininko specialybę ir dirbo vaistininku Lietuvos vaistinėse. Laisvai kalbėjo ir skaitė vokiečių, anglų, rusų kalbomis, buvo labai apsiskaitęs. Kai jis atvykdavo pavišėti, kaimiečiai mielai bendraudavo su juo. Jis pirmasis kaime turėjo radiją, kurio pasiklausyti vakarais po darbų susirinkdavo kaimynai.

*Kazys Juška prie
savo namo. 1950 m.*

Buvo sunkus pokario metas. Vienos viešnagės kaime metu J. Malinauskas tapo žiaurių nusikaltėlių auka. Jam tebuvo 53 metai. Iš sielvarto susirgo ir mirė motina Rožė Malinauskienė.

Pilveliuose, tėvų namuose, liko gyventi dukra Valerija, kuri ištekėjo už užpaliečio Kazimiero Juškos, užaugino ir išmokslino 2 dukras: Stasę Birutę ir Stefą, taip pat sūnų Edvardą.

Kazimieras Juška domėjosi technika, turėjo namuose daug žemės ūkio technikos, kuri praversdavo atliekant ūkio darbus savo ir kitų ūkininkų ūkiuose. Kolūkių metais viskas buvo konfiskuota. K. Juška labai tai išgyveno, bet neprarado vilties, kad Lietuva vėl bus laisva, ir dažnai savo vaikams tai kartodavo. Sugebėjo atlikti ir staliaus darbus, turėjo daug šiam darbui reikalingų įrankių, bet nelikdavo laiko. Visas jėgas ir sveikatą atidavė darbui kolūkyje. Sunkios darbo sąlygos palaužė sveikatą. Mirė turėdamas 71 metus.

Valerija Malinauskaitė-Juškienė, vyrui dirbant fermose, ištisas dienas namuose dirbdavo namų ūkio darbus. Tačiau surasdavo laiko ir savo pomėgiams: ilgais žiemos vakarais megzdavo, nerdavo, siuvinėdavo. Mokėjo siūti, todėl siuvo drabužius sau ir vaikams. Turėjo gražų balsą, jaunystėje priklausė Pavasarininkų draugijai, dalyvau-davo šventėse aplinkiniuose kaimuose ir miesteliuose. Operos solistas Kipras Petrauskas pastebėjo Valerijos gabu-

*Valerija Juškienė su dukromis Stefa ir Stase,
anūkiais ir viešnia iš Užpalių Valentina
Meiduviene. 1966 m.*

*Vanda ir Algis
Šimonėliai su dukra
Ramune. 1968 m.*

mus. Buvo atvykęs į kaimą prašyti Valerijos motinos sutikimo išleisti tobulinti dainavimo meną Vilniuje. Rinko gabius Lietuvos dainininkus, tačiau Valerijos motina buvo silpnos sveikatos ir negalėjo pasilikti viena, nes tėvas buvo miręs. Ir gražios svajonės, apie kurias dažnai kalbėdavo su vaikais, liko tik prisiminimuose. Mokėjo daug įvairių liaudies dainų, kurias dainuodavo svečiuose, per atlaidus, pas gimines ir šeimoje prie savo darbų arba vakarais. Eidavo giedoti gedulingų giesmių palydint į paskutinę kelionę savo kaimo ir gretimų kaimų žmones. Labai mėgo skaityti. Būdama senyvo amžiaus, kai negalėjo dirbti, skaitydavo arba imdavo į rankas rankdarbius.

Mirus Kazimierui Juškai, po kelerių metų ir Valerijai Juškienei, sodyba buvo parduota ir tik atgavus nepriklausomybę, po 16 metų sodybą vėl atpirko dukra Stasė Birutė Družinskienė su vyru Stasiu. Jie ir toliau su meile bei atsidavimu tvarko, puošia aplinką su daugybe gėlynų. Kartu su seserimi Stefa ir broliu Edvardu Algirdu prižiūri paveldėtą tėvų ir senelių žemę.

Aleksas Repšys buvo nevedęs. Turėjo brolius: Povilą, Mykolą, ir seserį Domicelę. Povilas su šeima gyveno Luknių kaime. Mykolas buvo tarpukario Lietuvos karininkas, majoras. Palaidotas Pilvelių kapinėse. Alekso Repšio namuose po jo mirties gyveno sesuo Domicelė ir jos dukra Ona, kuri buvo ištekėjusi už Ignasiaus Tamošiūno. Ona Tamošiūnienė daug metų dirbo Užpaliuose vaikų darželio vedėja. Augino sūnų Akvilių ir dukrą Romą. Po gaisro namas buvo perstatytas ir iki mirties Ona Tamošiūnienė su vyru kruopščiai tvarkėsi savo namuose. Po tėvų mirties šiuose namuose gyvena sūnus Akvilius, kuris labai sumanus ir nagingas, geras pagalbininkas kaimynams.

Kolūkių metais atsirado naujų sodybų: Mažliokų, Braciškų, Šimonėlių. Greta Repšio sodybos pasistatė namus Kastutė ir Vytautas Mažliokas, kurie užaugino 5 dukras: Vidą, Jūratę, Ziną, Rimą, Gelminą. Zina po sunkios ligos mirė. Kitos dukros su šeimomis apsilanko kaime. Namus po tėvų mirties prižiūri, tvarko, remontuoja dukra Gelmina Vižinienė su vyru.

Savo namus pasistatė Juozas ir Genė Braciškai. Jų šeimoje buvo septyni vaikai, du iš jų yra mirę. Miręs ir Juozas Braciška. Genė Braciškienė gyvena pas sūnų Valdą, kuris su šeima tvarkosi tėvų sodyboje vasarą. Žiemą sodyba ištuštėja.

Algis ir Vanda Šimonėliai pasistatė namus, užaugino penkis vaikus. Algis prieš daug metų mirė. Sodyboje sėkmingai tvarkosi Vanda Šimonėlienė. Ja rūpinasi vaikai ir anūakai.

Pilveliuose nuo senų laikų buvo pieno supirkimo punktas, kuriame dirbo Stasė Gužienė. Su Zenonu Gužu jie gyveno pieno supirkimo punkto pastate. Čia susitvarkė kambarius, užaugino ir išleido į gyvenimą 4 vaikus. Mirus Zenonui Gužui, po kiek laiko pablogėjęs Stasės Gužienės sveikatai, ji išvyko gyventi į Uteną pas vaikus. Paskutiniu metu pieno supirkimo punkte dirbo Stefa Snukiškienė.

Nebeliko kaime nei parduotuvės, nei pieno supirkimo punkto. Ir gyventojų skaičius sumažėjo, ištuštėjo namai. Gyvenimas suaktyvėja tik vasarą.

Plepesiškių kaimas

Kazimieras Miškinis

Plepesiškių kaimas yra 6 km į rytus nuo Užpalių, 16 km nuo Utenės.

Plepesiškių vietovės pavadinimas pirmą kartą minimas Užpalių dvaro inventoriuose. 1833 m. Užpalių dvaro inventoriuje nurodoma, kad Plepesiškių užuežyje (застенок) yra 2 ūkiai: Adomo Ruzgo (1 valakas ir 6 margai žemės) bei Adomo Paškonio (1 valakas ir 8 margai žemės). Jie priklausė Užpalių dvaro Likunčių vaitijai.

1847 m. Užpalių dvaro inventoriaus duomenimis, kaime taip pat yra du valstiečių ūkiai: Antano Ruzgo (11 žmonių) ir Juozo Pašilio (10 žmonių). Abu ūkiai turėjo po 23,2 dešimtines žemės, už naudojamą žemę mokėjo po 21,15 rb (sidabro) činšo mokesčių. Visi darbingi žmonės privalėjo atlikti lažą dvarui po 2 dienas per savaitę (122 dienas per metus).

Kaimelis teritorijos atžvilgiu ir gyventojų skaičiumi mažai pasikeitė iki šio šimtmečio.

Panaikinus baudžiąvą Užpalių dvare, Antanas Ruzgas ir Juozas Pašilis tapo žemės savininkais. Už gautą žemę jie kiekvienais metais mokėjo išperkamąjį mokesčių – po 1,32 rb už žemės dešimtinę. Ūkininkauti buvo sunku, nes carinės valdžios dirbama žemė ir pievos buvo išskirstytos rėžiais, o ganyklos bendros.

XX a. pradžioje kaime buvo tie patys du ūkiai, priklausę Ruzgų ir Pašilių palikuonims.

Tuoj po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo, kaip ir kituose apylinkės kaimuose, 1929 m. šiame kaime pravesta žemės reforma. Matininkas Petras Liausas parengė projektą, panaikino rėžius, suformavo vientisus žemės sklypus, žemę išskirstė vienkiemiais. Žemės savininkais tapo Petras Pašilis (31,09 ha), Antanas ir Kostas Ruzgai (25,6 ha), Tomas ir Stasys Barauskai (1,2 ha).

Igyvendinus žemės paskirstymo vienkiemiais projektą, Plepesiškių kaimas ribojosi su Viešeikių, Ubagū (dabar Liepākalnio), Šeimyniškių (Sudeikių sen.) kaimais.

Plepesiškių kaime prieš Antrąjį pasaulinį karą veikė pradžios mokykla, mokėsi aplinkinių kaimų vaikai.

Kaimelio neaplenkė sovietinės represijos. Ypač tragiškas buvo Pašilių šeimos likimas. 1945 m. Petro Pašilio ūkis buvo konfiskuotas, motina Elžbieta ir brolis Alfonsas ištremti, brolis Feliksas suimtas, brolis Leonas nukautas. Pranas Pašilis (gim. 1918) 1945 m. sudarė Alaušos partizanų būrį, priklausiusį Gedimino kuopai. 1945–1947 m. Alaušos būriui priklausė apie 20 partizanų. Būrys veikė Sudeikių, Užpalių, Daugailių, Antalieptės apylinkėse. Pranas Pašilis – partizanas Žaibas – 1950 m. pasidirbęs pasą išvažiavo kažkur į Žemaitiją ir ten įsidarbino, gyveno svetima pavarde, bet buvo atpažintas, suimtas ir 1952 m. lapkričio 18 d. Butyrkų kalėjime (Maskvoje) sušaudytas. Tremtinių Pašilių gyvenamajame name 1953–1958 m. veikė „Spindulio“ kolūkio raštinė. Nors kaimelyje buvo tik dvi sodybos, tačiau žmonių atmintyje išliko Pašilių sodyba, kurios gyventojai buvo aktyviausi antisovietinio pasipriešinimo dalyviai.

Puodžių kaimas

Ona Sirvydienė

Buvo graži rudens diena, kai su mokiniais dviračiais išvažiavome į Puodžius. Daugelis vaikų tame kaime dar nebuvo.

Puodžių kaimo pradžioje mus pasitiko senas kaimo kryžius. Čia ir sustojome. Visi įsitaisėme kas kur sugalvojome ir kaip sugalvojome. Pasiruošėme reikalingas priemones ir ėmėmės darbo. Piešėme jau pasvirusį, laiko apgadintą kryžių. Jis buvo labai gražus. Nepagailėta nei laiko, nei širdies jį darant. Labai daug puošybos elementų. Vaikai atidžiai viską stebėjo ir mėgino tai perkelti ant popieriaus. Darbas buvo nepaprastai įdomus. Vėliau nusifotografavome.

Puodžiai... Nežinome, kaip jie atrodė seniau, nežinome, kiek žmonių čia gyveno. O sužinoti labai knieti. Dabar kaime tik trys sodybos. Todėl pasukome į pirmąją, pakilusią ant kalvelės. Namas geltonas, mažais šviesiais langeliais. Didelis klojimas, sodas, šulinys ir tvartas, jau neturintis senosios savo „kepurės“. Kaip šeimininkė sakė, per audrą ją nunešė vėjas. Todėl dabar uždėjo žemą ir lygią, kad kitą sykį neužkliūtų.

Aldona Mierkytė – vienintelė, tikroji Puodžių kaimo gyventoja. Čia jos tėvų šaknys. Aldona gimė, užaugo ir dabar čia gyvena. Kartu gyvena ir jos mama. Seserys – miestuose. Paprašėme papasakoti, kaip kaimas atrodė anksčiau.

– Kodėl šis kaimas vadinamas Puodžiais? – nenustygo vaikai.

– Seniau šiame krašte buvęs ištisas miškas, kuris nuo pat Užpalių tęsėsi. Miško aikštelėje gyveno tik vienas žmogus, kuris žiedė puodus. Ir dabar ant kalvelės yra išlikęs šaltinis, iš kurio puodžius sėmdavo vandenį puodams žiesti. Ir turbūt nuo to kilo vėliau čia įsikūrusio kaimo pavadinimas Puodžiai. Tokią istoriją man pasakojo, tokią ir jums aš papasakojau.

Anksčiau kaime buvo 24 sodybos. Čia gyveno:

1. Mykolas-Stacijanka,
2. Kublickas,
3. Aglinskas,
4. Garunkštis,
5. P. Vaškelis,
6. J. Vaškelis,
7. Ivankovienė,
8. Beloglazovas,

Puodžiuose prie kaimo kryžiaus

9. Beloglazovas,
10. Palskys,
11. Birka,
12. Vanagas,
13. Varnas,
14. Varnas,
15. Čeponis,
16. Gaidys,
17. Gaidys,
18. Lungevičius,
19. Povilas Varnas,
20. Paškonis,
21. Sakalauskas,
22. Mierkis,
23. Indrašius,
24. Simoniokas-Suščenovas.

Puodžių kaimo gyventojai prieš karą
Surašė Palmira Sirvydytė

1. Feliksas Gaidys (6 asm.),
2. Pranas Varnas (4 asm.),
3. Jonas Lungevičius (išvyko Australijon),
4. Povilas Sakalauskas (buvo išvežtas į Sibirą, vėliau grįžo) turėjo 40 ha žemės,
5. Žvironai (2 asm.),
6. Povilas Varnas (2 asm.),
7. Juozas Čeponis (4 asm., apsigyveno Mikėnuose),
8. Juozas Varnas (4 asm., išsikėlė į Kaniūkų),
9. Juozas Vanagas (1 brolis ir 3 seserys),
10. Birka (4 asm., apsigyveno Kaniūkuose),
11. Antanas Varnas (2 asm.),
12. Antanas Mierkis (7 asm.),
13. Petras Kemeklis? (4 asm.),
14. Jonas Vaškėlis (Antanas Vaškėlis gyvena JAV),
15. Kazys Garunkštis (8 asm., išsikėlė į Kauną),
16. Jonas Bieloglazovas, Vosylius Bieloglazovas,
17. Ivanovienė (viena),
18. Kublickas (2 asm.),
19. Aglinskis (8 asm.),
20. Palskys (8 asm.).

Pranas Vaškėlis buvo ištremtas į Sibirą.

Puodžiai ir Bekinčiai buvo sujungti į „Vienybės“ kolūką.

Lietuva – gražiųjų kryžių žemė, josios takus, kelius ir kryžkeles puošia šimtai lietuviškų kryžių, kokių niekur pasaulyje nepamatysi. Kryžiai – mūsų kryžiai, lietuviško kaimo žibintai. Kryžiai – mūsų tautos džiaugsmo ir kančios paminklai.

*Puodžių kaimo
bitininkai*

Puikus buvo nuoširdžiai tikinčios lietuvių liaudies paprotys įvairių švenčių proga pastatyti po gražų medinių kryžių. Daugiausia juos statė prie kelių, kryžkelėse, prie upelių, kiemuose, laukuose, aikštėse, kapinaitėse ir įvairių įvykių vietose. Vieni kryžiai, statyti slapčiomis nuošaliose vietose, yra apleisti ir baigia trūnyti. Kiti gražūs, nauji kaimų, miestų aikštėse didingai stiepiasi į dangų, atsidėkodami Dievuliui už Lietuvos laisvę. Ten, gale lauko stovintys, parugėję, laimina kaimo laukus. Sodyboje, rūtų darželyje tarp gėlių lietuviškas kryželis – ištikimas sodybos sargas. Lietuvio širdžiai kryžius brangus, todėl lietuviai ir moka jį gražų padirbti.

Seniau nebuvo nė vieno kaimo, kuriame nebūtų kryžiaus. Kryžius statė pavieniui ir susidėję. Sudėtinius paprastai statydavo jaunimas. Dar ir dabar yra tokių kaimo gale stovinčių jaunimo kryžių. Tai viso kaimo jaunimo statyti paminklai.

Kaimo sudėtinis kryžius stovėjo ir čia, Puodžių kaime. Užpalių parapijos Puodžių kaimo jaunimas sugalvojo pastatyti kryžių. Tada Juozas Vanagas ir Juozas Varnas kovo 19 d. „tos nakties sniegu“ iš Bikūnų miško vežė ažuolus, o kryžių dirbo meistras Čepėnas su Juozu Vanagu.

Autentiškas senasis Puodžių kaimo kryžius neišliko. 1996 m. jis visai nugriuvo. Nykstantis kaimas liko be kryžiaus. Kaime iš 24 šeimų likusios buvo dvi. Vienoje sodyboje gyveno dabar jau mirusi Anastazija Varnienė. Jai ir kilo mintis tą kaimo kryžių atstatyti. Pasitarė su vaikais. Vaikai sutiko. Pirmas užsakymas buvo nesėkmingas. Kitą kartą užsakė pas Užpalių meistrą P. Palskį. Teko laukti, kol ažuolas paklus meistro rankoms.

Bet A. Varnienė nesulaukė kryžiaus pastatymo. Užgeso anksčiau. Ir štai jos mirties metinių dieną buvo pašventintas naujas Puodžių kaimo kryžius. Vaikai išpildė paskutinį mamos norą. Užteko jiems gerų norų ir pasiryžimo atiduoti tarsi duoklę, padovanoti pačią gražiausią dovaną tėvų žemei, gimtinei.

Nuo tos dienos Puodžių kaimo istorijoje įrašytas naujas puslapis – Puodžių kaimo kryžių 1999 m. spalio 30 d. atstatė Varnų šeima.

Puodžių kaimo kryžkelėje vėl stovi kryžius, kuris visus čia atvykstančius sutinka ir palydi...

Svečiuose pas
A. Varnienę

Mes visi širdyse esame dėkingi už tokią gražią susimąstymo, susikaupimo akimirką, už šviesos ir šilumos spindulėlį, kuris suvirpino mūsų širdies stygas ir galbūt uždegė jas geriems darbams.

Prisiminkime senelių, tėvų statytus senus paminklus, gerbkime ir saugokime juos. Kas yra gražu, sena ir lietuviška, tą turime labai branginti. Darykime gerus darbus, nes geriems darbams ir gražiems paminklams žemėje vietos tikrai užteks...

Kryžių pašventinės Užpalių parapijos klebonas Edmundas Rinkevičius sakė:

„Kryžius tai ne tik kančios, bet ir mūsų džiaugsmo ir vilties simbolis. Gerbkime jį ir dažniau aplankykime. Visiems linkiu stiprybės ir ištvėrmės. Džiaugiuosi, kad tokiu sunkiu metu randasi jėgų ir noro geriems darbams, suteikiantiems aplinkiniams vilties.“

Kryžiaus šventinimo iškilmėse dalyvavo Užpalių seniūnijos seniūnas Vytas Jurka. Jis pasidžiaugė, kad seniūnijoje tokie susiejimai nėra vienadienė akcija, kad tai jau trečias tais pačiais metais toks gražus susibūrimas mūsų krašte.

„Esame dėkingi A. Varnienės dukrai Liucytei ir sūnui Stasiui ir linkime Dievo palaimos jiems ir jų šeimoms, – sakė senojo kaimo gyventojas Ona Vanagienė.

„Kas tu bebūtum, kur tu bebūtum, visada nenusakoma vidinė jėga trauks tave atvykti į savo pradžių pradžią...“

Nors iš didelio kaimo liko tik mažas kaimelis, daugelio nebelaukia tėvai, nebėra vaikystėje numindžiuoto slenksčio, šabakštynais užaugusios pievos ir take-liai, maurais užėjęs gaivus šaltinio vanduo, nebeošia senojo sodo medžiai – vis tiek čia gera ir ramu.

Ramavidiškių kaimas

Kazimieras Miškinis

Ramavidiškių kaimas yra 10 km į rytus nuo Užpalių, 19 km nuo Utenos, 3 km į šiaurės rytus nuo Alaušo ežero. Kaimo vakarinėje pusėje yra Raistinio ežeras. Ramavidiškių kaimas minimas 1765 m. Ukmergės apskrities seniūnijų inventoriuje. Tada kaime buvo du ūkiai: Motiejaus Sagadino ir Juozapo Stepanonio, valdžiusių po 1 valaką žemės.

1833 m. Užpalių valstybinio dvaro inventoriaus duomenimis, Ramavidiškių kaimas, kaip ir gretimi Musteikių, Viešeikių, Armališkių kaimai, priklausė Kauno gubernijos Vilkmergės apskrities Užpalių valstybiniam dvarui (Likuončių vaitijai). Kaime kaip ir anksčiau buvo tik du – Klemenso Šikšnio (2 valakai žemės) ir Jono Remeikio (1 valakas ir 28 margai) ūkiai. Kaime buvo 21 gyventojas.

1847 m. Užpalių dvaro inventoriaus duomenimis, kaimui priklausė 57,8 dešimtinės (1 dešimtinė – 1,09 ha) žemės. Jame taip pat tik Klemenso Šikšnio ir Prano Sagadino valdomi ūkiai (abu vienodo dydžio). Jiedu iš viso laikė: 4 arklius, 8 jaučius, 3 karves, 7 kiaules, 4 avis, 1 bičių šeimą. Kiekvienas ūkis už naudojamą žemę mokėjo po 18,5 rublio (sidabro) činšo mokestį. Visi darbingi valstiečiai privalėjo atlikti lažą dvarui po 2 dienas per savaitę (122 d. per metus).

Po 1863 metų sukilimo numalšinimo į Lietuvą buvo atkraustyta daug rusų – kolonistų. Caro valdžia jiems davė žemės, skyrė dideles pašalpas įsikurti, išdo lėšomis mokyklose mokė jų vaikus, statė cerkves – ir Užpaliuose ji pastatyta 1867 metais. Dvidešimtyje Užpalių aplinkinių kaimų buvo apgyvendintos 107 rusų šeimos, iš jų Ubagių kaime – 8, gretimame Alaušos kaime taip pat 8 šeimos. Ramavidiškių kaime buvo apgyvendintos tik dvi rusų (stačiatikių tikėjimo) šeimos – brolių Eustachijaus ir Ivano Pravednų. Jų ūkiams vystyti valdžia paskyrė 42 ha žemės. Tačiau, kaip ir daugelyje kitų kaimų, visai valdžios remiami atvykėliai pagarsėjo ne gero ūkininkavimo pavyzdžiais, o girtavimu, muštynėmis, netgi vagystėmis. Tad ilgainiui prie vietinių gyventojų jie nepritapo. 1881 m. iš Eustachijaus Pravedno 21,3 ha žemės nupirko Zigmantas Šatkus, kitą žemės dalį – Kazys ir Jonas Remeikiai, Vincas Pernavas.

XIX amžiaus pabaigoje Ramavidiškių kaime buvo 6 ūkiai, kuriuose ūkininkavo:

1. Petras Indrašius, paveldėjęs 42 ha žemės iš uošvio Juozo Jodelės, o partarasis – iš Justino Šikšnio;
2. Zigmantas Izidasas Šatkus – 21,33 ha;
3. Kazys Remeikis – 10,67 ha;
4. Jonas Remeikis – 10,67 ha;
5. Domykas Rožė – 10,63 ha;
6. Kazimieras Pernavas – 28,15 ha.

1902–1905 m. Ramavidiškių kaime gyveno iš Kijevo Lukjanovo kalėjimo pabėgęs N. E. Baumanas ir iš čia organizavo lenininės „Iskros“ platinimą Užpalių, Antalieptės apylinkėse. Sovietmečiu „Iskros“ keliams Lietuvoje įamžinti prie Ryliškio sodybos buvo pastatytas akmeninis paminklas.

Žinoma, kad šiame kaime gyveno knygnešys Mataušas Remeikis, kurio gyvenimas sutapo su sunkiu lietuvių tautai laikotarpiu – lietuviškos mokyklos ir gimtąja kalba spausdinto žodžio draudimu. Jis artimai bendravo su žymiuoju aukštaičių krašto knygnešiu Juozu Baranausku (1862–1928) iš Čižiškių kaimo. Kaime yra gyvenęs ir palaikęs ryšius su knygnešiais Pranas Jodelė (1871–1955), kuris vėliau tapo žinomu respublikos geologu, inžinieriumi, statybinių žaliavų tyrinėtoju, profesoriumi.

1926 m. Ramavidiškių kaimo ūkininkai (paskutiniai iš aplinkinių kaimų) pateikė prašymą Žemės tvarkymo ir matavimo departamentui paskirstyti žemę vienkiemiais. Tačiau dėl didelio žemės reformos vykdytojų užimtumo paskirstymo teko palaukti keletą metų. Oficiali kaimo žemės reforma prasidėjo 1933 metų liepos mėnesį, kai Žemės tvarkymo departamento matininkas Bronius Radzevičius ėmėsi ruošti žemės sklypų ir vienkiemų projektą. Per vienerius metus buvo išmatuoti ūkininkams suprojektuotų sklypų plotai, linijų ilgiai ir kampai, tarpusavyje suderintos ūkininkų – kaimynų sklypų ribos. Vietoj režiais suskirstytos žemės suprojektuoti 7 žemės sklypai – kiekvienam ūkininkui po sklypą. Parengtas projektas apėmė visą kaimo teritoriją – 144,81 ha. 1934 m. vasario 24 d. Utenos apygardos Žemės tvarkymo komisijai patvirtinus žemės paskirstymo vienkiemiais projektą žemės savininkais tapo:

1. Antanas Indrašius – 21,03 ha;
2. Elena Indrašytė-Ryliškienė – 17,31 ha;
3. Jonas ir Izidasas Šatkai – 24,90 ha;
4. Konstancija Rameikienė – 11,23 ha;
5. Konstancija ir Ona Rameikytės – 28,74 ha;
6. Jonas ir Juozas Pernavai – 28,18 ha;
7. Konstantinas Rožė – 10,88 ha.

Bendrai kaimo nuosavybei priklausė: Raistinio ežero dalis – 2,31 ha, girdykla prie ežero – 1,06 ha, žvyrynas (keliams taisyti) – 0,17 ha. Kaimas ribojosi su Bikūnų, Svīrpliškio, Šikšnių, Musteikių, Viešeikių ir Armališkių kaimais.

1942 m. gyventojų surašymo duomenimis, šiame nedideliame kaime buvo 36 gyventojai, 7 sodybos: Antano Indrašiaus (6 žmonės, iš jų 3 – samdiniai), Teofilės Indrašienės (buv. Povilo Ryliškio sodyba – 3 žmonės, iš jų 2 – samdiniai), Jono Šatkaus (5 žmonės), Jono Pernavo (8 žmonės), Kostės Remeikienės (6 žmonės), Konstancijos Remeikytės ir Kazio Steponėno (3 žmonės), Juozo Rožės (5 žmonės).

Kaimo neaplenkė sovietinės represijos. Į Sibirą buvo ištremtos dvi šeimos. 1941 metais į Altajaus kraštą ištremtas Povilas Ryliškis su žmona Elena ir sūnumi Vytautu. 1948 metais į Sibirą ištremtas Antanas Indrašius su žmona Adelija ir sūnumi Algiu. Adelija Indrašienė buvo Bikūnų pradžios mokyklos, Dubuliškio septynmetės mokyklos mokytoja. Už dalyvavimą partizaniniame judėjime buvo suimtas ir lageryje įkalintas Albinas Rožė.

1949 metais Viešeikių, Ramavidiškių ir Musteikių kaimuose prievarta įsteigtas „Pilnosios varpos“ vardu pavadintas kolūkis, kuris vėliau buvo prijungtas prie „Spindulio“, o dar vėliau – prie „Alaušos“, Sudeikių kolūkių.

Per sovietmetį dėl plačiai vykdytos melioracijos išnyko 6 sodybos. Dviejų sodybų palikuonys: Rimanto Pernavo ir Šatkų giminės – Marijonos Pečiūrienės

šeimoms persikėlė gyventi į gretimo Viešeikių kaimo gyvenvietę. Kitų sodybų palikuonys dėl vedybų, natūralios migracijos išvyko gyventi į kitus kaimus, miestus, rajonus. 2000 metais kaime beliko 1 ūkis, kuriame gyveno Juozo Gajaus Imbraso (3 žmonės) šeima. Keletą šimtmečių buvęs, kad ir nedidelis, Ramavidiškių kaimas šiandien jau įtrauktinas į Utenos rajono išnykusių kaimų sąrašą.

Šaltiniai

Utenos krašto enciklopedija, Vilnius, 2001.

LVIA, f. 525, ap. 2, b. 908.

LCVA, f. 1350, ap. 3, b. 10371.

LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 8814.

Benjamins Kaluškevičius, Kazys Misius. *Lietuvos knygnešiai ir daraktorai 1864–1904*, Vilnius, 2004.

Lietuvos gyventojų genocidas 1944–1947 m., Vilnius, 2002, t. 2.

Remeikių kaimo Indrašiai

Vytautas Indrašius

Remeikių kaimas yra už 7 kilometrų nuo Užpalių miestelio, jeigu važiuotume nuo Kaniūkų gyvenvietės pro Šilelio mišką. Tačiau dabar visi važinėja geresniu vieškeliu pro Tarvydžius, taigi ir atstumas gal vienu kilometru ilgesnis.

Pro Remeikius prateka Udrokšlio upelis ir Kaniūkų kaime įpuola į Šventosios upę. Remeikiai – senas kaimas, kartu su kitais didesniais kaimais minimas 1663 m. Užpalių dvaro valdų inventoriuje. Kaimas turėjo 12 valakų žemės, gyveno Motiejaus Romeikio, Ambrozijaus Gabrionio ir Stanislovo Barkaus šeimos. 1705 m. gyveno Kazimiero Romeikio, Jono Butkio, Kazimiero Gabrionio, Kazimiero Indrašiaus ir Jeržio Šlanelio šeimos.¹ Pietrytinėje kaimo pusėje turėjo savas kapinaites, kuriose paskutinis palaidojimas, jau po 1945 m. miręs Paškevičių kūdikis. Kapinėse dar išlikę trys granitiniai paminklai, su datomis 1910 m, 1928 m. Kuosų, Grižų ir Indrašių giminių atminimui. Šiose kapinėse yra sulaidoti beveik visi Indrašiai mirę iki 1900 metų, deja visus kauburėlius laikas jau baigia sulygtinti su žeme.

Po 1863 m. sukilimo iš Remeikių kaimo carinė valdžia į Samaros guberniją ištrėmė keturių valakinių ūkininkų Aleksandro Indrašiaus, Zigmanto Reikalo, Simono Remeikio ir Justino Sirvydžio šeimas. Jų sodybose apgyvendino po tris stačiatikių (unitų) šeimas.

Pokario metais iš Remeikių kaimo sovietinė valdžia įkalino Praną Indrašių (1902–1977), jo sūnų partizanų ryšininką Algirdą (1934–2003), brolius Petrą (gim. 1916) ir Steponą (gim. 1909) Paškevičius. Partizanaudamas žuvo Prano Indrašiaus sūnus Bronius (1925–1950). Ištrėmė į Sibirą Juozo Prievelio šeimą ir Rusiną Kuosienę. Partizanai nužudė kaimo gyventojus: Joną Bražiūną, Joną Meidų, Gasparą Pernavą ir Ramanauską su žmona Levute.

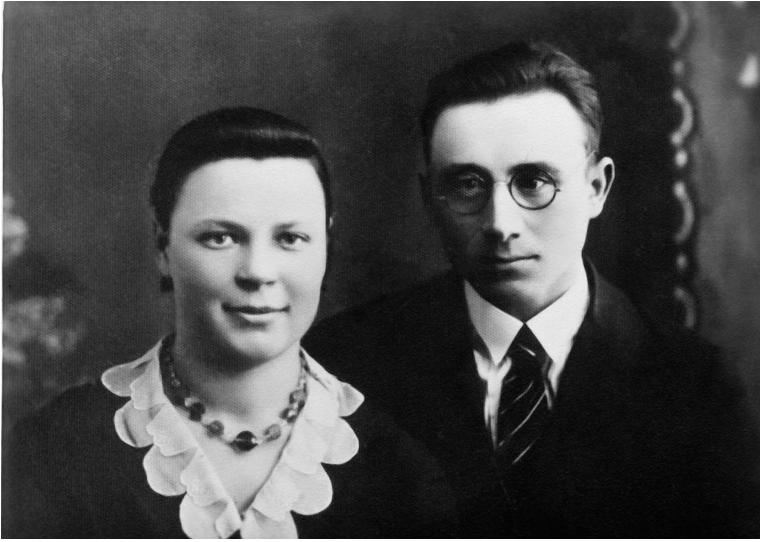
Kaime 1999 m. partizanų vado Jono Abukausko rūpesčiu pastatytas atminimo kryžius čia 1949 m. birželio 19 d. žuvusiems kun. Margio rinktinės štabo apsauginio „Ažuolo“ būrio partizanams Pranui Kemėkliui „Tėvui“ (gim. 1907), Albinui Merkiui „Neptūnui“ (gim. 1926) ir Pranui Velėniškiui „Demokratui“ (gim. 1919)

Remeikių kaimas – visų Indrašių pradžių pradžia. Užpalių dvaro ir jam priklausiusių kaimų 1705 m. inventoriuje, tarpe kitų gyventojų įrašytas Kazimieras Indrašius (Kazimierz Indraszus), turėjęs vieną valaką ir 15 margų žemės.² Iš čia pirmojo Indrašiaus vaikai, anūkai ir proanūkiai pasklido po visą Užpalių valsčių, po visą Lietuvą ir už jos ribų. Kiekvienas Indrašius, jeigu koptume genealogijos medžiu, vienas kitam yra giminaitis, tik skirtingu laiku ir nuo skirtingų atžalų atitrūkęs lapelis. Tame tarpe ir aš galiu tvirtinti, kad kažkurios Remeikių kaimo atžalos grūdėlis, aplinkybių pūstelėtas nuplasnojo penkis kilometrus šiaurės pusėn ir prigijo Antakalnių kaime, kuriame gimė mano giminės pradininkai ir mano tėvelis Gasparas Indrašius.

Po 60-ties metų, tai yra 1765 m. Remeikiuose (rašoma Romeyki) jau buvo keturios Indrašių sodybos. Jonas Indrašius už ūkį Užpalių dvarui mokėjo 61 zlotą 20 grašių, Jeržis (Jurgis) Indrašius – 81

¹ LVIA, SA, 3765, t I, l. 65, 163.

² LVIA, SA Nr. 3765, t I, p. 161–167.

*Juozas Indrašius,
Marytė Narbutaitė-
Indrašienė 1934 m.*

*Vilius Zabiela,
Stasė Indrašytė-
Zabielienė iš
Remeikių*

*Motociklininkas be
vairuotojo pažymėjimo.
Aloyzas Indrašius
Remeikių kaimas
1959 m.*

Juozo ir Marytės Indrašių vaikai. Iš kairės:
Aloyzas, Stasė, Genovaitė, Narcizas, Vytautas.
1952 m.

Aloyzas Indrašius ir Ona Indrišiūnaitė-
Indrašienė prie Šventosios upės.
1970 m.

Po daugelio metų. 2008 m. Iš kairės: Genovaitė Indrašytė-Vanagienė, Vaidas Vanagas,
Stasė Indrašytė-Zabielienė, Narcizas Indrašius, Gitana Zabielaitė, Daiva Indrašytė,
Vaida Vanagaitė, Vytautas Indrašius, Aloyzas Indrašius

Remeikių gyventojai Stefanijos Dundaitės vestuvės 1965 m. Iš kairės stovi: Regina Paškevičiūtė, Emilija Skarelytė, Antanina Budrienė, Jonas Skarelis, Genovaitė Bagdonaitė, Stefanija Dundaitė, Stasė Karužaitė, Juozas Skarelis, Vytautas Indrašius, Marytė Ingauvytė, Petras Bajoriūnas, Juozas Budrys, Romas Skarelis. Sėdi: Jonas Andrašius, Aloyzas Indrašius, Petras Paškevičius, Janina Dundaitė-Ingauvienė su dukrele, Jonas Naikutis.

zlotą 23 grašius, Juozapas Indrašius – 85 zlotus 8 grašius, o turtingiausias iš jų Martynas Indrašius – 104 zlotus.³ Iš šio leidinio sužinome, kad Indrašiai 1765 m. jau gyveno Degėsių, Martinčiūnų, Mažionių ir Norvaišių kaimuose.

Dar po 44 metų (1809 m) Remeikiuose (Romeyki) buvo Jokūbo Indrašiaus, Kazimiero Indrašiaus, Tamošiaus (Tomaš) Indrašiaus ir Mykolo (Michal) Indrašiaus šeimos. (pavardės lenkiškai rašomos Indraszus).⁴

1832 m. Užpalių dvarui priklausiusių kaimų ir gyventojų sąrašė Remeikiuose (Romeiki) gyveno šių Indrašių šeimos: Jonas Indrašus (taip dokumente) – 35 m., jo žmona Uršulė – 26 m., sūnus Mykolas – 6 m., dukros Agota – 8 m., Monika – 3 m. Kartu gyveno nevedęs brolis Dominykas Indrašus – 28 m. Šeima laikė piemenuką Benediktą Svilą – 12 m., namų darbininkę Rozaliją Kopūstienę – 26 m.

Tamošius Indrašas (taip dokumente) – 55 m., jo žmona Agota (Brigita) Grižaitė – 50 m., sūnūs Dominykas – 27 m., Mykolas – 15 m., duktė Monika – 12 m.

Juozapas Indrašis (taip dokumente) s. Mykolo – 41 m., jo antroji žmona Agnieška – 27 m., sūnus Kazimieras – 6 m., dukros Katarina – 19 m. ir Liucija – 18 m. Kartu gyveno brolis Antanas Indrašis – 22 m. ir motina Barbora Indrašienė – 60 m. Šeima laikė ūkio darbininką Stanislovą Bajoriūną ir namų darbininkę Viktoriją Griniūtę – 25 m.⁵

Dar po 15-os metų (1847 m.) Remeikių kaimo trijų Indrašių šeimų sudėtis buvo tokia:

³ *Ukmergės apskrities seniūnijų 1765 m. inventoriai.*

⁴ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 171.

⁵ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 172, l. 44.

Iš kairės: Vilius Vanagas, Algis Bajoriūnas ir Aloyzas Indrašius Remeikių kaime

Repeticija. Iš kairės Algirdas Soyvas, Gražina Chmiekevičiūtė ir Aloyzas Indrašius

Kaimo jaunimas. Iš kairės: Janina Indrašytė, Jonas Dunda, A. Banytė, Aloyzas Indrašius, G. Bagdonaitė, Vl. Žvikas, G. Indrašytė, V. Vanagas

Remeikių kaimo gyventojai Juozapo Indrašiaus dukters Angėlės vestuvėse su Zabuku. 1925 m. Iš dešinės pirmoje eilėje: sesuo Veronika Indrašytė, jaunieji, antroje eilėje iš dešinės: Balys Bagdonas, Veronika Paškevičiūtė. Viršutinėje eilėje iš kairės: Juozas Tutinas, Kazimieras Indrašius, kiti nenustatyti

Juozapas Indrašis s. Mykolo gyveno su žmona Agnieška. Prie jų dar buvo sūnus Kazimieras – 21 m., dukros Katarina – 34 m., su Liucija – 31 m. Atsiranda, gal iš rekrūtų grįžęs brolis Dominykas Indrašis – 52 m. Jis jau su žmona Elžbieta Prievelyte – 50 m. augina sūnus: Gasparą – 5 m., Simoną – 3 m. ir dukrą Brigitą – 9 m. Prie jų dar nevedęs brolis Antanas Indrašis. Motina Barbora neminama, ji jau buvo nulydėta į Remeikių kapelius.

Jonas (gal Jokūbas?) Indrašis, matomai jau buvo miręs, nes ūkio savininku įrašytas jo sūnus Dominykas. Jis jau turi žmoną Oną – 29 m., augina sūnų Petrą – 6 m. ir dukrą Karoliną – 4 m. Toje pačioje sodyboje dar gyvena mirusio Jono Indrašiaus našlė Uršulė – 41 m. su vaikais: Mykolu – 21 m., Onute – 16 m., Monika – 18 m., Uršule – 6 m. Sąrašė neberandu dukters Agotos, kuri gal ištekėjo, gal buvo mirusi?

Po keleto metų Mykolas Indrašis sukurs šeimą, pasistatys naujus trobesius ir Remeikiuose vėl bus keturių Indrašių šeimos.

Tamošius Indrašis ūkio rūpesčius perleido sūnui Dominykui, kuris į namus po nesenų vestuvių atsivedė žmoną Liudgardą Sirvydytę – 22 m. Vis dar kartu gyvena brolis Mykolas – 30 m. ir sesuo Monika – 27 m. Dominyko Indrašiaus šeimos po 1863 m. sukilimo Remeikiuose neberasime, ją carinė valdžia ištrėmė į Samaros gubernijos stepes, o ištuštėjusioje sodyboje apgyvendino trijų stačiatikių (unitų) šeimas. Į Remeikius po 1922 m. sugrįžo Dominyko anūakai Aleksandras su Jonu, carinio raštininko perdarytomis Andrašių pavardėmis⁶.

Indrašių šeimų genealogiją plačiau pateikiau knygoje: „Indrajos motinėls vaikai“

⁶ LVIA, f. 525, ap. 2, b. 908, l. 127–128.

Satarečiaus kaimas

Kazimieras Miškinis

Satarėčiaus kaimas yra 9 km nuo Užpalių, 25 km nuo Utenės. Per kaimą teka Alaušės upelis (Šventosios intakas). Apie 1830 m. upelį užtvėnkus, paleistas vandens malūnas. Kaimo teritorijoje yra neveikiančios kapinės, kurios užima 0,03 ha plotą. Yra išlikęs vienas akmeninis paminklas su kaltiniu kryžiumi viršūnėje. Iškalta data – 1877 m.

Satarečiaus (Swietorzeczy) kaimas minimas 1765 m. Ukmergės apskrities seniūnijų inventoriuje. Šiame kaime tada buvo du – Pranciškaus Kaunelio ir Pranciškaus Milašausko – ūkiai.

Užpalių dvaro duomenimis, Satarečiaus kaimas, kaip ir gretimi Viešeikių, Gailiėšionių, Armališkių, Čižiškių kaimai, priklausė Užpalių dvarui (Likuončių vaitija). 1819 m. Satarečiaus kaime buvo 5 sodybos, iš viso 63 gyventojai. 1833 m. kaimui priklausė iš viso 10 valakų ir 12 margų žemės, buvo 66 gyventojai, 5 ūkiai: Pranciškaus Milašausko, Liudviko Kaunelio, Stanislovo Sagadino, Kazimiero Masiulio ir Stepono Kaunelio. Kaip ir kitų gretimų kaimų gyventojai turėjo už kiekvieną valaką žemės dirbti Užpalių dvare po 2 dienas kas savaitę, skirti po 1 pastotę į Rygą, už naudojamą žemę mokėti činšo mokestį, priklausomai nuo sklypo dydžio ir kokybės (pvz.: P. Milašauskas – 44,8, Liudvikas Kaunelis – 46,35, Kazimieras Masiulis – 20,58 sidabro rb).

1847 m. Užpalių valstybinio dvaro inventoriaus duomenimis, Satarečiaus kaimui priklausė iš viso 154 dešimtinės (1 dešimtinė – 1,09 ha) žemės, iš jų 9 dešimtines sudarė bendros ganyklos. Kaime gyveno 5 šeimos: Stepono Kaunelio, Jono Masiulio, Stanislovo Sagadino, Stanislovo Kaunelio ir Pranciškaus Milašausko, iš viso 51 gyventojas. Visi ūkiai buvo vienodo dydžio (po 29 dešimtines) ir už naudojamą žemę mokėjo činšo mokestį kiekvienas po 33,5 rb (sidabro). Visi darbingi valstiečiai privalėjo atidirbti dvarui po 2 dienas per savaitę (122 d. per metus). Kaime veikė žydo Gogelio Ozerovičiaus išlaikoma smuklė.¹

Tokio pat dydžio ir su tokiu pat gyventojų skaičiumi kaimas ir toliau egzistavo per visą carinės Rusijos valdymo laikotarpį. Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe, kaimo ūkininkai pateikė prašymą Žemės tvarkymo ir matavimo departamentui paskirstyti žemę vienkiemiais. 1920 m. patvirtinus žemės paskirstymo vienkiemiais projektą, žemės savininkais tapo: Pranas Milašauskas, Jonas Sagadinas, Kazys Masiulis, Jonas, Izidorius, Antanas Kauneliai. Jų bendrai nuosavybei priklausė ir vandens malūnas.

Pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais Satarečiaus kaimo Jono Masiulio vilnų karšykloje telkėsi socialdemokratų partinė kuopelė.

Kaimo gyventojas Jonas Masiulis (1893–1947) buvo Lietuvos kariuomenės savanoris. Jis nuo 1919 m. kovo 11 d. iki 1920 m. gegužės 15 d. tarnavo 7 pėstininkų pulke, kovėsi prieš bermon-tininkus, prie Šiaulių buvo sužeistas. 1923 m. parceliuojant Vasarnų dvarą Jurkiškiuose gavo 12 ha žemės.²

¹ LVIA, f. 525, ap. 2, b. 908.

² Indrašius V. *Antalieptės kraštas*, Vilnius, 2005, p. 337.

1942 m. surašant gyventojus Satarečiaus kaime surašyti 72 gyventojai, 15 šeimų: Antano Kaunelio (5), Prano Milašausko (8), Petro Zamausko (4), Jono Kuzmos (5), Kazio Masiulio (7), Jono Sagadino (3), Česlovo Repšio (6), Prano Gudelio (5), Prano Kaunelio (5), Izidoriaus Kaunelio (4), Onos Miškinytės (2), Jono Kaunelio (3), Kazio Zairio (4), Stepono Petrausko (6), Justino Raupelio (5).³

Satarečiaus kaime 1950–1952 m. buvo pradinė mokykla, kuri priklausė Ilčiūnų pradinei mokyklai, 1952–1969 m. Satarečiaus pradinė mokykla.

Kaimo neaplenkė sovietinės represijos. Į Sibirą buvo ištremtos Salomėja Masiulienė su dukromis Ona ir Veronika, Leonora ir Ona Gudelytės.

Per sovietmetį dėl plačiai vykdytos melioracijos ir natūralios migracijos kaimo gyventojų skaičius nuolat mažėjo: 1959 m. – 49 gyventojai, 1970 m. – 27, 1984 m. – 5, 1996 m. – 1, 2000 m. – 3 gyventojai (1 Rimanto Ragauskio ūkis).

Satarečiaus pradinės mokyklos (įkurta 1950 m.) pirmoji mokytoja Birutė Garunkštytė su mokiniais Benjaminu Mikučioniu, Balaišyte, Miškinyte, Česenyte, Gaidyte, Braukylaite

Satarečiaus vandens malūnas

XIX a. pradžioje (tiksliai data nežinoma, manoma, kad apie 1820–1830 m.) užtvenkus Alaušos upelį buvo pastatytas ir paleistas vandens malūnas.

1833 m. Užpalių dvaro inventoriuje jau pateikiama tokia malūno charakteristika: sienos – pušų medžio rąstų, 3 sieksnių, 1 aršino ilgumo ir platumo (1 sieksnis – 2,13 m, aršinas – 0,7 m), stogas – šiaudinis, 2 poros girnų grūdams malti, tačiau nurodoma, kad vandens užtenka tik 1 porai girnų sukuti. Malūno tvenkinys apsemdavo apie 9 ha plotą, todėl šienapjūtės metu apie 1 mėnesį tvenkinio vandenį nuleisdavo, kad ūkininkai galėtų nusišienauti užliejamas pievas. 1920 m. kaimą skirstant į vienkiemius malūnas ir tvenkinys buvo priskirti bendrai kaimo nuosavybei. 1920–1924 m. malūną nuomojo A. Pranskūnas, 1924–1926 m. malūnas neveikė. Nuo 1926 m. jį nuomojosi Jonas Česonis, vėliau iki karo – Kazys Zairys. Satarečiaus kaimo gyventojams grūdus maldavo ir kitas paslaugas teikdavo nemokamai.

1937 m. vandens jėga varomų įmonių apžiūrėjimo žiniose⁴ nurodoma, jog, be naminio darbo turbinos (12 arklio jėgų) ir dviejų porų girnų po 42 colius, malūne yra dar piklius, mašina grūdams valyti, diskinis pjūklas ir net milavėlė mašina.

Po karo malūnas savojo ir gretimų kaimų gyventojams teikė įvairias paslaugas iki 1955 m. Vėliau nukritus

³ LCVA, f. R-743, ap. 2, b. 8816.

⁴ LCVA, f. 903, ap. 5, b. 172.

Lietuvos tūkstantmečio proga Liepakalnio kaime susirinko Daugilio, Šeimiškių ir kitų aplinkinių kaimų palikuonys susivieniję į Alksno bendruomenę. 2009 m.

teikiamų paslaugų paklausai, nes labai sumažėjo gyventojų, sovietinė valdžia nebesirūpino malūno remontu, o dar vėliau jį nugriovė. Šiandien nebėra ir tvenkinio, vietoj užtvankos padaryta pralaida, vingiuota upelio vaga ištiesinta. Tuo ir baigė savo gyvenimą vienas iš seniausių (o gal ir seniausias?) Utenos rajono Satarečiaus malūnas.

Sirutiškio kaimas

Rima Juzulėnaitė

Sirutiškis – Utenos rajono Vyžuonų parapijos Užpalių seniūnijos kaimas, 8 km į pietus nuo Užpalių. Kaimas ribojasi su Dumbravos, Bartašiūnų, Pašilių, Gaižiūnų kaimais ir Vyžuonų mišku.

Sirutiškio kaimas susikūrė buvusio Sirutiškio dvaro ribose. Kaimo pavadinimas yra susijęs su minėto dvaro pavadinimu. Visi vietos gyventojai buvo šio dvaro darbininkai, o vėliau nuomojosi dvaro žemę, kad pragyventų su šeimomis. Dvaras tarpukario metais valdė apie 100 ha žemės, iš kurių – apie 20 ha miško. Šį mišką gyventojai dabar vadina Sirutiškio mišku. Žemės paviršius mažai kalvotas, žemė derlinga. Paskutinis dvaro savininkas buvo Kybartas. Vyruvi mirus, dvarą valdė ponia Kybartienė.

Ponia Kybartienė dvare gyveno tik vasarų metu, todėl dvarą apleido. Visi mediniai pastatai suiro. Žemę nuomodavo aplinkiniams gyventojams. 1941 m. ponia buvo ištremta. Jos sūnus teisininkas pasitraukė į užsienį, sako, vedęs prancūzų aktorę.

Apie Sirutiškio miškelyje stovėjusį kryžių išlikęs įdomus pasakojimas. Dvarą valdžiusi ponia buvo invalidė, negalėjo vaikščioti. Ją vežimėlyje vežiodavo tarnai. Ponia buvusi pikta ir tarnaites mušdavo, durdavo lazdoje įkalta vinimi, kad greičiau trauktų jos vežimėlį. Tarnaitės, labai supykusios, paleido vežimėlį nuo skardžio. Ponia krisdama užsimušė. Jos žuvimo vietoje ir buvo pastatytas kryžius.¹ Pasakotojo nuomone, toks įvykis galėjęs būti, nes miške paprastai kryžių nestatydavo.

Dvaro žemės nuomotojai buvo Antanas ir Jonas Braciškos. Dvare užsidirbę pirko 8 ha žemės kitoje vietoje ir iš Sirutiškio išsikėlė. Į jų vietą atsikėlė nuomininkas Klemensas Zakarka, bet ir jis kaime nebegyvena.

Dabartiniu metu Sirutiškio kaime gyvena Dabregos šeima (vyras su žmona).

¹ Papasakojo Juozas Braciška, gim. 1921 m.

Stasiškės

Aldona Braukylienė

Tai Užpalių parapijos kaimelis Utenės rajono pakraštyje. Nemini jo lietuviškos enciklopedijos kraštotyros leidiniai. Tik iš Lietuvos administracinio paskirstymo žinyno sužinojome, kad šis jau ir taip mažas kaimas perskirtas į dvi dalis. Viena jo dalis priskirta Utenos rajono Sudeikių apylinkei (7,5 km iki jos centro), kita – Užpalių apylinkei (13 km).

Sunku dabar nustatyti, nuo kurių amžių gyvuoja šis nežinia kodėl Stasiškėmis pavadintas kaimelis. Įsikūręs jis kalnuotoje vietovėje, besiribojančioje su Bikūnų, Čyžiškių, Satarėčiaus, Likučių bei Vaiskūnų kaimais.

Nesipuikavo sodžius kilmingais dvarais, jo peizažo nepuošė žydri ežerai, vingiuoti upeliai ir gūdžios girios, o ir joks didvyris jame negimė. Čia gyveno paprasti žmonės, kurie mylėjo žemę, augino vaikus, meldėsi, laidojo artimuosius, rėmė vieni kitus džiaugsmo ir nelaimių valandomis. Tų žmonių godas nuo amžių slepia kaimo vakarinėje pusėje prigludęs Gečemiškės lapuočių miškas ir pačių Stasiškių Vidumiškės miškelis. Nuo sodžiaus žmonių Pagrundos kalnu pramintos kalvos dar apie 1928–1930 m. matydavosi Dusetų bažnyčios bokštai. Dabar jis apaugęs medžiais, krūmais. Mažai bedirbamose žemėse vis labiau veši krūmokšniai. Kaimas nyksta, miršta...

Išlikę tėvų pasakojimai perduodami iš kartos į kartą. Šioje vietovėje kažkada žemę nusipirkęs ar kitokiu būdu įsigijęs ūkininkas Steponavičius. Negalėdamas išsimokėti mokesčių, didžiąją žemės dalį jis pardavė iš Užpalių kilusiems Paršiukui ir Vilučiu. Tada visos trys šeimos turėjusios kiekviena po 30 ha žemės. Ilgai kaimą puošė tik trys sodybos. Apie 1910 m. trys broliai Vilučiai (du iš jų – Dominykas ir Kazimieras – buvo grįžę su žmonėmis lietuvaitėmis iš Petrapilio) išsiskirstė į atskirus kiemus, maždaug po lygiai pasidalijo žeme. Nuo tada kaime buvo penkios sodybos – net ištisus dešimtmečius. Sodybose gyvenusios Steponavičių, Paršiukų ir Vilučių – tik trijų pavardžių – šeimos ir sudarė kaimo bendriją. Dabar ši tradicija jau pažeista, gyvena ir ateiviai.

Kaimo žmonės gyveno bičiuliškai, buvo darbštūs, pamaldūs, visiems užteko savos duonos ir mėsos. Likusį nuo šeimos pieną pristatydavo į Bikūnų pieninę. Moterys verpdavo, ausdavo, braukdavo linus, iš linų prasimanydavo vieną kitą litą. Ypač gražiais audiniais garsėjo iš Kairionių kaimo atitekėjusi Adelė Gudelytė-Vilutienė. Pagrindinis kaimo žmonių verslas buvo žemdirbystė, bet ir šioje nedidelėje bendrijoje vienas kitas turėjo savo amatą. 1928 m. aštuoniolikmetis Anicetas Vilutis (Dominyko sūnus) susiplūkė iš molio ir šiaudų kalvę. Amato pasimokė pas bikūniškį J. Paškevičių. Susipirkęs būtiniausių įrankius, aplinkinių kaimų ūkininkams taisydavo visus ūkio padargus, kaustydavo arklius. Darbštus ir doras kalvis buvo didelė parama šeimai. A. Vilutis, jau pradėjęs 85-uosius metus, dar judrus ir žvalus gyvena Klaipėdoje ir, pasakodamas apie metus, nekaltai kalėtus Maskvos kalėjimuose bei Vorkutos šachtose, prisimena, kad sunkią kalinio dalį lengvino kaime įgytas kalvio amatas.

Kaip nagingas žmogus buvo žinomas ir Jonas Paršiukas. Jis sugebėdavęs dirbti gražius langus, duris, eidavo per kaimus ir statydavo namus. Mirė jaunas,

apie 1922 m. Aplinkiniuose kaimuose kaip veterinaras buvo žinomas Kazimieras Vilutis. „Gyvulių daktaro“ pradmenis jis gavo jaunystėje, Petrapilyje, o vėliau šį amatą „patobulino“ Pirmojo pasaulinio karo metais tarnaudamas „prie tikro gyvulių daktaro“. Jo vyresnysis sūnus Edvardas jaunystėje išmoko fotografuoti. Šventadieniais išiamžinti pas jį ateidavo jaunimas net iš Užpalių. 1944 m. buvo priverstas emigruoti iš Lietuvos, gyveno Amerikoje, ten ir mirė.

Gyva dar Adelė Vilutytė-Kavolienė, jau 85-erių metų, bet šviesaus proto, geros atminties. Ji daug pasakojo apie savo gimtąjį kaimą. Stasiškių prieškarinio kaimo gatvelė ėjo iš vakarų į rytus, abipus jos stovėjo Paršiuko, Steponavičiaus ir Petro Vilučio trobos, į rytus nuo kaimo – Kazimiero Vilučio, o dar ryčiau buvo Dominyko Vilučio kiemas.

Visų ūkininkų namai buvo dviejų galų, tvarkingi. Prie jų žydėjo senovinių gėlių darželiai, aptverti lazdynų vytelių tvoromis. Prie visų sodybų vešėjo dideli sodai, beveik visi ūkininkai laikė bites iš medžių drevių padarytuose apvaliuose aviliuose. Kiemus puošė kryžiai. Kiekvienoje sodyboje stovėjo šuliniai su svirtimis, tik Dominyko Vilučio šeima labai gaivų ir švarų vandenį gerdavo iš versmės, kuri tryško pusiauakalnėje, neužšaldavo per pačius didžiausius šalčius. Kuo stipresnis šaltis spausdavo, tuo smarkiau veržėsi vanduo, ledu nublizgindamas visą pakalnę.

Kaimo vaikai mokslų sėmėsi Bikūnų pradžios mokykloje, kur 1921–1923 m. mokytojavo būsimoji žurnalistė, poetė, prozininkė Jadvyga Drungaitė. Jaunimas mėgdavo vakaroti pas Paršiukus, Steponavičius. Šokdavo gonkose. Armonika jiems grodavo Armališkių Maliaukai, vėliau Rinkevičius.

Sodžius turėjo savo kapines. Jos buvo už Paršiuko trobų, kalnelyje, Likuñčių–Vaiskūnų pusėje. Šio kaimo senoliai tvirtino, kad kapinaitėse nebelaidojama nuo 1913–1915 metų. Kapinių vietoje 1990 m. vasarą mokytojos Aldonos Paršiukaitės, Kazimiero dukters, sumanymu ir lėšomis buvo pastatytas iškilus kryžius.

Sovietinio genocido ašmenys perėjo kone per visų sodybų gyvenimus. Jonas Steponavičius kalėjo, jo brolių Antaną sušaudė stribai. Kazimieras Paršiukas, už niekus kalintas, mirė Šilutės kalėjime. Edvardą ir Antaną Vilučius likimas nubloškė į užjūrį. Pastarasis ir dabar tebegyvena Amerikoje. Dominyko Vilučio sūnus Bronius buvo stribų sušaudytas prie namų, o Anicetas nuteistas dvidešimt penkeriems metams. Jis tebegyvena Klaipėdoje.

Tai tokia trumpa beišnykstančio Stasiškių kaimo istorija, kuriai gal dar lemta pasipildyti naujais faktais, įdomiais epizodais. Kol dar yra gyvų liudininkų...

Šeiminiškių (Bikuškėnų) kaimas

Nijolė Bankauskienė

Pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose, parašytuose ranka rusų kalba, Šeiminiškių kaimas yra paminėtas 1838 m. liepos 28 d., nes valstybinio Užpalių dvaro dokumentuose yra rastas matininkų Silvestr Pileckij ir Antonij Borodič parengtas kaimo Semeniški planas. Analizuojant 1840–1855 m. viso Užpalių dvaro bendrąjį planą, konstatuota, kad Semeniški kaimo planas minimas ir 1843 m.

Šeiminiškių kaimo vardas randamas ir 1895 m. parengtame valstybinio Užpalių (Užpol) dvaro tuo metu turimo inventoriaus liustraciniame I dalies projekte.¹ Ten rašoma, kad kaimo Semeniški (vertimas paraidžiui iš rusų kalbos) valstiečiams yra skirta 438,40 dešimtinės žemės, o kareiviams įsikurti skirta 0,50 dešimtinės.

Ukmergės apskrities Užpalių valsčiaus Toleikių kaimiškosios bendruomenės Šeiminiškių kaimo 1915 m. vardinėje mokesčių knygoje, parašytoje rusų kalba, yra nurodyta, kad šiame kaime tuo metu žemę valdė 14 šeimų.²

Ivano Narvaišio, Kazimiero sūnaus, žemę valdė Matvejus Narvaišis, Liudoviko sūnus, ir Kazimieras Narvaišis, Ivano sūnus;

Osipo Galinio, Onufrijevo sūnaus, žemę valdė: Liudvikas Galinis ir Antano Galinio našlė Uršulė;

Osipo Pavlėno, Augusto sūnaus, žemę valdė Michailas Pavlėnas, Mataušo sūnus;

Osipo Domovskio, Augusto sūnaus, žemę valdė Osipas Domovskis, Adomo sūnus, ir Osipas Domovskis, Tadeušo sūnus;

Osipo Domovskio, Banaventūros sūnaus, žemę valdė Osipas Domovskis, Ciprijono sūnus;

Ignotas Galinis pats valdė savo žemę;

Ivano Matero, Ivano sūnaus, žemę valdė Aleksandras Motoras, Ivano sūnus, Matvejus Motoras, Ignato sūnus, ir Kazimieras Motoras, Ignato sūnus;

Petro Syručio, Osipo sūnaus, žemę valdė Vikentijus Syrutis ir motina Grailda Syrutienė, Antano duktė;

Matvejaus Smalakio, Ignoto sūnaus, žemę valdė jis pats ir Osipas Domovskis;

Ivanas Kiliulis, Liudviko sūnus, pats valdė savo žemę;

Jurijus Balčiūnas, Kastanto sūnus, savo žemę valdė pats kartu su Osipu Balčiūnu, Petru Balčiūnu, Matviejumi Balčiūnu ir Dominyku Balčiūnu;

Matvejaus Syručio, Osipo sūnaus, žemę valdė Matvejus Syrutis, Matvejaus sūnus;

Vikentijaus Galinio, Rafailo sūnaus, žemę valdė Kazimieras Galinis ir Konstantinas Mazgelis, Ignoto sūnus;

Antono Surgeilio žemę valdė Osipas Surgeilis ir Matvejus Surgeilis.

Visų 14 šeimų narių vardai ir pavardės versti iš rusų kalbos į lietuvių kalbą ir nevisiškai atitinka dabartinių kaimo šeimų lietuviškas pavardes.

Pabrėžtina, kad daugelis Šeiminiškių kaimo jaunų žmonių iki 1917 m., kai Lietuva buvo carinės Rusijos sudė-

¹ *Kauno apskrities archyvas*, f. 1.252, ap. 23, b. 4958.

² *Kauno apskrities archyvas*, f. J-430, ap. 1, b. 148.

tyje, vyko uždarbiauti į Peterburgą. Dalis šio kaimo jaunų vyrų Peterburge atliko ir karinę tarnybą. Įtakos turėjo tai, kad pro Ūteną ir Žārasus (Aleksandrijskā) buvo nutiesta geležinkelio linija Peterburgas–Varšuva.

Yra žinoma, kad kai kurie jauni šio kaimo žmonės, gyvenę Sankt Peterburge, buvo įtraukti ir į revoliucinius 1917 m. įvykius. Jie ėjo sargybą Smolnyje, kur saugojo Lenino, Trockio ir kitų revoliucionierių kabinetus, dalyvavo mitinguose, klausėsi Spalio revoliucijos vadų kalbų. Jau vėliau, grįžę į gimtuosius Šeiminiškius, pasakojo, kad didelį išpūdį jiems palikusios Trockio kalbos. Jis kalbėjo labai įtikinamai, ypač pasižymėjo oratoriaus sugebėjimais. Artėjant vokiečių armijai prie Peterburgo, kai kurie Smolnio sargybiniai buvo mobilizuoti į karinius raudongvardiečių būrius. Išgirdę, kad numatoma uždaryti sieną tarp Rusijos ir kitų valstybių, jaunuoliai įvairiais būdais suskubo grįžti namo į gimtąjį Šeiminiškių kaimą. Kelias į Lietuvą buvo sunkus ir pavojingas: pavyzdžiui, kai kurie šio kaimo gyventojai iki Daugpilio (Dvinsko) vyko traukiniais, o vėliau į savo kaimą grįžo pėsčiomis.

Yra žinoma, kad gatvinis Šeiminiškių kaimas į viensėdžius pradėjo dalintis 1922 m. Tai įvyko po didelės vėtros liepos mėnesį, suniokojusios šį senąjį kaimą, nuplėšusios namų stogus. Kaimo žmonės nutarė iš senosios kaimo vietos, iš Alaušo ežero pakrantės, persikelti į vienkiemius ir savo sodybas numatė įkurti už kalno, toliau nuo ežero. Kaip prisimena Janina Macelienė (Kiliulytė), senoji kaimo gatvė (ūlyčia) ėjo nuo Bikuškio dvaro pro Kiliulių sodybą, Pakape, pro Domauskų ir Surgailių žemę.

1925 m. vasario 18 d. buvo atlikti sklypų matavimai.

1925 m. spalio 19 d. vyriausioji žemės tvarkymo komisija savo sprendimu patvirtino naująjį Šeiminiškių kaimo išdėstymą.

1928 m. sausio 30 d. Šeiminiškių kaimo planas, įvardytas „Utenos apskrities Užpalių valsčiaus Šeiminiškių kaimo žemės suskaldymo viensėdžiais“, buvo įtrauktas į rejestrą (Nr. 2195) ir buvo parengta šio kaimo žemės savininkų byla Nr. 3135.³

1928 m. birželio 30 d. valstiečiams buvo išduoti žemės valdų dokumentai.

Šiame plane nurodyta, kad Šeiminiškių kaimas yra išsidėstęs ant Alaušo ežero kranto. Alaušo ežeras – rytinė kaimo riba. Šiaurinėje pusėje kaimas ribojasi su Alaušos (savininko J. Mataro sklypu) kaimu. Pietuose Šeiminiškiai atsiremia į Bikuškio dvaro žemę (savininkas P. Puzinauskas). Vakarinė Šeiminiškių kaimo riba – Alinaukos palivarkas (savininkas J. Pšegalinskas), Novasiolkų palivarkas (savininkė – J. Voišvilienė), Daugilio palivarkas (savininkas A. Ramoškis).

Taip pat Šeiminiškių kaimas ribojosi su Alksno ežeru, Ubagū (dabar Liėpakalnio) kaimo J. Paškonio ir V. Paškonio sklypais ir mažo Plepesiškių kaimelio ūkininkų P. Pašilio ir A. Ruzgo valdomais sklypais. Įdomu paminėti, kad A. Ruzgo sodyba – tai mūsų kraštiečio Lietuvos pedagoginio muziejaus įkūrėjo ir ilgamečio direktoriaus Vinco Ruzgo tėvų namai. Čia, bendraujant su kaimo žmonėmis, semiantis iš jų išminties, prabėgo iškilus pedagogas vaikystės ir jaunystės metai.

Šiuo metu, XXI a. pradžioje, Šeiminiškių ir Alaušų (senasis pavadinimas – Alaušos) kaimo riba nebeatitinka istorinio teisingumo ir minimo 1928 metų plano. Dabartinė Alaušų kaimo

³ Lietuvos antrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 1250, ap. 9, b. 20/882.

riba yra nukelta į Šeiminiškių kaimo žemes. Iš tikrųjų senasis Alaušos kaimas prasidėjo J. Mataro sklypu.

Nei Galinių, nei Domauskų valdomų žemių sklypai istoriškai Alaušų (Alaušos) kaimui niekada nepriklausė. Šių gyventojų protėviai gimė, gyveno ir valdė žemes Šeiminiškių kaime (Semeniški). Šiuo metu Šeiminiškių ir Alaušų kaimų riba brėžiama iki Galinių sodybos, tik užkilus į Molalio kalną, kuris anksčiau ir priklausė Šeiminiškių kaimui.

1922–1928 m. Utenos apskrities Užpalių valsčiaus Šeiminiškių kaimo valdas sudarė 320 ha žemės, kurią valdė 35 šeimų nariai.

XX amžiaus pradžioje Šeiminiškių kaimas turėjo ir savo mokyklą, ir mokytoją. Mokykla veikė senajame dviejų galų Jono Balčiūno sūnaus (Nijolės Mierkienės ir Zofijos Balčiūnaitės) tėvų name, vadinamame gryčia. Mokykla išsikūrė kairiajame gryčios gale, grįstame molio asla. Mokytojas Juozas Bertašius gyveno netoli Antano Kiliulio namų. Jis mokėjo skaityti ir rašyti. Savo krepšelyje visada turėjo knygų, kurias duodavo kaimo žmonėms paskaityti. Mokykloje popieriaus ir rašalo nebuvo. Vaikai rašydavo baltais akmenukais įrėmintoje lentelėje. Akmenukų prisirinkdavo Alaušo ežero pakrantėje.

Dar prieš Antrąjį pasaulinį karą vakarais į J. Balčiūno namus rinkdavosi kaimo jaunimas pašokti. Šokiai vykdavo tame namo gale, kur dieną mokydavosi vaikai. Kad šokant asla nedulkėtų, pašlakstydavo vandeniu. Į šokius ateidavo ir vyresnio amžiaus žmonių. Jie stebėdavo šokančiuosius, susėdę ant suolų pasienyje kalbėdavosi: pasitardavo, sužinodavo naujienų.

Vykdamas gyventojų surašymą vokiečių okupacijos metais, 1942 m. gegužės 27 d. Šeiminiškių (Bikuškėnų) kaime rasta 42 šeimos su 174 gyventojais – 90 moterų ir 84 vyrais: Juozo Damausko šeima (toliau nurodoma asmenų šeimoje skaičius, asmenys); Broniaus Siručio (2), Antano Siručio (4), Jurgio Galinio (5), Kazio Damausko (5), Alekso Mataro (3), Motiejaus Mataro (2), Leono Mataro (4), Juozo Siručio (5), Kosto Siručio (6), Antano Vaškelių (6), Kosto Galinio (4), Simono Galinio (2), Jurgio Siručio (6), Antano Siručio (2), Povilo Pakalnio (5), Antano Mierkio (5), Petro Kairio (5), Jono Narvaišio (3), Kazio Narvaišio (2), Zigmundo Galinio (2), Mato Narvaišio (3), Stepono Kiliulio (5), Juozo Kiliulio (5), Balio Balčiūno (5), Antano Kiliulio (3), Mato Surgailio (7), Antano Smalakio (6), Juozo Dulkės (3), Juozo Damausko (4), Kazio Kuzmos (5), Antano Galinio (2), Igno Damausko (6), Kosto Damausko (4), Marijos Damauskienės (0), Antano Kiliulio (4), Jono Balčiūno (4), Povilo Balčiūno (4), Kazio Damausko (4), Kazio Surgailio (6), Jurgio Bertašiaus (2).⁴

Surašymo metu paaiškėjo, kad net 84 proc. visų šio kaimo gyventojų buvo raštingi: 63 tuo metu mokėsi ar buvo baigę pradinės mokyklas, 42 mokėjo skaityti ir rašyti, 18 – tik skaityti. Vienas kaimo gyventojas – Jonas Balčiūnas, ūkininko Povilo Balčiūno sūnus, – mokėsi Kaune vidurinėje mokykloje. Tik 28 kaimo gyventojai (arba 16 proc. visų gyventojų) buvo beraščiai, dauguma jų – vyresnio amžiaus, gimę XIX a. pabaigoje. Surašymo metu kaime gyveno 22 ikimokyklinio amžiaus vaikai.

Dar sovietiniais metais kaime _____
gyvavo graži vadinamoji vestuvinių ⁴ LCVA, f. R-745, ap. 2.

„bromų“ tradicija. Prie Balčiūnų namų, ant kelio, jauniems sutikti buvo statomi vartai (rusiškai *brama*).

Kaimo jaunimas, žinodamas, kad pro jų kaimą iš Sudeikių bažnyčios važiuos jaunieji ar grįš po tuoktuvių kaimynų pora, ant kelio statydavo stalelį, apkašydavo beržiukais, puošdavo gėlėmis. Virš stalelio kabindavo sveikinimo plakata.

Sutikti jaunieji ir jų palyda išsipirkdavo gėrimais ir pyragais. Viskas būdavo kraunama į bulvinį krepšį.

Po sutiktuvių sugrįždavo į Balčiūnų namuose esančias mokyklos patalpas. Zofijos Balčiūnaitės-Mierkienės ir Nijolės mama Elena Balčiūnienė (Vitkūnaitė) atnešdavo duonos, lašinių, agurkų. Prasidėdavo savotiška jaunimo puota, grodavo akordeonu, šokdavo.

Ilgai kaime gyvavo paprotys išleisti jaunuosius į bažnyčią. Į namus, iš kurių išvykdavo jaunieji, susirinkdavo visi kaimo gyventojai – ir jauni, ir seni. Jie tiesiog pasidžiaugdavo jaunųjų pora, pabūdavo savotiškais naujos šeimos gimimo liudininkais. Niekas brangių dovanų nedovanodavo. Išleidę jaunuosius į bažnyčią, grįždavo į namus, o jaunimas skubėdavo statyti „bromos“ – sutiktuvių vartų.

Šeiminiškių kaime, turėjusiam turtingas ūkininkavimo tradicijas, gyveno net du „Spindulio“ kolūkio brigadininkai, kurie šias pareigas ėjo skirtingu laiku.

Jonas Surgailis (2021–2012) 1941 m. mokėsi Gruzdžių žemės ūkio mokykloje, mokėjo rusų kalbą, po karo, 1952 m. mokėsi Dotnuvoje, vėliau baigė Salų žemės ūkio mokyklą. Po to ilgus metus buvo „Spindulio“ kolūkio brigadininkas: sumanus, teisingas, pareigingas.

Jonas Balčiūnas (1907–1989), mokėsis tik pas kaimo mokytoją Juozą Bertašį, pasižymėjo išmintingumu, turėjo „kietą galvą“, mokėjo gerai organizuoti darbus, turėjo humoro jausmą.

Šeiminiškių kaimo gyventoja Janina Macelienė (Kiliulytė, Antano Kiliulio ir Elžbietos Mieliauskaitės duktė) išvardijo svarbiausius Šeiminiškių kaimo vietovardžius. Prie Albino Merkio namų yra vietovė, vadinama Lukštyne, važiuojant į Alaušos kaimo pusę, prie Galinių namų, ties Alaušos kaimo riba, yra kalnas, nuo kurio atsiveria dideli Alaušo ežero plotai. Jis buvo vadinamas Molalio kalnu. Povilui Balčiūnui priklausiusi žemės valda, esanti tarp Jono Balčiūno bei Roberto ir Vandos Dilių valdų, vadinama Pagrundos. Vietovė prie senųjų Šeiminiškių kapinių – Ščiūrys. Keliu pasukus į kairę, važiuojant į Antano Kiliulio (Janinos Macelienės) sodybą yra aukštumėlė, kuri vadinama Melnyčios kalnu. Seniau ant jo stovėjo senojo Šeiminiškių kaimo malūnas (rusiškai *mielnica*) ir sandėliai grūdams. Šiuose sandėliuose Šeiminiškių kaimo bendruomenė laikė sėklų ir grūdų atsargas badmečiui.

Už Jono Balčiūno žemės, kaimo vakarinėje pusėje, yra raistas, Starkaraisčiu vadinamas. Mažytis upelis, kuris skiria Šeiminiškių kaimą nuo Bikuškio dvaro žemės ir įteka į Alaušo ežerą, vadinamas Upiu.

Šeiminiškių kaimas turėjo ir savo senąsias kapines, kurios yra išterpusios į Juozapo Damausko žemę (dabar ją valdo Alvydas Trinkūnas). Kapuose jau nebelaidojama nuo pokario. 1948 m. palaidotas paskutinis velionis – keliaujančio taboro čigonas. Teritorija prie senųjų kapinių ant ežero kranto vietinių gyventojų vadinama Pakape.

Senasis Galinių namas

*Galinių namas
2001 m.*

Senieji kaimo gyventojai nesutinka su dabartiniu kaimo pavadinimu – Šeimyniškiei. Šis kaimas ilgai buvo vadinamas – Šeiminiškiai. Kaimo vardas kildinamas nuo rusiškojo *cemena, semena* – „grūdai“ – Semeniški – Šeiminiškiai.

Užpalių senojo dvaro teritorijoje prie kelio į Dusetas jau yra kaimas – Šeimyniškiei (pavadinimas kilęs nuo žodžio „šeimyna“). Šio kaimo teritorijoje yra ir Šeimyniškių piliakalnis. Taigi kaimui prie Bikuškio dvaro turėtų būti grąžintas senasis Šeimyniškių kaimo vardas.

Šernupis

Regina Sasnauskienė

Bronius Skardžius
prie Šernupio
piliakalnio

Šernupis – tai kaimas, esantis už 10 km į vakarus nuo Užpalių. Šernupyje yra (pažymėtas) piliakalnis ir kapinaitės, kur, manoma, laidoti 1812 m. prancūzų kareiviai. Dirbant žemę, rastos kelios kaukolės, akmenų, geležinė diržo sagtis.

Anksčiau šią vietovę vadino Birkomis pagal gyventojų, stambaus ūkininko, pavardę.

XX a. pradžioje kaimas vadinamas Šernupiu. Kaimo vardas kildinamas iš kadaise apie šias vietas tekėjusios upelio. Kažkada tekėjęs upelis – Šernupis ar Šernupys – yra sietinas su liet. šešnas ir upė „didelė, natūrali vandens tėkmė, srovė, tekanti sausumos paviršiumi savo pačios išgraužta vaga.“

Šernupis šiaurėje ribojasi su Vilūčių, rytuose su Bėkinčių, pietuose su Mikėnų, vakaruose su Girešių k. žemėmis.

Pagal kaimo žemės vienkiemiais skirstymo planą, padarytą 1933 m., kaime – 60,14 ha (šešiasdešimt ha keturiolika a).

Buvę savininkai: 1. Birkaitė-Gudeliene – ištekėjo už Gudelio į Bėkinčių kaimą. Gudeliai turėjo keturis vaikus: tris sūnus ir dukterį. 1948 m. Gudeliai ištremti į Sibirą, Krasnojarską. Visi sugrižo. Palaidoti Kaune. Duktė Janina gyvena Kaune.

2. Alfonsas Markelis (1879–1960) kilęs iš Kustų kaimo. Vedė Anelę Birkaitę (1885–1960), atsikėlė gyventi į Šernupį. Markeliai turėjo 30 h žemės. Markelis buvo ramaus būdo, malonus, patarnaudavo Užpalių bažnyčioje.

3. Pranas Vėbra (1915–1946) kilęs iš Pročkių. Buvo vedęs Anelę Birkaitę. Jam mirus, Anelė ištekėjo už Alfonso Markelio.

Anelė Markelienė (1885–1960) vaikų neturėjo. A. Markelienė – namų šeimininkė.

4. Elžbieta Žilytė-Vaškeliene (1885–1941) – Juozo Žilio sesuo – gavo

* Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 329.

10,84 ha žemės. Ištekėjo už Dominyko Vaškėlio į Vilučių kaimą.

5. Juozas Žilys ir Emilija Juodelienė. Tai brolis ir sesuo. Jie turėjo 19,15 ha žemės. (1936 m. žemės perskirstytos: Juozui Žiliui teko 5 ha, Emilijai Juodelienei 12,15 ha). Marijona ir Juozas Žiliai turėjo šešis vaikus: tris sūnus ir tris dukteris. Vanda Žilytė (1920–2009) gyveno ir dirbo Kaune trikotažo gamykloje. Stasė Žilytė-Rimkienė (1921–1945) gyveno su tėvais ūkyje. Žuvo jauna. Bronius Žilys (1923–1994) dirbo įvairius darbus, kuri laiką buvo Užpalių bažnyčios zakristijonas, vėliau – kelių statyboje. Petras (1928–1996) paveldėjo tėvų ūkį, dirbo įvairius darbus: brigadininkas kolūkyje,

*Vlada ir Bronius Skardžiai prie namo gonkų
2010 m.*

kuri laiką kolūkio pirmininkas, apylinkės pirmininkas. Geras, paslaugus žmogus. Visi Žilių vaikai darbštūs. Jauniausias sūnus Vytautas (1931–2000) judriausias, veikliausias. Baigęs Kišūnų pradžios mokyklą, dirbo tėvų ūkyje, parduotuvėje, kuri laiką Utenoje, vėliau Vilniuje. Ten mirė ir palaidotas.

6. Emilija Juodelienė (1901–1975) – Juozo Žilio sesuo. 1936 m. jai skirta 12,15 ha žemės. Buvo ištekėjusi už Jono Juodelio. Pagimdė sūnų Antaną. Žemės nedirbo. Antanas (1931–2004) dirbo kolūkyje visus lauko darbus: pjovė šieną, javus arklinėmis šienapjovėmis ir javapjovėmis. Vėliau kalvėje buvo kalvio padėjėju. Mirė Utenos senelių namuose. Palaidotas Utenos kapinėse.

2010 m. Šernupyje gyveno:

Bronius Skardžius (gim. 1928 m.), buvęs politinis kalinys, tremtinys. Grįžęs iš lagerio, dirbo kolūkyje. Dabar pensininkas.

Vladislava Stukaitė-Skardžiuvienė (gim. 1929 m.) iš Mikėnų kaimo. 1951 m. spalio 2 d. kartu su šeima: motina, senele, trimis broliais, ištremta į Sibirą Krasnojarsko krašto Jemeljanovo rajoną. Sibire dirbo fermoje, prižiūrėjo avis, melžė, prižiūrėjo karves. Sibire mirė Vlados senelė ir brolis Albinas, susirgęs smegenų uždegimu. 1957 m. Stukaitė ištekėjo už tremtinio Broniaus Skardžiaus, 1961 m. atvyko gyventi į Šernupį.

Antanina Žilienė (1923) – pagarsėjusi apylinkėje siuvėja, išpuošusi tiek vyrus, tiek moteris, tiek jaunamartes. Yra gavusi padėkos laiškų. Antanina užaugino du sūnus: Vytautą Barzdą (vyrą Petrą Barzdą nušovė girti Užpalių sribai) ir Gintautą Žilį. Vytautas elektromechanikas, dirba ir gyvena Utenoje. Gintautas gyvena kartu su motina. Kuri laiką gyveno Utenoje, turi dukterį Rasą (1981) ir dvi anūkes: Samantą ir Gabiją.

Antanas Paužuolis (1960) – geologas, dabartiniu metu ūkininkas. Turi galvijų fermą, išsirengęs melžimo įrangą. Paužuolių ūkis ekologinis. Žmona Vida Paužuolienė (1963) – ūkininkė. Paužuoliai užaugino dvi dukteris: Sandrą – lituanistę, Dovilę (1990) kuri mokosi Vilniaus universitete, studijuoja anglų kalbą.

Toleikiai nuo senų laikų iki šių dienų

Bronislava Gobužienė, Genovaitė Šnurova

Toleikiai – tai nedidelis žemės lopinėlis Šiaurės Rytų Lietuvoje, per 12–14 km nutolęs į šiaurę nuo Utenos miesto. Pietvakariniu kaimo pakraščiu vingiuoja siauras Bradesos upelis – kairysis Šventosios intakas. Truputį piečiau nuo kaimo centro, maždaug ten, kur dabar tyvuliuoja Valdo Bukelskio tvenkinys, prasideda Milašiškės upelis. Surinkęs vandenį iš Skerdimų pievų, jis teka į Gaujos upelį, o pastarasis, pavingiavęs šiaurės rytiniu pakraščiu, savo vandenį atiduoda gana sekliam Šekščio ežeriukui. Prieš gerus tris dešimtmečius dėl melioracijos šie upeliai pavirto ištiesintais grioviais.

Žemės paviršius Toleikiuose gana kalvotas. Ne vienas kalnelis turi ir savo pavadinimus. Tai Sidabrinė (Kazio Siručio žemėje), Gaidžiakalnis (buvusioje Domo Raguočio, o dabar S. Ramoškos žemėje), Miegučlakalnis, esantis šiaurinėje kaimo dalyje. Dirvožemiai čia derlingumu nepasižymi. Vyrauja velėniniai jauriniai, menkai ir vidutiniškai pajaurėję, o slėniuose dažnai ir velėniniai glėjiški ar net glėjiniai dirvožemiai. Pagal tarptautinę klasifikaciją tai būtų išplautžemiai, balkšvažemiai, glėjiški išplautžemiai ar net šlynžemiai. Kalvų viršūnėse ir aukštesnėse vietose dirvožemius sudaro smėliai, lygesnėse vietose daugiau priesmėlių ir priemolių, o eroduotos žemės paviršiuose prasimuša ir molis. Reljefo duburiuose, šlapesnėse pievose ir raistuose aptinkame didesnių ar mažesnių pelkių, kuriose susiformavę durpžemiai.

Didesnių miškų Toleikiuose nėra. Anksčiau buvo apstu nedidelių gojelių, kuriuose augo lapuočiai: beržai, baltalksniai, juodalksniai, vienas kitas ažuolas ar uosis. Gausu juose buvo karklų, rečiau – lazdynų. Didžioji dalis šių miškelių po melioravimo darbų buvo nušluoti nuo žemės paviršiaus. Gamtovaizdis nuo to gerokai nukentėjo, horizontai nutolo, atsirado daugiau monotonijos.

Toleikiečiai su Sudeikiais, Užpaliais, Kušneriūnais, Baltakarčiais, Kamisarauka ir Bikuškiu susisiekdavo dviem pagrindiniais keliais,ėjusiais skersai ir išilgai kaimo, ir dar daugybe menkesnių keliukų.

Toleikių kaimo pavadinimas, pagal Lietuvių vardų kilmės žodyną (2002 m.), yra lietuviškos kilmės: tolius, tolis, tolti, toli. Galėjo būti ir taip: toli – eik – Toleikiai (tarmiškai tali – aik – Talaikiai). Rašytiniuose šaltiniuose (Užpalių bažnyčios krikšto registracijos knygoje) Toleikių kaimas paminėtas 1678 m. Tada užregistruota keletas Toleikių kaimo naujagimių.

Jau kaimo pavadinimas leidžia manyti, kad jis visais laikais buvo nemažas. Kaimo gyvenvietės (ūlyčios) schemeje iš laikotarpio tarp Valakų reformos 1557 m. ir 1922 m. žemės reformos pažymėti 42 (kitur 44) kiemai. Po žemės reformos sodybų skaičius išaugo iki 50. Reikia manyti, kad gavusios žemės kai kurios šeimos, gyvenusios bendrai, vienuose namuose, kūrė atskiras sodybas ir taip kaimas plėtėsi. Turint galvoje, kad tarpukariu šeimos Toleikiuose buvo gausios, turėjusios po 2–5 ir daugiau vaikų, o dažnai ir kartu gyvenančius senelius, galima tvirtinti, kad bendras gyventojų skaičius tuomet galėjo siekti 250–300 žmonių. Tačiau pokariniai revoliuciniai kaimo pertvarkymai (tremtis, kolektyvizacija, žemių

melioracija) kaimo vaizdą neatpažįstamai pakeitė. Po žemės melioracijos darbų Toleikiuose tepasiliko 29 sodybos, iš kurių net 8 buvo neapgyventos. Sodybų sumažėjo beveik, o žmonių perpus gal dar daugiau. Juk ne vienoje sodyboje belikę pavieniai pensininkai. Šiomis dienomis Toleikiuose likę tik 19 šeimų – 55 žmonės. Šie duomenys vis keičiasi, nes senesnieji miršta, ateina naujų gyventojų.

Toleikiams charakteringa, kad daugelis šeimų čia turi vienodas pavardes, nors tarp savęs jie dažniausiai nėra giminės. Vien Kavolėlių yra daugiau kaip 10. Todėl tam, kad juos būtų galima atskirti, pasinaudota tėvavardžiais, tikrąją pavardę dažnai visai pamirštant (Ignasiokai, Impalyčiokai, Juozapukai, Jurgėnai, Petriokai, Simaniokai, Vincenčiokai). Daug Toleikiuose ir Siručių, kiek mažiau Bertašių, Mazgelių, Netikšų, Raguočių. Kitos pavardės yra pavienės.

Lietuvių pavardžių žodyne (1985 m.) aiškinama, kad pavardės Bartašius, Bislys yra vokiškos kilmės. Kavolėlis, Bukelskis, Drabuntis, Čeponis, Sirutis eš lenkiškos kilmės. Kusta – baltarusiškos kilmės, o Pernavas – latviškos. Balčiūnas, Garunkštis, Ilgarūbis, Kumelys, Mazgelis, Netikša, Oželis, Raguotis, Skrebiškis, Slapšys, Tarvydas, Tilindis eš lietuviškos pravardinės (žmonių pramantos) pavardės, kurios atspindėjo žmogaus išvaizdą, apsirengimą, charakterį, elgesį.

Toleikių kaimo teritorija iki XV–XVI a. tikriausiai priklausė Užpalių karališkajam dvarui, kurį iki 1442 m. valdė jau minėto žymaus feodalo Astiko palikuonys. Po jų ilgus metus šį dvarą valdė Radvilos Astikiečiai. Vienas iš jų įkūrė savarankišką Bikuškio dvarą. Tada Toleikiai turėjo pereiti šio dvaro žinion. Bikuškio dvaro istorija skaičiuojama nuo XVII a. Po Radvilų Bikuškį valdė ne mažiau garsūs didžiūnai Oginskiai. XVIII a. dvaras jau priklausė Prošinskiams. Jie buvo kilę iš Krokuvos vaivadijos. Tadeušas Prošinskis iš paskutiniojo Lenkijos karaliaus Stanislovo Augusto išreikalavo labai svarbią tais laikais privilegiją – Bikuškiui 1779 m. buvo suteikta teisė kiekvieną trečią dieną turėti turgų, o viena-kart per metus – Simono Judo dieną – dvisavaitinį jomarką. Iš Prošinskių dvaras perėjo į Plevakų rankas, o dar vėliau jį valdė Benieckiai. Po 1831 m. sukilimo pralaimėjimo Benieckiai emigravo į Prancūziją, o Bikuškis atiteko jų anūkam Drazdauskams. Bikuškio dvarininkai aktyviai rėmė 1831 ir 1863 m. sukilimus. Dvarininkų giminaitė Zofija Gridžiuškienė išsaugojo tuščiaavidurio geležinio šuns skulptūrą, tais laikais tarnavusią kaip sukilėlių dokumentų slėptuvė. Bikuškio dvarui tuomet priklausė Kirmeliškių, Toleikių, Kušnieriūnų, Nólėnų, Novosiólkų ir Jūliškių kaimai. Po Drazdauskų Bikuškį valdė Puzinauskai (Puzinai). Praėjusio amžiaus tarpukariu Bikuškio dvaro kompleksas priklausė Puzinauskų žentui – Utenos gydytojui Svilui. Po Antrojo pasaulinio karo dvare įsikūrė Aknystų tarybinio ūkio Bikuškio skyrius. Per tuos metus labai sunyko pagalbiniai ir ūkio pastatai, kurie neremontuojami vėliau visai nugriuvo. Pagrindiniuose dvaro rūmuose įsikūrė tarybinio ūkio kontora, ūkvedžio butas ir parduotuvė. Maždaug po dešimtmečio (1954 m.) Bikuškio tarybinis ūkis buvo panaikintas ir prijungtas prie sustambinto Sudeikių kolūkio. Dvaro rūmuose buvo apgyvendinti kolūkiečiais tapę žmonės, kurie pastato visai neprižiūrėjo, o po kurio laiko paliko likimo valiai. Apie 1977 m. pastatą perėmė Utenės statybos trestas ir po nemažo remonto išsirengė jame poilsinę savo darbuotojams. Dabar Bikuškio dvaras priklauso Daliai ir Gintarui Gruodžiams.

Iki baudžios panaikinimo 1865 m. toleikiečiai priklausė Bikuškio dvarui. Vėliau, jau tapę laisvais valstiečiais, dar dažnai su dvaru įsiveldavo į konfliktus dėl žemės valdų. Kadangi Bikuškio dvaro žemės ribojosi su Dėgšnio dvaro valdomis, kilo nesusipratimų dėl Naujienos (Navynos) sklypo. Į jį pretendavo toleikiečiai ir Dėgšnio dvaro savininkas Koziela (Kazlas). 1872 m. Koziela, nepasitaręs su toleikiečiais, sugalvojo šį sklypą parduoti. Toleikiečiai, tai sužinoję, prieš jį sukilo. Buvo iš Zarasų iškviestos dvi rusų kariuomenės kuopos. Kareiviai toleikiečius (daugiausia moteris ir vaikus) apramino, tačiau jie visgi neteko Naujienos vienkiemio. Bikuškio ir Dėgšnio dvarininkai nesutarė ir kur statyti bažnyčią. Kiekvienas jų norėjo statyti prie savo dvaro. Galų gale sutarė taip: iš abiejų dvarų vienu laiku išjos du baudžiauninkai, kur jie susitiks, ten ir statys bažnyčią. Taip bažnyčios vieta buvo parinkta Sudeikiuose. Bažnyčia pastatyta 1791 m. Dėgšnio ponas Koziela-Poklevskis jai davė 2 valakus žemės, o statybos fundatoriumi tapo Bikuškio ponas Benediktas Prušinskas. Fundatorės Elžbietos Prušinskienės atminimui vienas iš bažnyčios altorių paskirtas šv. Elžbietos garbei. Dar ir dabar Sudeikiuose švenčiami šv. Elžbietos atlidai.

1922 m. balandžio 3 d. paskelbtas Žemės reformos įstatymas žmonėms suteikė daug vilčių. Pagal šį įstatymą dvarams buvo paliekama po 80 ha, o likusi žemė išdalijama bežemiams ir mažažemiams valstiečiams. Pirmiausia nutarta žemės duoti savanoriams ir 1863 m. sukilėliams – tremtiniam arba jų palikuonims. Toleikiuose pagal šį įstatymą žemės ir negražinamą paskolą pinigais gavo Jonas Kavolėlis, Karolio, kaip tremtinių ipėdinis 1922 m. grįžęs į Lietuvą. Jam 13,5 ha buvo atrėžta iš Jotaučių dvaro. Likusi iš dvarų paimta žemė buvo dalijama mažažemiams. Parceliuojant Alinaukos dvarą 1925 m., 24,08 ha buvo paskirta Toleikių kaimo mažažemiams. 15 valstiečių gavo po 1–3 ha, 9 mažažemių pareiškimai liko nepatenkinti. Keturi iš jų rašė skundus, tačiau jie buvo atmesti kaip nepagrįsti. Skundai rašyti samdytų raštininkų, o valstiečiai tik pasirašydavo. Ir tai ne visi. Iš dvarų paimta žemė mažažemiams buvo dalijama už išperkamą mokestį: už 1 ha per metus reikėjo mokėti 1,60 Lt, o per 3–6 metus visa suma – 57,60 Lt.

Be dvarų parceliavimo, 1922 m. žemės reformos įstatymai numatė kaimų (ūlyčių) išsiskirstymą į viensėdijas. Žmonės, sutikę keltis į viensėdijas, žemės gaudavo daugiau, negu buvo turėję gyvendami ūlyčioje, tačiau ten žemė buvo gerokai prastesnė, neįdirbta, vietoj pievų – balos ir raistai. Bet noras turėti daugiau žemės buvo toks didelis, kad daugelis žmonių pasiryžo griauti savo trobesius ūlyčioje ir juos iškelti į viensėdijas. Darbo tais laikais žmonės nebijojo, plėšė dirvonus, kasė griovius, sausino pievas ir raistus. Sveikatos niekas negailėjo. Daugelyje šeimų augo būrelis vaikų, iš kurių tėvai tikėjosi pagalbos, planavo šviesesnę ateitį. Tačiau šis vilčių laikotarpis buvo trumpas – vos 20 metų. Vėlesnės permainos, užgriuvusios Lietuvą, visai sujaukė žmonių gyvenimą. 1940 m. užėjus rusams, ne vienas gal tikėjosi lengvesnio gyvenimo, tačiau jau po metų prasidėjęs karas vėl sugriovė tokias viltis.

Tačiau karo metu Toleikių kaimas nukentėjo nedaug, nes fronto linijos čia nebuvo. Jau karo pradžioje visiems daug nerimo sukėlė girdimi šūviai Utenos pusėje. Pasklido žinia, kad Rašės pušyne šaudomi žydai. Ten, atrodo, buvo sušaudytas ir šalia Toleikių ūkį turėjęs Škledaras. Į savo kariuomenę vokiečiai

iš Toleikių, atrodo, nieko nepaėmė. Tik Kazį Kavolėlį buvo išvežę darbams Vokietijoje. Netoli Toleikių, Vyžuonų šile, bazavosi raudonųjų partizanų būrys „Audra“, kuriam vadovavo Petras Kutka. Prie vadovybės priklausė ir Jonas Abukauskas, Kostas Dudlauskas, Balys Šileikis, Antanas Zabulionis. Partizanų veikla apėmė plačią apylinkę (Užpalius, Sudeikius, Daugailius, Uteną, Tauragnus, Debeikius). Daugelyje kaimų ir miestelių jie turėjo savo ryšininkų. Partizanai susprogdino ne vieną vokiečių sunkvežimį, kuro sandėlius, vertė net traukinius. Buvo užėmę ir Užpalių daboklę, kad išvaduotų ten įkalintus savo bendražygius, Sudeikiuose išplėšė maisto sandėlių. Toleikiuose raudonieji partizanai irgi buvo dažni svečiai, turėjo savo ryšininkų, tačiau gyventojai, atrodo, nuo jų nenukentėjo. Tiktai toleikietis Aleksas Sirutis, kuris pats buvo įstojęs į jų būrį, tragiškai žuvo nuo savųjų kulkos.

Ūkininkai vokiečių valdžiai kasmet turėjo atiduoti duoklę (pyliavą) – grūdų, pieno, kiaušinių, mėsos. Už tai gaudavo šiek tiek markių, o jei išpildavo daugiau, negu nustatyta normos, tai dar gaudavo ir vadinamųjų „taškų“, už kuriuos galėdavo pirkti žibalo, druskos, cukraus, degtinės. Tačiau daugelis tokios prabangos neturėjo. Todėl saldumynų pasigamindavo patys: supjaustę griežinėliais cukrinius runkelius, išvirtdavo saldų sirupą, o išdžiovintus parudusius griežinėlius vaikai čiulpdavo vietoj cukraus ar saldainių. Muilą virė iš mėsos atliekų, pridėję natrio šarmo (akmens). Labai taupydavo žibalą ir druską. Lempą su stiklu uždegdavo tik per Kalėdų šventę, o šiaip vakarais pasitenkindavo „gazeliu“.

Antraisiais ar trečiaisiais karo metais Toleikiuose atsirado ne vienas rusų pabėgėlis. Tai moterys su išvargusiais, išalkusiais, o kartais ir utėlėtais vaikais, kuriems savoje tėvynėje grėsė badas. Kai kurie iš jų atsivarė net savo karves. Šie pabėgėliai pasklido pas stambesnius ūkininkus, padėjo dirbti ūkyje ir gavo visą išlaikymą. Kai rusai vydami vokiečius sugrižo, šie pabėgėliai patraukė atgal į Rusiją. Tačiau vienas kitas pasiliko Lietuvoje. Visi prisimena tokį Lionių Bazarovą, kuris iš pradžių glaudėsi pas Geleževičių Samanės kaime, o vėliau apsistojo pas Netikšas.

Artėjant frontui iš Rytų, naktį ir dieną skraidydavo lėktuvai. Iš garso atpažindavome rusiškus – su dusliu banguojančiu ūžesiu – ir vokiškus – su skardžiu ištisiniu gaudesiu. Vieną dieną iš pietų pusės pasirodė keletas visai žemai skrendančių lėktuvų. Vėliau jie suko ratus, darė zigzagus ir šaudė vienas į kitą. Vienas iš jų užsidegė ir nusklendė į Alaušo ežerą. Žmonės kalbėjo, kad rusų lakūną žmonės išgriebė iš vandens gyvą, o lėktuvas visiems laikams pasiliko ežero dugne. Po tokių įvykių dažnas ūkininkas bijodavo nakvoti gryčioje, kad naktį nesudegtų ar nesusprogtų. Nuošalesnėje kiemo vietoje, po medžiais, išsikasdavo bunkerį, į kurį sutempdavo geresnius rūbus, jame slėpdavosi atsikridus lėktuvams, o kartais su šeimyna pratūnodavo ir per naktį.

Po karo į Lietuvos kaimus ramybė negrižo. Daugelis negalėjo patikėti, kad pasaulio galingieji užmerks akis prieš Sovietų Sąjungos kėslus užvaldyti pusę Europos. Galvojo, kad gal po pusmečio ar metų mes būsime išlaisvinti tarpvalstybinėmis sutartimis arba karinio Amerikos įsibrovimo. Todėl daug jaunų vyrų patraukė į miškus. Vieni jų ruošėsi rimtai kovai, laukdami pagalbos iš Vakarų, kiti slapstėsi nuo sovietinės kariuomenės, buvo ir rankas susitepusių vokiečių

okupacijos metais. Daug išėjo ir mažai ką tesuprantančių jaunuolių, vedamų romantikos. Tačiau sovietų valdžiai visi jie buvo priešai ir vadinti tik banditais. Kaimo žmonės juos vadino miškiniais, kad nepainiotų su ką tik iš miško išėjusiais raudonaisiais partizanais. Iš Toleikių į mišką patraukė Bronius Vitkelis, Petro, (gim. 1927 m.) ir Petras Bertašius, Petro (gim. 1926 m.). B. Vitkelį suėmė atsitiktinai kaime apsilankę liaudies gynėjai (skrebai). Jis buvo nuteistas 10 metų lagerio, kalintas Uchtoje, Balchaše. P. Bertašius ruošėsi legalizuotis, bet neatidavė ginklo, todėl buvo žiauriai kankintas, nuteistas 20 metų katorgos ir 5 metams tremties. Mirė Magadano lageryje 1948 m. Be šių toleikiečių, po kaimą dažnai vaikščiojo jau vyresnio amžiaus miškinis Jakštas su Liunium Juozėnu. Juos 1946 m. kovo mėn. einančius keliu netoli P. Čeponio namų iš pasalų nušovė skrebai. Gal dar daug kas prisimena tą mėnesienos nušviestą snieguotą naktį tratančius automatų ir raketų nušviestą dangų. Didesni miškinų būriai Toleikiuose beveik nepasirodydavo. Nuo 1945 m. buvo sunaikintas pieno priėmimo punktas, prieš balsavimus pasirodydavo atsišaukimų, raginančių nebalsuoti už tarybų valdžią, nepilti pyliavų. Kaimo žmonėms ilgai nebuvo ramybės. Naktį lankydavosi miškiniai, o dieną – skrebai ir visi prisistatydavo kaip savi. Dalis miškinų ėjo vedami kilnių tikslų iškovoti Lietuvai laisvę, o kita dalis – tiesiog pasiplėšikauti. Pastarieji imdavo ką norėdavo – rūbus, avalynę, maistą, net smulkesnius gyvulus (avis, kiaules).

Be miškinų ir skrebų, daug siaubo toleikiečiams įvarė ir nuo 1948 m. prasidėję masiniai žmonių trėmimai (vežimai) į Sibirą. Šiai nelaimei ruošėsi daugelis, bet ne visus ji aplankė. 1948 m. išvežė Petrą Bertašių su dukromis Genovaite ir Konstancija. Oną ir Mariją išvežė tik 1952 m. Tais metais į Krasnojarsko kraštą dar išvežė Petrą Vitkelį su žmona Rozalija, sūnumi Antanu ir dukromis – Stefanija, Emilija, Antanina ir Tamara. Buvo numatyta išvežti ir Domo Raguočio šeimą, tačiau gerų žmonių dėka, sužinojusių ir perspėjusių apie ruošiamą vežimą, pavyko pasislėpti ir išlikti Lietuvoje. 1961 m. po tremties Petro Bertašiaus šeima grįžo iš Sibiro ir planavo apsigyventi savo buvusiuose namuose, tačiau kolūkio valdyba pareikalavo iš jų 15 000 rb. Dėl to Petrai Bertašiui teko grįžti atgal į Sibirą, kur netrukus mirė.

Tiems toleikiečiams, kurių nepalietė tiesioginės represijos, gyvenimas pokario metais irgi nebuvo lengvas. Dalis vyrų negrįžo iš karo, kiti grįžo praradę sveikatą. Tvirtų rankų stigo daugelyje šeimų. Technikos nebuvo, viską reikėjo dirbti rankomis ar pasikinkius arkliauką. Gyvenimą sunkino ūkiui valdžios paskirti mokesčiai ir pyliavos. Jų dydis, ypač stambesniems ūkininkams S. Raguočiu, A. Garunkščiui, P. Skrebiškiui tapo nebepakeliamas, nes jis buvo neproporcingai pakeltas. Viską sumokėjus, rudenį dažnas sulaukdavo papildomų mokesčių, kurie pribaugdavo. Taip buvo ruošiamas dirva būsimai kolektyvizacijai.

1949 m. rugpjūčio 24 d. Toleikiuose buvo įkurtas kolūkis „Ažuolas“, kurio pirmininku tapo Pranas Skrebiškis. Šiek tiek vėliau pirmininkavo Kazys Kavolėlis, Petro, o po jo – Jonas Sirutis. Visų ūkininkų, dabar jau kolūkiečių, kolūkiui atiduodamas turtas buvo įvertintas rubliais: arklys – 300 rb, vežimas – 50 rb, porinis plūgas – 50 rb, rogės – 20 rb, pakinktai – 20 rb, pakinktai arimui – 5 rb, klojimas – 150 rb, tvartas – 400 rb, klėtis 150 rb ir t. t. Iš pradžių kolūki

sudarė 42 nariai (kiemai), o po metų prie Toleikių prijungus ir Kamisaraukos kaimą, jau buvo 52 nariai. Tada „Ažuolo“ kolūkis turėjo 661 ha žemės (66 ha Kamisaraukos k.): 462 ha ariamos, 168 ha pievų (tarp jų Toleikiams priklausančios pievos prie Šventosios upės), 21 ha ganyklų ir 20 ha miško. 1950 m. kolūkis turėjo 49 arklius (21 kumelę, 24 darbinius, 3 kumeliukus ir 1 eržilą), 4 karves, 3 telyčias, 3 kiaules su 14 paršelių, 4 avelės su 14 jauniklių, 20 paukščių su 50 jauniklių, 25 arklinius plūgus, 44 akėčias, 30 dalgių ir 8 akselines. Taigi turtas ne per didžiausias. Pirmų metų (1950 m.) derlius buvo toks: kviečių 12,5, avižių 14,5, miežių 14,0 cnt/ha. Jau nuo pirmų metų kolūkis turėjo pristatyti prievoles valstybei. Žmonės iš savo 60 arų dydžio sklypelių pagal sudarytas kontraktacijas kolūkiui padėjo vykdyti tas prievoles. Kalbama, kad miškiniai taip pat reikalavo prievolių ne tik iš atskirų kolūkiečių, bet ir iš kolūkio. Kolūkio pirmininkas turėjo būti labai sumanus, kad galėtų visiems įtikti ir išlikti gyvas bei sveikas.

Pirmieji metai kolūkiečiams buvo sunkūs. Kiaulių šėrikai ir žiemą daržoves virdavo lauke stovinčiuose šutintuvuose. Bulvių ir grūdų trūkdavo, todėl į kiaulių ėdalą įmaišydavo arklių mėšlo. Karvės buvo melžiamos rankomis. Darbuotojams, kurių darbas nenormuojamas, darbadieniai būdavo skiriami taip: fermos vedėjui per mėn. 15, brigadininkui 15, laiškinkui 10, kiaulių šėrėjai 2 darbadieniai už paršelį, vištų lesintojai 4 darbadieniai už 100 surinktų kiaušinių ir t. t. Gale metų už darbadienius buvo apskaičiuojamas atlyginimas. 1950 m. už 1 darbadienį buvo numatyta skirti 0,32 rb, 4,51 kg grūdų, 0,5 kg bulvių, 4 kg šiaudų. Tačiau ne viskas, kas buvo numatyta, išpildyta. Pirmininko mėnesio alga buvo 400 rb, sąskaitininko – 525 rb.

„Ažuolo“ kolūkio egzistencija buvo labai trumpa – tik nepilni pusantrų metų. Jau 1951 m. sausio 17 d. bendru kolūkiečių sutarimu buvo sujungti trys gretimi kolūkiai į vieną Kureišiškių kolūkį. Į jį įėjo „Ažuolas“ (Toleikių ir Kamisaraukos k.), „Žaliakalnis“ (Gaigalių k.) ir „Dubysa“ (Baltakarčių k.). Kolūkio pirmininku tapo Jonas Sirutis. Vėlesniais metais kolūkio reorganizacijos stambinimo ar smulkinimo linkme pasikartojė dar trejetą kartų. 1954 m. Kureišiškiečiai buvo prijungti prie Sudeikių kolūkio. Pirmininkas Stasys Kazlauskas. O po dvejų metų (1956 04 27) Kureišiškiečiai, dėl dramatiško toleikiečių demaršo ataskaitinio susirinkimo metu (prieš balsavimą toleikiečiai išėjo iš salės), išsireikalavo kolūkio susmulkinimo. Be Sudeikių, atsirado dar Juškėnų, „Stumbro“ ir Kureišiškių kolūkiai. Kureišiškių kolūkį sudarė 4 brigados. Toleikių kaimo I ir II brigadoms vadovavo Petras Bagočiūnas ir Kazys Kavolėlis, III brigadai (Baltakarčiai) Jonas Kruopis, o IV brigadai (Bikuškis) – Domas Raguotis. Pirmininku išrinktas Pranas Antanavičius, kuris išdirbo 4 metus. Vėliau metams pirmininku tapo Kazys Kavolėlis, Petro, o nuo 1961 m. toleikiečiams pirmininku buvo siūlytas „atvežtinis“ žmogus – Petras Kavoliukas. Kolūkiečiai jį priėmė tik pagrasinus, kad priešingu atveju Kureišiškiečiai bus prijungti prie Aknystų tarybinio ūkio. Žmonės bijojo svetimo žmogaus ir naujos tvarkos. Iš pradžių P. Kavoliukas tikrai parodė bekompromisį griežtumą, sukėlė žmonėms nerimą. Tačiau vėliau susigyveno – rado bendrą kalbą. Šis pirmininkas „Kureišiškiams“ vadovavo beveik 12 metų, kol 1972 m. rudenį, atsiliepiant į respublikinės vyriausybės raginimus, „Kureišiškių“ kolūkis vėl buvo prijungtas prie Sudeikių kolūkio. Pirmininku

išrinktas Vladas Špakauskas. Jo jau niekas nebepakeitė iki pat kolūkio griūties 1992 m. 1978 m. prie Sudeikių dar prijungus „Alaušo“ kolūkį, jis tapo kolūkiu gigantu, valdančiu 6 800 ha plotą.

Su dideliu džiaugsmu žmonės sutiko naujieną, kad 1962 m. Toleikių kaimą pasieks elektra. Elektrifikavimo darbai užtruko iki 1971 m. Elektra kolūkiečiai vedėsi savo jėgomis, bet sulaukdavo ir kolūkio pagalbos išsigyjant medinius stulpus. Žmonių trobose sušvito lemputės, sužibo televizorių ekranai. Elektros linijas prižiūrėjo vietinis elektrikas Vladas Kavolėlis. Beveik tuo pačiu metu į kaimą atėjo ir dujos. Žmonės pasikeisdavo dujų balionus, o tai labai palengvino šeiminių triūsą virtuvėje.

Po 1964 m. Toleikiuose pastatytos mechaninės dirbtuvės, grūdų sandėlis. Kolūkiečiams buvo leista išsipirkti nenaudojamus klojimus, tvartus, klėtis. Maždaug nuo 1962 m. bent tris kartus per dieną iš Utenos į Toleikius pradėjo važinėti autobusiukas. Žmonėms labai palengvėjo susisiekimas su Sudeikiais ir Utena. Jie ten galėjo nusipirkti apavo, drabužių, maisto ir gėrimų. Kaime beveik nustota kepti duoną, nes pirktinė, kad ir ne tokia skani, bet nepaprastai pigi (24 kp už kepaliuką). Duona netgi buvo šeriami gyvuliai.

Nuo 1965 m. nusenusiems kolūkiečiams pradėtos mokėti senatvės pensijos po 20 rb per mėnesį, o nuo 1967 m. besiruošiančios gimdyti moterys buvo išleidžiamos 56 d. dekretinių atostogų, joms mokamos pašalpos. Jau nuo 1963 m. kolūkio mechanizatoriams pradėtos teikti atostogos.

Nuo 1959 m. į kolūkius pradėta siųsti jaunos specialistus. Baigę mokslus (technikumus ar Žemės ūkio akademiją), jie tapdavo agronomais, zootechnikais, fermų vedėjais, brigadininkais. Jie neturėjo kur gyventi, todėl kolūkis susirūpino gyvenamųjų namų statyba. Buvo pastatytas 4 butų namas ir dar 5 vienbučiai namukai. Jau vėliau, sustambinus kolūkius, statybos persikėlė į Sudeikius – centrinę kolūkio gyvenvietę. Čia apsigyveno ir toleikietis Vladas Kavolėlis. Į Sudeikius buvo viliojami keltis ir kiti toleikiečiai. Naujakuriams skirdavo 15 arų sklypą, statyboms duodavo paskolas. Tuo pasinaudojo Povilas Mazgelis ir Jonas Sirutis. Tačiau dauguma nusenusių kolūkiečių jau nedrįso prisiimti tokių rūpesčių, taigi pasiliko senose savo sodybose. Kolūkio vadovybė prievartos jiems netaikė. Tiems kolūkiečiams, kurie nebeturėjo jėgų įdirbti savo pasodybinį sklypelį, vadovybė pasiūlė pasėti miežius bendrame plote ir, atskaičius darbo išlaidas, derlių atiduoti.

Geram darbui skatinti kolūkio ir aukštesnė valdžia taikė daugybę priemonių. Nuo 1967 m. pasižymėjusiems darbe kolūkiečiams buvo pradėtos teikti pereinamosios gairės išmokant 10 rb premijas. Tokius apdovanojimus Toleikiuose gavo Agota Sirutienė (veršelių augintoja), Rima Kavolėlienė (kiaulių prižiūrėtoja), Vaclovas Skrebiškis (traktorininkas), Kazys Kavolėlis (brigadininkas), Juozas Netikša (traktorininkas), Steponas Sirutis (veršelių augintojas), Aldona Bepirštienė (kiaulių prižiūrėtoja), Alena Leipuvienė (karvių melžėja). 1969 m. buvo švenčiamas kolūkio susikūrimo 20-metis. Ta proga Sudeikių kolūkio kultūros namuose surengtas iškilmingas vakaras, kurio metu paskelbta apie trims kolūkiečiams suteiktus garbės kolūkiečių vardus. Tai buvo Kazys Kavolėlis (buvęs pirmininkas), Adelė Ivonienė (lauko darbininkė) ir Steponas Sirutis (veršelių augintojas). Jiems buvo suteikta

daugybė lengvatų: nemokama elektra, aprūpinimas kuru ir šienų, o esant reikalui ir galimybė pasinaudoti kolūkio transportu. Kitokių apdovanojimų šia proga gavo daugelis kolūkiečių: garbės raštus su 10 rb premija – 17, garbės raštus su 5 rb premija – 7, asmenines dovanas – 72 kolūkiečiai.

Išleidžiant į pensiją 2 toleikiečiai – Aldona Bepirštienė ir Steponas Sirutis – buvo apdovanoti Darbo Raudonosios vėliavos ordinais. Atrodo, kad Steponas Sirutis yra gavęs ir Lenino ordiną (pagal žmonių pasakojimus, archyvuose tokių žinių nerasta). Be to, 1974 m. jam buvo suteiktas gyvulininkystės meistro vardas. Nuo 1974 m. kolūkyje kasmet buvo skelbiami socialistinio lenktyniavimo rezultatai. Daugkartiniais soclenktynių nugalėtojais yra tapę Steponas Sirutis, Antanas Ilgarūbis ir Jonas Sirutis. Ne kartą – Aldona Bepirštienė, Balys Pastalys, Elena Mazgelienė, Alvydas Mazgelis, Kazys Kavolėlis, Danguolė Mazgelienė, Juozas Netikša, Anicetas Mazgelis, Antanas Kumelys, Jurgis Sirutis, Zosė Mazgelienė, Aldona Leipuvienė. Nugalėtojams buvo skiriamos piniginės premijos: už I vietą – 50 rb, už II vietą – 30 rb, o už III vietą – 20 rb. Juozas Netikša, Balys Pastalys, Anicetas Mazgelis, Danguolė Mazgelienė, Aldona Bepirštienė yra gavę komunistinio darbo spartuolio vardą. Garbės lentoje yra puikavęsi Antano Ilgarūbio, Alenos Leipuvienės, Kazio Netikšos nuotraukos.

Kureišiškių kolūkyje, lyginant su kitais rajono kolūkais, tvarka ir disciplina visada buvo švelnesnė. Žmonės, be nustatytų 60 arų pasodybinio sklypo, turėdavo ir papildomos žemės, ir pievų nusipjauzdavo kiekvienas pagal sveikatą. Kelti trobesių į gyvenvietę irgi nebuvo prievartos. Darbui organizuoti, drausmei palaikyti ir žmonių interesams ginti buvo įsteigta partinė ir ne viena visuomeninė organizacija – komjaunimas, profsąjungos, moterų taryba. 1960 m. įsteigtas draugiškas teismas ir draugovė viešajai tvarkai palaikyti, o 1963 m. – partinė valstybinės kontrolės rėmimo grupė, kurios pirmininku išrinktas Kazys Kavolėlis, o nariais tapo Jonas Bepirštis, Steponas Sirutis ir Povilas Kavolėlis.

Nežiūrint visų organizacijų ir komisijų gausos, pagrindinių poveikio svertų pirmininkas iš savo rankų nepaleisdavo. Buvo aibė klausimų, kurie be jo praktiškai neišsprendavo. Žmonės tai puikiai jautė ir bemaž visus reikalus sprendavo kreipdamiesi į pirmininką. Jis galėjo arba leisti, arba „nematyti“ visų, ne visai švarių, darbelių ir reikaliukų. O tų reikaliukų buvo be krašto: pašaro ar ganyklos trūkumas, technikos poreikis sklypui įdirbti ar javams sudoroti, statybinėms medžiagoms (medienai, cementui, šiferiui) įsigyti. Dėkingumui už pagalbą išreikšti buvo tik vienas būdas – vaišės su buteliu ant stalo. Pasitaikydavo tiesiogiai ar per tarpininkus „sukombinuoti“ grūdų ar salietros maišelį, šieno ar dobilų vežimėlį, pasikviesti vakare kombainininką savo sklypeliu miežiams nupjauti ir iškulti.

1962 m. buvo parengtas „Kureišiškių“ kolūkio žemių sausinimo (melioracijos) projektas. Jo vykdymas etapais pradėtas 1964 m. Per pirmąjį etapą buvo nusašinta 95 ha Toleikių kaimo žemės, o per antrąjį (1971 m.) – 170 ha žemės, paverčiant grioviu dalį Bradesos upelio. Vykdamas žemės melioravimo darbus, dalis sodybu buvo nugriauta. Už tai valstybė žmonėms siūlė pinigų. Kaimiečiams tai buvo skausmingas vaizdas – matyti griūvančius savo gimtuosius namus, pjaunamus sodybos liepas ir klevus, buldozeriais į duobes verčiamas žiedais apsipylusias obelis. Buvo ir ne viena jauna šeima, kuri, nepaisydama nostalgijos gimtiesiems

namams, troško kuo greičiau gauti pinigų už buvusią sodybą ir kraustyti į artimesnį ar tolimesnį miestą. Tokį sprendimą dažniausiai padiktavo troškimas palengvinti gyvenimą ne tiek sau, kiek savo vaikams. Juk mes visi savo ateitį matome savo vaikuose. Tai buvo vienas svarbiausių Toleikių kaimo tuštėjimo laikotarpių. Kaimas tada neteko Bagočiūnų, Skrebiškių, Siručių, Kavolėlių, Šrepėkos ir kitų šeimų. Nejauku darosi pamąščius, kad žmonės gyvena ilgiau, negu gimtieji namai. Vietoj kažkada neaprėpiamai didelio kaimo su plačiai išsibarsčiusiais žiburiais vėlų rudens ar žiemos vakarą, su trobose užu stalo sėdinčiais nuvargusiais žmonėmis ir mąstančiais apie savo ir savo vaikų ateitį, su šunų amsėjimais, su rūkstančiais kaminiais, kaimo pakraščiuose beliko plyni laukai, dažnai tik arimų vagomis pašiaušti. Jokio miškelio ar krūmelio akiai paganyti.

Anksčiau, kai kaimo žmonės dirbo savo turėtą žemę, bent vienas iš vaikų, be jokių dvejonų, turėjo pratęsti ūkininkavimą senoje sodyboje. Dabar, susikūrus kolūkiams ir netekus žemės, vaikams nebeliko būtinybės pasirinkti žemdirbio dalią. Be to, labai pagerėjo sąlygos eiti į mokslus, nes jis buvo nemokamas ir teikė vilčių susikurti geresnį ir lengvesnį gyvenimą. Todėl daugumos toleikičių vaikai važiavo į didžiuosius miestus studijuoti, o baigę mokslus, paskyrimą dirbti gaudavo į tolimiausius Lietuvos pakraščius. Su Toleikiais jie jau atsisveikino visiems laikams. Tiesa, studijuodami, o ir vėliau kiekvieną vasarą praleisdavo Toleikiuose, kartu su kolūkiečiais plušėdavo laukuose per šienapjūtę ar rugiapjūtę, linarūtę, ravėdavo pašarinius burokus ar cukrinius runkelius. Tačiau rudenį visi talkininkai prisikraudavo lagaminus lašinių, sviesto, sūrių ir patraukdavo atgal į miestus. Toleikičių vaikai, pabaigę mokslus, įgijo daugybę įvairiausių specialybių, kurios ir nulėmė jų tolimesnį gyvenimą. Leonardas Kavolėlis tapo Radviliškio kojinių fabriko „Kovo 8-oji“ direktoriumi, Janina Matukaitė – architektė, Danguolė Kavolėlytė – žurnalistė, jos brolis Stasys – inžinieriumi, o kiti du broliai – Antanas ir Bronius – habilituotais mokslų daktarais, profesoriais. Mokslų daktaru tapo ir miškininkas Algimantas Raguotis, jo sesuo Bronė – mokytoja. Mokytojų profesija paviliojo nemažai toleikičių mergaičių: Veroniką Bilsytę, Aldoną, Genovaitę, Janiną ir Stasę Kavolėlytes, Danguolę ir Ireną Netikšaites. Daugelis Toleikių vaikų tapo mechanizatoriais, mergaitės – audėjomis, prekybininkėmis, felčerėmis. Čia išvardinti tik vyresnio amžiaus buvę toleikičiai, o jaunesnės kartos toleikičių profesijas ir pasiekimus sunku besuskaičiuoti.

Per 40 metų besitęsęs kolektyvinis darbas kaime daugumos žmonių neatpratino nuo polinkio atsiduoti savo asmeniniam ūkiui, įveikiant bet kokias kliūtis. O tai visiškai neatitiko žemės ūkio kolektyvizacijos siekiamų tikslų. Norėta kuo daugiau išplėsti visuomeninį ūkį, iki minimumo siaurinant asmeninį sektorių ar net visiškai jį sunaikinant. Buvo siekta žemdirbių darbo ir gyvenimo sąlygas priartinti prie pramonėje dirbančių darbininkų turimų sąlygų. Tais pačiais principais paskirstyti ir atlyginimai, sukurta panaši butis. Tačiau gyvenime tai nepasitvirtino. Kaimo žmogaus prigimtis vertė jį pasikliauti tik savo ir savo šeimos jėgomis ir sugebėjimais. Žinoma, jeigu jie dar nebuvo visiškai degradavę dėl alkoholio poveikio ir visapusiško nusivylimo esamu gyvenimu.

1990 m. vasario 9 d. Lietuvos atsiskyrimo nuo Sovietų Sąjungos paskelbimo (1990 03 11) išvakarėse vykusiame kolūkio ataskaitiniame susirinkime pirmininkas

V. Špakauskas kalbėjo: „*Visuomeninio ūkio arba mūsų konkrečiu atveju kolūkio pati struktūra yra netobula, gyvenimo išbandymų neišlaikė ir nepasiteisino. Kada traktuojame, kad turtas visų bendras, galutiniame rezultate gaunasi, kad jis ne mano. Todėl reikalinga agrarinė reforma.*“ Sudeikių kolūkio reorganizavimas vyko 1992–1993 m. Buvo apskaičiuotas kolūkio turimas turtas: namai, butai, traktoriai ir visa kita technika bei gyvuliai. Visa tai įvertinta pinigais. Kiekvienam kolūkiečiui priklausančio turto dalis įvertinta pagal jo darbo stažą ir gautą atlyginimą, pavadinta pajais. Labiausiai nuskriausti liko seniausi žmonės, dirbę nuo pat kolūkio susikūrimo pradžios, nes pirmaisiais metais atlyginimai buvo visai menki. Kolūkis buvo padalytas į tris padalinius, vėliau pavadintus bendrovėmis (ŽŪB):

1. Sudeikių melžiamų karvių kompleksą – vadovė V. Leipuvienė.
2. Alaušo žemės ūkio ir gyvulininkystės padalinį – vadovas A. Jackevičius.
3. Sudeikių agroservisą – vadovas A. Tuskenis.

Toleikiečiai, priklausomai nuo to, kur anksčiau dirbo, pasklido po visas tris bendroves. Ten atsidūrė ir jų pajai. Tačiau bendrovės gyvavo labai neilgai. Pirmiausia iširo Sudeikių agroservisas, kuris pajamų beveik neturėjo, o skoloms gražinti teko išparduoti turimą techniką. Čia dirbusiems žmonėms beveik jokio turto neliko. Geriau vertėsi Sudeikių ŽŪB (kompleksas), kuris turėjo pajamų už pieną ir gyvulius, nepaskendo skolose. Čia dirbusiems žmonėms turto liko daugiau. 1996 m., bendrovę likvidavus, buvo padalyta technika ir gyvuliai. Tie žmonės, kurie jų neėmė, gavo kompensaciją pinigais. Ne ką ilgiau gyvavo ir Alaušo bendrovė. Ji atlyginimams išmokėti turėjo išparduoti grūdus ir gyvulius. Taip pasibaigus jos egzistavimui, žmonėms mažai kas beliko. Karvė teko 2 arba 3 žmonėms, traktorius bent 10 žmonių. Atrodo, kad toleikiečiai, darbe buvę pirmūnais, prie turto dalybų liko paskutiniai. Kai kurie neatsiėmė net to, ką jų tėvai buvo sunešę kolūkiui kuriantis.

Atsiimdami prieš kolektyvizaciją turėtą žemę, Toleikių kaimo žmonės didelių problemų neturėjo, mat tarp valdininkų neatsirado besigviešiančių į žemės sklypus ne prie ežero, upės ar miško. Tačiau ir toleikiečiams pradėti ūkininkauti, neturint kapitalo, technikos, o dažnai jau ir sveikatos, nebuvo lengva. Dalis jų savo buvusią žemę pardavė, kiti nuomoja stipresniems ūkininkams. Stipriausi ūkininkai Toleikiuose šiandien yra Janina ir Antanas Kumeliai. Jie dirba 15 ha savos ir 37 ha nuomojamos žemės, augina 16 karvių. Kiti toleikiečiai žemę nuomoja žmonėms iš toliau, o patys augina šiek tiek daržovių ar vieną kitą gyvulį laiko tik savo šeimos reikmėms.

Trumpaliai, kur aukščiausia valsčiaus kalva

Stanislovas Balčiūnas

Mūsų karta – kaip tie paukščiai per audrą netekę lizdų. Blaškomės, prisimenam, kad čia buvo mūsų troba, slenkstis, šulinio svirtis, o jų nebėra. Kartais tik apsamanojusį laiptų akmenį dar pamatai, ir graudulys kamuoliu krūtinėj sustingsta. Niekas net nebandė skaičiuoti, kiek iš gražiausių sodybų Užpalių valsčiuje liko tik pamatų akmenys, o ir jų kai kur nebeliko. Dar vienur kitur lyg neregiai išbadytom akim, išdaužytais langais juoduoja pastatai, be stogų ir be durų klumpa klojimai, sutrūnijusių rąstų pirtelės žemėn sulindusios. Seniūnas Vytas Jurka jau užfiksavo, kad be gyvasties likę net kaimai. Jų likimas, turbūt, labai panašus į mano gimtųjų Trumpalių. Daugelio likęs tik vardas, vietovės pavadinimas, o va Trumpalių jau net ir vardo nebeliko. Mūsų kalbos tobulintojų iniciatyva Trumpaliai dabar ne tik sunykę, bet ir Trumpėliais perkrikštyti. Taigi, kai kalbininkai ėmė literatūriškai norminti vietovardžius, 1975 m. valdžia patvirtino, kad Užpalių valsčiuje buvo ne Pladiškės, o Plaviškės, ne Likuončiai, o Likančiai, ne Trumpaliai, o Trumpėliai.

Iš šio sovietmečio valdininkų sprendimo, tarmių naikinimo gražiai pasišaipė dzūkai. Kai Nedzingė norėta perkrikštyti Nedinge, tai jie sakė, gal ir dzūkus dūkais vadinsite, o molėtiškiai net politinį atspalvį Aluntės pervadinimui į Ąlantą užkrovė. Kelrodyje kažkas prieš naują vietovės pavadinimą prirašė raidę „K“ ir išėjo Kalanta, o tai jau įamžinimas pavardės žmogaus, kuris susidegino protestuodamas prieš okupacinę tarybų valdžią.

Sunku pasakyti, iš kurios institucijos kilo iniciatyva naikinti tarmiškus vietovių pavadinimus, bet kai kurie mūsų kalbos žinovai, dirbę ar tebedirbantys Lietuvių kalbos institute bei Lietuvių kalbos komisijoje, tikrai ne be nuodėmės.

Jau prieš trisdešimt metų kažkas man ėmė aiškinti lietuvių kalbos taisykles, žodžių darybą ir net norėjo argumentuoti, kad vietovardžiuose dvi garsis „al“ neturi teisės egzistuoti. Bet jei taip, tai kodėl Kalvarijos savivaldybėje Trumpalių pasienio užkarda egzistuoja? Ar suvalkiečiams šios taisyklės taip niekas ir nepaaiškino?

Kai tik Trumpaliai buvo perkrikštyti Trumpėliais, ieškojau institucijose žmogaus, kuris iš manęs atėmė mano kaimą, mano gimtinę. Taip keliai ir atvedė į Lietuvių kalbos institutą, kuriam ir buvo duota užduotis sunorminti tarmiškus vietovardžius. Ilgai diskutavom su mokslininku apie šio darbo prasmę, reikšmę Lietuvai ir jos žmonėms. Su juo aptarėm ne tik Trumpalių, bet ir Likuončių vietovardžio kilmę, nes šiems vietovardžiams apginti turėjau pakankamai argumentų.

Aš jo pavardės tik todėl neminiu, kad jis tą nuodėmę anapilin išsinešė ir į mano žodžius negali atsikirsti. Bet Likuončiai, visi mūsų krašto žmonės žino, vardą gavo nuo likučiu, nuo tų žmonių, kurie 1343 m. priešams sudeginus Šeimyniškių pilį ir išžudžius daugybę jos valdovų, liko ir pasislėpė, o paskui ten įsikūrę apsigyveno. Kai kuriems filologams pasirodė, kad to kaimo pavadinimas kilęs nuo žodžio liekana, bet pabandyk mūsų krašto žmogų liekana

pavadinti, tai gal ir pažintis su odontologu gali nepadėti. Taigi, apsigyveno likutis, ir tą žmonių sambūrį vadino likučiais, kuris per keletą amžių tarmiškai Likunčiais pavirto.

Po daugelio metų apie savo kaimą vėl bandžiau kalbėtis Lietuvių kalbos institute. Žavinga mokslinė sekretorė Violeta Meilūnaitė paslaugiai padėjo aiškintis mano gimtinės netektį, moksliniai bendradarbiai kartotekas atvėrė, dėžutes su kortelėmis, vietovardžiais rodė, ir tik vienoje jų kažkas nelabai aiškiai buvo užrašęs „Trumpeliai“, o tai e ar a, kažin ar kaligrafijos ekspertai tiksliai nustatytų. Svarbiausia, kas taip užrašė, nei Puaru, nei kiti detektyvai nenustatytų.

Kai kalbėdamas su mokslininkais ėmiau samprotauti, kad gal Trumpaliai kilo nuo to, kad tarp daugybės kalvelių išspraudusios tik mažos, trumpos balos, pelkės, kurios Ringio upelio ištakomis sujungtos, taigi, trumpos palios, mokslininkai mano hipotezę būtų, ko gero, patvirtinę, jei raštu ją būčiau pateikęs.

O viena poetė sugalvojo Trumpalių pavadinimą kildinti iš to, kad čia buvę trumpi linai. Taip gali sugalvoti tik poetai, kurių mintys padebesiuos, o ne Trumpalių žemėj, kuri derlinga, riebi, kurioj augo tokie geri linai, kad net solidžiausias kaimo ūkininkas Antanas Gervė iš molio ir šiaudų plūktą didžiulę jaują buvo pasistatęs, kad naudos turėtų.

Atleiskim nuodėmę poetei, kuriai vaidenasi trumpi spaliai ir kuri nedaug tenutuokia, kad spalių ilgis ne nuo linų ilgio priklauso, bet dar įsiklausykime ir į Užpalių krašto tyrinėtojo, archeologo, Utenos kraštotyros muziejaus įkūrėjo Antano Namiko nuomonę, kuris savo užrašuose užfiksavo, kad Trumpaliai pavadinti nuo čia gyvenusio Trumpalio pavardės. Labai norėtusi pagrįsti šią archeologo nuomonę, tačiau neturim neginčijamų įrodymų, kad toks žmogus gyveno, o jis nenurodė šaltinio, iš kurio šią žinią užrašė.

Tačiau įdomu, kad archyvuose apstu dokumentų, kuriuose net kitomis kalbomis užfiksuotas Trumpalių kaimo pavadinimas. Tiek lenkiškai, tiek rusiškai archyvuose minimi Trumpole, o ne Trumpele.

2012 m. sausio mėnesį tradiciniame kraštiečių susitikime, kuriame dalyvavo beveik 70 Vilniaus ir Kauno užpalėnų, vieningai nutarėme prašyti Lietuvių kalbos komisiją, kad Užpalių valsčiuje būtų sugražinti Pladiškių, Likunčių ir Trumpalių kaimų pavadinimai.

Taigi tikėdami ir turėdami vilties, kad ištuštėjusio Trumpalių kaimo bent pavadinimas išliks, sugrįžkime į jį mintimis ir pabandykime pažvelgti į jo gatvelę, nutįsusių skersai kelio Užpaliai–Sudeikiai, aplankykime sodybas, kurios dar buvo pokario metais, prisiminkime čia gyvenusius trumpališkius.

Nepasikliaudamas vien savo atmintimi ar keliais archyvų dokumentais, pateiksiu ir trumpališkių Genės Gaigalaitės-Zdanavičienės, jos tetos Anelės Babrauskienės, Marytės Kazarauskaitės-Mikučionienės prisiminimus. O pirmiausia nupūskime dulkes nuo archyvuose esančių įrašų apie Trumpalių kaimą:

„Trumpalių (Trumpole) kaimas 1663 m. turėjo 12 valakų žemės, kaime gyveno:

- 1. Povilas Čurškelis (Pawel Czurszkiel) – 0,25 valako, duoklės 25 zlotus.*
- 2. Vaclovas Vygėlis (Waclaw Wigielis) – 0,25 valako, duoklės 25 zlotus.*
- 3. Gasparas Pavilionis (Gaspar Pawilanis) – 0,25 valako, duoklės 45 zlotus.*

Povilas Čurškelis ir Vaclovas Vygėlis dar turėjo žemės daržams atskiruose sklypuose, už kuriuos Užpalių dvarui mokėjo duoklę (činsą), Čurškelis – 14 zlotų, Vygėlis – 6 zlotus.¹ „Trumpalių kaimas 1773 m. spalio 27 d. – 12 valakų. Gyveno:

1. Petras Bružas (Piotr Bružas) – žemės 0,5 valako, mokėjo dvarui 80 zlotų 25 grašius.
2. Jokūbas Brušas (Jakub Brušas) – žemės 0,5 valako, mokėjo dvarui 82 zlotus 15 grašių.
3. Kazimieras Vaškelis (Kazimierz Waszkielis) – žemės 0,5 valako, mokėjo dvarui 82 zlotus 15 grašių.
4. Andriejus Vaškelis (Andrej Waszkielis) – žemės 0,5 valako, mokėjo dvarui 82 zlotus 15 grašių.
5. Martynas Vaškelis (Marcin Waszkielis) – žemės 0,5 valako, mokėjo dvarui 82 zlotus 15 grašių.
6. Mykolas Masiulis (Michal Masiulis) – žemės 0,25 valako, mokėjo dvarui 80 zlotų 15 grašių.²

1809 m. Trumpalių (Trumpole) gyventojai³

1. Mačiej Bružas;
2. Jozef Gladutis;
3. Jan Geijgalas;
4. Antoni Masiulis;
5. Antoni Waszkielis;
6. Andrzej Waszkielis;
7. Marcin Waszkielis.

Nuo seniūnijos centro Užpalių Trumpaliai ne taip toli – vos už 3,5 kilometro, bet ir kitos seniūnijos – Sudeikių centras vos už 5 kilometrų. Trumpalių kaimas ribojasi su Pasalių, Gaigalių, Toleikių kaimais, Alinaukos ir Puspėdžio palivarkais. Ryčiau kaimo kraštovaizdį paįvairina išpūdingas Trumpalių–Pasalių kalnagūbris – trys didingos kalvos. Ant vienos jų – šimtamečiais beržais apaugusi trumpališkių amžinybės vieta – jau seniai nebenaudojamos kapinaitės, o vidurinė kalva – aukščiausia Užpalių valsčiaus vieta, virš Baltijos jūros pakilusi 180 metrų ir net 40 metrų pakilusi virš už 4 kilometrų tyvuliuojančio Alaušos ežero. Keliaujant link Užpalių reikėtų nusileisti 80 metrų. Ant šios kalvos kariškiai buvo pasistatę apžvalgos bokštą, vietinių žmonių, matyt, rusiškos kilmės žodžiu majokas vadintą. Nuo jo viršaus giedrą dieną, sako, septynių bažnyčių bokštus matydavę. Sudeikių, Užpalių, Vyžuonų bažnyčios vos už kelių kilometrų, o va Debeikių – beveik už 20 kilometrų. Kaimo sodybos buvo išsidėsčiusios slėnyje abipus gražaus, vingiuoto vieškelio, jungiančio Užpalių ir Sudeikių miestelius.

Kaimą supa, nors ir nelabai patogūs dirbti, kalvoti, dauboti, su nedidelėmis balutėmis, pelkėmis, bet gana derlingi laukai. Dirvos juodžemio, priemolio, geros, derlingos. O aukščiausios kalvos papėdėje, šalia vieškelio, lyg akis gurgėjo nedidelis tyras šaltinėlis.

Šitos versmės jau nebeliko. Susikūrus kolūkiui, čia dar girdytos karvės, o paskui melioratoriai ją užstumdė žė-

¹ LVIA, f. SA (senieji aktai) Nr. 3765, l. 63.

² LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1350, l. 12.

³ LVIA, f. 525, ap. , b. 171, p. 43.

mėmis nuo kalvelių. Kapinaičių kalvos papėdėje, šalia balos, apaugusios alksniais, dar ilgai stovėjo iš raudono molio ir šiaudų plūkta ūkininko Antano Gervės jauja. Ši linaminė, nors jos šeimininko šeima jau mynė kelius Sibire, dar buvo prieglobstis partizanams, kurie čia kartais apsistodavo poilsio, sako, net bunkerį buvo įsirengę.

Atidžiau Trumpalių kaimo sodybas, jų gyventojus apžiūrėsime pasitelkę senolių atmintį, o va archeologas ir kraštotyrininkas Antanas Namikas teigė, kad beveik prieš 200 metų, 1819 m., Trumpaliuose buvę 8 sodybos, kuriose gyveno 34 vyrai ir 41 moteris, o Ukmergės seniūnijų 1765 m. inventoriuose parašyta, kad Trumpalių kaime tada gyveno Kazys Vaškelis, Jeržis Vaškelis, Stanislovas Bružas, Mykolas Masiulis, Petras Bružas. Didžiausius mokesčius mokėjo, vadinas, daugiausia žemės turėjo, Jeržis Vaškelis ir Stanislovas Bružas.

O pažintį su pokario metų Trumpaliais Genė Gaigalaitė-Zdanavičienė siūlo pradėti einant nuo Užpalių.

Pirma sodyba ant kalniuko, dešinėje kelio pusėje, – Kutkų. Jos šeimininkai Juozas ir Elenora. Juozas buvo kolūkio brigadininkas. Jam tikriausiai sunku buvo dėl žinių ir patirties stokos. Eleonora melžė kolūkio karves, dirbo laukuose. Jie išaugino dvi dukras – Palmirą, pedagogę, matematikę, kuri gyvena Radviliškyje, ir Stasę, gyvenančią Kaune. Juozas ir Elenora palaidoti Užpalių kapinėse.

Dar labiau artėjant prie Trumpalių – Stepono Vaškelių vienkiemis. Jis pats jau gyveno Kaune, o sodyboje šeimininkavo jo sesuo Danutė. Vėliau čia apsigyveno Rakauskų šeima.

Visai prie kelio, ant kalniuko, apsupta vyšnynu, kurio vietoj dabar, regis, jau alyvos žydi, stovėjo Adelės Masiulienės sodyba. Ji – Juozo Kutkos sesuo. Adelės vyras Juozas Masiulis ilgą laiką kalėjo, o dukrą Elvyrą augino ir mokyklon leido Adelė Masiulienė. Elvyra, baigusi žemės ūkio technikumą, dirbo Širvintosė, o pastaruoju metu gyveno Utenoje.

Nusileidus nuo kalniuko, vieškelį kerta Trumpalių kaimo „ulyčia“. Kairėje pusėje buvo tik dvi sodybos. Dabar jų nė pėdsakų nebelikę. Arčiau vieškelio buvo Antano Repšio troba. Jį vadino Baurela, kai kas net nežinojo tikrosios jo pavardės. Žemės jie turėję gal tik kiek daugiau nei 0,5 ha. Antanas vedė, kaip sakoma, jau

*Jono Balčiūno ir
Elenos Lapeikytės
vestuvės Trumpaliuose
1941 m.*

metuose būdamas, parsivedė žmoną Ievutę nuo Dusetų. Ši geraširdė moteriškė eidavo talkon pas gaspadorius, daržus ravėdavo, mėšlą kratydavo, rugius iš po dalgio rišdavo, bulves kasdavo. Pagaliau ji buvo gal paskutinė šio krašto pribuvėja, padėjusi ne vienai Trumpalių gimdyvei. Antanas mokėjo šiaudais dengti stogus, o kad tais laikais stogai daugiausia buvo šiaudiniai, tai darbo jam tikrai netrūko. Ievutės ir Antano šeimoje gimė trys dukros ir sūnus. Dukros Bronė ir Elena išvažiavo užsidirbti į Kazachstano plėšinius ir ten liko, Stefa dirbo kolūkyje, ištekėjo už Juozo Volskio ir apsigyveno Užpaliuose. Repšių sūnus Petras, Baurioku vadinamas, o dėl gyvo, judraus būdo net Gyvsidabriu pramintas, išvyko gyventi į Kauną.

Gal už kokių poros šimtų metrų šalia keliuko link Pasalių – mano gimtinė. Dar prisimenu vyšnių sodą, per kurį žiemą iki pat palangės atriedėdavo kurapkų pulkai, storą trešnę su auktaspalvėm uogom, kieme augančius du aukštus kaštonus, už namo – plačiašakes obelis ir kriaušę, slėnelin vedantį takelį, šalia kurio buvo šulinys. Prie šulinio vaikams nebuvo galima artintis, nes gali „ubagas arba žydas įtraukti“. Jau nuo vieškelių matydavosi raudonas iš molio plūktas tvartelis, kuriame, prisimenu, gyveno Sartis ir Dvyloji. Ją jau penkerių metų būdamas mokėjau nuvesti pagirdyti prie upelio.

Tėvelis Jonas Balčiūnas nuo keturiolikos metų liko gaspadorium, nes tuo metu mano senelį, apie kurį tik įdomių pasakojimų esu girdėjęs, amžinybei priglaudė Trumpalių kapinaitėse. Prisimenu, kad tėvelis jautė didelę silpnybę žirgams, todėl nusipirko, kaip jis pats sakė, bėgūnę kumelę Žvaigždę, – tokią gražią, sartą su balta žvaigžde kaktoje. Nors važiuojant į Sudeikius ji kažko pasibaidė ir lėkdama Novosiolkų pakalnėn sudaužė ratus, sužeidė šeiminką, bet jis, aprišta galva, jau glostė jos kaklą...

Prisimenu dar savo močiutę Grasildą Balčiūniene. Ne tik jos, bet ir senelio vardai man iki šiol labai gražūs. Dabar jie gana reti – Grasilda ir Jokūbas. Pokario laikais Trumpaliuose liko gyventi tik jų sūnus Jonas. Petras išvažiavo į Kauną mokytis vairuotoju. Dar du sūnūs, kurių net akyse nebuvau matęs, dar prieš karą emigravo užsienin. Vienas į Braziliją, kitas, berods, į Peterburgą. Bet šeima iš jų taip jokios žinios ir nesulaukė. Tikriausiai juos pražudė Brazilijos šachtose buvusi vergovė, o Peterburge pasiglemžė karo šmėkla.

Trumpalių kaimo gyventoja Grasilda Balčiūniene su sūnumis Jonu ir Petru apie 1939 m. Nuotrauka iš S. Balčiūno archyvo

Kaip prisimena Anelė Babrauskienė, Grasilda Balčiūnienė dirbdavo pas ūkininkus, talkindavo per rugiapjūtę, linarovę. Be to, ją laikė čeraunike, burtininke. Dabar tokias močiutes žolininkėm vadina. Sakydavo, kad ji mokėjo pagydyti ar užkalbėti gyvulius nuo gyvatės įkandimo, o žmones nuo rožės ar gumbo.

„Mano mama, – prisimena A. Babrauskienė, – tais Grasildos čerais netikėjo, bet kai vieną kartą jai sutino veidas, pamanė, kad rožė, tai ėjo pas Grasildą Balčiūniene, kad pagydytų ar užkalbėtų. Mama pasveiko, o gal liga pati praėjo, bet kai Grasilda ją kalbino, kad savo pirmagimę dukrą Emiliją leistų pas ją, sakė, jog išmokys ir perduos savo užkalbėjimų galias ir gydymo paslaptis, pabijojusi, nes buvo dievobaiminga, o bažnyčia tuos gydymus laikė mirtina nuodėme. Tačiau daug kas Grasildą Balčiūniene kviesdavo prie ligonio, o ypač prie mirštančiojo. Ji ligonį slaugydavo ar mirusįjį padėdavo pašarvoti.“

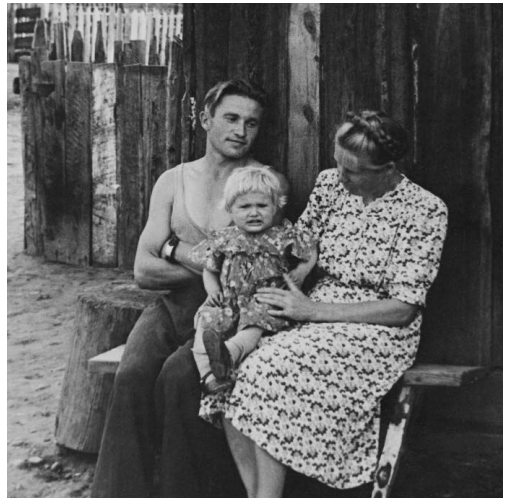
Pokario metai Trumpaliams, kaip ir kitiems valsčiaus kaimams, buvo ir skurdūs, ir baisūs, ir tragiški. Kartais protu nesuvokiami žmonių likimai ar jų pačių sprendimai. Sunkiai, regis, suvokiama, kad mano tėvai Jonas Balčiūnas ir Elena Lapeikytė susituokė jau prasidėjus karui, o aš gimiau vokiečių okupuotoje Lietuvoje. Pokario metais miško broliai tėvą Joną Balčiūną vieną naktį buvo pastatę prie sienos. Žmonės šnekėjo, kad Pasalių kaime gyvenusi moteriškė paskundusi partizanams, jog *„Balčiūnas susitinka su Kušnieriūnų kaimo Raguočiokais“*. To užteko ir galėjau tapti našlaičiu. Bet, laimė, tuo metu svečiavosi mano teta, krikštamotė, partizanų ryšininkė Ona, kuri pasakė partizanams, kad du mano mamos broliai – partizanai Šimonių girioje. Vėliau, pasak tetos Onos Susčianovienės, partizanai net dieną ateidavo į netoli esantį miškelį, pašvilpdavo, o tėvas, pasiėmęs kirvį, nueidavo į miškelį su jais pasišnekėti. Grįždavo iš miškelių su žabų našta ant pečių. Ką šnekėdavosi su jais, jau niekad nebesužinosiu, nes tėvelis paslaptį amžinybėn nusinešė.

O apie tą skundikę iš Pasalių kaimo mama ne vieną kartą sakė *„tegul jai Dievulis duoda dangu“*. Mano mama Elena Balčiūnienė buvo „kriaučionka“, – siuvo drabužius Trumpalių kaimo gyventojams – gaspadoriams ir jų tarnams. Taigi dažnai bendraudavo su kaimiečiais, žinojo jų rūpesčius, o jie žinojo mūsų. Kaimo vienybė, bendruomeniškumas man iki šiol išlikęs atmintyje. Nežinau, ar pagal kieno nors nurodymą, ar susitarę vyrai kiekvieną pavasarį visi kaip vienas kinkydavo arklius ir važiuodavo „vieškelio žvyruot“. Dabar niekas nebežvyruoja, – kai atsiranda duobių, greideriu perbraukia ir vėl galima važiuot.

Kitoje žvyrkelio pusėje buvo susitekusi didesnioji kaimo dalis, čia gyveno patys stambiausi ūkininkai. Kaimo pradžioje – apaugusi klevais ir uosiais ūkininko Antano Gervės sodyba. Gražus, didelis, dviejų galų namas liko tuščias, kai ūkininko šeima buvo ištremta Sibiran. Namas sudegė. Kai kas matęs, kad šiame name vienas Pasalių kaimo senbernis mėgo naminę sunkti. Liko didžiulė klėtis, kurioje ir įsikūrė iš Sibiro grįžę šeimininkai. Vėliau ją nusigriovę, pasistatė namą Užpaliuose. Didžiuliu Gervės klotimu naudojosi kolūkis.

Kaip teigia Anelė Babrauskienė, Gervės šeima į Trumpalius atsikėlė apie 1908 ar 1909 metus. Anksčiau čia gyveno Benjaminas Ramoškis, kuris išsikėlė į Daugilio dvarą, o Gervėms liko dirbti 36 ha žemės. Tai, žinoma, lėmė, kad Gervės – tvarkingi, dori ir nesavanaudžiai ūkininkai – būtų ištremti į Sibirą.

Tėvas Antanas Gervė tuo metu sirgo ir gydėsi ligoninėje, todėl tremties jam pavyko išvengti, išvežė motiną ir vaikus – tris dukras ir sūnų. Tėvas mirė šeimai dar negrižus į Lietuvą. Šiuo metu sodybos vietoje likęs tik pakrypęs kryžius ir likimo smūgius išlaikęs rūšys. Gervių dukra Genovaitė gyvena Rokiškyje, Valė – Klaipėdos rajone, Anelė – Latvijoje, sūnus Antanas miręs. Iš Sibiro Antanas parsivežė žmoną, taip pat tremtinę Filomeną, kuri kelis dešimtmečius melžė kolūkio karves, o laisvalaikiu nesitraukdavo nuo audimo staklių. Ši auksinių rankų moteriškė ne vieną užpalietį aprenge tautiniais drabužiais, priaudė kilimų, lovatiesių, staltiesių, tautinių juostų, proginių rankdarbių. Dabar ji gyvena Panevėžyje, savo darbais išpuoštame bute. (Jos darbu pavyzdžiai poskyryje „Meno pulsas Užpaliuose“... p.)

Filomena Gervienė su vyru Antanu ir dukrele Gražina Sibire. Irkutsko sritis Bolšaja Rečka netoli Baikalo

Toje pat ūlyčios kairėje pusėje, šalia Gervės – Emilijos ir Kosto Vaškelių sodyba. Emilija – Antano Gervės sesuo. Ši daugiavaikė ilgaamžių šeima išaugino septynetą vaikų, kurie išsimokslino ir tapo gydytojais, inžinieriais, ekonomistais ir kitų svarbių profesijų specialistais.

Sūnus Juozas, sulaukęs 92 metų, dar gyvena gretimame Gaigalių kaime. Dukra Anelė, sulaukusi 94 metų, pedagogė, iki gilios senatvės išliko šviesaus proto ir puikios atminties, gyveno Utenos rajono Pakašnių miestelyje. Sūnus Jonas mirė sulaukęs 87 metų, Pranas mirė jaunesnis – 67 metų. Jauniausia šeimos atžala Onutė gyvena Vievyje. Šiuo metu ir ji jau įkopusi į devintą dešimtmetį. Tik Emilijos jau nebėra šioj žemėj. Ji dirbo ir gyveno Trumpaliuose. Jos sūnus Algis gyvena Ruklių kaime, o Genė Zdanavičienė, kuri mums papasakojo prisiminimus apie gimtuosius Trumpalius ir savo kaimynus, gyvena Rokiškyje. Baigianti septintą dešimtį Genė ne tik gerai prisimena savo kaimynus, su daugeliu jų palaiko ryšius, bet ir visada stengiasi atvykti į kraštiečių susitikimus, ypač noriai bendrauja su buvusiais klasės draugais, kurie 2012 m. jau šventė 50 metų nuo Užpalių vidurinės mokyklos baigimo.

Tuoj už Vaškelių sodybos, toje pat kelio pusėje buvo kiek platesnė Antano Gaigalo sodyba. Antanas turėjo brolių Napalį, kuris buvo matininkas, tais laikais labai svarbios specialybės žmogus ne tik Trumpaliuose. Antanas turėjo keturias seseris – Veroniką, Angelę, Valeriją ir Karoliną, kurią Trumpaliuose Karuse vadino. Veronika ištekėjo už Degesių kaimo Vaškelių, Angelė – už Antalgės kaimo Židulio, Valerija netekėjusi liko gyventi Trumpaliuose, Karusia irgi ilgai neištekėjo, tik kai mirė brolis Antanas, ji liko šeiminkauti ir ištekėjo už Anupro Žilėno, kaip sakoma, paėmė užkurį. Bet Anupras nebuvo pats darbščiausias Trumpalių ūkininkas, gal todėl jam nelabai sekėsi ūkininkauti. Likimas buvo

*Rugiapjūtė
Trumpaliuose*

*Kosto Vaškelių šeimos
susitikimas*

žiaurus. Jį nušovė namuose. Karusė liko su sūnum Antanu, kuris užaugęs vedė Kiliūtę, bet Antanas anksti mirė, todėl Antanienė atsiteisė sau dalį iš Gaigalų, pasistatė trobas vienkiemyje ir ištekėjo antrą kartą už Kazio Kavolėlio. Bet jos vyras 1944 m. bėgo nuo rusų, kartu su kitais Trumpalių vyrais išvažiavo į Vakarus ir dingo be žinios.

Kai skaitai apie Trumpalių kaimo žmonių, sodybų likimus, tarsi atveri senas žaizdas. Regis, būta turtingų ūkininkų, kurie turėjo net po porą valakų (apie 40 ha), bet taip ir nesulaukė laimės, buvo išvežti „pas baltąsias meškas“, o kitų, kaip antai Jono Gaigalo, kuris augino dvi dukras ir šešis sūnus, trys sūnūs – Edvardas, Leonas ir Alfonsas – su kitais trumpališkiais 1944 m. pasitraukė į Vakarus ir daugiau nebegrižo.

Daugelio Trumpalių kaimo sodybų ir jų žmonių likimai panašūs, audringi, skaudūs, nors kartais dėl žmonių darbštumo, gerų kaimynų santykių lengviau buvo išgyventi sunkias valandas. Norint visą tą gyvenimo margumą suprasti, net čia gimusiam ar augusiam lengva susipainioti, nes buvo ne viena Vaškelių, Gaigalų sodyba, o ir vaikus jie dažnai krikštijo panašiais vardais. Ko gero, daugiausia būta Antanų, Juozų.

*Buvusių Trumpalių
ir Pasalių kaimų
gyventojų susitikimas
2000 m.*

Bet jeigu eitume iš eilės, tai už Napalio Gaigalo buvo Petronėlės Repšienės sodyba. Ji ilgą laiką gyveno su vyro seserim Karolina, nes vyras ir sūnus buvo anksti mirę. Kiek vėliau pas ją apsigyveno iš tremties sugrįžęs Benediktas Gaigalas su žmona Stefanija ir sūnumi Vidmantu. Šiuose namuose kas pavasarį viso kaimo žmonės rinkdavosi į gegužines pamaldas. O ir šiaip šią sodybą mėgo Trumpalių jaunimas. Gal kaip tik čia dažnai susitardavo, ant kurio varduvininko durų vainiką kabins.

Už Petronėlės Repšienės vėl Gaigalų sodyba – Jono ir Marijonos, užaugusių net 8 vaikus. Sūnus Juozas Gaigalas buvo vedęs jau mūsų minėtą šio kaimo merginą Emiliją Vaškelytę. Jam teko sunki pirmojo šiame kaime kolūkio brigadininko dalia.

Trumpalių kaime dar gyveno nagingas kalvis Juozas Mikučionis, padirbdavęs įvairių žemės padargų, kaustęs arklius, o gale kaimo – nedidelė siuvėjo Jono Kazarausko sodybėlė.

Prie pat kaimo, netoli Apušoto miško buvo Kavolėlių sodyba. Elena Kavolėlienė su dukra Elena ausdavo lovatieses, rankšluosčius ar šiaip drobes. Sūnus Algis buvo susikūrusio kolūkio pirmininku, vėliau – Užpalių kolūkio Trumpalių brigados brigadininku. Kaip prisimena kaimynai, jis buvęs tikras įdėjų maišas. Netoli savo namų pasistatė medinį vėjo malūną. Tiesa, malė neilgai, nes su juo konkuravo ne tik Užpalių malūnas, bet ir kolūkyje atsiradę elektriniai malūnai. O svarbiausia, Algis Kavolėlis mokėjo suburti kaimiečius geriems darbams. Su jaunimu beveik iki pat Užpalių pakeles apsodino berželiais. Patys prisikasė sodinukų, deja, ne visi prigijo, o paskui dėl gyvulių ganymo ar neatsargių artojų berželių nebeliko. Gaila, kaip ir to kiaurais langais į ateitį žiūrinčio kaimo, kurio likimas nerūpėjo tarybinei valdžiai, nerūpi ir Europos Sąjungai.

2012 m. pavasarį vėl aplankiau gimtinę, kurios vietoje dar ganėsi kažkieno jautukas, o virš ištuštėjusio kaimo, kur dar tebestovi trys gryčios, virš galingų uosių ratus suko gandrai. Vienas jų lizdas buvo Gervės medžiuose, kitas – netoliese ant nežinia kam dar reikalingos elektros linijos stulpo. Gandrai kasmet sugrįžta. Jie turi prasmę – perėti savo vaikus, o mes lyg tie paukščiai sugrįžtam ieškoti savo senelių išminties, savo jaunystės takų.

Bagočiūnai, nepelnytai Ubagais pavadinti

Stanislovas Balčiūnas

Būdami paaugliai, mokinukai, kai žvilgsniai pradėjo krypti mergaičių pusėn, ne kartą naiviai stebėjomės, kodėl tokios gražios mergaitės – Danguolė Juodelytė su ilga geltona kasa ir žavingoji Stasė Labeikytė – iš tokio keisto ir skurdžiai pavadinto Ubagų kaimo. Per literatūros ir kalbos pamokas girdėjome, kad žodis „ubagas“, nors užpalėnų vartojamas, bet yra nevertotinas žodis, kurį reikėtų keisti žodžiu „elgeta“. Tačiau kaimas toli gražu nebuvo elgetų kaimas, nes kažkada gyventa stambių ūkininkų, o ir žemės, regis, čia ne blogiausios Užpalių valsčiuje. Matyt, neatsitiktinai šis kaimas buvo vadintas Bagočiūnais, o 1941 m. išstremtos Balio Garunkščio, Petro Rakausko, Juozo Paškonio, Izidoriaus Repšio šeimos. Deja, kad šis kaimas Bagočiūnais vadintas, beveik niekas ir neprisimena, o Ubagaïs, anot gyventojų, pavadintas tada, kai ubagas, keliaudamas į Užpalių dvarą, gal pasiklydęs, o gal šiaip nelabai draugiškai ūkininkų priglaustas, sušalęs.

Dar yra viena versija, kad tik lietuviškai išverstas Ubagų kaimo pavadinimas, įgauna neigiamą prasmę, o šiaip jis vadintas „*derevnia Ubogo*“ (lietuviškai turėtų būti išversta – kaimas pas dievą). Tuo patikėti nesunku prisimimus, kad užpalėnai apie gerai gyvenančius žmones sakydavo: „*Gyvena kaip Dievo ausy.*“

Bet sovietmečiu, kai pagal propagandą visi gyveno pasiturinčiai, sumanyta ir Ubagų kaimo pavadinimą pakeisti, o pavadinimui užteko dingsties, kad kaime augo liepų gojelis. Taigi kaimas ir tapo Liepakalniu, vienu svarbiausių kaimų „Spindulio“ kolūkyje, kuris nuolat buvo tarp pirmaujančių visame Utenės rajone.

Lietuvių tautiško jaunimo sąjungos „Jaunoji Lietuva“ surengtos gegužinės 1931 m. birželio mėnesį per Švč. Trejybės atlaidus

O Liepākainio kaime tuo metu gyveno dorų, kultūringų žmonių, visoje apylinkėje garsėjo muzikantas Labeikis ir audėja Labeikytė.

Pasak „Utenos krašto enciklopedijos“, 2000 m. Liepākainio (Ubagų) kaime buvo 14 ūkių, 29 gyventojai. Tai Jono Indriūno, Juliaus Indriūno, Onos Indriūnienės, Onos Danguolės Juknienės, Veronikos Juodelienės, Pranciškaus Kazakevičiaus, Kęstučio Labeikio, Petro Labeikio, Antano Prievelio, Antano Rutkausko, Antano Seibučio, Vaclovo Siručio, Vaclovo Šavalinsko ir Petro Vanago šeimos.

Kaime gyvenęs kalvis Grumbinas, regis, buvo šviesus žmogus ir matė ne tik priekalį ir kūjį, todėl įsteigė pradžios mokyklą, kurioje jo sūnus Feliksas dirbo mokytoju, o kalvio anūkas – garsus Lietuvos matematikas, akademikas Vytautas Statulevičius.

Daugelio šio kaimo žmonių likimai – senosiose kaimo kapinaitėse ir amžinybėje.

Apie šio kaimo žmones archyvuose medžiagą rinko Birutė Vyžintaitė-Zinkevičienė iš Viešeikių kaimo. Bet 2012 m. likimas ją netikėtai pasiglemžė amžinybėn ir kaimo istorija liko nebaigta užrašyti. Tačiau Birutė Vyžintaitė-Zinkevičienė užrašė savotiškas vietos kūrėjų eiles apie Ubagų kaimo žmones.

Ubagų–Liepākainio kaimo epilogas*

*Mierkis divijas kaip
Labeikis žyvijas.
Pas Savelką kilpa,
Pas Volocką švilpa.
Pas Paškonį prikištuvus,
Pas Garunkštį tuoj vestuvės.
Pas Paškonį virė juką
ir įdėjo peilį buką.
O Makšimas ant vidurio,
kas tik eina tam priduria.
Vygėlis ant kalnelio
išrašo vaikus nuo gandrelio.
Pas Galvydį vakaruškos,
Pas Vaškelį negeruškos.
Baura tempia veršio skūrą,
Vanagas stovi už durų.
Kai Indriūnas pina krepšį,
Uršuliukė atatrepsi obuolių pasikresti.
Juodelė ant drazinkos
Mito vaikus ant karzinkos...*

* Kalba netaisyta.

Vaiskūnai

Rima Juzulėnaitė, Vanda Kuliešienė

Tarp aukštų kalvų, nedidelių lygumėlių, tai vienur, tai kitur pasirodančių žydraakių ežerėlių išikūres senas Vaiskūnų kaimas. Šiandien čia – tik keletas išlikusių tinkamų gyventi trobų... Tai Užpalių seniūnijai priklausanti vietovė, išikūrusi 13 km atstumu į šiaurės rytus nuo Užpalių. Ribojasi su Likučių, Antādavainių, Bikūnų (Sudeikių sen.) ir Stasiškių kaimais. Tai iš tiesų senas kaimas. Jis minimas ir „Ukmergės apskrities seniūnijų 1765 metų inventoriuose“. Čia nurodoma, kad Vaiskūnuose tuo metu gyveno 12 šeimų: Antano Pošiūno, Marcino Baukio, Adomo Vaičiūno, Mykolo Vaičiūno, Mykolo Dapkaus, Andriaus Repšio, Marcino Gaidžio, Kazio Dapkaus, Mataušo Repšio, Jeržio Masiulio, Mykolo Braukylos, Jeržio Gaidžio. Atrodo, kad tai buvo daugiausia pasiturintys gyventojai, nes mokėjo nemažus metinius mokesčius (nuo 62 iki 126 zlotų).

Kraštotylininko A. Namiko teigimu, čia 1819 m. gyveno 53 vyrai ir 43 moterys.

Vietovė kalnuota, žemė molinga, nelengva įdirbti, bet duodavusi gerą derlių. (O dabar ištiesai dirvonuojanti.) Nepriklausomybės metais čia būta nemažai gerai besitvarkančių ir pasiturinčių gyvenančių ūkininkų. Tai Zigmas Gaidys, Antanas Braukyla, Aleksas Šatkus, Povilas Vaičiūnas, Antanas Balčiūnas, Jurgis Baranauskas, Dapkus ir kt.

Kaimo gale gyveno ir keletas mažžemių ar bežemių, vadinamų desincininiais arba tribuišiais. Tai Vincas Žvironas, Repšys, Čižius, Gaidys...

Šiandien iš visų buvusių didelio kaimo gyventojų likę tik keturi: trys vienišos moterys – Adelė Žvironienė, Mikalina Veikšrytė, Elena Pimpienė – ir vienintelis vyras Antanas Narimantas Šatkus.

Senoje, ne šitame šimtetyje statytoje troboje gyvena Mikalina Veikšrytė. Laiko karvę, paršelių, laisvalaikiu dar mezga, siuvinėja. Daug jį prisikentėjo patyčių, apkalbų, kai būdama 30 metų ryžosi gimdyti kūdikį ir viena jį auginti. O dabar 45 metų dukra – tikra paguoda: padeda motinai, globoja ją. Augino Mikalina ir brolio sūnelį, nes brolienė mirė gimdydama, paskui žuvo ir brolis, o mirdama Mikalinos motina prisakė neapleisti našlaičio.

Aštuntą dešimtį įpusėjusi Adelė Žvironienė – dabar pati stambiausia šio kaimo ūkininkė – laiko trejetą karvių, vienintelė turi arklį.

Įspūdingo dydžio gimtajame name gyvena Elena Pimpienė. Bet ir čia gyvenimas nebuvo rožėmis klotas. Dvidešimtmetė mergina sugebėjo pabėgti, kai kareiviai ir skrebai buvo apsupę namus ir šeimą buvo pasmerkę tremčiai. Motiną išvežė, o ji šiaip taip išsislapstė. Tėvai turėjo 44 ha žemės, taigi buvo „liaudies priešai“. Nors ne tik laikė samdinius, bet ir patys daug dirbo. Daugelį metų jų namuose buvo pradinė mokykla, skaitykla, parduotuvė, mokytojų butas. Pasikeitus laikams, namą pavyko susigrąžinti.

Pimpienė išaugino keturis vaikus.

Dabar čia dar gyvenančio A. N. Šatkaus tėvas Aleksas Šatkus turėjo 20 ha žemės. Neapsieidavo be samdomos šeimynos ypač dėl to, kad buvo įsisteigęs

pieno supirkimo punktą. Mat arti pieninės nebuvo. Taigi separuodavo iš aplinkinių gyventojų surinktą pieną ir grietinę veždavo į Užpalius. Jo sūnus Antanas Narimantas baigė aukštąjį mokslą, tapo inžinierium-mechaniku. Jis išmaišė visus Lietuvos durpynus, ilgai vienoje vietoje neužsibūdamas. Mat valdžiai teisybę į akis mėgdavęs sakyti, ypač kai taurelę būdavo paėmęs. Prieš keliolika metų sugrižo į ištuštėjusius tėvų namus. Dirbo kolūkyje šaltkalviu. Gaunamo atlyginimo pragyventi užtekdavo, tad jokio asmeninio ūkio neturėjo. Sugriuvo tėvo statyti tvartai ir kiti trobesiai. Išliko tik didelis, erdvus gyvenamasis namas, tiek išore, tiek vidum primenantis, kad čia kažkada gyventa pasiturinčio ūkininko.

Labai nukentėjo šis kaimas nuo sovietų valdžios represijų – į Sibirą ištremta nemaža ūkininkų dalis. Tremtinio dalią patyrė Baranauskienės, Antano Balčiūno, Povilo Vaičiūno, Dapkų, Gaidienės ir kitos šeimos. Vienų šeimų nariai gyvi grįžo į Lietuvą, kitų tik kaulėliai Nepriklausomybę atgavus buvo parvežti...

1922 m. Vaiskūnų kaime įkurta pradinė mokykla. Patalpas nuomojo pas gyventojus – A. Braukylą, P. Vaičiūną. Čia dirbo mokytojai R. Putrimienė, S. Paškonytė, A. Remeikis ir kt.

1949–1950 m. įkurta septynmetė mokykla. Pradinė mokykla liko P. Vaičiūno namuose, o penktokams (buvo tik penkta klasė) vietos atsirado Gaidytės namuose.

Kitais metais, kai Vaiskūnai pateko Dusetų rajono žinion, mokykla iš šio kaimo buvo perkelta į Dubuliškį. Vaiskūnuose vėl liko tik pradinė mokykla, kuri po keleto metų buvo perkelta į Satarėčių, bet ir ši veikė neilgai – 1969 m. buvo uždaryta.

Vaiskūnų kaime šalia kelio, prie nedidelio upeliuko, stovėjo šv. Jono Krikštytojo stogastulpis. Kaime buvo paprotys, kad, lydint mirusįjį, kurie žmonės negalėdavo palydėti į Užpalius, palydėdavo bent iki stogastulpio ir grįždavo atgal.

Kaimas turėjo ir savo kapinaites, bet po karo čia jau beveik nelaidodavo. Dabar išlikę tik keletas aplūžusių kryžių. Atgimimo metais čia pastatytas naujas medinis kryžius.

Artimiausia parduotuvė už 5 km Ilčiukuose. Bažnyčia ir kapinės – Užpaliuose. Aplink kaimą – tušti, nearti, dirvonuojantys laukai.

Smenga žemėn negyvenamos trobos. Praeis metai, kiti, senas motinas išsiveš vaikai, ir liks šitame Utenos r. kampelyje, prie pat Zarasų r. ribos, vienintelis kaimo šeimnininkas vėjas... Rudens lietus merks per kiaurus stogus, ir jo lašai varvės iki pat grindų, kurias mindė dar prosenelių kojos...

Pasakojo buvusi kaimo gyventoja Bronė Butkienė, gim. 1921 m., gyv. Utenoje, 1997 m.

Šnurova G. Per Vaiskūnus plaukia rudens debesys, *Utenis*, 1995, lapkr. 18;
Kazlauskas J. Prailgstantys rudens vakarai, *Utenis*, 1995, lapkr. 30.

Vėželiai

Vanda Kulišienė

Piklauso Užpalių seniūnijai, bet yra Vyžuonų parapijos kaimelis. Įsikūręs kalvotoje vietovėje, jis ribojasi su Anykščių rajono Kunigiškių kaimu, Dvarašiliu, Šventosios upe ir šiek tiek su Jociškių kaimu (ties Baukių sodyba). Atstumas tiek į Vyžuonas, tiek į Užpalius beveik vienodas.

Vėželių kaimo apylinkės labai gražios. Kaimo puošmena – žemai tekanti Šventoji ir ant kalvų pasilypėjęs Dvarašilio miškas. Todėl nenuostabu, kad sovietmečiu buvo manoma Vėželių kaimo laukuose statyti pionierių poilsio stovyklą. Bet kažkodėl šie planai nebuvo įgyvendinti.

Dvarašilio miškas feodalizmo laikais priklausė dvarui, dėl to gavo tokį vardą. Jis teikė žmonėms ne tik grožį, užuovėją, bet ir maitino savo gėrybėmis.

Žemės reljefas čia nelygus, kalvotas, bet dirvos geros, derlingos, duodavo gerą derlių, puikiai derėjo sodai.

Vėželių kaimas išsidėstęs 53,19 ha plote. Žmonės vertėsi žemdirbyste, augino gyvulius. Moterys pačios audė, siuvo, mezgė – taip aprengdavo savo šeimas. „Ukmergės apskrities seniūnijų 1765 metų inventoriuose“ nurodoma, kad Vėželiuose tuo metu gyveno tik dvi šeimos – Jeržis Juodagalvis ir Juozapas Juzelskis. Matyt, nebuvo turtingi, nes mokėjo po 40 zlotų, tuo tarpu kai kurių kitų kaimų gyventojų mokestis siekė per 100 zlotų (pagal turimos žemės kiekį). XX a. viduryje Vėželiuose gyveno keturios šeimos.

Buvo dveji Barauskų namai – atskiros sodybos, atskiri ūkiai. Antano Barausko šeimoje išaugo trys vaikai, ir visi jie, prasidėjus Lietuvoje neramumams, pasitraukė į Vakarų. Jono Barausko šeimą sudarė keturi asmenys: tėvai ir du sūnūs.

Jono Repšio šeimoje gyveno žmona Elena, Jono motina, dukros Alma ir Danguolė. Šeima į Vėželių atsikėlė gyventi 1929 m., nusipirkę Štirvydo sodybą. Sklido kalbos, kad Štirvydo namai nelaimingi. Vaidendavosi. Atsitikdavo nelaimių. Kas tik apsinakvodavo jų gryčioje, negalėdavo miegoti, nes vidurnaktį pradėdavo kūrentis pečius, girdėdavosi, kaip garsiai ūžia *kalvaratas* (verpimo ratelis). Kai žmonės atsikeldavo ir uždegdavo žiburį, viskas nutildavo. Kai tik užgesindavo žiburį, vėl viskas prasidėdavo. Šeima eidavo gulti į seklyčią – ten nesivaidendavo. Todėl nenuostabu, kad namai ėjo iš rankų į rankas, niekas nenorėjo čia ilgiau gyventi.

Ir paskutinio šių namų šeimininko Jono Repšio dukrai Danguolei 1950 m. pavasarį atsitiko nelaimė. Jauna mergaitė buvo paralyžuota. Meniškos prigimties žmogus – puiki mezgėja, besidominti literatūra. Optimistė. Jos sesuo Alma – mokytoja, labai gera, jautri, bet tragiško likimo – iš gyvenimo išėjo savo valia.

Jonas Repšys turėjo 21,34 ha žemės. Tai daugiausia žemės turėjęs šio kaimelio ūkininkas.

Mokyklos Vėželiuose nebuvo, vaikai lankė arba Abrōmiškio, arba Kunigiškių (Anykščių r.) pradinės mokyklas.

Viešeikių kaimas

Kazimieras Miškinis

Viešeikiai – kaimas 8 km į rytus nuo Užpalių, 16 km nuo Utenos, prie svarbaus vieškelio Utena–Sudeikiai–Dusetos. Kaimo žemės nusitęsia apie 3,5 km į ilgį, apie 2 km į plotį ir užima 545,74 ha teritoriją. Gretimieji kaimai: Satarečiaus, Ramavidiškių, Musteikių, Ubagų (dabar Liepkalnio), Plepesiškių. Viešeikių kaimo reljefas kalvotas, vyrauja velėninio, jaurinio tipo priesmėlio ir lengvo bei vidutinio priemolio dirvožemiai, nepasižymintys maisto medžiagų gausumu. Pietinėje pusėje yra Alaušo ežeras, rytinėje – sekus Raistinio ežerukas su gausia vandens augmenija, šiaurinėje – Paprūdės miškas... Kaimas nuo seno turėjo savo vandens malūną, savo kapines, aptvertas akmenis ir betono tvora. Dabar jos neveikiančios, įrašytos į valstybės saugomų kultūros istorijos paminklų sąrašą. Topografiniame Lietuvos žemėlapyje pažymėta, kad Viešeikių kaimas yra pakilęs virš jūros lygio 161 m. Nuo aukščiausios kaimo vietos – Putrimo kalno kaip ant delno matosi visas Musteikių kaimas bei dalis Šikšnių, Ramavidiškių kaimų. Dabar čia ketinama įrengti slidinėjimo trasas.

Viešeikių kaimą su rajono (nuo 1991 m. ir apskrities) centru Utena bei Sudeikių miesteliu jungia žvyruotas, labai vingiuotas vieškelis. 1970–1971 m. šis kelias melioratorių buvo ištiesintas, per Alaušos upelį supiltas aukštas pylimas, ant kalnelio prie buvusios žvyrdubės įrengta autobusų stotelė. 2000-aisiais metais išasfaltavus kelio atkarpą nuo Utenos iki Sudeikių, 2002 m. – iki Alaušos kaimo, tapo patogesnis ir greitesnis susisiekimas ir su Viešeikių kaimu.

Apie kaimo pietuose esančio Alaušo ežero ypatumą geografą prof. Č. Kudaba taip rašė: „O štai gražus tyravandenis Alaušo ežeras. Tyvuliuoja jis aukštai, iš visų šonų kalvų apstotas. Jei važiuosime nuo jo į Užpalius, tai kelias vis žemyn, žemyn iki Šventosios. Slėnyje nusileis į Užpalių miestelį, kuris gerokai žemiau nei Alaušo vandens paviršius. Taigi, jei Alaušo paviršiaus lygį pratęstume iki Užpalių, labai nedaug iš vandens bekyšotų ir aukštieji šio miestelio bažnyčios bokštai. Galima pajuokauti: jei

*Danguolė ir
Zita Galinytės
savame kampelyje
prie Alaušo*

užpalėnai tiesiai įkištų 6 km ilgio vamzdį į ežerą, visiems į kiemus sruventų vanduo. Dabar jis nusruva mažu Alaušos upeliu į Šventąją.“ (Česlovas Kudaba. *Žemės giedra*, Kultūros leidykla, 2004, p. 84).

Viešeikius nuo Musteikių kaimo skiria iš Alaušo ežero ištekanti vienintelė upelė *Alauša*, vietos gyventojų Upela vadinama. Toliau vingiuodama per kaimo vidurį upelio vaga išiliejo į Satarečiaus tvenkinį. Tai palyginti nedidelis ir negilus, vidutiniškai 3–4 m pločio, vingių vingiais per kaimų pievas plaukiantis upelis, ištekančias ties Likunčių (dabar Likančių) kaimu į Šventąją. Upelio baseinas ištiesęs iš pietų į šiaurę apie 14 km, plotas – 75,2 kv. km, vagos vidutinis nuolydis siekia net 0,48 proc. (UKE. V. 2001, p. 20). Alaušai kelią pastojo Viešeikių ir Satarečiaus malūnų užtvankos. Per jas vanduo krito keletą metrų žemyn ir suko didžiulius vandens malūno ratus. Deja, šį darbą Alauša atlikdavo tik prieš penkiasdešimt metų. Prieš karą garsusis hidrologas profesorius Steponas Kolu-paila, savo žingsniais išmatavęs upelį (8,8 km), teigė, jog tai antrasis, po Ūlos Dzūkijoje, Lietuvos kalnų upelis.

Istorinės žinios

Viešeikiai – labai senas kaimas. Senieji kaimo gyventojai pasakojo, kad šis kaimas Viešeikiais pavadintas todėl, kad jis įsikūrė ne užkampyje, o prie svarbaus vieškelio Sudeikiai–Dusetos, o gal ir dėl kitų priežasčių. Viešeikiai, kaip iš kai kurių duomenų galima manyti, bus susiformavę po garsiosios dar 1547–1570 m. Žygimanto Augusto įvykdytos Valakų reformos valstybinėse žemėse. Didysis Lietuvos kunigaikštis ir Lenkijos karalius paskelbė, kad visa žemė bus padalinta teisingai – kiekvienam ūkininkui po valaką. Valakai buvo įkainoti, apdėti natūriniais ir piniginiiais mokesčiais. Kaip ši reforma paveikė kaimiečių gyvenimą, istorikai mažai rašo, todėl neaišku, kaip Viešeikiai atrodė XVI ar XVII amžiuose.

Iki XIX a. vidurio kaimas priklausė Užpalių valstybiniam dvarui (*имение*). Seniausios žinios apie Užpalių dvarui priklausančius kaimus randamos 1569–1759 m. LDK izdo inventorių knygoje. Žinių apie šį kaimą pavyko rasti ir 1738 metų LDK Vilniaus vaivadijos Vilkmėrgės apskrities (lenk. *pawiet*) seniūnijų inventorių knygoje.

Ukmergės apskrities seniūnijų 1765 m. inventoriuje randame Viešeikių kaimo ūkininkų sąrašą, jame – „15 dūmų“ (sodybų). Kiekviena šeima turėjo po valaką dirbamos žemės, vidutiniškai turintį 33 margus (margas – 71,2 aro). Mažos šeimos gavo po pusę ir mažiau valako. Mokestis priklausė ir nuo žemės kokybės. Visi gyventojai buvo lietuviai. Tai liudija gyventojų pavardės: Jonas Janulionis, Kazys Ruzgas, Jokūbas Braukyla, Jonas Dulkė, Stanislovas Šikšnys ir kt. Visi valstiečiai privalėjo atlikti lažą: eiti į dvarą 2 dienas per savaitę, 104 dienas per metus su jaučiais, arkliais ar pėsčiomis – kaip palieps dvaras, atlikti nustatytą kiekį gvol-tų – skubių darbų (javų, šieno pjūtis), talkų ir kitokių prievolių.

1773 m. inventoriaus dokumentuose taip pat randame 15 kaimo ūkininkų sąrašą. Jis pasipildo Šatkaus, Repšio, Česonio pavardėmis. Visi kaimo ūkiai priskirti činšininkų kategorijai. Vadinasi, jie turi teisę naudotis feoduline žeme už mokesčių pinigais arba natūra. Tačiau inventoriuje rašoma, kad visi činšininkai dar privalo kas savaitę po 3 dienas dirbti dvare ir atlikti kitas prievolės.

Po 1795 m. Lietuvos ir Lenkijos valstybės padalijimo ilgiau kaip šimtmečiui Lietuva pateko Rusijos imperijos sudėtin (Rusijos šiaurės rytų kraštas). Administraciniu požiūriu Viešeikių kaimas priklausė Vilniaus, nuo 1843 m. Kauno gubernijos Vilkmergės apskrities Užpalių valstybiniam dvarui (Likunčių vaitijai).

Daug žinių apie Viešeikių kaimą ir jo gyventojus randame 1833 m. Užpalių dvaro inventoriuje.¹ Jame išvardinti visi kaimo ūkininkai. 1833 m. kaime buvo 19 valstiečių ūkių, iš jų 14 buvo jungvilčiai (*мязлые*) – valstiečiai, turį daugiau kaip vieną darbinį gyvulį ir privalantys atlikti dvarui darbinės prievolės (lažą) – ir 5 kampininkai (*бобылы*) – bežemiai, vadinami tribuščiais: Jurgio Puteikio, Jono Krodučio, Vincento Pernavo, Mykolo Pašilio, Igno Rudoko šeimos. Kaime buvo 153 gyventojai, iš jų 67 vyrai ir 86 moterys. Gausiausios buvo Vincento Stipino (17 asmenų), Kazimiero Puteikio (14 asmenų), Jono Bislio (10 asmenų), Petro Steponavičiaus (10 asmenų) šeimos. Kampininkai neturėjo žemės, buvo beturčiai, gyveno mažose trobelėse, duoną užsidirbo tarnaudami pas valakininkus. Tai šeimos, greičiausiai dvaro nubaustos už nepaklusnumą – prievolių dvarui nevykdymą ar kažką kitą. Kaimo valstiečių ūkiams priklausė iš viso 23,6 valako žemės. Činšininkų ūkių pajėgumas buvo nevienodas. Didžiausi buvo: Kazimiero Puteikio – 2 valakai ir 17 margų, Jurgio Sagadino – 2 valakai 12 margų, Vincento Stipino – 2 valakai 8 margai, o kitų 11 ūkių žemės plotai buvo bemaž vienodi – po 1–1,5 valako (*valako dydis 30–33 margai, margas – LDK – 0,71 ha*). Činšo mokesčio už žemę dydis priklausė nuo sklypo dydžio bei kokybės ir svyravo nuo 15 iki 45 (sidabro) rublių. Kaip ir kitų dvaro kaimų gyventojai, viešeikiečiai turėjo eiti lažą – už kiekvieną valaką dirbti dvare po 2 dienas per savaitę, 122 dienas metuose. Atidirbti privalėjo visi 17–50 metų valstiečiai. Be to, kartą per metus reikėjo duoti vieną pastotę kelionei į Rygą nuvežti žemės ūkio produkciją (dažniausiai linus). Kaime ūkininkai laikė daugiau jaučių (33) nei arklių (25), karvių laikė nedaug, tik savo reikmėms.

XIX a. Viešeikių kaimas buvo toli gražu nepanašus į dabartinį tiek sodybų išdėstymu, tiek žemės dirbimo būdu. Kaimo sodybos buvo suplanuotos pagal Valakų reformos principus. Gatvinio kaimo (ūlyčios) sodyba glaudėsi prie sodybos, paliekant tarp jų dažnai tik tokį tarpą, kad būtų galima įvažiuoti į kiemą. Daugelis gyvenamųjų namų galu buvo statmenai atgręžti į pagrindinį kelią, einantį iš Bikūnų į Alaušos kaimą. Toks kaimo sodybų išsidėstymas buvo iki žemės reformos vykdymo pradžios 1927 m. (žr. 1870 m. kaimo žemės ir sodybų išsidėstymo planą). Dvaro inventoriuje pažymėta, kad Viešeikių kaimo trobesiai netvirtai, sustatyti be plano, sugrūsti, pavojingi gaisro atveju. Tiesa, ir gyventojų moralinė būklė įvertinta prastai: tingūs, nerūpestingi, mažai paklusnūs, linkę girtauti. Bet tai bendros išvados, jos kartojamos beveik visuose inventoriuose. Kaime veikė žydo Michaelio Gosmovičiaus išlaikoma smuklė. Žydas vertėsi degtinės pardavimu ir smulkia prekyba, supirko iš valstiečių žemės ūkio gaminius: audeklą, vilną bei jaunus gyvulius.

1833 m. atliktoje Užpalių dvaro iliustracijoje nurodoma, kad valstiečiai verčiasi labai sunkiai, jiems nepakanka net rugių duonai ir sėklai, be to, trūksta ganyklų ir šieno. Viešeikių kaime dauguma

valstiečių gyveno kiek geriau – laikė ¹ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 172.

po 2 arklius ir 2 jaučius, laiku mokėjo činšą. Pagal 1832 m. skolininkų sąrašą (LVIA, f. 525, ap. 3, b. 1387) buvo išskolinę tik Kazimieras Puteikis, Juozapas Miškinis, Motiejus Repšys, Petras Braukyla, Jurgis Sagadinas, bet ir jie šiaip taip iš tų skolų išsikapstė, tik Jurgis Sagadinas 9,38 rublių (sidabro) skolą dėl bylinėjimosi su valdžia likvidavo tik 1835 m.

1847 m. buvo atlikta žemių liustracija. Jos tikslas – atlikti visų naudojamų žemių perskirstymą, nustatyti mokesčius. Ariamoji žemė ir pievos buvo suskirstytos į rūšis: ariamoji į gera, pusėtiną ir blogą, o pievos – į pievines ir pelkines. Kaimo valstiečiai (14 ūkių) po liustracijos buvo visi lygūs, visi vienodai gavo po 2 dešimtines (sakydavo *desincinas*) ariamos žemės (*dešimtinė – 1,09 ha*), iš jų po 13,32 dešimtinės pusėtinės (vidutinės) rūšies ir po 6,68 dešimtinės prastesnės žemės, geros rūšies, pagal komisijos išvadas, kaime nebuvo. Pievų buvo skirta kiekvienam ūkiui po 6 dešimtines, iš jų – 4,85 natūralių pievinių, 1,15 – pelkinių. Visam kaimui 23 dešimtinės žemės buvo skirta ganykloms. Jos buvo bendros, todėl gyvulius teko ganyti pūdymuose, nušienautose pievose, krūmynuose. Kaimo ūkininkų pasodybinė žemė užėmė 13,25 dešimtinės (ji irgi buvo apmokestinta). Oficialiais liustracijos duomenimis, činšo mokestis visiems buvo bemaž vienodas – po 22,52 rublio (sidabro) už ariamąją žemę ir po 4,26 rb už pievas. Be valstybinių valstiečių, (činšininkų) kaime dar buvo 3 kamininkų šeimos. Viena iš jų – Pranciškaus Repšio – tarnavo Bikuškyje pas dvarininką A. Krasauską.

Ūkininkų prastą ekonominę būklę apibūdina šie duomenys: 1847 m. kaime buvo daugiau darbinių jaučių (47) negu arklių (36), laikė 21 karvę, 104 avis, 51 kiaulę, 3 bičių šeimas (pas T. Janulionį 2, J. Sagadiną – 1). Kaime buvo 16 gyvenamųjų ir 59 ūkiniai trobesiai. Gyvenamose pirkiose krosnys daug kur be dūmtraukių, asla be medinių grindų, langeliai tik du arba trys, ir tie labai maži. Liustracijoje apibūdinta ir to laiko agrotechnika. Visuose ūkiuose praktikuota trilaukė žemės dirbimo sistema (žiemenčiai–vasarojus–pūdymas). Laukai dirbami jaučiais, rečiau arkliais su žagrėmis ir medinėmis akėčiomis. Javams pjauti naudojami pjautuvai ir mažai dalgių. Iš augalinių kultūrų sėti rugiai, miežiai, linai, avižos, bulvės. Tik maža dalis laukų patrešiama mėšlu (mineralinės trąšos nenaudotos). Derliai visų ūkiuose mažesni už vidutinius. Nupjauti javai rišami pėdais ir statomi į gubas – 10 gubų sudaro kapą, pagal jų kiekį apskaičiuojamas derlius. Pagrindinė prekinė produkcija – linai. Vystyti linų ūkį skatino gana didelės kainos. Linų pluošto birkavas Rygoje kainavo 25–35 sidabro rublių (*birkavas = 10 pūdų, arba 163,8 kg*). Iš vienos dešimtinės vidutiniškai buvo gaunama iki 1,5 birkavo linų.

1847 m. kaime gyveno 17 šeimų, 142 gyventojai, iš jų 79 buvo darbingi žmonės ir 63 vaikai bei seneliai. Šeimos buvo gausios: po 10 ir daugiau narių turėjo Tomo Česonio, Petro Steponavičiaus, Juozo ir Izidoriaus Braukylų, Vinco Kazakevičiaus, Vinco Stipino šeimos. Kai kurios šeimos susilaukdavo net iki 12 palikuonių, tiesa, didesnė dalis jų mirdavo. Iš gimusių vaikų dažnai tik 4–5 sulaukdavo savo reprodukcinio amžiaus. Kaimo žmonės paprastai gyvendavo iki 60–70 metų. Per visą XIX amžių tik du kaimo gyventojai mirė sulaukę daugiau nei 80 metų: tai Kotryna Šikšnienė (Tranaitė) (84 m.) ir Mykolas Sagadinas (81 m.).

Užpalių dvare baudžiava buvo panaikinta 1846–1847 m.

Kaimo gaspadorių ūkininkavimo sąlygos panaikinus baudžiąvą mažai pagerėjo, mat kiekvienas apytikriai vienodos vertės sklypas buvo išdalintas ūkiams po lygią dalį – rėžį, arba šniūrą. Pažangiai ūkininkauti nebuvo sąlygų. Visų pirma kaimo ūkininkai valdė žemę, susidedančią iš 333 rėžių. Vidutinis vieno rėžio dydis 1,63 ha. Kiekvienas ūkis susidėjo iš 20–25 rėžių, tik mažažemiai (kampininkai) turėjo po 1–2 rėžius žemės. Rėžiai buvo sudaryti iš ilgų, siaurų juostų, dažnai nusidriekusių per visą kaimo žemę. Atskirų ūkininkų žemė buvo net keliose ar keliolikoje vietų. Ūkininkauti rėžiais suskirstytoje žemėje buvo sunku. Šiandien net sunku įsivaizduoti, koks buvo vargas žmonėms vežti už kilometro mėšlą, važinėti žemės dirbti, parsivežti javus ar bulves. Todėl visiškai nenuostabu, kad tokiuose rėžiais suskaldytuose ūkiuose buvo tik labai atsilikęs ūkininkavimas. Valstiečių ūkiuose javų derliai buvo menki. Kaime turtuolių nebuvo, bet galą su galu sudurdavo.

XX a. pradžioje Viešeikių kaime buvo 17 kiemų: Jokimo Repšio, Vincento Janulionio, Vincento Česonio, Juozapo ir Jurgio Braukylų, Simono Šatkaus, Juozapo Sirvydžio, Gasparo Kazakevičiaus, Jurgio Puteikio, Jurgio Namajuškos, Povilo Miškinio, Prano Gaidžio, Mykolo Dapkaus, Felikso Stepanonio, Mykolo Gražio, Kazimiero Marcelio, Vincento Bislio. Šiuose kiemuose gyveno apie 120 gyventojų.

Žemės reforma. Kaimo skirstymas vienkiemiais. 1918 m. paskelbus Lietuvos nepriklausomybę visų Lietuvos žemdirbių, tarp jų ir viešeikiečių, viltys skirstytis į vienkiemius (sakydavo keltis į *kolonijas*), pagerinti ūkininkavimo sąlygas pradėjo pildytis. 1922 m. balandžio 29 d. Viešeikių kaimo ūkininkai pateikė prašymą (su 14 ūkininkų parašais) Žemės tvarkymo ir matavimo departamentui „*kaip galima greičiau prisiųsti matininką dėl paskirstymo kaimo žemės į vienkiemius, kadangi kaimo žemė yra valdoma atskirais rėžiais, laukai toli nuo sodybų, kas sudaro nepakenčiamas sąlygas ūkininkauti*“.

Tačiau paskirstymo žemės į vienkiemius viešeikiečiams teko palaukti keletą metų. Suprantama, šalyje žemės reformos vykdytojams visų pirma reikėjo vienkiemiais skirstyti karo sudegintus ar kitaip sunaikintus kaimus, vykdyti dvaro parceliavimą ir kt., taigi fiziškai departamentas negalėjo greičiau išpildyti ūkininkų prašymo. Tačiau kaimo ūkininkai, nelaukdami oficialios reformos pradžios, patys nusišamdė privatų matininką Vincą Paškonį, kuris padarė naudojamos žemės,

Viešeikių kaimo žmonės: sėdi Ksaverija Braukyliėnė, žentas Vadiščius, Ona Braukylaitė ir Jurgis Braukyla

pievų, ganyklų ir kitų žemės naudmenų situacijos planą, parengė vienkiemį skirstymo projektą (jis tikslių sklypų ribų dar nenustatė, sklypus matininkas lauke paženklino laikiniais matavimo ženklais). Matininkui parodžius sklypų projektą, kaimo ūkininkai, nelaukdami galutinio sklypų ribų nustatymo, pradėjo valdyti žemę. 1927–1930 metai buvo intensyvaus kėlimosi į vienkiemius metai. Vienkiemiuose išsivystė neregėta statybos sparta. Visi kūrėsi naujose vietose, statėsi trobesius – šviesesnius ir patogesnius, nereikėjo nei projektuotojų, nei architektų. Apie 1933 metus beveik visi persikėlė trobesius į paskirtus sklypus, tik tai Jono Putrimo ir Petro Braukylos, Grasildos ir Anelijos Sagadinaičių sodybos pasiliko tose pačiose vietose, nes Jono Putrimo sodyboje buvo pastatytas akmeninis tvartas (taigi persikelti negalėjo), Petras Braukyla paskirtame sklype naujai surentė tik tvartą ir klojimą, o gyvenamasis namas ir svirnas pasiliko gatviniame kaime, kur jie išstovėjo savo vietoje iki jų nugriovimo sovietiniais metais.

Kadangi ūkininkai sklypus jau žinojo, juose jau buvo pastatų, 1932 m. matininkui V. Kuzmai beliko nustatyti ir suderinti su kitais, gretimais kaimais aplinkines ribas, toliau – natūraliai permatuoti suprojektuotų sklypų linijų ilgius ir sklypų kampus, dar kartą apskaičiuoti (iš koordinacių) visų sklypų plotus, nustatyti, tiksliai išmatuoti ir tarpusavyje suderinti ūkininkų kaimynų sklypų ribas. V. Kuzmos parengtas projektas apėmė visą kaimo teritoriją – 545,74 ha (iki reformos 14 valakų). Taip besitariant su žemės savininkais, atsižvelgiant į jų pageidavimus, buvo suprojektuoti 55 sklypai (kai kuriems stambesniems ūkininkams, be vientiso pagrindinio sklypo, buvo suprojektuoti atskiri pievų ar miškų sklypai). 523,36 ha žemės apėmė 20 ūkininkų žemė, ir tik 17,21 ha (3,2 proc.) – mažažemiai. Didžiausi žemės sklypai buvo atmatuoti ūkininkams: Domui Vyžintui – 47,91 ha, Jonui Putrimui – 39,49 ha, Jonui Stepanoniui – 35,54 ha, Antanui Gaidžiui – 34,84 ha, Juozui ir Povilui Puteikiams – 33,9 ha, Jurgiui Braukylai – 31,5 ha, Juozapui Miškiniui – 31,05 ha. Bendrai kaimo nuosavybei palikta 5,17 ha; iš jų: žvyrynas (kelių taisymui) – 0,32 ha, kapinės – 0,07 ha, Raistinio ežero – 2,20 ha, malūnui – 2,58 ha. Kaimo aplinkinių sienų nustatymo ir vienkiemiais išskirstymo projektas patvirtintas 1933 07 12 Žemės ūkio ministerijos Vyriausiojoje žemės tvarkymo komisijoje. Taip buvo užbaigtas didelis juridinis kaimo skirstymo į vienkiemius darbas.

Padalinus kaimą vienkiemiais, ūkininkams atsivėrė geresnės sąlygos ūkininkauti. Jie galėjo plėsti ūkinę veiklą, pasirinkti ūkininkavimo kryptį, atsikratė atgyvenusio trilaukio su beveik $\frac{1}{2}$ pūdymuojančios žemės, perėjo prie pažangesnės daugialaukio sistemos, palyginti per trumpą laiką iš pagrindų pasikeitė Viešeikių sodžiaus vaizdas ir jo gamybinis pobūdis. Niekas nepaneigs, kad tai buvo šviesiausias kūrybinis momentas ūkininkų gyvenime, nors dėl Antrojo pasaulinio karo ir po to sekusios sovietinės okupacijos, deja, nespėjęs duoti vaisių tų didelių darbų, kurie buvo sudėti į kaimo pertvarkymą. Okupacija sumaišė visus ūkininkų užmojus.

Sovietinės okupacijos metai

Antrojo pasaulinio karo metais kaime nevyko mūšiai ir jis labai nenukentėjo. Kariniai daliniai daugiau judėjo Daugailių–Antandrajos–Alaušo–Užpalių

*Viešeikių kaimo
merginos prieš
sugrįžtant į gimtinę
iš Petrogrado, kai po
revoliucijos prasidėjo
badas. 1917 m.*

*Iš kairės:
Veronika Miškinytė,
Marija Braukylaitė,
Veronika Janulionytė,
Salomėja Braukylaitė
ir dvi jų draugės*

kryptimi, tačiau kartais kareivių voros apsisistodavo ir Viešeikiuose. Kare sovietinės armijos gretose iš kaimo vyrų dalyvavo tik broliai Zakarkai – Juozas ir Pranas. Abu labai mėgo didžiulis, kad sumušė Hitlerį, pasigirti turį valdžios apdovanojimų (ordinų ir medalių). Pranas Zakarka iš tikrųjų grįžo iš karo su sužeidimų žymėmis, pasilikusiomis visam gyvenimui (viena koja buvo nelanksti, eidavo šlubčiodamas).

Nors karo baisumai baigėsi 1944 m. liepos mėnesį, tačiau visur prasidėjo antroji sovietinė okupacija. Kaimo žmonės kalbėjo, kad vėl „užėjo rusai“.

Seniesiems kaimo gyventojams teko pragyventi tikrai sudėtingą laikotarpį: prieškarį, karą, pokarį, tremtį, partizanavimą ir dar daug ką. Ne vienas kaimo žmogus pasakydavo: „Oho ho... Jeigu kas surašytų mūsų gyvenimą – į kelias knygas nesutiltų“, – ir pasakojimus paprastai užbaigdavo: „Neduok Dieve!“

Po karo aplinkiniuose miškuose pradėjo veikti partizanų būriai. Degesių miške veikė „Audros“ partizanų būrys, sutelkęs Ilčiukų, Gailiešionių, Bikūnų ir kitų kaimų jaunimą. Miškinių miškelyje prieglobstį susirado „Alaušo“ būrys, kuriam vadovavo Pranas Pašilyš-Palubys. Šio būrio sudėtyje buvo ir viešeikiečiai: broliai Putrimai (Feliksas, Antanas, Balys, Jonas), Liudvikas Butkus. Bėgo dešimtmečiai, o užpalėnai nepamiršo būrio partizanų ir jų rėmėjų. Šiems žmonėms atminti Juozo Leikos iniciatyva netoli Užpalių – prie vieškelio Alaušas-Užpaliai 2008 m. rugsėjo 6 d. pagal architekto Gedručio Laučiaus projektą atidengtas gražus paminklas (nuotr.).

Partizanų auka tapo Viešeikių kaimo gyventoja Julijona Braukylienė. Ji vieną naktį buvo sušaudyta namuose. Tuomet moteris gyveno viena, o jos žentas Jonas Pernavas Užpaliuose tarnavo sribų gretose. Įsiutę ant partizanų, nužudytąją skrebai rytojaus dieną išsivežė į Užpalius ir palaidojo be bažnyčios, nedalyvaujant viešeikiečiams. Šis įvykis tik patvirtino, koks žiaurus gyvenimas klostėsi Lietuvos kaime. Dieną sodybas lankė ginkluoti liaudies gynėjai ir baudė už tai, kad naktį jas lanko „miško broliai“. Beginkliai valstiečiai bijojo ir vienų, ir kitų.

Okupantų sovietinės represijos

Kaimo neaplenkė stalininės represijos. Kai prasidėjo trėmimai, beveik kiekvienas šio kaimo gyventojas buvo „tinkamas“ išvežti. Tremtį patyrė net 7 šeimos: Jurgio Braukylos, Antano Kazakevičiaus, Puteikyčių (Elena ir Marytė), Povilo ir Kazio Šatkų, Dominyko Vyžinto ir Putrimų. Sovietmečiu gyvuliniuose vagonuose buvo ištremta šviesi ir darbšti Vyžintų šeima. Dalis šeimos narių, likusių Lietuvoje, slapstėsi, gyveno kituose rajonuose, vaikai išaugo dorais žmonėmis, visi įgijo aukštąjį išsilavinimą. Algirdas tapo muzikos akademijos profesoriumi, Aleksandras mokytojavo Molėtuose, dėstė dailę, tapė, dalyvavo parodose, Birutė baigė Lietuvos žemės ūkio akademiją (dabar universitetas), Gražina – chemijos mokslų daktarė, Pranas – agronomas, baigė LŽŪA, kalėjo įvairiuose Sibiro lageriuose. 1948 m. gegužės 22 d. iš Viešeikių kaimo į Irkutsko sritį buvo ištremtos Antano Kazakevičiaus ir Kazio Šatkaus šeimos. Kazys Šatkus sovietmečiu už ryšius su partizanais buvo nuteistas kalėti, o jo žmona su dviem mergaitėmis ištremta į Sibirą. Kartą, Emilijai Šatkuvienei plaukiant Lenos upe su dukra Verute, valtėlė apvirto, ir abi nuskendo. Liko tada be globos svetimoje šalyje Šatkuvienės dukra Birutė. Kai buvęs kaimynas Petras Makuška sužinojo apie nelaimę, pasiuntė pinigų į Rusiją. Geri žmonės išodino Birutę į traukinį ir ji sugrįžo į gimtinę, kurį laiką glaudėsi pas savo geradari. Petras ir Kostė Makuškos kartu su savo vaikais augino ir atsitiktinai tremties išvengusią antrąją Šatkų dukrą Genutę.

Skaudu ir baisu prisiminti gausios Putrimų šeimos tragišką likimą. Po karo visi šeši Putrimų sūnūs buvo sribų sušaudyti arba žuvo tremtyje. Kadangi visi broliai nesiruošė eiti į kariuomenę, visi vengė susitikti su sribais. 1945 m. Trijų karalių vakarą per rusų kareivių pasalą buvo nušautas Feliksas, o Balį ir Antaną išgelbėjo įrengta slėptuvė. Feliksas tapo pirmąja auka kaime. Po šios kruvinos nakties trys broliai – Balys, Juozas ir Antanas – išėjo į mišką ir slapstėsi netoli namų.

Kitą vasarą Viešeikių miške buvo nušautas Balys Putrimas (partizanas Rambynas). Vengdama stalininių represijų, motina su likusiais vaikais bijojo gyventi namie, todėl prieglobsčio ieškojo pas kaimynus ir gimines.

Antanas Putrimas žuvo 1945 12 24 su kitais partizanais šveddamas Kūčias Plepesiškių kaime pas Simoną Sirutį. Juos čia užklupo Vyžuonų garnizono kareiviai.

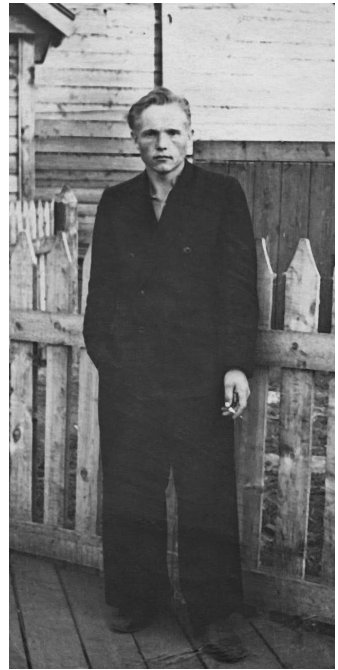
Pranas Pabrėža su žmona Ona ir pirmagimiu Stasiu Sibire

1950 m. žuvo Jonas Putrimas. Jis, išsigandęs sribų, bėgo iš miškelio namo, tačiau pasivijusi automato kulka buvo mirtina.

1952 m. sausio 24 d. Emiliją Putrimienę, dukterį Nataliją (gim. 1929 m.), marčią Oną Putrimienę (žuvusio Felikso žmoną), jos sūnų Romą – 5 metų amžiaus, surado pas kaimyną Aleksą Česonį ir išvežė į Sibirą (Krasnojarsko krašto Ingušo rajoną). Tąkart, rizikuojant gyvybe, nuo tremties pavyko pabėgti sūnui Stasiui. Pasilikęs jis glaudėsi pas gimines. Baigęs septynmetę mokyklą, giminėms padedant, dar mokėsi Užpalių vidurinėje mokykloje (baigė 8-ą klasę), bet paskui pats išvažiavo pas ištremtąjį brolių Juozą į Vorkutą. 1962 m. ir Stasys tragiškai žuvo šachtose suspaustas tarp akmens anglių vagonėlių. Palaikai buvo atvežti ir palaidoti Užpalių kapinėse. Motina su dukra Natalija grįžo iš tremties į Lietuvą.

Kitas sūnus Juozas Putrimas (gim. 1924 m.), partizanas Širšelis, suimtas 1946 03 28, buvo kalintas Utenoje, karo tribunolo 1946 09 27 nuteistas penkiolikai metų katorgos ir penkeriems metams tremties, išvežtas į lagerius. 1946 12 03 – Vorkutlagas, Komija; tremtis – 1955 06 09 Vorkuta, Komija; paleistas 1958 07 10.

Viešeikietis Albinas Kazakevičius (gim. 1923 m.) buvo partizanų rėmėjas, suimtas 1946 03 23, kalintas Utenoje, karo tribunolo 1946 09 27 nuteistas dešimčiai metų lagerio ir penkeriems tremties, išvežtas į lagerius – Džezdas, Karagandos sritis – Dolinską; tremtis – 1955 02 11 Irkutsko sr., paleistas 1957 12 05. Šeima ištremta 1948 m.

Povilas Šatkus Jakutske

Kolektyvizacija ir kolūkių metai

1949 m. trijų kaimų: Viešeikių, Musteikių ir Ramavidiškių, pagrindu buvo suorganizuotas pirmasis nedidelis *Pilnosios varpos* kolūkis (žemės ūkio artelė). 1949 metai buvo sunkūs kaimo gyventojams, kai nelengvai užaugintus arklius, kitus gyvulius, inventorių teko atiduoti į „bendrą katilą“, o iš ten beveik nieko nebuvo galima gauti – dirbti teko už dyką.

Kaime iki 1951 m. aiškios valdžios lyg ir nebuvo, tikriau – tebuvo keista dvišaldystė. Ją dalinosi sribai su partizanais – „vieni dieną, kiti naktį“. Naujam sukurtam kolūkiui vadovauti buvo paskirtas (pagal valdžią, išrinktas) vietinis valstietis iš Musteikių kaimo Jonas Šikšnys. Kolūkio sąskaitininku trumpai dirbo Juozas Sirvydis, po jo Valė Remeikytė, sandėlininku – Juozas Gražys, kasininke – Konstancija Vyžintaitė. Beveik dvejus metus Juozapo Miškinio gyvenamojo namo didžiajame kambaryje buvo kolūkio kontora (raštinė).

1951 m. pradžioje *Pilnosios varpos* kolūkis buvo sujungtas su *Spindulio* kolūkiu, kuriam priklausė Ubagų (dabartinis Liepakalnio), Daugilio, Šeimyniškių, Plepesiškių, Alaušos kaimai. Kolūkio pirmininku buvo paskirtas Vladas Šakarvis.

Viešeikių kaimas kartu su Ramavidiškių ir Musteikių kaimais tapo laukininkystės brigada (brigadininku buvo Pranas Zakarka, vėliau Jonas Kazakevičius, Balys Zamauskas). Netrukus kolūkio pirmininku buvo „išrinktas“ (valdžios atvežtas iš rajono) Riauba, Vladas Šakarvis liko pavaduotoju.

Trečiaisiais metais kolūkyje atsirado naujų padargų. Pirmiausiai iš Utenos atriedėjo žibalu varomas traktorius su geležiniais ratais (markė – U-2). Suaręs gal tik keletą hektarų žemės, jis sugedo, pasiremontavo ir vėl grįžo į Uteną. Ratinius traktorius kitais metais pakeitė vikšriniai (NATI, ChTZ, KD-35). Tačiau ir jie buvo nepaslankūs, gremėzdiški, irgi daugiau stovėjo sugedę, negu dirbo. MTS už darbus traktoriumi ėmė duoklę grūdais, taip iššluodavo apskritai beveik tuščius kolūkio aruodus.

Rajone kone kiekvienais metais vyko kolūkių jungimo vaju. 1953 m. rudenį *Spindulio* kolūkis stambinamas. Jis sujungiamas su kaimyniniu *Julijos Žemaitės vardo* kolūkiu, kuriam priklausė Šikšnių, Antandrajos ir Maneičių kaimai. Sustambintam kolūkiui vadovavo Stasys Sirvydis. Tačiau šis kolūkis egzistavo neilgai. Didžiuliame kolūkyje sunku buvo organizuoti darbą, susidarė dideli atstumai tarp brigadų, susisiekimą blogino Alaušos plytų ir čerpių fabrikas, nes jis kolūkio teritoriją dalino į dvi dalis. Taigi, dėl didelio ūkinio objekto neefektyvaus valdymo buvęs *J. Žemaitės* kolūkis, pagal ankstesnes ribas, 1956 09 11 buvo atskirtas nuo *Spindulio* kolūkio.

1965–1970 m. laikotarpiu į kaimą per laukus „atbėgo“ elektros stulpų rikiuotė. Beje, kolūkio fermose elektra sužibo anksčiau negu gyvenamuosiuose namuose.

Spindulio kolūkio pirmininkai, brigadininkai dažnai keitėsi, kol 1954 m. rugpjūčio mėn. pradėjo vadovauti Stasys Sirvydis iš Alaušos kaimo (jo žmona buvo viešeikietė Emilija Sirvydytė).

Stasys Sirvydis buvo sumanesnis ir išradingesnis ūkinių reikalų tvarkytojas lyginant su prieš jį dirbusiais nevietiniais (atvežtais ir „vienbalsiai“ išrinktais), bet tuometinei valdžiai politiškai patikimais vadovais. S. Sirvydis jau nebevažinėjo pasikinkęs bėriuką. Burzgė laukais apžergęs patikimesnę susisiekimo priemonę – motociklą „Iž“. Jam vadovaujant kolūkis kasmet stiprėjo, pamažu plėtėsi auto-transporto bazė, buvo įsigyta keletas sunkvežimių (GAZ markės).

1959 m. Stasį Sirvydį perkėlus dirbti į kitą atsiliekančią Utenos rajono kolūkį, *Spindulio* kolūkiui 1959–1963 m. vadovavo pirmininkas Tomas Gutkinas, nuo 1963 m. sausio mėn. – Česlovas Šarka.

Bėgo laikas, kolūkis vis stambėjo, 1970 m. kovo mėn. prijungus *Bikūnų* kolūkį, pervadintas *Alaušo* kolūkiu (pirmininkas Algirdas Kazimieras Cibas, agronomas Antanas Šablinskas, vėliau – Stasys Makelis).

1978 m. sausio mėn. *Alaušos* kolūkį sujungus su *Sudeikių* kolūkiu, šis tapo bene didžiausiu rajone. Gyvenimas bėgo šuoliais. O šuoliai, nors buvo lėti, bet milžiniški: nuo arklio traukiamo plūgo iki traktoriaus, nuo žmogaus rankose laikomo dalgio iki kombaino. 1980–1990 m. minimali kolūkiečių pensija padidėjo iki 40 rublių. Atsižvelgiant į darbo stažą ir atlyginimą, buvo galima gauti iki 120 rublių pensiją.

Antroje septintojo dešimtmečio pusėje prasidėjo kapitalinis žemės sausinimas ir kultūrinimas. Tai vyko ir Viešeikių kaime MSV (melioracijos statybos valdybų)

jėgomis ir valstybės lėšomis. Taip buvo numelioruota ir didelė dalis Viešeikių kaimo žemės. Dėl laukų melioracijos nugriautos Jono Stepanonio, Julijonos Braukylienės, Jono ir Kazio Šatkų, Antano ir Jono Kazakevičių, Antano Sirvydžio, Jono ir Jurgio Braukylų, Kazio Dapkaus, Juozo Gražio, Antano Gaidžio, Juozo Zakarkos, Juozo Marcelio, Povilo Krasausko, Elenos Sinicienės (Puteikytės) sodybos, kitų sodybų seni namai be savininkų priežiūros sukuižo.

Visi šie melioracijos darbai kaimui turėjo ir teigiamos, ir neigiamos reikšmės. Teigiamos reikšmės žemdirbystei turėjo tai, kad buvo sukultūrinti laukai, išplėsti laukų masyvai, kuriuos buvo galima dirbti galinga technika, sudarytos sąlygos lauko sėjomainų įvedimui... Tačiau neigiami dalykai buvo itin svarbūs, nes tuo laikotarpiu kuriant gyvenvietes sparčiai naikinami vienkiemiai, kuriuose žmonės dar gyveno ir kurie tiko tolimesnei veiklai – ūkininkavimui. Kas iš to, kad laukus aptvarkius, aplyginus, nusausinus sodybose nebeliko žemę dirbančių žmonių, sodybvietes kaip mat užpuolė piktžolės, įvairūs krūmai. Traktoriai geležiniais vikšrais išdraskė kaimo keliukus. Išblaškius sodybų pamatų akmenis, užvertus šulinius, išnyko šių namų dvasia, o svarbiausia – prarastas natūralus ir gražus kraštovaizdis.

Taigi, viešeikiečiams 40 metų kolūkių gyvavimo istorijoje teko pergyventi daug vadovų kolūkio pirmininkų (tai – Jonas Šikšnys, Vladas Šakarvis, Riauba, Tomas Gutkinas, Stasys Sirvydis, Česlovas Šarka, Algirdas Kazimieras Cibas, Vladislovas Špakauskas), daugelį žemės ūkio specialistų: vieni išvykdavo, kiti atvykdavo, išskyrus, žinoma, pačius kolūkiečius. O kiek būta įvairių reorganizacijų, vienkiemų naikinimo ir varymo į gyvenvietes, priverstinio kukurūzų auginimo, melioracijos užmojų ir kitų vaju.

Pažymėtini to meto viešeikiečiai – nuolatiniai kolūkiečiai, dirbę nuo kolūkio susikūrimo pradžios. Nuo seno likę ištikimi žemelei maitintojai, pripratę sąžiningai dirbti, jie stengėsi ir kolūkyje netinginiauti. Jų darbščiomis rankomis buvo atliekami visi žemės ūkio darbai. Tai lauko darbininkai: Ona Marceletė, Pranas Braukyla, Antanina Sirvydytė, Juozas ir Pranas Zakarkos, Elena Stepanonienė (Šatkutė), Jonas Kazakevičius, Teofilė Šikšnienė (Kazakevičiūtė), Stasė Česonytė, Stasė ir Regina Miškinytės ir kt.; prie gyvulių dirbusios: kiaulių fermoje – Marijona Marceletė, melžiamų karvių fermoje – Genė Gruodienė (Šatkutė), fermų vedėjai Kostė ir Petras Makuškai ir kt. M. Marceletė ir K. bei P. Makuškai ne kartą buvo apdovanoti net ordiniais ir medaliais iš Maskvos, jų nuotraukos kabėdavo garbės lentoje. Kiti žmonės irgi ilgai krinto eilinio kolūkiečio duoną. Kaimo laukuose nerasime žemės lopinėlio, kurio nebūtų mindžiojusios jų kojos, kur nebūtų nukritę jų prakaito lašai. Ir ką pagaliau užsidirbo – tik nesveikatą. Dabar, atsiradus galimybei savarankiškai ūkininkauti, jų jau nebėra, o likusieji skundžiasi įvairiom negaliom: gelia sąnarius, suka rankas, skauda kojas, svaigsta galva, vargina reumatą, sunku jau pasilenkti, o pasilenkus – išsitiesti. Koks negailestingas pačių geriausių, darbščiausių žmonių likimas.

Jeigu ne 1961–1962 m. Viešeikiuose suprojektuota pagalbinių gyvenvietė, vargu ar kas būtų likę gyventi ten iki šių dienų.

Dabar, pradėjus 21-ąjį šimtmetį, Viešeikiuose žiburį išsižiebia ir kaimo gyvybę saugo šios sodybos: seniausio kaimo vyro Balio Stepanonio (gim. 1919 m.), Vy-

tauto Masiulio, Rimanto Pernavo, Danieliaus Pečiūros, Prano Pabriežos, Gedimino Braukylos, Edvardo Slabšio, Janinos Zaborskienės, Kostancijos Makuškienės, Stasės Braukylienės ir Dominyko Vyžinto įpėdinių. Be to, žemės nuosavybės teises Viešeikių kaime dar turi bei žemės ūkio naudmenis ir pasėlius deklaruoja (2009 m.): Linas Juška, Vilius Miškinis, Valda Šapokienė, Kazimieras Miškinis. Nuo jų visų dabar priklauso Viešeikių kaimo ateitis.

Apie švietėjišką darbą

XIX a. pabaigoje didžioji dalis švietėjiško darbo atitekdavo daraktoriams. Viešeikiuose, kiek pavyko sužinoti, veikė pradžios mokykla. Kaimo autoritetas buvo jos daraktorius Jurgis Braukyla. Apie 1890 m. jis yra mokęs vaikus ir Gailiešionių bei Ubagų kaimuose, taip pat platinęs lietuvišką spaudą, knygas Užpalių, Dusetų, Sudeikių apylinkėse. Jis mokė vaikus skaityti iš elementoriaus bei maldaknygės *Šaltinis dieviškos loskos...*, skaičiuoti, rašyti, giedodavo litanijas (*karunkas*), kalbėdavo poterius. Per žiemą išmokydavo skaityti. Mokslas prasidėdavo nuo advento ir tęsdavosi iki pusiaugavėnio, trukdavo 3 žiemas. Mokinius bausdavo: klupdydavo, mušdavo per delną. Už mokymą per mėnesį ėmė po pusę rublio. Pasaulietišku ir religiniu knygelių, maldaknygių į kaimą atveždavo knygnešys Baranauskas iš Armališkių (o gal iš Čižiškių) kaimo. J. Bielskis knygutėje „Muziejininkas Vincas Ruzgas“² taip pat tvirtina, kad Viešeikių kaime 1900 m. veikė slapta daraktorinė mokykla. *„Mokykla“ gal ir per skambus žodis, tuo labiau kad spaudos draudimo metais jo niekas nesiskubino tarti. Visa „mokykla“ – tai atitarnavęs caro kareivis Jurgis Braukyla – mažytis, išdžiūvęs ir labai dievobaimingas žmogutis. Taigi susirenka dar neišaušus desėtkas kaimo vaikų pas vieną ūkininką ir mokosi taip visą savaitę: maldos atmintinai, rašymas ant grifelinų lentelių, skaičiavimas pagaliukais ir dailia raštis. Kitą savaitę „mokykla“ jau pas kitą ūkininką. Tai ir, mūsiškai tariant, konspiracija, ir mokytojo išlaikymas: kur „mokykla“ – ten daraktorius gyvena ir valgo.“* Taip buvo daroma saugantis, kad neužkluptų žandarai.

Kartą iš Alaušos kaimo pas daraktorių atbėgo vos kvapą atgaudama žydaitė ir pranešė, kad Alaušos karčemoje vaišინasi žandarai ir rengiasi važiuoti į Viešeikių kaimą, nes girdėję, kad ten vaikai mokomi lietuviškai. Jurgis Braukyla, mokinių ir kaimynų padedamas, tuojau pat išnešė stalus, suolus, vaikams liepė bėgti į namus, pats apsilvilo kailinius, susijuosė pančiu ir ant skiedryno ėmė kapoti kūlelius. Žandarai atvažiavo, užėjo į vieną, kitą trobą, klausinėjo žmonių – niekas nieko nežino, nematė. Taip ir išvažiavo, nieko nepesė.

Toje pačioje knygutėje (p. 12) J. Bielskis rašo, kad XX amžiaus pradžioje Vincas Ruzgas (1890–1972 m.) žymus Lietuvos pedagogas, muziejininkas, Respublikinio pedagoginio muziejaus įkūrėjas, LTSR nusipelnęs mokytojas) mokydamasis Užpalių pradinėje mokykloje dažnai iš Plepesiškių kaimo eidavo į Viešeikių kaimą pas pažįstamą valstietį Šiaučiūną arba į Ramavidiškių kaimą pas knygnešį Juozą Baranauską, nes pas juos būdavo uždraustų knygų ir laikraščių.

Daraktorinė mokykla (su vadinamuoju nelegaliu kaimo mokytoju) išnyko prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Manoma, kad ji išnyko ne dėl karo, bet dėl to, kad buvo įsteigtos pradinės mokyklos

Ubagų (Plepesiškių), Šikšnių kaimuose. ² Vilnius, 1993, p. 8–9.

Tarpukario nepriklausomos Lietuvos metais kaimo vaikai lankė Gailiešionių (1923–1930 m.), o 1930–1940 m. Ubagų pradinę mokyklą, kurioje 1934–1935 m. mokytojavo Ona Stasiškytė, 1938–1940 m. – Ona Stasiškytė ir Veronika Ruzgienė, 1942 m. – Jasiulionienė, Feliksas Grumbinas, Musteikytė, Pranas Vyžintas. Daugelis vaikų lankė taip pat Žemės ūkio rūmų organizuojamus jaunųjų ūkininkų 1 mėn. trukmės kursus. Juose mokėsi teorinių dalykų (žemdirbystės, sodininkystės, gyvulininkystės), atlikinėjo įvairius praktinius darbelius.

Apie neaukštą kaimo gyventojų išsilavinimo lygį aiškiai liudija ir 1942 m. visuotinio gyventojų surašymo anketų duomenys, kurie rodo, kad iš 131 Viešeikių kaimo gyventojų (drauge su samdiniais) 11 pažymėti beraščiais. Kitų žmonių išsilavinimas taip pat apibūdinamais ne geresniais įrašais: moka tik skaityti, mokėsi pradžios mokykloje, baigė pradžios mokyklą.³

Po Antrojo pasaulinio karo noras šviestis padidėjo. Kaimo vaikai lankė Ubagų pradinę mokyklą. Ji iki 1950 m. buvo Bauros namuose (įvairiu laiku mokytojavo Veronika Ruzgienė, Pranas Vyžintas, Eleonora Kalinskaitė, Jusytė, Kildišius). 1950–1970 m. Paškonio namuose mokytojavo Ona Gipiškytė-Seibutienė. Kai kurie vaikai lankė Satarečiaus bei Šikšnių pradžines mokyklas. Septynmetį bendrąjį išsilavinimą vaikai įgydavo Dubuliškio septynmetėje (veikė iki 1969 m.), vėliau Sudeikių aštuonmetėje mokyklose, vidurinių – Užpalių, Utenos vidurinėse mokyklose, kiti tenkinosi mechanizatorių ar kitomis darbininkų specialybėmis. Baigę gimnaziją ar vidurinę mokyklą, rinkosi tolesnį mokymosi kelią pagal galimybes, gabumus ir norus. Vidurinių išsilavinimą įgijo 23 viešeikiečiai, o aukštuosius mokslus vienoje ar kitoje mokykloje baigė 14 kaimo gyventojų: Bronius Sirvydis, Ona Šatkutė, Salomėja Vegelienė (Šatkutė), Eleonora Zabarauskienė (Kalinskaitė), Kazimieras Miškinis, 5 D. Vyžinto vaikai (Pranas, Aleksas, Algirdas, Birutė, Gražina), Balys Makuška, Vanda Radžiūnienė (Makuškaitė).

Vaikai, kurių vaikystė prabėgo kaime, augdami matė, kaip jų tėvams teko sunkiai dirbti kolūkyje. Pokaryje ir tik susikūrus kolūkiams keletą metų tėvai ne visus vaikus įstengė išleisti į mokslus. Tokia dalia atiteko Aldonai Pimpienei (Česonytei), Genovaitei Pernavienei (Miškinytei), Genovaitei Gruzdienei (Šatku-tei), Jonui ir Aloyzui Dapkams. Tie, kuriuos išleido, labai noriai mokėsi: įstojo į technikumus ir aukštąsias mokyklas.

³ LCVA, F. R-743, ap. 2, b8816.

Vygėlių kaimas, likęs prisiminimuose

Egidija Lekavičienė

Iš buvusių 18 Vygėlių kaimo sodybų dabar likusios 5, bet tik vienos jų languose dar kasdien užsidega žiburys. Anelės ir Vlodo Tursų sodyba, savųjų sulaukianti tik vasarą. 2012 m.

Vygėlių kaimas yra pačioje Utenos rajono šiaurėje, apie 13 km nuo Užpalių ir apie 3 km nuo Vilūčių. Jį surastume važiuodami nuo Vilūčių vieškeliu Duokiškio link ir prieš pat prasidedant Rokiškio rajonui pasukę į dešinę. Vygėliai ribojasi su Rokiškio rajono Vaineikių ir Pročkių kaimais bei Utenos rajono Tatūoliškių, Nosvaičių ir Kišūnų bei Kustų kaimais. Kaimo pakraščiu teka dešinysis Šventosios intakas – Nasvės (Nosvės) upelis. Dirvožemiai smėlingi (užtat bulvės „kapčiuose“ gerai išsilaikydavo), vietom su molium, tad žemė nelabai derlinga, tačiau kraštovaizdis gražus, su kalvelėmis ir slėniais (kaip čia sakydavo – kalnalais ir upeliokais), su paversmiais ir ošiančiais miškėliais, kurie iki šiol tebeturi savo buvusių šeimininkų vardus: Gaigalo beržynas, grybautojams nešykštintis voveraičių, Mikučionio pušynėlis, kur bombų išmuštose duobėse tiltais augdavo kazlėkai, Saladžiaus raistelis, Vygėlio bedugnė (nedidelis labai gilus ežerėlis) su spanguolynu aplinkui... Ir, be abejo, virš visų lyg balnas stūksantis didysis Gaigalo kalnas, nuo kurio būdavo taip smagu (ir baugoka) skrieti su didelėmis medinėmis namų darbo rogutėmis, ant kurių tilpdavo du ar net trys vaikai, o jau vėliau – ir su slidėmis.

Vygėlių kaimas, nors yra Utenos rajone, visada priklausė Duokiškio parapijai, kurios centras, Duokiškio bažnytkaimis, nuo galinių Vygėlių kaimo namų buvo ne daugiau nei už poros kilometrų einant Uosinto paežere, ir vėjas kaskart atnešdavo bažnyčion kviečiančio varpo skambesį. Valsčiaus centras buvo gerokai toliau, o parapijos centras – čia pat, tai ši aplinkybė turėjo visapusiškos įtakos kaimo gyvenimui nuo senų laikų iki pat paskutinių kaimo kartų: Duokiškin žmo-

*Emilija ir Jurgis
Gaigalai su vaikais
Boleslavu, Emilija ir
Jonu. 1934 m.*

nės ėjo į bažnyčią, čia krikštijo vaikus, Duokiškio kapinėse laidojo mirusiuosius, eidavo į čia vykstančius renginius. Visais laikais didelė dalis kaimo vaikų lankė Duokiškio mokyklą.

Taigi, lyg ir atkampi vietovė Utenos, Rokiškio ir čia pat esančio Anykščių rajono sandūroje, bet nuo neatmenamų laikų Vygėlių kaimas buvo kupinas gyvybės. Čia gyveno vien lietuviai ūkininkai (ūkiai nuo 6 iki 32 hektarų), darbštūs, sumanūs ir šviesūs žmonės.

1765 m. Ukmergės apskrities seniūnijų inventoriaus knygoje minimi 6 Vygėlių kaimo ūkiai. Iki XX a. 2–3 dešimtmečio kaimo gyvenimas telkėsi apie ūlyčią, o išsiskirsčius į vienkiemius ir vėliau, jau po Antrojo pasaulinio karo, čia iš viso buvo 18 sodybų, iš jų ūlyčioje buvo likusios tik 3 – Gaigalų, Seržintų ir Vygėlių.

Gaigalai, dvi Janulionių, trys Tursų šeimos, Saladžiai, Prieveliai, Paunksniai (vėliau Sakalauskai ir Čepėnai), Seržintai, Vygėliai, Lackai – tikrieji senbuviai, kurių mažiausiai kelių kartų gausių šeimų gyvenimas tekėjo Vygėliuose. Mikučionių šeima į Vygėlius atsikėlė netrukus po 1863-ųjų sukilimo, 1937-aisiais čia persikėlė Makuškų šeima iš Zanapolio (Jūžintų vls.), dar keleriais metais vėliau – jauna Kazlauskų šeima. Apie Petronių ir Balaišių vienkiemį gyvenimą išlikę mažiausiai žinių, nes šių dviejų sodybų kaime nebeliko lemtinguoju pokariu.

Vygėlių kaime prabėgo dviejų dabarties Lietuvos menui ir mokslui ypač nusipelnusių žmonių, Nacionalinės premijos laureatų, vaikystė: menininko Gintaro Karoso (gim. 1968), Nacionalinės kultūros pažangos premijos laureato (premija skirta 2006 m. už muziejaus po atviru dangumi – Europos parko sukūrimą) ir chemiko profesoriaus dr. Ričardo Makuškos (gim. 1956), 2011 m. Lietuvos mokslo premijos laureato (premija skirta už mokslo darbus apie vandenyje tirpių polimerų panaudojimą aukštosios technologijoms) (plačiau apie R. Makušką žr. knygos .... psl.).

Gintaras Karosas, skulptorius, Europos parko įkūrėjas ir kraštovaizdžio autorius, muziejų po atviru dangumi iš apleisto miško prie Vilniaus pradėjo kurti būdamas 19 metų, bet gamtos ir žmogaus vienovės pojūtį, darbštumą ir kitas savybes, be kurių didelių darbų nenuveiksi, atsinešė iš vaikystės Vygėlių kaime. Štai jo žodžiai, kuriais tikrai daug pasakytą: *„Viskas prasideda tikriausiai vaikystėje... Aukštaitijoje, netoli Duokiškio bažnytkaimio, yra (tiksliau, buvo...) toks gražus Vygėlių kaimas, maža ūlytėlė ir tarp kalnelių, pušynų ir beržynų išsimėtę vienkiemiai. Gimiau Vilniuje, bet iki mokyklos gyvenau tokiam senoviniame vienkiemyje pas senelius Grasildą ir Pranciškų Saladžius. Mane supo tiek erdvės, tiek gyvos natūralios gamtos ir jos stebuklų, turėjau laisvės vaizduotei. (...) Iš trijų pusių sodybą supo miškas, už įkalnės laukų horizonto leisdavosi saulė, o visi baldai namuose buvo pagaminti pačių rankomis. (...) Gamta amžina ir tobula, tačiau jai prasmę suteikiame mes, žmonės, deja, dažnai – pažeisdami gamtą. Aš siekiu didžiosios sintezės – tarp meno, gamtos ir žmogaus, išsaugant orumą ir pagarbą aplinkai.“*

Gintaras Karosas

Pranciškus ir Grasilda Saladžiai su anūkais Linu (centre) ir Gintaru Karosais prie savo trobos Vygėlių kaime apie 1969 m.

Visų 18 Vygėlių kaimo sodybų gyvenimai buvo skirtingi, bet visų sodybų lemtis panaši. Tai liudija šiame kaime gimę ir augę žmonės ar nuotraukose užfiksuotos akimirkos.

Grasildos (1906–1996) ir Pranciškaus (1884–1984) Saladžių gyvenimas, iš XX a. 7–8 dešimtmečio atgijęs anūko Gintaro Karoso, gyvenančio Vilniuje, prisiminimuose: *„Senelis gyveno Vygėliuose gamtos ritmu: keldavosi anksti, ketvirtą ar penktą valandą ryto, nešė pieną į Duokiškio pieninę, o guldavosi temstant. Man atrodė, kad jo esybė tokia neatskiriama kosmoso dalis ir kad jam buitinės problemos tokios nereikšmingos, jog net neverta jų imti domėn... Paminėsiu vieną įdomią detalę, charakterizuojančią senelį Pranciškų, kuris rūpinosi bendruoju gėriu: jis labai taupydavo elektrą, neleisdavo niekam jos deginti be reikalo, nors pats nuo mokėjimo už elektrą ir buvo atleistas...“*

Sodyboje buvo ilga pirkia – iš keturių dalių: gryčios (gyvenamosios patalpos su maisto gaminimo ir duonkepe krosnimis), seklyčios (nešildomos, naudojamos vasarą), kamaros (nešildomos, naudojamos podėliams) ir namelio (taip vadino patalpą namo centre, į kurią pirmiausia įeinama). Priešais trobą stovėjo sena klėtis, žemiau, raisto link – gurbas (taip buvo vadinamas tvartas) ir klaimas (klojimas šienai laikyti), priešingoje pusėje, žvelgiant nuo gryčios, ant kalno už vyšnių sodo stovėjo pirtelė. Už jos slėnyje žaliavo miškas, vadinamas raisteliu, kur vasaromis rinkdavome avietes.

Mano mama Vladislava Elena Karosienė (Saladžiuotė) (gim. 1936) baigė žemės

Gintaras Karosas. Vygėlių kaimas, 1977 m.

*Pranciškaus ir
Grasildos Saladžių
sodyba apie
1969 m. Kieme prie
„Opeliuko“ – iš
Vilniaus atvažiavusi
dukra Vladislava Elena
Karosienė (Saladžiūtė).*

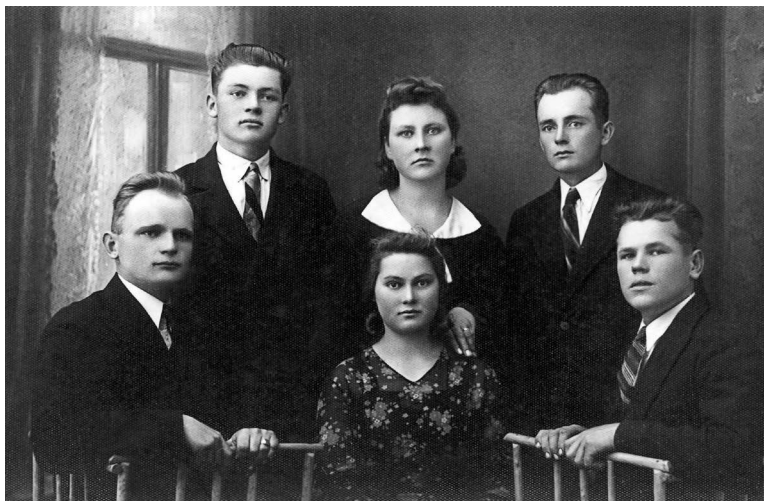
ūkio technikumą, po to Žemės ūkio akademiją Kaune. Dar besimokydama dirbo agronome, vėliau ekonomiste, vyriausiąja agronome. Kai tėvai persikėlė gyventi į Vilnių, mama dirbo Vilniaus gėlininkų susivienijimo personalinėje įmonėje, ėjo įvairias (ir direktorės) pareigas, Lietuvai atgavus Nepriklausomybę buvo išrinkta Vilniaus gėlininkų susivienijimo pirmininke.“

Mikučionių vienkiemis buvo labiausiai Duokiškio link nutolęs Vygėlių vienkiemis, apsuptas miškelių. Domo Mikučionio šeima Vygėliuose atsirado netrukus po 1863-ųjų sukilimo, kai buvo priverstas palikti Šermukšnynės viensėdį. Į Vygėlius jis persikėlė sumainęs namus su čia gyvenusiu Brakniu. Domo sūnus Juozas Mikučionis (gim. 1868) jau su pirmąja žmona turėjo didelę šeimą: sūnus Petrą, Joną, Praną, Domą ir dukras Oną ir Kastę, o žmonai mirus, vedęs 20 metų jaunesnę žmoną Uršulę, susilaukė dar 4 vaikų: Simono, Genutės, Zosės ir jaunėlio Vytauto. Visi gyveno draugiškai, dirbo turėtą apie 18 ha žemę. Per karą, 1944 m. liepos 18-ąją ties pat jų namais ėjo fronto linija. Namai sudegė. Šeimai teko glaustis išlikusiame tvarte, kur išsirengė gyvenamąjį būstą. Jauniausias sūnus Vytautas Adomas Mikučionis (gim. 1930), likęs gyventi gimtajame kaime, pastatė naują medinį namą, kur gyveno su žmona Irena, Vilučių aštuonmetės mokyklos mokytoja. Vytautas daug metų dirbo brigadininku. Prasidėjus melioracijai, pardavė namus nusigriovimui ir išvažiavo į Ūkmergę, kur iki šiol gyvena, kaip ir Vytauto sesuo Genutė.

Janulioniai savo giminės genealoginiame medyje turi žinių apie protėvius, gyvenusius Vygėliuose jau XVIII a. pabaigoje. Jonas Janulionis (gim. 1944), gyvenantis Vilniuje, pasakoja apie trijų kartų gyvenimą:

„Mano senelis Konstantinas Janulionis (1853–1923) vertėsi žemdirbyste ir gyvulininkyste. Iš tėvo paveldėjo 23 ha žemės sklypą, turėjo arklinę kuliąmają mašiną, trobesius linams perdirbti – jaują, kuri buvo Vygėlių ūlyčioje. Buvo turtingas ūkininkas, turėjo sukaupęs lėšų ir planavo pirkti dvarą, bet Rusijoje įvykusi revoliucija jo santaupas (jos buvo Rusijos rubliais, beje, dengtais auksu) pavertė niekais.

Tėvas Pranas Janulionis paveldėjo tą patį ūkį iš mano senelio Konstantino, vertėsi žemdirbyste ir gyvulininkyste. Iš Duokiškio pieninės (kurioje tėvo brolis Albinas dirbo mechaniku) vežė pieninėje pagamintą sviestą į Pānevėžio geležinkelio stotį eksportui į

*Gaigalų ir Janulionių
šeimų jaunimas apie
1933 m.*

Angliją. Šis verslas sekėsi gerai, todėl uždirbo pinigų naujiems trobesiams statyti ir 1940–1945 m. savo trobesius perkėlė iš ūlyčios į naują vienkiemį.“

Prano (1909–1996) ir Emilijos (1913–?) Janulionių šeima užaugino aštuonis vaikus, iš kurių penki įgijo aukštąjį mokslą, trys baigė technikumus. Dukros Vidos sūnus Ramūnas Garunkštis tapo matematikos profesoriumi, dirba Vilniaus universitete.

Albino (1918–?) ir Vitalijos (1927–2005) Janulionių šeima užaugino penkis vaikus, namai tebestovi Vygėliuose, tėviškę dažniausiai lanko sūnus Juozas su žmona.

Gaigalų giminės sudaryto genealoginio medžio įrašai siekia XIX a. septintąjį dešimtmetį. Pildoma septintoji giminės medžio karta, jame yra beveik 400 vardų, kas kelerius metus organizuojami plačios giminės susitikimai.

1765 m. Ukmergės apskrities seniūnijų inventoriaus knygoje yra įrašas, kad Kazys Gaigalas iš Vygėlių kaimo sumokėjo mokesčių 92 auksinus ir 23 grašius. Užpalių valsčiaus šiaurės vakariniame pakraštyje minimi 6 gaspadoriai Gaigalai ir 2 Miškiniai. Gali būti, kad tarp jų yra ir Dominyko Gaigalo bei Elžbietos Miškintės seneliai arba proseneliai.

XIX a. viduryje Vygėlių kaime gyvenęs Dominykas Gaigalas ir jo žmona Elžbieta užaugino 6 vaikus. Iš jų du sūnūs, Antanas (1881–1950) ir Pranas (1883–1956), 1905 m. išvyko į Ameriką, 10 metų sunkiai dirbo anglių kasyklose, vėliau, jau pramokę kalbos, – restorane. Grįžo į Lietuvą apie 1920 m., apsistojo Vygėliuose. Antanas kartu su broliais Repšiais (su kuriais dirbo Amerikoje) iš grafo Pšesdeckio Rokiškio centre nusipirko namą, kuris anksčiau priklausė grafui Tyzenhauzui. Tapę savininkais, namą išnuomojo: pirmame aukšte įsikūrė gatavų drabužių parduotuvė, o antrajame – viešbutis. Kampu atsukoje kitoje vieno aukšto namo dalyje buvo taip pat įsikūrusios parduotuvės. Antanas apsigyveno namo antrajame aukšte, vedė Nataliją Stasiškytę iš Kišūnų. Užaugino 4 vaikus. 1948 m. bolševikai nacionalizavo turta, į Sibirą ištremė Antaną su žmona ir du sūnus. Antanas Sibire teišgyveno tik metus, plukdydamas Jenisejumi medžius įkrito į vandenį, susirgo plaučių uždegimu ir mirė. Palaikai iš Sibiro 1989 m. perlaidoti į Lietuvą (Rukų kapinėse, Pagėgių sen.).

Jurgis (Jurgys) Gaigalas (1863(?)–1936), kaip vyriausias iš Dominyko ir Elžbietos Gaigalų vaikų, liko gyventi Vygėliuose, vedė Emiliją Sirvydytę iš Jōčiškių k. (1874–1936) ir užaugino 6 vaikus. Šeimoje kartu gyveno, ūkyje pagelbėjo ir vaikus auginti padėjo netekėjusi Jurgio sesuo Agota.

Ūkis Vygėliuose buvo laikomas turtingu: 23 ha žemės (iš jų 3 ha pirkto Jurgio šeima), turėjo 2 samdinius (mergą ir berną), arklinę šienapjovę, javakirtę, javų kuliamąją, laikė 5 arklius ir 8 karves. Namai buvo dideli, tvarkingi, darželiuose šalia namų žydėjo gėlės.

Jurgio sūnus Antanas (1908–1973) buvo savamokslis muzikantas, būdamas 16–18 metų grojo armonika Vygėlių kaimo vakarėliuose, gegužinėse, apie 1935 m. išvyko į Kauną, ten sukūrė šeimą, užaugino 6 vaikus. Antanas yra grojęs „Kauno radiofone“ kartu su garsiuoju Pupų Dėde (Petru Biržiu). Antano įgrotą armonikos muziką transliuodavo ir Kauno radijas.

Jurgio dukra Emilija (1913–1991) 1938 m. ištekėjo už Domo Mikučionio (1913–2000) iš tų pačių Vygėlių.

Jonas Gaigalas (1912–1979) liko ūkininkauti tėvų ūkyje Vygėliuose. Vedė Leonorą Markelytę (1915–1997) iš Kustų k. Abu užaugino dukrą Ireną ir sūnų Rimantą. Šeima gyveno protėvių statytame name, kuris buvo dviejų galų (viename seklyčia svečiams, kitame – gyvenamoji patalpa), stovėjo klėtis (buvo galima miegoti), svirnas (grūdams, mėšai laikyti), tvartas, kluonas (jauja linams kultti ir javams (šiaudams) laikyti), daržinė. 1979 m. mirus Jonui, kurį laiką namuose liko gyventi viena Leonora. Apie 1987 m., Leonorai persikėlus gyventi pas dukrą į Uteną, namas, kluonas ir daržinė buvo nugriauti. Klėtį ir svirną persikėlė vaikai, tvartas buvo paliktas kaimynams Seržintams.¹

Jono Seržinto (1920–2006) ir Stefanijos Seržintienės (Paunksnytės iš Lapienių, gim. 1919) šeima Vygėlių kaime XX a. buvo bene pati gausiausia. Vienas po kito, dažnai pamečiui, pasaulį išvydo vaikai Algis, Petras, Alma, Vygandas, Elvyra, Kazimieras, Jonas, Antanas, Egida. Seržintams, turėjusiems per 30 ha žemės, teko iškėsti ir Sibiro tremtį, nelengva buvo auginti ir tokį pulką vaikų. Jų šimtametė, protėvių statyta sodyba Vygėlių ūlyčioje stovėjo iki 2013-ųjų sausio, bet po tragiško gaisro, nusinešusio ir Jono Seržinto gyvybę, čia beliko tik ūkiniai pastatai. 94-erių sulaukusi Stefanija Seržintienė gyvena pas sūnų Petrą Kuprių kaime.

Stasė Vygėlienė, pokaryje atitekėjusi į Vygėlių kaimą iš Armališkių kaimo, su vyru Jonu Vygėliu čia užauginusi tris vaikus ir dabar tebegyvenanti savo namuose, pasakoja savo vyro šeimos istoriją. „Kazimieras Vygėlis (1861–1926), mano vyro Jono Vygėlio tėvas, buvo inžinierius, architektas, statęs Duokiškio bažnyčią. Už-

Antanas Gaigalas yra grojęs „Kauno radiofone“ kartu su garsiuoju Pupų Dėde (Petru Biržiu). Antano įgrotą armonikos muziką transliuodavo ir Kauno radijas. Apie 1928 m.

¹ Žinias pateikė Lina Šipkauskienė, Kaunas, 2013 02 05.

tat jo pirmoji žmona ir sūnus Antanas palaidoti šventoriuje. Jis pats palaidotas čia, Vygėlių kaimo kapinaitėse. Jose ir išlikęs vienintelis paminklinis kryžius, pastatytas jam mirus, su užrašu, kad palaidotas „Inž. Kazimieras Vygėlis 1861–1926“. Tos kapinėlės (čia sakom – kapeliai) yra medžiais apaugusioje kalvelėje prie pat mūsų pirties. Vygėlių šeima žemės turėjo apie 30 ha. Kazimieras Vygėlis su pirmąja žmona turėjo dukterį Uršulę ir sūnų Antaną. Žmonai mirus, vedė Barborą Pernavaite ir turėjo dar tris vaikus: vyriausioji Veronika, būdama 16 ar 17 metų, išvyko į Šiaurės Ameriką, bet kažkaip atsidūrė Pietų Amerikoje, Urugvajuje, ten sukūrė šeimą, ten ir mirė. Vidurinioji Adelė nutekėjo į Kaniūkų. Vygėliuose, tėvų namuose, liko gyventi jauniausias sūnus Jonas (1915–1990).“

Stasės ir Jono Vygėlių šeimoje užaugo trys vaikai: Onutė (gim. 1960), Janina (gim. 1963) ir Bronius (gim. 1964, žuvo sulaukęs 17 metų). Kartu su jų šeima gyveno ir Jono sesuo Uršulė. Vygėlių šeima namą iš dalies perstatė apie 1967–1968 m., bet senoji klėtis tebėra ta pati, statyta dar senojo Kazimiero Vygėlio.

„Antanas Tursa, mūsų giminės prosenelis, gyveno Vygėlių ūlyčioj, jo šeimoj augo 6 vaikai: Kazimieras, Dominykas, Elžbieta (Stasiškienė), Veronika (Daugilienė), Jonas ir Pranciškus, – pasakoja Dalia Tursaitė (gim. 1960), gyvenanti Vilniuje. – Kazimieras, Dominykas, Jonas ir Pranciškus Nepriklausomos Lietuvos laikais persikėlė gyventi į vienkiemius tame pačiame Vygėlių kaime.

Pranciškus Tursa (1883–1947) vedė Oną Paunksnytę (1882–1928), irgi iš Vygėlių kaimo, Nepriklausomoj Lietuvoj turėjo apie 7 ha žemės. Jų šeimoje užaugo 4 vaikai: Anelė (Mierkienė) (1912–1982), Jurgis (mirė mažas), Vladas (1914–2005) ir Stefa (Vencloviene) (1916–2000).

Vladas Tursa, mano tėvas, liko gyventi savo tėvų sodyboje, vėliau čia vietoj senosios trobos pasistatė naują. Jo namuose 1948–1949 m. slapstėsi Algimanto apygardos kun. Margio rinktinės vadas Juozas Kemeklis (slapyvardis Rokas). Kai prasidėjo suėmimai, Vladas Tursa, būdamas partizanų rėmėjas ir ryšininkas, numanė, kad gali būti suimtas, slapstėsi ir iki amnestijos namuose negyveno. O jo sesuo Stefa netikėjo, kad gali būti suimta, tačiau buvo suimta ir nuo 1949 m. liepos iki spalio mėn. buvo kvočiama Rokiškio kalėjime, o nuo 1949 m. spalio 8 d. buvo tardoma Panevėžio kalėjime ir nuteista 10 metų kalėti pagal RTFSR 58-1a ir 58-II str. Kalinta Karagandos lageryje. Vėliau ištekėjo už politinio kalinio B. Venclovos. Jie įsivaikino ir užaugino mergaitę iš vaikų namų, iki mirties gyveno vyro gimtajame krašte Kalvarijos miestely, Marijampolės rajone.“

Vladas Tursa vedė Anelę Mataraitę iš Maneičių k. (gim. 1924), užaugino sūnų ir dukrą. Bitininkavo, buvo labai darbštus, linkęs į meistrystę. Iki pat gilos senatvės ne rečiau kaip kas dvi savaites būtinai kūrendavo pirtį, net ir tada, kai jau gyveno Rokiškyje, arčiau sūnaus šeimos, bet vasaromis sugrįždavo į kaimą. Anelė Tursienė, bebaigianti devintą dešimtį, dabar gyvena pas dukrą Vilniuje.

Kazimieras Tursa turėjo sūnus Balį (1906–2001), kuris visą gyvenimą nugyveno Vygėliuose, ir Praną. „Teisingais“ pokario metais Pranas paskendo, palikęs žmoną Domicelę Tursienę su mažyčiu sūneliu. Sūnus Juozas Tursa (1944–2012) sukūrė šeimą ir gyveno Utenoje. Juozo dukros Ramunės Jankauskienės (Tursaitės), gimusios 1969 m., nurodyta gimimo vieta yra Vygėlių kaimas, ir po jos, ko gero, daugiau su šiuo kaimu susijusių gimimo įrašų nebebuvo.

„Jono ir Emilijos Tursų, mano senelių, šeimoje užaugo trys vaikai: sūnus Pranas (mirė jaunas, 22 metų, kai kuliamajai nutraukus koją prasidėjo gangrena), Bronislava (vėliau

Petrauskienė) ir Antanas, – pasakoja Laima Švetkauskienė (Tursaitė), gim. 1957 m. Vygėliuose, gyvenanti Vilniuje. – Antanas Tursa (1906–2001), mano tėvas, 1926 m. su savo tėvais persikėlė iš ūlyčios į vienkiemį, pasistatė namą. Čia nukaršino ir tėvus. Nors nebuvo baigęs nė vienos klasės, nemokėjo nei skaityti, nei rašyti, bet buvo nagingas: siuvo ir taisė batus, kaustė arklus, siuvo ir taisė pakinktus. Buvo bitininkas, turėjo apie 10 bičių avilių, kaip ir visi dirbo kolūkyje. Vedė Bronislavą Svilaitę (gim. 1920) iš Antakalnio k., Jūzintų vls. Užaugino 6 vaikus.“

Visi Tursų vaikai paveldėjo iš motinos puikią muzikinę klausą, yra savamoksliai muzikantai: Laima skambina gitara, groja akordeonu, Gintautas ir Rimantas groja akordeonu, klarnetu ir armonika, jau ir išvykę mokyti dar kartais grodavo Kišūnų kultūros namų kaimo kapeloje. 5 vaikai gyvena Vilniuje, tad 9-ajame dešimtmetyje arčiau jų išvažiavo ir tėvai. Antanas Tursa mirė sulaukęs garbaus 95 metų amžiaus, 93-jų metų Bronė Tursienė gyvena pas dukrą Vilniuje.

Petronių šeimai negailestingi buvo pokario metai. Jų sodybėlė, kurioje gyveno Danutė Petronytė ir du jos broliai, buvo tuoj už Tursų sodybos, Nosvaičių link. 1948 m. šiose apylinkėse sukurtos kun. Margio partizanų rinktinės ryšininkė Danutė Petronytė, slapyvardžiu Čigonaitė, ir jos brolis Antanas Petronis, slapyvardžiu Perkūnsargis, 1949 m. buvo suimti ir išsiųsti į lagerius. Danutė grįžo iškankinta, palaužtos sveikatos, ir netrukus čia mirė, o jos brolis Antanas taip ir liko Rusijoje.

Balaišių troba buvo nuo ūlyčios Tatuoliškių kaimo link, ten užaugo sūnus Aloyzas, dukra Aldona ir, galbūt, dar du jų broliai, bet jie išsivažinėjo, ir net vyresniųjų vygėliškių atminty belikus tik trobelė, vėjų nuplėštu stogu...

Juozas ir Stasė Kazlauskai nebuvo Vygėlių kaimo senbuviai. Stasė Sabalytė, gimusi Visetiskėse (Anykščių r.), augo pasiturinčioje ūkininkų šeimoje, vėliau ištekėjo už samdinio Juozo Kazlausko. Jauna šeima (abu bendraamžiai, gimę 1909 m.), atsikėlusį į Vygėlių kaimą, iš Dominyko Tursos nusipirko sodybą ir žemės, pradėjo ūkininkauti. Sekėsi nelengvai, nes žemė buvo nederlinga. O čia dar prasidėjo karas, suirutė.

Sunkaus darbo ir netikėtos ligos nualintas Juozas mirė ir paliko Stasę su mažais vaikais. Pokario metai buvo be galo sunkūs našlei, auginančiai keturias atžalas (dukrą Onutę, gim. 1934 m., sūnūs Antaną – 1936, Juozą – 1940 ir Vytautą – 1943). Būdavo dienų, kai namuose trūkdavo duonos. Gelbėjo asmeninis ūkelis ir begalinis motinos darbštumas. Ji niekuomet neprarasdavo vilties, buvo sumani šeiminkė, gera dainininkė.

Augo vaikai – motinos pagalbininkai. Atsirado vilties, jog gyvenimas į senatvę pagerės. Tačiau patirti gyvenimo sukrėtimai (buvo išžudyta Stasės Sabalytės tėvų šeima, anksti mirė vyras, ligos, nepritekliai, karo ir pokario baisumai), moteriškus pečius slėgęs fizinis darbas, šeimos rūpesčiai pakirto motinos sveikatą ir ilgiems metams pasmerkė negaliai ir kančioms, kurias ji užbaigė 1986 m. Palaidota Utenos kapinėse.

Stasė Kazlauskienė užaugino keturis vaikus. Dukra Onutė šiuo metu gyvena Rokiškyje. Sūnus Antanas įsikūręs šalia gimtinės, Vilučiu kaime. Sūnus Juozas, visą gyvenimą dirbęs žurnalistu, gyvena Utenoje. Jauniausias sūnus Vytautas jau miręs.*

* Juozas Kazlauskas, *Nueitu keliu sugrįžtant*, 2013 02 03, Utena.

Paunksnių sodyboje XIX a. antroje pusėje gimė ir užaugo 6 vaikai: Dzidas, Dominykas, Povilas, Pranciškus, Kazimieras ir Ona (Tursienė).

Povilas Paunksnis liko gyventi Vygėliuose ir turėjo tris dukras: Liudą (Regalienė, 1913–1985), Oną (Butkienė, 1923–2006) ir Uršulę (1917–1990), kuri ištekėjo už Balio Sakalausko ir liko gyventi Vygėliuose. Sakalauski šeimoje užaugo 4 vaikai: Vanda (Palevičienė, gim. 1939), Antanas (gim. 1945), Donata (Jakšienė, gim. 1946), Petras (gim. 1951). Antanas Sakalauskas, baigęs mokslus, sukūrė šeimą ir kurį laiką gyveno ir dirbo agronomu Vilučiuose, po to persikėlė į Užpalius.

Pranciškus Paunksnis vedė Salomėją Jančytę ir taip pat liko gyventi Vygėliuose, netoli brolio sodybos. Jų dukra Bronė (gim. 1923) čia ištekėjo už Leono Čepėno. Čepėnai susilaukė sūnaus Vidmanto (gim. 1963). 8-ajame dešimtmetyje jie persikėlė į Vilučius (pirko Vaškelių sodybą), čia nukaršino ilgaamžę, beveik 100 metų sulaukusią motiną Paunksniene. Likusi našlė Bronė Čepėnienė dabar gyvena su sūnumi.

Veronikos ir Liudviko Prievelių sodyba buvo Vygėlių kaimo kampe, jų žemė ribojosi su Kustų ir Kišūnų kaimais. Namai buvo labai gražioje vietoje, apsupti didelio sodo ir miškelių, sodintų eglių, guobų gyvatvorių. Per Prievelių žemę tekėjo Nosvės upelis, jo status šlaitai, apaugę medžiais, saugojo teritoriją nuo šaltų vėjų, pavasarį čia žydėdavo žibuoklės. Šeima dirbo 13 ha žemės, kurią Liudvikas Prievelys paveldėjo iš savo tėvo Simono.

Prievelių šeimos archyviniai duomenys siekia caro laikus, jau nuo tada šiose žemėse ūkininkavo labai darbščių, sąžiningų ir teisingų žmonių šeima. Liudvikas Prievelys turėjo dvi žmonas. Pirmosios dukra Valė ištekėjo už Juozo Juodelės iš Nosvaičių kaimo. Su antrąja žmona Veronika jis susilaukė trijų vaikų: Onutės, Luciaus ir Genovaitės. Onutė ištekėjo už Juozo Umario iš Tatuoliškių kaimo, Lucius vedė Stefą Garunkštytę iš Kaimynų kaimo, o Genovaitė ištekėjo už Antano Žilinsko nuo Kybártų, dabar gyvena Dusetosė, Zarasų rajone.

Prievelių sodyboje per karą ir pokario metais nuo sribų ir trėmimų slapstėsi daug žmonių, nes čia, labiausiai nutolusiame nuo valsčiaus centro kaime, buvo palyginti ramu, kol prasidėjo išdavystės, represijos ir suėmimai. Išdavystės auka tapo ir Onutė Prievelytė bei jos svainis Juozas Juodelė, kuris buvo nuteistas 25 metams kalėti.

Šioje gražioje sodyboje nuolat rinkdavosi apylinkės jaunimas – šokdavo, dainuodavo, meldavosi, švėsdavo gegužines. Prieveliai buvo labai geri žmonės – kiek galėdavo, padėdavo kitiems, atsidūrusiems bėdoje, skolindavo pinigų, net karstus pagamindavo, kai būdavo laidojami kaimynai. Liudvikas Prievelys buvo nagingas – turėjo kalvę, medžio dirbtuvėles, gamino plytas, mokėjo išdirbti galvijų ir arklių odas, siūdavo batus savo šeimos nariams ir kitiems pažįstamiems.

Tėvų sodyboje pasiliko gyventi Lucius su žmona. Namuose turėjo daug knygu, o laikraščiai ir žurnalai buvo tvarkingai įrišami ir metai po metų komplek-

Veronika ir Liudvikas Prieveliai

tuojami lyg bibliotekoje. Lucius Priavelis, nors dirbo sunkvežimio vairuotoju, bet buvo visapusiškai apsišvietęs žmogus, labai mėgo skaityti knygas, puikiai žaidė šachmatais. Liudvikas Priavelis mirė 1963 m., Veronika Priavelienė – 1975 m. Apie 1980 m. sodyba buvo atiduota melioracijai ir sunaikinta. Lucius ir Stefa Priaveliai persikėlė gyventi į Stefos tėviškę Kaimynų kaime. Lucius buvo labai stiprus, darbštus, bet savo sveikatos nesaugojo. Mirė 1992 m. nuo infarkto.

Priavelių sodybos vietoje dar yra likęs mažas miškelis ir tai, ko negalėjo įveikti buldozeriai – tai didžiuliai akmenys. Ten sodybos atminimui pastatėme kryžių.**

Teresės (1890–1955) ir Alfonso (1885–1969) Makuškų šeima su 4 jau paaugusiais vaikais (Jonu, gim. 1915, Stase, gim. 1921, Juozu, gim. 1923, Adele, gim. 1925) į Vygėlius iš Zanapolio atsikėlė 1937-aisiais, sumainę trobas su čia gyvenusiu Makuška, norėdami turėti daugiau žemės. Žemės čia buvo apie 6 ha, bet trobelė maža, vienam gale turėjo tilpti visa didelė šeimyna, o kitam gale buvo tvartelis. Kaip atsimena Juozas Makuška, jo tėvas nemažai apylinkių apvažiavo ieškodamas, iš ko nusipirkti namą, kad čia jį galėtų pasistatyti. Buvo radęs ir naujų sukirstų rąstų parduodamą namą, bet jam netiko, kad „mandras“, naujoviškas, keturkampis – mat jam reikėjo, kad būtų, kaip kaime buvo įprasta, dviejų galų pailga troba su gryčia ir seklyčia. Galiausiai surado tokią už Duokiškio, Jurkiškyje, ir dar prieš karą pasistatė rąstinę trobą, o tvartui rąstus pirkto iš eigulio jau prie vokiečių, per karą. Tėvų namuose liko gyventi sūnus Juozas, kiti vaikai sukūrė šeimas ir gyveno taip pat netoliese – Kaimynuose, Vilūčiuose ir Tervydžiuosė. Adelė, ištekėjusi už Jono Stuko į Tervydžių kaimą, su vyru ir vaikais iškentėjo Sibiro tremtį. Juozas Makuška vedė Liuciją Niauraitę (gim. 1928 m.) iš Juodonių kaimo, užaugino 3 vaikus – Ričardą (gim. 1956), Egidiją (gim. 1960) ir Donatą. Liucija Makuškienė visą gyvenimą giedoja bažnyntiniame chore bei skambino dar jaunystėje tėvų nupirktomis Juozo Lašo pagamintomis kanklėmis. Su gretimo Kišūnų kaimo kanklininke Aldona Vanagiene jos skambindavo ir dainuodavo duetu, be jų pasirodymo neapsieidavo nė vienas didesnis kolūkio, apylinkės, o dažnai ir rajono renginys. Su kitais saviveiklininkais savamokslės muzikantės koncertavo ir daugelyje kitų rajonų bei Lietuvos televizijoje. Liucija, kaip buvo su seserimis suskaičiavusios, mokėjo daugiau nei šimtą liaudies dainų. Gal todėl ir Duokiškio parapijos metinių Šventos Onos atlaidų „pakermašės“ Makuškų namuose bū-

Liucijos ir Juozo Makuškų auksinės vestuvės

** Genovaitės Žilinskienės (Privelytės) atsiminimai, 2013 01 05, Dusetų vienkiemis.

davo labai dainingos ir linksmos. Kaip ir į daugumą Vygėlių sodybų, į Makuškų kiemą po bažnyčios suvažiuodavo giminės ir bičiuliai pasibūti, pasivaišinti ir būtinai – padainuoti.

Makuškos 1976-aisiais pasistatė mūrinį namą Vilučiuose, kur Juozas daugiau kaip 30 metų dirbo sandėlininku grūdų sandėlyje. Makuškos pievose Vygėliuose buvo visada vandens sklidina versmė (*paversmia šulnaliokas*), rankomis iškastu grioviu už beržynėlio šniokšdavo pavasariniai vandenys, o tolėliau už jo buvo durpynėlis, tad netrukus buvusią sodybvietę ir visą kraštovaizdį neatpažįstamai pakeitė melioracijos grioviai...

Liucija ir Juozas Makuškai auksines vestuves atšventė 2005 m. sausio 13 d.

Jono Lackaus šeima turėjo apie 6 ha žemės, prieš Antrąją pasaulinį karą šeimoje užaugo trys sūnūs – Steponas, Albinas ir Vincas. Steponas žuvo karo metais, Vygėliuose prie tėvų liko Albinas Lackus. Čia sukūrė šeimą, čia šeštojo dešimtmečio pabaigoje gimė du jo sūnūs – Jonas ir Alvydas. Netrukus Lackų šeima išsikėlė iš Vygėlių, bet Lackuvienė su vaikais vasaromis dar atvažiuodavo aplankyti kaimynų, o suaugę vaikai taip pat yra lankęsi savo gimtinėje.

Vygėlių kaimo žmonės nuo seno buvo labai bendruomeniški, taikūs ir labai kaimyniški, daug daugiavaikių šeimų. Galbūt toks gyvenimo būdas, o gal gamtos apsuptis ir fizinis darbas nulėmė tai, kad čia nuo senų laikų labai daug ilgaamžių, perkopiančių ir 95-erių metų ribą. Prieškarinės kartos Vygėlių žmonės, kad ir nebaigę specialių mokslų, kaip sakydavo, „patys iš savęs“ mokėjo prireikus ir kolūkinę apskaitą vesti, ir raštą surašyti. Beje, 1949 m. Vygėliai kartu su gretimais Tatuoliškių ir Nosvaičių kaimais jau buvo mažyčio „Neries“ kolūkio

Šv. Onos atlaidų „pakermasė“ Makuškų sodyboje. Pirmoje eilėje centre sėdi Alfonsas Makuška, jo dešinėje anūkė Egidija Makuškaitė su drauge kaimyne Dalia Tursaitė, jo kairėje – marčios Liucijos sesers dukros. Antroje eilėje (iš kairės į dešinę) Jonas Makuška, Liucija Makuškienė ir jos seserys su vyrais, Juozas Makuška ir kaimynas Vladas Tursa

*Ištuštėję Vygėlių
kaimo laukai*

dalį, 1951 m. jis prijungtas prie „Šešupės“ kolūkio (Kišūnų ir Kustų k.), įkurto 1950 m., o 1953 m. prijungtas prie „Auksinio grūdo“ kolūkio (Vilučiai, Armoniškis, Šernupys) ir jam priklausė iki pat kolūkių eros pabaigos. Vygėlių kaimas buvo elektrifikuotas apie 1965 metus.

XX a. 6, 7 ir 8 dešimtmečiais išleisti vaikus į mokslus ir „į miestus“, kad jiems nereikėtų dirbti „kolchoze“, buvo kiekvienos vygėliškių šeimoms apsisprendimas, o ir pačių vaikų lyg ir savaime suprantamas noras. Todėl didžioji dauguma paskutinės kartos vygėliškių yra baigę aukštuosius mokslus ir technikumus.

Paskutinės Vygėlių gyventojų kartos užaugo (kol baigė mokyklas) XX a. 6, 7 ir 8-ajame dešimtmetyje. Tada gyvenimas čia dar virte virė. Bet netrukus „didžiosios melioracijos“ laikai pasiglemžė bene 8 sodybas: Grasilda ir Pranciškus Saladžiai išvažiavo pas dukrą į Šveitąją, vėliau į Vilnių, Bronė ir Antanas Tursos išvažiavo į Vilnių, arčiau vaikų, Liucija ir Juozas Makuškos, Bronė ir Leonas Čepėnai, Marytė ir Antanas Kazlauskai bei Sakalauskų šeima persikėlė į Vilučius, tuometinio kolūkio gyvenvietę, Stefa ir Lucius Prieveliai išsikėlė į Kaimynus, arčiau Stefos sesers, Irena ir Vytautas Mikučioniai išvažiavo gyventi į Ukmergę. Beje, reikia pasakyti, kad tas išvažiavimas iš Vygėlių nebuvo priverstinis, dauguma netgi džiaugėsi galimybe, gavę nors ir nedidelę kompensaciją, išsikelti į gyvenvietę, arčiau patogumų (parduotuvė, paštas, pieninė, autobuso stotelė šalia) ir pasistatyti naują trobą (tuo metu populiariausi, „moderniausi“ buvo mūriniai silikatinių plytų namai) ar įsikurti arčiau vaikų ar savųjų.

Ir melioracijos nenukeltose sodybose nė vienas pokarinių kartų vygėliškis neliko gyventi Vygėlių kaime, tad gyventojų ėmė natūraliai mažėti, o sodybos, seniesiems šeiminkams mirus ar senatvėje išsikėlus pas vaikus, ištuštėjo. Kai kurias trobas vaikai išsigabeno ir perstatė savo sodo sklypuose (Gaigalų, Saladžių). Dabar tik Stasės Vygėlienės namų languose Vygėliuose dar kasdien dega žiburėliai, o Prano Janulionio, Albino Janulionio ir abiejų Tursų sodybos atgyja vasarą.

Vygėliškių susitikimas

2001 m. gegužės pabaigoje, praėjus daugiau nei dvidešimčiai metų nuo melioracijos, taigi ir Vygėlių kaimo tuštėjimo pirmosios bangos, įvyko Vygėlių

kaimo gyventojų susitikimas. Rajoniniame laikraštyje jį aprašė iš Vygėlių kaimo kilęs žurnalistas Juozas Kazlauskas, tikras Utenos rajono keleto dešimtmečių gyvenimo metraštininkas.**

Ne metus šiandien norisi skaičiuoti,
o kelius, takelius, kur praeita...

(...) Šeštadienį į kraštiečių susitikimą rinkosi Vygėlių kaimo buvę ir esami gyventojai.

Kas išjudino sodietį, miesto žmogų vėl prisiminti užžėlusius gimtines takus, palikus visus kasdieninius rūpesčius, įsilieti į susitikimų džiaugsmo verpetą? Gal pabudęs tėviškės ilgesys, gal dvelktelejęs laisvės vėjas, o gal ir tokių renginių organizatorių didelis troškimas netgi šioje sumaterialėjusioje visuomenėje matyti žmones laimingus, vienas kitam artimus ir besišypsančius. Ir kas gali daugiau pakelti į dvasines aukštumas, jeigu ne gimtines šauksmas.

Po Duokiškio bažnyčioje aukotų šventų Mišių už Vygėlių kaimo gyvuosius ir mirusius tėviškėnai rinkosi erdvoiuose buvusio stipriausio Vygėlių kaimo ūkininko Prano Janulionio namuose. (...) „Dabar sutemus Vygėlių kaime žiba tik trys keturi žiburėliai. Negali be savo sodybos ištvirti Anelė ir Vladas Tursos. Tik žiemą jie praleidžia mieste, o ankstyvą pavasarį vėl mina sodybos slenkstį.

Savo vaikams gimtosios trobos židinių uoliai saugo Stasė Vygėlienė, Vitalija Janulionienė, Stefanija ir Jonas Seržintai. Šių šeimų vaikams noriu pasakyti: esate labai laimingi, kad sugrįžtančius jus pasitinka be galo laukiančios akys, o išėinančius palydi ilgesinga širdis.

Visais laikais darbštūs ir geri buvo Vygėlių kaimo žmonės. Negesdavo žaizdras Jono Lackaus kalvėje. Doras ir teisingas buvo Liudvikas Prievelis. Prisimename senoviniu motociklu važinėjantį Joną Gaigalą, nepailstantį pieno vežiotoją Pranciškų Saladžių, auksarankį meistrą Balį Tursą, gražias šeimas išauginusius Janulionius, Makuškas. Pavyzdینگai čia ūkininkauja Kazlauskų šeima, kruopščiai savo vaikystės takus saugo dažnai į gimtinę parvažiuojantis Juozas Tursa“, – vardijo ir vardijo kaimo darbuotolius, šviesuolius, tėvų namų nepamirštančius glaudžius ryšius su Vygėlių kaimu palaikanti ir šios kraštiečių šventės svarbiausioji sumanytoja ir organizatorė Kišūnų kultūros namų vedėja Irena Dabriagenė.

Skamba kanklių muzika. Ne vien Užpalių seniūnijoje žinomai kanklininkei Liucijai Makuškienei pritaria jos dukra Egidija. Šio dueto su visais klausosi ir Liucijos sūnus mokslų daktaras Ričardas Makuška, jo brolis farmacininkas Donatas. Visur ir visada ši šeima kartu. Ne vienam suvirpina širdį Genutės Prievelytės skaitomos eilės apie gimtinę. O kaimo šventė tęsiasi. (...)

Ir nors nuo to vygėliškių susitikimo užgeso dar keleto Vygėlių sodybų žiburėliai, nebėra tarp mūsų jau ir daugelio šiame straipsnyje minėtų žmonių, bet Vygėlių kaimas gyvas visų čia gimusiųjų atmintyje.

Liucija Makuškiene skambina
Juozo Lašo kanklėmis

**Kazlauskas J., Ne metus šiandien norisi skaičiuoti..., Utenis, 2001 geg. 31.

Vilučių kaimas

Marija Dovydaitienė

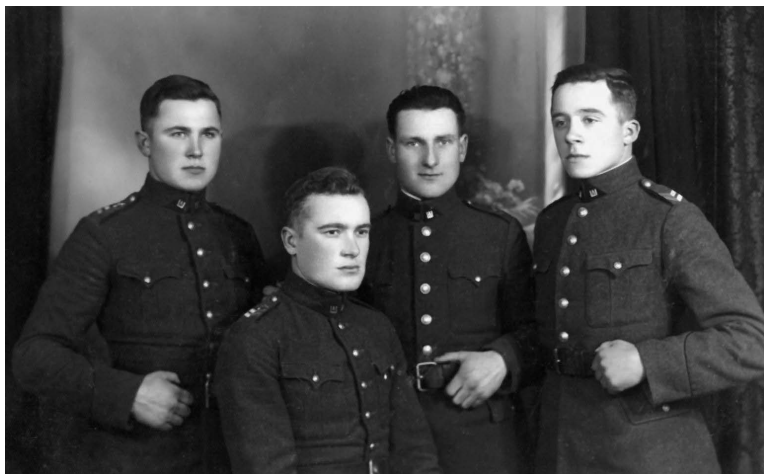

Vilučių kaimo jaunimas. Pirmoje eilėje (iš kairės): Veronika Vanagaitė, Jurgis Sirvydis, Pranciška Vanagaitė, Antanas Būga; antroje eilėje: Antanas Sirvydis, Veronika Būgaitė, Danutė Vaškelienė, Jonas Lapienis; trečioje eilėje: Domas Vanagas, Genutė Vanagaitė. 1938–1939 m.

Vilučių kaimas yra Utenos apskrities šiauriniame pakraštyje, šliejasi prie Anykščių ir Rokiškio apskričių. Užima 361,3 ha žemės plotą. Šiaurėje ribojasi su Armėniškio kaimu, rytuose su Kišūnų ir Bėkiūnų kaimais, pietuose – su Šėrnupio (du kiemai), Mikėnų ir Gireišių kaimais, vakaruose – su Pamalėišio kaimu (Anykščių rajonas). Vilučiai priklauso Užpalių parapijai. Iki parapijos centro yra 10 kilometrų pietryčių kryptimi.

Jonas Vanagas – kariuomenės veterinaras. Kaunas. 1939–1940 m.

Iš kairės: Juozas Vanagas, Povilas Vaškelis, Albinas Žilys, Jonas Vanagas. Kaunas. 1940 m.

Prieš išsiskirstant į vienkiemius (iki 1922 m.) kaimo trobos stovėjo palei kelią, einantį iš šiaurės į pietus, jungiantį Duōkiškio bažnytkaimį su Vyžuonomis. Mikėnų kaimo gale kelias šakojasi: viena kelio atšaka eina į Užpalius (6 km), kita – priešinga kryptimi – į Svėdasus (8 km).

Kaimas prieš išsiskirstant į vienkiemius

XIX šimtmečio pab.–XX pr. kaime buvo dešimt valakinių ūkių ir keturi ūkiai po pusę valako. (Valakas – 24 ha dirbamos žemės ir 3 ha pievų.) Pietinę kaimo pusę vadino „drūtgaliu“, šiaurinę – „laibgaliu“. „Drūtgalyje“ gyveno Vincentas Galvydis (1858), vadinamas Breskumi. Prie namų turėjo mažą sklypelį daržams ir dešimtinę žemės galulaukyje. Vincento tėvai – Liudvikas Galvydis (1807–1881 04 24) ir Marijona Mierkytė (1830–1890 02 18). Turėjo seserį Karoliną, kuri 18 metų ištekėjo už 30 metų Juozo Palskio iš Svėdasų miestelio. Vincas 1883 02 13 vedė 22 metų Rozaliją Banytę iš Gireišių kaimo. Turėjo tris vaikus: Oną (1884 07 11–1897 09 05), Joną (1891 06 22), Elžbietą (1895 09 15).

„Laibgalyje“ gyveno Dominykas Paršiukas (1869 03 13), vėliau pakeitęs pavardę į Paršiūnas. Dar turėjo pravardę Griška. Pradedant nuo „drūtgalio“ – pietų pusėje gyveno šie ūkininkai:

1. Pranciškus Repšys (1866 02 08). Jo tėvai – Rapolas Repšys (1822–1873 12 24) ir Kotryna Mierkytė (1849). Turėjo brolių Antaną (1869 07 13–1874 02 27) ir seseris: Karoliną (1868 02 01–1868 05 25), Oną (1870 12 14), Veroniką (1873 03 01; ji 1891 02 03 ištekėjo už 27 m. Kazimiero Makutėno iš Kamajų parapijos). Tėvui mirus, jo motina Kotryna Mierkytė 1883 02 13 ištekėjo už 34 m. Povilo Repšio (1849–1883 11 07) ir pagimdė dukterį Eleonorą (1883 11 21–1885 02 19).

2. Galvydžiai – jų buvo keturi broliai: Jonas (1859 06 24–1927 02 08), Jurgis (1863–1907 01 05), Antanas (1865 12 18–1928 05 08), Gasparas (1867 08 07–1930 09 11), ir sesuo Ona (1864–1929 08 19). Jų tėvai: Feliksas Galvydis (1837–1877 02 05) ir Konstancija Remeikytė (1832–1882 12 11). Ona 1883 10 30 ištekėjo už Antano Žilio iš Šernupio vienkiemio. Ūkį tvarkė Jonas.

Jonas Galvydis 1884 01 15 vedė Karoliną Remeikytę (1864–1914 12 25) iš Gailiėšionių kaimo. Turėjo penkis vaikus. Trys vaikai mirė maži: pusės metų

Juozas (mirė 1888 08 09), keturių mėnesių Ona (1894 08 10–1894 12 25) ir 11 metų Eleonora (1890 09 04–1901 03 16). Kazimieras mirė 27 metų, nevedęs (1893 01 08–1920 09 18). Liko dukterė Konstancija (1886–1949).

Jurgis Galvydis vedė Anastaziją Čėčytę, su kuria susilaukė keturių vaikų. Du vaikai mirė maži: dviejų mėnesių Ona (mirė 1902 04 03) ir penkių savaičių Jonas (1905 01 30–1905 03 10), dvynys su Kazimieru. Dvylikos metų Kazimieras (1905 01 30–1917 11 03) mirė nuo plaučių uždegimo. Liko dukterė Veronika (1901). Jurgis Galvydis mirė 44 metų nuo širdies ligos. Anastazija Čėčytė 1907 11 23 ištekėjo antrą kartą už Jurgio Vanago, pravarde Kavolis (1863–1939 02 05). Su juo susilaukė penkių vaikų. Trys vaikai mirė maži: 16 dienų Juozas (1908 12 10–1908 12 26) – nuo kosulio, dviejų mėnesių Donata (1911 08 11–1911 11 03) – nuo silpnumo, šešių mėnesių Povilas (1914 08 17–1915 02 16) – nuo silpnumo. Užaugo Bronė (1910 02 04) ir Balys (1912 10 03–1971).

Antanas ir Gasparas Galvydžiai liko nevedę. Skirstantis į vienkiemius, visi broliai gavo atskirus sklypus, iš viso 57 ha 7577 kv. m. Gasparas gyveno su Jurgio Vanago šeima.

3. Jonas Vilutis – vėliau jo ūkį nupirko Jurgis Lapienis (1866–1927 01 24).

4. Domininkas Vanagas, Silvestro sūnus (mirė 85 metų 1919 11 18) ir žmona Elžbieta Sirvydytė (mirė 62 metų 1914 08 18) turėjo vienuolika vaikų: Joną (1867 11 14–1871 11 22), Antaną (1869 08 02–1870 05 07), Valentiną (1871 07 18–1958 01 13), Elžbietą (1873 07 07), Konstanciją (1875 03 15), Pranciškų (1886–1962 08 15), Oną (1877 02 26), Elžbietą (1878 14 03–1958; ji 1896 11 11 ištekėjo už 30 m. Juozo Sakalnyko iš Dusetų valsčiaus), Jurgį (1881–1920 05 13), Marijoną (1883 07 02–1884 04 27), Veroniką (1888; ji 1908 02 15 ištekėjo už 23 m. Juozo Masiulio iš Kišūnų kaimo). Užaugo penki vaikai, šeši mirė maži.

Pranciškus 1897 m. baigė Užpalių pradžios mokyklą. Dėl lėšų stygiaus toliau mokytis negalėjo. 1905 m. pradžioje išvyko į Rostovą prie Dono. Įsidarbino vaistų sandėlyje pakuotoju. 1907 m. buvo pašauktas į karo tarnybą. Tarnavo 39 artilerijos brigadoje. 1911 m. lapkritį, atlikęs karo tarnybą, grįžo į Rostovą prie Dono, į seną savo darbą. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, 1914 07 15 buvo mobilizuotas į caro kariuomenę. Pateko į rusų–turkų frontą. Išbuvo trejus metus. Fronte buvo sužeistas. 1917 m. rugpjūtį dėl ne visai sugijusių žaizdų iš kariuomenės buvo paleistas. Grįžo į Rostovą prie Dono. Pasveikęs dirbo kariniame vaistų sandėlyje. Į Rostovą prie Dono atvyko ir daugiau jaunimo iš Lietuvos – bėgo nuo fronto. Pranciškus 1919 11 23 vedė Vandą Mikelytę (1896–1971 12 20), atvykusią iš Rokišio apskrities. Vanda ir Pranciškus Vanagai į Lietuvą grįžo 1921 m. rugsėjį, į gimtąjį Vilučių kaimą. Tačiau Vilučiuose gyveno neilgai: išvyko į Pānevėžį. Nusipirko žemės sklypą, pasistatė namus. Vertėsi prekyba, kuri gerai sekėsi. Greit nusipirko patalpas krautuvei, kino teatro pastatą. 1924 m. gimė sūnus Ernestas. 1941 m. visa šeima buvo išvežta į Barnaulą, o iš ten – į šiaurę prie Lenos upės, į Trofimovką. 1947 m. sausį per pūgą žuvo jų vienintelis sūnus. Į Lietuvą su žmona Vanda grįžo 1957 m., apsigyveno Vilniuje, kur ir mirė.

Tėvų ūkis liko Valentinui.

5. Motiejus Baukys (1842–1927 10 17). Jo žmona Eleonora Remeikytė mirė 72 metų (1917 06 29). Vaikų neturėjo. Motiejaus tėvai: Mykolas Baukys (mirė 85

metų 1890 08 27) ir Anastazija Gudaitė. Seserys: 25 m. Ona 1871 07 04 ištekėjo už našlio Adomo Pelianio iš Vyžuonų valsčiaus, Kunigiškių kaimo; Karolina – už Andriaus Gabrio (62 m. mirė 1878 12 13). Karolina ir Andrius Gabrieliai turėjo keletą vaikų, tačiau šie tėvų namuose negyveno.

Motiejus Baukys turėjo valaką žemės, gerus trobesius, gyveno turtingai. Sėdavo daug kviečių, kuriuos maldavo Užpalių malūne valcais. Jo žmona Eleonora keptavo skanų pyragą ir juo vaišindavo kaimynus. Baukiai vaikų neturėjo, augino žmonos sesers dukteris Veroniką ir Eleonorą Gruodzinskaites. Norėjo vienai jų surasti užkuri ir palikti ūkį, o kitą išleisti už vyro. Kandidatu į užkurius buvo numatę Rapolo Vanago brolio sūnų Domininką. Tačiau Domininkas eiti užkuriomis atsisakė. Panelė jam buvo per sena, be to, jam, kaip vyriausiam sūnui, priklausė tėvo ūkis. Taip ir nesutarė. 42 metų Veronika 1912 02 06 ištekėjo už 31 metų Juozo Mazūros iš Debeikių valsčiaus Papšių kaimo. 1912 08 22 Veronika rasta nužudyta – papjauta.

Savo ūkį Motiejus Baukys be jokių sąlygų padovanojo Juozui Vanagui.

6. Zigmantas Vaškelis (1842) ir Ona Vanagaitė (1848–1931 12 15) susituokė 1865 05 21. Turėjo devynis vaikus: Elžbietą (1868 04 12–1868 05 12), Domininką (1870 01 15–1945 12 05), Joną Povilą (1872 05 15–1873 08 24), Antaną (1874 07 23–1874 08 12), Liudviką (1875 11 08–1947 03 23), Valentina (1877 02 18), Emiliją (1879 12 01; ji 1906 02 06 ištekėjo už 43 metų Konstantino Janulionio iš Vygėlių kaimo), Oną (1882 04 07; 27 m. Ona 1909 01 30 ištekėjo už 25 m. Jono Masiulio iš Tatuoliškių kaimo), Rapolą (1885 01 26). Ūkį paliko vyriausiam sūnui Domininkui Vaškeliui.

Domininkas Vaškelis 1911 05 29 vedė Elžbietą Žilytę (1885–1941 11 29). Jiedu susilaukė penkių vaikų. Pirmoji duktė Ona mirė būdama pusantro mėnesio (1912 03 17–1912 04 26). Užaugo keturi vaikai: Balys (1913 05 25), Antanas (1915 03 01–1935 03 28; mirė nuo plaučių uždegimo), Pranas (1916 08 16–1976), Albertas (1921–1945). Balys įgijo veterinaro profesiją, išvyko gyventi ir dirbti į Lazdijus.

Namie liko Pranas ir Albertas.

7. Domininkas (dar vadinamas Plikšiu, Potrebeliu) ir Rapolas Vanagai (žiūrėk toliau).

8. Antanas Sirvydis (1860 12 04–1940 02 26). Jo tėvai Baltramiejus ir Rozalija Vanagaitė (mirė 56 metų 1892 02 11). Turėjo brolių ir seserų: Vincą (1863 01 07), Kazimierą (1866 04 02), Agotą (1868 07 13), Jurgį (1870 11 08), Karoliną (1858 08 26–1931 03 19) ir Emiliją (1875 08 13). 1906 01 30 Emilija ištekėjo už 40 m. Jono Krasausko iš Sudeikių parapijos. Karolina Sirvydytė liko netekėjusi, gyveno brolio Antano šeimoje.

Antanas Sirvydis vedė Veroniką Palskytę (1870–1944 03 16). Juodu susilaukė vienuolikos vaikų. Penki vaikai mirė maži: 1,5 m. Natalija (1895 08 19–1896 10 08), 0,5 metų Juozas (1897 01 01–1897 07 25), 16 dienų Jonas (1898 04 03–1898 04 19), 9 sav. Jurgis (1904 05 17–1904 07 25), 8 mėn. Vladislavas (1911 07 20–1912 03 18). Užaugo šeši: Boleslovas (1894 02 15), Pranas (1899 08 27), Jonas (1902 07 15), Veronika (1905 12 25–1979), Rapolas (1908 01 28–1985 03 25), Emilija (1912 12 30).

Keliantis į vienkiemį, liko Antanas su šeima ir sesuo Karolina.

9. Kazimieras Juodelė (1845–1923 03 01). Jo tėvai Konstantinas (1813–1868 06 07) ir Uršulė Kaunelytė (1823–1868 01 15) turėjo aštuonis vaikus: Kazimierą, Vikto-

rija (1848), Anastazija (1850), Elžbieta (1854–1868 05 27), Karoliną (1855–1875 02 08), Liudviką, Grasildą (1859 01 14–1933 12 11), Oną (1865 11 02). Viktorija 1870 11 15 ištekėjo už 28 m. Stanislovo Vaškelių iš Trumpalių kaimo. Anastazija 1875 02 02 ištekėjo už 27 m. Juozo Repšio iš Karkaziškių kaimo. Grasilda 1882 11 21 ištekėjo už to paties kaimo vaikiną Rapolo Vanago. Liudvikas vedė Aneliją Palskytę, gyvenę Vilučiu kaime. Liudvikas ir Anelija Juodelės turėjo šešias dukteris: Veroniką (1882 12 06–1892 07 15; mirė nuo skarlatinos), Emiliją (1885 12 06; ji 1919 09 21, būdama našlė, ištekėjo už 37 metų Jono Repšio iš Kišūnų kaimo), Konstanciją (1888 05 09–1892 07 17; mirė nuo difterito), Oną (1891 04 05; ji 1914 02 10 ištekėjo už našlio Vinco Kazakevičiaus iš Dusetų valsčiaus Pādusečių kaimo), Grasildą (1894 02 14), Karoliną (1901; ji 1926 06 08 ištekėjo už 43 metų žemdirbio Antano Paršiuko).

Skirstymosi į vienkiemius laikotarpiu tėvų ūkį valdė Kazimieras.

Kazimieras Juodelė 1871 11 07 vedė 18 metų Emiliją Svilaitę, kuri mirė gimdydama 1873 04 16. Antrą kartą vedė 19 m. Karoliną Vilytę 1873 09 16. Su ja susilaukė trylikos vaikų. Šeši vaikai mirė maži: penkerių su puse metų Emilija (1878 10 22–1883 08 24) – nuo tymų, šešerių metų Eleonora (1885 04 07–1891 04 12) nuo vidurių šiltinės, penkerių metų Elžbieta (1886–1891 03 19) nuo smegenų uždegimo, trejų metų Grasilda (1889 08 28–1892 07 15) nuo skarlatinos, vienerių metų dviejų mėnesių Pranas (1893 12 10–1895 02 17) nuo tymų, penkerių metų Pranas (antras vaikas krikštytas tuo pačiu vardu; 1895 11 05–1901 11 04) nuo difterito. Užaugo septyni vaikai: duktė Natalija ir šeši sūnūs – Juozas, Konstantinas, Jonas, Jurgis, Antanas ir Stasys.

Kazimieras Juodelė buvo raštingas, pažangesnės mąstysenos žmogus. Vaikus stengėsi mokyti. Į mokslus leido tris sūnus: Konstantiną, Jurgį, Stasį. Konstantinas baigė Užpalių liaudies mokyklą, mokėsi Telšių kunigų seminarijoje, bet prieš išventinimus išstojo. Dirbo mokytoju. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, pasitraukė į Rusiją – Rostovą prie Dono, dirbo geležinkelio stoties viršininku. Kartu su juo išvyko sesuo Natalija ir broliai Juozas, Jonas ir Stasys. Iš Vilučiu į Rostovą prie Dono atvyko Angelė ir Ona Vanagaitės. Rado ir daugiau atvykusių lietuvačių. Broliai Juozas ir Jonas dirbo prie geležinkelio, Natalija šeiminkavo pas brolių Konstantiną. Laisvalaikiu jaunimas subūrė šokių ir dainų ratelius. Kilus Rusijoje neramumams, revoliucinėms nuotaikoms ir suirutei, prasidėjus susišaudymams gatvėse, pajutę negerą, broliai ir sesuo skubiai grįžo į Lietuvą. Stasys išėjo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Konstantinas dar liko. Kai Konstantinas susirgo, jį slaugė Ona Vanagaitė. Tarp jų užsimezgė draugystė. Pasveikęs Konstantinas, atsidėkodamas už globą ir rūpestį, Oną vedė. Po metų jiedu susilaukė sūnaus Alberto. Į Lietuvą grįžo 1921 m.

Jurgis baigė gimnaziją (sūnaus Vilhelmo teigimu). Prieš karą išvyko į Ameriką, norėdamas užsidirbti pinigų. Dirbo paprastu darbininku. Uždirbtus pinigus sintė į Maskvos banką. Į Lietuvą grįžo jau atkūrus nepriklausomybę. Pinigai Rusijos banke pražuvo.

Stasys Juodelė (1897–1923 02 01), Lietuvos armijos karininkas, 1919 m. išėjo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Dalyvavo kovose. Peršalo. Susirgo džiova ir greitai mirė.

Juozas, Jonas ir Antanas dirbo žemės ūkyje. Natalija 1919 11 18 ištekėjo už to paties kaimo vaikiną Domo Vanago.

10. Antanas Vanagas, Panasvinis (1885 01 21–1958 10 30). Jo tėvai Baltramiejus Vanagas (1850–1892 04 15) ir Konstancija Vilutytė (1858–1889 11 17) turėjo keturis vaikus: Antaną, Joną (1883 01 01–1893 03 12), Emiliją (1880 11 08) ir Oną (1889 11). Motina mirė 31 metų 1889 11 17, po gimdymo. 40 metų Baltramiejus 1890 01 14 vedė antrą kartą 23 metų Julijoną Gaučytę. Su ja susilaukė sūnaus Kazimiero (1891 02 28–1893 03 14). Emilija 1909 02 08 ištekėjo už 40 metų Jono Bislio iš Dusetų valsčiaus. Ona 1920 06 22 pagimdė dukterį Konstanciją Vanagaitę. 1927 06 07 ištekėjo už Prano Slavėno, siuvėjo iš Rimšiškių kaimo. Ūkis liko Antanui. Jis 1914 05 26 vedė Oną Gaidytę iš Vaiskūnų kaimo.

11. Pranciškus Vanagas (1854–1925 11 03). Jo tėvai Justinas Vanagas (mirė 50 metų 1865 04 01) ir Morta Dulkytė (mirė 70 metų 1884 01 23) užaugino penkis vaikus: Aneliją (1849), Pranciškų, Karoliną (1856 05 08–1936 12 08), Jurgį (1863–1939 02 05), Antaną (1965–1910 11 07; buvo nevedęs). Anelija 1870 02 27 pagimdė nesantuokinį sūnų Petrą Vanagą. 1871 04 25 ištekėjo už 27 metų Pranciškaus Lapinsko iš Vaineikių kaimo, Kamajū parapijos. 1872 01 01 pagimdė sūnų Joną Steponą Lapinską.

Jurgis 1907 11 23 vedė našlę Anastaziją Čecytę-Galvydienę, turėjusią du vaikus – Veroniką ir Kazimierą, – ir išėjo gyventi pas ją.

Tėvų ūkis liko Pranciškui ir Karolinai.

Pranciškus Vanagas 1887 02 08 vedė 20 metų Viktoriją Tamošiūnaitę iš Glinskio kaimo. Su ja susilaukė trijų vaikų: Onos (1887 12 21–1971 12 22), Jono (1889 11 11–1892 10 16) ir Veronikos (1891 05 16–1891 06 15). Viktorija Tamošiūnaitė-Vanagienė mirė 1891 06 24, pagimdžiusi Veroniką.

Našlys Pranciškus 1893 05 09 vedė našlę Julijoną Gaučytę (1866–1936 02 19). Juodu turėjo penkis vaikus: Angelę (1894 04 16–1894 06 28), Jurgį (1896 04 23–1898 01 19), Nataliją (1898 03 09), Juozą (1899 09 28–1916 11 01; mirė nuo džiovos), Barborą (1901 12 05). Natalija 1920 11 14 ištekėjo už Jurgio Prievelio iš Bajorų kaimo. Barbora 1924 03 03 ištekėjo už Gasparo Braukylos iš to paties Bajorų kaimo. Duktė Ona besiantinant frontui buvo pasitraukusi į Rostovą prie Dono. Ten susidraugavo su Konstantinu Juodele, slaugė jį susirgusį (artimieji jau buvo išvykę į Lietuvą) ir ištekėjo už jo. Į Lietuvą grįžo 1921 m.

12. Mykolas Vilutis (1867–1927 06 02). Tėvai – Domininkas Vilutis (mirė 63 metų 1888 10 30) ir Elžbieta Vanagaitė (mirė 1912 01 24). Tėvų šeimoje buvo dešimt vaikų: Rozalija (1859 06 26), Karolina (1865 m.; 20 m. 1886 11 09 ištekėjo už Antano Masiulio iš Gailiešionių kaimo), Grasilda (1866 11 05–1931 12 11), dvyniai Gasparas (1869 08 20) ir Antanas (1869 08 20–1869 10 06), Mykolas (1867–1927 06 02), Ignas (1870 12 16–1907 07 19), Jonas (1873 03 07–1877 02 10), Valentinas (1876 08 13–1877 04 05), Pranciška (1878 06 01). Keliantis į viensėdžius iš visos šeimos buvo likę tik Grasilda ir Mykolas.

13. Domininkas Vanagas (1851–1906 07 20), pravarde Klibšis. Jo tėvai Rapolas Vanagas ir Rozalija Vaškelytė. Domininkas turėjo dvi seseris: Oną (ji 24 metų 1884 02 05 ištekėjo už 40 metų Adomo Pakšto iš Tarvydžių kaimo) ir Konstanciją (1865 02 03; 1898 01 25 ištekėjo už Juozo Rimšos iš Svėdasų miestelio), ir brolių

Joną (1864; jis 1902 11 30 vedė Oną Vygėlytę iš Puodžių kaimo). 40 metų našlė motina Rozalija Vaškelytė-Vanagienė 1866 04 24 ištekėjo už 43 m. Juozo Gaučio iš Kaimynų kaimo.

Domininkas Vanagas vedė Veroniką Mačeikytę (1864–1904 11 06), kuri pagimdė aštuonis vaikus: Oną (1892 01 16), Emiliją (1893 12 05–1920 03 24), dvynukus Rapolą (1896 01 20–1896 09 03) ir Angelę (1896 01 20–1976), Kazį (1897 12 10–1960), Joną (1899 12 27–1960), Antaną (1902 08 02) ir Rapolą (1904 10 23–1905 01 02). Veronika Mačeikytė mirė po dviejų savaičių, pagimdžiusi sūnų Rapolą. Užaugo penki vaikai. Emilija mirė 27 metų, netekėjusi.

Skirstantis į vienkiemius, buvo likę keturi vaikai: Angelė, Kazys, Jonas ir Antanas.

14. Jonas Sirvydis (1878 03 09–1963). Jo tėvai Liudvikas Sirvydis (1839 12 26–1917 09 28) ir Elžbieta Vilutytė (1875 02 09–1905 12 29). Turėjo brolių Vinčą (1885 02 17).

Kaimo viduriu ėjo platus kelias šiaurės–pietų kryptimi. Dviejų ūkininkų – Valentino Vanago ir Zigmanto Vaškelio gyvenamosios trobos stovėjo vakarinėje, kitų – rytinėje pusėje. Kiti trobesiai buvo išsimėtę. Visos sodybos aptvertos ilgų karčių tvoromis. Į kelio pusę tvoros buvo dailesnės, padarytos iš siaurų lentelių. Į kiekvieną sodybą buvo įeinama pro dailius atkeliamus vartus. Ūkininkų trobos buvo didelės. Gražesnius namus turėjo Pranciškus Repšys ir Galvydžiai. Domininkas Vanagas prisimena: tik trijų ūkininkų gyvenamieji namai turėjo kaminus, kitų – be dūmtraukių. Gerokai vėliau kaminus susimūrijo ir kiti. Apie namus augo daug medžių: beržų, eglių, liepų, klevų, vaiskrūmių – serbentų, agrastų, vyšnių. Kelio pakraštyje – alyvų, erškėtrožių ir kitokie krūmai. Vasarą kelią šluodavo kiekvieną šeštadienį, kad sekmadienį būtų gražu.

Kaimo žmonės buvo labai vieningi. Gyveno gražiai, visi taikiai bendravo, nesibylinėjo. Kaime didžiausią autoritetą turėjo Rapolas Vanagas (1858 11 09–1927 04 10). Vanagų sodyba stovėjo kaimo viduryje. Visi kaimo susirinkimai ir sueigos vykdavo jų namuose. Minėdami juos, vartojo daugiskaitą: „... *eisime pas Vanagus.*“ Visiems buvo aišku kur. Rapolas buvo vedęs Grasildą Juodelytę (1859 01 14–1933 12 11), tačiau vaikų neturėjo. Gyveno su brolio Domininko (1831 05 15–1917 05 29) šeima ir padėjo auginti jo penkis vaikus: Leonariją, Domą, Balį, Juozą ir Praną. Rapolo žmona Grasilda norėjo, kad jie pasistatytų atskirą namą, buvo net ir medžių pasirūpinę, bet anksti mirė Domininko žmona Magdalena (1854–1904 07 25) ir našlaičiais liko maži vaikai. Rapolas ėmė juos globoti ir apie atsiskyrimą nebegalvojo. Praėjus trejiems metams po motinos mirties, mirė Balys (1889 03 22–1907 10 16). Domininkas, penkiolika metų ištarnavęs caro armijoje, buvo ligotas, senyvo amžiaus, darbais nebesirūpino. Rapolas liko tiesioginiu vaikų globėju. Buvo labai taikus žmogus, protingas. Į jį patarimų kreipdavosi ne tik artimieji, savo kaimo žmonės, bet ateidavo ir iš aplinkinių kaimų. Nors ir nemokytas, buvo labiau apsišvietęs už kitus, sugebėjo logiškai mąstyti, dėl to buvo laikomas kaimo teisėju. Tą titulą pelnė nepriekaištingu savo gyvenimu ir autoritetu. Jo žodis buvo šventas. Kai ginčą išspręsdavo, susipykusieji su Rapolo pasiūlymu sutikdavo, nurimdavo ir susitaikydavo. Nereikėjo jokių teismų.

Vakarais visas kaimas rinkdavosi į Vanagų sodybą. Vyrai domėjosi savo krašto ir viso pasaulio žiniomis, mėgo politikuoti. Gaudavo laikraščių, knygų. Kartais meldavosi – kalbėjo „Gyvąjį rožinį“. Moterys meldėsi atskirai. Jos rinkdavosi į Juodelių namus. Moterų maldoms vadovavo Karolina Juodelienė. Kaimo žmonės buvo neraštingi. Tik trys mokėjo skaityti ir rašyti: Rapolas Vanagas, Motiejus Baukys ir Kazimieras Juodelė. Laikraščius garsiai skaitydavo Rapolas. Kai paaugo Domininko vaikai, dažnai jį pavaduodavo Domas. Skaitydavo knygas apie šventųjų gyvenimus, atneštas knygnešių. Vyrai aptarinėdavo naujienos. Žinojo, kur vyko karai ar kiti įvykiai. Parėję į namus pasakodavo, ką sužinoję. Prieš balsavimus visada visi tardavosi bendrai. Išsiklausdavo, kas gali valdyti, už ką jiems balsuoti, kad gyventi būtų geriau. Aptardavo visas galimybes. Labai vertino Rapolo nuomonę ir blaivų mąstymą. Paprastai visas kaimas balsuodavo vieningai.

Labai daug rūkydavo. Prirūkydavo taip, kad per dūmus beveik nematydavo vienas kito. Grasilda atidarydavo langelį, bet tai negelbėdavo. Ji kartais net nualpdavo. Vyrai ją ramindavo, bet ir vėl rūkė toliau. Rūkė naminių tabaką.

Moterys laikraščiais ir politika nesidomėjo. Rinkdavosi atskirai nuo vyrų Juodelių namuose. Čia jos meldavosi. Atsinešdavo įvairaus darbo: megzdavo, verpdavo, daug dainuodavo.

Visi kaimo žmonės buvo tikintys ir pamaldūs. Prie kiekvienos sodybos stovėjo kryžius. Sekmadeniais važiuodavo į bažnyčią – į Užpalius ar į Duokiškį. Likusieji namuose irgi meldavosi. Gegužės mėnesį kiekvieną vakarą vykdavo gegužinės pamaldos Domininko Vanago ar Jurgio Lapienio klėtyje. Sušaukdavo paskambinę varpeliu. Po maldų jaunimas ilgai dainuodavo.

Pavasari, prieš pradėdami sėją, sėjėjai su pilnais grūdų krepšiais („underiomis“) ar prijuostėmis eidavo prie kryžiaus, nusiimdavo kepurę, nusilenkdavo, persižegnodavo ir prašydavo: „*Dieve, duok gerą derlių.*“ Taip darė kiekvienas ūkininkas. Kiekvieną vedamą į ganyklas gyvulių pasmilkydavo šventomis žolelėmis, kad saugotų nuo visokių nelaimių. Balandžio dvidešimt trečioji – švento Jurgio diena – gyvulėlių šventė. Buvo nevalia dirbti arkliais. Arklius geriau pašerdavo. Tą dieną eidavo rinkti akmenų, bet nesuveždavo. Rudenį prieš sėją maišiuką grūdų nešdavo į bažnyčią pašventinti. Paskui sumaišydavo su visais likusiais grūdais.

Vasarą, kai užeidavo blogi orai – lietūs ar sausros, – Rapolas organizuodavo vadinamąsias „kryžavas dienas“. Vidurdienį, pogulio metu, susirinkdavo visas kaimas. Pradėdavo nuo kaimo galo – „laibgalio“, eidavo prie kiekvieno kryžiaus ir meldavosi. Skaitydavo „Visų šventųjų“ litaniją, giedodavo. Kai buvo giedra, vargino sausros, Rapolas užgiedodavo: „*Pone Karaliau, duok lietaus.*“ O jei būdavo liūtys, reikėjo giedros, užgiedodavo: „*Pone Karaliau, duok giedrą.*“ Taip eidavo iki kito kaimo galo, iki kapinaičių. Ten pabaigdavo maldas, pagiedodavo giesmių.

Vilučių kaimo kapinaitės užėmė 411 kv. m plotą, buvo prie kelio, jungiančio Vilučių kaimą su Bėkinčių kaimu, smėlėtoje, kiek iškilnesnėje vietoje. Buvo aptvertos medine plonų lentelių tvora. Kapinaičių pakraščiais augo didžiulės liepos. Kelios liepos augo ir kapinių viduje. Prie kapų kauburėlių stovėjo mediniai kryžiai. 1886 m. dar laidojo ir suaugusiuosius. 1886 11 08 buvo palaidotas 80 metų Stanislovas Birka. Mažus vaikelius laidojo iki 1900 metų ir vėliau. Bet kapinių jau nebepriziūrėjo. Aplūžo tvora, sukrypo apipuvę mediniai kryžiai. Kapeliai apaugo

žolėmis, sumažėjo jų kauburėliai. 1940 m. atskiro kapo jau nebegalėjai atskirti. Susikūrus kolūkiui, kapus suarė ir išlygino.

Velykų šeštadienį senesni šeimos nariai į bažnyčią eidavo vakare ir visą naktį budėdavo prie Kristaus karsto. Ryte suvažiuodavo tėvai ir vaikai. Namuose palikdavo tik vieną asmenį, kad apsiruoštų ir prižiūrėtų gyvulius. Po maldų visi skubėdavo namo, stengdavosi vienas kitą aplenkti. Jei aplenks, pirmiau nudirbs visus darbus. Šie papročiai buvo giliai įaugę. Išnyko, kai išsiskirstė į vienkiemius.

Kaime buvo nemažai vaikų. Vaikai gražiai sugyveno, mėgo žaisti. Jiems vadovavo Jurgis Juodelė. Dažniausiai žaisdavo slėpynes. Kad atskirtų, kuris kieno vaikas, vadindavo pagal tėvo pravardę: štai vieno Domininko Vanago vaikus vadindavo Potrebelio arba Plikšio vaikais (tėvas ištarnavo caro kariuomenėje penkiolika metų, buvo užsitarnavęs viršilos (feldfelbio) laipsnį), kito Domininko Vanago – Klibšio vaikais (tėvas buvo šlubas), Sirvydžio vaikus vadindavo Kaziliokais arba Turkiokais (tėvas kariavo turkų ir rusų kare).

Kai vaikai paaugo, kaimas pasamdė kaimo mokytoją – „daraktorką“ Veroniką Ingaunaitę. Ji mokė vaikus pažinti raides, skaityti, rašyti, skaičiuoti. Rinkdavosi kurio nors troboje, po savaitės eidavo pas kitą. Taip keisdavosi visą mokymosi laikotarpį. Vaikai susėsdavo aplink stalą, mokytoja sėdėdavo stalo gale. Mokėsi iš elementorių, skaitydavo knygnešių atneštas knygeles. Taip vaikai išmoko lietuviškai skaityti ir rašyti. Dirbdavo visą dieną nuo ryto iki vakaro. Pamokas pradėdavo ir užbaigdavo malda. Panašaus amžiaus buvo dvylika vaikų.

Užpalių miestelyje buvo pradžios mokykla – *narodnoje učilišče*. Mokė rusas mokytojas, kuris lietuviškai nemokėjo. Buvo labai piktas, mokinius mušdavo liniuote. Už bet kokią prasikaltimą ar neteisingai atsakytą klausimą šaukdavo: „*Ak vy, miatežniki.*“ Užpalių rusišką pradžios mokyklą buvo baigę keli kaimo vaikai. Konstantinas, Jurgis ir Stasys Juodelės mokėsi toliau.

Visa kaimo žemė buvo išdalyta rėžiais. Vienai sodybai kartais priklausydavo keli rėžiai ne viename lauke. Rėžiai būdavo siauri, vos išsitekdavo akėčios. Darbo įrankiai – mediniai, dažniausiai pačių gamybos. Arė žagrėmis, naudojo geležinius noragus, kuriais pasirūpindavo anksti pavasarį. Kiekvienas ūkininkas eidavo pas kalvį ir prašydavo, kad nukaltų 5 ar 6 poras noragų. Noragus užmaudavo ant žagrių. Žagres išsprausdavo į karteles, vadinamas ienomis, stipriai surišdavo virvėmis. Priekyje pritvirtindavo „brunktą“, prie kurio pririšdavo arklius ar jaučius. Pasidaryti žagres, ypač ant jų užmaiti noragus, reikėjo įgudimo. Jei blogai uždėsi, nepaarsi. Akėčios iš pradžių buvo vytelinės su mediniais kuolais, vėliau jau darė rėminės iš beržinių kartelių. Žemę arė arkliais, kartais jaučiais. Kad išmokytų jaučius traukti žagres, sugaišdavo dvi tris dienas. Iš pradžių reikėdavo trijų vyrų talkos. Du jaučius pririšdavo prie karties, vadinamos „diliumi“. Iš šonų juos vedavo du vyrai, o trečiasis būdavo prie arklo. Kai jaučiai išmokdavo eiti tiesiai, jais dirbti būdavo lengviau. Visus ūkio padargus gamindavo patys, net ir vežėčias.

Žmonės buvo darbštūs, nagingi, tačiau gyveno neturtingai. Šeimos buvo didelės. Ypač sunki buvo moterų dalia. Jos gimdydavo namuose, padedamos pribuvėjų, po vienuolika trylika vaikų, kurių apie pusę mirdavo pirmaisiais gyvenimo metais. Neretai gimdydamos mirdavo ir moterys. Trūko higienos ir medicinos žinių. Kūdikų priežiūra ir maitinimas buvo labai primityvūs. Išgyvendavo tik stipriausi.

Prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas pakeitė nusistovėjusį kaimo gyvenimą. Plito kalbos, kad vokiečiai viską iš žmonių atima, skriaudžia mergaites ir moteris. Kai kurie žmonės, ypač jaunesni, traukėsi į Rusiją, o ten prasidėjus streikams, neramumams, susišaudymams, skubėjo grįžti į savo tėvynę – Lietuvą.

1914 09 25 Domininką Vanagą pašaukė į caro kariuomenę, kurioje jis išbuvo iki 1918 03 31.

Rusijoje vyko vadinamasis spalio perversmas. Kūrėsi Nepriklausoma Lietuva. Jos ginti iš kaimo savanoriais išėjo Pranas Vanagas, Stasys Juodelė – jau karininkas. Vilučių žemėse kovų nebuvo. Kovos su bolševikais vyko toliau. Buvo pasklides gandas, kad ateina juodašimčiai ir jau yra Kamajuosė. Kaimo vyrai, apsiginklavę šakėmis, kastuvais ir dalgiais, išėjo priešų pasitikti. Pėsčiomis nuėjo iki Kamajū. Priešų nerado. Juos pasitiko karininkas (Uborevičius?), pakalbėjo, nuramino ir liepė grįžti namo.

Kurį laiką kaimas gyveno įprastą gyvenimą. Susirinkimai, kaip ir anksčiau, vykdavo Vanagų namuose. Iš kariuomenės grįžęs Domininkas Vanagas pasakojo apie suirutę Rusijoje. Sklido kalbos apie žemės reformą Lietuvoje. Visas pasirengimas truko dvejus metus. Gyventojai rašė pareiškimus apskritin. Matininkai atvažiavo po dvejų metų. Padarė planą. Žemę vertino pagal rūšį. Centriniai sklypai buvo mažesni, galulaukėje – didesni. Sklypus sunumeravo, padarė korteles. Dalybos vyko keletą dienų. Traukė korteles, o paskui varžėsi. Nuo centrinių sklypų nuimdavo po vieną ar du hektarus, pridėdavo galulaukiniams. Pievas dalijo atskirai. Kol buvo nenusausintos, telkšojo balos. Dalybomis ne visi buvo patenkinti. Likusiems kaime buvo geriau, nereikėjo statyti naujų trobesių ar perkelti senų. Be to, sodybinė žemė buvo geriau įdirbta, derlingesnė. Centrinėse kaimo dalyse valakas buvo 18–20 ha, o galulaukėje – 30–40 ha. Motiejus Baukys iš kaimo keltis į vieniemi atsisakė, nenorėjo. Buvo aštuoniasdešimt su viršum metų ir savo gyvenimą norėjo užbaigti sename kaime. Taip ir pasiliko.

Gyvenimas vieniemiuose

Dalijimosi į vieniemių metu kaimui priklausė aštuoniolika kiemų. Domyką Paršiūną norėjo priskirti Pamaleišio kaimui, bet jis nenorėjo, geranoriškai jungėsi į Vilučių kaimo bendriją ir liko Vilučių kaimo gyventoju. Trylika gyventojų turėjo po valaką žemės (nuo 17 iki 41 ha), trys – po pusę valako (nuo 9 iki 12 ha), trys buvo bežemiai (iki 1 ha).

Išsiskirsčius į vieniemių, pakito žmonių bendravimas. Likusieji kaime dar sueidavo vakarais, bet iš vieniemių jau nebeateidavo. Bendraudavo tik didžiųjų švenčių progomis, ir tai dažniau tiktai giminės. Neišnyko tik gegužinės maldos, kurios vykdavo Jono Lapienio ar Valentino Vanago klėtyje. Pasimeldęs ir pagiedojęs, jaunimas dar ilgai dainuodavo.

Keitėsi gyvenimo būdas. Tobulėjo darbo įrankiai. Vietoje arklo ėmė naudoti metalinius plūgus, vietoje medinių – metalines akėčias. Žmonės žemę mylėjo, stengėsi ją gerai išdirbti, kad derlius būtų geresnis. Įvedė sėjomainą. Augino rugių, kviečių, miežių, avižų, grikių, žirnių, vikių, linų, bulvių, morkų, raudonųjų ir pašarinių runkelių, griežčių, kopūstų, agurkų, pamidorų. Laikė karvių bandas, stengėsi tobulinti jų veislę. Sudarydavo ratelius, kontrolasistentai tikrindavo karvių

Juozo Vanago gyvenamas namas vienkiemyje, statytas po išsiskirstymo apie 1922–1930 m. Vilučiai

Vilučių ir Kišūnų jaunimas. Antroje eilėje (trečias iš kairės) – Albinas Repšys, vadovavęs besitraukiantiems jaunuoliams; trečioje eilėje: trečia iš kairės – Danutė Sirvydytė, ketvirta – Konstancija Lapienytė, penktas – Bronius Repšys; ketvirtoje eilėje: pirmas – Antanas Sirvydis, antra – Stefa Vanagaitė; penktoje eilėje: ketvirtas – Domas Vanagas, penktas – Jonas Lapienis, septintas – Juozas Vanagas. 1938 m. sausio 1 d.

Vilučių jaunimas. Pirmoje eilėje: Regina Vanagaitė, Albinas Vanagas; antroje eilėje: Apolionija Vanagaitė, Stasė Kugelaitė; trečioje eilėje: Vytautas Juodelė, Stasys Vanagas; ketvirtoje eilėje: Stefa Vanagaitė, Pranė Vanagaitė, Marija Vanagaitė, Aldona Vanagaitė, Ona Rašymaitė; penktoje eilėje: Jurgis Sirvydis, Eugenija Juodelytė, Vytautas Vanagas, Bronius Bislys. Vilučiai. 1948 m.

pieno kokybę. Augino kiaulių, avių, vištų, žąsų, ančių, kalakutų. Turėjo arklių sukamas kuliamąsias mašinas, arpus, gernas – kruopoms malti ar gyvulių pašarams. Dažniau naudodavosi malūnais. Greit išigijo arkliais traukiamas šienapjovės, rugiapjovės mašinas, grėblius, net motoru varomą kuliamąją mašiną „pusdampę“ (J. Velutis ir D. Vanagas). Daugelį žemės ūkio mašinų ir įrankių, naudojamų tik sezono metu, pirkė keli ūkininkai susidėję. Steigė ratelius. Vienas toks Vilučiu žemės ūkio mašinų ir įrankių naudojimo ratelis įsisteigė 1930 10 24. Turėjo įrankių: trijerį, fuktelį, gyvatuką ir cementinį volą. Nariais buvo: Domininkas Vanagas (pirmininkas), Jurgis Juodelė, Juozas Vanagas, Jonas Sirvydis, Jonas Velutis, Valentinas Vanagas, Konstantinas Juodelė. Įrankiais galėjo naudotis ir ne būrelio nariai, bet turėjo už tai mokėti mokesčių. Apskritis agronomai žmones konsultuodavo įvairiais rūpimais klausimais. Kaimo moterims namų ruošos instruktorės rengdavo kursus, kuriuose mokė kepti, virti, prižiūrėti vaikus. Duoną kepdavo namie, plikytą, mušė sviestą, slėgė sūrius. Sviestui mušti naudojo muštukes – tai iš lentelių padarytos aukštos siauros statinaitės, kurių viršuje buvo dangtelis su skylė viduryje. Sūriui spausti naudojo dvi lenteles. Apatinė turėjo du kuolus, ant kurių užmaudavo viršutinę lentelę. Ant viršaus uždėdavo akmenį ar kitoki didesnę svorį.

Pirmoje eilėje (iš kairės): Stefanija Vanagaitė, Marytė Vaškelytė; antroje eilėje: Apolionija Vanagaitė, Apolionija Repšytė, Genovaitė Vanagaitė. Vilučiai. 1940 m.

Visuose namuose stovėjo staklės. Žiemą moterys ausdavo milus, drobes, takus (ryzines), rankšluosčius, sudėtingų raštų staltieses. Mezgė kojines, pirštines. Vilkėdavo savo darbo drabužiais – vilnoniais megztukais, kostiumais, iš milelio siūtais drabužiais. Iš pirktinės medžiagos siūdavo tik šventinius drabužius. Naudojosi karšyklų, mezgyklų paslaugomis. Siūdavo į namus ateinantys siuvėjai, batsiuviai. Beveik kiekvienuose namuose buvo meistrystės įrankių. Pasinaudodavo ir stalių paslaugomis, kurie ateidavo dirbti į namus. Staliaus Krasausko padirbtos kėdės, suolai, stalai ir po pusšimčio metų nesubyrejo, atrodė kaip ką tik padaryti. Į kaimą iš Užpalių atvažiuodavo žydai, kurie supirkinėdavo šerius, kailius, skudurus. Atveždavo muilo, degtukų, adatų, kitokių smulkmenų.

Moterys prie namų augino gėles: rūtas, bijūnus, karkliukus, lelijas, gvazdikus, nasturcijas, tulpes, jurginus, „debatėlius“, ir kitas. Gėlių darželiai buvo aptverti tvoromis ar gyvatvorėmis. Lysveles darydavo įvairių ornamentų. Namus valydavo prieš didžiąsias šventes: Velykas, Kalėdas. Pagrindinis valymas būdavo prieš Velykas. Didžiąsias šventes šventė visi. Tomis dienomis dirbti buvo nevalia. Prieš Kalėdas kalėdodavo kunigas su bažnyčios tarnais.

Kaimas po išskirstymo į vienkiemius

Po išskirstymo kaime buvo septyni Vanagų kiemai.

1. Domininkas Vanagas (1887 02 25–1975 03 17) valdė daugiau nei 34 ha. Ūkį paveldėjo iš savo tėvo Domininko Vanago ir dėdės Rapolo Vanago. Kartu perėmė visą dėdės Rapolo veiklą. Šeimoje buvo antras vaikas po sesers Leonarijos. Vos ūgtelėjęs, ganė žąsis, gyvulius, talkino tėvams. Dvi žiemas mokėsi pas kaimo mokytoją Ingaunaite. 1897 m. pradėjo lankyti rusišką Užpalių pradžios mokyklą, baigė tris skyrius. Lietuviškai išmoko pats, rusiškomis raidėmis parašytus lietuviškus tekstus perrašinėdamas lietuviškomis raidėmis. Kaime raštingų žmonių buvo nedaug. Dažnai padėdavo kaimynams parašyti laišką ar kitokią raštą. Skaičiuoti skaitliukais išmokė tėvas, kuris, caro paimtas rekrūtu, kariuomenėje ištarnavo penkiolika metų, buvo užsitarnavęs viršilos laipsnį, mokėjo rusiškai rašyti ir skaičiuoti (reikėdavo duoti visos kuopos ataskaitą).

1904 m. susirgo Domininko motina. Pradėjo skaudėti kaklą. Užpalių gydytojas Kazlauskas diagnozavo „vaikišką ligą“. Mama mirė 1904 07 25.

Po trejų metų, 1907 10 16 mirė brolis Boleslovas (1889 03 22). Susirgo ausies uždegimu. Liga komplikavosi pūliniu, kuris prakiuro. Užpalių gydytojas Kazlauskas patarė vežti į Vilnių operuoti. Tuo metu nuvežti į Vilnių buvo sunku – reikėjo važiuoti arkliais. Tėvas senas, pasiligojęs, kankinamas senatvinės sklerozės. Visais šeimos ir ūkio reikalais rūpinosi dėdė Rapolas. Ilgesniam laikui išvažiuoti iš namų nesiryžo. Taip ir liko namuose, mirė.

1909 02 08 nuo džiovos mirė sesuo Leonarija (1880 11 28). Šeši vaikai mirė per pirmuosius gyvenimo metus (Gasparas, Konstancija, Jonas, Stasys, Vincas ir Valerija). Iš vienuolikos vaikų užaugo trys: Domininkas, Juozas ir Pranas. Juos globojo dėdė Rapolas ir dėdienė Grasilda.

1914 m. rugsėjo 25 d. Domininką pašaukė į caro kariuomenę. Pakliuvo į Vilnių, į 385 pulko Vilniaus kuopą. Kariuomenėje išbuvo iki 1918 m. kovo 31 d. Kai į Vilnių pradėjo veržtis vokiečiai, 1915 m. rugsėį dalinys išėjo iš Vilniaus į Minską.

Tiesė geležinkelį, o vėliau jį saugojo nuo Postavijo stotelės iki Parafijanovo. 1917 m. prasidėjo Petrogrado sukilimas, buvo nuverstas caras. Paskelbė spaudos, žodžio laisvę. Tą laisvę greit pajuto ir kareiviai. Karininkai į kareivį kreipdavosi ne „tu“, o „jūs“. Kareiviai karininko nebevadino „Jūsų kilnybe“, o kreipdavosi „drauge“. Kariuomenės viršininkus rinkdavo, o ne skirdavo. Karininkai budėjo kartu su kareiviais, net ir bataliono vadas (tuo metu buvo Malevskis). Patalpas valydavo, pečius kūrendavo visi iš eilės. Karininkai padėjėjų (dienčių) neturėjo. Iš pradžių atrodė, jog labai gera, vieni kitus gerbė, bet po pusmečio tas draugiškumas pradėjo atvėsti.

Domininkas buvo dviejų grandžių viršininkas. Gyveno Parapajevo stotyje. Demobilizavosi 1918 m. kovo 31 d. Grįžti į Lietuvą jam neleido. Tada su draugais Jonu Grigėnu iš Kavolių kaimo ir Jonu Kemekliu iš Vaineikių kaimo gegužės 1 dieną nuvažiavo pas Motiejų Namiką, kuris gyveno 1 km už Smolensko, prie Katynės miškelio, netoli Katynės geležinkelio stoties. Ten gyveno Namiko šeima – Motiejus Namikas su žmona, sūnumi Juozu (karininku) ir trimis dukterimis: Veronika, Natalija ir Onute. Kartu su Namikais gyveno Juodviršis iš Svėdasų dvarelis. Sūnus Antanas Namikas gyveno Smolensko mieste, dirbo Pabėgėlių komitete, atvažiuodavo kas šeštadienį. Domininkas pas Namikus gyveno visą mėnesį. Per tą laiką pasidarė vežimą. Miške nusipjovė storą beržą ašiai, viduje išskaptavo lovelį, į kurį susidėjo svarbesnius daiktus. Viršų apkaustė geležimi, pritaikė ratus, vežimą. Ir 1918 m. gegužės 31 d. išvažiavo iš Smolensko trimis vežimais. Važiavo ilgai, pakelėse paganydami arklius. Užpalius pasiekė birželio 22 dieną. Kitoks transportas tuo metu Rusijoje neveikė.

1919 m. Domininkas Vanagas vedė savo kaimo merginą Nataliją Juodelytę (1891 11 24–1970 06 17). Užaugino penkis vaikus. Pirmoji duktė Veronika mirė 4 mėn. (1921 02 02–1921 06 17). Po skirstymosi į vienkiemius gavo žemės sklypą prie Žviegliškio miško, pasistatė trobesius. Tarp vietinių žmonių turėjo didelį autoritetą. Buvo taktiškas, ramus žmogus, mokėjo bendrauti. Greit išitraukė į visuomeninį gyvenimą. Buvo renkamas į Užpalių valsčiaus savivaldybės tarybą. Nuo 1929 m. dirbo Užpalių valsčiaus viršaičio pavaduotoju, o nuo 1934 iki 1940 m. – viršaičiu. Žmonės dažnai į jį kreipdavosi, ieškodami patarimo teisiniais ar kitokiais asmeniniais klausimais.

1952 m. sausio mėnesį Domininkas kartu su žmona Natalija ir sūnumi Vytautu buvo išvežtas į Sibirą, į Krasjonarsko kraštą, Rešiotus, Revučij kaimą. 1958 m. grįžo į savo namus, kuriuos turėjo išsipirkti iš kolūkio. Sūnus Vytautas (1924 11 27–1993 12 24) apsigyveno Kauno rajone, dirbo Mašinų išbandymo stotyje kranininku.

Duktė Pranciška Vanagaitė-Sirvydienė (1922 11 01–1994 03 16) mokytojavo Vaiskūnų, Sirutėnų, Kišūnų mokyklose, dirbo su pradžios mokyklos mokiniais. Organizavo vietos jaunimą, mokė šokių, subūrė dramos būrelį, ruošė vaidinimus.

Dukterys Marija (1926 04 22) gydytoja, Aldona (1927 10 18) namų šeimininkė. Grįžus iš tremties tėvams ir atpirkus namus, Aldona liko gyventi gimtuosiuose namuose. Regina (1933 04 02) – filologė, Tallat Kelpšos aukštesniosios muzikos mokyklos – konservatorijos dėstytoja.

2. Juozas Vanagas, Domininko sūnus (1892 07 13–1982 05 25), vadinamas „Baukioku“, pravarde gavo nuo Motiejaus Baukio, kuris savo vaikų neturėjo ir ūkį

(daugiau nei 37 ha) padovanojo jam. Vedė Marytę Ridikaitę (1890 07 15–1975 09 25), užaugino penkis vaikus: Genovaitę, Apolioniją, Juozą, Stanislovą ir Albiną.

Tėvai – Juozas ir Marija Vanagai – 1949 03 25 buvo išvežti į Sibirą, į Irkutsko kraštą. 1950 m. persikėlė į Krasnojarsko kraštą, Kazačinskio rajoną pas dukterį Genovaitę. Grįžo 1955 m., apsigyveno savo namuose. Išvežus tėvus, vaikai iš kaimo išvyko, išsisklaidė ir į tėvų namus nebegrižo.

Duktė Genovaitė (1921 11 02) ištekėjo už to paties kaimo ūkininko Domo Vanago, Valentino sūnaus. 1948 m. su šeima buvo išvežta į Sibirą, į Krasnojarsko kraštą, Kazačinskio rajoną. Grįžusi iš Sibiro apsigyveno Panevėžyje.

Duktė Apolionija (1923 06 16–1994 04 12) ištekėjo už Vlodo Dagio ir išvyko gyventi į Kupiškio rajoną.

Sūnus Juozas (1925 01 18), būdamas Utenos gimnazijos paskutinių klasių mokinys, artinantis frontui 1944 m., kartu su kitais Vilučių kaimo jaunuoliais: Petru Lapieniu, Bronium ir Stanislovu Vanagais, ir Kišūnų kaimo vaikiniais – Juozu Sirvydžiu, Juozu Balbata, Albinu Miškiniu, Bronium Marganavičium, Pajeda vyko į Svėdasus. Vadovavo karininkas Albinas Repšys. Svėdasuose sudarė būrį. Jaunimo buvo daug. Prie Svėdasų mokyklos, netoli miškelio įvyko pirmasis susidūrimas su sovietų kariuomenės pirmaisiais daliniais. (Plačiau apie Juozą Vanagą skaitykite skyriuje „Žymūs žmonės“.)

Sūnus Stanislovas (1928 07 14), išvežus tėvus, išvyko į Vilnių, mokėsi Statybos technikumė. Sukūrė šeimą, užaugino sūnų Ugnių – architektą ir dukterį Neriją. Į Vilučius gyventi nebegrižo.

Sūnus Albinas (1931 07 20) baigė Vilniaus pedagoginio instituto fizikos-matematikos fakultetą. Dirbo Vilniaus Salomėjos Nėries vidurinėje mokykloje, Raguvo vidurinėje mokykloje, Buivydžiškių žemės ūkio technikumė, Vilniaus Mykolo Biržiškos gimnazijoje. Aktyvus visuomenininkas, šachmatininkas.

Užaugino du sūnus. Vyresnysis sūnus Egidijus – fizikas matematikas, mokslų daktaras. Sėkmingai dirba Japonijoje nuo 1999 metų. Kūrė optines sistemas medžiagų tyrimui ir apdorojimui. 2004 m. buvo pakviestas užimti vedamojo inžinieriaus pareigas besikuriančioje „pumpurinėje“ Hokaido universiteto įmonėje, Sapore, nuo 2007 m. užima technologijos direktoriaus pareigas.

Antras sūnus Kęstutis baigė Vilniaus Gedimino technikos universitetą. Nuo 2007 m. valdo fondą Rumunijoje ir teikia finansines konsultacijas.

Pranas Vanagas, Domininko sūnus (1899 01 22–1987 04 04), turėdamas 20 metų, 1919 m. birželio 29 d. išėjo savanoriu. Dalyvavo nepriklausomybės kovose Alytuje, Varėnoje, Merkinėje ir Šalčiniūkuose. Buvo keturis kartus sužeistas. Apdovanotas keturiais medaliais ir Vytauto Didžiojo ordinu. Užsitarnavo jaunesniojo puskarininkio laipsnį. Išėjęs iš kariuomenės, dirbo žemės tvarkytoju Alytuje, vėliau Biržuose. Apsigyveno Biržuose. 1929 02 09 vedė Mariją Žurauskaitę (1904 10 13–1980 02 23). Dirbo žemės tvarkytoju, vėliau iki 1940 m. Biržų savivaldybėje. Sovietams okupavus, iš savivaldybės atleido. Įsidarbino ligoninėje buhalteriu. 1941 06 14 darbe suėmė. Surinko visą šeimą – žmoną Mariją su sūnumi Rimu (1939) sulaikė turguje, sūnus: Vytautą Česlovą (1930) ir Praną Gytį (1932–1989), paėmė iš mokyklos ir išvežė į Sibirą, į Tomsko sritį, Parbigo rajoną. Kartu su jais išvežė ir žmonos tėvą Žurauską, nors į sąrašus nebuvo

*Domininkas Vanagas
ir Natalija Vanagienė
(centre) su kaimynais
Sibire, Revučiuose.
1954 m. sausio 1 d.*

*Dviejų
Nepriklausomos
Lietuvos buvusių
viršaičių šeimos
Revučiuose. Iš kairės:
Paulius (tėvas),
Klemensas Paulius,
Paulienė (motina),
Jonas Paulius,
Natalija Vanagienė,
Vytautas Vanagas,
Domininkas Vanagas.
1955–1956 m.*

*Ir tremtyje jaunimas
rengė subatvakarius.
Revučij (Rešiotai)*

*Prie Jenisejaus upės
Kazačinskio rajone
Aldutė Vanagaitė,
Genovaitė Vanagienė
ir pusbrolis Vytautas
Vanagas. 1955 m.*

*Krasnojarsko krašte,
Revučiuose lietuvių
trentinių koloniją
aplankė lietuvis
kunigas Fabijauskas.
Iš dešinės: pirmas –
Domininkas,
Vanagas, antras –
Jonas Paulius,
trečia – Natalija
Vanagienė; kunigo
dešinėje – Pulokai.
1956 m.*

*Vytautas Vanagas su
draugais vairuotojais
darbinio traukinuko
kabinoje Revučiuose,
Krasnojarsko krašte.
1956 m.*

įtrauktas. Vytautas Česlovas ir Pranas Gytis 1947 m. grįžo į Lietuvą, mokėsi Svėdasų vidurinėje mokykloje. Vytautas įstojo į Kauno politechnikos instituto mechanikos fakultetą ir baigė 1958 m. Pranas Gytis 1950 m. nuvažiavo į Tomską aplankyti tėvų, iš jo atėmė pasą ir grįžti į Lietuvą nebeleido. Grįžo tik 1958 m. kartu su tėvais. Rimą 1958 m. paėmė į kariuomenę, į Tolimuosius Rytus. Jis į Lietuvą grįžo 1960 m. Lietuvoje baigė Kauno politechnikos institutą. Visa šeima apsigyveno Kaune.

3. Valentinas Vanagas (1871 07 18–1958 01 13) ir Pranas Vanagas (1886–1962 08 15) po dalijimosi liko senoje sodyboje, gavo daugiau nei 18 ha žemės.

Pranciškus 1897 m. baigė Užpalių pradžios mokyklą. Dėl lėšų stokos toliau mokytis negalėjo. 1905 m. pradžioje išvyko į Rostovą prie Dono. Įsidarbino vaistų sandėlyje pakuotoju. 1907 m. buvo pašauktas į karo tarnybą. Tarnavo 39 artilerijos brigadoje. 1911 m. lapkričio mėn., atlikęs karo tarnybą, grįžo į Rostovą prie Dono, į seną darbą. 1914 07 15 mobilizavo į caro kariuomenę. Pateko į rusų–turkų frontą. Išbuvo trejus metus. 1917 m. rugpjūtį dėl ligos iš kariuomenės paleido. Grįžo į Rostovą prie Dono. Pasveikęs dirbo kariniame vaistų sandėlyje. 1919 m. vedė Vandą Mikelytę (1896–1971 12 20). 1921 m. rugsėjį grįžo į Lietuvą, į gimtąjį Vilučių kaimą. Tačiau Vilučių kaime gyveno neilgai, išvyko į Panevėžį. Nusipirko žemės sklypą, pasistatė namus. Užsiėmė prekyba. 1941 m. buvo išvežtas į Barnaulą, o iš ten – į Trofimovką. Čia palaidojo savo vienintelį sūnų Ernestą. Į Lietuvą su žmona Vanda grįžo 1957 m., apsigyveno Vilniuje, kur ir mirė.

Ūkis liko Valentinui Vanagai. Valentinas 1908 02 15 vedė Konstanciją Juknaitę (1875–1968 10 19), užaugino penkis vaikus: Stasį (1912 03 26), Domą (1913 08 04–1996 01 19), Bronių (1915 03 15), Veroniką (1919 02 16), Albiną (1910 06 11–1931 05 04). Du vaikai mirė maži: Pranas (1909 01 03–1910 03 30) ir Jonas (1917 06 08–1917 07 04).

Iš tėvo ūkį perėmė Domas Vanagas. Vedė to paties kaimo Genovaitę Vanagaitę. Valentiną Vanagą, jo sūnų Domą su žmona Genovaite ir trejų metų dukrele Aldute (1945 06 19) 1948 m. išvežė į Sibirą, į Krasnojarsko kraštą, Kazachinskio rajoną. Iš Sibiro grįžo 1958 m. Apsigyveno Panevėžyje.

Veronika ir Stanislovas išvyko gyventi į Panevėžį. Bronius baigė Žemės ūkio akademiją. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, vėliau pateko į Australiją, kur ir mirė. Šeimos nesukūrė.

4. Antanas Vanagas, pravarde Panasvinis (1885 01 21–1958 10 30), ir Ona Gaidytė-Vanagienė (1893–1953) valdė daugiau nei 20 ha.

Išaugino šešis vaikus: Joną (1915 05 29–1970 03 25), Juozą (1916 12 24–1983 10 24), Bronių (1919 03 14–1944 10 07), Stefaniją (1921 09 02), Stasį (1923 08 15–1946 06 25), Praną (1925–1944 11 20).

Jonas baigė Alytaus karo veterinarijos mokyklą ir dirbo Kaune, vėliau Vilniuje karo veterinaru. Vedė Elizą Gerdauskaitę iš Klaipėdos. Artėjant frontui, pasitraukė į Vakarus. Pateko į Vokietiją, paskui į Australiją. Gyveno Sidnėjuje, kur ir mirė. Iš Lietuvos išsivežė mažą sūnų, kitas gimė jau Australijoje.

Bronius, Pranas ir Stasys išėjo kovoti prieš sovietų okupacinę kariuomenę. Pranas žuvo per pirmąjį susirėmimą su sovietų kariuomene 1944 11 20 Mikniūnų miške kartu su kitais šešiais šio krašto jaunuoliais.

Bronius ir Stasys traukėsi kartu su frontu iki Sedos. Stasys buvo sužeistas į kaklą ir krūtinę, bet dar spėjo perbėgti tiltu per Varduva. Pateko pas vokiečius, kurie suteikė pirmąją pagalbą ir išsiuntė į Klaipėdos ligoninę. Čia jis sulaukė Vokietijos kapituliacijos. Buvo jau beveik pasveikęs ir slapta su draugu iš ligoninės pabėgo. Juos vijosi su šunimis. Stasys įlipo į medį, kuriame išbuvo dvi paras. Apie draugo likimą nieko nežino. Kai aplinkui nieko nematė ir negirdėjo, išlipo iš medžio ir ėjo ieškoti žmonių. Pamatė trobelę. Užėjo. Rado senyvą moteriškę, kuri gyveno viena. Kalbėjo latviškai. Jį pavalgydino, leido pernaktoti. Ryte atėjo mergina, kuri davė jam žemėlapi, nurodė vietas, kur eiti, vengiant miestelių, atminimui davė rankšluostį. Namu grįžo laimingai. Išbuvo iki rudens. Spalio mėnesį kaimą krėtė skrebai su okupacine kariuomene. Jį rado prie Nasvės su jo amžiaus draugu Aglinsku ir suėmė. Nuvežė į Užpalių daboklę, mušė. Ypatingu žiaurumu pasižymėjo skrebas Repšys iš Vaiskūnų. Iš Užpalių išvežė į Uteną ir į Archangelsko lagerį, į Velską. Bylos nesudarė. Lageryje tiesė geležinkelį. Susižalojo koją. Žaizda negijo. Vieną dieną į darbą nėjo. Iš darbo sugrįžę draugai rado negyvą, nuogai išrengtą ir numestą prie medžio.

Bronius žuvo prie Sedos, keliantis per Varduvos upę. Buvo sunkiai sužeistas ir mirė.

Stefanija ištekėjo už Augustino Matuliausko (1918–1988) ir persikėlė gyventi į Daujočių kaimą Anykščių rajone.

Juozas (1916 12 24–1983 10 24) vedė Stefaniją Palskytę (1927 08 28), liko gyventi tėvo namuose. Užaugino vieną sūnų.

5. Vanagai: Kazys (1898–1960), Angelė (1896 01 20–1976), Jonas (1899 12 22–1960), Antanas (1902 08 02), vadinami Damuliokais. Turėjo daugiau nei 10 ha žemės.

Antanas iš Vilučių išsikėlė į Kauno rajoną, ten sukūrė šeimą. Angelė ir Kazys liko nevedę, gyveno Vilučiuose.

Jonas 1940 01 30 vedė Konstanciją Kriaučionytę (1914 02 02–1981), siuvėją iš Svėdasų. Išaugino keturis vaikus: Elena, Joną, Petrą, Genę. Paaugę vaikai Vilučiuose negyveno, išikūrė Utenoje.

6. Jurgis Vanagas (1863–1939 02 05) ir Veronika Galvydytė (1901) turėjo daugiau nei 18 ha žemės.

Jurgis Galvydis, Felikso sūnus, mirė 1907 01 05, turėdamas 44 metus. Paliko žmoną Anastaziją Čečytę ir du vaikus: Kazimierą (1905 01 20–1917 11 03) ir Veroniką Galvydžius. Du jo vaikai mirė maži: dviejų mėn. Ona (mirė 1902 04 03) ir penkių savaičių Jonas (dvynys su Kazimieru mirė 1905 03 10).

Jurgis Vanagas-Kavolis 1907 11 23 vedė našlę Anastaziją Čečytę-Galvydienę. Su ja susilaukė penkių vaikų. Trys vaikai mirė per pirmus gyvenimo metus: 14 dienų Juozas (1908 12 10–1908 12 26), 2 mėn. Donata (1911 08 10–1911 11 03), šešių mėn. Povilas (1914 08 17–1915 02 16). Užaugo Bronė (1910 02 04) ir Balys (1912 10 03–1907).

Skirstantis į vienkiemius, gavo žemės galulaukyje prie Pamaleišio kaimo kartu su podukra Veronika Galvydyte. Veronika Galvydytė (įduktė) 1926 04 13 ištekėjo už Antano Musteikio ir persikėlė gyventi pas vyrą į Pamaleišio kaimą (Svėdasų valsčiaus). Bronė 1934 11 14 ištekėjo už ūkininko Jono Tuskenio ir persikėlė gyventi į Vyžuonų valsčių.

Namuose liko Balys. 1932 10 25 jis vedė Mariją Merkytę (1907–1968) iš Mikniūnų kaimo. Su ja išaugino keturias dukteris: Janiną (1934–1959), Ireną, Nijolę (1946–1984) ir Vidą. Janina mirė nuo džiovos, Nijolė – nuo vėžio.

Balys Vanagas 1939 m. sukeitė savo ūkį su Konstantinu Juodele ir atsikėlė gyventi iš galulaukės į kaimo centrą. Mirus tėvams, dukterys namus pardavė Juozui Beržinskui ir iš Vilučių išvyko.

7. Pranciškus Vanagas (1854–1925 11 03) ir Karolina Vanagaitė (1856 05 08–1936 12 08) skirstantis į viensėdžius gavo daugiau nei 9 ha žemės seno kaimo vietoje.

Karolina liko netekėjusi.

Pranciškus 1887 02 08 vedė Viktoriją Tamošiūnaitę iš Glinskio kaimo. Su ja turėjo tris vaikus: Oną (1888–1971 12 22), Joną (1889 11 11–1892 10 16) ir Veroniką (1891 05 16–1891 06 15), kurią pagimdžiusi motina mirė po penkių savaičių.

Našlys Pranciškus Vanagas 1893 05 09 vedė antrą kartą našlę Julijoną Vanagiene (Gaučytę) (1866–1936 02 19). Turėjo vaikus: Angelę (1894 04 16–1894 06 28), Jurgį (1896 04 23–1898 01 19), Nataliją (1898 03 09; ji 1920 11 14 ištekėjo už Jurgio Prievelio iš Bajorų kaimo, Užpalių parapijos), Juozą (1899 09 28–1916 11 01), Barborą (1901 12 05; ji 1924 03 03 ištekėjo už Gasparo Braukylos iš Bajorų kaimo, taip pat Užpalių parapijos).

Duktė Ona per Pirmąjį pasaulinį karą buvo pasitraukusi į Rusiją, į Rostovą prie Dono. Ten artimiausius susidraugavo su Konstantinu Juodele, slaugė jį susirgus (kiti artimieji jau buvo išvykę į Lietuvą) ir ištekėjo už jo.

Grįžę į Lietuvą, Ona ir Konstantinas Juodeliai kurį laiką gyveno Kišūnų mokykloje, vėliau Onos tėvų namuose. Susilaukė dviejų sūnų: Alberto (1920–1943 09 09) ir Petro (1925 05 23–1944 11 20).

Ona ir Konstantinas Juodeliai 1939 m. savo ūkelį kaimo centre sukeitė su Balio Vanago ūkiu (daugiau nei 18 ha) galulaukėje, nupirko iš Pranskūno žemę (daugiau nei 21 ha) ir pradėjo statyti trobas. Norėjo įkurti modernų ūkį. Pastatė gyvenamąjį namą ir modernius tvartus su viralinėmis. Tačiau visko įgyvendinti nesuspėjo, sutrukdė karas. Staiga nuo infarkto mirė Konstantinas Juodelė (1941 12 20).

Sūnų Albertą traukdamiesi vokiečiai (1941 m.) išvarė su pakinkytu vežimu ir pafrontėje išlaikė beveik metus. Grįžo labai išsekęs. Susirgo džiova ir greit mirė. Sūnus Petras, artinantis frontui, išėjo į partizanus kovai prieš sovietus ir žuvo per pirmą susirėmimą su kariuomene Mikniūnų miške.

Ona Vanagaitė-Juodelienė liko viena. Susirgo kelio sąnario tuberkulioze. Likusį gyvenimą praleido lovoje, globojama vyro brolio Juozo vyresnio sūnaus Damijono Juodelės.

8. Kazys Juodelė (1845–1923 04 01) ir Karolina Vilutytė (1851–1941 08 18) valdė daugiau nei 41 ha žemės.

Turėjo 13 vaikų. Užaugo septyni – viena duktė ir šeši sūnūs: Juozas, Konstantinas, Jurgis, Jonas, Antanas, Natalija ir Stasys. Šeši vaikai mirė maži.

Po reformos gavo žemės sklypą galulaukėje ties Pamaleišio kaimu, tarp Juozo Vanago ir Jurgio Vanago; rytuose ribojosi su Jono Velučio ir Domininko Vaškelio žemėmis.

Iš šeimos pirmiausiai atsiskyrė Juozas (1875 07 01–1951 07 13). Gavo 8 ha žemės sklypą. Vedė Veroniką Žvirblaitę (1895–1980), išaugino tris vaikus: Damijoną (1921 08 11), Eugeniją (1925 12 26–1998 03 14) ir Vytautą (1927 10 25).

Likusią žemę pasidalijo tėvui mirus.

Antanui (1883 12 13–1972) teko daugiau nei 9 ha žemės ir dalis trobesių. Jis pasistatė trobą, klėtį, tvartą. Liko nevedęs, gyveno su motina ir globojo ją iki mirties.

Jurgis (1882 02 30–1954 08) gavo daugiau nei 24 ha žemės. Buvo baigęs gimnaziją (sūnaus Viliaus teigimu). Prieš karą buvo išvykęs į Ameriką, norėdamas užsidirbti pinigų. Dirbo paprastu darbininku. Uždirbtus pinigus siuntė į Maskvos banką. Į Lietuvą grįžo jau atkūrus Nepriklausomybę. Pinigai Rusijos banke pražuvo.

Vedė Teklę Varnaitę (1900 02 10–1982 03 20), užaugino keturis sūnus: Rimą (1932 01 22–1995 01 16) – baigė ekonomikos fakultetą, Povilą (1933 03 23–1974 07), Vilhelmą (1934 03 25) ir Evaldą (1935 07 26–1955 01 16) – buvo baigęs Geležinkelinių technikumą, dirbo Vilniuje, mirė po automobilio avarijos. Povilas ir Vilhelmas visą laiką gyveno tėvo namuose; Vilhelmas ir dabar gyvena, šeimos nesukūręs.

Natalija Juodelytė (1891 11 24–1970 06 17) ištekėjo už to paties kaimo vaikiną Domininko Vanago, Domininko sūnaus. Išaugino penkis vaikus.

Stasys Juodelė (1897–1923 02 01), Lietuvos armijos karininkas, 1919 m. išėjo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Dalyvavo kovose, peršalo, susirgo džiova ir greit mirė.

9. Jonas Juodelė (1880 08 06–1947 07 31) vedė Emiliją Žilytę (1902–1975 12 22). Jiems ūkį – daugiau nei 21 ha žemės paliko Antanas Galvydis, Felikso sūnus. Po skirstymosi A. Galvydis gavo sklypą galulaukėje, tarp Jurgio Vanago ir Anelijos Sirvydienės. Juodeliams žemę perleido su sąlyga: jie turėjo sumokėti Konstancijai Velutienei (Emilijos Žilytės-Juodelienės pusseserei) 4 000 litų. Juodelių gyvenimas nebuvo sėkmingas. 1930 m. gimė sūnus Antanas. Emilija ūkio darbų nežiūrėjo. Sumokėti skolos neturėjo iš ko. Šeima iširo. Ūkį pardavė iš varžytinių. Nupirko kalvis Pranskūnas. Vėliau iš Pranskūno tą ūkį nupirko Konstantinas Juodelė.

10. Jonas Velutis (1891–1966).

Jonas Galvydis (1859 06 24–1927 02 08), skirstantis į vienkiemius, gyveno su dukra Konstancija. 35 m. Konstanciją (1886–1949) 1924 06 29 vedė Jonas Velutis, kartu perimdamas ir ūkio valdymą. Velučiai savo vaikų neturėjo, įsisūnijo Antaną Tumėną (1927). Jonas Velutis gyveno turtingai, savo ūkį tvarkė sumaniai. Buvo ramaus būdo. Sezoniniams darbams kviesdavosi talkas – dėl to visus darbus nudirbdavo lengvai, nenuvargindamas šeimos narių. Mylėjo gyvulius, juos gerai prižiūrėjo. Turėjo linams minti jaują, kuria leisdavo naudotis ir kaimynams.

1948 05 22 Joną ir Konstanciją Velučius ir jų išūnį Antaną išvežė į Sibirą, į Krasnojarsko kraštą, Kazačinskio rajoną. Konstancija Velutienė mirė Sibire 1949 m. Antanas Tumėnas vedė Anelę Motiejūnaitę (1926), ištremtą iš Rokiškio rajono į tą patį Kazačinskio rajoną. Antanas ir Anelė Tumėnai susilaukė dviejų dukterų: Genės (1956) ir Irenos (1965). Iš Sibiro grįžo 1957 m. lapkritį, apsigyveno savo namuose. Kartu su Tumėnais į Vilučius atvyko ir Anelės Motiejūnaitės motina Anelė Motiejūnienė (1905–1986 05 26), kurią netrukus vedė našlys Jonas Velutis.

Ištremtų į Sibirą Velučių namuose buvo įkurta kolūkio kontora. Šeimai grįžus, kolūkis pasistatė atskirą pastatą kontorai.

11. Jurgis Lapienis (1866–1927 01 24) turėjo daugiau nei 20 ha žemės, liko senoje sodyboje.

Jono Vilučio ūkį nupirko iš Peterburgo atvykęs Jurgis Lapienis. Peterburge jis dirbo liokajumi pas kunigaikštį. Dukterys prisimena: buvęs gražus vyras, tik žemo ūgio. Buvo atsivežęs daug gražių drabužių. Vedė Juozefą Tamošiūnaite, kuri 1909 05 22 jam pagimdė dukterį Elena. Pirmoji žmona greit mirė. Antrą kartą vedė Gudiškio dvaro augintinę Euzebiją Putrimaitę (1882–1975). Su ja susilaukė penkių vaikų: Marijos (1911 09 01), Jono (1912 12 11–1990 08 25), Konstancijos (1915 08 07) ir Petro (1919 08 25). Klementina mirė 1 m. (1917 05 26–1918 04 06).

Po Jurgio Lapienio mirties ūkį valdyti perėmė sūnus Jonas.

Jonas Lapienis buvo sumanus, darbštus, labai nagingas ūkininkas. Mokėjo dirbti visus ūkio, šaltkalvystės ir meistrystės darbus. Ūkį tvarkė gerai. Buvo baigęs pradžios mokyklą, gimnazijos vieną klasę ir vienerius metus mokėsi Salų žemės ūkio mokyklos filiale, Duokiškyje. Vedė iš Bėkinčių kaimo Elena Barzdaite (1916–1981). Užaugino du sūnus ir vieną dukterį. Sūnūs Algis ir Bronius diplomuoti inžinieriai, duktė Irena – ekonomistė.

Susikūrus kolūkiui nuo 1949 m. rugpiūčio mėnesio buvo išrinktas pirmu kolūkio pirmininku ir dirbo iki 1973 04 01. Baigė kolūkių pirmininkų agronomų trejų metų kursų 1951–1953 m. Kolūkį tvarkė gerai. Jam vadovaujant, kolūkis pamažu turtėjo ir galiausiai tapo pirmaujantis. Po jo valdę pirmininkai kolūkį nusmukdė.

Elena 1932 02 08 ištekėjo už Jono Laužadžio (1901 04 30) ir išvyko gyventi į Rokiškį.

Marija 1934 10 03 ištekėjo už Jono Bagočiūno iš Kureišiškių kaimo. 1948 m. visa šeima buvo išvežta į Sibirą, į Krasnojarsko kraštą. Grįžo 1958 m. Užaugino keturias dukteris.

Konstancija 1939 02 19 ištekėjo už Broniaus Repšio (1911 12 27–1997 09 02) iš Kišūnų kaimo. Į Sibirą išvežta 1949 m., taip pat į Krasnojarsko kraštą. Grįžo 1960 m. Savo namuose apsigyventi neleido. Iš pradžių apsistojo Utenoje, norėjo apsigyventi Latvijoje, bet nepavyko įsikurti. Išvažiavo į Kazachstaną, apsigyveno Džezkazgane. Vaikai dirbo vario fabrike, o vyras – statybose. Po trejų metų grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Vilučių kaime. Pasistatė namelį. Užaugino du sūnus: Valdą (1941) ir Almantą (1942).

Petras kartu su jaunimu 1944 m. išėjo kovoti prieš sovietus, traukėsi kartu su vokiečių kariuomene ir fronto linija. Klaipėdoje pavyko paskutiniu laivu išvykti iš Lietuvos. Pateko į Vokietiją, vėliau į Kanadą. Ten vedė, užaugino tris vaikus.

12. Jonas Sirvydis (1878 03 09–1963) ir Vincas Sirvydis (1885 02 17) turėjo daugiau nei 20 ha žemės. Jo tėvai – Elžbieta Vilutytė ir Liudvikas Sirvydis.

Vincas Sirvydis liko nevedęs, gyveno kartu su brolio Jono šeima.

Jonas Sirvydis vedė Teofilę Sirvydytę (1883–1863). Turėjo septynis vaikus. Du vaikai mirė maži: 7 mėn. Juozas (1907 02 02–1907 09 01) ir Donata Teofilė (gimė 1914 09 23).

Užaugo penki vaikai: Veronika (1908 12 23), Antanas (1910 05 15–1970), Jurgis (1912 02 02–1978 03 17), Danutė (1916–1993), Ona (1919–1936 10 29).

Jurgis mokytojavo Zarasų krašte. Nuo 1942 m. dirbo Kišūnų pradžios mokyklos direktoriumi, vėliau, iki pensijos, mokytojavo Vilučių aštuonmetėje mokykloje. Vedė to paties kaimo Prancišką Vanagaitę (1922 11 01–1994 03–16), užaugino sūnų Ernestą (1950 05 28) – ekonomistą ir dukterį Romualdą (1954 06 05). Vaikai įsikūrė Vilniuje.

Antanas vedė kaimynę Veroniką Būgaitę ir perėjo gyventi į Būgos namus. Visą laiką gyveno Vilučiuose.

Veronika 1938 06 21 ištekėjo už Adomo Pajarsko ir išvyko gyventi į Juodkonių kaimą Kupiškio rajone.

Danutė ištekėjo už to paties kaimo ūkininko Prano Vaškelio.

27 m. Ona mirė dėl įgimtos širdies ydos.

13. Domininkas Vaškelis (1870 01 05–1945) ir Elžbieta Žilytė (1885–1941 11 29) turėjo daugiau nei 17 ha žemės.

Elžbieta ir Domininkas Vaškėliai turėjo penkis vaikus. Pirmoji duktė Ona mirė 1,5 mėnesio amžiaus (1912 03 17–1912 04 26). Užaugo keturi vaikai: Balys (1913 05 25), Antanas (1915 03 01–1935 03 28 – mirė nuo plaučių uždegimo), Pranas (1916–1976), Albertas (1921–1945).

Balys dirbo veterinaru, gyveno Lazdijuose.

Ūkyje liko Pranas. Vedė to paties kaimo Danutę Sirvydytę (1916–1993). Jo šeima 1948 m. buvo išvežta į Sibirą. Grįžo 1958 m. Vaškėlių namuose buvo įrengta parduotuvė. Gyventi savo namuose neleido. Iš pradžių apsigyveno pirtelėje. Vėliau, mirus žmonos Danutės tėvams, perėjo gyventi į Jono Sirvydžio namus. Užaugino tris dukteris: Palmirą, Dangirą ir Danutę. Dukterys iš Vilučių išvyko, apsigyveno Vilniuje. Danutė baigė Vilniaus valstybinio universiteto Ekonomikos fakultetą, dirbo universitete.

Albertas per sąmyšį gyveno namuose, slapstėsi. Sužinojęs, kad kaimą supa stribai ir sovietinė kariuomenė, išėjo iš namų, norėdamas išvengti susitikimo. Kareiviai einantį iš sodybės Albertą nušovė.

14. Mykolas Vilutis (1867–1927 06 02) ir Grasilda Vilutytė (1866 11 05–1931 12 11) turėjo daugiau nei 30 ha žemės.

Grasilda liko netekėjusi.

Ūkį valdė Mykolas Vilutis. Padėti tvarkyti ūkį pasikvietė savo giminaičius Oną Masiulytę ir Joną Būgą iš Gailiešionių kaimo ir jiems savo ūkį padovanojo. 62 m. Mykolas Vilutis 1927 05 24 vedė 25 m. Emiliją Butkytę iš Mikniūnų kaimo, Kamajų valsčiaus. Mykolas Vilutis mirė 1927 06 02 staiga, ardamas dirvą. Toje vietoje stovi kryžius. Ona ir Jonas Būgos sumokėjo Mykolo Vilučio žmonai priklausančią dalį, ir ji išvyko gyventi kitur. Įname liko netekėjusi Grasilda, kuri šiuose namuose ir mirė.

Jonas (1886 01 30) ir Ona (1889 09 22) Būgos užaugino tris vaikus: Antaną (1914 10 09), Veroniką (1916 03 27), Bronę (192 08 22). Povilas – dvynys su Antanu (1914 10 09–1914 11 16) – mirė penkių savaičių.

Namuose liko Veronika. Ištekėjo už kaimyno Antano Sirvydžio (1910 05 15–1970), kuris atėjo į Būgos namus. Užaugino du vaikus: Mildą (1946) ir Stasį (1948).

Antanas ir Bronė iš Vilučių išvyko: Antanas apsigyveno Kaune, Bronė – Rokiškyje, kur sukūrė savo šeimą.

15. Anelija Sirvydienė su vaikais Jonu ir Stase.

Turėjo daugiau nei 12 ha žemės prie Pamaleišio k. tarp Antano Sirvydžio ir Konstantino Juodelės. Gyveno labai vargingai. Vaikai tarnavo kitiems, savo žemės nedirbo.

Juozas Sirvydis (1886 10 18–1921 12 30; jo tėvai – Kazimieras Sirvydis ir Agota Bauraitė) 1914 05 26 vedė 28 m. Aneliją Vaškelytę iš Bajorų kaimo, Užpalių parapijos. Susilaukė dviejų vaikų: Jono (1919 09 18–1944 10 24) ir Napoleono (1921 12 01–1924 02 24). Juozas Sirvydis mirė 36 metų.

30 m. našlė Anelija Vaškelytė-Sirvydienė 1923 05 11 ištekėjo antrą kartą už 26 m. Alfonso Kugelevičiaus iš Žeibiškių kaimo. Jiems gimė duktė Stasė.

Jonas Sirvydis 1944 m. išėjo su kaimo jaunimu kovoti prieš okupacinę sovietų kariuomenę ir žuvo pirmame susirėmime Mikniūnų miške 1944 11 20.

Stasė Kugelaitė dirbo namų darbininke ir aukle. Apsigyveno Vyžuonų miestelyje ir ten liko gyventi. Užaugino vieną sūnų.

16. Antanas Sirvydis (1860 12 04–1940 02 26) ir Karolina Sirvydytė (1853–1931 03 19) skirstantis į viensėdžius gavo daugiau nei 23 ha žemės galulaukėje.

Karolina Sirvydytė liko netekėjusi, gyveno brolio šeimoje.

Antanas Sirvydis vedė Veroniką Palskytę (1870–1944 03 16), užaugino šešis vaikus.

Ūkį paliko Rapolui. Broliai Boleslovas, Jonas ir Pranas iš Vilučių išvyko. Emilija 1934 06 16 ištekėjo už Konstantino Pernavo iš Kamajų valsčiaus ir persikėlė gyventi pas vyrą. Veronika liko netekėjusi, apsigyveno Užpalių miestelyje, rūpinosi labdariniais darbais.

Rapolas 1933 02 26 vedė Emiliją Randelaitę, kuri, gimdydama pirmąjį vaiką Juozą, 1934 metais mirė. Antrą kartą vedė 1934 11 29 Joaną Ordaitę iš Kamajų valsčiaus. Su ja užaugino keturis vaikus: Algį (1935–1989 03 24), Almą (1939), Anatolijų (1945) ir Ovidijų (1949). Gyveno sunkiai. Galulaukio žemė buvo nederlinga. Iš ūkio didelių pajamų neturėjo. Vaikai tėvų namuose gyveno tik kol užaugo ir tapo savarankiški. Juozas baigė Kauno politechnikos institutą. Tapo geru statybininku. Dirbo Vilniuje. Alma baigė Vilniaus kooperacijos technikumą.

17. Emilija Tarvydienė (1889), bežemė. Kaimo gale turėjo trobelę ir 4 270 kv. m žemės. Gyveno vargingai. Vaikai namie negyveno,ėjo tarnauti kitiems.

Juozas Tarvydovičius (1864–1919 03 30) – vėliau pavardę pakeitė į Tarvydas – 1909 05 15 vedė 20 m. Emiliją Velutytę iš Mikėnų kaimo. Turėjo keturis vaikus: Antaną (191 04 26), Praną (1914 09 14–1944 11 20), Oną (1910 11 07) ir Veroniką, kuri mirė 3 mėn. (1918 11 04–1919 02 24).

Sūnus Pranas, 1944 m. artinantis frontui, kartu su jaunimu išėjo kovoti prieš sovietus. Traukėsi pagal frontą. Dalyvavo mūšyje Sedoje. Pateko į Vokietiją. Žuvo Vokietijoje per bombardavimą.

Sūnus Antanas 1945 m. pateko į sovietų kariuomenę. Dalyvavo mūšiuose. Kare neteko kojas. Grįžo namo invalidas. 1940 02 04 vedė V. Gaučytę iš Kaimynų kaimo, Užpalių valsčiaus ir liko gyventi Kaimynų kaime. Turi penkis vaikus.

Ona Tarvydaitė-Plaušymaitė 1932 05 16 ištekėjo už Felikso Čeponio, Pamaleišio kaimo gyventojų, ir persikėlė pas jį gyventi.

18. Jurgis Vilutis gyveno greta Emilijos Tarvydienės. Turėjo apie 1 ha žemės.

19. Domininkas Paršiūnas (1869 03 13) – anksčiau turėjo pavardę Paršiukas ir pravarde Griška – gyveno prie Pamaleišio kaimo, pačiame Vilučių kaimo gale. Jo tėvai Mykolas Paršiūnas (mirė 1902 11 12, 65 metų) ir Elžbieta Masiulytė-Paršiūnienė (mirė 1902 08 01, 65 metų). Mykolas Paršiūnas buvo geras meistras. Domininkas Paršiūnas turėjo du brolius: Napoleoną ir Joną. Vienerių metų sesuo Konstancija mirė 1973 10 02.

Domininkas Paršiūnas 1903 01 27 vedė Elžbietą Butkutę. Turėjo šešis vaikus: Joną (1905 04 16), Praną (1906 09 22), Mataušą (1906 09 22), Juozą (1909 01 11), Valeriją (mirė 1911 08 20, trijų mėnesių), Oną (1912 11 17).

Mataušas ir Juozas išmoko siuvėjo amato ir išvyko gyventi į Klaipėdą. Mataušas, prieš išvykdamas į Klaipėdą, 1935 03 04 vedė Genovaitę Pranskūnaitę (1919 10 26), ūkininkę iš Vilučių kaimo.

Pranas 1935 03 04 vedė Eleną Masiulytę (1910 01 02) iš Degėsių kaimo ir liko gyventi tėvo trobelėje. Turėjo mažai žemės. Vaikų neturėjo. Į gyvenimo pabaigą persikėlė gyventi į Užpalių miestelį. Pranas turėjo gražų balsą. Kalbėdamas mikčiodavo, bet dainuodamas – ne. Buvo kviečiamas giedoti šermenyse, bažnyčioje.

Nepriklausomybės laikotarpiu kaimas gyveno ramiai. Visi ūkininkai buvo darbštūs, draugiški, rūpinosi savo ūkiais, darbais, net lenktyniaudavo tarpusavyje: kas greičiau baigs šienapjūtę, rugiapjūtę ar rudens darbus. Didžiavosi gražiais arkliais, geros produkcijos gyvuliais. Dalyvaudavo parodose. Gerai suprato mokslo reikšmę. Stengėsi, kad vaikai mokytųsi: beveik visi vienkiemių ūkininkai vaikus leido į mokyklas.

Visą nusistovėjusią tvarką suardė sovietų okupacija. Iš pradžių kelis ūkininkus, turėjusius daugiau negu 30 ha žemės, „išbuožino“. Jei kas turėjo daugiau nei 30 ha, atėmė ir atidavė naujakuriams. Ūkiams uždėjo didelius mokesčius, prievoles grūdais, gyvuliais ir kasmet didino tol, kol ūkininkai nebepajėgė išsimokėti. Prasidėjo netikras, neramus gyvenimas. Slėgė neaiškus rytojus. Didžiausią siaubą kėlė žmonių vežimas į Sibirą. Gandai sklido greit: išvežė tą ar kitą. Niekas nebuvo tikras, kad rytoj neateis vežti ir jo.

Nenuostabu, kad kilus vokiečių ir sovietų karui, visame krašte atsirado sukilėlių būrių, kurie ir stengėsi užimti svarbesnius administracinius postus. Trumpam laikotarpiui vežimo baimė atslūgo. Žmonės dirbo žemę, vaikai mokėsi. Vieną okupaciją pakeitė kita. Frontas pasitraukė į Rytus. Užnugaryje veikė raudonieji partizanai. Apie Vilučius jų nesigirdėjo – kaimas toliau nuo stambesnių geležinkelio ar kelių. Tačiau, grįžtant frontui, net ir kaimo keliukais važiavo tankai, o Žviegliškio miške apsistojo tankistų pulkas. Kaime buvo numestos trys bombos, bet pataikė į lauką ir didesnės žalos nepadarė. Vos fronto linijai pasitraukus dešimt kilometrų, rusų kareiviai atvažiavo ir apiplėšė artimiausią prie miško Domininko Vanago sodybą.

Prasidėjo vėl labai sunkus etapas, kuris pakeitė visą kaimo struktūrą. Artėjant frontui, dalis jaunimo pasitraukė kartu su frontu, dalis išėjo į partizanus. Septyni kaimo vaikinai žuvo pirmose kovose su sovietais. Antano Vanago Panasvinio žuvo trys sūnūs: Pranas – Mikniūnų miške, Bronius – prie Sedos, Stasys, sužeistas prie Sedos, žuvo Archangelsko lageryje. Petras Juodelė, Jonas Sirvydis žuvo Mikniūnų miške. Pranas Tarvydas žuvo per bombardavimą Vokietijoje. Albertą Vaškelių

Iš Sibiro grįžusių tėvų sutikimas Vilučiuose, savo sodyboje. 1958 m.

Iš M. Dovydaitienės (Vanagaitės) archyvo

1945 m. nušovė rusų kareiviai, pamatę išeinantį iš sodybos. Albertas Juodelė, vokiečių išvartas pafrontės darbams su arkliu ir vežimu, grįžo po pusmečio labai išvargęs, susirgo džiova ir greit mirė.

Bronius Vanagas, Valentino sūnus, ir Petras Lapienis pasitraukė į Vakarus. Vėliau Bronius Vanagas apsigyveno Australijoje, kur ir mirė. Petras Lapienis gyvena Kanadoje. Išaugino tris vaikus, kurie baigė aukštuosius mokslus.

Kaimą apgaubė skausmas ir liūdesys. Neaiškus rytojus slėgė daugelį. Prasidėjo kolūkių steigimo etapas. Į vienkiemius užsukdavo ginkluoti valsčiaus valdininkai su stribais, agituodavo stoti į kolūkį, versdavo pasirašyti paskolas valstybei. „Buo-žių“ ūkiams uždėjo didelius mokesčius ir prievoles, kuriuos kasmet vis didindavo, kol jie nebepajėgė išsimokėti. Tada apkaltino sabotažu ir sąmoningu kenkimu valstybei. 1948–1952 m. iš kaimo į Sibirą išvežė šešias šeimas: Juozą Vanagą, Valentiną Vanagą, Domą Vanagą, Valentino sūnų, su šeima, Domininką Vanagą, Domininko sūnų, su šeima, Praną Vaškėlį su šeima, Joną Velutį su šeima. Likęs jaunimas išsiskirstė kas sau ir į kaimą nebegrįžo.

Iš tremties paleistos ne visos šeimos grįžo į namus. Grįžo tik seni tėvai. Išvežtų ūkininkų turtą išsigabendavo stribai, gal kai ką priglaudė kaimynai. Gyvulius ir ūkio padargus pasiėmė kolūkis. Trobos kurį laiką buvo tuščios, bet netrukus atsirado gyventojų. Į besikuriantį kolūkį atvyko naujų žmonių.

Kolūkis kūrėsi sunkiai, braškėdamas. Derliai iš pradžių buvo menki. Metų gale žmonėms mokėjo tik kilogramais grūdų. Rytais niekas neskubėjo į darbus: susirinkę ilgai gulinėdavo pievelėse ar padaržinėse. Vyrai dažniau sukdavosi apie

atsiradusią parduotuvę, ieškodami alaus ar ko nors stipresnio sveikatai pataisyti, kol grupėmis būdavo išskirstomi į darbus.

Iš esmės keitėsi žmonių mąstymas. Ūkininkai buvo sunaikinti. Trobos kurį laiką stovėjo tuščios. Greitai neliko nė vienos galulaukio sodybos: Juozo, Konstantino, Antano Juodelių, Rapolo Sirvydžio. Sodybų vietas išarė traktoriai, išlygino kūdras, vaistrūmynus. Tik pavieniai beržai ar liepos liko tų sodybų liudininkai.

Nauji gyventojai nejautė tokios meilės žemei kaip ankstesnieji. Nutrūko ryšys su žeme, davęs žmonėms tiek daug peno, stiprybės, kėlęs jų dvasingumą, žadinęs laisvą mintį. Žmogus, deja, tapo tik darbo įrankiu.

*Šaulių būrio merginos
tautiniais drabužiais.
1940 m.*

Žaibiškių kaimas

Gvida Marijona Sirutienė

„Kartą, naktį, užėjus didžiulei audrai, žaibavo taip stipriai, kad buvo aiškiai matyti kaimynų trobos. Perkūnija trankėsi taip, kad vos langai neišbyrėjo. Tos audros metu visi kaimo namai sudegė. Ugnies pašvaistės negeso visą naktį. Ryte raudos, dejonės ir maldos per keletą kaimų nusidriekė. Daug dienų aplinkiniai kaimai apraudojo nelaimės ištiktus žmones. Taip ir atsirado Žaibiškiai, Degėšiai, Gailiėšionys.“¹

Žaibiškiai – kaimas Užpalių valsčiuje, Utenės apskrityje. Prieš karą dokumentuose kaimo pavadinimas buvo rašomas kitaip – Žeibiškiai, o tarybiniais laikais jau buvo vadinama Žaibiškėmis. Taip jį žmonės ir vadindavo.

Žaibiškių kaimo žemė kalnuota. Pietuose, netoli Šventosios, yra Žaibiškių piliakalnis, o šiaurės vakaruose – viena iš Aukštaitijos aukštumų, pakilusi 154 metrus virš jūros lygio. Prieškaryje šioje vietoje stovėjo trianguliacijos bokštas („majokas“).

Kaime daug nedirbamos žemės, nes kalnuotoje vietovėje yra stačių šlaitų, netinkamų žemdirbystei, apaugusių miškais. Rytinėje kaimo dalyje nemažai žemų, pelkėtų vietų.

Važiuojant keliu nuo Užpalių link Jūžintų, vos pravažiavus Kaniūkų kaimą, miške nesunku pastebėti siaurą keliuką į dešinę. Čia ir prasideda Žaibiškių kaimas.

Sodybos

Pirmoji šio kaimo sodyba ir žemė priklausė Ramonui Rutkauskui, kuris tarpukario laikais išsikraustė į miestą. Trobesiai buvo nugriauti. Vietoj jų auga kažkieno pasodintos eglės. Visa dirbama žemė užsisėjusi mišku, kuris parduotas kauniečiui. Išliko tik vietovės pavadinimas „Ramonyne“.

Pravažiavę šį mišką ir griovį, vadinamą Antanaraviu, privažiuojame nedidelį miškelį, o prie pat kelio, kairėje pusėje, išlikę Antano Seibučio sodybos pamatų akmenys. Namai apie 1970 m., Seibučiams mirus, buvo nugriauti.

Į kairę pusę prasideda anksčiau vadinta „Vyšniauka“. Tuojau už Seibučių sodybos yra Balio Stasiškio (dabar šiuose namuose gyvena Modestas Šlapšinskas) trobesiai. Toje vietoje, kur dabar stovi pirtis, buvo gryčelytė, kurioje gyveno Balio Stasiškio kurčnebylė sesuo Emilija Stasiškytė. Jai mirus, gryčiutė buvo perstatyta į pirtį, o ši po kurio laiko sudegė. Dabar vietoj jos stovi M. Šlapšinsko pastatyta nauja pirtis.

Nuo šios sodybos važiuojant tolyn į šiaurę, tik priešingoje keliuko pusėje, kur dabar auga kelios labai šakotos išsikerojusios pušelės ir erškėčių krūmai, buvo Kazimiero Šaučiūno trobelė. Mirus paskutiniam šios trobelės gyventojui (apie 1970 m.), ji buvo nugriauta.

Keliaujant „Vyšniaukos“ keliuku tolyn, kairėje pusėje buvo Alekso Gruo-

¹ Senelių prisiminimus pasakojo Augustinas Vaškelis, 2006.

dzinsko sodyba. Jį ištrėmus į Sibirą, namai buvo nugriauti. Sulig šia sodyba ir baigiasi „Vyšniauka“.

Grįžtame į pagrindinį kelią. Dešinėje jo pusėje, netoli kelio, buvo Jono Maskoliūno dūminė gryčelytė. Jis gyveno tik su žmona, vaikų neturėjo. Žmonai mirus, ligotą Maskoliūną prižiūrėjo Rimiškienė iš Kaniūkų kaimo. Po jo mirties trobelė buvo nugriauta. Dabar šioje vietoje auga mišrus miškelis. Nuo kelio į šiaurę, visai pamiškėje, buvo Stasio Rinkevičiaus namai. Rinkevičiai apie 1937 m. persikėlė į Ilčiukų kaimą.

Tolyn į šiaurę, ant kalniuko už miško stovi Kazimiero Mikšio statyti sodybos pastatai. Jie buvo parduoti iš varžytynių. Nupirko Jurgis Leika. Tėvui mirus, paveldėjo sūnus Jonas, o šiuo metu gyvena jo žmona Bronė su sūnaus Algirdo šeima.

Jų žemė rytinėje pusėje ribojasi su Jeronimo Indrašiaus žeme. Namuose gyvena sūnus Aloyzas su žmona Domicele.

Toliau į rytus Jeronimo Indrašiaus žemė ribojasi su brolio Felikso Indrašiaus žeme. Šiuose namuose gyvena jų duktė Stefanija.

Netoli šios sodybos yra Kazio Gipiškio sodyba. Ji dabar parduota vilniečiams Angelinai ir Stasiui Narušiams, kurie čia atvažiuoja tik vasaroti.

Felikso Indrašiaus žemė ribojasi su Juozo Žvirblio žeme. Šiuose dabar gražiai atstatytuose namuose gyvena sūnus Algimantas su žmona Vida.

Į pietus nuo Jeronimo Indrašiaus yra Antano Indrašiaus sodyba. Ji parduota Genovaitei ir Viliui Križinauskams. Namuose gyvena Genovaitė su sūnaus šeima.

Tolyn į pietus yra Jono Urbono sodyba, kurioje gyvenu aš – jo duktė Gvida, šio straipsnio autorė, su vyru Bronislovu Siručiu.

Nuo mūsų sodybos į rytus yra Domininko Stasiškio sodyba. Joje dabar gyvena ir ūkininkauja anūkas Augustinas Vaškėlis su šeima.

Ši sodyba ribojasi su Pranciškaus Stasiškio (Domininko brolio) sodyba. Tėvams mirus, joje ilgą laiką gyveno sūnus Kazys su žmona Danute. Šiems mirus, trobesiai buvo parduoti Vilmai Grinčelaitytei-Kuhn, kuri gyvena Vokietijoje. Čia atvažiuoja tik vasaros atostogų metu.

Visai netoli šios sodybos stovėjo Kosto Laučiaus namelis, kuris buvo labai senas, todėl apie 1980 m. buvo nugriautas. Už jo, link vadinamosios „ūlyčios“, buvo Gasparo Stasiškio namai – Pranciškaus ir Domininko gimtinė. Pastariesiems pasidalinus žemę ir pasistačius namus, senieji pastatai buvo nugriauti.

Sodybos kaime buvo išsidėsčiusios palei kelią, todėl ir buvo vadinama „ūlyčia“ (iš rusiško žodžio „ūlica“ (gatvė)). „Ūlyčioje“ šeimos turėjo tam tikrą plotelį žemės, ant kurios stovėjo visi sodybos pastatai: gyvenamasis namas, klėtis, klojimas, daržinė, pirtis. Pagrindinė žemė buvo už „ūlyčios“, išdėstyta atskromis juostomis, vadinamaisiais šniūrais. Kiekviena šeima turėjo po kelias juostas tam, kad visi turėtų įvairios žemės: smėlynų, žvyrynų, jaurų ir derlingo dirvožemio.

Ko gero, nuo Gasparo Stasiškio ir prasidėjo „ūlyčia“.

Kita sodyba priklausė Kazimierui Mikšiui. Jam išsikėlus į vienkiemį, pastatai buvo nugriauti.

Toliau – Antano Sunklodo sodyba. Sunklodai išsikėlė gyventi prie pat Ilčiukų. Už jų buvę namai priklausė Baltramiejui Namajuškai. Jie buvo nugriauti šeimą ištrėmus į Sibirą.

Prie B. Namajuškos buvo Pranciškaus Indrašiaus namai. Šis, neturėdamas savo šeimos, testamentu žemę paliko brolio Ciprijono sūnui Feliksui Indrašiui, kuris vienkiemyje pasistatė savo namus.

Kairėje „ūlyčios“ kelio pusėje, prie pat kapinių, stovėjo Ciprijono Indrašiaus namai. Vaikams išsikėlus į vienkiemį, pastatai buvo nugriauti.

Šalia Pranciškaus Indrašiaus sodybos buvo Kazimiero Gabrionio namai. Kazimieras irgi išsikėlė į vienkiemį.

Už K. Gabrionio buvo Juozapo Braukylos namai. Juos nugriovė, kai šeima išsikėlė į vienkiemį.

Prie J. Braukylos stovėjo Boleslovo Svilo trobesiai. Pasakojama, kad apie 1917 m. kilus gaisrui, pirmiausia užsidegė klėtis, o nuo jos ir kiti trobesiai. Pavyko išsaugoti tik gyvenamąjį namą. Ūkis buvo parduotas iš varžytnių. Jį nupirko Juozas Žvirblis.

Prie B. Svilo namų buvo Antano Indrašiaus sodyba. Jos pastatai irgi nukentėjo nuo gaisro. Pasistatęs trobas vienkiemyje, šiuos pastatus nugriovė.

Apie dabar tebestovinčią vienintelę sodybą „ūlyčioje“ pavyko sužinoti tik tiek, kad dar caro laikais, kai jaunos vyrus imdavo į rekrūtus, 25 metus atitarnavęs jaunuolis Vebas už tarnybą gavo gabalėlį žemės. Pasistatė trobesius, vedė, bet vaikų nesusilaukė. Pasiėmė augintinę vardu Rozalija (vadindavo ją Rožyte arba Raziute). Po kiek laiko ji liko viena. Tuomet globėjais ji prisiėmė Kazį Vaikutį su žmona iš Norvaišių kaimo. Vaikučiai susilaukė vienintelės dukros Jeronimos, susiremontavo trobesius, svarbiausia, iširengė kalvę. Kazys Vaikutis buvo labai darbštus, draugiškas ir geras kalvis, vienintelis pagalbininkas visiems ūkininkams. Jei prireikdavo kokį plūgą, akėčias, vežimą suremontuoti, apkaustyti roges, visi kreipdavosi į jį. K. Vaikutis vienintelis kaime turėjo radijo aparatą. Vakaraus kaimo vyrai, ypač tais neramiais tarpukario laikais, rinkdavosi pas Vaikučius pasiklaudyti žinių, papolitikuoti, kortomis palošti. Vaikučių namai tuo metu buvo kaimo kultūros centras.

Pradėjus kurtis kolūkiams, prasidėjus kaimynų tremčiai į Sibirą, Vaikučiai sunerimo. Norėdami išvengti tokios pačios dalios, jie sumanė namus parduoti. Taip ir padarė. Namus nupirko Juozas Putinas, o Vaikučiai nusipirko namą Anykščiūosė ir atsisveikino su Žaibiškiais.

Šiuose namuose ilgą laiką gyveno Juozo Putino šeima. Vaikams sukūrus savo šeimas ir išvažiavus iš tėvų namų, likusius tuščius namus 2006 m. nusipirko buvusi šiaulietė Jūratė su vyru Ariu Sihvo, dabar gyvenantys Suomijoje. Jie atvažiuoja čia įvairiais metų laikais, bet daugiausia laiko praleidžia vasarą. Tai nepaprastai mylintys gamtą, nuoširdūs, paprasti žmonės, puoselėjantys senojo kaimo papročius. Jų darbštumo dėka šis kaimo lopinėlis dabar gražiai sutvarkytas. Mes, senieji šio kaimo žmonės, tegalim pasidžiaugti jų darbu ir palinkėti stiprybės.

Toliau už jų buvo Prano Šlamo namai. Tebėra išlikę keli čia buvusios sodybos akcentai – daržinėlė ir įdomus dideliais lauko akmenimis išgrįstas šulinys, kurio vanduo buvo labai skanus. Šulinio gylis 4 m. Jis piltuvėlio formos. Viršutinė dalis gana plati – 1,8 m pločio, o apatinės dalies skersmuo tesiekia apie 70 cm. Šulinio dugne padarytas rąstinis trijų eilių vainikas ir sudėtos, manome, ažuolinės grindys. Spėjama, kad šulinys galėjo būti įrengtas apie 1870–1880 m. Įdomiausia

tai, kad rąstai ir grindys gerai išsilaikė ir nesupuvo iki šių dienų. Daug metų jis buvo nenaudojamas. Dabar didelių Jūratės ir Ario Sihvo pastangų dėka šis šulinys išvalytas, padarytas rentinys iš rąstų ir netgi senovę primenanti svirtis.

Prie P. Šlamo namų stovėjo Juozapo Stasiškio namai. Stasiškiai gavo užkuri Kazį Gipiškį. Šiuos namus nugriovė po to, kai išsikėlė į vienkiemį.

Už jų buvo nedidelis Antano Abukausko namelis, bet jam pradėjus griūti, šeima kažkur išsikraustė.

Kitoje kelio pusėje buvo Bislių trobelė. Kurį laiką joje gyveno Ona Bislytė. Jai mirus, trobelė buvo nugriauta. Toje pačioje kelio pusėje, prie Bislio namų, buvo Jono Putino namelis. Putinams mirus, namas buvo nugriautas.

Dešinėje kelio pusėje, prie A. Abukausko namelio, stovėjo Balio Stasiškio namai. Pastariesiems išsikėlus į vienkiemį, pastatai buvo nugriauti. Čia ir baigiasi „ūlyčia“. Už jos, kairėje kelio pusėje, buvo Jono Braukylos vienkiemis. Juos ištrėmus į Sibirą, tvarkingi, gerai atrodantys namai buvo išardyti ir panaudoti kolūkio pastatų statyboms.

Tolyn link Dubės miško buvo Kazimiero Gabrionio sodyba, vėliau atitekusi užkuriui Ridikui. Šiam, labiau mėgusiam kortas ir linksmą gyvenimą, ūkis mažai terūpėjo. Buvo paskelbtos varžytynės. Namus nupirko Juozas Vaškelis. O Vaškelių šeimą ištrėmus į Sibirą, pastatai buvo išardyti.

Į rytus nuo „ūlyčios“ yra žaibiškiečiams priklausantis miškas, išdalintas maždaug po 3 ha. Jis tęsiasi iki buvusios Juozo Sunklodo sodybos. Juozas, pradėjus kurtis kolūkiams, nusipirko namą Utenoje ir ten gyveno. Namai kaime buvo nugriauti.

Iki 2010 m. pradžios Žaibiškių kaime dar yra likusios šios gyvenamos sodybos: Aloyzo Indrašiaus, Stefanijos Indrašytės, Vilmos Grinčelaitytės-Kuhn, Genovaitės Križinauskienės, Bronės Leikienės, Angelinos Narušienės, Gvidos Sirutienės, Jūratės Sihvo, Modesto Šlapšinsko, Augustino Vaškelių, Algimanto Žvirblio. Iš šių sodybų nuolatiniai gyventojai yra tik 8 sodybose, o likusiose trijose sodybose gyventojai dažniau apsilanko tik vasarą.

Šventosios upė

Kaimo puošmena ir pasididžiavimas – Šventosios upė, kurios pakrantėje ir prisiglaudęs Žaibiškių kaimas. Juk Šventoji – viena gražiausių ir švariausių upių Lietuvoje. Mums ji vasarą – pati geriausia atgaiva.

Seniau upėje būdavo labai daug žuvies, todėl kai kuriems žmonėms ji buvo tikra maitintoja. A. Smetonos laikais iš Užpalių atvažiuodavo žydai ir žuvis supirkinėdavo. Arčiau upės gyvenantys turėdavo eldijas (mūsų tarpe sakydavo „aldijas“) – laivelius, kuriais plaukdavo pasispirdami kartimi. Upės užutėkiuose, ten, kur mažesnė srovė, iš didelių medžių šakų sumesdavo „lūgus“.

Pavasari, kai upėje dar nepriaugę žolių, žuvys sulenda į tuos „lūgus“ ar pakelmes, o vyrai, atplaukę eldija, su kartimi pavaikydami žuvis suvaro į tinklą. Taip ir prisigaudydavo didelių žuvų: šapalų, kuojų, ešerių, lydekų, lynų.

Vasarą, kai vanduo būdavo nešaltas, žuvį gaudydavo su „tribradu“ („tribradas“ – tai tinklas, ištemptas tarp trijų kuolų: vienas viduryje, prie kurio pritvirtintas tinklas, ir du vadinami „sparnai“). Su „tribradu“ žuvį gaudydavo trys vyrai, brisdami ten, kur nelabai gilų. Tokiu būdu kartais pavykdavo sugauti ir ungurių.

*Žaibiškėčių
atokvėpio akimirka
prie Šventosios*

Žvejodavo ir su meškerėmis. Nuolatinis meškeriojas vasarą buvo Pranas Rimiškis iš Kaniūkų kaimo. Jis meškerioti eidavo kartu su kuria nors paaugle dukra. Ši pievoje prigaudydavo žiogų ir skėrių, kuriuos Pranas maudavo ant kabliuko.

Apie 1960 m. atvažiuodavo žvejai iš Panevėžio. Jie žuvį gaudydavo su spinningais. Šiais žvejybos įrankiais žuvį gaudyti buvo galima tik anksti pavasarį arba vėlai rudenį, kai upėje nėra žolių. Spiningus nusipirko ir kai kurie kaimo vyrai.

Upėje, prie Domininko Stasiškio senos pirties, buvo dvi brastos. Per jas jodavo ar į vežimus pakinkytais arkliais važiuodavo į kitoje upės pusėje esantį vieškelį.

Per brastas vasarą moterys su vaikais brisdavo į Degėsių mišką uogauti. Dabar jau daug metų brastomis niekas nebesinaudoja.

XX a. pradžioje sakydavo, kad iš Turmanto miškų sielininkai Šventąja plukdydavo medžius. Sieliai neleisdavo upėje žolėms augti, todėl upė buvo labai švari.

Dabar, išpopuliarėjus vandens turizmui, Šventąja su baidarėmis praplaukia ne tik lietuvaičiai, bet ir užsieniečiai.

Žaibiškių piliakalnis²

Piliakalnis įrengtas atskiroje kalvoje. Aikštelė ovali, pailga PR–ŠV kryptimi, 36 × 12 m dydžio. ŠV aikštelės krašte yra 0,4 m aukščio, 5 m pločio pylimas. 2–4 m žemiau aikštelės, šlaituose yra 2 m pločio terasa. Šlaitai statūs, 6–10 m aukščio. Piliakalnis apaugęs spygliuočiais.

Piliakalnis datuojamas I tūkst. pradžia. Pasiekiamas iš Kaniūkų–Jūžintų kelio pasukus link Žaibiškių, 100 m neprivažiavus kaimo kapinių, pasukus į dešinę (R) pro buvusio karjero vietą, už 200 m.

Dubenėtasis Žaibiškių akmuo

Dubenėtasis Žaibiškių akmuo guli prie pat Žaibiškių kaimo kapinaičių, vakarinėje jų pusėje. Anksčiau jis buvo apie 100 m toliau nuo dabartinės vietos, dirvoje, šiaurės link.

Pradėjus arti traktoriais, stambesni lauko akmenys tapo kliuviniu artojams. Šalia kapinaičių dabar riog-

² Parengta pagal *Lietuvos piliakalniai*. Atlasas. III tomas. Šilutės–Zarasų rajonai, sud. Z. Baubonis, G. Zabiela, p. 280–281.

so didelė iš aplinkinių dirvų suverstų akmenų krūva. Kartu su kitais akmenimis čia buvo atitemptas ir dubenėtasis akmuo.

Akmuo pilkšvos spalvos, apysmulkio grūdėtumo granitas. Akmens šonų aukštis apie 20–30 cm. Plotas 73 × 61 cm. Akmens viršus lygus. Jo centre išsuktas apvalus piltuvo formos dubuo. Dubenėtoji plokštuma viršuje apima apie 20 cm, o apatinėje dalyje – apie 7 cm. Dubens gylis – apie 18–19 cm.

Yra paminklinė lenta, tačiau ji nukritusi ir guli šalia akmens.

Akmuo yra Žaibiškių kaimo senosios gyvenvietės ribose. Kaimo jau seniai nebėra. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą gyventojai išsiskirstė į vienkiemius. Toje pačioje vietoje liko tik dvi sodybos: Putino ir Šlamienės.

Už 15 m nuo akmens – pušėlėmis apaugęs kapinaičių kalnelis. Jas juosia baigianti suirti akmenų tvora. Kapinės senos. Vietos žmonių tvirtinimu, neseniai supuvo ir nuvirto XVIII a. datomis pažymėti kryžiai.

Čia pat, už 9 m nuo akmens, yra apie 70 metų amžiaus ažuolas.

Pro kapines vingiuoja buvusio kaimo keliukas. Juo važiuodami į pietus privažiutume už 3 km esantį Kaniūkų kaimą. O priešinga kryptimi – atsidurtume Antakalnių, Traidžiūnų kaimuose. Abipus keliuko esantys akmenys, žemės kauburiai, alyvų krūmai rodo čia buvus sodybas.

Akmens vakarinėje pusėje yra Indrašiaus sodybvietės liekanos (žemės ir kelmų sąvartynas, apaugęs dilgėlėmis, krūmuose – sena obelis) ir 3 ha ploto bala, vietinių žmonių vadinama Raistu. Raistas užžėlęs gyvulių neėdama žole, kupstais, pakrantės – krūmais.

Eidami į rytus pasieksime pušynėlį, vietos žmonių vadinamą Piliakalniu. Piliakalnio miškas tęsiasi apie 1 km iki pat Šventosios dešiniojo kranto.

Žaibiškiai – atokus kaimas, esantis tolokai nuo didesnių kelių.

Noriu atkreipti skaitytojų dėmesį, kad dubenėtasis akmuo iš Žaibiškių kaimo apie 1980 m. buvo išvežtas į Molėtų rajone esančios astronomijos observatorijos teritoriją, kur yra iš visos Lietuvos surinkti mitologiniai akmenys.

Netoliese auga senas gražus ažuolas, sodintas apie 1882 m. Ažuolo sodinimo ir augimo istoriją lydi šmaikštus pasakojimas. Ciprijonas Indrašius ažuoliuką pasodino gėlių darželyje netoli namo, kurį prižiūrėdavo dukros. Duktė Valerija ažuoliuko labai nemėgo, nes manė, kad jis pasodintas netinkamoje vietoje. Todėl dažnai šaknis apipildavo karštu vandeniu, kad jis greičiau nunyktų. Tačiau ažuoliukas jos piktų išpuolių nepaisydamas dar labiau augo ir vešėjo. Nors ir sulaukęs garbaus amžiaus, tačiau sėkmingai auga ir toliau primindamas buvusį gatvinį kaimą.

Senesniųjų laikų kaimo gyvenimas

Žaibiškių kaimas yra toli nuo didesnio miesto, rajono centro – Utenos, o ir iki Užpalių valsčiaus – 8 kilometrai. Vienintelė susisiekimo priemonė ilgą laiką buvo į vežimą pakinkytas arklys. Utenoje turgūs būdavo ketvirtadieniais. Į juos važiuodavo ir žaibiškiečiai, pasak jų – prasimanyti pinigų. Kelias buvo gana tolimas – 28 kilometrai. Gaspadoriai į vežimą prisikraudavo grūdų, o gospadinės – lašinių, sviesto, kiaušinių, sūrių. Žodžiu, to, kas likdavo nuo šeimynos. Kai ką ir pataupydavo, nes verkiant reikėjo pinigų. Išvažiuodavo apie 5–6 valandą ryto, o

jei dar ir kokį gyvulį vesdavo parduoti, tai išeidavo iš namų dar vakare. Jeigu jo neparduodavo, tekdavo atgal tą patį kelią sukarti. Pats artimiausias kelias iš Žaibiškių kaimo į Uteną buvo per Degėsių malūno tiltą į Užpalius, o nuo Užpalių – per Kušnieriūnus, Rāšę. Turguje buvo proga susitikti senus pažįstamus ar gimines, jaunystės draugus. O susitikę dažniausiai pasivašindavo. Todėl kai kurie vyrai iš turgaus grįždavo gerokai įkaušę ir linksmi.

Kaimo keliukas kartais būdavo neišvažiuojamas. Blogiausia padėtis būdavo pavasari, kai staigiai atšildavo oras. Tada sakydavo, kad upeliai „užputo“ ir iki vieškelio esantys keliai tapdavo sunkiai važiuojami. Griovys Tarutis, esantis prie Pranskūno namų, daug ištirpusio sniego vandens surinkdavo iš Kaniūkų šilelio ir Remeikių kaimo. Dar vienas kliuvinys – Antanaravis, tekantis nuo Norvaišių kaimo. Buvo ir Šapokiškis, plukdantis vandenį nuo kaimo kalnelių ir laukų. Iš jų, šniokšdami ir gurgėdami, vandenys suplaukdavo į Šventąją. Dabar yra padarytos pralaidos, todėl kažkada buvusių problemų nebeliko.

Nuo 1944 m. Žaibiškių kaimas priklausė Dusetų rajonui. Tada į Dūsetas (žmonės sakydavo Dustas) važiuodavo per Ilčiukų tiltą, buvusį prie P. Indrašiaus malūno. Apie 1952 m. per pavasario polaidžius ledai sulaužė šį tiltą, todėl tekdavo važiuoti daug ilgesniu keliu per Degėsių malūno tiltą. Taip tęsėsi apie 7–8 metus. 1960 m. kaimas buvo priskirtas Utenos rajonui. 1921 m. statytas J. Dagio medinis tiltas sulūžo ir pats malūnas buvo nugriautas, todėl į Uteną tekdavo važiuoti tolimesniu keliu: per Kaniūkus ir Užpalius.

Anksčiau žmonės į bažnyčią ar mes, vaikai, į Užpalių gimnaziją eidavome pėsti. Tik apie 1947 m. vienas kitas jau nusipirko dviračius. Žiemą tėvai Užpaliuose vaikams išnuomodavo kambarius pas šeimninkus. Ten vaikai gyvendavo nuo pirmadienio iki šeštadienio. Šeštadieniais pareidavo į namus. Pirmadienio rytą vienas iš tėvų pasikinkydavo arkli, susodindavo vaikus, prikraudavo maisto visai savaitei ir nuveždavo į Užpalius. Namuose pamokas ruošdavom prie žibalinės lempos. Tik 1960 m. kai kurie žmonės jau įsivedė elektrą. Tada pirkosi radijo aparatus, o juos gauti nebuvo labai paprasta. Spekuliantai atveždavo iš Rygos. Tai buvo dar vienas stebuklas kaimo gryčiose. Gerokai vėliau kaimo žmonės įsigijo televizorius. Apie 1980 m. kaime atsirado pirmasis ir tuo metu vienintelis telefonas. Jis buvo įvestas V. Križinauskui. 1998 m. telefonus įsivedė A. Vaškeliene, A. Žvirblis, A. Indrašius, G. Sirutienė ir J. Leika.

Dabar, palyginti su 1940 m., labai pasikeitė kaimo kraštovaizdis. Ypač gražus buvo piliakalnis ir nuo jo viršaus pietvakarinėje dalyje atsiveriantis vaizdas. Pasak senų žmonių, nuo piliakalnio viršaus giedrą dieną matydavosi Debeikių bažnyčios bokštai. Piliakalnis nebuvo apaugęs medžiais, o pavasari baltuodavo nuo pražydusių plukių ar mėlynuodavo nuo žibučių. Nuo jo Šventosios upės slėnis su keletu sodybų buvo matyti kaip ant delno. Todėl šis piliakalnis iki karo buvo jaunimo labai mėgiama vieta. Čia ruošdavo vakarėlius, gegužines. Gerų muzikantų kaime nebuvo, todėl kviesdavosi iš gretimų kaimų. Dažniausiai grodavo Petras Tūbelis, Juozas Baura iš Gailiešionių kaimo, o kartais – Jonas Putinas, vėliau – Juozas Šaučiūnas. Seniau jaunimas mokėjo labai gražiai padainuoti, visokiausių šokių, žaidimų prisigalvodavo. O jaunimo kaime buvo labai daug. Vien Mikšių šeimoje augo 11 vaikų. Daug vaikų buvo Gabrionių, Svilų, Šlamų ir kitose šeimose. Deja,

apie 1917–1918 m. išplitusi šiltinė padarė savo juodą darbą – mirė daug žmonių. Pasakojama, kad dėl to, jog „ūlyčioje“ žmonės gyveno vienas šalia kito, tai ir šia baisia liga užsikrėsdavo vieni nuo kitų: Gabrionių šeima beveik visa išmirė, taip pat mirė dauguma Svilų šeimos narių, 5 Antano Indrašiaus šeimos nariai. Visi palaidoti Žaibiškių kapinaitėse. Iki dabar nei joks kapelis, nei joks kryželis neišlikę.

Paskutinė Žaibiškių kaimo kapeliuose 1947 m. palaidota šimtametė Kosto Laučiaus motina Marijona Sruogienė. Daugiau laidojimų čia nebebuvo. Kapinės užregistruotos kaip neveikiančios, tarybiniais laikais buvo apleistos. Čia stovėję trys mediniai kryžiai supuvo ir sugriuvo. Dabar jos šiek tiek aptvarkomos porą kartų per metus.

2000 m., paskatinus buvusiam Užpalių bažnyčios klebonui Edmundui Rinkevičiui ir Užpalių seniūnijos seniūnui Vytui Jurkai, visi žaibiškietčiai ėmėsi darbo ir sutvarkė senąsias kaimo kapines: išpjovė sausus medžius, iškirto krūmus. Valentinas Žvirblis padarė medinį kryžių, kuri, padedant tėvui Algimantui Žvirbliui, pastatė pačiame kapinių kalnelio viršuje.

Ta proga į kaimą suvažiavo buvę žaibiškietčiai. Po šv. Mišių už gyvuosius ir mirusiuosius Užpalių bažnyčioje visi susirinko ant kaimo kapinaičių, susikibę rankomis apjuosė kaimo kryžių. Užpalių bažnyčios klebonas Edmundas Rinkevičius jį pašventino.

Užpalių seniūnas Vytas Jurka pasveikino visus susirinkusius, palinkėjo visiems smagiai pabendrauti, o Kaniūkų kultūros namų direktorė Vida Juškienė, mokytojos Ona Sirvydienė ir Asta Motuzienė atliko meninę programą.

V. ir A. Žvirbliai pakvietė visus į savo sodybą. Bet pirmiausia suvažiavusieji dairėsi į savo buvusias sodybvietes. Vienas težymėjo tik akmenų krūvelė, kitas – dideli plačialapiai klevai. Seneliai anūkams parodė vaikystės takus, papasakojo apie jaunystę.

Vyriausioji šventės dalyvė Bronė Stasiškytė, sulaukusi 80 metų amžiaus, papasakojo prisiminimus apie kaimą ir nuotraukoje išsamžino su jauniausiu šventės dalyviu D. Vaškeliu, kuris tada dar tik buvo pradėjęs žengti pirmuosius žingsnelius.

O 2010-aisiais jauniausios kaimo gyventojos yra Kornelija Šlapšinskaitė ir Marija Vaškelytė.

Smetonos laikais dauguma ūkininkų kūrėsi vienkiemiuose. Tėvai vaikus nuo mažens pratino prie darbų, gal todėl jie augo darbštūs. Mokyti mažai kas turėjo galimybę.

1940 m. Lietuvą okupavo rusai, o 1941 m. pavasarį į Sibirą buvo ištremta Gipiškių šeima. Tais pačiais metais užėjus vokiečiams, kaimiečiams buvo uždėtos didžiulės pyliavos, uždrausta parduoti maisto produktus. Atiminėjo arklius. Jaunus, darbingus vyrus gaudė ir vežė į Vokietiją reicho darbams. Iš Žaibiškių kaimo į Vokietiją buvo išvežtas tik Steponas Pečiūra, tuo metu tarnavęs pas Žvirblius.

1944 m. vėl užėjus rusams, vieni pirmųjų į karinę tarnybą buvo pašaukti Jonas Leika ir Juozas Putinas. Vėliau buvo šaukiami Kazys Gruodzinskas, Feliksas ir Bronius Stasiškiai, bet jie nenorėjo tarnauti tarybinėje armijoje, todėl ėmė slapstytis. 1948 m. gegužės mėnesį į Sibirą ištremė Stasiškis, didžiažemius Žvirblius, Šlamus, Braukylas, Leikas, Vaškelius, o 1949 m. kovo mėnesį – Aleksą Gruodzinską ir Namajuškų šeimą.

Kaime likusieji gyveno apimti baimės. Bijoti reikėjo ir dieną, ir naktį, nes niekas nežinojo, kada kurie ateis: ar sribai, ar vadinamieji „banditai“. Neduok Dieve, jeigu ir vieni, ir kiti ateis tuo pačiu metu. Slapstėsi mūsų artimiausi kaimynai, todėl sribai dažnai mus lankė. Kartais, apsupę namus, budėdavo visą naktį, tikėdamiesi, kad jie ateis. Prisimenu, kad tėvelis ir kaimynas Kazys Stasiškis turėjo dvi savaites kiekvieną rytą važiuoti į vadinamąją Užpalių „sribarnią“, kur buvo tardomi ir laikomi iki vakaro. Buvo tikimasi, kad jie pasakys, kur slapstosi tie trys kaimo jaunuoliai, bet jie to nežinojo.

Užpalių valsčiuje buvo įkurtas vykdomasis komitetas, o teritorija suskirstyta į apylinkes. Žaibiškiai buvo priskirti Norvaišių apylinkei, kuriai vadovavo Maksimas Skarina (nušautas 1946 m.). Po jo dirbo Gasparas Indrašius. Jis buvo nušautas 1949 m. Vėliau dirbo Antanas Indrašius, po jo Balys Saladžius. 1962 m. Norvaišių apylinkė buvo prijungta prie Užpalių vykdomojo komiteto (dabar seniūnija). Visus valdiškus reikalus tenka tvarkyti Užpaliuose, esančiuose už 8 kilometrų. Artimiausia bažnyčia, mokykla, paštas, ambulatorija, veterinarinė vaistinė irgi Užpaliuose. Tik parduotuvė yra arčiau – Kaniūkuose.

1949 m. Kaniūkuose buvo įkurtas kolūkis, kuris vadinosi „Lenino keliu“. Pirmasis pirmininkas buvo vietinis gyventojas Vytautas Vaškėlis. Vėliau – M. Mikėnas, Stankūnas, Vanaginskas, Kavoliukas. Prie šio kolūkio buvo prijungiami gretimi kaimai. Tarp jų ir Žaibiškiai. Buvo reikalaujama kolūkiui atiduoti galvijus, arklius su pakinktais ir vežimais. Žmonėms į darbą reikėjo eiti net keletą kilometrų: į Kaniūkus, Remeikius, Tarvydžius. Už darbą rašydavo darbadienius, o metų gale už juos duodavo po kokius 200 gramų grūdų. Gyvenimas tapo labai sunkus, bet žmonės stengėsi savo 60 arų sklypelyje užsiauginti daržovių ir pasisėti truputį javų. Leisdavo laikyti vieną karvę ir prieauglį, porą kiaulių. Žiemai pasiruošą šieną komisija matuodavo, jei rasdavo daugiau normos, išsiveždavo kolūkio gyvuliams. Laukus pradėjo arti traktoriais. Buvo suartos ribos, skyrusios kaimynų žemes. Viena senutė, pamačiusi, kaip traktorius aria laukus, pasakė: „*Ale nebemana, svietaį galas atajaį, ut liuciperius un pečiaus lakstaį pa dirvas.*“

1959 m. Dusetų rajone buvo nutarta stambinti kolūkius. Sujungus keletą kolūkių buvo įkurtas Norvaišių tarybinis ūkis. Jo direktoriumi pradėjo dirbti Jonas Čiegis. Žaibiškių skyriaus vedėju paskirtas Juozas Ridikas. Vėliau skyriaus vedėjais dirbo Genė Riaubaitė-Šlamienė, Juozas Jučius, Juozas Garunkštis, Veronika Kilienė.

Direktorius Jonas Čiegis buvo labai pareigingas, griežtas, bet teisingas. Reiklus sau ir kitiems. Labai energingai ėmėsi darbo: statė fermas, grūdų sandėlius, rūpinosi statybinėmis medžiagomis, mediena. Prireikus medienos, buvo išardytos ir išvežtos Felikso ir Jeronimo Indrašių geros, raštinės, didelės klėtys, Domininko Stasiškio klojimas. Mechanizatoriams buvo liepta išpjauti ir kelmus išrauti apie 0,5 ha pušynėlį, vadinamą „Kryžiaus kalneliu“, esantį Antano Indrašiaus žemėje, netoli klėties, nes neva jis trukdė žemę su traktoriais dirbti.

Pasakojama, kad raunant kelmus, rasta ir žmonių kaulų. Stasė Indrašytė pasakojo, kad tai galėjo būti po karo su švedais likę švedų kareivių kaulai. Mano tėvelis pasakojo, kad surinktus kaulus Natalija Šlamaitė, susidėjusi į prijuostę, nunešė į kaimo kapinaites ir palaidojo.

Gaila, bet ir kito pušynėlio likimas buvo toks pat. Jis priklausė trimis savininkams: Antanui Indrašiui (ten augo dar jaunos pušelytės), Domininkui Stasiškiui ir (didžioji dalis) Jonui Urbonui. Kai čia pjovė medelius irrovė kelmus, mama, į visa tai žiūrėdama, verkė. Mums, vaikams, šis pušynėlis buvo tarsi savotiškas pramogų parkas. Jame buvo iškasta daug vadinamųjų „bulbaduobių“, kur tėvai žiemai supildavo bulves ir užkasdavo. Mes tose duobėse vasarą žaisdavome slėpynių, o D. Stasiškio dalyje, kur irgi buvo duobių, augo didelis šermukšnis, kuris labai gražiai atrodydavo rudenį, kai pasipuošdavo raudonų uogų kekėmis. Jis iš tolo labai išsiskirdavo žalių pušelių fone. Dabar toje vietoje lyguma. O pušynėliai kadaise labai puošdavo šią kaimo lygumą.

2009 m. rudenį su vyru buvusio mūsų pušynėlio vietoje pasodinom apie 50 pušaičių ir berželių. Tai bus tik simbolinis miškelis, kurį juokais pavadinau „Lietuvos tūkstantmečio miškeliu“. Turime vilties, kad tą darbą pratęs mūsų vaikai ir anūkai, o jei dar jėgos leis, sodinsime ir mes patys.

2009 m. rudenį miškininkai nutarė užsodinti mišku žemę už kaimo kapinių ir buvusioje J. Vaškelių dirvonoujančioje žemėje. Smagu, kad Žaibiškėse sumažės dirvonoujančių laukų. Šalia pamiškių esančiuose žemės plotuose savaime pridygo pušaičių, berželių ir kitokių medžių.

Dabar kaime gyvena beveik vien garbaus amžiaus žmonės, nebepajėgiantys gerai įdirbti labai nederlingos žemės. Grūdinėms kultūroms ji visai netinka. Prieš keletą metų buvo parduotas paskutinis kaimo arklys.

Šiuo metu tik trijose sodybose dar laikomos karvės. Žodžiu, kaimas vos alsuoja.

Žaibiškių kaime 1949 m. Žvirblių namuose buvo atidaryta pradžios mokykla. Čia vaikai susirinkdavo iš mūsų ir Norvaišių kaimų. Pirmoji mokytoja buvo Laimutė Leikaitė iš Remeikių kaimo. Ji dirbo iki 1961 m. Vėliau ištekėjo už Broniaus Gladučio iš Norvaišių kaimo ir išsikėlė gyventi į Juodupę (Rokiškio rajonas). Po jos dirbo mokytojos Zakorskaitė-Vedrickienė, Laima Markevičiūtė, A. Jučiuvienė. 1969 m. Norvaišiuose pastačius mokyklą, Žaibiškiuose mokyklos nebeliko. Taip žaibiškėčiai neteko vienintelio kultūros židinėlio, nes mokytojos su mokiniais paruošdavo programėles, kurių pasižiūrėti susirinkdavo visi kaimo žmonės.

Tarybiniais laikais buvo labai populiarius kilnojamasis kinas. Pagal iš anksto suderintą grafiką jis būdavo atvežamas ir į Kaniūkus, Norvaišius, Degėsius. Ten pasižiūrėti kino eidavo ir Žaibiškių kaimo žmonės.

2001 m. gegužės 15 d. įregistruota visuomeninė organizacija „Kaniūkų krašto bendrija“, kuriai priklauso ir Žaibiškių kaimas.

Nuo 1994 iki 2004 m. Kaniūkų kultūros namų direktore dirbo labai energinga ir išradinga moteris – Vida Juškienė. Ji ir mūsų nepamiršdavo, pakviesdavo į kultūros namuose vykstančius renginius. Keletą metų moterų ansamblyje dainavo Rima Vaškelienė, o kiti kaimo gyventojai būdavo tik žiūrovai.

2001 m. vasario 27 d. Vida Juškienė sukvietė visus Žaibiškių kaimo gyventojus į paupį švęsti Užgavėnių.

1999 m. Užpalių tada dar vidurinės mokyklos mokiniai ir mokytojai ėmė tvarkyti piliakalnį ir jo aplinką. 2001 m. vasarą pastatytas stogastulpis, kurio autorius užpaliėtis Romas Šulcas. Atidengiant šį stogastulpį dalyvavo tuometinis Užpalių vidurinės mokyklos direktorius Giedrius Indrašius, mokytojas Saulius Slizys,

*Žaibiškių žmonės
kaimo šventėje.
2011 m.*

kanklininkių ansamblis „Pasagėlė“, vadovaujamas Astos Motuzienės, pučiamųjų orkestras, didelis būrys mokinių ir, žinoma, mes, žaibiškiečiai.

2006 m. rugsėjo mėnesio popietę Žaibiškių kaime ant kapinių kalnelio buvo pašventintas paminklas negrižusiems iš tremties, nušautiems prie savo kiemo vartelių ar žuvusiems kovoje už laisvę. Ta proga į kaimą suvažiavo visi žaibiškiečiai, kas tik galėjo, prieš tai už gyvuosius ir mirusius pasimeldę Užpalių bažnyčioje.

Paminklo statybai pinigų aukojo Stefanija Indrašytė, Ona Indrašytė-Patauskienė, Aldona Stasiškytė-Vaškeliene, Augustinas Vaškėlis, Antanas Vaškėlis, Algimantas Žvirblis, Gvida Urbonaitė-Sirutienė, Domicelė Žvirblytė-Indrašienė, Donata Braukylaitė-Indrašienė, Danguolė Šlamaitė-Aglinskienė, Jūratė Sihvo, Jonas Leika, Modestas Šlapšinskas, Reda Žvirblytė-Miečienė, Adelė Žvirblytė-Pangonienė, Antanas Gipiškis, Elena Gipiškytė-Mingėlienė, Irena Gipiškytė-Martišauskienė, Verutė Gipiškytė-Kišūnienė, Ona Gipiškytė-Garškienė, Elvyra Gipiškytė-Vilčinskienė,

*„Žaibiškių“
knygos autorė
G. M. Sirutienė
knygos pristatyme*

Knygos apie Žaibiškių kaimą autorės G. M. Sirutienės autografas kraštiečiams. S. Balčiūno nuotraukos

Bronius Namajuška, Vytautas Namajuška, Ona Vaškelytė-Lisauskienė, Vytautas Vaškelis, Genovaitė Križinauskienė, Veronika Indrašytė-Grinčelaitienė, Bronė Stasiškytė, Veronika Braukylaitė-Stelmokienė, Stasys Narušis.

2007-ųjų metų liepos mėnesį buvo suorganizuotas buvusių ir dabar tebegyvenančių Žaibiškių kaimo gyventojų susitikimas. Labai džiaugėmės, kad tiek daug žmonių suvažiavo. Pirmiausia Užpalių bažnyčioje buvo aukojamos šv. Mišios už mirusiuosius ir gyvuosius Žaibiškių kaimo žmones. Po Mišių aplankėme kaimo kapinaites, o jau tada rinkomės Šventosios pakrantėje, prie Siručių sodybos. Čia visi bendravome prie vaisėmis nukrautų stalų. Už tai esame dėkingi užpaliečiui Edvardui Žiliui ir jo šeiminkams. Viešnios iš Dusetų – Janina ir Efrosinija – labai gražiai padainavo. Visi mokėmės dainuoti žaibiškiečių himną.

Kaimo tradicijos

Nieko nepavyko sužinoti apie kaimo tradicijas, todėl tegaliu papasakoti tik tai, ką pati atsimenu. Kiekvienais metais gegužės mėnesį kaimo žmonės rinkdavosi į gegužines pamaldas, vadinamas „mojavomis“, kurios vykdavo tuose namuose, kur daugiau vietos, kur žmonėms patogiau ateiti. Gale kambario ant stalo pastatydavo didesnę šventą paveikslą su Šv. Marijos atvaizdu. Šalia statydavo porą grabnyčių, pamerkdavo tuo metu darželyje žydinčių gėlių. Žinoma, stalas būdavo užtiesiamas pačia gražiausia, dažniausiai linine, staltiese.

Pagrindiniai „mojavų“ organizatoriai ir giesmininkai buvo Emilija ir Domininkas Stasiškiai, Antanas Indrašius, turėjęs gerą balsą (bosas), ilgą laiką giedojęs Užpalių bažnyčios chore. Pritardavo Valerija Braukylienė ir kiti susirinkusieji.

Taip ir meldavosi suėję dideli ir maži, jauni ir seni, kalbėdavo poterius, giedodavo šventas giesmes. Kadangi „mojavos“ vykdavo gegužės mėnesio, kai jau būdavo prasidėję pagrindiniai žemės dirbimo darbai, vakarą, tai tų namų, kuriuose vykdavo pamaldos, šeiminkas, bijodamas, kad kaimo žmonės nepavė-

luotų mesti darbus ir rinktis į „mojavas“, plaktuku padaužydavo į ant prieklėčio ar kur nors kitur pakabintą noragą, taip pranešdamas, kad laikas baigti visus darbus ir eiti melstis.

Šeiminkės skubėdavo baigti namų ruošos darbus. Šiuos susiejimus labai mėgo ir jaunimas, mat kartais po pamaldų, jei atsirasdavo muzikantas, būdavo šokiai. Juose mėgdavo pasišokti ir vyresnieji. Tuo pačiu ir apie kasdienius darbus pasišnekėdavo.

Taip buvo iki prasidedant trėmimams. Į Sibirą ištrėmus pagrindinius giesmininkus, jų šeimų narius, kitus kaimo žmones, „mojavos“ nebevykdavo.

Žvirblių namuose apsigyvenus Povilui Juškai (jis turėjo gražų balsą), vėl buvo pradėta rengti gegužines pamaldas, tačiau susirinkdavo labai nedaug žmonių. Po keleto metų ši tradicija vėl išblėso...

Didžiausias kaimo žmonių sujudimas – nuo 1781 m. Užpaliuose tebevykstantys Trejybės atleidai, dar vadinami „traice“, kurie vyksta pačiu gražiausiu metų laiku – gegužės pabaigoje arba birželio pradžioje, t. y. pirmą sekmadienį po Sekminių. Šių atlaidų proga dar ir dabar pas kai kuriuos žmones suvažiuoja giminės ar pažįstami ir iš kitų parapijų.

Labai būdavo gražu žiūrėti, kaip visi, kas tik turi kuo gražesnę arklių, pakinkytą į gražesnę lineiką, kuo gražesniais pakinktais, patys pasipuošę šventiniais drabužiais, susisodinę vaikus, važiuodavo į Užpalius. Po pamaldų bažnyčioje, šventoriuje susitikę su artimaisiais, miestelio aikštėje pasivaikščioję (paspaciravę), skirstydavosi į vadinamąjį pakermošį. Šeiminkės, laukdamos svečių, būdavo prisikepusios pyragų, žuvies, kurios Šventojoje buvo daug ir kurios niekad nedraudė žvejoti su tinklais; pasidarę alaus, sodindavo už stalo visus susirinkusius svečius. Vakare, jei atsirasdavo muzikantas, visi eidavo pašokti. Kartais tokie pasibuvimai tęsdavosi iki pirmadienio popiečio. Dabar ši graži tradicija dar tęsiasi, tik žmonės jau suvažiuoja nebe arkliais, bet automobiliais.

Per Šeštines, iš anksto sutarę valandą, kaimo žmonės rinkdavosi ūlyčioje prie kapinių kryžių, giedodavo šventas giesmes ir meldavosi prie kiekvieno kaime stovėjusio kryžiaus. Meldamiesi prašydavo Dievo padėti užauginti gerą derlių, pakankamai lietaus. Kaime buvo 7 dideli mediniai kryžiai: 2 stovėjo kapinaičių kalnelio viršuje, einant keliu link vadinamosios „Vyšniaukos“ buvo kryžius Sunklodo sodyboje, toliau Gasparo Stasiškio statytas kryžius, už jo – Balio Svilo savo žemėje statytas kryžius. Kryžius buvo ir netoli Felikso Indrašiaus pastatų, jau vienkiemyje pastatytų. Iki dabar neiškilo nė vienas to meto medinis kryžius.

Populiariausiais vardais pakrikštyti žmonės vardo dienos išvakarėse būdavo apvainikuojami. Susitardavo keli kaimynai ar draugai ir iš ažuolo, berželio šakelių, žiemą iš eglės šakų nupindavo vainiką, jį papuošdavo tuo metu žydinčiomis gėlėmis. Vėlai vakare, kai varduvinkai jau užmigdavo, nupinti vainikai būdavo pakabinami ant jų namų durų. Taip varduvinkai būdavo pagerbiami. Dažniausiai po to sveikintojus pavaišindavo.

Kaimo žmonės labai suburdavo bendri darbai, kurių be kitų pagalbos buvo neįmanoma padaryti. Vienas iš tokių darbų rudenį buvo javų kūlimas. Iš kito kaimo atvažiuodavo kuliamoji mašina, vadinama dampe, ir kol visų kaimo gyventojų turimų javų neiškuldavo, tol neišvažiuodavo. Tuomet stipresnieji vyrai ir moterys

(reikėdavo apie 10 žmonių) eidavo vieni pas kitus į talką. Po to dar reikėdavo grūdus išarpuoti, išfukteliuoti, bet šiam darbui jau užtekdavo 3–4 žmonių. Talkas organizuodavo ir rugiapjūtei, linarūtei, bulviakasiui.

Kai žemės ūkio darbai jau būdavo baigti, kaimo moterys sėsdavo prie ratelio vilnų verpti arba į audimo stakles. Verpdavo vilnas, linus, pakulas, kanapes.

Didžiažemiai kviesdavosi į namus verpėjas. Viena iš tokių buvo Rimiškienė iš Kaniūkų kaimo, kuri eidavo iš vieno ūkininko pas kitą ir verpdavo arba plėšydavo plunksnas pagalvėms. Žaibiškių kaime verpėjos buvo Laučiuvienė, Putinienė, Šaučiūnienė. Jos verpdavo savo namuose.

Į kaimą būdavo kviečiami siuvėjai („kriaučiai“), kurie, apsiuvę visus šeimos narius vienoje sodyboje, eidavo į kitą. O siūti kone visuose namuose buvo ką: nuo paprastų lengvų vasarinių rūbų iki žieminių (kailinių, sermėgų). Viskas buvo siuvama iš namuose austų drobinių ar vilninių audinių, išdirbtų kailių.

Stasė Indrašytė, kol gyveno pas tėvus, apsiūdavo kaimynės ir vaikus. Kai Leikus ištrėmė į Sibirą, tėviškėje apsigyveno jų sūnus Jonas su žmona Brone, kuri buvo siuvėja. Žvirblius ištrėmus į Sibirą, jų namuose apsigyveno Povilas Juška su žmona. Povilas mokėjo ne tik gražiai siūti, bet ir gražiai austi bei megzti.

Daugeliui žaibiškėčių batus siūdavo ir taisydavo Jonas Urbonas. Kalvystės darbus dirbdavo Kazys Vaikutis. Staliaus darbus mokėjo Feliksas Indrašius, Jonas Leika, Albinas Gipiškis.

Daug rūpėčių kaimo žmonės turėdavo mirus kuriam nors kaimo žmogui. Reikėjo greitai pasiūti įkapes, padaryti karstą. Pagrindinis „graborius“ buvo Feliksas Indrašius. Jam padėdavo Kazys Stasiškis ar kuris nors kitas kaimynas. Kol gyveno pas tėvus, karstus darydavo ir Juozas Šaučiūnas.

Šermenys trukdavo tris dienas. Šarvodavo tik namuose. Vakaraus susirinkdavo giedotojai. Jie giedodavo ir lydint mirusį į bažnyčią, po to į kapines. Pagrindiniai Žaibiškių kaimo giedotojai iki trėmimų buvo Emilija ir Domininkas Stasiškiai, Antanas Indrašius, Valerija Braukylienė ir kt. Vėliau, maždaug nuo 1960 m., pagrindinė giedotoja buvo Aldona Vaškeliene. Jai pritardavo Domicelė Indrašienė, Bronė Leikienė, Genovaitė Križinauskienė. Vyrus giedotojus iš kitų kaimų prašydavo ateiti pagiedoti.

Dabar, mirus kuriam nors žaibiškėčiui, pagiedoti prašomi Užpalių giedotojai, nes saviškiai jau garbaus amžiaus, todėl nebegieda.

Kai kada mirusiuosius jau šarvoja ne namuos, o Kaniūkų kultūros centre arba Užpaliuose esančioje šarvojimo salėje.

Kiti Užpalių valsčiaus kaimai

Pagal „Utenos krašto enciklopediją“ parengė Stanislovas Balčiūnas

Antādavainiai

Antādavainiai – kaimas, priklausęs Sudeikių apyl., 1976 m. išbrauktas iš gyvenamųjų vietovių sąrašo.

Antaniškis

Antaniškis – vns., 3 km nuo Sudeikių, 8 km nuo Utenės. 1923 m. – 4 gyv. Nuo 1984 m. gyventojų nėra.

Bajorai

Šis gražiai skambantis kaimo pavadinimas kažin ar sietinas su turtingais ar kilmingais žmonėmis, greičiau jis kilęs nuo upelio, kurį žmonės dar iki melioracijos vadindavo Bajoru, o po melioracijos upelis virto grioviu.

Bajorų kaimas prie dviejų kelių – vienas suka Puodžių link, kitas tiesiai nuo Užpalių eina į Kaniūkūs.

Apie 1930 m. kaime buvo 6 vienkiemiai. Po pusę valako žemės turėjo du broliai Morkūnai, netoli jų – Juozas ir Aleksys Vaškėliai. Kiti didesni ūkininkų vienkiemiai buvo išsidėstę prie Puodžių kelio: Juozo Vilučio, Gasparo Braukylos, Juozo Ramošio, Felikso ir Jurgio Prievelių.

Vilutis ir Ramoškis buvo ištremti į Sibirą.

Senajame kaime ant aukšto Šventosios kranto dar gyveno Jonas ir Bronius Vaškėliai. Kaip prisimena buvusi šio kaimo gyventoja Ona Braukylaitė, prieš karą pas Prievėlį buvo pastatytas J. Žemaitės spektaklis „Rudens vakaras“, o Bajorų kaimo gyventoja Zosė Vaškėlienė – visoje seniūnijoje žinoma žolininkė, burtininkė, užkalbėtoja.

Bajorai – k., 2 km nuo Užpalių, 18 km nuo Utenos. 1765 m. buvo 6 ūkiai: Motiejaus Auselio, Kazio Baltakio, Motiejaus, Jokūbo Musteikių, Stepono Vaškėlio ir kt. 1984 m. – 11, 1996 m. – 14 gyv.; 2000 m. – 6 ūkiai (13 gyv.). 2000 m. gyveno Zenono Dudėno (2), Elenos Prievėlienės (1), Elenos Sedelskienės (1), Stanislovos Sedelskienės (7), Stasės Vaškėlienės (1) ir Zofijos Vaškėlienės (1) šeimos. Z. Vaškėlienės sodyboje – XIX a. namas – architektūros paminklas. Yra senos kapinės.

Baltakaččiai

Baltakaččiai – kaimas, įsikūręs tarp vieškelių Sudeikiai–Utena, Užpaliai–Utena – apie 4 km nuo Sudeikių, 10 km nuo Utenos. 1765 m. buvo 6 ūkiai: Kazio Ablinsko, Motiejaus Avino, Jurgio Griniaus, Stepono Pašilio, Kazimiero Rozos, Petro Ruso. Apie 1908 m. skirstytas į viensėdžius. Aplinkiniai kaimai: Kušnieriūnai, Pilvēliai, Jūliškis, Nólėnai, viensėdžiai: Girėlė, Rudupys, Krúopiškis, Sidabrėnė, Ruzgiškiai (I, II), Toleikiai, Kirkliai. Kaimo pakraščiu teka Bradesa, įtekanti į Šventąją. Ūkininkams priklausė Paluočių miškai. Gyventojai: Bepirščiai, Bertašiai, Češuliai, Čičiniai, Galvydžiai, Garūbiai,

Gečiauskai, Gelaževičiai, Isokai, Kama- * Utenos krašto enciklopedija, Vilnius, 2001

rauskaitė, Rameliai, Regalai, Siručiai, Stasiškiai, Steponavičiai, Svilai, Šveikauskai, Vilučiai. Kaime buvo mūrininkų, batsiuvių, muzikantų, audėjų. 1923 m. – 19 ūkių (87 gyv.), 1959 – 65, 1984 – 29, 1996 – 22 gyv.; 2000 m. – 8 ūkiai (24 gyv.). 2000 m. gyveno Birutės Barzdienės (7), Juozo Geleževičiaus (2), Adelės Kavaliukienės (3), Zitos Kavolėlienės (4), Onos Kruopienės (3), Anelės Rinkevičienės (1), Jono Svilo (1) ir Antano Šveikausko (3) šeimos. Yra Bliudelio piliakalnis. 1922–1923, 1955–1965 m. veikė pradinė mokykla. Čia gimė miškininkas, kraštotyrininkas, pedagogas Jonas Gelaževičius, prof. Vilius Geleževičius, rašytojas Gediminas Isokas, socialinių mokslų daktarė Vida Zapolskienė, fizikos matematikos mokslų daktaras Julius Kruopis. Į Sibirą buvo ištremta Regalų šeima ir Jurgis Ramelis.

Bradesai

Bradesai – vns., 2 km nuo Sudeikių, 7 km nuo Utenos, prie Bradesų ežero. 1984 m. – 3, 1996 m. – 4 gyv.; 2000 m. – 2 ūkiai (4 gyv.). Gyveno Marijonos Aželienės (3) ir Rolando Aželio (1) šeimos.

Butiškiei (Butiškės)

Butiškių kaimas yra prie kelio Užpaliai–Svėdasai. Iš kur kilęs šio kaimo pavadinimas, vietiniai gyventojai dabar negali paaiškinti, bet mano, kad čia gyvenę tokią pavardę turėję žmonės, tačiau jau daug metų čia jokie Butiškiei negyvena. Praėjusio amžiaus viduryje Užpaliuose J. Basanavičiaus gatvėje buvo Butiškių sodyba...

Nedideliame Butiškių kaimelyje kažkada buvo net trys kryžiai, yra išlikę senų pastatų, turinčių senosios kaimo architektūros bruožų.

Butiškiei – k., 3 km nuo Užpalių, 19 km nuo Utenos. Pavadinimas kilo nuo Butiškių pavardžių. 1765 m. gyveno 8 šeimos: Motiejaus Guobio, Petro, Mykolo, Baltraus, Kazimiero Kirvelių, Jurgio Urbanonio ir kt. 1984 m. – 20, 1996 m. – 17 gyv.; 2000 m. – 6 ūkiai. 2000 m. gyveno Vytauto Boleslovo Gaidžio (1), Stanislovo Gaidžio (1), Onos Galvydienės (1), Anelės Kadžienės (1), Broniaus Milio (1) ir Bronės Ubavičienės (2) šeimos.

*Butiškių kaimas
S. Balčiūno nuotr.*

Čižiškės

Čižiškės – kaimas, 14 km nuo Sudeikių, 23 km nuo Utenos. 1984 m. – 6, 1996 m. – 6 gyv.; 2000 m. – 3 ūkiai (5 gyv.). 2000 m. gyveno Lino Baranausko (1), Zofijos Baranauskaitės (2) ir Veronikos Galvydytės (2) šeimos. Čia 1862 m. gimė knygnešys J. Baranauskas.

Degėšiai

Degėšiai – k., 5 km nuo Užpalių, 21 km nuo Utenos. Pavadinimas atsirado, kai 1433 m. Livonijos ordino kariauna sudegino šį kaimą. Jis kūrėsi prie Šventosios. 1765 m. buvo 9 ūkiai: Motiejaus Adomėno, Motiejaus Ažusienio, Tomo Balčiūno, Motiejaus Bielskio, Baltraus Dijoko, Kazio Indrašiaus, Tomo Svilo, Motiejaus Šeduikio, Mykolo Vaškeliio. 1923 m. buvo 14 ūkių (16 gyv.). 1936 m. – 16 ūkių (18 gyv.). 1959 m. – 80, 1984 m. – 42, 1996 m. – 32 gyv.; 2000 m. – 16 ūkių (31 gyv.). 2000 m. gyveno Antano Baukio (2), Zosės Baurienės (1), Valės Dagienės (1), Emilijos Rūtos Gudalienės (1), Stanislovos Indrašiūtės (1), Genovaitės Juškienės (3), Elvyros Kirvelytės (1), Janės Kringelienės (1), Romaldo Kringelio (2), Vidmanto Kringelio (2), Onos Kutkienės (2), Vlado Minicko (5), Teresės Pakalnytės (1), Bronislovos Paunksnienės (1), Jono Stanislovėno (5), Vladislavo Stanislovėno (2) šeimos. Į lagerius ar Sibirą pateko Jonas Dagys, Jonas Galvydis su šeima, Julius Indrašius, Jakšys, Jurgis Sirvydis, Angelė Sirvydytė, Vaškelių šeima. Kaimas išsaugojo XIX a. gatvinio kaimo bruožų. 1921 m. ant Šventosios upės kranto Dagys pastatė malūną, kuris kaimui malė nemokamai, nuo 1922 m. – nemokamai tiekė elektrą. Malė gerai, nes turėjo geras girnas. 1988 m. Norvaišių kolūkis malūną nugriovė. Įdomūs vietovardžiai: Latviškės, Margavonės, Virtuškės pievos, Dviliakalnis, Lapėkalnis, Sruogupys, Švenčiokalnis. Yra Degesių kapinės ir 1999 m. tyrinėtas pilkapis.

Apie šių dienų Degesių kaimo kasdienybę pateikiame J. Kazlausko pasakojimą:

Utenos rajono Užpalių seniūnijos Degėsių kaimo gyventojas Petras Kiauleikis bitininkauti išmoko jau išėjęs į pensiją ir visai atsitiktinai. Jis dar dirbo Vilniuje Konstravimo-projektavimo institute konstruktoriumi, kai įmonės, gaminusios avilius, vadovai vieną tokį bičių namelį jam padovanojo atminimui. Ilgokai stovėjo tas avilylis tuščias. Tik Petrui išėjus į pensiją ir atsikėlus gyventi į Degesius, dovanotame avilyje sudūzgė bitutės.

Dar Vilniuje buvęs patyręs sodininkas Kiauleikis pasistengė, kad ir naujoje vietoje, prie pat Šventosios kranto, pražystų obelys. Koks gi bitynas be sodo. Nors „ganyklų“ bitelėms čia ir taip per akis. Paupiuose pirmieji išsprogsta ir pražysta karklai, per visą vasarą žydi natūralios pievos, čia pat ošia pušynas. Bitėms sąlygų geresnių ir nereikia.

Prieš dešimtmetį jauname sode įvairiausiomis spalvomis švietė jau 25 aviliai. Dailūs, nedidukai, kiek neįprastos formos. Tai daniško tipo aviliai. Petras pats juos sukonstravo, savo rankomis sukaldė. Mažesnius avilius lengviau esą iš vietos į vietą perkelti ir prižiūrėti. O medaus visuomet pilni koriai. Ir sau, ir vaikams, ir geram žmogui jo pakanka. Nenuskriaudžia Petras ir pačių bitelių. Joms maitinti cukraus sirupo mažiausiai naudoja, užtat rudenį kiekviename avilyje po ketvertą medaus pilnutėlių korių palieka. Gal todėl, kad „ganyklos“ jokiais chemikalais neužterštos, kad cukraus bitelės į medų neperdirbinėja, Petro Kiauleikio išsuktas medus pripažintas geriausiu.

Džiaugiasi Petras, kad jo bitelės gerai peržiemoja, kad jų spiečiai vis naujus avilius užpildo. Medyje įkelta spiečių gaudyklė vasarą gerai pasitarnauja. O kad spiečius nepabėgtų, į avilį bitininkas visuomet įdeda vieną korį su perais. Tvirtos, pastovios bičių šeimos šiuose spalvinguose aviliuose gal ir todėl, kad jų šeimininkas kas treji metai keičias motinėles. Bitininkavimo paslapčių niekas nemokė, pats, specialios literatūros pasiskaitęs, vieną kitą ir naujovę pritaiko.

Virš sodybos ratą po rato suko gandrų porelė, kol pagaliau nusileido į gandrąldį, kurį rūpestingos rankos iškėlė virš senojo pastato kraigo. Petras ilgai žiūrėjo į tuos gražius, išdidžius paukščius. Kaimė gimęs ir augęs, į kaimą kaip tie gandrai sugrįžęs, jis jautėsi vėl stiprus ir laimingas.

Gaigāliai

Gaigāliai – k., 4 km nuo Užpalių, 12 km nuo Utenos. 1934–1940 m. kaime veikė angelaičiai, vadovaujami Angelės Mataraitės ir Zosės Šapokaitės. Jos klojimuose organizuodavo vaidinimus. 1984 m. – 18, 1996 m. – 19 gyv. 2000 m. – 8 ūkiai (19 gyv.); 2000 m. gyveno Vinco Jurėno (1), Jono Matulevičiaus (2), Bonifaco Paradniko (1), Gintauto Raguočio (3), Vaclovo Raguočio (5), Genės Šileikienės (1), Algimanto Vaškelių (4), Juozo Vaškelių (2) šeimos. Prie Bradesos upelio yra Gaigālių piliakalnis, kapinės.

Gaižiūnai

Kaimas ribojasi su Galiniais, Kušnieriūnais, Sirutiškio dvaro žemėmis. Didžiausias ūkininkas Zabukonis turėjo apie 70 ha žemės.

Gaižiūnų kaimo žmonės atmatavus žemes į vienkiemius. Sėdi: Petras Kutka, Jonas Vitonis, Jonas Kaulinis, Antanas Antanavičius, Valentinas Kutka. Stovi – Juozas Vitonis, Kzys Kutka, Alfonsas Ziberkas, Liudvikas Kutka, aviacijos majoras Antanas Kutka, žemės matininkas, Mykolas Vitonis, Petras Kutka, Juozas Zabulionis. 1932 m. Nuotrauka iš Valės Daujotienės archyvo

Kaime gyveno kelios Kutkų šeimos, bet jie nebuvo giminės. Mykolo Kutkos sūnus Antanas, buvęs karininkas, apie 1930 m. lėktuvu buvo atskridęs į kaimą, tik turėjęs bėdos, kai reikėjo pakilti.

Į Antano Kutkos namus buvo perkelta pradinė mokykla iš Kureišiškių, o Kutka išvežtas Sibiran.

Gaižiūnai – k., 5 km nuo Užpalių, 11 km nuo Utenos. 1671 m. buvo 3 gyv., kurie dirbo 1 valaką, keturi valakai buvo tušti. 1897 m. buvo 17 šeimų (72 gyv.). XIX a. pabaigoje buvo 96 dešimtinės žemės, gyveno 30 šeimų. 1923 m. – 16 ūkių (92 gyv.), 1932 m. kaimas išsikėlė į vns., 1939 m. – 16 ūkių (83 gyv.); 1984 m. – 82, 1996 m. – 73 gyv. 2000 m. – 25 ūkiai (65 gyv.). 2000 m. gyveno Veronikos Andriuškevičienės (1), Stasio Andriuškevičiaus (4), Danutės Onos Antanavičienės (5), Sigitos Antanavičiaus (4), Vytauto Babono (2), Algimanto Antano Bikaus (2), Valės Daujotienės (1), Ivano Doroščenkos (2), Povilo Gaigalo (2), Evaldo Gudonio (6), Bronės Ivanauskienės (1), Viktoro Jachrovskio (1), Elenos Kiškienės (4), Jono Kutkos (1), Reginos Kvederienės (3), Vytauto Mikalausko (1), Antano Mucininko (1), Bronės Regalienės (1), Juliaus Skrebės (6), Vandos Surgailienės (1), Zofijos Surgailytės (1), Artūro Urvakio (1), Jono Vaičiulionio (4), Gintaro Valicko (4) ir Petro Žilinskio (6) šeimos. Anksčiau gyveno Lietuvos savanoriai: Domas, Jonas, Viktoras Antanavičiai, Albinas ir Valentinas Kutkos, Balys ir Juozas Kauliniai ir Jonas Ziberkas. Ziberkas, Juozas Zabulionis ištremti į Sibirą. Kaimo kapinės yra Vyžuonų šile.

Jōciškės

Jociškėse 1952 m.

Jōciškės – k., 3 km nuo Užpalių, 19 km nuo Utenos. 1984 m. – 35, 1996 m. – 24 gyv.; 2000 m. – 11 ūkių (21 gyv.). Repšys emigravo į Vakarus. Į Sibirą ištremtas Pranas Sirvydis. Vietovardžiai: Tarpukalnės pieva, Dvarašilio, Raistakalnio miškas, Baukio, Gaigalo kalnai. 2000 m. gyveno Antano Braukio (1), Ginučio Baukio (1), Elenos Geleževičienės (1), Vaclovo Aloyzo Mameniškio (3), Prano Rimanto Masiulio (1), Gitanos Nikitinos (4), Elenos Sirvydienės (2), Gyčio

Sirvydžio (1), Kazio Šapokos (2), Juozo Šarakausko (3) ir Kristinos Šostakienės (2) šeimos. Yra Baukio, Lango ežerai, Gaigalo kalnai.

Juškónys

Juškónys – k., 6 km nuo Užpalių, 22 km nuo Utenos. 1765 m. gyveno Mykolas ir Jonas Velučiai. 1984 m. – 9, 1996 m. – 6 gyv.; 2000 m. – 3 ūkiai (6 gyv.). 2000 m. gyveno Juliaus Morkūno (4), Zofijos Repšienės (1) ir Valerijos Rožytės (1) šeimos. Rytinėje kaimo dalyje – Juškonių senkapis. Yra Mominio ežeras.

Kamisaráuka

Kamisaráuka (Kintaprūdės) – vns., 2 km nuo Sudeikių, 10 km nuo Utenos. 1984 m. – 9, 1996 m. – 5 gyv.; 2000 m. – 2 ūkiai (6 gyv.). Gyveno Algimanto Ramelio (4) ir Augustino Juozo Tropiko (2) šeimos.

Kupriai

Iki 1940 m. tai buvo gana nemažas kaimas: apie 20 sodybų.

Labai stambių ūkininkų nebuvo, turėdavo po 15–20 ha žemės. Buvo keletas šeimų, vadinamų „desincininkais“, jie turėjo tik po 1 ha ir 10 arų.

Juozas Juodelė buvo muzikantas, taip pat grodavo šatkus, Juozas Vigėlis, Balys Kapušinskas buvo mokytojas.

Kareivių ir skrebų sušaudytos Lapinskių ir Juodelių šeimos. Sūnūs slapstėsi bunkeryje, iškastame po serbentais, o sanitarė, atvažiavusi su kareiviais, nuėjo pasiskinti serbentų, jie pagalvojo, kad juos surado, ir išsidavė. Kareiviai juos ir iššaudė.

Kupriai – k., 12 km nuo Užpalių, 32 km nuo Utenos. 1765 m. buvo 8 ūkiai: Kazio Buroko, Kazio Katino, Jurgio, Mato, Motiejaus Regalų ir kt. 1984 – 49, 1996 – 34 gyv.; 2000 m. – 16 ūkių (32 gyv.). 2000 m. gyveno Ivano Apoko (4), Algirdo Bučio (2), Kazio Čeponio (1), Stasės Garunkštienės (1), Elenos Guželienės (1), Afolfo Guželio (3), Vlado Guželio (1), Rasos Jakutienės (3), Onos Kapušinskienės (1), Aloyzo Kapušinsko (1), Jono Gedimino Kuprio (2), Aldonos Rutkovskajos (3), Julijos Stepanionienės (1), Petro Šeržinto (2), Jono Algimanto Vaško (3) ir Eurelijos Žaldokienės (3) šeimos. Yra senos kapinaitės, Daglėjaus ir Daglėjėlio ežerai.

Kureišiškių kaimas

Kraštotylininkų užrašuose pažymėta, kad visa kaimo teritorija iš čia gyvenusių Slapšių nupirkta amerikono Bagočiūno. Dabar išlikusi gražiai sutvarkyta buvusi Bagočiūnų sodyba. Bagočiūnų šeima buvo ištremta, o kai sugrįžo, dukros Regina ir Nijolė baigė Užpalių vidurinę mokyklą, vėliau išsikėlė į Vilnių.

Įdomu, kad anksčiau Kureišiškių kaimo nebuvo, buvo tik Kušnieriūnų kaimo dalis, bet amerikoniui Bagočiūnui nepatiko tas kaimo pavadinimas, todėl savo sodybą jis pavadinęs Kureišiškėmis.

Kureišiškės – k., 5 km nuo Užpalių, 11 km nuo Utenos. 1984 m. – 9, 1996 m. – 3 gyv.; 2000 m. – 2 ūkiai (3 gyv.). 2000 m. gyveno Rimanto Stasio Dainausko (2) ir Paulinos Žegūnienės (1) šeimos.

*Kureišiškių kaimo
sodyba*

Kušnieriūnai

Tai labai didelis kaimas. Žemės buvo 21 valakas ir 35 vienkiemiai. Dabar daugybė vienkiemių tuščių. Prie kelio – kryžius. Buvo dar ir kitas, bet jį perkėlė į sodybą. Kušnieriūnų kaime yra išlikusios kapinaitės, kurias prižiūri Bronė Kazickaitė. Gera kaimo audėja buvo Vilūnienė. Kaime buvo pradinė mokykla. Mokyklą lankė apie 30 vaikų. 1927–1928 mokytojavo Riaubytė-Ribokienė, kiek vėliau – mokytojas Jasiulionis. Mokytojas Jasiulionis buvo kaimo šviesuolis. Statydavo vaidinimus, kurie buvo rodomi Kazicko kloyime. Jis pats pirmas kaime išigijo radiją.

Kaime buvo jaunimo styginis orkestras (gitara, balalaikos, armonikos). Orkestre grojo 5 broliai Raguočiai, Surgailis, Pumpučiai, Surgailytė.

Kušnieriūnai – k., 5 km nuo Užpalių, 11 km nuo Utenos. 1984 m. – 55, 1996 m. – 38 gyv.; 2000 m. – 19 ūkių (38 gyv.). 2000 m. gyveno Antano Algimanto Antanėlio (2), Janinos Bernotienės (2), Gedimino Bikaus (3), Onos Čyvienės (1), Jono Ivaškos (2), Onos Kalinskienės (1), Vytauto Kiliulio (3), Dariaus Macijausko (1), Marijos Macijauskienės (4), Eriko Morozovo (1), Jono Petrausko (2), Liudviko Mindaugo Petrausko (1), Genovaitės Pinkevičienės (1), Aloyzo Raugo (2), Sigito Skemundrio (2), Uršulės Surgailienės (1), Jono Šimonėlio (1), Stasės Tarvydienės (4) ir Irenos Vilimienės (4) šeimos. Yra senos kapinės.

Likuščiai

Likuščiai – kaimas, tarmiškai vadinamas Likunčiais. 11 km nuo Užpalių, 27 km nuo Utenos. 1765 m. buvo 15 ūkių: Jono Bajoriūno, Mykolo, Andriaus, Stepono, Kazio, Motiejaus Baukių, Kazio Sirvydžio, Mykolo Vitkaus, Petro Vilūmo ir kt. 1984 m. – 29, 1996 m. – 20 gyv.; 2000 m. – 8 ūkiai (11 gyv.). 2000 m. gyveno Virginijaus Bieliausko (1), Juozo Bružo (2), Vlodo Dapkaus (2), Eugenijos Dapkuvienės (1), Jūros Dapkuvienės (1), Antano Galvydžio (2), Jono Galvydžio (1), Bronės Irenos Repšytės (1) šeimos. Yra Dumblio, Žvirgždelio, Pilašiaus ežerai. Kaimo pakraštyje – Paščio ežeras. Netoli jo – Likančių piliakalnis. Izidorius Gasiulis ir Alfonsas Paškorius tarnavo caro armijoje. Leono Butkaus, Bislių, Didžiokų, Vilūnų šeimos ištremtos į Sibirą. Kaime apsistodavo sielius plukdantys sielininkai. Likančių kaimo kapinės – Zarasų rajone.

Martinčiūnai

Martinčiūnai – k., 12 km nuo Užpalių, 32 km nuo Utenos. 1765 m. buvo 13 ūkių: Motiejaus, Mato, Juozo, Martyno Čeponių, Petro Grumbino, Kazio Indrašiaus, Stasio Motiejūno, Jurgio Piesliako ir kt. 1984 m. – 21, 1996 m. – 12 gyv. 2000 m. – 7 ūkiai (11 gyv.). 2000 m. gyveno Zofijos Dijokienės (1), Sofijos Birutės Indrašienės (1), Jono Rudoko (3), Zofijos Rudkienės (1), Prano Sidabro (2), Raimundo Sidabro (2) ir Bronislovos Sirvydienės (1) šeimos. Seibučių ir Rudokų šeimos buvo išstremtos į Sibirą. Darbams į Vokietiją išvežti Vitas Kuolas, Pranas Rudokas. Lietuvos nepriklausomybės metais Leonas ir Ona Sirvydžiai išvyko į užsienį. Yra kaimo kapinės.

Mažionys

Mažionys – k., 16 km nuo Užpalių, 36 km nuo Utenos. 1765 m. buvo 10 ūkių: Jono Čyčinio, Stasio Indrašiaus, Jokūbo Gasiulio, Martyno, Jono Jodelių, Martyno Regalo, Juozo Skrebės ir kt. 1984 m. – 31, 1996 m. – 14 gyv.; 2000 m. – 7 ūkiai (12 gyv.). 2000 m. gyveno Nijolės Cibulskytės (2), Konstancijos Gaidukovienės (1), Birutės Jasinevičiūtės (1), Konstancijos Lasienės (1), Prano Sauliaus Smolsko (4), Napalio Umario (2) ir Valerijos Onos Žvironaitės (1) šeimos. Yra Čiauno ežeras, kaimo kapinės.

Nosvaičiai

Nosvaičiai – k., 16 km nuo Užpalių, 40 km nuo Utenos. 1765 m. inventoriuje Nosvaičiai ir Miškiniai nurodyti kartu. Buvo 5 gyv.: Jurgis Adomėnas, Juozapas Butiškis, Jokūbas Butkis, Baltrus Gaigalas, Kazys Pajeda. 1984 m. – 11, 1996 m. – 7 gyv.; 2000 m. – 4 ūkiai (4 gyv.). Gyveno Bronislovo Dabregos (1), Valerijos Juodelienės (1), Bronislovo Sirvydžio (1) ir Sauliaus Sirvydžio (1) šeimos. Yra senos kapinaitės, teka upė Nasvė.

Nosvaitėliai

Nosvaitėliai – k., 12 km nuo Užpalių, 32 km nuo Utenos. 1984 m. – 5, 1996 m. – 1 gyv.; 2000 m. – 1 ūkis (1 gyv.). Gyveno Donata Čerškuvienė. Yra Monišio ežeras, Kulio, Medėnos miškai.

Novosiolkos

Novosiolkos – vns., 4 km nuo Sudeikių, 13 km nuo Utenos. 1984 m. – 5, 1996 m. – 4 gyv.; 2000 m. – 3 ūkiai (6 gyv.). 2000 m. gyveno Sofijos Kavolėlytės (1), Stasio Krupecko (1) ir Artūro Vitkūno (4) šeimos. Anksčiau priklausė Bikuškio dvarui.

Pašlinių kaimas

Kaimelis 3 km nuo Užpalių, prisišliejęs prie Devyniakuoopės balos, priklausančios dar Užpalių vienkiemiams. Per kaimą ejo kelias, vedantis į Puodžių kaimą. Čia, prie kelio, ir buvo gyventojų sodybos.

Kaime gyveno šešios šeimos. Mažažemiai. Kiek daugiau žemės turėjo tik Silvestras Tarvydas, žmonių pravardžiuojamas Kleiza. Gausios buvo Indrulionio ir Velučio šeimos. Jonas Indrulionis buvo savamokslis, bet šviesus, išsilavinęs žmogus. Daug metų jis priklausė bažnyčios komitetui. Turėjo kuliamają mašiną, kuria kuldavo aplinkiniams gyventojams javus. Indrulionių šeimoje išaugo penki sūnūs ir dvi dukros.

Jono Velučio sūnūs Gasparas ir Feliksas kovojo prieš okupacinį režimą partizanų gretose ir žuvo.

Šiame kaimelyje gyveno dar ir Juozo Vaškelių, Juozo Slapšio ir Bislio šeimos. Silvestro Tarvydo sodyboje stovėjo medinis kryžius, puošiamas gražaus darželio. Visų šių buvusių gyventojų Pašlinių kaime nebėra.

Poškónys

Poškónys – k. 14 km nuo Užpalių, 34 km nuo Utenos. 1765 m. buvo 3 ūkiai: Baltraus Mikšio, Simono, Mykolo Paškonių ir Mato Saladžiaus. 1940 m. gyveno Felikso Baltakio, Albino Indrašiaus, Domininko Indrašiaus, Petro Indrašiaus, Juozo Kavaliausko, Antano Paškonio, Jurgio Paškonio, Prano Paškonio, Jono Stepanonio, Napalio Sirvydžio, Antano Vanago šeimos. Į Sibirą ištremta Vanagų šeima. 1984 m. – 11, 1996 m. – 4 gyv.; 2000 m. – 3 ūkiai (4 gyv.). Gyveno Genovaitės Indrašienės (1), Veronos Paškonienės (1) ir Napoleono Sirvydžio (2) šeimos. Kai mas nyko dėl melioracijos. Petras Bautonis ir Povilas Bautonis išvykę į užsienį.

Pusbėdis

Pusbėdis – vns., 4 km nuo Sudeikių, 13 km nuo Utenos. 1984 m. – 2 gyv., o nuo 1996 m. gyventojų nėra. Kaime yra Puodžiakalnis. Ant to kalno buvo didelis akmuo, ant kurio deginti mirusieji. Pelenai buvo dedami į puodus ir laidojami kalne. Akmuo apie 1995 m. išvežtas statyboms.

Rimiškiai

Rimiškiai – k., 9 km nuo Užpalių, 29 km nuo Utenos. 1765 m. inventoriuje Stasiškės, Šventupys (Debeikių sen.) ir Rimiškių užsienis parodyti kartu. Tuose kaimuose buvo šie ūkiai: Motiejaus Garunkščio, Motiejaus Sagadino, Juozapo Ruzgo, Juozapo Stepanonio, Petro Steponavičiaus ir kt. 2000 m. – 4 ūkiai (12 gyv.). Gyveno Prano Galvydžio (1), Juozapo Jasiulionio (7), Onos Rudokienės (1) ir Kazimiero Sirvydžio (3) šeimos. Yra Čiuleikio, Mameniškio ežerai.

Sidabrinė

Sidabrinė – vns., 4 km nuo Sudeikių, 8 km nuo Utenos. 1984 m. – 1 gyv. (V. Urvelytė). Paskutinė kaimo gyventoja V. Urvelytė gimė 1918 m., mirė 1990 m. 2000 m. – 1 ūkis (4 gyv.) – Ritos Jauniškienės šeima.

Šeimyniškiei

Šeimyniškiei – k., 3 km nuo Užpalių, 19 km nuo Utenos. Apie 1 km į PR nuo piliakalnio rastas geležinis pentinis plačiaasmenis kirvis, datuojamas XIV–

*Šeimyniškių kaimo
laukai.
S. Balčiūno nuotr.*

*Šeimyniškių kaime.
S. Balčiūno nuotr.*

*Šiuolaikiškai tvarkoma
aplinka Šeimyniškių
kaime.
S. Balčiūno nuotr.*

*Gamtos paminklas –
konglomerato uolos
Šeimyniškių kaime.
S. Balčiūno nuotr.*

XV a. Radiniai UKM. Čia gyveno dvaro šeimyna, todėl toks kaimo pavadinimas. 1765 m. buvo 15 ūkių: Mykolo Binkauskio, Jono Klumbos, Simono Mikučionio, Martyno, Jokūbo, Simono, Jono, Stanislovo Repšių, Mykolo Svilo, Simono, Stepono Šarkių, Jono Žvironio ir kt. 1923 m. – 163, 1959 m. – 133, 1970 m. – 100, 1984 m. – 61, 1996 m. – 42 gyv.; 2000 m. – 18 ūkių (43 gyv.). 2000 m. gyveno Juliaus Dapkaus (3), Romos Gaidelienės (5), Rimanto Gaulios (6), Povilo Indrašiaus (2), Svajūno Juodelės (3), Aldonos Kaunelienės (1), Anelės Kišūnienės (1), Ievos Masiulienės (3), Bronislovo Miškinio (1), Kazimiero Stuko (2), Stasio Stuko (2), Viliaus Šakalio (3) ir Broniaus Vilučio (2) šeimos. Ištremtos į Sibirą Juozo Binkauskio, Antano Miškinio, Povilo Pajedos, Jono Reikalo, Augustino Sakalausko, Jono Vilučio šeimos. Uršulė Indrašienė, Stasys Dapkus, Antanas Stukas, Stasys Vilutis emigravo į Vakarus. Yra senos kapinės.

Tarvydžiai

Už 7 km į šiaurės vakarus nuo Užpalių. Tiesiai būtų 5 km. Iš pietų pusės Meiliakalnis, nuo Puodžių skiria krūmai Bindrė.

Iki 1940 m. kaime buvo 11 sodybų. Stambiausi ūkininkai buvo Pajėdos, kurie valdė apie 80 ha žemės. Turėjo kumetyną. Buvo įsigiję ratinį traktorių, jį pirko apie 1936–1937 metus.

Valakininkai buvo Kazys Gabrys, Vincas Indrašius, Juozas Butkus, Pranas Juška.

Topylė Pajėdaitė prie Smetonos buvo dantistė. Juozo Butkio brolis Jonas buvo kunigas, mokėsi viename kurse su jo ekselencija Vincentu Sladkevičiumi. Dirbo Raguvėlėje. Rapolas Balčiūnas buvo Lietuvos policininkas. Jis baigė mokyklą Petrograde. Dominykas Stukas, Antanas Stasiškis, Jonas ir Juozapas Juškos giedodavo „pagrabuose“ (laidotuvėse).

Traidžiūnai

Iki Traidžiūnų nuo Užpalių per Norvaišius, Antakalnius bus apie 15 km. Iš šiurės rytų pusės kaimą juosia Šventoji, nuo Levizarų kaimo slėnio – bevardis upelis. Taip pat Traidžiūnai ribojasi su Antakalnių kaimo žemėmis.

Iki 1940 m. tai buvo gana nemažas kaimas. Suskaičiavome apie 14 sodybų, o 1998 m. jų liko tik 7. Jose gyvena apie 10 gyventojų. Visi pensininkai. Stambiausi ūkininkai buvo Vytautas Galvydis, Jonas Vebas, Braukyla, Pranas Pranskūnas, Balys Svilas. Jie dirbo po valaką žemės.

Unikalus išlikęs Povilo Sakalausko klojimas ir sodyba. Vytauto Galvydžio sodybos šeiminkė išgyveno šimtą metų.

Traidžiūnai – k., 11 km nuo Užpalių, 31 km nuo Utenos. 1765 m. šiame ir Sznukele kaime (neaišku, koks tai kaimas) buvo 12 ūkių: Danieliaus, Juozapo, Kazimiero, Motiejaus Bigų, Jurgio Čeponio, Jono Juodelės, Jokūbo Namiko, Andriaus Sirvydžio ir kt. 1984 m. – 19, 1996 m. – 14 gyv.; 2000 m. – 8 ūkiai (12 gyv.), gyveno Onos Bagdonavičienės (2), Alekso Charitonovo (2), Jurijaus Krutikovo (1), Onos Masiulienės (1), Veronikos Pasevičienės (1), Emilijos Pranckūnaitės (2), Onos Rožienės (1) ir Petronėlės Stalnionienės (2) šeimos. Yra kaimo kapinaitės.

Vanagiškės

Vanagiškės – k., 13 km nuo Užpalių, 38 km nuo Utenos. 1765 m. Vanagiškių užusienyje gyveno 2 šeimos: Mykolo Gaigalo ir kt. 1984 m. – 25, 1996 m. – 13 gyv.; 2000 m. – 8 ūkiai (12 gyv.). Gyveno Onos Garunkštytės (1), Juozo Gražio (2), Veronikos Gražienės (1), Liudvikos Jončytės (1), Stasio Kutkos (2), Veronikos Kutkaitės (1), Reginos Misevičienės (1) ir Vytauto Paunksnio (3) šeimos.

Voverėnė

Voverėnė – k., 9 km nuo Užpalių, 29 km nuo Utenos. 1984 m. – 2, 1996 m. – 1 gyv.; 2000 m. – 1 ūkis (1 gyv.). Gyveno Ona Chmilkevičienė. Yra kapinaitės.

Voverėnė

Voverėnė – vns., 12 km nuo Sudeikių, 3 km nuo Utenos. 1984 m. – 4, 1997 m. – 5 gyv.; 2000 m. – 1 ūkis (5 gyv.). Gyvena Eleonoros Šinkūnienės šeima. Voverėnės miške, prie kolektyvinių sodų „Stumbras“, yra ežeras Malynis.

Užpalėnų daraktorinės mokyklos

Zoja Stukienė, Vanda Kuliešienė

Užpaliuose XIX a. pab.–XX a. pr. lietuviškos mokyklos nebuvo. Dalis tėvų, norėdami vaikus pamokyti bent skaityti, patikėdavo jų mokymą ir auklėjimą liaudies švietimui pasišventusioms panelėms ar šiek tiek skaityti, o rečiau ir rašyti mokačioms davatkėlėms. Atsiradus rusiškai mokyklai, daugelis tėvų į ją savo vaikų leisti taip pat nenorėjo.

Užpalių miestelyje, kaip pavyko sužinoti, veikė 4 tokio pobūdžio mokyklos. Viena jų buvo „špitolės“ (dabartinės kooperatyvo patalpos) II aukšto kambarėlyje, kita – Tiltu gatvėje (ties dabartiniu namu Nr. 29), trečia – Alaušo g. Nr. 17 (dabartiniuose A. Naviko namuose), ketvirtoji – Paupio g-vėje ties dabartiniu namu Nr. 24.

Užpaliuose, netoli kapinių, dabartinėje Tiltu gatvėje gyveno Alžbieta Ingaunaitė, kuri užsiimdavo vaikų mokymu. Jos gryčiutė buvo maža, papečky laikydavo vištas, kurias nuolat išleisdavo į gryčią pavaikščioti. Tos besikapstydamos keldavo dulkes, priteršdavo trobelę. Alžbieta aslą, būdavo, pašluoja, smėliu pabarsto. O atėję pas ją mokyti vaikai tuojau, dar prieš durų, turėdavo persižegnoti ir pabučiuoti žemę.

Mokėsi čia Jonas Vaškėlis, Valė Vilutytė, Tavadozija ir Valerija Urbonavičiūtės ir kt. J. Vaškėlis buvęs labai gudrus vaikas. Jis ne žemę atsiklaupęs bučiuoja, o savo rankovę. Ir Vilutytė, tai pastebėjusi, seka jo pavyzdžiu. Juk iš tiesų bjauru nešvarią aslą bučiuoti. Prieš pamokas kalbėdavo rytinę, eidami namo – vakarinę maldą.

Ingaunaitė turėdavo rankoj arba ant vinies pasikabinusi pletnę – storos odos botagėlį. Mušdavo vaikus per nugarą. Pikta būdavo. Kartą Vaškėlis užsižiūrėjęs, kaip gaidys užsipuolė vištą. Ingaunaitė subarė:

- Ko gi čia žiūri, kaip gaidys vištą vožija?
- Tai kad ne gaidys, o višta gaidį vožija, – patikslinęs Vaškėlis.

Už tai smarkiai gavo nuo mokytojos pletniu per pečius už savo išmintį.

Ji mokė vaikus tik skaityti iš maldų knygos „Šaltinėlis“. Kiekvienas vaikas turėjo tokią knygą. Mokyti eidavo iš ryto. Susėsdavo aplink stalą ir, atsivertę knygas, pradėdavo slebizavoti. Mokslas trukdavo keletą valandų (3–4 val.), nusibosdavo.

Pertraukų beveik nebūdavo. „*Raidės mažutės, tai badai badai žąsies sparno plunksnos kotu tą maldaknygę – net išbadydavom, nebesimato ir skaityti*“, – pasakoja V. Ramoškienė (Vilutytė). Vaikams užvalgyti motinos įdėdavo kieto sūrio gaba-liuką ar šiaip ką nors.

Davatkėlė vaikams aiškėdavo tikėjimo tiesas, pasakodavo apie bažnyčią, tikėjimą, sakėdavo, kad Dievas visa mato, visa girdi ir supranta, prie kiekvieno mirštančio pribūna. Kai kuriems vaikams, ypač daugiau mąstantiems (Vilutytėi, Vaškėliui), būdavo neaišku, kaip jis visur paspėja.

- Taigi miršta ne vienas žmogus, o daug, tai kaip pribūna? – klausdavo vaikai.
  - Dievas turi daug pasiuntinių, – trumpai atsakėdavo mokytoja.
- Skaityti mažai tepramokė.

„*Buvau jau piemenaitė, apie 9–10 metų turėjau, kai pradėjau mokytis pas Kaziunę Kasarskaitę*“, – prisimena V. Ramoškienė (Vilutytė).

Čia mokėsi vienos mergaitės – V. Vilutytė, M. Galvydaitė, O. Gladutytė, R. Tarvydaitė, M. Šuraitė, O. Mierkytė, Sinkevičiūtė ir kt. Daugumos mokinių socialinė kilmė valstietiška, tik O. Mierkytė – Rimiškių dvarelio savininko duktė. Jos tėvas turėjo apie 70 ha ūkį.

Mokykla buvo špitolėje, pastogės kambarėlyje (virš dabartinės maisto prekių parduotuvės ir stiklo taros supirkimo punkto patalpų). Čia gyveno gydytojas Krisnauskas su žmona. Jis ir davė Kasarskaitei tą kambarėlį, nes malūne, kur ji su šeima gyveno, mokytį vaikų negalėjo – buvo pilna žmonių.

Kaziunė Kasarskaitė – Užpalių malūno savininko duktė, pamokyta, labai graži. Mergaitės ją gerbė, vadindavo panyte. Ji buvo apie 40 metų, netekėjusi, nežinia, iš kur jie buvo atsikėlę į Užpalius. Lenkiškos kilmės, bet labai gražiai kalbėjo lietuviškai, nelenkavo, mokėjo ir rusiškai. Tėvas, senas seneliukas, čia negyveno, buvo išvažiavęs kažkur pas gimines į dvarą. Kaziunės sesuo Justė buvo labai graži, bet protiškai nesveika, su ja šeima turėdavusi daug vargo, laikė uždarytą. Šeimoje taip pat buvo motina ir brolis, kuris tvarkė malūno reikalus. Žemės turėjo nedaug, bet samdė keletą žmonių darbams malūne.

Mokytis mergaitės eidavo vakare, saugodavosi, kad niekas nepamatytų. Susėsdavo aplink stalą. Kiekviena mokinė turėjo savo kėdę – jas taip pat gydytojas davė, gražias, aukštom atlašom. „*Panytė nupirko doskeles, grifelius, mes jai užmokėjome*.“ Šasiuvinį nebuvo, tai ant tų lentelių uždavinius sprendavom. Panytė gaudavo iš knygnešių knygų – elementorių, „*Žvaigždutė*“. Pirmiausia mokėsi skaityti iš elementoriaus, o paskui skaitė „*Žvaigždutė*“. Jei gerai skaitydavo, panytė pagirdavo, o kurios nemokėdavo – kampan statydavo, bet nemušdavo. Ji norėjo, kad mergaitės mokytųsi. (Mokinių tėvai jai mokėjo pinigus, džiaugėsi, kad moko vaikus.) Mokytoja atjausdavo neturtingas mergaites. O viena mokinė – Sinkevičiūtė – buvo labai neturtinga.

Panytė norėjo, kad jos mokinės į „mokyklą“ ateitų vienodais žiursteliais, todėl liepė nusipirkti medžiagos – mėlynos su baltais ruožiukais. Ji sukirpo visoms žiurstelius. Vienoms motinoms pasiuvo, kitos siuvosi pačios, nes mergaičių buvo įvairaus amžiaus: vienoms – apie 25 metus, kitoms – 8–9 metai. Sinkevičiūtei medžiagą prijuostei nupirko panytė.

Mergaitės buvo mokomos ne tik skaityti, aritmetikos. Mokydavo jas ir dainuoti („*Jurgeli, meistrelī*“, „*Pasėjau kanapę*“, „*Augo sode serbenta*“ ir kt.). Mokydavosi mintinai deklamuoti eilėraščius. Ruošė Kalėdų eglutę, ten šoko, dainavo, ėjo ratelius, sakė eilėraščius.

Panytė laisvalaikiu labai mėgdavo megzti, siuvinėti. To buvo išmokusi iš gydytojo Krisnausko žmonos. Labai gražiai rengdavosi. Rankdarbių mokė ir mergaites.

Pamokos trukdavo bent po 3 val. kasdien. Panytė sėdėdavo prie stalo. Mergaitės skaitydavo, o ji megzdavo. Skaitant elementorių, iš pradžių slebizavodavo, dėdamos iš raidžių skiemenis, o paskui pramoko geriau skaityti. Pertraukų metu pasivaikščiūdavo koridoriuje. Po pamokų lenteles ir grifelius palikdavo tame pačiame kambaryje. Mokytoja viską sudėdavo ant pečiuko, kad nesimatyty.

Panytė savo mokinėms pasakodavo, kad gera būtų, jog mokslas būtų ne-draudžiamas, kad būtų mokyklos, kad nereikėtų mokytis slaptai. Ji norėjo, kad mergaitės pirmiausia išmoktų gerai skaityti. Po to būtų pradėjusi mokytį rašto, bet mokytis teko nelabai ilgai – mokytoja susirgo, ir „mokykla“ iširo.

Panytė vaikščiodavo bažnyčion ir „už grotų atsisesdavo“. Pasišnekėdavo su kunigu, bet ne visada labai draugiškai ar pagarbiai. Štai kartą pašte buvo mokytoja ir klebonas Navickas, truputį išgėręs. Jis ir sako K. Kasarskaitei:

– Tai tamsta, Kaziune, nieko neišsimylėjai ir neištekėjai...

– Neišsimylėjau ir neištekėjau! – atsakė ji išizeidusi. – Aš atspari, nepasidaviau meilei... Betgi ir kunigas gali išimylėti...

– Galiu, tik ne šitokią seną mergą...

Panytė nuraudusi atšovė:

– Aš ir nenoriu, kad mane kas išimylėtų!¹

Užpalių miestelyje, Zavulkoje, pačiame gatvės gale (dabar Alaušo g-vėje Nr. 17) gyveno Juzefa Grigaitė. Tai buvo senyvo amžiaus, apie 60 metų, davatkėlė, kuri turėjo nuosavą trobelę. Pas ją apie 1910 metus vaikai eidavo mokytis poterių. Bet ji mokė ir skaityti bei rašyti.

Čeponio namuose (Basanavičiaus g-vė Nr. 31) gyveno uriadnikas. Kadangi vaikams reikėdavo kaip tik eiti pro šalį, tai ir tėvai, ir Grigaitė pamokė, ką sakyti, jei uriadnikas juos paklaustų, kur eina. Tas iš tiesų pasidomėjo.

– Einam čiužinėti! – atsakė vaikai. Tuo viskas ir pasibaigė. O A. Adomaičio tėvas sakydavęs, kad seniau tokios mokyklos buvę labiau persekiojamos.

Nuėję pas mokytoją, vaikai susėdavo aplink stalą. Jų buvo apie 12: Ona Pašilytė, Antanas Adomaitis, Pranas Abelinskas, Ona Gaučytė, Sunklodienė ir kt.

Mokykla visą laiką buvo vienoje vietoje. Skaityti mokė iš elementorių. Slobizavodavo. Vaikai turėdami sąsiuvinį ir grifelius, truputį mokėsi ir rašyti.

Pamokos trukdavo nuo ryto iki pavakario. Vaikai išidėdavo valgyti (virtą kiaušinių, keletą gabaliukų cukraus, duonos) ir pertraukų metu užvalgydavo.

Tėvai už mokymą mokėjo kuo galėdami – pinigais, maistu.

Davatkėlės, kurios mokydavo vaikus tik poterių, eidavo pakiemiais: savaitę vienoje gryčioje, savaitę kitoje...²

Užpaliuose buvo rusiška mokykla, bet neleisdavo tėvai. Todėl irėjau mokytis pas Juzefą Grigaitę. Čia mokiausi 2 žiemas (1912–1913 metais). Man tada buvo 11 ar 12 metų. Ir kiti vaikai, kurie čia mokėsi, buvo panašaus amžiaus. O čia susirinkdavo 15–20 vaikų, daugiausia iš miestelio, o dalis – iš kaimų.

Pas Grigaitę gyveno gal penkios davatkėlės, bet dar priimdavo ant buto ir keletą vaikų. Ir aš čia su broliu gyvenau. Gryčia nedidelė. Vidury stalas mums, vaikams, dvejos staklės.

Todėl miegoti reikėjo nekūrenamose kamarėlėse, namelyje (prieangyje) arba ant gryčios (ant trobos aukšto). Prisioklodavom storai, nebūdavo šalta.

¹ Pagal Valerijos Ramoškienės (Vilutytės), gim. 1897 m. Utenos r. Užpaliuose ir visą laiką čia gyvenančios, prisiminimus. Užrašė Užpalių vid. mokyklos 8-a kl. mok. L. Bumblytė

² Pagal Antano Adomaičio, gim. 1902 m., gyv. Utenos r. Užpalių mstl., prisiminimus užrašė V. Kulišienė, vid. mokyklos mokytoja.

Mūsų daraktorė buvo labai maloni moteris, gabi audėja. Ji ausdavusi sudėtingus audinius net po 20–30 nyčių.

Tuo metu, kai aš mokiausi, jai buvo apie 60 metų.

Daraktorė sėdėdavo prie stalo ir dažniausiai megzdavo pirštines. Vieną vaiką išklausinėja, tas eina galan, o skaito kitas. Ir taip iš eilės visi. O kitos čia gyvenančios davatkėlės tuo tarpu ausdavo dvejomis staklėmis.

Mums, gyvenantiems čia pat, buvo priskirti darbai. Aš kūrendavau pečioką. Kaip perveikdavo! Kūrendavom spaliais. Davatkėlės braukdavo linus. Susidarydavo daug spalių, todėl jais ir kūrendavo. Brolio pareiga – aslą šluoti.

Už butą, valgio padarymą ir mokymą tėvai mokėdavo maisto produktais, malkų atveždavo.

Mokė poterių, skaityti iš „lomentorių“ arba maldaknygių. Žasų plunksnas išmirkydavom rašale ir vedžiodavom skaitomas eilutes. Rašyti mokė mažai.

Pamokos prasidėdavo 10–11 val., o paleisdavo namo tik po pietų. Darydavo pertraukas. Jų metu bėgdavom toliau, ant kalnelio, ir eidavom ratelių, dūkdavom. Vaikai įsidėdavo valgyti pieno buteliuką, cukraus šmotelį su duona, kiaušinių.

Mokėsi Tarvydas, Jonas Miškinis, Antanas Adomaitis, mano brolis Jurgis ir kt. vaikai.

Už išdykavimą daraktorė vaikus paklupdydavo. Šiaip bausmių nebūdavo, pletnę turėjo, bet nemušdavo.³

Pradėjau eiti mokytis pas Grigaitę 1910 metais. Ėjau dvi žiemas. Mokydavo vaikus skaityti iš „lomentorių“ ir maldaknygių. Reikėjo išmokti ir poterių. Mokėmės skaityti slebizavodami. Truputį mokė ir rašyti. Antrais metais mokydavo sudėti ir atimti skaičius, daugybos lentelės. Pas Grigaitę prabūdavom beveik visą dieną. Tarp pamokų būdavo ir pertraukėlės. Kuris vaikas imdavo išdykauti, tą paklupdydavo ant kelių. Daraktorė turėjo ir pletnę, bet vaikų nemušdavo, tik pagrasindavo. Čia mokėsi apie 15 vaikų: Jonas Kemeklis, Anelija Lukošūnaitė, Pranas Meldaikis, Pranas Gaučys, Stasiūnaitė, Jonas ir Petras Zarankai, Petras Geleževičius, Pranas Remeikis ir kiti.

Įsidėdavom valgyti pieno, mėsos, kiaušinių, valgydavom pertraukų metu.

Prieš pradėdant pamokas, kalbėdavome „Tėve mūsų“, kitus poterių.

Daraktorė mums ką nors pasakydavo arba klausinėdavo išmokto skaityti teksto, atsisėdusi prie stalo, megzdama kojines ar pirštines.

Daraktorė Juzefa Grigaitė

³ Povilo Juškos, gim. 1903 m. Utenos r. Užpalių vls. Miškinių k., gyvenančio Užpalių miestelyje, atsiminimai. Užrašė Vanda Kuliešienė, Užpalių vid. mokyklos mokytoja.

Ji kilusi iš Užpalių valstiečių šeimos, mokėjo kalbėti lenkiškai. Buvo ne kartą nuvažiavusi į Vilnių.⁴

Mokykla buvo ir Onos Bislienės sodyboje (dab. Paupio gatvėje, toje vietoje, kur yra A. Šlepečio sodyba – Nr. 24). Mokė toje pačioje patalpoje, kur gyveno daraktorė – Anelija Kučinskaitė, Martyno, gim. 1859 m. Tai buvo savamokslė, iš amatininkų šeimos. Pati daugiausia verpdavo, o žiemą mokydavo vaikus. Kilusi iš Užpalių valsčiaus, Abrėmiškio k. Mokėjo truputį lenkiškai. Skaitydavo religinio pobūdžio knygeles, buvo tikinti. Neturtinga. Savo trobelės neturėjo, gyveno pas giminaitę Oną Bislienę. Buvo apsirengusi kaip ir visos XX a. pr. moterys: nešiojo ilgą sijoną, nažutką (ant sijono viršaus užleistą netrumpą bliuzę), turėjo didelę skarą, milelio palta, apsiaudavo kamašais.

Jai už vaikų mokymą tėvai mokėdavo tuo, ką turėdavo: atnešdavo sūrio, sviesto, vilnų, malkų ir pan. Vaikai vadindavo ją tetule.

Gryčioje buvo stalas, aplink, palei sienas, suolai. Vaikai turėdavo marmurines lenteles; skaitomam tekstui vedžioti – discipulkas – lazdeles (kad būtų gražiau, jas nudažydavo burokų rasalu), grifelius. Skaityti mokydavo iš maldaknygės „Aukso altorėlis“, „Šaltinis“. Mokydavo šiek tiek ir rašyti, skaičiuoti. Nemaža laiko užimdavo katekizmo mokymas. Skaitymo metodas – slebizavojimas, žodžius dėdavo sklodais – skiemenuodami. Vėliau pramokdavo gerai skaityti. Jeigu mokiniai nuskalsdavo, mušdavo juos pletne arba liepdavo kalbėti poterius. Mokymo priemonės buvo laikomos šėpelėje (spintelėje). A. Kučinskaitė sėdėdavo prie stalo kampo ir verpdavo. Vienas vaikas paskaito, kas užduota, ir eina sėstis į galą, mokosi toliau. Skaito kitas. Ir taip visi vaikai iš eilės, pašliauždami suolu, artėdavo prie tetulės ir skaitydavo. Jeigu neišmoko, kartoja tą patį.

Pamokos prasidėdavo ryte apie 10 val. Būdavo pertraukėlės. Mokydavosi ligi pavakario. Prieš pamokas ir jas pabaigus visi mokiniai sukalbėdavo poterius ir eidavo namo. Maldos – „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Aniuolas dievo“, „Ateik, šventoji dvasia, apšviesk mūsų protą“ ir pan.

Šioje mokykloje mokėsi bent 12 valstiečių vaikų: Juozas Čėponis, Ona Bislytė, Severiutė Tarvydaitė, Garunkštytės iš Kaniūku, Alfonsas Indrulionis iš Pašlinių k. ir kt. Mokinių amžius 7–10 m. Mokydavosi tik žiemą. Mokytis žandarai netrukėdė. Tuo metu, Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse arba karo metu, mokykla buvo tik rusiška, tėvai nenorėjo į ją leisti savo vaikų.⁵

⁴ Jono Miškinio, Gasparo, gim. 1904 m. Užpaliuose, atsiminimai. Užrašė A. Miškinis, Užpalių vid. mokyklos 8 kl. mokinys.

⁵ Pagal O. Vaškeliënės (Bislytės), gim. 1907 m. Užpaliuose, atsiminimus. Užrašė Užpalių vid. m-klos 8 kl. mok. D. Krutikova.

Nuo daraktorinės mokyklos iki gimnazijos

Stanislovas Balčiūnas, Vanda Kuliešienė

Kai 1569 metų Liublino unijos aktu Lietuvà ir Lenkija buvo sujungtos į vienà valstybę netekus valstybinio savarankiškumo, o bajorijai smarkiai lenkėjant, Lietuvoje net gimtoji kalba buvo paniekinta. Tiesa, tuomet mūsų šalį pasiekė iš Vokietijos sklidusios reformacijos sąjūdžio idėjos. Prasidėjo reformacijos šalininkų ir katalikų kovos: tiek vieni, tiek kiti stengėsi turėti kuo daugiau pritariančiųjų. Siekiant patraukti žmones į savo pusę, prie bažnyčių ar vienuolynų pradėtos steigti mokyklos. Mokyta jose, deja, ne gimtąja, o lenkų kalba. Šias mokyklas globojo ir vaikus mokė parapijų klebonai, atsiųsti iš Lenkijos. Lietuvių kunigų dar mažai tebuvo, o atvykėliai lenkai lietuviškai nė nemokėjo.

Kaip teigia istorijos šaltiniai, daugiau nei prieš 200 metų – 1781-aisiais ir Užpaliuose jau veikė parapijos trijų skyrių mokykla, kurią lankė 27 vaikai. 1797 m. rudenį ir žiemą buvę 53 mokiniai. Mokyklą išlaikęs klebonas Adomas Legavičius. Ši mokykla gyvavo tik iki 1810 metų. Vėliau vėl buvo atkurta, nes minima 1831 m. ir 1863 m. dokumentuose.

Numalšinus 1863 m. sukilimą, Lietuvojè caro valdžia uždraudė lietuviškà spaudà lotyniškais rašmenimis, taigi ir mokyklas lietuvių dėstomàja kalba. Apie 1868 m. Užpaliuose pastačius cerkvę, prie jos buvo įkurta rusiška pradinė mokykla. Nuo 1904 m. ji pavadinta dviklase liaudies mokykla (I–III, II–IV kl.).

Užpalėnai nenusileido draudimui. Mokyklà, kur viskas buvo dėstoma rusų kalba, lankė toli gražu ne visi apylinkės vaikai. Tiek Užpalių miestelyje, tiek ir kaimuose pradėjo veikti slaptos mokyklėlės, kuriose mokytojai, vadinami daraktoriais, per žiemà mokydavo po keletà ar net keliolika vaikų, o kartais ir vyresnio amžiaus paauglių. Mokė poterių, katekizmo, skaityti, rašyti, skaičiuoti. Šio darbo dažniausiai imdavosi liaudies švietimui atsidėjusios panelės arba šiek tiek skaitymà ir raštà išmanantys vyresni žmonės.

Caro administracija buvo informuota, kad slaptai veikiančios mokyklos buvusios ir Ukmergės apskrìčiai priklausiusiuose Kaniūkų, Degėsių, Mažionių, Puodžių kaimuose. Kauno liaudies mokyklų direkcija, atsižvelgdama į gautus raportus apie slaptąsias mokyklas, 1877 m. gegužės 12 d. pranešime neatidėliodama su atitinkamų apskrìčių ispravnikais ėmėsi priemonių dėl tokių mokyklų uždarymo ir kaltininkų už jų laikymà nubaudimo. Valstiečiai jas rūpestingai slėpdavo. 1892 m. caras patvirtino laikinąsias taisykles dėl baudų už slaptà mokymà. Už tokių mokyklų steigimà ir laikymà ar mokymà jose be vyriausybės leidimo nusikaltusieji buvo baudžiami pinigėmis bandomis iki 300 rublių arba areštu iki 3 mėnesių.

Nepaisant to, slaptosios mokyklos gyvavo ir Užpalių krašte. Kaip iš savo tėvų pasakojimų prisimena seniausi vietiniai gyventojai, daraktorinė mokykla Vilūčiuose veikė apie 1890 m., ten vaikus mokė daraktoriai Elžbieta Ingaunaitė iš Užpalių miestelio, Adolfas Kusta iš Kustų kaimo. Senieji šio krašto žmonės minėdavę ir daraktore Agnieškà Stasiškaitę iš Tervydžių ir Aldonà Veronikà Šeduikaitę iš Pladiškių.

Kišūnų kaimo vaikai slapta buvę mokomi taip pat nuo XIX a. pabaigos. Daraktoriumi čia buvęs Petrus iš Žliubū kaimo. Gailiėšionių ir Ubagū kaimo vaikus apie 1890 m. mokęs Jurgis Braukyla iš Vešeikių.

Kituose kaimuose, taip pat ir Užpalių miestelyje, slaptosios mokyklos kūrėsi kiek vėliau, bet išsilaikė ir Pirmojo pasaulinio karo metais. Užpalių krašto kaimuose, be anksčiau minėtų daraktorių, vaikus mokė Kažukauskaitė iš Narbūčių, Ignas Slapšys iš Toleikių, Aleksas Indriūnas iš Kušnieriūnų, Juozas Žvironas iš Galinių ir kt.

Užpalių miestelyje XX a. pradžioje švietėjišką darbą dirbo Kaziunė Kasarskaitė, Juzefa Grigaitė, Alžbieta Ingaunaitė, Anelija Kučinskaitė.

Viena daraktorinė mokyklėlė buvo špitolės antrojo aukšto kambaryje, kita – Astiko gatvėje, ties dabartiniu namu Nr. 29, trečia – Alaušo gatvėje Nr. 18, ketvirtoji – K. Pakšto gatvėje, ties dabartiniu namu Nr. 24.

Mokymas daraktorinėse mokyklose nebuvo aukšto lygio, nes mokė asmenys, neturėję aukštesnio išsilavinimo. Stigo mokymo priemonių, ypač elementorių. Vaikai turėdavo mokytis skaityti ne sąmoningai, o mechaniškai. To buvo mokoma slebizavimo metodu – žodžius dėdavo skiemenuodami, pvz.: k-a=ka, t-ė=tė: katė; m-a=ma, m-a=ma: mama... Buvo mokoma ir aritmetikos veiksmų: sudėties, atimties, daugybos ir dalybos.

Patalpose jokių specialių baldų nebuvo. Trobos viduryje – didelis stalas, aplink – ilgi suolai. Vaikai čia ir susėdavo. Jie turėdavo maldaknygę ar elementorių, marmurines lenteles ir grifelius bei skaitomo teksto eilutėms vedžioti „discipulka“. Tai būdavo dailiai nudrožti pagaliukai arba žąsies plunksnos, kurias mirkydavo raudonųjų burokėlių rasale, kad būtų gražesnės.

Daraktorė paprastai sėdėdavo stalo gale ir verpdavo ar megzdavo. Vienas mokinys, atėjęs prie jos, paskaitydavo, kas užduota, ir eidavo sėstis *į galą*. Tada skaitydavo kitas. Ir taip visi iš eilės, pašliauždami suolu, artėdavo prie „tetulės“ ar „dėdės“ ir rodydavo, ko išmokę. Neišmokus tekdavo kartoti, mokytis iš naujo. Už išdykavimą buvo baudžiama: tai kliūdavo „pletne“ per pečius, tai tekdavo su knyga atsiklaupiti, tai poterius kalbėti...

Nepaisant daraktorių mokyklų darbo trūkumų, jos mūsų tautos istorijoje paliko ryškių pėdsakų. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje buvo gyvas lietuvių užpalėnų pasiryžimas ginti šventą teisę – mokytis vaikus gimtąja kalba.

Nuo 1905 m. valdinėse mokyklose buvo leidžiama dėstyti lietuvių kalbą, kaip atskirą dalyką, po 2–3 valandas per savaitę. Tačiau dėstymo lygis buvo labai žemas, nes čia dirbę daugiausia rusai mokytojai lietuvių kalbos nei mokėjo, nei stengėsi išmokti. Todėl dauguma vietinių gyventojų nenorėjo leisti savo vaikų į valdiškas mokyklas ir buvo linkę geriau pramokyti skaitymo ar rašto namuose, daraktoriams padedant. Todėl daraktorinės mokyklos ir išsilaikė iki pat Pirmojo pasaulinio karo pabaigos.

Tiesa, pasibaigus lietuvių spaudos draudimui, 1908 m. įkurta „Saulės“ draugijos mokykla. Tai pirmoji legali lietuviška mokykla. Joje mokydavosi apie 50 mokinių. 1910 m. ėmė veikti mergaičių pradinė mokykla. Tačiau ji gyvavo vos vienerius metus. Įdomu, kad Užpalių žydų poreikiams tenkinti nuo 1916 m. iki 1941 m. veikė pradinė mokykla, kurioje buvo dėstoma hebrajų kalba.

Užpalių pradinės mokyklos šaknys siekia XVIII a. pabaigą. Tačiau jos švietėjiška veikla tai nutrūkdavo, tai vėl būdavo atnaujinama. Pagaliau 1915 m. spalio 1 d. buvusios rusiškos mokyklos pagrindu vietinių kunigų rūpesčiu įsteigta lietuviška pradinė keturių skyrių mokykla. Jos vedėja – Anelė Adomavičaitė, mokytojai – Veronika Gaigalytė ir Pranas Gipiškis.

Kaimų mokyklos pradėtos kurti XX a. pirmaisiais dešimtmečiais, pavyzdžiui, Abrėmiškio – 1909 m., Kišūnų – 1911 m., Užpalių 2-oji pradinė (žydų) mokykla – 1916 m., Vaiskūnų – 1922 m., Norvaišių – 1926 m., Kušnieriūnų – 1927 m., Mikėnų – 1933 m. ir t. t.

1921 m. sausio 7 d. Užpaliuose įvyko susirinkimas, kuriame dalyvavo apie 150 šio valsčiaus piliečių. Jie pageidavo, kad Užpaliuose būtų įsteigta progimnazija. Išrinktas steigėjų komitetas, į kurį įėjo: J. Vaitonis, J. Seibutis, J. Gureckas, A. Bružas, P. Melaikis, F. Balčiūnas, I. Repšys. Iš Švietimo ministerijos gautas raštas, kuriame nurodyta, jog nuo 1921–1922 m. m. pradžios leidžiama Užpaliuose atidaryti privačią keturių klasių vidurinę mokyklą.

Steigėjų komitetui atsirado daugybė darbų ir rūpesčių: surinkti mokinių kontingentą, organizuoti aukų rinkimą, gaminti mokyklai reikalingus baldus, suremontuoti buvusio dvaro rūmus, nes 1914–1918 m. čia stovėję kaizerinės vokiečių kariuomenės daliniai pastatą buvo labai nuniokoję.

1921–1922 m. m. veikė tik I ir II klasės, o kitais metais jau buvo visos keturios.

Remontą savo lėšomis ir jėgomis atliko būsimosios mokyklos mokinių tėvai ir mokytojai. 1921 m. priešais pagrindinį pastato fasadą vietoj kadaise, dvaro laikais, buvusių gėlynų nutiesta gatvė, paklotas šaligatvis.

*Užpalių mokiniai.
Apie 1920 m.*

*Užpalių mokytojai.
Apie 1920 m.*

Pagrindinės mokyklos pajamos – mokestis už mokslą ir egzaminus. Tai buvo lėšos ir mokytojų algoms, ir mokymo priemonėms, ir inventoriui įsigyti. Nenuostabu, kad išlaidos viršijo pajamas – mokykla buvo priversta imti paskolą. Tuomet nutarta didinti mokestį už mokslą. 1922 m. rugsėjo 9 d. nutarimu nustatyta: 10 pūdų rugių už vienerius mokslo metus. Nuo mokesčio už mokslą buvo atleista tik 10 proc. neturtingų mokinių.

Visuotinis tėvų susirinkimas ir Užpalių valsčiaus taryba rašė prašymus Švietimo ministerijai, siekdama suvalstybinti Užpalių vidurinę keturių klasių mokyklą. Ji motyvavo tuo, jog mokiniai čia ateina ne tik iš Užpalių valsčiaus, bet iš kur kas platesnės apylinkės, o išlaikymo našta gula tik ant užpalėnų pečių. Po keleto pakartotinių prašymų 1925 m. sausio 1 d. mokykla buvo suvalstybinta. Jos finansinė būklė pagerėjo.

Per visą progimnazijos gyvavimo laiką (1921–1935) jai vadovavo trys direktoriai: Pranas Gipiškis (1921–1924), Juozas Blaževičius (1924–1928) ir Petras Misevičius (1928–1935). Pirmieji mokytojai – Petras Rapševičius, Sofija Pelėnaitė, Balys Tarvydas, kapelionas Anupras Bardauskas. Vėlesniais metais mokytojų kolektyvas darėsi šiek tiek gausesnis: dažniausiai dirbdavo septyni mokytojai. Jie turėdavo

*Žemės ūkio klasės
sklype mokinys
Gureckas prie savo
daržovių*

*Virėjų kursų dalyvės
prie savo paruošto
vaišių stalo*

*Taip Užpalių
moksleiviai sutikdavo
Naujuosius metus*

*Pradinės mokyklos mokiniai ir mokytojai.
1922 m.*

*Užpalių progimnazijos mokiniai 1923–1924
mokslo metus užbaigus. Pedagogai (iš kairės):
F. Balčiūnas, P. Gipiškis, kunigas Bardauskas,
O. Tarvydaitė, P. Repševičius*

nemažą pedagoginį krūvį ir gaudavo neblogus atlyginimus.

Progimnazijos sportininkai. Centre – mokytojai V. Linkevičius, S. Peknaitė ir direktorius P. Micevičius. 1926 m.

1921–1922 m. m. pabaigoje mokyklą lankė 111, o kitais metais – jau

171 mokynys. Padidinus mokesčių už mokslą, mokinių sumažėjo, todėl buvo priimta ir vyresnio amžiaus merginų bei vaikų. Taigi mokiniai buvo labai nevienodo amžiaus – nuo 10 iki 21–26 metų. Dauguma – lietuviai, bet mokėsi ir vienas kitas rusų ar žydų tautybės vaikas.

1928 m. Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio proga paskelbtas privalomojo pradžios mokslo įstatymas. Tačiau jį įgyvendinti nebuvo lengva. Daugelis tėvų į privalomą mokymą žiūrėjo atsainiai: vaikas pramoko pasirašyti, paskaito – ir gana, tegu duoną užsidirba...

Šešių skyrių pradinė mokykla Užpaliuose įsteigta 1934–1935 m. m. ir išliko iki 1943–1944 m. m. pabaigos. 1944–1945 m. m. mokykla buvo pertvarkyta: palikta keturių klasių pradinė mokykla ir atidaryta progimnazija.

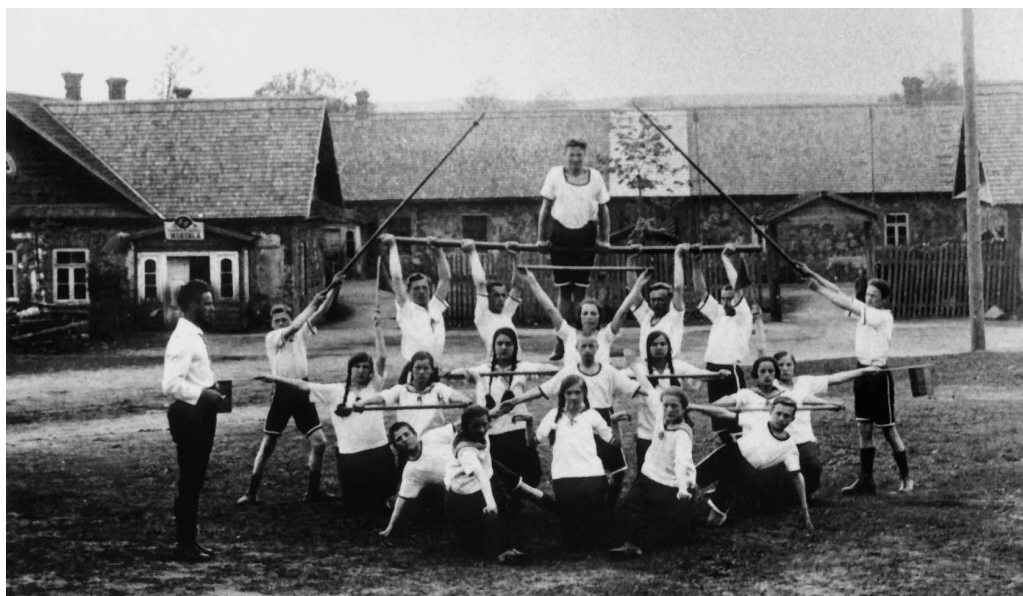
Darbo sąlygos pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį buvo labai sunkios: šaltos patalpos, malkų stygius, pastatas aptriušęs. Kiekviename žingsnyje – karo palikimas: išdaužyti langai, išlūžusios grindys, kiauras stogas, nešildančios krosnys... Neužteko suolų, trūko drabužių pakabų. Pasišviesdavo žibalinėmis lempomis.

Be to, buvo nemažai neturtingų šeimų, ypač daugiavaikių, neišgalinčių leisti visų vaikų į mokyklą. Todėl buvo tikrinami mokinių sąrašai ir išrenkami tie vaikai, kuriems ypač reikalinga materialinė parama. Šelpimo lėšos buvo labai kuklios. Mokyklos vedėjai, ypač Sofija Barisaitė, nuoširdžiai ieškojo būdų, kaip padėti neturtingiesiems. Pradėta kasmet rengti mokinių vaidinimus, iš kurių gautas pelnas buvo skiriamas mokiniams šelpti. Tuo pat tikslu buvo organizuojamos loterijos, prie kurių rengimo prisidėdavo ir dalis tėvų, aukodami vienokius ar kitokius daiktus. Rinktos aukos įvairių švenčių ir gegužinių metu. Šiek tiek lėšų neturtingiems mokiniams šelpti skirdavo ir valsčiaus savivaldybė.

Užpalių pradinės mokyklos keturis skyrius baigę mokiniai su mokytojais M. Varnu, A. Gipiškiene ir J. Mačėika. Apie 1924 m.

Mokyklos sportininkai. Kairėje – mokytojas V. Liulevičius. 1927 m.

Daug rūpesčių kėlė vaikų sveikatingumas. Esant blogoms gyvenimo ir mokymosi sąlygoms, sergamumas buvo labai didelis; plito trachoma, mažakraujystė, siautėjo gripo ir kitos epidemijos. Dėl to, pavyzdžiui, 1930–1931 m. mokyklos negalėjo lankyti net trys ketvirtadaliai mokinių. Pedagogai Užpalių pradinėje mokykloje nuolat keitėsi: vieni atvažiuodavo, kiti išvykdavo. Keitėsi ir mokyklos vedėjai...

Užpalių mokytojai ir tėvų komiteto nariai. 1938 m.

1915–1950 m. Užpalių pradinės mokyklos vedėjais dirbo: Anelė Adomavičaitė (1915–1919), Veronika Augulytė (1919–1921), Mykolas Varnas (1921–1924), Jonas Mačiška (1924–1930), Sofija Barisaitė (1930–1935), Feliksas Karpevičius (1935–1940), Sofija Barisaitė (1940–1941), Vincas Rakauskas (1941–1942), Juozapas Namikas (1942–1944), Alfonsas Baniūnas (1944–1945), Sofija Barisaitė (1945–1948), Vladas Skardžius (1948–1950).

Geras mokytojų pagalbininkas sprendžiant įvairius klausimus buvo mokyklos tėvų komitetas. Jo nariais buvo renkami aktyviausi, šviesiausi, pagarbos nusipelnę žmonės. Pavyzdžiui, 1921 m. į komitetą išrinkti Jonas Gureckas, Dominykas Dragas, Juozas Vilutis, Antanas Bružas, Barbora Remeikienė. Vėlesniais metais uolūs mokyklos talkininkai buvo Natalija Milienė, Grasia Masiulienė, Povilas Vaškelis, Povilas Melaikis, Feliksas Kaunelis, Ulia Narbutienė, Antanas Velutis, Petras Abukauskas, Justinas Abelinskas ir kt. Tėvų komiteto pirmininkais dirbo Jonas Pūkas, Jurgis Pranskūnas, Juozas Seibutis, Kazys Sruoga, Antanas Tarvydas, Juozas Tarvydas ir kt.

Tėvų komitetas rūpinosi mokyklos remontu, mokymo priemonių išsigijimu. Nelaimingų atsitikimų atvejais stengdavosi padėti nukentėjusiam mokiniui, būdavo mokykloje organizuojamų švenčių iniciatorius ir dalyvis. Be to, bendromis tėvų komiteto ir mokytojų pastangomis pradėtas pedagoginis tėvų švietimas. Per tėvų susirinkimus buvo skaitomos paskaitos vaikų auklėjimo, švaros, antialkoholine ir kitomis temomis.

1928 m. tėvų komiteto iniciatyva buvo įrengta darbo *Namų ruošos kursų* klasė. Vyko varžybos, kas pagamins darbo klasei reikalingus įrankius (stalus, varstotą, spintą, įvairaus didumo kaltus, pjūklus, oblius, stakleles knygoms įrišti ir kt.). Varžėsi trys meistrai: Jonas Lungevičius, Jonas Sirvydis ir Alteras Šklederavičius. Laimėjo Puodžių kaimo meistras Jonas Lungevičius. Jis už mažiausią kainą pagamino medžio darbų ir knygrišystės įrankius.

Užpaliuose buvo organizuojamas ir suaugusiųjų švietimas. Viena tokia švietimo formų – tai vyskupo M. Valančiaus liaudies universiteto Užpalių skyriaus senato veikla, pradėta 1928 m. Senato rektorius P. Graužinis organizavo paskaitas du kartus per savaitę po 2–3 valandas.

1928 m. rudenį pradėjo veikti ir suaugusiųjų kursai. Atsirado beveik trisdešimt norinčių mokytis užpalėnų. Tai daugiausia buvo 16–20 metų jaunimas. Kursuose buvo mokoma gimtosios kalbos, skaičiavimo, istorijos, geografijos, gamtos mokslų. Su kursų dalyviais dirbo mokytojai J. Mačeika ir A. Patumsis. Gaila, kad šie kursai dėl lėšų stokos veikė tik vienerius metus ir užpalėnams, nebaigusiems pradinės mokyklos, nebebuvo galimybės bent tokiu būdu toliau šviestis ir lavintis.

Veikli, energinga Kušnieriūnų pradinės mokyklos mokytoja Elžbieta Riaubytė organizavo vakarinius kursus, kuriuose kaimo moteris mokė siūti, kepti, virti, megzti. Buvo suorganizavusi rankdarbių ir įvairių maisto gaminių iš daržovių parodą.

E. Riaubytė turbūt ir tebuvo vienintelis ano meto žmogus, kuris rūpinosi kaimo moterimis.

1928 m. birželio 6 d. ministerių kabineto nutarimu nuo 1928 m. rugpjūčio 1 d. uždaryta 14 vidurinių mokyklų. Mažinimo tendencija palietė ir Užpalius. Nuo 1933 m. rugsėjo 1 d. nebeveikė I klasė, kitais metais – ir II klasė. 1935 m. Užpalių keturių klasių mokykla buvo uždaryta.

Visą laiką mokykloje drausmės klausimams buvo skiriamas didelis dėmesys. Tėvų komitetas nustatė, jog mokiniams po miestelių galima vaikščioti tik iki 9 val.

vakaro, griežtai draudžiama dalyvauti jaunimo vakarėliuose, vestuvėse. Buvo rūpinamasi antialkoholine propaganda. Vis dėlto nusikaltimų pasitaikydavo. Mokiniai buvo įvairaus amžiaus, tai ir nusikaltimų pobūdis nevienodas: nuo vaikiškų išdykavimų iki mokyklos nustatytos tvarkos nesilaikymo (išgėrinėjimo, lošimo kortomis, rūkymo ir pan.). Padarę didesnius nusikaltimus moksleiviai buvo net šalinami iš mokyklos.

Penktokai su mokytoju F. Karpevičiumi. 1940 m.

Dėmesys skiriamas ir mokinių išvaizdai. Buvo nustatytos tam tikro pavyzdžio uniformos, privalomos visiems gimnazijos ir progimnazijos moksleiviams. 1934 m. įvesta vasaros uniforma.

1944–1945 m. m. Užpaliuose pradėjo veikti progimnazija, ją lankė 133 moksleiviai. Direktoriumi paskirtas Feliksas Pečiūra. Jam teko atlikti didelį mokyklos atidarymo darbą, be to, suburti mokytojų kolektyvą.

1947 m. progimnazija buvo pertvarkyta į gimnaziją. 1948–1949 m. m. išleista pirmoji abiturientų laida. 1949–1950 m. gimnazija sujungta su pradine – suformuota vidurinė mokykla, kuriai 1947–1997 m. laikotarpiu vadovavo 7 direktoriai: Steponas Matulis (1947–1948), Vaclovas Cicėnas (1948–1949), Jonas Vitkūnas (1949–1951), Povilas Merkys (1951–1953), Stasys Juška (1953–1965), Stasys Dudėnas (1965–1991), o nuo 1991 metų – Giedrius Indrašius.

Praėjęs frontas paliko liūdnuį pėdsakų ir mokykloje: pastatas be langų, išlaužytomis durimis, suolai kareivių sukūrenti... Tėvų komiteto pirmininkas Antanas Vanagas organizavo mokyklinių suolų gaminimą. Kaip prisimena Seimo narys A. Stasiškis, 1944–1945 mokslo metais jis sėdėjęs pirmoje progimnazijos klasėje „savame suole“ su B. Gražiu. Suolus tėvai gamindavo patys ar užsakydavo pas stalių. Todėl buvo įvairios konstrukcijos, kokybės ir išvaizdos. Mokykla kurį laiką dirbo dviem pamainomis, klasės – keliuose pastatuose. Per šalčius sustingdavo rašalas, vaikai ir pamokose negalėdavo apsieiti be pirštinių. Apie mokyklinės uniformas

*Čia buvo dvaro
arklidės, ūkiniai
pastatai. Pokario
metais čia buvo
įsikūrusios
Užpalių vidurinės
mokyklos klasės*

*Įrašai buvusių dvaro
arklidžių sienoje*

*Buvę dvaro rūmai,
kur 1921 m. įsikūrė
keturklasė mokykla*

Užpalių vidurinės mokyklos sportininkai. Pirmoje eilėje (iš kairės): Biržietis, L. Pavilionis, A. Pepelis; antroje eilėje: Aloyzas Indrašius, R. Kirvelis, P. Šakėnas, V. Puodžius, Kairevičius; trečioje eilėje: Z. Orlovas, Juodelė, V. Bučelis, Gintautas Indrašius. 1954–1955 m.

pirmajame pokario metų dešimtmetyje niekas nė svajoti nesvajoto. Klasėse vaikai sėdėdavo su palteliais, kailinukais. Trūko vadovėlių ir sąsiuvinų. O rašyti, ypač aukštesnėse klasėse, tekdavo daug, nes mokytojai diktavo, mokiniai užsirašydavo.

Užpustytais ar nuo rudens darganų patįžusiais keliais vaikai pėsti traukdavo į mokyklą net keletą kilometrų. Tik retkarčiais tėvas, pakinkęs arkliuką ir susodinęs į roges būrį vaikų, pavėžėdavo. Mokykla iki 1957–1957 m. m. bendrabučio neturėjo, todėl tolimesnių kaimų mokiniai žiemos metu prisiglausdavo pas miestelio gyventojus. Už tai tėvai mokėdavo natūra: grūdais, lašiniai, sviestu ir pan. Būtinai turėdavo atvežti vežimą malkų, parūpinti vaikui visai savaitei maisto.

Apie 1960 metus pradėtas suaugusiųjų švietimas – veikdavo po 2–3 vakarinės mokyklos klases, kuriose mokėsi keliolika mokinių. Buvo dirbama 4–5 dienas per savaitę.

Atnaujintas beraščių ir mažaraščių mokymas. Bet tai buvo daugiau formali veikla, gal tik vienas kitas šiek tiek daugiau prasilavino.

Štai kaip apie mokyklos direktorių Stasį Dudėną pasakoja mokytoja Aldona Puodžiukienė:

Tai pedagogas, buvęs ilgametis Užpalių vidurinės mokyklos (dabar gimnazijos) direktorius, visuomenės veikėjas, kuris daug nuveikė ugdydamas jaunimą, šviesdamas visuomenę ir formuodamas bendražmogiškąsias vertybes mūsų aplinkoje.

Gimė 1931 m. vasario 14 d. gražiame Aukštaitijos kampelyje – Linkmenysė, mažžemių valstiečių šeimoje. Čia prabėgo ir vaikystė. 1943 m. jis baigė 4 skyrių Linkmenų pradžios mokyklą, 1947 m. buvusią Linkmenų progimnaziją, vėliau 1948–1951 m. mokėsi Mokytojų seminarijoje Švenčionysė.

*Progimnazijos
mokytojai. 1947 m.*

*Mokyklos
kraštotyrininkai
tvarko surinktą
medžiagą. 1973 m.
A. Juknio nuotr.*

*XIV laidą išlydi dešimtokai – būsimoji XV laida. Užpalių vidurinėje mokykloje prigijo graži
tradicija, kad dešimtokai išlydi abiturientus, net išleistuvių vakarą jie rengia. 1962 m.*

Pirmuosius mokytojo žingsnius S. Dudėnas 1951 m. žengė Antālieptės vidurinėje mokykloje, kur dirbo geografijos mokytoju. Čia pasižymėjo kaip geras pedagogas, turintis organizacinių sugebėjimų, darbštus, kūrybingas, todėl netrukus buvo paskirtas Dusėtų darbo

Užpalių vidurinės mokyklos mokytojai. 1973 m.

jaunimo mokyklos direktoriumi. 1955–1961 m. neakivaizdiniu būdu mokėsi VVTS, kur įgijo geografijos mokytojo specialybę. 1956–1957 m. vadovavo Zarasų r. Avilių mokyklai.

Nuo 1957 m. visą gyvenimą S. Dudėnas paskyrė Užpalių jaunimo ugdymui. Iš pradžių vidurinėje mokykloje pradėjo dirbti geografijos mokytoju, o nuo 1960 m. – mokymo dalies vedėju. Jo iniciatyvumas, meilė darbui, iš pašaukimo pasirinkta mokytojo profesija neliko nepastebėta, todėl nuo 1965 iki 1991 m. dirbo Užpalių vidurinės mokyklos direktoriumi, kartu dėstė geografiją, visą dėmesį skyrė mokinių mokymuisi ir mokyklos aplinkai tvarkyti. Jam vadovaujant iškilo mokyklos priestatas su sporto sale, rekonstruoti Ilčiūku, Vilūčių aštuonmečių mokyklų pastatai. Jis buvo vienas iš pirmosios Kraštiečių šventės iniciatorių ir organizatorių, jo pastangų dėka mokyklos kiemas pasipuošė Rūpintojėlio skulptūra.

Direktorius S. Dudėnas neskaičiavo savo darbo valandų, neskyrė darbo ir poilsio laiko, jo mintys ir darbe, ir laisvalaikio minutę sukosi apie Užpalių mokyklą, jos bendruomenę. S. Dudėnas stengėsi, kad mokiniai pasiektų kuo aukštesnių mokymosi rezultatų ir užaugtų dorais žmonėmis. Tuo laiku mokiniai noriai dalyvaudavo rajono ir respublikinėse olimpiadose, konkursuose, laimėdavo prizines vietas. Jo darbo patirties semtis atvykdavo pedagogai iš visos respublikos.

Buvę mokiniai prisimena direktorių S. Dudėną kaip darbštų, nuoširdų, rūpestingą vadovą. 25 laidos abiturientė Roma Pajedaitė-Šliogerienė mini jį kaip labai teisingą, turintį didelį autoritetą tarp mokinių direktorių, kuris buvo ir mokytojas, ir patarėjas, ir pagalbininkas, o lietuvių kalbos mokytoja Renata Gavėnienė prisimena direktorių kaip pirmąjį savo darbdavį, palikusį neišdildomą įspūdį savo asmenybės tvirtumu, drąsa pasitikėti jaunu žmogumi.

Anūkė Jolanta Šablinskaitė kalba apie savo senelį kaip žmogų, iš kurio mokėsi, kuris įskiepijo vertybių suvokimą ir atsakomybės jausmą, kuris buvo šviesulys ne tik jai, bet ir visai jų giminei.

Mokyklos priestato statyba

Gyvendamas Užpaliuose S. Dudėnas sukūrė šeimą, vedė rusų kalbos mokytoją Elena Mikulėnaitę, augino dvi dukras, tačiau gyvenimo vingiai buvo skausmingi: vyresnioji dukra, besimokydama 6 klasėje, tragiškai žuvo.

Stasys Dudėnas mirė 2005 m. liepos 19 d. Palaidotas Utenos kapinėse, šalia dukrelės Vidos. Vėliau po mirties ten pat palaidota ir žmona.

Pedagogų kolektyvas su direktoriumi S. Dudėnu

Ilgą laiką mokykla dirbo sunkiomis sąlygomis, klasės buvo įsikūrusios aplūžusiuose dvaro pastatuose. Sporto salės, kitų pagalbinių patalpų, išskyrus mokytojų kambarį, nebuvo. Tuometinis mokyklos direktorius S. Dudėnas dėjo daug pastangų, kad 1965 metais būtų pastatytas atskiras priestatas. Sąlygos pagerėjo. Tačiau, laikui bėgant, uždarius Gaižiūnų, Abromiškio, Žaibiškių ir kitas pradinės mokyklas bei Ilčiukų ir Vilučių aštuonmetes, mokinių skaičius labai išaugo. Pvz., 1975–1976 m. m. buvo 18 klasių, kuriose mokėsi 546 mokiniai. Vėl tapo ankšta. Todėl 1980 m. buvo pastatytas naujas priestatas su sporto sale, valgykla ir kitomis patalpomis. Taip Užpaliuose išaugo nauja mokykla, nors sovietmečiu, ypač „brežneviniu“ laikotarpiu, naujų mokyklų statyti nebuvo leista. Sąlygos iš esmės pasikeitė, tačiau mokinių skaičius mažėjo. Pvz., 1987–1988 m. m. buvo tik 228 mokiniai. Neliko paralelinių klasių. 1988 m. rugsėjo 1 dieną buvo prijungtos Ilčiukų ir Norvaišių pradinės mokyklos. Jos tapo Užpalių vidurinės mokyklos klasėmis.

1962 metais įvestas gamybinis mokymas. Vyresniųjų klasių mokiniai buvo mokomi kolūkinės gamybos apskaitininko, vairuotojo, laukininko mechanizatoriaus ir gyvulininko mechanizatoriaus specialybių. Šių specialybių, išskyrus vairuotojų, rengimas nepasiteisino. Antrąkart atgaivinus gamybinį mokymą (panaikintas 1986 m.), mergaitės buvo mokomos mechanizuoto melžimo operatorės, o berniukai – traktorininko specialybių. Respublikoje garsėjo VII–XI kl. mokinių gamybinė brigada. Šios darbo ir mokymo formos, geri ryšiai su ūkiais, be neigiamų dalykų, vis dėlto suvaidino deramą vaidmenį skiepijant mokiniams meilę žemei. Dėl to be jokio spaudimo kasmet po vieną kitą abiturientą likdavo dirbti ūkiuose, po keletą stodavo į Lietuvos žemės ūkio ir Veterinarijos akademijas, žemės ūkio krypties profesines mokyklas.

Mokykla per savo gyvavimo laikotarpį iki 1998 m. pavasario išleido 50 laidų. Iš viso 1 071 abiturientą, tarp jų 7 aukso ir 12 sidabro medalininkų:

1. Palmira Vaškelytė, 1949 m., sidabro;
2. Petras Arbutavičius, 1949 m., sidabro;
3. Elena Pečiūraitė, 1951 m., aukso;
4. Kazimieras Sakalauskas, 1952 m., sidabro;
5. Algirdas Antanas Kibilda, 1964 m., sidabro;
6. Virginija Skardžiūtė, 1968 m., sidabro;
7. Ričardas Makuška, 1974 m., aukso;
8. Alvida Bučelytė, 1978 m., aukso;
9. Vytautas Keršulis, 1980 m., aukso;
10. Stasė Kuliešytė, 1981 m., aukso;
11. Jolanta Čiegytė, 1983 m., aukso;
12. Valdas Puteikis, 1985 m., aukso;
13. Rasa Abelytė, 1986 m., sidabro;
14. Audronė Meidutė, 1987 m., sidabro;
15. Gintarė Velutytė, 1987 m., sidabro;
16. Dainius Rusakevičius, 1988 m., sidabro;
17. Vytas Marozas, 1988 m., sidabro;
18. Leonas Ziberkas, 1988 m., sidabro;
19. Rolandas Vaičius, 1989 m., sidabro;
20. Virginija Jurkaitė 1991 m. su pagyrimu;
21. Jurgita Zabalevičiūtė 1997 m. su pagyrimu.

*Paskutinis skambutis.
1977 m.*

*Paskutinio skambučio šventėje.
1981 m. A. Juknio nuotr.*

Bendra moksleivių ir tėvėlių vakaronė (viršuje). 1980 m.

Sporto šventė mokykloje (viduryje). 1978 m.

Popietės „Duona mūsų kasdieninė“ akimirka. 1981 m. A. Juknio nuotraukas

*Gražus derlius,
išaugintas mokyklos
darže. 1983 m.*

*10 klasės konkursinis
vakaras „Taip uliojo
mūs senoliai“. 1983 m.
A. Juknio nuotr.*

*Jaunieji gamtos
globotojai. 1982 m.*

*„Baltojo bado“
dienomis. 1984 m.
A. Juknio nuotraukos*

Užpalių vidurinės mokyklos pedagogai. Apie 1988 m.

*Jaunosios
traktorininkės.
1989 m.
A. Juknio nuotr.*

*Gaisrininkas
B. Vilutis
su jaunaisiais
ugniagesiais.
1985 m.*

*Jaunieji žirgininkai.
1985 m.
A. Juknio nuotr.*

*Išleistuvių šventė.
1986 m.*

*Paskutinio skambučio
šventėje. A. Juknio
nuotraukos*

*Rugsėjo 1-oji.
1996 m.*

1998 m. Užpalių vidurinę mokyklą baigė jubiliejinė 50-oji abiturientų laida. Štai ką apie pirmąją laidą pasakoja doc. V. Merkys:

Kiek pamenu, 1949 m. mūsų buvo 25 abiturientai. Tiesa, mokyklos baigimo atestatus gavome ne visi, nes kai kuriems teko skubiai slėptis nuo galimos tremties. Nors buvome sutarę susitikti po 5 ar 6 metų, tačiau pirmasis gausėnis mūsų klasės susitikimas įvyko tik 1979 m., praėjus 30 m. po baigimo. Vėliau susitikome po 40 metų, o po šio susitikimo renkamės kasmet Šoč. Trejybės šventės išvakarėse. Mielai mus savo namuose priima Bronė Galvydaitė-Trepkuvienė su savo vyru Česlovu. Ypač įsimintinas buvo 1997 m. susitikimas. Jo metu Krokulėje arkivyskupas A. J. Bačkis už mūsų klasės mirusius draugus, kurių jau penkių nebėra tarp gyvųjų, aukojo šv. Mišias, o vėliau mielai pabendrauome su juo B. Galvydaitės (kuri yra arkivyskupo giminaitė) namuose. Į susitikimus paprastai atvyksta 12–15 klasės draugų. Dalyvaujame mokyklos ir seniūnijos organizuojamuose renginiuose, aplankome artimuosius, gimines, mirusiųjų kapus.

Jau 1957 metais įsteigtas mokinių bendrabutis. Iš pradžių jis įsikūrė pastatuose Tiltu (dabar Astiko) gatvėje. Mokyklai pasistačius priestatą, bendrabutis persikėlė į buvusias mokyklos patalpas dvaro rūmuose.

Nuo 1940 iki 1989 m., išskyrus karo metus, veikė suaugusiųjų kursai, vėliau – vakarinė mokykla, po to Utenos vakarinės (pamaininės) vidurinės mokyklos Užpalių konsultacinis punktas. Neatsitraukdami nuo tiesioginio darbo, dalis užpalėnų sąžiningai igijo vidurinį išsilavinimą, tačiau daugeliu atvejų šis mokymas buvo formalus.

1967 metais Užpaliuose įsteigtas vaikų lopšelis-darželis. Iki 1984 m. jis veikė pritaikytose patalpose Pilies gatvėje. 1984 m. kolūkis pastatė 50 vietų tipinį lopšelių-darželį.

Lopšelio-darželio vedėjos:

O. Tamošiūnienė – 1967–1977 m.

N. Juknienė 1977–1985 m.

J. Keraminienė – nuo 1985 metų.

Igyvendinant tautinės mokyklos kūrimo koncepciją, 1989 metais Užpaliuose atidarytas Utenos muzikos mokyklos filialas.

Užpalių mokykloje mokėsi daug žymių vyresnės ir jaunesnės kartos mokslininkų, atsakingų žemės ūkio vadovų, visuomenės veikėjų, kultūros darbuotojų: Vilniaus universiteto prorektorius profesorius A. Žvironas, Vilniaus universiteto Matematikos fakulteto docentas V. Merkys, Respublikinio pedagoginio muziejaus direktorius V. Ruzgas, geografas profesorius K. Pakštas, lakūnas konstruktorius P. Arbutavičius, LŽŪU rektorius profesorius A. Kusta, profesorė Jūra Tarvydaitė-Šlepetienė, trys profesoriai Sirvydžiai – habilituotas technikos mokslų daktaras Jonas Sirvydis, biologas Vytautas Sirvydis ir kardiologas Vytautas Sirvydis, Mokslų akademijos Chemijos instituto direktorius, profesorius Algirdas Vaškelis, ekonomistė docentė E. Pečiūraitė-Gargasienė, medikas docentas Bronius Tilindis, miškininkas docentas Jonas Repšys, biofizikas docentas D. Kirvelis, dailininkė keramikė Z. Mikėnaitė-Savulionienė, dailininkė modeliuotoja L. Bekintytė, fizikė B. Žemaitytė-Naruševičienė, mokytoja Aldona Balbataitė, aktorius ir režisierius

B. Gražys, tautodailininkas J. Rimša, poetas P. Raščius, žurnalistai S. Balčiūnas, Z. Garunkštytė, G. Kadžytė, V. Puteikis, chemijos mokslų daktaras R. Makuška, mokytoja, fizikos vadovėlio autorė A. Bučelytė-Lozdienė, fizikos mokslų daktaras F. Kuliešius, gana daug žymių valstybės tarnautojų, įmonių vadovų, tarp kurių „Litexpo“ parodų centro direktorius Aloyzas Tarvydas, „Vilniaus degtinės“ komercijos direktorė Elena Kazakevičiūtė-Varžgalienė, „Sidabrinės kurpaitės“ direktorius Ernestas Sirvydis ir daugelis kitų Lietuvoje ir užsienyje garsių užpalėnų.

Užpalių mokykloje yra puoselėjamos senos ir kuriamos naujos tradicijos.

Tradiciniais mokyklos renginiais tapo: I–IV kl. Rudenėlio šventė, dešimtokų krikštynos, „Prie mokyklos Kūčių stalo“, Tėvų ir vaikų diena, Užgavėnių vakaronė, Šv. Florijono taurės bėgimo varžybos, tapusios viso miestelio švente, ir kiti.

Nuo 1993 metų mokykloje vyksta ir Kaziuko mugė.

1994 m. vasario 23 d. klebonijos ir mokyklos pastangomis įsteigtas Užpalių krašto muziejus „Dausuva“. Muziejuje panaudoti buvusio Ilčiukų muziejaus eksponatai, kuriuos surinko mokytoja P. Sirvydytė, taip pat Užpalių kraštotyrininkų A. Namiko, V. Kuliešienės, S. Dudėno, E. Skardžiuvienės ir kitų sukaupta medžiaga.

Nuo 1988 m. tradicija tapo ir kasmetinė Kraštiečių šventė. Mokykloje vyksta akademinės pamokos, kurias veda buvę Užpalių mokyklos mokiniai, mūsų kraštiečiai (docentas R. Tarvydas, B. Tilindis, R. Kirvelis, docentas D. Kirvelis, keramikė Z. Savulionienė, G. Kadžytė ir kiti).

Nepamiršta mokykla paminėti ir Lietuvai svarbių datų: Sausio 13-osios, Vasario 16-osios, Kovo 11-osios, Birželio 14-osios ir kitų.

Draugiškus ryšius mokykla palaiko su kitomis mokyklomis, ypač su Obelių ir Vilniaus mokykla-darželiu „Versmė“.

Nuo 1991 iki 2006 rugpjūčio 31 dienos Užpalių vidurinei mokyklai vadovavo Giedrius Indrašius.

Štai kaip jis pasakoja apie save:

„Gimiau 1961 m. balandžio 20 d., Biržų rajone, Kirdonių kaime. Baigiau Pabiržės vidurinę mokyklą, 1980 m. įstojau į Vilniaus universiteto Gamtos fakultetą. Po penkerių metų įgijau geografo specialybę. Pirmoji darbovietė – Mokslų akademijos Botanikos instituto Geobotanikos laboratorija. Vėliau 1987 m. su šeima persikėlėme gyventi į Veliuoną. Įsidarbinau Veliuonos kolūkyje kraštovaizdžio architektu. Prasidėjus atgimimo laikotarpiui, susigrąžinau atimtus senelių namus Užpaliuose. Čia prasidėjo pedagoginis darbas. Dvejus metus mokytojau Vyžuonų mokykloje, o nuo 1991 m. iki 2006 m. dirbau Užpalių vidurinės mokyklos direktoriumi. Šiuo metu dirbu Utenos darbo rinkos mokymo centre. Tris kadencijas nuo 1995 m. buvau išrinktas į Utenos rajono tarybą. Dirbdamas mokykloje aktyviai įsijungiau į projektinę veiklą, sėkmingai dalyvavau rajoniniuose, respublikiniuose ir Europos Sąjungos švietimo, kultūros projektuose. Esu Lietuvos gamtos fondo narys, Užpalių bendruomenės informacinio centro „Užpalėnų krivūlė“ pirmininkas. Nuo 2006 m. rugsėjo 1 d. Europos parlamento narės prof. L. Andrikienės padėjėjas Utenos apskrīčiai. Sūnus Auktumas mokosi Vilniaus Gedimino universitete, dukra Eimantė – Vilniaus universitete.“

*Užpalių vidurinės
mokyklos direktorius
Giedrius Indrašius.
1999 m.*

Nuo 1989 metų iki 1999 rugsėjo mėnesio direktoriaus pavaduotoja ugdymui dirbo Aldona Puodžiukienė. Nuo 1999 metų rugsėjo 1 dienos direktoriaus pavaduotoja ugdymui tapo Virginija Stukienė.

1998–1999 mokslo metais Užpalių vidurinę mokyklą baigė 17 abiturientų. Klasės vadovė Stefanija Meiduvienė.

1999–2000 mokslo metais – 7 abiturientai. Klasės vadovė Vytautė Velutienė.

2000–2001 sėkmingai baigė 22 abiturientai. Rasai Balčiūnaitei įteiktas brandos atestatas su pagyrimu. Klasės vadovė Renata Gavėnienė.

2001–2002 – baigė 12 abiturientų. Klasės vadovė Nijolė Braukylienė.

2002–2003 – 16 abiturientų. Klasės vadovė Ina Gutaravičienė.

2003–2004 – 29 abiturientai. Mildai Poderytei įteiktas brandos atestatas su pagyrimu. Ieva Latvėnaitė vidurinę mokyklą baigė tik puikiais ir labai gerais įvertinimais. Klasės vadovė Audrutė Poderienė.

2004–2005 mokslo metais baigė 26 abiturientai. Sigitai Motuzaitėi įteiktas brandos atestatas su pagyrimu. Masonas Saulius baigė tik puikiais ir labai gerais įvertinimais. Klasės vadovė Jūratė Kirdeikienė.

***

2005 metais rugsėjo 1-ąją Užpalių vidurinei mokyklai suteiktas gimnazijos statusas. Kolektyvas saugo ir puoselėja tai, kas sukurta mokyklos istorijoje, bei vykdo savo misiją. Gimnazija turi vėliavą, herbą, mokinių parlamentas leidžia laikraštį „Jaunasis užpalietis“.

Užpalių gimnazija vienintelė iš rajono švietimo įstaigų, kur po vienu stogu pagal ikimokyklinio, priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio, vidurinio ugdymo programas ugdomi jaunieji Užpalių seniūnijos gyventojai, kurie puikiais pasiekimais olimpiadose, konkursuose, projektuose garsina gimnaziją. Mokiniai ugdo ieškantys naujovių, iniciatyvūs, kūrybingi pedagogai. Gimnazijoje yra stiprus neformalus ugdymas, skiepijantis tautinius ir pilietinius jausmus, ugdamas mokinių sportinius ir meninius gebėjimus.

Štai kaip šiandieninę gimnaziją apibūdino laikinai ėjusi direktorės pareigas Laima Janaudienė:

Vizija

Užpalių gimnazija – atviras ugdymo centras. Vykdo kryptingą, kokybišką visų pakopų mokinių ugdymą, glaudžiai bendradarbiauja su šeimomis, teikia saugią mokymo (-si) ir darbo aplinką, ugdo asmenybę, gebančią integruotis besikeičiančioje visuomenėje.

Misija

Užpalių gimnazija, užtikrindama ugdytinių ir personalo saugumą, teikia ikimokyklinį, priešmokyklinį, pradinį, pagrindinį ir vidurinį išsilavinimą, atitinkantį valstybės švietimo politiką. Organizuoja šeimų informavimą. Iniciatyvūs pedagogai rūpinasi kiekvienu vaiku žinodami jo socialinį kontekstą. Ugdomas aktyvus žmogus, puoselėjantis ir reprezentuojantis Užpalių krašto paveldą ir gebantis realizuoti save.

Vertybės: saugumas, atsakomybė, kūrybiškumas, kultūringas elgesys, sveika, estetiška aplinka.

Prioritetai: kryptingas ir kokybiškas ugdymas, saugi aplinka.

Iki 2006 metų gimnazijos direktoriumi dirbo Giedrius Indrašius, pavaduotoja ugdymui Virginija Stukienė, pavaduotojas ūkiui – Rimantas Damauskas. Nuo 2006 metų gimnazijai vadovauja Virginija Stukienė. Štai jos autobiografija:

„Gimiau 1967 m. lapkričio 5 d. Utenos r. Norvaišių kaime. Savo pirmuosius mokslus pradėjau Utenos T. Tilvyčio vidurinėje mokykloje. Ketvirtą klasę pabaigiau vienoje Alytaus mokykloje, o nuo 1978 m. rugsėjo 1 d. pravėriau Užpalių vidurinės mokyklos duris. Ši mokykla man tapo antraisiais namais. Pirmoji auklėtoja buvo Nijolė Braukylienė, istorijos mokytoja, nuo devintos klasės, sujungus klases – Skirmantas Trapnauskas. Buvau iš tų, kuriems patiko mokytis, gal todėl mokymosi rezultatai džiugino mano močiutę Veroniką Pumputienę, pas kurią užaugau.

Pirmasis dalykas, kuris sužavėjo, buvo geografija. Jos mokė tuometinis mokyklos direktorius S. Dudėnas. Labiausiai laukiama pamoka – apibendrinamoji, kai žiūrėdavom filmus apie Afriką, Australiją, kitus žemynus, geografines juostas. Tada maniau, kad būsiu geologe.

Bet, kai vasarą prieš septintą klasę namo iš bibliotekos parsinešiau chemijos vadovėlį, pajutau, kad tai mokslas, kuris užvaldys mane. Knygą varčiau ir varčiau, žiūrinėjau paveikslėlius, skaičiau dar tuomet

Buvo Užpalių vidurinės mokyklos direktorius Giedrius Indrašius su gimnazijos direktore Virginija Stukiene. 2006 m.

nežinomas formules, prisirikiavau buteliukų su visokiais tirpalais, pradėjau „žaisti chemiją“. Šio mokslo paslapčių mokė Ona Čiegienė, kuri man tapo mokytojos etalonu – gebanti sudominti, reikli, griežta, sugebanti išaiškinti. Tapau nuolatine chemijos olimpiadų dalyve.

Tiesa, vien chemija neapsiribojau – buvo ir jaunųjų miškininkų konkursai, mechanizuoto melžimo varžytuvės, o kur dar sportinės varžybos – krosas, slidinėjimas.

Kai 1985 m. baigiau vidurinę mokyklą, žinojau, kad savo likimą noriu susieti su chemija – pasirinkau tuometį Vilniaus pedagoginį institutą, chemijos ir taikomųjų darbų specialybę, nes šalia chemijos mėgau rankdarbius.

Baigusi institutą, 1990 m. grįžau į Užpalių vidurinę mokyklą dirbti chemijos mokytoja.

Besimokydama institute, 1988 m. ištekėjau už savo klasioko Alvydo Stuko.

Vyras po paskyrimo pradėjo dirbti Vilučiuose, todėl pakeitėme gyvenamąją vietą ir nuo 1994 m. rugsėjo 1 d. pradėjau dirbti Vilučių pagrindinėje mokykloje direktoriaus pavaduotoja ugdymui. 1998 m. mokyklą reorganizavus, gavau pasiūlymą dirbti Užpalių vidurinėje mokykloje socialine darbuotoja. Nuo 1999 m. dirbau direktoriaus pavaduotoja ugdymui, o 2006 m. tapau gimnazijos direktore.

Kartu su vyru auginame 5 vaikus: Kazimierą, Aureliją, Aistę, Ovidijų, Gabrielę. Trys vyresnieji jau baigė tą pačią Užpalių mokyklą, kaip ir jų tėvai.“

2006–2009 mokslo metais pavaduotoju ugdymui dirbo Saulius Šližys. Nuo 2009 metų liepos mėnesio pavaduotoja ugdymui Užpalių gimnazijoje dirba Laima Janaudienė. Nuo 2009 metų gruodžio 22 dienos iki 2011 metų kovo mėnesio, kol direktorė Virginija Stukienė augino penktąją atžalą, direktorės pareigas ėjo Laima Janaudienė, o pavaduotoja ugdymui – rusų kalbos mokytoja Auksė Žilinskienė.

Mažėjant mokinių skaičiui aplinkinėse pradinėse mokyklose ir vykstant mokyklų reorganizacijai 2004 metais uždarytos Kaimynų ir 2005 metais – Kaniūku pradinės mokyklos. Nuo 2005 mokslo metų į gimnaziją mokinius iš aplinkinių kaimų vežioja geltonasis mokyklinis autobusiukas (vairuotojas Žydrūnas Juška).

2004 metais gimnazijos patalpose pradėjo veikti priešmokyklinio ugdymo grupė. 2009 metais panaikinus bendrabutį ikimokyklinio ugdymo grupė irgi persikėlė į gimnazijos patalpas.

2005–2006 mokslo metais gimnaziją baigė 28 abiturientai. Agnei Damauskaitei įteiktas brandos atestatas su pagyrimu. Klasės vadovė Auksė Žilinskienė.

2006–2007 gimnaziją baigė 32 abiturientai. Klasės vadovas Aurelijus Janaudis.

2007–2008 gimnaziją baigė 24 abiturientai. Klasės vadovė Birutė Masonienė.

2008–2009 gimnaziją baigė 25 abiturientai. Ingai Laurinėnaitei ir Aurelijai Stukaitei įteikti brandos atestatai su pagyrimu. Klasės vadovas Aurelijus Janaudis.

2009–2010 mokslo metais išleista 61-oji abiturientų laida. Julijai Gavėnaitei įteiktas brandos atestatas su pagyrimu. Žygimantas Čerškus matematikos ir anglų kalbos valstybinių brandos egzaminų gavo 100 procentų įvertinimą. Klasės vadovė Raimonda Sakalauskienė.

Gimnazijoje įvairius etatus užima 64 darbuotojai, iš jų 32 pedagogai. Gimnazijoje dirba spec. ir soc. pedagogės, logopedė, mokytojo padėjėja. Nuo 2009 metų sausio 6 dienos Užpalių gimnazijoje dirbanti Utenos sveikatos biuro specialistė Rita Latvėnienė padeda organizuoti sveikos gyvensenos, higienos igūdžių ugdymą, užtikrinti, kad ugdomoji aplinka atitiktų higienos reikalavimus.

Nuo 2007 metų gimnazijoje pereita prie kabinetinės sistemos. Šis sprendimas leido pagerinti mokytojų ir mokinių darbo sąlygas. Mokytojai noriai kūrė aplinką, skatinančią mokytis. Kabinetai kas metai atnaujinami, aprūpinami naujausiomis mokymo priemonėmis, garso aparatūra, kompiuteriais, įdiegiamos kompiuterinės programos. Mokiniai ir mokytojai gali naudotis internetu. Užpalių gimnazijos muzikos, technologijų kabinetai, mokomosios dirbtuvės ir sporto salė yra aprūpinti visomis pagal mokytojų numatytus ugdymo tikslus ir uždavinius mokymo priemonėmis. Gimnazijos teritorijoje yra puikiai parengtos ir sutvarkytos vaikų labai mėgstamos sportinės erdvės: stadionas, 2008 metais įrengta nauja sporto aikštelė su dirbtine danga, lauko krepšinio ir tinklinio aikštelės.

Mokinių patogumui koridoriuose pastatyti suoliukai. Pagaminti staliukai žaisti šaškėmis, sukurta erdvė žaisti stalo tenisą, kad pertraukų metu mokiniai rastų kuo daugiau naudingų ir jų poreikius atitinkančių užsiėmimų.

2002 metais dirbusi soc. pedagogė Vincenta Slavėnaitė mokyklos patalpose įkūrė vaikų dienos centrą „Saulutė“, remiamą Amerikos lietuvių asociacijos „Vaiko vartai į mokslą“. Nuo 2003 metų dienos centrui vadovauja soc. pedagogė Edita Juršienė. Centro veikla orientuota į socialiai remtinus, rizikos grupės vaikus. Centre vaikai mokosi socialinių įgūdžių, vykdomos įvairios išleistos Amerikos lietuvių asociacijos prevencinės, gyvenimo įgūdžių, savęs pažinimo programos, padedančios vaikams įveikti daugelį psichologinių, socialinių problemų. Centras padeda įgyvendinti gimnazijoje vykdomas prevencines programas, organizuoja edukacines, pažintines išvykas, kiekvienais metais kartu su gimnazija organizuoja kryptingas vasaros dienos stovyklas.

2001 metais įsteigtas Informacinis centras „Voras“, kuris yra sujungtas su biblioteka ir kompiuterizuotomis darbo vietomis gali naudotis visi Užpalių bendruomenės nariai (vadovas Arūnas Pranaitis). Jo paskirtis rengti informacinę visuomenę, mokyti kompiuterinio raštingumo suaugusius ir mokinius, kaupti informacinę bazę apie gimnazijos veiklą. Tai vieta skirta jaunimo užimtumui (pertraukų metu, papildomam ugdymui, moksleivių, laukiančių autobusų, užimtumui) ir *Paskutinis skambutis. 2008 m.*

Gimnazijos pedagogai Mokytojų dieną. 2008 m.

Abiturientų išleistuvės. 2010 m.

seminarų ar kitų užsiėmimų, panaudojant naujausias technologijas, organizavimui. 2001 m. vykdant projektą „Skaitmeninės bendruomenės link“ paruoštas Užpalių istorijos kompaktinis diskas ir lankstinukas. 2006–2008 m. įgyvendinant projektą „Lietuvos piliečio kompiuterinio raštingumo pradmenys“, informaciniame centre buvo organizuojami Užpalių bendruomenės mokymai ir buvo apmokyta dirbti kompiuteriu apie 80 seniūnijos gyventojų.

Gimnazijos patalpose esantis M. ir A. Miškinių bibliotekos filialas (bibliotekininkė Vida Juškienė) kartu su gimnazijos biblioteka (bibliotekininkės Rena Šliogerienė ir Rima Juzulėnaitė) ir muziejumi papildo ugdomąsias erdves, nes šiose patalpose mokytojai veda labai daug pamokų, o bibliotekininkės organizuoja ir veda visai Užpalių bendruomenei skirtus renginius.

2008 metų kovo 1 dieną įsteigtas akredituotas PIT-as (profesinio informavimo taškas), kur mokiniai gali rasti reikiamą informaciją apie studijų programas, specialybes, internetinėse svetainėse atlikti profesijos pasirinkimo testus, rasti įvairią informaciją apie universitetus, aukštąsias mokyklas, kolegijas ir profesines technikos mokyklas, jų siūlomas paslaugas (kuruoja Birutė Masonienė). Jis sujungtas su tyliąja skaitykla, kur mokiniai laisvu laiku gali ruošti namų darbus, ruošti renginiams, kitiems užsiėmimas ar plėsti akiratį, naudotis esančiais kompiuteriais.

Iki 2010 metų birželio mėnesio Užpalių gimnazijos patalpose veikė Utenos dailės mokyklos filialas, kuris nuo rugsėjo 1 dienos tapo Dailės studija (vadovauja mokytoja Raimonda Sakalauskienė). Daile besidomintys mokiniai nuolat laimi įvairius dailės konkursus. Jų darbais yra puošiamą gimnazija, grožisi ne tik mokinių tėvai, pedagogai, bet ir į gimnaziją užsukę Užpalių svečiai.

Kas metai skirtingomis formomis minimos valstybinės šventės, švenčiama Rugsėjo pirmoji, Mokytojų diena, Šimtadienis, Paskutinis skambutis, 4 klasės mokinių ir abiturientų išleistuvės, būsimų priešmokyklinės grupės ugdytinių ir pirmųjų susipažinimo šventė, organizuojamas Kalėdinis karnavalas. Tradicinius renginius inicijuoja ir organizuoja gimnazijos dalykų metodinės grupės: užsienio kalbų metodinės grupės organizuojama „Kalbų diena“, socialinių mokslų ir biologijos – „Žemės diena“, pradinė klasių – „Integruotų pamokų diena“, Abėcėlės šventė, Rudenėlio šventė; lietuvių kalbos metodinės grupės – skaitovų konkursas. Gimnazijos patalpose yra įsikūręs A. ir M. Miškinių Utenos bibliotekos Užpalių filialas, dirbantis kartu su gimnazijos biblioteka. Čia vyksta labai daug gimnazijos renginių, organizuojamų kartu su Užpalių bei gimnazijos bendruomene, tai – Adventinės popietės, Šiaurės šalių bibliotekų savaitė, Rudens lygiadienio – Baltų vienybės diena, Metų knygos rinkimai, Suaugusiųjų švietimo savaitė, Pilietinės akcijos Sausio 13 ir Tremties dienai paminėti, Nacionalinė bibliotekų savaitė, poezijos skaitymai, Kraštiečių šventė. Sportininkai rengia tradicinį Užgavėnių taurės krepšinio turnyrą, mokslo metų pradžios tinklinio varžybas. Vaikų dienos centras „Saulutė“ drauge su gimnazija kiekvienais metais organizuoja vasaros dienos stovyklą.

Gimnazija ne tik aktyviai dalyvauja įvairiuose tarptautiniuose, respublikiniuose ir rajoniniuose projektuose, bet ir pati inicijuoja projektus gimnazijos mastu. Vidurinio ugdymo gimnazijos klasių mokiniai kaip pasirenkamąjį dalyką rengia projektus, motyvuodami, kad įgyja labai daug pačių įvairiausių žinių ir gebėjimų, kuriuos pritaiko savo kasdieninėje veikloje.

Gimnazijoje su mokiniais įgyvendinami projektai (tarptautinis tolerancijos projektas „Savaitė be patyčių“, respublikinis visuomeninis projektas „Drąsinkime ateitį“, respublikinis projektas „Pasinerk į sporto sukuri“, rajoninis projektas „Socialinės ir psichologinės aplinkos Užpalių gimnazijoje kūrimas – 2“) papildo ugdymo procesą. Daug projektų, ugdančių pilietiškumą ir tautiškumą, įgyvendina gimnazijos Debatų klubas: Europos parlamento projektą „Lygios vyrų ir moterų teisės Europos Sąjungoje“, respublikinius projektus „Moksleiviai į vyriausybę“, „Diena su parlamentaru“, „Geras praeities žinojimas“, „Dabarties išmanymas – kelias į ateitį“, vasaros stovykla debatuojantiems mokiniams anglų ir lietuvių kalbomis, respublikiniai žiemos ir vasaros debatų turnyrai, „Lietuva – jaunimo lyderių šalis“, pilietinio ir tautinio ugdymo programos projektą „Jaunasis Užpalietis – 3“.

Gimnazijoje tradicija yra vykdyti gamtosauginius projektus. Jau kelinti metai vykdomas tęstinis gamtosaugos projektas „Padėk man pažinti ir suvokti gamtos pasaulį“, „Gyvosios istorijos edukacinė klasė gamtoje 2009“. Gimnazijos mokiniai įsijungė į Aplinkos ministerijos inicijuoto aplinkosaugos projekto „Aš – žalias“ konkursą „Žaliausia mokykla“, respublikinį projektą „Darom 2010“. Juos įgyvendinant buvo integruota socialinė veikla.

Užpalių gimnazijos roko grupės muzikantai dalyvauja festivaliuose „Roko naktys“, „Rebelrock“, „Tavo laikas“, „Į pasaulį – kitaip“, „Nebūk abejingas“, „Foozas“, „Skersvėjis“, yra daugkartiniai pilietinės muzikos festivalio „Volunge, šauk ažuole“ nominantai.

Mokytojai skatina mokinius dalyvauti pačiuose įvairiausiuose respublikiniuose ir rajoniniuose konkursuose, olimpiadose, sportinėse varžybose ir kitokiose veiklose, kur mokiniai gali ne tik parodyti savo gebėjimus ir žinias, bet ir įgyti patirties. Tokia veikla labai paįvairina ir papildo ugdymo procesą, sudaro sąlygas ugdyti įvairius gebėjimus, džiugina gimnazijos bendruomenę pasiekiamais puikiais rezultatais. Nuo 2009 mokslo metų tapo tradicija, vadovaujantis Užpalių gimnazijos mokinių skatinimo tvarka, mokinius, kurie respublikiniuose ir rajoniniuose konkursuose, olimpiadose arba sportinėse varžybose užėmė I–III vietas arba tapo laureatais, skatinti dovanų kuponais. Už 2009–2010 mokslo metų asmeninius ir komandinius pasiekimus įteikta 27 „Vagos“ knygyno dovanų kuponai.

Įvairių dalykų integravimu į neformalųjį ugdymą, projektinę veiklą, organizuojant pažintinę ir socialinę veiklą yra papildomas ne tik ugdymo turinys, bet mokiniams ugdomos ir bendražmogiškosios vertybės. Šiuose užsiėmimuose įgytus gebėjimus ir patobulintas asmenines kompetencijas mokiniai demonstruoja dalyvaudami įvairiuose konkursuose, varžybose, turnyruose, užima prizines vietas ir garbingai atstovauja gimnazijai.

2005 metais Užpalių gimnazijoje buvo įkurtas Debatų klubas (vadovė Nijolė Braukylienė). Tai vienintelis Lietuvoje Debatų klubas kaimo mokykloje. Mokiniai reprezentuoja savo kraštą ir gimnaziją Lietuvoje ir už jos ribų. Klubas įsijungia į nacionalinio ir tarptautinio lygmens projektus, organizuoja renginius, gina gimnazijos garbę respublikiniuose debatų turnyruose, įsijungia į nevyriausybių organizacijų veiklą už gimnazijos ribų. Tokiu būdu pažangios visuomeninės idėjos pasiekia ir yra skleidžiamos gimnazijos bendruomenėje. Debatų klubo nariai pasiekia gerų

mokymosi rezultatų pamokose ir egzaminuose. Taip pat rodydami iniciatyvą ir gerą pavyzdį kelia kitų gimnazijos mokinių mokymosi motyvaciją.

Nuo 2008 metų mokiniai debatuoja ir anglų kalba (vadovė Jūratė Kirdeikienė). Klubo vadovės labai džiaugiasi debatuojančiais mokiniais. Jų pasirodymus labai gerai vertina debatų turnyro teisėjai. Respublikinėje edukacinėje debatų stovykloje Druskininkuose Užpalių gimnazijos debatų klubo komanda antri metai iš eilės tapo geriausiai lietuvių kalba debatuojančia komanda respublikoje. Labai džiaugiamės asmeniniais mokinių pasiekimais renkamame geriausių kalbėtojų penketuke, kuriame užimamos pirmosios vietos.

Užpalių gimnazijos roko grupė (UGRG) susikūrė 2004 metais. Grupė groja folkroko stiliaus muziką. Patys kuria, aranžuoja ir atlieka lietuvių liaudies dainas, o kartais gyvenimą pajavirina ir kito stiliaus muzika. UGRG sukūrė Utenos LKL krepšinio komandos „Juventus“ himną.

Gimnazijos vokalinis ansamblis „Astika“ gyvuoja nuo 1998 metų. Pagrindinį ansamblio repertuarą sudaro liturginės giesmės, kurių giedojimą girdi žmonės, dalyvaujantys sekmadieninėje šv. Mišių aukoje Užpalių bažnyčioje. Savo pasirodymais ansamblis praturtina kiekvieną gimnazijos renginį. Per savo gyvavimo laiką yra giedota ir dainuota ne vienoje šalies bažnyčioje, mokykloje, koncertinėje salėje. Roko grupei ir vokaliniam ansambliui vadovauja mokytojas Aurelijus Janaudis.

Puikius rezultatus rodo ir sportininkai, kuriuos pamokų ir neformalaus ugdymo užsiėmimuose treniruoja kūno kultūros mokytojai Birutė Masonienė ir Remigijus Maniušis. Tenisu besidomintys mokiniai („Perkūno“ klubas susikūręs nuo 1989 metų, vadovauja mokytojas Saulius Šližys) varžybose atstovauja ne tik Užpalių gimnazijai, bet ir seniūnijai. Apie Užpalių gimnazijos krepšininikus pasakoja komandos vadovas Remigijus Maniušis:

„Mažų miestelių (MM) krepšinio lyga įkurta 1998 m. Obeliuose, Rokiškio r. Šiuos metus ir galima laikyti Užpalių krepšinio komandos susikūrimo metais. Komandoje – Užpalių gimnazistai, miestelio jaunimas ir iš Užpalių kilę Utenoje studijuojantys krepšinininkai. Pirmaisiais metais MML apėmė tik Aukštaitijos regioną, o nuo 2001 m. – visus Lietuvos regionus. Varžybos vyksta 4-iose provincijose: Aukštaičių, Centro, Dzūkijos ir Pietryčių. Kiekvienoje provincijoje startuoja apie 10 komandų. Provincijų nugalėtojai susitinka superfinale kovoti dėl I vietos ir pagrindinio apdovanojimo – sidabro žiedų. (Pirmą kartą Užpalių komanda šį apdovanojimą iškovojo 2000 m. sezone.)

2004–2005 m. sezone Aukštaičių provincijoje I vietą iškovojo Užpalių komanda, kuri atstovavo Aukštaičių provincijai didžiajame finale Dzūkijos sotinėje Varėnoje. Lietuvos MML čempionate Užpalių komanda užėmė IV vietą. 2005–2006 m. užpalėnai liko II vietoje. 2006–2007 m. čempionate iškovota taip pat II vieta.

2007–2008 m. sezonas buvo ypač sėkmingas Užpalių komandai. Komanda, besiruodama pagrindiniams startams, startavo Utenos miesto mero krepšinio turnyre. Pasirodyta gana sėkmingai – užimta IV vieta tarp Utenos miesto krepšinio komandų. Pagrindinių varžybų – MML čempionate Užpalių sportininkai startavo labai sėkmingai ir, laimėję pirmą vietą Aukštaitijos provincijoje finalinio ketveto Lietuvos MML turnyre, nugalėję Senosios Varėnos ir Stakliškių komandas, užpalėnai antrą kartą laimėjo sidabro žiedus ir garbę antrą kartą vadintis Lietuvos mažų miestelių čempionais.

*Mokyklos 230 metų
jubiliejaus iškilmių
akimirkos. 2012 m.*

2012 m. Užpalių krepšinininkų komanda, kurią sudaro gimnazistai ir miestelio jaunimas, tarp 40 šalies komandų buvo geriausi – užėmė I vietą. S. Balčiūno nuotr.

2008–2009 m. sezonas buvo dar sėkmingesnis. Rajono mero taurės varžybose finale nusileista policijos komandai ir iškovota II vieta, o Lietuvos MMKL finalinėse varžybose Prienuose vėl laimėti sidabro žiedai ir teisė vadintis triskart Lietuvos MMKL čempionais.

2009–2010 m. sezonas irgi buvo sėkmingas. Didžiajame finale Šakiuose nusileista galingai Balbieriškio komandai. Iškovota II vieta.“

Nuo 2004 metų mokiniai, mėgstantys loginį mąstymą, yra buriami į šaškių būrelį (vadovai Birutė Masonienė ir Zenonas Liutkevičius), nuolatos dalyvauja Lietuvos paprastųjų šaškių pirmenybėse, Aukštaitijos regiono kaimo bendruomenių asmeninių šaškių varžybose, įvairiuose turnyruose ir užima prizines vietas.

2008 metų pavasarį Užpalių gimnazijoje susikūrė Jaunųjų šaulių kuopa (vadovė Birutė Masonienė). Jaunieji šauliai yra Utenos apskrities sportinių žaidynių nugalėtojai, aktyvūs gimnazijos ir apskrities Šaulių renginių dalyviai.

Pradinių klasių mokiniai, mėgstantys rankdarbius, teatrą ir mylintys gamtą, turi galimybę lankyti šiuos neformalaus ugdymo būrelius: „Suvenyrai“ (vadovė Violeta Pranaitienė), kryptingo meninio ugdymo (vadovės Birutė Damauskienė ir Raimonda Sakalauskienė), jaunųjų miško bičiulių būrelis „Skrudzėliukai“ (vadovė Onutė Sirvydienė ir būrelio globėjas girininkas Arūnas Gražys). Užsiėmimų metu mokiniai patenkina savo kūrybinius poreikius, plečia akiratį, įgyja naujų žinių ir gebėjimų, dalyvauja įvairiuose respublikiniuose, rajoniniuose ir gimnazijos renginiuose, projektuose. Patys organizuoja šventes, akcijas, renginius, puoselėja Užpalių gamtą. Mokinių pasiekimais ir laimėjimais džiaugiasi mokiniai, jų tėveliai ir mokytojai.

Mokiniai ir mokytojai didžiuojasi Užpalių gimnazijos statusu, kuris skatina didelę motyvaciją, ir visi savo veikla siekia, kad gimnazijoje jaustųsi saugūs, gautų tinkamą išsilavinimą, savo darbais garsintų Užpalių gimnaziją, švenčiančią 230 metų jubiliejų. Gimnazija visada laukia mokyklą baigusiuju, kurie kasmet atvyksta pasisvečiuoti, pasidalinti savo džiaugsmiais ir įvairiomis formomis remia savo gimnaziją, savo išminties lopšį.

Liepa – mokyklos simbolis

Stanislovas Balčiūnas

*Suka paukščiai savuosius lizdus
 Prie Šventosios, Nosvės ir Alaušo...
 Beaugindami savo vaikus,
 Mūsų tėviškes paukščiai aplanko...
 Nebeliko namų nei klojimų, nei klėčių...
 Aukštų liepų, klevų ir bitynų su spiečiais.
 Renka lesalą paukščiai laukuos, ten,
 Kur dilgelės, viksvos ir kiečiai.
 Mūs vaikystės takai, kaip paukščius, taip
 Ir mus aplankyt pasikoiečia...
 Na ir kas, kad vaikystės takai jau užžėlė:
 Nėr namų, obelų, nebežydi darželiuose gėlės.
 Mes lyg paukščiai, sugrįžtam, sugrįžtame vėlei,
 Į išnykusius kaimus, namus, širdimi vartelius atsikėlę...
 Už tų vartų – taip kvepia: ir bijūnai ir mėtos,
 Ir duona... Tarsi kas uždainuoja, gal
 Šventoji – mūs upė, gal tėvas, mama, sesės,
 Dainą kartoja... Mus svingingai sutinka visus,
 Išbučiuoja... Per gyvenimus eina, per širdis,
 Skausmu nuvingiuoja... Patylėkim visi,
 Paklausykim, ar girdim? Šventoji...
 Atmintis, praeitis, dabartis tarsi kraujas
 Mūs gyslom pulsuoja...*

Taip savo kūrybos eiles skaitė buvusi Užpalių XIV laidos abiturientė Audronė Paškonytė-Stanikienė, kai po 50 metų nuo mokyklos baigimo ir artėjant Užpalių mokyklos 230 metų iškilimams vietoj senosios, mokyklos simboliu

*Senoji mokyklos liepa
 šalia mokyklos stadiono
 apie 1960 m.*

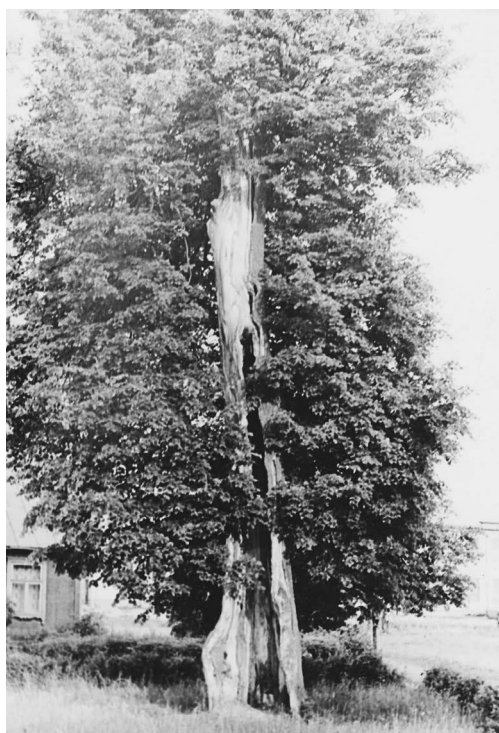

*Prie naujosios liepos.
2012 m.*

buvusios liepos buvo sodinama nauja. Ši idėja pačios Audronės buvo išsakyta kraštiečių susitikime Vilniuje ir jai vieningai pritarta, o praėjus vos keliems mėnesiams, buvę XIV laidos ir dabartiniai gimnazistai, dalyvaujant Seimo narei Mildai Petrauskienei, seniūnui Eugenijui Keraminui ir gimnazijos direktorei Virginijai Stukienei, pasodino liepą beveik ten pat, kur augo senoji.

*Užpalių policininko V. Černiausko šeima
prie liepos tarpukario metais*

*Nors liepa jau drevėta, bet žalios šakos dar
žydėjo. 1970 m.*

Prie mūsų senosios liepos po mokyklos baigimo fotografuodavosi abiturientai, ją mėgo visi, apie ją tikras istorijas ir legendas mums pasakojo mokytojai, nes ji augo prie dvaro, kurio rūmai vėliau tapo mokykla. Teko girdėti, kad po šia liepa rykštėmis plakdavo nusikaltusius baudžiauninkus. Prie liepos tarpukariu prieš šventes išsirikiuodavo kelios dešimtys Užpalių valsčiaus dviratininkų ir paskui nuo šios vietos traukdavo į iškilmes.

Mūsų mokykliniais metais visai šalia liepos buvo krepšinio, tinklinio aikštelės, o po pačia liepa – treniruoklis, kurį „turniku“ vadinome.

Per daugelį metų liepa matė užpalėnų skausmus ir džiaugsmus, matė mūsų jaunystės šėlsmą ir žinojo pirmosios meilės paslaptis, per daugelį metų ji mums atidavė savo širdį, tapo drevėta. Ir dar ilgai jos šakos žaliavo, o mes jau jos drevėje mėgdavom nusifotografuoti, tarsi suprasdami, kad ji ne amžina ir kad reikia ją išsaugoti bent prisiminimuose.

Matyt, ši liepa buvo verta mūsų dėmesio, ir tai suprātę mokytojai, tuometinis mokyklos direktorius, kai jau šakos pradėjo prarasti gyvastį, nepaaukojo jos dievams mokyklos krosnyje, o iš kamieno padarė baublį ir pastatė šalia mokytojų gyvenamojo namo. Bet ir čia liepa nebuvo užmiršta. Net jaunoji karta, kuriai nebuvo lemta pamatyti jos žalios lajos, išgirsti lapų šlamesio ar bičių dūzgimo jos medum kvepiančiuose žieduose, paslaptingos traukos paviliota, nevengia bent nusifotografuoti prie buvusio mūsų mokyklinių metų simbolio, baubliu tapusio.

Beje, ar ne to simbolio prasmę supratęs seniūnas Vytautas Jurka savo idėją įkurti Užpaliuose parką kaip tik irgi pradėjo nuo liepos. Kai ta pati XIV

Moksleiviai mylėjo savo liepą ir, atsisveikindami su mokykla, prisiminimui nusifotografavo prie drevėtos liepos

Liepos drevėje 1972 m.

*Daug mačiusi senoji liepa. 1971 m.
A. Juknio nuotrauka*

*Senoji liepa šalia buvusių dvaro rūmų. 1984 m.
A. Juknio nuotrauka*

*Kai liepa tapo baubliu,
vaikams tai buvo
įžymybė...*

abiturientų laida šventė 40 metų po mokyklos baigimo, parke buvo pasodintos keturios liepaitės.

Bėgs metai, slinks dešimtmečiai, o mūsų pasodinta liepa ties savo medumi kvepiančias šakas ažuoliukui, kurį visai netoliese nuo liepos pasodinome mokyklos 230 metų jubiliejaus proga.

Ilčiukų septynmetė–aštuonmetė mokykla

Vanda Kuliešienė

Neįprasta Ilčiukų mokyklos pradžia

1923 m. Gailiešionių kaime buvo įkurta pradžios mokykla, vadinama to kaimo vardu. Apie 1930 m. ji, ieškant tinkamesnių patalpų, buvo perkelta į Ubagų kaimą. Kai 1932 m. Ilčiukų kaime atsirado nauja pradinė, susidarė dvikomplektė mokykla (Ilčiukų–Ubagų). Keturių skyrių egzaminus abiejų mokyklų mokiniai laikydavo Ilčiukuose, galbūt todėl, kad čia kasmet būdavo daugiau vaikų. Nors mokyklos veikė Ilčiukų ir Ubagų kaimuose, per visus Nepriklausomos Lietuvos metus išliko pirmasis vardas – Gailiešionių pradžios mokykla.

Gailiešionių pradžios mokyklos mokiniai

Ilčiukų pradžios mokykloje, nuo pat jos įkūrimo pradžios, ilgus metus vaikus mokė mokytoja Ona Stasiškytė, baigusi dvimečius mokytojų kursus. Fašistinės okupacijos ir pirmaisiais pokario metais (1941–1947) čia dirbo V. Ruzgienė. 1948 m. ją pakeitė labai veikli, sumani, energinga mokytoja Teklė Dybauskienė, mokėjusi gražiai ir įdomiai bendrauti su mokiniais ir jų tėveliais bei vietiniais žmonėmis. Veikė pradinė klasių metodinis ratelis. Užsiėmimai vykdavo paeiliui visose mikrorajono mokyklose, vadovaujami Užpalių pradinės mokyklos mokytojos Genovaitės Juzulėnienės. Susirinkę mokytojai stebėdavo kolegų vedamas pamokas, skaitydavo pranešimus įvairiais mokymo ir auklėjimo klausimais. Mokytojai visada džiaugdavosi įdomiai ir kūrybingai vedamomis mokytojos T. Dybauskienės

pamokomis. Po pamokų stebėjimo ir jų aptarimo vykdavo vaišės. T. Dybauskienė ir čia išradingumu bei vaišingumu buvo nepralenkiama.

Kuklios pradinės mokyklos pagrindu 1954 m. atidaryta Ilčiukų septynmetė mokykla.

Pirmasis jos direktorius – Kazimieras Urba, labai veiklus, energingas, sumanus vyras. Ant jo pečių ir gulė visi naujos mokyklos organizaciniai rūpesčiai. Susipažinus su būsimų mokinių sąrašais, paaiškėjo, kad norinčių čia mokytis susidarė per 70 – ne tik iš Ilčiukų, bet ir iš Likučių, Vaiskūnų, Satarėčiaus, Stasiškių, Gailiešionių, Degėsių, Vešeikių, Žeibiškių ir kitų kaimų. Buvo sukomplektuotos visos I–VII klasės. Apžiūrėtas ir kritiškai įvertintas septynmetei tekęs turtas – paprastas medinis, prieškario laikais vietos malūnininkui J. Indrašiui priklausęs namas, kuriame tilpo anksčiau čia buvusios pradžios mokyklos klasė ir kuklus mokytojos butas (vienas kambarys ir virtuvėlė).

Dar vasarą, gerokai prieš mokslo metų pradžią, direktoriui teko rūpintis, kur ir kaip sutalpinti klases, kur glaustis mokytojams... Neatidėliojant teko griebtis darbo.

„Supratau, kad be mokinių tėvų pagalbos neapsieisiu. Pasikviečiau juos į talką, – prisiminė buvęs direktorius. – Pertvėrus vieną namo galą, atsirado vietos 5 ir 6 klasėms. Septintokai įsikūrė buvusioje mokytojos virtuvėje. Klasės buvo negausios, po 12–16 mokinių, tad šiaip taip susitalpinome. I–IV klasės irgi tenkinosi nedidele patalpa. Verkiant reikėjo mokytojų kambario. Ir vėl reikėjo tėvų patarimo ir darbo. Tad jau per pirmą tėvų susirinkimą išsirinkome tėvų komitetą, kuriam padedant, mokslo metų viduryje mokyklos namo pastogėje buvo įrengtas taip lauktas mokytojų kambarys.“

Kad ir kuklus, mažas kambarėlis, bet visgi vieta, kur mokytojai galėjo pasidėti savo daiktus, pailsėti pertraukų metu, pabendrauti.

Buvo sėkmingai išspręstas po namu esančio rūsio panaudojimas. Čia, iškirtus duris iš lauko pusės, įrengta „arbatinė“, kur vaikai ilgosios pertraukos metu galėjo išgerti karštos arbatos, suvalgyti iš namų atsineštą sumuštinį ar kitą motinų įdėtą maistą.

Tolesnis direktoriaus galvos skausmas – ką daryti, kad mokykloje būtų erdviau, kad vaikai galėtų laisviau alsuoti ir judėti...

„Pasiguodžiau savo rūpesčiu tuometiniam „Pergalės“ kolūkio pirmininkui Juozui Bajoriūnui. Jis suprato mane, blaiiviai įvertino nepavydėtina mokyklos padėtį – atidavė mums Vaiskūnų kaime esančią buvusio tenykščio ūkininko klėtį, iš kurios buvo surestas antras mokyklos pastatėlis!“ – džiaugėsi K. Urba.

Čia atsirado vietos dar vienai klasei ir pionierių kambariui.

Elektros kaime tuomet dar nebuvo. Bet mokyklai jos ypač reikėjo. Direktorius K. Urba iš patirties jau žinojo, kad nėra padėties be išėities. Vėliau jis prisiminė:

„Vargais negalais susitariau su Ilčiukų malūno vedėju, jog pasirūpinsiu sutoarkyti neveikiančią jų turbiną, kad tik mums būtų įvesta elektra. Gavau šiokių tokių laidus – buvo apšviesta ir mokykla, ir malūnas. Viskas, žinoma, ne už gražias akis...“

Direktoriui K. Urbai pavyko suburti darbštų, draugišką jaunų žmonių kolektyvą, kurių dauguma, deja, turėjo tik vidurinio mokslo baigimo atestatus. Pirmais mokyklos darbo metais čia dirbo šeši mokytojai. Jie mokomuosius dalykus buvo pasiskirstę taip:

Kazimieras Urba – direktorius, botanika, zoologija,
 Genė Paunksnytė – lietuvių kalba ir literatūra, muzika, fizinis lavinimas,
 Šeškutė – rusų k., prancūzų k., piešimas,
 Bronė Dranseikaitė – aritmetika, algebra, geometrija, fizika, chemija,
 Birutė Dulkytė – istorija, geografija, TSRS konstitucija, pionierių vadovės etatas,
 Teklė Dybauskienė – I–IV kl. mokytoja, praktikos darbai.

Kai kurių mokytojų pedagoginį krūvį sudarė kartais visiškai skirtingi dalykai. Tai sunkino pasiruošimą pamokoms, nejučiomis vedė prie mokomojo darbo paviršutiniškumo. Mokytojai, nepaisant nelengvų sąlygų, į savo darbą žiūrėjo geranoriškai. Naujai įsikūrusiai mokyklai daug ko trūko, taip pat ir mokymo priemonių. Šiek tiek įvairių paveikslų, lentelių, schemų ir pan. buvo gauta iš rajono švietimo skyriaus, bet daug ką pasigamino patys mokytojai. Nemažai padėjo Dusetų vidurinės mokyklos direktorius Valentinavičius, šelpė ir Užpalių vidurinės pedagogai.

Mokytojų kolektyvas buvo energingas, veiklus, neatsisakydavo papildomų darbų, kurie užimdavo nemažą pedagogų laiko dalį. Nuo pat pirmųjų septynmetės gyvavimo dienų mokytojai buvo įtraukti į visuomeninę veiklą. Šalia pamokinio ir klasės ar mokyklos būrelių vadovo darbo jie tapo lektorais, agitatoriais, apylinkės tarybos deputatais ir dar bala žino kuo... Mokykloje buvo skatinama ir mokinių meninė saviveikla. Tikriausiai nė nereikia klausti, kiek mokytojų laiko pareikaludavo gero koncerto paruošimas... Ypač sumaniai dirbo klasių vadovės G. Paunksnytė (pati mokėjo groti akordeonu), Bronė Dranseikaitė ir kt. Saviveiklininkai pasirodydavo ne tik mokiniams, bet ir žemdirbiams.

Nedidelę savo laisvalaikio dalį mokytojai stengdavosi praleisti bendrame būrelyje, drauge žvejodami Šventojoje ar puikiuose apylinkės ežeruose, grybaudami ar uogaudami gražiuose Ilčiukų šileliuose. Tai būdavo gražios, bet retokai pasitaikančios atokvėpio akimirkos...

Ne tik Ilčiukų septynmetei, bet ir kitoms mokykloms šeštajame ir septintajame dešimtmetyje buvo iškilusi bendra problema – mokinių žinių kokybė. Pažangumo rezultatai nedžiugino, antramečiavimas liudijo pedagoginio darbo trūkumus, vertė susirūpinti. Tiek iš aukštesnių švietimo instancijų, tiek iš rajono centro pasigirdo

ne tik kritika, bet ir rimtų raginimų kelti mokytojų kvalifikaciją. Tai tapo vienu prioritetinių mokyklos kolektyvo klausimų. Pradėjo veikti metodiniai rateliai: jungtiniai kalbų ir tikslųjų mokslų, vadovaujami mokytojų Genės Paunksnytės ir Bronės Dranseikaitės. Mokytojai ryžosi studijuoti neakivaizdžiai. Ledus pralaužė Genė Paunksnytė, Ona Indrašytė. Jos ištojo į Vilniaus pedagoginį institutą. Vėliau šiuo pavyzdžiu pasekė Vytautas Mieželis, Vlada Grikinienė, B. Mieželiene ir kiti mokytojai. Kita pedagogų dalis savo kvalifikaciją kėlė, vykdami į kursus, studijuodami pedagoginę metodinę literatūrą, lankydami vieni kitų pamokas ir pan. Buvo primygtinai reikalaujama, kad kiekvienas mokytojas išigytytų Antono Makarenkos „Pedagoginę poemą“ ir čia keliamus mokymo bei auklėjimo principus taikytų savo darbo praktikoje.

Kitas mokyklos kolektyvo rūpestis – aukštųjų valdžios instancijų keliami idėjinio auklėjimo uždaviniai. Iš valdžios viršūnių ėjo nuolatiniai raginimai stiprinti ir aktyvinti pionierių bei komjaunimo organizacijų veiklą, užtikrinti aukštą idėjinį pamokų lygį. Nepaisant to, kad ant direktoriaus ir ypač klasių vadovų galvų neretai pabirdavo rūsti kritikos ir priekaištų kruša, šis darbo baras Ilčiukų septynmetėje–aštuonmetėje, kaip ir kitose kaimų mokyklose, vyko gana vangiai. Priežastys suprantamos: daugumos vietinių gyventojų nepalankus požiūris į naująją tvarką, kolūkius. Be to, ir laikmetis neramus – veikė rezistencinis judėjimas. Todėl tėvai nė girdėti nenorėjo apie valdančiųjų per jėgą brukamas pionierių ir ypač komjaunimo organizacijas. O apie pamokų idėjiškumą į Ilčiukus atklydo linksmas anekdotas, kurį patyliukais pasakodavo vieni kitiems.

Mokytojas vedė parodomąją pamoką, susirinę kolegos jį stebėjo. Įrodęs trikampių lygybės teoremą, įsitikinęs, kad mokiniai viską suprato ir įsisavino, pedagogas buvo patenkintas. Bet žinodamas, kad pamoka privalo būti idėjiška, kad turi būti idėjinis momentas, jis baigdamas visų nuostabai sušuko: „*Stalinas!*..“

O kaipgi daugiau jis begalėjo „prikabinti“ idėjiškumą?!

Nors pionierių būrys mokykloje buvo šiaip taip sudarytas, bet apie to darbo „džiaugsmus“ byloja nuolatinė pionierių vadovų kaita. Metai iš metų vieną vadovą keitė kitas. Šias pareigas ėjo B. Dulkytė, Leleikaitė, R. Stankevičienė, M. Masiulytė, T. Zabarskaitė, B. Kairienė ir kt.

Dar sunkiau buvo su komjaunimo eilių augimu. Metus kitus jų klausimas nejudėjo iš vietos. Tiesa, vyresnių paauglių šioje mokykloje nebuvo daug, bet ir sulaukusieji tinkamo amžiaus spyriojosi kaip ožiai ant liepto. Pagaliau buvo prikalbintas tėvų komiteto pirmininko sūnus. Vėliau atsirado dar vienas kitas, matyt, neatlaikęs įkyraus agitavimo. Mokyklos komjaunuolius šefavo kolūkyje susikūrusi aktyvistų kuopelė (daugiausia iš į kolūkių atvykusių žemės ūkio specialistų). Bet jokios ryškesnės veiklos nei mokyklos, nei kolūkio komjaunuoliai nepademonstravo.

Mokyklos pedagogų kolektyvas, ypač keletą pirmųjų gyvavimo metų, nebuvo pastovus. Tai, be abejo, lėmė tuometinės gyvenimo aplinkybės.

Mokytojams prie mokyklos butų nebuvo. Gyveno kas kur, nuomodami kambarį pas vietos gyventojus. Kai kuriems teko ir šiek toliau nuo mokyklos apsisototi. Elektros kaime dar nebuvo, tad mokytojams tekdavo ruošti pamokoms, taisyti rašomuosius darbus, skaityti grožinę ar pedagoginę literatūrą prie žibalinės

*P. Sirvydytė su
mokiniais Ilčiukuose.
Apie 1971 m.*

lempos šviesos. Nors mokykla išsikūrusi prie Užpalių–Dusetų vieškelio, čia nedažnai dulkes sukeldavo koks pralekiantis kolūkio sunkvežimis, taigi pasiekti rajono ar apylinkės centrą buvo nemaža problema. Laimei, direktoriui K. Urbai pavyko įsigyti mokyklai arklį (Kaniūkų kolūkio pirmininkas jį perleido už keturis butelius samagono!). Arklys labai praversdavo. Mokytojai, pasikinę širmį, važiuodavo lankyti mokinių, vykdavo su reikalais ir į Uteną ar Užpalius. Pašarais apsirūpinti sąlygas sudarydavo vietos kolūkis.

Pedagogų kaitą liudija tai, kad šioje mokykloje keisdami vieni kitus dirbo nemažai įvairių dalykų mokytojų, pvz.: gimtosios kalbos šio krašto vaikus mokė Genė Paunksnytė, Vlada Grikinienė, Palmyra Sirvydytė, Vanda Laurinavičienė, Aldona Grigaravičienė; rusų kalbos – Šeškutė, Aldona Jakštonytė, Onutė Igliukienė, Vytautas Mieželis; tikslųjų mokslų – Birutė Urbonaitė, B. Mačiulis, F. Musteikis, Toma Giedraitienė ir kiti mokytojai.

Galima pasidžiaugti, kad dalis mokytojų neskubėjo laimės ieškoti kitur, palikti Ilčiukų. Tai Teklė Dybauskienė, Vlada Grikiene, Ona Igliukienė ir dar vienas kitas.

Keitėsi ir šios mokyklos direktoriai. Per du mokyklos gyvavimo dešimtmečius (1954–1975) mokytojų kolektyvui vadovavo 6 direktoriai:

Kazimieras Urba 1954–1958 m.

Birutė Urbonaitė 1958–1961 m.

Vytautas Mieželis 1961–1965 m.

Vanda Laurinavičienė 1965–1967 m.

Bronius Mačiulis 1967–1970 m.

Grigaravičius 1970–1975 m.

Kiekvienas jų turėjo savus prioritetus ir darbo stilių.

1958 metais K. Urbai per prievartą išėjus dirbti „Pergalės“ kolūkio pirmininku, mokykloje jį pakeitė nauja direktorė – Birutė Urbonaitė, iki tol dirbusi Kišūnų septynmetėje. Tai buvo reikli vadovė. Ji nuoširdžiai rūpinosi mokyklos prestižu.

Nors ankstesnis direktorius K. Urba jau buvo sukūres tam tikrą pagrindą, tačiau darbų bei rūpesčių ir jai pakako, ypač turint galvoje, kad nebuvo nei pavaduotojo, nei ūkio reikalais besirūpinančio asmens. Taigi ir mokomasis auklėjamasis darbas, ir ūkio reikalai gulė ant jaunos direktorės pečių. Todėl labai svarbi buvo tėvų komiteto parama. Pagrindinis klausimas tuo metu – mokymo materialinės bazės turinimas bei mokinių žinių kokybės gerinimas.

Direktorius Vytautas Mieželis buvo labai darbštus ir rūpestingas. Ypač jis rūpinosi mokinių saugumu. Per Šventąją ties mokykla buvo senas, kadaise statytas lieptas. Direktorius, stengdamasis apsaugoti savo mokinius nuo galimos nelaimės, turėjo nemažai pakovoti, kad rajono kelių valdyba čia pastatytų gerą tiltą pėstiesiems.

Septynmetė mokykla nebesitenkino turimais senaisiais pastatais. Vėl prasidėjo statybos. Pastačius mūrinį dviaukštį priestatą, mokykloje pasidarė daug erdviau. Antrame aukšte įrengtas butas direktoriui, valgykla, atsirado virėjos etatas. Pradėjo veikti ilgai lauktas bendrabutis. Nors jis dideliu erdvumu nepasižymėjo, bet iš tolimesnių kaimų mokyklą lankantys vaikai čia mieliai apsigyvendavo. Tai, be abejo, turėjo reikšmės, įgyvendinant aštuonmetį mokymą, nes mokykla 1962–1963 mokslo metais buvo perorganizuota į aštuonmetę. Direktorius V. Mieželis stengėsi tęsti K. Urbos tradiciją – palaikyti artimus ryšius su kolūkiu. Bendradarbiavimą stiprino ir tai, jog jis buvo išrinktas „Pergalės“ kolūkio partorganizacijos sekretoriumi (1962–1965). Todėl drauge su mokytojais ir mokiniais padėdavo įrengti, apipavidalinti gyvulininkystės fermų vadinamuosius raudonusius kampelius, organizuodavo paskaitas, valstybinių švenčių minėjimus, talkininkaudavo žemdirbiams nuimant derlių.

Vanda Laurinavičienė, vadovaudama mokyklai, rėmėsi principu: geras lankomumas – gerų žinių pagrindas. Tuo klausimu buvo daug dirbama. Išskirtinis dėmesys buvo skiriamas pedagoginiam tėvų švietimui. Pranešimus ruošdavo ir pati direktorė, ir mokytojai. Dargi kviesdavosi lektorius iš rajono, o kartais ir iš Vilniaus. Daug gerų minčių tėvai išgirdo iš prof. J. Laužiko ir kitų žymių žmonių lūpų. Pedagogų kolektyvas nesitaikstė su drausmės pažeidėjais. Jie būdavo svarstomi mokykloje, į pagalbą kviečiami tėvai.

Direktorė skatino mokytojus organizuoti ekskursijas ir turistinius žygius į artimas ar tolimesnes apylinkes. Pradėtos organizuoti bendros vaikų ir tėvų vakaronės. Buvo akcentuojamas klasės vadovo vaidmuo. Ypač nuoširdžiai ir kūrybingai su auklėtiniais ir jų tėveliais dirbo mokytojos Bronė Dranseikaitė, Vlada Grikinienė, Genė Paunksnytė, Ona Sagadinienė ir kiti pedagogai.

Direktorius B. Mačiulis labai daug dėmesio skyrė mokyklos aplinkai. Jam rūpėjo, kad visur būtų tvarka, žydėtų gėlės, todėl prie mokyklos užveisė sodelį. Rūpinosi kultūrinio mokinių ir tėvų akiračio plėtimu. Buvo organizuojamos pažintinės ekskursijos po Lietuvą, kolektyviai lankyta muziejai, teatrai, koncertų salės. Gilų išpūdį visiems paliko 1967 m. organizuota pirmoji ekskursija į Pālangą ir Nīdą. Vėliau vyko bendros ekskursijos į Leningradą, Rygą, Taliną. Mokyklos tradicija tapo baigusiems 8 klases mokiniams suruošti ne tik gražų, išpūdingą išleistuvių vakarą, bet ir bendrą mokinių, jų tėvų ir mokytojų trejeto dienų kelionę prie Baltijos.

Iš B. Mačiulio mokyklos vairą perėmęs Grigaravičius buvo paskutinių mokyklos gyvavimo dienų liudininkas. Per penketą vadovavimo metų didesnių darbų nebenuadirbo, naujų tradicijų nebepuoselėjo, tik tęsė tai, kas prieš jį dirbusių direktorių buvo pradėta. Jis išsiskyrė iš kitų nebent tuo, kad stengėsi palaikyti kuo geresnius santykius su rajono valdančiais, gal šiek tiek savanaudiškai rūpinosi mokyklos šiltnamiu ir sodeliu...

Visi minėti direktoriai ir jų vadovaujami mokytojų kolektyvai atidavė šiai mokyklai ir šio krašto žmonėms dalelę savęs, rūpinosi mokyklos prestižu, stengėsi turtinti jos materialinę bazę, kovojo visomis galimomis priemonėmis už mokinių žinių kokybę ir, svarbiausia, negailėjo pastangų formuojant dorus, kūrybingus, darbščius ateities piliečius.

Reikia pripažinti, jog iš tiesų svarbų vaidmenį mokyklos gyvenime suvaidino tėvų komitetas. Pirmasis jo pirmininkas buvo Jonas Mikučionis. Jis davė mokyklos direktoriui K. Urbai nemažai praktiškų patarimų. Suorganizavęs tėvus, padėjo įrengti mokytojų kambarėlį, mokinių valgyklėlę, talkindavo mokyklai įvairiuose kituose darbuose, pavyzdžiui, statant šiltnamiuką, įdirbant bandymų sklypą, ruošiant inspektus ir t. t. Tėvų komiteto patarimai ir parama buvo labai reikalingi direktorės pareigas einančioms moterims, sprendžiant daugelį ūkio problemų.

Vėlesniais metais tėvų komitetui vadovavo Dominykas Mikučionis, P. Grikinis, Butkys. Aktyviausi komiteto nariai – Šlamienė, Gudelienė, Mikučionienė, Galvydienė, Baukys ir kt.

Keletą metų Ilčiukuose veikė vakarinė mokykla – buvo sudarytos palankios sąlygos šio krašto žemdirbiams, ypač jaunimui, įgyti septynmetį ar aštuonmetį išsilavinimą.

1975 m. uždarius Ilčiukų aštuonmetę mokyklą, čia įsikūrė nauji šeimininkai – pradėjo veikti Utenos trikotažo ir galanterijos fabriko užmiesčio pionierių stovykla. Čia vasaros atostogų mėnesius su vaikais praleisdavo ne vienas Užpalių, Vyžuonų, Utenos ir kitų rajono mokyklų pedagogas. O užpalietė pedagogė Palmyra Sirvydytė, talkininkaujant vaikams, Ilčiukų ir aplinkinių kaimų senose sodybose surado daug vertingų eksponatų ir įkūrė etnografinį muziejėlį.

Kišūnų–Vilučių septynmetė–aštuonmetė mokykla

Vanda Kuliešienė

Šios mokyklos ištakos siekia XX a. pradžią. Dar apie 1906–1907 m. Kišūnų gyventojai pradėjo rūpintis, kad jų kaime būtų įsteigta mokykla. Ne tik šio krašto gaspadoriai, bet ir biedniokai norėjo savo vaikams suteikti bent pradinį išsilavinimą. Gavo caro valdžios leidimą steigti mokyklą.

1911 m. į Kišūnus atvyko mokytojas Dovydas Andrejevičius Melnikovas. Jam ir teko pasirūpinti besikuriančios mokyklos reikalais. Patalpas teko nuomotis iš vietos ūkininkų, turinčių erdvesnį gyvenamąjį namą. Mokykla iš pradžių buvo įsikūrusi Kišūnų kaimo ūkininko Jono Pajedos namuose, vėliau perkelta į Antano Stasiškio trobą. Čia ji ir išbuvo iki to laiko, kol buvo pastatyta naujoji mokykla. Nuomą už patalpas mokėjo mokinių tėvai. Ūkininko troba nebuvo pritaikyta mokyklos reikmėms. Antrasis gyvenamojo namo galas, vadinamoji seklyčia, kur paprastai ir būdavo įkurdinama mokykla, nebuvo tinkamai paruoštas nuo žiemos speigų apsiginti. Be to, tai buvo per maža patalpa dideliame vaikų būriui. Nebuvo kampo ir mokytojui ar jo šeimai prisiglausti...

Kišūniečiai ir gretimų kaimų gyventojai, įvertinę tokią padėtį, nutarė, kad reikia bendromis jėgomis pradėti mokyklos pastato statybą. Kaip prisiminė Pranas Vanagas (Vilučių k.), mokyklą buvo nutarta statyti Vilučių kaime, tačiau atsirado kliūtis: nė vienas šio kaimo gaspadorius nesutiko duoti žemės plotelį šiai statybai. Pagaliau pavyko gauti nuošalų nedarbamos žemės kampelį, įsiterpusį tarp Vilučių, Kišūnų, Armėniškių ir Kustų kaimų žemių. 1912 m. prasidėjo mokyklos pastato statyba. Darbai vyko sunkiai ir nesparčiai. Vis dėlto 1913 m. rudenį naujoje mokykloje, nors dar tik iš dalies įrengtoje, prasidėjo pamokos.

Mokytoją D. A. Melnikovą pakeitė Grigorijus Semionovičius Karčevskis. Vilutiškis Pranas Paršiūnas mėgdavo pasakoti apie šią mokyklą. Jis pasakojo:

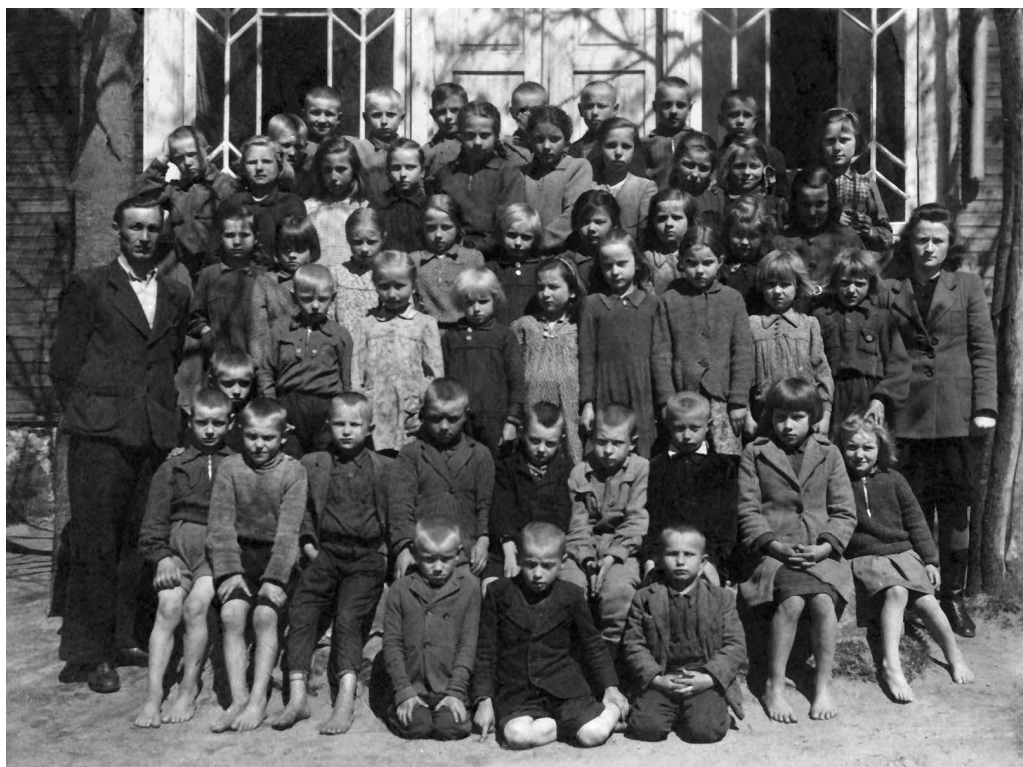
„Mes labai nudžiugome, kai mokytojas Karčevskis kartą atvežė lietuviškas skaitymų knygutes „Žiupsnelis“ ir išdalino mums, vaikams, jau pramokusiems skaityti. Ir ko čia tik nebuvo: ir pasakų, ir eilėraščių, o paveikslėlių gražumas!..

Tai buvo griežtas mokytojas, taikydavo vaikams fizines bausmes. Turėjo ilgą, virš pusmetro liniuotę, gana plačią. Paimdavo nusikaltusio vaiko ranką, atsukdavo delnų į viršų – ir kirsdavo, net užpunta delnas! Išdykusius berniokus, būdavo, ištraukia iš suolo ir liepia, rankas pakėlus aukštyn, klūpėti... Kaip ilgai, priklausydavo nuo nusikaltimo didumo...“

Šis mokytojas Kišūnuose dirbo neilgai. 1914 m. prasidėjus karui, jis buvo mobilizuotas.

Netekus mokytojo, mokykla nustojo veikti. Ji buvo atkurta tik po Nepriklausomybės paskelbimo. Dabar skaityti, rašyti ir, žinoma, poterių vaikus mokė jau iš anks-

čia pažįstami daraktoriai (nors jau ir senyvo amžiaus Adolfas Kusta, užpalietės Ona Vitkutė, Alžbieta Ingaunaitė, Vešeikių kaimo Jurgis Braukyla, Daujočių kaimo šviesuolė Kažukauskaitė...)

Karo metu mokykla buvo labai nuniokota: išgriautos krosnys, su visais rėmais išplėšti langai, durys, pradėtas plėšti skardinis stogas...

1921 m. vasarą vėl susirūpinta apgriautos mokyklos remontu. Šio krašto žmonės sutarė paaukoti lentų, pasamdyti meistrą ir nedelsdami pradėjo tvarkyti pastatą, kad rudenį čia jau galėtų mokytis vaikai. Bet nebuvo mokytojo. Laimė, kaip tik tuo laiku iš Rusijos grįžo iš šio krašto kilęs Konstantinas Juodelė, kuris, gyvendamas Voroneže, dirbo tenykštėje lietuvių gimnazijoje.

1921 m. spalio mėnesį Kišūnų pradžios mokykla vėl atvėrė duris. Mokytoju paskirtas minėtas K. Juodelė. Čia jis dirbo iki 1933 m. rudens. Darbo sąlygos buvo sunkios: patalpos šaltos (viengubi langai, naktį vanduo klasėje ir mokytojo kambarėlyje sušaldavo į ledą), bet čia susirinkę apie 80 vaikų kantriai siekė mokslo žinių. Tokiomis sąlygomis K. Juodelė su gausiu mokinių būriu darbavosi ligi 1923 m. kovo mėnesio, kol susirgo ir buvo paguldytas į ligoninę. Į jo vietą paskirta Šalnaitė, vėliau ją pakeitė Jonas Banys. Mokykla nuo 1924 m. jau dvikomplektė. Pasveikęs mokytojas K. Juodelė paskirtas vedėju, antruoju mokytoju dirbo Pranas Vaškėlis. Vėliau čia vaikus mokė Valerija Sunklodaitė, Monika Indrašienė, Nastė Gildutaitė. K. Juodelė dėl pašlijusios sveikatos nuo 1933 m. atsisakė pedagoginio darbo. Už nuopelnus jis buvo apdovanotas 10 metų Nepriklausomybės jubiliejiniu medaliu ir Vytauto Didžiojo antro laipsnio ordinu.

Kišūnų pradinės mokyklos mokiniai. Ketvirtas iš dešinės sėdi Albinas Kusta. 1949 m.

Kišūnų pradžios mokyklos klasėje su mokytoja T. Narūniene

Kišūnų mokyklos vedėja T. Narūnienė (antroje eilėje centre) su tėvų komiteto nariais – Juozu Vanagu (kairėje), Kazimieru Miškiniu (dešinėje); paskutinėje eilėje (iš kairės): Pranciška Vanagaitė, Kazimiera Miškinytė, Indrašytė, Stefanija Vanagaitė, Apolionija Vanagaitė; pirmoje eilėje (iš dešinės) sėdi Albinas Dičius. 1932 m.

1931 m. mokyklos vedėja paskirta Teresė Narūnienė, o 1942–1943 m. m. vedėjo pareigas perėmė Jurgis Sirvydis.

Į praeitį nuslinko pirmoji sovietinė ir hitlerinė okupacijos, sunkūs karo bei pokario metai. O Kišūnų pradžios mokykla išliko.

1951 m. tarp vilutiškių pasklido žinia: atidaroma Kišūnų septynmetė mokykla, į kurios sudėtį, be abejo, įėjo ir pradinės klasės. Septynmetė kol kas buvo nepilna – moksleivių pakako tik penktai ir šeštai klasei.

Direktoriaus pareigos patikėtos buvusiam mokyklos vedėjui Jurgiui Sirvydžiui. Mokykloje dirbo šeši mokytojai. Su pradinėmis klasėmis darbavosi Eugenija Baltakytė ir Pranė Sirvydienė, o dalykinėje sistemoje dirbo keturi mokytojai. Jurgis Sirvydis dėstė geografiją ir muziką, Zenonas Vainius – lietuvių kalbą, istoriją, fizinių lavinimą, Teresė Narūnienė – rusų kalbą, biologiją, piešimą, Alfredas Lapienis – aritmetiką, algebrą, geometriją, prancūzų kalbą.

Mokytojams nebuvo lengva, nes teko dėstyti po keletą dalykų, kartais gerai, o kartais ir silpniau žinomų. Gal sunkios pokario metų sąlygos, gal mokytojų patyrimo, metodinių žinių stoka, o gal kas kita lėmė, kad iš širdies pasidžiaugti pirmųjų (1951–1952) mokslo metų rezultatais nebuvo galima (žr. lentelę).

Klasė	Mokinių skaičius	Perkelta į aukštesnę klasę	Palikta kartoti kurso
I	10	10	–
II	15	13	2
III	13	11	2
IV	12	9	3
V	24	15	3
VI	8	8	–
Iš viso:	82	66	10

Neleistinai žemas pažangumas buvo ir vėliau – daug mokinių likdavo kartoti kurso. Tai matyti lentelėje.

	1952– 1953 m. m.	1953– 1954 m. m.	1955– 1956 m. m.	1956– 1957 m. m.	1971– 1972 m. m.
Mokinių skaičius	92	97	90	94	95
Perkelta į aukštesnę kl.	87	87	81	86	86
Palikta kartoti kurso	5	10	9	8	9

Toks antramečių skaičius bylojo ir apie pedagoginio darbo trūkumus. Partiniais ir Švietimo ministerijos dokumentais buvo reikalaujama pagerinti mokomąjį darbą, ypač su silpniau besimokančiais, individualaus priėjimo prie mokinių. Mestas iššūkis: mokytojo pareiga – išmokyti visus mokinius, atsižvelgiant į kiekvieno galimybes! Bėgant metams pažangumo padėtis palengva ėmė gerėti, nors nemaža dalis mokytojų vis dar nesiryžo mokinio žinias vertinti trejetu, kai buvo vertos dvejeta... Tačiau tiek Kišūnų, tiek ir kitų mokyklų pedagogai vis dėlto suprato individualaus priėjimo ir darbo diferencijavimo svarbą, suvokė, kad būtina intensyviai dirbti per pamoką, mažinti namų užduočių krūvį.

*Kišūnų septynmetė
mokykla. 1951 m.*

1952–1953 m. m. Kišūnų septynmetė išleido pirmąją septintokų laidą. Visi sėkmingai išlaikė egzaminus. Septynmečio mokslo baigimo pažymėjimus gavo pirmieji devyni Vilučių krašto vaikai.

1953–1954 m. m. direktoriumi pradėjo dirbti jaunas mokytojas Vilius Jasiūnas, baigęs Panevėžio mokytojų seminariją. Kadru sudėtis Kišūnų septynmetėje išsilavinimo atžvilgiu buvo tokia: trys mokytojai baigę vidurines, keturi – mokytojų seminarijas, vienas turėjo aukštojo mokslo diplomą.

Pasiskirstymas pamokomis beveik visą laiką septynmetėse mokyklose buvo problema, nes pamokinių darbo krūvį dažnai sudarydavo visiškai skirtingi mokomieji dalykai. Pavyzdžiui, 1954–1955 mokslo metais Kišūnų septynmetės mokyklos pedagogai dėstomuosius dalykus ir pareigas buvo pasiskirstę taip:

Vilius Jasiūnas – direktorius, lietuvių ir rusų kalbos;
 Jurgis Sirvydis – I ir III klasės, Raudonojo kryž. org.;
 Janina Banelytė – II ir IV klasės;
 Elvyra Trukleckaitė – pionierių vadovė, sienlaikr. „Jaunos jėgos“ redaktorė;
 Lucija Braškaitė – lietuvių k., istorija, literatū būrelio vadovė, sienlaikr. „Į šviesą“ redaktorė, 7 kl. vadovė;
 Antanas Lingevičius – fizika, fizinis lavinimas, fizinės kultūros kolektyvo vadovas, 5 klasės vadovas, rusų kalba;
 Birutė Urbonaitė – algebra, geometrija, chemija, prancūzų kalba, muzika, dramos būrelio vadovė, 6 kl. vadovė;
 Emilija Vaitkutė – biologija, geografija, piešimas, braižyba, praktikos darbai.

Taigi mokytojui tekdavo ruošti pamokoms iš keleto dalykų, kartais ir ne visai giminingų, dargi prie žibalinės lempos šviesos. Tai, aišku, vedė prie moko-mojo darbo paviršutiniškumo.

Kišūnai – pats tolimiausias Utenos rajono užkampis, tolimiausia nuo rajono centro mokykla. Pasiiekti Uteną – didelė problema, nes maršrutiniai autobusai

Užpalių krašto keliais pradėjo kursuoti tik gerokai vėliau, o kolūkis sunkvežimių dar nedaug teturėjo. Taigi mokytojams, kaip ir visiems vilutiškiams, tiek į apylinkės, tiek į rajono centrą tekdavo keliauti ir pėsčiomis, ir sunkvežimio kėbule ant mineralinių trąšų maišų ar kitokių kolūkio reikmenų. Ir sningant, ir lietui lyjant... Kambarėlių teko samdytis pas vietos gyventojus – ir arčiau, ir tolokai nuo mokyklos...

Iš kultūrinių renginių tuometiniame kaime tebuvo prieinamas tik kino filmų, demonstruojamų vienu aparatu su ilgokomis pertraukomis tarp dalių, žiūrėjimas ir blankūs jaunimo pasilinksminimo vakarai Bekiūčių kultūros namuose, kur neretas atvejis – išgėrę vaikinai, šokantys su cigaretėmis dantyse ir kepure ant pakaušio... Bet ir tokie „pasilinksminimai“ vykdavo vėliau, tik išblėsus rezistenciniam judėjimui...

Turint galvoje tokias gyvenimo aplinkybes, darosi suprantama ir intensyvi mokytojų kadrų kaita. Ypač per keletą pirmųjų Kišūnų septynmetės mokyklos gyvavimo metų. Vos vienerius ar geriausių atveju porą metų čia pabuvę mokytojai skubėdavo darbo ieškoti kitur, o mokykla susilaukdavo naujų, dažniausiai jaunų, pedagoginės patirties neturinčių mokytojų. Tik dalis pedagogų pastoviau ar bent ilgėliau dirbo šioje mokykloje. Iš tokių paminėtini Jurgis Sirvydis, Pranė Sirvydienė, Teresė Narūnienė, Eugenija Baltakytė, Zenonas Vainius, Janina Banelytė, Birutė Urbonaitė, Vilius Jasiūnas... Buvo atvejų, kai pedagogų kaita siekdavo net 25–50 proc. Taip atsitiko, pavyzdžiui, 1953–1954 m. m., kai į Kišūnų septynmetę atvyko net 50 proc. naujų mokytojų, o 1954–1955 m. m. – 25 proc.

Tiek mokyklos direktorius, tiek rajono švietimo skyrius vis daugiau dėmesio skyrė pedagogų kvalifikacijos kėlimui. Vieni mokytojai pradėjo studijuoti neakivaizdiniu būdu Vilniaus pedagoginiame institute (Z. Vainius, E. Baltakytė, V. Mieželis ir kt.), kiti buvo siunčiami į kursus, gilinosi į dalykinę ir metodinę literatūrą, pradėjo domėtis psichologija. 1955–1956 m. m. mokykloje pradėtas organizuoti metodinis darbas – veikė kalbų ir fizikos matematikos metodiniai rateliai, kuriems vadovavo gabios ir energingos mokytojos L. Braškaitė ir B. Urbonaitė. Prasidėjo ir pradinių klasių mokytojų metodinio ratelio užsiėmimai, kuriuose gerosios patirties mokėsi ar ja dalindavosi ir mikrorajono pedagogai.

Mokykloje kūrėsi pionierių organizacija, bet gretos augo labai pamažu, nes laikmetis buvo neramus, dauguma tėvų buvo priešiška nusiteikę ir neleido vaikų į sovietų valdžios proteguojamas organizacijas. Tik 1962–1963 m. m. mokykloje atsirado penki pirmieji komjaunuoliai ir 21 spaliukas. Mažyliai spaliukais buvo pavadinti, nesiklausiant nei vaikų, nei tėvų nuomonės. Pirmąją pionierių vadove Kišūnų septynmetėje buvo Regina Kirka, bet netrukus ją pakeitė Antanina Kuolaitė. Vėlesniais metais šį darbą dirbo Irena Netikšaitė, Ona Pakalnytė-Rasakevičienė ir kt.

1961–1962 m. m. mokykla pertvarkyta į aštuonmetę. Šiek tiek didesnis darėsi ir pedagogų kolektyvas – dirbo bent 9 ar net 10 mokytojų.

Metams bėgant, pakeisdami vieni kitus, gimtosios kalbos vaikus mokė Zenonas Vainius, Vilius Jasiūnas, Lucija Braškaitė, S. Mieželiene, Janina Masiulienė.

Rusų kalbą dėstė Teresė Narūnienė, Antanas Lingevičius, Vytautas Mieželis, A. Bražėnas, E. Rūkštelo.

Matematikos paslapčių pasaulį atskleidė A. Lapienis, Elvyra Bekintienė, Birutė Urbonaitė, Katuoka, Z. Miežinytė, K. Gaidamavičius, L. Skruzdienė.

Kišūnų septynmetės mokyklos mokiniai ir mokytojai. Sėdi: J. Lingevičius, L. Braškaitė, E. Bekintienė, V. Jasiūnas, B. Urbonaitė, J. Sirvydis, J. Banelytė, V. Mieželis. 1960 m.

Prancūzų kalbos mokė A. Lapienis, B. Urbonaitė, A. Baukytė, I. Mikučionienė.

Biologiją dėstė E. Vaitkutė, T. Narūnienė, K. Bražėnienė, J. Patalauskas. Su istorine praeitimi supažindino Z. Vainius, L. Braškaitė, O. Pakalnytė. Sportininkams vadovavo, fizinės vaikų jėgas ugdė V. Čebatorius, K. Gaidamavičius, A. Lingevičius, V. Bukelskis.

1951–1974 m. laikotarpiu su pradinėmis klasėmis dirbo mokytojai J. Sirvydis, J. Banelytė, P. Sirvydienė, E. Baltakytė, M. Masiulytė, E. Bekintienė, E. Pileckienė, Govedaitė, P. Vanagaitė, G. Vilutis, Nekrašienė, A. Didžgalvytė.

Atsitikdavo, kad, iškilus reikalui, mokykla pasikviesdavo dirbti su vaikais ir pašalinius asmenis – kitų sričių specialistus. Pavyzdžiui, išėjusią dekretinių atostogų mokytoją E. Bekintienę pavadavo Vilučių kolūkio kontoros darbuotoja S. Prascevičienė, 8 klasėje dėstyti žmogaus anatomiją buvo patikėta vietos med. felčeriu R. Vitkui, darbų mokytoju pakviestas kolūkio dailidė, mokyklos dirbtuvių vedėju – kolūkio agronomas A. Sakalauskas ir pan. Kviesdavosi ir mokytojus iš Užpalių vidurinės mokyklos.

1963–1964 m. m. Vilučių kaime prasidėjo naujo mokyklos pastato (priestato teisėmis) statyba, o 1964 m. rudenį jau buvo persikraustyta į naujas patalpas. Nuo tada buvusią Kišūnų imta vadinti Vilučių aštuonmete mokykla.

Naujos patalpos – tai tipinis dviejų aukštų pastatas. Jame – aštuoni kambariai – klasės. Be to, atskiros patalpos mokytojų kambariui, direktoriaus kabinetui, valgyklai. Viena pirmo aukšto klasė paversta sporto salike, o šalimais įrengtas mokymo priemonių kabinetas.

Senosios Kišūnų mokyklos patalpose įkuriamas bendrabutis ir butai mokytojams. Bendrabučio auklėtoja paskirta mokytoja J. Patalauskienė. Vaikų maitinimu

rūpinosi virėja Pūrienė. Vėlesniais metais bendrabučio auklėtojais dirbo L. Skruzdienė, K. Gaidamavičius ir kt. Bendrabutis veikė iki 1974 m.

1974 m. šis pastatas perėjo Vilučių kolūkio žinion ir kuri laiką buvo naudojamas talkininkams apgyvendinti. 1979 m. vasarą kolūkio lėšomis čia buvo padarytas remontas ir įrengti kultūros namai. Jų direktoriumi ilgus metus dirbo plačioje apylinkėje garsus muzikantas akordeonistas Bronius Rasakevičius, palaikęs glaudžius ryšius su pedagogų kolektyvu. Mokytojai mielai išjungdavo į kultūros namų meno saviveiklos kolektyvus, buvo kaimo jaunimui gražaus, kultūringo elgesio pavyzdys. Bendromis jėgomis buvo statomos įvairių autorių pjesės, rengiami koncertai. Mokytojai P. Sirvydienė ir V. Čebatorius kultūros namuose vadovavo dramos ir liaudies šokių rateliams.

Mokytojai dirbo ir su kaimo žmonėmis, ypač jaunimu, norinčiais išgyti septynmetį ar aštuonmetį išsilavinimą, – veikė vakarinė mokykla.

Kišūnų–Vilučių septynmetei–aštuonmetei mokyklai 1951–1974 m. vadovavo penki direktoriai: J. Sirvydis, V. Jasiūnas, A. Bražėnas, V. Patalauskas ir A. Sakalausienė (o 1985–1998 m. – V. Deksnys ir Irena Dabrigienė).

Aštuntajame dešimtmetyje mokinių skaičius Vilučių aštuonmetėje mokykloje pradėjo sparčiai mažėti, todėl ji 1974–1975 m. metams pasibaigus buvo uždaryta. Didžioji dalis mokinių persikėlė mokytis į Užpalių vidurinę mokyklą. Vilučiuose liko tik pradinė trijų klasių mokykla, kurioje tuo metu mokėsi 17 mokinių. Čia 1975–1979 m. dirbo mokytoja Irena Mikučionienė, 1979–1982 m. – mokytoja Elena Zitikienė, 1982–1985 m. – Genovaitė Bareikienė.

1985 m. visoms gyvenimo sritims vadovaujanti kompartija nubrėžė naują direktyvą: „*Kiekvienam kolūkiui – aštuonmetė mokykla!*“ Dabar Vilučiuose, netgi viršijant minėtą direktyvą, pradėjo veikti nepilna vidurinė mokykla. Direktoriumi paskirtas buvęs Užpalių vidurinės mokyklos mokytojas Vytautas Deksnys. Jam pavyko suburti kolektyvą iš įvairaus amžiaus pedagogų. Čia buvo pakviesti dirbti ir didelę pedagoginio darbo patirtį turintys žmonės, ir jaunimas. Pradinukus mokė mokytojos V. Čerškuvienė, E. Bekintienė. Dalykinėje sistemoje dirbo lituanistė D. Gobytė, rusistė D. Blažienė, matematikas V. Blažys, geografijos ir fizinio lavinimo mokytojas G. Araminas, prancūzų kalbos mokytojas K. Kuliešius. Darbo specifika čia buvo savotiška, neįprasta. Keista, kai klasėje sėdi 3–5 mokinukai, o ne visada ir tiek susirinkdavo, nes lankomumas buvo prastas.

1997–1998 m. m. pabaigoje, kai ši mokykla buvo reorganizuojama į trijų klasių pradinę, čia mokėsi tik 43 mokiniai.

Esant tokiai padėčiai, suprantama, ši mokykla toliau egzistuoti nebegalėjo, nebegalėjo pateisinti į ją dedamų vilčių ir lėšų. Vilučių krašto mokiniai papildė Užpalių vidurinės mokyklos kontingentą. Tai buvo normalu, nes dabar tarp Utenos–Užpalių–Vilučių jau kursavo maršrutiniai autobusai, o Užpaliuose laukė neseniai pastatytas vidurinės mokyklos pastatas, pakankamai erdvios klasės.

Žydų mokykla Užpaliuose

Vanda Kuliešienė

Užpalių žydų bendruomenės rūpesčiu 1916 m. spalio 15 d. miestelyje pradėjo veikti pradinė mokykla Nr. 2 hebrajų dėstomąja kalba. Tai buvo vienkompaktė 4 skyrių mokykla. Dirbo vienas mokytojas. Savų patalpų neturėjo, teko nuomotis. Mokykla įsikūrė atokiau į šiaurę nuo dabartinės Tiltu gatvės stovinčiame sename name. Čia buvo klasė, drabužinė, vieno kambario mokytojo butas (su virtuve) ir sargo kambarėlis. Patalpos prastos. Todėl kurį laiką ši mokykla rado sau vietą buvusių dvaro rūmų vienoje klasėje (pietinio flygelio rytinėje dalyje). Tačiau mokyklos Nr. 1 tėvų komitetas 1935 m. išreiškė pageidavimą, kad Užpalių valsčiaus savivaldybė iškeltų žydų mokyklą iš užimamų patalpų kur nors kitur, nes tarp abiejų mokyklų mokinių iškildavę konfliktų, kurie pasibaigdavę peštynėmis ar kitokiais nesusipratimais. Vėl teko patalpų ieškotis kitur, o tai nebuvo paprasta.

Mokinių skaičius šioje mokykloje atskirais metais nebuvo vienodas – svyravo tarp 30–50. Pavyzdžiui, 1919–1920 m. m. buvo 49, 1937–1938 m. m. – 50, 1938–1939 m. m. – 31, 1940–1941 m. m. – 35 mokiniai. Vaikų amžius nuo 7 iki 13–14 metų.

Mokyklos turtas jos gyvavimo pradžioje – 15 mokyklinių suolų, 1 stalas, 1 kėdė, 1 lenta, 1 spinta ir 1 lentyna. Mokyklai labai stigo žemėlapių, gaublio, įvairių paveikslų, neturėjo jokios bibliotekėlės. Mokyklą išlaikė Užpalių žydų bendruomenės taryba.

Nuo pirmo skyriaus vaikai buvo mokomi hebrajiškai skaityti, supažindinami su lietuvišku raidynu. Vėliau, skaitydami lietuviškus tekstus, mokydavosi juos pasakoti, versti į hebrajų kalbą, atsakyti į klausimus ir pan. Mokyklų inspektoriaus lankymo apyskaitoje pažymėta, kad „*geografijos, istorijos, gamtos kursą mokiniai įsisavinę gerai, suranda kalbos ir sakinio dalis, lietuvių kalbos sakinius lentoje rašo be klaidų*“. Kasdien būdavo 5 pamokos, pamokos trukmė – 50 min.

Be vadovėlių hebrajų kalba, vaikai mokėsi ir iš lietuviškų, būtent: A. Barausko „Lietuviško elementoriaus“, Vikonio „Lietuvių kalbos“, „Mano knygelės“, Malinausko „Gramatikos“, „Aušrelės“, Kaplano ir Dambausko „Gramatikos“, Kapito „Skaičiavimo vadovėlio“, „Pažinkite mus“, Ridelio „Lietuvos geografijos“, Šinkūno „Krašto mokslo vadovėlio“, „Geografijos vadovėlio“, Murkos „Gamtos ir namų“ ir kt.

Į keturių skyrių baigimo pažymėjimą būdavo įrašomi tokių dalykų pažymiai: tikybos, lietuvių kalbos, hebrajų kalbos, skaičiavimo, tėvynės pažinimo, istorijos, geografijos, gamtos. Į keturių skyrių išleidžiamuosius egzaminus Utenos apskrities mokyklų inspektorius visada skirdavo savo atstovą, dažniausiai iš Užpalių pradžios mokyklos Nr. 1.

Pradžios mokykloje Nr. 2 mokytojai labai ilgai neužsibūdavo. Jie buvo tinkamai pasiruošę, išsilavinę, mokėjo po keletą kalbų.

Pirmasis šios mokyklos mokytojas buvo Druskovič Mejer, baigęs 4 klases ir dviejų mėnesių pedagogų kursų.

Chama Levinaitė buvo baigusi dvejų metų „Tarbut“ pedagogų kursus Kaune. Mokėjo lietuvių, žydų, hebrajų, vokiečių, anglų kalbas.

Naimė Lifšicaitė taip pat buvo baigusi 2 metų „Tarbut“ pedagogų kursus. Mokėjo lietuvių, žydų, hebrajų, anglų, vokiečių, lotynų kalbas. Mokyklų lankymo apyskaitoje pažymėta, kad jos mokiniai *„labai gerai moka išeitą gramatikos kursą, kitus dalykus gerai“*.

Abromas Jorgelis Zacharis buvo baigęs Lietuvos žydų švietimo draugijos metinius pedagogų kursus Kaune. Mokėjo lietuvių, žydų, hebrajų, vokiečių, rusų kalbas.

Rimė Ševachovičiūtė baigė Telšių žydų mergaičių „Javnes“ seminariją. Tai buvo paskutinė Užpalių pradžios mokyklos Nr. 2 mokytoja. Mokėjo lietuvių, žydų, hebrajų, vokiečių, anglų kalbas. Ji dirbo ir 1940–1941 m. m. Mokyklos lankymo apyskaitoje rašoma, kad vaikai moka internacionalą, keletą tarybinių dainelių. Užprenumeruota 8 „Pionieriaus“ egzemplioriai. Į pionierių organizaciją įstoje 15 mokinių, kuriems vadovavo mokytoja ir miestelio komjaunuoliai.

1941 m. į Lietuvą įsiveržus hitlerininkams, okupacinė valdžia taikė įvairias represijas žydų tautybės žmonėms. Iškart buvo uždarytos mokyklos hebrajų dėstomąja kalba, iš darbo atleisti mokytojai.

Mano gyvenimo prisiminimai

Pranas Gipiškis (1893–1980)

Gimiau Užpalių miestelyje. Dabar einu 85 metus ir dar galiu protauti, šį tą rašinėti. Per tiek metų daug ką mačiau, daug ką išgyvenau; todėl nutariau aprašyti savo ilgo gyvenimo istoriją.

1904–1905 metų revoliucija

Rusijai pralaimėjus karą su Japonija, Rusijoje kilo revoliucija. Lietuvoje, visuose miestuose ir miesteliuose, prasidėjo mitingai, revoliucinės kalbos prieš carą. Užpaliuose sekmadieniais po pamaldų keletas agitatorių, atsistoję ant pakilesnės vietos, kalbėjo, ragino liaudį sukilti. Vienas agitatorius sakė: „*Bloga mūsų valdžia: ji viena ranka duoda, kita atima. Šalin carą, tegyvuoja respublika!*“ Kitas kalbėtojas šaukė: „*Caro valdžia, tai supuvęs kelmas. Reikia tik paspirti, ir jis subirs.*“ „*Šalin monarchiją, tegyvuoja liaudies valdžia!*“ Užpaliuose vyriausias revoliucionierių vadas buvo studentas Sagadinas, Kamajuosė – Smalstys. Išsiganę rusai valdininkai: mokytojai, valsčiaus sekretorius, *stražnikai* (sargybiniai), degtinės monopolininkas – išsislapstė. Darbas mokykloje ir valsčiuje sustojo. Degtinės monopolis buvo užrakintas, bet sukilėliai, įsiveržę į vidų, visas bonkas, stovėjusias ant lentynų, išdaužė. Ant grindų gulėjo stiklo šukės, o pačios grindys mirko degtinėje. Revoliucijai pasibaigus, didelė stiklo šukių krūva dar ilgai gulėjo prie monopolio tvartelio.

Tuo metu buvo gera proga prisivogti degtinės, bet žmonės buvo blaivininkai ir degtinės nevogė. Tai vyskupo Valančiaus kunigų darbo vaisius. Tačiau ne visi parapijonys laikėsi bažnyčios nurodymų: tai vienoje, tai kitoje vietoje, kur nors pas žydėlių, susirinkę žmonės išgėrindavo. Tuo metu Užpaliuose klebonavo žmonių labai gerbiamas kunigas Adomas Razmus. Kai tik jis sužinodavo, kad smuklėje yra geriančių vyrų, nueidavo ir su lazda juos išvarydavo. Užpalių bažnyčia didelė ir erdvi: sekmadieniais ir šventadieniais ji visada būdavo pilna žmonių.

Juodašimčiai

1904 m. rudenį, mums bevalgant pusryčius, pasigirdo du garsūs pistoleto šūviai. Kas čia dabar? Pro langą matome – du vyrai sėdi vežėčiose su revolveriais rankose ir šaukia: „*Ateina juodašimčiai... jie be pasigailėjimo pjauna visus. Išpjovė Likunčius, išpjovė Ilčiukus, dabar eina Degesių pjauti. Bėkite visi, slėpkitės. Kai ateis, visus išpjaus.*“ Netrukus pradėjo skambėti bažnyčios varpai. Kilo panika. Žydai, ypač žydės, verkdamos bėgo į savo kapus melstis ir mirti. Špitolės antrame aukšte moterys virė vandenį, kad galėtų juodašimčiams akis išplikyti.

Nusigandome visi. Kur dėtis? Mane mama apvilko šiltu išeiginiu palteliu, kad galėčiau miške slėptis. Mano jaunesnis brolis Kazimieras su Tarvydo šeima išvažiavo į prie miško esantį kaimą, kad galėtų ten slėptis. Aš sėdžiu prie lango. Matau – joja keturi raiteliai

Santrauką pagal P. Gipiškio rankraštinis memuarus (365 p.) parengė sūnus Vytautas.

juodašimčių pasitikti. Vienas iš jų apsiginklavęs medžiokliniu šautuvu, kitas turėjo ant peties kirvį ilgu kotu, likusieji – apsiginklavę šakėmis ir dalgiu. Po kokios valandos tie patys raiteliai grįžo. „Kur juodašimčiai?“ – klausė žmonės. „Buvom nujoję toli, bet nematėme nei juodašimčių, nei papjautų žmonių.“

Po kelių dienų paaiškėjo apgaulės tikslas. Keletas *cicilikų* vaikštinėjo pas turtingesnius ūkininkus ir reikalavo pinigų ginklams pirkti. „Dabar, – sakė jie, – viskas baigėsi laimingai, bet ateityje, jei kiltų pavojus, reikia būti pasiruošus, būtina apsiginkluoti.“ Po nepavykusios revoliucijos *cicilikų* vadai pasislėpė – pabėgo į užsienį.

Santykiai su žydais

„*Eilia žydų, eilia spalų, visi žydai iš Užpalių.*“ Taip seniau užpalėnai kalbėdavo apie žydus. 1923 m., kai Lietuvoje vyko gyventojų surašymas, lietuvių Užpaliuose buvo apie 1000, o žydų – 500. Lietuvių ir žydų santykiai nebuvo blogi. Beveik visi žydai gyveno iš prekybos: vieni laikė krautuves, kiti kromus nešiodavo po kaimus ir pardavinėdavo. Dažnai jie nakvodavo pas ūkininkus.

Rusai labai nemėgo žydų. Vieną kartą Užpalių miestelyje apie 20 rusų mokinių, apsiginklavusių lazdomis, laukė žydų mokinių, grįžtančių iš mokyklos, bet pamatę pavojų žydukai šoko per tvorą ir per daržus laimingai grįžo namo.

Lietuviai su žydais sugyveno, žinojo jų papročius ir ydas, todėl dažnai pajuokdavo, visokių būtų ir nebūtų dalykų prigalvodavo. Su akcentu kartojo žydų pasakytus žodžius, bet žydai prie to buvo pripratę ir per daug ant lietuvių nepyko. Lietuviai žydų, kaip ir čigonų, nemėgo: sakydavo, kad prieš Velykas žydai vagia krikščionių vaikus ir jų kraują deda į macus. Bet svarbiausia, kad žydų kultūra buvo visai kitokia: jie nedirbo žemės ūkyje, kur darbas sunkus, bet vertėsi prekyba. Buvo sakoma, kad žydai sukčiauja. Rusai taip pat žydų nemėgo, bet carinės okupacijos laikais pastarieji jautėsi gerai, nes mokėjo prisitaikyti, todėl žmonės sakydavo, kad žydai yra pataikūnai.

Žydai tais laikais buvo labai religingi ir ilgai meldavosi. Prie kaktos prisirišdavo juoda dėžutę, vieną apnuogintą ranką (rodos, kairę) apvyniodavo juoda šikšna ir ant pečių užsimesdavo dryžuotą maršką. „*Kam jūs, žydai, kalbėdami poteriūs, užsidedate ragą ant kaktos ir apsvyniojate šikšną ant rankos?*“ – paklausė mano tėvukas žydo. „*Mūsų tėvai taip darė ir mes taip darome.*“ O mano tėvukas, juokus krėsdamas, aiškino: „*Kai Mozė išvedė žydus iš Egipto vergijos ir apsigyveno Sinajaus pusiasalyje, dalis žydų pradėjo garbinti jautį. Mozei tas nepatiko: nubėgo nuo Sinajaus kalno, nusitvėrė jautį už uodegos, apvyniojo ją ant kairės rankos, o dešine, laikydamas lazda, mušė jautį per nugarą, šonus. Jautis buvo stiprus, o Mozė dar stipresnis. Jautis bėgo, kol uodega nutrūko ir paliko Mozei ant rankos. Dėžutė ant kaktos – tai jaučio ragai.*“

Mes, vaikai, gindami gyvulius iš lauko namo arba eidami iš mokyklos, dažnai susidurdavome su žydeliais. Jie mus erzindavo kažkokiais mums nesu-prantamais žodžiais:

Pokštek, pokštek, pokštek klepovan

Pokštek, pokštek, pokštek klepovan.

Mes juos erzindavom kalbėdami:

*Žyd pagan, gulk vagan:
Duos tau velnias uodegan,
Trauks tavo dūšių par kepeliiūšiu,
Trauks tavo širdį par klaimo virdį,
Macinziniu kableliu ir raudonu siūleliu.*

Vieną kartą aš nusipyniau iš karklo vytelių bizūniuką ir eidamas per žydyną pagrasinau vienam žydeliui. Tas supyko ant manęs, pasiskundė savo draugams. Ir štai, mums, mokiniams, grįžtant iš mokyklos namo, žydelliai norėjo mane primušti, bet mano mielas draugas Petriukas išsitraukė iš tvoros baslį ir puolė žydellius... Visi žydelliai išbėgiojo. Nuo to laiko žydai prie manęs nebesikabinėjo.

Man ir kitiems piemenims dažnai tekdavo eiti pro žydu sinagogą. Žydai, susirinkę į *šūlę* (sinagogą), meldamiesi taip šaukdavo, taip rėkdavo, kad, rodos, sienos plyš, langai išbyrės. Iš jų maldų girdėjosi tokie žodžiai: „*Adinoj, Boruch ading, Adinoj Boruch adinoj*“ („Viešpatie pasigailėk, Viešpatie pasigailėk.“) Bet mes, nesuprasdami žodžių prasmės, balsiai rėkdami jiems pritardavome: „*Adinu burakatinu, žydas pjovė juodų katinų.*“ Todėl kai žydai meldavosi, mes sakydavome: „*Žydai burakatinuoja.*“

Kasmet rudenį kiekviena žydu šeima pasistatydavo prie savo trobos būdą ar palapinę, sukaltą iš lentų ir apdėtą eglisakėmis: ten jie valgydavo ir meldavosi. Tai buvo žydu šventės – būdynės. Per tas šventes jie kurį laiką valgydavo ir labai garsiai meldavosi. Seni žmonės kalbėjo, kad per būdynes žydai labai bijo velnio, nes tuo laiku šėtonas tykas pasigauti žyda ir ant jo atsisėdęs joti į peklą.

Vieną kartą pačiame vidurnaktyje velnias, pasigavęs žyda, užsėdo jam ant sprando ir jojo Šventosios upės pakraščiu Jociškių kaimo link. Žydas visa gerkle šaukė: „*Ui, žmogaj, žegnak, ui, žmogaj, žegnak.*“ Buvo tamsi naktis, visi žmonės miegojo ir niekas žydo balso negirdėjo. Tik kai velnias prijojo prie Jociškių kaimo, žydas, pamatęs žmogų arklius pievoje ganant, vėl pradėjo dideliu balsu šaukti: „*Ui, žmogaj, žegnak, ui žmogaj, žegnak.*“ Žmogus pakėlė ranką ir peržegnojo: „*Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus ir Šventosios Dvasios.*“ Velnias išsigando: strykt – nušoko, capt už pakarpos, žyda murkt, pats murkt ir dingo abudu liūne. Nuo to laiko Jociškių liūną vadina Velnio liūnu.

Žydai buvo ne tik religingi, bet ir prietaringi. Mes matydavome, kaip žydu gyvenamieji namai būdavo sujungti vielomis. Dėl ko? Subata – tai šventa diena. Tuo metu žydams buvo draudžiama iš savo gryčios eiti į svetimą gryčią. Bet kai kaimynų trobos būna sujungtos viela, tai iš dviejų pasidaro viena. Tuomet kaimynas gali aplankyti kaimyną.

Subatos dieną religingi žydai negalėjo nei traukiniu keliauti, nei arkliais važiuoti. Bet laivu plaukti galima. Kad neperžengtų įstatymo, žydas, darydamas ilgesnę kelionę, pasidėdavo po sėdyne vandens buteliuką. Tada jisai nebe važiuodavo, bet laivu plaukdavo. Įstatymas – tai aukštas stulpas. Jo peržengti neįmanoma, bet apeiti visada galima.

Žydai labai dideli mamonos garbintojai. Kur nauda, ten ir žydas. Žydo niekad nepamatysi nei medžiojant, nei meškeriojant, nei girtuokliaujant, nes šie darbai pelno neduoda, o tik laiką gaišina. Žemės ūkio jie nemėgsta, nes darbas sunkus, o pajamos menkos (apie 5 proc.). Visai kas kita prekyba: čia darbas lengvesnis, o pajamos didesnės (apie 15–20 proc.). Užpaliuose dvi lietuvaitės įsteigė manufaktūros krautuvėlę. Žmonės, pasitikėdami jų sąžiningumu, pradėjo medžiagas pirkti ne iš žydų, bet iš šių mergaičių. Vieną sekmadienį kažkoks pilietis iš žydo nusipirko kostiumui medžiagos. Jam pasirodė, kad medžiaga brangoka ir apie tai pasipasakojo savo draugams. Vyrai tai išgirdę ir sako: „*Einam į lietuvaičių parduotuvo.*“ Ten palyginę kainas rado didelį skirtumą. Už tokią pat medžiagą žydas paėmė 7 Lt daugiau, o už 3 metrus pirkejas permokėjo 21 litą viršaus. Kilo didžiausias sąmyšis. Vyrai, sužinoję apie tokį sukčiavimą,rovė iš tvorų kuolus ir ruošėsi daryti *pogromą*. Bet milicija ir patys žydai pamatę pavojų pradėjo prašyti, maldauti sukilėlių, kad nedarytų *pogromo*, o žydą privertė gražinti pirkėjui permokėtus pinigus.

Užpaliuose žydai gyveno *biednai* ir buvo labai susikimšę. Šiukšlėms dėžių neturėjo. Visas šiukšles ir maisto atliekas pildavo laukan prie pat durų. Žvirbliai, ieškodami maisto, didžiausiais pulkais jose kapstydavosi. Žydai ir žvirbliai gerai sugyveno. Anais laikais Užpaliuose buvo žmonių, kurie žvirblį laikė žydo dūšia. Buvo tokių, kurie tuo tikėjo. Kartą paklausiau vieną ūkininką: „*Ką reikia daryti, kad žvirbliai miežių nelestų? Matau, kaip ūkininkai ginasi baidyklėmis, visokiais vėjo tarškalais.*“ Žmogus atsakė: „*O mano miežių žvirbliai neliečia, ir aš jokių baidyklių nestatau.*“ – „*Tai ką darai?*“ – klausiu toliau. „*Aš miežius sėju tiktai šeštadienį, subatoj, kai žydams šabas. Paskui, prieš sėdamas, rankas išsitemu kiauliniais taukais, o kiauliena, kaip žinom, žydams „nekošer“. O žvirblis – žydo dūšia ir mano sėtų miežių nelesa.*“

Vaikystės dienos, darbai ir papročiai

Mano tėvai buvo labai religingi. Mama, teta ir tarnaitė apie 6 valandą, gaidžiui pragydus, atsikeldavo ir dirbdavo ruošos darbus: viena krosnį kūrendavo ir blynus kepėdavo, kita kiaulėms ēdalą ruošėdavo, trečia ratelį sukdama verpdavo. Vyrai – mano tėvukas ir vyresnysis brolis – eidavo arklių ir galvijų pašerti. Moterys kas rytą giedodavo *gadzinkas* (valandas) Švenčiausios Marijos garbei, o aš, gulėdamas ant krosnies, klausydavausi. Viena giesmelė – „Sveika Marija, skaisti širdžių linksmintoja“ – dar ir šiandien tebeskamba mano ausyse. Sekmadienių ir šventadienių rytais būdavo giedamos ne tik *gadzinkos*, bet ir rožančius. Po pusryčių visi išeidavo į bažnyčią. Po pamaldų būdavo pietūs. Vakare, pašėrus gyvulius, visi šeimos nariai sueidavo į gryčią. Mano tėvukas paskaitydavo ką nors iš šventųjų gyvenimo, vieną kitą straipsnelį iš knygos „Pamokslai be kunigo“ arba ką nors iš „Peklos“. Šie skaitiniai darydavo didelę įtaką. Pamenu, kaip pasiklausęs pamokslą apie pragaro kančias, gailiai pravirkau. Po pamokslų būdavo giedamos šventos giesmės: „Kas nori panai Marijai tarnaut“, švento Pranciškaus, švento Vincento giesmės, „Buvo žmogus bagotas“, „Labanakt, o Jėzau“ ir t. t. Vasaros metu, per šienapjūtę, rugiapjūtę, vasarpjūtę, bulviakasį, rytinės ir vakarinės giesmės ir dvasiniai apmąstymai buvo apleidžiami.

Mano tėvukas, tarnaudamas rusų kariuomenėje, gavo felčerio laipsnį, turėjo keletą medicininių knygų ir mokėjo lotyniškai skaityti. Jis mane išmokė ministrantūrą, ir aš kaip klapčiukas kas rytą eidavau į bažnyčią šv. Mišioms tarnauti. Mano kaimynas Petriukas taip pat mokėjo tarnauti kunigui.

Piemenavimo metai

Žiemą eidavau į mokyklą, o vasarą gyvulius ganydavau. Anksti rytą, saulei tekant kerdžius ustovas su rieta misingine dūda keletą kartų garsiai sutrimituodavo. Visi piemenys gindavo gyvulius ir kiaules laukan į vieną vietą. Paskui ustovas su 3–4 piemenimis galvijus ir karves atskirdavo nuo kiaulių ir juos nusivarydavo toliau. 2–3 piemenys pasilikusias kiaules nusigindavo arčiau pelkių arba raisto, vadinamo Utenos bala. Kartą, atėjus pietų metui, mano draugas parėjo namo papietauti, o aš likau vienas. Dangus apsiniaukė, oras atvėso. Kiaulės, kurių buvo apie šimtą, plačiai pasklido po laukus. Greta buvo balaganai, kur žašiganiai suvarydavo žašis nakčiai. Prasidėjo dulksna, kiaulės nerimsta. Ką daryti, kaip kiaules į krūvą suvaryti? Žiūriu, vienas paršiukas knaisioja žemę. Pasigavau paršiuką ir viena ranka laikydamas už užpakalinių, kita už priekinių kojų pradėjau tampyti, paršiukas ėmė žviogti. Kiaulės, išgirdusios žviogimą, garsiai kriuksėdamos, subėgo prie balagano. Paršiuką paleidau, kiaulės nurimo. Savo akimis pamačiau, kokios kiaulės yra solidarios, kaip jos moka ginti savo veislę nuo priešų.

Bepigu kiaules ganyti, kai diena šilta. Tada jos pačios sueina į raistą, įsiknisa į dumblą ir ramiai guli. O mes, piemenys, žaidžiame akmenukais arba ką nors kita veikiame. Bet kai kiaulės įsinori ėsti, bėga laukan žolės ieškoti. Jei oras šaltas, šiuos neraliuotus gyvulius suvaldyti sunku: veržiasi namo arba plačiai pasklinda po laukus.

Kai mano broliukas paaugo, man kiaulių ganyti nebereikėjo. Šios pareigos atiteko jam, o aš pradėjau ganyti jaučius. Kai kurie ūkininkai laikydavo po 2–3 jaučius. Juos suvarę į bendrą ganyklą, piemenys turėdavo laiko pažaisti. Tuo tikslu nupjaudavom trišakę alksnio viršūnę, nugenėdavome ją ir padarydavome trikojį, vadinamą *kerepėtu*. Kiekvienas žaidimo dalyvis turėdavo lazda. Žaidimo pradžioje piemenys sustodavo į eilę ir vienas iš jų sakydavo tokius žodžius: „Črik, berčik, pamaguli, veli, celi par krakuli. Ak ty, panie kapitana, čemaž byles na vargane. Ana una raz, vielki koenty pes.“ Kuriam žaidėjui tekdavo žodis „pes“, tas turėdavo būti *kerepėto* sargu. *Kerepėto* sargui išrinkti dažnai būdavo vartojami ir tokie žodžiai: „Didela, dvaro lala, trailala, keturata, vindala, pindala, šakumetė, ažumetė, šmaukš, pliaukš.“ Kam tekdavo „pliaukš“, tas tapdavo sargu.

Kai viskas būdavo paruošta, sargas pastatydavo *kerepėtą* aikštelės vidury. Visi žaidėjai su lazdomis sustodavo į eilę už kokių dvidešimties žingsnių nuo *kerepėto* ir mesdavo lazda. Jei pataikydavo ir *kerepėtas* apvirsdavo, tai sargas turėdavo tuoj jį pastatyti į tą pačią vietą. Kai visi žaidėjai mušdami *kerepėtą* sumesdavo lazdas, kiekvienas iš jų turėdavo savo lazda atsiimti. Žaidėjams bėgant prie lazdų, *kerepėto* sargas vieną iš jų turėjo nudurti, sakydamas „čiur“. Kurį nudurdavo, tas tapdavo *kerepėto* sargu.

Kartą, dienelei baigiantis, saulutei leidžiantis, viena piemenė sušuko: „Vaje tu mano, saulė kaip ugnies kamuolys, tai kyla aukštyn, tai leidžiasi žemyn.“ Kai ji taip

pasakė, ir man kažkas panašaus pasirodė. Mes, piemenys, spėjome, kad pinigai dega. Man prasitarus, kad mačiau pinigus degant, kai kas patikėjo ir kalba apie degančius pinigus pasklido po visą miestelį.

Po kelių dienų pas mane atėjo du pusberniai, abu ūkininkų tarnai. Atnešė man kriausių, pavaišino ir pradėjo mane klausinėti: „*Kur pinigai degė?*“ Aš pasakiau: „*Ant Genupio kalno yra maža kalvelė. Ten, saulei leidžiantis, mačiau, kaip dega pinigai.*“ Po kiek laiko toje vietoje radau iškastą gilią duobę, o jos dugne didelį akmenį. Pinigų ieškotojai neištengė akmens iškelti ir jų darbas nuėjo niekais.

Man einant 15–16 metus, dažnai tekdavo laukuose besiganančias žąsis prižiūrėti, o keletą kartų teko ir arkliaganiu būti. Vieną kartą, pritemus, joju su dvejetu arklių į ganyklą. Žiūriu, kažkokia šmėkla pakelyje stovi. Arkliai pradėjo prunkšti, pasibaidė, šoko per griovį ir aš nukritau ant žemės. Tai buvo ne šmėkla, bet išsiskėtęs gluosnis. Kitą kartą jodamas į ganyklą iš alksnio žievės pasidirbau dūdą ir prijogęs ganyklą ėmiau dūduoti. Girdžiu, arkliai prunkščia. Anksčiau atjoję arkliaganiai keikiasi: „*Velnias čia dūduoja, arklius gąsdina.*“ Pasitaikė, kad naktį užmigau, o mano arkliai nuėjo į kaimyno rugius. Pabudau – arklių nėra. Radau kaimyno rugiuose. Jeigu lauksargis būtų radęs arklius rugiuose, arklius būtų uždaręs į savo tvartą, o mano tėvukui būtų tekę mokėti baudą – po vieną rublį už arklį.

Pūdymas, kuriame ganydavosi gyvuliai, būdavo taip nugrauztas, kad žolės beveik nesimatydavo. Žąsimis žolės reikėdavo atnešti iš daržo. Mano mama ir teta, ravėdamos daržus ir bulves, priraudavo daug piktžolių, o aš su maišeliu jas nešdavau žąsimis. Daržai nuo dažno ravėjimo buvo tokie švarūs, kad nė vienos piktžolės nelikdavo. Po derliaus nuėmimo gyvuliams buvo rojus. Ražienose likdavo varpų, priželdavo žolės. Tada žąsys atsiganydavo ir karvės daugiau pieno duodavo.

Mano tėvai laikė keturias karves. Kai ganydavosi pūdymuose, karvės per dieną duodavo vos po 1–3 litrus pieno. Bet kai žmonės išsikėlė į viensėdžius, viskas pasikeitė. Ūkininkai pradėjo sėti dobilus, dirvas tręšti mėšlu, atsirado pašarų, pakilo išmilžiai. Netrukus atsirado pieninės.

Pirmieji mano mokslai

Kai buvau kokių šešerių metų, tėvukas man nupirko lenkišką elementorių. Mane pradėjo mokyti viena moterėlė – Barborytė. Ji nemokėjo lenkiškai, bet lotyniškas raides pažino. Kad elementorius nesusiteptų, raidžių negalima buvo liesti pirštais. Reikėjo turėti žąsies plunksną. Tokia plunksna buvo vadinama *discipulka*. Taigi mokslas prasidėjo nuo abėcėlės. Kartu su Barboryte, bedžiodamas ir tardamas raides, išmokau jas pažinti.

Mano mokytoja, nemokėdama lenkiškai, atsisakė toliau mane mokyti. Tada tėvukas mane išvežė į Kaniūkų kaimą, kur veikė slapta lietuviška mokyklėlė. Mokyklėlė buvo paprastoje kaimo gryčioje: vieną mėnesį būdavo pas vieną, kitą – pas kitą ūkininką. Gryčios kertėje, tarp dviejų plačių suolų stovėjo didelis ūkiškas stalas, kurio priekyje ir gale buvo mažesni suoliukai. Ant šių suolų ir suolelių sėdėjo mokiniai. Stalo gale sėdėdavo *daraktorka*. Šalia jos, už nugaros kabėjo šikšninis

rimbas, arba disciplina. Mokiniai su savo *discipulkomis* turėjo žiūrėti į elementorių arba maldaknygę ir mokytis skaityti. Per langą žiūrėti buvo draudžiama, o jei kuris vaikas nusikalsdavo, *daraktorka* griebdavo discipliną ir kirsdavo per pakaušį, sakydama: „*Mokykis, nesidairyk, kur varnos skraido.*“

Mokiniai laikydavo egzaminus. Šalia *daraktorkos* sėdintis mokinys turėjo perskaityti užduotą skyrelį. Kai išlaikydavo, *daraktorka* užduodavo mokytis naują skyrelį. Po to jis persėsdavo ant mažojo suoloelio, o į jo vietą atslinkdavo kitas mokinys egzaminu laukti. Ir taip visi iš eilės.

Raides išmokus, reikėjo sustatyti skiemenis tokiu būdu:

bė a – ba; bė e – be; bė i – bi; bė o – bo; bė u – bu;

cė a – ca; cė e – ce; cė i – ci; co o – co; cė u – cu;

dė a – da; dė e – de; dė i – di; dė o – do; dė u – du.

Vėliau iš skiemenų buvo sudaromi žodžiai:

em a – ma em a – ma – mama; em a – ma el a – la – mala;

dė é – dė dė é – dė – dėdė; er a – ra eš a – ša – rašo.

Lenkiško elementoriaus skaitymas prasidėjo nuo šių žodžių: „*Rano vstawsi*“ – anksti atsikėlęs. Bet kai aš mokiausi lenkiškai skaityti, tai šių žodžių prasmę supratau kitaip: ronos atsisotos, kai *daraktorka* su disciplina per pakaušį suduos. Iš tolimesnių žodžių slabizavojimo man išėjo toks sakinytis: „*Ranas stavši par pakauši, desincini, desincini.*“

Mokiniai nuo dienos šviesos iki vakaro prietemos mokėsi skaityti. Vakare prasidėdavo katekizacija. Mokytoja klausinėdavo, o mokiniai atsakinėdavo. Čia poterių niekas nemokė: vaikai juos išmokdavo namuose. Motina, kūrendama krosnį ar ratelį sukdamą, garsiai kalbėjo poterius, o vaikai jos žodžius kartoję.

Vieną dieną šeimininkas, pas kurį mokėsi vaikai, sušuko: „*Urėdnikas atvažiavo. Bėkit, slėpkitės.*“ Vaikai išsislapstė. Praėjus valandai šeimininkas sužinojo, kad urėdninkas buvo atvažiavęs pas ūkininką Sirvydį, pasikrovė šieno, avižų maišą ir išvažiavo.

Atėjo laikas mokyklėlei persikelti į naują vietą, į Steponaitytės gryčią, bet ji atsisakė priimti *daraktorką* ir mokinius. Nuo to laiko mano mokslai sustojo.

Tokios mokyklėlės buvo draudžiamos, o lietuviški elementoriai ir knygos konfiskuojamos, žmonės tremiami į Sibirą. Knygas į Lietuvą iš Tilžės nešdavo knygnešiai. Toks knygnešys, pavarde Juozas Baranauskas, gyveno Užpalių valsčiuje, Čižiškių kaime. 1921 m. jis buvo pakviestas į Vasario 16-osios minėjimą, kuris įvyko Užpalių miestelyje, valsčiaus salėje. Čia jis papasakojo, kokius nuotykius ir pavojus patyrė nešdamas lietuvišką spaudą. Pats J. Baranauskas buvo aukštas, stambaus sudėjimo žmogus ir galėjo panešti didelį maišą knygų. J. Baranauskas kalbėjo: „*Visko buvo: ir laimingų, ir pavojingų dienų, bet baimės būti sugautam visada užteko. Vieną kartą iš tolo pamačiau žandarą stebintį mane. Kur bėgti? Kur slėptis? Čia pat augo dideli krūmai, o juose telkšojo bala, apaugusi nendremis. Maišą su knygomis paslėpiau nendrynuose, o aš pats pasinėriau į vandenį taip, kad tik galėčiau kvėpuoti. Atbėgo žandaras, apsidairė, bet nieko neradęs nuėjo šalin. Vandenyje, tarp žolių, išbuvoau kokią valandą. Sutemus, kai viskas nurimo, išlindau iš krūmų ir laimingai su knygomis po kelių dienų parėjau namo.*“ Šiam knygnešiui pagerbti viena Užpalių gatvė buvo pavadinta J. Baranausko vardu.

Praėjus 1905 m. revoliucijai ir Lietuvai atgavus spaudos laisvę, privati mokyklėlė atsirado Užpalių miestelyje. Joje ta pati Barborytė mokė vaikus katekizmo, skaityti maldaknygę ir šventas knygas. Čia man teko dar apie metus laiko mokytis. Išmokau laisvai skaityti, tapau *daraktorkos* padėjėju. Pavakariais Barborytė mane palikdavo mokyti vaikus katekizmo. Aš klausinėdavau, o vaikai atsakinėdavo. Tai buvo mano pedagoginio darbo pradžia.

Rusų pradinė mokykla

Rusai Lietuvoje atsirado XVI amžiuje. Jie buvo atkelti po 1863 metų sukilimo ir apgyvendinti išvežtųjų sodybose. Rusai kolonistai caro valdžios buvo labai palaikomi. Užpaliuose buvo pastatyta cerkvė ir popui atiduoti palivarko rūmai su gyvenamaisiais namais. Rusų vaikai turėjo bendrabutį, veltui buvo maitinami ir mokomi. Mokykloje stačiatikių vaikai buvo labai išdidūs.

Visi mokytojai buvo rusai. Vienas iš jų mokėjo lietuvišką žodį „rupūžė“. Kai lietuvis mokinys nemokėdavo išspręsti uždavinio ar padarydavo klaidą, griebdavo už galvos ir daužydavo į lentą sakydamas: „*Tu rupūže.*“ Mes šį mokytoją praminėme Rupūžinsku.

Būdamas 10 metų, įstojau į Užpalių pradžios mokyklą. Pirmaisiais mokslo metais aš sėdėjau pirmame suole prie durų. Vieną kartą mokantis pirmoje klasėje pertraukus metu iš trečio skyriaus atėjo keli rusiukai. Vienas iš jų nutvėrė mane už plaukų ir ėmė purtyti, sakydamas: „*Tu maištininke...*“ Labai supykau, bet per mažas buvau, kad pasipriešinčiau.

Aš rusiškai nieko nesupratau. Ne viską supratau ir būdamas trečioje ar ketvirtoje klasėje. Ir ne aš vienas.

Rašto darbo metu priėjo prie manęs mokytojas Rupūžinskas pažiūrėti, kaip aš rašau. Tuo metu galvojau, kad tas gerai rašo, kuris greitai rašo. Mokytojas muša mane su lazdele per galvą ir bara: „*Nespeši.*“ Aš jo išpėjimą supratau, kad reikia dar greičiau rašyti. Mokytojas supyko ir dar smarkiau ėmė mušti per galvą. Tuo metu draugas pašnibždėjo: „*Neskubėk.*“ Tada supratau, ką žodis „nespieši“ reiškia.

Vienam mokiniui buvo liepta atsakyti į klausimą, ką reiškia: „*Ot reki Dona, do Urala.*“ Mokinys suprato: „*Atriek duonos.*“ Mokytojas šoko mušti mokinį. Mokinys pabėgo ir į mokyklą nebegrižo.

Buvo ir toks atvejis. Mokiniai buvo mokomi giedoti: „*Mnogi leto, mnogi leto pravoslavny ruskoj car*“ („Ilgiausių metų, ilgiausių metų pravoslavų rusų carui“). Mokiniai, nesuprasdami rusiškų žodžių, juos sulietuvino ir giedojo: „*Nuogi rietai, nuogi rietai pravoslavo ruskio caro.*“ Neapykantą rusams dar labiau padidino toks įvykis. 1905 m. apie gegužės mėnesio pabaigą, kai jau sukilimas buvo numalšintas, du stražnikai sugavo besislapstantį revoliucionierių Neviržos kaimo ūkininką Namajušką ir surištomis rankomis varėsi į kalėjimą. Varydami šautuvų buožėmis mušė iš vienos ir kitos pusės. Vargšas žmogelis griuvo ir kėlėsi. Koks jo likimas, nežinau. Aš jo daugiau nebemačiau.

Kai buvau penktame skyriuje ir artinosi baigiamieji egzaminai, mano tėvelis liepė nunešti mokyklos vedėjui dovanų kiaulės kumpį. Tada aš buvau dar labai nedrąsus ir drovus. Man buvo didelė sarmata paduoti kyšį. Tik kai viskas nurimo,

patyliukais įėjau virtuvėn, ant stalo padėjau kumpį ir greitai pro duris laukan. Ar man kumpis padėjo, ar laimė nusišypsojo, nežinau. Laimingai baigiau rusišką Užpalių penkių skyrių mokyklą.

Rusiška vidurinė mokykla Utenoje

1910 m. Utenoje atsidarė rusiška keturių klasių vidurinė miesto mokykla. Aš ir mano draugas P. Namikas įstojome į pirmąją klasę. Tuo pačiu metu Utenos miesto mokykloje mokėsi ir šešeriais metais jaunesnis gatvės kaimynas Antanas Žvironas. Tai buvo ypač gabus vaikinys. Padedamas tėvų ir artimųjų, greitai baigė mokslus ir tapo fizikos profesoriumi. Nors mūsų pažiūros religijos atžvilgiu buvo diametraliai priešingos, bet visą gyvenimą išlikome artimi draugai.

Būdamas pradžios mokykloje, aš mažai mokiausi, bet kai nuvažiauvau į Uteną, norą mokytis įkvėpė pažymių rašymas. Mokslas sekėsi: ėjau iš klasės į klasę su pagyrimo lapais.

Utenoje buvo mokinių, išvartų iš kitų mokyklų už pasipriešinimą carui ir lietuviškos ar laisvamanybės skleidimą, todėl uteniškiai buvo laikomi cicilikais, pirmėiviais, laisvamaniais, tolstančiais nuo bažnyčios. Vyko atviras pasipriešinimas carizmui, bet atgavus lietuvišką raštą rusų valdžia į tai beveik nesikišo. Mokykloje buvo originalių mokinių, turinčių įvairiausių nuomonių, kildavo diskusijų dėl Darvino paskelbtos evoliucijos teorijos.

1914 m. Utenos inteligentija 10 metų spaudos atgavimo metinių proga suvaidino patriotišką veikalą „Sugrižo“. Po to sugiedotas Lietuvos himnas. Tuo pačiu laiku uteniškiai moksleiviai suvaidino veikalą „Du keliai“, kuriame buvo parodyti du kunigai: senų pažiūrų griežtas mizantropas ir pažangus, laisvų pažiūrų, pilnas gailėstingumo filantropas. Nors aš nevaidinau, bet tai buvo pirmosios pamokos ruošiant vaidinimus Užpaliuose.

Viskas man buvo nauja, negirdėta. Mano pažiūros dėl to tik sustiprėjo: pasidariau dar didesnis lietuviškos ir krikščioniškos tiesų gynėjas.

Kunigų seminarija

Mano motina buvo labai religinga ir pamaldi moteris. Ji trokšte troško, kad būčiau kunigas. Bet lotynų kalbos, kuri mokykloje nebuvo dėstoma, aš nemokėjau, todėl pradėjau abejoti, ar verta važiuoti į seminariją, nes buvau įsitikinęs, kad egzaminų vis tiek neišlaikysiu. Tada mano mama ir ypač krikšto mama pradėjo mane įkalbinėti: „*Ku tu mįsliji? Kunigas – tai Dievo šeforius. Kunigą visi žmonės gerbia, visi jam rankas bučiuoja. Kunigui turtai plaukte plaukia: pas jį sidabro kaip ledo, aukso kaip šieno.*“ Aš pats asmeniškai norėjau būti kunigu, bet netikėjau, kad egzaminus išlaikysiu.

Egzaminus išlaikiau, išskyrus lotynų kalbą. Man buvo patarta jos pasimokyti vasarą. 1914 m. rugpjūčio mėnesį prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas. Tada man buvo 21 metai, ir aš turėjau eiti į kariuomenę. Bet buvau priimtas į kunigų seminariją, todėl nuo karo tarnybos atleido. Gyvenimas seminarijoje man patiko, bet mokslai dėl lotynų kalbos nepasiruošimo ėjosi silpnai. Mokslo metams pasibaigus, atostogų parvažiauvau su lotynų kalbos ir logikos pataisom.

Pirmoji vokiečių okupacija

1915 m. rugpjūčio mėnesį rusų–vokiečių frontas stovėjo už 15–20 kilometrų. Girdėjosi patrankų griausmas. Rusai ragino žmones deginti javus laukuose, parduoti visus gyvulius valdžiai ir bėgti į Rusiją. Bet niekas jų neklausė. Iš Užpalių į Rusiją pabėgo visi rusų valdininkai, mokytojai, milicininkai ir popas su šeima. Iš valstiečių ūkininkų pasitraukė tik 3 šeimos.

Šviesuomenė nekentė rusų ir laukė vokiečių, tikėjosi laisvės, bet greitai nusivylė. Vokiečiai atėmė iš ūkininkų visus gyvulius, palikdami po vieną karvę ir arklį. Mudu su Baliu Tarvydu taip pat naiviai tikėjome, kad vokiečiai atneš mums laisvę. To nesulaukę nutarėm patys pradėti visuomeninį darbą. Jis kažkur surado veikaliuką „Žydas ir dzūkas“. Nutarėm jį suvaidinti. Reikėjo tik dviejų artistų: žydo ir dzūko. Žydo rolę vaidino Tarvydas, o dzūko – vienas mano draugas, berods Povilas Kirvelis. Vaidinimas pavyko labai gerai: publika kvatojosi, juokėsi iš žydo, pilvus susiėmė. Tada Užpaliuose buvo du vokiečių žandarai, bet jie į mūsų darbą nekrepė jokio dėmesio. Po to nutarėme pastatyti kitą scenos veikaliuką: „Byla dėl linų markos“. Čia buvo išjuokiamas didelis lietuvių palinkimas bylinėtis dėl mažmožių. Baigiantis vaidinimui atėjo abu žandarai su vertėju žydu Notkiažindžiu ir pradėjo publiką mušti rimbais. Žmonės per duris ir langus išsibėgiojo. Žydas vertėjas skundė mane ir mano draugą, kad mes garbinam carą ir laukiame rusų. Tai buvo bjaurus melas. Žydas norėjo atkeršyti mums už ankstesnį vaidinimą, kuriame buvo išjuokiami žydai. Nukentėjo ir klebonas J. Jarašiūnas. Vokiečiai iš jo rekvizavo dvi ar tris karves. Tikriausiai žydai manė, kad aš, kaip klierikas, statau vaidinimus su klebono žinia. Mano elgesys nepatiko ir davatkoms. Jos negalėjo pakęsti, kad aš, klierikas, su sutana organizuoju vaidinimus ir šokius jaunimui. Praėjus kelioms savaitėms gavau žinią, jog esu atleistas iš kunigų seminarijos. Klebono Jarašiūno paklausiau: „Už ką?“ Atsakė: „Už išdidumą.“ Aš nesupratau to tariamo išdidumo. O iš tikrųjų tai buvo mano nenurimstančio charakterio bruožas.

Pirmoji lietuviška pradžios mokykla

Aš ir mano draugas Balys Tarvydas, baigę Utenos miesto mokyklą, niekieno neraginami pradėjome mokytojauti rusų paliktoje Užpalių pradžios mokykloje. Šioje mokykloje radome ir lietuviškų vadovėlių, kurie buvo atgabenti po 1904–1905 m. revoliucijos. Tai buvo pirmieji lietuviški vadovėliai, skirti pradžios mokyklai. Darbą pradėjome su dviem klasėmis. Į pirmąją klasę, kurią mokė Tarvydas, buvo priimti naujokai, dar nelankę mokyklos. Į antrą – visi mokiniai, buvę antrame, trečiame ir ketvirtame rusų mokyklos skyriuje. Man teko dirbti su antrąja klase. Iš pradžių už mokslą mums niekas nieko nemokėjo. Mokėme veltui. Mokinių tėvai ūkininkai mums prinešdavo dešrų, mėsos, sūrių, sviesto, kiaušinių, obuolių. Buvome sotūs ir dirbome.

Pirmaisiais mokslo metais (1915–1916) vokiečiai į mokyklos darbą nesikišo. Tik vėliau, 1916–1917 mokslo metais, iš Utenos atvažiavo suvokietėjęs, bet mokąs lietuviškai inspektorius Rėžaitis. Mes, mokytojai ir mokiniai, sutikome svečią

šaltai. Mokiniai pradėjo šnabždėtis. Inspektoriui tai labai nepatiko ir jis perpykęs pradėjo mokinius dresuoti, įsakydamas vokiškai:

„*Stehen auf – stehen ab; auf – ab; auf – ab*“ („*Stotis – sėstis, stotis – sėstis*“).

Mokiniai išsigando, nurimo, stoji mirtina tylą. Po to vizitatorius, patikrinęs dėstomų dalykų žinias, išvažiavo. Jis buvo labai nepatenkintas dviem dalykais: mokinių nedrausmingumu ir tuo, kad mokykloje nedėstoma vokiečių kalba. Po metų iš to paties Rėžaičio gavau licenciją dirbti ir buvau paskirtas etatiniu mokytoju.

Nuo 1915 iki 1919 m. mokytojavau Užpalių pradžios mokykloje. Iš pradžios darbas buvo sunkus, programos neturėjome, trūko lietuviškų vadovėlių. Kai kuriuos dalykus, pvz., aritmetiką, geografiją, gamtos mokslus, žmogaus kūno anatomiją, reikėjo versti iš rusų kalbos. Tam reikalui išverčiau Trojanovskio „Negyvąją gamtą“ ir Jaroševskio „Žmogaus kūno anatomiją su higienos nurodymais“.

1918 m. vasarą inspektorius Rėžaičio įsakymu Utenoje buvo suorganizuoti pradžios mokyklų mokytojų kursai, kuriuose dalyvavo apie 30–40 mokytojų. Čia inspektorius, patyręs pradinių mokyklų mokytojas Vokietijoje, praktiškai ir labai vykusiai parodė, kaip reikia vaikus mokyti vokiškai skaityti ir rašyti. Per praktikos darbus man buvo duotas uždavinys pravesti dainavimo pamoką mokykloje. Ilgai ruošiausi, praktikavausi, čirpinau smuiką, kol išmokau „Du broliukai kunigai“. Per 45 min. pamoką išmokiau mokinius šią dainelę dainuoti. Ir kiti mokytojai demonstravo savo sugebėjimus.

Pirmasis bolševikmetis Lietuvoje

1918 m. vokiečiai pralaimėjo karą ir traukėsi iš Lietuvos. Jiems išėjus, didelę Lietuvos dalį užėmė Raudonoji armija. Kapsuko ir Angariečio valdžia Vilniuje sušaukė liaudies atstovų susirinkimą – seimą. Iš Užpalių nuvyko du atstovai: Kalistas Korsakas ir Jonas Tarvydas. Valsčiuose kūrėsi tarybos. 1918–1919 m. visas valdžios galias Užpaliuose turėjo du milicininkai: Sunklodus ir Banys. Į mokyklos reikalus niekas nesikišo. Mokytojai dirbo savo darbą taip, kaip mokėjo. Algų atsiimti reikėjo važiuoti į Uteną. Pirmą kartą man nuvažiavus į Uteną algos atsiimti, švietimo skyriaus vedėjas su žirkklėmis atkirpo didelį gabalą, beveik vieną metrą – 360 rublių. Tai buvo 120 banknotų po 3 rublius. Grįžęs į namus, pinigų susikarpiau. Tais metais apyvartoje kursavo net keturių rūšių pinigai: sovietiniai, kerenski, cariniai rubliai ir vokiškos markės. Pinigų vertė buvo labai menka. Bijodamas, kad rubliai nepražūtų, nusipirkau druskos ir skrybėlę. Frontui nuslinkus į Rusiją, rubliai visai išnyko. Bet vokiškos markės turėjo vertę ir veikė iki lietuviškų litų pasirodymo.

Lietuvos savanorių kariuomenė išvaduoja Užpalius

1919 m. kovo, balandžio, gegužės mėnesiais Užpalių miestelyje skelbimų lentoje, ant namų sienų, šventoriuje pasirodydavo lapelių – atsišaukimų, kuriuose – žinutės apie Lietuvos kariuomenės kovas su bolševikais, išvadotus miestelius. Tai buvo daroma slapta. Kas juos platino, niekas nežinojo. Tik vėliau paaiškėjo, kad lapelius platino užpalėnai, gyvenantys Utenoje.

Tų pačių metų birželio pradžioje, baigęs pamokas ir mokinius paleidęs namo, ėjau pas savo tėvus, gyvenančius vienkiemyje. Beidamas sutinku zovada

atjojant rusų kareivį be kepurės, su šautuvu ant peties. Po to sutikau dviejų arklių traukiamą vežimą – *kalamažką* su keliais kariškiais ir vienu civiliu. Jie mane sustabdė, paklausė, kas esu, kur einu. Atsakiau, kad esu mokytojas ir einu pas tėvus. Pasidarė įdomu, todėl ėmiau juos klausinėti, kas atsitiko? Bet jie man nieko neatsakė.

Tos pačios dienos vakare, pradėjus temti, Vyžuonų šile pasigirdo šautuvų šūviai ir kulkosvaidžių tratėjimas. Rytojaus dieną nuėjęs į mokyklą radau už staliuko sėdinčią naujokų ėmimo komisiją. Buvo paskelbta mobilizacija – jaunų žmonių šaukimas į kariuomenę. Komisija sėdėjo, laukė, bet nieko nesulaukė.

Vienai dienai praslinkus, į Užpalius atėjo dvi Lietuvos kareivių kuopos: viena Svėdasų keliu, kita – Kamajų. Lietuvos savanoriai išgygiudami į Užpalius dainavo: „*Pasisėjau žalią rūtą – bus mergelė man, man...*“ Kokia nuotaika buvo, sunku apsaityti ir aprašyti. Aš atsimenu tik tiek, kad iš džiaugsmo verkiau kaip mažas vaikas.

Visuomeninis darbas

1918 m. atgijo ir visuomeninis darbas, pradėjo veikti pavasarininkų organizacija. 1918, 1919 ir 1920 m. Užpaliuose man vadovaujant buvo suvaidinta nemažai komedijų ir dramų. Kiekvieną vakarą, o sekmadieniais ir šventadieniais po pamaldų, pas mane, pradžios mokykloje, susirinkdavo jaunimas. Klasėje repetuodavome, rengdavome spektaklius. Vasaros metu, kai dienos ilgos, suorganizavau kursus. Čia pavasarininkams buvo dėstomi trys dalykai: lietuvių kalba, Lietuvos istorija ir dainavimas. Kursus lankė 30–50 žmonių. Visą šį darbą dirbau aš vienas. Jo tikslas – žadinti patriotizmą, kelti tautinį susipratimą.

Darbas buvo atliekamas pavasarininkų vardu. Iš per vakarėlius surinktų pinigų buvo įrengta scena, padarytos dekoracijos, padirbti suolai. Rengiant scenai spektaklį, reikėjo surasti veikala, parinkti artistus, išrašyti jiems roles ir režisuoti. Po repetacijų būdavo šokiai.

1918–1919 m. pas mane privačiai, po pamokų, mokėsi keletas berniukų ir mergaičių. Jus turėjau paruošti egzaminams į pirmą, antrą, trečią gimnazijos klasę. Tarp jų buvo Angėlė Galvydytė, kuri pasižymėjo gabumais ir grožiu. Ji krito man į širdį ir aš ją pamilau. Nekalta meilės draugystė tęsėsi dvejus metus. Ji sutiko būti mano žmona. 1921 m. mes susituokėme.

1919 m. vasaros pradžioje, lankydamasis laikinojoje sostinėje Kaune, sužinojau, kad Švietimo ministerija organizuoja 3 metų vasaros kursus mokytojams. Pedagoginis darbas man buvo mielas. Jus baigęs, gavau teisę mokytojauti vidurinėje mokykloje. Besimokydamas sulaukiau pasiūlymo mokytojauti Šeduvos „Saulės“ progimnazijoje. Šeduva – alaus kraštas. Žmonės girtuokliavo, ir tai prieštaravo mano įsitikinimams. Po metų palikau Šeduvą ir 1921 m. grįžau į Užpalius.

Vidurinės mokyklos (progimnazijos) įsteigimas Užpaliuose (1921)

Grįžau į Užpalius kaip diplomuotas specialistas, turintis teisę dirbti mokytoju vidurinėje mokykloje. Apie tai sužinoję užpalėnai pradėjo mane prašyti, kad

įsteigčiau Užpaliuose vidurinę keturių klasių mokyklą. Valsčiaus viršaitis Gladutis sušaukė valsčiaus ūkininkų susirinkimą, kuriame buvo išrinktas komitetas vidurinei mokyklai steigti. Į komiteto sudėtį įėjo šie asmenys: Pranas Gipiškis, Petras Gureckas ir jo brolis, Vaitonis, Mielaikis, Gabė, Seibutis, Kaunelis, Vilutis, Balčiūnas, Bružas, Repšys.

Petras Gureckas, kaip didelis Užpalių valsčiaus patriotas, pirmas paaukojo 100 markių mokyklos steigimo reikalams. Be to, jis, kaip Virbalio geležinkelio stoties viršininkas, pažadėjo parinkti aukų iš lietuvių amerikonų, grįžtančių per Virbalį savo tėvynėn, ir pažadą ištesėjo. Kiek jis atsiuntė markių mokyklai steigti, neatsimenu, bet jų buvo nemažai. Jo atsiųstų pinigų užteko ne tik statybinėms medžiagoms pirkti, klasių remontui, suolams, staliukams, rašomosioms lentoms, naujoms grindims sudėti, vienam kambariui įrengti, krosnims pastatyti, bet dar liko ir mokytojų algoms. Be to, mokyklos reikmėms buvo renkamos aukos Užpalių ir Vyžuonų miesteliuose. Kiek buvo surinkta, neatsimenu, gal apie 150–200 markių.

Lankydamas vidurinių mokyklų kursus Kaune, susipažinau su visais Švietimo ministerijos pareigūnais. Gavęs iš Užpalių valsčiaus valdybos prašymą, kad Švietimo ministerija leistų steigti vidurinę mokyklą, nuvažiauvau į Kauną ir ten viską sutvarkiau. Švietimo ministerija davė Užpalių valsčiaus valdybai leidimą steigti Užpalių privatinę vidurinę mokyklą, o Miškų departamentas leido pirkti iš Abromišio girininkijos kelias dešimtis kietmetrių statybinės miško medžiagos. Rąstus iš miško parvežė Užpalių valsčiaus valdyba, veltui lentas išpjovė „Mazgo“ bendrovės malūno lėptplovės gateris. Visus statybos darbus atliko vietos meistrai.

1921 metais rugsėjo 1 d. pradėjo veikti Užpalių vidurinė mokykla su dviem – pirmąja ir antrąja – klasėmis. Aš buvau paskirtas šios mokyklos vedėju. Pirmieji jos mokytojai: vedėjas Pranas Gipiškis dėstė lietuvių kalbą ir gamtos mokslą, kunigas kapelionas Anūpras Bardauskas – tikyba, Petras Repševičius – matematiką ir fiziką, Ona Tarvydaitė – istoriją ir geografiją, Ona Zabelaitė – vokiečių kalbą, Feliksas Balčiūnas – dainavimą.

Pirmaisiais mokslo metais mokytojų atlyginimu ir visais ūkio reikalais teko rūpintis man. Tais laikais markė buvo pigi, jos vertė nepastovi, todėl mokinių tėvai už mokslą buvo įpareigoti atsiskaityti rugiais, rodos, 3 cent už vaiką. Neturtingi mokiniai nuo mokesčio už mokslą buvo atleisti. Rugiai buvo parduoti po 20–25 markes už centnerį. Gauti pinigai išleisti mokytojų algoms ir įvairiems ūkio reikalams: mokyklos sargui, kurui, dviejų kambarių butui apmokėti ir kt.

Nuo 1922 m. rugsėjo 1 d., kai visos keturios klasės buvo suremontuotos ir aprūpintos reikalingais baldais, Užpalių vidurinę mokyklą Švietimo ministerija perėmė savo žinion ir nuo to laiko mokėjo mokytojams algas, rūpinosi visais ūkio ir švietimo reikalais. 1924 m. buvo išleista pirmoji baigusių Užpalių vidurinę mokyklą mokinių laida.

Sudie, Užpaliai, sudie, mano mylimi mokytojai ir mokiniai. Čia praėjo devyneri mano kūrybingiausi ir mieliausi darbo metai, organizuojant mokslą ir šviečiant jaunąją Užpalių kartą.

Aukštasis mokslas Kaune (1924–1929)

Tais pačiais metais išvažiavau į Kauno universitetą studijuoti fizikos, chemijos, geografijos ir biologijos aukštųjų mokslų. Vidurinės mokyklos baigęs nebuvau, todėl į universitetą priėmė laisvu klausytoju. Universitetą baigiau, bet gimnazijos baigimo atestato man išduoti negalėjo. Teko baigti vidurinę. Buvau priimtas į Tumėno vadovaujamų kursų 8 klasę (dabar būtų 12 kl.). Per vasaros atostogas intensyviai mokiausi. Egzaminus išlaikiau sėkmingai, gavau atestatą ir buvau perkeltas į tikruosius studentus. 1928 m. baigiau laikyti likusius aukštosios mokyklos egzaminus ir 1929 m. gavau diplomą. Buvau paskirtas į Telšių gimnaziją ir mokytojų seminariją.

Studijų metais įsijungiau į politinę-visuomeninę veiklą. 1921 m. įstojau į Šaulių sąjungą. Po 1926 m. vyriausybės perversmo į valdžią atėjus tautininkams tarp partijų vyko nuožmi politinė kova. Tautininkų pažiūros ir siekiai man buvo artimesni, ir aš įstojau į Tautininkų sąjungą, nesuvokdamas, kad ši, prezidento A. Smetonos vadovaujama, partija Lietuvą veda į diktatūrą. Buvo uždrausta aktyvi ateitininkų organizacija.

Trijų gimnazijų direktorius

Telšiuose pamokų turėjau labai daug. Be to, reikėjo seminaristus supažindinti su chemijos praktikos darbais. Vadovėlių trūko. Kad mokiniai turėtų iš ko mokytis, išverčiau iš rusų kalbos Novosiolovo „Ekonominę geografiją“. Dėl didelio užimtumo į visuomeninę-politinę veiklą nebuvau įtrauktas. Aš dirbau Telšiuose, o žmona mokytojavo Užpaliuose. Viešvėnų pradžios mokyklos mokytojas J. Baltakis sutiko keistis vietomis. Jis išvyko į Užpalius, o mano žmona pradėjo mokytojauti Viešvėnuose. J. Baltakis Užpaliuose mokytojavo 11 metų. 1941 m. birželį jis tapo pirmąja trėmimo auka.

Raseiniai (1931–1934)

Švietimo ministerija pastebėjo mano pareigingumą ir pedagoginį išprusimą. Po trejų darbo metų Telšiuose mane paskyrė Raseinių gimnazijos direktoriumi. Dėščiau botaniką, derindamas teoriją su praktika. Taip mokiniai buvo skatinami pažinti gimtinės augmeniją. Vienas moksleivis atrado ir apibūdino retą augalą. Už tai buvo įvertintas penketu. Kartu jis užsikrėtė augalų pažinimo aistra. Vėliau, baigęs aukštuosius agronomijos mokslus, tapo vienu iš garsiausių Lietuvos botanikų. Tai prof. Antanas Stancevičius.

Lietuvos dešimtmečio garbei pasodinto, vėliau piktadarių sužaloto ažuoliuko atsodinimo proga aš kalbėjau: „*Čia bus pastatytas galingas paminklas.*“ Idėją pastatyti paminklą įgyvendino apskrities viršininkas Giedraitis. Skulptoriaus V. Grybo sukurta „Žemaičio“ statula Raseiniuose stovi ir stovės. Aukos paminklo statybai buvo renkamos iš žmonių, rengiant koncertus, spektaklius, šokių vakarus. Paminklo pastatymas kainavo 17 000 litų.

Tuo metu Raseinių gimnazijoje vyko kova tarp jaunimo organizacijų: smetoninės valdžios remiamų skautų ir uždraustų ateitininkų. Pastarieji veikė nelegaliai ir kritikavo tautininkų valdžią. Būdamas pareigingas, vykdžiau smetoninės vyriausybės

konfidencialiais aplinkraščiais gautus įsakymus ir neleidau ateitininkams veikti gimnazijoje. Teko stoti prieš savo sąžinę. Užpaliuose ateitininkams giminingus pavasarininkus globojau, o Rasenuose buvau priverstas būti jų priešu. Patikrinus žydų mokyklą paaiškėjo, kad moksleiviai blogai mokomi lietuvių kalbos – žydai supyko. Buvo skundų, ministerija juos tikrino, bet nieko nerado.

Tautininkų sąjungos pirmininkas Tūbelis net neatsiklausęs paskyrė mane Raseinių apskrities Tautininkų sąjungos pirmininku. Pasaulinės ekonominės krizės sąlygomis tautininkai neturėjo savo ekonominės programos, ūkininkai maištavo, darbas Raseiniuose darėsi nebeįmanomas.

1934 m. Vasario 16-osios proga Respublikos prezidento aktu buvau apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino III laipsnio ordinu.

Zarasai (1934–1940)

Po ketverių neramių darbo metų Raseiniuose Švietimo ministerija perkėlė mane į Zarasus gimnazijos direktoriumi. Šalia pedagoginės didelę veiklos dalį užėmė visuomeninis darbas.

Kalbininko prof. Kazio Būgos brolio Jono sūnus iš Pažiegės Juozas Būga mokėsi Užpalių progimnazijoje, vėliau Zarasų gimnazijoje. Norėjau, kad jis pasektų dėdės pėdomis. Veikliam gimnazistui patariau užsiimti tautosakos rinkimu. Dviračiu važinėdamas po kaimus, lankydamas senelius, jis surinko net 50 000 dainų, sutartinių, pasakų, patarlių ir kitų žanrų tautosakos, kuri dabar yra saugoma Tautosakos instituto fonduose. Pasitraukęs į Ameriką, tęsė Lietuvoje pradėtą darbą: lankė prieskario emigrantus ir užrašinėjo tautosaką.

1935 m. Lietuvos J. Basanavičiaus vardo mokytojų sąjunga Zarasuose įsteigė savo skyrių ir mane paskyrė pirmininku. Švietimo ministerija pavedė man organizuoti vilos statybą, kurioje būtų rengiami tobulinimosi kursai Lietuvos mokytojams. Kursuose dėstė žymiausi meno ir mokslo veikėjai, pagarsėję pedagogai. Praktikos metu buvo mokomasi pažinti augalus, organizuojamos pažintinės ekskursijos po Zarasų kraštą. Tokiais kursais mokytojai likdavo patenkinti.

Zarasuose leidžiamas apskrities laikraštis „Zarasų kraštas“ buvo neįdomus ir mažai skaitomas. Apskrities viršininko prašomas, sutikau būti savaitraščio redaktoriumi. Per valsčių valdybas, mokytojus, mokinius rinkau medžiagą apie krašto istoriją, geografiją. Surinktą medžiagą spausdinau laikraštėlio skiltyse. Po to visa medžiaga buvo atspausdinta knygoje „Zarasų kraštas“. Be to, iš rusų kalbos išverčiau prof. Kemberio „Antropogeografijos“ vadovėlį.

Priklausydamas Šaulių sąjungai, iš karto įsijungiau į Zarasų šaulių skyriaus veiklą. Mane išrinko šaulių rinktinės nariu. Pradėjus statyti Zarasų šaulių namus, buvau statybos komisijos nariu. 1939 m. apdovanotas garbingu „Šaulių žvaigždės“ ženklu.

Zarasų gimnazijos direktoriumi išdirbau šešerius metus iki sovietų okupacijos 1940 metais. Iš spaudos žinojau apie Stalino vykdomą terorą Rusijoje. Nujausdamas ateinantį blogį, skubiai pasiprašiau atleidžiamas iš direktoriaus pareigų ir buvau perkeltas į Utenos gimnaziją mokytojo pareigoms. Pasiskubinęs išvykti iš Zarasų, išvengiau arešto. Dauguma Zarasų krašto šviesuolių buvo areštuoti, sušaudyti arba ištremti į Sibirą.

Utena (1940–1945). Pirmieji bolševikmečio metai

Laisva mintis greitai buvo nuslopinta. Per Visų šventųjų šventę dauguma vyresnių klasių mokinių į mokyklą neatėjo. Netrukus po to du mokiniai – Jankauskas ir Galvydis – buvo areštuoti. Mokiniai išsigando, pradėjo bijoti valdžios. Netrukus mane pakvietė į rajono vykdomąjį komitetą, kur buvau tardomas ir verčiamas šnipinėti. Per 1941 m. trėmimus mano brolis Kazimieras iš Žaibiškių kaimo buvo ištremtas į Sibirą, o 1948 m. – brolis Jonas su šeima.

Vokiečių okupacijos metai

Lietuvą okupavus vokiečiams, atsirado trintis tarp buvusių raudonųjų ir tautiškai nusiteikusių mokytojų. Pasidėjo skundai. Švietimo ministerija, net nepaprašiusi mano sutikimo, Utenos gimnazijos direktoriumi paskyrė mane. Tai buvo sunkūs karo metai. Utenos gimnazija buvo didžiausia Lietuvoje. Vokiečių kariuomenė latvių ir estų naujokų mokymams du kartus buvo užėmusi gimnazijos patalpas. Teko su stalais, suolais ir visu inventoriumi išsikraustyti, po to vėl ir vėl kraustyti po įvairias Utenos įstaigas.

Vokiečių hitlerinės okupacijos metais parašiau išsamų botanikos vadovėlių vidurinėms mokykloms. Deja, karo ir pokario sąlygomis jo atspausdinti nebuvo jokių galimybių.

Paskutiniais vokiečių okupacijos metais, artėjant frontui, Uteną aplankė Panevėžio vyskupas K. Paltarokas. Viešėjo ir gimnazijoje. Pilnoje mokytojų ir mokinių salėje vyskupas artėjančios grėsmės akivaizdoje ragino melstis ir prašyti Dievo malonės. Kaip direktorius kalbėjau ir aš: „*Žmonės be Dievo yra žvėrys, bolševikai taip pat žvėrys.*“ To meto sąlygomis tai buvo per drąsiai pasakyta tiesa.

Rusams grįžus, mano paties prašymu buvau atleistas iš direktoriaus pareigų ir perkeltas į Užpalių progimnaziją (septynmetę) mokytoju.

Vėl Užpaliuose – 1945 metai

Fronto metu vokiečių lėktuvai, norėdami susprogdinti tiltą per Šventąją, uždegė miestelį. Sudegė mokykla, nebuvo suolų. Organizavau mokinių tėvus gaminti vaikams suolus. Mokiniai iš pelenų rinko mokyklinių suolų geležinius lankstus, vietos staliai kaip kas išmanė gamino suolus. Dauguma buvo dviviečiai, bet buvo ir triviečių, ir net keturviečių.

1945 m. Užpalių mokinius sukvietė į mokyklos salę. Susirinkimui vadovauti buvo pavesta man. Daviau žodį Užpalių milicijos viršininkui Bajoriūnui ir pavadiniau jį ponu. Jis labai išsižeidė, pasakė: „*Ponų nebėra, dabar visi esame draugai.*“

Pokario metais kvalifikuotų mokytojų trūko, ypač lietuvių kalbos, todėl aš ėmiausi šio darbo. Mokytojau tik apie du tris mėnesius. Lietuvos mokytojų suvažiavimo metu švietimo ministras Juozas Žiugžda iš tribūnos pasakė: „*Tokiam tipui kaip Gipiškis negali būti vietos ne tik mokykloje, bet ir Lietuvoje.*“ Greitai iš Utenos atėjo žinia, kad saugumas ieško Gipiškio ir nori jį areštuoti. Tuo metu vyko intensyviausias partizaninio karo pakilimas. Naktimis veikė partizanai, o dienomis siautėjo rusų kariuomenės remiami skrebai: vyko susišaudymai, kratos, buvo tikrinami dokumentai. Tikėjau, kad greitai ateis amerikoniai ir išvaduos, bet

kartu supratau, jog partizaninis pasipriešinimas prieš daug stipresnį priešą yra neįmanomas ir į mišką pas partizanus nėjau, nors buvau kviečiamas.

KGB ieško, kur slėptis, visi manęs bijo?

Vietos mokykloje man nebebuvo. Kur dėtis? Laukti suėmimo – beprasmiška. Ką daryti? Žmona ragino slėptis ir bėgti iš namų. Jos raginamas išėjau pas žmonos seserį Teofilę Vaškeliene. Vaškeliai geri žmonės. Jie mane saugojo ir mylėjo. Pas juos išbuvau porą savaitių. Po to persikėliau pas žmonos brolių Joną Galvydį, gyvenanti Degesių kaime. Savaitę pabuvęs vėl sugrižau pas Vaškelius. Čia mane aplankydavo žmona. Ji papasakodavo Užpalių naujienas, o aš jai savo išgyvenimus. Vaškelis pradėjo baimintis, kad jiems neužtraukčiau nelaimės. Po kelių dienų vėl nuėjau pas Galvydžius. Daržinėje, po šieno prėslu pasidariau slėptuvę, į kurią įlisdavau per urvą ir užsikišdavau kamščiu iš šieno. Ten ir nakvodavau. Tuo metu prie Galvydžių niekas nesikabino. Bet čia gyventi buvo pavojinga. Grįžti pas Vaškelius nepatogu, nes jie bijojo mane slėpti. Ką daryti?

Nutariau važiuoti į Salas pas kun. kleboną, buvusį mano mokinį. Galvydis mane nuvežė, bet ten nieko neradau. Šeiminkė papasakojo, kad klebonas neramus ir dažnai išvažiuoja pas savo draugus. Kur jis išvažiuo ir kada sugriš, šeiminkė nežinojo. Tada Galvydis mane nuvežė į Svėdasus pas kun. kleboną Survilą. Čia pagyvenus keletą savaitių, klebonas mane nuvežė į Duokiškį. Pernakvojus Duokiškio klebonijoje, kun. klebonas Matulis mane nuvežė į Nasvyčius pas mano pusbrolio žmoną Marganavičienę. Pasirodo, Marganavičius buvo vyriausias miškinių vadas, ir čia naktimis apylinkės partizanai rinkosi į susirinkimus. Nors šeiminkai buvo geri ir vaišingi, bet pas juos gyventi buvo pavojinga. Pagyvenęs penkias dienas, per laukus ir kaimus vėl grįžau pas Galvydį. Čia gyvendamas perskaičiau knygą apie „Kunigo Bosko gyvenimą“. Šventąjį kunigą taip pat lydėjo visokiausi pavojai, bet jam padėdavo Švenčiausioji Mergelė Marija. Nuo to laiko pasižadėjau kasdien kalbėti po tris „Sveika, Marija“. Būdamas tokioje padėtyje ryžausi atsiduoti Dievo valiai.

Svėdasuose rugsėjo 29 d. – Švento Mykolo Arkangelo atlidai. Galvydis vėl mane nuvežė pas kleboną Survilą. Čia pabuvus, Survila nuvežė pas Subačiaus kleboną Beinorą, bet klebonas bijojo ir atsisakė mane priimti. Grįžome atgal į Svėdasus. Po poros savaitių Survila nugabeno mane į Vyžuonas pas kleboną Gudonį, bet klebonas buvo labai neramus. Tada nuėjau pas savo giminaitį Saladžių, gyvenantį už 1,5 km nuo Vyžuonų. Čia sužinojau, kad valdžia reikalauja pasikeisti pasus. Su Saladžiaus pagalba gavau naują tarybinį pasą. Buvau labai laimingas. Vyžuonų parapijoje turėjau tris gimines: Saladžių, Meškauską ir Vėgėlę. Pabūnant pas kiekvieną giminę po dvi savaites atėjo Švenčiausio Jėzaus Kristaus atlidai Vyžuonose. Nuėjau į bažnyčią. Čia radau geradarį kleboną Survilą. Jis mane parsivežė pas save į Svėdasus.

Gyvenimas Svėdasuose

Nuo 1946 m. sausio iki 1952 m. balandžio gyvenau Svėdasuose. Čia buvau prieregistruotas ir įrašytas į namų knygą. Iš pradžių nieko nedirbau, tik perrašė-

nėjau kelerių metų gimimų, vedybų ir mirimų metrikų knygas. Baigęs šį darbą, verčiau iš vokiečių ir lenkų kalbų kunigams pamokslus ir kitokio turinio knygas. Iš viso per tą laiką išverčiau apie 20 knygų.

Nors klebonas Antanas Survila man buvo visiškai svetimas – nei giminė, nei draugas, – bet jis mane priėmė, kaip Evangelijos tėvas sūnų palaidūną ir laikė net šešerius metus tol, kol valdžia kleboniją atėmė. Tai buvo žmogus, kuriame slypėjo krikščioniškosios dorybės: ramumas, nuolankumas, uolumas, kantrumas, gailestingumas, meilė, atsidavimas Dievo valiai. Aš daug pažinau kunigų, bet tokios kilnios asmenybės kaip kun. Survila nemačiau.

Gyvenau užsidares mažame kambarėlyje. Baimė buvo nuolatinė. Kartą į kleboniją atėjo milicija patikrinti gyventojų pasų. Tikrino, bet man pavyko pasislėpti. Buvau nepaprastai laimingas.

1950 m. išėjo įsakymas keisti pasus. Naują dokumentą gavau be jokių trukdžių. Ir vėl laimė.

1952 m. valdžia kleboniją atėmė ir joje įkūrė ligoninę. Ir vėl iškilo tas pats klausimas. Kur dėtis? Klebonas Survila per Elmininkų bandymų stoties direktorių A. Šlamą (netoli Anykščių) sužinojo, kad Klaipėdos rajone, Samališkės bandymų stotyje yra laisva bandymų techniko vieta. Ten aš nuvažiauvau, įsidarbinau ir dirbau iki pensijos.

Žemdirbystės instituto Samališkės bandymų stotis

Paskyrė mane lauko bandymų techniku, per mėnesį gavau 350 rublių atlyginimą. Esu biologas, todėl darbas su augalais man buvo artimas. Iš rusų kalbos išverčiau augalų stebėjimo metodiką, greitai perpratau tiriamąjį darbą. Dirbau įvairiausius techninius darbus. Stebėjau orus, rinkau meteorologinius duomenis, juos lyginau su augalų augimu, tvarkiau tyrimų dokumentaciją ir jaučiausi, kad esu reikalingas ir visų gerbiamas.

Bandymų stotyje glaudėsi iš namų pabėgę buvę stambūs ūkininkai, bet nebuvo nė vieno partinio. Greitai įsijungiau į stoties kolektyvą. Visi bendrai švęsdavome vardadienius, gimtadienius. Ant stalo būdavo padėta silkės, duonos, lašinių, *vinagreto* (mišrainės), o dėl linksnumo – ir puslitrės naminės. Tai – kuklūs, linksmi susiejimai. Skambėdavo linksmos liaudies ir patriotinės dainos. Nejučiom tapau stalo kantoriumi.

Vieną kartą miškiniai atplėšė bandymų stoties raštinės langą ir išnešė rašomąją mašinėlę. Netrukus kažkur apie Šilalę, Rietavą pasirodė spausdintos antitarybinės proklamacijos. Saugumas tardė, ilgai ieškojo, bet mašinėlės nerado. Tačiau užverbavo vieną tarnautoją. Pradėjome bijoti, baigėsi linksmi susiejimai.

1959 m. SSKP sekretorius N. Chruščiovas ėmėsi propaguoti kukurūzus ir reikalavo išarti dobilienas. Žemdirbystės instituto direktorius P. Vasinauskas tam pasipriešino. Chruščiovas apkaltino lietuvių mokslininkus nepaklusnumu. Prasadėjo mokslinių darbuotojų politinių pažiūrų revizija. Iš einamų pareigų buvo atleisti trys moksliniai bendradarbiai: Jonas Sadūnas (Nijolės Sadūnaitės tėvas), Aleksandras Stulginskis (buvęs prezidentas) ir Pranas Gipiškis (buvęs gimnazijų direktorius). Tuo metu man jau buvo 66 metai, todėl laimingas išėjau į pensiją.

Samališkėje pasijutau laisvas, nors baimės jausmas išliko. Tuo laiku iš Sibiro grįžo ištremti mano artimi giminės, bet važiuoti pasimatyti į Užpalius bijojau. Pirmas pas mane į Samališkę atvažiavo iš Sibiro grįžęs brolis Jonas.

P. Gipiškis, Klaipėdos rajonas, Vėžaičiai, 1985 metai.

Pranas Gipiškis turėjo du sūnus Vytautą ir Kastytį Sūnus Vytautas apie tėvą

Gilinantis į tėvo gyvenimą, tarp eilučių galima iškaityti tokius jo veiklos bruožus. Buvo teisingas, pareigingas ir energingas, idėjų generatorius, drąsus, nutrūktgalvis organizatorius. Būdamas visuomeniškas, jis visą gyvenimą domėjosi politika ir dalyvavo svarbiausių įvykių kūryje.

Anais laikais buvo sakoma: „*Kiaulių neganės, ponu nebūsi.*“ Pranukas vasaromis ganė žąsis, kiaules, jaučius, o žiemą mokėsi. Iš prigimties buvo optimistas, linksmo būdo, sangviniško temperamento išdykęs miesčioniukas. Buvo giliai tikintis. Jo charakterį formavo labai religinga šeima, po to studijos kunigų seminarijoje. Sąžiningumo mokėsi iš Dešimties Dievo įsakymų. Darbštumo ir pareigingumo – iš tėvų; patriotizmo – iš nacionalinio atgimimo šauklių: Basanavičiaus, Kudirkos, Maironio, Tumo-Vaižganto.

Jis buvo atsidavęs mokytojas. Sugebėjo aiškiai, sklandžiai perteikti mokiniams ne tik dėstomą dalyką, bet ir patriotinius jausmus, atrinko talentingus jaunuolius ir juos ugdė tolimesnei veiklai. Jo hobis buvo knygų pirkimas ir vertimas į lietuvių kalbą.

Laisvoje Lietuvoje jis visur ir visada buvo pirmose gretose. Tačiau veiklos baruose, kuriems jis vadovavo, nelauktai iškildavo visokiausių nesusipratimų. Iš pradžių davatkos, žydai, vėliau – partiniai prisitaikėliai. Siekdamas tiesos, jis dažnai atitrūkdavo nuo to meto realybės, per daug sąžiningai siekė teisybės, uoliai vykdė tautininkų slaptais aplinkraščiais siunčiamus nurodymus. Dažnai atsidurdavo moralinėje priešpriešoje: buvo religingas, o partinės pareigos reikalavo tramdyti bažnyčios glbiamus ateitininkus. Buvo tiesus, atviras ir naivus atlapaširdis.

Jam trūko diplomatijos, nesileido į kompromisus. Žiūrint iš amžiaus perspektyvos, didžioji jo gyvenimo klaida buvo atstovavimas diktatūra paremtai politikai.

Vis dėlto jis buvo daugiau svajotojas negu kovotojas. Pagrindinis P. Gipiškio moralės bruožas – pareiga: besąlygiškai atliko jam patikėtą pagrindinį uždavinį – šviesti jaunąją kartą. Kartu vykdė valdžios nurodymus tautininkų diktatūros metais.

Tautininkų šūkis „Tautos vienybė – Lietuvos galybė“ buvo gyvybingas ir carinės spaudos sąlygomis. Senesniosios kartos tautininkai meilę Lietuvai išsiugdė dirbdami spaudos sąlygomis. Tai buvo romantinė tėvynės meilė. Kai Lietuva atgavo nepriklausomybę, jaunoji karta, gyvendama laisvėje, pradėjo nebesuprasti tautininkų siekių ir tikslų. Diktatūros sąlygomis romantinė vienybė virto mechanine vienybe, kuri rėmėsi prievarta. Atsirado sąlygos pataikūnams, prasidėjo skundai, intrigos. Tėvas, būdamas idealistas, dažnai tapdavo intrigų draskomų tautininkų ir krikščionių demokratų atpirkimo ožiu.

Bolševikinio teroro sąlygomis jis nepasimetė – pajutęs gresiantį pavojų greitai traukėsi. Laiku paliko Zarasus, Uteną ir pagaliau Užpalius. Taip jam pavyko pabėgti iš KGB akiračio ir išlikti gyvam. Slapstymosi metu, nerasdamas išeities, blaškėsi. Baimė buvo sukauščiusi jo protą net tada, kai jis gavo pasą ir KGB teroro pavojus buvo susilpnėjęs.

Vėliau, sovietmečiu, kai tapo eiliniu darbuotoju, tėvas buvo visiems reikalingas, visų mylimas, linksmas ir malonus.

Žvelgiant iš amžiaus perspektyvos tenka pripažinti, kad reikšmingiausių darbų jis atliko Užpaliuose, Pirmojo pasaulinio karo ir pirmais Nepriklausomos Lietuvos metais, kai organizavo pedagoginį švietėjišką darbą, kai dar nebuvo partinių intrigų. Tada jam veikti niekas netrukde, o visuomenė kiek galėdama padėjo. Dirbo širdies ir sąžinės liepiamas, buvo to laikotarpio lyderis Užpaliuose.

Sulaukęs 87 metų, 1980 metais Pranas Gipiškis mirė. Palaidotas Vėžaičių kaimo kapinaitėse.

P. Gipiškis apie prof. K. Pakštą

Man prof. K. Pakštas buvo labai artimas draugas. Kurį laiką abu lankėme Užpalių pradžios mokyklą. Vėliau, kai jis grįžo iš Amerikos, pas mane dažnai užeidavo pasisvečiuoti. Studijų metais susitikdavome ir Kaune. Jis buvo visada linksmas, geros nuotaikos. Jo gyvas temperamentas, gabumai šposus, juokus krėsti vertė jį būti dideliu visuomenės veikėju. Jis savo kalbose, paskaitose mokėjo įnešti daug gražaus humoro. Jo pavardė turėjo būti Pokštas, bet užpalėnai raide „o“ pavertė raide „a“ ir taria Pakštas.

1928 metų pavasarį, eidamas Laisvės alėja, pamačiau skelbimą, kad įvyks „Kultūros“ būrelio susirinkimas, kuriame paskaitą skaitys prof. K. Pakštas. Kame reikalas? Didelis katalikų veikėjas K. Pakštas skaitys paskaitą ateistiniame „Kultūros“ būrelio susirinkime.

Prof. K. Pakšto paskaitos turinys buvo maždaug toks: mes visi ir dešinieji, ir kairieji, kurį laiką pešėmės tarp savęs. Bet dabar, paragavę tautininkų botagėlio, pamatėme savo klaidas. Kas gi mus, dešiniuosius ir kairiuosius, skiria? – Jaunimo auklėjimas, kova dėl pasaulėžiūros. Kanadoje, Kvebeko provincijoje, kur daugumą sudaro prancūzai katalikai, mokyklos suskirstytos religiniu pagrindu: į katalikiškas, protestantiškas ir kitokias. Kiekviena religinė bendruomenė lėšas savo mokykloms išlaikyti gauna iš Švietimo ministerijos. Dėl to Kvebeke religinių kovų nėra. Panašiai religiniu pagrindu mokyklos sutvarkytos ir Olandijoje.

Baigdamas savo paskaitą prof. K. Pakštas padarė tokias išvadas: sutvarkyti Lietuvos mokyklas religiniu pagrindu į katalikiškas, laisvamaniškas, žydiškas ir kitokias. Prof. Purėnas šitokią Pakšto pasiūlymą griežtai atmetė, sakydamas: jeigu taip būtų sutvarkytos mokyklos, tai mes, kairiųjų pažiūrų mokytojai, paliktume be duonos.

Praėjus kuriam laikui, vėl susitikau profesorių. Jis pasakė, kad susitikimai su kairiaisiais vyksta toliau ir kad jie esą saugumo sekami. Vis dėlto šie pasitarimai davė kai kurių rezultatų: buvo sutarta nebepulti vieniems kitų ir laikytis lojalumo. Po to kai kurie kunigai nebepuolė kairiųjų, bet dešinieji aktyvistai, daugiausia studentai ateitininkai ir toliau rašinėjo pamfletus.

Šios prof. K Pakšto iškeltos vienybės ir bendradarbiavimo mintys buvo labai aktualios to meto visuomenėje.

Apie prof. A. Žvironą

Antanas Žvironas buvo labai artimas mano draugas. Mudu kartu mokėmės Utenos miesto mokykloje. Jis ūgiu buvo mažiausias, bet protu – didžiausias. Vėliau, kai subrendo, iš šio mažo vaiko išaugo didelis, aukštas vyras. Vienas rusas mokytojas jo gabumus taip apibūdino: „*Nors zolotnikas mažas (4,25 gr), bet brangus.*“

Niekas nemanė, kad tokios nelaimės užgrius ant šių namų.

Antanas Žvironas, kaip socialdemokratas, norėjo nuversti tautininkų valdžią, sėdėjo kalėjime ir tik dėl Universiteto profesūros protekcijos išliko gyvas. Jo brolis Juozas, laisvamanių būrelio vadas, dar jaunas būdamas mirė nuo vėžio. Antras brolis Pranas su šeima ir seserimi Veronika buvo išvežti į Sibirą, trečias brolis Povilas partizanaudamas žuvo miške, ketvirtas brolis Kazimieras pabėgo į Vakarus. Brolis Pranas su šeima, grįžęs iš Rusijos, susirgo kraujo vėžiu ir mirė, o žmona Angelė po vyro mirties labai sunkiai gyveno, neišlaikė nervai ir pasikorė.

Prof. Antanas Žvironas vokiečių okupacijos metais buvo vyriausias Lietuvos išlaisvinimo komiteto pirmininkas. Laukdamas vokiečių kapituliacijos ir tikėdamas, kad pasibaigus karui Lietuva vėl atgaus laisvę ir nepriklausomybę, pasiliko Lietuvoje. Jis tikėjo, kad rusams apleidus Lietuvą reikės sudaryti valdžią ir tvarkyti kraštą. Bet svajonės neišsipildė. Frontui praėjus A. Žvironas su šeima gyveno brolio ūkyje. Sūnus Ringutis rado rusų kareivių pamestą bombą (miną) ir pradėjo ardyti. Bomba sprogo, Ringučio kūnas buvo taip sudraskytas, kad netrukus mirė.

Po visų šių tragiškų įvykių, už kokių 2–3 mėnesių, prof. A. Žvironas, kaip buvęs VLIK'o pirmininkas, buvo areštuotas ir išvežtas į Rusijos lagerius. Čia jis daug vargo, kentėjo, susirgo plaučių džiova. Kai liga buvo toli pažengusi ir bacilos baigė naikinti plaučius, valdžia paleido namo. Grįžęs į Lietuvą, po poros mėnesių mirė. Palaidotas Užpalių kapinėse.

U

žpaliai – 27-oji šimtatomės Lietuvos valsčių serijos monografija, skiriama iškiliausioms Lietuvos istorijos sukaktims – Lietuvos tūkstantmečio (1009–2009), Lietuvos valstybės sukūrimo 750 metų (1253–2003) bei jos atkūrimo 100 metų (1918–2018) jubiliejams, Magdeburgo teisių suteikimo Užpaliams 220 metų (1792–2012), Užpalių mokyklos 230 metų (1782–2012) sukaktims.

Du tūkstančius puslapių perkopusioje dviejų tomų monografijoje knygos vyriausiojo redaktoriaus ir sudarytojo, Užpalių garbės piliečio Stanislovo Balčiūno suburti 92 autoriai pateikia 271 straipsnį apie Užpalių ir jų apylinkių gamtą, istoriją nuo seniausių laikų, kultūrą, etnografinį palikimą, užpalėnų tarmę, tautosaką, šeimų tautines tradicijas, valsčiaus kaimų istorijas, žmonių likimus.

Pirmojoje monografijos dalyje spausdinami moksliniai straipsniai apie Užpalių apylinkių geologinę sandarą, dirvožemius, hidrologinius mokslinius tyrimus, gyvosios gamtos, faunos gausą ir įvairovę. Pateikiamas ypač išsamus skyrius, apimantis archeologinių radinių istorinę apžvalgą, sudėtingą ir net lemtingą Lietuvai šio sėlių krašto gynybinę įtaką, taip pat kovų už nepriklausomybę, tarpukario, audringo pokario, kolektyvizacijos laikotarpius.

Už35 **Užpaliai** / [sudarytojas Stanislovas Balčiūnas ; vyriausiasis redaktorius Stanislovas Balčiūnas]. – Vilnius : Versmė, 2013. – 2 d. : iliustr., faks., portr., žml. – (Lietuvos valsčiai, ISSN 1822-489X ; kn. 27)

Lietuvos tūkstantmečiui, 1009-2009. Lietuvos valstybės – karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 metų jubiliejui, 1253-2003. Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui, 1918-2018. Anticarinio 1863 metų sukilimo 150 metų sukakčiai, 1863-2013. Užpalių 780 metų sukakčiai, 1233-2013. Užpalių miesto Magdeburgo teisių suteikimo 220 metų sukakčiai, 1792-2012

ISBN 978-9955-589-86-0

D. 1. – 2013. – 1160 p. : iliustr., faks., portr., žml. – Bibliogr. išnašose. – ISBN 978-9955-589-84-6

„Lietuvos valsčių“ serijos 27-osios monografijos „Užpaliai“ 1-ojoje dalyje aprašoma Užpalių apylinkių geografinė, dirvožemių sandara, hidrologiniai dariniai – upės, ežerai, upeliai, dirbtiniai vandens telkiniai, gamtiniai miškų ištekliai, archeologiniai sėlių genties radiniai, kovos už laisvę, partizaninis judėjimas, sudėtingas pokario užpalėnų gyvenimas, kolektyvizacija. Pristatomas tautinis ir politinis margumynas, emigracija, valsčiaus kaimų istorija.

UDK 908(474.5)+947.45+39(474.5)

*Kol „Užpalių“
monografija pasiekė
skaitytoją, jos kalbos
redaktorė
Neringa Balčiūnaitė
spėjo atšvęsti penkis
gimtadienius.
2013 m. Iš „Versmės“
leidyklos archyvo*

Formatas 70 × 80/24 (spaudos lanko, cm), puslapio 170 × 260 mm. Apimtis 1160 p., 52,21 aut. l., 48,33 sp. l. Tiražas 1000 egz.: pradinis (signalinis) 300 egz., galutinis (su klaidų taisymu) 700 egz.

Spaudai parengė viešoji įstaiga „Versmės“ leidykla, kodas 122732630, adresas Geležinkelio g. 6, 02100 Vilnius, telefonai +3705 2130623, +370698 09077, leidyklos vadovo tel. +370698 20707, elektroninio pašto adresas leidykla@versme.lt, interneto svetainė www.versme.lt.

Spaudai rengta Microsoft® Office Word 2003 Part of Microsoft Office Standart Edition 2003 (tekstas), Adobe PhotoShop CS4 (ilustracijos), Coda Music Technology Finale 2000 (natos), Adobe InDesign CS4, Adobe PageMaker 6.5 (maketas) informacinių sistemų kompiuterių programomis.

Spausdino ir rišo UAB Standartų spaustuvė, Dariaus ir Girėno g. 39, Vilnius. Spausdinta Hostmann-Steinberg GmbH, Vokietija, poligrafijos dažais, kurių sudėtyje nėra mineralinių alyvų.

Viršelių šilkografinius užrašus spausdino UAB „Spalda“, Rytų g. 18, Kaunas. Popierius lankams kreidinis G-print, 90 g/m², gamintas Grycksbo Paper AB, Švedija; priešlapiams ofsetinis Maxi Offset, 190 g/m², UPM Kymmene, Suomija; blizgiu celofanu dengtiems viršelių aplankams kreidinis Multi Art Gloss, 250 g/m², Stora Enso, Suomija. Kartonas viršeliams Eskaboard, 2,4 mm, Eska Graphic Board, Nyderlandai. Viršeliai traukti medvilnės irišimo audiniu Natural Coloret Brown Laminated 624, BN International, Nyderlandai.

Po spausdinimo pastebėtų klaidų ir netikslumų taisymai*

Puslapis	Eilutė	Išspausdinta	Turi būti
4	11 iš virš.	Regina Rinkevičienė	Regina Rinkauskienė
6	17 iš ap.	Pasakoja	Pasakojo
7	17 iš virš.	Marjia	Marija
8	1 iš virš.	Pasčio	Paščio
9	12 iš virš.	Kureisiškės	Kureišiškės
13	7 iš ap.	Ekena	Elena
	21 iš ap.	Gintauas	Gintautas
	20 iš ap.	Kačenauskienė	Kačerauskienė
	2 iš ap.	Šniurova	Šnurova
14	16 iš ap.	Žvyronaitė	Žvironaitė
	13 iš virš.	Štepetienė	Šlepetienė
19	1 iš ap.	Pastis	Paštis
21	12 iš virš.	Kureisiškės	Kureišiškės
25	2 iš ap.	Ekena	Elena
	15 iš ap.	Kačenauskienė	Kačerauskienė
	16 iš ap.	Gintauas	Gintautas
26	5 iš virš.	Šniurova	Šnurova
	11 iš ap.	Žvyronaitė	Žvironaitė
27	20 iš ap.	Štepetienė	Šlepetienė
30	14 iš ap.	Išleista	išleistoje
31	19 iš virš.	Jaronimas	Jeronimas
	22 iš virš.	viri	virti
	20 iš ap.	Nešt	Net
	20 iš ap.	netik	ne tik
	9 iš ap.	Gailiešonių	Gailiešionių
	5 iš ap.	apmastyti	apmąstyti
32	14 iš ap.	Virginija Stulienė	Virginija Stukienė
33	10 iš ap.	miestų Įstatymas	Miestų įstatymas
34	8 iš ap.	Literatūra O [b s]	Literatūra. O [b s t]
	6 iš ap.	Ateneumwilenskie	<i>Ateneumwilenskie</i>
	1 iš ap.	Lituanistica	<i>Lituanistica</i>
45	Užraše po nuotr.	Seniau pro Užpalius plaukdavo sieliai, o dabar kultūros centro darbuotojai surengė parodomąjį sielių rišimą ir plukdymą.	Seniau pro Užpalius plaukdavo sieliai, o dabar užplėnai G. Indrašius, V. Tolvaiša, vadovaujami J. Šarakausko, surengė parodomąjį sielių rišimą ir plukdymą
74, 75	Žemėlapyje	Lenskis, Tvardžiūnai	Linskis, Traidžiūnai
149	Užraše po nuotr.	Vladas Abukauskas	Vytautas Abukauskas
216	5 iš ap.	„1965 m. Užpaliuose...“	„1965 m. Užpaliuose...“
381	5 iš virš.	Užpalių ⁵	Užpalių ¹¹
480	9 iš ap.	f. VIII	t. VIII
	10 iš ap.	f. XXXV	t. XXXV
645	Užraše po nuotr.	1795	1895
	2 iš virš.		
670	1 iš virš.	keturies	keturiese
692	1 iš virš.	atspindinti	atspindi
766	7 iš virš.	Karačinskoje	Karačinskijos
786	5 išnaša	LVIA	LCVA
815	Užraše po nuotr.	Danduolė Kundaričiūtė	Danguolė Kundaričiūtė
	1 iš virš.		
904	2 išnašoje	CVJA	CVIA
	3 išnašoje	GVJA	CVIA
	4 išnašoje	Archyvo Fondai	LVIA, f.

* **Užpaliai** / [sudarytojas Stanislovas Balčiūnas ; vyriausiasis redaktorius Stanislovas Balčiūnas]. – Vilnius : Versmė, 2013. – D. 1. – 1160 p. : iliustr., faks., portr., žml. – (Lietuvos valsčiai, ISSN 1822-489X ; kn. 27). D. 2. – 1212 p. : iliustr., faks., portr., žml. – (Lietuvos valsčiai, ISSN 1822-489X ; kn. 27).

(*tęsinys*)

Puslapis	Eilutė	Išspausdinta	Turi būti
906	17 iš ap.	Lietuvos Respublikos archyvas Oskaro Milašiaus gatvė, Vilnius,	LCVA,
917	1 išnašoje	Archyvyneje materialy Muraverskego	Archyvyneje materialy Muravjovskogo
920	5 išnašoje	Iš Kviklio Enciklopedijos.	Kviklys B. <i>Mūsų Lietuva</i> , 1991, t. 2.
938	6 iš ap. 4 iš ap. 25 iš ap.	Mintėje gyveno Šiaudiniuose Rožei Kalinauskienei	Minčėje gyveno Šiauliuose Rožei Malinauskienei
941	4 iš ap.	Gelmina Vižinienė	Gelmina Vičinionė
950	3 iš ap.	Benjaminas Kaluškevičius, Kazys Misius.	Kaluškevičius B., Misius K.
952	Užraše prie nuotr. 2–4 iš ap.	Pažymėjimo. Aloyzas Indrašius Remeikių kaimas	pažymėjimo Aloyzas Indrašius Remeikių kaime.
964	3 išnašoje	antrinis	centrinis
969	11 iš virš.	Stasė Žilytė-Rimkienė (1921–1945) gyveno su tėvais ūkyje. Žuvo jauna.	Stasė Žilytė-Rimkienė (1919– 2007) anksti išvažiavo į Žemaitiją, ten dirbo. Marytė Žilytė (1921–1945) gyveno su tėvais, žuvo jauna.
1030	Užraše po nuotr. 1 iš virš.	gyvenamas	gyvenamasis
1125	11 iš virš.	gyvendamas Voroneže, dirbo tenykštėje lietuvių gimnazijoje.	gyvendamas Rostove prie Dono, dirbo geležinkelio stoties viršininku.
1170	6 iš virš. 1 iš ap.	Žvyronaitė Štepetienė	Žvironaitė Šlepetienė
1376	Užraše prie nuotr.	Prievienienė	Prievelienė
1377	Užraše po 1 nuotr.	[...] Migle po pirmosios komunijos, bei sūnumi Nojumi	[...] Migle ir sūnumi Nojumi po Pirmosios Komunijos
1400	Užraše prie nuotr.	estuvės	vestuvės
1415	Užraše prie nuotr.	Saterečiaus	Satarečiaus
1420	23 išnašoje 2 iš ap.	Asmeninis archyvas	<i>Asmeninis archyvas</i>
1421	24 išnašoje 7 ir 9 iš ap.	NČDM	NČDM
1811	Užraše po nuotr.	Ne tas užrašas	Albinas Kusta ir Adolfas Remeikis po Pirmosios Komunijos
1884	Užraše po nuotr.	Su Sudeikių saviveiklininkais	Su Saldutiškio saviveiklininkais
1923	7 iš virš.	tarybos	tarybos
1926	6 iš ap.	priklausė jos dėdei Juozui Galvydžiui	priklausė jos seneliui Galvydžiui
1928	Užraše prie nuotr. 5 iš virš.	sugrižtus	sugrižus
1943	17 iš virš. 6 iš ap.	į Nelėnų pradinę Nelėnų kaime	į Nolėnų pradinę Nolėnų kaime
2013	19 iš ap.	Maliackažemyje	Maleckažemyje
2037	Užraše po nuotr.	Barsukalnis	Barsukalniui
2103	Užraše virš nuotr. 3 iš ap.	šv.	Švč.
2278	3–5 iš virš.	„Gamtos dėsnį pažinti kur kas maloniau, negu užkariauti Persiją“ Pagal Demokritą	„Gamtos dėsnį pažinti kur kas maloniau, negu užkariauti Persiją“ (Demokritas)
2283	22 iš ap.	[97].	.
2286	9 išnašoje	[9].	.
2294	17 išnašoje	[306].	.
2295	7 iš ap.	Pasčio	Paščio